Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
33 G
8

Digitized by Google

14.33.G.8

D. AVR. AVGVSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI, DE CIVITATE DEI Libri XXII. ad priſcæ uenerandæq; uetuſtatis exemplaria iam iterum poſt uirum undequaque doctiſsimum IOANNEM LODOVICVM VIVEM ſummo ſtudio collati, ac eiuſdem Commentarijs eruditiſsimis illuſtrati.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Acceßit INDEX *multo quam antè fuerat fœcundior.*

Quid hac Editione præſtitum ſit, Lector ex Præfatione ſequenti cognoſcet.

BASILEAE, PER AMBROSIVM ET Aurelium Frobenios, fratres, Anno M.D.LXX.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
IN LIBROS DE CIVITATE DEI, EX IPSIVS AVTORIS RETRACTATIONVM
Libro ſecundo, Argumentum.

INTEREA Roma Gothorum irruptione, agentium ſub rege Alarico, atque impetu magnæ cladis euerſa eſt: cuius euerſionē deorum falſorum, mutorumq́ꝫ cultores, q̊s uſitato nomine Paganos uocamus, in Chriſtianam religionem referre conantes, ſolito acerbius, & amarius Deum uerum blaſphemare cœperunt. Vnde ego exardeſcens zelo domus Dei, aduerſus eorum blaſphemias, uel errores, libros de Ciuitate Dei ſcribere inſtitui. Quod Opus per aliquot annos me tenuit, eo quòd alia multa intercurrebāt, quę differre nō oporteret: & me prius ad ſoluendum occupabant. Hoc autem de Ciuitate Dei grande Opus, tandē uiginti duobus Libris eſt terminatum: quorum Quinqꝫ primi eos refellunt, qui res humanas ita proſperari uolunt, ut ad hoc multorum deorum cultum, quos Pagani colere conſueuerunt, neceſſarium eſſe arbitrentur: & quia prohibentur, mala iſta exoriri atqꝫ abundare contendunt. Sequentes autem Quinqꝫ aduerſus eos loquuntur, qui fatentur hæc mala, nec defuiſſe unquam, nec defutura mortalibus: & ea nunc magna, nunc parua, locis, temporibus, perſoniſqꝫ uariari: ſed deorum multorum cultum, quo eis ſacrificatur, propter uitam poſt mortem futuram, eſſe utilem diſputant. His ergo decem Libris, duæ iſtæ uanæ opiniones Chriſtianæ religioni aduerſariæ refelluntur. Sed ne quiſquam nos aliena tantùm redarguiſſe, non autem noſtra aſſeruiſſe, reprehenderet, id agit Pars altera Operis huius, quæ duodecim Libris cōtinetur. Quanquā ubi opus eſt, & in prioribus decem quæ noſtra ſunt, aſſeramus, & in duodecim poſterioribus redarguamus aduerſa. Duodecim ergo Librorum ſequentium, primi quatuor cōtinent exortum duarum ciuitatum: quarum eſt una Dei, altera huius mundi. Secundi quatuor excurſum earum, ſiue procurſum. Tertij uerò, qui & poſtremi, debitos fines. Ita omnes uiginti & duo Libri, cùm ſint de utraque Ciuitate conſcripti, titulum tamen à meliore acceperunt, ut De ciuitate Dei potius uocarentur. In quorum decimo Libro non debuit pro miraculo poni in Abrahę ſacrificio flammā cælitùs factam inter diuiſas uictimas cucurriſſe: quoniam hoc illi in uiſione monſtràtum eſt. In decimo ſeptimo Libro quod dictum eſt de Samuele, Non erat de filijs Aaron: dicendum potius fuit, Nō erat filius ſacerdotis. Filios quippe ſacerdotum defunctis ſacerdotibus ſuccedere, magis legitimi moris fuit. Nam in filijs Aaron reperitur pater Samuelis, ſed ſacerdos non fuit: nec ita in filijs, ut eum ipſe genuerit Aaron: ſed ſicut om̃es illius populi dicuntur filij Iſrael. Hoc

Opus ſic incipit: Glorioſiſsimam ciuitatem Dei, &c.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM I.

1 De aduerſarijs nominis Chriſti, quibus in uaſtatione urbis propter Chriſtũ Barbari pepercerunt uictis.

2 Quòd nulla unquam bella ita geſta ſint, ut uictores propter deos eorum quos uicerant, parcerent uictis.

3 Quòd imprudenter Romani deos penates, qui Troiam cuſtodire nõ poterant, ſibi crediderint profuturos.

4 De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Grecis, & baſilicis Apoſtolorum, quæ omnes ad ſe confugientes à Barbaris defendeurnt.

5 De generali conſuetudine hoſtium, uictas ciuitates euertentium, quid Cato ſenſerit.

6 Quòd ne Romani quidem ira ullas ceperunt ciuitates, ut in templis earũ parcerẽt uictis.

7 Quòd in euerſione urbis, quæ aſperè geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ uerò clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti.

8 De commodis atq; incommodis, quæ bonis atq; malis plerunq; communia ſunt.

9 De cauſis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur.

10 Quòd ſanctis in amiſſione rerum temporalium nihil depereat.

11 De fine temporalis uitæ, ſiue longioris, ſiue breuioris.

12 De ſepultura humanorũ corporũ, quæ Chriſtianis etiam ſi fuerit negata, nil adimit.

13 Quæ ſit ratio ſanctorũ corporum ſepeliendi.

14 De captiuitate ſanctorum, quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt.

15 De Marco Regulo, in quo captiuitatis ob religionem etiam ſponte tolerandæ extat exemplum, quod tamen illi deos colenti prodeſſe non potuit.

16 An ſtupris, quæ etiam ſanctarum fortè uirginum eſt paſſa captiuitas, cõtaminari potuerit uirtus [illegible]mi, ſine uoluntatis aſſenſu.

17 De morte uoluntaria ob metum pœnæ, ſiue dedecoris.

18 De aliena uiolentiarum libidine, quam in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur.

19 De Lucretia, quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum peremit.

20 Nullã eſſe autoritatẽ, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa ius uoluntariæ necis attribuat.

21 De interfectionibus hominum, quæ ab homicidij crimine excipiuntur.

22 Quòd nunquam poſſit mors uoluntaria ad magnitudinem animi pertinere.

23 Quale exemplum ſit Catonis, qui ſe, uictoriã Cæſaris non ferens, interemit.

24 Quòd in ea uirtute, qua Regulus Catone præſtantior fuit, multo magis emineant Chriſtiani.

25 Quòd peccatum non per peccatum debeat declinari.

26 De his quę fieri non licet, cùm à ſanctis facta noſcunt̃, qua ratione facta credenda ſint.

27 An propter declinationem peccati, mors ſpontanea appetenda ſit.

28 Quo iudicio Dei in corpora continentium libido hoſtilis peccare permiſſa ſit.

29 Quid familia Chriſti reſpondere debeat infidelibus, cùm exprobrant, q eam à furore hoſtium non liberauerit Chriſtus.

30 Quàm pudẽdis proſperitatib. affluere uelint qui de Chriſtianis tẽporibus conquerunt̃.

31 Quibus uitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi.

32 De Scenicorum inſtitutione ludorum.

33 De uitijs Romanorum, quos patriæ non correxit euerſio.

34 De clementia Dei, quæ urbis excidium temperauit.

35 De latentib. inter impios eccleſiæ filijs, & de falſis intra Eccleſiam Chriſtianis.

36 De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit diſſerendum.

DIVI AVRELII AVGVSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI, AD MARCELLINVM DE CIVITATE DEI CONTRA PAGANOS, LIBER PRIMVS.

De aduerſarijs nominis Chriſti, quibus in uaſtatione Vrbis propter Chriſtum Barbari pepercerunt uictis. Cap. I.

GLORIOSISSImam ciuitatē Dei,
ſiue in hoc tēporū
curſu, cùm inter im
Habac. 2. pios peregrinatur[a]
ex fide uiuens, ſiue
in illa ſtabilitate ſedis
æternæ, quam
nunc expectat per
Pſal. 93. patientiam, quoadusq;[b] iuſticia cōuertatur
in iudiciū, deinceps adeptura per excellentiā
uictoria ultima & pace perfecta, hoc Opere
ad te inſtituto, & mea promiſsione debito,
defendere aduerſus eos, qui conditori eius
deos ſuos pręferūt, fili chariſsime[c] Marcelline,
ſuſcepi. Magnū opus, & arduū: ſed Deus
adiutor noſter eſt. Nā ſcio, quibus uirib.
opus ſit, ut perſuadeāt ſuperbis, quāta ſit uirtus
humilitatis, qua fit ut oīa terrena cacumina
tēporali mobilitate nutantia, non humano
uſurpata faſtu, ſed diuina gratia donata
celſitudo trāſcendat. Rex eñ Deus & cōditor
Ciuitatis huius, de qua loqui inſtituimus,
in Scriptura populi ſui ſentētiā diuinæ
Iacobi 4. legis aperuit, qua dictū eſt: Deus ſuperbis reſiſtit,
humilib. aūt dat gratiā. [d] Hoc uerò qđ
Dei eſt, ſuperbæ quoq; animæ ſpiritus inflatus
affectat, amatq; ſibi in laudibus dici,

Aeneid. 6. [e] *Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.*

Vnde etiā de terrena ciuitate, quæ cū dominari
appetit, & ſi populi ſeruiant, ipſa ei dominandi[f]
libido dominatur: non eſt præter
eundū ſilentio, quicquid dicere ſuſcepti huius
operis ratio poſtulat, & facultas dat. Ex
hac namq; exiſtunt inimici, aduerſus quos
defendenda eſt Dei ciuitas: quorū tamē multi
correcto impietatis errore, ciues in ea fiūt
ſatis idonei: multi uerò in eam tantis exardeſcunt
ignibus odiorū, tamq; manifeſtis beneficijs
Redēptoris eius ingrati ſunt, ut hodie
contra eā linguas non mouerent, niſi ferrum
hoſtile fugientes, in ſacratis eius locis ui

tam, de qua ſuperbiunt, inuenirent. An non
etiā illi Romani Chriſti nomini infeſti ſunt,
quibus, propter Chriſtū Barbari pepercerunt?
Teſtanť hoc martyrū loca, & baſilicæ
Apoſtolorū, quæ in illa uaſtatione urbis ad
ſe cōſugientes[g] ſuos[h] alienosq; receperūt.
Hucuſque cruentus ſæuiebat inimicus: ibi
accipiebat limitē trucidatoris furor: illò du-
B cebantur à miſerātibus hoſtibus, quibus eti
am extra ipſa loca pepercerant, ne in eos incurrerent,
qui ſimilē miſericordiā non habe
bant. Qui tñ etiā ipſi alibi truces atq; hoſtili
more ſæuientes poſteaquam ad loca illa ueniebant,
ubi fuerat interdictū, quod alibi iure
belli licuiſſet, tota feriendi refrenabať immanitas,
& captiuandi cupiditas frangebať.
Sic euaſerunt multi qui nunc Chriſtianis tēporibus
detrahunt: & mala, quæ illa ciuitas
pertulit, Chriſto imputāt: bona uerò quę in
C eos, ut uiuerēt propter Chriſti honorē, facta
ſunt, non imputāt Chriſto noſtro, ſed Fato
ſuo: cùm potius deberēt, ſi quid rectè ſaperēt,
illa quæ ab hoſtibus aſpera & dura perpeſsi
ſunt, illi diuinæ prouidentiæ tribuere,
quæ ſolet corruptos hominū mores[i] bellis
emendare atq; cōterere: itemq; uitā mortalium
iuſtam atq; laudabilē talibus afflictionibus
exercere, probatamq; uel in meliora
transferre, uel in his adhuc terris propter uſus
alios detinere. Illud uerò quod eis uel ubicunq;,
propter Chriſti nomen, uel in locis
D Chriſti dicatiſsimis & ampliſsimis, ac ꝓ largiore
miſericordia ad capacitatē multitudinis
electis, pręter bellorū morem truculenti
Barbari pepercerunt, hoc tribuere temporibus
Chriſtianis: hinc Deo gratias agere,
hinc ad eius nomē ueraciter currere, ut effugiant[k]
pœnas ignis æterni. Quod nomen
multi eorū mendaciter uſurparunt, ut effugerent
pœnas præſentis exitij. Nā quos uides
petulanter & procaciter inſultare ſeruis
Chriſti, ſunt in eis plurimi qui illum interitū
cladem'q; non euaſiſſent, niſi ſeruos Chriſti
ſe eſſe finxiſſent. Et nūc ingrata ſuperbia atque
impijſsima inſania, eius nomini reſiſtūt

corde peruerſo, ut ſempiternis tenebris puniantur, ad quod nomen ore uel ſubdolo confugerunt, ut temporali luce fruerentur.

IOANNIS LODOVICI VIVIS VALENTINI, IN PRImum librum De ciuitate Dei, D. Aurelij Auguſtini Commentaria.

Caput primum

EX fide [a] uiuẽs.] Habacuc ſecũdo: Iuſtus ex fide uiuet. Idem ſæpenumero Paulus. Hoc eſt enim uitæ huius uiaticum. Apud Prophetã uariè legitur, tũ Ex fide mea, tũ ex fide ſua uiuet. Sic uerterunt Septuaginta, ἐκ πίστεως μου ζήσεται. b Iuſticia conuertatur in iudicium.] Pſalmo nonageſimotertio. Hebraica ueritas habet: Quoniam in iuſtitiã conuertetur iudicium. De cõſummatione ſeculi intelligitur, de quo eſt id quod ſequitur: Victoria ultima. Pugnat hic eccleſia quotidie, & uincit quotidie: Sed finis unius belli gradus eſt alterius. Tunc erit ei ultima & perfecta uictoria, quũ tota in cœlos trãslata in regno erit pacis pacifici regis Chriſti Ieſu. c Marcellino.] Extant inter Epiſtolas Auguſtini aliquot ad Marcellinum, & huius uiciſsim ad Auguſtinum. Familiaritas eorum uidetur cõciliata in Africa. Sic enim Oroſius ſcribit de Marcellino: In his diebus, præcipiente Honorio, & adiuuante Cõſtantino, pax & unitas per uniuerſam Africam eccleſiæ catholicæ reddita eſt, & corpus Chriſti, quod nos ſumus, grata diſceſsione ſanatum eſt, impoſita exequutione ſancti præcepti Marcellino tribuno, uiro in primis prudenti & induſtrio, omniumq́; bonorum ſtudiorum appetentiſsimo. d Hoc uerò quod Dei eſt.] Vel quod illi ſuperbia ſua ſibi attribuerent, quod eſſet Dei, reſiſtere uidelicet ſuperbis. Vel quòd tam inuiſa eſt ſuperbia etiã ſuperbis, ut ſuperbiſsima Romana gẽs gaudeat inter laudes ſuas illud poni, quòd ſuperbos debellet. Superbos fuiſſe Romanos, & alijs ſuperbis ſuperbiæ eorum gratia ſuccenſuiſſe, declarant Catonis Cenſorij uerba, ex oratione quã pro Rhodienſibus in Senatu habuit: Rhodienſes, inquit, ſuperbos eſſe aiunt: id obiectãtes, quod mihi de liberis meis dici nolim. Sunt ſanè ſuperbi. Quid ad nos attinet? Id ne iraſcimini: ſi quis ſuperbior eſt quàm nos? Addit his uerbis Gellius libro ſeptimo: Nihil prorſus hac compellatione dici poteſt neq; grauius, neq; minutius aduerſus homines ſuperbiſsimos facta, qui ſuperbiam in ſeſe amarẽt, in alijs reprehenderent. e Parcere.] Vergilius in ſexto Aeneidos cùm laudes aliarũ gentiũ, quibus Romanos antecellunt, percenſuiſſet, ad Rom. conuerſus, inquit:

Tu regere imperio populos Romane memento:
Hæ tibi erunt artes, paciq́; imponere morem,
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Paci imponere morem, eadem forma dicitur, qua morem gerere, & morem pati. f Ipſa et dominandi libido.] Vetus eſt, Tyranno ſeruire ſubiectos, ipſum tyrannũ ſuis libidinibus & uoluptatibus. Sic de Perſarum rege dicebat Diogenes Cynicus. Sic Cicero in Paradoxis de Cæſare. g Suos.] Chriſtianos. h Alienos.] Qui Chriſti pietatem non colunt, quos ipſe Auguſtinus uocat Paganos. i Bellis emendare.] Hoc planè conſpicuum eſt in Romanis, qui meliores erant bellorum temporibus, quàm aliſsima in pace. k Pœnas ignis æterni.] Non has temporales ſolũ, & planè momentaneas.

Romanorum ſuperbia.

Pagani.

A Quòd nulla unquã bella ita geſta ſunt, ut uictores propter deos eorum quos uicerant, parcerent uictis. Cap. II.

TOT bella geſta conſcripta ſunt, uel ante conditam Romam, uel ab eius exortu & imperio: legant, & proferãt ſic ab alienigenis aliquam captam eſſe ciuitatem, ut hoſtes qui ceperant parcerent eis, quos ad deorum ſuorũ templa confugiſſe compererant: aut aliquẽ ducem barbarum præcepiſſe, ut irrupto oppido nullus feriretur, qui in illo uel illo templo fuiſ-

B ſet inuentus. [a] Nónne uidit Æneas Priamũ per aras

Sanguine fœdantẽ [b] quos ipſe ſacrauerat ignes?

[c] Nónne Diomedes & Vlyſſes, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,

Corripuêre ſacrã effigiẽ, manibusq́; cruentis
[d] *Virgineas auſi diuæ contingere uittas?*

[e] Nec tamen quod ſequitur uerum eſt,

Ex illo fluere, ac retrò ſublapſa referri
Spes Danaûm.

Poſtea quippe uicerunt, poſtea Troiã ferro ignibusq; deleuerunt, poſtea confugientẽ ad aras Priamũ obtruncauerunt. Nec ideo Troia perijt, quia Mineruam perdidit.

C Quid enim prius ipſa Minerua perdiderat, ut periret? An fortè cuſtodes ſuos? Hoc ſanè uerũ eſt: illis quippe interemptis, potuit auferri. Neq; enim homines à ſimulachro, ſed ſimulachrum ab hominibus ſeruabatur. [f] Quomodo ergo colebatur, ut patriam cuſtodiret & ciues, quæ ſuos nõ ualuit cuſtodire cuſtodes?

L. VIVES.

NOnne [a] uidit Aeneas.] Secũdo Aeneidos: Vidi Hecubam, cẽtumq; nurus, Priamumq; per aras, &c. Id contigit nocte, qua Troia eſt à Græcis capta & incẽſa, cùm Neoptolemus Pyrrhus, Achil-

D lis filius, Priamũ ad aras occidit. b Quos ipſe.] Qua in re maior eſt indignitas, quaſi nec illi dij profuerint ei quos idẽ ipſe conſtituerat, & illo in loco dicauerat. Credo de Veſta intelligi, in cuius æde perpetuus ſeruabatur ignis. Commentatores Vergilij parum id explicant. Liberum ſit unicuiq; exiſtimare. e Nónne Diomedes.] Et hoc ex Vergilio eodem libro uerbis Sinonis. De Palladio intelligendum, quod Diomedes & Vlyſſes bello Troiano rapuerũt ex Mineruæ templo. Nec ſunt ſacrilegium ueriti cui cædem adiunxerunt, & nihilominus Troianos Græci uicẽre. Palladiũ ſimulachrũ eſt Palladis, de quo tam uaria tradunt rerum ſcriptores: ut ineptum ducã perſequi longius eorum opiniones. Excerpam tamen ex Varrone, Dionyſio Halicarnaſſeo, Ouidio, Plutarcho, & Seruio, quæ mihi uериſimiliora uidebuntur. Chryſas Pallantis filia, quum Dardano nuberet, pro dote ſecum attulit Palladium, & magnorũ deorum ſimulachra: Quibus templa Dardanus in Samothracia conſtruxit: quæ poſtea ſacra in Iliũ ſunt nepotum

Palladium.

eum tempore tranſuecta, accepto oraculo manſurã urbem, quamdiu & in ea Palladiũ illud. Quocirca in intimam arcis partem eſt reconditum, effecto altero quodam Palladio illi ſimillimo, quod in publico negligentius aſſeruabatur. Cumq; Pyrrhus ex Heleno uate, Priami filio, inexpugnabilem eſſe Troianam urbem, ſaluo in ea Palladio, cognouiſſet, idq; principibus Græcorũ renunciaſſet, Vlyſſes & Diomedes per fraudem primũ ingreſsi, deinde facta in cuſtodes ui, Palladiũ illud imaginarium ſurripuerunt. Alterũ capta iam urbe, Sycas Aeneæ tradidit cum magnis dijs, quos penates Troianos uocant. Aeneas in Italiam illa omnia ſecum aduexit. Hinc ex Alba lõga, ſiue ut Varro putat, ex Lauinio Romã Palladium tranſlatũ eſt, ſtatutumq; in æde Veſtæ: quæ cùm deflagraret, L. Metellus Pont. Max. Palladium medio ex incendio ſuſtulit, amiſsis luminibus. Palladium uulgò conſpectum eſt Heliogabalo Imperatore incenſa æde Veſtæ. Herodianus. Fuit alterum Palladium, quod Athenis in arce dicauit Nicias. d Virgineas.] Nam Pallas uirgo ſemper fuit. e Nec tamen quod ſequitur uerum eſt.] Nimirum, nam à mendace Sinone dicitur: quanquam uerum eſſe poteſt, ſpem Danaum eſſe tunc fractam. Sed nihilominus Troiam ceperunt. f Quomodo ergo colebatur.] Argumentum à minore: quî poterit ſeruare ciues & patriam, cùm ne cuſtodes quidẽ potuerit ſeruare, quod erat minus, & certè natura ipſa prius?

Quàm imprudenter Romani deos penates, qui Troiam cuſtodire non potuerant, ſibi crediderunt profuturos. Cap. III.

ECCE quibus dijs urbem Romani ſeruandam, ſe commendaſſe gaudebant. O' nimium miſerabilem errorem. Et nobis ſuccenſent, cùm de dijs eorum talia dicimus: nec ſuccenſent autoribus ſuis, quos ut ediſcerent, mercedem dederunt: doctoresq; ipſos inſuper, & ſalario publico, & honoribus digniſsimos habuerunt. Nempe apud Vergilium, quem propterea paruuli legunt, ut uidelicet Poeta magnus omniumq; præclariſsimus atque optimus, teneris ebibitus annis, non facilè obliuione poſsit aboleri, ſecundum illud Horatij:

Epiſt. 2. a *Quo ſemel eſt imbuta recens ſeruabit odorem Teſta diu.*— Apud hunc ergo, Vergilium nẽpe, Iuno inducitur infeſta Troianis, Æolo uentorũ regi aduerſus eos irritando dicere:

1. Aen. b *Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor,*
Ilium in Italiam portans, uictosq; penates.

c Itáne iſtis penatibus uictis, Romam, ne uinceretur, prudentes commendare debuerũt? d Sed hæc Iuno dicebat, uelut irata mulier, quid loqueretur ignorãs. Quid Æneas ipſe e pius toties appellatus, nónne ita narrat:

f Panthus Otriades, arcis Phœbiq; ſacerdos,
Sacra manu, uictosq; deos, paruumq; nepotem
Ipſe trahit, curſuq; amens ad limina tendit?

Auguſt. To. 5.

A Nónne deos ipſos, quos uictos non dubitat dicere, ſibi potius quàm ſe illis perhibet commendatos, cùm ei dicitur:

g Sacra, ſuosq; tibi commendat Troia penates?

Si igitur Vergilius tales deos, & uictos dicit, &, ut uel uicti quoquo modo euaderent homini cõmendatos, quæ dementia eſt, exiſtimare his tutoribus Romam ſapienter fuiſſe cõmiſſam, & niſi eos amiſiſſet, non potuiſſe uaſtari? Imò uerò uictos deos tanquam præſides ac defenſores colere, quid eſt aliud quã tenere non numina bona, ſed h dæmonia mala? B Quanto enim ſapientius creditur, nõ Romam ad iſtam cladem non fuiſſe uenturã, niſi prius illi periſſent, ſed illos potius olim fuiſſe perituros, niſi eos, quantũ potuiſſet, Roma ſeruaſſet? Nam quis non, cùm aduerterit, uideat, quanta ſit uanitate præſumptũ, non poſſe uinci, ſub defenſoribus uictis, & ideo periſſe, quia i cuſtodes perdidit deos ſuos: cùm uel ſola potuerit eſſe cauſa pereundi, cuſtodes habere uoluiſſe perituros? Non itaq; cũ de dijs uictis illa conſcriberentur, atq; canerent, poetis libebat mentiri, ſed cordatos hoC mines cogebat ueritas confiteri. Verùm iſta opportunius alio loco diligenter, copioſeq; tractanda ſunt. Nunc quod inſtituerã, de ingratis hominibus dicere, parumper explicẽ, ut poſſum: qui ea mala quæ pro ſuorum morum peruerſitate merito patiunt blaſphẽmãtes, Chriſto imputant. Quòd autem illis etiã talibus propter Chriſtum parcit, nec dignantur attendere, & eas linguas aduerſus eius nomen dementia ſacrilegæ proteruitatis exercent, quibus linguis uſurpauerunt mendaciter ipſum nomen, ut uiuerent: uel quas linguas in locis ei ſacratis metuendo preſſerũt, D ut illic tuti atq; muniti eſſent, & ubi propter eum illæſi ab hoſtibus fuerant, inde in eum maledictis hoſtilibus proſilirent.

L. VIVES.

QVo a ſemel.] Horatius Epiſtola ii. Citatur paſsim in argumentum uirium aſſuefactionis in animis teneris: quale eſt illud eiuſdem, Neq; amiſſos colores Lana refert medicata fuco. b Gens inimica.] Primo Aen. Erat Iuno Troianis inimica: primùm, quòd genus ducebant à Dardano, Iouis & Electræ filio, quæ fuit Iunonis pellex. Secundũ, quia raptus Ganymedes Trois filius, Hebæ ipſius Iunonis filiæ erat miniſterio prælatus. Tertiùm, q Antigone Laomedõtis filia, Iunonis formã ſpreuit, ideo eo uerſa in ciconiam. Poſtremò, quòd in iudicio de forma, uicta diſceſſerat, iudice Paride Priami filio. c Itáne iſtis penatib.] De penatib. maior eſt & intricatior diſputatio, q̃ de Palladio. Penates

quaſi peniles exiſtimo dici, quòd penitiſsimi ſunt dij, & proprij. Macrobio illorum placet ſententia, qui deos penates dixerunt eſſe, per quos penitùs ſpiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi poſſidemus. Itaq; penates ſunt præſides & cuſtodes dij. Penates totius generis humani putarunt. Pallada ſummũ æthera, Iouem medium æthera, Iunonẽ infimum. Sunt & cælo penates ſui, ut Martianus Capella in nuptijs ludit. In terra ſunt & ſui cuiq; ciuitati, ſui cuiq; domui penates. Nam unaquęq; domus, parua quædã eſt ciuitas: ſeu potius unaquæq; ciuitas, magna quædã domus. Et ut ſingulæ ciuitates domusq; penates habẽt ſuos, ita & focũ quoq;. Quin & curiæ ſingulæ ſingulas habent Veſtas à Romulo conſtitutas, ut ſcribit Dionyſius Halicarnaſſeus, quibus Numa, qui Romulo ſucceſsit, Veſtã cõmunẽ ſuperinduxit, hoc eſt, focũ urbis: ut interpretatur ſecundo De legibus Cicero. Iam qui fuerint dij penates, quos Aeneas in Italiã portauit, nõ cõuenit. Macrobius ex uarijs uaria colligit. Sunt qui Neptunũ & Apollinẽ uelint, quos legimus muros Troianos extruxiſſe. Alij Veſtam dicunt. Nam Vergilius cùm dixiſſet,

Sacra, ſuosq; tibi cõmẽdat Troia penates: mox addit,
Sic ait, & manibus uittas, Veſtamq; potentem,
Aeternumq; adytis effert penetralibus ignem.

Veſtam non tam puto ex penatibus fuiſſe, quàm penatibus additum focum. Ideo dictator cæteriq; magiſtratus Romani, quo die dignitatem inibant, Veſtæ & penatibus ſacra faciebant. De Veſta & penatibus ſic ſcribit ſecundo De nat. deorũ Cicero: Nam Veſtæ nomen à Græcis. Ea eſt enim quæ ab illis ἑστία dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet. Itaq; in ea dea, quæ eſt rerum cuſtos intimarum, omnis & precatio & ſacrificatio externa eſt. Nec longè abſunt ab hac ui dij penates, ſiue à penu ducto nomine: eſt enim omne quo ueſcũtur ho-

Penus. mines penus: ſiue ab eo quo penitùs inſident, ex quo etiam penetrales à poetis uocantur. Tantũ ille. Sed hoc loco non uacat prolixè diſputare de his rebus. Dionyſius lib. j. in tẽplo obſcuro & humili, quod eſt haud procul foro, duas deorum Troianorum imagines ſe uidiſſe perhibet, duorum iuuenum ſedentium, pilaſq; habentium in manibus, uetera artis huius opera, quibus ſit inſcriptio D. penates. ſimileſq; uetuſtis pleriſq; in templis cõſpici iuuenes militari habitu cultuq;. Non dubito quin iſti ſint Caſtor & Pollux: nam alijs locis penates po. Ro. nominantur, quod Prudentius ſignificat aduerſus Symmachum: Gemini quoq; fratres, corrupta de matre nothi Ledeia proles, Nocturniq; equites celſæ duo numina Romæ Impendent, retinẽte ſolo magniq; triumphi Nuncia ſuffuſo figũt ueſtigia plũbo. Iſti tamẽ penates Troiani non fuerũt, qui ſub ipſum Troianum bellum uitæ conceſſerãt, rapta iã Helena. Ideo illa ignara eorum mortis, requirit eos inter Græcos proceres de muris Troianis ſpectans, apud Homerum Iliad. γ. Sed

Magni dij. neq; hi ſunt dij magni. Varro iij. De lingua Latina: Terra enim & cælum, ut Samothracum initia docent, ſunt dei magni, & hi, quos dixi, multis nominibus. Nam neque quas Samothracia ante portas ſtatuit duas uirilis ſpeciei Aeneas, dij magni: neq;, ut uulgus putat, hi Samothraces dij qui Caſtor & Pollux. hæc ille. Penates Troiani erant magni dij, θεοὶ μεγάλοι, qui Vrbi & Latio præſidebant. Inter quos erant Palladium, & ignis ſempiternus. hinc Vergilius: — Veſtaq; mater

Quæ Tuſcum Tiberim, & Romana palatia ſeruas.

Quanquam peculiarẽ illum urbis tutelarem deum nominare nefas exiſtimant, nec putatur Veſta. Illumq; q Valerius Soranus auſus eſſet prodere, neci deditus eſt. Sed hac de re iam nimio plura. [a] Sed hæc Iuno.] Nam Seruius & Donatus propterea uictos penates Iu-

A nonem dixiſſe aiunt, ut contemnendos faceret, ne religioni eſſet Aeolo, quòd aduerſum deos aliquid eſſet facturos. [e] Pius.] Pius in deos, pius in patrem, pius in filium, quos omnes ex incendio eripuit. Eſt enim pietas officioſus erga deos, patriã, parentes, ſanguine coniunctos cultus: deniq; gratitudo his quibus debemus. Pietas.

[f] Panthus.] Secundo Aeneidos:

Ecce autem telis Panthus elapſus Achiuum,
Panthus Otriades, &c.

[g] Sacra, ſuoſq;.] Verba ſunt Hectoris per quietem ab Aenea uiſi. Romam ad iſtam cladem.] Argumentum ab euentu unius rei ad euentum alterius ſimilis. Senſus eſt deprauatus. Sic eſt legendum: Non Romam ad iſtam cladem: ut ſit, ſapientius multò exiſtimaretur, ſi non illud putaretur Romam ad hanc cladem non fuiſſe uenturam, niſi illi perijſſent, ſed illud putaretur potius, illos olim, &c. [h] Sed dæmonia mala.] Nam malos & ignauos fuiſſe aliquos dæ-

B monas, fatebantur ueteres. Genius enim alius alio præſtabat & uirtute, & ſapientia, & uiribus. Erat enim alacrior & celſior genius Auguſti genio Marci Antonij, ut magos ille Aegyptius dixit apud Plutarchũ in uita M. Antonij. Nec Chriſtiana religio negat inter angelos, interq; dæmonas alios alijs eſſe natura & uiribus excellentioribus. [i] Cuſtodes.] Tales quales Plato dicit in ſua Politia eſſe magiſtratus ebrioſos & uoluptarios, qui cuſtodibus ipſi indigeant.

De aſylo Iunonis in Troia, quod neminem liberauit à Græcis, & baſilicis Apoſtolorũ, quæ omnes ad ſe cõfugientes à Barbaris defenderũt. Ca. IIII.

IPSA, ut dixi, Troia, [a] mater Romani populi, ſacratis in locis deorum ſuorum mu-

C nire non potuit ciues ſuos ab ignibus ferroq; Græcorum eoſdem ipſos deos colentium: quinetiam [b] Iunonis aſylo

Cuſtodes lecti Phœnix, & dirus Vlyſſes,
Prædam aſſeruabant: huc undiq; Troia gaza
Incenſis erepta adytis, menſæq; deorum,
Crateresq; auro ſolidi, captiuaq; ueſtis
Cõgeritur. Pueri & pauidæ longo ordine matres
Stant circùm. —

Electus eſt uidelicet locus tantæ deæ ſacratus, non unde captiuos non liceret educere,

D ſed ubi captiuos liberet includere. Compara nunc aſylũ illud non cuiuslibet dei gregalis, uel de turba plebis, ſed Iouis ipſius ſororis & coniugis, & reginæ omnium deorum, cum memorijs noſtrorum Apoſtolorũ. Illuc incenſis templis & dijs erepta ſpolia portabantur, nõ reddenda uictis, ſed diuidenda uictoribus: huc autẽ, & [d] quod alibi ad ea loca cõpertum eſt pertinere, cum honore & obſequio religioſiſsimo reportatũ eſt. Ibi amiſſa, hîc ſeruata libertas: ibi clauſa, hîc interdicta captiuitas: ibi poſsidendi à dominantibus hoſtibus premebantur, huc liberandi à miſerantibus hoſtibus ducebantur. Poſtremò

illud

illud Iunonis templum ſibi elegerat auaricia & ſuperbia [e] leuium Græcorũ: iſtas Chriſti baſilicas miſericordia & humilitas [f] etiã immanium Barbarorum. Niſi fortè Græci quidam, in illa ſua uictoria, tẽplis deorũ [g] communiũ pepercerunt: atq; illò confugientes miſeros uictosq; Troianos ferire, uel captiuare non auſi ſunt. Sed Virgilius, poetarum more, illa mentitus eſt. [b] Imo uerò morẽ hoſtium ciuitates euertentium ille deſcripſit.

L. VIVES.

MAter [a] Romani pop.] Nam à Troianis, qui ſub Aenea in Italiã uenerunt, conditum eſt Lauiniũ, à Lauinianis Alba longa, ab Albanis Romani. Saluſtius urbem Romam condidiſſe atq; habuiſſe initio Troianos narrat, qui, Aenea duce, ſedibus uagabantur incertis. b Iunonis aſylo.] Verba ſunt Aeneæ ſecundo Aeneidos. c Phœnix.] Amintoris filius, Achillis fuit magiſter, qui docebat eũ & benefacere, & benedicere: ut Homerus ait Iliados y. d Quod alibi.] Magna uis auri eſt è Vaticano ſurrepta, & iuſſu Halarici reddita, ut Oroſius ſcribit libro ſeptimo. e Leuium Græcorum.] Hæc eſt Græcorum apud Romanos nota, quos ideo Græculos dicebant. Et ſunt quidam Auguſtini codices, qui habent Græculorum. Cicero pro Flacco: Quo loco etiam atque etiam facite ut recordamini, quæ ſit temeritas multitudinis, quæ leuitas propria Græcorum. Idem ſignificat Lucianus in Mercede ſeruientibus, & Iamblichus Græcos ſuos ingenio leues nominat.

Phœnix.

f Etiam immanium.] Ad pondus comparationis hoc facit: nam Barbari Græcis opponuntur: & non quilibet barbari, ſed immanes, ijs qui uideri uolũt à ſe profectam humanitatem. Cicero ad Q. fratrem, qui Aſiæ minori, quæ Græca eſt, præerat: Quum uerò ei generi hominum præſimus, non modò in quo ipſa ſit, ſed etiam à quo ad alios perueniſſe putetur humanitas, certè ijs etiam eam potiſsimùm tribuere debemus, à quibus accepimus. g Communium.] Nam eoſdem deos colebant Græci & Troiani. b Imò uerò morem.] Ne magis ſimilis crudelitatis reprehenſio ad Græcos, quàm ad cæteras uideatur gentes pertinere, quum in urbes hoſtiliter irrumpunt.

Hoc Caput iungatur ſuperiori.

De generali cõſuetudine hoſtium uictas ciuitates euertentium, quid Cæſar ſenſerit. Cap. V.

QVEM [a] morem etiam Cæſar, ſicut ſcribit Saluſtius, nobilitatę ueritatis hiſtoricus, ſentẽtia ſua, quam de coniuratis in ſenatu habuit, commemorare non prætermittit: Rapi uirgines; pueros diuelli liberos à parẽtum complexu, matres familiarium pati quę uictoribus collibuiſſet, fana atque domos ſpoliari, cædem & incendia fieri. Poſtremò armis, cadaueribus, cruore atque luctu omnia compleri. Hic ſi fana tacuiſſet, deorũ ſedibus ſolere hoſtes parcere putaremus: & hęc non ab alienigenis hoſtibus, ſed à [b] Catilina & ſocijs eius nobiliſsimis ſenatoribus, & Romanis ciuibus Roma- D

A na templa metuebant. Sed hi uidelicet perditi, & patriæ parricidæ.

L. VIVES.

QVem [a] morem etiã Cæſar.] C. Cæſar tum prætor, qui poſtea fuit dictator, deprehenſa coniuratione Catilinæ, rogatus à Cicerone conſule quid de coniuratis cenſeret faciẽdum, ea dixit, quæ Saluſtius literis mandauit. Nec ſolum illo ciuili, de quo tunc agebatur bello, ea futura dicit mala, ſed eiuſmodi ait eſſe belli ſæuitiam, ea ſolere uictis accidere. Cicero in Verrem: Mitto adhibitam uim ingenuis, matresfamiliâs uiolatas, quæ tum urbe capta commiſſa non ſunt, neq; odio hoſtili, neq; licẽtia militari, neq; more belli: neq; iore uictoriæ [illegible] ille. b Catilina.] Nota eſt hiſtoria ex Saluſtio, & ipſe de ea alio in loco nonnulla dicam.

B Quòd nec Romani quidẽ ita ullas ceperunt ciuitates, ut in tẽplis earũ parcerẽt uictis. Cap. VI.

QVID ergo per multas gentes, quæ inter ſe bella geſſerunt, & nuſquam uictis in deorum ſuorum ſedibus pepercerunt, noſter ſermo diſcurrat? Romanos ipſos uideamus: ipſos, inquã, recolamus: reſpiciamusq; Romanos, de quorum præcipua laude dictum eſt,

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos:

[a] & quòd accepta iniuria ignoſcere malebãt, quàm perſequi: quando tot tantasq; urbes,
C ut latè dominarentur, expugnatas, captasq; euerterunt, legatur nobis quæ templa excipere ſolebant, ut ad ea quiſquis confugiſſet, liberaretur? An illi faciebant, & ſcriptores earundem rerũ geſtarũ iſta reticebãt? Itáne uerò, qui ea quæ laudarent maximè requirebãt, iſta præclariſsima ſecundum ipſos pietatis indicia præterirent? Egregius Romani nominis [b] Marcus Marcellus, qui [c] Syracuſas, urbem ornatiſsimam, cepit, refertur etiam prius fleuiſſe ruiturã, & ante eius ſanguinẽ [d] ſuas illi lachrymas effudiſſe. [e] Geſsit & curam pudiciciæ, etiam in hoſte ſeruandæ. Nam priuſquam oppidum uictor iuſsiſſet inuadi, conſtituit edicto, ne quis corpus liberum uiolaret. Euerſa eſt tamen ciuitas more bellorum, nec uſpiam legitur ab imperatore tam caſto atq; clementi fuiſſe præceptum, ut quiſquis ad illud uel illud templũ fugiſſet, abiret illæſus. Quod utique nullo modo præteriretur, quando nec eius fletus, nec quod edixerat pro pudicicia minimè uiolanda potuit taceri. [f] Fabius Tarentinæ euerſor urbis, à ſimulachrorum depredatione ſe abſtinuiſſe laudatur. [g] Nam cùm ei ſcriba ſuggeſsiſſet quid de ſignis deorum, quæ multa capta fuerunt,

fieri iuberet, continentiam ſuam etiam iocan A do condiuit. Quæſiuit enim, cuiuſmodi eſſent: & cùm ei non ſolùm multa grandia, ueruntetiam renunciarentur armata: Relinquamus, inquit, Tarentinis deos iratos. Cùm igitur nec illius fletũ, nec huius riſum, nec illius caſtam miſericordiam, nec huius facetam continẽtiam, Romanarum rerum geſtarum ſcriptores tacere potuerunt, quando prætermitterent, ſi aliquibus hominibus in honorem cuiuſpiam deorum ſuorum ſic pepercíſſent, ut in quoquam templo cędem uel captiuitatem fieri prohiberent?

L. VIVES.

ET ᵃ quod accepta iniuria.] Saluſtius in Catilinario bello, de ueteribus Romanorũ moribus loquens, de quibus eiſdem eſt illud elogium: Ignoſcendo creuiſſe. *Ignoſcendo creuiſſe.* ᵇ Marcus Marcellus.] Claudiæ gentes duæ fuerunt: altera patricia, quæ originẽ ſumpſit ab Appio illo Claudio, qui ſub recentem illam regum expulſionem, ex Regillo Sabinorum Romam commigrauit, & in ſenatum, interq; patritias gentes lecta eſt. *Claudij.* Altera fuit plebeia quidem, ſed nec potentia minor, ut Suetonius inquit in Tiberio, nec dignitate. Ex hac primus, qui Marcellus cognominatus eſt, fuit hic, de quo Auguſtinus meminit, ut Plutarchus ex Poſidonio ſcribit. *Marcellus.* Tantà in re miror falli ſcriptorem hiſtoriæ, & rerum Romanarum peritiſsimum, quum centum annis antea fuerint C Claudij Marcelli. Fuit uerò hic, de quo loquimur, quater conſul: nam ſecundũ creatus conſul: ſed quia uitio, eum magiſtratũ non geſsit. Si quis nũc numeret, quinq; conſulatus erunt. Primũ conſul fuit bello Gallico cum Cn. Cornelio Scipione, quo bello ſpolia opima de Viridomaro Gallorũ rege retulit: eaq; fuêre tertia & ultima inter tot bella à populo Romano, cum tot gentibus tam diuerſis ſub ducibus geſta. Poſt ſecundum conſulatum Syracuſas expugnauit. Quartùm conſul cum Q. Criſpino in inſidias temerè à ſemet præcipitatus, magnus dux manuq; promptus, & conſilio optimus, occiſus eſt, anno undecimo Punici belli ſecundi: qui undequadragies collatis ſignis dimicauerat, ut ſcribit Plinius libro ſeptimo. ᶜ Syracuſas, urbem ornatiſsimam.] *Syracuſæ.* Syracuſæ ciuitas eſt in Sicilia, uetuſta fama, & opibus ingentibus. Hanc obſedit per triennium Marcellus, tandẽ expugnauit: tantumq; ex ea prædę egeſtũ eſt, quantum uix capta Carthagine, quę tum maximè florebat, paribusq; D cum populo Romano uiribus contendebat, fuiſſet.

ᵈ Suas illi lachrymas.] Liuius libro uigeſimoquinto: Marcellus ut mœnia ingreſſus, ex ſuperioribus locis, urbem fermè omnium illa tempeſtate pulcherrimã ſubiectam oculis uidit, illacbrymaſſe partim gaudio dicitur tantæ rei perpetratę, partim uetuſta gloria urbis: Athenienſium claſſes demerſæ, & duo ingẽtes exercitus cũ duobus clariſsimis ducibus deleti occurrebant, tũ bella tot geſta, & opulentiſsimi tyranni, eaq; momento horæ araſuta omnia. Eandẽ ſententiã Valerius habet, De humanitate. ᵉ Geſsit & curam.] Liuius ibidẽ: Marcellus ex omnium ſententia militibus edixit, ne quis liberum corpus uiolaret, cætera prædæ futura. quod edictum ad cædes, uulnera, & pudicitiam ſpectabat. ᶠ Fabius Tarentinæ euerſor urbis.] *Fabius.* Secundo bello Punico Tarentum nobiliſsima Calabriæ urbs, à Romanis ad Annibalẽ & A Carthaginenſes defecit: præſidium tamen Romanum, cuius erat dux Liuius Salinator, in arcem ſe recepit. Q. Fabius Maximus eam ciuitatẽ recuperauit, militibusq; diripiendam tradidit. *Q. Fabius Maximus.* Hic Fabius eſt ille, qui afflictis ſecundo Punico bello ab Annibale Romanis rebus, ſapientia ſua opem tulit, trahẽdoq; tempus impetum illum uiolentiſsimum Annibalis retardauit, & de quo uerè Ennius dixit,

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem.

Non uacat, ac ne libet quidem mihi inſectari ea, in quibus cõmentator huius libri falſus eſt: longũ nimis hoc eſſet, & moleſtum admodũ. Sed quia hoc loco cum alijs nonnullis errat, qui aliena opinione ſunt iſtis in rebus docti, & ſua doctiſsimi, nec ſunt reuerà indocti, ideo continere me non potui, quin lectorem admonerem, non hunc primum Fabium dictum eſſe Maximum, ſed eius auum, qui Conſul quinquies fuit: nactus id cognomẽ, B quòd cenſor cum P. Decio Mure forenſem omnem turbam in quatuor tribus coniecit, quas Vrbanas uocauit, tametſi haud negauerim, fuiſſe hunc Quintum Fabium, de quo hic loquitur Auguſtinus, dignum eo cognomine, etiamſi nouũ ab eo inciperet. ᵍ Nam cùm ei ſcriba.] De hoc Liuius libro uigeſimoſeptimo.

Quòd in euerſione Vrbis quæ aſperè geſta ſunt, de conſuetudine acciderint belli: quæ uerò clementer, de potentia prouenerint nominis Chriſti. Cap. VII.

QVICQVID igitur uaſtationis, trucidationis, deprędationis, concremationis, afflictionis, in iſta recentiſsima Romana clade commiſſum C eſt, ᵃ fecit hoc conſuetudo bellorum. Quòd autem more nouo factum eſt, quòd inuſitata rerum facie immanitas barbara tam mitis apparuit, ut ampliſsimæ baſilicæ implendæ populo eui parceretur, eligerentur & decernerentur, ubi nemo feriretur, unde nemo raperetur, quò liberandi multi à miſerantibus hoſtibus ducerentur, unde captiuandi nulli nec à crudelibus hoſtibus abducerentur: hoc Chriſti nomini, hoc Chriſtiano tempori tribuendum, quiſquis non uidet, cæcus: quiſquis uidet, nec laudat, ingratus: quiſquis laudãti reluctatur, inſanus eſt. Abſit, ut prudens quiſquam hoc feritati imputet Barbaro D rum. Truculentiſsimas & ſæuiſsimas mentes ille terruit, ille frenauit, ille mirabiliter temperauit, qui per Prophetam tanto antè prædixit: ᵇ Viſitabo in uirga iniquitates eorum, & in flagellis peccata eorum: miſericordiã autẽ meam non diſpergam ab eis. *Pſal. 88.*

L. VIVES.

FEcit ᵃ hoc conſuetudo bellorum.] Quintilianus, quæ fieri captis ſoleant urbibus, octauo libro ſcribit ad hunc modum: Effuſæ per domos ac templa flammæ & ruentium tectorum fragor, & ex diuerſis clamoris *Deſcriptio captiuitatis urbium.*

morſibus unus quidam ſonus. Aliorum fuga incerta. Alij in extremo complexu ſuorum cohærentes, & infantium fœminarumq́; ploratus, & malo uſque in illum diem ſeruati fato ſenes: tum illa profanorum ſacrorumq́; direptio, efferentium prædas, repetentiumq́; diſcurſus, & acti ante ſuum quiſque prædonem catenati, & conata retinere infantem ſuum mater, & ſicubi maius eſt lucrũ, pugna inter uictores. Hactenus ille. Hæc uerò interim fiunt, quia ut ſunt milites genus hominum inſolentiſsimum, ſine modo, ſine modeſtia ulla, temperare uictoriæ cupiditati, & libidini, & iræ ſuæ nequeunt: interim quia ut capto oppido, niſi illa ad terrorem facerent, periculum eſſet ne ipſis eſſent patienda. [b] Viſitabo.] De filijs Dauid dicitur Pſalmo octogeſimooctauo: Si boni non fuerint.

De commodis atque incommodis, quę bonis ac malis plerumq; communia ſunt. Cap. VIII.

A

DICET aliquis: Cur ergo iſta diuina miſericordia etiam ad impios ingratoſq́; peruenit? Cur putamus, niſi quia eam ille præbuit, qui quotidie facit oriri ſolem ſuum ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos? Quãuis enim quidam eorum iſta cogitantes, pœnitendo ab impietate ſe corrigant: quidam uerò, ſicut Apoſtolus dicit, diuitias bonitatis & longanimitatis Dei contemnentes, ſecundum duriciam cordis ſui & cor impœnitens [b] theſaurizent ſibi irã in die iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui [c] reddet unicuiq; ſecundum opera eius: tamen patientia Dei ad pœnitentiam inuitat malos, ſicut flagellum Dei ad patientiam erudit bonos. Itemq́; miſericordia Dei ſouendos amplectitur bonos, ſicut ſeueritas Dei puniendos corripit malos. Placuit quippe diuinæ prouidentiæ præparare in poſterum bona iuſtis, quibus non fruẽtur iniuſti: & mala impijs, quibus non excruciabuntur boni. Iſta uerò temporalia bona & mala utriſque uoluit eſſe communia: ut nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoq; habere cernuntur: nec mala turpiter euitentur, quibus & boni plerunq; afficiuntur. Intereſt autem plurimum, [d] qualis ſit uſus, uel earum rerum quæ proſperæ, uel earum quæ [e] dicuntur aduerſæ. Nam his bonis temporalibus nec bonus extollitur, nec malis frangitur: malus autem ideo huiuſcemodi infelicitate punitur, quia felicitate corrumpitur. Oſtendit tamen Deus ſæpe etiam in his diſtribuendis euidentius operationem ſuam. Nam ſi nunc omne peccatum manifeſta plecteretur pœna, nihil ultimo iudicio reſeruari putaretur. Rurſus ſi nullum peccatum nunc puniret apertè diuinitas, nulla eſſe prouidentia diuina crederetur. Similiter in rebus ſecundis, ſi non eas Deus quibuſdam petentibus euidentiſsima largitate concederet, non ad eum iſta pertinere diceremus. Itemq́; ſi omnibus eas petentibus daret, non niſi propter talia præmia ſeruiẽdum illi eſſe arbitraremur: nec pios nos faceret talis ſeruitus, ſed potius cupidos & auaros. Hæc quum ita ſint, quicunque boni maliq́; pariter afflicti ſunt, non ideò ipſi diſtincti non ſunt, quia diſtinctum non eſt, quod utrique perpeſsi ſunt. Manet enim

B

diſsimilitudo paſſorum etiam in ſimilitudine paſsionum, & licet ſub eodem tormento, non eſt idem uirtus & uitium. Nam ſicut ſub uno igne aurum rutilat, palea fumat, & ſub eadem [f] tribula ſtipulæ comminuuntur, frumenta purgantur: nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem præli ponderc exprimitur: ita una eademq́; uis irruens bonos probat, purificat, [g] eliquat: malos damnat, uaſtat, exterminat. Vnde in eadem afflictione, mali Deum deteſtantur, atque blaſphemãt, boni autem precantur & laudant.

C

Tantum intereſt, non qualia, ſed qualis quiſque patiatur. Nam pari motu exagitatum & exhalat horribiliter cœnũ, & ſuauiter fragrat unguentum.

Math. 5.

Rom. 2.

L. VIVES.

DIcet [a] aliquis.] Quum illa uerba ſint de filijs Dauid, hoc eſt, de pijs dicta, quomodo ad impios quoq; miſericordia Domini extenditur? [b] Theſaurizent.] Congregent. Nam theſaurus congregatio eſt tam bonarum rerum, quàm malarũ. Hinc apud Græcos, [illegible]: & apud Plautum, Theſaurus ſtupri. [c] Reddet.] uulgò habetur, Reddit. Auguſtin. melius: nam de futuro ſeculo loquitur Apoſtolus, & Græcè eſt, [illegible]. [d] Qualis ſit uſus.] Terentius in [illegible]. Quæ quidem in homine dicuntur bona, parẽtes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, diuitias. Atque hæc perinde ſunt ut illius animus qui ea poſsidet. Qui uti ſcit, ei bona: ei qui non utitur rectè, mala. Hæc Terentius ex Platone multis in locis. [e] Dicuntur.] A populo ueras rerum naturas ignorante.

D

[f] Tribula.] Tribulum ponit Vergilius inter inſtrumenta ruſtica primo Georgicôn. Plinius libro decimooctauo: Meſsis ipſa alibi tribulis in area, alibi equorũ greſsibus exteritur, alibi perticis flagellatur. Eſt ergo inſtrumentum, quo fruges maturæ in area terunt. Id quomodo fiat, docet Varro libro De rebus ruſticis primo. [g] Eliquat.] Liquidos facit. pertinet ad ſimilitudinem auri. Si quis uelit paulò longius philoſophari, eliquantur charitate boni, ut in Canticis: Anima mea liquefacta eſt, ut dilectus loquutus eſt. Sed hæc perſequi, ſi quis hîc uoluerit, nullus erit finis. In ſacris libris commodius iſta.

Theſaurus.

Bona in humanis.

Tribulum.

De cauſis correptionum, propter quas & boni & mali pariter flagellantur. Cap. IX.

QVID igitẽ in illa rerũ uaſtitate Chri-
ſtiani paſsi ſunt, quod eis nõ magis
fideliter iſta conſiderãtibus ad pro-
fectum ualeret? Primò, quòd ipſa
peccata quib. Deus indignatus impleuit tan
tis calamitatib. mundũ, humiliter cogitãtes,
quamuis longè abſint à facinoroſis, flagitio-
ſis atqꝫ impijs, tamẽ nõ uſqꝫ adeò ſe à delictis
deputãt alienos, ut nec tẽporalia pro eis ma-
la perpeti ſe iudicẽt indignos. Excepto enim,
ꝙ unuſquiſqꝫ quamlibet laudabiliter uiuẽs,
[a] cedit in quibuſdã carnali concupiſcentiæ, &
ſi non ad facinorũ immanitatẽ & gurgitẽ fla-
gitiorũ, atqꝫ impietatis abominationẽ, ad ali-
qua tamen peccata uel rara uel tanto crebrio-
ra, quanto minora. Hoc ergo excepto, quis
tãdem facilè reperiẽ, qui eoſdẽ ipſos, propter
quorũ horrendam ſuperbiã, luxuriam & aua
riciam, atqꝫ execrabiles iniquitates & impieta
tes, Deus, ſicut [b] minando prædixit, conterit
terras, ſic habeat, ut habendi ſunt: ſic cum eis
uiuat, ut cum talibus uiuendum eſt? Plerunqꝫ
enim ab eis docendis, admonẽdis, aliquãdo
etiam obiurgandis, & corripiendis malè diſsi
mulatur: uel cùm laboris piget, uel os eorum
uerecundamur offendere: uel cùm eorum ini
micicias deuitamus, ne impediant, & noceãt
in iſtis temporalibus rebus: ſiue quas adipiſci
adhuc appetit noſtra cupiditas, ſiue quas a-
mittere formidat infirmitas: ita ut (quamuis
bonis uita malorũ diſplliceat, & ideo cum eis
non incidãt in illã damnationẽ, quæ poſt hãc
uitã talib. præparatur, tamen quia propterea
peccatis eorũ damnabilib. parcunt, dum eos
in ſuis licet leuib. & uenialibus metuunt) iure
cum eis tẽporaliter flagellentẽ, quãuis in æter
num minimè puniantẽ. Iurè iſtam uitã, quãdo
diuinitùs affligũtur cum eis, amarã ſentiunt,
cuius amãdo dulcedinẽ peccantib. eis amari
eſſe noluerũt. nam ſi propterea quiſqꝫ obiur-
gandis & corripiẽdis malè agentibus parcit,
quia opportunius tempus inquirit, uel eiſdẽ
ipſis metuit, ne deteriores ex hoc efficiantur,
uel ad bonã uitam & piam erudiendos impe-
diant infirmos alios, & premãt atqꝫ auertant
à fide, nõ uidetur eſſe cupiditatis occaſio, ſed
cõſilium charitatis.[c] Illud eſt culpabile, ꝙ hi,
qui diſsimiliter uiuunt, & à malorũ factis ab-
horrent, parcunt tamen peccatis alienis, quæ
A dedocere & obiurgare deberẽt, dum eorum
offenſiones cauent, ne ſibi noceant in his re-
bus, quibus licitè boni atqꝫ nocẽtes utuntur:
ſed cupidius quàm oportebat eos, qui in hoc
mundo peregrinantur, & ſpem ſupernæ pa-
triæ [d] præ ſe gerunt. Non ſolùm quippe infir-
miores uitam ducentes coniugalem, filios ha
bentes uel habere quærẽtes, domos ac fami-
lias poſsidentes: quos Apoſtolus in eccleſia
alloquitur docens, & monens quemadmo-
dum uiuere debeant & uxores cum maritis,
& mariti cum uxoribus: & filij cum parenti-
B bus, & parentes cum filijs: & ſerui cum do-
minis, & domini cum ſeruis: multa tempora-
lia, multa terrena libenter adipiſcuntur, &
moleſtè amittunt: propter quæ non audent
offendere homines, quorum ſibi uita conta-
minatiſsima & conſceleratiſsima diſplicet: ue
rumetiam hi, qui ſuperiorem uitæ gradum te-
nent, nec coniugalibus uinculis irretiti ſunt,
& uictu paruo ac tegumẽto utuntur, plerun-
que ſuæ famæ ac ſaluti conſulentes, dum in-
ſidias atque impetus malorum timent, ab eo-
rum reprehenſione ſeſe abſtinẽt. Et quamuis
non in tantum eos metuant, ut ad ſimilia per-
C petranda quibuslibet eorum terroribus atqꝫ
improbitatibus cedant: ea ipſa tamen, quæ cũ
eis non perpetrant, nolunt plerunque corri-
pere, cùm fortaſſe poſsint aliquos corripiẽdo
corrigere: ne ſi non potuerint, ſua ſalus ac fa-
ma in periculum exitiumqꝫ perueniant. Hoc
non ea conſideratione, qua ſuam famam ac ſa
lutem uidẽt eſſe neceſſariam utilitati erudien-
dorum hominum, ſed ea potius infirmitate,
qua delectat lingua blãdiens [e] & humanus di
es: & reformidatur uulgi iudicium, & carnis
excruciatio, uel peremptio: hoc eſt, propter
quædam cupiditatis uincula, non propter of-
ficia charitatis. Non mihi itaque uidetur hæc
D parua eſſe cauſa, quàre cum malis flagellen-
tur & boni, quãdo Deo placet perditos mo-
res etiam temporalium pœnarum afflictione
punire. Flagellantur enim ſimul, non quia ſi-
mul agũt malam uitam, ſed quia ſimul amant
temporalem uitam: non quidem æqualiter,
ſed tamen ſimul, quam boni contemnere de-
berent, ut illi correpti atqꝫ correcti conſeque
rentur æternam: ad quam conſequendam ſi
nollent eſſe ſocij, [f] ferrẽtur & diligerentur ini
mici: quia donec uiuũt, ſemper incertum eſt,
utrũ uolũtatem ſint in melius mutaturi. Qua

inre nõ utiq; parem, ſed longè grauiorẽ ha- A bent cauſam, quibus [g] per Prophetã dicitur:
Ezech. 33. Ille quidẽ in ſuo peccato morieť, ſanguinem autẽ eius de manu ſpeculatoris requirã.[h] Ad hoc eñi ſpeculatores, hoc eſt populorũ præpoſiti cõſtituti ſunt in eccleſijs,[i] ut nõ parcãt obiurgando peccata. Nec ideo tamẽ ab huiuſcemodi culpa penitùs alienus eſt: qui licet præpoſitus nõ ſit, in eis tñ quib. uitæ huius neceſsitate coniungiť, multa monẽda uel arguẽda nouit, & negligit, deuitãs eorũ offenſiones, propter illa quib. in hac uita nõ indebitis utiť, ſed plus q̃ debuit delectať. Deinde habent aliã cauſam boni, quare tempora- B libus affliganí malis: qualem habuit [k] Iob: ut ſibi ipſe humanus animus ſit probatus & cognitus, quanta uirtute pietatis gratis Deum diligat. Quibus rectè conſideratis atq; perſpectis, attẽde utrũ aliquid mali acciderit fidelibus & pijs, quod eis non in bonũ uerteť: niſi fortè putandũ eſt Apoſtolicam illã uacare ſententiã, ubi ait: [l] Scimus quoniã diligen- Rom. 8.
tibus Deum omnia cooperantur in bonum.

L. VIVES.

CEdit [a] in quibuſdam.] Tam penitiſsimè uiſceribus noſtris hæret Venereæ rei cupiditas, tam in- C genitus eſt à natura nobis ille appetitus, quem ſubtiliſsimè magna illa artifex omnium animantiũ pectoribus indidit, quo uel aliud agentes ſtirpem propagaremus, ut ne cogitare quidem de explenda cupiditate illa poſsimus, quin uoluptate neſcio qua occulta tangamur: quam pleriq; nimium ueniale peccatũ eſſe uolunt. [b] Minando prædixit.] Sæpe per prophetas, ut Eſaiam, & Hieremiam. [c] Illud eſt culpabile.] Cicero in Officijs: Sunt enim qui quod ſentiũt, & ſi optimum ſit, tamen inuidiæ metu non audẽt dicere. [d] Præ ſe gerunt.] Velut ducẽ itineris. [e] Et humanus dies.] Paulus 1. Cor. iiij. Mihi autem pro minimo eſt, ut à uobis iudicer, aut ab humano die. Eſt humanũ iudicium, quo quis ab hominibus bene uel malè audit: cui cõtrarius eſt dies Domini, qui intima cordis ſcrutatur & iudicat. [f] Ferrentur & diligerentur.] Non ferendi ſolùm ſunt mali, ſed etiam diligendi, præcipiente Domino, ut inimicos quoq; diligamus. Matth. v. [g] Per Prophetã.] Eze D chielis xxxiij. Quòd ſi ſpeculator uiderit gladium uenientem, & non inſonuerit buccina, & populus ſe non cuſtodierit, ueneritq; gladius, & tulerit de eis animam, ille quidem in iniquitate ſua captus eſt, ſanguinem autem eius de manu ſpeculatoris requiram. [h] Ad hoc enim ſpeculatores.] Eſt [illegible] ſpeculator, & obſeruator, & cuſtos, & præfectus. Cicero ad Atticum libro vij. Vult enim me Pompeius eſſe, quẽ tota hæc Campania & maritima ora habeat [illegible], ad quem delectus, & negocij ſumma referatur. Andromache apud Homerum Iliad. ω. Hectorem appellat Troiæ [illegible]. Athenienſes quos ad ſtipendiarias ſubditasq; ciuitates mitterẽt, ut quid in quaq; ageretur diligenter inſpicerent, obſeruarentq;. epiſcopos dixerũt, & [illegible], quos Lacedæmonij [illegible]. Præfectos annonæ Iureconſultus Archadius epiſcopos nominauit. Sunt qui ἐπὶ in eo nomine A redundare arbitrentur: de quorum numero eſt Euſtathius Homeri interpres: & [illegible] & [illegible] idem eſſe. [i] Vt non parcant.] Sic Paulus ad Titum, ut faciunt hoc tempore noſtri epiſcopi, quos non ſine ingenti dolore paſsim uidemus ad martyriũ agi, quòd nimis amaram dicant ueritatẽ, & uitia inſectentur, contemptis epiſcopatuũ annuis prouentibus: ita ſeruet eos Chriſtus. [k] Iob.] Nota eſt hiſtoria, de qua Hieronymus ſuper eundem: Sed hæc Iob contigerunt, ut appareat foris hominibus, quod intrinſecus erat ante Deum. [l] Scimus quoniam.] Ad Rom. viij. Et aduerſa & proſpera meritũ bonis augent: nihilq; eſt, quod non ipſi in incrementa ſuarum uirtutum conuertant.

Quòd ſanctis in amiſſione rerum temporalium nihil pereat. Cap. x.

AMISERVNT omnia quę habebãt. B Nunquid fidem? nũquid pietatem? nunquid [a] interioris hominis bona, q̃ eſt ante Deũ diues? Hæ ſunt opes Chriſtianorũ, quibus opulentus dicebat Apoſtolus: 1. Tim. 6.
Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia. Nihil enim intulimus in hunc mundum, ſed nec auferre quid poſſumus: habentes autem uictum & tegumentum, his contenti ſimus. Nam qui uolunt diuites fieri, in- C cidunt in tentationem & laqueum, & deſideria multa ſtulta & noxia, quæ mergunt homines in interitum & perditionem. Radix eſt enim omnium malorum [b] auaricia: quam quidam appetentes à fide pererrauerunt, & inſeruerunt ſe [c] doloribus multis. Quibus ergo terrenæ diuitiæ illa uaſtatione perierunt, ſi eas ſic habebant quemadmodũ [d] ab iſto foris paupere, intus diuite audierant: id eſt, ſi mundo utebantur, tanquam nõ utentes, potuerunt dicere, quòd ille grauiter tentatus, & minimè ſuperatus.[e] Nudus exij de utero ma- Iob 1.
trisme æ, nudus in terram reuertar. Dominus dedit, Dominus abſtulit: ſicut Dño placuit, ita factum eſt: ſit nomen Domini bene- D dictum. Vt bonus ſeruus magnas facultates haberet ipſam ſui Dñi uoluntatẽ, cui pediſſequus mente diteſceret, nec contriſtaretur eis rebus uiuẽs relictis, quas fuerat citò moriens relicturus. Illi autem infirmiores, qui terrenis his bonis, quamuis ea nõ proponerent Chriſto, aliquantula tamen cupiditate cohęrebãt, quantũ hæc amando peccauerint, perdendo ſenſerunt. Tantum quippe doluerunt, quantum ſe doloribus inſeruerunt: ſicut Apoſtolum dixiſſe ſuprà commemoraui. Oportebat enim ut eis adderetur etiam experimentorum diſciplina, quibus fuerat tam diu ne-
glecta

gleƈta uerborũ. nam cùm dixit Apoſtolus, A
1.Tim.6. Qui uolunt diuites fieri, in tentationem incidunt, &c. profectò in diuitijs cupiditatẽ reprehendit, non facultatẽ, [f] qui præcepit alibi, dicens: Præcipe diuitibus huius mundi, non ſuperbè ſapere, neq; ſperare in incerto diuitiarũ ſuarũ, ſed in Deo uiuo, qui præſtat nobis omnia abundanter ad fruendũ: benefaciant, [g] diuites ſint in operib. bonis, facilè tribuãt, cõmunicent, theſaurizẽt ſibi fundamentũ bonũ in futurũ, ut apprehendãt uerã uitam. Hæc qui de ſuis faciebãt diuitijs, magnis ſunt lucris leuia damna ſolati: pluſq; læ B tati ex his quę facilè tribuendo [h] tutius ſeruauerunt, q̃ contriſtati ex his quæ timidè retinendo facilius amiſerunt. Hoc enim potuit in terra perire, quod piguit inde transferre. Nam qui receperũt conſiliũ Domini ſui, dicentis:
Math.6. Nolite cõdere uobis in terra theſauros, ubi tinea & rubigo exterminant, & ubi fures effodiũt & furant: ſed theſaurizate uobis in cælo theſauros, quò fur non accedit, neq; tinea corrũpit: ubi enim eſt theſaurus tuus, ibi erit & cor tuũ: tribulationis tempore probauerũt q̃ rectè ſapuerint, nõ contemnendo ueraciſsimũ præceptorẽ, & theſauri ſui fideliſsimũ inuiƈtiſsimumq; cuſtodẽ. Nam ſi multi ſunt gauiſi, ibi ſe habuiſſe diuitias ſuas, quò cõtigit ut hoſtis nõ accederet, quãto certius & ſecurius gaudere potuerũt qui monitu Dei ſui illuc migrauerãt, quò accedi omnino nõ poſſet? [i] Vnde Paulinus noſter,
Paulinus Nolenſis epiſcopus. Nolẽſis epiſcopus, ex opulẽtiſſimo diuite, uolũtate pauperrimus, & copioſiſsimè ſanƈtus, quãdo & ipſam Nolã Barbari uaſtauerũt, cùm ab eis teneret, ſic in corde ſuo, ut ab eo poſtea cognouimus, precabat: Domine, nõ excrucier propter aurũ & argentum: ubi enim ſint omnia mea, tu ſcis. Ibi enim ha- D bebat omnia ſua, ubi eũ cõdere, & theſaurizare ille monuerat, qui hæc mala mũdo uentura prædixerat. Ac per hoc q Dño ſuo monẽti obedierãt, ubi & quomodo theſaurizare deberẽt, nec ipſas terrenas diuitias Barbaris incurſantib. amiſerunt. Quos aũt nõ obediſſe pœnituit, quid de talibus rebus faciẽdũ eſſet, ſi nõ præcedente ſapientia, certè conſequente experientia didicerũt. At enim quidã boni etiam Chriſtiani tormentis excruciati ſunt, ut bona ſua hoſtib. proderent. Illi uerò nec prodere, nec perdere potuerũt bonum: [k] quo ipſi boni erant. Si aũt torqueri, q̃ [l] mãmona iniquitatis prodere maluerunt, boni nõ erãt. Admonẽdi aũt fuerant, qui tanta patiebant pro auro, quanta eſſent ſuſtinenda pro Chriſto: ut eũ potius diligere diſcerent, qui pro ſe paſſos æterna felicitate ditaret, nõ aurum & argentũ, pro quo pati miſerrimum fuit, ſeu mentiendo occultaret, ſeu uerum dicendo proderet. Namq; inter tormenta nemo Chriſtum confitendo amiſit, nemo aurũ niſi negãdo ſeruauit. Quocirca utiliora erãt fortaſſe tormenta, quæ bonum incorruptibile amandum docebant, q̃ illa bona, quæ ſine ullo utili fruƈtu dominos ſui amore torquebant. Sed quidam etiã non habentes quod proderent, dũ habere credunt, torti ſunt. Et hic fortè habere cupiebant, nec ſanƈta uoluntate pauperes erant: quibus adminiſtrandũ fuit, nec facultates, ſed ipſas cupiditates talibus eſſe dignas cruciatibus. Si uerò melioris uitæ propoſito reconditũ aurũ argentũq; nõ habebant, neſcio quidem utrũ cuiquã talium acciderit, ut dum habere creditur, torqueretur. Veruntamen etiã ſi accidit, profeƈtò qui inter illa tormenta paupertatem ſan- C ƈtam confitebat, Chriſtum confitebat. Quapropter etſi non meruit ab hoſtib. credi, non potuit tamen ſanƈtæ paupertatis confeſſor ſine cæleſti mercede torqueri.

L. VIVES.

Interioris [a] hominis.] Mẽtis: ſic ſæpe apud Paulum. [b] Eſt auaricia.] Vulgo eſt cupiditas: ſed melius Auguſtinus. φιλαργυρία enim eſt Græcè. [c] Doloribus multis.] Haƈtenus uerba Pauli. [d] Ab iſto.] A Paulo. [e] Nudus exij.] Verba ſunt Iob, conſolantis ſe ſuper amiſsis opibus, & liberis. [f] Qui præcepit alibi.] Paulò pòſt eodem cap. vi. i. ad Tim. [g] Diuites ſint in operibus bonis.] Iſtis rebus erunt diuites. [h] Tutius ſeruauerunt.] Qui theſaurizarunt ſibi ſempiternũ in cælo theſaurũ, ex eo quod benignè pauperibus imperti ti ſunt: quod declarat illud, quod ſequitur ex Matthæo ſexto cap. & ſunt Chriſti uerba. [i] Vnde Paulinus noſter.] Gothi poſt direptã urbem Romam per Latium, Volſcos, Campaniam, Calabros, Salentinos, Apulos, Brutios longè & latè ſparſi uagãtes, & uelut ingens quędam calamitas uaſtantes uniuerſa, Conſentiam uenerunt: poſt quadraginta annos Genſericus cum Vandalis & Mauris, capta Roma totũ Campaniæ traƈtum populatus eſt, Nolamq; miſerabili ruina diruit. Hoc tempore, ut Paulus Diaconus refert, Paulinus Epiſcopus Nolanæ eccleſiæ, uir ſanƈtiſsimus, & ſicut Gregorius ſcribit, eloquẽtiſsimus, profanaq; eruditione in primis doƈtus, nec prophetici ſpiritus expers, quum redimendis Chriſtianis captiuis cenſum omnem cõſumpſiſſet, uideretq; uiduam captiuum filium afflıƈtũ lugentem, & lamentantem, tamq; immodicas lachrymas pietati admixtas, multò magis pius ipſe ferre non poſſet, cum uidua in Aphricam, ubi captiuus erat filius, traiecit, ibi

uicas

uicarijs manibus redemptū filiū matri reddidit. Paulinus uerò quum eius ſanctitas etiā barbariſsimis eſſet hominibus uenerabilis, iuſſus eſt in patriā cū ſuis omnibus ciuibus dono acceptis redire. De qua re fuſius Gregorius Romanus pontifex lib. Dialog. iij. Sed credo Auguſtinum nō de his loqui temporibus, quibus ipſe ad cæleſtem illam uitam commigrarat, ſed de primis illis Gothorum. k Quo ipſi boni.] Virtutē, quā nemo eripere poteſt: & hæc ſola eſt bonū, quæ poſſidentes bonos facit. Nā ſi opes ſunt bona, ut inquit in Paradoxis Cicero, cur non reddūt poſsidentes bonos? l Mammona iniquitatis.] Mammona uox eſt Syra, ut Hieronymus inquit, quæ apud eos opes ſignificat, quod apud Græcos πλοῦτος. Auguſtinus in Sermone De uerb. Domini, & in quæſtionibus Euangelij Mammon Punicè lucrum eſſe dicit, multisq; in uerbis uicinas eſſe linguas, Hebræam & Afram. *Mammona.*

De fine temporalis uitæ, ſiue longioris, ſiue breuioris. Cap. XI.

MVLTOS, inquiunt, etiā Chriſtianos fames diuturna uaſtauit. Hoc quoque in uſus ſuos boni fideles piè tolerādo uerterūt. Quos enim fames necauit, malis uitæ huius ſicut corporis morbus eripuit: quos autem non necauit, docuit parcius uiuere, docuit productius ieiunare. *Fames bona.* Sed enim multi etiam Chriſtiani interfecti ſunt, multi multarū mortiū fœda uarietate conſumpti. Hoc ſi ægrè ferēdum eſt, omnibus qui in hanc uitā procreati ſunt, utiq; cōmune eſt. Hoc tamē ſcio, neminē fuiſſe mortuū, qui nō fuerat aliquando moriturus. Finis autē uitæ, tam longam q̄ breuē uitā hoc idem facit. Neq; enim aliud melius, & aliud deterius: aut aliud maius, & aliud breuius eſt, quod iam pariter nō eſt. Quid autē intereſt, quo mortis genere uita iſta finiat, quando ille cui finit, iterū mori non cogit? Cùm aūt unicuiq; mortaliū ſub quotidianis uitæ huius caſibus, innumerabiles mortes quodammodo cōminentur, quādiu incertū eſt, quæ nā earum uentura ſit: quæro utrū ſatius ſit, [a] unam perpeti moriēdo, an omnes timere uiuēdo? Nec ignoro q̄ inertius eligatur, diu uiuere ſub timore tot mortium, q̄ ſemel moriēdo nullam deinceps formidare. Sed aliud eſt quod carnis ſenſus infirmiter pauidus refugit, aliud quod mētis ratio diligenter enucleata conuincit. Mala mors putanda non eſt, quā bona uita præceſſerit. Neq; enim facit malam mortem, niſi quod ſequitur mortem. Non itaq; multum curandum eſt eis, qui neceſſariò morituri ſunt, quid accidat ut moriantur, ſed moriendo, quò ire cogantur. Cùm igitur Chriſtiani nouerint

A longè meliorem fuiſſe [b] religioſi pauperis mortem inter lingentium canum linguas, q̄ impij diuitis in purpura & [c] byſſo, horrenda illa genera mortium quid mortuis obfuerunt, qui bene uixerunt? *Luc.16.*

L. VIVES.

a VNam perpeti.] Sic Cæſar malle ſe mortē ſemel obire, quàm toties timere, dixit. b Religioſi pauperis.] Nota eſt hiſtoria ex Lucę xvj. de Lazaro mendico, & locuplete luxurioſo. c Byſſo.] Byſſus genus eſt lini delicatiſsimi. Plinius xix.

De ſepultura humanorū corporū, quæ Chriſtianis etiā ſi fuerit negata, nil adimit. Cap. XII.

B AT enim in tanta ſtrage cadauerum, nec ſepeliri potuerunt. Neq; iſtud pia fides nimium reformidat, tenēs prædictum, nec abſumentes beſtias reſurrecturis corporibus obfuturas, quorum capillus capitis non peribit. Nec ullo modo diceret Veritas: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autē non poſſunt occidere, *Matth.10.* ſi quicquā obeſſet futuræ uitæ, quicquid inimici de corporibus occiſorum facere uoluiſſent. Niſi fortè quiſpiā ſic abſurdus eſt, ut contēdat eos qui corpus occidūt nō
C debere timeri ante mortē, ne corpus occidant, & timeri debere poſt mortē, ne corpus occiſum ſepeliri nō ſināt. Falſum eſt ergo quod ait Chriſtus, qui corpus occidunt, & poſtea nō habeāt quid faciāt: ſi habēt tanta, quę de cadauerib. faciant? Abſit ut falſum ſit quod Veritas dixit. Dictum eſt enim aliquid eos facere cùm occidūt, quia in corpore ſenſus eſt occidendo: poſtea uerò nihil habere q̄d faciant, quia nullus ſenſus eſt in corpore occiſo. Multa itaq; corpora Chriſtianorū terra non texit: ſed nullum eorū quiſquā à cælo & terra ſeparauit, quam totā implet præ-
D ſentia ſui, qui nouit unde reſuſcitet qd' creauit. Dicitur quidem in Pſalmo: Poſuerunt *Pſal.78.* [a] mortalia ſeruorū tuorū eſcā uolatilibus cæli, carnes ſanctorū tuorū beſtijs terræ. Effuderunt ſanguinē eorū, ſicut aquā, in circuitu Hieruſalē, et nō erat qui ſepeliret: ſed magis ad exaggerandā crudelitatē eorum qui iſta fecerunt, nō ad eorū infelicitatē qui iſta perpeſsi ſunt. Quāuis enim hæc in conſpectu hominū dura et dira uideant: ſed precioſa in cōſpectu Domini mors ſanctorū eius. Proinde omnia iſta, id eſt, curatio funeris, conditio ſepulturæ, pompa exequiarū, magia

A gis ſunt uiuorũ ſolatia, quàm ſubſidia mortuorũ.[b] Si aliquid prodeſt impio ſepultura precioſa, oberit pio uilis aut nulla. Præclaras exequias in conſpectu hominum exhibuit [c] purpurato illi diuiti turba famulorum: ſed multo clariores in conſpectu Domini hulceroſo illi pauperi miniſteriũ prębuit angelorũ, qui eum nõ extulerũt in marmoreũ tu- Lucæ 16. mulum, ſed in Abrahæ gremiũ ſuſtulerunt. [d] Rident hæc illi, cõtra quos defendendam ſuſcepimus ciuitatẽ Dei. Veruntamẽ ſepulturæ curã etiã [e] eorũ philoſophi contempſe- B runt: & [f] ſæpe uniuerſi exercitus, dũ pro terrena patria morerentur, ubi poſtea iacerẽt, uel quibus beſtijs eſca fierẽt, nõ curarũt. Licuitq; de hac re [g] poetis plauſibiliter dicere:

Cælo tegitur, qui non habet urnam.

Quãto minus debent de corporib. inſepultis inſultare Chriſtianis, quib. & ipſius carnis & membrorũ omniũ reformatio nõ ſolùm ex terra, uerumetiã ex aliorũ elementorum ſecretiſsimo ſinu, quò dilapſa cadaue- 1.Cor.15. ra receſſerunt, [h] in temporis puncto reddenda, & redintegranda promittitur.

L. VIVES.

a Mortalia.] Cadauera, morticina ἀποθνῄσκοντα. b Si aliquid prodeſt impio.] Lucanus lib. 9. Sepulchra. Et æternos animam collegit in orbes: Non illuc auro poſiti, nec thure ſepulti Perueniunt. c Purpurato illi diuiti.] De quo ſuperiore cap. d Rident.] Sepulturæ magna cura apud Romanos: hinc C multa de religione ſepulchrorũ, & pœnę legib. additę: Qui hoc uel illud cõmiſerit, inſepultus abijciat: ſicut illud apud declamatores: Qui parentes in calamitatibus deſeruerit, inſepultus abijciat: Qui cauſas mortis in ſenatu non reddiderit, inſepultus abijciat: Homicida inſepultus abijciat. Sic ad popularem ſenſum pro Milone loquitur Cicero, cùm infelicius dicit cadauer Publij Clodij fuiſſe, quod honore illo & cõſueta funeris pompa caruerit. e Philoſophi.] Gentilium philoſophi, ut Diogenes Cynicus, qui ſe canibus auibusq; exponi mortuũ iuſsit: cumq; amici admonerẽt de laniatione cadaueris, Apponite, inqt, mihi baculũ, quo sues & canes abigam. Atqui nihil ſenties, inquiũt illi. D Si nihil ſentiam, reſpõdit Diogenes, quid mihi oberit laniatio? Idem fecit Menippus, & penè fuit iſtud Cynicis omnibus commune. Theodorum Cyrenæum, Cicero in Tuſculanis ſcribit Lyſimacho crucẽ minanti reſpondiſſe: Terribilis ſit hæc purpuratis tuis: mea nihil intereſt, humine an ſublimè putreſcam. Eadem eſt Socratis ſententia in Phædone Platonis. f Sæpe uniuerſi exercitus.] Loquit forſan de his legionibus, quas ſcribit in Originibus Cato Maior, ſæpe in eũ alacres profectas locũ, unde ſe nunquam redituras ſcirent. Quid quòd ante Herculem occiſos in bello humare nõ fuit mos? Eos enĩ ſepelire primus inſtituit Hercules, ut Aelianus in Varia hiſtoria autor eſt. g Poetis plauſibiliter.] Cum approbatione & plauſu populi. Lucanus in vij. de occiſis Pharſalica pugna loquẽs, quos Cæſar cõburi aut humari uetuit, multas & graues ſententias, ut A ſolet, de ea re dicit: inter cæteras uerò illas ad Cæſarem conuerſus:

Nil agis hac ira, tabésne cadauera ſoluat,
An rogus, haud refert: placido natura recepiat
Cuncta ſinu. & poſt: Capit omnia tellus
Quæ genuit: cælo tegitur qui non habet urnam.

Idem declamator ille apud Senecam: Omnibus natura ſepulturã dedit. Naufragorum idem fluctus, qui expulit: ſuffixorũ corpora crucibus in ſepulturã ſuam defluunt: eos qui uiui uruntur, pœna funerat. Et Virgilius, qui pœnas apud inferos inſepultis ſtatuit, tamen uerbis Anchiſæ facilẽ ſepulchri iacturã eſſe dicit. Verſiculus ille Mecœnatis:

Nec tumulum curo, ſepelit natura relictos:

in primis laudatur à ueteribus. Porrò urna uas erat, in quo reliquiæ cadaueris combuſti ſeruabantur. h In B temporis puncto.] Primæ Corinth. xv.

Quæ ſit ratio ſanctorũ corpora ſepeliẽdi. XIII.

Nec ideo tamen contemnenda & abijcienda ſunt corpora defunctorum, maximeq; iuſtorum atq; fidelium, quibus tanquam organis & uaſis ad omnia bona opera ſanctus uſus eſt Spiritus. Si enim paterna ueſtis & annulus ac ſi quid huiuſmodi, tanto charius eſt poſteris, quanto erga parentes maior affectus: nullo modo ipſa ſpernenda ſunt corpora, quæ utiq; multò familiarius atq; coniunctius, quàm C quælibet indumenta geſtamus. Hæc enim [a] non ad ornamentum uel adiutoriũ, quod adhibetur extrinſecus, ſed ad ipſam naturam hominis pertinent. Vnde & antiquorum iuſtorũ funera officioſa pietate curata ſunt, & exequiæ celebratæ, & ſepultura prouiſa: ipſiq; dum uiuerẽt, de ſepeliendis, uel etiam transferendis ſuis corporibus filijs mandauerunt:[b] et Tobias ſepeliẽdo mortuos, Deũ promeruiſſe, teſte angelo, commendatur. Tobiæ. 2. et 12. Ipſe quoq; Dominus die tertio reſurrecturus, religioſæ mulieris [c] bonum opus prædicat, prædicandumq; cõmendat, quòd unguen- Math. 26. tum precioſum ſuper membra eius effuderit, atq; hoc ad eum ſepeliendum fecerit. Et D laudabiliter commemorantur [d] in Euange- Ioan. 19. lio qui corpus eius de cruce acceptum diligenter atq; honorificè tegendum ſepeliendumq; curarũt. Verùm iſtę autoritates non hoc admonent, quòd inſit ullus cadaueribus ſenſus: ſed ad Dei prouidentiam, cui placent etiã talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertinere ſignificant, propter fidem reſurrectionis aſtruendam. Vbi & illud ſalubriter diſcitur, quanta poſsit eſſe remuneratio pro eleemoſynis, quas uiuentibus & ſentiẽtibus exhibemus, [e] ſi neq;

hoc

hoc apud Deũ perit, quod exanimis hominũ mẽbris officij diligẽtiæq́ perſoluit. Sunt quidẽ & alia, [f] quæ ſancti Patriarchæ de corporib. ſuis uel cõdendis uel trãsferẽdis prophetico ſpiritu dicta intelligi uoluerũt. Non autẽ hĩc locus eſt, ut ea pertractemus, cũ ſufficiãt iſta quæ diximus. Sed ſi ea quę ſuſtentandis uiuentib. ſunt neceſſaria, ſicut uictus & amictus, quãuis cum graui afflictione deſint, non frangũt in bonis perferẽdi tolerandiq́ uirtutẽ, nec eradicant ex animo pietatẽ, ſed exercitatã faciũt fœcundiorẽ: quãto magis cũ deſunt ea quę curãdis funeribus condendisq́ corporibus defunctorũ adhiberi ſolent, non efficiũt miſeros in occultis piorũ ſedibus iã quietos? Ac per hoc quando iſta cadaueribus Chriſtianorũ in illa magnę urbis, uel etiam aliorũ oppidorum uaſtatione defuerunt, nec uiuorum culpa eſt, qui non potuerunt iſta præbere: nec pœna mortuorum, qui non poſſunt iſta ſentire.

Gen. 47. et ult.

L. VIVES.

NOn [a] ad ornamẽtũ.] Platonici ſolũ animũ dicebãt eſſe hominẽ, corpus animo tanq̃ indumẽtum circundatũ, uel carcerẽ potius. Auguſt. tamen ex ueriore opinione corpus partẽ hominis eſſe dicit. [b] Et Tobias.] Tobię ij. & xij. [c] Bonũ opus.] Matthæi xxvi. de Maria Magdalena. [d] In Euãgelio.] Ioannis xix. Ioſeph & Nicodemus. [e] Si neq; hoc apud Deũ perit.] Nec hauſtus aquæ frigidæ nomine Dei datus, caret præmio. Mat. x. [f] Quæ ſancti Patriarchæ.] Iacob moriens iniũxit Ioſeph filio, ut in monumentũ maiorum ſuorũ inferret, nec relinqueret in Aegypto. Geneſis xlvij. Ipſe quoq; Ioſeph fratribus mãdauit, ut & ipſi meminiſſent, & ita poſteris traderent, cùm migrarẽt in terram illam patribus à Deo promiſſam, oſſa ſua in eã uti transferrent. Geneſis ultimo.

De captiuitate ſanctorum, quibus nunquam diuina ſolatia defuerunt. Cap. XIIII.

SED multi, inquiunt, Chriſtiani etiam captiui ducti ſunt. Hoc ſanè miſerrimum eſt, ſi aliquò duci potuerunt, ubi Deum ſuũ non inuenerunt. Sunt in Scripturis ſanctis huius etiã cladis magna ſolatia. [a] Fuerũt in captiuitate tres pueri: fuit Daniel, fuerunt [b] alij Prophetę: nec Deus defuit cõſolator. Sic ergo non deſeruit fideles ſuos ſub dominatione gẽtis, licet barbarę, tamen humanæ, qui prophetã non deſeruit nec [c] in uiſceribus beluæ. Hæc quoq; illi, cũ quibus agimus, malunt irridere, q̃ credere: qui tamen in ſuis literis credũt [d] Arionẽ Methymnæum nobiliſſimum citharistam, cùm eſſet eiectus de naui, exceptum delphini dorſo, & ad terras peruectum. Verùm illud no-

Dan. 1.

A ſtrum de Iona incredibilius eſt? Planè incredibilius, quia mirabilius: & mirabilius, quia potentius.

Ionæ 2.

L. VIVES.

FVerũt [a] in captiuitate.] Danielis primo: Ananias, Miſael, & Azarias cum Daniele captiui fuerũt Nabuchodonoſoris. [b] Alij prophetæ.] Vt Hieremias, Ezechiel, & alij. [c] In uiſceribus beluæ.] Ionam intellige qui triduum fuit in uentre ceti: imago hæc eſt Chriſti ſeruatoris reſurgentis è morte ad uitam. [d] Arionẽ Methymnæũ.] Arionis fabula & delphini uulgata eſt apud ſcriptores. Herodotus eã primus ſcripſit, libro Muſarum primo: hinc Ouidius in Faſtis, & Plinius libro nono, & Gellius lib. xvi. & Aelianus De animalibus. & alij permulti. Fuit Arion citharœdus ex Methymna Lesbi inſulæ oppido, tẽporibus ſeptem B Græciæ Sapientũ: nã Periandro fuit chariſſimus. Sunt qui putẽt eũ Tragici carminis fuiſſe inuentorẽ, chorumq́ inſtituiſſe, & cecíniſſe carmẽ dithyrambicum. Hic cùm ex Italia magno facto quæſto domũ rediret, uideretq́ pecunię gratia coniurare in ſuã perniciẽ nautas, rogauit ut ſibi, cæteris captis, uitã ſolã relinquerent: cumq́ id non impetraſſet, blanditijs exorauit, ut fidibus paulisper liceret canere, quò mortẽ ſuam cantu illo conſolaretur. Ad ſuauitatem ſonitus cõgregatos ferunt delphinos aliquor, ipſumq́ Ariona non ignarũ naturę illius animalis, antequam inde dilaberetur, cum cithara & toto cultu deſiliiſſe in dorſum unius ex illis, q̃ eũ placidẽ ad Tænarũ deuexit: ibiq́ uiſitur ſimulachrũ delphini uehentis, & hominis inſidẽtis. Plinius aſſerit eſſe delphinum amicũ homini animal, idq́ multis exemplis confirmat. [e] Quia mirabilius.] Intra uiſcera ſeruatum eſſe tam diu.

Arion.

C De Regulo, in quo captiuitatis, ob religionẽ etiã ſponte tolerãdæ, extat exemplum: quod tamẽ illi deos colenti prodeſſe non potuit. Cap. XV.

HABENT tamẽ iſti de captiuitate religionis cauſa etiam ſponte tolerandæ in ſuis præclaris uiris nobiliſſimum exemplum. [a] Marcus Attilius Regulus, imperator populi Romani, captiuus apud Carthaginenſes fuit. Qui cùm ſibi mallent à Romanis ſuos reddi, q̃ eorum tenere captiuos, ad hoc impetrandũ etiã iſtũ præcipue Regulũ cum legatis ſuis Romã miſerunt, prius iuratione conſtrictũ, ſi quod uolebant minimè peregiſſet, rediturũ eſſe Car- D thaginẽ. Perrexit ille, atq; in ſenatu cõtraria perſuaſit: quoniam non arbitrabatur utile eſſe Romanæ reip. mutare captiuos. Nec poſt hanc perſuaſionẽ à ſuis ad hoſtes redire cõpulſus eſt: ſed quod iurauerat, id ſponte impleuit. At illi eum excogitatis atq; horrendis cruciatibus necauerũt. [b] Incluſum quippe anguſto ligno, ubi ſtare cogeret, clauiſq́ acutiſſimis undiq; cõfixo, ut ſe in nullã eius partem ſine pœnis atrociſſimis inclinaret, etiã uigilando peremerũt. Meritò certè laudant uirtutem, tam magna infelicitate maio-

rem.[c] Et per deos ille iurauerat, quorũ pro
cultu prohibito, has generi humano clades
iſti opinant̃ infligi. Qui ergo propterea co-
lebant̃, ut iſtã uitã proſperã redderent, ſi ue-
rum iuranti has irrogari pœnas ſeu uoluêre,
ſeu permiſere, quid periuro grauius irati fa-
cere potuerũt? [d] Sed cur ratiocinationẽ meã
nõ potius ad utrumq; concludã? Deos cer-
tè ſi ille coluit, ut propter iuriſiurandi fidẽ,
nec remaneret in patria, nec inde quolibet
ire, ſed ad ſuos acerrimos inimicos redire
minimè dubitaret: hoc ſi huic uitæ utile exi-
ſtimabat, cuius tã horrendũ exitum meruit,
proculdubiò fallebat̃. Suo quippe docuit
exẽplo, nihil deos ad iſtã temporalẽ felicita-
tem ſuis prodeſſe cultoribus, quandoquidẽ
ille eorum deditus cultui, & uictus & capti-
uus abductus eſt: & quia noluit aliter q̃ per
eos iurauerat facere, nouo ac prius inaudito
nimiũq; horribili ſupplicij gñe cruciatus ex
tinctus eſt. ſi aũt cultus deorũ poſt hãc uitã
uelut mercedẽ reddit felicitatẽ, cur calumni
ant̃ tẽporib. Chriſtianis, ideo dicentes Vrbi
accidiſſe illã calamitatẽ, quia deos ſuos cole-
re deſtitit, cùm potuerit etiã illos diligentiſsi
mè colẽs tã infelix fieri, q̃ ille Regulus fuit?
Niſi fortè cõtra clariſsimam ueritatem, tanta
quiſquã dementia miræ cæcitatis obnitit̃, ut
contendere audeat uniuerſam ciuitatẽ deos
colentẽ infelicẽ eſſe non poſſe, unũ uerò ho-
minẽ poſſe: quòd uidelicet potẽtia deorum
ſuorũ multos potius ſit idonea cõſeruare, q̃
ſingulos, [e] cũ multitudo cõſtet ex ſingulis?
Si aũt dicũt M. Regulũ etiã in illa captiuita-
te illiſq; cruciatib. corporis, animi [f] uirtute
beatũ eſſe potuiſſe, uirtus potius uera quæ-
rat̃, qua beata poſsit eſſe & ciuitas. Neq; em̃
aliunde beata ciuitas, aliunde homo: cùm a-
Ciuitas. liud ciuitas nõ ſit, q̃ cõcors hominũ multi-
tudo. Quamobrẽ nondũ interim diſputo,
qualis in Regulo uirtus fuerit. Sufficit nunc,
quòd iſto nobiliſsimo exẽplo cogũt̃ fateri,
non propter corporis bona, uel earũ rerum
quę extrinſecus homini accidunt, colendos
deos: quandoquidẽ ille carere his omnibus
maluit, q̃ deos, per quos iurauit, offendere.
Sed quid faciemus hominibus, qui gloriant̃
talẽ ſe habuiſſe ciuẽ, qualem timent habere
ciuitatem? Quòd ſi non timent, tale ergo ali-
quid, quale accidit Regulo, etiã ciuitati tam
diligenter, q̃ ille, deos colenti accidere po-

A tuiſſe fateant̃, & Chriſtianis tẽporibus non
calumnient̃. Verùm quia de illis Chriſtia-
nis orta quæſtio eſt, qui etiam captiui ducti
ſunt: hoc intueant̃ & taceant, qui ſaluberri-
mæ religioni hinc impudenter atq; impru-
denter illudũt: quia ſi dijs eorũ probro non
fuit, quòd attentiſsimus cultor illorũ, dũ eis
iuriſiurandi fidẽ ſeruaret, patria caruit, dum
aliam non haberet, captiuuſq; apud hoſtes
longa morte & ſupplicio nouę crudelitatis
occiſus eſt, multò minus nomen criminan-
dum eſt Chriſtianum, in captiuitate ſacra-
torum ſuorum, qui ſupernam patriam ue-
B raci fide expectantes, etiam [g] in ſuis ſedibus
peregrinos ſe eſſe nouerunt.

L. VIVES.

MArcus [a] Attilius Regulus.] Hiſtoria hæc eſt etiã
celebris: ſcribunt etiam plurimi. M. Attilius Re- Attilius.
gulus primo Punico bello conſul cum L. Man- Regulus.
lio Volſone factus eſt: utriq; cõſuli Africum bellum eſt
mãdatum: quod ſolum ea tempeſtate gerebat po. Ro.
Attilius primus omniũ Romanorum exercitũ in Afri-
cam tranſportauit, ibiq; uictos aliquot prœlijs Cartha-
ginenſes implorare aliena auxilia coegit. Accitus eſt è
Lacedæmone Xãthippus, homo in bellis exercitatiſsi
mus, cuius uirtute reparatum eſt bellum, & cõmiſſa pu
gna, in qua Ro. exercitus eſt cæſus, & ipſe imperator At
C tilius in poteſtatẽ hoſtiũ uiuus uenit. Qui cùm per ali-
quot annos eſſet inter alios captiuos Carthagine ſer-
uatus, anno belli quartodecimo, à cõdita Roma quin
genteſimotertio, ad ſenatũ legatus de cõmutandis ca-
ptiuis miſſus eſt: fide data redituzũ ſe, ſi nõ impetraſſet
cuius gratia mittebatur. Romã cùm ueniſſet, ſenatuſq;
illi datus eſſet, ſententiã eſt à conſule cõſulari rogatus
loco, quam dicere primũ recuſauit. Deinde iuſſus à ſe-
natu dicere, diſſuaſit quod Carthaginenſes petebãt: q
captiui Carthaginẽſes qui Romę erant, iuuenes eſſent,
& bello boni: Romani uerò, qui eſſent Carthagine, ſe-
nes, bello iã inutiles, nec conſilijs magnopere neceſſa-
rij. Itaq; ei cũctus ſenatus aſſenſus eſt. Cumq; à liberis,
conſanguineis, gentilibus, propinquis, neceſſarijs, cli-
entibus, quæ maxima pars populi erat, retineretur, fi-
dem hoſti datam liberare prorſus uoluit: non ignarus
D infecta re, & quidem ſe diſſuadente infenſiſsimos ſibi
Afros habiturũ, moriendumq; ſibi per exquiſitiſsima
ſupplicia eſſe. Ita Carthaginẽ reuerſus, legatione renũ-
ciata, per longa & noua cruciamenta interijt. [b] Inclu-
ſum.] Alij alio dicunt eũ mortis genere perijſſe: in per-
petua uigilia conſentiunt omnes. Valerius libro nono
de machina, in qua undiq; præacuti ſtimuli eminebãt,
meminit, quẽ Auguſtinus ſequitur. [c] Et per deos.]
Significantius fuiſſet, ſi addidiſſet quod emphaſim ha
beret: Et per illos deos ille iurauerat, quorum, &c.
[d] Sed cur ratiocinationẽ meam.] Dilemma. ſi præmiũ
bene cultæ religionis illorũ deorum eſt in hac uita, cur
ſic obijt Attilius eius obſeruantiſsimus? ſi eſt poſt hãc
uitam, cur proſperitatem huius tanquã mercedem ex-
petunt? [e] Cùm multitudo conſtet ex ſingulis.] Si ſint
ergo ſinguli miſeri, qui poterit eſſe multitudo felix?
[f] Virtute beatum.] Sic Cicero ſentit multis in locis,
ſic Seneca, ſic docti & ſapiẽtes omnes, qui de Regulo lo
quuntur. [g] In ſuis ſedibus.] Terreſtribus.

An

An ſtupris, quæ etiam ſanctarum fortè uirginum eſt paſſa captiuitas, contaminari potuerit uirtus animi, ſine uoluntatis aſſenſu. Cap. XVI.

MAGNVM ſanè crimen ſe putant obijcere Chriſtianis, cùm eorum exaggerantes captiuitatẽ, addunt etiã ſtupra cõmiſſa, non ſolùm in aliena matrimonia uirginesq́ nupturas, ſed etiam in quaſdã ſanctimoniales. Hîc uerò non fides, non pietas, nõ ipſa uirtus, quæ caſtitas dicitur, ſed noſtra potius diſputatio[a] inter pudorem atq; rationẽ quibuſdam coarctatũ anguſtijs.[b] Nec tantùm curamus hîc alienis reſponſionem reddere, quantum ipſis noſtris conſolationem. Sit igitũ in primis poſitũ atque firmatum, uirtutẽ, qua rectè uiuitur,[c] ab animi ſede membris corporis imperare, ſanctumq́ corpus uſu fieri ſanctæ uoluntatis. Qua inconcuſſa ac ſtabili permanẽte, quicquid alius de corpore, uel in corpore fecerit,[d] quod ſine peccato proprio nõ ualeat euitari, præter culpã eſſe patientis. Sed quia nõ ſolùm quod ad dolorẽ, uerumetiã quod ad libidinẽ pertinet, in corpore alieno perpetrari poteſt, quicquid tale perpetratũ fuerit, & ſi retentã conſtantiſsimo animo pudiciciam non excutit, pudorẽ tamẽ incutit: ne credatur factum cum mentis etiam uoluntate, quod fieri fortaſſe ſine carnis aliqua uoluptate non potuit. Ac per hoc & quę ſe occiderunt, ne quicquam huiuſmodi paterentur, quis humanus affectus eis nolit ignoſci? Et quæ ſe occidere noluerunt, ne ſuo facinore alienum flagitium deuitarent, quiſquis eis hoc crimini dederit, ipſe crimine inſipientiæ non carebit.

Voluntas ſanctum corpus efficit.

L. VIVES.

INter[a] pudorem atq; rationem.] Pudor enim prohibet etiam corporis uiolationẽ non uocari malam, ratio id iubet. [b] Nec tantùm.] Erunt hæc quæ dicentur noſtris Chriſtianis mulieribus, quarum corpora uiolata ſunt, uice cuiuſdã conſolationis [c] Ab animi ſede.] Sic Platonici in capite, tanquã in arce, rationem cum uirtute ſtatuunt, mandatricem operum, proſpecturamq; labori, ut Claudianus inquit. [d] Quod ſine peccato.] Nã alio modo, ſi ſine peccato noſtro uitare poſsimus, anniti pro uiribus debemus, ut uitetur.

De morte uoluntaria ob metum pœnæ ſiue dedecoris. Cap. XVII.

NAM utiq; ſi non licet priuata poteſtate alicui hominem occidere uel nocentem, cuius occidendi licentiam lex nulla concedit, profectò etiam qui ſeipſum occidit, homicida eſt. Et tãto fit no-

A centior, cùm ſe occiderit, quanto innocentior in ea cauſa fuit, qua ſe occidendum putauit.[a] Nam ſi Iudæ factũ meritò deteſtamur, [b] eum que ueritas iudicat, cùm ſe laqueo ſuſpendit, ſceleratæ illius traditionis auxiſſe potius, quàm expiaſſe cõmiſſum, quoniam Dei miſericordiam deſperando[c] exitiabiliter pœnitens, nullum ſibi ſalubris pœnitentiæ locum reliquit: quanto magis à ſua nece ſe abſtinere debet, qui tali ſupplicio, quid in ſe puniat non habet? Iudas enim cùm ſe occidit, ſceleratum hominem occidit: & tamen non ſolùm Chriſti, uerumetiã ſuę mor- *Matth. 27.*
B tis reus finiuit hãc uitam, quia licet propter ſuum ſcelus, alio ſcelere ſuo occiſus eſt.

L. VIVES.

NAm[a] ſi Iudæ factum.] Hoc notum eſt omnibus ex Euangelio. [b] Eumq; ueritas iudicat.] Actuum primo Petrus, & quòd Dominũ prodiderit, & quòd ſe ſuſpẽderit, impiè & nefariè feciſſe pronunciat. [c] Exitiabiliter.] Ita enim pœnituit eum, ut non ſatis ſe poſſe pœnitere tanti ſceleris deſperarit.

De aliena uiolentiarũ libidine, quam in oppreſſo corpore mens inuita perpetitur. Cap. XVIII.

CVR autem homo, qui mali nihil facit, ſibi malefaciat, & ſeipſum interficiendo hominem interficiat inno-
C centem, ne alium patiatur nocentem: atque in ſe perpetret peccatum proprium ne in eo perpetretur alienum? At enim, ne uel aliena polluat libido, metuitur. Non polluet, ſi aliena erit: Si autẽ polluet, aliena non erit. Sed cùm pudicicia uirtus ſit animi,[a] comitemq́ habeat fortitudinem, qua potius quælibet mala tolerare, quàm malo conſentire decernat:[b] nullus autem magnanimus & pudicus in poteſtate habeat, quid de ſua carne fiat, ſed tantùm quid annuat mente, uel renuat: quis tandem ſana mente putauerit ſe perde-
D re pudiciciam, ſi fortè in apprehenſa & oppreſſa carne ſua exerceatũ & expleatur libido nõ ſua? Si enim hoc modo pudicicia perit, profectò pudicicia uirtus animi non erit: nec pertinebit[c] ad ea bona, quibus bene uiuitur, ſed in bonis corporis numerabitũ: qualia ſunt, uires, pulchritudo, ſana, integraq́ ualetudo, ac ſi quid huiuſcemodi eſt:[d] quæ bona, etiã ſi minuantũ, bonã iuſtãq́ uitã omnino non minuũt.[e] Quòd ſi aliud eſt pudicicia, ut quid pro illa ne amittatũ, etiã cum periculo corporis laboratũ? Si aũt animi bonum eſt,[f] etiam oppreſſo corpore non amittitur.

Quinetiam ſanctæ continentiæ bonum eſt, A cùm immundiciæ carnalium concupiſcentiarum nō cedit, & ipſum corpus ſanctificatur: & ideo cùm eis nō cedere incōcuſſa intentione perſiſtit, [g] nec de ipſo corpore perit caſtitas, quia eo ſanctè utendi perſeuerat uoluntas, & quantū in ipſo eſt, etiā facultas. Neq; enim eo corpus ſanctum eſt, quòd eius membra ſunt integra, aut eo quòd nullo contrectantur attactu, cùm poſsint diuerſis etiam caſibus, uulnerata uim perpeti: & medici aliquando ſaluti opitulantes, hæc ibi faciant, quæ horret aſpectus. [h] Obſtetrix uirginis cuiuſdam integritatē manu uelut explorans B ſiue maleuolentia, ſiue inſcitia, ſiue caſu dum inſpicit, perdidit. Non opinor quenquam tam ſtultè ſapere, ut huic periſſe aliquid exiſtimet, etiam de ipſius corporis ſanctitate, quamuis membri illius integritate iā perdita. Quocirca propoſito animi permanente, per quod etiā corpus ſanctificari meruit, [i] nec ipſi corpori aufert ſanctitatem uiolentia libidinis alienæ, quam ſeruat perſeuerantia continentiæ ſuæ. An uerò ſi aliqua fœmina mēte corrupta: uiolato q; propoſito, quod Deo uouerat, pergat uitianda ad deceptorē ſuum, C adhuc eam pergentem ſanctam uel corpore dicimus, ea ſanctitate animi per quam corpus ſanctificabatur, amiſſa atq; deſtructa? Abſit hic error. Et hinc potius admoneamur, ita non amitti corporis ſanctitatē, manente animi ſanctitate, etiam corpore oppreſſo, ſicut amittitur corporis ſanctitas uiolata animi ſanctitate, etiam corpore intacto. Quamobrem quia non habet quod in ſe morte ſpōtanea puniat fœmina, ſine ulla conſenſione ſua uiolēter oppreſſa, & aliena compreſſa peccato: quanto minus antequam hoc fiat, ne admittatur homicidium certum, cùm ipſum flagitium, quam- D uis alienum, adhuc pendet incertū? An fortè huic perſpicuæ rationi, qua dicimus corpore oppreſſo, nequaquam propoſito caſtitatis ulla in malum conſenſione mutato, illius tantū eſſe flagitium qui opprimēs concubuerit, non illius quæ oppreſſa concumbenti nulla uoluntate conſenſerit, contradicere audebunt hi, contra quos fœminarum Chriſtianarum in captiuitate oppreſſarum non tantùm mentes, uerùm etiam corpora ſancta defendimus?

L. VIVES.

Comitemq; [a] habeat fortitudinē.] Cōnexæ nanq; ſunt uirtutes omnes, & inter ſeſe complexæ, ut philoſophi docent. Sed eſt nonnullis maior inter ſe cognatio & coniunctio, q̃ cum alijs. [b] Nullus autem magnanimus.] Hic Plutarchus, niſi memoria fallor, ex Menandro dicit, non eſſe boni ac fortis uiri dicere, Hoc non patiar: eſſe uerò eius dicere, Hoc nō faciā.

[c] Ad ea bona.] Ad uirtutes: nam triplex genus bonorum fecerūt Platonici & Peripatetici, quos populus ſecutus eſt: bonorū animi, bonorum corporis, bonorum fortunæ, ſiue externorū. [d] Quæ bona etiamſi.] Hoc non modò ex ſentētia Stoicorum, ſed etiam Platonis & Peripateticorū: qui externa & corporis bona, tametſi ad beatitudinē nonnihil, ad bonam tamē ſanctamq; uitā nihil dicebant pertinere. [e] Quòd ſi tale aliquid.] Si ex bonis eſt corporis, non eſt tanti, ut corporis iactura fiat propter eam: præſtantius enim debet B cenſeri corpus quàm ipſa. [f] Etiam oppreſſo corpore.] Sic ægram animi Brutus & Colatinus Lucretiam conſolabantur, de qua proximo loquetur Capite, auertendo noxam à coacta in autorem delicti, ut inquit Liuius, mentem peccare, non corpus. Et unde conſilium abfuerit, culpam abeſſe. Et nutrix illa apud Senecā in Hippolyto: Mens impudicam facere, non caſus ſolet.

Bona triplicia.

[g] Nec de ipſo.] Caſtitas corporis ex illa manat, quæ in mente eſt. [h] Obſtetrix uirginis cuiuſdam.] Videtur rem factam narrare, quoniā Cuiuſdā dicit. [i] Nec ipſi corpori.] Quàm ad uulgarē ſenſum illud dictum eſt, ſiue à Bruto, ſiue à Liuio, homine utroq; ingenij & prudentię non uulgaris, de ſanguine Lucretię tam occiſę loquente: Per hunc caſtiſsimum ante regiam iniuriam ſanguinem iuro. Quaſi uerò poſt regiam iniuriā non etiam fuerit caſtiſsimus, ſi libido omnis ab animo abfuerit, ut abfuiſſe putant.

C

De Lucretia, quæ ſe ob illatum ſibi ſtuprum peremit. Cap. XIX.

Lucretiam [a] certè matronā nobilem ueteremq; Romanam, pudiciciæ magnis efferunt laudibus. Huius corpore cùm uiolenter oppreſſo, Tarquinij regis filius libidinoſe potitus eſſet, illa ſcelus improbiſsimi iuuenis marito Colatino, & propinquo Bruto, uiris clariſsimis & fortiſsimis indicauit, eoſq; [b] ad uindictā conſtrinxit. Deinde fœdi in ſe cōmiſsi ægra atq; impatiens ſe peremit. Quid dicemus? Adultera hæc, an caſta iudicanda eſt? quis in hac cōtrouerſia laborandū putauerit? Egregiè quidā ex hoc ueraciterq; declamans ait: Mirabile dictu, duo fuerunt, & adulterium unus admiſit. Splendidè atq; ueriſsimè. Intuens enim in duorū corporū cōmixtione unius inquinatiſsimā cupiditatē, alterius caſtiſsimā uoluntatē: & nō quid cōiunctione membrorū, ſed quid animorū diuerſitate ageretur, attendens: Duo, inquit, fuerunt, & adulterium unus admiſit. Sed quid eſt hoc, quod in eā grauius uindicatū, quæ adulteriū nō admiſit? [d] Ille patria etiā cū patre pulſus eſt:

eſt: hæc ſummo eſt mactata ſupplicio. Si nō eſt illa impudicicia, qua inuita cōprimiť, nō eſt hæc iuſticia, qua caſta puniť. Vos appello Leges iudiceſq́ Romani. Nēpe poſt patrata facinora, nec quenq́ [c] ſceleſtū indēnatum impunè uoluiſtis occidi. Si ergo ad ueſtrum iudiciū quiſquā deferret hoc crimen: uobiſq́ probareť, nō ſolū indemnatā, uerū etiā caſtā & innocentē interfectā eſſe mulierem: nónne eum qui id feciſſet, ſeueritate cōgrua plecteretis? Hoc fecit illa Lucretia, illa illa ſic prædicata Lucretia: innocentē, caſtā, uim perpeſſam Lucretiā [f] Lucretia inſuper interemit. Proferte ſententiam. Quòd ſi propterea non poteſtis, quia non aſtat quā punire poſsitis, cur interfectricē innocentis & caſtæ tanta prædicatione laudatis? Quam certè apud infernos iudices, etiam tales, quales poetarum ueſtrorum carminibus cantitantur, nulla ratione defenditis. [g] conſtitutā

Virg. Aen. 6. ſcilicet inter illos, —*Qui ſibi letum*
Inſontes peperēre manu, lucemq́ peroſi,
Proiecēre animas. cui ad ſupna redire cupiēti
Fata obſtant, triſtiq́ palus innabilis unda
Alligat. — An fortè ideo ibi nō eſt, qa nō inſontem, ſed malè ſibi cōſciam ſe peremit? Quid ſi enim [h] quod ipſa tātummodo noſſe poterat, quamuis iuueni uiolenter irruenti, etiam ſua libidine conſenſit? Idq́ in ſe puniens ita doluit, ut morte putaret expiandum? quanq́ ne ſic quidē occidere ſe debuit, ſi fructuoſam poſſet apud deos falſos agere pœnitentiā. Veruntamē ſi fortè ita eſt, falſumq́ eſt illud, q́ duo fuerunt, & adulterium unus admiſit, ſed potius ambo adulterium cōmiſerunt, unus manifeſta inuaſione, altera latente cōſenſione, nō ſe occidit inſontē: [i] & ideo poteſt à literatis eius defenſorib. dici nō eſſe apud inferos inter illos qui ſibi letum inſontes peperēre manu. Sed ita hæc cauſa ex utroq́ latere coarctať, ut ſi extenuať homicidium, adulteriū confirmeť: ſi purgať adulteriū, homicidiū cumuleť. [k] Nec omnino inuenitur exitus, ubi dicit: Si adultera, cur laudata? ſi pudica, cur occiſa? Nobis tamen in hoc tā nobili fœminæ huius exēplo, ad iſtos refutādos, qui Chriſtianis fœminis in captiuitate compreſsis, alieni ab omni cogitatione ſanctitatis inſultāt: ſufficit quod in præclaris eius laudibus dictū eſt: Duo fuerūt, & adulteriū unus admiſit. Talis enim ab eis Lucre-

A tia magis credita eſt, quæ ſe nullo adulterino potuerit maculare conſenſu. Quòd ergo ſe ipſam, quoniā adulteriū pertulit, etiam non adultera occidit, non eſt pudicitiæ charitas, ſed pudoris infirmitas. Puduit enim eam turpitudinis alienæ in ſe cōmiſſæ, [l] etiā ſi non ſecū: [m] & Romana mulier laudis auida nimiū uerita eſt, ne putaret quod uiolēter eſt paſſa cùm uiueret, libēter paſſa, [n] ſi uiueret. Vnde ad oculos hominum mentis ſuæ teſtē illam pœnam adhibendā putauit, quibus cōſcientiam demōſtrare nō potuit. Sociā quippe fa-

B ctiſe credi erubuit, ſi quod alius in ea fecerat turpiter, ferret ipſa patiēter. Non hoc fœminæ Chriſtianæ fecerunt, quæ paſſæ ſimilia uiuunt. Tamen nec in ſe ultæ ſunt crimē alienum, ne aliorū ſcelerib. adderent ſua. ſi quoniā hoſtes in eis cōcupiſcēdo ſtupra cōmiſerant, illæ in ſeipſis homicidia erubeſcēda cōmitterēt. Habēt quippe intus gloriā caſtitatis, [o] teſtimoniū cōſcientiæ: habēt aūt coram oculis Dei ſui, nec requirūt amplius, ubi qd rectè faciant, non amplius habēt, ne deuient ab autoritate legis diuinæ, cùm malè deuitant offenſionem ſuſpicionis humanæ.

C

L. VIVES.

Lucretiā [a] certè.] Hæc Lucretiæ hiſtoria uulgaris eſt, quamquis eam Dionyſius paulū aliter, quàm Liuius tradat: ſed in ſumma rei conſentiunt. [b] Ad uindictā conſtrinxit.] Liuius uerbis Lucretiæ: Sed date dextras fidemq́, haud impunè adultero fore. dant ordine omnes fidē. [c] Egregiè quidā.] Nondū quis hic fuerit, legi. Scholiaſtes noſter Vergilium dicit eſſe, ac ſe eā magno quodā uiro, qui hiſtorias multas legerat, ſcriptū inueniſſe. Quaſi uerò q́ multas legit hiſtorias, poſsit ex ſe nouā de rebus annquis confiugere. Sed nec Vergilius declamauit unq́: nec cauſam egiſſe, niſi unā, idq́ ſemel traditur: ac forſan in illa una, quæ nunq́ extitit, magnus ille hiſtoriarum lector diuinauit hoc dictū eſſe. Cuius rei affirmandæ licentiā habebat, quia multas legerat hiſtorias: & eò maiorem, ſi uel licentiatus erat, uel doctor. [d] Ille patria.] Expulſus Tarquinius rex cū regia ſtirpe. de hoc Libro tertio. *Vergilius egit cauſam unam.*

D [e] Sceleſtum & indemnatum.] Cicero ſcribit de capite ciuis Romani legibus eſſe cautū, ne iudicium ferretur, niſi à toto populo magnis comitijs, quæ dicunť Cēturiata. Modū & ordinē iudicij ponit in oratione Pro domo ſua, & Plutarchus in Gracchis. [f] Lucretia inſuper.] Hoc enim auget rem, Lucretiam fuiſſe: hoc eſt, patriciam & primariam ciuitatis fœminam. [g] Conſtitutam ſcilicet inter illos.] Vergilius in ſexto, nouem circulis inferna cōtineri narrat: in quorum tertio dicit: *De capite ciuis Rom. qualiter iudicabatur.*

Proxima deinde tenent mœſti loca, qui ſibi letum
Inſontes peperēre manu, lucemq́ peroſi,
Proiecēre animas: quàm uellent æthere in alto
Nunc & pauperiem & duros perferre labores?
Fata obſtant, triſtiq́ palus innabilis unda
Alligat, & nouies Styx interfuſa coercet.

Inferorum nouem circuli.

h Quod ipſa tantūmodo.] Neq́ enim alius ſcire po-

teſt, an & ipſa uoloptate aliqua delinita tacitè cõſenſerit. [i] Et ideo poteſt non literatis eius defenſoribus.] Melius ſic: Ideo poteſt à literatis eius defenſoribus, uel à non illiteratis eius defenſoribus. [k] Nec omnino inuenitur exitos.] Dilẽma eſt hoc: Si adultera, cur laudata? ſi pudica, cur occiſa? Hoc genos Argumẽti ueteres, qui de Rhetorica pręceperunt arte, uel infirmatione alterios partis ſolui dicunt, uel conuerſione, quam ἀντιστροφὴν uocant. Exempla ſunt apud Ciceronẽ 1o Rhet. Neutrũ inueniri poſſe huic cõcluſioni exitũ, Auguſtinus dicit. [l] Etiam ſi non ſecum.] Nam aliena ipſa fuit à conſenſu turpitudinis. [m] Et Rom. mulier.] Romana enim gẽs auidiſsima fuit laudis, de qua dictum eſt:

Dilemma. — Antiſtrophe. — Romani laudis auidi.

Vincet amor patriæ, laudumq́ immenſa cupido.

Quin & ipſa Lucretia, ut Ouid. de ea inquit in Faſtis,

Succubuit famæ uicta puella metu.

[n] Si uiueret.] Poſt adulteriũ in ſe perpetratũ. [o] Teſtimonium cõſcientię.] Paulus 2. ad Corinth. 1. Nam gloria noſtra hoc eſt, teſtimonium cõſcientiæ noſtræ. Idem Stoici & cuncti ex gentibus ſapientes dixerunt.

Nullam eſſe autoritatẽ, quæ Chriſtianis in qualibet cauſa ius uolũtarię necis attribuat. Cap. XX.

NEQVE enim fruſtrà in ſanctis canonicis libris nuſquã nobis diuinitùs præceptũ permiſſúmue reperiri poteſt, ut uel ipſius adipiſcẽdæ immortalitatis, uel ullius carẽdi cauendiu'e mali cauſa, nobiſmetipſis necẽ inferamus. Nam & prohibitos nos eſſe intelligendũ eſt, ubi Lex ait, Non occides: præſertim quia non addidit, Proximũ tuum: ſicut falſum teſtimoniũ cùm uetaret: Falſum, inquit, teſtimoniũ nõ dices aduerſus proximũ tuũ. Nec ideo tñ ſi aduerſus ſeipſum quiſq; falſum teſtimonium dixerit, ab hoc crimine ſe putauerit alienũ: quoniam regulã diligendi proximũ à ſemetipſo dilector accepit: quandoquidẽ ſcriptum eſt, Diliges proximũ tuum, ſicut teipſum. Porrò ſi falſi teſtimonij non minus reus eſt, qui de ſeipſo falſum fatet, q̃ ſi aduerſus proximũ hoc faceret: cùm in eo præcepto, quo falſum teſtimoniũ prohibetur, aduerſus proximũ prohibeatur, poſsitq; nõ rectè intelligentib. uideri non eſſe prohibitum, ut aduerſus ſeipſum quiſq; falſus teſtis aſsiſtat: quantò magis intelligendum eſt, non licere homini ſeipſum occidere, cùm in eo quod ſcriptum eſt, Non occides: nihilo deinde addito, nullus, nec ipſe utiq; cui precipitur, intelligitur exceptus? Vnde quidã hoc preceptum etiam in beſtias ac pecora conantur extendere, ut ex hoc nullũ etiam eorum liceat occidere. Cur non ergo & herbas, & quicquid humo radicitùs alitur ac figitur? Nam & hoc genus rerum, [a] quamuis non ſentiat, dicitur tamẽ uiuere: ac per hoc poteſt & mori: proinde etiã

Exodi 20. — Matth. 22.

A cùm uis adhibet, occidi. Vnde & Apoſtolus, cùm de huiuſcemodi ſeminibus loqueretur: Tu, inquit, quod ſeminas non uiuificatur, niſi prius moriat. Et in Pſalmo ſcriptum eſt, Occidit uites eorum in grandine. Nunquid igitur ob hoc cùm audimus, Non occides, uirgultum uellere nefas dicimus, & Manichæorũ errori inſaniſsimè acquieſcimus? His igitur deliramẽtis remotis, cũ legimus, Non occides: ſi propterea non accipimus hoc dictũ eſſe de frutetis, quia nullus eſt eis

1. Cor. 15. — Pſal. 77.

B ſenſus: nec de animantibus irrationalibus, uolatilibus, natatilibus, ambulatilibus, reptilibus: quia nulla nobis ratione ſociant, quam non eis datum eſt nobiſcum habere communem: unde iuſtiſsima ordinatione creatoris & uita & mors eorum noſtris uſibus ſubditur: reſtat ergo ut de hominibus intelligamus, quod dictum eſt, Non occides: non alterum, ergo nec te. Neque enim qui ſe occidit, aliud quàm hominem occidit.

L. VIVES.

C QVamuis [a] nõ ſentiat, dicitur uiuere.] Ariſtoteles animatos dicit ſtirpes, & uiuentes, inſenſibiles tamen. Plato ex Empedoclis ſentẽtia animales illos ait, & ſentientes. Vtrumcunque ſit, mori poſſunt, quia uiuunt.

Stirpes animali.

De interfectionibus hominũ, quæ ab homicidij crimine excipiuntur. Cap. XXI.

QVASDAM uerò exceptiones eadem ipſa diuina fecit autoritas, ut liceat hominẽ occidi. Sed his exceptis, quos Deus occidi iubet, ſiue data lege, ſiue ad perſonã pro tẽpore expreſſa iuſsione. Non aũt ipſe occidit, qui miniſterium debet iubẽti: ſicut adminiculum gladius eſt utenti. Et ideo nequaq; contra hoc

D præceptũ fecerunt, quo dictũ eſt, Non occides: [a] qui Deo autore bella geſſerũt, aut perſonam gerentes publicæ poteſtatis ſecundum eius leges, hoc eſt, iuſtiſsimæ rationis imperium, ſceleratos morte punierunt. Et Abraham non ſolùm non eſt culpatus crudelitatis crimine, uerumetiam laudatus eſt nomine pietatis, quòd uoluit filium nequaquam ſceleratè, ſed obedienter occidere. Et meritò quæritur, utrum pro iuſſu Dei ſit habendum, quòd [b] Iepte filiam, quæ patri occurrit, occidit, cùm ſe immolaturum Deo id nouiſſet, quod ei redeunti de prælio uictori primitus occurriſſet. [c] Nec Sampſon ali-

E

Abraham. — Gen. 22. — Iepte. Iudic. 11. — Sampſon.

ter

Iudic. 16. ter excuſatur, quòd ſeipſum cum hoſtibus ruina domus oppreſſit: niſi quia ſpiritus latenter hoc iuſſerat, qui per illum miracula faciebat. His igitur exceptis, quos uel lex iuſta generaliter, uel ipſe fons iuſticiæ Deus ſpecialiter occidi iubet, quiſquis hominem uel ſeipſum, uel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur.

L. VIVES.

Qvi[a] Deo autore.] Vt Iudæi, qui geſſerũt quidem bella, ſed iubente diſertis uerbis Deo. Quòd ſi illi pij ſunt habiti, quòd ut Deo parêrent, cõtra humanitatem omnem bellum & cædem hoſtibus attulerunt, profectò non poſſumus nos non eſſe omniũ maximè impij, qui tam multa milia etiam Chriſtianorũ, uetante Deo, cõtrucidemus. [b] Iepte.] Iud. xi. cuius factum ſimile uidetur ei quod de Agamemnone ſcribũt Tragici, qui in Aulide filiam Iphigeniã immolauit Dianæ. Iepte ſacrificium multi reprobant: nam uotum de his rebus, quæ ſolent immolari cum bona Dei gratia, erat interpretãdum, ut illud quoque Agamemnonis. *Agamemnon.* [c] Nec Sampſon.] Iudicum decimoſexto.

Quòd nunꝙ poſſit mors uoluntaria ad magnitudinem animi pertinere. Cap. XXII.

Et quicunque hoc in ſeipſis perpetrauerunt, animi magnitudine fortaſſe mirandi, non ſapientiæ ſanitate laudandi ſunt. Quanquam ſi rationem diligentius conſulas, nec ipſa quidem animi magnitudo rectè nominatur, ubi quiſque non ualendo tolerare, uel quæque aſpera, uel aliena peccata, ſeipſe interemerit. Magis enim mens infirma deprehẽditur, quæ ferre non poteſt, uel duram ſui corporis ſeruitutem, uel ſtultam uulgi opinionem. Maiorq; animus meritò dicendus eſt, qui uitam ærumnoſam magis poteſt ferre, quàm fugere: & humanum iudiciũ maximè uulgare, [a] quod plerunque caligine erroris inuoluitur, præ conſcientiæ luce ac puritate contemnere. Quamobrem ſi magno animo fieri putandum eſt, cùm ſibi homo ingerit mortem, ille potius [b] Cleombrotus in hac animi magnitudine reperitur: quem ferunt lecto Platonis libro, ubi de immortalitate Animæ diſputauit, ſe præcipitem dediſſe de muro, atque ita ex hac uita migraſſe ad eam, quam credidit eſſe meliorem. Nihil enim urgebat aut calamitatis, aut criminis, ſeu uerum, ſeu falſum, quod non ualendo ferre ſe auferret, ſed ad capeſſendam mortem, atq; ad huius uitæ ſuauia uincula rumpenda ſola affuit animi magnitudo. Quod tamen magnè potius factum eſſet quàm bene, teſtis ei potuit eſſe Plato ipſe, quem legerat: qui profectò id præcipuè potiſsimumque feciſſet, uel etiam fieri præcepiſſet, niſi ea mente qua immortalitatem animæ uidit, nequaquam faciendum, [c] quin etiam prohibendum eſſe iudicaſſet.

L. VIVES.

Qvod[a] plerunque caligine erroris.] Populum ſapientes olim magnum erroris magiſtrum ſoliti ſunt appellare. *Populus.* [b] Cleombrotus.] Hic fuit Ambraciota, qui lecto Platonis Phædone de immortalitate Animæ, ut ex hac uita, quæ eſt uelut mors quædam, ad immortalitatem migraret, è muro ſe in mare dedit præcipitem, cùm nihil ei mali contigiſſet. Cicero eſt autor in primo Tuſcul. quæſtionum. In eum extat epigramma Callimachi Græcum. Latinum meminime legere:

> Vita uale, muro præceps delapſus ab alto,
> Dixiſti moriens Ambraciota puer:
> Nullum in morte malũ credẽs: ſed ſcripta Platonis
> Non ita erant animo percipienda tuo.

Fuit & alius Cleombrotus Lacedæmoniorũ rex, quẽ Epaminondas Thebanus uicit. [c] Quin etiã prohibendum.] Et quidẽ in eodem Phædone in principio, nefas eſſe dicit hominem ſibimet manus afferre: nec aliter iraſci Deum, ſi id fiat, quàm dominum, ſi quod ſe mancipiorũ occiderit: alijsq; multis in locis ait, migrare ex hac uita nulli hominũ licere iniuſſu Dei. Sumus enim hîc omnes uelut in acie, loco unicuiq; ſuo ab imperatore Deo aſsignato: maioriq; ſupplicio afficiendũ deſertorem uitæ, quàm deſertorem militiæ.

Quale exemplũ ſit Catonis, qui uictoriã Cæſaris non ferens, ſe interemit. Cap. XXIII.

At enim multi ſe interemerunt, ne in manus hoſtium peruenirent. Non modò quærimus, utrum ſit factum, ſed utrum fuerit faciendum. Sana quippe ratio etiam exemplis anteponenda eſt, cui quidem & exempla concordant, ſed illa quæ tanto digniora ſunt imitatione, quanto excellentiora pietate. Non fecerunt Patriarchæ, non Prophetæ, non Apoſtoli: quia & ipſe Dominus Chriſtus, quando eos, ſi perſecutionem paterẽtur, fugere admonuit de ciuitate in ciuitatem, potuit admonere ut ſibi manus inferrent, ne in manus perſequentium peruenirent. Porrò ſi hoc ille non iuſsit, aut monuit, ut hoc modo ſui ex hac uita migrarent, quibus migrantibus manſiones æternas ſe præparaturum eſſe promiſit, quælibet exempla opponant gentes quæ ignorãt Deum, manifeſtum eſt hoc non licere colentibus unum uerum Deum. Sed tamen etiam præter Lucretiam, de qua ſuprà ſatis quod uidebatur diximus, non facilè reperiunt de cuius autoritate præſcribant,

Ratio exēplis anteponenda. *Matth. 10.*

bant, [a] niſi illum Catonem, qui ſe Vticæ oc- [A] cidit: [b] non quia ſolus id fecit, ſed quia [c] uir doctus [d] & probus habebatur, ut meritò putetur rectè etiã fieri potuiſſe, uel poſſe quod fecit. De cuius facto quid potiſsimùm dicam, niſi quòd amici eius, etiam [e] docti quidam uiri, qui hoc fieri prudentius diſſuadebant, imbecillioris quàm fortioris animi facinus eſſe cenſuerunt? quo demonſtraretur non honeſtas turpia præcauens, ſed infirmitas aduerſa non ſuſtinens. [f] Hoc & ipſe Cato in ſuo chariſsimo filio indicauit. Nam ſi turpe erat ſub uictoria Cæſaris uiuere: [B] cur autor huius turpitudinis pater filio fuit, quem de Cæſaris benignitate omnia ſperare præcepit? Cur non & illum ſecum coegit ad mortem? [g] Nam ſi eum filium qui cõtra imperium in hoſtem pugnauerat etiam uictorem, laudabiliter Torquatus occidit, cur uictus uicto filio pepercit Cato, qui non pepercit ſibi? An turpius erat, contra imperium eſſe uictorem, quàm contra decus ferre uictorem? Nullo modo igitur Cato turpe eſſe iudicauit, ſub uictore Cæſare uiuere: alioquin ab hac turpitudine paterno ferro filium liberaret. Quid eſt ergo, niſi quòd fi- [C] lium quantum amauit, cui parci à Cæſare & ſperauit & uoluit, tantum gloriæ ipſius Cæſaris, [h] ne ab illo etiã ſibi parceretur, [i] ut ipſe Cæſar dixiſſe fertur, inuidit: aut, ut aliquid nos mitius dicamus, erubuit?

L. VIVES.

Catones. NIſi [a] illum Catonẽ.] Catones ſunt ex gente Porcia, è Tuſculo Latinorum oppido oriunda. Primus qui in ea gente Cato, hoc eſt, cautus & prudens eſt dictus, fuit M. Porcius, homo nouus, ſed maximos honores aſſecutos, conſulatum, cenſurã, triumphum. Huius pronepos fuit M. Porcius Cato, uterque maximus & innocentiſsimus uir. Ille Maior, hic Minor [D] appellatus eſt. Minor prætorius adhuc bello ciuili Põpeiano, Pompeij, hoc eſt, ipſius reipub. & libertatis partes aduerſus C. Cæſaris tyrannidẽ ſecutus eſt: uicto ad Pharſaliã à Cęſare Pompeio, & in Africa Scipione Metello Pompeij ſocero, ipſe fracta fortuna partium, cùm omnia ſuperata eſſe à Cæſare uideret, Vticæ, quæ ciuitas eſt in Africa, perlecto prius bis eadẽ ipſa nocte Platonis Phædone De animę immortalitate, gladio ſe trãſfixit. [b] Non quia ſolus.] Nam alij alijs bellis permultis ſe occiderant, ne poteſtatẽ ſui hoſtibus facerẽt. Et in eodem ciuili Scipio, Metellus, & Afranius, & Iuba rex ſe interemerunt. [c] Vir doctus.] Stoicus, & Græcæ ſapientiæ callentiſsimus. *Catonum ſanctitas.* [d] Et probus.] Catonis utriuſque & innocentia & ſapientia etiam in prouerbium abierunt. Vnde & illud apud Iuuenalem,

Tertius è cœlo cecidit Cato.

Hunc Catonem ſic ad Vinicium deſcribit Velleius Paterculus: Hic genitus proauo M. Catone principe illo [A] familiæ Porciæ, homo uirtuti ſimillimus, & per omnia ingenio dijs quàm hominibus propior: qui nũquam rectè fecit, ut facere uideretur: ſed quia aliter facere nõ poterat, cuiq; id ſolum uiſum eſt rationẽ habere, quod haberet iuſticiã, omnib. humanis uitijs immunis, ſemper fortunã in ſua poteſtate habuit. Hæc Velleius, ut & Senecæ, & Lucani, & Ciceronis, & Saluſtij, aliorumq; ampliſsima de Catone teſtimonia prætermittam. [e] Docti quidam.] Vticæ cum Catone dicũtur fuiſſe Apollonides Stoicus, & Demetrius Peripateticus, & Cleãthes medicus. Nam Cato Gręcos philoſophos multũ in comitatu habebat, quantumq; oderat eos proauus, tantum dilexit pronepos. Et nocte qua ſe occidit, Plutarchus refert, diſputationem ſuper cœnam ortam de his rebus, quæ ad ueram hominis libertatem pertinerent: in qua Demetrius multa dixiſſet aduerſus ea quæ conſtantiſsimè affirmabat Cato, de laude eorum qui ſe oc- [B] ciderẽt, adeò ut ſuſpicionẽ alijs faceret, eum ſua ſe manu ſtatuiſſe tollere. [f] Hoc & ipſe.] Plutarchus ſcribit, cùm Cæſar Vticã acceſsiſſet, Catonẽ eos, quos ſecũ habebat nauigio dimiſiſſe, ſuaſiſſeq; uehemẽter filio, ut & ipſe cum alijs nauigaret: qui nunquam adduci potuit, ut patrẽ relinqueret. Huic filio iuueni Cæſar, ut Liuius lib. cxiiij. & Cęſar ipſe in bello Africo ſcribunt, ignouit: fuitq; in Venere intemperans, ut Plutarchus in uita patris tradit. Sed pro patria in acie Philippẽſi in partibus M. Bruti conſobrini ſui fortiter pugnans interijt, nec excedere ex acie uoluit fugientibus iam primoribus. *Catonis filius.* [g] Nam ſi eum filium.] T. Manlius Torquatus conſul, filium, quòd contra edictũ pugnauerat, tametſi proſperè, ſecuri percuti iuſsit. De hoc alibi. *Manlius Torquatus.* [h] Ne ab illo.] Catonẽ tradit Plutarchus, nec uoluiſſe quicquam à Cæſare petere, nec pro ſe peti permiſiſſe. [i] Vt ipſe Cæſar.] Nota eſt illa Cæſaris uox ad nunciũ mortis [C] Catonis: Inuideo Cato gloriæ tuæ: nam & tu inuidiſti meę: ne inter cętera mea pręclarè facta numerarẽ & illud, me Catonẽ ſeruaſſe. Libros ſcripſit Cæſar Anticatones duos contra Catonem, ut Cicero ipſe & Suetonius meminerunt. Ea uolumina uir clariſsimus Cardinalis Leodienſis cõfirmauit ſe in antiqua quadam bibliotheca Leodij uidiſſe, & curaturum ut ad me mitterentur. Quod ſi fecerit, non inuidebo ſtudioſis hominibus lectionem eorum.

Quòd in ea uirtute, qua Regulus præſtantior fuit, multò magis emineant Chriſtiani. Cap. XXIIII.

NOLVNT autem iſti contra quos agimus, ut ſanctum uirum Iob, qui tam horrenda mala [a] in ſua carne perpeti maluit, quàm illata ſibi morte omnibus carere cruciatibus: uel alios ſanctos ex noſtris literis ſumma autoritate celſiſsimis, fideq; digniſsimis, qui captiuitatẽ dominationemq; hoſtiũ ferre, quàm ſibi necem inferre maluerunt, Catoni præferamus: ſed ex literis eorum, eidem illi Marco Catoni Marcum Regulum præferamus. Cato enim nunquam Cæſarem uicerat, cui uictus dedignatus eſt ſubijci, & ne ſubijceretur, à ſeipſo elegit occidi: Regulus autem Pœnos iam uicerat, imperioque Romano Romanus imperator non ex ciuibus dolen-

dolendam, ſed ex hoſtibus laudandã uictoriã reportauerat: ab eis tamen poſtea uictus, maluit eos ferre ſeruiendo, q̃ eis ſe auferre moriẽdo. Proinde ſeruauit & ſub Carthaginenſiũ dominatione patientiã, & in Romanorũ dilectione conſtantiã, nec uictum auferẽs corpus ab hoſtibus, nec inuictum animum à ciuibus. Nec ꝙ ſe occidere noluit, uitæ huius amore fecit. Hoc probauit, cũ cauſa promiſsi iuriſq; iurandi ad eoſdẽ hoſtes, quos grauius in ſenatu uerbis, q̃ in bello armis offenderat, ſine ulla dubitatione remeauit. Tantus itaq; uitæ huius contemptor, cum ſæuientib. hoſtibus, per quaslibet pœnas eã finire, q̃ ſe ipſe perimere maluit, magnum ſcelus eſſe, ſi homo interimat, proculdubiò iudicauit. Inter omnes ſuos laudabiles, & uirtutũ inſignibus illuſtres uiros non proferũt Romani meliorem, quem neq; felicitas corruperit: nam in tãta uictoria [b] pauperrimus permanſit, nec infelicitas fregerit: nam ad tanta exitia reuertit intrepidus. Porrò ſi fortiſsimi & præclariſsimi uiri terrenæ patriæ defenſores, deorumq; licet falſorum, non tamen fallaces cultores, ſed ueraciſsimi etiam iuratores, qui hoſtes uictos more ac iure belli ferire potuerunt, hi ab hoſtibus uicti ſeipſos ferire noluerunt: & cùm mortem minimè formidarent, uictores tamẽ dominos ferre, quàm eam ſibi inferre maluerunt: quanto magis Chriſtiani uerũ Deum colentes, & ſupernæ patriæ ſuſpirantes, ab hoc facinore temperabunt, ſi eos diuina diſpoſitio uel probandos, uel emẽdandos ad tempus hoſtibus ſubiugauerit, quos in illa humilitate non deſerit, qui propter eos tam humiliter uenit altiſsimus: [c] præſertim quos nullius militaris poteſtatis, uel talis militiæ iura conſtringunt, ipſum hoſtem ferire ſuperatum?

L. VIVES.

IN [a] ſua carne.] Vlcere enim peſsimo eſt afflictus [b] Pauperrimus.] Liuius lib. xviij. & Valerius in Exemplis de paupertate. Cùm Attilius prorogatum in proximum annum imperium cognouiſſet, cõſulibus de ſucceſſore ſibi mittendo ſcribit. Inter cauſas cur prouincia uellet decedere, illam attulit præcipuã, quòd agellus ſuus ſeptem iugerum, quem ſolũ habebat, à mercenario uaſtaretur: quòd ſi ita pergeret facere, non fore unde uxor & liberi ſui alerent: ſenatus dato ædilibus negocio, patrimonio Attilij proſpexit.

Attilij paupertas.

[c] Præſertim quos.] Alienam facit hanc pugnandi rationem à Chriſtiana pietate, id eſt, in humanitatem ſæuiſsimã à manſuetiſsima humanitate.

A

Quòd peccatum non per peccatum debeat declinari. Cap. XXV.

QVIS ergo tã malus error obrepit, ut homo ſe occidat, uel quia in eũ peccauit, uel ne in eum peccet inimicus: cùm uel peccatorem uel peccaturũ ipſum occidere non audeat inimicum? At enĩ timendũ eſt & cauendũ, ne libidini hoſtili ſubditũ corpus illecebroſiſsima uoluptate alliciat cõſentire peccato. Proinde, inquiũt, nõ iam propter alienũ, ſed propter ſuũ peccatũ, antequã hoc quiſq; cõmittat,
B ſe debet occidere. Nullo modo quidem hoc faciet animus, ut conſentiat libidini carnis ſuæ, aliena libidine cõcitatę, qui Deo potius eiuſq; ſapientiæ, q̃ corporis concupiſcentiæ ſubiectus eſt. Veruntamen ſi deteſtabile facinus & damnabile ſcelus eſt, etiã ſeipſum hominem occidere, ſicut ueritas manifeſta proclamat, quis ita deſipiat, ut dicat: Iã nũc peccemus, ne poſtea fortè peccemus: iã nunc perpetremus homicidiũ, ne fortè poſtea incidamus in adulterium? Nónne ſi tantum dominatur iniquitas, ut non innocentia, ſed potius peccata eligantur, ſatius eſt in-
C certum de futuro adulterium, quàm certum de præſenti homicidium? Nónne ſatius eſt, flagitium committere, quod pœnitendo ſanetur, quã tale facinus ubi locus talis pœnitentiæ non relinquitur? Hæc dixi propter eos uel eas, quæ non alieni, ſed proprij peccati deuitandi cauſa, ne ſub alterius libidine etiam excitatæ, ſuæ fortè conſentiant, uim ſibi, qua moriantur, inferendam putant. Cæterùm abſit à mente Chriſtiana, quæ in Deo ſuo fidit, in eo'que ſpe poſita, eius adiutorio nititur: abſit, inquam, ut mens talis quibuſ-
D libet carnis uoluptatibus ad cõſenſum turpitudinis cedat. [a] Quòd ſi illa concupiſcentialis inobedientia, quæ adhuc in membris [b] moribundis habitat, præter noſtræ uoluntatis legem quaſi lege ſua mouetur: quantò magis abſque culpa eſt in corpore non conſentientis, ſi abſque culpa eſt in corpore dormientis?

L. VIVES.

QVòd [a] ſi illa cõcupiſcentialis.] Mouetur enim ex ſe libido corporis, etiam uoluntate reſiſtente ac repugnante, hinc uicta uoluntate à carne, naſcitur pudor: ut alias dicetur ſuſius. [b] Moribundis.] Membra hæc noſtra morti ſubdita quondie moriunt, & tamen uitã quandam uidentur per ſe habere aliam à uita animi: quãto magis abſq; culpa eſt, ſi motus illi libi-

libidiuis inter dormiendũ excitantur ſine culpa, quia A natura illos agitat abſque aſſenſu uoluntatis: quantò minus erunt ſine culpa, ubi non ſolùm quieſcit uoluntas, ſicut in ſomno, uerumetiam aduerſatur, & obſiſtit?

De his quæ fieri non licet, cùm à ſanctis facta noſcunt, qua ratione facta credẽda ſint. Ca. XXVI.

SED quædam, inquiunt, ſanctæ fœminæ tempore perſecutionis, ut inſectatores ſuæ pudiciciæ deuitarent, in rapturum atque necaturum ſe flumen proiecerunt: eoque modo defunctæ ſunt, earum'que martyria in catholica eccleſia ueneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temerè audeo iudicare. Vtrum enim eccleſiæ aliquibus fidedignis teſtificationibus, ut earum memoriam ſic honoret, diuina perſuaſerit autoritas, neſcio: & fieri poteſt ut ita ſit. B Quid ſi enim hoc fecerunt non humanitùs deceptæ, ſed diuinitùs iuſſæ: nec errãtes, ſed obedientes: ſicut de Sampſone aliud nobis fas nõ eſt credere? Cùm autem Deus iubet, ſe'que iubere ſine ullis ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen uocet? quis obſequium pietatis accuſet? Sed non ideo ſine ſcelere facit, quiſquis Deo immolare filium decreuerit: quia hoc Abraham etiam laudabiliter fecit. C Nam & miles cùm obediens poteſtati, ſub qua legitimè conſtitutus eſt, hominem occidit, nulla ciuitatis ſuæ lege reus eſt homicidij: imò niſi fecerit, reus eſt imperij deſerti atque contempti. Quòd ſi ſua ſponte atque autoritate feciſſet, in crimen effuſi humani ſanguinis incidiſſet. Itaque unde punitur ſi fecerit iniuſſus, inde punietur niſi fecerit iuſſus. Quòd ſi ita eſt, iubente imperatore: quanto magis, iubẽte creatore? Qui ergo audit, non licere ſe occidere, faciat, ſi iuſſit, cuius non licet iuſſa contemnere. Tantummodo uideat, utrum diuina iuſſio nullo nutet incerto. [b] Nós per aurem D conſcientiam conuenimus, occultorum nobis iudicium non uſurpamus. Nemo ſcit quid agatur in homine, niſi ſpiritus hominis, qui in ipſo eſt. Hoc dicimus, hoc aſſerimus, hoc modis omnibus approbamus; neminem ſpontaneam mortem ſibi inferre debere, uelut fugiendo moleſtias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipſo incipiat habere grauiſsimum proprium, quem nõ polluebat alienum: neminem propter ſua peccata præterita, propter quæ magis hac uita opus eſt, ut poſsint pœnitendo ſanari. Neminem uelut deſiderio uitæ melioris, quæ poſt mortem ſperatur: quia reos ſuę mortis, melior poſt mortem uita non ſuſcipit.

Peculiaris uocatio.

2.Cor.2.

L. VIVES.

SEd [a] quædam, inquiũt.] Pelagiam ſcribit Ambroſius libro iij. De uirginibus, cum matre & ſororibus præcipitẽ ſe dediſſe in flumẽ, ne à perſequenti milite uiolaretur: eam tamẽ, ut idem inquit, martyrum numero eccleſia aſſcripſit. Item Sophroniã, quæ ſe occidit, ne uim à Maxentio Cæſare pateretũ: ut Euſebius in Eccleſiaſtica hiſtoria perhibet. [b] Nos per aurem.] B Ab exterioribus iudicium de interioribus facimus: in occulta enim acies noſtra non penetrat.

Pelagia.

Sophronia.

An propter declinationem peccati mors ſpontanea appetenda ſit. Cap. XXVII.

RESTAT una cauſa, de qua dicere cœperam, qua utile putatur, ut ſe quiſquam occidat, ſcilicet ne in peccatum irruat, uel blandiente uoluptate, uel dolore ſæuiente. Quam cauſam ſi uoluerimus admittere, eo uſque progreſſa perueniet, ut hortandi ſint homines tunc ſe potius interimere, cùm lauacro ſanctæ regenerationis abluti, uniuerſorum remiſsionem acceperint peccatorum. C Tunc enim tempus eſt cauendi omnia futura peccata, cùm omnia ſunt deleta præterita. Quòd ſi morte ſpontanea rectè fit, cur non tunc potiſsimũ fit? Cur baptizatus ſibi quiſque parcit? Cur liberatum caput tot rurſus uitæ huius periculis inſerit, cùm ſit facillimæ poteſtatis illata ſibi nece omnia deuitare, ſcriptum'que ſit: Qui amat periculum, incidit in illud? Cur ergo amantur tot & tanta pericula, uel certè etiam ſi non amantur, ſuſcipiuntur? Cur manet in hac uita, cui abſcedere licitum eſt? An uerò tam inſulſa peruerſitas cor euertit, & à conſideratione ueritatis auertit: ut ſi ſe quiſquã D interimere debeat, ne unius captiuantis dominatu corruat in peccatum, uiuendum ſibi exiſtimet, ut ipſum perferat mũdum per omnes horas tentatioib. plenũ, & talibus qualis ſub uno domino formidaũ, & innumerabilibus cæteris, ſine quib. hæc uita non ducitur? Quid igitur cauſæ eſt, cur in eis exhortationibus tempora conſumamus: [a] quibus baptizatos alloquendo ſtudeamus accendere, [b] ſiue ad uirginalẽ integritatẽ, ſiue ad continentiã uidualẽ, ſiue ad ipſam thori coniugalis fidẽ, cũ habeamus meliora, & ab omnibus

Eccle.3.

omnibus peccandi periculis remota cõpen-
dia, ut quibuſcunq; poſt remiſsionẽ recen-
tiſsimam peccatorũ ad arripiendam mortẽ,
ſibiq; ingerẽdam perſuadere potuerimus,
eos ad Dominũ ſaniores purioresq; mitta-
mus? Porrò ſi quiſquis hoc aggrediendum
atq; perſuadendum putat, nõ dico deſipit,
ſed inſanit, qua tandem frõte homini dicit:
Interfice te, ne paruis tuis peccatis adijcias
grauius, dum uiuis ſub dño barbaris mori-
bus impudico, qui non poteſt niſi ſcelera-
tiſsimè dicere: Interfice te, peccatis tuis om-
nibus abſolutis, ne rurſus talia uel etiam pe-
B iora committas, dum uiuis in mũdo tot im-
puris uoluptatibus illecebroſo, tot nefandis
crudelitatibus furioſo, [c] tot erroribus & ter-
roribus inimico? Hoc quia nefas eſt dicerę,
nefas eſt profectò ſe occidere. [d] Nam ſi hoc
ſpõte faciẽdi ulla cauſa iuſta eſſe poſſet, pcul-
dubiò iuſtior q; illa non eſſet. Quia uerò nec
iſta eſt, ergo nulla eſt. Non itaq; uobis, ô fide-
les Chriſti, ſit tædio uita ueſtra, ſi ludibrio
fuit hoſtibus caſtitas ueſtra. Habetis magnã
ueramq; conſolationem, ſi fidam conſcienti-
am retinetis, nõ uos conſenſiſſe peccatis eo-
C rum, qui in uos peccare permiſsi ſunt.

L. VIVES.

Baptizandi mos. QVibus [a] baptizatos alloquendo.] Ne quis falla-
tur hoc loco, nemo olim ſacro admouebatur ba-
ptiſterio, niſi adulta iam ætate, & cùm idem ipſe
& ſciret quid ſibi myſtica illa uellet aqua, & ſe ablui illa
peteret, nec ſemel peteret. Cuius rei imaginẽ adhuc in
noſtris infantiũ baptiſmis uidemus. Nam rogatur e-
tiam, nũ infans eo die natus, uel pridie, uelit ne bapti-
zari, idq; ter: pro quo ſuſceptores reſpondẽt, uelle. Au-
dio in quibuſdam Italiæ urbibus morem ueterem ma-
gna ex parte adhuc conſeruari. Hęc dicta ſunt mihi tã-
tùm, ut Auguſtini ſenſus fiat apertior. [b] Siue ad uir-
ginalem.] Tangit tres ſtatus bene uiuentiũ in eccleſia.
[c] Tot erroribus & terroribus.] Septimi caſus.
[d] Nam ſi hoc ſponte.] Clauſulis accommodus ar-
guendi modus per repugnantiam, cum ſublato anne-
xo, & id quoq; cui annexum eſt neceſſe eſt auferri. Me-
D minit in Topicis Cicero.

Quo iudicio Dei in corpora continentiũ libido
hoſtilis peccare permiſſa ſit. Cap. XXVIII.

QVOD ſi fortè, cur permiſsi ſint, quę-
ritis, alta quidem eſt prouidentia
creatoris mundi atq; rectoris, &
Rom. 11. [e] inſcrutabilia ſunt iudicia eius, [a]
& inueſtigabiles uię eius. Veruntamẽ inter-
rogate fideliter animas ueſtras, ne fortè de
iſto integritatis & cõtinentiæ uel pudiciciæ
bono uos inflati? extuliſtis, & humanis lau-
dibus delectatę, in hoc etiã aliquibus inuidi-
A ſtis? Non accuſo quod neſcio, nec audio qđ
uobis interrogata corda ueſtra reſpondent.
Tamen ſi ita eſſe reſponderint, nolite mira-
ri [b] hoc uos amiſiſſe, unde hominibus [c] place-
re geſtijſtis: illud uobis remanſiſſe, quod o-
ſtendi hominibus nõ poteſt. Si peccantibus
non conſenſiſtis, diuinæ gratiæ, ne amitte-
retur, diuinũ acceſsit auxilium: humanę glo-
riæ, ne amaretur, humanũ ſucceſsit oppro-
briũ. In utroq; conſolamini puſillanimes: il-
linc probatæ, hinc caſtigatæ: illinc iuſtifica-
tæ, hinc emẽdatæ. Quarũ uerò corda inter-
rogata reſpondent, nunq; ſe de bono uirgi-
B nitatis uel uiduitatis uel coniugalis pudici-
ciæ ſuperbiſſe, [d] ſed humilibus cõſentiẽdo, Rom. 12.
de dono Dei [e] cũ tremore exultaſſe, nec in- Pſ. 2.
uidiſſe cuiquam paris excellentiam ſanctita-
tis & caſtitatis: ſed humana laude poſtpoſi-
ta, quæ tanto maior deferri ſolet, quanto eſt
bonũ rarius, quod exigit laudẽ, optaſſe po-
tius, ut earum amplior numerus eſſet, q; ut i-
pſę in paucitate amplius eminerẽt. Nec iſtę,
quæ tales ſunt, ſi earũ quoq; aliquas barba-
rica libido compreſsit, permiſſum hoc eſſe
[f] cauſentur: nec ideo credant Deum iſta ne-
C gligere, quia permittit quod nemo impunè
cõmittit. Quædam enim ueluti pondera ma-
larum cupiditatũ, & per occultum præſens
diuinum iudicium relaxantur, & quædam
manifeſto ultimo reſeruantur. Fortaſsis au-
tem iſtæ, quæ bene ſibi ſunt conſciæ, non ſe
ex iſto caſtitatis bono cor inflatum extuliſ-
ſe, & tamen uim hoſtilem in carne perpeſſæ
ſunt, habebant aliquid latentis infirmitatis,
quæ poſſet in ſuperbiæ faſtum, [g] ſi hanc hu-
militatem in uaſtatione illa euaſiſſent, extol-
li. [h] Sicut ergo quidam morte rapti ſunt, ne
malicia mutaret intellectum eorũ: ita [i] quid-
D dam ab iſtis ui raptũ eſt, ne proſperitas mu-
taret modeſtiam earum. Vtriſq; igitur quæ
de carne ſua, quòd turpẽ nullius eſſent per-
peſſæ contactum, uel iam ſuperbiebant, uel
ſuperbire, ſi nec hoſtium uiolentia contre-
ctatæ eſſent, forſitan poterant: nõ ablata eſt
caſtitas, ſed humilitas perſuaſa. Illarum tu-
mori occurſum eſt [k] immanenti, iſtarum oc-
curſum eſt imminenti. Quanquam & illud
non ſit tacendum, quòd quibuſdam quæ
iſta perpeſſæ ſunt, potuit uideri continen-
tiæ bonum in bonis corporalibus depu-
tandum: & tunc manere, ſi nullius libidi-
ne

ne corpus attrectaretur: non autem eſſe poſitum in ſolo adiuto diuinitùs robore uoluntatis, ut ſit ſanctum & corpus & ſpiritus: nec tale bonum eſſe, quod inuito animo nō poſſit auferri. Qui error eis fortaſſe ſublatus eſt. Cùm enim cogitant qua conſcientia Deo ſeruierint, & fide inconcuſſa non de illo ſentiunt, quòd ita ſibi ſeruientes, eumq́; ita inuocantes deſerere ullo modo potuerit, quantumq́; illi caſtitas placeat, dubitare non poſſunt, uident eſſe conſequens, nequaquam illum fuiſſe permiſſurum, ut hæc acciderent ſanctis ſuis, ſi eo modo perire poſſet ſanctitas, quam contulit & diligit in eis.

L. VIVES.

Et [a] inueſtigabiles.] Sic enim uulgò legitur ad Romanos undecimo, pro contrario, id eſt, minimè inueſtigabiles. Inueſtigabilia enim ſunt ea, quæ ueſtigando inueniuntur: uiæ aūt Domini hūmanæ mētē inueſtigari non poſſunt. Græcè ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ.
[b] Hoc uos amiſiſſe.] Famam & integrum nomen amiſiſſe, pudiciciam retinuiſſe. [c] Placere geſtijſtis.] Hoc eſt, placere cupijſtis. [d] Sed humilibus conſentiendo.] Ad Rom. xij. Non altum ſapientes, ſed humilibus conſentientes. ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι.
[e] Cum tremore exultaſſe.] Pſal. ſecundo: Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. [f] Cauſentur.] Nō in eo ſignificatu, quo nūc philoſophi in ſcholis, id eſt, cauſa ſint, ſed cauſam afferāt: ut apud Vergil.
Cauſando noſtros in longum ducis amores.
[g] Si hanc humilitatem.] Puto hîc accipi pro humiliatione, qua quis deijcitur calamitate aliqua, niſi quis malit legere: Quę poſſet in ſuperbiæ faſtum, ſi hanc humilitatem in uaſtatione illa euaſiſſent, extollere. [h] Sicut ergo quidā.] Verba ſunt Sapientiæ quarto, de Enoch: ſed hîc nō de illo intelligendum: nam is uiuens ad Dominū trāſlatus eſt: ſed de alijs, qui mortui ſunt, & ad Dominū è uita traducti eadem cauſa, qua ille uiuens aſſumptus. [i] Quiddam.] Vetat pudor dicere, quid illud ſit. [k] Immanenti.] Non ut philoſophi, id eſt, per aliquod tempus moranti, ſed iam intus manenti: quod uerbum poſuit Auguſtinus figuram agnominationis captans in illis duobus, immanens & imminens, quod in alijs multis facit. Agnominatio.

Quid familia Chriſti reſpondere debeat infidelibus, cùm exprobrant, quòd eam in furore hoſtiū non liberauerit Chriſtus. Cap. XXIX.

HABET itaq́; omnis familia ſummi & ueri Dei conſolationē ſuam, non fallacem, nec in ſpe rerum nutantiū uel labentium conſtitutam, uitamq́; etiam ipſam temporalem minimè pœnitendam, in qua eruditur ad æternam, boniſq́; terrenis tanquam peregrina utitur, nec capitur, malis autem aut probatur, aut emendatur. Illi uerò qui probitati eius inſultant, eiq́; dicunt, cùm fortè in aliqua temporalia mala deuenerit, [a] Vbi eſt Deus tuus? Ipſi dicant Pſal. 41. Vbi ſint dij eorum, cùm talia patiuntur: pro quibus euitandis eos uel colunt, uel colendos eſſe contendunt? Nam iſta reſpondet: Deus meus ubiq́; præſens eſt, ubiq́; totus, nuſquam incluſus: qui poſſit adeſſe ſecretus, abeſſe non motus. Ille cùm aduerſis rebus exagitat, aut merita examinat, aut peccata caſtigat, mercedemq́; mihi æternā pro toleratis piè malis temporalibus ſeruat. Vos autem qui eſtis, cum quibus loqui dignum ſit, ſaltem de dijs ueſtris, quanto minus de Deo meo, qui [b] terribilis eſt ſup omnes deos? quoniam omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit. Pſal. 95.

L. VIVES.

Vbi eſt [a] Deus tuus?] Pſal. xlij. Fuerūt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte, dum dicitur mihi quotidie, Vbi eſt Deus tuus? [b] Qui terribilis.] Pſalmo nonageſimoquinto.

Quòd pudendis proſperitatibus affluere uelint, qui de Chriſtianis temporibus conqueruntur. Cap. XXX.

SI [a] Naſica ille Scipio ueſter quondam pontifex uiueret, quem ſub terrore belli Punici in ſuſcipiendis Phrygijs ſacris, cùm uir optimus quæreretur, uniuerſus ſenatus elegit, cuius os fortaſſe non auderetis aſpicere, ipſe uos ab hac impudentia cohiberet. Cur enim afflicti rebus aduerſis de temporibus querimini Chriſtianis, niſi quia ueſtram luxuriam cupitis habere ſecuram, & perditiſſimis moribus, remota omni moleſtiarum aſperitate, diffluere? Neque enim propterea cupitis habere pacem, & omni genere copiarum abundare, ut his bonis honeſtè utamini, hoc eſt, modeſtè, ſobriè, temperanter, piè: ſed ut infinita uarietas uoluptatum inſanis effuſionibus exquiratur: ſecundiſq́; rebus ea mala oriantur in moribus, quæ ſæuientibus peiora ſint hoſtibus. [b] At ille Scipio pontifex maximus ueſter, ille iudicio totius ſenatus uir optimus, iſtam uobis metuens calamitatē, nolebat æmulam tūc imperij Romani Carthaginē dirui, & decernenti ut dirueretur contradicebat Catoni, timens infirmis animis hoſtem, ſecuritatem: [c] & tanquam pupillus ciuibus idoneum tutorem, neceſſarium uidens eſſe terrorem. Nec eum ſententia fefellit: re ipſa probatum eſt, quàm uerum diceret. [d] Deleta quippe Carthagine, magno ſcilicet terrore

re Romanę reipublicæ depulſo & extincto, tanta de rebus proſperis orta mala cōtinuò ſubſecuta ſunt, ut corrupta diruptaq́; concordia, prius ſæuis cruentiſq́; ſeditionibus, deinde mox [f] malarum connexione cauſarum, bellis etiā ciuilibus tantę ſtrages ædentur, tantus ſanguis effunderetur, tāta cupiditate proſcriptionum ac rapinarum ferueret immanitas, ut Romani illi qui uita integriore mala metuebant ab hoſtibus, perdita integritate uitæ, crudeliora paterētur à ciuibus: eaq́; ipſa libido dominandi, quæ inter alia uitia generis humani immoderatior inerat uniuerſo populo Romano, poſteaq́; in paucis potentiorib. uicit, obtritos, fatigatoſq́; cæteros etiā iugo ſeruitutis oppreſsit.

L. VIVES.

Scipio Naſica. [a] SI Naſica.] Filius fuit hic Gnei Cornelij Scipionis, qui cum P. fratre in Hiſpania ab Afris interēptus eſt, bello Punico ſecūdo, eius belli anno xiiij. cùm à decemuiris librorum Sibyllinorum carmen eſſet inter Sibyllina inuentum, fore ut hoſtes ex Italia pellerētur, ſi mater deûm ex Peſsinunte ciuitate Phrygiæ Romam afferretur, legati ſunt ad Attalum miſsi, qui tum ibi regnabat, ut ſenatus & pop. nomine matrē deûm ab eo peterent. In uia Delphicum Apollinem legati cōuenêre, ſciſcitantes ecquid ſpei poſſent de impetranda matre deûm ab Attalo habere. Oraculo bonum ſunt animū habere iuſsi, impetraturos ab Attalo quod peterent: cæterùm curarent, ut ab optimo totius ciuitatis uiro Romæ exciperetur. Cùm iam ergo Oſtiam appuliſſet nauis cum ſimulachro deæ, à iuratis patribus de optimo ciuitatis uiro ſententias dicere P. Cornelius Scipio Naſica adoleſcens, nec dum quæſtura primo dignitatis gradu functus, uir optimus iudicatus eſt, qui & ſacra ex S.C. excepit. Liuius lib. xxix. & alij permulti.

Belli Punici origo. [b] At ille Scipio.] Anno ab Vrbe condita DC. cùm legati Rom. qui Carthaginē fuerant, renunciaſſent ingentem ſe naualis materiæ uim Carthagine inueniſſe, conſultatum eſt in ſenatu de bello Carthagini ex ſuſpicione inferendo. M. Porcius Cato cenſorius, ut ſecurus aliquando tandem uiueret pop. Ro. non modò bellū Carthagini faciendum eſſe cenſebat, ſed omnino excidendum terrorē. Naſica, de quo ſum locutus, nolebat nimio ocio po. Rom. luxuriare, & diffluere: uolebat aliquid eſſe, quod uelut frenū eſſet effuſæ multorū uitiorum libidini: ideo non modò non eſſe delendam Carthaginē, ſed ne bellum quidem ſine legitima & magna cauſa inferendum ducebat. Liuius & alij. [c] Et tanquam pupillis ciuibus.] Appium Claudium dicere ſolitum, ſcribit Valerius, melius popul. Rom. negocium

Negociū quàm ociū Ro. meli⁹. quàm ocium cōmendare: quòd is po. nimia quiete in deſidiam reſolueretur, & negocium nomen horridum ciuitatis Rom. mores in ſuo ſtatu cōtinuit, blandæ appellationis quies plurimis uitijs infecit. [d] Deleta quippe Carthagine.] Saluſtius in bello Iugur. nam ante Carthaginem deletam pop. & ſenatus Rom. placidè modeſteq; rempub. inter ſe tractabant: neq; gloriæ certamē, neq; dominationis inter ciues erat: metus hoſtis in bonis artibus ciuitatem continebat: ſed ubi illa formido à mentibus diſceſsit, ſcilicet ea quæ res ſecundæ amant, laſciuia atq; ſuperbia inceſſēre. [e] Cruentiſq; ſeditionibus.] Tiberij Gracchi, deinde C. fratris: in qui

A bus primùm uſq; ad ſanguinē ciuilem uentū eſt, quarum prior fuit decem annis poſt deletam Carthaginē. [f] Malarum connexione cauſarū.] Nam ex ſeditione C. Gracchi ortus eſt tribunatus Liuij Druſi, quē patres equitibus, qui ex lege Gracchi iudicabāt, oppoſuerunt. Ex hoc bellū ſociale, qđ promiſſa à Liuio Druſo ciuitas nō preſtaret: ex hoc Mithridaticū, cū Mithridates rex Ponti cōfiſus diſcordię Italię multa ciuiū milia, quæ in ſuo regno negociabātur, iuſsit interfici. Ex hoc bella ciuilia Mariana, cū Marius prouinciā & bellū Mithridaticū L. Syllæ uellet eripere. Ex huius ſeminibus Sertorianum, Lepidanū, coniuratio Catilinæ, poſtremò Pompeianū. Hinc Cæſaris regnum, quo occiſo bella ciuilia, Antonianum, Philippenſe Bruti & Caſsij: Siculum Sexti Pompeij, Actiacū. Tandem reſpublica in monarchiam & tyrannidem uerſa eſt. *Bella ciuilia.*

B Quibus uitiorum gradibus aucta ſit in Romanis cupido regnandi. Cap. XXXI.

NAM quando illa quieſceret in ſuperbiſsimis mentibus, donec cōtinuatis honoribus ad poteſtatem regiam perueniret? Honorum porrò continuandorum facultas non eſſet, niſi ambitio præualeret. *Ambitio.* Minimè autem præualeret ambitio, niſi in populo auaricia luxuriaq́; corrupto. *Auaricia. Luxuria.* Auarus uerò luxurioſuſq́; populus ſecundis rebus effectus eſt, quas Naſica ille *Res ſecundæ.* prouidētiſsimè cauēdas eſſe cenſebat, quando ciuitatem hoſtium maximā, fortiſsimā, C opulentiſsimamq́; nolebat auferri: ut timore libido premeretur: libido preſſa non luxuriaretur, luxuriaq́; cohibita nec auaricia graſſaretur. Quibus uitijs obſeratis, ciuitati utilis uirtus floreret & creſceret, eiq́; uirtuti libertas congrua permaneret. Hinc etiam erat, & ex hac prouidentiſsima patriæ charitate ueniebat, quod idem ipſe ueſter pontifex maximus à ſenatu temporis illius, quod ſæpe dicendum, eſt electus, ſine ulla ſententiarum diſcrepantia uir optimus, [a] caueam theatri ſenatū conſtruere molientem, ab hac D diſpoſitione & cupiditate compeſcuit: perſuaſitq́; oratione grauiſsima, ne [b] Græcā luxuriam uirilibus patriæ moribus paterenē obrepere, & ad uirtutē labefactandam eneruandamq́; Romanam peregrinæ conſentire nequitiæ: tantumq́; autoritate ualuit, ut eius uerbis cōmota ſenatoria prouidentia, etiam ſubſellia, quibus [c] ad horam congeſtis in ludorū ſpectaculo iam uti ciuitas cœperat, deinceps prohiberet apponi. *Ludi ſcenici à Naſica abrogati.* Quanto ſtudio iſte ab urbe Roma [d] ludos ipſos ſcenicos abſtuliſſet, ſi autoritati eorum, quos deos putabat, reſiſtere auderet, quos eſſe noxios dæmones non intelligebat: aut ſi in-

c telli-

telligebat, placandos etiam ipſe potius, quã contemnendos exiſtimabat. Nondum enim fuerat declarata gentibus ſuperna doctrina, quæ fide cor mũdans ad cæleſtia uel ſupercęleſtia capeſſenda, humili pietate humanũ mutaret affectum, & à dominatu ſuperborum dæmonia liberaret.

L. VIVES.

Theatrum Romæ. CAueam [a] theatri.] Liuius lib. xlviij. & Valerius De inſtit. antiquis. Vale. Meſſala & Caſsius cenſores theatrũ faciendum locauerant, in quo populus Ro. ſedens ſpectaret ludos. Naſica id ne fieret, in ſenatu obtinuit, tanquã publicis moribus nociturum. Ita S. C. totus ille theatricus apparatus deſtructus eſt, cautumq́ eodẽ S. C. ne quis in urbe aut propius mille paſſus ſubſellia imponeret, ſedénsue ludos ſpectaret. Paulò ante Punicũ bellũ tertium po. Rom. per aliquot annos ſpectauit ſtãs uſq; ad deletam Corinthũ, quo tẽpore L. Mummius ludis, quos in triũpho fecit, theatrum erexit, ſed temporariũ. Primum manſurum theatrum Pompeius Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, autore Corn. Tacito lib xiiij. ad exemplum illius quod Mitylenis uiderat bello Mithridatico. [a] *Cauea Theatri.* Cauea.] Alibi alia, in theatro locũ medium ſignificat, in quo poſtea fuerunt equitũ ſedes per cuneos diſtinctæ: interdum etiam pro conſenſu totius po. accipitur. ut Seruius viij. Aeneid ait. [b] Græcam luxuriam.] Græci multis ſeculis ante Romanos theatra habuerant, & nomen ipſum Græcũ rem ex Græcia deductã oſtendit. Dicitur enim à θεᾶσθαι, quod eſt ſpectare. [c] Ad horam.] Ad tempus. nã theatra Romæ antè fuerunt temporaria, quã manſura: & ſicut Tacitus inquit, ſubitariis gradibus, & ſcena in tempus ſtructa. [d] Ludos ipſos ſcenicos.] Qui in ſcena exhibebant: de quibus proximo Libro.

De Scenicorũ inſtitutione ludorũ. Cap. XXXII.

VERVNTAMEN ſcitote qui iſta neſcitis: & qui uos iſta ſcire diſsimulatis, aduertite, qui aduerſus liberatorem à talibus dominis murmuratis: ludi ſcenici, [a] ſpectacula turpitudinum & licentia uanitatũ, non hominũ uitijs, ſed deorum ueſtrorum iuſsis Romæ inſtituti ſunt. [b] Tolerabilius diuinos honores deferretis illi Scipioni, quàm deos eiuſmodi coleretis. *Pontifex diis melior.* Neq; enim erant illi dij ſuo pontifice meliores. Ecce attendite, ſi mens tam diu potatis erroribus ebria, uos aliquid ſanũ cõſiderare permittit. D Dij propter ſedandam corporũ peſtilentiã, ludos ſibi ſcenicos exhiberi iubebant: pontifex aũt ueſter propter animorum cauendã peſtilentiam, ipſam ſcenã conſtrui prohibebat. Si aliqua luce mentis animum corpori præponitis, eligite quẽ colatis. [c] Neq; enim & illa corporũ peſtilentia ideo conquieuit, quia populo bellicoſo, & [d] ſolis antea ludis Circenſibus aſſueto, ludorũ ſcenicorũ deli-

A cata ſubintrauit inſania: ſed aſtutia ſpirituũ nefandorum præuidens illam peſtilentiam iam fine debito ceſſaturã, aliam longè grauiorem, qua plurimùm gaudet, ex hac occa- *Dæmonum aſtuciæ.* ſione non corporibus, ſed moribus curauit immittere: quę animos miſerorũ tantis obcęcauit tenebris, tanta deformitate fœdauit, *Corporum peſtilentiæ, animorum ſucceſsit.* ut etiam modo, quod incredibile forſitan erit, ſi à noſtris poſteris audiet̃. Romana urbe uaſtata, quos peſtilentia iſta poſſedit, atque inde fugientes, Carthaginem peruenire potuerunt, in theatris quotidie certatim B [e] pro hiſtrionibus inſanirent.

L. VIVES.

SPectacula [a] turpitudinum.] Nam fœdiſsima & uiſu fiebant, & auditu dicebantur. [b] Tolerabilius diuinos honores.] Tertullianus in Apologetico dicit, ſatius fuiſſe deos fieri, ſapientiæ Socratẽ, iuſtitiæ Ariſtidem, militiæ Themiſtoclem, eloquentiæ Ciceronem, felicitatis Syllam, opum Craſſum, ſublimitatis Pompeiũ, grauitatis Catonẽ. *Viri præſtantes.* Hi enim dijs ipſis præſtabant hiſce rebus. Non diſsimularunt multi ueterũ, bonos uiros meliores dijs ſuis eſſe. Sic Seneca lib. De tranquillitate uitæ ſecũdo, Catonẽ Vticenſem certius uiri ſapientis fuiſſe exemplum, quàm Herculẽ, aut Vlyſſem, affirmat. Eundem Lucanus uerũ patriæ parentem nominat, digniſsimum aris Romanis. [c] Neq; enim & illa corporum.] Liuius lib. vij. Neq; tamen ludorum primum initium procurandis religionibus C inſtitutũ, aut religione animos, aut corpora morbis leuauit. [d] Solis antea ludis Circenſibus aſſueto.] Circẽſes ludos primus Romæ fecit Romulus, quarto mẽſe ab urbe cõdita (ut ſcribit Fabius Pictor) quo die Sabinas rapuit. *Circenſes ludi.* Longius tempus alij tradunt: quod magis crediderim. Circenſes dictos ſcribit Seruius, quòd enſibus circundarentur. Nam cùm rudis uetuſtas non loca huiuſmodi ludis apta ędificaſſet, inter enſes & flumina eos agebãt, ut ignauis utrinq; præſens eſſet periculũ. Poſtea Tarquinio Priſco rege locus eſt deſignatus circo, q poſtmodũ Maximus eſt dictus. Vt Liuius refert, ſingulis annis iſti ludi ſunt celebrati, & Magni, ac Romani, & Circenſes uariè dicti. Equi & pugiles certabant. Sacri fuerunt Conſo, quẽ Græci ἵππιον Ποσειδῶνα uocant, id eſt, Neptunũ equeſtrẽ, cuius templũ Dionyſius ait ab Euandro in Latio erectũ, diemq́ feſtũ ſtatutũ, quem illi ἱπποκρατίαν, Latini Conſualia nominant, *ἵππιος Ποσειδῶν Conſus.* quo die ceſſabant ab operibus equi & muli, ſertisq́; re- D dimebant. [d] Solis antea ludis.] Valerius De inſtit. & Liu. lib. vij. autores. [e] Pro hiſtrionibus.] Non ſe pro hiſtrionib. gerebant: nec ſic intelligẽdus Auguſtinus. Quod nõ admonerẽ, niſi quidam ſic exiſtimarent, ſed quòd ſtudio ſpectandi hiſtriones inſaniebant.

De uitijs Romanorum, quos patriæ non correxit euerſio. Cap. XXXIII.

O MENTES amentes, quis eſt hic tantus non error, ſed furor, ut exitium ueſtrũ, ſicut audiuimus, plangentibus orientalibus populis, & maximis ciuitatibus in remotiſsimis terris, publicum luctum mœroremq́; ducentibus, uos thea-

tra

tra quæreretis, intraretis, impleretis, & mul- A to inſaniora, quàm fuerãt antea, faceretis? Hanc animorũ labem ac peſtem, hanc probitatis & honeſtatis euerſionem uobis Scipio ille metuebat, quando conſtitui theatra prohibebat: quando reb. proſperis uos facilè corrũpi atque euerti poſſe cernebat: quando uos ab hoſtili terrore ſecuros eſſe nolebat. Neque enim cenſebat ille felicem eſſe remp. ſtantibus mœnibus, ruẽtibus moribus: ſed in uobis plus ualuit quod dæmones impij ſeduxerunt, quàm quod homines prouidi præcaue-runt. Hinc eſt quòd mala quæ facitis, uobis imputari non uultis: mala uerò quæ patimi- B ni, Chriſtianis temporibus imputatis. Neque enim in ueſtra ſecuritate pacatam rempublicam, ſed luxuriam quæritis impunitã, qui deprauati reb. proſperis, nec corrigi potuiſtis aduerſis. Volebat uos ille Scipio terreri ab hoſte, ne in luxuriam flueretis: [a] uos nec contriti ab hoſte luxuriam repreſsiſtis: [b] perdidiſtis utilitatem calamitatis, & miſerrimi facti eſtis, & peſsimi permanſiſtis. Et tamen quòd uiuitis, Dei eſt, qui uobis parcendo admonet, ut corrigamini pœnitẽdo: qui uobis etiam ingratis præſtitit, ut uel ſub no- C mine ſeruorum eius, uel in locis martyrum eius hoſtiles manus euaderetis.

L. VIVES.

VOs [a] nec cõtriti.] Quia Carthagine effuſiſsimo ſtudio ludos ſpectabatis. [b] Perdidiſtis utilitatem calamitatis.] Quia homines emendauẽ, & fẽcit ſapiẽt: & pro merito eis deputatẽ, cùm patienter aduerſa tolerãt. Plato in Gorgia calamitates ac ſupplicia, & ipſis qui perferũt, & ſpectatorib. utilia eſſe, ait: utrique enim redduntur meliores, illi dolore, hi exemplo.

Calamitatum utilitas.

De clementia Dei, quæ Vrbis excidium temperauit. Cap. XXXIIII.

ROMVLVS & Remus [a] aſylum conſtituiſſe perhibentur, quò quiſquis confugeret, ab omni noxa liber eſſet, augere quærentes creandæ multitudi- D nem ciuitatis. Mirandum in honorem Chriſti præceſsit exemplum. Hoc conſtituerunt euerſores Vrbis, quod conſtituerant antea conditores. Quid autem magnum, ſi hoc fecerunt illi, ut ciuium ſuorum numerus ſuppleretur, quod fecerunt iſti, ut ſuorum hoſtium numeroſitas ſeruaretur? Hæc & talia, ſi qua uberius & commodius potuerit, reſpondeat inimicis ſuis redempta familia Domini noſtri Ieſu Chriſti, & peregrina ciuitas regis Chriſti.

Auguſt. To. 5.

L. VIVES.

ASylum [a].] Locus eſt ſacer, unde fas nõ erat quẽquã rapere. nam inde habet nomẽ. συλᾶν quamque eſt rapto, & ἄλφα στερητικὸν, id eſt, priuatiuũ. Hinc per lamdaciſmũ factum eſt aſylum, pro aſyrũ. Seruius lib. 8. Aen. Tametſi συλᾶν eſt etiã ἀφαιρεῖσθαι, hoc eſt, tollere, auferre: ut apud Hom. ἐσύλα τεύχεα καλά, Abſtuli pulchra arma. Poſtquam Hercules migrauit è terris, nepotes eius timentes inſidias eorum, quos auus afflixerat, Athenis ſibi primum aſylum, hoc eſt, templum miſericordiæ collocarunt, unde nullus poſſet abduci: quod etiam Statius dicit, Herculeos fama eſt fundaſſe nepotes. Aſylum Romulus & Remus ſtruxerunt inter arcem & Capitolium, loco Intermontio nominato, ut multitudo facinoroſorum ſpe impunitatis eò conflueret, ad nouam urbem incolendam. Cui diuo diuæ'ue templum ſit pro aſylo erectum, non conſtat: & Dionyſius ignorare ſe dicit. Sunt qui Veioui tradant: celebra- B tur tamen aſyli locus quarto Nonas Februarias. Ouidius ſecundo Faſtorum, In Græcia & Aſia multa fuerunt aſyla. Tiberius Cæſar pertæſus nimiam illorũ licentiam, iura omnibus ferè illis ademit, ut Suetonius & Tacitus perhibent.

Aſylum.

De latentibus inter impios eccleſiæ filijs, & de falſis intra eccleſiam Chriſtianis. Cap. XXXV.

MEMINERIT ſanè in ipſis inimicis ſuis latere ciues futuros, ne infructuoſum uel apud ipſos putet, quod [a] donec perueniat ad confeſſos, portat infenſos: ſicut ex illorum numero etiam C Dei ciuitas habet ſecum, quamdiu peregrinatur in mundo, connexos cõmunione ſacramentorum, [b] nec ſecum futuros in ęterna ſorte ſanctorum, qui partim in occulto, partim in aperto ſunt. Qui etiam cum ipſis inimicis aduerſus Deum, cuius ſacramentum gerunt, murmurare non dubitant: modò cũ illis theatra, modò eccleſias nobiſcũ replentes. De correctione aũt quorundã etiã taliũ multò minus eſt deſperandũ, ſi apud apertiſsimos aduerſarios prædeſtinati amici latitant adhuc ignoti etiã ſibi. Perplexę quippe ſunt iſtæ duæ ciuitates in hoc ſeculo, inuicemque permixtæ, [c] donec ultimo iudicio dirimantur: de quarum exortu & procurſu D & debitis finibus, quod dicendũ arbitror, quantum diuinitùs adiuuabor, expediã propter gloriam ciuitatis Dei, [d] quæ alienis à cõtrario comparatis clarius eminebit.

Ciuitates perplexæ.

L. VIVES.

DOnec [a] perueniat ad confeſſos.] Ad declarationem ultimam, quid quiſque confiteatẽ, quod tunc demùm fiet, cùm aperti erunt conſcientiarum libri, id eſt, in futura uita. [b] Nec ſecum futuros.] Iuxta illud Domini: Multi uocati, pauci electi. [c] Donec ultimo.] Sic in Euangelio: Angeli ſeparabunt malos de medio iuſtorum in conſummatione ſeculi. [d] Quæ alienis à contrario.] Sic Ariſtoteles: Contraria inter ſe collata liquidius dignoſcuntur.

De quibus cauſis ſequenti diſputatione ſit diſſerendum. Cap. XXXVI.

SED adhuc quędam mihi dicenda ſunt aduerſus eos, qui Romanæ reipublicæ clades in religionem noſtram referunt, quia dijs ſuis ſacrificare prohibentur. Commemoranda enim ſunt quæ & quanta occurrere potuerint, uel ſatis eſſe uidebuntur mala, quæ illa ciuitas pertulit, uel ad eius imperium pertinentes prouinciæ, antequã eorum ſacrificia prohibita fuiſſent: quæ omnia proculdubiò nobis tribuerent, ſi iam uel illis clareret noſtra religio, uel ita eos à ſacris ſacrilegis prohiberet. Deinde monſtrandum eſt, quos eorum mores, & quam ob cauſam uerus Deus ad augendum imperium adiuuare dignatus eſt,[a] in cuius poteſtate ſunt regna omnia: quamque nihil eos adiuuerint hi, quos deos putant: quin potius quantum decipiendo & fallendo nocuerint. Poſtremò aduerſus eos dicetur, qui manifeſtiſsimis documentis confutati atq; conuicti conantur aſſerere, non propter uitæ præſentis utilitatẽ, ſed propter eam quæ poſt mortem futura eſt, colendos eſſe deos.

A Quæ, niſi fallor, quæſtio multo erit[b] operoſior, & ſublimiori diſputatione dignior, ut & contra philoſophos in ea diſſeratur:[c] non quoslibet, ſed qui apud illos excellentiſsima gloria clari ſunt, & nobiſcum multa ſentiũt: ſcilicet de animæ immortalitate, & quòd Deus uerus mundum condiderit, & de prouidentia eius, qua uniuerſum quod condidit, regit. Sed quoniam & ipſi in illis quæ contra nos ſentiunt, refellendi ſunt, deeſſe huic officio non debemus: ut refutatis impijs cõtradictionib. pro uiribus, quas Deus impartiet, aſſeramus ciuitatẽ Dei, ueramq;

B pietatem, & Dei cultum, in quo uno ueraciter ſempiterna beatitudo promittitur. Hic itaq; modus ſit huius uoluminis, ut deinceps diſpoſita ab alio ſumamus exordio.

L. VIVES.

IN [a] cuius poteſtate ſunt regna omnia.] Sic Matthęi uigeſimooctauo Chriſtus loquitur: Data eſt mihi omnis poteſtas in cælo & in terra. [b] Operoſior.] Difficilior, maioris operæ. Non quoslibet.] Non uulgares, aut extremæ notæ: id eſt enim Quilibet interdũ, ut apud Græcos ὁ τυχών, frequens. Hoc capite Auguſtinus quid hactenus fecerit, quidq; facturus poſthac ſit, breuiter exponit.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI, LIBRVM SECVNDVM.

1 De modo, qui neceſſitati diſputationis adhibendus eſt.

2 De his quæ primo uolumine expedita ſunt.

3 De aſſumenda hiſtoria, qua oſtenditur quæ mala acciderint Romanis, cùm deos colerent, antequã religio Chriſtiana creſceret.

4 Quòd cultores deorum nulla unquam à dijs ſuis pręcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorum turpia quæq; celebrauerint.

5 De oſcœnitatibus, quibus mater deorum à cultoribus ſuis honorabatur.

6 Deos paganorum nunquam bene uiuendi ſanxiſſe doctrinam.

7 Inutilia eſſe inuẽta philoſophica, ſine autoritate diuina: ubi quemq; ad uitia pronũ magis mouet quod dij fecerint, quã quod homines diſputauerint.

8 De ludis ſcenicis, in quibus dij nõ offenduntur editione ſuarum turpitudinũ, ſed placantur.

9 Quid Romani ueteres de cobibenda poetica licentia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium, liberam eſſe uoluerunt.

10 Qua nocẽdi arte dæmones uelint uel falſa de ſe crimina, uel uera narrari.

11 De ſcenicis apud Græcos in reip. adminiſtrationem receptis, eo quòd placatores deorum iniuſtè ab hominibus ſpernerentur.

12 Quòd Romani auferendo libertatem poetis in homines, quam dederũt in deos, melius de ſe quàm de dijs ſuis ſenſerint.

13 Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorum, qui ſe turpibus ludis coli expetebant, indigni eſſent honore diuino.

14 Meliorem fuiſſe Platonem, qui poetis locum in bene morata urbe non dederit, quã hos deos qui ſe ludis ſcenicis uoluerint honorari.

15 Quòd Romani quoſdam ſibi deos nõ ratione, ſed adulatione inſtituerint.

16 Quòd ſi dijs ulla eſſet cura iuſticię, ab eis Romani accipere debuerint præcepta uiuendi potius, quã leges ab hominibus mutuare.

17 De raptu Sabinarum, alijsq; iniquitatibus, quæ in ciuitate Romana, etiam laudatis uiguêre temporibus.

18 Quæ de moribus Romanorũ aut metu compreſſis, aut ſecuritate reſolutis Saluſtij prodat hiſtoria.

19 De corruptione Romanæ reip. prius quàm cultum deorum Chriſtus auferret.

20 Quali uelint felicitate gaudere, & quib. moribus uiuere, qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant.

21 Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Romana republica.

22 Quòd dijs Romanorũ nulla unquã cura fuerit, ne malis moribus reſp. deperiret.

23 Varietates rerum temporalium non ex fauore aut impugnatione dęmonum, ſed ex Dei ueri pendére iudicio.

24 De Syllanis actibus, quorum ſe dęmones oſtentauerunt adiutores.

25 Quantum maligni ſpiritus ad flagitia incitẽt homines, cùm cõmittendis ſceleribus quaſi diuinam exempli ſui interponunt autoritatem.

26 De ſecretis dæmonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cùm palàm in ſacris eorum omnis nequicia diſceretur.

27 Quanta euerſione publicæ diſciplinæ Romani dijs ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum.

28 De Chriſtianæ religionis ſalubritate.

29 De abijciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos.

De modo, qui neceſſitati diſputationis adhibendus eſt. Cap. I.

SI rationi perſpicuæ ueritatis infirmus humanæ conſuetudinis ſenſus non auderet obſiſtere, ſed doctrinæ ſalubri languorem ſuum tanquam medicinæ ſubderet, donec diuino adiutorio fide pietatis impetrãte ſa- B
naretur, non multo ſermone opus eſſet ad conuincendũ quemlibet uanæ opinationis errorẽ, his qui rectè ſentiunt, & ſenſa uerbis ſufficientibus explicant. Nunc uerò quoniã ille eſt maior & teterior inſipientiũ morbus animorũ, quo irrationabiles motus ſuos etiam poſt rationem plenè redditã, quãta homini ab homine debet, ſiue nimia cæcitate, qua nec aperta cernunt, ſiue obſtinatiſsima peruicacia, qua & ea quæ cernuntur, nõ ferunt, tanquam ipſam rationẽ ueritatemq; defendunt,[a] fit neceſsitas copioſius dicẽdi plerunq; res claras, uelut eas non ſpectantibus induendas, ſed quodãmodo tangendas, pal- C
pantibus & conniuentibus offeramus. Et tamẽ quis diſceptandi finis erit, & loquendi modus, ſi reſpondendũ eſſe reſpõdentibus ſemper exiſtimemus? Nam qui uel nõ poſſunt intelligere quod dicit, uel tã duri ſunt aduerſitate mẽtis, ut etiãſi intellexerint, non obediãt, reſpondẽt ut ſcriptũ eſt, & loquuntur iniquitatẽ, atq; infatigabiliter uani ſunt. Quorũ dicta cõtraria ſi toties uelimus refellere, quoties obnixa fronte ſtatuerũt nõ curare quid dicãt, dũ quocunq; modo noſtris D
diſputationibus contradicant, quàm ſit infinitum & ærumnoſum & infructuoſum, uides. Quamobrem nec teipſum, mi fili Marcelline, nec alios quibus hic labor noſter in Chriſti charitate utiliter ac liberaliter ſeruit, tales meorum ſcriptorum uelim iudices, qui reſponſionem ſemper deſiderent, cùm his quæ legunt audierint aliquid cõtradici, ne fiant ſimiles earũ mulierculatũ, quas cõmemorat Apoſtolus, Semper diſcentes, & ad ueritatis ſcientiam nunquã peruenientes.

2. Tim. 3.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN SECVNdum librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini Commentaria.

EIt neceſsitas.] Figura Græca, [illegible], apud Demoſthenem. quod eſt apud illos frequentiſsimũ: tametſi apud Latinos ſit hæc loquendi forma, Neceſsitas eſt ut labores, ſicut apud Quintilianum.

B De his quæ primo uolumine expedita ſunt. Cap. II.

SVPERIORE itaq; libro, cùm de ciuitate Dei dicere inſtituiſſem, unde hoc uniuerſum Opus, illo adiuuante, in manus ſumptum eſt, occurrit mihi reſpondendum eſſe primitùs eis, qui hæc bella, quibus mundus iſte conteritur, maximéque Romanæ urbis recentem à Barbaris uaſtationem Chriſtianæ religioni tribuunt, qua prohibentur nefandis ſacrificijs ſeruire dæmonibus: cùm potius hoc deberent tribuere Chriſto, quod propter eius nomen contra inſtitutum moremq; bellorum eis quò
C cõfugerẽt, religioſa & ampliſsima loca Barbari libera præbuerunt, atq; in multis famulatum debitum Chriſto: non ſolùm uerum, ſed etiam timore confictum ſic honorauerunt, ut quod in eos belli iure fieri licuiſſet, illicitum ſibi eſſe iudicarent. Inde incidit quæſtio, cur hæc diuina beneficia etiam ad impios ingratosq; peruenerint? & cur illa itidem dura, quæ hoſtiliter facta ſunt, pios cum impijs pariter afflixerint? Quam quæſtionem per multa diffuſam, in huius æui
D quotidianis, uel Dei muneribus, uel hominum cladibus: quæ quoniam utraque bene uel malè uiuentibus permixtè atq; indiſcretè ſæpe accidunt, ſolent multos mouere, ut pro ſuſcepti operis neceſsitate diſſoluerem: aliquantum immoratus ſum, maximè ad conſolandas ſanctas fœminas, & piè caſtas, in quibus ab hoſte aliquid perpetratum eſt, quod intulit uerecundiæ dolorem: & ſi nõ abſtulit pudiciciæ firmitatem, ne pœniteat eas uitæ, apud quas nõ eſt unde poſsit pœnitere nequiciæ. Deinde pauca dixi in eos,

qui

qui Chriſtianos aduerſis illis reb. affectos, A
& præcipuè pudorē humiliatarū fœminarum, quamuis caſtarū atq; ſanctarū, proteruitate impudentiſsima exagitāt, cùm ſint nequiſsimi & irreuerentiſsimi, & longè ab eis ipſis Romanis degeneres: quorum pręclara multa laudātur, & literarum memoria celebrant, imò illorū gloriæ uehemēter aduerſi. [b] Romā quippe cura partā ueterū auctamq; laboribus, fœdiorē ſtantem fecerāt q̃ ruentem: quandoquidē in ruina eius lapides & ligna, in iſtorū aūt uita omnia, non murorū, ſed morū munimenta atq; ornamēta ceciderunt, cùm funeſtioribus eorū corda cupiditatibus q̃ ignibus tecta illius urbis arderēt. Quibus dictis, primum terminaui Librum: deinceps itaq; dicere inſtitui, quanta mala ciuitas illa perpeſſa ſit ab origine ſua, ſiue apud ſeipſam, ſiue prouincijs iam ſibi ſubiectis: quæ omnia Chriſtianæ religioni tribuerent, ſi iam tūc Euangelica doctrina aduerſus falſos & fallaces eorum deos teſtificatione liberrima perſonaret.

L. VIVES.

Qvam [a] quæſtionem.] Illa erat præcipua quæſtio eorū philoſophorū, qui Dei prouidentia mundum negabant regi, ut Plutarchus ſcribit libro De placitis philoſophorum primo. [b] Romam quippe.] In uetuſto exemplari, quod mihi uir & literarum (M. Laurinus.) & literatorū amantiſsimus M. Laurinus, ſancti Donatiani Brugenſis Decanus, accommodauit, ſic ſcribebatur: Romam quippe partam ueterum auctamq; laboribus, alibi paratam.

De aſſumenda hiſtoria, qua oſtenditur, quæ mala acciderint Romanis, cùm deos colerent, antequā religio Chriſtiana creſceret. Cap. III.

Memento autem, me iſta cōmemorantem, adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoq; ortum eſt uulgare prouerbium: [a] Pluuia defecit, cauſa Chriſtiani. Sunt namque qui eorum ſtudijs liberalibus inſtituti D amant hiſtoriā, qua facillimè iſta nouerunt. Sed ut nobis ineruditorum turbas infeſtiſsimas reddant, ſe noſſe diſsimulant: atque hoc apud uulgus affirmare nituntur, clades quibus per certa interualla locorum & temporum genus humanum [b] oportet affligi, cauſa accidere nominis Chriſtiani, quod contra deos ſuos ingenti fama & præclariſsima celebritate per cuncta diffunditur. Recolant ergo nobiſcum, antequam Chriſtus ueniſſet in carne: antequā eius nomē cum inuident, gloria populis innoteſceret: quibus calamitatib. res Romanę multipliciter uariéq; contritæ ſunt, & in his defendāt, ſi poſſunt, deos ſuos, ſi propterea coluntur, ne iſta mala patiantur cultores eorū, quorū ſi quid nūc paſsi fuerint nobis imputanda eſſe cōtendūt. Cur enim ea quæ dicturus ſum, permiſerūt accidere cultorib. ſuis, antequam eos declaratum Chriſti nomen offenderet, eorumq; ſacrificia prohiberet?

L. VIVES.

B [a] Pluuia defecit.] Significat ita dictum illud fuiſſe ab impijs hominibus iactatum, ut quicquid mali accideret, imputandum eſſe Chriſtianis iudicarent. Tertullianus: Prætexētes ſanè ad odij defenſionē illam quoq; uanitatem, quòd exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incōmodi Chriſtianos eſſe cauſam. Si Tiberis aſcēdit in mœnia, ſi Nilus nō aſcendit in arua, ſi cœlum ſtetit, ſi terra mouit, ſi fames, ſi lues, ſtatim, Chriſtianos ad leonem, acclamatur. Cyprianus contra Demetrianū: Sed enī cùm dicas plurimos conqueri, quòd bella crebrius ſurgāt, quòd lues, quòd fames ſæuiant, quòd imbres, quòd pluuias ſerena longa ſuſpendant, nobis imputari, ultra tacere non oportet. [b] Oportet affligi.] Ita ferente ſorte rerum humanarum mirè uiciſsitudinaria, & fato illo, quæ ipſa eſt omnipotentis Dei uoluntas. (Chriſtianū nomē quam olim Rom. exoſum.)

C Quòd cultores deorum nulla unquam à dijs ſuis præcepta probitatis acceperint, & in ſacris eorū turpia quæq; celebrauerint. Cap. IIII.

Primò ipſos mores ne peſsimos haberent, quare dij eorum curare noluerunt? Deus enim uerus eos, à quibus non colebatur, meritò neglexit: dij autem illi, à quorum cultu ſe prohiberi homines ingratiſsimi conqueruntur, cultores ſuos ad bene uiuendū quare nullis legibus adiuuerunt? Vtiq; dignū erat, ut quomodo iſti illorum ſacra, ita illi iſtorum curarent facta. Sed reſpondetur, quòd uolūtate ꝓpria quiſq; malus eſt. Quis hoc negauerit? ueruntamen pertinebat ad conſultores deos, uitæ bonæ (Vitæ præcepta à dijs non præſtita ſuis cultoribus.) pręcepta non occultare populis cultoribus D ſuis, ſed clara prædicatione præbere: per uates etiam conuenire atq; arguere peccantes: palàm minari pœnas malè agentibus, præmia rectè uiuentibus polliceri. Quid unquam tale in deorū illorum templis prompta & eminenti uoce concrepuit? Veniebamus nos etiam aliquando adoleſcentes ad ſpectacula [a] ludibriaq; ſacrilegiorum: ſpectabamus [b] arrepticios, audiebamus [c] ſymphoniacos, ludis turpiſsimis, qui dijs deabuſq; exhibebantur, [d] oblectabamur. Cœleſti uirgini, & Berecynthiæ matri deorum omniū, (Berecynthia deûm mater.)

A ante eius lecticam [e] die ſolenni lauationis eius: talia per publicum cantitabantur [f] à nequiſsimis ſcenicis, qualia non dico matrem deorum, ſed matrem qualiumcunq; ſenatorum, uel quorumlibet honeſtorum uirorũ, imò uerò qualia nec matrem ipſorum ſcenicorum deceret audire. Habet enĩ quiddam erga parentes humana uerecundia, quod nec ipſa nequicia poſsit auferre. Illam enim turpitudinem obſcœnorum dictorum atq; factorum, ſcenicos ipſos domi ſuæ [g] proludendi cauſa coram matribus ſuis agere puderet, quam per publicum agebant, coram B deorum omnium matre, ſpectante & audiente utriuſq; ſexus frequentiſsima multitudine. Quæ ſi illecta curioſitate adeſſe potuit circumfuſa, ſaltem offenſa caſtitate debuit abire confuſa. Quæ ſunt ſacrilegia, ſi illa erant ſacra? aut, quæ inquinatio, ſi illa lauatio? [h] Et hæc fercula appellabãtur, quaſi celebraretur conuiuium, quo uelut ſuis epulis immunda dæmonia paſcerentur. Quis enim non ſentiat cuiuſmodi ſpiritus talib. obſcœnitatibus delectentur: niſi uel neſciens utrũ omnino ſint ulli immundi ſpiritus deorum nomine decipientes: uel talem agens uitam, C in qua iſtos potius quàm Deum uerum & optet propitios, & formidet iratos?

Fercula ſpiritibus immundis exhibita.

L. VIVES.

Vdibria [a] ſacrilegorum.] Interdit illud, ſacra ludorum, uel ludos ſacros. [b] Spectabamus arrepticios.] Locus hic poſtulat, ut de matre deûm nonnulla dicã. Diodorus Siculus libro ſuę Bibliothe-ces quarto, de matre deûm nõ uno modo narrat fabulam. Primùm enim ſcribit, Cælum ex Titæa coniuge liberos ſuſcepiſſe quinque & quadraginta, muliebris ſexus duos, Reginam, & Opem: quarum Reginam ętate & prudentia præſtantiorem, in gratiam matris fratres omnes educaſſe, ideo dictam matrẽ deûm, nupſiſſeq; Hyperioni fratri, ex quo Solem & Lunã genuerit: qui cùm ſcelere auunculorum interiſſent, ipſam in furorẽ uerſam, cum tympanis cymbaliſq; terrã ſuæ ditionis peragraſſe, moremq; eiuſmodi manſiſſe poſt eius fatũ. D Addit Diodorus aliam fabulã, Menoem uetuſtiſsimũ Phrygiæ regẽ, ex uxore Dindymene filiam procreaſſe, quam exponi iuſſerit in monte Cybelio, infantem à feris enutritam euaſiſſe in admirabilẽ pulchritudinẽ, inuentamq; à muliere paſtoria educatam pro ſua, dictamq; à mõte, in quo eſſet expoſita, Cybelem, multas artes ingenij acumine & inueniſſe & edocuiſſe mortales: ſicut cantum tibię, luſus, choreas, cymbalorũ tympanorumq; ſonitus: artem præterea ueterinariã, & infantum morbis lenimenta: quibus quòd multi curarentur pueri, idcirco eam Magnam matrem nominatã eſſe. Quæ cũ adoleuiſſet, iuuenem amaſſe terræ illius, nomine Atym, ex eoq; grauidam eſſe, à Menoe patre, qui fama de uirtute factiſq; eius acceperat, reuocatam pro uirgine: cuius flagitio cognito, Atym & nutrices

Mater deûm.

Cybele quas artes inuenerit.

A iuſſu regis affectos eſſe ſupplicio: Cybelem amore incenſam ex deſiderio Atys inſaniſſe, domoq; paterna egreſſam ſolam cũ fiſtula & tympano, paſsis crinibus totàm regionem peragaſſe dementatam, ueniſſeq; in Nyſam ad Dionyſium: aliquot uerò annis poſt eã iam mortuã, cùm & difficultate annonæ, & morbo in Phrygia laborarẽt, oraculo iuſsi ſint Phryges Atym & Cybelẽ uenerari: hinc ſacra ceremoniaſq; magnæ matris deûm ortas. Hæc ex Diodoro, haud dubiè quin originem rei attulerit. Sed hãc alij Iouis, Iunonis, Neptuni, & Plutonis matrem fuiſſe autumant, ideo Rheã & Latinè Opem dictam: eandem eſſe Cybelem & Veſtam. Nec dubito, quin hæc res geſta confundatẽ, ut nuſquã ferè non ſit in deorũ fabulis, uirginemq; haberi, nempe Veſtam, eamq; ob cauſam exciſum eſſe Atym iuuenem formoſiſsimum: quem cùm illa adamaſſet, pręcepiſſetq; ne cum muliere ſe ulla unquam cõmiſceret, illeq; pręcepto deæ neglecto, nympham Sangritidẽ ada B maſſet, à Cybele uirilitate diminutus eſt: idcirco & ſacerdotibus gaudet in eum modũ deformatis. Et quoniam hanc Phrygij plurimùm in monte Ida coluerũt, hinc nomẽ Idææ matris inuenit, & Berecynthiæ, à monte etiam eiuſdẽ Phrygiæ. Sacerdotes Gallos nuncuparũt à Gallo amne Phrygiæ, cuius aqua phanaticos potantes reddit. Ipſi quoq; Galli inſani caput per furorẽ rotãt, cultriſq; faciẽ & muſculos corporis totius diſſecant: morſibus quoq; ſeipſos impetũt, cùm maiore ſe correptos furore uel ſimulant, uel reuerà ſentiunt. Deã iſtam, hoc eſt, ingens in Ida ſaxũ, quam incolæ deûm matrem uocabant, Romam legati aduexerunt, pridie Idus Aprileis, eoq; die feriæ eius celebranẽ, & ludi quæ Magaleſia dixerunt. Liuius lib. xxix. ſic de matre Idæa loquens, inquit: In ædem Victoriæ, quæ eſt in Palatio, pertulêre deã pridie Idus Aprileis. Iſq; dies feſtus fuit. Populus frequens dona deę in Palatium tulit, lectiſter C niumq; & ludi fuêre Magaleſia appellata. & lib. xxxvi. Per idem ferè tẽpus ædes matris magnæ Idææ dedicata eſt, quam deam is P. Cornelius aduectam ex Aſia, P. Cornelio Scipione, cui poſtea Africano fuit cognomẽ P. Licinio Coſs. in Palatiũ à mari detulerat, locauerant ædem faciendam M. Liuius, C. Claudius cenſores, M. Cornelio, T. Sẽpronio Coſs. terriodecimo anno poſt quã locata erat, dedicauit eã M. Iunius Brutus: ludiq; ob dedicationẽ eius facti. quos primos ſcenicos fuiſſe, Antias Valerius eſt autor, Magaleſia appellatos. Hæc Liuius. cũ quibus Varro conſentit lib. De lingua Latina 3. [b] Arrepticios.] Lymphatos, furore correptos, quales erant Galli Berecynthiæ. hos arrepticios Auguſt. ſup Gen. arreptos ſpiritu nominat. [c] Symphoniacos.] Modulatores ἀπὸ τῆς συμφωνίας, id eſt, concentu & modulatiõe. In feſto Cybeles multi ędebanẽ ſoni-tus compoſiti, & ad numerum: ut tibijs & tympanis. Ouidius libro quarto Faſtorum:

D Protinus inflexo Berecynthia tibia cornu
Flabit, & Idææ feſta parentis erunt.
Ibunt ſemimares, & inania tympana tundent,
Æraq; tinnitus, ære repulſa dabunt. Et pòſt:
Tibia dat Phrygios, ut dedit antè, modos.

Et ubi iam Diodorus inuentũ dicit eſſe Cybeles, à qua doctus eſt Marſyas, qui cũ Apolline certauit. [d] Oblectabantur.] Locus non uidetur carere mendo: ſic, ut puto legendus, Ludis turpiſsimis oblectabamur, qui dijs deabuſq; exhibebãtur, cæleſtiq; uirgini Berecynthiæ matri deorum omniũ. Hanc enim iametſi prolibus abundantem, tamen uirginẽ dicebant eſſe, ut quę eſſet etiam Veſta, tùm quòd talis uoluit à patre Menoe uideri, & credi. [e] De ſolenni lauationis eius.] Pridie Idus Aprilis, mater deûm magna pompa à Gallis ad

Almonem

Atys.

Galli ſacerdotes.

Magaleſia.

Matris deûm ablutio.

Almonem fluuium producebatur, qui non procul ab Vrbe Tiberi miſcetur, ibiq; ad confluentem duorũ amnium abluebatur ueteri inſtituto. Nam quo primũ die ex Aſia illuc eſt aduecta, à ſacerdote lota eſt: isq; mos poſtea p ſingulos annos eſt ſeruatus. Lucan. in primo:

Et lotam paruo reuocant Almone Cybelem.

Apertius Ouidius in quarto:

Eſt locus, in Tiberim quo lubricus influit Almon,
Et nomen magno perdit in amne minor.
Illic purpurea canus cum ueſte ſacerdos,
Almonis dominam ſacraq; lauit aquis.

Prudentius in martyrio Romani:

Nudare plantas ante carpentum ſcio
Lapis nigellus euehendus eſſedo,
Quem ad lauacrum præeundo ducitis,
Almonis uſq; peruenitis riuulum.
Proceres togatos matris Idææ ſacris,
Muliebris oris clauſus argento ſedet,
Pedes remotis atterentes calceis.

Megaleſia. [f] Aequiſsimis ſcenicis.] Primi annis ſingulis ludi ſcenici erant Megaleſia, in quibus hiſtriones ad nouũ opus egredientes, mira laſciuia ſpurciſsima & turpiſsima quæq; in matrem deûm, & Atym dictitabant: tũ & alij per id temporis etiam honeſtiſs. Romanorum cultu diſsimulato, ut noſci non poſſent, licentioſsimè per urbẽ uagabantur: nullis uerbis factisq; tœdis parcentes: ut autor eſt Herodianus in Commodo: [g] Proludendi.] Exercendi ſui gratia, & meditandi artem.

Fercula. [h] Et hæc fercula.] A ferendo, quòd in ſolenni, ſiue ſacrorum, ſiue triumphi ferrentur, ac geſtarentur reuerẽter, ut in ſacrificijs ludisq; deorũ ſimulachra, clarorũ uirorũ ſtatuę: in triumphis imagines urbium deuictarum, arma hoſtibus detracta, pecuniæ captiuæ, & reliqua ſpolia. Sic Cicero, & Suetonius, & cæteri. At quę ſacris menſæ apponuntur, quoniã lancibus feruntur ſolicitè, & quaſi reuerenter, fercula nominantur.

De obſcœnitatibus, quibus mater deorum à cultoribus ſuis honorabatur. Cap. V.

NEQVAQVAM iſtos, qui flagitioſiſsimæ conſuetudinis uitijs oblectari magis q̃ obluctari ſtudent, ſed illum ipſum Naſicam Scipionẽ, qui uir optimus à ſenatu electus eſt, cuius manibus eiuſdem dæmonis ſimulachrũ ſuſceptũ eſt, in urbemq; perue ctũ, habere de hac re iudicem uellem. Diceret nobis, utrũ matrẽ ſuam tam optimè de repub. uellet mereri, ut ei diuini honores decernerent: ſicut & Græcos & Romanos aliasq; gentes cõſtat quibuſdã decreuiſſe mortalibus, quorum erga ſe beneficia magnipenderant, eosq; immortales factos, atq; in deorum numerum receptos eſſe crediderant. [Honores diuini benefactoribus olim decreti.] Profectò ille tantam felicitatem ſuæ matri, ſi fieri poſſet, optaret. Porrò ſi ab illo deinde quæreremus, utrum inter eius diuinos honores uellet illa turpia celebrari: nónne ſe malle clamaret, ut ſua mater ſine ullo ſenſu mortua iaceret, quàm ad hoc dea uiueret, ut illa libenter audiret? Abſit, ut ſenator populi Romani ea mente prę-

A ditus, qua theatrum ædificari in urbe fortiũ uirorũ prohibuit, ſic uellet coli matrẽ ſuam, ut talibus dea ſacris propiciaretur, qualibus matrona uerbis offenderetur. Nec ullo modo crederet uerecundiã laudabilis fœminæ, ita in contrariũ diuinitate mutari, ut honoribus eam talibus aduocarẽt cultores ſui: qualibus conuitijs in quempiam iaculatis, cùm inter homines uiueret, niſi aures clauderet, ſeſeq; ſubtraheret, erubeſcerent pro illa & propinqui, & maritus, & liberi. Proinde talis mater deûm qualem habere matrẽ puderet quemlibet etiã peſsimũ uirũ, Romanas

B occupatura mentes quęſiuit optimũ uirum, non quem monendo & adiuuando faceret, ſed quẽ fallendo deciperet: ei ſimilis [a] de qua ſcriptum eſt: Mulier aũt uirorum precioſas animas captat, ut ille magnę indolis animus hoc uelut diuino teſtimonio ſublimatus, & uerè ſe optimum exiſtimans, ueram pietatẽ religionemq; non quæreret, ſine qua omne quamuis laudabile ingenium ſuperbia uaneſcit & decidit. [Prouerb. 6.] Quomodo igitur, niſi inſidioſe quæreret dea illa optimum uirum, cùm talia quærat in ſuis ſacris, qualia uiri optimi

C abhorrent ſuis adhiberi conuiuijs?

L. VIVES.

DE [a] qua ſcriptũ eſt.] Prouer. ſexto, nos, Capit, legimus: Auguſtinus, Captat, iuxta Septuaginta, ἀγρεύει, quaſi uenatur.

Deos paganorum nunquam bene uiuendi ſanxiſſe doctrinam. Cap. VI.

HINC eſt, quòd de uita & moribus ciuitatum atq; populorum, à quibus colebantur illa numina, non eurarunt, ut tam horrendis & deteſtabilibus malis, non in agro & uitibus, non in domo atque pecunia, non denique in ipſo corpo-

D re, quod menti ſubditur, ſed in ipſa mente, in ipſo rectore carnis animo, eos impleri ac peſsimos fieri ſine ulla ſua terribili prohibitione permitterent. Aut ſi prohibebant, hoc oſtendatur potius, hoc probetur. Nec nobis neſcio quos ſuſurros pauciſsimorũ auribus anhelatos, & arcana uelut religione traditos iactent, quibus uitæ probitas caſtitasq; diſcatur: ſed demonſtrentur atq; commemorentur loca talibus aliquando cõuenticulis conſecrata: non ubi ludi agerentũ obſcœnis uocibus & motibus hiſtrionũ, [a] nec ubi Fugalia celebrarentũ, effuſa omni licentia turpitudi-

turpitudinũ: & uerè Fugalia, ſed pudoris & honeſtatis: ſed ubi populi audirent quid dij præciperẽt de cohibẽda auaricia, ambitione frangẽda, luxuria refrenãda: ubi diſcerẽt miſeri, quod diſcendũ [b] Perſius increpat dicẽs:

Diſciteq; ô miſeri, & cauſas cognoſcite rerum,
Quid ſumus, aut quid'nã uicturi gignimur: ordo
Quis datus, [c] aut metæ quã mollis flexus, & unde:
[d] Quis modus argẽti, [e] quid fas optare, [f] quid aſper
Vtile nummus habet: patriæ chariſq; propinquis,
Quantum elargiri deceat, [g] quem te deus eſſe
Iuſſit, & humana qua parte locatus es in re.

Dicãt in quibus locis hæc docenũũ deorũ B ſolebant præcepta recitari, & à cultorib. eorum populis frequenter audiri, ſicut nos oſtendimus, ad hoc eccleſias inſtitutas, quaquauerſum religio Chriſtiana diffunditur.

L. VIVES.

Fugalia. NEc [a] ubi Fugalia.] De Fugalibus nihil me apud alios memini legere. Nec dubitarem aliquid ex cõiectura admonere, & lectori permittere, ut aliud pro eo uerbũ ſubſtitueret, niſi idem Auguſtinus adderet, Et uerè Fugalia, ſcilicet pudoris & honeſtatis. Et quanquã non ignoro coniecturas ueritate occulta bonas, eadem patefacta ridiculas pleruncq; eſſe, tamen tentabo, ſi hac quoq; parte prodeſſe ſtudijs poſsim: ſi non afferendo uerum, certè excitando ut quæratſ. Pri- C mùm Varro lib. De lingua Latina quinto ſic ſcribit: Iunio menſe populi Fugia uidetur nominatus, quod eo die repente tumultu fugerit populus. Nõ multò enim pòſt hic dies fuit, quod Gallorũ deceſſus ex Vrbe. Et q tũc ſub Vrbe populi, ut Ficulneates, ac Fidenates, & finitimi alij contra nos cõiurauerunt, aliquot huius diei ueſtigia fugæ in ſacris apparẽt. De quibus rebus Antiquitatum libri plura referũt. Hactenus Varronia uerba. hoc Fugia dea. eſt Fugiæ deæ feſtũ, quæ eſt lætitiæ dea, à fugatis hoſtibus nominata. Nam poſtridie eius diei uicini populi ſunt deuicti à Romano, magnaq; celebritate & lætitia omnium agi ferias illas: quod periculũ fuerit, ne à finitimis gentib. reliquæ Romani nominis, quæ Gallicæ cladi ſuperfuerãt, tollerentſ. Quam deam Hylus libro De Vitula dea. dijs, Vitulã uocat. Piſo Vitulam uictoriã dici ſcribit, ſi- D cut Macrobius teſtatſ in Saturnalibus. Erãt ergo Fugalia, uel Fugialia poſtridie Nonas Iunias Lętitię deæ lætiſsimus dies. In quo credibile eſt, populũ in omnẽ licẽtiam ſolutiſsimũ, atq; effuſiſsimũ fuiſſe. Hæc nolim cuiquã eſſe præiudicij loco, ſed ſolùm dicta, ut alij accurius & diligentius rem ueſtigent, ſi modò tanti ęſtimabunt. [b] Perſius.] Satyra tertia ex præcepto uetere, quod pro foribus templi Apollinis Delphici Amphictyones ſcripſere, Noſce teipſum. Hæc Perſius dicit.

Metæ. Circi. [c] Aut metæ quã mollis flexus.] Metæ erant in Circo ſeptẽ. Domitianus ludis quibuſdã, ne curreretſ niſi uſq; ad quintã, indixit, ut citius peragi poſſent ludi apparatiſs. quos ędebat. Suetonius in eius uita: Septies illę omnes attingebantſ metæ. Arsq; erat & induſtria nõ parua in eqs ronsq; flectẽdis ad finẽ metarũ, ne poſterior dexteritate flectendi priorem anteuerteret. Propertius:

Aut prius infecto depoſcit præmia curſu,
Septima quam metam triuerit antè rota.

Huc ſpectat illud Horatij principio Odarũ, Sunt quos A curriculo puluerẽ Olympicũ Collegiſſe iuuat, metaq; feruidis Euitata rotis. Erant & curſores quidã in Græciæ certaminibus, quib. non ſat erat ex lege certaminis perueniſſe ad metã, niſi recurrerent unde uenerant, & circumactu celerrimo ubi metã pertigerãt, διαυλοδρόμοι uocant. nã δίαυλος eſt ſpatij circuitio, ut ſcribit Vitruuius libro 5. qui ſexies ſpatiũ circuibãt, δολιχοδρόμοι ſunt dicti. Hic eſt proprius ſignificatus flexus & metę. Perſius aut rectè ſentit, eſſe mollem flexum à uirtute ad uitium: aut obliquẽ nõ eſſe facilẽ à uitio ad uirtutem, ubi illud aſſuetudine in humana mẽte inualuerit, tyrãnidemq; occupant. Idcirco ne uitio aſſueſcamus, monet, quoniam non ſit in manu noſtra, iugũ eius ſemel admiſſum excutere, quoties & quãdo uelimus. Aut de flexu ætatis intelligit, cùm ab adoleſcentia in uirilẽ ætatẽ tranſimus, quo tempore mores mutari decet: ſicut ille apud Terentium ait: aut à uirili & actuoſa ætate ad ſeniorem & quietiorẽ. De quo flexu Cicero in primo De B oratore: Si infinitus forenſium rerũ labor, & ambitionis occupatio, decurſu honorũ etiã ætatis flexu conſtitiſſet. Sed apertius pro M. Cælio & per eandem metaphoram: In hoc flexu quaſi ætatis: nihil enim occultabo, fretus humanitate ac ſapiẽtia ueſtra, fama adoleſcẽtis paulũ hęſit ad metas notitia muliebri & infelici uicinitate. Et Seneca lib. De tranquil. uitę primo: Nõ in curſu tãtùm circiq; certamine, ſed in ſpatijs uitæ interius flectendũ eſt. [c] Et undæ.] Genitiuus eſt ab unda, ſimili genere metaphorę. In naumachia item metę cõſtitutæ, ad quas ſubitò nauis eſſet cõuertẽda. Verg in quinto:

Hic uiridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Conſtituit, ſignum nautis pater: unde reuerti
Scirent, & longos ubi circumflectere curſus.

In uetuſto exemplari legebatur: Qua mollis flexus, & C unde. quod non eſt uſq; adeò abſurdũ. Sic legit Antonius Nebriſſenſis, noſter grãmaticus diligẽtiſs. [d] Quis modus argẽti.] Ex Platone, ex quo Perſius omnia quæ de moribus diſſerit. In Phædro Socrates ſic precatſ: O amice Pan, & cæteri dij, date obſecro, ut intrinſecus pulcher efficiar: quæq; mihi extrinſecus addita ſunt, internorum ſint amica: ſolum ſapientẽ diuitem exiſtimem. Huius uerò auri tantũ elargimini, quantum nec ſuſtinere, nec geſtare alius, quàm uir tẽperans queat. Hæc ille. ſunt enim faciles opes magis optandæ, quàm immodicæ. [e] Quid fas optare.] Et hoc ex Alcibiade ſecundo Platonis De uoto, in quo Plato docet quid optandum à dijs. Eandẽ Socratis ſententiã ponit Valerius in ſeptimo. Iuuenalis de Votis:

Orandum eſt ut ſit mens ſana in corpore ſano.

D Niſi intelligatſ, quid fas optare in argẽto. nam & prius eſt de ea re, & quod ſequitur: Quid aſper utile numus habet. [f] Aſper.] Numus expreſſo ſigno & extanti Aſper numus. aſper eſt tactu, uſu tritus ſit leuis. Sic uaſa argẽtea cęlata, in quibus aliquid eminet, Plinius aſpera nominat. Suetonius numum aſperum dixit in Nerone: Aurum obryzum & numũ aſperum ingẽti faſtidio exegit. An pro nouiter percuſſo, an quia meliores erant aſperi, quàm q plana erãt nota, quales fuerint ne olim, nõ ſat ſcio. Inæqualem numum dici aſperum, oſtendit aſperitatis Aſperitas. definitio in Timæo Platonis: Aſperitas, inquit, eſt duritiei inæqualitati permixta. [g] Quem te deus eſſe iuſſit, & huma.] Etiam ex Platone, qui deũ facit Imperatorem generis humani, aſsignantem ſuum unicuiq; in ſtatione hac & ueluti militia locũ, à quo nõ licet diſcedere iniuſſu illius. Facit hoc ad rectũ officium uitæ, ut quiſq; ſciat, quæ pars ſit generis humani, ut iuxta illã uiuat, ſatisfaciatq; muneri ſuo: ſit ne agricola, an urbanus, ſeruus, an libertinus, cerdo, ſartor, philoſophus, ſacerdos, miles, princeps, magiſtratus, priuatus.

Inutilia

Inutilia eſſe inuenta philoſophica ſine autoritate diuina, ubi quenquam ad uitia pronũ magis mouet, quod dij fecerint, quàm quod homines diſputauerint. Cap. VII. A

AN nobis fortè philoſophorũ ſcholas diſputationesq́ꝫ memorabunt? Primò hæc non Romana, ſed Græca ſunt: aut ſi propterea iam Romana, quia & Græcia facta eſt Romana prouincia, non deorum pręcepta ſunt, ſed hominũ inuenta, qui utcunq́ꝫ conati ſunt ingenijs acutiſsimis

Philoſophiæ præcepta.

præditi ratiocinando ueſtigare, [a] quid in rerum natura latitaret: [b] quid in moribus appetendũ eſſet, atq́ꝫ fugiendũ: [c] quid in ipſis ratiocinandi regulis certa cõnexione traheretur, aut quid non eſſet conſequẽs, uel etiã repugnaret. B Et quidã eorũ quædam magna, quantum diuinitùs adiuti ſunt, inuenerunt: quantũ autẽ humanitùs impediti ſunt, errauerũt: maximè [d] cũ eorũ ſuperbiæ iuſtè prouidẽtia diuina reſiſteret, ut uiam pietatis ab humilitate in ſuperna ſurgẽtem, etiã iſtorũ cõparatione mõſtraret. unde poſtea nobis erit in Dei ueri & Dñi uolũtate diſquirendi ac differẽdi locus. Veruntamẽ ſi philoſophi aliquid inuenerũt, quod agendę bonæ uitę beatæq́ꝫ adipiſcendæ ſatis eſſe poſsit: quãto C iuſtius talibus diuini honores decernunt?

Philoſophis potius quàm gentilium dijs honores decernendi.

Quãto melius & honeſtius in Platonis templo libri eius legerent, q̃ꝫ in templis dæmonum Galli abſcinderent, [e] molles conſecrarent, inſani ſecarẽt, & quicqd aliud, uel crudele, uel turpe, uel turpiter crudele, uel crudeliter turpe in ſacris taliũ deorũ celebrari ſolet? Quãto ſatius erat, ad erudiẽdã ad iuſticiam iuuentutem, publicè recitari leges deorum, q̃ꝫ laudari inaniter leges atq́ꝫ inſtituta maiorũ? [f] Omnes enim cultores talium deorum, D mox ut eos libido perpulerit, [g] feruẽti,

Sat. 3.

ut ait Perſius, tincta ueneno, magis intuenĩ quid Iupiter fecerit, q̃ꝫ quid docuerit Plato, uel cẽſuerit Cato. [h] Hinc apud Terentiũ flagitioſus adoleſcẽs ſpectat tabulã quandã pictam in pariete, ubi inerat pictura hæc, Iouẽ quo pacto Danae miſiſſe aiunt in gremium quondã imbrem aureũ: atq́ꝫ ab hac tantę autoritate adhibet patrocinium turpitudini ſuæ, cũ in ea ſe iactat imitari deum. At quem deum? inquit: Qui templa cæli ſummo ſonitu concutit. ego homuncio id non facerem? Ego uerò illud feci, ac lubens.

L. VIVES.

QVid [a] in rerum natura.] Triplicem philoſophiæ partem attingit, hîc Naturalẽ. [b] Quid in moribus.] Moralem. [c] Quid in ipſis.] Rationalem ſeu Dialecticam: de quibus alibi. [d] Cùm eorum ſuperbiæ.] Quòd ſuis ingenijs, quæcunq́ꝫ inuenirent, referebant accepta, nihil beneficio Dei tribuentes. De qua re fuſè diſputat Lactantius. [e] Molles conſecrarentur.] Erant omnes iſti Galli pathici homines, ſpurciſsimis flagitijs obruti. De qbus Apuleius multa narrat nefanda li. 8. & 9. ſui Aſini. Item Lucianus, unde Apuleius ſumpſit argumentum. [f] Omnes enim cultores talium deorum.] Eorum, quos colimus, exemplis plurimùm mouemur. Similes enim illis euadere ſtudemus, ſiue homines ſint, ſiue dij. Populus Principis ſimilis eſſe affectat: diſcipuli præceptoris, quẽ colũt: & mortales eorum quos pro immortalibus uenerant. B Hinc nobis & Chriſti & ſanctorum noſtrę religionis propoſita ad imitationem exempla. Plato lib. De rep. 2. eam cauſam inter cęteras affert cur poetas nolit in ſua ciuitate, quòd quæ de dijs ſint commenti, peſsimũ ſint legentibus exemplũ: ſicut bella, rapinę, ſeditiones, adulteria, furta, & ſimila. Ex quo loco ſumpta ſunt illa uerba, quibus loquentem Menippũ Lucianus facit *ἐν νεκυομαντείᾳ*: Ego igitur, inquit, cùm puer adhuc eſſem, audiremq́ꝫ Homerum & Heſiodum ſeditiões ac bella canentes, non ſemideorũ modò, ſed ipſorũ etiam deorum adulteria quoq́ꝫ, uiolentias, rapinas, ſupplicia, patrum expulſiones, & fratrum & ſororũ nuptias hęc mehercle omnia bona pulchraq́ꝫ putabã, & ſtudioſe erga ea afficiebar. Neq́ꝫ enim deos unquam putaui mœchaturos, aut ſeditiones inuicẽ fuiſſe moturos, niſi de his rebus perinde ac bonis iudicaſſent. Hæc ille. Quæ nos maluimus Thomæ Mori uerbis dicere, quàm noſtris: *Thomas Morus.* C cuius laudes obiter atq́ꝫ aliud agẽtem attingere, penè ſit nefas. Grandibus enim uoluminibus uix adhuc tractæ queant explicari. Quis eñ de illius ingenij acumine, de iudicij acrimonia, de uarietate eruditionis atq́ꝫ præſtantia, de facunda linguæ eloquẽtia, de ſuauitate morum ac probitate, in prouidendis rebus conſilio, in exequẽdis dexteritate, in omnib. moderatione, integritate, æquitate, fide, ſans pro dignitate dixerit: niſi uno uerbo ſumma, perfecta, undiq́ꝫ abſoluta, ſuis omnib. conſummata numeris dixerit: niſi id quod res eſt, exẽplaria, ſpecimina, ſui quodq́ꝫ generis affirmarit? Magna loquor, & mirabuntur qui Morum non norunt: ſed ſciunt uera me loqui, qui norunt: qui libros legerint, qui acta uel uiderint, uel audierint, fidem faciliimè habebũt. Cæterùm in huius uiri laudibus uelut in latiſsimo pelago erit aliud tẽpus, quo liceat uela pandere, & nos totos proſperrimæ auræ committere, ſcribereq́ꝫ tum multa, tum maxima, idq́ꝫ ſecundis lectoribus. D [g] Feruenti tincta ueneno.] Perſius Satyra tertia:

Cùm dira libido
Mouerit ingeniũ, feruenti tincta ueneno.

De omni bile intelligitur, quod eſt feruens uenenũ: ſed hic pro ſemine genitali poſuit Auguſtinus, ſicut uirus apud alios. [h] Hinc apud Terentium.] In Eunucho, Chærea, qui pro Eunucho ad Thaidem à Parmenone erat deductus, flagrans amore uirginis Thaidi dono à Thraſone milite datæ, de ſtupro, quod ipſe uirgini obtulerat, Antiphoni ſocio narrans, ſic inquit: Dũ apparatur, uirgo in conclaui ſedet ſuſpectans tabulã pictã, ubi inerat pictura hæc, Iouẽ quo pacto Danae miſiſſe aiunt quondam in gremiũ imbrem aureum. Egomet quoq́ꝫ id ſpectare cœpi. & quia conſimilem luſerat iam olim ille ludũ, impendio magis animus gaudebat mihi, deũ ſeſe in hominẽ conuertiſſe, atq́ꝫ per alienas tegulas

gulas ueniſſe clanculũ per impluuiũ, fucũ factum mulieri. At quem deũ, qui templa cœli ſumma ſonitu concutit. Ego homuncio hoc nõ facerẽ: ego illud uerò ita feci, ac lubens. Hactenus uerba illius. Danae formoſa uirgo à patre Acriſio ſeruabatur in turri: nec ulli uirorum ad eam erat acceſſus. Quã Iupiter cùm adamaret, aurea pluuia per impluuiũ turri illapſus uitiauit: hoc eſt, munerib. aureis, quib. nihil eſt ſans occluſum, atq; obſeptũ, & ipſius uirginis & cuſtodũ animos corrupit. *Danae.*

De ludis ſcenicis, in quibus dij nõ offenduntur editione ſuarũ turpitudinũ, ſed placantur. Ca. VIII.

At enim non tradunt iſta ſacris deorum, ſed fabulis poetarum. Nolo dicere illa myſtica quàm iſta theatrica eſſe turpiora. Hoc dico, quòd negãtes cõuincit hiſtoria, eoſdẽ illos ludos, in quibus regnãt figmẽta poetarũ, nõ per imperitũ obſequium ſacris deorũ ſuorũ intuliſſe Romanos, ſed ipſos deos, ut ſibi ſolenniter ęderentur, & honori ſuo cõſecrarent acerbè imperando, & quodãmodo extorquẽdo feciſſe. Quod in primo Libro breui cõmemoratione perſtrinxi. [a] Nam ingraueſcente peſtilentia, ludi ſcenici autoritate pont. Romæ primitùs inſtituti ſunt. Quis igit͂ in augenda uita nõ ea ſibi potius ſectanda arbitraret, quæ actitant ludis autoritate diuina inſtitutis, quàm ea quæ ſcriptitant legibus humano conſilio promulgatis? Adulterũ Iouẽ ſi poetæ fallaciter prodiderunt: dij hi utiq; quia caſti, quibus tantũ nefas per humanos ludos confictum eſt, non quia neglectũ eſt, iraſci ac uindicare debuerũt. [b] Et hæc ſunt ſcenicorũ tolerabiliora ludorũ, comœdiæ ſcilicet, & tragœdiæ, hoc eſt, fabulæ poetarũ agendæ in ſpectaculis, multa rerũ turpitudine, ſed nulla ſaltem, ſicut alia multa uerborum, obſcœnitate compoſitæ: quas etiam inter ſtudia, quæ honeſta ac liberalia uocantur, pueri legere & diſcere coguntur à ſenibus.

L. VIVES.

NAm [a] ingraueſcente.] Quoniam & hoc Libro, & alijs ſequentibus Auguſt. de ludis ſcenicis plerunq; meminit, locus poſtulare uidetur, ut de illis nonnulla dicam: & quæ ſparſim multis Capitibus eſſent dicenda, hîc omnia una ſerie contexã, quo melius intelligantur. Et primùm de eorum origine apud Græcos, poſtmodùm apud Ro. Nam imitatio ex Græcia manauit in Italiam. *Fabularũ theatri origo.* Veteres igitur in Gręcia agricolæ, cùm ſacrum Libero pro anni prouentu facerent, incenſis altaribus primùm aliquid uice precum cantillabant: deinde quò propitiorẽ ſibi redderẽt Liberũ, eius geſta, uictorias, ſubactoſq; reges, illius triũphos, & regum calamitates concinebant. Cœpit præmium induſtriæ proponi caper, uel capri ſacrificati coriũ, uini plenum. Et ingenia tum præmio non parui apud ruſticos homines & tenues precij, tũ oſtentandi ſui gratia carmina confinxerunt, incondita primùm paucaq;, deinde, ut fit, plura & elimatiora: cumq; in deuictis à Libero regibus, parũ eſſet in ſingulos annos materię, ad reliquos reges illis calamitatib. ſimiles itũ eſt, deq; ipſis multa ſunt cãtata. Atq; hæc eſt nũcupata tragœdia, uel ἀπὸ τοῦ τράγου, hoc eſt hirco, quẽ accipiebat uictor in certamine: uel à fecibus uindemiarum, quibus ora perungebantur, quas Græci τρύγας uocant. *Tragœdia.* Comœdiam, ſunt qui eiſdem cœptã ſacris uelint: alij ſacris Apollinis Nomij, hoc eſt, paſtorum uicorumq; præſidis: quidam per idem tempus utriq; deo ſacrificari tradunt. *Comœdia.* Dicã quod eſt uulgatius: Athenienſibus per pagos adhuc diſperſis, necdum coactis in urbem à Theſeo, agricolæ peractis ſacris, tum eos qui in ſacrificio fuerant, tum etiam uiatores ſalſis dictis impetebant, riſumq; excitabãt ſpectatoribus. Vrbe conſtructa, ſolenni & ſtato tempore, uetere more in urbem agricolę plauſtris uecti ueniebãt, faceta dicacitate modò ruſticos, modò etiam pleroſq; de urbanis inceſſentes, præcipuè ſi à quoquã erant iniuria affecti. Et hæc quidẽ comœdia eſt dicta, uel ἀπὸ τῶν κωμῶν, id eſt, à uicis pagiſq;, in quibus agebatur, uel ἐπεὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκώμαζον, quòd in uijs laſciuirẽt, & dictis petulantioribus luderẽt. Nam eo tempore nondũ uillas & uicos Athenienſes κώμας dicebant, ſed δήμους. Placuit hic mos urbano populo, & eos qui dicendo ualebant, ad eruditius ſcribendũ de eo argumenti genere carmen ſunt adhortati. Ita ſenſim ruſtici ſunt excluſi, qui ſimplicitate ſua, ſiue odio, ſiue inuidia momorderunt quidem, ſed nõ cruento morſu. Poetę urbani primùm acrius cùm taxaſſent ciuiũ facta, profuerunt nõ nihil, quòd à ſceleribus multos metu retrahebãt: cæterùm cœperunt affectibus uel ſuis, uel amicorũ ſeruire, ſimultates aſperè exercere, ſtylis pro telis abutẽtes, principes uiros interdum nihil commeritos in ſcena proſcindere, idq; nominatim. Quod cùm eſſet paſſus Alcibiades ab Eupolide in Baptis fabula, illum corripi iuſſit, ac mergi in mare. *Eupolis.* nam tum fortè Alcibiades imperator erat, claſſemq; habebat in Piræo: cumq; mergeret poeta, illud ſubinde Alcibiades ingerebat: Tu me in ſcena ſępe merſiſti Eupoli, ego te in mari. Huius exemplo ſatis territis poetis, ſucceſſit lex opa Alcibiadis lata, ne quẽ liceret nominatim in ſcena taxare. *Alcibiadis lex.* ita genus illud comœdiæ abolitũ eſt, dictaq; eſt uetus comœdia, hoc eſt ἀρχαία. Succeſſit media, qua obliquis dictis perſtringebãt multi tacitis nominibus: & ea in ſuſpicionẽ uenit nobilitati, tanquã ſua facta notarent. *Comœdia uetus, media, & noua.* Ita in totũ eſt ſublata, repertaq; eſt noua, quę de mediocribus perſonis luſit confictis nominibus, & argumento tam alieno ab ijs quæ faciebat nobilitas, ut manifeſtum eſſet, quoſuis potius quàm nobiles perſtringi: deinde affectibus iam moderatis, ut nemo de ſe dici etiam nominatim ægrè admodũ tuliſſet. Huius princeps fuit Menander, qui cum Alexãdro Macedone uixit, paulò minor eo. Vetus bellis Peloponneſiacis uiguit, in quo Ariſtophani plurimi detulerũt palmã: quãuis in media quoq; multum eũ ualuiſſe dicant. Sed haud dubiè Antiphanes Lariſſęus fuit in hoc genere facilè primus. Atq; hęc quidem in Græcia. Romæ uerò cùm anno ab Vrbe cõdita circiter quadringenteſimũ, T. Sulpicio Potito, C. Licinio Stolone Coss. & ſuperiore anno peſtilentia laboratum eſſet, & eodem laboraretur, ex libris Sibyllinis ludi ſcenici ſunt uoti: noua res in populo bellicoſo. Ludiones ſunt ex Hetruria aſciti, q gẽna nomine hiſtriones nuncupantur, hiq; ad tibicinis cantum taciti ſaltarunt, motibus non omnino, ut illa ętate, inconcinnis: neq; uerſum dixẽre ullum. Ruſtici in Italia uetuſto Græciæ more peractis ſacris, poſt meſſem, gratulatiq; dijs de bono anni prouẽtu, hilariores opere perfecto, ruſticana quædam dicta in ſe inuicem iactabant ad riſum mouendum: interim ſpurcis uerbis non abſtinentes

A teæ: interim paulò mordacius attingẽtes, idq́ alternis uerſibus, qui dicebãtur Feſcenini, à Feſcenina ciuitate Hetruriæ. Hos cœperũt Romani hiſtriones imitari, ſed parcẽtea nominibus. nam id iam antea duodecim Tabulis erat cautũ, ne fieret. *Feſcenini.* Feſcenini ſenſim ex ſcena abierunt, relictí nuptijs & triũphis: fabulæq́ cœptæ ſunt introduci, quæ delectarent ſine cuiuſquam offenſione. quod Horatius epiſtola ad Auguſtũ attingit. Ita cùm nominatim lædi quenquã in ſcena non liceret, ex Græco ritu alia fabularum genera ſunt Romam adducta, *Satyra.* noua ſcilicet Comœdia, & Satyra: nõ illa quę uno carminis genere ſu uina iuuebebatur, qualem ſcripſere Horatius, Perſius, & Iuuenalis. nam huic initium dedit Luciliua, qui ſub Scipione Aemiliano meruit bello Numantino: ſed in quã introducebantur Satyri cõtumelioſi & ſpurci, tunicis uilloſis, motu graui, incondito q́; & ruſticano. *Scenarum ornatus.* Scena erat floribus, frondibus, herbia uirentibus inſtructa, in faciem montiũ, ſyluarum B & ſpeluncarum, ſicut ſcœnæ tragœdiarũ regalem magnificentiam imitantur, & comicæ mediocrium ac plebeiorum ædificiorum rationem, ut Vitruuius libro 5. ſcribit. *Fabula prima Romæ.* Ab iſtis Satyris primam fabulam iuſtam Græco modo Latinis uerſibus fecit Liuius Andronicus Salinatoris libertus, anno à condita Roma quingenteſimo decimo quarto, Appio Claudio Cęci filio, Sempronio Tuditano cõſulibus, bello Punico primo, aliquot annia antè perfecto ex digeſtione temporũ Attici. Secuti ſunt huuc Næuius, Plautus, Ennius, Terentius, & alij permulti, qui comœdias ſcripſere. Reliqua de ludis ſcenicis ſuia locis dicentur. b Et hæc ſunt ſcenicorum tolerabiliora.] In ludis interim fabulæ iuſto argumento exhibebantur populo: interim hiſtriones motus dabant impudicos ſilentio, nonnunquã quædam dicebant in rationem feſti cõficta. E' fabulis ſunt non- C nullæ palliatæ, quarum argumentum eſt Græcum, hi- *Palliatæ fabulæ.* ſtrionesq́; pallio, more Gręco, utuntur: quales ſunt omnes Terentianæ, & Plautinæ: allę togatæ, *Togatæ.* quarũ argumentum ex Romanis rebus petitur, ludionesq́; toga Romano indumẽto amiciuntur: quales ſunt Afranij. *Prætextatæ.* Et ex togatis aliæ ſunt prætextatæ, cùm res imperatorum & principum Romanorum aguntur, neceſſeq́; eſt eſſe prætextam in ſcena, ueſtimentum magiſtratuũ Romanorum: à quibus non multũ crediderim argumento abfuiſſe trabeatas, *Trabeatæ.* quas C. Melius Spoletanus Mecœnatis libertus inuenit. Ac neſcio an fuerint eædem: qua in re nihil habeo certi. Aliæ tabernariæ, *Tabernariæ.* in quib. de rebus uulgi agit̃. Sunt tragœdiæ, ſunt comœdiæ, ſunt ſatyræ, ſunt etiam Mimi, *Mimi.* qui dicũtur Planipedes, quòd nec ſocco utuntur, nec cothurno, ſed planis pedibus exeunt in proſceniũ, quamuis Satyras & Mimos ſub comœdia uideo comprehendi. Quin & tragœdiã ſpeciem eſſe comœdiæ, quidam affirmant. Tragœdia magna infortunia cõtinet, ardẽtes affectus, atrocia ſcele- D ra, minimum turpitudinis. Comœdia amoris, nequitias, flagitia tractat, quæ in fabulã induxit Menander, ut Macedonibus eiuſmodi rebus deditis, placeret. Satyra laſciuiores habet Faunos & Syluanos, qui iocis & ſalibus agreſtibua delectabãt: interim admixtis lachrymis: ſed, ut erant dij immundi & illoti, ſpurciora iactabant, & fœdiora dictu, audituq́. In Mimis licentia maxima, nullis parcebant turpibus. Et tamen hæc tolerabiliora erant præ alijs rebus, quę in Bacchanalibus agebantur. quæ propter incredibilem turpitudinem ex Italia ſenatuſconſulto ſunt eiecta: uel in Saturnalibus *Floralia.* uel in Floralibus, quos ludos per meretrices & perditiſſimorum hominum genera celebrabant. Quorum Floralium actores cùm deam ipſam non reuererẽtur, *Cato.* unum hominem Catonem ſunt reueriti, quo præſente agere recuſarunt.

Quid Romani ueteres de cohibenda poetica licẽtia ſenſerint, quam Græci deorum ſecuti iudicium, liberam eſſe uoluerunt. Cap. IX.

QVID aũt hinc ſenſerint Romani ueteres, a Cic. teſtat̃ in libris quos de Republica ſcripſit, b ubi Scipio diſputans ait: Nunq́ comedię niſi conſuetudo uitæ pateretur, ꝓbare ſua theatris flagitia potuiſſent. Et Græci quidã antiquiores uitioſæ ſuæ opinionis quandã cõuenientiã ſeruauerunt, apud quos fuit etiam lege conceſſum, c ut quod uellet comœdia no- B minatim, uel de quo uellet, diceret. Itaq́; ſicut in eiſdẽ libris loquitur Africanus, quẽ illa nõ attigit, uel potius quem non uexauit, cui pepercit? Eſto: populares homines imꝓbos, in rep. ſeditioſos, d Cleonem, e Cleophontem, f Hyperbolũ læſit. Patiamur, inquit, & ſi huiuſmodi ciues à g cenſore melius eſt q̃ à poeta notari: h ſed Periclẽ cùm iã ſuæ ciuitati maxima autoritate plurimos annos domi & belli pręfuiſſet, uiolari uerſibus, & eos agi in ſcena nõ plus decuit, i q̃ ſi Plautus, inquit, noſter uoluiſſet, aut Næuius, k Publio C & Cneo Scipioni, l aut Cæcilius m Marco Catoni maledicere. Deinde paulo pòſt: Noſtrę, inquit, cõtrà duodecim Tabulę n cũ perpaucas res capite ſanxiſſent, in his hãc quoque ſanciẽdã putauerũt, ſi quis o actitauiſſet, ſiue carmen condidiſſet, quod infamiã faceret, flagitiu'mue alteri. Pręclarè. Iudicijs em̃ ac magiſtratuum diſceptationibus legitimis propoſitam uitam, nõ poetarũ ingenijs habere debemus, nec probrũ audire, niſi ea lege ut reſpondere liceat, & iudicio defendere. Hęc ex Ciceronis quarto De republica libro ad uerbum excerpenda arbitratus ſum, nonnullis, propter faciliorẽ intellectum, uel D prætermiſsis, uel paululum cõmutatis. Multum enim ad rem pertinẽt, quam molior explicare, ſi potero. Dicit deinde alia, & ſic cõcludit hunc locum, ut oſtendat ueteribus diſplicuiſſe Romanis, uel laudari quẽquam in ſcena uiuum hominem, uel uituperari. Sed, ut dixi, hoc Græci quanquã inuerecundius, tamen conuenientius licere noluerunt, cùm uiderent dijs ſuis accepta & grata eſſe opprobria, nõ tantùm hominũ, uerùm & ipſorum deorum in ſcenicis fabulis: ſiue à poetis eſſent illa cõficta: ſiue flagitia eorum uera cõmemorarentur & agerentur in theatris:

atq; ab eorum cultoribus utinã ſolo riſu, ac A non etiã imitatione digna uiderẽtur. Nimis eñi ſuperbum fuit, famæ parcere principũ ciuitatis & ciuiũ, ubi ſuæ famæ parci numina noluerũt. Nã quod affertur pro defenſione, non illa uera in deos dici, ſed falſa atq; confiſta: idipſum eſt ſceleſtius, ſi patientẽ cõſulas religionis: ſi aũt maliciam dæmonũ cogites, quid aſtutius ad decipiẽdum atq; callidius? Cùm eñi probrũ iacitur in principẽ patriæ bonum atq; utilẽ, nónne tãto eſt indignius, quanto à ueritate remotius, & à uita illius alienius? Quæ igitur ſupplicia ſufficiũt, cùm B Deo fit iſta tam nefaria, tã inſignis iniuria?

L. VIVES.

Ciceronis libri De republica. Cicero [a] teſtatur in libro quarto De rep.] Si quos antiquorũ libros ex ijs, qui uel omnino amiſſi ſunt, uel certè non extãt, uellem extare, ſunt iſti ſex Ciceronis De republica. Neq; enim dubito quin opus fuerit admirabile: facio ex his fragmentis quæ uidi coniecturã. Audio apud quoſdam tanquam aurea mala aſſeruari: interim dum non prodeunt, coniecturę ex alijs ipſis Ciceronis locis collectæ nos ducent.

Scipiones. [b] Vbi Scipio.] Gens Cornelia inter cætera cognomina, & illud Scipionũ ſumpſit, ab eo qui patri cæco & ſenecta infirmo uice ſcipionis erat. Clari ex hac familia fuerũt complures, de quibus dicam ſuo loco. Hic, quem in libris De republ. loquẽtem facit Cicero, fuit L. Aemilij Pauli, qui Perſeũ Macedonię regem uicit, filius: quem Scipio Africani Maioris filius adoptauit, C ideo à gente in qua eſt natus, Aemilianus cognominatur. Carthaginem & Numãnam deleuit. [c] Vt quod uellet comœdia.] ἀρχαία, hoc eſt, uetus: dixi iam de hac *Veteres comœdiæ.* re, fiebat, ut ciues metu, ne in ſcena traducerentur, uel pergerent bene uiuere, ſi ſic inſtituerant, uel à ſcelerum uia retraherentur. Socrates expedire dicebat, ſeipſum de induſtria comicis offerre. Nam ſi meritò quidem reprehenderint, emẽdabimur: ſin falſo, tum illa nihil ad nos attinebunt. Et ipſe Socrates innocẽtiſſimus & ſan*Nebulæ Ariſtophanis.* ctiſſimus uir, irriſus erat ab Ariſtophane in Nebulis, fabula nebulonica, quã poeta in hoc ſolùm ædiderat. Quod fuit uel maximum argumentum, ſcriptores ueteris comœdiæ linguã iam tum habuiſſe uenalem, uel perturbationibus animi tranſuerſos agi. [d] Cleonẽ.] *Cleon.* Cleõ Byrſopola homo ſeditioſus, Niciæ, Demostheni, & bonis ferè omnibus inimicus fuit: bello tamen non malus, ut Thucydides & Plutarchus ſcribunt. In hunc *Equites Ariſtophanis.* ſcripſit Ariſtophanes fabulam, quam ἱππεῖς nominauit, hoc eſt, Equites: cuius quum peculatum & tyranni D cas opes uellet populo patefacere, opifex perſonam Cleonis ſe facturũ negauit, ueritus illius potentiã. Poeta fecib. hiſtriones unxit: qui quum in ſcenam prodire reformidarent, Ariſtophanes ipſe perſonã Cleonis ſolus ſuſtinuit: tanta rabie in illum erat accẽſus. Propter quod factũ accuſatus à Cleone, talentis quinq; multatus eſt, ut ipſe in Acharnenſib. comœdia queritur: hoc eſt, reuomuit quãtum hauſerat. Nam fortaſſe precio à Nicia & Domoſthene accepto, ad ſcribẽdam fabulam erat adductus, ut in Nephelis fecit, pecunia ab Anito & Melito Socratis inimicis accepta. Homo qui pebrietatem multa conſcripſit. Cleonis meminit etiã Plutarchus in Politica. [e] Cleophontem.] Hunc etiam Plu*Cleophon.* tarchus ſimilem Cleonis fuiſſe dicit. [f] Hyperbo*Hyperbolus.* lum.] Et huius tanquam improbi ciuis meminit Thucydides, & Plutarchus & Lucianus ἐν μεταλλεῦσιν. oſtraciſmo, quod genus erat ſuffragiorum, ex urbe eſt eiectus, non metu potentiæ uel dignitatis, ut alij, ſed tanquam publicum ciuitatis dedecus & opprobrium. Cicero in Bruto de Glaucia loquens: Homo, inquit, ſimillimus Athenienſis Hyperboli, cuius improbitatem ueteres Atticorum comœdiæ notarunt. Ab Eupolide Hyperbolũ notatũ, ſubſignificat Quintilianus in primo Inſtitutionũ, de muſica loquens. De hoc ſcripſit caput Cælius in farragine Antiquarum lect. libro nono.

Cenſor. [g] A' cenſore.] Quinto quoque anno duo creabantur, qui cenſui, hoc eſt, æſtimationi opũ faciendæ, & iudicio de moribus, deq; exiſtimatione uniuſcuiuſque ciuis præeſſent. Cenſores ſunt dicti à cenſu. Nam, ut Feſtus inquit, tãti quiſque ſua bona faciebat, quanti illi æſtimaſſent, & magiſtri morum. Sic Cicero ad Appium Pulchrum. [h] Sed Periclem.] Hic eloquentia *Pericles.* B & magnis ciuilibus artibus populum Athenienſem ita ſibi conciliauit, ut princeps in ea republica per multos annos fuerit: domi & foris conſilio bonus, & felicitate par. In huius labijs ſeſsitaſſe πειθώ, hoc eſt, perſua*πειθώ.* dendi deam, &, ut Cicero in tertio de Oratore interpretatur, leporem: ut Ennius Suadam, Horatius diminutiuum huius Suadelã dixit, Eupolis antiquæ comœdiæ autor ſcripſit. Eorum uerſuum ſententia eſt apud Ciceronem ſæpe & Quintilianũ, Græci aliquot uerſus: nam Eupolis comœdiæ, ut alia permulta intercidẽre: ſunt apud Plinium Cæcilium libro Epiſtolarũ primo, pars etiam apud Suidam. Neutrius iſtorum meminiſſe Politianum in capite Cẽturiæ ſuæ, ubi de hoc agit, miror. Sed uerſus ipſos petit ab interprete quodam Ariſtidis Græci, eoq; innominato: tametſi nõ negarim plures illic eſſe quàm uel apud Suidã, uel Pliniũ. Ariſtophanes etiam comœdiæ ueteris ſcriptor fulgũra Periclem ore C miſiſſe & tonitrua dicit, miſcuiſſeq; totam Græciam. Et hæc quidem Ariſtophanes & Eupolis dicebãt, quum illi conuiciarentur, ac maledicerent: ſicut Cicero libro De oratore tertio, & De perfecto oratore, & Quintilianus libro duodecimo inquiũt. Inceſſebatur quoq; Pericles à comicis, quòd capite eſſet oblongo, idcirco galeatus ſemper depingebatur. [i] Quàm ſi Plautus in*Plautus.* quit, noſter.] Primus poeta Latinus fuit Liuius, ut dixi: hũc ſecutus eſt Næuius, qui bello primo Punico militauit. Deinde Plautus Næuio ferè æqualis: qui reliquit comœdias, quarũ maxima pars adhuc extat, quo poeta nemo magis & ſuæ proximæ ætatis hominibus placuit. Scipio noſtrum appellat, quem nunquã uiderat, ſed quia Latinus fuit: nam de Græcis erat loquutus antea. [k] P. & G. Scipioni.] Fratres hi fuerunt, *Scipionis fratres.* & ſi Seruio credimus, gemini, quorum P. genuit Africanum ſuperiorem, G. Naſicam uirum optimũ, de quo diximus. Vterq; in Hiſpania occubuit à Pœnis occiſus ſecundo Punico bello, quod cœptũ eſt P. Cos. Hos D duos fratres Cicero pro Cornelio Gallo, duo fulmina imperij appellat. Sunt qui putent de eiſdem intelligi illud Vergilij in ſexto: Duo fulmina belli Scipiadas, ex Lucretio mutuatum: Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror. Horum ergo tempore illi poetæ uixerunt.

Cecilius. [l] Aut Cæcilius.] Cæcilius Statius bello Macedonico & Aſiatico floruit cum Ennio, cuius fuit cõtubernalis. Volcatius Sedigitus palmam ei de comicis tribuit, Horatius grauitatem. Eius nihil ſupereſt: ſermonẽ nõ admodum uidetur Cicero probare. [m] M. Catoni.] *Cato ſenior.* Seni, qui primus ex familia Purcia geſsit honores, is Tuſculi natus eſt, & uſq; ad cõſulatum, triumphum & cenſuram peruenit. Homo nouus, tum nobilitati inuidioſus, maximæ fuit in republica autoritatis. Vixit cũ Ennio & Cæcilio. [n] Cùm perpaucas res capite ſanxiſſent.] Pauciſsima fuerant apud Rom. ueteres crimina,

na, quorum pœna eſſet capitalis, multò adhuc paucio A ra apud ſequentes: nam lex Porcia uetabat condemnatis ciuibus uitam adimi, ſed exilium permitti. Ita capite puniri eos, qui carmen in alium ſcripſiſſent, incredibiliter exhorruiſſe infamiam Romanos ſignificat. Sed uideat lector, an de capitis diminutionẽ lex iſta intelligatur, de qua inquit Feſtus: Capite diminutus appellatur, qui ciuitate mulctatus eſt, qui liber alteri mãcipio datus eſt, cui aqua & igni interdictũ eſt, quæ à Iureconſultis maxima capitis diminutio nominatur. Nã capitis diminutio eſt illis triplex, maxima, minor, minima. Hoc admonendi gratia dixerim, nõ interpoſita ſententia mea. Horatius in epiſtola ad Auguſtum: Quinetiã lex pœnaq; dicta, malo quæ nollet carmine quẽquam Deſcribi. uertere modum formidine fuſtis. Porphyrio fuſtuarium dicit ſupplicium eſſe conſtitutum in autorem carminum infamium. Acron in metaphoram uertit dictum. [a] Actitauiſſet.] Codex uetuſtus, Occentauiſſet: credo melius. Feſtus: Occentaſſent, antiqui dicebant, quod nunc conuitium fecerint, dicimus: quòd id clarè & cum quodam canore fit, ut procul exaudiri poſsit, quod turpe habetur.

Lex Porcia. — *Capitis diminutio.* — *Occentare.*

Qua nocendi arte dæmones uelint uel falſa de ſe crimina, uel uera narrari. Cap. X.

SED maligni ſpiritus, quos iſti deos putant, etiam flagitia, quæ non admiſerunt, de ſe dici uolunt, dum tamen humanas mentes his opinionibus uelut retibus induant, & ad prædeſtinatum ſupplicium ſecum trahant: ſiue homines iſta cõmiſerint, quos deos haberi uolunt, qui humanis erroribus gaudent, pro quibus etiam ſe colendos mille nocendi fallendiq; artibus interponũt: ſiue etiam nullorum hominum illa crimina uera ſint, quæ tamen de numinibus fingi libenter accipiunt fallaciſsimi ſpiritus, ut ad ſceleſta ac turpia perpetranda, uelut ab ipſo cęlo traduci in terra, ſatis idonea uideatur autoritas. Cùm igitur Græci taliũ numinum ſeruos ſę eſſe ſentirent, inter tot & tanta eorum theatrica opprobria parcendum ſibi à poetis nullo modo putauerunt: uel dijs ſuis etiam ſic conſimilari appetẽtes, uel metuentes, ne honeſtiorem famam ipſi requirendo, & eis ſe hoc modo præferendo, illos ad iracundiam prouocarent. * Ad hanc conuenientiam pertinet, quòd etiam [a] ſcenicos actores earundẽ fabularum, non paruo ciuitatis ſuæ honore dignos exiſtimarunt. Siquidem quod in eo quoque de Republica libro commemoratur, [b] Æſchines Athenienſis, [c] uir eloquentiſsimus, cùm adoleſcens tragœdias actitauiſſet, rempublicam capeſsiuit: & Ariſtodemum [d] tragicum item actorẽ maximis de rebus pacis ac belli, legatum ad Philippum Athenienſes ſæpe miſerunt. Non enim cõſentaneum putatabatur, cùm eaſdem artes eoſdemq; ſcenicos ludos, etiam dijs ſuis acceptos uiderent, illos per quos agerẽtur, in infamiam loco ac numero deputari.

** In exemplari Romano hic incipit Cap. XI.*

Auguſt. To. 5.

L. VIVES.

SCenicos [a] actores earundem fabularum.] Aemilius Probus de Græcis loquẽs: In ſcenã uerò prodire, & populo eſſe ſpectaculo, nemini in eiſdem gẽtibus fuit turpitudini: quæ omnia apud nos partim infamia, partim humilia, atq; ab honeſtate remota ponuntur. [b] Aeſchines.] Athenienſis orator, Demoſthenis inimicus, tragœdias egit in ſcena. Ideo Demoſthenes in oratiõe de Corona, πίθηκον τραγικόν eum uocat. Quintilianus hypocritam eum fuiſſe dicit: id eſt, hiſtrionem. Plutarchus in 10. rhetoribus exercuiſſe eum tragœdias ſcribit. Idem Philoſtratus in Sophiſtis, qui eum nõ coactum uertiſſe ſolum exilij gratia ſcribit, ſed quum iudicio de Cteſiphonte uictus eſſet, ad Alexandrum contendiſſe, qui tunc Aſiæ imperabat: ubi uerò de eius morte in itinere intellexit, flexiſſe curſum Rhodum, captũq; inſulæ amœnitate ſtudijs apta, reſediſſe eo in loco. Aeſchines ipſe epiſtola quadam ad populum Athenienſem affirmare uidetur hiſtoricã ſe artem dediſſe, antequam ad rempublicã accederet. [c] Vir eloquentiſsimus.] Eloquentiſsimũ fuiſſe, ſatis cõſtat, & quidem ampla & decora uoce: nec deſunt qui proximum ei poſt Demoſthenẽ locũ aſsignẽt: natura magis ualuit, q̃ arte. Quidam illum nullius fuiſſe diſcipulum tradunt, ſed repentè è ſcriba factũ oratorẽ, dixiſſeq; primùm aduerſus Philippum Macedoniæ regem: hinc famam popularẽ gratiãq; auſpicatũ, ideo & miſſum ad eundem regẽ legatũ. Alij magiſtros ei dant Platonẽ & Iſocratem, quidam Leodamanta. Genus illud dicendi Rhodium, inter Aſianũ & Atticum mediũ, Aeſchines Rhodi in receſſu inſtituit, cùm ibi aperuiſſet ſcholam. [d] Ariſtodemum.] Hic, ut Demoſthenes ſcribit, legatus ad Philippũ profectus eſt cũ Demoſthene ipſo & Aeſchine. Hic eſt Ariſtodemus, quem cùm rogaſſet Demoſthenes, quid mercedis accepiſſet ut ageret illeq; talentum reſpondiſſet: At ego, inquit Demoſthenes, plus accepi ut tacerem. Autor Critolaus.

Aeſchines. — *Ariſtodemus.*

De ſcenicis apud Græcos in reip. adminiſtrationem receptis, eo quòd placatores deorũ iniuſtè ab hominibus ſpernerentur. Cap. XI.

HAEC Græci turpiter quidem, ſed ſanè dijs ſuis omnino congruenter, [a] qui nec uitam ciuium lacerandam linguis poetarum & hiſtrionum ſubtrahere auſi ſunt, à quibus cernebãt deorum uitam eiſdem ipſis dijs uolentibus & libentibus carpi: & ipſos homines, per quos iſta in theatris agebantur, quæ numinibus quibus ſubditi erant, grata eſſe cognouerant, non ſolùm minimè ſpernendos in ciuitate, uerùm etiam maximè honorandos putauerunt. Quid enim cauſę reperire poſſent, cur ſacerdotes honorarent: quia per eos uictimas dijs acceptabiles offerebãt, & ſcenicos

probroſos haberēt, per quos illam uoluptatem ſiue honorem dijs exhiberi petentibus, &, niſi fieret, iraſcentibus, eorum admonitione didicerāt: cùm præſertim [b] Labeo, quem huiuſcemodi rerum peritiſsimum prędicāt, numina bona à numinibus malis, iſta etiam cultus diuerſitate diſtinguat, [c] ut malos deos propiciari cædibus & triſtibus ſupplicationibus aſſerat, bonos aūt obſequijs lætis atq; iucundis: qualia ſunt, ut ipſe ait, ludi, conuiuia, [d] lectiſternia. Quod totū quale ſit, poſtea, ſi Deus iuuerit, diligentius diſſeremus. Nunc ad rem pręſentem quod attinet, ſiue dijs omnibus omnia tanq; bonis permixtè tribuātur: neq; enim eſſe decet deos malos, cùm potius iſti quia immundi ſunt ſpiritus, omnes ſint mali: ſiue certa diſcretione, ſicut Lebeoni uiſum eſt, illis illa, iſtis iſta diſtribuantur obſequia: competentiſsimè Græci utroſq; honore dignos ducunt, & ſacerdotes, per quos uictimæ miniſtrantur, & ſcenicos, per quos lupi exhibētur. Ne uel omnibus dijs ſuis, ſi et ludi omnib. grati ſunt, uel, quod eſt indignius, his quos bonos putant, ſi ludi ab eis ſolis amantur, facere conuincantur iniuriam.

Spiritus immundi omnes dæmones mali.

L. VIVES.

QVI [a] nec uitam ciuium.] Siſitheus cùm populo comœdiam exhiberet, qua Cleanthem Stoicum conuicijs proſcindebat, cęteris indignātibus ferunt philoſophum dixiſſe, iniquum eſſe, cùm Hercules & Dionyſius maledictis hiſtrionū paſsim inceſſantur, nec iraſcantur, homines iraſci. [b] Labeo.] Labeones fuerunt tres, maxime Iuris ciuilis ſcientia prædití: ſed unus omnium doctiſsimus Antiſtius Labeo, qui cum Cæſare Auguſto uixit. Trebatij Teſtæ diſcipulus, nō Iuris modò, ſed totius quoq; antiquitatis, omniumq; artiū peritiſsimus, & planè polyhiſtor, ut refert Gellius, Auguſto non admodum charus propter magnam ingenij linguęq; libertatē. Opinio hæc eius ex Platonica & Stoica diſciplinis uidetur manaſſe, quamuis nōnullis immutans. Nam Platonici deos omnes bonos dicebant: inter dæmonas uerò & heroas quoſdam bonos, quoſdam malos. Porphyrius in ſacrificijs ait, uerum & pium cultorem nunquam ſacrificaturum aliquod animal dijs, ſed dæmonibus. Idem in libro De uia intelligibilium fuſius explicat, qui boni dæmones, qui mali: ſed de hoc alibi. [c] Vt malos deos.] Quo peiores dij ſunt, & inferiores, eo triſtiore genere ſupplicationū uolūt propiciari, ut dij inferi, Pluto, Proſerpina, & alij. Lucanus uerbis Erictus ad inferna numina:

Labeones.

Sacrificia triſtia.

— Si uos ſatis ore nefando
Pollutoq; uoco: ſi nunquam hæc carmina fibris
Humanis ieiuna cano: ſi pectora plena
Sæpe dedi, & laui calido profecta cerebro:
Si quis, qui ueſtris caput extaq; lancibus infans
Impoſuit, uicturus erat. —

[d] Lectiſternia.] De his Libro tertio.

Quòd Romani auferendo libertatē poetis in homines, quam dederūt in deos, melius de ſe, quàm de dijs ſuis ſenſerunt. Cap. XII.

A

AT Romani, ſicut in illa De repub. diſputatiōe gloriatur Scipio, probris & iniurijs poetarum ſubiectam uitam famamq; habere noluerunt, capite etiā puniri ſancientes, tale carmē condere ſi quis auderet. Quod erga ſe quidem ſatis honeſtè conſtituerunt, ſed erga deos ſuos ſuperbè & irreligioſe. Quos cùm ſcirent non ſolùm patienter, ſed etiam libēter poetarum probris maledictiſq; lacerari, ſe potius quàm illos huiuſcemodi iniurijs indignos eſſe duxe-

B

rūt, ſeq; ab eis etiam lege munierunt, illorum autem iſta etiam ſacris ſolēnitatibus miſcuerunt. Itáne tandem Scipio laudas hanc poetis Romanis negatam eſſe licentiam, ut cuiquam opprobrium infligerent Romanorū, cùm uideas eos nulli deorum pepercíſſe ueſtrorum? Itáne pluris tibi habenda uiſa eſt exiſtimatio ueſtræ [a] curiæ, quàm Capitolij, imò Romæ unius, quàm cæli totius, ut linguam maledicā in ciues tuos exercere poetæ etiam lege prohiberētur, & in deos tuos

C

ſecuri, tanta conuicia nullo ſenatore, nullo cēſore, nullo principe, nullo pontifice prohibente iacularentur? Indignum uidelicet fuit, ut Plautus, aut Næuius Publio & Cneo Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni malediceret: & dignum fuit, ut [b] Terentius ueſter flagitio Iouis optimi maximi adoleſcentium nequiciam concitaret.

L. VIVES.

CVriæ [a] ueſtræ, quàm Capitolij.] Curia locus, in quo ſenatus habebatur, pro ſenatoribus ponitur: Capitolium pro ipſis dijs. [b] Terentius ueſter.] Nam familiariſsimus Scipioni & Lælio dicitur fuiſſe: quin & adiutari ab illis in ſcribēdis fabulis poe-

Curia

Terentius.

D

tam putauerunt multi: quod Terētius ipſe in prologo Adelphorū ſubſignificat. De Scipione Memmius opinatur, in Oratione pro ſeipſo. Et Quintilianus meminit in x. Inſtit. De Lælio Cornelius Nepos, & Cic. in epiſtola quadam ad Atticum: licet ex aliorum ſententia.

Debuiſſe intelligere Romanos, quòd dij eorum qui ſe turpibus ludis coli expetebant, indigni eſſent honore diuino. Cap. XIII.

SED reſponderet mihi fortaſſe, ſi uiueret: Quomodo nos iſta impunita eſſe nollemus, quæ ipſi dij ſacra eſſe uoluerunt, cum ludos ſcenicos, ubi talia celebrantur, dictitantur, actitantur, & Romanis moribus inuexerunt, & ſuis honoribus dicari exhiberiq; iuſſerūt? Cur ergo nō hinc magis ipſi intellecti ſunt non eſſe Dei ueri,

nec

A nec omnino digni, quibus diuinos honores deferret illa reſpublica? Quos enim coli minimè deceret, minimeq́ oporteret, ſi ludos expeterent agendos conuitijs Romanorum, quomodo quæſo dij colendi putati ſunt, quomodo non deteſtādi ſpiritus intellecti, qui cupiditate fallendi inter ſuos honores ſua celebrari crimina popoſcerunt? Itemq́ Romani, quamuis iam ſuperſtitione noxia premerentur, ut illos deos colerent, quos ui debāt ſibi uoluiſſe ſcenicas turpitudines cōſecrari, ſuæ tamen dignitatis memores ac pudoris, B actores talium fabularum nequaquā honorauerunt more Græcorum, ſed ſicut apud Ciceronē idē Scipio loquitur: [a] Cùm artem ludicram ſcenamq́ totam probro ducerent, genus id hominum non modò honore ciuium reliquorū carere, ſed etiam tribu moueri [b] notatione cenſoria uoluerunt. Præclara ſanè, & Romanis laudibus annumeranda prudētia. Sed uellem ſeipſa ſequeretur, ſe imitaretur. Ecce enim rectè quiſquis ciuiū Romanorū eſſe ſcenicus elegiſſet, non ſolùm ei nullus ad honorem dabatur locus, uerumetiā cēſoris nota tribum tenere propriam minimè ſinebatur. C O animū ciuitatis laudis auidū, [c] germanumq́ Romanū. Sed reſpondeatur mihi, qua conſentanea ratione homines ſcenici ab omni honore pelluntur, & ludi ſcenici deorū honoribus admiſcentur? Illas theatricas artes [d] diu uirtus Romana non nouerat: quæ etſi ad oblectamētum uoluptatis humanæ quærerent, & uitio morum irreperent humanorum, dij eas ſibi exhiberi petiuerunt? Quomodo ergo abijcitur ſcenicus, per quem colitur deus? Et theatricæ illius turpitudinis qua fronte notatur actor, ſi adoratur exactor? In hac controuerſia Græci Romaniq́ concertant. D Græci putant rectè ſe honorare homines ſcenicos, cū colant ludorum ſcenicorū flagitatores deos. Romani uerò hominibus ſcenicis nec [e] plebeiam tribum, quāto minus ſenatoriam curiam dehoneſtari ſinunt. In hac diſceptatione huiuſcemodi ratiocinatio ſummam quæſtionis abſoluit. [f] Proponunt Græci: Si dij tales colendi ſunt, profectò etiam tales honorandi ſunt. Aſſumūt Romani: Sed nullo modo tales homines honorādi ſunt. Concludunt Chriſtiani: Nullo igitur modo dij tales colendi ſunt.

Auguſt. To. 5.

L. VIVES.

Hiſtrionum infamia. *Decimus Laberius.* *Attellanæ.*

CVm [a] artem ludicrā.] Neceſſe erat hiſtriones per ditiſsimis fuiſſe moribus, & deploratæ nequiciæ, cū in ea ciuitate pro ciuib. non haberent, cuius erant tā multa milia hominū flagitioſorū & facinoroſorū ciues. Moueri tribu, & ſtipēdia nō facere hiſtriones, autores ſunt Liuius & Vale. niſi poteſtas roget. Nā rum uidetur cogere, quod Decimo Laberio cōtigit, rogante Cæſare, ut mimū ſuū ageret in ſcena, qui nihilo minus fuit poſt hiſtricā artē eques Romanus: nam qui inuitus cōmittit in legē, nō uidet cōmittere. Excipiunt ab ea lege actores Atellanarū, quæ ſunt fabulæ ſeueriores, iocia Italicā priſcā diſciplinā redolēntes cōditæ. Liu. & Valer. Ideo nec deponunt in ſcena perſonā, ut alij hiſtriones. Feſtus. [b] Notatione cen.] Quæ de moribus & fortunis uniuſcuiuſq; fiebat quinto quoq; anno. [c] Germaneq́ Rom.] Germanū, inquit Thomas Valois, id eſt, immane: uā Germani immania habent corpora. ô hominē germanè nugatorē: quid enī aliud poſsim dicere? Mihi nunquā potuit illud declarari, quo pacto librum quis intelligat, quacūq; de re ſit ille cōpoſitus, qui linguā, qua ſcriptus eſt, ignoret. Sæpe hac de re cū hominib᷑, meo iudicio, nō imperitia, ſuo peritiſsimis, diſputaui: me nō intelligere dicebā, quēadmodū Scotus Occam, & ſimiles ſacros ſcriptores intelligere atq; enarrare potuerint: Accurſius, Bartolus, & Baldus iura, cū Latinè neſciuerint: quo ſermone & hæc & illi tradita eſſent. Repugnabāt illi mihi, & fieri poſſe cōtendebant, ac ſe intelligere aiebant, quæ me ipſe negarē. Cedo illis, & ꝙ non capiam, ſtupori mei ingenij imputo: quanq́ hic uelim me doceāt, nū myſteriū aliquod prædicatores iſti occuluerint, cùm germanū exponunt, id eſt, immane: & Romanū, id eſt, altū. Quòd ſi ſic eſt, clamabo inſidias nobis ſimplicib. à callidis hominib. fieri. Nec eſſe rem ferendā, maiore cōmentatore indigere cōmentatorē, ꝗ eū quē enarret: niſi fortè ſenſus hic aliquis eſt eruēdus anagogicus uel tropologicus, relicto literali. Nos homines craſsi, germanū ꝓ uero, natiuo, expreſſo, genuino accipi in Latina lingua ſcimus. Sic Cicero, ut unum exemplū pro multis milib. afferā. Act. in Verrē 5. Tum multa, cū hoc memini me dicere, facilè eſſe perſpicuū, quātum inter hunc & illū Numidicum uerū ac germanū Metellū intereſſet. Ita germanè Romanū, id eſt, uerè Romanū: Roman᷑ uerò Auguſtinus pro generoſo, & in omne honeſtū erecto dixit. Acutiores iſti homines & ſolidioris eruditiōis, uerbis relictis, res ipſas & corpora apprehēdūt, nec quæuis corpora, ſed humana, & eadē immania. Eiuſdem farinæ, ſicut dicunt, eſt & illud, quod tertio pòſt Capite, Apicē, quē flamen in capite geſtat, hiſtoriographū quendā eſſe dicit: quaſi uerò parum eſſet, hominē repentè ex lino feciſſe, maiore artificio ꝗ Promethe᷑ ex luto finxerit, niſi etiā hiſtoricus crearet mira & plus ꝗ diuina artificis dexteritate, qui ſuā ſcturam eruditā produxerit, cùm Deus nos rerum omnium rudes edat. [d] Diu uirtus Romana.] Quadringentos ferè per annos. [e] Plebeiā.] Ordines Romæ erant tres, ſenatorius, equeſter, plebeius, qui erat infimus: de quibus alibi. Plebeiam dixit tribum, non ꝙ ulla eſſet tribus plebeia, ſed in unaquaq; eſſent homines plebeij, & de fece uulgi. [f] Proponunt Græci.] Dialectici, & eos ſecuti rhetores, tres partes faciunt perfectæ argumentationis, quã Græcè dicūt Syllogiſmus, Latinè ratiocinatio. Prima, qua exponi͂t ſumma argumētationis: hæc eſt expoſitio, ſiue propoſitio. Altera, cùm ꝓpoſitione aſſumpta rem continet ſpecialius, de qua aliquid uolumus colligere: hæc eſt aſſumptio. Tertia, quæ ratiocinationē claudit, cōplexio. Nec refert quibus hęc diſtincta ſint locis. Interim comple-

Notatio cenſoria. *Thomas Valois.* *Germani.* *Germanum.* *Romæ ordines.* *Syllogiſmi partes.*

Pſeudodialectici. xio eſt prima, ſæpe aſſumptio ſecũda, uel ultima. Pſeudodialectici hæc omnia confundũt, ut ſunt bonarum omnium artium expertes, & locum exiſtimãt naturas mutare rerum, ex ſeipſis omnia mentientes: qui cùm in ſcholis plus ſint quàm uiri, extra ſcholas in uita communi minus quàm infantes.

Meliorem fuiſſe Platonẽ, qui poetis locũ in bene morata urbe nõ dederit, quàm hos deos, qui ſe ludis ſcenicis uoluerint honorari. Cap. XIIII.

DEINDE quærimus, ipſi poetę taliũ fabularum cõpoſitores, qui Duodecim tabularũ lege prohibẽtur famam lædere ciuiũ, tam probroſa in deos cõuicia iaculãtes, cur non ut ſcenici habeantur B inhoneſti? Et qua ratione rectũ eſt, ut poeticorum figmentorũ, & ignominioſorũ deorum [a] infamẽtur actores, honorẽtur autores? [b] An fortè Platoni Græco potius palma danda eſt, qui cùm ratione formaret, qualis eſſe ciuitas debeat, tanquã aduerſarios ciuitatis, poetas cẽſuit urbe pellẽdos. Iſte uerò & deorum iniurias indignè tulit, & fucari corrumpiq; figmentis animos ciuium noluit. Cõfer nunc [c] Platonis humanitatem à ciuib. decipiendis poetas urbe pellentẽ, cum deorũ diuinitate honori ſuo ludos ſcenicos expetente. Ille, ne talia uel ſcriberentur, [d] etſi non perſuaſit, diſputãdo tamen ſuaſit leuitati laſciuięq; Græcorũ. Iſti ut talia etiã agerẽtur iubendo extorſerũt grauitati & modeſtiæ Romanorum. Nec tñ hæc agi uoluerunt, ſed ſibi dicari, ſibi ſacrari, ſibi ſolenniter exhiberi. Cui tãdem honeſtius diuinos honores decerneret ciuitas, utrum Platoni hæc turpia & nefanda prohibenti, an dęmonibus hac hominum deceptione gaudentibus, quibus ille uera perſuadere nõ potuit? [e] Hunc Platonẽ Labeo inter ſemideos cõmemorãdum putauit: ſicut Herculẽ, ſicut Romulũ. Semideos aũt heroibus anteponit: [f] ſed utroſq; inter numina collocat. Veruntamẽ iſtũ quem appellat ſemideũ, nõ heroib. tantùm, ſed etiam dijs ipſis prę ferendũ eſſe, non dubito. Propinquant aũt Romanorũ leges diſputationibus Platonis, quando ille cuncta poetica figmenta condemnat, iſti autẽ poetis adimũt ſaltem in homines maledicẽdi licentiã: [g] ille poetas ab urbis ipſius habitatione repellit, iſti ſaltem actores poeticarũ fabularũ remouent à ſocietate ciuitatis: & ſi contra deos ludorũ ſcenicorũ expetitores aliquid auderẽt, fortè undiq; remouerent. Nequaquã igitur

Platonem Labeo inter ſemideos numerat.

A leges ad inſtituendos bonos, aut corrigendos mores malos à dijs ſuis poſſent accipere, ſiue ſperare Romani, quos legib. ſuis uincunt atq; conuincũt. Illi enim honori ſuo depoſcunt ludos ſcenicos, iſti ab honoribus omnibus repellũt homines ſcenicos: illi celebrari ſibi iubẽt figmẽtis poeticis opprobria deorum, iſti ab opprobrijs hominum deterrent impudentiam poetarum. Semideus autem ille Plato, & talium deorũ libidini reſtitit, [h] & ab indole Romanorũ quid perficiendum eſſet, oſtẽdit: qui poetas ipſos uel pro arbitrio mentientes, uel hominibus miſeris quaſi deorũ facta peſsima imitanda proponẽtes, omnino in ciuitate bene inſtituta uiuere noluit. Nos quidem Platonem, nec deum, nec ſemideũ perhibemus: nec ulli ſancto angelo ſummi Dei, nec ueridico Prophetæ, nec Apoſtolo alicui, nec cuilibet Chriſti martyri, nec cuiquã Chriſtiano homini comparamus, cuius noſtrę ſentẽtię ratio, Deo proſperante, ſuo loco explicabitur. Sed eum tamen, quandoquidem ipſi uolunt fuiſſe ſemideum, præferendum eſſe cenſemus, ſi non Romulo & Herculi: [i] quamuis iſtum nec occidiſſe C fratrem, [k] nec aliquod perpetraſſe flagitium [l] quiſquã hiſtoricorũ [m] uel poetarũ [n] dixit, aut [o] finxit: [p] certè, uel Priapo, uel alicui [q] cynocephalo, poſtremò uel [r] Febri, quæ Romani numina [s] partim peregrina receperunt, [t] partim ſua propria ſacrauerũt. Quomodo igitũ tanta animi & morũ mala, bonis præceptis & legibus, uel imminẽtia, phibẽrẽt, uel inſita extirpãda curarẽt dij tales: qui etiam ſeminanda & augenda flagitia curauerunt, talia uel ſua, uel quaſi ſua facta per theatricas celebritates populis innoteſcere cupientes: ut tanq; autoritate diuina ſua ſponte nequiſsima libido accẽderetur humana: D fruſtrà hoc exclamante Cicerone, [u] qui cùm de poetis ageret, ad quos cùm acceſsiſſet, inquit: Clamor & approbatio populi, quaſi magni cuiuſdam & ſapientis magiſtri, quas illi obducunt tenebras? quos inuehunt metus? quas inflammant cupiditates?

L. VIVES.

INfamentur [a] actores.] Actores ab agendo, hiſtriones qui agũt fabulam in ſcena. Autores, qui eã ſcribũt poetæ: quãuis autor latiſsimè pateat: quæ ſunt literarij ludi. [b] An fortè Platoni.] Plato lib. De rep. 2. Poetas ex ciuitate, quam optimã inſtituit, expellit, propter flagitia & ſcelera, quæ dijs canũt. Et in decimo uolumine

Actor, Hiſtrio Autor.

Poetas Plato è repub. expulit.

uolumine eiuſdẽ Operis, cùm multa dixiſſet in eos So
crates, locũ totũ claudit, ut ſennat expellendã poeſim,
quæ affectus inducit parum uiriles: illam uerò retinen
Quos poetas dam, quæ maſcula eſt & caſta. Itaq; non omnem poeti
non expellat cam ille damnat: nam poetas interdum diuinum ge-
Plato. nus uocat, cùm ſcilicet ſacros cõcinũt hymnos. Quod
ſi cecinerint poetæ uitum bonum, tametſi pauperẽ, fe-
licem eſſe: cõtrà malum & diuitem & infelicem: ſi non
nimis corrumpantur licentia, nec rabie percellantur,
nec impellant aſſentatiõe, neq; ea canant, quę bonos
mores corrumpant, utiles ſunt reipublicæ Platonicæ.

Humanitas. [c] Platonis humanitatem.] Hîc humanitas non ac-
cipitur uel pro ingenita quadã animi manſuetudine,
φιλανθρωπία. hominumq; beneuolentia, quæ φιλανθρωπία dicitur,
παιδεία. nec pro eruditiõe in artes bonas, quæ παιδεία: ſed pro
hominis natura, qua homines ſumus: ſicut bonitas,
qua boni. Oſtendit id quod ſequitur: nã diuinitati cõ-
paratur. in hoc ſignificatu eſt etiã reperire apud alios,
ut apud Ciceronẽ 1. De orat. [d] Etſi non perſuaſit.]
Miror uel ex hoc loco non admonitos eſſe noſtros phi
Suadere. loſophos & theologos, quid inter perſuadere & ſuade
Perſuadere. re intereſſet. Sed illi, quod à miraculo non ꝓcul abeſt,
Latina ſine Latinitate intelligũt, Gręcitatis periores,
cùm ne legere quidem ſciant Græcè. Apud hanc enim
gentem πείθω utrumq; eſt, & ſuadere, & perſuadere.

[e] Hunc Platonem Labeo.] Ordines deorum ex Var-
rone, deinde ex Platonicis alijs libris ponam. Romani
quoſdam deos ſummos nominabant, medioxumos
alios, alios heroes infimos, quaſi terreſtres: ab ἔρα, quã
Medioxumi. ueteres terram dicebãt: ut Capella perhibet. Medioxu
mos dixêre, quos merita in cælum uocarunt, ut ſcribit
Cicero in Leg. hoc eſt ſemideos, uelut hybridas quoſ-
dam ex mortali & immortali progenitos: ut Romulũ,
Heroes. Herculem, Aeſculapiũ, Tyndaridas, & ſimiles. Heroes
ſunt ex utroq; mortali parente nati, qui meritis felicio
rem quãdam nacti ſunt ſortem, quàm uulgus generis
humani. Addunt quidam Semones, de quibus alio lo
co. [f] Sed utroſq; inter numina.] Eos qui ſanctè ui-
xiſſent, & ex hac uita migraſſent, in deorũ numero ue-
Necia. teres Romani eſſe cenſuerunt, eorũq; feſta Necia ſunt
appellata. Cicero 2. De leg. [g] Ille poetas ab urbis.] In
uetuſtis codicibus, Brugenſi & Colonienſi ſic legit̃: Il-
le poetas ab urbis ipſius habitatiõe, iſti ſaltem actores
talium fabularũ remouent à ſocietate ciuitatis, & ſi cõ-
Indoles. tra deos. [h] Et ab indole Romanorum.] Ab inchoa-
ta uirtute, ab initijs, ab ſpecimine, quãuis & plenã uir-
tutem interdum ſignificat: ſed hîc, id quod dixi, decla-
rat quod ſequitur, quid perficiendum eſſet, oſtendit.

[i] Quamuis iſtum nec occidiſſe fratrem.] Quod fe-
cit Romulus, qui occidit Remũ. [k] Nec aliquod per-
petra.] Vt Herculem, qui ſtupris, libidinibus, rapinis,
latrocinijs, homicidijs totum inquinauit orbẽ: quem
illi purgatum ab eo exiſtimabant. [l] Quiſquam hi-
ſtoricorum.] Vt de Romulo faciunt. [m] Vel poeta-
rum.] Vt de Hercule. [n] Dixit.] Hiſtoricus. [o] Fin-
Priapus. xit.] Poeta. [p] Certè uel Priapo.] Diodorus initiũ co
lendi Priapi hoc tradit: Cùm Oſiris Aegyptiorum rex,
à Typhone fratre impio & facinoroſo homine eſſet cæ
ſus, corpus eius inter cõſcios cõiurationis eſt diuiſum,
uirilia cùm nemo uellet recipere, in Nilum flumẽ ſunt
abiecta. Typhone ab Iſide Oſiridis coniuge deuicto, cę
teræ Oſiridis partes ſunt inuentæ præter pudẽda, quæ
Iſis ſacrauit, colič; multis ceremonijs inſtituit, eiq; qui
in Aegypto initiabantur, prima ſacra faciebãt: nomi-
natusq; eſt Priapus: occulto nomine, quòd ueteres ho
neſtiore uocabulo ſic nominarẽt inhoneſta. Hunc Gręe
Phallus, ſeu ci Phallum & Ityphallum nuncupant: ex Latinis Colu
Ityphallus. mella libro 10. —— Sed truncum ſortè dolatum

Arboris antiquæ numen uenerare Ithyphalli,
Terribilis membri: medio qui ſemper in horto
Inguinibus puero prædoni falce minetur.

Erat enim hortorũ cuſtos. Diodorus Typhonẽ quoq;
nominatum eum perhibet. Idem autor eſt, filium hunc
fuiſſe Veneris & Dionyſij: natũ, ut inquit Seruius & Va
lerius Flaccus, Lãpſaci, quæ ciuitas eſt Helleſpõti: ideo
Lãpſacenus eſt dictus, & Helleſpõtiacus. Verg. 4. Geor.

Et cuſtos furum atq; auium, cum falce ſaligna
Helleſpõtiaci ſeruet tutela Priapi.

Et in Opere ob-
ſcœno loquitur Priapus:

Patria mulctabor, & olim
Ille tuus ciuis Lãpſace Gallus ero.

Alij in Priapo
urbe natũ putãt, haud procul à Lãpſaco propter uine-
ta. Eſſe ad Helleſpontũ ſacra Priapi orta, Strabo putat.
Recens eſt hic deus, & ab Heſiodo ignoratus: quẽ Ful-
gentius inter Semones collocat, & cęlo receptũ nondũ
eſſe perhibet, ꝓpter tenuitatẽ meritorum. [q] Cynoce Cynocepha
phalo.] Ad uerbũ canicipiti. Diodor. li. 4. Cynocepha lus.
los corpore humano uoceq; dicit eſſe, caninis capiti-
bus, fera animalia atq; indomita, multoſq; in inſulis
Nili. Oſiris Anubin habuit filiũ, qui patrẽ in peregrina- Anubis.
tione ſecutus, canis imagine pro inſignibus uſus eſt: id
circo & huius animalis forma in Aegypto eſt cultus, &
latrator à Verg. dicitur libro 8. tum etiam quòd ſignifi
cabatur cuſtos corporis Oſiridis & Iſidis. Sunt qui pu
rent hũc eſſe Mercuriũ, à ſagacitate ſic dictũ. [r] Febri.] Febris dea.
Romani aras multas Febri erexerunt. Veteris cuiuſdã
in Palatio meminit Cicero 2. De leg. eiuſdẽ Valerius in
Antiquis inſtit. & Plin. lib. 2. tum & alterius in area Ma
rianorũ monumentorũ, tertiæ quoq; in ſumma parte
uici longi. [s] Partim pereg.] Lucanus ad Aegyptum:

Nos in templa tuam Romana accepimus Iſim,
Semicaneſq; deos, & ſiſtra mouentia luctum.

[t] Partim ſua propria.] Vt Febrim. [u] Qui cùm de
poetis agẽs.] In antiquis codicibus ſic legit̃: Qui cùm
de poetis ageret, ad quos cũ acceſsiſſet, inquit, clamor,
&c. Puto hæc eſſe ex libris De repub. In tertio Tuſculan.
ſic ait de cauſis, quę uirtutis ſemina à natura nobis in-
dita corrũpunt, loquẽs: Accedunt etiã poetæ, qui cùm
magnam ſpeciem doctrinæ ſapientiæq; præ ſe tulerint,
audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & inhęreſcũt penitùs
in mentibus. Cùm uerò accedit eodem maximus qui-
dam magiſter, populus atq; omnis undiq; ad uitia cõ-
ſentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum
prauitate, à naturaq; ipſa deſciſcimus. Similia lib. 2. &
4. plurima, quæ uelut digito indicaſſe ſit fuerit, ne uer
boſitate Librum & Lectorem oneremus.

Quòd Romani quoſdã ſibi deos non ratione, ſed adulatione inſtituerunt. Cap. XV.

QVAE aũt illis eligẽdorũ deorũ etiã
ipſorũ falſorũ ratio, ac non potius
adulatio eſt? [a] quãdo iſtũ Platonẽ,
quẽ ſemideũ uolunt, tãtis diſpu-
tationibus laborantem, ne animi malis, quæ
præcipuè cauẽda ſunt, mores corrumperen
tur humani, nulla ædicula ſacra dignũ puta-
runt, & Romulum ſuum dijs multis prętule
runt, [b] quãuis & ipſum ſemideum potius q̃
deum, uelut ſecretior eorum doctrina com-
mendet? [c] Nam etiã flaminem illum inſtitue-
runt, [d] qđ [e] ſacerdotij genus adeò in Roma-
nis ſacris teſtãte apice excelluit, [f] ut tres ſo-
los flamines haberẽt trib. numinib. inſtitu- Flamines.

toſ: Dialem, Ioui: Martialē, Marti: Quirinalem, Romulo.[g] Nam beneuolentia ciuiū uelut receptus in cœlum,[h] Quirinus eſt poſtea nominatus: ac per hoc & Neptuno & Plutoni fratribus Iouis, & ipſi Saturno patri eorum iſto Romulus honore prælatus eſt; ut pro magno ſacerdotium, quod Ioui tribuerant, huic etiam hoc tribuerent, & Marti tanquam patri eius, forſitan propter ipſum.

L. VIVES.

NE[a] in animis malis.] Sunt qui legant: Ne in animi malis. alij: Ne à malis. optimè omnium, Ne animæ malis. [b] Quamuis & ipſum ſemideum potius.] Cicero in Leg. Diuos & eos qui cœleſtes ſemper ſunt habiti, colunto. Illos quos in cœlum merita uocarunt, Herculem, Liberum, Aeſculapium, Caſtorem, Pollucem, Quirinum. [c] Nam etiam flaminem.] De flamine quæ dicam, erunt ex Varrone, Dionyſio, Feſto, Plutarcho, Gellio, Seruio. Inter ſacerdotum ordines Numa Pompilius quoſdā fecit, dixitq́; flamines, quorū inſigne erat galerus, ut pontificibus: ſed filū in eo inerat lanæ albæ, hinc filamines appellatos, quaſi pilamines. Sunt qui dicunt à pileo, quod non procedit: nam & pontifices pileos habebāt. Alij quaſi filamines, à filo, tum etiam quòd per æſtatem, cùm propter calorem galerū geſtare non poſſent, lini filis caput amiciebant. Nam nudis eſſe capitibus ſub dio, religio erat, feſtis tamē diebus inter ſacra pileo eos uti erat neceſſe. Appianus Alexandrinus flaminem dialem ſemper uelo & galeo feſtis profeſtisq; diebus uti ſolere, ſcribit. Sunt qui à flammeo, quod genus eſt tegminis capitis, quanquam mulierum potius quàm uirorū. Hoc genus ſacerdotes primùm Numa tres creauit: Ioui unū, qui dicitur Dialis, à Dios, quod eſt Iouis: Marti unum, qui Martialis: Quirino unū, qui Quirinalis. Pluribus dijs eundē eſſe flaminē, uel eidem deo plures non licebat. Auctus eſt ſenſim hic numerus, & xv. tandem fuerunt, ſine ijs qui conſecratis Cæſaribus per adulationē ſunt dati, ut C. Cæſari dictatori lege Antoniana, quod Cicero 2. Philip. indignatur, & Auguſto, & alijs permultis. Verū præcipui ſemper fuêre, quos Numa inſtituit, inter quos maximus fuit Dialis, qui Ioui ſacra faciebat: galeroq́; ſolus utebatur albo, maximæq; dignationis eſt dictus. Cuius ceremonias & leges ſcribunt, cùm Plutarchus in Problematis, tum Gellius lib. x. ex Fabio Pictore, Maſſurio Sabino, Varrone, & alijs. Minimus inter omnes flamines erat Pomonalis, quòd leuiſsima eſſet Pomona Dea, quæ pomis præeſt. Alij erant mediocris maieſtatis, ut Volcanalis Vulcani, Furinalis Furi dæ, Falacer Falacris Patris, Palatualis deæ, in cuius tutela erat Palatium, Floralis Floræ matris. [d] Quod ſacerdotij genus adeò in Ro. ſacris.] Flamines tametſi maximæ autoritatis, tamen pontificis max. dicto audientes erant. Sic populus iuſsit primo bello Punico, cùm L. Metellus pōt. max. Poſthumium flaminem Martialem conſulem nō eſt paſſus à ſacris diſcedere. Sic bello Aſiatico primo, cùm P. Licinius pont. itidem max. iter in Sardiniam Q. Fabij Pictoris prætoris flaminis Quirinalis impediuit. [e] Teſtante apice.] Apex faſtigium eſt, & ſummū aliquid alicui additum rei. In flamine eſt id, quod in capite geſtat, pileus ſcilicet, uel fila lanea. Lucanus lib. 1. Et tollens apicē generoſo uertice flamē. Valerius lib. 1. At Sulpitio inter ſacrificandū apex prolapſus eidem ſacerdotium abſtulit. Apicē non dabant Romani, niſi principibus ſacerdotibus, ut nūc mitras. A Seruius lib. 8. Aeneid. Et uocabant apicem ab apendo, quod eſt uincere: unde aptus, & apiculū filum, quo flamines uelatū apicē gerunt. Feſtus de his apicibus loquitur. Vergil. in 8. Hinc exultātes Salios, nudosq; Lupercos, Lanigerosq; apices. [f] Vt tres ſolos.] Præcipuos & ueros flamines, quiq; priſca illa erant flaminū autoritate. [g] Nam beneuolentia ciuium.] Mortuo Romulo, ſenatus in ſuſpicionem populo uenit, tanq̄ illum in conſilio laceraſſent. Lenita eſt multitudo teſtimonio Iulij Proculi, qui iurauit ſe Romulū uidiſſe euntem in cœlum. Liuius lib. 1. Ennius his uerbis inducit populum Romanum lamentantem,

Flamen. | Dialis. | Pomona dea. | Apex flaminis. | Romulus deus.

O' Romule Romule, dic,
Qualem te patriæ cuſtodem dij genuerunt:
Tu produxiſti nos intra luminis oras,
O' pater, ô genitor patriæ, ô ſanguine dis oriunde.

[h] Quirinus eſt poſtea.] Multis mutata nomina poſt B deificationē, ut auguſtiores uideātur, relicto humano nomine. ſic quę mulier Læda, Nemeſis dicta eſt dea: quæ Circe, Marica: quæ prius Ino, poſt factā deam Matuta: qui Aeneas, poſtea Iupiter indiges. Quirinus nominatus eſt in gratiam Sabinorum, propter quos Romani homines Quirites appellati, à Curibus Sabinis, ſiue, ut Ouidius inquit:

Quirinus.

Quòd haſta quiris priſcis eſt dicta Sabinis,
Bellicus à telo uenit in aſtra deus.
Siue ſuo regi nomen poſuêre Quirites,
Seu quia Romanis iunxerat ille Cures.

Quòd ſi dijs ulla eſſet cura iuſticiæ, ab eis Romani accipere debuerunt præcepta uiuēdi potius, q̄ leges ab alijs hominib. mutuari. Cap. XVI.

SI autem à dijs ſuis Romani uiuendi leges accipere potuiſſent, non aliquot C annos poſt Romam conditā[a] ab Athenienſibus mutuarent leges Solonis: quas tamen ut non acceperunt, tenuerūt, ſed meliores & emendatiores facere conati ſunt: [b] quamuis Lycurgus Lacedæmonijs leges ex Apollinis autoritate ſe inſtituiſſe confinxerit. Quod prudenter Romani credere noluerunt,[c] propterea nō inde acceperūt.[d] Numa Pompilius, qui Romulo ſucceſsit in regnum, quaſdam leges,[e] quæ quidem regendæ ciuitati nequaq; ſufficerent, cōdidiſſe fer D tur. Qui eis etiā multa ſacra conſtituit:[f] non tamē perhibetur eaſdem leges à numinibus accepiſſe. Mala igitur animi, mala uitæ, malamorum: quæ ita magna ſunt,[g] ut his doctiſsimi eorum uiri etiam ſtantibus urbibus reſpublicas perire confirment: dij eorum ne ſuis cultoribus accideret, minimè curarunt: imò uerò ut augerentur, ſicut ſuprà diſputatum eſt, omnimodo curauerunt.

Leges Romanæ ab Athenienſib. acceptæ.

L. VIVES.

AB[a] Athenienſibus mutuarentur leges.] Anno trecenteſimo ab Vrbe condita, poſt multas inter plebem & patres diſſenſiones, tres legati miſsi ſunt in Græciam, iuſsi leges Solonis deſcribere, & mores atq; inſtituta reliquæ Græciæ cognoſcere: ut

Leges xij. Tabularum.

componi

poni ſtatus ciuitatis Romanæ exẽplo Græcorũ poſſet.
Athenis Chærephanes erat Archon, Olympiade octo
geſimaſecunda. Grauiter negocium eſt à legatis trãſa-
ctum, & proximo anno redierunt, creatiq́ue ſunt decem-
uiri legum ferẽdarum, qui primùm decem tabulas iu-
ris ciuilis Rom. ſcripſerunt, deinde addiderũt duas, ap
probatæq́ue ſunt omnes comitijs centuriatis: atq; hę ſunt
nobiliſsimæ leges Duodecim tabularũ. Liuius lib. 3. &
Dionyſius 10. & alij. [b] Quamuis Lycurgus.] Incly-
tę ſunt Lycurgi leges, quas ille Lacedęmonijs dedit, ex
Lycurgi leges quales. Apollinis Delphici, ut finxit, oraculo. Pleni ſunt Græ-
corum & Latinorũ libri Lycurgi huius legumq; prędu
rarum, quas Spartanis tulit. Eſt & liber à Xenophonte
de illis ipſis legibus æditus: multa etiã à Plutarcho de
ijs conſcripta: ideo in re nota non ero lectori faſtidio.
[c] Propterea non inde.] Adde quod magis ad ciui-
lem uitam, & manſuetudinem faciebãt Solonis, quàm
Lycurgi leges agreſtes & ſanguinariæ, ut Plato & Ariſt.
notarũt. Finis enĩ earũ nõ erat alius, quàm ut optimos
bellatores facerent Spartanos. [d] Numa Pompil.]
Curibus Sabinis natus eſt uir ſuæ ætatis optimus. De
hoc Liuius lib. 1. & Dionyſius, & Plutarchus in eius ui-
ta, & alij quamplurimi. [e] Quæ quidem regendæ ci-
uitati.] Hoc ſatis notum eſt: nã leges aliunde petierũt.
[f] Non tamen perhibetur.] At Aegeriæ congreſſus
ſimulauit, ſed nymphæ potius quàm deæ, & fabulã eſſe con
ſtabat. De hoc aliàs. [g] Vt ijs doctiſsimi eorum uiri.]
Plauti dictum ex Persa. Facere non poſſum, quin feſtiuiſsimũ quoddam Plau
ti dictũ ex Perſa huc adducã: Rogat uirginẽ Sagariſtio
ſeruus, Vt munitũ tibi uiſum eſt oppidũ? Reſpondet il
la: Si incolę bene ſunt morati, pulchrè munitum arbi-
tror: perfidia & peculatus ex urbe & auaricia ſi exulãt,
quarta inuidia, quinta ambitio, ſexta obtrectatio, ſe-
ptima periurium, octaua indulgẽtia, nona iniuria, de-
cima, quod peſsimum aggreſſu, ſcelus. Hæc niſi unde
aberunt centuplex murus rebus ſeruandis parũ'ſt.

De raptu Sabinarũ, alijsq́ue iniquitatibus, quæ in
ciuitate Romana etiam laudatis uiguère
temporibus. Cap. XVII.

AN fortè populo Rom. propterea le-
ges non ſunt à numinibus conſtitu-
tæ, [a] quia, ſicut Saluſtius ait: Ius bo-
numq́ue apud eos non legib. magis quàm na-
tura ualebat? [b] Ex hoc iure ac bono credo [c]
raptas eſſe Sabinas. Quid enĩ iuſtius & me-
lius, quàm filias alienas fraude ſpectaculi in-
ductas, non à parentib. accipi, ſed ui, ut quiſ-
que poterat, auferri? Nam ſi iniquè Sabini fa
cerent negare poſtulatas, quanto fuit iniqui
us rapere non datas? Iuſtius autem bellum
cum ea gente geri potuit, quæ filias ſuas ad
matrimonium corregionalibus & confinali
bus ſuis negaſſet petitas, quàm cum ea quæ
repetebat ablatas. Illud ergo potius ibi fie-
ret, ubi Mars filium ſuum pugnantem iuua-
ret, ut coniugiorum negatorũ armis ulciſce-
retur iniuriã, & eo modo ad fœminas quas
uoluerat, perueniret. Aliquo enim fortaſſe
iure belli iniuſtè negatas, iuſtè uictor au-
ferret. Nullo autem iure pacis non datas ra-
A puit, & iniuſtum bellum cum earum parẽti-
bus iuſtè ſuccenſentibus geſsit. [d] Hoc ſanè
utilius feliciusq́ue ſucceſsit. [e] Quod etſi ad me-
moriã fraudis illius Circẽſium ſpectaculum *Circenſium ſpectaculum.*
manſit, facinoris tamen in illa ciuitate & im-
perio non placuit exemplum: faciliusq́ue Ro-
mani in hoc errauerunt, ut poſt illam iniqui-
tatem deum ſibi Romulum conſecrarent, quàm
ut in fœminis rapiendis factum eius imitan-
dum, lege ulla uel more permitterẽt. Ex hoc
iure, ac bono [f] poſt expulſum eum liberis ſu
is regem Tarquinium, cuius filius Lucretiã
ſtupro uiolẽter oppreſſerat, Iunius Brutus
B conſul, [g] Lucium Tarquinium Collatinum
maritum eiuſdem Lucretiæ collegam ſuum,
bonum atq; innocentem uirum, propter no
men & propinquitatem Tarquiniorũ coe- *Tarquinius Coll. magiſtratu ſe abdicare, & urbe excedere iuſſus.*
git magiſtratu ſe abdicare, nec uiuere in ciui
tate permiſit. Quod ſcelus, fauẽte uel patien
te populo, fecit, à quo populo conſulatũ idẽ
Collatinus, ſicut etiam ipſe Brutus accepe-
rat. Ex hoc iure ac bono [h] Marcus Camillus
illius tẽporis uir egregius, qui Veientes gra
uiſsimos hoſtes populi Rom. poſt decenna-
le bellũ, quo Romanus exercitus totiẽs malè
C pugnãdo grauiter afflictus eſt, iam ipſa Ro-
ma de ſalute dubitãte atq; trepidante, facilli-
mè ſuperauit, eorumq́ue urbẽ opulẽtiſsimam
cepit: inuidia obtrectatorũ uirtutis ſuæ, & *Camilli exiliũ ob prodigioſam patriæ ingratitudinem.*
inſolentia tribunorũ plebis reus factus, tam
ingratam ſenſit quam liberauerat ciuitatẽ,
ut de ſua damnatione certiſsimus in exilium
ſponte diſcederet, [i] & decẽ milibus æris ab-
ſens etiam damnaretur: [k] mox iterum à Gal-
lis uindex patriæ futurus ingratæ. Multa cõ
memorare iam piget fœda & iniuſta, quibus
agitabatur illa ciuitas: [l] cùm potentes ple- *Seditiones & iniuriæ inter primores & plebem.*
D bem ſibi ſubdere conarenť, plebsq́ue illis ſub
di recuſaret, & utriuſq; partis defenſores ma
gis ſtudijs agerẽt amore uincendi, quàm æ-
quum & bonum quicquam cogitarent.

L. VIVES.

QVia [a] ſicut Salluſtius.] in bello Catilinario de ue *Ius.*
teri. Romanis loquẽs: Ius eſt ciuilis æquitas, uel
ſcriptis legibus ſancita, uel inſtitutis aut morib.
recepta. Bonũ eſt iuris ipſius origo & temperatio, atq; *Bonum.*
emendatio: quæ fit ex prudentia iudicis accõmodãtis
ſe rationi cauſæ, & flectẽtis legẽ ad cauſam, nõ cauſam
ad legẽ: ut in hoc propoſito Ariſtoteles de Lesbia nor-
ma dicit, quinto Ethicorũ. Hoc bonum ſolet etiam bo- *Bonum & Aequum.*
num & æquum nominari, ut apud eundẽ Saluſtiũ in
Iugurt. Fit reus Bomilchar magis ex æquo & bono quàm
ex iure gentiũ. Cicero in Bruto: Ita enim Craſſus mul-
ta tum contra ſcriptum pro æquo & bono dixit. Dici-
tur

tur etiã æquũ, ſiue æquitas. Cicero pro Cecinna: Iſtum locũ fugis, & reformidas, & me ex hoc, ut ita dicã, cãpo æquitatis, ad iſtas uerborũ anguſtias, & ad omnes literarum angulos reuocas. Quintil. in 4. Quo loco tamẽ iudicis natura noſcẽda eſt, iuri magis an æquo ſit oppoſita. Idẽ in 6. Iure pugnandum, an æquo? De his nos quædã in noſtra Legũ æde diximus: plura & exactiſsima Guilielmus Budæus in Annot. Pandect. explicãs illud à iuriſcõſultis nõ ſatis intellectũ: Ius eſt ars æqui & boni. Quo uiro Gallia acutiore ingenio, acriore iudicio, exactiore diligẽtia, maiore eruditione nullũ unquã pduxit: hac uerò ætate nec Italia quidẽ. Nihil eſt unquã uel Græcorũ uel Latinorũ ſcriptorũ, qđ ille nõ euoluerit, legerit, excuſſerit. Græca & Latina iuxtà & ſummẽ callet. Tam facilè utraq; lingua loquit, quã Gallica, quæ eſt ei uernacula: haud ſcio an etiã faciliꝰ. De libro Græco quæ ſunt ſcripta, leget Latinè: de Latino Græcè. Hæc quæ uidemus tam elaboratè, tam exculiè ab eo cõſcripta, extẽporali ſunt ei facultate parta. Facilius tũ Græcè ſcribit, tum Latinè, quã eruditi earũ linguarũ peritiſsimi intelligãt. Nihil eſt tam recõditũ, tam abſtruſum in his linguis, quod non pueſtigarit, adierit, inſpexerit, & uelut Cerberũ è tenebris produxerit in lucẽ. Infinitæ ſunt ſeu uocũ ſignificationes, ſeu loquẽdi figuræ ac proprietates, quas unius Budæi opera ſciunt homines ſtudioſi prioribus ſeculis ignoratas. Et hæc quidẽ omnia tãta & tam admirabilia ipſe per ſe ſine magiſtro ullo perdidicit. Fœlix ac fœcundũ ingeniũ, qđ in ſe uno inuenit & doctorẽ, & diſcipulum, & docẽdi uiam, rationemq;. Et cuius decimam partẽ alij ſub magnis magiſtris uix diſcunt, ipſe id totũ à ſe magiſtro edoctus eſt. Nihil dixi de ſciẽtia iuris, quæ per ipſum inſtaurari collapſa iam cœpit: nihil de Philoſophia, cuius ipſe in libris De aſſe id ſpecimen edidit, qđ edere nõ quiuiſſet niſi homo, qui in omnium philoſophorũ libris aſsiduò uerſatus eſſet, maximosq; in eis progreſſus haberet. Accedit his omnibus, quòd haud dubiè cæteras res uniuerſas antecellit, probitas tantæ doctrinæ cõgrua decẽsq;, tam rara, tamq; admirabilis, ut ſine cæteris ingenij dotibus monumẽtũq; miraculum poſſet uideri: ut eruditione, ita & probitate ſuperiorẽ nõ habet. Qui in omni uita actibusq; tam uarijs primas ſemper religioni partes attribuit. Qui uir cõiugatus liberorũ plenus, nunquã cõmodis ullis & rei familiaris incremẽtis trãſuerſus eſt actꝰ, ſemper ſeq; ſuamq; fortunã rexit, & moderatus eſt: nec à fortuna, quantũuis magna ſpe propoſita, abripi ſeſe permiſit: ſemp ſeipſum habuit in ſua poteſtate. Homo uerſatus in legationibus, in aula: inter principes uiros nihil unquã gratiæ dedit, nulli aſſentari in animũ induxit: patrimoniũ nunquã auxit, quòd à recto uel pilũ latũ deflectere non ſuſtinuit: in ſeipſum acrior, quã in alios iudex: muneribus inuidioſiſsimis functus, nõ inuenit à quo labecula ſpargeretur ulla, uel ſuſpicione criminis quãlibet perſtringeret etiã in libera gẽte, nec omnino muta, & ſatis ſuſpicaci. Sentio me modũ deſtinatæ breuitatis egreſſum, dũ me loquendi de amico longè optimo dulcedo tenuit. Nũc ad inſtitutũ reuertar. Eſt ergo Saluſtij ſenſus, æquitatẽ illã tum ciuilem, quam Ius appellant: tum etiam naturalẽ, quæ ingenita eſt à natura animis bene ſentiẽtiũ & iudicantiũ, qua nihil cũ ſit melius, idcirco bonũ nominat: non magis ualuiſſe apud Romanos iuris legibus, quã naturalib. iudicijs hominũ ſapientium. [b] Ex hoc iure ac bono.] Acerba ironia.

Guilielmi Budæi laus.

Sabinæ raptæ.

[c] Raptas eſſe Sabinas.] Cùm fœminas ad coniugium nõ poſſet à uicinis populis impetrare Romulus, ex cõſilio Numitoris aui & ſenatus, ludos ſe facturũ ſimulauit Neptuno equeſtri: ita euocatis fœminis uicinarum gẽtium, eas oẽs potiſsimũ Sabinas medio ſpectaculo

A Ro. rapuerunt. Sic enĩ inter Romulũ & ſuos cõuenerat, quarto menſe poſt conditã Romã, ut Dionyſius perhibet ex Fabio Pictore, Plutarchus xiiij. Calen. Septemb. dicit. Cõuenit numerus: nam Roma xij. Cal. Maias eſt cœpta ædificari, Palilium die. Tametſi Gellius, non Aulus ille nocturnus, ſed antiquus quidã ſcriptor, quarto anno id ſcribit cõtigiſſe: qđ eſt uero ſimilius. Et raptæ ſunt, ut Dionyſius tradit, ſexcentæ & octoginta: qđ magis credo, quã quod de triginta ſcribũt alij: unde manarit Curiarũ numerus. Iuba tres addit ad numerũ Dionyſ. Antias Valerius quingẽtas uigintiſeptẽ pdit. Sũt qui uelint Thalaſſum non fuiſſe uirũ, ſed ſignũ, quod Romulus militibus direptioni dedit. Feſtus ex Varrone ſignũ lanificij fuiſſe ait, ceu quis dicat quaſillũ, uel calathũ. [d] Hoc ſanè utilius.] Et hi populi, qui raptas amiſerãt, & alij, quos uel iſti ſuis lachrymis, uel exẽplũ ad multos pertinẽs mouit, cõtra Romanos ceperunt arma, Sabini, Ceninenſes, Cruſtumerij, Atennates. B Romulus cùm tantũ in ſe parari bellum uideret, ad Ethruſcorum opes, quæ tunc plurimum ualebant, confugit. Cælius quidam Vibennus Ethruſcus princeps ſuppetias tulit Romulo, à quo Cælius mons in Vrbe eſt dictus. Auus quoq; ſubſidium nepoti miſit. Ceninenſes, Cruſtumerios, & Antẽnates Romulus nõ magnis, nec difficilibus prælijs ſuperauit, cum Sabinis, cùm uario & periculoſo pugnaretur Marte, repentè raptarũ precibus fœdus & amicitia coijt. [e] Quod etſi ad memoriam.] Ludi quotannis Neptuno equeſtri celebrabantur, uariè nominati: Circenſes, Magni, Romani, apud priſcos Conſualia, cui deo ſacrificabat, quẽ præeſſe cõſilio exiſtimabant, à quo opẽ conſiliumq; Romulus in difficultate cõiugiorum petierat. Eius ara ſub terra eſt defoſſa: quoniã cõſilium non ſacra modò res eſt, ut ait Plato, ſed occulta quoq; eſſe debet. [f] Poſt expulſum.] C Rurſum ironia. [g] Lucium Tarquinium.] Expulſis regibus comitijs centuriatis, ut Seruius Tullius populum deſcripſerat, cõſules creantur L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinꝰ Lucretiæ maritus, Aegerij fratris Tarquinij Priſci filius, ut dicit Liuius: nepos uerò, ut Dionyſius. Brutus cùm non modò regem, ſed ne regium quidem nomẽ uellet in Vrbe ſupereſſe, magiſtratum collegæ abrogauit, quòd Tarquinius uocaretur, isq; bonis ſuis ſumptis ultrò Collatium habitatum migrauit. Hoc factum Cicero tertio Officiorũ ſubindicat nõ admodum fuiſſe coniunctum cum honeſtate: ſed quia utiliſsimum fuit patriæ, idcirco honeſtũ etiam uideri. Obſeruatum eſſe ait Iulius Obſequens, neminem, qui magiſtratum collegæ abrogaſſet, annum uixiſſe: quorum primus fuit Brutus, deinde T. Gracchus, & P. Tar- D quinius. [h] Marcus Camillus.] Hic Veios opulentiſsimam Ethruriæ urbem cepit, qui decẽnali obſidione erant oppugnati. Tunc enim primùm populus Ro. cœpit in caſtris ſub pellibus hybernare odio illius gentis, ne illinc diſcederẽt, quouſq; bellum eſſet confectũ. Iam enim inde à Romulo rege per trecẽtos annos propẽ cõtinenter cum Veientibus bellũ geſſerant. Liuius lib. v. & Plutarch. in uita Camilli: huic Camillo, quòd mala fide prædam Veiẽtanam populo dicebatur diuiſiſſe, L. Apuleius trib. pleb. diem ad populum dixit: Camillus uitandæ inuidiæ gratia, tametſi falſò accuſabatur, Ardeam exulatũ iuit duobus annis ante Romam à Gallis captam. [i] Et decem milibus.] Liuius quindecim milibus æris grauis mulctatum dicit Camillum abſentem. Plutarchus quindecim miliũ aſsium. aſſes & æra grauia idem fuiſſe, oſtendit Budæus meus.

Thalaſſus.

Vicinorum bellum cum Romulo.

Cælius mons.

Conſus deus.

Cõſules primi.

Camillus.

As & æs graue, idem.

[k] Mox iterũ à Gallis.] Capta à Gallis Roma, Camillus coacto ex his qui Allienſi cladi ſuperfuerant, exercitu, ſolutus exilio & comitijs curiatis dictator creatꝰ ab ijs

qui

qui in Capitolio obſidebantur, Gallos primũ ex Vrbe leui prælio exegit: deinde uia Gabina ad octauũ lapidẽ ingẽti affecit cæde. Liu. lib. v. Maluit ergo hic tantus uir afflictę patrię, ꝙ ſuæ iniuriæ memor eſſe, ideo alter Romulus appellat⁹ eſt. [1] Cũ potẽtes] Hoc malũ poſt expulſos reges penè per annos quingẽtos durauit, ut plebes & nobiles diſſenſionib. etiã odijs inter ſe certarẽt, utriſqꝫ uolentib. alteris imperare: quę ſtudia factionũ ꝑ paucos ſeditioſos tribunos pleb. ex parte plebis, & ſenatores ex nobilitate accẽdebant. Hinc Lucanus:
Et cum conſulibus turbantes iura tribuni.

Quæ de morib. Romanorũ, aut metu cõpreſsis, aut ſeueritate reſolutis, Saluſtij prodat historia. Cap. XVIII.

ITAQVE habebo modum, & ipſum Saluſtiũ teſtẽ potius adhibebo, cùm in lau (B) de Romanorũ dixiſſet, unde nobis iſte ſermo ortus eſt, Ius bonũqꝫ apud eos nõ legibus magis quàm natura ualebat, prædicans illud tempus, quo expulſis regibus incredibiliter breui ætatis ſpatio ciuitas plurimum creuit. [a] Idem tamen in primo Hiſtoriæ ſuæ libro, atqꝫ ipſo eius exordio fatetur, etiã tũc cum ad conſules à regibus eſſet trãslata reſpublica, [b] poſt paruũ interuallũ, iniurias ualidiorum, & ob eas [c] diſceſsionẽ plebis à patribus, aliaſqꝫ in urbe diſſenſiones fuiſſe. Nam cum optimis moribus & maxima concordia populum Romanũ [d] inter ſecundum & (C) poſtremũ bellum Carthaginenſe cõmemoraſſet egiſſe, cauſamqꝫ huius boni nõ amorẽ iuſticiæ, ſed ſtãte Carthagine metũ pacis infidę fuiſſe dixiſſet, unde & Naſica ille ad reprimendam nequiciã, ſeruandoſqꝫ iſtos mores optimos, ut metu uitia cohiberent, Carthaginem nolebat euerti, continuò ſubiecit idẽ Saluſtius, & ait: [e] At diſcordia, & auaricia, atque ambitio, & cętera ſecũdis reb. oriri ſueta mala, poſt Carthaginis excidium maximè aucta ſunt: ut intelligeremus etiã antea & oriri ſolere, & augeri. Vnde ſubnectẽs cur hæc (D) dixerit: Nam iniuriæ, inquit, ualidiorum, & ob eas diſceſsio plebis à patribus, aliæqꝫ diſſenſiones domi fuêre: iã inde à principio, neqꝫ amplius quàm regib. exactis, dum metus à Tarquinio, & [f] bellũ graue cum Ethruria poſitum eſt, ęquo & modeſto iure agitatum. Vides quemadmodũ illo etiam breui tempore ut regibus exactis, id eſt, eiectis aliquãtulum æquo & modeſto iure ageret, metum dixit fuiſſe cauſam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinius regno atqꝫ urbe pulſus, Ethruſcis ſociatus contra Romanos gerebat. Attende itaqꝫ quid dein(A)de contexat: Dein, inquit, ſeruili imperio patres plebem exercere, [g] de uita atqꝫ tergo regio more conſulere, [h] agro pellere, & cęteris ex partibus ſoli in imperio agere. Quibus ſæuitijs & maximè fœnoris onere oppreſſa plebs cũ aſsiduis bellis tributũ ſimul & militiam toleraret, armata [i] montem Sacrũ atqꝫ Auẽtinum inſedit. Tumqꝫ tribunos plebis, & alia ſibi iura parauit, diſcordiarũ & certaminis utrinqꝫ finis fuit ſecundũ bellũ Punicum. Cernis ex quo tẽpore, id eſt, paruo interuallo poſt reges exactos, quales Romani (B) fuerint, de quib. ait: Ius bonumqꝫ apud eos non legibus magis ꝙ natura ualebat. Porrò ſi illa tempora talia reperiuntur, quibus pulcherrima atqꝫ optima fuiſſe prædicatur Romana reſpublica: quid iam de conſequenti ætate dicẽdum aut cogitãdum arbitramur, cùm paulatim mutata, ut eiuſdem Hiſtorici uerbis utar, ex pulcherrima atqꝫ optima, peſſima ac flagitioſiſsima facta eſt, poſt Carthaginis uidelicet, ut cõmemorauit, excidium? Quæ tempora ipſe Saluſtius, quemadmodum breuiter recolat, & deſcribat, in eius Hiſtoria legi poteſt, quãtis malis morum, quæ (C) ſecundis rebus exorta ſunt [k] uſqꝫ ad bella ciuilia demonſtret eſſe peruentũ. Ex quo tempore, ut ait, maiorũ mores non paulatim ut antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeò iuuentus luxu atqꝫ auaricia corrupta eſt, ut meritò dicatur genitos eſſe [l] qui neqꝫ ipſi habere poſſent res familiares, neqꝫ alios pati. Dicit deinde plura Saluſtius de Syllæ uitijs, cæteraqꝫ fœditate reipublicæ: & alij ſcriptores in hęc conſentiunt, quãuis [m] eloquio multum impari. Cernis tamẽ, ut opinor, & quiſquis aduerterit, facillimè perſpicit collu(D)uiem morũ peſsimorũ, quò illa ciuitas prolapſa fuerit, ante noſtri ſuperni regis aduentũ. Hęc enim geſta ſunt non ſolùm anteꝗ Chriſtus in carne præſens docere cœpiſſet, uerũ etiam anteꝗ de uirgine natus eſſet. Cùm igitur tot & tanta mala temporũ illorum uel tolerabiliora ſuperius, uel poſt euerſam Carthaginẽ intoleranda & horrẽda dijs ſuis imputare non audeãt, opiniones humanis mẽtibus, unde talia uitia [n] ſylueſcerent, maligna aſtutia inſerẽtibus, cur mala præſentia Chriſto imputãt, qui doctrina ſaluberrima & falſos ac fallaces deos coli uetat, & iſtas hominum noxias flagitioſaſqꝫ cupiditates diuina

Corruptio publica ſub aduẽtum Chriſti.

A na autoritate deteſtās atq; condemnans, his malis tabeſcenti ac labenti mundo ubiq; familiam ſuam ſenſim ſubtrahit, qua cōdat æternam, & non plauſu uanitatis, ſed iudicio ueritatis glorioſiſsimam ciuitatem?

Chriſtus nouæ ciuitatis conditor.

L. VIVES.

IDem [a] tamē in primo Hiſtoriæ.] Et hos libros Hiſtoriarum Saluſtij de bellis ciuilibus amiſimus. Paucæ quædam reſtant Orationes. [b] Poſt paruum interuallum.] Poſt quidecim annos. Liuius libro ſecundo: Ap. Claudius deinde, & P. Seruilius cōſules facti: inſignis hic annus eſt nūcio Tarquinij mortis. Mortuus eſt Cumis, quò ſe poſt fractas opes Latinorū ad Ariſtodemum tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti patres, erecta plebs, ſed patribus nimis luxurioſa fuit lætitia. Plebi, cui ad eam diē in ſeruitū erat, iniuriæ à primoribus fieri cœptæ. [c] Diſceſsionem.] Diſceſsit plebs à patribus primùm propter fœnus decimoſeptimo anno à parta libertate. Iterū propter tyrannidem decemuirorum legibus ferendis, anno ccciij. Tertiò propter æs alienum & longa inter tribunos plebis & patres certamina, aliquot annis ante bellum Pyrrhi. [d] Inter ſecundū.] Tria fuerūt bella inter Romanos & Carthaginenſes geſta. Primū per xxij. annos in Sicilia, pòſt in Africa: cœptū anno ab Vrbe cōdita ccccxc. App. Claudio Caudace, & Q. Fuluio Flacco Coſs. tot anni ſunt in Plin. lib. xxxiij. in cuius codice pro Quingenteſimo octogeſimoquinto, legendū, Quadringenteſimo octogeſimoquinto. Liuius & Eutropius huic ſummæ tredecim annos adimūt. Alterum poſt xxiij. annos. Cœptum P. Scipione, T. Sempronio Coſs. in Hiſpania, Sicilia, Italia, in Africa geſtum, & ibi perfectū à Scipione Africano maiore decimoſeptimo poſtquam cœperat. Tertiū poſt undequinquaginta annos Manilio & Martio Cēſorino Coſs. Tertio anno perfectum à Scipione Africano Minore, totum in Africa ipſa geſtum: cuius finis excidium fuit urbis Carthaginenſis. De his bellis fuſius aliás. [e] At diſcordia. Idem in bello Iugurthino. [f] Bellum graue cum Ethruria.] Cum Porſenna rege Ethruſcorū potentiſsimo, qui uolebat Tarquinios in regnū reſtitui, & obſidione ingēti premebat Romanos: & expugnaſſet eos, ni territus eſſet à Q. Mutio Scæuola. Liuius lib. 1. [g] De uita atq; tergo.] De uerberibus. Cædebat̃ uirgis morti addictus apud Romanos, deinde necabat̃. Interim cùm facinus nō erat graue, ſatis habebant uirgis cædere. Tum etiam qui creditoribus propter debita à iudicibus addicebātur, multa turpia & miſerāda patiebant̃ nexi apud creditores, multasq; ſeruili more in tergo plagas: huic malo ſubuenēre leges Porcia & Sempronia, quæ liberū corpus Romani ciuis uirgis aut alijs uerberibus cædi uetant. [h] Agro pellere.] Nam diuites quos agros populi Romani manu ceperat, primùm tanquam precio reip. nomine à ſenatu colendos accipiebant: deinde alijs ad aliorum facinora cōniuentibus dominos ſe faciebāt, excluſa plebe. Hinc leges agrariæ de agris populo diuidundis toties tētatæ, magna indignatione nobilitatis, nec unquam ſine tumultibus agitatæ. [i] Mōtem ſacrum.] Prima ſeceſsio fuit in Sacro monte, qui eſt trans Anienem amnem: uel, ut Piſo ſcribit, in Auentino, qui pars eſt urbis. Ibi tribuni plebis primùm ſunt plebi dati uelut tutores eius, qui pro commodis excubarent intercederentq; patriuorū in ipſam iniurijs, eſſentq; ſacroſancti: quos qui uiolaſſet, eius caput Ioui ſacrū eſſet, bona & familia ad Cereris uenderentur. Secunda ſeceſsio fuit primùm in Auentinū: deinde quò

Tarquinij Superbi mors.
Diſceſsiones plebis à patribus.
Punica bella.
Locus in Plinio emēdatur.
Porſennæ bellum.
Supplicia noxiorū Romæ.
Leges Porcia & Sēproniæ. Act. 22.
Leges agrariæ.
Seceſsio plebis prima.
Trib. plebis.
Seceſsio altera.

B C D

maior ſolitudo, & exinde terror eſſet in Vrbe, in Sacrū montem eſt itum. Rurſus cōpoſitis cum ſenatu rebus in Auentinum, ibiq; tribunos recuperauit: ex Auentino uētum eſſe in Capitolium, ibi à Pont. max. comitia habente creatos eſſe trib. pleb. Cicero pro Cornelio De maieſtate. [k] Vſq; ad bella ciuilia.] Inter patres & Gracchos, Tiberium primum, deinde Caium, ad bella ciuilia, inter Marium & Syllam. [l] Qui neque ipſi.] Cùm luxu perdidiſſ. eſſent, & quæcūq; rapere poterāt, ſubitò prodigerent, ita ad explendam effuſionē hanc in aliorum bona impetum facere eos erat neceſſe, doliumq; pertereбratū implere laborabāt. [m] Eloquio.] Placuit omnibus ætatib. aſtricta illa, & tamē culta uiuidaq; Saluſtij dictio, eumq; Thucydidi ſcriptori Græco noſtris uiſum eſt opponere: ſicut Quintilianus libro x. [n] Syluеſcerent.] In modū ſyluæ diffunderentur & propagarētur. Sic apud ſcriptores rerum ruſticarum, Catonem, & Columellam. Græci ὑλομανεῖν uocant, quaſi luxuriare arbores, quod eſt in herbis ὑβρίζειν.

Saluſtij phraſis.
Syluеſcere.

De corruptione Romanorū reip. priuſquam cultum deorum Chriſtus auferret. Cap. XIX.

ECCE Romana reſpublica, quod non ego primus dico, ſed autores eorum unde hæc mercede didicimus, tanto antè dixerūt ante Chriſti aduentū paulatim mutata, & ex pulcherrima atq; optima, peſſima atq; flagitioſiſsima facta eſt. Ecce ante Chriſti aduētum, poſt deletā Carthaginem, maiorum mores, non paulatim ut antea, ſed torrentis modo præcipitati, adeò iuuentus luxu atq; auaricia corrupta eſt. Legāt nobis contra luxum & auariciam præcepta deorū ſuorum po. Romano data. Cui utinā tātum caſta & modeſta reticerēt, ac non etiā ab illo probroſa & ignominioſa depoſcerent, quibus per falſam diuinitatē pernicioſam conciliarent autoritatē. Legant noſtra, & per Prophetas, & per ſanctū Euangelium, & per Apoſtolicos Actus, & per Epiſtolas, tam multa cōtra auariciam atq; luxuriā, ubiq; populis ad hoc congregatis, quàm excellenter, quàm diuinè, non tanq; ex philoſophorum concertationibus ſtrepere, ſed tanq; ex oraculis & Dei nubibus intonare: & tamen luxu atq; auaricia, ſæuiſq; ac turpibus morib. ante aduentum Chriſti rempub. peſsimam ac flagitioſiſsimam factam, non imputāt dijs ſuis: afflictionem uerò eius quamcunq; iſto tempore ſuperbia deliciæq; eorū perpeſſæ fuerint, religioni increpitant Chriſtianæ. Cuius præcepta de iuſtis probiſq; moribus, ſi ſimul audirent atq; curarēt reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ, iuuenes & uirgines, ſenes cum iunioribus, ætas omnis capax, & uterque ſexus, & quos Baptiſta Ioannes alloquitur [a] exacto-

res ipſi atq; milites: & terras uitæ præſentis ornaret ſua felicitate reſpublica, & uitæ æternæ culmē beatiſsimè regnatura conſcenderet. Sed quia iſte audit, ille cōtēnit, pluresq; [b] uitijs malè blandientibus, ꝙ utili uirtutum aſperitati ſunt amiciores, tolerare Chriſti famuli iubenť: ſiue ſint reges, ſiue principes, ſiue iudices, ſiue milites, ſiue prouinciales, ſiue diuites, ſiue pauperes, ſiue liberi, ſiue ſerui utriuslibet ſexus: peſsimā etiam, ſi ita neceſſe eſt, flagitioſiſsimamq; rempublicam: & in illa angelorū quadam ſanctiſsima atq; [c] auguſtiſsima curia, cæleſtiq; republica, ubi Dei uoluntas lex eſt, clariſsimum ſibi locum etiam iſta tolerantia comparare.

In cæleſti Rep. Dei uoluntas Lex eſt.

L. VIVES.

Exactores. EXactores [a].] Lucę 3. ſic uulgo legitur: Venerūt autem & publicani ut baptizarenť, & dixerunt ad illum: Magiſter, quid faciemus? At ille dixit ad eos: Nihil amplius ꝙ quod cōſtitutū eſt uobis, facite. Pro Facite, eſt Græcè πράσσετε: quod primus annotauit Eraſmus uertendū, Exigite. Hinc Auguſtinus rectè exactores nominat, qui dicuntur πράκτορες. [b] Vitijs malè blandient.] Alludit ad duas illas uitij & uirtutis uias, quas Heſiodus finxit: quē Vergilius imitatus eſt in litera Pythagoræ: ſeu, ut alij uolunt, Auſonius. *Carmen de litera Pythagoræ.* [c] Auguſtiſsima.] Certum eſt, ita debere legi: & non Anguſtiſsima. Sed prætermittēdū nō eſt, quod annotauit frater, penè nomē mihi ore excidit, anguſtā hic dici cæleſtem curiam, quia ſit ad illā arcta, & pauci eam ingrediantur, iuxta dictum Chriſti ſeruatoris. Et quo rē poſſent auditores melius memoriæ mādare, uerſiculo ſanè ꝙ feſtiuo ſignauit:

Arcta eſt uia uerè quæ ducit ad gaudia uitæ.

De ratione metri ſolicitū ſe magnopere eſſe negabat, ut bene tinniret.

Quali uelint felicitate gaudere, & quib. moribus uiuere, qui tempora Chriſtianæ religionis incuſant. Cap. XX.

VERUM tales cultores & dilectores deorū iſtorum, quorū etiā imitatores in ſcelerib. & flagitijs ſe eſſe lætanť, nullo modo curāt peſsimā ac flagitioſiſsimā eſſe rempublicam. Tantū ſtet, inquiūt, tantū floreat copijs referta, uictorijs glorioſa: uel quod eſt felicius, pace ſecura ſit. Et quid ad nos? imò ad nos magis pertinet, ſi diuitias quiſque ſemper augeat, quæ quotidianis effuſionib. ſuppetant, per quas ſibi etiā infirmiores ſubdat quiſq; potētior. Obſequanť diuitibus pauperiores cauſa ſaturitatis: atq; ut eorū patrocinijs quieta inertia perfruanť, diuites pauperibus ad clientelas & ad miniſteriū ſui faſtus abutanť. Populi plaudāt nō cōſultoribus utilitatū ſuarum, ſed largitorib. uoluptatū. Non iubeantur dura, nō prohibeanť impura: reges non

Auguſt.to.5.

A curent ꝙ bonis, ſed ꝙ ſubditis regnēt: prouinciæ regibus nō tanꝙ rectoribus morū, ſed tanꝙ rerū dominatoribus, & deliciarū ſuarū prouiſorib. ſeruiant, eosq; nō ſynceriter honorēt, ſed nequiter ac ſeruiliter timeant. Quid alienæ uineæ potius, ꝙ quid ſuæ uitæ quiſq; noceat, legib. aduertať. Nullus ducať ad iudices, niſi qui alienæ rei, domui, ſaluti, uel cuiquā inuito fuerit importunus, aut noxius. Cæterū de ſuis, uel cum ſuis, uel cū quibuſcunq; uolētib. faciat quiſq; quod libet. Abundēt publica ſcorta, uel propter oēs quib. frui placuerit, uel propter eos maxime, qui priuata habere nō poſſunt. B Extruantur ampliſsimæ atq; ornatiſsimæ domus, opipara cōuiuia frequētenť, ubi cuiq; libuerit, & potuerit die noctuq; ludať, bibať, uomatur, diffluať. [a] Saltationes undiq; concrepēt, theatra inhoneſtæ lætitiæ uocibus, atq; omni genere ſiue crudeliſsimæ, ſiue turpiſsimæ uoluptatis exæſtuēt. Et ille ſit publicus inimicus, cui hæc felicitas diſplicet. Quiſquis eam mutare uel auferre tentauerit, cū libera multitudo auertat ab auribus, euertat è ſedibus, auferat à uiuētibus. C Illi habeanť dij ueri, qui hanc adipiſcendā populis procurauerunt, adeptamq; ſeruauerūt. Colantur ut uoluerint, ludos expoſcant quales uoluerint, quos cū ſuis uel de ſuis poſsint habere cultoribus: tantum efficiant ut huic felicitati nihil ab hoſte, nihil à peſte, nihil ab ulla clade timeať. Quis hanc remp. ſanus, non dicā Romano imperio, ſed [b] domui Sardanapali cōparauerit? qui quondā rex ita fuit uoluptatibus deditus, ut in ſepulchro ſuo ſcribi fecerit, ea ſola ſe habere mortuum, quę libido eius etiā cū uiueret, hauriendo cōſumpſerat: quē regē iſti ſi haberēt ſibi in talibus indulgentē, nec in eis cuiq; ulla ſeueritate aduerſantē, D huic libētius ꝙ Romani ueteres Romulo templum & flaminem conſecrarent.

Deprauatæ reipublicæ deſcriptio.

L. VIVES.

SAltationes [a] undiq;.] In codice Brugēſi eſt, Salutationes, in Colonienſi erat, Salutiones, ſed abraſum eſt u. Studiū certè ſalutandi magnū erat Romæ, & inter magnos honores erat ſalutari, inter præcipua uerò officia ſalutare. *Salutationes Romæ.* Vtraq; res erat mirè plauſibilis, & popularia, multūq; faciebat ad potentiā. Saluſtius in Iugur. Certè quibus magna induſtria uideť ſalutare plebē. De ſalutationibus pleni ſunt omniū Latinorū libri. [b] Domui Sardanapali.] Thonos concoloros, Græci Sardanapalū nuncuparunt: rex fuit Aſſyriorū ultimus, ad omne uoluptatū genus abiectiſsimus: qui cùm ab Arbace Medo parari aduerſum ſe bellū cognouit, *Sardanapalus.*

c uit,

uit, prælio fortunã rei tentare ſtatuit: ſed uictus mulie-bris homo & imbellis in aulam refugit, quam ſecũ & cum omni gaza regia incendit, multo antea cum uolu ptatibus dementatus inſaniret, ſuo in ſepulchro tale ut incideretur epitaphium iuſsit:

Sardanapali epitaphium.

Κεῖν' ἔχω, ὅσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύβρισα, καὶ σὺν ἔρωτι
Τέρπν' ἔπαθον. τὰ δὲ πολλὰ, καὶ ὄλβια πάντα λέλειπται,

Quos Cicero in 5. Tuſcul. ſic uertit:

Hęc habeo quæ edi, quæq́ exaturata libido
Hauſit: at illa iacent multa & præclara relicta.

Addit idẽ Cicero: Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in bo uis non in regis ſepulchro inſcriberes? hæc habere ſe mortuũ dicit, quæ ne uiuus quidem diutius habebat, quã fruebatur. Chryſippus ad ſuam Stoicitatem conuertit illos uerſus. Plura Athenæus libro quinto.

Quæ ſententia fuerit Ciceronis de Ro. rep. Cap. XXI.

SED ſi contemnitur, qui Romanam rempublicã peſsimam ac flagitioſiſſimam dixit: nec curant iſti, quanta morum peſsimorũ ac flagitioſorum labe ac dedecore impleat̃, ſed tantũmodo ut conſiſtat & maneat, audeant eam, nõ, ut Saluſtius narrat, peſsimã ac flagitioſiſsimã factam, ſed, ſicut Cicero diſputat, iam tunc prorſus periſſe, & nullam omnino remanſiſſe rempublicam. Inducit enim Scipionẽ, eum ipſum qui Carthaginẽ extinxerat, de republica diſputantẽ,[a] quando præſentiebatur ea corruptione, quã deſcribit Saluſtius, iam iamq́ peritura. [b] Eo quippe tempore diſputabatur, quo iam unus Gracchorũ occiſus fuit, à quo ſcribit, ſeditiones graues cœpiſſe, Saluſtius. Nam mortis eius fit in eiſdẽ libris cõmemoratio. Cùm aũt Scipio in ſecũdi libri fine dixiſſet, ut in fidelib. ac tibijs atq; cantu ipſo ac uocibus cõcentus eſt quidã tenendus ex diſtinctis ſonis, quem immutatũ ac diſcrepantem aures eruditę ferre nõ poſſunt, isq́ concentus ex diſsimillimarũ uocũ moderatione concors tamen efficitur & congruens: ſic ex ſummis, & medijs, & infimis interiectis ordinibus ut ſonis, moderata ratione ciuitate conſenſu diſsimillimorũ concinere: & quæ harmonia à muſicis dicitur in cãtu, eã eſſe in ciuitate concordiã: arctiſsimũ atq; optimũ omni in republica uinculum incolumitatis, eamq́ ſine iuſticia nullo pacto eſſe poſſe. ac deinde cùm aliquãto latius & uberius diſſeruiſſet, quantum prodeſſet iuſticia ciuitati, quantumq́ obeſſet, ſi abfuiſſet, ſuſcepit[c] deinde Pilus unus eorũ qui diſputationi aderant, & popoſcit ut hęc ipſa quęſtio diligentius tractaret̃, ac de iuſticia plura dicerentur, ꝓpter illud, quod iã uulgo ferebatur,[d] rem-

Harmonia Reipublicæ.

A publicam regi ſine iniuria non poſſe. Hanc proinde quæſtionẽ diſcutiendã & enodandam eſſe, aſſenſus eſt Scipio: reſponditq́ nihil eſſe, quod adhuc de republica putaret dictum: & quò poſſent longius progredi, niſi eſſet confirmatũ, non modò falſum eſſe illud ſine iniuria non poſſe: ſed hoc ueriſsimũ eſſe, ſine ſumma iuſticia rempublicã regi nõ poſſe. Cuius quæſtionis explicatio, cùm in diem cõſequentẽ dilata eſſet, in tertio libro magna conflictatione res acta eſt. Suſcepit enĩ Pilus ipſe diſputationẽ eorum, qui ſentirent ſine iniuſticia regi non poſſe rempubli-

B cam, purgans ſe pręcipuè, ne hoc ipſe ſentire crederetur. Egitq́ ſedulò ꝓ iniuſticia cõtra iuſticiã, ut hanc eſſe utilẽ reipublicæ, illã uerò inutilem, ueriſimilibus rationibus & exemplis uelut conaretur oſtẽdere.[e] Tum Lælius rogantibus omnibus, iuſticiã defendere aggreſſus, aſſeruit quantũ potuit, nihil tã inimicũ q̃ iniuſticiam ciuitati, nec omnino niſi magna iuſticia geri aut ſtare poſſe rempublicam. Qua quæſtione, quantũ ſatis uiſum eſt, pertractata, Scipio ad intermiſſa reuertitur, recolitq́ ſuã atq; cõmendat breuẽ

C reipublicæ definitionẽ, qua dixerat eam eſſe rem populi. Populũ autẽ nõ omnẽ cœtum multitudinis, ſed cœtũ iuris cõſenſu & utilitatis cõmunione ſociatum eſſe, determinat. Docet deinde[f] quanta ſit in diſputãdo definitionis utilitas: atq; ex illis ſuis definitionibus colligit tunc eſſe rempublicã, id eſt rem populi, cùm bene ac iuſtè geritur,[g] ſiue ab uno rege, ſiue à paucis optimatibus, ſiue ab uniuerſo populo. Cũ uerò iniuſtus eſt rex, [h] quem tyrannũ, more Gręco, appellauit: aut iniuſti optimates, quorum cõſenſum[i] dixit

D eſſe factionẽ: aut iniuſtus ipſe populus, cui nomẽ uſitatum nõ reperit, niſi ut etiã ipſum tyrannum uocaret, nõ iã uitioſam, ſicut pridie fuerat diſputatum, ſed, ſicut ratio ex illis definitionibus connexa docuiſſet, omnino nullã eſſe rempublicã: quoniã non eſſet res populi, cũ tyrannus eã factione capeſſeret, nec ipſe populus iam populus eſſet, ſi eſſet iniuſtus, quoniã non eſſet multitudo, iuris conſenſu & utilitatis cõmunione ſociata, ſicut populus fuerat definitus. Quãdo ergo reſpub. Romana talis erat, qualẽ illã deſcripſit Saluſtius, nõ iam peſsima ac flagitioſiſſima, ſicut ipſe ait, ſed omnino nulla erat: ſe-

cundum iſtã rationẽ quã diſputatio de rep. ᵏ inter magnos eius tũ principes habita patefecit. Sicut etiã ipſe Tullius non Scipionis, nec cuiuſquam alterius, ſed ſuo ſermone loquens, in principio quinti Libri demonſtrauit, commemorato prius ˡ Ennij poetæ uerſu, quo dixerat:

Moribus antiquis res ſtat Romana uirisq́.

Quem quidẽ ille uerſum, inquit, uel breuitate uel ueritate tanq́ ex oraculo mihi quodã eſſe ᵐ effatus uidet. nam neq́ uiri, niſi ita morata ciuitas fuiſſet, neque mores, niſi hi uiri præfuiſſent, aut fundare, aut tam diu tenere potuiſſent tantã & tã iuſtè lateq́ imperantem remp. Itaq́ ante noſtram memoriam, & mos ipſe patrius præſtantes uiros adhibebat, & ueterũ morũ ac maiorũ inſtituta retinebant excellentes uiri. Noſtra uerò ætas cũ remp. ſicut picturam accepiſſet egregiã, ſed euaneſcentẽ uetuſtate, non modo eam coloribus ijſdem quibus fuerat, renouare neglexit, ſed ne id quidẽ curauit, ut formã ſaltem eius & ⁿ extrema tanq́ lineamenta ſeruaret. Quid em̃ manet ex antiquis moribus, quibus ille dixit rẽ ſtare Romanã, quos ita obliuione obſoletos uidemus, ut nõ modò non colant, ſed etiã ignorent? Nam de uiris quid dicam? Mores em̃ ipſi interierũt ᵒ uirorũ penuria, cuius tanti mali non modò reddenda ratio nobis, ſed etiam tanq́ reis capitis quodãmodo dicenda cauſa eſt. Noſtris enim uitijs, nõ caſu aliquo remp. uerbo retinemus, re ipſa uerò iã pridẽ amiſimus. Hæc Cicero fatebat ᵖ longè quidẽ poſt mortẽ Africani, quẽ in ſuis libris fecit de Repub. diſputare, adhuc tamen ᵠ ante aduentũ Chriſti. Quæ ſi ʳ diffamata & præualeſcente religione Chriſtiana ſentirent atq́ dicerent, quis non iſtorum ea Chriſtianis imputãda eſſe cenſeret? Quamobrẽ cur nõ curarũt dij eorũ, ne tunc periret atq́ amitteret illa reſp. quam Cicero longè anteq́ Chriſtus in carne ueniſſet, tam lugubriter deplorat amiſſam? Viderint laudatores eius, etiã illis antiquis uiris & moribus qualis fuerit, utrũ in ea uiguerit uera iuſticia: an fortè nec tunc fuerit uiua moribus, ſed picta colorib. Quod & ipſe Cicero neſciens, cũ eã præferret, expreſsit. Sed aliàs, ſi Deus uoluerit, hæc uidebimus. Enitar enim ſuo loco, ut oſtendam ſecundũ definitiones ipſius Ciceronis, quib. quid ſit reſpublica,

Remp. ſine iuſticia nomẽ ſuum obtinere non poſſe.

Auguſt. To. 5.

A & quid ſit populus, loquente Scipione, breuiter poſuit: atteſtantibus etiam multis, ſiue ipſius, ſiue eorum quos loqui fecit in eadem diſputatione ſententijs, nunq́ illã fuiſſe rempublicã: quia nunq́ in ea fuit uera iuſticia. Secundũ probabiliores aũt definitiões, & pro ſuo modo quædã reſpublica fuit: & melius ab antiquiorib. Romanis, q̃ à poſterioribus adminiſtrata eſt. Vera autẽ iuſticia nõ eſt, niſi in ea republica, cuius cõditor rectorq́ Chriſtus eſt: ſi & ipſam rempublicã placet dicere, quoniã eam rẽ populi eſſe, negare nõ poſſumus. Si aũt hoc nomen, quod B alibi aliter uulgatũ eſt, ab uſu noſtræ locutionis eſt fortè remotius, in ea certè ciuitate eſt uera iuſticia, de qua Scriptura ſancta dicit: Glorioſa de te dicta ſunt ciuitas Dei. *Pſal. 86.*

L. VIVES.

QVando ᵃ præſciebat.] Hunc locũ ſic lego: Quando præſentiebat ea corruptione, quam deſcribit Saluſtius, iamiam peritura. ᵇ Eo quippe tempore.] Cùm Tiberius Gracchus aduerſa & pculſa nobilitate legem agrariã trib. pleb. tuliſſet, uelletq́ ſibi tribunatũ cõtinuari, quo & tutior ab iniuria diutiũ eſſet, & cepta perficeret, ne quia plura q̃ quingena agri iugera poſſideret, à Scipione Naſica ſequẽte ſenatu fuſtib. occiſus eſt, corpusq́ eius in Tiberim proiectũ, Scipio- C ne Africano, de quo hîc loquit, bellum ad Numantiã gerente: qui introducitur à Cicerone in hortis ſuis cũ Lęlio & Furio diſputans de repub. paucis dieb. anteq̃ mortẽ obiret: occiſus, ut credit, opera C. Gracchi Tiberij fratris, & Sẽproniæ, Gracchorũ ſororis, quã Scipio habebat uxorẽ. ᶜ Deinde Pilus.] Cùm inter ſecundũ & tertium Punicũ bellum Athenienſes Romã legatos miſiſſent Carneadẽ Academicũ, & Critolaũ Peripateticum, & Diogenẽ Stoicũ, tres nobiliſs. illius ætatis philoſophos, Carneades uel exercẽdi ſui, uel oſtentãdi ingenij gratia, ꝓ iuſticia elegantẽ & acutã habuit orationem, Catone priſco, Galba, & alijs pleriſq́ principib. uiris præſentibus: poſtridie pro iniuſticia orauit eiſdẽ audientibus: diluitq́ om̃ia pridiana argumẽta, aliaq́ attulit ꝓ iniuſticia fortiora. quod fecit ex more ſectę, cu- D ius inſtitutũ eſt nihil ipſos affirmare, tantũ cõfutare aliena. ex hac poſteriore diſputatiõe decerpſit ſuã L. Furius Pilus, homo qui perbene Latinè loqui putabat, literatiusq́ q̃ cæteri, aggreſſus eſt accuratiſs. oratione iuſticiã uituperare, ut eloquentiã Lælij excitaret ad laudes illius uirtutis: eadem mẽte, qua Glauco lib. De repub. Platonis 2. iniuſticiã laudat, ut Socratem de iuſticia diſſerentem audiret. ᵈ Remp. regi ſine iniuria nõ poſſe.] Vetus eſt illud: Sine iuſticia ne Iouem quidem poſſe principẽ agere, ut Plutarchus docet in libro De doc. principum. cumq́ reſpublica ad ſe ſuamq́ libertatem tuendã ſæpe cogeretur cũ ciuibus agere inique, tum ad augendam potentiam multa contra ius ac bonũ patraret, quæ proſperè deinde ſuccedebãt, Romani homines antiquum illud dictum inuerterunt, dixeruntq́, ſine iniuria regi rempublicam non poſſe. Iſtud idẽ attingebat Carneades, ut Lactantius refert: & Romanis quoq́ ipſis dicebat, qui totius orbis potirentur dominio, ſi iuſti uelint eſſe, hoc eſt, ſi aliena reſtituãt, ad caſas eſſe redeũdum, & in neceſſitate ac miſerijs iacendum.

Tiberius Gracchus.

Scipionis Aemiliani mors.

Legati Athenienſes tres doctiſſimi.

L. Furius Pilus.

Remp. ſine iniuria regi non poſſe.

dum. ¹ Tum Lælius.] Huius concertationis meminit Cicero in Lælio. ¹ Quanta ſit in diſput. d. util.] Plato, Ariſtoteles, & omnes ueteres philoſophi in omni diſputatione à definitione incipiendū eſſe, cenſuerūt, & ita tradiderūt. Neq; enī facile de re quapiā diſſeras, ni prius quid ea ſit, poſueris. Rodolphus Agricola in 1. libro De dialectica inuentione: Vtilis eſt, inquit, hæc definiēdi ratio, cùm propter rerū cognitionē, quæ definitione explicatę, mirū eſt quo pacto uelut certū quoddam ſignū deſtinaudarū cogitationū, pponat animo: tum q; parit autoritatē diſſerenti: neq; enī rem melius noſcere uidet, q̄ qui quid ea ſit, breuiter & aptè poſsit explicare. Hæc Agricola. quē hominē laudauit in Prouerbijs Eraſmus meritiſsimo: & qui unus exemplo poteſt eſſe, fortunā in omī re dominari, ſicut Saluſtius inquit, eamq; res omnes ex libidine magis celebrare obſcurareq;, q̄ ex uero. Vix & hac noſtra, & patrū memoria fuit unus atq; alter dignior, qui multū legeret, multūq; in manib. haberet, q̄ Rodolphus Agricola Phryſius. Tantū eſt in eius operib. ingenij, artis, iudicij, grauitatis, dulcedinis, eloquētię, eruditionis: ætis pauciſsimis noſcit: uir nō minus qui ut ab omīb. cognoſceret dignus, q̄ Politianus, uel Hermolaus Barbarus: quos, mea quidē ſentētia, & maieſtate & ſuauitate dictionis nō æquat modò, ſed etiā uincit. ᵍ Siue ab uno rege.] Triplicē ſpeciē tāgit adminiſtrādæ reſp. Nam uel reſp. à populo ipſo regit: hanc Græci δημοκρατίαν dicunt, id eſt, populi imperiū: ſiue à paucis, hæc ὀλιγαρχία, id eſt, principatus paucorū, quæ ſub ſe habet ἀριστοκρατίαν, id eſt, optimatū adminiſtrationē. Optimates nobiles appellant: ſed re uera quicunq; dignitate & opibus plurimùm in repub. poſſunt, ij ſunt optimates. Idcirco ὀλιγαρχία non multum uidet ab ἀριστοκρατίᾳ differre: quod & Cicero ſignificat, cum ſecundā partē dicit paucorum optimatū. Tametſi paulò diuerſius idē de optimatib. pro Seſtio, cauſæ uidelicet inſeruiēs, ut ſolet. Regit ciuitas interdū ab uno, ea eſt μοναρχία, q. principatus unius. ʰ Quē tyrannū.] Olim ueteres reges oēs principesq;, etiā iuſtiſsimos, tyrānos appellabant, ut apud Verg. & Horatiū: nam & ipſum nomen, quod Grecorū eſt, principatū tantūmodo ſignificat. Plato qui unus rectè adminiſtrat ciuitatem, uocat τύραννος καὶ βασιλεύς, tyrannus & rex. Feſtus lib. 18. tyrannos dictos putat à Turrhenorū præcipua crudelitate. Sed illinc puto potius, quòd introducto ab Athenienſibus populari adminiſtratione, & eos multis poſtea ciuitatibus æmulatis, cœpit tyranni nomen in odiū adduci. Et tyrāni uocati ſunt, qui ſuis commodis imperarent, nō publicis: tum & à Romanis iſtud profectum, apud quos ingens fuit odium regis regniq;: ſed & in Gręcia quiſquis in ciuitate dominabatur, quæ ſoleret eſſe libera, tyrānus dicebatur, non rex. ⁱ Dixit eſſe factionem.] Memmius de optimatibus loquens apud Saluſtium: Metū à ſcelere ſuo ad ignauiam ueſtram tranſtulêre, quos omīs eadem cupere, eadem odiſſe, eadem metuere in unum coegit: ſed hęc inter bonos amicitia, inter malos factio eſt. ᵏ Inter magnos eius principes.] Finguntur ſermoni illi interfuiſſe Scipio Africanus, C. Lælius, qui cognominatus eſt Sapiens, L. Furius, tres per idem tempus, ut ait Porcius, qui agitabant nobiles: tū etiam iuuenes C. Fannius, Q. Scæuola augur, gener Lælij, Q. Tubero, ex clariſsimis familijs. ˡ Ennij poetæ.] Huius præter fragmenta quædam, quę ex uarijs antiquis ſcriptoribus colligere, & in unum uelut corpus diſperſa redigere, in animo habeo, nihil extat. Rudijs natus eſt, ut Mela & Silius ſunt autores, quæ urbs eſt Salentinorum. Tarenti primùm, debinc Romæ familiariter uixit cum Catone, Galba, Flaminio, & alijs principibus: donatus ciuitate ab eodem Flaminio. ᵐ Effatus.] Aptiſsimo uſus eſt uerbo religionū. ⁿ Extrema tanquam liniamenta.] Similitudo à pictoribus deducta, qui primùm picturā lineis ſolis deſcribunt, quæ dicitur monogrāma: deinde colorem addūt, & uelut ſpiritum ac uitam corpori mortuo tribuunt. ° Virorum penuria.] Idem Saluſtius in Catilina dicit, remp. tanq̄ effœtam iam olim, nullum clarum uirum producere. ᵖ Longè quidē.] Annos circiter ſeptuaginta. ᵠ Ante aduentum Chriſti.] Annos ſexaginta: tot enim ſunt à Cicerone Cos. quo anno ipſe libros De rep. ſcripſit, ad quadrageſimum ſecundū annum imperij Auguſti, quo natus eſt Chriſtus. ʳ Diffamata.] Fama extēſa, diuulgata. In hoc ſenſu & alij utuntur. Apuleius 4. Aſini: Et ſalutis cōmunis admonēs diffamat incendio repentino domū ſuam poſsideri. Illud eſt lepidū, quod Remigius, interpres Epiſtolarū Pauli, in Epiſtola priore ad Theſſal. ubi interpres uerterat, A' uobis diffamatus eſt ſermo Domini, dicit pro manifeſto & diuulgato Paulum parum de uerborum proprietate ſolicitū, diffamatū dixiſſe. Quid facias principibus iſtis ſcholarum, qui nondū ſciunt Paulum non Latinè, ſed Græcè ſcripſiſſe? Tum etiā nimis eſt arrogās homines ignorantiſsimos huius rationis loquendi, toties de ſignificatibus uocabulorū ineptè diſputare, & ineptius definire: quod paſsim in dialectica & philoſophia faciūt, cùm nihil minus uideri uelint, q̄ grammatici, & indigniſsimè ferāt, ſi quis paulò literatior de uocabulis in hiſce artibus uel meminerit. ˢ Si autē hoc nomen.] An hoc dicit quia reſpub. popularis eſt ciuitas, ubi populus imperat, regnum Chriſti unius eſt?

Definitionis utilitas. *Rodolphus Agricola.* *Regimen ciuitatis triplex.* *Optimates.* *Tyrannus.* *Amicitia.* *Factio.* *Ennius.* *Diffamare.* *Remigius interpres Epiſtolarum Pauli.*

Quòd dijs Romanorum nulla unquam cura fuerit, ne malis moribus reſpub. deperiſſet XXII.

SED quod pertinet ad præſentem quæſtionem, quamlibet laudabilem dicant iſtam fuiſſe, uel eſſe remp. ſecundum eorum doctiſsimos autores, iam longè ante Chriſti aduentū peſsima ac flagitioſiſsima facta erat: imò uerò nulla erat, atque omnino perierat perditiſsimis moribus. Vt ergo non periret, dij cuſtodes eius populo cultori ſuo dare præcipuè uitæ ac morum præcepta debuerunt, à quo tot tēplis, tot ſacerdotibus, & ſacrificiorū generibus, tam multiplicibus uarijsq; ſacris, tot feſtis ſolennitatibus, tot tantorumq; ludorū celebritatibus colebant, ubi nihil dæmones niſi negociū ſuū egerūt: non curātes quemadmodum illi uiuerēt: imò curantes ut etiā perditè uiuerent: dū tamen honori ſuo illa omnia metu ſubditi miniſtrarent. Aut ſi dederunt, proferāt, oſtēdatur, & legāt, quas deorū leges illi ciuitati datas contempſerint ᵃ Gracchi, ut ſeditionib. cūcta turbarēt: quas ᵇ Marius, & ᶜ Cinna, & ᵈ Carbo, ut in bella etiā progrederentur ciuilia, ᵉ cauſis iniquiſsimis ſuſcepta, & crudeliter geſta, crudeliuſq; finita: ᶠ quas deniq; Sylla ipſe, cuius uitam, mores, facta deſcribente Saluſtio, alijsq; hiſto-

ria

riæ ſcriptoribus, quis non exhorreat? Quis illam remp.[g] non tũc periſſe fateat? An fortè propter huiuſcemodi ciuium mores Vergilianã illam ſententiã, ſicut ſolent, pro defenſione ſuorum deorũ opponere audebunt,

Virg. 2. Aen.

[b] Diſceſſere omnes adytu, ariſq; relictis
Dij, quibus imperium hoc ſteterat.—

Primũ ſi ita eſt, nõ habẽt cur querant de religione Chriſtiana, qđ hac offenſi eos dij ſui deſeruerint: quoniã quidẽ maiores eorũ iam pridẽ morib. ſuis ab urbis altarib. tã multos ac minutos deos, tanq̃ muſcas abegerunt. Sed tñ hæc numinũ turba ubi erat, cũ longè, anteq̃ mores corrũperent antiqui, [i] à Gallis Roma capta & incẽſa eſt? An præſentes fortè dormiebãt? Tunc enĩ tota urbe in hoſtiũ poteſtate redacta, ſolus collis Capitolinus remanſerat: qui etiã ipſe caperet, [k] niſi ſaltẽ anſeres dijs dormientibus uigilarẽt. Vnde pene [l] in ſuperſtitionem Ægyptiorũ beſtias aueſq; colentiũ, Roma deciderat, [m] cũ anſeri ſolennia celebrarẽt. Verũ de his aduenticijs, & corporis potius q̃ animi malis, quæ uel ab hoſtibus, uel alia clade accidũt, nondum interim diſputo. Nunc ego de labe morum, quibus primùm paulatim decoloratis, deinde torrẽtis modo præcipitatis, tanta, quamuis integris tectis mœnibusq; facta eſt ruina reipublicæ, ut magni autores eorum eam tunc amiſſam non dubitẽt dicere. Rectè autem abſceſſerant, ut amitteretur omnes adytis, ariſq; relictis dij, ſi eorum de bona uita atq; iuſticia ciuitas præcepta contempſerat. Nũc uerò quales quæſo dij fuerũt, ſi noluerunt cum populo cultore ſuo uiuere, quem malè uiuentem non docuerũt bene uiuere?

Dij morum improbitate abacti.

L. VIVES.

Gracchi. GRacchi[a].] T. Graccho qui bis Cos. bis triũphalis, cenſor & augur fuit, ex Cornelia minore Africani ſuperioris filia geniti, maxima & admirabili indole iuuenes: quorum uterq; cùm legẽ agrariã tueretur, de agris diuidundis, ab irritata nobilitate, in tribunatu cæſus eſt, Tiberius à Naſica priuato, Caius à L. Opimio conſule nouem annis pòſt: ille fuſtibus, hic iam ferro: quod fuit primũ ciuile bellũ, in quo ad ferrum uſq; uentum eſt, anno à Roma cõdita DCXXVII.

Marius. [b] Marius.] Hic Arpinas fuit, nouus homo, ad ſeptimũ conſulatũ euectus: Iugurtham primùm, deinde Cymbros & Teutonas uicit, deq; his omnibus triumphauit: ad extremũ inuidia & odio L. Syllæ, qui bello Iugurthino legatus ipſius fuerat, bellum ciuile cũ Sylla mouit, in quo ipſe Marius eſt uictus, & in Africã fugit.

Cinna. [c] Cinna.] Victo Mario, cùm ad bellum Mithridaticum Sylla proficiſceretur, C. Cornelium Cinnam, & Octauium Coss. in urbe reliquit. Cinna ſtudio rerũ

A nouarum à collega diſſenſit, pulſusq; eſt ab eo, & à factione bonorũ ex urbe: quam iniuriam cum omni genere crudelitatis Cinna uindicare ſtatuiſſet, reuocato ex Africa Mario, bellum patriæ fecit: in quã cũ magnis copijs ingreſſus, multosq; mortales trucidaſſet, & ſe ſecundò, Marium uerò ſeptimùm conſulẽ ſine populi ſuffragijs creauit: quo in magiſtratu Marius deceſsit poſt multa fœdè & crudeliter perpetrata.

Carbo. [d] Carbo.] Carbones, ut Cicero ad Papyrium Pætum ſcribit, multi fuerunt: ex Papyria gente, ſed nõ illa patritia. Hic, de quo Auguſtinus loquit, Cneus Papyrius Carbo fuit partiũ Marianarũ, qui uictus à Sylla, in Siciliam fugit, ibiq; à Pompeio Magno interfectus eſt Lilybæi.

Belli ciuilis Mariani origo.

[e] Cauſis iniquiſsimis.] L. Sylla, & Q. Põpeio Coss. Aſia prouincia & bellum Mithridaticum Syllę obuenerat. Hoc ægrè ferebat Marius, propter antiquas cũ Sylla ſimultates, iam inde à bello Iugurthino: itaq; per P. Sulpitiũ

B tribunum pleb. ſeditioſiſsimum & ſceleratiſsimum hominem, efficere conatus eſt, ut populus Mithridaticũ bellum ſibi mandaret. Populus tametſi ingenti tumultu trib. ferente ſciuit tandem, ac iuſsit. Hanc contumeliã non tulit Sylla, & implorato à ſuo exercitu auxilio, legatos Marij, qui ad accipiendas legiones Capuã uenerant, uiolauit: infeſtasq; legiones ad urbem admouit, uim & fraudem inimicorũ ulturus. Hinc ſemina bellorum omnium ciuilium. Nam Marius cum ſua factione in urbe ad Eſquilias occurrit, & iuſta acie decertatũ atrociter eſt.

Sylla. [f] Quas deniq; Sylla.] Fuit hic patritius ex gente Cornelia: cumq; ſtrenuam operam bello ſociali nauaſſet reip. Cos. factus eſt. In eo magiſtratu bello ciuili pñigato, uictoq; deinde Mithridate, & ſuperatis Mario iuuene, Carbone, Norbano, Sertorio, Domitio,

C Scipione, & alijs Marianis, dictaturam perpetuã lege Valeria inuaſit, in qua multa milia ciuiũ Ro. crudeliſsimè proſcripſit, homo immaniſsimus, & in omnes uoluptates proiectiſsimæ libidinis.

[g] Non tũc periſſe.] Lucanus uerbis Catonis:

Olim uera fides Sylla Marioq; receptis
Libertatis obit.—

Euocationes deorum. [h] Diſceſſere omnes adytis.] Carmen eſt Vergilij 2. Aeneid. quod Seruius & Macrobius putant pertinere ad euocationẽ deorum. Nam cùm oppugnabantur ciuitates, eratq; in animo imperatoribus eas demoliri, ne contra deos geri bellũ uideret, neq; ſuis ſedibus moueri inuiti, quod nefas erat, euocabantur ex obſeſſa ciuitate ab imperatore obſidente, ut in urbem uictricem uolentes migrarent. Sicut Veijs fecit Camillus, & Carthagini, atq; Numãtiæ Scipio, & Mummius Corinthi.

Roma à Gallis capta. [i] À Gallis Roma.] Galli tranſalpini ſæpe in Italiam migrarunt magna manu: poſtremi eorum fuêre Senones,

D hi Cluſium petierunt, hinc Romam, quam & cepe rũt anno ab ea cõdita CCCLX. ſoli ne, an cæteris Gallis ciſalpinis adiuncti, incertum.

Anſeres Capitolini. [k] Niſi ſaltem anſeres.] Hiſtoria eſt, & apud hiſtoricos, & apud poetas uulgatiſsima, cùm Galli explorata ad arcẽ uia ſilentio noctis ad eã aſcẽderẽt, obdormiſſentq; uigiles, clangore anſerum, qui in Capitolio ſeruabãtur Iunoni ſacri, proditi. Ita M. Manlius correptis armis quem primum Gallũ iã in ſummo cõſiſtentẽ offendit, umbone deturbauit. Hic alios ſecũ pondere corporis traxit in ruinã: interea Romani ad tumultum accurrerũt, & Galli magna ui repulſi ſunt.

Aegyptiorum dij belluini. [l] In ſuperſtitionẽ Aegyptiorũ.] Hi quaſdam beluas propter utilitatẽ conſecrarunt, tanq̃ deos, ut Cicero in primo De nat. deorũ inquit. Et fuſe Diodorus lib. ſuæ Biblio. a. uelut canẽ, felem, ibim, bouem, crocodilum, accipitrem, & alia.

Anſerum apud Rom. honor. [m] Cum anſ.] Propter illud beneficium Romæ quotannis, ut Plutarchus in Fortuna Romanorũ ſcribit, dicam Latinè Bu-

dæi uerbis: quibus enim poſſem elegantius? Canis in A crucem ſublatus uiſitur, anſerq́ in eleganti grabatulo, geſtatoriolóue, quàm decentiſsimè ſedens. Plinius libro uigeſimonono: Eadē de cauſa ſupplicia annua canes pendunt inter ædem Iuuentutis & Summani, uiui in furcas ſambucea arbore fixi. Quín & Cenſores primū omnium quæ pro magiſtratu faciunt, ſacrorum anſerum cibos locant.

Varietates rerum temporaliū, non ex fauore, aut impugnatione dæmonum, ſed ex ueri Dei pendére iudicio. Cap. XXIII.

QVID quòd etiam uidentur eorum affuiſſe cupiditatibus implendis, & oſtendunť non præfuiſſe refrenandis? [a] Qui enim Mariū, nouum hominē & ignobilē, cruentiſsimū au-

Marij impiiſsimi ſucceſſus.

B ctorem bellorū ciuiliū atq; geſtorē, ut ſeptics cōſul fieret, adiuuerūt, atq; ut in ſeptimo ſuo conſulatu moreretť ſenex, nec in manus Syllæ futuri mox uictoris irrueret: cur non eiā iuuerūt ut à tantorū ſe cōpeſceret immanitate facinorū? Si eīm ad hæc eū dij eorum non iuuerunt, non paruum eſt, quod & fatentur etiam non propicijs dijs ſuis poſſe accidere homini iſtam temporalē, quā nimis diligunt tantam felicitatē, & poſſe homines, ſicut fuit Marius, ſalute, uiribus, opibus, honoribus, dignitate, longæuitate cumulari, & perfrui

C dijs iratis: poſſe etiā homines, ſicut fuit Regulus, captiuitate, ſeruitute, inopia, uigilijs, doloribus excruciari & emori, dijs amicis. Quod ſi ita eſſe concedūt, [b] compēdio nihil eos prodeſſe, & coli ſuperfluò confitentur. Nam ſi uirtutibus animi & probitati uitæ, cuius præmia poſt mortē ſperanda ſunt, magis cōtraria ut populus diſceret, inſtituerūt: ſi nihil etiam in his tranſcuntibus & temporalibus bonis, uel eis quos oderunt nocent, uel eis quos diligūt proſunt, ut quid coluntur, ut quid tanto ſtudio colendi requiruntur? Cur laborioſis triſtibusq́ temporibus

D tanquam offenſi abſceſſerint, murmuratur, & propterea Chriſtiana religio conuitijs indigniſsimis læditur? Si autem habent in his rebus, uel beneficij, uel maleficij poteſtatē, cur in eis affuerunt peſsimo uiro Mario, & optimo uiro Regulo defuerunt? An ex hoc ipſi intelliguntur iniuſtiſsimi & peſsimi? Quòd ſi propterea magis timendi & colendi putantur, neq; hoc putentur. Neq; enim minus eos inuenit Regulus coluiſſe, quàm Marius. Nec ideo uita peſsima eligenda uideatur, quia magis Mario q̃ Regulo dij fa-

A uiſſe exiſtimantur. [c] Metellus enim Romanorum laudatiſsimus, [d] qui habuit quinq; filios conſulares, etiam rerum temporalium felix fuit: [e] & Catilina peſsimus, oppreſſus inopia, & in bello ſui ſceleris proſtratus infelix: & ueriſsima atq; certiſsima felicitate præpollent boni Deū colentes, à quo ſolo conferri poteſt. Illa igitur reſpublica malis moribus cùm periret, nihil dij deorum pro dirigendis uel corrigēdis egerunt moribus, ne periret: imò deprauandis & corrumpendis addiderūt moribus, ut periret. Nec ſeſe bonos fingant, quòd uelut offenſi ciuium ini-

B quitate diſceſſerint. Prorſus ibi erant, produntur, conuincuntur: nec ſubuenire præcipiendo, nec latere tacendo potuerūt. [f] Omitto quod Marius à miſerātibus Minturnenſibus Maricæ deæ in luco eius commendatus eſt, ut ei oīa proſperaret, & ex ſumma reuerſus deſperatione incolumis in Vrbem duxit crudelem crudelis exercitū. Vbi quàm cruenta, q̃ inciuilis, hoſtiliq́ immanior eius uictoria fuerit, eos qui ſcripſerunt legant qui uolunt. Sed hoc, ut dixi, omitto: nec Maricæ neſcio cui tribuo Marij ſanguineam felicitatem, ſed occultæ potius proui-

C dentię Dei ad iſtorum ora claudenda, eosq́ ab erroribus liberandos, qui non ſtudijs agunt, ſed hæc prudenter aduertūt. Quia etſi aliquid in his rebus dæmones poſſunt, tantum poſſunt, quantū ſecreto omnipotentis arbitrio permittuntur: ne magnipendamus terrenam felicitatē, quæ, ſicut Mario, malis etiam plerunq; conceditur: nec eam rurſus quaſi malam arbitremur, cùm ea multos etiam pios ac bonos unius Dei ueri cultores, inuitis dęmonibus prępolluiſſe uideamus: nec eoſdē immundiſsimos ſpiritus, uel pro-

D pter hæc ipſa bona mala úe terrena propiciandos, aut timendos exiſtimemus. Quia ſicut ipſi mali homines in terra, ſic etiam illi non omnia, quæ uolunt facere poſſunt, niſi quantum illius ordinatione ſinuntur: cuius plenè iudicia nemo comprehendit, iuſtè nemo reprehendit.

L. VIVES.

QVI [a] enim Marium.] Hic ex Africa reuerſus ad pileum ſeruos euocauit: colonias, Hoſtiam, Antium, Lauinium, Ariciam crudeliter diripuit atque uaſtauit: urbem ingrediens ſignum militibus dedit, ut quemcunq; non reſalutaſſet, occideret. Dici nō poteſt, quàm multi hoc modo interierint & nobiles & ignobiles.

Marij crudelitas.

ignobiles. Lucanus optimè paucis uerbis Marij crudelitatem deſcripſit: A

> Vir ferus, & fato cupienti perdere Romã Sufficiens.

Hic tamen ſeptimũ conſul, ut dixi, in lecto ſuo interijt. Sicut Lucanus inquit:

> Felix, & euerſa conſul moriturus in urbe.

Redijt paulo pòſt Sylla ex Aſia, & Marium filium omnesq́; Marianarum partium duces ſuſtulit. [b] Compendio.] Luſit Auguſtinus antitheſis, Cõpendio & ſuperfluo: uel Cõpendio, id eſt, breuiter, uel compendio, id eſt utilitati: cuius contrarium eſt diſpendium.

Metelli felicitas. [c] Metellus.] Valerius libro ſeptimo, & Plinius itidẽ ſeptimo. Q. Metellus Macedonicus feliciſsimus ab hominibus iudicatus eſt, quod omnib. corporis & animi dotibus præditus fuerit: idem cõſul & cenſor, idem magnũ bellũ feliciter geſſerit, triumpharit, quatuorq́; filios reliquerit, tres cõſulares, duos triumphales, unũ cenſorium, quartum prætorium, & cõſulatus candidatum, ut ſcribit Velleius, quem magiſtratũ adeptus eſt: B tres filias clariſsimis uiris nuptas, ex quib. nepotes uiderit, & à tanta tamq́; illuſtri & honorata turba à ſe progenita, extrema ſenecta facillimo uitæ curriculo uſus, rogo ſit impoſitus. [d] Quinq; filios conſulares.] Hæc hiſtoria ab aliquo ſciolo deprauata eſt, nec credo ſic Auguſtinũ eã ſcripſiſſe, niſi qs dicat quinq; illos filios fuiſſe cõſulares, id eſt, conſulatu dignos. quod acutiſsimè & ſpexit meus felitiniſsimus interpres: & planè nũquã tam acutè uidiſſet, niſi legiſſet dialecticã. ita ut ſint cõſulares, quaſi conſulabiles, uel conſulificabiles, magiſtraliter loquendo, hoc eſt, apti nati ad fiendum conſules.

Catilina. [e] Et Catilina.] Mores & uita L. Sergij Catilinæ notiores ſunt, propterea quòd Saluſt. qui de ijs ſcripſit, frequens eſt in manibus hominũ. Hunc ad coniurationem cõtra patriam inter cætera inopia rei familiaris ſtimulatum ferunt, cui profuſiſsimo & ſumptuoſiſsimo nihil ſatis erat. Nam ſub Sylla multa rapuerat, C multa à Sylla dono acceperat. Quo Sylla cùm in alijs permultis, tum in occidendo M. Mario fuerat uſus carnifice.

Marij fuga. [f] Omitto quòd Marius.] C. Marius cum ex ciuili pugna prima ſolus fugeret, Minturnas Cãpaniæ oppidum peruenit. Minturnenſes eum, ut gratum Syllæ uictori facerent, immiſſo percuſſore tollere decreuerãt. Cumq́; is aſpectu & increpatione Marij fugiſſet, in religionẽ oppidanis uenit, tanquam in numinũ protectione Marius eſſet: ita eum ad proximũ oppido lucum produxerunt, qui Maricæ ſacer erat, ut inde quà liberet, abiret. Plutarchus in Vita Marij. Velleius paludem Maricæ dicit.

Marica. De Marica Lactãtius: Quę prius, inquit, Circe poſt factam deam Maricã uocatam. Seruius ſeptimo Aeneidos, & Maricã dicit uxorẽ fuiſſe Fauni, quę eſt dea littoris Minturnenſium, iuxta Lyrim fluuium. Horatius: D

> Innantem Maricæ Littoribus tenuiſſe Lyrim.

Quòd ſi noluerimus accipere uxorem Fauni, non procedit. Dij enim [Greek], id eſt, locales, ad alias regiones nunquam tranſeunt. Sed poteſt dictum eſſe per poeticam licentiam, Laurentino Marica, cùm ſit Minturnẽſis. Dicunt alij, per Maricam Venerem intelligi debere, cuius fuit ſacellum iuxta Maricam, in quo erat ſcriptũ, [Greek]. Sanè Heſiodus Launum Circes & Vlyſsis filium dicit. quod & Vergilius tangit dicendo: Solis aui ſpecimen. Sed quia temporum ratio nõ procedit, illud accipiendum eſt Iginij, qui ait Latinos plures fuiſſe: ut intelligamus poetam abuti nominum ſimilitudine. Tantum Seruius.

De Syllanis actibus, quorum ſe dæmones oſtentauerunt adiutores. Cap. XXIIII.

A SYLLA [a] certè ipſe, cuius tempora talia fuerunt ut ſuperiora, quorum uindex eſſe uidebatur, illorum comparatione quererentur, cùm primũ ad urbẽ contra Mariũ caſtra mouiſſet, adeò lęta exta immolãti fuiſſe ſcribit Liuius, ut cuſtodire ſe [b] Poſthumius haruſpex uoluerit capitis ſupplicium ſubiturus, niſi ea quæ in animo Sylla haberet, dijs iuuantib. impleuiſſet. Ecce nõ diſceſſerãt, adytis ariſq́; relictis, dij, quando de rerũ euẽtu prædicebãt, nihilq́; de ipſius Syllæ correctione curabãt. Promittebãt præſagiendo felicitatẽ magnã, nec malam cupidi- B tatẽ minando frangebãt. Deinde cùm eſſet in Aſia bellum Mithridaticũ gerẽs, per Lucium Titium ei mandatũ eſt à Ioue, q; eſſet [c] Mithridatẽ ſuperaturus: & factum eſt. Ac poſtea molienti redire in urbẽ, & ſuas amicorumq́ue ſubortas iniurias ciuili ſanguine ulciſci, iterum mandatũ eſt ab eodem Ioue per militẽ quendam legionis ſextæ, prius ſe de Mithridate prænunciaſſe uictoriam, & tunc promittere daturũ ſe poteſtatẽ, qua recuperaret ab inimicis rempublicam nõ ſine multo ſanguine. Tum percontatus Sylla, C quę forma militi uiſa fuerit: cùm ille indicaſſet eam, recordatus eius eſt quam prius ab illo audierat, qui de Mithridatica uictoria ab eodem mandata pertulerat. Quid hic reſponderi poteſt, quare dij curauerint uelut felicia iſta nunciare, & nullus eorum curauerit Syllam monendo corrigere, tanta mala facturũ ſceleſtis armis ciuilibus, qualia non ſolùm fœdarent, ſed auferrent omnino rempublicam? Nempe intelliguntur dæmones, ſicut ſæpe iam dixi. Notumq́; nobis eſt in literis ſacris, resq́; ipſæ ſatis indicant, negociũ ſuum agere, ut pro dijs habeantur, ut colan- D tur, ut ea illis exhibeantur, quibus ij qui exhibent ſociati, unam peſsimam cauſam cum eis habeant in iudicio Dei. Deinde cùm ueniſſet Tarentum Sylla, atq; ibi ſacrificaſſet, uidit in capite uitulini iecoris ſimilitudinem coronę aureæ. Tunc Poſthumius haruſpex ille reſpondit, præclaram ei uictoriam ſignificari, iuſsitq́ue ut extis illis ſolus ueſceretur. Poſtea paruo interuallo [d] ſeruus cuiuſdam Lucij Pontij, uaticinando clamauit: A Bellona nuncius uenio, uictoria tua eſt, Sylla. Deinde adiecit, arſurum eſſe Capitolium. Hoc cùm dixiſſet, continuò egreſſus è

 caſtris,

caſtris, poſtera die cōcitatior reuerſus eſt, & Capitoliū arſiſſe clamauit. Arſerat aūt reuerà Capitolium. Qđ quidem dæmoni & prȩuidere facile fuit, & celerrimè nūciare. Illud ſanè attende, quod ad cauſam maximè pertinet, ſub qualib. dijs cupiant eſſe. qui blaſphemāt Saluatorē, uoluntates fideliū à dominatu dȩmonū liberantē. Clamauit homo uaticinādo, Victoria tua eſt Sylla: atq; ut id diuino ſpiritu clamaſſe crederet̄, nunciauit etiā aliquid, & propè futurū, & mox factū, unde longè aberat per quem ille ſpiritus loquebatur: nō tamē ille clamauit, Ab ſcelerib. parce Sylla, quæ ille uictor tam horrēda cōmiſit, cui corona aurea ipſius uictoriæ illuſtiſsimū ſignum in uitulino iecore apparuit. Qualia ſigna ſi dij iuſti dare ſolerent, ac non dæmones impij, profectò illis extis, nefaria potius atque ipſi Syllæ grauiter noxia mala futura monſtrarēt. Neq; enim eius dignitati tantū profuit illa uictoria, quantū nocuit cupiditati. Qua factū eſt, ut immoderatis inhians, & ſecundis rebus elatus, ac præcipitatus, magis ipſe periret in moribus, q̄ inimicos in corporibus perderet. Hæc illi dij uerè triſtia uereq; lugenda, non extis, non augurijs, non cuiuſquam ſomnio uel uaticinio prænunciabant. Magis enim timebant, ne corrigeret̄, q̄ ne uinceret̄. Imò uerò [c] ſatis agebāt ut uictor ciuiūglorioſus, uictus atq; captiuus nefandis uitijs, & per hȩc ipſis etiā dæmonibus multo obſtrictius obſideretur.

Corona aurea in uitulino iecore oſtenſa.

B C

L. VIVES.

Syllæ crudelitas.

SYlla [a] certè ipſe.] Cùm tam ſæuè atq; impotenter Mariani in republica dominarentur, Syllam omniū uotis deſiderijsq; ad uindictam expectabat: tum ipſe ex bonis initijs in tantam crudelitatē euaſit, ut mitiſsimus tunc ſit uiſus Marius præ illo. Lucanus:

Sylla quoq; immenſis acceſsit cladibus ultor.
Ille, quod exiguum reſtabat ſanguinis urbis
Hauſit. — Et poſt:
Tunc data libertas odijs, reſolutaq; legum
Frenis ira ruit. non uni cuncta dabantur,
Sed fecit ſibi quiſq; nefas. ſemel omnia uictor
Iuſſerat. —

Poſthumius.

[b] Poſthumius.] Cicero lib. 1. De diuinatione, hunc haruſpicem etiam bello ſociali ſignificat fuiſſe cū Sylla: quo bello Cicero ipſe militauit. Idem Valerius libro primo De prodigijs. [c] Mithridatem.] Hic fuit fortiſsimus rex Ponti, cui bellum eſt à pop. Ro. indictum, quòd Nicomedem è Bithynia expuliſſet: at bellū exarſit ſupra modum, poſteà quàm rex quicquid ciuiū Romanorū in ſuo regno negociabatur, uno die iuſsit occidi. Huius opes luxauit Sylla, fregit L. Lucullus, extinxit Cn. Pompeius, qui totum eius regnum in poteſtatē Romanorum redegit, ipſo occiſo. Plutar. in Vitis, & Ap-

Mithridates.

A piànus Alexan. in Mithridatico. Florus & alij. [d] Serui cuiuſdā.] Idē Plutar. in Sylla: Capitoliū à Tarquinio Superbo rege eſt extructū in rupe Tarpeia, templū Ioui omnium pulcherrimū ab Horatio Puluillo Cos. dedicatū, primo libertatis anno. Arſit bello ciuili Mariano, Cn. Carbone, & L. Scipione Coſs. anno ab Vrbe condita dclxxj. reſtitutū à Sylla, refectum uerò & dicatum à Q. Catulo: hoc ſolum felicitati Syllæ negatū, ut ipſe idem dicebat. Sunt qui putēt opera Syllæ incenſum Capitolium, alij Carbonis Cos. Appianus in bello ciuili fortuitam fuiſſe deflagrationem, & cauſam latère ſcribit. [e] Satis agebant.] Diligenter & anxiè curabant, quod & ſatagere & ſatagitare dicitur.

Quantū maligni ſpiritus ad flagitia incitēt homines, cùm in cōmittendis ſceleribus quaſi diuinā exempli ſui interponunt autoritatē. Cap. XXV.

ILLINC uerò quis non intelligat, quis nō uideat, niſi qui tales deos imitari magis eligit, quàm diuina gratia eorum ſocietate ſeparari, quantum moliantur maligni iſti ſpiritus exemplo ſuo, uelut diuinam autoritatem præbere ſceleribus? Quin etiam [a] in quadā Campaniæ lata planicie, ubi non multò poſt ciuiles acies nefario prælio conflixerūt, inter ſe prius pugnare uiſi ſunt. Namque ibi auditi ſunt primùm ingentes fragores: moxq; multi ſe uidiſſe nunciarunt per aliquot dies duas acies præliari. Quæ pugna ubi deſtitit, ueſtigia quoq; uelut hominum & equorum, quanta de illa conflictione exprimi poterant, inuenerunt. Si ergo ueraciter inter ſe numina pugnarunt, tam bella ciuilia excuſentur humana: conſideretur tamen quæ ſit talium deorum uel malicia, uel miſeria. Si autem ſe pugnaſſe finxerunt, quid aliud egerunt, niſi ut ſibi Romani bellando ciuiliter, tanquam deorum exemplum nullum nefas admittere uiderentur? Iam enim cœperant bella ciuilia, & aliqua nefandorum præliorum ſtrages execranda præceſſerat. [b] Iam multos mouerat, [c] quòd miles quidam, dum occiſo ſpolia detraheret, fratrē nudato cadauere agnouit, ac deteſtatus bella ciuilia, & ſeipſum ibi perimēs fraterno corpori adiūxit. Vt ergo tanti huius mali minimè tæderet, ſed armorū ſceleſtorum magis magiſq; ardor increſceret, mox hi dæmones, quos illi deos putabāt, et colendos eſſe ac uenerādos arbitrantur, inter ſe pugnantes hominibus apparere uoluerunt, ne imitari tales pugnas ciuica trepidaret affectio, ſed potius humanum ſcȩlus diuino excuſaret̄ exemplo. Hac aſtutia

Dæmones inuicem pugnant.

C D

maligni

maligni ſpiritus etiā ludos, unde multa iam dixi, ſcenicos ſibi dicari ſacrariq; iuſſerunt: ubi deorum tanta flagitia theatricis canticis atq; fabularum actionibus celebrata ſunt, ut quiſquis eos talia feciſſe crederet, & quiſquis nō crederet, ſed tamē illos libentiſsimè ſibi talia uelle exhiberi cerneret, ſecurus imitaretur. Ne quis itaq; exiſtimaret in deos conuicia potius, q̃ eis dignū aliquid ſcriptitaſſe, [d] ubicunq; illos inter ſe pugnaſſe poetæ cōmemorarunt, ipſi ad decipiendos homines poetarū carmina firmauerūt, pugnas uidelicet ſuas nō ſolū per ſcenicos in theatro, uerumetiam per ſeipſos in campo humanis oculis exhibentes. Hæc dicere compulſi ſumus, quoniā peſsimis moribus ciuium, Romanā remp. iam antea perditā fuiſſe, nullāq; remanſiſſe ante aduentū Domini noſtri Ieſu Chriſti, autores eorū dicere & ſcribere minimè dubitauerunt. Quam perditionē dijs ſuis nō imputāt, qui mala tranſitoria quibus boni ſeu uiuāt, ſeu moriant̄, perire non poſſunt, Chriſto noſtro imputant: cùm Chriſtus noſter tanta frequenter pro moribus optimis præcepta contra perditos mores: dij uerò ipſorum nullis talibus præceptis egerint aliquid cum ſuo cultore populo, pro illa repub. ne periret, imò eoſdem mores uelut ſuis exemplis autoritate noxia corrumpendo egerūt potiùs ut periret. Quàm non ideo, ut arbitror, tunc periſſe quiſquā iam dicere audebit, quia

Diſceſſere omnes, adytis arisq; relictis Dij:

ueluti amici uirtutibus eū uitijs hominū offenderent̄, quia tot ſignis extorū, auguriorum, uaticiniorum, quibus ſe tanq; præſcios futurorū adiutoreſq; præliorum iactare & commendare geſtiebant, conuincunt̄ fuiſſe præſentes: qui ſi uerè abſceſsiſſent, mitius Romani in bella ciuilia ſuis cupiditatibus, quàm illorum inſtigationibus exarſiſſent.

Deorum exemplo bella exerciſſe.

L. VIVES.

Acies auditæ inter ſe concurrentes.

IN [a] quadā Campaniæ lata planicie.] Iulius Obſequens: Lucio Scipione, C. Norbano Coss. inter Capuam & Vulturnum ingens ſignorū ſonus, armorumq; horrendo clamore auditus, ita ut uiderent̄ duæ acies cōcurrere per plures dies. Rei miraculo inſius cōſiderantibus ueſtigia equorū, hominū, & recēs protritæ herbæ, & uirgulta uiſa molem ingentis belli portēdere. Hæc ille: Porrò Scipio & Norbanus fuerunt primi cōſules, cum quibus Sylla reuerſus in Italiam cōflixit. nā Maria narū erant partū. [b] Iam multos mouerat.] Cùm enim in diuerſa acie propinqui ſeſe cōſpiciūt, tūc demùm bellū eſſe ciuile intelligunt. Sic Lucanus in 4.

— Poſtquam ſpatio languentia nullo
Mutua conſpicuos habuerunt lumina uultus,
Et fratres natoſq; ſuos uidere patreſq;,
Deprehenſum eſt ciuile nefas. –

[c] Quod miles quidam, &c.] Liuius libro 79. Hoc cōtigit cùm Cinna & Marius infeſta ſigna ad urbē duxerunt, quibus occurrit C. Pompeius Magni pater. Valerius lib. 5. dicit militē Pompeianū occidiſſe fratrē, q erat in exercitu Sertorij. Liuius pro Sertorio Cinnam habet. Fieri utrunq; poteſt: nam exercitus omnes ferè erant Cinnæ, qui tamē in quatuor partes erant diuiſi, quarum unam Cinna ipſe, alterā Marius ductabat, tertiam Quintus Sertorius, quartam Cn. Carbo. & Oroſius cōcurriſſe cū Sertorio Pompeiū ſcribit: qua pugna contigiſſe hoc de duob. fratribus refert. [d] Vbicunq; illos inter ſe pugnaſſe.] Homerus bello Troiano deos inter ſe facit pugnantes, Martem, Venerem, & Apollinem, contra Palladem, Iunonem & Neptunum.

Fratres inter ſe cōcurrentes.

De ſecretis dęmonum monitis, quæ pertinebant ad bonos mores, cùm palàm in ſacris eorū omnis nequicia diſceretur. Cap. XXVI.

QVAE cùm ita ſint, cùm palàm aperteq; turpitudines crudelitatibus mixtę, & opprobria numinum & crimina, ſiue ꝓdita, ſiue cōficta ipſis expoſcētibus, &, niſi fierēt, iraſcētibus, etiā certis & ſtatis ſolennitatib. conſecrata illis, & dicata claruerint, atq; ad omnium oculos ut imitanda proponerent̄ ſpectanda ꝓceſſerint: [e] quid eſt quòd ijdem ipſi dæmones, qui ſe huiuſcemodi uoluptatibus immundos ſpiritus eſſe cōfitentur, qui ſuis flagitijs & facinoribus, ſiue indicatis, ſiue ſimulatis, eorumq; ſibi celebratione expetita ab impudentibus, exorta à pudentibus, autores ſe uitæ ſceleſtæ immundæq; teſtantur: perhibent̄ tñ in adytis ſuis ſecretiſq; penetralib. dare quædā bona præcepta de moribus, quibuſdam uelut electis ſacratis ſuis? Quod ſi ita eſt, hoc ipſo callidior aduertenda eſt, & conuincenda malicia ſpirituum noxiorum. Tanta enim uis eſt probitatis & caſtitatis, ut omnis uel penè omnis eius laude moueatur humana natura, nec uſq; adeò ſit turpitudine uitioſa, ut totum amittat ſenſum honeſtatis. Proinde malignitas dæmonum, niſi alicubi ſe, quemadmodum ſcriptum in noſtris literis nouimus, trāsfiguret in angelum lucis, non implet negociū deceptionis. 2. Cor. 11. Foris itaque populis celeberrimo ſtrepitu impietas impura circumſonat, & intus paucis caſtitas ſimulata uix ſonat. Præbentur propatula pudendis, & ſecreta laudandis. Decus latet, & dedecus patet. quod malum geritur, omnes cōuocat ſpectatores: quod bonum

num dicitur, uix aliquos inuenit auditores: A tanq́ honeſta erubeſcēda ſint, & inhoneſta glorianda. Sed ubi hoc, niſi in dęmonū templis? ubi niſi in fallacię diuerſorijs? Illud enī fit, ut honeſtiores, qui pauci ſunt, capiantur: hoc aūt ne plures, qui ſunt turpiſsimi, corrigantur. Vbi & quādo ſacrati cęleſtis audiebant caſtitatis præcepta, neſcimus: [b] ante ipſum tñ delubrū, ubi ſimulachrū illud locatum conſpiciebamus, uniuerſi undiq́ cōfluentes, & ubi quiſq́ poterat ſtantes, ludos q agebantur intentiſsimi ſpectabamus, intuentes alternāte conſpectu, hinc meretriciam B pompā, [c] illinc uirginē deā, illam ſuppliciter adorari, ante illam turpia celebrari. Non ibi pudibundos mimos, nullam uerecundiorē ſcenicā uidimus: cuncta obſcœnitatis implebant̃ officia. Sciebat̃ uirginali numini quid placeret, & exhibebat̃ quod de tēplo domū matrona doctior reportaret. Nōnullæ pudentiores auertebant faciē ab impuris motibus ſcenicorū, & artē flagitij uidere erubeſcentes, furtiua intentione diſcebant. Hominibus namq́ uerecundabant̃, ne auderent impudicos geſtus ore libero cernere, ſed multò minus audebant ſacra eius, quā uene C rabant̃ caſto corde, damnare. Hoc tamē palàm diſcendū præbebat̃ in templo, ad quod perpetrandū ſaltē ſecretū quærebat̃ in domo. Mirū nimiū, ſi ullus ibi erat pudor mortaliū, quo humana flagitia non liberè homines cōmitterēt, quæ apud deos etiā religioſe diſcerēt, iratos habituri, niſi etiā exhibere curarēt. Quis enim alius ſpiritus occulto inſtinctu nequiſsimas agitat mentes, & inſtat faciendis adulterijs, & paſcit̃ factis, niſi qui etiā ſacris talib. oblectat̃, cōſtituens in tēplis ſimulachra dæmonū, amās in ludis ſimula- D chra uitiorū, ſuſurrās in occulto uerba iuſticiæ ad decipiendos etiā paucos bonos, frequentans in aperto inuitamenta nequiciæ, ad poſsidendos innumerabiles malos?

Dæmones agitare occultas mentes inquo inſtinctu.

L. VIVES.

Qvid [a] eſt quòd idē ipſi.] Locus deprauatus. Sic eſſet ſenſus apertior, Quid eſt cùm idem ipſi dæmones qui ſe huiuſcemodi uoluptatib. immundos ſpiritus eſſe cōfitentur. & pòſt, Autores ſe uitæ ſcelestæ immundæq́ teſtentur. [b] Ante ipſum tamen delubrū ubi ſimulachrū.] De Floræ deæ ludis ſentit, qui à meretricibus turpiſsimis & impudentiſsimis celebrabantur, ut Plutarchus, & Ouidius, & alij ſcribūt: quippe cùm fuerit & Flora ipſa meretrix. Lactantius lib. 1. Celebrantur Floræ ludi cum omni laſciuia, conuenientes memoriæ meretricis. Nam præter uerborum licen- A tiam, quibus obſcœnitas omnis effunditur, exuuntur etiam ueſtibus populo flagitante meretrices, quæ tūc mimorū funguntur officio, & in cōſpectu populi uſq́ ad ſatietatem impudicorum luminum cum pudendis motibus detinetur. [c] Illinc uirginem deam, illam ſuppliciter adorari.] Veſtam. Pridie Calendas Maias feſtum erat Floræ, & Veſtæ, & Apollinis, & Auguſti in Palatio. Ouidius quarto Faſtorum:

Floræ dea.

Exit & in Maias feſtum Florale Calendas,
Tunc repetam, nunc me grandius urget opus.
Aufert Veſta diem, cognati Veſta recepta eſt
Limine: ſic iuſti conſtituêre patres.
Phœbus habet partem, Veſtæ pars altera ceſsit:
Quod ſupereſt illis, tertius ipſe tenet.
State Palatinæ laurus, prætextaq́ quercus
Stet, domus æternos tres habet una deos.

B Quanta euerſione publicæ diſciplinæ Romani dijs ſuis placandis ſacrauerint obſcœna ludorum. Cap. XXVII.

Vir [a] grauis & philoſophus Tertullius ædilis futurus, clamabat in auribus ciuitatis, inter cætera ſui magiſtratus officia ſibi Florā matrē ludorū celebritate placandā: [b] qui ludi tāto deuotius, quanto turpius celebrari ſolent. [c] Dicit in alio loco iam conſul in extremis periculis ciuitatis, & ludos per decē dies factos: neq́ rē ullā quæ ad placandos deos pertineret, prætermiſſam: quaſi nō ſatius erat tales deos ir- C ritare temperantia, q́ placare luxuria: & eos honeſtate ad inimicicias prouocare, q́ tāta deformitate lenire. Neq́ enim grauius fuerant quamlibet crudeliſsima immanitate nocituri [d] homines, propter quos placabantur, q́ nocebāt ipſi cū uitioſitate fœdiſsima placarentur. Quandoquidē ut auerterent̃ quod metuebat̃ ab hoſte in corporibus, eo modo dij conciliabantur, quo uirtus debellaretur in mētibus, qui nō opponerent̃ defenſores oppugnatoribus mœniū, niſi prius fierent expugnatores morū bonorū. Hanc talium D numinū placationē petulantiſsimam, impuriſsimā, impudentiſsimā, nequiſsimam, immundiſsimā, cuius actores laudanda Romanæ uirtutis indoles honore priuauit, [e] tribu mouit, agnouit turpes, fecit infames: hanc inquā, pudendā ueræq́ religioni aduerſandam & deteſtandā talium numinū placationem, has fabulas in deos illecebroſas atque criminoſas, hæc ignominioſa deorum facta ſcelerate turpiterq́ conficta, uel ſceleratius turpiusq́ cōmiſſa, oculis & auribus publicis ciuitas tota diſcebat: hæc cōmiſſa numinibus placere cernebat: & ideo non ſolùm illis exhibenda, ſed ſibi quoq́ imitanda credebat.

debat: non illud neſcio quid uel bonum uel A honeſtum, quod tam paucis, & tam occulte dicebatur: ſi tamen dicebatur, ut magis ne innoteſceret, quàm ne non fieret, timeretur.

L. VIVES.

Vir[a] grauis & philoſophus Tertullios.] Legẽdũ eſſe Tullium, certum eſt. Nam ea quæ hic ex eo adducit Auguſtinus, ſunt in eius Orationibus. Dicendum ergo, uel: Vir grauis & philoſophaſter Tullius: ut irrideat Auguſtinus eius philoſophiam, quæ à tã ſtultis religionibus nequiuerit ipſum liberare: uel, Vir grauis & philoſophus ter Tullios, ut non ſolũ uulgus, ſed principes deditos eſſe huiuſmodi ſpurcicijs oſtẽdat: nec quoſuis principes, ſed graues, & eoſdẽ philoſophos, nec infimæ notæ, ſed præcipuos: ut ter ad augendam ſignificationem eius philoſophiæ faciat, ſicut B ter maximus. Cicero ergo Actione in Verrem 6. Nunc ſum deſignatus ædilis, habeo rationẽ quid à populo Romano acceperim: mihi ludos ſanctiſsimos maxima cũ ceremonia Cereri, Libero, Liberęq; faciẽdos, mihi Floram matrem populo, plebiq; Romanę ludorum celebritate placandam. [b] Qui ludi.] Tales erant ut præſente Catone Minore actores agere noluerint. Seneca, Valerius, Plutarchus, Martialis. [c] Dicit io alto loco iam conſul.] Actione in Catilinam 3. [d] Homines propter quos.] Catilina cum ſuis coniuratis. [e] Tributa amouit.] In antiquis eſt, Tribu mouit: melius.

Aedilis curulis officium.

De Chriſtianæ religionis ſalubritate. Cap. XXVIII.

Ab iſtarum ergo immundiſsimarum poteſtatum Tartareo iugo & ſocietate pœnali erui per Chriſti nomen homines, & in lucem ſaluberrimæ pietatis ab illa pernicioſiſsimęq; impietatis nocte trãsferri queruntur, & murmurant iniqui & ingrati, et illo nefario ſpiritu altius obſtrictius que oppreſsi, quia populi confluunt ad eccleſias caſta celebritate, honeſta utriuſque ſexus diſcretione: ubi audiant, quàm bene hîc ad tempus uiuere debeant, ut poſt hanc uitam beatè ſemper que uiuere mereantur. Vbi ſancta Scriptura iuſtitię q; doctrina de ſuperiore loco in conſpectu omnium perſonante, & qui faciunt audiant ad præmium: & qui non faciunt, audiant ad iudicium. Quò etſi ueniunt quidam talium præceptorum irriſores, omnis eorum petulantia aut repentina immutatione deponitur, aut timore uel pudore comprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitioſum ſpectandum imitandum que proponitur, ubi ueri Dei, aut præcepta inſinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia poſtulantur.

De abijciendo cultu deorum, cohortatio ad Romanos. Cap. XXIX.

Hae c potius concupiſce, ô indoles Romana laudabilis, ô progenies Regulorum Scæuolarum, Scipionum,[a] Fabriciorum: hęc potius concupiſce, hæc ab illa turpiſsima & uanitate ſalaciſsima dæmonum malignitate diſcerne. [b] Si quid in te laudabile naturaliter eminet, non niſi uera pietate purgatur atq; perficitur, impietate autem diſpergitur, & punitur. Nunc iam elige quid ſequaris, ut non in te, ſed in Deo uero hoc ullo errore lauderis. Tunc enim tibi gloria popularis affuit, ſed occulto B iudicio diuinæ prouidentiæ uera religio quam eligeres, defuit. Expergiſcere, [c] dies eſt, [d] ſicut experrecta es in quibuſdam, de quorum uirtute perfecta, & pro fide uera etiam paſsionibus gloriamur, qui uſquequaque aduerſus poteſtates inimiciſsimas cõfligentes, easq; fortiter moriendo uincentes, ſanguine nobis hanc patriam peperêre ſuo. Ad quam patriam te inuitamus & exhortamur, ut eius adſciaris numero ciuium, cuius quodammodo aſylum eſt uera remiſsio peccatorum. Non audias degeneres tuos Chriſto Chriſtianis ue detrahentes, & accuC ſantes uelut tempora mala, cùm quęrãt tempora in quibus non ſit quieta uita, ſed potius ſecura nequicia. Hæc tibi nunquam, nec pro terrena patria placuerunt. Nunc iam cęleſtem arripe, pro qua minimum laborabis, & in ea ueraciter ſemper que regnabis. Illic enim tibi non Veſtalis ſocus,[e] non lapis Capitolinus, ſed Deus unus & uerus,[f] qui nec metas rerum, nec tempora ponet, imperium ſine fine dabit. Noli deos falſos fallaces que requirere, abijce potius, atque contemne in ueram emicans libertatem. Non ſunt dij, maligni ſunt ſpiritus, quibus æterna tua feD licitas pœna eſt. [g] Non tam Iuno Troianis, à quibus carnalem originem ducis, arces uidetur inuidiſſe Romanas, quàm iſti dæmones, quos adhuc deos putas, omni generi hominum ſedes inuident ſempiternas. Et tu ipſa non parua ex parte de talibus ſpiritibus iudicaſti, quando ludis eos placaſti, & per quos homines eoſdem ludos feciſti, infames eſſe uoluiſti. Patere aſſeri libertatem tuam aduerſus immundos ſpiritus, qui tuis ceruicibus impoſuerant ſacrandam ſibi & celebrandam ignominiam ſuam. Actores criminum diuinorum remouiſti ab hono-

Dæmonum pœna eſt hominum felicitas.

honoribus tuis, ſupplica Deo uero, ut à te **A** remoueat illos deos, qui delectantur criminibus ſuis, ſiue ueris, quod ignominioſiſsimum eſt ſiue falſis, quod malicioſiſsimum eſt. Bene quòd tua ſponte hiſtrionibus & ſcenicis ſocietatem ciuitatis patere noluiſti, euigila plenius: nullo modo his artibus placatur diuina maieſtas, quibus humana dignitas inquinatur. Quo igitur pacto deos, qui talibus delectãtur obſequijs, haberi putas in omni numero ſanctarum cæleſtiũ poteſtatum, cùm homines, per quos eadem aguntur obſequia, non putaſti habendos in **B** numero qualiumcunque ciuium Romanorum? Incomparabiliter ſuperna eſt ciuitas clarior: ubi uictoria, ueritas: ubi dignitas, ſanctitas: ubi pax, felicitas: ubi uita, æternitas. Multo minus habet in ſua ſocietate tales deos, ſi tu in tua tales homines habere erubuiſti. Proinde ſi ad beatam peruenire deſideras ciuitatem, deuita dæmonum ſocietatem. Indignè ab honeſtis coluntur, qui per turpes placantur: ſic iſti à tua ſocietate remoueantur purgatione Chriſtiana, quomodo illi à tua dignitate remoti ſunt notatione cenſoria. De bonis autem car **D** nalibus, quibus ſolis mali perfrui uolunt, & de malis carnalibus, quæ ſola perpeti nolunt: quod nec in his habeant, quam putantur habere iſti dæmones poteſtatem: quanquam ſi haberent, deberemus potius etiam iſta contemnere, quàm propter iſta eos colere, & eos colendo ad illa quæ nobis inuident, peruenire non poſſe: tamen nec in iſtis eos hoc ualere quod hi putant, qui propter hæc eos coli oportere contendũt: deinceps uidebimus, ut hic ſit huius uoluminis modus.

L. VIVES.

Fabriciorũ [a].] Fabricius conſul fuit bello Pyrrhi, quo tempore maximè uiguit Romana uirtus, uir fortiſsimus, pauper, continens, ab omni uel opũ uel uoluptatum uel honoris cupiditate alienus. *Fabricius.* [b] Si quid in te laudabile.] Semina in nobis eſſe uirtutum, Stoici dicebãt à natura indita, alijs maiora, alijs minora: ea excoli, augeri, perfici diſciplina, educatione, exercitatione. *Semina uirtutum.* [c] Dies eſt.] Ad illud Pauli ad Romanos decimotertio: Nox præceſsit, dies appropinquauit. Dies eſt clara noticia bonorum, in cuius poteſtate eſt ſol, ſicut ait Pſalmiſta, Nox obſcura & tenebroſa. *Dies.* [d] Sicut experrecta es in quibuſdam.] Romanos aliquot ad Chriſtum cõuerſos eſſe. [e] Non lapis Capitolinus.] Iouis ſimulachrum in Capitolio erat lapideũ: hinc per Iouem lapidem ſanctiſsimum Romanis iuſiurãdum, ut etiam in prouerbium ceſſerit. *Per Iouem lapidem.* [f] Qui nec metas.] Verba ſunt Iouis apud Vergiliũ primo Aeneidos, promittentis imperium Romanis æternum. Quanto Salustius ſapientius in Oratione ad C. Cæſarẽ ſenem, futurum aliquando populi Romani excidiũ ait: & Africanus Minor, cùm incendiũ Carthaginis ſpectaret, lachrymabundus Homeri uerſu ſignificauit arſurã quoque aliquando ſuam Romam. [g] Non tam Iuno.] Eodem primo Aeneidos

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM TERTIVM.

1 De aduerſitatibus, quas ſoli mali metuunt, & quas ſemper paſſus eſt mundus, cùm deos coleret.

2 An dij, qui à Romanis & à Græcis ſimiliter colebantur, cauſas habuerint, quibus Ilium paterentur excindi?

3 Non potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, quod inter ipſos traditur frequentatum.

4 De ſententia Varronis, qua utile eſſe dixerit, ut ſe homines dijs genitos mentiantur.

5 Non probari, quod dij adulteriũ Paridis punierint, quod in matre Romuli non ulti ſunt.

6 De parricidio Romuli, quod dij non uindicarunt.

7 De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit.

8 An debuerit dijs Iliacis Roma committi?

9 An illam pacem, quæ ſub Numæ regno fuit, deos præſtitiſſe credendum ſit?

10 An optandum fuerit, quòd tanta bellorũ rabie Romanorum augeretur imperiũ, cùm eo ſtudio quo ſub Numa auctũ eſt, & quietum eſſe potuit & tutum?

11 De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari non poterat, indicare.

12 Quantos ſibi deos Romani præter conſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos numeroſitas nihil adiuuerit.

13 Quo iure, quo fœdere Romani obtinuerint prima coniugia.

14 De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt: & de uictoria dominandi libidine adepta.

15 Qualis Romanorum regum uita atque exitus fuerit

16 De primis apud Romanos conſulibus, quorum alter alterũ patria pepulit, moxque Romæ poſt atrociſſima parricidia à uulnerato hoſte uulneratus interijt.

17 Poſt initia conſularis imperij, quibus malis uexata fuerit Romana reſpublica, dijs non opitulantibus quos colebat.

18 Quantæ clades Rom. ſub bellis Punicis triuerint, fruſtrà deorum præſidijs expetitis.

19 De afflictione belli Punici ſecundi, qua uires utriuſque partis conſumptæ ſunt.

20 De exitio Saguntinorũ, quibus propter Romanorum amicitiam pereuntibus dij Romani auxilium non tulerunt.

21 Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo: & in quibus moribus egerit, quando eam Saluſtius optimam fuiſſe deſcribit.

22 De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Romanos, qui intra Aſiam inuenirentur, iuſſit occidi.

23 De interioribus malis, quibus Romana reſp. exagitata eſt, præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus ſeruiunt, fuit.

24 De diſcordia ciuili, quam Gracchiæ ſeditiones excitauerunt.

25 De æde Cõcordiæ, ex ſenatuſconſulto in loco ſeditionum & cædium condita.

26 De diuerſis generibus belli, quæ poſt conditam ædem Concordiæ ſunt ſecuta.

27 De bello ciuili Mariano atque Syllano.

28 Qualis fuerit Syllana uictoria uindex Marianæ crudelitatis.

29 De comparatione Gothicæ irruptionis, cum eis cladibus quas Romani uel à Gallis, uel à bellorum ciuilium autoribus acceperunt.

30 De connexione bellorum, quę aduentũ Chriſti plurima & grauiſſima præceſſerunt.

31 Quàm impudẽter pręſentia incõmoda Chriſto imputent, qui deos colere nõ ſinuntur, cùm tantæ clades contra eos tempore quo colebantur, extiterunt.

De aduerſitatibus quas ſoli mali metuũt, & quas ſemper paſſus eſt mundus, dum deos coleret. Cap. I.

IAM ſatis dictum eſſe arbitror, de morũ malis, & animorum, quæ pręcipuè cauenda ſunt, nihil deos falſos populo cultori ſuo, q̃ minus eorum malorũ aggere premeretur, ſubueniꝛe curaſſe, ſed potius, ut maximè premeretur, egiſſe. Nũc de illis malis uideo dicendũ, quæ ſola iſti perpeti nolunt, qualia ſunt fames, morbus, bellum, exſpoliatio, captiuitas, trucidatio: & ſi qua ſimilia, iam in primo Libro commemorauimus. Hæc enim ſola mali deputant mala, quę non faciunt malos, nec erubeſcunt inter bona quæ laudant, ipſi mali eſſe qui laudant: magiſq; ſtomachantur, [a] ſi uillam malam habeant, quàm ſi uitam. Quaſi hoc ſit hominis maximum bonum, habere bona omnia, præter ſeipſum: ſed neq; talia mala, quæ iſti ſola formidant, dij eorum quando ab eis liberè colebantur, ne illis acciderent, obſtiterunt. Cùm enim uarijs per diuerſa loca temporibus ante aduentum Redemptoris noſtri, innumerabilibus nonnulliſq; etiam incredibilibus cladibus genus cõtereretur humanũ, quos alios quàm iſtos deos mundus colebat, excepto uno populo Hebræo, [b] & quibuſdam extra ipſum populum, ubicunq; gratia diuina digni occultiſſimo atq; iuſtiſſimo Dei iudicio fuerunt? Verùm ne nimium longum faciam, tacebo aliarum uſquequaq; gentium mala grauiſſima: quod ad Romam pertinet, Romanumq; imperium tantùm loquar, id eſt, ad ipſam propriè ciuitatem, & quæcunque illi terrarum, uel ſocietate coniunctæ, uel conditione ſubiectæ ſunt, quæ ſint perpeſſæ ante aduentum Chriſti, cùm iam ad eius quaſi corpus reipublicæ pertinerent.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN TERTIVM librum De ciuitate Dei D. Aurelij Auguſtini Commentaria. Caput primum.

SI [a] illa mala.] In uetuſtis codicibus: Si uillā malam: quod eſt acutius dictũ per denominationē. [b] Et quibuſdam extra ipſum populũ.] Vt Iob, & quidã inter gentiles alij ad naturæ legem uitam ſuam dirigentes: de quibus alibi.

B An dij, qui & à Romanis, & à Græcis ſimiliter colebantur, cauſas habuerint, quibus Ilium paterentur excidere. Cap. II.

PRIMVM ipſa Troia, uel Ilium, unde origo eſt populi Romani: neq; enim prætereundum, aut diſſimulandum eſt, quod & in primo Libro attigi, eoſdem habens deos, & colens, cur à Græcis uictũ, captum, atq; deletum eſt? [a] Priamo, inquiũt, ſunt reddita Laomedontea paterna periuria. [b] Ergo uerum eſt, quod Apollo atque Neptunus eidem Laomedonti mercenarijs operibus ſeruierunt. Illis quippe promiſiſſe
Apollinis Neptuniq; ſeruilia miniſteria in extruenda Troia.
C mercedem falſumq; iuraſſe, perhibetur. Miror, Apollinem nominatum diuinatorem, in tanto opificio laboraſſe, neſciẽtem quòd Laomedon fuerat ꝓmiſſa negaturus. Quãquam nec ipſum Neptunum patruum eius, fratrem Iouis, regem maris, decuit ignarum eſſe futurorum. [c] Nam hunc Homerus de ſtirpe Æneæ, à cuius poſteris condita Roma eſt, [d] cùm ante illam urbem conditam idem poeta fuiſſe dicatur, inducit ma- *Iliad. 2.*
D gnum aliquid diuinantem: quem etiam nube rapuit, ut dicit, ne ab Achille occideretur, cuperet eùm uertere ab imo, [e] quod apud Vergilium confitetur, ſtructa ſuis manibus periuræ mœnia Troiæ. *5 Aeneid.* Neſciẽtes igitur tanti dij, Neptunus & Apollo, Laomedontem ſibi negaturũ eſſe mercedem, ſtructores mœnium Troianorum [f] gratis & ingratis fuerunt. Videant ne grauius ſit, tales deos credere, quã dijs talibus peierare. Hoc enim nec ipſe Homerus facilè credidit, [g] qui Neptunũ quidem contra Troianos, Apollinem autem pro Troianis pugnantẽ facit, cũ illo periurio ambos fabula narret offenſos.

ſos. Si igiť fabulis credūt, erubeſcāt talia colere numina: ſi fabulis nō credūt, nō obtendant Troiana periuria, aut mireń deos periuria puniſſe Troiana, amaſſe Romana. Vnde enim coniuratio Catilinæ in tanta tamq́ corrupta ciuitate, habuit etiā eorum grandē copiam, quos manus atq́ lingua periurio, aut ſanguine ciuili alebatť? [h] Quid enim aliud toties ſenatores corrupti in iudicijs, [i] toties populus in ſuffragijs, uel in quibuſque cauſis, quæ apud eum cōcionibus agebanť, [k] niſi etiam peierando peccabanť? Nam corruptiſsimis moribus ad hoc mos iurādi ſeruabatur antiquus, non ut à ſceleribus metu religionis prohiberenť, ſed ut periuria quoque ſceleribus cæteris adderentur.

L. VIVES.

PRiamo, [a] inquiunt.] Verg. primo Georgicôn:
Satis iam pridem ſanguine noſtro
Laomedonteæ luimus periuria Troiæ.

[b] Ergo uerum eſt, quod Apollo.] Apollo & Neptunus, cū Laomedontē Phrygiæ regē mœnibus Troiam circundare uiderent, opusq́ eſſe ingēs, operam ſuam regi locauerunt magna auri mercede, quā perfecto opere Laomedon eſt inficiatus. [c] Nam hunc Homer.] Cùm Aeneas quodā prælio cum Achille manū conſeruiſſet, ſuperareturq́ ab eo, ac parum abeſſet, quo minus à fortiore Achille occideretur, Neptunus ſic loquitur apud Homerum Iliados υ.

Vaticinium Neptuni.

ἀλλ᾽ ἄγεθ᾽ ἡμεῖς πέρ μιν ὑπὲκ θανάτου ἀγάγωμεν,
μή πως καὶ Κρονίδης κεχολώσεται, αἴ κεν Ἀχιλλεὺς
τόνδε κατακτείνῃ· μόριμον δέ οἵ ἐστ᾽ ἀλέασθαι,
ὄφρα μὴ ἄσπερμος γενεὴ καὶ ἄφαντος ὄληται
Δαρδάνου, ὃν Κρονίδης περὶ πάντων φίλατο παίδων,
οἳ ἕθεν ἐξεγένοντο γυναικῶν τε θνητάων.
ἤδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων·
νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Quos uerſus ſic utcunq́ Latinos fecimus, ſolùm ut intelligi à Latinis poſsint:
Funere nos iſtum iam nunc reuocemus acerbo,
Irarum ſæuos ne æſtus Saturnius heros
Colligat, hunc leto proles Pelæa fortè
Si dederit, triſti licet hunc ſubducere fato:
Ne ſtirps tota cadat, cæciſq́ oppreſſa tenebris
Intereat gens illa, fuit charus cui Dardanus autor.
Quem pater omnipotēs reliquis plus omnib. unū,
Fœmina quos ipſi genuit, complexus amore eſt.
At poſtquam Priami gentem iam Iuppiter odit,
Viribus Aeneas & maieſtate uerendus,
Iura dabit Phrygijs: nanq́ & cuncta propago
Aeternum accipiet regnū, illa in gente uetuſtum.

Propter hos Homeri uerſus Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit prodidiſſe multos Aeneā, relictis in Italis ſocijs, ad Phrygiā redijſſe, ibiq́ inſtaurata Troia regnaſſe, ac regnū per manus filio tradidiſſe. Verū Homerus de regno & Troia Italica loquebatur, quæ à Troia illa Phrygia manauerat, id eſt, de Lauinijs & Albanis, quorū origo fuit à Troianis Aeneę ſocijs. *Troia Italica, Phrygia.* [d] Cū ante illam urbē conditā.] Nec de tempore urbis conditæ, neq́ de Homeri uatis ætate ſatis inter ſcriptores conuenit: tameiſi de Roma minor ambiguitas. *Roma quando condita.* Plutarchus in Romulo, fundamēta urbis Romæ à Romulo & Remo iacta, ſcri-

A bit, anno tertio ſextæ Olympiadis, quo die fuit lunæ defectus. Dionyſius & Euſeb. primo anno ſeptimæ Olympiadis cōditā uolūt, poſt dirutū Iliū an. cccċxxxij. Solinus in Polyhiſtore. Cincio Romā xij. Olympiade placet cōditā: Pictori octaua: Nepoti & Luctatio opiniones Eratoſthenis & Apollodori cōprobantib. Olympiadis vij. anno ij. Pōponio Attico & M. Tullio Olympiadis vij. anno iij. Collatis igiť noſtris & Græcorū tēporibus, incipiente Olympiade vij. Romā cōditā poſt Iliū captū cccċxxxiij. an. De Homeri temporibus, & de patria, & parētib. maxima cōtentio ex Græcis autorib. *Homeri tempora.* Quidā Homerū interfuiſſe Troiano bello ſcribūt. Certè ipſe in primo Odyſſ. libro, Phemiū præceptorē ſuū pſallentē in procorū cōuiuio inducit: niſi hoc ambitioſè nimis fecerit in gratiā magiſtri parū ſeruata ratione temporū. *Phemius Homeri præceptor.* Alij centū annis poſt cōfectū Troianū bellū affirmant uixiſſe. Nō deſunt q huic numero quinquaB gintra annos adijciāt. Ariſtarchus eo tēpore uixiſſe Homerū, eſt autor, quo in Ioniā colonia eſt deducta, poſt Heraclidarū deſcēſum annis lx. à bello Troiano cxxx. Crates nondū lxxx. annos putat intereſſe inter dirutū Ilium, & natū Homerū. quidā eū ſcribunt Telemacho Vlyſsis filio, & Polycaſta Neſtoris filia genitū. In libris uerò chronicis Euſebij Cęſarieſis pōtificis ſic ſcribitur: In Latina hiſtoria reperimus, Agrippa apud Latinos regnante, Homerus in Gręcia claruit, ut teſtať Apollodorus grāmaticus: & Euphorbi⁹ hiſtoricus, ante urbē cōditā annis cxxiiij. & ut ait Corn. Nepos, ante Olympiadē primā annis centū. Quamcunq; igitur rationē temporū ſequi libeat, Homerus erit urbe Roma antiquior. Quod & Cicero teſtať in Tuſc. quæſt. [e] Quod apud Verg.] v. Aened.— Pelidæ tunc ego forti
Congreſſum Aeneam, nec dijs nec uiribus æquis
Nube caua eripui: cuperem cùm uertere ab imo
C Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.

[f] Gratis & ingratis] Prius aduerbium eſt, poſterius nomen. [g] Qui Neptunum.] Poſtquam mercede iuſta fraudatus eſt Neptunus, Troianis infenſus ſemper fuit. Apollo facilior & clementior nihilo eis minus fauit quàm antes. Verg. in ſexto: *Apollo Troianis fauit.*
Phœbe graues Troiæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manuſq́
Corpus in Aeacidæ. —

[h] Quid enim aliud toties ſenatores.] Lege Sēpronia, quā tulit C. Gracchus, equeſter ordo iudicauit per xx. annos ſine infamia. *Lex Sēpronia de iudicijs.* Lege deinde Plautia ex ſingulis tribubus quini deni ſunt creati comitijs populi, q eo anno iudicarent. *Lex Plautia.* Id factū eſt altero anno Italici belli, Cn. Pōpeio Sexti filio, & L. Catone coss. Poſtea lege Cornelia, quā tulit L. Sylla, iudicia trāslata ſunt ad ſenatū: iu- *Lex Cornelia.*
D dicarūt x. annos turpiſsimè & corruptiſsimè. Cicero in Verrē: Cùm adhuc ampliſsimus ordo iudicaret, de corruptis iudicijs multū queritur. Poſtremò lege Aurelia, quam tulit M. Aurelius Cotta prætor, uterq́ ordo iudicauit. *Lex Aurelia.* [i] Toties pop.] Lucanus in primo:
Hinc rapti faſces precio, ſectorq́ fauoris
Ipſe ſui populus, letaliſq́ ambitus urbi
Annua uenali referens certamina campo.

[k] Niſi etiā peierando.] Nam iudices iurati iudicabāt, & populus cū in ſuffragiū mittebať tacito iureiurādo aſtringebať perfectis modo ſacris, nec preciū, nec gratiam antiquius ſalute reipublicæ habiturum.

Non potuiſſe offendi deos Paridis adulterio, qđ inter ipſos traditur frequentatum. Cap. III.

NVLLA itaq́ cauſa eſt, quare dij, quibus, ut dicunt, ſteterat illud imperiū, cū à Græcis præualentib. pro-

f a beutur

bentur uicti, Troianis peieratibus fingatur irati.[a] Nec adulterio Paridis, ut rurſus à quibuſdam defenduntur, ut Troiā deſererēt, ſuccenſuerūt. Autores enim doctoreſq́; peccatorū eſſe aſſolent, nō ultores.[b] Vrbem Romā, inquit Saluſtius, ſicuti ego accepi, condidēre atq; habuēre initio Troiani: qui Ænea duce profugi, incertis ſedibus uagabantur. Si ergo adulteriū Paridis uindicandū numina cenſuerūt, aut magis in Troianis, aut etiā in Romanis puniendū fuit,[c] quia Æneæ mater hoc fecit. Sed quomodo in illo illud flagitiū oderāt, qui in ſua ſocia Venere nō oderant, ut alia omittā, quod cū Anchiſe cōmiſerat, ex quo[d] Æneā pepererat? An quia illud factū eſt, indignante Menelao, illud aūt, cōcedente[e] Vulcano? Dij enim, credo, non zelāt cōiuges ſuas, uſq; adeò ut eas etiā cum hominibus dignēnt habere cōmunes. Irridere fabulas fortaſsis exiſtimor: nec grauiter agere tāti pōderis cauſam. Nō ergo credamus, ſi placet, Æneā fuiſſe Veneris filiū. Ecce cōcedo,[f] ſi nec Romulum Martis.[g] Si aūt illud, cur nō & illud? An deos fas eſt hominibus fœminis, mares autē homines deabus miſceri nefas? Dura, uel potius non credenda conditio,[h] quod ex iure Veneris in concubitu Marti licuit, hoc in iure ſuo ipſi Veneri non licere. At utrumq; firmatū eſt autoritate Romana. Necq; enim minus credidit recentior[i] Cæſar[k] auiam Venerem, q̃ patrem[l] antiquior Romulus Martem.

L. VIVES.

A Dulterio[a] Paridis.] Hoc opinor omnibus & lippis notum & tonſoribus eſſe, ut inquit ille. Nemo neſcit, bellum Troianum natum eſſe, q̃ Alexander Paris Helenam Menelai uxorem rapuerit. [b] Vrbem Romam.] Quo tempore & à qoibus condita fuerit Roma, Dionyſius, Solinus, Plutarchus, & alij permulti, multa & longè diuerſiſsima referunt. Ab eis petat, qui hæc fuſè uoluerit cognoſcere.[c] Quia Aeneę mater.] Veneris lenocinio uſus eſt Paris in Helena rapienda. Hoc enim munere Venus in iudicio deatū de forma Paridem iudicem corrupit. [d] Aeneam.] Anchiſæ & Veneris fuit filius. Vergilius:

Tu'ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchiſa
Alma Venus Phrygiaa genuit Simoëtis ad undas?

Et Lucretius:

Aeneadum genitrix hominum, diuumq́; uoluptaa
Alma Venus.—

Romuli pater. [e] Vulcano.] Qui maritus erat Veneris. [f] Si nec Romolū Martis.] Dionyſ. Halicarnaſſ. ad Martia lucū cūm Ilia Veſtalis uirgo iſſet aquæ putę hauriendæ gratia, in tēplo cōpreſſa eſt. Sunt qui putent ab aliquo ex procis: alij ab Amulio ipſo patruo dicūt armato, alij à genio loci. hæc ille. Ego uerò & Romulū militis cuiuſ-

A piā fuiſſe filiū credo, & Aeneā alicuius ſcorti. Et q̄a milites ſub Marte eſſe ſunt exiſtimati, & ſcorta ſub Venere: idcirco Romuli pater mars, Aeneæ mater Venua eſt dicta. Quæ fuerit Aeneæ mater uera, hæc eſt una ex ineptis illis & ſtultis grāmaticorū quęſtiunculis, de quibus diſputari in illis quatuor milibus Didymi uoluminib. Seneca ſcribit. [g] Si autem illud, cur non & illud?] Pro hoc & illud, Græco more, uel etiā Latino: ſed poeticè magis, quā oratoriè.[h] Quod ex iure Veneris.] Occulta deriſio, ſed faceta. Mars Venerem adulteratus eſt. hoc licuit Marti in iure Veneris, hoc eſt, in ratione concubitus & libidinis, quæ ſunt ſob Venere: cur nō idem in libidine ipſa & luxuria licebit ipſi Veneri, quæ eſt earom domina? quod licet alienis beneficio Veneris, cur Veneri nō permitteretur in ſuo libidinoſo regno tam liberè uerſari, q̄ alijs id quod eſt Veneris permittit, & quidem á Venere ipſa? [i] Cæſar.] Hic gentis erat Iuliæ, quæ in Iulum Aeneæ filium genus referebat, & per B Iulum in Venerē. Iulia gens ex Alba longa in urbem à Tullo rege traducta eſt, & inter patritias allecta. Idcirco Cæſar dictator templum Veneri ſtruxit, quod Veneris genitricis appellauit. Idem Cæſar ipſe apud Tranquillum: Amitæ, inquit, meæ Iuliæ maternū genus ab regibus ortum, paternū cum dijs immortalibus cōiunctū eſt. nam ab Anco Martio ſunt Martij reges, quo nomine fuit mater: à Venere Iulij, cuius gentis familia eſt noſtra. [k] Auiam.] Pro quauis progenitrice poſuit: ut fit ſæpe. [l] Antiquior.] Antiquior Romulus, & recentior Cæſar, propter tempora quibus uixerunt: inter quos ſexcentum anni & plures interfluxēre.

Aeneæ mater.

Grammaticorum ſtultæ quæſtiunculæ.

Cæſaris genus.

De ſententia Varronis, qua utile eſſe dixerit, ut ſe homines ex dijs genitos mentiantur. Cap. IIII.

C DIXERIT aliquis: Ita'ne tu iſta credis? Ego uerò iſta non credo. nam & uir doctiſsimus eorum Varro falſa hæc eſſe, quamuis non audenter, necq; fidenter, penè tamen fatetur. Sed[a] utile eſſe ciuitatibus dicit, ut ſe uiri fortes, etiam ſi falſum ſit, ex dijs genitos eſſe credāt: ut eo modo animus humanus uelut diuinæ ſtirpis fiduciam gerens, res magnas aggrediendas præſumat audacius, agat uehementius, & ob hoc impleat ipſa ſecuritate felicius. Quæ Varronis ſententia expreſſa, ut potui, meis uerbis, cernis quàm latum locum aperiat falſitati: ubi intelligamus plura iam ſacra & D quaſi religioſa potuiſſe confingi, ubi putata ſunt ciuibus etiam de ipſis dijs prodeſſe mendacia. Sed utrum potuerit Venus ex concubitu Anchiſæ Æneam parere, uel Mars ex Syluiæ concubitu[b] filiæ Numitoris Romulum gignere, in medio relinquamus. Nam penè talis quæſtio etiam de Scripturis noſtris oboritur, qua quæritur, utrū præuaricatores angeli cum filiabus hominum concubuerint: unde natis gigantibus, id eſt, nimium grandibus ac fortibus uiris, tunc terra completa. Gen. 6.

Vtile

L. VIVES.

Vtile exiſtimari, diuino ſemine ſatum.

VTile[a] eſſe ciuitatibus.] Ipſis etiã qui fingunt utilius, quo populis utant̃ ſecundioribus. Sic Scipio nunquam eleuari illam hominũ exiſtimationẽ uoluit, quòd diuino ſemine ortus eſſet: & apud Lucianum Alexander utile ſibi ad res gerendas dicit fuiſſe, quòd filius Iouis Ammonis ſit habitus. Timebatur enim, nec aliꝗs ipſi repugnare audebat, nẽpe quẽ crederet deũ: [illegible], inquit, [illegible]. [b] Filiæ Nomitoris.] Numitor Procæ Albanorum regis filius fuit, Amulij frater. Et quidem natu maior, ſed iniuria fratris priuatus uixit, Amulio regnum per uim & dolum occupante. Numitor filium habuit Lauſum & filiã Rheam, ſiue Iliam Syluiam. Puer eſt occiſus, puella Vaſtalibus ab Amulio præfecta eſt, ut obtentu religionis prole perpetuò careret: quæ tamen gemellos, ut dixi, Romulum & Remum ex incerto patre edidit.

Numitor, & eius liberi.

Nõ ꝓbari, quòd dij adulteriũ Paridis punierint, quod in matre Romuli non ulti ſunt. Cap. V.

PROINDE ad utrunque interim modò noſtra diſputatio referatur. Si enim uera ſunt, quæ apud illos de matre Æneæ & de patre Romuli lectitantur, quomodo poſſunt dijs adulteria diſplicere hominum, quæ in ipſis concorditer ferunt? Si aũt falſa ſunt, nec ſic quidẽ poſſunt iraſci ueris adulterijs humanis, qui etiam falſis delectantur ſuis. Huc accedit, quoniam ſi illud de Marte nõ creditur, ut hoc quoque de Venere non credatur. Nullo igitur diuini concubitus obtentu matris Romuli cauſa defenditur. Fuit autem ſacerdos Syluia Veſtalis, & ideo dij magis in Romanos ſacrilegũ illud flagitium, quàm in Troianos Paridis adulterium uindicare debuerunt.[a] Nam & ipſi Romani antiqui in ſtupro detectas Veſtales ſacerdotes, uiuas etiam defodiebant: [b] adulteras autem fœminas, quamuis aliqua damnatione, nulla tamẽ morte plectebant: uſque adeò grauius quæ putabant adyta diuina, quàm humana cubilia uindicabant.

L. VIVES.

Veſtalis uirginis ſuppliciũ.

NAm[a] & ipſi Romani.] Si qua Veſtalis leuiter deliquerat, uerberibus à pont. max. cædebat̃: ſin parum pudicè caſtitatem habuerat, ſtuprique cõuicta erat, ſandapila ad portam Collinam efferebatur, tanquam mortua, cum luctu propinquorũ & neceſſariorum, ſequentibus pontificibus alijsque ſacerdotibus in mœſto ſilentio. Iuxta portam locus eſt ſubterraneus, ad quem ſcalis deſcenditur, in eum uirgo demittebatur ſola, tollebanturque ſcalæ, & occludebat̃ locus undique, ubi ne fame uideret̃ enecta, panis, lactis & olei aliquantum ponebatur, ſimul & ardens lucerna: quibus perfectis diſcedebant ſacerdotes, atque eo die iuſtitiũ erat in urbe, & mœror pauorque nõ exiguus: præſertim quòd magnum aliquod malum ſuppliciũ Veſtalis uirginis ciuitati atque imperio portendere arbitra

A bantur. Qualis eſſe Veſtalis uirgo, & quid facere debeat, cùm alij, tum Gellius recenſet fuſe libro Noctiũ Atticarum primo. [b] Adulteras autem fœminas.] Ante Cæſarem Auguſtum nihil legibus in adulteros eſt cautum. Nemo enim, quod equidem ſciã, cauſam de adulterio dixit. Nam Clodius de pollutis ſacris Bonæ deæ, non de adulterio eſt poſtulatus: non prætermiſſuris id crimen inimicis, ſi lege eſſet aliquid de eo conſtitutum. Primus Auguſtus legem tulit de adulterijs Iuliam, ſed in uiros, & de pudicitia in fœminas, ſed non ita graui adiecta pœna: quanquam poſtea in utrunque ſexum data eſt actio adulterij grauiore pœna addita, ut uidere eſt ex reſponſis Cæſarum in Codice Iuſtiniani, & quadrageſimoſeptimo Pandectarum. Dionyſius in Antiquitatibus ſcribit, legem contra adulteros iam initio urbis ab ipſo Romulo fuiſſe latam: quod credo dictũ eſſe ab eo in hiſtoria [illegible], ut alia non pauca.

Adulteriorum lex nulla ante Cæſarem.

Lex Iulia.

B De parricidio Romuli, quod dij non uindicarunt. Cap. VI.

ALIVD adijcio, quia ſi eo uſque peccata hominum illis numinibus diſplicerent, ut offenſi Paridis facto deſertam Troiam ferro ignique domarent, magis eos contra Romanos moueret Romuli frater occiſus, quã contra Troianos Græcus maritus illuſus: magis irritaret [a] parricidiũ naſcentis, quàm regnantis adulterium ciuitatis. Nec ad cauſam, quam nũc agimus, intereſt, C [b] utrum hoc fieri Romulus iuſſerit, aut Romulus fecerit, quod multi impudentia negant, multi pudore dubitant, multi dolore diſſimulant. Nec nos itaque in ea re diligentius requirenda per multorum ſcriptorum perpenſa teſtimonia demoremur. Romuli fratrem palàm conſtat occiſum: nõ ab hoſtibus, nõ ab alienis. Si autem perpetrauit aut imperauit hoc Romulus, magis ipſe fuit Romanorum, quàm Paris Troianorum caput. Cur igitur Troianis iram deorum prouocauit ille alienæ coniugis raptor, & [c] eo- D rundem deorum tutelam Romanis inuitauit iſte ſui fratris extinctor? Si autem illud ſcelus à facto imperioque Romuli alienũ eſt, quoniam debuit utique uindicari, tota hoc illa ciuitas fecit, quòd tota conſenſit: & non iam fratrem, ſed patrem, quod peius eſt, occidit. Vterque enim fuit cõditor, ubi alter ſcelere ablatus nõ permiſſus eſt eſſe regnator. Non eſt, ut arbitror, quod dicatur quid mali Troia meruerit, ut eam dij desererent, quo poſſet extingui: & quid boni Roma, ut eam dij inhabitarẽt, quo poſſet augeri, niſi quòd uicti inde fugerunt, & ſe ad iſtos quos pariter deciperent, contulerunt? Imò uerò & illic manſerunt, ad eos more ſuo decipiẽdos,

qui rurſus eaſdem terras habitarent, & hic eaſdem artes fallaciæ ſuæ, magis etiam exercendo, maioribus honoribus glorіati ſunt.

L. VIVES.

Parricidium. Parricidium [a].] Non patris ſolùm mors, ſed paris quoque, niſi quis uelit dicere, quaſi patratio cædis. *Lex Numæ.* Lex eſt Numæ antiquiſsima: Si quis liberum hominem morti ſciens duit, parricida eſto. [b] Verũ hoc fieri.] Sunt qui tradant Remũ in cõtentione de regno, cùm utraque pars ſuum ducem regem cõſalutaſſet, uentumque eſſet ad manus, eſſe in pugna occiſum: *Remi mors.* à Romulo, an à quoquã altero, parũ conſtat. Alij, & quidẽ plures, à Fabio tribuno celerũ Romuli cæſum aiunt, quòd noua & humilia urbis mœnia etiã cum irriſione trãſiliſſet: peractamque cædem Romulo imperãte. Quod factum Cicero impium & inhumanũ fuiſſe iudicat. Sic enim tertio Off. inquit: Atque in eo rege, qui urbẽ cõdidit, ita nõ eſt. Species enim utilitatis pepulit animum eius: cui cùm uiſum eſſet utilius ſe ſolum, quàm cum altero regnare, fratrem intercmit. Omiſit hic & pietatẽ, & humanitatem: ut quod utile uidebatur, neque erat, aſſequi poſſet: & tamen muri cauſam appoſuit ſpeciẽ honeſtatis, nec probabilẽ, nec ſanè idoneam. Peccauit igitur, pace uel Quirini uel Romuli dixerim. [c] Eorundem deorum.] Quia à Troia Lauinium primũ per Aeneã, hinc Albam per Aſcanium ſunt tranſlati. Ex Alba Romanis per Romulum conſenſu Numitoris cõmunicati: hinc per Tullum omnino traducti Romam.

De euerſione Ilij, quod dux Marij Fimbria excidit. Cap. VII.

CERTE [a] enim [b] ciuilibus iam bellis ſcatentibus, quid miſerum cõmiſerat Ilium, ut [c] à Fimbria [d] Marianarum partium homine peſsimo, euerteretur, multò [e] ferocius atque crudelius, quàm olim à Græcis? Nam tunc & multi inde fugerũt, & multi captiuati ſaltem in ſeruitute uixerunt. Porrò autem Fimbria prius edictum propoſuit, ne cui parceretur: atque urbem totam cunctoſque in ea homines incendio concremauit. Hoc meruit Ilium, non à Græcis, quos ſua irritauerat iniquitate, ſed à Romanis, quos ſua calamitate propagauerat: dijs illis cõmunibus ad hæc repellenda nihil iuuantibus: ſiue, quod uerum eſt, nihil ualentibus. Nunquid & tunc abſceſsêre omnes adytis ariſque relictis dij, quibus illud oppidum ſteterat, poſt antiquos Græcorũ ignes ruinaſque reparatum? Si autem abſceſſerant, cauſam requiro: & oppidanorum quidem quanto inuenio meliorẽ, tanto deteriorem deorũ. Illi enim contra Fimbriã portas clauſerãt, ut Syllæ ſeruarẽt integrã ciuitatem: hic eos iratus incẽdit, uel potius penitùs extinxit. [f] Adhuc aũt meliorũ partiũ ciuiliũ Sylla dux fuit, adhuc armis remp. recuperare mo- *Meliorũ partium quàm Marius.*

A liebatur. Horũ bonorũ initiorũ nondũ malos euentus habuit. Quid ergo melius ciues illius urbis facere potuerunt? quid honeſtius? quid fidelius? quid Romana parẽtela dignius, quàm meliori cauſæ Romanorũ ciuitatẽ ſeruare, & contra parricidã Romanæ reipub. portas claudere? At hoc eis in quantũ exitiũ uerterit, attendant defenſores deorũ. Deſeruerint dij adulteros, Iliumque flãmis Græcorũ reliquerint, ut ex eius cineribus Roma caſtior naſceretur: cur & poſtea deſeruerũt eandẽ ciuitatẽ Romanis cognatã, nõ rebellantẽ aduerſus Romã nobilẽ filiam, ſed iuſtioribus B eius partibus fidem conſtantiſsimam piiſsimamque ſeruantẽ, eamque delendã reliquerũt, non Græcorũ uiris fortibus, ſed uiro ſpurciſsimo Romanorũ? Aut ſi diſplicebat dijs cauſa partiũ Syllanarũ, cui ſeruãtes urbẽ miſeri portas clauſerant, cur eidem Syllæ tanta bona promittebãt, & prænunciabãt? An & hinc agnoſcuntur adulatores feliciũ, potius quàm infeliciũ defenſores? Non ergo Ilium etiam tunc ab eis, cùm dereretur, euerſum eſt. Nam dæmones ad decipiendũ ſemper uigilantiſsimi, quod potuerũt, fecerunt. [g] Euerſis quippe C & incenſis omnibus cum oppido ſimulachris, ſolum Mineruæ ſimulachrũ ſub tanta ruina templi illius, ut ſcribit Liuius, integrum ſtetiſſe perhibetur. Non ut diceretur: Dij patrij, quorũ ſemper ſub numine Troia eſt, ad eorum laudem: ſed ne diceretur, Exceſſêre omnes adytis ariſque relictis, dij, ad eorum defenſionem. Illud enim poſſe permiſsi ſunt, non unde probarentur potentes, ſed unde præſentes conuincerentur. *Dæmones ad decipiendum uigilantiſsimi.*

L. VIVES.

D CErtè [a] enim.] Mortuo Caio Mario in ſeptimo ſuo conſulatu, C. Cinna P. Valeriũ Flaccum ſibi collegam ſubrogauit, cui & Aſiam prouinciam, quam tunc Sylla cũ imperio tenebat, mandauit duabus legionibus attributis. Hic Flaccus tum auaricia, qua nihil peius odit exercitus, tum alijs uitijs militib. inuiſus, à C. Fimbria legato Nicomediæ interemptus eſt. Imperiumque ipſe Fimbria cõſenſu militari occupauit, bellumque cũ Mithridate geſsit ſatis feliciter, ac parũ abfuit, quo minus obſeſſum Pergami caperet: cũque in Phrygia ductaret exercitum, cognouiſſetque Ilienſes Syllæ partes ſequi, per dolũ in urbem admiſſus, ut Appianus ſcribit, ſeu ui capta urbe, ut Liuius, ciues & urbem totam crudeliter perdidit, nullis neque ſacris, neque profanis parcens, annis mille & quinquaginta poſtea quam à Græcis erat deleta. [b] Ciuilibus iam bellis.] Poſt primum bellum ciuile Marianum, antequã Sylla in Italiam rediret, & partes omnino deleret. [c] A [d] Fimbria.] Fuit hic perditiſsimæ audaciæ homo, & ad quoduis facinus diſignandũ accõmodatiſsimus, qui Craſ- *C. Fimbria.*

ſum

ſum interemit, quiq; in funere C. Marij Q. Scæuolã olĩ ornatiſsimũ & ſanctiſsimũ uulnerandũ curauit. Et ubi ferrũ nõ altè in corpus deſcẽdiſſe accepiſſet, diẽ illi dixit. Admirantibus cũctis, quòd pontifex maximus optimum totius ciuitatis ciuem accuſaret, & crimẽ expectantibus: dixit, ſe illum accuſare, quòd non totum telum corpore excepiſſet. Cicero eſt autor pro Roſcio Amerino. [d] Marianarum.] Cinnarum potius. Sed tota illa factio Syllæ aduerſa, dicta eſt Mariana.

[e] Ferocius.] Appianus ſcribit in Mithridatico, poſtridie eius diei quo Ilium conflagrauit, Fimbriam ipſum ſuis oculis om̃ia diligenter eſſe ſcrutatũ, nunqd ſupereſſet integrũ, ut illud quoq; dirueret & incenderet. Ita nullum Ilienſe domicilium, nullũ templum, ac ne ſtatua quidem ulla ſuperfuit. [f] Adhuc autem meliorum partiũ.] Saluſtius in Catilinario: Noſtra memoria uictor Sylla, cùm Damaſippum, & alios huiuſce modi, qui malo reipublicæ creuerant, iugulari iuſsit, quis non factum eius laudabat: homines ſceleſtos, factioſos, qui ſeditionibus rempublicam exagitauerant, meritò necatos aiebant. Sed ea res magnę initium cladis fuit. Et ante L. Sylla armis recepta republica ex bonis initijs malos euentus habuit. Quod dictum Auguſtinus tangit. [g] Euerſis quippe.] Appianus etiam & Iulius Obſequens ſcribunt, Palladium inuentũ eſſe illæſum poſt incendium. Seruius in ſecũdo Aeneid. oſtenſum dicit à Fimbria, & Romam aduectum. Ego quidem demiror, ſi iſtud idẽ eſt Palladiũ illud uetus Troianum, quod ab Aenea in Italiam portatum eſſe dicũt cum magnis dijs, & poſt Albam deletam collocatũ ab Hoſtilio rege in æde Veſtæ: quæ cùm deflagraret, Metellus pontifex maximus Palladium ex incendio rapuit, ob quod factũ magni ſunt illi poſtea honores habiti, idq; ſub recentem Rom. & Carthagineñ. pacem, primo Punico pfecto bello, ante Fimbriã plus centũ & quinquaginta annis. Nõ deſunt qui putẽt Aeneam, relicto ſocijs Latinorum regno, in Phrygiam rediſſe cum Palladio: quorum opinio reiecta eſt à nobis alio loco. Verùm Lacedæmonij quoq; credebant ſe Palladiũ illud Troianũ prope Leucippidarũ templum habere: quod Temon quidã decepto Ergiæo uno ex pſapia Diomedis, Argis ſurripuit, detulitq; Lacedæmonẽ. ad qđ ſeruandum Lacedæmones oraculo admoniti, Vlyſsi heroũ erexerũt. Sed id Palladiũ eſt, quod diximus ab Vlyſſe & Diomede raptũ bello Troiano. Seruius multa Palladia ſimilia eſſe à Mamurrio fabro facta, ne illud uerũ cognoſceret. Qua in re lapſum memoria Seruiũ non dubium eſt, & pro ancylibus poſuiſſe Palladia. — *Palladium.*

An debuerit dijs Iliacis Roma cõmitti. Ca. VIII.

Diis itaque Iliacis poſt Troiæ ipſius documentum, qua tandẽ prudẽtia Roma cuſtodienda commiſſa eſt? Dixerit quiſpiam, iam eos Romæ habitare ſolitos, quando expugnante Fimbria cecidit Ilium. Vnde ergo ſtetit Mineruæ ſimulachrum? Deinde ſi apud Romam erant, quãdo Fimbria deleuit Ilium, fortaſſe apud Ilium erant, quando à Gallis ipſa Roma capta & incẽſa eſt. Sed ut ſunt auditu acutiſsimi, motuq; celerrimi, ad uocẽ anſeris citò redierũt, ut ſaltẽ Capitolinũ collẽ, qui remanſerat, tuerentur. Cæterùm ad alia defendenda ſerius ſunt redire commoniti.

An illam pacem, quæ ſub Numæ regno fuit, deos præſtitiſſe credendum ſit. Cap. IX.

A Hi etiam Numam Pompiliũ ſucceſſorem Romuli adiuuiſſe creduntur, ut toto regni ſui tempore pacem haberet, & [a] Iani portas, quæ bellis patére aſſolent, clauderet: eo merito ſcilicet, quo Romanis multa ſacra conſtituit. Illi uerò homini pro tanto ocio gratulandum fuit, ſi modò id rebus ſalubribus ſciſſet impẽdere, & perniciosiſsima ſecuritate neglecta, Deum uerum uera pietate perquirere. Nunc autem B non ei dij contulerunt illud ocium: ſed eum minus fortaſſe decepiſſent, ſi ocioſum minimè reperiſſent. Quanto enĩ minus eum occupatum inuenerunt, tanto magis ipſi occupauerunt. Nam quid ille molitus ſit, & quibus artibus deos tales ſibi, uel ciuitati conſociare potuerit, Varro pdit. Quòd ſi Domino placuerit, ſuo diligẽtius diſſeretur loco. Modò autem quia de beneficijs eorum quæſtio eſt, magnũ beneficium eſt pax: ſed [b] Dei ueri beneficiũ eſt plerunq; etiam ſicut ſol, ſicut pluuia, uitæq; alia ſubſidia ſuper ingratos, & nequam. Sed ſi hoc tam magnũ bonum dij illi Romæ uel Pompilio contuC lerunt, cur imperio Romano per ipſa tempora laudabilia id nunquam poſtea præſtiterunt? An utiliora erant ſacra, cùm inſtituerentur, quàm cùm inſtituta celebrarentur? Atqui tunc nondum erant, ſed ut eſſent, addebant: poſtea uerò iam erant, quæ ut prodeſſent, cuſtodiebant. Quid ergo eſt, quòd illi quadragintatres: uel, ut alij uolũt, triginta nouem anni in tanta pace tranſacti ſunt, regnante Numa: & poſtea ſacris inſtitutis, dijsq; ipſis, qui eiſdem ſacris fuerant inuitati, iam præſidibus atq; tutoribus, uix poſt tam multos annos ab Vrbe condita uſq; ad D Auguſtũ [c] unus pro magno miraculo commemoratur annus poſt primũ bellum Punicum, quo belli portas Romani claudere potuerunt?

Pax indignis etiã confertur.

Pax 43, uel 39 annorum ſub Numa.

L. VIVES.

Et [a] Iani portas.] Iani, cuius aperta porta belli erat ſignum, clauſa pacis undiq; cum populo Romano. Hunc ad infimum Argiletũ Numa Pompilius inſtituit monumentum pugnæ cum Sabinis, in qua magna uis aquæ per eam portã erumpens Romanis accedentibus auxiliata eſt. Ideo ſtatutũ, ut uelut ad opem ferendam reſeratus eſſet bello Ianus. Macrobius primo Saturnal. Eam portã primus ipſe q ædificarat, clauſit. Secũdò Manlius poſt primũ Punicum bellum. Tertius Octauius Auguſtus. Liuius lib. 1. [b] Dei ueri — *Ianus.*

beneficiū eſt.] Ideo Chriſtus ſeruator noſter eam pacē ſuis diſcipulis impartitur, quā mundus dare non poteſt. [c] Vnus pro magno miraculo.] T. Manlio Torquato, & C. Attilio Coſs. ſi Eutropio credis, hiſtorico non malo. Hi conſules poſtquam de Sardis triumpharūt, pace undiq; terra & mari parta, Ianum Quirinum clauſerunt, quod poſt mēſes aliquot eſt rurſum reſeratum, A. L. Poſthumio Albino, & Cn. Fuluio Centimalo, uel ut alij, Sp. Carbilio Coſs. bello Illyrico. A

An optandum fuerit, quòd tanta bellorum rabie Romanorum augeretur imperiū, cùm eo ſtudio quo ſub Numa auctū eſt, & quietum eſſe potuit & tutum. Cap. x.

An reſpondent, ꝙ niſi aſsiduis, ſibiq; continuò ſuccedentibus bellis Romanum imperium tam longè lateq; non poſſet augeri, & tam grandi gloria diffamari? B Idonea uerò cauſa, ut magnum eſſet imperium, cur eſſe deberet inquietū? Nónne in corporibus hominum ſatius eſt modicam ſtaturā cum ſanitate habere, ꝗ ad molem aliquam giganteā perpetuis afflictionibus peruenire? nec cùm perueneris, requieſcere: ſed quanto grandioribus membris, tanto maioribus agitari malis? Quid autem mali eſſet, ac non potius plurimum boni, ſi ea tempora perdurarent, quæ perſtrinxit Saluſtius, ubi ait: Igitur initio reges ([a] nam in terris nomē imperij id primum fuit,) diuerſi: pars ingenium, alij corpus exercebant: etiam tum uita hominum ſine cupiditate agitabatur, ſua cuiq; ſatis placebāt? C Aut ut tam multum augeretur imperium, debuit fieri quod Vergilius deteſtatur, dicens:

Regum primorum ſtudia.

[b] *Deterior donec paulatim ac decolor ætas,*
Et belli rabies, & amor ſucceßit habendi?

Sed planè pro tantis bellis ſuſceptis & geſtis, iuſta defenſio Romanorum eſt: quòd irruentibus ſibi importunè inimicis reſiſtere cogebat, non auiditas adipiſcendæ laudis D humanæ, ſed neceſsitas tuendæ ſalutis & libertatis. Ita ſit planè. Nam poſtquam res eorum, ſicut ſcribit ipſe Saluſtius, legibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisq; pollens uidebatur, ſicuti pleraque mortalium habētur, inuidia ex opulentia orta eſt. Igitur reges populiq; finitimi bello eos tentare, pauci ex amicis auxilio eſſe. Nam cæteri metu perculſi longè à periculis aberant. At Romani domi militiæq; intenti feſtinare, parare, alius alium hortari, hoſtibus obuiam ire: libertatem, patriam, parentesq; armis tegere. Pòſt ubi pericula uirtute propulerant, ſocijs atq; amicis auxilia portabant, magisq; dandis quàm accipiēdis beneficijs amicicias parabant. Decenter his artibus Roma creuit. Sed regnante Numa, ut tam longa pax eſſet, utrum irruebant improbi, belloq; tentabant: an nihil eorum fiebat, ut poſſet pax illa perſiſtere? Si enī bellis etiam tum Roma laceſſebatur, nec armis arma obuia ferebantur: quibus modis agebatur, ut nulla pugna ſuperati, nullo Martio impetu territi ſedarentur inimici: his modis ſemper ageretur, ut ſemper Roma clauſis Iani portis pacata regnaret. Quòd ſi in poteſtate nō fuit, non ergo Roma pacem habuit, quādiu dij eorum, ſed quamdiu homines finitimi circumquaq; uoluerunt: qui eam nullo bello prouocauerunt: [c] niſi fortè dij tales etiam id homini uendere audebūt, quod alius homo uoluit ſiue noluit. Intereſt quidem iam uitio proprio malas mentes quatenus ſinantur iſti dæmones uel terrere uel excitare. Sed ſi ſemper hoc poſſent, nec alia ſecretiore poteſtate contra eorum conatum ſæpe aliter ageretur, ſemper in poteſtate haberent pacem bellicásque uictorias: quæ ſemper ferè per humanorum animorum motus accidunt.

L. VIVES.

Nam [a] in terris nomen imperij.] Sic etiam Iuſtinus in primo, Herodotus, & Plinius. Hoc inſtitutum in Aegypto primùm repertum: apud quos Menes primus rex fuerit, referunt. Quanquam ante hunc regnaſſe Oſiridem & Horū, & alios nonnullos deos, Diodorus perhibet. Noſtræ ſacræ literę Nembroth filium Chuſi, primum regem fuiſſe perhibent, & Babylone imperaſſe. [b] Deterior donec.] Quinque hominū ætates Heſiodus finxit in Opere, cui titulus ἔργα καὶ ἡμέραι: quem locum hunc in modum orditur,

Rex primus.

—— θνητοί τ᾽ ἄνθρωποι
χρύσεον μὲν πρώτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
ἀθάνατοι ποίησαν ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχοντες.
οἳ μὲν ἐπὶ κρόνου ἦσαν.——

Hunc ſecuti ſunt Vergilius, Ouidius, & reliqui poetæ. Primam ætatem aiunt fuiſſe auream ſub Saturno, ſine bellis, magna concordia generis humani: ſine litibus, ſine querelis: quæ Saturnia tempora nominantur. Altera eſt argentea, ſub Ioue: cùm bella pullulaſcerent, & curæ, & fraudes, & odia. Tertia eſt ænea, cū genus mortaliū totum undiq; bellis concuteret, cruentaq; eſſent omnia. Quarta heroū ſemideorū, quorū animi iuſticię quidē erāt dediti, ſed inſano ardore belligerādi flagrabāt. Quinta eſt ferrea, in qua nullus malorū eſt modꝰ, cūcta ſeſe uelut effractis carceribus in genus humanū ſimul effuderūt, apertę fraudes aperta odia & bella capitalia, cædes, rapinæ, incēdia uaſtationes. [c] Niſi fortè dij tales uēdere.] Niſi fortè iā mali ac impudentes ſint illi dij, ut ꝓ beneficio id uendant hominibus, quod ex uoluntate cuiuſquā eſt profectū, & pro eo tāquam à ſe dato

Hominum quinq; ætates.

dato gratiam repoſcā : cùm ſit potius muneris alieni. Interpres noſter, quia figuram illam loquendi non intellexit, effutijt quod ipſi primùm uenit in mentem, & ſuper illo uelut ſaxeo fundamento conſtruxit mirū de uendendo ędificium, & de poteſtate dęmonū, & de affectibus humanis: ex ſimilibus initijs maxima pars eorum quę Philoſophi & Theologi in ſcholis nugant, eſt orta. Commēti ſunt uidelicet mira ſomnia ſuper his locis uel Ariſtotelis, uel ſacrorum ſcriptorum, quę nō intelligebāt: felices architecti, quorū ſtructura ad cælum uſq; erecta elegantiſsima & fortiſsima credit, cuius eſt fumus pro fundamento.

A

De ſimulachro Cumani Apollinis, cuius fletus creditus eſt cladem Græcorum, quibus opitulari non poterat, indicare. Cap. XI.

QVAS tamen plerunq; contra eorū fieri uoluntatē, non ſolùm fabulæ multa mentiētes, & uix ueri aliqd uel indicantes, uel ſignificantes, ſed etiā ipſa Romana confitet hiſtoria.[a] Neque enī aliunde Apollo ille Cumanus, cùm aduerſus Achęos [b] regemq; Ariſtonicum à Romanis bellaretur, quatriduo fleuiſſe nunciatus eſt: quo prodigio haruſpices territi, cū id ſimulachrū in mare putauiſſent eſſe projciendū, Cumani ſenes interceſſerūt, atq; retulerunt tale prodigiū, [c] & Antiochi, [d] & Perſidis bello in eodē apparuiſſe figmēto. & qa Romanis feliciter proueniſſet, ex ſenatuſcōſulto eidem Apollini ſua dona eſſe miſſa, teſtati ſunt. Tunc uerò peritiores acciti haruſpices reſponderunt, ſimulachri Apollinis fletū ideo proſperū eſſe Romanis, quoniam [e] Cumę colonia Gręca eſſet, ſuiſq; terris unde accitus eſſet, id eſt, ipſi Græciæ luctum & cladē Apollinē ſignificaſſe plorantē. Deinde mox regem Ariſtonicū uictum & captū eſſe, nunciatū eſt, quē uinci utiq; Apollo nolebat & dolebat: & hoc ſui lapidis etiam lachrymis indicabat. Vnde non uſquequaq; incongruè, quāuis fabuloſis, tamē ueritatis ſimilibus, mores dæmonum deſcribuntur carminibus poetarū. Nam Camillā Diana doluit apud Vergiliū: & Pallantem moriturum Hercules fleuit. Hinc fortaſsis & Numa Pompilius pace abundans, ſed quo donante neſciens, nec requirens: cùm cogitaret ocioſus, quibus nam dijs tuendā Romanā ſalutem regnumq; cōmitteret: nec uerū illū atq; omnipotentē ſummū Deū curare opinaretur iſta terrena: atq; recoleret Troianos deos, quos Æneas aduexerat: neq; Troianum, neq; Lauinienſe ab ipſo Ænea conditum regnum diu conſeruare potuiſſe, alios prouidendos exiſtimauit, quos illis prioribus, ſiue qui cum Romulo iam Romā tranſierant, ſiue quando Alba euerſa fuerant tranſituri, uel tanquā fugitiuis cuſtodes adhiberet, uel tanquam inualidis adiutores.

L. VIVES.

NEq; [a] enim aliunde Apollo ille Cumanus.] Attalus Aſiæ rex teſtamento populum Romanū heredem fecerat regni. Id Ariſtonicus Eumenis Attali fratris filius ex concubina genitus, præoccupauit: hinc bellum eſt ei indictū: miſſus eò Licinius Craſſus cos. & pont. max. uictus eſt ab Ariſtonico. M. Perpenna conſul inſequētis anni, audita Craſsi fortuna, magnis itineribus in Aſiam uenit, uictumq; acie Ariſtonicum fame domitum, in deditionē Stratonicæ, quò poſt prælium cōfugerat, cepit, Romamq; miſit. Romanis Nicomedes Bithynię, Mithridates Pōti, Ariarathes Cappadociæ, Pylemænes Paphlagoniæ, reges fauebāt: Ariſtonico Achaia. *Ariſtonicus.* [b] Regemq; Ariſtonicum.] Hæc Apollinis lachrymatio contigit Appio Claudio, M. Perpenna coss. ut Iulius Obſequens narrat in fragmēto libri De prodigijs. Inquit enim: Ap. Claudio, M. Perpenna coss. Publius Craſſus aduerſus Ariſtonicum dimicans occiſus. Apollinis ſimulachrum lachrymauit per quatriduum. Vates portenderūt Græciæ fore exitium, unde deductum eſſet: ſacrificatum tum à Romanis, donaq; in tēplo poſita. Hæc ille. *Craſſus occiſus.* Fletus ſimulachrorū malum aliquod prænūciabant his quibus fauerent, ut fletus Iunonis Soſpitæ Lauinij L. Aemilio Paulo, Cn. Bebio Pamphilo cos. ingens peſtilentia ſecuta. Sic Lucanus in Prodigijs bellorum ciuilium: Indigētes fleuiſſe deos, orbiſq; laborem Teſtatos ſudore lares. *Sudantes dij.*

C

[c] Et Antiochi.] Syriæ regis, quem L. Cornelius Scipio Africani frater, uicit. Liuius iuſe Decad. quarta. *Antiochus.* [d] Et Perſidis bello.] Alij Xerxis, melius Perſæ Philippi filij Macedonum regis, quē intra paucas horas deuicit L. Aemilius Paulus bello Macedonico ſecūdo. Plutarch. in uita Aemilij Pauli, & alij. [e] Quoniam Comana colonia.] Vel, Cumæ colonia. Chalcidiēſes & Cumæi, ut eſt apud Strabonem lib. quinto, populi Gręcię magna olim claſſe in Italiam nauigarūt, appuliſq; littori Campano, urbem ibi condidēre: duces erant Cumęorum Hippocles. Chalcidienſium Megaſthenes: ij pacti ſunt inter ſe, ut alteri coloniam poſsiderent gentis: alteri nomen darent. Ita factum eſt: Cumæ dicunt, & colonia eſt Chalcidica. Verg. in ſexto de Cumis: *Cumæ.*

Chalcidicaq; leuis tandem ſuperaſtitit arce.

Hanc urbem Strabo affirmat cūctas & Italiæ & Siciliæ urbes uetuſtate antecedere.

D

Quantos ſibi deos Romani præter conſtitutionem Numæ adiecerint, quorum eos numeroſitas nihil iuuerit. Cap. XII.

NEC his ſacris tamen Roma dignata eſt eſſe contenta, quæ tam multa illic Pompilius conſtituerat: nam ipſius ſummum templum nondum habebat Iouis. [a] Rex quippe Tarquinius ibi Capitolium fabricauit. [b] Æſculapius autem ab Epidauro abiuit Romam, [c] ut peritiſsimus medicus in urbe nobiliſsima artem glorioſius exerceret. Mater etiā deûm [d] neſcio unde *Capitolium à Tarquinio extructum.*

de à [e] Peſsinunte. Indignum enim erat, ut cùm eius filius iam colli Capitolino præſideret, adhuc ipſa in loco ignobili lantaret. Quæ tamen ſi omnium deorum mater eſt, non eſt ſecuta ſolùm Romam quoſdam filios ſuos, uerùm & alios præceſsit etiam ſecuturos. Miror ſanè, ſi ipſa peperit Cynocephalum, [f] qui longè poſtea uenit ex Ægypto. [g] Vtrum etiam dea Febris ex illa nata ſit, [h] uiderit Æſculapius, [i] pronepos eius. Sed undecunq; nata ſit, non opinor audebunt eam ignobilem dicere dij peregrini [k] deam ciuem Romanam. Sub hoc tot deorum præſidio, quos numerare quis poteſt, indigenas & alienigenas, cælites, terreſtres, inferos, marinos, fontanos, fluuiales: &, ut Varro dicit, certos atque [l] incertos, in omnibusq; generibus deorum, ſicut in animalibus, mares & fœminas? Sub hoc ergo tot deorum præſidio conſtituta Roma, non tam magnis & horrendis cladibus, quales ex multis paucas commemorabo, agitari affligiq; debuit. Nimis enim multos deos [m] grandi fumo ſuo, [n] tanquam ſigno dato ad tuitionem congregauerat: quibus templa, altaria, ſacrificia, ſacerdotes inſtituendo atque præbendo, ſummum uerum Deum, cui uni hæc ritè geſta debentur, offenderet. Et felicior quidem cum paucioribus uixit. Sed quanto maior facta eſt, ſicut nauis nautas, tanto plures adhibendos putauit: credo deſperans pauciores illos, ſub quibus in comparatione peioris uitæ melius uixerat, non ſufficere ad opitulandũ granditati ſuæ. Primò enim ſub ipſis regibus excepto Numa Pompilio, de quo iam ſuprà locutus ſum, quantum malũ diſcordioſi certaminis fuit, quod fratrem Romuli coegit occidi?

Dij certi atq; incerti.

L. VIVES.

REx [a] quippe Tarquin.] Tarquinius Superbus. Liuius lib. primo. [b] Aeſculapius.] Bello Samnitico ex Epidauro Romã eſt aduectus à Quinto Ogolnio legato, anguis mãſueti ſpecie: tranſnauitq; in inſulã Tiberis, ubi ei tẽplũ eſt extructũ, & feriæ Calẽd. Ianuarijs datæ. Porrò Epidaurus, quæ antè Epitaurus, ut ſcribit Strabo, oppidũ eſt in Achaia ſupra Corinthũ orientali littore: quod Saroniũ uocat Plinius, inclytũ Aeſculapij tẽplo, quod ſuo in agro habet, quinq; paſſuum milibus ab urbe. [c] Vt peritiſsimus medicus.] Aeſculapij tres fuerunt Ciceroni. Primus Apollinis filius, quẽ Arcades colunt. Secundus, ſecundi Mercurij, Valentis & Phetonidis filij frater, is fulmine percuſſus, dicit' humatus eſſe Cynoſuris. Tertius Ariſippi & Arſinoæ, qui primus purgationẽ alui, dentiſq; euulſionem, ut ferunt, inuenit: cuius in Arcadia nõ longè à

Aeſculapius.

A Luſio flumine ſepulchrũ, & lucus oſtenditur. Aeſculapium illum nobilem medicũ Tarquitius de Illuſtrib. uiris differens, ſicut eſt apud Lactantiũ, ait incertis parentibus natum, expoſitũ, & à uenatoribus inuentũ, canino lacte nutritũ, Chironi traditũ, didiciſſe medicinã: fuiſſe aũt Meſſeniũ, ſed Epidauri habitaſſe. Hippocrates Cous bellũ, cui Nauicula nomẽ eſt, ſcripſiſſe illũ refert, ut nos in Philoſophiæ initijs diximus. Cor. Celſus in deorũ numerũ receptũ tradit, cùm medicinã adhuc rudem paulo ſubtilius excoluiſſet. [d] Neſcio unde nata.] Ignobile erat eius genus, ut Saturni fratris. Nam Opem hãc dicũt fuiſſe, idcirco filij Cæli ſunt habiti: quòd eorum ignoraret' origo, cũ tamen magni & in admiratione hominũ eſſent. Eos uerò q ſunt tales, de cęlo deſcendiſſe uulgus ferunt. [e] Prçneſtinũ montem.] Locus hic eſt in omnibus exemplaribus, quæ quidem uidere mihi cõtigit, mendoſus. Alibi ſic: Mater etiã deûm
B neſcio unde à Peſsinunte monte. ſed ſanus erit pro Prçneſtinũ, legere Palatinũ. Nam in Palatio locata eſt magna deûm mater à mari aduecta Romã. Liuius li. 36. & Victor in Vrbis regionib. [f] Qui longè poſtea.] Sacra Aegyptis Romam eſſe introducta temporibus Syllæ, ſignificat Apuleius in Metamorphoſi, hoc eſt, centũ amplius annis poſtquã mater deûm eſt Romã tranſlata. Sed L. Piſo & A. Gabinius coſs. edicto ſanxerunt, ne in Capitolio eſſent: tametſi hoc ſequentibus tẽporibus eſt abolitum. Tertullianus in Apologetico. [g] Vtrum etiam dea Febris.] Alibi utrũ etiã deus Februus ex illa natus ſit: quod nõ cõgruit, cùm Februus ſit Pluto, cui Februario menſe ſacrificatur, à purgatione dictus: de quo nõ dubitatur. Sed & legendũ eſſe Febrim, oſtendit quod ilicò addit', Viderit Aeſculapius, & alia quæ ſequuntur. [h] Viderit Aeſculapius.] Facetè, quia medicus. [i] Pronepos.] Quia Apollinis filius,
C hic Iouis, Iupiter Opis. [k] Deam ciuem Romanam.] Et hoc falſum. Nam Romani Febrem deam finxerunt. [l] Incertos.] Nam ſunt quidam, de quorum diuinitate non ſatis cõſtat: quales ſunt Panes, Syluani, Nymphæ. Ouidius in primo Metam. uerbis Iouis:

Februus.

Sunt mihi ſemidei, ſunt ruſtica numina Fauni,
Et Nymphæ, Satyriq;, & monticolæ Syluani:
Quos quoniam nondum cæli dignamur honore,
Quas dedimus certè terras habitare ſinamus.

Eiuſmodi ſunt & Hippolytus, & Corybãtes, & Atys, & Sabbazius, quos Lucianus οἱ ὑπερπερίδαι μετοίκους ὄντας & ἀμφιβόλους uocat. i. inquilinos deos, & ambiguos. [m] Grãdi fumo ſuo.] Sacrificiorũ, uel uanitate, ut ad allegoriã fumi alludat. nã fumus pro re uana atq; inani ſolet accipi: unde illud Fumos uẽdere. [n] Tanq; ſigno dato.] Bellicis aut ſuſpectis tẽporibus in æditis ſpeculis
D faſces lignorũ prætenuium, perq; ſiccorũ ponunt ſpeculatores, ut ſi quis uel ſubitus hoſtium aduentus emineat, uel terror aliquis exiſtat, poſsint q; primum faſcibus incenſis, & ſuos & uicinos certiores facere. φρυκτοὺς Græci id genus faſciũ uocant, quibus interdũ ad centeſimum lapidẽ intra ſemihorulã ſignificatur, ut amici ad propellẽdum periculum poſsint in tempore accurrere: poteſt etiam intelligi hoc ſignum quod Auguſtinus dicit, de ſigno quod in prælio ſolet dari.

Fumos uẽdere.

Quo iure, quo fœdere Romani obtinuerint prima coniugia. Cap. XIII.

QVOMODO nec Iuno, quæ cũ Ioue ſuo iã fouebat Romanos rerũ dominos, gentemq; togatã, nec Venus ipſa Æneadas ſuos potuit adiuuare: ut bono & æquo more coniugia mere-

mererenẽ, cladesq; tãta irruit huius inopiæ, ut ea dolo raperẽt, moxq; compellerenẽ pugnare cũ ſoceris: & miſeræ fœminæ nondũ ex iniuria maritis cõciliatę, iam parentũ ſanguine dotarenẽ. At enim uicerunt in hac cõflictatione Romani uicinos ſuos. Quãtis & ꝗ multis utrinq; uulnerib. ac funeribus, tam propinquorũ ꝗ confiniũ iſtæ uictoriæ cõſtiterunt?[a] Propter unũ Cæſarẽ ſocerũ, & unum generũ eius Pompeiũ: iam mortua Cæſaris filia uxore Pompeij, quanto & ꝗ iuſto doloris inſtinctu, Lucanus exclamat:

Bella[b] per Emathios plus quàm ciuilia campos,
Iuſq́ datum ſceleri canimus. —

Vicerunt ergo Romani, ut ſtrage ſocerorũ manib. cruẽtis ab eorũ filiabus amplexus miſerabiles extorquerent: nec illę auderẽt flere patres occiſos, ne offenderẽt uictores maritos: quæ adhuc illis pugnãtibus,[c] pro quib. facerẽt uota, neſciebãt. Talibus nuptijs populum Romanũ nõ Venus, ſed Bellona dotauit: [d] aut fortaſsis Alecto illa infernalis furia, iam eis fauente Iunone, plus in illos habuit licẽtiæ, ꝗ cũ eius precibus cõtra Æneã fuerat excitata.[e] Andromache felicius captiuata eſt, ꝗ illa coniugia Romana nupſerũt: licet ſeruiles, tamen poſt eius amplexus nullum Troianorũ Pyrrhus occidit. Romani aũt ſoceros interficiebãt in prælijs, quorum iam filias amplexabanẽ in thalamis. Illa uictori ſubdita, dolere tantũ ſuorũ mortẽ potuit, non timere. Illæ ſociatę bellantibus, parentũ ſuorũ mortes procedentibus uiris timebant, redeuntib. dolebãt, nec timorẽ habentes liberũ, nec dolorẽ. Nam propter interitũ ciuiũ, propinquorũ, fratrũ, parentum, aut piè cruciabanẽ, aut crudeliter lætabãtur uictorijs maritorũ. Huc accedebat, quod ut ſunt alterna bellorũ, aliquæ parentum ferro amiſerunt uiros, aliæq; utrorumq; ferro & parentes & uiros. Neq; enim & apud Romanos parua fuerunt illa diſcrimina. Siquidem ad obſidionẽ quoq; peruentũ eſt ciuitatis, clauſisq; portis ſe tuebantur.[f] Quibus dolo apertis, admiſsisq; hoſtibus intra mœnia,[g] in ipſo foro ſcelerata et nimis atrox inter generos ſocerosq; pugna cõmiſſa eſt. Et raptores illi etiã ſuperabantur, & crebrò fugientes intra domos ſuas, [h] grauius fœdabant priſtinas, quamuis & ipſas pudendas lugẽdasq; uictorias. Hic enim Romulus de ſuorũ iam uirtute deſperãs,[i] Iouẽ rogauit ut ſtarent:[k] atq; ille hac occaſione nomẽ Statoris inuenit.[l] Nec finis eſſet tanti mali, niſi raptæ illæ laceratis crinibus emicarẽt, & prouolutæ parentibus iram eorũ iuſtiſsimã, non armis uictricibus, ſed ſupplici pietate ſedarent. Deinde T. Tatium regem Sabinorũ, ſociũ regni Romulus ferre compulſus eſt, germani conſortis impatiens:[m] ſed quando & iſtum diu toleraret, qui fratrẽ geminũq; nõ pertulit? Vnde & ipſo interfecto, ut maior deus eſſet, regnum ſolus obtinuit. Quæ ſunt iſta iura nuptiarum, quæ irritamenta bellorum, quæ fœdera germanitatis, affinitatis, ſocietatis, diuinitatis? Quæ poſtremò ſub tot dijs tutoribus[n] uita ciuitatis? Vides quanta hinc dici & quàm multa poſſent, niſi quæ ſuperſunt noſtra curaret intentio, & ſermo in alia feſtinaret.

L. VIVES.

PRopter[a] unum Cæſarem.] Iulis unica C. Cæſaris filia Cn. Pompeio Magno nupſit. Hæc grauida è partu obijt, patre bellũ in Gallia gerente. Deinde ſocer & gener geſſerũt bellũ ciuile. [b] Per Emathios.] Emathiã antea, quæ poſtea Macedonia fuit, dictã eſſe, autor eſt Plinius lib. 4. In hac Pompeius & Cæſar concurrerunt. *Emathia.* [c] Pro quibus facerent uota.] Ouidius tertio Faſtorum de Sabinis, cùm in procinctu eſſent acies Romanorum & Sabinorum, Mata loquitur:

Conueniunt nuptæ dictam Iunonis in ædem,
Quas inter mea ſic eſt nurua ſuſa loqui:
O' pariter raptæ, quoniã hoc commune tenemus,
Non ultra lentæ poſſumus eſſe piæ.
Stant acies, ſed utra dij ſunt pro parte rogandi?
Eligite, hinc coniunx, hinc pater arma tenet.
Quærendum eſt, uiduæ fieri malitis, an orbæ.

[d] Aut fortaſsis Alecto.] Tres furię, Alecto, Tiſiphone, & Megęra, Ancherontis & Noctis fuiſſe filię dicunẽ. Alecto iras, odia, turbas, ſeditiones, rixas, bella, cædes in genere humano excitat. *Alecto.* Quæ poſsit unanimes armare in prælia fratres, Atq; odijs uerſare domos. Hanc aduerſus Troianos Iuno ſtimulat Aeneidos vij. [e] Andromache.] Hectoris coniunx, Tetionis Thebarum Ciliciæ regis filia. *Andromache.* Hanc poſt euerſum Iliũ uxorem duxit Pyrrhus Achillis filius. [f] Quibus dolo apertis.] Arci Romanæ præerat Sp. Tarpeius. huius filiam Tarpeiam uirginẽ magnis promiſsis corrupit Tatius rex Sabinorum: ut quum petitum aquam exiret, armatos in arcem admitteret. *Tarpeia uirgo.* Ipſa ſe facturam promiſit, ſi quod in læuis omnes geſtarent, ſibi daretur. Accepit conditionem rex, & quum intus iam eſſent, uirginem ſcutis obrutam interemerunt. Hæc enim in læuis geſtabant, quũ de aureis armillis ſenſiſſet, quas in ſiniſtris brachijs habebãt. Plutarchus in Parallelis hoc Albanis, non Sabinis, contigiſſe ſcribit, ex Ariſtide Mileſio. Sed ego Latinis ſcriptorib. Liuio, Fabio, Piſoni, Cincio, etiam Dionyſio Græco magis accedo. [g] In ipſo foro.] Inter colles Capitolinum & Palatinum eſt pugnatum. [h] Grauius fœdabant priſtinas.] Non de Sabinis uictorias, ſed de Ceninenſibus, Cruſtuminis & Antennatibus. [i] Iouem rogauit ut ſtarent.] Liuius libro primo uerbis Romuli, ſuis fugiẽtibus: Ar

ru

tu pater deûm hominũq; hinc ſaltẽ arce hoſtes, deme terrorẽ Romanis, fugamq; fœdã ſiſte. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumẽtum ſit poſteris, tua præſenti ope ſeruatã urbẽ eſſe uoueo. Hæc ille. [k] Atq; ille occaſione Statoris.] A ſiſtendo, niſi fortè ab ſtãdo: id eſt, erigendo: quoniã conciderãt Romanorũ animi. Cicero Iouem hunc cuſtodẽ imperij Romani frequenter nominat. Credo quia eius templũ erat ſuæ domui uicinũ. Diuus Hieronymus Iouem Statorẽ ſtare dicit, non q̃ ideo dictũ Statorẽ putet, q̃ rectus ſtet, ſed q̃ Iupiter tonans, ſicut annotauit Hermolaus Barbarus, ſedens fingatur in antiquis monetis ac ſimulachris: Stator uerò ſtans, tanquã erectus ad ferendam opẽ. Seneca in 4. De beneficijs libro, aliorem reddit cauſam, cur Stator dicat: Non, inquit, quemadmodũ hiſtorici tradiderũt, ex eo quòd poſt uotũ ſuſceptũ acies Romanorum fugientiũ ſterit, ſed q̃ ſtant beneficio eius omnia, ſtator ſtabilitorq; eſt. Cicero non diſsimiliter. Atq; etiã Iouẽ cùm opt. max. dicimus, cumq; eundẽ ſalutarẽ, hoſpitalẽ, ſtatorẽ, hoc intelligi uolumus, ſalutẽ omniũ in eius eſſe tutela: uerũ utrunq; Stoico more. Nam apud Ciceronẽ ea uerba quæ citaui, loquit Cato Stoicus 3. De finibus. Stoici ad altiores intellectus hæc omnia de dijs reuocabant. [l] Nec finis eſſet tanti mali.] Media pugna raptæ paſsis crinib. inter duas acies ſe coniecerũt. Et hinc uiros, inde parẽtes ad concordiã precibus & lachrymis adduxerunt. Ita intermiſſo prælio fœdus eſt ictum, Sabini in ciuitatẽ admiſsi, & Tatius in partem regni. [m] Sed quãdo & iſtum.] Laurentes Titum Tatiũ Lauini interfecerunt, quinto anno poſtq; cœpiſſet regnare cũ Romulo, q̃ ab eius ꝓpinquis legati ſui eſſent pulſati. Romulus eam rem lætius accepit. [n] Iura ciuitatis.] In uetuſtis exemplaribus, in altero eſt, Vita, in altero, Vitæ ciuitatis: utrunq; argutius quàm, Iura.

Stator.

De impietate belli, quod Albanis Romani intulerunt, & de uictoria dominandi libidine adepta. Cap. XIIII.

QVID deinde poſt Numã ſub alijs regibus? Quanto malo, nõ ſolùm ſuo, ſed etiã Romanorũ, in bellum Albani prouocati ſunt? quia uidelicet pax Numæ tã longa uiluerat, q̃ crebræ ſtrages Romani Albaniq; exercitus fuerunt, & utriuſq; cõminutio ciuitatis. [a] Alba nãq; illa, quã filius Æneæ creauit Aſcanius, Romæ mater propior ipſa q̃ Troia à Tullo Hoſtilio rege prouocata conflixit. Confligens aũt, & afflicta eſt & afflixit, donec multorũ tæderet pari defectione certaminum. Tunc euentũ [b] belli de Tergeminis hinc atque inde fratribus placuit experiri: à Roma tres Horatij, ab Albanis aũt tres Curiatij proceſſerũt: à Curiatijs tribus duo Horatij: ab uno aũt Horatio tres Curiatij ſuperati & extincti ſunt. Ita Roma extitit uictrix, ea clade etiã in certamine extremo, ut de ſex uiuis unus rediret domũ. Cui damnum in utriſq;? Cui luctus niſi Æneæ ſtirpi, niſi Aſcanij poſteris, niſi proli Veneris, niſi nepotib. Iouis? Nam & hoc plus q̃ ciuile bellum fuit, quando filia ciuitas cum ciuitate matre pugnauit. [c] Acceſsit aliud huic Tergeminorũ pugnæ ultimæ atrox atq; horrendũ malũ. Nam ut erant ambo populi prius amici, uicini quippe atq; cognati, uni Curiatiorũ deſponſata fuerat Horatiorum ſoror: hæc poſteaq̃ ſponſi ſpolia in uictore fratre cõſpexit, ab eodem fratre, quoniam fleuit, occiſa eſt. Humanior huius unius fœminæ, quàm uniuerſi populi Romani mihi uidetur fuiſſe affectus. Illa quem uirum iam fide media retinebat, aut fortè etiã ipſum fratrẽ dolens, qui eum occiderat, cui ſororem promiſerat, puto quòd non culpabiliter fleuerit. Vnde enim apud Vergilium [d] pius Æneas laudabiliter dolet, hoſtem etiam ſua peremptum manu. Vnde Marcellus Syracuſanam ciuitatem recolens, eius paulò ante culmen & gloriam ſub manus ſuas ſubitò concidiſſe, communem cogitans conditionem flendo miſeratus eſt. Quæſo ab humano impetremus affectu, ut fœmina ſponſum ſuum à fratre ſuo peremptum ſine crimine fleuerit, ſi uiri hoſtes à ſe uictos etiam cum laude fleuerunt. Ergo ſponſo à fratre illatam mortem quando fœmina illa flebat, tũc ſe contra matrem ciuitatem tanta ſtrage bellaſſe, & tanta hinc & inde cognati cruoris effuſione uiciſſe, Roma gaudebat. Quid mihi obtenditur nomen laudis, nomenq; uictoriæ? Remotis obſtaculis inſanę opinionis, facinora nuda cernantur, nuda penſentur, nuda iudicentur. Cauſa dicatur Albæ, ſicut Troiæ adulterium dicebatur. Nulla talis, nulla ſimilis inuenitur. Tantum ut deſides moueret Tullus in arma uiros, & iam deſueta triumphis Agmina. Illo itaque uitio tantum ſcelus perpetratum eſt ſocialis belli atq; cognati. Quod uitium Saluſtius magnum tranſeunter attigit. Cùm enim laudans breuiter antiquiora commemoraſſet tempora, quando uita hominum ſine cupiditate agitabatur, & ſua cuique ſatis placebant: Poſtea uerò, inquit, quàm [e] in Aſia Cyrus, in Græcia Lacedæmonij atque Athenienſes, cœpêre urbes atque nationes ſubigere, libidinem dominandi cauſam belli habere, maximam gloriam in maximo imperio putare, & cætera quæ ipſe inſtituerat dicere. Mihi huc uſque ſatis ſit eius uerba poſuiſſe. Libido iſta dominandi magnis malis agitat & conterit

10. Æneid.

Nulla iuſta belli cauſa contra Albanos.

Libido imperij perniciosa.

A B C D

terit genus humanum. Hac libidine Roma A tũc uicta Albã ſe uiciſſe triumphabat, & ſui ſceleris laudẽ gloriã nominabat. Quoniam laudat̃, inquit Scriptura noſtra, peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & qui iniqua gerit, benedicit̃. (Pſal. 9.) Fallacia igit̃ tegmina, & deceptoriæ dealbationes auferantur à rebus, ut ſyncero inſpiciant̃ examine. Nemo mihi dicat, Magnus ille atq; ille, quia cũ illo & illo pugnauit, & uicit. Pugnãt etiã gladiatores, uincunt (Gladiatores.) & ipſi: [f] habet præmia laudis & illa crudelitas. Sed puto eſſe ſatius cuiuslibet inertiæ pœnas luere, ꝙ illorũ armorũ gloriã quærere. B Et tamẽ ſi in arenã procederẽt pugnaturi inter ſe gladiatores, quorum alter filius, alter pater eſſet, tale ſpectaculum quis ferret? quis nõ auferret? Quõ ergo glorioſum alterius matris, alterius ciuitatis, inter ſe armorũ potuit eſſe certamen? An ideo diuerſum fuit, ꝙ arena ulla nõ fuit, & latiores cãpi non duorũ gladiatorũ, ſed in duob. populis multorũ funeribus implebant̃: [g] nec amphitheatro cingebantur illa certamina, ſed uniuerſo orbe: & tũc uiuis & poſteris quouſq; iſta fama porrigit̃, impiũ ſpectaculũ præbebatur? Vim tamen patiebant̃ ſtudij ſui dij illi præſi C des imperij Romani, & taliũ certaminũ tanquã theatrici ſpectatores, donec Horatiorũ ſoror propter Curiatios tres peremptos, etiã ipſa tertia ex altera parte fraterno ferro duob. fratribus adderet̃, ne minus haberet mortiũ etiã Roma quæ uicerat. [h] Deinde ad fructũ uictoriæ Alba ſubuerſa eſt. Vbi poſt Iliũ, quod Græci euerterũt, & poſt Lauiniũ, ubi rex Latinus Æneam regẽ peregrinũ atq; fugitiuũ cõſtituerat, tertio loco habitauerãt numina illa Troiana. Sed more ſuo etiã inde iã fortaſſe migrauerãt, ideo deleta eſt. Diſceſ D ſerant uidelicet oẽs, adytis ariſq; relictis, dij, quibus imperiũ illud ſteterat. Diſceſſerãt ſanè ecce iã tertiò, ut eis quarta Roma prouidẽtiſſimè crederet̃. Diſplicuerat & Alba, ubi Amulius, expulſo fratre, & Roma placuerat, ubi Romulus, occiſo fratre, regnauerat. Sed anteq; Alba dirueret̃, tranſfuſus eſt, inquiunt, populus eius in Romã, ut ex utraq; una ciuitas fieret. Eſto, ita factum ſit, urbs tamẽ illa Aſcanij regnũ, & tertiũ domicilium Troianorũ deorũ, ab urbe filia mater euerſa eſt. Vt aũt belli reliquiæ è duobus populis unũ facerent miſerabile coagulũ, multus

Auguſt. to. 5.

A antè fuſus utriuſq; ſanguis fuit. Quid iã ſingulatim dicã ſub cæteris regibus toties eadẽ bella renouata, quæ uictorijs finita uidebantur, & tantis ſtragibus iterũ atq; iterũ cõfecta, iterũ iterumq; poſt fœdus & pacẽ inter generos, & ſoceros, & eorum ſtirpem poſteroſq; repetita? Non paruum iudicium calamitatis huius fuit, quòd portas belli nullus clauſit illorum. nullus ergo illorum ſub tot dijs præſidibus in pace regnauit.

L. VIVES.

ALba [a] namq;.] Albæ ſunt multæ. Eſt enim Alba in Hiſpania, quæ & Virgo dicitur. Plinius libro (Albæ.) B tertio. Eſt in Gallia Narbonenſi Heluotum oppidum. Eſt in Italia ad lacum Fucinum: unde Albenſes. Eſt in Gallia citeriore, quæ cognominat̃ Pompeia. Eſt in Latio, in dorſo montis Albani, quæ Alba Lõga. Roma uerò, non illa modò quã Romulus condidit, colonia eſt huius Albæ, quam deduxerũt Romulus & Remus, ſed etiam ueterem illam, quæ ante hanc fuit, ſunt qui arbitrantur à Romulo Aeneæ filio conditam. Deinde cùm ob cælum peſtilẽs, tum & incurſiones hoſtium deſereretur ab Albanis miſerãtibus eſſe reſtitutã, miſſis eò de ſuis ciuibus, qui lapſa repararent, & frequentẽ facerent urbem ſolitariam. [b] Belli de Tergeminis.] Liuius libro 1. Res eſt uulgaris, Metius Suffetius Albanorum dictator, hoc cõſilium & ſibi cepit, & Tullo dedit Romanorũ regi, ne ſtrage utriuſq; populi res decideretur, ſed tranſigeret̃ per paucos. Ita fœdere icto, cõmiſſum eſt fortunæ ſex uirorũ, uter populus alteri im C peraret. Bini Tergemini erant in illis exercitibus: illi commiſsi ſunt, ut cuius populi ciues uiciſſent, penes eum eſſet imperiũ. [c] Acceſsit aliud.] Satis fuſe Auguſtinus id narrat, ut intelligi poſsit. [d] Pius Aeneas.] Lauſum Mezentij filium, in decimo Aeneid. [e] In Aſia Cyrus.] Cyri duo fuerunt: Maior, de quo hic loquitur, (Cyri.) qui Aſiam, Scythiam, totumq; orientẽ domuit, eo tempore quo Tarquinius Superbus regnabat Romę: Crœſum Lydorũ opulentiſs. regem cepit: à Tomyri Scytharum regina, captus & interfectus eſt, capite in cacabũ humani ſanguinis plenũ cõiecto, ut ſanguine ſe humano ſaturaret, quẽ tãtoperè ſitierat. Plutarchus, Strabo, Trogus, Herodotus, & alij quamplurimi Græci. Herodotus hunc μεγάλον βασιλέα uocat. Vnde & cæteri Perſarum reges ſic uocari uoluerũt. (Magnus rex.) Alter fuit Cyrus Minor Darij filius, Artaxerxis frater, cuius ἀνάβασιν in Perſiam D ſcripſit Xenophon. [f] Habet pręmia laudis.] Coronas lemniſcatas. [g] Nec amphitheatro.] Theatrum eſt in modum ſemicirculi, amphitheatrũ in modum circuli: (Theatrum, Amphitheatrum.) harena ſternebatur, & in eo munus gladiatorũ ędebatur. [h] Deinde ad fructum uictoriæ.] Liuius primo bello Veienti. Cùm Metius Albanos cum exercitu medium ſe geſsiſſet, nec Tullo Romano regi pugnanti ex fœdere affuiſſet, Tullus Metium quadrigis diſcerpi. Albam uerò dirui iuſsit, Albanoſq; Romam migrare.

Qualis Romanorum regum uita atq; exitus fuerit. Cap. XV.

IPSORVM autem regum qui exitus fuerunt? De Romulo uiderit adulatio fabuloſa, qua perhibetur receptus in cælum. Viderint quidam ſcriptores eorum, [a] qui eum propter ferocitatem à ſenatu diſcerptũ

eſſe dixerunt, [b] ſubornatumq́; neſcio quem Iulium Proculum, qui eũ ſibi apparuiſſe diceret, eumq́; per ſe populo mãdaſſe Romano, ut inter numina coleret̃, eoq́; modo populũ, qui cõtra ſenatũ intumeſcere cœperat, repreſſum atq; ſedatũ. Acciderat enim & ſolis defectio, quã certa ratione ſui curſus effectã [c] imperita neſciẽs multitudo, meritis Romuli tribuebat. Quaſi uerò ſi luctus ille ſolis fuiſſet, nõ [d] magis ideo credi deberet occiſus, ipſumq́; ſcelus auerſione etiã diurni luminis indicatũ: ſicut reuerà factũ eſt, cũ Dominus crucifixus eſt crudelitate atq; impietate Iudæorũ. [e] Quã ſolis obſcurationẽ non ex canonico ſiderum curſu accidiſſe, ſatis oſtendit, ꝙ tunc erat paſcha Iudæorũ: nã plena luna ſolenniter agit̃. [f] Regularis aũt ſolis defectio non niſi lunæ fine cõtingit. Satis & Cicero illam in tes deos Romuli receptionẽ putatã magis ſignificat eſſe, q̃ factã, quando & laudans cũ in libris De rep. Scipioniſq́; ſermone: Tantũ eſt, inquit, conſecutus, ut cũ ſubitò ſole obſcurato nõ cõparuiſſet, deorũ in numero collocatus putaret̃: quã opinionem nemo unq̃ mortalis aſſequi potuit, ſine eximia uirtutis gloria. Quod aũt dicit, eũ ſubitò nõ cõparuiſſe, profectò ibi intelligitur aut uiolentia tẽpeſtatis, aut cędis facinoriſq́; ſecretũ. Nam & alij ſcriptores eorũ, defectioni ſolis [g] addũt etiã ſubitã tempeſtatẽ, quæ profectò aut occaſionẽ ſceleri prębuit, aut Romulũ ipſa cõſumpſit. [h] De Tullo quippe etiam Hoſtilio, qui tertius à Romulo rex fuit, qui & ipſe fulmine abſumptus eſt, dicit in eiſdẽ libris idẽ Cicero, propterea & iſtum non creditũ inter deos receptum tali morte, quia fortaſſe quod erat in Romulo probatum, id eſt perſuaſum, [i] Romani uulgare noluerũt, id eſt uileſacere, ſi hoc & alteri facilè tribueret̃. Dicit etiã apertè in Inuectiuis: Illum qui hãc urbẽ cõdidit Romulũ, ad deos immortales beneuolẽtia famaq́; ſuſtulimus: ut nõ uerè factum, ſed propter merita uirtutis eius beneuolentia iactatũ diffamatumq́; mõſtraret. [k] In Hortẽſio uerò Dialogo cum de ſolis canonicis defectionib. loqueret̃: Vt eaſdem, inquit, tenebras efficiat, quas effecit in interitu Romuli, qui in obſcuratione ſolis eſt factus. Certè hic minimè timuit hominis interitũ dicere, quia diſputator magis q̃ laudator fuit. Cæteri autẽ reges populi Ro-

Solis naturalis defectio ſub Romuli interitum.

Lucæ 23.

Romulus inter deos humano conſilio relatus.

A mani, excepto Numa Pompilio & Anco Marcio, qui morbo interierũt, q̃ horrẽdos exitus habuerũt? Tullus, ut dixi, Hoſtilius uictor & euerſor Albæ, cum tota domo ſua fulmine concrematus eſt. [l] Priſcus Tarquinius per ſui deceſſoris filios interẽptus eſt. Seruius Tullius generi ſui Tarquinij Superbi, qui ei ſucceſsit in regnum, nefario ſcelere occiſus eſt. Nec diſceſsêre, adytis ariſq́; relictis, dij, tanto in optimũ illius populi regem parricidio perpetrato, quos dicũt ut hoc miſeræ Troiæ facerent, eamq́; Græcis diruendã exurendamq́; relinquerẽt, adulterio Paridis B ſuiſſe commotos. Sed inſuper interfecto à ſe ſocero, Tarquinius ipſe ſucceſsit. Hunc illi dij nefariũ parricidã ſoceri interfectione regnantẽ, inſuper multis bellis uictorijſq́; gloriantẽ, & de bellorũ manubijs Capitoliũ fabricantem, nõ abſcedẽtes, ſed præſentes manentesq́; uiderũt, & regẽ ſuũ Iouẽ in illo altiſsimo tẽplo, hoc eſt, in opere parricidę, ſibi præſidere atq; regnare perpeſsi ſunt. Neque enĩ adhuc innocẽs [m] Capitoliũ ſtruxit, & poſtea malis meritis urbe pulſus eſt, ſed ad ipſum regnũ, in quo Capitolium fabricaret, immaniſsimi ſceleris perpetratiõe peruenit. C [n] Quod uerò eũ Romani regno poſtea depulerũt, ac ſecluſerũt mœnib. ciuitatis, non ipſius de Lucretiæ ſtupro, ſed filij peccatum fuit, illo nõ ſolũ neſciẽte, ſed etiã abſente cõmiſſum. Ardeã ciuitatẽ tũc oppugnabat, & ꝓ populo Ro. bellũ gerebat: neſcimus quid faceret, ſi ad eius noticiã flagitiũ filij deferret̃. Et in tñ explorato eius iudicio & inexperto, ei populus ademit imperium: & recepto exercitu à quo deſeri iuſſus eſt, clauſis deinde portis nõ ſunt paſsi intrare redeuntẽ. At ille poſt bella grauiſsima, quib. eoſdem Ro. D concitatis finitimis attriuit, poſteaq̃ deſertus ab eis quorũ fidebat auxilio, regnũ recipere nõ ualuit, [o] in oppido Tuſculo Romæ uicino quatuordecim, ut fert̃, annos priuatã uitã quietus habuit, & cũ uxore cõſenuit, optabiliore fortaſsis exitu, q̃ ſocer eius generi ſui facinore, [p] nec ignorante filia, ſicut perhibet̃, extinctus. Nec tamẽ iſtũ Tarquinium Romani crudelẽ, aut ſceleratũ, ſed ſuperbũ appellauerunt, [q] fortaſsis regios eius faſtus alia ſuperbia nõ ferẽtes. Nã ſcelus occiſi ab eo ſoceri optimi regis ſui uſqueadeò contempſerũt, ut eũ regẽ ſuum facerent: ubi

Dij ſcelerum ſpectatores & fautores.

Tarquinij expulſio.

miror ſi non ſcelere grauiore mercedē tantā A tāto ſceleri reddiderūt, nec diſceſsère, adytis ariſq́ relictis, dij. Niſi fortè quiſpiam ſic defendat iſtos deos, ut dicat eos ideo manſiſſe Romæ, quo poſſent Ro. magis punire ſupplicijs, q̃ beneficijs adiuuare, ſeducētes eos uanis uictorijs, & bellis grauiſsimis conterentes. Hæc fuit Romanorū uita ſub regib. laudabili tempore illius reip. uſq; ad expulſionem Tarquinij Superbi per ducētos fermè & quadraginta & tres annos, cū illæ omnes uictoriæ tam multo ſanguine, & tantis emptæ calamitatibus, uix illud imperiū [r] intra uiginti ab Vrbe miliaria dilatauerint: B quantū ſpatiū abſit ut ſaltē ad alicuius [s] Getulę ciuitatis nunc territorium comparetur.

L. VIVES.

Romuli mors. QVi [a] eum propter ferocitatē.] Dionyſius libro ſecundo refert patres diſcerpſiſſe Romulū: ac unūquenq; fruſtum aliquod corporis ſub toga occuluiſſe, ne quid uſquā compareret: ita quomodo Romulus obierit, à multitudine eſſe ignoratū. [b] Sobordinatū neſcio quem.] Legēdū, Subornatū: neſcio quē, addit, uel propter obſcuritatē autoris, uel propter uilitatem mendacij & periurij. [c] Imperita neſciēs multitudo.] Anteq̃ oſtenſa eſſet uulgo à philoſophis ratio defectuū ſolis & lunæ, homines cùm illa ſidera deficere uiderent, aut ſcelus aliquod ingens, aut mortē eorū metuebant. Hic pauor nō in rudi ſolū erat plebe, ſed in eruditis quoq;, uelut Steſichoro & Pindaro, lyricis uatibus. [d] Magis ideo credi deberet.] Tota ſententia eſt inuerſa defectu negationis. Dicendū enī, Non magis ideo. [e] Quā ſolis obſcurationē.] Interuētu lunę inter ſolem & nos, auferunt nobis ſolis radij: idq́; defectus ſolis dicit. *Defectus ſolis.* Interiecta uerò terra inter ſolē & lunā, illiuſq́; *Lunæ deliquiū.* umbra in lunā ingruēte, fit lunæ deliquiū. Idcirco nec deficere ſol poteſt, niſi luna ſilente, cùm ei ſubijcit: hoc eſt in coitu ipſorum ſiderum: nec luna ipſa, niſi cùm eſt plena, cū maximè uidelicet à ſole diſtat: tū demū enim terra ſolis ſplendorē auferre ei poteſt. [f] Regularis.] Idem eſt regularis quod canonicus, à canone Græco: hinc quidam monachi diui Auguſtini, ne nō ſemel putentur regulares, bis hoc uocari gaudent. [g] Addunt etiam ſubitam tempeſtatē.] Liuius: Subitò coorta tempeſtas cum magno fragore tonitribuſq́. *Tullus Hoſtilius.* [h] De Tullo.] Hunc quidā fulmine cū tota domo conflagraſſe ſcribunt. Alij incenſam eius domum ab Anco Martio, qui poſtea regnauit, affirmāt. [i] Romani uulgare noluerunt, id eſt, uiliſicare.] Quod Auguſtinus ſcripſerat *Vileſacere.* Vileſacere, parum erat ſcitè & doctrinaliter dictū. Ideo Viliſicare fuit pro eo ſubſtituendū: præſertim ſi Tullianus aliquis emendaoit, quibus omnia in hanc formā conuertuntur, hominiſicare, animaliſicare, accidentiſicare, aſiniſicare. [k] In Hortenſio.] Hortenſium amiſimus. Nam quem quidā Hortenſiū eſſe putant, quartus eſt Academicarum quæſtionū. Marcellus eſt teſtis in pleriſq; locis. *Priſcus Tarquinius.* [l] Priſcus Tarquinius.] Quintus Romanorum rex, Demarati Corinthij filius, à paſtoribus, quos filij Anci Martij ſubornarūt, occiſus eſt. Huic ſucceſsit Seruius Tullius gener, uir magnus & pace & bello, qui multis præclaris & utiliſsimis inſtitutis urbē ornauit, atq; adiuuit. Opera Tarquinij Superbi generi eſt occiſus. Tarquinius in ſuos ciues aſper & immitis,

A bello ſtrenuus fuit. [m] Capitolium.] In Saturnio colle, *Capitolium.* qui poſtea Tarpeius eſt dictus, Ioui regi opt. max. ædificauit. [n] Quod uerò eum.] Septimus hic rex & ultimus fuit expulſus à Bruto, Collatino, Lucretio, Valeſio, Horatio, & alijs, cùm ob multas acceptas antea iniurias, tū ob recēs Sexti eius filij facinus in Lucretiam. Ardeā oppognabat rex, cùm populus ei imperiū abrogauit: ipſe cùm in urbem ueniret, exercitu etiam ſpoliatus eſt à Bruto, qui alia uia ad caſtra properauerat. [o] In oppido Tuſculo.] Vulgatior opinio eſt, eum Cumis diem obijſſe, natū annos ferè nonaginta apud Ariſtodemum tyrannum: tametſi haud negauerim aliquot annos eum Tuſculi manſiſſe apud Octauiū Mamilium generū, quouſq; nobili illa ad lacum Regillū pugna, Mamili⁹ à T. Herminio legato occiſus eſt. Quæ res forſan fecit, ut Auguſtinus memoria labeteī in ra B uidelicet exigua, & quæ non multū intererat, ſic aut ſecus narrari. [p] Nec ignorante filia.] Imò, ut ſcribūt, ſtimulante uirum, ut id facinus tantum faceret. [q] Fortaſsis regios eius faſtus.] Feſtiuum dictum, & aceti plenum. [r] Intra uiginti ab Vrbe.] Sextus Ruffus octodecim miliaria ponit, uſq; ad Oſtiam ab Anco rege in portu poſitam: Eutropius non niſi ſedecim. [s] Getulæ ciuitatis.] Getulia pars eſt Africæ prope tra- *Getulia.* ctum inhoſpitalē & inhabitabilē, ſicut Mela Pomp. deſcribit. De Getulis ſic Saluſt. in Iugur. Africā habuêre *Getuli.* initio Getuli aſperi inculti q́, quibus cibus erat caro ferina, atq; pabulū uti pecoribus. Hi neq; moribus, neq; lege aut imperio cuiuſquā regebantur, uagi, palantes: quò nox coegerat, ſedes habebāt. Hęc & alia nonnulla idem Saluſtius de Getulis. Eam gentem Mela frequentem multiplicemq́; eſſe ſcribit.

C De primis apud Romanos conſulibus, quorum alter alterum patria pepulit, moxq́; Romæ poſt atrociſſima parricidia à uulnerato hoſte uulneratus interijt. Cap. XVI.

HVIC tempori adijciamus etiā tempus illud, quouſq; dicit Saluſtius, æquo & modeſto iure agitatum, dum metus à Tarquinio & graue bellū cum Etruria poſitum eſt. Quamdiu enim Etruſci Tarquinio redire in regnū conanti opitulati ſunt, graui bello Roma concuſſa eſt. Ideo dicit æquo & modeſto iure geſtā rem b pub. metu premēte, non perſuadēte iuſticia. In quo breuiſsimo tempore q̃ funeſtus ille annus fuit, quo primi conſules creati ſunt, expulſa regia poteſtate. Annū quippe ſuū non cōpleuerunt. Nam Iunius Brutus exhonoratum eiecit urbe collegā Lucium Tarquiniū Collatinū. Deinde mox ipſe in bello cecidit, [a] mutuis cum hoſte uulneribus, [b] occiſis à ſeipſo primitùs filijs ſuis & uxoris ſuæ fratribus, q eos pro reſtituēdo Tarquinio coniuraſſe cognouerat. Quod factū Virgilius poſtea q̃ laudabiliter cōmemorauit, continuò clementer exhorruit. Cùm enim dixiſſet,

Natosq́ pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit.

Mox deinde exclamauit & ait:

Infelix, utcunq; ferent ea facta minores.

Quomodolibet, inquit, ea facta poſteri ferant, id eſt, præferant & extollant, qui filios occidit, infelix eſt. Et tanꝗ ad conſolandum infelicem, ſubiunxit:

Vicit amor patriæ, laudumq; immenſa cupido.

No'nne in hoc Bruto, qui & filios occidit, c & à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus ſuperuiuere non potuit, eiq; potius ipſe Tarquinius ſuperuixit, d Collatini collegæ uidetur innocentia uindicata, qui bonus ciuis hoc Tarquinio pulſo paſſus eſt, quod tyrannus ipſe Tarquinius? e Nam & B idem Brutus conſanguineus Tarquinij fuiſſe perhibeť. Sed Collatinũ uidelicet ſimilitudo nominis preſsit, quia etiã Tarquinius uocabať. Mutare ergo nomẽ, non patriã cogeretur. f Poſtremò in eius nomine hoc uocabulum minus eſſet, ſi L. Collatinus tantũmodò uocareť. Sed ideo nõ amiſit quod ſine ullo detrimẽto poſſet amittere, ut & honore primus conſul, & ciuitate bonus ciuis carere iuberet. Etiam'ne iſta eſt gloria Iunij Bruti deteſtanda iniquitas, & nihilo utilis reipublicæ? Etiã'ne ad hanc perpetrandam, C Vicit amor patriæ, laudũq; immẽſa cupido? Iam expulſo utiq; Tarquinio tyrãno, cõſul cum Bruto creatus eſt maritus Lucretiæ L. Targnius Collatinus: ꝗ iuſtè populus mores in ciue, nõ nomẽ attendit: ꝗ iniuſtè Brutus collegã primæ ac nouæ illius poteſtatis, quem poſſet, ſi hoc offendebať, nomine tantùm priuare, & patria priuauit & honore. Hæc mala facta ſunt, hæc aduerſa acciderũt, quando in illa rep. æquo & modeſto iure agitatũ eſt. g Lucretius quoq; qui in locum Bruti fuerat ſurrogatus, morbo anteq; idẽ annus terminareť, abſumptus eſt. Ita P. Va- D lerius, qui ſucceſſerat Collatino, & M. Horatius, qui pro defuncto Lucretio ſuffectus fuerat, annũ illũ funereũ atq; Tartareum, qui conſules quinq; habuit, compleuerũt. Quo anno conſulatus ipſius nouũ honorẽ ac poteſtatẽ auſpicata eſt Ro. reſp. tũc iã diminuto paululũ metu, non quia bella conquieuerant, ſed quia nõ tã graui pondere urgebãt. Finito ſcilicet tempore, quo æquo & modeſto iure agitatũ eſt, ſecura ſunt quæ idem Saluſtius breuiter ſic explicat: Deinde ſeruili imperio patres plebẽ exercere, de uita atq;

Bruti ergo Collatinũ iniuria.

Funeſtus primus libertatis annus.

A tergo regio more conſulere, agro pellere, & cæteris expertib. ſoli in imperio agere. Quibus agitata ſæuitijs, & maximè fœnore oppreſſa plebes, cũ aſsiduis bellis tributum & militiam ſimul toleraret, armata montẽ Sacrum atq; Auentinum inſedit. Tuncq; tribunos plebis & alia ſibi iura parauit, diſcordiarum, & certaminis utriuſq; finis fuit ſecundum bellum Punicum.

L. VIVES.

Mvtuis a cum hoſte uulneribus.] Cum Arunte Tarquinio regis filio, mortuũ matronæ annũ luxerunt: collega Valerius laudauit, eaq; fuit prima funebris oratio Romæ. b Occiſis à ſeipſo.] B De reducendis clàm Tarquinijs Vitellij fratres uxoris Bruti cum legatis regijs agebant, & aſciuerant in conſilium T. & Tib. Iunios Brutos conſulis filios. Brutus re detecta, de filijs & uxoris fratribus ſuppliciũ ſumpſit. c Et à percuſſo hoſte & filio Tarquinij.] Sic legitur in uetuſtis libris: Et à ſe percuſſo hoſti filio Tarquinij mutuo percuſſus. d Collatini collegæ.] Dixi obſeruatũ eſſe, qui collegæ magiſtratũ abrogarit, annum non uixiſſe. e Nam & idem Brutus.] Hic fuit M. Iunij & Tarquinij regis ſororis filius. f Poſtremò ſi in eius nomine.] Melius ſi coniunctio, Si, aliò transferreť, ſic: Poſtremò in eius nomine hoc uocabulum minus eſſet, ſi Lucius Collatinus. g Lucretius.] Primus annus conſularis quinq; habuit conſules, Brutũ & Collatinum primum. Collatino abrogato magiſtratu ſuffectus eſt Publius. Valerius Publicola. Bruto mortuo in bello, Va- C lerios Spuriũ Lucretiũ Lucretiæ patrẽ ſubſtituit: huic morbo abſumpto, ſucceſsit M. Horatius Puluillus.

Poſt initia conſularis imperij, quibus malis uexata fuerit Romana reſpublica, dijs non opitulantibus quos colebat. Cap. XVII.

QVID ita ego tantas moras uel ſcribens patiar, uel lecturis afferam? Quàm miſera fuerit illa reſp. tã longa ętate per tot annos uſq; ad ſecundũ bellũ Punicũ, bellis forinſecus inquietare nõ deſiſtẽtibus, & intus diſcordijs ſeditionibusq; ciuilib. & à Saluſtio breuiter intimatum eſt. Proinde uictoriæ illæ nõ ſolida D beatorũ gaudia fuerũt, ſed inania ſolatia miſerorũ, & ad alia atq; alia terribilia mala ſubeunda illecebroſa incitamẽta minimè quietorum. Nec nobis quia hæc dicimus, boni Romani prudentesq; ſuccẽſeant: quanquã de hac re nec petẽdi ſint, nec monẽdi, quando eos minimè ſuccenſuros eſſe, certiſsimũ eſt. Neq; enĩ grauius uel grauiora dicimus autoribus eorũ, & ſtylo et ocio multũ impares. Quibus tamẽ ediſcendis & ipſi elaborauerunt, & filios ſuos elaborare compellunt. Qui aũt ſuccenſent, quando me ferrẽt, ſi ego dicerem, quod Saluſtius ait? Plurimę turbæ ſedi-

ſediuiones, & ad poſtremū bella ciuilia orta A
ſunt,[a] dū pauci potētes, quorū in gratiā ple-
riq; conceſſerant, ſub honeſto patrū aut ple-
bis nomine dominationes affectabāt: boni-
que & mali ciues appellati, nō ob merita[b] in
rēp. omnib. pariter corruptis, ſed uti quiſq;
locupletiſsimus, & iniuria ualidior, qa præ-
ſentia defendebat, pro bono ducebatur. Porrò
ſi illi ſcriptores hiſtoriæ ad honeſtā libertatē
pertinere arbitrati ſunt, mala ciuitatis pro-
priæ nō tacere, quā multis locis magno prę-
conio laudare cōpulſi ſunt, cū aliā ueriorē q
ciues æterni legēdi ſunt, nō haberēt: qd nos B
facere cōuenit, quorū ſpes quāto in Deo me-
lior & certior, tāto maior debet eſſe libertas,
cū mala præſentia Chriſto noſtro imputāt,
ut infirmiores imperitioresq; mētes alienēt
ab ea ciuitate, in qua ſola iugiter feliciterq;
uiuendū eſt? Nec in deos eorū horribiliora
nos dicimus, q eorū identidē autores quos
legūt & prædicāt: quandoquidē & ex ipſis
quæ diceremus accepimus, & nullo modo
dicere, uel talia, uel cuncta ſufficimus. [c] Vbi
erant ergo illi dij, q propter exiguā fallacēq;
huius mūdi felicitatē colēdi exiſtimant, cùm
Ro. quibus ſe colēdos mēdaciſsima aſtutia C
Enumeratio Romanorum calamitatum. uēditabant, tātis calamitatib. uexarent? Vbi
erant, qn̄ Valerius cōſul & ab exulib. & ſer-
uis[d] incenſum Capitoliū cū defenſaret, occi-
ſus eſt? Faciliusq; ipſe prodeſſe potuit ædi
Iouis, q illi turba tot numinū cū ſuo maxi-
mo atq; optimo rege, cuius tēplum libera-
uerat, ſubuenire. Vbi erāt, qn̄ dēſiſsimis fati-
gata ciuitas ſeditionū malis, cum legatos A-
thenas miſſos ad leges mutuandas paululū
quieta operiret, graui fame peſtilentiaq; ua-
ſtata eſt? Vbi erāt, qn̄ rurſus populus, cū fa-
me laboraret, pręfectū annonæ primū crea-
uit, atq; illa fame inualeſcēte,[e] Sp. Æmilius, D
qui eſurienti multitudini frumenta largitus
eſt, regni affectati crimē incurrit, & eiuſdem
præfecti inſtantia per dictatorē L. Quintiū
ætate decrepitum, à Q. Seruilio magiſtro e-
quitū, cū maximo & periculoſiſsimo tumul-
tu ciuitatis occiſus eſt? Vbi erāt, qn̄ peſtilen-
tia maxima exorta, dijs inutilibus ſine reme-
dio populus diu multūq; fatigatus, noua[f] le-
ctiſternia, quod nunq; antea fecerat, exhibē-
Lectiſternia in honorē deorū. da arbitratus eſt? Lecti autē ſternebantur in
honorē deorū, unde hoc ſacrū uel potius ſa-
crilegiū nomē accepit. Vbi erāt, quādo per

A decē continuos annos malè pugnando cre-
bras & magnas clades apud Veios exerci-
tus Ro. acceperat, niſi per Furiū Camillum
tandē ſubueniret, quē poſtea ciuitas ingra-
ta dānauit? Vbi erant, qn̄ Galli Romā cepe-
rūt, ſpoliauerūt, incenderūt, cędib. impleue-
rūt? Vbi erāt, cū illa inſignis peſtilētia tā in-
gentē ſtragē dedit, & qua ille Furius Camil-
lus extinctus eſt, qui remp. ingratā & à Ve-
ientibus antè defendit, & de Gallis poſtea
uindicauit? Inde in hac peſtilētia ſcenicos lu-
dos aliā nouā peſtē nō corporibus Ro. ſed,
B quod eſt multo pernicioſius, morib. intule-
rūt. Vbi erāt, qn̄ alia peſtilētia grauis[g] de ue-
nenis matronarū exorta credita eſt, quarū
ſupra fidem multarū atq; nobiliū mores de-
prehēſi ſunt omni peſtilētia grauiores? Vel
qn̄ in Caudinas furcas à Sānitib. obſeſſi am-
bo cū exercitu cōſules fœdus cū eis fœdū fa-
cere coacti ſunt: ita ut equitib. Ro. ſexcentis
obſidibus datis, cæteri amiſsis armis alijsq;
ſpoliati priuatiq; tegminibus, ſub iugū ho-
ſtiū cū ueſtimentis ſingulis mitterent? Vel
qn̄ graui peſtilētia cæteris laborātibus mul-
ti etiā in exercitu icti fulmine perierūt? Vel
C qn̄ itidē alia intolerabili peſtilentia Æſcula-
piū ab Epidauro quaſi medicū deū Roma
aduocare atq; adhibere cōpulſa eſt: quoniā
regē omniū Iouē, qui tā diu in Capitolio ſe-
debat, multa ſtupra, quib. adoleſcēs uacaue-
rat, non permiſerāt fortaſſe diſcere Medici-
nā? Vel cū conſpirantib. uno tēpore hoſtib.
Lucanis, Brutijs, Samnitibus, Etruſcis & Se-
nonib. Gallis, primò ab eis legati perempti
ſunt, deinde cū prętore oppreſſus exercitus,
ſeptē tribunis cū illo pereuntibus, & militū
tredecim milibus? Vel quando poſt graues
& longas Ro. ſeditiones quib. ad ultimum
D plebs in Ianiculū hoſtili dirēptione ſeceſſe-
rat: cuius mali tam dira calamitas erat, ut eius
rei cauſa, quod in extremis periculis fieri ſo-
lebat, & dictator crearetur Hortenſius, qui
plebe reuocata in eodem magiſtratu expira-
uit, quod nulli dictatori ante contigerat, qd
illis dijs iā præſente Æſculapio grauius cri-
men fuit. [h] Tum uerò tam multa bella ubiq;
crebruerunt, ut inopia militū proletarij illi, *Proletarij militiæ adſcripti.*
qui eo q proli gignendæ uacabant, ob ege-
ſtatem militare non ualentes, hoc nomē ac-
ceperāt, militiæ conſcriberentur. Accitus e-
tiam à Tarētinis[i] Pyrrhus rex Græciæ, tunc

A ingẽti gloria celebratus Ro. hoſtis effectus eſt.[k] Cui ſanè de rerũ futuro euentu cõſulenti, ſatis urbanè Apollo ſic ambiguũ oraculum ædidit, ut è duob. quicquid accidiſſet, ipſe diuinus haberet̃. Ait enim: Dico te Pyrrhe uincere poſſe Romanos. Atque ita ſiue Pyrrhus à Ro. ſiue Romani à Pyrrho uincerent̃, ſecurus fatidicus utrũlibet expectaret euentũ. Quæ tunc & ꝙ horrẽda utriuſq; exercitus clades,[l] in qua tñ ſupior Pyrrhus extitit, ut iã poſſet Apollinẽ pro ſuo intellectu prædicare diuinũ: niſi proximè alio prælio Ro. abſcederẽt ſuperiores:[m] atq; in tãta ſtra B ge bellorũ etiã peſtilentia grauis exorta eſt mulierũ. Nã priuſquã maturos partus æderẽt, grauidæ moriebant̃. Vbi ſe, credo, Æſculapius excuſabat, ꝙ[n] ἀρχιίατρον ſe, nõ obſtetricem profitebat̃. Pecudes quoq; ſimiliter interibãt, ita ut iam defecturũ genus animalium crederet̃. Quid hyems illa memorabilis tam incredibili immanitate ſæuiens, ut niuibus horrenda altitudine etiam in foro per dies XL. manentibus, Tiberis quoq; glacie duraretur? Si noſtris temporibus accidiſſet, quæ iſti & quãta dixiſſent? [o] Quid illa itidẽ ingens peſtilentia, quamdiu ſæuiuit, ꝙ mul- C tos peremit? Quæ cùm in annũ alium multo grauius tenderet̃, fruſtrà præſente Æſculapio aditũ eſt ad libros Sibyllinos.[p] In quo genere oraculorũ, ſicut Cicero in libro De diuinatione cõmemorat, magis interpretibus, ut poſſunt ſiue uolunt dubia cõiectantibus, credi ſolet. Tunc ergo dictum eſt eam eſſe cauſam peſtilentiæ,[q] ꝙ plurimas ædes ſacras multi occupatas priuatim tenerent: ſic interim à magno imperitiæ uel deſidiæ crimine Æſculapius liberatus eſt. Vnde autẽ à D multis ædes illæ fuerant occupatæ, nemine prohibẽte, niſi quia tantæ numinum turbæ diu fruſtrà fuerat ſupplicatũ: atq; ita paulatim loca deſerebant̃ à cultoribus, ut tanquã uacua ſine ullius offenſione poſſent humanis ſaltẽ uſibus uindicari? Nam quæ tũc uelut ad ſedandam peſtilentiã diligenter repetita fuerunt atq; reparata, niſi poſtea eodem modo neglecta atq; uſurpata latitarent, nõ utiq; magnæ peritiæ Varronis tribueretur, quod ſcribens de ædibus ſacris tam multa ignorata cõmemorat. Sed tunc interim elegans non peſtilentiæ depulſio, ſed deorum excuſatio procurata eſt.

L. VIVES.

A DVm[a] pauci potẽtes.] Homines de plebe, qui uel odio nobilitatis, uel captandæ popularis auræ gratia temp. turbabant, ut eo pacto res ſuæ meliores & potẽtiores eſſent: illud tamen actionibus ſuis prætendebãt, ſe iura populi & cõmunem libertatẽ defendere: patritij uerò contrà niti, & multũ de cõmodis uulgi detrahere, ut id ſibi ſuiſq; apponerẽt, illo prætextu, ꝙ dignitatẽ ſenat⁹ tuerent̃, quã eſſe ꝗ ampliſſ. è rep. foret: ſed reuerà pro ſua potẽtia quiſq; certare atq; contendere. [b] In temp. Inceſſerãt.] In codice Colonienſi nõ habet̃, Inceſſerãt: & haud dubiè ſublata ea uoce, ſenſus eſt integrior. [c] Vbi erant ergo illi dij.] Hæc omnia quę Auguſt. recẽſet, ſunt ex Liuio, quæ ſati⁹ erit ubi apud eũ inueniri poſsint, indicare, ne longis narrationibus & oneri lectori ſimus, & faſtidio. [d] Incenſum.] Nõ ab incẽdo, ſed ab iuſcendo, qđ eſt aſcẽdo. Neq; eñi B incenderãt, ſed aſcenderãt: ideo alibi ſcribit̃ inſcẽium. [e] Sp. Aemilius.] Certũ eſt legẽdũ eſſe, Melius, ex hiſtoria. [f] Lectiſternia.] Lectis olim cubãtes epulabãt̃. At quoties in tẽplo aliquo publico placãdæ deũ iræ cauſa conuiuiũ exhibebat̃, aut nocturnũ erat ſacrũ, dijſq; tanꝗ epulaturis aut cubituris lecti ſternebant̃, id lectiſterniũ uocabãt. Liuius li. 5. Laborãte peſtilentia ciuitate, paucis annis ante Romã à Gallis captã, ex libris Sibyllinis, primũ lectiſterniũ in urbe factũ per dies octo, tribus tunc lectis apparans Apollini & Latonæ, Dianę & Herculi, Mercurio & Neptuno. Lectiſterniũ illud fuiſſe primũ, neſcio qui conſtet, cũ ludis ſecularibus, quos primus P. Valer. Publicola, qui cũ Bruto conſul fuit, fecit, lectiſterniũ per trinoctiũ fuerit, ut apud Valeriũ legit̃ lib. 2. & Cenſorinũ de die Natali. [g] De uenenis matronarũ.] Liuius lib. 8. Cl. Marcello, T. Valer. Coſs. prima tũc de Veneficijs quæſtio habita, cùm multi princi- C pes uenenis mulierũ interijſſent. [h] Tũ uerò tã multa.] In Gallos, Tarẽtinos, Sãnites, Lucanos, Brutios, Hetruſcos: poſtremò his omibus additus eſt Pyrrhus Epirotarũ rex. De proletarijs nonnulla dicã. Seruius Tullius ſextus Ro. rex, po. Ro. in ſex claſſes diuiſit. Prima claſsis erat eorũ, q centũ milia aſsiũ in cenſu haberẽt, aut plura: tametſi illo rege cẽſus maximus fuit CXM. ut tradit Plin. lib. 33. Secunda, qui cenſum intra centũ & ſeptuaginta quinq; grauis æris milia eſſent pfeſsi. Tertia, eorum qui quinquaginta. Quarta, qui quinq; & uiginti milia. Quinta, qui undecim milia. Hic una cẽturia fuit immunis militia tenuiũ hominũ proletariorũ & capite cenſorũ. Proletarij erãt q mille & quingẽtos aſſes in cenſum deferebãt, plus minus: qui ſolũ in ciuitate ſufficiẽdę proli, nulli alteri uiderent̃ uacare publico muneri. unde à prole proletarij nũcupati. Capite cẽſi tenuio- D res erant, qui CCCLXXV. aſſes haberẽt in cẽſu: qui quoniã pecunia nõ uiderent̃ cenſi, capite ſuo cenſebant̃, numerum ciuiũ augẽtes. Hęc duo hominũ genera immunia fecit militia Seruius Tullius, nõ ꝙ arma ipſis tutò non cõmitterentur, aut ꝙ nullũ haberent uelut obſidem in patria, qui pro eorũ forti opera ſponderet, qualem putabant uel præcipuã pecuniã: ſed qa bellicos ſumptus ferre nõ poſſent. Illis enim tẽporibus milites de ſuo ſe alebãt. Fieri poteſt, ut poſt tributũ inſtitutũ uetus mos remãſerit, & cauſæ cur illi homines non militarẽt, tales ſint po. Ro. uiſæ, qui omnia pecunia metiebatur. Nam eas Valerius & A. Gellius reddũt. Proletarij iã alijs tẽporibus militarũt, capite cenſis primus arma dedit C. Marius bello Iugurthino: autores Saluſt. & Valer. Idẽ Quintilianus tãgit in milite Mariano. Hinc ipſe Mari⁹ imperator capite cenſus nũcupatus eſt. [l] Pyrrhus.] Materno genere ab Achille, paterno ab Hercule progenitus, utroq; à Ioue. Hic cũ orbis imperiũ animo agitaret,

Lectiſternium.

Venena primò Romæ uſurpata.

Proletarij.

Capite cenſi.

Pyrrhus.

ret, à Tarentinis ad ferendã ſibi contra Ro. opẽ adducetus auidus accurrit, occaſionẽ ſibi oblatã ratus Italiã totũq; orbẽ ſuperãdi, ut Alexãder paulò antea fecerat. [k] Cui ſanè de terũ f.e.] Cicero 2. De diuin. uerſum ſcribit eſſe Ennij. Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe. Qđ poeta oraculũ dicit ab Apolline Pyrrho datũ rogãti de belli euẽtu. idcirco Cic. ſic ſcribit: Sed iã ad te uenio, ô ſancte Apollo, qui umbilicũ terrarũ certũ obſides, unde ſuperſtitioſa primũ ſæua euaſit uox fera. Tuis enim oraculis Chryſippus totũ uolumẽ impleuit, partim falſis, ut ego opinor, partim caſu ueris, ut fit in omni oratione ſæpiſsimè: partim flexiloquis & obſcuris, ut interpres egeat interprete, & ſors ipſa referẽda ſit ad ſortes: partim ambiguis, & quæ ad dialecticũ referẽda ſint. Hæc ille, qui uerſum ab Ennio fictũ uidet̃ aſſerere. Aeacides eſt Pyrrhus: quoniã Achilles Pelei filius, hic Aeaci. Verg. in 6. Eruet ille Argos Agamẽnoniaſq; Mycenas: Ipſumq; Aeacidẽ genus armipotẽns Achilli. Pyrrhum ſignificãs. [l] In qua tamen ſup.] Vicit Pyrrhus P. Valeriũ cõſulẽ ad Heracleã, ſed magna ſuorũ cæde. unde prouerbiũ, Heraclia uictoria. deinde ſuperatus eſt à P. Sulpitio, & P. Decio Coss. poſtremò uict⁹ fugatusq; eſt à Curio Dẽtato, & ex Italia pulſus. [m] Atq; in. t. ſ. b.] Hęc quę narrat, ſunt ex P. Oroſio accepta li. 4. quę ſcribit contigiſſe Fabio Gurgite iterũ, & C. Genutio Coss. bello Pyrrhi. [n] ἀρχίατρον.] Principẽ medicũ. ἰατρὸς enim medicus eſt: obſtetrix quæ parturientibus adeſt, perita infantis excipiendi. Fuerunt & ἀρχίατροι medici principum, ut in Codice Iuſti. De comitibus & ἀρχιάτροις, q. primi medici, qui hodie protomedici nominantur ab Hiſpanis. [o] Quid illa itidem ingens.] Oroſius lib. 4. ſub primum bellum Carthagiñ. [p] In quo genere oraculorũ.] Cic. 2. De diuin. De Sibyllinis lib. & Sibyllis alio loco fuſe. [q] Quod p.æ.ſ.] Idem reſponderunt aruſpices Cic. tẽpore, cũ prodigia, quę per eos dies cõtigerãt, procurarent. Cic. in Orat. de aruſpicum reſponſis.

Heraclia uictoria.

ἀρχίατρος.

Quantę clades Rom. ſub bellis Punicis triuerint, fruſtrà deorũ præſidijs expetitis. Cap. XVIII.

IAM uerò Punicis bellis cùm inter utrũque imperium uictoria diu anceps atq; incerta penderet, populiq; duo præualidi impetus in alterutrum fortiſsimos & opulentiſsimos agerent, quot minutiora regna contrita ſunt? quæ urbes amplæ nobileſq; deletæ? quot afflictæ? quot perditæ ciuitates? quàm longè lateq; tot regiones terræq; uaſtatæ ſunt? Quoties uicti hinc atq; inde uictores? quid hominum cõſumptum eſt: uel pugnantiũ militum, uel ab armis uacantiũ populorũ? Quãta uis nauiũ marinis etiã prælijs oppreſſa, & diuerſarũ tempeſtatum uarietate ſubmerſa eſt, ſi narrare uel cõmemorare conemur, nihil aliud q̃ ſcriptores etiã nos erimus hiſtoriæ. Tunc magno metu perturbata Ro. ciuitas, ad remedia uana & ridenda currebat. [a] Inſtaurati ſunt ex autoritate librorũ Sibyllinorum ludi ſeculares: quorũ celebritas inter centũ annos fuerat inſtituta, felicioribuſq; tẽporib. memoria negligẽte perierat. [b] Renouarũt etiã pontifices ludos ſacros inferis, et ipſos abolitos annis retrorſum melioribus. Nimirũ enim quãdo renouati ſunt, tanta copia morientiũ ditatos inferos etiã ludere delectabat: cùm profectò miſeri homines ipſa rabida bella, et cruẽtas animoſitates funereaſq; hinc atq; inde uictorias, magnos agerẽt ludos dæmonum, & opimas epulas inferorũ. Nihil ſanè miſerabilius primo bello Punico accidit, q̃ q; ita Romani uicti ſunt, ut etiã Regulus ille caperet̃, cuius in primo & in altero Libro mentionẽ fecimus, uir planè magnus, & uictor antea domitorq; Pœnorũ: qui etiam ipſum primũ bellũ Punicum confeciſſet, niſi auiditate nimia laudis & glorię duriores cõditiones q̃ ferre poſſent feſsis Carthaginenſibus imperaſſet. Illius uiri & captiuitas inopinatiſsima, & ſeruitus indigniſsima, & iuratio fideliſsima, & mors crudeliſsima ſi deos illos nõ cogit erubeſcere, [c] uerum eſt q; ærei ſunt, & nõ habẽt ſanguinẽ. Nec mala illo tẽpore grauiſsima intra mœnia defuerũt. [d] Nã exundante nimis ultra morẽ fluuio Tiberino, penè omnia urbis plana ſubuerſa ſunt: alijs impetu quaſi torrentis impulſis: alijs uelut ſtagno diuturno madefactis atq; ſublapſis. [e] Iſtam deinde peſtẽ ignis pernicioſior ſubſecutus eſt, qui correptis circa forũ quibuſq; celſioribus, [f] etiã tẽplo Veſtæ ſuo familiariſsimo non pepercit, ubi ei uelut uitam perpetuã diligẽtiſsima ſubſtitutione lignorũ, nõ tã [g] honoratæ q̃ dãnatæ uirgines donare cõſueuerant. Tunc uerò illic ignis non tantũ uiuebat, ſed etiã ſæuiebat. Cuius impetu exterritę uirgines, ſacra illa fatalia, [h] quę iã tres in quib. fuerant, preſſerãt ciuitates, cũ ab illo incẽdio liberare nõ poſſent, [i] Metellus põt. ſuæ quodãmodo ſalutis oblitus, irruens ea ſemiuſtlatus abripuit. [k] Neq; enĩ uel ipſum ignis agnouit. Aut uerò erat ibi numẽ, q̃d nõ, etiãſi fuiſſet, fugiſſet. Homo igit̃ potius ſacris Veſtæ, q̃ illa homini prodeſſe potuerunt. Si aũt à ſemetipſis ignẽ nõ repellebant, ciuitatẽ, cuius tueri ſalutẽ putabant̃, quid cõtra illas aquas flãmaſq; poterãt adiuuare, ſicut etiã res ipſa nihil ea prorſus potuiſſe, patefecit? Hæc iſtis nequaq; obijcerent̃ à nobis, ſi illa ſacra dicerẽt, nõ tuendis his bonis temporalibus inſtituta, ſed ſignificandis æternis: & ideo cũ ea, quæ corporalia uiſibiliaq; eſſent, perire cõtingeret, nihil his rebus

Exundatio Tiberis.

Incendium publicum.

minui, propter quas fuerāt inſtituta, & poſſe ad eoſdem uſus denuò reparari. Nunc uerò cæcitate miſerabili, eis ſacris quæ perire poſſent, fieri potuiſſe exiſtimāt, ut ſalus terrena, & temporalis felicitas ciuitatis perire non poſſet. Proinde cùm illis etiam manētibus ſacris, uel ſalutis contritio, uel infelicitas irruiſſe monſtratur, mutare ſententiam, quam defendere nequeunt, erubeſcunt.

L. VIVES.

Ludi ſeculares.

INſtaurati[a] ſunt.] Puto nō futurū ingratū ſtudioſis antiquitatis, ſi de ludis ſecularib. nonnulla dixero, altius repetitis principijs. Valeſius Sabinus, homo ut illo tēpore erant optimi quiq;, ruſticus, ægrotantibus tribus liberis, ac propemodū moribūdis, inter uo B ta & cōprecationes uocē audiuit, filios fore ſaluos, ſi ꝑ pronū Tiberim Terētū portaſſet, ibiq; ex Ditis patris & Proſerpinæ petita aqua calida, quam illi deſideraſſent, recreaſſet. Valeſius de Tarento urbe ratus oraculū intelligēdū, tametſi ꝓcul ea urbs aberat, nec ullus erat ad Tarentū Tiberis, tamē naue cōducta, & in ea impoſitis pueris ſecundo flumine Oſtiam cōtendit, ad campum Martiū prope Romā, cū pueros in ſiccū exponeret, ut tædiū nauigationis leuaret, ulletq; ignē accēdere, conſuluit gubernatorē, unde ignis peti poſſet. Ille ē proximo Terento reſpondit: nam paſtorinū ignē uidebat ibi lucere: locus ille Terētus dicebať, ꝙ Tiberis amniū more, ripā mollem tereret: uel quòd ara Ditis eo loco ſub terra occuleretur. Valeſius nomine audito, lætus illuc nauē appelli iubet, exiſtimans de illo loco ſe C eſſe diuina uoce admonitū: ac interim dum ipſe in urbē ad arā emendā curriculo properat, iubet ſeruos altè fodere, ubi collocaretť. Viginti pedes altū fudēre, & aram ueterem ibi inuenerunt cum inſcriptione, Diti & Proſerpinæ. eam Romani olim cōdiderant poſt peractum dijs inferis ſacrum, cùm pugnaturi cum Albanis in acie iamiam cōcurſuri ſtarent, iuſsi à dæmone id facere, prius ꝙ̄ manū cōſererent. Redijt ex urbe pater, & ad inuentā aram furuas hoſtias Diti & Proſerpinæ ſacrificauit: & tres noctes, tot em̄ erāt filij ægroti, dijs ibi facto lectiſternio, exegit, cum cantibus & choreis, liberis iam morbo liberatis. Eundem morem in urbem induxit unus ex poſteris Valeſij illius P. Valer. Publicola, primo libertatis anno à maiorib. ſuis acceptum. Triduū & trinoctiū ſacris totus populus operabatur ad aras Iouis & Apollinis, quib. mactabať candidos tau D ros, & huic canebatur carmē à pueris ac puellis matrimis patrimiſq;. Deinde Iunonis, cui iuuenca itidē candida, & hæc quidē interdiu, noctu uerò Dianæ, Proſerpinæ, Terræ, & Parcarū, quibus furuæ hoſtiæ, luminaq; accendebantur. Exhibebātur eo tempore ludi ſcenici in honorem Apollinis & Dianæ, & Circēſes: hiq; ludi tam celebres & magnifici, Seculares dicebāť, quòd ſemel ſingulis agerentur ſeculis. Seculum porrò ſpaciū

Seculum.

eſt uitæ humanæ longiſsimū. Varij uario annorū numero deſcribūt, ut eſt apud Cenſorinū. Romani centū annis, idq; interuallū inter ludos ſeculares, ut Valeri[9] Antias & Varro, & Liuius libro 136. Sed ex cōmentarijs xv uirorum, & edicto Cæſaris Auguſti, carmineq; Horatij ſeculari decem anni huic numero addūtur, ut centeſimo quoq; & decimo anno fiant. Tametſi carmē illud Horatij, quo maximè Cenſorinus & alij nituntť, Certus undenos decies per annos: non uideo cur legi non poſsit, Certus aut denos decies per annos: & ſic nō nulli legunt. Sed & aliud carmen à Zoſimo citať Græ- A cum, quod & ipſe Sibyllinum eſſe dicit, in quo eſt, [illegible], ſine apicibus & notis pronunciationis. Porrò præco cū ad hos ludos conuocabat, ad eos ire ludos uenirēt dicebat, quos nemo ipſorū antea ſpectaſſet, nemo eſſet poſtmodū ſpectaturus. hinc illa Vitellij aſſentatio Claudio ludos ſeculares exhibēti, Sæpe facias. Primus hos ludos Publicola, ut di-

Sæpe facias.

ximus, fecit anno ab Vrbe con. ccxliiij. ſecūdi facti ſunt ex libris Sibyllinis anno ab Vrbe cōdita quingenteſimo & altero, P. Claudio Pulchro, L. Iunio Bruto Coss. undecimo anno primi belli Punici. Tertij primo anno tertij belli Punici, M. Manlio, Martio Cēſorino Coss. Quarti nō expectato iuſto tēpore, L. Aemilio Lepido, L. Aurelio Oreſte Coss. Quintos Auguſtus & Agrippa fecerunt, Furnio & Syllano Coss. reductos ad æquū tēpus. Sextos Cl. Cæſar anticipatos, ſe iiij. & L. Vitellio principis patre iij. Coss. Septimos Domitianus uerio B re cōputatione, ſe xiiij. & L. Minutio Ruffo Coss. Octauos iuſto tēpore Septimius Seuerus, Chilone & Vibone Coss. Nonos Philippus Voſtrenſis anno ab Vrbe cond. M. Aemiliano & Aquilino Coss. ut tradit Caſsiodorus. Hęc de ludis ſecularib. ex Varrone, Vale. Hor. L. Floro, Feſto, Zoſimo, Herodiano, Suet. Cenſori. Caſsiodoro, Porphyrione, Acrone, Angelo Politiano. Nunc ad cętera pergamus. [b] Renouarunt etiā pontifices.] Alios uidetur uelle eſſe ludos Ditis & Proſerpinæ, atq; ſeculares, cùm omnes eoſdē eſſe dicāt, niſi diuidat fortē Auguſtinus ludos & ſacrificia deorū inferorū à ludis & ſacris aliorum deorum, quæ per illos dies fiebant: & profectò ludi deorū inferorū aliam uidentur habuiſſe originem ꝙ̄ ſeculares. Feſtus enim ad hunc modū ſcribit: Tauri appellabantur ludi in honorē deorū infero-

Tauri ludi.

C rum facti: inſtituti aūt uidentur hac de cauſa: Regnante Tarquinio Superbo, cū magna incidiſſet peſtilentia in mulieres grauidas, quę fuerat facta ex carne diu uēdita populo taurorū, ludi ab hoc dijs inferis inſtituti, & Tauri uocati. Hæc Feſtus. Adde, quòd ſeculares ludi Apollini interdiu, & Dianæ fiebant noctu, Tauri uerò dijs inferis. [c] Verum eſt, quòd aerei ſunt.] Alibi aērij, & cōgruentius opinioni Auguſtini: nam Platonici dęmonas aēreos eſſe dicebāt: cū quib. Auguſtinus uidetur aliquot locis cōſentire, ut pòſt diſputauimus. Porrò in pudore ſanguis rubore exornat faciem. [d] Nam exundante.] Oroſius lib. 4 [e] Ignis.] Ibidem, & Liuius lib. 19. & Ouid. li. 6. Faſt. Declamatores apud Senecā fi-

Tiberis exundatio, Romæ conflagratio.

cto ſe exercēt argumento, priuandus ne ſit Metellus ſacerdotio, ꝙ ſit cæcus, poſita lege, ut ſacerdos integer ſit. [f] Etiam templo Veſtæ ſuo familiaris.] Quoniam in D eo ignis colebať. quod mox Auguſt. declarat. [g] Honoratæ.] Nam honos earū maximus apud omnes homines ordinesq; erat, ſacerdoti Veſtæ etiā magiſtratus uia cedebat. [h] Quæ iam tres.] Ilium, Lauiniū, Albā. [i] Metellus pontifex.] L. Cæcilius Metellus pontifex

Metellus.

max. bis conſul, dictator, magiſter equitū xv uir agris diuidundis, qui primus elephātos primo Punico bello in triūpho duxit, de quo Q. Metellus eius filius in ea oratione, quam in funere ipſius habuit, ſcriptū reliquit, decē maximas res optimasq;, in quib. quærēdis ſapiētes ætatē exigerēt, cōſummaſſe: eū ait uoluiſſe primariū bellatorē eſſe, optimū oratorē, fortiſsimū imperatorē, auſpicio ſuo maximas res geri, maximo honore uti, ſumma ſapiētia eſſe, ſummū ſenatorē haberi, pecuniam magnā bono modo inuenire, multos liberos relinquere, & clariſsimū in ciuitate eſſe. Plin. li. 7. ca. 43. [k] Neq; enim uel ipſum.] Locus mendoſus, & qui uariè legitur. alibi pro Vero, Verum: ut referatur ad numen: alibi, quod non etiā ſi fugiſſet, effugiſſet: quaſi nō effugiſſet numen, etiam ſi fugiſſet Metellus.

De

De afflictione belli Punici ſecundi, qua uires utriuſq; partis conſumptæ ſunt. Cap. XIX. A

SECVNDO aũt bello Punico nimis longum eſt cõmemorare clades duorum populorum, tam longè ſecum lateq; pugnantiũ: ita ut his quoq; fatentibus, qui nõ tam narrare bella Romana, quã Romanum imperiũ laudare inſtituerunt, ſimilior uicto fuerit ille qui uicit. Hannibale quippe ab Hiſpania ſurgẽte, & Pyrenæis montibus ſuperatis, Gallia trãſcurſa, Alpibusq; diruptis, tã longo circumitu auctis uiribus, cuncta uaſtãdo aut ſubigẽdo, torrẽtis modo Italiæ faucibus irruente, q̃ cruẽta bella geſta ſunt, B q̃ multa prælia: quoties Ro. ſuperati, q̃ multa ad hoſtem oppida defecerũt, q̃ multa capta & oppreſſa, q̃ diræ pugnę, & toties Hãnibali Ro. clade glorioſę? [b] De Cannẽſi aũt mirabiliter horrendo malo quid dicam, ubi Hãnibal cũ eſſet crudeliſsimus, tamen tanta inimicorũ atrociſsimorũ cæde ſatiatus, [c] parci iuſsiſſe perhibet? [d] Vnde tres modios annulorũ aureorũ Carthaginẽ miſit: quo intelligerẽt tantã in illo prælio dignitatẽ cecidiſſe Romanã, ut facilius eã caperet mẽſura q̃ numerus: atq; hinc ſtrages turbæ cæteræ, C tãto utiq; numeroſioris, quãto infirmioris, quæ ſine annulis iacebat conijciẽda potius q̃ nuncianda putarẽt. Deniq; tanta militũ inopia ſecuta eſt, [e] ut Ro. reos facinorũ propoſita impunitate colligerẽt, [f] ſeruitia libertate donarẽt, atq; ex illis pudẽdus, nõ tã ſupplerẽt [g] q̃ inſtruerẽt exercitus. Seruis itaq; [h] imò ne faciamus iniuriam, iam libertis, pro Ro. rep. pugnaturis arma defuerũt. Detracta ſunt templis, tanq; Romani dijs ſuis dicerẽt: Ponite quæ tã diu inaniter habuiſtis, ſi fortè aliquid utile inde facere poſſunt noſtra mãcipia, unde uos noſtra numina nihil facere potuiſtis. Tunc etiã ſtipẽdijs ſufficiendis cum defeciſſet ærariũ, D in uſus publicos opes uenêre priuatæ, adeò unoquoq; id q̃d habuit cõferente, ut præter ſingulos annulos aureos, ſingulasq; bullas miſerabilia dignitatis inſignia, nihil ſibi auri ſenatus ipſe, quãto magis cæteri ordines [i] tribusq; relinquerẽt. Quis ferret iſtos, ſi noſtris tẽporibus ad hanc inopiã cogerentur, cùm eos modò uix feramus, quãdo pro ſuperflua uoluptate plura donantur hiſtrionibus, quã tunc legionibus pro extrema ſalute collata ſunt?

Ex ſeruis inſtitutus exercitus.

Arma templis detracta.

Collatio priuatarum facultatum.

L. VIVES.

VT [a] ijs quoq; fatẽtibus.] Liuius in procemio tertiæ Decadis, & Silius Italicus libro primo: Propiusq; fuêre periclo, Queîs ſuperare datũ. Qui duo ſcriptores, ille oratiõe ſoluta, hic numeris aſtricta bellum hoc Punicum, multis libris perſecuti ſunt: alij quoq; p̃multi. idcirco hiſtorię narrandæ ſuperſedebo. [b] De Cannenſi.] Ad Cannas Hannibal, nobili clade Romanos affecit, tertio anno belli Punici, L. Aemilio Paulo, & P. Terentio Varrone Coſs. Liuius lib. duodecimo. Cannæ, ut Sabellicus in Annotationibus ſentit, non eſt Cannuſium oppidum, ſed uicus in Apulia prope Aufidum amnẽ, qui nũc uulgari ſermone Cannellæ nominantur. [c] Parci iuſsiſſe perhibetur.] An hîc Auguſtinus uocẽ illam ſubſignificat Hannibalis, qua Mahacbali præfecto equitũ ſuadenti, ut militem à pugna recentem & cruentum adhuc Romam duceret, reſpõdiſſe fertur, Præcedãt hoſtes, læta res eſt, nos poſtea ſequemur. nam Hannibalem in ipſo prælio, uel poſt prælium confectum, militib. Romanis qui aderant, pepercìſſe, nondum legi. Niſi ſit illud, quod Liuius quoq; narrat, poſt Cannenſem pugnã, quod nunq̃ aliàs cõtigerit, uocatos eſſe ab Hannibale Romanos, quos mitis ſatis ſermone ſit allocutus: Nõ internecione ciuiũ ſibi eſſe cũ Ro. bellũ, de dignitate atq; imperio certare, itaq; redimendi ſe captiuis copiã facere, preciũ fore in capita eq̃ti quingenos quadrigatos numos, tricenos pediti, ſeruo centum. [d] Vnde tres modios.] Alij huic menſuræ dimidium addunt modiũ, alij unicum dicũt fuiſſe modiũ: & hanc famam ueriorẽ eſſe, affirmat Liuius. Annulus inſigne erat equeſtris ordinis, quo à plebe diſtinguebaĩ: utebantur tamẽ eo ſenatus & nobilitas. Plin. lib. 33. promiſcoũ eius uſum fuiſſe, bello ſecundo Punico ſcribit. Nam alioqui, inquit, nõ potuiſſent trimodia illa annulorũ Carthaginẽ ab Hannibale mitti. Porrò modius cuiuſmodi ſit menſura, declarat Budæus in Aſſe ſuo: ubi alia menſurarũ genera. Res eſt lõga, illinc petat, qui deſiderat. [e] Vt Ro. reos facino.] Oroſius lib. 4. hoc à Iunio Bubulco dictatore factũ dicit, ad exemplũ Romuli, qui ſceleſtis & facinoroſis hominibus aſylum aperuit. Liuius idem lib. 23. M. inquit, Iunius deſcẽdit equo, dixitq; qui capitalẽ fraudẽ auſi, quiq; pecuniæ iudicati in uinculis eſſent, q eorũ apud ſe milites fierent, eos noxa pecuniaq; ſe exolui iuſſurũ. [f] Seruitia.] Octo milia ſerui donati ſunt libertate, & militarunt Volones nominati: q cùm ſinguli rogarentur, uelle ſe militare, reſponderũt. Liuius. [g] Quàm inſtrueretur exercitus.] Octo milia enim erant ſeruorum, & ſex milia facinoroſorum, quæ armauit ſpolijs Gallicis triumpho C. Flaminij tranſlatis. [h] Imò ne faciamus.] Tametſi non fuerunt liberi, antequã Hannonem ad Beneuẽtũ uicerũt, donatiq; ſunt libertate à T. Graccho imperatore, ſub quo fortẽ in militia operam nauarant. [i] Tribusq;.] Hoc uerbũ an ſit additum ab aliquo, neſcio. Certè ſenatores ipſi erant ex tribubus, quas primùm ex tota ſua multitudine Romulus tres fecit: procedente deinde tẽpore, auctæ, ad quinq; & triginta peruenerunt. Senatores, equites, & plebei in has erant diuiſi. neq; erat quiſquã ciuis Rom. qui nõ eſſet alicuius tribus. Cicero Antoniana ſexta ad po. Ro. Nũ quis nam eſt ueſtrûm, qui tribum nõ habeat? atqui certè nemo. Illum quinq; & triginta tribus patronũ adoptarunt. Quid ergo ſibi uult, cæteri ordines tribusq;, quaſi ita eſſent diſtinctę tribus à ſenatu, ut reliqui ordines, equeſter & plebeius: an fortaſſe hoc eodem dicitur modo, quo illud, Senatus populusq; Rom. ſeu, Senat^9 populus plebsq; Romana: cùm in populo & ſenatus intelligatur & plebs. Hoc potius crediderim.

Cannenſis clades.

Annulus inſigne equeſtris ordinis.

Volones.

Tribus.

De exitio Saguntinorum, quibus propter Romanorum amiciciam pereuntibus, dij Romani auxilium non tulerunt. Cap. XX.

A

SED in his omnibus belli Punici ſecundi malis, nihil miſerabilius ac miſerabili querela dignius, quàm [a] exitiũ Saguntinorum fuit. Hæc quippe Hiſpaniæ ciuitas amiciſsima po. Ro. dum eidem populo fidem ſeruat, euerſa eſt. Hinc enim Hannibal fracto fœdere Romanorũ, cauſas quæſiuit quibus eos irritaret ad bellum. Saguntum ergoørociter obſidebat. Quod ubi Romę auditũ eſt, miſsi ſunt legati ad Hannibalẽ, ut ab eius obſidione diſcederet. Contẽpti Carthaginẽ pergũt, querimoniãq́ꝫ reponunt fœderis rupti, infectoq́ꝫ negocio Romã redeũt. Dum hæ moræ aguntur, miſera illa ciuitas opulẽtiſsima, ſuæ reip. Romanęq́ꝫ clariſsima, octauo uel nono à Pœnis menſe deleta eſt. Cuius interitũ legere, quanto magis ſcribere, horroris eſt. Breuiter tamẽ eum cõmemorabo: ad rẽ quippe quę agitur, multũ pertinet. Primò fame contabuit. nã etiã ſuorum cadauerib. à nonnullis paſta perhibetur. Deinde feſſa omniũ rerũ, ne ſaltẽ captiua in manus Hannibalis perueniret, ingentẽ rogũ publicè ſtruxit, in quẽ ardentẽ, ferro etiã trucidatos omnes ſe ſuosq́ꝫ miſerunt. [b] Hîc aliquid agerẽt dij helluones atqꝫ nebulones ſacrificiorũ adipibus inhiantes, & fallaciũ diuinationũ caligine decipiẽtes: hîc aliquid agerẽt, ut ciuitati populi Ro. amiciſsimę ſubuenirẽt, & fidei conſeruatione pereuntẽ perire nõ ſinerẽt. Ipſi utiqꝫ medij præfuerunt, cũ Romanæ reip. interiecto fœdere copulata eſt. Cuſtodiens itaqꝫ fideliter quod ipſis præſidibus placito iunxerat, fide uinxerat, iuratione conſtrinxerat, à perfido obſeſſa, oppreſſa, cõſumpta eſt. [c] Si dij ipſi tẽpeſtate atqꝫ fulminib. Hannibalẽ poſtea Ro. proximum mœnibus terruerũt, longeq́ꝫ miſerũt, tũc primũ tale aliquid facerẽt. Audeo quippe dicere, honeſtius illos pro amicis Romanorũ, ideo periclitãtibus, ne Romanis frangerent fidẽ, & nullã opem tunc habẽtibus, q̃ꝫ pro ipſis Romanis, qui pro ſe pugnabãt, atqꝫ aduerſus Hannibalẽ opulenti erãt, potuiſſe tempeſtate ſæuire. Si ergo tutores eſſent Rom. felicitatis & glorię, tam graue ab ea crimen Saguntinæ calamitatis auerterẽt. Nunc uerò q̃ꝫ ſtultè creditur dijs illis defenſoribus, Romã uictore Hannibale nõ periſſe, qui Saguntinæ urbi nõ potuerũt, ne pro eius periret amicicia, ſubuenire? Si Saguntinorum Christianus populus eſſet, & huiuſmodi aliquid pro fide Euangelica pateretur, quanq̃ꝫ ſeipſe, nec ferro, nec ignibus corrupiſſet, ſed tamen ſi pro fide Euangelica excidium pateretur, ea ſpe pateretur qua in Chriſtũ crediderat, nõ ut mercede breuiſsimi tẽporis, ſed æternitatis interminæ potiretur. Pro iſtis autẽ dijs, qui propterea coli perhibẽtur, propterea colendi requiruntur, ut harũ labentium atqꝫ tranſeuntiũ rerũ felicitas tuta ſit,

B quid nobis defenſores & excuſatores eorum de Saguntinis pereuntibus reſpondebunt, niſi q̃d de illo Regulo extincto? Hoc quippe intereſt, q̃ꝫ ille unus homo, hęc tota ciuitas, utriuſq́ꝫ tamẽ interitus cauſa, conſeruatio fidei fuit. Propter hãc enim ad hoſtes & redire ille uoluit, & noluit iſta tranſire. Conſeruata ergo prouocat deorũ irã fides? An poſſunt & dijs propitijs perire, nõ ſolũ quiq́ꝫ homines, uerũ etiã ingratæ ciuitates? Vtrũ uolunt, eligãt. Si enim fidei ſeruatę iraſcuntur illi dij, quærãt perfidos à quibus colantur. Si autẽ etiã illis propitijs multis grauibusq́ꝫ cruciatibus afflicti, interire homines

C ciuitatesq́ꝫ poſſunt, nullo fructu felicitatis huius coluntur. Deſinant igitur ſuccenſere qui ſacris deorum ſuorum perditis, ſe infelices factos eſſe putant. Poſſent enim illis non ſolùm manentibus, uerumetiam fauentibus non ſicut modò de miſeria murmurare, ſed ſicut tunc Regulus & Saguntini excruciati horribiliter, etiam penitùs interire.

Saguntina clades exitio Reguli comparata.

L. VIVES.

EXitium [a] Saguntinorum.] Liuius lib. 21. Saguntus orbs eſt Hiſpaniæ ulterioris, mille paſsibus diſtans à mari noſtro, à Zacynthijs & Ardeatibos, inquit Silius, cõdita & poſſeſſa: quæ gentes in Hi-

D ſpaniam ante captum Iliom uenêre: fide in Romanos & clade ſua nobilis. Veteris amplitodinis & magnificẽtiæ ſpectantur adhuc ueſtigia ædificijs antiq́tate uenerãdis, & monumẽtis maiorũ inſcriptionibusq́ꝫ antiquiſſimis, quæ paſsim eſt uidere. Murum ueterẽ patria lingoa nunc uocant, agri iurisq́ꝫ Valentini. Supereſt imago quædam priſtinæ arcis in monte, qui magnam Hiſpaniæ partem diuidit, ſitæ. Eam ciuitatem Polybios libro Hiſtoriarum tertio, ſcribit cæteris Hiſpaniæ ciuitatibos & terreſtrium frugum copia, & numero ciuium, & fortitudine peritiaq́ꝫ rei militaris antecelluiſſe. Hanc & oderat Hannibal, quòd ſocietate Romanorũ freta, multis Carthaginenſiũ in Hiſpania ſocijs graues iniurias intuliſſet: & bello impetijt, tum ot illas ulciſceretur, tum etiam ot occaſionem inueniret belli molem in Romanos conuertendi. Quare nullã ardentios tam inde

Saguntum.

à nouo

à nono ætatis ſuæ anno concupierat. [b] Hic aliquid agerẽt belluones.] Deeſt Dij, ut ſit, Dij belluones. q. uoraces. In re honeſta uſus eſt Cicero: nam Catonẽ iuniorem librorum helluonẽ nominauit tertio De fin. quomodo helluones ſint & nebulones, declarat quod ſtatim ſequitur. [c] Si ipſi dij.] Liuius lib. xxvj. Cùm ante mœnia Romana ſtaret Hannibal, iam cũ Ro. commiſſurus prælium, cuius præmium erat futura Romana urbs, maxima ſecuta eſt tempeſtas, quæ duas acies dirimeret. Reuerſis Carthaginen. in caſtra, Romanis in urbẽ, mira tranquillitas cum ſerenitate eſt exorta. Idẽ contigit poſtridie cùm inſtructi ad pugnã ambo exercitus conſiſterent ſignũ expectantes: quæ res in religionem Hannibali uenit, tanquam à dijs arceretur ab urbe Roma, ita moueri inde caſtra iuſsit.

Helluo.

Quàm ingrata fuerit Romana ciuitas Scipioni liberatori ſuo, & in quib. moribus egerit, quãdo eã Saluſtius optimã fuiſſe deſcribit. Cap. XXI.

PORRO inter ſecundum & poſtremũ bellum Carthaginenſe, quando Saluſtius optimis moribus & maxima concordia dixit egiſſe Romanos: multa enim prætereo, ſuſcepti operis modũ cogitans. Eodem ergo ipſo tempore morũ optimorũ maximæq; cõcordiæ [a] Scipio ille Romæ Italiæq; liberator, eiuſdemq; belli Punici ſecundi tam horrẽdi, tã exitioſi, tã periculoſi præclarus mirabiliſq; confector, uictor Hannibalis, domitorq; Carthaginis: cuius ab adoleſcentia uita deſcribitur [b] dijs dedita, templiſq; nutrita: [c] inimicorũ accuſationib. ceſsit, carẽſq; patria, quam ſua uirtute ſaluã & liberam reddidit, [d] in oppido Linternenſi egit reliquã compleuitq; uitã, poſt inſignẽ ſuum triumphũ, nullo illius urbis captus deſiderio, [e] ita ut iuſsiſſe perhibeatur, ne ſaltem mortuo in ingrata patria funus fieret. [f] Deinde tunc primũ per Gn. Manliũ proconſulem de Gallogræcis triumphantẽ, [g] Aſiatica luxuria Romã omni hoſte peior irrepſit. Tunc enim primùm lecti ærati, & precioſa ſtragula uiſa perhibentur. Tunc inductæ in conuiuia pſaltriæ, & alia licentioſa nequicia. Sed nunc de his malis quæ intolerabiliter homines patiũtur, non de his quæ libenter faciunt, dicere inſtitui. Vnde illud magis quod de Scipione commemoraui, quòd cedens inimicis extra patriã, quam liberauit, mortuus eſt, ad præſentẽ pertinet diſputationem, quòd ei Romana numina, à quorũ templis auertit Hannibalem, non reddiderunt uicem, quæ propter iſtam tantũmodò colunt felicitatẽ. Sed quia Saluſtius eo tempore ibi dixit mores optimos fuiſſe, propterhoc de Aſiana luxuria cõmemorandũ putaui, ut intelligatur etiam illud à Saluſtio in comparatione aliorũ temporum dictum, quibus tempòribus peiores utiq; in grauiſſimis diſcordijs mores fuerũt. Nam tunc, id eſt, inter ſecundũ & poſtremũ bellum Carthaginenſe, [h] lata eſt etiam illa lex Voconia, ne quis hæredem fœminã faceret, [i] nec unicam filiam. Qua lege quid iniquius dici aut cogitari poſsit, ignoro. Veruntamẽ toto illo interuallo duorũ bellorum Punicorũ tolerabilior infelicitas fuit. Bellis tantũmodò foris conterebatur exercitus, ſed uictorijs cõſolabatur. Domi aũt nullæ, ſicut aliâs, diſcordiæ ſæuiebant. Sed ultimo bello Punico uno impetu alterius Scipionis, q ob hoc etiã ipſe Africani cognomẽ inuenit, æmula imperij Romani ab ſtirpe deleta eſt. Ac deinde tantis malorũ aggeribus oppreſſa Romana reſpublica, ut proſperitate ac ſecuritate rerũ, unde nimiũ corruptis moribus mala illa congeſta ſunt, plus nocuiſſe monſtretur tam citò euerſa, q̃ prius nocuerat tã diu aduerſa Carthago. Hoc toto tempore uſq; ad Cæſarẽ Auguſtũ, qui uidetur nõ adhuc uel ipſorũ opinione glorioſam, ſed contentioſam & exitioſam, & planè iam eneruẽ ac languidam libertatẽ omnimodò extorſiſſe Romanis, & ad regale arbitriũ cuncta reuocaſſe, & quaſi morbida uetuſtate collapſam, uelut inſtauraſſe ac renouaſſe rempublicam. Toto ergo iſto tempore, omitto ex alijs atque alijs cauſis etiam atq; etiam bellicas cladès, [k] & Numantinũ fœdus horrenda ignominia maculoſum: [l] uolauerãt enim pulli de cauea, & Mancino conſuli, ut aiunt, augurium malum fecerant: quaſi per tot annos, quibus illa [m] exigua ciuitas Romanum circumſeſſa exercitũ afflixerat, ipſiq; Ro. reip. [n] terrori eſſe iam cœperat, alij cõtra eam malo augurio proceſſerint.

Scipio in exilio mortuus.

Luxuria quando Romam inuaſerit.

Lex Voconia.

L. VIVES.

SCipio [a] ille.] P. Cornelius Scipio Africanus, qui tranſitu ſuo in Africam Hannibalem ex Italia tandem poſt ſextumdecimum annum quàm erat ingreſſus, euellit, & eum in Africa uicit, fugauitq;, ac periculoſiſsimo bello finem impoſuit. [b] Dijs dedita.] Liuius lib. xxvj. de Scipione: Ad hæc iã inde ab initio præparans animo, ex quo togam uirilem ſumpſit, nullo die prius ullam publicã priuatamq; rem egit, quàm in Capitolium iret, ingreſſuſq; ædem cõſideret, & plerunq; tempus ſolus ibi tereret. Hic mos per totam uitã ſeruabatur. [c] Inimicorum accuſationibus.] Liuius lib. xxxviij. & Plutarchus in uita eius. [d] In oppido Linternenſi.] In Campania eſt, ſeu potius in uilla Linternenſi. [e] Ita ut iuſsiſſe perhibeatur.] Liuius uarias

Scipio Africanus.

rias ſcribentiū opiniones de loco mortis Africani recenſet. Non enim inter eos ſatis conuenit, num obierit Romæ. [f] Deinde tunc primùm.] Liuius lib. xxxix. *Gallogræci.* Gallogræci populi ſunt in Aſia minore, qui Græca lingua dicũtur Galatæ, ex Gallis, qui ſub Brenno in Græciam tranſiuêre, & Græcis commiſti. [g] Aſiatica.] Aſiæ minoris, de qua alibi. [h] Lata eſt etiam illa lex Vo*Lex Voconia.*conia.] Tulit eam Q. Vocunius Saxa tribunus plebis. Suaſit M. Cato ſenior, paulò ante bellū Macedonicū Perſæ. Liuius lib. xli. quo in loco pro Voconio, legitur Volumnius. [i] Nec unicam filiam.] Etiam ſi ſolam unam haberet filiam, nec plures liberos. [k] Et Numantinum fœdus.] Hoſtilij Mancini conſulis, qui cùm triginta milia militū ſub ſignis haberet, à quatuor Numantinorū milib. uictus, fœdus cum illis icere coactus *Pulli in auſpicio.* eſt, ſibi & reipublicæ ignominioſum. [l] Volauerant.] Solebant Romani in bellis ferre ſecū pullos in cauea: qui eos cuſtodiebat, pullarius dicebatur. Si paſcebantur pulli auidè, bonum erat ſignum: ſi tam auidè, ut ex offa aliquid in terram decideret, optimū. Id enim erat tripudium ſoliſtimū: olim terripauiū dicebatur, quod terram pauiret, hoc eſt, feriret id quod ex ore pullorū *Soliſtimum.* caderet poſt tripudium. Soliſtimum uerò quod in ſolum caderet. Sic enim ſcribebat in libris auguralibus: tripudium fieri, ſi quid ex offa pullorum in ſolum cecíderit. Ominoſum & triſte, ſi pulli nō paſcerentur: ſicut P. Claudio Cæci filio. Peius multò, ſi ex cauea fugerẽt. Augures, ut Feſtus docet, quinq; ſignorū genera ſolebant obſeruare: ex cælo, ex auibus, ex tripudijs, ex quadrupedibus, ex diris. [m] Exigua ciuitas.] Sine muris, ſine turribus, uix quatuor bellatorum milia ad bellū emittebat. Origo belli fuit, quòd Sedigenſes conſanguineos ſuos hoſtes populi Romani uictos ad ſe refugientes urbe & tectis excepiſſent. [n] Terrori.] Cicero Numantiam & Carthaginem duos terrores imperij Romani appellat pro Murena.

De Mithridatis edicto, quo omnes ciues Romanos, qui intra Aſiam inuenirentur, iuſſit occidi. Cap. XXII.

Sed hæc, inquam, omitto, quamuis illud nequaquam tacuerim, [a] quòd Mithridates rex Aſiæ, ubique in Aſia peregrinantes ciues Romanos, atque innumerabili copia ſuis negocijs intẽtos, uno die occidi iuſſit: & factum eſt. Quàm illa miſerabilis rerum facies erat, ſubitò quemque, ubicunq; fuiſſet inuentus, in agro, in uia, in oppido, in domo, in uico, in foro, in tẽplo, in lecto, in conuiuio, inopinatè atque impiè fuiſſe trucidatum? Quis gemitus morientium, quæ lachrymæ ſpectantium, fortaſſe etiam ferientium fuerunt? Quàm dura neceſſitas hoſpitum, non ſolùm uidendi nefarias illas cædes domi ſuæ, uerumetiam perpetrandi: ab illa blanda comitate humanitatis, repentè mutatis uultibus ad hoſtile negocium in pace peragendū, mutuis, ut ita dicam, omnino uulneribus: cùm percuſſus in corpore, & percuſſor in animo feriret? Nū & iſti omnes auguria contempſerant? Num
A deos domeſticos & publicos cùm de ſedib. ſuis ad illam irremeabilem peregrinationẽ profecti ſunt, quos conſulerent, non habebant? Hoc ſi ita eſt, non habent cur iſti in hac cauſa de noſtris temporibus conquerantur. Olim Romani hæc uana contemnunt. Si autem cõſuluerũt, reſpondeatur quid iſta profuerunt, quando per humanas duntaxat leges, nemine prohibente, talia licuerunt.

L. VIVES.

Qvòd [a] Mithridates.] Primus Mithridates ex gene- *Mithridates quot fuerint.* re fuit ſeptem illorū Perſarum, qui Magis imperiū abſtulêre. Huic inimicus fuit Antigonus rex Syriæ, expulitq; eum in Cappadociam, ubi poſtea B regnauit: regnumq; per manus filijs tradidit, illiq; à ſe genitis cõtinua ſerie uſq; ad ſextum nepotem. Sextus fuit Mithridates, qui bellum cum Romanis geſſit: uir ingẽti corporis robore, nec minus animo atq; ingenio potens. Sexiuges equos regebat, uiginti duas diuerſarum gentiū ſonabat linguas, Magnusq; eſt cognominatus. Hic primùm amicus fuit Rom. nam contra Ariſtonicum auxilia Craſſo Cos. miſit: deinde ſuſcepto cū Nicomede rege Bithyniæ bello, alienatus eſt ab eis, ita in Phrygiā prouinciā Rom. inuaſit, pulſo Aquilio legato, mox Q. Oppium proconſulem & eundem Aquilium legatum in uincula coniecit: literasq; per totam Aſiam ſuis præfectis miſit, ut certo quodam die, quicquid ciuium Romanorum in ſua ditione eſſet, trucidaretur: nec cuiquam uel dignitas, uel ætas, uel ſexus, uel locus, ad quẽ confugiſſet, prodeſſet: quod illi ita, ut rex imperauerat, executi ſunt.

C

De interioribus malis, quibus Romana reſp. exagitata eſt, præcedente prodigio, quod in rabie omnium animalium, quæ hominibus ſeruiunt, fuit. Cap. XXIII.

Sed iam illa mala breuiter, quantum poſſumus, commemoremus: quæ quanto interiora, tanto miſeriora extiterunt: diſcordiæ ciuiles, uel potius inciuiles: nec iam ſeditiones, ſed etiam ipſa bella urbana, ubi tantus ſanguis effuſus eſt: ubi D partium ſtudia, non contentionum diſſenſionibus, [a] uarijsq; uocibus in alterutrum, ſed planè iam ferro armisq; ſæuiebant: bella ſocialia, bella ſeruilia, bella ciuilia quantum Romanum cruorem ſuderunt, quantam Italiæ uaſtationem deſertionemq; fecerunt? nam antea quàm ſe aduerſus Romam [b] ſociale Latium commoueret, [c] cuncta animalia humanis uſibus ſubdita, canes, equi, *Prodigium ex efferatione animalium.* aſini, boues, & quæque alia pecora ſub hominum dominio fuerunt, ſubitò efferata, & domeſticæ lenitatis oblita, relictis tectis, libera uagabantur: & omnem non ſolùm aliorum [d], uerùm etiam dominorum auerſabantur

bantur acceſſum, nō ſine exitio uel periculo audētis, ſi quis de proximo urgeret.[d] Quod quanti mali ſignū fuit? Quòd ſi hoc ſignum fuit, quod tantum malum fuit, quantum malum fuit illud, cuius hoc ſignum fuit? Hoc ſi noſtris tēporibus accidiſſet, rabidiores iſtos quàm illi ſua animalia pateremur.

L. VIVES.

Sociale bellū. VArijs [a] uocibus.] Nam antea conuitijs, iurgijs, rixis, uerborum uelitatione res agebatur, manibus abſtinebatur. [b] Sociale latium.] Cùm aduerſus potentiam equitum, qui iudicijs præerant, lege C. Gracchi, ſenatus M. Liuium Druſum. trib. pleb. curaſſet creandum, Liuius quo maioribus uirib. cauſam optimatiū tueretur, ſocios & Italicos populos ut ſecum conſentirent, ſpe ciuitatis ſolicitauit. Hanc ſpem cùm altè imbibiſſent Italici omnes, nec Liuio repentè mortuo fides exolueretur, primùm Picentes ceperunt arma. Hos ſecuti ſunt Veſtini, Marſi, Latini, Peligni, Marucini, Lucani, Samnites, conſulibus Sex. Iulio Cæſare, L. Marcio Philippo, ab V.C. DCLXII. ann. uariè geſtū, uaria fortuna partium. Tandem Italici populi ſubacti ſunt à diuerſis imperatoribus. Hiſtoria eſt à multis cōſcripta, Liuio, Floro, Plutarcho, Oroſio, Velleio, Appiano. [b] Sociale Latium.] A' Latinis cepit initium motus, qui ferijs Latinis in monte Albano Cæſarē & Philippum Coss. Ro. decreuerant obtruncare. [c] Cūcta animalia humanis uſib.] Oroſius lib. v. Iulius Obſequens in Prodigijs de hoc tempore: Armenta in tātam rabiem concitata ſunt, ut uaſtando ſuos hoſtile imaginarentur bellum, lachrymanteſq́ multis affectibus calamitatem præſagirent ſuis. [d] Quod quanti mali ſignum.] In antiquis codicibus ſic habet: De proximo urgeret, quanti mali ſignum fuit, ſi hoc ſignum fuit, qd' tantum malum, ſi etiam ſignum non fuit. Puto & hîc legendum, Etiam ſi ſignum non fuit: ut ſignificet Auguſtinus, neceſſe eſſe illud malum fuiſſe atrox & pernicioſiſsimum, cuius ſignum erat tale, ut ipſum per ſe etiāſi alterius mali prænunciū non eſſet, maximū & cum primis horrendum erat. Lectio codicis impreſſi mihi non improbatur, tametſi ſenſus manet utrobiq; idem.

De diſcordia ciuili, quam Gracchiæ ſeditiones excitauerunt. Cap. XXIIII.

INITIVM autem ciuilium bellorum fuit, ſeditiones [a] Gracchorum agrarijs legib. excitatæ. Volebant enim agros populo diuidere, quos nobilitas perperàm poſſidebat. Sed eis tam uetuſtam iniquitatem audere conuellere, periculoſiſsimum: imò uerò, ut ipſa res docuit, pernicioſiſsimū fuit. Quæ funera facta ſunt, cùm prior Gracch⁹ occiſus eſt: quæ etiam, cùm alius frater eius nō longo interpoſitò tempore? *Cædes promiſcuæ.* Neq; enim legib. & ordine poteſtatum, ſed turbis animorumq́; conflictibus nobiles ignobileſq́; necabantur. Poſt Gracchi alterius interfectionem, Lucius Opimius conſul, qui aduerſus eum intra urbem arma commouerat, eoq́; cum ſocijs oppreſſo & extincto, ingētem A ciuium ſtragem fecerat, cum quæſtionem haberet iam iudiciaria inquiſitiōe cæteros perſequens, tria milia hominum occidiſſe perhibetur. Ex quo intelligi poteſt, quantā multitudinem mortium habere potuerit turbidus conflictus armorum, quādo tantam habuit iudiciorum uelut examinata cognitio. [b] Percuſſor Gracchi ipſius caput quantum graue erat, tanto auri pondere conſuli uendidit. Hęc enim pactio cædem præceſſerat. In qua etiam occiſus eſt cum liberis [c] Marcus Fuluius conſularis.

L. VIVES.

B GRacchorum. [a]] De his alibi dixi: maior fuit Tiberius, minor Caius. Tiberius nouem annis ante Caium eſt cæſus: res eſt nota, nullus ſcriptor nō meminit, Plutarchus, Appianus, Valerius, Cicero, Oroſius, Saluſtius, Florus, & alij. [b] Percuſſor Gracchi.] *C. Gracchus.* C. Gracchus cùm uideret ſuam manū à cōſule & ſenatu loco pelli, in lucum Furinæ confugit. L. Opimius cōſul ſe Gracchi caput auro repēſurū, per præconē iuſsit pronunciari. *Septimuleius Anagninus.* Ita Septimuleius Anagninus familiaris Gracchο cū placidè in lucū uenisset, multa prius familiariter, ut ſolebat, collocutus cū Graccho, ipſum nihil ſuſpicātem confodit, caputq́; abſcidit: & quo eſſet grauius, pro cerebro, quod eruerat, plumbū infudit. Porrò L. Opimius cōſul fuit cum Q. Fabio Maximo Pauli nepote, Gracchi ꝓpinquo. [c] M. Fuluius conſularis.] C Quinto antè anno conſul fuerat cum M. Plautio.

De æde Cōcordię ex Senatuſcōſulto in loco ſeditionum & cædium condita. Cap. XXV.

ELEGANTI ſanè Senatuſcōſulto [a] eo ipſo loco, ubi funereus tumultus ille commiſſus eſt, ubi tot ciues ordinis cuiuſq; ceciderunt, [b] ædes Concordiæ facta eſt, ut Gracchorum pœnæ teſtis [c] cōcionantium oculos feriret, memoriamq́; compungeret. Sed hoc quid aliud fuit, quàm irriſio deorum? Illi deæ templum cōſtituêre: quæ ſi eſſet in ciuitate, non tantis diſſenſionibus D dilacerata concurreret? niſi fortè ſceleris huius rea Concordia, quia deſeruerat animos ciuium, meruit in illa æde tanquam in carcere includi. Cur enim ſi rebus geſtis cōgruere uoluerunt, non ibi potius ædem Diſcordiæ fabricauerunt? An ulla ratio redditur, cur Concordia dea ſit, & diſcordia dea non ſit, ut ſecundum Labeonis diſtinctionē, bona ſit iſta, illa uerò mala? Nec ipſe aliud ſecutus uidetur, ꝗ quòd aduertit Romæ etiā Febri, ſicut Saluti templū conſtitutum. Eo igit̃ modo, non tantùm Cōcordiæ, uerumetiam Diſcordiæ cōſtitui debuit. *Diſcordia dea.* Periculoſe itaq; Romani tā mala dea irata uiuere uoluerunt, [d] nec Troianum excidium recoluerunt ori-

A ginem ab eius offenſione ſumpſiſſe. Ipſa qppe quia inter deos non fuerat inuitata, trium dearum litem aurei mali ſuppoſitione commentata eſt. Vnde rixa numinum, & Venus uictrix, & rapta Helena, & Troia deleta eſt. Quapropter ſi fortè indignata, quòd inter deos in urbe nullum templum habere meruit, ideo iam turbabat tantis tumultibus ciuitatem, quanto atrocius potuit irritari, cùm in loco illius cædis, hoc eſt, in loco ſui operis aduerſariæ ſuæ cōſtitutam ædem eſſe uideret: Hæc uana ridentibus nobis illi docti ſapientesq; ſtomachantur, & tamen numinum bonorū malorumq; cultores de hac quæſtione Concordiæ Diſcordiæq; nō exeunt, ſiue prætermiſerint harum dearum cultum, eisq; Febrem Bellonamq; prætulerint, quibus antiqua fana fecerunt: ſiue & iſtas coluerint, cùm ſic eos diſcedente Concordia, Diſcordia ſæuiens uſq; ad ciuilia bella perduxerint.

L. VIVES.

E O[a] ipſo loco.] Appianus in foro dicit. Idem Varro, & P. Victor de Regionib. urbis, octaua regione ponit: id eſt, in foro Romano, cùm pugna ſit commiſſa in Auentino, tametſi incepta ad Capitoliū.

C

Aedes Concordiæ plures.

[b] Aedes Concordiæ.] Aedes Cōcordiæ Romæ fuerūt plures, uetuſtiſsima quam propter ſeceſsionē militarem uouit extruxitq; M. Furius Camillus: de qua Ouidius primo Faſtorum. Neſcio an eadem ſit, quā Flauius ædilis in Area Vulcani maxima nobilitatis inuidia dicauit, P. Sulpitio, P. Sempronio Coss. Liuius libro nono. Credo non eſſe eandem. Altera eſt, quam uouit L. Manlius prętor etiam propter ſeditionem militarem in Gallia. Faciēda eſt locata à duumuiris, Gn. Puppio Cæſone, Quintio Flaminio ad hoc creatis à prætore urbis, dicata in arce à M. & Gn. Atilijs. Liuius libro uigeſimoſecundo & uigeſimotertio. Tertia eſt in foro Romano, prope Gręcoſtaſim ædificata à L. Opimio cōſule, deletis Gracchanis partibus, ubi eſt etiā baſilica Opimia. Varro libro tertio De lingua Latina. Erecta eſt ea ædes ingenti indignatione populi Romani, ad quā etiam cùm cōſtrueretur, inſcriptū eſt: Opus Vecordię.

Opus Vecordiæ.

Quarta ædes Concordię poſita eſt à Liuia Auguſta, niſi eadē ſit antiquiſsima, quam fecerat Camillus, reparata à Liuia, quòd uetuſtate laberetur: de qua Ouidius primo Faſtorum. Feriæ huius xviij. Cal. Februarias.

D

[c] Concionantium.] Tribunorū, & eorum qui cum populo agebant: ne quid apud populum de ſenatu patrum honorificè auderent dicere, exemplo Gracchi, cuius facinoris illud eſſet monumentum, deterriti.

Belli Troiani origo.

[d] Nec Troianum excidium.] Cùm ad nuptias Pelei & Thetidis Diſcordia ſola inuitata nō eſſet, indignata aureum in conuiuium malum immiſit, ſic inſcriptū, ἡ καλὴ λαβέτω: id eſt, Pulchra accipiat. Hinc de forma inter Venerem, Mineruam, & Iunonem orta contentio. Itumq; eſt ad Paridem iudicem, ex quo iudicio natum eſt illud malorum pelagus belli Troiani.

De diuerſis generib. belli, quæ poſt conditā ædē Concordiæ ſunt ſecuta. Cap. XXVI.

PRAECLARVM uerò ſeditionibus obſtaculum, ædem Concordię teſtē cædis ſupplicijq; Gracchorum concionantibus opponendā putarunt. Quantū ex hoc profecerint, indicant ſecuta peiora. Laborarunt enim deinceps cōcionatores non exemplum deuitare Gracchorū, ſed ſuperare propoſitū. L.[a] Saturninus trib. plebis,[b] & C. Cæſar, Seruilius prætor,[c] & multò poſt [d] Marcus Druſus, quorū omnium ſeditionibus cædes primùm iam tūc grauiſsimæ, deinde ſocialia bella exarſerunt: quib. Italia uehementer afflicta, & ad uaſtitatē miſerabilē

Socialia bella.

B deſertionēq; perducta eſt.[e] Bellū deinde ſeruile ſucceſsit, & bella ciuilia: in quibus quæ prælia commiſſa ſint, quid ſanguinis fuſum, ut omnes ferè Italię gētes, quibus Romanū maximè præpollebat imperium, tanq; ſæua barbaries domarent. Iā ex paucißimis, hoc eſt, minus q̃ ſeptuaginta gladiatorib. quemadmodū bellū ſeruile contractū ſit, ad quantum numerū & q̃ acrem ferocemq; peruenerit: quos ille numeros imperatores populi Romani ſuperauerit, quas & quomodo ciuitates regionesq; uaſtauerit, uix qui Hiſtori-

Bellum ſeruile.

C am ſcripſerunt, ſatis explicare potuerūt. Neque id ſolum fuit ſeruile bellū, ſed & Macedoniam, puinciā prius ſeruitia depopulata ſunt, deinde Siciliā oràq; maritimā. [f] Quanta etiā & q̃ horrēda cōmiſerint primò latrocinia, deinde ualida bella piratæ, quis pro magnitudine rerum ualeat eloqui?

L. VIVES.

S Aturninus.[a]] Gn. Apuleius Saturninus trib. pleb. cùm rempub. legibus agrarijs turbaret, à C. Mario ſextùm, & L. Valerio Flacco Coss. quibus ſenatus dederat negociū, ut uiderēt, ne quid reſpub. detrimenti caperet, occiſus eſt: cùm tamen legē ferret, ut Mario graufcaretur. [b] Et C. Cæſar.] Cæſar eſt additum, nec eſt in ueteribus libris, ſed ſolùm C. Seruilius Glaucia prętor, qui cum Saturnino faciebat. Cicero in

Glaucia. Saturninus.

D Bruto: Seditioſorū poſt Gracchos L. Apuleius Saturninus eloquentiſsimus uiſus eſt. Magis ipſe tum & motu atq; ipſo amictu capiebat homines, quàm aut dicēdi copia, aut mediocritate prudentiæ. Longè autē poſt natos homines improbiſsimus C. Seruilius Glaucia, ſed peracutus & callidus, cumprimisq; ridiculus. Is ex ſummis & fortunæ & uitæ ſordibus in prætura conſul factus eſſet, ſi rationē eius haberi licere iudicatū eſſet. Nam & plebem tenebat, & equeſtrem ordinem beneficio legis deuinxerat. Is prætor eodem die, quo Saturninus tribunus plebis, Mario & Flacco Coss. publicè eſt interfectus. Hæc apud Ciceronem. Si quis tamen C. Cęſarem legi uellet, nō erraret omnino. Sed tempora non congruerent. Nam hic, qui frater fuit L. Cęſaris, cōcionibus ſuis populum Ro. mouit, eiusq; nimia cum Sulpitio trib. pleb. contentio cauſa fuit belli ciuilis Maria-

ni,

ui, ut Pedianus memoriæ mandauit. Hunc Cæſarẽ Cicero in Bruto ſcribit, ædilem curulem quotidie conciones habuiſſe. [c] Et multo pòſt.] Legendũ, Non multo pòſt, nempe ſeptem annis. tot enim ſunt à Saturnino tribuno ad Liuium tribunũ, id eſt, à Mario Flacco Coſ. ad Flaccum & Herenniũ Coſs. [d] M. Druſus.] M. Liuius Druſus, de quo antè dixi, nobili genere & ad dicendum paratus, ſuperbiſsimus omnium Rom. qui cùm à Senatu uocaretur, ſenatũ potius ad ſe uenire iuſſit: & ſenatus paruit. Huius patrẽ ſenatus Patronũ appellauit.

M. Druſus.

Belli Seruile.

[e] Bellum deinde ſeruile.] In Sicilia bellum ſeruile eſt excitatũ ante ſociale ab Euno Syro quodã, qui ſe furore magnæ matris deûm correptũ ſimulauit. Sexaginta milia hominũ ſuot ab eo coacta, & prętores quatuor uicti, caſtraq; ab eis capta. Perpẽna fugitiuos tandem obſeſſos uicit. Paulo pòſt Cleon Cilix alterum bellũ ſeruile in eadẽ inſula excitauit, ingentes conflatæ copiæ, & prætores, ſicut antea, uicti, & caſtris exuti. bellũ M. Aquilius cõfecit. In Italia bellũ ſeruile à Spartaco & Chryſo motum, qui cum quatuor & ſeptuaginta gladiatoribus ex ludo Lẽtuli, qui erat Capuæ, profugerunt, quibus ſe ingens ſeruorum manus adiũxit. P. Varenum prętorẽ, & Claudiũ Pulchrum legatum, qui primi ipſis armati occurrêre, uicerũt. Deinde Chryſus cum ſuis copijs à Q. Vario prętore cęſus eſt. Spartacus, qui ſuperfuit, cum conſule Lentulo primùm, deinde cum L. Gellio. & Q. Ario prætore, pòſt cum Caſsio proconſule, & Gn. Manlio prætore proſperè conflixit. Ad poſtremũ M. Craſſus prætor ipſum ſuperauit, exercitumq; eius deleuit.

Belli piratici.

[f] Quanta etiam, &c. latrocinia.] Cilices piratæ mare infeſtum cùm redderent, miſſus eſt aduerſus eos P. Seruilius proconſul, qui Iſauros, & aliquot alias eorum urbes expugnauit: quo digreſſo, ipſi ualidiores inſurrexerũt, & ad Caietam uſq; Miſſenum & Oſtiam cum magno Romanorum terrore & dedecore prædabundi peruenêre. Cn. Pompeius lege Gabinia imperator aduerſus eos creatus, toto mari intra quadraginta dies expulit. Liuius lib 99. & Cicero pro lege Manilia, L. Florus, & alij.

De bello ciuili, Mariano atq; Syllano. XXVII.

Cvm uerò Marius ciuili ſanguine iam cruẽtus, multis aduerſarum ſibi partiũ perẽptis, uictus urbe profugiſſet, uix paululum reſpirãte ciuitate, [a] ut uerbis Tullianis utar, ſuperauit poſtea Cinna cum Mario. Tũ uerò clariſsimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. [b] Victus eſt huius uictoriæ crudelitatem poſtea Sylla, nec dici quidem opus eſt quanta diminutione ciuiũ, & calamitate reipublicæ. De hac enim uindicta quæ pernicioſior fuit q̃ ſi ſcelera, quæ puniebãtur, impunita relinquerentur, [c] ait & Lucanus:

Lib. 2.

Exceſsit medicina modũ, nimiumq; ſecuta eſt,
Qua morbi duxêre manus: periêre nocentes.
Sed cùm iam ſoli poſſent ſupereſſe nocentes,
Tunc data libertas odijs, reſolutaq; legum
Frenis ira ruit. —

Illo bello Mariano atque Syllano, exceptis his qui foris in acie ceciderũt, in ipſa quoq; urbe cadaueribus uici, plateæ, fora, theatra, templa completa ſunt: ut difficile iudicaret quando uictores plus funerum ædiderint, utrum prius ut uincerent, an poſtea quia uiciſſent. Cùm primũ uictoria Mariana, quando de exilio ſe ipſe reſtituit, exceptis paſsim quaquà uerſum cædibus factis, caput Octauij conſulis poneretur in roſtris: Cæſar & [d] Fimbria in domibus trucidarentur ſuis: [e] duo Craſsi pater & filius in conſpectu mutuo mactarentur: [f] Bebius & Numitorius unco tracti ſparſis uiſceribus interirent: [g] Catulus hauſto ueneno, ſe manibus inimicorum ſubtraheret: [h] Merula flamen Dialis præciſis uenis Ioui etiam ſuo ſanguine litaret. In ipſius autem Marij oculis cõtinuò feriebantur, [i] quibus ſalutantibus dexterã porrigere noluiſſet.

Exceſſus in uindicta.

L. VIVES.

VT [a] uerbis Tullianis utar.] Hæc quæ ſequuntur, Superauit poſtea Cinna cum Mario. Tum uerò clariſsimis uiris interfectis, lumina ciuitatis extincta ſunt. Verba ſunt Ciceronis tertia Inuectiua in Catil. Quos interfecerunt Cinna & Marius, nos ꝓlixè in tertia Syllana perſecuti ſumus: hi fuère duo fratres C. & L. Iulij Cæſares, Attilius Seranus, P. Lẽtulus, L. Craſſus, M. Antonius orator, Gn. Octauius, L. Cornelius, Merula flamen Dialis Coſa. L. Catulus, C. Arcarius, M. Bebius, Numitorius, Sex. Licinius.

Interfecti à Mario & Cinna.

[b] Victus eſt huius.] Verba ſunt adhuc Ciceronis eodem loco.

[c] Ait & Lucanus.] Libro ſecundo:

Sylla quoque immenſis acceſsit cladibus ultor
Ille quod exiguum reſtabat ſanguinis urbi,
Hauſit: dumq; nimis iam putrida membra recidit,
Exceſsit medicina modum, nimiumq; ſecuta eſt
Quà morbi duxêre manus. —

[d] Fimbria.] Fuit C. quidam Fimbria, quem Velleius Flauium nominat: Hic partiũ fuit Marianarum, qui Troiam deleuit. Fuit alter C. Fimbria, ſed Licinius, qui uixit cum Gracchis, peruenitq; ad bella ciuilia, in quibus eſt occiſus intra penates ſuæ domus, quemadmodum & Cæſar: autor Florus. Huius Fimbriæ meminit in Claris oratoribus Cicero: quem ego puto fuiſſe illum, qui iudex in contentione de uiro bono pronunciare noluit. Cuius rei autor eſt Cicero in 3. Offic. & Valer. lib. 7.

C. Fimbria Licinius.

[e] Duo Craſsi.] Filius ab equitibus Fimbriæ ſatellitis Cinnæ eſt occiſus. Pater, ne in poteſtatem hoſtium ueniret, manum ſibi intulit. [f] Bebius.] Hic ferarum ritu inter manus carnificum, ſine ferro diſcerptus eſt. Lucanus libro ſecundo:

Bebius.

—Vix te ſparſum per uiſcera Bebi
Innumeras inter carpentis membra coronæ.
Diſcerpſiſſe manus. —

[g] Catulus hauſto ueneno.] L. Luctatius Catulus collega fuerat Marij in quarto eius cõſulatu bello Cymbrico, amboq; de Cymbris triumpharãt. Pro hoc cùm apud Mariũ totus ſenatus ſupplex deprecaretur, Marius nihil aliud quàm moriendum eſſe, reſpõdit. Itaq; Catulus ubi hoc Marium dixiſſe reſciſſet, accenſis carbonib. ſe ſuffocauit. Dubiũ, an hauſtis prunis, ut Portia Bruti cõiunx, an fumo in cubiculo undiq; occluſo,

Luctatius Catulus.

& recẽs gypſo incruſtato. Nam ea res letalis eſt, niſi certa remedia adhibeantur. Sunt qui hauſiſſe illum uenenum putent, ut hîc Auguſtinus. [h] Merula flamen Dialis.] Hic ſibi in cella Iouis uenas præcidit. [i] Quibus ſalutantibus.] Illud erat ſignum, quod Marius militibus dederat.

Qualis fuerit Syllana uictoria uindex Marianæ crudelitatis. Cap. XXVIII.

SYLLANA uerò uictoria ſecuta huius uidelicet uindex crudelitatis, poſt tantum ſanguinem ciuiũ, quo fuſo comparata fuerat, finito iam bello inimicicijs uiuentibus crudelius in pace graſſata eſt. Iam etiã poſt Marij maioris priſtinas ac recentiſsimas cædes additæ fuerant aliæ grauiores [a] à Mario iuuene, atq; Carbone earundem partium Marianarũ. Qui Sylla imminente non ſolùm uictoriam, uerùm etiam ipſam deſperantes ſalutem, cuncta ſuis alieniſq; cędibus impleuerunt. Nam præter ſtragẽ latè per diuerſa diffuſam, obſeſſo etiam ſenatu, de ipſa curia, tanq; de carcere, producebanť ad gladiũ. [b] Mutius Scæuola pontifex, quoniã nihil apud Romanos templo Veſtæ ſanctius habebatur, arã ipſam amplexus, occiſus eſt: [c] ignẽq; illũ, qui perpetua cura uirginũ ſemper ardebat, ſuo penè ſanguine extinxit. Vrbem deinde Sylla uictor intrauit, [d] qui in uilla publica, nõ iã bello, ſed ipſa pace ſęuiente, ſeptẽ milia deditorũ undecunq; inermia, nõ pugnando, ſed iubendo proſtrauerat. In urbe aũt tota quẽ uellet Syllanus, quiſque feriebat. Vnde tot funera numerari omnino nõ poterãt, [e] donec Syllæ ſuggereret, ſinendos eſſe aliquos uiuere, ut eſſent quibus poſſent imperare qui uicerant. Tunc iã cohibita quę hac atq; hac paſsim furibũda ferebať licẽtia iugulandi, [f] tabula illa cũ magna gratulatione propoſita eſt, quæ hominũ ex utroq; ordine ſplendido, equeſtri ſcilicet atq; ſenatorio, occidendorũ ac proſcribendorum duo milia continebat: contriſtabat numerus, ſed conſolabať modus. Nec quia tot cadebant, tantum erat mœroris, quantũ læticiæ, quia cæteri non timebant. Sed in quibuſdam eorum, qui mori iuſsi erant, etiã licet ipſa crudelis cæterorum ſecuritas, genera mortium exquiſita congemuit. [g] Quendam enim ſine ferro laniantium manus diripuerunt: immanius homines hominẽ uiuum, quàm beſtiæ ſolent diſcerpere cadauer abiectum. [h] Alius oculis effoſsis & particulatim membris amputatis, in tantis cruciatibus diu uiuere, uel potius diu mori coactus eſt. [i] Subhaſtatæ ſunt etiã tanq; uillæ quædam nobiles ciuitates. Vna uerò uelut unus reus duci iuberet, ſic tota iuſſa eſt ciuitas trucidari. Hæc facta ſunt in pace poſt bellũ, non ut acceleraretur obtinenda uictoria, ſed ne cõtemneretur obtenta. Pax cum bello de crudelitate certauit, & uicit. Illud enim proſtrauit armatos, iſta nudatos. Bellũ erat, ut qui feriebatur, ſi poſſet, feriret: pax autem, non ut qui euaſerat, uiueret, ſed ut moriens non repugnaret.

Veſtæ templũ.

Pacis cum bello de crudelitate certamen.

L. VIVES.

A Mario [a] iuuene.] Hic fuit Marij ſenioris filius, qui conſul cũ Gn. Carbone fuit ante annos uiginti quinq; p̃ uim factus: qui una ſignificatione literarum Damaſippum pictorẽ ſatellitem ſuũ iuſſit quicq̃d erat in urbe patriciorũ interficere, bonusq; & diligens ſatelles iuſſa domini ſedulò executus eſt. nã ſpecie conſulendi cõtracto ſenatu, patricios omnes interemit. [b] Mutius Scęuola.] Liuius libro 87. Lucanus uerò libro 2. à Mario ſeniore uidetur ſcribere Scæuolam interfectum. Hiſtorici à Mario iuuene tradunt. *Marij filius.* *Scæuola.*

[c] Ignemq; illum.] Imitatio Lucani:

Ante ipſum penetrale deæ, ſemperq; calentes
Mactauêre focos: parum ſed feſſa ſenectus
Sanguinis effudit iugulo, flammiſq; pepercit.

[d] Qui in uilla publica.] Apud Liuium & Florum eſt, In uia publica. & Liuius octo milia ponit. Apud autorem libelli De uiris illuſtribus eſt, In uilla publica: & numerus eſt nouem milium. [e] Donec Syllę.] Hoc Syllæ à Q. Catulo dictũ putant Eutropius & Oroſius. Alij à C. Metello iuuene freto affinitate, & ex calore ætatis audaci. Sũt qui, ut Plutarchus refert, à Fuſidio aſſentatore Syllæ. Idem Florus: etſi apud Plutarchũ Offidius pro Fuſidio legatur: ſed mẽdę eiuſmodi apud illum autorem, uel ipſius, uel interpretum, uel librariorum culpa ſanè non paucæ. Apud Florum & Oroſium Fuſidus. Huius Fuſidij meminit Saluſtius in Oratione Lepidi conſulis. [f] Tabula.] Tabula proſcriptionis, ut certus numerus occidendorum deſignaretur, ut ſciret quiſq; uicturus ne, an moriturus eſſet. Proſcriptos licebat occidere, eorum bona diuidebantur, pars cedebat Syllæ, pars percuſſori. Filij priuati hæreditate etiam petere honores lege Syllæ prohibebantur. Tunc primùm tabula proſcriptionis eſt Romæ uiſa. [g] Quendam enim ſine ferro Bebium.] Hic fuit Bebius Marianus: alter, de quo modò diximus, fuit Syllanus. Eodem genere fati ambo perierũt. Nam Syllani ut ſe de Marianis eadem ratione crudelitatis, qua illi uſi fuerãt, uindicarent: idem Mariano Bebio fecerunt, quod ſuo erat factum à Marianis. Vtriuſq; Bebij meminit Florus. *Tabula proſcriptionis.* *Bebij diſcerptio.*

[h] Alius oculis.] M. Marius Gratidianus C. Marij propinquus. Hanc crudelitatẽ exercuit L. Catilina ad nutũ. L. Catuli in Mario homine grauiſsimo, qui tribunus plebis & bis prætor fuerat: ut Q. Cicero in Parænesi ad fratrem M. ſcribit. Primũ enim brachia illi & crura fregit, aures deinde, linguã & naſum præſecuit, oculos defodit, poſtremò capite trũcauit. [i] Subhaſtatæ ſunt etiã.] In codice Laurini legitur, Subhaſtatæ: haud dubiè congruentius hiſtorię. Florus: Municipia Italiæ ſplendidiſsima ſub haſta uenierunt, Spoletum, Interamna, Præneſte, Fluentia. Num Sulmonem uetus oppidum ſocium atq; amicum, facinus indignum, nõdum expugna- *Marij Gratidiani mors.* *Supplicium exquiſitum.* *Subhaſtare.* *Sulmo.*

expugnatum, ut obſides iure belli, & modò morte damnati doci iubentur: ſic damnatā ciuitatem iuſsit Sylla deleri. Hæc apud Florum libro tertio. Liuius lib. 88. Prgneſtinos oēs inermes iuſſos eſſe à Sylla interimi, ſcribit. Porrò ſubhaſtare uocabulū fuit ætatis Auguſtini, quo utuntur Cęſares illorum temporū Theodoſius & Archadius. C. De reſcind. uend.

De comparatione Gothicæ irruptionis cum eis cladibus, quas Romani uel à Gallis, uel à bellorū ciuilium autoribus acceperunt. Cap. XXIX.

QVAE rabies exterarum gentiū, quę ſæuitia barbarorum, huic de ciuib. uictoriæ ciuiū comparari poteſt? Quid Roma funeſtius, tetrius, amariusq́ue uidit? Vtrum olim Gallorum, & paulo ante Gothorum irruptionē, an Marij & Syllæ, aliorumq́ue in eorum partibus uirorum clariſsimorum, tanquam ſuorum luminum in ſua membra ferocitatem? Galli quidē trucidauerunt ſenatum, quicquid eius in urbe tota, præter arcem Capitolinā, quę ſola utcunque defenſa eſt, reperire potuerūt. Sed in illo colle conſtitutis, auro uitam ſaltē uendiderunt, quā ſi & ipſi ferro rapere nō poſsēt, poſſent tamē obſidione conſumere. Gothi uerò tam multis ſenatoribus pepercerunt, ut magis mirum ſit, quod aliquos peremerūt.[a] At uerò Sylla, uiuo adhuc Mario, ipſum Capitoliū, quod à Gallis tutum fuit, ad decernēdas cædes uictor inſedit. Et cū fuga Marius eſſet elapſus, ferocior cruētiorq́ue rediturus, iſte in Capitolio per ſenatus etiam conſultum, tam multos uita rebusq́ue priuauit. Marianis autem partibus, Sylla abſente, quid ſanctū cui parcerēt, fuit, quando Mutio ciui, ſenatori, pontifici, aram ipſam ubi erant, ut aiunt, fata Romana miſeris ambienti amplexibus non pepercerunt? [b] Syllana porrò tabula illa poſtrema, ut omittamus alias innumerabiles mortes, plures iugulauit ſenatores quàm Gothi uel expoliare potuerunt.

Syllana tabula.

L. VIVES.

AT uerò [a] Sylla.] In prima uictoria de Mario cùm per ſenatuſconſultum Sulpitium, Marios, & alios inimicos ſuos hoſtes reipublicæ curauit declarari. [b] Syllana porrò tabula.] Plutarchus in Sylla, ter eum intra paucos dies proſcriptionū diuerſas tabulas propoſuiſſe ſcribit.

De cōnexione bellorū, quę aduentū Chriſti plurima & grauiſsima præceſſerunt. Cap. XXX.

QVA igitur fronte, quo corde, qua impudentia, qua inſipiētia, uel potius amētia, illa uel dijs ſuis nō imputant, & hæc noſtro imputant Chriſto? Crudelia bella ciuilia omnibus bellis hoſtilibus, autoribus etiam eorum fatentibus, amariora: quibus illa reſpublica nec afflicta, ſed perdita omnino iudicata eſt, longè ante aduentum Chriſti exorta ſunt, & ſceleratarum concatenatione cauſarum à bello Mariano atque Syllano, [a] ad bella Sertorij [b] & Catilinæ, quorum à Sylla fuerat ille proſcriptus, ille nutritus: [c] inde ad Lepidi & Catuli bellum, quorum alter geſta Syllana reſcindere, alter defendere cupiebat: [d] deinde ad Pompeij & Cæſaris, quorum Pompeius ſectator Syllæ fuerat, eiusq́ue potentiam uel æquauerat, uel iam etiam ſuperauerat. [e] Cæſar autem Pompeij potentiam non ferebat, ſed quia non habebat, quam tamen illo uicto interfectóque tranſcendit. [f] Hinc ad alium Cæſarem, qui pòſt Auguſtus appellatus eſt, peruenerunt, quo imperante natus eſt Chriſtus. Nam & ipſe Auguſtus cum multis geſsit bella ciuilia: & in eis etiam [g] multi clariſsimi uiri perierunt, inter quos [h] & Cicero diſertus ille artifex regendæ reipublicæ. Pompeij quippe uictorem [i] Caium Cæſarem, qui uictoriam ciuilem clementer exercuit, ſuisq́ue aduerſarijs uitam dignitatemq́ue donauit: tanquam regni appetitorem, quorundam nobilium coniuratio ſenatorum uelut pro reipublicæ libertate in ipſa curia trucidauit. [k] Huius deinde potentiam, multum moribus diſpar, uitijs omnibus inquinatus atque corruptus, affectare uidebatur Antonius, cui uehementer pro eadem illa uelut patriæ libertate Cicero reſiſtebat. [l] Tunc emerſerat mirabilis indolis adoleſcens ille alius Cæſar, illius Caij Cæſaris filius adoptiuus: qui, ut dixi, poſtea appellatus eſt Auguſtus. Huic adoleſcenti Cæſari, ut eius potentia contra Antonium nutriretur, Cicero fauebat: ſperans eum depulſa & oppreſſa Antonij dominatione inſtauraturum reipublicæ libertatem, [m] uſqueadeò cæcus atque improuidus futurorum, ut ille ipſe iuuenis, cuius dignitatem ac poteſtatem fouebat, & eundē Ciceronem occidendum Antonio quadam quaſi concordiæ pactione permitteret, & ipſam libertatem reipublicę, pro qua multum ille clamauerat, ditioni propriæ ſubiugaret.

Chriſtus ſub Auguſto Cæſare natus.

L. VIVES.

Sertorius. AD [a] bella Sertorij] Q. Sertorius Mirſinius, Marianus rebus per ignauiam ducum ruentibus cum exercitu quem ductabat, per loca aſpera ac difficilia in Hiſpaniam ſe recepit, ubi bellum aduerſus duces Syllanos ſtrenuè geſsit. Ad ultimũ fractus à Pompeio Magno proditione ſuorum M. Perpennæ, Antonij, & aliorum cœnans cõfoſſus eſt, magnus dux, & cuilibet veterũ, ſi materia melior clariorq; affuiſſet, cõparãdus. *Catilina.* [b] Et Catilinæ.] Catilina partiũ fuit Syllanarũ, quo uſus eſt Sylla in multis occidendis carnifice. Hic poſtea cũ pleriſq; patricijs cõiurauit aduerſus patriã: à Cicerone & C. Antonio Coſs. oppreſſus eſt. *Lepidus. Catulus.* [c] Inde ad Lepidi & Catu.] M. Aemilio Lepido, Q. Luctatio Catulo Coſs. Sylla deceſsit, ſepultuſq; eſt in cãpo Martio. In eius funere de cõponenda repub. & actis Syllę reſcindẽdis inter duos cõſules, uſq; ad iurgia eſt progreſſum. Inde Lepido uolente ut proſcripti à Sylla reducerent̃, eiſq; ſua redderent̃ bona, Catulus cõtradicebat cum ſenatu: nõ ꝙ iniquum hoc eſſet, ſed ꝙ uidebant inuiũ eſſe tumultus, qui nullo tẽpore eſſet futurus grauior, quàm tunc, cùm afflicta reſpublica recreari & reſpirare uideretur. Ita ex diſſenſione ad arma uentum eſt. G. Pompeius & Q. Catulus armato exercitu cum Lepido conſeruerũt manus, eumq; leui prælio ſuperatum copijs omnibus exuerunt, reditumq; eſt in urbem ſine tumultu, & ijs quæ bellum ſequi ſolent. Victoria fuit moderatiſsima, armaq; ſtatim poſita. [d] Inde ad Pompeij & Cæſaris.] *Gn. Pompeius.* Gn. Pompeius Magnus Gn. Pompeij Strabonis filius, Syllæ ex Aſia uenienti cum tribus legionibus, quas in agro Piceno collegerat, occurrit: magnoq; uſui & momento ad uictoriam Syllæ fuit. Idcirco eum Sylla inter præcipuos habere amicos, ille res maximas cõmendare, reliquias belli ciuilis in Sicilia, Africa, Italia, & Hiſpania confecit. Triumphauit bis eques Romanus, anteꝗ̃ eſſet ſenator. Piratas ingenti felicitate & celeritate domuit. Mithridatem & totum Orientẽ uicit, de quîs gentibus tertium triumphum duxit ſpecioſiſsimum, maximaſq; opes eſt nactus, & ſummam in republica autoritatem, potentiamq;, ſed ciuilem: quæ omnia fuſius in Pompeio fugiente perſecutus ſum. Ad extremum bellum ciuile à Cæſare motũ geſsit pro republica, in quo uictus ad opes Ptolemæi pueri pupilli ſui cõfugit, in cuius regno à miniſtris regis occiſus eſt, ut uictori Cæſari gratificarentur. *Iulius Cæſar.* [e] Cæſar autem Pompeij.] C. Iulius Cæſar, Lucij filius fuit, cuius amita Iulia C. Mario nupſit. Huic conſuli ſenatus opera Pompeij Galliam prouinciam in quinquennium decreuit: quo tranſacto, alterum quinquenniũ ei eſt additũ, autoribus Pompeio & Craſſo conſulibus: quo decẽnio totam Galliam Cæſar ſubegit: cumq; Pompeium plus in republica poſſe indignaret̃, nactus alias cauſas belli, arma in patriam induit. Lucanus in primo:

Nec quenꝗ̃ iam ferre poteſt, Cæſár ue priorem,
Pompeiús ue parem. —

Suetonius in Cęſare caput ſcribit De cauſis belli ciuil. Pompeiani. Verùm Pompeio mortuo dictaturam perpetuam Cæſar inuaſit: omniaq; in republica arbitratu ſuo diſpoſuit regio more. De hoc ciuili bello ſcripſere Cæſar ipſe in Cõmentarijs, Plutarchus in Vitis diuerſorum, Appianus in Bellis ciuilibus, L. Florus, Oroſius, Eutropius, & Cicero multis locis explicatius, quippe qui bello interfuit, non poſtrema & ipſe pars. *C. Octauius.* [f] Hinc ad alium Cæſarẽ.] C. Octauius filius fuit Gn. Octauij prætorij uiri, & Actiæ. Actia filia Actij Balbi, & Iuliæ Cæſaris ſororis. Hunc C. Octauium Cæſar hæredem poſteriore teſtamento ſcripſit ex dodrante: ut Suetoni⁹ narrat, quem & ferre nomen iuſsit. Ad eum poſt Cæſarem

A interfectum multi ueterani ꝓpter nomẽ auunculi conuenêre, quibus, Cicerone autore, partes ſenatus cõtra M. Antonium defendit adhuc adoleſcens: quem & uicit, & compulit in Galliam ulteriorem ad M. Lepidum fugere, cum quo rediens triumuiratum ex fœdere conflauit: hoc eſt, internecionem reipublicę. *Triumuiratus.* Triumuiri fuerunt M. Antonius, M. Lepidus, C. Octauius Cæſar. Inter conuenta erat, ut M. Antonius ſineret auunculũ ſuũ Sextum Iulium Cæſarẽ proſcribi: M. Lepidus fratrem ſuum Lucium: Octauius Ciceronem, quem patris colebat loco. Idq; poſtulatum eſt ab Antonio, quòd orationibus illius hoſtis eſſet à ſenatu iudicatus. Ex illis trib. præcipuis uiris ſolus Cicero ab Antonij ſatellitibus eſt occiſus, alij euaſerunt. Bellauit deinde Octauius cum Caſsio & Bruto, adiuuante collega M. Antonio, illoſq; opera Antonij in Philippicis campis uicit: deinde cum L. Antonio triumuiri fratre, quẽ ad deditionẽ Peruſiæ compulit. Hinc cum Sex. Pompeio Magni filio, quem B priuauit claſſe, cum M Lepido triumuiro, quẽ triumuiratu exuit. Poſtremò cũ M. Antonio triumuiro ad Actium, quem & uicit: ſoluſq; ſuperfuit imperator populi Romani ciuilib. omnibus cõfectis bellis, Auguſtuſq; à Valerio Meſſala oratore nomine Senatus & pop. Ro. ſalutatus eſt Imperij huius anno xliiij. à cõdita Roma dccli. feſta undiq; terra mariq; parta pace, quietis tranquilliſq; uniuerſo humano genere reb⁹, in Bethleẽ Iudę natus eſt Ieſus Chriſtus, naturę princeps, & cõditor, rex regũ, & Dñs dominantiũ. *Lucæ 2.* [g] Multi clariſſ.] Triũuiri longè plures omnis ſexus & ordinis proſcripſerũt, quàm Sylla. Hos tres Iuuenalis Satyrico naſo Syllę diſcipulos appellat, magiſtrũq; proſcribendi arte uiciſſe ſignificat. *Ciceronis mors.* [h] Et Cicero diſertus ille artifex.] Tres & ſexaginta natus annos interijt, ut Liuius & Aufidius Baſſus computant. De cuius morte ſi quis uariorũ ui- C dere ſententias deſiderat, habet apud Senecã lib. primo Suaſoriarũ. Diſertũ artificẽ appellat Auguſtinus, quòd lingua uelut clauo nauẽ reipublicæ moderaret̃, & ageret quò uellet. Vnde & ille uerſiculus ab eo ſuorũ factorum cõſcio uſurpatus, qui inimicos malè momordit:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Plinius ſenior eum ſalutans: Salue, inquit, primus in toga triumphum, linguæq; laureã merite. *C. Cæſaris mors.* [i] C. Cæſarem.] M. & D. Brutus, C. Caſsius, & alij ad lx. ſenatores in eum conſpirauerunt, ab Idibus Martijs in curia Pompeiana pugionibus confoderunt. *M. Antonius.* [k] Huius deinde potentiam.] Cõſul tũc erat M. Antonius cum P. Cornelio Dolabella. Antonius exercitibus occupatis ſummum in republica imperium & dominatum affectabat, quem repulit primum ſuis orationibus Cicero: deinde triumuir eſt factus, ut dixi. Hiſtoriã belli Antoniani nemo hiſtoricus melius poteſt ꝓſequi, quàm Cicero in Philippicis fecit. [l] Tunc emeſerat.] Cicero autoritate & eloquentia ſua Cæſarem Octauium adoD leſcentem, Hircium & Panſam conſules in Antonium armauit. *Brutus.* [m] Vſque adeò Cæcus.] Satis erat Cicero à M. Bruto admonitus, ne nimium potentiã Octauij aleret, néue plus æquo puerili fideret ingenio, quamlibet bono: poſſe immodica fortuna mutari, & inſoleſcere. Grauiſsimæ duæ epiſtolæ Bruti, altera ad Ciceronem ipſum, altera ad Atticum de ea ipſa re adhuc extãt, quę planè utile illud & prudentię plenum M. Bruti pectus indicant, & ferè aperiunt. Tametſi Ciceronem non adeò ſtupidum crediderim, quin ut alia permulta occultiora, ita & in hoc animo & cogitatione pręuiderit. Qđ & ſignificauit ſæpenumero amicis uerbo illo toties ab ipſo uſurpato: Cæſarem Octauium laudandum, ornandum, tollẽdum. Cuius meminit Velleius, & D. Brutus in quadam epiſtola ad Ciceronem.

Quod

Quòd impudenter præſentia incõmoda Chriſto imputent, qui deos colere non ſinunt, cùm tantæ clades eo tempore quo colebantur, extiterint. Cap. XXXI.

DEOS ſuos accuſent de tantis malis, qui noſtro Chriſto ingrati ſunt de tantis bonis. Certè quando illa mala fiebant, calebant aræ numinum, [a] Sabæo thure ſertiſq; recẽtibus halabant: clarebant ſacerdotia, fana renidebant, ſacrificabatur, ludebatur, furebatur in templis: quãdo paſſim tantus ciuium ſanguis à ciuibus, non modò in cæteris locis, uerùm inter ipſa quoq; deorum altaria fundebatur. [b] Non elegit templum, quò confugeret Tullius: quia fruſtrà elegerat Mutius. Hi uerò qui multo indignius inſultant Chriſtianis temporibus, aut ad loca Chriſto dicatiſsima confugerunt, aut illuc eos ut uiuerent, etiam ipſi Barbari deduxerũt. Illud ſcio, & hoc mecum quiſquis ſine ſtudio partium iudicat, facillimè agnoſcit: ut omittam cætera, quæ multa cõmemoraui, & alia multò plura, quæ cõmemorare longum putaui, ſi humanum genus ante bella Punica reciperet Chriſtianã diſciplinam, & conſequeretur rerum tanta uaſtatio, quanta illis bellis Europam Africamq; contriuit: nullus talium, quales nunc patimur, niſi Chriſtianæ religioni illa mala tribueret. Multo autem minus eorum uoces tolerarentur, quantum attinet ad Romanos, ſi Chriſtianę religionis receptionem & diffamationem, uel irruptio illa Gallorum, uel Tiberini flaminis, igniumq; illa depopulatio, uel quod cuncta mala præcedit, bella illa ciuilia ſequerentũ. Mala etiam alia, quę uſqueadeò incredibilia acciderunt, ut inter prodigia numerarentur, ſi Chriſtianis temporibus accidiſſent, quibus ea, niſi Chriſtianis hominibus, tanquam crimina obijcerent? Omitto quippe illa, quæ magis fuerũt mira quàm noxia, [c] boues locutos, infantes nondum natos de uteris matrum quædam uerba clamaſſe, [d] uolaſſe ſerpentes, [e] fœminas & gallinas, & homines in maſculinũ ſexum fuiſſe conuerſas: & cætera huiuſmodi [*Prodigia.*] quæ in eorum libris, non fabuloſis, ſed hiſtoricis, ſeu uera ſeu falſa ſint, nõ inferunt hominibus perniciem, ſed ſtuporẽ. [f] Sed & cùm pluit terra, [g] cùm pluit creta, [h] cũ lapidibus, non ut grando appellari ſolet hoc nomine, [i] ſed omnino lapidibus. Hæc profectò

A etiam grauiter lædere potuerunt. Legimus apud eos [k] Ætneis ignib. ab ipſo montis uertice uſq; ad littus proximum decurrentibus ita ferbuiſſe mare, ut rupes exurerentur, & pices nauium ſoluerentũ. Hoc utiq; non leuiter noxiũ fuit, quamuis incredibiliter mirum. [l] Eodem rurſus æſtu ignium tanta ui fauillæ ſcripſerunt oppletam eſſe Siciliam, ut [m] Catinenſis urbis tecta obruta & oppreſſa diruerent. qua calamitate permoti, miſericorditer [n] eiuſdem anni tributũ ei relaxauêre Romani. [o] Locuſtarũ etiam in Africa multitudinẽ [*Locuſtæ in Africa.*] B prodigij ſimilẽ fuiſſe, cùm iam eſſet populi Romani prouincia, literis mandauerũt: conſumptis enim fructibus folijsq; lignorũ, ingenti atq; inæſtimabili nube in mare dicunt eſſe deiectam. Qua mortua, redditaq; littoribus, atq; hinc aere corrupto, tantã ortam peſtilentiã dicunt, ut [p] in ſolo regno Maſiniſſæ [*Peſtilentia atrox.*] [q] octingenta hominũ millia periſſe referant, & [r] multo amplius in terris litoribus proximis: tunc Vticæ [s] ex triginta milibus iuniorum quæ ibi erant, decem remanſiſſe confirmãt. Talis itaq; uanitas qualẽ patimur, eiq; C reſpondere compellimur, quid horum non Chriſtianæ religioni tribueret, ſi temporib. Chriſtianis uideret? Et tamen dijs ſuis non iſta tribuunt: [t] quorum ideo cultum requirunt, ne iſta uel minora patiantur, cùm ea maiora pertulerint à quibus antea colebantur.

L. VIVES.

SAbæo.[a]] Sabæi populi ſunt iuxta Syriam & Arabiam, apud quos naſcitur thus. [*Sabæi.*] Vergilius:

> India mittit ebur, molles ſua thura Sabæi.

Seruius Sabæos nominatos ait à σέβεσθαι, quod eſt colere: quia thure qđ apud eos naſcitur, deos placamus. [b] Non elegit templum.] Obijt in Formiano ſuo, cùm tentata nauigatione trans mare ad Brutũ, tempe D ſtate repulſus eſſet. [c] Boues locutos.] Frequentiſsimè in Prodigijs apud hiſtoricos, ut bello Punico ſecũdo Q. Fabio Maximo quartùm, & M. Marcello iij. coſs. [*Boues locuti.*] quo eodẽ anno Spoleti ex muliere uir eſt factus, & Marucinæ infans in utero, Iò triũphe clamauit. Autor Liuius lib. xxiiij. Locuta eſt & bos bello Antiocheno, Roma caue tibi: & bello ciuili Antoniano, bos urgẽti ſe in opere dixit, Non defuturum frumẽtum, ſed homines qui illud ederent, & aliàs ſæpiſsimè. [d] Volaſſe ſerpentes.] In Libyę ſolitudinibus ſerpẽtes ſunt plurimę uolucres, quæ Africo uento in agrum Aegyptiũ cum magna indigenarum pernicie ſe effundũt. [*Volantes ſerpentes.*] Idcirco Cicero Ibem ab illis cultum hominibus ſcribit, quòd hoc animal eam peſtem ab Aegypto auertat. [*Ibis ab Aegyptijs cur colitur.*] Idem Herodotus in Euterpe. [e] Fœminas & gallinas & homines.] Sexus mutatos, ex fœminis hominibus uiros factos, ex gallinis gallos & gallinaceos. [*Fœminas de bratis dici.*] Mendum nullũ eſt in ſcriptura, admoneo, quandoquidem uim coniunctionis noſter interpres parum intelligens, parum rectè ſic legi putat Fœminas, & Gallinas, & homines: tũ etiam

quòd fœminã nõ poſſe ad alia animalia pertinere exiſtimat, quàm ad homines: & homines eſſe tantummodo uirilis ſexus ideo ſic explicat fœminas cõuerſas in homines: id eſt, in uiros, inquit. En quales homines uenerabatur ſeculum prius: quinam ſomebant ſibi ueteres autores enarrandos, cùm nondũ ſcirent homines etiam ad mulieres pertinere, & fœminas de brutis quoque animalib. dici. Et miramur tam corruptas nos artes oẽs à patrib. accepiſſe. Miremur potius cùm tale hominũ genus in illas inuaſerit, nos aliquas omnino accepiſſe. Porrò hanc ſexus mutationem Plinius libro ſeptimo, non eſſe fabuloſam dicit: & aliquot teſtimonia affert, ſuamq; fidem interponit, quòd teſtificari ſe quæ uiderit, ait. Et profectò conſideranti mihi rationẽ ſexuum, difficilè uidetur ex mare fieri fœminam. (*Sexuum mutatio miranda.*) Cõtrà fieri, non item. nam retrahere naturam uirile membrũ interiniecus, facereq; ex eo locos fœmineos, difficillimũ eſt: expellere uerò locos foras, penisq; in modũ deformare, & ſi rarum, fieri tamen poteſt, facilius quàm credatur. [f] Sed & cùm pluit.] Terra pluiſſe: idq; non ſemel aut iterum, rerum ſcriptores tradũt. Liuius, & Iulius Obſequens, & alij. [g] Cùm pluit Creta.] Obſequens in Prodigijs, Q. Metello, Tullio Didio Coſs. creta candida pluit. [h] Cùm pluit lapides.] Neq; hoc rarum. Primùm poſt conditam Romam, Tullo Hoſtilio rege contigit, quod uix credibile uidebatur: poſtea toties, ut nulli mirum iam eſſet. Ocioſum ſit, in re creberrima exẽpla afferre. [i] Sed omnino uel terræ.] Antiqui lib. ſic habẽt. Sed omnino lapidibus: hæc ꝓfectò, &c. [k] Aetnæis ignibus.] Aetna mons eſt in Sicilia Vulcano ſacer, qui per noctẽ flammas euomit per hiatum ſtadiorũ xx. quem craterẽ uocant: quos duos eſſe uult Solinus in Polyhiſtore. (*Aetna mons.*) Dict⁹ ſic uel ab Aetna filio Briarei Cyclopis, uel ab Aetna filia Cæli & Terræ, quam alij Thaliam uocant, quemadmodum Seruius dicit. Hunc montẽ Vergilius deſcripſit lõgo carmine. Ouidio ſunt qui attribuant. Seneca Ouidium à deſcribendo Aetna deterritum refert, quòd illum à Vergilio iam ſciret cantatum. Cornelij Seueri putant eſſe nonnulli. Exundat ſæpe incendijs uicinis agris gentibusq; noxijs. Sic Gn. Seruilio Capione, & C. Lælio Coſs. Tum Seruio Flacco & Q. Calphurnio Coſs. hoc quod Auguſtin. hîc narrat contigit, M. Aemilio, L. Aurelio Coſs. Obſequens: Aetna mõs terrę motu ignes ſuper uerticem latè diffudit, & ad inſulam Liparas mare efferbuit, & quibuſdã aduſtis nauib. uapore pleroſq; nauales exanimauit. Piſcium uim magnam exanimem diſperſit, quos Liparenſes auidius epulis appetentes, contaminatione uentris conſumpti ſunt: ita ut noua peſtilentia uaſtarẽtur inſulæ. Hactenus uerba ſunt Iulij. Accidit iſtud paulò ante ſeditionẽ C. Gracchi. Oroſius addit, multos mortales incẽdio abſumptos, coſctoſq; eſſe deſertis ſuis ꝗ longiſsimè aufugere. [l] Eodem rurſus æſtu.] Oroſius libro quinto, capite duodecimo. [m] Catinenſis urbis.] Alibi Catanẽſis, idem eſt. illa enim ciuitas & Catana & Catina dicitur, etſi Catina ſit etiã in Hiſpania, & in Arcadia. (*Catina.*) Plinius libro 3. Mons Aetna nocturnis mirus incendijs: crater eius patet ambitu ſtadiorum xx. fauilla Taurominiũ & Catanen uſq; peruenit feruer.s.

[n] Eiuſdem anni.] Oroſius decẽ annorũ tributum à ſenatu eis remiſſum, eſt autor. [o] Locuſtarũ etiam in Africa.] Liuius libro 9. Oroſius, Eutropius, Iulius Obſequens, cõtigit etiã ante ſeditionẽ C. Gracchi, P. Plautio Hipſeo, M. Fuluio Flacco Coſs. [p] In ſolo regno Maſiniſſę.] An potius Micipſæ filij eius. nam Maſiniſſa iam obierat. Sed dici poteſt Maſiniſſæ regnum, quòd illud ei pro maximis meritis populus Romanus dedit.

[q] Octingenta hominum milia.] Sic Oroſius, qui & regnum Micipſæ nominat. Obſequens dccc. hominũ milia in uniuerſum, ſcribit fato deceſſiſſe. Eutropius tametſi nõ bonus admodũ cõputator, ſic inquit: Qua peſtilentia in Numidia dcccc. milia hominũ, circa Carthaginem uerò cc. M. Romanorũ uerò militũ, qui ibi ad præſidium erant xxx. M. extincta ſunt. eadem penè Oroſius, niſi quod pro nongentis octingenta ponit.

[r] Multo amplius in terris.] Diuerſum ſcribunt hiſtorici quos legimus, niſi Auguſtinus alios autores ſit ſecutus, uel oratorio modo inflexerit hiſtoriam ad ſuam utilitatẽ. Quod licere fieri, Cicero ſub pſona Attici docet in Bruto: & ab ipſo Cicerone nonnunquam eſſe factum, & nos interdum in eius Orationibus deprehẽdimus, & Aſconius Pedianus annotauit. [s] Ex triginta milibus uirorum.] Veteres libri habent, iuniorum: certè de militibus eſt intelligendum, qui Vticæ relicti erãt præſidium Africæ. [t] Quorum ideò cultum.] Legendum, Quorũ ideo cultum requirũt, ne iſta uel minora.

ELENCHVS

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM QVARTVM.

1 De his quæ primo uolumine diſputata ſunt.
2 De his quæ libro ſecũdo & tertio continenẽ.
3 An latitudo imperij, quæ nõ niſi bellis acquiritur, in bono habenda ſit, ſiue felicium, ſiue ſapientium.
4 Quàm ſimilia ſint latrocinijs regna abſq; iuſticia.
5 De fugitiuis gladiatoribus, quorum potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati.
6 De cupiditate Nini regis, qui ut latius dominaretur, primus intulit bella finitimis.
7 An regna terrena inter profectus ſuos atq; defectus deorum uel iuuentur, uel deſerantur auxilio.
8 Quorum deorũ præſidio putent Romani imperium ſuum auctũ atq; ſeruatum, cùm ſingulis uix ſingularum rerũ tuitionem cõmittendam eſſe crediderint.
9 An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit adſcribenda, quem ſummum deum cultores ipſius opinantur.
10 Quas opiniones ſecuti ſint, qui diuerſos deos diuerſis mundi partibus præfecerunt.
11 De multis dijs, quos doctores paganorũ unũ eundemq; Iouem eſſe defendunt.
12 De opinione eorũ, qui Deum animã mũdi, & mundum corpus Dei eſſe putauerunt.
13 De his qui ſola rationalia animãtia partes eſſe unius Dei aſſerunt.
14 Augmenta regnorũ Ioui incongruẽter aſcribi, cùm ſi, ut uolunt, dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret.
15 An congruat bonis, latius uelle regnare.
16 Quid fuerit quòd Romani omnib. rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputantes, ædẽ Quietis extra portas eſſe uoluerũt.
17 An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiam Victoria dea debuerit exiſtimari.
18 Felicitatem & Fortunam qui deas putãt, qua ratione fecerunt.
19 De fortuna muliebri.
20 De Virtute & Fide, quas pagani templis & ſacris honorauerunt, prætermittentes alia bona, quę ſimiliter colenda fuerunt, ſi rectẽ alijs diuinitas tribuebatur.
21 Quòd unũ nõ intelligẽtes Deũ, Virtute ſaltẽ & Felicitate debuerint eſſe contenti.
22 De ſcientia colendorũ deorum, quã à ſe Varro gloriatur collatam eſſe Romanis.
23 De Felicitate, quam Romani multorũ ueneratores deorũ diu non coluerũt honore diuino, cùm pro omnibus ſola ſufficeret.
24 Qua ratione defendant pagani, quòd inter deos colant ipſa bona diuina.
25 De uno tantùm colendo Deo: qui licet nomine ignoretur, tamẽ felicitatis dator eſſe ſentitur.
26 De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cultoribus exegerunt.
27 De tribus generibus deorum, de quibus Scęuola pontifex diſputauit.
28 An ad obtinẽdum dilatandumq; regnũ profuerit Romanis cultus deorum.
29 De falſitate auſpicij, quo Romani regni fortitudo & ſtabilitas uiſa eſt indicari.
30 Qualia de dijs gẽtium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur.
31 De opinionib. Varronis, qui reprobata perſuaſione populari, licet ad noticiã ueri Dei non peruenerit, unum tamen colendum eſſe cenſuerit.
32 Ob quam ſpeciem utilitatis principes gentiũ apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones uoluerunt permanere.
33 Quòd iudicio & poteſtate ueri Dei omniũ regum atq; regnorũ ordinata ſint tempora.
34 De regno Iudęorũ, quod ab uno & uero Deo inſtitutum atq; ſeruatum eſt, donec in uera religione manſerunt.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI, AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI, LIBER QVARTVS.

De his q̃ primo uolumine diſputata ſunt. Cap. I.

DE Ciuitate Dei dicere exorſus,prius reſpondendũ putaui eius inimicis, qui terrena gaudia cõſectantes, rebuſq; fugacibus inhiantes, quicq̃d in eis triſte,miſericordia potius admonentis Dei,q̃ punientis ſeueritate patiunt̃, religioni increpitãt Chriſtianę,quę una eſt ſalubris & uera religio.Et quoniã cùm ſit in eis etiã uulgus indoctũ,uelut doctorũ autoritate in odium noſtrũ grauius irritant̃, exiſtimãtibus imperitis,ea quæ ſuis temporib. inſolitè acciderunt,per alia retrò tẽpora accidere non ſolere.Eorumq; opinionẽ,etiam ijs qui eam falſam eſſe nouerunt,ut aduerſum nos iuſta murmura habere uideant̃,ſuæ ſcientiæ diſſimulatione firmantibus: de libris quos autores eorum ad cognoſcendam præteritorum temporũ hiſtoriam memoriæ mandauerũt, longè aliter eſſe quàm putant, demonſtrandum fuit:& ſimul docẽdũ,deos falſos quos uel palàm colebant, uel occultè adhuc colunt,eos eſſe immundiſsimos ſpiritus, & maligniſsimos ac fallaciſsimos dæmones: uſq; adeò ut aut ueris,aut fictis etiam ſuis tamen criminib. delectent̃,quæ ſibi celebrari ꝑ ſua feſta uoluerunt:ut à perpetrandis damnabilibus factis,humana reuocari non poſsit infirmitas, dum ad hæc imitanda uelut diuina præbetur autoritas. Hæc non ex noſtra coniectura probauimus, ſed partim ex recenti memoria,quia & ipſi uidimus talia ac talib. numinibus exhiberi: partim ex literis eorũ, qui non tanq; in contumeliam,ſed tanquam in honorem deorum ſuorum iſta cõſcripta poſteris reliquerunt: ita ut uir doctiſsimus apud eos Varro, & grauiſsimæ autoritatis, cùm rerum humanarum atq; diuinarum diſpartitos faceret libros, alios humanis, alios diuinis,pro ſua cuiuſq; rei dignitate diſtribuens:non ſaltem in rebus humanis, ſed in rebus diuinis poneret ludos ſcenicos: cùm utiq;,ſi tantummodo boni & honeſti homines in ciuitate eſſent, nec in rebus humanis ludi ſcenici eſſe debuiſſent.Quod profectò non autoritate ſua fecit, ſed q̃m eos Romæ natus & educatus in diuinis rebus inuenit.

Chriſtiana religio. *Dij falſi.* *Varro.*

IOANNIS LVDOVICI
VIVIS VALENTINI, IN QVARTVM librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

B NVnc ex rebus geſtis po. Rom. ad religionẽ eius,ſacra, ceremoniaſq; tranſeundũ. Superiorib. Libris nullam præfati ſumus oẽniam,quòd acta illius populi,ſi nõ ad plenum ex aliquo,quoniã perijt magna pars T. Liuij ſcriptoris rerũ copioſiſsimi,certè ex multis quoquo modo colligi potuerunt: quatuor Libris ſequentibus,ſed in primis hoc Quarto ignoſci nobis petimus,ſi quo in loco uel diligẽtiam noſtram Lector deſiderarit, uel ingenium. Nullus de his rebus autor ad hanc memoriam peruenit,qui quidem extet. Interciderunt enim,ut alia eiuſdem uiri quamplurima, ſic & antiquitates M. Varronis: quas unas ſi haberemus,ſatisfacere potuiſſemus Auguſtino,unde illi ſunt ferè quæ dicit deſumpta.Itaq; emendicanda nobis è uarijs fuerũt, quæ huc C afferremus, ne nudi omnino & inopes, omniq; non modò cultu ac ornatu,ſed inſtrumento quoque domeſtico egeni uideremur. quę ſi non magnificè cõſtructa & parata ſunt,contenti erimus hoc ſolo, non prorſus uideri pudendam noſtram mendicitatem, quòd non aſſecuti ſi etiam uenia danda: præſertim nulla conatus & diligẽtiæ culpa,& in re cuius cum maximè maximo generis malo urgeret,plurimi erant & quidam doctiſsimi,ut de uulgo taceam,qui non paruam ſanè partem ignorabant.Sicut ipſe teſtatur Varro.Profectò Iuuenalis in Satyra prima neſciſſe uidetur pecuniam pro dea Romanis cultam, cùm ait:

Antiquitates M. Varronis. *Pecunia dea.*

—Et ſi funeſta pecunia templo
Nõdum habitas, nullas nũmorum ereximus aras.

Quã tamen cum Aerino & Argẽtino Varro inter deos numerat.Quis ergo miretur, ſi rem ope & benignitate D Chriſti ex hominũ uita iam olim pulſam, nos adeò nõ teneamus exactè,ut uel quiuis ex illo populo,uel etiã, ſi dijs placet,Varro ipſe, qui Romanis pontificib. opprobrare nec falſo auſus eſt,eſſe in ſuis dijs ac religionibus complura,quę illos laterent,quæ omnia ipſe aperuit & declarauit uir totius ueteris æui cõſultiſsimos: iſtis omnibus accedit, nullã fore aut rebus humanis, aut eruditioni iacturã,ſi quemadmodũ de uſu uitaq;, ſic etiam de memoria impietas eiuſmodi abiret. Quid enĩ confert eruditioni,flagitia Iouis aut Veneris noſſe: quibus dijs hęc ſacra fiãt: quæ oſtenta, quib. hoſtijs ſacriſq; procurandæ: quæ auguria prodigiaq; à quibus mittantur: quomodo expientur: ſi quib. hæc placent, contendũt nos per ea fieri peritiores. Ego uerò qui nõ pauciora ex illis deliramentis noui,q̃ quiuis eorũ,contendo futurum utilius uitæ moribuſq; in totũ neſciri: quæ res minus me reddit ſolicitũ, ſi cuius diui diuęq; diuinitatem,genus,templa,aras,feſta, ceremonias, ſacra,

ra, horum omniũ rationem & modum haudquaquã copioſe perſecut⁹ ſum: tametſi adhibita nobis eſt opera, ut lector harum rerum ſtudioſus uacuus earum à lectione noſtrorum commentariorum diſcedat.

De his quæ Libro ſecundo & tertio continentur. Cap. II.

Et quoniã in fine primi Libri quæ deinceps dicenda eſſent, breuiter poſuimus, & ex his quædam in duob. conſequentibus diximus, expectationi legentium quæ reſtãt reddenda cognoſcimus. Promiſeramus ergo quædam nos eſſe dicturos aduerſus eos, qui Romanę reip. clades in religionem noſtram referunt: & commemoraturos quæcunq; & quantacunq; occurrere potuiſſent, uel ſatis eſſe uiderent, mala, quæ illa ciuitas pertulit, uel ad eius imperiũ prouinciæ pertinentes, anteq̃ eorum ſacrificia prohibita fuiſſent: quę omnia proculdubiò nobis tribuerẽt, ſi iam uel illis noſtra clareret religio, uel ita eos à ſacris ſacrilegijs prohiberet. Hæc in ſecundo & tertio Libris ſatis, quantũ exiſtimo, abſoluimus. In Secundo agẽtes de malis morũ: quæ mala uel ſola, uel maxima deputanda ſunt. In tertio autem Libro de his quæ ſtulti ſola perpeti exhorrent,[a] corporis uidelicet, externarumq; rerum, quæ plerũq; patiuntur & boni. Illa uerò mala nõ dico patienter, ſed libenter habent, quibus ipſi fiũt mali. Et quàm pauca dixi de ſola illa ciuitate, atq; eius imperio, nec inde omnia uſq; ad Cęſarem Auguſtum. Quòd ſi ita commemorare uoluiſſem, & exaggerare illa mala quæ non ſibi inuicem homines faciunt, ſicut ſunt uaſtationes, euerſioneſq; bellantium: ſed ex ipſius mundi elemẽtis terrenis accidunt rebus,[b] quę uno loco Apuleius breuiter ſtringit in eo libro quem De mundo ſcripſit: terrena omnia dicens mutationes,[c] conuerſiones atq; interitus habere. Namq; immodicis tremoribus terrarum, ut uerbis eius utar, diſſiluiſſe humũ, & interceptas urbes cũ populis dicit: abruptis etiam imbribus prolutas totas eſſe regiones: illas etiam quæ prius fuerant continentes, hoſpitibus atq; aduenis fluctibus inſulatas, aliaſq; deſidia maris pedeſtri acceſſu peruias factas: uẽtis ac procellis euerſas eſſe ciuitates: incendia de nubibus emicuiſſe, quibus Orientis regiones cõflagratæ perierũt: & in Occidentis plagis ſcaturigines quaſdã ac proluuiones eaſdẽ ſtrages dediſſe. Sic ex Ætnæ uerticibus quondam effuſis crateribus, per decliuia, incendio diuino, torrẽtis uice flãmarum flumina cucurriſſe. Si hæc atque huiuſmodi, quæ habet hiſtoria, unde poſſem colligere uoluiſſem, quãdo finiſſem quę illis temporib. euenerunt, anteq̃ Chriſti nomẽ illa iſtorum uana & ueræ ſaluti pernicioſa comprimeret? Promiſeram me etiam demonſtraturũ, quos eorum mores, & quam ob cauſam Deus uerus ad augendum imperiũ adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt regna omnia, quãq; eos nihil adiuuerint hi quos deos putant, & potius quãtum decipiendo & fallendo nocuerint: unde nunc mihi uideo dicendum, & magis de incremẽtis imperij Romani. Nam de noxia fallacia dæmonum, quos uelut deos colebant, quantum malorum inuexerit moribus eorum, in ſecũdo maximè Libro non pauca iam dicta ſunt. Per omnes autem abſolutos tres Libros, ubi opportunum uiſum eſt, commemorauimus etiam in ipſis bellicis malis, quantũ ſolatiorum Deus per Chriſti nomen, cui tantum honoris barbari detulerunt, præter bellorum morem, bonis maliſq; contulerit, qui facit ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.

Mala morum.

Mala corporis rerumq; externarum.

Matth. 5.

L. VIVES.

Corporis [a] uidelicet externarumq; rerũ.] Vt eſt triplex bonorum genus, ita & malorum triplex illis contrariũ. [b] Quæ uno loco Apuleius.] Alibi in eo libro. L. Apuleius Madaurẽſis philoſoph⁹ fuit Platonicus, antiquæ dictionis amator & æmulus. Librũ Metamorphoſeos ex Luciano uertit, ac multis additis ſuũ fecit: De mũdo ſiue Coſmographia ex Ariſtotele ad uerbũ diſſimulato (quod uehemẽter miror) autore: tametſi Ariſtotelem, & Theophraſtum ſequi ſe in eo opere profiteatur, inaudita ciuili loquẽdi formula: nam ſurripere appellat ſequi, quod ciuilius etiã eſt quàm fugę, cedendi nomen indere: credo quod ſequi uocaret præcurrere, ac uiã monſtrare: & planè iſtæ ſunt innouatæ uocum ſignificationes, quo gratior fiat oratio atq; lepidior. Libellũ De mũdo, ut recentiores tranſeam, ueteres, de quorũ numero ſunt Iuſtinus philoſophus ac martyr, & Themiſtius, Euphradæ Ariſtotelis eſſe dicunt: quanq̃ phraſis patum id indicare uideatur, floẽtior & cõcinnior quàm ſolet eſſe Ariſtotelica. Sed de hoc uõ eſt nunc diſputãdi locus. Certè uel ab Ariſtotele, uel à Theophraſto, uel aliquo illorum temporum Ariſtotelicæ doctrinæ ſectatore conſcriptum eſſe, res oſtendit, compendium, ſicut Iuſtinus inquit, Peripateticæ philoſophiæ illius quæ ad naturam ſpectat. Verba hæc quæ ab Auguſtino citãtur, deſunt in exemplari Apuleij Florentino: quod mihi Petrus Aegidius Antuerpianus, homo apprimè eruditus, & amicus omnium quos noui cãdidiſſimus atq; integerrimus, accõmodauit: deſunt & in Veneto antiquiore, quod uidimus apud egregium uirũ Petrum Apoſtolium, & in noſtro recen-

Apuleius philoſophus Platonicus.

Liber De mundo an Ariſtot.

Petrus Aegidius.

Petrus Apoſtolius.

recentiore, quod excuſit Aſulanus, Aldi ſocer. Sic enim in eis omnib. habetur: Terrena omnia mutationes & cõuerſiones, poſtremò interitus habeat. Poſtremò qđ eſt in triremi gubernator. & tñ ſcripſiſſe hęc Apuleium, quæ Auguſtin⁹ adducit, apparet tũ ex ſilo formaq; orationis planè Apuleiana, tum eoã q̃ in Ariſtotelis libro legunt. Ad hunc enim modũ dicit, ſi quis fortè requirit Græca uerba: Μόνα τὶ τὰ ἐπίγεια, διὰ τοῦτο δὴ τὴν αὐτῶν σώζοντα τάξιν διακεκοσμῆσθαι, καὶ ποτὲ ἀλλοιούμενα μετατρέπεσθαι, καθάπερ τὰ ἐπὶ γῆς σύμπαντα ὄντα πολλὰς ἐτροπώσας, ἢ πάθη μία δέδωκεν. σεισμοί τε γὰρ βίαιοι πολλὰ μέρη τῆς γῆς ἀνέρρηξαν, ὄμβροι τε κατέκλυσαν ἐξαίσιοι καταρραγέντες, ἐπιδρομαί τε κυμάτων καὶ ἀναχωρήσεις πολλάκις, καὶ ἠπείρους ἐθαλάττωσαν, καὶ θαλάττας ἠπείρωσαν. βίαι τε πνευμάτων καὶ τυφώνων ἔστιν ὅτε πόλεις ὅλας ἀνέτρεψαν. πυρκαϊαί τε καὶ φλόγες, αἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ γενόμεναι πρότερον, ὥσπερ φασίν, ἐπὶ Φαέθοντος τὰ πρὸς ἕω μέρη κατέφλεξαν, αἱ δὲ πρὸς ἑσπέρας ἐκ γῆς ἀναβλύσασαι, καὶ ἐκφυσήσασαι, καθάπερ τῶν ἐν Αἴτνῃ κρατήρων ἀναρραγέντων, καὶ ἀνὰ τὴν γῆν φερομένων χειμάρρου δίκην. Hactenus Ariſtoteles. Quæ uerba Latina Apuleius reddit, ubi Orientis regiones conflagraſſe dicit. Phaethontis incẽdium Ariſtoteles diſertè explicat, illius quem Solis filium fuiſſe perhibet, & aurigandi ignorantia cęlum & terras incendiſſe. Hæc uerò Aetnæ conflagratio prima eſt eruptio ignis ex eo monte, quæ ſecũdo anno octauæ & octogeſimæ Olympiadis, tribus ante natum Platonem annis contigit: ſi modò Euſebio Cæſarienſi bene ſunt tempora digeſta, quod non temerè contigit, haud dubiè librariorũ potius otio, quàm autoris. In conflagratione ſeruatos eſſe pios homines miracolo quodã, ne ab igne læderentur, & hoc de Mundo libro attingit Ariſtoteles, & fuſius in Mirabilibus naturæ auditionib. explicat: quem etiam librum nondum certum habeo, num ſit Ariſtotelicus. e Conuerſiones, & intẽſiones, & remiſsiones, atq; in t.h.] Periſſet nugator ille, niſi aliud admiſcuiſſet Auguſtino de intenſione & remiſsione formarum: ſuper qua re maior eſt inter eos digladiatio, quàm unquam inter Græcos & Troianos fuit ſuper formoſa Helena: nimirum illas ſuas formas nihilum formę huius debere cedere exiſtimant. In antiquis Auguſtini libris non leguntur illa duo uerba, Intenſiones & remiſsiones, nec in Græco Ariſtotelis codice: ſed ἐτροπώσας καὶ πάθη, quaſi conuerſiones & interitus: ideo nec Euerſiones dicendum, ſed Conuerſiones.

Marginal notes: Phaethon. — Aetnæ conflagratio.

An latitudo imperij, quę nõ niſi bellis acquiritur, in bono habẽda ſit ſiue felicũ, ſiue ſapientiũ. III.

IAM itaq; uideamus quale ſit, quòd tantã latitudinem ac diuturnitatẽ Imperij Romani illis dijs audent tribuere: quos etiã per turpium ludorum obſequia, & per turpium hominũ miniſteria ſe honeſtè coluiſſe cõtendunt. Quanq; prius uellem paululum inquirere, quæ ſit ratio, quæ prudentia, cùm hominum felicitatem non poſsis oſtendere, ſemper in bellicis cladibus, & in ſanguine ciuili uel hoſtili, tamẽ humano, cum tenebroſo timore, & cruenta cupiditate uerſantium: ut uitreo lætitia eorum comparetur fragiliter ſplendida, cui timeatur horribilius, ne repentè frangatur: de imperij magnitudine ac latitudine uelle gloriari. Hoc ut facilius dijudicetur, non uaneſcamus inani uentoſitate iactati, atq; obtundamus intentionis aciẽ altiſonis uocabulis rerum, cùm audimus populos, regna, prouincias, ſed duos conſtituamus homines. Nam ſingulus quiſq; homo, ut in ſermone una litera, ita quaſi elemẽtum eſt ciuitatis & regni, quãtalibet terrarum occupatione latiſsimi. Quorũ duorum hominum, pauperẽ unum, uel potius mediocrẽ, alterum prędiuitẽ cogitemus: ſed diuitem timoribus anxium, mœroribus tabeſcentem, cupiditate flagrantem, nunq; ſecurũ, ſemper inquietum, perpetuis inimiciciarum contentionibus anhelantem, augentem ſanè his miſerijs patrimonium ſuum in immenſum modum, atq; illis augmentis curas quoq; amariſsimas aggerãtem: mediocrem uerò illum re familiari parua atq; ſuccincta ſibi ſufficientem, chariſsimum ſuis cognatis, uicinis, amicis, dulciſsima pace gaudentem, pietate religioſum, benignum mente, ſanum corpore, uita parcum, morib. caſtũ, cõſcientia ſecurũ. Neſcio utrum quiſquã ita deſipiat, ut audeat dubitare quẽ præferat. Vt ergo in his duobus hominibus, ita in duabus familijs, ita in duobus populis, ita in duobus regnis regula ſequitur æquitatis. Quæ uigilãter adhibita, ſi noſtra intentio corrigatur, facillimè uidebimus ubi habitet uanitas, & ubi felicitas. Quapropter ſi uerus Deus colatur, eiq; ſacris ueracibus & bonis moribus ſeruiatur, utile eſt, ut boni longè lateq; diu regnẽt. Neque hoc tam ipſis, quàm illis utile eſt, quib. regnant. Nam quãtum ad ipſos pertinet, pietas & ꝓbitas eorum, quæ magna dona Dei ſunt, ſufficit eis ad ueram felicitatem, qua & iſta uita bene agatur, & poſtea percipiatur æterna. In hac ergo terra regnum bonorum, non tam illis pręſtatur, quam reb. humanis. Malorum uerò regnum magis regnãtibus nocet, qui ſuos animos uaſtant ſcelerum maiore licentia: his autem qui eis ſeruiendo ſubduntur, non nocet niſi iniquitas propria. Nam iuſtis quicquid malorum ab iniquis dominis irrogatur, nõ eſt pœna criminis, ſed uirtutis examen. a Proinde bonus etiam ſi ſeruiat, liber eſt: malus autem etiam ſi regnet, ſeru⁹ eſt: nec unius hominis, ſed quod eſt grauius, tot dominorum, quot uitiorum. De quibus uitijs cùm ageret Scriptura diuina: A quo enim quis, inquit, deuictus eſt, huic & ſeruus addictus eſt. 2. Petri 2.

Marginal note: Collatio diuitis cupidi, & pauperis tranquilli.

Proinde

L. VIVES.

Stoici Chriſtianis proximi. PRoinde bonus etiã ſi ſeruiat.] Stoicum paradoxum, cuius meminit Cicero in Paradoxis, & pro Murena: idcirco Hieronymus Stoicam ſectam ſimillimam cenſet Chriſtianæ religionis.

Quàm ſimilia ſint latrocinijs regna abſq; iuſticia. Cap. IIII.

REMOTA itaq; iuſticia, quid ſunt regna, niſi magna latrocinia? [a] quia & ipſa latrocinia quid ſunt, niſi parua regna? Manus etenim ipſa hominum cùm imperio principis regitur, pacto ſocietatis aſtringitur, placiti lege præda diuiditur. Hoc malũ ſi in tantũ perditorum hominum acceſſibus creſcit, ut & loca teneat, ſedes cõſtituat, ciuitates occupet, populos ſubiuget, euidentius regni nomẽ aſſumit, quod ei iam in manifeſto confert non adempta cupiditas, ſed addita impunitas. Elegãter enĩ & ueraciter Alexandro illi Magno [b] quidam comprehenſus pirata reſpõdit. Nam cùm idem rex hominẽ interrogaſſet, quid ei uideretur, ut mare haberet infeſtum? ille libera contumacia, Quid tibi, inquit, ut orbem terrarũ? Sed quia id ego exiguo nauigio facio, latro uocor: quia tu magna claſſe, Imperator.

L. VIVES.

QVia [a] & ipſa latrocinia.] Hoc idem elegãtiſſimè Cyprianus ad Donatũ: Madet, inquit, orbis mutuo ſanguine, & homicidiũ cùm admittũt ſinguli, crimẽ eſt: uirtus uocatur, cùm publicè geritur. Impunitatem ſcelerib. acquirit, nõ innocentiæ ratio, ſed ſæuitiæ magnitudo. Et profectò nõ modò nõ eſt bonorum hominũ bellare, ſed ne latronũ, ac ne hominũ quidẽ. *Bellum unde.* Belluarũ eſt iſte furor, unde bellum nomẽ accepit, ut in Officijs ſubſignificat Cicero, & Feſtus apertè teſtatur. *Piratæ cuiuſdã liberè dictum.* [b] Quidã cõprehenſus pirata.] Ex Cicer. lib. De rep. 3. ut eſt apud Noniũ Marcellũ. Nam cùm quæreret, inquit, ex eo, quo ſcelere impulſus mare haberet infeſtũ uno *Myoparo.* myoparone. Eodẽ, inquit, quo tu orbẽ terræ. Porrò myoparo nauicula ſolebat eſſe piratica. Lucanus in x. Alexandrum felicem terrarum prædonem uocat: &

Terrarum fatale malum, fulmenq; quod omnes
Percuteret populos, pariterq; & ſidus iniquum
Gentibus. —

De fugitiuis gladiatoribus, quorũ potentia ſimilis fuerit regiæ dignitati. Cap. V.

PROINDE omitto quærere quales Romulus congregauerit, quoniam multùm eis conſultum eſt, ut ex illa uita dato ſibi conſortio ciuitatis, pœnas debitas cogitare deſiſterẽt: quarum metus eos in maiora facinora propellebat, ut deinceps pacatiores eſſent rebus humanis. Hoc dico, quòd ipſum Romanum imperium iam ma-

Auguſt. To. 5.

A gnum multis gentibus ſubiugatis, cæteriſq; terribile, acerbè ſenſit, grauiter timuit, non paruo negocio deuitandæ ingentis cladis oppreſſum: quando pauciſſimi gladiatores in Campania de ludo fugiẽtes, exercitũ magnum compararũt: [a] tres duces habuerunt: Italiã latiſſimè & crudeliſſimè uaſtauerunt. Dicant quis iſtos deus adiuuerit, ut ex paruo & cõtemptibili latrocinio peruenirẽt ad regnum, tantis iam Romanis uiribus arcibuſq; metuẽdũ? [b] An quia non diu fuerũt, ideo diuinitùs negabuntur adiuti? Quaſi uero ipſa cuiuslibet hominis uita diuturna ſit.
B Iſto ergo pacto neminẽ dij adiuuant ad regnandum, quoniam ſinguli quiq; citò moriuntur. Nec beneficium deputandum eſt, quòd exiguo tempore in unoquoq; homine, ac per hoc ſingillatim utiq; in omnibus uice uaporis euaneſcit. Quid enim intereſt eorum qui ſub Romulo deos coluerunt, & olim ſunt mortui, quòd poſt eorum mortẽ Romanum tantum creuit imperiũ, cùm illi apud inferos cauſas ſuas agant? Vtrum bonas, an malas, ad rem præſentem non pertinet. Hoc autem de omnibus intelligendum
C eſt, qui per ipſum imperium quamuis decedentibus ſuccedentibuſq; mortalibus in lõga ſpatia protendatur, paucis diebus uitæ ſuæ curſum raptim'que tranſierunt, actuum ſuorũ ſarcinas baiulantes. Sin uerò etiã ipſa breuiſſimi temporis beneficia deorũ adiutorio tribuenda ſunt, non parum adiuti ſunt illi gladiatores, qui ſeruilis conditionis uincula ruperunt, fugerunt, euaſerunt, exercitum magnum & fortiſſimum collegerunt, obedientes regum ſuorum conſilijs & iuſſis, multum Romanæ celſitudini metuen-
D di, & aliquot Romanis Imperatoribus inſuperabiles multa ceperunt: potiti ſunt uictorijs plurimis, uſi uoluptatibus quibus uoluerunt: quod ſuggeſſit libido, fecerunt: poſtremò donec uincerentur, quod difficillimè eſt factum, ſublimes regnanteſq; uixerunt. Sed ad maiora ueniamus.

L. VIVES.

TRes [a] duces.] Sparthacũ, Chryſum, & Oenomaum. Memorabile eſt quod Plinius lib. iij. & xxx. refert, interdixiſſe caſtris ſuis Sparthacum auro & argento: unde nõ miror tantũ eius opes potẽtiamq; creuiſſe. Et lex illa melior erat in caſtris fugitiuorum, quàm ſunt aliæ Medicæ in urbibus potentiũ regum. *Duces fugitiuorum.* [b] An quia nõ diu fuerunt.] Terno anno poſtquã fugerant, deleti ſunt [illegible] Licinio Craſſo.

i De

A

De cupiditate Nini regis, qui, ut latius dominaretur, primus intulit bella finitimis. Cap. VI.

Regni iusti ac moderati forma.

IVSTINVS [a] qui Græcam, uel potius peregrinam, Trogum Pompeium ſecutus, non Latinè tantùm, ſicut ille, uerùm etiã breuiter ſcripſit hiſtoriam, Opus librorum ſuorum ſic incipit: [b] Principiò rerum gentiũ nationumq́ imperium penes reges erat, quos ad faſtigiũ huius maieſtatis, nõ ambitio popularis, ſed ſpectata inter bonos moderatio prouehebat. Populi nullis legib. tenebantur: [c] arbitria principũ pro legibus erant. Fines imperij tueri magis q̃ proferre mos erat. Intra ſuam cuiq; patriã regna finiebantur. [d] Primus omniũ Ninus rex Aſſyriorũ, ueterẽ & quaſi auitũ gentibus morẽ noua imperij cupiditate mutauit. [e] Hic primus intulit bella finitimis, & rudes adhuc ad reſiſtendũ populos ad terminos uſq; Libyæ perdomuit. Et paulo pòſt: Ninus, inquit, magnitudinẽ quæſitæ dominationis cõtinua poſſeſsione firmauit. Domitis igit̃ proximis, cũ acceſsione uirium fortior ad alios tranſiret, & proxima quæq; uictoria inſtrumentum ſequentis eſſet, totius oriẽtis populos ſubegit. [f] Qualibet aũt fide rerũ, uel iſte uel Trogus ſcripſerit, nã quædã illos fuiſſe mẽtitos, aliæ fideliores literæ oſtẽdũt: cõſtat tamẽ & inter alios ſcriptores, regnũ Aſſyriorũ à Nino rege fuiſſe longè lateq; porrectũ. Tam diu aũt perſeuerauit, [g] ut Romanũ nondũ ſit eius ætatis. Nam ſicut ſcribũt qui Chronicã hiſtoriã perſecuti ſunt, mille ducẽtos & quadraginta annos ab anno primo quo Ninus regnare cœpit, permanſit hoc regnũ, donec transferretur ad Medos. Inferre autẽ bella finitimis, & inde in cætera procedere, ac populos ſibi non moleſtos ſola regni cupiditate conterere & ſubdere, quid aliud q̃ grande latrocinium nominandum eſt?

Bello imperiũ parare & augere, grande latrocinium.

L. VIVES.

IVſtinus [a] qui Græcã.] Trogus Pompeius ab initio gentiũ res populorũ omniũ complexus ad ſua tempora perduxit. Iuſtinus magnũ opus in breuiariũ contraxit, quam Epitomen nominauit: ut Florus fecit in Liuio, quanquã paulò fuſius. Vtinã Florus nõ tam breuis compreſſusq; eſſe ſtuduiſſet: nũc pro Trogo Iuſtinus legitur. Sunt qui hiſtoriã Trogi uidiſſe ſe in Italia affirment: per quietem puto. [b] Principiò rerum gentium.] Principiò ſingulæ familiæ ſingulos reges habuerunt, uel natu maximos, uel conſilio, prudentia, æquitate præſtãtiſsimos, aliquantũ pòſt multis familijs cœpit idem rex imperare, interdum eidem plures reges, quos populus duces ſibi rectores q[illegible] uel ut ſpeculatores publici cõmodi eligebat, non qualem ſors dediſſet, cogebat̃ accipere: nec nobilitas ualebat, nec ambitus: ſua unicuiq; utilitas cum cõmuni cõiuncta ſatis chara ſatisq; cõmendata erat, ne eligeret niſi optimũ. [c] Arbitria principum.] Cùm princeps eſt bonus, ſatius eſt ab eo regi, quã à bona lege: ſicut Ariſtoteles docet in lib. De repub. [d] Primus omnium Ninus.] Hic fuit Beli filius, de quo alibi. [e] Hic primus intulit bella finitimis.] Ante Ninum conſtat bellatũ eſſe inter mortales: iam enim Afri & Aegyptij inter ſe pugnarãt ſudibus, quas uocarũt phalangas, & belli autores Plinius in quinto Phœnices eſſe dicit: Iuſtinus Vexorem Aegypti, & Tanain Scythiæ reges nominat, q bella cũ longinquis populis nominis & gloriæ cauſa geſſerunt. Ninus uerò primus finitimis cupidine augẽdæ ditionis bellum fecit. [f] Qualibet autem fide rerum.] Græci ſcriptores ſiue luxuria ſtyli, ſiue quo res patriæ

Florus.

Reges primi.

Ninus rex.

Primũ bellum.

B

eſſent admirabiliores, ſiue quo magis operibus ſuis lectorem oblectarent, tenerentq;: ſiue gentis uitio, multa ſunt in hiſtoria mentiti. Latini qui res Græcas tractarunt, cùm neceſſe haberent eos ſequi, etiã multa falſa pro ueris aſſeruerunt, ut Trogus, & Curtius Ruffus. [g] Vt Rom. nondum ſit eius ætatis.] Quantum durarit imperium Aſſyriorum, non inter omnes cõuenit. Euſebius MCC. & XL. annos numerat. Diodor⁹ Siculus MCCC. & LX. Ex Cteſiæ ſupputatione, quo plurimum utit̃ in reb. Aſiæ narrãdis Iuſtinus, ex hoc numero ſexaginta adimit: nec de numero regũ conſtat. Diodorus xxx. reges fuiſſe Aſſyriorum ſcribit. Euſebius ſex & triginta. Velleius Paterculus tres & triginta à Nino ad Sardanapalũ, ita ut ſemper ſucceſſor regni fuerit demortui filius. Porrò Auguſtinus libros De ciuitate Dei

C

ſcripſit principatu Honorij & Theodoſij iunioris, circiter annum ab Vrbe condita MCLXX.

Græcos ſcriptores multa in Hiſtoria mentiri.

Imperium Aſſyriorum.

Libri de Ciuitate Dei quando ſcripti.

An regna terrena inter profectus ſuos atq; defectus deorum uel iuuentur uel deſerantur auxilio. Cap. VII.

SI nullo deorum adiutorio tam magnum hoc regnum & prolixum fuit, quare dijs Romanis tribuitur Romanum regnum, locis amplum temporibusq́ diuturnũ? Quæcunq; enim cauſa eſt illa, eadem eſt etiã iſta. Si aũt & illud deorum adiutorio tribuendũ eſſe cõtendũt, quæro quorum? Non enim aliæ gẽtes, quas Ninus domuit, & ſubegit, alios tunc colebant deos. Aut ſi proprios habuerũt Aſſyrij, quaſi pe-

D

ritiores fabros imperij conſtruendi atq; ſeruandi, nunquid nã mortui ſunt, quando & ipſi imperiũ perdiderunt? Aut mercede nõ ſibi reddita, uel alia promiſſa maiore, [a] ad Medos tranſire maluerunt, atq; [b] inde rurſus ad Perſas, Cyro inuitante, & aliquid cõmodius pollicente? [c] Quæ gens non anguſtis orientis finibus poſt Alexandri Macedonis regnum magnũ locis, ſed breuiſsimũ tempore, in ſuo regno adhuc uſq; perdurat. Hoc ſi ita eſt, aut infideles dij ſunt, q ſuos deſerunt, & ad hoſtes tranſeũt. Quod nec ho-

mo

mo fecit Camillus, quando uictor & expu- A gnator aduerſiſſimæ ciuitatis, Romã, cui ui- cerat, ſenſit ingratã, quam tamẽ poſtea obli- tus iniuriæ, memor patriæ, à Gallis iterũ li- berauit. Aut non ita fortes ſunt, ut deos eſſe fortes decet: qui poſſunt humanis uel conſi- lijs uel uirib. uinci. Aut ſi cũ inter ſe bellige- rant, non dij ab hominib. ſed dij ab alijs dijs fortè uincunt, qui ſunt quarũcꝫ proprij ciui- tatũ. Habẽt ergo & ipſi inter ſe inimicicias, quas pro ſua quiſcꝫ parte ſuſcipiũt. Non ita- que deos ſuos debuit colere ciuitas magis, ꝙ alios à quibus adiuuarent ſui. Poſtremò quoquo modo ſe habeat deorũ iſte uel trãſi- tus, uel fuga, uel migratio, uel in pugna de- fectio, nondũ illis tẽporib. atcꝫ illis terrarũ partibus Chriſti nomẽ fuerat prædicatũ, qñ illa regna per ingẽtes bellicas clades amiſſa atcꝫ trãſlata ſunt. [d] Nã ſi poſt mille ducẽtos, & quod excurrit annos, qñ regnũ Aſſyrijs ablatũ eſt, iã ibi Chriſtiana religio aliud re- gnũ prædicaret æternũ, & deorũ falſorum cultus ſacrilegos inhiberet: quid aliud gẽtis illius uani homines dicerẽt, niſi regnũ quod tã diu conſeruatũ eſt, nulla alia cauſa niſi ſuis religionib. deſertis, & illa recepta perire po- C tuiſſe? In qua uoce uanitatis quę poterat eſ- ſe, & iſti attendant ſpeculũ ſuum: & ſimilia cõqueri, ſi ullus in eis pudor eſt, erubeſcant. [e] Quanquam Romanũ imperium afflictum eſt potius, quã mutatum, quod & alijs ante Chriſti nomen temporibus ei contigit, & ab illa eſt afflictione recreatũ, quod nec iſtis temporibus deſperãdum eſt. Quis enim de hac re nouit uoluntatem Dei?

Camillus in patriam ingratã beneficus.

L. VIVES.

AD [a] Medos tranſire.] Per Arbacem præfectũ Mediæ, qui Sardanapalũ uicit, indignatus ꝙ effœminato homini tã multa milia uirorũ parẽrẽt. Iuſtinus, Oroſius, Plutarchus, Euſebius, Diod. Sicul^9, & alij. [b] Atcꝫ inde rurſus ad Perſas.] Regnatum eſt à Medis in Aſia ab Arbace ad Cyrũ Cambyſis filiũ, annos cccl. Aſtiages ultimus rex fuit, ex cuius filia Mãdane, quæ Cambyſi nupſit, Cyrus eſt natus, quem auus ſomnio admonitus exponi iuſſerat, infans fato eſt ſeruatus. Cumcꝫ adoleuiſſet, ingreſſus Perſepolim expedire populũ ſecures iuſſit, proximamcꝫ ſyluã cædere: poſtridie inſtructiſſimo cõuiuio multitudinẽ exceptã rogauit, num uitam eius diei pridianæ nõ præferrent: cumcꝫ omnes præferre ſe clamaſſent: Quãdiu ergo, inquit, Medis parebitis, uita erit ut heſterna: ſi uos imperetis, ut hodierna. Ita coacto ingenti exercitu, aui opes fregit, imperiumcꝫ ad Perſas tranſtulit. [c] Quæ gens nõ anguſtis.] Regnũ Perſarũ à Cyro ad Alexandrũ Philippi filium per ccxxx. annos ſtetit. Alexander imperauit toti Aſiæ ſex annos, ſucceſſores eius Macedoni gẽte A uſcꝫ Seleucũ & Antiochum fratres, id eſt ab Olympiade cxiiij. ad Olymp. cxxxiij. quo tempore Arſaces ignobili gente uir, ſed impiger & acer, diſcordia fratrum regum fretus regnũ ui ſibi ſuiſcꝫ aſſeruit. Vnde Parthorũ regnum exortum, quod manſit uſcꝫ ad Alexandrũ Seuerum Cæſarem: quo imperante, Xerxes Perſa regnũ Parthis ademit, & Perſico nomini reſtituit, idcꝫ regnũ etiã ætate Auguſtini durabat: de quo Herodianus in Alexandro Antonino. [d] Nam ſi poſt mille ducentos & quadraginta.] Si ſic legamus, ſequitur Auguſtinus Euſebium: ſed in ueteribus libris ſcribitur, nõ quadraginta, ſed, quod excurrit. Vt in uarietate illa cõputanuũ ſententiam ſuã Auguſtinus nõ interponat, ſolũ plures quàm mille & ducentos annos eſſe ſignificet, incertum quot, pauciores certè centum. [e] Quanquam Ro. imperiũ.] Manet adhuc nomen illius imperij cum exiguis quidem uiribus, ſed prima dignitate.

Aſtiages.

Perſarum regnum.

B Quorum deorum præſidio putent Romani imperium ſuũ auctum atcꝫ ſeruatũ, cùm ſingulis uix ſingularum rerum tuitionem cõmittẽdam eſſe crediderunt. Cap. VIII.

DEINDE quæramus, ſi placet, ex tanta deorũ turba quam Ro. colebant, quẽ potiſſimùm uel quos deos credant illud imperium dilataſſe atcꝫ ſeruaſſe. Necꝫ eñ in hoc tam præclaro opere & tantæ pleniſſimo dignitatis, [a] audẽt aliquas partes deæ Cluacinæ tribuere, aut [b] Volupiæ, quæ à uoluptate appellata eſt, [c] aut Libentinæ, cui nomẽ eſt à libidine, aut [d] Vaticano, q C infantum uagitibus præſidet, [e] aut Cuninę, quæ cunas eorũ adminiſtrat. Quando autẽ poſſint uno loco libri huius commemorari omnia nomina deorũ, aut dearum, quæ illi grandib. uoluminib. uix cõprehendere potuerũt, ſingulis rebus propria diſpertientes officia numinũ? Nec agrorũ munus uni alicui deo cõmittendum arbitrati ſunt, ſed ruD ra, deæ Ruſinæ: iuga montiũ, deo Iugatino: collibus, deã Collatinã: uallibus Valloniam præfecerũt. Nec ſaltẽ potuerũt [f] unã Segetiam talẽ inuenire, cui ſemel ſegetes cõmendarent: ſed ſata frumenta ꝙ diu ſub terra eſſent, præpoſitã uoluerunt habere deam Seiam: cùm uerò iam ſuper terram eſſent, & ſegetem facerent, deam Segetiam: frumentis uerò collectis atcꝫ reconditis ut tutò ſeruarentur, [g] deam Tutilinam præpoſuerunt: cui non ſufficere uidereĩ illa Segetia, quamdiu ſeges ab initijs herbidis uſque ad ariſtas aridas perueniret. Non tamen ſatis fuit hominibus deorum multitudinem amantibus, ut anima miſera dæmoniorum turbæ proſtitueretur, unius Dei ueri caſtum dedignata complexum. [h] Præfecerunt ergo Proſerpinam frumentis germinantibus: [i] genicu-

lis nodiſq; culmorum deum Nodotum: inuolumentis folliculorum deam Volutinā: cùm folliculi pateſcunt, ut ſpica exeat, deam Patelenam: cùm ſegetes nouis ariſtis ęquantur, [k] quia ueteres æquare hoſtire dixerunt, deam Hoſtilinam: florentibus frumentis [l] deam Floram: [m] lacteſcentibus deam Lacturtiam: matureſcentibus [n] deam Matutā: cùm runcantur, id eſt, à terra auferuntur, [o] deam Runcinam. Nec omnia cōmemoro, quia me piget quod illos non pudet. Hæc autem paucisſima ideo dixi, ut intelligeretur nullo modo eos dicere audere iſta numina imperiū conſtituiſſe, auxiſſe, conſeruaſſe Romanū, quæ ita ſuis quæq; adhibebantur officijs, ut nihil uniuerſum uni alicui crederetur. Quādo ergo Segetia curaret imperiū, cui curā gerere ſimul & ſegetibus & arboribus non licebat? Quando de armis Cunina cogitaret, cuius præpoſitura paruulorū cunas non permittebatur excedere? Quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad folliculum ſpicæ, ſed tantùm ad nodum geniculi pertinebat? [p] Vnum quiſq; domui ſuæ ponit oſtiarium, & quia homo eſt, omnino ſufficit. Tres deos iſti poſuerunt, Forculum foribus, [q] Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat Forculus ſimul fores & cardinem limenq; ſeruare.

L. VIVES.

AVdēt [a] aliquas partes ſub nomine.] Vetera uolumina habent: Aliquas partes deæ Cluacinæ tribuere: alibi, Audent aliquas partes nomina deorum ac dearum Lauacinę tribuere: ſed legendū eſt *Cloacina.* Cloacinæ, cuius ſimulachrū inuentū eſt à Tito Tatio, qui cū Romulo regnauit, in magna quadā cloaca Romana: cumq; ignoraretur cuius eſſet effigies, ex loco illi nomē impoſitū eſt, & Cloacina eſt dicta: autor Lactantius. Cyprianus Cluacinam uocat, ſed puto mendū eſſe. *Venus Cluacina.* Eſt & Venus Cluacina, quaſi pugnatrix. Eſt enī cluere pugnare, cuius ſimulachrū Ro. eo loco, quo pax facta eſt inter Sabinos & Romanos, cum propter raptas pugnarent. *Volupia.* Plinius lib. 15. [b] Volupiæ.] Huius ſacellum erat ad Naualia prope portam Romanulam, ut ſcribit Varro lib. De lingua Lat. 3. Macrobius in Saturnal. *Angeronia.* Duodecimo Cal. Ianuarias feriæ ſunt diuæ Angeroniæ, cui pōtifices in ſacello Volupię ſacrū faciūt: quā Verrius Flaccus Angeroniam dici ait, q̄ angores ac animorum ſolicitudines propiciata depellat. Maſurius adijcit ſimulachrū eius deæ ore obligato atq; ſignato in ara Volupiæ ꝑpterea collocatū, quod qui ſuos dolores anxietatesq; diſsimulāt, perueniāt patientiæ beneficio ad maximam uoluptatem. *Libentina.* [c] Aut Libentinæ.] Varro lib. 5. De lin. Lat. à libēdo libidinoſus, ac Venus Libētina, & Libitina. Libitina longè aliud eſt q̄ Libētina. *Vaticanus.* [d] Vagitario.] Vaticanū ſcribendum. Sic appellat hunc Gell. lib. 16. ex Varrone: Sicut, inquit, penes quē

A deū ſint humanæ uocis initia, quoniā pueri cū primū parti ſunt, eā primā uocē edunt, quæ eſt prima ſyllaba in nomine Vaticani, unde etiā uagire naſcit̄, & in antiquis codicib. hoc loco nō Vagitano, ſed Vatigano habetur. *Cunina.* [e] Aut Cuninæ.] Hæc infantes in cunis tuet̄, & faſcinum ſubmouet. Lactantius lib. 1. [f] Vnam Segetiam.] At Segeſtam Plinius lib. 18. Hos enim tunc deos maximè nouerant, Seiamq; à ſerendo, Segeſtam à ſegetibus appellabant, quarum ſimulachra in circo uidemus. *Tutanus. Tutilina.* [g] Deam Tutilinam.] Tutanus & Tutilina dij, qui rebus tuendis præerant. Nonius Marcellus. Hunc Varro in periculoſis & ſubitis rebus inuocari morem eſſe dicit, ut Herculem malorū depulſorem, quem uocabant ἀλεξίκακον. Tutilinā inauſpicato nominari nefas erat. [h] Præfecerunt ergo Proſerpinam.] Hæc fuit filia Cereris & Iouis, quam Pluto patruus rapuit. Cicero libro 2. De nat. deorum: Proſerpina ea eſt, quæ Perſe-

B phone Græcè nominatur, quam frugum ſemē eſſe, abſconditamq; quæri à matre uolūt. *Proſerpina.* Varro Proſerpinam eſſe lunam perhibet ex ſententia Ennij & Epicharmi. [i] Geniculis nodiſq;.] Plinius lib. decimooctauo frumēta quędā in genu tertio ſpicā incipiūt cōcipere, quædam in quarto, ſed etiamnum occultam. Genicula aūt ſunt tritico quaterna, farri ſena, hordeo octona, ſed nō ante ſupradictum geniculorū numerum cōceptus eſt ſpicæ. Varro lib. primo Rerum ruſticarum: Spicæ inuolucrum priuſquā prodeat, uaginam nominat. In ipſa ſpica eſt granū, eſt & gluma grani folliculus: eſt ariſta uelut acus quędā tactu aſpera erecta, quæ prius quàm in ſpica ariditate diriguit, ſpica uocat̄ mutica. [k] Quia ueteres æquare hoſtire.] *Hoſtire.* Eſt hoſtire, ut ait Nonius, cōprimere, & recedere: hinc hoſtis: eſt & ferire, autore Feſto: eſt quoq; æquū reddere, tum cōpenſare, & æquum beneficium rependere: unde redoſtire, & hoſtimentū.

C Plautus: Quin promitto, inquā, hoſtire contrà, ut merueris: id eſt, æqua reddere, ut exponit Marcellus. Idem Plautus in Aſinaria: Par pari hoſtimentū datū eſt opera pro pecunia. *Flora.* [l] Deam Floram.] Hanc exiſtimant quidam fuiſſe Accam Larentiam meretricē, alij Meliboeam Niobes filiā, quæ cùm Apollinis & Dianæ metu colorē mutaſſet, Chloris eſt dicta. *Chloris.* Hinc à Romanis Flora, quam cum Amycla ſorore ex omnibus liberis Niobes Latona propiciata iam ſeruarit, eamq; ex Neleo Neptuni filio genuiſſe Neſtora, qui bello Troiano interfuerit, Homerus canit in 11. Odyſſeæ, qui & hanc quoq; cum cæteris fratrib. interijſſe perhibet. Ouidius huic deæ, q̄ præſit floribus, Zephyrū uentum dat maritum. *Lacturcia.* [m] Lacteſcentibus deam Lacturciam.] Alij Lacticinam legūt, Seruius primo Georgicôn, Lactantem deū eſſe ait, qui lac infundit ſegetibus, & eas facit

D lacteſcere. [n] Deam Matutam.] Alij libri Matutā, quæ fuit Cadmi filia, Athamātis uxor, quæ poſtquam ſe de ſaxo in mare dedit pręcipitē, mutato nomine ex Ino facta eſt λευκοθέα, id eſt, Alba dea, Latinis Matuta mater. *Matuta.* quam candē auroram eſſe perhibent, unde matutinū tempus: filium habuit Melicertā, deum marinum, qui etiā mutato nomine Palæmon nūcupatus eſt. Cicero, Ouid. Lactant. Seruius, & alij. templum fuit in octaua Vrbis regione. [o] Deam Runcinam.] Meminit huius Varro in libro De lingua Lat. *Runcare.* Runcare eſt euellere, hinc auerruncare, & auerrūcaſſere apud ueteres, id eſt, auferre, amoliri: & Auerrūcus deus, q malo aliò auerteret. [p] Vnuſquiſq;.] Legendum, Vnum quiſque domi ſuæ ponit oſtiariū: & quia homo eſt, omnino ſufficit: quaſi homo unus ſufficiat, non ſufficiant tres dij. [q] Cardeam.] Carnam ponus: hæc olim Crane eſt *Crane dea.* dicta, quæ compreſſa eſt ab Iano, eiq; ius cardinis dedit deus. Præeſt uitalibus humanis, feriæ ſunt Calēdis

Iunijs

Iunijs. Ouid. 5. Faſt. Iunius Brutus pulſo Tarquinio rege huic deæ ſacrũ fecit Calen. Iunij in Cælio mõte pulte fabatia, & larido. Macrobius primo Saturnalium.

An imperij Romani amplitudo & diuturnitas Ioui fuerit aſcribenda, quem ſummum deum cultores ipſius opinantur. Cap. IX.

OMISSA igitur turba iſta minutorum deorum, uel aliquantũ intermiſſa, officiũ maiorũ deorũ debemus inquirere, quo Roma tam magna eſt facta, ut tam diu tot gẽtibus imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus eſt. Ipſum enim deorũ omniũ dearumq́ regẽ eſſe uolũt: hoc eius indicat ſceptrũ, hoc [a] in alto colle Capitolium. De iſto deo quãuis à Poeta dictum cõuenientiſsimè prędicãt, [b] Iouis omnia plena. [c] Hunc Varro credit etiã ab his coli, qui unũ deũ ſolũ ſine ſimulachro colũt, ſed alio nomine nũcupari. Quod ſi ita eſt, cur tã malè tractatus eſt Romæ, ſicut quidã & in cæteris gentibus, ut ei fieret ſimulachrũ: quod ipſi etiã Varroni ita diſplicet, ut cũ tantæ ciuitatis peruerſa cõſuetudine premeret̃, nequaq̃ tamen dicere & ſcribere dubitaret, q̃ hi q̃ populis inſtituerunt ſimulachra, & metum dempſerunt, & errorẽ addiderunt?

Iupiter deorũ omnium dearumq́ rex.

L. VIVES.

IN [a] alto colle.] Tarpeio. [b] Iouis omnia plena.] Verg. in Palæmone ex Arato: μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαί, πᾶσαι δ᾽ ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα, καὶ λιμένες. Lucanus ſimile in viij.

Eſtq́ dei ſedes, ubi terra, & pontus, & aẽr,
Et cælum, & uirtus: ſuperos quid quærimus ultra?
Iuppiter eſt quodcunq; uides, quodcunq; moueris.

[c] Hunc Varro.] Græci Iouem ζῆνα & δία nominarunt, utrumq; à uiuendo, quòd uitam cunctis præberet, animas inſpiraret. Sicut etiam Orpheus interpretatur in Cratere. Plato in Cratylo utrunq; nomen coniungit δία καὶ ζῆνα, quaſi δι᾽ αὐτὸν ζῆν: quòd per ipſum ſit uiuere. Rom. à iuuando Iouem. Plutarchus docet, priſcos philoſophos Iouẽ appellaſſe, mentẽ rerũ omniũ creatricẽ & uitam: ideo hic cultus eſt tanq̃ deus à ſapientib. uiris, qui nullũ mortalẽ pro deo habebant, ſed principẽ naturæ, immortalẽ, omnipotentẽ: uarijsq; nominibus inſignitus, alio apud Græcos, alio apud Perſas, alio apud Phoenices, alio apud Aegyptios. Lactantius Saturni filiũ Cretæ regem propterea ζῆνα dictum arbitratur, quòd primus ex liberis Saturni maribus uixerit.

Iupiter unde dictus.

Quas opiniones ſecuti ſunt, qui diuerſos deos diuerſis mundi partibus præfecerunt. Cap. X.

CVR illi etiam Iuno uxor adiũgitur, quæ dicit̃ ſoror & coniunx? [a] Quia Iouem, inquiunt, in æthere accipimus, in aere Iunonem. Et hæc duo elementa coniuncta ſunt, alterũ ſuperius, alterũ inferius. Nõ eſt ergo ille de quo dictũ eſt, Iouis

A omnia plena: ſi aliquã partẽ implet & Iuno. An uterq; utrunq; implet, & ambo iſti coniuges, & in duob. iſtis elementis, & in ſingulis ſimul ſunt? Cur ergo æther datur Ioui, aer Iunoni? Poſtremò ſi ipſi duo ſatis eſſent, [b] quid eſt q̃ mare Neptuno tribuit̃, terra Plutoni? Et ne ipſi quoq; ſine cõiugibus remanerẽt, additur [c] Neptuno Salacia, [d] Plutoni Proſerpina. Nam ſicut inferiorẽ cæli partẽ, id eſt, aerẽ, inquiũt, Iuno tenet: ita inferiorem maris Salacia, & terræ inferiorẽ Proſerpina. Quærunt quemadmodũ ſarciãt fabulas, nec inueniunt. Si enim hæc ita eſſent, tria potius

B elemẽta mũdi eſſe, [e] non quatuor eorũ ueteres proderent, ut ſingula deorũ cõiugia ſingulis diuiderent̃ elemẽtis. Nunc uerò omni modo affirmauerũt, [f] aliud eſſe ętherẽ, aliud aerẽ. Aqua uerò ſiue ſuperior, ſiue inferior, utiq; aqua eſt: puto, quia diſsimilis: nũquid in tantũ ut aqua non ſit? Et inferior terra, q̃d aliud poteſt eſſe q̃ terra, quãtalibet diuerſitate diſtincta? deinde ecce iã tot⁹ in his quatuor uel tribus elemẽtis corporeis cõpletus eſt mundus, [g] Minerua ubi erit? Quid tenebit? quid implebit? [h] Simul eñ cũ his in Capitolio cõſtituta eſt, cũ iſta filia nõ ſit ambo-

Elementa mundi.

C rum. Aut ſi ætheris partẽ ſuperiorẽ Mineruam tenere dicunt, & hac occaſione fingere poetas, q̃ de Iouis capite nata ſit, cur nõ ergo ipſa potius deorum regina deputat̃, q̃ ſit Ioue ſuperior? An quia indignũ erat pręponere patri filiã? Cur nõ de Ioue ipſo erga Saturnũ iuſticia iſta ſeruata eſt? an quia uictus eſt? Ergo pugnarũt? Abſit, inquiunt. Fabularum eſt iſta garrulitas. Ecce fabulis non credat̃, et de dijs ſentiant̃ meliora. Cur ergo nõ data eſt patri Iouis, etſi nõ ſublimior, ęqualis certè ſedes honoris? [i] Quia Saturnus, inquiũt, tẽporis longitudo eſt. Tempus igitur

D colũt, qui Saturnũ colũt, & rex deorũ Iupiter inſinuat̃ natus ex tẽpore. Quid enim indignũ dicitur, cũ Iupiter & Iuno nati dicuntur ex tempore, ſi cælũ eſt ille, & illa terra, cũ facta ſint utiq; cælum & terra? [k] Nam hoc quoq; in libris ſuis habẽt eorũ docti atq; ſapientes. Neq; de figmentis poeticis, ſed de philoſophorũ libris à Vergilio dictum eſt:

Tum pater omnipotẽs fœcundis imbribus æther,
Coniugis in gremium lætæ deſcendit, id eſt, in gremiũ telluris aut terræ: quia etiam hic aliquas differẽtias uolũt eſſe, [l] atq; in ipſa terra

aliud terrā, aliud tellurē, aliud tellumonem putant. Et om̄es hos deos habēt ſuis nominibus appellatos, ſuis officijs diſtinctos, ſuis aris ſacriſq; ueneratos. [m] Eandem terrā etiā matrē deorū uocant: ut iā poetę tolerabiliora cōfingant, ſi ſecundū iſtorū nō poeticos, ſed ſacrorū libros, nō ſolū Iuno ſoror & coniunx, [n] ſed etiā mater eſt Iouis. [o] Tandē terrā Cererē, eandē etiā Veſtā uolunt, [p] cū tamen ſæpius Veſtam nō niſi ignē eſſe perhibeāt, pertinentē ad focos, ſine quibus ciuitas eſſe non poteſt: & ideo illi uirgines ſolere ſeruire, ꝙ ſicut ex uirgine, ita nihil ex igne naſcatur. Quā totam aboleri uanitatē, & extingui B

Eſaie 7. utiq; ab illo oportuit, qui eſt natus ex uirgine. Quis enim ferat, ꝙ cùm tantū honoris & quaſi caſtitatis igni tribuerint, aliqn̄ Veſtā nō erubeſcunt [q] etiā Venerē dicere, ut uaneſcat in ancillis eius honorata uirginitas? Si enim Veſta Venus eſſet, [r] quomodo ei ritè uirgines à Venereis operib. abſtinendo ſeruirent? [s] An Veneres duæ ſunt, una uirgo, altera mulier? An potius tres, una uirginū, quæ etiā Veſta eſt, alia coniugatarū, alia meretricum? [t] Cui etiā Phœnices donū dabant de proſtitutione filiarū, anteꝙ iungerent eas C uiris. Quæ illarū matrona eſt Vulcani? Non utiq; uirgo, quoniā habet maritū. Abſit autē ut meretrix, [u] ne filio Iunonis, & [x] cooperario Mineruæ facere iniuriā uideamur. Ergo hæc ad cōiugatas intelligit̄ pertinere: ſed eā nolumus imitentur in eo quod fecit illa cum Marte. Rurſus, inquiunt, ad fabulas redis. Quæ iſta iuſticia eſt, nobis ſuccēſere, ꝙ talia dicimus de dijs eorū: & ſibi nō ſuccenſere, qui hæc in theatris libētiſſimè ſpectāt crimina deorū ſuorum? & quod eſſet incredibile, niſi conteſtatiſſimè probarent, hæc ipſa theatrica crimina deorum ſuorum, in honorem D inſtituta eſſe eorundem deorum.

L. VIVES.

QVia [a] Iouem, inquiunt.] Cicero ſecundo De nat. deorū, Cælum ex dictis Ennij, & Euripidis, tum augurum autoritate, conſenſuq; generis humani Iouem eſſe tradit. Aerem autē, ſicut Stoici diſputāt, inter cælum & mare interiectum Iunonem, quæ eſt ſoror & coniunx Iouis, quod & ſimilitudo eſt ætheris, & cum eo ſumma cōiunctio. Effœminarunt autem eum, Iunoniq; tribuerūt, quòd nihil eſt eo mollius. Hæc Cicero. [b] Quid eſt quod mare Neptuno.] Tres filij Saturni, Iupiter, Neptunus, & Pluto, ita ſibi ſunt mundū partiti, ut Ioui cęlum cederet, Neptuno maria, Plutoni terra. Iuno nupſit Ioui, & aeri eſt præfecta. Commento huic ueritas huiuſmodi præbuit occaſionem, quòd in (Saturni filij.) A diuiſione paterni regni imperiū orientis Ioui ceſſerit, quod cæleſte uidetur, in quo & Olympus mons, qui ſimilitudine nominis fabulam confirmauit. Imperium maritimum & claſsis Neptunus accepit: partem quæ ad occidentem ſolem uergeret, Dis ſiue Pluto: unde in inferis dominari eſt dictus. Nam & Saturnum ad inferos legatum fabulantur, quòd ex oriente in Italiā fugerit, quæ eſt occidentalis in orbe terræ. [c] Neptuno Salacia.] Salaciā à ſalo dictam uult Varro. Feſtus ſcribit, à ueteribus aquam dictam ſalaciā, quam putarent ſalum ciere, hoc eſt, mare. Pro aqua ipſa ponitur à poetis. Pacuuius: Hinc ſæuitiā ſalaciæ fugimus. Neptunū Diodorus Siculus perhibet nauigādi arte inuēta claſſem inſtituiſſe, eiq; pręfectum à Ioue, ideo pro deo maris habitum cultumq; à poſteris. (Salacia.) [d] Plutoni Proſerpina.] Hanc Cereris & Iouis filiam Pluto in Sicilia rapuit, quam mater diu quæſitam tandem apud inferos eſſe cōperit, impetrauitq; à Ioue ut Proſerpina mediū B annum eſſet cum marito, medium ſecū apud ſuperos. Epicarmus Ennij à proſerpēdo nominatam eſſe dicit, quòd modò ad dextrā, modò ad ſiniſtrā ſerpat, eſſeq; lunā eandem & terrā: Varro. Raptus Proſerpinæ pleni ſunt & Græcorum & Latinorum libri. (Proſerpina.) [e] Non quatuor.] Veteres philoſophi quatuor eſſe elementa dixerunt, ignem ſupremum, hinc aera, tertium aquam, poſtremò terram. [f] Aliud eſſe ætherem.] Cælum ipſum & ſuperiorem aeris partem dixêre æthera, inferiorem aera: tametſi hunc quoq; æthera, ſicut apud poetas.

[g] Minerua ubi erit.] Euhemerus in Sacra hiſtoria, Mineruam ſcribit filiam fuiſſe Iouis & Themidos. Cicero 3. De nat. deorū Mineruas quinq; facit, ſed poetico more omnes iſtę confunduntur. Et una dicitur Minerua, quam è cerebro Iouis natam uolunt præſidē totius ſapientiæ. Nam ideo & nata eſt è cerebro ſummi Dei, & C uirgo eſt. Et reſidere putatur in altiſsimo cæli loco. Martianus libro Nuptiarum ſexto: (Minerua.)

Virgo armata decens rerum ſapientia Pallas,
Aetherius fomes, mens & ſolertia fati,
Ingenium mundi, prudentia ſacra tonantis,
Ardor docifficus, noſtræq; induſtria ſorus.
Quæ facis arbitrium ſapientis prauia curæ
Ac rationis apex, diuumq; hominumq; ſacer vir.
Vltra terga means rapidi ac ſplendentis Olympi.
Celſior una Ioue flammantis circulus æthræ.

[h] Simul enim cum his in Capitolio.] Cicero ad equites de exilio: Nūc ego te Iupiter opt. max. cuius nutu ac ditione ſola terrarū gubernantur, teq; particeps cōnubij ſocia regni regina Iuno, teq; Tritonia armipotens Gorgona, Pallas, Minerua, cæteriq; dij deæq; immortales, qui excellenti tumulo ciuitatis ſedē Capitolij in ſaxo incolitis cōſtitutam. Dionyſius tradit Priſcū D Tarquiniū bello Sabino uouiſſe templum Ioui, Iunoni, & Mineruæ, exæquaſſeq; Tarpeium collem in modum areæ ad id exigendum, ſed nec fundamenta eum ieciſſe ereptum ſubita nece. Receptum eſt opus, ac propè abſolutum à Tarquinio Superbo: & ab humano capite in fundamētis reperto dictum eſt Capitoliū. Erat uerò iam ante cōditum Capitolium in cliuo Florali ſacellum Ioui, Iunoni, & Mineruæ ſacrum. (Capitolium.) [i] Quia Saturnus, inquiunt, temporis longitudo eſt.] Saturnum Heſiodus, Euhemerus & Diodorus Cæli & Terræ filium fuiſſe narrant, hominē impientiſſimū: ſed relatā ei gratiā à filio Ioue. Nam pulſus eſt ab eo, ut ipſe patrē expulerat, & uerū effecit mimū: Ab altero expectes, alteri qđ feceris: hinc Deus tēporis eſt fictus, ideo dictus κρόνος, quaſi χρόνος. Cic. 2. De nat. deorū: Saturnū autem eſſe uoluerūt, qui curſum & conuerſionē ſpatiorum ac temporū cōtineret: qui deus Græcè idipſum nomē habet. (Saturnus quare tempori præfectus.) (κρόνος.)

bet. *κρόνος* enim dicit̃, qui eſt idem ꝗ̃ ſpatiũ temporis. Saturnus aũt eſt appellatus, ꝗ ſaturaret̃ annis: ex ſe enim natos comediſſe fingit̃, quia conſumit ętas temporũ ſpatia, annisq́; pręteritis inſaturabiliter expletur. Vinctus eſt autem à Ioue, ne immoderatos curſus haberet, atq; ut eum ſiderũ uinculis alligaret. [k] Nam hoc quoq;.] Videlicet quòd Iuno ſit terra. Hoc Varro lib. 3. De ling. Latina, ubi Iunonem terram, & tellurem eſſe dicit. Plutarchus quoque, ſicut eſt in Pręparatione euangelica Euſebij, Iunonem terram, & nuptialem uiri ac fœminæ coniunctionem interpretatur. Seruius Iouem ait, pro æthere & pro aere poni, Iunonem pro terra & aqua.

Tēpus omnia conſumit.

Terra. Tellus. [l] Atq; in ipſa terra aliud terram.] Terra eſt ipſum elementum. Tellus diminutiuũ eſſe putant a terra: capitq; pro dea quæ terræ præeſt, ideo ædes Telluris ſemper dicitur, non terræ, tametſi tellus quoq; pro terra capitur, præſertim à poetis. Tellus etiam dicta eſt Proſerpina, & Tellumo Pluto, ſicut etiam Altor & Rusor, cui terrena om̃is uis atq; natura dedicata eſt, quemadmodum placet Ciceroni. ideo nõnulli Cereris filiũ Plutonem faciũt, ſicut Diodorus refert libro ſexto. Euſebius in Pręparatione Euangelica terrę partem uberem ſeracemq́; dicit à Porphyrio in myſtica theologia, Cererẽ uocari, lapidoſam uerò, montoſam, & partem ſterilem Rheam, ſiue Opem: & alia de uirtutum ſemine terræq; permulta Euſebius eodem libro 3. [m] Eandem terram etiam.] Nempe Rheam. [n] Sed etiam mater.] Nam & Iuno eſt ſoror & coniunx, & Ops mater. [o] *Ceres unde dicta.* Eandem terram Cererem.] Varro & Tullius ex Chryſippo Stoico Cererẽ terrã eſſe docent á gerendo, quòd fruges gerat: niſi quis malit ab antiquo uerbo cereo, quod eſt creo Varroni. Eſt enim terra omniparens. Plato in Cratylo, *διδοῦσα ὡς μήτηρ Δημήτηρ κέκληται*. Filia fuit Saturni & Opis, ſoror Veſtę & Iunonis. Has omnes fœminas & ſorores, & matrẽ terram fuiſſe uolunt. Sic etiam Veſtam Ouidius 6. Faſtorum:

Veſta eadem eſt, & terra ſubeſt, ſubit ignis utriq;,
  Significat ſedem terra focusq́; ſuam. Et pòſt:
Stat ui terra ſua, ui ſtando Veſta uocatur.

Hæc ex Orpheo, qui ait, *γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα*. Quod congruit cum etymo Platonis, qui & *ἑστίαν*, quæ eſt Veſta, quaſi *οὐσίαν* interpretatur. [p] Cùm tamen ſæpius Veſtã non niſi ignẽ.] Cic. De nat. deorũ: *Veſta.* Nam Veſtæ nomẽ à Græcis: ea eſt enim quę ab illis Heſtia dicitur. Vis autem eius ad aras & focos pertinet: & in 2. De leg. Veſtam quaſi focum urbis, ut Græco nomine eſt appellata, quod nos propè idem Græcum interpretatum nomen tenemus. Ouid. 6. Faſtorum:

Nec tu aliud Veſtam, quàm uiuam intellige flammam,
  Nataq; de flamma corpora nulla uides.

Cumq́; ſit ignis, & dicatur uirgo, ex utraq; cauſa uirgines ſunt eius miniſterio adhibitæ, & omnis uirginitas ſacra erat illi. Primùm, quoniam uirgini uirgines conuenientiſsimẽ cõgruerent: deinde, quòd ignis nihil ex ſe gignat, ut neq; uirgines: ſeruandiq; ignem perpetuũ cæleſti ſimilẽ mos eſt ab Aegyptijs natus, ſicut Diodorus ſcribit, qui ad alias manauit gentes, Græcas & Barbaras, ut Athenis & Delphis Plutarcho & Straboni. In Prytaneo enim Athenis ignis ſeruabat̃ ſempiternus. Ex Ilio in Latium ſunt trãslata ſacra Veſtæ. hinc Romã per Romulum: idcirco Iliaca Veſta toties ab ſcriptoribus nominatur. Vergilius:

Sic ait, & manibus uittas, Veſtamq́; potentem,
  Aeternumq́; adytis effert penetralibus ignem.

Et fuerũt quidẽ Veſtę totidẽ tunc, quot curiæ, ſicut Dionyſius ſcribit, ſed templũ Veſtę publicę Numa rex conſtruxit anno ab Vrbe cõdita XL. ut Ouidius cõputat. [q] Etiam Venerem dicere.] Iſtud ex phyſica ratione.

A Phyſici namq;, ſicut Macrobius teſtatur, terræ ſuperius hemiſphæriũ quod nos incolimus, Venerem dixère, Inferius uerò Proſerpinam: atqui & hãc noſtram terram Veſtam nominant. Plotinus terræ uirtutẽ animamq́;, quæ eſt ex Venere, Veſtam appellat. Accedit huc quod cùm Veſta ſit mundi ignis & fomentũ à Venere, nihil uidet̃ abeſſe à flamma grata & prolifica uniuerſi: ideo & colitur Veſta publicè & priuatim, non tanquã ſterilis, ſed Venerea & auctifica, ut per eam nõ domus, tum etiã ciuitates populiq́; nouis ſubinde fœtuus æternũ concelebrentur. [r] Quomodo et rite uirgines.] Grandis pœna, ſi qua Veſtalis parum caſtè pudicitiam habuiſſet, ſed poſt annos triginta exire licebat, & nubere. *Veſtales.*

[s] An Veneres duæ ſint.] Plato in Conuiuio geminam ponit Venerem. Cæleſtem, quę optimos ſanctiſsimosq; excitaret amores. Alteram inferiorem popularem, qua in libidinem impellimur: illam ſine matre antiquam B Cæli filiam, hanc Iouis & Diones multo iuniorem & *πάνδημον*, quaſi uulgarem. Et Venerem ſanctam ueteres omnis caſtitatis exiſtimarunt ſuadentẽ, impultricemq́;. Hinc apud Romanos cùm mulieres multę in flagitium libidinis ruerent penè furentes, ex libris Sibyllinis ſimulachrũ Veneris Verticordiæ eſt conſecratum, quò facilius uirginũ mulierumq́; corda à libidine ad pudicitiam uerterentur. Valerius lib. 8. & Ouid. 4. Faſtorum. *Veneres duæ.* *Venus Verticordia.* [t] Cui etiam Phœnices.] Hoc de Cyprijs narrat Iuſtinus libro duodeuiceſimo: Mos, inquit, erat Cyprijs uirgines ante nuptias ſtatutis diebus dotalẽ pecuniam quæſituras in quæſtum ad littus maris mittere, pro reliqua pudicitia libamẽta Veneri ſoluturas: credo quòd ex inſtituto Veneris, quæ, ut Lactãtius ex ſacra hiſtoria refert, autor meretricię uitę fuit, docuitq; Cyprias fœminas quæſtũ uulgato corpore facere. Armenijs ſimilem ferè morem fuiſſe, narrat Strabo. Idem C ſcribit Herodotus de Lydis, qui Babylonios plebeios refert, cùm rei familiaris anguſtia premerẽt̃, ſolitos quęſtus gratia filias ſuas populo proſtituere. Phœnices multùm coluiſſe Venerẽ traduntur propter Adonem, qui ibi eſt natus, ſacraq́; Veneris cum luctu celebraſſe, ubi ipſa dea lugẽs inducitur, ut refert Macrobius. Simulachrumq́; eius in mõte Libano fingit̃ capite obnupto, ſpecie triſti, faciem manu lęua intra amiculũ ſuſtinens. Lachrymæ uiſione conſpicientem manare creduntur. apud Euſebium quoq; in Euang. pręp. ad hunc modum legitur. Quod uerò maligni adiſta dęmones humanũ genus intruſerũt, quamuis per ſeipſum pateat, tamẽ inde quoq; apertius uidebis, ſi adulteria & fornicationes gentilium, quæ uſq; ad hunc diem in Heliopoli Phœnicię, multisq; alijs in locis peragunt̃, in mentem tibi ueniant: quaſi enim primitias quaſdam dijs debitas turpiſsimas huiuſmodi operationes in tẽplis offerunt. D Hæc de Latino Euſebio, & exemplari mendoſiſſimo, ne quis mihi fraudi oportere eſſe putet, ſi quãdo minus rectè Euſebij ſententiam explicuero. Proſtituendi fœminas uulgo etiam fuit mos Angilarum in Africa, nocte qua nuberẽt. Herodotus, Solinus, Mela. Siccæ in eadem terra templo Veneris matronæ dotẽ quærebant uulgato corpore. Valerius. Locrẽſes Iuſtinus ſcribit bello preſſos uouiſſe ſuas ſe filias feſto Veneris proſtituturos, ſi uictores forent. *Cypri uirginum mos.* [u] Ne filio Iunonis.] An Marti, qui cum Venere concubuit, unde natus eſt Harmonias. Mars uerò Iunonis fuit filius, incerto patre, ſine patre fingunt eũ natũ. Quod poſsit de Marte intelligi, illud facit quod addit cooperario Mineruæ: uterq; enim deus eſt belli: ſed potius de Vulcano intellexerim Iouis & Iunonis filio: tametſi Iunonis ſolius filius dici ſoleat, ideo *ἀπάτωρ* nominatus, ut apud Theocritum, qui artem fabrilem in Lemno inſtituit, cuius uxor fuit *Mars.* *Vulcanus ἀπάτωρ.*

Venus, quæ cũ Marte rem habuit. Eſſet ergo Vulcani, nempe mariti, iniuria, ſi uxor diceretur meretrix. Curruca enim non paruum eſt conuitium. [x] Cooperatio Mineruæ.] Vulcanus enim cum Minerua curãt fulmen Iouis, ideo & interdum id iaculantur. Vergilius de Minerua:

Ipſa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem.

Quo loco Seruius grammaticus ait, tria ſolùm eſſe numina poſsidẽtia fulminum iactus, Iouem, Vulcanum, & Mineruam: tametſi aliter Plinius lib. 2. de diſciplina Etruſca & Romana. *Minerua.* Curat uerò Minerua ægidem Iouis: qđ ſi quis altius uult philoſophari, Iouis amictũ inueniet: & ſapiẽtia Mineruæ, & igne follibusq; Vulcani fabrefactum: tegmẽ namq; capitis Iouis cùm igneũ ſit, tamẽ præſul operis Pallas ipſa texuit. Martianus in Nuptijs: An cooperator dicit̃ Mineruæ, quòd ex ea genuerit Apollinem illũ, in cuius tutela hiſtorici antiqui Athenas eſſe uoluerunt. Cic. 3. De nat. deorum. *Vulcanus cooperarius Mineruæ cur dicatur.* Verùm illud ſimplicius, & ad ſenſum Auguſtini, ut puto, accõmodatius, Vulcanum idcirco dici cooperarium Mineruę, quòd hæc ſit dea artium, etiam earum in quibus uſus eſt manuum, quas Græci χειρογνώμας uocant. Ille uerò deus inſtrumentorum, ſine quibus hæ artes nõ exercentur. Plutarchus De utilitate inimici: Ignis artiũ omniũ inſtrumentũ eſt, ſi quis norit uti. Adde quòd Vulcanus quoq; ipſe artibus præeſſe exiſtimatus eſt. Euſebius enim inquit, ex artib. alias Mineruę, ut bellicas, alias Vulcano, ut omnes quę per ignem fiunt, aſsignari ſolitas. Theodoritus in Græcis affectionibus Vulcanum à Gręcis pro artibus uſurpatũ ſcribit, q; ignis adminiculo plerę; omes utantur. Phurnutus artes omnes in poteſtate eſſe Mineruæ & Vulcani dicit, quòd illa ſapientia eſt & acumen. Igne uerò pleræq; artes ſua exercent opera. Ideo & Homerus de artifice ait, ὃν ἥφαιστος δέδαεν καὶ παλλὰς ἀθήνη: & quem Vulcanus docuit, quem caſta Minerua.

De multis dijs, quos doctores paganorum unum eundemq; Iouem eſſe defendunt. Cap. XI.

QVOTQVOT libet igitur phyſicis rationibus & diſputationibus aſſerãt: modò ſit Iupiter [a] corporei huius mũdi animus, q uniuerſam iſtã molẽ ex quatuor, uel quot eis placet, elementis cõſtructã atq; cõpactã implet & mouet: modò inde ſuas partes ſorori & fratrib. cedat: modò ſit æther ut aerẽ Iunonẽ ſubterfuſam deſup amplectatur: modò totũ ſimul cũ aere ſit ipſe cælũ, terram uerò tanquã coniugem eandemq; matrẽ, [b] quia hoc in diuinis turpe non eſt, fœcundis imbribus & ſeminibus fœtet: modò autem ne ſit neceſſe per cũcta diſcurrere, deus unus de quo multi à poeta nobiliſsimo dictum putant:

[c] *—Deum namq, ire per omnes*

Terrasq, tractusq, maris, cælumq, profundum.

[d] Ipſe in æthere ſit Iupiter, ipſe in aere Iuno, ipſe in mari Neptunus: in inferioribus etiam maris ipſe Salacia, in terra Pluto, in terra inferiore Proſerpina, in focis domeſticis Veſta, in fabrorũ fornace Vulcanus, in ſideribus ſol, luna & ſtellæ: [e] in diuinãtibus Apollo, [f] in merce Mercurius, [g] in Iano [h] initiator: in termino terminator, Saturnus in tẽpore, Mars & [i] Bellona in bellis, Liber in uineis, Ceres in frumẽtis, [k] Diana in ſyluis, Minerua in ingenijs. Ipſe ſit poſtremò etiã illa turba quaſi plebeiorũ deorũ. Ipſe pręſit [l] nomine Liberi uirorum ſeminibus, & nomine Liberæ fœminarũ. Ipſe ſit [m] Dieſpiter, qui partum perducat ad diẽ. Ipſe ſit dea Mena, quã præfecerũt menſtruis fœminarũ. [n] Ipſe Lucina, quæ à parturiẽtibus inuocet̃. Ipſe opem ferat naſcentibus, excipiẽs eos ſinu terræ, & uocet̃ Opis. Ipſe in uagitu os aperiat, & uocetur deus [o] Vaticanus. Ipſe leuet de terra, & uocet̃ dea Leuana. Ipſe cunas tueatur, & uocet̃ dea Cunina. Non ſit alius, ſed ipſe in deabus illis, quæ fata naſcentibus canunt, & uocant̃ [p] Carmẽtes. Præſit fortuitis, uocet̃q; Fortuna. [q] In diua Rumina mammã paruulo immulgeat, quia rumam dixerũt ueteres mammã. [r] In diua Potina potionẽ miniſtret. In diua [s] Educa eſcã præbeat. De pauore infantum Pauentia nuncupet̃: de ſpe quæ uenit [t] Venilia: de uoluptate Volupia: de actu Agenoria: de ſtimulis, quib. ad nimium actũ homo impellitur, dea Stimula nominetur. Strenua dea ſit, ſtrenuũ ſaciendo. Numeria, quæ numerare doceat: [u] Camœna, quę canere. [x] Ipſe ſit & deus Conſus, præbendo conſilia, & dea [y] Sentia, ſententias inſpirando. [z] Ipſe dea Iuuentas, quæ [a] poſt prætextã excipiat iuuenilis ætatis exordia. Ipſe ſit Fortuna barbata, [b] quæ adultos barba induit, q̃s honorare uoluerit: ut hoc qualecunq; numen ſaltem maſculũ deum, uel à barba barbatum, ſicut à nodis Nodotũ, uel certè non Fortunam, ſed quia barbas habet, Fortunium nominarent. Ipſe in Iugatino deo coniuges iungat, & cùm uirgini uxori zona ſoluitur, ipſę inuocetur, & dea Virginenſis uocetur. [c] Ipſe ſit Murinus, qui eſt apud Græcos Priapus, ſi non pudet. Hæc omnia quæ dixi, & quæcunq; non dixi (non enim omnia dicenda arbitratus ſum) hi omnes dij deæq; ſit unus Iupiter: ſiue ſint, ut quidam uolunt, omnia iſta partes eius, ſiue uirtutes eius, ſicut eis uidetur, quibus eum placet eſſe mundi animum: quæ ſententia uelut magnorum multorúmque doctorum eſt. Hæc ſi ita ſint, quod quale ſit, nondum in-

certum

A terim quęro, quid perderēt, ſi unū Deū colerent prudētiore cōpendio? Quid enim eius contemneret̃, cū ipſe coleret̃? Si aūt metuendum fuit, ne prætermiſſæ ſiue neglectæ partes eius iraſcerent̃: nō ergo ut uolunt, [d] uelut unius animātis hæc tota uita eſt, quæ oēs ſimul cōtinet deos, quaſi ſuas uirtutes, uel mēbra, uel partes: ſed ſuā quæq; pars habet uitā à cæteris ſeparatā, ſi præter alterā iraſci altera poteſt: & alia placari, alia concitari. Si aūt dicit̃ oēs ſimul, id eſt, totū ipſum Iouem potuiſſe offendi, ſi partes eius nō etiā ſingillatim minutatimq; colerētur, ſtultè dicitur. B Nulla quippe earū prætermitteret̃, cùm ipſe unus qui haberet omnia, coleretur. Nam ut alia omittā, quæ ſunt innumerabilia, cùm dicūt oīa ſidera partes Iouis eſſe, & oīa uiuere, atq; rationales animas habere, & ideo ſine controuerſia deos eſſe, non uident, q̃ multos nō colant, q̃ multis ædes non conſtruant, aras nō ſtatuant, quas tamen pauciſſimis ſiderū ſtatuēdas eſſe putauerūt, & ſingillatim ſacrificauêre. Si igitur iraſcunt̃, qui non ſingillatim colunt̃, non metuūt paucis placatis, toto cælo irato uiuere? Si aūt ſtellas oēs ideo colūt, quia in Ioue ſunt, quē colūt, C iſto cōpendio poſſent in illo uno omnibus ſupplicare. Sic enim nemo iraſceret̃, cū in illo uno omnib. ſupplicaret̃: nemo contemneretur, potius q̃ cultis quibuſdā iuſta iraſcendi cauſa illis, qui prętermiſſi eſſent multo numeroſioribus præberet̃: præſertim cum eis de ſuperna ſede fulgentibus, turpi nuditate diſtentus præponeretur Priapus.

L. VIVES.

CORporei [a] huius mūdi animus.] Hoc Thales Mileſius, & Democritus. Stoici uerò cum Platone deum quidem mentem eſſe dicunt, ſed nō utentem mundo pro corpore: mundū ipſum deum eſſe, habereq; & mētem & animum, ſed alium q̃ ipſe ſit deus. Veterum pleriq; ſolem mūdi animū, mentemq; nominarunt: uelut Cicero & Plinius, Homerū ſecuti. Phurnutus inquit, quemadmodū nos ab anima adminiſtremur ac regamur, ita mundū animā habere ſe continentem, qui Iupiter dicatur. *Iupiter.* [b] Quia hoc in diuinis mirè nou eſt.] Heſiodus in Theogonia ſcribit, Terram pepeiſſe Cælum: hinc concubuiſſe cum Cælo ipſo, & ex eo genuiſſe liberos undecim, inter quos fuit Saturn⁹. [c] Deum namq; ire per omnes.] Multi ueterum exiſtimabant deū eſſe uim per uniuerſum fuſam. [d] Ipſe in æthere.] Deum unum eſſe, qui melius ex gentibus ſapiebant, arbitrabantur: eumq; pro uarijs uirtutibus rationibusq; uariè nūcupari. Sic Ariſtoteles in libello De mundo, Orpheū citans: ſic Plutarchus in Dogmatis philoſophorum. Macrobius deos omnes unū eſſe unum Solem: idq; ſuſe conatur oſtendere in Saturnalibus. [e] In diuinantibus Apollo.] Cùm putarēt hunc eſſe Solem: id eſt mundi oculum, facilè eum & uidere & noſſe omnia, quę tū eſſent, quęq; fuiſſent, & quę futura eſſent, credebāt. Idcirco paſsim conſulebatur, reſponſitabatq;, cùm multis in alijs locis, tum præcipuè in Delphis Phocidis, Diodoro autore in Vita Philippi, *Apollo.* cuius originem talem fuiſſe refert: Eo in loco, quo templi adytum Delphis fuit, ſpecus erat receſſū magno & *Oraculi Delphici origo.* obſcuro: ad quē capra cùm paſcēs aſcēdiſſet, afflata eſt ſubterraneo illo ſpiritu, exultareq; modo inſueto cœpit. Quod admiratus paſtor, cùm & ipſe ad oſtiū ſpecus ueniſſet, correptus eſt furore, cœpitq; futura quædam prædicere. Hoc & alij tentarūt, affecti q; ſunt eodē modo. Res huc eſt ꝓgreſſa, ut qui futura uellet cognoſcere, adduceret qui capite in antrū immiſſo uaticinaretur. Quòd cùm nec ſine periculo fieret, nec etiam ſine exitio multorum, Delphici templum ſibi erexerunt B deo uati Apollini: ſtatueruntq; uirginem, quæ in machina conſiſtens, tutò poſſet afflari diuino illo ſpiritu, reſponſaq; conſulentibus reddere: quam machinam, de tribus fulcris tripodem nominarunt, quaſi triū pedum, eadē forma qua poſtea ænei tripodes. *Tripos.* Sacerdos Pythia dicebatur, quæ initio uirgo fuit, Dianæ ſimilis. *Pythia.* Poſtea uiolata Pythia quadam ab Echecrate, Delphici mulierē non minorē natu annis quinquaginta Pythiā ſtatuerūt, rejectis in perpetuum uirginibus: modò illa uirginali uteretur cultu, ne in totum mos uetus interiret. Hæc ex illo penè ad uerbum. [f] In merce Mercurius.] *Mercurius.* Hic præeſſe ſermoni eſt creditus, deus eſt factus omnium conuentionū contractuumq; noſtrorū: quoniam hæc omnia per ſermonem tranſigunt̃. Maijs Idibus mercatorum erat feſtum, quòd eo die Mercurij ædes eſſet dedicata. A' Græcis eā ob cauſam ἀγοραῖος dicit̃, hoc eſt forēſis: ſtatuaq; illi in illo foro multis ciuita C tibus erigitur. Plautus in principio Amphitryonis hęc duo eius officia uerbis aliquot explicat: & nos de hoc alibi. [g] In Iano.] Quòd uetuſtiſsimus hic eſſet omnium deorum, ideo initijs præeſſe creditus eſt. *Ianus.* Regnauit enim in Latio Saturni tēpore. Antiquiſsimū chaos ſunt qui putent eū eſſe, ſicut Ouidius, & Feſtus, qui inde Ianum dictū autumat inuerſis literis. Cicero ab eundo 2. De nat. deorū, unde etiam Ianoæ. Cornificius ſcribit à Cicerone, non Ianum, ſed Eanum eſſe nominatū: unde & Ianiculus mons Ro. ſiue, ut quidam dicunt, q̃ *Ianiculus.* ibi ſit ſepultus Ianus: ſiue, ut alij, quòd per eum populus Rom. tranſiret in agrū Hetruſcum. Bifrons pingitur, quòd nō ſolùm initijs, ſed extremis eſſet pręfectus. De hoc Macrobius primo Satur. & Ouidius primo Faſtorum. multa & nos alibi. [h] Initiator.] Non ab initiando, id eſt, ſacris imbuendo, ſed incipiendo. Ideo in D alijs melius legimt, ianitor. [i] Bellona.] A' bellis, ideo *Bellona.* olim Duellona, ſicut duella bella. Pallas putatur eſſe, quæ bellis præeſt. Græci hanc ἐνυὼ uocant, [illegible], ut inquit Heſychius. Homerus hanc πτολίπορθον nominat, ut Martem: & recentes poetæ matrē Martis eſſe dicunt. Ideo ἐνυάλιον uocant à matre. ἐνυὼ dicitur, quòd [illegible]. Vel à furore immittendo bellantibus: uel quòd minimè ſit mitis. Huius templum in nona regione urbis, & ante hoc columna, unde haſta mittitur ſignum belli inferendi. Ouid. [k] Diana in ſyluis.] Luna ple*Diana.*taq; nomina habebat: dicebatur enim Lucina, & Proſerpina, & Hecate: & Diana hæc erat quæ in ſyluis confingendis feris intēta uirgo fingebat̃, cū arcu & pharetra. Ideo Aeneas cùm matrē uidiſſet uenatricis cultu, Phœbi ſororē eſſe exiſtimauit r. Aeneid. Memini me, neſcio apud quē, diſtichū hoc legere, nō abſurdū de Luna:

Terret

Terret,luſtrat,agit,Proſerpina,Luna,Diana,
Ima,ſuperna,feras,ſceptro,fulgore,ſagitta.

Prudentius libro priore contra Symmachum:

—Tetq; ſuas eadem uariare figuras.
Denique cùm luna eſt,ſubluſtri ſplendet amictu.
Cùm ſuccincta iacit calamos,Latonia uirgo eſt.
Cùm ſubnixa ſedet ſolio,Plutonia coniunx,
Imperitat Furijs, & dictat iura Megeræ.

[l] Nomine Liberi uirorum ſeminibus.] Cicero ſecundo De nat. deorum, Cerere natos Liberum & Liberam dicit eſſe. Fratres coniugesq;, Solem & Lunam putant eſſe multi:in quorum poteſtate ſint uires generandi,ſub Libero uirorũ,ideo illi & ſalaces Satyri ſunt comites, & in eius templo ſertiſq; colitũ Priapus:ſub Libera uis fœminarum luce Lunæ fœminea. *Dieſpiter.* [m] Dieſpiter.] Quaſi Dios pater. nam Dios eſt Iupiter, uel dici pater,ut Varro interpretatur. *Lucina.* [n] Ipſa Lucina.] Hanc Lunam eſſe ſiue Dianam & Iunonẽ,ſcribit Cicero. B Terentius in Andria, Glyceriam parturientem inuocare Iunonis Lucinæ opẽ facit:Iuno,inquit,Lucina fer opẽ, *Opigena.* ſerua me,obſecro.Sic & Iuno Opigena,quòd ferre opẽ in partu laborantibus crederetur,eſt culta Romę à matronis.Feſtus.Timæus hiſtoricus propterea,qua nocte Alexander Macedo eſt natus,deflagraſſe Dianę Epheſiæ templum tradit,quòd Diana parturienti Olympiade deeſſe noluerit,ideo à templo ſuo aberat procul Pellam profecta. *Ilythia.* Ilythiam quoq; colebãt Romani in hunc uſum:Pauſanias parcam eſſe dicit Ilythiã, fuiſſeq; quæ ex Hyperboreis Delum uenerit, ſitq; parienti Latonæ obſtetricata.Ideo in Attica terra inter deas γενετυλλίδας collocaretur,quæ geneſi præeſſent.Simulachrum ante illas poni ſolebat poplitib. flexis, quòd ſic enixa eſſet filia Nauplij, ex quo more facti ſunt illi Nixidi tres in C Capitolio ante cellam Mineruæ,quos M.Atilius Glabrio uicto Antiocho Romam trãſtulit,quibus matronæ ſupplicabant,uelut præſidẽtibus parientium nixibus. Erant enim ſimulachra genibus innixa. [o] Vagitanus.] Vaticanus potius. *Carmentes.* [p] Carmentes.] Hanc prius Nicoſtratam eſſe dictam ferunt Ionij Arcadũ regis filiam,quæ ex Mercurio Euandrum genuit, quæq; furore cõcitata fata mortalib. caneret:ideo Grecè Theſpiodon dictã,Latinè Carmentẽ, ut Dionyſius ex Romanis originibus ſcribit.Ouid.1.Faſt.de ea:Ipſa Mone quæ nomen habes de carmine dictum. Et pòſt:

Quæ ſimul æthereos animo conceperat ignes,
Ore dabat pleno carmine uera dei.

Scelerata porta. Erat & porta Carmẽtalis Romæ, quæ poſtea Scelerata dicta eſt, & prope eã ara in Capitolio, ubi ipſa habitauit.Erant & Carmenæ,quæ primę ſcirent hominem natum apud Varronem,canerentq; illi uentura: unde illa Nicoſtrata putatur Carmenta nominata. Sunt Caſmenæ quoq; nuncupatæ, & eliſo ſ,Camenæ:& qui eas colerent,uates ab earũ uaticinijs appellati. Erant & Faunus & Fauna fratres,quorũ ille canebat fata uiris, hæc D fœminis. *Rumina.* [q] In diua Rumina.] Rumina dea mammarum:quoniam rumen mamma antiquo uerbo:Plinius & Feſtus.Vnde ficus ruminalis,quòd ſub ea arbore lupa mammã dedit Romulo & Remo. Huic deæ lac libabatur,lacte aſpergebantur hoſtiæ. [r] In diua Potina.] *Educa.* Donatus Educam & Poticã has deas nominat. *Potica.* Sic enim in Phormionem Terẽtij ait:Apud Varronem legitur initiari pueros Educæ & Poticæ & Cubæ, diuis edendi & potandi,& cubandi, ut primũ à lacte & à cunis transferuntur.Quod Vergilius:

Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

Hoc annotauit Probus,hæc Donatus. [s] Edulica.] Lego Educa,& ſic eſt in antiquis codicibus. [t] *Venilia.* Venilia.] Verg.Veniliã matrẽ eſſe dicit Turni,ſororẽ A Amatæ Latini regis uxoris. Varro Veniliã dictã eſſe ait à ueniẽdo,& uẽto ſecundo:qualẽ q nactus eſt in mari, gaudet,ſicut inquit Plautus. [u] Camœna.] *Camœnæ.* Seruius Camœnas Muſas eſſe dicit à cantu. Feſtus ait ſic dictas, quòd caſtæ mẽtis ſint præſides. Aedes Camœnarum Romæ fuit ad portã Capenã,in prima regione.Camœnę,Latinè idẽ eſt quod Muſæ Græcè. *Muſæ.* Nec ſolũ cantib. præſunt, ſed humanitati omni & doctrinæ:ſicut Cicero interpretatur 5. Tuſc.quæſt. Plato Craty. τὰς δὲ μούσας τε καὶ ὅλως τὴν μουσικὴν ἀπὸ τοῦ μῶσθαι ὡς ἔοικε, καὶ τῆς ζητήσεώς τε καὶ τῆς φιλοσοφίας τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπωνόμασε. ab inquirẽdo dicuntur Muſæ,& à philoſophia. [x] Ipſe ſit & deus Conſus.] *Conſus.* Hunc Liuius,Dionyſ. & Plut. Neptunum equeſtrem eſſe dicũt, cui ſit templum ædificatum ab Arcadibus ante Romulum & Remum, præeſſeq; conſilijs. Idcirco uelut rem arcanam eius arã toto anno ſub terra occultari in circo maximo,Conſualibus ſolum proferri.Eius dei con B ſilio uſum ferunt Romulũ in rapiendis Sabinis. Gręci ἵππιον ποσειδῶνα uocant,quòd è terra tridenti percuſſa eduxerit equum. Fabuloſe id quidem: ſed reuerà, quòd equos domare inſtituerit, & cõuertere in hominũ uſus. [y] Senta.] Fauna Fauni regis ſoror & uxor,Pici filia Senta eſt dicta,& Fatua:hoc à fando, quòd eius ope faceret infantes.Forſan & Senta eſt nominata,quòd quę ſentiret quis,ea fateretur. *Senta.* Sed nos rẽ hanc,ut alias hoc libro permultas in medio reliquimus:coniecturæ enim parum nobis placent. [z] Ipſe dea Iuuentas.] De hac paulum pòſt. [a] Poſt prætextã.] *Prætexta.* Prætexta ueſtis erat dignitatis magiſtratuſq;,quæ ab Hetruſcis Romã manauit:nec pueri ſolebãt ea uti ante filiũ Tarquinij Priſci regis, qui cùm puerili ætate fortiter feciſſet in bello, bulla aurea & prætexta eſt publicè à patre donatus. Prætexta deinceps mãſit ingenuis pueris:bulla quoq; C ijs,quorum Patres curulem magiſtratũ geſsiſſent.Macrobius:Deponebant pueri quartodecimo anno prætextã,& ſumebant togã uirilẽ. Latũ clauũ quoq; ſenatorum filij,quem induiſſe tũc Auguſtum,Tranquillus *Latus clauus.* eſt autor.Latus clauus aũt,non toga eſt,ſed tunica purpurea. [b] Quæ adultos barba induit.] Veteres Apollini ſacrabãt ſuarũ barbarum primitias, cùm primùm ex ephebis tonderent. Sic Theſeus Delũ eſt profectus ut id faceret.Plutar. [c] Ipſe ſit Motunus uel Tutunus.] Locus nõ uidetur carere mẽdo. *Mutinus.* In ueterib.eſt : Mutinus uel Tutunus: & puto alterũ ſcripſiſſe Auguſtinũ,nõ utrũq;, Motunũ & Tutunũ:ſed adiectũ alterũ à librario,& ex libris inde exſcriptis inoleſſe hanc lectionẽ.Certè ipſe libro 6.ubi de dijs, qui ituris ad thorum nuptialem coniugibus aderant,pro his duobus unũ Priapum nominat. Non dubito quin ſit legẽdũ Mutinus, ut eſt apud Lactantiũ:tametſi nõ deſunt codices Lactantiani, qui Futinos habeant. Sed Mutinus uidetur dictus, quod D efficiat ut maritus magis,& uirgo minus moueatur. [d] Velut unius animãtis.] Sic Plato, Cicero & Stoici mundum animal unum eſſe dicunt: & unam uitam uiuere,ut hominem unum.

De opinione eorum,qui Deũ animam mundi,& mundũ corpus Dei eſſe putauerũt. Cap. XII.

QVID illud? Nónne debet mouere acutos homines, uel qualeſcunq; homines? Non enĩ ad hoc ingenij opus eſt excellẽtia,ut depoſito ſtudio cõtentionis attẽdant, ſi mũdi animus Deus eſt,eiq; animo mundus ut corpus eſt, ut ſit unũ animal conſtans ex animo & corpore:

pore: atq; iſte Deus eſt ſinus[a] quidā naturę, in ſeipſo continens omnia, ut[b] ex ipſius anima, qua uiuificat̄ tota iſta moles, uitæ atque animæ cunctorū uiuentiū[c] pro cuiuſq; naſcentis ſorte ſumanť, nihil omnino remanere poſſe, qđ nō ſit pars Dei. Quod ſi ita eſt, quis nō uideat quanta impietas & irreligioſitas conſequat̄: ut quod calcauerit quiſque, partē Dei calcet: & in om̄i animāte occidendo, pars Dei trucidetur? Nolo om̄ia dicere quæ poſſunt occurrere cogitātibus: dici autem ſine uerecundia non poſſunt.

L. VIVES.

SInus[a] quidam naturę.] Alibi: Sinu quodam naturæ. Sic Lucanus:

—Placido natura receptat
Cuncta ſinu. —

[b] Vt ex ipſius anima qua uiuificatur.] Sententia Pythagorica, quam expreſsit Verg. 6. Aeneidos

Principiò cælum & terras campoſq; liquentes,
Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; aſtra
Spiritus intus alit: totamq; infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominū pecudumq; genus, uitæq; uolantum,
Et quæ marmoreo fert mōſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt illis uigor, & cæleſtis origo.

Et in quarto Georgicôn:

His quidam ſignis, atq; hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem diuinæ mentis, & hauſtus
Aethereos dixêre: deum namq; ire per omnes
Terraſq;, tractuſq; maris, cælumq; profundum.
Hinc pecudes, armenta, uiros, genus omne ferarum
Quemq; ſibi tenues naſcentem arceſſere uitas,
Scilicet huc reddi, deinde ac reſoluta referri
Omnia: nec morti eſſe locum, ſed uiua uolare
Sideris in numerum, atq; alto ſuccedere cælo.

[c] Pro cuiuſq; naſcentis ſorte.] Alia plus, alia minus. Vt quodq; enim proximum illi eſt, ita plurimum recipit: ut longiſsimum, ita minimum. Hoc & alij plerique aiunt, & Ariſtoteles libro De mundo.

De his qui ſola rationalia animātia partes eſſe unius Dei aſſerunt. Cap. XIII.

SI autem ſola animalia rationalia, ſicut ſunt homines, partes Dei eſſe contendunt: nō uideo quidem ſi totus mundus eſt Deus, quomodo beſtias ab eius partibus ſeparent? Sed obluctari quid opus eſt? De ipſo rationali animante, id eſt, homine, quid infelicius credi poteſt, q̄ Dei partem uapulare, cùm puer uapulat? Iam uerò partes Dei fieri laſciuas, iniquas, impias, atque omnino damnabiles, quis ferre poſſit, niſi qui prorſus inſaniat? Poſtremò quid iraſcitur eis, à quibus non colitur, cùm à ſuis partibus non colatur? Reſtat ergo, ut dicant, omnes deos ſuas habere uitas, ſibi quemq; uiuere: nullum eorum eſſe partem

A cuiuſquam, ſed omnes colendos, qui cognoſci & coli poſſunt: quia iā multi ſunt, ut omnes non poſſint. Quorum Iupiter, quia rex præſidet, ipſum credo ab eis putari regnum uel cōſtituiſſe, uel auxiſſe Romanum. Nam ſi hoc ipſe nō fecit, quem alium deum opus tam magnum potuiſſe aggredi credant, cùm om̄es occupati ſint officijs & operibus proprijs, ne alter irruat in alterius? A' rege igitur deorum, regnum hominum potuit & propagari & augeri?

B Augmenta regnorū Ioui incongruenter aſcribi, cùm, ſi, ut uolunt, dea eſt Victoria, ipſa huic negocio ſola ſufficeret. Cap. XIIII.

HIC primùm quæro, cur non etiam ipſum regnū deus aliquis eſt? Cur enim non etiam ita ſit, ſi[a] Victoria dea eſt? Aut quid ipſo Ioue in hac cauſa opus eſt, ſi Victoria faueat, ſitq; propicia: & ſemper eat apud eos, quos uult eſſe uictores? Hac dea fauēte & propicia, etiā Ioue uacante, uel aliud agente, quæ gētes nō ſubditæ remanerēt?[b] quæ regna nō cederent? An fortè diſplicet bonis iniquiſsima improbitate pugnare, & finitimos quietos nullámque iniuriam facientes, ad dilatandum regnū
C bello ſpontaneo prouocare? Planè ſi ita ſentiunt, approbo & laudo.

L. VIVES.

VIctoria[a] dea.] Erat ædicula Victoriæ ad forū Romæ à Catone ſeniore dicata. Erat & Victoriæ ædes prope ædiculam, quā ędem M. Poſthumius Megellus ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciundam curarat. Conſul cū M. Attilio Regulo bello Samnitico dedicauit: huic L. Sylla bellis ciuilibus uictor ludos inſtituit, Aſconius Pædianus. Meminit & Cicero prima Act. in Verrem. Victoriam Heſiodus filiam dicit Stygis & Pallantis. Fratres Victoriæ ſunt Zelus, Potentia, Vis, quę ſemper Ioui regi aſsident, nec ſine illis imperiū eſt uel Ioui, uel cuiq; principi ullum. [b] An fortè nō diſplicet.] Legendū ſine negatione: An fortè diſ-
D plicet. Hoc exigit ſenſus, & ſic habent antiqui libri. Victoria dea.

An congruat bonis latius uelle regnare. Cap. XV.

VIDEANT ergo ne fortè non pertineat ad uiros bonos, gaudere de regni latitudine. Iniquitas em̄ eorū cum quibus iuſta bella geſta ſunt, regnum adiuuit, ut creſceret: quod utique paruum eſſet, ſi quies & iuſticia finitimorum contra ſe bellum geri nulla prouocaret iniuria: ac felicioribus ſic rebus humanis omnia regna parua eſſent concordi uicinitate lætantia,

tia. Et ita eſſent in mūdo regna plurima gentium, ut ſunt in urbe domus plurimæ ciuiū. Proinde belligerare, & perdomitis gentibus dilatare regnum, malis uidetur felicitas, bonis neceſsitas. Sed quia peius eſſet, ut iniurioſi iuſtioribus dominarentur, ideo non incōgruè dicit̃ etiam iſta felicitas. Sed proculdubiò felicitas maior eſt, uicinū bonum habere concordem, quàm uicinum malum ſubiugare bellantem. Mala uota ſunt, optare habere quem oderis, uel quem timeas, ut

imperij propagatio. poſsit eſſe quem uincas. Si ergo iuſta gerendo bella, non impia, non iniqua, Romani imperium tam magnum acquirere potuerunt, nunquid tanquam aliqua dea colenda eſt eis iniquitas aliena? Multum enim ad iſtam latitudinem imperij eam cooperatam uidemus, quæ faciebat iniurioſos, ut eſſent, cum quibus iuſta bella gererentur, & augeretur imperium. Cur autem & iniquitas dea non ſit, uel externarum gentium, ſi Pauor, & Pallor, & Febris dij Romani eſſe meruerunt? His igitur duabus, id eſt aliena iniquitate, & dea Victoria, dum bellorum cauſas Iniquitas excitat, Victoria eadem bella feliciter terminat, etiam feriato Ioue creuit imperium. Quas enim hic partes Iupiter haberet, cùm ea quæ poſſent beneficia eius putari, dij habentur, dij uocantur, dij coluntur: ipſi pro ſuis partibus inuocantur? Haberet hic etiam ille aliquam partem, ſi regnum etiam ipſe appellaretur, ſicut appellatur illa uictoria. [a] Aut ſi regnum munus eſt Iouis,

Apoc.19. cur non & uictoria munus eius habeatur? Quod profectò haberet̃, ſi nō lapis in Capitolio, ſed uerus Rex regū & Dominus dominantium cognoſceretur atq; coleretur.

L. VIVES.

AVI [a] ſi regnum munus eſt Iouis.] Sic Homerus frequenter.

Quid fuerit quod Romani omnibus rebus & omnibus motibus deos ſingulos deputantes, ædem Quietis extra portas eſſe uoluerunt. Cap. XVI.

MIROR autem plurimū, quòd cùm deos ſingulos ſingulis rebus, & penè ſingulis motibus attribuerent, uocauerunt deam Agenoriam, quæ ad agendum excitaret: [a] deam Stimulam, quæ ad agendū ultra modum ſtimularet: [b] deam Murciam, quæ præter modum non moueret, ac faceret hominē, [c] ut ait Pomponius, murcidum, id eſt, nimis deſidioſum & inactuoſum: deam Strenuam, quæ faceret ſtrenuum: his omnibus dijs & deabus publica ſacra facere ſuſceperunt. [d] Quietem uerò appellantes, quæ faceret quietem, cùm ædem haberet extra portam Collinam, publicè illam ſuſcipere noluerunt. Vtrùm indicium fuit animi inquieti, an potius ita ſignificatū eſt, quòd qui illam turbam colere perſeueraret, non planè deorum, ſed dæmoniorum cum Quietem habere non poſſe: ad quam uocat uerus Medicus, dicens: Diſcite à me, *Matth.11.* quia mitis ſum, & humilis corde, & inuenietis requiem animabus ueſtris.

L. VIVES.

Stimula. DEam [a] Stimulam.] An hæc eſt Horta, quæ in humanis cùm eſſet, Herſilia dicta eſt uxor Rumuli, quam ab hortādo & incitando nominatam ait Labeo: cuius ædes nunquam claudebatur, quòd ſemper aliquid præclari fieri hortaretur, nec ceſſandū ſua- *Hora.* deret, quæ poſtea uocata eſt Hora prouidēnæ dea, quæ negligentes ſocordesq; eſſe nun pateretur: nominatam Labeo exiſtimat etiam hac appellatione ab hortando & incitando, Græca uoce ὁρμᾶν. Plutarchus. Meminerunt huius deæ Ouidius, Gellius, & alij.

Murcia. [b] Deam Murciam.] Non pigebit Hermolai Barbari uerba ſubijcere, ex Annotationibus in Plinium libro decimoquinto. Plinius eo luco ſicenquin Quin & ara uetus fuit Veneri Myrtæ, quam nunc Myrtiam uocant. Hermolaus: Lego Veneri Myrtæ, quam nūc Murciam uocant, ex Feſto, Liuio, Plutarcho, Varrone, Cornelio Nepote De uiris illuſtribus. Nam Murcea dea ſocordiæ eſt, ut Strenua, Agenorea, Stimula induſtriæ. Pomponius & Auguſtinus autores. Nam cùm metas Murcias, Apuleius libro ſexto dixit, Veneri dicatas intellexit. Quidam montem Auentinum ideo Murcium uocari tradunt, quòd è lapidibus uelut muro conſtructus, nō à dea Murcia, nec a Figlinis. Ammianus quoſdam ſolitus in Italia uitādæ grana militiæ pollicē præcidere, Murcus uernacula uoce nominatos. Plautus: Murcide, inquit, homo: pro inerti & lāguido. Tantum Hermolaus, autor noſtræ ætatis diligentiſsimus. Ergo in Feſto cùm dicit Murceæ deæ ſacellum erat ſub monte Auentino, qui antè Murcus uocabatur: emēdatius legetur, Murciæ deæ. Liuius libro primo: Tum quoque multis milibus Latinorū ciuitate acceptis, quibus ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murciæ datæ ſedes. Et Plutarchus in Problematis, quam modò Murciam Venerem, olim Myrteam uocabant. [c] Vt ait Pomponius.] Hermolaus, Beroaldus, & alij cōplures hunc Pomponiū de hac ipſa re teſtem adducunt. Nec ſat explicant, quis Pomponius ſit, cùm fuerint multi, etiam qui ſcripſerint, an Atticus, an L. Pomponius Atellanarum ſcriptor, an Gn. Pomponius orator, qui omnes uixerunt cum Cicerone: an qui poſt Ciceronem fuēre, Pomponius Mela, an Iulius Pomponius Tragicus, cuius Quintilianus meminit: an Iuriſconſultus.

[d] Quietem uerò appellantes.] Ego coniectura ducor, Quietem hanc ad mortuos pertinuiſſe. Quietalis enim dictus eſt ab antiquis Orchus, ideo extra urbem Quies eſt culta. Fanum Quietis erat uia Labicana. Liuius libro quarto.

An

An ſi Iouis ſumma poteſtas eſt, etiā Victoria dea debuerit exiſtimari. Cap. XVII.

A An fortè dicūt, quòd deam Victoriam Iupiter mittat, atq; illi tanq; regi deorum obtemperans, ad quos iuſſerit, ueniat, et in eorum parte conſidat? Hoc uerè dicitur, non de illo Ioue, quem deorum regem pro ſua opinione confingūt: ſed de illo uero rege ſeculorū, quòd mittat non Victoriam, quæ nulla ſubſtantia eſt, ſed angelum ſuum, & faciat uincere quem uoluerit, cuius conſiliū occultū eſſe poteſt, iniquum eſſe non poteſt. Nam ſi uictoria dea eſt, cur non deus eſt & triumphus, & uictoriæ iungitur uel maritus, uel frater, uel filius? Talia quippe iſti de dijs opinati ſunt, qualia ſi poetæ fingerent, atq; à nobis [a] exagitarentur: reſponderent iſti, ridenda eſſe figmēta poetarum, non ueris attribuenda numinibus: & tamen ſe ipſi non ridebant, cùm talia deliramenta nō apud poetas legebant, ſed in templis colebant. Iouem igitur de omnibus rogarent, ei uni tantummodo ſupplicarent. [b] Nō enim ſi quò miſiſſet Victoriā, ſi ea dea ſub illo rege eſt, poſsit uel audeat ei reſiſtere, & ſuam potius facere uoluntatem.

Deus ſolus uictoriæ autor.

L. VIVES.

EXaggerarentur [a].] Legendum, Exagitarentur. [b] Non enim ſe miſiſſet uictoria.] Sic in ueteribus: Non enim quò miſiſſet uictoriam, ſi dea eſt, & ſub illo rege eſt, poſsit ei audere reſiſtere, & ſuam potius facere uoluntatē. Et Porphyrius in Ratione naturali deorum, Iouem ſcribit fingi ſolium ſceptrū tenentē læua, dextra uerò modò Aquilam, modò Victoriam. Illud, quoniam cæterorum deorum dominus, ut auium Aquila: Victoriam autem, quoniā illi uniuerſa ſubiecta ſunt. Vel, ut Phurnutus interpretatā, quoniam nihil eſt à quo poſsit uinci.

Felicitatem & Fortunam qui deas putant, qua ratione fecerunt. Cap. XVIII.

QVID [a] quòd & Felicitas dea eſt? ædem accepit, aram meruit, ſacra ei cōgrua perſoluta ſunt: ipſa ergo ſola coleretur? Vbi enī ipſa eſſet, quid boni non eſſet? Sed qd ſibi uult, quòd & Fortuna dea putatur, & colitur? An aliud eſt felicitas, aliud fortuna? Quia fortuna poteſt eſſe & mala: felicitas autem ſi mala fuerit, felicitas nō erit. Certè oēs deos utriuſq; ſexus (ſi & ſexus habēt) non niſi bonos exiſtimare debemus. Hoc Plato dicit, hoc alij philoſophi, hoc excellētes reipub. populorūq; rectores. Quomodo ergo dea fortuna aliquando bona eſt, aliquando mala? An fortè quando mala eſt, dea non eſt, ſed in malignum dæmonē repentè conuertitur? Quot ſunt ergo deæ iſtę? Profectò quotquot ſunt homines fortunati, hoc eſt, bonæ fortunæ. Nam cùm ſint & alij plurimi ſimul, hoc eſt, uno tempore malę fortunæ, nunquid ſi ipſa eſſet, ſimul & bona eſſet & mala: his aliud, illis aliud? An illa quæ dea eſt, ſemper bona eſt? Ipſa eſt ergo felicitas, cur adhibentur diuerſa nomina? Sed & ferendum eſt. Solet enim & una res diuerſis nominibus appellari. [b] Quid diuerſæ ædes, quid diuerſæ aræ, diuerſa ſacra? Eſt cauſa, inquiunt, quia felicitas illa eſt, quam boni habent præcedentibus meritis. Fortuna uerò quæ dicitur bona, [c] ſine ullo examine meritorū fortuitu accidit hominibus & bonis & malis, unde etiam fortuna nominatā. Quomodo ergo bona eſt, quæ ſine ullo iudicio uenit, & ad bonos & ad malos? Vt quid aūt colitur, [d] quæ ita cæca eſt, paſsim in quoslibet incurrens, ut ſuos cultores plerunq; prætereat, & ſuis contēptoribus hæreat? Aut ſi aliquid proficiunt cultores eius, ut ab illa uideantur, & amentur: iam merita ſequitur, nō fortuitu uenit. Vbi eſt ergo definitio illa fortunæ? Vbi eſt qd à fortuitis etiā nomen accepit? Nihil enī prodeſt eā colere, ſi fortuna eſt. Si aūt ſuos cultores diſcerint, ut ꝓſit, fortuna nō eſt. [e] An & ipſam, quò uoluerit, Iupiter mittit? Colatur ergo ipſe ſolus. Non enim poteſt ei iubenti, & eam quò uoluerit, mittenti fortuna reſiſtere. Aut certè ipſam mali colant, qui uolūt habere merita, quibus poſsit dea Felicitas inuitari.

Felicitas ſemper bona, fortuna non item.

Fortuna.

L. VIVES.

QVid [a] quòd & Felicitas dea.] Aedis huiuſce deæ meminit aliquoties Plinius. Simulachrum eius Archeſilao plaſtæ locatum eſt à L. Lucullo ſeſtertijs lx. Plinius lib. 53. [b] Quid diuerſæ ædes.] Aedes malę Fortunę & deteſtatæ in Exquilijs. Aedes Fortunę fortis in ripa Tiberina. Equeſtria iuxta theatrum. Erat & templum Fortunæ paruæ, & aliud uirginis Fortunę, aliud Primigenię, aliud Obſequēns ad Capenā, & Priuatæ, & Viſcatæ, & Publicæ, & Virilis, & Conuertentis, in Palatio, & Beneſperantis, & Auertentis, & Blandæ & Dubiæ in Auentino, & Mammoſę in duodecima regione, & Barbatæ, & Muliebris, quibus omnibus principium dedit Seruius Tullius, quòd ab ea ex ſeruo in regnum eſſet euectus, tum etiā proſpiciēs eam occaſionibus rerum plurimum habere in utramq; partem momenti: ſicut Plutarchus inquit in Problematis, omniq; in re humana dominari. [c] Sine ullo examine.] Saltem nobis cognito: ideo cauſaa nō habere dicitā, quod eæ à nobis ignoratā, ſicut Ariſtoteles, & Platonici. Speuſippus

Felicitatis ſimulachrum.

Fortunæ multæ.

ſippus motum ab occulto in occultū fortunam eſſe fi- A nit. De hac plura Ariſtoteles ſecundo libro Phyſicę auſcultationis, & libello De bona fortuna, q pars eſt Moralium uoluminum. [d] Quæ ita cæca eſt.] Ariſtophanes hoc ſalſè in Pluto, qui eſt opum deus: quod argumentum tranſtulit Lucianus in ſuum μισάνθρωπον. [e] An & ipſam quò uoluerit.] Sic Ariſtophanes, qui dicit Plutum, cùm mittitur à Ioue ad bonos, claudum eſſe: cùm ad malos, celerrimum.

Plutus claudus & celerrimus.

De Fortuna muliebri. Cap. XIX.

TANTVM ſanè huic, uelut numini tribuunt, quam Fortunā uocāt, [a] ut ſimulachrū eius quod à matronis dedicatum eſt, & appellatum Fortuna muliebris, etiam locutum eſſe memoriæ cōmendarint, atq; dixiſſe nō ſemel, ſed iterum: [b] quam ritè matronæ dedicauerint. B Quod quidem ſi uerum ſit, mirari nos non oportet. Non enim malignis dæmonibus etiā ſic difficile eſt fallere, quorum artes atq; uerſutias hinc potius iſti aduertere debuerunt, quod illa dea locuta eſt, quæ fortuitu accidit, non quæ meritis uenit. Fuit enī fortuna loquax, & muta felicitas, & ad quid aliud, niſi ut homines rectè uiuere non curarent, conciliata ſibi Fortuna, quæ illos ſine ullis bonis meritis faceret fortunatos? Et certè ſi fortuna loquitur, non ſaltem muliebris, [c] ſed uirilis potius loqueretur, C [d] ut non ipſæ quæ ſimulachrum dedicauerunt, putarentur tantum miraculum muliebri loquacitate finxiſſe.

Fortunæ ſimulachrum affatu dæmonum locutum.

L. VIVES.

VT [a] ſimulachrum eius quod à matronis.] Anno poſt libertatem partā decimooctauo, cùm Martius Coriolanus exul bellum intuliſſet patriæ, nec armis repelli poſſet, nec precibus flecti, lachrymis mulierū flexus eſt, templumq; extructū Fortunæ muliebri, uia Latina ad quartum milliariū ab urbe: quod cùm dicaretur, bis locuta eſt imago. Prius ſic: Ritè me matronæ uidiſtis, ritèq; dedicaſtis. Liuius, & Valerius & Plutarchus autores. Lactantius uerò libro ſecundo Fortunam muliebrem denunciaſſe periculum ſcribit, D hoc eſt, hauddubiè, quod poſterius locuta eſt. Huius fortunæ ſignum nefas eſt attingi, niſi ab ea quæ ſemel nupſit. Feſtus. [b] Propter quod eam ritè.] Propter, ſuperfluit, ideo expungendum. [c] Sed uirilis potius.] Cuius templum in ripa Tiberina, feſtum Calen. April. Ouidius quarto Faſtorum. [d] Vt non ipſæ quæ ſimulachrum.] Maior enim uiris fides habetur, quàm mulieribus.

Fortuna muliebris.

De Virtute & Fide, quas pagani templis & ſacris honorauerūt, prætermittētes alia bona, quę ſimiliter colenda fuerunt, ſi rectè alijs diuinitas tribuebatur. Cap. XX.

VIRTVTEM [a] quoq; deā fecerunt: quæ quidem ſi dea eſſet, multis fuerat præferenda. Et nunc quia dea A non eſt, ſed donum Dei, ipſa ab illo impetretur, à quo ſolo dari poteſt: & omnis falſorū deorum turba uaneſcit. Sed cur & Fides dea credita eſt, & accepit etiam ipſa templum & altare? Quam quiſquis prudenter agnoſcit, habitaculum illi ſeipſum facit. Vnde autem ſciunt illi quid ſit Fides, cuius primū & maximum officium eſt, ut in uerum credatur Deū? Sed cur non ſuffecerat Virtus? Nonne ibi eſt & Fides? [b] Quandoquidem uirtutem in quatuor ſpecies diſtribuendam eſſe uiderunt: prudentiam, iuſtitiam, fortitudi- B nē temperantiam. Et quoniam iſtæ ſingulæ ſpecies ſuas habent, [c] in partibus iuſtitiæ fides eſt: maximumq; locum apud nos habet, quicunq; ſcimus quid ſit, quòd iuſtus ex fide uiuit. Sed illos miror appetitores multitudinis deorum, ſi fides dea eſt, quare alijs tam multis deabus iniuriam fecerūt, prætermittendo eas, quibus ſimiliter ædes & aras dedicare potuerūt? Cur Temperantia dea eſſe non meruit, cùm eius nomine [d] nonnulli Romani principes non paruam gloriam compararint? Cur deniq; Fortitudo dea non eſt, [e] quæ affuit Mutio, cùm dexteram porrexit in flammas: [f] quæ affuit Curtio, C cùm ſe pro patria in abruptam terram præcipitem dedit: [g] quæ affuit Decio patri, [h] & Decio filio, cùm pro exercitu ſe uouerunt? [i] Si tamen his omnibus uera inerat fortitudo, unde modò non agitur. Quare prudentia, quare ſapientia nulla numinū loca meruerunt? An quia in nomine generali ipſius uirtutis omnes coluntur? Sic ergo poſſet & unus Deus coli, cuius partes cæteri dij putantur. Sed in illa una uirtute & fides eſt, [k] & pudicicia, quæ tamē extra in ædibus proprijs altaria meruerunt. D Has deas non ueritas, ſed uanitas fecit.

Fidei proximum officium.

Virtutis ſpecies.

Abac. 2.

L. VIVES.

VIrtutem [a] quoq; deam.] Virtuti ædem uouerat M. Marcellus in Gallia primo ſuo conſulatu. Eam filius eius dicauit ad portam Capenā. Liuius lib. xxix. Alteram C. Marius extruxit Virtutis & Honoris ſubmiſsiorem alijs, ne ſi fortè publicis auſpicijs officeret, augures eam demoliri iuberent. Cicero ij. De leg. Colunto illa propter quæ datur homini aſcenſus in cælum, mentem, uirtutē, pietatem, fidem. Fidei ędes in Capitolio fuit. Plinius lib. xxxv. & Cic. iij. Offic. uicinam eā Ioui in Capitolio, iuſiurandumq; eius dicit eſſe ex Ennio & Catone in ij. De nat. deorū. Fidē ab Attilio Calatino conſecratam ſcribit: Feſtus uerò ante Romulū & Remū conſecratā ab Aenea in Palatio Fidē, refert ex Agathocle, niſi ſit mendum in loco Ciceronis.

Virtutis ædes.

Fides.

Sic

Sic enim legitur: Vt fides, ut mens, quas in Capitolio dedicatas uidemus: proximè à M. Scauro, antè autē ab Attilio Calātiuo erat Fides conſecrata. At Liuius libro 23. Intereà duumuiri creati ſunt, Q. Fabius Maxi- *Mens dea.* mus, & Attilius Craſſus ædibus dedicandis: Mēti Attilius, Fabius Veneri Erycinę. Vtraq; in Capitolio eſt canali uno diſcretæ. Ita fieri poteſt, ut Ciceronis uerba ſint intelligenda ad hunc modū, Mentē eſſe conſecratā proximè à M. Aemilio Scauro, cùm iam antè fuiſſet ab Attilio cōſecrata. Dionyſius & Plutarchus Fidem à Numa eſſe ſacratam referunt, ſtatutumq; maximum iuſiurandum. [b] Quandoquidem uirtutem in quatuor ſpecies.] Plato, Ariſtoteles, Cicero, & alij. [c] In partibus iuſticiæ fides eſt.] Cicero primo Offic. fundamentum iuſticię fidem uocat. Idem primo De nat. deo. iuſticiā erga deos pietatē eſſe dicit, cuius fides eſt pars. Speuſippus pietatē eodem modo finit. [d] Nonnulli Romani principes.] Poſſunt huc afferri ex Valerio exempla de animi moderatione, de ijs q ex inimicis iuncti ſunt amicicia, & neceſſitudine, de abſtinentia & cōtinentia, de uerecundia. Hæc enim omnia, ſicut Cicero primo Officiorū oſtendit, ſub temperantia continen- *C. Mutius.* tur. [e] Quæ affuit Mutio.] C. Mutios, cùm Porſenna obſideret urbem, ingreſſus eius caſtra diſsimulato cultu, ferro ſub ueſte tecto ſcribā regis obtruncauit, ratus ſe regem occidere. Cumq; iuberet eum captum torqueri rex, ipſe in ignē ſacrificij, qui fortè haud procul erat, manum iniecit, eamq; tenuit immotam, quouſq; & admirationē & pauorem ſui regi incuteret. [f] Quę *M. Curtius.* affuit Curtio.] Lacum dicunt fuiſſe in foro Romano, qui poſtea ſiccatus eſt, ſolumq; effectum: lacui Curtio fuit ad poſteros nomē. Sunt q à Metio Cortio equite Sabino dictum putent, qui prælio inter Romulū & Sabinos equo illum tranſnant. Alij à M. Curtio equite Romano, qui ſe in illum coniecit, quòd oraculū iuſſerat immitti in illum id quo plurimum popolus Romanus poſſet. Hęc Liuius libro primo & ſeptimo ab Vrbe condita. Varro tamen libro De lingua Latina tertio ſic inquit: Cornelius & Luctarius ſcribūt, eum locum eſſe fulguratū, & ex ſenatuſcōſolto ſeptū eſſe, idq; factū eſſe à Curtio Cos. cui M. Genutius fuit collega, Curtiū ap- *Decius.* pellatum. [g] Quæ affuit Decio patri.] Hic fuit homo de plebe, ſed magna gloria militari, & inſigni in patriā charitate, Cos. cum T. Manlio Torquato bello Latino, cùm uterq; Coss. per quietem uidiſſet ex altera acie imperatorem deberi dijs manibus, ex altera exercitū, pacti inter ſe, ut ab utra parte exercitus pop. Rom. inciperet cedere, huius partis imperator ſe deuoueret pro patria: quod cùm læuo cornu contigiſſet, cui Decius pręerat, is ſe ſolenni carmine dijs manibus pro legionibus Ro. deuouit, in mediosq; hoſtes citato equo immiſit. Liuius lib. 8. [h] Et Decio filio.] Hic fuit Cos. iiij. cū Q. Fabio v. qui primus ex ea gēte dictus eſt Maximus bello Gallico: cumq; ex cornu ſiniſtro, in quo erat Decius imperator, terror & fuga fieri inciperet, Decius exemplū patris ſecutus, pro exercitu patriæ ſe deuouit. Liuius lib. x. [i] Si tamē his omnibus.] Laurētius Valla in 2. De uolup. perſon. Epicurei declamās, eleuare uidetur hæc Romanorū præclara facta: multasq; affert rationes, nō minus interdum ueras, q̄ argutas. Qui ſcire cupient, petat ex eo. Liber eſt uulgaris, tametſi uariè à uarijs æditus. Credo Vallam ipſum fuiſſe in cauſa, qui *Pudiciciæ* diuerſa reliquerit autographa. [k] Et Pudicicia.] Erat *ſacella.* ſacellum Pudiciciæ patritię in foro boario ad ędē rotundam Herculis. Liuius lib. x. Quidam ſimulachrum hoc Fortunæ putaut eſſe: Feſtus. Erat & plebeiæ Pudiciciæ ædicula à Virginia ſtructa in uico lōgo, ſed quæ poſtremò in obliuionem uenerit. Liuius.

Auguſt. to. 5.

A Quòd unū nō intelligentes Deū, Virtute ſaltem & Felicitate debuerūt eſſe cōtenti. Cap. XXI.

HAEC enim ueri Dei munera ſunt, non ipſæ ſunt deæ. Veruntn̄ ubi eſt uirtus & felicitas, quid aliud quęritur? Quid ei ſufficit, cui uirtus felicitasq; nō ſufficit? Omnia quippe agēda cōplectit̄ uirtus, [a] om̄ia optāda felicitas. Si Iupiter, ut hæc daret, ideo colebat̄: quia ſi bonū aliquid eſt latitudo regni atq; diuturnitas, ad eandem pertinet felicitatē, cur non intellectū eſt, dona Dei eſſe, nō deas? Si aūt putatæ ſunt deæ, ſaltē alia tāta deorū turba nō quæreret̄. Cōſi- B deratis.n. officijs deorū dearūq; omniū, quę ſicut uoluerūt pro ſua opinatione finxerūt: inueniāt, ſi poſsūt, aliquid, q̄d ab aliquo deo præſtari poſsit homini habēti uirtutē, habēti felicitatē. Quid doctrinę, [b] uel à Mercurio, uel à Minerua petendū eſſet, cū uirtus omnia ſecū haberet? [c] Ars quippe ipſa bene recteq; uiuendi, uirtus à ueterib. definita eſt. [d] *Virtus ars bene recteq; uiuendi.* Vnde ab eo quod Græcè ἀρετὴ dicit̄ uirtus, nomē artis Latinos traduxiſſe putauerunt. [e] Sed ſi uirtus nō niſi ad ingenioſum poſſet uenire, [f] quid opus erat deo Catio patre, qui C catos, id eſt acutos faceret, cùm hoc poſſet cōferre felicitas? Ingenioſum quippe naſci, felicitatis eſt. Vnde etiā ſi non potuit à nondū nato coli dea Felicitas, ut hoc ei cōciliata donaret, cōferret hoc parētib. eius cultoribus ſuis, ut eis ingenioſi filij naſcerent̄. Quid opus erat parturiētibus inuocare Lucinam, cū ſi adeſſet felicitas, nō ſolū bene párerent, ſed etiā bonos? Quid neceſſe erat, Opi deæ cōmēdare naſcētes, deo Vaticano uagiētes, deæ Cuninæ iacētes, deæ Ruminæ ſugētes, deo Statilino ſtātes, deæ Adeonę adeuntes, D Abeonæ abeūtes, [g] deæ Mēti, ut bonā haberēt mentē, deo Volūno & deæ Volūnæ, ut bona uellēt: [h] dijs nuptialib. ut bene cōiugarent̄: dijs agreſtib. ut fructus uberrimos caperēt, [i] & maximè ipſi diuæ Fructeſeę: Marti & Bellonæ, ut bene belligerarēt: deæ Victoriæ, ut uincerēt: deo Honori, ut honorarent̄: [k] deæ Pecunię, ut pecunioſi eſſent: deo Æſculano & filio eius Argētino, ut habeāt æreā argenteā q; pecuniā? [l] nā ideo patrē Argētini Æſculanū poſuerūt, [m] quia prius ęrea pecunia in uſu eſſe cœpit, pòſt argētea. Miroraūt, q Argentinus non genuit Aurinū, quia & aurea ſubſecuta eſt. Quem deū iſti ſi-

k 2 habe

habe**r**ent,ſicut Saturno Iouē,ita & patri Ar
gentino, & auo Æſculano, Aurinū præpo-
nerent. Quid ergo erat neceſſe propter hæc
bona uel animi, uel corporis, uel externa,
tantā deorū turbā colere & inuocare: quos
necꝫ omnes cōmemoraui, nec ipſi potuerūt
omnibus humanis bonis minutatim ſingil-
latímꝫ digeſtis, & deos minutos & ſingu-
los prouidere: cū poſſet magno faciliꝗꝫ con-
pendio una dea Felicitas cuncta cōferre: nec
ſolū ad bona capiēda quiſquā alius, ſed necꝫ
ad depellenda mala quæreretᵉ? Cur enim eſ-
ſet inuocanda propter feſſos diua Feſſonia,
propter hoſtes depellendos diua Pellonia,
propter ægros medicus uel Apollo, uel Æ-
ſculapius, uel ambo ſimul qñ eſſet grāde pe-
riculumᶠ? Nec deus Spinienſis, ut ſpinas ex
agris eradicaret:ⁿ nec dea Rubigo, ut nō ac-
cederet, rogaretur: una Felicitate præſente
& tuente, uel nulla mala exorirenť, uel facilli
mè pellerenť. Poſtremò quoniā de duabus
iſtis deab. Virtute & Felicitate tractamus,
ſi felicitas Virtutis eſt præmiū, non dea, ſed
Dei donum eſt. Si autem dea eſt, cur non di-
catur, & uirtutem ipſa conferre, quandoqui
dem uirtutem conſequi felicitas magna eſt?

L. VIVES.

OMnia[a] obtinēda.] Legendum, Opiſnda, ex ue
terıbus libris. [b] Vel à Mercurio, uel à Miner-
ua.] Mercurius præeſt eloquentiæ, Minerua ar-
tibus & ingenijs. [c] Ars quippe ipſa bene.] Antiqui
Virtus. omnes uirtutes appellaūt artes atꝗꝫ ſcientias bene a-
gendi: tum etiam, quod idem eſt, prudentias, ut in Me-
nnone Plato: nec minus eſt ars habitus, quo rectè &
bene uiuendo ſumus imbuti, & rectè beneꝗꝫ uiuimus,
ꝗ̄ quo uel fidibus canimus, uel palæſtrā exercem⁹, uel
gladium fabricamur, aut ueſtem ſuimus. Verùm iſti ni
hil intelligūt, niſi uocabulis illis dicať, quibus in ſcho-
la aſſueuerunt. Quod ſi alijs dicas, etiā ſi idem ualenti-
bus, iam ibi hęrēt, nihil intelligunt, omniá abſurda, pa
rumꝗꝫ rectè putant eſſe dicta. [d] Vnde ab eo quod
Græcè.] Donatus in Andriā Terentij, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, per
Ars. ſyncopen uult eſſe artem deriuatam. [e] Sed ſi uirtus
non niſi ad ingenioſum.] Equidem craſſo ingenio ho-
minem nō negauerim bonum eſſe poſſe, & ſunt profe-
ctò tales nō pauci: ſed illa eximia & ex pfectiſsima no-
ta uirtus, non temerè, niſi in ingenioſo inuenit. Tardis
mētibus, inquit in Tuſc. Cicero, uirtus non facilè com-
mittitur. [f] Quid opus erat deo Cautio.] In antiquis
libris ſcribitur, deo Catio patre, qui catos, id eſt, acutos
faceret. Veteres catos uocabāt prudentes, ingenioſos,
Porcius Cato. induſtrios, quaſi cautos. hinc Porcius ille ſapiētiſsim⁹
homo Cato cognominatus. [g] Deæ Menti.] Aedes
Mentis ædes. Menti uota eſt ad pugnā ad lacū Thraſimenū. Liuius
li. 22. dicata tribus annis pòſt ab Atilio duumuiro in
id creato. In Capitolio fuit ædes Veneri Erycinæ cōiun
cta, ut antè iam dixi. Sacrata eſt etiā à M. Aemilio Scau
ro bello Cymbrico. Feſtum eius ſeptimo Idus Iunij. O-
Dij nuptiales. uidius. [h] Dijs nuptialibus.] Plutis rebus in Proble-

A matis, quinꝗꝫ deos precari illos ꝗ matrimonio cōiun-
guntur, ſcribit: Iouē adultū, Iunonē adultam, Venerē,
Leporē, & in primis Dianā: ideo quinꝗꝫ cereos nuptijs
accēdi morē eſſe, nec pauciores, nec plures. Non eſt aūt
Lepos epitheton Veneris, ut de Suadela putauit Acrō,
ſed eſt potius dea per ſe πειθὼ, quā uocat Quintilianus *πειθὼ.*
perſuadēdi deam. Porrò eſt & Hymenæus præcipuus, *Hymenæus.*
qui in nuptijs identidē inuocabatur: ſicut apud Catul
lum. Hunc Seruius primo Aeneid. ſcribit uirum fuiſſe
Atheníenſem, qui inter bella ſęuiſsima uirgines libera
uit, propterea nomē eius in nuptijs inuocatur, quaſi li-
beratoris uirginitatis. Martianus hūc Bacchi & Callio
peiæ filium dicit. [i] Et maximè ipſi diuæ fruges.] In
libris manuſcriptis: Ipſi diuæ Fructeſeæ. [k] Deæ pe-
cuniæ.] Iuuenalis Satyra prima ſignificat huic deæ nec
templum eſſe erectum, nec aram. ait enim:

—Et ſi funeſta pecunia templo

B Nondum habitas, nullas nummorū ereximus aras.
Niſi fortè ignorauit poeta eā eſſe deā. nam Varro ſcri-
pſit, etiā doctis multos deos ſacra & ceremonias eſſe
occultas. [l] Nam ideo patrem.] Alibi ſic: Nam deū
Aeſculanum ideo Argētino præpoſuerūt. [m] Quia
prius ærea pecunia.] Plin. lib. 33. Argentum ſignatum *Argentū quan*
eſt anno Vrbis cōditæ quingēteſimo octogeſimoquin *do ſignatum.*
to, Q. Fabio Coſ. quinꝗꝫ annis ante primū bellum Pu-
nicum: ubi pro quingenteſimo legendum eſt, quadrin
genteſimo. Primum enim Punicum bellum cœpit Ap-
pio Claudio Caci fratre, & Q. Fuluio Coſs. anno V.C.
quadringenteſimo nonageſimo. Eutropius in ipſo bel
lo Punico percuſſum dicit, ſed digerendis temporibus
fallitur, ut ſæpe. Verùm de hac ratione temporum iam
ſum ſuperiore locutus libro. Nota argēti fuerunt bigæ
& quadrigę, unde bigati & quadrigati. Nam uictoriati
percuſsi ſunt paulū ante bellum ſociale, ære admiſto.
C Aureus numus bello Punico ſecundo percuſſus ſexa- *Aureus numus*
gintaduobus annis poſtquā argenteus. [n] Nec dea *quando per-*
rubigo.] Rubigo eſt ros putrefact⁹, fruges teneras cor- *cuſſus.*
rumpens & urens. Ad auroram ſolet id uitiū ſegetibus *Rubigo.*
accidere, ſilēte cęlo, ſicut ait Plinius, ſereniſꝗꝫ noctibus,
nullo ſentiente, niſi cùm factū eſt, in conuallibus, & lo-
cis perflatū non habentibus. Nā uentoſa & celſa huic
incōmodo non ſunt ita obnoxia. Idem: Rubigalia Nu *Rubigalia.*
ma conſtituit anno regni ſui undecimo, quę nūc agun
tur ad ſeptimum Cal. Maij: quoniam tunc ferè ſegetes
rubigo occupat. Hoc tēpus Varro determinat ſole tau
ri partem decimam obtinente, ſicut tunc ferebat ratio:
ſed uera cauſa eſt, quod poſt dies undeuiginti ab æqui
noctio uerno per id quatriduum uaria gentium obſer
uatione in iiij. Cal. Maij canis occidit, ſidus & per ſe ue-
hemens, & cui præoccidere caniculā neceſſe ſit. Hæc il-
le Porrò canis Rubigini mactabatur. Ouid. 4. Faſtorū.
D Varro in 1. lib. Rerum ruſticarū deum facit Robigum,
quem cum dea Flora coniūgit, in illis ſex deorum dea-
rumꝗꝫ paribus, quos initiò inuocat. Et Robigum dici
uetere more: nam quaſi rodigus uocatur, à rodēdo. Ru *Robigus.*
bigo propriè genus eſt uitij obſcœnæ libidinis, quod
bulcus dicitur. Eſt & in ferro rubigo ex ſitu & nimia
quiete. unde etiam in ſegetibus gignitur.

De ſciētia colendorū deorū, quam à ſe Varro glo riatur collatā eſſe Romanis. Cap. XXII.

QVID ergo eſt quod pro ingēti be-
neficio Varro iactat, pręſtare ſe ci-
uibus ſuis: ꝗa nō ſolùm cōmemo-
rat deos, ꝗs coli oporteat à Ro
manis, uerūetiā dicit, ꝗd ad quē ꝗꝫ pertineat?
Quo-

Quomodo nihil prodeſt, inquit, homines alicuius medici nomen formamq́ noſſe, & quid ſit medicus ignorare: ita dicit nihil ꝓdeſſe ſcire, deũ eſſe Æſculapiũ, ſi neſcias eum ualetudini opitulari: atq; ita ignores cur ei debeas ſupplicare. Hoc etiam affirmat alia ſimilitudine, dicens: Non modò bene uiuere, ſed uiuere omnino neminẽ poſſe, ſi ignoret quisnam ſit faber, quis pictor, quis tector: à quo quid utenſile petere poſsit, quem adiutorem aſſumere, quem ducem, quẽ doctorem. Eo modo nulli dubium eſſe aſſerẽs, ita eſſe utilem cognitionem deorum, ſi ſciatur, quam quiſq; deus uim & facultatem aut poteſtatem cuiuſq; rei habeat. Ex eo enim poterimus, inquit, ſcire quem cuiuſq; rei cauſa deum aduocare atque inuocare debeamus: ne faciamus,[a] ut mimi ſolent, & optemus à Libero aquam,[b] à Lymphis uinum. Magna ſanè utilitas. Quis non huic gratias ageret, ſi uera monſtraret: & ſi unum uerũ Deum, à quo eſſent omnia bona, hominibus colendum doceret?

L. VIVES.

Nympharum genera.

VT[a] mimi ſolent.] Mouendi riſus gratia. [b] A Lymphis uinum.] Lympha eſt omnis humor. Nymphæ præſunt omni generi humorum: ſunt enim maris, quæ Nereides dicunt, filię Nerei: fontium, quæ Naiades: humoris herbarũ, & florũ, quæ Napeæ: humoris arborum, quæ Dryades, & Hamadryades: humoris montiũ, quæ Oreades. Nymphę, Tethydis & Oceani filiæ ſunt ter mille. Heſiodus in Theogonia.

De Felicitate, quam Romani multorũ ueneratores deorũ, diu nõ coluerũt honore diuino, cũ pro omnibus ſola ſufficeret. Cap. XXIII.

SED unde nunc agitur, ſi libri & ſacra eorum uera ſunt, & Felicitas dea eſt, cur non ipſa una quæ coleretur conſtituta eſt, quæ poſſet uniuerſa conferre, & compendio facere felicem? Quis enim optat aliquid propter aliud, q̃ ut felix fiat? Cur deniq;[a] tã ſerò huic tantæ deæ poſt tot Romanos principes[b] Lucullus ædem cõſtituit? Cur ipſe Romulus felicem cupiens cõdere ciuitatem, non huic templum potiſsimùm ſtruxit, nec propter aliquid dijs cæteris ſupplicauit, quando nihil deeſſet, ſi hæc adeſſet? Nam & ipſe nec prius rex, nec, ut putant, poſtea deus fieret, ſi hanc deam propiciam non haberet. Vt quid ergo Romulus conſtituit Romanis deos, Ianum, Iouẽ, Martem,[c] Picum,[d] Faunũ,[e] Tiberinũ, Herculem: & ſi quos alios? Vt quid Titus Tatius addidit Saturnum, Opem, Solem, Lunam, Vulcanũ,[f] Lucem, & quoſcunq; alios addidit, inter quos etiã deam Cloacinam, Felicitate neglecta? Vt quid Numa tot deos & tot deas ſine iſta? An eam fortè in tanta turba uidere non potuit?[g] Hoſtilius certè rex deos & ipſe nouos Pauorem atq; Pallorem propiciãdos non introduceret, ſi deã iſtam noſſet & coleret. Pręſente quippe Felicitate, omnis pauor & pallor nõ propiciatus abſcederet, ſed pulſus aufugeret. Deinde quid eſt hoc, quòd iam Romanum imperium longè lateq; creſcebat, & adhuc nemo Felicitatẽ colebat? An ideo grãdius imperiũ, q̃ felicius fuit? Nam quomodo ibi eſſet uera felicitas, ubi uera non erat pietas?[h] Pietas enim eſt uerax ueri Dei cultus, nõ cultus falſorum tot deorum, quot dęmoniorũ. Sed & poſtea iam in deorum numerum Felicitate ſuſcepta, magna bellorum ciuilium infelicitas ſubſecuta eſt. An fortè iuſtè eſt indignata felicitas, q̃ & tam ſerò, & nõ ad honorem, ſed ad contumeliam potius inuitata eſt, ut cum ea coleretur Priapus, & Cloacina, & Pauor, & Pallor, & Febris, & cætera non numina colendorũ, ſed crimina colentium? Ad extremum, ſi cum turba indigniſſima tanta dea colenda uiſa eſt, cur non uel illuſtrius cæteris colebatur? Quis enim ferat, quòd neque inter deos Cõſentes, quos dicũt in conſilium Iouis adhiberi, nec inter deos, quos Selectos uocant, Felicitas conſtituta eſt: ut templum aliquod ei fieret, quod & loci ſublimitate & operis dignitate pręemineret? Cur enim non aliquid melius, q̃ ipſi Ioui? Nam quæ etiam Ioui regnum niſi Felicitas dedit: ſi tamen cùm regnaret felix fuit, & potior eſt felicitas regno. Nemo enĩ dubitat, facilè inueniri hominem, qui timeat ſe fieri regem. Nullus autem inuenitur, qui ſe nolit eſſe felicem. Ipſi ergo dij, ſi per auguria uel quolibet modo eos poſſe conſuli putant, de hac re conſulerentur, utrum uellent Felicitati loco cedere: ſi fortè aliorũ ædibus uel altaribus iam fuiſſet locus occupatus, ubi ædes maior atq; ſublimior Felicitati conſtrueretur, etiam ipſe Iupiter cederet, ut ipſum uerticẽ collis Capitolini Felicitas potius obtineret. Non enĩ quiſpiam reſiſteret Felicitati, niſi, quod fieri non poteſt, qui eſſe uellet infelix. Nullo modo omnino ſi conſu-

Pietas.

leretur, faceret Iupiter,[i] quod ei fecerunt tres dij[k] Mars,[l] Terminus,[m] et Iuuētas, qui maiori et regi ſuo nullo modo cedere loco uoluerūt. Nam ſicut habēt eorū literæ, cū rex Tarquinius Capitolium fabricare uellet, eumq́ locū qui ei dignior aptiorq́ uidebaẽ, à dijs alienis cerneret præoccupatū, nō audens aliquid contra eorū facere arbitriū, & credens eos tanto numini ſuoq́ principi uoluntate ceſſuros: quia multi erāt illic ubi Capitolium conſtitutū eſt: per auguriū quæſiuit, utrum concedere locū uellent Ioui: atq́ ipſi inde cedere omnes uoluerūt, præter illos quos cōmemoraui, Martem, Terminū, Iuuentatem: *Capitolium.* atq́ ideo Capitolium ita conſtructū eſt, ut etiam iſti tres eſſent tam obſcuris ſignis, ut hoc uix omnes doctiſsimi ſcirēt. Nullo modo igitur Felicitatem Iupiter ipſe cōtēneret, ſicut à Termino, Marte Iuuētate contēptus eſt. Sed ipſi etiam qui nō ceſſerāt Ioui, profectò cederēt Felicitati, quæ illis regem fecerat Iouem. Aut ſi non cederēt, non id cōtemptu eius facerēt, ſed quòd in domo Felicitatis, uel obſcuri eſſe mallent, q̃ ſine illa in locis proprijs eminere. Ita dea Felicitate in loco ampliſsimo & celſiſsimo cōſtituta, diſcerent ciues omnes, unde boni uoti petēdum eſſet auxilium. Ac ſic ipſa ſuadente natura, aliorum deorū ſuperflua multitudine derelicta, coleretẽ una Felicitas, uni ſupplicaretẽ, unius templum frequentaretẽ à ciuibus qui felices eſſe uellent, quorum eſſet nemo, qui nollet: atq́ ita ipſa à ſeipſa peteretur, quæ ab omnibus petebatur. Quis enim aliquid ab aliquo deo, niſi felicitatē uelit accipere, uel quod ad felicitatē exiſtimat pertinere? Proinde, ſi Felicitas habet in poteſtate cum quo homine ſit, (habet autē, ſi dea eſt:) quę tandem ſtulticia eſt, ab aliquo eam deo petere, quam poſsis à ſeipſa impetrare? Hanc ergo deam ſuper deos cæteros honorare etiā loci dignitate debuerunt. Sicut enim apud ipſos legitur: Romani ueteres[n] neſcio quem *Summanus.* Summanum, cui nocturna fulmina tribuebāt, coluerūt magis q̃ Iouem, ad quē diurna fulmina pertinebant. Sed poſtquam Ioui templum inſigne ac ſublime conſtructum eſt, propter ædis dignitatē, ſic ad eum multitudo confluxit,[o] ut uix inueniatẽ qui Summani nomē, quod audire iam non poteſt, ſe ſaltē legiſſe meminerit. Si aūt Felicitas dea

A non eſt, quoniam, quod uerū eſt, munus eſt Dei, ille Deus quæratẽ, qui eā dare poſsit, & deorum falſorū multitudo noxia relinquatur, quam ſtultorum hominū multitudo uana ſectatur, dona Dei deos ſibi faciens, & ipſum cuius ea dona ſunt, obſtinatiōe ſuperbæ uoluntatis offendens. Sic enim carere non poteſt infelicitate, qui tanquam deam Felicitatem colit, & deum datorem felicitatis relinquit: ſicut carere nō poteſt fame, qui panem pictum lingit, & ab homine qui uerum habet, non petit.

L. VIVES.

B TAm[a] ſerò.] L. Licinius Lucullus conſul fuit cum M. Aurelio Cotta, anno ab Vrbe condita dclxvi. [b] Lucullus.] L. Licinius Lucullus, qui bellum aduerſus Mithridatē geſsit, cui Gn. Pompeius ſucceſſor eſt miſſus aduerſa nobilitate: hic q̃ feliciter bellū cōtra Mithridatem & Tigranem reges adminiſtraſſet, templum huic deæ conſtituit. *Lucullus.* [c] Picum.] Filius hic fuit Saturni, ut ait Vergil. in ſeptimo. Regnauitq́ in Latio Aboriginū tempore, quē Circe uxor in auem ſui nominis mutauit, quòd Pomonam deā adamaſſet. ideo ea auis Romanis eſt ſacra. *Picus.* [d] Faunū.] Filius hic fuit Pici apud eundem Verg. pater Faunorum & Satyrorū, & reliquorum agreſtiū numinum. Plutarchus in Parallelis Mercurij filiū fuiſſe ſcribit. In Latio regnauit tēpore Aboriginum, ciuesq́ ſuos ritu ferarum uiuentes, mitiorem uitā docuit: & primus loca certis nominibus, *Faunus.* C & ædificia quædā ac lucos ſacrauit, à quo & fana ſunt dicta. Oraculū eius fuit in Albunea Laurentinorū ſylua: huic alij annuum ſacrum, alij menſtruum celebrāt. Val. Probus in primo Georg. Feſtum huius erat Romę Nonis Decembribus, ut canit Horatius tertio Carminum. [e] Tiberinum.] Hic Capeti filius fuit, Albanorum rex, latro inſignis, qui traiectu Tiberis fluuij ſubmerſus, nomē dedit fluuio, cùm prius Albula diceretẽ. *Tiberinus.* *Albula.* [f] Lucem.] Romani Iouem colebant Luceium, ut eſt in carminibus Saliorum, quem præeſſe credebāt luci, eiusq́ cauſam eſſe: Feſtus. Varro libro quarto De ling. Latina ait: Tit. Tatium Romę deos ſtatuiſſe Opem, Florámue, Dijouem, Saturnumq́, Solem, Lunam, Vulcanum, & Summanum: itemq́ Larundam, & Terminū, Curinum, Vortumnum, Lares, Dianamq́, Lucinamq́. [g] Hoſtilius certè rex.] Cùm commiſſo inter Romanos & Veientes prælio nunciatum eſſet Tullo Hoſtilio Rom. regi Albanos deſciſcere, pallereq́ & pauere Ro. ob eam rem uideret, ipſe in re trepida templum uouit D Pallori & Pauori. [h] Pietas enim.] Pietas eſt, ut inquit Cicero 1. De nat. deorum, iuſticia aduerſus deos. *Palloris & Pauoris templū.* Eſt & pietas cultus erga maiores, aut ſanguine coniunctos, qui cùm eſt erga deos, religio nominatur. *Religio.* Erat & Romæ ſacellum Pietatis ab Acilio dicatum, ubi mulier habitauit illa, quæ uberibus ſuis aluit matrē cuſtodiæ traditam. Feſtus. Ibiq́ imago factum hoc exprimēs uiſebatur, ut Valer. ſubindicat lib. 5. Aedis Pietatis in circo Flaminio meminit Obſequens in Prodigijs. *Pietatis ſacellum.* [i] Inter deos Conſentes.] Duodecim ſunt dij Cōſentes, ſex mares, & ſex fœminę: quorum imagines auratę ſtabāt apud forū, ut refert Varro lib. 1. Rerū ruſt. Hos Ennius diſticho eſt cōplexus: Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo. Cōſentes appellant, quaſi conſentiētes in eo quod eſt gerendū. His enim utitur uelut conſiliarijs *Dij Conſentes.*

Iupiter

Iupiter in maximis rebus agendis, ut hîc Auguſtinus: ſed apertius Seneca tradit ex diſciplina Ethruſca libro Nat. quæſt. 2. Ferunt in antiquis monumentis Pomponium Lætum, eiuſmodi rerum diligentiſsimũ inquiſitorem, & admiratorem obſeruaſſe, atq; ita ad Medicen Laurentium ſcripſiſſe, ſingulis illorum deorum ſuum menſem eſſe ſacrum: Ianuariũ Iunoni, Februariũ Neptuno, Martium Mineruæ, Aprilem Veneri, Maium Apollini, Iuniũ Mercurio, Quintilem Ioui, Sextilem Cereri, Septembrẽ Vulcano, Octobrem Marti, Nouembrem Dianæ, Decembrẽ Veſtæ. Diodorus libro tertio Chaldæos ſcribit triginta aſtra dixiſſe deos conſultores, & duodecim ſigniferi ſigna: quorũ unumquodq; ſuo menſi præeſt, deos principantes nominaſſe. Erant & Aegyptijs ſui duodecim dei præcipui, ſed non idem ac Romanis. [i] Quod ei fecerũt tres dij.] Numa Pompilius rex Romanus, cùm & publicũ agrũ populi Romani, & priuatum uniuſcuiuſq; certis limitibus terminiſq; definiſſet, ſacellum erexit Termino in colle Tarpeio, deo cui nihil animatum ſacrificaretur, ſed ſolum liba, pultes, & primitiæ frugum: tametſi hoc poſtea, ut alia cõplura, in diſſuetudinem abijt: ſaxumq; erat hic deus, & ſaxa reliqui omnes agrorum, & publici, & priuatorũ termini. Quos qui ſtatuto dimouiſſet loco, eũ hominẽ liceret ſine fraude neci dedere. At cũ rex Tarquinius Priſcus templum uouiſſet in Tarpeia rupe Ioui, Iunoni, & Mineruæ auguſtiſsimũ, uelletq; tanti operis iacere fundamenta, inuenit eo loci multorũ deorum aras, & à Tito Tatio & cæteris regib. ſacratas: quas omnes exaugurare cùm uellet, ut liberũ eſſet templum ſuis tribus dijs, conſilio Næuij Accij auguris uſus, unũquenq; illorum deorũ conſuluit attributis ei auibus, num patri Ioui cederet: aues omnium tales fuerunt, ut cedere ſe ſignificarẽt: aues Termini & Iuuentæ nõ pati deos illos moueri ſe portenderũt. Ita poſtea ædificato à filio uel nepote eius regis Superbo Capitolio aræ ſunt eodem relictæ loco, quo prius fuerant. Lætum eſſe augurium, reſpõdit Accius, quo ſignificabatur terminos populi Ro. fore immobiles, & Iuuentutẽ inuictã. Hæc ex Plutarcho & Dionyſio. Liuius & Florus exaugurationem illam rege Tarquinio Superbo factã uidentur narrare, tametſi eorũ uerba ſic intelligi poſſunt, ut ab his quæ attulimus non diſſentiant. Quòd ſi diſſentiãt, Liuio & Floro citius hoc loco fidem habuero, quàm alijs Græcis hominibus. [k] Mars.] De Termino & Iuuentate legi apud autores, quos modò recenſui, & alios permultos: de Marte non legi. [l] Terminus.] Cum & fœdus inter Saturnũ Titanumq; eius fratrem ſub hac conditione eſſet initum, ne Saturnus prolem aliquam maſculam tolleret, deinde oraculo eſſet Saturnus premonitus, ſe à filio ſuo regno pellendũ: liberos omnes uirilis ſexus ſtatuit deuorare: nato uerò Ioue, ingẽs patri ſaxum pro filio eſt ſuppoſitum: cumq; ope illius eſſet Iupiter ſeruatus, cùm iam rerũ potiretur, iuſsit illud ſub Parnaſſo monte ſtatui. Heſiodus. Græci βαίτυλον appellant, ut Heſychius docet. unde in uoraces fertur illud Græcorum: καὶ βαίτυλον κατέπινεν, id eſt, Bætylum deglutieris. Euſebius in Phœnicum theologia ex Sanchoniatone, Bætylum Cæli & Rheæ filium perhibet, Saturni fratrem. Porrò Bætylus poſtea dictus eſt τέρμων, Latinè Terminus, qui Ioui maximo noluit cedere. Ea fortaſſe fiducia, quemadmodũ Lactantius inquit, quòd eum è paternis faucibus liberaſſet. Sub dio ſemper Romæ colebatur, & libero fruebatũ cælo. Feſtus, & Lactantius. [m] Et Iuuentas.] Iuuentus, & Iuuentas, & Iuuenta dicitur, ſed Iuuentas ipſum numẽ, inquit Acron. Horatius: Et parum comis ſine te Iuuentas Mercuriuſq;. Quanquam eſt & ætas ipſa apud eundem Horatium: Olim iuuentas & patrius uigor. Et in Epodis: Fugit iuuentas & uerecundus color. Verùm dea hæc Græcè Hebe, Iunonis ſolius filia ſine patre, ut Mars: tametſi Græci Iouẽ ei dant parentẽ, uxor fuit Herculis, Ioui poculum miniſtrabat, cui Ganymedes ſucceſsit. Eſt ἥβη propriè robur ætatis uigorq;. Nam ab ἡβάω deducitur. Fuit & Iuuentatis ædes in circo maximo, quã dedicauit C. Licinius Lucullus IIuiruir. Vouerat eam ſedecim annis antè M. Liuius Cos. quo die Aſdrubalẽ exercitũq; eius cecidit. Idem cenſor eam faciendã locauit M. Cornelio, T. Sempronio Coſs. Huius quoq; dedicandæ ergo ludi facti. Liuius libro xxxvj. Erat & Iuuentæ ædicula in foro. [n] Neſcio quem Summanum.] Capella hunc Plutonem eſſe dicit, quaſi ſummũ manium. Aedes huius erat prope fanũ Iuuentatis, ut Plinius uidetur ſignificare. Summanalia liba erãt farinacea in modum rotæ facta. Feſtus. Fulmina nocturna ei tribuebãtur, ut diurna Ioui, quæ ideo dicebãtur Dia. Erant etiã quædã ambigua, quæ noctu, an die facta eſſe ignorabantur, quæ dicebantur Prouerſa. Ideo utriq; ſacrũ fiebat, cũ procurarent. Ita Romani ſolos hos duos deos ſeruarunt, in quorum poteſtate eſſent fulmina. Thuſci nouem deos poſuerunt, & fulmina eſſe undecim generum, ſicut Plinius inquit libro 2. Feſtus & uulgata diſciplina augurum Ro. tria genera fulgurum tradebat: Poſtularia, quæ aliquod ſacrum fieri poſtularent: Peſtifera, quæ exitium portenderẽt: Perennalia, ſuperiorum fulgurum approbari expiationẽ ſignificantia. Manubias, hoc eſt iactus fulminũ, totidem oſtendit Seneca. Prima eſt Iouis unius quæ moneat: ſecũda, ex decreto Conſentium, quæ proſit, ſed nõ impunè: tertia ex decreto ſuperiorum deorum, pernicioſa prorſus. Hæc & alia plurima de generibus fulminum ex Cecinna, Volaterrano & Araldo. Seneca libro Naturalium quæſtionum ſecundo. Plinius quoq; nonnulla, ſed in tranſcurſu, ut reliqua. [o] Vt uix inueniatur qui Summani.] Hic deus præterquam quòd ignobilis erat admodũ, etiam non ſatis ſciebatur quis eſſet. Non ignorabant unum eſſe ex dijs qui præeſſent nocti: ſed nomen eius proprium in obſcuro erat. Ouidius ſexto Faſt.

> Reddita, quiſquis is es, Summano templa feruntur,
> Tunc cùm Romanis, Pyrrhe, timendus eras.

Eius feriæ xiij. Calen. Iulias. Erat Summani ædes prope circum maximum, & ſacellum in Capitolio.

Terminus. *Bætylus.* *Iuuentas.* *ἥβη.* *Summanus.* *Fulgurum tria genera.*

Qua ratione defendant pagani, quòd inter deos colant ipſa dona diuina. Cap. XXIIII.

LIBET autem eorum conſiderare rationes. Vſqueadeóne, inquiunt, maiores noſtros inſipientes fuiſſe credendum eſt, ut hæc neſcirent munera diuina eſſe, nõ deos? Sed quoniã ſciebãt nemini talia, niſi aliquo deo largiẽte, cõcedi: quorũ deorũ nomina nõ inueniebant, earum rerũ nominibus appellabãt deos, quas ab eis ſentiebant dari, aliqua uocabula inde flectentes: ſicut à bello Bellonam nuncupauerunt, nõ bellum; ſicut à Cunis Cuninã, non cunã: ſicut à ſegetibus Segetiam, non ſegetem: ſicut à pomis Pomonam, non pomum: ſicut à bobus Bubonam, non bouem: aut certè nulla uocabuli declinatiõe, ſicut res ipſæ nominantur:

A minantur: ut Pecunia dicta eſt dea, quæ dat
pecuniam, nõ omnino pecunia dea ipſa pu-
tata eſt. Ita Virtus, quæ dat uirtutem. [a] Ho-
nor, qui honorem: Concordia, quæ concor
diam: Victoria, quæ uictoriam dat. Ita, in-
quiunt, cũ Felicitas dea dicit̃, nõ ipſa quę da-
tur, ſed numẽ illud attenditur à quo felicitas
datur. Iſta nobis reddita ratione, multo faci-
lius eis, quorũ cor non nimis obduruit, per-
ſuadebimus fortaſſe quod uolumus.

L. VIVES.

Honoris templum. Honor [a] qui honorem.] Cic. 2. De nat. deorum: Vides templum honoris à M. Marcello renoua-
tum, quod multis antè annis erat bello Liguſti-
B co à Q. Maximo dedicatum. Erat Romę idem templũ
Virtutis & Honoris C. Marij, diuerſis tamen cellis. nam
eadem fieri non poſſe iam M. Marcello v. Cos. reſpon-
derat collegiũ Pont. Honori ueteres nudis capitibus
ſacra faciebant, cùm alijs dijs tecti operarentur. Autor
in Problematis Plutarchus.

De uno tantũ colendo Deo: qui licet nomine i- gnoretur, tñ felicitatis dator eſſe ſentit̃. Ca. XXV.

Si enim iam humana infirmitas ſenſit
non niſi ab aliquo deo dari poſſe fe-
licitatẽ: & hoc ſenſerunt homines qui
tam multos colebant deos, in quibus & i-
pſum eorum regem Iouẽ, quia nomẽ eius à
quo daretur felicitas, ignorabant, & ideo i-
C pſius rei nomine quam credebãt ab illo da-
ri, eum appellare uoluerunt. Satis ergo indi-
cant, nec ab ipſo Ioue dari poſſe felicitatem,
quem iam colebãt: ſed utiq; ab illo, quẽ no-
mine ipſius felicitatis colendũ eſſe cenſebãt.
Confirmo prorſus à quodam deo quem ne-
ſciebant, eos crediediſſe dari felicitatem. Ipſe
ergo quæratur, ipſe colatur, & ſufficit. Re-
pudietur ſtrepitus innumerabilium dæmo-
niorũ. Illi non ſufficiat hic deus, cui non ſuf-
ficit munus eius. Illi, inquã, non ſufficiat ad
colendum Deus dator felicitatis, cui nõ ſuffi
D cit ad accipiendum ipſa felicitas. Cui autem
ſufficit: nõ enim habet homo quid amplius
optare debeat: ſeruiat uni Deo datori felici-
tatis. Non eſt ipſe, quem nominant Iouem.
Nam ſi eum datorẽ felicitatis agnoſcerent,
non utiq; alium, uel aliam, à quo daretur fe-
licitas, nomine ipſius felicitatis inquirerent:
neq; ipſum Iouem cum tantis iniurijs colen
dum putarent. Iſte alienarum dicitur [a] adul-
terator uxorum. [b] Iſte pueri pulchri impudi
cus amator & raptor.

L. VIVES.

Iouis adulteria. Adulterator. [a]] Alibi, Adulter. Iouis turpiſsima
adulteria ſunt apud poetas decantatiſsima: ut
A cum Alcmena, cum Leda, & alijs. [b] Iſte pueri pulchri.]
Ganymedis Phrygij. De hoc alibi.

De ludis ſcenicis, quos ſibi dij celebrari à ſuis cul- toribus exegerunt. Cap. XXVI.

Sed [a] fingebat hæc Homerus, ait Tul-
lius, & humana ad deos transferebat.
Diuina mallem ad nos. Meritò diſpli
cuit uiro graui, diuinorum criminum poe-
ta confictor. Cur ergo ludi ſcenici, ubi hæc
dictitantur, cantitantur, actitantur, deorum
honoribus exhibentur, inter res diuinas à
doctiſsimis conſcribuntur? Hic exclamet
B Cicero non contra figmenta poetarum, ſed
contra inſtituta maiorum. An non excla-
marent & illi, Quid nos fecimus? Ipſi dij iſta
ſuis honoribus exhibenda flagitauerunt,
atrociter imperarunt, cladem niſi fieret, prę-
nunciarunt: quia neglectum eſt aliquid, ſe-
ueriſsimè uindicarunt: quia id quod negle-
ctum fuerat, factum eſt, placatos ſe eſſe mon
ſtrarunt. Inter eorum commemoratur uir-
tutes, & miranda facta, quod dicam. [b] Tito
Latino ruſtico Romano patrifamiliâs di- *Titi Latini hiſtoria.*
ctum eſt in ſomnis, in ſenatu nunciaret, ut
ludi Romani inſtaurarentur, quod primo
C eorum die in quodam ſcelerato, qui, popu-
lo ſpectante, ad ſupplicium duci iuſſus eſt,
numinibus uidelicet ex ludis hilaritatem
quærentibus triſte diſplicuiſſet imperium.
Cùm ergo ille, qui ſomnio commonitus
erat, poſtera die iuſſa facere non auſus eſſet,
ſecunda nocte hoc idem rurſus ſeuerius im-
peratum eſt. Amiſit filium, quia non fecit.
Tertia nocte dictum eſt homini, quod ma-
ior ei pœna, ſi non faceret, immineret. Cùm
etiam ſic non auderet, in morbum incidit a-
D crem & horribilem. Tum uerò ex amicorũ
ſententia, ad magiſtratus rem detulit: atq; in
lectica allatus eſt in ſenatum. Expoſito'q; ſo-
mnio, recepta cõtinuò ualetudine, pedibus
ſuis ſanus abſceſsit. Tanto ſtupefactus mi-
raculo ſenatus, quadruplicata pecunia lu-
dos cenſuit inſtaurari. Quis non uideat, qui
ſanũ ſapit, ſubditos homines malignis dæ-
monibus, [c] à quorũ dominatione non libe-
rat niſi gratia Dei per Ieſum Chriſtũ Domi-
num noſtrum, ui compulſos eſſe, exhibere
talibus dijs, quæ recto conſilio poterãt tur-
pia iudicari? In illis certè ludis poetica numi-
nũ crimina frequentant: qui ludi cogẽtibus
numini-

numinibus, iuſſu ſenatus inſtaurabantur. In illis ludis corruptorē pudiciciæ Iouem turpiſsimi hiſtriones cantabant, agebant, placabant: ſi illud fingebatur, ille iraſceretur: ſi autem ſuis criminibus etiam fictis delectabatur, quando colebatur, niſi diabolo ſeruiretur? Ita'ne iſte Romanum conderet, dilataret, cōſeruaret imperium, quouis Romano, cui diſplicebant talia, homine abiectior? Iſte daret felicitatem, qui infeliciter colebatur; & niſi ita coleretur, infelicius iraſcebatur?

L. VIVES.

SEd [a] fingebat hæc Homerus, ait Tullius.] Primo Tuſc. quæſt. Nec Homerum audio, qui Ganymedem à dijs raptum ait propter formam, ut Ioui pocula adminiſtraret: nō iuſta cauſa cur Laomedonti tãta fieret iniuria. Fingebat hæc Homerus, & humana ad deos transferebat: diuina mallem ad nos. Quæ aūt diuina? Vigere, ſapere, inuenire, meminiſſe. Grauiſsima ſententia, qua notatur uel ſuperſtitio, uel impietas eorū, qui Deum menſura noſtræ fragilitatis & noſtrorū affectuum metiuntur, ut talem eum putent, quales nos ſumus, moroſi, difficiles, queruli, ſæui, inuidi, ſuperbi, arrogantes, leues, deniq; flagitioſi & ſcelerati: quãto eſſet ſatius, attollere nos ad æmulationē illius diuinæ uirtutis ac probitatis? [b] Tito Latino.] Hæc hiſtoria eſt freqoens apud ſcriptores. Meminerūt eius Cicero primo De diuin. ex Fabio, Gellio, & Cælio. Liuius libro 2. Valerius Maximus lib. 1. & poſt hos A. Gellius, Macrobius, Lactantius. Contigit M. Minutio, A. Sempronio Coss. anno ab Vrbe cōdita cclij. fuſe ab Auguſtino explicatur. Sunt tamen, qui hunc T. Larinum nominent. Lactantius Tiberium Atinum appellat. [c] A' quorū dominatione.] Alludit ad exclamationem, quæ eſt apud Paulū ad Ro. 7. Infelix homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? gratia Dei per Ieſum Chriſtum.

T. Larinus.

De tribus generibus deorum, de quibus Scæuola pontifex diſputauit. Cap. XXVII.

RELATVM eſt in literis, [a] doctiſsimū pontificem Scæuolam diſputaſſe tria genera tradita deorum: unum à poetis, alterum à philoſophis, tertiū à principibus ciuitatis. [b] Primum genus nugatorium dicit eſſe, ꝙ multa de dijs fingantur indigna: ſecundum, non congruere ciuitatibus, ꝙ habeat aliqua ſuperuacua, aliqua etiam quæ obſit populis noſſe. De ſuperuacuis nō magna cauſa eſt. Solet enim & à uiris peritis dici, Superflua non nocent. Quæ ſunt autem illa, quæ prolata in multitudine nocent? Hæc, inquit, nō eſſe deos Herculē, Æſculapium, Caſtorē, Pollucem. Proditur enim à doctis, ꝙ homines fuerint, & humana conditione defecerint. Quid aliud, q̄ꝙ eorū qui ſint dij non habeant ciuitates uera ſimulachra, ꝙ uerus Deus nec ſexū habeat, nec ætatem, nec definita corporis membra?

Superflua non nocent.

A Hæc pontifex noſſe populos nō uult: nam falſa eſſe non putat. Expedire igitur exiſtimat, falli in religione ciuitates. Quod dicere etiam in libris Rerum diuinarū ipſe Varro non dubitat. Præclara religio quò cōfugiat liberandus infirmus: & cū ueritatē qua liberetur inquirat, credatur ei expedire, quòd fallitur. Poeticū ſanè deorū genus cur Scæuola reſpuat, eiſdem literis non tacetur: quia ſic uidelicet deos deformāt, ut nec bonis hominibus comparentur, cùm [c] alium faciunt furari, alium adulterare. Sic itē aliquid aliter turpiter atq; ineptè dicere ac facere: [d] tres inter ſe
B deas certaſſe de præmio pulchritudinis: uictas duas à Venere Troiā euertiſſe: Iouem ipſum [e] conuerti in bouē aut cygnū, ut cū aliqua coëūbat: [g] deam homini nubere, Saturnum filios deuorare. Nihil deniq; poſſe confingi miraculorū atq; uitiorū, quod nō ibi reperiatur, quæ à deorum natura longè abſunt. O' Scæuola pōtifex maxime, ludos tolle, ſi potes: præcipe populis, ne tales honores dijs immortalibus deferant, ubi crimina deorū libeat mirari, & quę fieri poſſunt, placeat imitari. Si aūt tibi reſpōderit populus:
C Vos nobis importaſtis iſta pontifices, deos ipſos roga, quibus inſtigantib. iſta iuſsiſtis, ne talia ſibi iubeant exhiberi. Quæ ſi mala ſunt, & propterea nullo modo de deorū maieſtate credenda, maior eſt deorū iniuria, de quibus impunè finguntur. Sed nō te audiunt, dæmones ſunt, praua docēt, turpibus gaudent: nō ſolū nō deputāt iniuriam, ſi de illis iſta fingantur, ſed eam proſus iniuriā ferre nō poſſunt, ſi per eorū ſolennia nō agantur. Iam uerò ſi aduerſus eos Iouem interpelles, maximè ob eam cauſam, [h] quia eius plura cri-
D mina ludis ſcenicis actitantur, nōne etiā ſi deū Iouē nuncupatis, à quo regitur totus atq; adminiſtratur hic mūdus, eo illi fit à uobis maxima iniuria, quòd eum cum iſtis colendum putatis, eorumq; regem eſſe perhibetis?

Expedire falli in religione, Varro nō dubitat.

L. VIVES.

DOctiſsimū [a] pontificem Scæuolam.] Mutij Scæuolæ fuerūt multi. Pontifex hic fuit temporibus belli ciuilis Mariani, à Mario iuniore cæſus, ad quem Cicero itaſſe ſe dicit diſcendi gratia, poſteaquā Scæuola augur interierat. [b] Primum genus nugatorium.] Dionyſius Halicarnaſſeus libro Veterum rerum ſecūdo, ſcribit Romanos eieciſſe cōmenta illa poetarum, quibus dij inter ſe pugnantes, diſsidentes, adulterantes, & eiuſmodi finguntur, quæ nō modò de dijs, ſed ne de uiris quidē bonis uti dicerētur digna eſſent Romu-

Romulumq́; aſſuefeciſſe Quirites ſuos, ut & bene ſentirent, & bene loquerentur de dijs. Hæc & alia ibi cõplora, quorum etiam in Euangelica præparatione meminit Cæſarienſis Euſebius. [c] Alium faciunt forari.] Mercurium, qui & Tireſiæ ſubripuit boues, Marti gladium, Vulcano forcipem, Neptuno tridentem, Apolloni arcum & ſagittas, Veneri ceſtum, Ioui ſceptrum.

Mercurius.

[d] Tres inter ſe deas.] Hæc pueris quoq; ſunt nota.

[e] Conuerti in bouem.] Cùm rapuit Europam.

[f] Aut cygnum.] Cùm cõcubuit cum Leda. De his conuerſionibus Iouis Ouidius lib. ſexto Transformationum. [g] Deam homini nubere.] Cererem Iaſio, Harmoniam Cadmo, Callirhoën Chryſaori, Auroram Tithono, Tethyn Peleo, Venerem Anchiſæ, Circē Vlyſſi: eidem Calypſon, & alias quas Heſiodus in Theogonia recenſet. [h] Quia eius plurima crimina.] Adulteria, ſæuitates, impietates, ſtupra.

A

An ad obtinendum dilatandumq́; regnũ profuerit Romanis cultus deorum. Cap. XXVIII.

B

NVLLO igitur modo dij tales, qui talibus placantur, uel potius accuſantur honoribus, ut maius ſit crimen quòd eis falſis oblectantur, q̃ ſi de illis uera dicerentur, Romanũ imperium augere, & cõſeruare potuiſſent. Hoc enim ſi poſſent, Græcis potius donũ tam grande conferrent, qui eos in huiuſmodi rebus diuinis, hoc eſt, ludis ſcenicis honorabilius digniuſque coluerunt, quando & à morſibus poetarum, quibus deos dilacerari uidebant, ſe nõ ſubtraxerunt, dando eis licentiam malè tractãdi homines, quos liberet, & ipſos ſcenicos non turpes iudicauerunt, ſed dignos etiã præclaris honoribus habuerunt. Sicut aũt potuerũt aureã pecuniã habere Romani, quamuis deũ Aurinum nõ colerẽt: ſic & argenteã habere potuerunt, & æream, ſi nec Argentinum, nec eius patrẽ colerent Æſculanum: & ſic omnia quæ retexere piget. Sic ergo & regnum inuito quidem Deo uero nullo modo habere poſſent, dijs uerò iſtis falſis, & multis ignoratis ſiue contẽptis, atq; uno illo incognito, et fide ſyncera ac morib. culto, & melius hic regnũ haberent, quantũcunq; haberẽt, & poſt hoc acciperẽt ſempiternum, ſiue hîc haberẽt, ſiue non haberent.

C

D

De falſitate auſpicij, quo Rom. regni fortitudo & ſtabilitas uiſa eſt indicari. Cap. XXIX.

NAM illud quale eſt quod commemoraui paulo antè, pulcherrimũ auſpicium fuiſſe dixerunt, Martem, & Terminum, & Iuuentatem, nec loui regi deorum loco cedere uoluiſſe? Sic enim, inquiunt, ſignificatum eſt, [a] Martiam gentem, id eſt, Romanam, nemini locum quem teneret daturam: Romanos quoque terminos propter deum Terminum nemini commoturum: iuuentutem etiam Romanam propter deam Iuuentatem nemini eſſe ceſſuram. Videant ergo quomodo habebant iſtum regem deorum ſuorum, & datorem regni ſui, ut ei auſpicia iſta pro aduerſario ponerent, cui nõ cedere pulchrum eſſet: quanquam hæc ſi uera ſunt, non habent omnino quid timeant. Non enim confeſſuri ſunt, quòd dij ceſſerint Chriſto, qui Ioui cedere noluerunt. Saluis quippe imperij finibus, Chriſto cedere potuerunt, & de ſedibus locorum, & maximè de corde credentium. Sed antequã Chriſtus ueniret in carne, antequam iſta denique ſcriberentur, quæ de libris eorum proferimus: ſed tamen poſt ea quàm factum eſt ſub rege Tarquinio illud auſpicium, aliquoties Romanus exercitus fuſus eſt, hoc eſt, uerſus in fugam, falſumq́; oſtendit auſpicium, quòd Iuuentas illa non ceſſerit Ioui: & gens Martia, ſuperantibus atq; irrumpentibus Gallis, in ipſa urbe contrita eſt: & termini imperij, deficientibus multis ad Hannibalem ciuitatibus, in anguſtum fuerãt coarctati. Ita euacuata eſt pulchritudo auſpiciorum, remanſit contra Iouem contumacia non deorum, ſed dæmoniorum. Aliud eſt enim, non ceſſiſſe: aliud, unde ceſſeras rediſſe. Quanquam etiam poſtea in Orientalibus partibus [b] Hadriani uoluntate mutati ſunt termini imperij Romani. Ille namque tres prouincias nobiles Armeniam, Meſopotamiam, Aſſyriam Perſarum conceſsit imperio, ut deus ille Terminus, qui Romanos terminos ſecũdum iſtos tuebatur, & per illud pulcherrimum auſpicium loco non ceſſerat Ioui, plus Hadrianũ regem hominum, quàm regem deorum timuiſſe uideatur. [c] Receptis quoq; alio tempore prouincijs memoratis, noſtra penè memoria retrorſus terminus ceſsit, [d] quando Iulianus, deorum illorum oraculis deditus, immoderato auſu naues iuſsit incendi, quibus alimonia portabatur: qua exercitus deſtitutus, mox etiam ipſo hoſtili uulnere extincto, in tantam eſt redactus inopiam, ut inde nullus euaderet, undique hoſtibus incurſantibus, milite imperatoris morte turbato, niſi placito pacis illic imperij fines cõſtituerentur, ubi hodieq; perſi-

Termini Rom. imperij mutati.

perſiſtunt, nõ quidẽ tanto detrimẽto, quantum cõceſſerat Hadrianus, [c] ſed media tamẽ cõpoſitione defixi. Vano igitur augurio deus Terminus non ceſsit Ioui, qui ceſsit Hadriani uoluntati, ceſsit Iuliani temeritati, [f] & Iouiani neceſsitati. Viderũt hæc intelligentiores grauioreſq; Romani, ſed cõtra cõſuetudinem ciuitatis, quæ dæmoniacis ritib. fuerat obligata, parũ ualebant: quia & ipſi etiã ſi illa uana eſſe ſentiebant, naturæ tamẽ rerũ ſub unius ueri Dei regimine atque imperio cõſtitutæ, religioſum cultũ qui Deo debetur, exhibendũ putabant: ſeruiẽtes, ut ait Apo-

Rom. 1.

ſtolus, creaturę potius q̃ creatori, qui eſt benedictus in ſecula. Huius ueri Dei erat auxiliũ neceſſariũ à quo mitterentur ſancti uiri & ueraciter pij, qui pro uera religione morerentur, ut falſa à uiuentibus tolleretur.

L. VIVES.

MArtiam [a] gentem.] Romanam, quoniam & bellicoſam, & à filio Martis cõditam. Sic plerunq; Martij animi Romanorũ ab autoribus dicuntur. [b] Hadriani uoluntati.] Hic fuit decimuſquartus Ro. princeps adoptatus à Traiano, cui & ſucceſsit. Sed eũm, ut alijs multis, ita & gloriã patri inuideret, Armeniam, Meſopotamiã, & Aſſyriam Perſis reddidit, quas Romano imperio Traianus adiunxerat, reuocautiq; exercitus, ac finem imperij eſſe uoluit Euphratẽ amnẽ. Eutropius lib. 8. cuius ego rei hanc potiſsimũm fuiſſe cauſam ſuſpicor, q̃ anniquis uatum reſponſis ferebatur infauſtum fore ac infelix imperatori po. Ro. qui exercitus armatos trans Euphratẽ amnẽ ultimeq; Cteſiphontem promouiſſet: exitium hoc fuiſſe M. Licinio Craſſo, ipſumq; Traianum proximè in Italiã cum Parthica uictoria non rediſſe. [c] Receptis quoque.] Ex eodẽ Eutropio Aſſyria recuperata eſt per Pios fratres, Meſopotamia auſpicijs Galieni, ductu Odenati: Armenia uerò auſpicijs Diocletiani, ductu Galerij. [d] Quando Iulianus.] Hic initij principatum Mamertino & Neuitta Coſs. anno Vrbis conditæ M.cxvj. Oroſius: Chriſtianæ pietatis inimicus uictus à Parthis ad Cteſiphontem, copias & remp. afflixit morte ſua. [e] Sed media tamen compoſitione.] Ita ut termini illi nõ ui manuq; quæſiti ſint, ſed conditionibus pacis ab hoſtibus accepti. [f] Et Iouiani neceſsitati.] Hic Pannonius homo ab exercitu in ſummo diſcrimine creatus, pacẽ cũ Perſis fecit ignominioſam quidẽ, ſed neceſſariã. Niſibidẽ oppidum & partem ſuperioris Meſopotamiæ Parthis conceſsit, ita termini imperij ſunt mutati.

Hadrianus.

Termini imperij poſiti.

Iulianus.

Iouianus.

Qualia de dijs gentium etiam cultores eorum ſe ſentire fateantur. Cap. XXX.

CICERO [a] augur irridet auguria, [b] & reprehẽdit homines corui & corniculæ uocibus uitæ conſilia moderantes. [c] Sed iſte Academicus qui omnia eſſe cõtendit incerta, indignus eſt qui habeat ullam in his rebus autoritatẽ. Diſputat apud eũ [d] Q. Lucilius Balbus in ſecundo De deorum natura libro, & cùm ipſe ſuperſtitiones

A ex natura rerũ uelut phyſicas & philoſophicas inſerat, indignatur tamen inſtitutioni ſimulachrorũ, & opinionib. fabuloſis ita loquens: Videtis'ne igitur, ut à phyſicis rebus bene atq; utiliter inuentis, ratio ſit tracta ad cõmenticios et factos deos? Quæ res genuit falſas opiniones, erroreſq; turbulentos, & ſuperſtitiones penè aniles. Et formæ enim nobis deorũ, & ætates, & ueſtitus ornatuſq; noti ſunt: genera præterea, coniugia, cognationes, omniaq; traducta ad ſimilitudinem imbecillitatis humanæ: nam & perturbatis animis inducuntur. Accepimus enim deorũ B cupiditates, ægritudines, iracũdias. Nec uerò (ut fabulę ferũt) dij bellis prælijſq; caruerunt. Nec ſolũ, ut apud Homerũ, cùm [e] duos exercitus contrarios alij dij ex alia parte defenderent, ſed etiam ut [f] cum Titanis, aut cũ Gigantibus ſua propria bella geſſerũt. Hæc & dicuntur & creduntur ſtultiſsimè, & plena ſunt uanitatis, [g] ſummæq; leuitatis. Ecce interim quæ confitentur qui defendunt deos gentiũ. Deinde cùm hæc ad ſuperſtitionem pertinere dicat, ad religionẽ uerò quam ipſe ſecundũ Stoicos uidetur docere. Non enim philoſophi ſolũ, inquit, uerumetiã maiores C noſtri ſuperſtitionem à religione ſeparauerunt. [h] Nam qui totos dies precabantur, inquit, & immolabant, ut ſibi ſui liberi ſuperſtites eſsẽt, ſuperſtitioſi ſunt appellati. Quis non intelligat eum conari, [i] dum conſuetudinem ciuitatis timet, religionem laudare maiorũ, eamq; à ſuperſtitione uelle ſeiungere, ſed quomodo id poſsit nõ inuenire? Si enim à maioribus illi ſunt appellati ſuperſtitioſi, qui totos dies precabantur & immolabant, nunquid non & illi qui inſtituerunt, quod iſte reprehendit, deorum ſimulachra diuerſa ætate, & ueſte diſtincta, deorum genera D coniugia, cognationes? Hæc utiq; cùm tanquam ſuperſtitioſa culpantur, implicat iſta culpa maiores talium ſimulachrorum inſtitutores atq; cultores: implicat & ipſum, qui quantolibet eloquio ſe in libertatem nitatur euoluere, neceſſe habebat iſta uenerari: nec quod in hac diſputatione diſertus inſonat, mutire auderet in populi concione. Agamus itaq; Chriſtiani Domino Deo noſtro gratias, [k] non cælo & terræ, ſicut iſte diſputat, ſed ei qui fecit cælũ & terram: qui has ſuperſtitiones quas iſte Balbus uelut balbu-

Simulachrorũ inſtitutio & fabuloſæ opiniones de dijs improbantur Ciceroni.

Deorum bella propria.

Superſtitioſi qui ſint autoribus dicti.

ticns

tiens uix reprehendit, per altiſsimã Chriſti humilitatẽ, per Apoſtolorũ prædicationẽ, per fidẽ Martyrũ pro ueritate morientiũ, & cum ueritate uiuentiũ, non ſolùm in cordibus religioſis, uerumetiã in ædibus ſuperſtitioſis libera ſuorum ſeruitute ſubuertit.

L. VIVES.

Cicero [a] augur.] Fuit ex collegio augurum Cicero, inauguratus à Q. Hortenſio oratore. [b] Et reprehendit homines.] Hac de re diſputat Cicero 2. De diuinatione. [c] Sed iſte academicus.] Mos iſtius ſectæ erat, nihil affirmare, ſed ab alijs poſita & aſſerta conari refellere, atq; conuellere. Quem morem in ſuis Dialogis multũ ſeruauit Cicero, patrociniũq; Academicę philoſophiæ à ſe eſſe ſuſceptũ, profitetur in primo De natura deorum. [d] Q. Lucilius Balbus.] Stoicæ diſciplinæ callentiſsimus. [e] Duos exercitus contrarios.] Græcos tuenẽ Iuno, Pallas, Neptunus: Troianos uerò Apollo, Venus, Mars. [f] Cum Titanis.] Titani filij erãt Terræ & Titanis Saturni fratris, qui ex foedere inter Saturnum & Titanem pacto regnum à Ioue repetebant. Primò res eſt iurgijs & conuitijs acta: deinde uentum eſt ad arma. Bellũ hoc fuit graue, uicti ſunt tamen Titani: grauius multo, quòd qui ſuperfuerant Titanorũ reparatis copijs nouisq; domo ſupplemẽtis accitis, Iouem & reliquos ex eius partibus in Aegyptũ uſq; pepulerunt. Illud prius dictum eſt bellum Titanorum, hoc poſterius Gigantum. [g] Summæq; leuitatis.] Hactenus uerba ſunt Ciceronis. [h] Nam qui totos dies.] Hoc etymon ſuperſtitioſi & religioſi parũ probatur Lactantio libro quarto, qui religioſos uocatos dicit à religando, q; deo aſtricti religatiq; ſint, ſuperſtitioſos uerò qui falſam religionẽ colerent, ſuperſtitẽq; defunctorum memoriam. De religioſo Gellius cap. 9. libro quarto. Verùm Cicero non ſolùm eos dicit ſuperſtitioſos, qui ita precarentur: nam addit id nomen poſtea patuiſſe latius, id eſt, alijs permultis eſſe accommodatum. [i] Dum conſuetudinem.] Ex libris De natura deorum, & de Diuinatione ſatis apparet, Ciceronẽ non auſum pronunciare liberè quid ſentiret de dijs propter morẽ in ciuitate à maioribus traditũ acceptumq;. [k] Non cælo & terræ.] Quos Cicero ex ſententia Stoicorum, tanquam principes deos ponit.

Academicus. *Titanes.* *Religioſus.* *Superſtitioſus.*

De opinionibus Varronis, qui reprobata perſuaſione populari, licet ad noticiam ueri Dei nõ peruenerit, unum tamen Deum colendum eſſe cenſuerit. Cap. XXXI.

QVID ipſe Varro, quem dolemus in rebus diuinis ludos ſcenicos, quã uis non iudicio proprio poſuiſſe, cũ ad deos colẽdos multis locis uelut religioſus hortetẽ, nónne ita confitetẽ nõ ſe illa iudicio ſuo ſequi, quæ ciuitatẽ Romanã inſtituiſſe cõmemorat: ut ſi eam ciuitatem nouã conſtitueret, ex naturæ potius formula deos nominaq; deorũ ſe fuiſſe dedicaturũ, non dubitet confiteri? Sed iam quoniã in uetere populo eſſet accepta, ab antiquis nominũ & cognominum hiſtoriã tenere, ut tradita ſt, debere ſe dicit, & ad eum finẽ illa

A ſcribere ac perſcrutari, ut potius eos magis colere, q̃ deſpicere uulgus uelit. Quib. uerbis homo acutiſsimus ſatis indicat, non ſe aperire omia, quæ nõ ſibi tantùm cõtemptui eſſent, ſed etiã ipſi uulgo deſpicienda uiderentur, niſi tacerentur. Ego iſta cõijcere putari debui, niſi euidenter alio loco ipſe diceret de religionibus loquẽs, multa eſſe uera, quæ non modò uulgo ſcire non ſit utile, ſed etiã tametſi falſa ſint, aliter exiſtimare populum expediat, & ideo Græcos [a] Teletas [b] ac myſteria taciturnitate parietibusq; clauſiſ-
B ſe. Hic certè totũ conſiliũ prodidit uelut ſapientium, per quos ciuitates & populi regerentur. Hac tamẽ fallacia miris modis maligni dæmones delectanẽ: qui & deceptores & deceptos pariter poſsidẽt, à quorũ dominatione nõ liberat niſi gratia Dei per Ieſum Chriſtum Dñm noſtrum. Dicit etiam idem autor acutiſsimus atq; doctiſsimus, q; hi ſoli ei uideanẽ animaduertiſſe, quid eſſet Deus, qui crediderũt eum eſſe animã, motu ac ratione mundũ gubernantẽ: ac per hoc etſi nondum tenebat quod ueritas habet: Deus
C enim uerus nõ anima, ſed animæ quoq; eſt effector & conditor: tamen ſi contra præiudicia conſuetudinis liber eſſe poſſet, unum Deum colendũ fateretur, atq; ſuaderet, motu ac ratione mundũ gubernantẽ: ut ea cum illo de hac re quæſtio remaneret, q; eum diceret eſſe animã, non potius animæ creatorem. [c] Dicit etiã antiquos Romanos plus q̃ annos centũ & ſeptuaginta deos ſine ſimulachro coluiſſe. Quod ſi adhuc, inq̃t, manſiſſet, caſtius dij obſeruarenẽ. Cuius ſententiæ ſuæ teſtem adhibet inter cætera etiã gentem
D Iudæam: nec dubitat eum locũ ita concludere, ut dicat: qui primi ſimulachra deorũ populis poſuerunt, eos ciuitatibus ſuis & metũ dempſiſſe, & errorẽ addidiſſe: prudẽter exiſtimans deos facilè poſſe in ſimulachrorum ſtoliditate contemni. Quod uerò nõ ait, errorẽ Tradiderũt, ſed Addiderunt, iam utiq; fuiſſe etiam ſine ſimulachris intelligi uult errorem. Quapropter cũ ſolos dicit animaduertiſſe, quid eſſet Deus, qui eum crederent animam mundum gubernantem: caſtiusq; exiſtimat ſine ſimulachris obſeruari religionem, quis nõ uideat, quantum propinquauerit ueritati? Si enim aliquid contra uetuſtatem tanti poſſet erroris, profectò & unũ Deum

Deus non anima ſed animæ creator.

Deũ, à quo mundum crederet gubernari, & A ſine ſimulachro colendũ eſſe cenſeret: atq; in tam proximo inuentus facilè fortaſſe de animæ mutabilitate cõmoneretur, ut naturam potius incõmutabilẽ, quę ipſam quoq; animã condidiſſet, Deum uerum eſſe ſentiret. Hæc cùm ita ſint, quæcunq; tales uiri in ſuis literis multorum deorum ludibria poſuerunt, confiteri ea potius occulta Dei uoluntate compulſi ſunt, ꝙ perſuadere conati. Si qua igitur inde à nobis teſtimonia proferuntur, ad eos redarguendos proferunt̃, qui nolunt aduertere de quanta & ꝙ mali- B gna dæmonum poteſtate nos liberet ſingulare ſacrificium tam ſancti ſanguinis fuſi, & donum Spiritus impartiti.

L. VIVES.

Teletæ. TEletas.[a]] Suidas sit, τελετὴν eſſe myſterioſum ſacrificium maximum & ſumptuoſiſsimum: ſic nominatum, quòd in eo multa conſumerentur. Eſt enĩ τελεῖν inſumere, tametſi eſt quoq; perficere: & ideo eſſe quibus hinc potius Teletas eſſe dictas placeat, ceu ſint abſoluta quædã ſacrificia, & quibus nihil deſit. Talia erãt ſacra Solis & Lunę, ut ſcribit Porphyrius, & Bacchi, & quædam expiationes, quæ libris Orphei & Muſæi cõtinebantur, ſicut Plato docet libro De republica ſecundo, quibus ſcelera nõ priuatorum modò, ſed publicè quoq; ciuitatũ, & pro uiuentibus, & pro uita iam functis expurgarentur per ſacrificia ludosq;, & omne genus oblectamentorum, quæ ſacra Teletæ dicerẽtur. C Et ſi Plato eo loci Teletas ad ſolos mortuos ptinere dicit, & inde dictas, nempe à τελευτήσασι. Quæ nos malis, quæ apud inferos ſunt, liberent, αἳ τῶν ἐκεῖ κακῶν ἀπολύουσιν ἡμᾶς. [b] Ac myſteria.] Qualis Cereris. [c] Dicit etiam antiquos Romanos.] Plutarchus in Vita Numæ. Hic autem Romanos prohibuit exiſtimare imaginem Dei, aut hominis ſpeciem, aut animalis habere formam. Nec fuit apud eos neq; picta, neq; ficta Dei prius ſpecies: ſed in prioribus centum & ſeptuaginta annis templa quidem ædificabant, ſacraq; tuguria erigebant, ſimulachrum uerò nullum corporeum dicabant. Perinde atq; nefas eſſet, deterioribus meliora aſſimilare, neq; aliter atq; intelligẽtiis Deus percipi poſſit. Hæc ibi: eadem apud Clementem, ut Euſebius Cæſarienſis refert, & Dionyſium Halicarnaſſeum, qui ait, tẽpla eſſe à Numa diis erecta. Negat tamen ſimulachra in his fuiſſe ulla, quòd deũ nulla ſpecie formáue effingi poſſe crederet. Tarquinius Priſcus uanitate & ſtulti- D cia Græcarum religionũ, Ethruſcarumq; domi imbutus Romanos edocuit ſimulacbra diis ponere: quod Tertullianus ſubſignificat, inquiens: Age iam reb. religio profecerit. Nam & ſi à Numa concepta eſt curioſitas ſuperſtitioſa, nondũ tamen aut ſimulachris aut tẽplis res diuina apud Romanos conſtabat, frugi religio & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cælo, ſed temeraria de ceſpite altaria, & uaſa adhuc Samia, & nidor ex illis, & deus ipſe nuſquam. Nondum enim tunc ingenia Græcorum atque Thuſcorum fingendis ſimulachris urbem inundauerant.

Tarquinius Priſcus primus ſimulachrorum autor Romæ.

Ad quam ſpeciẽ utilitatis principes gentiũ apud ſubiectos ſibi populos falſas religiones uoluerunt permanere. Cap. XXXII.

Auguſt. To. 5.

DICIT etiam de generationibus deorum magis ad poetas, ꝙ ad phyſicos fuiſſe populos inclinatos, & ideo & ſexũ & generationes deorũ maiores ſuos, id eſt ueteres crediſſe Romanos, & eorũ conſtituiſſe coniugia. Quod utiq; non aliam ob cauſam factum uidetur, niſi quia hominum uelut prudentium & ſapientium negocium fuit populum in religionibus fallere, & in eo ipſo non ſolùm colere, ſed imitari etiam dæmones, quibus maxima eſt fallendi cupiditas. Sicut enim dæmones niſi eos quos fallendo deceperint, poſsidere non poſſunt, ſic & homines principes non ſanè iuſti, ſed dæmonum ſimiles, ea quæ uana eſſe nouerant, religionis nomine populis tanquam uera ſuadebant, hoc modo eos ciuili ſocietati uelut arctius alligantes, quo ſimiliter ſubditos poſsiderent. Quis autem infirmus & indoctus euaderet ſimul fallaces, & principes ciuitatis, & dæmones?

Dæmones quos poßident.

Quòd iudicio & poteſtate ueri Dei omniũ regũ atq; regnorũ ordinata ſint tẽpora. Cap. XXXIII.

DEVS igitur ille felicitatis autor & dator, quia ſolus eſt uerus Deus, ipſe dat regna terrena & bonis & malis. C Neque hoc temerè & quaſi fortuitu, quia Deus eſt, non fortuna, ſed pro rerum ordine ac tempore occulto nobis, notiſsimo ſibi: cui tamen ordini temporum non ſubditus ſeruit, ſed cum ipſe tanquam Dominus regit, moderatorq; diſponit: felicitatem uerò non dat niſi bonis. [a] Hanc enim poſſunt habere, & non habere ſeruiẽtes: poſſunt & non habere & habere regnantes. Quæ tamen plena in ea uita erit, ubi iam [b] nemo ſeruiet ulli. Et ideo regna terrena & bonis ab illo dantur, & malis: ne eius cultores adhuc in prouectu animi paruuli, hæc ab eo mune- D ra quaſi magnum aliquid concupiſcant. Et hoc eſt ſacramentum ueteris Teſtamẽti, ubi occultum erat nouum: [c] quod illic promiſſa & dona terrena ſunt intelligentibus, & tunc ſpiritalibus, quamuis nõdum in manifeſtatione prædicantibus, & quæ illis temporalibus rebus ſignificaret̃ æternitas, & in quibus Dei donis eſſet uera felicitas.

Felicitas ſolis bonis euenit.

L. VIVES.

HAnc[a] enim poſſunt habere.] Idem Stoici, qui ſapientem ſuum, etiam ſi ſeruitutem ſeruiat, liberum, dominum & felicem eſſe aiunt: ſtultos uerò, etiam ſi reges ſint, ſeruire, & eſſe miſeros. [b] Nemo

ſeruiet.] In quibuſdã codicibus duo uerſus qui ſequũtur nõ ſunt aſcripti, hi ſcilicet: (Et ideo regna mũdi huius Deus bonis & malis cõmuniter præſtat, ne boni ea tanquam Dei magna munera cõcupiſcant.) Et uerisſimile eſt, eſſe ſuppoſititios. [c] Quod illic promiſſa & dona terrena.] In uetere Lege omnia quæ Deus promittebat ſeruatoribus Legis, erant temporalia & terrena, ſed illa erant æternorum & cæleſtium imagines.

De regno Iudæorũ, quod ab uno & uero Deo inſtitutum atq; ſeruatum eſt, donec in uera religione manſerunt. Cap. XXXIIII.

ITAQVE ut cognoſcerentur etiam illa terrena bona, quibus ſolis inhiant qui meliora cogitare non poſſunt, in ipſius unius Dei eſſe poſita poteſtate, non in multorum falſorum, quos colendos Romani antea crediderunt, populum ſuum in Ægypto[a] de paucisſimis multiplicauit, & eum inde ſignis mirabilibus liberauit. Nec Lucinam mulieres illæ inuocauerunt, quando earum partus ut miris modis multiplicarentur, & gens illa incredibiliter creſceret,[b] ab Ægyptiorum perſequentium & infantes omnes necare uolentium manibus ipſe liberauit, ipſe ſeruauit. (Gen. 46.) Sine dea Rumina ſuxerunt: ſine Cunina in cunis fuerunt: ſine Educa & Potica eſcã potũq; ſumpſerunt: ſine tot dijs puerilibus educati ſunt: ſine dijs coniugalibus coniugati, ſine cultu Priapi coniugibus mixti: ſine inuocatiõe Neptuni mare trãſeuntib. diuiſum patuit, & ſequẽtes eorũ inimicos fluctibus in ſe redeuntibus obruit. Nec conſecrauerunt aliquam deam Manniam, quando de cælo manna ſumpſerunt:

A nec quando ſitientibus aquam percuſſa petra profudit, Nymphas Lymphasq; coluerunt. Sine inſanis ſacris Martis & Bellonæ bella geſſerunt, & ſine uictoria quidem non uicerunt, non eam tamen deam, ſed dei ſui munus habuerunt. Sine Segetia ſegetes, ſine Bonona boues, mella ſine Mellona, poma ſine Pomona. Et prorſus omnia, pro quibus tantæ falſorum deorum turbæ Romani ſupplicandum putauerunt, ab uno uero Deo multo felicius acceperunt. Et ſi non in

B eum peccaſſent impia curioſitate, tanquam magicis artibus ſeducti ad alienos deos & idola defluendo, & poſtremò Chriſtum occidendo, in eodem regno, & ſi non ſpacioſiore, tamen feliciore manſiſſent. Et nunc quod per omnes ferè terras gentesq; diſperſi ſunt, illius unius ueri Dei prouidẽtia eſt: ut quod deorum falſorum uſquequaq; ſimulachra, aræ, luci, templa euertunt, & ſacrificia prohibentur, de codicibus eorũ probeť, quemadmodum hoc fuerit tanto antè prophetatum: ne fortè, cùm legeretur in noſtris, à nobis putaretur eſſe confictum. Iam quod ſe-

(Iudæi per omnes terras diſperſi.)

C quitur in Volumine ſequenti, uidendũ eſt: & hic dandus huius prolixitatis modus.

L. VIVES.

DE[a] paucisſimis.] Filij Iſrael qui Aegyptũ ingreſſi ſunt cum eo ſeptuaginta, Gen. 46. [b] Ab Aegyptiorum.] Alibi ſic, ab Ægyptijs perſequẽtibus, & infantes omẽs necare uolentibus, ipſe ſeruauit. Sed cenſus eſt idem: idcirco alia permulta, in quibus ſententia non uariatur, ſuperſedeo annotare.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM QVINTVM.

1 Cauſam Romani imperij, omniumq́ue regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarũ poſitione conſiſtere.

2 De geminorũ ſimili diſſimiliq́ue ualetudine.

3 De argumento, quod ex rota figuli Nigidius mathematicus aſſumpſit in quæſtione geminorum.

4 De Eſau & Iacob geminis, multùm inter ſe morum & actionum qualitate diſparibus.

5 Quibus modis conuincantur Mathematici uanam ſcientiam profiteri.

6 De geminis diſparis ſexus.

7 De electione diei quo uxor ducitur, quóue in agro aliquid plantatur, aut ſeritur.

8 De his qui non aſtrorum poſitionem, ſed connexionem cauſarum ex Dei uoluntate pendentem Fati nomine appellant.

9 De præſcientia Dei, & libera hominis uoluntate, contra Ciceronis definitionem.

10 An uoluntatibus hominũ aliqua dominetur neceſſitas.

11 De uniuerſali prouidẽtia Dei, cuius legibus omnia continentur.

12 Quibus moribus antiqui Romani meruerũt, ut Deus uerus, quamuis eum non colerent, eorum augeret imperium.

13 De amore laudis, qui cùm ſit uitium, ob hoc uirtus putatur, quia per ipſum uitia maiora cohibentur.

14 De reſecando amore laudis humanæ: quòniam iuſtorum gloria omnis in Deo ſit.

15 De mercede temporali, quã Deus reddidit bonis moribus Romanorum.

16 De mercede ſanctorum ciuium ciuitatis æternæ, quibus utilia ſunt Romanarum exempla uirtutum.

17 Quo fructu Romani bella geſſerint, & quantum his quos uicêre, contulerint.

18 Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cùm tanta Romani geſſerint pro humana gloria & ciuitate terrena.

19 Quomodo inter ſe differant cupiditas gloriæ, & cupiditas dominationis

20 Tam turpiter ſeruire uirtutes humanæ gloriæ, quàm corporis uoluptati.

21 Romanum regnum à Deo uero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidentia reguntur uniuerſa.

22 Tempora exitusq́ue bellorum ex Dei pendére iudicio.

23 De bello in quo Rhadagaiſus rex Gothorũ dæmonum cultor, uno die cum ingentibus copijs ſuis uictus eſt.

24 Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quã uera felicitas.

25 De proſperitatibus quas Conſtantino imperatori Chriſtiano Deus contulit.

26 De fide & pietate Theodoſij Auguſti.

27 Contra inuidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerunt contra æditos iam libros.

Cauſam Romani imperij, omniumq́; regnorum, nec fortuitam eſſe, nec in ſtellarum poſitione conſiſtere. Cap. 1.

QVONIAM cōſtat omniū rerū exoptandarū plenitudinē eſſe felicitatē, quæ non eſt dea, ſed donū Dei, & ideo nullū deū colendū eſſe ab hominibus, niſi qui poteſt eos facere felices: unde ſi illa dea eſſet, ſola colenda meritò diceret̃. Iam cōſequenter uideamus, qua cauſa Deus, qui poteſt & illa bona dare, quę habere poſſunt etiã nō boni, ac per hoc etiã nō felices, Romanū imperiū tam magnū tamq́; diuturnū eſſe uoluerit. Quia eñ hoc deorū falſorū illa quã colebant multitudo non fecit, & multa iam diximus, & ubi uiſum fuerit opportunū eſſe, dicemus. Cauſa ergo magnitudinis imperij Romani, [a] nec fortuita eſt, nec fatalis, ſecundū eorum ſententiã ſiue opinionē, qui ea dicūt eſſe fortuita, quæ uel nullas cauſas habent, uel nō ex aliquo rationabili ordine uenientes: & ea fatalia, quæ præter Dei & hominū uoluntatem cuiuſdam ordinis neceſsitate cōtingunt. Prorſus diuina prouidentia regna conſtituuntur humana. Quæ ſi propterea quiſquã fato tribuit, [b] quia ipſam Dei uoluntatē uel poteſtatē fati nomine appellat, ſententiam teneat, linguã corrigat. Cur enim nō hoc primùm dicit, quod poſtea dicturus eſt, cùm ab illo quiſquam quæſierit, quid dixerit fatum? Nam id homines quando audiunt, uſitata loquendi conſuetudine, nō intelligunt [c] niſi uim poſitionis ſiderum, qualis eſt quando quis naſcit̃, ſiue concipit̃: [d] quod aliqui alienant à Dei uolūtate: aliqui ex illa etiã hoc pendére cōfirmãt. Sed illi qui ſine Dei uoluntate decernere opinãtur ſidera, quid agamus, uel quid bonorum habeamus, malorúmue patiamur, ab auribus omniū repellendi ſunt: nō ſolùm eorum qui ueram religionem tenēt, ſed qui deorum qualiumcunq́;, licet falſorū, uolūt eſſe cultores. Hęc enim opinio quid aliud agit, niſi ut nullus omnino colatur, aut rogetur Deus? Contra quos modò nobis diſputatio non eſt inſtituta, ſed cōtra eos qui pro defenſione eorum, quos deos putãt, Chriſtianæ religioni aduerſant̃. Illi uerò qui poſitionē ſtellarum quodãmodo decernentiū qualis quiſq́; ſit, & quid ei proueniat boni, quid'ue mali accidat, ex Dei uoluntate ſuſpendūt, ſi eaſdē ſtellas putant habere hanc poteſtatē traditã ſibi à ſumma illius poteſtate, ut uolentes iſta decernãt, magnã cælo faciūt iniuriã: in cuius B uelut clariſsimo ſenatu, ac ſplēdidiſsima curia opinãtur ſcelera facienda decerni: qualia ſi aliqua terrena ciuitas decreuiſſet, genere humano decernēte fuerat euertenda. Quale deinde iudiciū de hominū factis Deo relinquitur, quibus cæleſtis neceſsitas adhibet̃, cū Dominus ille ſit & ſiderū & hominum? Aut ſi non dicūt ſtellas, accepta quidē poteſtate à ſummo Deo arbitrio ſuo iſta decernere: ſed in talibus neceſsitatibus ingerēdis illius omnino iuſſa cōpleri: ita'ne de ipſo Deo C ſentiendū eſt, quod indigniſsimū uiſum eſt de ſtellarum uoluntate ſentire? [e] Quod ſi dicuntur ſtellæ ſignificare potius iſta, q̃ facere: ut quaſi locutio quędã ſit illa poſitio, prędicens futura, nō agens: nō enim mediocriter doctorum hominū fuit iſta ſententia: nō quidem ita ſolent loqui Mathematici, ut uerbi gratia dicant, [f] Mars ita poſitus homicidam ſignificat: ſed homicidam facit. [g] Veruntamen ut concedamus non eos ut debent loqui, & à philoſophis accipere oportere D ſermonis regulam, ad ea prænuncianda, quæ in ſiderum poſitione ſe reperire putant, quî fit, quòd nihil unquam dicere potuerunt, cur in uita geminorum, in actionibus, in euentis, in profeſsionibus, artibus, honoribus, cæteriſq́; rebus ad humanã uitam pertinentibus, atq́; in ipſa morte ſit plerunq́; tanta diuerſitas, ut ſimiliores eis ſint, quantum ad hæc attinet, multi extranei, quã ipſi inter ſe gemini, per exiguum temporis interuallum in naſcendo ſeparati, in conceptu autem per unum concubitū uno etiam momento ſeminati?

Fortuita & fatalia quid ſint.

Fati nomine quid uulgo intelligatur.

Neceßitas cæleſtis iuxta Aſtrologos.

Mathematicorum error & ignorantia in geminis

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN QVINTVM librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

A

NEc[a] fortuita eſt, nec fatalis.] Quoniam de fato multa diſſerit hoc loco Auguſtinus, repetam paulò altius opiniones aliquot ueterum ea de re, quo melius oĩa faciliusq; intelligantur. Plato unum poſuit deum principem parentemq; cæterorum, cuius nutu legibusq; dij omnes ac ipſe mundus tenerentur: miniſtrosq; eſſe reliquos deos uirtutesq; cæleſtes illius conditoris huius uniuerſitatis: & ab ipſis mundum certis munijs atq; officijs adminiſtrari: maximi Dei iuſſa legesq; eſſe ineuitabiles, Neceſsitatem appellari. *Fatum quid.* Nulla ui, nulla ratione, aut arte effici poſſe, quo minus illa, ut conſtituta ſunt, perficiantur: unde eſt illud ab ipſo uſurpatum, Neceſsitati ne deos quidem reſiſtere: quæ uerò ab aſtris geruntur, talia interdum eſſe, ut euitari ſapientia, induſtria, labore queant, in quo ſita eſt fortuna: quæ uerò certis cauſis progrederentur, ac permanerent fixa, id dici fatum, quod tamen neceſsitatē non afferat electionis. Eſt enĩ multũ in noſtra manu ſitũ, quid optemus, quid inceptemus: ſed ubi incepimus, reliqua ſunt fati: ut integrũ fuit Laio, quemadmodũ Euripides dicit, gignere filium. At ubi genuit, patienda illi fuerunt, quæ erant ab Apolline prædicta. Hæc inuolucris, ut alia pleraq;, ſignificat Plato in poſtremo De rep. *Parcæ.* Tres enĩ Parcas Neceſsitatis filias in cęlis ponit. Lacheſis pręconiũ hoc eſſe ad animas in uitam uenturas ſcribit, ut hō ſit dæmon eas ſorti turus, ſed contra illas potius dęmonē electuras. Eligentis uerò fore culpā omnē, ſi quid acciderit, deum prorſus inculpatũ futurũ, ita ſparſiſſe Lacheſim ſortes. *Epicurus.* Epicurus hęc omnia ridet, omniaq; caſu fortuito ſine ullis cauſis cōtingere arbitrat: aut ſi ſunt ullæ cauſæ, nō eſſe pręter declinationem atomi. *Fortuna.* Fortunam Platonici ſtatuũt in cauſis tum ambiguis, & quæ aliter contingere poſſunt, tum etiā obſcuris incertisq;, de quibus reddi nequit ratio, cur ſic potius actum eſt quicquam, quàm ſecus: ita non habet nullas fortuna cauſas, ſed uel mutatu faciles, uel ignotas. Ariſtoteles explicatius ſecūdo lib. De naturali auditione, & cæteri Peripatetici, inter quos Alexāder Aphrodiſienſis: *Fortuita quæ, iuxta Alex. Aphrod.* Fortuita ſunt, inquit, quorũ finis non eſt ab agente actioni præſtitutus: ut ſi qs fodiēs quo pingueſcat humus, reperit theſaurum, fortuna eſt: quòd non hoc ille agebat, ut aurum inueniret: ſi etiam terra uberior redditur, cum fortuitò conſequitur, & quod non eſt fortuitum. Itaque in non fortuitis exitus eſt, quem agens intenderat, in fortuitis præter ſpem ac opinionem. Vulgus Fortunam uocat cæcam, temerariā, ſine cauſa ulla, incertam, inſanā, brutam, ut inquit Pacuuius: & fatum cum neceſsitate cōiunctum ſtatuunt, ac tale, ut nō modò in cæteros deos, ſed ipſum quoq; principem omniũ & fatalium legum conditorem Iouem, ius ac poteſtatē habeat. Quod indicat uerſiculus ille, Quod fore paratum eſt, id ſummum exuperat Iouem. Poetæ id confirmant. Nam apud eorum principem Homerum lamentatur Iupiter, quòd charum ſibi filium Sarpedona, quem fata cogerent mori, eripere à morte non poſſet: & Neptunus, quòd reditum Vlyſsis in patriam impedire non poſſet, ut Cyclopem filiũ ulciſceretur: quoniam fatis decretum erat illum in Ithacam rediturum: & apud Ouidium idem Iupiter:

— Tu ſola inſuperabile fatum
Nata mouere putas. — Et pòſt:
Quæ neq; concurſum cęli, nec fulminis iram,

Nec metuunt ullas tuta atq; æterna ruinas.

Fuêre qui nihil fortuitũ uellent, ſed omnia certa, fixa, immutabilia: ut Democritus, Empledocles, Heraclit⁹: & hos pleriq; de multitudine ſunt ſecuti, ſicut Epicurũ plurimi. Vtramq; opinionē Lucanus explicuit lib. 2.

Siue parens rerum primum informia regna,
Materiamq; rudem flamma cedente recepit,
Finxit in æternum cauſas, qua cuncta coercet,
Se quoq; lege tenens, & ſecula iuſſa ferentem,
Fatorum immoto diuiſit limite mundum.
Siue nihil poſitum eſt, ſed ſors incerta uagatur,
Fertq; refertq; uices, & habent mortalia caſum.

Fortuna ſæpe pro fato ipſo ſorteq; rerum utitur: quæ cùm ex animi ſententia pcedit, nominatur felicitas: cũ ſecus, infelicitas. Hæc nunc, alia ſuis locis. [b] Quia ipſam Dei uoluntatem.] De hoc poſt paulum. [c] Niſi uim poſitiōis ſiderũ.] Ibi eſſe fata, Plato, Stoici, & cęteri propè philoſophi exiſtimarunt, Chaldæos ac Aegyptios ſecuti, quibus oĩs mathematicorũ manus ſuffragata eſt. B [d] Quod aliqui alienant.] Alij dicunt diuerſam eſſe ſiderum conſtitutionem à uoluntate Dei, ut qui uolunt omnia regi ab aſtris, Deum nō proſpicere rebus noſtris. Et qui etiam ſi curent dij humana, tamen aſtra ſuum quoq; exercere in nos regnum, ut Manilius, & Firmicus, & poetæ ſæpe. *Aſtrorũ regnũ.* Alij dicũt hos curſus aſtrorum ſubditos eſſe deo præpotēti, & principi naturæ, ut Plato, & Stoici, nihilq; eſſe aliud eorum efficientiam, quàm leges dei. [e] Quòd ſi dicuntur ſtellæ ſignificare potius.] Origenes in Cōmentarijs ſuper Geneſim illo loco, Sint luminaria cæli in ſigna: ſignificare dicit ſidera, non cauſas eſſe. *Gen. 1.* Sunt enim, inquit, ut liber apertus quidā liber, omnia futura in ſe ſcripta cōtinens. Quod uel ex eo argui poteſt, quòd ſidera plerunq; ſignificant, quæ prætierũt: at qui horum cauſæ nequirent eſſe. C Cęterũ liber hic legi ab humanis ingenijs nulla ui poteſt. Origenē Plotinus eſt ſecutus, q aſtra negat facere, ſed ſignificare. *Plotinus.* Seneca de aſtris loquēs: *Seneca.* Effectus rerum omnium aut mouent, aut notant: ſed ſiue quod euenit faciunt, quid immutabilis rei noticia proficiet? ſiue ſignificant, quid refert prouidere, quod euitare nō poſsis. Sic ille. [f] Mars ita poſitus.] Mars ſidus eſt ardens, uiolentũ, cruentũ. *Mars ſidus.* Firmicus libro tertio, Martem in ſeptimo ab horoſcopo loco partiliter conſtitutũ, id eſt, in occaſu, maxima mala & immēſa pericula ſcribit decernere, facere ſcilicet homines homicidas, ſceleratos, facinoroſos. [g] Veruntamen ut concedamus.] Alludit ad id quod in libello De fato dicit de Chryſippo Cicero, qui uolebat mathematicos docere, quemadmodum in arte ſua eſſent locuturi.

D

De geminorũ ſimili diſſimiliq; ualetudine. Ca. II.

CICERO[a] dicit, Hippocratem, nobiliſsimum medicum, ſcriptum reliquiſſe, quoſdam fratres cùm ſimul ægrotare cœpiſſent, & eorum morbus eodem tempore ingraueſceret, eodem leuaretur, geminos ſuſpicatum.[b] Quos Poſsidonius Stoicus multùm aſtrologiæ deditus, eadem conſtitutione aſtrorum natos,[c] eademq; conceptos ſolebat aſſerere. Ita quod medicus pertinere credebat ad ſimillimam temperiem ualetudinis: hoc philoſophus aſtrologus ad uim conſtitutionemq; ſiderũ, quæ fuerat quo tēpore concepti natiq; ſunt.

In hac cauſa multo eſt acceptabilior, & de A proximo credibilior coniectura medicinalis: quoniam parentes ut erant corpore affecti, dum concumberent, ita primordia conceptorum affici potuerunt, ut conſecutis ex materno corpore prioribus incremētis patris ualetudinis naſcerentur: deinde in una domo eiſdem alimentis nutriti, ubi aerem, loci poſitionem, & uim aquarū, plurimum ualere ad corpus, uel bene uel malè accipiendum, Medicina teſtatur: eiſdem etiam exercitationibus aſſuefacti tam ſimilia corpora gererent, ut etiam ad ægrotandū uno tempore eiſdemq́ causis ſimiliter mouerent. Con- B ſtitutionem uerò cæli ac ſiderum, quæ fuit quando concepti ſiue nati ſunt, uelle trahere ad iſtam ægrotandi parilitatem, cùm tam multa diuerſiſsimi generis diuerſiſsimorum affectuum, & euentuum eodem tempore in unius regionis terra eidem cælo ſubdita, potuerunt concipi & naſci, neſcio cuius ſit inſolentiæ. [d] Nos autem nouimus, geminos non ſolùm actus & peregrinationes habere diuerſas, uerumetiam diſpares ægritudines perpeti. De qua re facillimam, quantum mihi uidetur, rationem redderet Hippocrates, [e] diuerſis alimentis & exercitationibus, C quæ non de corporis temperatione, ſed de animi uoluntate ueniunt, diſsimiles eis accidere potuiſſe ualetudines. Porrò autē Poſſidonius, uel quilibet fatalium ſiderum aſſertor, mirum ſi poteſt hîc inuenire quid dicat, ſi nolit imperitorū mentibus in eis quas neſciunt, rebus illudere. Quod enim conantur efficere de interuallo exigui temporis, quod inter ſe gemini dum naſcerentur, habuerunt propter cæli particulam, ubi ponitur horæ notatio, [f] quam horoſcopū uocant: aut non D tantum ualet, quanta inuenitur in geminorum uoluntatibus, actibus, moribus, caſibusq́ diuerſitas: aut plus etiam ualet, quàm eſt geminorum uel humilitas generis eadem, uel nobilitas: cuius maximam diuerſitatem non niſi in hora qua quiſque naſcitur, ponunt. Ac per hoc ſi tam celeriter alter poſt alterum naſcitur, ut eadem pars horoſcopi maneat: cuncta paria quæro, [g] quæ in nullis poſſunt geminis inueniri. Si autem ſequentis tarditas horoſcopum mutat: [h] parentes diuerſos quæro, quos gemini habere non poſſunt.

L. VIVES.

Cicero [a] dicit Hippocratem.] Vbi hoc dicat Cicero, nō memini me legiſſe, & tamē ſuſpicor fuiſſe in libello De fato: quem qui attentius inſpexerit, inueniet mutilum lacerumq́, & plenum mendarū ad ætatem noſtram perueniſſe. [b] Quos Poſsidonius Stoicus.] Rhodius fuit, ibiq́ docuit: Romā quoq́ uenit, diſcipulus & ſucceſſor Panætij. Cicero. [c] Eademq́ cōceptos.] Non enim minoris refert, qua ſit quis conceptus hora, quā qua natus. [d] Nos aūt nouimus, geminos.] Quales etiam fuerūt Procles & Cyreſteus, Lacedæmoniorū reges. Cicero ſecondo De diuinatione. [e] Diuerſis alimentis & exercitationibus.] Hanc eſſe dicit Ptolemæus primo τῶν ἀποτελεσμάτων, unā ex cauſis cur iudicare nequeat de partu aſtrologus. [f] Quam horoſcopū.] Eſt ὡροσκόπος horæ inſpectio: eſtq́ ea pars ſigniferi, quæ ſupra noſtrum hemiſphærium aſcendit, cùm quid contingit. Vertitur enim perpetuò zodiacus ille circulus, ſemperq́ aliqua eius portio nobis oritur, contraria òccidit: aliæ alias cæli plagas regionesq́ obtinent. [g] Quæ in nullis poſſunt ge.] Quintilianus in Geminis languētibus: Nihil in reb. humanis uoluit eſſe natura tam ſimile, quod nō aliqua proprietate ſecerneret. Quid refert, an ex eiſdē prima illa duorū corporum animorumq́ cōpago ſeminibus oriatur? ſibi quiſq́ firmatur, ſibi quiſq́ componit, & duo pluresue fratres naſcuntur fato ſingulorum. [h] Parentes diuerſos.] Cur non ſint riui idem, cùm ſit fons idem?

Poſsidonius. Horoſcopus.

De argumento quod ex rota figuli Nigidius mathematicus aſſumpſit, in quæſtione geminorum. Cap. III.

FRVSTRA [a] itaq́ affertur nobile illud commentū de figuli rota, [a] quod reſpondiſſe ferunt Nigidium hac quæſtione turbatum, [b] unde & Figulus appellatus eſt. Dum enim rotam figuli ui quanta potuit intorſiſſet, currente illa bis numero, de atramento tanquā uno eius loco ſumma celeritate percuſsit: deinde inuenta ſunt ſigna, quæ fixerat deſiſtente motu, nō paruo inter uallo in rotæ illius extremitate diſtātia. [c] Sic, inquit, in tanta cæli rapacitate, etiam ſi alter poſt alterū tanta celeritate naſcat̃, quanta rotam bis ipſe percuſsi, in cœli ſpacio plurimū eſt. Hinc ſunt, inquit, quæcunq́ diſsimillima perhibentur in moribus, caſibusq́ geminorum. [d] Hoc figmentum fragilius eſt, q̃ uaſa quæ illa rotatione fingunt̃. Nam ſi tā multū in cœlo intereſt, quod conſtellationibus cōprehendi nō pōteſt, ut alteri geminorū hæreditas obueniat, alteri nō obueniat: cur audent cæteris, qui gemini nō ſunt, cùm inſpexerint eorum conſtellationes, talia pronunciare, quæ ad illud ſecretū pertinent, quod nemo poteſt comprehendere, & momentis annotare naſcentiū? Si autem propterea talia dicunt in aliorum genituris: quia hæc ad productiora ſpatia temporū pertinent: mo-

menta

menta uerò illa partium minutarum, quæ inter ſe gemini poſſunt habere naſcẽtes, rebus minimis tribuuntur, de qualibus Mathematici non ſolent cõſuli. Quis enim conſulat quando ſedeat, quando deambulet, quando, uel quid prandeat? Nunquid iſta dicimus, quando in moribus, operibus, caſibusq; geminorum plurima, plurimumq; diuerſa monſtramus?

L. VIVES.

Nigidius Figulus.

QVod[a] reſpondiſſe ferũt Nigidium.] P. Nigidius Figulus honeſtiſſ. familia natus, ad præturã uſq; peruenit, ſummo uir ingenio: cùm aliarum diſciplinarum callentiſsimus fuit, ita ut cũ M. Varrone, cuius propemodum æqualis erat, conferretur, tum uerò maximè matheſeos. In philoſophia Pythagoricos æmulabatur. Meminit eius plerũq; Cicero. Suetonius in Auguſto narrat, Nigidium comperta hora genituræ Octauij prænũciaſſe dominum terrarum orbi genitũ. Lucanus libro primo:

At Figulus cui cura deos ſecretaq; cæli
Noſſe fuit, quem non ſtellarum Aegyptia Memphis
Aequaret uiſu, numeriſq; mouentibus aſtra.

[b] Vnde & Figulus appellatus eſt.] Hic fuit Figulus gente Nigidiorum: nam fuerunt & alij Figuli honoratiore gente, nempe Martia, quorum unus fuit Cos. cũ L. Iulio Cæſare, duobus annis ante Ciceronem conſulem. Fuit & alius Cos. cum Naſica, ſed abrogatus magiſtratu, quia creatus aduerſis auſpicijs. [c] Sic, inquit, in tãta cæli rapacitate.] Quintilianus in Geminis languentibus: Quãtum putas interfuiſſe temporis, dum primum uteri pondus egeritur: dum parumper exonerata uitalia altero rurſus homine laxant? Breue fortaſſis exiguumq; uideatur mortalibus oculis: ſed ſi mẽte perſpicere uelis orbis huius uaſtitatem, ſcies multum eſſe, quod inter duas tranſcurrit animas. [d] Hoc figmentum fragilius eſt.] Hoc unicũ Nigidij reſponſum, quod Mathematicis omnibus ſubtiliſsimum eſt uiſum, omnia genethliacorum ſcita, placita, promiſſa euertit. Si enim tam breui temporis momẽto mutant omnia, ut non diuerſa modò, ſed aduerſa quoq; fiant: quis unquam de nato puero poterit aliquid prędicere, cũ momentũ illud, uel quo cõceptus, uel quo natus eſt, nemini poſſit eſſe certum. Itaq; etiam ſi detur, multũ in nos uirtũ poteſtatiſq; habere ſidera, tamen illud quicquid eſſet, hominibus incõprehenſibile eſſet: cùm momenta, in quibus aſtrorũ poſitus neceſſe eſt collocare, certo deprehendi nõ poſsint, & ſiderũ incitatiſsimus curſus tarditatem noſtræ cõſiderationis anteuertat. Hoc argumentum cùm contra ſe ſuamq; artem Iulius Firmicus propoſuiſſet, homo nugatoriæ loquacitatis, pollicitus ſe ſoluturum, poſtquam ſatis in locis ſe cõmunibus iactaſſet, ſolo ſilentio diſſoluiſſe ſibi uiſus eſt: arbitratus ſuffuſum ob oculos mentemq; lectoris tornata ſua dictione puluerẽ, inductamq; aduerſatij argumẽti obliuionem. Sed nec ipſe, nec quiſquam Chaldæorũ ab eo ſeſe explicabit. Irretit ſe diuus Thomas ſimilibus minutijs, & tẽporis, & loci. Opuſculo nãq; quod De fato inſcripſit, propterea eſſe geminis uaria ingenia dicit, quòd in locis maternis non eodẽ momento totũ ſemen recipitur. Tum enim centrum cordiũ amborũ geminorũ, cùm non ſit idem, ſed uaria uarijſq; in locis eſſe quoq; orizontes uarios neceſſum eſt. Primũ quantula eſt illa mora partũ ſeminiſue quantulũ illud interſtitium cordium? ut ea res totã naturã hominum mutet. Ergo nõ ſatis erit ad mathematicũ attuliſſe, natũ eſſe aliquẽ Valentiæ, uel Lutetiæ: ſed in quo uico, in quo cubiculo, in qua cubiculi parte. Verùm hiſce de reb. alio in Opere diſputabo fuſius: docebóq; homines nihil ſpei, nihil fidei uanis iſtis & ſuperſtitioſis adhibere rebus, ſed totos ab uno Deo ſeruatoreq; noſtro Chriſto Ieſu pendẽre: in illo ſolo ſita eſſe fata omniũ, ab illo ſolo petenda.

Siderum incitatiſs. curſus tarditatem noſtræ cogitationis præuertit.

Iulius Firmicus.

De Eſau & Iacob geminis, multùm inter ſe morũ & actionũ qualitate diſparibus. Cap. IIII.

NATI[a] ſunt duo gemini antiqua patrum memoria, ut de inſignib. loquar, ſic alter poſt alterum, ut poſterior plantam prioris teneret. Tanta in eorum uita fuerunt moribuſq; diuerſa, tãta in actibus diſparilitas, tanta in parentũ amore diſsimilitudo, ut etiam inimicos eos inter ſe faceret ipſa diſtantia. Nunquid hoc dicitur, quia uno ambulante, alius ſedebat: & alio dormiẽte, alius uigilabat: alio loquẽte, alius tacebat: quæ pertinẽt ad illas minutias, quæ non poſſunt ab eis comprehendi, qui conſtitutionem ſiderũ, qua quiſq; naſcitur, ſcribunt, unde Mathematici conſulant? [b] Vnus duxit mercenariam ſeruitutem, alius nõ ſeruiuit: unus à matre diligebatur, alius non diligebatur: unus honorẽ, qui magnus apud eos habebat, amiſit, alter adeptus eſt. Quid de uxoribus, quid de filijs, quid de rebus, quanta diuerſitas?

Gen. 25.

L. VIVES.

NAti[a] ſunt duo.] Eſau & Iacob ex Iſaac & Rebecca, Gen. 25. [b] Vnus duxit.] Iacob Laban ſocero ſeruiuit propter Rachel. Erat & Rebeccæ matri chariſsimus, præripuitq; fratri Eſau benedictionem, qua nihil erat uel honorificentius eo tempore, uel utilius.

Quibus modis conuincant Mathematici uanam ſcientiam profiteri. Cap. V.

SI ergo hæc ad illas pertinent minutias temporum, quæ inter ſe habent gemini, & conſtellationibus non aſcribuntur, quare aliorum conſtellationibus inſpectis, iſta dicuntur? Si autem ideo dicuntur, quia non ad minuta incomprehenſibilia, ſed ad temporum ſpacia pertinent, quæ obſeruari notariq; poſſunt: quid hic agit rota illa luti figuli, niſi ut homines luteum cor habentes in gyrum mittantur, ne Mathematicorum uaniloquia conuincant? Quid deniq; idem ipſi, quorũ morbũ, quòd eodẽ tempore grauior leuiorq; apparebat amborũ, medicinaliter inſpiciẽs Hippocrates, geminos ſuſpicatus eſt? Nonne ſatis iſtos redarguũt,

Hippocrates duos ægrotantes geminos agnouit.

qui uolunt ſideribus dare, quod de corporũ ſimili temperatione ueniebat? Cur enim ſimiliter eodemq́ue tempore nõ alter prior, alter poſterior ægrotabant, ſicut nati fuerant: quia utiq́ue ſimul naſci ambo nõ poterãt? aut ſi nihil momenti attulit, ut diuerſis temporibus ægrotarẽt, q diuerſis temporibus nati ſunt: quare tempus in naſcẽdo diuerſum ad aliarũ rerũ diuerſitates ualere contendunt? Cur potuerũt diuerſis temporibus peregrinari, diuerſis temporibus ducere uxores, diuerſis temporibus filios procreare: & multa alia, propterea quia diuerſis tẽporibus nati ſunt, & nõ potuerũt eadẽ cauſa diuerſis etiã tẽporibus ægrotare? Si enim diſpar naſcendi mora mutauit horoſcopũ, & diſparilitatẽ intulit cæteris rebus, cur illud in ægritudinibus mãſit, quod habebat in tẽporis ęqualitate cõceptus? aut ſi fata ualetudinis in cõceptu ſunt, aliarũ uerò rerum in ortu eſſe dicuntur, nõ deberẽt inſpectis nataliũ conſtellationibus de ualetudine aliquid dicere, quñ eis inſpiciẽda cõceptionalis hora nõ datur. Si aũt ideo prænunciãt ægritudines, nõ inſpecto cõceptionis horoſcopo: quia indicãt eas momenta naſcentiũ, quomodo dicerent cuilibet eorũ geminorũ ex natiuitatis hora, quando ægrotaturus eſſet, cùm & alter qui nõ habebat eandem horã natiuitatis, neceſſe haberet pariter ægrotare? Deinde quęro, ſi tanta diſtantia eſt tẽporis in natiuitate geminorũ, ut per hanc oporteat eis cõſtellationes fieri diuerſas, ꝓpter diuerſum horoſcopum: [a] & ob hoc diuerſos oẽs cardines, ubi tanta uis ponit̃, ut hinc etiã diuerſa ſint fata: unde hoc accidere potuit, cùm eorũ conceptus diuerſum tẽpus habere nõ poſsit? Aut ſi duorũ uno momento tẽporis conceptorũ potuerunt eſſe ad naſcendum fata diſparia, cur nõ & duorũ uno momẽto temporis natorũ poſsint eſſe ad uiuendũ atq́ue moriendũ fata diſparia? Nam ſi unum momentũ, quo ambo concepti ſunt, non impediuit, ut alter prior, alter poſterior naſcerẽt̃: cur uno momẽto ſi duo naſcunt̃, impediat aliquid, ut alter prior, alter poſterior moriat̃? Si conceptio momenti unius diuerſos caſus in utero geminos habere permittit: cur natiuitas momẽti unius non etiã quoslibet duos in terra diuerſos caſus habere permittat? Ac ut omnia huius artis uel potius uanitatis cõmentata tollant̃, quid eſt hoc quod uno tempore, uno momẽto, ſub una eadẽq́ue cęli poſitione cõcepti diuerſa habẽt fata, quæ illos perducant ad diuerſarũ horarũ natiuitatẽ: & uno momento tẽporis, ſub una eademq́ue cæli poſitione, de duabus matribus duo pariter nati, diuerſa fata habere non poſſunt, quę illos perducãt ad diuerſam uiuendi uel moriẽdi neceſsitatẽ? An concepti nondũ habẽt fata, quæ niſi naſcant̃, habere nõ potuerũt? Quid eſt ergo quod dicũt, ſi hora conceptionalis inueniat̃, multa ab iſtis dici poſſe diuinitùs?

B Vnde etiã illud à nõnullis prædicat̃, q quidam ſapiẽs horam elegit, qua cũ uxore concumberet, unde filium mirabilem gigneret. Vnde poſtremò & hoc eſt, quod de illis pariter ægrotãtibus geminis Poſsidonius magnus aſtrologus, idẽq́ue philoſophus reſpondebat: ideo fieri, quòd eodẽ tẽpore fuiſſent nati, eodemq́ue concepti. Nam utiq́ue propter hoc addebat conceptionem, ne diceretur ei non ad liquidum eodem tempore potuiſſe naſci, quos conſtabat omnino eodem tempore fuiſſe conceptos: ut hoc quod ſimiliter ſimulq́ue ægrotabant, non daret de proximo pari corporis temperamento, ſed eandẽ quoq́ue ualetudinis parilitatem ſidereis nexibus alligaret. Si igitur in conceptu tanta uis eſt ad ęqualitatem fatorum, non debuerunt naſcẽdo eadem fata mutari. Aut ſi propterea mutantur fata geminorum, quia temporibus diuerſis naſcuntur, cur non potius intelligamus iam fuiſſe mutata, ut diuerſis temporibus naſcerentur. Itáne non mutat fata natiuitatis uoluntas uiuentium, cùm mutet fata conceptionis ordo naſcentium.

L. VIVES.

Et [a] ob hoc diuerſos omnes cardines.] Cardines aſtrologi ponunt in geniturís præcipuos quatuor: Horoſcopum, quod eſt oriẽs ſignũ: aduerſum huic occidẽs, quod ab horoſcopo diſtat partibus ſeu gradibus clxxx. per diametrum: Meſoranium, ſiue medium cæli inter horoſcopum & occaſum: Medium huic aduerſum imum cælum: Græcè ſic: ἀνατολὴ, δύσις, μεσουράνημα, ὑπόγειον. Adduntur & quatuor alij cardines in 2.6.8.12. ab horoſcopo ſignis, qui cardines ſignificãt deum, deam, bonam fortunam, & bonum dæmonem: Grecè θεὸν, θεὰν, ἀγαθὴν τύχην, ἀγαθοδαίμονα. Cardines nihil aliud ſunt, quàm cæleſtia ſigna, quæ ad iudicandum ſpectantur: quorum primus eſt horoſcopus: ab illo cæteri numerantur. Cardo horoſcopi eſt uitæ, ſecundus pecuniæ uel ſpei, tertius fratrum, quartus parentum, quintus filiorũ, ſextus ualetudinis, ſeptimus coniugis, octauus mortis. Hęc ex nugis Materni Manilius libro 2. diuerſa tradit. Sed quantum ad rem attinet, de cardinibus ſatis dictum eſt. Cardines cæli.

De

De geminis diſparis ſexus. Cap. VI.

A QVANQVAM & in ipſis geminorũ cõceptibus, ubi certè amborũ eadẽ momenta ſunt tẽporũ, ſæpe fit, ut ſub eadẽ conſtellatione fatali alter cõcipiaẽ maſculus, altera fœmina. Nouimus geminos diuerſi ſexus: ambo adhuc uiuũt, ambo ætate uigent adhue. Quorũ cũ ſint inter ſe ſimiles corporũ ſpecies, quãtũ in diuerſo ſexu poteſt: inſtituto tñ & propoſito uitæ ita ſunt diſpares, ut præter actus quos neceſſe eſt à uirilibus diſtare fœmineos, ille [a] in officio comitis militat, & à ſua domo penè ſemper peregrinaẽ: illa de ſolo patrio, & B de rure ꝑprio nõ recedit. Inſuper quod eſt incredibilius, ſi aſtralia fata credanẽ: nõ aũt mirum, ſi uoluntates hominũ & Dei munera cogitenẽ. Ille cõiugatus, illa uirgo ſacra eſt: ille numeroſam prolẽ genuit, illa nec nupſit. At enĩ plurimũ uis horoſcopi ualet. Hoc quàm nihil ſit, iã ſatis diſſerui. Sed qualecunq; ſit, in ortu ualere dicũt. Nunquid & in conceptu, ubi & unũ concubitũ eſſe manifeſtũ eſt? [b] Et tãta naturæ uis eſt, ut cũ conceperit fœmina, deinde alterum cõcipere omnino nõ poſsit. *Superfœtationem in homine non fieri.* Vnde neceſſe eſt, eadẽ eſſe in geminis momẽta cõceptus. An fortè quia diuerſo horoſcopo C nati ſunt, aut ille in maſculũ dũ naſcerenẽ, aut illa in fœminã cõmutata eſt? Cũ igiẽ nõ uſq; quaq; abſurdè dici poſsit ad ſolas corporũ differentias afflatus quoſdã ualere ſidereos, ſicut in ſolarib. acceſsib. & deceſsib. uidemus etiã ipſius anni tẽpora uariari, & lunarib. incrementis atq; decrementis augeri, & minui quædã genera rerũ: ſicut echinos, & cõchas, [c] & mirabiles æſtus oceani: non aũt & animi uoluntates poſitionibus ſiderũ ſubdi: nunc iſti cũ etiã noſtros actus inde religare conantur, admonent ut quæramus, unde nec in ipſis quidẽ corporib. eis poſsit ratio iſta conD ſtare. [d] Quid enim tã ad corpus pertinẽs, quàm corporis ſexus? Et tñ ſub eadẽ poſitione ſiderũ diuerſi ſexus gemini cõcipi potuerũt. Vnde quid inſipiẽtius dici aut credi poteſt quàm ſiderũ poſitionẽ, quę ad horã conceptionis eadem ambobus fuit, facere non potuiſſe, ut eum quo habebat eandem cõſtellationem, ſexum diuerſum à fratre non haberet: & poſitionem ſiderum, quæ fuit ad horam naſcentium facere potuiſſe, ut ab eo tã multum uirginali ſanctitate diſtaret?

L. VIVES.

A IN [a] officio comitis.] Comitis nomen, quæ eſt dignitas, inauditũ eſt priſcis, à recentibus inuentũ. Marcellinus Ammianus meminit libro 14. Nebridij comitis Orientis, & Gerontij comitis Magnentianæ partis. & lib. 16. Vrſuli comitis largitionum. & lib. 21. Philagrij comitis Orientis. Haud facilè dixerim, an iſti comites ſint, quos Græci dicunt ἀκολούθους: qui hærebant perpetuò in comitatu principis. *Comes.* *ἀκόλουθοι.* [b] Et tanta naturæ uis eſt.] Ex animalibus lepus & daſypus ſoli ſuperfœtant, ut Ariſtoteles & Plinius perhibẽt, ita ut concepto uno fœtu, & in utero adhuc exiſtente, alter concipiaẽ. *Animalia ſuperfœtantia.* In muliere, inquit Ariſtoteles li. Hiſtor. animalium ſeptimo, rarò contingit ut ſuperfœtet: ſed contigit tamẽ, & uitales naſcuntur, cùm paululum temporis inter duos cõceptus interceſsit, quomodo Herculem & Iphiclũ procreatos eſſe fabulantur. Fuit & adultera, quę alterũ ma B rito, alterum adultero ſimilem eodem partu ædiderat. Hæc & alia ibidem Ariſtot. & Plin. lib. 7. quæ ſunt rara exempla. Et ſi quis uellet contẽdere, cogi non poſſet, ut ſuperfœtatione cõſiterer illos fortè eſſe generatos: tametſi non ignoro, Eraſiſtratũ nobilem arte medica dicere, geminos oĩes ſuperfœtatione gigni, multos geminos eodem modo quedam Stoicorũ ſunt autores. *Procreatio geminorum ex qua cauſa.* Hippon uerò & Empedocles uno coitu multitudine ſeminis prouenire geminos exiſtimãt, Aſclepiades ſeminis non abundantiæ, ſed ui ac uirtuti id tribuit. [c] Et mirabiles æſtus Oceani.] *Oceani æſtus.* Bene mirabiles, quorum nemo adhuc ueram cauſam ad liquidum deprehẽdit, ſiue gemini diurni incremẽti, ſiue gemini menſtrui, quas nautæ aquas uiuas uocãt plena luna & in coitu. [d] Quid enim tam ad corpus pertinens.] Reliqua enim in omni genere animaliũ uir & fœmina congruũt, præterquam ratione illa generandi, in qua eſt ſexus: ut uir ſit, qui in alio poſsit ex ſe generare, fœmina uerò, quæ ex alio in C ſe: ideo uerſas in uiros fœminas produnt multi.

De electione diei quo uxor ducit, quóue in agro aliquid plantatur aut ſeritur. Cap. VII.

IAM [a] illud quis ferat, quòd in eligendis diebus noua quædam ſuis actibus fata moliuntur? Non erat uidelicet ille ita natus, ut haberet admirabilem filium: ſed ita potius, ut contemptibilem gigneret: & ideo uir doctus elegit horam qua miſceretur uxori. Fecit ergo fatum quod non habebat, et ex ipſius fato cœpit eſſe fatale, quod in eius natiuitate non fuerat. *Fatum.* O ſtulticiam ſingulaD rem, eligitur dies ut ducatur uxor. Credo propterea, quia poteſt in diem non bonum, niſi eligatur incurri, & infeliciter duci. [b] Vbi eſt ergo quod naſcenti iam ſidera decreuerunt? An poteſt homo quod ei iam conſtitutum eſt, diei electione mutare: & quod ipſe in eligendo die conſtituerit, non poterit ab alia poteſtate mutari? Deinde ſi ſoli homines, non autem omnia quæ ſub cælo ſunt, conſtellationibus ſubiacent, [c] cur alios eligunt dies accommodatos ponendis uitibus uel arboribus, uel ſegetibus: alios

dies

dies pecoribus, uel domãdis, uel admittendis maribus, quib. equarũ uel boũ fœtentur armenta, & cætera huiuſmodi? Si autẽ propterea ualẽt ad has res dies electi, quia terrenis omnib. corporibus, ſiue animantibus, ſiue nõ animãtibus, ſecundũ diuerſitates temporaliũ momentorũ, & ſiderũ poſitio dominatur: conſiderẽt q̃ innumerabilia ſub uno tẽporis puncto uel naſcant̃, uel oriant̃, uel inchoent̃, & tã diuerſos exitus habeãt, ut iſtas obſeruatiões cuiuis puero ridẽdas eſſe perſuadeãt. Quis cm̃ eſt tã excórs, ut audeat dicere, oẽs arbores, oẽs herbas, oẽs beſtias, ſerpentes, aues, piſces, uermiculos, momẽta naſcendi ſingillatim habere diuerſa? Solent tamen homines ad tẽtandã peritiã Mathematicorũ afferre ad eos conſtellationes mutorum animaliũ, quorũ ortus propter hãc explorationẽ domi ſuæ diligenter obſeruant, eoſq́; Mathematicos præferunt cæteris, qui conſtellationibus inſpectis dicũt nõ eſſe hominẽ natũ, ſed pecus. Audẽt etiã dicere quale pecus, utrũ aptũ lanicio, an uectationi, an aratro, an cuſtodiæ domus. Nã & ad canina fata tentant̃, & cum magnis admirantiũ clamoribus iſta reſpondẽt. Sic deſipiunt homines, ut exiſtimẽt, cùm homo naſcit̃, cæteros rerũ ortus ita inhiberi, ut cũ illo ſub eadẽ cœli plaga nec muſca naſcatur. Nam ſi hanc admiſerint, procedit ratiocinatio, quæ gradatim acceſsib. modicis eos à muſcis ad camelos elephantoſq́; perducat. Nec illud uolũt aduertere, q̃ electo ad ſeminandũ agrũ die, tam multa grana in terram ſimul ueniunt, ſimul germinant, exorta ſegete ſimul herbeſcunt, pubeſcunt, flaueſcunt, & tamẽ inde ſpicas cæteris coæuas, atq́;, ut ita dixerim, congerminales alias rubigo interimit, alias aues depopulantur, alias homines auellunt? Quomodo iſtis alias conſtellationes fuiſſe dicturi ſunt, quas tam diuerſos exitus habere conſpiciunt? An eos pœnitebit his rebus dies eligere, eaſq́; ad cæleſte negabunt pertinere decretum, & ſolos ſideribus ſubdent homines, quibus ſolis in terra Deus dedit liberas uoluntates? His omnibus conſideratis, non immeritò creditur, [d] cùm Aſtrologi mirabiliter multa uera reſpondent, [e] occulto inſtinctu fieri ſpirituum non bonorum, quorum cura eſt has falſas & noxias opiniones de aſtralibus fatis inſerere humanis mentibus, atq; firmare, non horoſcopi notati & inſpecti aliqua arte, quæ nulla eſt.

Aſtrologi quãdo uera reſpondeant.

L. VIVES.

IAm [a] illud quis ferat.] Scribũt De electionib. aſtrologi, ſicut Haly, Abenragel, & Meſſalach lib. in id dicato. Haly interpres Ptolemæi, ut ſcribit Ioannes Picus, friuolam eſſe atq; inefficacem hãc partem aſtrologiæ aſſerit. [b] Vbi eſt ergo quod naſcenti.] Si ad id quod aggrederis aduerſam habes natalẽ conſtitutionem, nihil proderit auſpicatio, ex ſentẽtia Ptolemæi. Picus aduerſus Aſtrologos lib. 2. de hac re paulo plura, tametſi ſummam argumẽtorum Auguſt. hîc attingit. [c] Cur alios eligunt dies.] Vetuſtiſſ. omnium Heſiodus *αἱ ἡμέραι*, dies lunæ anniq́; operib. ruſticis faciendis diſtinxit. Hũc ſecuti ſunt Græci & Latini barbariq́; ſcriptores agricolationũ: Democritus, & hunc æmulatus Vergilius, Cato ſenior, Varro, Columella, Palladius, Plinius. [d] Cùm aſtrologi mirabiliter multa.] Neceſſe eſt aliquando collimet, qui frequẽter iaculat̃: falſa mathematicorũ reſponſa pauci recordant̃, uera celebrant̃ pro admirabilibus. [e] Et occulto inſtinctu.] Idem Auguſtinus 2. ſuper Geneſim, ad literam, & 2. De doctrina Chriſtiana: Sunt, inquit, hæc aſtrorũ iudicia ex pactis cum dæmonibus, & inſtinctu eorum occultiſſimo, quem neſcientes humanæ mentes patiũtur. Illeq́; eſt fortunatior in prædicendo, qui fauentiorem habet dæmonem, magiſq́; propicium.

Heſiodus.

Rei ruſticæ ſcriptores.

De his qui non aſtrorum poſitionẽ, ſed connexionem cauſarum ex Dei uoluntate pendentem fati nomine appellant. Cap. VIII.

QVI uerò nõ aſtrorũ conſtitutionẽ, ſicuti eſt cùm quidq; concipit̃ uel naſcit̃, uel inchoat̃, [a] ſed omniũ cõnexionẽ ſerieḿq; cauſarũ, qua fit omne quod fit, fati nomine appellant: nõ multum cũ eis de uerbi cõtrouerſia laborandum atq; certandũ eſt: quandoquidẽ ipſum cauſarũ ordinẽ & quandã connexionẽ Dei ſummi tribuunt uoluntati & poteſtati, qui optimè & ueraciſsimè credit̃ & cuncta ſcire antequã & fiant, & nihil inordinatũ relinquere: à quo ſunt omnes poteſtates, quamuis ab illo non ſint omnium uolũtates. Ipſam itaq; præcipuè Dei ſummi uoluntatem, cuius poteſtas inſuperabiliter per cuncta porrigitur, eos appellare fatum ſic probatur. [b] Annei Senecæ ſunt, niſi fallor, hi uerſus:

Deo omnia nota antequam fiant.

Lib. epiſt. 18.

Duc me ſumme pater, alti dominator Olympi,
Quocunq; placuerit, nulla parendi mora eſt.
Aſſum impiger: fac nolle, comitabor gemens:
Maluſq́; patiar facere quod licuit bono.
Ducunt uolentem fata, nolentem trahunt.

Nẽpe euidẽtiſsimè hoc ultimo uerſu ea fata appellauit, quã ſuprà dixerat ſummi patris uoluntatẽ: cui ſe paratũ obedire dicit, ut uolens ducat̃, ne nolens trahat̃: quoniã ſcilicet ducunt

ducunt uolentem fata, nolentē trahunt. [c] Illi quoq; verſus Homerici, huic ſententiæ ſuffragantur, quos Cicero in Latinum uertit: Tales ſunt hominum mentes, qualis pater ipſe Iupiter auctifrras luſtrauit lumine terras. Nec in har quęſtione autoritatē haberet poetira ſententia. Sed quoniam Stoicos dirit, uim fati aſſerētes, iſtos ex Homero uerſus ſolere uſurpare, non de illius poetæ, ſed de iſtorū philoſophorū opinione tractat, rū prr iſtos uerſus quos diſputationi adhibēt, quā de fato habēt, quid ſentiant eſſe fatum, apertiſsimè derlaratur, quoniam Iouem appellant, quem ſummum deum putāt, à quo connexionem dirunt pendêre fatorum.

L. VIVES.

Fatum quid Stoicis. Sed [a] omniū connexionē, ſeriemq; cauſarum.] Cicero 1. De diuinat. ex ſentētia Stoicorū: Fieri igitur omnia fato, ratio cogit fateri. Fatum aūt id appello, quod Græci εἱμαρμένην, id eſt, ordinem ſeriemq; cauſarū, cùm cauſa cauſam ex ſe gignat. Ea eſt ex omni æternitate fluens ueritas ſempiterna. Chryſippus apud Gell. fatū dicit eſſe φυσικήν τινα σύνταξιν τῶν ὅλων ἐξ ἀϊδίου τῶν ἑτέρων τοῖς ἑτέροις ἐπακολουθούντων, καὶ ἀμεταβόλου οὔσης τῆς τοιαύτης συμπλοκῆς. id eſt: Naturalem compoſitionē rerū omnium iam inde ab æternitate aliarū ex alijs naſcentium, eſſeq; immutabilium eiuſmodi complicationē.

[b] Annei Senecę.] Libro Epiſtolarum decimooctauo, verſus ſunt ex Cleanthe Stoico, Latini facti à Seneca: ſenarij omnes. Sed primus parum correctè legitur uulgo. Ratio uerſus melius conſtaret, ſi ſic diceretur:

Duc me parens, celſiq; dominator poli.

In exemplari Colonienſi eſt: Duc ſumme pater, altiq; dominator poli. Non omnino malè. In duobus paribus locis primis ſunt tribachi: quos recipit hoc genus carminis etiam exactius, nedum illud licentioſum comicum aut tragicū. Idem Seneca libro tertio De beneficijs, de deo loquens: Hunc eundem & fatum ſi dixeris, non errabis. Namq; fatum nihil aliud eſt, quàm ſeries implexa cauſarum. Ille eſt prima omniū cauſa, ex qua cætera pendent. Eadem eſt cōmunis omniū Stoicorum ſententia, ut unum deum eſſe dicerent, ipſumq; & mentem, & fatū, & Iouem nominari, alijsq; nominibus permultis. *De fato quatuor veterum ſententiæ.* Ita de fato quatuor ſunt ueterū ſententiæ, quas Ioan. Picus recenſet lib. Contra aſtrologos 4. ut alij fatum eſſe naturā dicant, ut quæ electionis ſint, uel caſus, extra fatum ſint. quemadmodum Vergil. ait Didonem quę ſe occideret, non morī fato. Et Cic. 1. Antoniana: Si quid mihi humanitùs accidiſſet: multa enim impendere uidebantur præter naturā etiam, præterq; fatum. Hæc opinio eſt phyſica, eamq; Alexander eſt ſecutus, Ariſtotelis interpres. Altera ponit æternam ſeriē cauſarum neceſſariò nexarum, ut diximus. Tertia ſiderea facit fata. Quarta diuini cōſilij executionem fatum uocat. [c] Illi quoq; uerſus Homeri.] Odyſſeæ,

τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.

Voluntates animosq; hominū à Deo regi, flectiq;. Verba ſunt Vlyſsis ad Phemiū, affirmantis mentes hominū mutari ſubinde, nec ipſas conſtare ſibi, eſſeq; ſingulis diebus, quales eo ipſo die uult illas eſſe Iupiter deorū atq; hominū parēs. Latinus uerſus poſterior nō expreſsit Homeri ſenſum. niſi ſit mēdū, quod ſuſpicor.

De præſcientia Dei, & libera hominis uoluntate, contra Ciceronis definitionem. Cap. IX.

Hos Cicero ita redarguere conatur, ut non exiſtimet aliquid ſe aduerſus eos ualere, niſi auferat diuinationē. Quam ſic ronatur auferre, ut neget eſſe ſcientiam futurorum, eamq; omnibus uirib. nullam eſſe omnino contendat, [a] uel in deo uel in homine, nullamq; rerum prædictionem. Ita & Dei pręſcientiā nrgat, & omnem prophetiā luce rlariorē, conaī euertere uanis argumentationibus, & opponēdo ſibi quędā oracula, quæ facilè poſſunt refelli: quæ tamē ner ipſe rōuincit. In his aūt Mathematicorū coniecturis refutādis eius rrgnat oratio, qa uerè tales ſunt, ut ſe ipſæ drſtruant & refrllant. Multò ſunt aūt tolrrabiliores, [b] qui url ſiderea fata conſtituūt, q̄ iſte, qui tollit præſcientiam futurorum. Nam & ronfiteri eſſe Deum, & nrgarr præſciū futurorū, apertiſsima inſania eſt. Quod & ipſe rū uideret, rtiā illud tentauit aſſerere, quod ſrriptū eſt: Dixit inſipiēs in rorde ſuo, Non rſt Deus: ſed nō ex ſua perſona. Vidit enī q̄ eſſet inuidioſum & moleſtum, ideoq; Cottā fecit diſputantem de hac re aduerſum Stoicos in libris De deorum nat. [c] & pro Lurilio Balbo, cui Stoicorū partes defendrndas dedit, maluit ferre ſententiam, q̄ pro Cotta, qui nullā naturam diuinam eſſe contēdit. In libris uerò De diuin. [d] ex ſe ipſo apertiſsimè oppugnat pręſcientiam futurorū. Hoc autem totum facere uidetur, ne fatum eſſe cōſentiat, & perdat liberam uoluntatem. Putat enī, conceſſa ſrientia futurorum, ita rſſe conſequens fatum, ut negari omnino nō poſsit. Sed quoquo modo ſe habeant tortuoſiſsimæ cōcertationes & diſputationes philoſophorum: nos ut confitemur ſummum & uerum Deū, ita uoluntatem ſummamq; poteſtatē ac præſcientiam eius confitemur. Nec timemus ne ideo uoluntate non faciamus, quod uolunte facimus: quia id nos facturos ille præſciuit, cuius præſcientia falli non potrſt. Quod Cicero timuit, ut oppugnaret præſrientiam: [e] & Stoici, ut non omnia neceſsitate fieri dicerent, quamuis omnia fato fieri contenderent. Quid eſt ergo quod Cicero timuit in præſcientia futurorum, ut eam labefactare diſputatione deteſtabili niteretur? Videlicet quia ſi præſcita ſunt omnia futura,

Pſal. 14.

tura,hoc ordine ueniēt,quo uētura eſſe præ A ſcita ſunt. Et ſi hoc ordine uenient, certus eſt ordo rerū præſciēti Deo: et ſi certus eſt ordo rerū,certus eſt ordo cauſarū. Non enim aliquid fieri poteſt quod nō aliqua efficiēs cauſa præceſſerit. Si aūt certus eſt ordo cauſarū, quo fit omne q̄d fit: fato,inquit, fiunt omnia quæ fiunt. Quod ſi ita eſt,nihil eſt in noſtra poteſtate, nullūq; eſt arbitriū uoluntatis. q̄d ſi concedimus, inquit, omnis humana uita ſubuertit̃: fruſtrà leges dant̃: fruſtrà obiurgationes, laudes, uituperationes, exhortationes adhibent̃:neq; ulla iuſticia bonis præ B mia, & malis ſupplicia conſtituta ſunt. Hæc ergo ne conſequant̃ indigna, & abſurda,& pernicioſa rebus humanis, nō uult eſſe præſcientiā futurorū:atq; in has anguſtias Cicero coarctat animū religioſum, ut unū eligat è duobus:aut eſſe aliquid in noſtra uoluntate, aut eſſe præſcientiā futurorū: quoniā utrunq; arbitrat̃ eſſe non poſſe,ſed ſi alterum confirmat̃,alterū tolli: ſi elegerimus præſcientiā futurorū, tolli uolūtatis arbitriū:ſi elegerimus uoluntatis arbitriū, tolli præſcientiā futurorū. Ipſe itaq; ut uir magnus & doctus, & uitæ humanæ plurimū ac periñſiſ C mè conſulēs,ex his duobus elegit liberū uoluntatis arbitriū. Quod ut cōfirmaret̃, negauit præſcientiā futurorū: atq; ita dū uult facere liberos,facit ſacrilegos. Religioſus autē animus utrunq; eligit,utrunq; confitetur,et fide pietatis utrūq; cōfirmat. Quomodo inquit:Nam ſi eſt præſciētia futurorū,ſequuntur illa omnia,quæ connexa ſunt, donec eò perueniatur, ut nihil ſit in noſtra uoluntate. Porrò ſi eſt aliquid in noſtra uoluntate, eiſdem recurſis gradib. eò peruenit̃, ut non ſit præſciētia futurorū. Nam per illa omnia ſic recurrit̃. Si eſt uoluntatis arbitriū, non omia fato fiunt:ſi nō omnia fato fiunt, nō eſt omniū certus ordo cauſarū. Si certus cauſarum D ordo nō eſt:nec rerū certus eſt ordo præſcienti Deo, quæ fieri nō poſſunt,niſi præcedētibus & efficientib. cauſis. Si rerū ordo præſcienti Deo certus nō eſt,non omia ſic ueniunt, ut ea uētura præſciuit. Porrò ſi nō omnia ſic eueniunt, ut ab illo uentura præſcita ſunt:nō eſt,inquit,in Deo præſciētia omniū futurorū. Nos aduerſus iſtos ſacrilegos auſus atq; impios, & Deū dicimus omia ſcire, anteq; fiāt: & uolūtate nos facere,quicquid à nobis nō niſi uolētib. fieri ſentimus & nouimus. omia uerò fato fieri nō dicimus, imò nulla fieri fato dicimus:q̄m fati nomē ubi ſolet à loquentib. poni,id eſt in cōſtitutione ſiderū,qua quiſq; cōceptus aut natus eſt: q̄m res ipſa inaniter aſſerit̃,nihil ualere monſtramus. Ordinē aūt cauſarū ubi uoluntas Dei plurimū poteſt,neq; negamus,neq; fati uocabulo nūcupamus: *f* niſi fortè ut fatū à fando dictū intelligamus,id eſt,à loquēdo:non enim abnuere poſſumus eſſe ſcriptum in literis ſanctis: Semel locutus eſt Deus, duo hęc audiui:q̄m poteſtas eſt Dei:& tibi Dñe miſericordia, quia tu reddes unicuiq; ſecundū opera eius. Quod enim dictū eſt,Semel locutus eſt,intelligit̃ immobiliter, hoc eſt,incommutabiliter eſt locutus, ſicut nouit incōmutabiliter omia quæ futura ſunt,& quæ ipſe factur⁹ eſt. Hac itaq; ratione poſſemus à fando fatū appellare, niſi hoc nomē iā in aliare ſoleret intelligi,q̄ corda hominū nolumus inclinari. Nō eſt aūt cōſequēs,ut ſi Deo certus eſt omniū ordo cauſarū, ideo nihil ſit in noſtræ uoluntatis arbitrio. Et ipſę quippe noſtræ uolūtates in cauſarū ordine ſunt,qui certus eſt Deo,eiuſq; præſciētia cōtinet̃, q̄m & humanæ uolūtates humanorū operū cauſæ ſunt. Atq; ita oēs qui rerū cauſas præſciuit, profectò in eis cauſis etiā noſtras uoluntates ignorare non potuit,quas noſtrorū operū cauſas eſſe præſciuit. *g* Nā & illud q̄d idē Cicero cōcedit,nihil fieri, ſi cauſa efficiēs nō præcedat,ſatis eſt ad eū in hac quæſtione redarguendū. Quid em̄ eū adiuuat,q̄d dicit, Nihil quidē fieri ſine cauſa,ſed non omnem cauſam eſſe fatalē: quia eſt cauſa fortuita,eſt naturalis,eſt uoluntaria? Sufficit quia omne quod fit, nō niſi cauſa præcedēte fieri confitet̃. Nos enim eas cauſas quæ dicunt̃ fortuitæ,unde etiā fortuna nomē accepit,non eſſe dicimus nullas, ſed latētes, eaſq; tribuimus, uel Dei ueri,uel quorūlibet ſpirituū uolūtati: *h* ipſaſq; naturales nequaq; ab illius uolūtate ſeiūgimus, q eſt autor omnis cōditorq; naturæ. Iam uerò cauſæ uoluntariæ,aut Dei ſunt,aut angelorū,aut hominū,aut quorumque animaliū: *i* ſi tamē appellandæ ſunt uoluntates animaliū rationis expertiū, motus illi quibus aliqua faciunt ſecundum naturā ſuam, cùm quid boni maliue uel appetunt, uel euitāt. Angelorum aūt uoluntates dico, ſiue

Fato nulla fieri.

Pſal. 61.

Cauſæ uoluntariæ.

ſiue bonorũ,quos angelos Dei dicimus: ſi- A ue malorũ,quos angelos diaboli,uel etiã dæmones appellamus. Sic & hominũ bonorũ ſcilicet,& malorũ:ac per hoc colligitˀ,nõ eſſe cauſas efficientes omniũ quę fiũt,niſi uolũtarias illius naturæ, ſcilicet quæ ſpiritus uitæ eſt. Nam & aer iſte ſiue uentus, dicitˀ ſpiritus: ſed qm̃ corpus eſt,nõ eſt ſpiritus uitę. Spiritus ergo uitę,qui uiuificat omnia,creatorq́ eſt omnis corporis & oĩs creati ſpiritus, ipſe eſt Deus,utiq; ſpirit⁹ non creatus. In eius uoluntate ſumma poteſtas eſt,qui creatorũ ſpirituũ uoluntates bonas adiuuat,malas iudi- B cat,oẽs ordinat,& quibuſdã tribuit poteſtatem,qbuſdã nõ tribuit. Sicut enim omnium naturarũ creator eſt,ita omniũ poteſtatũ: dator nõ uoluntatũ. Malæ quippe uoluntates ab illo nõ ſunt,quoniã cõtra naturam ſunt, quæ ab illo eſt. Corpora igitur magis ſubiacent uolũtatibus:quædã noſtris,id eſt,omnium animãlium mortaliũ, & magis hominũ q̃ beſtiarum:quædã uerò angelorũ,ſed oĩa maximè Dei uoluntati ſubdita ſunt. Cui etiã uoluntates oẽs ſubijciunt̃: quia non habent poteſtatẽ niſi quã ille cõcedit. Cauſa itaq; rerũ quæ facit,nec fit,Deus eſt. Aliæ uerò cauſæ & faciunt,& fiunt:ſicut ſunt oẽs creati ſpiritus,& maximè rationales. Corporales autẽ cauſæ,quę magis fiunt,q̃ faciunt,nõ ſunt inter cauſas efficientes annumerãdæ,qm̃ hoc poſſunt,qđ ex ipſis faciunt ſpirituũ uolũtates. Qũo igitur ordo cauſarũ qui præſcienti certus eſt Deo, id efficit,ut nihil ſit in noſtra uoluntate,cùm in ipſo cauſarum ordine magnum habeãt locũ noſtræ uoluntates? [k] Cõtendat ergo Cicero cum eis qui hunc cauſarum ordinem dicũt eſſe fatalem, uel potius ipſum fati nomine appellãt,quod nos abhorremus: præcipuè propter uocabulũ, quod non in re uera conſueuit intelligi. Quod uerò negat ordinem omniũ cauſarũ eſſe certiſſimum,& Dei præſcientiæ notiſſimũ, plus eum q̃ Stoici deteſtamur. Aut.n. Deum eſſe negat,qđ quidẽ inducta alterius perſona in libris De deorũ natura facere molit⁹ eſt: aut ſi eſſe confiteť Deum quẽ negat præſcium futurorum,etiã ſic dicit nihil aliud, q̃ quod ille dixit inſipiens in corde ſuo, Non eſt Deus. Qui enim non eſt præſcius omnium futurorum,nõ eſt uniq; deus. [l] Quapropter & uoluntates noſtræ tantum ualent,quantum Deus

Gen. 1.

Spiritus uitæ.

Voluntates malæ an à Deo ſint.

Voluntas noſtra in cauſarũ ordine magnũ locum habet.

Negant præſcientiã Dei, Deũ ipſum negat.

Auguſt.To. 5.

eas ualere uoluit atq; præſciuit:& ideo quicquid ualent, certiſſimè ualẽt,& quod facturæ ſunt ipſæ,omnino facturæ ſunt: quia ualituras atq; facturas ille præſciuit, cuius præſcientia falli non poteſt. Quapropter [m] ſi mihi fati nomen alicui rei adhibendum placeret,magis dicerem fatum eſſe infirmioris,potentioris uoluntatem qui eum habet in poteſtate,quàm illo cauſarum ordine,quẽ nõ uſitato,ſed ſuo more Stoici fatum appellant,arbitrium noſtræ uoluntatis auferri.

L. VIVES.

B Vel [a] in Deo,uel in homine.] Libro De diuinat. 2. ubi cum Q. fratre diſputans diuinationem omnem conatˀ tollere,quã Q. ſuperiore libro aſſeruerat. Ait enim: Nihil eſt enim tam contrariũ rationi & conſtantiæ,quàm fortuna,ut mihi ne in Deũ quidem cadere uideatur,ut ſciat quid caſu & fortuitu futurum ſit. Si enim ſcit,certè illud eueniet: ſin certè eueniet,nulla fortuna eſt. Eſt autẽ fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla præſenſio. Hęc ibi,& alia,quæ ad intelligendũ hoc Caput faciũt,nos locũ ceu digito indicaſſe fuerit ſatis. [b] Qui ſidera fata.] Omnes illi ponunt, Siderea fata:ſed alij tãquam prima,& quę ſuis legibus trahant omnia,nulli Deo pateant. [c] Et pro Lucilio Balbo.] Sic enim in fine ultimi libri pronunciat: Hæc cùm eſſent dicta,ita diſceſſim⁹,ut Velleio Cottæ diſputatio uerior,mihi Balbi ad ueritatis ſimilitudinẽ uideretur eſſe propenſior. [d] Ex ſeipſo.] Nam lib. ſecundo ſeipſum facit loquentem,confutantemq́; quę frater C dixerat de diuinatione. [e] Et Stoici.] De hoc proximo Capite. [f] Niſi fortè ut fatum à fando.] Varro lib. De lingua Lat. 5. Quod Parcæ conſtituerunt naſcenti à fando fatum dictum. Lucanus in nono:

—Non uocibus ullis
Numen eget, dixitq; ſemel naſcentibus autor,
Quicquid ſcire licet. —

Quod uidet mutuatus ex illo dicto Pſalmi, quod Auguſtinus hîc citat,uel ex illo Iob 33. Semel locutus eſt Deus:& ſecundo idipſum non repetit. Vtroq; loco unica illa Dei locutione ſtabilitas,definitæ eius ſcientiæ ſignificatur,ut uulgò interpretantur:illud uerò in Pſalmo,Duo hæc audiui:ſunt qui referant ad hæc duo quę ſequunt̃: Quia poteſtas Dei eſt:&, Tibi Domine miſericordia. Alij de duob. Teſtamentis intelligunt. Targum Chaldæum cum his uidetur nõnihil ſentire, in quo ſic D eſt,Legem unã locutus eſt Deus, & bis illã audiuimus de ore Moſis ſcribæ magni,:quoniã uirtus coram Deo noſtro:tu uerò Deus,ut benefaciaa iuſtia. [a] Nam & illud quod idem cõcedit.] Alibi, Contendit. In libello De fato ex ſententia Carneadis in tres ſpecies partitur cauſas:in naturales,quæ ex rerũ naturis proficiſcũtur, ut deſcendere lapidem,calfacere ignem. Voluntarias, quæ ſitæ ſunt in liberis hominum uoluntatibus, quarum nõ neceſſe eſt eſſe cauſas externas & antecedẽtes, ſatis eſt liberè. Et fortuitas,quæ obſcuræ ſunt,& ignoratæ nonnullæ: qua in re conſentit cum omnibus phyſicis,quibus nihil fieri placet ſine cauſa. [h] Ipſasq; naturales.] Non eſt alia natura ignis cur caleat,aut ſaxi cur deſcendat,aut hominis cur ratiocinetur,& uiuat,& generet ex ſe ſibi ſimilem,& aliarũ rerum, quàm quòd ita iuſſit parens naturæ:ſi contrarium iuſsiſſet, & frigeret ignis,& aſcenderet lapis, & brutum ſtupidum eſſet homo,nec uiueret, nec gigneret. [i] Si tamen appel-

Cauſarum tres ſpecies.

Naturæ.

m landę

landæ uolūtates ſunt.] Ariſtoteles libro de Anima ter A tio, uolūtatem ſolis rationalibus inriſſe dicit, appetitū eſſe in beluis, qui eſt inſtinctus à natura datus aliquid perſequendi aut fugiendi. Volūtas in rationalibus do cem habet rationem, comitem electionē, ſiue eſt electio ipſa. [k] Contendat ergo Cicero.] Diſputet ſanè Cicero cum Stoicis. [l] Quapropter & uoluntates noſtræ tantum ualent.] Creauit Deus uoluntates noſtras liberas: quæ ideo liberæ ſunt, quia ille uoluit, & utrumlibet poſſunt facere ex cōtrarijs: aliud tamē facturæ nō ſunt, quàm quod Deus præſciuit: quia aliud haud dubiè nunquam faciēt, tametſi poſſunt. Certū eſt enim fieri pleraque poſſe, quæ nunquam fient: ita nō res futuræ ex ſciētia Dei manāt, ſed ſciētia potius Dei ex illis, quæ tamē futuræ nō ſunt Deo, in quo eſt error multorū, ſed præſentes. Quocirca nō rectè dicitur præſcire, niſi relatu ad actiones noſtras dicendus eſt, ſcire, uidere, cernere. Quod ſi indignū, uidetur, à fluxa caducaque rerū natura ſempiternā ſcientiā B generari, dicamus à prouidentia uolūtateque Dei cognitionē eius proficiſci: uoluntatē ſtatuere quid futurū ſit: ſciētiam, quid uoluntas ſtatuerit, noſſe. Origenes ſuper Geneſin: Quod futurū eſt, ait, cauſam eſſe cur id euēturum præuiderit Deus. Itaque nō id fieri, quia præſcit: potius contrà, præſciri, quia futurū eſt. [m] Si mihi fati nomen.] Sic ſæpe autores Latinæ linguæ, uelut poetæ & hiſtorici, & oratores, Fata dicunt hominū, & uoluntatē deorū. Boethius tale diſcrimē facit inter fatū & prouidētiam, quale hic Auguſt. inter fatū & uoluntatē. Apuleius in Dogmate Platonis: Prouidentiā eſſe diuinā ſententiam conſeruatricē proſperitatis eius, cuius cauſa tale ſuſcipit officiū. Diuinā legē eſſe fatū, per quod ineuitabiles cogitationes Dei atque incepta complentur. Vnde ſi quid prouidentia agit, id agitur etiā fato: & quod fato terminatur, prouidētia debet ſuſcepiſſe uideri. Sed eſſe aliquid in nobis, & in fortuna nōnihil, & fortunæ improuidos caſus ignorari à nobis fatetur: inſtabile enim & incur- C rens intercedere ea ſolere, quæ cōſilio fuerunt & meditatione ſuſcepta, quæ non patiant meditata ad finē uenire: & tūc quidē cum impedimentū illud utiliter prouenit, res illa felicitas nominatur. At ubi repugnationes iſtæ nociuæ erunt, infelicitas dicitur. Sic ille.

Deus quomodo uidet futura.

An uoluntatibus hominum aliqua dominetur neceſsitas. Cap. X.

VNDE [a] nec illa neceſsitas formidanda eſt, quā formidando Stoici laborauerūt: cauſas rerum ita diſtinguere, ut quaſdam ſubtraherēt neceſsitati, quaſdam ſubderēt: atque in his quas eſſe ſub neceſsi D tate noluerunt, poſuerunt etiam noſtras uoluntates, ne uidelicet non eſſent liberæ, ſi ſubderentur neceſsitati. Si enim neceſsitas noſtra illa dicenda eſt, quæ nō eſt in noſtra poteſtate, ſed etiā ſi nolumus, efficit quod poteſt, ſicut eſt neceſsitas mortis: manifeſtum eſt uolūtates noſtras, quibus rectè, uel perperam uiuitur, ſub tali neceſsitate non eſſe. Multa enim facimus, quæ ſi nollemus, non utique faceremus. Quò primitus pertinet ipſum uelle: nā ſi uolumus, eſt: ſi nolumus, nō eſt. Nō enim uellemus, ſi nollemus. Si aūt illa definitur eſſe neceſsitas, ſecundū quā dicimus neceſſe eſ-

A ſe, ut ita ſit aliquid, uel ita fiat, neſcio cur eam timeamus, ne nobis libertatem auferat uoluntatis. [b] Nec enim & uitam Dei & præſcientiā Dei ſub neceſsitate ponimus, ſi dicamus, neceſſe eſſe Deum ſemper uiuere, & cuncta præſcire: ſicut nec poteſtas eius minuitur, cū dicitur, mori fallique non poſſe. Sic enim hoc non poteſt, ut potius ſi poſſet, minoris eſſet utique poteſtatis. Rectè quippe omnipotens dicitur: qui tamen mori, & falli non poteſt. Dicitur enim omnipotens faciendo quod uult, non patiendo quod non uult. Quod ſi ei accederet, nequaquam eſſet omnipotens. Vnde propterea quædam nō poteſt, quia omnipotens eſt. Sicut etiam cum dicimus, neceſſe eſt eſſe, ut cū uolumus, libero uelimus arbitrio: & uerum proculdubio dicimus: & nō ideo ipſum liberū arbitriū neceſsitate ſubijcimus, quæ adimit libertatem. Sunt igitur noſtræ uoluntates, & ipſæ faciunt quicquid uolendo facimus, quod non fieret, ſi nollemus. Quicquid autem aliorum hominum uoluntate nolēs quiſque patitur, etiam ſic uoluntas ualet: etſi non illius tamē hominis uoluntas, ſed poteſtas Dei eſt. Nam ſi uolūtas tantùm eſſet, nec poſſet quod uellet, potētiore uoluntate impediretur. Nec ſic tamen uoluntas, niſi uolūtas eſſet, nec alterius, ſed eius eſſet, qui uellet: etſi nō poſſet implere quod uellet. Vnde quicquid præter ſuam uoluntatem patitur homo, non debet tribuere humanis uel angelicis, uel cuiuſquam creati ſpiritus uolūtatibus, ſed eius potius qui dat poteſtatem uolentibus. [c] Non ergo propterea nihil eſt in noſtra uoluntate, quia Deus præſciuit quid futurum eſſet in noſtra uoluntate. Non enim qui hoc præſciuit, nihil præſciuit. Porrò ſi ille qui præſciuit, quid futurum eſſet in noſtra uoluntate: non utique nihil, ſed aliquid præſciuit: profectò & illo præſciente, eſt aliquid in noſtra uoluntate. Quocirca nullo modo cogimur, aut retenta præſcientia Dei, tollere uoluntatis arbitriū, aut retento uolūtatis arbitrio, Deū, (quod nefas eſt) negare præſcium futurorū: ſed utrumque amplectimur, utrumque fideliter & ueraciter confitemur. Illud, ut bene credamus: hoc, ut bene uiuamus. Malè autem uiuitur, ſi de Deo non bene creditur. Vnde abſit à nobis eius negare præſcientiam, ut liberi eſſe uelimus, quo adiuuāte ſumus liberi, uel erimus. [d] Pro

Deus uerè omnipotens.

Et Deum præſcium futurorum, & liberā hominis eſſe uoluntatem.

inde non fruſtrà ſunt leges, obiurgationes, exhortationes, laudes, & uituperationes: quia & ipſas futuras eſſe præſciuit, & ualent plurimũ, quantũ eas ualituras eſſe præſciuit: & preces ualent ad ea impetrãda, quę ſe precantibus cõceſſurum eſſe præſciuit: & iuſta præmia bonis factis, & peccatis ſupplicia cõſtituta ſunt. [c] Neque enim ideo peccat homo, quia Deus illum peccaturum pręſciuit: imò ideo nõ dubitatur ipſum peccare, cùm peccat: quia ille, cuius præſcientia falli non poteſt, non fatũ, non fortunam, non aliquid aliud, ſed ipſum peccaturum eſſe præſciuit, qui ſi nolit omnino, non peccat: ſed ſi peccare noluerit, etiam hoc ille præſciuit.

Homo quomodo lapſus.

L. VIVES:

VNde [a] nec illa neceſſitas.] Cic. libello de Fato: Ac mihi quidẽ uidetur, cùm duæ ſententię fuiſſent ueterum philoſophorum, una eorum qui cenſerent omnia ita fato fieri, ut id fatum uim neceſſitatis afferret: In qua ſentẽtia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Ariſtoteles fuit. Altera eorum quibus uiderentur ſine ullo fato eſſe animorum motus uoluntarij. Chryſippus tanquam arbiter honorarius medium fieri uoluiſſet: ſed applicat ſe ad eos potius, qui neceſſitate motus animi liberatos uolunt. Hæc & alia Cicero. Idcirco Oenomaus Cynicus Democritũ dixit ſeruos feciſſe animos noſtros: Chryſippum uerò ſemiſeruos, ut eſt apud Euſebium libro ſexto Euang. præpat. Quo loco diſputant de fato quàmplurima. Itaq; fato cùm ſubdant animos Stoici, non tamen neceſſitatem illis cõcedunt, nec ſinunt, ut cogere nos poſſint. Fato enim fiũt omnia cauſis antecedentibus & proximis, ſed nõ principalibus & perfectis: quarum illæ priores iuuant tantùm quæ in noſtra poteſtate non ſunt, hæ uerò efficiũt quę ſunt in manu noſtra. Plutarchus in Placitis philoſophorum ſententiam Stoicorum referens dicit, apud illos uariè euẽtus rerum proficiſci, alios ex neceſſitate illa prima, & maxima: alios ex fato, alios ex libertate animorum, alios ex fortuna, alios caſu quodã. Stoici, ut ſumma dicã, ut in tractanda ratiõe fati Platoni ſunt ferè ſuffragati. Quod cùm Plutarchus teſtatur, tum uerò res ipſa indicat. At cùm fato fieri omnia, & in fato ineſſe neceſſitatẽ aiunt, de mente illa & prouidentia Dei loquuntur. Nam & Iouem ex eorum placitis diximus fatum eſſe, & ipſi rationem pronœamq; illã, id eſt prouidentiam, à qua adminiſtrantur omnia, fatũ nominãt.

Democritus.
Chryſippus.

[b] Neq; enim uitam Dei & præſcientiam.] Platonici aiunt, neceſſe eſſe deos ita ſe habere, ut ſunt, nõ neceſſitate extrinſec⁹ illata, ſed naturali optimaq; ipſis, ideoq; maximè uoluntaria, cùm & nollẽt unquam opinione ꝓpoſita aliter ſe habere. Quo magis miror Pliniũ Secundum, hominem & ingenio & eruditione tãtum, ſic contra omnipotentiam Dei cauillari, ne Deum quidẽ poſſe omnia. Namq; nec ſibi mortem conſciſcere, ſi uelit, quod homini dedit. Optimum in tantis uitæ pœnis exiſtimauit, ita deos calamitatibus miſerijsq; premi, ut homines optare aliquos mortẽ, nec conſequi poſſe. Deceperant uidelicet eum fabulę, quæ Plutonem dilata morte mœrere faciunt, ſicut Lucanus inquit:

Pluto.

Et rector terrę, quem longa in ſecula torquet:
Mors dilata deum.—

A [c] Non ergo propterea nihil eſt in noſtra uoluntate.] Ardua quæſtio, & uariè à multis tractata, An præſcientia Dei neceſſitatem aliquam afferat rebus. Attigi ſuperiore Capite hac de re nonnulla, multi de ſchola recentiore obligationum arte accedunt ad diſputationẽ muniti, ut ſi aliquid tibi ſumpſeris, ipſis q̃d ſibi retineant, non deſit, ut ſi hoc ceperis, contrariũ ſit tibi relinquendum: atq; adeò, ut magis irretita magisq; inuiſcata tota re diſcedaſ, quàm cùm accederetur: ponis Deũ ſcire me curſurum cras: aufer ergo me nõ curſurum: ponis hoc, aufer illud. Quid erat tricis illis & uerborũ laqueis opus, niſi ſimpliciter loqui, ut hic Auguſtinus, nõ ideo peccare hominem, quòd Deus præſciuit eum peccaturum: qui ſi nolit, poteſt omnino non peccare: idq; ſi faciat, hoc præſciuit Deus: uel, ut dicit Chryſoſtomus ſuper epiſtola Pauli ad Corinthios: Enimuerò Chriſtus inquit, Neceſſe eſt ut ueniãt ſcandala, non ideo arbitrij B libertatem corrũpens, aut uitæ uim, & neceſſitatẽ imponens, ſed prædicens id quod ex mala hominum uoluntate omnino futurum eſt: quod ſanè futurũ eſt, nõ quia id Deus præuiderit, ſed hominum uolũtas immedicabilis fuerit. Non enim quia prædixit Deus, hæc facta ſunt, ſed quia omnino ex mala hominum uoluntate uentura erant, ipſe prædixit. Hæc Chryſoſtomus, interprete homine docto Hieronymo Donato. Ac profectò non plus addit neceſſitatem rebus uenturis præſcientia Dei, quàm præſentibus ſpectator cùm fiũt: ita cùm uideo te ſcribere, poteſt ipſe quidem nõ ſcribere: quod ſi non ſcribas, iam te non uidebo ſcribentẽ. Porrò Deo futura tam pręſentia ſunt, atq; adeò magis, quàm nobis quę uocam⁹ præſentia. Nam quo capacior eſt mẽs, hoc illi tẽpus præſens eſt latius: Deo uerò infinitę capacitatis infinitũ tẽpus eſt præſens: tota ergo æternitas quæ ſola eſt infinita. Hęc res difficiliorem efficit hãc di C ſputationem, quod ſic imaginantur quidã futura eſſe Deo, ut nobis. [d] Proinde non fruſtrà ſunt leges.] Hoc obijciebatur ijs, qui neceſſario fato dicebant omnia fieri. Quod cùm neceſſe eſſet hunc eſſe malum, illum bonum, cur malus ſuppliciũ, bonus pręmium merebat, cùm neceſſaria nec uitio dentur, nec laudi: cum etiam nec exhortari ad uirtutẽ, carpereq; uitia ꝓdeſſet: cùm fieri aliter non poſſet, quin malus eſſet, quem fatũ eſſet eſſe malum. Manilius hoc quoque ex fato eſſe concludit. Sic enim ait:

Prædictionem & præuiſionẽ eſſe euentuum cauſam.

Deo nihil futurum, ſed omnia præſentia.

Hominum merito tanto ſit gloria maior,
Quòd cælo gaudente uenit, rurſusq; nocentia
Oderimus magis in culpam pœnasq; creatos.
Nec refert ſcelus unde cadat, ſcelus eſſe fatendũ eſt.
Hoc quoq; fatale eſt, ſic ipſum expendere fatum.

Nos uerò, & bonis paratũ præmiũ, parata merito eſt D laus, malis uituperium, pœnaq; quòd libera uoluntate & ille bene fecit, & hic malè, idq; ſpectante Deo, non cogente. [e] Neq; enim ideo peccat homo.] A præſcientia Dei non proficiſcitur peccatum huius, ſed noſtra potius de peccato huius ſcientia. Nam ſicut à uolũtate Dei noſtra uolũtas, ita & à ſciẽtia Dei noſtra ſcientia demanat. Hæc de fato expoſitis aliorum ſentẽtijs, quo facilius intelligeretur Auguſtini mens.

De uniuerſali prouidentia Dei, cuius legibus omnia continentur. Cap. XI.

DEVS itaque ſummus & uerus cum Verbo ſuo & Spiritu ſancto, quæ tria unum ſunt, Deus unus omnipotens, creator & factor omnis animæ atq; omnis corporis: cuius ſunt participatione feli

ces quicunq; ſunt ueritate,[a] non uanitate felices: qui fecit hominem rationale animal ex anima & corpore: qui eũ peccantẽ nec impunitũ eſſe permiſit, nec ſine miſericordia dereliquit: qui bonis & malis eſſentiã etiam cum lapidibus, uitã ſeminalẽ etiã cum arboribus, uitã ſenſualẽ etiã cũ pecoribus, uitam intellectualem cum ſolis angelis dedit, à quo eſt omnis modus, omnis ſpecies, oĩs ordo: à quo eſt menſura, numerus, põdus: à quo eſt quicquid naturaliter eſt, cuiuſcũq; generis eſt, cuiuſcunq; æſtimationis eſt: à quo ſunt ſemina formarum, formæ ſeminũ, motus ſeminum atq; formarum. Qui dedit & carni originẽ, pulchritudinem, ualetudinem, propagationis fœcunditatẽ, membrorũ diſpoſitionẽ, ſalutẽ, concordiã: qui & animæ irrationali dedit memoriã, ſenſum, appetitũ: rationali aũt inſuper mentẽ, intelligentiã, uoluntatẽ: q nõ ſolum cælũ & terram, nec ſolum angelum & hominẽ, ſed nec exigui & cõtemptibilis animantis uiſcera, nec auis pennulã, nec herbæ floſculũ, nec arboris folium ſine ſuarũ partiũ conuenientia, & quadam ueluti pace dereliquit, nullo modo eſt credẽdus regna hominũ eorũq; dominationes & ſeruitutes, à ſuæ prouidentiæ legibus alienas eſſe uoluiſſe.

L. VIVES.

NOn [a] uanitate felices.] Sic legitur in omnib. codicibus: mihi tamẽ aptius uidetur legi, Fideles.

Quib. morib. antiqui Romani meruerũt, ut Deus uerus, quamuis non eum colerent, eorũ augeret imperium. Cap. XII.

PROINDE uideamus quos Romanorum mores, & quam ob cauſam Deus uerus ad augendum imperiũ adiuuare dignatus eſt, in cuius poteſtate ſunt etiam regna terrena. Quod ut abſolutius diſſerere poſſemus, ad hoc ꝑtinẽtem & ſuperiorem librum ſcripſimus, ꝙ in hac re poteſtas nulla ſit eorum deorum, quos etiã reb. nugatorijs colendos putarunt, & pręſentis uoluminis partes ſuperiores quas hucuſq; perduxim⁹, de fati quæſtione tollenda: ne quiſq; cui iam perſuaſum eſſet non illorum deorum cultu Romanum imperium propagatum atq; ſeruatum, neſcio cui fato potius id tribueret, q̃ Dei ſummi potentiſſimæ uoluntati. Veteres igitur primiq; Romani, quãtum eorum docet & cõmendat hiſtoria, quamuis ut aliæ gẽtes, excepta una populi Hebræorũ, deos A falſos colerent, & non Deo uictimas, ſed dæmonijs immolarẽt, tñ laudes auidi, pecuniæ liberales erant, gloriã ingentem, diuitias honeſtas uolebant: hanc ardentiſsimè dilexerunt, ꝓpter hanc uiuere uoluerunt, pro hac & mori nõ dubitauerunt. Cæteras cupiditates huius unius ingenti cupiditate preſſerũt. Ipſam deniq; patriã ſuam, quoniã ſeruire uidebat inglorium, dominari uerò atq; imperare glorioſum, prius omni ſtudio liberã, deinde dominam eſſe concupierunt. Hinc eſt ꝙ regalem dominationem nõ ferentes, annua imperia binosq; imperatores ſibi fecerunt, B [a] qui cõſules appellati ſunt à conſulendo, nõ reges, aut dñi à regnãdo atq; dominando, cũ & reges utiq; à regendo dicti medius uideantur, ut regnum à regibus, reges aũt, ut dictum eſt, à regendo: ſed faſtus regius non diſciplina putata eſt regentis, uel beneuolentia cõſulentis, ſed ſuperbia dominantis. Expulſo itaq; rege Tarquinio, & cõſulibus inſtitutis, ſecutũ eſt, [b] quod idem autor in Romanorũ laudib. poſuit, quod ciuitas incredibile memoratu adepta libertate, quantum breui creuerit, tanta cupido gloriæ inceſſerat. iſta ergo laudis auiditas, & cupido gloriæ, C multa illa mirãda fecit laudabilia ſcilicet atq; glorioſa ſecundum hominũ exiſtimationẽ. Laudat idem Saluſtius temporib. ſuis magnos & præclaros uiros, Marcum Catonẽ, & Caium Cæſarẽ, dicens ꝙ diu illa reſp. non habuit quenq; uirtute magnum, ſed ſua memoria fuiſſe illos duos ingenti uirtute, diuerſis moribus. In laudibus aũt Cæſaris poſuit, ꝙ ſibi magnum imperium, exercitũ, bellum nouum exoptabat, ubi uirtus eniteſcere poſſet: ita fidebat in uotis uirorum uirtute magnorum, ut excitaret in bellũ miſeras gẽtes, & flagello agitaret Bellonam ſanguineo, ut D eſſet ubi uirtus eorũ eniteſceret. Hoc illa ꝑfectò laudis auiditas, & gloriæ cupido faciebat. Amore itaq; primitùs libertatis, pòſt etiam dominationis, & cupiditate laudis & gloriæ, multa magna fecerunt. Reddit eis utriuſq; rei teſtimonium etiam poeta inſignis eorum: inde quippe ait,

Necnon Tarquinium eiectũ Porſenna iubebat
Accipere, ingentiq; urbem obſidione premebat
Aeneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

Tunc itaq; magnũ illis fuit aut fortiter emori, aut liberos uiuere. Sed cùm eſſet adepta libertas,

Gloriæ ingens cupiditas in Romanis.

Conſules. Reges.

libertas, tãta cupido gloriæ inceſſerat, ut parũ eſſet ſola libertas, niſi & dominatio quæreretur, dum pro magno haberẽt qđ uelut loquente Ioue idem poeta dicit:

—Quin aſpera Iuno,
Quæ mare nunc, terraſq́ metu, cœlumq́ fatigat,
Conſilia in melius referet, mecumq́ fouebit
Romanos rerum dominos [c] gentemq́ togatam.
Sic placitum, ueniet luſtris labentibus ætas,
Cùm [d] domus Aſſaraci [e] Phthiam, claraſq́ Mycenas
Seruitio premet, ac uictis dominabitur Argis.

Quæ quidem Vergilius, Iouem inducens tanquam futura prædicentem, ipſe iam facta recolebat, cernebatq́ præſentia. Verũ propterea commemorare illa uolui, ut oſtenderem dominationem poſt libertatem ſic habuiſſe Romanos, ut in eorum magnis laudibus poneretur. Hinc eſt & illud eiuſdẽ poetæ: quòd cùm aliorum gentium artibus eas ipſas proprias Romanorum artes regnandi atq́ imperandi, & ſubigendi ac debellandi populos anteponeret, ait:

Excudent alij ſpirantia mollius æra:
[f] Credo equidẽ, uiuos ducẽt de marmore uultus:
Orabunt cauſas melius, cœliq́ meatus
Deſcribent radio, & ſurgentia ſidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento.
Hæ tibi erunt artes, paciſq́ imponere morem:
Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Has artes illi tanto peritius exercebãt, quãto minus ſe uoluptatibus dabant, & eneruatione animi & corporis in cõcupiſcendis & augendis diuitijs, & per illas moribus corrumpendis, rapiendo miſeris ciuibus, largiendo ſcenicis turpibus. Vnde cũ tales iam morũ labes ſuperabãt, atq́ abundabãt, quãdo ſcribebat iſta Saluſtius, canebatq́ Vergilius, nõ illis artibus honores & gloriã, ſed dolis atq́ fallacijs ambiebãt. Vnde idem dicit: Sed primò magis ambitio q̃ auaricia animos hominum exercebat, quod tñ uitium ꝓpius uirtuti erat. Nam gloriam, honorẽ, imperium bonus & ignauus æquè ſibi exoptant. Sed ille, inquit, uera uia nititur, huic quia bonæ artes deſunt, dolis atq́ fallacijs contendit. Hæc ſunt illę bonæ artes, per uirtutem ſcilicet, nõ per fallacẽ ambitionẽ ad honorẽ, & gloriã, & imperium peruenire, quæ tamẽ bonus & ignauus ęquè ſibi exoptãt. Sed ille, id eſt, bo-

A nus, uera uia nitit̃. Via uirtus eſt, qua nititur tanq̃ ad poſſeſsionis finem, id eſt, ad gloriã, honorẽ, imperiũ. Hoc inſitum habuiſſe Romanos, etiã deorũ apud illos ędes indicant, [g] quas coniunctiſsimas conſtituerunt Virtutis & honoris, pro dijs habentes quæ dant̃ à Deo. Vnde intelligi poteſt quẽ finem uolebant eſſe uirtutis, & quò eam referebãt, qui boni erant, ad honorem ſcilicet. nam mali nec habebant eam, quamuis honorem habere cuperent, quem malis artibus conabãtur adipiſci, id eſt, dolis atq́ fallacijs. Melius lau- *Virtutis et Honoris templa apud Romanos.*

B datus eſt Cato. De illo quippe ait: Quo minus petebat gloriã, eo magis illum ſequebatur. Quandoquidem gloria eſt, cuius illi cupiditate flagrabant, [h] iudiciũ hominum bene de hominibus opinantiũ. Et ideo melior eſt uirtus quæ humano iudicio cõtẽta non eſt, niſi conſcientię ſuæ. Vnde dicit Apoſtolus: Nam gloria noſtra hęc eſt, teſtimonium cõſcientiæ noſtræ. Et alio loco: Opus autem ſuum probet unuſquiſque, & tunc in ſemetipſo tantũ gloriam habebit, & non in altero. Gloriã ergo & honorem & imperiũ quæ ſi- *Gloria.* *2. Cor. 1.* *Gal. 6.*

C bi exoptabant, & quò bonis artibus peruenire nitebantur boni, non debet ſequi uirtus, ſed ipſa uirtutem. Neq́ enim eſt uera uirtus, niſi quæ ad eum finem tendit, ubi eſt bonum hominis, quo melius non eſt. Vnde & honores quos petiuit Cato, [i] petere non debuit, ſed eos ciuitas ob eius uirtutem non petenti dare. Sed cũ illa memoria duo Romani eſſent uirtute magni, Cæſar & Cato, longè uirtus Catonis ueritati uidetur propinquior fuiſſe, q̃ Cæſaris. Proinde qualis eſſet illo tempore ciuitas, & antea qualis fuiſſet, *Virtus uera.*

D uideamus in [k] ipſa ſentẽtia Catonis: Nolite, inq̃t, exiſtimare, maiores noſtros armis rempublicam ex parua magnã feciſſe. Si ita eſſet, multo pulcherrimam eam nos haberemus. Quippe ſociorum atq́ ciuium, præterea armorum & equorum maior copia nobis q̃ illis eſt. Sed alia fuêre quæ illos magnos fecerunt, quæ nobis nulla ſunt: domi induſtria, foris iuſtum imperiũ, animus in conſulendo liber, neq́ libidine neq́ delicto obnoxius. Pro his nos habemus luxuriã atq́ auariciã, publicè egeſtatẽ, priuatim opulentiã: laudamus diuitias, ſequimur inertiã: inter bonos & malos diſcrimen nullum, omnia uirtutis præmia ambitio poſsidet. Neq́ mirum ubi

uos ſeparatim ſibi quiſq; conſilia capitis, ubi domi uoluptatibus, hîc pecuniæ aut gratiæ ſeruitis. Eo fit ut impetus fiat in uacuã remp. [l] Qui audit hæc Catonis uerba ſiue Saluſtij, putat quales laudant Ro. ueteres, oẽs eos tales tũc fuiſſe uel plures. Non ita eſt: alioquin uera nõ eſſent quæ ipſe idem ſcribit, ea quæ cõmemoraui in ſecundo Lib. huius Operis, ubi dicit: Iniurias ualidiorum & ob eas diſceſsionẽ plebis à patribus, aliasq; diſſenſiones domi fuiſſe, iã inde à principio, neq; amplius æquo & modeſto iure actum, q̃ expulſis regibus q̃ diu metus à Tarquinio fuit, donec bellum graue quod propter ipſum cum Hetruria ſuſceptum fuerat, finiret. Poſtea uerò ſeruili imperio patres exercuiſſe plebem, regio more uerberaſſe, agro pepuliſſe, & cęteris expertib. ſolos egiſſe in imperio. Quarũ diſcordiarũ dũ illi dominari uellẽt, iſti ſeruire nollẽt, finẽ fuiſſe bellũ Punicũ ſecundũ. Quia rurſus grauis metus cœpit urgere, atque ab illis perturbationib. alia maiore cura cohibere animos inquietos, & ad cõcordiã reuocare ciuilẽ. ſed per quoſdã paucos, qui pro ſuo modo boni erãt, magna adminiſtrabant, atq; illis toleratis ac temperatis malis, paucorũ bonorũ prouidẽtia res illa creſcebat, ſicut idem Hiſtoricus dicit, multa ſibi legẽti, & audiẽti, quæ po. Ro. domi militiæq;, mari atq; terra præclara facinora fecerit, ſe libuiſſe attẽdere, quæ res maximè tanta negocia ſuſtinuiſſet, qm̃ ſciebat ſæpenumero parua manu cũ magnis legionib. hoſtiũ contendiſſe Ro. cognouerat paruis copijs bella geſta cũ opulẽtis regibus: ſibiq; multa agitanti cõſtare dixit, paucorũ ciuiũ egregiã uirtutẽ cuncta patrauiſſe, eoq; factũ, ut diuitias paupertas, multitudinẽ paucitas ſuperaret. Sed poſtq; luxu atq; deſidia, inquit, ciuitas corrupta eſt: rurſus reſp. magnitudine ſui imperatorum atq; magiſtratuũ uitia ſuſtentabat. Paucorũ igit̃ uirtus ad gloriã, honorẽ, imperium, uera uia, id eſt, uirtute ipſa nitentiũ etiã à Catone laudata eſt. Hinc erat domi induſtria, quã cõmemorauit Cato: ut ærariũ eſſet opulẽtum, tenues res priuatę. [m] Vnde corruptis moribus uitiũ eſſe cõtrarium poſuit, publicè egeſtatẽ, priuatim opulẽtiam. Quamobrẽ cũ diu fuiſſent regna orientis illuſtria, uoluit Deus & occidentale fieri, quod tẽpore eſſet poſterius, ſed imperij latitudine &

A magnitudine illuſtrius. Idq; talibus potiſsimũm cõceſsit hominibus ad domanda grauia mala multarum gẽtium, qui cauſa honoris, laudis & gloriæ cõſulerent patriæ, in qua ipſam gloriã requirebant: ſaluteq; eius ſaluti ſuæ præponere non dubitarẽt, pro iſto uno uitio, id eſt, amore laudis, pecuniæ cupiditatem & multa alia uitia comprimentes.

L. VIVES.

Qui [a] cõſules appellati ſunt à cõſulendo.] A' [Conſules.] conſulendo dictos eſſe conſoles, ſatis inter omnes cõſtat. Sed cùm cõſulere ſignificet multa, dubium B eſt, à qua mẽte ſit dictus cõſul. Quintilian' lib. 1. Sit ne cõſul à cõſulendo, an à iudicando: nam & hoc cõſulere ueteres uocauêre, unde adhuc remanet illud, Rogat boni cõſulas, id eſt, bonũ iudices. Quin & Lio. cõſulem olim iudicẽ eſſe dictũ tradit. Sed ego cum Varrone nomẽ miniſterij puto eſſe Cõſul: ut admoneretur nihil cũ habere in repub. uirũ poteſtatiſq;, ſed admonitorẽ ſolum poſitũ ſenatus & po. ut eos, quid fieri placeret, conſuleret. Nihil enĩ in Senatu antiquitùs fieri ſolebat, niſi conſulente & referente conſule. Vnde illa tam crebra apud rerum ſcriptores: Petijt à conſ. ut de hoc aut illo referret. Cæſar 1. Cõment. belli ciuilis Pompeiani: Literis à Fabio. C. Cęſaris conſulibus redditis, ægrè ab illis impetratum eſt, ſumma trib. pleb. contentione ut in ſenatu recitarentur: ut uerò ex literis ad ſenatum referretur, impetrari nõ potuit. Quibus uerbis ſatis apparet, non dici ſententias à ſenatoribus, niſi à conſ. referretur, qđ C maximè priſcis temporibus ſeruabatur. Nam poſteris tos quoq; alijs nõ nullis magiſtratib. fuit & cogere ſenatum, & ad eum referre, ſi quid uellent. Porrò Varronis uerba, ſi quis requirit, hæc ſunt ex libro De lingua Lat. 4. Conſul nominatus, quòd conſuleret po. & ſenatum, niſi illinc potius unde Actius ait in Bruto, qui rectè conſulat, conſul fiat. [b] Quod idem autor.] Saluſt. in bello Catil. [c] Gentemq; togatam.] Bene, inquit Seruius, togatam, quoniam omnis ſexus & cõditio toga utebatur. [d] Domus Aſſaraci.] Rom. Aſſa- [Aſſaracus.] racus auus fuit Anchyſæ, Capys pater, à quo Aeneas. Porrò ab Aenea Iulus, ab hoc reges Albani, & hinc Ro. ꝓfecti. [e] Phthiam claraſq; Mycenas.] Hoc ſpectat ad uindictam incenſionis Ilij, quod patriç eorũ qui Troianos uicerant, eſſent à nepotibus Troianorũ ſubigẽdę. Sic in 6. Aeneid. Eruet ille Argos, Agamẽnoniaſq; Mycenas: Ipſumq; Aeacidem genus armipotentis Achilli Vltus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ. Phthia [Phthia.] uerò patria eſt Achillis, in Phthiade regione Macedoniæ: Educatus tamẽ eſt Achilles Lariſſæ Theſſaliæ, ideo [Lariſſa.] D Lariſſæus dicitur: quanq; & Phthia & Lariſſa ſunt in Achaia: nam arx Argiua dicta eſt Lariſſa: ut aliâs declarabo. Phthiã Macedoniæ L. Aemilius Paulus Ro. ſubdidit, uicto Perſeo. Mycenæ in Argolide ſunt, teſte Mela, [Mycenæ.] ad quas ab Argis eſt regnum translatum. Eas cum reliqua Achaia cepit L. Mummius. Argi ſunt prope Mycenas. Mela. Argis ab Inacho ad Pelopem regnatũ eſt annos d. xliiij. Euſebius. Iulius Higinus erratum dicebat [Argi.] eſſe à Vergilio his uerſibus in hiſtoria. nam non idem eruit Argos, & uicit Pyrrhum: ideo eximẽdum uerſum illum cenſebat, Ipſumq; Aeacidem. Sed Seruius illeq; ſubaudiendũ eſſe ait: ut de Curio intelligatur. [f] Credo equidem.] Antiqua exemplaria Auguſtini habẽt, Cedo equidem: ſed apud Verg. eſt Credo. [g] Quas coniunctiſſ.] Imò eadem erat ædes Virtutis & Honoris,

ris, quā fecit Marius Cymbris deuictis, ſed quia Canalis erat medius, duæ eſſe uidebantur. [h] Iodiciū hominom bene.] Hæc eſt in uniuerſum gloria, ſed de uera gloria Cic. 3. Tuſcul. quæſt. ſic inquit: Eſt gloria ſolida quædā res & expreſſa, nō adūbrata: ea eſt cōſentiēs laus honorū, incorrupta uox bene iodicantiū de excellente uirtute: ea uirtuti reſonat tanq́ imago. [i] Petere non debuit.] Cato Vticēſis, de quo hîc loquitur, petijt trib. pleb. & adept⁹ eſt. petijt præturā, factus eſt prętor: ſed paſſus pri⁹ repulſam, prælato Vatinio homine impuriſſ. dijs & hominib. inuiſo: petijt conſulatū, tulit repulſam. Homo, ut Plotar. inqt, qui precio cōparandus erat ad gerēdos magiſtratus: dignior qui cogeret accipere honores, q̃ qui peteret. [k] ipſa ſentētia Catonis.] In Oratione quā habuit in ſenatu trib. pleb. deſignat⁹ cōtra cōiuratos. Saluſt. in Catil. [l] Qui audit hæc.] Semper Romani poſteriores priorū uirtutes in ore habuerūt, & in cęlū tollebāt: uel q̃a ꝑpetuò res uergebat in deteri⁹, uel q̧ ſemꝑ præterita tēpora uidentᷣ meliora. [m] Vitiū eſſe cōtrariū.] Antiq libri: Vitiū econtrariò poſuit.

Gloria. *Cato Vticenſis.*

De amore laudis, qui cùm ſit uitiū, ob hoc uirtus putatur, quia per ipſum uitia maiora cohibentur. Cap. XIII.

NAM ſanius uidet, qui & amorē laudis uitiū eſſe cognoſcit. quod nec poetam fugit Horatium, qui ait: [a]

Lib. 1. Epiſt.

Laudis amore tumes, ſunt certa piacula quæ te
[b] Ter purè lecto poterunt recreare libello.

Idemq́ in carmine Lyrico, ad reprimēdam dominandi libidinem ita cecinit:

Lib. 2. Carm.

Latius regnes auidum domando
Spiritum, quàm ſi Libyam remotis
[d] Gadibus iungas, [e] & uterq; Pœnus
Seruiat uni.

C Veruntamē qui libidines turpiores fide pietatis, impetrato Spiritu ſancto, & amore intelligibilis pulchritudinis non refrenāt, melius ſaltē cupiditate humanæ laudis & gloriæ, nō quidē iam ſancti, ſed minus turpes ſunt. Etiā Tullius [f] hinc diſsimulare nō potuit, in iiſdem lib. quos De rep. ſcripſit, ubi loquitur de inſtituēdo principe ciuitatis: quem dicit [g] alendū eſſe gloria: & cōſequēter cōmemorat, maiores ſuos multa mira atque præclara glorię cupiditate feciſſe. Huic ergo uitio nō ſolùm non reſiſtebant, uerumetiā id excitandum & accendendū eſſe cenſebant: putātes hoc utile eſſe reip. Quanq́ nec in ipſis philoſophiæ li. Tullius [h] ab hac peſte diſsimulet, ubi eam luce clarius cōfitetur. Cùm enim de ſtudijs talibus loqueretur, quæ utiq; ſectanda ſunt fine ueri boni, non uētoſitate laudis humanæ, hāc intulit uniuerſalem generalemq́ ſentētiam: [i] Honos alit artes, omneſq́ accenduntur ad ſtudia gloria, iacentq́ ea ſemper quæ apud quoſq́ improbantur.

Princeps alendus gloria.

A L. VIVES.

LAudis [a] amore tumes.] Ad Mœcenatē 1. lib. Epiſt. [b] Ter porè lecto.] Legendi ſunt philoſophorum lib. De moribus purè, attentè, non aduerſis animis, ſed ſecūdis, ita ut ꝓdeſſe nobis cupiamus quæ dicūt. nam tunc demùm proſunt. Porphyrio interpres Horatij ait, uelut ad ſacrificandū caſtè ac lotis manib. accedendum putat. [c] Latius regnes.] Carminum lib. 2. ad Saluſt. [d] Gadibus.] Hęc inſula eſt Hiſpaniæ nobilis peregrinatione Herculis. [e] Et uterq; Pœnus.] Acron & Porphyrion per alterum Pœnum intelligunt Afros in Libya: per alterū Gaditanos, qui à Pœnis ſunt conditi, ut intelligat poeta coniunctionem regni per terras mari diſtinctas, quod antea in eodē carmine dixerat. [f] Inde ſilere non potuit.] Antiqua uolumina Diſsimulare pro Silere habent, & Hinc ꝑ Inde. B [g] Alendum eſſe gloria.] Sic plerięq; Stoicorum ſapientem ſuū animal eſſe gloriæ dicunt. Simonides poeta inductus à Xenophonte in Hierone, hominē à cæteris animantibus hoc potiſsimùm ſeiungit, quod honore ac gloria tangatur. [h] Ab hac peſte.] Melius legeretur, Hanc peſtem. [i] Honos alit artes.] In procemio Tuſcul. quæſtionum.

Philoſophia ſtudia religioſe adeunda. *Gades.*

De reſecando amore laudis humanæ, quoniā iuſtorum gloria omnis in Deo ſit. Cap. XIIII.

HVIC igitur cupiditati melius reſiſtitur ſine dubitatiōe, [a] quàm ceditur. Tāto enim quiſq́ eſt Deo ſimilior, quanto ab hac immundicia mundior. Quæ in hac uita etſi nō funditùs eradicatᷣ ex corde, quia etiā bene proficientes animos tentare nō ceſſat, ſaltē cupiditas gloriæ ſuperetᷣ dilectiōe iuſticiæ. Vt ſi alicubi iacent, [b] quæ apud quoſq́ improbanturᷣ: ſi bona, ſi recta ſunt, etiā amor humanę laudis erubeſcat, & cedat amori ueritatis. Tam enim eſt hoc uitium inimicum piæ fidei, ſi maior in corde ſit cupiditas gloriæ, q̃ Dei timor uel amor, ut Dñs diceret: Quomodo poteſtis credere gloriā ab inuicē expectātes, & gloriā, quæ à ſolo Deo eſt, non quærentes? Item de quibuſdam qui in eum crediderant, & uerebantur palàm D confiteri, ait Euangeliſta: Dilexerunt gloriam hominū magis quàm Dei. Quod ſancti Apoſtoli nō fecerunt. Qui cùm in his locis prædicarent Chriſti nomen, ubi non ſolùm improbatur: ſicut ille ait, iacentq́ ea ſemper, quæ apud quoſq́ improbantur: uerumetiam ſummæ deteſtationis habebatur, tenentes quod audierant à bono magiſtro, eodemq́ medico mentium: Si quis me negauerit coram hominibus, negabo eum [c] coram patre meo, qui in cælis eſt, [d] & coram angelis Dei: inter maledicta & opprobria, inter grauiſsimas perſecutiones crudeleſq́ pœnas non ſunt deterriti à prædicatione ſa-

Gloriæ cupiditas dilectione iuſticiæ ſuperanda. *Ioan. 5.* *Ioan. 12.* *Matth. 10.*

ſutis humanæ, tanto fremitu offenſionis hu-
manæ. Et quod eos diuina facientes atq; di-
cẽtes, diuineq; uiuẽtes, debellatis quodãmo
do cordib. duris, atq; introducta pace iuſti-
ciæ ingẽs in eccleſia Chriſti gloria cõſecuta
eſt: nõ in ea tanq; in ſuę uirtutis fine quieue-
runt, ſed eam quoq; ipſam ad Dei gloriã re-
ferentes, cuius gratia tales erãt. Iſto quoq; fo
mite eos quib. cõſulebãt ad amorem illius, à
quo, & ipſi tales fierent accẽdebant. Namq;
ne propter humanam gloriã boni eſſent: do
Matth. 6. cuerat eos magiſter illorum, dicens, Cauete
facere iuſticiam ueſtrã coram hominibus, ut
uidcamini ab eis: alioquin mercedẽ nõ habe
bitis apud patrẽ ueſtrũ qui in cælis eſt. Sed
rurſus ne hoc peruerſe intelligentes homini
bus placere metuerent, minusq; prodeſſent
latendo, q boni ſunt demõſtrãs, quo fine in
Matth. 5. noteſcere deberent: Luceãt, inquit, opera ue
ſtra coram hominibus, ut uideãt bona facta
ueſtra, & glorificent patrem ueſtrum, qui in
cœlis eſt. Non ergo ut uideamini ab eis, id
eſt, hac intentione ut eos ad uos cõuerti ueli
tis, quia non per uos aliquid eſtis: ſed ut glo-
rificent patrem ueſtrũ, qui in cælis eſt, ad quẽ
cõuerſi, fiant quod eſtis. Hoc ſecuti ſunt mar
tyres, qui Scæuolas, & Curtios, & Decios
nõ ſibi inferendo pœnas, ſed illatas ferendo,
& uirtute uera, qm̃ uera pietate & innumera
multitudine ſuperarẽt. Sed cùm illi eſſent in
ciuitate terrena, quib. ꝓpoſitus erat omniũ
pro illa officiorum finis, incolumitas eius, &
regnũ nõ in cælo, ſed in terra: nõ in uita ęter-
na, ſed in deceſsione morientium, & ſucceſ-
ſione moriturorũ: quid aliud amarẽt quàm
gloriam, qua uolebant etiam poſt mortem
[e] tanq; uiuere in ore laudantium?

L. VIVES.

QVàm [a] ceditor.] Legendum, Quàm ceditur: & ſic expoſcit ſenſus. Reſiſtendum enim eſt gloriæ cupidini, non cedendum. [b] Vbi non ſolùm improbãtur.] Sic arbitror legendũ, Vbi nõ ſolùm improbabantur, iacentq; illa ſemper, ſicut ille ait, quæ apud quoſq; etiam, &c. [c] Corã patre meo.] Sic Matth. x. [d] Et coram angelis Dei.] Sic Lucæ xij. [e] Tanquã uiuere.] Ennius: Viuus uolito per ora uirûm.

De mercede temporali, quam Deus reddidit bo
nis moribus Romanorum. Cap. XV.

QVIBVS ergo non erat Deus datu-
rus uitam æternã cum ſanctis ange
lis ſuis in ciuitate ſua cæleſti, ad cu-
Pietas uera. ius ſocietatẽ pietas uera ꝑducit,
A quæ non exhibet ſeruitutẽ religiõis, [a] quam
latriam Græci uocant: niſi uni uero Deo, ſi Latria.
neq; hanc eis terrenam gloriam excellentiſſi
mi imperij concederet, non redderetur mer-
ces bonis artibus eorũ, id eſt uirtutibus, qui-
bus ad tantam gloriam peruenire niteban-
tur. De talibus enim, qui propter hoc boni
aliquid facere uidentur, ut glorificentur ab
hominibus, etiam Dominus ait: Amen dico
uobis, perceperũt mercedem ſuam. Sic & iſti
priuatas res ſuas pro re communi, hoc eſt re-
publica, & pro eius ærario contempſerunt,
auariciæ reſtiterunt, conſuluerunt patriæ
B conſilio libero: neq; delicto ſecundum ſuas
leges, neq; libidini obnoxij: his omnibus ar
tibus tanquam uera uia niſi ſunt ad hono-
res, imperium, gloriam: honorati ſunt in o-
mnibus ferè gentibus: imperij ſui leges im-
poſuerunt multis gentibus: hodieq; literis
& hiſtoria glorioſi ſunt penè in omnib. gen
tibus. Non eſt quod de ſummi & ueri Dei
iuſticia conquerantur: perceperunt merce-
dem ſuam.

L. VIVES.

[a] Quam λατρείαν.] A λατρεύω, quod eſt colo, ſeruio.

C De mercede ſanctorum ciuium ciuitatis æternæ,
quibus utilia ſunt Romanorum exempla
uirtutum. Cap. XVI.

MERCES [a] autem ſanctorum longè
alia eſt etiam hîc opprobria ſuſti-
nentiũ pro ciuitate Dei, quę mun-
di huius dilectoribus odioſa eſt. Illa ciuitas
ſempiterna eſt. [a] Vbi nullus oritur, quia nul Ciuitas æterna.
lus moritur. Vbi eſt uera & plena felicitas,
non dea, ſed donũ Dei. Inde fidei pignus ac-
cipimus, quãdiu peregrinãtes eius pulchri-
D tudini ſuſpiramus. Ibi non oritur ſol ſuper Rom. 8.
bonos & malos, ſed ſol iuſticiæ ſolos prote- Matt. 5.
git bonos. Ibi non erit magna induſtria, dita-
re ærarium publicum priuatis rebus angu-
ſtis, ubi theſaurus cõmunis eſt ueritatis. Pro
inde non ſolùm ut talis merces talibus homi
nibus redderetur, Romanum imperium ad
humanam gloriã dilatatum eſt, uerumetiã
ut ciues æternę illius ciuitatis quam diu hîc
peregrinantur, diligẽter & ſobriè illa intue- 2. Cor. 5.
antur exempla, & uideãt quanta dilectio de
beatur ſupernæ patriæ propter uitam æter-
nam, ſi tantum à ſuis ciuibus terrena dilecta
eſt propter hominum gloriam.

L. VIVES.

L. VIVES.

VBi nullus oritur.] Hoc eſt, nullus nouus accreſcit: ut neque ex aſcitis decreſcat ullus, cùm omnes numerati & cõſtituti ſint, ęterna Dei & pręſcientia & ſelectione.

Quo fructu Romani bella geſſerint, & quantum his quos uicêre contulerint. Cap. XVII.

QVANTVM enim pertinet ad hãc uitam mortaliũ, quæ paucis diebus ducitur & finiť, qđ intereſt ſub cuius imperio uiuat homo moriturus, ſi illi q imperãt, ad impia & iniqua nõ cogant? An uerò aliqđ nocuerũt Romani gentibus, quib. ſubiugatis impoſuerunt leges ſuas, niſi quia id factum eſt ingenti ſtrage bellorum? Quod ſi cõcorditer fieret, idipſum fieret meliore ſucceſſu: ſed nulla eſſet gloria triumphantiũ. Neq; enim & Romani nõ uiuebant ſub legibus ſuis, quas cæteris imponebãt.[a] Hoc ſufficeret reip. niſi q\a Marti & Bellonæ diſplicebat, ut nec uictoria locũ haberet, nemine uincẽte, ubi nemo pugnauerat. Nónne Romanis & cæteris gentibus una eſſet eademq; cõditio? Præſertim ſi mox fieret, quod poſtea grauiſsimè atq; humaniſsimè factum eſt:[b] ut omnes ad Romanũ imperium pertinẽtes, ſocietatẽ acciperent ciuitatis, & Romani ciues eſſent: ac ſic eſſet omniũ quod erat antè paucorũ: tantũ, ꝙ plebs illa quæ ſuos agros non haberet, de publico uiueret: qui paſtus eius per bonos adminiſtratores reip. gratius à concordibus præſtareť, ꝗ uictis extorquereť. Nam quid interſit ad incolumitatẽ, bonosq; mores, & ipſas certè hominũ dignitates, quod alij uicerũt, alij uicti ſunt, omnino nõ uideo, pręter illum gloriæ humanæ inaniſsimum faſtũ, in quo perceperũt mercedẽ ſuã, qui eius ingenti cupidine arſerunt, & ingentia bella geſſerunt. Nunquid enim illorum agri tributa nõ ſoluunt? Nunquid eis licet diſcere, qđ alijs non licet? [c] Nunquid non multi ſenatores ſunt in alijs terris, qui Romã nec de facie quidẽ norunt? Tolle iactantiam, & oẽs homines quid ſunt, niſi homines? Quod ſi peruerſitas ſeculi admitteret, ut honoratiores eſſent quique meliores: nec ſic pro magno haberi debuit honor humanus, quia nullius eſt ponderis fumus. *Honor humanus.* Sed utamur etiã in his rebus beneficio Dñi Dei noſtri: cõſideremus quãta contempſerint, quę pertulerint, quas cupiditates ſubegerint pro humana gloria, qui eam tanquã

A mercedẽ talium uirtutũ accipere meruerũt: & ualeat nobis etiã hoc ad opprimendã ſuperbiam, ut cùm illa ciuitas, in qua nobis regnare promiſſum eſt, tantum ab hac diſtet, quantum diſtat cęlum à terra, à temporali lętitia uita æterna, ab inanibus laudibus ſolida gloria, à ſocietate mortaliũ ſocietas angelorum, à lumine ſolis & lunæ lumẽ eius qui fecit ſolem & lunã: nihil ſibi magnum feciſſe uideantur tantæ patriæ ciues, ſi pro illa adipiſcenda fecerint boni operis aliquid, uel mala aliqua ſuſtinuerint: cùm illi pro hac terre-B na iam adepta tanta fecerint, tanta perpeſsi ſint: præſertim, quia remiſsio peccatorum, *Remiſsio peccatorum.* quę ciues ad ęternam colligit patriam, habet aliquid, cui per umbram quandã ſimile fuit aſylum illud Romulęũ, quo multitudinem, *Aſylum Romuleum.* qua illa ciuitas cõderetur, quorumlibet delictorum congregauit impunitas.

L. VIVES.

HOc[a] ſufficere reip.] In ueteribus codicibus habetur ſic: Hoc ſi fieret ſine Marte & Bellona, ut nec uictoria locum haberet, &c. [b] Vt omnés ad Rom. imperium pertinentes.] Olim populi Latij ſolebant in ciuitatem aſciſci. Hinc uentum ad alios Italiæ populos, & trans Padum itum, & trans Alpes, & trans mare. Claudius Cæſar multas barbaras gentes dona-C uit ciuitate Romana: dicens, nihil magis fuiſſe Lacedæmonijs & Athenieñſibus exitio, ꝗ quòd in ſocietatẽ ciuitatis nunꝗ recepiſſent quos uiciſſent armis. Mox ſub Hiſpanis & Afris & Thracibus & aliarum nationũ Cæſaribus paulatim integræ prouinciæ, & totũ deniq; imperium donatum eſt iure ciuitatis Romanæ. *Romanis ſubditi omnes ciuitate donati.* Et cùm initio reliqui omnes præter Græcos diceretur Barbari, etiam Romani ipſi tam diu, pòſt Latini & Itali ea ſunt nota exempti, donatis prouincijs omnib. ciuitate, illi ſoli nomine barbariei ſunt uocati, q ſub Romano imperio non eſſent: & hic eſt ſenſus Herodiani, Spartani, Eutropij, & recentiorũ hiſtoricorũ cùm de Barbaris loquunť. *Barbaræ gentes quæ.* Ita Rhenus duas dicebať habere ripas: hanc citeriorẽ Romanã, illam ulteriorẽ Barbaram. Claudian. *Rheni duæ ripæ.*

O quoties doluit Rhenus, qua Barbarus ibat,
Quòd te non geminis frueretur iudice ripis.

D [c] Nunquid non multi ſenatores.] Donatis ciuitate multis gentibus, etiam in ſenatũ ex illis cõplures ſunt aſcripti, fuerunt q; ſenatores, tametſi Romam nũquam ueniſſent, ut ciues alij, qui Romam nunꝗ uiderunt.

Quàm alieni à iactantia debeant eſſe Chriſtiani, ſi aliquid fecerint pro dilectione æternæ patriæ, cũ tanta Romani geſſerint pro humana gloria, & ciuitate terrena. Cap. XVIII.

QVID ergo magnũ eſt pro illa æterna cœleſtiq; patria, cũcta ſeculi huius quãlibet iucunda blandimẽta cõtemnere, ſi pro hac temporali atq; terrena filios Brutus potuit & occidere, quod illa facere neminem cogit? Sed cer-

tè

tè difficilius eſt filios interimere, q̃ quod pro
iſta faciendum eſt, ea quæ filijs congregan-
da uidebantur, atq; ſeruãda, uel donare pau-
peribus, uel ſi exiſtat tentatio, quæ id pro fi-
de atq; iuſticia fieri compellat, amittere. Feli
ces enim uel nos uel filios noſtros, non diui-
tiæ terrenæ faciunt, aut nobis uiuẽtibus amit
tẽdæ, aut nobis mortuis à quibus neſcimus,
uel fortè à quibus nolumus poſsidẽdæ. Sed
Deus uera mẽtium opulẽtia. Deus felices facit, qui eſt mentium uera opu
lentia. Bruto autem quia filios occidit, inſe-
licitatis perhibet teſtimonium etiam poeta
laudator. Ait enim:

—Natosq; pater noua bella mouentes
Ad pœnam pulchra pro libertate uocabit
Infelix, utcunq; ferent ea facta minores.

Sed uerſu ſequenti conſolatus eſt infelicem:

Vicit amor patriæ, laudumq; immenſa cupido.

Hæc ſunt duo illa libertas & cupiditas lau-
dis humanæ, quæ ad facta compulère miran
da Ro. Si ergo pro libertate moriturorũ &
cupiditate laudum, quæ à mortalibus expe-
tunt̃, occidi filij à patre potuerunt, quid ma-
gnum eſt, ſi pro uera libertate, quæ nos ab
iniquitatis & mortis & diaboli dominatu li-
beros facit, nec cupiditate humanarum lau-
dum, ſed charitate liberãdorum hominum,
non à Tarquinio rege, ſed à dæmonibus &
dæmonum principe, non filij occidũtur, ſed
Chriſti pauperes inter filios computantur?
Torquatus. Si alius etiã Ro. princeps cognomine Tor-
quatus, filium, non quia contra patriam, ſed
etiam pro patria, tamen quia contra imperi-
um ſuum, id eſt, cõtra quod imperauerat pa
ter imperator, ab hoſte prouocatus iuuenili
ardore pugnauerat, licet uiciſſet, occidit: ne
plus mali eſſet in exemplo imperij contem-
pti, quàm boni in gloria hoſtis occiſi: ut q̃d
ſe iactant, qui pro immortalis patriæ legibus
omnia quæ multò minus quàm filij diligun
Camillus. tur, bona terrena contemnunt? Si Furius Ca
millus etiam ingratam patriam, à cuius ceruí
cibus acerrimorum hoſtium Veientium iu-
gum depulerat, dãnatusq; ab æmulis fuerat,
à Gallis iterũ liberauit, quia nõ habebat po-
tiorẽ ubi poſſet uiuere glorioſius: cur extol-
latur uelut grãde aliquid fecerit, qui forte in
eccleſia ab inimicis carnalibus grauiſsimam
exhonorationis paſſus iniuriam, non ſe ad
eius hoſtes hereticos trãſtulit, aut aliquã con
tra illam ipſe hæreſim condidit, ſed eam po-

A tius quantum ualuit ab hæreticorum per-
nicioſiſsima prauitate defendit: [a] cùm alia
non ſit, non ubi uiuatur in hominum glo-
ria, ſed ubi uita acquiratur æterna? Si Mu- *Mutius.*
tius ut cũ Porſenna rege pax fieret, qui gra-
uiſsimo bello Romanos premebat, quia
Porſennam ipſum occidere non potuit, &
pro eo alterum deceptus occidit, in arden-
tem aram ante oculos eius dexteram exten-
dit, dicens: multos tales, qualem illum uide-
ret, in eius exitium coniuraſſe: cuius ille for-
titudinem & coniurationem talium perhor-
B reſcens, ſine ulla dilatione ſe ab illo bello fa-
cta pace compeſcuit: quis regno cælorum
imputaturus eſt merita ſua, ſi pro illo non
unam manum, neq; hoc ſibi ultrò faciẽs, ſed
perſequente aliquo patiens totum flammis
corpus impenderit? Si Curtius armatus e- *Curtius.*
quo concito in abruptum hiatum terræ ſe
præcipitem dedit, deorum ſuorum oracu-
lis ſeruiẽs, qui iuſſerãt, ut illud id quod Ro-
mani haberent optimũ mitteretur: nec aliud
intelligere potuerint, quàm uiris armisq; ſe
excellere, unde uidelicet oportebat ut deo-
rum iuſsis in illum interitum uir præcipita-
C retur armatus: quid ſe magnum pro æterna
patria feciſſe dicturus eſt, qui aliquem fidei
ſuæ paſſus inimicũ, non ſe ultrò in talẽ mor-
tem mittens, ſed ab alio miſſus obierit, quan
doquidem a Domino ſuo eodemq; rege pa
triæ ſuæ certius oraculum accepit: Nolite ti- *Matth. 10.*
mere eos qui corpus occidũt, animã autem
non poſſunt occidere. Si ſe occidendo cer-
tis uerbis quodammodo cõſecrantes Decij *Decij.*
deuouerunt, ut illis cadentibus & iram deo-
rum ſanguine ſuo placantibus, Rom. libera-
retur exercitus, nullo modo ſuperbiãt ſancti
martyres tanquam dignum aliquid pro illi-
us patriæ participatione fecerint, ubi æterna
D eſt & uera felicitas, ſi uſq; ad ſui ſanguinis ef-
fuſionem non ſolùm ſuos fratres pro quib.
fundebatur, uerùm & ipſos inimicos, à qui-
bus fundebatur, ſicut eis præceptum eſt, dilĩ
gentes, charitatis fide, & fidei charitate cer-
tarunt? [b] Si Marcus Puluillus dedicans æ- *Marcus Puluillus.*
dem Iouis, Iunonis, Mineruæ, falſò [c] ſibi
ab inuidis morte filij nunciata, ut illo nun-
cio perturbatus abſcederet, atque ita dedi-
cationis gloriam collega eius conſequere-
tur, ita contempſit, [d] ut eũ etiam proijci inſe-
pultum iuberet: & ſic in eius corde orbitatis

dolo-

dolorẽ, glorię cupiditas uicerat: q̃d magnũ ſe pro Euãgelij ſancti prędicatiõe, qua ciues ſupernę patrię de diuerſis liberantur, & colligunt̃ erroribus, feciſſe dicturus eſt, cui Dñs
Math. 8. de ſepultura patris ſui ſolicito ait: Sequere me, & [e] ſine mortuos ſepelire mortuos ſuos?
M. Regulus. Si M. Regulus, ne crudeliſsimos hoſtes iurãdo falleret, ad eos ab ipſa Roma reuerſus eſt, quoniã ſicut Romanis eũ tenere uolentibus reſpõdiſſe fertur, poſteaq̃ Afris ſeruierat, dignitatẽ illic honeſti ciuis habere non poſſet: eũq̃ Carthaginẽſes, quoniã cõtra eos in Romano ſenatu egerat, grauiſsimis ſupplicijs necauerunt: q̃ cruciatus nõ ſunt pro fide illius patriæ cõtemnendi, ad cuius beatitudinẽ fides ipſa perducit? Aut q̃d retribuetur Dño pro omnib. quę retribuit, ſi pro fide quæ illi debet̃, talia fuerit homo paſſus, qualia pro fide, quam pernicioſiſsimis inimicis debebat, paſſus eſt Regulus? Quõ aũt ſe audebit ex-
Paupertatis uoluntariæ commendatio. tollere de uolũtaria paupertate Chriſtianus, [f] ut in huius uitæ peregrinatione expeditior ambulet uiã, quæ perducit ad patriã, ubi uerę diuitię ipſe Deus eſt, cũ audiat [g] uel legat L. Valerium, q̃ in ſuo defunctus eſt cõſulatu, uſqueadeò fuiſſe pauperẽ, ut nũmis à populo collatis, eius ſepultura curaret̃? audiat uel legat [h] Q. Cincinnatũ, cum quatuor iugera poſsideret, & ea ſuis manib. coleret, ab aratro eſſe abductũ, uti dictator fieret: [i] maior utiq̃ honore q̃ cõſul: [k] uictisq̃ hoſtibus, ingentem gloriã cõſecutũ, in eadẽ paupertate mãſiſſe? aut q̃d ſe magnum feciſſe prædicabit, q̃ nullo præmio mundi huius fuerit ab æternæ illius patrię ſocietate ſeductus, cum [l] Fabritiũ didicerit tantis munerib. Pyrrhi regis Epirotarũ, promiſſa etiã quarta parte regni à Ro. ciuitate nõ potuiſſe diuelli; ibiq̃ in ſua paupertate priuatum manere uoluiſſe? Nam illud q̃d remp. id eſt rẽ populi, rem patrię, rẽ cõmunẽ eum haberẽt opulentiſsimã atq̃ ditiſsimam, ſic ipſi in ſuis domib. pauperes erãt, [m] ut quidam eorũ q̃ iã bis cõſul fuiſſet, [n] ex illo ſenatu pauperum hominũ pelleret̃ notatiõe cenſoria, q̃ decẽ põdo argẽti in uaſis habere cõpertus eſt: ſi ita ijdẽ ipſi pauperes erãt, q̃rum triumphis publicũ ditabatur ærariũ, nonne oẽs Chriſtiani, qui excellẽtiore propoſito diuitias ſuas cõmunes faciunt, ſecundum id q̃d
Act. 4. ſcriptum eſt in Act. Apoſtolorũ, Vt diſtribuatur unicuiq̃, ſicut cuiq̃ opus eſt: & nemo

A dicat aliquid propriũ, ſed ſint illis oĩa cõmunia: intelligunt ſe nulla ob hoc uẽtilari oportere iactantia: id faciẽdo pro obtinẽda ſocietate angelorũ, cum penè tale aliquid illi fecerint pro cõſeruanda gloria Romanorũ? Hęc & alia, ſi qua huiuſmodi reperiũtur in literis eorum, q̃n ſic innoteſceret̃, q̃n tãta fama prædicarentur, niſi Ro. imperiũ lõgè lateq̃ porrectũ, magnificis ſucceſsib. augeret̃? Proinde p̃ illud imperiũ tam latum tamq̃ diuturnum, uirorumq̃ tantorũ uirtutib. præclarũ atq̃ glorioſum, & illorũ intentioni merces,
B quã quærebãt, eſt reddita, & nobis propoſita neceſſarię cõmonitiõis exẽpla: ut ſi uirtutes, quarũ iſtæ utcunq̃ ſunt ſimiles, quas iſti pro ciuitatis terrenę gloria tenuerunt, p̃ Dei glorioſiſsima ciuitate nõ tenuerimus, pudore pungamur: ſi tenuerimus, ſup̃bia nõ extollamur. Quoniam ſicut dicit Apoſtolus, Indi- Rom. 8.
gnę ſunt paſsiões huius temporis ad futurã gloriã, quæ reuelabitur in nobis. Ad humanam uerò gloriam præſentisq̃ tẽporis ſatis digna uita exiſtimabatur illorũ. Vnde etiã Iudæi qui Chriſtũ occiderunt, reuelante Te-
C ſtamento nouo, quod in Veteri uelatũ fuit, ut non pro terrenis & temporalibus beneficijs, quæ diuina prouidẽtia permixtè bonis maliſq̃ cõcedit, ſed pro æterna uita muneribuſq̃ perpetuis & ipſius ſupernæ ciuitatis ſocietate colatur Deus unus, & uerus: rectiſſimè iſtorum gloriæ donati ſunt: ut hi qui qualibuſcunque uirtutibus terrenam gloriã quæſierunt & acquiſierunt, uincerẽtur eos qui magnis uitijs datorem ueræ gloriæ & ciuitatis æternæ occiderunt, atq̃ reſpuerunt.

L. VIVES.

D CVm [a] alia non ſit ubi uiuat̃.] Deeſt una negatio, ſic legendũ, Cum alia nõ ſit, non ubi uiuatur in hominum gloria. [b] Si M. Puluillus.] Liuius lib. 2. & Valer. lib. 5. Plutarch. in Publicola. Dionyſius, & alij. Templũ Ioui, Iunoni & Mineruæ uotũ eſt à Tarquinio Priſco, extructũ à Sup̃bo: quo expulſo, dedicatio ad cõſules ſpectabat, ſortito dedicatio Capitolij obtigit M. Horatio Puluillo, cui cõtigit quod Aug. narrat. [c] Sibi ab inuidis.] A M. Valerio P. Valerij cõſulis fratre, qui ęgreferebat, nõ ab homine ſuę familię dicari tã magnificũ templũ. nunciauit ergo filiũ obijſſe, ut funeſta familia Horat. à dedicatione abſiſteret. [d] Vt eum etiam proijci inſepultũ.] Sic Plutar. Nam Liuius efferri eum iuſsiſſe ſcribit. [e] Sine mortuos.] Sine homines mundo uiuos, ſed reuerà mortuos, quia Deo mortuos, ſepelire eos quos ipſi mortuos arbitrant̃. [f] Vt in huius uitæ peregrinatione.] Prorſus ut in uia, ſic in uita, ut quiſq̃ eſt expeditiſsimus, minimiſq̃ oneribus grauatus, ita facillimè iter conficit. [g] Vel legat Luciũ Valerium.] Valerium Publicolam ſcribunt Lio. Valer. Plutarch.

Plutarch. Dionyſ. Eutropius, & alij ob tenuitatem cenſus funere publico eſſe elatum. Plutar. collatā ab unoquoq; ſcribit certā ſummā ad expenſam funeris. Apuleius in Apologia de magia, ſextāles dicit collatos. Sed Auguſt. hic ut aliud agēs, hiſtoriā ſummo ten' attigit, ita nec prænomen, nec annū mortis exactè attendit. Dicebatur enim P. non L. & non in ſuo quarto conſulatu obijt, ſed anno pòſt, Verginio & Caſsio Coſs. ſexto anno poſt expulſos reges. Liu. & Dionyſ. [h] Quintium Cincinnatum.] Liuius lib. 3. & Valer. lib. 4. [i] Maior utiq; honore q̃ conſul.] Dictatura magiſtratus erat regius, à quo nō erat prouocatio, cui cōſules cæteriq; magiſtrat' dicto audiētes erant. Sex mēſibus lege finiebatur, & in ſolis periculis reip. creabatur à conſule, in terra Italia, ſilētio noctis populi magiſter nominabatur, ſibiq; magiſtrum equitum aſciſcebat. Anno urbis con. cclij. hic magiſtratus in urbem eſt inductus, poſt Cæſaris mortē lege M. Antonij conſulis propter inuidiā Cæſaris perpetui dictatoris in perpetuū ſublatus. [k] Victiſq; hoſtibus.] Equis, de quibus triumphauit. [l] Fabritiū.] Hic pauper fuit, & diuitiarū contēptor, inſectatorq;. Miſſus legatus de captiuis redimēdis ad Pyrrhū regem Epirotarū, rogat' eſt ab eo, ut in Epirū ſecū iret, daturū illi ſe quartam regni ſui partē: cui Fabritius reſpōdit, hoc regi non expedire. Epirotas enim Fabritiū ſi uiderent & noſſent, libētius ipſi parituros, q̃ Pyrrho. Quod Pyrrhus non ægrè tulit, ſed ſimplicem magnanimitatem Fabritij admiratus eſt. Pecuniā etiam ab eodē rege oblatam amicitię nomine repudiauit. [m] Vt quidam eorum qui iam bis conſul.] Valer. lib. 2. de Cornelio Ruffino iſtud narrat, qui motus eſt ſenatu ab hoc ipſo Fabritio cenſore, quòd decē pondo argēti facti haberet. Idem Liuius lib. 14. & Gell. lib. 4. qui eum dictatorem quoq; fuiſſe narrat. Hic eſt Cornelius, qui Sybilla prius, deinde Sylla primus Corneliorū eſt dictus. Macrobius. Priorem conſulatum geſsit cum Man. Curio Dentato: poſteriorem xiij. anno pòſt cum C. Iunio.

Dictatura.

Fabritius diuitiarum cōtemptor.

Corn. Sylla.

[n] Ex illo ſenatu pauperum hominum.] Nulla ætas feracior fuit continentium & ſanctorum hominum Romæ, quàm illa belli Pyrrhi.

Quomodo inter ſe differāt cupiditas glorię, & cupiditas dominationis. Cap. XIX.

INTEREST ſanè inter cupiditatē humanę glorię, & cupiditatem dominationis. Nam licet procliue ſit, ut qui humana gloria nimium delectatur, etiā dominari ardenter affectet, tamē qui ueram licet humanarū laudum gloriam concupiſcunt, dāt operam bene iudicantibus nō diſplicere. Sunt enim multa in moribus bona, de quibus multi bene iudicant: quamuis ea multi non habeant, & per ea bona morum nituntur ad gloriam, & imperium, uel dominationem, de quibus ait Saluſtius: Sed ille uera uia nititur. Quiſquis autem ſine cupiditate gloriæ, qua ueretur homo bene iudicantibus diſplicere, dominari atq; imperare deſiderat, etiam per apertiſsima ſcelera quærit plerunq; obtinere quod diligit. Proinde qui gloriam concupiſcit, aut uera uia nititur, aut certè dolis atque fallacijs contendit, uolēs bonus uideri,

Dominandi libido ſine uero gloriæ ſtudio.

A quod nō eſt. Et ideo uirtutes habēti magna uirtus eſt, contēnere gloriā, quia cōtemptus eius in conſpectu Dei eſt: iudicio aūt nō aperitur humano. Quicqd enim fecerit ad oculos hominum, quo gloriæ cōtemptor appareat, ad maiorem laudem, hoc eſt, ad maiorē gloriam facere ſi credat, nō eſt unde ſe ſuſpicantium ſenſib. aliter eſſe, q̃ ſuſpicant oſtendat. Sed qui contemnit iudicia laudantiū, cōtemnit etiā ſuſpicantiū temeritatē: quorū tamen, ſi uerè bonus eſt, non cōtemnit ſalutē: quoniā tantæ iuſticię eſt, qui de ſpiritu Dei uirtutes habet, ut etiam ipſos diligat inimi-

Gloriæ contemptus.

B cos: & ita diligat, ut ſuſurrones, uel detractores uelit correctos habere conſortes: non in terrena patria, ſed ſuperna. In laudatoribus aūt ſuis, quāuis paruipēdat q eū laudāt, nō tamen paruipēdit q eum amāt: nec eos uult fallere laudātes, ne decipiat diligētes. Ideoq; inſtat ardenter, ut potius ille laudet, à quo habet homo, qcquid in eo iure laudat. Qui aūt contēptor gloriæ dominationis eſt auidus, beſtias ſuperat: [a] ſiue crudelitate uitæ, ſiue fluxu luxuriæ. Tales quidā Romani fuerūt. Non enim cura exiſtimationis amiſſa, dominationis cupiditate caruerunt. Multos tales

C fuiſſe, prodit Hiſtoria. Sed huius uitij ſummitatem, & quaſi arcem quandam [b] Nero Cæſar primus obtinuit: cuius fuit tāta luxuries, ut nihil ab eo putaret uirile metuendū: tanta crudelitas, ut nihil molle habere crederetur, ſi neſciretur. Etiā talibus tamē dominādi poteſtas non dat, niſi ſummi Dei prouidentia, quando res humanas iudicat talibus dominis dignas. Aperta de hac re uox diuina eſt, loquēte Dei ſapiētia: Per me reges regnāt, & tyrāni per me tenent terrā. [c] Sed ne tyrāni non peſsimi atq; improbi reges, ſed ueteri nomine fortes dicti exiſtiment: unde ait Vergil.

Impijſsimi tyrāni prouidentia Dei euehūtur.

Prouerb. 8.

D. [d] *Pars mihi pacis erit, dextram tetigiſſe tyranni:*

apertiſsimè alio loco de Deo dictū eſt: Qui regnare facit hominē hypocritam propter peruerſitatem populi. Quamobrē, quāuis, ut potui, ſatis expoſuerim qua cauſa Deus unus uerus & iuſtus, Romanos ſecundum quandam formā terrenę ciuitatis bonos adiuuerit ad tanti imperij gloriā conſequendā: poteſt tamen & alia cauſa eſſe latentior, propter diuerſa merita generis humani, Deo magis nota q̃ nobis: dū illud conſtet inter oēs ueraciter pios, neminem ſine uera pietate, id eſt,

Hiob 34.

A ueri Dei uero cultu, uerā poſſe habere uirtu
Virtus nulla uera quæ gloriæ humanæ ſeruit. tē: nec eā uerā eſſe, qn̄ gloriæ ſeruit humanæ.
Eos tamē qui ciues nō ſunt ciuitatis æternę,
quæ in ſacris literis noſtris dicit̄ ciuitas Dei,
utiliores eſſe terrenę ciuitati,[e] qn̄ habent uir
tutē uel ipſam, q̄ ſi nec ipſam.[f] Illi aūt qui ue
ra pietate prędìti, bene uiuūt, ſi hanc ſcientiā
regendi populos cōſectati ſunt, nihil eſt feli-
cius rebus humanis, q̄ ſi Deo miſerante, ha
beant poteſtatē. Tales aūt homines, uirtutes
ſuas, quantaſcunq; in hac uita poſſunt habe
re, nō tribuūt niſi gratiæ Dei:[g] quòd eas uo
lentibus, credentibus, petētibusq; dederit,
B ſimulq; intelligūt, quantū ſibi deſit ad perfe
ctionem iuſticiæ: qualis eſt in illorū ſancto
rum angelorum ſocietate, cui ſe nituntur a-
ptare. Quantumlibet autem laudetur atq;
prædicetur uirtus, quę ſine uera pietate ſer-
uit hominū glorię, nequaq; ſanctorum exi-
guis initijs comparāda eſt, quorum ſpes po
ſita eſt in gratia & miſericordia ueri Dei.

L. VIVES.

Nero. Siue[a] credulitate uitæ.] Alibi, ſiue crudelitatis ui-
tijs, ſiue luxurię. [b] Nero Cæſar primus] Hic fuit
filius Domitij Aenobarbi, & Agrippinę Germani
ci filiæ, adoptatus à Clau. Cæſare uitrico: unde & Clau
dius Nero Cęſar eſt dictus. Patri ſucceſsit ultimus prin
cipum domum Cæſarum cognatione attingēs: homo
C incredibilis crudelitatis & ignauiæ, hisq; uitijs ad po-
ſteros nobilitatus. Et erat alioqui, ſicut Trāquillus nar
rat, æternitatis, perpetuęq; famæ cupidus. Aprilē men-
ſem Neroneū appellauit. Romā Neropolim nūcupare
deſtinarat. [c] Sed ne tyranni non peſsimi.] Dixi a-
Tyrannus. liâs de tyranno. Olim nihil inter regem & tyrannū in-
tererat. à τυραννεῖν dicitur, quod eſt impero. Verg. iiij.
Aeneid. Te propter Libycæ gentes Numadumq; tyran
ni Odêre infenſi. Et Horat. lib. iij. Carm. Princeps & in-
nantē Maricę littoribus tenuiſſe Lyrim, latè tyrannus.
Acron: Tyrannus alibi pro domino, alibi pro crudeli,
alibi pro potēti. Ita Auguſtinus fortem hîc poſuit pro
potente: ut apud Græcos δύναμις & potentia eſt, & for-
titudo, quemadmodum apud Homerum ſæpe, & Pin-
darum: ut in Nemeis de Hercule: ἀλλὰ γὰρ ἐντίπυτον λῆμα τι καὶ δύναμιν ἦν. [d] Dextram tetigiſſe tyranni.] Ae-
neæ, quem Latinus uirum bonum eſſe exiſtimabat.
D [e] Quando habent uirtutem uel.] Mendoſus locus.
Senſus eſt, utiliores eſſe terrenæ ciuitati, cùm habēt glo
riæ cupidinem, q̄ cùm nec ipſam. [f] Illi autem qui ue-
ra pietate.] Iſti ſunt illi ueri philoſophi, qui ſi domina-
rentur, uel domini eorū eſſent ſimiles, beatas fore reſp.
Plato dixit. [g] Quod eas uolentibus.] Ex Epiſt. ca-
tholica Iac. 1. cap. Si quis ueſtrûm indiget ſapientia, po
ſtulet à Deo, qui dat omnib. ſimpliciter, nec imprope-
rat: & dabit ei. Poſtulet autem fide, nihil hæſitans.

Tam turpiter ſeruire uirtutes humanæ gloriæ, quàm corporis uoluptati. Cap. XX.

SOLENT[a] Philoſophi, qui finem bo-
ni humani in ipſa uirtute conſtituunt,
ad ingerēdum pudorem quibuſdam

A philoſophis, qui uirtutes quidem probant,
ſed eas uoluptatis corporalis fine metiunt̄,
& illā p ſeipſam putāt appetēdā, iſtas ppter
ipſam, tabulam quandā uerbis pingere, ubi
Voluptas in ſella regali quaſi delicata quæ- *Voluptatis pictura.*
dā regina cōſidat: eiq; uirtutes famulę ſubij-
ciant̄, obſeruātes eius nutū, ut faciant q̄d illa
imperauerit. Quæ prudentię iubeat, ut uigi
lanter inquirat, quō uoluptas regnet, & ſal-
ua ſit. Iuſticiæ iubeat, ut præſtet beneficia,
quæ poteſt ad cōparādas amicicias corpora
libus cōmodis neceſſarias, nulli faciat iniu-
riā: ne offenſis legib. uoluptas uiuere ſecura
B nō poſsit. Fortitudini iubeat, ut ſi dolor cor
pori acciderit, qui non cōpellat in mortē, te-
neat dominā ſuā, id eſt, uoluptatē fortiter in
animi cogitatiōe, ut per priſtinarū deliciarū
ſuarū recordationē mitiget præſentis dolo-
ris aculeos. Temperātiæ iubeat, ut tantū ca-
piat alimentorū: & ſi qua delectant, ne p im-
moderationē noxiū aliquid ualetudinē tur-
bet: & uoluptas, quā etiā in corporis ſanita-
te Epicurei maximā ponunt, grauiter offen-
dat̄. Ita uirtutes cū tota ſuæ gloriæ dignitate
tanq; imperioſæ cuidā & inhoneſtæ mulier
culæ ſeruiēt uoluptati. Nihil hac pictura di-
C cūt eſſe ignominioſius, & deformius, & q̄d
minus bonorū ferre poſsit aſpectus: & uerū
dicunt. Sed nō exiſtimo ſatis debiti decoris
eſſe, picturam, ſi etiā talis fingat̄, ubi uirtutes
humanæ gloriæ ſeruiāt. Licet enim iſta glo-
ria[b] delicata mulier nō ſit, inflata tamē eſt, &
multū inanitatis habet. Vnde non ei dignè
ſeruit ſoliditas quædā firmitasq; uirtutū, ut
nihil prouideat prudentia, nihil diſtribuat
iuſticia, nihil toleret fortitudo, nihil tempe-
rātia moderet̄, niſi unde placeat̄ hominibus,
& uentoſæ gloriæ ſeruiat̄. Nec illi ſe ab iſta
defenderint fœditate: qui cū aliena ſpernant
D iudicia, uelut gloriæ contēptores, ſibi ſapi-
entes uident̄, & ſibi placent. Nam eorū uir-
tus, ſi tamē ulla eſt, alio modo quodā huma
nę ſubdit̄ laudi. Neq; enim ipſe qui ſibi pla-
cet,[c] homo non eſt. Qui autē uera pietate in
Deum, quē diligit, credit & ſperat, plus in-
tendit in ea, in quibus ſibi diſplicet, q̄ in ea
ſi qua in illo ſunt, quæ non tam ipſi q̄ ueri-
tati placent. Neque id tribuit, unde iam po-
teſt placere, niſi eius miſericordiæ, cui me-
tuit diſplicere: de his ſanatis gratias agens,
de illis ſanandis preces fundens.

L. VIVES.

SOlent [a] philoſophi.] Stoici, ut Cleāthes. Cicero ſecundo De finibus meminit tabellę huius & picturæ. [b] Delicata mulier non ſit.] Nam ſudore & laboribus quæritur. [c] Homo non eſt.] Id eſt, humana & humanè ſapit.

Romanum regnū à Deo uero eſſe diſpoſitum, à quo eſt omnis poteſtas, & cuius prouidentia reguntur uniuerſa. Cap. XXI.

QVAE cùm ita ſint, non tribuamus dādi regni atq; imperij poteſtatē, niſi Deo uero, [a] qui dat felicitatē regnum cælorū ſolis pijs: regnū uerò terrenū & pijs & impijs, ſicut ei placet, cui nihil iniuſte placet. Quāuis eñ aliqd dixerimus, q̃d apertū nobis eſſe uoluit, tñ multū eſt ad nos, & ualde ſuperat uires noſtras, hominū occulta diſcutere, & liquido examine merita dijudicare regnorū. Ille igiť unus uerus Deus, qui nec iudicio, nec adiutorio deſerit genus humanum, quando uoluit, & quātū uoluit Romanis regnū dedit: qui dedit Aſſyrijs, uel etiā Perſis: [b] à quibus ſolos duos deos coli, unū bonū, alterū malū continent literæ iſtorū: ut taceā de populo Hebræo, de quo iā dixi, quantū ſatis uiſum eſt: qui pręter unū Deū nō coluit, & quando regnauit. Qui ergo Perſis dedit ſegetes, ſine cultu deæ Segetiæ: qui alia dona terrarum ſine cultū tot deorū, q̃s iſti reb. ſingulis ſingulos, uel etiā rebus ſingulis plures præpoſuerūt: ipſe etiā regnū dedit ſine cultu eorū, per quorū cultū ſe iſti regnaſſe crediderunt. Sic etiā hominibus, [c] qui Mario, ipſe Caio Cæſari: qui Auguſto, ipſe & Neroni: qui Veſpaſianis, uel patri, uel filio [d] ſuauiſsimis imperatoribus, ipſe & Domitiano crudeliſsimo. Et ne per ſingulos ire neceſſe ſit, qui Conſtantino Chriſtiano, [e] ipſe apoſtatæ Iuliano, cuius egregiam indolem decepit amore dominandi ſacrilega & deteſtanda curioſitas, cuius uanis deditus oraculis erat, quando fretus ſecuritate uictoriæ, naues quibus uictus neceſſarius portabatur, incendit. Deinde feruidè inſtans immodicis auſibus & mox merito temeritatis occiſus, in locis hoſtilibus egenum reliquit exercitum, ut aliter inde non poſſet euadi, niſi cōtra illud auſpicium dei Termini, de quo ſuperiore libro diximus, Romani imperij termini mouerentur. Ceſsit enim Terminus deus neceſsitati, qui nō ceſſerat Ioui. Hæc planè Deus unus & uerus regit & gubernat, ut placet. Et ſi occultis cauſis, nunquid iniuſtis?

L. VIVES.

QVI [a] dat felicitatē in regno cælorum.] Sunt quædam exēplaria, quæ ſic habent: Qui dat felicitatem regnum cælorum ſolis pijs. Alia ſic: Qui dat felicitatē in regno cælorū ſolis pijs. Vtroq; modo melius quàm in excuſis. [b] A quibus ſolos duos deos coli.] Perſæ Magi, quorum princeps Zoroaſtres, duo principia ponebant: unum bonum, alterū malum. Numen bonum cæli, malum uerò inferorū deū arbitrantes. Hunc Plutonem & Arimanium dixerūt dęmonem malum, illum uerò dæmonem bonū Iouem & Horoſmadem. Autores Hermippus, Eudoxus, & Theopompus apud Laertium Diogenem. Magos uideť ſecutus Plato libro decimo Legum, cùm animas ponit in mūdo geminas: alteram unde proficiſcanť bona, alteram unde mala: niſi potius Pythagoræ ſentētię aſſenſus eſt, qui principiorū unitatem deū eſſe ait mētem, uniuſq; naturā, & bonum: Diada uerò infinitam, materialem, circa quam eſt multitudo, genius, & malum. Manichęi quoq; hæretici, ut Auguſtinus libro De hæreſibus ſcripſit, duo principia ponebāt inter ſe diuerſa & aduerſa, eadēq; æterna & coęterna: duaſq; naturas atq; ſubſtātias, boni ſcilicet & mali, qua opinione antiquos alios hæreticos ſunt ſecuti. [c] Qui Mario, ipſe Caio.] Binos cōiungit, alterum bonum, alterum malum. crudelis Marius, clementiſsimus C. Cęſar: optimus princeps Auguſtus, peſsimus Nero. [d] Suauiſsimis imperatoribus.] T. Veſpaſianus duos habuit filios, alterū ſibi cognominē, alterum Domitianū. Pater fuit uir multorum ſalium, & iucundiſsimus. Filius Titus tā humanus, ut amor & deliciæ generis humani ſit nominatus, Suetonius. Plinius Secundus in pręfatione Naturalis hiſtoriæ ad Titum Veſpaſianū filium: Narrare tibi conſtitui, iucundiſsime imperator: ſit eñ hæc tui præfatio ueriſsima, dum maximo conſeneſcit in patre. Domitianus patri & fratri diſsimilis, ſæuus & inimicus omniū fuit. [e] Ipſe apoſtatæ Iuliano.] Quaſi deſertori & transfugæ Iuliano: qui cùm eſſet prius Chriſtiana pietate imbutus, deſciuit ab ea inductus à Libanio ſophiſta, deditq; ſe totum oraculis, ſortibus, dictiſq; & factis magorum ac diuinaculorū, quorum inanibus fraudulentiſq; reſponſis & promiſsis præceps iuit. uir cætera egregij animi, regendiq; imperij callentiſsimus.

Zoroaſtres. Animæ in mundo Platoni geminæ. Dias Pythagoræ. Manichæi. Veſpaſiani. Titi humanitas. Iulianus apoſtata.

Tempora exituſq; bellorum ex Dei pendére iudicio. Cap. XXII.

SIC etiam tempora ipſa bellorū ſicut in eius arbitrio eſt, iuſtoq; iudicio & miſericordia uel atterere, uel conſolari genus humanum, ut alia citius, alia tardius finiantur: [a] bellum piratarū à Pompeio, [b] bellum Punicū tertiū à Scipione incredibili celeritate, & temporis breuitate confecta ſunt. Bellum quoq; fugitiuorū gladiatorū, [c] quāuis multis Romanis ducibus & duob. cōſulibus uictis, Italiaq; horribiliter contritaq; uaſtata, tertio tamen anno poſt multa cōſumpta cōſummatū eſt. Picētes, Marſi, & Peligni gētes nō exteræ, ſed Italicę poſt diuturnā & deuotiſsimā ſub Romano iugo ſeruitu-

Bella citò finita.

uirtutẽ, in libertatẽ caput erigere tentauerũt: iã multis nationibus Romano imperio ſubiugatis, deleta que Carthagine. In quo bello Italico Romanis ſæpiſsimè uictis, [d] ubi & duo cõſules perierũt, & alij nobiliſsimi ſenatores: nõ diuturno tamẽ tempore tractũ eſt hoc malũ. Nam quintus ei annus finẽ dedit, ſed bellũ Punicũ ſecundũ cũ maximis detrimentis & calamitate reipub. per annos decẽ & octo Romanas uires extenuauit, & penè cõſumpſit: [e] in duobus prælijs fermè ſeptuaginta Romanorũ miliá ceciderũt. Bellũ Punicum primũ per uiginti & tres annos peractũ eſt: [f] bellũ Mithridaticũ quadraginta annis. Ac ne quiſquã arbitreť rudimenta Romanorũ fuiſſe fortiora ad bella citius peragẽda, ſuperioribus temporibus multum in omni uirtute laudatis, bellũ Samniticũ [g] annis tractum eſt fermè quinquaginta: in quo bello ita Romani uicti ſunt, ut ſub iugũ etiã mitterenť. Sed quia nõ diligebãt gloriã propter iuſticiã, ſed iuſticiã propter gloriã diligere uidebanť, [h] pacem factã, fœduſq; ruperũt. Hęc ideo cõmemoro, quoniã multi pręteritarũ rerũ ignari: quidã etiã diſsimulatores ſuæ ſcientiæ, ſi tẽporibus Chriſtianis aliquod bellũ paulò diutius trahi uident, illicò in noſtrã religionẽ proteruiſsimè inſiliunt, exclamãtes, quòd ſi illa nõ eſſet, & uetere ritu numina colerenť, iã Romana illa uirtute, quæ adiuuãte Marte & Bellona, tanta celeriter bella confecit, id quoq; celerrimè finireť. Recolãt igiť qui legerũt quãdiuturna bella, [i] quàm uarijs euentibus, quàm luctuoſis cladibus à ueteribus ſint geſta Romanis, ſicut ſolet orbis terrarũ uelut procelloſiſsimũ pelagus uaria taliũ malorum tẽpeſtate iactari: & quod nolũt aliquãdo fateantur: nec inſanis aduerſus Deum linguis ſe interimant, & decipiant imperitos.

Bella multis annis egrè confecta.

L. VIVES.

BEllum [a] Piratarũ.] Intra quadrageſimum diem poſtquam Brũduſio Pompeius ſoluit. Florus, & Cicero pro lege Manilia. [b] Bellum Punicum tertium.] Intra tres annos ſuſceptum & confectum. [c] Quàm multis Romanis ducibus.] Arius prętor & conſules duo Gn. Lentulus & L. Gellius ab Spartaco ſunt uicti. [d] Vbi & duo conſules perierunt.] L. Iulius Cæſar, & P. Rutilius. Liuius. [e] In duobus prælijs.] ad Traſimenũ lacũ, & ad Cannas. [f] Bellum Mithridaticum quadraginta annis.] Sic Florus: ſed intermiſſum eſt pace cum Sylla facta: repetitũ à L. Lucullo: perfectum à Gn. Pompeio Magno. [g] Annis fermè quinquaginta.] Eutropius, & Oroſius undequinquaginta annos in hoc bello numerãt, Flor⁹ quinquaginta, Appianus octoginta, quod eſt Liuij cõputationi uicini⁹, qui lib. xxiij. per centum propè annos bellum dicit geſtũ inter Romanos & Samnites, uariãte fortuna euentum. Quòd ſi bellum Samniticum Fabio Gurgite conſule finitur, nõ ſunt plures quàm anni quinquaginta à M. Valerio Coruino, & à Cornelio Coſſo coſs. ſed iũxerũt ſe Samnitum arma etiam cũ Pyrrho, & iam antea cum Dentato cõſeruerant manus, poſt Gurgitẽ conſulem, & ante quàm in Italiam tranſiret Pyrrhus. [h] Pacem factam fœduſq;.] Satis hoc obliquè ſignificat Liuius li. nono, quum uerbis Pontij Samnitium ducis eludi fidem, fœdera, ſacraq; à Romanis puerilibus interpretamẽtis dicit, quod reuerà ita erat. nam in uerbis pueriliter plerunque cauillabantur ad ſuum commodum. [i] Quàm uarijs euentibus.] Alij codices euentis. Nõ diſputo, an dici poſsit Euentus, plurali numero, quod rarum eſſe Valla ait: dici tamẽ poſſe certum eſt, & inuenire ille non negat.

Euentus.

De bello in quo Rhadagaiſus rex Gotthorũ dæmonum cultor, uno die cum ingentibus copijs ſuis uictus eſt. Cap. XXIII.

QVOD tamẽ noſtra memoria recentiſsimo tempore Deus mirabiliter & miſericorditer fecit, non cũ gratiarũ actione cõmemorãt: ſed, quantum in ipſis eſt, omnium, ſi fieri poteſt, hominum obliuione ſepelire conãtur: quod à nobis ſi tacebitur, ſimiliter erimus ingrati. Cũ [a] Rhadagaiſus rex Gotthorũ, agmine ingẽti & imani iam in urbis uicinia cõſtitutus, Romanis ceruicib. immineret, uno die tanta celeritate ſic uictus eſt, ut ne uno quidẽ non dicã extincto, ſed nec uulnerato Romanorũ, multo amplius quàm centũ miliũ proſterneretť eius exercitus, atq; ipſe cũ filijs mox captus pœna debita necareť. Nam ille tã impius, cũ tãtis & tã impijs copijs Romã fuiſſet ingreſſus, cui pepercisſet? quibus honorẽ locis martyrũ detuliſſet? In qua perſona Deũ timeret? cuius non ſanguinẽ effuſum, cuius pudiciciã uellet intactã? Quas aũt iſti pro dijs ſuis uoces haberẽt, quãta inſultatione iactarent, quòd ideo ille uiciſſet, ideo tãta potuiſſet, quia quotidianis ſacrificijs placabat, atque inuitabat deos, quod Romanos facere Chriſtiana religio nõ ſinebat. Nã ꝓpinquãte iã illo his locis, ubi nutu ſummæ maieſtatis oppreſſus eſt, cũ eius fama ubiq; crebreſceret, nobis apud Carthaginẽ dicebať, hoc credere, ſpargere, iactare Paganos, quòd ille dijs amicis protegentibus & opitulãtibus, quibus immolare quotidie ferebať, uinci omnino non poſſet ab eis qui talia dijs Romanis ſacra non facerẽt, nec fieri à quoq; permitterẽt. Et non agũt miſeri

gratias tantæ miſericordię Dei, qui cũ ſtatuiſſet irruptione barbarica grauiore dignos mores hominũ caſtigare, indignationẽ ſuã tanta manſuetudine tẽperauit, ut illũ primò faceret mirabiliter uinci, ne ad infirmorum animos euertẽdos gloria darẽt dæmonibus, quibus eũ ſupplicare conſtabat. Deinde cũ ab his barbaris Roma caperetur, qui contra omnẽ conſuetudinẽ bellorum antè geſtorũ ad loca ſancta confugientes, Chriſtianæ religionis reuerẽtia tuerenẽ, ipſiſq; dęmonibus atq; impiorũ ſacrificiorũ ritibus, de quibus ille præſumpſerat, ſic aduerſarẽt pro nomine Chriſtiano, ut longè atrocius bellũ cum eis quàm cũ hominibus gerere uiderenẽ: ita uerus Dominus gubernatorq; rerũ & Romanos cũ miſericordia flagellauit, & tamen incredibiliter uictis ſupplicatoribus dæmonum, nec ſaluti rerũ præſentiũ neceſſaria eſſe ſacrificia illa mõſtrauit, ut ab his qui nõ peruicaciter cõtendũt, ſed prudenter attendunt: nec propter præſentes neceſsitates religio uera deſeratur, & magis æternæ uitæ fideliſſima expectatione teneatur.

L. VIVES.

RHadagaiſus [a] rex Gothorum.] Hoc ſub Honorio Cæſare, de quo in Præfatione diximus.

Quæ ſit Chriſtianorum imperatorum, & quàm uera felicitas. Cap. XXIIII.

NEQVE enĩ nos Chriſtianos quoſdam imperatores ideo felices dicimus, quia uel diuiius imperarũt, uel imperantes filios morte placida reliquerũt, uel hoſtes reipu. domuerunt, uel inimicos ciues aduerſus ſe inſurgentes, & cauere & opprimere potuerunt. Hæc enĩ & alia uitæ huius ærumnoſę, uel munera, uel ſolatia, quidã etiam cultores dæmonum accipere meruerunt, qui non pertinẽt ad regnum Dei, quò pertinent iſti. Et hoc ipſius miſericordia factum eſt, ne ab illo iſta, qui in eum crederẽt, uelut ſumma bona deſiderarent. Sed felices eos dicimus, ſi iuſti imperãt: ſi inter linguas ſublimiter honorantium, & obſequia nimis humiliter ſalutantium non extollunẽ, ſed ſe homines eſſe meminerunt: ſi ſuam poteſtatẽ ad Dei cultum maximè dilatandũ, maieſtati eius famulam faciunt: ſi Deũ timent, diligũt, colunt: ſi plus amant illud regnum, [a] ubi non timent habere conſortes: ſi tardius uindicant, facilè ignoſcunt: ſi eandem uindictam

A pro neceſſitate regendæ tuendæq; reipub. non pro ſaturandis inimiciciarum odijs exerunt: ſi eandem ueniam non ad impunitatem iniquitatis, ſed ad ſpem correctionis indulgent: ſi quod aſperè coguntur plerunq; decernere, miſericordiæ lenitate & beneficiorum largitate compenſant: [b] ſi luxuria tanto eis eſt caſtigatior, quanto poſſet eſſe liberior: ſi malunt cupiditatibus prauis, quàm quibuslibet gentibus imperare. Et ſi hęc omnia faciunt, non propter ardorem inanis gloriæ, ſed propter charitatem felicitatis æter-
B næ: ſi pro ſuis peccatis humilitatis, & miſerationis, & orationis ſacrificium Deo ſuo uero immolare non negligunt. Tales Chriſtianos imperatores dicimus eſſe felices: interim ſpe, poſtea re ipſa futuros, cùm id quod expectamus aduenerit.

L. VIVES.

VBI [a] non timent habere cõſortes.] Hic in mũdo reges omnes timent habere conſortem. Omnis enim poteſtas impatiens eſt conſortis, ſicut inquit Lucanus: at in felicitate Dei æterna, cũ plures ſint conſortes, nõ minus eſt gaudium, imò quodam modo maius. [b] Si luxuria tanto in eis.] Iuxta bonum Mimum: Quo plus licet, eo libeat minus.

C De proſperitatibus, quas Conſtantino imperatori Chriſtiano Deus contulit. Caput XXV.

NAM bonus Deus, ne homines qui eum crederent propter æternam uitam colendum, has ſublimitates & regna terrena exiſtimarẽt poſſe neminem conſequi, niſi dæmonibus ſupplicaret, quod hi ſpiritus [a] in talibus multũ ualerent: [b] Conſtantinum imperatorem non ſupplicantem dæmonibus, ſed ipſum uerum Deum colentem, tantis terrenis impleuit muneribus, quã ta optare nullus auderet. [c] Cui etiam condere
D ciuitatem [d] Romano imperio ſociam, uelut ipſius Romæ filiam, ſed [e] ſine aliquo dæmonum templo ſimulachro'que conceſsit. Diu imperauit, [f] uniuerſum orbem Romanum unus Auguſtus tenuit & defendit: in adminiſtrandis & gerendis bellis uictorioſiſsimus fuit: [g] in tyrannis opprimendis per omnia proſperatus eſt. Grandæuus ægritudine & ſenectute defunctus eſt, [h] filios imperantes reliquit. Sed rurſus ne Imperator quiſquam ideo Chriſtianus eſſet, ut felicitatem Conſtantini mereret, cum propter uitam

Chriſtiani imperatores infelici exitu uſi.

uitam æternam quiſq; debeat eſſe Chriſtianus, [i] Iouinianum multo citius ꝙ Iulianum abſtulit, [k] Gratianũ ferro tyrannico permiſit interimi: longè quidẽ mitius, [l] ꝙ Magnum Pompeiũ, colẽtẽ uidelicet Romanos deos. Nam ille uindicari à Catone nõ potuit, quẽ ciuilis belli quodãmodo hæredẽ reliquerat: iſte aũt, quamuis piæ animæ ſolatia talia nõ requirãt, [m] à Theodoſio uindicatus eſt: quẽ regni participem fecerat, [n] cùm paruulum haberet & fratrem: auidior fidæ ſocietatis, quàm nimiæ poteſtatis.

L. VIVES.

Iob 40. IN [a] talibus multũ ualerẽt.] Non eſt poteſtas, inquit Iob, quæ cum dæmonica ſuper terrã conferatur. Sciũt enim ubi lateant opes, norunt artes fraudesq;, quibus ad imperiũ poſsit homo euehi, & hoſtes uincere.

Conſtantinus. [b] Conſtantinum imperatorẽ.] Hic filius Conſtantij & Helenæ in Britannia natus, primus poſt Philippũ fuit princeps Romanus Chriſtianus, partibusq; expugnatis ſolus feliciſsimè obijt, naturali morte Nicomediæ, anno imperij altero & triceſimo. [c] Cui etiam condere ciuitatem.] Imitatio Vergiliana:

O regina nouam cui condere Iuppiter orbem.

Porrò Conſtantinus iã bellis omnibus defunctus, ſolutusq; grauioribus curis, animum ad nouam urbem cõdendam, & de ſuo uocandã nomine adiecit. Primũ in Sardico agro Aſię deſtinarat, pòſt ad Sigeum Troadis fundamẽta ſunt iacta: tertiò trãslatæ operæ Chalcedonẽ, erectiq; ibi muri. Cumq; fabriles funiculos aquilæ corripuiſſent, tranſtuliſſentq; Byzantium, quę eſt urbs *Byzantium.* Thraciæ, ubi uelut ita iubẽte Deo condita eſt urbs, quę *Conſtantinopolis.* dicta Conſtantinopolis: quod nomẽ adhuc retinet. Byzantium uerò etiam dicitur, quòd ibi fuerit id oppidũ à Pauſania Spartanorum rege conditũ: quòd Seuerus imperator propemodũ euertit, milites autem Galieni principis funditùs deleuẽre. [d] Romano imperio ſociam.] Illuc enim magnã & ſenatus & totius nobilitatis partem Roma Conſtantinus tranſtulit, principesq; ferè omnes Cõſtantinopoli magis quàm Romę habitarunt: ita opibus & claritate ciuium certauit cũ urbe Roma. [e] Sine aliquo dæmonũ templo.] Diuę enim Mariæ uirgini orbẽ Conſtãtinus dicauit. [f] Vniuerſum *Orbis Rom.* orbem Rom.] Sic dicitur orbis Romanus, id quod ex orbe poſsidebãt Romani, ut orbis Chriſtianus, quod Chriſtiani habemos: orbis Hiſpanus, quod Hiſpani. Lucã. orbẽ Hiberũ dixit ꝓ Hiſpania, & orbẽ Arctoũ ꝓ Gallia & Germania. Et cũ ex Hiſpania in Italiã, & inde in Græciã tranſiturus eſſet Cęſar, inquit: Victricesq; aquilas aliũ laturus in orbẽ. Marcellinus Romani orbis crebrò meminit. Aurelian[9], ut autor eſt Trebellius Pollio, ſcribẽs ad Zenobiã ſic exorſus eſt: Aurelianus imperator Romani orbis. Stultũ eſt, affirmare imperatorẽ Romanum ius habere in totum orbem terrarũ, cuius nũquam fuit dominus: nec in ea quidẽ ius habet, quorũ aliquando fuit dominus, & iam amiſit: quoniã quo iure quæſierat, eodem perdidit, ſtrage ſcilicet hominum, & bellicis furijs. Accenduntur principes iſtis fictitijs titulis, qui aliud nihil ſunt, quàm faces orbis terrarũ, peſtisq; totius generis humani. In culpa eſt impia & indocta iuriſconſultorũ argutatio. [g] In tyrãnis opprimendis.] Maxentio & Licinio. [h] Filios imperãtes.] Conſtantium, Conſtantinum, & Conſtantẽ: tametſi non ſatis cõuenit, diuiſerit ne ipſe hæredibus imperiũ, an ipſi

Auguſt. to. 5.

A poſt eius mortem ſorte id fecerint. [i] Iouinianum.] *Iouinianus.* Septimo menſe imperij Dadaſtanæ in Aſia obijt cruditate ſtomachi, ipſo eodẽ & Varroniano coss. Chriſtianus fuit, & à Valentiniano in numerũ diuorũ relatus. [k] Gratianũ ferro tyrãnico.] Hæc de principibus Ro. *Gratianus.* apud Eutropium, Paulum Diaconũ, Oroſium & Pomponium Lætum. Gratianus Valentiniani fuit filius: in hunc Treueris agentẽ legiones Romanę coniurarunt, electo Maximo quodam duce, qui Gratianũ in Italiã iter molientẽ, dolo circũuentũ interfecit: fuit princeps religioni noſtræ deditiſsimus. [l] Quàm Magnũ Pompeium.] Quem ſatellites pueri Ptolemæi in cymba cũ *Pompeius.* cto Alexãdrino populo ſpectãte obtruncarũt: morsq; illa fuit uiro tãto indigniſsima. Liuius, Florus, Plutar. Lucanus, Appian. [m] A Theodoſio uindicatus eſt.] *Theodoſius.* Gratianus Theodoſiũ Hiſpanũ magna omniũ approbatione conſortẽ imperij apud Syrmium fecerat, uirũ B & uirtutibus omnibus, & ſtrenuitate inſignẽ, è Traiano genus ducentẽ, cui & perſimilis ferebatũ: ab hoc Maximus Aquileiæ agens captus & interẽptus eſt. [n] Cùm paruulum haberet & fratrem.] Valentinianum.

De fide & pietate Theodoſii Auguſti. XXVI.

VNDE & ille nõ ſolũ uiuo ſeruauit quam debebat fidem, uerumetiam poſt eius mortẽ pulſum ab eius interfectore Maximo, Valentinianũ eius paruulum fratrẽ, in ſui partes imperij tanquam Chriſtianus excepit pupillũ: paterno cuſtodiuit affectu, quẽ deſtitutũ omnib. opibus nullo negocio poſſet auferre, ſi latius regnan- C di cupiditate magis ꝙ benefaciẽdi charitate flagraret. Vnde potius eum ſeruata eius imperatoria dignitate ſuſceptũ, ipſa humanitate & gratia cõſolatus eſt. [a] Deinde cùm Maximum terribilẽ faceret ille ſucceſſus, hic in anguſtijs curarum ſuarũ non eſt lapſus ad curioſitates ſacrilegas atq; illicitas, [b] ſed ad Ioannẽ in Ægypti eremo cõſtitutũ: quẽ Dei ſeruũ prophetandi ſpiritu præditũ fama creb- *Ioannes eremita prophetandi ſpiritu præditus.* breſcente didicerat, miſit; atq; ab eo nunciũ uictoriæ certiſsimum accepit. Mox tyranni Maximi extinctor, [c] Valentinianũ puerũ in D imperij ſui partibus, unde fugatus fuerat, cũ miſericordiſsima ueneratione reſtituit: eoq; ſiue per inſidias, ſiue quo alio pacto uel caſu proximè extincto, aliũ tyrannũ Eugeniũ, qui in illius imperatoris locum nõ legitimè fuerat ſurrogatus, accepto rurſus prophetico reſpõſo, fide certus oppreſsit, cõtra cuius robuſtiſsimũ exercitũ magis orando, ꝙ feriendo pugnauit. Milites nobis qui aderant, retulerũt, extorta ſibi eſſe de manibus quæcunq; iaculabanẽ, cùm à Theodoſii partib. *Ventus à Theodoſio contra hoſtes pugnans Dei uirtute.* in aduerſarios uehemens uentus iret: & non ſolũ quæcunq; in eos iaciebanẽ concitatiſsi-

mè raperet, uerumetiam ipſorum tela in eorum corpora retorqueret. [d] Vnde & poeta Claudianus, quamuis à Chriſti nomine alienus, in eius tamen laudibus dixit:

O' nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et coniurati ueniunt ad claſsica uenti.

Victor autẽ ſicut crediderat, & prædixerat, Iouis ſimulachra, quæ aduerſus eũ fuerant, neſcio quibus ritibus, uelut conſecrata: & in Alpibus conſtituta, depoſuit: eorumq́ fulmina, quòd aurea fuiſſent iocantibus, quod illa lætitia permittebat, [e] curſoribus, & ſe ab eis fulminari uelle dicentibus, hilariter benigneq́ donauit. Inimicorũ ſuorũ filios, quos non ipſius iuſſus, ſed belli abſtulerat impetus, etiam nõdum Chriſtianos ad eccleſiam confugientes, Chriſtianos hac occaſione fieri uoluit, & Chriſtiana charitate dilexit: nec priuauit rebus, ſed auxit honoribus. In neminem post uictoriam priuatas inimicicias ualere permiſit. Bella ciuilia, nõ ſicut Cinna & Marius & Sylla, & alij tales, [f] qui nec finita finire uoluerunt, ſed magis doluit exorta q̃ cuiq̃ nocere uoluit terminata. Inter hæc omnia ex ipſo initio imperij ſui non quieuit iuſtiſsimis & miſericordiſsimis legibus aduerſus impios laboranti eccleſię ſubuenire: [g] quam Valens hæreticus, fauẽs Arrianis, uehementer afflixerat, cuius eccleſiæ ſe membrum eſſe, magis q̃ in terris regnare gaudebat. Simulachra gentilium ubiq; euertenda præcepit, ſatis intelligẽs nec terrena munera in dæmoniorũ, ſed in Dei ueri eſſe poſita poteſtate. [h] Quid aũt fuit eius religioſa humilitate mirabilius, quando in Theſſalonicẽſium grauiſsimũ ſcelus, cui iam epiſcopis intercedentibus promiſerat indulgentiã, tumultu quorundam qui ei cohærebant, uindicare compulſus eſt, & eccleſiaſtica coercitus diſciplina, ſic egit pœnitentiã, ut imperatoriam celſitudinẽ pro illo populus orans, magis fleret uidendo proſtratã, q̃ peccãdo timeret iratã? Hæc ille ſecum, & ſi qua ſimilia, quæ cõmemorare longũ eſt, bona opera tulit: ex iſto tẽporali uapore cuiuslibet culminis & ſublimitatis humanæ, quorũ operum merces eſt æterna felicitas: cuius dator eſt Deus, ſolis ueraciter pijs. Cętera uerò uitæ huius uel faſtigia uel ſubſidia: ſicut ipſum mundũ, lucẽ, auras, terras, aquas fructus ipſiusq; hominis animã, corpus, ſenſus, men-

Theodoſij religioſa humilitas.

A tem, uitã bonis maliſq; largit̃. In quibus eſt etiã quælibet imperij magnitudo, quã pro temporum gubernatione diſpenſat.

L. VIVES.

DEinde [a] cùm Maximo.] Adminiſtrabat̃ bellum ab Andragatio comite Maximi, homine in bellis exercitato, & callidiſsimo duce: cuius artibus in magnas difficultates Theodoſius adducebatur. [b] Sed ad Ioannem in Aegypti eremo.] Ioannes Anachoreta ſpiritu uaticinij afflatus, cùm alijs permultis pleraq; prædixit, tum uerò Theodoſio uictoriã Dei uerbis eſt pollicitus. Proſper Aquitanus. Ad hunc in dubijs rebus conſilij gratia confugiſſe Theodoſiũ, narrat Diaconus. [c] Valentinianum puerũ.] Gratiani fratrem Occidentis imperio præfecit, quem Arbogaſtes comes Viennæ dolo peremit, Eugeniũq; creauit tyran-
B num, & ingentibus barbarorum coactis copijs Alpiũ tranſitum obſederunt, ut ab eo Theodoſium arcerent. Princeps pientiſsimus totam noctem, quæ pugnæ diẽ præceſsit, ſine cibo potuq; precibus ac meditationi ſacrę intentus, poſtridie prœlium commiſit, cùm exercitu eſſet hoſtibus lõgè impar, ubi diuina ope palàm adiutus hoſtium exercitũ proſtrauit. Eugenius captus & cęſus eſt, Arbogaſtes ſibi manum intulit. [d] Vnde poeta Claudianus.] Hunc Aegyptium fuiſſe, uulgatior eſt opinio: & ſic tradit Poſsidonius, qui fuit ei' familiaris: non Rhodius ille philoſophus, ſed præſul quidã Afer. Ad carmen natus fuit, quòd elegãtiſsimè ſcripſit, poetico uir ingenio, & ad ſuperſtitionẽ propẽſior: tametſi de Chriſto extat carmẽ eius nomine inſcriptum: quod credo ab eo in Honorij gratiam compoſitũ, ut fuit aſſentator maximus. Hi uerſus quos Auguſtinus citat, ſunt in Panegyrico de tertio Honorij cõſulatu, quos in Honorij potius, q̃ Theodoſij laudẽ ſcripſit, & ſi de hac
C ipſa Alpina uictoria loquens, quã fatis & felicitati Honorij tribuens, q̃ Theodoſij pietati per aſſentationẽ plus quàm ſcurrilem adſcribit. Sic enim ait:

—— Victoria uelox
Auſpicijs effecta tuis: pugnaſtis uterq;,
Tu fatis, genitorq́ manu: te propter & Alpes
Inuadi faciles: cauto nec profuit hoſti
Munitis hæſiſſe locis: ſpes irrita ualli
Concidit, & ſcopulis patuerunt clauſtra reuulſis.
Te propter gelidis Aquilo de monte procellis
Obruit aduerſas acies, reuolutaq́ tela
Vertit in autores, & turbine reppulit haſtas.
O' nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Aeolus armatas hyemes, cui militat æther:
Et coniurati ueniunt ad claſsica uenti.

Sic in codicibus Claudiani legitur: apud Auguſtinũ aliter. Fortaſſe ad eum tunc ferebantur modũ, quo Au-
D guſtinus ſcripſit, qui fuit illorũ temporũ æqualis. Tametſi in uetere libro Colonienſi ſic habetur:

O' nimium dilecte Deo, cui militat æther:
Et coniurati ueniunt ad claſsica uenti.

Eodem modo apud Oroſium, & Diaconum. [e] Curſoribus.] Nomẽ eſt officij in aula principali, à currẽdo dictum, quòd celeriter aliquò mitterentur. Non uidentur iſti abſimiles noſtris pueris à pedibus, quos etiam ſic uocarunt priſci, ut Cicero: & recentiores, ut Martialis. Suetonius curſorũ meminit in Nerone: Nunquam, inquit, carrucis minus mille feciſſe iter traditur, ſoleis mularum argẽteis, canuſinatis mulionibus, armillata & phalerata cum hamaxochorum turba atq; curſorũ. Et in Tito: Cõfeſtim ad alterius matrẽ, quę procul aberat, curſores ſuos miſit, qui anxiè filium ſaluum nũciarent. Romani principes cùm ſe totos in Græciã tranſtuliſſent,

Ioan. Anachoreta.

Claudianus.

Curſores.

liſſent, Græcis nominibus miniſteria omnia nuncupa- A runt. Itaq; inter hæc legimus *δρομεῖς*, id eſt, curſores. Veteres quoq; curſores habuerũt, ut Alexander Macedo Philonidẽ, qui mille & ducenta ſtadia uno die cõfecit, ut ſcribit Plinius. [f] Qui nec finita finire uoluerunt.] Hoc eſt, qui etiã finitis bellis nondũ finem imponere uoluerũt: & cùm nulli iam ſupereſſent hoſtes, ipſi ſibi, quos iugularent, hoſtes faciebant. [g] Quam Valens hæreticus.] Valens princeps ſectæ fuit Arrianæ, epiſcopos & monachos uerè Chriſtianos miſeris modis obtriuit, & cõculcauit, multos eorũ cecidit. Gothis petẽtibus Chriſtianã religionẽ, epiſcopos miſit Arrianos. [h] Quid aũt fuit eius religioſa humilitate.] Theſſalonicæ, quæ ciuitas eſt in Macedonia, cum tumultu theatrali quidam & ductores ordinum, & in exercitu magiſtratus eſſent à ciuibus pulſati, grauiter hoc ferẽs Theodoſius, atrociter in eam ciuitatem iuſſit animaduerti: precibus tamen epiſcoporũ Theſſalonicenſibus noxã B condonauerat. Sed cùm potentium in interiore aula amici iniuria eſſent affecti, illi Theodoſij animum multa ſuadendo tundendoq; ad uindictam impulerunt, exercitus à principe in urbem immiſſus, multa ciuium millia obtruncauit. Ob quod facinus Ambroſius Mediolanenſis pontifex, imperatorẽ ferijs Dominicæ reſurrectionis ſacris interdixit: quoad indictam publicã pœnam exolueret. Imperator pontifici dicto audiens fuit, modeſteq; proſtratus atq; abiectus more ac inſtituto ueterum pœnitere commiſſi profeſſus, ueniamq; à Deo & cœlitibus primùm, deinde ab epiſcopo, poſtremò à tota eccleſia petijt, ad hunc modum expiatus redditus eſt eccleſiæ ſacrisq;.

Valens.

Theſſalonicenſium clades.

Theodoſij humilitas.

Contra inuidos inuectio Auguſtini, qui ſcripſerunt contra æditos iam libros. Cap. XXVII.

PROINDE iam etiam illis reſpondendum eſſe uideo, qui manifeſtiſsimis C documentis, quib. oſtenditur, quòd ad iſta temporalia, quæ ſola ſtulti habere cõcupiſcunt, nihil deorum falſorum numeroſitas proſit, confutati atq; conuicti conantur aſſerere: non propter uitæ præſentis utilitatem, ſed propter eam quę poſt mortem futura eſt, eſſe colendos deos. Nam iſtis qui propter amicicias mundi huius uolunt uana colere, & nõ ſe permitti puerilibus ſęnſibus cõqueruntur, his quinq; Libris ſatis arbitror eſſe reſponſum. D Quorum tres priores cùm ædidiſſem, & in multorũ manibus eſſe cœpiſſent, audiui quoſdam, neſcio quã aduerſus eos reſponſionem ſcribendo præparare. Deinde ad me perlatum eſt, quòd iã ſcripſerint, [a] ſed tempus quærant, quo ſine periculo poſsint ædere. Quos admoneo, non optent, quod eis non expedit. [b] Facilè eſt enim cuiquam uideri reſpondiſſe, qui tacere noluerit. Aut quid eſt loquacius uanitate? Quæ nõ ideo poteſt quod ueritas, quia A ſi uoluerit, etiam plus poteſt clamare quàm ueritas. Sed conſiderent omnia diligenter: & ſi fortè ſine ſtudio partium iudicantes talia eſſe perſpexerint, quæ potius exagitari, quàm conuelli poſsint garrulitate impudentiſsima, & quaſi Satyrica uel mimica leuitate, cohibeant ſuas nugas: & potius à prudentibus emendari, q̃ laudari ab imprudentib. eligant. Nam ſi non ad libertatem uera dicendi, ſed ad licentiam maledicendi tempus expectant, abſit ut eis eueniat quod ait Tullius de quodam, qui peccãdi licentia felix appellabatur: [c] O' miſerum cui peccare liceat. Vn- B de quiſquis eſt, qui maledicendi licentia felicem ſe putat, multo erit felicior, ſi hoc illi omnino non liceat, cùm poſsit depoſita inanitate iactantiæ etiam iſto tempore tanquam ſtudio conſulendi quicquid uoluerit, cõtradicere: & quantum poſsit ab eis, quos conſulit amica diſputatione, hoc eſt honeſtè, grauiter, liberè, quod oportet audire.

Vanitas ueritate loquacior.

L. VIVES.

SEd [a] tempus quærãt, quo ſine periculo.] Multi aduerſus alios ſcribunt, qui occaſionẽ aliquam expectant ædendi, cum ſua utilitate, & inimici damno. Qui cùm ut lædant, ſolũ ſcribant, magnoperè ad C bona doctaq; iudicia tanquam publici omnium hoſtes execrabiles ſunt. Cui enim nõ ſit perfacilè lædere? aut quis eſt animus ille, qui ſibi eruditionem facultateſq; uel mentis uel corporis tributas putat in perniciem aliorum? Quòd ſi prodeſſe alijs ſtudent, tunc demùm proferant ſcripta ſua, cùm & alios plurimũ iuuare, & aduerſarios minimũ lædere ſeſe arbitrentur poſſe. Aedant dum uiuit, dum uiget, ac ualet, dum reſpondere, ac ſe tutari poteſt. Plinius in præfatione Hiſtoriæ mundi ſcribit, Aſinium Pollionem paraſſe in Plancũ orationes, quas poſt mortem eius eſſet æditurus, ne reſpondere poſſet. Plancum ubi hoc reſciſſet, cum mortuis non niſi laruas luctari dixiſſe: quo dicto ita eſſe orationes illas repercuſſas, ut apud eruditos nihil impudentius haberetur. [b] Facile eſt enim cuiquam uideri reſpondiſſe.] Imperitum uulgus, quod non ſpe- D ctatorem modò, ſed iudicem quoq; cauſarum magnorum uirorum ultrò ſe facit, etiam ſpretum ac reiectum incognita cauſa illum uictum pronunciat, qui tacet: illum reſpondiſſe, qui non tacuerit. Litem eſſe ambiguam & amplius pronunciat, ſi uterq; ex æquo multa dixerit: uter meliora, nec attẽdit, ac ne ſi uelit quidem, poteſt, cùm non intelligat: cumq;, ut hîc dicit Auguſtinus, loquacior ſit uanitas ueritate, imperiti ſæpe, ac utinam non ſemper, pro uana loquacitate ferunt ſententiam. [c] O' miſerum cui peccare.] Cic. 5. Tuſcul. de Cinna loquens: Beatus ne igitur, qui hos interfecit? Mihi contrà nõ ſolùm eo uidetur miſer, quòd ea fecit, ſed etiam quòd ita ſe geſsit, ut ea facere ei liceret. Etſi peccare nemini licet, ſed ſermonis errore labimur. Id enim licere dicimus, quod cuiq; conceditur.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM SEXTVM.

1 De his qui dicunt deos à ſe, non propter præſentem uitam coli, ſed propter æternam.

2 Quid Varronem de dijs gentium ſenſiſſe credendum ſit: quorũ talia, & genera & ſacra detexit, ut reuerentius cum eis ageret, ſi de illis omnino retieeret.

3 Quæ ſit partitio Varronis librorum ſuorum, quos De antiquitatibus rerum humanarũ diuinarumq́ compoſuit.

4 Quòd ex diſputatione Varronis apud cultę res deorum, antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur.

5 De tribus generibus theologię ſecundũ Varronem: ſcilicet uno fabuloſo, altero naturali, tertio ciuili.

6 De theologia mythica, id eſt fabuloſa, & de ciuili, contra Varronem.

7 De fabuloſæ & ciuilis theologiæ ſimilitudine atq́ concordia.

8 De interpretationibus naturalium rationũ, quas doctiores pagani pro dijs ſuis conantur oſtendere.

9 De officijs ſingulorum deorum.

10 De libertate Senecæ, qui uehementius ciuilem theologiam reprehendit, quàm Varro fabuloſam.

11 Quid de Iudæis Seneca ſenſerit.

12 Quòd gentilium deorum uanitate detecta, nequeat dubitari, æternam eos uitam nemini poſſe præſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalem.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI, AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI, LIBER SEXTVS.

De his qui dicunt deos à ſe, non propter præſentem uitam coli, ſed propter æternam. Cap. 1.

QVINQVE ſuperiorib. Libris ſatis mihi aduerſus eos uideor diſputaſſe, q multos deos & falſos quos eſſe inutilia ſimulachra, uel immundos ſpiritus, & pernitioſa dæmonia, uel certè creaturas, non creatorē ueritas Chriſtiana conuincit, propter uitę huius mortalis rerumq́ terrenarũ utilitatē, eo ritu ac ſeruitute, quę Grecè latria dicitur, & uni uero Deo debet̃, uenerandos & colendos putant. Et nimiæ quidem ſtulticiæ uel pertinaciæ, nec iſtos quinque, nec ullos alios, quãticũq́ numeri libros ſatis eſſe poſſe, quis neſciat? Quando ea putatur gloria uanitatis, nullis cedere uirib. ueritatis, in perniciem utiq́ eius, cui uitiũ tam immane dominatur. Nam & cõtra omnem curantis induſtriam, non malo medici, ſed ægroti inſanabilis morbus inuictus eſt. Hi uerò, qui ea quæ legunt, uel ſine ulla, uel nõ cum magna ac nimia ueteris erroris obſtina-

tione intellecta & conſiderata perpendunt, facilius nos iſto numero terminatorũ quinque uoluminũ, plus quàm quæſtionis ipſius neceſsitas poſtulabat ſatis feciſſe, quã minus diſſeruiſſe iudicabunt. Totamq́ inuidiam, quam Chriſtianæ religioni de huius uitę cladibus, terrenarumq́ cõtritione ac mutatione rerum, imperiti facere conantur, non ſolùm diſsimulantibus, ſed contra ſuam conſcientiam, fauentibus etiam doctis, quos impietas ueſana poſſedit, omnino eſſe inanem rectę cogitationis atque rationis, plenamq́ leuiſsimæ temeritatis, & pernicioſiſsimæ animoſitatis, dubitare non poterunt. Nunc ergo quoniam deinceps ut promiſſus ordo expetit, etiam hi refellendi & docendi ſunt, qui non propter iſtam uitam, ſed propter illam, quæ poſt mortem futura eſt, deos gentium, quos Chriſtiana religio deſtruit, colendos eſſe contendunt: placet à ueridico oraculo ſancti Pſalmi ſumere exordium diſputationis meæ: a Beatus cuius eſt Dominus Deus ſpes ipſius, & non reſpexit in ua- Pſal. 40.
nitates

nitates,& inſanias mendaces. Veruntamen
in omnibus uanitatibus inſanijsq́ mendaci-
Philoſophi. bus longè tolerabilius Philoſophi audiēdi
ſunt: quibus diſplicuerunt iſtæ opiniones
erroresq́ populorū: qui populi conſtitue-
runt ſimulachra numinibus, multaq́ de eis,
quos deos immortales uocāt, falſa atq; indi-
gna ſiue finxerūt, ſiue ficta crediderūt: & cre-
dita eorū cultui ſacrorumq́ ritibus miſcue-
runt. Cum his ergo hominibus,[b] qui etſi nō
liberè prædicādo, ſaltē utcunq; in diſputa-
tionib. muſsitādo, talia ſe improbare teſtati
ſunt, non uſq; adeò inconuenienter quæſtio
iſta tractat: Vtrū non unū Deum, qui fecit o-
mnē ſpiritalē corporalemq́ creaturam, pro-
pter uitā quæ poſt mortē futura eſt, coli o-
porteat: ſed multos deos,[c] quos ab illo uno
factos, & ſublimiter collocatos, quidam eo-
rundē philoſophorū cæteris excellentiores
nobilioresq́ ſenſerūt. Cæterū quis ferat di-
ci atq; cōtendi, deos illos, quorū in quarto
Libro quoſdā cōmemoraui, quibus rerū exi-
guarū ſingulis ſingula diſtribuuntur officia,
uitā æternā cuiq; præſtare? An uerò illi pe-
ritiſsimi & acutiſsimi uiri, qui ſe pro magno
beneficio cōſcripta docuiſſe gloriant: ut ſci-
retur, quare cuiq; deorū ſupplicandū eſſet,
quid à quoq; eſſet petendū, ne abſurditate
turpiſsima, qualis ioculariter in Mimo fieri
ſolet, peteret à Libero aqua, à Nymphis ui-
num: autores erunt cuipiā hominū dijs im-
mortalibus ſupplicāti: ut cū à Nymphis pe-
tierit uinū, eiq; reſpōderint: Nos aquā habe-
mus, hoc à Libero pete: poſsit rectè dicere,
Si uinū non habetis, ſaltē date mihi uitā æter-
nam? Quid hac abſurditate monſtroſius?
Nónne illæ cachinnātes:[d] ſolēt enim eſſe ad
riſum faciles, ſi nō affectent fallere ut dæmo-
nes: ſupplici reſpōdebūt: O homo, putáſne
in poteſtate nos habere uitā, quas audis non
habere uel uitē? Impudētiſsimæ igitur ſtul-
Vita æterna à dijs fruſtrà petitur. ticiæ eſt, uitā æternā à talibus dijs petere uel
ſperare, qui uitæ huius ærumnoſiſsimę atq;
breuiſsimæ, & ſi qua ad eā pertinēt admini-
culandam atq; fulciendā, ita ſingulas parti-
culas tueri aſſerunt, ut ſi id quod ſub alteri-
us tutela ac poteſtate eſt, petatur ab altero,
tam ſit incōueniens & abſurdū, ut mimicæ
ſcurrilitati uideatur eſſe ſimillimum. Quod
cū fit a ſcientib. mimis, dignè ridēt in thea-
tro: cū uerò à neſcientibus ſtultis, dignius ir-
A ridentur in mūdo. Cui ergo Deo uel deę, &
propter quid ſupplicaretur, quantū ad illos
deos attinet, quos inſtituerūt ciuitates, à do-
ctis ſolerter inuentū, memoriæq́ mandatū
eſt: quid à Libero, uerbi gratia, quid à Nym-
phis, quid à Vulcano, ac ſic à cæteris, quos
partim commemoraui in quarto Libro, par-
tim prætereundos putaui. Porrò ſi à Cere-
re uinum, à Libero panē, à Vulcano aquā, à
Nymphis ignē petere erroris eſt: quāto ma-
ioris deliramenti eſſe intelligi debet, ſi cuiq;
iſtorū pro uita ſupplicet æterna? Quamob-
B rem ſi cùm de regno terreno quæreremus,
quos nam illud deos uel deas hominib. cre-
dendum eſſe poſſe conferre: diſcuſsis omni-
bus longè alienū à ueritate monſtratū eſt, à
quoq; iſtorum multorū numinū atq; falſo-
rum ſaltem regna terrena exiſtimare conſti-
tui: nónne inſaniſsimæ impietatis eſt, ſi æter-
na uita, quę terrenis omnibus regnis ſine ul-
la dubitatione uel comparatione præferen-
da eſt, ab iſtorū quoquam dari cuiq; poſſe
credatur? Neq; enim propterea dij tales uel
terrenū regnū dare non poſſe uiſi ſunt, quia
C illi magni & excelſi ſunt, hoc quiddam par-
uum & abiectum, quod non dignarentur in
tanta ſublimitate curare. Sed quātalibet cō-
ſideratione fragilitatis humanæ caducos a-
pices terreni regni merito quiſq; cōtemnat:
illi dij tales apparuerunt ut indigniſsimi ui-
derentur, quibus danda atq; ſeruāda debe-
rent uel iſta committi. Ac per hoc, ſi ut ſupe-
riora proximis duob. libris pertractata do-
cuerunt, nullus deus ex illa turba, uel quaſi
plebeiorū, uel quaſi procerum deorum, ido-
neus eſt regna mortalia mortalibus dare,
D quanto minus poteſt immortales ex morta-
libus facere? His accedit, quia ſi iam cū illis
agimus qui non propter iſtam, ſed propter
uitam quæ poſt mortē futura eſt, exiſtimāt
colendos deos: iam nec propter illa ſaltem
quæ deorū talium poteſtati tanq; diſparti-
ta & propria, non ratione ueritatis, ſed uani-
tatis opinione tribuuntur, omnino colendi
ſunt: ſicut credunt hi, qui cultū eorum uitæ
huius mortalis utilitatibus neceſſarium eſſe
cōtendunt: contra quos iam quinq; præce-
dentibus uoluminibus ſatis, quantū potui,
diſputaui. Quæ cū ita ſint, ſi eorū qui colunt
deam Iuuētatē, ætas ipſa floreret inſignius:
contemptores aūt eius, uel intra annos oc-
cumberent

cumberent iuuentutis, uel in ea tanq̃ senili
corpore frigeſcerent: ſi malas cultorũ ſuorũ
ſpecioſius & feſtiuius Fortuna barbata ue-
ſtiret: à quibus aũt ſperneretur, glabros au-
tem malè barbatos uideremus: etiã ſic rectiſ-
ſimè diceremus, hucuſq; iſtas deas ſingulas
poſſe ſuis officijs quodammodo limitari: ac
per hoc à Iuuentate oportere peti uitam æ-
ternam, quæ non daret barbam: nec a For-
tuna barbata boni aliquid poſt hanc uitam
eſſe ſperandũ, cuius in hac uita poteſtas nul-
la eſſet, ut eandem ſaltem ætatẽ, qua barba
induitur, ipſa præſtaret. Nunc uerò cũ earũ
cultus nec propter iſta ipſa, quæ putant eis
ſubdita, ſit neceſſarius: quia & multi colen-
tes Iuuentatem deam, minimè in illa ætate
uiguerunt: & multi non eam colentes, gau-
dent robore iuuentutis: itemq; multi For-
tunæ barbatæ ſupplices, ad nullam, uel de-
formem barbam peruenire potuerunt: & ſi
qui eam pro barba impetrãda uenerantur,
à barbatis eius contemptoribus irridentur.
Itáne deſipit cor humanũ, ut quorum deo-
rum cultum propter iſta temporalia & citò
prætereuntia munera, quibus ſingulis ſingu
li præeſſe perhibentur, inanem ludibrio-
ſumq; eſſe cognoſcit, propter uitam æternã
credat eſſe fructuoſum? Hanc dare illos poſ-
ſe, nec hi dicere auſi ſunt, qui eis, ut ab inſi-
pientibus populis colerentur, iſta opera tẽ-
poralia, quoniam nimis multos putauerũt,
ne quiſquam eorum ſederet ocioſus, minu-
tatim diuiſa tribuerunt.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN SEXTVM librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

Beatus [a] cuius eſt Dominus Deus.] Septua-
ginta uerterunt: Beatus cuius eſt nomẽ Do-
mini ſpes eius, τὸ ὄνομα κυρίου ἐλπὶς αὐτοῦ. In He-
braica ueritate ſic habetur, ut citat Auguſti
nus. Nec multum refert, utrolibet legatur modo: [b] Qui
& ſi non liberè prædicando.] Timebant enim publi-
ca iudicia, ut Athenis Areopagum: quemadmodum
Cicero dicit de Epicuro. [c] Quos ab illo uno fa-
ctos.] Sic ſenſit Plato in Timæo. [d] Solent enim
eſſe ad riſum faciles.] Alluſit ad Vergilij dictum in Pa-
læmone:

Et quo, ſed faciles Nymphæ riſere, ſacello.

Tametſi non dixit faciles Vergilius, quòd riderent fa-
cilè, ſed quòd eſſent facilè exorabiles, & placabiles: ſi-
cut in quarto Georgicorum:

—Faciles uenerare Napæas.

Et faciles etiam homines dicuntur eadem mente.

A Quid Varronem de dijs gentium ſenſiſſe creden
dum ſit, quorũ talia & genera detexit & ſacra, ut
reuerentius cum eis ageret, ſi de illis o-
mnino reticeret. Cap. II.

QVIS Marco Varrone curioſius
iſta quæſiuit? Quis inuenit do-
ctius? Quis conſiderauit atten-
tius? Quis diſtinxit acutius?
Quis diligentius pleniusq; cõſcripſit? Qui,
tametſi minus eſt ſuauis eloquio, doctrina
tamen atq; ſententijs ita refertus eſt, ut in o-
mni eruditione, quã nos ſecularẽ, illi autem
liberalẽ uocãt, ſtudioſum rerũ tantũ iſte do-
B ceat, quantũ ſtudioſum uerborũ Cicero de-
lectat. [a] Deniq; & ipſe Tullius huic tale teſti-
monium perhibet: ut in libris Academicis
dicat eã, quę ibi uerſatur, diſputationẽ, ſe ha-
buiſſe cũ Marco Varrone, homine, inquit,
omniũ facilè acutiſsimo, [b] & ſine ulla dubita
tione doctiſsimo. [c] Non ait Eloquẽtiſsimo,
uel Facũdiſsimo: quoniã reuerà in hac facul
tate multũ impar eſt, ſed omniu, inquit, faci-
lè acutiſsimo. Et in eis libris, id eſt, Academi
cis, ubi cuncta dubitãda eſſe cõtendit, addi-
dit, Sine ulla dubitatione doctiſsimo. Profe-
C ctò de hac re ſic erat certus, ut auferret dubi-
tationẽ, quã ſolet in omnibus adhibere, tan-
quã de hoc uno etiã pro Academicorũ du-
bitatiõe diſputaturus, ſe Academicũ fuiſſet
oblitus. In primo aũt libro cũ eiuſdem Var-
ronis literaria opera prædicaret: [d] Nos, in-
quit, in noſtra urbe peregrinantes errãteſq;
tanquã hoſpites, tui libri quaſi domũ redu-
xerunt, ut poſſemus aliquãdo qui & ubi eſ-
ſemus agnoſcere. Tu ætatẽ patrię, tu deſcri-
ptiones temporũ, tu ſacrorũ iura, tu ſacerdo
tũ, tu domeſticã, tu publicã diſciplinã, tu ſe-
D diũ, regionũ, locorũ: tu omniũ diuinarũ hu-
manarũq; rerũ nomina, genera, officia, cau-
ſas aperuiſti. Iſte igit̃ uir tã inſignis excellen-
tiſq; peritiæ, [e] & quod de illo etiã Terentia-
nus elegãtiſsimo uerſiculo breuiter ait, Vir
doctiſsimus undecũq; Varro: qui tã multa
legit, ut aliquid ei ſcribere uacaſſe miremur:
[f] tã multa ſcripſit, quàm multa uix quenquã
legere potuiſſe credamus. Iſte, inquam, uir
tantus ingenio, tantuſq; doctrina, ſi rerum
uelut diuinarum, de quib. ſcripſit, oppugna-
tor eſſet atq; deſtructor, eaſq; nõ ad religio
nẽ, ſed ad ſuperſtitionem diceret pertinere,
neſcio utrũ tã multa in eis ridẽda, contẽnen-
da,

da, deteſtandaq́ cõſcriberet. Cũ uerò deos
eoſdem ita coluerit, colendosq́ cẽſuerit, ut
in eo ipſo opere literarũ ſuarum dicat ſe ti-
mere ne pereãt: non incurſu hoſtili, ſed ciuiũ
negligentia, de qua illos uelut ruina liberari
à ſe dicit, & in memoria bonorũ per huiuſ-
modi libros recondi atq́ ſeruari utiliore cu-
ra, q̃ Metellus de incẽdio ſacra Veſtalia, &
Æneas de Troiano excidio penates liberaſ-
ſe prædicatur: & tamẽ ea legẽda ſeculis pro-
dit, quæ à ſuperioribus & inſipientibus me-
ritò abijcienda, & ueritati religionis inimi-
Varro ſeruus conſuetudinum legumq́ ciuitatis. ciſsima iudicent: quid exiſtimare debemus
niſi hominẽ acerrimum ac periuſsimũ, non
tamen ſancto ſpiritu liberũ, oppreſſum fuiſ-
ſe ſuæ ciuitatis conſuetudine ac legibus: &
tamen ea quibus mouebatur ſub ſpecie cõ-
mendandæ religionis tacere noluiſſe?

L. VIVES.

DEniq́ [a] & ipſe Tullius.] Conſilium de his, quos eſſet in Dialogos Academicos incluſurus Cicero, qui uult copioſè cognoſcere, habet libro Epiſtolarum ad Atticum 13 epiſtola prima: quę eſt iuſtum potius uolumen, quàm epiſtola. Cicer. lib. De diuinat. ſecundo ſcribit, ſe quatuor uolumina De quæſt. Acad. ædidiſſe. Et quanquã ad Atticũ ſuum ſcribens quatuor illa uolumina ad duo contraxiſſe ſcribat, cõſtat tamen multa deeſſe: & ex duobus libris, quos modò habemus, poſterior tanquam quartus ſubinde à Nonio Marcello citatẽ. locus qui ab Auguſtino adducitur, nõ extat in his libris quos legimus. [b] Et ſine ulla dubitatione doctiſs.] *Varroni uiuenti ſtatua poſita.* Varronem etiam uiuentẽ, cùm multum ualet inuidia, doctiſs. omniũ togatorum appellarunt: uiuentiq́, qđ nemini antea, ſtatua poſita eſt in bibliotheca, quæ prima eſt in publicata ab Aſinio Pollione Romæ. [c] Non ait eloquentiſs.] Cultũ uerborũ uel non curaſſe, uel aſſequi nequijſſe, certè nõ præſtitiſſe Varronem, ex reſiduis eius libris liquet. [d] Nos, inquit, in noſtra urbe.] Verba ſunt Ciceronis ex primo lib. qui adhuc extat. Simile teſtimoniũ eſt de eo 2. Antoniana. *Terentianus.* [e] Et de illo etiam Terentianus.] Hic fuit Carthaginenſis, uixitq́ tẽporibus Diocletiani: ſcripſit Opus carmine, qđ adhuc extat, De literis, ſyllabis, & metris: cuius autoritate Seruius & Priſcian⁹ ſæpe utunẽ. Hic uerſiculus quem Auguſtinus citat, eſt in capite De Phaleucijs uerſibus. [f] Qui tam multa ſcripſit.] Gellius lib. 3. ex ipſius Varronis primo Hebdomadũ libro refert, Varronem anno octogeſimoquarto ſcripſiſſe quadringentos nonaginta libros, è quib. aliquot, cùm proſcriptus eſſet, direptis bibliothecis ſuis non comparuiſſe.

Quæ ſit partitio Varronis librorũ ſuorum, quos De antiquitatibus rerum humanarum diuinarumq́ compoſuit. Cap. III.

QVADRAGINTA & unum libros
ſcripſit Antiquitatum: hos in res
humanas diuinasq́ diuiſit, rebus
humanis uigintiquinq́, diuinis
ſedecim tribuit: iſtam ſecutus in ea partitio-
A ne rationem, ut rerũ humanarũ libros ſenos,
[a] quatuor daret partibus. Intendit enim qui
agant, ubi agant, quando agant, quid agant.
In ſex itaq́ primis de hominib. ſcripſit, in ſe-
cundis ſex de locis, ſex tertios de tempori-
bus, ſex quartos eoſdemq́ poſtremos de re-
bus abſoluit. Quater aũt ſeni, uiginti & qua-
tuor fiunt. Sed unũ ſingularẽ, qui cõmuni-
ter prius de omnib. loqueretur, in capite po-
ſuit. In diuinis [b] identidẽ rebus, eodẽ ab illo
diuiſionis forma ſeruata eſt, quantũ attinet
ad ea quæ dijs exhibenda ſunt. Exhibentur
enim ab hominibus in locis & tẽporib. ſa-
B cra. Hæc quatuor quæ dixi, libris cõplexus
eſt ternis: nam tres priores de hominib. ſcri-
pſit, ſequentes de locis, tertios de tẽporibus,
quartos de ſacris, etiã hic qui exhibeant, ubi
exhibeant, quando exhibeant, quid exhibe-
ant, ſubtiliſsima diſtinctione commendans.
Sed quia oportebat dicere, & maximè id ex
pectabatẽ, quibus exhibeant, de ipſis quoq́
dijs tres conſcripſit extremos, ut quinquies
terni quindecim fierent. Sunt aũt omnes, ut
diximus, ſedecim: quia & iſtorum exordio
unum ſingularem, qui prius de omnibus lo
C queretur, appoſuit: quo abſoluto, cõſequen
ter ex illa quinq́partita diſtributione, tres
præcedentes, qui ad homines pertinent, ita
ſubdiuiſit, ut primus ſit de pontificibus, ſe-
cundus [c] de auguribus, tertius [d] de quinde-
cimuiris ſacrorũ. Secundos tres ad loca per
tinentes, ita ut in uno eorum de ſacellis, alte-
ro de ſacris ędibus diceret, tertio de locis re-
ligioſis. Tres porrò qui iſtos ſequuntur, ad
tempora pertinẽt, id eſt, ad dies feſtos: ita ut
unum faceret de ferijs, alterũ de ludis circen-
ſibus, de ſcenicis tertiũ. Quartorũ trium ad
D ſacra pertinentiũ, uni dedit conſecrationes,
alteri ſacra priuata, ultimo publica. Hanc ue-
lut pompam obſequiorum in tribus, qui re-
ſtant, dij ipſi ſequuntur extremi: quibus iſte
uniuerſus cultus impenſus eſt. In primo dij
certi, in ſecundo incerti, in tertio cuncti, no-
uiſsimo dij præcipui, atq́ ſelecti. In hàc to-
ta ſerie pulcherrimæ ac ſubtiliſsimæ diſtri-
butionis & diſtinctionis, uitam æternã fru-
ſtrà quæri, & ſperari, impudentiſsimè uel
optari, ex his quæ iam diximus, & quæ de-
inceps dicenda ſunt, cuiuis hominum, qui
corde obſtinato ſibi nõ fuerit inimicus, facil
limè apparet. Vel hominum enim ſunt iſta

insti-

inſtituta,uel dæmonũ:nõ quales uocant illi dęmones bonos:ſed,ut loquar apertius,im mũdorũ ſpirituũ, & ſine cõtrouerſia maliſgnorũ, qui noxias opiniones,quibus anima humana magis magisq́ʒ uaneſcat,et incõmu tabili æternæq́ʒ ueritati coaptari atq́ʒ inhærere nõ poſſit, inuidentia mirabili & occultè inſerũt cogitationibus impiorũ:et apertè aliquando ingerũt ſenſibus,et qua poſſunt fallaci atteſtatione cõfirmant. Iſte ipſe Varro, propterea ſe prius de rebus humanis,de diuinis aũt poſtea ſcripſiſſe teſtatur,q̃ prius extiterint ciuitates,deinde ab eis hęc inſtituta ſint. Vera autem religio nõ à terrena aliqua ciuitate inſtituta eſt:ſed planè cœleſtem ipſa inſtituit ciuitatem. Eam uerò inſpirat & docet uerus Deus, dator uitæ æternæ,ueris cultoribus ſuis.

L. VIVES.

QVatuor [a] daret partibus.] Hoc eſt,in quatuor ſecaret partes,ne quis de partibus aliquarũ rerum putet. [b] Identidem rebus.] Sic etiam in antiquis:ſed erratum puto ignoratione librarij. Eſt enim identidem,crebrò idem. Legendũ autem itidem,quaſi ſimiliter,pari modo. [c] De auguribus.] *Augures.* Augurum diſciplina antiquiſsima eſt, ex Aſia in Græciam: hinc in Ethruriam allata, & ad Aborigenes Latij, inde Romã. Romulus augur fuit, & tres augures inſtituit, ut Dionyſius perhibet. Idem Liuius,qui unicuiq; tribuũ ſuũ augurem datũ ſcribit. Additus eſt quartus procedente tempore. Pòſt quinq; adiecti,ut eſſent nouem. Idem de pontificibus factum M. Valerio, Q. Apuleio coſſ. [d] De Quindecimuiris.] *Quindecimuiri.* Quũ libros Sibyllinos emiſſet Tarquinius Superbus rex, duos uiros illis inſpiciẽdis pręfecit, qui ſoli eos adirẽt, cũ eſſet opus, dictiq; ſunt Duũuiri ſacrorũ. Pòſt auctus numerus, facti Decemuiri ſacrorum lege Sextia Licinia in contentione ordinũ accepta, duobus annis antequam conſulatus communicaretur plebi, multo deinde pòſt additi quinq;: qui numerus poſtea manſit.

Quod ex diſputatione Varronis apud cultores deorum antiquiores res humanæ quàm diuinæ reperiantur. Cap. IIII.

VARRONIS igitur confitentis ideo ſe prius de rebus humanis ſcripſiſſe,poſtea de diuinis:quia diuinæ iſtæ ab hominibus inſtitutæ ſunt, hæc ratio eſt:Sicut prior eſt,inquit,pictor, quàm tabula picta:prior faber,quam ædificiũ: ita priores ſunt ciuitates, quam ea quæ à ciuitatibus ſunt inſtituta. Dicit autem ſe prius ſcripturum fuiſſe de dijs, poſtea de hominibus, ſi de omni natura deorum ſcriberet. Quaſi hic de aliqua ſcribat, & non omni:[a] aut uerò etiam aliqua, licet nõ omnis deorũ natura nõ prior debeat eſſe, q̃ hominum? Quid quod

A in illis tribus nouiſsimis libris, deos certos, & incertos, & ſelectos diligenter explicans, nullã deorũ naturã prætermittere uidetur? Quid eſt ergo, quod ait, Si de omni natura deorũ & hominũ ſcriberemus, prius diuina abſoluiſſemus,quàm humana attigiſſemus? Aut enĩ de omni natura deorum ſcribit, aut de aliqua,aut omnino de nulla. Si de omni: præponenda eſt utiq; rebus humanis. Si de aliqua: cur non etiã ipſa res pręcedat humanas? An indigna eſt præferri etiã uniuerſæ naturæ hominũ pars aliqua deorũ? Quòd ſi multum eſt,ut aliqua pars diuina præponatur

B uniuerſis rebus humanis: ſaltẽ digna eſt uel Romanis. Rerũ quippe humanarum libros, non quantũ ad orbem terrarũ,ſed quantũ ad ſolã Romã pertinet,ſcripſit. Quos tamen rerum diuinarũ libris ſe dixit ſcribendi ordine merito prętuliſſe: ſicut pictorẽ tabulę pictę: ſicut fabrum ædificio,apertiſsimè confitens, quòd etiam iſtæ res diuinæ, ſicut pictura,ſicut ſtructura,ab hominib. inſtitutæ ſint. Reſtat ut de nulla deorum natura ſcripſiſſe intelligatur: neq; hoc apertè dicere uoluiſſe, ſed intelligentibus reliquiſſe. [b] Vbi enĩ dici- *De nulla natura deorũ Varro ſcripſiſſe cognoſcitur.*

C tur,nõ omnis, uſitatè quidẽ intelligitur aliqua. Sed poteſt intelligi & nulla: quĩ quæ nulla eſt, nec omnis,nec aliqua eſt. [c] Nam ut ipſe dicit, Si omnis eſſet natura deorum de qua ſcriberet,ſcribendi ordine rebus humanis pręponẽda eſſet. Vt aũt,& ipſo tacente, ueritas clamat, præponẽda eſſet certè rebus Romanis, etiamſi nõ omnis, ſed ſaltẽ aliqua eſſet. Rectè aũt poſtponitur,ergo nulla eſt. Non itaq; rebus diuinis anteferre uoluit res humanas, ſed rebus ueris noluit anteferre res falſas. In his enĩ quæ ſcripſit de rebus humanis,ſecutus eſt hiſtoriã rerũ geſtarũ: quæ

D aũt de his, quas diuinas uocat,quid niſi opiniones rerũ uanarum? Hoc eſt nimirũ,quod uoluit ſubtili ſignificatione mõſtrare:nõ ſolùm ſcribens de his poſterius, q̃ de illis, ſed etiã rationẽ reddens cur id fecerit. Quã ſi tacuiſſet, aliter hoc factũ eius ab alijs fortaſſe defenderet. In ea uerò ipſa ratione quã reddidit, nec alijs quicquã reliquit pro arbitrio ſuſpicari, & ſatis probauit homines ſe præpoſuiſſe inſtitutis hominum, non naturã hominũ naturæ deorũ. Ita ſe libros Rerũ diuinarum nõ de ueritate, quæ pertinet ad naturam, ſed de falſitate quæ pertinet ad errorẽ, ſcripſiſ-

ſcripſiſſe confeſſus eſt. Quod apertius alibi poſuit, ſicut in quarto Libro cõmemoraui, ex naturæ formula ſe ſcripturũ fuiſſe, ſi nouam ipſe conderet ciuitatem: quia uerò iam ueterem inuenerat, non ſe potuiſſe niſi eius conſuetudinem ſequi.

L. VIVES.

A Vr[a] uerò etiã aliqua.] Nulla eſt natura deorũ, tametſi nõ omnis ea ſit, ſed exigua aliqua pars, quæ non toti humano generi præſtet. [b] Vbi enim dicit nõ omnis.] Mirũ eſt, hoc loco nihil attuliſſe Cõmẽtatores noſtros de æquipollentijs dialecticorũ: nullas maximas, nullas dignitates ex Petro Hiſpano ſodale ſuo: nihil mobilitatũ, nihil immobilitatũ. Aug. hîc ex præceptis dialecticorũ eſt locutus, quib. nõ omnis homo diſputat, & aliquis homo nõ diſputat, in cõtrarium recurrũt, nõ omne uerò nihil affirmat. ſed ſiue aliquid ſit, modo aliquid non ſit, ſiue nihil, non omne uerum efficitur. Nam ſi nullus homo eſt, & non omnẽ eſſe neceſſe eſt: quippe aliquis nõ eſt, cùm falſum ſit omnẽ eſſe: ex rationibus contrariarũ cõtradicentiumq́ iſta naſcuntur. Si enim uerũ eſt, nullum hominem eſſe, & falſum eſt, aliquem nõ eſſe: uerũ profectò erit omnem eſſe, quod eſt alicui nõ repugnãs: ita Nullus & Omnis ſimul in ueritate cõgruerẽt: quod fieri nequit. Hæc in quirẽdi de uero & falſo præcepta Ariſtoteles, & eũ ſecuti Græci dialectici docuerunt, ex ijs quoq; qui Latini hominari poſſunt, Apuleius περὶ ἑρμηνείας, Martianus Capella, & Boetius Seuerinus. [c] Nam ut ipſe dicit, ſi omnis eſſet.] Auguſtinus, ſublato cõuexo, aufert & id cui eſt cõnexum: noſtri dicunt reiecta concluſione cõditionalis, reijci quod præcedit: ſic ſi aliqua eſſet natura deorum, de qua ſcribit, ea præponenda eſſet reb. humanis: at nõ eſt præponenda ea natura, de qua ſcribit, rebus humanis: nõ eſt ergo illa natura ulla diuina. Si enim aliter fieret, cõſecutio eſſet mala, cùm fieri poſſet ut quod antecedit eſſet uerũ, falſum uerò quod ſequitur. Repugnans enim cõſequentis enunciati uerum eſſet cum antecedente. Hæc quæ modò dixi, dialectica eſſent, ſi uerbis dialecticis ſcriberent, hoc eſt ſcholaſticis, foetoris & ſqualoris plenis: ſed quia grammaticis, hoc eſt, paulo Latinioribus, etiam ſi non exactè Latinis, grammatica ſunt, non dialectica.

De tribus generibus Theologiæ, ſecundum Varronem, ſcilicet uno fabuloſo, altero naturali, tertio ciuili. Cap. V.

DEINDE illud quale eſt, quòd tria genera Theologiæ dicit eſſe, id eſt, rationis quæ de dijs explicatur, eorumq́ unum mythicon appellari, alterum phyſicon, tertiũ ciuile?[a] Latinè ſi uſus admitteret, genus quod primum poſuit [a] fabulare appellaremus, ſed fabuloſum dicamus: à fabulis enim mythicon dictum eſt: quoniam μῦθος Græcè ſabula dicitur. Secundum aũt ut naturale dicatur, iam & conſuetudo locutionis admittit. Tertium etiam ipſe Latinè enũciauit, quod ciuile appellat. Deinde ait: Mythicon appellant, quo maximè utuntur poetę: phyſicon, quo philoſophi: ciuile, quo

A populi. Primũ, inquit, quod dixi, in eo ſunt multa cõtra dignitatẽ et naturã immortaliũ ficta. In hoc enim eſt, ut deus alius ex capite, alius ex femore ſit, alius ex guttis ſanguinis natus: in hoc ut dij furati ſint, ut adulterauerint, ut ſeruierint homini. Deniq; in hoc omnia dijs attribuunt, quæ nõ modò in hominẽ, ſed etiã quę in contemptiſsimũ hominem cadere poſſunt. Hic certè ubi potuit, ubi auſus eſt, ubi impunitũ putauit, quanta mendaciſsimis fabulis naturæ deorũ fieret iniuria, ſine caligine ullius ambiguitatis expreſsit. Loquebatur enim, non de naturali

Theologia fabuloſa.

B theologia, non de ciuili, ſed de fabuloſa, quã liberè à ſe putauit eſſe culpandã. Videamus quid de altera dicat:[b] Secundũ genus eſt, inquit, quod demõſtraui, de quo multos libros philoſophi reliquerũt. In quibus eſt: dij qui ſint, ubi, quod genus, quale, ex quonã tẽpore, an à ſempiterno fuerint, an ex igne ſint, [c] ut credit Heraclitus:[d] an ex numeris, ut Pythagoras:[e] an ex atomis, ut Epicurus. Sic alia, quæ facilius intra parietes in ſchola, quã extra in foro ferre poſſunt aures. Nihil in hoc genere culpauit, quod phyſicon uocauit, & ad philoſophos pertinet: tantũ quod

Theologia phyſica.

C eorum inter ſe cõtrouerſias cõmemorauit, per quos facta eſt diſsidentiũ multitudo ſectarum. Remouit tamẽ hoc genus à foro, id eſt, à populis: ſcholis uerò & parietib. clauſit. Illud autẽ primũ mendaciſsimũ atq; turpiſsimũ à ciuitatibus nõ remouit. O religioſas aures populares, atq; in his etiã Romanas. Quod de dijs immortalib. philoſophi diſputãt, ferre non poſſunt: quod uerò poetæ canunt, & hiſtriones agunt, quia contra dignitatem ac naturã immortaliũ ficta ſunt: quia nõ modò in hominẽ, ſed etiam in contempſiſsimũ hominẽ cadere poſſunt, nõ ſo-

D lùm ferunt, ſed etiã libenter audiũt. Neq; id tantùm, ſed dijs quoq; ipſis hæc placere, & per hæc eos placandos eſſe decernũt. Dixerit aliquis, hæc duo genera mythicõ & phyſicon, id eſt, fabuloſum atq; naturale, diſcernamus ab hoc ciuili, de quo nũc agitur: unde & illa ipſe diſcreuit. Iam que ipſum ciuile uideamus, qualiter explicet. Video quidẽ, cur debeat diſcerni fabuloſum: quia falſum, quia turpe, quia indignũ eſt. Naturale aũt à ciuili uelle diſcernere, quid eſt aliud, quàm etiam ipſum ciuile fateri eſſe mẽdoſum?[f] Si enim il-

A lud naturale eſt, quid habet reprehenſionis, ut excludatur? Si aũt hoc quod ciuile dicit, naturale nõ eſt, quid habet meriti, ut admittatur? Hæc nempe illa cauſa eſt, quare prius ſcripſerit de rebus humanis, poſterius de diuinis: quoniam in diuinis rebus nõ naturam deorũ, ſed hominũ inſtituta ſecutus eſt. Intueamur ſanè & ciuilẽ theologiã: Tertiũ genus eſt, inquit, quod in urbibus ciues, maximè ſacerdotes, noſſe atque adminiſtrare debent. In quo eſt, quos deos publicè colere, quę ſacra & ſacrificia facere quenque par ſit. Adhuc quod ſequitur attẽdamus: Prima, inquit, theologia maximè accõmodata eſt ad theatrũ: B ſecunda ad mundũ: tertia ad urbẽ. Quis non uideat, cui palmam dederit? Vtique ſecundæ, quam ſuprà dixit eſſe philoſophorũ. Hanc enim pertinere teſtatur ad mundũ, [f] quo iſti nihil eſſe excellentius opinantur in rebus. Duas uerò illas theologias, primã & tertiã, theatri ſcilicet atque urbis diſtinxit ac ſeiunxit. Videmus enim nõ continuò quod eſt urbis, pertinere poſſe ad mundũ, quamuis urbes eſſe uideamus in mundo. Fieri enim poteſt, ut in urbe ſecundum falſas opiniones, ea colantur & credantur, quorũ in mundo uel extra mun- C dum natura ſit nuſquam. Theatrũ uerò ubi eſt, niſi in urbe? Quis theatrum inſtituit, niſi ciuitas? Propter quid inſtituit, niſi propter ludos ſcenicos? Vbi ſunt ludi ſcenici, niſi in rebus diuinis, de quibus hi libri tanta ſolertia conſcribuntur?

Theologia ciuilis.

L. VIVES.

Fabularis.

Fabulare [a] appellaremus.] Suetonius in Tiberio hac uoce eſt uſus: Maximè, inquit, curauit notitiã hiſtoriæ fabularis, uſque ad ineptias, & deriſum. [b] Secundum genus eſt.] Platonici, ſed Stoici maximè omnia illa cõmenta de dijs ad mũdi cauſas naturasque principes retulerunt, ut Plato attigit in Cratylo, & per- D ſona hominis Stoici. Cic. 2. De natura deorũ, Phurnutus, & alij permulti. Sed plurima ita coacta & abſurda, ut planè ludere eos appareat. [c] Vt credit Heraclitus.] Heraclitus Epheſius, qui librum ſcripſit Delio natatore indigentem, ideoque cognominatus eſt Scotinos. Ex igne cuncta naſci, inque ignem reſolui dixit, animarum dæmonumque referta eſſe omnia. Huius de igne opinionem ſecutus eſt Hippaſus Metapontinus. [d] An ex numeris, ut Pythagoras.] Hic & deum, & animas noſtras, & cuncta quæ ſunt in mundo, numeris conſtare aſſeruit, ex eorumque concentu & harmonia uniuerſa progigni: quos numeros poſtea Plato ab Italicis philoſophis, qui Pythagoræ præceptorum ſectatores erant, edoctus, & clariores & apertiores reddidit: tametſi non ita aperuit, quin à maxima eorum parte lectorem excludat. Vnde illud de re obſcura apud Ciceronem ad Atticum ſcribentem, numeri Platonis. [e] An ex atomis, A ut Epicurus.] Hic Democritum æmulatus, omnia fieri conſtareque dixit ex corpuſculis ramentisque minutiſſimis, & inſecabilibus, quas ideo ἀτόμους nominauit: quibus tamen formam, magnitudinem, & pondus non adimebat. [f] Quo iſti nihil eſſe excellentius.] Nihil enim nouit natura uel maius, uel pulchrius, ut inquit Seneca: idem Plato in Timæo: idem Cicero ſecundo De natura deorum: idem alij omnes philoſophi.

Heraclitus Scotinos cognominatus.

Pythagoras.

Epicurus.

ἄτομοι.

De theologia mythica, id eſt, fabuloſa, & de ciuili, contra Varronem. Cap. VI.

O Marce Varro, cùm ſis homo omnium acutiſſimus, & ſine ulla dubitatione doctiſſimus, ſed tamen homo, nõ Deus, nec ſpiritu Dei ad uidenda & annũcianda diuina in ueritatẽ libertatẽque B ſubuectus, cernis quidem quòd ſint res diuinæ ab humanis nugis atque mendacijs dirimendæ: ſed uitioſiſſimas populorũ opiniones, & cõſuetudines in ſuperſtitionib. publicis uereris offendere, quas à deorũ natura abhorrere, uel taliũ quales in huius mundi elementis humani animi ſuſpicatur infirmitas, & ſentis ipſe, cùm eas uſquequaque conſideras, & omnis ueſtra literatura circumſonat. Quid hîc agit humanũ, quamuis excellentiſſimũ, ingeniũ? Quid tibi humana licet multiplex ingensque doctrina in his anguſtijs ſuffraga- C tur? Naturales deos colere cupis: ciuiles cogeris. Inueniſti alios fabuloſos, in quos liberius quod ſentis euomas, [a] unde & iſtos ciuiles uelis nolis'ue perfundas. Dicis quippe, fabuloſos accõmodatos eſſe ad theatrũ, naturales ad mundũ, ciuiles ad urbẽ: cùm mundus opus ſit diuinum, urbes uerò & theatra opera ſint hominũ: nec alij dij rideantur in theatris, quàm qui adorantur in templis: nec alijs ludos exhibeatis, quàm quibus uictimas immolatis. Quanto liberius ſubtiliusque iſta diuideres, dicens, alios eſſe deos naturales, alios ab hominibus inſtitutos? Sed de inſti- D tutis aliud habere literas poetarum, aliud ſacerdotum: utraſque tamen ita eſſe inter ſe amicas conſortio falſitatis, ut gratæ ſint utræque dæmonibus, quibus inimica eſt doctrina ueritatis. Sequeſtrata igitur paululum theologia, quam naturalem uocant, de qua poſtea diſſerendum eſt, placet'ne tandem uitam æternam peti, aut ſperari à dijs poeticis, theatricis, ludicris, ſcenicis? Abſit. Imò auertat Deus uerus tam immanem ſacrilegamque dementiã. Nunquid ab eis dijs, quibus hæc placent, & quos hæc placant, cùm eorũ illic crimina frequentantur, uita æterna poſcenda eſt?

Doctrina ueritatis dæmonibus inimica.

eſt? Nemo, ut arbitror, uſq; ad tantũ præci-
pitiũ furioſiſsimæ impietatis inſanit. Nec fa-
buloſa igiť, nec ciuili theologia ſempiternã
quiſq; adipiſciť uitã. Illa enim de dijs turpia
fingẽdo ſeminat, hæc fauẽdo metit. Illa men
dacia ſpargit, hæc colligit. Illa res diuinas fal
ſis criminib. inſectať, hæc eorũ criminũ lu-
dos in diuinis rebus amplectitur. Illa de dijs
nefanda figmenta hominũ carminib. perſo-
nat, hæc ea deorũ ipſorũ feſtiuitatibus cõſe-
crat. Facinora & flagitia numinũ illa cantat,
hæc amat. Illa prodit, aut fingit: hæc autẽ aut
atteſtatur ueris, aut oblectať & falſis. Ambæ
turpes, ambæq; dãnabiles. Sed illa quę thea
trica eſt, publicã turpitudinẽ profitetur: iſta
quæ urbana eſt, illius turpitudine ornatur.
Hinccine uita æterna ſperabiť, unde iſta bre-
uis tẽporaliſq; polluiť? an uerò uitã polluit
conſortiũ nefariorũ hominũ, ſi ſe inſerũt af-
fectionibus & aſſenſionib. noſtris, & uitam
nõ polluit ſocietas dæmonũ, qui coluntť cri-
minibus ſuis? Si ueris, q̃ mali: ſi falſis, q̃ ma-
lè? Hæc cũ dicimus, uideri fortaſſe cuipiã ni-
mis harũ rerum ignaro poteſt ea ſola de dijs
talibus indigna maieſtate diuina, & ridicu-
la deteſtabiliaq; celebrari, quę poeticis can-
tanť carminibus, & ludis ſcenicis actitanť: ſa
cra uerò illa, quæ nõ hiſtriones, ſed ſacerdo-
tes agunt ab omni eſſe dedecore purgata &
aliena. Hoc ſi ita eſſet, nunq̃ theatricas tur-
pitudines in eorũ honorẽ quiſquã celebran
das eſſe cenſeret, nunq̃ eas ipſi dij præcipe-
rent ſibimet exhiberi. Sed ideo nihil pudet
ad obſequiũ deorũ talia gerere in theatris,
quia ſimilia geruntť in tẽplis. Deniq; cõme-
moratus autor cùm ciuilẽ theologiã à fabu-
loſa & naturali, tertiã quandã ſui generis di
ſtinguere conareť, eã magis ex utraq; tẽpe-
ratã, q̃ ab utraq; ſeparatam intelligi uoluit.
Ait enim, ea quæ ſcribunt poetæ minus eſſe,
q̃ ut populi ſequi debeãt: quæ aũt philoſo-
phi, plus q̃ ut ea uulgum ſcrutari expediat.
Quæ ſic abhorrẽt, inquit, ut tamẽ ex utroq;
genere ad ciuiles rationes aſſumpta ſint nõ
pauca. Quare quæ ſunt cõmunia cũ poetis,
unà cũ ciuilib. ſcribemus. E quib. maior ſo-
cietas debet eſſe nobis cũ philoſophis, q̃ cũ
poetis: nõ ergo nulla cũ poetis. Et tamẽ alio
loco dicit de generationib. deorũ magis ad
poetas q̃ ad phyſicos fuiſſe populos incli-
natos. Hîc enim dixit, quid fieri debeat, ibi

Ciuilis theologia æquè ut poetica uitioſa.

A quid fiat. Phyſicos dixit utilitatis cauſa ſcri-
pſiſſe, poetas delectationis. Ac per hoc ea,
quæ à poetis cõſcripta, populi ſequi nõ de-
bent, crimina ſunt deorum: quæ tamen dele
ctant & populos & deos. Delectationis e-
nim cauſa, ſicut dicit, ſcribunt poetæ, non u-
tilitatis: ea tamen ſcribunt quæ dij expetant,
populi exhibeant.

L. VIVES.

VNde & iſtos ciuiles uelis noliſue profundas.] In Colonienſi exemplari Perfundas legiť: & rectius. Ex ijs enim quæ Varro euomit in deos fabuloſos, neceſſe eſt etiam perfundantur dij ciuiles, qui ex fabuloſis manarunt, & ſine dubio ijdem ſunt.

B De fabuloſæ & ciuilis Theologiæ ſimilitudine atq; concordia. Cap. VII.

REVOCANTVR igitur ad Theologiã
ciuilem theologia fabuloſa, thea-
trica, ſcenica, indignitatis & turpitu
dinis plena. Et hæc tota quæ meritò culpan-
da & reſpuẽda iudicatur, pars huius eſt, quę
colenda & obſeruanda cenſeť, non ſanè pars
incõgrua, ſicut oſtendere inſtitui: & quæ ab
uniuerſo corpore aliena importunè illi con-
nexa atq; ſuſpenſa ſit, ſed omninò conſona,
& tanquam eiuſdẽ corporis membrum con
C uenientiſsimè copulata. Quid eñ aliud oſtẽ
dunt illa ſimulachra, formæ, ætates, ſexus, ha
bitus deorum? Nunquid barbatum Iouem,
imberbem Mercurium poetæ habent, pon-
tifices nõ habẽt? Nunquid Priapo mimi nõ
etiã ſacerdotes enormia pudenda fecerunt?
An aliter ſtat adorãdus in locis ſacris, q̃ ꝓ-
cedit ridendus in theatris? [a] Num Saturnus
ſenex, Apollo ephebus, ita perſonæ ſunt hi-
ſtrionũ, ut nõ ſint ſtatuæ delubrorum? Cur
Forculus qui foribus præeſt, & Limentinus
q limini, dij ſunt maſculi, atq; inter hos Car-
D dea fœmina eſt, quæ cardinem ſeruat? Nõn-
ne iſta in rerum diuinarum libris reperiun-
tur, quæ graues poetæ ſuis carminibus in-
digna duxerunt? Nunquid Diana theatrica
[b] portat arma, & urbana ſimpliciter uirgo
eſt? nunquid ſcenicus Apollo citharista eſt,
& ab hac arte Delphicus uacat? Sed hęc ho-
neſtiora ſunt in cõparatiõe turpiorũ. Quid
de ipſo Ioue ſenſerũt, qui eius nutricẽ in Ca-
pitolio poſuerũt? Nõ'ne atteſtati ſunt [c] Eue-
mero, qui oẽs tales deos nõ fabuloſa garru-
litate, ſed hiſtorica diligẽtia homines fuiſſe
mortaleſq; cõſcripſit? [d] Epulones etiã deos
paraſitos Iouis ad eius menſam, qui conſti-

Euemerus.

 tuerunt,

tuerunt, quid aliud q̃ [c] mimica ſacra eſſe uoluerunt? Nam paraſitos Iouis ad eius conuiuiū adhibitos, ſi mimus dixiſſet, riſum utiq; quæſiſſe uideret. Varro dixit. Non cū irrideret deos, ſed cùm cõmendaret, hoc dixit: diuinarū, non humanarū rerum libri hoc eũ ſcripſiſſe teſtanẽ. Nec ubi ludos ſcenicos exponebat, ſed ubi Capitolina iura pandebat. Deniq; à talibus uincitur, & fatet, ſicut formã humana deos fecerunt, ita eos delectari humanis uoluptatibus credidiſſe. Non eĩm & maligni ſpiritus ſuo negocio defuerũt, ut has noxias opiniones humanarũ mentium B ludificatione firmarẽt. [f] Vnde etiã illud eſt, q̃ Herculis æditũus ocioſus atq; feriatus luſit teſſeris ſecum, utraq; manu alternante, in una conſtituens Herculẽ, in altera ſeipſum: ſub ea conditione, ut ſi ipſe uiciſſet, de ſtipe templi ſibi cœnã pararet, amicamq; cõduceret: ſi aũt uictoria Herculis fieret, hoc idẽ de pecunia ſua uoluptati Herculis exhiberet: deinde cũ à ſeipſo tanquã ab Hercule uictus eſſet, debitã cœnã & nobiliſsimã meretricẽ [g] Laurentinã deo Herculi dedit. At illa cùm dormiuiſſet in templo, uidit in ſomnis Herculem ſibi eſſe cõmixtũ, ſibiq; dixiſſe, q̃ inde diſcedens cui primũ iuueni obuia fieret, apud illum eſſet inuẽtura mercedẽ, quã ſibi credere deberet ab Hercule perſolutam. Ac ſic abeunti cùm primus iuuenis ditiſsimus Tarutius occurriſſet, eamq; dilectã ſecũ diutius habuiſſet, illa hærede relicta, defunctus eſt. Quæ ampliſsimã adepta pecuniã, ne diuinæ mercedi uideretur ingrata, quod acceptiſsimũ putauit eſſe numinibus, populum Romanũ etiam ipſa ſcripſit hæredẽ: atq; illa non comparente, inuentum eſt teſtamentũ, quib. meritis eã ferũt etiã honores meruiſſe diuinos. Hæc, ſi poetæ fingerẽt, ſi mimi agerent, ad fabuloſam theologiã dicerenẽ proculdubiò pertinere, & à ciuilis theologię dignitate ſeparanda iudicarentur. Cùm uerò hæc dedecora, nõ poetarũ, ſed populorum: non mimorũ, ſed ſacrorum: non theatrorũ, ſed templorum, id eſt, non fabuloſæ, ſed ciuilis theologiæ, à tanto autore produntur, non fruſtrà hiſtriones ludicris artibus fingunt deorum, quæ tanta eſt, turpitudinem, ſed planè fruſtrà ſacerdotes uelut ſacris ritibus conantur fingere deorũ, quæ nulla eſt, honeſtatem. Sacra ſunt Iunonis, & hæc [b] in

Luſus æditui cum Hercule.

Laurentina in Herculis ſcortum inter deos relata.

A eius dilecta inſula Samo celebranẽ, ubi nuptum data eſt Ioui. Sacra ſunt Cereris, ubi à Plutone rapta Proſerpina quæritur. Sacra ſunt Veneris, ubi amatus eius Adonis aprino dente extinctus iuuenis formoſiſsimus plangitur. Sacra ſunt Matris deûm, ubi Atys pulcher adoleſcẽs ab ea dilectus & muliebri zelo abſciſus, etiã hominũ abſciſorum, quos Gallos uocant, infelicitate deploratur. Hæc cũ deformiora ſint omni ſcenica fœditate, quid eſt, quòd fabuloſa de dijs figmẽta poetarũ ad theatrum uidelicet pertinẽtia uelut ſecernere nitunẽ à ciuili theologia, quam pertinere ad urbem uolunt: quaſi ab honeſtis & dignis indigna & turpia? Itaque potius eſt, unde gratiæ debeantur hiſtrionibus, qui oculis hominũ pepercerunt, nec omnia ſpectaculis nudauerũt, quæ ſacrarũ ædium parietibus occuluntur. Quid de ſacris eorũ boni ſentiendũ eſt, quæ tenebris operiunẽ, cùm tam ſint deteſtabilia, quæ proferunẽ in lucẽ? Et certè quid in occulto agant per abſciſos & molles, ipſi uiderint. Eoſdem tamen homines infeliciter ac turpiter eneruatos atque corruptos minimè occultare potuerũt. C Perſuadeant cui poſſunt, ſe aliquid ſanctum per tales agere homines: quos inter ſancta ſua numerari atq; uerſari negare nõ poſſũt. Neſcimus quid agant, ſed ſcimus per quales agant. Nouimus aũt quæ agantur in ſcena, quæ nunq; uel in choro meretricũ, quò nemo abſciſus aut mollis intrauit, & tñ etiam ipſa turpes & infames agunt: neq; eñi ab honeſtis agi debuerũt. Quę ſunt ergo illa ſacra, quibus agendis tales elegit ſanctitas, quales [k] nec thymelica in ſe admittit obſcœnitas?

L. VIVES.

NAm [a] Saturnus ſenex.] Per interrogationem figuratè, non ſciſcitandi gratia, ſed inſtandi: ut quod negari non poteſt, ardentius infigatur: ſi- D cut Quintilianus docet lib. nono: aut legendũ, Num Saturnus. Nam res ſic habet, quòd Saturnus ſenex, & Apollo ephebus in templis uiſitur: unde eſt ille Dionyſij Syracuſij iocus; cùm barbã aureã Aeſculapio ademiſſet, non decere patre imberbi filium eſſe barbatũ. Apollinis ſimulachrum Deli dextra manu arcum tenebat, ſiniſtra uerò tres gratias, quarum una citharam, altera tibias, media fiſtulam habebat. [b] Portat arma.] Arcum & pharetram. [c] Euemero.] Hic fuit Siculus, è ciuitate Meſſana, qui Iouis & cæterorũ deorum hiſtoriam ueram ſcripſit ex titulis & inſcriptionib. ſacris, quæ in antiquiſsimis templis habebantur: quam Græci ſacrã uocant. Ennius interpretatus eſt, ut ſcribit Cicero. Meminerunt huius ſcriptoris cùm Græci frequentes, tum ex Latinis Cicero, Varro, Lactantius, Ma

Euemerus.

crobius,

crobius, Seruius, & alij permulti. Hunc Euemerū, quòd ueram hiſtoriā ſcripſiſſet de dijs, Sextus Empiricus ἄθεον, id eſt, impiū, & ſine Deo, uocatū eſſe ait: cui Theodoric[ᵉ] Cyrenēſis ſuffragat̃, illū inter Diagoras & Theodoros numerans. Timon in Syllis γέροντα ἀλαζόνα nominat, id eſt, ſenem inſolentem, & qui libros ædat iniquiores.

Epulones. [d] Epulones etiā.] Collegio pont. triumuiri additi ſunt, qui ſacra conuiuia, hoc eſt, quæ in deorū ludis exhibebantur, curarēt: dictiq; ſunt triūuiri epulones. Sequēti tēpore additi ſunt duo: ita fuerunt quinq; uiri: poſtremò per ambitionē duo alij adiecti, & hic numerus manſit ſeptē uirorū epulonū, qui curarāt publicū epulū, ſū- pſis menſa parabat̃ ante Iouis ſimulachrū, ibiq; epulabantur. Cicero in Aruſp. reſp. epulones Iouis opt. max. appellat. Paraſitos nominauit, quòd horū mos eſt, alienas ſectari menſas, ut nomen ipſum ex Græco oſtendit. Ita Varro ex naturali ſignificatu, epulones illos paraſitos

Paraſitus. uocauit, quaſi cōuiuas Iouis. Hoc em̃ eſt παράσιτος à παρασιτεῖν. [e] Inimica ſacra.] Legendū Mimica. [f] Vnde etiā illud eſt.] Hanc meretricē quidā putant fuiſſe Floram, alij Accā Larentiā, cuius feriæ Larenunalia: ſed de hoc multa Macrobius primo Satur. Attingit etiā Lactant. ſed paucis: Verrius Flaccus Flauā cognominatam eſſe hanc ſcribit. Plutarchus quoq; de hac ipſa re in Probl.

Larētia. [g] Laurentiā.] Alibi Larentinā, Larentiā uulgatius nomināt: nam Accam Laurentiā Romuli nutricē ferunt, eiusq; putāt eſſe feſta Laurētalia, hui[ᵘ] uerò ſcorti feſta

Samos. eſſe Floralia. [h] In eius dilecta inſula Samo.] Samos inſula eſt in mari Icario, à ſummitate & aſperitate ſic dicta. Lactāt. lib. 1. Inſulam Samū, ſcribit Varro, prius Partheniā nominatā, quòd ibi Iuno adoleuerit, ibiq; etiā Ioui nupſerit. Itaq; nobiliſsimū & antiquiſsimū tēplū eius eſt Sami: ſimulachrū in habitu nubētis figuratū, & ſacra eius anniuerſaria nuptiarū ritu celebrabant̃. Hæc Lact. Erat chara Samos Iunoni, nempe natale ſolū. Sic

Adonis. Verg. 1. Aen. [i] Vbi amatus eius Adonis.] Cinara ex Myrrha filia ſua aſtutia nutricis genuit Adonim formoſiſsimū iuuenē, qui Cypri regnauit. Valer. Probus in Gallū Vergilij ſcribit ex ſentētia Heſiodi, hūc Phœnicis fuiſſe filium, ex Philoſtephano uerò genitū à Ioue ſine ullius fœminæ accubitu. Hūc Venus adamauit: cūq; uenādi eſſet ſtudioſiſsimus, ab apro ferociſsimo dilaniat[ᵘ] eſt. Fabulant̃ aprū hunc à zelotypo Marte eſſe immiſſum, Veneremq; mœſtiſsimā multū luxiſſe Adonim, uertiſ-

Veneris ſimulachrum. ſeq; eū in florē ſui nominis. Simulachrū Veneris dici Macrobius fingi in mōte Libano, capite obnupto, ſpecie triſte, faciē manu læua intra amictū ſuſtinēs: lachrymæ uiſione cōſpiciētiū manare credunt̃. Phœnices Adonim γίγγραν nominabāt, ut autor eſt Pollux lib. 4. inde eo mœſtas illas tibias, quib. in luctu Adonis uti ſolebāt, γίγγρον appellarūt, tametſi Feſtus genus putat exiguatū tibiarū gingrinas de uoce anſerū appellatas, quæ

Gingrire. gingrire dicunt̃. Porrò quòd Adonis flore iuuētæ eſt ſubreptus, ideo Veneri orti dicabant̃, qui ſine fructu ſpeciē quandā præberēt florū foliorumq;: unde prouerbium

Ἀδώνιδος κῆποι. apud Græcos natū, Ἀδώνιδος κῆποι: quod ut reliqua alia, ita & hoc accuratiſsimè explicat Eraſmus noſter in Adagijs ſuis, ſiue, ut Budæus uocat, in ſalino Mercurij,

Thymeli. i. & logothecs Mineruæ. [k] Nec Thymelica tn ſe admittit obſcœnitas.] Thymelicorum & Thymeles meminerūt Græci crebrò. Et ex Latinis Vitruuius libro De architectura quinto, ſed obſcurè, mea ſententia, quę ego uel explicabo, uel certè explicandi cauſam inciamentūq; dabo eruditioribus. In theatro erat ſcena inter duo theatri cornua extenſa, in qua agebant hiſtriones tra-

Orcheſtra. gici & comici. Erat & Orcheſtra ſenatorū locus inter cuneos & ſcenā, in qua pulpitū quinq; pedibus altum, quod Græci Thymelē dicebāt, & Logeū, in quo & chorus tragœdiarū ſaltabat: comœdiarū quoq; cū haberent comœdię chorū, modò ad hiſtriones uerſus, modò ad populū hiſtrionib. in ſcena abditis: ibi & citharœdi & aulœdi, & quotquot perſonā ex fabula non agentes, actioni fabulæ ſubſeruiebant, nomenq; loco in quo ſaltarent, dederūt: nam orcheſtra eſt appellata ab ὀρχήσασθαι, ſalto: & thymelen συλλεκτικήν interpretant̃ Græci, & illos oēs artifices muſices thymelicos: putāt Thymelē dictā ab aris, quæ ibi erāt extructæ Apollini & Baccho: nā & θυμέλη pro ara ponit̃: de quib. Donatus cenſet Terentiū in Andria locutū, Sume uerbenas ex ara. Apuleius in Apologia priore Thymelicū choragiū poſuit, pro apparatu hiſtrionū, & ornatu illo ſcenæ. Fuit &

Thymele Latini hiſtrionis, ut quidam putant, uxor, ut alij, ſocia, eiuſdemq; artis mimicæ. Ambobus Domitianum Cæſarem impenſe delectatum, Martialis lib. 1. ad Domitianum declarat: *Thymele.*

> Qua Thymelem ſpectas deriſoremq; Latinum,
> Illa fronte precor carmina noſtra lege.

De interpretationibus naturalium rationū, quas doctores pagani pro dijs ſuis conantur oſtendere. Cap. VIII.

AT enim habent iſta phyſiologicas quaſdā, ſicut aiunt, id eſt, naturaliū rationum interpretationes. Quaſi uerò nos in hac diſputatione phyſiologiam quęramus, & nō theologiā, id eſt, rationem nō naturę, ſed Dei. Quāuis enim qui uerus Deus eſt, nō opinione, ſed natura ſit Deus, nō tamē omnis natura deus eſt, quia & hominis, & pecoris, & arboris, & lapidis utiq; natura eſt, quorū nihil eſt Deus. Si aūt interpretationis huius, qñ agit̃ de ſacris Matris deûm, caput eſt certè, quòd mater deorū eſt terra, quid ultra quærimus, quid cætera perſcrutamur? Quid euidētius ſuffragat̃ eis qui dicūt, oēs iſtos deos homines fuiſſe? Sic em̃ ſunt terrigenę, ſicut terra eis mater eſt. In uera autem theologia opus Dei eſt terra, nō mater. *Terra opus Dei.* Veruntñ quoquo modo ſacra eius interpretentur, & referāt ad rerum naturā, [a] uiros muliebria pati, non eſt ſecundū naturā, ſed contra naturā. Hic morbus, hoc crimen, hoc dedecus habet inter illa ſacra profeſsionē, quod in uitioſis hominum morib. uix habet inter tormēta cōfeſsionē. Deinde ſi iſta ſacra quæ ſcenicis turpitudinib. conuincuntur eſſe fœdiora, hinc excuſant̃, atq; purgant̃, quòd habent interpretationes ſuas, quibus oſtēdantur rerū ſignificare naturā: cur nō etiā poetica ſimiliter excuſent̃ atq; purgent̃? Multa enim & ipſi ad eundem modum interpretati ſunt: uſq; adeò ut quod ab eis immaniſsimū & infandiſsimū dicit̃: Saturnū ſuos filios deuoraſſe, ita nōnulli interpretent̃, [b] quòd longinquitas temporis, quę Saturni nomine ſigni- *Saturnus.*

ficatur, quicquid gignit ipſa conſumat. Vel ſicut idem opinatˉ Varro, ꝙ pertineat Saturnus ad ſemina, quæ in terrã, de qua oriunˉt, iterũ recidũt. Itemq; alij alio modo, & ſimiliter cętera. Et tñ theologia fabuloſa dicitˉ, & cũ omnib. huiuſcemodi interpretationibus ſuis reprehenditˉ, abijcitˉ, improbatˉ: nec ſolũ à naturali, quæ philoſophorũ eſt, uerũ etiã ab iſta ciuili, de qua agimus, quæ ad urbes populosq; pertinere aſſeritˉ: eo ꝙ de dijs indigna cõfinxerit, meritò repudianda diſcernitur. Eo nimirũ conſilio, quoniã acutiſsimi homines atq; doctiſsimi, à quibus iſta conſcripta ſunt, ambas improbandas intelligebãt, & illam ſcilicet fabuloſam, & iſtam ciuilem. Illã uerò audebãt improbare, hanc non audebant. Illam culpandã propoſuerũt, hãc eius ſimilem comparandã expoſuerunt, nõ ut hæc præ illa tenenda eligeretˉ, ſed ut cum illa reſpuenda intelligeretˉ: atq; ita ſine periculo eorũ qui ciuilem theologiã reprehẽdere metuebant, utraq; cõtempta, ea quã naturalem uocant, apud meliores animos inueniret locũ. Nam & ciuilis & fabuloſa ambæ fabuloſę ſunt, ambæq; ciuiles: ambas inueniet fabuloſas, quanitates & obſcœnitates ambarum prudenter inſpexerit: ambas ciuiles, qui ludos ſcenicos pertinẽtes ad fabuloſam in deorũ ciuilium feſtiuitatibus, & in urbiũ diuinis rebus aduerterit. Quomodo igitur uitæ æternæ dandæ poteſtas cuiquam deorum iſtorum tribuitur, quos ſua ſimulachra & ſacra conuincunt, dijs fabuloſis apertiſsimè reprobatis, eſſe ſimillimos formis, ætatibus, ſexu, habitu, cõiugijs, generationibus, ritibus, in quibus omnibus aut homines fuiſſe intelliguntur, & pro uniuſcuiuſque uita uel morte ſacra eis, & ſolennia conſtituta, hunc errorem inſinuantibus firmantibusq; dæmonibus, aut certè ex qualibet occaſione immundiſsimi ſpiritus fallendis humanis mentibus irrepſiſſe?

L. VIVES.

Viros [a] muliebria pati.] Galli matris deûm, cùm non poſſent facere quæ uiri, patiebantˉ quæ fœminæ. [b] Quod longinquitas temporis.] Interpretatio Cicer. 2. De natura deorũ. nam ἔρως eſt Græcè quaſi χρόνος. De hoc alibi.

De officijs ſingulorum deorum. Cap. IX.

QVID ipſa numinũ officia tam uiliter minutatimq; conciſa, propter quod eis dicunt pro uniuſcuiuſq; A proprio munere ſupplicari oportere: unde nõ quidem omnia, ſed multa iam diximus: nónne ſcurrilitati mimicæ magis ꝙ diuinæ cõſonant dignitati? Si duas quiſquã nutrices adhiberet inſanti: quarum una nihil niſi eſcam, altera nil niſi potum daret: ſicut iſti ad hoc duas adhibuerunt deas, Educã & Potinam: nempe deſipere, & aliquid mimo ſimile in ſua domo agere uideretˉ. Liberũ à liberamẽto appellatũ uolunt, ꝙ mares in coeundo per eius beneficiũ emiſsis ſeminibus liberentˉ. Hoc idem in fœminis agere Liberã, B quam etiã Venerẽ putant, [a] ꝙ & ipſas perhibeant ſemina emittere, & ob hoc Libero eandem uirilẽ corporis partẽ in templo poni, fœmineã Liberæ. [b] Ad hæc addunt mulieres attributas Libero & uinũ, propter libidinem concitandã. Sic Bacchanalia ſumma celebrantˉ inſania. Vbi Varro ipſe confitetˉ à Bacchantib. talia fieri nõ potuiſſe, [c] niſi mẽte cõmota. [d] Hæc tñ poſtea diſplicuerunt ſenatui ſaniori, & ea iuſsit auferri. Saltem hic tandẽ forſitan ſenſerunt quid immũdi ſpiritus, dũ pro dijs habentˉ, in hominũ poſsint mentibus. Hæc certè nõ fierent in theatris. C Ludunt quippe ibi, nõ furunt, quãuis deos habere, qui etiã ludis talibus delectentˉ, ſimile ſit furoris. Quale aũt illud eſt, quod cũ religioſum à ſuperſtitioſo ea diſtinctione diſcernat, ut à ſuperſtitioſo dicat timeri deos, à religioſo aũt tantùm uereri ut parentes, non ut hoſtes timeri: atq; omẽs ita bonos dicat, ut facilius ſit eos nocentib. parcere, ꝙ lædere quenquã innocentẽ: tamen mulieri fœtæ poſt partum tres deos cuſtodes cõmemorat adhiberi, ne Syluanus deus per noctem ingrediatur & uexet: eorumq; cuſtodum ſignificandorũ cauſa tres homines noctu circumire limina domus, & primò limẽ ſecuri D ferire, poſtea pilo, tertiò deuerrere ſcopis: ut his datis culturæ ſignis, deus Syluanus prohibeatur intrare: quia neq; arbores cæduntur ac putantur ſine ferro: neq; far conficitur ſine pilo: neq; fruges coaceruantur ſine ſcopis. Ab his aũt tribus rebus tres nũcupatos deos: [e] Intercidonam à ſecuris interciſione, [f] Pilumnũ à pilo, Deuerram à ſcopis: quibus dijs cuſtodibus cõtra uim dei Syluani fœta conſeruaretˉ. Ita contra dei nocẽtis ſæuitiam non ualeret cuſtodia bonorũ, niſi plures eſſent aduerſus unum: eiq; aſpero, horrendo, inculto,

Liber.

Bacchanalia.

Syluanus.

Deorũ diſcordia.

inculto, utpote ſylueſtri ſignis culturæ tanꝗ contrarijs repugnarent. Iſtáne eſt innocētia deorum, iſta cōcordia? Hæccine ſunt numina ſalubria urbium, magis ridenda ꝗ ludibria poetarum & theatrorum? Cùm mas & fœmina coniunguntur, adhibetur deus Iugatinus. ſit hoc ferendum. Sed domum eſt ducenda quæ nubit, adhibetur deus [g] Domiducus. Vt in domo ſit, adhibetur deus Domitius. Vt maneat cum uiro, additur dea Manturna. Quid ultra quæritur? Parcatur humanæ uerecundiæ: peragat cætera concupiſcentia carnis & ſanguinis procurato ſecreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinum, [h] quando & paranymphi inde diſcedunt? Et ad hoc impletur, non ut eorum præſentia cogitata maior ſit cura pudiciciæ, ſed ut fœminæ ſexu infirmę, nouitate pauidæ, illis cooperantibus ſine ulla difficultate uirginitas auferatur. adeſt enim dea Virginenſis, & deus pater Subigus, & dea mater Prema, & dea Partunda, & Venus, & Priapus. Quid eſt hoc? Si omnino laborantem in illo opere uirum ab dijs adiuuari oportebat: non ſufficiebat aliquis unus, aut [Venus.] aliqua una? Nunquid Venus ſola parum eſſet, quæ ob hoc etiam dicitur nuncupata, ꝙ ſine eius ui fœmina uirgo eſſe non deſinat? Si ulla eſt frons in hominibus, quæ non eſt in numinibus, nonne cùm credūt coniugati tot deos utriuſꝗ ſexus eſſe præſentes, & huic operi inſtantes, ita pudore afficiuntur, ut & ille minus moueatur, & illa plus reluctetur? Et certè ſi adeſt [i] Virginenſis dea, ut uirgini zona ſoluat: ſi adeſt deus Subigus, ut uiro ſubigatur: ſi adeſt dea Prema, ut ſubacta, ne ſe cōmoueat, comprimatur, dea Partunda ibi quid facit? Erubeſcat, eat foras, agat aliquid & maritus. Valde inhoneſtum eſt, ut quod uocatur illa, impleat quiſquam niſi ille. Sed fortè ideo toleratur, quia dea dicitur eſſe, non deus. Nam ſi maſculus crederetur, et Partundus uocaretur, maius contra eum pro uxoris pudicicia poſceret maritus auxilium, ꝗ Fœta contra Syluanum. Sed quid hoc dicam, cùm ibi ſit & [k] Priapus nimis maſculus, ſuper cuius [l] immaniſsimū & turpiſsimū faſcinum ſedere noua nupta iubebatur, more honeſtiſsimo & religioſiſsimo matronarū? Eant adhuc, & ciuilem theologiam à theologia fabuloſa, urbes à thea-

A tris, templa à ſcenis, ſacra pontificum à carminibus poetarum, uelut res honeſtas à turpibus, ueraces à fallacibus, graues à leuib. ſerias à ludicris, appetendas à reſpuendis, quā poſſunt quaſi conentur ſubtilitate diſcernere. Intelligimus quid agant, qui illam theatricam & fabuloſam theologiam ab iſta ciuili pendere nouerunt, & ei de carminibus poetarum tanquam de ſpeculo reſultare: & ideo iſta expoſita, quam damnare non audent: illam eius imaginem liberius arguunt & reprehendunt, ut qui agnoſcunt quid uelint, B & hanc ipſam faciem, cuius illa imago eſt, deteſtentur, quam tamen ipſi dij tanquā in eodem ſpeculo ſe intuentes ita diligūt, ut qui qualeſꝗ ſint in utraque melius uideantur. Vnde etiam cultores ſuos terribilibus imperijs compulerunt, ut immundiciam theologiæ fabuloſæ ſibi dicarent, in ſuis ſolennitatibus ponerent, in rebus diuinis haberent: atꝗ ita & ſeipſos immūdiſsimos ſpiritus manifeſtius eſſe docuerunt, & huius urbanæ theologiæ uelut electæ & probatę illam theatricam, abiectam, atꝗ reprobatā, C membrum partemꝗ fecerunt, ut cùm ſit uniuerſa turpis & fallax, atque in ſe contineat commenticios deos una pars eius ſint in literis ſacerdotum, altera in carminibus poetarum. Vtrum habeat & alias partes, alia quęſtio eſt. Nunc propter diuiſionem Varronis, & urbanam & theatricam theologiam ad unam ciuilem pertinere, ſatis, ut opinor, oſtendi. Vnde quia ſunt ambæ ſimilis turpitudinis, abſurditatis, indignitatis, falſitatis: abſit à uiris religioſis, ut ſiue ab hac, ſiue ab illa uita ſperetur æterna. Deniꝗ & ipſe D Varro commemorare & enumerare deos cœpit à conceptione hominis, quorum numeros exorſus eſt à Iano: eamꝗ ſeriem perduxit uſꝗ ad decrepiti hominis mortem, & deos ad ipſum hominem pertinentes clauſit [m] ad Næniam deam, quæ in funeribus ſenum cantatur. [Nenia.] Deinde cœpit deos alios oſtendere, qui pertinerent non ad ipſum hominē, ſed ad ea quæ ſunt hominis, ſicuti eſt uictus, ueſtitus, & quæcunꝗ alia quæ huic uitæ ſunt neceſſaria: oſtendens in omnibus quod ſit cuiuſque munus, & propter quid cuiꝗ debeat ſupplicari: in qua uniuerſa diligentia nullos demonſtrauit uel nominauit deos, à quibus uita æterna poſcēda ſit, pro-

pter quã unam ꝓpriè nos Chriſtiani ſumus. A Quis ergo uſq; adeò tardus ſit, ut nõ intelligat iſtũ hominẽ ciuilẽ theologiã tã diligenter exponẽdo & aperiẽdo, eamq; illi fabuloſæ indignę atq; probroſæ ſimilẽ demõſtrando, atq; ipſam fabuloſam partẽ eſſe huius ſatis euidẽter docẽdo, nõ niſi illi naturali, quã dicit ad philoſophos pertinere, [n] in animis hominũ moliri locũ, ea ſubtilitate, ut fabuloſam reprehendat, ciuilẽ uerò reprehendere quidẽ nõ audeat, ſed prodendo reprehenſibilem oſtendat, atq; ita utraq; iudicio rectè intelligentiũ reprobata, ſola naturalis remaneat eligẽda? B De qua ſuo loco in adiutorio Dei ueri diligentius diſſerendum eſt.

L. VIVES.

QVòd [a] & ipſam perhibeãt.] Alibi Ipſas, quaſi fœminas: de quo eſt magna controuerſia inter philoſophos. Plato & Ariſtoteles nõ ſemen eas aiũt emittere, ſed humorẽ quendam ſudori nõ diſsimilem, qui ad generationem nihil faciat. Pythagoras & Democritus ſemen contendunt emittere. Epicurus Democritum ſequiť, ut ſolet. Hippo. quaſi inter hos medius, ſemen eſſe ait, ſed generationi nihil conferre: qppe quod exeat, non maneat in uaſe generationis. [b] Ad hæc addunt mulieres.] *Bacchus.* Bacchũ ſequebanť Satyri & mulieres furentes, quæ bacchæ dicebantur ululantes. Vnde Euſtathius deum Bacchum dictũ eſſe ab incondito illo clamore, quaſi à βαχεῖν, deinde interpoſito elemento κ dictum Bacchum: nominatæ & Mimallonides à Mimante monte minoris Aſiæ, & Baſſarides, & Thyiades, C à Thyia, quę prima ſacris Liberi patris initiata eſt. Plutarchus in libello De cupiditate opũ, in antiquis Bacchi ſacris hanc fuiſſe pompam dicit, Amphoram uini cum palmite, hinc hircũ quem trahebat aliquis, pòſt ciſtam nucum & phallum: quæ poſtea obſoleuerunt, & precioſiora ſunt inducta. Erat etiã & uãnus, ſicut Vergilius inquit, hoc eſt, cribrum creale, ut exponit Seruius. Varro uallum poſuit, quod nihilo min⁹ ſignificat, & conus, id eſt, nux pinea, ad ſimilitudinem thyrſorũ, quos ipſæ Bacchæ, quæ in Indiam ſecutæ ſunt Bacchũ, geſtabãt. *Thyrſi.* Erant em̃ thyrſi haſtæ præpilatæ pampinis & hederis circumueſtitæ. *Hedera.* Addebať hedera, quòd ſit quædam eius ſpecies, quæ furorem concitat: ut Plutarchus in Problem. ait, & ebrios faciat abſq; uino, & in furorẽ procliues leniat ac manſuefaciat: & ipſa hedera in uniD uerſum ἀπὸ τοῦ κισσᾶν, quod eſt, in Venerem trahere, deducitur. eſt etiã thyrſis corona nuptialis: eſt & lampas quam in Dionyſij honorem præferebãt, ſed cùm corona eſt, dicunt in ultima eſſe acutum tonum, ſic θυρσός. In his ſacris furor ſacrificantibus incutiebatur: unde Bacchum nominatum ait Valerius Probus. Eſt etiam bacchari, idem quod furere: & bacchæ appellatæ, quæ per furorem ſacra Liberi patris celebrarent. *Mænades.* Ideo Męnades quoq; dictæ, & Bacch⁹ ipſe Mænoles, quaſi totus furẽs, ut ſcribit Clemẽs, Euſebio citante. [c] Niſi mente commota.] Nam ſi quieta eſſent trãquillaq; mente, nunq̃ talia facerẽt: partim inepta ſtultaq;, partim abominandæ fœditatis, partim crudelia atq; inhumana. *Cædes in ſacris Bacchi.* Multę enim cædes per eiuſmodi ſacrificiorũ furorem cõmittebantur. Sic occiſi ſunt Pentheus, & Ninus Indiæ rex, & Lycurgus Thrax, & Orpheus. [d] Hæc tamen poſtea diſplicuerũt ſenatui.] De Bacchanaliũ nefarijs ſcelerib⁹A bus, eorumq; ab Italia expulſione per ſenatuſconſultũ Liuius abundè lib. 39. [e] Intercidonẽ.] Vetera exemplaria Intercidonam habent. [f] Pilumnũ à pilo.] *Pilumnus.* *Picumnus.* Seruius nono Aeneid. Pilumnus & Picumnus fratres fuerunt: dij horum Picumnus ſtercorandorum agrorum inuenit uſum: unde & Sterquilinus dictus eſt: Pilũnus uerò pilendi frumenti: unde à piſtoribus colitur, & ab ipſo pilum dictum eſt. Seruius hæc. Capella lib. 2. cõminuendæ frugis farriſq; fragmenta Pilumno ſignat Italia. *Pilum.* Pilum uerò eſt & telum Romanum, pedum quinq; & ſemis, ut ſcribit Modeſtus: ferro trigono, unciarũ nouem: & inſtrumẽtum quo quid in mortario frangitur contereturq;. Antiqui Ethruriæ & Latij populi fruges concidebant pani conficiendo pilis: idq; opus erat manuum. Molę deinde ſunt inuentę cõmodiore rerũ uſu, in quibus etiam nõ deeſt ſuum pilum rudo, ut uocat Plinius lib. 18. Marcellus Pilumnũ & Picumnum deos B uocat, præſides auſpicijs coniugalibus. Varro De uita pop. Rom. lib. 2. Natus ſi erat uitalis ac ſublatus ab obſtetrice ſtatuebať in terra, ut auſpicaretur rectus, dijſq; cõiugalibus, Pilumno & Picũno in ædibus lectus ſternebatur. [g] Domiducus.] *Iuno domiduca.* Capella domiducam Iunonem uocat lib. 2. his uerbis, Interducam & Domiducam Vnxiam, Cinthiam, mortales puellę debent in nuptias conuocare, ut carũ & itinera protegas. Iunoni loquitur, & in optatas domos ducas, & cũ poſtes ungẽt, fauſtum omen affigas, & cingulum ponentes in thalamis, non relinquas. [h] Quando & paranymphi.] *Paranymphus.* Paranymphus à Hieronymo diciť pronubus: auſpex quoq; à Latinis nominatur: nam auſpicati ſolebãt, ut ſcribit Cicero. Hi à marito mittebantur ad fœminã: ab hac ad illam pro nube. Tacitus de Nerone: Ipſe per licita atq; illicita fœdatus, nil flagitij reliquerat, quo corruptior ageret, niſi paucos poſt dies uni ex illo contamiC natorum grege, cui nomen Pythagoræ fuit, in modum ſolennium coniugiorum denupſiſſet. Inditum imperatori flammeũ, miſſi auſpices duos, & genialis thorus, & faces nuptiarum. [i] Virginenſis dea, ut uirgini zona ſoluatur.] Hanc Capella Cinthiã Iunonem uidetur appellare. Vetuſtis temporibus puellę quamdiu erant uirgines, faſciam uirginalem perpetuò geſtabant. Cuius meminit Homeros 11. Odyſſeæ: qui mos ad Romanos poſtea manauit, durauitq; uſq; ad caſum imperij. Martialis: Qui zonam ſoluit diu ligatam. Vtũtur & in Hiſpania uirgines faſcijs. [k] Priapus nimis maſcul.] *Priapus.* Hunc Seruius ſcribit pulſum è Lampaſco, ubi erat natus, propter nimiã uirilis membri magnitudinem. Lactantius ſcribit inter Priapum & aſinũ Sileni, qui omnes erant in comitatu Bacchi, ortũ certamen de membri uirilis magnitudine, Priapumq; ab aſino uictũ, inD teremiſſe uictorẽ. Ideoq; Columella Priapũ uocat deũ terribilis membri. Ouidius in Priapeia de pene Priapi plurima, quæ pudoris cauſa tranſeo. [l] Immaniſsimũ & turpiſsimum.] Faſcinũ Priapi penem eſſe oſtendit Ouidius in poemate obſcœno:

Priape quòd ſis faſcino grauis, tento.

Et poſt paulum:

Soles ſacrum reuinctus pampino caput
Ruber ſedere, cum rubente faſcino.

Horatius faſcinum eãdem rem nominat. Cauſam adducit Porphyrio, quòd faſcinandis rebus hæc membri deformitas adderet. Ego potius ab auertendo faſcino dictum eſſe puto, quòd in ſacris Dionyſij ritè propiciato Priapo, & impoſita illi corona à matrona honeſtiſſima, faſcinũ à frugibus auerteretur, ut Auguſtinus proximo lib. ex Varrone narrat. Ad faſcinũ ergo amoliendum iubebatur ſuper id ſedere: nam & Pompeius Feſtus uerſus feſcenninos, qui in nuptijs dicebantur, etiã

inde

inde uideri poſſe dictos ſcribit, quòd faſcinũ exiſtimarentur arcere. Sicut ergo in agris, ita & in nuptijs Priapus ſeminũ deus, ne fœcunditas faſcinatione impediretur, colebatur: niſi fortè illud potius ſit, quod Lactantius ait li. primo, Mutinũ eſſe deũ, in cuius ſinu pudendo nubẽtes primò ſedeant, ut illarũ pudiciciam prior deus delibaſſe uideatur. Mutinum enim Priapum eſſe, diximus libro quarto, qui præſtet, ut in primo cõcubitu uir moueatur, uirgo uerò ne reluctetur: ut hic Auguſtinus ſignificat. Feſtus idem autor eſt, nouam nuptã in lanata pelle ſolitam ſedere: uel quòd his ueſtiebant ueteres, uel quòd lanificiũ profiteretur, & eſſet præſtatura. Plutarchus in Problematis ſponſam inducentes, pellem ſubſternunt, ipſa ſecum colum & fuſum domo affert. *Mutinus.* [m] Ad Næniam deam.] Nænia carmen erat lugubre, quod in laudem mortui ad tibiam cantabat à præfica ſola, cæteris flentibus, cuius inuentorẽ Horatius Simonidem poetam fuiſſe ſignificat. Fuit etiã dea, cuius ſacellum extra portam Viminalem: nomen fictũ eſt de uoce flentium. Sunt qui eo uerbo finẽ putent ſignificari: alij ab extremi inteſtini uocabulo uocem deductam, quod Græci νήτην ducunt. chordarũ quoq; ultima νήτη uocatur: unde extremam cantionis uocẽ næniam nominari placuit. Feſtus lib. xij. *Nænia.* [n] In animis hominum moliri locum.] An mollire, ſed certè ſenſus eſt, Varronẽ clàm & paulatim hoc agere, ut excluſis duab. theologijs ſola naturalis in hominũ mẽtibus hæreret.

De libertate Senecæ, qui uehementius ciuilem theologiam reprehendit, quàm Varro fabuloſam. Cap. X.

LIBERTAS ſanè quæ huic defuit, ne iſtam urbanam theologiam theatricæ ſimillimam apertè, ſicut illam, reprehendere auderet, Anneo Senecæ, quem nonnullis indicijs inuenimus [a] Apoſtolorũ noſtrorũ claruiſſe temporibus, nõ quidem ex toto, uerùm ex aliqua parte non defuit. Affuit enim ſcribenti, uiuẽti defuit. nam [b] in eo libro quem contra ſuperſtitiones condidit, multo copioſius atq; uehemẽtius reprehendit ipſe ciuilem iſtam & urbanã theologiam, quàm Varro theatricam atq; fabuloſam. *Simulachra deorum à Seneca reprehenſa.* Cùm enim de ſimulachris ageret, ſacros inquit, immortales inuiolabilesq; deos in materia uiliſsima atq; immobili dedicant, habitus illis hominũ, ferarumq; & piſcium, quidam uerò mixto ſenſu diuerſis corporibus induunt: numina uocãt, quæ ſi ſpiritu accepto ſubitò occurrerẽt, monſtra haberentur. Deinde aliquanto pòſt, cùm theologiã naturalem, prædicãs quorundã philoſophorũ ſententias digeſsiſſet, oppoſuit ſibi quęſtionem, & ait: Hoc loco dicet aliquis: Credam ego cælum & terrã deos eſſe, & ſupra lunã alios, infra alios? Ego ſerã aut Platonẽ, [c] aut Peripateticũ Stratonẽ, quorũ alter fecit deũ ſine corpore, alter ſine animo? Et ad hoc reſpondens, quid ergo tandẽ, inquit: ueriora

A tibi uidentur T. Tatij, aut Romuli, aut Tulli Hoſtilij ſomnia? Cluacinã T. Tatius dedicauit deam, Picũ Tiberinumq; Romulus: Hoſtilius pauorẽ atq; pallorẽ teterrimos hominum affectus: quorũ alter mẽtis territæ motus eſt, alter corporis: nec morbus quidem, ſed color. Hæc numina potius credes, & cælo recipies? De ipſis uerò ritibus crudeliter turpib. quàm liberè ſcripſit? Ille, inquit, uiriles ſibi partes amputat, ille laceratos ſecat. Vbi iratos deos timẽt, qui ſic propicios merent? Dij autẽ nullo debent coli genere, ſi & hoc
B uolunt. Tantus eſt perturbatæ mentis & ſedibus ſuis pulſę furor, ut ſic dij placent, quẽadmodũ [d] ne homines quidẽ ſæuiũt teterrimi [e] & in fabulas traditi crudelitatis. Tyrãni lacerauerunt aliquorũ membra, neminẽ ſua lacerare iuſſerũt. In [f] regię libidinis uoluptatem caſtrati ſunt quidã: ſed nemo ſibi ne uir eſſet, iubente dño, manus intulit. Se ipſi in tẽplis cõtrucidant, uulneribus ſuis ac ſanguine ſupplicant. Si cui intueri uacet, quæ faciunt, quæq; patiunt, inueniet tam indecora honeſtis, tã indigna liberis, tam diſsimilia ſanis, ut
C nemo fuerit dubitaturus furere eos, ſi cum paucioribus furerent: nũc ſanitatis patrociniũ inſanientium turba eſt. Iam illa quæ in ipſo Capitolio fieri ſolere cõmemorat, & intrepidè omnino coarguit, quis credat niſi ab irridentibus, aut furẽtibus fieri? Nam cũ in ſacris Ægyptijs [g] Oſirim lugeri perditũ, mox aũt de inuẽto magnum fuiſſe gaudium deriſiſſet, cũ perditio eius inuentioq; fingat, dolor tamẽ ille atq; lætitia ab eis qui nihil perdiderunt, nihilq; inuenerunt, ueraciter exprimatur. Huic tamen, inquit, furori certum
D tempus eſt. Tolerabile eſt, ſemel in anno inſanire. In Capitoliũ perueni, pudebit publicatæ dementiæ, quod ſibi uanus furor attribuit officij: alius numina deo ſubijcit, alius horas Ioui nunciat, alius lictor eſt, alius unctor, qui uano motu brachiorũ imitatur ungentem. Sunt quæ Iunoni ac Mineruæ capillos diſponant, longe à templo nõ tantùm à ſimulachro ſtantes, digitos mouent ornantium modo. Sunt quæ ſpeculum teneant, ſunt quę [h] ad uadimonia ſua deos aduocent. Sunt qui libellos offerãt, & illos cauſam ſuã doceant. [i] Doctus archimimus ſenex iam decrepitus, quotidie in Capitolio mimum agebat, quaſi dij libenter ſpectarent, quem homi-

homines deſierāt. Omne illic artificū genus operantiū dijs immortalib. deſidet. Et paulo poſt: Hi tñ, inquit, etiam ſi ſuperuacuū uſum, non turpē nec infamē deo promittunt. Sedent quędā in Capitolio, quæ ſe à Ioue amari putāt: [k] nec Iunonis quidem, ſi credere poetis uelis, iracūdiſsimæ reſpectu terrenť. Hanc libertatē Varro nō habuit, tantūmodo poeticam theologiā reprehendere auſus eſt, ciuilē non auſus eſt, quam iſte concidit. Sed ſi uerū attēdamus, deteriora ſunt tēpla, ubi hæc aguntur, ꝙ theatra, ubi finguntur. Vnde in his ſacris ciuilis theologiæ has partes, B potius elegit Seneca ſapienti, ut eas in animi religione non habeat, ſed in actibus fingat. Ait enim: Quæ omnia ſapiēs ſeruabit tanꝙ legibus iuſſa, non tanꝙ dijs grata. Et paulo poſt: Quid ꝙ & matrimonia, inquit, deorū iungimus, & ne piè quidē, fratrū ſcilicet & ſororū? [l] Bellonā Marti collocamus: Vulcano Venerē: Neptuno Salaciā: quoſdā tamē cœlibes relinquimus, [m] quaſi cōditio defecerit, præſertim cùm quædā uiduę ſint, ut Populonia, uel Fulgora, & diua Rumina, quibus nō miror petitorē defuiſſe. omnem iſtā ignobilem deorū turbam, quam longo æuo C longa ſuperſtitio cōgeſsit, ſic inquit, adorabimus, ut meminerimus cultum eius magis ad morē, ꝙ ad rē pertinere. Nec leges ergo illę, nec mos in ciuili theologia id inſtituerūt, quod dijs gratū eſſet, uel ad rem pertineret: Sed iſte [n] quem philoſophi quaſi liberū fecerunt, tamē quia illuſtris [o] populi Romani ſenator erat, colebat quod reprehēdebat, agebat quod arguebat: quod culpabat adorabat: quia uidelicet magnū aliquid eum philoſophia docuerat, ne ſuperſtitioſus eſſet in mundo, ſed propter leges ciuium moreſꝗ D hominum, non quidem ageret fingentē ſcenicum in theatro, ſed imitaretur in templo: eo damnabilius, ꝙ illa quę mendaciter agebat, ſic ageret, [p] ut eum populus ueraciter agere exiſtimaret. Scenicus autem ludēdo potius delectaret, ꝙ fallendo deciperet.

Deorum cultū magis ad morem quàm rem pertinere.

L. VIVES.

APoſtolorum [a] noſtrorū claruiſſe temporibus.] An fortè indicijs illarum Epiſtolarum, quæ circumferuntur Pauli ad Senecam, & huius uiciſſim ad illū, quas nō credo ab illis eſſe ſcriptas. Sed conſtat principatu Neronis & Senecā claruiſſe, cōſulemꝗ fuiſſe, & Petrum ac Paulum Apoſtolos extremo ſupplicio pro Chriſti pietate cohoneſtatos. Apoſtoli nāꝗ & Seneca intra duos annos è uita migrarūt, ac neſcio an A eiſdem Silio Nerua & Attico Veſtino conſulibus.

Pauli ad Senecam epiſtolæ.

[b] In eo libro quem contra ſuperſtitiones.] Libri Senecæ nonnulli ſunt amiſſi, ut hi De ſuperſtitionibus, & De matrimonio, cuius meminit Hieronym' aduerſus Iouinianū diſputās de matura morte, cuius Lactātius & de terrę motu, cuius idem ipſe Seneca. Huius iacturā ut aliorum complurium ueterum ſcriptorum, deplorauit Ioannes Andreas Straneus, ciuis meus, in Annotationibus quas in Senecā ipſum ſcribit, quarum guſtum miſit ad me epiſtola, qua mecum amiciciam iniję. Homo qui ut ſummę eruditioni ſummam quoꝗ probitatem adiūxit, ita mirū quàm literas meliores, optimaꝗ ſtudia adiuuare, proueherēꝗ pro uirili conetur, & ijs qui in hoc incumbūt candidè ac toto pectore bene uelit & faueat. [c] Aut Peripateticū Stratonem.] Strato Lampſacenus fuit, Archeſilai filius, q Phyſicus cognominatus, quòd eo ſtudio ſit præter cætera oble- B ctat': auditor Theophraſti, curatorꝗ teſtamēti, & ſcholæ ſucceſſor, Ptolemæi Philadelphi magiſter. Stratones octo ponit Laertius in Vitis. [d] Ne quidem homines.] Voluit interponi ſemper aliquid grammatici inter ne & quidem: ſed coniuncta ſine uerbo aliquo interiecto, ſexcenties apud Ciceronem, & Liuium, & Piniū, & alios inuenias: niſi ad illa omnia unicā dent reſponſionem, librarij erratū eſſe: non quin putem elegantius interponi, nec aliter ipſe loqui uelim. [e] Et in fabulas tradit crudelitatis.] Vt Dionyſij, Phalaris, Mezentius, Tarquinius Superbus, Sylla, Cinna, Marius, Tiberius, & Claudius, & Caligula. [f] Regiæ libidinis uoluptate.] Antiqui libri, In regię libidinis uoluptatē. Habebāt ueteres reges præcipuè Perſarū ſuos eunuchos, quibus multum fidebant. [g] Oſirim lugent perditum.] Cùm Oſiris à fratre Typhone eſſet laceratus, pœnaꝗ de Typhone eſſet ab Iſide & Oro Apolline acce- C pta, magno cū luctu corp' Oſiridis quæſitū eſt: cumꝗ eſſet inuentum, etiamſi diſperſum, tamen magno gaudio Iſis eſt affecta: idꝗ poſtea inſtituit, ut quotannis certo tempore cū lachrymis & eiulatu Oſiris quæreretur, lętitia magniſꝗ ludis celebraretur productus puer, ceu inuentus. Ideo Lucanus ait:

—Nunquamꝗ ſatis quæſitus Oſiris.

Io. Andreas Straneus.

Strato.

Oſiris.

[h] Ad uadimonia ſua.] Vadari, eſt aliquem ad iudicem certa die aduocare. Vadimonium, eſt ſponſio ipſa ſiſtendi ſe in iudicio. Hinc uadimoniū obire apud Ciceronem, eſt ſe ſiſtere, & non obire contrà, quod eſt deſerere: ſicut Plinius ait in pręfatione Hiſtorię naturę, niſi cùm uadimoniū eſt dilatum à prætore, exemplorum pleni ſunt autores. Faciebāt ergo deos ut homines aduocatos, cùm cauſam eſſent dicturi. [i] Doctus archimimus.] Mimi à μιμεῖσθαι dicunť, quaſi imitatores, qui D in ſcena geſtus actuſꝗ eorum, quos irridere uolūt, imitantur: tum etiam mores, qui ethologi nominantur, & ethopœi, unde ethopœis apud Quintilianū. Pantomimi ſunt rerum omnium imitatores. Archimimi præcipui, & ceu mimorū principes: qualis erat ille Fauo temporibus Veſpaſiani. Quis uerò fuerit hic, cuius meminit Seneca, non temerè affirmarim. [k] Nec Iunonis quidem.] Hæc enim zelotypa erat, & uehemens ſæuaꝗ in priuiginos omnes & pellices, quæ ne Dedalæ quidē illi ignouit, hoc eſt, ſtatuæ ligneæ, quā ſe Iupiter iratus finxit ducere in Bœotis. Nā reconciliata coniugi Ioui, ſtatuam cremari iuſsit, ut Plutarchus narrat. Hinc lex Numæ uetuſtiſsima, Pellex aram Iunonis ne tangito: ſi tanget, Iunoni crinibus dimiſsis agnum fœminam cędito. [l] Bellonam Marti.] Alij Bellonam matrem eſſe uolunt, non uxorem. Nerionem uerò, ſeu, ut Varro dixit, Nerienem eius eſſe coniugem. quod uerbum, ſicut Gellius tradit, Sabinum eſt, eoꝗ ſignificatur uirtus & forti-

Vadari.

Vadimonium.

Archimimus.

Pantomimus.

Fauo.

Iuno.

Numæ lex.

fortitudo. unde Nerones dicti à præſtanti fortitudine. A ſed Sabini à Græcis mutuati ſunt, qui uincula & firmamenta membrorum νεῦρα nominant, unde Latini neruos. Plautus Truculen. Mars peregrè adueniẽs ſalutat Nerienem uxorem ſuam. Gel. lib. x. Noct. [m] Quaſi condino defecerit.] *Conditio.* Conditio in fœminis eſt coniugiũ: unde quærere conditionem, & inuenire conditionẽ filiæ. Quærendam conditionem filiæ, dixit Liuius lib. 4. & Cic. in Philippicis. Hinc apud Iuriſconſultos in uerbis repudij erãt & illa: Conditione tua nõ utar. [n] Quẽ philoſophi quaſi liberũ.] Idẽ Seneca philoſophiæ ſeruiendũ eſſe dicit, ſi liberi eſſe uelim[*]. quaſi liberũ dixie argutè. q. non exactè liber abſoluteq́; fuerit, ſed propemodum liber. [o] Populi Ro. ſenator.] *Seneca.* Exulauit Seneca ſub Claudio principe: ſed cùm Claudius, ſublata Meſſalina, Agrippinam duxiſſet, hæc Senecæ reditũ & ſenatum, & præturã à Claudio impetrauit, ut Neronẽ filium inſtitueret. Hinc factus eſt poſtea conſul cũ Trebellio Maximo, quemadmodum Vlpianus inquit lib. xxxvi. Pandect. Iuris ciuilis, ingẽtes & inuidioſiſſimas opes poſſedit. Tranquillus & Tacitus. Iuuenalis: Senecæ prædiuitis ord. [p] Vt eum populus ueraciter.] Ideo nocebat exemplo, quod ne committeret, Eleazarus maluit mortem obire, 2. Maccbab. 6. quantum hic ſanctius & uerius philoſophicè.

Quid de Iudæis Seneca ſenſerit. Cap. XI.

HIC inter alias ciuilis Theologiæ ſuperſtitiones reprehendit etiam ſacramenta Iudæorũ, & maximè ſabbata: *Sabbata Iudæorũ reprehenſa.* inutiliter id eos facere affirmans, quòd per illos ſingulos ſeptem interpoſitos dies, ſeptimam ferè partem ætatis ſuę perdant uacando, & multa in tempore urgentia non agendo lædantur. *Chriſtianos nec uituperat, nec laudat Seneca.* Chriſtianos tamen iam tunc Iudæis inimiciſſimos, in neutram partem cõmemorare auſus eſt, ne uel laudaret contra ſuæ patriæ ueterem conſuetudinem, uel reprehenderet [a] contra propriam forſitan uoluntatem. De illis ſanè Iudæis cùm loqueretur, ait: Cùm interim uſq; eò ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo conualuit, ut per omnes iam terras recepta ſit, uicti uictoribus leges dederunt. *Iudæos uictos uictoribus leges dediſſe.* Mirabatur hæc dicens, & quid diuinitùs ageretur, ignorans. Subiecit planè ſententiam, qua ſignificaret, quid de illorum ſacramentorum ratione ſentiret. Ait enim: Illi tamẽ cauſas ritus ſui nouerunt, & maior pars populi facit, quod cur faciat, ignorat. Sed de ſacramentis Iudæorum, uel cur, uel quatenus inſtituta ſint autoritate diuina, ac poſtmodum à populo Dei, cui uitæ æternæ myſterium reuelatum eſt, tempore quo oportuit eadem autoritate ſublata ſint, & aliàs diximus, maximè cũ [b] aduerſus Manichæos ageremus: & in hoc Opere loco opportuniore dicendum eſt.

L. VIVES.

CONTRA [a] propriam forſitan uoluntatem.] Incenſa à Nerone Roma, cùm rei facinoris multi, per impudentiſſimam calumniã ab emiſſarijs principis ſubijcerentur, Chriſtiani ſunt quæſiti, quorũ ſupplicia non dubitabat Nero, quin futura eſſent popularia ob nouum religionis genus, quorũ pœnæ tam exquiſitæ, omnemq́; humanitatẽ ſuperantes fuêre, ut ſpectanti populo miſericordiam mouerent. Seneca à principe petijt, ut in rus aliquod ſecedere ualetudinis cauſa liceret. Quod cùm nõ impetraſſet, domi atq; adeò in cubiculo multos menſes ſe cõtinuit. Tacitus ad euitandam inuidiã ſacrilegiorũ Neronia hoc interpretatur. Ego uerò, q lanienã inſontium ſpectare nõ ſuſtineret. [b] Aduerſus Manichæos.] Qui Vetus inſtrumentũ legemq́; Iudaicã calumniabantur, ut Auguſtinus narrat libro De hæreticis, ad Quoduultdeũ, eaſq́; ſanctas B ſcripturas, non à Deo, ſed ab uno ex principibus tenebrarum dictatas eſſe affirmabant. Contra hoc genus hominum uarijs libris diſputat Auguſtinus.

Quòd gentiliũ deorũ uanitate detecta, nequeat dubitari æternam eos uitam nemini poſſe pręſtare, qui nec ipſam adiuuant temporalẽ. Cap. XII.

NVNC autem propter tres theologias, quas Græci dicunt mythicen, phyſicen, politicen: Latinè autem dici poſſũt, fabuloſa, naturalis, ciuilis: quod neq; de fabuloſa, quam & ipſi multorũ falſorumq́; deorum cultores liberrimè reprehenderunt: neq; de ciuili, C cuius illa pars eſſe conuincitur, eiuſq; & iſta ſimillima, uel etiã deterior, inuenitur, ſperanda eſt æterna uita: ſi cui ſatis nõ ſunt, quæ in hoc uolumine dicta ſunt, adiungat etiam illa, quæ in ſuperioribus libris, & maximè quarto de felicitatis datore Deo plurima diſputata ſunt. Nã cui niſi uni felicitati propter æternã uitam conſecrãdi homines eſſent, ſi dea Felicitas eſſet? Quia uerò non dea, ſed munus eſt Dei: cui deo niſi datori felicitatis cõſecrandi ſumus, qui æternã uitam, ubi uera eſt & plena felicitas, pia charitate diligimus? D Non autem datorem eſſe felicitatis quenquam iſtorũ deorum, qui tanta turpitudine coluntur: & niſi ita colantur, multo turpius iraſcuntur, atq; ob hoc ſe ſpiritus immundiſſimos confitentur: puto ex his quæ dicta ſunt, neminem dubitare oportere. Porrò qui non dat felicitatem, uitam quomodo poſſit dare æternam? Eam quippe uitam æternã dicimus, ubi eſt ſine fine felicitas. *Vita æterna.* Nam ſi anima in pœnis uiuit æternis, quib. & ipſi ſpiritus cruciabunt immundi, mors illa potius æterna dicenda eſt q̃ uita. Nulla quippe maior & peior eſt mors, q̃ ubi non moritur mors. Sed quod animæ

animę natura, per id quod immortalis creata eſt, ſine qualicunque uita eſſe non poteſt, ſumma mors eius eſt alienatio à uita in æternitate ſupplicij. Vitam igitur ęternam, id eſt, ſine ullo fine felicem, ſolus ille dat, qui dat ueram felicitatē. Quam quoniam illi, quos colit theologia iſta ciuilis, dare nō poſſe conuicti ſunt: non ſolùm propter iſta temporalia atq; terrena, quod ſuperioribus quinque Libris oſtēdimus, ſed multo magis propter uitam æternā, quæ poſt mortem futura eſt, quod iſto uno etiā illis cooperantibus egimus, colendi nō ſunt. Sed quoniā ueternoſę conſuetudinis uis nimis in alto radices habet, ſi cui de iſta ciuili theologia reſpuenda atq; uitanda parum uideor diſputaſſe, in aliud uolumen, quod huic, opitulante Deo, ſubiungendum eſt, animum intendat.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM SEPTIMVM.

1 An cùm in Theologia ciuili diuinitatē nō eſſe conſtiterit, in ſelectis dijs eā inueniri poſſe credendum ſit.

2 Qui ſint dij ſelecti, & an ab officijs uiliorum deorum habeantur excepti.

3 Quàm nulla ſit ratio, quæ de ſelectione quorundam deorum poſſit oſtendi, cùm multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur.

4 Melius actum eſt cū dijs inferioribus, qui nullis infamantur opprobrijs, quàm cum ſelectis, quorū tantæ turpitudines celebranť.

5 De paganorū ſecretiore doctrina, phyſicisq; rationibus.

6 De opinione Varronis, qua arbitratus eſt deum eſſe animam mundi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit.

7 An rationabiſe fuerit, Ianū & Terminum in duo numina ſeparari.

8 Ob quam cauſam cultores Iani bifrontē imaginem ipſius finxerint, quam tamen etiam quadrifrontem uideri uolunt.

9 De Iouis poteſtate, atq; eiuſdem cū Iano cōparatione.

10 An Iani & Iouis recta diſcretio ſit.

11 De cognominibus Iouis, quę non ad multos deos, ſed ad unum eundemq; referuntur.

12 Quòd Iupiter etiam Pecunia nuncupetur.

13 Quòd dum exponiť quid Saturnus, quidúe ſit Genius, uterq; unus Iupiter eſſe doceať.

14 De Mercurij & Martis officijs.

15 De ſtellis quibuſdam, quas pagani deorū ſuorum nominibus nuncupauerunt.

16 De Apolline & Diana, ęterisq; ſelectis dijs, quos partes mundi eſſe uoluerunt.

17 Quòd etiā ipſe Varro opiniones ſuas de dijs pronunciauerit ambiguas.

18 Quæ credibilior cauſa ſit, qua error paganitatis inoleuerit.

19 De interpretationibus, quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur.

20 De ſacris Cereris Eleuſinæ.

21 De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur.

22 De Neptuno & Salacia ac Venilia.

23 De terra quam Varro deam eſſe cōfirmat, eo quòd ille animus mundi, quem opinatur deum, etiam hanc corporis ſui infimā partem permeet, eiq; uim diuinā impertiatur.

24 De Telluris cognominibus, eorumq; ſignificationibus: quæ etiam ſi non erant multarum rerum indices, nō multorum deorum debuerunt firmare opiniones.

25 Quam interpretationem de abſciſione Atys Græcorum ſapientium doctrina repererit.

26 De turpitudine ſacrorum Matris magnæ.

27 De phyſiologorum figmētis, qui nec ueram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt uera diuinitas.

28 Quòd doctrina Varronis de Theologia in nulla ſibi parte concordet.

29 Quòd omnia quæ phyſiologi ad mundū parteſq; ipſius retulerūt, ad unum uerū Deum referre debuerunt.

30 Qua pietate diſcernatur à creaturis creator, ne pro uno tot dij colantur, quot ſunt opera unius autoris.

31 Quibus ꝓpriè beneficijs Dei excepta generali largitate, ſectatores ueritatis utantur.

32 Quòd ſacramentū redemptionis Chriſti nullis retrò temporibus defuerit, ſemperq; ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum.

33 Quód per ſolam Chriſtianā religionem manifeſtari potuerit fallacia ſpirituū malignorum, de hominum errore gaudentium.

34 De libris Numæ Pompilij, quos ſenatus ne ſacrorum cauſæ quales in eis babebantur, innoteſcerent, iuſſit incendi.

35 De bydromantia, per quam Numa uiſis quibuſdam dæmonū imaginibus ludificabať.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI, AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI, LIBER SEPTIMVS.

An, cùm in Theologia ciuili diuinitatẽ nõ eſſe cõſtiterit, in ſelectis dijs eam inueniri poſſe credendum ſit. Cap. 1.

DILIGENTIVS me prauas & ueteres opiniones ueritati pietatis inimicas, quas tenebroſis animis altius & tenacius diuturnus humani generis error infixit, euellere, atq; extirpare conãtem: & illius gratiæ, qui hoc ut uerus Deus poteſt, pro meo modulo in eius adiutorio cooperantem, ingenia celeriora atq; meliora, quibus ad hãc rem ſuperiores Libri ſatis ſuperq́; ſufficiũt, B patienter & æquanimiter ferre debebunt: & propter alios non putare ſuperfluum, quod iam ſibi ſentiunt nõ eſſe neceſſarium. Multum magna res agitur, cùm uera & uerè ſancta diuinitas, quamuis ab ea nobis etiã huic quam nunc gerimus, fragilitati neceſſaria ſubſidia præbeantur: non tamen propter (*Diuinitas cur quærenda.*) mortalis uitæ tranſitorium uaporem, ſed propter uitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, quærenda & colenda prædicatur. Hanc diuinitatem, uel, ut ſic dixerim, deitatem: [a] nam & hoc uerbo uti iam noſtros nõ piget, ut è Græco expreſsius transferant, id quod illi θεότητα appellant. Hanc ergo diuinitatem ſiue deitatem non eſſe in ea theologia, C quam ciuilem uocant, quæ à M. Varrone ſedecim uoluminibus explicata eſt, id eſt, non perueniri ad æternæ uitę felicitatem talium deorũ cultu, quales à ciuitatibus qualiter'q; colendi inſtituti ſunt: cui nondũ perſuaſit ſextus Liber, quem proximè abſoluimus: cùm iſtum forſitan legerit, quid de hac quæſtione expedienda ulterius deſideret, non habebit. Fieri enim poteſt, ut ſaltẽ deos ſelectos atq; præcipuos, quos Varro uolumine complexus eſt ultimo, de quibus parum diximus, quiſquam colendos propter uitam beatam, quæ non niſi æterna eſt, opinetur. Qua in re non dico [b] quod facetius ait Tertullianus fortaſſe quàm uerius, ſi dij ſeliguntur ut [c] bulbi, utiq; cæteri improbi iudicantur. Non hoc dico: uideo enim etiam ex electis ſeligi aliquos ad aliquid maius atque præſtantius: ſicut in militia, cùm tyrones electi fuerint, ex his quoq; eliguntur ad opus aliquod maius armorum. Et cùm eliguntur in eccleſia, qui fiant præpoſiti, non utiq; cæteri reprobant, cùm omnes boni fideles electi meritò nuncupentur. Eliguntur in ædificio lapides angulares, non reprobatis cæteris qui ſtructuræ partibus alijs deputantur. Eliguntur uuę ad ueſcendum, nec reprobamus alias, quas relinquimus ad bibendum. Non opus eſt multa percurrere, cùm res in aperto ſit. Quamobrem non ex hoc, quòd dij ex multis quidem ſelecti ſunt, uel is qui ſcripſit, uel eorum cultores, uel dij ipſi uituperandi ſunt: ſed animaduertendum potius qui nã iſti ſint, & ad quã rem ſelecti uideanť.

IOANNIS LVDOVICI
VIVIS VALENTINI, IN SEptimum librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

NAm [a] & hoc uerbo uti iã noſtros.] Hieronymum, Lactantium, Fulgentium. Gręci olim à θεῖος, hoc eſt, diuinus, ſubſtantiuum deriuabãt θειότης, diuinitas: quæ uox Chriſtia- (*Deitas.*) C nis hominibus tam latè patere uiſa eſt, quàm numen ipſum Diuinus. Idcirco cùm propriam illam Dei naturam appoſitiuore uocabulo ſignificare uellent, θεότητα nominarunt, Athanaſius, uterq; Gregorius, & alij Græci. Quod ipſis magis permittebatur, ut Quintilianus inquit, quàm Latinis. Sed nec Latini deterriti ſunt arctis linguæ rigidisq; præceptis, quo minus & ipſi deitatem dicerent, naturã illam Dei ſignificãtes, quæ Deo propria eſt: nec ad alia egreditur, ad quę diuinus & diuinitas. Nã diuinitas dicitur orationis, libri, rei geſtæ, (*Diuinitas.*) hominis, & aliarum rerũ. Deitas non dicitur: ſicut nec illa ſunt dij, licet eſſe diuina poſsint. Quocirca Latinos Chriſtianæ pietatis ſcriptores immeritò mihi Laurentius Val. in Dialectica ſua uidetur arguere, quòd deitate utantur nouo quidem uocabulo, ſed in re prius non uſu trita. (*Laurentius Valla.*) Nam Græcos reprehendere, quòd uerba ſuo ſibi fingant arbitratu, hoc eſt antiquã Græciæ libertatem opprimere. [b] Quod facetius ait Tertullianus] (*Tertullianus.*) De hoc in Scriptoribus eccleſiaſticis Hieronymus: Tertullianus presbyter prouincię Africę ciuitatis Carthaginenſis, patre Centurione proconſulari: hic acris & uehementis ingenij ſub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq́; ſcripſit uolumina, quæ quia no

raſunt pluribus, prætermiſimus. Cyprianus martyr abſque Tertulliani lectione, ne unam quidem diem præteriJt, quem magiſtrū ſolitus erat uocare. Delapſus eſt Tertullianus ad Montani dogma, inuidia & contumelijs Romanæ eccleſiæ clericorum impulſus. Hęc Hieronymus. Huius libri cùm multis ætatibus latuiſſent, anno quo hęc ędebamus, ſunt reperti in Germania, & cura Beati Rhenani Seletſtadienſis, hominis eruditiſſimi, apud Frobenium typis æneis cuſi. [c] Bulbi.] Bulbi in uniuerſum dicunt omnes ex radices, quæ ſunt in modum ceparum. Nam & bulbos liliorum dicit Palladius: ſed peculariter ſunt bulbi, quos mergarides uocant Arabes, Venerem excitantes. Quod oſtenditur diſticho Martialis. Plinius libro decimonono, nobiliſſimam inter bulbos ait eſſe ſcyllam, quę eſt ccu ſylueſtris cepe, & hanc comprehendere Epimenidiam, quam ſolam radicem in eſum uenire ex ſcylleis, teſtatur Theophraſtus libro 7. Nam aliæ non eduntur.

Bulbi. *Mergarides.* *Scylla.* *Epimenidia.*

A

Qui ſunt dij ſelecti, & an ab officijs uiliorum deorum habeantur excepti. Cap. II.

HOs [a] certè deos ſelectos Varro unius libri contextione commendat, Ianum, Iouem, Saturnum, Genium, Mercurium, Apollinem, Martem, Vulcanum, Neptunum, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonem, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerem, Veſtam: in quibus omnibus ferme uiginti, duodecim mares, octo ſunt fœminæ. [b] Hæc numina utrum propter maiores in mundo adminiſtrationes ſelecta dicuntur, an quòd populis magis innotuerunt, maiórque eſt eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera maiora ab his adminiſtrantur in mundo, non eos inuenire debuimus inter illam quaſi plebeiam numinum multitudinem, minutis opuſculis deputatam. Nam ipſe primùm Ianus cùm puerperium concipitur, unde cuncta opera illa ſumunt exordium, minutatim minutis diſtributa numinibus, aditum aperit recipiendo ſemini. [c] Ibi eſt & Saturnus propter ipſum ſemen. [d] Ibi Liber, qui marē effuſo ſemine liberat. Ibi Libera, quam et Venerē uolunt, quæ hoc idem beneficium conferat fœminæ, ut etiam ipſa emiſſo ſemine liberetur. Omnes hi ex illis ſunt, qui ſelecti appellantur. Sed ibi eſt & [e] dea Mena, quæ menſtruis fluoribus præeſt, quamuis Iouis filia, tamen ignobilis. [f] Et hanc prouinciam fluorum menſtruorum, in libro ſelectorum deorum ipſi Iunoni idem autor aſsignat, quæ in dijs ſelectis etiam regina eſt: & hic tanquam Iuno Lucina cum eadem Mena priuigna ſua eidem cruori præſidet. Ibi ſunt & duo, neſcio qui obſcuriſsimi, Vitumnus & Sentinus: quorum alter uitam, alter ſenſus puerperio largiuntur. Et nimirum multo plus præſtant, cùm ſint ignobiliſsimi, quàm tot illi proceres & ſelecti. Nam profectò ſine uita & ſenſu, quid eſt illud totum, quod muliebri utero geritur, niſi neſcio quid abiectiſsimum [g] limo ac pulueri comparandum?

L. VIVES.

HOs [a] certè deos ſelectos.] Duodecim dijs Conſentibus, de quibus alibi ſumus locuti, adduntur octo uelut patricij, ſed non ſenatores, qui etiam magnos in mundi adminiſtratione gerunt magiſtratus, & inter ſunt certis generibus conciliorū: quod & faciunt interdum reliqui dij. Seneca in Ludicro libello, Ianum dicit ſententiam à Ioue rogatum in numero patrum conſcriptorum, & quidem conſulem pomeridianū: ſed ibi ludit, & allegoricè loquitur. Tametſi hæc omnia de dijs ludi ſunt, & ineptiæ meræ. Itaque hoc modo coniunguntur, Iupiter & Iuno, Saturnus & Tellus, Mercurius & Minerua, non coniugio, ſed communicate artium: ſicut Liber pater & Ceres, tum fratres Apollo & Diana: hinc amaſij Mars & Venus: tum duo ignes, Vulcanus & Veſta: & duo lumina mundi, Sol ac Luna. Ianus, Neptunus, Genius, & Orcus, ſunt ſine paribus ob ignobilitatem fœminarum. [b] Hæc numina utrum.] Figura loquendi in problematis frequens. *Dij ſelecti.*

B

[c] Ibi eſt & Saturnus.] Varro libro quarto De lingua Latina: Saturnus, inquit, à ſatu dicitur. *Saturnus.*

C

[d] Ibi Liber, &c. ibi Libera.] Cicero ſecundo De natura deorum, alium eſſe dicit Liberum Bacchū, Semele & Ioue natum, quàm Liberum quem Romani auguſtè ſanctèque cum Libera & Cerere colerent: qui duo Liber & Libera filij fuerunt Cereris, ideo Liberos dictos. Idem in Verrem actione ſexta, Liberam dicit fuiſſe Proſerpinam, Cereris filiam. His tribus dijs templum erat iuxta Circum maximū ab A. Poſthumio dictatore uotū, à Tiberio Cæſare renouatum. Tacitus libro ſecundo. *Liber & Libera.*

[e] Dea Mena.] Hæc Luna eſt, quæ Grecè μήνη dicitur, quæ illa menſtrua profluuia temperat, quæ ad eius rationem uel mouentur, uel quieſcūt: ut Ariſtoteles in libro De anima ſcribit, quæ etiam eſt Iouis & Latonæ filia. Ideo priuignam eā Iunonis uocat: ignobilis tamē eſt illo nomine apud Latinos. [f] Et hanc prouinciam fluorum.] Iunonem Fluonam mulieres colebāt, quod eam ſanguinis fluorem in cōceptu retinere dicerent. Feſtus. *Mena.* *Iuno Fluona.*

D

[g] Limo ac pulueri.] Ex principio Geneſeos, ubi hominis corpus ſumptum de limo ſcribitur, & abiturum in puluerem.

Quàm nulla ſit ratio, quæ de ſelectione quorundam deorum poſſit oſtendi, cùm multis inferioribus excellentior adminiſtratio deputetur. Cap. III.

QVAE igitur cauſa tot ſelectos deos ad hæc opera minima compulit, ubi à Vitumno & Sentino, quos fama obſcura recondit, in huius munificentiæ partitione ſuperentur? Confert enim ſelectus Ianus aditum & quaſi ianuam ſemini: confert Selectus Saturnus ſemen

ſemen ipſum: confert ſelectus Liber eiuſdem ſeminis emiſsionem uiris:[a] confert hoc idem Libera, quæ Ceres ſeu Venus eſt, fœminis: confert ſelecta Iuno, & hæc non ſola, ſed cum Mena filia Iouis, fluores menſtruos[b] ad eius quod conceptum eſt incrementum. Et confert Vitumnus obſcurus & ignobilis uitam: confert Sentinus obſcurus & ignobilis ſenſum. Quæ duo tanto illis rebus præſtantiora ſunt, quanto & ipſæ res ab his intellectu ac ratione uincuntur. Sicut enim quæ ratiocinantur & intelligunt, profectò potiora ſunt his, quæ ſine intellectu atque ratione, ut pecora, uiuunt & ſentiunt: ita & illa quæ uita ſenſúque ſunt prædita, his qui nec uiuunt, nec ſentiunt meritò præferuntur. Inter ſelectos itaque deos Vitumnus uiuificator, & Sentinus ſenſificator magis haberi debuerunt, quàm Ianus ſeminis admiſſor, & Saturnus ſeminis dator uel ſator, & Liber & Libera ſeminum commotores uel emiſſores: quæ ſemina indignum eſt cogitare, niſi ad uitam ſenſumqúe peruenerint. Quæ munera ſelecta non dantur à dijs ſelectis, ſed à quibuſdam incognitis, & præ iſtorum dignitate neglectis. Quòd ſi reſpondetur, omnium initiorum poteſtatem habere Ianum, & ideo illi etiam quod aperitur conceptui non immeritò attribui: & omnium ſeminum Saturnum, & ideo ſeminationem quoque hominis non poſſe ab eius operatione ſeiungi: & omnium ſeminum emittendorum Liberum & Liberam, & ideo his etiam præeſſe, quæ ad ſubſtituendos homines pertinent: omnium purgandorum & pariendorum Iunonem, & ideo eam non deeſſe purgationibus fœminarum, & partubus hominum. Quærant quid reſpondeant de Vitumno & Sentino, utrum & ipſos uelint habere omnium quæ uiuunt & ſentiunt poteſtatem. Quod ſi concedunt, attendant quàm eos ſublimius locaturi ſint. Nam ſeminibus naſci in terra, & ex terra eſt: uiuere autem atque ſentire, etiam deos ſidereos opinantur. Si autem dicunt Vitumno atq; Sentino hæc ſola attributa, quæ in carne uiuiſcunt, & ſenſibus adminiculantur, cur non deus ille qui facit omnia uiuere atque ſentire, etiam carni uitam præbet & ſenſum, uniuerſali opere hoc munus etiam partubus tribuens? Et quid opus eſt Vitumno atque Sentino? quod ſi ab illo, qui uitæ & ſenſibus præeſt, uniuerſaliter cuncta reguntur, & his quaſi famulis iſta carnalia uelut extrema & ima commiſſa ſunt: itáne ſunt illi ſelecti deſtituti familia, ut non inuenirent quibus etiam ipſi iſta committerent, ſed cùm tota ſua nobilitate qua uiſi ſunt ſeligendi, opus facere cum ignobilibus cogerentur? Iuno ſelecta & regina, [c] Iouisq; ſoror & coniunx, hæc tamen Iterduca eſt pueris, & opus facit cum deabus ignobiliſsimis Abeona & Adeona. Ibi poſuerunt & Mentem deam, quæ faciat pueris bonam mentem, & inter ſelectos iſta non ponitur, [d] quaſi quicquam maius præſtari homini poſsit. Ponitur autem Iuno, quia Iterduca eſt, & Domiduca, quaſi quicquam proſit iter carpere, & domum duci, ſi mens non eſt bona. Cuius muneris deam ſelectores iſti inter ſelecta numina minimè poſuerunt. Quæ profectò & Mineruę fuerat pręferenda, [e] cui per iſta minuta opera puerorum memoriam tribuerunt. Quis enim dubitet, multo eſſe melius habere bonam mentem, quàm memoriam quantumlibet ingentem? Nemo enim malus eſt, qui bonam habet mentem. [f] Quidam uerò peſsimi memoria ſunt mirabili, qui tanto peiores ſunt, quanto minus poſſunt, quod malè cogitãt obliuiſci. Et tamen Minerua eſt inter ſelectos deos. Mentem autem deam turba uilis operuit. Quid de Virtute dicam? Quid de Felicitate? de quib. in quarto Libro multa iam diximus: quas cùm deas haberent, nullum eis locum inter ſelectos deos dare uoluerunt, ubi dederunt Marti & Orco: uni effectori mortium, alteri receptori. Cùm igitur in his minutis operibus, quæ minutatim dijs pluribus diſtributa ſunt, etiam ipſos ſelectos uideamus, tanquam ſenatum cum plebe pariter operari: & inueniamus à quibuſdam dijs, qui nequaquam ſeligendi putati ſunt, multo maiora atque meliora adminiſtrari, quàm ab illis qui ſelecti uocantur: reſtat arbitrari non propter præſtantiores in mundo adminiſtrationes, ſed quia prouenit eis ut populis magis innoteſcerent, ſelectos & præcipuos nuncupatos. Vnde dicit etiam ipſe Varro, [g] quòd dijs quibuſdam patribus, & deabus matribus,

Mēs memoria præſtantior.

A ſicut hominibus ignobilitas accidiſſet. Si ergo Felicitas ideo fortaſſe inter ſelectos deos eſſe non debuit, quòd ad iſtam nobilitatem non meritò, ſed fortuitu peruenerunt, ſaltem inter illos, uel potius præ illis Fortuna poneretur, quam dicunt deam non irrationabili diſpoſitione, ſed ut temerè acciderit, ſua cuique dona conferre. Hæc in dijs ſelectis tenere apicem debuit, in quibus maximè quid poſſet, oſtendit: quando eos uidemus non præcipua uirtute, non rationabili felicitate, ſed temeraria, ſicut eorum B cultores de illa ſentiunt, Fortunæ poteſtate ſelectos. Nam & uir diſertiſsimus Saluſtius etiam ipſos deos fortaſsis attendit, cùm diceret: Sed profectò Fortuna in omni re dominatur: ea res cunctas ex libidine magis quàm ex uero celebrat obſcuratq́. Non enim poſſunt inuenire cauſam, cur celebrata ſit Venus, & obſcurata ſit Virtus, cùm ab iſtis ambarum conſecrata ſint numina, nec comparanda ſint merita. Aut ſi hæc nobilitari meruit, quòd plures appetunt Venerem quàm Virtutem, cur celebrata eſt C dea Minerua, & obſcurata eſt dea Pecunia: cùm in omni genere humano [h] plures alliciat auaricia, quàm peritia? & in eis ipſis qui ſunt artificioſi, rarò inuenies hominem, qui non habeat artem ſuam pecuniaria mercede uenalem: pluris'que pendatur ſemper propter quod aliquid fit, [i] quàm id propter quod illud fit. Si ergo inſipientis iudicio multitudinis facta eſt deorum iſta ſelectio, cur dea Pecunia Mineruæ prælata non eſt, cùm propter pecuniam ſint artifices multi? Si autem paucorum ſapientium eſt iſta D diſtinctio, cur non prælata eſt Veneri Virtus, cùm eā longè ratio præferat? Saltem certè, ut dixi, ipſa Fortuna, quæ, ſicut putant qui ei plurimum tribuunt, in omni re dominatur, res cunctas ex libidine magis quàm ex uero celebrat obſcurat'que: ſi tantum & in deos ualuit, ut temerario iudicio ſuo quos uellet celebraret, obſcuraret'que quos uellet, præcipuum locum haberet in ſelectis, quæ in ipſos quoque deos tam præcipuæ eſt poteſtatis. An ut illic eſſe non poſſet, nihil aliud etiam ipſa Fortuna, niſi aduerſam putanda eſt habuiſſe Fortunam? Sibi ergo aduerſata eſt, quæ alios nobiles faciens, nobilitata non eſt.

Auaricia plures allicit quàm peritia.

L. VIVES.

Conſert [a] hoc idem Libera, quæ Ceres ſeu Venus eſt.] Liberam ſororem Dionyſij diximus, Solemq́ & Lunam per eos ſignificari, qui ſeminibus omnis generis præſunt, Lunam & Venerem eſſe oſtendemus, & Cererem eſſe Apuleius libro undecimo Aſini ſignificat. & Macrobius lib. primo Saturnalium, & Valerius Probus, Seruiusq́ primo Georgicôn Vergilij. Porphyrius fructuū generatiuam uirtutem in Luna Cererem nominari, perhibet. Vergilius Liberum & Cererem coniungit, Varronem ſecutus, ex quibus datur facilè intelligi Liberam quoque dici Cererem.

[b] Ad eius quod conceptum eſt incrementum.] De menſtruo Plinius libro ſeptimo: hæc eſt generando homini materia, ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerante, quod deinde tempore ipſo animatur corporaturq́. Ergo quum grauidis fluxit, inualidi aut nō uitales partus ædūtur, aut ſaniosi: ut autor eſt Nigidius. Porrò menſtruo ipſo nihil fieri poteſt magis uel tetrum, uel ſpurcum, uel etiam noxium, ut uel hoc unum ſatis ſit ad pudefaciēdam hominis ſuperbiam. *Menſtruum.*

[c] Iouisq́ ſoror & coniunx.] Vergilius: Et ſoror & coniunx. De Iunone frequens hoc eſt. [d] Quaſi quicquam maius.] Vetus eſt omnium philoſophorū, nihil in orbe melius aut maius homine, nec in homine quicquā ipſa mente. [e] Cui per iſta minuta opera puerorum.] Quinquatribus Mineruæ pueri apophoreta magiſtris ferebant, uacabantq́ & illis diebus à diſcendo, ut Mineruæ operarentur, quæ præeſt memoriæ: qua una continentur omnes diſciplinæ, & quæ in pueris ingenij eſt ſignum præcipuum, ut Quintilianus ait. præeſt etiā ingenijs, quæ de Iouis capite putatur nata. Ouidius tertio Faſtorum: *Minerua.*

Pallada nunc pueri, teneræq́ ornate puellæ: *Pallas.*
Qui bene placarit Pallada, doctus erit.

Et alia de Pallade eodem loco. [f] Quidam uerò peſſimi.] Plato iracundos homines & contentioſos multum memoriæ ualere, ſcribit in Thæteto: quod haud dubiè ex ſiccitate & ſoliditate cerebri colligi poteſt. *Iracundi & contentioſi ualent memoria.*

[g] Quod dijs quibuſdam patribus.] Iupiter clarior eſt Saturno patre, hic Cælo: huius parētes omnino ignorantur, etſi Phurnutus patrē Cæli Aemonem nominat penitùs ignotum. Iuno etiam illuſtrior Ope, & hæc matre ſua. [h] Plures alliciat auaricia.] Quærenda pecunia primùm eſt, Virtus poſt nummos: hæc Ianus ſummus ab imo Perdocet: hæc recinunt iuuenes dictata, ſenesq́, ut ait Horatius. Apud Euripidem eſt quidā qui nihil curat, quòd peſsimus uocetur, modò etiā ditiſsimus, addens cauſam, ſolitos omnes quærere num quis ſit diues? non, an bonus? tantiq́ unumquenq́ eſſe, quantum poſsideat. [i] Quàm id propter quod illud fit.] Legendum, Quàm id quod propter aliud fit. Hoc ſenſus expoſtulat, & ſic eſt in ueteribus libris. *Axioma* eſt Ariſt. primo Poſteriorum. Propter quid aliquid ſit, id magis eſſe: cùm probat non modò prius, ſed magis etiam principia cognoſci, quàm quæ ex ijs manāt. quanquam hic nō tam de cauſa finali loquitur, quàm efficiente: ſed in primo Ethicorū docet ea, quorum gratia alia fiant, eſſe ijs quæ fiunt præſtantiora. *Virtus poſt nummos.*

Melius actum eſt cum dijs inferioribus, qui nullis infamātur opprobrijs, quàm ſelectis, quorum tantæ turpitudines celebrantur. Cap. IIII.

GRATVLARETVR autē dijs iſtis ſelectis quiſquam nobilitatis & claritudinis appetitor, & eos diceret for-

fortunatos, ſi non eos magis ad iniurias, quàm ad honores ſelectos uideret. Nam illam infimam turbam ipſa ignobilitas texit, ne obrueretur opprobrijs. Ridemus quidẽ, cùm eos uidemus figmentis humanarũ opinionum partitis inter ſe operibus diſtributos, [a] tanquam minutularios uectigalium conductores, [b] uel tanquam opifices in uico argentario, ubi unum uaſculum ut perfectum exeat, per multos artifices tranſit, cũ ab uno perfecto perfici poſſet. Sed aliter non putatum eſt operantium multitudini conſulendum, niſi ut ſingulas artis partes citò ac facilè diſcerẽt ſinguli, ne omnes in arte una tardè & difficilè cogerentur eſſe perfecti. Veruntamen uix quiſquam reperitur deorum non ſelectorum, qui aliquo crimine famam traxit infamem: uix autem ſelectorum quiſpiam, qui non in ſe notam contumeliæ inſignis acceperit. Iſti ad iſtorum humilia opera deſcenderunt, illi in illorum ſublimia crimina non peruenerunt. [c] De Iano quidem non mihi facilè quicquam occurrit quod ad probrum pertineat. Et fortaſsis talis fuit, ut innocentius uixerit, [d] & à facinoribus flagitijsq́; remotius. Saturnum fugientem benignus excepit: cum hoſpite partitus eſt regnum, ut etiam ciuitates ſingulas conderẽt: iſte Ianiculum, ille Saturniam. Sed iſti in cultu deorum omnis dedecoris appetitores, cuius uitam minus turpem inuenerunt, eum ſimulachri monſtruoſa deformitate turparunt, nunc eum bifrontem, nunc etiam quadrifrontem, tanquam geminum facientes. An fortè uoluerũt, ut, quoniam plurimi dij ſelecti erubeſcenda perpetrando [e] amiſerant frontem, quanto iſte innocentior eſſet, tanto frotonſior appareret?

Ianus cæteris dijs ſelectis innocentior.

L. VIVES.

Tanquam [a] moſcularios uectigalium conductores.] In antiquis libris uariè legitur: in alijs, Munoſcularios, in alijs Miniculanos: eſt ubi minotularios, nec omnino malè. Nam ſignificantur tenues quidã publicani, qui nec per ſe, nec ſocietate magna illa reipublicæ uectigalia redimũt, ſed portiunculas exiguas. [b] Vel tanquam opifices in uico argentario.] Alios enim cælat uas, alius inaurat, alius indit uel labra, uel anſam, uel naſum: tametſi argentarij nõ ſunt, qui argentea uaſa cęlant, conduntq́;, ſed menſarij, quos Gręci trapezitas uocãt, apud quos pecunię deponuntur. & horum tabernæ argentariæ uocantur, quæ erant circum forum, ut Vitruuius libro quinto, & Liuius lib. uigeſimoſexto ſignificat. hinc eſt cedere foro Plauto in Perſa. Vicum tamen argentarium hic Auguſtinus poſuit pro eo ubi ſunt officinæ aurifabrorum. [c] De Iano quidem.] Ianus indigena Italiæ, regnauit in ea cũ Cameſe etiam indigena, ita ut regio uocaret Cameſena, urbs uerò Ianiculum: ſed illo mortuo, omnia in ditionem Iani conceſſerunt. Hic Saturnum patrem a filij ex Creta fugientem, excepit: quẽ, cùm ab eo edoctus eſſet artem agri colẽdi, in partem regni accepit, tradito Tarpeio colle, ubi arx cũ oppidulo Saturnia eſt dicta, quæ poſtea cùm Aeniopolis eſſet ab Aenea nuncupata, uetus tamen nomen retinuit, & Saturnia dicta eſt: cuius aliquot poſteris quoque ætatibus manſerunt ueſtigia, quod Saturnĩ fanum in faucibus, quod Saturnia porta, quæ poſtea Pandana, quod in muro ſcriptura hoc teſtatᷣ: poſtea Tarpeia, & condito tẽplo, ac uelut Saturno illinc quoq; à filio pulſo, Capitolium Iouis Optimi Maximi nominatum eſt. Vergilius libro octauo, & Seruius eodem loco. Ouidius primo Faſtorũ, Eutropius, Solinus, Macrobius, Dionyſius, Prudentius. Libellus circumfertur nomine Beroſi Babylonici, qui Ianum dicit fuiſſe Noam. eum libellum ego mera ſomnia narrare puto, digna profectò commentis Anianis. De Iano hoc eodem libro paulò pòſt plura. [d] Et à facinoribus flagitijsq́;.] Ouidius ſexto Faſtorum ſtupraſſe Ianum ſcribit Cranem nympham, quæ poſtea Carna eſt dicta, iusq́; habet cardinis. Sed Auguſtinus uel huius facti nõ meminit, cùm hæc ſcriberet, uel commenticiũ prorſus & fabuloſum putauit. [e] Amiſerant frontem.] Os, & facies, & frons pro pudore capitur. Hinc perfricare faciem apud Plinium, & frontẽ apud Quintilianum ex Caluo, pro excutere pudorem Lucanus:

Nec color imperij, nec frons erit ulla ſenatus.

& Perſius:

Exclamet Melicerta periſſe

Frontem de rebus.

Argentarij. *Trapezitæ.* *Ianus.* *Cameſena.* *Saturnia Aeniopolis dicta.* *Beroſus Babylonicus.* *Crane nympha.* *Frons.*

De paganorum ſecretiore doctrina, phyſicisq́; rationibus. Cap. V.

Sed ipſorum potius interpretationes phyſicas audiamus, quibus turpitudinem miſerrimi erroris, uelut altioris doctrinæ ſpecie colorare conãtur. Primùm, eas interpretationes ſic Varro commendat, ut dicat antiquos ſimulachra deorum, & inſignia, ornatusq́; confinxiſſe: quæ cùm oculis animaduertiſſent hi, qui adiſſent doctrinæ myſteria, poſſent animam mundi ac partes eius, id eſt, deos ueros animo uidere: quorum qui ſimulachra ſpecie hominis fecerunt, hoc uideri ſecutos, quod mortalium animus, qui eſt in corpore humano, ſimillimus eſt immortalis animi: tanquam ſi uaſa ponerentur cauſa notandorum deorum, & in Liberi ædem [a] œnophorum ſiſteretur, quod & ſignificaret uinum per id quod continet, id quod continetur: ita per ſimulachrum, quod formam habet humanam, ſignificari animam rationalem, eo quòd uelut uaſe natura iſta ſoleat contineri, cuius naturæ deum uolunt eſſe, uel deos. Hæc ſunt myſteria doctrinæ, in quæ iſte uir doctiſsimus penetrauerat, unde in lucem iſta proferret,

ferret. Sed dic homo acutiſsime, num in iſtis doctrinæ myſterijs, illã prudentiã perdidiſti, qua tibi ſobriè uiſum eſt, q̃ hi qui primi populis ſimulachra conſtituerũt, & metum dempſerunt ciuib. ſuis, & errorẽ addiderũt, caſtiusq́ deos ſine ſimulachris ueteres obſeruaſſe Romanos? Hi enim tibi fuerũt autores, ut hæc cõtra poſteriores Romanos dicere auderes? nã ſi & illi antiquiſsimi ſimulachra coluiſſent, fortaſsis totum iſtũ ſenſum de ſimulachris nõ conſtituendis, interim ueri timoris ſilẽtio premeres, & in huiuſcemodi pernicioſis uaniſq́ figmẽtis myſteria iſta doctrinæ loquacius & elatius prædicares. Anima tñ tua tam docta, & ingenioſa, ubi te multũ dolemus, & per hęc myſteria doctrinæ ad Deũ ſummũ, id eſt, à quo facta eſt, nõ cũ q̃ facta eſt: nec cuius portio, ſed cuius cõditio eſt, nec qui eſt omniũ anima, ſed qui fecit omnẽ animã, quo ſolo illuſtrãte fit anima beata, ſi eius gratiæ nõ ſit ingrata, nullo modo potuit peruenire. Verũ iſta myſteria doctrinæ, qualia ſint, quãtiq́ pẽdenda, quæ ſequunt̃ oſtendẽt. Fatetur interim uir iſte doctiſsimus, animã mũdi ac partes eius eſſe ueros deos: unde intelligit̃ totã eius theologiã eam ipſam, ſcilicet naturalẽ, cui plurimũ tribuit, uſq; ad animæ rationalis naturã ſe extendere potuiſſe. De naturali enim pauciſsima pręloquitur in hoc libro, in quo uidebimus utrũ per interpretationes phyſiologicas ad hanc naturalem poſsit referre ciuilem, quam de dijs ſelectis ultimã ſcripſit: q̃ ſi potuerit, tota naturalis erit. Et quid opus erat ab ea ciuilẽ tanta cura diſtinctionis adiũgere? Si autem recto diſcrimine ſeparata eſt, q̃n nec iſta uera eſt, quę illi naturalis placet: peruenit enim uſq; ad animam, non uſq; ad uerum Deum, qui fecit & animam: quanto eſt & abiectior & falſior iſta ciuilis, quæ maximè circa corporũ eſt occupata naturã, ſicut ipſæ interpretationes eius, ex quibus quædam neceſſariò commemorare me oportet, tanta ab his exquiſitæ & enucleatæ diligentia demonſtrabunt.

L. VIVES.

Oenophorum. Oenophorum ſiſteretur.] Quaſi οἶνον φέρον, uinum ferens. uas eſt uinarium. Iuuenalis Satyra ſexta utitur hoc uocabulo. Idem Apuleius lib. 2. & 8. Aſini. & Martialis. Plinius inter opera Praxitelis recenſet œnophorum, qui non tam uas, quàm puer eſſet uinum ferens. *Beroaldus.* Ex hoc loco Beroaldus colligit œnophoron poni ſolitum in templo Bacchi, nõ ſatis acutè: ceu uerò hoc fieri ſolere, Auguſtinus his uerbis ſignificet.

De opinione Varronis, qua arbitratus eſt Deum eſſe animam mundi, qui tamen in partibus ſuis habeat animas multas, quarum diuina natura ſit. Cap. VI.

DICIT [a] ergo idem Varro adhuc de naturali theologia præloquens, deum ſe arbitrari eſſe animam mũdi, quem Gręci uocant κόσμον,[b] & hunc ipſum mundũ eſſe deũ. Sed ſicut hominẽ ſapientẽ, cũ ſit ex corpore & animo, tamen ab animo dici ſapientẽ: ita mundũ deũ dici ab animo, cũ ſit ex animo & corpore. Hic uidetur quoquo modo confiteri unũ Deũ, ſed ut plures etiam introducat, adiungit mundũ diuidi in duas partes, cælũ & terrã: & cælũ bifariã in æthera, & aera: terrã uerò in aquã & humũ. [c] E quibus ſummũ eſſe ęthera, ſecundũ aera, tertiã aquã, infimã terrã. Quas oẽs quatuor partes animarũ eſſe plenas, in æthere & aere immortaliũ, in aqua & terra mortalium: à ſummo autẽ circuitu cæli uſq; ad circulũ lunę, ęthereas animas eſſe aſtra ac ſtellas, eoſq́ cæleſtes deos non modò intelligi eſſe, ſed etiam uideri. *Aſtra animas eſſe deosq́ cæleſtes, Varro aſſirmat.* [d] Inter lunæ uerò gyrum & nimborum & uentorũ cacumina aereas eſſe animas, ſed eas animo, non oculis uideri, & uocari heroas, & lares, & genios. Hęc eſt uidelicet breuiter in iſta prælocutione propoſita theologia naturalis, quæ nõ huic tantùm, ſed & multis philoſophis placuit: de qua tunc diligẽtius diſſerendũ eſt, cùm de ciuili, quantũ ad deos ſelectos attinet, opitulante Deo uero, quod reſtat impleuero.

L. VIVES.

Dicit [a] ergo idem Varro.] Platonici, Stoici, Pythagorici, & his antiquiores Ionici philoſophi, mentem dicunt eſſe deum, ſed nõ eodem omnes modo. Nam Plato animatũ dicit mũdum eſſe, animamq́ illam & mundum eſſe deum: ſed alium deũ, quem mentem uocat, hoc ipſo priorem facit, & animæ mundi parentẽ. Stoicis ferè cum Platone congruit, niſi quòd nõ omnes idem ſentiunt. Thales Mileſius, & Democritus non alium putant maiorem deum anima mundi. Pythagoræ ſententiam alibi expoſui. [b] Et hunc ipſum mundum.] Platonicè & Stoicè, & ex ſentẽtia plurimorum philoſophorum. [c] E quibus ſummum eſſe ęthera.] Ariſtoteles ſupra hunc noſtrum aerẽ ignis elementum locat, hunc cælum. Platonici cælũ putãt eſſe igneũ, ætheraq́ appellant. Tum & eã partem aeris, quam incendit uicinus cæleſtis ignis, flammã dicunt eſſe innoxiam & puram. Quam multi affirmant Platonis fuiſſe ſententiam: Pythagorã ſecuti, qui globo uniuerſi quatuor addit corpora. Verùm hîc Varro aerem facit cælo proximum, ſecutus multorũ opinionẽ, maximè Stoicorum;

eorum: tametſi non multum iſti à Platonicis & Peripateticis abſunt, ſi rectè intelligātur: aut certè ſi diſertius ipſi eloquantur ſua. Sed æther non modò cælum & ignis, ſed aer quoq; dicitur, ſicut & Latinè cælum: uelut apud Vergilium:

Illa leuem fugiens raptim ſecat æthera pennis.

Aether.

[d] Inter lunæ uerò gyrum.] Ea eſt prima regio aeris, ex Ariſtotelis diuiſione, in libris ſublatoriū: qui primū aeris tractum eſſe dicit uſq; ad locū, in quo nubes, niues, grandines, fulgura, & tonitrus fiunt: ſecūdum ubi hæc fiunt: tertium uſq; ad ignis elementum.

An rationabile fuerit, Ianum & Terminū in duo numina ſeparari. Cap. VII.

IANVS igitur, à quo ſumpſit exordium, quæro quis'nam ſit? [a] Reſpondet: Mundus eſt. Breuis eſt hæc planè atq; aperta reſponſio. Cur ergo [b] ad eum dicuntur rerum initia pertinere, fines uerò ad alterum, quem Terminum uocant? Nam propter initia & fines, duobus iſtis dijs, [c] duos menſes perhibent dedicatos, præter illos decem, quibus uſq; ad Decembrem caput eſt Martius: Ianuarium Iano, Februarium Termino. [d] Ideo terminalia eodem menſe Februario celebrari dicunt, [e] cùm ſit ſacrum purgatorium, quod [f] uocant Februum: unde menſis nomen accepit. Nunquid ergo ad mundum, qui Ianus eſt, initia rerum pertinent, & fines non pertinent, ut alter illis deus præficeretur? Nónne omnia quæ in hoc mundo fieri dicunt, in hoc etiam mundo terminari fatentur? Quæ eſt iſta uanitas, in opere illi dare poteſtatē dimidiam, in ſimulachro faciem duplam? [g] Nónne iſtum bifrontē multo elegantius interpretarentur, ſi eundem & Ianum, & Terminum dicerent: atq; initijs unam faciem, finibus alterā darent: quoniam qui operatur, utrumq; debet intendere? In omni enim motu actionis ſuæ, qui nō reſpicit initium, non proſpicit finem. Vnde neceſſe eſt, ut memoriæ reſpicienti, proſpiciens conectatur intentio. Nam cui exciderit, quod cœperit, quomodo finiat, non inueniet. Quòd ſi uitam beatam in hoc mūdo inchoari putarent, extra mundum perfici, & ideo Iano, id eſt, mūdo, ſolam initiorum tribuerent poteſtatem: profectò ei præponerent Terminū, eumq; à dijs ſelectis non alienarent. Quanquam etiam nunc cùm in iſtis duobus dijs initia rerum temporalium, fineſq; tractantur, Termino dari debuit plus honoris. Maior eīm lætitia eſt, cùm res quæque perficitur: ſolicitudinis autē plena ſunt A cœpta, donec perducantur ad finem, quem qui aliquid incipit, maximè appetit, intendit, expectat, exoptat: nec de re inchoata, niſi terminetur, exultat.

L. VIVES.

RESpondetur,[a] Mundus eſt.] Macrobius 1. Sator. [b] Ad eum dicuntur rerum initia pertinere.] Xenon hanc adducit cauſam, q primus in Italia deos coli docuerit Ianus: idcirco in ſacrificijs, initia & præfationem meruiſſe. Qui plura cupit de hoc legere, habet apud Macrobium, autorem ſatis uulgarem.

[c] Duos menſes.] Ante Numam annus Rom. more Albanorum, decem erat mēſium, à Martio ad Decembrem. Numa duos mēſes addidit ultimos anno, Ianuarium & Februarium. Varro & Plutarchus. Ouidius uerò 2. Faſt. putat Ianuariū, olim initium fuiſſe anni. Februarium uerò finem, cuius ultimæ feriæ eſſent Termini, poſtea x. uiros in xij. rab Februarium Ianuario iunxiſſe. [d] Ideo Terminalia.] Vltimus feſtus dies Februarij ante fugam Tarquinij: nam poſt Terminalia regifugium eſt celebratū parta libertate. Terminalia uerò fuerunt xxiij. die Feb. Beda lib. De nat. rerum. [e] Cùm ſit ſacrum.] Non quod Terminalibus fiat expiatio illa, ſed quòd eo menſe. [f] Vocauit Februum.] Ouidius ſecundo Faſtorum:

Annus decem menſium.

Terminalia.

Februum.

Februa Romani dixêre piamina patres. Et pôſt:
Deniq; quodcunq; eſt, quo corpora noſtra piantur,
Hoc apud intonſos nomen habebat auos.

Menſis ab his dictus.

[g] Nónne iſtum bifrontem.] Cicero ſecundo De natura deorū, Ianum primis & extremis uidetur præficere. Idem Macrobius ex ſententia multorum.

Ob quam cauſam cultores Iani bifrontem imaginem ipſius finxerunt, quam tamen etiam quadrifrontem uideri uolunt. Cap. VIII.

SED [a] Iani bifrontis ſimulachri interpretatio profertur. Duas enim facies antè & retrò habere dicitur, quòd hiatus noſter cùm os aperimus mundo ſimilis uideatur: unde [b] & palatum Græci οὐρανὸν appellant. Et nonnulli, inquit, poetæ Latini cælum uocauerunt palatū: à quo hiatu oris, & foras eſſe aditū ad dētes uerſus, & introrſus ad fauces. Ecce quò perductus eſt mundus propter palati noſtri uocabulum, uel D Græcum, uel poeticū. Quid aūt hoc ad animā, quid ad uitā æternā? Propter ſolas ſaliuas colaī hic deus, quibus partim gluttiēdis, partim expuēdis ſub cęlo, palati utraq; panditur ianua. Quid eſt porrò abſurdius, q̃ in ipſo mundo nō inuenire duas ianuas ex aduerſo ſitas, per quas uel admittat ad ſe aliqd intrò, uel emittat à ſe foras: & de noſtro ore & gutture, quorū ſimilitudinē mundus nō habet, uelle mundi ſimulachrū cōponere in Iano, propter ſolū palatū, [c] cuius ſimilitudinem Ianus nō habet? Cùm uerò eum faciūt

quadrifrontem, & Ianum geminum appel- A
lant, ad quatuor mundi partes hoc interpre-
tantur, quaſi aliquid ſpectet mundus foras, ſicut per om̃es facies Ianus. Deinde ſi Ianus eſt mundus, & mundus quatuor partib. conſtat, ᵈ falſum eſt ſimulachrũ Iani: quia Ianus & ſi quadrifons legitur, nunquã tamen quadrijanus inuenitur. Aut ſi propterea uerum eſt, quia etiam nomine orientis & occidentis totus ſolet mundus intelligi, nunquid cũ duas partes alias nominamus ſeptemtrionis & auſtri, ſicut illum quadrifrontem dicunt geminum Ianum, ita quiſquam geminum B dicturus eſt mundum? Non habent omnino unde quatuor ianuas, quæ intrantibus & exeuntibus pateant, interpretentur ad mundi ſimilitudinem: ſicut de bifronte, quod dicerent ſaltem in ore hominis inuenerũt, ᵉ niſi Neptunus forte ſubueniat, & porrigat piſcem, cui præter hiatum oris & gutturis etiam dextra & ſiniſtra fauces paterent. Et tamen hanc uanitatem per tot ianuas nulla effugit anima, niſi quæ audit ueritatem di-
Ioan.10. centem: Ego ſum ianua.

L. VIVES. C

Ianus cur bifrons. SEd ᵃ Iani bifrontis.] Alij hunc regem bifrontẽ fuiſſe referunt, quòd fuerit prudẽtiſsimus, uideritq́ procul uẽtura, & reſpexerit præterita. Sicut de cordato Homerus inquit: ἅμα πρόσσω καὶ ὀπίσσω λεύσσει. Plutarchus in Problematis duas cauſas affert: alteram, q Ianus fuerit Perrhæbus Græcus, ſic eſſe literis mandatum: qui poſtea quam in Italiam ueniſſet, linguam ſimul cum moribus mutarit. Altera cauſa eſt: quòd Italos populos Ianus & agros colere docuerit, & rempublicam adminiſtrare. Alij, ut Ouidius, quod hic Auguſtinus attingit, quòd Ianus ſit mundus gemina facie, hac ortum ſpectante, illa occaſum. Sunt qui Ianum ſolẽ uelint, cuius eſt quotidie ortus & occaſus. Nigidius eſt autor, coliq́ à Græcis [illegible] θυραῖον & ἀγυιέα, quaſi Ianitorem, & uijs præfectum. Tametſi non crediderim eadem forma cultum, qua Ianum apud Romanos. Nam Ouidius inquit:

Quem tamen eſſe deum dicam te Iane biformis? D
Nam tibi par nullum Græcia numen habet.

Pingebatur & quadriformis. C. Baſſus de dijs apud Macrobium. Ianus bifrons pingitur, quaſi inferũ & ſuperum ianitor. Idem quadriformis, quaſi uniuerſa climata maieſtate ſua complexus. Hic Ianus eſt is quem geminũ in ſacrificijs uocabant: nam ſimplex duplici tantùm eſt frõte, & Ianus geminus, cuius porta claudeba-
Palatum. tur pace, bello patebat. ᵇ Palatum Græci οὐρανόν.] Vt Ariſtoteles in lib. De partibus animalium Plinium exiſtimant hunc imitatũ etiam cæli uocabulo uſum eodem ſignificatu libro undecimo: nam de cerebro loquens, Hoc, inquit, eſt uiſcerum excelſiſsimum, proximumq́ cælo capitis. ᶜ Cuius ſimilitudinem.] Alibi, Cuius ſimilitudine Ianus nomen habet. ᵈ Falſum eſt ſimulachrum Iani.] In alijs ſic: Falſum eſt ſimulachrũ Iani bifrontis, ut reliqua ſuppoſiticia ſint, uſq; Aut ſi propterea, quod nõ uidetur admodum abſurdum ex ijs quæ adduntur. ᵉ Niſi Neptunus.] Quandoquidem id in hominibus non eſt inuenire.

De Iouis poteſtate, atq; eiuſdem cum Iano comparatione. Cap. IX.

IOVEM autem, ᵃ qui etiam Iupiter dicitur, quem uelint intelligi, exponant. Deus eſt, inquiunt, habens poteſtatem cauſarum, quibus aliquid fit in mũdo. Hoc quàm magnum ſit, nobiliſsimus ᵇ Vergilij uerſus ille teſtatur:

Felix qui potuit rerum cognoſcere cauſas. 2 Georg.

B Sed cur ei præponitᷣ Ianus, hoc nobis uir ille acutiſsimus doctiſsimusq́ reſpondeat. Quoniã penes Ianũ, inquit, ſunt prima, penes Iouẽ ſumma. Meritò ergo rex omnium Iupiter habetᷣ. Prima enim uincuntur à ſummis: quia licet prima præcedãt tẽpore, ſumma ſuperãt dignitate. Sed rectè hoc diceretur, ſi factorũ prima diſcernerentur & ſumma. Sicut enim initiũ facti eſt proficiſci, ſummum peruenire: initiũ facti inceptio diſcendi, ſummũ perceptio doctrinæ: ac ſic in omnibus prima ſunt initia, ſummaq́ ſunt fines. C Sed iã hoc negociũ inter Ianũ Terminũq́ diſcuſſum eſt. Cauſæ autẽ quæ dantur Ioui, efficientia ſunt, nõ effecta: neq; ullo modo fieri poteſt, ut uel tempore præueniantur à factis initijs'ue factorũ. Semper enim prior eſt res quæ facit, quàm illa quæ fit. Quapropter ſi ad Ianum pertinent initia factorum, non ideo priora ſunt efficientibus cauſis, quas Ioui tribuunt. Sicut enim nihil fit, ita nihil inchoatur ut fiat, quod non faciens cauſa præceſſerit. Hunc ſanè deum, penes quem ſunt omnes cauſæ factarum omnium naturarum, naturalium'que rerum, ſi Iouem populi appellant, & tãtis cõtumelijs, tamq́ D ſceleſtis criminationibus colunt, teriore ſacrilegio ſeſe obſtringunt, quàm ſi prorſus nullũ putarent deum. Vnde ſatius eſſet eis alium aliquem Iouis nomine nuncupare, dignum turpib. & flagitioſis honoribus, ſuppoſito uano figmẽto, quod potius blaſphemarent, ſicut Saturno dicitur ſuppoſitus lapis, quem pro filio deuoraret: q̃ iſtum deũ dicere, & tonantem, & adulterantem, & totum mundum regentẽ, & per tot ſtupra diffluentẽ, & naturarũ omniũ naturaliumq́ rerum cauſas ſummas habentẽ, & ſuas cauſas bonas nõ habentẽ. Deinde quæro, quẽ iam locum

Res quæ facit prior illa quæ fit.

Saturnus.

locum inter deos huic tribuat Ioui, ſi Ianus eſt mundus? Deos enim ueros animã mundi ac partes eius iſte definiuit, ac per hoc quicquid hoc non eſt, nõ eſt utiq; ſecundũ iſtos uerus deus. Num igitur ita dicturi ſunt, Iouem animam mundi, ut Ianus ſit corpus eius, id eſt, iſte uiſibilis mũdus? Hoc ſi dicunt, non erit quemadmodũ Ianum deum dicãt, quoniam mundi corpus nõ eſt deus, uel ſecundum ipſos, ſed anima mundi ac partes eius. Vnde idem Varro apertiſsimè dicit, deum ſe arbitrari eſſe animã mundi, & hunc ipſum mundum eſſe deum: ſed ſicut hominẽ ſapientem, cũ ſit ex animo & corpore, tantum ex animo dici ſapientem: ita mundum deũ dici ab animo, cùm ſit ex animo & corpore. Solum itaq; mundi corpus nõ eſt deus: ſed aut ſola anima eius, aut ſimul corpus & animus: ita tamen, ut nõ ſit à corpore, ſed ab animo deus. Si ergo Ianus eſt mundus, & deus eſt Ianus, nunquid Iouem ut deus eſſe poſsit, aliquam partem Iani eſſe dicturi ſunt? Magis enim Ioui uniuerſum ſolent tribuere, unde eſt illud, Iouis omnia plena. Ergo & Iouem, ut deus ſit, & maximè ut rex deorũ, non alium poſſunt exiſtimare quàm mundum: ut in dijs cæteris ſecundum iſtos ſuis partibus regnet. In hanc ſententiam etiã quoſdã uerſus [c] Valerij Sorani exponit idẽ Varro, in eo libro quem ſeorſum ab iſtis de cultu deorum ſcripſit: qui uerſus hi ſunt:

[d] *Iuppiter omnipotens regum rex ipſe, deuſq;*
Progenitor, genitrixq; deûm, deus unus, & omnes.

Exponũtur aũt in eodẽ libro, ita ut eũ [e] marem exiſtimarent, qui ſemen emitteret, fœminam quę acciperet, Iouemq; eſſe mundũ, & eum omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere: qua cauſa, inquit, ſcripſit Soranus, Iupiter progenitor genitrixq;: nec minus cũ cauſa unum & idem omnia eſſe: [f] mundus enim unus, & in eo uno omnia ſunt. *Mundus unus.*

L. VIVES.

Qvi [a] etiam Iupiter dicitur.] Nam duos rectos habet, Iupiter & Iouis, & ex utroq; obliquos Iouis & Iupitris: quanquam uſus alterius rectum, alterius obliquos reiecit, ſicut in Græco ζῆν & Δία.

[b] Vergilij uerſus ille.] Secundo Georgicorum, ubi eos feliciſsimos putat, qui rerum cauſas inquirunt, & conſequuntur, ex ſententia Peripateticorum & Academicorum, quam Ariſt. lib. x. Ethicorum, & Cicero quinto De finibus fuſe perſequitur. *Valerius Soranus.* [c] Valerij Surani.] Huius Valerij Surani meminerũt Cicero primo De o-

A ratore, Plin. lib. 3. Solinus in Polyhiſtore, Plutarchus in Problematis, Macrobius libro primo Saturnalium, & Seruius 1. Georg. Fuit Latinus homo doctiſsimus togatorum, ut Craſſus dicit in primo de oratore Cic. Tributum hoc eſt Varroni, ſed ante Varronem Sorano: ſicut Poetę nomen Ennio ante Vergiliũ. Functus eſt Romæ honoribus, præcipuè tribunatu plebis: & quod numen illud arcanum urbis Romæ, quod euulgari eſt nefas, aut eſſet enunciare, pœnas luit. Plinius, Solinus, Macrobius, Plutarchus in Problematis, tametſi Plutarchus in Pompeio, Q. Valerium philoſophũ, quẽ multi non dubitant de Sorano dici, à Pompeio narrat occidi iuſſum: ſed autorem dicit huiuſce rei Oppium eſſe: cui cauendum, ne credulè aſſentiamur de Pompeio narranti, nempe homini Cæſaris amico. Sunt qui putent hunc ſubita morte corruiſſe: alij ſuffixum eſſe cruci, ut Seruius. [d] Iupiter omnipotens.] In antiquis
B codicibus uerſus prior ſic legitur:

Iuppiter omnipotens regum, rerumq;, deumq;

[e] Marem, &c. fœminam.] Ex Orpheo in Hymnis; ex quo ſunt ipſi uerſus:

Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄμβροτος ἔπλετο νύμφη.

[f] Mundus enim unus.] Ex ſententia optimi cuiuſq; philoſophi contra Anaximandrũ, & Anaximenem, & Ariſtarchũ, & Xenophanẽ, & Diogenẽ, & Leucippum, & Democritum, & Epicurũ, qui plures conſtruebant.

An Iani & Iouis recta diſcretio ſit. Cap. x.

Cvm ergo & Ianus mundus ſit, & Iupiter mundus ſit, unuſq; ſit mundus, quare duo dij ſunt Ianus & Iupiter? Quare ſeorſum habent templa,
C ſeorſum aras, diuerſa ſacra, diſsimilia ſimulachra? Si propterea, quia alia uis eſt primordiorũ, alia cauſarum, ex illa Iani, ex iſta Iouis nomẽ accepit: nunquid ſi unus homo in diuerſis reb. duas habeat poteſtates, aut duas artes, quia ſingularum diuerſa uis eſt, ideo duo iudices, aut duo dicunť artifices? Sic ergo et unus Deus cùm ipſe habeat poteſtatem primordiorum, ipſe cauſarũ, nũ propter hoc duos deos eſſe neceſſe eſt putari, q̃a primordia cauſęq; res duæ ſunt? Quòd ſi hoc iuſtũ putãt, etiã ipſum Iouem tot deos eſſe dicant,
D quot ei cognomina propter multas poteſtates dederunt: quoniã res omnes ex quibus illa cognomina ſunt adhibita, multæ atq; diuerſæ ſunt, ex quibus pauca cõmemoro.

De cognominib. Iouis, quæ non ad multos deos, ſed ad unũ eundemq; referunť. Cap. xi.

Dixervnt [a] eum uictorem, inuictum, opitulum, impulſorem, ſtatorem, [b] centupedam, ſupinalem, tigillum, [c] almum, ruminum, & alia [d] quæ perſequi longum eſt. Hæc omnia cognomina impoſuerunt uni deo propter cauſas poteſtateſq; diuerſas, non tamẽ propter tot *Ioui tot cognomina cur impoſita.*

tot res etiam tot deos eum esse coegerunt: A quòd omnia uinceret, quòd à nemine uinceretur, quòd opem indigentibus ferret, q̃ habeat impellendi, statuendi, stabiliendi, resupinandi potestatem, quòd [c] tanquam tigillus mundum contineret ac sustineret, quod aleret omnia, quòd ruma, id est mamma aleret animalia. In his, ut aduertimus, quædam magna sunt, quædam exigua: & tamē unus [f] utraq; facere perhibetur. Puto inter se propinquiora esse causas rerū, atq; primordia, propter quas res unū mundum, duos deos esse uoluerūt, Iouem atq; Ianum, quem continere dicunt mundum, & mammam dare B animalibus: nec tamen propter hæc duo opera tam longè inter se ui & dignitate diuersa, duo dij esse compulsi sunt, sed unus Iupiter, propter illud Tigillus, propter hoc Ruminus appellatus est. Nolo dicere, quòd animalibus mammam præbere sugentibus magis Iunonem potuit dicere, quàm Iouem: præsertim cùm esset diua Rumina, quæ in hoc opus adiutorium illi famulatumq; præberet. Cogito em̄ posse responderi, & ipsam Iunonē nihil aliud esse q̃ Iouem, secundum illos Valerij Sorani uersus, ubi dictum est: C

Iuno.

Iuppiter omnipotens regum rerumq; deûmq;
Progenitor genitrixq; deûm. —

Quare ergo dictus est & Ruminus, cùm diligentius fortasse quærētibus, ipse inueniatur esse etiā illa diua Rumina? [g] Si enim maiestate deorum rectè uidebatur indignum, ut in una spica alter ad curam geniculi, alter ad folliculi pertineret, quanto est indignius unam rem infimam, id est, ut mammis alantur animalia, duorum deorum potestate curari, quorum sit unus Iupiter rex ipse cunctorum: & hoc agat non saltem cum coniuge sua, sed cum ignobili nescio qua Rumina, nisi quia ipse est etiam ipsa Rumina, ipse D Ruminus: Ruminus fortasse pro sugētibus maribus, Rumina pro fœminis? [b] Dicerem quippe noluisse illos Ioui fœmininū nomen imponere, nisi & in illis uersibus progenitor genitrixq; diceretur: & inter alia eius cognomina legerē, q̃ etiā Pecunia uocaretur, quā deam inter illos minuscularios inuenimus, ut in quarto Libro iā cōmemoraui⁹. Sed cū & mares et fœminæ habeāt pecuniā: cur non & Pecunia & Pecunius appellatus sit, sicut Rumina & Ruminus, ipsi uiderint.

L. VIVES.

Iouis cognomina.

Dixerunt [a] eum uictorem.] Iouis plurima fuerunt apud Græcos & Latinos cognomina: quorum pleraq; ex Græcis persequitur instituto suo Orpheus in Hymnis, & sparsim Homerus in utroq; poemate & Hymnis: uelut quòd sit φίλιος, id est amicitiæ præses, & ξένιος, hospitalis, & ἐφέστιος, focus, & ὅρκιος iurisiurādi præses: & alia quæ ad naturam eius potius pertinent, quàm ad usum hominū. Præter hæc erat & Iupiter Anxurus Terracinæ, quasi ἄνευ ξυροῦ, sine nouacula, imberbis, unde & Anxur olim dictæ Terracinæ, Seruius. Erat Apomyias in Olympia, quē sacrauit Hercules, quasi muscarū abactorem, cùm illis inter sacrificandum infestaretur: & Athenis Iupiter φράτριος, quasi tribulis, cuius festū secūdo die τῶν ἀπατουρίων, hoc est, deceptoriorum, isq; dies ab effluxu cruoris hostiarum ἀνάῤῥυσις dicebatur. Et in Caria λαβραδεύς, quasi securanus, in cuius dextra non fulmen, sed securis erat, quam Lydi λάβρυν dicunt, apud Plutarchum in Prob. Erat etiam in Græcia ἐλευθέριος, quasi liberator, quòd ab armis Persarum liberasset: in Asia minore Milesius: in Chaonia Dodonæus: Ammonius in Africa, Athenis μειλίχιος: cui nullum sacrificabatur animal, sed frugib. placabatur & pomis, Thucydides. Erat & ἀφέσιος, quasi dimittens. Et κόκκυξ Argis, hoc est, cuculus: & φύξιος, à Phryxo sacratus, quasi fugæ comes, ubi & uellus aureum, apud Apollonium: & Aratrius apud Phœnices Cæli filius Saturni frater, cui fuit Dagoni nomē, aratri inuētor, unde cognominatus Iupiter Aratrius: & πανελλήνιος, toti Græciæ communis. In Sicilia ἀγοραῖος, forensis, quòd foro præesset, eiq; statua eo loco erigebatur. Herodotus. Erat Romæ præter ea nomina quæ cōmemorat Augustinus, Iupiter Feretrius, de ferēdis spolijs opimis, sacratus à Romulo: Capitolinus à loco: Elicius, quem sacrauit Numa in Auentino, ab eliciendo è C mentib. diuinis quomodo procuranda essent fulmina & prodigia: Pistor, à panibus, quos de Capitolio iactarunt obsessi Roma capta, cuius festū sexto Idus Iunij: Viminius in colle Viminali: Prædator prædæ adiutor, cui & aliquid debebatur de præda, Seruius. Vltor, quem sacrauit Agrippa: Tonās, quem Augustus post bellum Cantabricum: Custos à Domitiano in Capitolio: Latialis à Tarquinio Superbo in mōte Albano: Inuictus, cuius festū Idibus Iunij: Inuētor, cuius ara prope portam Trigeminam, sacratus ab Hercule inuentis bobus, cui iuuencus immolabatur: Adultus, cui sacrificabatur in nuptijs. Liuius, Dionysius, Plutarchus, Suetonius, Lactantius, qui lib. primo scribit Iouem de nominibus hospitū suorum esse plerunq; cognominatum, uelut Atabyrium, Laprandū, à quibus in bello est adiutus: tum Lapnum, & Molionem, & Casium. Theseus Hecalesiū Iouem, & eius sacra instituit in Attica terra de nomine Hecales uetulæ hospitæ suæ. Ari- D stoteles in libello De mundo, cuius iam aliā mentionem fecimus, cùm deus sit unus, multinomius est ab effectionib. omnibus, nempe Iupiter, & ἀστραπαῖος, id est fulgurator, & βρονταῖος, tonans, & αἴθριος, serenatór, & οὐράνιος, cælestis, & κεραύνιος, fulminator, & ὑέτιος, pluuius, & ἐπικάρπιος, frugifer, & πολιεύς, urbicus, & γενέθλιος, natalicius, & ἑρκεῖος, uallaris, & ὁμόγνιος, cognatus, & πάτριος, patrius: ipse est etiam fata & omnia, quæ de fato & Parcis dicuntur, nempe ἀνάγκη, καὶ μοῖρα, καὶ νέμεσις, καὶ ἀδράστεια. Sicille. [b] Centumpedam.] Ab stabilitate sic est dictus, ut idem Augustinus explicat: nam sic mira res consistit, quo pluribus innititur pedibus, & uelut fulcris. Est & uermis centipeda. [c] Alienum.] Alij codices, Alumnum: sed Almum melius arbitror: nam alma & almus ab alendo dicuntur: unde Venus alma,

&

Alumnus. & Ceres,& terra alma. Alumnus uerò non facilè eſt is qui alit, quod quidam putant. [d] Quæ per ſe proſequi longum eſt.] Antiqui codices habent: Quæ perſequi longum eſt. Commentatores uerbi ſignificationẽ parum intelligentes, per ſe proſequi deprauarunt: rati perſequi ſolùm dici de inſectatione inimica. [e] Tanquam tigillus mundum contineret.] Tignus unde tigillus trabs cui tectum innititur. Ariſtot. περὶ κόσμου, umbilicis quibus fornix continetur & ſiſtitur, deũ eſſe in mundo ſimilem ait, qui ſi abſit uel momentum, corruat protinus naturæ ædificium neceſſe eſt, ut ablato umbilico fornicis, ſtructura tota diſſoluta concideret. Non eſt ab hoc propoſito diſſonum, quod Orpheus in Hymnis de Ioue inquit: Tigillus.

Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος. Et pòſt:

Ζεὺς πάντα ῥίζα. —

[f] Vtraq; facere.] Et magna & parua. [g] Si enim maieſtate deorum.] Libro 4. Deriſa eſt opinio eorum, qui alium deum curæ geniculi, alium folliculi tribuebant. [h] Dicere quippe uoluiſſe.] In antiquis melius: Dicerem quippe noluiſſe.

Quòd Iupiter etiam pecunia nuncupetur. Cap. XII.

QVAM uerò eleganter rationem huius nominis reddiderunt, & pecunia, inquiunt, uocatur, quòd eius ſint omnia. O magnã rationem diuini nominis: imò uerò ille cuius ſunt omnia, uiliſsimè & contumelioſiſsimè pecunia nuncupatur. Ad omnia enim quæ cælo & terra cõtinentur, quid eſt pecunia in omnib. omnino rebus, [a] quæ ab hominibus nomine pecuniæ poſsidentur? Sed nimirũ hoc auaricia Ioui nomen impoſuit, ut quiſquis amat pecuniã, non quemlibet deũ, ſed ipſum regem omniũ ſibi amare uideatur. Longè autẽ aliud eſſet, ſi diuitiæ uocaretur: aliud namq; ſunt diuitiæ, aliud pecunia. [b] Nam dicimus diuites, ſapientes, iuſtos, bonos, quibus pecunia uel nulla, uel parua. Magis enim ſunt uirtutibus diuites: per quas eis etiã in ipſis corporalium rerum neceſsitatibus ſatis eſt quod adeſt, pauperes uerò auaros dicimus ſemper inhiantes, & egentes. Quamlibet enim magnas pecunias habere poſſunt, ſed in earum quantacunq; abundantia nõ egere nõ poſſunt. Et Deũ ipſum uerũ rectè dicimus diuitem, nõ tamen pecunia, ſed omnipotentia. Dicuntur itaq; & diuites pecunioſi, ſed interius egeni, ſi cupidi. Item dicuntur pauperes pecunia carentes, ſed interius diuites, ſi ſapiẽtes. Qualis ergo iſta theologia debet eſſe ſapiẽti, ubi rex deorũ eius rei nomen accepit, [c] quã nemo ſapiẽs cõcupiuit? Quanto enim facilius ſi aliquid hac doctrina, quod ad uitã pertineret æternã, ſalubriter diſceretur, deus mũdi rector nõ ab eis pecunia, ſed [d] ſapientia uocaretur, cuius amor purgat à ſordibus auariciæ, hoc eſt, ab amore pecuniæ? Sapientia.

Diuites qui.

Pauperes qui.

Deus quomodo diues.

L. VIVES.

QVæ [a] ab hominibus nomine pecuniæ.] Omnia quæ poſsident, nomine pecuniæ ſunt cõprehenſa, unde peculiũ dictũ à pecude deducta appellatione, ut aiunt Columella, Feſtus, & Seruius, quòd hæ ueterũ eſſent unicæ diuitiæ, ſicut adhuc ſunt multarũ gentium. Erant enim ferè paſtores, à quibus manaſſe uocabulũ hoc etiã Varro confirmat lib. De Lat. lin. 4. poſtea ad opes urbanas ſe extendit. [b] Nam dicimus di.] Paradoxum Stoicum, ὅτι οἱ σοφοὶ μόνοι πλούσιοι. Quod Cicero ita eſſe multis magniſq; rationib. ſuadet. Idẽ magnis ingenijs philoſophorum eſt diſputatũ, qui ſæpiſsimè cõtra pecuniã perorarunt. [c] Quã nemo ſapiens concupiuit.] Salu. in Cat. Auaricia pecuniæ ſtudiũ habet, quam nemo ſapiẽs cõcupiuit: ea quaſi uenenis malis imbuta corpus animumq; uirilem effœminat, ſemper infinita, inſatiabilis eſt, neq; copia, neq; inopia minuitur. [d] Sapientia uocaretur.] Vt nos uocamus. Peculium. Auaricia.

Quòd dum exponitur quid Saturnus, quid'ue ſit Genius, uterq; unus Iupiter eſſe doceat. XIII.

SED quid de hoc Ioue plura, ad quem fortaſſe cæteri referẽdi ſunt, ut inanis remaneat deorũ opinio plurimorum, cùm hic ipſe ſit omnes: ſiue quando partes eius, uel poteſtates exiſtimantur, ſiue cũ uis animæ, quã putãt per cũcta diffuſam, ex partib. molis huius, in quas uiſibilis mũdus iſte cõſurgit, & multiplici adminiſtratione naturæ quaſi plurimũ deorũ nomina accipit? Quid eſt enim Saturnus? Vnus, inquit, de principibus deus, penes quẽ ſationũ omnium dominatus eſt. Nonne expoſitio uerſuũ illorũ Valerij Sorani ſic ſe habet: Iouẽ eſſe mundũ, & eũ omnia ſemina ex ſe emittere, & in ſe recipere? Ipſe eſt igitur penes quẽ ſationũ omniũ dominatus eſt. [a] Quid eſt Genius? Deus eſt, inquit, qui præpoſitus eſt, ac uim habet omniũ rerũ gignendarũ. Quẽ aliũ hanc uim habere credunt, quàm mundum cui dictum eſt: Iupiter omnipotẽs progenitor genitrixq;? Et eũ alio loco [b] geniũ dicit eſſe uniuſcuiuſq; animũ rationalẽ, & ideo eſſe ſingulos ſingulorum: talem autẽ mundi animũ deum eſſe, ad hoc idem utiq; reuocat, ut tãquã uniuerſalis genius ipſe mundi animus eſſe credatur. Hic eſt igitur quem appellant Iouẽ. [c] Nam ſi omnis genius deus, & omnis uiri animus genius, ſequitur ut ſit omnis uiri animus deus: quòd ſi & ipſos abhorrere abſurditas ipſa compellet, reſtat ut eum ſingulariter & excellenter dicant deum genium, quem dicunt mundi animum, ac per hoc Iouem. Saturnus. Genius.

L. VIVES.

L. VIVES.

Genius. QVid [a] eſt Genius.] Feſtus Pompeius: Genium appellabant deum, qui uim obtineret rerum omnium gerẽdarum. Aufuſtius: Genius, inquit, eſt deorum filius, & parens hominum, ex quo homines gignuntur, propterea Genius meus nominat̃, quia me genuit. Quæſitũ apud eruditos, qs deus eſſet Genius, inuentumq́ nõ ſimpliciter id dici. Nam Genius naturæ eſt deus parens illius, & Genij ſunt cælorum multi, quorũ meminit Capella in Nuptijs: & Maris Genius Melicerta, ut ait Parthenius, & corporalium rerum Genij ſunt elemẽta quatuor, ignis, aer, aqua, & terra. Quę Græci cùm γενεὰν uocent, γενέθλιον quoque θεὸν dicunt. Cui non abſimile eſt quod Macrobius adducit de penatibus naturæ, quòd ſint medius aer Iupiter, & infimus Iuno, & ſupremus ęther Minerua, quis tribus ſub uno tecto Tarquinius Priſcus templum uouit. Duodecim cæli ſigna cum ſole & luna ſunt qui Genios alunt, & hi quidem Genij uniuerſaliores. Nam ſuus eſt cuiq; loco Genius, quem faciunt ei præſidere. Quin & unicuiq; hominum ſuus ſic dictus, ut Cenſorinus inquit, ſiue quòd in eius tutela, ut quiſq; natus eſt, uiuit: ſiue quòd ut generemur, curet: ſiue quòd unà gignatur nobiſcum: ſiue etiam, quòd nos genitos ſuſcipiat, ac tueatur. Eundem eſſe Genium & Larem, multi prodiderũt ueterum, in quîs & C. Flaccus in libro quem ad Cæſarem De indigitamentis reliquit. Lares. Porrò Lares, quemadmodum eſt apud Ouidiũ, gemini fuerunt filij Mercurij & Laræ, ſiue Larundæ nymphę. Ideo ueterum plerique, inter quos Euclides, geminos ſingulis hominum addunt Lares, alterum bonum, alterũ malum: qualis ille fuit, quem Plutarchus, Florus, & Appianus ſcribũt oblatum M. Bruto media nocte ad tenuem lucernam de bello cogitanti. [b] Genium dicit eſſe uniuſcuiuſq; animum rationalem.] De hoc copioſius proximo Libro. [c] Nam ſi omnis Genius deus.] Concluſio primæ formæ primi ordinis ſyllogiſmorum, uulgo barbara dicunt.

De Mercurij & Martis officijs. Cap. XIIII.

MERCVRIVM uerò & Martẽ, quomodo referrent ad aliquas partes mundi, & opera dei, quæ ſunt in elementis, non inuenerunt, & ideo eos ſaltem operibus hominum præpoſuerunt, ſermocinandi & belligerãdi miniſtros. [a] Quorum Mercurius ſi ſermonis etiam deorum poteſtatem gerit, ipſi quoq; regi deorũ dominatur, ſi ſecundum eius arbitrium Iupiter loquitur, aut loquendi ab illo accipit facultatem: quod utiq; abſurdum eſt. Si autem illi humani tantùm ſermonis poteſtas tributa perhibetur; non eſt credibile ad lactandos mamma, non ſolùm pueros, ſed etiam pecora, unde Ruminus cognominatus eſt, Iouem deſcendere uoluiſſe, & curam noſtri ſermonis, quo pecoribus antecellimus, ad ſe pertinere noluiſſe: ac per hoc idem ipſe eſt Iouis atque Mercurius. [b] Quòd ſi ſermo ipſe dicitur eſſe Mercurius, ſicut illa quæ de eo interpretantur, oſtendunt. [c] Nam ideo

A Mercurius, quaſi medius currens dicitur appellatus, quòd ſermo currat inter homines medius, [d] ideo ἑρμῆς Græcè, quod ſermo uel interpretatio, quæ utiq; ad ſermonem pertinet ἑρμηνεία dicitur: [e] ideo & mercibus præeſſe, quia inter uendentes & ementes ſermo fit medius: [f] ideo alas ei in capite & pedibus ponunt, uolentes ſignificare uolucrem ferri per aera ſermonem: [g] ideo nuncium dictum, quoniam per ſermonem omnia cogitata enunciantur. Sermo. Si ergo Mercurius ipſe ſermo eſt, eiam ipſis confitentibus,

B deus non eſt: ſed cùm ſibi deos faciunt eos, qui dæmones ſunt, immundis ſupplicando ſpiritibus, poſsidentur ab eis qui non dij, ſed dæmones ſunt. Item quia nec Marti aliquod elementum uel partem mundi inuenire potuerunt, ubi ageret opera qualiacunque naturæ, deum belli eſſe dixerunt, quod opus eſt hominum, & optabile non eſt. Si ergo pacẽ perpetuam felicitas daret, Mars quid ageret non haberet. Si autem ipſum bellum eſt Mars, ſicut ſermo Mercurius, utinam quàm manifeſtum eſt, quòd non ſit

C Deus: tam non ſit & bellum, quòd uel falſò uocetur Deus.

L. VIVES.

Mercurius. QVorum [a] Mercurius ſi ſermonis.] Mercurios quinque fuiſſe, narrat apud Ciceronem Cotta: primum Cælo patre & Die matre natum: ſecundum Valentis & Pheronidis filium, eum qui ſub terris habetur, idem Trophonius eſt. Tertium Ioue tertio natum & Maia. Quartum Nilo patrẽ, quem Aegyptij nefas habebant nominare. Quintum quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemiſſe, ob eamq; cauſam Aegypto præfuiſſe, atq; Aegyptijs leges & literas tradidiſſe: hunc Aegyptij Theut appellant. Hæc Cicero. Eius Theut meminit in Phædro Plato, & Euſebius libro primo Præparationis Euangelicæ, qui eum ab Aegyptijs tradit uocari Thoyth, ab Alexãdrinis Thot, Græcos ἑρμῆν dicere, qui & literas primus docuit: & de theologia altius arcaniuſq; ſcripſerit. Diodorus etiam

D libro primo redegiſſe hunc Mercurium narrat uoces in ordinem, ac pleriſq; rebus indidiſſe nomina, ſacraq; permulta & ceremonias tradidiſſe. De uocibus confirmat Horatius ex Alcæo poeta, quibus de cauſis Aegyptij inuentorem & deum ſermonis illum putauerunt, interpretem quoq; & nuncium dixêre hominum ac deorum. Cùm quòd ſacra uelut à dijs ad homines pertulerit, tum uel maximè, quòd ſermo ab hominibus ad homines & ad deos tranſcurrat, ſine quo nullum conſtat commercium. Vnde illa apud Ariſtidem rhetorem fabella, nullum commercium, concordiam in genere humano nullam fuiſſe, prius quàm ſermonem Mercurius in eo ſparſiſſet: & inuentio literarum paratiſsima fuit commento occaſio, quòd procul diſſitos literis alloqueremur, unde inuentor earum Mercurius ultrò citroq; commeare exiſtimatus eſt, & mandata diligentiſsimè exequi.

Quod

.b Quòd ſi ſermo ipſe dicit.] Porphyrius in Phyſiologia: Orationis interpretandi uim Mercurium dixerunt, qui tenſus rectusq; fingit propter orationis uigorem: cæterùm, quòd oratio cõpoſita eſt, aliã ſolarẽ uolunt, quæ ſit Mercurius, aliã lunarẽ, quæ Hecate, aliã uniuerſalem, quæ Hermopis. Feſtus Pomp. unã ex cauſis, cur Mercurius ſit Cyllenius nũcupatus, eſſe dicit, quòd ſermo ſine manibus omnia cõficiat, quibus partibus corporis egeni [illegible] uocant, tametſi hoc nomen ad oẽs mutilatos patet: alij de loco Cyllenium nuncupant. c Nã ideo Mercurius quaſi medius currens.] At Feſtus ait, à mercibus eſſe dictum. Ego enim nomen à mercor deriuatũ puto, unde ſunt mercatus & mercatura, & merx, quîs omnibus præeſt Mercurius. d Ideo ἑρμῆς Græcè.] ἀπὸ τοῦ ἑρμηνεύειν, id eſt, interpretari. Hoc idẽ eſt eſſe nuncium deorũ, non quòd dicta interpretet, ſed quòd diligentiſſimè, & optima fide peragat, quæ ſunt mãdata, quod eſt munus ſermonis, perferre ab animis ad animos ſenſa quæ aliter patefieri & edoceri nequeunt: cumq; animi pro dijs putarẽtur, ideo interpres diuũ, & nuncius eſt appellatus. Plato in Cratylo: [illegible] Qui irin, inqt, hoc eſt loqui cõmentus eſt, meritò uocet à nobis tremes. Nũc uerò nos elegãnus rati nomẽ proferre, Hermã uocamos. Ipſa etiã Iris à dicẽdo uidet nominata, quoniã nuncia quoq; eſt. Porrò omnis qui alicui negocio cõſitendo ſe interponit, dicitur interpres, cõciliator quoq; & medius, ſicut Seruius inquit 4 Aen. ut apud Ciceronem qui interpretes corrumpẽdi iudicij eſſe ſolent. Et Verg. ipſe uerbis Didonis Iunonẽ alloquẽtis, quæ cõciliatrix fuerat Didonis & Aeneæ. Tuq; harũ interpres curarum, & conſcia Iuno. e Ideo & mercibus præeſſe.] Sine ſermone perit cõmercium mortaliũ. Diodorus perhibet exiſtimatũ à quibuſdã Mercuriũ menſurã, pondus, & mercaturæ quæſtũ inueniſſe. Extat & apud Græcos prouerbiũ, κοινὸς ἑρμῆς. f Ideo alas.] Mercurius alatus fingitur, nõ modò in pedibus, quę uocãt talaria, & apud Homerũ πέδιλα, ſed etiam in tẽporibus: utrinq; enim ei prominent pinnulæ pares, ut Apuleius deſcribit in Apologia. Fingitur enim deus ille petaſatus, hoc eſt galero tectus, extantib. ſupra galerũ pinnis, quod in Amphy. ſignificauit Plautus uerbis ipſius Mercurij: Ego has habeo uſq; in petaſo pinnolas. Hanc annotationẽ acceptã refero Beroaldo in cõment. Auguſti Suetonij. g Ideo nunciũ.] Hoc idẽ, ut dixi, interpres ex Diodoro Siculo lib. 6. & ſic exponit Acron lib. 1. Carm. Horatij.

Cyllenius.

Ἑρμῆς.

Iris.

Κοινὸς ἑρμῆς.

De ſtellis quibuſdam, quas pagani deorũ ſuorum nominibus nuncupauerunt. Cap. XV.

NISI a forte iſtæ ſtellæ ſunt hi dij, quas eorũ appellauère nominib. Nam ſtellam quandã uocant Mercuriũ, quandam itidẽ Martem: ſed ibi eſt & illa quã uocant Iouẽ: & tñ eis mundus eſt Iouis. Ibi quã uocant Saturnũ: & tamen ei præter eam dant non paruã ſubſtantiã, omnium uidelicet ſeminum. Ibi eſt & illa omnium clariſſima, quæ ab eis appellatur Venus: b & tamen eandẽ Venerẽ eſſe etiam Lunã uolunt: quãuis de illo fulgẽtiſſimo ſidere apud eos c tanquam de malo aureo Iuno Venuſq; cõten-

Auguſt. To. 5.

A dant. Luciferum enim quidã Veneris, quidã Iunonis dicũt eſſe Iunonis: ſed, ut ſolet, Venus Iunonem uincit. Nam multo plures eam ſtellam Veneri tribuũt, ita ut uix eorum quiſquã reperiat, qui aliud opinet. Quis aũt nõ rideat, cùm regem omniũ Iouẽ dicãt, cùm ſtella eius à ſtella Veneris tanta uincat claritate? Tãto enim eſſe debuit cæteris illa fulgentior, quanto eſt ipſe potentior. Reſpõdent ideo ſic uideri, quia illa quæ putat obſcurior, ſuperior eſt, atq; à terris longè remotior. Si ergo ſuperiorem locum maior dignitas meruit, quare Saturnus ibi eſt Ioue ſuperior? An uanitas fa- B bulæ, quę regem Iouem facit, nõ potuit uſq; ad ſidera peruenire? d & quod non ualuit Saturnus in regno ſuo, neq; in Capitolio, ſaltẽ eſt permiſſus obtinere in cælo? Quare aũt Ianus non accepit aliquã ſtellam, ſi propter ea quia mũdus eſt, & oẽs in illo ſunt, e & Iouis mũdus eſt, & habet tñ? An iſte cauſam ſuam cõpoſuit ut potuit, & pro una ſtella, quã nõ habet inter ſidera, tot facies accepit in terra? Deinde ſi propter ſolas Mercuriũ & Martem partes mũdi putant, ut eos deos habere poſſint, quia utiq; ſermo, & bellum nõ ſunt partes mundi, ſed actus hominum, cur arieti & C tauro & cancro & ſcorpioni, cæteriſq; huiuſmodi quæ cęleſtia ſigna numerant, & ſtellis non ſingulis, ſed ſingula pluribus cõſtãt, f ſuperiuſq; iſta in ſummo cælo perhibent collocata, g ubi conſtantior motus inerrabilem meatum ſideribus præbet, nullas aras, nulla ſacra, nulla templa fecerunt: nec deos, non dico inter hos ſelectos, ſed nec inter illos quidem quaſi plebeios habuerunt?

Lucifer.

L. VIVES.

NIſi a forte iſtæ ſtellæ.] Plato in Cratylo inquit, ueteres Græcos nõ alios pro dijs habuiſſe coluiſſeq;, quã quos etiam tum barbarorũ cõplures, cælum, ſolem, lunam, & ſidera, quos naturales uocãt de- D os, ut Sanchoniato Berytius ſcribit, qui autor eſt, priſcos mortales, præcipuè Phœnices & Aegyptios benemeritis de ſe hominibus, quiq; aliquid in cõmunem uitæ contuliſſent uſum, eos honores habuiſſe, ut tẽpla illis ſtatuaſq; erigerent, nominibus naturalium deorum impoſitis. Hunc enim cælum, illum ſolem, aliũ Iouem, alium Saturnum nuncuparũt. Hęc ille. Et haud dubiè uel quòd eſſent Aſtrologiæ periti dij ipſi, ea nomina ſiderũ ſibi indebant, quarũ uirtutibus ſe crederent ualere, uel poſteri ſidera nominibus eorum uocauerunt, qui eas artes attulerũt ad uitam, quarũ effectricia exiſtimarẽt ea eſſe ſidera. Nam Mercurius ſtella, homines, ut putãt, reddit facundos, ingenio uerſatili, accõmodatq; naturæ illius planetæ cui ſeſe addit: quã cauſam uideo placuiſſe Seruio, cur Mercurius deorum nuncius appellatus ſit: nam bonus benignusq; eſt cũ Ioue & Sole, atrox

Mercurius ſtella.

& maleficus Saturno & Marte. Mars quoque uiolentus eſt in cælo, & cruētus, bella motusq́; terris immittit. idcirco Martem iraſcētiæ uim Porphyrius interpretaẽ: quę quoniam ignea eſt atq; cruenta, bellis eſt pręfecta. Hinc oritur theologia Stoicorũ, referentiũ deorũ rationes naturasq́; ad corpora mũdi. unde naſcit̃ tāta rerũ omniũ obſcuritas, ut ueritas aliuſ. tenebris obruta perſpici nulla arte queat: ſicut ait tum ex eodē Sāchoniatone Euſebius lib. Pręp. Euãg. 1. tum etiā ex ſuis ipſius argumētis ac rationibus, uti & Aug. hoc libro diſputat. [b] Et tñ eandem Venerē eſſe enã Lunã.] Macrob. lib. Saturn. 1. & addocit Philochorũ in Atthide, Venerē eſſe Lunam, eiq; ſacrificiũ facere uiros cum ueſte muliebri, mulieres cum uirili, quòd eadē & mas exiſtimaretur, & fœmina. Apuleius lib. 11. Transfor. ad Lunã: Sed tu cæleſtis Ven[9] quę primis rerũ exordijs ſexuũ diuerſitatē generato amore ſociaſti, & æterna ſobole humano genere propagato, nunc circũfluo Paphi ſacrario coleris. B [c] Tanq̃ de malo aureo Iuno Venusq́.] Fabula de aurei mali contentione inter tres deas, Iunonem, Venerē, & Mineruã, notior eſt q̃ ut ſit opus hîc eam explicare.

Lucifer. Porrò de Lucifero ſic Plin. lib. 2. Infra ſolem ambit ingens ſidus appellatũ Veneris, alterno meatu uagum, ipſisq́; cognominibus æmulũ ſolis & lunæ: pręueniēs quippe & ante matutinũ exoriens Luciferi nomē accipit, ut ſol alter, diēq; maturãs: cōtrà ab occaſu refulgēs

Veſper. nuncupat̃ Veſper, ut prorogās lucē, uicemq; lunæ reddēs. Quam naturã eius Pythagoras Samius primũ deprehēdit Olympiad. circiter 42. q fuit urbis Romæ annus 142. largiore magnitudine extra cuncta alia ſidera eſt, claritatis quidē tantæ, ut unius hui[9] ſtellę radijs umbrę reddant̃. Itaq; & in magno nominũ ambitu eſt. Alij enim Iunonis, alij Iſidis, alij Matris deũm appellauēre. Hæc ibi. [d] Et quod non ualuit S at.] Nam è Creta pulſus à filio Ioue, & è Capitolio, quę prius erat Saturnia, C poſtea collis ille ſacer fuit Ioui Capitolino. [e] Et Iouis mundus eſt.] Veterē rectum Iouis uſurpat, ſic in ſexto De repub. Cicero: Proſperus & ſalutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. [f] Superiusq́; iſta.] In octauo cœlo eſt ſignifer duodecim ſignis conſtans, animalium nomini

ζωδιακός. bus inſignitus, dictus idcirco ζωδιακός, quorũ ſignorum unumquodq; multis ſtellis eſt illuſtre. [a] Vbi conſtantior motus.] Quia uigintiquatuor horis circũ terram uoluitur, eundem curſum perpetuò ſeruãs, unde fiunt nox & dies, ipſaq́; ſigna eodē ſemp ſunt ordine, eiſdē ſita locis, cum planetę modò ſint inter ſe aduerſi, modò auerſi, iam alius pręcurrat alium, alius ſequat̃: quæ uarietas motuũ cauſam Græcis præbuit uocandi

Planetæ. ſtellas illas planetas, quaſi erratiles, cùm nullus eorũ erret, ſed ſimul omnes collati errare uideant̃ difformi- D tate motuum, quæ in octaui cęli ſtellis nō eſt, nempe ſitis omnibus eodem cælo, quod ideo ἀπλανής dicitur.

De Apolline & Diana, cęterisq́; ſelectis dijs, q̃s partes mundi eſſe uoluerunt. Cap. XVI.

A[a] POLLINEM[a] quamuis [b] diuinatorē [c] & medicum uelint, tamen ut in aliqua parte mundi ſtatuerent, ipſum euã ſolem eſſe dixerũt: Dianamq́; germanã eius ſimiliter lunã [d] & uiarum præſidē. [e] Vnde & uirginē uolunt, quia nihil pariat, [f] & ideo ambos ſagittas habere, quia ipſa duo ſidera de cęlo radios terras uſq; pertendāt. Vulcanum uolunt ignem mundi, Neptunum aquas mundi, Ditem patrem, hoc eſt Orcum, A terrenam & infimã partem mundi. Liberum & Cererem præponunt ſeminibus, uel illum maſculinis, illam fœmininis, uel illũ liquori, illam uerò ariditati ſeminum. Et hoc utiq; totum refertur ad mundum, id eſt, ad Iouem, quia propterea dictus eſt progenitor genitrixq́, quòd oĩa ſemina ex ſe emitteret, & in ſe reciperet. Quandoquidē etiam matrem magnam eandem Cererē uolunt, quam nihil aliud dicunt eſſe q̃ terram, eamq́; perhibēt & Iunonem. Et ideo ei ſecũdas cauſas tribuunt rerum, cùm tamen Ioui ſit dictũ progenitor genitrixq́; deũm: quia ſecundũ eos totus mun- B dus ipſe eſt Iouis. Mineruã etiam, quia eam humanis artibus prępoſuerunt, nec inuenerunt uel ſtellã ubi eam ponerēt, eandem uel ſummũ æthera, [g] uel etiã lunam eſſe dixerũt. Veſtam quoq; ipſam propterea dearũ maximam putauerunt, quòd ipſa ſit terra, [h] quamuis ignem mundi leuiorem, qui pertinet ad uſus hominum facilē, non uiolētiorē, qualis Vulcani eſt, ei deputandum eſſe crediderunt. Ac per hoc omnes iſtos ſelectos deos hunc eſſe mundum uolunt, in quibuſdam uniuerſum, in quibuſdam partes eius: uniuerſum ſicut C Iouem: partes eius ut genium, ut matrem magnam, ut ſolem, & lunam, uel potius Apollinem & Dianam: & aliquando unum deum res plures: aliquando unam rem deos plures faciũt. Nam unus deus res plures ſunt: ſicut ipſe Iupiter: & mundus enim totus Iupiter, & ſolum [i] cælũ Iupiter, & ſola ſtella Iupiter habetur & dicitur. Itemq́; Iuno ſecundarum cauſarum domina, & Iuno aer, & Iuno terra, [k] etſi Venerē uinceret Iuno ſtella. Similiter Minerua ſummus æther, & Minerua eadem luna, quam eſſe in ętheris infimo limine D exiſtimant. Vnam uerò rem deos plures faciunt. Et Ianus eſt mundus, & Iupiter. Sic & Iuno eſt terra, & mater magna, & Ceres.

L. VIVES.

Apollo. APollinem.[a]] Apollines Cicero 3. De nat. deorũ quatuor ponit, Dianas tres: tertiũ Apollinem, & ſecundam Dianam filios dicit fuiſſe Iouis Saturnij & Latonæ. [b] Diuinatorem.] Hoc uulgatiſſimum eſt tot autoribus, tum Græcis, tum Latinis, ea de re ſcribentibus. Plato in Cratylo. Theſſalos ait nō Ἀπόλλωνα dixiſſe, sed Ἄπλουν, propter diuinationem, in quo eſt, τὸ ἀληθὲς τε καὶ ἁπλοῦν, ταὐτὸν γάρ ἐστι: id eſt, propter uerum & ſimplicitatē, quæ idē ſunt. Nicand. in Aetolicis ſcribit, Apollinē diuinandi peritiã edoctum à Glauco, qui poſtea factus deus marinus, & Melicerta nominatus eſt. [c] Et medicum.] Macrob. 1. Saturnal. uirgines Veſtales ſic indigetant, Apollo medice, Apollo Pæan.

Pæan. Eundem eſſe Aeſculapiū, probat, hoc eſt, uim ſalubrē de ſubſtantia ſolis animis, & corporib. animantium ſubuenientē. Hęc & alia de Apolline plurima ibi.

Iuuenalia. [d] Et uijs præſidere.] Feſtus libro 9. Iuuenalia fingebantur Dianæ ſimulachra, quia ea ætas fortis eſt ad tolerandam uiam. Diana enim uiarū putatur dea: pręſidet enim ſaltibus & mōtibus, uiaſq; illuſtrat, per quas frequens ingreditur, feras perſequens, ut mox dicam.

Dianæ ædes. [e] Vnde & uirginem uolunt.] Sic uulgò narrant ædem Dianæ fuiſſe Romæ, in quam uiros ingredi nefas, quòd quidam ibi cùm mulieri quæ deam ſalutatū ueniſſet, uim attuliſſet, à canibus ſit continuò diſcerptus. Plato Dianam ἄρτεμιν uocatā docet, διὰ τὸ ἀρτεμὲς καὶ τὸ κόσμιον, διὰ τὴν τῆς παρθενίας ἐπιθυμίαν: id eſt, propter integritatem & modeſtiam, quam optione uirginitatis habet: aut ὡς τὸν ἄροτον μισησάσης τὸν ἀνδρὸς ἐν γυναικί, quòd uiri & fœminæ coitum oderit: tametſi fabulantur concubuiſſe cum Endymione, quod & de Pane Mercurij filio narrant, qui Lunæ concubitus meruit precio pecoris albi. Verg. 3. Georg.

Munere ſic niueo lanæ, ſi credere dignum eſt,
Pan deus Arcadiæ, captam te Luna fefellit,
In nemora alta uocās, nec tu aſpernata uocantē es.

[f] Et ideo ambos ſagittas habere.] Arcum tenet in manu Apollo, & ſagittas, quibus draconē Pythonem confecit: inde apud Homerum frequenter ἀπόλλων ἑκηβόλος, id eſt, pcul iaculans dicitur: etiam ἑκατηβόλος. q. ſupnè iaculans, & ἀειβόλων: tum Diana uirginitate perpetua animo deſtinata, ſyluas & mōtes pererrat uenās, eo cultu, quo Venus Aeneæ conſpecta eſt apud Verg. cothurnata, & pharetrata, præcincta, & in curſum expedita. Has ſagittas nihil aliud, quàm eorum radios putandū eſſe omnes docent, quib. ſunt illa ſidera armata: ſicut de Sole Lactantius inquit:

Armatus radijs elementa liquentia luſtrans.

[g] Vel etiam Lunam eſſe dixerunt.] Porphyrius in Naturalibus deorum interpretamentis, quod in ſole, inquit, eſt Apollo, id in Luna eſt Minerua, per quā prudentia ſignificatur. [h] Quāuis ignē mundi leuiorē.] Nempe ad focos, & uſus hominum, tum etiam ad generationem pertinētem, ut dixi alibi: quanq; in his, ut rebus cōmentitijs, mira eſt ſententiarū uarietas. Phurnutus enim ait, Vulcanū eſſe ignem hunc craſsiorem, quo paſsim utimur. Ille enim ſubtilior Iupiter eſt: & idē Prudentius, Ipſe ignis noſtrum qui ſeruit ad uſum, Vulcanus perhibetur, & in uirtute ſuperna Fingitur, ac delubra deus & nomine ac ore Aſsimulatus habet: necnon regnare caminis Fertur, & Aeoliæ ſummus faber eſſe, uel Aetnæ. [i] Solum cælum Iupiter.] Vnde illud Ennij: Aſpice hoc ſublime candēs, quem inuocant omnes Iouem. [k] Et ſi Venerem uinceret.] In contentione de nomine luciferi ſtellæ.

Vulcanus.

Quòd etiā ipſe Varro opiniones ſuas de dijs pronunciauerit ambiguas. Cap. XVII.

ET ſicut hæc, quæ exempli gratia commemoraui, ita cætera non explicant, ſed potius implicant: ſicut impetus errabundæ opinionis impulerit, ita huc atq; illuc, hinc atq; illinc, inſiliunt & reſiliūt: ut ipſe Varro de omnibus dubitare, quàm aliquid affirmare maluerit. nam & triū extremorū, primū cùm de dijs certis abſoluiſſet librū, in altero [a] de dijs incertis dicere ingreſſus, ait: Cum in hoc libello dubias de dijs opiniões

Varro de omnibus dubitare quàm aliquid affirmare maluit.

A poſuero, reprehēdi nō debeo. Qui.n. putabit iudicare oportere, & poſſe, cū audierit, faciet ipſe. Ego citius pduci poſſum, ut in primo Libro quæ dixi, in dubitationē reuocē, q̄ in hoc quæ perſcribā, oīa ad aliquā dirigā ſummā. Ita non ſolùm iſtum de dijs incertis, ſed etiā illum de certis fecit incertum. In tertio porrò iſto de dijs ſelectis, poſteaq; prælocutus eſt, quod ex naturali theologia præloquendum putauit, ingreſſurus huius ciuilis theologiæ uanitates, & inſanias mendaces, ubi eū non ſolū non ducebat rerum ueritas, ſed etiā maiorū premebat autoritas: de dijs B inqt, po. Ro. publicis, quib. ædes dedicauerunt, eoſq; pluribus ſignis ornatos, notauerūt, in hoc libro ſcribā, ſed ut [b] Xenophanes Colophonius ſcribit, qd putem, nō quid cōtendam, ponā. Hominis eñ eſt hæc opinari, Dei ſcire. Rerū igitur non cōprehenſarū, nec firmiſsimè creditarū, ſed opinatarum & dubitatarum, ſermonē trepidus pollicetur, dicturus ea quæ ab hominibus inſtituta ſunt. Necq; eñ, ſicut ſciebat eſſe mundum, eſſe cælum, & terram, cælum ſideribus fulgidū, terram ſeminibus fertilem: atq; huiuſmodi cætera, ſicut hanc totam molem atq; naturā ui C quadam inuiſibili ac prępotenti regi, atq; adminiſtrari certa animi ſtabilitate credebat: ita poterat affirmare de Iano, quòd mundus ipſe eſſet: aut de Saturno inuenire, quomodo & Iouis pater eſſet, & Ioui regnanti ſubditus factus eſſet, & cætera talia.

L. VIVES.

DE [a] dijs incertis.] Dixi alio loco de dijs incertis, quorū incerta erat diuinitas: dicā pauca de dijs ignotis, ne quis eoſdē eſſe putet ignotos deos & incertos. Erant in agro Attico multæ dijs ignotis ſacræ aræ, ut Lucas attingit in Actis Apoſtol. cap. 17. & apud Pauſaniā in Attica θεῶν ἀγνώστων βωμοί: quæ aræ inuento Epimenidis Cretenſis ſunt erectæ: nam cùm regio peſti D lētia laboraret, conſultaq; Pythia reſpōndiſſet, expiari oportere urbē & agros, nec cui deo ſacrum fieri oporteret, dixiſſet, Epimenides, qui tum Athenis erat, iuſsit dimitti hoſtias per agros, ſequiq; eas ſacrificos, & in quo loco quæq; cōſtitiſſet, ibi mactari eam, immolariq; deo ignoto propicio. Itaq; ex eo tempore etiam ad ætatem Laertij Diogenis, frequentes uiſebantur per pagos Atticę terrę ſacræ aræ ſine nomine. Hęc libenter enarraui, propter locum ſacrarum literarum. [b] Xenophanes Colophonius.] Orthomenis filius, ut ait Apollodor. ex Colophone, Ioniæ ciuitate, ubi & natus eſt Mimernus poeta elegorū ſcriptor. Sotion ſcribit, hūc putaſſe omnia eſſe incōprehēſibilia, quod Laertius improbat. Euſeb. Sotionē ſecutus, ſenſus omnes falſos eſſe ſcribit, Xenophanē ſenſiſſe, rationēq; ſimul cum ſenſib. infirmaſſe: ſcripſit de dijs contra Homerū atq; Heſiodum. Fuit & alter Xenophanes, ſed Lesbius & poeta.

Dij ignoti.

Xenophanes.

Quæ credibilior cauſa ſit, qua error paganitatis inoleuerit. Cap. XVIII.

DE quibus credibilior redditur ratio, cùm perhibentur homines fuiſſe, & [a] unicuiq; eorum ab his qui eos adulando deos eſſe uoluerũt, ex eorum ingenio, moribus, actib. caſibus, ſacra & ſolennia conſtituta: atq; hæc paulatim per animas hominum dæmonibus ſimiles, & ludicrarum rerum auidas irrependo, lõgè lateq; uulgarũt, ornantibus ea mẽdacijs poetarũ, & ad ea fallacibus ſpiritib. ſeducentibus. Facilius em̃ fieri potuit, ut iuuenis impius uel ab impio patre interfici metuens, & auidus regni patrem pelleret regno, q̃ id quod iſte interpretatur, ideo Saturnũ patrem à Ioue filio ſuperatum, quod antè eſt cauſa, quæ pertinet ad Iouem, quàm ſemẽ quod pertinet ad Saturnum. Si enim hoc ita eſſet, nunq̃ Saturnus prior fuiſſet, nec pater Iouis eſſet. Semper em̃ ſemen cauſa præcedit, nec unq̃ generatur ex ſemine. Sed cùm conant̃ uaniſsimas fabulas ſiue hominum res geſtas uelut naturalibus interpretationibus honorare, etiam homines acutiſsimi tantas patiuntur anguſtias, ut eorum quoq; uanitatem dolere cogamur.

Acutiſſimorũ hominum uanitas dolenda.

L. VIVES.

ET [a] unicuiq; eorum ab ijs actibus.] In antiquis libris ſic ſcribitur: Et unicuiq; eorum ab ijs, qui eos adulando deos eſſe uoluerunt, ex eius ingenio, moribus, actibus, caſibus, ſacra ſolennia conſtituta: atque hæc paulatim per animas hominũ dæmonibus ſimiles, & cætera.

De interpretationibus, quibus colendi Saturni cauſam ratiocinantur. Cap. XIX.

SATVRNVM, inquit, dixerunt, quæ nata ex eo eſſent ſolitũ deuorare, quòd eò ſemina unde naſcerentur, redirent: & quòd illi pro Ioue gleba obiecta eſt deuoranda, ſignificat, inquit, manibus humanis obrui cœptas ſerendo fruges, antequam utilitas arandi eſſet inuenta. Saturnus ergo dici debuit ipſa terra, non ſemina. Ipſa enim quodãmodo deuorat quę genuerit, cùm ex ea nata ſemina, in eam rurſus recipiẽda redierint. Et quòd pro Ioue accepiſſe dicitur glebam, quid hoc ad id ualet, quod manibus hominum ſemen gleba coopertũ eſt? Nunquid ideo non eſt, ut cętera, deuoratũ, quod gleba coopertum eſt? Ita enim hoc dictum eſt, quaſi qui glebam oppoſuit, ſemen abſtu- A lerit: Sicut Saturno perhibent oblata gleba ablatum Iouem, ac non potius gleba ſemen operiendo fecerit illud diligentius deuorari? Deinde iſto modo ſemẽ eſt Iupiter, non ſeminis cauſa, quod paulò antè dicebat. Sed quid faciant homines, qui cùm res ſtultas interpretantur, non inueniunt quid ſapienter dicãt? Falcem habet, inquit, propter agriculturam. [a] Certè illo regnãte nondum erat agricultura, & ideo priora eius tempora perhibentur: ſicut idem ipſe fabellas interpretatur, quia primi homines ex his uiuebant ſeminibus quæ terra ſponte gignebat. [b] An B falcem ſceptro perdito accepit, ut qui primis temporibus rex fuerat occiſus, filio regnante fieret operarius laborioſus? Deinde [c] ideo dicit à quibuſdam pueros ei ſolitos immolari, ſicut à Pœnis, et à quibuſdã etiam maiores, [d] ſicut à Gallis, quia omnium ſeminum optimum eſt genus humanum. De hac crudeliſsima uanitate quid opus eſt plura dicere? Hoc potius aduertamus atq; teneamus, has interpretationes non referri ad uerum Deum, uiuam, incorpoream, incommutabilemq; naturam, à quo uita in æternũ beata C poſcenda eſt: ſed earum eſſe fines in rebus corporalibus, temporalibus, mutabilibus, atq; mortalibus. [e] Quòd Cælum, inquit, patrem Saturnus caſtraſſe in fabulis dicit̃, hoc ſignificat penes Saturnum, non penes Cælum ſemen eſſe diuinũ: hoc propterea quantum intelligi datur, quia nihil in cælo de ſeminibus naſcitur. Sed ecce, Saturnus ſi Cæli eſt filius, Iouis eſt filius. Cælum enim eſſe Iouem, immutabiliter & diligenter affirmãt. Ita iſta quæ à ueritate non ueniunt, plerunque, & nullo impellente, ſeipſa ſubuertunt. D [f] Κρόνον appellatum dicit, quòd Græco uocabulo ſignificat temporis ſpaciũ: ſine quo ſemen, inquit, nõ poteſt eſſe fœcundũ. Hæc & alia de Saturno multa dicuntur, & ad ſemen omnia referũtur. Sed ſaltem Saturnus ſeminibus cum tanta iſta poteſtate ſufficeret. Quid ad hæc dij alij requiruntur, maximè Liber & Libera, quæ eſt Ceres? De quibus rurſus quod ad ſemen attinet, tanta dicit, quaſi de Saturno nihil dixerit.

Humanas hoſtias ſacrificandi ritus.

A' ueritate quæ non ueniunt, ſeipſa plerunq; euertũt.

L. VIVES.

CErtè [a] illo regnante, nundum erat agricultura.] Quis inuenerit artem colendi agri, non conuenit. Alij Cereri hoc tribuunt, ut uulgaris opinio: alij Triptolemu, ſeu certè hoc eum primum feciſſe, ut Iuſtinus

Saturnus.

ſtinus, & Ouidius. Alij Dionyſio, ut Tibullus: quem Oſirim nominant, ut Diodorus. Atq; hæc omnia poſt Saturnum. Ideo Vergilius inquit:

Ante Iouem nulli ſubigebant arua coloni.

Saturnus. Sunt qui Saturnũ ipſum agriculturã docuiſſe Ianũ & Italos putẽt: ſed poſtq̃ fugit è Creta, adactus neceſsitate aliquid excogitãdi. Ita ſemper poſterior erit inuẽtio agriculturæ Saturni regno. *Aurea ætas.* Poetæ in ętate aurea, quæ ſub Saturno fuit, nullam ponũt culturã agri: ſed ut inquit Verg. Ipſa tellus Omnia liberi⁹ nullo poſcẽte ferebat. Et Ouid. Fruges tell⁹ inarata ferebat. Quę ſunt de Heſiodo ſumpta: καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. [b] An falcem ſceptro perdito.] Silius Italicus lib. 14. falcem Saturni Zancli ciuitate Sicilię repertã eſſe dicit: ideo ſic eam urbẽ appellatã. nam ζάγκλον Sicula lingua eſt falx, ſicut Thucydides teſtatur.

[c] Ideo dicit à quibuſdam pueros.] Oroſius lib. 4. cap. 6. & Trogus, Lactantius lib. 1. Poſcẽninus Feſtus in libris Hiſtoriarum, per ſatyram refert Carthaginenſes *Saturno humanæ hoſtiæ cur immolatæ.* Saturno humanã hoſtiam ſolitos immolare. hoc Herculi à Pœnis ſacrificium fieri ſcribit Plinius libro 36. ſed alij Saturno referunt: ut Plato in Minoe, & Diony. Halicarnaſſeus. Itidem Theodoritus Cyreñ. in Sacrificijs, & Euſebius, & Tertullianus, qui addit principatu Tiberij prohibitos illos id facere, crucifixis etiam ſacerdotibus: nihilominus tamẽ perſeueraſſe in eo ſacrificio, etiã ſua ætate: ſed occultè. Cauſam huius immanitatis ſunt qui referãt ad odium Iunonis. Sed Euſebius in Euang. præpar. ex Sauchoniathone theologiam Phœnicũ recẽſens ſcribit: Saturnũ regionis Palæſtinæ regem, cùm hominem exuit, aſtrum illud, quod de eius nomine uocatẽ, induiſſe: paulo pòſt Anobreth nymphã, quæ unicum habebat ex Saturno filiũ, ac idcirco Leud appellatum: nam id eſt illi genti unicus filius, coactam eum immolare, quòd periculoſo bello patria premeretẽ: eſſetq; moris peruetuſti, filium principi chariſsimũ, per eiuſmodi diſcrimina dæmoni ulciſcenti ſacrificare, ad eius iram placandam. Carthaginẽſes autem, cùm à Phœnicibus ſint oriundi, hominem mactabãt Saturno, cuius aliquãdo filius ſic immolatus eſſet, uel ipſi hoc ſtatuentes in Africa, uel inſtitutum iam ex uetere patria ſecum transferentes in nouam. Quemadmodum uerò ſacrificarentur hi pueri Saturno, Diodorus tradit in libro Bibliotheces 20. *Statua Saturni.* Erat, inquit, apud eos ænea ſtatua Saturni, magnitudine enormi, cuius manus in terram depẽdebant ſic contortæ & inuolutæ, ut qui pueri admouebantur, in foueam inciderent, ignis plenã. Sic ille. Quo tẽpore hæc ædebamus, inſula eſt à noſtris nauis inuẽta, quam de principis nomine Carolinam uocarunt. *Carolina inſula.* In ea frequentes inſuntur ſtatuę deorum, quos gentes illę colunt æneæ, intrinſecus cauæ, manib. iunctis, paſsiſq;, in quibus infantes & pueros, quos dijs illis immolant, ſtatuunt, ibiq; uruntur crudeliter igne in cauis ſimulachri accenſo, & ære calorem immodicum concipiente.

[d] Sicut à Gallis.] Plinius lib. xxx. & Solinus, & Mela, & Cæſar, & Lucanus, & Lactantius non Saturno, ſed Eſo & Theutanũ immolare eos humanã uictimam ſcribunt: Tertullianus Mercurio: ſed hic eſt Theutãtes. Plinius iuſſos eos refert à Tiberio tam immani ſuperſtitione abſtinere. Suetonius hoc tribuit Claudio, cœptũq; interdici tali genere ſacrificij ab Auguſto, ſed ciuib. tãtum. S. C. factum eſt anno V. C. 657. P. Licinio Craſſo, Gn. Cornelio Lentulo Coſs. ne in toto imperio Romano hoſtia humana immolaretẽ, quod genus ſacrificij, toto penè orbe Hadriani principatu ceſſauit: tametſi Latialis Iupiter etiã Tertulliani, ſed & Euſebij, & Lactãtij tempore ſanguine humano coleretur. Tum & ante Herculẽ homo Saturno immolabatur in Latio. quod

A ſacrũ Faunus inſtituit auo ſuo Saturno, ex oraculo cuius erat uerſus, ſicut ex Varrone Lactantius & Macrobius tradunt: καὶ κεφαλὰς ἅδῃ, καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε φῶτα, hoc eſt, Diti ferte caput, patri quoq; lumina ferte. Erat autem pater Plutonis Saturnus, apud Lactantium legitur, καὶ κεφαλὰς ἀνερίων, φῶς uerò ambiguũ eſt: φῶς lux eſt, φὼς eſt uir, ut apud Homerum:

αὐτὰρ ὁ μνηστῆρας ἐπέχευε ἰσόθεος φώς. & ſæpe alibi.

Plutarchus in libello, cui titulus αἴτια ῥωμαϊκά, rationem reddit, cur φῶς ſit & lux & uir. Verùm Hercules cùm in Italiam ueniſſet, uideretq; ex Græcis, qui ea in loca demigrarant, paſsim ad immolandũ ab indigenis Aboriginibus corripi, rogaſſetq; tã immanis ritus cauſam, prolatum eſſe oraculi carmen, quod ipſe interpretatus eſt, docuitq; nõ uiros Saturno, ſed lumina debere eſſe ſacra: ita inſtitutum eſt, ut deinceps ſingulis annis Idibus Maijs ex põte Miluio p̃ ſacerdotes & uirgines Veſtales humana ſimulachra xxx. è ſcirpeis uirgultis B conſtructa in Tiberim deijcerentur: qui Argæi dicerẽtur, in *Argæi.* memoriam uetuſti moris. nam ueteres illi Latini Græcos omnes Argiuos nuncupabãt: luce uerò Saturnus placaretur: autores Græci Dionyſius & Plutarchus, Latini Varro, Feſtus, Gellius, Macrobius, Propertius, Lactantius, Ouidius. Tametſi hic aliter narrat fabulam 5. Faſt. Maneth⁹ hiſtoricus refert ſolitos Aegyptios in ſola ciuitate tres homines Iunoni mactare: Amaſim uerò regem pro hominibus cereos ſacrandos inſtituiſſe.

[e] Quod Cælum, inquit, patrem.] Euſebius De theologia Phœnicum loquens, ſic ait: *Cælum.* Poſt trigintaduos annos regni Cæli Saturnus eius filius inſidijs prope fontes ac fluuios locatis, patrem captum execuit. unde ſacer ſanguis in fontes ac fluuios ſtillauit, qui locus etiã his temporibus uiſitur. Cælum Diodorus libro 4. ſcribit peritiſsimũ fuiſſe curſuum aſtrorum temporumq;, C & annum digeſsiſſe, unde illi Cælo nomen, rudesq; homines artes docuiſſe & humanitatem: regnaſſe circa ſeptentrionem & occidentem in Africa, genuiſſeq; ex uarijs uxorib. liberos quinq; & quadraginta. [f] Κρόνος appellatum dicit.] Quaſi χρόνος, id eſt, tempus. *Saturnus cur Κρόνος dictus.* Aliam Cæli, & Saturni, & Iouis interpretationem adducit Balbus Stoicus apud Ciceronem ſecundo De nat. deorũ. Saturnus uerò nõ Chronos eſt, ſed Cronos, hoc eſt Κρόνος, tempus eſt χρόνος. Romani ueritatis patrem Saturnum exiſtimabãt, ut ſcribit Plutarchus, quòd tempus omnia reuelet.

De ſacris Cereris Eleuſinæ. Cap. XX.

IN [a] Cereris autem ſacris prædicantur illa Eleuſina, quæ apud Athenienſes nobiliſsima fuerunt. De quibus iſte nihil inter D pretatùr, niſi quod attinet ad frumentum, quod Ceres inuenit, & ad Proſerpinam, quã rapiente Orco perdidit. Et hanc ipſam dicit ſignificare fœcunditatem ſeminum. Quæ cùm defuiſſet quodam tempore, eademq; ſterilitate terra mœreret, exortã eſſe opinionem, q̃ filiam Cereris, id eſt, ipſam fœcunditatẽ, quę à proſerpendo Proſerpina dicta eſſet, *Proſerpina.* Orcus abſtulerat, & apud inferos detinuerat. Quæ res cùm fuiſſet luctu publico celebrata, quia rurſus eadem fœcunditas redijt, Proſerpina reddita, exortã eſſe læticiam,

A & ex hoc ei ſolennia inſtituta. Dicit deinde multa in myſterijs eius tradi, quæ niſi ad frugum inuentionem non pertineant.

L. VIVES.

Cereris ſacra. IN[a] Cereris autem ſacris.] De Cereris ſacris non fuerit uel iniucundum, uel inutile, ſi paulò plura dixero quàm ſoleant uulgo, qui de ea re tractant. Ceres ex Ioue Proſerpinam genuit, quam Pluto rapuit è Sicilia, materq; eam quærens magnam orbis partem peragrauit: cumq; in Eleuſin unũ ex xij. oppidis Atticæ terræ ueniſſet, hoſpitio à Celeo, qui tum ibi erat princeps, eſt excepta, aluitq; dea *Triptolemus.* Triptolemum recens ex Hyona Celeo natum, ſeu, ut Straboni placet, Ictinus. Quiſquis ille fuerit tam Cereris amans, ſacra inſtituit magnis ceremonijs peragenda, quæ dicta ſunt Eleuſina, & deæ Eleuſinæ Ceres, ac Proſerpina. Sunt qui ex Aegypto per Erichtheum adducta putẽt. Non fit mihi admodũ abſimile ueri. nã illinc maxima pars uanitatis in reliquũ B ſe orbem ſparſit. Ad iſta ſacra nõ patebat aditus niſi initiatis, præcoq; abeſſe profanos iubebat: atq; hinc ſumpſiſſe Verg. uerſiculum illum, Procul ò procul eſte profani, autor eſt Seruius. & Alcibiadi tantum negociũ faceſſitũ, quòd profanus interfuiſſe ſacris Cereris diceretur. Primus qui hęc ſacra euulgauit, fuit Numenius philoſophus, quem ferunt paulò pòſt uidiſſe per quietem deas Eleuſinas habitu meretricio, quę ſe adyto pudiciciæ ſuæ per illum extractas quererentur, uulgoq; proſtitutas. Quod profectò indiciũ eſt, meretricia illis cõtineri. Nam ſi honeſta & ſancta, nunquã eas puduiſſet euulgari. Obliquè hæc perſtringit Socrates, ut alia permulta apud Platonẽ, cùm iubet turpia fœdaq; à dijs cõmiſſa ſacris ſecretiſsimis occultari, & qui minatur ſe Iſidis, quæ eadem eſt Ceres, ſacra recondita æditurũ. Quo dicto cogit Iſidem ipſam quæ is iubeat facere, ſatis declarat nefaria illa eſſe & pudenda, Gregorius Naziãzenus C in Epiphanijs, οὐ Κόρη τις ἡμῖν ἁρπάζεται, καὶ Δημήτηρ πλανᾶται, καὶ Κελεούς τινας ἐπεισάγει, καὶ Τριπτολέμους, καὶ δράκοντας, καὶ τὰ μὲν ποιεῖ, τὰ δὲ πάσχει. αἰσχύνομαι γὰρ ἡμέρᾳ δοῦναι τὴν νυκτὸς τελετὴν, καὶ ποιεῖν τὴν ἀσχημοσύνην μυστήριον. οἶδεν Ἐλευσὶν ταῦτα, καὶ οἱ τῶν σιωπωμένων, καὶ σιωπῆς ὄντως ἀξίων ἐπόπται: hoc eſt, Neque nobis uirgo aliqua rapitur, nec *Eleuſinorũ ſacrorum turpitudo.* Ceres errat, nec Celeos adducit, & Triptolemos, & Dracones, partimq; agit, & partim patitur: nam pudet me diem afferre ſacrificijs nocturnis, & ex myſterio turpitudinem efficere. Scit Eleuſis hæc, & ſpectatores rerum quæ tacentur, & certè ſilentio dignæ ſunt. Et Theocritus [illegible], ζαλῶ δὲ φίλα γύναι ἰασίωνα, ὃς τόσσων ἐκύρησεν, ὅσ' οὐ πεύσεσθε βέβαλοι, Beatum arbitrantur Iaſiona, qui tantum aſſecutus ſit, quantum prophani non facilè crediderint: in quo occultè perſtringit concubitum Cereris & Iaſionis. Quid illis ſacris contineretur, ſic Euſebius docet ex Clemente: Quidam, inquit, aiunt Melampodem Amythaonis filium ab Aegypto in Græciã luctum Cereris ſolenniter celebratum reportaſſe. Ceres *Perephatte.* peperit, educatur puella: Perephattem nonnulli appellant: cui Iupiter, qui genuit, draco factus coniungitur, unde in Sabaziorum myſterijs draco in ſpiram inuolutus in ſacrificijs ad factorum memoriam: imò uerò in teſtimonium tantæ turpitudinis, ut ego dixerim, adhibetur. Peperit & Perephatte tauri formem filium: unde poetæ quidam taurum laudant Draconis patrẽ, & Draconem rurſus tauri patrem, & in monte arcana hæc facta ducẽtes, paſtoralem ſtimulum celebrabant, paſtoralem, ut puto, ſtimulum, ferulã, quod genus ligni bacchantes ferunt. Nequeo latius huius Perephattæ ſacra enarrare, quaſillum, tapinam, Idoneæ terræ hiatum, ſues Eubolei, quas eodẽ hiatu ſimul & duas deas abſorptas aiunt fuiſſe: unde & Megareum in Theſmophorijs ſuis immittunt, quæ ſacra uarijs modis mulieres, quoniam hæc fabula uariè narratur, per ciuitates Græciæ celebrant, Theſmophoria, Scirophoria, Inephabiliphoria uocãtes, & multis modis Perephattę tapinã cõplorantes. Tantum Clemens, interprete Georgio Trapezuntio: nam codicem Græcum non habebam. Ferebantur & ciſtæ opertæ à ſacerdotibus puellis, altera florum, qua uer ſignificatur: altera ſpicarũ, qua æſtas. Virgines iſtas uocabant κανηφόρους, id eſt, caniſtriferas: qua- *Canephori.* rum Cicero meminit in Verrem de ſignis: tametſi Porphyrio ſuper illo uerſu Horatij: Velut qui Iunonis ſacra ferret: canephoros Iunonis dicit eſſe Athenis. Orgia *Orgia.* quoq; hęc ſacra nominabantur, ſicut idem Clemẽs ait, ab ira quam aduerſus Iouẽ concepit Ceres. Catullus:

Pars obſcura cauis celebrabant Orgia ciſtis:
Orgia, quæ fruſtrà cupiunt audire prophani.

B Strabo lib. x. & Ser. iiij. Aeneid. omnia ferè ſacra Orgia eſſe à Gręcis dicta perhibẽt. Imagines in illis ſacris deorum hæ fuerunt, Creatoris, quam geſtabat antiſtes hierophãtes: Solis, quam facifer: Lunæ, quam miniſter ad aram: Mercurij, quam pręco ſacrorum: & quemadmodum in ſacris Dionyſij circumferebatur Priapus, ita in iſtis natura muliebris, ut Theodoritus teſtatur: qui etiã affirmat Iouẽ cum Cerere matre, & cum Proſerpina filia concubuiſſe. Et hæc erant ſacra, ad quæ non patebat aditus, præterquã initiatis, & in quæ nemini licebat penetrare, qui ſibi ſceleris perpetrati conſcius eſſet, id præcone conclamãte. Quibus nec auſus eſt intereſſe Nero, q impius eſſet: & initiari uoluit Antonin[9] princeps, ut probaret ſe innocentem. Tametſi neſcio, an magnis ſacris ille ſit initiatus: nam lex erat apud Athenienſes uetus, ne hoſpes ullus ad ea ſacra admitteretur: ut cõmentator Ariſtophanis meminit. Cumq; Hercules uellet illis initiari, & lege uetaretur, q tamẽ erat & amicus, & Io- C uis filius, parua ſacra Eleuſina ſunt inſtituta, quib. hoſpites reciperent: magnaq; Cereris fuerunt, parua uerò Proſerpinę, quę ille κάθαρσιν περιέχειν καὶ προάγνευσιν ait eſſe τῶν μεγάλων, id eſt, purgationem, & uelut ſanctificationem ad magna. Et tunicam quidẽ, quã initiationis die induerãt nouã & perq; mundã, nũq; exuebãt, quoad tandẽ lacera geſtari amplius nequiret. Sunt qui exiſtimẽt ad faſcias filiorũ infantiũ ſeruari cõſueſſe. Et hęc quidẽ in Gręcia. Romę uerò ſolebat magnũ Cereris anniuerſariũ quotãnis celebrari, quod à lugẽtib. fieri nefas erat, ut ſcribit Liui. & nuptię Cereris ſiue Orci, quibus uinum inferri piaculum, ſed thus & tædas, de quibus Plautus loquit̃ in Aulularia: Cereri nuptias facturi eſtis, quia nihil temeti allatũ uideo. Macrobius de utroq; ſacro in Satur. & Seruius 1. Georg. illo loco:

Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret,
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.

D Celebrabantur quoq; ludi in honorẽ Cereris, quæ Ce- *Cerealia.* realia ſunt dicta: de quibus extat caput in Miſcell. Politiani, hominis excultiſsimi: & ne qs autoritate uiri fallat̃, dicã quid de ea re ſentiã. Primũm, nõ ſunt ijdẽ Circenſes illi ueteres, iam inde à Romulo inſtituti, & hi Ce- *Cereales.* reales multo recẽtiores: nam illi Neptuno equeſtri fuerãt ſemper ſacri: deinde Cereales ludos lõgè ante Memmium factos fuiſſe, teſtis eſt Liuius, nempe xvi. anno ſecundi belli Punici ex S.C. à dictatore Gn. Seruilio Gemino, & magiſtro equitum, Aelio Pæto. Nec Tacitus & Ouidius aliud indicant, q in circo celebrari ſolitos ludos Cereris: & Cereales ædiles rei frumentariæ curãdę creati erant, non ludorum ergo, tametſi ludos facerent Cereri. Tũ & illud in eodẽ capite miror, putaſſe Politianũ C. Memmiũ, quem Cæſar feciſſet ædilem, eſſe, cui Lucretius dicaſſet opus ſuum, uel etiã, ſi dijs placet, filium,

cùm

cùm obierit Lucretius Pōpeio & Craſſo ſecundūm conſulib. opuſq́; cōſtat ſcriptum C.Memmio propè adoleſcente adhuc. Profectò uerū eſt illud etiam unum parentem eſſe multorū. Quæ nolim quiſquam putet eſſe à me dicta, ut aliquid detraham memoriæ clariſſimi uiri: neq; enim minoris eſt habendus Politianus, quòd aliquot locis ſit falſus, nempe homo & ipſe. Ita quæ dixi non ſuggillandi gratia, ſed ut proſim, ſunt dicta. Quòd ſi quis exiſtimarit me carpendi ſtudio eſſe ductū, quod non eſt ita, is quoq; uelim, ut ne ignoret, non eſſe piaculum, non modò Politianum, ſed ne quenquam ex ſacratiſsimis uetuſtate reprehendere: uerùm de Cerealibus ſatis ſuperq́;.

Politianus.

De turpitudine ſacrorum, quæ Libero celebrabantur. Cap. XXI.

IAM [a] uerò Liberi ſacra, quem liquidis ſeminibus, ac per hoc non ſolùm liquorib. fructuum, quorum quodammodo primatū uinum tenet: uerū etiam ſeminibus animalium præfecerunt, ad quantam turpitudinem peruenerint, piget quidem dicere, propter ſermonis longitudinem: ſed propter ſuperbam iſtorū hebetudinē non piget. Inter cætera quæ prætermittere, quoniam multa ſunt, cogor: in Italiæ cōpitis quædam dicit ſacra Liberi celebrata cū tanta licentia turpitudinis, ut in eius honorem pudenda uirilia colerentur: non ſaltem aliquantū uerecūdiore ſecreto, ſed in propatulo exultāte nequitia. Nam hoc turpe membrū per Liberi dies feſtos cū honore magno [b] ploſtellis impoſitū, prius per rura in compitis, & uſq; in urbem poſtea uectabať. [c] In oppido aūt Lauinio unus Libero totus mēſis tribuebať, cuius diebus oēs uerbis flagitioſiſsimis utebanť, donec illud membrū per forū tranſuectū eſſet, atq; in loco ſuo quieſceret. Cui membro inhoneſto matremfamiliās honeſtiſsimā palàm coronā neceſſe erat imponere. Sed uidelicet Liber deus placandus fuerat pro euentibus ſeminū: ſic ab agris faſcinatio repellenda, ut D matrona hoc facere cogeretur in publico, quod nec meretrix, ſi matronæ ſpectarent, permitti debuit in theatro. Propter hoc Saturnus ſolus creditus eſt non ſufficere poſſe ſeminibus, ut occaſiones multiplicandorum deorū immunda anima reperiret, & ab uno uero deo merito immunditiæ deſtituta, ac per multos falſos auiditate maioris immūdiciæ proſtituta, iſta ſacrilegia ſacra nominaret, ſeſeq́; ſpurcorum dæmonum turbis conuiolandam polluendamq́; præberet.

L. VIVES.

Bacchi ſacra. IAm [a] uerò Liberi ſacra.] A' Thebanis tertio quoque anno ſacra Baccho celebrabanť in Cythærone monA te nocturna, quæ de tempore Nyctiliena ſunt nominata, ut inquit Seruius, & ab annis Trieterica, ceu triennalia. In eis erant phalli, ſicut Herodotus, & Plutarchus libello De cupiditate opum perhibent, hoc eſt, mentulæ prægrandes. *Phalli.* Aegyptij ſtatuas puſillas cōfingebant immani uirilis membri mole: aliæ multæ gētes ſolam mentulam ducebant circum agros ad fertilitatem frugum. Theodoritus libro tertio refert phallogogia dictas ferias, quibus phalli circūferebantur. *Phallogogia.* Porrò Priapū Bacchi ſacris addi, multa ſunt in cauſa. Primum, quòd Priapus comes fuit expeditionum Bacchi: deinde quòd ſine beneficio Bacchi frigeat, ideo filius putatur Liberi & Veneris. Iam & Bacchus ſeminibus præeſſe creditur, quorum membrum inſtrumentumq́; inter omnia primum eſt Priapus, & hac de cauſa oris præficiebatur, eiuſq́; ſacra per pagos uillaſq́; à ruſticis magna lætitia B riſuq́; celebrata ſunt. Poſtremò Diodorus Oſiridem, quem eundem Bacchum fuiſſe ferunt, diſcerptum à Typhone narrat, datumq́; unicuiq; eorū, qui cum Typhone coniurarāt, partem aliquam, quo & fideliores inter ſe forent, & Oſiridis mors melius celaretur: uirile membrum, cùm nemo uellet recipere, in Nilum eſt abiectū. Poſtea Iſis mariti necem ulta, membra omnia ex conquirans recuperauit, ac ubi deeſſe mentulā intellexit, imaginem eius ſacrauit, & ad ſuam conſolationem maiore habuit honore, quàm reliquas partes, ceremoniaſq́; & ſacra illi inſtituit, phallumq; dixit, cui primùm initiabantur futuri ſacerdotes. Gregorius Nazianzenus phallos & ithyphallos ponit, dicens: ἰδοὺ φαλλοί τινες καὶ ἰθύφαλλοι αἰσχροὶ καὶ τοῖς σχήμασι καὶ τοῖς πράγμασι. *Ithyphalli.* Sed inter phallum & ithyphallum diſcrimen nullum eſſe arbitror aliud, quàm quòd ithyphallus à rectitudine & arrectione uidetur dictus ex Græca uoce. [b] Ploſtellis.] A' *Ploſtella.* C ploſtris ploſtella diminutiuè Horatius libro ſecundo Sermonum: Ploſtello adiungere mures. Valerius Probus plauſtra dicit ab imperitis dici, ploſtra eſſe dicendum, tametſi uſus plauſtra obtinuit. Suetonius narrat admonitum Veſpaſianum à Floro, ut diceret plauſtra, non ploſtra, imperatoremq́; poſtridie Flaurum illum ſalutaſſe, non Florum. [c] In oppido autem Lauinio.] Quod eſt in Latio, quod Aeneas conditum à ſe nomine uxoris appellauit. *Lauinium.* Huius colonia fuit Alba longa. Dixi de hoc alibi.

De Neptuno, & Salacia, ac Venilia. Cap. XXII.

IAM utiq; habebat Salaciam Neptunus uxorem, quam inferiorem aquam maris eſſe dixerunt, ut quid illi adiuncta eſt & D Venilia, niſi ut ſine ulla cauſa neceſſariorum ſacrorū ſola libidine animæ proſtitutæ multiplicaretur inuitatio dæmoniorum? Sed proferatur interpretatio præclaræ theologiæ, quæ nos ab iſta reprehenſione reddita ratione compeſcat. Venilia, inquit, unda eſt, quæ ad littus uenit: *Venilia.* Salacia quæ in ſalum redit. *Salacia.* Cur ergo deæ fiunt duæ, cùm ſit una unda, quæ uenit & redit? [a] Nempe ipſa eſt exæſtuans in multa numina libido ueſana. Quamuis enim aqua nō geminetur quæ it, & redit, huius tamen occaſione uanitatis, duobus dæmonijs inuitatis, amplius anima cōmaculatur, [b] quæ it, & non redit. Quæſo

te Varro, uel uos qui tam doctorũ hominũ talia ſcripta legiſtis, & aliquid magnum uos didiciſſe iactauis, interpretamini hoc, nolo dicere ſecundum illam æternam incõmutabilemq; naturã, quæ ſolus eſt Deus: ſed ſaltem ſecundum animã mũdi, & partes eius, quos deos ueros eſſe exiſtimatis. Partem animæ mundi, quæ mare permeat, deum uobis feciſſe Neptunum, utcunq; tolerabilioris eſt erroris. Ita'ne unda ad littus ueniens, & in ſalum rediens, duæ ſunt partes mũdi, aut duæ partes animæ mundi? Quis ueſtrûm ita deſipiat, ut hoc ſapiat? Cur ergo uobis duas deas fecerunt, niſi quia prouiſum eſt à ſapientibus maioribus ueſtris: non ut dij plures uos regerent, ſed ut ea, quæ iſtis uanitatibus & falſitatibus gaudẽt, plura uos dæmonia poſſiderent? Cur autem illa Salacia per hanc interpretationẽ inferiorem maris partem, qua uiro erat ſubdita, perdidit? Namq; illã modò cùm refluentem fluctum eſſe perhibetis, in ſuperficie poſuiſtis. An quia Veniliã pellicem accepit, irata ſuum maritum de ſupernis maris excluſit?

L. VIVES.

NEmpe [a] ipſa eſt exæſtuans.] Alluſit ad æſtũ marinum. [b] Quæ it, & non redit.] De his hoc dicitur, quæ ſempiternis addictæ ſupplicijs nõ redeunt, uel ad uitam, uel ad ſpem ullam. Alluſit ad uerba Iob x. Antequam uadam, & nõ reuertar, ad terram tenebroſam, & opertam mortis caligine, terrã miſeriæ & tenebrarum. Quod de terra inferni dici conſtat, & ex uerbis, & ipſis interpretibus.

Terra inferni.

De Terra, quam Varro deam eſſe confirmat, eo quòd ille animus mundi, quẽ opinatur deum, etiã hanc corporis ſui infimam partem permeet, eiq; uim diuinam impartiatur. Cap. XXIII.

NEMPE una eſt terra, quam quidem plenam uidemus animalibus ſuis: ueruntamen ipſam magnũ corpus in elementis, mundiq; infimã partẽ, cur eam uolunt deã? An quia fœcunda eſt? Cur ergo non magis homines dij ſunt, qui eã fœcundiorẽ faciunt excolendo: ſed cùm arant, nõ cùm adorãt? Sed pars animę mũdi, inquiũt, quæ per illam permeat, deã illam facit: quaſi nõ euidentior ſit in hominibus anima, quæ utrum ſit, nulla ſit quęſtio: & tamẽ homines dij nõ habentur. Et quod eſt grauiter dolendum, his qui dij non ſunt, & quibus ipſi meliores ſunt colendis & adorandis mirabili & miſerabili errore ſubdunt. Et certè idẽ Varro in eodẽ libro de dijs ſelectis, [a] tres eſſe aſ-

A firmat animę gradus in omni uniuerſaq; natura. Vnum, qui oẽs partes corporis quæ uiuunt, tranſit, & nõ habet ſenſum, ſed tantum ad uiuendũ ualetudinẽ. hanc uim in noſtro corpore permanare dicit in oſſa, ungues, capillos: ſicut in mũdo arbores ſine ſenſu aluntur & creſcũt, & modo quodã ſuo uiuũt. Secundũ gradũ animæ dicit, in quo ſenſus eſt. Hanc uim peruenire in oculos, aures, nares, os, tactũ. Tertiũ gradũ animæ eſſe ſummũ, qui uocatẽ animus, in quo intelligẽtia præeminet: hoc præter hominẽ [b] oẽs carere mor-

Animæ gradus iuxta Varronem.

Animus.

B tales: in qua, quoniã homines Deo uidentur eſſe ſimiles, hanc partem animæ mundi dicit deum, in nobis autẽ geniũ uocari. Sic ergo & in anima mundi tres gradus inſtituẽs, unã partẽ eius lapides eſſe dicit ac ligna: & hanc terram quam uidemus, quò non permanat ſenſus. Aliam uerò, quam ſenſum uocat eius, ut æthera. Tertiam porrò, quam & animam eius nuncupat, quæ ſcilicet peruenit in aſtra: eam quoque aſſerit facere deos, & per eam quando in terram permanat, deam Tellurẽ: quod autem inde permanat in mare atq; oceanum, deum eſſe Neptunũ. Redeat ergo

d. uocari. Eſſe aũt in mũdo lapides ac terrã, quã uidemus, quò nõ permanat ſenſus, ut oſſa, ut ungues dei. Solẽ uerò, lunam, ſtellas, quæ ſentimus, quibusq; ipſe ſentit, ſenſus eſſe eius. Aethera porrò animã eius: cuius uim, quæ peruenit in aſtra, ipſam quoq; facere deos: & per eam quod in terram, etc.

C ab hac quam theologiam naturalem putat, quò uelut requieſcendi cauſa ab his ambagibus atque anfractibus fatigatus egreſſus eſt. Redeat, inquam, redeat ad ciuilem, hîc eum adhuc teneo, tantiſper de hac ago. Nondum dico, ſi terra & lapides noſtris ſunt oſsibus & unguibus ſimiles, ſimiliter eos intelligentiam nõ habere, ſicut ſenſu carent. Aut ſi idcirco habere dicuntur oſſa, & ungues noſtri intelligentiam, quia in homine ſunt qui habet intelligentiam, tam ſtultus eſt qui hos deos in mundo dicit, quàm ſtultus eſt qui

D in nobis oſſa, & ungues homines dicit. Sed hæc cum philoſophis fortaſsis agenda ſunt: nunc autem iſtum adhuc politicum, id eſt, ciuilem, uolo. Fieri enim poteſt, ut licet in illam naturalis theologiæ ueluti libertatẽ caput erigere paululum uoluiſſe uideatur, adhuc tamen hunc librum uerſans, & ſe in illo uerſari cogitans, eum etiam inde reſpexerit: & hoc propterea dixerit, ne maiores eius, ſiue aliæ ciuitates, Tellurem atq; Neptunum coluiſſe inaniter credantur. Sed hoc dico, pars animi mũdani, quæ per terrã permeat, ſicut una eſt terra: cur etiam non unam fecit deam, quam dicit eſſe Tellurem? Quòd ſi ita

fecit,

fecit, ubi erit Orcus frater Iouis atq; Neptuni, A quem Ditē patrē uocāt? ubi eius coniunx Proſerpina, quæ ſecūdum aliam in eiſdem libris poſitam opinionē, nō terræ fœcūditas, ſed pars inferior perhibetur? Quòd ſi dicūt animi mūdani partē, cū permeat terræ partē ſuperiorē, Ditem patrē facere deū: cùm uerò inferiorē, Proſerpinā deam, Tellus illa quid erit? Ita enim totum, quod ipſa erat, in duas iſtas partes deosq; diuiſum eſt: ut ipſa tertia quæ ſit, aut ubi ſit, inueniri nō poſſit: niſi qs dicat ſimul iſtos deos Orcū atq; Proſerpinā, unam deam eſſe Tellurē: & nō eſſe iam tres, B ſed aut unā, aut duos: & tamē tres dicuntur, tres habentur, tres colunt aris ſuis, delubris ſuis, ſacris ſuis, ſimulachris ſuis, ſacerdotibus ſuis: & p hęc etiam fallacib. proſtitutā animā conſtuprantibus dæmonibus ſuis. Adhuc reſpondeatur, quam partem terræ permeet pars mūdani animi, ut deum faciat Tellumonem? Non, inqt, ſed una eadē terra habet geminam uim, & maſculinā, q ſemina producat: & fœmininam, quòd recipiat, atq; enutriat: unde à ui fœminea dictam eſſe Tellurem, à ui maſculinā Tellumonem. Cur ergo pontifices, ut ipſe indicat, additis quoq; alijs duobus, quatuor dijs faciunt rem diuinam, C Telluri, Tellumoni, [c] Altori, Ruſori? de Tellure & Tellumone iam dictum eſt. Altori quare? q ex terra, inquit, alunt omnia, quæ nata ſunt. Ruſori quare? quòd rurſus, inqt, cuncta eodem reuoluuntur.

L. VIVES.

Animæ partes tres. TRes [a] eſſe affirmat animæ gradus.] Pythagoras & Plato tres animæ ſpecies eſſe dicunt: uegetalem, ſenſibilem, & rationis participē. In homine ipſo animam duas habere partes aiūt: alteram rationis expertem, alteram participem: & illam duplicem eſſe, iræ & cupidinis: quas omnes locis faciūt diſtinctas, ut Plato ipſe quarto De republica diſputat. Ariſtoteles tribus illis primis animę formis, quartā addit ad motum ſpectantem, quā dicit progreſſibilem. Sed in anima rationali partes illas ſolis putat eſſe diſtinctas miniſterijs, nō re ipſa aut loco: idcirco poteſtates nominat, quæ, ut idem in Libris moralib. inquit, ad opera referuntur. Alexander Aphrodiſeus quo pacto potentiæ ſint in anima, docet: ſed hęc tractare forſan eſt huic loco alienū. Illud conſtet modò, unam eſſe animā, quæ officijs illis fungitur augēdi capillos atq; oſſa, afficiendi ſenſu neruos, ratione cor ac cerebrum inſtruendi. [b] Omnes carere mortales.] Hic locus uariè in uarijs codicibus habetur. Alibi eñ hoc totū nō ſcribitur: in qua quoniā homines deo uidentur eſſe ſimiles, & in eo quod ſequitur pro genio, in alijs ingenium habetur. Tum, illa ſic ergo. In alqs ita leguntur, ut uerba ſint multum diuerſa: ſed quoniā ſenſus eſt idem, nihil neceſſe erit annotare. [c] Altori.] Dis pater & Proſerpina in antiquis ſacris multinomines erant: ille Dis pater dictus, & Tellumo, & Altor, & Ruſor, & Cocytus. Proſerpina uerò Libera, & Orca, & Tellus nutrix ſic eſt in pontificū libris. Romulus quoq; Altellus eſt dictus ab alēdo, q ipſe ſuos uicinis omnibus inuiſos admirabili aleret arte. Mercurius Triſmegiſtus in Aſclepio. Terræ uerò & mari dominatur Iupiter Plutonius: & hic nutritor eſt animantium mortalium & fructiferarum. *Dis. Proſerpina. Romulus Altellus dictus.*

De telluris cognominibus, eorumq; ſignificationibus, quæ etiam ſi erant multarū rerum indices, non multorum deorum debuerunt firmare opiniones. Cap. XXIIII.

DEBVIT ergo una terra propter iſtā quadrigeminā uim, quatuor habere cognomina, non quatuor facere deos: ſicut tot cognominibus unus Iupiter, & tot cognominibus una Iuno: in quib. omnibus uis multiplex eſſe dicit ad unum deū, uel ad unā deā pertinens: nō multitudo cognominū deorū etiam multitudinē faciens. Sed profectò ſicut aliquādo etiā ipſas uiliſſimas fœminas earū, quas libidine quęſierunt, tædet pœnitetq; turbarū: ſic animā uilem factam, & immundis ſpiritib. proſtitutā, deos ſibi multiplicare, quibus contaminanda proſterneretur, ſicut plurimū libuit, ſic aliquando & piguit. Nā & ipſe Varro quaſi de ipſa C turba uerecūdatus, unā deam uult eſſe Tellurem. [a] Eandem, inquit, dicūt Matrē magnā, *Telluris cognomina.* q tympanū habeat, ſignificari eſſe orbē terræ: q turres in capite, oppida: q ſedes fingātur circa eam, cùm omnia moueantur, ipſam non moueri. Quòd Gallos huic deę ut ſeruirent fecerunt, ſignificat eos qui ſemine indigeant, terrā ſequi oportere: in ea quippe oīa reperiri. Quòd ſe apud eum iactant: præcipitur, inquit, qui terram colunt, ne ſedeāt: ſemper enim eſſe quod agant. Cymbalorū ſonitus, ferramentorū iactandorum ac manuū, & eius rei crepitus in colendo agro quid ſit, ſi D gnificat [b] q ferramēta illa erant: ideo ex ære, q eam antiqui colebant ære, anteq̃ ferrum eſſet inuentū. Leonē, inquit, adiungunt ſolutum ac manſuetū, ut oſtendant eſſe nullum genus terræ tam remotū ac uehementer ferum, quod nō ſubigi colíq; cōueniat. Deinde adiungit, & dicit Tellurē matrē, & nominibus pluribus, & cognominibus quòd nominarūt, deos exiſtimatos eſſe complures. Tellurē, inquit, putant eſſe Opem, q opera fiat melior: matrē, q plurima pariat: magnā, q cibum pariat: Proſerpinā, q ex ea proſerpant

pant fruges: Veſtam, quòd ueſtiatur herbis. Sic alias deas, inquit, non abſurdè ad hanc reuocant. Si ergo una dea eſt, quæ quidem conſulta ueritate nec ipſa eſt, interim quid itur in multas? Vnius ſint iſta multa nomina, non tam deæ multæ quàm nomina. Sed errantium maiorum autoritas deprimit, & eundem Varronē poſt hanc ſententiam trepidare cōpellit. Adiūgit enim & dicit: Cum quibus opinio maiorū de his deabus, quòd plures eas putarunt eſſe, non pugnat. Quomodo nō pugnat, cùm ualde aliud ſit, unam deam nomina habere multa, aliud eſſe deas
B multas? Sed poteſt, inquit, fieri, ut eadē res & una ſit, & in ea quędā res ſint plures. Cōcedo, ut in uno homine eſſe res plures: nūquid ideo & homines plures? Sic in una dea eſſe res plures, nunquid ideo & deas plures? Verùm ſicut uolunt, diuidant, confient, multiplicent, replicent, implicent. Hæc ſunt Telluris, & Matris magnæ præclara myſteria, unde omnia referuntur ad mortalia ſemina, & exercēdam agriculturam. Ita'ne ad hęc relata, & hunc finem habentia tympanum, turres, Galli, iactatio inſana membrorum,
C crepitus cymbalorum, confictio leonum, ut tam cuiquā pollicentur æternam? Ita'ne propterea Galli abſciſi huic Magnę deæ ſeruiunt, ut ſignificent qui ſemine indigeant, terram ſequi oportere: quaſi nō eos ipſa potius ſeruitus ſemine faciat indigere? Vtrū enim ſequendo hanc deam, cùm indigeant ſemen acquirant: an potius ſequendo hanc deam, cùm habeant, ſemē amittant? Hoc interpretari eſt, an deteſtari? Nec attenditur, quantum maligni dæmones præualuerint, qui nec aliqua magna his ſacris polliceri auſi
D ſunt, & tam crudelia exigere potuerunt. Si dea terra non eſſet, manus ei homines operando inferrent, ut ſemina conſequerentur per illam: non etiam ſibi ſæuiendo, ut ſemina perderent propter illam. Si dea non eſſet, ita fœcunda fieret manibus alienis, ut non cogeret hominem ſterilem fieri manibus ſuis. Iam quod in Liberi ſacris honeſta matrona pudenda uirilia coronabat, ſpectante multitudine: ubi rubens & ſudans, ſi eſt ulla frōs in hominibus, aſtabat forſitan & maritus: & quod in celebratione nuptiarum, [c] ſuper Priapi ſcapum noua nupta ſedere iubebatur: longè contemptibiliora atq; [d] le-

Liberi ſacra.

A uiora ſunt præ iſta turpitudine crudeliſsima uel crudelitate turpiſsima, ubi dæmoniacis artibus ſic uterq; ſexus illuditur, ut neuter ſuo uulnere perimatur. Ibi faſcinatio timetur agrorum, hîc membrorum amputatio non timetur. Ibi ſic dehoneſtatur nouæ nuptæ uerecundia, [e] ut non ſolùm fœcunditas, ſed nec uirginitas adimatur: hîc ita amputatur uirilitas, ut nec cōuertatur in fœminam, nec uir relinquatur.

L. VIVES.

B Eandem [a], inquit, dicūt matrē.] Ouidius 4. Faſt. aliam affert ſacrorū Magnę matris rationē. nam tympana & cymbala pulſari ait ad imitationem Corybantum, qui ſonitu ſcutorū & galearum ſeruarūt Iouem: ideo pro clypeis pulſari tympana ex membranis, pro galeis cymbala ex ęre. Turritam geſtat ipſa dea coronam, q; ipſa prima turres in urbibus erexit. Gallos ei placere propter Atym: leonibus uectari, q; ipſa iras illorum mollierit. [b] Quòd ferramenta illa.] Alibi hoc deeſt, & ſequens legitur, Ideo ære quod, &c.

Sacra Magnæ matris.

[c] Super Priapi ſcapum.] Metaphora eſt uſus. nam ſcapus eſt caulis ſiue ſtipes herbę, apud Varronē & Plinium ſignificat uirile membrum, quod eſt in modum ſtipitis erectū. ſunt & ſcapi in ædificijs apud Vitruuiū.

Scapus.

[d] Confuſibiliora.] In ueteribus, Leuiora legitur, & ſenſui congruentius. [e] Vt non ſolùm fœcunditas.] Priapus adhibebatur, ut uiro adiutor eſſet in adimēda uxoris uirginitate, & fœminæ in fœcunditate prolis.

C Quam interpretationē de abſciſione Atys Græcorum ſapientiſſ doctrina repererit. Cap. XXV.

ET Atys ille non eſt commemoratus, nec eius ab iſto interpretatio requiſita eſt, in cuius dilectionis memoriam [a] Gallus abſciditur. Sed docti Græci atque ſapientes, nequaquam rationem tam ſanctam atque præclaram tacuerunt. Propter uernalem quippe faciem terræ, quæ cęteris temporibus eſt pulchrior, [b] Porphyrius philoſophus nobilis Atyn flores ſignificare perhibuit: & ideo abſciſum, quia flos decidit
D ante fructum. Non ergo [c] ipſum hominem, uel quaſi hominem Atym, ſed uirilia eius flori comparauerunt. Ipſa quippe illo uiuente deciderunt: imò uerò non deciderūt, neque decerpta, ſed planè diſcerpta ſunt. Nec illo flore amiſſo, quiſquam poſtea fructus, ſed potius ſterilitas conſequuta eſt. Quid ergo ipſe reliquus, & quicquid reman ſit abſciſo, quid eo ſignificari dicitur? Quò refertur? Quę interpretatio inde profertur? An hæc fruſtrà moliendo nihilq; inueniendo perſuadent illud potius eſſe credendum quod de homine caſtrato fama iactauit, literiſq; mandatum eſt? Meritò huic aduerſatus

tus eſt Varro noſter, neq; hoc dicere uoluit: non enim hominem doctiſsimum latuit.

L. VIVES.

Galli cur ſe excidant. GAllus [a] abſciditur.] Sacerdos Gallus. Diximus alibi de his omnibus. Feſtus tamen inquit, Gallos idcirco etiam ſe excidere, quòd uiolarint parentis nomen, ne & ipſi poſsint unquã parentes fieri. Apud Bardeſanẽ Syrũ legitur, in Oſroene, iuſsiſſe Abgarum regem abſcindi manus eorum omniũ qui ſe excidiſſent: ita ibi ritum illũ ceſſaſſe. Macrob. eadem interpretatur in magna matre, & Atyde, quæ in Venere & Adonide, quę in Iſide & Oſiride: fœminas eſſe terram, uiros ſolem. [b] Porphyrius philoſophus.] De Porphyrio alibi. Hæc ipſe dicit in libro De ratione naturali deorũ: Atys, inquit, & Adonis ad fruges fructusq; ſpectant, ſed per Atym maximè flores ſignificãtur, qui prius decidunt quàm ad fructum perueniãt: idcirco excisum eum fabulantur, quoniã flores defluxi fructus nõ tulêre. [c] Ipſum hominem, uel quaſi hominem.] Alludit ad Platonis ænigma, quinto De repub. *Aenigma Platonis.* Homo nõ homo, uidens non uidens, percuſsit, non percuſsit, lapide non lapide, auem non auem, ſuper arbore non arbore. Id eſt: Eunuchus luſcus percuſsit pumice ueſpertilionem ſuper ſambuco.

De turpitudine ſacrorũ Matris magnę. XXVI.

ITEM'QVE de mollibus eidẽ matri magnæ contra omnem uirorum mulierũq; uerecundiam conſecratis, qui uſq; in heſternum diem madidis capillis, facie dealbata, fluẽtibus membris, inceſſu fœmineo per plateas uicosq; Carthaginis, [a] etiã à populis unde turpiter uiuerent, exigebãt: nihil Varro dicere uoluit, [b] nec uſpiã me legiſſe cõmemini. Defecit interpretatio, erubuit ratio, cõticuit oratio. Vicit Matris magnæ oẽs deos filios non numinis magnitudo, ſed criminis. [c] Huic monſtro, nec Iani monſtroſitas cõparatur. Ille in ſimulachris habebat ſolã deformitatem, iſta in ſacris deformẽ crudelitatem. Ille membra in lapidib. addita, hæc in hominibus perdita. Hoc dedecus tot Iouis ipſius uitia, & tanta ſtupra non uincũt. Ille inter fœmineas corruptelas [d] uno Ganymede cælũ infamauit, iſta tot [e] mollib. profeſsis & publicis & inquinauit terram, & cælo fecit iniuriam. Saturnum fortaſſe poſſemus huic in iſto genere turpiſsimæ crudelitatis ſiue conferre, ſiue præferre, qui patrem caſtraſſe perhibetur: ſed in Saturni ſacris homines alienis manibus potius occidi, quàm ſuis abſcidi potuerunt. Deuorauit ille filios ſuos, ut poetæ ferunt, & phyſici ex hoc interpretãtur quod uolũt: ut autem hiſtoria prodit, necauit. Sed quod ei Pœni ſuos filios ſacrificauerunt, non recepêre Romani. At uerò iſta magna deorũ mater etiã Romanis tẽplis caſtratos intu-

A lit, atq; iſtã ſæuitiam moremq; ſeruauit: credita uires adiuuare Romanorũ, execando uirilia uirorum. Quid ſunt ad hoc malũ Mercurij furta, Veneris laſciuia, ſtupra, & turpitudines cæterorũ quæ ꝓferremus de libris, niſi quotidie cantarent, & ſaltarentur in theatris? Sed hæc quid ſunt ad tantũ malũ, cuius magnitudo magnæ matri tantũmodo cõpetebat: præſertim quòd illa dicuntur à poetis eſſe cõficta: quaſi poetæ id etiã finxerint, quòd ea ſint dijs grata & accepta? Vt ergo canerentur uel ſcriberentur, audacia fuit, uel petulantia poetarũ.

B Vt uerò diuinis rebus & honoribus eiſdem imperantib. & extorquentib. numinib. adderent, qd eſt niſi crimẽ deorũ, imò uerò cõfeſsio dæmoniorũ, & deceptio miſerorũ? Verùm illud qd' de abſciſorũ conſecratiõe mater deorum coli meruit, nõ poetæ cõfinxerunt, ſed horrere magis quàm canere maluerunt. *Abſciſorum cõſecratio.* His'ne dijs ſelectis quiſq; conſecrandus eſt, ut poſt mortem uiuat beatè, quib. cõſecratus ante mortẽ honeſtè nõ potuit uiuere, tã fœdis ſuperſtitionib. ſubditus, & immũdis dęmonib. obligatus? Sed hæc oĩa, inqt, referunt ad mundũ: uideat ne potius ad *Mundus ibi a mundus.*

C immundũ. [f] Quid aũt non poteſt referri ad mundũ, quod eſſe demõſtratur in mundo? Nos aũt animũ quærimus, qui uera religione cõfiſus, non tanq; deum ſuũ adoret mundũ, ſed tanq; opus Dei, ꝓpter Deum laudet mũdum, & mundanis ſordib. expiatus, mũdus perueniat ad Deum, qui cõdidit mundum. Iſtos uerò ſelectos deos uidemus quidẽ clarius innotuiſſe quàm cæteros: non tamen ut eorum illuſtrarentur merita, ſed ne occultarentur opprobria: unde magis eos homines fuiſſe credibile eſt: ſicut non ſolùm poeticæ literæ, uerumetiam hiſtoricæ tradiderunt.

D Nam quod Vergilius ait: *Verg. 8. Aen.*

[g] Primus ab æthereo uenit Saturnus Olympo,

Arma Iouis fugiens, & regnis exul ademptis,

& quæ ad hãcrẽ pertinẽtia ſubſequunt, [h] totam de hoc Euhemerus pandit hiſtoriã, quã Ennius in Latinũ uertit eloquiũ. unde quia plurima poſuerũt, qui contra huiuſmodi errores ante nos uel Gręco ſermõe, uel Latino ſcripſerũt, non in eo mihi placuit immorari.

L. VIVES.

ET [a] iam à populis unde turpiter uiuerent.] Gallis matris deûm licebat ſtipẽ à populo poſcere lege à Metello lata. Cauſam Ouid. ſcribit his uerbis:

Dic, inquam, parua cur ſtipe quærat opes?

Contu-

Contulit æs populus, de quo delubra Metellus
Fecit, ait, dandæ mos ſtipis inde manet.

Cicero in ſeueriſsimis illis ſuis & ſanctiſſ. ut illis temporibus, legibus, ſic iubet: Præter Idææ matris famulos, eosq́ iuſtis diebus, ne quis ſtipem cogito. Rationem addens inquit, Stipē ſuſtulimus, niſi eam quā ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus. Implet enim ſuperſtitione animos, & exhaurit domos. Quid ſi nūc uiderent Auguſtinus & Cicero ditiſsima & ampliſsima ſodalitia ab ijs poſcere ſtipē, quibus deceret potius ſua impartiri, quib. redundāt & affluūt? Cùm interea qui dedit arrodat ſiccum & cibariū panem, oleribus menſam inſtruens, & fictilibus uaſis aquæ dūtaxat plenis, liberis circūſeptus, pro quibus noctes & dies ſolicitus operi intentus agit: qui accepit opulentus mendicus, cādido & ſiligineo pane pdicibus capiſq́, generoſo uino ac leni ſe obruat. [b] Necuſpiā me legiſſe.] Interpretationē eorū. [c] Nec mōſtroſitas cōparatur.] De Priapo uidetē intelligendum. [d] Vno Gan.] Ganymedes Trois Phrygij regis filius, adoleſcēs fuit ſpecioſiſsima forma, quem Tantalus uenātem maxima celeritate rapuit, & in Cretam perlatū Ioui dono dedit: hūc Iupiter habuit in delicijs concubinū. Fabulātur poetæ, Iouem in aquilam uerſum eum rapuiſſe, præfeciſſeq́ poculis loco Hebes, & Vulcani Iunonis liberorū: uertiſſeq́ in ſignū cęleſte, quem nunc Aquariū dicimus. [e] Mollibus pfeſsis.] Id eſt, qui mollitiē profitebantē, & flagitia obſcœniſsima. [f] Cui enim hic mūdus.] Mirū quàm aliter alibi ſcribatur ſic: Quid aūt non poteſt referri ad mundū, quod eſſe demonſtraē in mūdo? [g] Primus ab æthereo.] Verg. 8. Aen. uerbis Euandri ad Aeneam. [h] Totam de hoc Homerus pādit hiſtoriam.] Euhemerus habent ueteres libri: & certum eſt ſic eſſe legēdum. nam hic, ut dixi, ſcripſit ſacram hiſtoriam.

Ganymedes.

De phyſiologorum figmentis, qui nec ueram diuinitatem colunt, nec eo cultu quo colenda eſt uera diuinitas. Cap. XXVII.

IPSAS phyſiologias cum cōſidero, quib. docti & acuti homines has res humanas conanē uertere in res diuinas: nihil uideo niſi ad temporalia terrenaq́ opera, naturāq́ corpoream, uel etiā ſi inuiſibilem, tñ mutabilem potuiſſe reuocari, quod nullo modo eſt uerus Deus. Hoc aūt ſi ſaltē religioſitati congruis ſignificationib. ageretur, eſſet quidem dolendum, nō his uerum Deum annūciari, atq́ prædicari: tñ aliquo modo ferendum tam fœda & turpia non fieri, nec iuberi. At nunc cum pro Deo uero, quo ſolo animę ſe inhabitāte fit felix, nefas ſit colere aut corp⁹ aut animā: quāto magis nefariū eſt iſta ſic colere, ut nec ſalutē, nec decus humanū corpus aut anima colētis obtineat? Quamobrem ſi templo, ſi ſacerdote, ſi ſacrificio, quod Deo uero debetur, colaē aliqd elementum mūdi: uel creatus aliqs ſpiritus, etiā ſi nō immūdus & malus, non ideo eſt malum: quia illa mala ſunt quib. colitur, ſed quia illa ſunt talia, quibus ſolus ille colendus ſit, cui talis cultus ſer-

A uituſq́ debeē. Si aūt ſtoliditate uel mōſtroſitate ſimulachrorū, ſacrificijs homicidiorum, coronatiōe uirilium pudendorum, mercede ſtuprorum, ſectiōe membrorum, abſciſione genitalium, cōſecratione mollium, feſtis improborum obſcœnorūq́ ludorū, unū uerū Deū, id eſt, oīs animæ corporiſq́ creatorē colere ſe quiſq́ cōtendat: nō ideo peccat, qa nō eſt colendus quē colit, ſed qa colendum, non ut colēdus eſt, colit. Qui uerò de rebus talibus, id eſt, turpib. & ſceleſtis: & nō Deū uerum, id eſt animæ corporiſq́ factorē, ſed creaturam quāuis nō uitioſam colit, ſiue illa

B ſit anima, ſiue corp⁹, ſiue anima ſimul & corpus, bis peccat in Deum, q́ & pro ipſo colit, qd non eſt ipſe: & talib. rebus colit, qualibus nec [a] ipſe colendus eſt, nec non ipſe. Sed hi quo nam modo, id eſt, q̄ turpiter nefarieq́ coluerint, in prōptu eſt. Quid aūt uel quos coluerint, eſſet obſcurū, niſi eorū teſtaretur hiſtoria, ea ipſa quę fœda & turpia confitentur numinibus terribiliter exigentibus reddita. Vnde remotis conſtat ambagibus, nefarios dæmones atq́ immundiſsimos ſpiritus, ab omni ciuili theologia in uiſendis ſto-

C lidis imaginibus, & per eas poſsidēdis etiam ſtultis cordibus inuitatos.

L. VIVES.

NEc [a] ipſe colēdus eſt, necnon ipſe.] Nulla res eo genere cultus eſt colenda, neq́ Deus, neq́ aliud quicquam, quod nō ſit deus: nam cultus ille ex ſe eſt nefarius & impius.

Quòd doctrina Varronis de theologia in nulla ſibi parte concordet. Cap. XXVIII.

QVID igitur ualet, q́ uir doctiſsim⁹ & acutiſsimus Varro uelut ſubtili diſputatione hos oēs deos in cęlū & terrā redigere ac referre cona-

D tur, & nō poteſt? Fluūt de manibus, reſiliūt, labuntur & decidūt. Dicturus eñ de fœminis: hoc eſt, de deabus, qm̄, inquit, ut in primo Libro dixi de locis, duo ſunt principia deorū animaduerſa de cælo & terra, à q̄ dij partim dicūtur cęleſtes, partim terreſtres: ut in ſuperiorib. initiū fecimus à cęlo, cùm diximus de Iano: quē alij cælū, alij dixerunt eſſe mundū: ſic de fœminis initiū ſcribendi feciemus à Tellure. Sētio quantā moleſtiā tale ac tantū patiatur ingeniū. Ducit enim quadā ratione ueriſimili, cęlū eſſe quod faciat, terram q̄ patiatur: & ideo illi maſculinā uim tribuit, huic

huic fœmininã: & nõ attendit eũ potius eſſe qui hæc facit, qui utrumq; fecit.[a] Hinc etiam Samothracum nobilia myſteria in ſuperiore Libro ſic interpretat̃, eaq; ſe quæ nec ſuis nota ſunt ſcribẽdo expoſiturũ, eiſq; miſſurum quaſi religioſiſsimè pollicet̃. Dicit em̃ ſe ibi multis indicijs collegiſſe in ſimulachris, aliud ſignificare cælũ, aliud terrã, aliud exẽpla rerũ,[b] quas Plato appellat ideas: cælũ Iouẽ, terrã Iunonem, ideas Mineruã uult intelligi. Cælum à quo fiat aliquid, terrã de qua fiat; exẽplũ, ſecũdũ quod fiat. Qua in re omitto dicere, ꝙ Plato illas ideas tantã uim habere dicit, ut ſecundũ eas nõ cælũ aliquid fecerit, ſed etiã cælum factũ ſit. Hoc dico iſtum in libro ſelectorũ deorũ rationẽ illã triũ deorũ, quibus quaſi cũcta cõplexus eſt, perdidiſſe. Cælo enim tribuit maſculos deos, fœminas terræ. Inter quas poſuit Mineruã, quã ſupra ipſum cælũ antè poſuerat. Deinde maſculus deus Neptunus in mari eſt, quod ad terram potius q̃ ad cælũ pertinet. Dis pater poſtremò,[c] qui Grecè πλούτων dicit̃, etiã ipſe maſculus frater amborũ terrenus deus eſſe perhibetur: ſuperiorẽ terrã tenẽs, in inferiore habens Proſerpinã coniugẽ. Quomodo ergo deos in cælo, deas in terra eſſe perhibẽt, qui rurſus deas in terrã, deos ad cælũ referre conant̃? Quid ſolidũ, quid conſtans, quid ſobriũ, quid definitũ habet hæc diſputatio? Illa aũt eſt tellus initiũ dearum, mater ſcilicet magna, apud quã molliũ & abſciſorũ, ſeſeq; ſecantiũ atq; iactantiũ inſana perſtrepit turpitudo. Quid eſt ergo quod dicit̃, caput deorum Ianus, caput dearũ Tellus: nec ibi facit unũ caput error, nec hic ſanum furor? Cur hæc fruſtrà referre nitunt̃ ad mundũ,[e] quaſi poſsit pro uero Deo mundus, uel opus pro factore coli? Et tamen eos nec hoc poſſe, ueritas aperta conuincit. Referant hæc potius ad homines mortuos, & ad dæmones peſsimos, & nulla quæſtio remanebit.

L. VIVES.

Hinc etiam Samothracum nobilia.] Dixi alibi de his dijs. Varro lib. 4. De ling. Lat. magnos deos, qui & Samothraces ſunt, cælũ & terrã eſſe dicit, Iouem & Iunonẽ. Additur Minerua, quibus tribus Capitolium eſt ſacratũ, excellentiſsimũ in urbe templũ. Inter Græcos ipſos non ſatis conſtat, qui dicant̃ dij Samothraces. Adſcribã quæ memini me ſuper his apud interpretem Apollonij legiſſe: Καβείρους τοὺς ἐν τῇ Σαμοθρᾴκῃ καλοῦσι θεούς, ὧν καὶ Μνασέας φησὶ τὰ ὀνόματα. τέσσαρες δ' εἰσὶ τὸν ἀριθμόν, ἀξίερος, ἀξιόκερσα, ἀξιόκερσος. ἀξίερος μὲν οὖν ἐστιν ἡ Δημήτηρ, ἀξιόκερσα ἡ Περσεφόνη, ἀξιόκερσος δὲ ὁ ᾅδης, ὁ δὲ προστιθέ-

Dij Samothraces.

μενος τέταρτος κάσμιλος ὁ ἑρμῆς ἐστιν, ὡς ἱστορεῖ Διονυσόδωρος. ἀθηνίων δὲ φησὶν ὅτι δύο εἰσὶν οἱ κάβειροι, Διὸς καὶ Ἠλέκτρας γενόμενοι, ἰασίων καὶ δάρδανος. καβείρους δὲ αὐτοὺς προσαγορευθῆναι ἀπὸ καβείρου τοῦ κατὰ φρυγίαν ὄρους, ὅτι ἐντεῦθεν μετηνέχθησαν. οἱ δὲ δύο εἶναι τοὺς καβείρους φασί, πρότερον πρεσβύτερον μὲν Δία, νεώτερον δὲ Διόνυσον. Hoc eſt, Caberos uocant deos Samothraces, quorũ etiã nomina Mnaſeas prodidit: quatuor ſunt, Axierus, Axiocerſa, Axiocerſus. Axierus eſt Ceres ipſa, Axiocerſa Proſerpina, Axiocerſus Dis pater: quartus his additus eſt adminiſter Mercurius, ut Dionyſodorus narrat. Athenið uerò inquit, hos eſſe Ioue & Electra genitos, Iaſiona & Dardanũ: Videntur Caberi nominati à Cabetis Phrygiæ montibus, ꝙ illinc ſunt tranſlati. Nec deſunt qui duos tantùm eſſe dicant, priorẽ ſeniorem Iouem, alterum iuniorem Dionyſium. Porrò Iaſionem Cereris filium fuiſſe dicit, Caberũ nominatum Dardam fratrẽ. Alij Iaſiona & amaſſe & concubuiſſe cum Cerere, narrant, idcirco fulmine interemptum. De Caberis ſi quis deſiderat plura cognoſcere, habet apud Strab. lib. x. [b] Quas Plato appellat ideas.] Ideæ Platonicæ ab ſpectando ſunt dictæ: quoniam qui aliquid eſt acturus, ideam inſpicit, ad quam ſuam actionem aptet: ut pictori qui de exemplari aliquid pingit, hoc exemplar eſt idea. Idcirco ſic finitur exemplar rei agendæ. Sunt omnium rerum apud Deum ideæ, quas ſpectans ille fabricator mundi ſingula in lucem mundumq; ędidit. Itaq; Platoni tria ſunt uniuerſorũ principia, mẽs, quæ opus cõficit deus ipſe, materia, ex qua fabricat̃: & exemplar, quod cũ aliquid agit, ſpectat. Cùm opus hoc naturę deus æditurus eſſet, exẽplar ei adfuit, quod ſequeret̃, ut in Timæo ſcribit. Non ergo ſolũ ſingulę rerũ ſpecies, ſed cælũ, elementa, ipſumq; uniuerſum, qd' τὸ πᾶν dicunt, principiũ ſui habuit ideã. Apuleius in dogmatis Platonis: Ideas uerò, id eſt, formas omniũ ſimplices & æternas eſſe, nec corporales tñ. Eſſe autẽ, ex his quæ deus ſumpſerit exẽpla rerũ, quę ſunt erũt'ue: nec poſſe amplius q̃ ſingularũ ſpecierũ ſingulas imagines in exemplarib. inueniri, gignentiũq; omniũ ad inſtar ceræ formas & ſignificationes ex illa exemplorũ figuratione ſignari. Vbi uerò hæ ſint ideæ, altior quæſtio, & uarijs ſentẽtijs à Platonicis tractata, alibi de ea diſſeremus. [c] Qui Græcè πλούτων.] A' diuitijs ſic nominatus, qui apud illos eſt πλοῦτος. Ideo Latini Ditẽ uocarunt, & diuites dites. Ex abditis enim terræ uelut ex eius regno metalla & gẽmæ opes hominũ eruunt̃: idcirco is deus ſubterranea Hiſpaniæ incolere ueteribus dictus eſt, ut Strabo refert: ꝙ ibi eſſet magna metallorũ omnis generis copia, tum etiã è terra emergunt fruges, & paſcua pecorum, unde pecunia & peculium, ut dixi. [d] Nec ibi facit unum caput error.] Quia Ianus biceps, & ſacerdotes magnæ Matris inſani. [e] Quaſi poſsit.] Alibi ſic: Quod etſi poſsint, mundum nemo pius colit.

Caberi.

Ideæ Platonicæ.

Pluton.

Quòd om̃ia quæ phyſiologi ad mundũ parteſq; eius retulerunt, ad unum uerum Deum referre debuerunt. Cap. XXIX.

NAMQVE omnia quæ ab eis ex iſtorum deorũ theologia uelut phyſicis rationibus referunt̃ ad mundũ, q̃ ſine ullo ſcrupulo ſacrilegæ opiniõis deo potius uero, qui fecit mundũ, omnis animæ & omnis corporis cõditori tribuant̃, aduertamus hoc modo: Nos Deũ colimus, nõ cęlum et terrã,[a] quibus duabus partibus mundus hic cõſtat: nec animã uel animas per ui-

uentia quæcunq; diffuſas, ſed Deũ qui fecit (A) cælũ & terrã, & omnia quæ in eis ſunt. Qui fecit omnẽ animã, ſiue quocunq; modo uiuentẽ, & ſenſus & rationis expertẽ: ſiue etiã ſentientẽ, ſiue etiã intelligentẽ.[b] Et ut iam incipiã illa unius & ueri Dei opera pcurrere, propter quæ iſti ſibi dum quaſi honeſtè conantẽ ſacramenta turpiſsima & ſceleſtiſsima interpretari, deos multos falſosq; fecerũt: illũ Deũ colimus q naturis à ſe creatis & ſubſiſtẽdi, & mouẽdi initia finesq; cõſtituit, qui rerum cauſas habet, nouit, atq; diſponit: qui uim ſeminũ cõdidit: qui rationalẽ animã, q̃d (B) dicit̃ animus, quibus uoluit uiuẽtibus indidit: qui ſermonis facultatẽ uſumq; donauit: qui munus futura dicẽdi, quibus placuit ſpiritibus impartiuit, et per quos placet futura prædicit: & per quos placet malas ualetudines pellit: qui bellorũ quoq; ipſorũ, cũ ſic emendandũ & caſtigandũ eſt genus humanũ, exordijs, progreſsibus finibusq; moderat̃. Qui huius mũdi ignẽ uehementiſsimũ & uiolentiſsimũ pro immẽſæ naturę temperamẽto & creauit, & regit: qui uniuerſarũ aquarũ creator & gubernator eſt: qui ſolẽ fecit corporaliũ clariſsimũ luminum, eiq; uim congruã & motũ dedit.[c] Qui ipſis etiã inferis dominationẽ ſuã poteſtatẽq; nõ ſubtrahit: qui ſemina & alimẽta mortaliũ, ſiue arida ſiue liquida naturis cõpetentib. attributa ſubſtituit. Qui terrã fundauit atq; fœcũdat: qui fruct⁹ eius animalibus hominibusq; largit̃: qui cauſas non ſolũ principales, ſed etiã ſubſequẽtes nouit, atq; ordinat: qui lunę ſtatuit motũ ſuum: qui uias cæleſtes atq; terreſtres locorũ mutationib. prębet. Qui humanis ingenijs, quæ creauit, etiã ſciẽtias artium uariarũ, ad adiuuandã uitã naturamq; conceſsit. Qui coniunctionẽ maris & fœminæ (D) ad adiutorium propagãdæ prolis inſtituit: qui hominũ cœtibus, quem focis & luminibus adhiberent, ad facillimos uſus munus terreni ignis indulſit. Iſta ſunt certè quæ dijs ſelectis, neſcio per quas phyſicas interpretatiões, uir acutiſsimus atq; doctiſsimus Varro, ſiue quæ aliunde accepit, ſiue quæ ipſe coniecit, diſtribuere laborauit.

Veri Dei opera.

L. VIVES.

Gen. 1. QVibus[a] duabus partibus.] Sicut in exordio Geneſeos: In principio creauit Deus cęlum & terrã, quibus duobus mundus hic continetur, ut per cælum cæleſtia, per terram mortalia oĩa intelligant̃.

[b] Et ut iam incipiam.] Epilogo colligit uires deorum omnium, de quib. egit. [c] Qui ipſis etiã inferis.] Iob xl. & xli. cap. de potẽtia dæmoniorũ à Deo ipſis permiſſa.

Qua pietate diſcernat̃ à creaturis creator, ne pro uno tot dij colantur, quot ſunt opera unius autoris. Cap. XXX.

HAEC autẽ facit, atq; agit unus uerus Deus. Sed ſicut idẽ Deus ubiq; totus, nullis incluſus locis, nullis uinculis alligatus, in nullas partes ſectilis, ex nulla parte mutabilis,[a] implẽs cælum & terram præſente potentia, non abſente natura. Sic itaq; adminiſtrat oĩa quæ creauit, ut etiam (B) ipſa proprios exercere et agere motus ſinat. Quãuis enim nihil eſſe poſsit ſine ipſo, non tamen ſunt ulla quod ipſe. Agit autẽ multa etiam per angelos: ſed nõ niſi ex ſeipſo beatificat angelos. Ita quamuis propter aliquas cauſas hominibus angelos mittat: nõ tamen ex angelis homines, ſed ex ſeipſo, ſicut angelos beatificat. Ab hoc uno & uero Deo uitã ſperamus æternam.

Angeli.

L. VIVES.

NOn[a] abſente natura.] In antiquis eſt: Non indigente natura, qualis eſt cæterorum deorum, qui adiutoribus indigent.

(C) Quibus propriè beneficijs Dei, excepta generali largitate, ſectatores ueritatis utant̃. Cap. XXXI.

HABEMVS enim ab illo præter huiuſcemodi beneficia, quæ ex hac, de qua nonnulla diximus, adminiſtratione naturæ bonis maliſq; largitur, magnũ & bonorum proprium magnæ dilectionis indicium. Quanq; enim, quòd ſumus, quòd uiuimus, quòd cælũ terramq; conſpicimus, quòd habemus mentẽ atq; rationẽ, qua eũ ipſum, qui hæc omnia cõdidit, inquiramus, nequaq; ualeamus actioni ſufficere gratiarum: tamen quòd nos oneratos obrutoſq; (D) peccatis, & à contemplatione ſuę lucis auerſos, ac tenebrarũ, id eſt, iniquitatis dilectione cæcatos, non omnino deſeruit, miſitq; nobis uerbum ſuum, qui eſt eius unicus filius, quo pro nobis in aſſumpta carne nato, atq; paſſo,[a] quãti Deus hominẽ pẽderet noſceremus, atq; illo ſacrificio ſingulari à peccatis omnibus mundaremur, eiuſq; ſpiritu in cordibus noſtris dilectione diffuſa, omnib. difficultatibus ſuperatis in æternã requiẽ, & cõtemplationis eius ineffabilem dulcedinẽ ueniremus: quæ corda, quot linguæ ad agẽdas ei gratias ſatis eſſe contenderint?

L. VIVES.

L. VIVES.

QVanti[a] Deus homine penderet.] Paulus ad Romanos 8. Qui proprio filio nõ pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum.

Quòd ſacramentum redemptionis Chriſti nullis retrò temporibus defuerit, ſemperq́; ſit diuerſis ſignificationibus prædicatum. Cap. XXXII.

HOc myſteriũ uitæ æternæ iam inde ab exordio generis humani per quędam ſigna & ſacramenta temporibus congrua, quibus oportuit, per angelos prædicatum eſt. Deinde populus Hebræus in unã quãdam rempublicã, quæ hoc ſacramentum ageret, congregatus eſt,[a] ubi per quoſdam ſciẽtes, per quoſdam neſciẽtes, id quod ex aduẽtu Chriſti[b] uſq; nunc, & deinceps agitur, prænunciaretur eſſe uenturũ: ſparſa etiã pòſt eadẽ gente per gentes[c] propter teſtimoniũ Scripturarũ, quibus æterna ſalus in Chriſto futura prædicta eſt. Omnes enĩ non ſolũ prophetiæ, quæ in uerbis ſunt: nec tantùm pręcepta uitæ, quæ mores pietatẽq; conformant, atq; illis literis cõtinentur, uerumetiam ſacra, ſacerdotia, tabernaculum, ſiue templum, altaria, ſacrificia, ceremoniæ, dies feſti, & quicquid aliud ad eam ſeruitutem pertinet, quæ Deo debetur, & Græcè propriè latria dicitur, ea ſignificata & prænunciata ſunt, quæ propter æternã uitam fidelium in Chriſto & impleta credimus, & impleri cernimus, & implenda confidimus.

In Chriſto omnia completa.

L. VIVES.

VBi[a] per quoſdam ſciẽtes, per quoſdam neſcientes.] Prophetæ nec omnes ſua uaticinia intelligebant: nec qui intelligebant, omnia intelligebant. Nõ enim ex ſe loquebãtur, ſed ex ſuperiore Dei afflatu, cuius cõſilia non omnia erãt eis manifeſta, utebaturq; Deus illis nõ uelut cõſolus futurorum, ſed inſtrumentis, quibus homines alloqueretur. Et ſi negandum nõ eſt, ſummam uiſionũ, hoc eſt, id quòd prophetæ omnes referebant, eſſe illis à Deo patefactum, puta de Meſsia uenturo. Gentiles quoq; nõ omnia quæ Sibyllæ & reliqui diuino furore concitati prædicebãt, exiſtimabant ab eis intelligi: ſine ratione enim & mẽte ea fundebãt, nec ſui erant compotes: quippe qui exuti actione propriæ animæ, pro anima deũ haberẽt. Idcirco Iamblichus ſacerdotes, Sibyllas & prophetas ait, quo prudentiores ſunt, magisq; & ſobrij, & ſui cõpotes, eo minus obſcuriusq; uaticinari. Tunc demũ apertiſsimè & optimè prædicere futura, cùm toti à Deo corripiuntur. Hæc & alia ipſe in myſterijs. [b] Vſq; nunc & deinceps agitur.] Nundum enim finis eſt prophetiarum: & quãquam ſumma earum abſoluebatur in Chriſto, nihilominus tñ ex eo quędam naſcuntur, ad quę prophetarũ oracula quædã peculiaria ſpectant, quale eſt illud nõ apud unum prophetã de reliquijs Iſrael, quæ omnes in fine ſeculi ſeruabuntur. [c] Propter teſtimonium Scripturarũ.] Vt Scripturas ſuas per orbẽ totũ cunctasq; gentes ſpargerẽt, quibus tam apertè quæ in Chriſto ſecuta ſunt, erant prædicta, ut nemo eas legat, qui ſi Chriſti acta totamq; uitam cognoſcat, dubitare non poſsit, quin ille ipſe ſit, de quo illa præcinuntur.

Vates gentilium quomodo futura prædixerint.

Quòd per ſolam Chriſtianã religionẽ manifeſtari potuerit fallacia ſpirituũ malignorũ, de hominum errore gaudentium. Cap. XXXIII.

PER hanc uerò religionem unã & ueram potuit aperiri, deos gentiũ eſſe immundiſsimos dæmones, ſub defunctarum occaſionib. animarũ, uel creaturarum ſpecie mundanarũ deos ſe putari cupientes, & quaſi diuinis honorib. eiſdemq; ſceleſtis ac turpibus rebus ſuperba impuritate lætãtes, atq; ad uerũ Deum cõuerſionẽ humanis animis inuidẽtes. Ex quorũ immaniſsimo & impijſsimo dominatu homo liberatur, cũ credit in eũ qui præbuit ad exurgendũ tãtæ humilitatis exemplũ, quanta illi ſuperbia ceciderũt. Hinc ſunt nõ ſolũ illi, de quibus multa iam diximus, & alij atq; alij ſimiles cæterarũ gentiũ atq; terrarũ: ſed etiã hi, de quibus nunc agimus tanquã in ſenatu deorũ ſelecti: ſed planè ſelecti nobilitate criminũ, non dignitate uirtutũ. Quorum ſacra Varro, dum quaſi ad naturales rationes referre conatur, quærens honeſtare res turpes, quomodo his quadret, & conſonet, nõ poteſt inuenire: quoniã nõ ſunt ipſæ illorũ ſacrorũ cauſæ quas putat, uel potius uult putari. Nã ſi non ſolũ ipſę, uerumetiã quęlibet aliæ huius generis eſſent, quamuis nihil ad Deum uerũ uitamq; æternã, quæ in religione quærẽda eſt, pertinerẽt: tamẽ qualicunq; de rerũ reddita ratione, aliquantulũ mitigarẽt offenſionẽ, quã nõ intellecta in ſacris aliqua uelut turpitudo aut abſurditas fecerat: ſicut in quibuſdã theatrorũ fabulis uel delubrorũ myſterijs facere idem Varro conatus eſt. Vbi nõ theatra delubrorũ ſimilitudine abſoluit, ſed theatrorũ potius ſimilitudine delubra dãnauit: tñ utcunq; conatus eſt, ut ſenſum horribilib. rebus offenſum uelut naturalium cauſarum ratione reddita deliniret.

Gentium dij.

De libris Numę Pompilij, quos ſenatus ne ſacrorum cauſæ, quales in eis habebantur innoteſcerent, iuſsit incendi. Cap. XXXIIII.

SED contrà inuenimus, ſicut ipſe uir doctiſsimus prodidit de Numę Pompilij libris, redditas ſacrorum cauſas nullo modo potuiſſe tolerari: nec dignas habitas quæ non ſolùm lectæ innoteſcerent

religioſis, ſed ſaltē ſcriptæ reconderent in tenebris. Iam enim dicā, quod in tertio huius Operis libro me ſuo loco dicturū eſſe promiſeram. [a] Nam ſicut apud eundē Varronē legitur in libro De cultu deorū: Terentius quidā cū haberet ad Ianiculū fundū, & bubulcus eius iuxta ſepulchrū Numæ Pompilij traijciens aratrū, eruiſſet ex terra libros eius, ubi ſacrorū inſtitutorū ſcriptæ erāt cauſæ, [b] in urbē pertulit ad prætorē. At ille cùm inſpexiſſet principia, rem tantā detulit ad ſenatū. Vbi cū primores quaſdā cauſas legiſſent, cur quidq; in ſacris fuerit inſtitutum, Numæ mortuo ſenatus aſſenſus eſt, eoſq; libros tanq; [c] religioſi Patres cōſcripti, prętor ut cōbureret, cēſuerūt. Credat quiſq; quod putat: imò uerò dicat quod dicendū ſuggeſſerit ueſana cōtentio, quilibet tātæ impietatis defenſor egregius. Me admonere ſufficiat, ſacrorū cauſas à rege Pompilio Romanorum ſacrorū inſtitutore conſcriptas, nec populo, nec ſenatui, nec ſaltē ipſis ſacerdotibus innoteſcere debuiſſe, ipſumq; Numam Pompiliū curioſitate illicita, ad ea dæmonū perueniſſe ſecreta, quæ ipſe quidē ſcriberet, ut haberet, unde legēdo cōmoneretur. Sed ea tamē cū rex eſſet, qui minimè quenq; metueret, nec docere aliquem, nec delendo, nec quoquo modo cōſumēdo perdere auderet: ita quod ſcire neminē uoluit, ne homines nefaria doceret: uiolare aūt timuit, ne dæmones iratos haberet: obruit, ubi tutū putauit, [d] ſepulchro ſuo propinquare aratrum poſſe nō credens. Senatus aūt cùm religiones formidaret damnare maiorum, & ideo Numæ aſſentire cogerē, illos tamē libros tam pernicioſos eſſe iudicauit: ut nec obrui rurſus iuberet, ne humana curioſitas multo uehementius rem iam proditā quæreret, ſed flāmis aboleri nefanda monimēta: ut quia iam neceſſe exiſtimabant ſacra illa facere, tolerabilius erraretur, cauſis eorū ignoratis quàm cognitis ciuitas turbaretur.

Pompilius Romanorū ſacrorum inſtitutor.

L. VIVES.

NAm [a] ſicut apud eundem Varronem.] Hiſtoria eſt apud Liuium, & Valerium, & Plinium, & Lactantiū. Liuius & hunc, ut aſſolet, ſecutus Valerius, L. Pætilium dicūt inueniſſe libros, Plin. Caſsij Heminæ autoritate Gn. Terentium, & unam arcam, non duas. Liuius cōſules eo anno ſcribit C. Bebiū Pamphilū, & M. Aemiliū Lepidū. Hemina pro hoc P. Corneliū Cethegum habet, & hos anno poſt Numæ regnū 535. De libris opinionem multorū ſcire qui cupit, Plinium adeat lib. 13. cap. 13. [b] In urbem pertulit ad prætorē.] Q. Pætilium conuenit ſic uocatum: ſed alij petijſſe prætorē legendos aiunt, alij ſcribam ſuapte ſponte tuliſſe. Hiſtoria eſt lib. 40. Liuij, & apud Plinium & Valerium lib. 1. Satis eſt locos indicaſſe. In urbē pertuliſſe ait, tametſi Numæ ſepulchrum in urbe erat, nempe regione 14. in Ianiculo: ſed quòd ea Tranſtiberina erat, qui ad forum, & curiā ueniebant in urbem, rure uidebantur uenire. [c] Tanquam religioſi patres.] Quaſi metu aliquo tangerentur religionis, ne illa euulgarent, quæ ibi erant ſcripta. Quod periculum eſſet religionibus ab illis, ſi nota fierēt. Alibi legit, Libros religioſos. q. religionem incutientes animis: id eſt, ſcrupulos in religione, quod uulgo dicimus perturbari cōſciētias. Hoc eſt enim Latinè religionē inijcere: niſi quia malit legere irreligioſos. [d] Sepulchro ſuo.] Sepulchrorū uetuſtiſſima fuit religio, ne quis uiolaret, deijceret, frāgeret: quæ lex nō modò in xij. fuit, et in Solonianis, ſed etiā in antiquiſsimis Numæ, ac Latinorū Gręcorūq;: quæ nō iā ad ius ciuile, pfanū, q ad ſacra religionesq; pertinere uidebatur, q ſepulchra uelut tēpla quædā eſſe deorū manium exiſtimarētur. Ideoq; inſcribebatur in eis D. M. S. id eſt, Dijs manibus ſacrū: & quę illis celebrarentur ſacra, Necia ſunt dicta. Cicero 2. De legibus.

Sepulchrorum religio olim magna.

Necia.

De hydromātia, per quam Numa, uiſis quibuſdā dæmonū imaginibus, ludificabaē. Cap. XXXV.

NAM & ipſe Numa, ad quem nullus Dei propheta, nullus ſanctus angelus mittebaē, [a] hydromantiā facere cōpulſus eſt: ut in aqua uideret imagines deorū, uel potius ludificationes dæmonum, à quibus audiret, quid in ſacris conſtituere atq; obſeruare deberet. Quod genus diuinationis idē Varro à Perſis dicit allatū. quo & ipſum Numā, & poſtea Pythagorā philoſophū uſum fuiſſe cōmemorat: ubi adhibito ſanguine etiā inferos perhibet ſciſcitari: & νεκυομαντίαν Græcè dicit uocari: quæ ſiue hydromātia, ſiue necromātia dicaē, idipſum eſt, ubi uidenē mortui diuinare. Quib. hæc artibus fiant, ipſi uiderint. Nolo enim dicere has artes etiam ante noſtri Saluatoris aduentū in ipſis ciuitatibus gentiū legibus ſolere prohiberi, & pœna ſeueriſſima uindicari. Nolo inquā hoc dicere: fortaſsis enim talia tunc licebant. His tñ artibus didicit ſacra illa Pompilius, quorū ſacrorū facta prodidit, cauſas obruit: ita timuit, & ipſe quod didicit, quarū cauſarū proditos libros ſenatus incēdit. Quid mihi ergo Varro illorū ſacrorum alias neſcio quas cauſas uelut phyſicas interpretatur: quales, ſi libri illi habuiſſent, nō utiq; arſiſſent: aut & iſtos [c] Varrōis ad Cæſarē pontificem ſcriptos atq; æditos, Patres cōſcripti ſimiliter incendiſsēt. Quòd ergo aquā egeſſerit, id eſt, exportauerit, Numa Pompilius, unde hydromantiā faceret,

Hydromātia.

Necyomantia.

ideo

ideo [d] nympham Ægeriã coniugem dicitur habuiſſe, quemadmodũ in ſupradicto libro Varronis exponitur. Ita enim ſolent res geſtæ aſperſione mendaciorum in fabulas uerti. In illa igitur hydromãtia curioſiſsimus ille rex Ro. & ſacra didicit, quæ in libris ſuis pontifices haberent: & eorum cauſas, quas præter ſe neminẽ ſcire uoluit. Itaq; eas ſeorſum ſcriptas ſecum quodammodo mori fecit, quando ita ſubtrahendas hominum notitiæ, ſepeliendasq; curauit. Aut ergo dæmonum illic tam ſordidæ & noxiæ cupiditates erant cõſcriptæ, ut ex his tota illa theologia ciuilis etiã apud tales homines execrabilis appareret, qui tam multa in ipſis ſacris erubeſcenda ſuſceperãt: aut illi omnes nihil aliud q̃ homines mortui prodebant, quos tam prolixa temporis uetuſtate ferè omnes populi gentium deos immortales eſſe credi derant, cùm & talibus ſacris ijdẽ illi dæmones oblectarentur, qui ſe colendos pro ipſis mortuis, quos deos putari fecerãt, quibuſdã fallaciũ miraculorũ atteſtationibus ſupponebant. Sed occulta Dei ueri prouidentia factum eſt, ut & Pompilio amico ſuo illis conciliati artibus, quibus hydromãtia fieri potuit, cuncta illa confiteri permitterent: & tamẽ ut moriturus incẽderet ea potius, q̃ obrueret, admonere non permitterent: qui nẽ innoteſcerẽt, nec aratro, quo ſunt eruta, obſiſtere potuerunt, nec ſtylo Varronis, quo ea quæ de hac re geſta ſunt, in noſtrã memoriã peruenerunt. Non enim poſſunt, quod non ſinunt efficere: ſinuntur aũt alto Dei ſummi iuſtoq; iudicio pro meritis eorũ quos ab eis uel affligi tantũ, uel etiã ſubijci ac decipi iuſtũ eſt. Quàm uerò pernicioſæ uel à cultu ueræ diuinitatis alienę illæ literæ iudicatæ ſint, hinc intelligi poteſt, q̃ eas maluit ſenatus incendere, quas Pompilius occultauit, [e] q̃ timere quod timuit, qui hoc audere non potuit. Qui ergo nec felicem in futuro uitam, nec modò habere uult piam, talibus ſacris mortem quærat æternam. Qui autem cum malignis dæmonibus nõ uult habere ſocietatem, nõ ſuperſtitionem, qua coluntur noxiam, pertimeſcat, ſed ueram religionẽ, qua produntur & uincuntur, agnoſcat.

Dei prouidentia occulta.

Dæmones uera religione uincuntur.

L. VIVES.

Diuinationum genera.

HYdromantiã [a] facere.] Ὑδρομαντία ad uerbũ eſt aquæ diuinatio. Multis eñ modis fiebat olim diuinatio. Nam uel ex terra petebatur, & erat geo A mantis: uel ex igne, & pyromãtia, quæ eadem igniſpicina: cuius autor, ut inquit Plinius, Amphiaraus. Vel ex fumo, quæ capnomantia: uel ex auibus, quæ auguriat uel ex extis, quæ aruſpicina, in qua multũ Etruſci ualuerũt, & Ian' apud Heleos Apollinis filius: & poſt cũ Thraſybulus, qui canem inſpiciebant ſectũ iecur oſtendentem. Vel ex cribro, quæ coſcinomãtia: uel ex ſecuribus, quæ axinomantia: ex herbis, botanomantia ſagarum ars: uel ex mortuis, quæ necromantia ſeu necyomãtia: uel ex aſtris, quæ aſtronomia, in qua qui peritiſſimi, dicuntur Chaldæi, etiam ſi in Chaldæa nõ ſint nati. Ex ſortibus, cleromantia: ex manuũ lineamentis, chiromãtia: ex facie ipſa & filo totius corporis, phyſiognomia: uel ex piſcibus, quę ichthyomãtia, quę obiecta eſt Apuleio: uel ex palpitatione oculorum, quę ſaliatio, & palmicum augurium. Tum ſomniorum coniecturæ, & B oĩa quę latiſsimè patebant, ad uiſa, & audita, in quîs erant fulgura, & fulgetræ, monſtra, uoces, ſternutamenta. Iam dæmonũ euocandorũ mille artes, quas ſatius eſt ne nominari quidem Hydromantiam ad ultimum reſeruaui, quoniam agimus de ipſa: ea non fit ſimpliciter: nã & in ampulla uitrea impoſita aqua, quæ à pueto inſpicitur, quam gaſtromãtiam dicunt, à tumore & uentricoſitate ampullę. Tum & in peluim aqua infuſa, quæ lecanomantia. Huius peritiſsimos tradit Strabo eſſe in Aſia illa, & plurimos. Michael Pſellus de dæmonib. idẽ affirmat, ac quomodo fiat, docet: dæmonibus in fundo tepentibus, ſonitũq; leuẽ exilemq; emittentibus, ac obſcurũ, ne plenè poſsit percipi, nec mendacia deprehendi, ſed quicquid euenisi, hoc putent dixiſſe. Inſpectabãt & in fontibus pleriq;, indeq; imaginibus oblatis uidere ſibi futura uidebantur. Sic Pau C ſanias apud Aeginẽſes Achaiæ ſcribit, templũ eſſe Ceteris, ac fontem proximum in quem ægri poſt peracta ſacra deſpectantes morbi ualetudiniſq; exitũ uident. Iamblichus Colophoni ſubterraneũ fuiſſe locum narrat, in quo fons erat, de quo ſacerdos ſtatis noctib. ſacris operatus guſtabat, reddebaturq; inuiſibilis, & cõſulentib. reſponſa dabat. Idem ſcribit in Branchide fatidicam mulierem ſolitam in axe ſedere, aut manu uirgulam tenere ab aliquo deorũ datam, aut pedem limbum'ue in aquã tingere, uel ex aqua hauſtulũ ſorbere, hiſq; modis diuino afflatu impleri. Apulei' in Apologia de magia, Varronẽ ſcribit narrare: Trallibus de euẽtu Mithridatici belli magica percontatione cõſulentibus puerum in aqua ſimulachrum Mercurij contemplantẽ, quæ futura erãt clx. uerſibus cecinisſe. Sed credo quatenus pueri meminit, de gaſtromãtia intelligi. Hoc ultimo diuinãdi genere fonte inſpecto uſus eſt D Numa. Plutar. in Cæſare mulieres fuiſſe tradit in Germania, quæ ex fluminum curſu, uorticibus, & ſtrepitu futura conijcerent. [b] Et poſtea Pythagoram.] Optimè obſeruata ratione temporum: nam multus annis obijt Numa ante Pythagoram natum. Cõtra quoſdam, qui Pythagorã ab illo auditũ ferunt: quos ſecutus eſt Ouidius. Sed poetæ hoc dicere non erat tam turpe q̃ hiſtorico. [c] Varronis ad Cæſarem pontificem.] C. Cæſar dictator pont. maximus fuit, ad quem Varro De antiquitatibus ſcripſit. [d] Nympham Aegeriam.] Hanc ſunt qui putẽt ex Muſis unam fuiſſe, unde lucus ille in quo erat dea, Camœnarum dicebatur. Alij nympham fontiũ fuiſſe, uerſamq; à Diana in fontem poſt Numæ mortem. Ouidius 15. Metamorph. ab egerendo eſſe dictam illud quoq; eſt argumẽto, q; ei prægnãtes ſacrificabant, quòd facilè conceptũ aluum egerere exiſtimaretur, ut ſcribit Feſtus. [e] Quàm timere quod tim.] Timere quod extimuit Numa, qui auſus nõ eſt ea uolumina comburere, ne dæmonum iram in ſe concitaret.

Dæmonũ euocandorũ artes.

Aegeria nympha.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM OCTAVVM.

1 De quæſtione naturalis Theologiæ, cũ philoſophis excellẽtioris ſcientiæ diſcutienda.

2 De duobus philoſophorũ generibus, id eſt, Italico & Ionico, eorumq; autoribus.

3 De Socratica diſciplina.

4 De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platone, qui omnẽ philoſophiam triplici partitione diſtinxit.

5 Quòd de theologia cũ Platonicis potiſſimũ diſceptandum ſit, quorũ opinioni omnium philoſophorũ poſtponenda ſunt dogmata.

6 De Platonicorum ſenſu in ea parte philoſophiæ, quæ phyſica nominatur.

7 Quanto excellentiores cæteris in logica, id eſt, rationali philoſophia, Platonici ſint habendi.

8 Quòd etiam in morali philoſophia Platonici obtineant principatum.

9 De ea philoſophia, quæ ad ueritatem fidei Chriſtianæ propius acceſſit.

10 Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani.

11 Vnde Plato illam intelligentiam potuerit acquirere, qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit.

12 Quòd etiã Platonici, licet de uno uero Deo bene ſenſerint, multis tamen dijs ſacra faciẽnda cenſuerunt.

13 De ſententia Platonis, qua definiuit deos nõ eſſe niſi bonos, amicosq; uirtutum.

14 De opinione eorũ, qui rationales animas triũ generum eſſe dixerunt: id eſt, in dijs cæleſtibus, in dæmonibus aeris, & in hominibus terrenis.

15 Quòd neq; propter aerea corpora, neq; propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellunt.

16 Quid de moribus dæmonum Apuleius Platonicus ſenſerit.

17 An dignum ſit eos ſpiritus ab homine coli, à quorum uitijs etiam oporteat liberari.

18 Qualis ſit religio, in qua docetur, quòd homines ut commendentur dijs bonis, dæmonibus uti debeant aduocatis.

19 De impietate artis magicæ, quæ patrocinio utitur ſpirituum malignorum.

20 An credendũ ſit, quòd dij boni libentius dæmonibus quàm hominibus miſceantur.

21 An dæmonibus nuncijs & interpretibus dij utantur, fallic; ſe ab eis aut ignorent, aut uelint.

22 De abijciendo cultu dæmonum, contra Apuleium.

23 Quid Hermes Trimegiſtus de idololatra ſenſerit, & unde ſcire potuerit ſuperſtitiones Ægyptiacas auferendas.

24 Quomodo Hermes patenter parentum ſuorum ſit confeſſus errorem, quem tamen doluerit deſtruendum.

25 De his quæ ſanctis angelis & hominib. poſſunt eſſe communia.

26 Quòd omnis religio paganorum circa homines mortuos fuerit impleta.

27 De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt.

De quæſtione naturalis Theologiæ cũ philoſophis excellẽtioris ſciẽtiæ diſcutienda. Cap. 1.

NVNC intentiore nobis opus eſt animo multo ꝙ̃ erat in ſuperiorum ſolutione queſtionum, & explicatione librorũ. De theologia quippe, quam naturalẽ uocãt, nõ cũ quibuslibet hominibus: nõ enim fabuloſa eſt, uel ciuilis, hoc eſt, uel theatrica, uel urbana: quarũ altera iactitat deorũ crimina, altera indicat eorũ deſideria criminoſiora, ac per hoc malignorũ potius dæmonum, ꝙ̃ deorũ: ſed cũ philoſophis eſt habẽda collatio: [a] quorũ ipſum nomẽ ſi Latinè interpretemur, amorẽ ſapientiæ profitẽt.

Sapient. 7. & Heb. 1. [b] Porrò ſi ſapientia Deus eſt, per quem facta ſunt omnia, ſicut diuina autoritas ueritaſq; monſtrauit, uerus philoſophus eſt amator Dei. [c] Sed quia res ipſa, cuius hoc nomen eſt, nõ eſt in omnibus, qui hoc nomine gloriantur: [d] neq; eñ continuò ueræ ſapientiæ ſunt amatores, quicunq; appellant̃ philoſophi, profectò ex omnibus quorũ ſentẽtias ex literis noſſe potuimus, eligendi ſunt, cũ quib. nõ indignè quæſtio iſta tractet̃. Neq; enim hoc opere omnes omniũ philoſophorũ uanas opiniones refutare ſuſcepi, ſed eas tantùm quæ ad theologiã pertinẽt, [e] quo uerbo Græco ſignificari intelligimus de diuinitate rationem ſiue ſermonẽ: nec eas omniũ, ſed eorũ tantũ, qui cùm & eſſe diuinitatẽ & humana curare conſentiant, nõ tamen ſufficere unius incõmutabilis Dei cultũ ad uitã adipiſcendã etiam poſt mortẽ beatã, ſed ab illo ſanè multos uno conditos atq; inſtitutos, ob eam cauſam colendos putãt. Hi etiã iã Varronis opinionẽ ueritatis propinquitate tranſcendunt. Siquidẽ ille totã theologiã naturalem uſq; ad mundũ iſtum, uel eius animã extendere potuit, iſti uerò ſupra omnẽ animæ naturã confitent̃ deum, qui non ſolùm mundũ iſtum uiſibilẽ, qui ſæpe cæli & terræ nomine nuncupat̃, ſed omnẽ etiam omnino animã fecerit: & qui rationalẽ & intellectualem, cuius generis anima humana eſt, participatione ſui luminis incommutabilis & incorporei beatã facit. Hos philoſophos Platonicos appellatos à Platone doctore uocabulo deriuato, nullus qui hæc uel tenuiter audiuit, ignorat.

L. VIVIS PROOEMIVM IN tres ſequentes Libros.

Tribus in ſequentibus Libris diſputat̃ cũ uiris acutiſsimis ſummaq; predi[t]is eloquentia, qui ex Platonis ſchola cæteris bonis artibus inſtructi religione ſola caruerunt: quorũ ſententias, ac in primis ſectæ principis Platonis fuſius forſan explicuimus, ꝙ̃ inſtituti noſtri
B ratio uidebatur poſtulare: uerum hoc conſilio, quoniã à noſtris hominibus qui in philoſophorũ ſcholis theologorumq; uerſant̃ prorſus ſunt ignoratæ, cùm ſint tamen cognoſci digniſsimæ, tum propter ſubtilitatẽ rerũ magno ingenio curaq; excuſarũ: tum uel maximè ꝙ uicinæ ſunt noſtræ pietati. Et ut ſciret̃ quale philoſophorũ genus Auguſtinus potiſsimũ elegerit, cũ quo de negocio religionis diſputaret, oſtẽderetq; bene dicta eorũ cũ noſtris cõgruere, malè dicta uerò à nobis corrigi & emẽdari. Hæc me paulo longius, ꝙ̃ oportebat euexerunt, & profectò in dulcedine rerũ, de quibus cõmentabar, difficile fuit propoſitã ſeruare breuitatẽ, aliàs hoc tẽporis iacturæ lectori reſarciemus: & ſi ſpero ipſum nihil ſenſurũ ſe legẽdis iſtis tã eruditis ſanctiſq; feciſſe iacturæ, niſi fortè aut indoctior ſit ꝙ̃ ut intelligat, aut do
C ctior, ꝙ̃ ut egeat, aut negligentior ꝙ̃ ut curet, aut moroſior, ꝙ̃ ut perferat, quibus hominũ generibus hæc non elaborantur. Neq; uerò ita uel obliti ſumus breuitatis, uel eam cõtempſimus, ut quantum potuimus, ſit à nobis de unaquaq; re diſſertum: multa ſunt prætermiſſa, pleraq; Platonia cõtenti dictis, Platonicorũ afferre ſententias ſuperſedimus, ne tãta prolixitas uel panẽribus ſtomachis faſtidiũ pareret. Sunt tamẽ aliqua à nobis interdum repetita, tũ ut melius quid ſentiret Auguſtinus, declararetur: tum ut admoneret̃ Lector, ne dicta exciderẽt: cuius cauſa fuit Auguſtinus ipſe, q quo maniſeſtius aduerſarios confutaret, eadem dogmata, placitaq; illorum ſubinde retractauit.

D IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN OCTAuum librum De ciuitate Dei Diui Aurelij. Auguſtini, Commentaria.

[a] QVorum ipſum nomen, ſi Latinè interpretemur.] φιλοσοφία, amor ſapiẽtię, & φιλόσοφος, amicus ſapiẽtiæ: cuius contrariũ eſt μισοσοφία, quaſi ſapientiã quis & rationes auerſatur, ut Speuſippus ait. Philoſophia. [b] Porrò ſi ſapiẽtia Deus eſt.] Sapientiæ 7 & Paulus ad Hebræos 1. Dei filiũ ſapientiã patris nominant, per quam fecit mũdum uniuerſum.
[c] Sed quia res ipſa.] Lactantius libro tertio de hoc multis rationibus contra philoſophos agit. uerſus eſt Pacuuij, non minus lepidus, quàm grauis:
Ego odi homines ignaua opa, & philoſopha ſentẽtia.
Sed de hoc argumento à uarijs ſunt multa conſcripta.
[d] Neq; enim continuè.] Legendum, Cõtinuò, quæ

eſt caſualis cōiunctio, ſicut protinus, & ſtatim cum negatione. ᵉ Quo uerbo Græco.] ἐπὶ λόγῳ, de Deo ſermo, ſeu diſſertio, ſiue ratio. Hæc enim omnia eſt λόγῳ.

De duobus philoſophorū generibus, id eſt, Italico, & Ionico, eorumq; autoribus. Cap. 11.

De hoc igitur Platone, quæ neceſſaria præſenti quęſtioni exiſtimo, breuiter attingam, prius illos commemorans, qui eum in eodem genere literarū tempore præceſſerūt. Quantū enim attinet ad literas Græcas, quæ lingua inter cæteras gentiū clarior habet, ᵃ duo philoſophorum genera traduntur: unū Italicū, ᵇ ex ea parte Ita- B liæ, quæ quondā magna Græcia nuncupata eſt: ᶜ alterum Ionicū, in eis terris, ubi & nunc Grecia nuncupat. Italicum genus autorē habuit ᵈ Pythagorā Samiū, ᵉ à quo etiā ferunt ipſum philoſophiæ nomen exortū. Nam cū antea Sapiētes appellarent, qui modo quodam laudabilis uitæ alijs præſtare uidebantur: iſte interrogatus, quid profiteret, Philoſophum ſe eſſe reſpondit, id eſt, ſtudioſum uel amatorē ſapientiæ: quoniā ſapientē profiteri, arrogantiſſimum uidebat. Ionici uerò generis princeps fuit ᶠ Thales Mileſius, ᵍ unus illorū ſeptē, qui appellati ſunt Sapiētes. C ʰ Sed illi ſex uitæ genere diſtinguebantur, & quibuſdā præceptis, ad benę uiuendū accōmodatis. Iſte aūt Thales, ut ſucceſſores etiam propagaret, rerum naturā ſcrutatus, ⁱ ſuaſq; diſputationes literis mandās, eminuit: maximeq; admirabilis extitit, quòd ᵏ aſtrologiæ numeris cōprehenſis, defectus ſolis & lunæ, etiā prædicere potuit. ˡ Aquā tamen putauit rerum eſſe principiū: & hinc oīa elementa mūdi, ipſumq; mundū, & quæ in eo gignuntur, exiſtere. ᵐ Nihil autem huic operi, quod mundo conſiderato, tam admirabile aſpicimus, ex diuina mente præpoſuit. Huic ſuc- D ceſsit ⁿ Anaximāder eius auditor: mutauitq; de rerū natura opinionem. Non enīm ex una re, ſicut Thales ex humore, ſed ex ſuis proprijs principijs, quaſque res naſci putauit. Quę rerum principia, ſingularū eſſe credidit infinita, & innumerabiles mundos gignere, & quæcunq; in eis oriuntur: eoſq; mundos modò diſſolui, modò iterū gigni, exiſtimauit: quanta quiſq; ætate ſua manere potuerit, ᵒ nec ipſe aliquid diuinæ menti, in his rerum operibus tribuens. ᵖ Iſte Anaximenē diſcipulum, & ſucceſſorem reliquit: qui omes A rerum cauſas ⁹ infinito aeri dedit: nec deos negauit, aut tacuit: non tamen ab ipſis aerem factum, ſed ipſos ex aere ortos credidit. ʳ Anaxagoras uerò eius auditor, harum rerum omnium quas uidemus effectorē, diuinum animum ſenſit: & dixit, ex infinita materia, ˢ quæ conſtaret, diſsimilibus inter ſe particulis, rerum omnium genera pro modulis & ſpeciebus proprijs ſingula fieri, ſed animo faciente diuino. ᵗ Diogenes quoq; Anaximenis alter auditor, ᵘ aerē quidē dixit rerum eſſe materiam, de qua omnia fierent: ſed eum B eſſe compotē diuinæ rationis, ſine qua nihil ex eo fieri poſſet: Anaxagoræ ſucceſsit ˣ auditor eius Archelaus: ʸ etiam ipſe de particulis inter ſe diſsimilibus, quib. ſingula quæq; fierent, ita omnia conſtare putauit, ut ineſſe etiam mentē diceret, ᶻ quæ corpora diſsimilia, id eſt, illas particulas cōiungendo & diſſipando ageret omnia. ᵃ Socrates huius diſcipulus fuiſſe perhibet, magiſter Platonis, propter quem breuiter cuncta iſta recolui.

Italicum genus philoſophorū.

Ionicum genus Phil.

L. VIVES.

Dvo ᵃ philoſophorū genera traduntur.] Sic olim primæ philoſophantium in Græcia hęreſes ſunt ſeparatæ, ut de terris principum nomen acciperēt: alteri ab ea regione in qua philoſophat⁹ eſt magiſter Pythagoras Italia: alteri à patria Thaletis Ionia, in C qua eſt Miletos, quæ etiā urbs Ionia eſt dicta, ut tradit Mela, quòd præcipua eſſet in ea regione. Sic Plato, ſic Ariſtoteles etiam his uetuſtiores diſtinxerunt. ᵇ Ex ea parte Italiæ.] A' Locris, inquit Plinius, incipit Italiæ frons, quam magnam Græciam dicunt, in tres ſinus diuiſa, qua Græciā ſpectat ad mare Superum: in quā regionē frequētes traiecēre Gręci. Miror eſſe qui putēt totam Italiam magnam Gręciam olim nominatā, & quidem per non dicto Plinij lib. 3. ſic ſcribentis: Quid ipſi de ea iudicauēre Græci, genus in gloriam ſuā effuſiſsimum, quotam partem ex ea appellando Gręciam magnam? Quibus uerbis apertè oſtendit, non magnā Italiæ portionem uocatam olim magnā Græciam. In primo ex illis ſinibus, quos dixi, ſunt Tarentus, Metapontus, Heraclea, Croto, Turij. Patet inter promontoria Salem & Lacinium, ut ſcribit Mela, Tarentinus uocatur. D Hic docuiſſe Pythagoras ferunt. ᶜ Alterum Ionicū.] Ionia eſt regio in minore Aſia inter Lycaones Lydosq; & mare noſtrū, lateribus cincta Aeolibus & Caribus: his à meridie, illis à ſeptētrione. In ea eſt Miletos urbs, ſicut Mela narrat, Ioniæ totius belli paciſq; artib. princeps, patria Thaletis aſtrologi, & Timothei muſici, & Anaximādri phyſici, aliorumq; ciuiū inclytis ingenijs meritò inclyta. Thales Anaximandrū ciuem ſuum docuit: hic Anaximenem indem ciuem Mileſium. Ab hoc edoctus Anaxagoras Clazomenius, Periclem, Archelaum, Socratēq; Athenienſes inſtituit: à Socrate philoſophia ferē tota Athenis. ᵈ Pythagorā Samium.] Ariſtoxenus Tyrrhenū prodidit, quæ eſt una ex illis inſulis, quas Athenienſes, expulſis Tyrrhenis, occuparūt. Cùm ex Aegypto rediſſet, quò profectus eſt Amaſide rege, offenſus tyrānide Polycratis Samij in Italiā tranſmiſit. ᵉ A' quo etiam ferunt ipſum philoſophię nomen exortum,

Magna Græcia.

Ionia.

Pythagoras.

exortum.] Cicero v. Tuſc. quæſt. ex Heraclide Pontico Platonis auditore narrat, Pythagoram à Leonte Phliaſiorum tyranno rogatũ, quid artis profiteretur: eumq; ſuperiores qui eidẽ ſtudio eſſent dediti, ſapientes ſe cognominaſſent, ipſum ſe philoſophũ, id eſt, ſapiẽtiæ ſtudioſum modeſtiore nomine appellaſſe. Hinc Sophi nomen tanq; ſuperbum nimis & inuidioſum relictũ, cæterosq; Philoſophos eſſe nuncupatos. Neq; enim ſapiens eſt mortalium quiſquã: ſoli Deo id nominis congruit.

Thales Mileſius. [f] Thales Mileſius.] Hic fuit primus qui in Græcia de rebus naturalib. cœpit philoſophari, natus Olympiadis xxxv. anno primo, ut Apollodorus numerat apud Laertium. [g] Vnus illorũ ſeptem.] Cùm à piſcatoribus Mileſiis iuuenes quidam iactũ eſſent mercati, hicq; menſem auream traxiſſent, contendentibus utriſq; de menſa, ac ſibi uindicantibus, Apollo conſultus iuſsit ſapiẽti dari. Data eſt ergo primũ Thaleti, qui à multitudine Ionia ſapiẽs exiſtimabatur. Hic eam miſit alij ex illis ſeptẽ, qui alij remiſit: quoad uentũ eſt ad Solonem, qui mẽſam iuſsit Apollini, nempe uerè ſapienti dari. Atq; hi ſeptem magna fama fuerunt ad poſteros ſapientiæ nomine, ſeptemq; Græciæ ſapientes celebrantur.

Septem Græciæ ſapientes. [h] Sed illi ſex uitæ genere diſtinguebãtur.] Chilo Lacedæmonius, Pittacus Mitilenæus, Bias Prienæus, Cleobulus Lindius, Periander Corinthius, & Solon Athenienſis, de quibus libro xviij. fusè diſſeram.

[i] Suasq; diſputationes literis mandans.] Nauticam Aſtrologiam opus eſſe illius ferunt, alij ad Phocũ Samium referunt. Labon uerò Argiuus ad ducentos uerſus ipſum de Aſtrologia ſcripſiſſe, eſt autor. [k] Aſtrologiæ numeris comprehenſis.] Eudemus in hiſtoria aſtrologica ſolis defectus cõuerſionesq; prædixiſſe illũ tradit. Plin. lib. ij. de obſeruatione cæleſti loquẽs: Apud Græcos, inquit, inueſtigauit primus omnium Thales Mileſi⁹, Olympiadis xlviij. anno iiij. prædicto ſolis defectu, qui ſub Halyatte rege factus eſt, Vrbis cõditæ anno clxx. Idem Euſebius, & Cicero lib. 1. De diuinat. ubi non, Sub Halyatte, legit, ſed, Sub Aſtyage. Sed ambo eodẽ fuêre tẽpore, & geſſerunt bellũ inter ſe. [l] Aquã tamen putauit.] Secutus Homeri opinionẽ, qui Oceanum omnium patrẽ uocat. Plutarch. in Placitis, & alij complures coniecturã Thaletis adducũt, quòd ſemen animantium omnium humidum ſit, nec alimẽtum ſine humido cõſtet: quin & aſtra ipſa putant Oceani humoribus uegetari & ali. [m] Nihil autem huic operi.] Tametſi Velleius apud Ciceronẽ Thaletẽ refert omnia putaſſe ex aqua fieri, mẽtemq; quæ cuncta fit ex humore fabricata, deum eſſe: & Laertius illum ait, plena omnia putaſſe dæmonibus: rogatumq;, lateretne deos homo malè faciens, Ne cogitans quidẽ, reſpondiſſe. Hæc tamen ſcientiam Dei arguunt, nõ adminiſtrationẽ rerum. D

Anaximander. [n] Anaximãder.] Et hic Mileſius, ſed alius ab illo Anaximandro ſiue ſuo, qui hiſtorias ſcripſit. Hic elementum infinitum poſuit pro rerum principio: ſed nõ definiens, cuius eſſet naturæ, an aereæ, an aqueæ, an igneæ: partes uerò illius infiniti mutari ſubinde, ipſum uerò totũ immutabile eſſe, Ariſtot. Plutarch. Laert. Euſebius. [o] Nec ipſe aliquid diuinæ mẽti.] In hoc reprehenditur à Plutarcho, quòd cùm materiam ſubſtituat, efficientẽ cauſam tollat. Infinitas enim illa materia eſt, quæ ex ſe gignere nihil ualet ſine efficiente aliquo. Cicero tamen primo De natura deorum: Anaximandri, inquit, opinio eſt natiuos eſſe deos lõgis interuallis orientes occidentesq;, eosq; innumerabiles eſſe mũdos: ita eundẽ eſſe qui faceret, & ex quo faceret, & qui fieret contrarietates quæ in ipſo ſunt, hoc eſt per calidũ & frigidum ſempiternum, ut inquit in Præpar. Euang. Euſeb. quod & Ariſtoteles ſubindicat 1. lib. De phyſica auſcultatione.

A *Anaximenes.* [p] Iſte Anaximenẽ.] Euryſtrati filium itidem Mileſiũ, qui natus Olymp. lxiij. mortuus eſt eo anno, quo Crœſi opes ſunt euerſæ: ut Apollodorus cõputat. [q] Infinito aeri.] Genere, inquit Euſeb. infinito, qualitatibus finito: cuius condenſatione & rarefactione omnia gignantur. Cicero: Anaximenes aera deum ſtatuit, eumq; gigni, eſſe immenſum, & infinitum, & ſemper in motu. Sidera autem, ſolemq; & lunam de terra natam eſſe opinatur.

Anaxagoras. [r] Anaxagoras.] Clazomenis genitus, quæ ſunt etiam in Ionia. Obijt lxxviij. Olymp. lxxij. ætatis anno: opus ſuum ſic tradũt Plutarchus, & Laertius Diogenes incœpiſſe: Vna res erat uniuerſa: deinde acceſsit mẽs, eaq; diſiunxit atq; cõpoſuit: materiam enim finxit, in qua infinitæ ineſſent: tum earundẽ rerum, tũ diuerſarum particulæ commiſtæ, quæ ſeparantur mente diuina. fiuntq; res ſingulæ, uelut caro, ſi plures ſunt carnis particulæ, os, ſi oſsis, neruus, ſi nerui, pluresq; cuiuſquã alterius rei: non quin inſint in oſſe, & carnis, & nerui, & ignis, & chartæ, & ligni particulæ. Qui enim fieri poſſet, ut ex pane fieret uel os, uel ſanguis, niſi ſemina & minutulæ oſsis, ſanguiniſue portiunculæ in pane ineſſent, propter exiguitatem tñ ſui, nobis imperceptæ. Ariſtot. Plutarch. Laertius. [s] Quæ conſtaret diſſimilibus inter ſe.] In ueterib. libris, Similibus inter ſe legitur: utrunq; rectè. Nam & Ariſtot. inquit, Anaxagoras infinitas partes in unoquoq; ponebat corpore, & ſimilia, & contraria, & ſimilium partium, quæ uocabat ὁμογενεῖς, id eſt cognatas: & ὁμοιομερεῖς: quod uerbum ſimilaritates uertit Gaza. Sunt enim ex corporibus alia ſimilium partium, quæ inter ſe nõ nomine, ſed numero diſtant, uelut aqua, ignis, caro, os, medulla, ſanguis. Vnaquæq; enim pars iſtorum, quę modò materiam in ſe & formã capiat, cognominis eſt toti: & ipſæ inter ſe partes aquæ, ſunt aqua: & ſanguinis guttæ, ſanguis. Sunt C alia corpora, quæ partes diuerſarum rationũ & nominum capiunt: ut homo, equus, ſtirps, & omnia quæ uiuũt: in quibus alia ſunt oſſa, alia medullæ, alia ſanguis, alia radix, alia caulis: tum & in artificialibus, ut in ſtatua, & menſa, & ſcamno, & libro: neq; enim unaquęque charta eſt liber: nec quælibet menſæ pars eſt menſa. Hæ partes ἀνομογενεῖς, id eſt, uariorum generum, ſeu, ut uertit Rodolphus Agricola, multigenæ nominantur. Anaxagoras illorum corporum ſimilarium in unoquoq; infinitas particulas eſſe aiebat: alias diſsimiles & diuerſas; ut ligni, ſanguinis, æris, terræ, oſsis: alias inter ſe ſimiles, ut infinitas ignis, quæ ſunt inter ſe cognatæ: & infinitas aquæ, &c. Nam & ſi ſegregatione generent corpora, partes tñ diuerſæ non ita poſſunt à ſe mutuò ſeparari, quin infinitæ cuiuſuis relinquantur: ut ſit unde aliud ex alio gigni queat, & nutriri animantes, ſtirpesq;, D & inter ſe cõmutari, aliæq; in aliarũ locum & uicem ſuccedere: corporum uerò diſsimilarũ locum non ponebat: infinitam multitudinem in unaquæq; re: neq; enim infinitas domos, aut innumeros homines in ligno, uel igne eſſe exiſtimabat.

Diogenes. [t] Diogenes quoq; Anaximenis.] Diogenes multi fuerunt: Sinopæus, qui Cynicus eſt dictus, & Sicyonius hiſtoricus, & Stoicus, qui legatus iuit Romã cum Carneade, & Critolao, Seleuciæ natus, ſed Babylonius dictus, & Tarſenſis. Diogenes qui de quęſtionib. poeticis ſcripſit: & is ipſe Diogenes Laertius, ex quo hæc deſumimus, & qui ætate hos oẽs anteceſsit, Diogenes Apolloniata, cui⁹ meminit hic Augu. Cõmentator noſter optimus plaſtes ex duobus Diogenibus, Apolloniata & Cynico formula nominis eadẽ comprehenſis unũ effinxit: non minore arte quàm qui ex ipſo eodẽ Thoma Valois, & Thoma Aquinate unũ confecit Thomam in cõmentarijs ad Boetiũ. [u] Aerem quidem dixit.] Cic. 1. De nat. deorum: Quid aër

quo

quo Diogenes Apolloniata utitur deo: mundos & hic aſſeruit innumeros in ſpacio infinito, ibiq; creatũ mundum, ubi ſeſe denſior aer in globi formã compreſſerit, ac conſtiparit. *Archelaus Phyſicus cognominatus.* ˣ Auditor eius Archelaus.] Hic, ut alij putant, Mileſius: ut alij, Athenieñ. primus ex Ionia naturalẽ philoſophiã Athenas inuexit: idcirco & Phyſicus eſt cognominatus: tum etiam quòd moralem diſciplinam eius Socrates induxit. ʸ Etiam ipſe de particulis.] Plutarchus aerẽ immenſum ait eum pro principio poſuiſſe, & quæ circa eum eſſent rarũ ac denſum, hanc aquam, illum ignem eſſe. ᶻ Quæ cor.d.] In ueteribus libris eſt, non Diſsimilia, ſed æterna. *Socrates.* ᵃ Socrates huius diſcipulus.] Hic eſt Socrates ille, de quo nihil ſatis poſſet pro dignitate dici, quẽ fuiſſe gentiliũ omnium ſapientiſsimum conſtat, proximeq; ad Chriſtianam ſapientiam ex illis omnibus acceſsiſſe. Natus eſt Athenis Sophroniſco marmorario patre, & Phanareta obſtetrice matre: uir temperans, caſtus, iuſtus, modeſtus, iniuriarum patiens: neq; opũ, neq; uoluptatis, ac ne gloriæ quidem appetẽs: nihil enim eum ſcripſiſſe certum eſt. Hic primus, cùm cæteri nihil ſe neſcire profiterentur, nihil ſe ſcire profeſſus eſt.

De Socratica diſciplina. Cap. III.

SOCRATES ᵃ ergo primus uniuerſam philoſophiam ad corrigendos, componendosq; mores flexiſſe memoratur: cùm ante illum omnes magis phyſicis, id eſt, naturalibus rebus perſcrutandis operã maximã impenderint. Non mihi autẽ uidetur poſſe ad liquidũ colligi, utrum Socrates, ut hoc faceret, ᵇ tædio rerum obſcurarum C & incertarũ ad aliquid apertũ & certũ reperiendũ animum intenderit, quòd eſſet beatæ uitæ neceſſariũ: propter quam unã omnium philoſophorũ inuigilaſſe ac laboraſſe uidetur induſtria. An uerò, ſicut de illo quidam beneuolẽtius ſuſpicantur, ᶜ nolebat immundos terrenis cupiditatib. animos ſe extendere in diuina conari: quandoquidem ab eis cauſas rerum uidebat inquiri, quas primas atque ſummas, non niſi in unius ueri ac ſummi Dei uoluntate eſſe credebat. ᵈ Vnde non eas putabat niſi mundata mente poſſe D comprehendi: & ideo purgandę bonis moribus uitæ cenſebat inſtandũ, ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus naturali uigore in ęterna ſe attolleret: naturamq; incorporei & incommutabilis luminis, ᵉ ubi cauſæ omnium factarum naturarũ ſtabiliter uiuũt, intelligẽtiæ puritate cõſpiceret. ᶠ Conſtat eum tamen imperitorũ ſtulticiã ſcire ſe aliquid opinantiũ, etiam in ipſis moralibus quæſtionibus, quò totũ animum intendiſſe uidebatur, uel cõfeſſa ignorãtia ſua, uel diſsimulata ſcientia, lepore mirabili differendi & acutiſsima urbanitate agitaſſe atq; uerſaſſe.

A ᵍ Vnde & concitatis inimicicijs ᵇ calumnioſa criminatione damnatus, morte mulctatus eſt. ⁱ Sed eum poſtea illa ipſa, quæ publicè damnauerat, Athenieñ. ciuitas, publicè luxit, in duos accuſatores eius uſqueadeò populi indignatione conuerſa, ut unus eorum oppreſſus ui multitudinis interiret, exilio autẽ uoluntario atq; perpetuo pœnã ſimilẽ alter euaderet. Tam præclara igitur uitæ mortiſq; fama Socrates ᵏ reliquit plurimos ſuæ philoſophiæ ſectatores, ˡ quorum certatim ſtudium fuit in quæſtionum moralium diſceptatione uerſari, ubi agitur de ſummo B bono, ſine quo fieri homo beatus non poteſt. *Summum bonum.* ᵐ Quod in Socratis diſputationibus dũ omnia mouet, aſſerit, deſtruit, quoniam non euidenter apparuit, quod cuiq; placuit, inde ſumpſerunt, & ubi cuiq; uiſum eſt, conſtituerũt finem boni. ⁿ Finis autem boni appellatur quò quiſq; cùm peruenerit, beatus eſt. *Finis boni.* Sic autẽ diuerſas inter ſe Socratici de iſto fine ſententias habuerunt, ut (quod uix credibile eſt, unius magiſtri potuiſſe facere ſectatores) quidam ſummum bonum eſſe dicerent uoluptatem, ᵒ ſicut Ariſtippus: qui- *Socraticorum diuerſæ ſententiæ.* C dam uirtutem, ᵖ ſicut Antiſthenes. ᵍ Sic alij atque alij aliud atq; aliud opinati ſunt: quos commemorare longum eſt.

L. VIVES.

Socrates. SOcrates ᵃ ergo primus.] Cic. I. Acad. quæſt. Socrates mihi uidetur, id quod conſtat inter omnes, primus à rebus occultis, & ab ipſa natura inuolutis, in quibus omnes ante eũ philoſophi occupati fuerãt, auocauiſſe philoſophiam, & ad uitam cõmunem adduxiſſe, ut de uirtutib. & uitijs, omninoq; de bonis rebus & malis quæreretur: cæleſtia autem uel procul eſſe à naturę cognitione cenſeret: uel ſi maximè cognita eſſent, nihil tamẽ ad bene uiuendũ conferre. ᵇ Tædio rerum obſcu. & in. ad aliquid ap.] Melius legitur in antiquis lib. Apertum. Xenoph. in Cõment. I. Rerum D Socraticarũ Socratem ſcribit mirari ſolitũ non deprehendiſſe iſtos, qui res naturales noctes & dies inquirunt, & tractant, nihil poſſe in eis inueniri certi atq; perſpecti: quam ſententiã fuſè multis exemplis perſequit. ᶜ Nolebat immundos ter.] Lact. lib. 3. Non inficior, Socratẽ paulò fuiſſe cordatiorem q̃ cæteros, qui naturã rerum putauerunt ingenio poſſe cõprehendi, in quo illos nõ tantùm excordes fuiſſe arbitror, ſed etiã impios, quòd in ſecreta illius cæleſtis prouidẽtiæ curioſos oculos uoluerunt immittere. & pòſt: Nimirum multo ſceleratiores, qui arcana mundi, & hoc cæleſte templum prophanari impijs diſputationibus quærunt, q̃ qui ædem Veſtæ, aut Bonæ deæ, aut Cereris intrant. ᵈ Vnde non eas putabat niſi mund.m.] Socrates de hoc copioſe diſputat moriturus apud Plat. in Phædone, ubi oſtendit philoſophari neminẽ rectè poſſe, niſi ſe, q̃ maximè fieri poſsit, à cõſortio corporis, id eſt, ab omnibus affectibus ſeiungat: quod tum optimè fit, cùm animus liber *Rectè philoſophari quis poſsit.* erit,

erit, corporisq; carcere ſolutus & in hac oita ut quiſq; A
ſe maximè perturbauunib. exoluit, ita libertimè oerti-
ſimeq; i.. qđ eſt, uerūq; ipſum, hoc eſt Deū & diuina cō
Philoſophia quatenus meditatio mortis. tēpl.. : idcirco philoſophia definiť mortis meditatio,
id eſt corporis animęq; ſeparatio, & ceo diuortiū qoud
dam, ut animus purus ſit, corporis fece nō contamina-
tus : nā puriſsimū illud diuinū uerum ab impuro ani-
mo contiogi oefas, ideo amicis deorū plora eſſe cōgni
ta exiſtimabat, q̄ impuris hominibus, & qui Deum nō
ſequunť. In Cratylo ſolos bonos oiros ſapientes eſſe
dicit, & in Epinomide peritiā terū cęleſtiū doctorū ali-
quem, niſi opē deus tulerit, negat. Apul. ex Plat. & alia
diuina rerū inueniri forſitā poſſe, aut quæ deo nota ſint,
uel ei qui ſit dijs amicus. [e] Vbi cauſæ.um.ſa.na.] Hęc
ſunt ex doctrina Plat. & Auguſt. nō quid ipſe, ſed quid
Philalethes. Socrat. ſentiat refert. Iſtud adieci, q̄m Philalethes noſter
ſententiā putat eſſe Auguſt. cui ſtatim ueritatē ſuā ad-
dit cū realitatibus & formalitatibus, quales nunq̄ ne B
per ſomniū quidē Auguſt. cogitauit. Plato em̄ in 6. De
rep. deū ait lumen eſſe mentis, nō ſecus q̄ ſit ſol hic quē
uidemus, lumē oculorū corporis, & ut beneficio huius
habemus, quod cernim⁹: ita beneficio Dei, quod intel-
ligimus: lumenq; illud ſacrū & diuinū rebus ipſis oeri-
tatē, nobis uerò uim eius percipiēdæ tenēdæq; largiri,
ac eſſe, ut ex Plat. inquit Greg. Naz. ſolē hunc mūdi uiſi
bilis lumē, deū uerò mūdi inuiſibilis. [f] Conſtat eū ta-
mē.] Eius ſermones retulerūt in Dialog. Socratici Plat.
Xenoph. Aeſchines, Xenocrat. & alij quibus ipſe mira
dexteritate inſcitiā eorū, q nihil ignorare ſibi ac multi-
tudini pſuaſerant, detegit, uelut Protagorę, Gorgię, Eu
thydemi, Dionyſodori, & aliorū. [g] Vnde & cōcitatis
inimicitijs.] Plat. in Apol. ex diſp. Socrat. natas eſſe illi
inimicitias narrat. idem Laert. tres Socratē accuſarūt,
Anytus, Melitus, & Lycon orator, qui fuit actor, cùm
Anytus opificū turbam tuereť, & reliquorū urbanorū. C
Socrates. quos ſępe Soc. deriſiſſet. Melit. uerò poetarū, quos So-
crates dānaſſet, & expellendos è ciuitate cēſeret: de his
reb. Plato, & Xenoph. in Socr. Apologijs. Sed explicati⁹
rē omnē pſecutus eſt Laer. in Socrate. dānatus eſt 281.
ſententijs. [h] Calumnioſa crim.] Non me, loquiť So
crates, uel accuſatores perimēt, uel crimina, ſed inuidia
ſola, qua una pręclari uiri q̄ plurimi interierūt, & inte-
ribunt. [i] Sed eū poſtea.] Tanta cepit Athenienſes uēs
ob damnatū Socr. pœnitētia, ut paulò pòſt gymnaſia
omia clauderēt, facieſq; iuſtitij eſſet in ciuitate: Melitū
Socrati ſtatua erecta. morte mulctarint, Anytū exilio, Socrati ſtatua ęnea ere
cta ſit, Lyſippi opus. [k] Reliquit plurimos.] Omnes
ferè philoſophantiū ſectæ in Socratē initiū ſuæ diſcipli
næ referebant, Platonici, Academici, Cyrenaici, Cynici,
Peripat. Megarēſes, Stoici. [l] Quorū cer. ſtu. fuit.] Hac
una quęſt. de ſummo bono ſummoq; malo diſtingue-
banť ſectæ. [m] Quod in Soc. diſp.] Ita enim diſputa- D
bat ille, ut magis eliceret refutaretq; ſententiā eius qui
cū diſputabat, q̄ ſuā ipſe proderet aut affirmaret. Neq;
enim putabat eſſe eius, qui nihil ſe ſcire diceret, aliquid
aſſerere, ut ipſe dicit in Theæteto Plat. [n] Finis aūt bo-
ni.] Is eſt, in quē ut Cic. 1. De fin. inquit, omnia bene oi-
uendi recteq; faciēdi cōſilia ſunt referenda, & in 3. Cùm
enim hoc ſit extremū : ſentis em̄ credo me iā diu quod
Græcus τέλος dicat, id dicere tum extremum tum ulti-
mum, tum ſummū, licebit etiā finē pro extremo, aut ul-
timo dicere, hic propter ſeipſum quæritur, & alia omia
Ariſtippus. propter hūc. Sicut Plato, Ariſt. & reliqui philoſophi di-
xerunt. [o] Sicut Ariſtippus.] Hic Cyrenis natus eſt,
primusq; ex Socraticis mercede docuit, ut etiam doce
ri uoluit. Tametſi preciū Socr. nunq̄ accepit, dicēs pro-
hiberi ſe à dęmone. tum etiā inferiori Dionyſ. Syracuſa
no aſſentari & perferre ab eo cōtomelias ſuſtinuit: quę
A ſtus gratia. Corporis uoluptatem ſummum bonū po-
ſuit. Diogenes Laer. ab hoc philoſopho Cyrenaici ſunt
cōſtituti. Obiter dictū Hier. annotabo, qui in cōment.
in Eccleſiaſten, cùm de uoluptate loquiť: Et hæc, inqt,
aliquis loquatur Epicur. & Ariſtippus & Cynici, & cæte
ri pecudes philoſophorū: legendū, & Cyrenaici. Quid
enim uoluptati cum inſtitutis Cynicorum ? [p] Si-
cut Antiſthenes.] Hic eſt autor Cynicæ ſectæ, id eſt ca- *Antiſthenes.*
ninæ. Diogenem Sinopenſem Cynicum docuit, uirtu-
tem uoluit ſummum eſſe bonum. [q] Sicq; alij atq;
alij.] Cicero opiniones multorū recenſet De finib. bo-
norum in 2. lib eius argumenti. Illinc petat, qui deſide-
rat: & nos obiter attigimus in Præfatione legū Cic.

De præcipuo inter diſcipulos Socratis Platone, qui omnem philoſophiam triplici partitione diſtinxit. Cap. IIII.

B SED inter diſcipulos Socratis non qui
dem immeritò excellentiſsima glo-
ria claruit, qui omnino cęteros obſcu
raret, Plato. [a] Qui cum eſſet Athenienſis, ho
neſto apud ſuos loco natus, & ingenio mira
bili longè ſuos condiſcipulos anteiret, parū
tn̄ putans perficiēdæ philoſophiæ ſufficere
ſeipſum, [b] ac Socraticā diſciplinā, q̄ longè lá
teq; potuit peregrinatus eſt, quaqua uerſum
eū alicuius nobilitate ſciētiæ percipiēdæ fa-
ma rapiebat. [c] Itaque & in Ægypto didicit,
quæcunq; illic magna habebanť atq; doce-
C banť, & inde [d] in eas Italiæ partes ueniēs ubi
Pythagoreorum fama celebrabať, quicquid
Italicæ philoſophię tūc florebat, auditis emi
nentiorib. in ea doctorib. facillimè cōprehē-
dit. Et quia magiſtrum Socratē ſingulariter
diligebat, eū loquentē ferè in omnib. ſermo-
nibus ſuis faciēs, [e] etiā illa quæ uel ab alijs di-
dicerat, uel ipſe quāta potuerat intelligentia
uiderat, cū illius lepôre & moralib. diſputa- *Sapientiæ ſtudium in quibus uerſetur.*
tionib. tēperauit. [f] Itaq; cū ſtudiū ſapiētiæ in
actione & contemplatione uerſeť, unde una
pars eius actiua, altera contēplatiua dici po-
teſt: quarū actiua ad agendā uitam, id eſt, ad
D mores inſtituēdos pertinet, contemplatiua
aūt ad conſpiciēdas naturæ cauſas, & ſynce-
riſsimā ueritatem: [g] Socrates in actiua excel-
luiſſe memorať: Pythagoras uerò magis cō-
templatiuæ quibus potuit intelligentię uiri-
bus inſtitiſſe. Proinde Plato utrunq; iūgen-
do philoſophiā perfeciſſe [h] laudať, quam in
tres partes diſtribuit. Vnā moralē, quæ ma-
ximè in actione uerſať. Alteram naturalem,
quę contēplationi deputata eſt. Tertiā ratio-
nalem, [i] qua uerū diſterminať à falſo. [k] Quæ
licet utriq;, id eſt, actioni & contemplationi
ſit neceſſaria, maximè tamen contemplatio

perſpe-

perſpectionem ſibi uendicat ueritatis. Ideo hæc tripertitio nõ eſt cõtraria illi diſtinctioni, qua intelligitur omne ſtudiũ ſapientiæ in actione et contemplatione conſiſtere. Quid autẽ in his uel de his ſingulis partibus Plato ſenſerit, id eſt, ubi finem omniũ actionũ, ubi cauſam omniũ naturarũ, ubi lumẽ omnium rationũ eſſe cognouerit uel crediderit, diſſerendo explicare & longũ eſſe arbitror, & temerè eſſe affirmandũ nõ arbitror. [f] Cùm enĩ magiſtri ſui Socratis, quẽ facit in ſuis uoluminibus diſputantẽ, notiſsimũ morem diſsimulandæ ſcientiæ uel opinionis ſuæ ſeruare affectat, quia & illi ipſe mos placuit, factum eſt ut etiam ipſius Platonis de rebus magnis ſententiæ nõ facilè perſpici poſsint. Ex his tamen quæ apud eum leguntur, [m] ſiue quæ dixit, ſiue quæ ab alijs dicta eſſe narrauit, atq; conſcripſit, quæ ſibi placita uiderentur, quædam commemorari, & huic operi inſeri oportet à nobis: uel ubi ſuffragatur religioni ueræ, quã fides noſtra ſuſcipit, ac defendit, uel ubi ei uidetur eſſe contrarius: quantũ ad iſtam de uno Deo & pluribus pertinet quæſtionem, quem propter uitã, quæ poſt mortẽ futura eſt ueraciter beatã, colendũ eſſe catholicæ religionis aſſerit diſciplina. Fortaſsis enim qui Platonem cęteris philoſophis gentiũ longè lateq; prælatũ acutius atq; ueracius intellexiſſe, atq; ſecuti eſſe fama celebriore laudantur, aliquid tale de deo ſentiunt, ut in illo inueniatur & cauſa ſubſiſtendi, & ratio intelligendi, & ordo uiuẽdi. Quorũ triũ, unũ ad naturalem, alterũ ad rationalẽ, tertiũ ad moralem partem intelligitur pertinere. [n] Si enim homo ita creatus eſt, ut per id quod in eo præcellit, attingat illud quod cuncta præcellit, id eſt, unũ uerũ optimũ Deum, ſine quo nulla natura ſubſiſtit, nulla doctrina inſtruit, nullus uſus expedit: [o] ipſe quæratur, ubi nobis omnia ſunt ſecura: ipſe cernatur, ubi nobis certa ſunt omnia: ipſe diligatur, ubi nobis recta ſunt omnia.

L. VIVES.

Plato. QVi [a] cùm eſſet Athenien.] Platonis parentes fuẽre Ariſto & Perictione: paternum genus in Codrum referebatur, qui ultimus regnum Athenis tenuit, maternum in Solonẽ, unum ex ſeptem ſapientibus, inclytum legibus Athenienſi.latis. utraq; gens protautorem ſuæ nobilitatis Neptunũ nominãt. Natus eſt Plato Athenis Olympiade lxxxviij. Huius uiri uitam, actusq; præclaros multi literis mandarũt: multi illum ſupra humanum omne faſtigiũ de moribus & ſapientia collocant: ſed reuerà tantum abeſt, ut amore lõgius iuſto euectos credã, ut niſi ſcirẽ addictiſsimos ſibi eſſe, qui hæc faciunt, ſubinduiſſe laudibus ſtilus ſuſpicarer. Fallitur, mea ſententia, quiſquis Platonẽ non aliquanto plus quàm hominem, aut certè nõ ex optima illa & rariſsima hominum nota fuiſſe putat. [b] Ac Socraticam diſciplinã.] Alibi, A' Socratica diſciplina. q. poſt perceptam à Socrate diſciplinam Athenis. [c] Itaq; & in Aegypto.] Laertius poſtquã ex Italia redijt, ad Aegyptum eum profectũ ſcribit cum Euripide. [d] In eas Italiæ p.u.] In magnã Græciam, ubi Pythagoras philoſophatus, multos diſciplinæ ſuæ admiratores ac ſectatores reliquerat. Ex eis Plato Tarẽti audiuit Archytã ſeniorem, & Euritum, Locris Timæum, Crotoni Philolaum. Cicero in Catone, Platonem ſcribit Tarentum ueniſſe L. Aemilio, Ap. Claudio coſſ. tametſi Liuius eo tẽpore, id eſt, ante Caudinam ſubiugationem annis 4. & 40. non ponit Appium cum Aemilio conſulem, ſed L. Furium Camillum. Profectus eſt etiam Plato Megarã ad Euclidem mathematicũ, & Cyrenas ad Theodorũ itidem mathematicum, profecturus ad Perſarum magos, niſi bella obſtitiſſent. [e] Etiam illa quę uel.] Plato quæcunq; ſcripſerat, Socratis dicebat eſſe, ut in Epiſtolis ait ad Dionyſium. & non ſolùm moralia, quibus Socrates plurimum ualebat, ſed naturalia quædam in Dialogis ei attribuit. [f] Itaq; cum.] Plato & Ariſtoteles diſciplinas quaſdam ponunt, quas neq; actiuas dicant, nec contemplatiuas, ſed effectrices: ueluti architecturam, & totam artẽ fabrilem. Itaq; alias artes ad ſpeculationẽ pertinere aiunt, ut theologiã: alias ad agendum, in quibus poſt actum opus nullum reſtat, ut rhetoricen & muſicẽ: alias ad fabrefaciendum, unde ſunt tam multa opera uitæ utilia, ędes, naues, urbes, menſæ, ueſtes. Sed hæc diuiſio artium non ſpectat ad ſtudium ſapientiæ, de quo hic loquimur. — *Diſciplinæ effectrices.* [g] Socrates in Actiua.] Actiuam dicit, quę ad uirtutẽ, mores, uitãq; agendam ſpectat, in qua totus fuit Socrates, cũ alioqui multum in ea contemplaretur. Adimantus enĩ ſic Socrati loquitur in 2. lib. De rep. Platonis: Omnẽ uitã nulla in re alia, q̃ ſpeculatione cõſumpſiſti. Idem Socrates quantum inquirendis perſpiciendisq; rebus ad uitam pertinentibus poſuerit operæ, declarat apud Platonẽ in Apologia: ſed eæ res ad agendum dirigebantur: quas uerò Pythagoras ſcrutabatur, cùm apertæ erant, & ad cognitionem peruenerãt ſui, ulterius non progrediebantur. [k] Quã in t.p.d.] Euſeb. lib. Præparat. Euang. hãc Platonis philoſophiæ ſectionem ab Hebręis deriuatã eſſe dicit, affertq; ſententiã Attici philoſophi, quà diuiſio iſta declaratur apertius, docetq; Platonẽ cõiunxiſſe partes omnes philoſophiæ in unum uelut corpus, diſperſas prius ceu membra Penthei: nam Thales & eius diſcipuli phyſicæ totos ſe tradiderant: ſex alij ſapientes ethicæ: Zeno & omes Eleatici dialecticæ. Plato hæc omnia coagmentauit, & oſtendit hominibus, nõ laceram philoſophiam, ſed integrã atq; abſolutã: cui ſuffragatur Ariſt. ipſe lib. 7. Philoſ. Laertius in Plat. philoſophię ratio olim circa unã tantùm phyſicę ſpeciẽ uerſabatur: acceſsit Socrates, & addidit ethicen: tertiã Plato philoſophiæ dialecticen adiecit, & cõſummato philoſophiæ operi extremam manũ impoſuit. Apuleius in Dogmate Platonis, de ipſo loquens: Quapropter inuenta Parmenidis ac Zenonis ſtudioſius executus, ita omnibus quæ admirationi ſunt ſingula, ſuos libros expleuit, ut primus tripartitam philoſophiam copularet, ſibiq; inuicem neceſſarias partes, neq; pugnare inter ſe tantummodo, ſed enĩ mutuis adiuuari auxilijs oſtẽderit. Hæc ille. Ex Dialogis Platonis, alij ad rationẽ diſſerẽdi pertinent, ut Gorgias, & Euthydemus: alij ad mores priuatos,

toſ,ut Mennon, Eutyphro, Philebus, Crito: alij ad mores publicos, ut leges, & reſpublica: alij ad res naturæ, ut Timæus: alij ad τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ut Parmenidea, & Sophiſta: tametſi cum ratione dialectica ſunt hi dialogi coniuncti. [i] Qua uerũ determinat à falſo.] Antiqui codices, Qua uerũ diſterminat à falſo, hoc eſt, ſeparat, ut Lucanus: Qui Gallica certus Limes ab Auſonijs diſterminat arua colonia. Et Mela: Europã ab Aſia ſtadijs v. diſterminat Thracius, ut dictũ eſt, Boſphorus. [k] Quę licet utriq;, id eſt, actioni & cõtemplationi.] Magnis & odioſis cõtentionibus noſtri philoſophi quærũt, ſit ne dialectica ſciẽtia practica, an ſpeculatiua: quę diſputatio inutilis, mea ſentẽtia, quales ſunt penè oẽs quę hac tẽpeſtate in philoſophia docent diſcutiturq;, diſtinet ſtudia iuuenũ, conficta miris ſomnijs de ſpeculatione & praxi. Tandẽ ſentẽtia litis uulgo nunc ꝓ praxi dat̃, ꝙ dialectica doceat argumẽtari: quaſi uerò nõ magis in inſpectione naturę argumẽtemur, ꝙ̃ in actiõe uitę. Sed iſti nec, qd ſit inſpicere res naturæ, ſciũt, nec quid agere uitã, aut quomodo ſit agẽda. Non ꝙ putẽ eã in ſola ſpeculatione ſitã eſſe: ſed optimè hic Augu. definiſſe utriq; philoſophię eſſe illam neceſſariã: magis tñ ad inueſtigandũ quid ubiq; uerũ, quid falſum, quid probabile, quid ſecus ſit, accõmodari. [l] Cùm enim magiſtri ſui Soc.] Ipſe Plato, ut dixi, libros ferè ſuos Socratis eſſe ſatebat̃, & in omnib. Dialogis eius quæ Socrati danẽ, ea ſunt ex ſententia Plat. credenda: ſed ex uerbis quoq; Timæi, & hoſpitis Athenienſis, & Eleatis Plat. ſententiã ſuã profert. [m] Siue quæ ab alijs.] Alibi, Ab illo, ſcilicet Socrate: ea enim ſentit Plato, quæ Socrates: quanq̃ & quę alij nõnulli, ut modò dixi. [n] Si enim homo ita cr. e. ut per id q. in eo pr.] Quid opus eſt tã multis clamoribus diſputare, ſit ne hoc intellectus, an uoluntas: cùm ſatis, ut alios prætereã, ab Ariſt. in lib. Moralib. dictũ ſit, mentem eſſe in homine omniũ optimũ & præſtãtiſſimũ. In ea eſt, & quẽ uocãt intellectũ, & uolũtas, & memoria: uerũ illa quia ſic dicunt̃, ut nec unq̃ fuerint, nec intelligãtur, admirationi ſunt: hæc quia intelligunt̃, & propemodũ, prehendunt̃ manibus, ſordẽt. [o] Ipſe quæratur.] Subinde alludit ad illã tricipitẽ philoſophiæ diſtributionẽ: & in ueterib. li. ſic legit̃: Ipſe quærat̃, ubi nobis certa ſunt oĩa: ipſe cernat̃, ubi nobis uera ſunt oĩa, &c.

Dialectica ſit ne ſcientia practica, an ſpeculatiua.

Plato.

Mens in homine præſtantiſſimum.

A

B

C

Quòd de theologia cum Platonicis potiſſimum diſceptandũ ſit, quorũ opinioni omniũ philoſophorum poſtponẽda ſunt dogmata. Cap. V.

Si ergo Plato Dei huius imitatorẽ, cognitorem, amatorem dixit eſſe ſapientem, cuius participatione ſit beatus, quid opus eſt excutere cęteros, quorum nulli nobis, q̃ iſti propius acceſſerunt? Cedat eis igitur non ſolũm theologia illa fabuloſa deorũ criminib. oblectans animos impiorũ: nec ſolũm etiã illa ciuilis, ubi impuri dæmones terreſtribus gaudijs deditos populos deorũ nomine ſeducẽtes, humanos errores tanq̃ ſuos diuinos honores habere uoluerũt: ubi ad ſpectãdos ſuorũ criminũ ludos,[a] cultores ſuos tanq̃ ſuæ uanitatis adminiſtratores habuerũt: ubi per eos ad ſuũ cultũ ſtudijs immũdiſsimis alios excitãtes, & ſibi delectabiliores ludos de ipſis ſpectatorib. exhibentes. Vbi ſi qua uelut honeſta geruntur in tẽplis, cõiuncta ſibi theatrorũ obſcœnitate turpant̃: & quæcunq; turpia geruntur in theatris cõparata ſibi templorũ fœditate laudantur. Et ea quæ Varro ex his ſacris, quaſi ad cælũ & terra rerumq; mortaliũ ſemina & actus interpretatus eſt, quia nec ipſa illis ritibus ſignificant̃, quæ ipſe inſinuare conat̃: & ideo ueritas conantẽ non ſequit̃. Et ſi ipſa eſſent, tñ animæ rationali ea quæ infra illam naturæ ordine conſtituta ſint, pro deo ſuo colenda nõ eſſent: nec ſibi præferre debuit, tanq̃ deos eas res, quib. ipſam prætulit uerus Deus, & ea quæ Numa Põpilius reuerà ad ſacra eiuſmodi pertinẽtia ſecũ ſepeliendo curauit abſcondi: & aratro eruta ſenatus iuſſit incendi. In eo genere ſunt etiã illa, ut aliqd de Numa mitius ſuſpicemur,[b] quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem, ſibi à magno antiſtite ſacrorũ Ægyptiorũ quodã Leone patefacta. Vbi nõ picus, & Faunus, & Æneas, & Romulus, uel etiã Hercules, & Æſculapius, & Liber Semele natus, & Tindaridæ fratres, & ſi quos alios ex mortalib. pro dijs habent, [c] ſed ipſi etiã maiorũ gentiũ dij, quos Cic. in Tuſc. tacitis nominib. uidetur attingere: Iupiter, Iuno, Saturnus, Vulcan⁹, Veſta, & alij plurimi, quos Varro conat̃ ad mũdi partes ſiue elemẽta trãsferre, homines fuiſſe produnt̃. Timens enim & ille quaſi reuelata myſteria, petẽs admonet Alexandrũ, ut cũ ea matri conſcripta inſinuauerit, flãmis iubeat cõcremari. Non ſolùm ergo iſta quæ duæ theologiæ continẽt, fabuloſa ſcilicet & ciuilis, Platonicis philoſophis cedãt, qui uerum Deũ, & rerũ autorẽ, & ueritatis illuſtratorẽ, & beatitudinis largitorẽ eſſe dixerunt. Sed alij quoque philoſophi, qui corporalia naturæ principia corpori deditis mentibus opinati ſunt, cedãt his tãtis & tãti Dei cognitorib. uiris, ut Thales in humore, Anaximenes in aere,[d] Stoici in igne, Epicurus in atomis, hoc eſt, minutiſsimis corpuſculis, quæ nec diuidi nec ſentiri queunt, & quicunq; alij, quorũ enumerationi immorari non eſt neceſſe, ſiue ſimplicia, ſiue coniuncta corpora, ſiue uita carentia, ſiue uiuẽtia, ſed tñ corpora, cauſam principiũq; rerũ eſſe dixerũt. [e] Nam quidã eorũ à rebus non uiuis res uiuas fieri poſſe crediderũt, ſicut Epicurei. [f] Quidã uerò à uiuẽte quędã uiuẽtia, quędã non uiuentia,

Platonicis omnium philoſophorum dogmata poſtponẽda.

D

Ignis Stoicis Deus.

tia,ſed tamē à corpore corporea.[g] Nā Stoici ignem,id eſt,corpus unū ex his quatuor elementis, quibus uiſibilis mundus hic cōſtat, & uiuentē, & ſapientē, & ipſius mūdi fabricatorem atq; omniū quæ ſunt in eo, eumq; omnino ignē deū eſſe putauerūt. Hi & cæteri ſimiles eorū, id ſolū cogitare potuerūt, q cū eis corda eorū obſtricta carnis ſenſib. fabulata ſunt.[b] In ſe quippe habebāt, qđ non uidebāt, & apud ſe imaginabant, qđ foris uiderant, etiā qn̄ non uidebāt, ſed tantūmodo cogitabāt. hoc aūt in cōſpectu talis cogitationis iā nō eſt corpus, ſed ſimilitudo corporis. Illud aūt unde uidet in animo hęc ſimilitudo corporis, nec corpus eſt, nec ſimilitudo corporis, & unde uidetur, atq; utrū pulchra, an deformis ſit iudicat, profectò eſt melius q̃ ipſa quę iudicatur. Hęc mens hominis & ipſa rationalis animæ natura eſt, quæ utiq; corpus nō eſt: ſi iā illa corporis ſimilitudo cū in animo cogitantis aſpicitur atq; iudicat, nec ipſa corpus eſt. Non eſt ergo nec terra, nec aqua, nec aer, nec ignis: quib. quatuor corporibus quæ dicunt quatuor elementa, mundū corporeū uidemus eſſe compactū.

Mundus corporeus.

Porrò ſi noſter animus corpus nō eſt: quomodo Deus creator animi corpus eſt? Cedāt ergo & iſti, ut dictū eſt, Platonicis,[i] cedant & illi q̄s quidem puduit dicere deū corpus eſſe, ueruntamen eiuſdē naturę, cuius ille eſt, animos noſtros eſſe putauerūt. Ita non eos mouit tanta mutabilitas animæ, quam Dei naturę tribuere nefas eſt.[k] Sed dicunt: corpore mutatur animæ natura: nam per ſeipſam incommutabilis eſt. Poterant iſti dicere, corpore aliquo uulneratur caro, nam per ſeipſam inuulnerabilis eſt. Prorſus quod mutari non poteſt, nulla re poteſt, ac p hoc quod corpore mutari poteſt, aliqua re poteſt, & ideo incommutabile rectè dici non poteſt.

L. VIVES.

Cultores[a] ſuos tanquā ſuæ.] Alibi ſic legitur, Cultores ſuos tanquam ad ſuum cultum ſtudijs incitatos. [b] Quæ Alexander Macedo ſcribit ad matrem.] Cyprianus De idolorū uanitate, ubi dicit, deos oēs gentium homines fuiſſe: Hoc, inquit, ita eſſe, Alexāder Magnus inſigni uolumine ad matrē ſuā ſcribit, metu ſuę poteſtatis proditum ſibi de dijs hominibus à ſacerdote ſecretum, quod maiorum regum memoria ſeruata ſit, inde colēdi & ſacrificandi ritus inoleuerit. [c] Sed ipſi etiā maiores gentium dij, quos Cicero in Tuſcul. tacitis nom.] Legendū, Maiorum gentiū dij. Tarquinius Priſcus quint⁹ Rom. rex ueteri ſenatui cētum ſenatores adiecit, ut in eo ordine maiores uires obtineret. Hi ſunt minorum gentium patres dicti, pro res illi maiorum: ita [illegible] Cicero præcipuos illos & uetuſtate confirmatos deos maiorum gentium uocat. Hoc dicto primo Tuſc. quæſt. Si uerò ſcrutari uetera & ex ijs ea quæ ſcriptores Græciæ pdiderunt, eruere coner, illi ipſi maiorū gentium dij qui habentur, hinc à nobis profecti in cælū reperiantur. Hæc Cicero, docens animos hominū eſſe immortales, eosq; eſſe quos pro dijs colamus, cùm corpore ſoluti in cælum euolarunt. Tales eſſe Romulum, Herculem, Liberū Semele natū, Tindaridas, hoc eſt, Caſtorē & Pollucem, matrē Matutam, ac totum propè cælum hominibus eſſe completum. In Leg. item Cicero deos maiorum gētium uocat eos qui cęleſtes ſemper ſunt habiti. Adſcripticios dicit, quos in cælum merita uocarunt. [d] Stoici in igne.] Cic. in lib. De nat. deorū: Stoici, inquit, omnē uim dicūt eſſe ignem, Heraclitum, ut uerìſimile eſt, ſecuti: & Zeno princeps illorū naturam, quam eādem deum putauit, ſic finit, ignem artificioſum ad gignendū progredientem uia.

Zeno.

[e] Nam quidam eorum à rebus non uiuis.] Epicurei ex atomis temerè uolitātibus, & fortuitò coeuntibus homines & reliqua cōſtari animātia dicebāt.

Epicurei.

[f] Quidam uerò à uiuente quædā uiuentia.] Sic eſt legendum ex ſcriptura antiquorū codicū: Quidā uerò à uiuente quidem, & uiuentia & non uiuentia, ſed tn̄ à corpore corpora. [g] Nam Stoici ignē.] De hoc plurima Cic. 2. De nat. deo. [h] In ſe quippe habebant.] Animum ſuū incorporalē imaginari nō poterant, ſed tantū corporalia, nec ea quæuis, ſed quæ aliquādo ſub ſenſus noſtros uenerūt. Decantatū illud in ſcholis etiā pueris, Nihil eſſe in mente, qđ prius nō fuerit in ſenſu: hoc eſt, mentē noſtrā nihil cogitare poſſe, quod circum ueſtitū nō ſit aliqua ex his rebus, quas aliquādo ſenſu percepit: ita res ex ſe incorporeas corporaliter cognoſcimus, & res corporales quas nūq̃ uidimus, cū animo & cogitatione intuemur, ea forma facieq; inſpicimus qua erant aliæ res quas uidimus. Vt ſi quis cùm Romā nunq̃ uiderit, de ea cogitet, muros, tēpla, ędificia illi affinget, quę uel Pariſijs, uel Louanij, uel Valentiæ inſpexit. Docet dehinc Auguſtin⁹ cogitationes hominū eſſe incorporeas, ſenſusq; internos animi, à quib. cogitationes fiunt, & cogitationib. & corporib. uniuerſis anteſtare: cuius animi mētisq; cùm ſit parēs ipſe Deus, colligit non corpus eſſe deū, ſed rem aliquā & cunctis corporibus & animis quoq; præſtantiorem.

Nihil eſſe in mente quod prius non fuerit in ſenſu.

[i] Cedant & illi quos puduit dicere deum corpus eſſe.] Cic. 1. De nat. deor. Nam Pythagoras, qui cenſuit Deum eſſe animū per naturam rerū intentum & cōmeantem, ex quo noſtri animi caperentur, nō uidit diſtractione humanorū animorum diſcerpi & lacerari deum, & cùm miſeri animi eſſent, quod pleriſq; contingeret, tum dei partē eſſe miſeram: quod fieri non poteſt.

Pythagoras.

Plato uerò animos noſtros de ſubſtantia aſtrorū deciſos putat, & eodem redituros, ſi pueri ex hac uita diſceſſerint, unumquemq; ad aſtrum, è quo eſt deſumptus: cumq; ſidera ex elemētis quatuor ſint coagmētata, & animas ipſas eiuſdē eſſe cōſtitutionis ac naturæ, tametſi longè diuerſæ rationis, q̃ ſit iſta corporū ex elemētis compoſitio. [k] Sed dicunt, corpore.] Verg. 4. Georg. & 6. Aeneid. opinionē Pythagoricam adducit, ex deo, id eſt, anima mundi canens. Quemq; ſibi tenues naſcentē arceſſere uitas, & ad eam poſt mortē redire. Sed quoniā dubitari poſſet, qui fit, ut cùm omnes animæ de eodem principio ſint deriuatæ, non omnes eodē intelligant modo, & ſapiant, & ratione utantur: idcirco à corporib. hæc manare diſcrimina oſtendit, non ab animis ipſis. Sic enim inquit:

Principiò cælum & terras, camposq; liquentes,
Lucentemq; globum lunæ, Titaniaq; aſtra
Spiritus intus alit, totamq; infuſa per artus

Mens

Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumq́ genus, uitæq́ uolantũ,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis uigor, & cæleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terreniq́ hebetant artus moribundaq́ membra.
Hinc metuũt, cupiuntq́, dolẽt, gaudentq́, nec auras
Reſpiciunt, clauſæ tenebris & carcere cæco.

Quæ omnia declarat fuſe Seruius grãmaticus. Porphyrius 4. De ſacrificijs, compati animam cum corpore ex Pythagorica diſciplina concedit, & è corpore bene aut ſecus affecto aliquid in animum redundare, permutari tamen ex hoc animæ naturam negat.

De Platonicorum ſenſu in ea parte philoſophiæ, quæ Phyſica nominatur. Cap. VI.

VIDERVNT ergo iſti philoſophi, quos cæteris non immeritò fama B atq; gloria prælatos uidemus,[a] nullum corpus eſſe deũ: & ideo cuncta corpora tranſcenderunt quærentes deũ.[b] Viderunt quicquid mutabile eſt, non eſſe ſummũ deũ: & ideo omnẽ animam mutabilesq́ ſpiritus tranſcenderũt, quærẽtes ſummũ deu.[c] Deinde uiderũt omnẽ ſpeciẽ in re quacunq; mutabili, qua eſt quicquid illud eſt, quoquomodo & qualiſcunq; natura eſt, non eſſe poſſe niſi ab illo, qui uerè eſt, quia & incommutabiliter eſt. Ac per hoc ſiue uniuerſi mundi corpus, figuras, qualitates, ordinatuſq́ motum, & elementa diſpoſita à cęlo uſq; ad terrã, & quæcunq; corpora in eis ſunt: ſiue omnem uitam, uel quæ nutrit, & cõtinet, qualis eſt in arboribus: uel quæ & hæc habet, & ſentit, qualis eſt in pecoribus: uel quæ & hęc habet & intelligit, qualis eſt in hominibus: uel quæ nutritorio ſubſidio non indiget, ſed tantùm continet, ſentit, intelligit, qualis eſt in angelis, niſi ab illo eſſe non poſſe qui ſimpliciter eſt.[d] Quia non aliud illi eſt eſſe, aliud uiuere, quaſi poſſit eſſe nõ uiuens: nec aliud illi eſt uiuere, aliud intelligere: quaſi poſſit uiuere non intelligẽs: nec aliud illi eſt intelligere, aliud beatũ eſſe: quaſi poſſit intelligere, & non beatus eſſe: ſed quod eſt illi uiuere, intelligere, beatũ eſſe, hoc eſt illi eſſe. Propter hanc incõmutabilitatem & ſimplicitatem intellexerunt eũ, & õmia iſta feciſſe, & ipſum à nullo fieri potuiſſe. Conſiderauerunt enim quicquid eſt, uel corpus eſſe, uel uitã,[e] meliusq́ aliquid uitã eſſe, q̃ corpus, ſpeciemq́ corporis eſſe ſenſibilẽ, intelligibilem uitæ. Proinde intelligibilẽ ſpeciẽ ſenſibili prætulerũt. Senſibilia dicimus, quæ uiſu tactuq́ corporis ſentiri queunt; intelligi- A bilia, quæ conſpectu mẽtis intelligi poſſunt. Nulla eſt enim pulchritudo corporalis, ſiue in ſtatu corporis, ſicut eſt figura, ſiue in motu, ſicut eſt cantilena, de qua non animus iudicet. Quod profectò nõ poſſet, niſi melior in illo eſſet hæc ſpecies, ſine tumore molis, ſine ſtrepitu uocis, ſine ſpacio uel loci uel tẽporis. Sed ibi quoq; niſi mutabilis eſſet, non alius alio melius de ſpecie ſenſibili iudicaret: melius ingenioſior q̃ tardior, melius peritior q̃ imperitior, melius exercitatior q̃ minus exercitatus, & idem ipſe unus cùm proficit melius utiq; poſtea q̃ prius. Quod aũt B recipit maius & minus, ſine dubitatione mutabile eſt. Vnde ingenioſi & docti & in his exercitati homines facilè collegerũt, nõ eſſe in eis rebus primã ſpeciem, ubi mutabilitas eſſe conuincit. Cùm igitur in eorũ conſpectu & corpus & animus magis minusq́ ſpecioſa eſſent, & ſi omni ſpecie carere poſſent, omnino nulla eſſent, uiderũt eſſe aliquid ubi prima eſſet incõmutabilis ſpecies, & ideo nec cõparabilis: atq; ibi eſſe rerũ principium rectiſsimè crediderũt, quod factũ non eſſet, & ex q̃ facta cũcta eſſent. Ita quod notum eſt Dei, ipſe manifeſtauit eis, cũ ab eis inuiſibilia C eius, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpecta ſunt: ſempiterna quoq; uirtus eius & diuinitas, à quo etiã uiſibilia & tẽporalia cuncta creata ſunt. Hæc de illa parte quã phyſicam, id eſt naturalem nuncupant, dicta ſint.

[Margin: Intelligibilia. — Mutabile. — Rom. 1. — Deum ſolum eſſe uerè, à quo omnia ſint quæ ſunt. — Senſibilia.]

L. VIVES.

NVllum[a] corpus eſſe deum.] Hoc Alcinous in doctrina Platonis ſic arguit: Si corpus deus eſſet, ex materia & forma componeretur. nam omne corpus ex his duobus conflatũ eſt: ita ſimile ideis ſit, quarum particeps eſt latẽ quadam ratione & modo. Abſurdum uerò eſt ex materia & ſpecie cõponi, quandoquidem neq; ſimplex tunc eſſet, neq; principium: idcirco omni corpore uacat. Accedit huc, quòd ſi corpus D eſt, ex materia conſtet neceſſe eſt. Quid ergo? ignis erit deus? an aer? terra, an potius aqua? quodcũq; horum ſit, principium certè non erit: quinpotius minus ac poſterius quiddam materia ipſa, ex qua conſtabit. Nefanda hæc ſunt, deum ergo incorporeum eſſe, dicendũ eſt. Profectò ſi eſt corpus, genitus erit, & corruptioni obnoxius ac morti. Sed hæc omnia q̃ longiſsimè à Deo abſunt. Hæc Alcinous. [b] Viderunt quicquid mutabile.] Platoni in Timæo deus dicitur ἓν ὂν κατὰ ταὐτὰ, καὶ ὡσαύτως ἔχον: id eſt, unum idem, & ſemper ſui ſimile, ut uertit Cicero. Alcinous ex intelligibilibus ſubſtantijs unã, deus ut ſit, neceſſe eſſe ait. Ex iſtis mẽtẽ eſſe ea, quæ mẽs non eſt, potiorẽ: at ex his mentẽ, quæ eſt in perpetuo actu, præſtare illi, quæ in potẽtia: talem igitur neceſſe eſt deum eſſe. [c] Viderunt omnem ſpeciem.] Speciem hîc uocat Latino more formã. Græcè εἶδος: ſic Cicero, & alij. [d] Quia non aliud illi eſt eſſe.] Alcinous idem

[Margin: Deus non eſt corpus.]

deus ipſe ſupremus, æternus, ineffabilis, ſeipſo perfectus, nullius rei indigus, ſemperq; & undique abſolutè perfectus, diuinitas, eſſentiæ ratio, ueritas, harmonia, bonum exiſtit. Neq; uerò hęc ita dinumero, ut inter ſe ipſa disiungam: imò ut unum potius cuncta cōſidero. Hæc ibi. Tametſi poſt paulum indicibilem Deū eſſe ait, & qui ſola capi mēte queat. Neq; enim genere tenetur, nec ſpecie nec differentia, nec inhęret ei quippiam: malum nefas eſt dicere. atqui ne bonum quidem, quando quidē bonus eſſet participatione bonitatis, nec in eum cadit differentia, nec inhęrens ullum. Similem opinionē ſecutus Dionyſius theologus, negat in Deo ſapientiam, uitam & intellectum eſſe. Sunt enim hæc nomina priuatarum & particularium perfectionum, cuiuſmodi in Deo nullam eſt reperire. Videntur hæc eſſe ex ſententia Platonis, qui in Phædone pulchrum omne participatione pulchri tale eſſe docet: uerùm ibi excipit pulchrum ipſum, per quod deum & ideam pulchritudinis haud dubiè ſignificat, ubi pulchritudinis omnis eſt fons.

Dionyſius Theologus.

[c] Melius q̄ aliquid uitam eſſe.] Animā appellat uitam, ſicut Ariſtoteles ἐντελέχειαν, quaſi perfectionem, aut ἐνδελέχειαν, id eſt, perennem quendam actum. Nam utrumq; dici poſſe uideo. Plato autem animas cùm dicit, ſolas uidetur rationales uelle intelligi.

Quanto excellentiores cęteris in logica, id eſt, rationali philoſophia, Platonici ſint habēdi. VII.

QVOD [a] autem attinet ad doctrinā, ubi altera pars uerſatur, quę ab eis logica, id eſt, rationalis uocat̃: abſit ut his cōparandi uideant̃, q̄ poſuerunt iudiciū ueritatis in ſenſib. corporis, eorūq; infidis & fallacib. regulis omnia quæ diſcunt metienda eſſe cenſuerunt, [b] ut Epicurei, & quicunq; alij tales, ut etiam ipſi Stoici. [c] Qui cùm uehementer amauerint ſolertiā diſputandi, quā Dialecticā nominant, à corporis ſenſibus eā ducendā putarunt. Hinc aſſeuerantes animū concipere notiones, [d] quas appellant ἐννοίας, earum ſcilicet quas definiendo explicant, hinc propagari atque connecti totam diſcendi docendiq; rationem. [e] Vbi ego multū mirari ſoleo, [f] cùm pulchros dicant non eſſe niſi ſapientes, quibus ſenſibus corporis iſtam pulchritudinē uiderint, qualibus oculis carnis formā ſapientiæ decuſq; conſpexerint. [g] Hi uerò quos meritò cæteris anteponimus, diſcreuerunt ea quæ mente conſpiciuntur, ab ijs quæ ſenſibus attinguntur: nec ſenſibus adimentes quod poſſunt, nec eis dantes ultra quàm poſſunt. [h] Lumen autem mentium eſſe dixerunt ad diſcenda omnia, eūdem ipſum Deum à quo facta ſunt omnia.

L. VIVES.

Orationis partes.

QVod [a] aūt attinet ad doctrinā.] Plato orationem in quinq; partes diſtribuit: in ciuilem, quo utuntur in cōcionibus ij, qui in rep ub. uerſantur: ora-A toriā, in quo ſunt demōſtratiua ratio, & iudicialis, cōtinetq; laudē, uituperiū, accuſationē, & defenſionē. Tertia ſpecies dicit̃ ſermo, quo priuati cōfabulant̃. Quarta eſt artificū, cùm de ſuis rebus illi diſſerūt. Quinta eſt dialectica, in qua ſunt altercationes & dialogiſmi reliqui, qui ex interrogatione & reſpōſione conſtāt. Sunt q hoc genus orationis ad Platonē inuentorē referant, ut Fauorinus: alij, ut Ariſtoteles, ad Alexamenum Teiū. non deſunt qui ad Zenonē Eleatem. Platonē certè excoluiſſe & ornaſſe Dialogos conſtat, refeciſſeq; omni genere leporum, argutiarū, & eruditionis: in quibus & ſi formulæ dialecticæ artis non tradunt̃, ſunt tamen omnia præcepta illius artis re ipſa expreſſa, & quomodo utendū ſit eis, oſtenſum. Demōſtrat eīm in Timæo: cautilandi ſpecimina in Euthydemo ſunt tradita, unde Ariſtoteles nō pauca in ſuos Elenchos tranſtulit. Inductio uerò Socratica omniū eſt potentiſſima, à quo uidet̃ manaſſe: nullus enim uſus eſt unquā ea dexterius. Vnde B illam Quintil. oratori ſuo ut petat, præcipit. [b] Vt Epicurei.] Epicurus ſolem non maiorē q̄ uideat̃ dixit, & ſi unus ſenſus ſemel fallat, ei non amplius aſſentiendū. Cic. & Plutarch. lib. 4. Placitorū. Stoici ſenſus quidē ueros, uiſorum aūt quædam uera, quædā uana. Epicurus omnē ſenſum omne uiſum uerū, opinionū aūt partim ueras, partim falſas: & de Zenone Cic. in Acad. quæſt. inquit: Sed ad hæc quæ uiſa ſunt, & quæ ſi accepta ſenſibus aſſenſionē adiungit animorū, quā eſſe uult in nobis poſitam, & uoluntariā. Viſis nō omnibus adiungebat fidem: ſed ijs ſolùm, quæ propriā quandā haberēt declarationē earū rerum quæ uiderent̃. [c] Qui cùm uehementer amauerint ſolertiā diſputandi.] De Stoicis loquit̃: nam Epicurei totā Dialecticā tanquā inutilem & uanā repudiauerunt. Stoici ſe in dialectica acerrimè exercuēre. De qua multa ſunt à Zenone, Cleanthe, C & Chryſippo principibus diſciplinę conſcripta: cæterū non in omni dialectica, ſed ea quæ eſt de iudicio: inuentionem enim magna ex parte reliquerunt, ut Cicero in Topicis inquit. [d] Concipere notiones quas appellant ἐννοίας.] Hæ ſunt primæ rerū intelligētiæ, quas etiā καταλήψεις nominant, id eſt, cōprehenſiones. Hæ namq; primæ donant̃ homini à natura, unde rerū multarum magnarūq; orit̃ cognitio, & peritia, & has notiones fieri ex uiſis, quæ cōprehenſa & cōprobata eſſent, tenerentur q; tanquā manu, unde nō ſcienda modò manaret, ſed inſcitia quoq;, & media inter ambas opinio. Inchoatas intelligentias idem dicit Cicero, & προλήψεις ait primùm ab Epicuro uocatas, ceu q̄s dicat antecepta animo rei quādā informationē, ſine qua nec intelligi quicquam, nec quæri, nec diſputari poſſit. Sed eo uocabulo uideo & Stoicos uſos, quod Cicero uertit anticipatio- D nē, quā Chryſippus, ut Laertius refert, definiuit naturalem intelligentiā earum rerū, quæ uniuerſaliter ſunt. [e] Vbi ego multum mirari ſoleo.] Arguit Auguſtinus eos, qui iſta pepererunt, plus aſſenſos ſenſibus mētis q̄ corporis. [f] Cùm pulchros dicant.] Vnum ex paradoxis Stoicis. [g] Hi uerò quos meritò cæteris anteponimus.] Cic. 1. Acad. Platonē ita res naturæ tractaſſe ſcribit, ut ſenſibus adimeret iudiciū ueritatis, ſoli menti tribueret, idoneamq; faceret cui crederetur, quia ſola cerneret id quod ſemper eſſet ſimplex, & unius modi, & tale quale eſſet. [h] Lumen autem mentium eſſe dixerunt.] Solem hunc uiſibilem eſſe uiſus lumen ad uidendum, principem uerò mūdi lumen animorū mentiumq; ad intelligendum, ſciendum, ſapiendum, iudicandum: idcirco luminis uniuerſi parens eſt: nam & illius interioris intelligibilis, & huius exterioris uiſibilis, ſicut antea ex Platone oſtēdi. Idem Alcinous in doctrina Platonis docet.

Quòd

Quòd etiam in Morali philoſophia Platonici obtineant principatum. Cap. VIII.

RELIQVA eſt pars Moralis, quam Græco uocabulo dicunt ἠθικὴν, ubi quæritur de ſummo bono: quò referentes omnia quæ agimus, & quod nõ propter aliud, ſed propter ſeipſum appetentes, idq; adipiſcẽtes, nihil quo beati ſimus, ulterius requiramus. Ideo quippe & finis eſt dictus, quia propter hunc cætera uolumus: ipſum aũt nõ niſi ꝓpter ipſum. Hoc ergo beatificũ bonũ, [a] alij à corpore, [b] alij ab animo, [c] alij ab utroq; in homine eſſe dixerũt. Videbãt quippe ipſum hominẽ conſtare ex animo & corpore, & ideo ab alterutro iſtorum duũ, aut ab utroq; bene ſibi poſſe eſſe credebant: finali quodã bono q̃ beati eſſent, quò cuncta quæ agebãt referrẽt: atq; id cũ forent adepti, quò referendũ eſſet, ultrà nõ quærerent. [d] Vnde illi qui dicunt addidiſſe tertium genus bonorum, quod appellat̃ extrinſecus: ſicuti eſt honor, gloria, pecunia, & ſi qd huiuſmodi: non ſic addiderũt ut finale eſſet, id eſt, propter ſeipſum appetendũ, ſed propter aliud bonum, q̃ eſſet hoc genus bonũ bonis, malũ aũt malis. Ita bonũ hominis, q uel ab animo, uel à corpore, uel ab utroq; expetiuerunt, nihil aliud q̃ ab homine expetẽdũ eſſe putauerunt. Sed q id appetiuerũt à corpore, à parte hominis deteriore: q uerò ab animo, à parte meliore: qui aũt ab utroq;, à toto homine. Siue ergo à parte qualibet, ſiue à toto homine, non niſi ab homine. Nec iſtæ differentiæ, quoniã tres ſunt, ideo tres, ſed multas diſſenſiones philoſophorũ ſectaſq; fecerũt: quia & de bono corporis, et de bono animi, & de bono utriuſq; diuerſi diuerſa opinati ſunt. Cedãt igit̃ hi oẽs illis philoſophis, qui nõ dixerũt beatũ eſſe hominẽ fruentem corpore, uel fruentẽ animo, ſed fruentem Deo. Non ſicut corpore uel ſeipſo animus, aut ſicut amico amicus, [e] ſed ſicut luce oculus. Si aliqd ab his ad illas ſimilitudines afferendũ eſt, q̃d uel quale ſit, ſi De⁹ ipſe adiuuerit, alio loco quantũ per nos fieri poterit, apparebit.

Diſſenſiones philoſophorum de ſummo bono.

L. VIVES.

ALij [a] à corpore.] Vt Epicur⁹, & Ariſtippus, & nationes philoſophorum, quæ ab his manarunt. [b] Alij ab animo.] Vt Stoici. [c] Alij ab utroque.] Vt Calipho, Polemon, & Diodorus. [d] Vnde illi qui dicunt addidiſſe ternũ genus.] Sæpenumero locutus eſt Auguſt. de tricipiti bonorum genere animi, corporis, & externorum: quam diuiſionem Ariſtoteles in libris Moralibus poſuit, & Peripatetici multum habẽt in ore. Sumpta eſt ex Platone pleriſq; in locis, ut proximo Libro explicabo. [e] Sed ſicut luce oculus.] Plato in libris De repub. & Leg. & Phędone cognitionẽ ueritatis ſummũ hominib. bonũ eſſe affirmat: quæ cũ perfectè cõtingere in hac uita nequeat, fit ut difficile potest uiuentiũ aliquẽ uerè poſſe beatũ dici, magnã tamen eſſe ſpem, ut eam cognitionẽ aſſequamur uita functi: liberi iam corporis uinculis, & impedimẽto ad res mẽte comprehendendas maximo. Cùm ergo uita deceſſerimos, ſi modò purgati exeamus, tunc uerũ ipſum, & id quod ὄντως, id eſt, uerè eſt, Deũ uidelicet intuentes, fruemur re nobis tãtopere cõcupita, hoc eſt, ueritate & ſciẽtia rerum omniũ. Itaq; ſicut oculis uiſus munusq; nullum ſit, ſi lux abſit, ipſeq; in tenebris agens ſempiterno mœrore maloq; affectus deſideat: ſin uerò accedat rebus lux ipſe, fungat̃ ui & uita ſua, magnoq; cum gaudio ſpectet, & agat: ſic intellect⁹ noſter corpore ſolutus, ſi deſit ei lux ueritatis Dei, torpeat mœreatq; neceſſe eſt: ſi adſit, lætet̃, & fruat̃ ea luce, in qua inſunt uiuæ expreſſæq; rerũ omniũ ſpecies: quo fit, ut nec in uoluptate tãtũ ſit mẽti noſtræ gaudij ac felicitatis, nec cũ nobis ipſi placemus, ac uelut nobis ipſi fruimur, quantũ in cõtẽplatione illius uerè exiſtentis & ſummi boni, pfectaq;, ut inquit Plato, puræ ſapiẽtiæ diuini luminis aſſecutione. Ideo cũ abſolutè beata eſt anima, nõ primũ ut pulchro & charo fruit̃ Deo, in quo eſt uoluptas, q actus eſt uolũtatis, ſed, ut uero, qui eſt intellectus. Tametſi mox pulchritudo conſequit̃, & ſtatim uoluptas, ut in Philebo diſtinguit, nec ſeiuncta hæc poſſunt eſſe. Nemo enĩ Deũ nouit, quin admiret̃, & cognita pulchritudine, honoreq; amet magna cũ oblectatione. Hæc ex placitis Platonis, qui rerum inſpectioni ſemper primas attribuit partes, illiuſq; facturas dicit beatorũ animas, cũ è corporib. euolauerint. Hæc eſt beatitudo, quã ijs q ſanctè uixerint promiſit: ad hanc uocat, ad hanc cohortat̃, & excitat. In quã ſentẽtiã Academici & Peripatetici pedib. & uerbis iuerũt, ut Ariſt. x. Ethic. & Cic. v. De finibus docent.

Cognitio ueritatis ſummum bonum.

De ea philoſophia quę ad ueritatẽ fidei Chriſtianæ propius acceſſit. Cap. IX.

NVNC [a] ſatis ſit cõmemorare, Platonẽ determinaſſe finẽ boni, eſſe ſecũdũ uirtutẽ uiuere, & ei ſoli euenire poſſe qui noticiã Dei habeat, & imitationẽ: nec eſſe aliã ob cauſam beatũ. Ideoq; nõ dubitat hoc eſſe philoſophari, amare Deũ: cui⁹ natura ſit incorporalis. unde utiq; colligit̃, tũc fore beatũ ſtudioſum ſapiẽtiæ (id enĩ eſt philoſophus) cũ Deo frui cœperit. Quãuis enĩ non continuò beatus ſit, qui eo fruit̃, q̃d amat: multi enĩ amando ea quę amanda non ſunt, miſeri ſunt, & miſeriores, cũ fruuntur: nemo tamen beatus eſt, qui eo q̃d amat non fruitur. [b] Nam & ipſi qui res non amandas amant, nõ ſe beatos eſſe amãdo putãt, ſed fruendo. Quiſquis ergo fruit̃ eo quod amat, uerumq; & ſummũ bonũ amat, quis eũ beatũ niſi miſerrimus negat? Ipſum aũt uerum ac ſummũ bonũ Plato dicit Deũ, unde uult eſſe philoſophũ amatorẽ Dei, ut quoniã philoſo-

Platoni philoſophus amator Dei.

phia ad beatã uitã tẽdit, fruẽs Deo ſit beatus A qui Deũ amauerit. Quicunq; igitur philoſophi de Deo ſummo & uero iſta ſenſerunt, φ & rerũ creatarũ ſit effector, & lumẽ cognoſcendarũ, & bonum agendarũ: φ ab illo nobis ſit & principiũ naturæ, & ueritas doctrinæ, & felicitas uitę: ſiue Platonici accommodatius nuncupent̃, ſiue quodlibet aliud ſectæ ſuæ nomẽ imponãt: [c] ſiue tantũmodo Ionici generis, qui in eis præcipui fuerunt, iſta ſenſerint, ſicut idem Plato, & qui eũ bene intellexerũt: ſiue etiã Italici, propter Pythagorã, & Pythagoreos, & ſi qui fortè alij eiuſdẽ ſententię indices fuerũt: ſiue aliarũ quoq; gen B tiũ, qui ſapientes uel philoſophi habiti ſunt, [d] Atlantici, Libyci, [e] Ægyptij, [f] Indi, [g] Perſæ, [h] Chaldæi, [i] Scythę, [k] Galli, [l] Hiſpani, alijq; reperiunt̃, qui hoc uiderint, ac docuerint, eos oẽs cæteris anteponimus, eosq; nobis propinquiores fatemur. Quamuis enim homo Chriſtianus literis tantũ eccleſiaſticis eruditus, Platonicorum fortè nomen ignoret, nec utrum duo genera philoſophorũ extiterint in Gręca lingua Ionicorum et Italicorũ ſciat, non tamẽ ita ſurdus eſt in rebus humanis, ut neſciat philoſophos, uel ſtudiũ ſapientiæ, uel C ipſam ſapientiã profiteri. Cauet eos tamen, [m] qui ſecundũ elementa huius mundi philoſophantur, nõ ſecundũ Deum, à quo ipſe factus eſt mundus. Admonet̃ enim præcepto Apoſtolico, fideliterq; audit quod dictũ eſt:

Gal. 2. Cauete ne quis uos decipiat per philoſophiã, & inanem ſeductionem, ſecũdum elementa mundi. Deinde ne omnes tales eſſe arbitretur, audit ab eodẽ Apoſtolo dici de quibuſ-

Rom. 1. dam: Quia quod notũ eſt Dei, manifeſtũ eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit. [o] Inuiſibilia enim eius à conſtitutione mũdi per ea D quæ facta ſunt intellecta conſpiciunt̃, [p] ſempiterna quoq; uirtus eius & diuinitas. Etubi Athenienſibus loquens, cùm rem magnã de deo dixiſſet, & quæ à paucis poſſet intel-

Act. 17. ligi, [q] quòd in illo uiuimus, mouemur & ſumus, adiecit & ait: ſicut & ueſtri quidã dixerunt. Non it ſanè etiã ipſos, in quibus errant, cauere. Vbi enim dictũ eſt, φ per ea quæ facta ſunt, Deus illis manifeſtauit, intellectu conſpicienda inuiſibilia ſua, ibi etiã dictũ eſt, nõ illos ipſum Deũ rectè coluiſſe, quia & alijs rebus, quib. non oportebat, diuinos honores, illi uni tantũ debitos detulerũt. Quoniam cognoſcẽtes Deũ, nõ ſicut Deũ glorificauerũt, aut gratias egerunt: ſed euanuerunt in cogitationib. ſuis, & obſcuratũ eſt inſipiens cor eorũ. Dicentes enim ſe ſapientes eſſe, ſtulti facti ſunt, & immutauerunt gloriã incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & uolucrum, & quadrupedum, & ſerpentiũ. [r] Vbi & Romanos, & Græcos, & Ægyptios, qui de ſapiẽtię nomine gloriati ſunt, fecit intelligi. Sed de hoc cum iſtis poſtmodum diſputabimus. In quo autem nobis conſentiunt de uno Deo huius uniuerſitatis autore, qui nõ ſolùm ſuper omnia corpora eſt incorporeus, uerumetiã ſuper omnes animas incorruptibilis, principium noſtrum, lumen noſtrum, bonum noſtrum, in hoc eos cæteris anteponimus.

L. VIVES.

NVnc [a] ſatis ſit commemorare Platonem determinaſſe.] Homo uenerabili & ſancta doctrina Plato, cùm in alijs penè rebus cæteros omnes philoſophos uicit, tũ uerò in definiendo ſummo hominis bono ſeipſum quoq; ſuperauit. Diuidit in primo De legibus bona in humana & diuina. Illa expertia dicit uirtutis eſſe, hęc uirtute commiſta & temperata. In Gorgia ſententia Socratis eſt, in doctrina & uirtute ſitã eſſe beatam uitam, pronunciatq; bonos beatos, improbos miſeros. Idem in Menexeno, idem ſexcentis locis, cũ illud tam perpetuũ conſtansq; ſit apud Platonẽ, ſolũ honeſtum pulchrumq; bonũ eſſe. Cętera quę appellant̃ bona, uirtute ſi careant, ingentẽ eſſe poſſeſſori perniciem. Sed hæc Platoni cõmunia cum quibuſdã, & hactenus æquari diſsimilib. uideri poſſet. efferat ſe ipſe altius, & relinquat humi cæteras ſapientũ ſcholas. Philebus eſt de ſummo bono dialogus, uel ut alij ſcribunt περὶ τῆς ἡδονῆς, hoc eſt, de uoluptate. In eo ſex ſtatuunt bonorum uelut ordines gradusq;. In ſecundo ſunt σύμμετρον, καὶ καλὸν, καὶ τὸ τέλεον, καὶ ἱκανὸν, καὶ πάνθ' ὁπόσα τῆς γενεᾶς ταύτης αὖ ἐστίν. id eſt, commenſuratum, & pulchrum, & perfectum, & ſufficiens, & quæcunq; ſunt eiuſdem uelut ſtirpis. In tertio ordine νοῦν καὶ φρόνησιν τιθείς, οὐκ ἂν μέγα τι τῆς ἀληθείας παρεξέλθοις. id eſt, Si mentem poſueris & ſapientiam, non procul à ueritate aberrabis. In quarto ἃ τῆς ψυχῆς ἔθεμεν αὐτῆς, ἐπιστήμας τε, καὶ τέχνας, καὶ δόξας ὀρθὰς λεχθείσας. Quæ animæ ſunt ipſius, ponimus, ſcientias, artes, & rectas opiniones. Porrò in primo ordine locat μέτρον, καὶ μέτριον, καὶ καίριον, id eſt, menſuram, & moderatum, & opportunum. quæ omnia Deum eſſe putandum commenſurationem uniuerſorũ, cuius cauſa eſſe omnia, atq; eum eſſe bonorum omniũ cauſam & autorẽ, ad Dionyſium ſcribit, & in Epinomide, & lib. 2. De rep. lib. uerò 6. ſummũ bonũ & boni ideã uocat. Propterea in philoſophia Platonis Apuleius Deum beatũ & beatificum nominat. Et Speuſippus in definitionibus Platonis Deum ait ζῷον ἀθάνατον, αὔταρκες πρὸς εὐδαιμονίαν, οὐσίαν ἀΐδιον, τῆς τ' ἀγαθοῦ φύσεως αἰτίαν. Viuens immortale, ad beatitudinem ſufficiens, eſſentiam ſempiternã, naturæ ipſius boni cauſam. huius tanti boni contemplatione Plato beatũ fieri hominẽ ait. In Cõuiuio enĩ Diotima ſapiẽtiſsima fœmina iubet Socratem totã animi intentionẽ ad orationẽ ſuã cõuertere. Cumq; circa pulchrum uerſari amorẽ docuiſſet, extrema oratione altio-

Platonis ſententia de ſummo bono.

rem

rem ſermonē ingreſſa, pulchrū quoddā ſtatuit, quod
ſemper eſt, nec mutando afficiť, uel decremētis minuiť,
uel acceſsionib. firmatus, nec aliqua ex parte pulchrū
eſt, cū aliunde ſecus habeat: aut alternante uiciſsitudi-
ne pulchritudinē aliâs amittit, aliâs admittit: nec reſpe
ctu aliquo pulchrū, cū alia ratione turpe ſit, cuius pul-
chritudo nec locis moueť, nec ingenijs uariè iudicātiū,
nec ut pars pulchrū eſt, nec ut id quod alteri adhæret.
Sed ipſum per ſe cum ſemet eiuſdē formæ ſemper ens,
unde manat cęterarū rerū quę pulchrę nominanť, pul
chritudo. ea lege, ne uel ortu aliarū rerū, uel caſu accre-
ſcat illi aliqd, uel decedat, neu affectū aliquē recipiat,
& mutationē. Hoc igitur ſanctū pulchrū, & uenerabile,
cū quis per cæterorū pulchrorū amorē ſublatus ſpe-
ctare cœperit, parū abeſt quo minus faſtigiū cōſecutus
ſit. Sic ad amatoria recta tenditur, hoc eſt illuc uerè du
ca: cū quis ab iſtis pulchris ceu per gradus ad pulchrū
illud aſcendit, ab uno pulchro corpore in duo tranſili
ens. Hinc in cætera pulchritudine prædita, iam ad pul-
chra omnia ſtudia, quibus pulchris ſuccedere diſcipli-
nas oportet, ex quarū numero una illa ſit princeps uni
cè cōplectenda, quæ ſolius eſt pulchri illius, ut eius cō-
templationē doceamur, hoc uiuendum modo eſt ho-
mini pulchro. Hoc ſi uideris, ſordebunt tibi aurum, ue
ſtes, & formoſa hominū corpora. Age uerò quantæ fe-
licitatis putas eſſe plenum, dari alicui, ut pulchrum i-
pſum cernat ſincerū, & purum putum, nō corpore hu-
mano cōtectum & cōmiſtum, non colore nec mortali-
bus eiuſmodi nugis, ſed diuinum ipſum, ſui ſemper ſi-
mile ac conforme? Quæſo te, an nō admirandum eſſe
uitā eiuſce hominis cēſes, qui illud ſpectet, qui, quod
optat, intueatur, & cū eo habitet? O' ſolidę & germanę
compotem uirtutis, hancq́; ob cauſam præpotēti Deo
amicū, &, ſi quis eſt alius, immortalem. Hæc ſunt Dio-
timæ ſapientiſsimæ ad Socratē uerba, quibus Socra-
tes ſe fidem habere profitetur, & laborare, ut hominū
generi perſuaſum ſit, nō eſſe humanæ naturæ quicquā
ad poſſeſsionē pulchri ſ hutua amore conducibilius: ac
ne quis ſatis ſibi putaret eſſe, ſi uerbis philoſopharetť,
aut ſi cōtemplaretur impura mente. Quanquam hoc
non facile eſt factu: ac neſcio etiā an poſsibile apud Pla
tonem: ſed tamē imitatorē Dei beatū eſſe oportere, uo-
lumine De legibus quarto docet: quo loco cū de ami-
cis deq; inuiſis Deo diſputat, ſapientē uirū dies ac no-
ctes cogitare illud debere cēſet, quemadmodum Deū
ſequatur, illumq́; ſibi potius quàm mortaliū quemuis
menſuram rerum & canonem præſtituit, præſtetq́; ſe q̃
maximè poterit illius ſimilem. Neq; enim aliter ami-
cus unquā erit Dei. Porrò quid ſit, eſſe Dei ſimilem, in
Thęteto expreſsius, prudentē, iuſtum, ac ſanctum eſſe
dicit. In Epiſtola uerò ad Hermiā & ſocios, ſi quis ue-
rè philoſopheť, cum affirmat cognitū ire Deū, & eius
patrem, quantū à felicibus hominibus id fieri poteſt.
& in Epinomide περὶ τ̃ θεῶ λόγῳ loquēs: Hunc, inquit, in
primis unuſquiſq; felix admiratur, hinc amore incēdi
tur, ut intelligat, quantū facultas ſinit ingenij humani,
perſuaſus hoc modo ſe optimam & feliciſsimam uitā
acturum, defunctum uerò uita in ea uenturū loca, quæ
uirtuti parata ſunt. Hæc Plato, qui maximā illam & cō-
ſummatam beatitudinē poſt uitam ſtatuit. In eodem
namq; Opere ait, fieri nō poſſe ut homines in hac uita,
præter admodum paucos, beati efficiantur: ſpem uerò
eſſe bonā, ut poſt uitam cōſequať quis ea omnia, quo-
rum gratia uitā optimè atq; honeſtiſsimè, quantū prę
ſtari ab eo poterat, & traduxit, & depoſuit. & in fine uo
luminis: Nefas, inquit, eſt, deos negligere, aperta iā &
patefacta illorū omniū ratione. Hæc uerò qui uniuer-
ſa receperit, eum aſſero uerè ſapientiſsimū: quem equi

A dem & ioco & ſerio affirmo, cùm deceſſerit de hac uita,
non uulgari & communi cōditione, quemadmodum
cùm uiueret, ſed ſingulari quadā futurum beatiſsimū,
& ſapientiſsimū ſimul & fortunatum redditū: & ſi quis
ſiue in inſula, ſiue in cōtinente quapiā fortunatus ſic
uixerit, eum quoq; aio participem eiuſmodi ſempiter-
næ felicitatis fore: tum enā ſeu quis hæc quæ diximus
exercuerit in uita publica, ſeu in uita priuata, eademq́;
ſimiliter in deos egerit. Cæterùm quod initio diceba-
mus, idem nobis nunc ruſum occurrit, dictū ſine ulla
dubitatione uerìſsimum, pauciſsimos ad perfectam
illam beatitudinē in uita pertingere, quod à nobis nō
temerè aſſertum eſt. Hęc in Epinomide. In extremo ue-
rò De repub. Ecce itaq; tibi præmia & mercedes, quę ui
ro iuſto præter ea bona quæ iuſticia ſecū affert, à dijs &
hominib. tribuunť, pręclara ſanè & ſtabilia. Atqui ea
omnia nihil neq; numero ſunt, neq; magnitudine cen
B ſenda, ſi cum ijs conferantur, quæ mortuū manent. In
Phędone uerò: Quocirca, inquit Socrates, interea dū
in uita ſumus, ita nos ipſi parare debemus, ut quā mi-
nimum fieri poterit, cum corpore ſit nobis commercij:
ita fiet ut quadā tenus ad ſcientiā accedamus, cauebi-
muſq́; ab ei⁹ cōtagio, quouſq; nos Deus ſoluat, ut pu-
ri & à corporis uitijs liberati cū ſimilibus, ut par eſt, uer-
ſemur, cognoſcamuſq́; per nos ipſos ea quæ integra &
ſyncera ſunt, quod eſt uerū ipſum. Quæ ſi ad hunc ſe
modū habent, magna ſpes eſt proficiſcentē quò nunc
ego, ſi alibi uſquam, & ibi futurum compotē rei, quam
ut conſequeremur, tot perpeſsi ſumus in uita labores.
Et pòſt: Si uerè philoſophus eſt. illa apud Deū opinio
ualere multū debet, ut non alibi puram ſapientiam cō
ſequi ſe ſperet, quā poſt uitā. Hæc nobis pauca de mul-
tis ſunt collecta ad ſententiā Platonis oſtendendam,
in quîs plura ad uerbum cōuerti, alia ſeruata ſentētia
C poſui: quæ quū ſint ex eodem ipſo Platone decerpta,
ocioſum & ſuperuacaneum foret ex Platonicis adferre
teſtimonia. [b] Nam & ipſi qui res non amandas] Lau-
rentium Vallam miror in Dialectica negare eſſe aliud
amorem quàm delectationem, cùm res ipſa in uita cō-
muni contrarium apertè teſtetur: nam abſente amico
amor nobiſcum remanet, delectatio cum illo abit. Sed
nō eſt hoc unicum in illo opere abſurdum. Porrò frui,
aſt oblectationē ex re aliqua percipere: ſeu, ut Auguſti
nus libro lxxx. Quæſtionum ſcribit, fruimur illa re de
qua capimus uoluptatem. De fructu & uſu dicemus li
bro undecimo. [c] Sic tantummodo Ionici.] Tametſi
Plato multa à Pythagoreis accepit, tamen ex philoſo-
phis Ionicis fuit. Propterea quòd Socratē magis quā
Architam uel Timæum ſecutus eſt. [d] Atlantici.] Hi
loca incolunt in Africa ad Oceanum ſita, quorū anti-
D quiſsimus rex fuit Atlas Saturni frater, Cæli filius: qui
cùm ipſe conſultiſsimus eſſet aſtrorum, & filium Heſpe
rum inſigni humanitate & prudentia. uirum eam artē
edocuit, & pleroſq; ex generis. Nam ſeptem filiarum
fuit pater, quæ dijs heroibuſq́; nupſerunt, filioſq́; pepe
rerunt & uirtute & gloria nō inferiores parentibus. Do
cuit quoq; nonnullos ex populo, à quibus ea ſcientia
in interiorē Libyam manauit, ibiq; philoſophatus eſt
Hercules. [e] Aegyptij.] Horum philoſophia eſt per-
uetus, ſed à Chaldæis magna ex parte tradita, in pri-
miſq́; ab Abraham, quamuis ipſi, ut Diodorus ſcribit,
ad Iſim, Oſirimq́;, Vulcanum, Mercurium, & Hercu-
lem referant. Vtcunq; ſit, conſtat Aegyptios multa di-
uinitùs de philoſophia præcepiſſe, multa quoq; por-
tentoſe ac mendaciter. [f] Indi.] Hi habuerunt ſuos
philoſophos, quos Brachmanes appellabant: de quo
rum uita & inſtitutis Philoſtratus in Vita Apollonij
permulta, & Strabo, & qui res geſtas Alexandri Ma-

Laurentius Valla.

Amor, delectatio.

Frui.

Atlas.

Aegyptij.

Brachmanes.

Perſe. cedonis memoriæ prodiderunt. [g] Perſæ.] Apud hus
Chaldei. fuerunt magi à Zoroaſtre inſtituti. [h] Chaldæi.] Peritiſ-
ſimi aſtrorum diuinationiſq;, etiam ſacris operaban-
Scythæ. tur: de quibus Diodorus lib 3. [i] Scythæ.] Hi quoq;
philoſophati ſunt olim, & de generis antiqtate cũ Ae-
gyptijs certarũt: genus hominũ forte, ſimplex, iuſtum,
uitiorũ & maliciæ ignarũ, natum ingenio naturali, qđ
Græci magnificis illuſtribuſq; diſciplinis nequiuerũt.
Druydæ. De his Iuſtinus lib. 2. [k] Galli.] Fuerunt & apud Gallos
Druydæ ſacerdotes, ut tradit Cęſar lib. 6. Com. Gal. bel
li, tum etiã poetæ, philoſophi & theologi, quos Saroni
das dicebant: ſicut Diodorus lib. 6. docet. Habuerũt &
diuinaculos, ad quos populus de ſuis negocijs refere-
bat: nec ullũ ſacrificiũ fiebat ſine philoſopho, hoc eſt,
cõſcio diuinæ naturæ: quorũ conſilijs omnia domi fo-
riſq; adminiſtrabant. Philoſophi erant Druydæ, qui,
ut Strabo lib. 4. narrat, præter cauſarũ naturaliũ ſcien-
tiam, philoſophiã quoq; moralem exercebant. [l] Hi-
Hiſpani. ſpani.] In ea terra, antequã auri argentiq; uenæ reperi-
rent, & bella ſunt ꝑpauca geſta, & multi philoſophati,
& populi ſanctiſsimis moribus uixêre ſecuri quietiq;.
Singuli populi à magiſtratu annuo regebãt uiris pręſtãtiſsimis eruditione & probitate: æquo & bono trãſi-
gebantur res, non legũ numero: & ſi ſcriptę aliquot di-
cuntur, præcipuè apud Turdetanos, magna uetuſtate
temporis: lites cõtrouerſiæq; inter ciues propè nullæ.
Et omnes, ſi quæ erãt, de æmulatione uirtutis, de natu-
ra deorum, de ratione naturæ, de moribus probis, eru
diti homines ſtatis diebus publicè diſſerebãt, ut fœmi
næ quoq; intereſſent. Arſerũt uerò quidã montes me-
tallis grauidi, & auro argentoq; eliquatis, cęperũt ho-
mines nouam atq; inuſitatam admirari materiã. Hinc
Phœnicibus qui quæſtus gratia totũ orbem nauigijs
peragrabant, oſtenſis opibus cum exigui precij rebus
permutabant. Phœnices quæſtu facili magnoq; domi
oſtẽſo, & ex ea regione, & ex reliqua Aſia Græciaq; in-
gentem uim hominum ad cupiditatem promptã diui
tiarum exciuerunt: ita modò numeroſis claſsibus, mo
dò ſingulis, binis, terniſue onerarijs nauib. Hiſpaniã
ſubinde repetebant. Plures uel ſoli uel cœli bonitate ca
pti, alij metalla patrię penatibuſq; pręferẽtes in Hiſpa
nia remãſere, q ad ſe cognatos affineſq; alios alijs ille-
ctamẽtis pertraxerunt. Tum frequẽtes ex tota Aſia ui-
ciniſq; inſulis in Hiſpaniã colonię miſſę. Hi rudes ma-
liciæ ac uitiorũ populos Aſiana Græcaq; docuêre ſce-
lera. Hinc ſubitò exorta Hiſpanis ſuorũ metallorũ ad-
miratio & cuſtodia: hinc lites, hinc rapinæ, cædes pri-
mũ priuatæ, & latrociniũ paucorum, demũm apertum
publicumq; gentiũ inter ſeſe cõcurrentium, quod uo-
cant bellum, ducibus alienigenis, & in primis Phœnici
bus, tautorum non modò in præſens, ſed in poſterum
quoq; maiorũ autoribus & magiſtris: tum occurſum
prauis moribus, tum deſitũ æquo ac bono fidi, & leges
ferri cœptæ, conuerſiſq; animis ad metallorũ curam &
negociationẽ uarijs gentibus belliſq; in Hiſpaniã in-
gruentibus, omiſſum eſt ſtudium philoſophiæ: arteſq;
illæ ut coli deſitæ, ita & ferè extinctæ ſunt. nã literis cõti
nebantur perpaucis: auditione magna ex parte trade-
bantur, percipiebanturq;, quarum reliquię pace à Ro
manis parta per aliqua meliora ingenia renouatæ, ad-
uentu Gotthorum, deinde Agarenorũ ad uulgus pe-
rierunt. Reſtat adhuc tenuis quædam priſcorũ tempo-
rum noticia Græcis literis ac Latinis conſignata: unde
ſpero me aliquando origines gentis meæ illuſtraturũ.
[m] Qui ſecundũ elementa, &c.] Id eſt, qui aliud nihil
ſapiunt q̃ elemẽta mundi: qui ex ipſis & ab ipſis om̃ia
gigni, interimiq;, agi & gubernari arbitrãtur, nihil aut
perparũ Deo relinquentes, cuius arbitrij iuriſq; ſunt

A omnia. [n] Quia quod notũ eſt Dei, &c.] διότι τὸ γνωστὸν τοῦ
θεοῦ, φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. Cognobile Dei manifeſtum eſt *Rom. 1.*
illis. q. quod de Deo cognoſci poteſt ab homine. [o] In-
uiſibilia enim eius.] Græcè ſic, τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτί-
σεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύνα-
μις καὶ θειότης. κτίσις eſt creatio ipſa, & res creata. Lauren- *Κτίσις.*
tius putat intelligẽdũ inuiſibilia Dei cognoſci de factu
ra. q. de forma, & facie uniuerſi: quale illud eſt in Pſal-
mo, Cęli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius *Pſal. 18.*
annunciat firmamentum: & Ariſtotelem multoſq; a-
lios philoſophos deum & eſſe & proſpicere mundo,
legimus deprehendiſſe ex cæli pulchritudine & con-
ſtantia motus, uicibuſq; temporum ac rerum, totaq;
ratione uitæ noſtræ, & ipſius uniuerſi, quæ omnia fieri
non poſſe uidebant, niſi ab aliquo principe ſapientiſ-
ſimo, & optimo, qui huic uniuerſitati præſideret. Au-
guſtinus hic κτίσεως uertit, Cõſtitutionis, ut ſit, intelligi
B ab hominibus illa recondita ex operibus Dei, quę cer-
nimus, idq; iam inde, ex quo mundus eſt conditus: ut
ſciamus, non iſtud uſu uenire de cognoſcendo Deo
ꝑ opera, ex quo Chriſtus homines docuit, aut ex quo
lex eſt Moyſi data, ſed ex quo mundus eſt à Deo geni-
tus. Atq; hic ſenſus uidetur mihi cum Pauli dictis ma-
gis congruere, qui contra philoſophos hoc loco diſpu
tat, quos ſignificat quocunq; tempore, quacunq; re-
gione mundi uixerint, potuiſſe deprehẽdere Deũ eſſe
rectorem uniuerſorum, & parentẽ: ita id quod ſequi-
tur, per ea quæ facta ſunt, ſic cõiungitur, Inuiſibilia Dei
conſpiciuntur, intellecta per ea quæ facta ſunt. [p] Sem-
piterna quoq; uirtus eius & diuinitas.] Nõ modò ab-
ſtruſiora illa de ſapientia & probitate, ſed hęc quę ma-
gis elucent diuinitas & potentia: niſi quis malit au-
ferri quoq;, quemadmodũ ſit Græcè, ut ſit ſenſus: Hæc
eſſe quę conſpiciuntur diuinitas & potentia: nam irre-
C pſiſſe in Latinam interpretationẽ, quoq; in cauſa fuit
particula illa τε, quæ ſolet coniunctionem ſignificare.
[q] Quòd in illo uiuimus, mouemur, & ſumus.] Ve-
teres enim & animam mundi per uniuerſum fuſam di
xêre ζῶα, & aerem ipſum: idcirco utrumcunq; ſit, in eo
nos & eſſe & moueri & uiuere. Aratus quoq; & uias, &
fora, & portus, omnia denique Iouis eſſe plena dixit:
quod interpres ad illam aeris facultatem refert. [r] Vbi
& Roma.] Romani & Græci hominum ſimulachra
pro dijs colebant, Aegyptij beſtias.

Quæ ſit inter philoſophicas artes religioſi excellentia Chriſtiani. Cap. x.

NEC ſi literas eorum Chriſtianus ignorans, uerbis quæ nõ didicit in
diſputatione nõ utiť, ut uel natura
lem Latinè, uel phyſicã Græcè appellet eam
D partem, in qua de inquiſitione naturę tracta
tur: & rationalem ſiue logicã in qua quæriť,
quonã modo ueritas percipi poſsit: & mo-
ralem uel ethicam, in qua de moribus agi-
tur bonorumq; finibus appetendis, malo-
rumq; uitãdis: ideo neſcit ab uno uero Deo
atq; optimo, & naturam nobis eſſe, qua facti
ad eius imaginẽ ſumus: & doctrinã, qua eũ
noſq; nouerimus: & gratiã, qua illi cohęren
do beati ſumus. Hæc itaq; cauſa eſt cur iſtos
cęteris præferamus: qa cũ alij philoſophi in
genia ſua ſtudiaq; cõtriuerint in requirẽdis
rerum

rerum cauſis, & qui'nã eſſet modus diſcendi A atq; uiuẽdi: iſti Deo cognito repererũt, ubi eſſet cauſa cõſtitutę uniuerſitatis, & lux percipiendæ ueritatis, & fons bibendæ felicitatis. Siue ergo iſti Platonici, ſiue quicũq; alij quarumlibet gentiũ philoſophi de Deo iſta ſentiũt, nobiſcũ ſentiunt.[a] Sed ideo cum Platonicis magis placuit hanc cauſam agere, q̃a eorum ſunt literæ notiores. Nam & Græci, quorũ lingua in gentib. præminet, eas magna prædicatione celebrarũt, & Latini permoti earũ uel excellentia, uel gloria, ipſas libentius didicerũt, atq; in noſtrũ eloquium B trãsferendo nobiliores clarioresq́; fecerũt.

L. VIVES.

SEd [a] ideo cũ Platonicis.] A' temporibus Platonis & Ariſtotelis uſq; ad Alexandrum Aphrodiſeum, qui uixit Seuero & eius filio principibus, Ariſtoteles nominabaĩ magis, q̃ uel legebaĩ à doctis, uel intelligebatur. Primus ille aggreſſus eum enarrare, & adiuuit ſtudia multorũ, & ad alia in eo philoſopho quærẽda excitauit, manſit tñ crebrior in manibus hominum & notior Plato uſq; ad ſcholas in Gallia & Italia publicè cõſtitutas, id eſt, q̃ diu Gręca & Latina lingua uiguerunt: poſtea uerò q̃ theatricæ cœperũt eſſe diſciplinæ, omniaq; earũ fructus exiſtimatus eſt poſſe diſputãdo fucum facere, & os obturare, & puluerẽ ob oculos iacere, idq; imperitiſsima petitia, & nominibus ad libitũ cõfictis, accõmodatiores ad rem uiſi ſunt libri logici Ariſtotelis & phyſici, relictis permultis eius præclaris operibus. Platone uerò, & quòd ab eis non intelligeretur, quãuis multo minus Ariſtoteles, & quod artificiũ nõ uideret docere, ne nominato quidem. non q; minorẽ aut ineruditiorẽ putem Platone Ariſtotelem, ſed q; ferendũ non eſt, Platonem ſanctiſsimum philoſophum præteriri, & Ariſtotelem ita legi, ut meliore reiecta parte quæ retinetur, id cogaĩ loqui, quod ipſi iubent, ſtultitias meras, quales non dico Ariſtoteles, ſed nec quiſquam illius temporis per furorem cogitarit.

Vnde Plato illam intelligentiã potuerit acquirere, qua Chriſtianæ ſcientiæ propinquauit. XI.

MIRANTVR autẽ quidam nobis in Chriſti gratia ſociati, cũ audiunt, uel legũt Platonẽ de Deo iſta ſen- D ſiſſe, quæ multũ congruere ueritati noſtræ religionis agnoſcũt. Vnde nõnulli putauerunt eum, quãdo perrexit in Ægyptũ,[a] Hieremiã audiſſe prophetã, uel ſcripturas Propheticas in eadẽ peregrinatiõe legiſſe:[b] quorum quidem opinionem in quibuſdã libris meis poſui. Sed diligẽter ſupputata temporum ratio, quæ chronica hiſtoria continet, Platonem indicat à tempore quo prophetauit Hieremias, centum fermè annos poſtea natũ fuiſſe. Qui cũ octoginta et unũ uixiſſet, ab anno mortis eius uſq; ad tẽpus, quo Ptolemæus rex Ægypti ſcripturas Propheticas

A gentis Hebræorũ de Iudæa popoſcit, & per ſeptuaginta uiros Hebræos, qui etiã Græcã linguã nouerãt, interpretandas habendasq́; curauit, anni fermè reperiunĩ LX. Quapropter in illa peregrinatiõe ſua Plato nec Hieremiã uidere potuit tãto antè defunctũ, nec eaſdẽ ſcripturas legere, quæ nondũ fuerant in Græcã linguã translatę, qua ille pollebat:[f] niſi fortè quia fuit acerrimi ſtudij, ſicut Ægyptias, ita & iſtas per interpretẽ didicit, nõ ut ſcribendo transferret, quod Ptolemæus pro ingẽnti beneficio, qui regia poteſtate etiam timeri poterat, meruiſſe perhibeĩ: ſed B ut colloquẽdo quid cõtinerent, quantũ capere potuiſſet, addiſceret. Hoc ut exiſtimeĩ, illa ſuadere uidentur indicia, q; liber Geneſeos ſic incipit: In principio fecit Deus cælũ & terrã. Terra aũt erat inuiſibilis & incõpoſita, & tenebræ erant ſuper abyſſum, & ſpiritus Dei ferebaĩ ſup aquas.[d] In Timęo autẽ Plato, quẽ librũ de mũdi conſtitutione conſcripſit, Deũ dicit in illo opere[e] terrã primò ignẽq; iũxiſſe.[f] Manifeſtũ eſt aũt, q; igni tribuit cęli locũ. Habet ergo hęc ſentẽtia quandã illius ſimilitudinẽ, qua dictũ eſt, In prin- C cipio fecit Deus cælũ & terrã.[g] Deinde illa duo media, quib. interpoſitis ſibimet hęc extrema copularenĩ, aquã dicit & aerẽ, undè putaĩ ſic intellexiſſe quod ſcriptũ eſt: Spiritus Dei ferebaĩ ſuper aquas. Parũ quippe attendẽs, quo more ſoleat illa ſcriptura appellare ſpiritũ Dei,[h] quoniã & aer ſpiritus diciĩ, quatuor opinatus elementa loco illo cõmemorata uideri poteſt. Deinde q; Plato dicit amatorẽ Dei eſſe philoſophũ, nihil ſic in illis ſacris literis flagrat: & maximè illud, qđ & me plurimũ adducit, ut penè aſſentiar, Platonẽ illorũ librorũ expertẽ non fuiſſe: q; cũ ad ſanctum Moyſen ita uerba Dei per angelũ perferanĩ, ut quærenti quod ſit nomen eius, qui eũ pergere præcipiebat ad populũ Hebræum ex Ægypto liberandũ, reſpondeaĩ:[i] Ego ſum qui ſum: & dices filijs Iſrael, Qui eſt, miſit me ad uos: tanq; in eius cõparatione q̃ uerè eſt, quia incõmutabilis eſt, ea quæ mutabilia facta ſunt, non ſint. Vehementer hoc Plato tenuit, & diligẽtiſsimè cõmendauit. Et neſcio utrũ hoc uſpiã reperiatur in libris eorũ, qui ante Platonẽ fuerunt, niſi ubi dictũ eſt: Ego ſum qui ſum: & dices eis, Qui eſt, miſit me ad uos. Sed undecunq; ille iſta didi-

Platonem Hieremiam nõ audiuiſſe, nec legiſſe.

Ex ſacris libris ſapientiæ Platonicæ ſuiſſe initia.

Gen. 1.

Exodi 3.

A didicerit, ſiue præcedentiũ cũ ueterũ libris, Rom. 1. ſiue potius quomodo dicit Apoſtolus, q̃a quod notum eſt Dei, manifeſtum eſt in illis: Deus enĩ illis manifeſtauit. Inuiſibilia enim eius à conſtitutione mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciunt, ſempiterna quoque eius uirtus & diuinitas: nunc nõ immeritò me Platonicos philoſophos elegiſſe cũ quibus agam, quòd in iſta quæſtione, quam modò ſuſcepimus, agitur de naturali theologia, utrum propter felicitatem, quæ poſt mortem futura eſt, uni Deo, an pluribus ſacra facere oporteat. B Nam utrũ unus Deus, an plures, propter huius uitæ ſint bona colendi, ſatis, ut exiſtimo, expoſui.

L. VIVES.

Hieremias. H Ieremiam [a] audiſſe.] Hic cũ tribu Iuda et Beniamin in Aegyptũ abijt, obijtq́ in Tanis Aegypti, obrutus lapidibus: ubi ab indigenis colitur, ob uim præſentaneam contra ſerpentũ ictus. [b] Quorum quidem opinionẽ in quibuſdam libris meis p.] Lib. 2. De doctrina Chriſtiana. Euſeb. initiũ uaticinij Hieremiæ refert in primum annum xxxvj. Olympiadis. Ortum uerò Platonis in quartũ lxxxviij. Olympiadis. De ſeptuagintaduobus interpretibus alio loco. [c] Niſi fortè quia fuit acerrimi ſtudij.] Iuſtinus martyr in Paræneſi ad gentes, & Euſebius in Præpar. Euang. & Theodoritus De Græcorum affectionibus, Platonem ex Hebræorum libris multa in ſuos tranſtuliſſe ſcribunt. C Hinc Numenius philoſophus dicebat, τί ἐστι Πλάτων ἢ Μωσῆς ἀττικίζων, quid eſt Plato, niſi Moyſes atticiſſans? *Plato Moyses atticiſſans.* Et Ariſtobulus Iudæus ad Philometora lib. primo, ſicut Euſebius citat: Legem, inquit, noſtram in multis Plato ſequutus eſt: apertè namq́ in multis diligẽter examinaſſe ſingula uidet. Moſaica enim uolumina ante Alexandrum, & ante Perſarum imperiũ traducta fuerant: unde plurima, ſicut & Pythagoras philoſophus ille accepit. [d] In Timæo autem Plato.] Hunc librum ſic appellauit, q̃ inducitur Timæus Locrus diſputans de mundo, quem Plato in Italia audierat, quiq́ Dorica lingua de mũdo ſcripſit, ex quo lib. multa ſunt à Platone mutuata. [e] Terrã primò ignẽq́ iunxiſſe.] Hæc ſunt Platonis uerba, interprete Cicerone, corporeũ & aſpectabilem, itemq́ tractabilem eſſe, neceſſariũ eſt: nihil porrò D igni uacuum uideri poteſt, nec uerò tangi, quod careat ſolido. Solidum aũt nihil, quod terræ ſit expers: quam obrem mundum efficere moliẽs deus, terram primam ignemq́ iungebat. Eadem eſt ipſius Timæi Locri ſententia in opere ſuo De mundo & anima. [f] Manifeſtũ autem quòd igni tribuit cæli locũ.] *Cælum igneũ, iuxta Platonẽ.* Plato cælum igneum eſſe putat, ſtellas uerò ex quatuor elemẽtis cõflatas, q̃ ſolidiores uideantur. Neq́ uerò cælum eiuſdem, cuius hic noſter eſt ignis, naturæ credit eſſe: neq́ enim ſimplicem ponit ignem, ſed uarij generis naturæq́. [g] Deinde illa duo media.] Ad cohærendum, aqua & ignis neceſſe habebant uinculũ. Porrò ſolida uno uinculo, parum aptè cõiungi cohærereq́ poſſunt: duob. ergo indigebant, quæ ex ſe, & ijs quæ coniungunt, quàm commodiſsimè fieri poſſet, unũ quid redderent. Tales ſunt aer & aqua, inter ignem & terram. Qua enim ratione, proportioneq́ ſe habet aqua ad terram, eadem aer ad ignem, eadem aqua & aer inter ſe: quæ uincula ita copulant extrema elementa, ut ſenſim uel aſcendentibus, uel deſcendentibus, propè imperceptibilibus naturæ uariationibus, unum putetur eſſe corpus, quod uel dureſcit in terram, uel rareſcit in ignem. [h] Quoniam aer ſpiritus dicitur.] Sed non Dei. De hoc alibi.

[i] Ego ſum qui ſum.] ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Participium eſt ὤν, quaſi, ego ſum ille qui eſt. Hoc enim uerbum Græcum uno Latino uerti non poteſt, ut inquit Seneca libro Epiſtolarum octauo: ſed dici poteſt ens, quod à ſum protulit Cæſar, ſicut à poſſum potens. Idem Sergius Flauius fecit, ut Quintilianus inquit. Significat uerò Deus ſe eſſe illum, qui ſit, quoniam cæteræ res uerè & propriè nõ ſunt: nam ſicut Eſaias dicit, ex nihilo ſunt: & apud Iob non ſemel legitur, Deum ſolum eſſe: reliqua enim omnia manent, ut inquit Seneca: non quia æterna ſunt, ſed quia defenduntur cura regentis, futura pro nihilo nihil, ſi manũ ille tolleret. Plato in Timæo, B & Sophiſta, res corporales nunquam uerè eſſe: res autem ſpiritales ſolas uerè eſſe affirmat. In eodem Sophiſta & in Parmenide, Deum unũ & ens appellat, à quo ſint reliqua uniuerſa: nec inueniri naturæ illi inæſtimabili nomen, quo appoſitè nominetur, nec definitione claudi, nec cogitatione teneri, nec notione, nec uerbis capi: ab hoc deus alios minores generatos eſſe, quos in Timæo fore immortales ait, non ſua ipſorum ut ac natura, ſed uoluntate parentis Dei, quem τὸ ὂν nominat plerunq́, id eſt, quod eſt, ut dixi, ſicut in Phædone de uero philoſopho loquens, ὀρέγηται τοῦ ὄντος, id eſt, cupit id quod eſt: & pòſt, ἆρ' οὖν οὕτως ἔχει, ὦ Σιμμία, εἴπερ τις ἄλλος ὁ τεθρυλημένος τοῦ ὄντος. Nonne ita eſt, ô Simmia, ſi quiſquam alius, & ipſe, ipſius quod eſt, compos? & in Timæo, τὸ ὂν μὲν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον. id eſt, ſemper ens ingenitum. Platonicorum omnium concors eſt ſententia, Titulum Platonici Parmenidis de ente & uno rerum C omnium principio, & Sophiſtæ περὶ τοῦ ὄντος, de Deo intelligi, qui unus ſit ens uerè: & uniuerſorum principium. *Deus ſolus ὤν.* Et quoniam ὢν participium eſt, præſens tempus ſignificat, ut uideatur Deus nec futurum habere, nec præteritũ, ſed ſemp eſſe. Plato in Timæo ſic inq̃t: Ταῦτα δὲ πάντα μέρη χρόνου, καὶ τό τ' ἦν, καὶ τὸ ἔσται χρόνου γεγονότα εἴδη, ἃ δὴ φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν ἀΐδιον οὐσίαν, οὐκ ὀρθῶς. λέγομεν γὰρ δὴ ὡς ἦν, ἔστι τε, καὶ ἔσται. τῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει. τὸ δὲ ἦν, τό τ' ἔσται περὶ τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν ἰοῦσαν πρέπει λέγεσθαι. κινήσεις γάρ ἐστον. τὸ δὲ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον ἀκινήτως, οὔτε πρεσβύτερον οὔτε νεώτερον προσήκει γίγνεσθαι ποτὲ, οὔτε γεγονέναι νῦν, οὐδ' εἰς αὖθις ἔσεσθαι τὸ παράπαν, οὐδὲ ὅσα γένεσις τοῖς ἐν αἰσθήσει φερομένοις προσῆψεν, ἀλλὰ χρόνου ταῦτα αἰῶνα μιμουμένου, καὶ κατ' ἀριθμὸν κυκλουμένου γέγονεν εἴδη. Porrò, inquit, hæc omnia temporis ſunt partes, & fuit, & erit: quæ D ſunt temporis facti à nobis falſis ſempiternæ attribuuntur eſſentiæ, quod non decet. Ita enim ſolemus de illa loqui, Erit, fuit, eſt: atqui ſolummodo eſt, et congruit: fuiſſe uerò, aut fore conuenit dicere, quæ in tempore genita, cum tempore procedunt. Motus ſiquidem hæc duo ſunt: quod autem idem tota eſt æternitate, nullo mouetur motu, nec decet ſeniorem unquam fieri, aut iuniorẽ, nec fuiſſe hactenus, nec fore deinceps, nec incurrit in id quicquam, quæ res corporales, & quas ſenſibus uſurpamus, patiuntur, ſed iſtæ ſunt temporis æmuli æternitatis, & ad numerum ſe conuoluentis ſpecies. hæc Plato. quæ Gregorius theologus tranſtulit in ſuam orationem De natali Chriſti, & fuſius perſecutus eſt in illo loco, Θεὸς ἦν μὲν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται· μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί. τὸ γὰρ ἦν, καὶ ἔσται, τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνου τμήματα, καὶ τῆς ῥευστῆς φύσεως. ὁ δὲ ὢν ἀεὶ, καὶ τοῦτο αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει τῷ Μωϋσῇ χρηματίζων ἐπὶ τοῦ ὄρους. Deus, inquit, fuit ſemper, & eſt, & erit. ſeu potius eſt ſemper: nam fuit, & erit, partes ſunt noſtri temporis, & fluxæ naturæ. Ille uerò ens ſemper,

& ſic

A & ſic ſe ipſe nominat, Moyſi interroganti. Hinc aſcendit altius, & ingentí facundia, paribusq; ſententijs, de duratione, deq; æternitate principis rerũ philoſopbatur. Sed ſuccumbit, ingenioſiſsimus alioqui uir, oneri, & magnitudine uinc ĩ, & tam immodico ſplendori cõniuet. Refert Plutarchus fuiſſe poſti Apollinis Delphici aſſcriptũ à ſapiẽtiſsimis uiris ex una parte, γνῶθι σεαυτόν, ex altera parte εἶ, q. iuberet deus, & ita ſalutãtes reſalutare, Noſce teipſum nos illũ ſic aggrederemur, Es, q̃d ſoli Deo apoſitimè congruit. nam hominibus nõ cõuenit. Eſt enim natura noſtra inſtabilis & fluxa, Dei uerò fixa, & æterna. Itaq; ſemper ei liceret dicere tanq̃ eſſentiæ immutabili, quæ futuri tẽporis trãſactiq; mutationes nõ ſentiat, Tu es. Quid quòd illud Es referendum non uidet ad tempus aliquod, ſed ad immobilẽ ęternitatẽ, in quo ſenſu Plato in Parmenide, nec pręſens quidem tempus dici poſſe de Deo uult, quoniã ſit tẽpus, B nec ens illum eſſe, ſed ſupra om̃ia potius entia inexplicabile quiddam, quod ſcire quid nõ ſit facile eſt, quid autem ſit, impoſsibile. Nõ deſunt, qui Parmenidem ipſum in ſuis poematis, quib. philoſophiã complexus eſt, de Deo ſenſiſſe putent, cùm om̃ia eſſe unũ diceret, de quorũ numero eſt Simplicius. Neq; em̃ ueriſimile eſt, Parmenidem, hominẽ acutũ & ſapientẽ, diuiſionẽ & multitudinẽ in rebus nõ deprehendiſſe, quam diſertis uerbis in ſuis carminib. poſuit: nam ubi de intelligibili illo uniuerſo ſatis multa cecíniſſet: Hactenus, inq́t, de ueris illis & ſupremis, nunc de mortalibus cõfuſis, & in quibus multũ eſt falſi erroriſq; admiſſũ. Ariſtotelem cupiditate reprehẽdendi euectũ mala fide, ut in alijs multis fecit, ſententiam eius in phyſicis auditionibus retuliſſe. Quod Themiſtius etiã attingit his uerbis, dicam ut eſt apud interpretem Hermolaum Barbarũ: Non enim putaſſe Parmenidem unum illud ens, quod inue- C xiſſet accidẽs eſſe, aut ex eorũ numero, quæ ea re ſunt, quod alijs hæreut, ſed de eo ente locutum fuiſſe, quod eſſet propriè, & maximè, & uerè ens. Hoc enim apud nos ſignificat uerè & maximè ens, quod apud Platonẽ dicitur ens, ut ita loquar, ipſiſsimũ. Quid quòd Ariſtoteles ipſe quodã loco, cùm de naturalibus diſſereret rebus, ueniſſetq; ad Parmenidis opinionẽ: Sed Parmenides, inquit, altò uidetur ſpectaſſe, de uno ente rerũ omniũ principio, dixi quid Platonici aliquot ſentirent. Porrò ſententiã illam, quæ plerunq; eſt apud Platonẽ, & Platonicos, quę ſenſibus uſurpamus, nõ eſſe, ſola intelligibilia eſſe: Alcimus in libris quos ad Amyntham ſcripſit, & eam ipſam & de ideis opinionẽ ex Epicharmi libris Platonem mutuatum eſſe docet, allatis etiam uerbis ipſis Epicharmi, qui Cous fuit philoſophus ex Pythagorica gente, quem olim uelut ſolem inter ſidera, & mare inter amnes, ita excellere inter homines eruditione, fama tenuit, ſcripſitq; de natura rerum. Certè ipſe Plato in Sophiſta antiquiorem fuiſſe illam ſententiam iudicat, qua ſola intelligibilia eſſentiæ ocræ ex D iſtimantur, & ortas inde maximas contentiones cum ijs, qui ſola eſſe in mundo corpora potabant. De ideis quoq; Timæus Locrus in libro De mundo ſcripſit. Sed hæc omnia Plato cùm ingenio excultiore, & diſertiore facundia, tum uerò altiore & diuiniore adiutus doctrina auguſtiora omnia & explicatiora tradidit. Quanquam myſteria hęc Pythagoram ipſum in Aegypto ex ſacris uoluminibus edoctum eſſe, haud ambigã: & in eum magis congrueret congreſſus cum Hieremia, quàm in Platonem.

Epicharmus.

Quòd etiã Platonici, licet de uno uero Deo bene ſenſerint, multis tamen dijs ſacra facienda cenſuerunt. Cap XII.

A DEO quippe hos potiſsimùm elegi, quoniam de uno Deo, qui fecit cęlum & terram, quanto melius ſenſerunt, tanto cæteris glorioſiores illuſtrioreſque habentur. In tantum alijs prælati iudicio poſterorum, [a] ut cùm Ariſtoteles Platonis diſcipulus, uir excellentis ingenij, [b] & eloquio Platoni quidem impar, ſed multos facilè ſuperans, cùm ſectam Peripateticam condidiſſet, quòd deambulans diſputare cõſueuerat, plurimoſq; diſcipulos pręclara fama excellẽs, [c] uiuo adhuc præceptore [d] in ſuam hæreſim cõgregaſſet, B poſt mortẽ uerò Platonis [e] Speuſippus ſororis eius filius, & Xenocrates dilectus eius diſcipulus, in ſcholam eius, [f] quæ Academia uocabať, eidẽ ſucceſsiſſent, [g] atq; ob hoc & ipſi & eorũ ſucceſſores Academici appellarentꝰ: recentiores tamẽ philoſophi nobiliſsimi, quib. Plato ſectãdus placuit, noluerũt ſe dici Peripateticos, aut Academicos, ſed Platonicos. Ex quib. ſunt ualde nobilitati Græci, [h] Plotinus, [i] Iamblicus, [k] Porphyrius: in utraq; autẽ lingua, id eſt, & Græca & Latina, Apuleius Afer extitit Platonicꝰ nobilis. Sed C hi omnes, & cæteri eiuſmodi, [l] & ipſe Plato dijs plurimis eſſe ſacra facienda putauerunt.

Platonici.

L. VIVES.

VT [a] cũ Ariſtoteles, Platonis diſcipulus.] Hic Stagyræ natus eſt ex Nicomacho & Phæſtide, quorum uterq; in ſtemmate Aeſculapium habebat. Eius natalis in annũ primũ xcix. Olymp. referť. ad Platonẽ acceſsit annos natꝰ xv, mãſitq; in eius ſchola xx. annos. hoc eſt, uſq; ad Platonis mortẽ. Hinc enim ipſe diſcipulos cœpit inſtituere, in Lycio deambolãs: idcirco qui eum audiuerunt, Peripatetici à περιπατεῖν nominati. Magnus & admirabilis uir, qui & ingenio diligentiaq; uinceret plurimos, nemini eſſet ſecũdus: uariarũ rerũ cognitiõe Platone magiſtro ſuperior, artificio uerò om̃es, qui ex omni memoria humanas tractauerũt artes, longo interuallo poſt ſe reliquit. Nõ ſunt præclarę dotes malignè uel obſcurãdę uel interpretãdę. Fuiſſe auidiorẽ gloriæ, auidiorẽ carpẽdi alios, adde etiã nõ omnino pecuniæ contemptorẽ, fatendũ eſt, ad dexteritatẽ in tradendis artibus, nondũ eſt aliquis ab æuo cõ D dito cõſecutus. Vtinã in refutãdis alienis opinionibus induxiſſet in animũ paulò cãdidius agere. [b] Et eloqo Platoni quidẽ impar.] Odioſum eſt de Platonis & Ariſtotelis cõparatione diſſerere, quoniã ſtudijs uariorũ res in magnã inuidiam adducta. Handdubiè fuit præſtantiſsimus uterq; eorũ, & dignus quem tota poſteritas admiretť. Gręci Platonẽ θεῖον, id eſt, diuinũ, Ariſtotelem δαιμόνιον nominãt. Eloquẽtia Plato fuit tãta, ut uulgatum fuerit apud ueteres illud, Iouem, Græcè loqui ſi uellet, nõ aliter locuturũ, q̃ Platonẽ. Ab Ariſtotele ſciẽtia artis rhetoricæ propemodũ dixerim Platonẽ uinci: tametſi uſu atq; exercitatiõe Ariſtoteles ſit haud dubiè inferior: amauit em̃ ſemper Ariſtoteles breuitatẽ rerũ ac ſententiarũ: ne ſi extẽderet ſingula, fuſeq; perſequeretur, & copioſe, res in infinitũ traherenť, & artus pręcepta

Ariſtoteles.

Platonis & Ariſtotelis comparatio.

A pta teneri difficile poſſent. Itaq; illud in primis laborauit, ne ſibi dictũ ullum, ac ne uerbum quidem eſſet ſuperuacaneum, quod dum conſectatur, aſſequutus eſt, ut nullus uerbis figuriſq; Græci ſermonis aptius, magiſq; propriè ſit uſus. [c] Viuo adhuc præceptore.] Sic Laertius, qui Platonis dictum affert: Ariſtoteles in nos recalcitrauit, inquit Plato, ut in matrem pulli. Sunt tamen qui negent ipſum, uiuo Platone, ſcholam inſtituiſſe. *Hæreſis.* [d] In ſuam hæreſim.] Hæreſis Græca uox Latinè ſectam ſonat, ambiguum nomen: odioſum eſt uſu noſtro factum: quoniam ijs accommodatur, qui non unam eccleſiam catholicam ſequũtur, ſed ſua iudicia, ſuaſq; priuatas ſectas. *Speuſippus.* [e] Speuſippus ſororis eius filius.] Filius fuit Eurymedontis, ſcholæ Platonicæ ſucceſsit, quam octo annos tenuit: mercede docuit, quod ei Dionyſius exprobrauit: & Macedoniam uſq; cucurrit, ut in Caſſandri nuptijs, ſpe mercedis, epithalamiũ B recitaret, quod confecerat uerſibus, quemadmodum Philoſtratus in Apollonio inqt, ineptis & rigidis. Huic adhuc uiuenti, ſed ſolutis morbo mẽbris, ſucceſsit rogatu eius *Xenocrates.* Xenocrates Chalcedonius, chariſsimus Platoni magiſtro diſcipulus, cui & fuit comes in Siciliã trãſmittenti, hebeti ingenio, ſed ſeuero, ſanctiſq; moribus. Plato hunc calcaribus, Ariſtotelem condiſcipulum fræno dicebat indigere. Eum Plato ſic dilexit, ut iurãtibus illum de ipſo maledixiſſe, non crediderit: fieri nõ poſſe reputãs, quin redamaretur ab eo, quem ipſe tantum amaret. Hunc iudices pro teſtimonio iurare non ſunt paſsi: rati nefas eſſe tam probo uiro fidem nõ habere, *Academia.* etiam iniurato. [f] Quæ Academia uocabatur.] Academia uilla erat prope Athenas, loco nemoroſo & ſub paluſtri, ac ideo inſalubri, poſſeſſa olim ab Academo heroe, ut ait Laertius. nã Eupolis comicus deũ uocat: ſed Plutarchus in Theſeo, quis hic fuerit Academus, narrat. Vir qui Tindaridis indicauit Helenã à Theſeo ra- C ptam, Aphidnis occultari: quocirca honos illi, & uiuo à Caſtore & Polluce habitus eſt, & mortuo à poſteris Lacedæmonijs: nam quoties populabundi in Atticũ agrũ ſunt ingreſsi, ſemper ab Academia abſtinuerunt. Verùm Dicæarchus memoriæ prodidit ab Ecedemo, qui ſub eiſdem militauit Tyndaridis, Ecedemiã prius dictam, deinde Academiã. Hoc etiã Laertius attingit. Apuleius in Platonis uita, patrimoniũ qui in ortulo, qui Academiæ iunctus fuit, & in duobus miniſtris, & in patera, qua dijs ſupplicabat, reliquit auri tantũ, quãtum puer nobilitatis inſigne in auricula geſtauit. Laertius Platonem ſcribit in Academia ſepultũ eſſe honorificè, regemq; Ponti Mithridatẽ, cùm in eius poteſtate eſſent Athenæ, Muſis in Academia Platonis imaginẽ dicaſſe. Silanionis opus. Porrò Athenis (nam hoc prætereundũ non eſt) *Gymnaſia Athenis.* gymnaſia fuêre hæc ferè, Academia, Lyceum, Prytaneum, Canopum, Stoa, Tempe, Cynoſarges. [g] Atq; ob hoc & ipſi, & eorum ſucceſſores.] Hæc D eſt uetus Academia, quæ per Polemonem, Xenocratis diſcipulum, perducta eſt ad Archeſilam, qui rationem diſputandi ad Socratis modũ moremq; reducere tentauit, nihil ut affirmaret ipſe, uel ſe ſcire diceret, quę uerò ab alijs dicerentur, ea confutaret: quæ dicta eſt noua Academia: quam Cicero perſona Varronis ueterẽ ſibi uideri ait: hinc qui lucem rebus tribuerent, certaq; afferrent ac tenerent dogmata, quæ ex Platonis ſententia putarent eſſe, ij Platonici, nõ Academici nuncupati ſunt: credo quòd Academicum nomen nimis in ſchola Archeſilæ hæſerat. *Plotinus.* [h] Plotinus.] Hunc Suidas Lycopolitanum fuiſſe perhibet, quæ eſt in Aegypto ciuitas: quinquaginta quatuor libros ſcripſit, obſcuros ſanè, ne degeneraret à more ſectæ. Vixit temporib. Galieni principis, & uſque ad Probum peruenit, de cuius fato

A multa mẽtitur Iulius Firmicus. Plotini uitam iuſto uolumine ſcripſit Porphyrius eius diſcipulus. [i] Iamblichus.] *Iamblichus.* Chalcidienſis Porphyrij auditor, non tam Platonicus fuit, quàm Pythagoricus, ut Hieronymus eſt autor: tametſi quantum ad res diuinas attinet, Platonici omnes Pythagoriſſant. Moribus atq; ingenio magiſtro fuit melior. [k] Porphyrius.] Hic prius uocatus eſt Malcus, ſed à purpuræ uſu nomen Porphyrij accepit. Tyri *Porphyrius.* natus eſt, haud obſcuro loco, uir nec corpore ſatis ſanus, nec mente, iudicij inconſtantis, & odio uſq; in rabiem aſpero, crudeliq;. Plotini diſcipulum ipſe ſe profitetur. Suidas, Amelij quoq; dicit, cuius hęc ſunt uerba: πορφύριος κυρίως ἐκαλεῖτο βασιλεύς, τύριος φιλόσοφος, μαθητὴς ἀμελίου, τοῦ πλωτίνου μαθητοῦ, διδάσκαλος δὲ ἰαμβλίχου. γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων αὐρηλιανοῦ, καὶ παρατείνας ἕως διοκλητιανοῦ τοῦ βασιλέως. Porphyrius, inquit, proprio nomine Baſileus uo- B cabatur. Tyrius philoſophus, diſcipulus Amelij, edoctũ à Plotino, præceptor uerò Iamblichi: uixit temporibus Aureliani, & peruenit uſq; ad tempora Diocletiani regis. Cur uerò rex appellaretur, declarat idem Porphyrius in uita Plotini magiſtri. Amelius, inquit, librũ hunc dicauit mihi, meq; in ipſa inſcriptione Baſilea, id eſt, regem nominauit: id enim mihi nomen erat: & patria quidem lingua nominabar Malcus, quo nomine uocabatur & pater. Malcus autem in Græcam tranſlatus linguam, rex appellatur. Hæc ille de ſe. [l] Et ipſe Plato dijs plurimis.] In Timæo deos numerat Saturnum, Opem, Iunonẽ, reliquoſq; inter ſe fratres, agnatoſq;: in libris De rep. & De legibus, dijs dæmonibuſq; & heroibus ſacra & ceremonias fieri iubet: in octauo uerò De legibus & duodecimo illos nominat, quibus ciuitatis ſtatus & felicitas uotis comprecationibuſq; commendanda eſt.

C De ſententia Platonis, qua definiuit deos nõ eſſe niſi bonos amicoſq; uirtutum. Cap. XIII.

QVANQVAM ergo à nobis & in alijs multis rebus magniſq; diſſentiãt, in hoc tñ quod modò poſui, quia neq; parua res eſt, & inde nunc quæſtio eſt, primùm ab eis quæro, quibus dijs iſtum cultum exhibendum arbitrentur, utrum bonis, an malis, an & bonis & malis. [a] Sed de hoc habemus ſententiam Platonis, dicentis omnes deos bonos eſſe, nec eſſe omnino ullum deorum malum. Conſequens eſt igitur, ut bonis hæc exhibẽda intelligantur. Tunc enim dijs exhibentur, quoniam D nec dij erunt, ſi boni nõ erunt. Hoc ſi ita eſt: nam de dijs quid aliud decet credere? [b] illa profectò uacuatur opinio, qua nonnulli putant, deos malos ſacris placandos eſſe, ne lędant, bonos aũt, ut adiuuẽt, inuocãdos. Mali enĩ nulli ſunt dij: bonis porrò debitus, ut dicũt, honor ſacrorum eſt deferendus. Qui ſunt ergo illi qui ludos ſcenicos amãt, eoſq; diuinis rebus adiũgi, & ſuis honoribus flagitãt exhiberi, quorũ uis nõ eos indicat nullos, ſed iſte affectus nimirum indicat malos? Quid enĩ de ludis ſcenicis Plato ſenſerit, notum

tum eſt, cũ poetas ipſos ꝙ tam indigna deorum maieſtate atq; bonitate carmina cõpoſuerãt, eẽſcet ciuitate pellẽdos? Qui ſunt igitẽ iſti dij, qui de ſcenicis ludis cũ ipſo Platone cõtendunt? Ille quippe nõ patitur deos falſis criminibus infamari, iſti eiſdẽ criminib. ſuos honores celebrari iubent. Deniq; iſti cum eoſdẽ ludos inſtaurari præciperẽt, poſcentes turpia, maligna geſſerũt, Tito Latino auferẽtes filiũ, & immittentes morbũ, ꝙ eorum ab nuiſſet imperiũ, eumq; morbum retrahẽtes, cum iuſſa cõpleſſet. Iſte aũt illos nec tam malos timendos putat, ſed ſuæ ſententię robur cõſtantiſsimẽ retinẽs, omnes poetarũ ſacrilegas nugas, quib. illi per immundicię ſocietatem oblectantur, à populo bene inſtituto remouere nõ dubitat. Hunc autẽ Platonẽ, qđ iam in ſecundo Libro cõmemoraui, inter ſemideos Labeo ponit. [c] Qui Labeo numina mala uictimis cruentis atq; huiuſmodi ſupplicationib. placari exiſtimat, bona uerò ludis, & talibus, quaſi ad lętitiã pertinentibus rebus. Quid eſt ergo ꝙ ſemideus Plato non ſemideis, ſed dijs, & hoc bonis, illa oblectamenta, quia iudicat turpia tam cõſtanter audet auferre? qui ſanè dij refellũt ſententiam Labeonis: nam ſe in Latino nõ laſciuos tantùm atq; ludibundos, ſed etiã ſæuos terribileſq; mõſtrarunt. Exponãt ergo iſta nobis Platonici, qui oẽs deos ſecundũ autoris ſui ſententiã bonos & honeſtos, & uirtutibus ſapientiũ eſſe ſocios arbitrantur, aliterq; de ullo deorum ſentiri nefas habent. Exponimus, inquiunt. Attentè igitur audiamus.

Labeo.

L. VIVES.

SEd [a] de hoc habemus ſententiam Platonis.] In decimo De leg. deos bonus eſſe ait, & refertus omni uirtute, prouidẽtiſsimoſq; atq; optimos: tametſi principẽ illum naturæ, quẽ uerè eſſe dicit, uerè quoq; ac propriè bonum cenſet, reliquos inde uelut ex fonte bonitatem haurire, quã habent. In Conuiuio uerò Socrates eo probat argumento amorem deum nõ eſſe, ꝙ omnes dij boni beatiq; ſint, amor uerò non ſit eiuſmodi. Porphyrius quoq; libro De ſacrificijs tertio, deum ait nullius eſſe rei indigũ, nocere nulli. Idem Stoici ſentiebant, ex quorum dogmatis Cicero ſecundo De officijs inquit: Deos nocere nõ putant. Sed nos ſententiã tantùm Platonis tractamus, de qua loquitur Auguſtinus. nã ſi ad alia egredimur, quis erit modus aut finis? [b] Illa profectò uacuatur opinio.] Apuleius in deo Socratis, ex dæmonibus alios diurnis ſacrificijs gaudere ſcribit, alios nocturnis, eſſe qui lætioribus, eſſe qui triſtioribus hoſtijs, ritibus, & ceremonijs. Porphyrio in Carmen ſeculare Horatij uulgarem fuiſſe opiniunẽ ſignificat, alios deus placandus ne lædant, alios ut proſint. Plutarchus ſcribit magnus & malos dæmonas olim ſacrificijs à regibus & principibus honeſtatos, ad

Dijs malis cur cultus exhibitus.

A eorum iram auertendam, quæ maxima damna afferebant. Porphyrius philoſophus in 2. lib. De abſtinentia animatorum, ciuitatibus interdum eſſe opus ſubindicat malis dæmonibus ſacra facere, ne frugibus, ne diuitijs, ne urbi ipſi noceant. nam rata eſt, inquit, apud omnes fides, eos læſuros genus humanũ, ſi iraſcunẽ, propterea quòd negligantur, neq; cultum legitimũ nanciſcantur. nec id ſolũ docet ex uulgari eſſe opinione, ſed theologorum quoq;, qui malis dæmonibus mactari permittunt uictimam, guſtari ex ea uetant. [c] Qui Labeo numina mala.] Porphyrius eodẽ quod modò citabam Opere, dijs ſuperis nullũ animal ſacrificari fas putat, ſed terræ fructus tantùm, & flores, & mel uſq; ad fartuam. Sic ueteres illi, & primi conſueuerunt ſacrificatores, ſic agendum eſſe ducet Theophraſtus: ſic Pythagoras, qui nunquã hoſtiã immolare ſuſtinuit. Dæmonibus uerò cædibus litatur & ſanguine. In opere ue-
B rò De Philoſophia reſponſorum ex oraculis Apollinis, docet, quo inferiores ſunt dij, eo triſtioribus & atrioribus gaudere hoſtijs, ita ut dijs terreſtribus, & infernis furuæ quadrupedes mactentur, & terreſtribus ſuper aras, infernis autem in foueis.

Dijs ſuperis animalia nõ ſacrificanda.

De opinione eorum, qui rationales animas triũ generũ eſſe dixerũt: id eſt, in dijs cęleſtibus, in dęmonibus aereis, & in hominibus terrenis. XIIII.

OMNIVM, [a] inquiunt, animalium, in quibus eſt anima rationalis, tripertita diuiſio eſt: in deos, homines, dæmones. Dij excelſiſsimum locum tenẽt,
C homines infimũ, dæmones medium. Nam deorum ſedes in cælo eſt, hominũ in terra, in aere dæmonum. Sicut eis diuerſa dignitas eſt locorum, ita etiam naturarũ. Proinde dij ſunt hominib. dæmonibuſq; potiores: homines uerò infra deos & dæmones conſtituti ſunt, ut elementorũ ordine, ſic differentia meritorũ. [b] Dæmones igitur medij, quemadmodũ dijs quibus inferius habitãt poſtponendi, ita hominibus ſuperius, quibus pręferendi ſunt. Habent enim cum dijs communem immortalitatem corporum, animorum autem cum hominibus paſsiones.
D Quapropter non eſt mirum, inquiunt, ſi etiam ludorum obſcœnitatibus, & poetarũ figmentis delectantur. Quandoquidem & humanis capiuntur affectibus, à quibus dij longè abſunt, & modis omnib. alieni ſunt. Ex quo colligitur, Platonem poetica deteſtando, & prohibendo figmenta, non deos, qui omnes boni & excelſi ſunt, priuaſſe ludorum ſcenicorum uoluptate, ſed dæmones. Hęc ſi ita ſunt, quę licet apud alios quoque reperiantur, Apuleius tamen Platonicus Madaurẽſis, de hac re ſola unũ ſcripſit librum, cuius titulũ eſſe uoluit De deo Socratis: ubi diſſerit et exponit, ex quo genere nu-

Dæmonũ communitas cum dijs & hominibus.

Socratis dæmon. minum [c] numē ſibi Socrates habebat adiunctum, & amicicia quadā conciliatū, à q̃ perhiberetur ſolitus admoneri, ut deſiſteret ab agēdo, quando id quod agere uolebat proſperè nō fuerat euenturum. Dicit enī apertiſsimè, et copioſiſsimè aſſerit, nō illū deū fuiſſe, ſed dæmonē, diligenti diſputatione pertractans iſtā Platonis de deorum ſublimitate, & hominū humilitate, dæmonū medietate ſententiā. Hæc ergo ſi ita ſunt, quonā modo auſus eſt Plato, etiā ſi nō dijs, quos ab omni humana cōtagione ſemouit, certè ipſis dæmonibus poetas urbe pellendo, auferre theatricas uoluptates, niſi quia hoc pacto admonuit animum humanum, quamuis adhuc in his moribundis membris poſitū, pro ſplendore honeſtatis, impura dæmonū contemnere, eorumq́ immundiciā deteſtari? Nam ſi Plato hæc honeſtiſsimè arguit, & prohibuit, profectò dæmones turpiſsimè popoſcerunt, atq; iuſſerūt. Aut ergo fallitur Apuleius, & non ex iſto genere numinū habuit amicum Socrates: aut cōtraria inter ſe ſentit Plato, [d] modò dæmones honorando, modò eorum delicias à ciuitate bene morata remouendo: aut nō eſt Socrati amicicia dæmonis gratulanda, de qua uſq; adeò & ipſe Apuleius non erubuit, [e] ut de deo Socratis prænotaret librum, quem ſecundū ſuā diſputationem, qua deos à dæmonibus tam diligenter copioſeq́ diſcernit, nō appellare de deo, ſed de dæmone Socratis debuit. Maluit aūt hoc in ipſa diſputatione, q̃ in titulo libri ponere. Ita enim per ſanā doctrinā, quæ humanis rebus illuxit, omnes uel penè omnes dæmonum nomē exhorrent, [f] ut quiſquis ante diſputationem Apuleij, qua dęmonū dignitas cōmendatur, titulū libri De dęmone Socratis legeret, [g] nequaq; illum hominē ſanū fuiſſe ſentiret. Quid autem etiam ipſe Apuleius quod in dæmonibus laudaret, inuenit, præter ſubtilitatē & firmitatem corporū, & habitationis altiorē locum? Nam de morib. eorum, cùm de omnibus generaliter loqueretur, nō ſolùm nihil boni dixit, ſed etiā plurimum mali. Deniq; lecto illo libro prorſus nemo miratur, eos etiam ſcenicā turpitudinem in rebus diuinis habere uoluiſſe, & cū deos ſe putari uelint, deorū criminib. oblectari potuiſſe, & quicquid in eorum ſacris obſcœna ſolennitate ſeu turpi crudelitate,

A uel ridetur, uel horretur, eorum affectibus conuenire.

L. VIVES.

OMniū [a], inquiunt, animaliū.] Plato in 4. De leg. & Epinom. tres ordines deorū ponit, deos, dæmones, & heroas: ſed hi poſtremi ad homines uidentur pertinere, ex quibus fiunt. *Deorū ordines.* Plutarchus in opere, Quòd oracula defecerunt, laudat eos impenſe, q genus dæmonū inter deos & homines conſtituerunt: ſiue Orpheus is fuit, ſiue Phryx aliqs, ſiue Aegyptius: ut ab utrorumq; ceremonijs conijci poteſt. Modū enī excogitarunt, quo humanum genus diuino cōiungatur. Ex Græcis, inqt, Homerus promiſcuè nomina hæc uſurpat: nam eoſdem modò deos appellat, modò dæmonas. Heſiodus primus omniū quatuor rationalis naturæ ordines diſtinctos poſuit, primos deos, hinc B dæmones, tum heroas, infimos homines, è quib. dæmones & heroes fiant, ſi bene uixerint. [b] Dæmones igit̃ medij.] In Cōuiuio Platonis meminit Socrates diſputationis cuiuſdam cum Diotima habitæ, ubi dæmonis naturā ait mediā inter homines deosq́. [c] Numen ſibi Socrates habebat.] Socrates dæmonē dicit̃ habuiſſe, à quo prohiberetur facere, quæ proſperè ſuceeſſura nō erant, incitaretur uerò nunquam. [d] Modò dæmones honorando.] Nam dæmones adorandos præcepit in Epinomide. [e] Vt de deo Socratis.] Quotquot antea illa de re diſputarant, dæmonem potius q̃ deum Socrates dixerūt, ut ipſe apud Platonē ſexcentis locis Socratis, & Xenophon, & Cicero, & Plutarchus, & Maximus Tyrius, qui geminā ædidit de Socratis dæmone Apodixin, alijq; innumeri, tum Platonici, tum aliarum quoq; nationum philoſophi: quocirca ſuperuacaneū fuerit multis de eo diſſerere. [f] Vt quiſquis ante diſputa C tionē.] Quiſquis titulum anteq̃ librum, ne quis putet ad ſuperiora tempora referri. [g] Nequaquam illum hominem ſanum.] Nam dæmoniaci etiam à gentilibus iam tum mente capti, & furentes uocabantur.

Quòd neq; propter aerea corpora, neq; propter ſuperiora habitacula dæmones hominibus antecellunt. Cap. XV.

QVAMOBREM abſit ut iſta cōſiderans animus ueraciter religioſus, & uero Deo ſubditus ideo arbitretꝰ dæmones ſeipſo eſſe meliores, [a] q̊ habeant corpora meliora. Alioquin multas ſibi & beſtias prælaturus eſt, quę nos D & acrimonia ſenſuū, & motu facillimo atq; celerrimo, & ualentia uiriū, & annoſiſsima firmitate corporū uincunt. Quis hominum uidendo æquabitur aquilis, & uulturibus? Quis odorando canibus? Quis uelocitate leporibus, ceruis, auibus omnibus? Quis multum ualendo leonibus, & elephantis? Quis diu uiuendo ſerpētibus, [b] qui etiā depoſita tunica ſenectutē deponere, atq; in iuuentā redire perhibentur? Sed ſicut his omnibus ratiocinādo & intelligēdo meliores ſumus, ita etiā dęmonib. bene atq; honeſtè uiuendo meliores eſſe debemus. Ob hoc enī & prouidētia diuina eis, quibus nos conſtat

eſſe

eſſe potiores, data ſunt quædã potiora corporum munera, ut illud quo eis præminemus, etiam iſto modo nobis cõmendaretur A multo maiore cura excolendum eſſe, φ corpus: ipſamq́ excellentiã corporalem, quam dęmones habere noſſemus, pręe bonitate uitæ, qua illis anteponimur, cõtemnere diſceremus, habituri et nos immortalitatẽ corporũ, non quã ſuppliciorũ ęternitas torqueat, ſed quam puritas præcedat animorũ. [c] Iam uerò de loci altitudine, quòd dæmones in aere, nos autẽ habitamus in terra, ita permoueri, ut hinc eos nobis eſſe præponẽdos exi B ſtimemus, omnino ridiculũ eſt. Hoc enim pacto nobis & omnia uolatilia præponemus. [d] At enim uolatilia cũ uolando fatigantur, uel reficiendum alimẽtis corpus habẽt, terram repetunt uel ad requiẽ, uel ad paſtũ, quod dæmones, inquiunt, nõ faciunt. Nunquid ergo placet eis, ut uolatilia nobis, dæmones aũt uolatilibus antecellant? Quod ſi dementiſsimũ eſt opinari, nihil eſt, quòd de habitatione ſuperioris elementi dignos eſſe dæmones exiſtimemus, quibus nos religionis affectu ſubdere debeamus. Sicut enim fieri potuit, ut aereæ uolucres terreſtribus C nobis nõ ſolùm nõ præferantur, uerumetiã ſubijciantur propter rationalis animæ, quæ in nobis eſt, dignitatẽ, ita fieri potuit, ut dæmones, quamuis magis aerei ſint, terreſtribus nobis, non ideo meliores ſint, quia eſt aer, quã terra ſuperior: ſed ideo eis homines præferendi ſint, quoniam ſpei piorũ hominum nequaφ illorum deſperatio cõparanda eſt. Nam & illa ratio Platonis, qua elementa quatuor proportione contexit, atφ ordinat, ita duobus extremis igni mobiliſsimo, & terræ immobili media duo aerem & aquam interſerens, ut quanto aer eſt aquis, & aere ignis, tanto & aquæ ſuperiores ſint D terris: ſatis nos admonet animalium merita non pro gradibus elementorum æſtimare. Et ipſe quippe Apuleius cum cæteris terreſtre animal hominem dicit, qui tamẽ longẽ præponitur animalib. aquatilibus, cũ ipſas aquas terris præponat Plato: ut intelligamus, nõ eundem ordinem tenendum, cùm agitur de meritis animalium, qui uidetur ordo eſſe in gradibus corporum: ſed fieri poſſe, ut inferius corpus anima melior inhabitet, deteriorφ ſuperius.

Dæmonum deſperatio hominum piorũ ſpei non comparanda.

Auguſt. To. 5.

L. VIVES.

QVòd[a] habeant corpora meliora.] Dęmonũ corpora Apuleius media dicit inter terrenã & æthream naturam, multoφ minus concreta, quàm nubes, & lõgẽ ſubtiliora ex puriſsimo aeris liquidu & ſereno elementu coalita, nihil terrenæ ſoliditatis habẽtia: idcirco nec oculis humanis cõſpicua, niſi illa diuinitùs ſui ſpeciem offerant. [b] Qui etiam depoſita tunices.] Serpens exuere ſenectutem incipit ab oculis, ſic ut ignari eos cæcari putent. tum nudatur caput, atφ una ferè nocte & die tota illis tunica ponitur. Vide Ariſtotelem lib. octauo De generatione animaliũ. [c] Iam uerò de loci altitudine.] Apuleius in Apodixi, de Socratis deo ſic colligit, in aere dæmones agere: nã cùm elementum nullum ſit in mundo, quod natura uacuũ animãtib. crearit, in terra ſunt homines ac quadrupedes: in mari piſces: in igne uiuũt quædam animalia, ut Ariſtoteles docet, neceſſe eſt in aere aliquod animaliũ eſſe genus: quale id ſit, niſi dæmonicum, nemo dixerit. Itaque dæmones & inferiorem dijs locum ſortiti ſunt, & ſuperiorem nobis: quòd illis minores ſunt, nobis uerò maiores melioresq́. [d] At enim uolatilia cùm uolando.] Hæc eſt Apuleij reſponſio, cuius ad hunc modum ſunt uerba: Nam quòd quidã aues aeri attribuant, falſum ſentire meritiſsimo dixeris: quippe quæ aues, nulla earum ultra Olympi uerticem ſublimatur: qui cùm excelſiſsimus omniũ perhibeatur, tamẽ altitudinẽ perpendiculo ſi metiare, ut geometræ autumãt, ſtadis altitudo faſtigij non æquiparat, cùm ſit aeris augmentũ immenſum uſφ ad extima lunæ caliφ: porrò ætheris ſurſum uerſus exordium eſt. Quid igit̃ tanta uis aeris, quæ ab humilibus lunæ anfractibus uſφ ad ſummũ Olympi uerticẽ interiacet? Vacabitne animalib. ſuis? atφ erit iſta naturæ pars moriua, ac debilis? Imò enim ſi ſedulò aduertas, ipſæ aues p terreſtre animal nõ aeriũm rectè perhibeantur: ſemper enim illis uictus omnis in terra, ibidem pabulum, ibidem cubile, tantũφ aeris proximũ terræ uolando tranſuerberãt. Cæterùm cùm illis feſſa ſunt remigia pennarũ, terra ceu portus eſt. Hæc ex lib. Apuleij parũ caſtigata, ſed nihilominus ratio Auguſtini pcedet de loco. Nam etſi aues inferiores ſunt dæmonibus, certè ſuperiores ſunt hominib. & in cacuminibus ædium & montium & arborum plerunφ morantur: ſed hîc non diſputo cum aduerſarijs.

Dæmonum corpora.

Serpentis renouatio.

Olympus.

Quid de moribus dæmonum Apuleius Platonicus ſenſerit. Cap. XVI.

DE moribus ergo dæmonũ cũ idem Platonicus loqueret̃, dixit eos eiſdem quibus homines animi perturbationibus agitari, irritari iniurijs, obſequijs donisq́ placari, gaudere honoribus, diuerſis ſacrorũ ritibus oblectari, & in eis ſi quid neglectum fuerit, commoueri. Inter cætera etiam dicit, ad eos pertinere diuinationes augurum, aruſpicũ, uatum, atφ ſomniorũ: ab his quoφ eſſe miracula magorum. Breuiter aũt eos definiens ait, Dæmones eſſe genere animalia, animo paſsiua, mente rationalia, corpore aerea, tempore æterna. Horũ uerò quinφ, tria priora illis eſſe nobiſcũ communia, quartũ propriũ, quintũ eos cum dijs habere cõmune. Sed uideo triũ ſuperiorũ quę

Dæmones qd, ſecundum Platonem.

nobiſcũ habẽt, duo etiam cum dijs habere. [a] Animalia quippe eſſe dicit, et deos, qui ſua cuiq; elemẽta diſtribuens, in terreſtrib. animalib. homines poſuit cum cæteris, quæ in terra uiuũt & ſentiũt: in aquatilib. piſces, & alia natatilia: in aerijs dæmones, in æthereis deos. Ac per hoc φ dæmones genere ſunt animalia, nõ ſolũ eis cũ hominibus, uerumetiã cum dijs pecoribusq; cõmune eſt: quòd mẽte rationalia, cũ dijs & hominibus: quòd tẽpore ęterna, cũ dijs ſolis: quòd animo paſſiua, cũ hominib. ſolis: quòd corpore aerea, ipſi ſunt ſoli. Proinde φ genere ſunt animalia, nõ eſt magnũ: quia hoc ſunt & pecora: φ mente rationalia, non eſt ſupra nos, quia ſumus & nos: φ tempore æterna, quid boni eſt, ſi nõ beata? [b] Melior eſt enim temporalis felicitas, q̃ miſera æternitas. φ animo paſſiua, quomodo ſupra nos eſt? quando & nos hoc ſumus: nec ita eſſet, niſi miſeri eſſemus. φ corpore aerea, quanti ęſtimandũ eſt, cùm omni corpori præferat̃ animæ qualiſcunq; natura? Et ideo religionis cultus, qui debet̃ ex animo, nequaq̃; debet̃ ei rei quæ inferior eſt animo. Porrò ſi inter illa, quæ dæmonũ eſſe dicit, annumeraret uirtutẽ, ſapientiã, felicitatem, & hęc eos diceret habere cum dijs æterna atq; cõmunia, profectò aliquid diceret exoptandũ, magniq; pendendũ: nec ſic eos tamen propter hæc tanquã deum colere deberemus, ſed potius ipſum à quo hæc illos accepiſſe noſſemus. Quanto minus nũc honore diuino aerea digna ſunt animalia: ad hoc rationalia, ut miſera eſſe poſsint: ad hoc paſsiua, ut miſera ſint: ad hoc æterna, ut miſeriam ſuã finire non poſsint. Quapropter, ut omittã cætera, & hoc ſolum pertractem, quod nobiſcum dæmones dixit habere cõmune, id eſt, animi paſsiones: ſi omnia quatuor elementa ſuis animalibus plena ſunt, immortalibus ignis & aer, mortalib. aqua & terra: quæro cur animi dæmonũ paſsionum turbelis, & tempeſtatibus agitentur? [c] Perturbatio enim eſt, quæ Græcè πάθος dicitur: unde illa uoluit uocare animo paſsiua: [d] quia uerbum de uerbo pathos, paſsio diceretur, [e] motus animi cõtra rationẽ. Cur ergo ſunt iſta in animis dæmonum, quæ in pecoribus nõ ſunt? Quoniam ſi quid in pecore ſimile apparet, [f] nõ eſt perturbatio: q̃a non eſt contra rationem, qua pecora carent.

πάθος.

A In hominibus autem ut ſint iſtæ perturbationes, [g] facit hoc ſtulticia, [h] uel miſeria. Non dum enim ſumus in illa perfectione ſapientiæ beati, quæ nobis ab hac mortalitate liberatis in fine promittitur. Deos uerò ideo dicunt iſtas perturbationes non perpeti: quia non ſolùm æterni, uerumetiam beati ſunt. Eaſdem quippe animas rationales etiã ipſos habere perhibent, ſed ab omni labe ac peſte puriſsimas. Quamobrem ſi propterea dij non perturbantur, [i] φ animalia ſunt beata, non miſera: & propterea pecora non perturbantur, quòd animalia ſunt, quæ nec beata B poſſunt eſſe, nec miſera: reſtat ut dæmones, ſicut homines ideo perturbentur, quòd animalia ſunt non beata, ſed miſera.

Dæmones quare perturbentur.

L. VIVES.

ANimalia [a] quippe eſſe dicit & deos.] Idem Plato in Timæo, qui deos uiſibiles animalia eſſe uult. Apuleius in eodem libello De Socratis deo, genus quoddam dęmonũ ponit ſine corpore, ut Somnũ & Amorem. [b] Melior eſt enim temporalis felicitas.] Chironẽ Saturni filium ſcribunt repudiaſſe immortalitatẽ, & Vlyſſem maluiſſe in patria inter coniugem, & filium, & patrẽ ætatem finire, qoàm apud deas eſſe immortalem. Plato in libris De legibus, ſatius eſſe ſentit, q̃ minimũ tempus uiuere, quàm totam immortalitatẽ maxima bonorũ externorũ & corporis ubertate atq; affluentia, ſine iuſticia tamen & cæteris uirtutibus, ne C ſcio quid philoſophi nugant̃ melius eſt eſſe, quàm nõ eſſe: de quo alibi. [c] Perturbatio enim eſt quæ Græcè πάθος.] Cicero in Tuſc. quæſt. perturbationes πάθη uertit. Quintilianus in 6. affectus, idq; rectè & propriè uerti dicit. Apud Plinium ſolum ex ueteribus legitur paſsiones, dubitaturq; num ſatis caſtigatè libro xx. Illitum quoq; paſsionibus uentri earum prodeſt. [d] Quia uerbum de uerbo.] Vt à πάσχω πάθος, ſic à patior paſsio. [e] Motus animi contra rationem.] Diffinitio πάθους apud Ciceronem ex Zenone, auerſa à recta ratione contra naturam animi commotio. [f] Non eſt perturbatio.] Ex eodem Cicerone in Tuſcu. quæſt. Sed corporũ affectiones ſine culpa accidere poſſunt, animorum nõ item: quorũ omnes morbi & perturbationes ex aſpernatione rationis eueniunt, itaq; in hominibus ſolùm exiſtunt. Nam beſtiæ ſimile quiddam faciunt, ſed in D perturbationes non incidunt. [g] Facit hoc ſtulticia.] Opinionibus eñ falſis uaniſq; premimur. & nos ipſi facimus nobis affectus potius q̃ ex rebus accipimus. Et, ut Seneca inquit, plura ſunt quæ nos terrẽt, quàm quæ premunt. Stoici perturbationes omnes ex deprauatis hominum iudicijs opinionibusq; oriri putant. nam opinio magni futuri boni eſt libido: magni futuri mali eſt metus, magni præſentis mali dolor, magni præſentis boni lætitia: quæ omnia quoniam ſtulticijs noſtratũ cogitationũ metimur, citius quàm naturis rerum, idcirco tot perturbationibus, tamq; immoderatis rapimur. [h] Vel miſeria.] Hoc eſt in homine miſerrimum, quòd etiam ſapientiſsimus dolet tamen, & gaudet, & cæteris affectibus agitur, quamlibet prouiderit ne fiat. [i] Quòd animalia ſint non beata, ſed miſera.] Miſeros eſſe dæmones, aut malos, non audet fateri Socrates: non eſſe autem beatos bonosq;, apertè profitetur in Conuiuio Platonis.

Immortalitas mortalitate deterior.

Perturbatio.

An dignũ ſit eos ſpiritus ab homine coli, à quorũ A uitijs etiam oporteat liberari. Cap. XVII.

QVA igitur inſipientia, uel potius amentia per aliquã religionem dæmonib. ſubdimur, cũ per uerã religionẽ ab ea uitioſitate, qua illis ſumus ſimiles, liberemur? Cùm em̃ dæmones, q̃d & iſte Apuleius, quãuis eis plurimũ parcat, & diuinis honorib. dignos cẽſeat, tñ cogit̃ confiteri, ira inſtigent̃, nobis uera religio præcipit, ne ira inſtigemur, [a] ſed ei potius reſiſtamus. [b] Cùm dæmones donis inuitent̃, nobis uera religio præcipit, ne cuiquã donorũ acceptione faueamus. Cũ dæmones honorib. mulceant̃, nobis uera religio præcipit, [c] ut talib. nullo modo moueamur. Cũ dæmones quorundã hominũ oſores, quorundã amatores ſint, non prudenti trãquilloq; iudicio, ſed ut ipſe animo appellat paſ-

Matth. 5. ſiuo, nobis uera religio præcipit, [d] ut inimicos noſtros etiã diligamus. Poſtremò omnẽ motũ cordis & ſalũ mẽtis, [e] omneſq; turbelas & tẽpeſtates animi, quibus dæmones æſtuare atq; fluctuare aſſerit, nos uera religio deponere iubet. Quæ igit̃ cauſa eſt, niſi ſtultitia errorq; miſerabilis, ut ei te facias uene- C rãdo humilẽ, cui te cupias eſſe uiuẽdo diſsimilẽ: & religione colas, quẽ imitari nolis, cũ religionis ſumma ſit imitari quem colis?

L. VIVES.

Agatho abbas. SEd [a] ei potius reſiſtamus.] Chriſtus in Euangelio Matthæi iubet nullo prorſus modo iraſci. Agatho abbas iracundum hominem, etiam ſi mortuos excitaret, negabat Deo gratum fore. [b] Cùm dæmones donis inuitentur.] Nõ ſolùm ultrò ſibi dari dona gaudent, ſed etiam perũt. Sunt enim petaciſsimi. Quoties ferè oraculũ Delphis Apollo reddebat, admonebat cõſulẽtes, ut ſui meminiſſent, donumq; ad ſe adferrẽt aliquod, ubi fortunatiores eſſent facti: tametſi nõ tam aſtutus dæmon aurum uel argentum captabat, quo nõ eget, q̃ mentes eorum qui dabant. [c] Vt talibus nullo modo moueamur.] Chriſtus ſuis præcepit, ne magiſtri uocari uelint, neu primos accubitus affectent, neu ſalutari in plateis. Deniq; ut princeps ad famulantis ſe D humilitatẽ deijciat. Honores em̃ cum gentilitate ortos eſſe, ibi ſepeliri debere, in Eccleſia uiuere nefas eſt: nec magnanimitas eſt, magnos petere honores, ſed contẽnere. [d] Vt inimicos noſtros.] Diligite, inquit Chriſtus, etiam inimicos ueſtros, & orate pro ijs, qui uobis ſunt infeſti. Matth. 5. Nec ſatis eſt inimicos non odiſſe, diligere præcipimur. & factu impoſsibile nõ eſt, quod ipſe Chriſtus primùm, deinde Stephanus fecerunt, ut Hieron. inquit. [e] Omneſq; turbelas & tempeſtates animi.] Alibi, Omneſq; turbidas tempeſtates animi.

Qualis ſit religio, in qua docetur, quòd homines, ut cõmendentur dijs bonis, dæmonibus uti debeant aduocatis. Cap XVIII.

August. To. 5.

FRVSTRA igitur eis Apuleius, & quicunq; ita ſentiunt, hunc detulit honorem: ſic eos in aere medios inter æthereum cælum terramq; conſtituens, ut q̃niam nullus deus miſcetur homini, [a] quod Platonẽ dixiſſe perhibent, iſti ad deos perferãt preces hominum, & inde ad homines impetrata, quæ poſcunt. Indignũ enim putauerunt qui iſta crediderũt, miſceri homines dijs, & deos hominibus: dignum autem miſceri dæmones & dijs & hominibus: hinc B petita [b] qui allegent, inde cõceſſa qui apportent: ut uidelicet homo caſtus, & ab artium magicarũ ſceleribus alienus, eos patronos adhibeat, per quos illum dij exaudiant, qui hæc amant: quæ ille nõ amando fit dignior, quem facilius & libentius exaudire debeãt. Amant quippe illi ſcenicas turpitudines: quas nõ amat pudicicia. Amant in maleficijs magorum mille nocendi artes, quas non amat innocentia. Ergo & pudicicia & innocentia, ſi quid à dijs impetrare uoluerit, nõ poterit ſuis meritis, niſi ſuis interuenientibus inimicis. Non eſt quòd iſte poetica figmenta, & theatrica ludibria iuſtificare conetur. Habemus contra iſta magiſtrum eorum & tantæ apud eos autoritatis Platonem: ſi pudor humanus ita de ſe malè meretur, ut non ſolùm diligat turpia, uerumetiam diuinitati exiſtimet grata.

L. VIVES.

QVod [a] Platonẽ dixiſſe perhibent.] Platonis hæc eſt in Conuiuio ſententia, & quidem Socrati attributa. Diotima, cùm Socrati amorem eſſe medium quiddã diceret inter mortale & immortale, Socratesq; quid hoc eſſet, rogaret: illa, δαίμων μέγας, ὦ σώκρατες, καὶ γὰρ πᾶν τὸ δαιμόνιον μεταξύ ἐστι θεοῦ τε καὶ θνητοῦ: Dæmon magnus, ô Socrates. etenim dæmoniũ omne inter deos & mortales ſitum eſt. Socrates nondum id intelligens quærit, quæ nam ſit eius uis & natura. Tum Diotima reſpõdit, interpretari uel uectare humana ad deos, diuina ad nos: ab hominibus quidẽ preces & ſacrificia, à dijs uerò præcepta & mercedẽ pro ſacrificijs. D In medio igitur ſiti dæmones, eum locum explent, ut aptum ſecum ſit uniuerſum ipſum atq; coniunctũ, hac commeãt uaticinia, & omnis ſacerdotum ars, quæ ad ſacrificia, teletas, & incantationes, tum & ad diuinationem & magiam ſpectat. His addit quod Aug. citat: θεὸς δὲ ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται, ἀλλὰ διὰ τούτου πᾶσά ἐστιν ἡ ὁμιλία, καὶ ἡ διάλεκτος θεοῖς πρὸς ἀνθρώπους, καὶ ἐγρηγορόσι, καὶ καθεύδουσι. Deus, inquit, homini nõ miſcetur, ſed per dæmones omne eſt cõmercium, omnis collocutio deis cum hominibus, & uigilantibus, & dormientibus. [b] Qui aſsignent.] In antiquis eſt, Qui allegent, quaſi qui uelut legatione fungerentur. Idcirco Apuleius adminiſtros eos & ſaluſigerulos uocat: quorũ illud pertinet ad deos, quib. dæmones miniſtrant: alterum ad nos, quibus ſalutẽ à dijs gerunt. Angeli etiã nominantur à Capella, quaſi

nuncij, quòd ſuperis noſtra nuncient acta, & præſtites, quòd gerundis rebus præſint.

De impietate artis magicæ, quæ patrocinio nititur ſpirituum malignorum. Cap. XIX.

PORRO aduerſus magicas artes, de quibus quoſdā nimis infelices, & nimis impios etiam gloriari libet [a] in nomine dæmonū, ipſam publicam lucē teſtem citabo. Cur enim tam grauiter iſta plectuntur ſeueritate legū, ſi opera ſunt numinū colendorum? An fortè iſtas leges Chriſtiani inſtituerunt, quibus artes magicæ puniuntur, ſecundum quem alium ſenſum, niſi quòd hæc maleficia generi humano pernicioſa eſſe nō dubium eſt? Ait Poeta clariſsimus:

[b] Teſtor chara deos, & te germana, tuumq́;
Dulce caput, magicas inuitā accingier artes.

Illud etiā quod alio loco de his artibus dicit:

Virg. 8. Eclog. *[c] Atq; ſatas aliò uidi traducere meſſes.*

Eo quod hac peſtifera ſceleratac; doctrina, fructus alieni in alias terras transferri perhibentur, nónne in Duodecim tabulis, id eſt, Romanorum antiquiſsimis legibus Cicero cōmemorat eſſe conſcriptū, & ei qui hoc feceri t ſuppliciū conſtitutum? [d] Poſtremò ipſe Apuleius nunquid apud iudices Chriſtianos de magicis artibus accuſatus eſt? Quas utiq; ſibi obiectas, ſi diuinas & pias eſſe nouerat, & diuinarum poteſtatum operib. congruas, non ſolùm eas confiteri debuit, ſed etiam profiteri, leges culpans potius, quibus hæc prohiberentur, & damnanda putarentur, quæ haberi miranda & uenerāda oporteret. Ita enim uel ſententiā ſuam perſuaderet iudicibus, uel ſi illi ſecundum iniquas leges ſaperent, eumq; talia prædicantem atq; laudantem morte mulctarent, digna animæ illius dæmones dona rependerēt: pro quorum diuinis operibus prędicandis, humanā uitam ſibi adimi non timeret. Sicut martyres noſtri, cùm eis pro crimine obijceretur Chriſtiana religio, qua nouerant ſe fieri ſaluos & glorioſiſsimos in æternum, non eam negando tēporales pœnas euadere delegerunt, ſed potius cōfitendo, profitendo, prædicando, & ꝓ hac omnia fideliter fortiterq; tolerando, & cum pia ſecuritate moriendo, leges quibus prohibebanť, erubeſcere compulerunt, mutariq; fecerunt. Huius autem philoſophi Platonici [e] copioſiſsima & diſertiſsima extat oratio, qua crimen artium ma-

Apuleius de magicis artib. accuſatus.

A gicarum à ſe alienū eſſe defendit, ſeq; aliter non uult innocentē uideri, niſi ea negando quę non poſſunt ab innocente cōmitti. [f] Ad omnia miracula magorum, quos rectè ſentit eſſe damnandos, doctrinis fiunt & operib. dæmonum, quos uiderit cur cenſeat honorandos eſſe, neceſſarios eos aſſerens perferēdis ad deos noſtris precibus: quorum debemus opera deuitare, ſi ad Deum uerum preces noſtras uolumus peruenire. Deinde quæro, quales preces hominum dijs bonis per dæmones allegari putat, magicas, an licitas? Si magicas, nolunt tales: ſi licitas, nolunt per

B tales. Si autē peccator pœnitens preces fundit, maximè ſi aliquid magicum admiſit: iſtáne tandem illis intercedentibus accipit ueniam, quibus impellentibus aut fauentibus ſe cecidiſſe plangit in culpam? An & ipſi dæmones, ut poſsint pœnitentibus mereri indulgentiam, priores agunt, quòd eos deceperint, pœnitentiam: ut & ipſi poſtea accipiant indulgentiam? Hoc nemo unquam de dæmonibus dixit: quia ſi ita eſſet, nequaquā ſibi auderent diuinos honores expetere, qui pœnitendo deſiderarent ad gratiam ueniæ

C peruenire. Ibi enim eſt deteſtanda ſuperbia, hîc humilitas miſeranda.

L. VIVES.

IN [a] nomine dæmonū] Alibi, Gloriari libet, nónne ipſam publicam lucem, & fortaſſe legem. [b] Teſtor chara deos.] Verba ſunt Didonis poſt Aeneæ fugam. dicitq; hæc ex inſtitutis Romanis, qui etim multa ſuſceperint ſacra, ut inquit Seruius, magicam ſemper damnarunt. [c] Atq; ſatas aliò.] In Pharmaceutria Vergilius. Plinius libro uigeſimooctauo. Quinetiam & Legum ipſarū in Duodecim tabulis uerba ſunt: Qui fruges excantaſſet. Et alibi: Qui malū carmē incantaſſet. Idem autor eſt in agro Marucino Vectij Marcelli equitis Romani, Neronis Cæſaris procuratoris, uniuerſum oliuetū uiam publicā eſſe tranſgreſſum: atq; ipſa prædia ex loco in cōtrarias ſedes profecta. Et idem ipſe A-

Magia interdicta.

D puleius in Apologia: Magia iſta, quantum ego audio, res eſt legibus delegata, iā inde antiquitùs duodecim tabulis propter incredundas frugū illecebras interdicta. [d] Poſtremò ipſe Apuleius.] Romanis legibus multi ſunt de magia poſtulati, uelut Apollonius Tyaneus apud Domitianum Cæſarem, & Apuleius apud Claudium Maximum Africæ præfectum, nō Chriſtianum. [e] Copioſiſsima & diſertiſsima.] Extant apologiæ duæ Apuleij De magia, in quibus exuit nimiam illam ſermonis laſciuiam, & antiquaria, & audacter innouata uerba: accommodauitq; ſe forenſi dicendi generi: ſed ita tamen, ut neſcio quo pacto Apuleium internoſcas temporaria perſona conjectum. [f] At omnia miracula magorum.] Vnde nam, inquit Euſebius, homines ſcire potuiſſent, quibus dæmones cogunť, niſi ab ipſis dæmonibus? Quod Porphyrius fatetur in Oraculis, afferens Hecates reſponſa, quibus ipſa docet homines, qua ratione aduocari & teneri poſsit.

An

An credendū ſit, φ dij boni libentius dæmonibus φ hominibus miſceantur. Cap. XX.

At enim urgens cauſa & arctiſsima cogit dæmones medios inter deos & homines agere, ut ab hominibus afferant deſiderata, & ad eos referāt impetrata: Quæ'nā tandē cauſa eſt iſta, & quanta neceſsitas? quia nullus, inquiunt, deus miſcet̃ homini? [a] Præclara igitur ſanctitas dei, qui non miſcet̃ homini pœnitenti, ſupplicanti, & miſcet̃ dæmoni arrogāti. Non miſcet̃ homini cōfugienti ad diuinitatem, & miſcetur dęmoni fingenti diuinitatē. Non miſcet̃ homini petēti indulgentiam, & miſcetur dæmoni ſuadenti nequiciam. Non miſcet̃ homini per philoſophicos libros poetas de bene inſtituta ciuitate pellenti, & miſcet̃ dęmoni à principibus & pōtificib. ciuitatis per ſcenicos ludos poetarū ludibria requirēti. Non miſcet̃ homini deorū crimina fingere prohibenti, & miſcetur dæmoni ſe falſis deorum criminibus oblectanti. Non miſcet̃ homini magorum ſcelera iuſtis legib. punięti, & miſcetur dæmoni magicas artes docenti & implenti. Non miſcetur homini imitationem dæmonum fugienti, & miſcetur dęmoni deceptionem hominius aucupanti.

L. VIVES.

Præclara [a] igitur ſanctitas.] In exemplari Brugenſi ſic legitur: Pręclara igitur ſanctitas dei, qui nō miſcetur homini ſupplicanti, & miſcetur dæmoni arroganti. Non miſcetur homini pœnitenti, & miſcetur dæmoni decipienti. Non miſcetur homini confugienti ad diuinitatem, &c.

An dęmonibus nūcijs & interpretibus dij utant̃, fallíq; ſe ab eis aut ignorēt, aut uelint. XXI.

Sed nimirum tantæ huius abſurditatis & indignitatis eſt magna neceſsitas, φ ſcilicet deos æthereos humana curantes, quid terreſtres homines agerent utique lateret, niſi dęmones aerei nunciarent: quoniā ęther longè à terra eſt, aliéq; ſuſpenſus: aer uerò ętheri terræq; contiguus. O' mirabilem ſapientiam. Quid aliud de dijs iſti ſentiunt, quos oēs optimos uolunt, niſi eos & humana curare, ne cultu uideantur indigni: & propter elementorū diſtantiā humana neſcire, ut credantur dæmones neceſſarij. & ob hoc etiā ipſi putent̃ colendi, per quos dij poſsint, & quid in rebus humanis agatur addiſcere, & ubi oportet hominibus ſubuenire? Hoc ſi ita eſt, dijs iſtis bonis magis no-
A tus eſt dæmon per corpus uicinū, φ homo per animū bonū. O' multū dolenda neceſsitas, an potius irridenda uel deteſtanda uanitas, ne ſit uana diuinitas. Si enim animo ab obſtaculo corporis libero animū noſtrū dij uidere poſſunt, nō ad hoc dæmonibus indigent nuncijs. Si aūt animorū indicia corporalia, qualia ſunt uultus, locutio, motus per corpus ſuū ętherei dij ſentiunt, & inde colligunt, quid etiā dęmones nunciēt, poſſunt & mēdacijs dęmonū decipi. Porrò ſi deorū diuinitas à dæmonib. falli nō poteſt, ab eadem
B diuinitate quod agimus nō poteſt ignorari. Vellem aūt mihi iſti dicerēt, utrū dijs dæmones nūciarint de criminibus deorum poetica Platoni diſplicere figmenta, et ſibi ea placere celauerint, an utrunq; occultauerint, deoſq; eſſe maluerint totius rei huius ignaros. An utrūq; indicauerint, & religioſam erga deos Platonis prudentiā, & in deos iniurioſam libidinē ſuā. An ſententiā quidē Platonis, qua noluit deos per impiā licentiam poetarū falſis criminib. infamari, ignotā dijs eſſe noluerint, ſuam uerò nequiciā, qua ludos ſcenicos amant, quib. illa deorū dedecora celebrant̃,
C prodere non erubuerint uel timuerint. horū quatuor quæ interrog.ādo propoſui, quodlibet eligāt, & in quolibet eorū quantū mali de dijs bonis opinent̃, attēdant. Si enim primū elegerint, conceſſuri ſunt nō licuiſſe dijs bonis habitare cū bono Platone, qn̄ eorum iniurias prohibebat, & habitaſſe cū dæmonibus malis, quādo eorū iniurijs exultabāt, cùm dij boni hominē bonū longè à ſe poſitum non niſi per malos dæmones noſſent, quos ſibi uicinos noſſe nō poſſent. Si aūt ſecundū elegerint, & utrunq; occultatū à dæmonibus dixerint, ut dij omnino neſcirent, & Platonis religioſiſsimā legem, & dęmonū
D ſacrilegā delectationē, quid in rebus humanis per internuncios dæmones dij noſſe utiliter poſſunt, quādo illa neſciunt, quæ in honorē deorū bonorū per religionē bonorum hominū contra libidinē malorū dæmonum decernunt̃? Si uerò tertium elegerint, & non ſolū ſententiā Platonis deorū iniurias prohibentē, ſed etiā dæmonū nequiciā deorum iniurijs exultantē, per eoſdē dæmones nuncios dijs innotuiſſe reſponderint, hoc nūciare eſt, an inſultare? Et dij utrunq; ſic audiūt, ſic utrunq; cognoſcunt, ut nō ſolū malignos

dæmones deorũ dignitati, & Platonis reli- A gioni contraria cupientes atq; faciẽtes à ſuo acceſſu nõ arceant, ſed etiam per illos malos propinquos Platonis bono longinquo dona tranſmittãt. Sic enim eos ᵃ elementorum quaſi catenata ſeries colligauit, ut illis à quibus criminant̃, coniungi poſsint: hic à q̃ defendunt̃, nõ poſsint: utrunq; ſciẽtes, ᵇ ſed aeris & terræ põdera tranſmutare nõ ualentes. Iam quod reliquũ eſt, ſi quartũ elegerint, peius eſt cæteris. Quis enim ferat, ſi poetarum de dijs immortalibus criminoſa figmenta, & theatrorũ indigna ludibria, ſuaq; in his om- B nibus ardentiſsimã cupiditatem, & ſuauiſsimã uoluptatẽ dijs dæmones nunciauerũt: & q; Plato philoſophica grauitate de optima rep. hæc omnia cẽſuit remouẽda, tacuerunt: ut iã dij boni per tales nuncios noſſe cogant̃ mala peſsimorum: nec aliena, ſed eorundem nunciorũ: atq; his cõtraria non ſinant̃ noſſe bona philoſophorum, cùm illa ſint in iniuriam, iſta in honorẽ ipſorum deorum.

L. VIVES.

Elementorum catena.

ELementorum ᵃ quaſi catenata ſeries colligauit.] Coniunguntur enim inter ſe elementa, uelut anuli in catena: inferius enim ſuperiori nectitur, & tã hæret, ut partes quæ ſe contingunt, non diuerſarũ, C ſed eiuſdem uideantur eſſe naturę: in quo elementa rationem cælorũ ſequuntur, quæ apta inter ſe ſunt & cõplexa. ᵇ Sed aeris & terrę.] Vt nec nobis aſcẽdere liceat ſaltẽ cogitatiõe ad illos, nec illis ad nos deſcẽdere, ut cognoſcant, & per ſe bene faciant ſine interpretibus.

De abijciendo cultu dæmonum, contra Apuleium. Cap. XXII.

QVIA igitur nihil iſtorũ quatuor eligendũ eſt, ne in quolibet eorũ de dijs tã malè ſentiat̃: reſtat, ut nullo modo credendũ ſit, quod Apuleius perſuadere nitit̃, & quicũq; alij philoſo- D phi ſunt eiuſdẽ ſententiæ, ita eſſe medios dæmones inter deos & homines tanq; internũcios & interpretes, q hinc ferãt petitiões noſtras, inde referant deorũ ſuppetias. Sed eſſe ſpiritus nocendi cupidiſsimos à iuſticia penitùs alienos, ſuperbia tumidos, inuidẽtia liuidos, fallacia callidos, ᵃ qui in hoc quidẽ aere habitant: quia de cæli ſuperioris ſublimitate deiecti, merito irregreſsibilis tranſgreſsionis in hoc ſibi congruo uelut carcere prædamnati ſunt. Nec tñ quia ſupra terrã & aquas aereus locus eſt, ideo & ipſi ſunt meritis ſuperiores hominibus, q eos non terreno corpore, ſed electo in auxiliũ Deo uero, pia mẽ-

Dæmonum locus.

A te facillimè ſuperãt. Sed multis planè participatione ueræ religiõis indignis, tanq; captis ſubditiſq; dominãtur: quorũ maximè parti mirabilib. & fallacib. ſignis ſiue factorũ, ſiue prædictorũ deos ſe eſſe perſuaſerunt. Quibuſdã uerò uitia eorũ attentius & diligẽtius intuentibus, non potuerũt perſuadere q; dij ſint: atq; ideo inter deos ac homines internuncios ac beneficiorũ impetratores ſe eſſe finxerunt. tñ non iſtũ ſaltẽ honorẽ homines eis deferendum putarunt, qui illos deos eſſe non credebant, quia malos uidebant. Deos B autem omẽs bonos uolebant: nec audebant tamen omnino indignos dicere honore diuino: maximè ne offenderẽt populos, à quibus eis cernebant inueterata ſuperſtitione per tot ſacra & templa ſeruiri.

L. VIVES.

QVi ᵃ in hoc quidem aere habitãt.] Veteres plerìq; in hoc aere totam illam inferorum fabulam conſtituerunt, Proſerpinam, & Summanũ Ditem, & manes, & furias, ut Martianus Capella oſtendit. Chalcidios [illegible] meritò hunc aerem uocatum eſſe ait [illegible], hoc eſt, obſcurũ. Petrus quoq; & Iudas Apoſtoli in ſuis Epiſtolis tradunt dęmones in hac aeris caligine teneri, & torqueri, & ſi alij ſunt in infimis terrę. Empedocles a- C pud Plutarchum: Aether, inquit, dæmones à ſe reijcit, terra expellit, mare non fert: ſic ab alio in aliud elementum iactati pœnas dant.

Quid Hermes Trimegiſtus de idololatria ſenſerit, & unde ſcire potuerit ſuperſtitiones Ægyptiacas auferendas. Cap. XXIII.

NAM diuerſa de illis ᵃ Hermes Ægyptius, quem Trimegiſtum uocãt, ſenſit & ſcripſit. Apuleius quidem deos illos negat: ſed cùm dicit ita inter homines deoſq; quadam medietate uerſari, ut hominibus apud ipſos deos neceſſarij uideantur, cultũ eorũ à ſupernorũ deorũ religione non ſeparat. Ille aũt Ægyptius alios deos dicit eſſe à ſummo Deo factos, alios ab hominibus. Hoc qui audit ſicut à me poſitum eſt, putat dici de ſimulachris: quia opera ſunt manuum hominũ. At ille uiſibilia & contrectabilia ſimulachra, uelut corpora deorum eſſe, aſſerit. Ineſſe aũt his quoſdam ſpiritus inuitatos, qui ualeant aliquid, ſiue ad nocẽdum, ſiue ad deſideria eorũ nonnulla complenda, à quibus eis diuini honores, & cultus obſequia deferuntur. Hos ergo ſpiritus inuiſibiles per artem quandã uiſibilibus rebus corporalis materiæ copulare, ut ſint quaſi animata corpora illis ſpiritibus dicata, & ſubdita ſimulachra: hoc eſſe dicit deos facere, eaq;

magnam

magnam & mirabilē deos faciēdi accepiſſe
homines poteſtatē. Huius Ægyptij uerba,[b]
ſicut in noſtram linguā interpretata ſunt,po-
nam. Et quoniam de cognatione,inquit,&
conſortio hominū deorumq́ꝫ nobis indici-
tur ſermo, poteſtatem hominis, ô Aſclepi,
uimq́ꝫ cognoſce. Dominus, inquit, & pater,
uel quod eſt ſummum, deus, ut effector eſt
deorū cæleſtiū; ita homo fictor eſt deorum,
qui in tēplis ſunt humana proximitate con-
tenti. Et paulo pòſt: [c] Ita humanitas,inquit,
ſemper memor naturæ & originis ſuæ, in il-
la diuinitatis imitatione perſeuerat: ut ſicuti
pater ac dominus, ut ſui ſimiles eſſent, deos
fecit æternos, ita humanitas deos ſuos ex ſui
uultus ſimilitudine figuraret. Hic cū Aſcle-
pius, ad quem maximè loquebat̃, ei reſpon-
diſſet atque dixiſſet: Statuas, dicis, ô Trime-
giſte? Tum uerò ille: Statuas, inquit, ô Aſcle-
pi,[d] uides, ne quatenus tu ipſe diffidas, ſtatu-
as animatas ſenſu & ſpiritu plenas, tantáq́ꝫ fa
cientes & talia: ſtatuas futurorum præſcias,
[e] ea quæ fortè uates omnis ignoret in multis
& uarijs rebus prædicentes, imbecillitates
hominibus facientes, easq́ꝫ curantes, triſticiā
lætitiamq́ꝫ pro meritis? An ignoras, ô Aſcle
pi, ꝗ Ægyptus imago ſit cæli: aut, quod eſt
uerius, translatio aut deſcenſio omnium quę
gubernantur atq́ꝫ exercentur in cęlo: ac ſi di-
cendū eſt uerius, terra noſtra mundi totius
eſt templum? Et tñ quoniam præſcire cun-
cta prudentem decet, iſtud uos ignorare fas
nō eſt. Futurū tēpus eſt cùm appareat Ægy-
ptios incaſſum pia mente diuinitati ſedulam
religionem ſeruaſſe, & omnis eorum ſancta
ueneratio in irritum caſura fruſtrabit̃. Dein-
de multis uerbis Hermes hunc locum exe-
quitur, in quo uidetur hoc tempus prędice-
re, quo Chriſtiana religio, quanto eſt uera-
cior atq́ꝫ ſanctior, tanto uehemētius & libe-
rius cuncta fallacia figmēta ſubuertit, ut gra-
tia ueriſsimi Saluatoris liberet hominem ab
his dijs quos fecit homo: & ei Deo ſubdat, à
quo factus eſt homo. Sed cùm Hermes iſta
prædicit, uelut amicus eiſdem ludificationi-
bus dæmonum loquitur, nec Chriſtianum
nomen euidenter exprimit, ſed tanquam ea
tollerentur atq́ꝫ delerentur, quorum obſer-
uatione cæleſtis ſimilitudo cuſtodiretur in
Ægypto: ita hæc futura deplorans, luctuo-
ſa quodāmodo prædicatione teſtatur. Erat

A eñ de his, de quibus dicit Apoſtolus quòd
cognoſcentes Deum, non ſicut Deū glorifi- *Rom.1.*
cauerunt, aut gratias egerunt, ſed euanue-
runt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum
eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim ſe eſ-
ſe ſapientes, ſtulti facti ſunt. Et immutauerūt
gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinē
imaginis corruptibilis hominis: & cætera,
quę comemorare longum eſt. [f] Multa quip
pe talia dicit de uno uero Deo fabricatore
mundi, qualia ueritas habet. Et neſcio quo-
modo illa obſcuratione cordis ad iſta dela-
bitur, ut dijs quos confitetur ab hominibus
B fieri, ſemper uelit homines ſubdi, & hæc fu-
turo tempore plangat auferri. Quaſi quic-
quam ſit infelicius homine, cui ſua figmen-
ta dominantur: [g] cùm ſit facilius, fieri deos
colendo quos fecit, ne ipſe ſit homo, quàm
ut per eius cultum dij eſſe poſsint, quos fe-
cit homo. Citius enim fit, ut homo in hono-
re poſitus, pecoribus non intelligens com- *Pſal.49.*
paretur, quàm ut operi Dei ad eius imaginē
facto, id eſt, ipſi homini, opus hominis præ-
feratur. Quapropter meritò homo deficit
ab illo, qui eum fecit, cùm ſibi præficit ipſe,
quod fecit. Hæc uana, deceptoria, pernicio-
C ſa, ſacrilega Hermes Ægyptius, quia tem-
pus quo auferrentur uenturum ſciebat, do-
lebat, ſed tam impudēter dolebat, ꝗ impru-
denter ſciebat. Non enim hoc ei reuelauerat
Spiritus ſanct⁹, ſicut ꝓphetis ſanctis, qui hæc
pręuidentes cū exultatione dicebāt: Si faciet
homo deos, & ecce ipſi non ſunt dij. Et in a-
lio loco: Erit in die illo, dicit Dñs, Extermi-
nabo nomina ſimulachrorū à terra, & nō e-
rit eorū memoria. Propriè uerò de Ægypto
quod ad hanc rem attinet, ita ſanctus Eſaias
prophetat: Et mouebūtur manufacta Ægy- *Eſaie 19.*
pti à facie Dei, & cor eorum uinciet̃ in eis: &
D cætera huiuſmodi. Ex quo genere & illi e-
rant,[h] qui uenturum quod ſciebant, ueniſſe
gaudebant: qualis Simeon, qualis Anna, qui *Luce 2.*
mox natum Ieſum, qualis Eliſabeth, quæ e- *Luce 1.*
tiam conceptum in ſpiritu agnouit: [i] qualis
Petrus, reuelante patre, dicēs: Tu es Chriſtus *Math.16.*
filius Dei uiui. Huic autē Ægyptio illi ſpiri-
tus iudicauerant futura tempora perditio-
nis ſuæ: qui etiā præſenti in carne trementes
Domino dixerūt: Quid ueniſti ante tempus *Math.8.*
perdere nos? [k] Siue quia ſubitum illis fuit,
quod futurū quidē, ſed tardius opinabant̃:
ſiue

ſiue quod perditionẽ ſuam hanc ipſam dicebant, qua fiebat, ùt cogniti ſpernerentur. Et hoc erat ante tempus, id eſt, ante tempus iudicij, quo æterna damnatione puniẽdi ſunt cum omnibus etiam hominibus, [k]qui eorum ſocietate detinentur: [l] ſicut religio loquitur, quæ nec fallit, nec fallit̃: nõ ſicuti iſte qui omni uẽto doctrinæ hinc atq; inde perflatus, & falſis uera permiſcens, dolet quaſi perituram religionẽ, quem poſtea confitetur errorem.

L. VIVES.

HErmes [a] Aegyptius.] De hoc paulo pòſt. [b] Sicut in noſtram linguã interpretata.] Hermæ aliquot circumferuntur libri, & Græci Latinitate donati. Quæ huc adfert Auguſtinus, ſunt ex Aſclepio Mercurij, quem Apuleius Latinis uertit. [c] Ita humanitas ſemper memor naturæ.] In exemplari Mercurij Latino ſic legitur: Ita humanitas ſemper uicina naturæ & origini ſuæ. [d] Vides, ne.] Sic etiam apud Mercurium, ſed in libro Brugẽſi, Vides quatenus ipſe nõ diſſidas. [e] Ea quæ fortè uates omnis ignores.] Sic habetur apud Aeſculapiũ: Eaſq; fortè uates omnes ſomnijs multiſq; alijs rebus prędicẽtes, imbecillitateſq; hominibus faciẽtes, eaſq; curantes triſtitiãq; ꝓ meritis. Et ſic ſcribebat̃ in exẽplari Colonieẽſi, ſed Lætitiã eſt ſuper ſcriptum. [f] Multa quippe talia.] Adducerẽ ex eis aliqua, ſi libri nõ eſſent uulgares: nunc cùm ſint in manibus omnium, ocioſum uideatur citare huc illius dicta.

[g] Cùm ſit facilius.] In antiquis libris ad hunc modum ſcribitur: Cùm ſit facilius, ut tanquam deos colendo, quos fecit, nec ipſe ſit homo, quàm ut, &c. [h] Qui uẽturũ quod ſciebãt ueniſſe.] Qui gaudebãt, Chriſtũ, qui erat uenturus, iam ueniſſe: is enim erat patribus in Lege ac Prophetis promiſſus. Sic Ioannes iuſsit eũ rogari: Es tu ille qui uenturus eſt, an alium ſumus adhuc expectaturi? (Matth. 11.) [i] Quales Petrus reuelante patre.] Hęc eſt præcipua profeſsio, hic primus & firmiſsimus eccleſiæ nũquã ruituræ lapis, credere ac ꝓfiteri IESVM ESSE CHRISTVM FILIVM DEI VIVI. Hoc nõ reuelauit philoſophia humana, non aſtus, nõ ſagacitas, & ſapientia mundi, ſed Deus uniuerſorũ parẽs, ijs tantùm quos chariſsimos habet. [k] Siue quia ſubitum.] Declarat, cur dæmones ante tempus putent ſe à Chriſto perdi.

[l] Sicut religio loquitur.] Matthæi xxv. In malos enim hęc pronunciatur ſententia: Ite in ignem æternum, qui paratus eſt diabolo, & angelis eius.

Quomodo Hermes patẽter parentũ ſuorũ ſit cõfeſſus errorem, quem tamen doluerit deſtruendum. Cap. XXIIII.

POST multa enim ad hoc ipſum redit, ut iterum dicat de dijs, quos homines fecerunt, ita loquens: Sed iam de talibus ſint ſatis dicta talia. Iterum, inquit, ad hominẽ rationemq; redeamus, ex quo diuino dono homo animal dictum eſt rationale. Minus enim miranda, & ſi mirãda ſunt, quæ de homine dicta ſunt. [a] Omnium enim mirabiliũ uicit admirationem, ꝙ homo diuinam potuit inuenire naturã, eamq; efficere. Quoniã ergo proaui noſtri multũ errabant, [b] circa deorũ rationem increduli, & non animaduertẽtes ad cultũ religionemq; diuinam, inuenerũt artem, qua efficerẽt deos. Cui inuentæ adiunxerũt uirtutem de mũdi natura conuenientẽ: eãq; miſcentes, quoniã animas facere nõ poterant, euocantes animas dęmonum, uel angelorũ eas indiderunt imaginib. ſanctis diuiniſq; myſterijs, per quas idola & benefaciẽdi, & malè, uires habere potuiſſent. Neſcio utrum ſic confiterent̃ ipſi dæmones adiurati, quomodo iſte confeſſus eſt. Quoniam, inquit, proaui noſtri multum errabant circa deorum rationem increduli, & non animaduertẽtes ad cultũ religionemq; diuinã, inuenerũt artẽ qua efficerẽt deos. Nunquid nam ſaltem mediocriter eos dixit erraſſe, ut hanc artẽ inuenirẽt faciẽdi deos: aut contentus fuit dicere, Errabant, niſi adderet & diceret, Multũ errabãt? (Error maiorum in confingendis dijs.) Iſte ergo multus error & incredulitas nõ animaduertenuũ ad cultum religionẽq; diuinã, inuenit artẽ qua efficeret deos. Et tñ ꝙ multus error & incredulitas & à cultu ac religiõe diuina auerſio animi inuenit, ut homo arte faceret deos: hoc dolet uir ſapiẽs tanq; religionẽ diuinã uenturo certo tempore auferri. Vide ſi nõ & ui diuina maiorũ ſuorũ errorẽ præteritũ prodere, & etiã ui diabolica pœnã dæmonum futurã dolere cõpellitur. Si enim proaui eorũ multũ errando circa deorũ rationẽ incredulitate & auerſione animi à cultu ac religione diuina inuenerũt artem, qua deos efficerẽt: quid mirũ, ſi hæc ars deteſtanda, quicquid fecit auerſa à religione diuina, auferet̃ à religione diuina, cũ ueritas emẽdet errorẽ, fides redarguat incredulitatẽ, conuerſio corrigat auerſionẽ? Si enim tacitis cauſis dixiſſet, proauos ſuos inueniſſe artem, qua deos facerẽt: noſtrum fuit utiq;, ſi quid rectũ piumq; ſaperemus, attendere & uidere nequaq; illos ad hanc artem peruenturos fuiſſe, qua homo deos facit, ſi à ueritate nõ aberrarent: ſi ea quæ Deo digna ſunt, crederẽt: ſi animũ aduerterẽt ad cultum religionemq; diuinã. Et tamen ſi cauſas artis huius nos diceremus multũ errorem hominum, & incredulitatẽ, & animi errantis atq; infidelis à diuina religione auerſionem, utcunq; ferenda eſſet impudentia reſiſtentium ueritati. Cùm uerò idem ipſe, qui poteſtatem huius artis ſuper omnia cætera mirat̃ in homine,

mine qua illi deos facere cōceſſum eſt: & do-
let uenturū eſſe tēpus, quo hæc omnia deo-
rum figmēta ab hominib. inſtituta, etiā legi-
bus iubeanť auferri: confiteť tamen, atq; ex-
primit cauſas, quare ad iſta peruentū ſit: di-
cēs proauos ſuos multò errore & increduli-
tate, & animū non aduertendo ad cultū reli-
gionemq; diuinā inueniſſe hanc artē qua fa-
cerēt deos: Nos quid oportet dicere, uel po-
tius, quid agere niſi quantas poſſumus gra-
tias Dño Deo noſtro, q hæc cōtrarijs cauſis
q̄ inſtituta ſunt, abſtulit? Nam quod inſti-
tuit multitudo erroris, abſtulit uia ueritatis:
q̄d inſtituit incredulitas, abſtulit fides: quod
inſtituit à cultu diuino religionis auerſio, ab-
ſtulit ad unū uerū Deū ſanctumq; cōuerſio.
Nec in ſola Ægypto, quā ſolā in iſto plangit
dæmonū ſpiritus, ſed in omni terra qua can-
tatur Dño canticū nouū: ſicut uerè Sacræ &
uerè Propheticæ literæ pronunciauerunt,
Pſal. 95. ubi ſcriptū eſt: Cantate Dño canticū nouū,
cantate Dño omnis terra. [c] Titulus quippe
Pſalmi huius eſt, quādo domus ædificabať
poſt captiuitatē: ædificať enim domus Dño
ciuitas Dei, quæ eſt ſancta eccleſia in omi ter
ra: poſt eam captiuitatē, qua illos homines,
de quibus credentib. in Deū tanq; lapidib.
uiuis domus ædificať, captos dæmonia poſ-
ſidebant. Neq; enim quia homo deos facie-
bat, ideo non ab eis poſsidebať ipſe qui fece-
rat, qñ in eorū ſocietatē colendo traduceba-
tur. Societatē dico, nō idolorū ſtolidorum,
ſed uerſutorū dæmoniorū. Nam quid ſunt
Pſal. 113. idola, niſi q eadē Scriptura dicit: Oculos ha
bent, & nō uident: & quicquid tale de mate-
rijs licet affabrè effigiatis, tamen uita ſenſuq;
carentibus, dicendū fuit? Sed immūdi ſpiri-
tus eiſdē ſimulachris arte illa nefaria colliga-
ti, cultorū ſuorum animas, in ſuā ſocietatē re-
digēdo, miſerabiliter captiuauerāt. unde di-
1. Cor. 8. cit Apoſtolus: Scimus, quia nihil eſt idolū:
ſed quæ immolant gētes, dæmonijs immo-
lant, & nō Deo: nolo uos ſocios fieri dæmo-
niorū. Poſt hāc ergo captiuitatē, qua homi-
nes à malignis dæmonibus tenebantur, Dei
domus ædificať in omni terra: unde titulum
ille Pſalmus accepit, ubi diciť: Cantate Dño
canticum nouū, cantate Dño omnis terra.
Çātate Domino, & benedicite nomini eius,
[d] bene nunciate [e] diē ex die ſalutare eius. An-
nunciate in gentib. gloriā eius, in omnibus

A populis mirabilia eius. Quoniā magnº Do-
minus, & laudabilis nimis, terribilis eſt ſu-
per oēs deos. Quoniā oēs dij gentiū dæmo-
nia, Dñs aūt cęlos fecit. Qui ergo doluit uen
turū fuiſſe tempus, quo auferreť cultus ido-
lorū, & in eos qui colerēt dominario dæmo
niorū, malo ſpiritu inſtigatus ſemper uole-
bat iſtam captiuitatem manere, qua tranſacta
Pſalmus canit, ędificari domum in omni ter-
ra. Pręnunciabat illa Hermes dolendo: præ-
nunciabat hęc Propheta gaudendo. Et quia
ſpiritus uictor eſt, qui hæc per ſanctos pro-
phetas canebat: etiā Hermes ipſe ea quæ no-
B lebat, & dolebat auferri non à prudentibus,
& fidelibus, & religioſis, ſed ab errantibus,
& incredulis, & à cultu diuinæ religionis a-
uerſis eſſe inſtituta, miris modis coactus eſt
confiteri. Qui quamuis eos appellet deos,
tamen cū dicit à talibus hominibus factos,
quales eſſe unq; nō debemus, uelit, nolit, o-
ſtendit colendos nō eſſe ab eis, qui tales non
ſunt, quales fuerunt, à quibus facti ſunt: hoc
eſt, à prudentibus, fidelibus, religioſiſq;: ſi-
mul etiam demonſtrans, ipſos homines, qui
eos fecerunt, ſibimet importaſſe, ut eos ha-
C berēt deos, qui dij non erant. Verū eſt quip-
pe illud Propheticum: Si faciet homo deos,
& ecce ipſi non ſunt dij. Deos ergo tales, ta-
lium deos arte factos à talibus, cùm appel-
laſſet Hermes, id eſt, idolis dæmones, [f] per
artem neſcio quam, cupiditatum ſuarū uin-
culis illigatos: cùm appellaret factos ab ho-
minibus deos, nō tamē eis dedit, quod Pla-
tonicus Apuleius, unde ſatis iam diximus,
& q̄ ſit incōueniens, abſurdumq;, monſtra-
uimus, ut ipſi eſſent interpretes & interceſ-
ſores inter deos quos fecit Deº, & homines
D quos idem ipſe fecit Deus: hinc afferētes uo-
ta, inde munera referentes. Nimis enim ſtul-
tum eſt credere deos, quos fecerunt homi-
nes, plus ualere apud deos quos fecit Deus,
q̄ ualent ipſi homines, quos idem ipſe fecit
Deus. Dæmon quippe ſimulachro arte im- *Dæmon quo-*
pia colligatus ab homine, factus eſt Deus: *modo ab ho-*
ſed tali homini, non omni homini. Qualis *mine deus*
eſt ergo iſte deus, quem non faceret homo *factus.*
niſi errans & incredulus, & auerſus à uero
Deo? Porrò ſi dæmones qui coluntť in tem-
plis, per artem neſcio quam, imaginibus in-
diti, hoc eſt uiſibilib. ſimulachris, ab eis ho-
minibus, qui hac arte fecerunt deos, cū aber-
rarent,

A rarent, auerſiq; eſſent à cultu & religione diuina, nõ ſunt internuncij, nec interpretes inter homines & deos: & propter ſuos peſsimos ac turpiſsimos mores, ipſi etiam homines quamuis errantes & increduli & auerſi à cultu ac religione diuina, tamen eis ſine dubio meliores ſunt, qui deos ipſi arte fecerunt: reſtat, ut quod poſſunt, tanq; dæmones poſſint, uel quaſi beneficia preſtando magis nocentes, quia magis decipiẽtes, uel apertè maleſaciendo. Nec tamẽ quodlibet horum, niſi quando & quantũ permittuntur alta & ſecreta Dei prouidentia: nõ aũt tanq; medij inter homines & deos, per amiciciam deorũ mul- B tum apud homines ualent. His enim dij boni, quos ſanctos angelos nos uocamus, rationalesq; creaturas ſanctæ cæleſtis habitationis, ſiue ſedes, ſiue dominatiões, ſiue principatus, ſiue poteſtates, amici eſſe omnino non poſſunt: à quibus tam longè abſunt animi affectione, quàm longè abſunt à uirtutibus uitia,[b] & à bonitate malicia.

Dæmones benefaciendo nocere.

L. VIVES.

OMnium [a] enim mirabiliũ.] Ipſe Mercurius identidem magnum miraculum hominẽ uocat, animal uenerandũ & adorandum. C [b] Circa rationem deorum increduli.] In Mercurio habetur: Contra rationem deorũ: & alibi, Contra orationẽ. [c] Titulus quippe Pſalmi huius eſt.] Græcè ſic eſt: ᾠδὴ τῷ Δαβίδ, ὅτε ὁ οἶκος ᾠκοδομεῖτο μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Hebraicè nullum præfert titulum translatio Hieronymi. & Græcè ſic dicitur: αὐτοσχέδιος πᾶσ' ἡ γῆ. [d] Bene nunciate.] Vulgo habetur, Annunciate. Græcè εὐαγγελίζεσθε. Et pòſteſt, ἀναγγείλατε: quod ipſe uertit, Annunciate. [e] Diem ex die.] Græca phraſi, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας. [f] Per artem neſcio quam, cupiditatum ſuarum.] Porphyrius in libro De philoſophia oraculorum, ſcribit deos hominibus indicare non modò felicem conſuetudinem, & familiaritatem ſuam, ſed etiam quibus capiantur, gaudeantq; rebus, quibus deuinciantur, quibus cogantur, quos dies uitare oporteat, quos ſeruari, D figuras ipſa ſimulachrorum cuiuſmodi eſſe deceat: ut ex oraculis Hecates oſtendit, quæ negat ſe poſſe contemnere ſignum ære, uel argento, uel auro factum. Et quo pacto ſit aliter ex abſynthio, & muris ſanguine, & myrrha, & thure, & ſtyrace conflandum docet. [g] Sed tali homine.] Puta malo, & qualem Mercurius ipſe deſcribit. [h] Et à bonitate malicia.] Maliciam pro omni uitio maloq; poſuit, ut Græci κακίαν. Quod uerbum Cicero uolumine tertio De finibus, uitium ſe malle interpretari dicit, quàm maliciam. Nam eſt hæc certa uitij ſpecies, contraria rectæ & honeſtæ ſimplicitati, aſtutiæ fraudumq; mater.

Malicia.

De his quæ ſanctis angelis & hominibus poſſunt eſſe cõmunia. Cap. XXV.

NVLLO modo igitur quaſi per dæmonum medietatem ambiendum eſt ad beneuolentiam ſeu beneficentiam deorum, uel potius bonorum angelorum, ſed per bonæ uoluntatis ſimilitudinem, qua cum illis ſumus, & cum illis uiuimus, & cum illis Deum quẽ colunt colimus, & ſi eos carnalibus oculis uidere non poſſumus: in quantum autem diſsimilitudine uoluntatis, & fragilitate infirmitatis miſeri ſumus, in tantum ab eis longè ſumus uitæ merito, non corporis loco. Non enim quia in terra conditione carnis habitamus, ſed ſi per immundiciam cordis terrena ſapimus, non eis iungimur. Cùm uerò ſanamur, ut quales ipſi ſunt, ſimus: fide interim illis propinquamus, ſi ab illo nos fieri beatos, à quo & ipſi facti ſunt, etiã ipſis fauentibus credimus.

Quòd omnis religio paganorũ circa homines mortuos fuerit impleta. Cap. XXVI.

SANE aduertendũ eſt quomodo iſte Ægyptius, cùm doleret tempus eſſe uenturum, quo illa auferrentur ex Ægypto, quæ fatetur à multùm errantibus & incredulis, & à cultu diuinæ religionis auerſis eſſe inſtituta, ait inter cætera: Tunc terra iſta ſanctiſsima ſedes delubrorum atq; templorum, ſepulchrorum erit mortuorumq; pleniſsima. Quaſi uerò ſi illa non auferrentur, non eſſent homines morituri, aut alibi eſſent mortui ponendi quàm in terra. Et utique quanto plus uolueretur temporis & dierum longitudo, tanto maior eſſet numerus ſepulchrorum, propter maiorem numerum mortuorum. Sed hoc uidetur dolere, quòd memoriæ martyrum noſtrorum templis eorum delubriſq; ſuccederent: ut uidelicet qui hæc legunt animo à nobis auerſo atque peruerſo, putent à paganis deos cultos fuiſſe in templis, à nobis autem coli mortuos in ſepulchris. Tanta enim homines impij cæcitate [a] in montes quodammodo offendunt, reſq; oculos ſuos ferientes nolunt uidere, ut non attendant in omnibus literis paganorum aut non inueniri, aut uix inueniri deos, qui non homines fuerint,[b] omnibus tamen honores ſtudeant exhibere diuinos, quaſi nihil unquam humanitatis habuerint. Omitto quòd Varro dicit, omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos,[c] & probat per ea ſacra quæ omnibus ferè exhibentur mortuis,[d] ubi & ludos cõmemorat funebres, tanq; hoc ſit maximũ diuinitatis indi-

Martyrum memoriæ ſucceſſere ſimulachris deorum.

indicium, quo nõ ſolcant ludi niſi numinib. A
celebrari. Hermes ipſe, de quo nũc agitur, in
ipſo eodẽ libro, ubi quaſi futura pręnuncian
do deplorans ait: Tunc terra iſta ſanctiſsima
ſedes delubrorũ atq; templorũ, ſepulchro-
rum erit mortuorũq; pleniſsima: deos Ægy
pti homines mortuos eſſe teſtaꝰ. cùm enim
dixiſſet proauos ſuos multùm errantes circa
deorũ rationẽ incredulos, & nõ animaduer-
tentes ad cultũ religionemq; diuinam, inue-
niſſe artẽ qua efficerẽt deos: cui inuentæ, in-
quit, adiunxerũt uirtutẽ de mũdi natura cõ-
uenientẽ, eamq; miſcẽtes, quoniã animas fa- B
cere nõ poterant, euocãtes animas dæmonũ
uel angelorũ, eas indiderũt imaginibus ſan-
ctis diuiniſq; myſterijs, per quas idola & be
nefaciendi & malè uires habere potuiſſent.

Euocata dæmonũ animæ, imaginibuſq; & myſterijs indita.

Deinde ſequiꝰ tanq̃ hoc exẽplis probaturꝰ,
& dicit: [c] Auus enim tuus, ô Aſclepi, medici
næ primus inuentor, cui templũ cõſecratum
eſt [f] in monte Libyę circa littus [g] Crocodilo
rum, in quo eius iacet mundanus homo, id
eſt, corpus: reliquus enim, uel potius totus,
ſi eſt homo totus in ſenſu uitæ, melior reme
auit in cælũ, omnia etiã nunc hominibus ad C
iumẽta præſtans infirmis numine nunc ſuo,
quæ antè ſolebat medicinæ arte præbere.

Aeſculapius homo idẽ et deus.

Ecce dixit mortuũ coli pro deo in eo loco u-
bi habebat ſepulchrum: falſus ac fallẽs, dicen
do ꝙ remeauit in cælũ, omnia etiã nunc ho-
minibus adiumẽta præſtãs infirmis. Adiun-
gens deinde aliud: [h] Hermes, inquit, cuius a-
uitũ mihi nomẽ eſt, nónne [i] in cognominis
ſui patria cõſiſtens, omnes mortales undiq;
uenientes adiuuat atq; conſeruatꝰ Hic enim
Hermes maior, id eſt, Mercurius, quem dicit
auum ſuũ fuiſſe, in Hermopoli, hoc eſt, in ſui
nominis ciuitate perhibeꝰ eſſe ſepultus. Ec- D
ce duos deos dicit homines fuiſſe, Æſcula-
pium & Mercurium. [k] Sed de Æſculapio &
Græci & Latini hoc idẽ ſentiunt. [l] Mercuriũ
aũt multi nõ putant fuiſſe mortalẽ, quem ta-
men iſte auũ ſuũ fuiſſe teſtaꝰ. [m] Etenim alius
eſt ille, alius iſte, quamuis eodẽ nomine nun
cupentur. Non multũ pugno, alius ille ſit, a-
lius iſte: uerũ iſte ſicut Æſculapius ex homi-
ne deus, ſecundũ teſtimoniũ tanti apud ſuos
uiri [n] huiꝰ Triſmegiſti nepotis ſui, adhuc ad-
dit & dicit: [o] Iſin uerò uxorem Oſiris quàm
multa bona præſtare propiciã, quantis ſci-
mus obeſſe iratam. Deinde ut oſtenderet ex

Mercurij ſepultura.

hoc genere eſſe deos, quos illa arte homines
faciunt: unde dat intelligi dęmones ſe opina
ri ex hominũ mortuorũ animis extitiſſe, q̃s
per artẽ quã inuenerũt homines multum er-
rantes, increduli & irreligioſi, ait inditos ſi-
mulachris: quia hi qui tales deos faciebant,
animas nõ utiq; facere poterant: cùm de his
idẽ dixiſſet, quod cõmemoraui, quãtis obeſ-
ſe ſcimus iratam, ſecutus adiunxit: Terrenis
enim dijs atq; mundanis facile eſt iraſci: [p] ut
pote qui ſunt ab hominib. ex utraq; natura
facti atq; cõpoſiti. Ex utraq; natura dicit, ex
anima & corpore: ut pro anima ſit dæmon;
pro corpore ſimulachrũ. Vnde contigit, in-
quit, ab Ægyptijs hæc ſancta animalia nun-
cupari, [q] colíq; per ſingulas ciuitates eorum
animas, qui ea cõſecrauêre uiuẽtes, ita ut eo
rum legib. incolanꝰ, & eorũ nominib. nun-
cupenꝰ. Vbi eſt illa uelut querela luctuoſa,
ꝙ terra Ægypti ſanctiſsima ſedes delubro-
rũ atq; templorũ, ſepulchrorum futura eſſet
mortuorumq; pleniſsimaꝰ nẽpe ſpiritus fal-
lax, cuius inſtinctu Hermes iſta dicebat, per
eũ ipſum coactus eſt cõfiteri iam tunc illam
terrã ſepulchrorũ & mortuorum, quos pro
dijs colebãt, fuiſſe pleniſsimã. Sed dolor dæ
monũ per eũ loquebaꝰ, qui ſuas futuras pœ-
nas apud ſanctorũ martyrũ memorias immi
nere mœrebant. In multis enim talibus locis
torquentur & cõfitentur, & de poſſeſsis cor
poribus hominum eijciuntur.

L. VIVES.

IN [a] mõtes quodãmodo offendũt.] In res magnas, & quas nemo nõ uidet, ipſi impingunt. [b] Omnibus tamen honores.] In ueteribus libris ſic legitur: Aut uix inueniri deos, qui non homines fuerint, mortuiſq; diuini honores delati ſunt. Omitto quòd Varro dicit, omnes ab his mortuos exiſtimari manes deos.
[c] Et probat per ea ſacra, quæ omnibus ferè exhibentur mortuis.] Cicero lib. De leg. 2. Nec uerò tã Necia, quæ à nece appellata ſunt, quæ reſident mortui, q̃ cæterorum cæleſtiũ quieti dies feriæ nominarentur, niſi maiores eos, qui ex hac uita migraſſent, in deorũ numero eſſe uoluiſſent. [d] Vbi & ludos cõmemorat funeb.] In his ludis exhibebanꝰ fabulæ. Nã ex Terentianis Adelphi, acta eſt ludis funebrib. Aemilij Pauli Macedonici, duob. eius filijs P. Cornelio Scipione, & Q. Fabio Aedil. Curul. gladiatores quoq; depugnabãt, quẽ morẽ induxerũt M. & D. Iunij Bruti ludis funebrib. patris primo anno belli Punici primi, App. Clau. Caudice, & M. Fuluio Coss. depugnarunt in Boario foro. Liuius libro 21. & Valerius lib. 2. & Auſonius in Gryphis:

Tres primas Thracum pugnas, tribus ordine bellis
Iuniadæ patri inferias miſere ſepulchro.

Dabatur & epulum, & uiſceratio.
[e] Auus enim tuus, ô Aſclepi.] Aſclepius Græcè eſt Aeſculapius. Huius Aeſculapij, quem ſecum loquentẽ facit Mercurius, suum Auguſtinus Aeſculapiũ medi-

Neciæ.

u cinæ

Aeſculapij tres.

cinæ repertorem putat. Quis hic Aeſculapius ex tribus quos Cicero numerat, non conuenit. Nam unus ex bis ſepultus eſſe dicitur Cynoſuris Achaiæ fulmine ictus. Alter prope Luſium fluuium in Arcadia. Tertius fuit ſecundi Mercurij frater, qui filius fuit Valentis & Pheronidis. hunc etiam Aeſculapiũ magno in honore habẽt Arcades. Aeſculapiũ quoq; Oſindem uocari ſolitum Tacitus ſcribit: neſcio an de hoc intelligat. Veriſimilius eſt de hoc Mercurium loqui, quàm de quouis alio. [i] In monte Libyæ.] Hic mons prælongus eſt, ab ima Aegypti ſupra Cynopolim ſe extendens. Non unus putatur mons à Ptolemæo, qui λιβυκὰ ὄρη uocat. [s] Crocodilorum.]

Crocodilus.

Crocodilus ex genere ſerpentiũ eſt, ſed quadrupes ouiperus, creſcit ſeptemdecim cubitos, & eo amplius. Mandibulam ſuperiorem contra omnium animantium naturam mouet: homines & omnia terreſtria uorat, uiuitq; interim in ſicco, interim in aqua. De hoc Herodotus, Ariſtoteles, Plinius, & alij. Seneca crocodilum B ait fugax eſſe animal audaci, audaciſsimũ timido. Crocodili urbs prope montem Libycum erat ſita in mediterraneis Aegypti, non longè à Ptolemaide in fine ſexti paralleli climatis tertij. Crocodilum uenerationi habitum ab Aegyptijs ſcribit Porphyrius, ideo quòd ſoli eſſet ſacer: ſicut etiam aries, & Cantharus, & Aſtur.

[h] Hermes, inquit, cuius auitum mihi eſt nomen.] Cicero Mercurios numerat quinq;, quorum duo ab Aegyptijs colantur: priorem Nilo patre genitũ, quem illi nefas habẽt nominare: alterum qui Argum interemit, Aegyptoq; præfuit, quibus leges & literas dedit, illũq; uocat Theut: quo nomine primus anni menſis apud illos dicit. Euſeb. lib. 1. Phœnices ait in theologia ſua putaſſe Mercuriũ Trimegiſtum ſcribam fuiſſe Saturni Cæli filij, cuius opera uſus ſit Saturnus in tuenda matre: cumq; hic auſtrales mundi partes peteret, uniuerſam C Aegyptum Mercurio reliquiſſe. Diodorus Mercurium ſcribit fuiſſe Iſidi & Oſiridi in conſilio. Cumq; in expeditionem Oſiris iret, Mercuriũ ceu conſiliarium Iſidis coniugis domi reliquiſſe, hominẽq; fuiſſe inſigni prudẽtia: multaſq; tradidiſſe mortalibus artes ac ſciẽtias. Hunc exiſtimo fuiſſe auum huius Hermæ, qui ſcripſit, illumq; uocatum eſſe Theut, dæmonem, ut ait Plato in Phædro, qui artes mathematicas, & literas, & aleam inuenit, detulitq; ad Thamũ Aegypti regẽ, qui rex poſtea dictus eſt Ammon. [i] In cognominis ſui patria.] Alibi, In ſibi cognomine patria. In Mercurio uerò Apuleij corruptiſsimè, ſibi cognomen patrium.

Hermopolis.

Hermopolis eſt magna in Aegypto urbs, & nomus Hermopolitana, ab occaſu fluuij, inquit Ptolemæus, mediterranea, euntibus ad mare noſtrum: ſuperior eſt Crocodilopoli, in ſeptimo parallelo climatis tertij. [k] Sed de Aeſculapio.] Hunc enim inter ſemideos collocant, & eos qui meritis nacti ſunt cælũ, quales ſunt Hercules, Bac- D chus, & Romulus. Theodoritus de martyribus ſcribit, Homeri tempore Aeſculapiũ nondum pro deo eſſe habitum. nam ille curatorẽ uulnerum Martis non Aeſculapium facit, ſed Pæonem. Et cùm de Machaone Aeſculapij filio loquitur, uirũ eum uocat Aeſculapij abſoluti medici filium. [l] Mercurium aũt multi.] Nam hic ex dijs eſt cæleſtibus perpetuis, unusq; ex Cõſentibus.

[m] Etenim alius eſt ille.] Mercurius ille celebris fuit Maiæ & Iouis Saturnij filius, nepos Athlantis. Nã alij duo fuerũt Aegyptij, ut dixi, alij etiã duo, quorũ prior Cælo & Die eſt genitus, is quem arrecta natura fingunt propter aſpectũ Proſerpinæ: poſterior Valẽtis & Pheronidis filius, quem Trophonij nomine colũt in antro Lebadienſes. [n] Huius Trimegiſti.]

Trimegiſtus.

Quaſi ter maximi. non fuit is qui ſcripſit Trimegiſtus, ſed eius auus: utrunq; tamen nomẽ & Hermæ & Trimegiſti nepos ac A cepit. Fuit autem ille Theut & rex maximus, & ſacerdos maximus, & ſapiens maximus, ut quibuſdã lego placuiſſe. [o] Iſin uerò uxorem.] Alibi, Iſin uerò Oſiris. apud Mercuriũ, Iſin uerò & Oſirin quàm multa bona præſtare propicia, tantũ obeſſe ſcimus irata. [p] Vtpote qui ſunt.] Apud Mercurium ſic: Vtpote qui ſunt ab hominibus facti atq; cõpoſiti, extraq; naturam, ſed ex utraq; natura legit Auguſtinus. [q] Colitq; per ſingulas ciuitates eorum animas.] Innumeras res Aegyptij pro dijs colebant, uelut allia & cepas, per quæ iurabãt Plinio: & animalia complura, de quorũ nominibus urbes aliquot nominarunt, ut à crocodilo Crocodilopolim, ut diximus, à lupo Lycopolim, à leone Leontopolim, à lato piſce Latopolim, ut quoniã bouẽ primus inſtituit coli Apis, idcirco & ipſe bouis imagine colitẽ, Mercurius canis, Iſis uaccæ. Diodorus ſcribit in galeis & inſignibus principes alios alios aliorũ animaliũ formis

Aegyptiorũ dij.

B uti ſolitos, uelut Anubim cane, & Macedonẽ lupo: unde ueneratio illis animalibus nata. Hinc principes uita functos eorundem animalium, quæ ipſis placuerãt nominibus nuncupare, & imaginibus uenerari inſtituerunt. Hoc eſt quod Mercurius dicit coli eorũ animas, qui illa animalia uiuẽtes conſecrauerũt, auguſta & plena uenerationis illa effecerunt principes, cum ſuis galeis, clypeis, inſignibusq; addi uoluerunt: unde uiſum eſt rudi populo non paruã uictoriæ partẽ ijs ipſis acceptam eſſe referendã, ita in deorũ numerũ ſunt relata.

De modo honoris, quem Chriſtiani martyribus impendunt. Cap. XXVII.

NEC tamen nos eiſdem martyribus templa, ſacerdotia, ſacra, & ſacrificia conſtituimus: quoniã non i- C pſi, ſed Deus eorum nobis eſt Deus. Honoramus ſanè memorias eorum tanq; ſanctorũ hominum Dei, qui uſq; ad mortem ſuorum corporum pro ueritate certarunt, ut innoteſceret uera religio, falſis religionibus fictiſq; conuictis: quod etiam ſi qui antea ſentiebãt, timendo reprimebant. Quis autem audiuit aliquando fidelium ſtantem ſacerdotem ad altare etiam ſuper ſanctum corpus martyris ad Dei honorem cultumq; conſtructum, dicere in precibus: Offero tibi ſacrificium Petre, uel Paule, [a] uel Cypriane, cùm apud eorũ memorias offeratũ Deo, qui eos & homi- D nes & martyres fecit, & ſanctis ſuis angelis cæleſti honore ſociauit: ut ea celebritate, & Deo uero de illorũ uictorijs gratias agamus, & nos ad imitationẽ taliũ coronarum atque palmarũ eodẽ inuocato in auxiliũ ex eorum memoriæ renouatiõe adhortemur. quæcũq; igitũ adhibentũ religioſorum obſequia in martyrum locis, ornamẽta ſunt memoriarũ, nõ ſacra uel ſacrificia mortuorũ tanq; deorum. [b] Quicũq; etiã epulas ſuas eò deferũt, quod quidem à Chriſtianis melioribus non fit, & in pleriſq; terrarũ nulla talis eſt conſuetudo; tamen quicunq; id faciunt, quas cũ appoſuerint,

Epulæ ad memorias martyrum delatæ.

rint, orant, & auferunt, ut ueſcantur, uel ex eis etiam indigentibus largiantur, ſanctificari, ibi eas uolunt per merita martyrum in nomine Domini martyrum. [c] Non aũt iſta eſſe ſacrificia martyrum nouit, qui nouit unum, quod Deo illic offertur ſacrificium Chriſtianorum. Nos itaq; martyres noſtros nec diuinis honoribus, nec humanis criminibus colimus, ſicut colunt illi deos ſuos: nec ſacrificia illis offerimus, [d] nec eorum probra in eorũ ſacra conuertimus. Nam de Iſide uxore Oſiris Ægyptia dea, & de parentibus eorum, qui omnes reges fuiſſe ſcribuntur: quibus parentibus ſuis illa cùm ſacrificaret, [e] inuenit hordei ſegetem, atq; inde ſpicas marito regi & eius conſiliario Mercurio demonſtrauit: unde eandẽ & Cererem uolunt, quæ & quanta mala non à poetis, ſed à myſticis eorum literis memoriæ mandata ſint: ſicut Leone ſacerdote prodẽte ad Olympiadem matrem ſcribit Alexander: legant qui uolũt uel poſſunt, & recolant qui legerunt: & uideant quibus hominib. mortuis, uel de quibus eorum factis tanquam d[ij]s ſacra fuerint inſtituta. Abſit ut eos, quamuis deos habeant, ſanctis martyribus noſtris, quos tamen deos non habemus, ulla ex parte audeant comparare. Sic enim nõ conſtituimus ſacerdotes, nec offerimus ſacrificia martyrib. noſtris: quia incongruum, indebitum, illicitum eſt, atq; uni Deo tantũmodo debitũ: ut nec criminibus ſuis, nec ludis eos turpiſsimis oblectemus, ubi uel flagitia iſti celebrant deorum ſuorum, ſi, cùm homines eſſent, talia cõmiſerunt, uel conficta delectamẽta dæmonum noxiorum, ſi homines nõ fuerunt. Ex iſto genere dæmonum Socrates non haberet deum, ſi haberet Deum: ſed fortaſſe homini ab illa arte faciendi deos alieno & innocenti, illi importauerũt talem deum, qui eadem arte excellere uoluerũt. Quid ergo plura? Non eſſe ſpiritus iſtos colendos propter uitam beatam, quæ poſt mortem futura eſt, nullus uel mediocriter prudens ambigit. Sed fortaſſe dicturi ſunt, deos quidem eſſe omnes bonos, dæmones autem alios bonos, alios malos: & eos per quos ad uitam in æternum beatã perueniamus colendos eſſe cenſebunt, quos bonos opinantur. Quod quale ſit, iam in Volumine ſequẽti uidendũ eſt.

Merita martyrum.

L. VIVES.

VEl [a] Cypriane.] Hic fuit epiſcopus Carthaginẽſis, doctiſsimis pleriſq; iuxtà ac ſanctiſsimis ingenij monumentis editis clarus: inſignis quoq; martyrio ſub Valeriano Cæſare, ut Pontius eius diaconus ſcribit. [b] Quicunq; etiã epulas.] Hic mos præcipoè ualuit in Africa, ſicut Auguſt. in 6. Confeſsionum teſtatur: matremq; ſuam refert ad memorias ſanctorũ attuliſſe Mediolani pultes, & panẽ, & merum, dediſſeq; oſtiario. Sed hęc Ambroſius fieri uetuit, ne ulla occaſio daretur ebrioſis ſe ingurgitãdi, & quia illa quaſi parentalia ſuperſtitioni gentilium eſſent ſimillima. [c] Non autem iſta eſſe ſacrificia martyrum.] Multi Chriſtiani in re bona plerũq; peccant, quòd diuos diuaſq; nõ aliter uenerantur, q̃ Deum. Nec uideo in multis quod ſit diſcrimẽ inter eorum opinionem de ſanctis, & id quod gentiles putabãt de ſuis d[ij]s. Impia eſt opinio Vigilantij, qui omni honore martyres priuabat, ſtulta Eunomij, qui ne cogeretur adorare mortuum, templa martyrum non ingrediebatur. Venerandi ſunt martyres, nõ adorandi, ut Deus: quẽadmodum Hieronymus in Vigilantiũ diſſerit. [d] Nec eorum probra.] At qui mos nũc eſt, quo tempore ſacrum celebratur Chriſti morte ſua genus humanũ liberantis, ludos nihil prope à ſcenicis illis ueteribus differentes populo exhibere. etiã ſi aliud non dixero, ſatis turpe exiſtimabit quiſquis audiet, ludos fieri in re maximè ſeria. Ibi ridetur Iudas, q̃ poteſt ineptiſsima iactans, dum Chriſtũ prodit: ibi diſcipuli fugiunt, militib. perſequẽtibus, nec ſine cachinnis & actorũ & ſpectatorum: ibi Petrus auriculã reſcindit Malcho, applaudente pullata turba, ceu ita uindicetur Chriſti captiuitas. Et poſt paulum, qui tam ſtrenuẽ modò dimicarat, rogationibus unius ancillulæ territ[us] abnegat magiſtrũ, ridente multitudine ancillam interrogantẽ, & exibilante Petrũ negantẽ. Inter tot ludentes, inter tot cáchinnos & ineptias ſolus Chriſtus eſt ſerius & ſeuerus. cumq; affectus conat[ur] mœſtos elicere, neſcio quo pacto nõ ibi tantũ, ſed etiã ad ſacra frigefacit, magno ſcelere atq; impietate, non tã eorũ qui uel ſpectant, uel agunt, quàm ſacerdotum, qui eiuſmodi fieri curãt. Sed hiſce de rebus loquemur forſan cõmodiore loco. [e] Inuenit hordei ſegetẽ.] Diodorus lib. 1. triticum & hordeum ab Iſide inuẽta perhibet: ideo in quibuſdam urbibus inter alia quæ Iſidis ſacris inferũt, triticum & hordeum conſpiciũtur. Oſirim uerò maritum earum frugũ utilitate animaduerſa oſtendiſſe mortalibus uſum: tum & ex hordeo potum fieri in his regionibus quæ ferẽdis uitibus aptæ non eſſent, ceruiſiã, ut puto, qua populi ſeptẽtrionales utunt[ur]. Verùm antiquiſsimum fuiſſe ex hordeo cibum, teſtatur Plin. lib. 18. ex Atheníenſium ritu, Menãdro autore, antiquiorẽ triticeo eſſe dubitandum non eſt. Nunquã enim homines hordeaceo pane uixiſſent, ſi nouiſſent triticum, quo reperto cõtinuò hordeum damnatum eſt, & quadrupedum refectibus traditum, ſicut Plinius inquit.

Cyprianus.

Epulæ ad memorias martyrum uetitæ.

Martyres non adorandi.

Ludus de paſſione Chriſti improbatur.

Iſis Ceres.

Tritico inuento, hordeum reiectum.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM NONVM.

1 Ad quem articulum diſputatio pręmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua quæſtione.

2 An inter dæmones, quib. dij ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorum, quorum præſidio ad ueram beatitudinem poſſit humana anima peruenire.

3 Quæ dæmonibus Apuleius aſcribat, quibus cùm rationem non ſubtrahat, nihil uirtutis aſſignat.

4 De perturbationibus quæ animo accidunt, quæ ſit Peripateticorum Stoicorumq́; ſententia.

5 Quòd paſſiones quæ Chriſtianos animos afficiunt, non in uitium trahant, ſed uirtutem exerceant.

6 Quibus paſſionibus dæmones, cõfitente Apuleio, exagitentur, quorum ope homines apud deos aſſerit adiuuari.

7 Quòd Platonici figmentis poetarum infamatos deos aſſerant de contrariorum ſtudiorum certamine, cùm hæ partes dæmonum, non deorum ſint.

8 De dijs cæleſtibus, & dæmonibus aereis, hominibusq́; terrenis, Apuleij Platonici definitio.

9 An amicicia cæleſtiũ deorũ per interceſſionẽ dæmonum poſſit homini prouideri.

10 Quòd, ſecundum Platonis ſentẽtiam, minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, quàm dæmones in æterno.

11 De opinione Platònicorum, qua putant animas hominum dæmones eſſe poſt corpora.

12 De ternis contrarijs, quibus ſecũdum Platonicos dæmonum hominumq́; natura diſtinguitur.

13 Quomodo dæmones, ſi nec cũ dijs beati, nec cum hominibus ſunt miſeri, inter utramque partẽ ſine utriuſq; cõmunione ſint medij.

14 An homines cùm ſint mortales, poſſint uera beatitudine eſſe felices.

15 De mediatore Dei & hominũ homine Chriſto Ieſu.

16 An rationabiliter Platonici definierint deos cęleſtes declinantes terrena contagia, hominibus nõ miſceri, quibus ad amiciciam deorum dæmones ſuffragentur.

17 Ad conſequendam uitam beatam, quę in participatione eſt ſummi boni, non tali mediatore indigere hominẽ, qualis eſt dęmon, ſed tali, qualis eſt unus Chriſtus.

18 Quòd fallacia dæmonum, dum ſua interceſſione uiam ſpondet ad Deum, hoc conatur ut homines à uia ueritatis auertat.

19 Quòd appellatio dæmonũ iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius boni.

20 De qualitate ſcientię, quę dęmones ſuperbos facit.

21 Ad quem modum Dominus uoluerit dęmonibus innoteſcere.

22 Quid interſit inter ſcientiam ſanctorum angelorum, & ſcientiam dæmonum.

23 Nomẽ deorum falſo aſcribi dijs gentiũ, quod tamen & angelis ſanctis, & hominibus iuſtis ex diuinarum Scripturarum autoritate commune eſt.

DIVI

Ad quem articulum diſputatio præmiſſa peruenerit, & quid diſcutiendum ſit de reſidua quæſtione. Cap. I.

Inter bonos & malos deos eſſe, quidã opinati ſunt: quidam uerò de dijs meliora ſentientes, tantũ eis honoris laudiſq; tribuerunt, ut nullum deorũ malum credere auderent. ª Sed illi qui deos quoſdam bonos, quoſdam malos eſſe dixerunt, dæmones quoq; appellauerunt nomine deorum: quanquã & deos, ſed rarius nomine dæmonum: ita ut ipſum Iouem, quẽ uolunt eſſe regem ac principem cæterorũ, ᵇ ab Homero fateantur dęmonẽ nuncupatũ. B Hi aũt qui omnes deos nõ niſi bonos eſſe aſſerũt, & longè præſtantiores eis hominibus, qui boni perhibẽtur, meritò mouentur dęmonũ factis, quæ negare non poſſunt, eaq; nullo modo à dijs, quos omnes bonos uolũt, cõmitti poſſe, exiſtimantes, differentiã inter deos & dęmones exhibere coguntur: ut quicquid eis merito diſplicet in operib. uel affectibus prauis, quibus uim ſuam manifeſtant occulti ſpiritus, id credãt eſſe dæmonũ, nõ deorũ. C Sed quia eoſdem dæmones inter homines & deos ita medios cõſtitutos putãt, tanq; nullus deus homini miſceatur, ut hinc perferãt deſiderata, inde referãt impetrata: atq; hoc Platonici præcipui philoſophorũ ac nobiliſſimi ſentiunt, cũ quibus uelut cũ excellentioribus placuit iſtã examinare quæſtionẽ, utrũ cultus plurimorũ deorũ proſit ad cõſequendã uitã beatam, quæ poſt mortẽ futura eſt: D Libro ſuperiore quæſiuimus, quo pacto iſti dæmones qui talibus gaudẽt, qualia boni & prudẽtes homines auerſantur & damnant: id eſt, ſacrilegia, flagitioſa, facinoroſa: nõ de quolibet homine, ſed de ipſis dijs figmẽta poetarum, & magicarũ artium ſceleratã puniendamq; uiolentiã: poſſint quaſi propinquiores & amiciores dijs bonis cõciliare homines bonos: & hoc nulla ratione poſſe, compertum eſt. Proinde hic Liber, ſicut in illius fine promiſimus, diſputationẽ continere debebit de differẽtia (ſi quã uolunt eſſe) nõ deorũ inter ſe, quos omnes bonos dicũt, nec de differentia deorum & dæmonum, quorum illos ab hominibus longè lateq; ſeiungunt, iſtos inter deos & homines collocant, ſed de differentia ipſorum dæmonum, quod ad præſentẽ pertinet quæſtionem.

IOANNIS LVDOVICI
VIVIS VALENTINI, IN NOnum librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

B Sed ª illi qui deos quoſdã.] Plato deos omnes in Conuiuio bonos eſſe dixit: dæmones *Dæmones.* uerò etſi non bonos, neq; malos tamen, ſed mediam quandam naturã, & neutram. Mercurius ἀγγέλους ἀγαθοὺς tum etiam πονηροὺς uocat, id eſt, bonos angelos & malos. Porphyrius in libris Sacrificiorum, dæmonum duo facit genera: bonos & beneficos, malos & maleficos: quod eſt ei cum Platonicis ferè cõmune. ᵇ Ab Homero fateanẽ.] Plutarchus in libello, Quòd ceſſarunt oracula, ait Homerum inter deos & dæmones nihil feciſſe diſcriminis: eoſdẽ dæmones modò, modò deos nominaſſe. Ita dęmonium nominat Iouem: quod uerbum, ut interpres quidam inquit, ex medijs eſt, modò ad laudem ſpectans, modò ad uituperi- C um. In primo uerò Iliad. Iouẽ ait μετὰ δαίμονας ἄλλους, per quod & ipſum & alios omnes deos dæmones eſſe declarat. quo loco idem interpres ait: ὅτι δαίμονας λέγει τοὺς θεοὺς, ἤτοι δαήμονας. ἔμπειροι γὰρ καὶ ἴδμονες πάντων εἰσὶ, ἢ ὅτι διαιτηταί εἰσι καὶ διοικηταὶ τῶν ἀνθρώπων. Sic, inquit, dæmones uocat deos, ſeu quòd gnari ſunt, & rerũ experti omnium, quòd ſapientes, ſeu quòd arbitri ſunt, & rectores hominum. Iulius Poll. Θεὸς καὶ θεοὶ καὶ δαίμονες· οὕτω γὰρ Ὅμηρος δαίμονας καλεῖ τοὺς θεούς. καὶ Πλάτων δὲ τὸν τοῦ παντὸς κυβερνήτην μέγιστον δαίμονα ὀνομάζει, ἐπειδὴ τῆς αὐτῆς χρείας τὸ θεῖον καὶ δαιμόνιον. Deus, inquit, & dij, & dæmones. Sic enim Homero placuit, deos ipſos uocare dæmones. Et Plato quoque gubernatorem omnium maximum dæmonem nuncupauit: quandoqui- D dem idem eſt & numinis & dæmonij uſus. Maximi dæmonis meminit in lib. De republ. Plato. Sed conſiderandum de deo parente rerum uniuerſarũ, an de principe dæmonũ, qui uelut diſtributi in præfecturas ſunt, ſentiat. Procli uerba hæc ſunt in libro De anima & dæmone. Vbique enim quod proximè præeſt in quodam dæmonis ordine ad inferiua ſeſe habens appellare dæmonem conſueuerunt, quo uſu Iupiter apud Orpheum Saturnum patrem dæmonem appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dæmones nuncupauit deos illos, qui *Dæmones generationem è propinquo diſponentes.* generationem è propinquo diſponunt, ubi ait: De alijs uerò dæmonibus tractare, eorumq; generationem in lucem ædere, maius eſt quàm ferre humanum poſſit ingenium: comparatione utique dęmon eſt eiuſmodi, qui uidelicet proximè unicuique prouidet, etiam ſi deus ſit, ac etiam ſi deo ſit inferior. Hæc Proclus.

An inter dæmones, quibus dij ſuperiores ſunt, ſit aliqua pars bonorũ, quorũ præſidio ad uerã beatitudinẽ poſſit humana anima peruenire. II.

APVD pleroſq; enim uſitatũ eſt dici, alios bonos, alios malos dæmones: quæ ſiue ſit etiã Platonicorum philoſophorum, ſiue quorumlibet ſententia, nequaq; eius eſt negligenda diſcuſsio, ne quiſquã uelut dæmones bonos ſequendos ſibi eſſe arbitretur, per quos tanq̃ medios dijs, quos omnes bonos credit, dũ conciliari affectat & ſtudet, ut quaſi cũ eis poſsit eſſe poſt mortẽ irretitus malignorũ ſpirituũ, deceptusq; fallacia, longè aberret à uero Deo, cũ quo ſolo, & in quo ſolo, & de quo ſolo anima humana, id eſt, rationalis & intellectualis beata eſt.

Quæ dæmonib. Apuleius aſcribat: quib. cũ rationem nõ ſubtrahat, nihil uirtutis aſſignat. III.

QVAE igitur eſt differẽtia dæmonũ bonorũ & malorũ, quandoquidẽ Platonic⁹ Apuleius de his uniuerſaliter differẽs, & tam multa loquẽs de aereis eorũ corporibus, de uirtutib. tacuit animorũ, quib. eſſent præditi, ſi boni eſſent. Tacuit ergo beatitudinis cauſam, indiciũ uerò miſeriæ tacere nõ potuit: cõfitens eorũ mentem, qua rationales eſſe perhibuit, C nõ ſaltẽ imbutã munitamq; uirtute, paſsionibus animi irrationabilibus nequaq; cedere, ſed ipſam quoq;, ſicut ſtultarũ mẽtium mos eſt, procelloſis quodãmodo perturbationibus agitari. Verba namq; eius de hac re iſta ſunt: Ex hoc fermè dæmonũ numero, inquit, poetæ ſolent haudquaq; procul à ueritate, oſores & amatores quorundam hominũ deos fingere: hos proſperari & euehere, illos contrà aduerſari & affligere. Igitur & miſereri, & indignari, & angi, & lætari, omnemq; humani animi faciẽ pati: ac ſimili motu cordis & ſalo mentis, per omnes cogitationum D æſtus fluctuare, quæ omnes turbelæ tempeſtatesq; procul à deorum cæleſtiũ tranquillitate exulant. Num eſt in his uerbis ulla dubitatio, quòd nõ animorum aliquas inferiores partes, ſed ipſas dæmonũ mẽtes, quibus rationalia ſunt animalia, uelut procelloſum ſalum dixit paſsionũ tempeſtate turbari: ut ne hominib. quidem ſapientibus cõparandi ſint, qui huiuſmodi perturbationib. animorum, à quibus humana nõ eſt immunis infirmitas, etiã cùm eas huius uitæ cõditione paA tiuntur, mẽte imperturbata reſiſtunt: non eis cedentes ad aliquid approbandũ uel perpetrandũ, quod exorbitet ab itinere ſapientiæ & lege iuſticiæ: ſed ſtultis mortalibus, & iniuſtis, non corporibus, ſed moribus ſimiles: ut nõ dicam deteriores, eo q; uetuſtiores, & debita pœna inſanabiles, ipſius quoq; mentis, ut iſte appellauit, ſalo fluctuant: nec in ueritate atq; uirtute, qua turbulentis & prauis affectionibus repugnatur, ex ulla animi parte conſiſtunt.

Dæmones fluctuare perturbationibus mẽtium.

De perturbationibus quæ animo accidũt, quæ ſit Peripateticorũ Stoicorũq; ſententia. IIII.

B DVAE ſunt ſentẽtiæ philoſophorum de his animi motibus, quos Græci πάθη, noſtri autẽ quidã, ſicut Cicero, perturbationes, quidã affectiones uel affectus, quidam uerò, ſicut iſte de Græco expreſsius, paſsiones uocãt. Has ergo perturbationes, ſiue affectiones, ſiue paſsiones quidam philoſophi dicũt etiã in ſapiẽtem cadere, ſed moderatas rationiq; ſubiectas, ut eis leges quodãmodo, quibus ad neceſſariũ redigant modum, dominatio mẽtis imponat. Hoc qui ſentiunt, Platonici ſunt ſiue Ariſtotelici, cũ Ariſtoteles diſcipulus Platonis fuerit, qui ſectã Peripateticã cõdidit. Alijs autẽ, ſicut Stoicis, cadere ullas omnino huiuſcemodi paſsiones in ſapientem non placet. [a] Hos autẽ, id eſt, Stoicos, Cicero in libris De finib. bonorũ & malorũ, uerbis magis q̃ reb. aduerſus Platonicos ſeu Peripateticos certare cõuincit: quandoquidẽ [b] Stoici nolũt bona appellare, ſed cõmoda corporis & externa: eo q; nullum bonũ uolunt eſſe hominis præter uirtutem, tanq; artem bene uiuendi: quæ nõ niſi in animo eſt. [c] Hæc autẽ iſti ſimpliciter & ex cõmuni cõſuetudine loquendi appellant bona: ſed in comparatione uirtutis, qua rectè uiuitur, parua & exigua. Ex quo fit, ut ab utriſq; quomodolibet uocentur, ſeu bona ſeu cõmoda, pari tamẽ æſtimatione penſentur, nec in hac quæſtione Stoici delectentur, niſi nouitate uerborũ. Videtur ergo mihi etiã in hoc, ubi quæritur, [d] Vtrũ accidant ſapienti paſsiones animi, an ab eis ſit prorſus alienus, de uerbis eos potius q̃ de rebus facere controuerſiam. Nam & ipſos nihil hinc aliud q̃ Platonicos & Peripateticos ſentire exiſtimo, quantũ ad uim rerum attinet, non ad uocabulorum ſonum. Vt enim alia omittam,

tam, quibus id oſtendã, ne longũ faciam, ali-
quid unum quod ſit euidẽtiſsimum dicam.
In libris quibus titulus eſt Noctium Attica-
rum, [e] ſcribit A. Gellius, uir elegantiſsimi e-
loquij, & [f] multæ ac facundæ ſcientiæ, ſe na
uigaſſe aliquãdo cum quodam philoſopho
nobili Stoico. Is philoſophus, ſicut latius &
uberius, quod ego breuiter attingam, narrat
Hiſtoria de philoſopho in tempeſtatis periculo expalleſcẽte.
A. Gellius, cùm illud nauigium horribili cæ
lo & mari periculoſiſsimè iactaretur, ui ti-
moris expalluit. Id animaduerſum eſt ab eis
qui aderant: quamuis in mortis uicinia curio
ſiſsimè attentis, utrúm ne philoſophus ani-
B mo turbaretur. Deinde tempeſtate tranſa-
cta, mox ut ſecuritas præbuit colloquendi,
uel etiã garriendi locũ, quidã ex his, quos na
uis illa portabat diues luxurioſus & Aſiatic⁹
philoſophũ compellat, illudens ꝙ extimuiſ-
ſet atque palluiſſet, cùm ipſe manſiſſet intre-
pidus in eo quod impendebat exitio. [b] At il
le Ariſtippi Socratici reſponſum retulit, qui
cùm in re ſimili eadem uerba ab homine ſi-
mili audiſſet: reſpondit illum pro anima ne-
quiſsimi nebulonis meritò non fuiſſe ſolici-
tum, ſe autẽ pro Ariſtippi anima timere de-
C buiſſe. Hac illo diuite reſponſione depulſo,
poſtea quæſiuit A. Gellius à philoſopho nõ
exagitandi animo, ſed diſcendi, quæ nam il-
la ratio eſſet pauoris ſui. Qui ut doceret ho-
minem ſciendi ſtudio gnauiter accenſum,
protulit ſtatim de ſarcinula ſua [i] Stoici Epi-
cteti librũ, in quo ea ſcripta eſſent, quæ con-
gruerent decretis Zenonis & Chryſippi,
quos fuiſſe Stoicorum principes nouimus.
In eo libro ſe legiſſe dicit A. Gellius, hoc Stoi
cis placuiſſe, [k] quòd animi uiſa, quas appel-
lant phantaſias: nec in poteſtate eſt utrum,
D & quando incidant animo, cùm ueniant ex
terribilibus & formidabilibus rebus, neceſ-
ſe eſſe etiam ſapientis animum moueant: ita
ut paulìſper uel paueſcat metu, uel triſticia
contrahatur, tanquam his paſsionibus præ-
uenientibus mentis & rationis officium: [l]
nec ideo tamen in mente fieri opinionẽ ma-
li, nec approbari iſta, eis'que conſentiri. Hoc
enim eſſe uolunt in poteſtate, id'que inter-
eſſe cenſent inter animum ſapientis & ſtulti,
quòd ſtulti animus eiſdem paſsionibus ce-
dit, atq; accõmodat mentis aſſenſum: ſapien-
tis autem quamuis eas neceſsitate patiatur,
retinet tamen de his quæ appetere uel fuge-
re rationabiliter debet, uerã & ſtabilem in-
concuſſa mente ſententiã. Hæc ut potui, nõ
quidem cõmodius A. Gellio, ſed certè bre-
uius, &, ut puto, planius expoſui: quæ ille ſe
in Epicteti libro legiſſe cõmemorat, eum ex
decretis Stoicorũ dixiſſe atq; ſenſiſſe. Quæ
ſi ita ſunt, aut nihil, aut penè nihil diſtat in-
ter Stoicorum aliorumq; philoſophorum
opinionem de paſsionibus & perturbatio-
nibus animorum. Vtriq; enim mentẽ ratio-
nemq; ſapientis ab earum dominatione de-
fendunt. Et ideo fortaſſe dicunt eas in ſapi-
entem non cadere Stoici, quia nequaquam
eius ſapientiam, qua utiq; ſapiẽs eſt, ullo er-
rore obnubilant, aut labe ſubuertunt. [m] Ac-
cidunt autem animo ſapiẽtis, ſalua ſerenita-
te ſapientiæ, propter illa quæ commoda uel
incõmoda appellant, quamuis ea dicere no-
lint, bona uel mala. Nam profectò ſi nihili
pẽderet eas res ille philoſophus, quas amiſ-
ſurum ſe naufragio ſentiebat, ſicuti eſt uita
iſta ſalusq; corporis [n]: nõ ita illud periculum
perhorreſceret, ut palloris etiam teſtimonio
proderetur. Veruntamẽ & illã poterat per-
motionem pati, & fixam tenere mente ſen-
tentiam, uitã illam ſalutemq; corporis, quo-
rum amiſsionem minabatur tempeſtatis im
manitas, nõ eſſe bona quæ illos quibus ineſ-
ſent facerẽt bonos, ſicut facit iuſticia. Quod
autem aiunt ea nec bona appellanda eſſe, ſed
cõmoda: uerborum certamini, nõ rerũ exa-
mini deputandum eſt. Quid enim intereſt,
utrum aptius bona uocentur, an commoda:
dum tamen ne his priuetur, nõ minus Stoi-
cus, ꝙ Peripateticus paueſcat & palleat: ea
nõ æqualiter appellando, ſed æqualiter æſti-
mando [o]? Ambo ſanè ſi bonorũ iſtorum ſeu
cõmodorum periculis ad flagitium uel faci-
nus urgeantur, ut aliter ea retinere non poſ-
ſint: malle ſe dicũt hæc amittere, quibus na-
tura corporis ſalua & incolumis habetur, ꝙ
illa cõmittere quibus iuſticia uiolatĩ. Ita mens
ubi fixa eſt iſta ſententia, nullas perturbatio-
nes, etiam ſi accidãt inferioribus animi par-
tibus, in ſe contra rationem præualere per-
mittit: quinimmò ipſa dominatur, eiſq; non
cõſentiendo, ſed potius reſiſtendo regnum
uirtutis exercet. Talem deſcribit etiam Ver-
gilius Æneam, ubi ait:

Mens immota manet, lachrymæ uoluuntur
inanes.

L. VIVES.

A HOs [a] autem Cicero.] Libro tertio De finibus inducitur à Cicerone M. Cato minor pro Stoicis, quam ſectam ille tuebatur, de ſummo bono diſſerens. Quarto libro idem ipſe Cicero diluit argumēta omnia Stoicorum, oſtenditq́; ipſos non rebus à Platonicis & Peripateticis differre, ſed nouitate uerborū: quorū artifex fuerit princeps ipſe diſciplinę Zenon. [b] Non ſunt bona appellare, ſed cōmoda.] Cic. in Finib. ęſtimabilia nominauit, & primo Acad. ſic ait: Zeno igitur omnia, quę ad beatam uitam pertinerēt, in una uirtute ponebat: nec quicq̃ aliud numerabat in bonis, id quod appellabat honeſtū, quod eſſet ſimplex quoddam, & ſolum, & unum bonum. Cętera autem, etſi nec mala eſſent, tamen alia ſecundum naturā dicebat, alia naturæ contraria, ijs ipſis alia interiecta & media numerabat. Quæ autē ſecundum naturā eſſent, ea ſumenda, & quadam æſtimatione dignanda docebat: contraq́; contraria. Neutra autē in medijs relinquebat, in quibus ponebat nihil omnino eſſe momenti: ſed quæ eſſent ſumenda, ex alijs alia pluris eſſe æſtimanda, alia minoris: quę pluris, ea præpoſita appellabat: Reiecta autē, quæ minoris. Hæc ibi. In tertio De finib. præpoſita dicit προηγμένα eſſe dicta, contraria uerò ἀποπροηγμένα. [c] Hęc autem iſti ſimpliciter.] Plato quarto De legibus, tria genera bonorum ponit, quæ in animo, quæ corpore, & quæ extrinſecus. Sed hæc poſteriora ſine uirtute, nō modò nihil iuuare, ſed eſſe quoq; damnoſa, & pernicie plena, diciq́; humana, cùm illa quæ animo hærēt ſint diuina, quibus ſolis diuinus ſit homo ac beatus: nec illa corporis aut externa rectè ac propriè bona eſſe nominanda, ſed proportione quadā & ſimilitudine: nec omnib. ſed ſolis iuſtis, quibus etiā quæ mala uulgus appellat, maiora & ueriora ſunt bona, q̃ bona illa in ſceleratis hominib⁹, quæ in his aliud nō ſunt præter paratiſsima flagitijs magniſq́; malis inſtrumēta. Hęc & ſimilia multis locis Plato, à quo præclara illa & admirabilia Stoicorū dicta, quæ Græci παράδοξα uocāt, & diuina, ut ſunt, exiſtimantur, propè oīa manarunt: ut quod ſolum honeſtum ſit bonum: ſolus ſapiens & diues & liber ſit: honos beatos, improbos miſeros: feliciorē qui accipit iniuriam, q̃ qui facit: bona tamen uocauit ea, quæ fortunæ ſunt, aut corporis, q̀ illis, ſicut Apuleius inquit in Dogmate Platonis, ad uſum uitæ cōmunis opus eſt: cætera uerò corporis ad uiuendum neceſſaria: ſit tamen, ut hæc eadem fiant uirtute meliora, eiuſq́; ſuffragijs beatitudinis cōmodis copulentˉ. Quocirca hæc Platoni tum demùm ſunt bona, cùm in uirturis inſtrumēta & miniſterium tranſeunt: quæ ſi uirtuti obſtrepant, & eam turbent, pernicies merę & peſtes ſunt. Hunc Ariſtoteles eſt ſecutus. [d] Verū accidant ſapienti paſsiones.] Cicero 4. Tuſcul. quæſt. quot & qui ſunt affectus docet, quibus omnibus uacare prorſus ſapientem ſuum uolunt Stoici. At Platonici, & qui in multis eidē ſunt Peripatetici, natura illos eſſe inditos aiunt, nec euelli poſſe, ſed moderari & regi. [e] Scribit A. Gellius.] Vixit Gellius Adriano principe, ſub quo libros Noctium Atticarum ſcripſit. Vſus eſt Fauorino familiariter, & Tauro philoſophis, Apollinare & Probo grammaticis. Quis fuerit ingenio ac eruditione, habem⁹ Auguſtini præiudiciū, cui maxima, ſeu omnis potius grāmaticorum manus ſuffragatˉ. Neſcio an quia is [illegible], ita ut integrū iam nobis non ſit de illo aliter pronunciare, tametſi mihi, pace Auguſtini dixerim, longè aliter uideatur. Sed de ea re cōmodius alibi. Quod hic Auguſtinus citat, ſcribitur Gellio primo capite libri undeuiceſimi. [f] Multæ ac facundæ ſcientiæ.] Alibi, Multum fœcundæ ſcientiæ. [g] Aſiaticus.] Hoc auget etiam nomen luxuriæ, tiam ibi nata & alita uidetur. [h] Et ille Ariſtippi.] Hoc Ariſtippus dixit, cùm Corinthum nauigaret: Laertius. [i] Stoici Epicteti.] Hic natus eſt Hieropoli Phrygiæ, ſeruiuit Epaphrodito cubiculario Neronis, & ætate longa pertigit tempora Antoninorum. De hoc eſt illud diſtichum:

Δοῦλος Ἐπίκτητος γενόμην, καὶ σώματι πηρός,
καὶ πενίην Ἶρος, καὶ φίλος ἀθανάτοις.

Seruus Epictetus fueram, qui & corpore mancus,
Paupertate Irus, dijs ſed amicus eram.

Fuerat enī claudus. Eius etiā ſunt illa duo uerba, ἀνέχου καὶ ἀπέχου, Cōtine & abſtine. autor Gell. uarijs locis. Huius ſcripta fuerunt pauca, quæ tamen Suidæ memoria iam nō extabant. nam Enchiridion ab Arriano cōſcriptum eſſe conſtat Epicteti diſcipulo: hic uerò liber, quē philoſophus protulit, erat περὶ διατριβῶν, hoc eſt, diſputationū quintus. [k] Quod animi uiſa, q. a. p.] φαντασία & φάντασμα à φαντάζω ducitur, quod eſt imaginor. B Cicero uiſum transfert: eſtq́; illud, quod animæ pars imaginatiuæ uidere ſibi uidetur, generaturq́; ex impulſu extrinſecus oblato, quam aſſenſio cōſequitur, uel diſſenſio, in quibus eſt opinio. Affectus uerò, quos damnare uidebantˉ Stoici, ſunt quos ipſi nobis inuehimus ex falſis noſtris & deprauatis rerū iudicijs atq; opinionibus. nā dolorem eſſe dicebant opinionē magni mali præſentis: lætitiā opinionem magni boni præſentis: libidinem opinionē magni boni futuri: metum magni mali. Vnde eſt illud Senecæ Stoici, opinione nos ſæpi⁹ q̃ re laborare: eſſeq́; plura quę nos terreant, quàm quę premant. De quis puto me iam alibi dixiſſe. Porrò opinionem quę ſit imbecillus aſſenſus, rebus nō ſat expenſis atq; examinatis, in ſapientem non cadere. [l] Nec ideo tamē in mente fieri.] In Enchiridio enim Epicteti C Arrianus iubet ſapientē uirum ſimul ac primū phantaſia tangitur horribili, cōſiderare uiſum eſſe illud, nec ita rem ſe habere ut uidetur. [m] Accidunt autem animo ſapiētis.] Plato in Legibus, uelut neruos eſſe dicit affectus in homine, & ceu funiculos quoſdā à natura inditos, à quibus trahamur: ac quemadmodum inter ſe contrarij ſunt ipſi, ſic & nos in uarias diuerſaſq́; partes ab illis raptari: ſed profectò qui illis dominā rationem præfecerit, & parère coegerit, ſenſurum exiguas eſſe eorum uires.

Bonorū tria genera. — *Stoicorum paradoxa.* — *Gellius.* — *Epictetus.* — *Phantaſia.* — *Opinio.* — *Affectus in homine quid.*

Quòd paſſiōes quę Chriſtianos animos afficiūt, non in uitium trahant, ſed uirtutem exerceant. Cap V.

NON eſt nunc neceſſe copioſe ac diligenter oſtendere, quid de iſtis D paſsionibus doceat Scriptura diuina, qua Chriſtiana eruditio continetur. Deo quippe illam ipſam mentem ſubijcit regendam & iuuandam, menti'que paſsiones ita moderandas atque frenandas, ut in uſum iuſticiæ conuertantur. Denique in diſciplina noſtra non tam quæritur, utrū pius animus iraſcatur, ſed quare iraſcatˉ: nec utrum ſit triſtis, ſed unde ſit triſtis: nec utrū timet, ſed quid timeat. Iraſci enim peccāti, ut corrigatur: contriſtari pro afflicto, ut liberetur: timere periclitanti, ne pereat: neſcio utrū quiſquā ſana conſideratione reprehendat.

Nam

ᵃ Nam & miſericordiam Stoicorũ eſt ſolere culpare. Sed quanto honeſtius ille Stoicus miſericordia perturbaretᷣ hominis liberãdi, q̃ timore naufragij. Longè melius & humanius, & piorũ ſenſibus accõmodatius ᵇ Cicero in Cæſaris laude locutus eſt, ubi ait: Nulla de uirtutib. tuis nec admirabilior, nec gratior miſericordia eſt. Quid eſt aũt miſericordia, niſi alienæ miſeriæ quædã in noſtro cordis compaſsio, qua utiq; ſi poſsimus, ſubuenire cõpellimur? Seruit aũt motus iſte rationi, quando ita præbetᷣ miſericordia, ut iuſticia conſeruetᷣ: ſiue cũ indigenti tribuitur, ſiue cũ ignoſcitur pœnitẽti. ᶜ Hanc Cicero locutor egregius non dubitauit appellare uirtutem, quam Stoicos inter uitia numerare non pudet: qui tamẽ, ut docuit liber Epicteti nobiliſsimi Stoici, ex decretis Zenonis & Chryſippi, qui huius ſectæ primas partes habuerunt, huiuſmodi paſsiones in animũ ſapiẽtis admittũt, quẽ uitijs omnibus liberũ eſſe uolunt. Vnde fit cõſequens, ut hæc ipſa nõ putent uitia, q̃n ſapiẽti ſic accidũt, ut cõtra uirtutem mentis, rationẽq; nihil poſsint, et una ſit eademq; ſententia Peripateticorũ, uel etiam Platonicorũ, & ipſorum Stoicorũ. ᵈ Sed, ut ait Tullius, uerbi controuerſia iam diu torquet homines Græculos, cõtentionis cupidiores, q̃ ueritatis. Sed adhuc meritò quæri poteſt, utrũ ad uitæ præſentis pertineat infirmitatẽ, etiã in quibuſq; bonis officijs huiuſcemodi perpeti affectus. Sancti uerò angeli cũ & ſine ira puniant, quos accipiunt æterna Dei lege puniendos, & miſeris ſine miſeriæ compaſsione ſubueniãt, & periclitantibus eis quos diligũt, ſine timore opitulentur: tamen iſtarum nomina paſsionum conſuetudine locutionis humanæ etiam in eos uſurpantur, propter quandam operum ſimilitudinem, non propter affectionum infirmitatem: ſicut ipſe Deus ſecundum Scripturas iraſcitur, nec tamen ulla paſsione turbatur. Hoc enim uerbum uindictæ uſurpauit effectus, non illius turbulentus affectus.

Miſericordia quid.

Angelis cur tribuantur affectus, cùm peragunt officia.

L. VIVES.

NAm ᵃ & miſericordiam Stoicorum.] Cicero pro Murena irridens paradoxa Stoicorum, ſupplices aliqui ueniunt miſeri & calamitoſi. Sceleratus & nefarius fueris, ſi quicquam miſericordia adductus feceris. ᵇ Cicero in Cæſaris laude.] In oratione pro Q. Ligario: Nulla de uirtutibus tuis plurimis nec gratior nec admirabilior miſericordia eſt. ᶜ Hãc Cicero locutor.] Significat loquẽtiæ fuiſſe in Cicerone ſatis, ut Saluſtius de Catilina ſcribit, ſapiẽtię illius germanæ ac ueræ nõ multũ, quæ ſolum eſt in ijs, qui uni Deo præpotenti & principi mundi ſeruiunt, eiuſq; ſapiẽtiæ filio. ᵈ Sed, ut ait Tullius, uerbi cõtrouerſia.] In primo De oratore uerba ſunt Craſsi afferentis, quid de oratoris nomine ſenſerint Græci.

A

Quibus paſſionibus dæmones, confitente Apuleio, exagitentur, quorũ ope homines apud deos aſſerit adiuuari. Cap. VI.

QVA interim de ſanctis angelis quæſtione dilata, uideamus quẽadmodum dicant Platonici medios dæmones inter deos & homines conſtitutos, iſtis paſsionum æſtibus fluctuare. Si enim mẽte ab his libera eiſq; dominante, motus huiuſcemodi non paterentur, non eos diceret Apuleius ſimili motu cordis et ſalo mentis per omnes cogitationũ æſtus fluctuare. Ipſa igitur mens eorum, id eſt, pars animi ſuperior, qua rationales ſunt, & in qua uirtus & ſapientia, ſi ulla eis eſſet, paſsionibus turbulentis inferiorum animi partium regendis moderandiſque dominaretur: ipſa inquam mens eorum, ſicut iſte Platonicus confitetur, ſalo perturbationum fluctuat. Subiecta eſt ergo mens dæmonum paſſionibus libidinum, formidinum, irarum, atque huiuſcemodi cæteris. Quæ igitur pars in eis libera eſt, compoſq; ſapientiæ, qua placeant dijs, & ad horum morum ſimilitudinẽ hominibus conſulant, cùm eorũ mens paſſionũ uitijs ſubiugata & oppreſſa, quicquid rationis naturaliter habet ad fallẽdum & decipiendum, tãto acrius intendat, quãto eam magis poſsidet nocendi cupiditas?

B

C

Mens dæmonũ paſsionũ uitijs ſubiecta.

Quòd Platonici figmẽtis poetarũ infamatos deos aſſerãt de cõtrariorũ ſtudiorũ certamine, cùm hæ partes dæmonũ, nõ deorũ ſint. Cap. VII.

D

QVÒD ſi quiſq; dicit, non ex omniũ, ſed ex malorũ dæmonum numero eſſe, quos poetæ quorundã hominum oſores & amatores deos, non procul à ueritate confingũt. Hos eñ dixit Apuleius, ſalo mentis per omnes cogitationum æſtus fluctuare: quomodo iſtud intelligere poterimus, quãdo cùm hoc diceret, nõ quorundã, id eſt, malorũ, ſed omniũ dæmonũ medietatẽ, propter aerea corpora inter deos & homines deſcribebat? Hoc enim ait

fingere

fingere poetas, quòd ex iſtorũ dęmonum numero deos faciunt, & eis deorũ nomina imponunt: & quibus uoluerint hominibus ex his amicos inimicosq́ue diſtribuũt ficti carminis impunita licentia, cũ deos ab his dæmonum moribus & cœleſti loco & beatitudinis opulentia remotos eſſe perhibeãt. Hæc eſt ergo fictio poetarũ, deos dicere, qui dij non ſunt, eosq́ue ſub deorum nominibus inter ſe decertare propter homines, quos pro ſtudio partiũ diligunt uel oderũt. Non procul autẽ à ueritate dicit hãc eſſe fictionẽ: quoniam deorũ appellati uocabulis qui dij non ſunt, tales tamen deſcribuntur dæmones, quales ſunt. [b] B Deniq; hinc eſſe dicit Homericã illam Mineruã, quæ medijs cœtib. Graium cohibendo Achilli interuenit. Quod ergo Minerua illa fuerit, poeticũ uult eſſe figmentũ, [c] eo quòd Mineruam deam putat, eámque inter deos, quos omnes bonos beatosq́ue credit, in alta ætherea ſede collocat, procul à conuerſatione mortaliũ. Quod autẽ aliquis dæmon fuerit Græcis fauens, Troianisq́ue contrarius, ſicut alius aduerſus Gręcos Troianorum opitulator, [d] quem Veneris, ſeu Martis nomine idem poeta cõmemorat: quos deos iſte talia non agentes in cæleſtibus habitationibus C ponit, & hi dęmones pro his quos amabant contra eos quos oderant inter ſe decertauerint: hoc nõ procul à ueritate poetas dixiſſe confeſſus eſt. De his quippe iſta dixerunt, quos hominibus ſimili motu cordis, & ſalo mentis, per omnes cogitationum æſtus fluctuare teſtatur, ut poſſent amores & odia nõ pro iuſticia, [e] ſed ſicut populus ſimilis eorum in uenatoribus & aurigis, ſecundum ſuarum ſtudia partium, pro alijs aduerſus alios exercere. Id enim uidetur philoſophus curaſſe Platonicus: ne cùm hæc à poetis canerentur, non à dæmonibus medijs, ſed ab D ipſis dijs, quorum nomina poetæ fingendo ponunt, fieri crederentur.

Minerua.

L. VIVES.

SEd [a] omnium dæmonũ medietatem.] Quòd medij ſint inter deos & homines, nõ de medietate molis intelligendum, ſed loci & naturæ. [b] Deniq; hinc eſſe dicit Homericam illam Mineruam.] Apuleij ſunt uerba. Homerus uerò de Minerua id canit α. Iliad. quę Achillem cohibuit, ne impetũ in Agamemnonem faceret inter iurgia. [c] Eo quòd Mineruam.] Nam una eſt ex illis 12. dijs Conſentibus, quos diſticho perſequutus eſt Ennius: qui ſunt ex dijs altiſsimis & optimis, quos natura uſibus humanis denegauit. [d] Quem Veneris ſeu Martis nomine idẽ poeta.] Plutarchus in A libello, Quòd ceſſarunt oracula: Exiſtimant oĩa bella, omnes calamitates, quæ ſcribuntur de dijs, non deorũ fuiſſe, ſed magnorũ quorundam dæmonum. [e] Sed ſicut populus ſimilis, &c.] In circo quadrigę agitabantur, & uenationes exhibebant: induti q́ue erãt quadrigarij pãno aut albo, aut cæruleo, aut uiridi, aut ruſo. hinc quatuor factiões aurigarũ: alij ex populo alijs fauebãt, ſuo quiſq; colori. Domitian⁹, ut Tranq. ſcribit, duas ludis Circenſib. addidit factiones, aurati panni, & purpurei. Numerant & colores inter iſtos factionũ Circenſium, praſinus, qui eſt uiridis, & Venetus, qui eſt cærule⁹, quorum meminit Martialis. Illos ueteres colores quatuor anni temporib. dicatos fuiſſe, ſunt qui interpretẽtur. Cæruleũ hybernis aquilonibus, Venetũ uirenti ueri, candidũ autũni pruinis, rufum æſtiuis ignibus. Plin. lib. Epiſtolarum 8. de factionibus iſtis loquẽs: Quo magis miror, tot milia uirorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos inſidentes curribus homines B uidere. Si tamẽ aut uelocitate equorum, aut hominum arte traherentur, eſſet ratio nonnulla: nunc fauent panno, pannum amant: & ſi in ipſo curſu, medioq́ue certamine, hic color illuc, ille huc trãsferatur, ſtudium fauorq́ue tranſibit, & repentè agitatores illos, illos equos, illos quos procul noſcitant, quorũ clamitant nomina, relinquent. Tãta gratia, tanta autoritas, in una uiliſsima tunica. Mitto apud uulgus, quod uilior tunica, ſed apud quoſdam graues homines. Hæc Plinius.

Colores Circenſes.

De dijs cæleſtibus, & dæmonibus aereis hominibusq́ue terrenis, Apuleij Platonici definitio. VIII.

QVID illa ipſa definitio dæmonum? parúmne intuẽda eſt, ubi certè omnes determinando cõplexus eſt? C Quod ait, dęmones eſſe genere animalia, animo paſsiua, mẽte rationalia, corpore aerea, tẽpore æterna. In quib. quinq; cõmemoratis, nihil dixit omnino, quod dęmones cum bonis ſaltẽ hominibus id uiderent habere cõmune, quod nõ eſſet in malis. Nã ipſos homines cùm aliquanto latius deſcribendo complecteret, ſuo loco de illis dicẽs tanquam de infimis atq; terrenis, cùm prius dixiſſet de cæleſtibus dijs: ut commendatis duabus partibus, ex ſummo & infimo ad ultimum tertio loco de medijs dæmonibus loqueretur. Igitur homines, inquit, [a] ratione D plaudentes, oratione pollentes, immortalibus animis, moribundis membris, leuibus & anxijs mentibus, brutis & obnoxijs corporibus, diſsimilibus moribus, ſimilib. erroribus, peruicaci audacia, pertinaci ſpe, craſſo labore, fortuna caduca, ſingillatim mortales, cuncti tamen uniuerſo genere perpetui, uiciſsim ſufficienda prole mutabiles, uolucri tẽpore, tarda ſapiẽtia, cita morte, querula uita terras incolunt. Cùm hic tã multa diceret, quæ ad plurimos homines pertinent, nunquid etiam illud tacuit, quòd nouerat eſſe paucorum,

Hominis deſcriptio, ſecundum Apuleium.

corum,ubi ait,[b] tarda ſapiẽtia:ꝗ ſi prętermiſiſſet, nullo modo rectè genus humanũ deſcriptionis huius tã intenta diligẽtia terminaſſet. Cũ uerò deorũ excellentiã cõmendaret,ipſam beatitudinẽ, quò uolunt homines per ſapientiã peruenire, in eis affirmauit excellere. Proinde ſi aliquos dæmones bonos uellet intelligi,aliquid etiam in ipſorũ deſcriptione poneret,unde uel cũ dijs aliquã beatitudinis partem,uel cũ hominib. qualẽcunq; ſapientiã putarenť habere cõmunem. Nunc uerò nullum bonũ eorũ cõmemorauit,ꝗ boni diſcernerenť à malis: quãuis & eorũ maliciæ liberius exprimendę pepercit:nõ tam ne ipſos, ꝗ̃ ne cultores eorũ apud quos loquebať,offenderet. Significauit tñ prudentibus, quid de illis ſentire deberent, quandoquidẽ deos,ꝗs oẽs bonos beatosq; credi uoluit,ab eorum paſsionibus, atq;, ut ait ipſe, turbelis omnino ſeparauit,ſola illos corporum æternitate coniungens:animo aũt nõ dijs, ſed hominib. ſimiles dæmones, apertiſsimè inculcans:& hoc nõ ſapiẽtię bono, cuius & homines poſſunt eſſe participes,ſed perturbatiõe paſsionum,quæ ſtultis maliſq; dominať:à ſapientibus uerò & bonis ita regiť,[c] ut malint eam non habere, ꝗ̃ uincere. Nam ſi non corporũ, ſed animorũ æternitatẽ cũ dijs habere dæmones uellet intelligi, nõ utiq; homines ab huius rei cõſortio ſepararet: quia & hominibus æternos eſſe animos, proculdubiò ſicut Platonicus ſentit. Ideo cũ hoc genus animantium deſcriberet, immortalibus animis, moribundis membris dixit eſſe homines.

L. VIVES.

RAtione [a] plaudentes.] In alijs,Gaudẽtes,in alijs Cluentes, quod à cluo uidetur eſſe, quod eſt pugno,magis ꝗ̃ à clueo, quod eſt ſum,uel nomino. [b] Tarda ſapientia.] Sententia eſt Platonis, beatos eſſe illos, quibus uel in ſenectute ueras contigit habere opiniones. [c] Vt malint eam.] Si fieri poſſet,carere uellet uir ſapiẽs omni animi perturbatione:ſed quãdoquidem fieri illud nequit, proximum eſt ante id, ut eam ſuperet,habeatq; uelut in ſua poteſtate.

An amicicia cæleſtiũ deorũ per intereeſſionẽ dæmonum poſſit homini prouideri. Cap. IX.

AC per hoc ſi propterea communem cum dijs æternitatem nõ habent homines, qui corpore ſunt mortales: propterea ergo dæmones habent, quia corpore ſunt immortales: quales igitur mediatores ſunt inter homines & deos, per quos A ad deorum amicicias homines ambiant, qui hoc cum hominibus habent deterius, quod eſt in animante melius,id eſt,animũ: hoc autem habent cum dijs melius,quod eſt in animante deterius,id eſt,corpus? Cùm enim animans,id eſt, animal ex anima conſtet & corpore, [a] quorum duorum anima eſt utique *Animant.* corpore melior:& ſi uitioſa & infirma, melior certè corpore etiam ſaniſsimo atq; firmiſſimo:quoniã eius natura excellentior, nec labe uitiorum poſtponitur corpori, ſicut aurum etiã ſordidum argento ſeu plumbo,licet B puriſsimo,carius æſtimatur: iſti mediatores deorũ & hominũ, per quos interpoſitos diuinis humana iungũtur,cum dijs habẽt corpus æternum , uitioſum autem cum hominibus animum, quaſi religio qua uolunt dijs homines per dęmones iungi, in corpore ſit, non in animo conſtituta. Quę nam tandem iſtos mediatores falſos atq; fallaces quaſi capite deorſum nequicia uel pœna ſuſpendit, ut inferiorẽ animalis partem , id eſt , corpus cum ſuperioribus:ſuperiorem uerò,id eſt,animũ cum inferioribus habeant,& cum dijs cæleſtibus in parte ſeruiente coniuncti,cum C hominibus autem terreſtribus in parte dominante ſint miſeri? Corpus quippe ſeruum eſt , ſicut etiam Saluſtius ait, animi imperio, corporis ſeruitio magis utimur. Adiũxit autem ille, alterum nobis cum dijs, alterũ cum beluis cõmune eſt: quoniam de hominibus loquebatur,quibus ſicut beluis mortale corpus eſt. Iſti autem quos inter nos & deos mediatores nobis philoſophi prouiderũt, poſſunt quidem dicere de animo & corpore, alterum nobis cum dijs,alterum cum hominibus commune eſt:ſed,ſicut dixi,tanquam in D peruerſum ligati atq; ſuſpenſi , ſeruum corpus cum dijs beatis,dominum animum cum hominibus miſeris habentes , parte inferiore exaltati, ſuperiore deiecti . Vnde etiam ſi quiſquam propter hoc eos putauerit æternitatem habere cum dijs: quia nulla morte ſicut animalium terreſtrium animi eorum ſoluuntur à corpore: nec ſic exiſtimandum eſt eorum corpus tanquam honoratorum æternum uehiculum,ſed [b] æternum uinculum damnandorum.

L. VIVES.

QVorũ [a] duorũ anima eſt utiq; corpore melior.] Inhærẽtia namq; eſſentiales rerum perfectiones non mutãt:& miror Pariſiis olim ſcholæ tam Pe

tipa

A ripateticę uiſum eſſe inter animas diſcrimē aliquod ponere perfectionis illius, quæ ab ſpecie rei proficiſcitur. [b] Aeternū uinculum damnandorū.] Alibi Damnatorum: melius. Iam inde à caſu cæleſti ſunt damnati.

Quòd ſecundū Plotini ſentētiā, minus miſeri ſunt homines in corpore mortali, q̧ dæmones in æterno. Cap. X.

PLOTINVS [a] certè noſtræ memoriæ uicinus temporibus, Platonem cæteris excellentius intellexiſſe laudatur. Is, cùm de humanis animis ageret, [b] Pater, inquit, miſericors mortalia illis uincula faciebat. Ita hoc ipſum q̧ mortales ſunt homines corpore, B ad miſericordiam dei patris pertinere arbitratus eſt, ne ſemper huius uitæ miſeria teneantur. Hac miſericordia indigna iudicata eſt iniquitas dæmonum, quæ in animi paſsiui miſeria non mortale, ſicut homines, ſed æternum corpus accepit. Eſſent quippe feliciores hominibus, ſi mortale cū eis haberent corpus, & cū dijs beatū animum. Eſſent aūt pares hominibus, ſi cū animo miſero ſaltem mortale cū eis habere meruiſſent & corpus: ſi tamen acquirerent aliquid pietatis, ut ab ærūnis, uel in morte requieſcerent. Nunc uerò nō ſolū feliciores hominibus non ſunt animo miſero, ſed etiam miſeriores ſunt perpetuo C corporis uinculo. Non enim aliqua pietatis & ſapientiæ diſciplina proficientes, intelligi uolunt ex dęmonibus fieri deos, [c] cū apertiſsimè dixerit dæmones æternos.

Dæmonum miſeria ob corporis immortalitatem.

L. VIVES.

Plotinus.

Plotinus certè noſtræ memoriæ.] Paulò minus annis ducentis à Probo ad Honorium principem. In Plotino Auguſtinus lib. 3. Acad. uideri Platonem reuixiſſe ſcribit. Ita fuit ille os Platonis in philoſophia purgatiſsimū & lucidiſsimū, dimotis nubibus erroris. Macrobius quoq; principē philoſophiæ facit Plotinū, cum Platone. Scribit uitā eius diſcipulus Porphyrius, D quæ eſt Operibus Plotini præpoſita. [b] Pater, inquit, miſericors mortalia illis uincula.] Plato quoq; in Timæo hominum animos mortalibus eſſe à dijs minoribus uinculis illigatos ſcribit. Plotinus tamen miſericordiam ait in hoc fuiſſe patris, ne tam diu mala corporis perpeterētur. Verba eius, ſi quis fortè requirit, hæc ſunt ex primo libro De dubijs animæ. Iupiter uerò pater laborantes animas miſeratus, earum uincula quibus laborāt, ſolubilia fabricauit: atq; ita intermiſsiones laborum certis temporum interuallis inſtituit, in quibus liberè uiuerent à corporibus, ut ipſæ quoq; ibi forēt, ubi eſt mundi anima ſemper, circa hæc ſollicita nunquam. Sic ille. [c] Cùm apertiſsimè dixerit.] Ad Apuleium refertur, qui id quod ſequitur ſcripſit.

De opinione Platonicorū, qua putant animas hominū dæmones eſſe poſt corpora. Cap. XI.

A DICIT [a] quidem & animas hominum dæmones eſſe, & ex hominibus fieri [b] Lares, ſi meriti boni ſunt: [c] Lemures ſeu Laruas, ſi mali. [d] Manes autem deos dici, cùm incertum eſt, bonorum eos, ſeu malorum eſſe meritorū. In qua opinione, quantam uoraginem aperiant ſectandis perditis moribus, quis non uideat, ſi uel paululum attendat? Quandoquidem quamlibet nequā fuerint homines, uel Laruas ſe fieri dum opinantur, uel dum manes deos, tanto peiores fiunt, quanto ſunt nocendi cupidiores; ut e- B tiam quibuſdam ſacrificijs tanquam diuinis honoribus poſt mortem ſe inuitari opinentur, ut noceant. Laruas quippe dicit eſſe noxios dæmones ex hominib. factos. Sed hinc alia quæſtio eſt. Inde autem perhibet appellari Græcè beatos εὐδαίμονας, quòd boni ſint animi, hoc eſt, boni dæmones: animos quoque hominum dæmones eſſe confirmans.

Eudæmones.

L. VIVES.

Dicit [a] quidem & animas.] Quoniam ſæpe de genijs & laribus facta eſt mētio, feret ęquus Lector, ſi locum hunc paulo fuſius explicauero. Apulei verba hæc ferè ſunt: Nam quodā ſignificatu & animus humanus etiā nunc in corpore ſitus, *Δαίμων* nuncupatur.

C Dij' ue hunc ardorem mentibus addunt,
Euriale? an ſua cuiq; deus fit dira cupido?

Igitur & bona cupido animi deus bonus eſt. Vnde nōnulli arbitrantur, ut iā prius dictū eſt, *εὐδαίμονας* dici beatos, quorum dæmon bonus eſt, id eſt, animus uirtute perfectus eſt: quem noſtra lingua, ut ego interpretor, haud ſciam, an bono, certè meo quidem periculo, poteris genium uocare, quoniā is deus, qui eſt animus ſui cuiuſq;, quanquam ſit immortalis, tamen quodammodo cum homine gignitur, ut eę preces, quibus genium precamur ad coniunctionem noſtram. Nec deſunt, qui uideātur mihi obteſtari corpus atq; animum duobus nominibus cōprehendentes, quorum cōmunio & copulatio ſumus, & ſecundo ſignata ſpecies dæmonū ſit animus humanus exutus & liber ſtipēdijs uitæ, corpore ſuo abiurans. Hunc ueteri Latina lingua reperio Lemurem dictatū. D Ex hiſce ergo lemuribus qui poſterorum ſuorum curam ſortitur, pacato & quieto numine domum poſsidet, Lar dicitur familiaris. Qui uerò propter aduerſa uitæ merita nullis bonis ſedibus in terra uagatione punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, cęterum noxium malis, hunc plerīq; Laruam perhibent. Cùm uerò incertū eſt, quæ cuiq; eorum ſortitio euenerit, utrum Lar ſit, an Larua, nomine Maniū deum nuncupant, & honoris gratia dei uocabulū additum eſt. Quippe cùm eos deos appellent, qui ex eorū numero, iuſtè ac prudenter uitæ curriculo gubernato, pro nomine poſtea ab hominibus præditi, fanis & ceremonijs uulgo admittūtur, ut in Bœotia Amphiaraus, in Africa Mopſus, in Aegypto Oſiris: alius alibi gētiū, Aeſculapius ubiq;. Verùm hæc omnis diſtributio eorū dæmonum fuit, qui quondam in corporis fuère numero. Hactenus Apulei uerba ex codice corruptiſsimo, etſi excuſo in officina primi nominis. Optimā uerò ani

Genius.

Lemur.

Larua.

mi

mi noſtri partem dęmona Plato in Timęo nominat, & in Cratylo. Eius uerba ſunt hęc: Noſti quos nam Heſiodus dæmones eſſe dicat, nempe genus illud aureũ hominum. ait enim de illis: *Aureum genus hominum.* Mens an dæmon.

Aſt genus hoc poſtquam fatalis condidit hora,
Dæmones, hi puri terreſtres tunc uocitantur:
Cuſtodes hominum felices, qui mala pellunt.

Ac puto aureũ illud uocari genus, non quod auro conſtaret, ſed quod bonum eſſet ac pulchrum: & coniectura ducor, nos ferreã gentem ab illo dici. Verùm ſi quis ex ijs qui nunc ſunt, bonus ſit, eum quoq; inter aureos illos Heſiodus numerarit. Porrò quid aliud boni ſunt, quàm prudentes? Ob hoc igitur, ut ego quidem ſentio, dæmonas uocauit, quòd prudentes extiterint, & rerũ gnari: nomẽ quoq; ipſum in uetere noſtra lingua oſtendit. *Dæmon.* Bene igitur & ab ipſo illo, & à cæteris pleriſq; poetis eſt dictum, quicunq; aiunt: Bonum cum migrat è uita, eſſe ſorte quadam & dignitate præſtanti, fieriq; dęmonẽ ex ſapientiæ nuncupatione. Ad hunc ergo modum aſſero equidem ſapientem, quiſquis bonus fuerit, & uiuentẽ, & uita functum demoniũ eſſe, recteq; dęmonem uocari, cui aſſenſus Hermogenes ire ſe in eius ſententiam fatetur. Hæc apud Platonem. Ex quo non dubium, quin Origenes errorẽ ſuum traxerit, cùm animas humanas in dæmones mutari, & hos uiciſſim in illas, in lib. περὶ ἀρχῶν ſcribit. Porphyrius quoq; dæmonem unicuique proprium eſſe quandam animi partem, nempe mentẽ. Illumq; eſſe felicẽ & εὐδαίμονα, qui ſapientẽ ſortitus eſt mentem, infelicem qui contrà: animas quoq; uitijs infectas in malorum dæmonũ naturam tranſire, reddiq; illorum ſimiles mendacijs & impoſturis. Proclus tamen hæc omnia explicat, triplicẽ dæmonis rationem ponẽs. Sic enim ſcribit: Iam uerò & hoc manifeſtũ eſt, ubi Plato in Timęo dęmonem ait animalis in nobis rationem conſtitutam eſſe. Veruntamen hoc uſq; ad comparationem quandam nobis eſſe admittẽdum. Alius enim eſt ipſa eſſentia dæmon. Alius comparatione dæmon. Alius habitu, uel habitudine dæmon. Vbiq; enim quod proximè præeſt in quodam dæmonis ordine ad inferius ſeſe habens, appellare dæmonem conſueuerunt. Quo uſu Iupiter apud Orpheum, Saturnum patrem dæmonẽ appellauit. Et ipſe Plato in Timæo dæmonas nũcupauit deos illos, qui generationem è propinquo diſponunt, ubi ait: De alijs uerò dæmonibus tractare, eorumq; generationẽ in lucem ædere, maius eſt, quàm ferre humanum poſsit ingenium. Comparatione utiq; dæmon eſt eiuſmodi, qui uidelicet proximè unicuique prouidet, etiam ſi deus ſit, ac etiam ſi deo ſit inferior. Habitudine uerò quadam dæmon dicitur animus, qui ſimilitudine quapiam ad genus dæmonum mirabiliores, quàm ſecundum hominem actiones ædit, totamq; uitam ſuam ſuſpendit ex dæmone. Hac arbitror ratione Socratẽ in Republica dæmonas animos appellaſſe, qui uitam bene tranſegerint, & in meliorẽ trãslati ſunt ſortem, locaq; auguſtiora iam colant. Ipſe deniq; ſecundum eſſentiam dæmon, neq; propter habitudinem ad ſequentia, neq; ob aliquã ad aliud ſimilitudinem appellatus eſt dæmon, ſed hãc per ſeipſum proprietatem eſt ſortitus. Atq; in exiſtentia quadam, uiribusq; proprijs, modisq; differentibus actionũ eſt diſtinctus. Omnino uerò anima quidẽ rationalis in Timęo dęmon animalis eſt appellata. Hæc ſunt illius uerba. Sed ei parũ placet animam noſtram ſimpliciter dæmonẽ nominari, quod antea etiam deſertis uerbis reiecit: nã dæmon ſimpliciter cùm dicitur, media quædã eſt natura inter homines & deos: nec comparatione dici uult dæmonem aliud, quàm animam noſtram: nõ id quod præcipuè in ea operatur, uelut rationem in ſanis, affectum in

Auguſt. to. 5.

A perturbatis: in quo ab Apuleij ſententia diſſentit. Nam quod Vergilius inquit, uel ambiguum dictum uideri poteſt, & ut philoſophi loquuntur, ex problemate: aut ſimile eſt illius Platonici, Bono uiro deus eſt lex, malo uerò libido: Seruiusq; ad hũc modum Vergilij uerſum explicat. Apud Plotinum philoſophum & alios quæritur, Vtrum mentis noſtræ actes per ſe ad cupiditates & conſilia moueatur, an impulſu alicuius numinis: & primò dixerunt, mentes humanas moueri ſua ſponte. Deprehenderunt tamen ad omnia honeſta impelli nos genio & numine quodã familiari, quod nobis naſcentib. datũ. Praua uerò noſtra mente nos cupere & deſiderare. Nec enim poteſt fieri, ut praua numinum uolũtate cupiamus, quibus nihil malũ conſtat placere. Vnde nũc hic ortus eſt ſenſus. Hæc Seruius. Sed hauddubiè affectus etiã quibus rapimur, dæmones à Platonicis multis nominanẽ. At in iſtis de dijs deq; dæmonib. ſenten-

B tijs mirum quòd inter ſe diſcrepent homines eiuſdem hęreſis. Alia ſentit Apuleius quàm Plato: alia Plotinus quàm Apuleius: diuerſa ab ijs Porphyrius: nec cum Iamblicho, aut quoquam alio in omnibus cõuenit Proclo, nimirum dæmonibus ipſis pro natura ſua uaria illis & fallacia dictantibus. [b] Lares ſi meriti boni ſunt.] Lares eoſdem eſſe quos genios, Apuleius idẽ ſentit: quod facit ex multorum ueterum autoritate, ſicut Cenſorinus docet in lib. De die natali. Cicero in Timæo Platonis dęmones Lares uertit: Si modò, inquit, hoc rectè conuerſum uideri poteſt. Hos Genios & Lares Capella etiam præſtites uocat & angelos. Manes enim ſunt qui unicuique præſunt, ſicut Seruius exponit ſexto Aeneid. illo loco, Quiſq; ſuos patimur manes. Volunt unicuiq; Genium appoſitum dęmonem bonũ & malũ, hoc eſt, rationem, quæ ad meliora ſemper hortatur: & libidinem, quæ ad peiora. Hic eſt Larua & Genius malus. Ille bo- *Lares.*

C nus Genius & Lar. Si Larua traxerit ad ſe totum hominem, is ab ea poſt uitam damnatur, & ſuæ ſtultitiæ dat pœnas: ſin Lari fuerit audiens dicto, purgatus purusq; in beatorũ loca ſedesq; remigrabit, ductus ab eo quem in uita ſecutus eſt Lare. Eadem propè eſt ſententia Platonis in ultimo De rep. cùm animas ad iudicium ferri dicit. [c] Lemures ſeu Laruas ſi mali.] Animæ mortuorum ſi domi ſunt tranquillæ & quietæ Lares ſunt familiares: ſin omnia commiſcent terroribus & turbis, Laruæ ſiue Lemures. Vnde Laruati à Laruis territi, aut poſſeſsi. Martianus Capella libro ſecundo Nuptiarum ſic inquit: Deniq; omnis aeris à luna diffuſio ſub Plutonis poteſtate conſiſtit, qui etiam Summanus dicitur, quaſi ſummus manium. hic Luna, quæ huic aeri propior eſt, Proſerpina memoratur: uerùm illi manes cum corporibus illo tempore tribuuntur, quo fit prima cõceptio, & *Lemures.*

D poſt uitam eiſdem corporibus delectãtur, atq; cum ijs manentes appellantur Lemures: qui ſi uitæ prioris adiuti fuerint honeſtate, in Lares domorum urbiũq; uertuntur: ſi autem deprauantur ex corpore, Laruæ perhibentur, ac Maniæ. Manes igitur hic tam boni quàm truces ſunt conſtituti, quos ἀγαθοὺς & κακοὺς δαίμονας memorat Græca diſcretio. In his etiam locis ſunt manes, eorumq; præſtites, Mana, atq; Maturna, dij etiam quos Aquilos dicunt. Item Fura, Furinaq;, & mater Mania, & aliæ tripes diuorum degunt: tantũ Martianus. Porphyrio libro Epiſt. Horat. 2. Illic nocturnos lemures, umbras, inquit, uagãtes hominum ante diem mortis, & ideo metuendos: & putãt Lemures eſſe dictos, quaſi Remures, à Remo, cuius occiſi umbras frater cũ placare uellet, Lemuria inſtituit, id eſt, parẽtalia, quæ menſe Maio per triduũ celebrari ſolent ante additũ anno mẽſem Februariũ. Ob quã rem Maio mẽſe religio eſt nubere. Hæc Porphyrio, quæ ſumpta ſunt ex Ouid. 5. Faſt. [d] Manes *Manes.*

autē deos.] Quaſi bonos eſſe dictos, oſtēdit Feſtus. Mana enim bona dixerūt: unde & mater Matuta, & poma matura: colebātur q; propter metum mortis, & Manes ſacrificantibus nominabant: quaſi boni, quemadmodum contrà, immanes ualde non boni ſunt.

De ternis contrarijs, quibus ſecundū Platonicos dæmonum hominūq; natura diſtinguit. XII.

SED nūc de his agimus, quos in natura propria deſcripſit inter deos & homines genere animalia, mente rationalia, animo paſsiua, corpore aerea, tempore ęterna. Nempe cum prius deos in ſublimi cęlo, homines autem in terra infima diſiunctos locis, & naturæ dignitate ſecerneret, ita concluſit: Habetis, inquit, interim bina animalia: deos ab hominibus plurimum differentes: loci ſublimitate, uitæ ꝑpetuitate, naturę perfectione: nullo inter ſe propinquo communicatu, cùm & habitacula ſumma ab infimis tāta intercapedo faſtigij diſpeſcat, & uiuacitas illic ęterna & indefecta ſit, hîc [a] caduca & ſuccisiua: & ingenia illa ad beatitudinē ſublimata, hæc ad miſerias infimata: hîc terna uideo cōmemorata contraria de duab. naturę partibus ultimis, id eſt, ſummis atq; infimis. Nā tria quæ propoſuit de dijs laudabilia, eadem repetiuit, alijs quidem uerbis, ut eis alia tria aduerſa ex hominib. redderet. Tria deorum hæc ſunt: loci ſublimitas, uitæ perpetuitas, perfectio naturæ. Hæc alijs uerbis ita repetiuit, ut eis cōtraria humanæ conditionis opponeret: cū & habitacula, inquit, ſumma ab infimis tanta intercapedo faſtigij diſpeſcat: quia dixerat loci ſublimitatē. Et uiuacitas illic, inquit, ęterna, & indefecta ſit, hîc caduca & ſuccisiua, quia dixerat uitę perpetuitatē. Et ingenia illa, inquit, ad beatitudinem ſublimata, hęc ad miſerias infimata, nullo inter ſe propinquo, inquit, cōmunicatu, quia dixerat naturę perfectionem. Tria igitur ab eo poſita ſunt deorū, id eſt, locus ſublimis, ęternitas, beatitudo: & his contraria tria hominum, id eſt, locus infimus, mortalitas, miſeria. Inter hæc terna deorū & hominum, quoniā dæmones medios poſuit, de loco nulla eſt controuerſia. Inter ſublime quippe & infimū, medius locus aptiſsimè habetur & dicitur. Cætera bina reſtant, quibus cura attentior adhibenda eſt, quemadmodū uel aliena eſſe à dęmonibus oſtendantur, uel ſic eis diſtribuantur, ut medietas uidetur expoſcere. Sed ab eis aliena eſſe non poſſunt.[b] Non enim A ſicut dicimus locū mediū nec eſſe ſummum, nec infimum, ita dęmones cùm ſint animalia rationalia, nec beatos eſſe, nec miſeros, ſicuti ſunt arbuſta uel pecôra, quę ſenſus uel rationis expertia rectè poſſumus dicere. Quorū autem ratio mentibus ineſt, aut miſeros eſſe, aut beatos eſſe neceſſe eſt. Itē non poſſumus rectè dicere, nec mortales eſſe dæmones, nec æternos. Omnia namq; uiuētia aut in æternum uiuunt, aut finiunt morte quod uiuunt. Iam uerò iſte tempore æternos dęmones dixit. Quid igitur reſtat, niſi ut hi medij de duobus ſummis unū habeant, & de duobus infimis alterū? Nam ſi utraq; de imis habebunt, B aut utraq; de ſummis, medij non erunt, ſed in alterutram partem uel reſiliūt, uel recumbunt. Quia ergo his binis, ſicut demonſtratum eſt, carere utriſq; non poſſunt, acceptis ex utraque parte ſingulis mediabuntur. Ac per hoc quia de infimis habere non poſſunt æternitatem, quæ ibi non eſt, unum hoc de ſummis habent: & ideo non eſt alterum ad complendam medietatem ſuam, quod de infimis habeant niſi miſeriam.

L. VIVES.

CAduca [a] & ſuccisiua.] Sic legitur in libris Apuleij excuſis, nō malè. nam à ſuccidendo dicitur, quod cæditur, & uelut amputatur. Sunt exemplaria Au- C guſtini, in quibus ſcribitur Succidua, ab eadē origine, atq; etiam ſignificantius, & magis propriè. [b] Non enim ſicut dicimus.] Ex oppoſitis ſunt quæ nullū medium receptant in uniuerſum, ut contradicentia, currere, uel nō currere: alia receptāt, ut albū & nigrū: ſunt enim intermedij colores. Sunt quę certis rebus aſsignatis nō admittūt, ut uiuens & mortuū in animalibus: itidē cæcum & uidens ſtatis à natura temporibus: par & impar in numeris, ut Ariſtoteles docet in Categorijs.

Quomodo dęmones, ſi nec cū dijs beati, nec cum hominibus ſunt miſeri, inter utramq; partem ſine utriuſq; cōmunione ſint medij. Cap. XIII.

EST itaq; ſecundum Platonicos, ſublimium deorum, uel beata æternitas, uel æterna beatitudo: hominum ue- D rò infimorum uel miſeria mortalis, uel mortalitas miſera: dæmonum autem mediorum uel miſera ęternitas, uel æterna miſeria. Nam & quinq; illis, quę in definitione dęmonum poſuit, non eos medios, ſicut promittebat, oſtendit, quoniam tria dixit eos habere nobiſcum, quòd genere animalia, ꝙ mente rationalia, ꝙ animo paſsiua ſunt: cum dijs autē unum, ꝙ tempore æterna, & unū proprium, ꝙ corpore aerea. Quomodo ergo medij, quādo unū habent cum ſummis, tria cū infimis?

mis? Quis nõ uideat relicta medietate, quantum inclinent & deprimant ad infima? Sed planè ibi etiam medij poſſunt ita inueniri, ut unum habeant propriũ, quod eſt corpus aereũ, ſicut & illi de ſummis atq; infimis ſingula propria, dij corpus æthereum, homines q; terrenum: duo uerò cõmunia ſint omnibus, q; genere ſunt animalia, & mente rationalia. Nam & ipſe cùm de dijs & hominibus loqueretur, Habetis, inquit, bina animalia. Et non ſolent iſti deos niſi rationales mẽte perhibere. Duo ſunt reſidua, quòd ſunt animo paſsiua, & tempore æterna. Quorũ habent unũ cum infimis, cum ſummis alterũ, ut pro portionali ratione librata medietas, neq; ſuſtollatur in ſumma, neq; in infima deprimatur. Ipſa eſt aũt illa dæmonum miſera æternitas, uel æterna miſeria. Qui enim ait animo paſsiua, etiam miſera dixiſſet, niſi pro eorum cultorib. erubuiſſet. [a] Porrò quia prouidentia ſummi Dei, ſicut etiã ipſi fatentur, nõ fortuita temeritate regitur mundus, nunquam eſſet iſtorum æterna miſeria, niſi eſſet magna malicia. Si igitur beati rectè dicuntur eudæmones, non ſunt eudæmones quos inter homines & deos iſti in medio locauerũt. Quis ergo eſt locus bonorũ dæmonũ, ſi ſupra homines infra deos iſtis præbeant adiutorium, illis miniſteriũ? Si enim boni æterniq; ſunt, profectò et beati ſunt. Æterna aũt beatitudo medios eos eſſe nõ ſinit, quia multũ dijs cõparat, multumq; ab hominib. ſeparat. Vnde fruſtrà iſti conabuntur oſtendere, quõ dæmones boni, ſi & immortales ſunt, & beati, rectè medij conſtituãtur inter deos immortales ac beatos, & homines mortales ac miſeros. Cùm enim utrunq; habeant cum dijs, & beatitudinẽ ſcilicet, & immortalitatẽ, nihil autem horũ cum hominibus & miſeris & mortalibus, quomodo non potius remoti ſunt ab hominibus, dijſq; coniuncti, q; inter utroſq; medij conſtituti? Tunc enim medij eſſent, ſi haberent & ipſi duo quædam ſua, nõ cum binis alterutrorum, ſed cum ſingulis utrorumq; communia: ſicut homo medium quiddam eſt inter pecora & angelos: ut quia pecus eſt animal irrationale atque mortale, angelus autem animal rationale & immortale, medius homo eſſet inferior angelis, ſuperior pecoribus, habens cũ pecoribus mortalitatẽ, rationẽ uerò cum angelis, animal rationale mortale. Ita ergo cùm quærimus medium inter beatos immortales, miſeros'que mortales, hoc inuenire debemus, quod aut mortale ſit beatũ, aut immortale ſit miſerum.

Dæmonum æterna miſeria.

L. VIVES.

PORrò [a] quia prouidẽtia.] Plato plurimis locis mũdum à parente illo rerum omnium factum eſſe, & adminiſtrari, affirmat. Hic uerò iniuſtiſsimus eſſet, ſi innocentem æterno mœrore ſineret affici. nam ad tempus affligi bonum hominem, etiam ex benignitate eſt, ut ſit cur copioſius donet, & beatior tanto fiat, quanto plura eſt perpeſſus aduerſa, propter ſempiternam beatitudinem

An homines cùm ſint mortales, poſſint uera beatitudine eſſe felices. Cap. XIIII.

VTRVM & beatus, & mortalis homo eſſe poſsit, magna eſt inter homines quæſtio. [a] Quidam enim conditionem ſuam humilius inſpexerunt, negaueruntq; hominem capacem eſſe beatitudinis poſſe, quamdiu mortaliter uiuit. Quidã uerò extulerunt ſe, & auſi ſunt dicere, ſapientiæ cõpotes, beatos eſſe poſſe mortales. Quod ſi ita eſt, cur nõ ipſi potius medij conſtituuntur inter mortales miſeros, & immortales beatos: beatitudinẽ habentes cum immortalibus beatis, mortalitatem cũ mortalibus miſeris? Profectò enim ſi beati ſunt, inuident nemini. [b] Nam quid miſerius inuidentia? Et ideo mortalibus miſeris, quantum poſſunt, ad conſequendam beatitudinẽ conſulant: ut etiã immortales ualeant eſſe poſt mortem, & angelis immortalibus beatiſq; coniungi.

L. VIVES.

QVidam [a] enim conditionem ſuã humilius.] Solon Athenienſis negat ante mortem beatum fieri quenquam poſſe Plato paucos excipit: ſed Solon, quòd neſciretur quale hominem maneret fatum. Nam quis Priamum felicem uocaſſet ante bellum, perpeſſurum tot mœſtiſsima illo decennio? Aut quis Crœſum inter illas immanes opes, quẽ Cyrus erat rogo uiuentẽ admoturus? Plato uerò quod difficile eſt homini diuina illa in uita conſequi, quorum cognitione beati ſimus. [b] Nam quid miſerius inuidentia?] Illud ſolum eſt in inuidentia bonũ, qood maximum eſt inuidis malum, ſicut Græco dicto fertur.

Inuidentia.

De mediatore Dei & hominum, homine Chriſto Ieſu. Cap. XV.

SIt autem, quod multo credibilius & probabilius diſputatur, omnes homines, quamdiu mortales ſunt, [a] etiam miſeri ſint neceſſe eſt, quærendus eſt medius, qui non ſolũ homo, uerumetiã Deus ſit: ut homines ex mortali miſeria ad beatam immortalitatem huius medij beata mortalitas interueniendo perducat: quem neq; nõ fieri

mortalem oportebat, neq; permanere mor- A talem. Mortalis quippe factus eſt, non infirmata uerbi diuinitate, ſed carnis infirmitate ſuſcepta: non autem permanſit in ipſa carne mortalis, quam reſuſcitauit à mortuis: quoniã ipſe fructus eſt mediationis eius, ut nec ipſi, propter quos liberãdos mediator effectus eſt, in perpetua uel carnis morte remanerẽt. Proinde mediatorẽ inter nos & Deũ, & mortalitatẽ habere oportuit tranſeuntem, et beatitudinem permanentẽ: ut per id quod tranſit, congrueret morituris, & ad id quod permanet, transferret ex mortuis. Boni igiť B angeli inter miſeros mortales, & beatos immortales medij eſſe non poſſunt: quia ipſi quoq; & beati & immortales ſunt. Poſſunt aũt medij eſſe angeli mali, quia immortales ſunt cum illis, miſeri cũ iſtis. His contrarius eſt mediator bonus, qui aduerſus eorum immortalitatem & miſeriam, et mortalis eſſe ad tempus uoluit, & beatus in æternitate perſiſtere potuit. Ac ſic eos & immortales ſuperbos, & miſeros noxios, ne per immortalitatis iactantiam ſeducerent ad miſeriam, & ſuæ mortis humilitate & ſuæ beatitudinis benignitate deſtruxit in eis, quorum corda per ſuã fidem mundans, ab illorũ immũdiſsima C dominatione liberauit. Homo itaq; mortalis et miſer longè ſeiunctus ab immortalibus & beatis, quid eligat medium, per quod immortalitati & beatitudini copuletur? Quod poſsit delectare in dæmonũ immortalitate, miſerũ eſt: quod poſsit offendere in Chriſti mortalitate, iam nõ eſt. Ibi ergo cauenda eſt miſeria ſempiterna: hîc mors timenda nõ eſt, quæ eſſe nõ potuit ſempiterna: & beatitudo amãda eſt ſempiterna. Ad hoc qppe ſe inter poſuit medius immortalis & miſer, ut ad immortalitatẽ beatam tranſire non ſinat, quõ in hoc perſiſtit quod impedit, id eſt, in ipſa mi- D ſeria. Ad hoc autẽ ſe interpoſuit mortalis & beatus, ut mortalitate tranſacta, & ex mortuis faceret immortales, q̃d in reſurgẽdo mõ ſtrauit, & ex miſeris beatos, unde nunq̃ ipſe diſceſsit. Alius eſt ergo medius malus qui ſeparat amicos, alius bonus qui reconciliat inimicos. [b] Et ideo multi ſunt medij ſeparatores, quia multitudo quæ beata eſt, unius Dei participatione fit beata.[c] Cuius participationis priuatione miſera multitudo malorum angelorum, quæ ſe opponit potius ad impedimentum, q̃ interponit ad beatitudinis adiutorium, etiam ipſa multitudine obſtrepit quodammodo, ne poſsit ad illud unum beatificum bonũ perueniri, ad quod ut perducceremur, non multis, ſed uno mediatore opus erat: & hoc ipſo eo, cuius participatione ſimus beati, hoc eſt, uerbo Dei, non facto, ſed per quod facta ſunt omnia. Nec tamen ob hoc mediator eſt, quia uerbũ: maximè quippe immortale, & maximè beatũ uerbum longè eſt à mortalibus miſeris, ſed mediator per quod homo: eo ipſo oſtendens utique ad illud non ſolùm beatum, uerumetiam beatificum bonum non oportere quæri alios mediatores, per quos arbitremur nobis perueniendi gradus eſſe moliendos, quia beatus & beatificus Deus, factus particeps humanitatis noſtræ compendium præbuit participandæ diuinitatis ſuæ. Neq; enĩ nos à mortalitate & miſeria liberãs ad angelos immortales beatosq; ita perducit, ut eorum participatione etiã nos immortales & beati ſimus, ſed ad illam trinitatem, cuius & angeli participatione beati ſunt. [d] Ideo quando in forma ſerui, ut mediator eſſet, infra angelos eſſe uoluit, in forma Dei ſuper angelos manſit: idem in inferioribus uia uitæ, qui in ſuperioribus uita. Philip.2.

L. VIVES.

Etiam [a] miſeri ſint.] Homerus homines ferè uocat δειλοὺς ἢ ἀθλίους, hoc eſt, miſeros, ut & Latini poetæ fecerunt. [b] Et ideo multi ſunt medij ſep.] Virtus unica eſt & ſimplex, ideo nec multæ ſunt ad eam ſemitæ. Vitium uarium, multiforme, infinitis ad eum itatur uijs, ut Ariſtoteles loquit in libris Moralibus. Itaq; dæmones multi per ſe uarijs rationib. à Deo abducunt, angeli boni unica uia, & per unicũ Dei filium ad Deum reducunt. [c] Cuius participationis priuatione.] Vt priuatio lucis tenebræ, ſic priuatio beatitudinis miſeria: etſi non contrà recurritur. [d] Ideo quando in forma.] Paulus ad Philip.2. de Chriſto loquens: Qui cùm in forma, inquit, Dei eſſet, nõ rapinam arbitratus eſt, ſe eſſe æqualẽ Deo, ſed ſemetipſum exinaniuit, formã ſerui accipiens. Hęc ſunt Pauli uerba, quib. ſignificat Chriſtum, alioqui patri ſimillimum, induto corpore noſtræ mortalitatis, nũquam apud eos, qui ſolum hominem intuebantur, profeſſum Deo ſe parem eſſe, cùm tamen hoc ipſi licuiſſet ſalua patris maieſtate: uerùm abiecit ſe Dominus cunctorum in ſpeciem ſerui, & excelſiſsimus æquari ſe nobis paſſus eſt, ut ſimilitudine naturæ nos omẽs ad ſe attractos cognoſcentes iam quis eſſet, quid poſſet, ſublimes ſecum efferret ad patrẽ: ita humanitas ad ſe inuitat, ne diuinitas deterreat, & hæc inuitatos ad ſe rapit, beatosq; facit. Quocirca nec uocare atq; allicere nos potuiſſet, niſi noſtri ſimilis homo: nec beare, niſi fons beatitatis omnis Deus. Ad Chriſti ergo deitatem, quæ uita eſt, & beatitudo ipſa, uoics eſt per quam tendamus uia, humanitas eius.

An

An rationabiliter Platonici definierint deos cæle ſtes declinantes terrena contagia, hominibus nõ miſceri, quibus ad amiciciam deorum dæmones ſuffragentur. Cap. XVI.

NON enim uerũ eſt, quod idem Platonicus ait dixiſſe Platonẽ, Nullus deus miſcet̃ homini. Et hoc præcipuum eorũ ſublimitatis ait eſſe ſpecimeq;, ꝙ nulla attrectatione hominũ cõtaminant̃. Ergo dæmones cõtaminari fatet̃, & ideo eos à quibus contaminant̃, mũdare non poſſunt, omnesq; immũdi pariter fiunt, & dæmones contrectatione hominum, & homines cultu
B dæmonũ. Aut ſi & contrectari miſceriq; hominibus, nec tñ contaminari dæmones poſſunt, dijs profectò meliores ſunt: quia illi ſi miſcerent̃, contaminarent̃. Nam hoc deorũ dicit̃ eſſe præcipuũ, ut eos ſublimiter ſeparatos humana cõtrectatio cõtaminare nõ poſſit.[a] Deũ quidem ſummũ omniũ creatorem, quẽ nos uerũ Deũ dicimus, ſic à Platone prędicari aſſeuerat, ꝙ ipſe ſit ſolus qui non poſſit penuria ſermonis humani quauis oratione uel modicè cõprehendi, uix aũt ſapientibus uiris, cũ ſe uigore animi, quantũ licuit, à
C corpore remouerũt, [b] intellectũ huius dei id quoq; interdum uelut in altiſsimis tenebris [c] rapidiſsimo coruſcamine lumẽ candidũ intermicare. Si ergo ſupra om̃ia uerè ſummus Deus intelligibili & ineffabili quadã præſentia, etſi interdũ, etſi tanq; rapidiſsimo coruſcamine lumẽ candidũ intermicãs, [d] adeſt tñ ſapientiũ mentibus, cũ ſe quantũ licuit, à corpore remouerũt, nec ab eis contaminari poteſt: quid eſt ꝙ iſti dij propterea conſtituuntur longè in ſublimi loco, ne contrectatione cõtaminent̃ humana? Quaſi uerò aliud corpora illa ætherea q; uidere ſufficiat, quorũ luce terra, quantum ſufficit, illuſtrat̃. Porrò ſi
D non contaminant̃ ſidera, cũ uident̃: quos deos oẽs uiſibiles dicit, nec dæmones hominũ cõtaminant̃ aſpectu, quãuis de proximo uideantur. An fortè uocib. humanis contaminarent̃, qui acie nõ contaminant̃ oculorum: & ideo dæmones medios habẽt, per quos eis uoces hominũ nuncient̃, à quib. longè abſunt, ut incontaminatiſsimi perſeuerẽt. Quid iam de cæteris ſenſib. dicam? Non em̃ olfaciẽdo cõtaminari uel dij poſſent, ſi adeſſent, uel cũ adſunt dęmones, poſſunt uiuorũ corporum uaporibus humanorũ, ſi tãtis ſacrificiorũ ca-

Deus ſapientum mentibus præſens non contaminatur.

A dauerinis nõ contaminant̃ nidoribus. In guſtandi aũt ſenſu nulla neceſsitate reficiendæ mortalitatis urgent̃, ut fame adacti cibos ab hominib. quærant. Tactus uerò in poteſtate eſt. [e] Nam licet ab eo potiſsimũ ſenſu contrectatio iſta dicta uideat̃, hactenus tñ ſi uellent̃, miſcerent̃ hominibus, ut uiderent, & uiderent̃, audirẽt, & audirent̃. Tangendi aũt quæ neceſsitas? nã neq; homines id concupiſcere auderẽt, cũ deorũ uel dæmonũ bonorũ conſpectu uel colloquio fruerent̃. Et ſi in tantũ curioſitas progrederet̃, ut uellet: quónã pa-
B cto quiſpiã poſſet inuitũ tãgere deũ, uel dæmonẽ, qui niſi captũ nõ poteſt paſſerẽ? Videndo igitur uiſibusq; ſe prębẽdo & loquẽdo & audiendo, dij corporaliter miſceri hominib. poſſent. Hoc aũt modo dæmones ſi miſcent̃, ut dixi, & non contaminant̃: dij aũt contaminarent̃, ſi miſcerent̃, incontaminabiles dicũt dæmones, & contaminabiles deos. Si aũt contaminant̃ & dæmones, quid cõferũt hominib. ad uitã poſt mortem beatã, quos cõtaminati mũdare nõ poſſunt, ut eos mundos dijs incõtaminatis poſsint adiũgere, inter quos & illos medij cõſtituti ſunt? Aut ſi
C hoc eis beneficij nõ conferunt, quid prodeſt hominib. dęmonum amica mediatio? An ut poſt mortẽ non ad deos hoĩes per dęmones tranſeãt, ſed ſimul uiuãt utriq; contaminati, ac per hoc neutri beati? niſi fortè quis dicat more ſpongiarũ uel huiuſcemodi rerũ mundare dæmones amicos ſuos, ut tanto ipſi ſordidiores fiãt, quãto fiunt hoĩes eis uelut tergentib. mundiores. Quòd ſi ita eſt, contaminatiorib. dij miſcent̃ dæmonibus, q ne contaminarent̃, hominũ propinquitatẽ contrectationemq; uitarũt. An fortè dij poſſunt ab hominib. contaminatos mundare dęmones, nec ab eis cõtaminari, & eo modo nõ poſſũt
D & hoĩes? Quis talia ſentiat, niſi quẽ fallaciſſimi dæmones deceperũt? Quid, ꝙ ſi uideri & uidere contaminat, uidẽtur ab hominib. dij, quos uiſibiles dicit, [f] clariſsima mũdi lumina, & cætera ſidera, tutioresq; ſunt dæmones ab iſta hominũ contaminatione, qui non poſſunt uideri, niſi uelint? Aut ſi non uideri, ſed uidere contaminat, negẽt ab iſtis clariſsimis luminib. quos deos opinant̃ uideri homines, cũ radios ſuos terras uſq; pertẽdant. Qui tñ eorũ radij per quæq; diffuſi immunda inde nõ contaminant̃, & dij cõtaminarentur,

tur, ſi hominibus miſcerentur, etiam ſi eſſet neceſſarius in ſubueniendo contactus. Nam radijs ſolis & lunæ terra contingitur, nec iſtam contaminat lucem. Miror autem plurimùm tam doctos homines, qui cūcta corporea & ſenſibilia incorporalibus & intelligibilibus poſtponenda iudicauerūt, cū agitur de beata uita, corporalium contrectationum facere mentionem. [e] Vbi eſt illud Plotini, ubi ait: Fugiendum eſt igitur ad clariſsimam patriā, & ibi pater, & ibi omnia. [b] Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga? Similem deo fieri. Si ergo deo quanto ſimilior, tanto fit quiſq; propinquior: nulla eſt ab illo tāta longinquitas, quàm eius diſsimilitudo. Incorporali uerò illi æterno & incōmutabili, tanto eſt anima hominis diſsimilior, quanto rerum temporalium mutabiliumq; cupidior.

L. VIVES.

Deus incomprehenſibilis. Deum [a] quidem ſummum.] Hoc in deo Socratis. Simile in dogmate Platonis, de deo ex Platone loquens, quem quidem cæleſtem pronunciant, indictum, innominabilem, ut ait ipſe, ἀῤῥητον, ἀνώνυμον, καὶ ἀόρατον, cuius naturā inuenire difficile eſt: ſi inuenta ſit, in multos eā enunciare nō poſſe. Platonis hęc uerba ſunt, θεὸν μὲν εὑρεῖν οὐ ῥᾴδιον, γνῶναι δὲ ἀδύνατον. id eſt, Deum quidem inueniſſe haud facile eſt, intellexiſſe autem impoſsibile. ſic Apuleius. Plato uerò in Timæo inquit, τὸν μὲν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν. Autorem, inquit, & parentem huius uniuerſitatis inuenire operoſum eſt, & inuētum fieri non poteſt ut in uulgus commodis uerbis efferas. In Parmenide uerò de Vno illo diſputās ait, nullum ei nomen eſſe inditū, nō definiri, nō ſcientia capi, non in ſenſus incurrere, nullam de eo haberi opinionē: quocirca neq; nominari, neq; dici, neq; cogitatione cōprehendi, neq; cognoſci, nec ab ullo ente ſentiri. [b] Intellectū huius dei.] *Cognitio Dei ex creaturis.* Sunt ueſtigia in reb. humanis nonnulla, ex quib. cognoſci poteſt opifex ille uniuerſitatis, tametſi procul uelut lumine quodā inter denſiſsimas tenebras intermicante: & non à quibuſlibet, ſed ijs dūtaxat, qui acutiſsima ingenij præditi acie, totā eius uim in eam quàm intentiſsimè conuerterint. [c] Rapidiſsimo coruſcamine.] Vulgo legitur, Rapaciſsimo, ſignificat exiſtentē ſubitò lucem illam diuinā celerrimè ſe ſubducere, & relinquere humanis mentibus quæ eam ſpectarunt, ceu ſpeciem quandam leuē, & non altè impreſſam, ſed quæ ſatis indicet maximum quiddam illud fuiſſe, ac admirandum. [d] Adeſt tamen ſapientium mentibus.] Ait non ita præterire noticiam illā diuinitatis, quin ſubſiſtat in mente ſapientis, quoties ac quamdiu eā ſapiens purè ac ſanctè quærit. [e] Nam licet ab eo potiſsimū ſenſu.] Contrectatio à tractando ducitur, quod fit tangendo. [f] Clariſsima mundi lumina.] Apuleius in deo Socratis. Nā perinde ut maieſtas poſtulabat, dijs immortalibus cælum dicauit, quos quidem deos cæliſtes partim uiſu uſurpamus, ut: Vos ò clariſsima mundi Lumina, labentē cælo quæ ducitis annū. Verſus ſunt Verg. 1. Georg. de ſole & luna. [g] Vbi eſt illud Plotini.] In codice Colonieñ. legitur, Vbi eſt illud Platonis, ubi ait, Fugiēdum eſt igitur ad clariſsimam patriam, & ibi pater, & ibi omnia. [h] Quæ igitur claſsis, inquit, aut fuga? Similē deo fieri.] Sententia eſt hęc Platonica, quam in ſuperiore Libro poſuimus. Patriā noſtram cælum appellat, quòd inde exulamus: clariſsimam, quòd illic pura omnia, illuſtrata, certa, hic turbulentia, tenebris obruta, incerta: ibi pater huius uniuerſitatis, & circa omnium regem omnia, ut ad Dionyſium Plato ſcribit. Quomodo illuc confugietur, cùm tantū abſit, nec ulla ſit eò noſtris corporibus uia? reſpōdit unicam eſſe apertam & expeditiſsimam uiam ſequi deū, & eius fieri, quantum humana uis ualeat, ſimilem. Hæc una res nos illuc ſuſtollit.

Ad conſequendā uitā beatā, quæ in participatione eſt ſummi boni, nō tali mediatore indigere hominem, qualis eſt dæmon, ſed tali, qualis eſt unus Chriſtus. Cap. XVII.

Hoc ut ſanetur, quoniam immortali puritati, quæ in ſummo eſt, ea quę in imo ſunt mortalia & immunda, conuenire nō poſſunt: opus eſt quidem mediatore, non tamen tali, qui corpus quidem habeat immortale, propinquum ſummis, animum autem morbidum, ſimilem infimis: quo morbo nobis inuideat potius, ne ſanemur, quàm adiuuet, ut ſanemur: ſed tali qui nobis infimis ex corporis mortalitate coaptatus, immortali ſpiritus iuſticia, per quam nō locorum diſtantia, ſed ſimilitudinis excellentia manſit in ſummis, mundandis liberandiſq; nobis uerè diuinum præbeat adiutorium. Qui profectò incōtaminabilis Deus, abſit ut contaminationē timeret [a] ex homine, quo indutus eſt, aut ex hominibus, inter quos in homine conuerſatus eſt. Non enim parua ſunt hæc interim duo, quæ ſalubriter ſua incarnatione mōſtrauit, nec in carne poſſe contaminari ueram diuinitatem: nec ideo putandos dæmones nobis eſſe meliores, quia non habent carnem. Hic eſt, ſicut eum prædicat ſancta Scriptura, mediator Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, de cuius diuinitate, qua patri eſt ſemper æqualis, & humanitate, qua nobis factus eſt ſimilis, non hîc locus eſt ut competenter pro noſtra facultate dicamus. *1.Tim.2.*

L. VIVES.

Deus aſſumpſit hominem. Ex [a] homine quo indutus eſt.] Sic ſemper Auguſtinus, & Hieronymus, & cæteri Latini ſcriptores noſtræ religionis. Græci ἄνθρωπον in Chriſto dicunt, id eſt, hominem: nec ferè norunt aliud loquēdi genus, cùm de aſſumpto à filio Dei homine loquunt. Recentiores theologi, ut ipſi ſoli de cælo cecidiſſe uideantur ſcrutata tota Chriſti & diuinitate & humanitate, inuenerunt nō hominē aſſumpſiſſe illū, ſed humanitatē: & hoc dicunt eſſe aduerſum hæreticos tutiſsimum. Ceu parum tuti futuri eſſemus Auguſtini & Hieronymi dictis

ctis muniti. At illi, inquiunt, humanitatẽ ſenſere, cùm A hominẽ dixerunt. Loquantur ergo iſti ut illi, & ſic ſentiant. Sed iſti linguarũ peritiores, & totius rationis loquendi, rudem illam uetuſtatẽ & inſciam Latini Græcíq; ſermonis emendant & expoliunt. Verùm omniũ ſtultiſsimum eſt, quòd cùm nefas putent à ueterib. noſtræ pietatis ſcriptorib. diſſentire, ipſi cùm diſſentiunt, acuti ſibi uidentur: alios ſi à ſe diſcedant, antiquis accedentes, hæreticos cõtinuò clamẽt. Nam ſi quis in ſcbola frequentibus theologiæ candidatis, & pręcipuè qui religioſiores uideri & dici affectant, idq; iam propè obtinuerũt. Si quis ergo apud iſtos aiat, Chriſtum aſſumpſiſſe hominem, pro hæretico maximis conuicijs exceptus è conſeſſu eijceretur. At, inquiunt, homo nomen eſt ſuppoſiti, humanitas nomen eſt naturæ. Quis hæreticus non ſe irridere nos putet, ſi hiſce utatur? quis non irrideri, ſi utamur?

Quòd fallacia dæmonum, dum ſua intereeſſione uiam ſpondet ad Deũ, hoc conatur, ut homines à B uia ueritatis auertat. Cap. XVIII.

FALSI autẽ illi fallacesq; mediatores dæmones, qui cùm per ſpiritus immundiciam miſeri ac maligni multis effectibus clareant, per corporalium tamen locorũ interualla, & per aereorũ corporũ leuitatẽ à ꝓuectu animorũ nos auocare atq; auertere moliunt: & non uiam præbent ad Deũ, ſed ne uia teneat, impediunt: quandoquidem & in ipſa uia corporali, quæ falſiſsima eſt, & pleniſsima erroris, qua non iter agit iuſticia, quoniã non per corporalẽ altitu- C dinem, ſed per ſpiritalem, hoc eſt, incorporalem ſimilitudinẽ ad Deũ debemus aſcendere, in ipſa tamen corporali uia, quã dæmonũ amici per elementorũ gradus ordinãt, inter æthereos deos, & terrenos homines aereis dęmonibus medijs cõſtitutis, hoc deos opinantur habere præcipuũ, ut propter hoc interuallum locorum contrectatione nõ contaminentur humana. Ita dæmones contaminari potius ab hominibus, quàm homines mundari à dæmonibus credunt, & deos ipſos contaminari potuiſſe, niſi loci altitudine munirentur. Quis tam infelix eſt, ut iſta D uia mundari ſe exiſtimet, ubi homines contaminantes, dæmones contaminati, dij contaminabiles prædicantur: & nõ potius eligat uiam ubi contaminantes magis dæmones euitentur, & ab incommutabili Deo ad ineundam ſocietatem incontaminatorũ angelorum, homines à contaminatione mundentur?

Quòd appellatio dæmonum iam nec apud cultores eorum aſſumatur in ſignificationem alicuius boni. Cap. XIX.

SED ne de uerbis etiam nos certare ui- A deamur, quoniam nonnulli iſtorũ, ut ita dixerim, dæmonicolarũ, in quib. & Labeo eſt, [a] eoſdem perhibent ab alijs angelos dici, quos ipſi dæmones nuncupant, iã mihi de bonis angelis aliquid uideo diſſerendũ, quos iſti eſſe nõ negãt, ſed eos bonos dæmones uocare ꝙ angelos malunt. [b] Nos aũt, ſicut Scriptura loquit, ſecũdũ quã Chriſtiani ſumus, angelos quidẽ partim bonos, partim malos, nunq; uerò bonos dęmones legimus. Sed ubicũq; illarũ literarũ hoc nomen poſitũ reperit, ſiue dæmones, ſiue dæ- B monia dicant, nõ niſi maligni ſignificantur ſpiritus. Et hanc loquendi conſuetudinẽ intantũ populi uſquequaq; ſecuti ſunt, [c] ut eorũ etiã q pagani appellantur, & deos multos ac dæmones colẽdos eſſe cõtendunt, nullus ferè ſit tã literatus et doctus, qui audeat in laude uel ſeruo ſuo dicere, Dæmonẽ habes: ſed quilibet hoc dicere uoluerit, nõ ſe aliter accipi, ꝙ maledicere uoluiſſe, dubitare nõ poſſit. Quæ igitur nos cauſa compellit, ut poſt offenſionẽ auriũ tam multarũ, ut iam penè ſint omniũ, quę hoc uerbũ nõ niſi in malam partẽ audire cõſueuerunt, quod diximus co- C gamur exponere, cùm poſsimus angelorũ nomine adhibito, eandem offenſionẽ quæ nomine dæmonum fieri poterat, euitare?

Dæmones in Scripturis in malam partẽ accipiuntur.

L. VIVES.

EOſdem [a] perhibent ab alijs angelos dici.] ἄγγελος enim nuncius eſt. Hinc in fabulis Græcis legere frequenter eſt ἀγγέλου πρόσωπον, ut apud Euripid. Iphigeniæ. Ita cũ ſint dæmones nũcij atq; interpretes deorum & hominũ, angeli nominant, ſicut ab eodem munere Mercurius angelus. Sic Trimegiſtus uocat, & Martianus Capella de dæmonibus loquens, & cùm cogitationum arcana ſuperæ nunciat poteſtati, angelus poterit nominari. [b] Nos aũt, ſicut Scriptura loquitur.] In Euangelio de angelis bonis crebra mentio, & Chriſtus angelos diaboli nuncupat. [c] Vt eorum etiam qui pagani.] Dixi antea, poſt Chriſtum natum, nomẽ dæ- D monis fuiſſe ſuſpectũ, & odioſum tanquam rei maleficæ atq; improbæ, non uulgo magis quã philoſophis.

Angelus.

De qualitate ſcientiæ, quæ dęmones ſuperbos facit. Cap. XX.

QVANQVAM etiam ipſa origo huius nominis, ſi diuinos intueamur libros, aliquid affert cognitione digniſsimum. [a] δαίμονες enim dicuntur, quoniam uocabulum Græcum eſt, ob ſcientiam nominati. Apoſtolus autem Spiritu ſancto locutus ait: Scientia inflat, charitas uerò ędificat. Quòd rectè aliter

Dæmones unde dicti.

1. Cor. 8.

non intelligitur, niſi ſcientiam tūc prodeſſe, cùm charitas ineſt: ſine hac autem inflare, id eſt, in ſuperbiam inaniſsimæ quaſi uentoſitatis extollere. Eſt ergo in dæmonibus ſcientia ſine charitate, & ideo tam inflati, id eſt, tā ſuperbi ſunt, ut honores diuinos & religionis ſeruitutē, quam uero Deo deberi ſciunt, ſibi ſategerint exhiberi, & quantū poſſunt, & apud quos poſſunt, adhuc agunt. Contra ſuperbiam porrò dæmonum, qua pro meritis poſsidebant genus humanum, Dei humilitas, quæ in forma ſerui apparuit, quantam uirtutem habeat, animæ hominum neſciunt, immundicia elationis inflatæ, dæmonibus ſimiles ſuperbia non ſcientia.

Dæmones cur ſuperbi.

L. VIVES.

DAemones [a] enim dicuntur.] Δαίμων Græcia olim fuit ἐπιστάμενος καὶ γινώσκων, ſcio & noui. inde δαίμων quaſi δαήμων, ut inquit autor magni Etymologici, πάντα ἐπιστάμενος καὶ γινώσκων, omnia ſciens & noſcens. Ab eadem mēte Plato in Cratylo δαίμονας dictos quaſi δαήμονας tradit, à prudentia & peritia rerum: quē & alij ſecuti ſunt, uel ut Capella, qui ait: Hos omnes Græci δαίμονας dicunt, ἀπὸ τοῦ δαήμονας εἶναι. & Lactant. lib. 2. Dæmones, inquit, grammatici aiunt dictos quaſi δαήμονας, id eſt, peritos, ac rerum ſcios, quibus Chalcidius in Timæum Platonis ſuffragatur.

Dæmon.

Ad quem modum Dominus uoluerit dæmonibus innoteſcere. Cap. XXI.

IPSI autem dæmones etiam hoc ita ſciūt, ut eidem Domino infirmitate carnis induto, dixerint: Quid nobis & tibi, Ieſu Nazarene? Veniſti ante tēpus perdere nos? Clarum eſt in his uerbis, quòd in eis & tanta ſcientia erat, & charitas non erat. Pœnam quippe ſuam formidabant ab illo, nō in illo iuſtitiam diligebant. Tantum uerò eis innotuit, quantum uoluit: tantum autem uoluit, quantum oportuit. Sed ſic innotuit, non ſicut angelis ſanctis, qui eius ſecundum id quod Dei uerbum eſt participata æternitate perfruuntur, ſed ſicut eis terrendis innoteſcendum fuit, ex quorum tyrannica quodammodò poteſtate fuerat liberaturus prædeſtinatos in ſuum regnum, & gloriam ſemper ueracem, & ueraciter ſempiternam. Innotuit ergo dæmonibus non per id quod eſt uita æterna, & lumen incommutabile, quod illuminat pios, cui uidendo per fidem, quæ in illo eſt, corda mundantur: ſed per quædam temporalia ſuæ uirtutis effecta, & occultiſsimæ ſigna præſentiæ, [a] quæ angelicis ſenſib. etiam malignorū ſpirituum, potius quàm infirmitati hominum poſſent eſſe cōſpicua. Denique quando ea paulolum ſupprimenda iudicauit, & aliquanto altius latuit, dubitauit de illo dæmonū princeps, cumque [b] tentauit an Chriſtus eſſet, explorans quantū ſe tentari ipſe permiſit, [c] ut hominem quem gerebat ad noſtræ imitationis temperaret exemplum. [d] Poſt illam uerò tentationē, cùm angeli, ſicut ſcriptum eſt, miniſtrarent ei, boni utique & ſancti, ac per hoc ſpiritibus immundis metuendi & tremendi, magis magiſque innoteſcebat dæmonibus, quantus eſſet, ut ei iubenti, [e] quamuis in illo contemptibilis uideretur carnis infirmitas, reſiſtere nullus auderet.

Marc. 1. *Matth. 4.*

A B C D

L. VIVES.

QVæ [a] angelicis ſenſibus.] Miracula enim Chriſti admirabiliora erant angelis & dæmonib. quàm hominibus, propterea quòd illi cauſas multarum rerum cùm noſſent, uidebant omnē naturæ uim ſuperare: homines uerò etſi magna atque admiranda eſſe nō dubitabant, tamē nō deerant qui calumniarentur per Beelzebub principem dæmoniorū dæmonia eijci: nō tam illud credentes ipſi, quā conantes ut imperita turba crederet. Quin & alij poſterioribus temporib. magum fuiſſe, impiè mentiti ſunt, cōtra quos in lib. De ſapientia Chriſtiana, Deo adiuuāte, fuſe diſputabo. [b] Eūque tentauit an Chriſtus eſſet, explorās.] Dæmon cū homines tentat, hoc laborat tantū ut peccēt: cùm uerò Chriſtum tentabat, nō admodum erat de illius peccato ſollicitus. Sanctiorem enim illum ſciebat, quàm qui facilè induci poſſet ut malè faceret: cognoſcere tantū auebat, an lateret Deus ſub humana forma. [c] Vt hominē quem gerebat.] Ne ipſe ueteri hominum conditioni uideretur exemptus, quòd ſolus abiret intentatus: neu poſt illum alij, qui eum uenerarentur, indignè ferrent tentari ſe, qui ſcirent inuidentiſsimū illum & confidentiſsimū humani hoſtem generis, ne à Chriſto quidem temperaſſe. [d] Poſt illam uerò tentationem.] Et hoc quoque ad exemplum ſpectat poſteritatis. nam ut nullus ſine tentatione præteribit, ita qui ſuperior fuerit in ea pugna, ſolatio miniſterioque fruetur angelorū, ſicut Hieronymus teſtatur. [e] Quamuis in illo cōtemptibilis.] Inops, nudus, humili loco natus, ſine oſtentatione humanæ ſapientiæ, ſimili cohorte hominum comitatus.

Miracula Chriſti. *Tentatio.*

Quid interſit inter ſcientiam ſanctorū angelorū, & ſcientiam dæmonum. Cap. XXII.

HIS igitur angelis bonis omnis corporalium temporalium'que rerum ſcientia, qua inflantur dæmones, uilis eſt: non quòd earum ignari ſint, ſed quòd illis Dei, qua ſanctificantur, charitas chara eſt, præ cuius non tantùm incorporali, uerumetiam incommutabili & [a] ineffabili pulchritudine, cuius ſancto amore inardeſcunt omnia quæ infrà ſunt, [b] & quod illud eſt, non ſunt: ſeque ipſos inter illa contēnunt, ut

Dæmonum ſcientia. ut ex toto, quod boni ſunt, eo bono, ex quo boni ſunt, perfruātur. Et ideo certius etiam temporalia et mutabilia iſta nouerunt, quia eorum principales cauſas in uerbo Dei conſpiciunt, per quod factus eſt mūdus: quibus cauſis quædā probant, quædā reprobant, cuncta ordinant. [c] Dęmones aūt nō æternas temporum cauſas, & quodammodo cardinales in Dei ſapientia contemplant, ſed quorundam ſignorum nobis occultorum, maiore experiētia multo plura q̃ homines futura proſpiciunt, diſpoſitiones quoq; ſuas aliquando prænunciant, Deniq; ſæpe iſti, nunquam illi omnino falluntur. *Dæmones in cognitione futurorum ſæpe falli.* Aliud eſt enim temporalibus temporalia, & mutabilibus mutabilia coniectare, eisq; temporalē & mutabilem modum ſuæ uoluntatis & facultatis inſerere, quod dæmonibus certa ratione permiſſum eſt. Aliud autem in æternis atq; incōmutabilibus Dei legibus, quæ in eius ſapientia uiuunt, mutationes temporum præuidere, Deiq; uoluntatē, [d] quæ tam certiſsima q̃ potētiſsima eſt, diuini ſpiritus eius participatione cognoſcere, quod ſanctis angelis recta diſcretione donatum eſt. Itaq; non ſolùm æterni, uerumetiam beati ſunt. Bonum autem quo beati ſunt, Deus illis eſt, à quo creati ſunt. Illius quippe [e] indeclinabiliter participatione & contemplatione perfruuntur.

L. VIVES.

Amor circa pulchra. Ineffabili [a] pulchritudine, cuius ſancto amore.] Amor enim ſemper eſt erga pulchra. Socrates apud Platonem in Phædro inquit, faciem honeſtatis & ſapientiæ ſi oculis corporis cerneretur, mirabiles amores excitaturam ſui. Quid ſi Deus ille maximus uideretur, qui quàm ſit pulcher, ut eſt in lib. Sapientiæ, uel ex hoc licet coniectari, quòd pulcherrima nobis uidentur quæ ille condidit. In Conuiuio Platonis Diotima diuinam pulchritudinem unā eſſe dicit, quæ à beato debeat homine amari, ſicut ſuperiore nobis Libro explicatū eſt. [b] Et quod illud eſt.] Cùm omnia quæcunq; Deus nō ſunt, præ Deo putent uilia & cōtemnenda, ſeipſos quoque inter cætera, quæ Deus non ſunt, habent deſpicatui: quæ cogitatio ita cōiungit illos deo, ut affixi beatitudine ipſius, ſine ulla cæterarum rerum cura ſempiternum ſint beatiſsimi. [c] Dæmones autem non æternas temporum cauſas.] Non enim cardinē ipſum, in quo ſitæ ſunt cauſæ omnes, & in quo uoluuntur, intuentur: nec fontem norūt, unde manant, ſed quò maiore ingenio, & acutiore quàm nos præditi, tum etiam rerum uſu propter immortalitatem maximo, facilius & præſentia intelligunt, & futura coniecturis aſſequuntur, q̃ nos. Quo fit, ut cū res omnes nō ex principijs ſuis, ſed alienis cōiecturis collectę fallere poſsint, dęmones plerunq; ab eis fallantur, & mendacia dicant, etiā cùm ſe ueriſsima dicere arbitrātur, iactant tamē ſe nihil ignorare. Nec ſolùm mentiri dæmonas impuros, ſed deos

A quoq; ſuos Porphyrius credit. [d] Quæ tam certiſsima quàm potentiſsima.] Certitudo uoluntatis Dei eſt, quod quæcūq; uelit, poteſt. nam ſi aliquid eſſet, quod efficere nequiret, incerta ibi eſſet, cùm illud in eius manu non foret ſitū. nunc uerò cùm omnia præſtare poſſit quæ uult, nihil ea fieri certi⁹ poteſt: hoc eſt, nihil certius euentorū eſt, quàm quæ ipſa uult, quippe quæ nihil nō efficiet, quod uolet. Quocirca qui uoluntatē Dei ſpectant, certiſsimam originem, è qua uniuerſa proficiſcuntur, ſpectant. Idq; quoniā aliud non ſit in mundo, quā quod ea uult, rectè eſt igitur ab Auguſtino dictū, tam eſſe uoluntatē Dei certiſsimam, quàm potentiſsimam, ut potentia certitudinis uoluntatis cauſa eſſe uideatur. *Voluntatis Dei certitudo.* Qui ergo uoluntatē illā intuentur angeli, & felices animi, tantū ſciunt, quantum proportione beatitudinis uidere permittunt. Neq; enim oēs eadē rerum cognitione donantur, inter quos beatitudinis quoq; B ſunt gradus, idcirco diſcretionē illius eſſe ait. [e] Indeclinabiliter participatione.] Semper cōuerſi & intenti in Deū agunt, ne uel minima auerſione miſeri fiāt: nec tamen nō declinant quòd aliquid metuant, ſed quòd beatitudo illa totos ad ſe tractos a rerū omniū aliarum cogitationē & deſiderium ademit, duntaxat cùm illis ſit fons ipſe omnium, quæ excogitari poſſunt bona.

Nomen deorum falsò aſcribi dijs gentium, quod tamen & angelis ſanctis, & hominibus iuſtis ex diuinarum Scripturarum autoritate commune eſt. Cap. XXIII.

Hos ſi Platonici malunt deos, q̃ dæmones dicere, [a] eisq; annumerare, quos à ſummo Deo conditos deos
C ſcribit eorum autor & magiſter Plato, dicāt quod uolunt: non enim cum eis de uerborū cōtrouerſia laborandum eſt. Si ergo eos ſic immortales aſſerunt, ut tamē à ſummo Deo factos, etſi non per ſeipſos, ſed ei à quo facti ſunt adhærendo, beatos eſſe dicunt: hoc dicūt, quod dicimus, quolibet eos nomine appellent. Hanc autem Platonicorū eſſe ſententiam, ſiue omniū, ſiue meliorū, in eorum literis inueniri poteſt. Nam et de ipſo nómine, quo huiuſmodi immortalem beatamq;
D creaturā deos appellant: [b] ideo inter nos & ipſos penè nulla diſſenſio eſt, quia & in noſtris ſacris literis legitur: Deus deorū Dominus locutus eſt. *Pſal.49.* Et alibi: Confitemini Deo deorum. *Pſal.136.* Et alibi: Rex magnus ſuper omnes deos. *Pſal.95.* Illud autem ubi ſcriptum eſt: Terribilis eſt ſuper omnes deos: *Pſal.96.* cur dictū ſit, deinceps oſtenditur. Sequitur enim: Quoniā omnes dij gentium dæmonia: Dominus aūt cælos fecit. Super omnes ergo deos dixit, ſed gentium, id eſt, quos gentes pro dijs habēt, quæ ſunt dęmonia, ideo terribilis, ſub quo terrore Domino dicebant: Veniſti ante tempus perdere nos? *Marc.1.* Illud uerò ubi dicit, Deus deorum,

rum, non poteſt intelligi deus dæmoniorũ: A & rex magnus ſuper omnes deos, abſit ut dicatur rex magnus ſuper omnia dæmonia. Sed homines quoq; in populo Dei, eadem Scriptura deos appellat. Ego, inqt, dixi, dij eſtis, & filij excelſi omẽs. Poteſt itaq; intelligi horum deorũ Deus, qui dictus eſt Deus deorum: et ſuper hos deos rex magnus, qui dictus eſt rex magnus ſuper omnes deos.

Pſal.82.

Homines dij dicti.

Veruntamen cùm à nobis quærit̃, ſi homines dicti ſunt dij, quòd in populo Dei ſunt, quem per angelos uel per homines alloquitur Deus: quanto magis immortales eo nomine digni ſunt, qui ea fruuntur beatitudi- B ne, ad quam Deum colendo cupiunt homines peruenire? Quid reſpondebimus, niſi non fruſtrà in Scripturis ſanctis expreſsius homines nuncupatos deos, q̃ illos immortales & beatos, quibus nos æquales futuros in reſurrectione promittitur, ne ſcilicet propter illorum excellentiã aliquem eorum nobis conſtituere deum infidelis auderet infirmitas? Quod in homine facile eſt euitare. Et euidentius dici debuerũt homines dij in populo Dei, ut certi ac fidentes fierẽt, eſſe eum C Deũ ſuum, qui dictus eſt Deus deorũ: quia etſi appellentur dij immortales illi ac beati, qui in cęlis ſunt, nõ tamen dicti ſunt dij deorum, id eſt, dij hominum in populo Dei cõſtitutorum, quibus eſt dictum: Ego dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes. hinc eſt quod ait Apoſtolus: Et ſi ſunt qui dicantur dij ſiue in cælo, ſiue in terra: ſicuti ſunt dij multi, & domini multi: nobis tamẽ unus Deus pater, ex quo om̃ia, & nos in ipſo, & unus Dominus Ieſus Chriſtus, per quem omnia, & nos per ipſum. Non multum ergo de nomine diſceptandum eſt, cùm res ipſa ita clareat, ut à ſcrupulo dubitationis aliena ſit. Illud uerò quòd nos ex eorum immortaliũ beatorum D numero miſſos angelos eſſe dicimus, qui Dei uoluntatem hominibus annunciarent, illis non placet, quia hoc miniſterium non

1.Cor.8.

A per illos, quos deos appellant, id eſt, immortales & beatos, ſed per dæmones fieri credunt, quos immortales tantùm, non etiam beatos audent dicere: aut certè ita immortales ac beatos, ut tamen dæmones bonos nõ deos ſublimiter collocatos, & ab humana contrectatione ſemotos. quamuis nominis controuerſia uideatur, tamen ita deteſtabile eſt nomen dæmonum, ut hoc modis omnibus à ſanctis angelis nos remouere debeamus. Nunc ergo ita Liber iſte claudatur, ut B ſciamus immortales ac beatos, quomodolibet uocentur, qui tamen facti ac creati ſunt, medios non eſſe ad immortalitatem beatitudinemq; perducẽdis mortalibus miſeris, [c] à quibus utraq; differentia ſeparãtur. Qui autem medij ſunt cõmunem habendo immortalitatem cum ſuperioribus, miſeriam cum inferioribus, quoniam merito maliciæ ſunt miſeri, beatitudinem quam nõ habent, inuidere nobis poſsint potius q̃ præbere. Vnde nihil habent amici dæmonum quod nobis dignum afferant, cur eos tanquã adiutores colere debeamus, q̃s potius ut deceptores euitare debemus. Quos autem bonos, & ideo non ſolùm immortales, uerùm C etiam beatos deorũ nomine ſacris & ſacrificijs propter uitam beatam poſt mortem adipiſcendam colendos putant, qualeſcunq; illi ſint, & quolibet uocabulo digni ſint, non eos uelle per tale religionis obſequium niſi unum Deum coli, à quo creati & cuius participatione beati ſunt, adiuuante ipſo, in ſequenti Libro diligentius diſſeremus.

Dæmones non colendi.

L. VIVES.

Eiſq; [a] annumerare, quos à ſummo Deo cõditos.] Plato in Timæo Deum illum ſummum, & rerum omniũ parentẽ creaſſe ait reliquos omnes deos. [b] Ideo inter nos & illos penè nulla diſſenſio.] Cyprianus inquit deos participatione plures eſſe, neminem negare, & Boetius omnem beatũ ait deum eſſe: ſed na- D tura unicũ eſſe deum, participatione nihil prohibere plures eſſe. Ac profectò data eſt nobis per Chriſtum facultas, ut filij Dei ſimus. [c] A' quibus utraq;.] Alibi, A' quibus utraq; differentia miſeria & mortalitate ſepar. Qui autem m. ſ. communem habent.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM DECIMVM.

1 Veram beatitudinē ſiue angelis ſiue hominibus per unum Deum tribui, etiā Platonicos definiſſe: ſed utrū hi quos ob hoc ipſum colendos putant, uni tantū Deo, an etiam ſibi ſacrificari uelint, eſſe quærendum.

2 De ſuperna illuminatiōe quid Plotinus Platonicus ſenſerit.

3 De uero Dei cultu, à quo Platonici, quamuis creatorē uniuerſitatis intellexerint, deuiarunt colendo angelos ſiue bonos ſiue malos honore diuino.

4 Quòd uni uero Deo ſacrificium debeatur.

5 De ſacrificijs quę Deus nō requirit, ſed ad ſignificationem eorū obſeruari uoluit, quæ requirit.

6 De uero perfectoq; ſacrificio.

7 Quòd ſanctorum angelorum ea ſit in nos dilectio, ut nos nō ſuos, ſed unius ueri Dei uelint cultores.

8 De miraculis quæ Deus ad corroborandā fidem piorū etiam per angelorū miniſterium promiſſis ſuis adhibere dignatus eſt.

9 De illicitis artibus erga dæmonū cultum, in quibus Porphyrius Platonicus quędā probando, quædam quaſi improbando uerſaſ.

10 De theurgia, quæ falſam purgationē animis dæmonum inuocatione promittit.

11 De epiſtola Porphyrij ad Anebontem Ægyptium, in qua petit de diuerſitate dæmonū ſe doceri.

12 De miraculis quę per ſanctorum angelorum miniſterium Deus uerus operatur.

13 De inuiſibili Deo, qui ſe uiſibilē ſæpe præſtitit, non ſecundum quod eſt, ſed ſecundum quod poterant ferre cernentes.

14 De uno Deo colendo, non ſolū propter æterna, ſed etiam propter temporalia beneficia, quæ uniuerſa in ipſius prouidentię poteſtate conſiſtunt.

15 De miniſterio ſanctorum angelorū, quo prouidentiæ Dei ſeruiunt.

16 An de promerenda beata uita his angelis ſit credendum qui ſe coli exigunt honore diuino: an uerò illis qui non ſibi, ſed uni Deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri.

17 De arca teſtamenti miraculisq; ſignorū, quæ ad cōmendandam legis ac promiſſionis autoritatem diuinitùs facta ſunt.

18 Contra eos qui de miraculis quib. Dei populus eruditus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credendum.

19 Quę ratio ſit uiſibilis ſacrificij, quod uni uero & inuiſibili Deo offerri doceat uera religio.

20 De ſummo ueroq; ſacrificio, quod ipſe Dei & hominum mediator effectus eſt.

21 De modo poteſtatis dæmonib. datæ ad glorificādos ſanctos, qui pertulerūt iam paſſionem, qui aereos ſpiritus nō placando ipſos, ſed in Deo permanendo uicerunt.

22 Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & unde cordis uera purgatio.

23 De principijs, in quibus Platonici purgationem animæ eſſe profitentur.

24 De uno ueroq; principio, quod ſolam naturā humanam purgat atq; renouat.

25 Omnes ſanctos & ſub legis tempore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramēto & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe.

26 De inconſtantia Porphyrij inter cōfeſſionē ueri Dei, & cultum dæmonum fluctuantis.

27 De impietate Porphyrij, qua etiam Apuleij tranſcendit errorem.

28 Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus, non potuerit ueram ſapientiā, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere.

29 De incarnatione Domini noſtri Ieſu Chriſti, quam cōfiteri Platonicorum erubeſcit impietas

30 Quanta Platonici dogmatis Porphyrius reſutauerit, & diſſentiendo correxerit.

31 Contra argumentum Platonicorum, quo animam humanā aſſerunt Deo eſſe coæternā.

32 De uniuerſali uia animæ liberādæ, quam Porphyrius malè quærēdo nō reperit, & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit.

Veram beatitudinē ſiue angelis, ſiue hominibus per unum Deum tribui, etiā Platonicos definiſſe: ſed utrū hi, quos ob hoc ipſum colendos putant, tantùm Deo, an etiā ſibi ſacrificari uelint, eſſe quærendum. Cap. I.

OMNIVM certa ſentētia eſt, qui
ratione quoq; modo uti poſ-
ſunt, beatos eſſe oēs homines
uelle. Qui autē ſint, uel unde
fiant, dū mortaliū quęrit infir
mitas, multæ magnæq; cōtrouerſiæ cōcita-
tæ ſunt: in quib. philoſophi ſua ſtudia & o-
B cia cōtriuerūt, quas in mediū adducere, atq;
diſcutere, & longū eſt, & nō neceſſarium. Si
ēm recolit qui hæc legit, quid in Libro ege-
rimus octauo in elegendis philoſophis, cū
quib. hæc de beata uita, quæ poſt mortē fu-
tura eſt, q̄ſtio tractaret; utrū ad eam uni Deo
uero, q etiā eſt deorum effector, an plurimis
dijs religione ſacriſq; ſeruiēdo puenire poſ-
ſimus: nō etiā hic eadē repeti expectet, præ-
ſertim cū poſsit relegēdo, ſi fortè oblitus eſt,
C adminiculari memoriā. Elegimus ēm Plato
nicos omniū philoſophorū meritò nobiliſ-
ſimos: propterea, quia ſicut ſapere potuerūt,
licet immortalē ac rationalē uel intellectualē
hominis animā, niſi participato lumine illi⁹
Dei, à quo & ipſa & mūdus factus eſt, beatā
eſſe nō poſſe: ita illud qđ oēs homines appe
tunt, id eſt, uitā beatā, quenq; iſti aſſecuturū
negant, qui non illi uni optimo, qui eſt incō
mutabilis Deus, puritate caſti amoris adhæ-
ſerit. Sed quia ipſi quoq; ſiue cedentes uani-
Rom. 1. tati erroriq; populorum, ſiue, ut ait Apoſto
D lus, Euaneſcentes in cogitationib. ſuis, mul-
tos deos colendos ita putauerūt, uel putari
uoluerūt, ut etiam quidā eorū dæmonibus
diuinos honores ſacrorū & ſacrificiorū de-
ferendos eſſe cenſerēt, quibus iā non parua
ex parte reſpondimus: nūc uidendū ac diſſe-
rendū eſt, quantū Deus donat, immortales
ac beati in cæleſtib. ſedibus, [a] dominationi-
bus, principatibus, poteſtatibus conſtituti,
quos iſti deos, & ex quibus quoſdā uel bo-
nos dæmones, uel nobiſcum angelos nomi-
nant, quomodo credendi ſint uelle à nobis

religionē pietatēq; ſeruari: hoc eſt, ut aper-
tius dicā, utrū etiā ſibi, an tantū Deo ſuo, qui
etiā noſter eſt, placeat eis ut ſacra faciamus,
& ſacrificem⁹: uel aliqua noſtra ſeu nos ipſos
religionis ritibus conſecremus. Hic eſt enim
diuinitati, uel ſi expreſsius dicendū eſt, dei-
tati debitus cultus, propter quē uno uerbo
ſignificandū, quoniā ſatis idoneū nō occur-
rit Latinum, Græco ubi neceſſe eſt inſinuo
quid uelim dicere. [b] Latriā quippe noſtri u-
bicunq; ſanctarū Scripturarū politū eſt, in-
B terpretati ſunt ſeruitutem. Sed ea ſeruitus,
quæ debet hominibus, ſecundū quā præci-
pit Apoſtolus, ſeruos dn̄is ſuis ſubditos eſ- Epheſ. 6.
ſe debere, alio nomine Græcè nuncupari ſo-
let. Latria uerò ſecundū conſuetudinē qua Latria.
locuti ſunt, qui nobis diuina eloquia condi-
derūt, aut ſemper, aut tā frequenter ut penè
ſemper, ea dicit ſeruitus, quæ pertinet ad co-
lendū Deū. Proinde ſi tantūmodo cultus i-
pſe dicat, non ſoli Deo deberi uidet. [c] Dici-
C mur ēm etiā colere homines, [d] q̄s honorifica
uel recordatione uel præſentia frequenta-
mus. Nec ſolū ea, quib. nos religioſa humi-
litate ſubijcimus, [e] ſed quędā etiā quæ ſubie-
cta ſunt nobis coli perhibent. Nam ex hoc
uerbo agricolæ & coloni & incolæ uocant.
Et ipſos deos nō ob aliud appellant cælico-
las, niſi q cælū colāt: nō utiq; uenerādo, ſed
inhabitādo tanq; cæli quoſdā colonos: [f] nō
ſicut appellantur coloni, qui conditionē de
bent genitali ſolo propter agriculturā ſub
dominio poſſeſſorū, ſed, ſicut ait quidā Lati
D ni eloquij magnus autor, Vrbs antiqua fuit,
[g] Tyrij tenuêre coloni. Ab incolendo enim
colonos uocauit, nō ab agricultura. Hinc &
ciuitates à maiorib. ciuitatibus uelut popu-
lorum examinibus cōditæ, coloniæ nuncu-
pantur. Ac per hoc cultū quidem nō deberi
niſi Deo, propria quadam notione uerbi hu
ius uerißimū eſt. Sed quia & aliarum rerum
dicitur cultus, ideo Latinè uno uerbo ſigni-
ficari cultus Deo debitus nō poteſt. Nam et
ipſa religio quamuis diſtinctius nō quemli-
bet, ſed Dei cultū ſignificare uideatur: unde
iſto

iſto nomine interpretati ſunt noſtri eã [b] quę A Græcè θρησκεία dicit̃: [i] tamẽ quia Latina loquẽdi cõſuetudine, nõ ſolũ imperitorũ, uerumetiã doctiſsimorũ & cognationib. humanis atq; affinitatibus, et quibuſq; neceſsitudinib. dicit̃ exhibẽda religio, nõ eo uocabulo uitat̃ ambiguũ, cũ de cultu deitatis uertitur quæſtio: ut fidẽter dicere ualeamus, religionẽ nõ eſſe niſi Dei cultũ: quoniã uidet̃ hoc uerbũ à ſignificãda obſeruãtia propinquitatis humanæ inſolenter auferri. Pietas quoq; propriè Dei cultus intelligi ſolet, quã Græci εὐσέβειαν uocãt. Hęc tñ & erga parentes officioſe haberi dicit̃. [k] More autẽ uulgi hoc nomen etiã in operib. miſericordiæ frequentat̃: quod ideo arbitror eueniſſe, quia hęc fieri prçcipuè Deus mãdat, eaq; ſibi [l] uel pro ſacrificijs, [m] uel præ ſacrificijs placere teſtat̃. Ex qua loquẽdi cõſuetudine factũ eſt, ut & Deus ipſe dicat̃ pius: [n] quẽ ſanè Græci nullo ſuo ſermonis uſu εὐσεβῆ uocant: quãuis εὐσέβειαν pro miſericordia illorũ etiã uulgus uſurpet. Vnde in quibuſdã Scripturarũ locis, ut diſtinctio certior appareret, nõ εὐσέβειαν, q̃d ex bono cultu, ſed θεοσέβειαν, quod ex Dei cultu cõpoſitũ reſonat, dicere maluerũt. Vtrũlibet aũt horũ nos uno uerbo enũciare nõ poſſumus. Quæ itaq; λατρεία Græcè nuncupat̃, & Latinè interpretat̃ ſeruitus, ſed ea qua colimus Deum: uel quæ θρησκεία Græcè, Latinè autẽ religio dicit̃, ſed ea quæ nobis eſt erga Deum: uel quã illi θεοσέβειαν, nos uerò nõ uno uerbo exprimere, ſed Dei cultũ poſſumus appellare: hãc ei tantũ Deo deberi dicimus, qui uerus eſt Deus, facitq; ſuos cultores deos. Quicunq; igit̃ ſunt in cęleſtib. habitationib. immortales & beati, ſi nos non amant, nec beatos eſſe nos uolunt, colendi utiq; nõ ſunt. Si aũt amãt, & beatos uolũt, & profectò inde uolunt, unde & ipſi ſunt: an aliunde ipſi beati, aliunde nos?

Margin: θρησκεία. — εὐσέβεια. — Dei cultores.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DECIMUM librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

DOminationib. [a] ptin.] Iamblich[a] in Myſterijs ex ſuperis alios angelos, alios archãgelos, alios dæmones, alios heroes, alios poteſtates, alios principatus nominat, eosq; dicit uarijs formis rationibusq; apparere, quos om̃es reliq Platonici & deos & dæmones non coparũt. [b] Latriam q.n.] λατρεύειν eſt δουλεύειν, quaſi ſeruio: ſed poſtea A factũ eſt, ut eſſet εἴθισμα, teſte Suida. Auguſtinus ſeruitutẽ hominibus debitã non latriã appellari uult, ſed alio nomine, puta δουλείαν. nam ad Epheſios 6. quẽ locũ citat, ſic eſt Græcè: οἱ δοῦλοι ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα. Hinc eſt illa diſtinctio facta de adoratiõe, latria, dulia, & hyperdulia. Valla docet λατρείαν & δουλείαν idem eſſe, & utrumq; ſignificare ſeruitutẽ. quod ex Suida oſtendi, qui & ait: λατρείαν δουλείαν εἶναι ἐπὶ μισθῷ. Seruitutẽ eſſe mercenariã. Nam apud Xenophontẽ in 3. Cyripædiæ loquitur maritus: ἐγὼ μὲν, ὦ Κῦρε, κἂν τῆς ψυχῆς πριαίμην, ὥστε μήποτε λατρεῦσαι ταύτην. Hoc eſt, Ego uerò Cyre uel anima redemerim, ne unquã hæc ſeruiret. Tum uxor, ἑαυτῆς ψυχῆς ἂν πρίαιτο, ὥστε μὴ δουλεύειν, Sua ipſius anima emeret, ne ſeruiat. Quin & in ſacris literis λατρεύειν de ſeruitute dicitur, ut in Leuitico: Omne opus ſeruile nõ facietis, λατρευτόν. Et iterum: De ſemine tuo non dabis ſeruire principi, λατρεύειν. Et in Iob mẽdica λάτρις dicitur. Sed B admonendi ſunt Latini, duliam & latriam penultimã habere longam, ne breuẽ faciant. [c] Dicimur eñ etiam c.h.] Sic & adorare etiam in ſacris libris. [d] Quos bono rificatione.] Legendum, Honorifica uel recordatione, uel præſentia. [e] Sed quædã etiam.] Non mirum. nam colere eſt tractare & exercere: ſic colimus omnia, quib. ſtodemus, ut literas, arma, ludos, terram, & ſimilia: & habitare. [f] Non ſicut appellantur coloni.] Qui alienũ agrũ colunt conducticium, ſunt coloni. Quemadmodum in urbe inquilini, qui in ædibus conductis habitant, & coloni agricolæ qui agrũ colunt etiã ſuũ, & qui aliò mittuntur inhabitatũ. Vnde ſunt coloniæ, quas iã multas Romani miſere, ut de alijs taceam Gręcis Aſianisq;. Illæ uerò quæ mittunt, metropoles uocãtur ſuarum coloniarum. [g] Tyrij tenuẽre coloni.] Nam à Tyrijs Carthago condita eſt, qui eò uenerunt tanq̃ coloni cum Didone Eliſſa fugiente fratrẽ poſt Sichæi mariti cædem. Huius hiſtoriæ plena ſunt omnia. [h] Quæ C Græcè θρησκεία.] Suidas: θρησκεία λατρεία. θρησκεύει θεοσεβεῖ, ὑπηρετεῖ τοῖς θεοῖς. λέγεται γὰρ, ὡς Ὀρφεὺς ὁ Θρᾷξ πρῶτος ἐπιχωρίοις λόγοις τὰ Ἑλλήνων μυστήρια, καὶ τὸ τιμᾶν θεὸν θρησκεύειν ἐκάλεσεν, ὡς Θρᾳκίαν οὖσαν τὴν εὕρεσιν, ἢ ἀπὸ τοῦ θεοῦ θρησκεύειν, ὅ ἐστιν ὁρᾶν. hoc eſt, Threſcia latria idem cultus: & threſceoi ueneratur deũ, ſeruit dijs. Narrant enim Orphea Thracẽ primũ arte myſteria Gręcorũ tradidiſſe, & cultũ deorũ threſciã nominaſſe, q Thracũ eſſet id inuentum, aut à threſcendo deũ, qđ eſt uidere. [i] Tamẽ quia Latina loquendi cõſuetudine.] Nam religio & pietas pro eodẽ capiunt̃: ac pietas patriæ, parẽtibus, ſanguineq; iũctis debetur. [k] More aũt uulgi hoc nomẽ etiã.] Pios eñ indoctũ uolgus miſericordes uocat, & pietatẽ miſericordiam. Sic Hiſpani & Galli, qui Latinè loquunt̃ minus eruditè. [l] Vel pro ſacrificijs.] Alibi hoc deeſt. [m] Vel præ ſacrificijs.] Vnde eſt illud, Miſericordiam uolo, & non ſacrificium. [n] Quem ſanè Græci nullo ſuo ſermonis D uſu εὐσεβῆ uocant.] Nullo uſu eruditorum.

Margin: Latria. — δουλεία. — Colonus. — Pietas. — Oſee. 6.

De ſuperna illuminatione quid Plotinus Platonicus ſenſerit. Cap. 11.

SED non eſt nobis ullus cum his excellentiorib. philoſophis in hac quæſtione conflictus. Viderunt enim, ſuisq; literis multis modis copioſiſsimè mandauerunt, hinc illos, unde & nos fieri beatos, obiecto quodam lumine intelligibili, quod Deus eſt illis: et aliud eſt quã illi, à quo illuſtrant̃ ut clareãt, atq; eius participatione perfecti beatiq; ſubſiſtũt. [a] Sæpe multumq;

Plotinus aſſerit ſenſum Platonis explanans:
ne illam quidem, quam credunt eſſe uniuer-
ſitatis animã, aliunde beatã eſſe, quàm noſtram:
idque eſſe lumẽ quod ipſa non eſt, ſed à quo
creata eſt: & quo intelligibiliter illuminãte,
intelligibiliter lucet. Dat etiã ſimilitudinem
ad illa incorporea de his cœleſtibus conſpi-
cuis ampliſque corporibus,[b] tanquàm ille ſit ſol,
& ipſa ſit luna. Lunã quippe ſolis obiectu il-
luminari putãt. Dicit ergo ille magnus Pla-
tonicus, animã rationalẽ, ſiue potius intelle-
ctualis dicẽda ſit, ex quo genere etiã immor-
taliũ beatorumque animas eſſe intelligit, quas
in cœleſtib. ſedibus habitare nõ dubitat, non
habere ſupra ſe naturã, niſi Dei, qui fabrica-
tus eſt mundũ, à quo & ipſa facta eſt: nec a-
liunde illis ſupernis præberi uitã beatam, &
lumen intelligentiæ ueritatis, quàm unde præ-
betur & nobis, conſonans Euangelio, ubi
Ioan.1. legitur:[c] Fuit homo miſſus à Deo, cui nomẽ
erat Ioannes: hic uenit in teſtimonium, ut te-
ſtimoniũ perhiberet de lumine,[d] ut omnes
crederent per eum.[e] Non erat ille lumẽ, ſed
ut teſtimonium perhiberet de lumine. E-
rat lumen uerum,[f] quod illuminat omnem
hominem[g] uenientem in hunc mundum. C
In qua differentia ſatis oſtenditur, animã ra-
tionalem, uel intellectualem, qualis erat in
Ioanne, ſibi lumen eſſe non poſſe, ſed alte-
rius ueri luminis participatione lucere. Hoc
& ipſe Ioannes fatetur, ubi ei perhibens te-
ſtimonium dicit: Nos omnes de plenitudi-
ne eius accepimus.

L. VIVES.

SAepe[a] multumque Plotinus.] Nam ex contempla-
tione patris illius optimi & pulcherrimi om̃is bea
titudo manat, ut ipſe in opere De contemplatione
docet: & alio in loco animas noſtras laboribus corpo-
ris perfunctas fruituras ea beatitudine dicit, quã ſine
interpellationibus ſempiternã poſsidet anima mũdi.
[b] Tanquam ille ſit ſol.] Princeps mundi, unde beati-
tas manat, & ipſa anima mundi ſit luna.[c] Fuit homo
miſſus.] Ne, quia angelus dicit̃ nuncius, qui mittitur: D
& Ioannes cùm ſit miſſus, angelus etiã nominatur, pu-
taret aliquis ex cœleſtibus illũ ſpiritibus unũ eſſe, præ-
fatus eſt Euãgeliſta hominẽ eſſe, nec à ſe uel à quoquã
alio potuiſſe ad rem tantã nunciandã mitti, quàm à Deo.
[d] Vt omnes crederent per eum.] Non. In eum, inquit
Hier.17. Beda: nam execrandus homo qui in homine cõfidit:
ſed per Ioannis teſtimoniũ crederent luci. Tametſi am
biguũ poteſt eſſe apud Græcos, an ſit, Om̃es credãt per
Ioannẽ, an per lucẽ: nam eſt δι᾽ αὐτοῦ, quod genere diſtin-
gui non poteſt.[e] Non erat ille lumen.] Græcè οὐκ ἦν ἐκεῖ-
νος τὸ φῶς. In articulo τὸ latere myſteriũ putat Theophy-
lactus. Sancti enim lumina ſunt, etiam teſte Domino:
Matth.5. Vos eſtis lux mundi. Et Ioannes lucerna dicitur: ſed nõ
ſunt τὸ φῶς, id eſt, ipſum lumen: nam lumina ſunt de lu-

A mine ipſo deriuata. Hinc eſt id quod ſequitur: Erat lux
uera. Quærit Auguſtinus, cur additum ſit, Vera. Quo-
niam, inquit, illuminatus dicitur lux: ſed uera lux illa
eſt, quæ illuminat. Seu ut articulus τὸ lumen ſignificet,
de quo eſt modò locutus, quaſi non erat Ioannes illud
de quo dicebam lumen.[f] Quod illuminat omnem
hominem.] Non quia nullus eſt hominum, qui nõ il-
luminetur, ſed quia niſi ab illo nullus illuminatur: uel,
ut Chryſoſtomus dicit, illuſtrat unumquenque hominẽ,
quantùm ad ipſum pertinet. Si uerò aliqui mẽtis ocu-
lis clauſis luminis huius radios non admiſerunt, non
à lucis natura tenebræ generatæ ſunt, ſed à nequitia il-
lorum, qui ultrò ſe tanto bono fraudant, alioqui in u-
ſum uniuerſorum per orbem ſparſo.[g] In hunc mun-
dũ.] Græcè eſt, εἰς τὸν κόσμον, In mundum Origenes ἀναγωγικῶς
enarrat, eos illuminari à Chriſto, qui in mun-
B dum uirtutum ueniunt, non uitiorum.

De uero Dei cultu, à quo Platonici, quãuis crea-
torem uniuerſitatis intellexerint, deuiarunt co-
lendo angelos ſiue bonos ſiue malos ho-
nore diuino. Cap. III.

QVAE cùm ita ſint, ſi Platonici, uel
quicunque alij ita ſenſerunt, cogno
ſcentes Deum, ſicut Deum glori-
ficarẽt, & gratias agerẽt, nec eua
neſcerent in cogitationib. ſuis, nec populorũ
erroribus partim autores fierent, partim reſi-
ſtere non auderent: pfectò confiterent̃, & il-
lis immortalibus ac beatis, & nobis mortali-
bus ac miſeris, ut immortales ac beati eſſe
poſsimus, unum Deum deorum colendum,
qui & noſter eſt & illorum.

Quòd uni uero Deo ſacrificiũ debeat̃. Cap. IIII.

HVIC nos ſeruitutẽ, quæ latria Græ-
cè dicit̃, ſiue in quibuſque ſacramen-
tis, ſiue in nobiſipſis debemus. Hu-
ius enim templum ſimul omnes, & ſinguli
templa ſumus:[a] quia & omniũ cõcordiam,
& ſingulos inhabitare dignatur: non in om-
nibus, quàm in ſingulis maior: quoniã nec mo-
le diſtẽditur, nec partitione minuitur.[b] Cùm
ad illum ſurſum eſt, eius eſt altare cor nõ-
ſtrum:[bb] eius unigenito eum ſacerdote pla-
camus: ei cruentas uictimas cædimus: quan-
do uſque ad ſanguinem pro eius ueritate cer-
tamus: ei ſuauiſsimum adolemus incenſum,
cùm in eius conſpectu pio ſanctoque amore
flagramus:[c] ei dona eius in nobis, noſque i-
pſos uouemus, & reddimus: ei beneficiorũ
eius ſolennitatib. feſtis & diebus ſtatutis di-
camus ſacramuſque memoriã, ne uolumine
tẽporũ ingrata ſubrepat obliuio: ei ſacrifica-
mus hoſtiã humilitatis & laudis in ara cor-
dis igne feruidæ charitatis. Ad hunc uiden-
dum

dum ſicut uideri poterit, eiq́ꝫ cohęrendũ ab omni peccatorũ & cupiditatũ malarũ labe mũdamur, & eius nomine cõſecramur. Ipſe enim fons noſtræ beatitudinis, ipſe omnis appetitionis eſt finis. Hunc eligentes uel potius religentes, amiſeramus em̃ negligentes: [d] hũc ergo religẽtes, unde & religio dicta perhibetur, ad eũ dilectione tẽdimus, ut perueniendo quieſcamus: ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonũ enim noſtrũ, de cuius fine inter philoſophos magna cõtẽtio eſt, nullũ eſt aliud, q̃ꝫ illi cohærere: cuius unius anima intellectualis incorporeo, ſi dici poteſt, amplexu, [e] ueris implet̃ fœcundaturq́ꝫ uirtutibus.

Matth. 22. Hoc enim bonum diligere in toto corde, in toto aĩa, & in tota uirtute præcipimur. Ad hoc bonũ debemus, & à quib. diligimur duci, & q̃s diligimus ducere. Sic cõplent̃ duo illa pręcepta, in quib. tota Lex pẽdet & Prophetę: [f] Diliges [g] dñm [h] deũ [i] tuũ [k] in toto corde tuo, & in tota aĩa tua, & in tota mẽte tua: [l] & diliges ꝓximũ tuũ tanq̃ꝫ teipſum. Vt em̃ homo ſeſe diligere noſſet, cõſtitutus eſt ei finis quò referret om̃ia quæ ageret, ut beatus eſſet. Nõ enim q ſe diligit, aliud eſſe uult, q̃ꝫ beatus. Hic aũt finis eſt, adhærere Deo. Iam igit̃ ſciẽti diligere ſeipſum, cũ mãdat̃ de proximo diligẽdo, ſicut ſeipſum: [m] qd aliud mandat̃, niſi ut ei, quantũ poteſt, cõmendet diligendũ Deũ? Hic eſt Dei cult⁹, hæc uera religio, hæc recta pietas, hæc tantũ Deo debita ſeruitus. Quæcũq́ꝫ igit̃ immortalis poteſtas quãtalibet uirtute prædita, ſi nos diligit ſicut ſeipſam, ei uult eſſe ſubditos, ut beati ſimus, cui & ipſa ſubdita beata eſt. Si ergo nõ colit Deũ, miſera eſt, quia Deo priuat̃: ſi autẽ colit Deũ, nõ uult ſe coli ꝓ deo. Illi enim potius diuinæ ſententiæ ſuffragatur, & dilectionis uirib. fauet, qua ſcriptũ eſt: Sacrificãs dijs eradicat̃, niſi Dño ſoli. Nã, ut alia nunc taceã, quæ pertinẽt ad religionis obſequiũ, q̊ colit̃ Deus: ſacrificiũ certè nullus hominũ eſt qui

Honores Deo debiti hominibus aſſignati. audeat dicere deberi, niſi Deo ſoli. Multa denique de cultu diuino uſurpata ſunt, quę honoribus deferunt̃ humanis: ſiue humilitate nimia, ſiue adulatione peſtifera: ita tñ ut quibus ea deferunt̃, homines haberent̃, qui dicunt̃ colendi & uenerãdi: ſi aũt eis multũ additur, [n] & adorãdi. Quis uerò ſacrificãdum cenſuit, niſi ei quem deũ aut ſciuit, aut putauit, aut finxit? Quàm porrò antiquus ſit in

Auguſt. To. 5.

A ſacrificando Dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel ſatis indicant, quorũ maioris Deus reprobauit ſacrificium, minoris aſpexit.

Sacrificandi ritus, antiquitas. Gen. 4.

L. VIVES.

QVia [a] & omnium concordiam.] Quæ eſt eccleſia. [b] Cùm ad illũ ſurſum.] Hoc eſt quod in miſſa iubemur facere, cũ ad participationẽ ſacrorũ qui interſunt, præparantur. Admonemur cura omni & cogitatiõe inferiorũ rerũ abiecta, nos totos ad cogitationem, ad amorẽ Dei conuertere, illicq́ꝫ uti ſimus toti ceu alis quibuſdã mentis elati. Ita enim purgat̃ animus, q ſe ſordib. iſtis extricat, præparatq́ꝫ ſemetipſum dignũ Deo templũ. [bb] Eius unigenito cũ ſacerdote placa.] Locus nõ caret mẽdo. neſcio an ſic legendũ: Eius unigenito ſacerdote eũ placamus: ut ſit, Placam⁹ patrẽ ſacerdote filio ſacrificiũ offerẽte: an ſic, Ei⁹ unigenito cũ B ſacerdote placem⁹: ut ſit, Nos cũ ſacerdote agẽte ſacra placemus eius unigenito. [c] Ei dona eius in nobis.] Si quid damus Deo, nõ noſtrũ, ſed ſuũ illi reddimus. nec gratius quicq̃ꝫ poſſumus Deo facere, q̃ꝫ bona noſtra in fontẽ illũ unde manarũt, referre. Hoc Pſalmiſta ſignificat, dicẽs: Quid retribuã Dño ꝓ omnib. quæ retribuit mihi? Calicẽ ſalutaris accipiã, & nomẽ Dñi inuocabo. Vnica eſt hîc relatio gratiæ, ſi gratiam habeas. [d] Hunc ergo religentes, unde & religio.] Cic. 2. De nat. deor. religionẽ à relegendo dictã eſſe putat, q ſit ceu cognitio Dei, quod cũ illo Mercurij dicto cõſentit: θρησκεία γνῶσίς ἐστι θεοῦ, Religio noticia eſt Dei. Lactantius lib. 4. à religãdo religionẽ mauult eſſe nominatã, quaſi Deo obſtricti & religati ſint religioſi pietatis uinculo: Auguſtinus à religendo. Credo quòd alluſione nominis ad manũ ex occaſione capta. [e] Veris impletur fœcundaturq́ꝫ.] Plato in Cõuiuio, hominẽ beatũ pulchritudinis diui C næ inſpectiõe ait, nõ ſimulachra, ſed ueras & expreſſas uirtutes paritutũ alituruq́ꝫ. [f] Diliges.] Matth. 22. O q̃ꝫ paucis indiget humana uita legibus? q̃ꝫ nihil opus eſt uero Chriſtiano, imò uero homini: ſed uer⁹ homo nõ eſt, niſi Chriſtũ agnoſcat & colat. Quã igit̃ nihil op⁹ eſt Digeſtis, aut Codicibus, nihil gloſſis, cõſilijs, cautelis? ut paucis uerbis magnus ille magiſter, quemadmodũ unicuiq́ꝫ uiuẽdũ ſit, docet? Ama q̃ꝫ potes maximè, qui ſupra te eſt, & nõ aliter q prope te q̃ꝫ te. Quod ſi feceris, tu ſolus leges oẽs, iuraq́ꝫ ſcies, & ſeruabis, quæ alij magnis ſudorib. uix diſcunt, multis incitamẽtis & terroribus uix ſeruant. Eris maior philoſophus Pythagora & Platone cum ſuis omnib. peregrinationib. & numeris: maior Ariſtotele cũ ſuis diſputationib. libriſq́ꝫ conſcriptis. Diliges, inquit. Quid poteſt eſſe dulcius dilectiõe? Non metuere, nõ fugere, nõ horrere præciperis. [g] Do- D minum.] Vt ſcias illum eſſe reuerendum: nam Dñs eſt. [h] Deum.] Qui unus eſt. [i] Tuum.] Etſi multorum eſt, tamẽ uniuſcuiuſq́ꝫ fit per cultũ proprius: nec deſinit tamen cõmonis eſſe. [k] In toto corde tuo.] Auguſt. lib. De doct. Chriſt. Deum ex toto corde diligere præciperis, ut om̃es cogitatiões tuas: ex tota anima tua, ut omnẽ uitam tuã: ex tota mẽte tua, ut omnẽ intellectũ tuũ in illũ conferas, à quo habes ea quæ confers. Nullã igitur uitæ noſtrę partẽ reliquit, quæ uacare debeat, & quaſi locum dare, ut alia re uelit frui. Origenes ſic explicat, ex toto corde, ſecũdũ totã recordationẽ, & operationẽ, & cogitationẽ. Ex tota anima, ut parati ſint eã ponere ꝓ pietate Dei. In tota mente, nihil aliud q̃ꝫ quæ Dei ſunt ꝓferentes. [l] Et proximũ tuũ.] Auguſtin. primo De doct. Chriſt. unumquenq́ꝫ hominẽ proximũ eſſe alteri dicit. Et Chriſtus ſimile pronũciat hoc mãdatũ eſſe ſuperiori. nam ut Chryſoſtomus inquit, imago Dei eſt homo: quo fit, ut qui hominẽ diligit, Deũ uideat̃ diligere. Hoc

Pſal. 116.

Religio.

Pietatis totius ſumma.

Proximus quis.

A præceptũ tam eſt naturæ aptũ & cõgruens, ut gentiles philoſophi ſint ei ſuffragati. Nam unũquenq; hominẽ cuiuis alteri à natura cõciliatũ eſſe dicũt, ita oẽs inter ſe ſunt natura amici. Porrò inter leges amicitiæ illã po- nũt de primis, ut amicus amicũ non ſecus diligat ꝙ ſe- (*Amicus alter ipſe.*) nã & alterũ ſe eſſe putat. [m] Quid aliud mandat.] Cùm nihil ſit qđ magis optet homo ꝙ beatitudinẽ, ſi tantũ diligit fratrẽ, quantũ ſe, eam nihilominus & illi debet optare, curareq́; ut quò ipſe cõtendit ire, eò & ille intendat. [n] Et adorandi.] Nam homines etiam in ſacris literis adorantur genere quodam reuerentiæ & cultus.

De ſacrificijs quę Deus nõ requirit, ſed ad ſignificationẽ eorũ obſeruari uoluit quæ requirit. V.

QVIS aũt ita deſipiat, ut exiſtimet aliquib. uſibus Dei eſſe neceſſaria, q̃ in ſacrificijs offerunť? Quod cũ B multis locis diuina Scriptura teſteť, ne longũ faciamus, breue illud de Pſalmo cõmemorare ſuffecerit: Dixi Dño, Deꝰ (*Pſal.16.*) meus es tu: qm̃ bonorũ meorũ nõ eges. Nõ ſolũ igiť pecore, uel qualibet alia re corruptibili atq; terrena, ſed ne ipſa quidẽ iuſticia hominis Deũ egere credendũ eſt, totumq́; qđ rectè colit Deus, homini ꝓdeſſe, non Deo. Neq; eñ fonti ſe quiſq; dixerit ꝓfuiſſe, ſi biberit, aut luci, ſi uiderit. Nec qđ ab antiqs patrib. talia ſacrificia facta ſunt in uictimis pecorũ, quæ nunc Dei populus [b] legit, & nõ fa- C cit, aliud intelligendũ eſt, niſi rebus illis eas res fuiſſe ſignificatas, quæ aguť in nobis, ad hoc ut inhæreamus Deo, & ad eundem finẽ proximo cõſulamus. Sacrificiũ ergo uiſibile inuiſibilis ſacrificij ſacramẽtũ, id eſt, ſacrũ ſignũ eſt. Vnde ille pœnitẽs apud Prophetam, uel ipſe Propheta quærẽs Deũ peccatis (*Pſal.50.*) ſuis habere propitiũ: Si uoluiſſes, inquit, ſacrificiũ, dediſſem: utiq; holocauſtis nõ delectaberis. Sacrificiũ Deo, ſpiritus cõtribulatus, cor cõtritũ, & humiliatũ [c] Deus nõ ſpernet. Intueamur queadmodũ ubi Deũ dixit nolle ſacrificiũ, ibi Deũ oſtendit uelle ſacrificiũ. Non uult ergo ſacrificiũ trucidati pecoris, ſed uult ſacrificiũ cõtriti cordis. Illo igitur qđ eũ nolle dixit, hoc ſignificatur, quod cũ D uelle ſubiecit. Sic itaq; illa Deum nolle dixit, quõ ab ſtultis ea uelle crediť, uelut ſuæ gratia uoluptatis. Nã ſi ea ſacrificia quæ uult, quorum hoc unũ eſt cor contritũ & humiliatũ dolore pœnitendi, nollet eis ſacrificijs ſignificari, quæ uelut ſibi delectabilia deſiderare putatus eſt, nõ utiq; de his offerendis in Lege ueteri præcepiſſet: & ideo mutãda erant opportuno certoq́; iã tẽpore, ne ipſi Deo deſiderabilia, uel certè in nobis acceptabilia, ac nõ potius quæ his ſignificata ſunt crederentur. Hinc & alio loco Pſalmi alterius: Si eſu- (*Pſal.50.*) riero, inquit, nõ dicã tibi: meus eſt eñ orbis terræ, & plenitudo eius. Nunquid mãducabo carnes taurorum, aut ſanguinẽ hircorũ potabo? tanq; diceret: Vtiq; ſi mihi neceſſaria eſſent, nõ à te peterẽ, quæ habeo in poteſtate. Deinde ſubiungẽs quid illa ſignificẽt: Immola, inquit, Deo ſacrificiũ laudis, & redde Altiſsimo uota tua. Et inuoca me ĩ die tribulationis, & eximã te, [d] & glorificabis me. [e] Itẽ apud aliũ Prophetã: In q̃, inquit, appre- (*Mich.6.*) hendã Dñm, aſſumã Deũ meũ excelſum? Si apprehẽdã illũ in holocauſtis, in uitulis anniculis? Si acceptauerit Dñs in milib. arietum, aut in denis milibus hircorũ pinguiũ? Si dedero primogenita mea pro impietate mea, fructũ uẽtris mei pro peccato animæ meæ? Si annunciatũ eſt tibi homo bonũ, aut quid Dñs exquirat à te, niſi facere iudiciũ, & diligere miſericordiã, & paratũ eſſe ire cũ Dño Deo tuo? Et in huiꝰ Prophetę uerbis utrũq; diſtinctũ eſt, ſatiſq́; declaratum, illa ſacrificia nõ requirere Deũ: quib. ſignificantur hæc ſa- C crificia, quæ requirit Deus. [f] In epiſtola quæ inſcribiť ad Hebræos: Benefacere, inquit, & (*Heb.13.*) cõmunicatores eſſe nolite obliuiſci. [g] Talibus enim ſacrificijs placať Deus. Ac per hoc ubi ſcriptũ eſt: Miſericordiã magis uolo ꝙ ſacri- (*Oſee.6.*) ficiũ: nihil aliud ꝙ ſacrificio ſacrificiũ prælatũ oportet intelligi: qm̃ illud quod ab hominibus appellať ſacrificiũ, ſignũ eſt ueri ſacrificij. Porrò autẽ miſericordia uerum ſacrifi- (*Miſericordia.*) cium eſt: unde dictum eſt, quod paulo antè cõmemoraui: Talibus enim ſacrificijs placatur Deus. Quæcunq; igitur in miniſterio tabernaculi ſiue templi multis modis de ſacrificijs legũtur diuinitùs eſſe præcepta, ad di- D lectionem Dei & proximi ſignificandã referuntur. In his enim duob. præceptis, ut ſcriptum eſt, [h] tota Lex pendet & Prophetæ.

L. VIVES.

QVoniam [a] bonorũ meorũ non eges.] Ille uerè eſt Dñs alterius, q bonis eius non eget, cũ hic egeat illius. [b] Legitimè non facit.] Melius in alijs libris habeť, Legit non facit. [c] Deus nõ ſpernet.] Iuxta Lxx. [illegible] [d] Et magnificabis me.] In antiquis exemplaribus: Et glorificabis me. Vulgo: Et honorificabis me. Sed magis ad rationẽ uerbi Auguſtin. Nam Græcè eſt, [illegible] & ſic in Hebraica ueritate Hieronymus interpretať: tametſi inter hęc nihil intereſt. [e] Itẽ apud aliũ Prophetã.] Micheæ 6. ex interpretatiõe Lxx. In Hebraico habeť, ut Hieronymus uertit.

Et

Et ſolicitũ ambulare cum Deo tuo. Theodotio ſignificantius expreſsit: καὶ ἀσφαλίζου τὸ πορεύεσθαι μετὰ τοῦ θεοῦ, id eſt, Caue diligenter, ut ambules cum Deo tuo, ita ut ſecta uideat, & æmulatio Dei. [f] In epiſtola quæ ſcribitur.] Significat incertũ eſſe autorẽ. [g] Talibus enĩ ſacrificijs placatĩ Deus.] In antiqs: Placeť Deo, utrũq; melius, q̃ quo modo uulgo habemus, Promeretur Deus. Græcè eſt, τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεστεῖται ὁ θεός. quod etiam poſſet uerti, Propiciatur Deus, uel litatur Deo. [h] Tota Lex pendet.] Ad hunc finem omnia referuntur. Hic eſt ſcopus, in quem dicta omnia conijciuntur.

De uero profectoq; ſacrificio. Cap. VI.

PROINDE uerum ſacrificium eſt omne opus, quod agitur, ut ſancta ſocietate inhæreamus Deo, relatũ ſcilicet ad illum finẽ boni, quo ueraciter beati eſſe B poſsimus. Vnde & ipſa miſericordia, qua homini ſubuenitur, ſi propter Deum nõ fit, nõ eſt ſacrificiũ. Etſi enim ab homine fit uel offertur, tamen ſacrificiũ res diuina eſt: ita ut hoc quoq; uocabulo id Latini ueteres appellauerint. unde ipſe homo Dei nomini cõſecratus, & Deo deuotus, inquantũ mundo moritur, ut Deo uiuat, ſacrificiũ eſt. Nam & hoc ad miſericordiã pertinet, quã quiſq; in Eccl.30. ſeipſum facit. Propterea ſcriptũ eſt: Miſerere animæ tuæ placens Deo. Corpus etiam noſtrũ cùm per temperantiã caſtigamus, ſi hoc queinadmodũ debemus propter Deũ faci- C mus, ut nõ exhibeamus mẽbra noſtra arma iniquitatis peccato, ſed arma iuſtitię Deo, ſacrificiũ eſt. Ad quod exhortans Apoſtolus Rom.12. ait: Obſecro itaq; uos, fratres, per miſericordiã Dei, ut exhibeatis corpora ueſtra hoſtiã uiuã, ſanctã, Deo placentẽ, rationabile obſequiũ ueſtrum. Si ergo corpus, quo inferiore tãq̃ famulo, uel tanq̃ inſtrumento utit aĩa, cùm eius bonus & rectus uſus ad Deũ refertur, ſacrificiũ eſt: quãto magis anima ipſa cũ ſe refert ad Deũ, ut igne amoris eius accenſa, D formã concupiſcentiæ ſecularis amittat, eiq; tanq̃ incõmutabili formę ſubdita, reformetur: hinc ei placens, quod ex eius pulchritudine acceperit, fit ſacrificiũ. Quod idẽ Apoſtolus conſequenter adiungẽs: Et nolite, inquit, conformari huic ſeculo: ſed reformamini in nouitate mẽtis ueſtræ, ad probandum quæ ſit uoluntas Dei, quod bonũ, & beneplacitũ, & perfectũ. Cùm igitur uera ſacrificia opera ſint miſericordiæ, ſiue in nosipſos, ſiue in proximos, quæ referunt ad Deũ: opera uerò miſericordiæ nõ ob aliud fiant, niſi ut à miſeria liberemur, ac per hoc ut beati ſi- A mus: quod nõ fit, niſi à bono illo, de quo dictũ eſt: Mihi aũt [a] adhærere Deo, bonũ eſt: Pſal.72. profectò efficitur, ut tota ipſa redẽpta ciuitas, hoc eſt congregatio ſocietasq; ſanctorũ, uniuerſale ſacrificiũ offerat Deo per [b] ſacerdotẽ magnũ, qui etiã ſeipſum obtulit in paſſione pro nobis, ut tanti capitis corpus eſſemus [c] ſecundũ formã ſerui. Hanc enim obtulit: in hac oblatus eſt, quia ſecundũ hanc mediator eſt, in hac ſacerdos, in hac ſacrificium eſt. Cũ itaq; nos hortatus eſſet Apoſtolus, ut exhibeamus corpora noſtra hoſtiã uiuã, ſanctã, Deo placentẽ, rationabile obſequiũ noſtrum, & non conformemur huic ſeculo, ſed reformemur in nouitate mentis noſtræ: [d] ad probandũ quæ ſit uoluntas Dei, quod bonũ, & beneplacitũ, & perfectũ, q̃d totum ſacrificiũ ipſi nos ſumus: Dico enim, inquit p gratiã Dei, quæ data eſt mihi, omnib. qui ſunt in uobis, nõ plus [e] ſapere, q̃ oportet ſapere, ſed ſapere [f] ad tẽperantiã: ſicut unicuiq; Deus partitus eſt fidei menſurã. Sicut enim in uno corpore multa mẽbra habemus, omnia aũt membra non eoſdẽ actus habent: ita multi unũ corpus ſumus in Chriſto: ſinguli aũt, alter alterius mẽbra, habentes dona diuerſa ſecundum gratiã, quæ data eſt nobis. Hoc eſt ſacrificiũ Chriſtianorũ. multi unum corpus ſumus in Chriſto: quod etiam ſacramento altaris fidelibus noto frequentat eccleſia, ubi ei demonſtratur, quod in ea oblatione quam offert, ipſa offeratur.

Eccleſia uniuerſale ſacrificiũ per ſacerdotẽ magnum.

Chriſtianorum ſacrificium.

Sacramentum altaris.

L. VIVES.

ADhærere [a] Deo, bonum eſt.] Summum bonum & abſolutum. [b] Per ſacerdotem magnũ.] Chriſtum, non ex ordine Aaron, ſed Melchiſedech, qui ſemel tantùm ingreſſus in ſancta, pacem Dei unica hoſtia corpore ſuo immolato inuenit. [c] Secundum formam ſerui.] Humanitas Chriſti huius eccleſiæ caput eſt. Diuinitas uerò anima & uita. [d] Ad probandũ quæ ſit uoluntas Dei.] Sic etiam hunc locum legit epiſtola octogeſimaſexta, quod Eraſmus in Annotationibus miratur: nam Græcè eſt, τὸ ἀγαθὸν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον: hoc eſt, ſicut uulgo habemus, bona, & beneplacens, & perfecta, ut de uoluntate intelligatur, τὸ θέλημα. Sed Auguſtinus uel ad ſacrificiũ refert, uel certè ſimpliciter: ut intelligatis quæ ſit uoluntas Dei, quid etiã bonum ipſum, & beneplacẽs, & perfectum. cum quo Ambroſius conſentit. [e] Sapere.] Cogitare, ſentire, de ſe alijsq; & fratribus & rebus. [f] Ad temperantiã.] εἰς τὸ σωφρονεῖν. In quo eſt mediocritas quædam totius uitæ, ſicut etiam in temperantia, quemadmodũ Cicero docet primo Offic. ex Platone. lib. Tuſcul. quæſtionũ tertio, temperatum à Græcis σώφρονα uocari ſcribit. & quã illi σωφροσύνην, tum temperantiam ſe dicit uertere, tum moderationem, nonnunquam etiam modeſtiam. Et ambigit, an ea uirtus frugalitas dici poſsit. *σωφροσύνη.*

August. To. 5.

Quòd ſanctorũ angelorũ ea ſit in nos dilectio, ut nos non ſuos, ſed unius ueri Dei uelint eſſe cultores. Cap. VII.

A MERITO illi in cœleſtibus ſedibus cõſtituti, immortales & beati, qui creatoris ſui participatione congaudent, cuius æternitate firmi, cuius ueritate certi, cuius munere ſancti ſunt: quoniam nos mortales & miſeros, ut immortales beati que ſimus, miſericorditer diligunt, nolunt nos ſibi ſacrificare, ſed ei, cuius & ipſi nobiſcum ſacrificium ſe eſſe nouerunt. Cum ipſis enim ſumus una ciuitas Dei, cui dicitur Pſal.87. B in Pſalmo: Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei: cuius pars in nobis peregrinatur, pars in illis opitulatur. De illa quippe ſuperna ciuitate, ubi Dei uoluntas intelligibilis atq; incõmutabilis lex eſt, [a] de illa ſuperna quodammodo curia (geritur namq; ibi cura de nobis) ad nos miniſtrata per angelos ſancta illa Scriptura deſcendit, ubi legitur: Sacrificans dijs eradicabitur, niſi Domino ſoli. Huic ſcripturæ, huic legi, talibus præceptis tanta ſunt atteſtata miracula, ut ſatis appareat, cui nos ſacrificare uelint immortales ac beati, qui hoc nobis uolunt eſſe quod ſibi.

L. VIVES.

DE illa [a] ſuper nos quodammodo.] Alibi ſic eſt: De illa ſupera quodammodo curia. Gerit namque ibi curas de nobis ad nos miniſtrata per angelos.

De miraculis, quæ Deus ad corroborandã fidem piorum, etiã per angelorum miniſteriũ promiſſis ſuis adhibere dignatus eſt. Cap. VIII.

C NAM nimis uetera ſi cõmemorem, longius quàm ſat eſt, reuoluere uidebor: quæ miracula facta ſint atteſtantia promiſſis Dei, quibus ante annorum milia prædixit Abrahæ, quòd in ſemine eius omnes gentes benedictionem fuerant habituræ. (Gen.17.) D Quis enim non miretur eidem Abrahæ filium peperiſſe coniugem ſterilem, eo tempore ſenectutis, quo nec parere, nec eſſe fœcunda iam poſſet: (Gen.21.) [a] atque in eiuſdem Abrahæ ſacrificio flammam cœlitùs factam, inter diuiſas uictimas cucurriſſe: eidemq; Abrahæ prædictum ab angelis cœleſte incendium Sodomorum, (Gen.18.) quos angelos hominibus ſimiles hoſpitio ſuſceperat, & per eos de prole uentura Dei promiſſa tenuerat: ipſoq; imminente iam incendio, A miram de Sodomis per eoſdem angelos liberationem Loth filij fratris eius: cuius uxor in uia retrò reſpiciens, atque in ſalem repentè conuerſa, (Gen.19.) magno admonuit ſacramento, neminem in uia liberationis ſuæ præterita deſiderare debere. Illa uerò quæ & quanta ſunt, quę iam per Moyſen populo Dei de iugo ſeruitutis eruendo in Ægypto mirabiliter geſta ſunt, ubi magi Pharaonis, hoc eſt, regis Ægypti, qui populum illum dominatione deprimebat, ad hoc facere quædam mira permiſſi ſunt, ut mirabilius uincerentur. Illi enim faciebant ueneficijs & incantationibus magicis, B quibus ſunt mali angeli, hoc eſt, dęmones dediti: Moyſes autem tanto potentius, quanto iuſtius in nomine Domini, qui fecit cælum & terram, ſeruiẽtibus angelis, eos facilè ſuperauit. Deniq; in tertia plaga, deficientibus magis, decem plagæ per Moyſen magna myſteriorum diſpoſitione completæ ſunt: quibus ad Dei populum dimittendum, Pharaonis & Ægyptiorum dura corda ceſſerunt. Moxq; pœnituit, & cùm abſcedentes Hebræos conſequi conarentur, illis diuiſo mari per ſiccum tranſeuntibus, (Exod.14.) unda hinc atq; hinc in ſeſe redeunte C cooperti & oppreſſi ſunt. Quid de illis miraculis dicam, quæ cùm in deſerto idem populus duceretũ, ſtupenda diuinitate crebruerunt: aquas quę bibi non poterant, miſſo in eas, (Exod.15.) ſicut Deus pręceperat, ligno, amaritudine caruiſſe, ſitienteſq; ſatiaſſe: manna eſurientibus ueniſſe de cælo: & cũ eſſet colligentibus cõſtituta menſura, quicquid amplius quiſq; collegerat, exortis uermibus putruiſſe: ante diem uerò ſabbati duplum collectũ, (quia ſabbato colligere nõ licebat) nulla putredine uiolatum: deſiderantibus carne ueſci, D quæ tanto populo nulla ſufficere poſſe uidebatur, uolatilibus caſtra cõpleta, & cupiditatis ardorẽ faſtidio ſatietatis extinctũ. Obuios hoſtes tranſituq; prohibentes atq; præliantes, orante Moyſe, (Exod.17.) manibuſq; eius in figuram crucis extenſis, nullo Hebræorum cadente proſtratos: ſeditioſos in populo Dei, ac ſeſe ab ordinata diuinitùs ſocietate diuidentes, ad exemplum uiſibile inuiſibilis pœnæ uiuos terra dehiſcente ſubmerſos: uirga percuſſam petram tantæ multitudini abundantia fluenta fudiſſe: ſerpentum morſus mortiferos immiſſos, ad pœnam iuſtiſſimam

ſtiſsimam peccatorum, in ligno exaltato atq;
proſpecto æneo ſerpente ſanatos, ut & po-
pulo ſubueniretur afflicto, & mors morte
deſtructa, uelut crucifixæ mortis ſimilitudi-
ne ſignaretur? Quem ſanè ſerpentem pro-
pter facti memoriā reſeruatum, cùm poſtea
populus errans tanquam idolum colere cœ-
piſſet, Ezechias rex religioſa poteſtate Deo
ſeruiens, cū magna pietatis laude contriuit.

L. VIVES.

ATq; in [a] eiuſdem Abrahę ſacrificio, flammam cæ-
litùs factam.] Auguſtinus hunc locum recantat
libro Retract. ſecūdo. Sic enim ait de his loquēs
libris: In quorum decimo libro, non debuit pro miracu-
lo poni in Abrahæ ſacrificio, flammam cælitùs factam
inter diuiſas uíctimas incurriſſe: quoniam hoc illi in ui-
ſione monſtratū eſt. Hæc ille. Idcirco enim miraculum
non fuit, quòd ipſi Abrahę miranda res non erat: quip-
pe non noua, ut quam ſciebat futuram.

De illicitis artibus erga dæmonū cultū, in quibus
Porphyrius Platonicus quędā probando, quędā
quaſi improbādo uerſatur. Cap. IX.

HAEC & alia multa huiuſcemodi, quę
omnia commemorare nimis longū
eſt, fiebant ad commendandum uni-
us Dei ueri cultum: et multorum falſorumq;
prohibendum. Fiebant autem ſimplici fide
atq; fiducia pietatis, non incantationibus &
carminibus nefariæ curioſitatis arte compo-
ſitis, quam uel magiam, uel deteſtabiliore no-
mine [a] goetiam, uel honorabiliore [b] theurgi-
am uocant: qui quaſi conantur iſta diſcerne-
re, & illicitis artibus deditos alios damnabi-
les, [c] quos & maleficos uulgus appellat: hos
enim ad goetiam pertinere dicunt: alios au-
tem laudabiles uideri uolunt, quibus theur-
giam deputant, cùm ſint utriq; ritibus fallaci-
bus dæmonum obſtricti ſub nominibus an-
gelorum. Nam & Porphyrius quandā quaſi
purgationem animæ per theurgiam, [d] cun-
ctanter tamen & pudibunda quodammodo
diſputatione promittit: reuerſionem uerò
ad Deum hanc artem præſtare cuiquam ne-
gat: ut uideas eum inter uitium ſacrilegæ cu-
rioſitatis, & philoſophiæ profeſsionem ſen-
tentijs alternantibus fluctuare. Nunc enim
hanc artem tanquā fallacem & in ipſa actio-
ne periculoſam, & legibus prohibitā, cauen-
dam monet: nunc autē uelut eius laudatori-
bus cedens, utilem dicit eſſe mundandę par-
ti animę, non quidem intellectuali, qua rerū
intelligibilium percipitur ueritas, nullas ha-
A bentium ſimilitudines corporū: [e] ſed ſpirita-
li, qua corporalium rerum capiuntur imagi-
nes. Hanc enim dicit per quaſdam conſecra-
tiones theurgicas, [f] quas teletas uocant, ido- Teletæ.
neam fieri, atq; aptam ſuſceptioni ſpirituum,
& angelorum, ad uidendos deos. Ex quibus
tamen theurgicis teletis fatetur intellectua-
li animæ nihil purgationis accedere, quod
eam faciat idoneam ad uidendū deum ſuum,
& perſpicienda ea quæ uera ſunt. Ex quo in-
telligi poteſt, qualium deorum, uel qualem
uiſionem fieri dicat theurgicis conſecratio-
nibus, in qua nō ea uidentur, quæ uera ſunt.
B Deniq; animam rationalem, ſiue, quod ma-
gis amat dicere, intellectualē, in ſuperna di-
cit poſſe euadere: etiam ſi quod eius ſpirita-
le eſt, nulla theurgica fuerit arte purgatum.
Porrò autem à theurgo ſpiritalem purgari
hactenus, ut non ex hoc ad immortalitatem
æternitatemq; perueniat. Quanquam itaq;
diſcernat à dæmonibus angelos, aerea eſſe
loca dæmonum, [g] ætherea uel empyrea diſſe-
rens angelorum, & admoneat utendum ali-
cuius dæmonis amicicia, quo ſubuectante,
uel paululum poſsit eleuari à terra quiſque
C poſt mortem, aliam uerò uiā eſſe perhibeat
ad angelorum ſuperna conſortia, cauendam
tamen dæmonum ſocietatem, expreſſa quo-
dammodo cōfeſsione teſtatur: ubi dicit ani-
mam poſt mortē luendo pœnas, cultum dæ-
monum à quibus circumueniebatur horre-
ſcere. Ipſamq; theurgiam, quā uelut concilia-
tricem angelorū deorumq; cōmendat, apud
tales agere poteſtates negare nō potuit: quæ
uel ipſæ inuideant purgationi animæ, uel ar-
tibus ſeruiant inuidorum, querelam de hac
re Chaldæi neſcio cuius expromens: Con-
D queritur, inquit, uir in Chaldæa bonus, pur-
gandæ animæ magno molimine fruſtratos
ſibi eſſe ſucceſſus, cùm uir ad eadem potens
tactus inuidia, adiuratas ſacris precibus po-
tentias alligaſſet, ne poſtulata concederent.
Ergo & ligauit ille, inquit, & iſte non ſoluit.
Quo indicio dixit apparere theurgiam eſſe,
tā boni conficiendi, q̃ mali, & apud deos, &
apud homines diſciplinam: pati etiā deos &
ad illas perturbationes paſsionesq; deduci,
quas cōmuniter dæmonibus & hominibus
Apuleius attribuit: deos tamen ab eis æthe-
reæ ſedis altitudine ſeparās, & Platonis aſſe-
rens in illa diſcretione ſententiam.

L. VIVES.

Goetia. GOetiam [a].] Eſt incantatio, & ueneficij ſpecies. Suidas, Γοητεία, μαγεία, φαρμακεία διαφέρουσι, ἃ καὶ εὗρον Μῆδοι καὶ Πέρσαι. μαγεία μὲν οὖν ἐστιν ἐπίκλησις δαιμόνων, ἀγαθοποιῶν δῆθεν πρὸς ἀγαθοῦ τινος σύστασιν, ὥσπερ τὰ τοῦ ἀπολλωνίου τοῦ τυανέως θεσπίσματα, γοητεία δὲ ἐπὶ τὸ ἀνάγειν νεκροὺς δι' ἐπικλήσεως, ὅθεν εἴρηται ἀπὸ τῶν γόων καὶ τῶν θρήνων τῶν περὶ τοὺς τάφους γινομένων. φαρμακεία δὲ ὅταν διά τινος συνουσίας θανατηφόρον πρὸς φίλτρον δοθῇ τινι διὰ στόματος. μαγεία δὲ καὶ ἀστρολογία ἀπὸ μαγουσαίων ἤρξατο. οἱ γάρ τοι πέρσαι μάγοι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων ὀνομάζονται, καὶ μαγουσαῖοι οἱ αὐτοί. Goetia, magia, pharmacia differũt, quæ ſunt Perſarum

Magia. inuenta. Magia quidem eſt inuocatio dæmonum, ſcilicet beneficorum ad aliquid cõficiendũ bonum, cuiuſmodi erant Apollonij Tyanæi prædictiones. Goetia uerò fit per coactionem mortuorum etiam inuocatione: hinc enim dicta eſt à planctu qui fit circa ſepulchrum.

Pharmacia. Pharmacia uerò fit, cùm aliquid alicui porrigitur ſumendum ore quod mortem ſit allaturum cernis incantamentis præparatum. Magia & aſtrologia à Maguſis originẽ duxerũt. Perſæ uerò Magi ab indigenis, quibuſdã

Theurgia. nominant, ijdẽ & Maguſij.. [b] Theurgiã.] Hæc eſt operatio diuina, quæ erat ſuperiorũ deorũ, in qua cũ errat, ut inqt Iamblichus, nõ tũc bona numina quæ optant, occurrũt, ſed deteriora, & planè mala prætextu bonorũ. Idcirco oportet cũ primis in ea, ne à ritu ueteri ſacerdotũ latũ unguẽ diſcedat. [c] Quos & mal.] Pleriq; ueteres exiſtimarũt incãtationes naturaliter nõ obeſſe: ſed unũquenq; cogitatiõe & imaginatiõe ſua ſemetipſum incantare. Plato lib. xi De leg. corporibus lędi corpora, hoc ex natura ipſa eſſe dicit: ſed ueneficijs quibuſdã magicis & incãtamentis, uinculis quoq;, ut uocãt, & his q nocere tentãt, perſuaſum eſt id ſe poſſe, & alijs lędi ſe quoque poſſe goetia. Natura uerò quemadmodũ iſta ſe habeant, nõ facile eſt cognoſcere, nec perſuaderi uulgo, etiã ſi quis nouit animis hominũ opinione illa imbutis ineſſe uim imaginib. occultã, quocirca hanc legem fert: Ὃς ἂν φαρμακεύων τινὰ ἐπὶ βλάβῃ μὴ θανασίμῳ, μήτι αὐτοῦ, μήτι ἀνθρώπων τῶν ἐκείνου, βοσκημάτων δὲ ἢ σμηνῶν, εἴτε ἄλλην βλάβην, εἴτε οὖν θανασίμην, ἐὰν μὲν ἰατρὸς ὢν τυγχάνῃ, καὶ ὄφλῃ δίκην φαρμάκων, θανάτῳ ζημιούσθω. ἐὰν δὲ ἰδιώτης, ὅ, τι χρὴ παθεῖν, ἢ ἀποτίνειν τιμάτω περὶ αὐτοῦ τὸ δικαστήριον. ἐὰν δὲ καταδέσεσιν, ἢ ἐπαγωγαῖς, ἤ τισιν ἐπῳδαῖς, ἢ τῶν τοιούτων φαρμακειῶν, ὡντινωνοῦν δόξῃ ὅμοιος εἶναι βλάπτειν τι. ἐὰν μὲν μάντις ὤν, ἢ τερατοσκόπος, τεθνάτω. ἐὰν δὲ ἄνευ μαντικῆς ὤν τις φαρμακείας ὄφλῃ, ταὐτὸν καὶ τούτῳ γιγνέσθω. περὶ γὰρ αὖ καὶ τούτου τιμάτω τὸ δικαστήριον, ὅ, τι ἂν αὐτοῖς δέῃ αὐτὸν πάσχειν, ἢ ἀποτίνειν. Hoc eſt:

Platonis lex. Quiſquis aliquem uenenis læſerit, ſi non letaliter, neq; eum ipſum, nec quenq; de eius familia, ſed uel pecus, uel aluearia ſeu neci dederit, ſeu aliter affecerit q̃ morte, ſi medicus ſit, & ueneficij fuerit conuictus, extremo ſupplicio pœnam luito: ſin inſcius ſit, iudices quid ipſum aut pati ergô, aut ſoluere par ſit, æſtimanto. Si qs uerò uinculis, aut illectamentis, uel incantationibus, aut eiuſmodi quibuſcunq; ueneficijs nocenti ſimilis iudicatus fuerit: ſi uates ſit, aut prodigiorum conſultus, morte plectitor: ſin earum artium expers ueneficium ſe eiſſe pronunciatum ſit, & de hoc quoq; conſilium iudicum, qua pœna uel mulcta afficiendus ſit, cenſeto. Porphyrius lib. De animaliũ abſtin. a ſic inquit: Per cõtrarios uerò dæmones uniuerſum efficit ueneficium. Hos namq; maximè horũq; ducẽ honorare ſolẽt, q mala ueneficijs inferũt. Hi ſanè dæmones omniformib. figuris, imaginibusq; abũdãt, prodigiorũq; machina ſtrennè fallunt. Horũ opera infelices φίλτρα amatoriaq; maleficia machinant. Omnis eñi intẽperantia, ſpesq; diuitiarum atq; gloriæ per hos inualeſcit, præcipuè uerò deceptio. Mendaciũ enim propriũ eſt eiuſmodi dæmonum.

A [d] Cunctanter tñ.] Nã uidit nõ deeſſe his ſacris ſuas fallacias dæmonũ, qui ſe nobis oſtentãt, uenditãtq;, ſi audantq; uotis, q rite ſunt eis operati. Sed Iamblichus homo initiatus, &, ut ipſe putat, religioſior, nõ oportere artem totã dãnari inquit, tot ſeculis uſu & magno labore cõprobatã, q interdũ imponat utentib. quocirca ſacerdotes diſtinguere ſpiritus decere regulis ordinis, & meminiſſe iactantiã in bonis ſpiritib. nullã eſſe. [e] Sed ſpiritali.] In qua ſunt imagines ab externis ſenſib. ad interiores profectæ, in quibus eſt primus ſenſus cõmunis, deinde phãtaſia, tũ ęſtimatio, & memoria quę nobis cũ brutis cõmunia ſunt: receptacula prima eorũ quæ per ianuas ſenſuũ ſunt admiſſa, quib. accedit mens, & exactũ illud rationis iudiciũ, quę ſcrutat perpendit q; ſingula: ubi ſunt duo intellectus, recipiẽs, qui dicit poſsibilis, & agens: uolũtas deinceps ſequit. [f] Quas teletas uo.] Dixi alibi teletas eſſe perfecta ſacrificia, & τέλεα, quibus

B nihil deeſt. [g] Aetherea uel emp.] Plato in Epinomide, ut à principe gẽtis illius philoſophorũ exordiar, primũ genus diuorũ facit illud inuiſibile: ſecundũ, quod cęlo toto ſparſum eſt, oculisq; uſurpat. Tertiũ eſt dęmonũ, neq; id ſimplex. nã alios dæmonas æthereos, q ſunt ex puriore quadã ſubſtãna ponit. Alios aereos ex craſſiore, nec illos nec hos eſſe in totum aſpectabiles. eſſe quoq; aqueos, quos ſemideos uocari placet: hi aliàs cernunt, aliàs aciẽ noſtri obtutus fraudãt: nã & cũ ſpectant, exiliter cogniti admiratiõẽ pectorib. intuentiũ incutiũt. Pſellus ex Marco homine in dęmonũ cultu peritiſsimo ſcribit, ſex eſſe dæmonũ genera. Primũ lingua barbara nominari haileliureon, id eſt igneũ: qđ circa ſublimiorẽ aerẽ peruagari dicit. Omne namq; dęmoniũ ex lunarib. regionibus, uelut ex tẽplo prophanũ aliqd exterminari. Secundũ uerò genus, quod in aere propinquo nobis oberrat, quod & à multis proprie aereũ no-

C minat. Tertiũ terrenũ, quod plurimũ circa terrã uerſat, terreniſq; aduerſat multis rationibus atq; machinis. Quartũ aquatile & marinũ, qđ humorib. ſe immergit, ac libẽter circa lacus & fluuios habitat, multosq; perdit aquis, & in mari fluctus excitat ac tẽpeſtates, nauigiaq; uiris onuſta funditùs ſubmergit, multosq; undis obruit. Quintũ ſubterraneũ, qđ habitat ſub terra, inuaditq; q puteos effodiũt, & metalla efficit, hiatus terrę & fundamẽta cõcutit, flãmiuomos uẽtos ſuſcitat. Sextũ & ultimũ eſt lucifugũ, imperſcrutabile, ac penitùs tenebroſum, paſsionibusq; frigidis uiolẽter res perdẽs. Eſſe uerò dicebat hęc oia dęmonũ genera ſic affecta, ut & deos oderint, & hominib. aduerſent, ſed aliud alio pei⁹. Hæc Pſellus, qui quẽadmodũ dæmones hominũ generi, & imponãt & noceãt, pluribus explicat. Nobis deſtinatã egredi breuitatem, nõ eſt animus. Porphyrius in libris Reſponſorum ex Apollinis oraculis, alios deos cęleſtes ponit, alios ęthereos, quoſdã aereos, nõnullos aqueos. Terreſtres quoq; & infernos: doceiq; quibus quiq; ſit

D hoſtijs placandus. Terreſtres furuis quadrupedib. ſuper aras: inferni furuis quoq;, ſed in cauernis terræ. marini uolatilib. furuis in mare proiectis: aerei uolatilibus itidem, ſed cæſis & candidis. Cæleſtes & ætherei, candidis uictimis, quę nõ ſunt abſumendæ, & alia inſana eodem ſpectantia. Neq; hæc ſunt recentiorum, ſed iam inde ab Orpheo quoq; & etiam Mercurio deriuata. Iamblichus enim ſcribit Mercuriũ De empyreis dijs libros centũ reliquiſſe, De æthereis tondem, De cæleſtibus uerò mille. Proclus dęmones diuidit in quinq; non diuerſas ſpecies, ſed uelut præfecturas: nam ex muneribus, quæ gerunt, diſtinguit. Et de his quidem rebus ſatis, ut puto. Auguſtinus itaq; ex Porphyrio diuos empyreos, igneos uocat, quos nec ipſe Porphyrius, nec Plato à cęleſtibus uidetur ſeparare, qui igneæ ſunt naturæ.

Diuorum genera.

Demonum genera iuxta Pſellum.

Deorum genera iuxta Porphyrium.

De theurgia, quæ falſam purgationẽ animis dæmonum inuocatione promittit. Cap. X.

ECCE nũc alius Platonicus, quem doctiorem ferunt, Porphyrius, neſcio per quam theurgicam diſciplinam etiam ipſos deos obſtrictos paſsionib. & perturbationibus dicit. Quoniam ſacris precib. adiuuari terrerique potuerunt, ne præſtarent animæ purgationẽ, & ita tererri ab eo qui imperabat malũ, ut ab illo qui poſcebat bonũ, per eandẽ artẽ theurgiã ſolui illo timore non poſſent, & ad dandũ beneficiũ liberari: quis non uideat hæc omnia fallaciũ dæmonũ eſſe commenta, niſi eorũ miſerrimus ſeruus, & à gratia ueri liberatoris alienus? Nam ſi hæc apud deos agerent bonos, plus ibi utique ualeret beneficus purgator animæ, quàm maleuolus impeditor. Aut ſi dijs iuſtis, homo, pro quo agebat, purgatione uidebat indignus, non utique ab inuido territi, nec, ſicut ipſe dicit, per metũ ualentioris numinis impediti, ſed iudicio libero id negare debuerunt. Mirum eſt autẽ, quòd benignus ille Chaldæus, qui theurgicis ſacris animam purgare cupiebat, nõ inuenit aliquẽ ſuperiorem deũ, qui uel plus terreret, atque ad benefaciendũ cogeret territos deos, uel ab eis terrentẽ cõpeſceret, ut liberè benefacerent: ſic tñ theurgo bono ſacra defuerunt, quib. ipſos deos, quos inuocabat, animæ purgatores prius ab illa timoris peſte purgaret. Quid enim cauſæ eſt, cur deus potẽtior adhiberi poſsit à quo terreant, nec poſsit à quo purgent? An inuenit deus, qui exaudiat inuidũ, & timorem dijs incutiat, ne benefaciant: nec inuenitur deus qui exaudiat beneuolũ, & timorẽ dijs auferat, ut benefaciant? O' theurgia præclara, ò animæ prædicanda purgatio, ubi plus imperat immunda inuidẽtia, quàm impetrat pura beneficentia: imò uerò malignorũ ſpirituũ cauẽda & deteſtanda fallacia, & ſalutaris audienda doctrina. Quod enim qui has ſordidas purgationes ſacrilegis ritib. operant, quaſdam mirabiliter pulchras, ſicut iſte cõmemorat, uel angelorũ imagines, uel deorũ, tanquam purgato ſpiritu uident: ſi tñ uel tale aliquid uidẽt, illud eſt, quod Apoſtolus dicit: [a] Qm̃ ſatanas transfigurat ſe uelut angelum lucis. Eius em̃ ſunt illa phãtaſmata, qui miſeras animas multorũ falſorũque deorũ fallacib. ſacris cupiẽs irretire, et à uero ueri Dei cultu, quo ſolo mundant & ſanãtur, auertere: [b] ſicut de Proteo dictum eſt,

Formas ſe uertit in oẽs, hoſtiliter inſequens, fallaciter ſubueniens, utrobique nocens.

1. Cor. 11. — Diaboli phantaſmata. — Verg. 4. Georg.

L. VIVES.

QVoniam [a] ſatanas.] Hoc idẽ nec Porphyrius, nec Iamblichus potuerũt diſsimulare. Porphyrius in 2. lib. De ſacrificijs: Mendacium enim propriũ eſt eiuſmodi dæmonum: dij em̃ uideri uolunt, ac poteſtas ipſa eis præſidens deus maximus uult haberi. Et antè: Aſſumunt, inquit, ſibi aliorũ deorũ facies. Et Iãblichus: Mali enim ſpiritus in ſimilitudinẽ bonorũ ſe ſæpe trãſformant, iactabundique ueniunt, & ſupra quàm ſunt, ſibi arrogant. [b] Sicut de Proteo dictũ eſt.] Quarto Geor. Verg. Proteum Heſiodus filiũ facit Oceani & Thetydis, maximũ uatem: &, ſicut de illo Verg. inquit, Nouit omnia quæ ſunt, Quæ fuerãt, quę mox uentura trahantur. Ab Homero coactus fingit, ut uentura Agamemnoni caneret, ſicut à Vergilio Ariſteo. Valerius Probus Aegyptium fuiſſe ſcribit, & propter crudelitatem Buſirim dictum: etſi Vergilius Palleniũ facit, quæ eſt urbs in Macedonia. Seruius hic natũ eſſe, cæterũ in inſula Carpatho regnaſſe putat ex Verg. ſentẽtia. Herodotus in Euterpe Memphitẽ ſcribit, quo rege Alexander & Helena in Aegyptũ uenerunt, eoſque ille, quòd adulteri eſſent, ſupra tres dies in regno ſuo eſſe uetuit. Diodorus lib. 2. quẽ Græci Protea, Aegyptios Cætea dixiſſe tradit, regnaſſeque in Aegypto tempore belli Troiani, peritum ſiderũ, & multarum artium. Fingitur ſolitus mutare ſe in omnes animãtium ſtirpiumque formas, quòd earũ naturas facilè tum aſtrorũ ſcientia, tum etiã uſu & conſuetudine ſacerdotũ didicerit. His etiam accedit, quòd cùm Aegypti reges in capite pro inſignibus priorẽ uel leonis, uel tauri, uel draconis partem geſtarent, interdũ arborẽ, aut ignem, locum dedit Græcis hominibus commento. Suſpicor illum hæc ſubinde inſignia mutaſſe.

Proteus.

De epiſtola Porphyrij ad Anebuntẽ Ægyptiũ, in qua petit de diuerſitate dæmonũ ſe doceri. XI.

MELIVS ſapuit iſte Porphyrius, [a] cũ ad Anebuntẽ ſcripſit Ægyptium, ubi conſulenti ſimilis & quęrenti, & pdit artes ſacrilegas, & euertit. Et ibi quidem omnes dæmones reprobat, quos dicit ob imprudentiã trahere [b] humidũ uaporẽ: & ideo non in æthere, ſed in aere eſſe ſub luna, atque ipſo lunę globo. Veruntamen nõ audet oẽs fallacias, & malicias, & ineptias, quibus meritò mouet, omnibus dæmonibus dare. Quoſdam namque benignos dęmones more appellat aliorũ, cùm oẽs generaliter imprudentes eſſe fateat. Mirat aut quòd nõ ſolũ dij alliciant uictimis, ſed etiã compellant atque cogant facere quod homines uolunt: & ſi corpore & incorporalitate dij à dæmonib. diſtinguuntur, quõ deos eſſe exiſtimandũ ſit ſolẽ & lunam, & uiſibilia cætera in cęlo, quæ corpora eſſe non dubitat. Et ſi dij ſunt, quõ alij benefici, alij malefici eſſe dicant, & quomodo incorporalibus, cũ ſint corporei, coniungantur.

gantur. Quærit etiã ueluti dubitans, utrũ in A
diuinantibus, & quędã mira facientibus ani-
mæ ſint potẽtiores: an aliqui ſpiritus extrin-
ſecus ueniãt, per quos hæc ualeant. Et potius
uenire extrinſecus conijcit,[c] eo ꝙ lapidibus,
& herbis adhibitis, & alligẽt quoſdã, & ape-
riãt clauſa hoſtia, uel aliquid eiuſmodi mira-
biliter operentᷣ.[d] Vnde dicit alios opinari eſ-
ſe quoddã genus, cui exaudire ſit proprium,
natura fallax, omniforme, multimodũ, ſimu-
lans deos & dæmones, & animas defuncto-
rũ, & hoc eſſe quod efficiat hæc omnia quæ
uidentᷣ bona eſſe uel praua: cæterùm circa ea B
quæ bona ſunt nihil opitulari, imò uerò iſta
nec noſſe, ſed & malè cõciliare, & inſimula-
re atq; impedire nonnunꝗ uirtutis ſedulos
ſectatores, & plenum eſſe temeritatis, & fa-
ſtus, gaudere nidoribus, adulationibus ca-
pi, & cętera quę de hoc genere fallacium ma-
lignorumq; ſpirituũ, qui extrinſecus in ani-
mã ueniũt, humanosq; ſenſus ſopitos uigi-
lantesue deludũt, nõ tanꝗ ſibi perſuaſa con-
firmat, ſed tam tenuiter ſuſpicatᷣ, aut dubitat,
ut hæc alios aſſerat opinari. Difficile quip-
pe fuit tanto philoſopho cunctã diabolicam C
ſocietatẽ uel noſſe, uel fidẽter arguere, quam
quælibet anicula Chriſtiana nec noſſe cun-
ctatur, & liberrimè deteſtatᷣ. Niſi fortè iſte,
& ipſum ad quẽ ſcribit Anebuntẽ, tanꝗ ta-
lium ſacrorũ præclariſsimũ antiſtitẽ, & alios
taliũ operũ tanꝗ diuinorũ & ad deos colen-
dos pertinentiũ[e] admiratores uerecundatur
offendere. Sequitᷣ tamẽ & ea uelut inquiren-
do cõmemorat, quæ ſobriè cõſiderata tribui
nõ poſſunt, niſi malignis & fallacib. poteſta-
tibus.[f] Quærit enim cur tanꝗ meliorib. in-
uocatis, quaſi peioribus imperetur, ut iniu- D
ſta hominis pręcepta exequantᷣ: cur attrecta-
tum re Venerea nõ exaudiant imprecantem,
cũ tamen ipſi ad inceſtos quoſq; concubitus
quoslibet ducere nõ morentᷣ: cur ab animan-
tibus ſuos antiſtites oportere abſtinere de-
nuncient, ne uaporibus profectò corporeis
polluantᷣ, ipſi uerò & alijs uaporib. illiciantᷣ,
& nidorib. hoſtiarũ: cumq; à cadaueris con-
tactu[g] prohibeatᷣ inſpector, plerunq; illa ca-
daueribus celebrentur: quid ſit, quòd non
dæmoni uel alicui animæ defuncti,[h] ſed ipſi
ſoli & lunæ aut cuicunq; cęleſtiũ, homo cui-
libet uitio obnoxius intendit minas, eosq;
territat falſo, ut eis extorqueat ueritatẽ. Nam

A & cælum ſe colliderc comminatur, & cętera
ſimilia homini impoſsibilia, ut illi dij tanꝗ
inſipientiſsimi pueri, falſis & ridiculis cõmi-
nationibus territi, quod imperatur efficiant.
Dicit etiã ſcripſiſſe Chæremonẽ quendã, ta- Chæremon.
lium ſacrorũ, uel potius ſacrilegiorũ peritũ,
ea quæ apud Ægyptios ſunt celebrata ru-
moribus,[i] uel de Iſide, uel de Oſiride mari-
to eius, maximã uim habere cogẽdi deos, ut
faciant imperata, quãdo ille qui carminibus
cogit, ea ſe prodere uel euertere comminatᷣ:
ubi ſe etiã Oſiridis membra diſsipaturũ ter-
B ribiliter dicit, ſi facere iuſſa neglexerint. Hæc
atq; huiuſmodi uana & inſana dijs hominẽ
minari, nec quibuslibet, ſed ipſis cæleſtibus
& ſiderea luce fulgentibus, nec ſine effectu,
ſed uiolenta poteſtate cogentẽ, atq; his ter-
roribus ad facienda quę uoluerit perducen-
tem, meritò Porphyrius admiratᷣ: imò uerò
ſub ſpecie admirantis, & cauſas rerũ taliũ re-
quirentis, dat intelligi illos hæc agere ſpiri-
tus, quorũ genus ſuperius ſub aliorũ opina-
tione deſcripſit, non ut ipſe poſuit natura,
ſed uitio fallaces, qui ſimulãt deos & animas
C defunctorũ, dęmones autẽ non, ut ait ipſe, ſe
ſimulãt, ſed planè ſunt. Et quod ei uidetᷣ her-
bis & lapidibus & animantibus & ſonis cer-
tis quibuſdam, ac uocibus ac figurationibus,
atq; figmentis,[k] quibuſdã etiã obſeruatis in
cęli conuerſione motibus ſiderũ, fabricari in
terra ab hominib. poteſtates idoneas uarijs
effectibus exequendis, totũ hoc ad eoſdem
ipſos dęmones pertinet ludificatores anima-
rum ſibimet ſubditarũ, & uoluptaria ſibi lu-
dibria de hominũ errorib. exhibentes. Aut
ergo reuerà dubitans & inquirens iſta Por-
D phyrius, ea tñ cõmemorat, quib. conuincan-
tur & redarguantur, nec ad eas poteſtates,
quæ nobis ad beatã uitã capeſſendã fauent,
ſed ad deceptores dęmones pertinere mon-
ſtrentur: aut ut meliora de philoſopho ſuſpi-
cemur, eo modo uoluit hominẽ Ægyptium
talibus errorib. deditum, & aliqua magna ſe
ſcire opinantẽ, non ſuperba quaſi autoritate
doctoris offendere, nec apertè aduerſantis
altercatione turbare, ſed quaſi quærentis, &
diſcere cupientis humilitate ad ea cogitanda
conuertere, & ꝙ ſint contẽnenda uel etiã de-
uitanda, mõſtrare. Deniq; propè ad epiſtolę
finẽ petit ſe ab eo doceri, quæ ſit ad beatitu-
dinẽ uia ex Ægyptia ſapientia. Cæterũ illos
quibus

quibus conuerſatio cum dijs ad hoc eſſet, ut ob inueniendũ fugitiuũ, uel prædium cõmparandũ, uel propter nuptias, uel mercaturam, uel quid huiuſmodi, mẽtem diuinã inquietarent, fruſtrà eos uideri dici coluiſſe ſapientiã. Illa etiã ipſa numina cũ quibus conuerſarent, & ſi de cæteris rebus uera prædicerent, tñ quoniam de beatitudine nihil cautum nec ſatis idoneũ monerent, nec deos illos eſſe, nec benignos dæmones, ſed aut illũ qui dicitur fallax, aut humanũ omne cõmentum. Verũ quia talia & tanta gerunt his artibus, ut uniuerſum modũ humanæ facultatis excedant: quid reſtat, niſi ut ea quę mirificè tanq̃ diuinitùs prædici uel fieri uidentur, nec tamen ad unius Dei cultũ referuntur, cui ſimpliciter inhærere, fatentib. quoq; Platonicis, & per multa teſtantibus, ſolum beatificum bonũ eſt, malignorũ dæmonũ ludibria & ſeductoria impedimẽta, quæ uera pietate cauenda ſunt, prudenter intelligantur.

Dæmonum ludibria cauẽda.

L. VIVES.

CV'm [a] ad Anebuntẽ.] Aliter, ad Anebonẽ. [b] Humidum uaporem.] Delectari quoq; dicit libamine nidoreq; carnium, quibus ſpiritale corpus ſolet pingueſcere. uiuit namq; uaporibus & fumigationibus, uarieq; admodum, ut par eſt, per uana nidoreq; ſanguinis & carnium uires aſſumit. Iamblichus uerior dæmonũ cultor, cùm hæc omnia uideret ad declarandã dæmonũ naturã tendere, omnia negauit. Nam Porphyrius apertè erat teſtatus, hos qui uictimis cęſis delectantur, malos eſſe dæmones, & mendaces: quocirca & in libris Reſponſorũ illos omnes diuos, tum cæleſtes, tum æthereos, aereos, marinos, terreſtres, inferos, quibus ſacra fieri Apollo ex animantibus iuſſerat, bonos eſſe deos negat, ſed nepharios dæmones, qui ſanguine & cadauenbus teneantur. Ita ut manifeſtò appareat, iactari eum inter ueritatem & acceptam conſenſu hæreſis opinationẽ, ut nec bonos affirmare poſsit, nec malos omnes audeat, ueritus condiſcipulos, & autoritatem diſciplinæ, ipſumq; nigrum Plutonem. [c] Eo quòd lapidibus & herbis.] Miratur Porphyrius deos uſqueadeò inſeruire hominibus, ut uates etiam per farinam uaticinentur. Cui admirationi, quæſtioniq; reſpondet, ut cæteris facit, Iamblichus magnificorũ uerborum contextu: quę facile eſt unicuiq; colligere, ſed quid dicat intelligere, uel qua ratione dicat, probabiliter ſuadere, non facile, nec ipſi quidẽ Iamblicho, nec omnibus Aegyptijs impoſtoribus. Exceſſu, inquit, poteſtatis, & bonitatis, & cauſa continente in ſe omnia, miſera poteſtas deorũ, ſi farina ducitur: inepta bonitas, ſi aliam rationẽ benignitatis nõ inuenit: abiecta & obnoxia natura, ſi ita rerum cauſis comparatum eſt, ut farinam nequeat contemnere: quod ſi poſſunt, cur non malunt bonã mentem, quàm bonam farinam? aut cur nõ potius indicãt ſe farina non moueri, & ea poſita nõ uenire, remota uenire? [d] Vnde dicit alios opinari.] Ipſe idem Porphyrius libro 2. De abſtinen. animalium, à prauis dæmonibus non modò uulgus eſſe deceptum ſcribit, ſed philoſophos quoq; eruditos & diſertos, qui eloquentia ſua multos alios in ſimilem errorem pertraxerunt. Violen-

Porphyrius de dijs qui uictimis delectantur.

A ti enim ſunt dæmones, & fallaces, ſimulatores, diſsimulatoresq;, cultumq; deorũ ad ſeipſos transferre ſtudẽt. Nam nullum eſt malorum genus, quo nõ delectentur: & deorum induti perſonam in errorem ac ſtulticiã impuliſſe nos gaudent. Tales ſunt & animæ mortuorum, quæ uitijs oppletę è corpore migrarunt. Alliciantur enim adhuc iræ & concupiſcentiæ perturbationibus, & in naturam conuerſæ dæmonum ſimiles illorum redduntũ, noxiæ & turbulentæ. In uarias quoq; ſeſe uertũt formas, ac modò conſpicuas ſe oculis præbent, modò recondunt. Ita eludunt aciem tum intuentium, tum etiam cogitantium. Vtriq; dæmones plebem ducunt cupidine opum, potentiæ, uoluptatum, & inanis gloriæ. Hinc ſeditiones naſcunt̃, hinc rixæ, hinc bella. Et quod omnium ſceleſtiſsimũ eſt, hiſce rebus optimos quoſq; deos oblectari perſuadere uulgo cõnituntur. Quibus aſſenſa poeſis dulcedine ſermonis multos mortales ce

B pit. Hæc & alia ibidem complura, non quærens iam, & ſubdubitans, ut in Epiſtola ad ſacerdotem, ſed tanquã in opere doctrinę ſuæ, quid ſentiat, aperiẽs. [e] Admiratores uerecundat offendere.] Philoſophos in opinionibus deniq. deorum falſos eſſe ait, alios aliorum gratia, nonnullos multitudinis opinione ductos. [f] Quęrit enim cur tanquam.] Atqui de his locuturus diſertis uerbis præfatur deos uocari, malos autem eſſe dæmonas. Sic enim orditur: περὶ τῶν θεῶν μὲν καλουμένων, πονηρῶν δ᾽ ὄντων δαιμόνων. [g] Prohibeatur inſpector.] ἐπόπτης. Vocabulum eſt ad initiatos rebus ſacris pertinens. [h] Sed ipſi ſoli & lunæ.] Sic illa maga Theſſalis apud Lucanum in 6. iactat ſe poſſe quoſcunq; uelit in actus inuitos præbere deos. [i] Vel de Iſidr, uel de Oſiride.] Et hi ſol & luna ſunt. Sacra illa recõdita & arcana ueneranda cùm ſint turpiſsima flagitiorum ac ſcelerum plena, aut ument dæmones euulgari, qualia ſunt Cereris:

C nã Iſis eſt Ceres aut certè ficto timore bellè animis hominum imponunt, & miſerandi erroris fructũ capiunt. Atq; hæc de Iſide & Oſiride ad inferna quoq; ſacra ſpectant. Nam Porphyrius ipſe in libro Reſponſorũ maximum dæmonum Serapim nominari dicit, qui eſt Oſiris apud Aegyptios, & apud Græcos Pluto, cuius ſymbolum eſſe dicit tricipitem canem, hoc eſt, malum dæmonem, qui inuenitur tribus elementis aere, aqua, & terra. Eius Iſis eſt Proſerpina, & Hecate: unde manifeſtũ eſt de arcanis Erebi hæc intelligi, quæ magnam uim in magicis & excantationibus habẽt. Has minas & lunæ, & dijs inferis, & ſacris de Eleuſinæ intentatas Lucanus attingit libro ſexto uerbis Erichthiis:

Iſis.

Oſiris.

Miratur Erichthò

Has fatis licuiſſe moras, irataq; morti
Verberat immotum uiuo ſerpente cadauer.
D Perq; cauas terræ, quas egit carmine rimas
Manibus illatrat, regniq; ſilentia rumpit:
Tiſiphone, uociſq; meæ ſecura Megæra
Non agitis ſæuis Erebi per inane flagellis
Infelicem animam? iam uos ego nomine uero
Eliciam, ſtygiaſq; canes in luce ſuperna
Deſtituam, per buſta ſequar: per funera cuſtos
Expellam tumulis, abigam uos omnibus urnis:
Teq; deis, ad quos alio procedere uultu
Ficta ſoles Hecate, pallenti tabida forma
Oſtendam, faciemq; Erebi mutare uetabo,
Eloquar immenſo terræ ſub pondere, quæ te
Contineant Ennæa dapes, quo fœdere mœſtum
Regem noctis ames, quæ te contagia paſſam
Noluerit reuocare Ceres: tibi peſsime mundi
Arbiter immittam ruptis Titana cauernis,
Et ſubitò ferière die.

Porphyrius idem in Reſponſis Hecaten inducit coactã

reſpon-

reſpondentem mago

Τινὸς δ' ἀχαρίζων

Θεοδάμας ἐκάλεσέ με θεὸν ἐπιδεύεας ἀνάγκαις.

Dic tibi quid nobis opus eſt, cur uincla neceſſi Theodame tecisti.— Et Apollo in candē ſententiā uinctum ſe neceſsitate confitetur, & dicturum inuitum,

κλῦθι μοι ἐκ θεότητος, ἐπεί με ἐπιδεύεας ἀνάγκῃ.

Et poſt paulum ſolui clamat:

Λῦετέ με ἄνακτα.

Iamblichus in Myſterijs ſcribit narrare Porphyrium ſacerdotes conſueuiſſe uiolentis quibuſdā minis aduerſum ſuperos uti, ueluti, Niſi uos ita feceritis: uel contrà, Si feceritis aliquid, cælos confringam, uel occulta Iſidis patefaciam, uel arcanū in abyſſo reconditum diuulgabo: aut ſiſtam barim, id eſt, nauem quandam apud Aegyptios ſacrā, aut membra Oſiris Typhoni diſpergam. B Ipſe uerò Iamblichus negat in deos cæleſtes eiuſmodi minas dirigi, ſed eſſe in mundo genus quoddam poteſtatum ualde diuiſum, & indiſcretū, & inconſideratum, quod accipit quidem ab alio rationem ſiue ſermonē, exauditq́ue, ſed propria intelligentia nequaquā, neq; uerum à falſo, neq; poſsibile diſcernit ab impoſsibili. Hoc itaq; genus minitationibus laceſſitum protinus irritatur, & efficit quod iubetur. Forſitan hoc iſtud eſt, quod per imprudentiam Porphyrius aliquid uelle ait. Iamblichus perſequit̄, quid illæ minæ ſibi uelint: ex eo petat, qui deſiderat. [b] Quibuſdam etiam obſeruatis in cæli cōuerſione.] Nam ipſe Porphyrius etiam ex Chæremone res aſtronomiæ incōprehenſibiles eſſe dicit humanis mentibus. Traduntur ergo à malis dæmonibus, ut reliqua omnia uaticinia, ſicut Porphyrius inquit, in quo aduerſus eſt ei Iamblichus, ut in hac ferè tota de ratione dæmonum diſputatione. Conatur enim pro Anebone Porphyrio reſpondere homo prodigioſæ ſuperſtitionis & diſciplinæ. C

De miraculis quæ per ſanctorū angelorū miniſterium Deus uerus operatur. Cap. XII.

PORRO[a] autem quæcūq; miracula, ſiue per angelos, ſiue quocunq; modo ita diuinitùs fiunt, ut Dei unius, in quo ſolo beata uita eſt, cultum religionemq; commendent, ea uerè ab eis, uel per eos qui nos ſecundū ueritatē pietatemq; diligūt, fieri, ipſo Deo in illis operāte, credendū eſt. Neque enim audiendi ſunt, qui Deū inuiſibilē D uiſibilia miracula operari negant, cùm ipſe etiam ſecundū ipſos fecerit mundū, quem certè uiſibilē negare nō poſſunt. Quicquid igitur mirabile fit in hoc mundo, profectò minus eſt q̀ totus hic mundus, id eſt, cælum, & terra, & om̄ia quæ in eis ſunt, quæ certè Deus fecit. Sicut autem ipſe qui fecit, ita modus quo fecit occultus eſt, & incomprehēſibilis homini. Quāuis itaq; miracula uiſibiliū naturarum uidendi aſſiduitate uiluerint, tamē cū ea ſapienter intuemur, inuſitatiſsimis rariſsimiſq; maiora ſunt. Nam & omni miraculo, quod fit per hominē,[a] maius miraculū eſt homo. Quapropter Deus qui fecit uiſibi- *Homo magnū miraculum.*

A lia cælū & terrā, non dedignatur facere uiſibilia miracula in cælo uel in terra, quibus ad ſe inuiſibilē colendū excitet animam adhuc uiſibilibus deditā: ubi uerò & quando faciat, incōmutabile conſilium penes ipſum eſt,[b] in cuius diſpoſitione iam tempora facta ſunt, quæcunq; futura ſunt. Nā temporalia mouens, temporaliter non mouet̄, nec aliter nouit facienda, q̀ facta: nec aliter inuocantes exaudit, q̀ inuocaturos uidet. Nam & cùm exaudiūt angeli eius, ipſe in eis exaudit, tanquā in uero, non manufacto tēplo ſuo, ſicut B in omnibus ſanctis eius quæ temporaliter fiunt iuſſa, æterna eius lege conſpecta.

L. VIVES.

MAius[a] miraculū eſt homo.] Apud Mercurium uerbum eſt frequenter repetitum, Magnum miraculum hominem eſſe. [b] In cuius diſpoſitione.] De ſcientia Dei inquit Paulus, omnia eſſe oculis eius aperta & nuda. Tempora enim omnia ſunt præſentia Deo, nihil uenturum, nihil tranſactum. De rebus ergo uniuerſis ita ſtatuit, ac de præſentibus, ſic agit, ſic cognoſcit: neq; ille, ut nos, ab heſterno die trāſit in hodiernum, ab iſto in craſtinum ueniet. Non recipit has anguſtias uel illa potētia, uel illa eſſentia. Præſens illi eſt tota ſua æternitas, quanto magis hæc noſtra per exigua tempora: & tamen qui mentes creauit noſtras, tempus etiā condidit noſtris captibus aptū: & qui quemadmodū C nos uidemus uidet, non tamen ſicut nos uidet, aut nouit. Præſtabit hic in tanta materia philoſophari nō deficiente argumento, an cum Paulo in admiratione exclamare: O' altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei? *Deo omnia tēpora præſentia.*

De inuiſibili Deo, qui ſe uiſibilē ſæpe præſtitit, nō ſecundum quod eſt, ſed ſecundum quod poterant ferre cernentes. Cap. XIII.

NEC mouere debet, q̀ cùm ſit inuiſibilis,[a] ſæpe uiſibiliter patrib. apparuiſſe memoratur. Sicut enim ſonus quo auditur ſententia in ſilentio intelligentiæ cōſtituta, nō eſt hoc quod ipſa: ita & D ſpecies, qua uiſus eſt Deus in natura inuiſibili conſtitutus, non erat quod ipſe. Veruntamen ipſe in eadem ſpecie corporali uidebat̄, ſicut illa ſentētia in ipſo ſono uocis auditur: nec illi ignorabant, inuiſibilem Deū in ſpecie corporali[b] nequaq; ſe poſſe uidere. Nam & loquebatur cū loquente Moyſes, & ei tamen dicebat: Si inueni gratiā ante te, oſtende mihi[c] temetipſum, ſcienter ut uideā te. Cū igitur oporteret Dei legem in edictis angelorū terribiliter dari, non uni homini paucis ue ſapientibus, ſed uniuerſæ genti & populo ingenti, coram eodem populo magna facta ſunt in monte, ubi lex per unū dabatur, conſpiciente multitudine metuenda ac tremenda *Gen. 18.*

A da,quę fiebant. Non enim populus Iſrael ſic Moyſi credidit,quemadmodū c ſuo Lycurgo Lacedæmonij, q̄ à Ioue ſeu Apolline leges quas condidit, accepiſſet. Cùm enim lex dabatˉ populo qua coli unus iubebatˉ Deus, in conſpectu ipſius populi,quantum ſuffiecere diuina prouidentia iudicabat,mirabilibus rerum ſignis ac motib.apparebat,ad eandem legem dandam creatori ſeruire creaturam.

L. VIVES.

Deus an uiſus à patribus.

SAepe a uiſibiliter patribus.] Ioannes in Euangelio Deum à nemine unquam uiſum,ſcribit.Idem Apoſtolus Paulus confirmat, ſed Iacob ſe uidiſſe Dominum facie ad faciem aſſeuerat.Et de Moyſe ſcriptum eſt B Exodi xxxiij. quòd loquebatur cum Domino facie ad faciem, ſicut amicus cū amico ſuo ſolet loqui : quod & multa alia ſacrorum librorum loca uidentur teſtari.Verùm naturā Dei eſſe homini uiuenti inuiſibilē, ita conſtat,ut fuerint pleriq;, qui ne angelos quidē & archangelos eam cernere exiſtimarint, & prodiderint, ut docent Chryſoſtomus,& Gregorius. Viderunt igitur ſancti patres angelos tanta maieſtate formæ,ut facilè diuinam eſſe intuentibus perſuaderetur : nā angelos patribus locutos,& per illos datam eſſe legem,Paulus eſt au- Heb.2. tor ad Hebræos. Si enim ſermo qui per angelos dictus eſt,factus eſt firmus,&c.Et Actuum ſeptimo,ait Stephanus Iudæos legem accepiſſe per diſpoſitionem angelorum,Et ſpecies illa Dei non erat,qui ſpeciem nullam habet, quod Chryſoſtomus intelligi uult,cùm Dominus Ioan.5. Iudæis negat eos uel ſpeciē Dei uidiſſe,uel audiuiſſe uocem,qui ſpeciem ſe putabāt uidiſſe Dei,ut Exo.xix.ſcribitur:ſed uiſibilis illa erat,& ſub ſenſus cadebat ſpecies iuſſu Dei ab angelo confecta,tam ſuperans ſolitas à nobis ſpectari,ut diuina crederetur,& erat ad diuinitatem cernendam gradus. b Nequaquā ſe.] Alibi,in ſpecie corporali quod ipſe non erat ſe uidere. c Si inueni gratiā ante te.] Gregor. 17.lib. Moralium in Iob:Sed patenter,inquit,datur intelligi,quòd q̄ diu hîc mortaliter uiuitur, uideri per quaſdā imagines poteſt Deus, ſed per ipſam naturæ ſuæ ſpeciem non poteſt:ut anima gratia ſpiritus afflata per figuras quaſdā Deum uideat, ſed ad ipſam uim eius eſſentiæ non pertingat. Hinc eſt Gen.32. enim quòd Iacob,qui Deum ſe uidiſſe teſtatur,non niſi angelum uidit. Hinc eſt quòd Moſes, qui cū Deo facie ad faciem loquitur,dicit, Oſtēde mihi temetipſum manifeſtè,ut uideam te.Ex qua eius petitione colligitur,q̄ eum ſitiebat per incircumſcriptæ naturæ ſuę claritatem cernere, quem iam cœperat per quaſdam imagines uiD dere. Tātum ille. Angelus uerò Domini legatus uerbis eius à quo mittebatur,Moyſi talia multū oranti reſpon- Exodi 33. det : Non poteris uidere faciem meam:non uidebit me homo,& uiuet. Ac paulū pòſt: Videbis poſteriora mea, faciem autem meam uidere nō potens. Itaq; ueſtigia à Deo relicta in creaturis licet uidere, & ex eis inuiſibilia Dei cognoſcere: ut ille ſit eo amicior Deo,cui maiora & præſtātiora intueri detur. Facies aūt ipſa Domini amplior,& celſior eſt,quàm uel in anguſtias noſtras poſsit intrare,uel in tantam humilitatem ſe demittere. Multo eſt aliud de colloquio Dei : nec puto eſſe impium, aut abſurdum exiſtimare , & olim cum patribus, & poſt Chriſtum natū cum multis ſanctorum locutum eſſe Deum ipſum Dominū & autorem cæli ac terræ:nihil enim in hoc affirmatur incongruū immenſæ maieſtati, & eſt congruum infinitæ bonitati. Facies uerò ita potuit uideri,ut Auguſtinus exponit. d Temetipſum ſcienter.] Ex LXX. γνωστῶς ἴδω σε. e Suo Lycurgo Lacedæmonij.] Lycurgus Eunomi Spartiatarum regis & Dionaſſæ filius,Polybitæ, ſeu ut eſt apud Plutarchum, Polydectæ regis frater fuit, quo mortuo regnauit, quoad Lycurgus. compertum eſt fratris coniugem uterum ferre. Tunc enim regno ceſsit infanti nondū nato, ſi mas foret,quo in lucem ędito,prodicum eius,hoc eſt,tutorem egit. Legesq; Lacedæmonijs tulit,ſanè quàm ſeueras & duras: eamq; ob cauſam Delphicū Apollinem autorem earū finxit.De Ioue ſunt etiam qui putent : propterea quòd Lycurgus ſuſpiciones om̄es & iurgia deuitans e patria diſceſsiſſet in Cretam,ubi aliquandiu egit uitam, conſuluiſſeq; putatur de legibus Iouem, in ea natum inſula , ubi & interijſſe Lycurgum ſcribit Iuſtinus: tametſi nec de origine,nec de peregrinatione,nec de ratione legum ferendarum , nec de morte ſatis inter rerū ſcriptores conueniat,ut Plutarchus inquit.De tempore quoq; ambigitur,&,fuerit ne unicus Lycurgus.Timæus enim duos ponit,& quidē apud Lacedæmonios.nā de Ibiae conſtat:ac utriuſq; res geſtas in alterum congeri, antiquioremq; uel uixiſſe cum Homero,uel non longè fuiſſe poſt eius tempora.De legibus atq; inſtitutis Lycurgi nihil dicam , quoniam & hoc loco uidetur alienum, & apud Xenophontem & Plutarchum ſunt quàm plurima:qui libri ſunt ferè in manibus.

De uno Deo colendo,non ſolùm propter ęterna, ſed etiā propter tēporalia beneficia, quæ uniuerſa in ipſius prouidentiæ poteſtate conſiſtunt. Cap.XIIII.

SICVT autē unius hominis, ita humani generis, quod ad Dei populū pertinet, recta eruditio per quoſdam artiC culos temporum tanq̄ ætatum profecit acceſsibus,ut à temporalibus ad ęterna capienda, & à uiſibilibus ad inuiſibilia ſurgeretur, ita ſanè ut etiam illo tempore quo uiſibilia promittebantur diuinitùs pręmia,unus tantùm colendus commendaretˉ Deus, ne mēs humana uel pro ipſis terrenis uitæ tranſitorię beneficijs, cuiquam niſi uero animę creatori ac Domino ſubderetur. Omnia quippe quæ præſtare hominibus,uel angeli,uel homines poſſunt, in unius eſſe omnipotentis poteſtate,quiſquis diffiteˉ, inſanit. a De proD uidentia certè Plotinus Platonicus diſputat, eamq; à ſummo deo , cuius eſt intelligibilis atq; ineffabilis pulchritudo , b uſque ad hæc terrena et ima pertingere c floſculorū atq; foliorū pulchritudine comprobat:quæ omnia quaſi abiecta & uelocíſsimè pereūtia decentiſsimos formarum ſuarum numeros habere non poſſe confirmat , niſi inde formentˉ, ubi forma intelligibilis, & incommutabilis ſimul habens omnia perſeuerat. Hoc Dominus Ieſus ibi oſtendit, ubi ait : Conſiderate lilia a- Math.16. gri quō creſcunt, non laborant,neque nent. Dico aūt , d quia nec Salomon in omni glo-

ria ſua ſic amictus eſt, ſicut unū ex his. quòd A ſi fœnū agri, quod hodie eſt, & cras in clibanum mittit̄, ſic Deus ueſtit, quāto magis uos modicæ fidei? Optimè igitur anima humana adhuc terrenis deſiderijs infirma, ea ipſa quæ temporaliter exoptat bona infima atq; terrena uitæ huic tranſitoriæ neceſſaria, & præ illius uitę ſempiternis beneficijs contemnenda, non tamen niſi ab uno Deo expectare conſueuit, ut ab illius cultu etiam in iſtorum deſiderio nō recedat, ad quem contemptu eorum, & ab eis auerſione perueniat.

L. VIVES.

Prouidentia Dei. De [a] prouidētia certè Plotinus.] Libri ſunt De prouidentia Plotini quatuor, in quis oſtendit maxima & minima à deo principe naturæ adminiſtrari, tum etiam ab illo mundo intelligibili, qui eſt apud deum: hunc ſenſibilē eſſe procreatū, ſed ab origine ſua degenerantem magis quo inferius deſcendit, eſſeq; ab uno generatum non uerè unum, à ſimplici multiplicē, & diſperſum. B [b] Vſq; ad hæc terrena.] Nam non defuerunt, qui è cælis non deſcendere dei prouidentiam exiſtimarent, quam opinionem uideo à quibuſdā Ariſtoteli attribui: de qua re quid ſentiā, aliàs aperiā. Alij, ſi quid in terris curant dij, nō niſi maxima putāt: quemadmodum maximi reges non ad quæuis ſe dimittunt. Vnde ſunt illi uerſus apud Lucanum Cæſaris ad milites tumultuantes:

—Nunquam ſe cura deorum
Sic premit, ut ueſtræ uitæ ueſtræq; ſaluti
Fata uacent, procerū motus hæc cuncta ſequuntur. C
Humanum paucis uiuit genus.

[c] Floſculorum atq; foliorū.] Quorum unumquodq; tanta eſt forma, tam decenter aptum & coagmētatum, ita erumpit, ita adoleſcit, ita uiuit, ut ab alio artifice fieri non poſſe, quā à diuino res ipſa clamet. Proclus: Primùm per omnia deſuper prouidentiam ad ultimū uſq; procedere, ac ne minimum quidem ſui expers alicubi prætermittere. Sed cùm habeamus ſententiam principis diſciplinæ Platonis, indigere non uidemur ſectatorum dictis. Is ergo in Epinomide illud tenendum eſſe ante alia dicit, prouidentiā diuinā & maxima quæq; & minima curare: qua de re ipſe diſputauerat in lib. De legibus x. copioſius. Eius diſputationis ſumma hęc eſt: cū dij ſint, non conuenit eos eſſe ocioſos: curāt ergo res humanas: cumq; omniſcij ſint, etiā minima uident & norunt: procul autē ab eis abeſt, & deſidia, & inertia, & ignauia: nec D imbecilliores ſunt in paruis, nec putāt indignū ſua maieſtate illa curare: nam ea ceu gradus ſunt ad maxima. Curant igitur uniuerſa, & parua & magna. [d] Quia nec Salomon.] Hieronymus hoc loco: Reuerà, inquit, quod ſericum, quæ regum purpura, quæ pictura textricum poteſt floribus comparari? quid ita cādet ut lilium? Violæ uerò purpuram nullo ſuperari murice oculorū magis quàm ſermonis iudicium eſt. Sic Hieronymus. Et profectò imitatrix naturę ars nunquam illius perfectionem conſequit̄: tametſi ęſtimationibus noſtris precium uincat: quia aliquò uſq; ęmulādo progreſſa multum putatur effeciſſe.

De miniſterio ſanctorum angelorum, quo prouidentię Dei ſeruiunt. Cap. XV.

SIC itaq; diuinæ prouidentiæ placuit ordinare temporum curſum, ut quemadmodum dixi, & in Actibus Apoſtolorum legitur, [a] lex in edictis angelorum daretur de Act. 7. unius ueri Dei cultu in quibus & perſona ipſius Dei, non quidē per ſuā ſubſtantiā, quæ ſemper corruptibilib. oculis inuiſibilis permanet, ſed certis indicijs per ſubiectam creatori creaturā uiſibiliter appareret, & ſyllabatim per tranſitorias temporum morulas, humanæ linguæ uocibus loqueretur, qui in ſua natura non corporaliter, ſed ſpiritaliter: non ſenſibiliter, ſed intelligibiliter: non temporaliter, ſed, ut ita dicam, æternaliter. nec incipit loqui, nec deſinit: quod apud illū ſyncerius audiunt, nō corporis aure, ſed mentis, miniſtri eius & nuncij, qui eius ueritate incōmutabili perfruuntur immortaliter beati: & q̄d faciendū modis ineffabilib. audiunt, & uſq; in iſta uiſibilia atq; ſenſibilia perducendum incūctanter atq; difficulter efficiunt. Hęc aūt lex cū diſtributione temporum data eſt, quæ prius haberet, ut dictum eſt, promiſſa terrena, quibus certè ſignificarentur æterna quæ uiſibilib. ſacramētis celebrarent multi, intelligerent pauci. Vnius tamen Dei cultus aperuiſsima illic & uocum & rerum omniū conteſtatione percipit̄, non unius de turba, ſed C eius qui fecit cælū & terrā, & omnē animā, & omnem ſpiritū qui non eſt quod ipſa. Ille em̄ fecit, hæc facta ſunt: atq; ut ſint, & bene ſe habeant, eius indigent, à quo facta ſunt.

L. VIVES.

LEx [a] in edictis angelorū.] Vulgo legimus: In diſpoſitionem: miniſtri enim fuerunt ſancti angeli illorum mirabilium. De hoc alibi.

An de promerenda beata uita his angelis ſit credendum, qui ſe coli exigunt honore diuino: an uerò illis, qui non ſibi, ſed uni Deo ſancta præcipiunt religione ſeruiri. Cap. XVI.

QVIBVS igitur angelis de beata & ſempiterna uita credendū eſſe cenſemus? Vtrū eis, qui ſe religionis ritibus coli uolunt, ſibi ſacra et ſacrificia flagitantes à mortalibus exhiberi: an D eis, qui hūc omnē cultū uni Deo creatori omnium deberi dicūt, eiq; reddendū uera pietate pręcipiūt, cuius & ipſi contēplatione beati ſunt, et nos futuros eſſe promittunt? Illa nāq; uiſio Dei, tantæ pulchritudinis uiſio eſt, & tanto amore digniſsima, [a] ut ſine hac, quibuslibet alijs bonis præditū atq; abundantem, non dubitet Plotinus infeliciſsimū dicere. Cùm ergo ad hunc unū quidā angeli, quidam

quidam uerò ad ſeipſos latria colendos ſi- A
gnis mirabilib. excitent: & hoc ita, ut illi iſtos
coli prohibeant: iſti aũt illum prohibere non
audeãt, quibus potius ſit credendũ, reſpon-
deant Platonici, reſpondeant quicunq; phi-
Periurgi. loſophi, reſpõdeant theurgi, uel potius [b] peri
urgi. Hoc enim ſunt illæ oẽs artes uocabu-
lo dignæ. Poſtremò reſpondeant homines,
ſi ullus naturæ ſuæ ſenſus, quoquo rationa-
les creati ſunt, ex aliqua parte uiuit in eis. Re-
ſpondeant, inquã, eis'ne ſacrificandũ ſit dijs,
uel angelis qui ſibi ſacrificari iubent, an illi
uni, cui iubent hi, qui & ſibi & iſtis prohi- B
bent. Si nec iſti nec illi ulla miracula facerent,
ſed tantũ præciperent: alij quidem ut ſibi ſa-
crificaretur, alij uerò id uetarent, ſed uni tan-
tùm iuberent Deo, ſatis deberet pietas ipſa
diſcernere quid horum de faſtu ſuperbiæ,
quid de uera religione deſcenderet. Plus eti-
am dicam, ſi tantum hi mirabilibus factis hu-
manas animas permouerent, qui ſacrificia ſi-
bi expetunt: illi aũt qui hoc prohibẽt, & uni
tantùm Deo ſacrificari iubent, nequaq; iſta
uiſibilia miracula facere dignarentur, profe-
ctò non ſenſu corporis, ſed ratione mentis
præponenda eorũ eſſet autoritas. Cùm ue- C
rò Deus id egerit ad commendanda eloquia
ueritatis ſuæ, ut per iſtos immortales nun-
cios, nõ ſui faſtum, ſed maieſtatẽ illius præ-
dicantes, faceret maiora, certiora, clariora mi
racula, ne infirmis pijs illi qui ſacrificia ſibi
expetũt, falſam religionem facilius perſuade-
rent, eo quòd ſenſibus eorum quædam ſtu-
penda monſtrarent: quem tandẽ ita deſipere
Miracula uera gentilicijs augustiora. libeat, ut non uera eligat, quæ ſectetur, ubi
& ampliora inuenit, quæ miretur? Illa quip-
pe miracula deorum gentilium, quę cõmen-
dat hiſtoria, nõ ea dico quæ interuallis tem- D
porum occultis ipſius cauſis mundi, uerun-
tamen ſub diuina prouidentia conſtitutis &
ordinatis monſtruoſa cõtingunt: quales ſunt
inuſitati partus animalium, & cęlo terráq; re-
rum inſolita facies: ſiue tantum terrens, ſiue
etiam nocens, [c] quæ procurari atq; mitigari
dæmoniacis ritibus fallaciſſima eorum aſtu-
tia perhibentur. Sed ea dico quæ ui ác pote-
ſtate eorũ fieri ſatis euidenter apparet, ut eſt
[d] quòd effigies deorũ penatum, q̃s de Troia
Æneas fugiens aduexit, de loco in locũ mi-
graſſe referunt: [e] quòd cotẽ Tarquinius no-
uacula ſecuit: [f] q; Epidaurius ſerpẽs Æſcula-

pio nauiganti Romã [g] comes adhęſit: [h] q; na
uim qua ſimulachrũ matris Phrygiæ uehe-
batur, tantis hominũ boum'q; conatibus im-
mobilem redditã, una muliercula zona alli-
gatã, ad ſuæ pudicicię teſtimonium mouit &
traxit: [i] quod uirgo Veſtalis, de cuius corru-
ptione quæſtio uertebatur, [k] aqua impleto
cribro de Tiberi neque perfluente, abſtulit
controuerſiam. Hæc ergo atq; alia huiuſce-
modi nequaq; illis quæ in populo Dei facta
legimus, uirtute ac magnitudine conferen-
da ſunt: quanto minus ea quę illorum quoq;
populorũ, qui tales deos coluerunt, legibus
iudicata ſunt prohibẽda atq; plectenda, ma-
gica ſcilicet uel theurgica? [l] quorum pleraq;
ſpecietenus mortalium ſenſus imaginaria lu-
dificatione decipiunt, [m] quale eſt lunam de-
ponere, [n] Donec ſuppoſitas, ut ait Lucanus, Lucanus lib. 6.
propior deſpumet in herbas. Quædam ue-
rò etſi nonnullis piorum factis uideantur o-
pere coæquari, finis ipſe quo diſcernuntur,
incomparabiliter hæc noſtra oſtendit excel-
lere. Illis enim multi tanto minus ſacrificijs
colendi ſunt, quanto magis hæc expetunt:
his uerò unus cõmendatur Deus, qui ſe nul-
lis talibus indigere, & Scripturarum ſuarum
teſtificatione, & eorundem poſtea ſacrificio
rum remotione demonſtrat. Si ergo angeli
ſibi expetunt ſacrificiũ, præponendi eis ſunt
qui non ſibi, ſed Deo creatori omnium cui
ſeruiunt. Hinc enim oſtendunt q; ſyncero a-
more nos diligunt, quando per ſacrificium
non ſibi, ſed ei nos ſubdere uolunt, cuius &
ipſi contemplatione beati ſunt, & ad eum
nos peruenire quęrunt, à quo ipſi non receſ-
ſerunt. Si autem angeli qui non uni, ſed pluri Angeli unius Dei.
mis ſacrificia fieri uolunt, non ſibi, ſed eis dijs
uolunt, quorum deorum angeli ſunt, etiam
ſic eis pręponẽdi ſunt illi, qui unius Dei deo-
rum angeli ſunt: cui ſacrificari ſic iubent, ut a-
licui alteri uetent, cùm eorum nullus huic ue
tet, cui uni iſti ſacrificari iubẽt. Porrò ſi quod
magis indicat eorum ſuperba fallacia, nec
boni nec bonorum deorum angeli ſunt, ſed
dęmones mali, qui non unum ſolum ac ſum-
mum Deum, ſed ſeipſos ſacrificijs coli uo-
lunt, quod maius quàm unius Dei con-
tra eos eligendum eſt præſidium, cui ſerui-
unt angeli boni, qui non ſibi, ſed illi iubent
ut ſacrificio ſeruiamus, cuius nos ipſi ſacri-
ficium eſſe debemus?

L. VIVES.

VT a ſine hac quibuslibet alijs bonis.] Hoc non uno loco affirmat Plato, ſine uirtute, & illius qđ uerè eſt, cognitione reliqua eſſe abiectiſsima, & miſeriā meram. b Perurgi.] A' perurgendo, an perurgi à perurendo. c Quæ procurari.] Sacrificio, inquit Valerius, ſolenni ritu oſtētorum ac fulgurū denunciationes procurantur. Hanc artem Ethruſci multum exercuerunt, & Romanis Numa rex tradidit. De procuratione fulgurom & oſtentorum crebra mentio apud ſcriptores Latinos, ut apud Ciceronem, Senecā, *Procurare.* Liuium, & alios. Eſtq; procurare, ſacrum facere ei deo, cui oportet in tali re fieri, ut omen ſecundet. d Quòd effigies deorum penatum.] Valerius lib. primo: Penates deos Aeneam Troia aduectos Lauinij collocaſſe, inde ab Aſcanio filio eius, Albam, quam ipſe cōdiderat, translatos priſtinum ſacrarium repetiſſe. Et quia id humana manu factū exiſtimari poterat, relatos Albā, uoluntatem ſuam altero tranſitu ſignificaſſe. e Quòd cotem Tarquinius.] Cùm centuriarum equitum numerum uellet rex Tarquinius Priſcus ampliare, Actius *Actius Nauius augur.* Nauius augur negauit id fieri debere, niſi conſultis auibus. Rex ut artē eluderet, Diuina, inquit, ex arte, an fieri poſsit quod cogito. Cùm ille, ex arte, reſpōdiſſet, poſſe: Seca, inquit, nouacola, cotem, qua acuitur. Ille præſente & inſpectāte, populo, regeq;, hoc fecit. Ita deinceps magno in honore fuit Actius quādiu uixit, & ſtatua ei eodem loco quo id cōtigerat, in comitio ſcilicet, poſita: & cos ibi, nouaculaq; locata, monumentum rei. Liuius libro primo, & Cicero primo De diuin. ſed cotem à Nauio diſciſſam ſcribunt, nō à rege Tarquinio. f Qoòd *Epidaurius ſerpens.* Epidaurius ſerpens.] Hic eſt Aeſculapius, de quo diximus alibi, qui ſpecie ſerpētis Romam eſt à templo ſuo, quod erat quinq; milibos ab Epidauro paſsibus, tralatus Dęmonarches, inquit Lactantius, in figora ſua ſine diſsimulatione perductus eſt. nam diuinæ literę ſerpentem eſſe dæmonem perhibent, & Pherecydes Syrus ſerpentinis illos pedib. eſſe ſcribit. g Comes adhæſit.] Imò ipſe draco erat Aeſculapius, niſi putēt Aeſculapio inuiſibili comitē eius draconē cōſpici. Nam & Aeſculapius cum baculo ſerpente inuoluto pingebatur, & in cęlo Ophiuchus creditur, id eſt, anguitenens, & ſtatuiū ut medici angoibus uterentur. Sic ſcribit Hyginus in Hiſtoria cæleſti. Plinius anguem putat dicatū Aeſculapio, quòd in eo inſint multa remedia: Macrobius quia acutè cernit. Vnde eſt illud apud Horatium:

Cur in amicorum uitium tam cernis acutum,
Quàm aut aquila, aut ſerpens Epidaurius?

h Qoòd nauim qua ſimulachrum.] Cùm nauis, qua Mater deûm ex Peſsinunte Phrygiæ Romam aduchebatur, hæſiſſet in Tiberi, nec ui uirùm boumq; moueri poſſet, Q. Claudia Veſtalis, quæ aduerſo pudiciciæ rumore laborabat, quòd cultus eſſet ſtudioſior, diſcinctā zona & naui alligata, precata deam, ut ſi caſtā ſe noſſet, uolens ſequeretur, nauem duxit: cui poſtea ſtatua eſt e- *Q. Claudiæ Veſtalis ſtatua.* recta ante ædem magnæ Matris, quæ in ſua baſi ſemper ſtetit, cùm bis fanum illud conflagrarit. Liuius ſecundo de bello Punico. Ouidius in Faſtis, & Valerius Maximus. i Quod uirgo Veſtalis.] Hęc erat Tucia, ut Valerius ſcribit libro 8. k Aquam imp. cribro.] Alibi, Aqua impletum cribrum neq; perfluente. l Quorū pleraq; ſpecie tenus.] Multa ſibi homines cogitatione fingunt, quæ ſibi uiſi ſunt uidere, cū nihil uiderint: idq; phātaſmate aliquo oblato tā fit facilè, ut nihil crebrius contingat. Vnde maxima pars eorum, quæ de ſpectris & uiſione dæmonū narrantur, eſt orta: tum etiā dæmones oculis noſtris illudunt. Nec mirū eſt hæc fieri poſſe dæmonibus, & falli ab eis obtutus noſtri aciē, cùm à cir-

A culatoribus nobis ſic imponat̃ oſtendaturq;, quæ niſi à *Circulatores.* tali hominū genere agerentur, pro miraculis qui caperent, nō deeſſent: etiam ſic facta admirationi ſunt, & uix acumē ingenij rationē illorū conſequit̃. Suntq; qui credant ſine dęmoniaca ui nō perfici: artis tamē ſunt exercitatiſsimæ, quæ celeri motu atq; agitatione defixum in res obtutū pręſtigijs fruſtrat̃. Ita qui edit panem, ſpuere cernitur farinā ſiccam, qui bibit uinū, per frontē id, aut etiam per iugulum remittit. Magno ſpectatorū metu ac horrore gladij uorant̃, & ingens uis euomit̃ acuum, zonularū, numorū. Tranſeo quæ ex magia naturali fiunt, ſubitò apparere conuiuas omnes truncos, aut aſininis capitibus, exiēdi per tricliniū uitem. Quorom rationē plurimi norunt: nam libri his de rebus ſunt conſcripti, & factu facilia ſunt: quanto magis dęmones, qui nobis & agilitate pręſtant, & peritia rerū naturę? Gentil. lib. ſuorum deorū quæ narrabātur miracula fuiſſe ſuſpecta, & B imaginatione quorundā cōmenta, uulgataq;, ſatis Valerius indicat lib. 1. Nec me præterit, inquit, de motu & uoce deorū immortaliū, humanis oculis auribusq; percepto, q̄ ancipiti opinionū æſtimatione uerſet̃: ſed qa non noua dicunt̃, ſed tradita repetunt̃, fidem autores uendicent, nec noſtrū ſit inclytis literarū monumentis conſecrata, perinde ac uana, refugiſſe. Hæc Valerius. Liuius quoq; non uno loco, uerſis in religionē periculoſis temporibus animis, multa uiſa creditaq; prodigia, quæ non erant. m Quale eſt, lunam deponere.] Lu- *Imaginaria ludificatio.* canus libro ſexto, de magorum ui loquens:

—Illis & ſidera primùm
Præcipiti deducta polo, Phœbeq; ſerena
Non aliter diris uerborum obſeſſa uenenis
Palluit, & nigris terreniſq; ignibus arſit,
Quàm ſi fraterna prohiberet imagine tellus,
Inſereretq; ſuas flammis cæleſtibus umbras.
C Et patitur tantos cantu depreſſa labores,
Donec ſuppoſitas propior deſpumet in herbas.

Maga apod Vergiliū profitet̃ ſe poſſe uertere ſidera retrò, quarto Aeneidos: & illa Apuleiana potēs erat deos infirmare, & ſidera extinguere. Ouidius de Medea:

Illa reluctantem curſu deducere lunam
Nititur, & tenebras addere ſolis equis.

Hoc em̄ erat perſuaſum illis magicis incantamētis detrahi cælo lunam: ſicut ait Verg. in Pharmaceutria:

Carmina uel cælo poſſunt deducere lunam.

Idcirco nutrix illa apud Senecā in Hippolyto, cùm lunam ueneratur, ad hunc loquitur modum:

Sic te lucidi uultus ferant,
Et nube rupta cornibus puris eas.
Sic te gerentem frena nocturni ætheris
Detrahere nunquam Theſſali cantus queant.

D Adiuuari putabāt lunā ſic laborantē ſonitibus permagnis, ne uoces incantantiū eò poſsint peruenire, ut ab ea exaudirent̃: idcirco pelues & tympana & cymbala pulſabant̃. hoc em̄ prodeſſe plurimū exiſtimabāt. Propert.

Cantus & è curru lunam deducere tentat:
Et facerent, ſi non æra repulſa ſonent.

Iuuenalis de fœmina loquaciſsima Satyra ſexta:

Vna laboranti poterit ſuccurrere lunæ.

Fiebat enim idem cū luna deficeret, amotò ſolo interiectu terræ: nam rationē ignorabant. Plinius lib. 2. de his qui cauſas defectuū ſolis lunæq; prodiderūt loquens: Viri, inquit, ingentes, ſupraq; mortaliū naturā tantorū numinū lege deprehenſa, & miſera hominū mēte abſoluta in defectibus ſtellarū ſcelera aut mortē aliquā ſiderum pauentes: quo in metu fuiſſe Steſichori & Pindari uatū ſublimia ora palàm eſt, deliquio ſolis & in luna ueneficia arguēte mortalitate, & ob id crepitu diſſono auxiliante. Nec mirū eſt, creditū olim rudi hominū generi,

lunam

lunam cælo auferri, cũ noſtra memoria ſit populus, qui lunã ab aſino epotã crediderit, cũ is aſinus de fluuio biberet, qui lunæ ſpeciẽ, ut fit, reddebat, illaq́; obtectu nubis ſubitò ſe condidiſſet, aſinusq́; in carcerẽ coniectus, & poſt legitimã quæſtionẽ ſectus eſt, ut lunã mũdo redderet. *Luna ab aſino epota.* * Donec ſuppoſitas.] Hæc ſpuma Cerberi exiſtimabatur, qui eſt Hecates ſeu Proſerpinæ, id eſt, lunæ, canis, qua magæ in ueneficijs ſuis utebantur.

De arca teſtamenti miraculisq́; ſignorum, quę ad cõmendandam Legis ac promiſſionis autoritatẽ diuinitùs facta ſunt. Cap. XVII.

PROINDE lex Dei, quę in edictis data eſt angelorum, in qua unus Deus deorum religiõe ſacrorum iuſſus eſt coli, alij uerò quilibet prohibiti, in arca erat poſita, quæ Arca teſtimonij nuncupata eſt. Quo nomine ſatis ſignificatũ, non Deum, qui per illa omnia colebatũ, circũcludi ſolere, uel cõtineri loco, cũ reſponſa eius, & quædã humanis ſenſibus darentũ ſigna ex illius arcę loco, ſed uoluntatis eius hinc teſtimonia perhiberi, quòd etiã ipſa lex erat in tabulis conſcripta lapideis, & in arca, ut dixi, poſita: quã tempore peregrinationis in eremo cũ tabernaculo, quod ſimiliter appellatum eſt tabernaculũ teſtimonij, cum debita ſacerdotes ueneratione portabãt. Signũq́; erat, quòd per diem nubes apparebat, quę ſicut ignis nocte fulgebat. Quę nubes cùm moueretur, caſtra mouebantur: & ubi ſtaret, caſtra ponebantũ. Reddita ſunt autẽ illi legi magni miraculi teſtimonia, præter iſta quæ dixi, & præter uoces quæ ex illius arcę loco ædebantũ. Nam cũ terrã promiſsionis intrantib. eadẽ arca tranſiret Iordanẽ, fluuius ex parte ſuperiore ſubſiſtens, & ex inferiore decurrens, & ipſi & populo ſiccũ præbuit tranſeundi locũ. Deinde ciuitatis quæ prima hoſtilis occurrit, more gentiũ, deos plurimos colens, ſepties eadem arca circũacta, muri repentè ceciderũt, nulla manu oppugnati, nullo ariete percuſsi. Poſt hoc etiã cùm iã in terra promiſsionis eſſent, & eadẽ arca propter eorũ peccata fuiſſet ab hoſtibus capta, hi qui eam ceperant, in tẽplo Dei ſui, quẽ prę cæteris colebant, honorificè collocarunt, abeuntesq́; clauſerunt, apertoq́; poſtero die, ſimulachrũ cui ſupplicabant, inuenerũt collapſum, deformiterq́; confractũ. Deinde ipſi prodigijs acti, deformiùsq́; puniti, arcã diuini teſtimonij populo, unde ceperant, reddiderunt. Ipſa aũt redditio qualis fuit? Impoſuerunt eã plauſtro, eiq́; iuuencas,

Exodi 13 *Ioſ. 4.* *Ioſ. 6.* *1. Reg. 5.*

A à quibus uitulos ſugentes abſtraxerant, ſubiunxerunt, & eas quò uellent ire ſiuerunt, etiam hinc uim diuinam explorare cupientes. At illæ ſine homine duce atque rectore, ad Hebræos uiam pertinaciter gradientes, nec reuocatę mugitibus eſurientiũ filiorum, magnum ſacramentũ ſuis cultoribus reportarũt. Hæc atq; huiuſcemodi Deo parua ſunt, ſed magna terrendis ſalubriter erudiendisq́; mortalibus. Si enim philoſophi, præcipueq́; Platonici, rectius cęteris ſapuiſſe laudantur, ſicut paulo antè cõmemoraui, quòd diuinam
B prouidentiã hæc quoq; rerũ infima atq; terrena adminiſtrare docuerint, numeroſarum teſtimonio pulchritudinum, quę non ſolùm in corporibus animalium, uerumetiã in herbis, fœnoq́; gignuntur: quanto euidentius hęc atteſtantũ diuinitati, quæ ad horam prædicationis eius fiunt, ubi ea religio commendatur quæ omnibus cęleſtibus, terreſtribus, infernisq́; ſacrificari uetat, uni Deo tantùm iubens, qui ſolus diligens & dilectus, beatos facit, eorumq́; ſacrificiorum pręfiniens tempora imperata, eaq́; per meliorem ſacerdotem in melius mutanda prædicens, non iſta
C ſe appetere, ſed per hæc alia potiora ſignificare teſtatur, nõ ut ipſe his honoribus ſublimetur, ſed ut nos ad eum colendum, eiq́; cohærendum igne amoris eius accenſi, quod nobis, non illi bonum eſt, excitemur.

Contra eos qui de miraculis, quibus Dei populus eruditus eſt, negant eccleſiaſticis libris eſſe credendum. Cap. XVIII.

AN dicet aliquis iſta falſa eſſe miracula, nec fuiſſe facta, ſed mẽdaciter ſcripta? Quiſquis hoc dicit, ſi de his rebus negat omnino ullis literis eſſe
D credendum, poteſt etiam dicere nec deos ullos curare mortalia. Non enim ſe aliter colendos eſſe perſuaſerunt, niſi mirabilibus operum effectibus, quorum & hiſtoria gentium teſtis eſt, quarum dij ſe oſtentare mirabiles, potius q̃ utiles oſtendere potuêre. Vnde hoc opere noſtro, cuius hunc iam decimum Librum habemus in manibus, non eos ſuſcepimus refellendos, qui uel ullam eſſe uim diuinam negant, uel humana non curare contendunt, ſed eos qui noſtro Deo conditori ſanctæ & glorioſiſsimæ ciuitatis, deos ſuos præferunt, neſcientes eum ipſum eſſe etiam

Dæmones ſe coli per miracula uolunt.

mundi huius uiſibilis, & mutabilis inuiſibilem & incommutabilem conditorem, & uitæ beatæ non de his quæ condidit, ſed de ſeipſo ueriſsimum largitorem. Eius enim Pſal.72. Propheta ueraciſsimus ait: Mihi autem adhærere Deo, bonum eſt. De fine namque boni inter philoſophos quæritur,ᵃ ad quod adipiſcendum omia officia referenda ſunt. Nec dixit iſte: Mihi autem nimis diuitijs abundare, bonū eſt, aut inſigniri purpura & ſceptro, uel diademate excellere: aut, quod nonnulli etiam philoſophorum dicere non erubuerunt, mihi uoluptas corporis bonum eſt: aut quod melius uelut meliores dicere uiſi ſunt, B Mihi uirtus animi mei bonum eſt: ſed, mihi, inquit, Deo adhærere, bonum eſt. Hoc eum docuerat, cui uni tantummodo ſacrificandum ſancti quoque angeliᵇ legalium ſacrificiorū etiā conteſtatione monuerūt. Vnde etiam ipſe ſacrificium eius factus fuerat, cuius igne intelligibili correptus ardebat, & in eius ineffabilem incorporeumq́ complexum ſancto deſiderio ferebatur. Porrò autem ſi multorum deorum cultores qualeſcunque deos ſuos eſſe arbitrentur, ab eis facta eſſe miracula, uel ciuilium rerum hiſtoriæ, uel libris magicis, ſiue, quod honeſtius putant, theurgicis credunt, quid cauſæ eſt, cur illis literis nolint credere, iſta facta eſſe, quibus tanto maior debetur fides, quanto ſuper omnes eſt magnus, cui uni ſoli ſacrificandum præcipiunt?

L. VIVES.

Officia. AD ᵃ quod adipiſcendum omnia officia referenda ſunt.] Officiorum Cicero, Stoicos ſecutus, duo facit genera: alterū abſolutum, quod pertinet ad uirtutes illas abſolutas, id eſt, ad ſapientiā, & proinde ad finem bonorum, id q; Græci κατόρθωμα uocant, Latini rectum aut rectè factum, omnes numeros uirtutis continens. Alterum officij genus poſitum eſt in præceptis uitæ communis, cuius probabilis ratio reddi poteſt, cur ſic factum ſit potius, q̃ aliter. Medium & cōmune hoc nominant, quod in utramq; partem & ſapientiæ & ſtultitiæ natura ſua uerti poteſt ab utriſq;: qualia ſunt quæ in rep. & uita priuata circa opes, honores, gloriam, & ſimilia facimus. ᵇ Legalium ſacrificiorum.] In antiquis exemplaribus legitur: Legalium miraculorum. alibi, Angeli eius miraculorum.

Quæ ratio ſit uiſibilis ſacrificij, quod uni uero & inuiſibili Deo offerri docet uera religio. Cap. XIX.

QVI autē putant hæc uiſibilia ſacrificia dijs alijs congruere, illi uerò tanquam inuiſibili inuiſibilia, & A maiori maiora, meliori que meliora, qualia ſunt puræ mentis & bonæ uoluntatis officia: profectò neſciunt, hæc ita eſſe ſigna illorum, ſicut uerba ſonantia ſigna ſunt rerum. Quocirca ſicut orantes atque laudantes ad eum dirigimus ſignificantes uoces, cui res ipſas in corde quas ſignificamus offerimus: ita ſacrificantes non alteri uiſibile ſacrificium offerendum eſſe nouerimus, quàm illi, cuius in cordibus noſtris inuiſibile ſacrificiū nos ipſi eſſe debemus. Tunc nobis fauent,ᵃ nobiſq; cōgaudent, atq; ad hoc ipſum nos pro ſuis uiribus adiuuāt angeli quiq;, uirtuteſq; B ſuperiores, & ipſa bonitate ac pietate potentiores. Si autem illis hæc exhibere uoluerimus, non libenter accipiunt, & cùm ad homines ita mittuntur, ut eorum præſentia ſentiatur, apertiſsimè uetāt. ᵇ Sunt de his exempla in literis ſanctis. Putauerunt quidam deferendum angelis honorem, uel adorando, uel ſacrificando, qui debetur Deo, & eorum ſunt admonitione prohibiti, iuſsiq; ſunt hæc ei deferre, cui uni fas eſſe nouerunt. Imitati ſunt angelos ſanctos etiam ſancti homines Dei.ᶜ Nam Paulus & Barnabas in Lycaonia, facto quodam miraculo ſanitatis, putati ſunt C dij, eiſq; Lycaonij immolare uictimas uoluerunt, quod à ſe humili pietate remouentes, eis in quem crederent annunciauerunt Deum. Sed nec ob aliud fallaces illi ſuperbè ſibi hoc exigunt, niſi quia uero Deo deberi ſciunt. Non enim reuerà, ut ait Porphyrius, & nonnulli putant, cadauerinis nidoribus, ſed diuinis honoribus gaudent. Copiā uerò nidorum magnam habent undique, & ſi amplius uellent, ipſi ſibi poterant exhibere. Qui ergo diuinitatem ſibi arrogant ſpiritus, non cuiuſlibet corporis fumo, ſed ſupplicantis animo delectantur, cui decepto ſubie D ctoque dominentur, intercludentes iter ad Deum uerum, ne ſit homo illius ſacrificium, dum ſacrificatur cuipiam præter illum.

Angeli nonnulli honores recuſarunt.

Apoc.19.

Act.14.

L. VIVES.

NObiſq; ᵃ congaudent.] Gaudere angelos Dei, cùm homines ſanctè uiuunt, etiam Chriſtus teſtatur in Euangelio Lucæ 15. ᵇ Sunt de his exempla in literis ſanctis.] Ioannes angelum ad ſe miſſum uoluit adorare, & prohibitus eſt ab eo iubente Deum potius adorari, cuius ipſe eſſet ſeruus conſeruus Ioannis. Apocalypſis 19. ᶜ Nam Paulus & Barnabas.] Hi cùm in Lycaonia, quæ eſt Aſiæ regio, legem Domini populo docerent claudo uirtute Dei erecto, p dijs ſunt habiti. Barnabas pro Ioue, Paulus qui concionabatur,

pro

pro Mercurio, qui ſermoni præeſſe creditus eſt. Ita immolare eis parabant tanquã dijs, quod Paulus & Barnabas magna indignatione prohibuerunt, ueriti ne in ſe transferretur, quod unius eſt Dei. Actuum 14.

De ſummo uero'que ſacrificio, quod ipſe Dei & hominum mediator effectus eſt. Cap. XX.

VNDE uerus ille mediator, inquantum formam ſerui accipiens mediator effectus eſt Dei & hominum homo Chriſtus Ieſus, cùm in forma Dei ſacrificiũ cum patre ſumat, cum quo & unus Deus eſt, tamen in forma ſerui ſacrificiũ maluit eſſe quàm ſumere, ne uel hac occaſione quiſquã exiſtimaret cuilibet ſacrificandum eſſe creaturæ. Per hoc & ſacerdos eſt, ipſe offerens, & ipſe oblatio. Cuius rei ſacramẽtum quotidianum eſſe uoluit eccleſiæ ſacrificium: quæ [a] cùm ipſius capitis corpus ſit, ſe ipſam per ipſum diſcit offerre. Huius ueri ſacrificij multiplicia uaria'que ſigna erant ſacrificia priſca ſanctorũ, cùm ob hoc unum per multa figuraretur, tanquam uerbis multis res una diceretur, [b] ut ſine faſtidio multum commendaretur. Huic ſummo uero'que ſacrificio cuncta ſacrificia falſa ceſſerunt.

Eccleſia quotidianum ſacrificium.

L. VIVES.

CVm [a] ipſius corporis ipſe ſit caput] In lib Colonień. & Brogeń. ſic legitur: Quæ cùm ipſius capitis corpus ſit, ſe ipſam per ipſum dicit offerre. Tametſi non diſplicet quod uulgo legitur. [b] Vt ſine faſtidio.] Varietas enim adimit faſtidium, quod etiam in loquentibus contingit, qui ſi idem bis eodem repetãt modo, faſtidio ſunt ut crãbe repetita, ſi centies, ſed uarié, gratiã non amittunt. De quo præcepta ſunt in rhetoricis. Ac ſimile eſt qđ de conuiuio ſibi exhibito ſuillis carnib. uarié conditis narrat Q. Flamminius apud Liuiũ: itaque diuerſa erant quæ rem eandem in lege uetere ſignificarent, ut ſine faſtidio & intelligentes magis meliusque uenturæ ſalutis admonerentur, & rudes inter tot ſigna unum ſaltem aliquod inuenirent, quo quid futurum promitteretur, intelligerent.

De modo poteſtatis dæmonibus datæ ad glorificandos ſanctos, qui pertulerunt iam paſſionem, qui aereos ſpiritus nõ placando ipſos, ſed in Deo permanendo uicerunt. Cap. XXI.

MODERATIS autem præfinitis'que temporibus, etiam poteſtas permiſſa dæmonibus, ut hominibus quos poſſident excitatis, inimicitias aduerſus Dei ciuitatem tyrãnicè exerceant, ſibi'que ſacrificia non ſolùm ab offerentibus ſumãt, & à nolentibus expetant, uerumetiam ab inuitis perſequendo uiolenter extorqueant, non ſolùm pernicioſa non eſt, ſed etiam uti-

A lis inuenitur eccleſiæ, ut martyrum numerus impleatur: quos ciuitas Dei tanto clariores & honoratiores ciues habet, quanto fortius aduerſus impietatem poteſtatum etiam uſque ad ſanguinem certant. Hos multo elegantius ſi eccleſiaſtica loquendi conſuetudo pateretur, noſtros [a] heroas uocaremus. Hoc enim nomẽ à Iunone dicitur tractum, quòd Græcè Iuno ἥρα appellatur: & ideo [b] neſcio quis filius eius ſecundum Græcorum fabulas, Heros fuerit nuncupatus: hoc uidelicet ueluti myſticum ſignificante fabu-

B la, quòd aer Iunoni deputetur, ubi uolunt cum dæmonibus heroas habitare, quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum. Sed à contrario martyres noſtri heroes nuncuparentur, ſi, ut dixi, uſus eccleſiaſtici ſermonis admitteret: non quòd eis eſſet cũ dæmonibus in aere ſocietas, ſed quòd eoſdem dæmones, id eſt, aereas uincerent poteſtates: & in eis ipſam quicquid putatur ſignificare Iunonem, quæ non uſquequaque inconuenienter à poetis inducitur inimica uirtutibus, [c] & cælum petentib.

Martyres dæmonum uictores.

C uiris fortibus inuida. Sed rurſus ei ſuccumbit infeliciter ceditque Vergilius, ut cũ apud eum illa dicat: Vincor ab Æneà, ipſum Æneam admoneat Helenus quaſi conſilio religioſo, & dicat:

Iunoni cane uota libens, [d] dominamque potentem

[e] Supplicibus ſupera donis. —

Ex qua opinione Porphyrius, quamuis non ex ſua ſententia, ſed ex aliorum, bonum dicit Deum uel genium non uenire in hominem, niſi malus fuerit antè placatus: tanquã

D fortiora ſint apud eos numina mala quàm bona: quandoquidem mala impediunt adiutoria bonorum, niſi eis placata dent locũ, malis'que nolentibus bona prodeſſe nõ poſſunt, nocere autẽ mala poſſunt, non ſibi ualentibus reſiſtere bonis. Non eſt iſta ueræ uera citer'que ſanctæ religionis uia: non ſic Iunonẽ hoc eſt, aereas poteſtates, piorũ uirtutibus iouidentes noſtri martyres uincũt. Nõ omnino, ſi dici uſitatè poſſet, heroes noſtri ſupplicibus donis, ſed uirtutibus diuinis Herã ſuperãt. [f] Commodius quippe Scipio Africanus eſt cognominatus, quòd uirtute Africam uicerit, quàm ſi hoſtes donis placaſſet, ut parcerent.

L. VIVES.

Heroes & ſemidei. HEroas [a] uocaremus.] Plato in Epinomide inter ordines deorum, quoſdam ſtatuit dæmonibus aereis minores, hominib. maiores, quos ἡμιθέους uocat, eoſq́ heroes eſſe non dubitant: nam ſemideos illos nominãt, generatoſq́ altero parente deo, altero mortali, ut ait idẽ Plato in Cratylo, quales ſunt Herculeſ, Dionyſius, Aeneas, Tyndaridæ, Aeſculapi⁹, Romulus: quo fit, ut cũ altero parente ſint deo, multi nolint eos homines dici, ſed plus quàm homines, & minus q̃ dæmonas: cuius ſentẽtiæ eſt Iamblichus Pythagoric⁹. Hierocles Stoicus, carmina quę Pythagorę nomine circumferuntur, alij Philolai Pythagorici eſſe tradũt: illa igitur carmina enarrans ex Platonis, ut ait, ſentẽtia, genere dæmonũ & angelos & heroes comprehendit: ut quantum ad cæleſtes ſpectat, dicantur angeli: quantũ ad terreſtres, heroes, quantum ad medios, dæmones. Alios dicit indifferenter omẽs illos angelos, dæmones & heroes nuncupare. Sed ex ſententia Pythagoræ, inquit, heroes dæmones dici deorum filios. Et profectò
B ita ſunt heroes dæmones, ut genus illud aureũ, dæmones terreſtres uocauit Heſiodus in ἔργοις. Nam quartũ genus hominum peius quidem illo aureo, ſed tertio tamẽ præſtantius heroes nominauit. homines autem tam hos quàm illos, & ſemideos nominat, dicens:

ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται
ἡμίθεοι.—
Diuinum genus heroum, cognomine dicti
Semidei.—

Heros. Vt appareat eoſdem eſſe, de quibus Plato loquitur. Hi enim ſunt ueteres illi uenerabiliores & excellentiores hominibus, qui fatidica naue cum Iaſone nauigarũt, & qui militarunt ad Troiam. Nam Heſiodus ipſe bellaces fuiſſe dicit: idcirco iracundi & uiolenti ſunt crediti, ſicut Menander inquit: quòd ſi quis tranſiret templũ
Heroum. C horum alicui ſacrum, quod ἡρῷον dicebant, ſilentio ac ueneratione id fieri oportebat, ne in ira accenderẽt heroes, tumultumq́ aliquem moueret. Erant enim heroa per Græciam frequẽtia, id eſt, eximia uirtute uiris ædes erectæ. Cuiuſmodi permultarum Pauſanias meminit, ut Vlyſsi, & Tantalo, & Acriſio. Latini quoq́, ut Plini⁹ lib. xix. de heroo Seſtico. Nomen herois Plato in Cratylo ab ἔρωτος deductũ exiſtimat, id eſt, ab amore: quod ex amore immortalis dei aduerſus mortalẽ fœminã, aut immortalis fœminæ aduerſus mortalẽ uirum genitus uideatũ. Aut ab εἴρειν, quod eſt dicere, q̃ oratores diſerti fuerint, rexerintq́ populos. Hierocles ab amore quidẽ, cæterùm nõ quòd amore ſic geniti, ſed q̃ amore pleni ſint, & electi amatores dei, noſq́ ad ſimilem amorem erigũt. Nam præfecti ſunt hominibus, ut Iamblicbus ait itidẽ Pythagoricus. eorumq́ munus eſt uiuificare, ratiocinari, cuſtodire animas, & eas è corporibus ſoluere. Sed has eſſe uires animi noſtri, ideo illum
D eſſe ſuum unicuiq́ dæmonẽ oſtendimus. Alij ab ἔρα, quæ eſt terra, heroas dictos exiſtimant, quaſi terreſtres dæmones. Sic enim animas optimorũ uirorũ corporibus functas nominauit Heſiodus. Et Pythagoras, cùm iubet τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, Terrenos uenerare dæmonas. Interpres Homeri ab ἔρα mauult nominari, ἥ ἐστι γῆ κατὰ διάλεκτον. ἐκ δὲ τῆς γῆς ἀνεβλάστη τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Eſt, inquit, Era terra ſecundum quandam linguam. Porrò è terra humanũ genus eſt fictum. Capella lib. Nuptiarũ 2. hoc totum quicquid inter nos & lunã interpatet locum eſſe ait deorũ manium, & regnum ditis. Sed ſuperiorem partem eſſe heroum, inferiorẽ manium: heroeſq́, qui ἡμίθεοι dicunt, animas gerere, & ſacras mentes, indutas humana forma, magniſq́ mũdi cõmodis procreari, ut Herculem, Dionyſium, Triptole
A mum. Hinc ab ἥρα, id eſt, Iunone poſſunt uideri nominati, quòd eius regnum eſt aer, quò animas felicium ire Pythagoricos credere, Hierocles teſtatur illis uerſiculis Pythagoræ ſiue Philolai:

ἢν δ' ἀπολείψας σῶμα ἐς αἰθέρ' ἐλεύθερον ἔλθῃς,
ἔσσεαι ἀθάνατος θεὸς ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητός. hoc eſt:
Corpore depoſito liberam ſi ſcandis in æthram,
Tunc deus æternus fies, mortalia linquens.

Verùm à Platone marini diui nominant, credo quòd cũ craſsiores illos putaret dæmonibus, hoſq́ uerè dixiſſet aereos, par eſſe exiſtimauit, eorũ naturã rei craſsiori, q̃ ſit aer, attribuere, cõmodiorem aqua nullã inuenit. Eſt quoq́ ἥρα regina, & regnorũ dea, dominãq́ ſæpe Latini interpretant, ut Verg. in 3. ita heroes, ſi ab hera ſint nuncupati, quaſi principales & regij poſſunt intelligi. [b] Neſcio quis filius eius.] Videor mihi de hoc in Græcorum cõmentarijs legiſſe: nec ſatis tamẽ apud quẽ, memini. Fortunæ plerũq́ hæc ſunt, potius quã uel eruditionis, uel diligentiæ, ut in Præfatione dixi. [c] Et
B cælũ petentibus uiris fortibus.] Vt Dionyſio, Herculi, Aeneæ. [d] Dominamq́ potentem.] Vertit id quod modò dicebam de hera. Nam illa etiam inferna Proſerpina, quæ à Charonte apud Vergilium lib. 6. domina nuncupat, Iuno eſt inferna. Iuno enim ſuperna eſt quę dicitur magna: & inferna, ut tradit Seruius. nam & ipſe Dis pater Iupiter infern⁹ nominat. Sic in nuptijs Orci & Proſerpinæ turba illa umbrarum ſilentũ canit apud Claudianum libro ſecundo Raptus Proſerpinæ:

Noſtra parens Iuno, tuq́ ô germane tonantis
Et gener, unanimis conſortia ducite ſomni,
Mutuaq́ aeternis innectite colla lacertis.

Et apud Lucianum Proteſilaus Diti, ὦ ἡμέτερε Ζεῦ, ô noſter Iupiter. [e] Supplicib. ſupera donis.] Oſtendit poeta, inquit Donatus, maioris potentiæ inimicos obſequẽdo potius q̃ reſiſtendo poſſe ſuperari. [f] Commodius quippe Scipio.] Primus imperator qui ex prouin
C cia à ſe deuicta cognomen reportauit, fuit P. Cornelius Scipio P. filius, qui Hannibale uicto, & Africa ſubacta, Africanus eſt cognominatus. Mox eius frater Lucius Antiocho ſuperato Aſiaticus eſt dictus. Et loquor de imperatoribus: nam Gn. Martius à Coriolis expugnatis appellatus eſt Coriolanus: & de prouincijs, quoniã Sergius qui Fidenates uicit, dictus eſt Fidenas. *Scipio Africanus.*

Vnde ſit ſanctis aduerſum dæmones poteſtas, & unde cordis uera purgatio. Cap. XXII.

VERA pietate homines Dei aereã poteſtatẽ inimicã contrariamq́ pietati [a] exorcizando ejciunt, nõ placando: omẽs tentationes aduerſitateſq́ eius uincũt orando nõ ipſam, ſed ſuum Deũ ad
D uerſus ipſam. Non enim aliquem uincit, aut ſubiugat, niſi ſocietate peccati. In eius ergo nomine uincit, qui hominẽ aſsũpſit, egitq́ ſine peccato: ut in ipſo ſacerdote ac ſacrificio fieret remiſsio peccatorum: id eſt, per mediatorem Dei & hominum hominem Chriſtũ Ieſum: per quem facta peccatorũ purgatione reconciliamur Deo. Nõ enim niſi peccatis homines ſeparant a Deo, quorũ in hac uita non fit noſtra uirtute, ſed diuina miſeratione purgatio: per indulgentiam illius, non *Peccatis ſolis ſeparamur à Deo.*

per

per noſtram potentiã: quia & ipſa quantulacunq; uirtus, quæ dicitur noſtra, illius eſt nobis bonitate conceſſa. Multum aũt nobis in hac carne tribueremus, niſi uſque ad eius depoſitionem [b] ſub uenia uiueremus. Propterea ergo nobis per mediatorem præſtita eſt gratia, ut polluti carne peccati, carnis peccati ſimilitudine mundaremur. Hac Dei gratia, qua in nos oſtendit magnam miſericordiam ſuam, & in hac uita per fidẽ regimur, & poſt hanc uitam per ipſam ſpeciem incõmutabilis ueritatis ad perfectionem pleniſſimam perducemur.

L. VIVES.

Exorcizare.

EXorcizando [a] eijciunt.] Ὁρκίζω, adiuro. Sic Auguſtinus ὁρκισμὸν adiurationem uertit, & exorciſtam adiuratorẽ, qui immundũ ſpiritũ adiurationib. pellit à catechumeno, anteq̃ ſacræ aquæ admoueat: ut ipſe docet in Symbolo. Et eſt inter initiationes tertia, quæ dicitur exorciſtarum. Ordo eſt enim ex ſeptem. De hoc & exorciſmo ante baptiſmum tractat Petrus Lombardus lib. 4. Sententiarum theologicarum, ſectione 6. & 24. [b] Sub uenia uiueremus.] Quia ſemper ſub lege peccati, & obnoxij infirmitatibus, uitijsq;, ne quis ſe efferat. Nam quicquid bene agitur, aliunde eſt, nempe ex Deo, cuius uenia peccatũ exuimus, & beneficio rectè uiuimus.

De principijs, in quibus Platonici purgationem animæ eſſe profitentur. Cap. XXIII.

DICIT etiã Porphyrius diuinis oraculis fuiſſe reſponſum, nõ nos purgari lunæ teletis atq; ſolis: ut hinc oſtenderetur nullorum deorũ teletis hominem poſſe purgari. Cuius enim teletæ purgant, ſi lunæ ſolisq; nõ purgant, quos inter cæleſtes deos præcipuos habẽt? Deniq; eodem dicit oraculo expreſſum, principia poſſe purgare, ne forte cùm dictũ eſſet nõ purgare teletas ſolis & lunę, alicuius alterius dei de turba ualere ad purgandum teletæ crederentur. Quæ autem dicat eſſe principia tanq; Platonicus, nouimus.[a] Dicit enĩ Deũ patrẽ [b] & Deum filium, quẽ Græcè appellat paternum intellectum, uel paternã mentem: de ſpiritu ſancto, aut nihil, aut non apertè aliquid dicit: quamuis quẽ alium dicat horũ medium, non intelligo. Si enim tertiam, [c] ſicut Plotinus, ubi de tribus principalibus ſubſtantijs diſputat, animæ naturam etiam iſte uellet intelligi: non utique diceret horum medium, id eſt, patris & filij mediũ. Poſtponit quippe Plotinus animę naturam paterno intellectui: iſte autẽ cùm dicit medium, non poſtponit, ſed interponit. Et niſi

Porphyrij de Trinitate ſententia.

A mirum hoc dicitur potuit, ſiue ut uoluit: q̃d nos ſpiritum ſanctum nec patris tantùm, nec filij tantùm, ſed utriuſque ſpiritum dicimus. Liberis enim uerbis loquuntur philoſophi, nec in rebus ad intelligendum difficillimis offenſionem religioſarum aurium pertimeſcunt. Nobis autem [d] ad certam regulam loqui fas eſt, ne uerborum licentia etiam de rebus quæ his ſignificantur, impiam gignat opinionem. Nos itaq; ita non dicimus duo uel tria principia, cùm de Deo loquimur: ſicut nec duos deos, uel tres nobis licitum eſt dicere: quamuis de unoquoq; loquẽtes, uel

De Trinitatis myſterijs ad certam regulam loquendũ.

B de patre, uel de filio, uel de ſpiritu ſancto, etiam ſingulum quenq; Deum eſſe fateamur. [e] Nec dicimus tamen quod hæretici Sabelliani, eundem eſſe patrem, qui eſt & filius: & eundem eſſe ſpiritum ſanctum, qui eſt & pater & filius: ſed patrem eſſe filij patrem, & filium patris filium, & patris & filij ſpiritum ſanctum, nec patrem eſſe, nec filium. Verum itaq; dictum eſt, non purgari hominem niſi principio, quamuis pluraliter apud eos ſint dicta principia.

Sabelliani hæretici.

L. VIVES.

C DIcit [a] enim Deum patrẽ.] Torquẽt ſe anxiè permulti diſputatione illa, Nouerint ne philoſophi rationem aliquam diuinæ trinitatis. Principiò ne nobis quidem, quibus eſt myſteriũ regni apertum, illuxit niſi radius quidam perexiguus illius immenſæ lucis. Philoſophi uerò priſci ſi quid dixerunt quod ad hanc rem faceret, tam obſcurum id fuit, ut locutos potius eos, quàm intellexiſſe exiſtimare par ſit. Arcana enim illa nihil eis retegi attinebat. Satis uideĩ fuiſſe ad unitatẽ Dei, & cuncti potentiã noſcendam perueniſſe, ſi quid de trinitate ſunt locuti in teſtimoniũ uenturæ pietatis dixiſſe ad ſectatores ſuos magiſtrorũ ſententia premendos. Ariſtoteles ſcribit primo lib. De cælo & mundo, Pythagoricos in tribus poſuiſſe perfectionẽ rerũ, uelut principio, medio, & fine: & in deorum ſacris hunc numerũ ſolitum uſurpari. Vnde putantur eſſe illa uerba magæ apud Theocritum, εἰς τρὶς ἀποσπένδω, καὶ τρὶς τάδε πότνια φωνῶ. Sed Verg. expreſſius:

Trinitatem an norint philoſophi.

D Terna tibi hæc primum triplici diuerſa colore
Licia circundo, terq; hæc altaria circum
Effigiem duco: numero deus impare gaudet.

Et princeps diſciplinæ ſuæ Zeno λόγον dicit fatũ, & neceſſitatem, & deum, & animum Iouis. Sed Plato apertius uidetur locutus. Nam in ſexto De repub. Socrates cùm ſatis ſibi de ipſius boni natura uideretur diſputaſſe, putaretq; maiorem eſſe rem, quàm ut poſſet dicẽdo explicare, inquit: ἀλλ', ὦ μακάριοι, αὐτὸ μὲν τί ποτ' ἐστὶ τἀγαθὸν, ἐάσωμεν τὸ νῦν εἶναι. πλέον γάρ μοι φαίνεται ἢ κατὰ τὴν παροῦσαν ὁρμὴν ἐφικέσθαι τοῦ γε δοκοῦντος ἐμοὶ τὰ νῦν. ὃς δὲ ἔκγονός τε τοῦ ἀγαθοῦ φαίνεται, καὶ ὁμοιότατος ἐκείνῳ, λέγειν ἐθέλω, εἰ καὶ ὑμῖν φίλον, εἰ δὲ μή, ἐᾶν. Verùm quid ipſum bonum ſit, beat[illegible]us. Maius enim mihi uidetur, quàm ut hac intentione [illegible] qui poſsimos. Quod uerò hoc tempore malim explicare, illud eſt, quid ſit boni ipſius filius, ſimillimus

illius

illius. Si modò id quoque uobis libet. nam alioqui A relinquamus. Hoc loco Glauco uelle ſe declarat: uam dicendi de patre aliud futurum dicit commodius tempus. Tum Socrates de partu & filio boni diſputaturum ſe præfatur, & poſt paucas interrogationes ait, bonum eſſe ſolẽ quendam, filiũ eius eſſe uelut oĩm uidendi, quã à ſole habemos. Et in epiſtola ad Hermiã: ὁμονοοῦντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδελφῇ παιδιᾷ, καὶ τὸν τῶν πάντων θεὸν ἡγεμόνα τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα κύριον ἐπομνύντας. Iurantes, inquit, ſtudio Muſis apto, & ſorore ſtudij eruditione, per deũ ducem omnium quæ ſunt, quæq; futura ſunt. Itidem per ducis & cauſæ omnium patrẽ dominum. Et in Epinomide λόγου τῶν πάντων θειοτάτου meminit, id eſt, ſermonis omniũ diuiniſsimi, à quò dicit mundum eſſe conſtitutum. De quo ſunt ea quæ ſequũtur. Hunc ſermonem uir ſapiens cùm eſt admiratus, accendiẽ amore, ut intelligat, quomodo futurus eſt beatus & uiuens, & poſt uitam. Nam illud ἐν non ad mundum referunt multi, ſed ad λόγον. Et ſic nos uertimus libro viij. De beatitudine ſecundum Platonem diſſerentes. Plato igitur patrem apertis poſuit uerbis, filiũ quoque: at tertium illud nulla ratione uocis putauit poſſe enunciari. Et ſi in ordine gradibusq; diuinitatis mundi animam, quæ eſt tertia & poſtrema, à principio & filio principij mente profectam exiſtimat. Animam uerò mundi, ſi quis impenſius Platoni faueret, poſſet facilè defendere illum eſſe ſpiritum, qui ferebatur ſuper aquas: quem uidentur illi facere fuſum per molẽ uniuerſitatis omnibus uitam eſſentiamq; impartientem. Et hæc ſunt in diuinitate terna, de quis ad Dionyſium αἰνιγματωδῶς, ut præfatũ, ſcribit. Circa omniũ regẽ cuncta ſunt, & illius cauſa ſunt omnia: eaq; cauſa eſt bonorũ omnium, ſecunda uerò circa ſecũda, tertia circa tertia. Prætereo quæ ſunt apud Mercurium, & ex hoc collecta apud Iamblichum: nam res nobis tota eſt cũ Platonicis. Non poſſum tamẽ reſponſum Sarapidis præterire, qui conſulenti Thuli, qui in Aegypto regnauit bello Troiano, quis uam eſſet ſe beatior, fertur dixiſſe:

Platonis ſententia de Trinitate. *Gen. 1.* *Sarapidis reſponſum.*

πρῶτα θεός, μετέπειτα λόγος, καὶ πνεῦμα σὺν αὐτοῖς·
σύμφυτα δὲ τὰ τρία, πάντα καὶ εἰς ἓν ἰόντα.
Principiò deus eſt, tum ſermo, & ſpiritus iſtis
Additur: æquæua hæc ſunt, & tendentia in unum.

Porphyrius. b Et deum filium.] Porphyrius ſententiam Platonis explicans, ut Cyrillus contra Iulianum refert, tres ſubſtantias in eſſentia diuinitatis ſtatuit, deum omniũ maximum atq; optimum, deinde creatorem, tertium animam mundi: nec ulterius deitatẽ progredi. Creatorem Plato & Porphyrius πατέρα νοῦν uocãt: quod quamuis in tenebris, uidentur tamẽ poetæ attigiſſe, cùm Mineruam ſuam Διὸς νοῦν faciunt, ſine matre, de illius uertice ac capite productam ſapientiam ipſam. c Sicut Plotinus.] Hic ſcripſit librũ De tribus perſonis ſiue ſubſtantijs, in quo primũ ſtatuit æternum illud atq; perfectũ, quod ſecundum generauit, & mentem æternã itidem & perfectam. Alio in loco patrem mentem nominat, ut interdum Plato fecit, ſed ab eo manaſſe uerbum: à quibus uniuerſa ſunt cõdita. Ita enim ait in principio lib. De prouidentia: ἔστι δὲ ἐκ τοῦ νοῦ, καὶ δεῖ αὐτοῦ λόγον ... τὸ πᾶν, καὶ διέστη. Itaq; à mente ipſa, & ab eius ſermone natum hoc uniuerſum & digeſtum eſt. d Ad certam regulam loqui fas eſt.] Quaſi ex religione, ex pietate eſt certo genere uti uerborum. e Nec dicimus tamen quod hæretici Sabelliani.] Hi dicebant eandem eſſe patris & filij perſonam, [redacted]

Plotinus. *Sabelliani.* *Ioan. 14.*

De uno ueroq; principio, quod ſolã naturã humanam purgat atq; renouat. Cap. XXIIII.

SED ſubditus Porphyrius inuidis poteſtatibus, de quib. & erubeſcebat, & eas liberè redarguere formidabat, noluit intelligere Dñm Ieſum Chriſtũ eſſe principium, cuius incarnatione purgamur. eum quippe in ipſa carne contempſit, quam propter ſacrificium noſtræ purgationis aſſumpſit, magnum ſcilicet ſacramentum ea ſuperbia nõ intelligens, quã ſua ille humilitate deiecit, uerus benignusq; mediator: in ea ſe oſtendens mortalitate mortalib. quã maligni fallacesq; mediatores nõ habendo ſe ſuperbius extulerunt, miſerisq; hominib. adiutorium B deceptoriũ uelut immortales mortalib. promiſerũt. Bonus itaq; uerusq; mediator oſtẽdit peccatũ eſſe malũ, nõ carnis ſubſtantiã uel naturã: quæ cũ anima hoĩs & ſuſcipi ſine peccato potuit, & haberi, & morte deponi, & in melius reſurrectione mutari: nec ipſam mortẽ, quãuis eſſet pœna peccati, quã tñ pro nobis ſine peccato ipſe perſoluit, peccando eſſe uitandã, ſed potius ſi facultas datũ, ꝓ iuſticia perferendã. Ideo enim ſoluere potuit moriẽdo peccata, quia & mortuus eſt, & non pro ſuo peccato. Hũc ille Platonicus nõ cognouit eſſe principiũ, nam agnoſceret C purgatorium. Neq; enim caro principiũ eſt, aut anima humana, ſed uerbũ per quod facta ſunt omnia. Nõ ergo caro per ſeipſam mundat, ſed per uerbũ à q̃ ſuſcepta eſt, cũ uerbũ caro factũ eſt, & habitauit in nobis. Nam de carne ſua manducãda myſticè loquẽs, cũ hi q nõ intellexerunt offenſi recederẽt, dicentes: Durus eſt hic ſermo, quis eũ poteſt audire? Reſpõdit manentib. cæteris: Spiritus eſt qui uiuificat, caro nõ prodeſt quicq;. Principiũ ergo ſuſcepta anima & carne, & animã credentiũ mũdat & carnẽ. Ideo quærentib. Iudæis quis eſſet, a reſpondit ſe eſſe principiũ. D Quod utiq; carnales infirmi peccatis obnoxij, & ignorãtiæ tenebris obuoluti, nequaq; percipere poſſemus, niſi ab eo mũdaremur atq; ſanaremur, per hoc quod eramus, & nõ eramus. Eramus enim homines, ſed iuſti nõ eramus. In illius aũt incarnatione natura humana erat, ſed iuſta, nõ peccatrix erat. Hæc eſt mediatio, qua manus lapſis iacentibusq; porrecta eſt; hoc eſt ſemen diſpoſitum per angelos, in quorum edictis & lex dabatur, qua & unus Deus coli iubebatur, & hic mediator uenturus promittebatur.

Superbia incarnationis myſterium non percepit. *Ioan. 1.* *Ioan. 6.* *Ioan. 8.*

L. VIVES.

L. VIVES.

Principium. RESpondit[a] ſe eſſe principiũ.] Græcè eſt, τὴν ἀρχήν. Auguſtinus principium uult eſſe filium, ſed non aliud principium quàm patrem, ut nec alium Deum: idq; putat ſignificari per τὴν ἀρχήν. De qua re Laurentius & Eraſmus ex ratione uocis diſputãt, nõ poſſe τὴν ἀρχήν eſſe nomẽ, ſed aduerbiũ: ut ſit primùm, uel principiò. Et profectò, ut qđ ipſe ſentio, paucis dicã: tametſi obſcura eſt hæc loquendi formula, ac neſcio an ex Hebraiſmo petita, ut alia in nouo Inſtrumẽto cõplura, tñ nõ uidetur Chriſtus ſignificare ſe principium eſſe. Sed cùm rogatus quis eſſet, nulla ſe nominis ratiõe poſſet ad caput duntaxat illorum explicare, conſiderandum uniuſcuiuſq; animo reliquit, qualẽ exiſtimaret eſſe, nõ quem uideret, ſed cuius uerba audiret: qualẽ illũ, qui corpore, quem cerneret, coniectus, talia proferret. Erat enĩ Deus humana facie latẽs, qui loquebaĩ, à quo magna illa pficiſcebãĩ, & admirabilia. Itaq; ait: Principiò ego ſum ille, q mortali corpore uelut inſtrumẽto utens loquor uobis: nõ iam per angelum iubens, ſed per meipſum. Itaq; hæc reſponſio non eſt illi quæ olim exhibita Moyſi abſimilis, ἐγώ εἰμι ὤν, Ego ſum ens: niſi quòd illa erat maieſtatis Dei, & eſſentiæ eius ſimplicis: hæc recentior, Dei qui humanam ſibi formam adiunxerat.

Omnes ſanctos & ſub legis tẽpore, & ſub prioribus ſeculis in ſacramento & fide Chriſti iuſtificatos fuiſſe. Cap. XXV.

HVIVS ſacramenti fide etiã iuſti antiqui mũdari piè uiuẽdo potuerunt, non ſolùm anteq̃ lex populo Hebræo daretur: neq; enim eis prædicator Deus uel angeli defuerunt: ſed ipſius quoq; legis tẽporibus, quãuis in figuris rerũ ſpiritalium habere uiderentur promiſſa carnalia, propter quod uetus dicitur Teſtamentũ. Nam & Prophetæ tunc erãt, per quos, ſicut & per angelos, eadẽ promiſsio prædicata eſt: & ex illorum numero erat, cuius tã magnã diuinãq; ſententiam de boni humani fine paulo antè

Pſal.72. cõmemoraui, Mihi aũt adhærere Deo, bonũ eſt.[a] In quo planè Pſalmo duorũ Teſtamentorũ, quæ dicuntur uetus & nouũ, ſatis eſt declarata diſtinctio. Propter carnales enĩ terrenaſq; promiſsiones, cùm eas impijs abundare cõſpiceret, dicit[b] pedes ſuos penè fuiſſe cõmotos, & effuſos in laþſum propemodum greſſus ſuos, tanq̃ fruſtrà Deo ipſe ſeruiſſet, cũ ea felicitate quã de illo expectabat, contẽptores eius florere perſpiceret: ſeſeq; in rei huius inquiſitione laboraſſe, uolentẽ cur ita eſſet apprehendere, donec intraret in ſanctuariũ Dei, & intelligeret in nouiſsima eorum, qui felices uidebantur erranti. Tunc eos intellexit in eo q̃ ſe extulerũt, ſicut dicit, fuiſſe deiectos, & defeciſſe ac periſſe propter

Somniũ impiorum felicitas. iniquitates ſuas: totumq; illud culmẽ tẽporalis felicitatis ita eis factũ tanq̃ ſomniũ euiA gilantis, qui ſe repentè inuenit ſuis quæ ſomniabat fallacib. gaudijs deſtitutum. Et quoniam in hac terra uel ciuitate terrena magni ſibi uidebantur: Domine, inquit, in ciuitate tua imaginẽ illorũ ad nihilũ rediges. Quid huic tamẽ utile fuerit, etiã ipſa terrena nõ niſi ab uno uero Deo quærere, in cuius poteſtate ſunt omnia, ſatis oſtẽdit, ubi ait: Velut pecus factus ſum apud te, & ego ſemper tecum. Velut pecus dixit, utiq; nõ intelligẽs. Ea quippe à te deſiderare debui, quæ mihi cũ impijs nõ poſſunt eſſe cõmunia: quibus eos cũ abundare cernerẽ, putaui me incaſsũ

B tibi ſeruiſſe, quãdo & illi hæc haberẽt, qui tibi ſeruire noluiſſent. Tamen ego ſemper tecum, qui etiã in taliũ rerũ deſiderio deos alios nõ quæſiui. Ac per hoc ſequitur: Tenuiſti manũ dexteræ meæ, & in uoluntate tua deduxiſti me, & cũ gloria aſſumpſiſti me: tanquã ad ſiniſtrã cũcta illa pertineãt, quæ abũdare apud impios cùm uidiſſet, penè collapſus eſt. Quid enim mihi eſt, inquit, in cælo, & à te quid uolui ſuper terrã? Reprehendit ſeipſum, iuſteq; ſibi diſplicuit: quia cũ tã magnũ bonũ haberet in cælo, quod pòſt in-

C tellexit, rem tranſitoriã, fragilem, & quodãmodo luteã felicitatẽ à ſuo Deo quæſiuit in terra.[d] Defecit, inquit, cor meũ, & caro mea Deus cordis mei: defectu utiq; boni ab inferiorib. ad ſuperna. Vnde in alio Pſalmo dicit: Deſiderat & deficit aĩa mea in atria Dñi. Pſal.83.

Itẽ in alio: Defecit in ſalutare tuum aĩa mea. Tamen cùm de utroq; dixiſſet, id eſt, de corde & carne deficiẽte, nõ ſubiecit: Deus cordis mei & carnis meæ: ſed, Deus cordis mei. Per cor quippe caro mundatur. Vnde dicit Per cor caro mundatur.

Dñs: Mundate quæ intus ſunt, & quæ foris Matth.15.

D ſunt, munda erũt. Partẽ deinde ſuam dicit ipſum Deũ, nõ aliqd ab eo, ſed ipſum. Deus, inquit, cordis mei, & pars mea Deus in ſecula. Quod inter multa quæ ab hominibus eliguntur, ipſe illi placuerit eligẽdus.[e] Quia ecce, inquit, qui ſe lõgè faciũt à te, peribũt: [f] perdidiſti omnem qui fornicaĩ abs te: hoc eſt, qui multorũ deorũ uult eſſe proſtibulũ. Vnde ſequitur illud, propter quod & cætera de eodem Pſalmo dicenda uiſa ſunt: Mihi aũt adhærere Deo, bonũ eſt: nõ longè ire, non per plurima fornicari. Adhærere aũt Deo tunc perfectũ erit, cùm totũ quod liberandũ eſt, fuerit liberatũ. Nunc uerò fit illud quod ſequitur:

quitur: Ponere in Deo ſpem meã. Spes enim A
Rom. 8. quæ uidetur, nõ eſt ſpes. Quod enim uidet
quis, quid ſperat? ait Apoſtolus. Si autẽ qđ
nõ uidemus ſperamus, per patientiã expe-
ctamus. In hac aũt ſpe nũc cõſtituti agamus
quod ſequit: & ſimus nos quoq; pro modu-
lo noſtro angeli Dei, id eſt, nũcij eius, annũ-
ciantes eius uoluntatẽ, & gloriã gratiamq;
laudantes. Vnde cũ dixiſſet: Ponere in Deo
ſpem meã: addidit, ut annunciẽ oẽs laudes
tuas in portis filiæ Sion. Hæc eſt glorioſiſſi-
ma ciuitas Dei, hæc unũ Deũ nouit & colit:
hanc angeli ſancti annunciauerunt, qui nos
ad eius ſocietatẽ inuitauerũt, ciuesq; ſuos in B
illa eſſe uoluerunt: quibus non placet ut eos
colamus tanq̃ nostros electos deos, ſed cũ
eis & illorũ & noſtrũ Deũ: nec eis ſacrifice-
mus, ſed cũ ipſis ſacrificiũ Deo ſimus. Nullo
itaq; dubitãte, qui hęc depoſita maligna ob-
ſtinatione conſiderat, oẽs immortales bea-
ti, qui nobis non inuident: neq; enim ſi inui-
derẽt, eſſent beati, ſed potius nos diligũt, ut
et nos cũ ipſis beati ſimus: plus nobis fauẽt,
plus adiuuãt, quando unũ Deũ cum illis co-
limus, patrẽ & filium & ſpiritũ ſanctum, q̃
ſi eos ipſos per ſacrificia coleremus.

L. VIVES.

IN[a] quo planè Pſalmo.] Hic eſt Pſalmus lxxij. ſubli-
mis diuinusq; ſolutione ueteris philoſophorũ quæ-
ſiti, cur præſidente uniuerſitate mũdi deo ſapientiſſi-
mo & optimo, malis bona, & contrà bonis mala cõtin-
gunt? Vnde eſt illud dilemma Epicureorũ. Si Deus eſt,
unde mala? Si nõ eſt, unde bona? Auguſt. aliquot eius
uerſus enarrat: nos ſeruata inſtituta breuitate nõnulla
interdum adijciemus. [b] Pedes ſuos penè fuiſſe com-
motos.] Vel cõcuſſos indignitate rei, & cõmotione ani-
mi, uel ad tranſeundũ in alterã uiam, cùm ſuſpicaretur
parum ſe hac profeciſſe. [c] Tunc eos intellexit.] Om-
nia in futurum ſeruãtur operta, inquit Sapiens. Tunc
bonis ꝓderit bene uixiſſe, malis oberit uixiſſe malè:
tunc bonis euenire bona, malis mala liquebit. Nam ea
demùm uera ſunt, & bona & mala. [d] Defecit, inquit,
cor meum.] Hoc eſt optimi & ſanctiſſimi uiri, ut defi-
cientibus in eo corpore uiribus, robore, conſilio, ſu-
perſit tamẽ ſemper religio, & ſit pars eius Deus in æter-
num: abeuntibusq; cæteris rebus, ſolus Deus in eo re-
maneat. Hoc, quantũ nobis uidet, Auguſtinus loqui-
tur de defectu animæ, & uelut exanimatione, quæ ex
deſiderio rerum cæleſtium naſcitur. Languet enim ani-
mus amãs, & ſubinde linquitur uirtute ſua, cùm de re
quam amat, impenſe cogitat. Aliter quoq; ſic, ut uires
& conſiliũ circa res ſeculi deſtituant bonũ uirum, hæ-
reat tamen ſemper illius menti Deus, & ſpretis contem-
ptisq; omnibus, tũ corporis dotibus, tũ fortuitis, uni-
ca hæreditas, & ſolæ illius opes ſint Deus. [e] Quia ec-
ce, inquit, qui ſe longè faciũt.] Bonum eſt ergo hærere
illi: à quo ſi quis abſceſſerit, perijt. [f] Perdidiſti omnem
qui fornicat abs te.] Debet eſſe anima noſtra uni Deo
dicata, & illius ſponſa: quòd ſi adulteretur, ut ſe ad cu-
ras cupiditatesq; rerũ mundi abiectet, Deo neglecto,
tanquam impudica mulier à uiro reijcitur, & repudia-
tur. Hic eſt interitus animæ, cùm à uita ſua diſcedit.

De incõſtantia Porphyrij, inter confeſſionẽ ueri
Dei & cultum demonũ fluctuantis. Cap. XXVI.

NESCIO quomodo, quantum mihi
uidet, ꝓ amicis ſuis theurgis eru-
beſcebat Porphyrius. Nam iſta ut-
cunq; ſapiebat, ſed contra multorũ deorum
cultũ Deum uerũ non liberè defendebat. Et
angelos quippe alios eſſe dixit, q̃ deorſum
deſcendẽtes hominib. theurgicis diuina ꝓ-
nuncient: alios autẽ qui in terris ea quæ pa-
B tris ſunt, et altitudinẽ eius profunditatemq;
declarẽt. Num igit hos angelos, quorũ mi-
niſterium eſt, declarare uoluntatẽ patris, cre-
dendum eſt uelle nos ſubdi, niſi ei, cuius no-
bis annunciãt uoluntatẽ? Vnde optimè ad-
monet etiam ipſe Platonicus, imitandos eos
potius q̃ inuocandos. Non itaq; debemus
metuere, ne immortales & beatos uni Deo
ſubditos, non eis ſacrificando offendamus.
Quod eñi non niſi uni uero Deo deberi ſci-
unt, cui & ipſi adhærẽdo beati ſunt: procul-
dubiò neq; per ullã ſignificantẽ figurã, neq;
per ipſam rẽ quæ ſacramentis ſignificat, ſibi
C exhiberi uolũt. Dæmonũ eſt hæc arrogãtia
ſuperborũ atq; miſerorũ, à quibus longè di-
uerſa eſt pietas ſubditorũ Deo, nec aliunde
q̃ illi adhærẽdo beatorũ. Ad quod bonum
percipiendũ, etiã nobis ſyncera benignitate
oportet ut faueãt: neq; ſibi arrogẽt, quo eis
ſubijciamur: ſed eum annũcient, ſub q̃ eis in
pace ſociemur. Quid adhuc trepidas, ô phi-
loſophe, aduerſus poteſtates & ueris uirtu-
tib. et ueri Dei munerib. inuidas habere libe-
ram uocẽ? [a] Iam dixiſti angelos, qui patris
annunciant uoluntatẽ, ab eis angelis eſſe di-
D uerſos, qui ad theurgicos homines, neſcio
qua deducti arte, deſcendunt. Quid adhuc
eos honoras, ut dicas pronunciare diuina?
Quæ tandẽ diuina pronunciant, qui nõ uo-
luntatẽ patris nunciãt? [b] Nempe illi ſunt, q̃s
ſacris precib. inuidus alligauit, ne pręſtarent
animę purgationẽ: nec à bono, ut dicis, pur-
gare cupientes ab illis uinculis ſolui, & ſuæ
poteſtati reddi potuerunt. Adhuc dubitas
hæc maligna eſſe dæmonia: uel te fingis for-
taſſe neſcire, dũ nõ uis theurgos offendere,
à quibus curioſitate deceptus, iſta pernicio-
ſa & inſana pro magno beneficio didiciſti.

Audes

Audes iſtam inuidam, nõ potentiam, ſed pe
ſtilentiam, non dicam dominã, ſed quod tu
fateris, ancillam potius inuidorum, iſto aere
tranſcenſo leuare in cælum, & inter deos ue-
ſtros etiã ſidereos collocare, uel ipſa quoq;
ſidera his opprobrijs infamare?

L. VIVES.

IAm [a] dixiſti angelos.] In antiquis codicibus ſic ha-
betur: Iam diſtinxiſti angelos, qui patris annunciãt
uoluntatẽ, ab eis angelis qui ad theurgicos: & idem
utrobiq; ſignificatur. [b] Nempe illi ſunt quos ſacris
precibus.] Nam antea dictum eſt impediri bonum dæ-
monem à malo: nec uẽturum hunc, niſi prius ille pro-
pitiatus diſcedat. Et de Chaldæo narrauit, cuius purga
tionem inuidus quidam impediuit.

De impietate Porphyrij, qua etiam Apuleij tran-
ſcendit errorem. Cap. XXVII.

QVANTO humanius & tolerabilius
cõſectaneus tuus Platonicus Apu
leius errauit, qui tantũmodo dæ-
mones à luna & infrà ordinatos
agitari morbis paſsionũ mentisq; turbelis,
honorãs quidẽ eos, ſed uolens nolensq; cõ-
feſſus eſt: deos tamẽ cęli ſuperiores ad æthe-
rea ſpatia pertinẽtes: ſiue uiſibiles, quos con
ſpicuos lucere cernebat, ſolẽ ac lunã & cæte
ra ibidẽ lumina: ſiue inuiſibiles, quos puta-
bat ab omni labe iſtarũ perturbationũ alie-
nos, quanta potuit diſputatione diſcreuit.
Tu autem didiciſti hoc non à Platone, ſed à
Chaldæis magiſtris tuis, ut in æthereas uel
empyreas mũdi ſublimitates, & firmamẽta
cæleſtia extolleres uitia humana, ut poſſent
dij ueſtri theurgis pronunciare diuina: quib.
diuinis te tamen per intellectualẽ uitam facis
altiorẽ, ut tibi uidelicet tanquã philoſopho
theurgicæ artis purgationes nequaq; neceſ-
ſariæ uideantũ, ſed alijs: eas tamen importas,
ut hanc ueluti mercedem reddas magiſtris
tuis, ꝙ eos qui philoſophari nõ poſſunt, ad
iſtas ſeducis, quæ tibi tanq; ſuperiorũ capa-
ci eſſe inutilia cõfiteris: ut uidelicet quicunq;
à philoſophiæ uirtute remoti ſunt, quæ ar-
dua nimis, atq; paucorũ eſt, te autore theur-
gicos homines, à quibus nõ quidem in ani-
ma intellectuali, uerùm ſaltem in anima ſpiri
tali purgentur, inquirant. Et quoniam iſto-
rum quos philoſophari piget, incomparabi-
liter maior eſt multitudo, plures ad ſecretos
& illicitos magiſtros tuos, quàm ad ſcholas
Platonicas uenire cogantur. Hoc enim tibi
immundiſsimi dæmones, deos æthereos ſe
eſſe fingentes, quorũ prędicator & angelus

A factus es, promiſerunt: quod in anima ſpirita
li theurgica arte purgati, ad patrem quidem
non redeunt, ſed ſuper aereas plagas inter
deos æthereos habitabunt. Non audit iſta
hominum multitudo, propter quos à dęmo
num dominatu liberãdos Chriſtus aduenit.
In illo enim habent miſericordiſsimam pur-
gationem, & mentis, & ſpiritus, & corporis
ſui. Propterea quippe totum hominem ſine *Chriſtus totum hominẽ aſſumpſit.*
peccato ille ſuſcepit, ut totũ quo conſtat ho-
mo, à peccatorũ peſte ſanaret. Quẽ tu quoq;
utinam cognouiſſes, eiq; te potiꝰ, quàm uel
tuæ uirtuti, quæ humana, fragilis, & infirma
eſt, uel pernicioſiſsimæ curioſitati ſanãdum
B tutius commiſiſſes. Non enim te decepiſſet,
[a] quem ueſtra, ut tu ipſe ſcribis, oracula ſan-
ctum immortalemq; confeſſa ſunt. De quo
etiam poeta nobiliſsimus, poeticè quidem,
quia in alterius adumbrata perſona: ueraci-
ter tamen, ſi ad ipſum referas, dixit,

[b] *Te duce, ſi qua manent ſcelerũ ueſtigia noſtri,* Verg. Eclog. 4
Irrita perpetua ſoluent formidine terras.

Ea quippe dixit, quę etiam multũ proficien-
tium in uirtute iuſticiæ poſſunt, propter hu
ius uitæ infirmitatẽ, & ſi non ſcelera, ſcelerũ
tamen manere ueſtigia, quæ non niſi ab illo
C Saluatore ſanãtur, de quo iſte uerſus expreſ-
ſus eſt. [c] Nam hoc utiq; non à ſeipſo dixiſſe
Vergilius in Eclogæ ipſius quarto fermè
uerſu indicat, ubi ait:

Vltima Cumæi uenit iam carminis ætas.

Vnde hoc à Cumæa Sibylla dictum eſſe in-
cunctanter apparet. Theurgi uerò illi, uel po *Theurgos non poſſe humanũ ſpiritum purgare.*
tius dæmones, deorũ ſpecies figuraſq; fin-
gentes, inquinant potius ꝙ purgant huma-
num ſpiritũ falſitate phantaſmatum, & dece-
ptoria uanarũ ludificatione formarũ. Quo-
D modo enim purgent hominis ſpiritum, qui
immundũ habent proprium? Alioquin nul
lo modo carminib. inuidi hominis ligaren-
tur: ipſumq; inane beneficiũ quod præſta-
turi uidebantur, aut metu premerent, aut ſi-
mili inuidentia denegarent. Sufficit, ꝙ pur-
gatione theurgica, neq; intellectualem ani-
mam, hoc eſt, mentẽ noſtrã, dicis poſſe pur-
gari, & ipſam ſpiritalẽ, id eſt, noſtræ animæ
partẽ, mente inferiorẽ, quam tali arte purga-
ri poſſe aſſeris, immortalẽ tamẽ, æternamq;
non poſſe hac arte fieri, confiteris. Chriſtus
aũt uitã promittit æternã: unde ad eũ mun-

A du-

dus, uobis quidem ſtomachantibus, miran- A tibus tamẽ ſtupentibusq; concurrit.[d] Quid prodeſt q; negare non potuiſti errare homines theurgica diſciplina, & quamplurimos fallere per cæcam inſipientemq; ſententiam, atque eſſe certiſsimum errorem, agendo & ſupplicando ad principes, angelosq; decurrere? Et rurſum quaſi ne operam perdidiſſe uidearis iſta dicendo, mittis homines ad theurgos, ut per eos animæ ſpiritales purgentur illorum, qui non ſecundum intellectualem animum uiuunt.

L. VIVES.

Quem [a] neſtra, ut tu ipſe ſcribis, oracula.] De hoc libro xx. [b] Te duce, ſi qua manent.] De Aſinio Pollione conſule ad bella ciuilia refert Seruius, ut futurus ſit illo conſule finis eorum, ſoluãturq; terræ perpetua eorum formidine. ſed diuturna fuerunt poſt eũ qui fuit conſul cum Gn. Domitio Aenobar. iiij. anno triumuiratus. [c] Nam hoc utiq;.] Tota illa Ecloga ſumpta eſt de carminibus Sibyllinis: quę cùm eſſent de Chriſto dicta, tempusq; eſſet ænigmatis quibuſdam ſubſignificatũ, eaq; intelligeret Verg. & uideret aduentare, de aliquo ex principibus Rom. exiſtimabat eſſe dicta, & huius Pollionis filio Salonino attribuit. [d] Quid enim prodeſt.] Alibi ſic: Quod quia negare non potuiſti errare homines etiam. ſed ſic melius: Quod quia negare non potuiſti, intantum à teipſo diſſentis, ut primùm doceas.

Quibus perſuaſionibus Porphyrius obcæcatus, C non potuerit ueram ſapientiã, quæ eſt Chriſtus, agnoſcere. Cap. XXVIII.

Mittis ergo homines in errorem certiſsimũ. [a] Neq; hoc tantũ malum te pudet, cũ uirtutis & ſapientiæ te profitearis amatorẽ. Quam ſi uerè ac fideliter amaſſes, Chriſtum Dei uirtutem & Dei ſapientiã cognouiſſes:[b] nec ab eius ſaluberrima humilitate tumore inflatus uanę ſcientiæ reſiluiſſes. Confiteris tamen etiam ſpiritalem animã ſine theurgicis artibus & ſine teletis, quibus fruſtrà diſcendis elaboraſti, [c] poſſe cõtinentiæ uirtute purgari. Aliquando etiam dicis, q; teletæ nõ poſt mortẽ eleuant animã ut iam: nec eidem ipſi quam ſpiritalem uocas aliquid poſt huius uitæ finem prodeſſe uideant: & tamen uerſas hæc multis modis, & repetis, ad nihil aliud, quantum exiſtimo, niſi ut talium quoque rerum quaſi peritus appareas, & placeas illicitarũ artium curioſis, uel ad eas facias ipſe curioſos. Sed bene eſt quòd metuendam dicis hanc artem [e] uel legum periculis, [f] uel ipſius actionis. At que utinam hoc ſaltem abs te miſeri audiãt, & inde ne illic abſorbeantur, abſcedant, aut

eò penitùs non accedant. Ignorantiam certè & propter eam multa uitia per nullas teletas purgari dicis, ſed per ſolum πατρικὸν νοῦν, id eſt, paternam mentẽ ſiue intellectum, qui paternæ eſt uoluntatis conſcius. Hinc autem Chriſtum eſſe non credis: contemnis enim eum propter corpus ex fœmina acceptum, & propter crucis opprobrium, excelſam uidelicet ſapientiam, ſpretis atque abiectis infimis, idoneus de ſuperioribus carpere. At ille implet, quod prophetæ ſancti de illo ueraciter prædixerunt: Perdam ſapienti- 1.Cor.1. B tiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Non enim ſuam in eis perdit & reprobat, quam ipſe donauit, ſed quam ſibi arrogant, qui nõ habent ipſius. Vnde commemorato iſto prophetico teſtimonio, ſequitur & dicit Apoſtolus: Vbi ſapiens? ubi ſcriba? [g] ubi conquiſitor huius ſeculi? Nonne ſtultam fecit Deus ſapiẽtiam huius mundi? Nam quoniam in Dei ſapientia non cognouit mundus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtulticiam prædicationis ſaluos facere credentes. Quoniam quidem Iudæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt. Nos autem prædicamus, inquit, Chriſtum crucifixum: Iudæis quidem ſcandalũ, gentibus autem ſtulticiam. [h] Ipſis uerò uocatis Iudæis & Græcis, Chriſtum Dei uirtutẽ, & Dei ſapientiam: [i] quoniam quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus: & quod infirmũ eſt Dei, fortius eſt hominibus. Hoc quaſi ſtultum & infirmum tanquam ſua uirtute ſapientes forteſq; contemnunt. Sed hęc eſt gratia, quæ ſanat infirmos, non ſuperbè iactantes falſam beatitudinem ſuam, ſed humiliter potius ueram miſeriam confitentes.

Sapiẽtia huius mundi ſtulta.

L. VIVES.

D Neq; [a] hoc tantũ malum te pudet.] Vetus loquendi mos, ſed quem etiam recentiores uſurparũt. [b] Nec ab eius ſaluberrima humilitate.] Fuit enim prius imbutus pietate noſtra, à qua poſtea deſciuit, magnaq; rabie in eam inuectus eſt. [c] Poſſe continentiæ uirtute purgari.] In libris De abſtinentia animalium ſcribit, continentia & frugalitate uitæ mentem humanam efferri, ac deo coniungi. Sed hæc elegantius Plato & doctius in Charmide: quo loco docet, curationem animę temperãtia fieri, eamq; unicam eſſe animi affecti medelam, nec alijs incãtationibus ſordes animi elui. [d] Et tamen uerſas hæc multis modis & repe.] Ea eſt Porphyrij ταυτολογία pleniſsima faſtidij & nauſeę, quam licet uel ex quinq; eius uocibus intelligere, quæ ſunt in omnium manibus. [e] Vel legum periculis.] Nam & Plato de ea cauit. Et leges ciuiles pœnas illi cõſtituerunt. [f] Vel ipſius actionis.] Nam periculoſa

Animæ curatio.

res

res eſt, niſi ritè exerceatur. Irritantur enim dæmones, & magna inferunt mala imperitè excãtanti: quod multis horrendis exemplis oſtenderunt, quippe amant perfectam impietatem, à qua difficilis ſit ad pietatem recurſus. Ideo terrorib. ad eam homines impellũt. ᵍ Vbi cõquiſitor huius ſeculi.] De philoſophis intellige, qui maximo ſtudio res naturæ conquiſierũt. Græcè eſt συζητής, quod etiam diſputatorem ſonat, ut ad moleſtas illas & immodicas philoſophorum diſputationes referatur. ʰ Ipſis uerò uocatis.] Vocatis ad pietatem, & deſtinatis ciuibus regni. ⁱ Quoniã quod ſtultum eſt Dei.] Vulgarius crucem appellat inſipientem, utpote quæ inſipiẽs ſit uiſa: hæc tamẽ eſt hominibus ſapientior. Siquidem philoſophos conſtat frigidis & inutilibus rebus uacaſſe, crucem uerò mundo peperiſſe ſalutem. Et quod Dei eſt, eo uidet̃ infirmius, quia impotentia quadam uiſus ſit cruci affixus, ſed id longè eſt hominibus fortius. Nec ob id ſolũ, quia quo magis annitentibus multis huius nomẽ extinguere, eo plurimũ pollet & floret: ſed quia per hunc, qui uiſus infirmior, fortis dæmon ille uinctus eſt & coercitus.

De incarnatione Domini noſtri Ieſu Chriſti, quã confiteri Platonicorum erubeſcit impietas. Cap. XXIX.

PRAEDICAS patrẽ & eius filium, quem uocas paternum intellectum ſeu mentem: & horum medium, quẽ putamus te dicere Spiritum ſanctum, & more ueſtro appellas tres deos. Vbi, etſi uerbis indiſciplinatis utimini, uidetis tamen qualitercunque, & quaſi per quædam tenuis imaginationis umbracula, quo nitendum ſit: ſed incarnationem incommutabilis filij Dei, qua ſaluamur, ut ad illa quæ credimus, uel ex quantulacunque parte intelligimus, peruenire poſsimus, non uultis agnoſcere. Itaque uidetis utcunq;, etſi de longinquo, etſi acie caligante, patriam, in qua manendum eſt, ſed uiam qua eundum eſt, non tenetis. Confiteris tamen gratiam, quandoquidem ad Deum per uirtutem intelligentiæ peruenire, paucis dicis eſſe conceſſum. Non enim dicis, paucis placuit, uel pauci uoluerunt: ſed cùm dicis eſſe conceſſum, procul dubiò Dei gratiam, non hominis ſufficientiam confiteris. Vteris etiã hoc uerbo apertius, ubi Platonis ſententiam ſequens, nec ipſe dubitas, in hac uita hominem nullo modo ad perfectionem ſapientiæ peruenire, ſecundũ intellectum tamẽ uiuentibus omne quod deeſt, prouidentia Dei, & gratia poſt hanc uitam poſſe compleri. O' ſi cognouiſſes Dei gratiã per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum, ipſamq; eius incarnationem, qua hominis animam corpusq; ſuſcepit, ſummũ eſſe exemplũ gratiæ uidere potuiſſes. Sed quid faciã?

A Scio me fruſtrà loqui mortuo: ſed quantum ad te attinet. Quantum autem ad eos, qui te magni pendunt, & te uel qualicunq; amore ſapientiæ, uel curioſitate artium, quas nõ debuiſti diſcere, diligũt: quos potius in tua cõpellatione alloquor, fortaſſe nõ fruſtrà. Gratia Dei non potuit gratius commendari, q̃ ut ipſe unicus Dei filius in ſe incommutabiliter manens, indueretur hominem, & ſpem dilectionis ſuæ daret hominibus, homine medio: qua ad illum ab hominibus ueniretur, qui tam longè erat immortalis à mortalibus, incommutabilis à commutabilibus: *Incarnationis dignatio.*
B iuſtus ab impijs, beatus à miſeris. Et quia naturaliter indidit nobis, ut beati immortaleſque eſſe cupiamus, manens beatus, ſuſcipiensq; mortalem, ut nobis tribueret quod amamus, perpetiendo docuit contemnere quod timemus. Sed huic ueritati ut poſſetis acquieſcere, humilitate opus erat, quæ ceruici ueſtræ difficillimè perſuaderi poteſt. Quid enim incredibile dicitur, præſertim uobis qui talia ſapitis, quibus ad hoc credendũ uoſipſos admonere debebatis? quid
C inquam uobis incredibile dicitur, cùm Deus dicitur aſſumpſiſſe humanam animam & corpus? Vos certè tantum tribuitis animæ intellectuali, quæ anima utique humana eſt, ut eam conſubſtantialem paternæ illi menti, quem Dei filium confitemini, fieri poſſe dicatis? Quid ergo incredibile eſt, ſi aliqua una intellectualis anima modo quodã ineffabili & ſingulari, pro multorum ſalute ſuſcepta eſt? Corpus uerò animæ cohærere, ut homo totus & plenus ſit, natura noſtra ipſa teſte, cognoſcimus. Quod niſi uſitatiſsi-
D mum eſſet, hoc profectò eſſet incredibilius. Facilius quippe in fidem recipiendum eſt: etſi humanum diuino, etſi mutabile incommutabili, tamen ſpiritum ſpiritui, aut ut uerbis utar quæ in uſu habetis, incorporeum incorporeo, quàm corpus incorporeo cohærere. An fortè uos offendit inuſitatus corporis partus ex uirgine? Neque hoc debet offendere, imò potius ad pietatem ſuſcipiendam debet adducere, quòd mirabilis mirabiliter natus eſt. An uerò, quòd ipſum corpus morte depoſitum, & in melius reſurrectione mutatũ, iam incorruptibile atq; immortale in ſuperna ſubuexit? Hoc fortaſſe credere recuſatis, intuentes Porphyrium in

his ipſis libris, ex quibus multa poſui, quos De regreſſu animæ ſcripſit, tam crebrò præcipere, omne corpus eſſe fugiendum, ut anima poſsit beata permanere cũ Deo. Sed ipſe potius iſta ſentiens corrigẽdus fuit, præſertim cùm de anima mundi huius uiſibilis, & tam ingẽtis corporeæ molis, cũ illo tam incredibilia ſapiatis. [b] Platone quippe autore, animal eſſe dicitis mundũ, & animal beatiſſimũ, quod uultis eſſe etiã ſempiternũ. Quo modo ergo nec unquã ſoluetur à corpore, nec unquam carebit beatitudine, ſi ut anima beata ſit, corpus eſt omne fugiendum? Solem quoq; iſtum & cætera ſidera, nõ ſolùm in libris ueſtris corpora eſſe fatemini, quod uobiſcũ omnes homines & conſpicere non cunctantur, & dicere: uerumetiam altiore, ut putatis, peritia, hæc eſſe animalia beatiſsima perhibetis, & cum his corporibus ſempiterna. Quid ergo eſt, quòd cùm uobis fides Chriſtiana ſuadetur, tunc obliuiſcimini, aut ignorare uos fingitis, quid diſputare aut do cere ſoleatis? Quid cauſæ eſt cur propter opiniones ueſtras, quas uoſipſi oppugnatis, Chriſtiani eſſe nolitis, niſi quia Chriſtus humiliter uenit, & uos ſuperbi eſtis? Qualia ſanctorum corpora in reſurrectione futura ſint, poteſt aliquãto ſcrupuloſius inter Chriſtianarum ſcripturarum doctiſsimos diſputari: futura tamen ſempiterna, minimè dubitamus: [c] & talia futura, quale reſurrectionis ſuæ Chriſtus demonſtrauit exẽplo. Sed qualiacunq; ſint, cum incorruptibilia prorſus & immortalia nihiloq; animæ contemplationem qua in Deũ figit, impediẽtia prædicent: uoſq; etiã dicatis eſſe in cœleſtibus immortalia corpora immortaliter beatorũ: quid eſt q; ut beati ſimus, omne corpus fugiendum eſſe opinamini, ut fidem Chriſtianã quaſi rationabiliter fugere uideamini: niſi quia illud eſt, quod iterum dico, Chriſtus eſt humilis, uos ſuperbi? an fortè corrigi pudet? Et hoc uitiũ non niſi ſuperborũ eſt. Pudet uidelicet doctos hoĩes [d] ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti, qui piſcatorem ſuo ſpiritu docuit ſapere ac dicere: In principio erat uerbum, & uerbũ erat apud Deũ, & Deus erat uerbum. hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipſum facta ſunt, [e] & ſine ipſo factum eſt nihil. Quod factum eſt in ipſo uita erat, & uita erat lux hominũ, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eã nõ cõprehenderunt. [f] Quod initium ſancti Euangelij, cui nomẽ eſt ſecundum Ioãnem, quidem Platonicus, [g] ſicut à ſancto ſene Simpliciano, qui poſtea Mediolanenſi eccleſiæ præſedit epiſcopus, ſolebamus audire, aureis literis conſcribendum, & per omnes eccleſias in locis eminẽtiſsimis proponendũ eſſe dicebat. Sed ideo uiluit ſuperbis Deus ille magiſter: quia uerbum caro factum eſt, & habitauit in nobis: ut parum ſit miſeris quòd ægrotant, niſi ſe in ipſa ægritudine etiam extollãt: & de medicina qua ſanari poterant, erubeſcant. Non enim hoc faciunt, ut erigantur, ſed ut cadendo grauius affligantur.

Chriſtus humilis.

Ioan. 1.

L. VIVES.

VBI [a] Platonis ſententiam.] In Phędone & Epinomide, quam nos libro 8. expoſuimus. [b] Platone quippe autore.] In Timæo mundum animantem, ſidera quoq; animantia eſſe & beata ſcribit. [c] Et alia futura, quale ſua reſurrectione Chriſtus.] Nullis morbis, nullis uitijs, nulli morti obnoxium, agile, paruceps beatitudinis animæ. Sic Apoſtolus ad Philippenſes 3. Seruatorẽ expectamus Dominum noſtrũ Ieſum Chriſtũ, qui reformabit corpus humilitatis noſtræ, ut configuretur corpori claritatis ſuæ. [d] Ex diſcipulis Platonis fieri diſcipulos Chriſti.] Quæ eſt iſta tam inſolens iactatio ſapiẽtiæ? Ceu uerò erubuerit Plato magiſtrum habere Socratem, qui nihil ſe ſcire profitebatur, & non per totã uitam gloriatus ſit diſcipulum ſe fuiſſe marmorarij, totamq; ſuã illam tam latè patentem ſapientiam præceptoris eſſe: & non ipſe Socrates apud Platonem & Xenophontem principes ſcholæ illius multa referat in Aſpaſiam & Diotimam magiſtras. [e] Et ſine ipſo factũ eſt nihil.] Græci ſic diſtinguunt: Et ſine ipſo factũ eſt nihil, quod factum eſt. quaſi redit in nihilum, niſi conſeruetur cura regentis. Quod etiam philoſophi ſenſerunt, & ſic diſpũctum legi in exemplari Colonienſ de qua re nihil nũc pronuncio. [f] Quod initium ſancti Euangelij.] Aug. lib. Confeſ. 8. ait, ſe in libris Platonicorum legiſſe, etſi non eiſdem uerbis ſententiam Euangelij diui Ioãnis, In principio erat uerbũ. Amelius autẽ Platonicus ſic inquit: Atq; hoc erat illud uerbum, per quod ea quæ facta ſunt, fiebant. Cùm tamen ſemper eſſent, quemadmodum & Heraclitus uoluit, & per Iouem barbarus ille cẽſet in ordine dignitateq; principij conſtitutum apud Deũ eſſe, & Deum eſſe, & per ipſum omnia facta eſſe, & in ipſo quod factũ eſt, uiuum & uitam & ens fuiſſe. Barbarum uerò Ioannem dicit. Porrò nos ex Platone docuimus, uerbo Dei omnia eſſe facta: & ex Plotino filium Dei eſſe creatorẽ. Numenius quoq; non uult Deum primum creatorẽ eſſe, ſed ſecundum. [g] Sicut à ſancto ſene Simpliciano.] Simplicianus Mediolanẽſis epiſcopus, amicus fuit Auguſtini, multęq; inter eos miſsitatę ſunt literę: iſq; preſbyter adhuc, nondum epiſcopus, hortatus eſt Auguſtinum, ut ingenium exerceret, & expoſitionibus ſacrarũ literarum operam daret. Gennadius in Catalogo illuſtrium uirorum.

Amelius.

Simplicianus.

Quanta Platonis dogmata Porphyrius refutauerit, & diſſentiendo correxerit. Cap. XXX.

Si poſt

SI [1] poſt Platonẽ aliquid emendare exiſtimatur indignum, cur ipſe Porphyrius nonnulla & non parua emendauit? [a] Nam Platonẽ, animas hominũ poſt mortẽ reuolui uſq; ad corpora beſtiarũ, ſcripſiſſe, certiſsimũ eſt. [b] Hanc ſententiã Plato doctor tenuit, & Platonis diſcipulo Porphyrio tamen iurè diſplicuit. In hominum ſanè nõ ſua quæ dimiſerãt, ſed in alia noua corpora redire humanas animas arbitratus eſt. Puduit ſcilicet illud credere, ne mater fortaſſe filium in mulã reuoluta uectaret: et nõ puduit hoc credere, ne reuoluta mater in puellam filio forſitan nuberet. Quanto creditur honeſtius q̃d ſancti & ueraces angeli docuerunt: quod Prophetæ Dei ſpiritu acti locuti ſunt: quod ipſe, quẽ uenturũ Saluatorẽ præmiſsi nunciĳ predixerũt: quod miſsi Apoſtoli, qui orbẽ terrarũ Euangelio repleuerũt. Quãto, inq̃, honeſtius credit̃, reuerti ſemel animas ad corpora propria, q̃ reuerti toties ad diuerſa. Veruntamen, ut dixi, ex magna parte in hac opinione correctus eſt Porphyrius: ut ſaltẽ in ſolos homines humanas animas præcipitari poſſe, ſentiret: beluinos autẽ carceres euertere, minimè dubitaret. Dicit etiã, Deũ C
ad hoc animã mũdo dediſſe, ut materiæ corporalis cognoſcens mala ad patrem recurreret, nec aliquãdo iam taliũ polluta contagione teneretur. Vbi etſi aliquid inconuenienter ſapit, magis em̃ data eſt corpori, ut bona faceret: nõ enim mala diſceret, ſi nõ faceret: in eo tamen aliorum Platonicorum opinionẽ, & non in re parua emendauit quòd mundatam ab omnibus malis animam, & cum patre conſtitutam, nunquam iam mala mundi huius paſſuram eſſe confeſſus eſt. Qua ſententia profectò abſtulit, quod eſſe Platonicũ D
maximè perhibetur: ut mortuos ex uiuis, ita uiuos ex mortuis ſemper fieri: falſumq; eſſe oſtendit, quod [c] Platonicè uidetur dixiſſe Vergilius, in campos Elyſios purgatas animas miſſas: quo nomine tanquam per fabulam uidẽtur ſignificari gaudia beatorum, ad fluuium Letheum euocari, hoc eſt, ad obliuionem præteritorum:

Scilicet immemores ſupera ut conuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora uelle reuerti.

Meritò diſplicuit hoc Porphyrio: quoniam reuerà credere ſtultũ eſt, ex illa uita, quæ beatiſsima eſſe nõ poterit, niſi de ſua fuerit æter-

A nitate certiſsima, deſiderare animas corporũ corruptibiliũ labẽ, & inde ad iſta remeare, tanq; hoc agat ſumma purgatio, ut inquinatio requirat̃. Si enim quòd perfectè mundantur, hoc efficit, ut omnium obliuiſcãtur malorũ: malorũ aũt obliuio facit corporum deſideriũ, ubi rurſus implicent̃ malis: profectò erit infelicitatis cauſa, ſumma felicitas: & ſtulticiæ cauſa, perfectio ſapientię: & immundiciæ cauſa, ſumma mundicia. Nec ueritate ibi beata erit anima quãdiucunq; erit, ubi oportet fallatur, ut beata ſit. Non enim beata
B erit, niſi ſecura. Vt autẽ ſecura ſit, falſo putabit, ſemper ſe beatã fore: quoniã aliquando erit & miſera. Cui ergo gaudendi cauſa falſitas erit, quomodo de ueritate gaudebit? Vidit hoc Porphyrius, purgatamq; animã, ob hoc reuerti dixit ad patrem, ne aliquãdo iam malorum polluta contagione teneatur.

L. VIVES.

NAm [a] Platonem animas hominũ poſt mortẽ.] Plato Pythagoræ opinionem ſecutus, animas poſt mortem in corpora redire exiſtimauit: ſic in Timæo, ſic in extremo De rep. ſic in Phædro ſcribit. In hoc enim libro, quem poſtremum nominaui, legem Adraſtiæ illius neceſſariæ refert, qua iubet ut quæcũq; anima deum ſecuta, aliquid ueri inſpexerit, ea ſine ulla pœna ad circum alterum peruadat. Quòd ſi & in illo idem fecerit, uacet quoque pœna, ſemper beata, ſi ſemper ſic faciat: quòd ſi uerum non fuerit conſecuta, & caſu preſſa pœnas obtinuerit, in corpus abeat. His gradibus, ut quæ plurima uiderit, philoſophũ induat: hinc proxima legitimũ regem, aut imperatorẽ, ac ſtrenuum uirum: ex tertio ordine fiãt magiſtratus in repub. & patresfamiliâs: ex quarto aliptæ & medici: ex quinto uates & myſtę: de ſexto poetę: de ſeptimo opifices, & agricolæ: ex octauo ſophiſtæ & aurarĳ: ex nono tyrãni. Sic proficiſcuntur animæ in uitam: quam qui rectè tranſegrit, is ad meliorem conditionem remigrabit: qui inique, ad peiorem. In eum enim locum, unde quæq; anima diſceſſerat annis x. milibus non redit: nam alas cõfractas ante id tempus non recuperat, præter illius animã qui ſimpliciter & ſine dolo philoſophatus eſt. nam huic, ſi ter ad eum uixerit modum, ter milleni ſufficiũt anni. Ex alĳs animabus, ubi de eis pronunciatũ eſt, hæ quidem ſub terram ad ſupplicia conĳciũtur, illæ in cælum ſublatæ uitam agũt beatam, pro ratione eius quã in terris egerunt. Poſt mille autem annos utræq; ad ſecundam redeũt uitam, optione unicuiq; propoſita, ut quod uelit, eligat. Itaq; alię quę prius fuerant hominũ, in beſtias diſcedunt: aliæ prius beſtiarum, in homines, ſi modò hominũ quoq; aliquando fuerãt. nam quę ueritatem nunquã eſt intuita, in humanã formã nõ trãſibit. Hæc eſt ſentẽtia Platonis in Phædro. In ultimo uerò De rep. de huiuſmodi uitæ optionibus loquens ait, electionem magna ex parte iuxta uitę prioris mores fieri. Sic Orphei animam cygni corpus elegiſſe, nec uoluiſſe in fœminam trãſire odio illius ſexus: Animam Thamiris philomelę, cygni quoq; animã in hominem demigraſſe: Aiacis animam leonem optaſſe: Agamemnonis aquilam, Therſitis ſimiam. [b] Hanc ſententiam Pla-

Trãſanimatio.

ro doctor.] Alibi legitur, Plotinus doctor. Ipſe Porphyrius ſcribit ſe decimo Galieni imperatoris anno Romã è Græcia ueniſſe, cùm Plotinus ageret ferè quinquageſimumnonum annum, audiſſeq; illum quinq; annos. Plotinus uerò Platonis opinionem de reditu animarũ in quæuis corpora ſecut' eſt. Itaq; ſic uidetur legendũ, Hanc ſententiam Plato doctor tenuit, & Plotinus, diſcipulo tamen Porphyrio etiam. [c] Quòd Platonicè uidetur dixiſſe Vergilius.] Plato lib. De rep. x. animas dicit ad Letheum campũ proficiſci ſtirpibus omnino uacuum, & ex Amelita fluuio pronas bibere: quæ largius hauriũt, obliuiſci penitùs omnium. Hoc facto dormire omnes, & media nocte tonitru ingẽti excitari, uenireq; ad uitam. Amelita autem eſt ceu rerũ omniũ obliuio, quaſi nulli' rei cura & cogitatio. Apud Verg. aũt ſic loquitur Anchiſes de animalibus corporibus defunctis: *Amelita.*

Has omnes, ubi mille rotam uoluêre per annos
Letheum ad fluuium, deus euocat, agmine magno:
Scilicet immemores, &c.

Obliuiſcuntur itaq; præteritorũ, & qualis futura ſit ſequens uita, non recogitant: nec tamen uoluntate huc inducuntur, ſed neceſsitate.

Cõtra argumentũ Platonicorũ, quo animã humanã aſſerũt deo eſſe coæternã. Cap. XXXI.

FALSO' igitur à quibuſdam Platonicis eſt creditus, [a] quaſi neceſſarius orbis ille ab eiſdem abeũdi, & ad eadem reuertendi. Quod etiam ſi uerũ eſſet, quid hoc ſcire prodeſſet, niſi fortè inde ſe nobis auderent præferre Platonici, quia id nos in hac uita iam neſciremus, quod ipſi in alia meliore uita purgatiſsimi & ſapientiſsimi fuerant naſcituri, & falſum credẽdo beati futuri? Quod ſi abſurdiſsimum & ſtultiſsimum eſt dicere, Porphyrij profectò eſt præferenda ſententia, his qui animarũ circulos alternante ſemper beatitudine & miſeria ſuſpicati ſunt. Qd' ſi ita eſt, ecce Platonicus in melius à Platone diſſentit: ecce uidit hic, quod ille non uidit, nec poſt talem ac tantum magiſtrum refugit correctionem, ſed homini præpoſuit ueritatem. Cur ergo non potius diuinitati credimus de his rebus, quas humano ingenio puestigare non poſſumus, quæ animam quoque ipſam non deo coæternam, ſed creatam dicit eſſe, quæ non erat? Vt enim hoc Platonici nollent credere, hanc utiq; cauſam idoneam ſibi uidebantur afferre, quia niſi quod ſemper antea fuiſſet, ſempiternum deinceps eſſe non poſſet. Quanq; & de mundo & de his quos in mundo deos à deo factos ſcribit Plato, apertiſsimè dicat eos eſſe cœpiſſe, & habere initium, finem tamen nõ habituros, ſed per conditoris potentiſsimam uoluntatem in æternum permanſuros eſſe perhibeat. [b] Verùm id quomodo intelligant, inuenerunt, non eſſe hoc uidelicet temporis, ſed
A ſubſtitutionis initium. [c] Sicut enim, inquiunt, ſi pes ex æternitate ſemper fuiſſet in puluere, ſemper ei ſubeſſet ueſtigium: quod tamen ueſtigiũ à calcante factum nemo dubitaret, nec alterum altero prius eſſet, quãuis alterum ab altero factum eſſet: Sic, inquiunt, et mundus atq; in illo dij creati, & ſemper fuerunt ſemper exiſtente qui fecit, & tamen facti ſunt. Nunquid ergo ſi anima ſemper fuit, etiam miſeria eius ſemper fuiſſe dicenda eſt? Porrò ſi aliquid in illa, quod ex æterno non fuit, eſſe cœpit ex tempore, cur non fieri potuit, ut ipſa eſſet ex tempore, quæ antea non
B fuiſſet? Deinde beatitudo quoq; eius poſt experimentum malorum firmior, et ſine fine manſura, ſicut iſte confitetur, procul dubiò cœpit ex tempore, & tamẽ ſemper erit, cùm antea nõ fuerit. Illa igitur omnis argumentatio diſſoluta eſt, qua putatur nihil eſſe poſſe ſine fine temporis, niſi quod initium non habet temporis. Inuenta eſt enim animæ beatitudo: quæ cùm initiũ temporis habuerit, finem temporis non habebit. Quapropter diuinæ autoritati humana cedat infirmitas, eiſq; beatis & immortalibus de uera religione credamus, qui ſibi honorẽ non expetunt,
C quem Deo ſuo, qui etiam noſter eſt, deberi ſciunt: nec iubent, ut ſacrificiũ faciamus, niſi ei tantummodo, cuius & nos cum illis, ut ſæpe dixi, & ſæpe dicendũ eſt, ſacrificium eſſe debemus, per eũ ſacerdotẽ offerendi, qui in homine quẽ ſuſcepit, ſecundũ quẽ & ſacerdos eſſe uoluit, etiam uſq; ad mortem ſacrificium pro nobis dignatus eſt fieri.

L. VIVES.

QVaſi [a] neceſſari' orbis ille.] Plato uolui à Parcis omnia ſcribit, & uitas noſtras, & tempus quo anima corpore uacat: ita cùm conuerſio uitæ perfecta eſt, ſequi mortem: cùm purgationis animæ, redire eam animam ad nouum corpus, uitæ incertum eſſe nobis, animæ corpore liberæ mille eſſe annos. Hunc orbẽ
D neceſſariũ putabãt illi, ne cùm certus eſſet animarũ numerus, à deo, cũm mundũ hunc architectaret, creatus, deeſſent qui terrã incolerent homines, mundo ęterno, & hominibus morti ſubditis. Hunc orbem, hanc uertiginẽ expreſsius Vergilius rotam nominauit, quæ ubi in ſe conuoluta, circulum ſuum confecit, uitam reddit, quam ademerat: ut illa altera uitæ finem faciat, quã attulerat, utraq; cum eodem unde diſceſſerat, redit. Hęc à morte in mortem, illa cõtrà à uita in uitam: ſed hæc per mortem, illa per uitam. [b] Verùm id quomodo intelligãt.] Mundum à deo creatũ eſſe, id exiſtimaſſe Platonem conſtat. Cæterùm in controuerſia eſt, an in tempore aliquo incepit eſſe aliquot annos abhinc, an nullum habeat in tempore principatũ. Nam Plutarchus, Atticus, Seuerus, crediderũt Platoni, mundũ aliquando eſſe cœpiſſe, nunquam tamen interiturum. Crantorij *Mundus an cõditus Platoni.*

ri uerò, Plotino, Porphyrio, Iamblicho, Proculo, Macrobio, Platonicis uiſum eſt, mundum Platonicũ æternum fuiſſe, & fore. Iſtis Cẽſorinus aſtipulatur, qui eam de mundo ſententiam Pythagoræ, & Pythegoricorum eſſe tradit: quos Plato in ratione naturæ præ cæteris ſecutus eſt. Eiuſdẽ rei autores ſunt Cicero, Iuſtinus martyr, & Boetius. Apuleius in Deo Socratis ſic inqt: Quos deos Plato exiſtimat ueros incorporales, animales, neque ullo fine, neque exordio, ſed prorſus retrò æuiternos. In dogmate tamẽ Platonis, Platonẽ indicat de origine mundi non ſatis ſibi conſtitiſſe. Ait enim, & hunc quidem mundũ nunc ſine initio eſſe dicit, aliàs originẽ habere natumq́; eſſe. [c] Sicut enim, inquiunt.] Noſtri cùm de effectu cauſæ coæuo loquuntur, de ſole & eius ſplendore exemplum afferunt.

De uniuerſali uia animæ liberandæ, quã Porphyrius malè quærendo nõ reperit: & quam ſola gratia Chriſtiana reſerauit. Cap. XXXII.

Hæc eſt religio, quæ uniuerſalem continet uiã animæ liberandæ, quoniam nulla niſi in hac liberari poteſt. Hæc eſt enim quodammodo [a] regalis uia, quæ una ducit ad regnũ, nõ temporali faſtigio nutabundũ, ſed æternitatis firmitate ſecurũ. Cùm autẽ dicit Porphyrius in primo iuxta finẽ De regreſſu aïæ libro: nõdum receptã unã quandã ſectã, quę uniuerſalẽ uiam animæ cõtineat librrãdæ: uel à philoſophia ueriſsima aliqua, [b] uel ab Indorum moribus, ac diſciplina, aut inductione Chaldæorum, aut alia qualibet uia, nondũq; in ſuã noticiã eandẽ uiã hiſtoriali cognitione perlatã, procul dubiò confitetͬ eſſe aliquã, ſed nondum in ſuã ueniſſe noticiã. Ita ei nõ ſufficiebat quicquid de aïa liberanda ſtudioſiſsimè didicerat, ſibiq́;, uel potius alijs noſſe ac tenere uidebatͬ. Sentiebat enim, adhuc ſibi deeſſe aliquam præſtantiſsimã autoritatem, quã de re tanta ſequi oporteret. Cùm autẽ dicit, uel à philoſophia ueriſsima, aliquã nondũ in ſuã noticiam perueniſſe ſectã, quæ uniuerſalem cõtineat uiam animæ liberandæ, ſatis, quantum arbitror, oſtendit, uel eam philoſophiã, in qua ipſe philoſophatus eſt, non eſſe ueriſſimã, uel ea non contineri talem uiã. Et quomodo iam poteſt eſſe ueriſsima, qua nõ continetur hæc uia? Nam quę alia uia eſt uniuerſalis animæ liberandæ, niſi qua uniuerſæ animæ liberantur, ac per hoc ſine illa nulla anima liberatur? Cùm autem addit & dicit, uel ab Indorũ moribus & diſciplina, uel ab inductione Chaldæorum, uel alia qualibet uia: manifeſtiſsima uoce teſtatͬ, neq; illis quæ ab Indis, neque illis quæ à Chaldæis didicerat, hanc uniuerſalẽ uiã animæ liberãdæ cõtineri, & utiq; ſe à Chaldæis oracula diuina ſumpſiſſe, quorũ aſsiduã cõmemorationẽ facit, tacere non potuit. Quam uult ergo intelligi aïæ liberandæ uniuerſalẽ uiam nondũ receptam, uel ex aliqua ueriſsima philoſophia, uel ex earũ gentiũ doctrinis, quæ magnę uelut in diuinis reb. habebantͬ: quia plus apud eos curioſitas ualuit quorũq; angelorum cognoſcendorũ & colendorum, nõdumq; in ſuam noticiam hiſtoriali cognitione perlatã? Quænã iſta eſt uniuerſalis uia, niſi quæ non ſuæ cuiq; gẽti propria, [c] ſed uniuerſalis gentibus quæ cõmunis eſſet, diuinitùs impertita eſt? Quam certè iſte homo nõ mediocri ingenio præditus, eſſe nõ dubitat. Prouidentiam quippe diuinã ſine iſta uniuerſali uia liberandæ animæ genus humanũ relinquere potuiſſe, nõ credit. Neq; eñ ait non eſſe, ſed hoc tãtũ bonũ, tantũq; adiutoriũ nõdũ receptũ, nõdũ in ſuã noticiã eſſe ꝑlatũ. nec mirũ. [d] Tunc enim Porphyrius erat in rebus humanis: quando iſta liberãdæ animæ uniuerſalis uia, quæ non eſt alia q̃ religio Chriſtiana, oppugnari permittebatͬ ab idolorum dæmonumq; cultorib. regibusq́; terrenis, propter aſſerendũ & conſecrãdum martyrũ numerũ, [e] hoc eſt, teſtiũ ueritatis, per q̃s oſtenderetur omnia corporalia mala pro fide pietatis & cõmendatione ueritatis eſſe toleranda. Videbat ergo iſta Porphyrius, & per huiuſmodi perſecutiones citò iſtam uiã perituram, & propterea non eſſe ipſam liberandæ animæ uniuerſalem putabatͬ, nõ intelligens hoc, quod eum mouebat, & quod in eius electione perpeti metuebat, ad eius cõfirmationẽ robuſtioremq; cõmendationem potius pertinere. Hæc eſt igitur animæ liberandæ uniuerſalis uia, id eſt, uniuerſis gẽtibus diuina miſeratione cõceſſa, cuius profectò noticia ad quoſcunq; iam uenit, & ad quoſcũq; uentura eſt: nec debuit, nec debebit ei dici [f] quare modò, & quare ſerò, quoniã mittentis conſiliũ nõ eſt humano ingenio penetrabile. Quod ſenſit etiã iſte, cùm dixit, nõdum receptũ hoc donũ Dei, & nondũ in ſuam noticiã fuiſſe perlatũ. Nec enim propterea uerum nõ eſſe iudicauit, quia nõdum in ſuam fidem receptum fuerat, uel in noticiam nondum peruenerat. Hæc eſt, inquã, liberandorum credentiũ uniuerſalis uia, de qua fidelis

Gen. 12. Abraham diuinũ accepit oraculum: In ſemi-
ne tuo benedicent̃ oẽs gentes. Qui fuit qui-
dem gente Chaldæus, ſed ut talia promiſſa
perciperet, ꝙ ex illo propagaret̃ ſemen diſ-
poſitum per angelos in manu mediatoris, in
quo eſſet iſta liberandæ animæ uniuerſalis
uia, hoc eſt, omnibus gẽtibus data, iuſſus eſt
diſcedere de terra ſua & de cognatione ſua,
& de domo patris ſui. Tunc ipſe primitùs à
Chaldæorũ ſuperſtitionib. liberatus, unum
uerũ Deũ ſequẽdo coluit, cui hoc etiam pro-
mittenti fideliter credidit. Hæc eſt uniuerſa-
lis uia, de qua in ſancta prophetia dictum eſt:
Pſal. 66. Deus miſereat̃ noſtri, & benedicat nobis: il-
luminet uultũ ſuũ ſuper nos, & miſereat̃ no-
ſtri. Vt cognoſcamus in terra uiã tuã: in om-
nibus gentibus ſalutare tuũ. Vnde tãto pòſt
ex Abrahæ ſemine carne ſuſcepta, de ſeipſo
Ioan. 14. ait ipſe Saluator: Ego ſum uia, & ueritas, &
uita. Hæc eſt uniuerſalis uia, de qua tãto an-
tè prophetatũ eſt: Erit in nouiſsimis diebus
manifeſtus [g] mõs domus Dñi paratus in ca-
cumine montiũ, & extollet̃ ſuper colles, &
uenĩet ad eũ uniuerſæ gẽtes, & ingredientur
Eſaie 2. nationes multę, & dicẽt: Venite aſcẽdamus
in montẽ Dñi, & in domũ Dei Iacob, & an-
nunciabit nobis uiam ſuã, & ingrediemur in
ea. Ex Sion enim prodiet lex, & uerbũ Dñi
ab Hieruſalẽ. Via ergo iſta nõ eſt unius gen
tis, ſed uniuerſarũ gentium. Et lex uerbumq́;
Dñi nõ in Sion & Hieruſalẽ remãſit, ſed in-
de proceſsit, ut ſe per uniuerſa diffunderet.
Vnde ipſe mediator poſt reſurrectionẽ ſuã
diſcipulis trepidantibus ait: Oportebat im-
pleri quæ ſcripta ſunt in lege, & prophetis,
& pſalmis de me. Tũc aperuit illis ſenſum ut
Luce 24. intelligerẽt Scripturas, & dixit eis: Quia o-
portebat Chriſtũ pati, & reſurgere à mortu
is tertio die, & prædicari in nomine eius pœ
nitẽtiam & remiſsionẽ peccatorum per oẽs
gentes, incipientib. ab Hieruſalẽ. Hęc eſt igit̃
uniuerſalis animæ liberandæ uia, quã ſancti
angeli ſanctiq́; prophetę prius in paucis ho-
minibus ubi potuerũt Dei gratiã reperienti
bus, & maximè in Hebræa gẽte, [h] cuius erat
ipſa quodãmodo ſacrata reſpublica, in pro-
phetationẽ & prænunciationẽ ciuitatis Dei
ex omnib. gẽtibus cõgregandæ, & taberna-
culo, & templo, & ſacerdotio, & ſacrificijs ſi-
gnificauerũt, & eloquijs quibuſdam manife
ſtis pleriſque myſticis prędixerunt. Præſens
A aũt in carne ipſe mediator, & beati eius apo-
ſtoli, iam Teſtamẽti noui gratiam reuelantes
apertius indicarũt, quæ aliquanto occultius
ſuperioribus ſunt ſignificata tẽporibus, pro
ætatum generis humani diſtributione: ſicut
eam Deo ſapienti placuit ordinare, mirabili-
um operum diuinorũ, quorũ ſuperius pau-
ca iam poſui cõteſtantibus ſignis. Nõ enim
tantũmodo apparuerũt uiſiones angelicæ,
& cæleſtiũ miniſtrorũ ſola uerba ſonuerunt,
uerumetiã hominibus Dei uerbo ſimplicis
pietatis agẽtibus, ſpiritus immũdi de homi-
num corporibus ac ſenſibus pulſi ſunt: uitia
B corporis, languoreſq́; ſanati: fera animalia
terrarũ & aquarum, uolatilia cæli, ligna, ele-
menta, ſidera, [i] diuina iuſſa fecerunt, inferna
ceſſerunt, mortui reuixerunt: exceptis ipſius
Saluatoris proprijs ſingularibuſq́; miracu-
lis, maximè natiuitatis & reſurrectionis: in
quorũ uno [k] maternæ uirginitatis tantũmo
do ſacramentũ, in altero aũt etiã eorũ qui in
fine reſurrecturi ſunt, demonſtrauit exem-
plum. Hæc uia totũ hominẽ mundat, & im-
mortalitati mortalẽ ex omnib. quibus con-
ſtat partibus, præparat. Vt enĩ non alia pur-
C gatio ei parti quæreret̃, quam uocat intelle-
ctualẽ Porphyrius, alia ei, quã uocat ſpirita-
lem, alia quæ ipſi corpori, propterea totũ ſu-
ſcepit ueraciſsimus potẽtiſsimuſq́; munda-
tor atq; ſaluator. Præter hanc uiã quæ [l] par-
tim cùm hæc futura prænunciant̃, [m] partim
cùm facta nunciant̃, nunq́; generi defuit hu
mano, nemo liberatus eſt, nemo liberat̃, ne-
mo liberabit̃. Quòd aũt Porphyrius uniuer
ſalem uiam animæ liberãdæ nondũ in ſuam
noticiã hiſtoriali cognitione dicit eſſe perla-
tam: quid hac hiſtoria uel illuſtrius inueniri
D poteſt, quę uniuerſum orbem tanto apice au
toritatis obtinuit, uel fidelius, in qua ita nar-
rantur præterita, ut futura etiam prædicant̃,
quorũ multa uidemus impleta: ex quibus ca
quę reſtant ſine dubio ſperemus implenda.
Non enim poteſt Porphyrius, uel quicunq;
Platonici, etiam in hac uia quaſi terrenarum
rerum, & ad iſtam uitam mortalem pertinen
tium, diuinationẽ prædictionemq́; contẽne
re: quod meritò in alijs uaticinationibus, &
quorũlibet modorũ uel artiũ diuinationib.
faciũt. Negant enim uel magnorũ fuiſſe ho-
minũ, uel magni eſſe pẽdenda. Et rectè. Nã
uel inferiorũ fiunt præſenſione cauſarũ, ſicut
arte

arte medicinæ quibuſdam antecedētibus ſi‑gnis plurima [n] uenturæ ualetudini præuidē‑tur: uel immundi dæmones ſua diſpoſita fa‑cta prænūciant, [o] & in quorumuis mētibus atq; cupiditatibus iniquorū congrua factis dicta, uel dictis facta compenſant: ut ſibi ius quodāmodo uindicent in materia infirma fragilitatis humanæ. Non talia ſancti homi‑nes in iſta uniuerſali animarū liberādarum uia gradientes, tanꝗ magna prophetare cu‑rarunt: quamuis & iſta eos non fugerint, & ab eis ſæpe prædicta ſint, ad eorū fidem fa‑ciendam, quæ mortalium ſenſibus nō pote‑rant intimari, nec ad experimentū celeri faci‑litate perduci. Sed alia erāt uerè magna atq; diuina, quæ quantum dabatur, cognita Dei uoluntate, futura nūciabant. Chriſtus quip‑pe in carne uenturus, & quæ in illo tā clara perfecta ſunt, atque in eius nomine impleta, pœnitentia hominū, & ad Deum conuerſio uoluntatū, remiſsio peccatorum, gratia iuſti‑ciæ, fides piorum, & per uniuerſum orbem in uerā diuinitatē multitudo credentiū, cul‑turæ ſimulachrorū, dæmonumq; ſubuerſio, & à tentationibus exercitatio, proficiētium purgatio, & liberatio ab omni malo, iudicij dies, reſurrectio mortuorū, ſocietatis impi‑orum æterna damnatio, regnumq; æternæ glorioſiſsimæ ciuitatis Dei conſpectu eius immortaliter perfruentis: in huius uiæ ſcri‑pturis prædicta atq; promiſſa ſunt: quorum tam multa impleta cōſpicimus, ut recta pie‑tate futura eſſe cætera confidamus. Huius uiæ rectitudinē uſq; ad Deum uidendū, eiq; in æternum cohærendū, in ſanctuario Scri‑pturarum eſſe locatam, qua prædicatur atq; aſſeritur ueritate, quicunq; non credunt, & ob hoc nec intelligūt, oppugnare poſſunt, ſed expugnare nō poſſunt. Quapropter in decem Libris iſtis, & ſi minus ꝗ nōnullorū de nobis expectabat intentio, tamē quorun‑dam ſtudio, quantum uerus Deus & Domi‑nus adiuuare dignatus eſt, ſatisfecimus, re‑

A futando contradictiones impiorū, qui con‑ditori ſanctæ ciuitatis, de qua diſputare in‑ſtituimus, deos ſuos præferunt. Quorū decē Librorum quinque ſuperiores aduerſus eos conſcripti ſunt, qui propter bona uitæ hu‑ius deos colendos putant: quinq; aūt poſte‑riores aduerſus eos qui cultum deorū pro‑pter uitam, quæ poſt mortem futura eſt, ſer‑uandum exiſtimant. Deinceps itaque, ut in primo Libro polliciti ſumus, de duarum ci‑uitatum, quas in hoc ſeculo perplexas dixi‑mus, inuicemq; permixtas, exortu & pro‑
B curſu & debitis finibus, quod dicendū arbi‑tror, quantū diuinitùs adiuuabor, expediā.

In decē Libris prioribus quid tractatū ſit.

L. VIVES.

REgalis [a] uia.] Lata, publica, quæ regia, & conſula‑ris, & prætoria militaris dicitur legibus ſacra. [b] Vel ab Indorum moribus ac diſciplina.] Gym‑noſophiſtarum & Brachmanarum, qui multa admira‑biliter & egiſſe, & docuiſſe memorantur. [c] Sed uni‑uerſis gentibus.] Hæc eſt pietas noſtra, quæ ideo catho‑lica nominatur, quòd non certo alicui populo tradita eſt, ut Iudaica, ſed toti generi humano: nec ullum exclu‑dit, omnibus per hanc ſaluis eſſe licet, & ſine hac nulli: nec religiones in hac ſunt ſuæ cuiq; gēti, ſicut apud gen‑tiles. Alij enim dij & alio modo apud Romanos colebā‑tur, ꝗ Græcos, alij apud hos quàm apud Gallos, Hiſpa‑nos, Scythas, Indos, Perſas. Omnes gentes quæ Chri‑ſtum profeſſæ ſunt, eundem colunt Deum, & eodem ſa‑
C crificij genere. [d] Tunc enim Porphyrius erat in re‑bus humanis.] Vixit enim Diocletiano principe, qui Chriſtianos iniquiſsimo inſectatus eſt odio. [e] Hoc eſt teſtiū ueritatis.] Μάρτυς enim eſt teſtis. [f] Quare mo‑dò, & quare ſerò.] Q. cur nunc mittitur, cur non antè. [g] Mons domus Domini.] Alibi non adſcribitur, domus, Lxx. ſic, τὸ ὄρος κυρίου, καὶ ὁ οἶκος τοῦ θεοῦ, mons Dñi, & domus Dei. [h] Cuius erat ipſa quodammodo.] Hoc enim erat initium, & uelut propago & ſeminariū eccleſiæ Dei. [i] Diuina iuſſa fecerunt, mortui reuixe‑runt.] Alibi ſic, diui. iuſ. fe. inferna ceſſerunt, mortui re‑uixerunt. [k] Maternæ uirginitatis tantummodo ſa‑cramentum.] Hoc eſt ſacramentum, nihil pollui, nihil frangi, aut corrumpi, quod ille inſtaurator omniū atti‑gerit. [l] Partim cùm hæc futura prænunciantur.] In lege Moſaica per prophetas. [m] Partim cùm facta nunciātur.] In noſtra per Apoſt‹o›los, & reliquos ſacros
D concionatores. [n] Venturæ ualetudini.] Alibi euen‑turæ: melius euentura ualetudini. [o] Et in quorūuis mentibus.] Alibi, quorū ius & in mentibus atq; cupi‑ditatibus iniquorū ad congruentia facta ducēdis quo‑dammodo ſibi uendicant. Poſſunt enim ad morbū uel ad ſanitatem corpora humana naturæ uiribus afficere, quas habent quàm nos longè notiores.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XI.

1 De ea parte Operis qua duarum ciuitatum, id eſt, cæleſtis ac terrenæ, initia & fines incipiunt demonſtrari.

2 De cognoſcēdo Deo, ad cuius noticiā nemo hominū peruenit, niſi per mediatorē Dei & hominum, hominem Ieſum Chriſtum.

3 De autoritate canonicæ ſcripturæ, diuino ſpiritu conditæ.

4 De conditione mundi, quòd nec intemporalis ſit, nec nouo Dei ordinata conſilio, quaſi poſtea uoluetir quod antea noluerit.

5 Tam non eſſe cogitandū de infinitis temporum ſpatijs ante mundum, quàm de infinitis locotum.

6 Creationis mundi & temporum unum eſſe principium, nec aliud alio præueniri.

7 De qualitate primorū dierum, quia anteq̃ ſol fieret, ueſperā & mane traduntur habuiſſe.

8 Quæ qualiſue intelligēda ſit Dei requies, qua poſt opera ſex dierū requieuit in ſeptimo.

9 De angelorum conditione quid ſecundū diuina teſtimonia ſentiendum ſit.

10 De ſimplici & incōmutabili trinitate, patris & filij & ſpiritus ſancti unius Dei, cui nō eſt aliud qualitas, aliud ſubſtantia.

11 An eius beatitudinis, quā ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerunt, etiam illos ſpiritus qui in ueritate non ſteterunt, participes fuiſſe, credendum ſit.

12 De cōparatione beatitudinis iuſtorū, necdū tenentiū promiſſionis diuinæ præmium, & primorū in paradiſo hominū ante peccatū.

13 An ita unius felicitatis oēs angeli ſint creati, ut neque lapſuros ſe poſſent noſſe qui lapſi ſunt, & poſt ruinam labentiū perſeuerantiæ ſuę præſcientiam acceperint qui ſteterunt.

14 Quo genere locutionis dictum ſit de diabolo, quòd in ueritate non ſteterit, quia ueritas non eſt in eo.

15 Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, Ab initio diabolus peccat.

16 De gradibus & differentijs creaturarū, quòd aliter pendet utilitatis uſus, aliter ordo rationis.

17 Vitium maliciæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandum non conditor cauſa eſt, ſed uoluntas.

18 De pulchritudine uniuerſitatis, quæ per ordinationem Dei etiam ex contrariorū fit oppoſitione luculentior.

19 Quid ſentiendū uideatur de eo quod ſcriptū eſt, Diuiſit Deus inter lucem & tenebras.

20 De eo quod poſt diſcretionē lucis atq; tenebrarū dictum eſt, Et uidit Deus lucem, quia bona eſt.

21 De ęterna & incōmutabili ſcientia Dei, ac uoluntate, qua ſemper illi uniuerſa quæ fecit, ſic placuerūt facienda, quemadmodū facta.

22 De his, quibus in uniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarū, quædā diſplicent, & putant nonnullam eſſe naturam malam.

23 De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur.

24 De trinitate diuina, quę per omnia opera ſua ſignificationis ſuæ ſparſit indicia.

25 De tripertita totius philoſophiæ diſciplina.

26 De imagine ſummæ trinitatis, quæ ſecundū quendam modum in natura eſt necdū beatificati hominis.

27 De eſſentia, & ſcientia, & utriuſq; amore.

28 An etiam ipſum amorem, quo & eſſe, & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diuinæ trinitatis imagini propinquamus.

29 De ſanctorum angelorū ſcientia, qua trinitatem in ipſa deitate nouerūt, qua operū cauſas prius in operantis arte, q̃ in ipſis operibus artificis intuentur.

30 De ſenarij numeri perfectione, qui primus partium ſuarum quantitate completur.

31 De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies commendatur.

32 De opinione eorum, qui angelorū creationē anteriorem nolunt eſſe quàm mundi.

33 De duabus angelorum ſocietatibus diuerſis atq; diſparibus, quæ non incongruè intelliguntur lucis & tenebrarū nominibus nuncupatæ.

34 De eo, quòd quidam putant in cōditione firmamenti aquarum diſcretarū nomine, angelos ſignatos, & quòd quidam aquas exiſtimant non creatas.

DIVI

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI, AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI, LIBER XI.

De ea parte operis, qua duarum ciuitatum, id eſt, cæleſtis ac terrenæ, initia & fines incipiũt demonſtrari. Cap. I.

CIVITATEM Dei dicimus, cuiꝰ ea Scriptura teſtis eſt, quæ nõ fortuitis motibus animorũ, ſed planè ſummę diſpoſitiõe prouidentiæ ſuper oẽs omniũ gentium literas, oĩa ſibi genera ingeniorũ humanorum diuina excellens autoritate ſubiecit. Ibi
Pſal.87. quippe ſcriptũ eſt: Glorioſa dicta ſunt de te,
Pſal.48. ciuitas Dei. Et in alio Pſalmo legimus: Magnus Dñs, et laudabilis nimis: in ciuitate Dei noſtri, in mõte ſancto eius, dilatãs exultationes uniuerſæ terræ. Et paulo pòſt in eodem Pſalmo: ſicut audiuimus, ita & uidimus, in ciuitate Domini uirtutum, in ciuitate Dei noſtri, Deus fundauit eam in ęternũ. Itẽ in alio:
Pſal.46. Fluminis impetus lætificat ciuitatẽ Dei, ſanctificauit tabernaculum ſuũ Altiſsimus, Deus in medio eius nõ cõmouebitur. His atq; huiuſmodi teſtimoniꝭs, quæ omnia commemorare nimis longũ eſt, didicimus eſſe quan- C
dam ciuitatem Dei, cuius ciues eſſe concupiſcimus illo amore, quem nobis illius conditor inſpirauit. Huic conditori ſanctæ ciuitatis, ciues terrenæ ciuitatis, deos ſuos præferunt, ignorantes eum eſſe Deum deorum, non deorum falſorum, hoc eſt, impiorum, et ſuperborum, qui eius incommutabili, omnibusq; communi luce priuati, & ob hoc ad quandam egenam poteſtatem redacti, ſuas quodammodo priuatas potẽtias conſectan- D
tur, honoresq; diuinos à deceptis ſubditis quærunt: ſed deorũ piorum, atq; ſanctorũ, qui potius ſeipſos uni ſubdere, quàm multos ſibi, potiusq; Deum colere, q̃ pro Deo coli delectantur. Sed huius ſanctæ ciuitatis inimicis, decem ſuperioribus Libris, quantũ potuimus, Domino & rege noſtro adiuuante, reſpondimus. Nunc uerò quid à me expectẽ agnoſcens, meiq; nõ immemor debiti, de duarum ciuitatũ, terrenæ ſcilicet & cæleſtis, quas in hoc interim ſeculo perplexas quodammodo diximus, inuicemq; permixtas, exortu & excurſu & debitis finib. quantum ualuero diſputare, eius ipſius Domini & regis noſtri ubiq; opitulatione fretus aggrediar: primumq; dicam quemadmodum exordia duarum iſtarum ciuitatum in angelorum diuerſitate præceſſerint.

De cognoſcendo Deo, ad cuius noticiã nemo hominũ peruenit, niſi per mediatorem Dei & hominum, hominem Ieſum Christum. Cap. II.

MAGNVM eſt & admodum rarum
B uniuerſam creaturam corpoream & incorpoream cõſideratam compertamq; mutabilem, intentione mentis excedere, atq; ad incõmutabilem Dei ſubſtantiam peruenire, & illic diſcere ex ipſo, quod cunctam naturam, quæ non eſt quod ipſe, non fecit niſi ipſe. Sic enim Deus cum homine, non per aliquam creaturã loquitur corporalem, corporalibus inſtrepens auribus, ut inter ſonantem & audientem aerea ſpacia uerberentur, neque per eiuſmodi ſpiritalem,
C quæ corporum ſimilitudinibus figuratur, ſicut in ſomnis uel quo alio tali modo. Nam & ſicuelut corporeis auribus loquitur, quia uelut per corpus loquitur, & uelut interpoſito corporalium locorum interuallo. Multum enim ſimilia ſunt talia uiſa corporalibꝰ. Sed loquitur ipſa ueritate, ſi quis ſit idoneus ad audiendum mente, non corpore. Ad illud enim hominis ita loquitur, quòd in homine cæteris quibus homo conſtat eſt melius,
D & quo ipſe Deus ſolus eſt melior. Cùm enim homo rectiſsimè intelligatur, uel ſi hôc non poteſt, ſaltem credatur factus ad imaginem Dei: profectò ea ſui parte eſt propinquior ſuperiori Deo, qua ſuperat inferiores partes ſuas, quas etiam cum pecoribus communes habet. [a] Sed quia ipſa mens, cui ratio & intelligentia naturaliter ineſt, uitiꝭs quibuſdam tenebroſis & ueteribus inualida eſt, non ſolùm ad inhærendum fruendo, [b] uerum etiam ad perferendum incommutabile lumen, donec de die in diem renouata atque

Deus quomodo cum homine loquatur.

Mens.

ſanata

ſanata fiat tãtæ felicitatis capax: fide primùm A fuerat imbuenda atque purganda. In qua ut fidentius ambularet ad ueritatem, ipſa ueritas Deus Dei filius homine aſſumpto, non tamen Deo conſumpto, eandem conſtituit atq; fundauit fidem, [c] ut ad Deum iter eſſet homini per hominẽ Deum. [d] Per hoc enim mediator, per quod & homo, per hoc & uia. Quia ſi inter eum qui tẽdit, & illud quò tendit, uia media eſt, ſpes eſt perueniendi. Si autem deſit, aut ignoretur quà eũdum ſit, quid prodeſt noſſe quò eundum ſit? Sola eſt autem B aduerſus omnes errores uia munitiſsima, ut idem ipſe ſit Deus & homo, quò itur Deus, quà itur homo.

Filius aſſumpto homine nõ conſumpſit Deum.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN VNDEcimum librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

SEd [a] quia ipſa mens.] Mentẽ hominis præſtantiſsimam & potiſsimam in animo partem uocamus, qua intelligimus, qua etiam arguimus, colligimus, ratiocinamur, ita ut per eam tum ſimplices ſolęq; res ſcipiantur, tum conferantur, ac uelut comparentur, unde artes omnes, diſciplinæ, ac totus uitæ uſus cõſtat, inoentaq; ſont quęcunq; in uita ſunt admirabilia. [b] Verumetiam ad perfruendum merendo.] Alibi, Ad perferendom incommutabile lumen. [c] Vt ad Deum.] Alibi, Vt ad hominis Deum iter eſſet homini per hominem Deum. hoc eſt figuratius & elegantius. [d] Chriſtus per id quod eſt media, eſt ho. & uis perue. ad eum.] Totũ hoc eſt addititium.

De autoritate canonicæ Scripturæ, diuino ſpiritu conditæ. Cap. III.

HIc prius per prophetas, deinde per ſeipſum, poſtea per Apoſtolos, quãtum ſatis eſſe iudicauit, locutus, etiam ſcripturam condidit, quæ canonica nominatur eminentiſsimę autoritatis, cui fidem habemus de his rebus quas ignorare nõ expedit, nec per noſmetipſos noſſe idonei ſumus. Nam ſi ipſa ſciri poſſunt teſtibus nobis, quæ remota non ſunt à ſenſibus noſtris, [a] ſiue interioribus, ſiue etiam exterioribus: unde & præſentia nuncupantur, [b] quod ita ea dicimus eſſe præ ſenſibus, ſicut præ oculis quæ præſto ſunt oculis: profectò ea quæ remota ſunt à ſenſibus noſtris, quoniam noſtro teſtimonio ſcire non poſſumus, de his alios teſtes requirimus, eiſque credimus, à quorum ſenſibus remota eſſe uel fuiſſe non

Fides inuiſibilium.

A credimus. Sicut ergo de uiſibilibus, quæ nõ uidimus, ëis credimus qui uiderunt: atq; ita de cæteris quę ad ſuum quemq; ſenſum corporis pertinẽt: ita de his quæ animo ac mente ſentiuntur, quia & ipſe rectiſsimè dicitur ſenſus, unde & ſententia uocabulum accepit, [c] hoc eſt, de inuiſibilibus, quæ à noſtro ſenſu exteriore remota ſunt, ijs nos oportet credere, [d] qui hæc in illo incorporeo lumine diſpoſita didicerũt, [e] uel manẽtia cõtuentur.

L. VIVES.

B SIue [a] interioribus, ſiue etiam exterioribus.] Quicquid in homine aut in animali alio eſt, quo aliqd percipitur ſentiturq;, eſt ſenſus. Hinc ſenſus illi exteriores quinq;. & interiores mens animuſq;, unde eſt ſenſus doloris, ſenſus rei uiſæ uel auditæ, de exterioribus, tum lætitiæ, laudis, gloriæ, uirtutis, uitij, ſpei, metus: ſenſus de interioribus, ecquid de hoc uino ſentis? quid de cantu, quid de ornatu ſplendoreq; cuiuſcãde etiam quid de prudentia, de iudicio illius, quid de philoſophia, quid de theologia, qd de reipublicæ adminiſtratione? Quæ paulo pluribus dixi uerbis, quoniam philoſophi noſtrates mentem dici ſenſum nõ patiuntur, cùm Auguſtinus diſertè ſenſum eſſe dicat: tametſi quid philoſopho noſtri temporis cum notitia ſermonis, hoc eſt, ut ipſi interpretantur, cum grammatica? [b] Quod ita ea dicimus eſſe præſentibus.] Potius C legendum eſt, Pręſenſibus. [c] Hoc eſt de inuiſibilibus.] Videre ad oẽs ſenſus pertinet, ut apud Græcos ἰδεῖν, ut, Vidiſti quàm incõdita eſt hęc oratio, quàm inſuaue hoc uinum. Sic inuiſibile hic Auguſtinus pro eo quod ſub nullum exteriorem cadit ſenſum poſuit. [d] Qui hæc in illo incor. lu. diſp.] Sancti uiri præceptore uſi Deo ipſo. [e] Vel manentia.] Angeli Dei.

Senſus.

Videre.

De conditione mũdi, quòd nec intemporalis ſit, nec nouo Dei ordinata conſilio, quaſi poſtea uoluerit, quod antea noluerit. Cap. IIII.

VISIBILIVM omnium maximus eſt mundus, inuiſibilium omnium maximus eſt Deus. Sed mundum eſſe conſpicimus, Deum eſſe credimus. Quòd autem Deus mundũ fecerit, nulli tutius creD dimus, quàm ipſi Deo. Vbi eum audiuimus? Nuſquam interim nos melius q̃ in Scripturis ſanctis, ubi dixit Propheta eius: In principio fecit Deus cælum & terram. Nunquid'nam ibi fuit iſte propheta, quando fecit Deus cælum & terram? Non. Sed ibi fuit ſapientia Dei, per quã facta ſunt omnia, quæ in animas etiam ſanctas ſe transfert, amicos Dei & prophetas conſtituit, eiſq; opera ſua ſine ſtrepitu intus enarrat. Loquuntur eis quoq; angeli ſancti Dei, qui ſemper uident faciem patris, uoluntatemq; eius quibus oportet annũciant. Ex his unus erat iſte propheta,

Gen. 1.

Sapientia Dei.

Ioan. 1. pheta, qui dixit & ſcripſit: In principio fecit Deus cælum & terram. Qui tam idoneus teſtis eſt, per quem Deo credendum ſit, ut eodē ſpiritu Dei, quo hæc ſibi reuelata cognouit, etiam ipſam fidem noſtram futuram tanto antè prædixerit. [a] Sed quid placuit Deo æterno tunc facere cælum & terram, quæ antea non feciſſet? [b] Qui hoc dicunt, ſi mundum fuiſſe æternum ſine ullo initio, & ideo nec à Deo factum uideri uolunt, nimis auerſi ſunt à ueritate, & lethali morbo impietatis inſaniunt. Exceptis enim Propheticis uocibus, [c] mundus ipſe ordinatiſsima ſua mutabilitate & mobilitate, & uiſibilium omnium pulcherrima ſpecie quodammodo tacitus, & factum ſe eſſe, & nō niſi à Deo ineffabiliter atq; inuiſibiliter magno, & ineffabiliter atq; inuiſibiliter pulchro fieri ſe potuiſſe proclamat. Qui aūt à Deo quidem factū fatentur, nō tamē eum uolunt temporis habere, ſed ſuæ creationis initiū, ut modo quodam uix intelligibili ſemper ſit factus, dicūt quidem aliquid, unde ſibi Deum uidentur uelut à fortuita temeritate defendere, ne ſubitò illi ueniſſe credatur in mentem, quod nunquam antè ueniſſet, facere mundum, & accidiſſe illi uoluntatem nouam, cùm in nullo ſit omnino mutabilis. Sed non uideo quomodo eis poſsit in cæteris rebus ratio iſta ſubſiſtere, [d] maximeq; in anima, quā ſi Deo coæternam eſſe contenderint, unde illi acciderit noua miſeria, quæ nunquam antea per æternum, nullo modo poterunt explicare. [e] Si enim alternaſſe ſemper eius miſeriam & beatitudinem dixerint, neceſſe eſt dicant etiam ſemper alternaturam, unde illa eos ſequetur abſurditas, ut etiam cùm beata dicitur, in hoc utique non ſit beata, ſi futuram ſuam miſeriam & turpitudinem præuidet. Si autem non præuidet, nec ſe turpem ac miſeram fore, ſed beatam ſemper exiſtimat, falſa opinione fit beata: quo dici ſtultius nihil poteſt. Si autem ſemper quidem per ſecula retrò infinita cum beatitudine alternaſſe animæ miſeriam putant, ſed nūc iam de cætero cùm fuerit liberata, ad miſeriam non eſſe rediturā, nihilominus conuincuntur nunquam eam fuiſſe uerè beatam, ſed deinceps incipere eſſe noua quadam nec fallaci beatitudine: ac per hoc fatebuntur accidere illi aliquid noui, & hoc magnum atq; præclarum, quod nunquam retrò per æternitatem accidiſſet. Cuius nouitatis cauſam ſi Deum negabunt in æterno habuiſſe conſilio, ſimul eum negabunt etiam beatitudinis eius autorem: quod nefandæ impietatis eſt. Si autem dicent ipſum nouo conſilio excogitaſſe, ut de cætero ſit anima in æternum beata, quomodo eum alienum ab ea, quæ illis quoq; diſplicet, mutabilitate monſtrabunt? Porrò ſi ex tempore creatam, ſed nullo ulterius tempore perituram, [f] tanquā uerum habere initium, ſed non habere finem fatentur, & ideo ſemel expertam miſerias, ſi ab eis fuerit liberata, nunquam miſeram poſtea futuram, non utiq; dubitabunt hoc fieri, manente incommutabilitate conſilij Dei. Sic ergo credant & mundū ex tempore fieri potuiſſe, nec tamē ideo Deum in eo faciēdo æternum conſilium uoluntatemq; mutaſſe.

L. VIVES.

Sed [a] quid placuit Deo.] Quæſtio Epicuri, quā Cicero Velleij uerbis primo De natura deorum tractat. [b] Qui hoc dicunt, ſi mundum fuiſſe æternum.] Dubitatio hæc eſt multorū diſputationib. ſcriptiſq; exagitata, uariaſq; in partes magnis ingeniorū uiribus cōuerſa atq; iactata, quibuſdam mundū neq; genitum unquam, neq; interiturum affirmantibus, ut Peripateticis, quibus Latini multi ſuffragantur, ut Plinius & Manilius. Cato ſenior opinionē Aegyptiā eſſe hanc dicit, alijs genitū quidem affirmantibus, ſed negantibus interiturū unquam: cuius ſententiæ ſunt qui uolunt Platonē fuiſſe, ut ſuperiore libro dixi. Sunt quibus nunquā inceperit mundus, deſinet tamē aliquando. Sunt qui genitum à Deo corruptibilemq; aſſerant, ſed nunquam tamē interiturum. Nam diuinæ naturæ ui continetur atque ſeruatur. Ex horum numero ſunt Pythagorici. Alij & initium accepiſſe, & finem habiturum autumāt, ut Epicurei, Anaxagoras, Empedocles, & Stoici, de quis omnibus Plutarchus in Placitis naturalibus. Galenus in Hiſtoria philoſophi, modò eius ſit is liber, Cenſorin[9] in Natali die, Macrobius, ac plericq; alij. Alexander Aphrodiſieus Ariſtoteli accedit, quòd eius ſententia minus diſputantiū ſcitibus ſit expoſita. Galenus ex ſenſuū teſtimonio de tota lite pronunciari debere aſſeuerat, qui cùm eundem & eodem modo procedere ſemper mundum cernant, ingenitum, & æternū fateri par eſt. Nam ut Manilius inquit: Non aliū uidere patres, aliumʼue nepotes Aſpicient. Et inter eos qui æternum faciunt mundum, alij à deo genitum uolunt, alij nullam eius cauſam ponūt, ſed ipſum potius ſui & cæterorum cauſam eſſe, quod Ariſtoteli placuit libro primo De cælo & mundo. [c] Mundus ipſe ordinatiſsima.] Caſu aut fortuitò credibile nō eſt, factū eſſe rem maximi ordinis, & rationis, nec alium quàm ſummum potuiſſe ſummi operis, aut alium quàm pulchrum pulcherrimi parentē eſſe. Omnes philoſophorū ſcholæ quæ diuinius quid ſapuerūt, nihil eſſe quod tam arguat & factum eſſe à Deo mundum, & eius cura adminiſtrari, conſenſu unico affirmant, quàm aſpectū ipſum mundi totius conſiderationemq; decoris eius atq; ordinis, Plato, Stoici, Cicero, Plutarchus, & Ariſtotelis hac de re argumentum refertur à Cicerone ſecun-

Mundus an genitus.

do De natura deorum. [d] Maximeq́ in anima.] Plato animas hominũ æternas eſſe uoluit detruſas in corpus humanum, hoc eſt, in carcerem; propter ſcelera ab ipſis commiſſa. [e] Si enim alternaſſe.] Neq́ enim aliter dici poteſt, quâm quòd fuerint æternum aut beatæ aut miſeræ, uel certè alternis beatæ miſeræq́. Quod ita ſi fiat, ex uarietate quadam & alternatione naturæ animæ proficiſci neceſſe eſt. Quæ em̃ poſſet iſta eſſe in tot animarũ millibus infinita æternitate tam conſtans facinorum admiſſionis expiationiſq́ uiciſsitudo, unde modò beatæ eſſent, modò miſeræ. [f] Tanquam uerum habere initium.] In alijs exemplaribus legitur, Tanquam numerum habere initium. Numerus enim ab unitate incipit, nec ubi ſiſtat: nam quantocunque addito numero, maior adhuc adijci poteſt: nec finis erit, etiam ubi iam finis non poterit inueniri, quod infinitum dicitur.

Tam non eſſe cogitandum de infinitis temporũ ſpatijs ante mundum, quàm nec de infinitis locorum. Cap. V.

B DEINDE uidendũ eſt iſtis, qui Deũ conditorem mundi eſſe conſentiunt, & tamen quærunt de mundi tempore, quid reſpondeamus, quid ipſi reſpondeant de mundi loco. Ita enim quæritur, cur potius tunc, & non antea factus ſit: quemadmodum quæri poteſt, cur hîc potius ubi eſt, & non alibi? Nam ſi infinita ſpatia temporis ante mundum cogitant, in quibus eis non uidetur Deus ab opere ceſſare potuiſſe: ſimiliter ergo cogitent extra mundum infinita ſpatia locorũ, in quibus ſi quiſquam dicat non potuiſſe uacare omnipotentem, nónne conſequens erit, ut innumerabiles mundos [a] cum Epicuro ſomniare cogatur: (Epicurus.) ea tantùm differentia, quòd eos ille [b] fortuitis motibus atomorũ gigni aſſerit, & reſolui, iſti autem opere Dei factos dicturi ſunt, ſi eum per interminabilem immenſitatem locorum extra mundum circumquaque patentium uacare noluerint, nec eoſdẽ mundos, quod etiam de iſto ſentiunt, ulla cauſa poſſe diſſolui. [c] Cum his enim agimus qui & Deum incorporeum, & omnium naturarum, quæ non ſunt quod ipſe, creatorẽ nobiſcum ſentiunt. Alios autem nimis indignũ eſt ad iſtam diſputationẽ religionis admittere, [d] qui multis dijs ſacrorũ obſequium deferendũ putãt. Iſti philoſophi cæteros nobilitate atq́ autoritate uicerunt: non ob aliud, niſi quia longo quidem interuallo, ueruntamen reliquis propinquiores ſunt ueritati. An fortè ſubſtantiã Dei, quam nec includunt, nec determinãt, nec diſtendunt loco, ſed de ea ſicut de Deo ſentire dignũ eſt,

A fatentur, incorporea præſentia ubiq́ totam à tantis locorum extra mundum ſpatijs abſentem eſſe dicturi ſunt, & uno tantùm, atq́ in cõparatione illius infinitatis tam exiguo loco, in quo mundus eſt, occupatam? Non opinor eos in hæc uaniloquia progreſſuros. Cùm igitur unũ mundum ingenti quidem mole corporea, finitum tamen & loco ſuo determinatum, & operante Deo factũ eſſe dicant: quod reſpondent de infinitis extra mundum locis, cur in eis ab opere Deus ceſſet: hoc ſibi reſpondeant, de infinitis ante mundum temporibus, cur in eis ab opere Deus ceſſauerit. Et ſicut non eſt cõſequens, ut fortuitu potius quã ratione diuina Deus non alio, ſed iſto in quo eſt loco, mundum conſtituerit, cùm pariter infinitis ubiq́ patentibus nullo excellentiore merito poſſet hic eligi, quamuis eandem diuinam rationẽ, qua id factum eſt, nulla poſsit humana comprehendere mens: ita non eſt conſequens, ut Deo aliquid exiſtimemus accidiſſe fortuitum, quod illo potius quàm anteriore tempore condidit mundum, cùm æqualiter anteriora tempora per infinitum retrò ſpatiũ C præteriſſent, nec fuiſſet aliqua differentia unde tempus tempori eligendo præponeretur. Quòd ſi dicunt, inanes eſſe hominum cogitationes, quibus infinita imaginantur loca, cùm locus nullus ſit præter mundum, reſpõdetur eis, iſto modo inaniter homines cogitare præterita tempora uacationis Dei, cùm nullum tempus ſit ante mundum.

L. VIVES.

CUm [a] Epicuro.] Hic non multos modò mũdos, ſed infinitos quoq́ eſſe uoluit, ut alibi oſtendi. Metrodorus ſic abſurdum eſſe ait, ſi unicus in (Metrodorus.) infinito mũdus ſit genitus, ac ſi unica in latifundio ſpica naſceretur. Hunc errorẽ & Ariſtoteles & Stoici multis argumentis retuderunt, unicuiq́ cum Platone cæteriſq́ ſapientibus poſuêre mundum, quod τὸ πᾶν dixêre, hoc eſt, uniuerſum. D [b] Fortuitis motibus atomorum.] De principijs rerum naturæ magna & permoleſta eſt inter philoſophos diſceptatio. Democritus corpuſcula dixit eſſe per inane infinitũ temerè uolitãtia, (Atomi.) quibus ineſſet forma & magnitudo, eſſentq́ inſecabilia, ideo ἀτόμους dicta. Epicurus hũc ſecutus pondus addidit. Ita indiuidua illa tamẽta uarijs formis prædita, uarijs magnitudinibus tũ etiam ponderibus multum diuerſis, iactatione fortuita per uacuum immenſum agitata, non ſimplici caſu inter ſe cõmiſta & coagmentata, infinitos ſubinde mũdos progignere, infinitos interimere arbitratus eſt, ſine certa cauſa, ſine cõſilio ullo natos, auctos, extinctos: & cùm de loco extra cælũ loquimur, nõ ſic locus eſt intelligendus, ut hic noſter, qui corpore definitur & terminat: ſed quemadmodum,

dum durationẽ quandam ante mundum genitũ animo comprehendimus, in qua res multæ & creari, & uiuere potuerunt: ita extra mundum hunc etſi nihil eſt, mens tamẽ ſpatium quoddam intelligit, in quo à Deo non modò multi, ſed infiniti quoq; mundi locari poſſunt. [c] Cum ijs enim agi.] Cum Platonicis. [d] Maximè quòd apud eos.] Maxima erat Platonicorum & Stoicorum autoritas apud ueteres etiam uulgo. Cicero uerbis Catonis & Lælij.

Creationis mundi & temporũ unum eſſe principium, nec aliud alio præueniri. Cap. VI.

Si enim rectè diſcernuntur æternitas & tempus, [a] quod tempus ſine aliqua mobili mobilitate non eſt; [b] in æternitate autem nulla mutatio eſt, quis non uideat quòd tempora non fuiſſent, niſi creatura fieret, quæ aliquid aliqua motione mutaret: cuius motionis & mutationis cùm aliud atq; aliud, quæ ſimul eſſe non poſſunt, cedit atq; ſuccedit, in breuioribus uel productioribus morarũ interuallis tempus ſequeretur? Cùm igitur Deus, in cuius æternitate nulla omnino eſt mutatio, creator ſit temporum & ordinator, quomodo dicatur poſt temporum ſpatia mundum creaſſe, nõ uideo: niſi dicatur ante mundũ iam aliquam fuiſſe creaturã, cuius motibus tempora currerent. Porrò ſi literæ ſacræ, maximeq; ueraces ita dicunt, In principio feciſſe Deũ cæ- (Gen. 1.) C lum & terram, ut nihil antea feciſſe intelligatur, quia hoc potius in principio feciſſe diceretur, ſi quid feciſſet ante cætera cuncta quæ fecit: proculdubiò non eſt mundus factus in tempore, ſed cum tempore. Quod enim fit in tempore, & poſt aliquod fit, & ante aliquod tempus: poſt id quod præteritũ eſt, ante id quod futurum eſt. Nullum autẽ ante mundũ poſſet eſſe præteritũ, quia nulla erat creatura, cuius mutabilibus motib. ageretur. Cum tempore autem factus eſt mundus, ſi in eius conditione factus eſt mutabilis motus, ſicut uidetur ſe habere etiam ordo ille primorum ſex uel ſeptem dierũ, in quib. D mane & ueſpera nominantur, donec omnia quæ his diebus Deus fecit ſexto perficiantur die, ſeptimoq; in magno myſterio Dei uacatione cõmendetur. Qui dies cuiuſmodi ſunt, aut perdifficile nobis, aut etiam impoſsibile eſt cogitare, quanto magis dicere.

L. VIVES.

(Tempus.) Qvod [a] tempus ſine aliqua mobili.] Ariſtoteles menſurã motus dixit eſſe tempus: ita ut ſine motu tempus non percipi ullum exiſtimet. Sunt ex A philoſophis qui motũ ipſum tempus eſſe definiant, ſicut Stoici. [b] In æternitate autem nulla mutatio eſt.] (Aeternitas.) Sic Auguſtinus multis locis, ſic Boetius, ſic Gregorius Nazianzenus, ſic alij permulti: & quoniam hi omnes ex Platone hoc ſumpſerunt, afferam Platonis uerba ex Timæo: Vbi uerò mobile uiuensq; æternum hoc deorum ſimulachrum is parens qui fabricatus eſt, cõſiderauit, lætitia perfuſus ſimilius adhuc exemplari facere cõſtituit. Ita quemadmodum hoc animal eſt ſempiternum, ſic & mundum ille, quantum eius natura capere ac ſuſtinere poſſet, ſempiternũ eſt aggreſſus efficere: at illius natura æterna eſt, idcirco facto id operi congruere nõ poterat. Imaginem uerò cõmentus eſt mobilem æternitatis, & ſimul cæli ſtructuram adornans, in uno eodemq; manentis æui progredientem ſuis numeris imaginem gignit, ſed ęternã. Hanc nominauit tempus, B partesq; huius dies, noctes, menſes, & annos, cùm antè cælum nullæ fuiſſent, unà cum cælo prodire iubet. Sic Plato: niſi quis eandẽ ſententiam mauult Apuleij uerbis audire. Is enim ſic inquit in dogmate Platonis: Tẽpus uerò æui eſſe imaginem, ſiquidem tempus mouetur, & perennitas fixa & immota eſt natura, & ire in eã tempus, & in eius magnitudinẽ finiri, ac diſſolui poſſe, ſi quando hoc decreuit fabricator mundi eius.

Auguſt. To. 5.

De qualitate primorum dierum, quia antequam ſol fieret, ueſperam & mane traduntur habuiſſe. Cap. VII.

Videmvs [a] quippe iſtos dies notos non habere ueſperam, niſi de ſolis occaſu, nec mane, niſi de ſolis exortu. Illorum autem priores tres dies ſine C ſole peracti ſunt, qui quarto die factus refertur. Et primitùs quidẽ lux uerbo Dei facta, atq; inter ipſam & tenebras Deus ſeparaſſe narratur, & eandem lucem uocaſſe diem, tenebras autem noctem, (Gen. 1.) ſed qualis illa ſit lux, & quo alternante motu, qualem'que ueſperam & mane fecerit, remotum eſt à ſenſibus noſtris: nec ita ut eſt, intelligi à nobis poteſt, quod tamen ſine ulla hæſitatione credendum eſt. [b] Aut enim aliqua lux corpo- (Lux.) rea eſt, ſiue in ſuperioribus mundi partibus longè à conſpectibus noſtris, ſiue unde ſol poſtmodùm accenſus eſt. [c] Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas, in ſanctis an- D gelis & ſpiritibus beatis, de qua dicit Apoſtolus: Quæ ſurſum eſt Hieruſalem, mater (Galat. 4.) noſtra æterna in cælis. Ait quippe & alio loco: Omnes enim uos filij lucis eſtis, & filij (1. Theſ. 5.) diei: non ſumus noctis neque tenebrarum. [d] Fit tamen & ueſpera diei huius & mane aliquatenus, [e] quoniam ſcientia creaturæ in comparatione ſcientiæ creatoris quodammodo ueſpeſcit. Itemq; luceſcit, & mane fit, cùm & ipſa refertur ad laudem dilectionemq; creatoris. Nec in noctem uergitur,

ubi non creator creaturæ dilectione relinquitur. Denique Scriptura cùm illos dies dinumeraret ex ordine, nuſquam interpoſuit uocabulum noctis. Nõ enim ait alicubi, Facta eſt nox: ſed, Facta eſt ueſpera, & factũ eſt mane dies unus. Ita ſecundus, & cæteri. Cognitio quippe creaturæ in ſeipſa decoloratior eſt, ut ita dicam, quàm cùm in Dei ſapientia cognoſcitur, uelut in arte qua facta eſt. Ideo ueſpera congruentius quàm nox dici poteſt, quæ tamen, ut dixi, cùm ad laudandum & amandum refertur creatorẽ, recurrit in mane. Et cùm fit in cognitionem ſuipſius, dies unus eſt. Cùm in cognitionem firmamenti, quod inter aquas inferiores & ſuperiores cælum appellatum eſt, fit dies ſecundus. Cùm in cognitionem terræ ac maris omniumque gignentium, quæ radicibus continuata ſunt terræ, dies tertius. Cùm in cognitionem luminarium maioris & minoris omniumque ſiderum, dies quartus. Cùm in cognitionem omnium ex aquis animalium natatilium atque uolatilium, dies quintus. Cùm in cognitionem omnium animalium terrenorum, atque ipſius hominis, dies ſextus.

Gen. 1.

Creaturæ cognitio.

L. VIVES.

Videmus [a] quippe iſtos dies noctos non habere ueſperum.] In Coloni enſi libro legitur: Noctis non habere ueſperam. [b] Aut enim aliqua lux corporea.] Super hac quæſtione diſputantur à recentioribus theologis complura, libro Sententiarum ſecundo, diſtinctione decimaquarta. Et hîc non ſignificat Auguſtinus lucem eſſe corpus, ſed ait uel creatum à Deo corpus aliquod illuſtre, qualis eſt ſol: uel lucem aliquam ſine corpore fuiſſe, quæ extenſa diem faceret, contracta noctem, ut Baſilius ait, uiaque ſolis progrederetur, & cùm accederet matutinum eſſet tempus, decedens ueſperum relinqueret, ut imaginatur Hugo ſancti Victoris, libro de ſacramentis primo. [c] Aut lucis nomine ſignificata eſt ſancta ciuitas.] Sic primo ſuper Geneſin ad literam idem Auguſtinus. [d] Fit tamen & ueſpera.] Alibi ſic: Si tamen & ueſper diei huius, & mane aliquatenus congruenter ualeamus, quoniam, &c. [e] Quoniam ſcientia creaturæ.] De his ipſe libro quarto de Geneſi ad literam, quo loco mane appellat, cùm angeli ex creatarum rerum in eis ipſis cognitarum aſpectu, ubi tenebræ ſunt & nox altiſsima, ad charitatem Dei ſe ſuſtollunt: quòd ſi Deum diligentes & ſpectantes omnia in ipſo noſcant, quæ eſt certior rerum omnium ſcientia quàm ſi ipſæ penitùs perſpicerentur, tunc dies eſt. Vergit autem in ſerum, cùm à Deo ſe conuertit angelus ad res creatas, intueturque illas non in Deo, ſed in ipſis: nec tamẽ hic ueſper in noctem abit, quoniam nunquam angeli artifici ſuo præponunt opus ac potius habent, quæ eſſet obſcuriſsima nox. Tantum ex Auguſtino, qui primus ſcientias matutinas & ueſperunas induxit.

A Quæ qualis'ue intelligenda ſit Dei requies, qua poſt opera ſex dierum requieuit in ſeptimo. Cap. VIII.

Cvm uerò in die ſeptimo requieuit Deus ab omnibus operibus ſuis, & ſanctificauit eum: nequaquam eſt accipiendum pueriliter, tanquam Deus laborauerit operãdo, qui dixit, & facta ſunt [a] uerbo intelligibili & ſempiterno, non ſonabili & temporali. Sed requies Dei requiẽ ſignificat eorum qui requieſcunt in Deo, ſicut lætitia domus, lætitiam ſignificat eorum qui lætantur in domo, etiamſi non eos domus ipſa, ſed alia res aliqua lætos faciat. B Quantò magis, ſi eadem domus pulchritudine ſua faciat lætos habitatores, ut non ſolùm eo loquendi modo læta dicatur, quo ſignificamus per id quod continet id quod continetur, ſicut theatra plaudunt, prata mugiunt, cùm in illis homines plaudãt, in his boues mugiant: ſed etiam illo quo ſignificatur per efficientem id quod efficitur, ſicut læta epiſtola dicitur, ſignificans eorum lætitiam, quos legentes efficit lætos. Conuenientiſsimè itaque cùm Deum requieuiſſe Prophetica narrat autoritas, ſignificatur requies eorũ, C qui in illo requieſcunt, & quos facit ipſe requieſcere. Hoc etiam hominibus quibus loquitur, & propter quos utique conſcripta eſt, promittẽte Prophetia, quòd etiam ipſi poſt bona opera, quæ in eis & per eos operatur Deus, ſi ad illũ prius in iſta uita per fidẽ quodammodo acceſſerint, in illo habebunt requiem ſempiternam. Hoc enim & ſabbati uacatione ex præcepto legis in uetere Dei populo figuratũ eſt, unde ſuo loco diligentius arbitror diſſerendum.

Requies Dei non perſonalis ſed effectiua.

L. VIVES.

D Verbo intelligibili & ſempiterno.] Vocem illam, uoluntatis momentum dicit eſſe Baſilius, quo melius nos intelligamus.

De angelorum conditione quid ſecundum diuina teſtimonia ſentiendum ſit. Cap. IX.

Nvnc quoniam de ſanctæ Ciuitatis exortu dicere inſtitui, & prius quod ad ſanctos angelos attinet dicendum putaui, quæ huius ciuitatis & magna pars eſt, & eo beatior, [a] quòd nunquam peregrinata, quæ hinc diuina teſtimonia ſuppetant, quantum ſatis uidebitur, Deo largiẽte, explicare conabor. Vbi de mundi cõſtitutione ſacræ literæ loquuntur, non euidenter

denter dicitur utrũ uel quo ordine creati ſint A angeli: ſed ſi prætermiſsi non ſunt, uel cæli Gen.1. nomine, ubi dictum eſt: In principio fecit Deus cælum & terram: uel potius lucis huius, de qua loquor, ſignificati ſunt. Non autem prætermiſſos eſſe hinc exiſtimo quod ſcriptum eſt, requieuiſſe Deum in ſeptimo die ab omnib. operibus ſuis quæ fecit, cũ liber ipſe ita ſit exorſus, In principio fecit Deus cælum & terram: ut ante cęlum & terram nihil aliud feciſſe uideatur. Cùm ergo à cælo & terra cœperit, atq; ipſa terra quam primitùs fecit, ſicut Scriptura cõſequenter eloquitur, B inuiſibilis & incompoſita, nõdumq; luce facta, utiq; tenebræ fuerint ſuper abyſſum, id eſt, ſuper quandam terræ & aquæ indiſtinctam confuſionem: ubi enim lux non eſt, tenebrę ſint neceſſe eſt: deinde cùm omnia creando diſpoſita ſint, quæ per ſex dies conſummata narrantur, quomodo angeli prætermitterentur, tanquam non eſſent in operibus Dei, à quibus die ſeptimo requieuit? Opus autem Dei eſſe angelos, hîc quidem etſi non prætermiſſum, nõ tamen euidẽter expreſſum eſt: ſed alibi hoc ſancta Scri C ptura clariſsima uoce teſtatur. Nam & in hymno trium in camino uirorum cùm prædi- Psal.102. ctum eſſet: Benedicite om̃ia opera Domini Dominum: in executione eorũdem operũ, etiam angeli nominati ſunt. Et in Pſalmo ca- Psal.148. nitur, Laudate Dominum de cælis, laudate eum in excelſis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum ſol & luna, laudate eũ omnes ſtellæ & lumen. Laudate eum cæli cælorum, & aquæ quæ ſuper cælos ſunt, laudent nomen Domini. Quoniam ipſe dixit, & facta ſunt: D ipſe mãdauit, & creata ſunt. Etiam hîc aperτiſsimè à Deo factos eſſe angelos diuinitùs dictum eſt, cùm eis inter cætera cæleſtia cõmemoratis, infertur ad omnia: Ipſe dixit, & facta ſunt. Quis porrò audebit opinari, poſt omnia iſta quæ ſex diebus enumerata ſunt, angelos factos? Sed & ſi quiſquam ita deſipit, redarguit iſtam uanitatẽ illa Scriptura Iob.38. paris autoritatis, ubi Deus dicit: [b] Quando facta ſunt ſidera, laudauerunt me uoce magna omnes angeli mei. Iam ergo erant angeli quando facta ſunt ſidera. Facta ſunt autem quarto die. Nunquid'nam ergo die tertio factos eſſe dicemus? Abſit. In promptu eſt enim, quid illo die factum ſit. Ab aquis utiq; terra diſcreta eſt, & diſtinctas ſui generis ſpecies duo iſta elementa ſumpſerunt: & produxit terra quicquid ei radicitùs inhæret. Nunquid'nam ſecundo? Nec hoc quidem. Tunc enim firmamentum factum eſt inter aquas ſuperiores & inferiores, cælumq; appellatum eſt: in quo firmamento facta ſunt ſidera quarto die. [c] Nimirum ergo ſi ad iſtorum dierum opera Dei pertinent angeli, ipſi ſunt lux illa quæ diei nomen accepit, cuius unitas ut commendaretur, non eſt dictum dies primus, ſed dies unus. nec alius eſt dies ſecundus, aut tertius, aut cæteri: ſed idem ipſe unus ad implendum ſenarium uel ſeptenarium numerum repetitus eſt, propter ſenariam uel ſeptenariam cognitionem: ſenariam ſcilicet operum quæ fecit Deus, & ſeptenariam quietis Dei. Cùm enim dixit Deus: Fiat lux, & facta eſt lux, ſi rectè in hac luce creatio intelligitur angelorum, profectò facti ſunt participes lucis æternæ, quæ eſt ipſa incommutabilis ſapientia Dei, per quam facta ſunt omnia, quem dicimus unigenitũ Dei filium, ut ea luce illuminari qua creati fierent lux, & uocarentur dies participatione incommutabilis lucis & diei, quod eſt uerbũ Dei, per quod & ipſi, & om̃ia facta ſunt. Lumen quippe uerum, quod illuminat om- Ioan.1. nem hominem in hunc mundum uenientẽ, hoc illuminat & omnem angelum mundũ, ut ſit lux non in ſeipſo, ſed in Deo: à quo ſi auertitur angelus, fit immundus, ſicut ſunt omnes qui uocantur immundi ſpiritus, nec iam lux in Domino, ſed in ſeipſis tenebræ, priuati participatione lucis æternæ. Mali enim nulla natura eſt, ſed amiſsio boni, mali nomen accepit.

L. VIVES.

QVod [a] nunquam peregrinata.] Semper enim in patria fuit. Angeli enim ſemper uident faciẽ patris, qui in cælis eſt. [b] Quando facta ſunt ſidera.] Iob 38. ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα, ᾔνεσάν με φωνῇ μεγάλῃ πάντες ἄγγελοί μου. [c] Nimirum ergo ſi ad iſtorum.] Theologi Græci res ſpiritales præceſsiſſe corporeas uolunt, eisq; ueluti miniſtris uſum eſſe mundi genitorem in reliquis procreandis: quam opinionem Plato in opificio mundi ſecutus eſt. Diuus Hieronymus Gregoriũ magiſtrum ſuosq; ſecutus Græcos, ſpiritalia corporalib. priora fuiſſe cenſuit. Baſilius uerò & Dionyſius Græci, & Latini propè omnes, Ambroſius, Beda, Caſsiodorus, & hic Auguſtinus, cuncta ſimul à Deo progenita eſſe perhibent, quod cum illo congruere uidetur Eccleſiaſtici decimooctauo: Qui uiuit in æternum, creauit omnia ſimul.

De ſimplici & incommutabili trinitate, patris, & filij, & ſpiritus ſancti, unius Dei: cui non eſt aliud qualitas, aliud ſubſtantia. Cap. x.

A EST itaq; bonum ſolū ſimplex, & ob hoc ſolum incommutabile, quod eſt Deus. Ab hoc bono creata ſunt omnia bona, ſed non ſimplicia, & ob hoc mutabilia. Creata ſanè, inquā, id eſt, facta, non genita. Quod enim de ſimplici bono genitum eſt, pariter ſimplex eſt: & hoc eſt quod illud de quo genitū eſt, quæ duo patrē & filium dicimus, & utrunq; hoc cū ſpiritu ſuo unus eſt Deus: qui ſpiritus patris & filij, ſpiritus ſanctus propria quadam notione huius nominis in ſacris literis nuncupatur.[a] Alius eſt aūt q̄ pater & filius, q̄a nec pater eſt, nec fili⁹: ſed alius dixi, non aliud: quia & hoc pariter ſimplex pariterq; bonū eſt incōmutabile & coæternū. Et hęc trinitas unus eſt Deus: nec ideo non ſimplex, quia trinitas. Neq; enim propter hoc naturā iſtam boni ſimplicē dicimus, quia pater in ea ſolus, aut ſolus filius, aut ſolus ſpiritus ſanctus. Non enim ſola eſt iſta nominis trinitas ſine ſubſiſtentia perſonarū,[b] ſicut Sabelliani hæretici putauerunt. Sed ideo ſimplex diciť, quoniā quod habet, hoc eſt: excepto quod relatiuè quæq; perſona ad alterā dicitur. Nam utiq; pater habet filium, nec tamē ipſe eſt filius: & filius habet patrem, nec tamen ipſe eſt pater. In quo ergo ad ſeipſum diciť, nō ad alterū, hoc eſt quod habet: ſicut ad ſeipſum diciť uiuens, habendo utiq; uitā, & eadem uita ipſe eſt. Propter hoc itaq; natura dicitur ſimplex, cui non ſit aliqd habere, quod uel poſsit amittere: uel aliud ſit habens, aliud quod habet: ſicut uas aliquem liquorem, aut corpus colorem, aut aer lucem ſiue feruorē, aut anima ſapientiā: nihil enim horum eſt id, quod habet. Nam neq; uas liquor eſt, nec corpus color, nec aer lux ſiue feruor, neq; anima ſapientia eſt. Hinc eſt quòd etiam priuari poſſunt rebus quas habent, & in alios habitus uel qualitates uerti atq; mutari, ut & uas euacuetur humore quo plenū eſt, & corpus decoloretur, & aer tenebreſcat, ſiue frigeſcat, & anima deſipiat.[d] Sed ſi ſit corpus incorruptibile, quale ſanctis in reſurrectione promittiť, habet quidem ipſius incorruptionis inamiſsibilē qualitatē, ſed manente ſubſtantia corporali nō hoc eſt, quod ipſa incorruptio. Nam illa

Vnitas in Trinitate.

etiam per ſingulas partes corporis tota eſt, nec alibi maior, alibi minor. Neq; enim ulla pars eſt incorruptiór, q̄ altera. Corpus uerò ipſum maius eſt in toto, q̄ in parte: & cū alia pars eſt in eo amplior, alia minor, non ea quæ amplior eſt incorruptior, q̄ ea quę minor.[c] Aliud eſt itaq; corpus, quod nō ubiq; ſui totū eſt: alia incorruptio, quæ ubiq; eius tota eſt: quia om̄is pars incorruptibilis corporis etiam cæteris inæqualis æqualiter incorrupta eſt. Neq; enim, uerbi gratia, quia digitus minor eſt q̄ tota manus, ideo incorruptibilior manus quā digitus. Ita cùm ſint

B inæquales manus & digitus, æqualis eſt tamen incorruptibilitas manus & digiti. Ac per hoc quāuis à corpore incorruptibili inſeparabilis incorruptibilitas ſit, aliud eſt tamen ſubſtantia, qua corpus diciť, aliud qualitas eius, qua incorruptibile nuncupatur. Et ideo etiam ſic hoc nō eſt, quod habet anima quoq; ipſa, etiam ſi ſemper ſit ſapiens: ſicut erit cùm à præſenti miſeria liberabiť in æternum: quia licet tunc ſapiens ſit in æternum, participatione tamen incōmutabilis ſapientiæ ſapiens erit, quæ nō eſt quod ipſa. Neq;

C enim ſi aer infuſa luce unquā deſeratur, ideo nō aliud eſt ipſe, aliud lux qua illuminatur. Neq; hoc ita dixerim,[f] quaſi aer ſit anima: quod putauerunt quidam,[g] qui non potuerunt incorporeā cogitare naturam. Sed habent hæc ad illa etiam in magna diſparilitate quandā ſimilitudinē, ut non incōuenienter dicatur, ſic illuminari animam incorporeā luce incorporea ſimplicis ſapientiæ Dei, ſicut illuminatur aeris corpus luce corporea, & ſicut aer tenebreſcit iſta luce deſertus. Nam nihil ſunt aliud[h] quę dicuntur locorū quorumcunq; corporalium tenebræ, q̄ aer

D carens luce: ita tenebreſcere animam ſapientiæ luce priuatā. Secundum hoc ergo dicuntur illa ſimplicia, quæ principaliter uere'que diuina ſunt, quod[i] non aliud eſt in eis qualitas, aliud ſubſtantia, nec aliorum participatione, uel diuina, uel ſapientia, uel beata ſunt. Cæterùm dictus eſt in Scripturis ſanctis ſpiritus ſapientiæ multiplex, eo quòd multa in ſe habeat: ſed quę habet, hęc & eſt: & ea omnia unus eſt. Neq; enim multæ, ſed una ſapientia eſt, in qua ſunt immēſi quidam atq; infiniti[h] theſauri rerum intelligibilium: in quibus ſunt omnes inuiſibiles atq; incommutabiles

Anima non aer, ſed natura incorporea.

Spiritus ſapientiæ.

A mutabiles rationes rerum, etiam uiſibilium & mutabiliũ, quæ per iſtam factæ ſunt: quoniam Deus non aliquid neſciens fecit,[l] quod nec de quolibet homine artifice rectè dici poteſt. Porrò ſi ſciens fecit omnia, ea utique fecit quæ nouerat. Ex quo occurrit animo quiddã mirũ, ſed tamen uerum, ꝙ iſte mundus nobis notus eſſe non poſſet, niſi eſſet: [m] Deo autem niſi notus eſſet, eſſe non poſſet.

L. VIVES.

Verba religioſe ſeruanda.

Alius [a] eſt autem ꝙ pater & filius.] Haud equidẽ uerba permultum ad rationis pietatem facere crediderim: ſed illud tamen ſeruandũ eſt in primis, ne à receptis uſu autorum cõſenſuq́ eccleſiæ, illius præſertim ueteris, formulis recedatᷓ. Nam cùm diuinæ res ſupra humanum omnem ſint captum ſitæ, ne uerbis quidem proprijs poſſunt à nobis enunciari. Sunt enim uerba omnia & ab hominibus & ad humana explicanda inuenta, quo minus confingere ſibi quenque aut noua inducere, aut abuſu trita atq; approbata repudiare aſcitis alijs decet. Nam cùm propria nulla poſſint ingenij humani ui excogitari, illa eciũ maximè ad rẽ eloquendã accõmodata, quæ ab illis tradita fuerint, quorũ ſcriptis magna pars pietatis noſtræ conſtat: quęd xi propter impiam quorundam argutulorum temeritatem, qui contemptis ſpretisq́ ueterũ loquendi formulis, oſtentandi ſui cauſa periculoſo exẽplo, noui uerborum magiſtri uideri affectant, cùm ſint cùm rerũ aliarum omnium, tum uerò uerborum ſermonisq́ uniuerſi imperitiſsimi: et nolunt licere ſibi arbitratu ſuo atque adeò libidine, ueterum ſcriptorũ de religione loquendi leges, ceu mollem quampiam & ductilem ceram, modò in arctum, modò in extenſum fuſumq́ difformare. [b] Sicut Sabelliani.] Dixi de hæreſi iſtorũ, qui perſonas in trinitate nullas ponebant. [c] Pater qui genuit, ſimpl. eſt, & filius qui genitus eſt, pari. ſimp. eſt: & hoc eſt illud de quo genitus eſt.] Hue totum in codice Brugeñ. deeſt. [d] Sed & ſi ſit corpus.] Non modò quod ſeiungi ab alio probat nõ illud eſſe, à quo ſeparatur, ſed quod affixũ illi eſt hærensq́ perpetuò. [e] Aliud eſt itaq; corpus.] Fuſa eſt corporis ratio per partes omnes: nec ipſa conſtat, niſi partes tum adſint, tum coniunctæ coagmentatæq́ ſint. Nec manus ſuũ corpus eſt, uel ei magnitudine par: at incorruptio quæ eſt in manu, nõ pars eſt incorruptionis corporis: neq; eñ ſparſa hęc eſt ita per corpus, ut modò corporis liceat eam metiri: ſed ſic in ſeculi conſideratione attributa, ut cùm in toto ſit corpore tota, in quauis etiam corporis parte nõ pars aliqua eſſe intelligatᷓ, ſed ipſa quoq; tota, quæ natura eſt rerum ſpiritalium, uelut animæ, angeli, Dei, qui non ſic locum tenent, ut aliquid prius, aliud poſterius: dextrum hoc, illud ſiniſtrũ ſit: aut inferius quicquam, cuius ſuperius ſit è regione ſitũ, ſed in ſingulis quamlibet minutis loci tenuibusq́ particulis ſint toti: nec tñ loco ipſi toti deſint, quæ dictu ne an intellectu faciliora ſint, dubites. [f] Quaſi aer ſit anima.] Hoc dixit Anaximenes Mileſius, & eiuſdem philoſophiæ Diogenes Apolloniates. Anaxagoras ceu aerẽ quendam eſſe uoluit animam. Heraclitus è reſpiratione animam niuenuum progigni cenſebat. Vnde dicta ſit ψυχή, ut inquit Plato in Cratylo, ἀπὸ τοῦ ψύχω, quod eſt refrigero. Veteres aerem illum, qui eſt in anhelitu, uidentur animam putaſſe, unde eſt apud Poetam, fœtere uxoris animam. Quin et aerem omnem animam dixerunt. Verg. Semina terrarum animæq́ mariſq́ fuiſſent. [g] Qui non potuerunt in-

ψυχή.

corpoream cogitare naturam.] Cicero primo Tuſc. quęſt. Animos enim per ſeipſos uiuentes non poterant mente complecti, formã aliquã figuramq́ quærebant. [h] Quæ dicuntᷓ, &c. tenebræ.] Sic ab Ariſtotele tenebræ finiuntur ſecundo libro De anima. Abſentia lucis ex diaphano corpore, quod eſt luminis capax, & per quod cernimus. [i] Non aliud eſt in eis qualitas, aliud ſubſtantia.] Qualitates uocat, quas Græci ποιότητας. Tametſi hæ pro corporibus accipi à Cicerone uidentur in Academicis. Hic uidetur Auguſtinus qualitates dicere, quicquid ſubſtantiæ adhæret, quod philoſophi recentiores accidens nominant: & qualitatis generale nomẽ, cùm Quintilianus alijq́ permulti oſtendunt, tum quale ipſum declarat, quod ad omñe accidentis genus accõmodatur. [k] Theſauri.] Reconditoria, aut ipſæ opes reconditæ. [l] Quod nec de quolibet.] Quamlibet inſcio & abiecto: hoc enim eſt quodlibet, ut alibi dixi.

Tenebræ.

ποιότητα.

B [m] Deo autem niſi notus eſſet.] Cura Dei ſtat mundus, alioqui ſtatim ruiturus. Atqui quod nunquã Deus noſſet, curare non poſſet: neq; enim artifex opus uel facit, uel ſuſtinet, [quod] ignorat.

An eius beatitudinis, quam ſancti angeli ab initio ſui ſemper habuerũt, etiam illos ſpiritus qui in ueritate non ſteterunt, participes fuiſſe credendum ſit. Cap. XI.

QVAE cùm ita ſint, nullo quidẽ modo ſecundũ aliquod temporis ſpatiũ prius erant illi ſpiritus tenebrę, quos angelos dicimus. [a] Sed ſimul ut facti ſunt, lux facti ſunt: non tñ ita tan-
C tùm creati, ut quoquo modo eſſent, & quoquo modo uiuerẽt, ſed etiã illuminati ut ſapienter beateq́ uiuerent. Ab hac illuminatione auerſi quidam angeli, non ſolùm non obtinuerunt excellentiam ſapientes beatęq́ uitæ, quæ proculdubiò non niſi æterna æternitatisq́ ſuæ eſt certa atq; ſecura: [b] ſed & rationalem uitam licet inſipientem ſic habent, ut eã nõ poſsint amittere, nec ſi uelint. Quatenus aũt antequam peccaſſent, illius ſapientiæ fuerint participes, definire quis poteſt? In eius tamen participatione æquales fuiſſe
D iſtos illis, qui propterea uerè pleneq́ beati ſunt, quoniam nequaq́ de ſuæ beatitudinis æternitate falluntᷓ, quomodo dicturi ſumus: quandoquidem ſi æquales in ea fuiſſent, etiã iſti in eius æternitate manſiſſent pariter beati, quia pariter certi? Neque enim ſicut uita quamdiucunq́ fuerit, ita æterna uita ueraciter dici poterit, ſi finem habitura ſit. Siquidem uita tantũmodo uiuendo, æterna uerò finem non habendo nominata eſt. Quapropter quamuis nõ quicquid æternũ continuò beatum ſit: dicitur eñ etiam pœnalis ignis æternus: tamen ſi uerè perfectéque beata uita non niſi ęterna eſt, non erat talis iſtorum uita

Vita æterna.

beata, quia quandoq; deſitura, & propterea non æterna, ſiue id ſcirent, ſiue neſcientes aliud putarent: quia ſcientes timor, neſcientes error beatos eſſe utiq; non ſinebat. Si autem hoc ita neſciebant, ut falſis incertis'ue non fiderent, ſed utrum ſempiternũ; an quandoq; finem habiturũ eſſet bonũ ſuum, in neutram partem firma aſſenſione ferrenť, ipſa de tanta felicitate cunctatio eam beatæ uitæ plenitudinem, quam in ſanctis angelis eſſe credimus, non habebat. [c] Neq; enim beatæ uitæ uocabulum ita contrahimus ad quaſdam ſignificationis anguſtias, ut ſolum Deũ dicamus beatum: qui tamẽ ita uerè beatus eſt, ut maior beatitudo eſſe nõ poſsit. In cuius comparatione q angeli beati ſunt, ſua quadam ſumma beatitudine, quanta eſſe in angelis poteſt, quid aut quantum eſt?

Deus uerè beatus.

L. VIVES.

SEd [a] ſimul ut facti.] Hic ſtatim ne mutæ uideantur ſcholæ inſtantibus & tricis, horrentes adſunt, magniſq; clamoribus uelut æs ſuũ efflagitant reſponderi ſibi, potuerint'ne angeli bene de Deo mereri in primo illo momento, quo ſunt ab opifice rerũ omniũ progeniti: an potuerunt, ut ipſi dicunt, demereri. Nam niſi impropriè dicať, non conſtabit theologica proprietas, quòd inſtans fuerit creationis, quòd in quo manſerũt, quòd in quo ceciderunt alij, alij ſteterunt. Et hic multa ceu in conſilio fuerint naturæ principi, cùm mundum hunc conderet, magno ſupercilio definiunt, tanto, tam aſſeueranter, ut iures illos ſeriò dicere, & aliquid omnino dicere, nec nugas eſſe meras. Vix humana ipſa plenè utiq; cognoſceremus ingratis mortalibus permiſit Deus. Neſcimus quid illud erat, quod habebat ante principem noxam homo ille hominũ parens: neſcimus quando peccarit, ubi, qua ratione totam illam humanæ gentis tragœdiam inuexerit: initium & ſeminarium malorum omnium celatum eſt, quia ſcire non meremur: & iam iſti quaſi humanis omnib. exploratis, negotijs ſeſe angelorum ardeliones immiſcent: nõ quibuslibet, nec quæ uulgari ſapiẽtiæ magiſter iuſsit, ſed quæ uerisimile eſt, ne angelos quidem ipſos noſſe. Nam origines rerũ, & quid in illis ſit factum, autor nouit, non id quod gignitur. Accedit his, quòd cùm de inſtãtibus magna ſit inter homunculos controuerſia, utraq; factione rem totam pertumultuoſè ad ſe ſuoſq; uindicãte: iſti per hoc tãquam rem apertam iam & certam de incertiſsimis & altiſsima caligine merſis inquirunt. Quantum ergo & ex ipſius ſapientiæ ſchola licet colligere, & ex diſcipulis eius ſanctis illis autoribus, qui non contentioſa diſputatione ex pertinacia humaniſq; affectibus de ſacroſanctis definire rebus, ſed modeſtè ac uerecũdè, quæ uel in libro uitæ legerũt, uel à patribus per manus tradita acceperunt, reliquêre: uel ipſi certè eodem ſpiritu aliqua ſunt libris auſi mandare, quo innocenter ac piè uiuebant. Hoc enim modo tractari myſteria illa diuina debent, adorata potius ſilenter, quàm raptata & diſcerpta clamoribus ad rauim contentioſis: nec exiſtimare nihil referre, ſiue de humana philoſophia ſit ſermo, ſiue de rebus non ad diſquiſitionem mortaliũ à Deo ſobriè reuelatis, ſed ad admirationem uenerationemq;. Ex his igitur ſic, opinor, angeli omnes, & hi qui perpetuò ſunt bo

Angelorum conditio.

A ni beatiq;, & hi qui perpetuò mali & miſeri, ſimul ſunt à Deo generati, atq; illuſtrati luce quadã, qua facilè tũ ſe ſe ipſi poſſent cognoſcere, tũ res alias: ipſum uerũ Deũ, quantum rei creatæ per Deum liceret, gradatim tamen. Non enim oẽs paribus ſunt ingenij potentiæq; uiribus præditi. Tũ illis propoſita eſt optio, utrũ mallent iuſsis parêre architecti omniũ & parẽtis, nec latum unguẽ ab illis diſcedere, an potius facere ipſos ſibi uiam, qua inſiſterent. Momẽta temporũ qualia ſint apud angelos, humana mens capere nequit, multo minus qualia apud Deũ, qualia tamen cunq; ſint, quod modeſtè pieq; ſemper dictũ uelim, primo ſeipſos ſuumq; inſpexêre patrẽ, primo ſuo ingenio arbitratuiq; relicti ſunt, & uelut emãcipati, q̃ à partibus Dei uel defecerint, uel ſteterint. Fieri quid potuerit, in neutrã partẽ habeo quod credã, iſtud certè factũ ita credo. Simul & illud credo, ubi excellentiſsimã ſuæ naturæ partẽ omnes cognouerũt, quantaq; B ſibi ad inæſtimabilẽ beatitudinẽ aperta eſſet ianua, ſpe ac fiducia tantæ beatitatis præcipientes iã tũ gaudia lætos fuiſſe: & quamuis tenuiter, prægustaſſe tñ uenturam felicitatem, & quadamtenus beatos fuiſſe. Cæterùm, ut euẽtus docuit ſceleſtos nefarioſq; ductos falſo gaudio, bonos aũt pioſq; uero. Immodicè eñ ac inſolenter ſuã mali tulêre ſortẽ: & quaſi parũ fuiſſet in partẽ poſſeſsionis admitti, ex æquo diuidi totã uoluerunt. Qđ fuit inſipientiæ caput, neq; ſe, neq; patrẽ Deũ bene agnoſcere, ac inter ſeſe comparare. Orbati ergo ſapientia, uana ſpe aliquandiu ſunt acti, & ſtulta lætitia fatui inſaniaq; perfuſi, quòd de regno cũ Deo contenderent: quoad nulla iam amplius in eis melioris mẽtis ſpe reſidua de patria ſua ingratiſsimi atq; inſipientiſsimi deturbati ſunt: quæ omnia non aſſeueranter uelim à me putari dicta, tranſituro facilè in ſententiã uerisimilius dicentis. [b] Sed & rationalem uitã licet inſipientẽ.] Habent quidẽ dæmones acuta ingenia & uafra, ſapientes tamẽ non ſunt. Nã C neq; ſeipſos, nec parentem ſuum ut oportebat norunt, & mens eorum inuidia & ſuperbia occæcata præceps in mille ſcelera inſipientiſsimè fertur. Deniq; ſi ſapiẽtes eſſent, eſſent & boni. Nec ullus eſt malus, in quo ignorantia non dominetur: ſicut Plato, & eum ſecutus Ariſtoteles, docent. [c] Neq; enim beatæ uitæ uocabulum.] Beatitudinem definiêre ueteres ſtatum perfectũ, & numeris omnibus bonorum abſolutum, qui in ſolum uidetur Deum cadere, cuius participatione & angeli beati ſunt, & homines ſancti.

Dæmones uafri, ſed non ſapientes.

Beatitudo.

De comparatione beatitudinis iuſtorũ, necdum tenentium promiſsionis diuinæ præmium, & primorum in paradiſo hominum ante peccatum Cap. XII.

D NEC [a] ipſos tantùm, quod attinet ad rationalem uel intellectualem creaturam, beatos nuncupandos putamus. Quis enim primos illos homines in paradiſo negare audeat beatos fuiſſe ante peccatum: quamuis de ſua beatitudine q̃ diuturna uel utrum æterna eſſet incertos: eſſet aũt æterna, niſi peccaſſent: cũ hodie non imprudenter beatos uocemus, [b] quos uidemus iuſtè ac piè cum ſpe futuræ immortalitatis hanc uitam ducere [c] ſine crimine uaſtante conſcientiam, facilè impetrantes peccatis huius infirmitatis diuinam miſericordiam.

Beati qui.

Qui

Qui licet de ſuæ perſeuerantiæ præmio certi ſint, de ipſa tamen perſeuerantia ſua reperiuntur incerti. Quis enim hominum ſe in actione profectuq́; iuſticiæ perſeueraturum uſq; in finem ſciat, niſi aliqua reuelatione ab illo fiat certus, qui de hac re iuſto latentiq́; iudicio, non omnes inſtruit, ſed neminem fallit. Quantum itaque pertinet ad delectationem pręſentis boni, beatior erat primus homo in paradiſo, quàm quilibet iuſtus in hac infirmitate mortali: quantum autem ad ſpem futuri boni, beatior quilibet in quibuslibet cruciatibus corporis: cui non opinione, ſed certa ueritate manifeſtum eſt, ſine fine ſe habiturum omni moleſtia carentem ſocietatem angelorum in participatione ſummi Dei, ꝗ̃ erat ille homo ſui caſus incertus in magna illa felicitate paradiſi.

L. VIVES.

Nec[a] ipſos enim huic tantæ beatitudini.] In alio exemplari legit: Nec ipſos tantũ beatos, quod attinet ad rationalem uel intellectualem creaturam, nuncupandos putamus. Melius ſic, aliter nullus conſtare poteſt ſenſus. Significat Auguſtinus angelos omnes, etiam cùm nondum de ruina uel confirmatione ſui certi eſſent, quodammodo fuiſſe beatos, uel eo ſolo, quòd tam præſtantes eſſent ſublimiq́; natura conditi: quemadmodũ & Adam ipſe tot muneribus animi corporisq́; ante crimen à Deo cumulatus. [b] Quos uidemus iuſtè ac piè.] Chriſtus huiuſmodi homines beatos appellat Matth.5. [c] Sine crimine uaſtante.] Nulla eſt hic maior beatitudo, ꝙ mens ſibi conſcia recti. Et ut Horatius inquit: Nil cõſcire ſibi, nulla palleſcere culpa. ut contrà, nulla eſt maior crux, ꝙ conſcientia ſcelerum. Has Cicero contra Piſonem, & pro Roſcio furias dicit à poetis nominatas eſſe.

Mens conſcia ſibi recti.

An ita unius felicitatis omnes angeli ſint creati, ut neq; lapſuros ſe poſſent noſſe, qui lapſi ſunt: & poſt ruinam labentiũ perſeuerantię ſuæ præſcientiam acceperint qui ſteterũt. Cap. XIII.

Qvocirca cuiuis iam non difficulter occurrit utroq; cõiuncto effici beatitudinem: quã recto propoſito intellectualis natura deſiderat: hoc eſt, ut bono incõmutabili, quod Deus eſt, ſine ulla moleſtia perfruatur, & in eo ſe in æternum eſſe manſurũ, nec ulla dubitatione cunctetur, nec ullo errore fallatur. Hanc habere angelos lucis pia fide credimus: hanc nec anteꝗ̃ caderent, habuiſſe angelos peccatores, qui ſua prauitate illa luce priuati ſunt, conſequenti ratione colligimus: habuiſſe tamen aliquã, etſi non pręſciam beatitudinem, [a] ſi uitam egerunt ante peccatũ, profectò credendi ſunt. Aut ſi durum uidetur, quãdo facti ſunt angeli, alios credere ita factos, ut non acciperent præſcientiã uel perſeuerantiæ uel caſus ſui: alios autẽ ita factos ut ueritate certiſsima ęternitatem ſuę beatitudinis noſſent: ſed æqualis felicitatis omnes ab initio creati ſunt: & ita fuerunt, donec iſti qui nunc mali ſunt, ab illo bonitatis lumine ſua uoluntate cecidiſſent: proculdubiò multo eſt durius nunc putare angelos ſanctos ęternę ſuę beatitatis incertos, & ipſos de ſemetipſis ignorare, quod nos de illis per Scripturas ſanctas noſſe potuimus. Quis enĩ catholicus Chriſtianus ignorat, nullum nouũ diabolum ex bonis angelis ulterius futurũ: ſicut nec iſtum in ſocietatem bonorũ angelorũ ulterius rediturum? Veritas quippe in Euangelio ſanctis fidelibus promittit, ꝙ erunt æquales angelis Dei: quibus etiã promittitur, ꝙ ibunt in uitam æternam. *Matth.22.* Porrò aũt ſi nos certi ſumus, nunquã nos ex illa immortali felicitate caſuros: illi uerò certi non ſunt, iam potiores, non ęquales eis erimus: ſed quia nequaquam ueritas fallit, & æquales eis erimus, profectò etiam ipſi certi ſunt ſuę felicitatis æternæ. Cuius illi alij quia certi non fuerunt: non enim erat eorum æterna felicitas, cuius certi eſſent, quæ finem fuerat habitura: reſtat ut aut impares fuerint, aut ſi pares fuerunt, poſt iſtorum ruinam illis certa ſcientia ſuæ ſempiternæ felicitatis acceſſerit. Niſi fortè quis dicat id quod Dominus ait de diabolo in Euangelio: Ille homicida erat ab initio, & in ueritate non ſtetit: *Ioan.8.* ſic eſſe capiendum, ut non ſolùm homicida fuerit ab initio, id eſt, in initio humani generis: ex quo utique homo factus eſt, quem decipiendo poſſet occidere: uerumetiam ab initio ſuæ conditionis in ueritate non ſteterit: & ideo nunquam beatus cum ſanctis angelis fuerit, ſuo recuſans eſſe ſubditus creatori, [b] & ſua per ſuperbiam uelut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax: quia nec unquam poteſtatem omnipotentis euadit. Et qui per piam ſubiectionem noluit tenere quod uerè eſt, affectat per ſuperbiæ elationem ſimulare ꝗd non eſt: ut ſic intelligatur etiam quod beatus Ioannes Apoſtolus ait: Ab initio diabolus peccat: *1.Ioan.3.* hoc eſt, ex quo creatus eſt, iuſticiam recuſauit: quam niſi pia Deoq́; ſubdita uoluntas habere non poſsit. Huic ſententiæ quiſquis acquieſcit, [c] nõ cum illis hæreti-

cis ſapit, id eſt, Manichæis: & ſi quæ aliæ peſtes ita ſentiunt, quòd ſuam quandam propriam tanquam ex aduerſo quodam principio diabolus habeat naturam mali: qui tanta uanitate deſipiunt, ut cùm uerba iſta Euangelica in autoritate nobiſcum habeant, non attēdant nō dixiſſe Dn̄m, A' ueritate alienus fuit: ſed, In ueritate non ſtetit, ubi à ueritate lapſum intelligi uoluit: in qua utique ſi ſtetiſſet, eius particeps factus, beatus cum ſanctis angelis permaneret.

L. VIVES.

SI [a] uitam egerunt ante peccatū.] Tam exiguū illud temporis fuit, quod prius quàm à Deo deficerent, interfluxit, ut nihil eſſe uideatur. [b] Et ſuperbia ſua.] In alijs codicibus, Et ſua per ſuperbiam uelut priuata poteſtate elatus, ac per hoc falſus & fallax.

B

Manichæi. [c] Non cū illis hæreticis ſapit, id eſt, Manichæis.] Cùm audirent dæmonē ab initio peccaſſe, exiſtimarunt malum eſſe dæmonem à Deo progenitū, idcirco natura potius eſſe malum, q̄ uoluntate: nam id in unoquoq; naturale eſt, nō uoluntarium, quod in eo creauit rerum conditor, cùm id in mundum proferret.

Quo genere locutionis dictum ſit de diabolo, q̄ in ueritate non ſteterit, quia ueritas non eſt in eo. Cap. XIIII.

SVBIECIT aūt iudicium, quaſi quæſiſſemus unde oſtendatur, q̄ in ueritate non ſteterit, atque ait: Quia non eſt ueritas in eo. (Ioan. 8.) Eſſet autē in eo, ſi in illa ſtetiſſet. Locutione aūt dictum eſt minus uſitata. Sic enim uidetur ſonare: In ueritate non ſtetit, quia non eſt ueritas in eo: tanq̄ ea ſit cauſa, ut in ueritate non ſteterit, q̄ in eo ueritas non ſit: cū potius ea ſit cauſa, ut in eo ueritas non ſit, q̄ in ueritate nō ſtetit. Sed iſta locutio eſt & in Pſalmo, ubi ait: Ego clamaui, quoniam exaudiſti me Deus: (Pſal. 17.) cùm dicēdum fuiſſe uideatur: Exaudiſti me Deus, quoniam clamaui. Sed cùm dixiſſet, Ego clamaui: tanquam ab eo quæreret, unde ſe clamaſſe monſtraret, ab effectu exauditionis Dei clamoris ſui oſtendit affectū, tanq̄ diceret: Hinc oſtendo clamaſſe me, quoniam exaudiſti me.

Quid ſentiendum ſit de eo quod ſcriptum eſt, Ab initio diabolus peccat. Cap. XV.

ILLVD etiam quod ait de diabolo Ioannes: [a] Ab initio diabolus peccat: (1. Ioan. 3.) [b] non intelligunt ſi naturale eſt, nullo modo eſſe peccatum. Sed quid reſpondetur Propheticis teſtimonijs, ſiue quod Eſaias ait ſub figurata perſona principis Babyloniæ, diabolum notans: (Eſaie 14.) Quomodo cecidit Lucifer, qui

A mane oriebatur. Siue quod Ezechiel: In delicijs paradiſi Dei fuiſti omni lapide precioſo ornatus? (Ezech. 28.) Vbi intelligitur fuiſſe aliquando ſine peccato. Nam expreſsius ei paulo pòſt dicitur: Ambulaſti in diebus tuis ſine uitio. Quæ ſi aliter conuenientius intelligi nequeunt, oportet etiam illud quod dictum eſt, In ueritate non ſtetit: ſic accipiamus quòd in ueritate fuerit, ſed non permanſerit. Et illud, quòd ab initio diabolus peccat, non ab initio ex quo creatus eſt, peccare putandus eſt, ſed ab initio peccati, quod ab ipſius ſuperbia cœperit eſſe peccatum. Nec illud quod ſcriptum eſt in libro Iob, cùm de diabolo ſermo eſſet: [c] Hoc eſt initium figmenti (Iob 4.) B Domini, quod fecit ad illudendum ab angelis ſuis: cui conſonare uidetur etiam Pſalmus, ubi legitur, Draco hic quem finxiſti ad illudendum ei: (Pſal. 104.) ſic intelligendum eſt, ut exiſtimemus talem ab initio creatum, cui ab angelis illuderetur, ſed in hac pœna poſt peccatum ordinatum. Initium ergo eius figmentum eſt Domini. Non enim eſt ulla natura etiam in extremis infimiſq; beſtiolis, quam non ille conſtituit: à quo eſt omnis modus, omnis ſpecies, omnis ordo: ſine quibus nihil rerum inueniri uel cogitari poteſt: quanto magis angelica creatura, C quæ omnia cætera quæ Deus condidit, naturæ dignitate præcedit.

L. VIVES.

AB [a] initio diabolus.] Nō ſunt ad anxias illas morularum inquiſitiones facta hæc Euangelij reuocanda uerba, ſeu trahenda potius. Vnum aut alterum momentum nō impedit, quo minus ab initio aliquem aliquid feciſſe pronunciemus, ut ſi quis dicat: Ab initio mundi fuit fratrum inuidia, pauxillū temporis impedimento non eſt, quo minus effatum hoc ſit uerum. [b] Qui inde uolunt aſſerere peccati naturam.] Tales ſunt Manichæi. D. Thomas, & qui cum eo negant in momētu, quo angelus cōditus eſt, potuiſſe peccare, hac ratione utuntur, quòd id crimen nō tam operi imputandum eſſet, quàm autori, qui tale opus produxit. D Quod ſentire uidetur Origenes ſuper Ezechielem, dicens: Serpens hoſtis contrarius ueritati non à principio, nec ſtatim ſupra pectus & uentrem ſuum ambulauit. Sicut Adam & Eua non ſtatim peccauerūt, ita & ſerpens aliquando fuit non ſerpens, cùm in paradiſo deliciarum moraretur. Deus enim maliciam non fecit: nec Auguſtinus aliud ſentit, qui docet, non ſimul ac primū creati fuerunt, peccaſſe, [c] Hoc eſt initium figmenti Domini.] Iob quadrageſimo uulgo habemus: Ipſe eſt principiū uiarum Domini. Nec legimus q̄ fecit ad illudendum angelis ſuis: ſed hæc ex interpretatione LXX.

De gradibus & differentijs creaturarum, quòd aliter pendet utilitatis uſus, aliter ordo rationis. Cap. XVI.

In

IN his enim quæ quoquo modo ſunt, & nõ ſunt quod Deus eſt, à quo facta ſunt, præponunť uiuentia non uiuentibus: ſicut ea quę habẽt uim gignendi uel etiã appetendi his, quæ iſto motu carent. Et in his quę uiuunt, præponuntur ſentientia non ſentientibus, ſicut arboribus animalia. Et in his quæ ſentiunt, præponuntur intelligentia non intelligentibus, ſicut homines pecoribus. Et in his quæ intelligunt, præponuntur immortalia mortalibus: ſicut angeli hominibus, ſed iſta præponuntur naturæ ordine. Eſt autem alius atq; alius pro ſuo cuiuſq; uſu æſtimationis modus: quo fit, ut quædam ſenſu carentia, quibuſdam ſentiẽtibus præponamus, intantum, ut ſi poteſtas eſſet, ea prorſus de natura rerum auferre uellemus: ſiue quem in ea locum habeant ignorantes: ſiue etiam ſi ſciamus, noſtris ea commodis poſtponentes. Quis enim non domi ſuæ panem habere quàm mures, nummos ꝙ pulices malit? Sed quid mirum, cùm ipſorum etiam hominum æſtimatione, quorum certè natura tantæ eſt dignitatis, plerũq; carius comparetur equus ꝙ ſeruus: gemma ꝙ famula? Ita libertate iudicandi plurimum diſtat ratio conſiderantis à C neceſsitate indigentis, ſeu uoluptate cupientis, cùm iſta quid per ſeipſum in rerum gradibus pendat, neceſsitas autem quid propter quid expetat, cogitet: & iſta quid uerum luce mentis appareat, uoluptas uerò quid iucundum corporis ſenſibus blandiatur, exquirat. Sed tantum ualet in naturis rationalibus quoddam ueluti pondus uoluntatis & amoris, ut cùm ordine naturæ angeli hominibus, tamen lege iuſtitiæ boni homines malis angelis præferantur. *Boni homines malis angelis præferuntur.*

Vitium malitiæ non naturam eſſe, ſed contra naturam, cui ad peccandũ non cõditor cauſa eſt, ſed uoluntas. Cap. XVII.

PROPTER naturam igitur, non propter malitiam diaboli, dictum rectè intelligimus, Hoc eſt initiũ figmenti Domini: quia ſine dubio ubi eſſet uitium malitiæ, natura non uitiata præceſsit. *Iob.40.* [a] Vitium autem contra naturam eſt, ut non poſsit, niſi nocere naturæ. [b] Non itaq; eſſe uitium recedere à Deo, niſi naturæ, cuius id uitium eſt, potius competeret eſſe cum Deo. [c] Quapropter etiam uolũtas mala grande teſtimonium eſt naturæ bonæ. Sed Deus ſicut natu- A rarum bonarum optimus creator eſt, ita malarum uoluntatum iuſtiſsimus ordinator, ut cùm malè illę utuntur naturis bonis, ipſe benè utatur etiam uoluntatibus malis. Itaq; fecit, ut diabolus inſtitutione illius bonus, uoluntate ſua malus, in inferioribus ordinatus illuderetur ab angelis eius, id eſt, ut proſint tentationes eius ſanctis, quibus eas obeſſe deſiderat. Et quoniam Deus cùm eum conderet, futuræ malignitatis eius non erat utiq; ignarus, & præuidebat quæ bona de malo eius eſſet ipſe facturus: propterea Pſalmus B ait: Draco hic, quem finxiſti ad illudendum *Pſal.104.* ei, ut in eo ipſo, quod cum finxit, licet per ſuam bonitatem bonum, iam per ſuam præſcientiam præparaſſe intelligatur, quomodo illo uteretur & malo.

L. VIVES.

VItium [a] autem contra naturã.] Virtutem Socrates & Stoici ex natura dicebant eſſe, uitium uerò contra naturam. Nunquam enim peccaremus, ſi naturã ſequeremur ducẽ illam putam rectamq;, nec prauis opinionibus corruptam & detortam. [b] Non itaque eſſet uitium.] Nam ſi uitius id eſſet naturæ eius, qui uitium cõmittit, non uitium eſſet, nec error, ſed potius ſapienter electum, & rectè executum. [c] Quapropter euã uoluntas mala.] Ex uoluntate mala uitia proficiſcuntur: quæ quoniã naturæ obſunt, ijs natura contranititur: qua fit, ut uolũtatem iuuet malè facere, naturam lædat, uoluntas ſua ſponte ſit mala, natura ad malum inuita trahatur, & reluctans: quæ ſi ſuo relinqueretur arbitratui, optima quæq; ſemper ſequereť: nam his demùm delectatur: & ea ingrederetur uia, qua ad autorem ſuum tenderet, & aliquando perueniret. *Volũtas mala.*

De pulchritudine uniuerſitatis, quæ per ordinationem Dei etiam ex contrariorũ fit oppoſitione luculentior. Cap. XVIII.

NEQVE enim Deus ullum, nõ dico angelorum, ſed uel hominũ crearet, quem malum futurum eſſe præſciſſet, niſi pariter noſſet, quibus eos bonorum uſibus cõmodaret, atq; ita ordinẽ ſecuD lorum tãquam pulcherrimũ carmen, etiã ex quibuſdã quaſi antithetis honeſtaret. [a] Antitheta enim quæ appellantur, in ornamentis elocutionis ſunt decentiſsima, quæ Latinè appellantur oppoſita: uel quod expreſsius dicitur, contrapoſita. Non eſt apud nos huius uocabuli conſuetudo, cùm tamen eiſdem ornamentis locutionis etiam ſermo Latinus utatur, imò linguæ omnium gentium. [b] His antithetis etiam Paulus apoſtolus in ſecunda ad Corinthios epiſtola, illum locum ſuauiter explicat, ubi dicit: Per arma iuſtitiæ à dextris & à ſiniſtris, per gloriam & ignobilitatem *2.Cor.6.*

litatem, per infamiam & bonam famam, ut A ſeductores & ueraces: ut qui ignoramur & cognoſcimur, quaſi morientes, & ecce uiuimus: ut coerciti, & non mortificati: ut triſtes, ſemper autem gaudentes, ſicut egeni, multos autem ditantes, tanquam nihil habentes, & omnia poſsidentes. Sicut ergo iſta contraria contrarijs oppoſita ſermonibus pulchritudinem reddũt: ita quadam non uerborũ, ſed rerum eloquentia contrariorum oppoſitione ſeculi pulchritudo componitur. Apertiſsimè hoc poſitum eſt in libro Eccleſiaſtico, hoc modo: Contra malum bonum eſt, & contra mortem uita: ſic contra pium peccator. B Et ſic intuere in omnia opera Altiſsimi, bina & bina, unum contra unum.

Contraria ad decorem uniuerſi pertinere.

Eccl. 30.

L. VIVES.

Antitheta. Antitheta [a] enim quæ appellantur.] Hæc ad uerbum contrapoſita dicunť, quę & in uerbis ſunt, & in ſententia: ut docet autor Rhetoricorum ad Herennium lib. 4. eamq́; figuram contentionem nominat. Sed præſtabit Quintiliani uerba ex lib. 9. adſcribere: Contrapoſitum autem, uel ut quidam uocant, contentio, ἀντίθετον dicitť, non uno fit modo. nam & fit ſi ſingula ſingulis opponunť, ut in eo quod modò dixi: Vicit pudorem libido, timorẽ audacia: & bina binis: non noſtri ingenij, ueſtri auxilij eſt: & ſentẽtiæ ſententijs: dominetur in cõcionibus, iaceat in iudicijs. Hęc ibi, & alia eadem de re. quare neſcio cur Auguſtinus dicat nõ eſſe C apud nos huius uocabuli conſuetudinem. [b] His antithetis etiam Paulus.] Auguſtinus aliquid ex arte rhetorica eſſe in Paulo ait. Tolerabile eſt, quia Auguſtinus dicit. Si quis noſtrûm diceret, nõ flagitiũ tantũ, ſed hęreſim clamarent: tam ſunt illis hæreſes ad manum. Nihil citius iaculantur, neq; facilius, nempe illarum referti.

Quid ſentiendũ uideať de eo quod ſcriptũ eſt, Diuiſit Deus inter lucẽ & tenebras. Cap. XIX.

Quamvis itaq; diuini ſermonis obſcuritas etiã ad hoc ſit utilis quòd plures ſententias ueritatis parit, & in lucem noticiæ producit, dũ alius eum ſic, alius ſic intelligit: ita tñ ut quod D in obſcuro loco intelligitur, uel atteſtatione rerum manifeſtatũ, uel alijs locis minimè dubijs aſſeratur: ſiue cùm multa tractanť, ad id quoq; perueniať, quod ſenſit ille qui ſcripſit: ſiue id lateat, ſed ex occaſione tractãdæ profundæ obſcuritatis, alia quædam uera dicantur: nõ mihi uidetur ab operibus Dei abſurda ſentẽtia, ſi cùm lux illa prima facta eſt, angeli creati intelligantur, & inter ſanctos angelos & immundos fuiſſe diſcretum, ubi dictum eſt: Et diuiſit Deus inter lucem & tenebras: & uocauit Deus lucẽ diem, & tenebras uocauit noctẽ. Solus quippe ille iſta diſcernere potuit, qui potuit etiam prius q̃ caderẽt præſcire caſuros, & lumine priuatos ueritatis in tenebroſa ſuperbia remanſuros. Nã inter iſtum nobis notiſsimum diem & noctem, id eſt, inter hanc lucẽ, & has tenebras, uulgatiſsima ſenſibus noſtris luminaria cæli ut diuiderent, imperauit. Fiant, inquit, luminaria in firmamento cæli, ut luceant ſuper terram, & diuidant inter diem & noctem. Et paulo pòſt: Et fecit, inquit, Deus duo luminaria magna: [a] luminare maius in principia diei, & luminare minus in principia noctis, & ſtellas: & poſuit illa Deus in firmamẽto cæli, [b] lucere ſuper terram, & præeſſe diei & nocti, & diuidere inter lucem & tenebras. Inter illam uerò lucem, quæ ſancta ſocietas angelorum eſt, illuſtratione ueritatis intelligibiliter fulgens, & ei contrarias tenebras, id eſt, malorum angelorum auerſorumà luce iuſticiæ teterrimas mentes, ipſe diuidere potuit: cui etiam futurum non naturæ, ſed uoluntatis malum occultum, aut incertum eſſe non potuit.

Gen. 1.

L. VIVES.

Lvminare [a] maius in principia diei.] Lxx. ſic uerterunt: C καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγάλους. τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσω εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτὸς, καὶ τοὺς ἀστέρας. Et fecit Deus duo illa luminaria magna. Luminare magnum in principatum diei. Nam ἀρχὴν & principium uertimus, & ἀρχή. principatum: & principium pro initio, & interim uertunt pro principatu, ut in Pſalmo centeſimonono: Tecum principium in die uirtutis tuæ. μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου. quaſi, tuus erit principatus in die fortitudinis tuæ. [b] Lucere ſuper terram.] Græcè eſt infinitiuus Græcus, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. ſed per ſubiunctiuum uenit ad Latinos, ut luceant. Ea eſt enim natura τ̃ ὥστε. Latinorum quidam infinito ſunt uſi abſque ut, quemadmodum Verg. Peſtis acerba boum, pecoriq; aſpergere uirus.

De eo quod poſt diſcretionem lucis atq; tenebrarum dictum eſt, Et uidit Deus lucem, quia bona eſt. Cap XX.

Denique nec illud prætereundũ eſt ſilentio, q̃ ubi dixit Deus: Fiat lux, & facta eſt lux: [a] continuò ſubiunctum eſt, Et uidit Deus lucem, quia bona eſt: non poſtea q̃ ſeparauit inter lucẽ, & tenebras: & uocauit lucem diem, & tenebras noctem, ne ſimul cum luce, etiam talibus tenebris teſtimonium placiti ſui perhibuiſſe uideretur. Nam ubi tenebræ inculpabiles ſunt, inter quas & lucẽ iſtam his oculis conſpicuam luminaria cæli diuidunt, non antè, ſed

Gen. 1.

ſed pôſt inferẽ: Et uidit Deus,quia bonũ eſt: & poſuit, inquit, illa in firmamento cæli lucere ſuper terram, & præeſſe diei & nocti, & ſeparare inter lucem & tenebras. Et uidit Deus,quia bonũ eſt. Vtrumq; placuit, quia utrumq; ſine peccato eſt. Vbi aũt dixit Deus, Fiat lux,& facta eſt lux: ſtatim ſequitur, Et uidit Deus lucem,quia bona eſt. Et poſtmodũ infertur: Et ſeparauit Deus inter lucem & tenebras: uocauitq; Deus lucem diem,& tenebras noctem: non hoc loco additum eſt, Et uidit Deus,quia bonum eſt: ne utrumq; appellaretur bonum, cùm eſſet horum alterum malum uitio proprio,non natura. Et ideo ſola ibi lux placuit conditori: tenebræ autem angelicæ, & ſi fuerant ordinandæ, non tamen fuerant approbandæ.

L. VIVES.

Lux. CONtinuò [a] ſubiunctum eſt.] Cùm de luce illa ſpiritali,hoc eſt,angelis,Scriptura loqueretur,antequam pars lucis, hoc eſt,pars angelorũ, in tenebras abiret,lucẽ approbauit Deus, angelos ſcilicet omnes,quos ipſe bonos crearat,ac lucem. Cùm uerò de luce noſtra corporibus ſubſiſtente iiij. die loquereẽ, & lucem probari à Deo fecit,& tenebras. Quippe cùm tenebræ,quas Deus tales fecit,non malę ſint,ut ſunt dæmones poſtq̃ in tenebras ſunt uerſi,ideo illas tenebras primi diei non comprobauit,ut tenebras quarti. (Tenebræ.)

De æterna & incõmutabili ſcientia Dei ac uoluntate,qua ſemper illi uniuerſa quæ fecit,ſic placuerunt facienda,quemadmodũ facta. XXI.

Gen.1. QVID eſt enim aliud intelligendum in eo quod per om̃ia dicitur: Vidit Deus, quia bonũ eſt: niſi operis approbatio ſecundũ artẽ facti,quę ſapientia Dei eſt? Deus aũt uſqueadeò nõ cũ factũ eſt,tunc diſcit bonũ,ut nihil eorũ fieret, ſi ei fuiſſet incognitũ. Dũ ergo uidet,quia bonum eſt,quod niſi uidiſſet,anteq̃ fieret, non utiq; fieret: docet bonũ eſſe,nõ diſcit.[c] Et Plato quidẽ plus auſus eſt dicere: elatũ eſſe ſcilicet Deũ gaudio, mũdi uniuerſitate perfecta. Vbi & ipſe nõ uſq; adeò deſipiebat ut putaret, Deũ ſui operis nouitate factũ beatiorem: ſed ſic oſtẽdere uoluit,artifici ſuo placuiſſe iã factũ,quod placuerat in arte faciendum: non q; ullo modo Dei ſcientia uarietur, ut aliud in eo fiant,quæ nondum ſunt,aliud quæ iam ſunt,aliud quæ fuerunt. Non enim more noſtro ille, uel quod futurum eſt proſpicit,uel quod præſens eſt aſpicit, uel quod præteritum eſt reſpicit: ſed alio modo quodã à noſtrarum cogitationũ conſuetudine longè lateq; diuerſo. Ille quippe non ex hoc in illud cogitatione mutata,ſed omnino incommutabiliter uidet, ita ut illa quidem quæ temporaliter fiunt, & nondũ ſint: & præſentia iam ſint, & præterita iam non ſint: ipſe uerò hæc omnia ſtabili ac ſempiterna præſentia comprehendat: nec aliter oculis,aliter mente: non enim ex animo conſtat & corpore. Nec aliter nunc,& aliter antea,& aliter poſtea: quoniam non ſicut noſtra,ita & eius quoq; ſcientia trium temporum, præſentis uidelicet & præteriti uel futuri uarietate mutatur:[b] apud quem non eſt immutatio, nec momenti obumbratio. (Iacobi.) Neq; enim eius intentio de cogitatione in cogitationem tranſit, in cuius incorporeo contuitu ſimul adſunt cuncta quę nouit. Quoniam tempora ita nouit nullis ſuis temporalibus notionibus,quemadmodum temporalia mouet nullis ſuis temporalibus motibus. Ibi ergo uidit bonum eſſe quod fecit, ubi bonum eſſe uidit ut faceret. Nec quia factum uidit, ſcientiam duplicauit,uel ex aliqua parte auxit,tanquam minoris ſcientiæ fuerit priuſquã faceret, quod uideret: qui tam perfectè non operaretur, niſi tam perfecta ſcientia, cui nihil ex eius operibus adderetur. Quapropter, ſi tantummodo nobis inſinuandum eſſet, quis feceri lucem, ſufficeret dicere, Fecit Deus lucem. Si autem non ſolùm quis fecerit, uerùm etiam per quid fecerit, ſatis eſſet ita enunciari, Et dixit Deus, Fiat lux, & facta eſt lux: ut non tantùm Deũ, ſed etiam per uerbũ lucem feciſſe noſſemus. Quia uerò tria quædam maximè ſciẽda de creatura nobis oportuit intimari, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, Deus dixit, inquit: Fiat lux,& facta eſt lux: & uidit Deus lucem, quia bona eſt. Si ergo quærimus, quis fecerit, Deus eſt. Si per quid fecerit,dixit, fiat,& facta eſt. Si quare fecerit,quia bona eſt. Nec autor eſt excellẽtior Deo, nec ars efficacior Dei uerbo,nec cauſa melior, quàm ut bonũ crearetur à bono Deo.[c] Hanc etiam Plato cauſam condendi mundũ iuſtiſsimam dicit, ut à bono Deo bona opera fierent: ſiue iſta legerit, ſiue ab his qui legerant fortè cognouerit, ſiue acerrimo ingenio inuiſibilia Dei per ea quę facta ſunt, intellecta conſpexerit: ſiue ab his qui iſta conſpexerant,& ipſe didicerit. (Plato.)

L. VIVES.

A

ET[a] Plato quidem auſus eſt dicere.] Platonis in Timæo hæc ſunt uerba: ὡς δ᾽ ἐκινηθέν τι αὐτὸ καὶ ζῶν, ἐνόησε τῶν ἀϊδίων θεῶν γεγονὸς ἄγαλμα ὁ γεννήσας πατὴρ, ἠγάσθη τε, καὶ εὐφρανθείς. Cùm uerò mobile uiuensq́; æternorum deorum ſimulachrum animaduertit, is pater qui fecerat approbauit, & lætatus eſt. [b] Apud quē.] Iacobi 1. παρ᾽ ᾧ οὐκ ἔνι παραλλαγὴ ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα: hoc eſt, Nihil ei conuerſione aliqua abſconditur, & tenebris operitur atq; ignoratione. παραλλαγὴν Hieron. contra Iouinianum differentiam uertit: τροπὴν uerò momentū Auguſt. transfert: quod haud ſcio ad tempus'ne referat, an ad rei exiguitatem. Nec enim ullo uel minimo tempore tranſit ad umbram ex ſplendore Deus, nec eius luci aliqua admiſcetur umbella. Eſt etiam momentum conuerſio, mutatio, à mouendo: unde & inclinatio, ut in ſtateris. Intelligi quoque poteſt, non eſſe obſcurationem quampiam uiciſsitudinis & conuerſionis à contrario B in contrarium, qualis eſt in nobis. [c] Hanc enim Platu cauſam.] Plato in Timęo, Cicerone interprete: Quęramus igitur cauſam quæ eum impulerit, qui hæc machinatus ſit, ut originem rerum, & molitionem nouam quæreret: probitate uidelicet præſtabat. probus autem inuidet nemini. Itaq; omnia ſibi ſimilia generauit, hæc nimirum gignendi mundi cauſa iuſtiſsima.

Gignendi mundi cauſa iuſtiſsima.

De his quibus in uniuerſitate rerum à bono creatore bene conditarū quędam diſplicent, & putant nonnullā eſſe naturā malam. Cap. XXII.

HANC tamen cauſam, id eſt, ad bona creanda bonitatem Dei, hanc inq̄ cauſam tam iuſtam atque idoneam, quæ diligenter conſiderata & piè cogitata, omnes controuerſias quærentiū mundi ori- C ginem terminat, quidam hæretici non uident: quia egenam carnis huius fragilemq́; mortalitatem, iam de iuſto ſupplicio uenientem, dum ei non conueniunt plurima, offendunt: ſicut ignis, aut frigus, aut fera beſtia, aut quid huiuſmodi. Nec attendunt, quàm uel in ſuis locis naturiſq; uigeant, pulchroq́; ordine diſponantur: quantumq́; uniuerſitati rerū pro ſuis portionib. decoris tanq̄ in communem rempub. conferant, uel nobiſipſis, ſi eis congruenter atq; ſcienter utamur, cōmodita D tis attribuant: ita ut uenena ipſa quæ per inconuenientiā pernicioſa ſunt, conuenienter adhibita in ſalubria medicamenta uertantur: quamq́; à contrario etiam hæc quibus delectantur, ſicut cibus & potus & iſta lux, immoderato & importuno uſu noxia ſentiantur. Vnde nos admonet diuina prouidentia, non res inſipienter uituperare, ſed utilitatem rerum diligenter inquirere: & ubi noſtrum ingeniū uel infirmitas deficit, ita credere occulta, ſicut erāt quædam, quæ uix potuimus inuenire: quia & ipſa utilitatis occultatio, aut humilitatis exercitatio eſt, aut elationis attritio, [a] cùm omnino natura nulla ſit malū, nomenq́; hoc non ſit niſi priuationis boni: ſed à terrenis uſq; ad cæleſtia, & à uiſibilibus uſq; ad inuiſibilia ſunt alijs bonis alia bona meliora, ad hoc inæqualia ut eſſent omnia. Deus autē ita eſt artifex magnus in magnis, [b] ut minor nō ſit in paruis: quę parua non ſua grāditate, [c] nam penè nulla eſt, ſed artificis ſapientia metienda ſunt: ſicut in ſpecie uiſibilis hominis, ſi unum radatur ſupercilium, quàm propemodū nihil corpori, & q̄ multum detrahit pulchritudini: quoniā non mole conſtat, ſed parilitate ac dimenſione membrorū. [c] Nec ſanè multū mirandū eſt, q̄ hi qui non nullam malam putant eſſe naturam ſuo quodam contrario exortā propagatamq́; principio, nolunt accipere iſtam cauſam creationis rerum, ut bonus Deus cōderet bona: credentes eam potius ad hæc mundana molimina rebellantis aduerſum ſe mali extrema neceſsitate perductum, ſuamq́; naturam bonam malo coercendo ſuperandoq́; miſcuiſſe, quam turpiſsimè pollutam, & crudeliſsimè captiuatam & oppreſſam labore, magno uix mundet ac liberet, non totam tamen: ſed quod eius non potuerit ab illa inquinatione purgari, tegmē ac uinculum futurum hoſtis uicti & incluſi. Sicaūt Manichæi non deſiperent, uel potius inſanirent, ſi Dei naturā, ſicuti eſt, incommutabilem, atq; omnino incorruptibilem crederent, cui nocere nulla res poſsit: animam uerò quæ uolūtate mutari in deterius, & peccato corrumpi potuit, atque ita incommutabilis ueritatis luce priuari, nō Dei partem, nec eius naturę quæ Dei eſt, ſed ab illo conditam longè imparem conditori, Chriſtiana ſanitate ſentirent.

Manichæi.

L. VIVES.

CV'm[a] omnino natura nulla ſit malū.] Sæpe hoc Auguſtinus repetit, nullam eſſe naturam malā, omnia eſſe bona. In quo & conſentiunt cum eo ſcriptores noſtræ religionis omnes, & ipſe Platoni, Ariſtoteli, Ciceroni, multiſq; alijs philoſophis ſuffragatur. Plato in Timæo, cū omnia ſint ab optimo deo facta, nefas exiſtimari putat aliquid malum eſſe. Probus enim inuidet nemini, idcirco omnia ſui ſimilia generauit. Et in 2 De repub. deum bonum eſſe ait, nullius mali, nullius noxiæ rei cauſam, ſed tantùm rerum bonarū: idcirco Heſiodum & Homerum uituperat, qui Iouem fecerint malorum cauſam. Cumq́; uniuerſitatis parentem & cauſam deum eſſe fateatur, fit ut nihil in ea malū eſſe putet. Ego, ut paucis quid ſentio aperiam, bonum eſſe dico, ut Ariſtoteles in Rhetoricis, quod uel propter ſe ipſum, uel in uſum alterius uolumus: malum quod uel propter ipſum, uel propter aliud fugimus, & auerſamur,

Nulla natura mala.

mur. Itaq; in mũdo iudicijs humanis alia bona ſunt, ut quæ nobis proſunt: alia mala, quæ obſunt: neutra, quæ nec proſunt, nec obſunt. & inter homines alia alijs mala, alijs bona ſunt: & eidẽ homini uarijs temporibus, locis, rationibus, idem & bonũ eſt, & malum, & neutrum. Hęc omnia ex opinionibus noſtris, & imbecillitate iudiciorũ, cumq; ad noſtra cõmoda cuncta referimus, fiunt. Eſt aũt mens ac iudiciũ unum diuinum illud, quod ſic res uniuerſas ſtatuit, ut omnes ſibi in adminiſtratione mundi ſint uſui. Ille ergo omniſcius, qui falli non poteſt, omnia uidet eſſe bona, quod ſuis locis, opportunitatibusq; ſint utilia. Idq; ſapiens ſignificat, inquiẽs, omnia eſſe à Deo, ſuo quodq; tẽpore bona creata. Hæc eſt cauſa, cur omnia ſacrarit, cur creſcere augeriq; iuſſerit. Nam ſi aliquid eſſet parum ſibi per occaſionem utile, id ne punctũ quidem temporis duraret, ſed nec eſſet progenitum. [b] Vt minor non ſit in paruis.] Ariſt. ait, non minus eſſe naturã in minutiſsimis animalculis, ue lut formicis, culicibus, apibus, araneolis, ꝙ in maximis eqs, bobus, cetis, elephantis admirabilẽ. Eſt & caput apud Plin. lib. 11. De ſubtilitate naturæ in exiguis beſtiolis. [c] Nec ſanè multum mirandum.] Hunc Manichæorum errorẽ Auguſtinus explicat in hæreſibus, ad Quoduultdeum, & contra Fauſtum Manichæum, & de Geneſi aduerſus Manichæos.

A nis eſſet mũdus ornatus, & plenus. Et quia peccatũ eſt, nõ ideo cuncta ſunt impleta peccatis, cùm bonorũ longè maior numerus in cæleſtibus ſuæ naturæ ordinem ſeruet. Nec mala uoluntas, quia naturæ ordinem ſeruare noluit, ideo iuſti Dei leges omnia bene ordinantis effugit. Quoniam ſicut pictura cum colore nigro, loco ſuo poſito, ita uniuerſitas rerũ, ſi quis poſsit intueri, etiã cũ peccatoribus pulchra eſt, quamuis per ſeipſos cõſideratos ſua deformitas turpet. Deinde uidere debuit Origenes, & quicunq; ita ſapiunt, ſi

B hæc opinio uera eſſet, mundũ ideo factum, ut animæ pro meritis peccatorũ ſuorum tanquam ergaſtula quibus pœnaliter includerent, corpora acciperent, ſuperiora & leuiora quę minus, inferiora uerò & grauiora quę amplius peccauerunt: dæmones, quibus deterius nihil eſt, terrena corpora, quibus inferius & grauius nihil eſt, potius quàm homines etiam malos habere debuiſſe. Nunc uerò ut intelligeremus animarum merita non qualitatibus corporũ eſſe penſanda, [c] aercum poſsidet peſsimus dæmon: homo autem &

C nunc licet malus, longè minoris mitiorisq; maliciæ, & certè ante peccatum tñ luteũ corpus accepit. Quid autem ſtultius dici poteſt, ꝙ iſtum ſolẽ, ut in uno mundo unus eſſet, nõ decori pulchritudinis, uel etiam ſaluti rerum corporalium cõſuluiſſe artificem Deum, ſed hoc potius eueniſſe quia una anima ſic peccauerat, ut tali corpore mereretũ includi? Ac per hoc ſi cõtigiſſet, ut non una, ſed duę, imò non duæ, ſed decem, uel centum, ſimiliter æqualiterq; peccaſſent, centum ſoles haberet hic mundus. Quod ut non fieret, non opificis prouiſione mirabili ad rerum corpora-

D lium ſalutem decoremq; conſultum eſt, ſed contigit potius tanta unius animæ progreſſione peccantis, ut ſola corpus tale mereretur. Non planè animarũ, de quibus neſciunt quid loquantur, ſed eorum ipſorum qui talia ſapiunt, multum longe à ueritate & merito eſt coercenda progreſsio. Hæc ergo tria quæ ſuperius cõmendaui, cùm in unaquaq; creatura requiruntur, quis eam fecerit, per quid fecerit, quare fecerit, ut reſpondeatur Deus, per uerbum, quia bonus eſt: utrum altitudine myſtica nobis ipſa trinitas intimetur, hoc eſt, pater, & filius, & ſpiritus ſanctus: an aliquid occurrat, ꝙd hoc loco Scri-

In naturæ cõſideratione quid requiratur.

De errore, in quo Origenis doctrina inculpatur. Cap. XXIII.

SED multo eſt mirandum amplius, ꝙ etiam quidam qui unũ nobiſcum credunt omnium rerum eſſe principium, nullamq; naturam, quæ non eſt quod Deus eſt, niſi ab illo conditore eſſe non poſſe: noluerunt tamen iſtam cauſam fabricandi mundi tam bonam ac ſimplicem bene ac ſimpliciter credere, ut Deus bonus cõderet bona, & eſſent poſt Deũ, quę nõ eſſent quod eſt Deus: bona tamẽ quæ nõ faceret niſi bonus Deus. [a] Sed animas dicũt, nõ quidẽ partes Dei, ſed factas à Deo, peccaſſe à cõditore recedendo: & diuerſis progreſsibus pro diuerſitate peccatorũ, à cælis uſq; ad terras, diuerſa corpora quaſi uincula meruiſſe. Et hunc eſſe mundum, eamq; cauſam mũdi fuiſſe faciendi, non ut conderentũ bona, ſed ut mala cohiberentũ. Hinc Origenes iure culpatur. In libris enim quos appellat περὶ ἀρχῶν, id eſt, de principijs, hoc ſenſit, hoc ſcripſit. Vbi plus ꝙ dici poteſt, miror hominẽ in eccleſiaſticis literis tam doctum & exercitatũ, nõ attendiſſe, primùm ꝙ hoc eſſet contrariũ Scripturæ huius tantæ autoritatis intentioni, quæ per omnia

Gen. 1. opera Dei ſubiungẽs: Et uidit Deus, quia bonum eſt: cõpletisq; omnibus, inferens: Et uidit Deus omnia, quæ fecit, & ecce bona ualde: nullã aliam cauſam faciendi mũdi intelligi uoluit, niſi ut bona fierẽt à bono Deo, ubi ſi nemo peccaſſet, tantũmodo [b] naturis bo-

pturarum id accipiendum eſſe prohibeat, A multi ſermonis eſt quæſtio, nec omnia uno uolumine ut explicemus, urgendum eſt.

L. VIVES.

SEd [a] animas dicunt non quidem partes Dei.] Origenes Adamantius in primo lib. Principiorũ, quẽ περὶ ἀρχῶν inſcripſit, incorporalia primũ à Deo facta eſſe putat, quæ ſignificant̃ per ea nomina, quæ poſtea corporeis ſunt rebus attributa, cælum uidelicet & terram: inter eas ſubſtãtias ſpiritales, mẽtes quoq; noſtras eſſe creatas, quæ de ſtatu & dignitate ſua declinantes: utar enim Ruffini interpretatione, effectæ uel nuncupatæ ſunt animæ, quarum nomen ψυχὴ Græcè ſonat à frigeſcendo de ſtatu diuiniore & meliore: dictũ & tranſlatũ inde, ꝙ ex calore illo naturali & diuino refrixiſſe mens uideatur, & ideo in hoc quoq; nunc & ſtatu & uocabu- B lo ſita eſt: quæ ſi reparata fuerit & correcta, redit in hoc ut ſit mens. Quod ſi ita eſt, deceſſus ipſe mentis ac deuolutio uidetur mihi non æqualis omnium ſentiẽdus, ſed uel plus uel minus in animam uerti, & aliquas quidem mentes ſeruare aliquid etiã prioris uigoris, aliquas uerò aut nihil, aut exiguum aliquid. Hæ animę propter nimios defectus mentis craſsioribus & ſolidioribus indiguêre corporibus, propter quas etiam mundus iſte uiſibilis cõſtitutus eſt tãtus, ut omnes facilè caperet, quas in eo exerceri ſtatutum erat. Cumq; non omnes æquè à bono receſsiſſent, ſemina quędam & cauſas uarietatis & diuerſitatis ille omnium conditor cepit, ut pro diuerſitate peccatorum uarium ac diuerſum mundum efficeret. Hæc ſententia Origenis, quam eãdem Hieronymus ad Auitum ponit. [b] Naturis bonis.] Nulli malo, nulli incõmodo nobis futuris Deo gratis. [c] Aereum poſsidet peſsimus dæmon.] De hoc loquar pòſt. C

De trinitate diuina, quæ per omnia opera ſua ſignificationis ſuæ ſparſit indicia. XXIIII.

CREDIMVS [a] & tenemus, & fideliter prædicamus, [b] ꝙ pater genuerit uerbum, hoc eſt, ſapientiam, per quã facta ſunt omnia, unigenitum filium, unus unum, æternus coæternum, ſummè bonus, æqualiter bonum, & ꝙ ſpiritus ſanctus ſimul & patris & filij ſit ſpiritus, & ipſe conſubſtantialis & coæternus ambobus. Atq; hoc totum & trinitas ſit propter proprietatem perſonarum, & unus Deus propter inſeparabi- D lem diuinitatem, ſicut unus omnipotens propter inſeparabilem omnipotentiã: ita tamen, ut etiam cùm de ſingulis quærit̃, unuſquiſq; eorum & Deus & omnipotens eſſe reſpondeatur: cùm uerò de omnibus ſimul, nõ tres dij uel tres omnipotẽtes, ſed unus Deus omnipotens: tanta ibi eſt in tribus inſeparabilis unitas, quæ ſic ſe uoluit prędicari. Vtrum autem boni patris, & boni filij, ſpiritus ſanctus, quia communis ambobus eſt, rectè bonitas dici poſsit amborum, [c] non audeo temerariam præcipitare ſententiam, ueruntamen

Spiritus ſanctus tertia in Trinitate perſona.

amborum eum dicere ſanctitatẽ facilius auſus fuero non amborum quaſi qualitatem, ſed ipſum quoq; ſubſtantiã, & tertiam in trinitate perſonam. Ad hoc enim me probabilius ducit, ꝙ cùm ſit & pater ſpiritus, & filius ſpiritus, & pater ſanctus, & filius ſanctus, proprię tamen ipſe uocatur Spiritus ſanctus, tanquam ſanctitas ſubſtantialis & conſubſtantialis amborum. Sed ſi nihil aliud eſt bonitas diuina ꝙ̃ ſanctitas, profectò & illa diligentia rationis eſt, non præſumptionis audacia, ut in operibus Dei ſecreto quodam loquendi B modo, quo noſtra exerceatur intẽtio, eadem nobis inſinuata intelligatur trinitas, unamquanque creaturam quis fecerit, per quid fecerit, propter quid fecerit. Pater quippe intelligitur uerbi, qui dixit ut fiat. Quod autem illo dicente factum eſt, proculdubiò per uerbum factum eſt. In eo uerò quod dicitur, Vidit Deus quia bonum eſt: ſatis ſignificatur, *Gen. 1.* Deum nulla neceſsitate, nulla ſua cuiuſquam utilitatis indigentia, ſed ſola bonitate feciſſe quod factum eſt, [d] id eſt, quia bonum eſt. quod ideo poſteaquam factum eſt, dicitur, ut res quæ facta eſt congrueret bonitati, propter C quam facta eſt, indicetur. Quæ bonitas ſi Spiritus ſanctus rectè intelligitur, uniuerſa nobis trinitas in ſuis operibus intimatur. Inde eſt ciuitatis ſanctæ, quæ in ſanctis angelis ſurſum eſt, & origo, & informatio, & beatitudo. Nam ſi quæratur unde ſit, Deus eam condidit. Si unde ſit ſapiens, à Deo illuminatur. Si unde ſit felix, à Deo quo fruitur, ſubſiſtens modificatur, contemplans illuſtratur, inhærens iucundatur, eſt, uidet, amat, in æternitate Dei uiget, in ueritate Dei lucet, in bonitate Dei gaudet.

L. VIVES.

CRedimus, [a] & tenemus, & fideliter prædicamus.] Credamus ergo & taceamus, teneamus, non inquiramus: fideliter prædicemus, non cõtentioſe diſputemus. [b] Quòd pater genuerit.] Quid hîc ego aliud poſſum facere, quàm adorare: quid dicere conuenientius, ꝙ̃ per ſilentiũ admirabundè dictũ illud Pauli recolere: O' altitudo diuitiarum, ſapientiæ & ſcientiæ *Rom. 11.* Dei? [c] Non audeo temerariam præcipitare ſententiam.] Neq; nos audebimus, & ſi bona theologorũ manus patris bonitatem eſſe contendat, ut filium patris ſapientiam. Sed quis auſit de tam arcanis rebus intrepidus aliquid pronunciare? [d] Id eſt, quia æqualiter.] Alibi, Quia bonum eſt. Quod ideo, &c.

De tripertita totius Philoſophiæ diſciplina. Cap. XXV.

Quan-

QVANTVM intelligi datur hinc philoſophi ſapientię diſciplinā tripertitā eſſe uoluerūt: imò uerò tripertitam eſſe animaduertere potuerunt. Neq; eñ ipſi inſtituerūt ut ita eſſet, ſed ita eſſe potius inuenerunt, cuius una pars appellaret̃ phyſica, altera logica, tertia ethica. Quarū nomina Latina iā multorū literis frequentata ſunt, ut naturalis, rationalis, moraliſq; uocarent̃: quas etiā in octauo Libro breuiter perſtrinximus. Non q; ſit conſequēs, ut iſti in his tribus aliquid ſecundū Deū de trinitate cogitauerint. Quamuis Plato primus iſtā diſtributionē reperiſſe, & cōmentaſſe dicat̃, cui neq; naturarū omnium autor, niſi Deus uiſus eſt, neq; intelligētiæ dator, neq; amoris, q̃ bene beateq; uiuat̃ inſpirator. Sed certè cū de natura rerū, & de ratione indagādæ ueritatis, & de fine boni, ad quē cuncta quę agimus referre debemus, diuerſi diuerſa ſentiāt, in his tñ tribus magnis & generalib. quæſtionibus, omnis eorū uerſat̃ intentio. Ita ut cùm in unaquaq; earū quid quiſq; ſectet̃, multiplex ſit diſcrepātia opinionū, eſſe tñ aliquam naturę cauſam, ſcientię formā, uitę ſummam, nemo cunctetur. Tria etiam quæ ſunt in uno

Hominis artifi cis partes. quoq; homine artifice ſpectant̃, ut aliqd efficiat, natura, doctrina, uſus: natura ingenio, doctrina ſcientia,[a] uſus fructu diiudicandus eſt.[b] Nec ignoro q; propriè fructus fruentis, uſus uerò utentis ſit: atq; hoc intereſſe uideatur, q; ea re frui dicimur, quæ nos non ad aliud referenda per ſeipſam delectat: uti uerò ea re, quā propter aliud quærimus. unde tēporalibus magis utendū eſt, q̃ fruendū, ut frui mereamur æternis. Non ſicut peruerſi q frui uolunt nūmo, uti aũt Deo, quoniā nō nūmū propter Deū impendūt, ſed Deū propter nūmum colūt. Veruntamen eo loquēdi modo, quē plus obtinuit conſuetudo, & fructib. utimur, & uſib. fruimur. Nam & fructus iā propriè dicunt̃ agrorū, qb. utiq; oēs tēporaliter utimur. hoc itaq; more uſum dixerim in his tribus quę in homine ſpectanda commonui, quæ ſunt natura, doctrina, uſus. Ex his propter obtinendā beatā uitā, tripertita, ut dixi, à philoſophis inuenta eſt diſciplina, naturalis propter naturā, rationalis propter doctrinam, moralis propter uſum. Si ergo natura noſtra eſſet à nobis, profectò & noſtram nos genuiſſemus ſapientiā, nec eam doctrina, id

A eſt, aliunde diſcēdo percipere curaremus: & noſter amor à nobis profectus, & ad nos relatus, ad beatè uiuendū ſufficeret, nec bono alio quo frueretur ullo indigeret. Nunc uerò quia natura noſtra, ut eſſet, Deū habet autorem, proculdubiò ut uera ſapiamus ipſum debemus habere doctorē, ipſum etiā ut beatiſſimus, ſuauitatis intimæ largitorem.

L. VIVES.

VSos[a] fructu diiudicandus eſt.] Abuſus uidetur, uſus, uocabulo. Nam cùm dicit̃, tribus reb. conſtare artificiū, natura, doctrina, uſu, uſus conſuetudo eſt. Detorſit ergo ad rem ſuā, ut ſit ſenſus, preciū & æſtimationē aſſuefactionis in quaq; arte ex fructu atq; B utilitate illius attēdi ac cōſiderari. *Vſus.* [b] Nec ignoro, &c.] Quoniā frui dicimur re, qua ꝑpter ipſam delectamur, uti quā in aliud referim⁹: idcirco Aug. Deo ſolo nos debere frui dicit, rebus alijs uti. De hac re multa Aug. idem in lib. De doct. Chriſt. & 80. quæſt. & de tri. ubi frui ſempiternæ felicitati attribui uult, uti uerò rebus huius uitæ. Ex Aug. Petrus Lombar. in Centonibus theologicis uol. primo ſat multa, & quæſtionarij ad ſatietatem, propemodum ad faſtidium dixerant. *Frui. uti.*

De imagine ſummæ Trinitatis, quę ſecundū quendam modum in natura eſt necdum beatificati hominis. Cap. XXVI.

ET nos quidem in nobis, tametſi non æqualem, imò ualde longeq; diſtantem, neq; coæternam, & quo breuius C totū dicat̃, nō eiuſdē ſubſtātię, cuius eſt De⁹, tñ qua Deo nihil ſit in reb. ab eo factis natura propius, imaginem Dei, hoc eſt ſummę illius trinitatis agnoſcimus, adhuc reformatione perficiendam, ut ſit etiā ſimilitudine proxima. nam & ſumus, & nos eſſe nouimus, & noſtrum eſſe ac noſſe diligimus. In his autem tribus quæ dixi, nulla nos falſitas ueriſimilis turbat. Non enim ea ſicut illa quæ foris ſunt, ullo ſenſu corporis tangimus, uelut colores uidendo, ſonos audiēdo, odores olfaciēdo, ſapores guſtādo, dura & mollia cōtrectando ſentimus,[a] quorū ſenſibiliū etiā imagines eis ſimillimas, nec iā corporeas cogitatione uerſamus, memoria tenemus, D & per ipſas in iſtorū deſideria concitamur:[b] ſed ſine ulla phantaſiarū uel phantaſmatū imaginatione ludificatoria, mihi eſſe me, idq; noſſe & amare certiſſimum eſt. Nulla in his ueris[c] Academicorum argumēta formido, dicentium: Quid ſi falleris?[d] Si enim fallor, ſum. Nā qui non eſt, utiq; nec falli poteſt: ac per hoc ſum, ſi fallor. Quia ergo ſum qui fallor, quomodo eſſe me fallor, quando certum eſt eſſe me, ſi fallor? Qui igitur eſſem qui fallerer, etiam ſi fallar,

proculdubiò in eo q me noui eſſe,non fallor. A Conſequens eſt aũt, ut etiam in eo quod me noui noſſe,nõ fallar. Sicut enim noui me eſſe,ita noui etiam hoc ipſum noſſe me. Eaque duo cùm amo,eũdem quoq; amorem quiddam tertium nec imparis æſtimationis eis quas noui rebus adiungo. Neq; enim fallor amare me,cũ in his quæ amo nõ fallar. quanquã etſi illa falſa eſſent, falſa me amare,uerum eſſet. Nam quo pacto rectè reprehenderer, & rectè prohiberer ab amore falſorum, ſi me illa amare falſum eſſet? Cùm uerò illa uera atq; certa ſint, quis dubitet quin eorum quæ amantur, & ipſe amor uerus & certus eſt? B Tam porrò nemo eſt qui eſſe ſe nolit, q nemo eſt qui non beatus eſſe uelit. Quomodo enim poteſt beatus eſſe, ſi nihil ſit?

L. VIVES.

Quorum [a] ſenſibilium etiam imagines.] Nam cuiuſmodi uel album ſit, uel dulce, cogitatione cõprehendimus etiã clauſis oculis, & nihil guſtantes. unde & de illis multa per quietem occurrunt uiſa: & cùm procul dulcia omnia candidaq; abſunt, de illis iudicamus. Sed hæc ſunt in ijs partibus animæ, quos noſtri *Senſus exteriores* ſenſus exteriores uocant, ut quem ſenſum cõmunem dicunt, & quã imaginatiuã, tum etiam æſtimatiuã & memoriam, quæ omnes nobis ſunt cum beluis communes, & in quibus multa temerè obſeruantur: quibus ſi aſſentiamur, nos fallunt. Magiſtris enĩ ſenſibus nõ aliter om- C nia cognoſcunt: qui cùm imbecilli ſint, & hebetes, facilè eis imponit. hi diſcipulos ſuos partes illas, quas modò per ſenſus falſa, quæ pro ueris acceperunt docent. At in mente ratio eſt unius hominis propria, quæ omnia expendit, & quantũ cauere poteſt, præſtat, ne adhibita in conſilium fucata, ſimulata, falſa pro ueris, germanis, expreſsis ſinat obrepere. ſed admoneat nos omnium, & quale quidq; ſit, ſcrutet atq; iudicet. [b] Sine ulla phan *Academici.* taſiarum.] Dixi alibi quid ſit phantaſia. [c] Academicorum arg.] Hi fidem ſenſuũ eleuabant, ſeu potius tollebant, nihilq; ſciri arbitrabant q ſi te diceres ſcire hũc lapidem moueri, q id uideas, uel tangas, ſcrupũ inijciebant, Quid ſi falleris? an non unq uiſus tibi es aliqd uidere moueri, quod ſtaret, ut cũ uehiculo aut naui ueherère, & tactui aſſenſus putaſti aliquid concitari, quod quieſceret? ut ergo aliàs es falſus, ita & nunc falli potes. D Cohibe aſſenſum: nã nihil eſt minus hominis ſapiẽtis, q aſſentiri, ubi certũ aliquid & perfectè exploratũ non habes. [d] Si enim fallor, ſum.] Idcircò certiſsimũ eſſe hoc pronunciatũ philoſophi noſtri aiunt in Poſteriora Ariſtotelica, & euidens euidẽtia, ſicuti uocant, ſumma.

De eſſentia & ſcientia, & utriuſque amore. Cap. XXVII.

Ita [a] uerò ui quadam naturali ipſum eſſe iucundum eſt, ut non ob aliud & hi qui miſeri ſunt nolint interire, & cùm ſe miſeros eſſe ſentiant, non ſeipſos de rebus, ſed miſeriam ſuam potius auferri uelint. Illis etiam qui & ſibi miſerrimi apparent, & planè ſunt, & nõ ſolùm à ſapiẽtibus [b] quoniam ſtulti, uerumetiã ab his qui ſe beatos putãt, miſeri iudicanĩ: quia pauperes atq; mendici ſunt, ſi quis immortalitatẽ daret, qua nec ipſa miſeria morereĩ, propoſito ſibi, q ſi in eadẽ miſeria ſemper eſſe nollent, nulli & nuſquam eſſent futuri, ſed omni modo perituri, profectò exultarent lætitia, & ſic ſemper eligerent eſſe, q omnino non eſſe. Huius rei teſtis eſt notiſsimus ſenſus eorum. Vnde enim mori metuũt, & malũt in illa ærumna uiuere, q eã morte finire, niſi quia ſatis apparet q refugiat natura non eſſe? atq; ideo cùm ſe nouerint eſſe morituros, ꝓ magno beneficio ſibi hanc impendi miſericordiã deſiderãt, ut aliquanto productius in eadẽ miſeria uiuant, tardiusq; morianĩ. Proculdubiò ergo indicãt immortalitatẽ, ſaltẽ talẽ quę non habeat finẽ mendicitatis, quanta gratulatione ſuſciperẽt. Quid animalia etiã irrationalia, quibus datum non eſt iſta cogitare, ab immenſis draconib. uſq; ad exiguos uermiculos? Nonne ſe eſſe uelle, atq; ob hoc interitum fugere omnib. quibus poſſunt motib. indicant? Quid arbuſta omneſq; frutices, quibus nullus eſt ſenſus ad uitandã manifeſta motione pniciẽ, nonne ut in C auras [c] tutũ culminis germen emittãt, [†] aliud *aliàs, Altum.* terræ radices affigunt, quo alimentũ trahant, atq; ita ſuum quodãmodo eſſe cõſeruent? Ipſa poſtremò corpora quib. non ſolũ ſenſus, ſed nec ulla ſaltẽ ſeminalis eſt uita, ita tamen uel exiliunt in ſuperna, uel in ima deſcendũt, uel libranĩ in medijs, ut eſſentiã ſuam, ubi ſecundum naturã poſſunt eſſe, cuſtodiant. Iam uerò noſſe quantum ameĩ, quamq; falli nolit humana natura, uel hinc intelligi poteſt, [d] q lamẽtari quiſq; ſana mente mauult, q lætari in amentia. Quæ uis magna atq; mirabilis mortalibus, pręter homines animantibus D nulla eſt, licet eorũ quibuſdam ad iſtam lucẽ contuendam, multo q nobis ſit acrior ſenſus oculorũ: ſed lucem illam incorporeã contingere nequeunt, qua mens noſtra quodãmodo irradiaĩ, ut de his omnibus rectè iudicare poſsimus. [e] Nam in quantũ eam capimus, in tantũ id poſſumus. Veruntamen ineſt ſenſibus irrationaliũ animantiũ, etſi ſcientia nullo modo, at certè quædam ſcientiæ ſimilitudo: cætera autem rerũ corporalium non quia ſentiunt, ſed quia ſentiuntur, ſenſibilia nuncupata ſunt. Quorum in arbuſtis hoc ſimile eſt ſenſibus, q aluntur & gignuntur. Veruntamen

tamen & hæc & omnia corporalia latentes in natura cauſas habent, ſed formas ſuas uarias, quibus mundi huius uiſibilis ſtructura formoſa eſt, ſentiēdas ſenſib. præbēt, ut pro eo quod noſſe nō poſſunt, quaſi innoteſcere uelle uideant. Sed nos ea ſenſu corporis ita capimus, ut de his nō ſenſu corporis iudicemus. Habemus enim alium interioris hominis ſenſum iſto lōgè præſtantiorē, q̄ iuſta & iniuſta ſentimus, ᶠiuſta per intelligibilem ſpeciē, iniuſta per eius priuationē. ad huius ſenſus officiū, nō acies pupillæ, nō foramen auriculæ, non ſpiramē nariū, nō guſtus faucium, nō ullus corporeus tactus accedit. Ibi me & eſſe, & hoc noſſe certus ſum, & hoc amo, atq; amare me ſimiliter certus ſum.

L. VIVES.

Ita ᵃ uerò ui quadam.] Diſputatio ex Academicis & Stoicis deſumpta, quam Cicero in primo Off & iiij. De fin. Stoicè, & v. De fin. Academicè perſequitur. ᵇ Quoniam ſtulti.] Hæc eſt ſumma miſeria, ut ſummum bonum ſapere, ut Stoici dicebant. ᶜ Totum culminis.] Alibi, Totū cacuminis germē emittatur altius terræ. ᵈ Quod lamentari quiſq; ſana mente.] Sic Antiſthenes Cynicæ ſectæ autor mœrere ſe malle dicebat, q̄ uoluptate affici. Propterea quòd hoc turpe exiſtimabat, & quòd mētem de ſtatu dimoueret ſuo. Alcibiadi Socrates apud Platonē manifeſtò declarat poſſeſsionē omniū rerū ſine prudentia nō modò nihil prodeſſe, ſed eſſe quoq; noxiam. ᵉ Nam in quantū eam capimus.] Non ergo uel ſtudijs uel acumine naturæ contingit nobis cognitio maximarū rerum, & iudiciū illud acre atq; exactum, ſed illuſtratione Dei: quam cùm boni uiri maiorē habeant quàm mali, profectò eos ſapientiores quoq; eſſe neceſſe eſt, quantumuis mali literati ſint, & ad popularem ſententiā acuti. Hoc eſt quod Sapiens dicit: In malam animam nō introïturā ſapientiam. Hoc quod Socrates ſemper affirmauit, Solos bonos uiros eſſe ſapientes. ᶠ Iuſta per intelligibilem ſpeciem.] Per formam quandā & imaginē in mente mea, ex iuſticia ipſa impreſſam, quod uidi æquitatem, & cōgruentiam rerum, qualia deber eſſe in uirtute illa: quæ ſi abſit, quocūq; modo id fiat, iniuſticiā intelligo, quoniam temperamentum illud magna pulchritudine cōcinnum abeſſe uideo: nec tam ex pulſatione hominis, aut ereptione pecuniæ, aut conuitijs, aut raptatione uiq; alia ſimili & iniuria iuſticiam intelligo, quæ certè priuationes non ſunt, ſed iuſtè etiam fieri poſſunt, ut ſi magiſtratus iubeat, uel bona mente fiant: quàm quod cerno decentiam illam & concinnitatem abeſſe uirtutia pulcherrimæ. Porrò ſpecies hic aliud eſſe exiſtimare, quàm formas, facies, imagines, ſimulachra rerum in anima, quas noticias uocant, uidetur mihi hominum uel ingenio defectorum, uel ſcientia. Et quoniam ex rebus quæ ſunt, admirationem ſibi parare nequeant, rea quæ nuſquam ſunt, quærere, ut earum nouitate audientes in ſe cōuertant: quod fit paſsim in ſcholis hac tempeſtate.

Antiſthenes.

Eccleſ. 1.

An etiam ipſum amorē, quo & eſſe & ſcire diligimus, diligere debeamus, quo magis diuinæ trinitatis imagini propinquemus. Cap. XXVIII.

A Sed de duobus illis, eſſentia ſcilicet & noticia, quantum amentur in nobis, & quemadmodum etiā in cæteris rebus quæ infrà ſunt, eorum reperiat etſi differens quædam tamen ſimilitudo, quantum ſuſcepti huius operis ratio uiſa eſt poſtulare, ſatis diximus. De amore autē quo amant, utrum & ipſe amor ametur, non dictum eſt. Amatur aūt. Et hinc probamus, q̄ in omnibus quæ rectius amant, ipſe magis ametur. Neq; enim uir bonus meritò dicit, q ſcit qđ bonū eſt, ſed qui diligit. Cur ergo & in nobiſipſis nō & ipſum amorē nos amare ſentimus, B quo amamus, quicquid boni amamus? ᵃ Eſt enim & amor, quo amatur quod amandum nō eſt, & iſtum amorē odit in ſe, qui illum diligit, quo id amat, quod amandū eſt. Poſſunt enim ambo eſſe in uno homine, & hoc bonū eſt homini, ut illo proficiēte quo bene uiuimus, iſte deficiat quo malè uiuimus, donec ad perfectū ſanetur, & in bonū commutetur omne quod uiuimus. Si enim pecora eſſemus, carnalem uitam, & quod ſecundū ſenſum eius eſt, amaremus: idq; eſſet ſufficiens bonū noſtrum, & ſecundum hoc C ᵇ cùm eſſet nobis bene, nihil aliud quæreremus. Itē ſi arbores eſſemus, nihil quidē ſentiente motu amare poſſemus, ueruntamē id quaſi appetere uideremur, quo feracius eſſemus uberiuſq; fructuoſæ. Si eſſemus lapides, aut fluctus, aut uentus, aut flāma, uel qđ eiuſmodi, ſine ullo quidē ſenſu atq; uita, non tamē nobis deeſſet quaſi quidā ᶜ noſtrorū locorū atq; ordinis appetitus. Nā uelut amores corporum ᵈ momēta ſunt ponderū, ſiue deorſum grauitate, ſiue ſurſum leuitate nitātur. Ita enim corpus pondere, ſicut animus amore fertur quocunq; fertur. Quoniā igiD tur homines ſumus, ad noſtri creatoris imaginem creati, cuius eſt uera æternitas, æterna ueritas, æterna & uera charitas, eſtq; ipſe æterna & uera & chara trinitas, neq; confuſa, neque ſeparata: in ijs quidem rebus quæ infra nos ſunt, quoniam & ipſa nec aliquo modo eſſent, nec aliqua ſpecie cōtinerent, nec aliquem ordinē uel appeterēt, uel tenerent, niſi ab illo facta eſſent qui ſummè eſt, qui ſummè ſapiens eſt, qui ſummè bonus eſt, tanquam per omnia quæ fecit mirabili ſtabilitate currentes, ᵉ quaſi quędā eius alibi magis, alibi minus impreſſa ueſtigia colligamus:

Amor.

in nobis aũt ipſis eius imaginem cõtuentes, A
Lucæ 15. [f] tanq̃ minor ille Euangelicus filius ad noſmetipſos reuerſi ſurgamus, & ad illũ redeamus, à q̃ peccando receſſeramus. Ibi eſſe noſtrũ nõ habebit mortẽ, ibi noſſe noſtrũ non habebit errorẽ, ibi amare noſtrũ non habebit offenſionẽ. Nũc aũt iſta tria noſtra quãuis certa teneamus, nec alijs ea credamus teſtibus, ſed noſipſi præſentia ſentiamus, atq̃ interiore ueraciſſimo cernamus aſpectu, tñ q̃ diu futura, uel utrum nunq̃ defutura, & quò ſi bene, quò aũt ſi malè agant, peruẽtura ſint, quoniã per noſipſos noſſe nõ poſſumus, alios hinc teſtes uel quærimus, uel habemus, de quorũ fide cur nulla debeat eſſe dubitatio, nõ eſt iſtic, ſed poſterior erit diligentius differẽdi locus. In hoc aũt lib. De ciuitate Dei, quæ nõ peregrinaẽ in huius uitæ mortalitate, ſed immortalis ſemper in cælis eſt, id eſt, de angelis ſanctis Deo cohærentibus, qui nec fuerũt unquam, nec futuri ſunt deſertores, inter quos & illos qui æternã lucem deſerentes, tenebræ facti ſunt: Deũ primitùs diuiſiſſe iam diximus, illo adiuuante quod cœpimus, ut poſſumus explicemus.

L. VIVES.

ESt[a] enim & amor quo amaẽ.] Eſt in nobis ex ſarcina & fece corporis uoluntas quædã, quã ratio nõ tam ducit, ut illam meliorẽ: quàm trahit & rapiat, hæc bona ſemper auerſatur, mala expetit, ut delicias corporis, & uoluptates: quas duas Paulus uocat legem carnis, & legem mentis, interim carnẽ & ſpiritũ: illam fœdã, terram, brutalem boni homines oderunt: & cũ expellere nequeant, coercent quantũ poſſunt: atque illi ſuperiori ſanctioriq; dicto audientẽ eſſe, licet ra luctantẽ & reclamantẽ, cogũt: nam ex ea oritur amor, quo amamus quod minimè oportet. [b] Cum eſſe nobis bene.] Aut eſſet in hac uita, aut nobis, hoc eſt corpori. [c] Noſtrorũ locorũ atq; ord.] Imitatio Terentiana in Eunucho, mei loci atq; ordinis. Per ordinem intellige res eiuſdem generis & naturæ: quarũ conſeruationẽ omnia expetunt, ita ut cùm uis fit, ſubueniant, ſi non impediantur. [d] Momenta ſunt pon.] Dicebam paulo antè de momentis librarũ, quæ uocãtur ῥοπαὶ, quibus in alterutram partem propendit libra. [e] Quaſi quædã eius alibi magis.] Mens & ratio in nobis præſtat, ut imago ſit potius in nobis Dei quã ueſtigium. Homini enim recto cælum intueri eſt datum, & Deum noſſe, cętera in terram abiecta iacent. Quocirca percurrens diuinus ſpiritus cuncta quę creauit, in nobis erectis ſublimioribusq; imaginẽ ſui reliquit, in cæteris reb. quas uelut pedibus cõtigit, nempe proſtratas, ueſtigia tantùm impreſsit. Sit hoc uelut figura quadam dictum. [f] Tanquam minor ille Euangelicus filius.] Nota eſt hiſtoria ex Euangelio Lucæ xv.

De ſanctorũ angelorũ ſciẽtia, qua trinitatẽ in ipſa eius deitate nouerũt, qua operum cauſas prius in operantis arte, quàm in ipſis operibus artificis intuentur. Cap. XXIX.

ILLI quippe angeli ſancti non per uerba ſonantia Deum diſcũt, ſed per ipſam præſentiã immutabilis ueritatis, hoc eſt, uerbum eius unigenitum, & patrem & eorũ ſpiritum ſanctum: eamq̃ eſſe inſeparabilem trinitatẽ, ſingulaſq̃ in ea perſonas eſſe ſubſtantiam: & tamẽ oẽs non tres deos eſſe, ſed unũ Deum ita nouerũt, [a] ut eis magis iſta ſint nota, q̃ noſipſi nobis cogniti ſumus. [b] Ipſam quoq̃ creaturã melius ibi, hoc eſt, in ſapientia Dei tanq̃ in arte qua facta eſt, q̃ in ea ipſa ſciunt: ac per hoc & ſeipſos, ibi melius q̃ in ſeipſis, ueruntamẽ & in ſeipſis ſciũt. Facti ſunt enim, & aliud ſunt q̃ Creatura in arte optimè cognoſcatur.
B ille qui fecit. Ibi ergo tanquam in cognitione diurna, in ſeipſis aut tanquã in ueſpertina, ſicut ſuprà iam diximus. Multum aũt differt, utrum in earatione cognoſcatur aliquid ſecundum quam factum eſt, an in ſeipſo. [c] Sicut aliter ſcitur rectitudo linearum ſeu ueritas figurarum, cùm intellecta conſpicitur, aliter, [d] cùm in puluere ſcribitur. Et aliter iuſticia deſcribitur in ueritate incommutabili, aliter in anima iuſti. Sic deinde cætera, ſicut firmamentum inter aquas ſuperiores & inferiores, quod cælum uocatũ eſt: ſicut deorſum aquarum congeries terræq̃ nudatio, &
C herbarum inſtitutio atq̃ lignorum: ſicut ſolis & lunæ ſtellarumq̃ conditio: ſicut ex aquis animalium, uolucrum ſcilicet atque piſcium beluarumq̃ natantiũ: ſicut quorumcunq̃ in terra gradientiũ atq̃ repentium, & ipſius hominis, qui cunctis in terra rebus excelleret. Omnia hæc aliter in uerbo Dei cognoſcuntur ab angelis, ubi habẽt cauſas rationeſq̃ ſuas, id eſt, ſecundũ quas facta ſunt, incõmutabiliter permanentes, aliter in ſeipſis, illic clariore, hĩc obſcuriore cognitione uelut artis atq̃ operum: quæ tamen opera
D cùm ad ipſius creatoris laudem uenerationemq̃ referuntur, tanquam mane luceſcit in mentibus contemplantium.

L. VIVES.

VT[a] eis magis iſta ſint.] Et ſunt illi acutioribus, q̃ nos ingenijs: & lux, qua ad cognoſcendam ſacroſanctam trinitatem illuminantẽ, maior multo eſt, quàm qua nos, ut nos norimus. [b] Ipſam quoq̃ creaturam melius ibi.] Nempe effectũ in cauſa expreſſum melius quàm in ſeipſo. [c] Sicut aliter ſcitur rectitudo.] Certius meliusq; ſcitur tota ratio linearum, ſuperficierũq; ex dogmatis mathematicis, q̃ ex pictura, quę nunquã tam exacta eſt, ut ante oculos rem ipſam, ut ſe habet, exponat: meliusq; intelligitur rectam eſſe lineã, quæ à nota in notã eſt breuiſsima, ut inquit Euclides, aut

aut lineas omnes à centro ad circum eſſe pares, ex præceptis geometriæ, quàm ex deſcriptione non modò pulueris, ſed ne Parrhaſij quidem aut Apellis. Nulla enim perfectè recta linea pingi poteſt, nullus circulus exactè rotundus, qui nihil habeat recti. [d] Cùm in puluere ſcribitur] Olim mathematici figuras in puluere radio delineabant, ut facilè quæ uellent, deſcribere, & delere poſſent. Sic Archimedes, cùm Syracuſæ caperentur, in puluere deſcriptas conſiderabat formas. Apud Liuium in ſecundo bello Punico. Et Cicero puluerem illum eruditum uocat ſecūdo De nat. deorum. Et Perſius Sat. 1.

—Et ſecto in puluere metas.

De ſenarij numeri perfectione, qui primus partiū ſuarum quantitate completur. Cap. XXX.

HAEC autem propter ſenarij numeri perfectionem, eodem de ſex ies repetito, ſex diebus perfecta narrantur: (Gen. 6.) non quia Deo neceſſaria fuerit mora temporum, quaſi qui nō potuerit creare omnia ſimul, quæ deinceps cōgruis motibus peragerent tēpora, ſed quia per ſenariū numerū eſt operum ſignificata perfectio. [b] Numerus quippe ſenarius primus cōpletur ſuis partibus, id eſt, ſexta ſui parte, & tertia, & dimidia: quæ ſunt unū, & duo, & tria: quę in ſummam ducta, ſex fiunt. Partes aūt in hac conſideratione numerorū illæ intelligendæ ſunt, [c] quæ quotæ ſint, dici poteſt: ſicut dimidia, tertia, quarta: & deinceps ab aliquo numero denominatæ. Neq; enim, exempli gratia, quia in nouenario numero quatuor pars aliqua eius eſt, ideo dici poteſt, quota eius ſit: unū aūt poteſt, nam nona eius eſt: & tria poteſt, nā tertia eius eſt. Coniunctæ uerò iſtæ duæ partes eius, nona ſcilicet atq; tertia, id eſt unū & tria, longè ſunt à tota ſumma eius, q̄d eſt nouē. Itemq; in denario quaternarius eſt aliqua pars eius: ſed quota ſit, dici nō poteſt. unū aūt poteſt: nā decima pars eius eſt. habet & quintā, quæ ſunt duo: habet & dimidiā, quæ ſunt quinq;. Sed hæ tres partes eius: decima et quinta, et dimidia, id eſt, unū & duo & quinq; ſimul ductæ non cōplent decē: ſunt enim octo. Duodenarij uerò partes numeri in ſummā ductæ, trāſeunt eū: habet em̄ duodecimā, q̄d eſt unū, habet ſextā, quæ ſunt duo: habet & quartam, quæ ſunt tria: habet tertiā, quę ſunt quatuor: habet & dimidiā, quæ ſunt ſex: unū autem, & duo, & tria, & quatuor, et ſex: nō duodecim, ſed amplius, id eſt, ſedecim fiunt. Hoc breuiter cōmemorandū putaui ad cōmendandā ſenarij numeri perfectionē: qui primus, ut dixi,

A partibus ſuis in ſummam redactis ipſe perficitur: in quo perfecit Deus opera ſua. Vnde ratio numeri contemnenda non eſt, quæ in multis ſanctarum Scripturarum locis, quàm magni æſtimanda ſit, elucet diligenter intuentibus. Nec fruſtrà in laudibus Dei dictum eſt: Omnia in menſura, & numero, & pondere diſpoſuiſti. (Sap. 11.)

L. VIVES.

HAec[a] autē propter ſenarij numeri perfectionē.] Omnia numeris conſtare, exiſtimauit Pythagoras Samius, quē Plato ſecutus eſt. Numerorūq; myſteria tam myſterioſè tradiderūt, ut etiam initiatos ipſos uideantur uoluiſſe celare, nedum profanū uulgus. (Numeri.) B Scriptores noſtræ pietatis Gręci Latiniq; ſacramēta in numeris eſſe permulta exiſtimarūt. Hieronymus inter omnes plurimū tribuit religioni numerorū, qui etiā nonnullos progenitores eſſe in ſtemmate Chriſti ab Euangeliſta prætermiſſos ait, ut ad numerum omnia congruerent. [b] Numerus quippe ſenarius p. c. ſ. p.] (Senarius.) Hæc eſt perfectio numeri, ut ſuis omnib. partibus compleat. Quales arithmetici pauciſsimos inuenerunt, talis eſt ſenarius intra x. & xxviij. intra centum. Hic enim conſtat xiiij. & vij. & iiij. & ij. & unitate. Hierony. in Ezechielem ſenarium numerū ſacramētum creaturarum continere ſcribit. [c] Quæ quotæ ſ. d. p.] Medietas, an quarta, an tertia, an quīta, ſexta, ſeptima, &c. Quatuor enim ex nouē neq; medietas eſt, neq; tertia, neq; quarta, & ſic uſq; ad nonā, quo ulterius nonarius numerus non progreditur. Minima enim pars, quæ quota ſit, dici C poteſt, eſt de nomine ipſius numeri dicta, ut duodecima in xij. uiceſima in xx. & ea ſemper eſt unitas. Hoc genus partis aliquotam noſtri uocant. Euclides lib. 7. ſic diſtinguit, ut partē aliquotā partē tantū nominet, non aliquotam uerò partes. Duę enim eius definitiones hę ſunt, tertia, & quarta. Pars eſt numerus numeri minor maioris, quando dimetitur maiorem. Partes aūt, quādo non metitur. Sic ſunt uſi ueteres his nominibus.

De die ſeptimo, in quo plenitudo & requies cōmendatur. Cap. XXXI.

IN ſeptimo autem die, [a] id eſt, eodem die ſepties repetito, qui numerus etiam ipſe alia ratione perfectus eſt, Dei requies cōmendatur, in qua primū ſanctificatio ſonat. D Ita Deus noluit iſtum diem in ullis ſuis operibus ſanctificare, ſed in requie ſua, quæ non habet ueſperā. Neq; em̄ ulla creatura eſt, ut etiam ipſa aliter in Dei uerbo, aliter in ſe cognita, faciat aliam uelut diurnam, aliam uelut ueſpertinā noticiam. De ſeptenarij porrò numeri perfectione dici quidē plura poſſunt, ſed & Liber iſte iam prolixus eſt: & uereor ne occaſione cōperta, ſcientiolam noſtrā leuiter magis quā utiliter iactare uelle uideamur. Habenda eſt itaq; ratio moderationis atq; grauitatis, ne forte cū de numero multū loquimur, [b] menſurā & pōdus negligere iudicemur. [c] Hoc itaq; ſatis ſit admonere, [d] q; totus

totus impar primus numerus ternarius eſt, A totus par quaternarius, ex quib. duobus ſeptenarius conſtat.[c] Ideo pro uniuerſo ſæpe Prou. 24. ponitῦ, ſicuti eſt: Septies cadet iuſtus, & reſurget: id eſt, Quoticſcunq; ceciderit, non peribit. Quod nõ de iniquitatibus, ſed de tribulationib. ad humilitatẽ perducẽtibus intelligi uoluit. Et ſepties in die laudabo te: quod alibi alio modo dictũ eſt: Semper laus eius in ore meo. Et multa huiuſmodi in diuinis autoritatib. reperiunῦ, in quib. ſeptenarius numerus, ut dixi, pro cuiuſq; rei uniuerſitate poni ſolet. Propter hoc[f] eodẽ ſæpe numero ſignificaῦ Spiritus ſanctꝰ, de quo Dñs ait: B Ioan. 16. Docebit uos omnẽ ueritatẽ. Ibi reqes Dei, qua requieſciῦ in Deo. In toto q̃ppe, id eſt, in plena perfectione requies, in parte aũt labor. 1. Cor. 13. Ideo laboramus, quamdiu ex parte ſcimus, ſed cùm peruenerit, quod perfectũ eſt, quod ex parte eſt euacuabiῦ. Hinc eſt q etiã Scripturas iſtas cũ labore rimamur. Sancti uerò angeli, ad quorũ ſocietatẽ & congregationẽ in hac peregrinatione laborioſiſsima ſuſpiramus, ſicut habent permanendi æternitatẽ, ita cognoſcendi facilitatẽ, & requieſcendi felicitatem. Sine difficultate quippe nos adiuuãt, quoniam ſpiritalibus motibus C puris & liberis non laborant.

L. VIVES.

ID[a] eſt eodẽ die ſepties repetito.] Significat omnia ſimul fuiſſe creata. [b] Menſuram & pondus negligere iud.] Luſit in eo quod prius dictũ eſt, Deũ omnia feciſſe numero, pondere, & mẽſura: q ſi nimis multa dicat de numero, neglexiſſe uidebiῦ & põdus ac mẽſurã ſuã, & pondus ac menſurã de quîs Sapiẽs loquiῦ. Septenarius. [c] Hoc itaq; ſatis ſit adm.] Numerũ ſeptenariũ magnæ religionis myſterijq; fuiſſe, oſtendunt Iudæi, qui propter diẽ ſabbati multũ eum uenerabanῦ: ut Hiero. ſcribit in Eſaiam. Et gentiles, cotus potẽtiã A. Gell. lib. 3. & æmulus Macrobius lib. 1. in Somniũ Scipionis pſecuti ſunt, quantũ in cælo, quantũ in mari, quantũ in hominib. ualeat. Pythagorici hunc numerũ, ut Chalcidius inquit, laudabant tanquã optimũ & naturaliſsimũ, & ſufficientiſsimũ: & in Chriſtiana religione magna ſunt myſteria ſeptenario numero concluſa. [d] Quod totus impar primus nu.] Par numerus, inquit Euclides, eſt, qui bifariam diuiditur: impar, qui bifariam non diuiditur. Ternarius non modò non bifariã, ſed nec in ullos poteſt numeros diuidi. Vnitas enim numerus non eſt. Quaternarius in geminos diſtinguitur, qui etiã per unitates ſectionem recipiunt: & primus quaternarius duas medietates nactus eſt, ut ait Macrobius, qui eadẽ ratione ſeptenarium commendat, qua Auguſt. ex duabus partibus.[e] Ideo pro uniuerſo ſæpe ponitur.] Idem in Epiſt. ad Galat. [f] Eodem ſeptenario numero ſignificatur Spiritus ſanctus.] Idem dicit in Sermone De uerbis Domini in monte. Hoc ex donis oſtenditur, quorum Eſaias meminit quarto capite.

A De opinione eorum qui angelorũ creationẽ anteriorem uolunt eſſe, q̃ mundi. Cap. XXXII.

NE quis autẽ cõtendat, & dicat non ſanctos angelos eſſe ſignificatos, in eo quod ſcriptũ eſt: Fiat lux, & Gen. 1. facta eſt lux, ſed quãlibet[a] lucẽ tunc primũ factam eſſe corporeã, aut opinetῦ, aut doceat: angelos aũt prius eſſe factos, non tantũ ante firmamentũ, quod inter aquas & aquas factum, appellatũ eſt cęlũ, ſed ante illud quod dictũ eſt, In principio fecit Deus cęlũ & terram: atq; illud quod dictũ eſt in principio, nõ ita dictũ tanq̃ primũ hoc factũ ſit, cũ antè fecerit angelos, B ſed quia omnia in ſapientia fecit, quod eſt uerbũ eius,[b] & ipſum Scriptura principiũ nominauit: ſicut ipſe in Euãgelio Iudæis quærentib. quis eſſet, reſpondit ſe eſſe principiũ: nõ ecõtrariò referã con- Ioan. 8. tentionẽ, maximè quia hoc me delectat plurimũ, quod etiã in ſummo exordio ſancti libri Geñ. trinitas cõmendaῦ. Cũ enim ita diciῦ: In principio fecit Deus cælũ & terrã: ut pater feciſſe intelligaῦ in filio, ſicut atteſtatur Pſalmus, ubi legiῦ: Quàm magnificata ſunt Pſal. 104. opera tua Domine, omnia in ſapiẽtia feciſti: conuenientiſsimè paulo pòſt cõmemoratur C etiam Spiritus ſanctus. Cùm enim dictũ eſſet, qualem terrã Deus primitùs fecerit, uel quam molem materiam'ue futuræ conſtructionis mundi cæli & terræ nomine nuncupauerit, ſubijciendo & addendo: Terra autẽ erat inuiſibilis & incõpoſita, & tenebræ ſuper abyſſum: mox ut trinitatis cõmemoratio compleretur,[c] & ſpiritus, inquit, Dei ferebatur ſuper aquas. Proinde ut uolet unuſquiſq; accipiat: quod ita profundum eſt, ut ad exercitationem legentium à fidei regula non aberrantes plures poſsit generare ſententias: dum tamen angelos ſanctos in ſubli- D mibus cæli ſedibus, non quidem Deo coæternos, ſed tamen de ſua ſempiterna & uera felicitate ſecuros & certos eſſe, nemo ambigat. Ad quorum ſocietatem pertinere paruulos ſuos Dominus docens, non ſolùm illud ait: Erunt æquales angelis Dei: uerũ ipſi Matth. 22. quoq; angeli qua cõtemplatione fruuntur, oſtendit, ubi ait: Videte, ne contemnatis u- Matth. 18. num ex puſillis iſtis. Dico enim uobis, quia angeli eorum in cælis ſemper uident faciem patris mei, qui in cælis eſt.

L. VIVES.

L. VIVES.

Principium. LVcem,[a] &c.corpoream.] Quæ corpori adhæreat. [b] Et ipſum Scriptura principium nominauit.] Non reprobo ſententiā theologorum, dicētium Chriſtum eſſe principiū. Nam is eſt per quē facta ſunt ſecula, & caput omniū quæ pater progenuit. Sed id ex reſpōſione Chriſti ad Iudæos, parū mihi uidetur aptè colligi. Satius eſt dicere, ſic eſt, quia uerū eſt, quā quia Ioannes ſcripſit, cùm hoc nō ſenſerit. Nam hæc genera argumentorū expoſita ſunt doctis hæreticis ad ſubſannationē, quibus anſam uel calumniandi noſtri, uel deridendi non præberi oportet. Quid uerò de loco illo, Gen.1. In principio creauit Deus cælum & terrā, Hieronymus ſentiat, homo circumſpecta & libera pietate, adſcribā. Pleriq; exiſtimāt, ſicut in altercatione quoq; Iaſonis & Papiſci ſcriptum eſt, & Tertul. in lib. contra Praxean diſputat, nec nō Hilarius in expoſitione cuiuſdā Pſalmi affirmat, in Hebræo haberi: In filio fecit Deus cælum & terrā. quod falſum eſſe, ipſius rei ueritas cōprobat. nā & Lxx. interpretes, & Symmachus, & Theodotion in principio tranſtulerūt, & in Hebræo ſcriptum eſt beresith, quod Aquila interpretatur, in capitulo. Et nō haben, quod interpretatur in filio. Magis itaq; ſecundū ſenſum, q̄ ſecundū uerbi tranſlationē de Chriſto accipi poteſt. qui tā in ipſa fronte Geneſeos, quæ caput librorum omniū eſt, q̄ etiam in principio Ioannis Euangeliſtæ, cæli & terræ cōditor approbat. Vnde & in Pſalterio de ſeipſo ait: In capite libri ſcriptū eſt de me: id eſt, Ioan.1. in principio Geneſeos, & in Euangelio: Omnia per ipſum facta ſunt, & ſine ipſo factum eſt nihil. Sed & hoc ſciendū, q apud Hebræos liber hic Bereſith uocatur: hanc habentes conſuetudinē, ut uoluminibus ex principijs eorum nomina imponantur. Tantum Hieronymus, ad uerbum tranſcriptum. [c] Et ſpiritus, inquit, Dei ferebatur ſuper aquas.] Huic loco multū cōgruēt Hieronymi uerba, Pro eo quod in noſtris, inquit, codicibus ſcriptū eſt, ferebatur: in Hebræo habet marahefet, quod nos appellare poſſumus Incubabat, ſiue confouebat, in ſimilitudinem uolucris oua calore animātis. Ex quo intelligitur nō de ſpiritu mundi dici, ut nōnulli arbitrātur, ſed de Spiritu ſancto, qui & ipſe uiuificator omnium à principio dicitur. Si autē uiuificator, conſequenter & conditor: quòd ſi conditor, & Deus: E- Pſal.104. mitte enim, ait, ſpiritum tuum, & creabuntur.

De duab. angelorū ſocietatib. diuerſis atq; diſparibus, quæ non incongrue intelligunt lucis & tenebrarum nominib. nuncupatæ. Cap. XXXIII.

PECCASSE autem quoſdam angelos, & in huius mundi ima detruſos, qui eis uelut carcer eſt, uſq; ad futuram in die iudicij ultimam damnationem, Apoſtolus Petrus apertiſsimè oſtendit, dicēs: q 2.Pet.2. Deus angelis peccantibus non pepercerit, [a] ſed carceribus caliginis inferni detrudens tradiderit in iudicio puniēdos reſeruari. Inter hos ergo & illos, Deū uel præſciētia, uel opere diuiſiſſe quis dubitet? illosq; lucē meritò appellari, quis cōtradicat? Quandoquidem nos adhuc in fide uiuētes, & eorū æqualitatē adhuc ſperātes, utiq; nondū tenentes, Epheſ.5. iā lux dicti ab Apoſtolo ſumus? Fuiſtis em̄, inquit, aliquando tenebræ, nunc aūt lux in

A Dño. Iſtos uerò deſertores, tenebras apertiſſimè nuncupari, profectò aduertunt, qui peiores eſſe eos hominibus infidelibus ſiue intelligunt, ſiue credunt. Quapropter etſi alia lux in iſto huius libri loco intelligenda eſt, ubi legim⁹: Dixit Deus, Fiat lux, & facta eſt Gen.1. lux, & aliæ tenebræ ſignificatæ ſunt in eo q̊d ſcriptū eſt: Diuiſit Deus inter lucem & tenebras: nos tn̄ has duas angelicas ſocietates, unā fruētē Deo, [b] alterā tumentē typho: unā cui dicitur, Adorate eū oēs angeli eius: aliam Pſal.97. cuius princeps dicit, Hæc omnia tibi dabo, Matth.4.
B ſi proſtratus adoraueris me: unā Dei ſancto amore flagrantē, alterā propriæ celſitudinis immundo amore fumantē: & qm̄, ſicut ſcriptū eſt, Deus ſuperbis reſiſtit, humilib. autē Iacobi 4. dat gratiā: illā in cælis cælorū habitantē, iſtā inde deiectā in hoc infimo aereo cælo tumultuantē. Illā luminoſa pietate tranquillā: iſtam tenebroſis cupiditatibus turbulentā. Illam Dei nutu clemēter ſubuenientē, [c] iuſtè ulciſcentē: iſtam ſuo faſtu ſubdendi & nocēdi libidine exæſtuantē. Illā, ut quantū uult cōſulat, Dei bonitatis miniſtrā: [d] iſtā ne quantum uult noceat, Dei poteſtate frenatā. Illā huic
C illudentē, ut nolens proſit perſecutionibus ſuis: hanc illi inuidentē cū peregrinos colligit ſuos. Nos ergo has duas ſocietates angelicas inter ſe diſpares atq; cōtrarias: unam & natura bonā, & uoluntate rectā: aliam uerò natura bonā, ſed uoluntate peruerſam, alijs manifeſtioribus diuinarū Scripturarū teſtimonijs declaratas, quod in hoc libro, cui nomē eſt Geneſis, lucis tenebrarūq; uocabulis ſignificatas exiſtimauimus, etiā ſi aliud ſenſit hoc loco fortè q ſcripſit, nō eſt inutiliter obſcuritas huius pertractata ſententiæ: quia etſi uolūtatem autoris libri huius indagare
D nequiuimus, à regula tn̄ fidei, quæ per alias eiuſdē autoritatis ſacras literas ſatis fidelibus nota eſt, non aberrauimus. Etſi enim corporalia hæc cōmemorata ſunt opera Dei, habēt proculdubiò nonnullā ſimilitudinē ſpiritaliū, ſecundū quā dicit Apoſtolus: Oēs enim 1.Theſ.5. uos filij lucis eſtis, & filij diei, nō ſumus noctis neq; tenebrarū. Si aūt hoc ſenſit etiā ille q ſcripſit, ad pfectiorē diſputationis finē noſtra peruenit intētio: ut homo Dei tā eximiæ diuinæq; ſapiētiæ, imò per eū ſpiritus Dei in cōmemorandis operib. Dei, quæ oīa ſexto die dicit eſſe perfecta, nullo modo angelos

los prætermiſiſſe credatur, ſiue in principio, quia primo fecit: ſiue quod cõuenientius intelligitũ in principio, quia in uerbo unigenito fecit, ſcriptũ ſit, In principio fecit Deus cælum & terrã: quibus nominibus uniuerſalis eſt ſignificata creatura, uel ſpiritalis & corporalis, quod eſt credibilius: uel magnę duę mũdi partes, quibus omnia quæ creata ſunt continentur, ut primitùs eam totam proponeret, ac deinde partes eius, ſecundum myſticum dierum numerum, exequeretur.

Gen.1.

L. VIVES.

SEd [a] carcerib. caliginis inf.] Grecè ſic eſt in Epiſtola Petri 2. εἰ γὰρ ὁ θεὸς ἀγγέλων ἁμαρτησάντων οὐκ ἐφείσατο, ἀλλὰ σειραῖς ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τετηρημένους. Si enim Deus angelis qui peccarunt, culpã nõ remiſit, ſed uinculis caliginis in tartaros coercitos dedit in iudicium aſſeruatos: uel, ut alij legunt, aſſeruandos, τηρουμένους. Simile eſt quod Iudas ait in Epiſtola ſua: Angelos uerò qui nõ ſeruauerunt primigeniam ſuam naturam, ſed dereliquerunt ſuum domicilium, in iudicium magni diei uinculis æternis ſub caligine reſeruauit. Auguſtin. hic carceres pro clauſtris poſuit, quibus exire prohibentur, quales erant illi in Circo, quibus equi antequam currerent, coercebantur. [b] Alteram tumentẽ typho.] τῦφος ſuperbia eſt. & Typhonẽ pro dæmone ignito uſurpant Græcĩ. τυφόομαι, ſuperbio, & τύφομαι, comburo, fumo: qualẽ fuiſſe Typhonẽ illum Oſiridis fratrem ſcribit Plutarchus, dæmonem, qui actus inuidẽtia terras ac maria turbarit, grauesq́ꝫ luerit pœnas. maluit Græco uerbo Auguſtinus uti quàm Latino ſuperbiæ & arrogantiæ & iactantiæ. Sed generalius eſt Græcum illud, & multum habet uirium. erat etiam uocabulum illius ſeculi, quo utitur Philippus presbyter in Cõmentarijs lib. Iob. [c] Iuſtè ulciſ.] Per angelos enim bonos uelut miniſtros exequitũ Deus iuſtas uindictas, cui in Pſal. 103. dicitur: Qui facis angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem urentem. [d] Iſtam ne quantum uult noceat.] Non eſt poteſtas quæ comparetur diabolicæ ſuper terrã, teſtatur Iob. quòd ſi quantum oderunt, quantumq́ꝫ poſſunt nocere, ſinerentur, incenderent urbes, uaſtarent agros, flumina & maria in regiones immitterẽt, uenena cibis poculisq́ꝫ diffunderent, homines & beſtias torquerent, ac interimerent. Et tametſi homini cognitu difficile eſt, quanta poſsint natura ſua dæmones liberi ac ſoluti, quantũ non poſſint: magnas tamẽ inferre humano generi clades poſſe irreparabilia noſtris uiribus damna, certum eſt. De potentia angelorum diſputat Auguſt. lib. 3. De trin.

τῦφος.

Iob.41.

De eo quòd quidam putant in conditione firmamenti aquarũ diſcretarum nomine angelos ſignificatos, & quòd quidam aquas exiſtimant non creatas. Cap. XXXIIII.

QVANQVAM [a] nonnulli putauerint aquarũ nomine [b] ſignificatos quodãmodo populos angelorum, & hoc eſſe q̃d dictũ eſt: Fiat firmamentũ inter aquã & aquã, ut ſupra firmamẽtum angeli intelligantũ, infra uerò uel aquę iſtæ uiſibiles, uel malorũ angelorũ multitudo, uel omniũ hominũ gẽtes. Quòd ſi ita eſt,

Gen.1.

A nõ illic apparet ubi facti ſunt angeli, ſed ubi diſcreti. [c] Quamuis & aquas, quod peruerſiſsimę atq; impię uanitatis eſt, negẽt quidã factas à Deo, quoniã nuſq; ſcriptũ eſt, Dixit Deus, Fiant aquæ. Qđ poſſunt ſimili uanitate etiã de terra dicere. nuſq; enim legitũ: Dixit Deus, Fiat terra. Sed, inquiũt, ſcriptũ eſt: In principio fecit Deus cælũ & terrã. Illic ergo & aqua intelligenda eſt: uno eñ nomine utrumq; cõprehenſum eſt. Nam ipſius eſt mare, ſicut in Pſalmo legitũ: & ipſe fecit illud, & aridã manus eius finxerũt. Sed hi qui in nomine aquarũ quæ ſuper cælos ſunt angelos

B intelligi uolũt, [d] ponderib. elementorũ moueri, & ideo nõ putãt aquarũ fluidam grauemq; naturã in ſuperiorib. mundi locis poſſe conſtitui, qui ſecundũ rationes ſuas ſi ipſi hominẽ facere poſſent, nõ ei pituitã, q̃d Græcè φλέγμα dicitur, [e] & tanq; in elemẽtis corporis noſtri aquarũ uicem obtinet, in capite ponerent. [f] Ibi eñ ſedes eſt phlegmatis, ſecundũ Dei opus utiq; aptiſsimè: ſecundũ iſtorũ aũt coniecturã tam abſurdè, ut ſi hoc neſciremus, & in hoc libro ſimiliter ſcriptũ eſſet, q Deus humorẽ fluidũ & frigidum, ac per hoc graue in ſuperiore omnibus cęteris

C humani corporis parte poſuerit, iſti trutinatores elementorũ nequaq; crederẽt. Et ſi auctoritate eiuſdem Scripturæ ſubditi eſſent, aliquid aliud ex hoc intelligendum eſſe cenſerent. Sed quoniã ſi diligẽter ſingula ſcrutemur, atq; tractemus, quæ in illo diuino lib. De conſtitutione mũdi ſcripta ſunt, & multa dicẽda, & à propoſito inſtituti operis longè digrediẽdũ eſſet: iãq; de duab. iſtis diuerſis inter ſe atq; contrarijs ſocietatib. angelorum, in quibus ſunt quædam exordia duarum etiam in rebus humanis ciuitatum, de quibus deinceps dicere inſtitui, quantum

D ſatis eſſe uiſum eſt, diſputauimus, hunc quoque Librum aliquando claudamus.

Pſal. 95.

Aquæ ſupercœleſtiares.

L. VIVES.

QVanquam [a] nonnulli putauerint aquarũ nomine.] Hoc putauit Origenes. Epiphanius ad Io. Hieroſolymitanũ epiſcopum, dicente Origene, de aquis quæ ſup firmamentũ ſunt, nõ eſſe aquas, ſed fortitudines quaſdã angelicæ poteſtatis: & rurſum aquas quæ ſuper terrã ſunt, hoc eſt, ſub firmamento, eſſe uirtutes contrarias, id eſt, dæmones. [b] Significatos quodãmodo populos angelorum. Iuxta illud Apoc. Populi ſicut aquæ multę. Et de his aquis exiſtimabant illud eſſe dictum: Et aquæ quæ ſuper cælos ſunt laudẽt nomẽ Domini. nam hoc ad creaturas rationales pertinet. [c] Quamuis & aquas q. per. a. im. u. e. negent quidã factas

Apoc. 17.
Pſal. 148.

factas à Deo.] Inter hæreſes numerat Aug. & hāc dicentium, aquas eſſe Deo coæternas: ſed autores nō nominat. Credo ex illo chao Heſiodico, & ex Homeri de aquis omnium rerum parentibus natam. [d] Ponderibus elementorū mouentur.] Omnia hæc uideo in cōtrouerſiam trahi, ſint ne aquæ ſuper cælos, ſint ne elementares, ſint eadem, qua inter nos ratione. De primo minus dubitatur. Nam & ſi per firmamētū aerē poſſe intelligi credāt nonnulli, ita ut cū dicitur: Separauit aquas quæ ſunt ſub firmamēto, ab ijs quæ ſuper firmamentū ſunt: ſeparatū putēt, à nubibus mare. Sanctorū tñ hominū opinio obtinuit, conformior dictis ſacrarū literarū, ſuper firmamentū, in quo ſunt ſidera, aquas ſublatas. Equidē coniectura in re tanta ducor, craſsiorem nebulā inter cælū & terrā circumfuſam fuiſſe, aeri commiſtā, atq; complexā, quę obſcurius redderet medium iſtud ſpatiū inter ſuperos & nos: partemq́; eius quandā denſatā ad id marinæ molis, quod nunc cernimus, ſeiunctā ab ea parte terræ, quā terreſtribus animantibus parē uniuerſitatis relinquebat: cæterā partē ſublatam, incognita nobis mente, ad extima mundi. Hinc factū, ut cū ſuperius elementū undiq; inferius ambiat, & cōplectatur cælum ignē, ignis aerem, hic aquā, hæc non totā capiat terrā, & obruat, quoniā non tota eſt in ſublunari mūdo aqua, ut totus aer, totus ignis. Iam cuius ſint naturæ, Origenes, ut ab antiquiſsimis incipiā, reſolutas cēſet in tenuiſsimas auras: quod D. Thomæ parū probatur. nam corpora tā tenuia, nec ignis ſphæram, nec cæleſtem potuiſſent penetrare. Nimis eſt Ariſtotelicus, & res omnē naturæ uim captumq́; excedentes cogit naturalib. parēre legibus. Ceu uerò opus id fuerit huius naturæ certis limitibus arctæ & cōſtitutæ, & nō potius illius omnipotentiæ Dei, nullis terminis, finibusq́; cōcluſæ: ceu uerò quamlibet denſæ ſua ui & natura ignem euaſiſſent, cælos perrupiſſent. Alijs elementum eſſe ſopra cælos, abſurdum uidetur, ideo cryſtallinū cælum ponunt, quod ſit aquatum, ſed diuerſæ quàm elementum naturæ, alterius ingenij, & ſi nonnulla ſimilitudine teneantur. Perſpicuæ ſunt aquæ iſtę noſtræ, & illæ cæleſtes: frigidæ utræq;: at graues hæ, nō illæ. Baſilius feruorem cæli frigiditate harum aquarū temperari putat. Ex noſtris, qui deditiores ſunt noſcēdis aſtris, Saturni ſidus frigeſieri arbitrantur aquis ſuperioribus. Ridiculum, tanquā non magis aſtra oīa quæ ſunt in octaua ſphæra frigeſierent, & gelidiora eſſent q̃ Saturnus naturę. Beda in lib. De nat. rer. Aquas ſuper firmamentū poſitas cælis quidem ſpiritalib. humiliores, ſed tamē omni creatura corporali ſuperiores quidam ad minitationem diluuij ſeruatas: alij uerò rectius ad ignē ſiderum temperandū ſuppēſas affirmāt. ſic ille. Sed nec eſt admodū firma coniectura hæc. Verū ſententia Aug. ſuper Geñ. pro clauſula addatur, Quomodo & quales ibi aquæ ſint, incertum: eſſe tamen, nō dubitamus: quia maior eſt huius Scripturæ autoritas, q̃ omnia ingenij humani capacitas. [e] Et tanquam in elementis cor.] Altera quæſtio, nō minus priore ambigua, & uanè tractata, quemadmodum corpora noſtra elementis cōſteutur, & componantur. Nam alij tenuiſſimas uniuſcuiuſq; elementi particulas, & uelut camēta compingunt, dum corpus conſtituunt. Quā opinionem ſecuti ſunt ueteres, Anaxagoras, Democritus, Empedocles, Plato, Cicero: & ex recentioribus Peripatetici complures, Arabibus, Auerroi, & Auicennæ aſſenſit alij nō uenire particulas cēſent in corpus, ſed naturas tantùm, quod nūc uulgo ſchola cum principibus ſuis Ioanne Scoto, & Guilelmo Occamo ſentit. Nā Ariſtotelis opinio incerta, ut ferè eſt, quāuis eſſe in miſtis elementa dicat. & ex ijs, qui crebros illos uelut cuneolos infarciunt, ſunt qui confundi omnia, & unū ex illis corpus cōſurgere dicant, ſolis reſiduis inhęrentibus. Alij manere ſubſtantias uniuſcuiuſq; uolūt. Vtcunq; ſit, in corpore humano uires elementorum ſentimus, calorē ſicco miſtum in flaua bili, quod eſt ex igne: humido in ſanguine, quod eſt ex aere: frigus humido adiunctum, aqueæ uis in pituita: ſicco terrenæ in atra bili. & partes ipſæ in corpore oſsium, & neruorū ſoliditas terrea eſt: cerebrū & medullæ aqueæ: ſanguis aereus: tenuiſsimi ſpiritus, pręcipuè illi circa cor, ignei: tametſi hęc quoq; licet ex uno aliquo plus quàm ex alijs, ex omnibus tamen elementis aliquid habent. [f] Ibi enim ſedes eſt phlegmatis.] Atq; hinc omnis per reliquū corpus defluit pituita, qua uexamur. Artificioſè, ut reliqua, ſitū eſt ibi cerebrū, quo calor ſemper aſpirat. Nā ſi in imis eſſet locatum partibus, quò nō peruadit tantus calor, torperet breui, atq; cōcreſceret: nūc uerò agitatur ſemper ui teporis, uegetaturq́;, & ſic uiuit.

Aquæ ſuper cælos.

Gen. 1.

Elementa quomodo componunt miſtum.

Cerebri ſitus.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XII.

1 De una bonorum malorumq́; angelorum natura.

2 Nullā eſſe Deo eſſentiā contrariā, quia ab eo qui ſummè eſt, & ſemper eſt, hoc totum uidetur diuerſum eſſe quod non eſt.

3 De inimicis Dei, non per naturā, ſed per cōtrariam uoluntatem: quæ cùm ipſis nocet, bonæ utiq; naturæ nocet, quia uitiū ſi non nocet, non eſt.

4 De natura irrationalium aut uita carentium, quæ in ſuo genere atq; ordine ab uniuerſitatis decore non diſcrepat.

5 Quòd in omni natura, ſpecie ac modo laudabilis ſit creator.

6 Quæ cauſa ſit beatitudinis angelorum bonorum, & quæ cauſa ſit miſeriæ angelorum malorum.

7 Cauſam efficientem malæ uoluntatis nō eſſe quærendam.

8 De amore peruerſo, quo uoluntas ab incommutabili bono ad bonū mutabile deficit.

9 An ſancti angeli quem habent creatorē naturæ, eundem habeant bonæ uoluntatis autorem per Spiritum ſanctum in eis charitate diffuſa.

10 De falſitate eius hiſtoriæ, quæ multa millia annorum præteritis temporibus aſcribit.

11 De his qui hunc quidē mundū non ſempiter

[*] *Auguſt. To. 5.*

D num

numputāt, ſed aut innumerabiles, aut eundem unum certa cōcluſione ſeculorū ſemper naſci & reſolui opinantur.

12 Quid reſpondendum ſit his, qui primam conditionem hominis tardam eſſe cauſantur.

13 De reuolutione ſeculorum, quibus certo fine concluſis, uniuerſa ſemper in eundē ordinem eandemq́; ſpeciem reditura quidam Philoſophi crediderunt.

14 De tēporali conditione generis humani, quā Deus nec nouo cōſilio cōſtituerit, nec mutabili uoluntate.

15 An ut Deus ſemper etiā Dominus fuiſſe ſemper intelligatur, credendum ſit creaturam quoq; nunquam defuiſſe, cui dominaretur: & quomodo dicatur ſemper creatū, quod dici non poteſt coæternum.

16 Quomodo intelligendum ſit promiſſa homini à Deo uita æterna ante tempora æterna.

17 Quid de incōmutabili cōſilio aut uoluntate Dei fides ſana defendat cōtra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex æternitate repetita per eoſdem ſemper uolunt ſeculorū redire circumitus.

18 Contra eos qui dicūt ea quæ infinita ſunt, nec Dei poſſe ſcientia comprehendi.

19 De ſeculis ſeculorum.

20 De impietate eorū qui aſſerunt animas ſummæ ueræq́; beatitudinis participes, iterum atq; iterum per circumitus temporum ad eaſdem miſerias laboresq́; redituras.

21 De conditione unius primi hominis, atq; in eo generis humani.

22 Quod præſcierit Deus hominem, quem primùm condidit, peccaturum: ſimulq́; præuiderit quantū piorum populum ex eius genere in angelicum conſortiū ſua eſſet gratia translaturus.

23 De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem Dei.

24 An ullius uel minimæ creaturæ poſſunt dici angeli creatores.

25 Omnium naturam & omniū ſpeciem uniuerſæ creaturæ non niſi opere Dei formari.

26 De Platonicorū opinione, qua putauerūt angelos quidem à Deo conditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores.

27 In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua præuidit Deus quæ pars honorāda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI, AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI, LIBER XII.

De una bonorum malorumq́; angelorum natura. Cap. I.

ANTEQVAM de inſtitutione hominis dicam, ubi duarū ciuitatum, quantum ad rationalium mortaliumq́; genus attinet, apparebit exortus: ſicut ſuperiore Libro apparuiſſe in angelis iam uidetur, prius mihi quædam de ipſis angelis uideo eſſe dicenda: quibus demonſtretur quantum à nobis poteſt, quàm non inconueniens neque incongrua dicatur eſſe hominibus angelisq́; ſocietas: ut non quatuor, duæ ſcilicet angelorum totidemq́; hominum, ſed duæ potius ciuitates, hoc eſt, ſocietates, meritò eſſe dicantur: una in bonis, altera in malis, non ſolùm angelis, uerumetiam hominibus conſtitutæ. Angelorum bonorum & malorum inter ſe

cōtrarios appetitus nō naturis principiiſq́; diuerſis, cùm Deus omnium ſubſtantiarum bonus autor & conditor utroſq; creauerit: ſed uoluntatibus & cupiditatibus extitiſſe, dubitare fas non eſt: dum alij conſtantes in cōmuni omnib. bono, quod ipſe illis Deus eſt, atque in eius æternitate, ueritate, charitate perſiſtunt. Alij ſua poteſtate potius delectati, uelut bonum ſuum ſibiipſi eſſent, à ſuperiore communi omnium beatifico bono ad propria defluxerunt: & habentes elationis faſtum, pro excelſiſsima æternitate: uanitatis aſtum, pro certiſsima ueritate: ſtudia partium, pro indiuidua charitate: ſuperbi, fallaces, inuidi effecti ſunt. Beatitudinis igitur illorū cauſa eſt, adhærere Deo. Quocirca iſtorum miſeriæ cauſa ex contrario eſt intelligenda, quod eſt, non adhærere Deo. Quamobrem ſi cùm quæritur, quare illi

beati

A beati ſint: rectè reſpondetur, quia adhærent
Deo: & cùm quæritur, cur iſti ſint miſeri: re-
ctè reſpondetur, quia non adhærent Deo:
non eſt creaturæ rationalis uel intellectua-
lis bonum, quo beata ſit, niſi Deus. Itaque
quamuis non omnis beata poſsit eſſe crea-
tura: neque enim hoc munus adipiſcuntur,
aut capiunt feræ, ligna, ſaxa, & ſi quid eiuſ-
modi eſt: ea tamen quæ poteſt, non ex ſei-
pſa poteſt, quia ex nihilo creata eſt, ſed ex il-
lo, à quo creata eſt. Hoc enim adepto beata
eſt, quo amiſſo miſera eſt. Ille uerò qui non
B alio, ſed ſeipſo bono beatus eſt, ideo miſer
non poteſt eſſe, quia non ſe poteſt amittere.
Deus immutabile bonum. Dicimus itaque immutabile bonum non eſ-
ſe, niſi unum uerum Deum beatum: ea uerò
quæ fecit, bona quidem eſſe, quòd ab illo,
ueruntamen mutabilia, quòd non de illo,
ſed de nihilo facta ſunt. Quanquam ergo
ſumma non ſint, quibus eſt Deus maius bo-
num: magna ſunt tamen ea mutabilia bona
quæ adhærere poſſunt, ut beata ſint, immu-
tabili bono, quod uſque adeò bonum eſt eo-
rum, ut ſine illo miſera eſſe neceſſe ſit. Nec
ideo cætera in hac creaturæ uniuerſitate me-
C liora ſunt, quia miſera eſſe non poſſunt. Ne-
que enim cætera membra corporis noſtri,
ideo dicendum eſt oculis eſſe meliora, quia
cæca eſſe non poſſunt. Sicut autẽ melior eſt
natura ſentiens, & cùm dolet, quã lapis, qui
dolere nullo modo poteſt: ita rationalis na-
tura præſtantior eſt etiam miſera, quàm illa
quæ rationis ſenſus eſt expers: & ideo in eã
non cadit miſeria. Quod cùm ita ſit, huic na-
turæ, quæ in tanta excellentia creata eſt, ut
licet ipſa ſit mutabilis, inhærendo tamẽ in-
commutabili bono, id eſt, ſummo Deo, bea-
D titudinem conſequatur: nec expleat indigen-
tiam ſuam, niſi utique beata ſit: eique explen-
dæ non ſufficiat, niſi Deus: profectò non il-
li adhærere, uitium eſt. Omne autem uitium
naturæ nocet, ac per hoc contra naturam eſt.
Ab illa igitur quæ adhæret Deo, non natu-
ra differt iſta, ſed uitio, quo tamen uitio etiã
ualde magna multumque laudabilis oſtendi-
tur ipſa natura. Cuius enim rectè uitupera-
tur uitium, procul dubiò natura laudatur.
Nã recta uitij uituperatio eſt, quòd illo de-
honeſtatur natura laudabilis. Sicut ergo cũ
uitium oculorum dicitur cæcitas, id oſten-

A ditur quod ad naturam oculorum pertinet
uiſus: & cùm uitium aurium dicitur ſurdi-
tas, ad earum naturam pertinere demõſtra-
tur auditus. Ita cùm uitium creaturæ angeli-
cæ dicitur, quod non adhæret Deo: hinc a-
pertiſsimè declaratur, eius naturæ ut Deo
adhæreat, conuenire. Quàm porrò magna
ſit laus, adhærere Deo, ut ea uiuat, inde ſa- *Adhærere Deo.*
piat, illo gaudeat, tantoque bono ſine morte,
ſine errore, ſine moleſtia perfruatur, quis co-
gitare dignè poſsit, aut eloqui? Quapropter
etiam uitio malorum angelorum, non quo
B adhærent Deo: quoniam omne uitium na-
turæ nocet, ſatis manifeſtatur Deũ tam bo-
nam eorum creaſſe naturam, cui noxium ſit,
non eſſe cum Deo.

Nullam eſſentiam Deo eſſe contrariam, quia ab eo qui ſummè eſt, & ſemper eſt, hoc totum uidetur diuerſum eſſe quod non eſt.
Cap. II.

HAEC dicta ſint, ne quiſquam,[a] cùm
de angelis apoſtatis loquimur exi-
ſtimet eos aliam uelut ex alio prin-
cipio habere potuiſſe naturam:[b] nec eorum
naturæ autorem Deum. Cuius erroris im-
C pietate tanto quiſque carebit expeditius &
facilius, quanto perſpicacius intelligere po-
tuerit, quod per angelum dixit Deus, quan-
do Moyſen mittebat ad filios Iſrael:[c] Ego *Exodi 3.*
ſum qui ſum. Cùm enim Deus ſumma eſſen-
tia ſit, hoc eſt, ſummè ſit, & ideo immutabi-
lis ſit: rebus quas ex nihilo creauit, eſſe de-
dit, ſed non ſummè eſſe, ſicut ipſe eſt:[d] & a-
lijs dedit eſſe amplius, alijs minus: atque ita
naturas eſſentiarum gradibus ordinauit. Si-
cut enim ab eo quod eſt ſapere, uocatur ſa-
pientia, ſic ab eo quod eſt eſſe, uocatur eſ-
D ſentia:[e] nouo quidem nomine, quo uſi ue- *Eſſentia.*
teres non ſunt Latini ſermonis autores, ſed
iam noſtris temporibus uſitato, ne deeſſet
etiam linguæ noſtræ, quod Græci appel-
lant οὐσίαν. Hoc enim uerbum è uerbo ex-
preſſum eſt, ut diceretur eſſentia. Ac per hoc
ei naturæ, quæ ſummè eſt, qua faciente ſunt
quæcunque ſunt, contraria natura non eſt, ni-
ſi quæ non eſt.[f] Ei quippe quod eſt, non eſ-
ſe contrarium eſt. Et propterea Deo, id eſt,
ſummæ eſſentiæ, & autori omnium qua-
liumcunque eſſentiarum eſſentia nulla con-
traria eſt.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DVODECIMUM Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

ἀποστάται. Cum de angelis apoſtatis.] ἀποστάτης, defector, ab ἀφίσημι. Dæmones tales ſunt, qui à Deo defecerunt. Theodoritus de dijs & angelis, Satan Hebraicè, ἀποστάτην Græcè dici tradit. Hieronymus aduerſarium ſiue tranſgreſſorem uertit. [b] Nec eorum naturæ.] Nec exiſtimet quis eorum naturæ non eſſe autorem deum. [c] Ego ſum qui ſum.] De hoc lib. 8. [d] Et alijs dedit eſſe amplius, alijs minus.] Sic ueteres. Ariſt. lib. De mundo, dicam uerbis Apuleij: Deniq; propiores quoſq; de poteſtate eius amplius trahere corpora cæleſtia: illa quãto finitima ſunt ei, tanto amplius de deo capere, multoq; minus quæ ab illis ſunt ſecunda. Et ad hæc uſq; terrena prò interuallorum modo indulgentiam Dei ad nos uſq; beneficiaq; peruenire. Sed cùm credamus Deum per omnia permeare, & ad nos & ultra poteſtatẽ ſui nominis tendere, quantum abeſt, uel imminet, tantum exiſum andum eſt eũ amplius minus ue reb. utilitans dare. Quibus uerbis oſtendit Philoſophus, quid intelligat, cùm dicimus, uariè rebus gradatimq; cõmunicatam eſſentiam Dei. Nam in libris Categoriarum docet, in eſſentijs nõ eſſe magis aut minus. Nec minus dicitur eſſe lapis, quã angelus. Itaq; hoc ad præſtantiã eſſentiæ muneraq; illi addita referendum eſt, ſecundum quę aliud alio magis eſſe uideatur, aut minus. [e] Nouo quidem nomine.] Non ita nouo, quin ante Quintilianum Flauius Sergius dixerit: ſed receptum non eſt uſq; ad poſteros, cũ Latinis literis plura ſunt de philoſophia ſcribi cœpta. [f] Ei quippe quod non eſt eſſe.] Subſtantię, inquit Ariſtoteles, nihil eſt contrarium: ſed contraria putat, quæ ſub eodem genere maximè diſtant, uelut album & nigrum ſub colore. nam priuantia uel cõtradicentia inter contraria non numerat: ut liquet ex diuiſione oppoſitorum in quatuor Formas. B C

De inimicis Dei, non per naturam, ſed per cõtrariam uoluntatem, quæ cùm ipſis nocet, bonæ utique naturæ nocet: quia uitium ſi non nocet, non eſt. Cap. III.

Inimici Dei. DICVNTVR autem in Scripturis inimici Dei, qui non natura, ſed uitijs aduerſantur eius imperio: nihil ei D ualentes nocere, ſed ſibi. Inimici enim ſunt reſiſtendi uoluntate, non poteſtate lædendi. Deus namque immutabilis eſt, & omni modo incorruptibilis. Idcirco uitium quo reſiſtunt Deo, qui eius appellantur inimici, non eſt Deo, ſed ipſis malum. Neq; hoc ob aliud, niſi quia corrumpit in eis naturæ bonum. Natura igitur non eſt contraria Deo, ſed uitium: quia quod malum eſt, contrariũ eſt bono. Quis autem neget, Deum ſummè bonum? Vitium ergo contrarium eſt Deo, tanquam malum bono. Porrò autem bonũ eſt, & natura quam uitiat: unde & huic bono utiq; cõtrarium eſt: ſed Deo tantummo-

A do tanquam bono malum, naturę uerò quã uitiat, non tantùm malum, ſed etiam noxiũ. Nulla quippe mala Deo noxia, ſed mutabilibus corruptibilibusq; naturis, bonis tamen ipſorum quoq; teſtimonio uitiorũ. Si enim bonæ non eſſent, eis uitia nocere non poſſent. Nam quid eis nocendo faciunt, niſi adimunt integritatem, pulchritudinem, ſalutẽ, uirtutem, & quicquid boni naturæ per uitium detrahi ſiue minui conſueuit? Quod ſi omnino deſit, nihil boni adimendo nõ nocet, ac per hoc nec uitiũ eſt. Nam eſſe uitium, B & nõ nocere nõ poteſt. unde colligitur, quamuis non poſſit uitium nocere incõmutabili bono, non tamen poſſe nocere niſi bono: quia nõ ineſt, niſi ubi nocet. Hoc etiam iſto modo dici poteſt, uitium eſſe, nec in ſummo poſſe bono, nec niſi in aliquo bono. Sola ergo bona alicubi eſſe poſſunt, ſola mala nuſquã: quoniã naturæ etiam illæ quæ ex malę uoluntatis uitio uitiatę ſunt, in quantũ uitiatæ ſunt, malæ ſunt: in quantũ autem naturæ ſunt, bonæ ſunt. Et cùm in pœnis eſt natura uitioſa, excepto eo quod natura eſt, etiã hoc C ibi bonũ eſt, quòd impunita nõ eſt. Hoc enim eſt iuſtum, & omne iuſtum proculdubiò bonum.[a] Non enim quiſquam de uitijs naturalibus, ſed de uoluntarijs pœnas luit. Nam etiam quod uitium conſuetudine nimiòue progreſſu roboratum,[b] uel ut naturaliter inoleuit, à uoluntate ſumpſit exordiũ. De uitijs quippe nunc loquimur eius naturæ, cui mens ineſt capax intelligibilis lucis, qua diſcernitur iuſtum ab iniuſto.

L. VIVES.

NOn [a] eſt quiſquã de uitijs naturalibus.] Vitiũ eſt in uniuerſum omnis aberratio à rectitudine. Vitium. D Vnde ſunt uitia naturæ, cùm ab illa recta ſui generis ſpecieiq; ratione & natura aliqd diuerſum naſcẽtes traximus, ut plura uel pauciora habere mẽbra, quàm eſt opus. Tarditatẽ linguæ, cæcitatẽ, ſurditatẽ, aliquid abſonũ, & à perfectis diſcrepãs: quod nõ modò in hominibus contingit, ſed in cæteris quoq; animantibus, ſtirpibus, lapidibus, & quicquid in mundũ natura producit. Eſt uitium morum, eſt & uitium artis, cùm ab artis præceptis regulisq; deflectimus. [b] Velut naturaliter inoleuit.] Adoleuit & confirmatum eſt: unde iam propemodum in naturã uerſum uiolentam poſsidet in homine tyrannidem, ac cogere quadãtenus uidet. Vnde multi nõ poſſe ſe illi obniti queruntur, ceu excuſationẽ uitio prætendentes, cùm tamẽ & arbitrio ſumptum & fotum ibi ſit: & poni poſsit, ſi annitaris. Et quã quã non adeò facile, ut cùm admittebas, ita eijcias: pelli tamen impoſsibile non eſt, ac niſi pellas, quoniã potes, culpa non uacabis.

De

De natura irrationalium, aut uita carentium, quæ in ſuo genere atq; ordine ab uniuerſitatis decore non diſcrepat. Cap. IIII.

CAETERVM uitia pecorum & arborum, aliarumq; rerum mutabilium atq; mortalium, uel intellectu, uel ſenſu, uel uita omnino carentium, quibus eorum diſſolubilis natura corrumpitur, dãnabilia putare, ridiculum eſt: cùm iſtæ creaturæ eum modũ nutu creatoris acceperint, ut [a] cedendo ac ſuccedendo peragant infimã pulchritudinem temporum in genere ſuo iſtius mundi partibus congruentem. Neque enim cæleſtibus fuerant terrena coæquanda: aut ideo uniuerſitati deeſſe iſta debuerunt, quoniam ſunt illa meliora. Cùm ergo in his locis, ubi talia eſſe competebat, alijs alia deficientibus oriunt̃, & ſuccumbunt minora maioribus: [b] atq; in qualitates ſuperantiũ ſuperata uertunt̃, rerũ eſt ordo tranſeuntium. Cuius ordinis decus ꝓpterea nos non delectat: quoniam parti eius pro conditione noſtræ mortalitatis intexti, uniuerſum cui particulæ quæ nos offendunt, ſatis aptè decenterq; conueniunt, ſentire non poſſumus. Vnde nobis, in quibus eam contẽplari minus idonei ſumus, rectiſsimè credenda præcipitur prouidentia conditoris, ne tanti artificis opus in aliquo reprehendere uanitate humanæ temeritatis audeamus. Quanquam & uitia rerum terrenarum non uoluntaria, neq; pœnalia: naturas ipſas, quarũ nulla omnino eſt, cuius non ſit autor & conditor Deus, ſi prudenter attendamus, eadẽ ratione cõmendant: quia & in eis hoc nobis per uitium tolli diſplicet, quod in natura placet: niſi quia hominibus etiã ipſę naturę plerunq; diſplicent, cùm eis fiunt noxię: nõ eas conſiderantibus, ſed utilitatem ſuam: [c] ſicut illa animalia, quorum abundãtia Ægyptiorum ſuperbia uapulauit. Sed iſto modo poſſunt ipſi & ſolem uituperare: [d] quoniam quidam peccantes, uel debita nõ reddentes, poni à iudicibus iubentur ad ſolem. Non itaq; ex commodo uel incõmodo noſtro, ſed per ſeipſam conſiderata natura dat artifici ſuo gloriam. Sic eſt & natura ignis æterni ſine ulla dubitatione laudabilis, quãuis damnatis impijs futura pœnalis. Quid enim eſt igne flammante, uigente, atq; lucente pulchrius? Quid calefaciente, curante, coquente utilius? quamuis eo nihil ſit urente moleſtius. Idem igitur ipſe [e] pœnaliter appoſitus perniciosus eſt, qui conuenienter adhibitus cõmodiſsimus inuenit̃. [f] Nam eius in uniuerſo mũdo cõmoda uerbis explicare quis ſufficit? [g] Nec audiendi ſunt, qui laudãt in igne lucem, ardorem autem uituperant: uidelicet non ex ſui natura, ſed ex ſuo cõmodo uel incommodo. Videre enim uolunt: ardere nolunt. Sed parum attendũt eam ipſam lucem quæ certè & illis placet, oculis infirmis per inconuenientiã nocere: & in illo ardore qui eis diſplicet, [h] nonnulla animalia per conuenientiam ſalubriter uiuere.

Exodi 8. — Naturarũ præſtantia etiam earum quæ homini in pœnã cedunt.

L. VIVES.

CEdendo.] [a] Alia alijs, ut hæ abeant, illæ ſuccedãt. [b] Atq; in qualitates ſuperantium.] Tangit perpetuas elementorum, & eorum quæ ex his fiunt pugnas: ubi in eodem genere & ſunt quæ ad contraria trãſeant ipſa uicta, & quæ ad ſe de cõtrarijs trahãt uincentia. Aliquid ſemper aqua demit aeri, hic uiciſſim aquæ, & aer igni, & hic aeri: ſed alijs atq; alijs locis. [c] Sicut illa animalia.] Ranæ & cyniphes. [d] Quoniã quidam peccantes, uel debita nõ reddentes, poni à iudicibus iubentur ad ſolẽ.] Genus hoc eſt pœnæ, quod ad infamiã ſpectat potius, q̃ ad cruciatũ ſupplicij: etſi nec deeſt ſuus cruciatus. Eo afficiunt̃ in Hiſpania lenæ nu mellis affixæ, & perunctæ melle, quò muſcæ, & apes, & ueſpæ aduolant. [e] Pœnaliter appoſitus perniciosus eſt.] In uetuſtis libris legitur, Alter appoſitus. [f] Nam eius in uniuerſo mundo cõmoda.] Vnde prouerbium de re quæ in uſus uenit frequentiſſimos: non aquà & igne plurib. locis utimur: quod Cicero ad amicitiã accommodat in Lælio. Vnde eſt etiã interdicere aqua & igne, duabus rebus in primis neceſſarijs uitæ, quaſi ex cõſortio generis humani eijcere. Vitruuius lib. 2. ex acceſſu ad ignẽ cœpiſſe homines inter ſe colloqui, & cõmunicare ſcribit, nataq; eſſe cõmercia, cõuictus, & ciuitates. Lactantius diuinũ animal probat eſſe hominẽ, q̃ ſolus inter omnia animalia igne utatur. [g] Nec audiendi ſunt qui laudant in igne lucem, ardorẽ autẽ uituperãt.] Edoctit uidelicet à Satyro illo, quẽ Plutarchus ſcribit tãtopere delectatũ recens à Prometheo inuecto igne, ut complexus ſit & oſculatus: cumq; cõbureret̃, abieciſſe illum protinus & fugiſſe. Simile quiddã Mela tradit de gentibus in ima Africæ ora ad Oceanũ, quibus ignẽ Eudoxus inuexit. [h] Nonnulla animalia per conuenientiam ſalubriter uiuere.] Ariſtoteles lib. De hiſtoria animalium 5. ſcribit in Cypro inſula in ærarijs fornacibus, ubi chalcites lapis ingeſtus compluribus diebus cremat̃, beſtiolas naſci pennatas, magnis muſcis paulo grandiores, quæ in igne uictitant. Salamandrã ferunt in igne uiuere, & nõ modò nõ abſumi ab eo, ſed ignem potius ab illa extingui contactum.

Peccantes ad ſolem ponuntur. — Ignis præſtantia. — Salamandra.

Quòd in omni naturæ modo ac ſpecie laudabilis ſit creator. Cap. V.

NATVRAE igitur oẽs quoniã ſunt, & ideo habent modũ ſuũ, ſpeciem ſuã, [a] & quandã ſecũ pacẽ ſuã, profectò bonæ ſunt. Et cũ ibi ſunt, ubi eſſe per

naturæ ordinē debent, quantū acceperunt, ſuum eſſe cuſtodiunt. Et quę ſemper eſſe nō acceperunt, pro uſu motuq́; rerum, quibus creatoris legi ſubduntur, in melius deteriuſue mutantur, in eum diuina prouidentia tēdentes exitum, quē ratio gubernandæ uniuerſitatis includit: ita ut nec tanta corruptio, quanta uſq; ad interitum naturas mutabiles mortaleſq́; perducit, ſic faciat nō eſſe quod erat, ut non inde fiat conſequenter, quod eſſe debebat. Quæ cùm ita ſint, Deus qui ſummè eſt, atq; ob hoc ab illo facta eſt omnis eſſentia, quæ non ſummè eſt: quia neq; illi æqualis eſſe deberet, quæ de nihilo facta eſſet: neq; ullo modo eſſe poſſet, ſi ab illo facta non eſſet: nec ullorum uitiorum offenſione uituperandus, & omnium naturarum conſideratione laudandus eſt.

L. VIVES.

ET[a] quandam ſecū pacem ſuam.] Vt ſecum unaquæq; & inter ſe omnes nō diſſideāt & pugnent, interitumq́; ſibi afferant: ideo ueteres mutuo amore conſtare mundum dixerunt.

Quę cauſa ſit beatitudinis angelorum bonorum, & quæ cauſa ſit miſeriæ angelorum malorum. Cap. VI.

PROINDE cauſa beatitudinis angelorū bonorū ea uerißima reperitur, ꝙ ei adhærent, qui ſummè eſt. Cum uerò cauſa miſeriæ malorū angelorū quæritur, ea meritò occurrit, ꝙ ab illo qui ſummè eſt auerſi, ad ſeipſos conuerſi ſunt, qui non ſummè ſunt: & hoc uitium [a] quid aliud q̃ ſu-

Eccle. 10. perbia nuncupatur? Initium quippe omnis peccati, ſuperbia. Noluerunt ergo ad illum cuſtodire fortitudinem ſuam: [b] & qui magis eſſent, ſi ei qui ſummè eſt, adhærerent: ſe illi præferendo, id quod minus eſt, prętulerūt. Hic primus defectus, & prima inopia, primumq́; uitium eius naturæ, quæ ita creata eſt, ut nec ſummè eſſet: & tamen ad beatitudinem habendā eo qui ſummè eſt, frui poſſet, à quo auerſa non quidem nulla, ſed tamē minus eſſet, atq; ob hoc miſera fieret. Huius porrò malæ uoluntatis cauſa efficiēs ſi quæratur, nihil inuenitur. Quid eſt enim quod facit uoluntatem malam, cùm ipſa faciat opus malum? Ac per hoc mala uoluntas efficiens eſt operis mali: malæ aūt uoluntatis efficiens eſt nihil. Quoniā ſi res aliqua eſt, aut habet, aut nō habet aliquā uoluntatē. Si habet, aut bonā profectò habet, aut malā: ſi bo-

A nā, quis ita deſipiat ut dicat, quòd bona uoluntas faciat uoluntatē malam? Erit enim, ſi ita eſt, bona uoluntas cauſa peccati: quo abſurdius putari nihil poteſt aut dici. Si autem res iſta quæ putať facere uoluntatē malam, ipſa quoq; habet uoluntatē malam: etiā eam quæ fecerit res, cōſequenter interrogo: atq; ut ſit aliquis inquirendi modus, cauſam primæ uolūtatis malæ inquiro. Nō eſt eñ prima uolūtas mala, quā nulla fecit uolūtas etiā mala: ſed illa prima eſt, quā nulla fecit. Nā ſi pręceſſit à qua fieret, illa prior eſt, quę alterā fecit. Si reſpondeať, ꝙ eā nulla res fecerit, &

B ideo ſemper fuerit, quæro utrum in aliqua natura fuerit. Si enim in nulla fuit, omnino nō fuit: ſi aūt in aliqua, uitiabat eā & corrūpebat, eratq́; illi noxia, ac per hoc bono priuabat. Et ideo in mala natura uoluntas mala eſſe nō poterat, ſed in bona mutabili tamen: cui uitiū hoc poſſet nocere. Si enim nō nocuit, non utiq; uitiū fuit: ac per hoc nec mala uoluntas fuiſſe dicenda eſt. Porrò ſi nocuit, bonū auferēdo uel minuendo utiq; nocuit. Nō igiť eſſe potuit ſempiterna uolūtas mala in ea re, in qua bonum naturale præceſſerat, ꝙ mala uoluntas nocēdo poſſet adimere. Si ergo non erat ſempiterna, quis eā fece-

C rit, quæro? Reſtat ut dicatur, ꝙ ea res fecerit malā uoluntatem, in qua nulla uolūtas fuit. Hæc utrum ſuperior ſit, requiro: an inferior, an æqualis? Sed ſi ſuperior, utique melior. quomodo ergo nullius, ac nō potius bonæ uolūtatis? Hoc idem profectò, & æqualis ſi fuerit, dici poteſt. Duo quippe quā diu ſunt pariter uolūtatis bonæ, nō facit alter in altero uoluntatē malā. Relinquiť ut inferior res, cui nulla uoluntas eſt, fecerit angelicæ naturæ, quę prima peccauit, uoluntatē malā. Sed etiā res ipſa quęcūq; eſt inferior uſq; ad infi-

D mā terrā, quī natura & eſſentia eſt, proculdubiò bona eſt, habēs modū et ſpeciē ſuā in genere atq; ordine ſuo. Quō ergo res bona efficiēs eſt uoluntatis malæ? Quo, inq̃, bonum eſt cauſa mali? Cū enim ſe uoluntas relicto ſuperiore ad inferiora cōuertit, efficitur mala: nō quia malū eſt, quò ſe conuertit, ſed quia peruerſa eſt ipſa conuerſio. Idcirco non res inferior uoluntatē malā fecit, ſed rē inferiorem prauè atq; inordinatè ipſa quæ facta eſt, appetiuit. Si enim aliqui duo æqualiter affecti animo & corpore uideant unius corporis

poris pulchritudinē, qua uiſa unus eorū ad A illicitè perfruendū moueaꝫ, alter in uoluntate pudica ſtabilis perſeueret, quid putamus eſſe cauſæ, ut in illo fiat, in illo nō fiat uoluntas mala, quę illam res fecit, in q̄ facta eſt: Neque enim pulchritudo illa corporis, nā eam nō fecit in ambobus: quando quidē amborū non diſpariliter occurrit aſpectibus. An caro intuentis in cauſa eſt? Cur nō & illius? an uerò animus? Cur non utriuſq;? Ambos enim & animo & corpore æqualiter affectos fuiſſe prędiximus. An dicendū eſt, alterum eorū occulta maligni ſpiritus ſuggeſtione tentatum, quaſi nō eidē ſuggeſtioni & qualicunq; ſuaſioni propria uoluntate cōſenſerit? Hanc igitur cōſenſionem, hāc malā quam malè ſuadenti adhibuit uoluntatē, quæ in eo res fecerit, quærimus. Nā ut hoc quoq; impedimentum ab iſta quæſtione tollaꝫ, ſi eadē tentatione ambo tentenꝫ, & unus ei cedat, atq; conſentiat: alter idem qui fuerat, perſeueret: quid aliud apparet, niſi unū uoluiſſe, alterū noluiſſe à caſtitate deficere? Vnde niſi propria uoluntate, ubi eadem fuerat in utroq; corporis & animæ affectio, amborū oculis pariter uiſa eſt eadem pulchritudo: ambobus pariter inſtitit occulta tentatio? Propriā igiꝫ in uno eorum uoluntatē malam, quę res fecerit ſcire uolentibus, ſi bene intueantur, nihil occurrit. Si enim dixerimus ꝙ ipſe eam fecerit, q̄d erat ipſe ante uolūtatem malam niſi natura bona, cuius autor Deus, qui eſt incommutabile bonum? Qui ergo dicit eum qui conſenſit tentanti atq; ſuadenti, cui non conſenſit alius, ad illicitè utendum pulchro corpore, quod uidendum ambobus pariter affuit, cùm ante illam uiſionē ac tentationē ſimiles ambo animo & corpore fuerint: ipſum ſibi feciſſe uoluntatem malam, qui utiq; bonus ante uoluntatem malam fuerit: quærat cur eam fecerit, utrum quia natura eſt, an quia ex nihilo facta eſt: & inueniet uoluntatem malam non ex eo eſſe incipere, quia natura eſt, ſed ex eo ꝙ de nihilo natura facta eſt. Nam ſi natura cauſa eſt uoluntatis malæ, quid aliud cogimur dicere, niſi à bono fieri malū, & bonū eſſe cauſam mali: ſiquidē à natura bona fit uoluntas mala? Quod unde fieri poteſt, ut natura bona, quamuis mutabilis, antequā habeat uoluntatem malam faciat aliquid mali, hoc eſt, ipſam uoluntatem malam?

L. VIVES.

QVid [a] aliud quàm ſuperbia.] Scoto nō placet peccatum angelorum fuiſſe ſuperbiam: credo ob id ſolùm, quòd D. Thomæ placuerat, ſequenti ueterum ſcriptorum ſententiam. [b] Et qui magis eſſent.] Præſtantiores & perfectiores eſſent.

Cauſam efficientem malæ uoluntatis non eſſe quærendam. Cap. VII.

NEMO ergo quærat efficientem cauſam malæ uoluntatis. Non enim eſt efficiens, ſed deficiens: quia nec illa effectio eſt, ſed defectio: deficere namque ab eo quod ſummè eſt, ad id quod minus eſt, B hoc eſt incipere habere uoluntatem malam. Cauſas porrò defectionum iſtarū cùm efficientes nō ſint, ut dixi, ſed deficientes uelle inuenire, tale eſt ac ſi quiſquam uelit uidere tenebras, uel audire ſilentium: quod tamen utrunq; nobis notum eſt: [a] neq; illud niſi per oculos, neque hoc niſi per aures: non ſanè in ſpecie, ſed in ſpeciei priuatione. Nemo ergo ex me ſcire quærat, quod me neſcire ſcio, niſi fortè ut neſcire diſcat, quod ſcire non poſſe ſciendū eſt. Ea quippe quæ non in ſpecie, ſed in eius priuatione ſciuntur, ſi dici aut intelligi C poteſt, quodāmodo neſciendo ſciunꝫ, ut ſciendo neſciantur. Cùm enim acies etiam oculi corporalis currit per ſpecies corporales, nuſquam tenebras uidet, niſi ubi cœperit non uidere. Ita etiam nō ad aliquem aliū ſenſum, ſed ad ſolas aures pertinet ſentire ſilentiū: q̄d tamen nullo modo niſi non audiendo ſentitur. Sic ſpecies intelligibiles mens quidem noſtra intelligendo conſpicit, ſed ubi deficiunt, neſciendo condiſcit. Delicta enim quis intelligit? Hoc ſcio, naturam Dei nunquam, nuſquam nulla ex parte poſſe deficere: & ea poſ- D ſe deficere, quæ ex nihilo facta ſunt. Quæ tamen quanto magis ſunt, & bona faciunt: tunc enim aliquid faciunt, cùm cauſas habent efficientes: inquantum autem deficiunt, & ex hoc mala faciunt, quid enim tunc faciunt niſi uana, cauſas habent deficientes.

Pſal. 18. *Naturam Dei non poſſe deficere.*

L. VIVES.

NEq; [a] illud niſi per oculos.] Contrariorum idem eſt ſenſus, & eadem diſciplina, ut eſt in philoſophorum ſchola: neq; aliter priuans cognoſcitur, quàm ſemota ponentis cognitione.

De amore peruerſo, quo uoluntas ab incommutabili bono ad bonum commutabile deficit. Cap. VIII.

ITEM'QVE ſcio in quo fit mala uoluntas, id in eo fieri: quod ſi nollet, non fieret: & ideo non neceſſarios, ſed uoluntarios defectus iuſta pœna conſequitur. [a]Deficitur enim non ad mala, ſed malè: id eſt, non ad malas naturas: ſed ideo malè, quia contra ordinē naturarū ab eo quod ſummè eſt ad id quod minus eſt. Necq; enim auri uitium eſt auaricia: ſed hominis peruerſè amantis aurum, iuſticia derelicta, quæ incomparabiliter auro debuit anteponi. Nec luxuria eſt uitium pulchrorum ſuauiumq́; corporū, ſed animæ peruerſe amantis corporeas uoluptates, neglecta tēperantia, qua reb. ſpiritaliter pulchrioribus & incorruptibiliter ſuauioribus coaptamur. Nec iactantia uitiū eſt laudis humanæ, ſed animæ peruerſè amantis laudari ab hominibus, ſpreto teſtimonio conſciētiæ. Nec ſuperbia uitiū eſt dantis poteſtatem, uel ipſius etiam poteſtatis, ſed animę peruerſe amantis poteſtatē ſuā, potentioris iuſticia contempta. Ac per hoc qui peruerſè amat cuiuslibet naturæ bonū, etiam ſi adipiſcatur, ipſe fit in bono malus, & miſer meliore priuatus.

Amor rerum inordinatus, non res ipſæ in uitio.

L. VIVES.

DEficit [a]enī nō ad mala, ſed malè.] Hoc eſt quod Plato dicebat, in actionibus non eſſe uitiū, ſed in earum ratione ac qualitate.

An ſancti angeli quem habent creatorem naturæ, eundē habeāt bonæ uoluntatis autorē per Spiritū ſanctū in eis charitate diffuſa. Cap. IX.

CVM ergo malæ uoluntatis efficiens naturalis, [a]uel, ſi dici poteſt, eſſentialis nulla ſit cauſa: ab ipſa quippe incipit ſpirituum mutabilium malum, quo minuitur atq; deprauatꝰ naturę bonū: nec talem uoluntatē facit niſi defectio, qua deſeritꝰ Deus, cuius defectionis etiā cauſa utiq; deficit: ſi dixerimus nullā eſſe efficiētem cauſam etiā uoluntatis bonæ, cauendum eſt, ne uoluntas bona bonorū angelorū nō facta, ſed Deo coęterna eſſe credatur. Cùm enim ipſi facti ſint, quomodo illa non eſſe facta dicetꝰ? Porrò qa facta eſt, utrum cum ipſis facta eſt, an ſine illa fuerūt prius? Sed ſi cū ipſis, non dubiū ꝙ ab illo facta ſit, à quo & ipſi: [b] ſimulq́; ut facti ſunt, ei à quo facti ſunt, amore cum quo facti ſunt, adhæſerūt. Eoq́; ſunt iſti ab illorum ſocietate diſcreti, ꝙ hi in eadem uoluntate bona manſerūt, illi ab ea deficiēdo mutati ſunt, mala ſcilicet uolūtate, hoc ipſo quòd à bono defecerūt: à quo non defeciſſent, ſi utiq; uo- A luiſſent. Si autē boni angeli fuerunt prius ſine bona uoluntate, eamq́; in ſeipſis Deo non operante fecerunt: ergo meliores à ſeipſis, ꝗ̄ ab illo facti ſunt? Abſit. Quid enim erant ſine bona uoluntate, niſi mali? Aut ſi propterea non mali, quia nec mala uoluntas eis inerat: necq; enim ab ea, quam nondum cœperant habere, defecerant: certè nondum tales, nondum tam boni, quàm eſſe cum uolūtate bona cœperunt. At ſi non potuerunt ſeipſos facere meliores, quàm eos ille fecerat, quo nemo melius quicquam facit: profectò & bonam uoluntatem, qua meliores eſſent, ni- B ſi operante adiutorio creatoris, habere non poſſent. Et cùm id egit eorum uoluntas bona, ut non ad ſeipſos, qui minus erant, ſed ad illum qui ſummè eſt, conuerterentur, eiq; adhærentes magis eſſent, eiusq́; participatione ſapienter beateq́; uiuerent: quid aliud oſtenditur, niſi uoluntatem quamlibet bonam inopem fuiſſe in ſolo deſiderio remanſuram: niſi ille, qui bonam naturam ex nihilo ſui capacem fecerat, [c] ex ſeipſo faceret implendo meliorem, prius faciens excitando auidiorem? Nam & hoc diſcutiendum eſt, ſi boni angel ipſi in ſe fecerunt uoluntatem C bonam, utrum aliqua eam, an ulla uoluntate fecerunt. Si nulla, utiq; nec fecerunt. Si aliqua, utrum mala, an bona. Si mala, quomodo eſſe potuit mala uolunas bonæ uoluntatis effectrix? Si bona, iam ergo habebant. Et iſtam quis fecerat, niſi ille, qui eos cum bona uoluntate, id eſt, eum amore caſto, quo illi adhærent, creauit, ſimul in eis & condens naturam, & largiens gratiam? Vnde ſine bona uoluntate, hoc eſt, Dei amore, nunquam ſanctos angelos fuiſſe, credendum D eſt. Iſti autem qui cùm boni creati eſſent, tamen mali ſunt, mala propria uolūtate: quam bona natura non fecit, niſi cùm à bono ſponte defecit, ut mali cauſa non ſit bonum, ſed defectus à bono: [d] aut minorem acceperunt amoris diuini gratiam, quàm illi qui in eadem perſtiterunt: aut ſi utrique boni æqualiter creati ſunt, iſtis mala uoluntate cadentibus, illi amplius adiuti, ad eam beatitudinis plenitudinem, unde ſe nunquàm caſuros certiſsimi fierent, peruenerunt: ſicut iam etiam in Libro, quem ſequitur iſte, tractauimus. Confitendum eſt igitꝰ cum debita laude creatoris, non ad ſolos ſanctos ho-

Mali cauſa defectus à bono.

mines

mines pertinere, uerumetiam de ſanctis angelis poſſe dici, ꝙ charitas Dei diffuſa ſit in Rom.5. eis per Spiritũ ſanctum, qui datus eſt eis: nec tantũ hominũ, ſed primitus, præcipueq́ an- Pſal.72. gelorũ bonũ eſſe, quod ſcriptũ eſt: Mihi autẽ adhærere Deo, bonũ eſt. Hoc bonũ, quibus cõmune eſt, habent & cũ illo cui adhærent, & inter ſe ſocietatẽ ſanctam, & ſunt una ciuitas Dei, eademq́ uiuũ ſacrificiũ eius, uiuũq́ templum eius. Cuius pars quæ coniungenda immortalibus angelis ex mortalibus hominibus congregat̃, & nunc mortaliter peregrinat̃ in terris: uel in eis, qui morte obierunt, [e] ſecretis animarum receptaculis, ſedibuſq́ requieſcit: eodem Deo creante, quemadmodum exorta ſit, ſicut de angelis dictum eſt, iam uideo eſſe dicendum. Ex uno quippe homine, quem primum Deus condidit, genus humanum ſumpſit exordium, ſecundum ſanctæ Scripturæ fidem, quæ mirabilem autoritatem non immeritò habet in orbe terrarum: atq; in omnibus gentibus, quas ſibi eſſe credituras inter cætera quæ dixit, uera diuinitate prædixit.

L. VIVES.

VEl [a] ſi dici poteſt eſſentialis.] Quaſi ens, & eſſentiam habens. [b] Simulq́ ut facti ſunt, et à quo facti ſunt, amore cũ quo facti ſunt, adhæſerunt.] *Angelorum creatio.* Apertè ſatetur, angelos omnes creatos eſſe in gratia gratum faciente. quod idem ait lib. De correptione & grat. Antequam caderent, inquit, gratiam habuerunt. Conſentit & Hieronymus ſuper Oſee, qui dæmones ſcribit in magna pinguedine Spiritus ſancti creatos eſſe. Aliter ſentire idem Auguſtinus uidet̃ de Geneſi ad literã, cùm angelicã naturam primò informem creatam dicit. Secuit ſe familia theologorum in duas ceu factiones, & alij aſſenſi Petro Lombardo diſt. v. libri ſecundi, & Alexandro Halen. & Bonauenturæ, in gratia creatos angelos negant. D. Thomas contrarias partes ducit. Ego nec inter tantos, nec de tanta re quid pronunciẽ, habeo. Auguſtinus certè plurib. in locis, uerbiſq́ diſertioribus, in gratia cõditos uidet̃ affirmare, cui dictũ illud Ezechielis *Ezech.28.* credit̃ ſuffragari: Plenus ſapientia ad dæmonẽ loquitur, & perfectus decore in delicijs paradiſi Dei fuiſti.

[c] Ex ſeipſo faceret implendo meliorem.] Oſtendit copioſius illis refuſam gratiam, cùm ſe Deo parituros profeſsi ſunt, quod nõ uideo dubitari. Et fuit tanta illa gratia, ut firmos, certoſq́ de tanta ſelicitate redderet.

[d] Aut minorem acceperũt amoris diuini gratiam.] *Gratiæ gradus.* Si data eſt gratia angelis omnibus, reſpectus eſſet perſonatum, alijs maiorem, alijs duntaxat ex eodem ordine minorem dare. Gradatim ergo diſtincteq́ data eſt gratia, non per ſingulos angelorũ, ſed per ordines. Vt cùm ex eodẽ ordine alij præcipites abierint, ſteterint alij, nihilominus tamen parem acceperint utriq; gratiam.

[e] Secretis animarum receptaculis.] Non dubitat de earum gloria etiã ante iudicium, ſed de loco gloriæ. Nam ubiq; poſſunt beatæ eſſe, cùm ubiq; ſit Deus, cuius fruitione fiunt beatæ.

A De falſitate eius hiſtoriæ, quæ multa milia annorũ præteritis tẽporibus adſcribat. Cap. X.

OMITTAMVS igitur coniecturas hominum neſcientiũ quid loquant̃ de natura uel inſtitutione generis humani. Alij namq;, ſicut de ipſo mundo crediderunt, ſemper fuiſſe homines opinantur. Vnde & Apuleius, cùm hoc animantium genus deſcriberet: [a] Sigillatim, inquit, mortales, cunctim tamen uniuerſo genere perpetui. [b] Et cùm illis dictum fuerit, ſi ſemper humanũ genus fuit, quónam modo uerũ eorũ loquatur hiſtoria, narrans qui fuerint, qua- B rumq́ rerum inuentores, qui primi liberalium diſciplinarum aliarumq́ artium inſtitutores, uel à quibus primùm illa uel illa regio parſq́ terrarum illa atq; illa inſula incoli cœperit. Reſpondent diluuijs & conflagrationibus per certa interualla temporum: non quidem omnia, ſed plurima terrarum ita uaſtari, ut redigantur homines ad exiguam paucitatem: ex quorũ progenie rurſus multitudo priſtina reparetur: ac ſic identidẽ reparari & inſtitui quaſi prima, cùm reſtituant̃ potius quæ fuerant illis nimijs uaſtationibus C interrupta & extincta, cæterùm hominem niſi ex homine exiſtere omnino non poſſe. Dicũt autem quod putant, non quod ſciũt. Fallunt etiam eos quędam mendaciſſimæ literæ, quas perhibent in hiſtoria temporum multa annorum milia continere: cùm ex literis ſacris ab inſtitutione hominis [c] nõdum completa annorum ſex milia computemus. Vnde ne multa diſputem quemadmodum illarum literarum, in quibus longè plura annorum milia referuntur, uanitas refellatur: & nulla in illis rei huius idonea reperiat̃ autoritas, [d] illa epiſtola Alexandri Magni ad O- D lympiadem matrẽ ſuam, quam ſcripſit narrationẽ cuiuſdã Ægyptij ſacerdotis inſinuans, quam protulit ex literis quæ ſacræ apud illos haberent̃: continet etiã regna, quę Græca quoq; nouit hiſtoria. [e] In quib. regnũ Aſſyriorũ in eadẽ epiſtola Alexandri quinq; milia excedit annorum. In Græca uerò hiſtoria, mille fermè & trecentos habet ab ipſius Beli principatu: quem regem & ille Ægyptius in eiuſdem regni ponit exordio. Perſarum autem & Macedonum imperium uſque ad ipſum Alexandrum, cui loquebatur, plus quàm octo milium annorum ille conſtituit,

A ſtituit, cùm apud Græcos Macedonum uſq; ad mortẽ Alexandri quadringẽti octogintaquinq; reperianẽ anni: Perſarũ uerò donec ipſius Alexandri uictoria finireẽ ducenti, & trigintatres computenẽ. Longè itaq; hi numeri annorum illis Ægyptijs ſunt minores, nec eis etiam ſi iter tantũ computarenẽ, ęquarentur.

Aegyptiaci anni.

Perhibenẽ enim Ægyptij quõdam tã breues annos habuiſſe, ut quaternis menſibus finirentur. Vnde annus plenior & uerior, qualis nunc & nobis & illis eſt, tres eorum annos complectebaẽ antiquos. Sed ne ſic quidem, ut dixi, Græca Ægyptię numero

Græca quàm Aegyptiaca hiſtoria de duratione regnorum uerior.

B temporũ concordat hiſtoria. Et ideo Græcæ potius fides habenda eſt: quia ueritatem non excedit annorum, qui literis noſtris, quæ uerè ſacræ ſunt, continentur. Porrò ſi hæc epiſtola Alexandri, quæ maximè innotuit, multum abhorret in ſpatijs temporũ à probabili fide rerũ: quanto minus credendum eſt illis literis, quas plenas fabuloſis uelut antiquitatibus proferre uoluerunt contra autoritatem notiſsimorum diuinorumq; librorum, quæ totum orbem ſibi crediturum eſſe prædixit, & cui totus orbis, ſicut ab ea prædictũ eſt, credidit: quæ uera ſe narraſſe præterita, ex his quæ futura prænunciauit, cùm tanta C ueritate implentur, oſtendit.

L. VIVES.

Sigillatim,[a] inquit, mortales cunctĩ tamen uniuerſo genere.] Legendum, Cunctim. Et ſic apud eum libello De Socratis deo: aduerbium eſt à cunctus, ſicut à ſinguli ſigillatim: multitudinẽ totam ſimul capit in a. Florid. Non ſingulatim, ac diſcretum, ſed cunctim & concertatim. [b] Et cùm illis dictum fuerit, ſi ſemper humanum genus fuit.] Argumentum hoc multis uerbis perſequitur Macrobius in Somnium Scipionis: quod eo modo quo Auguſt. recenſet, depellere ſe putat: atq; huic reſponſioni originem dediſſe uidetur Plato, qui in Timæi initio collocutionem Solonis & Aegyptij ſacerdoris referre faciens Critiam, ait, ea quę multa annis antea fuerunt, ignorari ab hominibus, quòd in nouas regiones tranſeant, prioribus qui illas incolebant, D incendijs, aut illuuionibus partim pulſis, partim abſumptis, quas humani generis pernicies, certis euenire temporibus neceſſe eſt. Quam reſponſionem confutare, non eſt difficile. Nam cùm uniuerſalis terrarum uel conflagratio, uel aquarum demerſio, contingere non queat, ut Ariſtoteles in libris Meteororũ docet, profectò reliquiæ nominis uetuſtiſsimorũ hominum unius gentis ſaltem apud aliam ſeruatæ eſſent incolumes: atq; in hunc modum ad nos perductæ: quod Ariſtoteles, ut eſt in præcipiendo uafer, ſemper ſui memor, ſibiq; conſtans, libro Primæ philoſophiæ duodecimo, reliquias antiquiſsimæ illius philoſophiæ manere adhuc dicit. Cur igitur nulla eſt memoria rerum, tribus ante memoriam tuam annorum milibus? [c] Nondum completa annorum ſex milia.] Euſebius, quem in digeſtio-

A ne temporum Auguſtinus ſequitur, à condito mundo ad Romam à Gothis captam, quinquies mille ſexcentos undecim annos computat, idq; ex ſupputatione Septuaginta interpretum. nam ex Hebræa Beda uſque ad principatum Honorij & Theodoſij iunioris, quo tempore Vrbẽ ceperũt Gothi, quater mille trecẽtos ſeptuagintaſeptem annos ponit. De hac annorum diſcrepantia loquar in ſequentibus Libris. [d] Illa epiſtola Alexandri Magni.] Libro octauo meminimus. [e] In quibus regnũ Aſſyriorũ.] De his regnis libro decimooctauo commodius. In numerandis tamen annis mira apud ueteres libertas & liberalitas. Plinius libro 11. ex Eudoxo, Zoroaſtrem tradit ſex milibus annorum ante Platonis mortem fuiſſe: cui Ariſtoteles eſt aſſenſus. Hermippus quinq; milibus annorum ante bellum Troianum tradit Zoroaſtrem fuiſſe. Chaldæos ſcribit Cicero primo De diuin. cccclxx. M. ann. ut ipſi dicunt, monu-

In numerandis annis ueterum libertas.

B mentis comprehenſa continere. Idem ferè Diodorus libro tertio refert, Chaldęos, ex quo aſtra obſeruant, uſq; ad Alexandrum quadragintatria annorũ milia chronicis numerare. [f] Perhibentur enim Aegyptij quondam.] Et hi non pauca de annis ſuis ſunt menuti. Plato ex narratione Aegyptij ſacerdotis res geſtas Sais Aegyptijs octo milia annorum literis eſſe mandatas, inquit: Atticas uerò Athenas mille annis ante Aegyptias illas Saias eſſe conditas. Diogenes Laertius Nili Aegyptij filium Vulcanũ fuiſſe ſcribit, ab eo ad Alexandrum Macedonem interceſsiſſe annorum quadragintaocto milia octingentos ſexagintatres. Quo toto tempore ſolis defectus contigerunt trecenti & ſeptuagintatres, lunæ uerò octingenti nigintaduo. Mela modeſtius eſt mentitus. Sic enim ait de Aegyptijs: Ipſi uetuſtiſsimi, ut prędicant, hominum, trecentos trigintareges ante Amaſim, & ſupra tredecim miliũ annorũ ętates, certis annalibus referunt. Sed hoc quod ſequitur deerat mendacio: man-

C datumq; literis ſeruant, dum Aegyptij ſunt, quater curſus ſuos uertiſſe ſidera, ac ſolem bis iam occidiſſe, unde nunc oritur. Diodorus quoq; libro primo, inter Oſirim & Iſim Alexandrumq; Macedonẽ, qui ibi Alexãdriam condidit, ab alijs annorũ decem milia, ab alijs tria & uiginti milia numerari ſcribit, nõnullosq; fabulari, deos primũ & heroas, in Aegypto paulo minus decẽ & octo milia regnaſſe annos, deorumq; poſtremũ Orum Iſidis regno potitum: homines uerò paulo minus annorum quindena milia uſq; ad centeſimã octuageſimã Olympiadem, quo tempore in Aegypto regnauit primus Ptolemæus. Sed uanitas & iactantia Aegypti fuit incredibilis. Cumq; ſtudent ſe primos mortalium omniũ uideri, annos innumeros cõminiſcuntur. Quæ cauſa fuit multis, in originibus mundi, & falli, & fallere ſcriptis ſuis alios. Nam Cicero innumerabilia ſecula tribuit Aegypto, ſecutus Platonem. Eandem famam ſecutus eſt Ari-

D ſtoteles ſeptimo De repub. [g] Perhibentur enim Aegyptij quondam.] Plinius libro ſeptimo annum menſtruum Aegyptijs fuiſſe ait, ſcribens: Annum alij unum æſtate determinabant, & alterum hyeme: alij quadripertitis temporibus, ſicut Arcades, quorũ anni trimeſtres fuêre: quidã lunæ ſenio, ut Aegyptij. Itaq; apud eos aliqui & ſingula milia annorũ uixiſſe produntur. Hæc ille. Cenſorinus in Die natali, in Aegypto quidẽ antiquiſſimum, inquit, ferunt annum bimeſtrem fuiſſe. Pôſt deinde à Piſone rege quadrimeſtrem factũ, nouiſsimo ad tredecim menſes & dies quinq; produxiſſe. Diodorus narrat, cùm traditum à ueteribus eſſet, regnaſſe priſcos illos reges, deosq;, mille & ducẽtis annis ſingulos, fidemq; ſumma non admitteret, pro certo habitum eſſe à pleriſq;, curſus lunares ſolaribus nondũ plenè inuentis, annos confeciſſe. Ita mirabiles non erunt ueteres fabulæ,

Annus menſtruus.

bulæ, alios quatuor anni tẽporibus, quatuor annos de finiſſe, ſicut à nõnullis eſt Græcis factitatũ. Idem autor, Chaldæos annos mẽſtruos olim fuiſſe perhibet. Sed ut ego coniecturã quoq; meã de tanto annorũ apud gẽtes illas numero non celẽ, exiſtimo homines motib. cælorũ ſiderumq; deditiſsimos uniuſcuiuſq; errons aſtri conuerſionẽ pro anno computaſſe, ita ut in triginta annis ſolaribus ſit unus Saturni quinq; Iouis, ſex Martis, plures triginta Mercurij & Veneris, Lunares ferè quadringenti. Ita ſunt plus minus quingentia.

De his qui hunc quidem mundum non ſempiternum putant, ſed aut innumerabiles, aut eundẽ unũ certa concluſione ſeculorũ ſemper naſci & reſolui opinantur. Cap. XI.

ALII uerò qui mundũ iſtũ non exiſtimant ſempiternũ:[a] ſiue non eum ſolum, ſed innumerabiles opinantur. [b] ſiue ſolum quidẽ eſſe, ſed certis ſeculorum interuallis innumerabiliter oriri & occidere, neceſſe eſt fateantur hominum genus prius ſine hominibus gignentibus extitiſſe. [c] Neq; enim ut alluuionibus incendijsq; terrarum, quas illi non putant toto prorſus orbe contingere: & ideo paucos homines ex quibus reparetur multitudo priſtina, ſemper remanere contendunt: ita & hi poſſunt putare, quòd aliqui hominũ, pereunte mundo relinquantur in mundo: ſed ſicut ipſum mundum ex materia ſua renaſci exiſtimant, ita in illo ex elementis eius genus humanum, ac deinde à parentibus progeniem pullulare mortalium, ſicut aliorum animalium.

L. VIVES.

SIue[a] non eum ſolum.] Dixi hoc eſſe opinionis Democriti & Epicuri. [b] Siue ſolum quidem.] Vt Heraclitus, Hippaſus, & Stoici, qui conflagratione periturum arbitrantur mundum: qui cùm deflagrarit, denuò condetur. [c] Neq; enim ut alluuionibus.] Plato & Ariſtoteles negant uniuerſale ſiue incendium, ſiue diluuium contingere unquam poſſe. Stoici uerò euenturum putabant, ſicut inquit Cicero ut ad extremũ omnis mundus igneſceret, cùm humore conſumpto neq; terra ali poſſet, neq; remearet aer: cuius ortus, aqua omnis exhauſta eſſe nõ poſſet. Itaq; Plato & Ariſtot. aliquos ſemp homines in perpetuitatẽ mũdi relinquebãt ad ſemen: alij cũcta abſumebant, ut noua procrearent.

Quid reſpondendũ ſit his, qui primã conditionẽ hominis tardã eſſe cauſant. Cap. XII.

QVOD autẽ reſpondimus, cùm de mundi origine quæſtio uerteret, eis qui uolunt credere non eũ ſemper fuiſſe, ſed eſſe cœpiſſe: ſicut etiã Plato apertiſsimè confitet: quãuis à nonnullis contrà ꝙ loquit, ſenſiſſe credat: hoc etiam de prima hominis conditione reſponderim, propter eos qui ſimiliter mouentur,

A cur homo per innumerabilia atq; infinita retrò tẽpora creatus nõ ſit, tãq; ſerò ſit cõditus, ut minus ꝙ ſex milia ſint annorũ, ex quo eſſe cœpiſſe in ſacris literis inuenit. Si enim breuitas offendit tẽporis, ꝙ tam pauci eis uidenť anni, ex quo inſtitutus homo in noſtris autoritatibus legit: [a] cõſiderẽt nihil eſſe diuturnũ, in quo eſt aliquid extremũ, & omnia ſeculorum ſpatia definita, ſi æternitati interminæ cõparentur, non exigua exiſtimanda eſſe, ſed nulla. Ac per hoc, ſi non quinq; uel ſex, uerũ etiã ſexaginta milia, uel ſexcenta, aut ſexage- B ſies, aut ſexcenties milies dicerenť annorum: aut itidẽ per totidẽ toties multiplicareť hæc ſumma, ubi iam nullũ numeri nomẽ haberemus, ex ꝗ Deus hominẽ fecit: ſimiliter quæri poſſet, cur antè non fecerit. Dei quippe ab hominis creatione ceſſatio retrorſus æterna, ſine initio tanta eſt, ut ſi ei cõferatur quamlibet magna & ineffabilis numeroſitas temporum: quę tñ fine concluſa certis ſpatijs terminetur: nec ſaltem tanta uideri debeat, quanta ſi humoris breuiſsimã guttã uniuerſo mari, C etiã quantũ Oceanus circumfluit, comparemus: quoniã iſtorum duorũ unum quidem perexiguũ eſt, alterũ incomparabiliter magnum, [b] ſed utrunq; finitũ. Illud uerò temporis ſpatiũ, quod ab initio aliquo progrediť, & aliquo termino coercetur, magnitudine quantacunq; tendatur, comparatũ illi quod initiũ non habet, neſcio utrũ pro minimo, an potius pro nullo deputandũ eſt. huic enim ſi à fine uel breuiſsima ſigillatim momenta detrahanť, decreſcente numero, licet tam ingenti, ut uocabulum non inueniat retrorſum redeũdo: tanq; ſi hominis dies ab illo in quo D nunc uiuit, uſq; ad illum in quo natus eſt, detrahas: quandoq; ad initiũ illa detractio perducetur. Si autem detrahanť retrorſus in ſpatio, quod à nullo cœpit exordio: non dico ſigillatim minuta momenta uel horarũ, aut dierum, aut menſium, aut annorũ etiam quantitates: ſed tam magna ſpacia, quãta illa ſumma comprehendit annorũ, quę iã dici à quibuslibet computatoribus non poteſt, quæ tamen momentorũ minutatim detractione conſumitur: & detrahantur hęc tanta ſpatia, non ſemel atq; iterũ ſæpiusq;, ſed ſemper quid fit, quid agitur, quando nunq; ad initiũ, quod omnino nullũ eſt, peruenitur? Quapropter quod nos modò quærimus poſt quinq; mi-

Nihil diuturnum, in quo eſt aliquid extremum.

lia,

lia, & quod amplius excurrit annorum, poſſent & poſteri etiam poſt annorũ ſexcenties milies eadē curioſitate requirere, ſi in tantum hæc mortalitas hominũ exoriēdo, & occumbendo, & imperita perſeueraret infirmitas. Potuerunt & qui fuerũt ante nos ipſis recentibus hominis creati temporibus, iſtã mouere quæſtionē. Ipſe deniq; primus homo, uel poſtridie, uel eodem die poſtea ꝙ factus eſt, potuit inquirere, cur non antè ſit factus. Et quandocunq; antea factus eſſet, nõ uires tũc alias, & alias nũc, uel etiam poſtea, iſta de initio rerũ temporaliũ controuerſia reperiret.

L. VIVES.

CONſiderent [a] nihil eſſe diuturnũ.] Dictum Ciceronis in Catone Maiore: Quando enim extremum aduenit, inquit, tum illud quod præterijt effluxit. [b] Sed utrunq; finitum.] Ideo inter ea eſt aliqua proportio, cùm inter finitum & infinitum nulla ſit.

De reuolutione ſeculorũ, quibus certo fine cõcluſis, uniuerſa ſemper in eundum ordinē eandemq; ſpeciem reditura quidam philoſophi crediderunt. Cap. XIII.

HANC autē ſe philoſophi mundi huius non aliter putauerunt poſſe uel debere diſſoluere, niſi ut [a] circuitus temporum inducerent, quibus eadem ſemper fuiſſe renouata, atq; repetita in rerũ natura: atq; ita deinceps fore ſine ceſſatione aſſeuerarent [b] uolumina uenietium, prætereuntiumq; ſeculorũ: ſiue in mundo permanente iſti circumitus fierent: ſiue certis interuallis oriens & occidēs mundus eadē ſemper quaſi noua, ea quę tranſacta & quę uētura ſunt exhiberet. A' quo ludibrio prorſus immortalem animã, etiam cùm ſapientiã perceperit, liberare non poſſunt, euntē ſine ceſſatione ad falſam beatitudinē, & ad ueram miſeriam ſine ceſſatione redeuntem. Quomodo enim uera beatitudo eſt, de cuius nunq; æternitate confiditur, dũ anima uenturã miſeriam, aut imperitiſsimè in ueritate neſcit, aut infeliciſsimè in beatitudine pertimeſcit? at ſi ad miſerias nunquam ulterius reditura, ex his ad beatitudinem pergit: fit ergo aliquid noui in tempore, quod finē non habet temporis. Cur nõ ergo & mundus? Cur nõ & homo factus in mundo? ut illi, neſcio qui, falſi circumitus à falſis ſapientibus fallacibusq; comperti, in doctrina ſana tramite recti itineris euitentur. [c] Nam quidam & illud quod legitur in libro Salomonis, qui uocatur Eccleſiaſtes: Quid eſt,
quod fuit? Ipſum quod erit. Et quid eſt Eccle.1.
quod factum eſt? Ipſum quod fiet, [d] & non
eſt omne recens ſub ſole, nec quiſquam loquitur, & dicit: Ecce hoc nouum eſt, iam fuit in ſeculis quæ fuerunt ante nos. Propter hos circumitus in eadem redeuntes, & in eadem cuncta reuocantes, dictum intelligi uolunt, quod ille, aut de his rebus dixit, de quibus ſuperius loquebatur: hoc eſt, de generationibus alijs euntibus, alijs uenientibus: de ſolis anfractibus, de torrentium lapſibus, aut certè de omnium rerum generibus, quæ oriuntur, atq; occidunt. Fuerunt enim homines ante nos, ſunt & nobiſcum, & erunt poſt nos: ita quoq; animantia, uel arbuſta. Monſtra quoque ipſa, quæ inuſitata naſcuntur, quamuis inter ſe diuerſa ſint, & quędam eorum ſemel facta narrentur, tamen ſecũdum id quod generaliter miracula & monſtra ſunt, & utique fuerunt, & erunt: nec recens & nouum eſt, ut monſtrum ſub ſole naſcatur. Quamuis hæc uerba quidam ſic intellexerint, tanq; in prædeſtinatione Dei iam facta fuiſſe omnia, ſapiens ille uoluiſſet intelligi, & ideo nihil recens eſſe ſub ſole. Abſit autem à recta fide, ut his Salomonis uerbis illos circumitus ſignificatos eſſe credamus, quibus illi putant, ſic eadem temporum temporaliumq; rerum uolumina repetij: ut, uerbi gratia, ſicut in iſto ſeculo Plato philoſophus in urbe Athenienſi, in ea ſchola, quæ Academia dicta eſt, diſcipulos docuit, ita per innumerabilia retrò ſecula, multum prolixis quidem interuallis, ſed tamen certis, & idem Plato, & eadem ciuitas, eademq; ſchola, ijdemq; diſcipuli repetiti, & per innumerabilia deinde ſecula repetendi ſint. Abſit, inquam, ut nos iſta
credamus. Semel enim Chriſtus mortuus Rom. 6.
eſt pro peccatis noſtris: reſurgens autem à mortuis iam non moritur, & mors ei ultra non dominabitur, & nos poſt reſurrectio-
nem ſemper cum Domino erimus, cui mo- 1.Theſſ.4.
dò dicimus, quod ſacer admonet Pſalmus:
Tu Domine ſeruabis nos, & cuſtodies nos Pſal.12.
à generatione hac in æternum. Satis autem iſtis exiſtimo conuenire quod ſequitur: In circumitu impij ambulant, non quia per circulos, quos opinantur, eorum uita eſt recurſura, ſed quia modò talis eſt erroris eorum uia, id eſt, falſa doctrina.

L. VIVES

L. VIVES.

Circumitus rerum. CIrcomitus [a] temporũ inducerẽt.] Platonici hæc, qui redeontibus eiſdem cauſis, eoſdẽ quoq; reditutos effectus arbitrant: confectiſq; curribus omnibos ſiderũ cælorumq;, cùm ad idẽ ex quo diſceſſerant punctũ ſint reuerſi, annus ille uertẽs expletus erit, rurſusq; eadẽ producent. [b] Volumina uenientiũ.] Aptiſsimè uolumina dixit, ceu inooluerent modò ſeſe, modò euoluerent ſecula. [c] Nã qoidã.] Origenes lib. 2. περὶ ἀρχῶν, utar interpretatione Hieronymi, quem in ciiãdis opinionib. ex eiſdẽ libris περὶ ἀρχῶν ſequat potius, in epiſtola ad Auitũ, q̃ Roffinũ interpretẽ: nec ſine magna cauſa. Nobis aũt, inquit, placet & ante hũc aliũ fuiſſe mundũ, & poſt iſtum alium futurũ. Vis diſcere q; poſt corruptionẽ huius mundi alius ſit futurus? Audi

Eſaie 65. Eſaiã loquentẽ: Erit cęlũ nouũ et terra noua, quę ego facio pmanere in cõſpectu meo. Vis noſſe q; ante fabricã huius mũdi, alij mũdi in præterito fuerint? auſculta Ecclesiaſten: Quid eſt quod nõ fuit? ipſum qđ erit. & qd eſt quod factũ eſt? ipſum qood futurũ eſt: & nõ eſt omne nooũ ſub ſole, quod loquat & dicat, ecce hoc nouũ eſt. Iã enim fuit in ſecolis priſtinis, quæ fuerũt ante nos. Hæc ille. Dubitat tamẽ, an iſti mundi futuri ſint inter ſe per omnia ſimiles, an aliqua erit inter eos differentia. [d] Et non eſt omne recẽs ſub ſole.] Hieronymus ſuper eo loco, Et non eſt omne recẽs ſob ſole. Eſt ne uerbum de qoo dicatur, uide hoc nouũ eſt? iam fuit in ſeculis quæ fuerunt ante nos. Aptius hoc Symmachus tranſtulit, putáſne quis poſsit dicere, uide hoc nouum eſt? at iam factum eſt in ſeculo, quod fuit ante nos. Qui rẽ ad præſcientiam Dei refert, ut omnia iam antea fuerint in mẽte & notitia rectoris mundi, tametſi paulò antea, ut hîc Auguſtinus, de generalitate rerum cẽſet intelligi, & tangit hanc quoq; Hieronymi expoſitionem.

De tẽporali cõditione generis humani, quã Deus nec nouo conſilio conſtituerit, nec mutabili uoluntate. Cap. XIIII.

QVID aũt mirũ eſt, ſi in his circumitibus errãtes, nec aditũ, nec exitũ inueniũt, quia genus humanũ atque iſta noſtra mortalitas, nec quo initio cœpta ſit, ſciũt, nec quo fine claudat: quãdoquidem altitudinẽ Dei penetrare nõ

Deus æternus. poſſunt: q̃a cũ ipſe ſit æternus & ſine initio, ab aliq̃ tamẽ initio exorſus eſt tẽpora, & hominem quẽ nunq̃ antè fecerat, fecit in tẽpore, nõ tamen nouo & repentino, ſed immutabili æternoq; conſilio. Quis hãc ualeat [a] altitudinẽ inueſtigabilẽ inueſtigare, & inſcrutabilẽ perſcrutari, ſecundũ quam Deus hominẽ temporalẽ, ante quem nemo unq̃ hominum fuit, nõ mutabili uolũtate in tempore condidit, & genus humanũ ex uno multiplicauit? Quandoquidẽ Pſalmus ipſe cùm

Pſal. 12. præmiſiſſet, atque dixiſſet: Tu Dñe ſeruabis nos, et cuſtodies nos à generatiõe hac in æternum: ac deinde repercuſsiſſet eos, in quorũ ſtulta impiaq; doctrina nulla liberationis & beatitudinis animæ ſeruatur æternitas, conti-

A nuò ſubijciẽs: In circumitu, inquit, impij ambulant. Tanquã ei diceretur: Quid ergo tu credis, ſentis, intelligis? Nunquid nam exiſtimandum eſt ſubitò Deo placuiſſe hominem facere, quem nunq̃ antea infinita retrò æternitate feciſſet, cui nihil noui accidere poteſt, in quo mutabile aliquid non eſt? Et ne nos hæc audiẽtes aliqua fortè turbaret ambiguitas, continuò reſpondit ad ipſum Deum loquens: Secundum altitudinem tuam multiplicaſti filios hominum. Sentiant, inquit, homines quod putant, & quod eis placet opi-

B nentur, & diſputent: ſecundum altitudinem tuam quám nullus poteſt noſſe hominum, multiplicaſti filios hominum. Valde quippe altum eſt, & ſemper Deum fuiſſe, & hominem, quem nunquam antè fecerat, ex aliquo tempore primum facere uoluiſſe, nec conſilium uoluntatemq; mutaſſe.

L. VIVES.

ALtitudinẽ [a] inoeſtigabilem inueſtigáre.] Inoeſtigabilem pro cõtrario poſuit, hoc eſt, minimè ueſtigabilem, id eſt, non oeſtigabilem, dixit. Sicut indolere & inuocare, utrumq; eſt, ſiue dolere & non dolere, uocare & non oocare.

An ut Deus ſemper etiam dominus fuiſſe ſemper

C intelligatur, credendum ſit creaturam quoq; nunquam defuiſſe cui dominaretur: & quomodo dicatur ſemper creatũ, quod dici non poteſt coæternum. Cap. XV.

EGO quidem ſicut Dominum Deum [a] aliquando dominum non fuiſſe dicere non audeo, ita hominem nunq̃ antea fuiſſe, & ex quodã tempore primũ hominẽ creatũ eſſe, dubitare nõ debeo. Sed cũ cogito, cuius rei Dominus ſemper fuerit, ſi ſemper creatura non fuit, affirmare aliquid pertimeſco: quia & meipſum intueor, & ſcriptum eſſe recolo: Quis hominũ poteſt ſcire Rom. 11.

D conſiliũ Dei? aut quis poterit cogitare, quid uelit Dominus? Cogitationes enim morta- Sap. 9.
lium timidæ, & incertæ adinuentiones noſtræ. Corruptibile enim corpus aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Ex his igitur quæ in hac terrena inhabitatiõe multa cogito, ideo utiq; multa, quia unũ quod ex illis uel præter illa, quod fortè non cogito, uerum eſt, inuenire non poſſum. Si dixero, ſemper fuiſſe creaturã, cuius Dñs eſſet, q̃ Dñs ſemper eſt, nec Dñs unquã nõ fuit: ſed nunc illam, nunc aliam per alia atq; alia temporũ ſpatia, ne ali-

quam creatori coæternã eſſe dicamus, quod A
fides ratioq́; ſana condemnat: cauẽdum eſt,
ne ſit abſurdũ, & à luce ueritatis alienũ, mor-
talem quidẽ per uices temporũ ſemper fuiſ-
ſe creaturã decedentẽ aliam, aliam ſucceden-
tem: immortalẽ uerò nõ eſſe cœpiſſe, niſi cũ
ad noſtrũ ſeculũ uentũ eſt, quãdo & angeli
creati ſunt, ſi eos rectè lux illa primũ facta ſi-
gnificat, aut illud potius cælũ de quo dictũ
Gen. 1. eſt: In principio fecit Deus cælum & terram:
cùm tamẽ non fuerint, anteq́; fierent, ne im-
mortales ſi ſemper fuiſſe dicantur, Deo coæ-
terni eſſe credãtur. Si autẽ dixero, nõ in tem-
pore creatos eſſe angelos, ſed ante omnia tẽ- B
pora & ipſos fuiſſe, quorũ Deus Domin⁹ eſ-
ſet, qui nunq́;, niſi Dominus fuit: quæritur à
me etiam, ſi ante omnia tempora facti ſunt:
ùtrum ſemper potuerint eſſe, qui facti ſunt?
His reſpondendum fortè uideatur, quomo-
do non ſemper, cùm illud quod eſt omni tẽ-
pore non inconuenienter ſemper eſſe dicatũ.
Vſque adeò autẽ iſti omni tempore fuerunt,
ut etiam ante omnia tempora facti ſint, ſi ta-
men à cælo cœpta ſunt tempora, & illi iam
erant ante cælum. At ſi tempus, non à cælo,
uerùm ante cælum fuit, non quidem in ho-
ris, & diebus, & menſibus, & annis: nã iſtæ C
dimenſiones temporalium ſpatiorum quæ
Tempora. uſitatè ac propriè dicuntur Tempora, mani-
feſtum eſt, q̀ à motu ſiderum cœperint: un-
de & Deus, cùm hęc inſtitueret, dixit: Et ſint
in ſigna, & in tẽpora, & in dies, & in annos:
ſed in aliquo mutabili motu, cuius aliud an-
terius præterierit, aliud poſterius ſucceſſe-
rit, eo q̀ ſimul eſſe non poſſunt. Si ergo an-
te cęlũ in angelicis motib. tale aliquid fuit, et
ideo tẽpus iam fuit, atq́; angeli, ex quo facti
ſunt temporaliter mouebantũ, etiã ſic omni
tempore fuerunt, quandoquidem cum illis
facta ſunt tempora. Quis autem dicat, non D
ſemper fuit, quod omni tempore fuit? Sed ſi
hoc reſpondero, dicetur mihi: Quomodo er-
go non ſunt coæterni creatori, ſi ſemper ille,
ſemper illi fuerunt? Quomodo etiam creati
dicendi ſunt, ſi ſemper fuiſſe intelliguntur?
Ad hoc quid reſpondebitur? An dicendum
eſt, & ſemper illos fuiſſe, quoniã omni tem-
pore fuerũt, qui cum tempore facti ſunt, aut
cum quibus facta ſunt tempora, & tamen
creatos? Neq́; enim & ipſa tempora creata
eſſe negamus, quamuis omni tempore tem-

A pus fuiſſe nemo ambigat. Nam ſi non omni
tempore fuit tẽpus, erat ergo tempus, quan-
do nullum erat tempus? Quis hoc ſtultiſsi-
mus dixerit? Poſſumus enim rectè dicere: e-
rat tempus, quãdo non erat Roma: erat tem
pus, quando non erat Hieruſalem: erat tem-
pus, quando non erat Abraham: erat tem-
pus, quando nõ erat homo, & ſi quid huiuſ-
modi. Poſtremò ſi non cum initio tempo-
ris, ſed poſt aliquod tempus factus eſt mun-
dus, poſſumus dicere: erat tempus, quando
non erat mũdus. At uerò erat tempus, quan-
do nullum erat tempus: tam incõuenienter
B dicimus, ac ſi quiſquam dicat: Erat homo, qñ
nullus erat homo: aut erat iſte mũdus, quan-
do nõ erat iſte mundus. [b] Si enim de alio at-
que alio intelligatur, poteſt dici aliquo mo-
do: hoc eſt, erat alius homo, quando nõ erat
iſte homo. Sic ergo erat aliud tempus, quan
do nõ erat hoc tempus, rectè poſſumus dice
re. At uerò erat tempus, quãdo nullum erat
tempus, quis uel inſipientiſsimus dixerit?
Sicut ergo dicimus creatum tempus, cùm
ideo ſemper fuiſſe dicatur, quia omni tem-
pore tempus fuit: ita non eſt conſequens, ut
ſi ſemper fuerunt angeli, ideo non ſint crea-
C ti, ut propterea ſemper fuiſſe dicantur, quia
omni tempore fuerunt: & propterea omni
tempore fuerunt, quia nullo modo ſine his
ipſa tempora eſſe potuerunt. Vbi enim nul-
la creatura eſt, [c] cuius mutabilibus motibus
tempora peragantur, tempora omnino eſſe
non poſſunt. Ac per hoc etſi ſemper fuerũt,
creati ſunt: nec ſi ſemper fuerunt, ideo creato
ri coæterni ſunt. [d] Ille enim ſemper fuit æter
nitate immutabili, iſti autem facti ſunt. Sed
ideo ſemper fuiſſe dicuntur, quia omni tem-
pore fuerũt, ſine quibus tempora nullo mo-
do eſſe potuerunt. Tempus autem quoniã
D mutabilitate tranſcurrit, æternitati immuta-
bili non poteſt eſſe coæternum. Ac per hoc
etiam ſi immortalitas angelorum non tran-
ſit in tempore, nec præterita eſt quaſi iam
non ſit, nec futura quaſi nondum ſit, tamen
eorum motus quibus tempora peraguntur
ex futuro in præteritum tranſeunt: & ideo
creatori in cuius motu dicendum nõ eſt uel
fuiſſe quod iam non ſit, uel futurũ eſſe, quod
nõdũ ſit, coæterni eſſe nõ poſſunt. Quapro-
pter ſi Deus ſemper dominus fuit, [e] ſemper
habuit creaturam ſuo dominatui ſeruiẽtem,
uerun-

uerũtamẽ nõ de ipſo genitã, ſed ab ipſo de A nihilo factã, nec ei coęternã. Erat quippe ante illam, quamuis nullo tẽpore ſine illa, non eam ſpatio tranſcurrẽte, ſed manente perpetuitate præcedens. Sed hoc ſi reſpondero eis qui requirũt: quomodo creator ſemper fuit Dominus, ſi creatura ſeruiẽs nõ ſemper fuit: aut quomodo creatura creata eſt, & non potius creatori coæterna eſt, ſi ſemper fuit: uereor ne facilius iudicer affirmare quod neſcio, quàm docere quod ſcio. Redeo igitur ad id quod creator noſter ſcire nos uoluit: illa uerò quæ uel ſapientioribus in hac uita ſcire B permiſit, uel omnino perfectis in alia uita ſcienda ſeruauit, ultra uires mẽas eſſe profiteor. Sed ideo putaui ſine affirmatione tractanda, ut qui hæc legunt, uideant à quibus quęſtionum periculis debeant temperare, nec ad omnia ſe idoneos arbitrentur: potiuſq; intelligant quam ſit Apoſtolo obtẽperandum pręcipienti ſalubriter, ubi ait: Dico aũt per gratiam quæ data eſt mihi, omnib⁹ qui ſunt in uobis, nõ plus ſapere quàm oportet ſapere: ſed ſapere ad temperantiam, ſicut unicuiq; Deus partitus eſt [f] mẽſuram fidei. [g] Si enim pro C uiribus ſuis alatᷣ infans, fiet ut creſcendo plus capiat: ſi autem uires ſuę capacitatis excedat, deficiet antequam creſcat.

Rom. 12.

L. VIVES.

Aliquando [a] Dominum nõ fuiſſe, dicere non audeo.] Nam ſeruos nõ habuit, quorum relatione dominus dicitᷣ. Eſt enim ex numero eorum, quę ſunt πρός τι, ut Ariſtoteles inquit: nam filij & ſpiritus ſancti dominum uocare non conuenit. [b] Si enim de alio atq; alio intelligatur.] Si Auguſtinus legiſſet parua Logicalia, non id diceret: certæ enim ſunt ſuppoſitiones & diſtributiones, quas illi doctiſsimi magiſtri in ea lingua finxerunt, cuius erant ignariſsimi. Satis oſtẽdit hic Auguſtinus ſermonem ad captũ eſſe populi attemperandum. Quid niſi cùm dñs ſit populus ſermonis. [c] Cuius mutabilibus motibus.] Quod aliquid præterijt, aliud ſequetur uel in actionibus, uel in eſſentia. [d] Ille enim ſemper fuit æternit.] Eius duratio, in qua ſemper propriè eſſe dicitur: ſed nos abutentes nominibus, & fuiſſe & fore dicimus. æternitas illa eſt quæ ut infinita capi à finitis noſtris cogitationibus nequit. [e] Semper habuit creaturã.] Cauillatur hic Auguſtinus, mea ſententia. nam cùm ſemper ſic explicetur omni tempore, ipſe omni tempore fuiſſe creaturã ait, quia cum tempore & illa ſit facta. Porrò quæſtio eſt, an etiam ante conditum mundum fuerit dominus. At paulò pòſt quanto uerius theologatᷣ, cùm mauult uerecundè dicere, quàm imprudenter de ignotis rebus affirmare, quæ nos ſcire rerũ parens noluit. Atq; utinã quæ nos ille docuit boni conſuleremus, ac eis contenti nõ curaremus ſcrutari maieſtatẽ, ne opprimeremur à gloria: ea recoleremus ſubinde, in eis noſcendis nos exerceremus, adorãtes quæ accepimus, nõ ingerentes nos arcanis temerè ac odioſe.

Prou. 25.

[f] Menſura fidei.] Alibi, mẽſurã fidei: & ſic uulgo legimus ad Rom. xij. Græcè eſt ὡς ὁ θεὸς ἐμέρισεν μέτρον πίστεως: Vt Deus diſtribuit menſurã fidei. ſed accuſatiui Græci ſæpe pro noſtris ablatiuis, ſeu potius pro ſeptimo caſu ponuntᷣ: ut fortaſſe Paulus uelit intelligi diſtributionem illam ſapiẽtiæ uniuſcuiuſq; factã à Deo ex fidei cuiuſq; menſura. [g] Si enim pro uiribus.] Similitudo apud Quintilianum aptiſsima lib. primo Inſtitut. quæ aptari huic quoq; rei poteſt. Vaſcula, inquit, oris anguſti ſuperfuſam humoris copiam reſpuũt: ſenſim autem influentibus, uel etiam inſtillantibus complentur.

Quomodo intelligendum ſit promiſſa homini à Deo uita æterna ante tempora æterna. XVI.

Qvae ſecula pręterierint anteq̃ genus inſtitueretᷣ humanũ, me fateor B ignorare: nõ tamẽ dubito nihil omnino creaturę creatori eſſe coæternũ. Dicit etiã Apoſtolus tempora æterna, nec ea futura: ſed, quod magis eſt mirandum, præterita. Sic enim ait: In ſpem uitæ æternæ, quã promiſit nõ mendax Deus [a] ante tempora æterna: manifeſtauit aũt temporibus ſuis uerbũ ſuum. Ecce dicit retrò quòd fuerint tempora æterna, quæ tamen nõ fuerunt Deo coæterna. Siquidẽ ille ante tẽpora ęterna nõ ſolũ erat, uerũ etiã promiſit uitã æter- C nam, quam manifeſtauit temporibus ſuis, id eſt, congruis, quid aliud quàm uerbũ ſuũ? Hoc eſt enim uita æterna. Quomodo aũt promiſit, cùm hominib. utiq; promiſerit, qui nondum erant ante tempora æterna: niſi quia in ipſius æternitate, atq; in ipſo eius uerbo eidem coæterno, iam prædeſtinatione fixum erat, quod ſuo tempore futurum erat?

Tit. 1.

L. VIVES.

Ante [a] tẽpora æterna.] Primo cap. Epiſt. ad Titũ. quẽ locũ ſic Hieronymus enarrat: Sed nec hoc ſilentio prętereundũ puto, quomodo non mendax Deus ante æterna ſecula ſpoponderit uitã. Ex quo, D iuxta hiſtoriã Geneſeos, factus eſt mũdus, & per uices noctium ac dierum, menſium pariter & annorum, tempora conſtituta ſunt: in hoc curriculo & tota, mundi tẽpora labuntur, & ueniũt, & aut futura ſunt, aut fuerũt. Vnde quidam philoſophorum non putant eſſe tẽpus præſens, ſed aut præteritum, aut futurum: quia omne quod loquimur, agimus, cogitamus, aut dum fit præterit: aut ſi nondũ factum eſt, expectamus. Ante hęc igitur mundi tempora, æternitatem quandam ſeculorum fuiſſe, credendũ eſt, quibus ſemper cum filio & ſpiritu ſancto fuerit pater: &, ut ita dicam, unum tẽpus Dei, eſt omnis æternitas: imò innumerabilia tempora ſunt, cũ infinitus ſit ipſe, qui ante tempora, omne tempus excedit. Sex milia necdum noſtri orbis implentᷣ anni, quantas prius ęternitates, quãta tempora, quantas ſeculorũ origines fuiſſe arbitrandũ eſt? in quib⁹ angeli, throni, dominationes, cæteręq; uirtutes ſeruierint Deo, & abſque tẽporũ uicib. atq; mẽſuris, Deo iubẽte, ſubſtiterint. Ante hæc itaq; omnia tempora, quæ nec ſermo eloqui, nec mẽs cõprehendere, nec cogitatio tacita audet attingere,

Tempora eterna.

gere, promiſit Deus pater ſapientiæ ſuæ uerbũ ſuum, & ipſam ſapientiã ſuam, & uitam eorũ qui credituri erant mundo eſſe uenturam. Ita Hieronymus. Huius ſententię partẽ cõtra ſe adducens Petrus Lombardus lib. 2. ſic repellit, ut dicat Hieronymum id ſcripſiſſe, non quòd ſic ſentiat, ſed aliorũ opinionẽ recenſentẽ. Idem in multis quoq; Auguſtini dictis reſpõdet: quod facile dictu eſt, quoties aliquid ex magnis autoribus cõtra noſtra placita affertur. Auguſtinus cõtra Priſcillianiſtas hunc locum citãs dicit, tẽpora ęterna illa uocari, ante quę nullum fuerit tempus, quaſi à cõſtitutione mundi. Vulgo legimus, ante tempora ſecularia. Græcè eſt πρὸ τῶν χρόνων αἰωνίων, ante tempora æterna: tametſi αἰὼν interim æuum, ſæpè æternitas, aliâs ſeculum uertatur.

A

Quid de incõmutabili cõſilio aut uoluntate Dei fides ſana defendat cõtra ratiocinationes eorum, qui opera Dei ex æternitate repetita per eoſdem ſemper uolunt ſeculorum redire circumitus. Cap. XVII.

ILLVD quoq; non dubito, antecꝗ primus homo creatus eſſet, nunquam quenquã hominem fuiſſe: nec eundem ipſum, neſcio quibus circumitibus, neſcio quoties reuolutum, nec alium aliquem natura ſimilem. Necꝗ ab hac fide me philoſophorum argumenta deterrent, quorum acutiſsimum illud putatur, [a] quod dicunt, nulla infinita ulla ſcientia poſſe comprehendi. Ac per hoc deus, inquiunt, rerum quas fecit omnium finitarũ, omnes finitas apud ſe rationes habet: bonitas autem eius nunquam uacua fuiſſe credenda eſt, ne ſit temporalis eius operatio, cuius retrò fuerit æterna ceſſatio, quaſi pœnituerit eum prioris ſine initio uacationis, ac propterea ſit operis aggreſſus initium. Et ideo neceſſe eſt, inquiunt, eadem ſemper repeti, eademꝗ ſemper repetenda tranſcurrere: uel manente mundo mutabiliter, qui licet nunquam non fuerit, & ſine initio temporis tamen factus eſt: uel eius quoq; ortu et occaſu, ſemper illis circumitibus repetito, ſemperꝗ repetendo, ne uidelicet, ſi aliquando primũ Dei opera cœpta dicantur, priorem ſuam ſine initio uacationẽ tanquam inertem ac deſidioſam, & ideo ſibi diſplicentem damnaſſe quodãmodo, atq; ob hoc mutaſſe credatur. Si autẽ ſemper quidem temporalia, ſed alia atq; alia perhibẽt operatus: ac ſi aliquando etiam ad hominem faciendum, quẽ nunquam antea fecerat, perueniſſe, non ſcientia qua putant non poſſe quæcunque infinita comprehendi, ſed quaſi ad horam, ſicut ueniebat in mentem, fortuita quadam inconſtantia uideatur feciſſe quæ fecit. Porrò ſi illi circumitus admittantur, inquiunt, quibus uel manente mundo, uel ipſo quoq; reuolubiles ortus ſuos & occaſus eiſdem circumitibus inſerente, eadem temporalia repetuntur, nec ignauum ocium, præſertim tam longæ ſine initio diuturnitatis, deo tribuitur, nec improuida temeritas operum ſuorum. Quoniam ſi non eadem repetantur, nõ poſſunt infinita diuerſitate uariata ulla eius ſcientia uel præſcientia comprehendi. Has argumentationes quibus impij noſtram ſimplicem pietatem, ut cum illis in circumitu ambulemus, de uia recta conantur auertere, ſi ratio refutare non poſſet, fides irridere deberet. Huc accedit, quòd in adiutorio Domini Dei noſtri hos uolubiles circulos, quos opinio confingit, ratio manifeſta confringit. Hinc enim maximè iſti errant, ut in circumitu falſo ambulare, quàm uero & recto itinere malint, quòd mentem diuinam omnino immutabilem cuiuslibet infinitatis capacem, & innumera omnia ſine cogitationis alternatione numerantem, de ſua humana, mutabili, ánguſta'que metiuntur. Et ſit illis quod ait Apoſtolus: [b] Comparantes enim ſemetipſos ſibimetipſis, ſemetipſos non intelligunt. Nam quia illis quicquid noui faciendum uenit in mentem, nouo conſilio faciunt, mutabiles quippe mentes gerunt, profectò non Deum, quem cogitare non poſſunt: ſed ſemetipſos pro illo cogitantes: non illum, ſed ſeipſos, nec illi, ſed ſibi comparant. Nobis autem fas non eſt credere, aliter Deum affici, cùm uacat, aliter cùm operatur: quia nec affici dicendus eſt, tanquam in eius naturam fiat aliquid, quod non antè fuerit. Patitur quippe qui afficitur, & mutabile eſt omne, quod aliquid patitur. Non itaque in eius uacatione cogitetur ignauia, deſidia, inertia, ſicut nec in eius opere labor, conatus, induſtria. Nouit quieſcens agere, & agens quieſcere. Poteſt ad opus nouum, non nouum, ſed ſempiternum adhibere conſilium, nec pœnitendo, quia prius ceſſauerat, cœpit facere, quod non fecerat. Sed & ſi prius ceſſauit, & poſterius operatus eſt: quod neſcio quemadmodum ab homine poſsit intelligi, hoc proculdubiò quod dicitur prius & poſterius, in rebus prius non exiſtentibus, & poſterius exiſtentibus fuit. In illo autem non

Argumẽta quibus creatio naturarum in tẽpore oppugnatur.

B C D

2. Cor. 10.

In Dei uacatione ab opere, nõ eſt cogitãda deſidia.

non alterã præcedentẽ altera ſubſequẽs mu
tauit aut abſtulit uoluntatẽ, ſed una eadẽq;
ſempiterna et immutabili uoluntate res quas
cõdidit, & ut prius nõ eſſent, egit, & diu nõ
fuerũt, & poſterius eſſent, quando eſſe cœ-
perũt: hinc eis qui talia uidere poſſunt mira
biliter fortaſſis oſtendẽs, q nõ eis indigue-
rit, ſed eas gratuita bonitate cõdiderit, cùm
ſine illis ex æternitate initio carente in non
minore beatitudine permanſit.

L. VIVES.

infinita. QVód [a] dicũt nulla.] Ariſtoteles lib. Primæ philo-
ſophiæ 2. negat mẽte ac cogitatione capi infinitũ
poſſe. & primo Poſteriorũ reſolutiuorum cùm di-
xiſſet, tũ demũ nos exactè ſcire, cùm ad ultimũ rei per-
uenimus: ſingularia accedere ad infinitatẽ, uniuerſalia
ad ſimplicitatẽ docet. Inde ait quatenus ſint aliqua infi
nita, ſciri nõ poſſe, ſed qua ſunt finita, poſſe. Plato quo-
que cùm in diuidẽdo ad ſingularia deuẽtũ eſſet, pgredi
uetabat ulterius, q hęc forẽt infinita, & teneri animo ac
ſcientia nequirent. [b] Comparantes enim.] Secundæ
ad Corinthios. In hunc ſenſum hic locus plerunq; Au-
guſtino citatur, ut Eraſmus annotauit.

Contra eos qui dicũt ea quæ infinita ſunt, nec Dei
poſſe ſcientia comprehendi. Cap. XVIII.

ILLVD autem aliud quod dicunt, nec Dei
ſcientia quæ infinita ſunt, poſſe compre-
hendi: reſtat eis ut dicere audeant, atque
huic ſe uoragini profundę impietatis immer
gant, quòd non omnes numeros Deus no-
Numeri infiniti. uerit. Eos quippe infinitos eſſe, certiſsimum
eſt, quoniã in quocunq; numero finẽ facien-
dũ putaueris, idẽ ipſe non dico uno addito
augeri, ſed q̃libet ſit magnus, et q̃libet ingẽ-
tem multitudinem continens, in ipſa ratione
atq; ſciẽtia numerorũ, non ſolũ duplicari, ue-
rumetiam multiplicari poteſt. Ita uerò ſuis
quiſq; numerus proprietatibus terminatᷣ, [a] ut
nullus eorũ par eſſe cuiq; alteri poſsit. Ergo
& diſpares inter ſe, atq; diuerſi ſunt, & ſingu
li quiq; finiti ſunt, & oẽs infiniti ſunt. [b] Itáne
numeros propter infinitatẽ neſcit omnipo-
tens Deus, & uſq; ad quandam ſummam nu
merorũ ſcientia Dei peruenit, cæteros igno-
rat? quis hoc etiã uel demẽtiſsimus dixerit?
Nec audebunt iſti contemnere numeros, &
eos dicere ad Dei ſcientiã nõ pertinere: apud
quos Plato deũ magna autoritate cõmẽdat
mundum numeris fabricantem: & apud nos
Sap. 11. Deo dictũ legitᷣ, Omnia in mẽſura, & nume-
ro, & põdere diſpoſuiſti. De q̃ dicit Prophe-
ta: Qui profert numero ſeculum. Et Saluator
Matth. 10. in Euãgelio: Capilli, inquit, ueſtri oẽs nume-
rati ſunt. Abſit itaq;, ut dubitemus, q ei no-

A tus nõ ſit omnis numerus, cuius intelligentię, *Pſal. 146.*
ſicut in Pſalmo canitᷣ, non eſt numerus. Infini
tas itaq; numeri, quamuis infinitorum nume
rorum nullus ſit numerus: non eſt tamen in-
cõprehenſibilis ei, cuius intelligẽtiæ non eſt
numerus. Quapropter, ſi quicquid ſciẽtia cõ- *Quicquid ſci-*
prehenditur, ſcientis cõprehenſione finitur: *entia compre-*
profectò & omnis infinitas quodã ineffabili *henditur, ſcien*
modo Deo finita eſt, quia ſcientiæ ipſius in- *tis comprehen*
cõprehenſibilis nõ eſt. Quare ſi infinitas nu- *ſione finitur.*
merorũ ſciẽtiæ Dei, qua cõprehenditur, eſſe
non poteſt infinita, qui tandẽ nos ſumus ho-
B munculi, qui eius ſciẽtiæ limitẽ figere præſu-
mamus: dicentes: q niſi eiſdem circumitibus
temporũ, eadẽ tẽporalia repetantur, nõ po-
teſt Deus cuncta quę fecit uel præſcire, ut fa-
ciat, uel ſcire cùm fecerit: cuius ſapientia ſim-
pliciter multiplex, & uniformiter multifor-
mis, tam incomprehenſibili comprehenſio-
ne omnia incomprehenſibilia comprehen-
dit, ut quæcunque noua & diſsimilia conſe-
quantur præcedentibus, ſi ſemper facere uel-
let, inordinata & improuiſa habere non poſ-
ſet: nec ea præuideret ex proximo tempore,
C ſed æterna præſcientia contineret?

L. VIVES.

VT [a] nullus eorũ.] Nam duo homines, & duo e-
qui, etſi diuerſi, idẽ tamẽ numerus dicuntur. Nec
illud quæro, differátne numerus ab ijs rebus,
quas numeramus, an idẽ ſit cũ illis: quod in ſcholis ma
gnis utrinq; animis & clamoribus depugnatur. [b] Ita
nec.] Legendũ ſic: Itáne numeros propter infinitatem
neſcit omnipotens Deus, & uſq; ad quandam, &c.

De ſeculis ſeculorum. Cap. XIX.

QVOD utrũ ita faciat, & continuata ſi
bi cõnexiõe copulentᷣ, [a] quę appel-
lantᷣ ſecula ſeculorũ: alia tamẽ atq;
alia, ordinata diſsimilitudine p-
D currẽtia, eis duntaxat q̃ ex miſeria liberantᷣ, in
ſua beata immortalitate ſine fine manẽtibus:
an ita dicãtᷣ ſecula ſeculorũ, ut intelligãtᷣ ſecu-
la in ſapiẽtia Dei incõcuſſa ſtabilitate manen
tia, iſtorũ quæ cũ tẽpore trãſeunt tanq; effici-
entia ſeculorũ, definire nõ audeo. Fortaſsis e-
nim poſsit dici ſeculum, quę ſunt ſecula: ut ni
hil aliud perhibeatur ſeculum ſeculi, q; ſecula
ſeculorum: ſicut nihil aliud dicitᷣ, cælum cæli,
q; cæli cælorũ. Nã cælũ Deus uocauit firma- *Gen. 1.*
mentũ, ſuper quod ſunt aquæ: & tñ in Pſal-
mo, Et aquæ, inquit, quæ ſuper cælos ſunt, *Pſal. 148.*
laudent nomẽ Domini. Quid ergo iſtorum
duûm ſit, an præter hæc duo aliquid aliud de
ſeculis ſeculorum poſsit intelligi, profun-

diſsima quæſtio eſt. Necꝙ hoc quod nunc agimus impedit, ſi indiſcuſſa interim differat̃: A ſiue aliquid in ea definire ualeam⁹, ſiue nos faciat cautiores diligentior ipſa tractatio, ne in tanta obſcuritate rerum, affirmare aliquid temerè audeamus. Nunc enim contra opinionem diſputamus, qua illi circumitus afferuntur, quibus ſemper eadem per interualla temporum neceſſe eſſe repeti exiſtimantur. Quęlibet autem illarum ſententiarũ de ſeculis ſeculorũ uera ſit, ad hos circumitus nihil pertinet: quoniam ſiue ſecula ſeculorũ ſint, nõ eadem repetita, ſed alterũ ex altero connexione ordinatiſsima procurrentia, liberatorum beatitudine ſine ullo recurſu miſeriarum certiſsima permanẽte: ſiue ſecula ſeculorũ æterna ſint temporalium, tanquam dominantia B ſubditorũ circumitus illi eadem reuoluentes locum non habent,[b] quos maximè refellit æterna uita ſanctorum.

L. VIVES.

Secula ſeculorum. QVæ [a] appellantur ſecula ſeculorũ.] Sępe in ſacris literis hæc duo nomina legũtur coniuncta, Secula ſecolorum. Quid ea ſignificẽt, Hieronymus in Epiſtolam ad Galatas ſic definit: Quærendum, inquit, quoꝗ quid ſit inter Seculum, & Seculum ſeculi, ſiue Secula ſeculorũ. Et ubi pro breui temporis ſpatio, ubi pro æternitate ponatur: quia in Hebręo ſeculum, id eſt עולם ubi ו literam præpoſitam habuerit, æternitatem ſignificat: ubi uero ſine ו ſcribitur, annum quinquageſimum, C quem illi Iobeleum uocant. Ob hanc cauſam & ille Hebræus, qui propter uxorem & liberos amãs dominum Exod. 21. ſuum aure pertũſa ſeruitio ſubiugatur, ſeruire iubetur in ſeculum, hoc eſt uſꝗ ad annum quinquageſimũ. & Moabitæ & Ammonitæ nõ ingrediunt eccleſiã Domini uſque ad quintã & decimã generationẽ, & uſꝗ in ſeculũ: quia omnia dura conditio Iobilei ſoluebat aduentu. Quidã dicunt eundẽ eſſe ſenſum in ſeculis ſeculorũ, quẽ in ſanctis ſanctorũ, in cælis cælorũ, in operib. operum, in cãticis canticorũ: & quam habẽt differentiã cęli ad eos quorũ cæli ſunt, & ſancta quæ ſanctorũ cõparatione ſunt ſanctiora, & opera quæ operũ prælatiõe meliora ſunt, & cãtica quæ inter cãtica uniuerſa præcellũt, eandẽ habere & ſeculum, quæ ſeculorũ collatione ſunt ſecula. Præſens itaꝗ ſeculum ita edifferũt, ut dicãt ex eo tẽpore illud eſſe numerandũ, ex quo cælũ & terra ſunt condita, & currere uſꝗ ad conſummationẽ mũdi, quo D Chriſtus iudicaturus eſt omnia. Reuocant quoꝗ ultrà, & in priora promouẽt gradũ de præteritis & futuris ſeculis diſputãtes, bona an mala fuerint, ſeu futura ſint: & in tã profundas incidũt quæſtiones, ut libros quoꝗ & infinita uolumina ſuper hac diſſertione cõdiderint. Hæc ille. [b] Quos maximè refellit æterna uita ſanctorum.] Qui ad miſeriam non relabuntur: neꝗ beatitudo eſſet, ſi certũ non haberẽt ſe ibi ſemper futuros, nec æterna uita, ſi morte finiretur.

De impietate eorum, qui aſſerunt, animas ſummę ueræꝗ beatitudinis participes, iterum atꝗ iterum per circumitus temporum ad eaſdem miſerias laboresꝗ redituras. Cap. XX.

A QVORVM [a] enim aures piorũ ferant, poſt ẽmẽſam tot tantiſꝗ calamitatibus uitã, ſi tamen uita iſta dicẽda eſt,[b] quæ poti⁹ mors eſt,[c] ita grauis ut mors quæ ab hac liberat mortis huius, amore timeat̃, poſt tã magna mala, tãꝗ multa & horrenda, tandẽ aliquãdo per uerã religionem atꝗ ſapientiã expiata atꝗ finita, ita peruenire ad cõſpectũ Dei, atꝗ ita fieri beatũ cõtemplatione incorporeæ lucis per participationẽ incõmutabilis immortalitatis eius, cuius adipiſcẽdę amore flagramus, ut eã quandoꝗ neceſſe ſit deſeri, & eos qui deſerunt ab illa æternitate, ueritate, felicitate deiectos, tartareæ mortalitati, turpi ſtulticię, miſerijs exe- B crabilibus implicari, ubi Deus amittatur, ubi odio ueritas habeat̃, ubi ꝑ immũdas nequitias beatitudo quęrat̃: & hoc itidem atꝗ itidẽ ſine ullo fine priorũ et poſteriorũ certis interuallis & dimenſionibus ſeculorũ factum & futurũ: & hoc propterea, ut poſsint Deo circumitib. definitis, euntib. ſemꝑ atꝗ redeuntibus per noſtras falſas beatitudines & ueras miſerias, alternatim quidem, ſed reuolutionẽ inceſſabili ſempiternis, nota eſſe opera ſua: qm̃ neꝗ à faciendo quieſcere, neꝗ ſciendo poſsit ea quæ infinita ſunt, indagare: qs hæc C audiat? quis credat? quis ferat? quę ſi uera eſſent, nõ ſolùm tacerent̃ prudentius, uerũ etiã (ut quomodo ualeo dicã q̃d uolo) doctius neſcirent̃.[d] Nã ſi hæc illic in memoria nõ habebimus, & ideo beati erim⁹,[e] cur hîc per eorum ſcientiã grauat̃ amplius noſtra miſeria? Si aũt ibi ea neceſſariò ſcituri ſumus, hîc ſaltem neſciamus, ut hîc felicior ſit expectatio, ꝙ illic adeptio ſummi boni: qñ hic æterna uita conſequẽda expectat̃: ibi aũt beata, ſed nõ æterna quandoꝗ amittẽda cognoſcit̃. Si aũt dicunt, neminem poſſe ad illam beatitudinẽ D peruenire, niſi hos circumitus, ubi beatitudo & miſeria uiciſsim alternant, in huius uitæ eruditione cognouerit: quomodo ergo fatentur, quanto plus quiſꝗ amauerit Deum, tanto eum facilius ad beatitudinem peruenturũ, qui ea docent quibus amor ipſe torpeſcat? Nam quis nõ remiſsius & tepidius amet eũ, quẽ ſe cogitat neceſſariò deſerturum, & contra eius ueritatem ſapientiamꝗ ſenſurum: & hoc cùm ad eius plenã pro ſua capacitate noticiam, beatitudinis perfectione peruenerit, [f] quando nec hominẽ amicum poſsit quiſꝗ

amare fideliter, cui ſe futurum nouerit inimicum? Sed abſit ut uera ſint, quæ nobis minantur ueram miſeriam nunquam finiendam, ſed interpoſitionib. falſæ beatitudinis ſæpe ac ſine fine rumpēdam. Quid enim illa beatitudine falſius atque fallaci⁹, ubi nos futuros miſeros, aut in tāta ueritatis luce neſciamus, aut in ſumma felicitatis arce timeamus? Si enim futurā ibi calamitatem ignoraturi ſum⁹, peritior eſt h[a]c noſtra miſeria, ubi futuram beatitudinē nouimus. Si autem nos illic clades imminens non latebit,[g] beatius tēpora tranſigit anima miſera, quibus trāſactis ad beatitudinē ſubleuetur, quàm beata quibus tranſactis in miſeriā reuoluat.[b] Atque ita ſpes noſtræ infelicitatis eſt felix, & felicitatis infelix. Vnde fit, ut quia hîc mala præſentia patimur, ibi metuimus imminētia, uerius ſemper miſeri, quàm beati aliquādo eſſe poſsimus. Sed qm̄ hæc falſa ſunt clamante pietate, conuincēte ueritate: illa enim nobis ueraciter promittit uera felici-

Vera felicitas. tas, cuius erit ſemp rei inēda, & nulla infelicitate rūpenda certa ſecuritas: uiā rectā ſequentes, quæ nobis eſt Chriſtus, eo duce ac ſaluatore à uano & inepto impiorū circumitu iter fidei mentemque auertamus. Si cm̄ de iſtis circumitibus & ſine ceſſatione alternātibus itionibus & reditionibus animarum, Porphyrius Platonicus ſuorū opinionē ſequi noluit, ſiue ipſius rei uanitate permotus, ſiue iā tempora Chriſtiana reueritus: & quod in Libro decimo cōmemoraui, dicere maluit, animam propter cognoſcēda mala traditā mundo, ut ab eis liberata atque purgata, cū ad patrem redierit, nihil ulterius tale patiat: quanto magis nos iſtā inimicam Chriſtianæ fidei falſitatem deteſtari ac deuitare debemus? His aūt circumitibus euacuatis atque fruſtratis, nulla neceſſitas nos cōpellet, ideo putare non habere initium temporis ex quo eſſe cœperit genus humanū, quia neſcio per quos circumitus nihil ſit in rebus noui, quod non & antea certis interuallis tēporum fuerit, & poſtea ſit futurū. Si enim liberat aīa non reditura ad miſerias, ſicut nunquam antea liberata eſt, fit in illa aliquid quod antea nunquam factum eſt, et hoc quidem ualde magnū, id eſt, quæ nunquam deſinat æterna felicitas. Si aūt in natura immortali fit tanta nouitas futura, nullo repetita, nullo repetēda circumitu, cur in rebus mortalibus fieri nō poſſe contendit? Si dicūt non fieri in ani-

A ma beatitudinis nouitatē, quoniā ad eam reuertit in qua ſemper fuit, ipſa certè liberatio noua fit, cū de miſeria liberat, in qua nunquā fuit, & ipſa miſeriæ nouitas in ea facta eſt, quæ nunquam fuit. Hæc autem nouitas ſi non in rerū, quæ diuina prouidentia gubernantur, ordine uenit, ſed caſu poti⁹ euenit, ubi ſunt illi determinati dimenſique circumitus, in quib. nulla noua fiunt, ſed repetuntur eadem quæ fuerunt? Si aūt & hæc nouitas ab ordinatione diuinæ prouidentiæ nō excludit,[i] ſiue data ſit anima, ſiue lapſa ſit, poſſunt fieri noua, quæ neque antea facta ſint, nec tm̄ à rerū ordine alie-
B na ſint. Et ſi potuit aīa facere per imprudentiam ſibi nouā miſeriā, quæ nō eſſet improuiſa diuinæ prouidentiæ, ut hāc quoque in rerū ordinē includeret, & ab hac eam nō improuide liberaret: qua tandē temeritate humanæ uanitatis audemus negare diuinitatem facere poſſe res nō ſibi ſed mūdo nouas, quas neque antea fecerit, nec unquam habuerit improuiſas? Si aūt dicūt liberatas quidē aīas ad miſeriā nō reuerſuras, ſed cū hoc fit in rebus nihil noui fieri, qm̄ ſemper aliæ atque aliæ liberatæ ſunt, & liberantur, & liberabuntur: hoc certè concedūt, ſi ita eſt nouas aīas fieri, quibus fit
C & noua miſeria, & noua liberatio. Nam ſi antiquas eas dicūt eſſe, & retrorſum ſempiternas, ex quibus quotidie noui fiunt homines, de quorum corporibus ſi ſapienter uixerint, ita liberentur, ut nunquam ad miſerias reuoluantur, cōſequenter dicturi ſunt infinitas. Quantuslibet namque finitus numerus fuiſſet animarum, infinitis retrò ſeculis ſufficere nō ualeret, ut ex illo ſemper fierēt homines, quorū eſſent animæ ab iſta ſemper mortalitate liberandæ, nunquā ad eā deinceps rediture. Nec ullo modo explicabūt,[k] quomodo in rebus, quas Deo notas eſſe, eo quod ſint infinitæ, nō uo-
D lunt, infinitus ſit numerus animarum. Quapropter qm̄ circuitus illi iā exploſi ſunt, quibus ad eaſdem miſerias neceſſariò putabatur anima reditura, quid reſtat cōuenientius pietati, quàm credere nō eſſe impoſsibile Deo, et ea quæ nūquam fecerit noua facere, & ineffabili præſciētia uoluntatem mutabilē nō habere? Porrò aūt utrum animarū liberatarum nec ulterius ad miſerias rediturarum numerus poſsit ſemper augeri, ipſi uiderint qui de rerū infinitate cohibenda tā ſubtiliter diſputant: nos uerò ratiocinationem noſtram ex

utroque latere terminamus. Si enim poteſt, A
quid cauſæ eſt, ut negetur creari potuiſſe q̃d
nunq̃ antea creatum eſſet: ſi liberatarum ani
marum numerus, qui nunq̃ antea fuit, non
ſolùm factus eſt ſemel, ſed nunq̃ fieri deſi-
net? Si autem oportet ut certus ſit liberata-
rum aliquis numerus animarum, quæ ad mi-
ſeriam nunquam redeant, neq̃ iſte numerus
ulterius augeatur: etiam ipſe ſine dubio qui-
cunq̃ erit, antè utiq̃ nunquã fuit. Qui pro-
fectò creſcere, & ad ſuæ quantitatis terminũ
peruenire, ſine aliquo non poſſet initio. Qđ
initium quoniam antea nunquam fuit, hoc
ergo ut eſſet, creatus eſt homo, ante quem B
nullus fuit.

L. VIVES.

QVorum [a] autem aures piorum ferãt, poſt.] Non
parua eſt inter Platonicos diſſenſio, an anima ita
aliquando ad ſuum aſtrum, unde ſumpta eſt, re-
deat, ut ibi ęternũ ſit beata: an infinitis reuolutionibus
& ad corpus deſcendat, & è corpore alio migret. Plato
enim in Phædro & Rep. ſempiternã felicitatẽ animis tri
buit. Idcirco Porphyrius & Iamblichus expurgatũ om
nino animum nolũt corpori reddi. Plotinus & Proclus
quamlibet defecatũ & purum finita periodo huc redu
cunt: cumq̃ Plato ſempiternũ nominat, intelligunt nõ
æternitatẽ temporũ, ſed magni anni ſpatiũ. [b] Quæ
Vita noſtra potius mors eſt.] Cicero in ſexto De repub. ex ſentẽtia
mors potius, Platonis, uitam noſtram potius mortem eſſe appellan C
quam uita. dam dicit, in qua iugi malorũ fonte circumſepti ſingu
lis propè momentis necamur. [c] Ita grauis ut mors
quæ ab hac liberat.] Inter oĩa mala quæ uita hæc cor
poralis ſecũ adfert, illud eſt de primis, q̃ abſumpto fe-
rè rationis omnis & conſilij uigore, ſui dulcedinẽ chari
tatemq̃ immodicam ingerit affectibus. Contrarij uerò
horrorem ac odium: cum e diuerſò ſi mente & iudicio
ualeremus, neq̃ hæc duo obruta eſſent corporis mole,
liberari à morte hac, quam nos uitam uocamus, debe-
remus uelle, & cum illo apud Apoſtolum ingemiſceret
Rom. 7. Me miſerum, quis me liberabit de corpore mortis hu-
ius? [d] Nam ſi hæc illic in memoria non habet.] Bi-
bemus enim de fluuio Lethæo, ut dicunt. [e] Cur hic
per eorum ſcientiã.] Timor enim malorum permagna
eſt miſeria, ſatiusq̃ eſt multò mori ſecurum, q̃ uiuere
metuentẽ. [f] Quando nec hominẽ amicum poſsit D
quiſquam amare fideliter.] Cicero in Lælio: Negabat
Scipio ullam uocem inimiciorem amicitiæ potuiſſe re
periri, q̃ eius qui dixiſſet ita amare oportere, ut aliquã-
do eſſet oſurus: nec uerò ſe adduci poſſe, ut hoc, quem-
admodum putaret, à Biante eſſe dictũ crederet, qui ha
bitus eſſet ſapiẽs, & unus ex ſeptem: ſed impuri potius
cuiuſquam & ambitioſi, aut omnia ad ſuam potẽtiam
reuocantis eſſe ſentẽtiam. Quó nam enim modo quiſ-
quam amicus eſſe poterit eius, cui ſe putabit inimicũ
eſſe poſſe? Quare hoc quidem pręceptũ cuiuſcunq̃ eſt,
ad tollendam amicitiam ualet: illud potius pręcipien-
dum fuit, ut eam diligẽtiam adhiberemus in amicitijs
comparandis, ut ne eum amare inciperemus, quem ali
quando odiſſe poſſemus. [g] Beanua tempora tranſi
git.] Quanto melior eſt felicitas poſt miſeriam, q̃ miſe
ria poſt felicitatẽ. Senſus enim miſeriæ, quam felicitas
Blãcha mater manet, ſpe fit minor, ut magna pars felicitatis adimitũ
L. Viuis. miſeriæ ſecutoreq̃ metu. Puerulo mihi Blãcha mater ma
A tronarum omniũ, niſi me pietas fallit, pudiciſsima nar
rare ſolebat, Sirenes per tempeſtatem cantare ſuauiter
conſueſſe: contrà lamentari ſereno cælo, quieto mari, q̃
nunc immutationẽ in peius metuerent, tunc uerò tran
quillitatem ſperarent. [h] Spes noſtræ felicitatis eſt fe
lix.] Nõ ſpes de infelicitate, ſed quæ eſt infęlicitate prę-
ſenti de felicitate uentura. [i] Siue elata ſit ani.] Le-
gendũ, Siue data ſit anima, ſiue lapſa ſit, & ſic eſt in ue-
teribus libris. Attingit duas opiniones Platonicorum,
quorum alij animas corporibus à deo datas uolunt, &
miſſas: alij ſuapte culpa, & inde pondere per culpã con
tracto delapſas eſſe de cælis in corpora ad luendas pœ
nas. [k] Quomodo in rebus.] In alijs libris alijs uer
bis, ſed idem ualẽte ſentẽtia: Quomodo in rebus, quas
ut Deo notæ eſſe poſsint, finitas uolunt, infinitus ſit nu
merus animarum.

B De conditione unius primi hominis, atq̃ in eo ge
neris humani. Cap. XXI.

HAC igit̃ quæſtione difficillima, pro-
pter æternitatẽ Dei noua creantis ſi-
ne nouitate aliqua uoluntatis, quan-
tum potuimus explicata, non eſt arduum ui-
dere multo fuiſſe melius quod factum eſt, ut
ex uno homine quem primũ condidit, multi
plicaret genus humanum, quã ſi inchoaſſet à
pluribus. Nam cùm animãtes alias ſolitarias,
& quodãmodo ſoliuagas, id eſt, quæ ſolitu-
dinem magis appetãt, ſicuti ſunt aquilæ, mil
ui, leones, lupi, & quęcunq̃ alia ita ſunt: alias
C congreges inſtituerit, quæ cõgregatæ atque
in gregibus malint uiuere, ut ſunt columbi,
ſturni, cerui, [a] damulæ, & cætera huiuſmodi:
utrunq̃ tamen genus non ex ſingulis pro-
pagauit, ſed plura ſimul iuſsit exiſtere. Ho-
minem uerò, cuius naturã quodãmodo me
diam inter angelos beſtiasq̃ condebat, ut ſi
creatori ſuo tanquam uero Domino ſubdi-
tus præceptum eius pia obedientia cuſtodi- Obedientia
ret, in conſortium tranſiret angelicum ſine præſtantia.
morte media, beatã immortalitatem ſine ul-
lo termino conſecuturus: ſi autem Dominũ
D Deum ſuum libera uoluntate ſuperbè atq̃
inobedienter uſus offenderet, morti addi-
ctus beſtialiter uiueret, libidinis ſeruus, æter
nóque poſt mortem ſupplicio deſtinatus:
unum ac ſingulum creauit, non utiq̃ ſolum
ſine humana ſocietate deſerendum: ſed ut eo
modo uehementius ei cõmendaretur ipſius
ſocietatis unitas uinculúmque concordiæ, ſi
non tantùm inter ſe naturæ ſimilitudine, ue-
rumetiam cognationis affectu homines ne-
cterentur: quando nec ipſam quidem fœmi-
nam copulandam uiro, ſicut ipſum creare il-
li placuit, ſed ex ipſo, ut omne ex homine u-
no diffunderetur genus humanum.

L. VIVES.

L. VIVES:

DAmulæ.] [a] Sic diminutiuè dixit, quia mericuloſum eſt animal, quum nec ferum ſit, nec manſuetum.

Quòd præſcierit Deus, hominem, quem primum cọndidit, peccaturum: ſimulq; præuiderit quantum piorũ populum ex eius genere in angelicum conſortiũ ſua eſſet gratia tranſlaturus. XXII.

NEc ignorabat Deus hominẽ peccaturum, & morti iã obnoxiũ morituros propagaturũ, eoq; progreſſuros peccãdi immanitate mortales, [a] ut tutius atq; capacius inter ſe rationalis uoluntatis expertes beſtiæ ſui generis uiuerent, quarum ex aquis & terris pluriũ pullulauit exor- B dium: quam homines, quorũ genus ex uno eſt ad cõmendandã concordiã propagatũ. Neque enim unq; inter ſe leones, aut inter ſe dracones, qualia homines bella inter ſe geſſerunt. Sed præuidebat etiã Deus gratia ſua populum piorũ in adoptionẽ uocandũ, remiſsisq; peccatis iuſtificatum Spiritu ſancto ſanctis angelis in æterna pace ſociandũ, nouiſsima inimica morte deſtructa: cui populo eſſet huius rei conſideratio profutura, ꝙ ex uno homine Deus ad cõmendandum hominibus, quam ei grata ſit etiam in pluribus C unitas, genus inſtituiſſet humanum.

L. VIVES.

VT [a] tutius atq; capacius.] Alibi, Pacatius. Hoc facilius beſtias eiuſdem generis capiat aliquis locus ſine diſsidio & pugna, ꝙ homines. Lupus enim eſt homini homo, ſicut Græco prouerbio dicunt. *Diſcordiæ & bella inter homines.* Plinius lib. 7. Deniq; cætera animãtia in ſuo genere probè degunt. Congregari uidemus, & ſtare cõtra diſsimilia. Leonum feritas inter ſe non dimicat: ſerpentũ morſus non petit ſerpentes, ne maris quidẽ beluæ ac piſces niſi in diuerſa genera ſæuiunt. At hercle homini plurima ex homine ſunt mala. Eſt Dicæarchi liber, inquit Cicero, de interitu hominũ, Peripatetici magni & copioſi, qui collectis cæteris cauſis eluuionis, peſtilẽtię, uaſtitatis, belluarũ etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quãdã hominũ genera eſſe cõſumpta: dein- D de comparat quanto plures deleti ſunt homines hominum impetu, id eſt, bellis, ſeditionibus, ꝙ omni reliqua calamitate. Hoc bellum inter homines uolebat auferre Chriſtus, & ardorẽ aliũ ſerere nõ diſcordiæ, ſed concordiæ & mutuæ charitatis. Hoc prædicandum, hoc conſulendum eſſet, homines Chriſto initiatos pugnare inter ſe non debere, ſed amare inuicem, ferre inuicem: nec irritandi & accendendi ſunt humani animi, ſatis ex ſe procliues in cædes & facinora.

De natura humanæ animæ creatæ ad imaginem Dei. Cap. XXIII.

Gen. 2. FEcit [a] ergo Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. Talem quippe illi animam creauit, qua per rationem atq; intelligentiã omnibus eſſet præ- A ſtantior animalib. terreſtribus & natatilibus & uolatilibus, quæ mentẽ huiuſmodi nõ haberent. Et cùm uirũ terreno formaſſet ex puluere, eiq; animã qualẽ dixi, [b] ſiue quã iam fecerat ſufflando indidiſſet: ſiue potius ſufflando feciſſet, eumq; flatũ quem ſufflãdo fecit: *Inſufflatio in faciem.* nam quid eſt aliud ſufflare, ꝙ flatũ facere: animã hominis eſſe uoluiſſet, [c] etiã coniugẽ illi in adiutorium generãdi ex eius latere oſſe detracto fecit, ut Deus. Neq; enim hęc carnali cõſuetudine cogitanda ſunt, ut uidere ſolemus opifices ex materia quacunque terrena corporalib. mẽbris, quod artis induſtria po- B tuerũt fabricãtes: man⁹ Dei potẽtia Dei eſt, q etiã uiſibilia inuiſibiliter operaẽ. Sed hæc fabuloſa potius ꝙ uera eſſe arbitranẽ, q uirtutẽ ac ſapiẽtiã Dei, quæ nouit & poteſt etiã ſine ſeminibus ipſa certè facere ſemina, ex his uſitatis & quotidianis metiunẽ operibus: ea uerò quæ primitùs inſtituta ſunt, qm̃ nõ nouerunt, infideliter cogitãt: quaſi nõ hæc ipſa quæ nouerũt de humanis cõceptib. atq; partubus, ſi etiã inexpertis narrarẽtur, incredibiliora uiderẽtur: quamuis & ea ipſa pleriq; magis naturæ corporalibus cauſis, ꝙ operi- C bus diuinæ mentis aſsignent.

L. VIVES.

FEcit [a] ergo Deus hominẽ ad imaginẽ & ſimilitudinem ſuã.] Imaginẽ Chriſti putat Origenes eſſe hominẽ: ideo dictũ eſt, Ad imaginẽ Dei. Nam imago Dei filius eſt. Alij per ſimilitudinẽ Spiritũ ſanctũ putãt intelligi: ſed ꝑfectò ad imaginẽ & ſimilitudinẽ nihil aliud ſunt, ꝙ ut ſit homo et ſimilitudo Dei. Vir, inqt Paulus ad Corint. imago eſt Dei: idq; ad naturã poteſt referri: ſimilitudo uerò ad ea quib. eſt dotata natura immortalitatẽ, uirtutes, ſapiẽtiã, quibus homo ſimilis eſt Dei. *1. Cor. 11.* [b] Siue quã iam fecerat]. Dubium eſt, feceritne antea, & indiderit poſtea, an crearit cũ corpore. Nã Aug. in Geneſi ad literã lib. 7. progenitã hominis animam cũ cæteris ſpiritalib. rebus ait, deinde corpori infuſam. Atq; hoc eſſe quod ſcribitur, Inſufflauit in faciem eius ſpiraculũ uitæ. Quod alij ad diuerſum trahunt ſenſum, nempe tum ibi eſſe factam, ut hîc quoq; Auguſt. docet. [c] Etiam coniugem illi in adiutorium.] De creatione fœminę cur poſt uirũ, cur de coſta dormientis, quomodo de coſta, diſputat Magiſter lib. 2. diſt. 18.

An ullius uel minimæ creaturæ poſſunt dici angeli creatores. Cap. XXIIII.

SEd cum his nullum nobis eſt in his libris negocium, qui diuinam mentem facere uel curare iſta nõ credunt. [b] Illi autem qui Platoni ſuo credunt, non ab illo ſummo deo qui fabricatus eſt mundum, ſed ab alijs minoribus quos quidem ipſe creauerit, permiſſu ſiue iuſſu eius animãtia facta eſſe cuncta mortalia, in quibus homo præci-

puus

puum dijsq; ipſis cognatū teneret locum: ſi ſuperſtitione careāt, qua quærūt unde iuſtè uideantur ſacra & ſacrificia facere, quaſi conditoribus ſuis, facilè carebūt etiā huius opinationis errore. Neq; eñ fas eſt ullius naturæ quamlibet minimæ mortaliſq;, creatorē niſi Deū credere ac dicere, etiam anteq̃ poſſit intelligi. Angeli autē, quos illi deos libentius appellāt, [c] etiamſi adhibent uel iuſsi uel permiſsi operationem ſuam rebus quæ gignunt in mundo, tam non eos dicimus creatores animalium, quàm nec agricolas frugū atque arborum.

Angeli nullius creaturæ creatores.

L. VIVES.

SEd [a] cum his nullum nobis eſt.] Ut cū Epicureis, qui omnia fortuito & temerario fieri caſu putant, aut qui naturā ſolā ſine deo præficiūt huic inferiori mundo & ſublunari: quā opinionē Ariſtotelis fuiſſe multi prodiderūt: uel qui res corporales à dæmonibus factas eſſe putant, ut quidam hæretici. [b] Illi autem qui Platoni ſuo credūt.] Plato in Timæo inducit deum maximū minorū deorū patrē ijs ut animalia minora facerent: nā & ipſi quoq; ſunt animalia, præcipientē: ita ipſos accepiſſe ex aſtris immortale principiū mortalis animantis uidelicet animā, imitatos genitorem & effectorem ſui, particulas & terræ & aquæ & aeris à mūdo, quas ruſum redderēt, mutuatos, eas inter ſe copulaſſe haud iiſdē uinculis, quibus ipſi erāt colligati: ſed talibus, quæ cerni nō poſſent propter tenuitatē hærentib. crebris quaſi cuneolis iniectis, inde unum corpus effeciſſe. Menander quidā Simonis Magi diſcipulus mundum ab angelis factū aſſeuerebat: Saturninus uerò ab angelis ſeptē præter conſcientiā patris. [c] Etiāſi adhibēt uel iuſsi uel permiſsi.] Præfecti ſunt angeli ipſius Dei & adminiſtri, ſicut inqt Paulus. Itaq; iuſſu illi' multas res in hoc mundo gerūt. Nā, ut Auguſtinus inquit, unaquæq; res huius mundi uiſibilis habet angelicā poteſtatem ſibi præpoſitā. & Gregorius, in hoc mundo uiſibili nihil niſi per creaturā uiſibilē diſponi poteſt. Excipiam miracula, ſi quis pergat cōtentioſe moleſtus eſſe. Verùm Plato ut in Geneſi mundi Geneſin Moſis eſt ſecutus, ſic hūc locū de animaliū creatione ex loco ſacrarum literarū traxit. nam cùm legiſſet, dixiſſe architectū illū nouæ molitionis Deū, Faciamus hominē ad imaginem & ad ſimilitudinē noſtrā: ad angelos putauit eum loqui, quibus adminiſtris creatū cēſuit hominē: at indignum uidebat' miniſterio angelorū uſum illū in nobiliſsimo animāte gignēdo, & alios p ſe uelut ſuis manibus fabricatū: ideo de reliquis etiā idē qđ de hominibus cenſuit. Cuius uerba ſi quis ut citaui expēdat: uſus enim ſum Ciceronis interpretatione, inueniet nec animā conditā niſi à deo, nempe ex aſtris deſumptam. Quod & Cicero ex Platonicis confirmat in 1. De legib. inquiēs animū ingeneratū eſſe à deo, nec corpus quod ex elementis capiū, quæ deus fecit: minoreſq; deos aliud nihil egiſſe, q̃ ſubſeruire creatori in copulandis coagmentandiſq; iam creatis in formam & rationem animalis. Seneca paulo apertius Platonis ſententiam poſuit. Hic cùm prima fundamenta molis pulcherrimæ iaceret, & hoc ordiretur, quo neque maius nouit natura, nec melius, ut omnia ſub ducibus ſuis irent, ſtatuit, & quamuis ipſe per totum ſe corpus intenderat, tamē miniſtros regni ſui deos genuit.

Angeli Dei præfecti & adminiſtri.

Gen. 1.

A Omniū naturā & omniū ſpeciem uniuerſæ creaturæ non niſi opere Dei formari. Cap. XXV.

CVM enim alia ſit ſpecies quæ adhibetur extrinſecus cuicunque materiæ corporali, ſicut operantur homines figuli & fabri, atq; id genus opifices, qui etiā pingunt & effingunt formas ſimiles corporibus animaliū: alia uerò quæ intrinſecus efficientes cauſas habent de ſecreto & occulto naturæ uiuentis atq; intelligentis arbitrio, quę non ſolùm naturales corporum ſpecies, uerū etiā ipſas animantium animas, dum nō ſint, facit: ſupradicta illa ſpecies artificibus quibuſq; tribuatur. Hæc autē altera non niſi uni artifici creatori & cōditori Deo, q mun-
B dum ipſum & angelos ſine ullo mūdo & ſine ullis angelis fecit. [a] Ab illa enim ui diuina, quæ omniū rerū diuiſiua, &, ut ita dicā, effectiua eſt, quæ fieri neſcit, ſed facere: à qua accepit ſpeciē cùm mundus fieret & rotūditas cæli, & rotunditas ſolis: eadē ui diuina & effectiua, quæ fieri neſcit, ſed facere, accepit ſpeciē rotunditas oculi, & rotunditas pomi, & cæteræ figuræ naturales quas uidemus in rebus quibuſq; naſcentibus, non extrinſecus adhiberi, ſed intima creatoris potētia, qui dixit: Cælum & terrā ego impleo: & cuius ſa- *Hier. 23.*
C pientia eſt, quæ attingit à fine uſq; ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter. Proinde *Prou. 8.* facti primitùs angeli cuiuſmodi miniſteriū præbuerint creatori cætera facienti, neſcio: nec tribuere illis audeo quod fortè non poſſunt: nec debeo derogare qđ poſſunt. Creationem tñ conditionemq; omniū naturarū, qua fit ut omnino naturæ ſint, eis quoq; fauentibus illi Deo tribuo, cui ſe etiā ipſi debere q̃ ſunt cum gratiarum actione nouerunt. Non ſolū igitur agricolas nō dicimus fructuum quorūq; creatores, cùm legamus: Neq; *1. Cor. 3.* qui plantat eſt aliquid, neq; qui rigat, ſed qui
D incrementū dat Deus: ſed ne ipſam quidem terrā, quāuis mater omniū fœcūda uideatur, quæ germinib. erūpentia promouet, & fixa radicibus cōtinet, cū itidē legamus: Deus il- *1. Cor. 15.* li dat corpus quō uoluerit, & unicuiq; ſeminum propriū corpus. Ita nec fœminā ſui puerperij creatricē appellare debemus, ſed potius illū qui cuidā ſuo famulo dixit: Prius q̃ *Hier. 1.* te formarē in utero, noui te. Et quamuis anima ſic uel ſic affecta prægnātis ualeat aliquibus uelut induere qualitatib. fœtū, [b] ſicut de

uirgis

uirgis uariatis fecit Iacob, ut pecora colore uaria gignerentur, naturam tamẽ illam quæ gignitur, tam ipſa non fecit, quàm nec ipſa ſe fecit. Quælibet igitur corporales uel ſeminales cauſæ gignendis rebus adhibeantur, ſiue operationibus angelorum aut hominũ, aut quorumcunq; animalium, [c] ſiue marium fœminarumq; mixtionibus: [d] quælibet etiã deſideria motuſue animæ matris ualeant aliquid lineamentorũ aut colorũ aſpergere, teneris mollibuſq; cõceptibus, ipſas omnino naturas, quę ſic uel ſic in ſuo genere efficiantur, nõ facit niſi ſummus Deus. Cuius occulta potentia cuncta penetrans incontaminabili præſentia facit eſſe quicquid aliquo modo eſt, in quantumcunq; eſt: [e] quia niſi faciente illo, ut tale uel tale eſſet, prorſus eſſe nõ poſſet. Quapropter ſi in illa ſpecie quam forinſecus corporalibus opifices rebus imponunt, urbem Romã, & [f] urbem Alexandriã nõ fabros & architectos, ſed reges, quorum uoluntate, cõſilio, & imperio fabricatæ ſunt, illam Romulum, illam Alexandrũ habuiſſe dicimus conditores: quanto potius non niſi Deum debemus conditorẽ dicere naturarũ: qui neq; ex ea materia facit aliquid quã ipſe non fecerit: nec operarios habet, niſi quos ipſe creauerit: & ſi potentiã ſuam, [g] ut ita dicam, fabricatoriam rebus ſubtrahat, ita non erunt, ſicut antecq; fierent, non fuerunt. Sed antè dico, æternitate, non tempore. Quis enim alius creator eſt temporum, niſi qui fecit ea, quorũ motibus currerent tempora?

Geneſ. 30.

L. VIVES.

A B [a] illa enim ui.] Alibi, Qua eñ ui diuina, & ut ita dicã, effectiua, quæ fieri neſcit, ſed facere, accepit ſpeciẽ etiã. nam illa quæ omniũ rerũ diuiſiua, ſuppoſiticium uideri poſsit. [b] Sicut de uirgis uariatis fecit Iacob.] Plinius libro octauo ſcribit in arietibus ſpectari ora maximè: quia cui' coloris ſub lingua habuêre uenas, eius & lanitiũ eſt in fœtu, uariũq; ſi plures fuêre: & mutatio aquarum potuſq; uariat. Poſſunt igiĩ arte lanitia qualia uelimus in pecore effici: q Iacob nõ ignarus eſt expertus. Nam cùm uerſicolor pecus elegiſſet, coituſq; tempore candidas uirideſq; uirgas illis in flumine quo potabantur, obiecit, ut cùm eo uiſu cõcipientes ſimilium colorũ ędetent fœtus: quod ita ſecutum eſt. Geñ. xxx. [c] Siue mariũ fœminarumq; mixtionibus.] Plinius idem lib. 7. ſimilitudinum quidem in mente reputatio eſt, in qua credantur multa fortuita pollere, uiſus, auditus, memoriaq;. Hauſtæ imagines ſub ipſo conceptu, cogitatio enĩ utriuslibet animo ſubitò tranſuolans effingere ſimilitudinẽ aut miſcere exiſtimatur. Ideoq; plures in homine, quàm in cæteris animantibus differẽtiæ: quoniam uelocitas cogitationũ: animiq; celeritas, & ingenij uarietas multiformes notas imprimit: cùm cęteris animantibus immobiles ſint A animi, & ſimiles omnibus ſingulisq; in ſuo cuiuſq; genere. Hæc ille. Pleni ſunt philoſophorũ libri, uiſa per cõceptum magnam in partu uim habere. Vnde coniugibus præcipitur, ut elegãtes habeant circa lectum genialem imagines. Vrbs eſt in Brabãna Buſcũducis, in qua, ut in alijs eiuſdem terræ ſtato anni die, quo ferũt maximum urbis templũ dedicatũ, publicè ſupplicaſ, [redacted] Sunt qui tũc perſonas diuorum induãt, ſunt qui dæmonum. Ex his unũ cùm uiſa puella exarſiſſet, domum ſalutãdo ſe recepiſſe, & correptã, ut erat perſonatus, uxorem ſuã in lectum coniecit, ſe ex ea dęmonium uelle gignere dicens, concubuit, cõcepit mulier, & infans quem peperit, ſimul primũ æditus eſt, ſaltitare cœpit, forma quali dæmones pinguntur. Hæc Margarita Auguſta, Maximiliani filia, huius Caroli amita narrauit Ioãni Lamuzę, homini prudentia incredibili, qui tum erat hic legatus à Ferdinando rege: nũc B eſt huius Cęſaris pręfectus in Aragonia, uir qui nõ modò præfecti nomen & perſonam, ſed regis quoq; poſſet ſuſtinere. [d] Quælibet etiam deſideria.] Mulieres prægnantes multarum rerum deſiderijs tenentur: ſępe carbones appetunt & cineres. Vidi, quę morſum ceruicis iuuenis cuiuſdã, & correpta magnis doloribus abortũ feciſſet, ni momordiſſet exanimato penè iuuene, tã auidè infixis dentibus. De his tam abſurdis appetẽtijs ciborum medici quidem plurima, ſed & apud philoſophos nonnulla: uelut Ariſtoteles in libro De animalibus: idq; fieri dicunt ex humore in ſtomacho uitioſo: qui ſi uiris quoque contingat, non diſsimilia expetent. [e] Quia niſi faciente illo, ut tale uel tale eſſet.] In antiqs libris ſic legitur, Quia niſi faciente illo, non tale uel tale eſſet, ſed prorſus eſſe non poſſet. [f] Vrbem Alexandriam.] Alexandriæ multæ ſunt: & in Aria, & ad Sog- C dianos, & in Troade, & in Cilicia, & in India, & in Aegypto, omnes à Macedone Alexandro nominatæ. Hic de Alexandria Aegyptia loquitur, quæ eſt omniũ celeberrima ad littus noſtri maris iuxta Canopicũ Nili oſtiũ ſita, in Africam uergens. [g] Vt ita dicam fabricatoriam.] Quæ ad iungendas materias, ad ſecandum addendumq; aliquid pertinet, quæ ex rebus ab ipſo creatis fiunt. Neq; hæc ſunt creationis opera, quæ & ab angelis, & hominibus, cæteriſq; tum animatis fiunt, tum etiam animæ expertibus.

Infans dæmonis forma.

Ioan. Lamuza.

Mulierum prægnantium deſideria uaria.

Alexandria.

De Platonicorum opinione, qua putauerũt angelos quidem à Deo cõditos, ſed ipſos eſſe humanorum corporum conditores. Cap. XXVI.

ITA ſanè Plato minores & à ſummo deo factos deos effectores eſſe uoluit animalium cæterorum, ut immortalem partem D ab ipſo ſumerent, ipſi uerò mortalem attexerent. Proinde animarum noſtrarum eos creatores eſſe noluit, ſed corporum. Vnde quoniam Porphyrius propter animæ purgationem dicit omne corpus fugiendum, ſimulq́; cum ſuo Platone alijſq; Platonicis ſentit eos, qui immoderatè ac inhoneſtè uixerint, propter luendas pœnas ad corpora redire mortalia: Plato quidem etiã beſtiarum, Porphyrius tantũmodo ad hominum: ſequitur eos, ut dicant deos iſtos quos à nobis uo lunt quaſi parẽtes & cõditores noſtros coli, nihil eſſe aliud q̃ fabros cõpedũ carcerũ ue

noſtro-

noſtrorum: nec inſtitutores, ſed incluſores alligatoresq́ꝫ noſtros ergaſtulis ęrumnoſis, & grauiſsimis uinculis. Aut ergo deſinãt Platonici pœnas animarum ex iſtis corporibus cõminari: aut eos nobis deos colendos non prædicent, quorum in nobis operationem, ut, quantum poſſumus, fugiamus, & euadamus, hortantur, cùm tamen ſit utrunque falſiſsimũ. Nam neqꝫ ita luunt pœnas animæ, cùm ad iſtam uitam pœnalem denuò reuoluuntur: & omniũ uiuentiũ ſiue in cælo, ſiue in terra, nullus eſt conditor, niſi à quo facta ſunt cælum & terra. Nam ſi ulla cauſa eſt uiuendi in hoc corpore, niſi propter pendenda ſupplicia: [a] quomodo dicit idem Plato aliter mundum fieri non potuiſſe pulcherrimũ atqꝫ optimũ, niſi omnium animalium, id eſt, immortalium & mortalium generibus impleretur? Si autem noſtra inſtitutio, qua uel mortales conditi ſumus, diuinum munus eſt: quomodo pœna eſt ad iſta corpora, id eſt, ad diuina beneficia remeare? [b] Et ſi Deus, quòd aſsiduè Plato commemorat, ſicut uniuerſi mundi, ita cunctorũ animalium ſpecies æterna intelligentia continebat, quomodo non ipſe cuncta condebat? An aliquorum eſſe artifex nollet, quorum efficiendorũ artem ineffabilis eius, & ineffabiliter laudabilis mens haberet? Meritò igitur uera eſt religio, quæ mundi uniuerſi eum, animaliũ quoque uniuerſorum, hoc eſt, & animarum & corporũ conditorẽ agnoſcit & prædicat. In quib. terrenis præcipuus ab illo ad eius imaginem homo propter eam cauſam quam dixi, & ſi qua fortè alia maior latet, factus eſt unus, ſed non relictus eſt ſolus. Nihil enim eſt q̃ꝫ hoc genus tam diſcordioſum uitio, tã ſociale natura. Neqꝫ cõmodius contra uitiũ diſcordiæ uel cauendum, cùm nondum exiſteret, uel ſanandum, cùm extitiſſet, natura loqueretur humana: q̃ꝫ recordationem illius parẽtis, quem propterea Deus creare uoluit unum, de quo multitudo propagaretur, ut hac admonitione etiã in multis concors unitas ſeruaretur. Quòd uerò fœmina illi ex eius latere facta eſt, etiam hinc ſatis ſignificatũ eſt, [c] q̃ꝫ chara mariti & uxoris debeat eſſe coniunctio. Hæc opera Dei propterea ſunt utique inuſitata, quia prima. Qui autem iſta nõ credunt, nulla facta prodigia debent credere. Neqꝫ enĩ & ipſa ſi uſitato naturę curriculo gignerentur, prodigia dicerẽtur. Quid autem ſub tanta gubernatione diuinæ prouidentiæ, quamuis eius cauſa lateat, fruſtrà gignitur? Ait quidã Pſalmus ſacer: Venite & uidete opera Domini, quæ poſuit prodigia ſuper terram. Cur ergo ex latere uiri fœmina facta ſit, & hoc primum quodãmodo prodigium quid præfigurauerit, alio loco, quantum me Deus adiuuerit, dicam.

Gen. 2. — Pſal. 45.

B

L. VIVES.

QVomodo [a] dicit idem Plato.] Verba Platonis hæc ſunt, ſi quis fortè requirat: Νῦν οὖν ὃ λέγω πρὸς ὑμᾶς ἐνδεικνύμενος μάθετε. θνητὰ ἔτι γένη λοιπὰ τρία ἀγέννητα. τούτων οὖν μὴ γενομένων, οὐρανὸς ἀτελὴς ἔσται. τὰ γὰρ ἅπαντα ἐν αὐτῷ γένη ζώων οὐχ ἕξει, δεῖ δὲ, εἰ μέλλει τέλεος ἱκανῶς εἶναι. Loquitur maximus deus minoribus dijs: Quid ſentiam igitur, cognoſcite: tria nobis genera reliqua ſunt, eaq́ꝫ mortalia: quibus prætermiſsis cæli abſolutio perfecta non erit. Omnia enim genera animalium complexus non tenebit: teneat autem oportet, ſi quantum ſat eſt, perfectus eſt futurus. [b] Et ſi deus, quod aſsiduè Plato cõmemorat.] In eodem Timæo ait, penes deum eſſe æternarũ & mortalium omniũ rerum exemplaria, quæ inſpexit artifex mundi. æterna, cùm res nunquam interituras: temporalia, cùm res fine caſuras eſſet editurus. Nõ diſputo, ſit'ne deus ipſe ſuæ ideæ, an aliqd ſint aliud hæ q̃ꝫ deus: quod inter Platonicos nõ ſatis cõſtat.

C

[c] Quàm chara mariti & uxoris.] Quoniã fœmina nõ de aliena parte ſumpta eſt, ſed de ipſo uiro ceu filia, ut uir in uxorẽ affectu ſit paterno, hæc in illum filiæ pietate, & de latere ſumpta ceu ſocia: nõ de capite ut domina, nec de pedibus ut ancilla. *Coniugij unitas in creatione cõmendata.*

In primo homine exortam fuiſſe omnem plenitudinem generis humani, in qua pręuidit Deus quę pars honorãda eſſet præmio, quæ damnanda ſupplicio. Cap. XXVII.

NVNC quoniam Liber iſte claudendus eſt, in hoc primo homine, qui primitùs factus eſt, nondum quidem ſecundum euidentiam, iam tamẽ ſecundum Dei præſcientiã exortas fuiſſe exiſtimemus in genere humano ſocietates tanq̃ꝫ ciuitates duas. Ex illo enim futuri erãt homines: alij malis angelis in ſupplicio, alij bonis in præmio ſociãdi: quamuis occulto Dei iudicio, ſed tamẽ iuſto. Cũ enim ſcriptũ ſit, Vniuerſæ uiæ Domini, miſericordia & ueritas: nec iniuſta eius gratia, nec crudelis poteſt eſſe iuſticia.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XIII.

1 De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas.

2 De ea morte, quæ animæ ſemper utcunq; uicturæ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt.

3 Vtrum mors, quæ per peccatum primorũ hominum in omnes homines pertranſiit, etiam ſanctis pœna peccati ſit.

4 Cur ab his, qui per gratiã regenerationis ſunt abſoluti à peccato, non auferatur mors, id eſt, pœna peccati.

5 Quòd ſicut iniqui malè utuntur lege quæ bona eſt, ita & iuſti bene utuntur morte quæ mala eſt.

6 De generalis mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur.

7 De morte, quam non regenerati pro Chriſti confeſſione ſuſcipiunt.

8 Quòd in ſanctis primæ mortis pro ueritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio.

9 Vtrum tempus mortis, quo uitæ ſenſus aufertur in morientibus, an in mortuis eſſe, dicendum ſit.

10 An uita mortalium, mors potius quàm uita dicenda ſit.

11 An quiſquã ſimul & uiuens poſſit eſſe, & mortuus.

12 Quam mortẽ primis hominibus Deus, ſi mandatum eius tranſgrederentur, fuerit comminatus.

13 Præuaricatio primorum hominum quam primam ſenſerit pœnam.

14 Qualis homo ſit factus à Deo, & in quam ſortem deciderit ſuæ uoluntatis arbitrio.

15 Quòd Adam peccans prius reliquerit Deum q̃ relinqueretur à Deo, & primam fuiſſe animæ mortem à Deo receſſiſſe.

16 De philoſophis qui animæ ſeparationẽ à corpore non putant eſſe pœnalem, cùm Plato inducat ſummum deũ minoribus dijs promittentem, quòd nunquam ſint corporibus exuendi.

17 Contra eos qui aſſerunt terrena corpora incorruptibilia fieri & æterna poſſe.

18 De terrenis corporibus, quæ philoſophi affirmant in cęleſtibus eſſe non poſſe: quia quod terrenum eſt, naturali pondere uocetur ad terram.

19 Contra eorũ dogmata, qui primos homines, ſi non peccaſſent, immortales futuros fuiſſe non credunt.

20 Quòd caro ſanctorum, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorem reparãda ſit qualitatem, q̃ fuit primorum hominum ante peccatum.

21 De paradiſo, in quo primi homines fuerant, quod rectè poſſit ſignificatione eius ſpiritale aliquid intelligi, ſalua ueritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco.

22 De corporibus ſanctorum poſt reſurrectionem, quæ ſic ſpiritalia erunt, ut non in ſpiritum caro uertatur.

23 Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: ut qui moriuntur, in Adam: qui uerò uiuificantur, in Chriſto.

24 Qualiter accipienda ſit uel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animam uiuentem: uel illa quã Dominus fecit, dicens: Accipite Spiritum ſanctum.

De lapſu primi hominis, per quem eſt contracta mortalitas. Cap. I.

EXPEDITIS de noſtri ſeculi exortu, & de initio generis humani difficillimis quęſtionibus, nunc iam de lapſu primi hominis, imò primorum hominum, & de origine ac propagine mortis humanæ diſputationem à nobis inſtitutam rerum ordo depoſcit. Non enim eo modo quo angelos condiderat Deus, ita condidit & homines: ut etiam ſi peccaſſent, mori omnino nõ poſſent: ſed ita, ut [a] perfunctos obedientiæ munere, ſine interuentu mortis angelica immortalitas & beata æternitas ſequeretur: inobedientes autem mors plecteret damnatione iuſtiſsima: quod etiam in Libro ſuperiore iam diximus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN TERTIVMdecimum Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

PErfunctos [a] obedientiæ munere.] Statutũ unicuiq; uiuendi ſuper terram fuiſſet tempus, quo abſoluto guſtatoq; ligno uitę confirmata fuiſſet natura, translatosq; in cælum immortalitas conſecuta. Hic multa quæruntur, & ab Auguſtino primùm, & autore Sententiarum lib. 2. de his quæ homini ſi non deliquiſſet, eueniſſent: ſed modeſtè abſtis: & ut pudorem intelligas, quo inquirunt magis, q̃ ut comperiſſe ſe profiteantur. Recentiores qui cõmentarios in Sententias ſcripſerũt, modò arbitrarijs coniecturis, modò rationibus ex hac natura rerum petitis, quicquid eis in mentem uenit, confidentiſsimè definiũt. Audio illorũ rationes, ſed planè uideo in tenebris eos ingredi: nec pedetentim aut palpãtes uelle procedere, ſed curſu ſe quò intendunt proripere, nulla ueritos præcipitia. Equidem quid factum ſit, magno noſtro malo nemo ignorat: quid fuiſſet, neſcio an uel ipſi Adam oſtenſum fuit, quanto minus nobis miſellis? Nam quid prodeſt uti coniecturis, in re quæ coniecturas omnes ſuperat humanas, & miraculũ eſt audientibus? ceu uerò neceſſe ſit eius rei progreſſus leges huius creatæ naturę ſequi, cuius initia hanc ipſam ſi tunc fuiſſet naturam ſtupefeciſſent. Igitur quantum hîc Auguſtinus det, accipiam: & ſi poſſum, enarrabo, quod eſt officij mei: cætera non inquiram.

De ea morte, quæ animæ ſemper utcunq; victuræ accidere poteſt, & ea cui corpus obnoxium eſt. Cap. II.

SED de ipſo genere mortis uideo mihi paulò diligẽtius diſſerendum. Quamuis enim humana anima ueraciter immortalis perhibeatur, habet tamen quandam etiam ipſa mortem ſuam. [a] Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodam quantulocunq; nõ deſinit uiuere atq; ſentire. Corpus autem ideo eſt mortale, quoniam à uita, quã habet, deſeri poteſt, nec per ſeipſum aliquatenus uiuit. Mors igitur animæ fit, cũ eam deſerit Deus: ſicut corporis, cùm id deſerit anima. (Mors animæ à Deo deſertæ.) Ergo utriuſq; rei, id eſt, totius hominis mors eſt, cũ anima à Deo deſerta deſerit corpus. Ita enim nec ex Deo uiuit ipſa, nec corpus ex ipſa. Huiuſmodi autẽ totius hominis mortẽ illa ſequitũ, [b] quam ſecundam mortẽ diuinorum eloquiorũ appellat autoritas. (Apoc. 22.) Hãc Saluator ſignificauit, ubi ait: Eum timete, qui habet poteſtatẽ & corpus & animam perdere in gehennã. (Matth. 10.) Quod cùm non antea fiat, q̃ cũ anima corpori ſic fuerit copulata, ut nulla diremptione ſeparentũ: mirũ uideri poteſt quomodo corpus ea morte dicatur occidi, qua non ab anima deſeritũ, ſed animatum ſentiensq; cruciatũ. Nam illa pœna ultima ac ſempiterna, de qua diligentius ſuo loco diſſerendum eſt, rectè mors animę dicitũ: quia non uiuit ex Deo: mors aũt corporis, quonã modo cùm uiuat ex anima? Non enim aliter poteſt ipſa corporalia, quę poſt reſurrectionẽ futura ſunt, ſentire tormenta. An quia uita qualiscunq; aliquod bonum eſt, dolor aũt malum: ideo nec uiuere corpus dicendum eſt, in quo anima nõ uiuendi cauſa eſt, ſed dolendi? Viuit itaq; anima ex Deo, cùm uiuit bene: non enim poteſt bene uiuere, niſi Deo operante in ſe quod bonum eſt. Viuit aũt corpus ex anima, cùm anima uiuit in corpore: ſeu uiuat ipſa, ſeu nõ uiuat ex Deo. Impiorũ namq; in corporibus uita, non animarũ, ſed corporũ uita eſt: quam poſſunt eis animæ etiam mortuæ, hoc eſt, à Deo deſertæ: quantulacunque propria uita, ex qua etiam immortales ſunt, nõ deſiſtente cõferre. Verùm in damnatione nouiſsima quãuis homo ſentire non deſinat,

tamen

tamen quia ſenſus ipſe nec uoluptate ſuauis, nec quiete ſalubris, ſed dolore pœnalis eſt, non immeritò mors eſt potius appellata, q̃ uita. Ideo autem ſecunda, quia poſt illam primam eſt, qua fit cohærentium diremptio naturarum, ſiue Dei & animæ, ſiue animæ & corporis. De prima igitur corporis morte dici poteſt, quòd bonis bona ſit, malis mala. Secunda uerò ſine dubio ſicut nullorum bonorum eſt, ita nulli bona.

L. VIVES.

NAm [a] ideo dicit̃ immortalis.] In codice Brugenſi ad hunc legitur modum: Nam ideo dicitur immortalis, quia modo quodã quantulumcunq; non deſinet uiuere. Corpus autem ideo mortale, quoniam deſeri omni uita poteſt. [b] Quam ſecundam mortem.] In Apoc. Ioan. 2. cap. & 21.

Vtrum mors, quæ per peccatum primorũ hominum in omnes homines pertranſiit, etiã ſanctis pœna peccati ſit. Cap. III.

NON autẽ diſsimulanda naſcit̃ quæſtio, utrum reuerà mors, qua ſeparantur anima & corpus, bonis ſit bona. Quia ſi ita eſt, quomodo poterit obtineri, q̃ etiam ipſa ſit pœna peccati? Hance nim primi homines, niſi peccauiſſent, perpeſsi utiq; nõ fuiſſent. *Mors ex peccato.* Quo igit̃ pacto bona eſſet poſſet bonis, quę accidere nõ poſſet niſi malis? Sed rurſus ſi non niſi malis poſſet accidere, non deberet bonis bona eſſe, ſed nulla. Cur enim eſſet ulla pœna, in quibus non eſſent ulla punienda? Quapropter fatendum eſt, primos quidem homines ita fuiſſe inſtitutos, ut ſi non peccaſſent, nullum mortis experirentur genus: ſed eoſdem primos peccatores ita fuiſſe morte mulctatos, ut etiam quicquid eorum ſtirpe eſſet exortum, eadem pœna teneretur obnoxium. Nõ enim aliud ex eis, q̃ quod ipſi fuerant, naſceretur: pro magnitudine quippe culpæ illius naturam damnatio mutauit in peius: ut quod pœnaliter præceſsit in peccantibus hominib. primis etiam naturaliter ſequeretur in naſcentibus cæteris. Neq; enim homo ita ex homine, ſicut homo ex puluere. Puluis namque homini faciendo materies fuit: homo autem homini gignendo parens. Proinde quod eſt terra, non hoc eſt caro: quamuis ex terra facta ſit caro. Quod eſt autem parens homo, hoc eſt & proles homo. In primo igitur homine per fœminam in progeniẽ tranſiturum uniuerſum genus humanũ fuit, quando illa coniugũ copula diuinam ſententiã ſuæ dam-

nationis excepit. Et q̃ homo factus eſt, non cùm crearet̃, ſed cũ peccaret & puniret̃, hoc genuit, quantũ quidem attinet ad peccati & mortis originem. [a] Non ẽm ad infantilem hebetudinem, & infirmitatẽ animi & corporis, quam uidemus in paruulis, peccato uel pœna ille redactus eſt: quę Deus uoluit eſſe tanquam primordia catulorũ, quorum parentes in beſtialem uitam mortalemq; deiecerat: ſicut ſcriptum eſt: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit: comparatus eſt pecoribus nõ intelligentibus, & ſimilis factus eſt illis. *Pſal. 49.* Niſi q̃ infantes infirmiores etiã cernimus in uſu motuq; membrorũ & ſenſu appetendi atq; uitandi, q̃ ſunt aliorum tenerrimi fœtus animalium: *Infantes cæterorum animantium fœtibus infirmiores.* tanq; ſe tanto attollat excellentius ſupra cætera animantia uis humana, quanto magis impetũ ſuum, uelut ſagitta, cùm arcus extendit̃, retrorſum reducta diſtulerit. Non ergo ad iſta infantilia rudimenta præſumptione illicita, & dãnatione iuſta prolapſus uel impulſus eſt primus homo: ſed hactenus in eo natura humana uitiata atq; mutata eſt, ut repugnantem pateretur in membris inobedientiam concupiſcendi: & ob id obſtringeret̃ neceſsitate moriendi, atq; ad id quod uitio pœnaq; factus eſt, id eſt, obnoxius peccato mortiq; generaret. A' quo peccati uinculo, ſi per mediatoris Chriſti gratiã ſoluuntur infantes, hanc ſolam mortẽ perpeti poſſunt, quę animam ſeiũgit à corpore: in ſecundam uerò illam ſine fine pœnalem liberati à peccati obligatione non tranſeunt.

L. VIVES.

NOn [a] ẽm ad infantilem hebetudinẽ.] Et hìc quęrunt, quales hominibus, ſi nihil cõmiſiſſent, nati fuiſſent liberi. Auguſtinus hoc dubiũ iniecit de baptiſmo paruulorũ. Alij putant naſcituros fuiſſe paruos, ſed ſtatim ad perfectam ſtaturam peruenturos. Alij paruulos editum iri in lucem, uerùm nõ hac totius corporis imbecillitate, ſed robuſtos ſtatim futuros. Et ſicut agnos & pullos gallinaceos uidemus, cõfeſtim ingreſſuros ſecuturosq; matrem. Priores illi ſenſu & mente præditos infantes gignunt. Hi acceſſura hæc dicunt cũ corpore, ut nunc uidemus. Auguſtinus dubium, ut inuenit, illic reliquit. Hic primordia naſcentium non alia uidetur ponere, quàm quæ habemus.

Cur ab his qui per gratiã regenerationis ſunt abſoluti à peccato, nõ auferatur mors, id eſt, pœna peccati. Cap. IIII.

SI quem uerò mouet cur uel ipſam patiantur, ſi & ipſa pœna peccati eſt, quorum per gratiam reatus aboletur, iam iſta quæſtio in alio noſtro opere, quod inſcri-

pſimus De baptiſmo paruulorum, tractata ac ſoluta eſt: ubi dictum eſt, ad hoc relinqui animæ experimentum ſeparationis à corpore, quamuis ablato iam criminis nexu: quoniam ſi regenerationis ſacramentum continuò ſequeretur immortalitas corporis, ipſa fides eneruaretur, quæ tunc eſt fides, quando expectatur in ſpe, quod in re nondum uidetur. Fidei autem robore atque certamine, in maioribus duntaxat ætatibus, etiam mortis fuerat ſuperandus timor, quod in ſanctis martyribus maximè eminuit: cuius profectò certaminis nulla eſſet uictoria, nulla gloria: quia nec ipſum omnino poſſet eſſe certamen, ſi poſt lauacrum regenerationis iam ſancti non poſſent mortem perpeti corporalem. Cum paruulis autem baptizandis quis non ad Chriſti gratiam propterea potius curreret, ne à corpore ſolueretur? Atque ita non inuiſibili præmio probaretur fides: ſed iam nec fides eſſet, confeſtim ſui operis quærendo & ſumendo mercedem. Nunc uerò maiore & mirabiliore gratia Saluatoris in uſus iuſticiæ, peccati pœna conuerſa eſt. Tunc enim dictũ eſt homini, Morieris, ſi peccaueris. Nunc dicitur martyri, Morere, ne pecces. Tunc dictum eſt, Si mandatum tranſgreſsi fueritis, morte moriemini. Nunc dicitur, Si mortem recuſaueritis, mandatum tranſgredicmini. Quod tunc timendum fuerat, ut non peccaretur: nunc ſuſcipiendum eſt, ne peccetur. Sic per ineffabilem Dei miſericordiã, & ipſa pœna uitiorum tranſit in arma uirtutis, & fit iuſti meritum etiam ſupplicium peccatoris. Tunc enim mors eſt acquiſita peccando, nunc impletur iuſticia moriendo. Verùm hoc in ſanctis martyribus, quibus alterutrũ à perſecutore proponitur, ut aut deſerant fidem, aut ſufferant mortem, iuſti autem malunt credendo perpeti, quod ſunt primi iniqui non credendo perpeſsi. Niſi enim peccaſſent illi, non morerentur: peccabunt autem iuſti, niſi moriantur. Mortui ſunt ergo illi, quia peccauerunt: non peccant iſti, quia moriuntur. Factum eſt per illorũ culpam, ut ueniret in pœnam: fit per iſtorum pœnam, ne ueniatur in culpam: non quia mors bonum aliquod facta eſt, quæ antea malum fuit: ſed tantã Deus fidei præſtitit gratiã, ut mors, quã uitæ conſtat eſſe contrariam, inſtrumentũ fieret, per quod tranſiretur in uitam.

Mors quare à baptiſmo reliqua.

Gen. 2.

A Quòd ſicut iniqui malè utunẽ lege quæ bona eſt, ita & iuſti bene utunẽ morte quæ mala eſt. V.

APOSTOLVS enim cùm uellet oſtendere, quantum peccatum, gratia nõ ſubueniente, ad nocendũ ualeret, etiam ipſam legẽ qua prohibeẽ peccatũ non dubitauit dicere, uirtutem eſſe peccati. Aculeus, inquit, mortis eſt peccatũ, uirtus autẽ peccati lex. Veriſsimè omnino. [a] Auget enim prohibitio deſideriũ operis illiciti, quando iuſticia non ſic diligiẽ, ut peccandi cupiditas eius dilectione uincaẽ. Vt autẽ diligaẽ & delectet uera iuſticia, non niſi diuina ſubuenit gratia. B Sed ne propterea lex putareẽ malũ, quoniam uirtus eſt dicta peccati: ideo ipſe alio loco uerſans huiuſmodi quæſtionem, ita inquit: Lex quidem ſancta, & mãdatum ſanctum, & iuſtum, & bonũ. Quod ergo bonum eſt, inquit, mihi factum eſt mors? Abſit. Sed peccatum, ut appareat peccatũ, per bonum mihi operatũ eſt mortẽ, [b] ut fiat ſupra modũ peccãs peccatũ per mandatũ. Supra modum dixit, quia etiã prǽuaricatio additẽ, [c] cum peccãdi aucta libidine etiã lex ipſa contemniẽ. Cur hoc commemorandum putauerimus? Quia ſcilicet ſicut lex non eſt malũ, quando auget peccantium concupiſcentiã: ita nec mors bonum C eſt, quando auget patientiũ gloriã: cũ uel illa pro iniquitate deſeriẽ, & efficit præuaricatores: uel iſta pro ueritate ſuſcipitur, & efficit martyres. Ac per hoc lex quidẽ bona eſt, quia prohibitio eſt peccati: mors autem mala, quia ſtipendiũ eſt peccati. Sed quemadmodũ iniuſti malè utunẽ nõ tantũ malis, uerumetiam bonis: ita iuſti bene non tantùm bonis, ſed etiã malis. Hinc fit, ut & mali malè lege utantur, quamuis ſit lex bonũ: & boni bene moriantur, quamuis ſit mors malum.

1. Cor. 15.

Rom. 7.

L. VIVES.

D AVget [a] enim prohibitio deſiderium operis illiciti.] Natura comparatum eſt in animis, qui affectibus huc atque illuc impelluntur, ut tum demũ aliquid ardentiſsimè cupiant, cùm cupere uetantur. Argumento ſunt fœminæ, quæ turbationibus plus quam uiri agitantur, quæ id ſolum unicè optant, quod prohibentur. Itaque cũ antea neſciſſent homines, quid eſſet ad fornicem ire, nec cui abirent ire, acceſsit lex, quę ne iretur, uetuit. ea omnes docuit quid illud eſſet: & praua ingenia impulit ad id expetendum, quod uetaretur. Neſciebã, inquit Paulus, cõcupiſcentiã, niſi quia lex dixit: Ne concupiſcito. Solonem refert Cicero, Roſcium Amerinum defendens, nihil ſuis legibus de his qui parentes occidiſſent, ſtatuiſſe. nam cùm antea non eſſet factum, uerebatur ne non tam id pœna prohiberet, quàm admoneret lege. [b] Vt fiat ſupra modum peccans peccatum

Nitimur in uetitum.

per

per mandatum.] In ueteribus libris ſic legitur: Vt fiat ſupra modum peccator, ac peccatum per mandatum. Eundem locum citans ad Simplicianũ lib. 1. eodem modo dicit: Supra modum peccator at peccatũ, haud dubio utrobiq; mendo. Dicendum enĩ, Vt fiat ſupra modum peccator peccatum per mandatum. Maluit peccator dicere, quod nomen eſt, quàm peccãs participiũ, ἁμαρτωλὸν ἡ ἁμαρτία, ſic eſt Græcè, itaque peccator ad peccatum referẽ, tametſi maſculini ſexus. Sed nihil prohibet duo ſubſtantiua ſic coniũgi. Niſi quis etiã malit Peccans nõ participiũ, ſed uerbale nomen, quod ſolet genitiuis addi: ut alieni appetens, apud Saluſtium, & litium fugitãs apud Terentium. [c] Cùm peccandi aucta libidine.] Qui ſibi uſum ſcelerũ fecêre in naturam ſcelere conuerſo, minas omnes & terrores legis contemnunt.

De generalis mortis malo, quo animæ & corporis ſocietas ſeparatur. Cap. VI.

QVAPROPTER quod attinet ad corporis mortem, id eſt, ſeparationem animæ à corpore, cùm eã patiuntur qui morientes appellanẽ, nulli bona eſt. Habet enĩ [a] aſperum ſenſum et cõtra naturam uis ipſa qua utrunq; diuellit, quod fuerat in uiuente coniunctũ atq; conſertum, quamdiu moriatur: donec omnis adimatur ſenſus, qui ex ipſo inerat animæ carniſq; complexu. Quam totã moleſtiam nõnunquam unus ictus corporis uel animæ raptus intercipit, nec eam ſentiri præueniente celeritate permittit. Quicquid tamen illud eſt in morientibus, quod [b] cum graui ſenſu adimit ſenſum, piè fideliterq; tolerando auget meritum patientiæ, non aufert uocabulum pœnæ: ita cùm ex hominis primi perpetuata propagine proculdubiò fit mors pœna naſcentis: tamen ſi pro pietate iuſticiàque pendatur, fit gloria renaſcentis: & cùm ſit mors peccati retributio, aliquando impetrat, ut nihil retribuatur peccato.

L. VIVES.

ASperum [a] ſenſum.] De ſenſione dicit paſsionẽ. [b] Cum graui ſenſu adimit ſenſum.] Prius paſsiuè, poſterius actiuè: cum graui ſenſione adimit uim ſentiendi.

De morte, quam non regenerati pro Chriſti confeſſione ſuſcipiunt. Cap. VII.

NAM quicunq; etiam non percepto regenerationis lauacro pro Chriſti confeſsione moriuntur: tantum eis ualet ad dimittenda peccata, quãtum ſi ablueretur ſacro fonte baptiſmatis. Qui enim dixit: Niſi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, non intrabit in regnũ cœlorum: alia ſententia iſtos fecit exceptos, ubi non minus generaliter dixit: Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eũ coram patre meo qui in cælis eſt. Et alio loco: Qui perdiderit animam ſuã propter me, inueniet eam. Hinc eſt quod ſcriptum eſt: Precioſa in conſpectu Dñi mors ſanctorum eius. Quid enim precioſius quàm mors, per quam fit ut etiam delicta omnia dimittantur, & merita cumulatius augeantur? Neque enim tanti ſunt meriti, qui cùm mortem differre non poſſent, baptizati ſunt, deletiſque omnibus peccatis ex hac uita emigrarunt: quanti ſunt hi qui mortẽ differre cùm poſſent, ideo non diſtulerunt: quia maluerunt Chriſtum confitendo finire hãc uitam, quàm eum negando ad eius baptiſmum peruenire. [a] Quod utiq; ſi feciſſent, etiã hoc eis in illo lauacro dimitteretur, quod timore mortis negauerant Chriſtum: in quo lauacro etiam [b] illis facinus tam immane dimiſſum eſt, qui occiderant Chriſtum. [c] Sed quando ſine abundantia gratiæ ſpiritus illius, qui ubi uult ſpirat, tantũ Chriſtum amare poſſent, ut eum in tanto uitæ diſcrimine tanta ſub ſpe ueniæ negare nõ poſſent? Mors igitur precioſa ſanctorum, quibus cum tanta gratia eſt præmiſſa & prærogata mors Chriſti, ut ad eum acquirendum ſuam non cunctarenẽ impendere animam, in eos uſus redactum eſſe monſtrauit, quod ad pœnam peccantis antea fuerat conſtitutum, ut inde iuſticiæ fructus uberior naſceretur. Mors ergo non ideo bonum uideri debet, quia in tantam utilitatem non ui ſua, ſed diuina opitulatione conuerſa eſt: ut quæ tunc metuenda propoſita eſt, ne peccatum committeretur, nunc ſuſcipienda proponatur, ut peccatum nõn committatur, commiſſumq; deleatur, magnæq; uictoriæ debita iuſticiæ palma reddatur.

Martyrium nõ baptizatis loco baptiſmi. *Ioan. 3.* *Math. 16.* *Ioan. 12.* *Pſal. 116.*

L. VIVES.

QVod [a] utique ſi feciſſent etiam hoc eis in illo l. d.] Significat nullum eſſe tantum & tam capitale ſcelus, quod non myſtica illa abluatur aqua. [b] Illis facinus t. im. di. eſt, qui occiderant Chriſtum.] Videtur de illis ipſis intelligendum, qui Hieroſolymis Chriſtum occiderant, quorum forte aliqui ad meliorem pietatem ſunt conuerſi. [c] Sed quãdo in abũdantia gratiæ.] Legendum: Sed quando ſine abundantia gratiæ, per interrogationem, qua quid ſentiat Auguſtinus, declarat: fieri ſcilicet non poſſe, ut ſine magna gratię abundantia Chriſtum tam conſtanter amarent, quã qui habent in ea baptizati ſunt, nec aquis indigent.

Quòd in ſanctis primæ mortis pro ueritate ſuſceptio, ſecundæ ſit mortis abſolutio. Ca. VIII.

Si enim diligentius conſideremus, etiam cùm quiſque pro ueritate fideliter et laudabiliter moritur, mors cauetur. Ideo quippe aliquid eius ſuſcipitur, ne tota contingat, & ſecunda inſuper, quæ nunq; finiatur, accedat. Suſcipitur enim animę à corpore ſeparatio, ne Deo ab anima ſeparato, etiam ipſa ſeparetur, à corpore, ac ſic totius hominis prima morte completa, ſecunda excipiat ſempiterna. Quocirca mors quidem ut dixi,[a] cùm eam morientes patiuntur, cumq; in eis, ut moriantur, facit, nemini bona eſt, ſed laudabiliter toleratur pro tenendo uel adipi- B ſcendo bono. Cùm uerò in ea ſunt, qui iam mortui nuncupantur, non abſurdè dicitur, & malis mala, & bonis bona. In requie enim ſunt animæ piorum à corpore ſeparatæ: impiorum autem pœnas luunt, donec iſtarum ad æternam uitam: illarum uerò ad æternam mortem, quæ ſecunda dicitur, corpora reuiuiſcant.

Mors malis mala, bonis bona.

L. VIVES.

CV'm[a] eam morientes patiuntur.] Nam & quorum animus è corpore migrat, & quorum iam migrauit, in morte eſſe dicuntur, ut mors ſit: & cùm diſcedit illa, & cùm diſceſsit, ita ut in morientibus ſit paſſio, in morte priuatio. Vtraq; eſt in uſu autorum, de priore Verg. Priamus quanquam media iam morte tenetur. C de poſteriore idem: Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſsit Pars Heleno.—

Tempus mortis, quo uitæ ſenſus aufertur in morientibus, an in mortuis eſſe dicendum ſit. IX.

SED id tempus quo animæ à corpore ſeparatæ, aut in bonis ſunt, aut in malis: utrum poſt mortem potius, an in morte dicendum eſt? Si enim poſt mortem eſt, iam non ipſa mors, quæ tranſacta atq; pręterita eſt, ſed poſtea uita pręſens animæ, ſiue bona, ſeu mala eſt. Mors autem tunc eis mala erat, quando erat: hoc eſt, quando eam patiebantur, cum morerentur: quoniam grauis & mo- D leſtus eis inerat ſenſus: quo malo bene utuntur boni. Peracta autem mors quónam modo uel bona, uel mala eſt, quæ iam non eſt? Porrò ſi adhuc diligentius attendamus, nec illa mors eſſe apparebit, cuius grauem ac moleſtum in morientibus diximus ſenſum.[a] Quàm diu enim ſentiunt, adhuc utiq; uiuunt: & ſi adhuc uiuunt, ante mortem ꝙ in morte potius eſſe dicendi ſunt: quia illa cùm uenerit, aufert omnem corporis ſenſum, qui ea propinquante moleſtus eſt. Ac per hoc quomodo morientes dicamus eos qui nondum mortui ſunt, ſed imminente morte iam extrema & mor- A tifera afflictione iactantur, explicare difficile eſt, etiam ſi rectè iſti appellantur morientes: quia cùm mors quæ iam imminet, aduenerit, non morientes, ſed mortui nuncupantur. Nullus eſt ergo moriens, niſi uiuens, quoniam cùm in tanta eſt extremitate uitæ, in quanta ſunt[b] ꝗs agere animam dicimus, profectò qui nondum anima caruit, adhuc uiuit. Idem ipſe igitur ſimul & moriens eſt & uiuens: ſed morti accedens, uita decedens, adhuc tamen in uita: quia ineſt anima corpori: nondum autem in morte, quia nondum abſceſsit à corpore. Sed ſi cùm B abſceſſerit, nec tunc in morte, ſed poſt mortem potius erit, quando ſit in morte quis dixerit? Nam neq; ullus moriens erit, ſi moriens & uiuens ſimul eſſe nullus poteſt. Quàm diu quippe anima in corpore eſt, non poſſumus negare uiuentem.[c] Aut ſi moriens potius dicendus eſt, in cuius iam corpore agitur, ut moriatur: nec ſimul quiſquam poteſt eſſe uiuens & moriens: quando ſit uiuens, neſcio.

Moriens quis dicatur.

L. VIVES.

QVamdiu[a] enim ſentiunt, adhuc utiq; uiuunt.] Sed mors definitur ſeparatio animę à corpore, quę in tempore fit: & cùm deſerere incipit frigida membra, iam incipit mori homo, & abſceſſus animæ eſt acceſſus mortis, cùm illa penitùs reliquit corpus, hæc penitùs inuaſit. [b] Quos agere animam dicimus.] Sic Martialis: Si deſit quod agas, Attale agas animam. Quod ex antiqua perſuaſione ortum habet, animam ſpiritum eſſe & auram tenuiſsimam. Hinc agere animam, quaſi eam exufflare & expellere. Vnde ſequitur mors. [c] Aut ſi moriens potius dicendus eſt.] Si is dicitur mori, in cuius corpore agitur, unde incipiat anima abire, profectò uita noſtra tota dicenda eſt mors. Ex quo enim nati ſumus, qualitates corporis pugna ſua uitam expellere conantur, & certè ſenſim detrudunt. Quæ cauſa ueteribus pleriſque philoſophis fuit dicendi, incipere nos in ortu mori, finemq; mortis eſſe quem nos dicimus uitæ: ſiue quia tunc uerè incipimus uiuere, ſiue, ut alij dicebant, quia tunc perfectè eſt mors, & abijt.

Mors.

An uita mortalium mors potius quàm uita dicenda ſit. Cap. X.

D Ex quo enim quiſque in iſto corpore morituro eſſe cœperit, [a] nunq; in eo non agitur, ut mors ueniat. Hoc enim agit eius mutabilitas toto tempore uitæ huius: ſi tamen uita dicenda eſt, ut ueniatur in mortem. Nemo quippe eſt qui non ei poſt annum ſit, ꝙ ante annum fuit, & cras ꝙ hodie, & hodie ꝙ heri, & paulò pòſt ꝙ nunc, & nunc ꝙ paulò antè propinquior: [b] quoniam quicquid temporis uiuitur, de ſpatio uiuendi demitur: & quotidie fit minus minuſque quod reſtat: ut omnino nihil ſit aliud tempus uitæ huius, quàm curſus ad mortem.

Tempus uitæ curſus ad mortem.

In

In quo nemo uel paululũ ſtare, uel aliquanto tardius ire permittitur: ſed omnes urgentur pari motu, nec diuerſo impelluntur acceſſu. Neque enim cui uita breuior fuit, celerius diem duxit, quàm ille cui longior: ſed cùm æqualiter æqualia momenta raperentur ambobus, alter habuit propius, alter remotius, quò non impari uelocitate ambo currebant. Aliud eſt autẽ amplius uiæ peregiſſe, aliud tardius ambulaſſe. Qui ergo uſque ad mortem productiora ſpatia temporis agit, non lentius pergit, ſed plus itineris conficit. Porrò ſi ex illo quiſque incipit mori, hoc eſt, eſſe in morte, ex quo in illo agi cœperit ipſa mors, id eſt, uitæ detractio: quia cùm detrahẽdo finita fuerit, poſt mortẽ iam erit, non in morte: profectò ex quo ecce incipit in hoc corpore, in morte eſt. Quid enim aliud diebus, horis, momentiſque ſingulis agitur, donec ea conſummata mors quę agebatur, impleatur: & incipiat iam tempus eſſe poſt mortem: quod cum uita detraheretur, erat in morte? Nunquam igitur in uita homo eſt, ex quo eſt in corpore iſto moriente potius quàm uiuẽte: ſi & in uita & in morte ſimul non poteſt eſſe. An potius & in uita & in morte ſimul eſt: in uita ſcilicet in qua uiuit, donec tota detrahatur: in morte autem, quia iam moritur, cui uita detrahitur? Si enim non eſt in uita, quid eſt quod detrahit̃, donec eius fiat perfecta conſumptio? Si autem non eſt in morte, quid eſt uitæ ipſa detractio? Non enim fruſtrà cùm uita fuerit corpori tota detracta, poſt mortem iam dicitur, niſi quia mors erat, cùm detraheretur. Nam ſi ea detracta non eſt homo in morte, ſed poſt mortem, quando niſi cùm detrahitur, erit in morte?

L. VIVES.

NVnquam [a] in eo nõ agitur, ut mors nõ ueniat.] Delenda hæc poſtrema negatio, dicendum ſic: Nunquam in eo non agitur, ut mors ueniat. quaſi, ſemper id agitur. [b] Quoniam quicquid temporis uiuitur.] Quintilianus in Mathematico: Omnis nos hora per tacitos fallenteſque curſus applicat fato, & in hac miſera perpetuitatis cogitatione diſtricti per exigua feſtinantis æui momenta præmoritur. Tempus aſsiduè aliquid nobis deterere uulgatiſsimum eſt: pleni que ſunt non philoſophorum modò, ſed poetarum quoque libri, & magna pars eorum quę hîc Auguſtinus dicit, ſumpta eſt ex Seneca uarijs locis.

An quiſquam ſimul & uiuens poſsit eſſe, & mortuus. Cap. XI.

A Si aũt abſurdum eſt, ut hominem antẽquàm ad mortẽ perueniat, iam eſſe dicamus in morte: cui enim propinquat peragendo uitæ ſuæ tempora, ſi iam in illa eſt, maximè [a] quia nimis eſt inſolẽs, ut ſimul & uiuens eſſe dicatur & moriens, cũ uigilãs & dormiens ſimul eſſe non poſsit, quærendum eſt quando erit moriẽs. Etenim antequam mors ueniat, nõ eſt moriens, ſed uiuens: cùm uerò mors uenerit, mortuus erit, non moriens. Illud ergo eſt adhuc ante mortẽ, hoc iã poſt mortẽ. [b] Quando ergo in morte? Tunc enim eſt moriens, ut quemadmodũ tria ſunt B cùm dicimus, ante mortem, in morte, poſt mortem: ita tria ſingulis ſingula, uiuens, moriens, mortuuſque reddantur. Quando itaque ſit moriẽs, id eſt, in morte, ubi neque ſit uiuẽs, quod eſt ante mortẽ, neque mortuus, quod eſt poſt mortẽ, ſed moriens, id eſt, in morte, difficillimè definit̃. Quã diu quippe eſt anima in corpore, maximè ſi etiã ſenſus adſit, procuidubiò uiuit homo, quia cõſtat ex anima & corpore: ac per hoc adhuc ante mortem, nõ in morte eſſe dicendus eſt. Cùm uerò anima abſceſſerit, omnẽque abſtulerit corporis ſenſum, iam poſt mortẽ, mortuuſque perC hibetur. Perit igitur inter utrunque, quo moriens, uel in morte ſit: quoniã ſi adhuc uiuit, ante mortẽ eſt: ſi uiuere deſiſtit, iã poſt mortem eſt. Nunquam ergo moriens, id eſt, in morte eſſe cõprehenditur. Ita etiam in tranſcurſu temporũ quærit̃ præſens, nec inuenit̃: quia ſine ullo ſpatio eſt, per quod trãſitur ex prę terito in futurum. No'nne ergo uidendũ eſt, ne iſta ratione mors corporis nulla eſſe dicatur? Si enim eſt, quando eſt, quæ in ullo, & in qua ullus eſſe nõ poteſt? quãdoquidẽ ſi uiuitur, adhuc nõ eſt, quia hoc ante mortẽ, non in morte: ſi autem uiuere iam ceſſatum D eſt, iam nõ eſt: quia & hoc poſt mortem eſt, nõ in morte? Sed rurſus ſi nulla mors eſt ante uel poſt, quid eſt quod dicit̃ ante mortẽ, uel poſt mortẽ? Nam & hoc inaniter dicit̃, ſi mors nulla eſt. Atque utinã in paradiſo benè uiuendo egiſſemus, ut reuerà nulla eſſet mors. Nunc aũt nõ ſolũ eſt, uerumetiã tam moleſta eſt, ut nec ulla explicari locutione poſsit, nec ulla ratione uitari. Loquamur ergo ſecundum conſuetudinem: non enim aliter debemus: & dicamus ante mortẽ, prius quã mors accidat: ſicut ſcriptum eſt, [d] Ante

mortē ne laudes hominē quenq̄. Dicamus A etiā cùm acciderit: post mortē illius uel illius factū est illud uel illud. Dicamus & de præsenti tēpore ut possumus, uelut cū ita loquimur: moriēs ille testatus est, & illis atq; illis, illud atq; illud moriēs dereliquit, q̄uis hoc quisq̄ nisi uiuēs, omnino facere non posset: & potius hoc ante mortē fecerit, nō in morte. Loquamur etiā sicut loquit̃ Scriptura diuina, quę mortuos quoq; nō post mortem, sed in morte esse nō dubitat dicere. Hinc enim est illud:

Psal. 6. Quoniam nō est in morte, qui memor sit tui. Donec enim reuiuiscant, rectè dicuntur esse in morte: sicut in somno esse quisq̄, donec euigilet, dicit̃. Quamuis in so- B mno positos dicamus dormientes, nō tamē eo modo possumus dicere eos qui iam sunt mortui, moriētes. Nō enim adhuc moriuntur, qui quantū attinet ad corporis mortem, de qua nūc disserimus, iam sunt à corporib. separati. Sed hoc est, quod dixi explicari aliqua locutione nō posse, quónam modo uel moriētes dicant̃ uiuere, uel iam mortui etiā post mortē, adhuc esse dicāt̃ in morte. Quomodo enim post mortē, si adhuc in morte, præsertim cū eos nec morientes dicamus, sicuti eos q in somno sunt dicimus dormientes: & qui in languore, languentes: & qui in C dolore, utiq; dolētes: & qui in uita, uiuētes? At uerò mortui prius q̄ resurgāt, esse dicuntur in morte: nec tñ possunt appellari morientes. Vnde non importunè, neq; incōgruè arbitror accidisse, etsi nō humana industria, iudicio fortasse diuino, ut hoc uerbū q̄d est, morit̃, in Latina lingua [f] nec Grāmatici declinare potuerint, ea regula qua cætera talia declinant̃. [g] Namq; ab eo quod est orit̃, fit uerbum præteriti tēporis, ortus est: & si qua similia sunt, quæ per tēporis præteriti participia declinant̃. Ab eo uerò quod est morit̃, si D quæramus præteriti tēporis uerbū, respondeeri solet, mortuus est, u, litera geminata. sic enim dicitur mortuus, quomodo fatuus, arduus, conspicuus, & si qua similia, quæ non sunt preteriti temporis: sed quoniā nomina sunt, sine tempore declinant̃. Illud aūt quasi declinaret̃, quod declinari nō potest, ꝑ participio præteriti tēporis ponit̃ nomē. Conuenienter itaq; factū est, ut quemadmodū id quod significat, nō potest agēdo, ita ipsum uerbū [h] declinari loquēdo nō possit. Agi tñ potest in adiutorio gratię Redemptoris nostri, ut saltē secundā mortē declinare possimus. Illa enim est grauior, & omniū malorū pessima, quæ non fit separatione animæ & corporis, sed in ęternā pœnā potius utriusque cōplexu. Ibi econtrariò nō ẽrunt homines ante mortē atq; post mortē, sed semper in morte: ac per hoc nunq̄ uiuentes, nunq̄ mortui, sed sine fine morientes. Nunquam enim erit homini peius in morte, quàm ubi erit mors ipsa sine morte. *Secunda mors.*

L. VIVES.

QVia [a] nimis est insolens.] Nimis insolitum, uocabulum est antiquum, quo utitur Salustius, usurpator ueterum uocabulorum, & Gellius eius æmulus. [b] Quando ergo in morte.] Nimis es Augustine, quod sit dictū cum bona uenia & ingenij & sanctitatis tuæ, nimis rudis es, & usu hebeti. Nulla hîc tu uides instantia, quæ boni dialectici & theologi tradūt, primū esse, primum non esse: ultimum esse, ultimū nō esse. In morte est in primo instanti nō esse: quia tūc desijt esse. Nondum intelligis? Expone sic: Nunc nō est, & immediatè ante hoc fuit. Non intelligis quid sit immediatè? Nimirum nō est uocabulum tui temporis: nostrum est: ut scias nō solis Romanis licuisse in linguam Latinam. Rursus sic expone: Nullum est dabile instans ante hoc, inter quod & hoc nō fuit. Necdum capis? redi ergo ad scholam, & doceāt te ista pueri: nam melius hęc pueri tenent, quippe puerilia, q̄ senes. Sed aliàs de his rebus suauius ego & tu confabulabimur. [c] Loquamur ergo secundum consuetudinem.] Optimam loquendi magistram, & à qua in loquendo artes discedere non debent. [d] Ante mortem ne laudes hominē.] Simile hoc sententiæ Solonis: Neminem ante mortem posse beatum dici: quoniam incertum est, quid ei adhuc continget. [f] Nec Grammatici declinare potuerint.] Nimis es hoc Capite ineptus, Augustine: nā altera ineptia fuit iubere, ut quæ loquimur ad uulgatē cōsuetudinem accōmodemus: hæc tertia, q Grammaticos omnino in opere theologico nominasti: quātu magis quòd ex eorum pręceptis aliquod adduxisti, ad id quod agis, argumentum: quòd si theologus aliquis fecisset nostri seculi, exibilandum & ejiciēdum in schola omnes censuissent. tu uerò artes omēs ac disciplinas connexas inter se maxima coniunctione arbitraris, cōsensum ueteris sapiētię secutus: ita ut nulla sit alteri dedecori, contrà potius unaquæque alteri adiumento. [g] Namq; ab eo quod est oritur.] Analogia ualere an debeat in arte Grammatica, magna quæstio est, & á clarissimis in utramq; uersata partem. Aristarchus analogiā tutatus est nobilis Grammaticus. Crates uerò oppugnauit, fretus libro, quem Chrysippus reliquit περὶ ἀνωμαλίας. Rationes utrinq; à M. Varrone explicantur in libris qui supersunt ipsius De analogia. Disputat & de analogia Quintilianus. Scripsit & Caius Cæsar De analogia ad Ciceronē. Haud dubiè ualere in omnib. analogiam nō oportet: ualere in multis necesse est. Aliter neq; ars constabit, & uix sermo ipse. [h] Declinari loquendo.] Lusit ambiguitate uerbi illius declinari: agendo, inquit, non potest declinari, hoc est, uitari: nec loquendo per casus inflecti. *Analogia.*

Quam mortem primis hominibus Deus, si mandatum eius transgrederentur, fuerit comminatus. Cap. XII.

Cùm

A CVM ergo requiritur, quam mortem Deus primis hominib. fuerit cõminatus, ſi ab eo mandatũ transgrederentur acceptum, nec obedientiam cuſtodirent: utrũ animæ, an corporis, an totius hominis, an illam quæ ſecũda dicitur: reſpõdendum eſt, Oẽs. Prima enim cõſtat ex duabus: ſecũda ex omnibus tota. Sicut enim uniuerſa terra ex multis terris, & uniuerſa eccleſia ex multis conſtat eccleſijs, ſic uniuerſa mors ex omnibus: quoniam prima cõſtat ex duabus: una animæ, altera corporis: ut ſit prima totius hominis mors, cũ anima ſine Deo & ſine corpore ad tẽpus pœnas luit: ſecũda uero, ubi anima ſine Deo cũ corpore pœnas æternas luit. Quando ergo dixit Deus primo illi homini, quẽ in paradiſo conſtituerat, de

Gen. 2. cibo uetito: Quacunque die ederitis ex eo, morte moriemini: non tantũ primæ mortis partem priorẽ, ubi anima priuatur Deo: nec tantùm poſteriorẽ, ubi corpus priuatur anima: nec ſolùm ipſam totã primã, ubi anima & à Deo & à corpore ſeparata punitur: ſed quicquid mortis eſt uſq; ad nouiſsimã, quæ

Mors ſecunda. ſecunda dicitur, & qua eſt nulla poſterior, comminatio illa complexa eſt.

Præuaricatio primorum hominũ, quam primùm ſenſerit pœnam. Cap. XIII.

NAM poſteaq; præcepti facta tranſgreſsio eſt, confeſtim gratia deſerente diuina, de corporũ ſuorum

Gen. 3. nuditate confuſi ſunt: unde etiã folijs ficulneis, quæ fortè à perturbatis prima cõperta ſunt, pudenda texerũt, quę prius eadẽ membra erant,ᵃ ſed pudenda nõ erant, ſenſerunt enim nouum motũ inobedientis carnis ſuæ, ᵇ tanquam reciprocã pœnam inobedientiæ ſuæ. Iam quippe anima libertate in peruerſum propria delectata, & Deo dedignata ſeruire, priſtino corporis ſeruitio deſtituebat. Et quia ſuperiorem Dominum ſuo arbitrio deſeruerat, inferiorem famulum ad ſuum arbitrium non tenebat: nec omnino habebat ſubditam carnem, ſicut ſemper habere po-

Rom. 8. tuiſſet, ſi Deo ſubdita ipſa mãſiſſet. Tunc ergo caro cœpit concupiſcere aduerſus ſpiritum,ᶜ cum qua cõtrouerſia nati ſumus,ᵈ trahentes originẽ mortis, & in mẽbris noſtris uitiatam naturam, contentionẽ eius, ſiue uictoriam de prima præuaricatione geſtantes.

L. VIVES.

SEDᵃ pudenda non erant.] Turpia non erant, idcirco nec pudorẽ afferebant. Nullus eis fuiſſet offenſus, ſi non peccaſſent: & uſus eorum fuiſſet, qualis manuum & pedum. Sed ubi culpam admiſerunt, illis partibus obſcœna uoluptas addita, pudendas & è cõſpectu remouenda fecit. ᵇ Tanquã reciprocam pœnam inobedientiæ ſuæ.] Quod inobedientia in eos reflectebatur, ut quemadmodum Deo ipſi nõ paruerãt, cui naturæ iure ſubditi erant, ſic ſubditũ ſentirent ſibi rebellautẽ, membra ſcilicet dominæ rationi. ᶜ Et ſpiritus aduerſus carnem.] Hoc nihil facit ad ſenſum, nec in alijs libris adſcribitur. ᵈ Trahentes originẽ mortis.] In codice Brugenſi ſic habetur, Trahentes originẽ mortis, & in membris noſtris uitiatam naturam, cõtentionem eius, ſiue uictoriã de prima præuaricatione geſtantes. Vtrocunq; legatur modo, ſenſus eſt: Ex illa pri-

B migenia noxa, hanc pugnam inter affectus & mentem ortã eſſe, quæ nos perpetuò comitatur. in qua interim mens eſt uictrix, interim uicta. Quòd ſi legatur ſine uictoria, ſenſus erit, non ita ſubigi & domari poſſe corporis affectus, ut amplius bellum rationi nõ faciant, & negocium exhibeant permoleſtum. Ita ea lectio nõ diſplicet, & uidetur ſubtilior.

Qualis homo ſit factus à Deo, & in quam ſortem deciderit ſuæ uoluntatis arbitrio. Cap. XIIII.

DEVS enim creauit hominẽ rectum, naturarum autor, nõ utiq; uitiorũ, ſed ſponte deprauatus, iuſteq; damnatus, deprauatos damnatosq; generauit.

C Omnes enim fuimus in illo uno,ᵃ quando omnes ille unus corrupit, qui per fœminam lapſus eſt in peccatum, quæ de illo facta eſt ante peccatum. Nondum erat nobis ſingillatim creata & diſtributa forma, in qua ſinguli uiueremus, ſed iam natura erat ſeminalis, ex qua ꝓpagaremur: qua ſcilicet propter peccatum uitiata, & uinculo mortis obſtricta, iuſtè que damnata, non alterius conditionis homo ex homine naſceretur: ac per hoc ᵇ à liberi arbitrij malo uſu, ſeries huius calamitatis exorta eſt, quæ humanum genus origine deprauata, uelut radice corru-

D pta, uſque ad ſecundæ mortis exitium, quæ non habet finem: ſolis eis exceptis, qui per gratiam Dei liberantur, miſeriarum connexione perducit.

L. VIVES.

QVandoᵃ omnes ille unus corrupit.] In antiquis exemplaribus ſic habetur: Quando omnes fuimus ille unus. nec eſt, Omnes ille unus corrupit. Intelligi uult Auguſtinus, quãdo omnes in eo eramus ſeminali uirtute, ipſeq; totus eſt deprauatus & corruptus, idcirco nos omnes ex fonte infecto manantes, uenenum traximus nobiſcum. ᵇ A' liberi arbitrij malo uſu.] Malè enim uſi ſunt parentes illi prima libertate uoluntatis, qua & facere ſemper imperata Dei, & recuſare poterant.

Quòd

Quòd Adam peccans prius reliquerit Deum, quàm relinqueretur à Deo: & primam fuiſſe animæ mortem à Deo receſsiſſe. Cap. XV.

QVAMOBREM etiã in eo quod dictum eſt, Morte moriemini: quoniam non eſt dictum, Mortibus, ſi eam ſolã intelligamus, quę fit cũ anima deſerit ſua uita, quod illi Deus eſt: nõ enim deſerta eſt ut deſereret, ſed ut deſereret, deſeruit. Ad malũ quippe eius prior eſt uoluntas eius: ad bonum uerò eius prior eſt uolũtas creatoris eius: ſiue ut eã faceret, quæ nulla erat: ſiue ut reficiat, quæ lapſa perierat. Etiã ſi ergo hanc intelligamus, Deũ denunciaſſe mortẽ, in eo qđ ait. Qua die ederitis ex illo, morte moriemini: tanquam diceret, Qua die me deſerueritis per inobedientiã, deſerã uos per iuſticiã: profectò in ea morte etiã cęteræ denũciatæ ſunt, quæ proculdubiò futurant ſecuturæ. Nam in eo quòd inobediens motus in carne ex motu animæ inobedientis exortus eſt, propter quem pudenda texerunt, ſenſa eſt mors una in qua deſeruit animã Deus. Ea ſignificata eſt uerbis eius, quando timore dementi ſeſe abſcondenti homini dixit, Adam ubi es? non utique ignorando quærens, ſed increpãdo admonẽs, ut attenderet ubi eſſet, in quo non eſſet Deus. Cùm uerò iã corpus anima ipſa deſeruit ætate corruptum, & ſenectute confectum, uenit in experimentũ mors altera, de qua Deus peccatum adhuc puniens homini dixerat,[a] Terra es, & in terrã ibis: ut ex his duabus mors illa prima, quæ totius hominis eſt, compleret, quã ſecunda in ultimo ſequitur, niſi homo per gratiã Dei liberetur. Neque enim corpus quod de terra eſt, rediret in terram, niſi ſua morte, quæ illi accidit, cùm deſerit ſua uita, id eſt, anima.[b] Vnde conſtat inter Chriſtianos ueraciter catholicã tenentes fidem, etiã ipſam nobis corporis mortẽ, nõ lege naturę, qua nullam mortẽ homini Deus fecit, ſed merito inflictam eſſe peccati: quoniã peccatũ uindicãs Deus, dixit homini, in quo tunc omnes eramus, Terra es, & in terram ibis.

(Gen. 2. — Gen. 3. — Mors ex peccato.)

L. VIVES.

TErra[a] es, & i terrã ibis.] Sic LXX. γῆ εἶ, καὶ εἰς τὴν γῆν ἀπελεύσῃ. Vbi ſecũdo loco dicit cum articulo τὴν γῆν, per quod ipſum elementum terræ ſignificatur, in quod cadunt omnia uiuentia, cùm moriuntur. [b] Vnde conſtat inter Chriſtianos.] Sæpe Auguſtinus diſertis uerbis oſtendit ſentẽtiam ſuam hanc eſſe, hominem, ſi non peccaſſet, nõ fuiſſe moriturũ: nec morti, nec morbis corpus habiturum obnoxiũ, lignumque illud uitæ immortalitatem collaturum. Optimus ſcholaſticorum theologus B. Thomas Aquinas in eandem ſententiam iuit. Scotus tamen ſiue ſtudio partium, ſeu quia ſic eſt ipſi uiſum, hæc omnia negat. Vult enim corpus hominis fuiſſe etiã in illo ſtatu rerũ ſubditum morbis, & perpeſſurum eos, nec moriturũ tamẽ, quia prius ad cælos eueheretur quàm caderet: ſed ſi relinqueretur diutius in terra, haud dubiè tabe cõfectum iri, nec lignum uitæ uirtutẽ habere perpetuandi uitam, tantùm proferendi. [c] Sed merito inflictam eſſe peccati.] Merito nomen eſt: q. eo quòd peccatum eſt, meritum eſt.

(Homo ſi non peccaſſet, an eſſet mortuus.)

De philoſophis, qui animæ ſeparationẽ à corpore nõ putant eſſe pœnalẽ, cùm Plato inducat ſummum deum dijs minoribus promittentem, quòd nunquam ſint corporibus exuendi. Cap. XVI.

SED philoſophi, cõtra quorum calumnias defendimus ciuitatem Dei, hoc eſt, eius eccleſiã, ſapienter ſibi uidentur irridere, quòd dicimus animæ à corpore ſeparationem inter pœnas eius eſſe deputandam:[a] quia uidelicet eius perfectam beatitudinem tunc illi fieri exiſtimant, cùm omni prorſus corpore exuta ad Deũ ſimplex, & ſola quodammodo nuda redierit. Vbi ſi nihil, quo iſta refelleretur opinio, in eorum literis inuenirem, operoſius mihi diſputandum eſſet, quo demonſtrarem non corpus eſſe animę, ſed corruptibile corpus, oneroſum. Vnde illud eſt quod de ſcripturis noſtris in ſuperiori Libro commemorauimus, Corpus enim corruptibile aggrauat animam. Addendo utique Corruptibile, non qualicunque corpore, ſed quale factum eſt ex peccato cõſequente uindicta, animam perhibuit aggrauari. Quod etiã ſi non addidiſſet, nihil aliud intelligere debemus. Sed cũ apertiſsimè Plato deos à ſummo deo factos habere immortalia corpora prædicet, eiſque ipſum deum, à quo facti ſunt, inducat pro magno beneficio pollicentem, quòd in æternum cum ſuis corporibus permanebunt, nec ab eis ulla morte ſoluentur: quid eſt quod iſti ad exagitandam Chriſtianam fidem[b] fingunt ſe neſcire, quod ſciunt: aut etiam ſibi repugnantes aduerſum ſeipſos dicere malunt, dum nobis non deſinant contradicere? Nempe Platonis hęc uerba ſunt,[c] ſicut ea Cicero in Latinum uertit, quibus inducit ſummum deum, deos quos fecit alloquentem & dicentem:[d] Vos qui deorum ſatu orti eſtis, attẽdite, quorũ operũ ego parens effectorque ſum.[e] Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo, quanquam omne colligatum ſolui

(Sap. 9.)

ui poteſt. [f] Sed haudquaꝗ; bonũ eſt, [g] ratio- (A) ne iunctũ diſſoluere uelle. Sed quoniã eſtis orti, immortales uos quidẽ eſſe, & indiſſolubiles nõ poteſtis. Nec unquã tamẽ diſſoluemini: neq; uos ulla mortis fata perimẽt, nec erunt ualentiora ꝗ̃ conſiliũ meũ, quod maius eſt uinculũ ad perpetuitatẽ ueſtram, ꝗ̃ illa quibus eſtis, tunc cùm gignebamini, colligati. Ecce deos Plato dicit & corporis animæq; colligatione mortales, & tamẽ immortales Dei à quo facti ſunt, uolũtate atq; cõſilio. Si ergo animæ pœna eſt, in qualicunque corpore colligari, quid eſt ꝙ eos alloquens (B) Deus tanꝗ; ſolicitos, ne fortè moriãť, id eſt, diſſoluanť à corpore, de ſua facit immortalitate ſecuros: nõ propter eorũ naturã, quæ ſit cõpacta, nõ ſimplex, ſed propter ſuam inuictiſsimã uoluntatẽ, qua potens eſt facere, ut nec orta occidãt, nec cõnexa ſoluanť, ſed incorruptibiliter perſeuerent? Et hoc quidẽ utrum Plato uerũ de ſideribus dicat, alia quæſtio eſt. [h] Neq; enim ei cõtinuò concedendũ eſt, globos iſtos luminũ ſiue orbiculos luce corporea ſuper terras, ſeu die, ſeu nocte fulgentes, ſuis quibuſdã proprijs animis uiuere, eiſq; intellectualibus & beatis, (C) quod etiã de ipſo uniuerſo mundo, tanꝗ; uno animali maximo, quo cuncta cætera continerenť animalia, conſtanter affirmat. Sed hæc, ut dixi, alia quæſtio eſt, quã nunc diſcutiendam nõ ſuſcepimus. Hoc tantũ cõtra iſtos cõmemorandũ putaui, qui ſe Platonicos uocari uel eſſe glorianť, cuius ſuperbia nominis erubeſcunt eſſe Chriſtiani, ne commune illis cum uulgo [i] uocabulũ uilem faciat palliatorum, tanto magis inflatã, quanto magis exiguam paucitatem: & quærentes quid in doctrina Chriſtiana reprehendant, exagitant æternitatem corporũ, tanꝗ; hæc ſint inter ſe cõtraria, ut & beatitudinem quæramus animæ, & (D) eam ſemper eſſe uelimus in corpore uelut ærumnoſo uinculo colligatam: cùm eorũ autor & magiſter Plato donũ à Deo ſummo dijs factis ab illo dicat eſſe conceſſum, ne aliquando moriantur, id eſt, à corporibus, quibus eos connexuit, ſeparentur.

L. VIVES.

Qvia [a] uidelicet eius perfectã beatitudinem.] Philolaus Pythagoricus, depoſito corpore hominẽ deum immortalem fieri ait. Et Plato trahi nos à corpore, inquit, ad ima, & à cogitatione ſuperarum rerum ſubinde reuocari: ideo relinquendum corpus, & hîc quantum poſſumus, & in altera uita prorſum, ut liberi & expediti uerum ipſi uideamus, & optimũ amemus. Hinc Porphyrius negat aliter fieri beatũ quenꝗ; poſſe, niſi relinquat corpus, & affigatur deo. [b] Fingũt ſe neſcire.] Terentiana imitatio, Tu ſi ſapis, quod ſcis neſcias. [c] Sicut ea Cicero in Latinum uertit.] Libellus Ciceronis, qui De uniuerſitate inſcribitur, pars eſt Timæi Platonis. Græca Platonis uerba ſubijciam, ut ex eis emendemus Ciceronis locum, qui paſsim, ut ipſe totus libellus, mendoſe legitur: Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα ἐμοῦ γε ἐθέλοντος, τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν, τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν, οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ, καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, οἷς ὅτ' ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε. Hæc ad uerbum interpretabor: Dij deorum, quorum operum ego effector & pater ſum, quæ per me facta ſunt me uolente inſolubilia, ſolubile tamen eſt colligatum omne: uerùm pulchrè coaptatũ, & bene ſe habens, mali eſt uelle diſſoluere. Quocirca cùm geniti ſitis, immortales quidẽ non eſtis, nec omnino indiſſolubiles, nec diſſoluemini tamen, nec mortis fato conficiemini, ſortiti uoluntatẽ meam, quæ maius eſt, & uerius uinculum, quàm illa, quibus eſtis cùm gigneremini colligati. Mutuatus eſt ferè Plato ſententiam hanc ex Pythagoricis, & in primis ex libello Timæi Locri, propter quem ſuum Timæum nominauit: apud Timæum hæc ſunt uerba: Δελόμενος ὦν ἄριστον γέννημα ποιεῖν, τοῦτον ἐποίει θεὸν γεννατόν, ὅποκα φθαρησούμενον ὑπ' ἄλλω αἰτίω ἔξω τῶ αὐτὸν συντεταγμένω θεῶ, αἴποκα δείλοιτο αὐτὸν διαλύεν. ἀλλ' ὁ γὰρ τἀγαθῶ ἐστιν ὁρμᾶσθαι ἐπὶ φθορὰν γεννάματος καλλίστω. Verba ſunt Doricæ dialecti, loquens de deo & mundo: Cùm uellet, inquit, opus optimum facere, hunc deum edidit, genitum quidem, ſed nunquam interiturum aliena cauſa, præterꝗ; ipſo deo, à quo compoſitus eſt, ſi quando ei ueniret in mentem ipſum diſſoluere. Sed non eſt bonum impetũ capere perdendi pulcherrimum opus. [d] Vos qui ſub mortalitatis fato.] Legendum, Vos qui deorum ſatu orti eſtis, & ſic eſt apud Ciceronem. [e] Hæc ſunt indiſſolubilia nutu meo.] Melius ſic, quàm quomodo uulgo apud Ciceronem, quæ per me facta non ſunt diſſoluta me inuito. Vbi nullus eſt ſenſus, niſi legať, Me non inuito, ἐμοῦ θέλοντος. [f] Sed haudquaquam bonum eſt.] Apud Ciceronem melius, Haudquaquã boni eſt κακοῦ. [g] Ratione iunctum uelle diſſoluere.] Hæc quæ ſequuntur, ſic ſunt ſcribenda, Ratione uinctum uelle diſſoluere. Sed quoniam orti eſtis, immortales uos quidem eſſe & indiſſolubiles non poteſtis, nec unꝗ; tamẽ diſſoluemini, neq; uos ulla mortis fata perimẽt, &c. [h] Neq; enim continuò concedendũ eſt, globos iſtos.] Hanc quæſtionem ſoluere nunquã eſt Auguſtinus auſus: nam uidebat Origenem cum Platone ſuo ſenſiſſe, traxiſſeq; in ſententiã ingenioſos pleroſq;. [i] Vocabulũ uilem faciat palliatorum.] Toga Romanorũ erat pallium Græcorum: qui Græcanici uolebant eruditione uideri, palliati incedebant: ijq; & cultu & moribus & eruditione Græca inſignes ac ſuſpiciendi erant. Nam ut nunc artes omnes Latinè traduntur, diſcuntúrq;, ita tunc Græcè. Raritas ipſa horum admirabiliores eos reddebat. Palliati.

Contra eos qui aſſerunt, terrena corpora incorruptibilia fieri, & æterna non poſſe. Cap. XVII.

CONTENDVNT etiam iſti, terreſtria corpora ſempiterna eſſe non poſſe, cùm ipſam uniuerſam terrã Dei ſui nõ quidẽ ſummi, ſed tamẽ magni, id eſt, to-

tius

tius huius mundi membrũ in medio poſitũ & ſempiternũ eſſe, nõ dubitent. Cùm ergo deus ille ſummus fecerit eis alterũ quẽ putãt deũ, id eſt, iſtũ mundũ, cæteris dijs qui infra eum ſunt præferendũ, eundemq́ꝫ exiſtimãt eſſe animantẽ, anima ſcilicet, ſicut aſſerũt, rationali uel intellectuali, in tam magna mole corporis eius incluſa: ipſiusq́ꝫ corporis tanquam membra locis ſuis poſita atqꝫ digeſta, quatuor conſtituerit elementa, quorũ iuncturã, ne unqꝫ deus eorum tam magnus moriatur, indiſſolubilem ac ſempiternã uelint: quid cauſæ eſt, ut in corpore maioris animãtis tanquã mediũ membrum æterna ſit terra, & aliorũ animantiũ terreſtriũ corpora ſi deus ſicut illud uelit, æterna eſſe nõ poſsint? [a] Sed terræ, inquiũt, terra reddẽda eſt, unde animaliũ terreſtriũ ſumpta ſunt corpora: ex quo fit, inquiunt, ut ea ſit neceſſe diſſolui & emori: & eo modo terræ ſtabili ac ſempiternæ, unde fuerant ſumpta, reſtitui. Si qs hoc etiam de igne ſimiliter affirmet, & dicat reddenda eſſe uniuerſo igni corpora, quæ inde ſumpta ſunt, ut cæleſtia fierẽt animalia, nónne immortalitas, quã talibus dijs, uelut Deo ſummo loquente, promiſit Plato, tanqꝫ uiolentia diſputationis huius intercidet? An ibi propterea non fit, quia deus non uult, cuius uolũtatẽ, ut ait Plato, nulla uis uincit? Quid ergo prohibet, ut hoc etiã de terreſtrib. corporibus deus poſsit efficere, quandoquidẽ ut nec ea quæ orta ſunt, óccidãt, nec ea quæ ſunt iuncta, ſoluanť, nec ea quæ ſunt ex elemẽtis ſumpta, reddanť: atqꝫ ut animę in corporibus conſtitutæ, nec unqꝫ ea deſerant, & cum eis immortalitate ac ſempiterna beatitudine perfruanť, poſſe deũ facere, cõfitetur Plato? Cur ergo non poſsit, ut nec terreſtria morianť? An Deus non eſt potens quouſqꝫ Chriſtiani credũt, ſed quouſqꝫ Platonici uolunt? Nimirũ quippe cõſiliũ Dei & poteſtatem potuerũt philoſophi, nõ potuerũt noſſe prophetæ: cùm potius ecõtrariò Dei prophetas ad enunciandã eius, quantum dignatus eſt uoluntatẽ, ſpiritus eius docuerit, philoſophos aũt in ea cognoſcenda, coniectura humana deceperit? Verũ nõ uſqꝫ adeò decipi debuerũt, nõ ſolũ ignorãtia, uerũ etiã peruicacia, ut & ſibi apertiſsimè refragentur magnis diſputationum uiribus, aſſerentes, animæ, ut beata eſſe poſsit, nõ terrenũ tantùm,

Philoſophi cõiectura humana decepti.

A ſed omne corpus eſſe fugiendum: [b] & deos rurſus dicentes habere beatiſsimas animas, & tamen æternis corporib. illigatas, cæleſtibus quidẽ & igneis. Iouis aũt ipſius animã, quem mundũ iſtum uolunt,. omnibus omnino corporeis elemẽtis, quibus hæc tanta moles à terra in cælũ ſurgit, incluſam. Hanc enim animam Plato ab intimo terrę medio, [c] quod geometræ centrũ uocãt, per omnes partes eius uſque ad cæli ſumma & extrema diffundi, & [d] extendi per numeros muſicos opinať, ut ſit iſte mundus animal maximum,

B beatiſsimũ, ſempiternũ, cuius anima & perfectam ſapientiæ felicitatẽ teneret, & corpus propriũ non relinqueret, cuiusq́ꝫ corpus & in æternũ ex illa uiueret, & eã quamuis non ſimplex, ſed tot corporib. tantiſqꝫ cõpactũ, hebetare atqꝫ tardare nõ poſſet. Cùm igitur ſuſpicionib. ſuis iſta ꝑmittant, cur nolũt credere, diuina uoluntate atqꝫ potẽtia immortalia corpora fieri poſſe terrena, in quibus animę nulla ab eis morte ſeparatæ, nullis eorum oneribus aggrauatæ, ſempiternè ac feliciter uiuant, quod deos ſuos poſſe aſſerunt in corporibus igneis, Iouemq́ꝫ ipſum corũ

C regẽ in omnibus corporeis elemẽtis? Nam ſi animæ, ut beata ſit, corpus eſt omne fugiendum, fugiant dij eorũ de globis ſiderũ, fugiat Iupiter de cælo & terra: aut ſi non poſſunt, miſeri iudicenť. Sed neutrũ iſti uolunt, qui neqꝫ à corporib. ſeparationẽ audent dare dijs ſuis, ne illos mortales colere uideanť: nec beatitudinis priuationem, ne infelices eos eſſe fateanť. Nõ ergo ad beatitudinẽ cõſequendã omnia fugienda ſunt corpora, ſed corruptibilia, moleſta, grauia, moribunda, non qualia fecit primis hominibus bonitas

D Dei, ſed qualia eſſe compulit peccati pœna.

L. VIVES.

SEd [a] terræ, inquiũt, terra reddenda eſt.] Terram eſſe corpus, & in terram abire, ex ſacris literis eſt, & inde ad Græcos ſcriptores per Homerum manauit. Hinc enim Hectoris cadauer terram nominat. Et Phocylides antiquiſsimus ſcriptor: *Gen. 3.*

Σῶμα γὰρ ἐκ γαίης ἔχομεν, καὶ πάντες ἐς αὐτὴν
Λυόμενοι κόνις ἐσμέν. —
Ex terra corpus nobis eſt, rurſus in illam
Soluimur, & puluis ſumus. —

Et Euripides, quos uerſus in primo Tuſculanarũ quęſtionũ uertit Cicero, in quibus ſunt eadem uerba, quæ huc Auguſtinus inducit:

Mors eſt finitas omnib. quę generi humano angorẽ
Nequicquam afferunt. reddenda eſt terræ terra.

[b] Et terreſtres deos rurſus dicentes.] In exemplari Brugeñ. ſic eſt: Sed omne corpus eſſe fugiẽdum, & deos

rurſus

ruſus dicentes habere beatiſsimas animas, & cũ æternis corporib. illigatas cæleſtibus quidẽ & igneis: quæ lectio uerior uidetur. Nam Auguſtinus nihil hic locutus eſt de dijs terrenis. [c] Quod geometræ centrũ uocant.] Centrum eſt punctũ in medio ſiue orbe ſiue globo, à quo ad extimã partem omnes rectæ lineæ ductæ ſunt æquæ. ac ideo punctum imaginanẽ eſſe centrum, & inſectile: nam ſi ſecari poſſet, ac partes haberet, nec totum eſſet in medio, nec omnes ab eo radij ad circumflexum æquales eſſent, nempe qui nõ ab eadem parte traherentur. Plato in Timæo mundi animã in meditullio locatam à ſummo deo dicit, inde ſe in circuitũ per uniuerſum porrexiſſe, & inducta cõuerſione animam uitamq; per mundi corpus fuſam eſſe diuinã, ſempiternam, & ſapientem. [d] Extendi per numeros muſicos.] De his Macrobius, Chalcidius, & Marſilius Ficinus in cõpendio quod præpoſuit Timæo Platonis, quem uel ipſe uertit, uel ab alio uerſum incude ſua recuſum ædidit. Hi numeri obſcuritate ſua in prouerbiũ uenerunt.

Centrum.

De terrenis corporibus, quæ philoſophi affirmãt in cæleſtibus eſſe nõ poſſe: quia quod terrenũ eſt, naturali pondere uocet ad terram. Cap. XVIII.

SED neceſſe eſt, inquiunt, ut terrena corpora naturale pondus uel in terra teneat, uel cogat ad terram: & ideo in cęlo eſſe non poſſunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemoroſa atq; fructuoſa, quæ paradiſi nomen obtinuit. Sed quia & ad hoc reſpondendum eſt, uel propter Chriſti corpus, cum quo aſcendit in cælum, uel propter ſanctorum, qualia in reſurrectione futura ſunt, intueantur paulò attentius pondera ipſa terrena. Si enim ars humana efficit, ut ex metallis, quę in aquis poſita, cõtinuò ſubmergũtur, quibuſdam modis uaſa fabricata etiam natare poſsint, quanto credibilius & efficacius occultus aliquis modus operationis Dei, cuius omnipotentiſsima uoluntate Plato dicit, nec orta interire, nec colligata poſſe diſſolui, cùm multò mirabilius incorporea corporeis, quàm quæcunque corpora quibuſcunq; corporibus copulentur, [a] poteſt molibus præſtare terrenis, ut nullo in ima põdere deprimantur: ipſiſq; animis perfectiſsimè beatis, ut quamuis terrena, tamen incorruptibilia iam corpora ubi uolunt ponant, & quò uolunt agant, ſitu motuq; facillimo? [b] An uerò ſi hoc angeli faciant, ut quælibet animalia terreſtria rapiant unde libet, conſtituant'que ubi libet, aut eos ſine labore non poſſe, aut onera ſentire credendum eſt? Cur ergo ſanctorum perfectos atq; beatos diuino munere ſpiritus ſine ulla difficultate poſſe ferre quò uoluerint, & ſiſtere ubi uoluerint ſua corpora non creda-

A mus? Nam cùm terrenorũ corporum ſicut onera in geſtãdo ſentire cõſueuimus, [c] quanto maior eſt quãtitas, tanto maior fit & grauitas, ita ut plura pondo quã pauciora plus premant: membra tamen ſuæ carnis leuius portat anima, cùm in ſanitate robuſta ſunt, q̃ in languore, cùm macra ſunt. Et cùm alijs geſtantibus oneroſior fit ſanus & ualidus, quã exilis & morbidus, ipſe tamen ad ſuum corpus mouendum atq; portandum agilior eſt, cùm in bona ualetudine plus habet molis, q̃ cùm in peſte uel in fame minimum roboris. Tantum ualet in habendis etiam ter- B renis corporibus, quamuis adhuc corruptibilibus atq; mortalibus nõ quantitatis pondus, ſed temperationis modus. Et quis uerbis explicet, quantum diſtat inter præſentẽ, quam dicimus ſanitatem, & immortalitatẽ futurã? Non itaq; noſtrã fidem redarguant philoſophi de ponderibus corporum. Nolo enim quærere, cur non credant terrenum poſſe eſſe corpus in cælo, [d] cùm terra uniuerſa libretur in nihilo. Fortaſsis enim de ipſo medio mundi loco, eo quòd in eum coeant quæq; grauiora, etiam argumentatio ueriſimilior habeatur. Illud dico, ſi dij minores, C quibus inter animalia terreſtria cætera etiã hominem faciendum commiſit Plato, [e] potuerunt ſicut dicit, ab igne remouere urendi qualitatem, lucendi relinquere quę per oculos emicaret: itáne Deo ſummo concedere dubitabimus, cuius ille uolũtati poteſtatiq; ne moriantur cõceſsit, quæ orta ſint, & tam diuerſa, tam diſsimilia, id eſt, corporea & incorporea ſibimet cõnexa, nulla poſsint diſſolutione ſeiungi, ut de carne hominis, cui 1.Cor.15. donat immortalitatem, corruptionem auferat, naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorumq; detineat, detrahat pon- D deris tarditatem? Sed de fide reſurrectionis mortuorũ, & de corporibus eorum immortalibus diligentius, ſi Deus uoluerit, in fine huius Operis diſſerendum eſt.

L. VIVES.

POteſt [a] molib. præſtare terrenis.] Hæc à Deo fiunt omnipotẽtia ſua & hominib. admiranda: in eiſq; credendis eſt meritũ fidei, quam Deo debemus. Miror in ſcholis de his & ſimilib. inquiri definiriq; ex rationibus huius naturæ. [b] An uerò ſi hoc angeli faciant.] Quãta ſit uniuſcuiuſq; angeli uis, ut naturæ rationes ac ſcholas prætereã, ex illo uno dicto faciamus cõiecturã, quòd angelus Domini percuſsit una nocte centum octoginta milia uirorum de exercitu Aſſyno-

rum 4.Reg.19.Eat nunc humanum genus,& iactet ſuperbam ſuam infirmitatem. [c] Quanto maior eſt quantitas.] Non eſt hîc de quantitate ſecundi prædicamenti argutādum, nec an res ſit alia, quā ipſum quod facit quantum, an eadem. Quātitatem hic pro mole capit, ut capi ſolet. [d] Cùm terra uniuerſa libretur in nihilo.] Non in nihilo, ſed in aere: cæterùm qui terræ ponderi cederet, nulla medium mundi nacta ui ſua ibi ſi ſisteret immobilem: ita ut mirati ſint plerique philoſophorum, eam non cadere, cùm in aere pendeat. Ideo fulciri columnis ſunt arbitrati: uerùm caſus quem putant, deſcenſus non eſſet, ſed aſcenſus: quoquo uerſus enim a medio ad cælum moueatur, aſcendet. Et quemadmodum mirandum non eſt, eam ex noſtra parte non ſe in cælum extollere, ita nec ex alia quauis nō ſe ad ambitū cæleſtē agere: nam idem eſſet ubiq; motus, qui hinc in cælum, quippe qui in globo medium eſſet undiq; infimum, extimum, ſupremū. Sed haud dubiè ſuſpendiſſe in leui & cedenti aere molem tam immanem immotā admirandum, & adorandum eſt,

Terra pilæ ſimilis nullo fulcimine nixa,
Aere ſuſpēſo, tā graue pendet onus: inquit Ouid.

[e] Potuerunt ſicut dicit ab igne remouere urendi.] Plato in Timæo de fabrica humani corporis loquēs, oculos, inquit, participes factos illius ignis, qui nō urit, ſed gratam lucem diemq; mundo affert, ſolarem denotat. Nam intimum corporis noſtri ignē huius cæleſtis germanum per hanc partē, ſed præcipuè per pupillam emanare dij iuſſerunt, non tamen craſsiorem illum, & turbulentum, ſed defecatiorē & puriorem. Idcirco cùm diei lumen ſe huic noſtro coniungit in cōplexu & cohærentia duarum rerum iam cognatarū eiuſdemq; naturæ, fit uiſio. Colores quoq; eodē opere ne per aliud fiat uiſus, quàm per ignē, fulgores eſſe definiuit è corporibus manantes. Illa quæſtio nō eſt hoc loco tractāda, fiátne uiſio emiſſo in res ab oculo radio, an à rebus ad oculum recepto. *Viſio quomodo fiat.* Plato exire uult radium ab oculo, cuius ſententiā Ariſtoteles in libello De ſenſorijs refellit, in problematis uidetur probare. Stoici ad res ire radios dicunt: quos Auguſtinus in opere De trinitate ſecutus eſt, & multi Peripateticorum. Alexander Aphrodiſieus prodire ab oculis ſpiritus cenſet, alij ad oculos potius tendere, ut Plinius. Hali Arabs egredi & regredi ab oculo ad oculum ſpecies incredibili celeritate arbitratur. Recentiores Peripatetici ſecuti Guilielmū Ochamum, & Durandum Portianū, nullas ſpecies hinc uel inde relinqui. Sed hæc alias, Plato uerò & emittere aliquid oculum, & recipere uult.

Contra eorum dogmata, qui primos homines, ſi non peccaſſent, immortales futuros fuiſſe non credunt. Cap. XIX.

NUNC de corporibus primorū hominum quod inſtituimus explicemus: quoniam nec mors iſta, quæ bona perhibetur bonis, nec tantū paucis intelligentibus ſiue credentibus, ſed omnibus nota eſt, qua fit animæ à corpore ſeparatio: qua certè corpus animantis, quod euidenter uiuebat, euidēter emoritur, eis potuiſſet accidere, niſi peccati meritū ſequeretur. Licet enim iuſtorū ac piorū animæ defunctorum, quòd in requie uiuāt, dubitare fas nō ſit, uſqueadeò tamē eis melius eſſet cū ſuis corporib. A bene ualentibus uiuere, ut etiā illi qui omni modo eſſe ſine corpore beatiſsimum exiſtimant, hanc opinionē ſua ſententia repugnante conuincant. Neq; enim quiſquam audebit illorum ſapientes homines, ſiue morituros, ſiue iam mortuos, id eſt, aut carētes corporibus, aut corpora relicturos, dijs immortalibus anteponere, quibus deus ſummus apud Platonē munus ingēs indiſſolubilem ſcilicet uitam, id eſt, æternū cum ſuis corporibus conſortiū pollicetur. Optimè autē cū hominibus agi arbitratur idem Plato, ſi tamē hanc uitā piè iuſtèq; peregrinint, ut à ſuis corporib. ſeparati, in ipſorū deorū, qui ſua corpora nunq; deſerunt, recipiantur ſinum: *Plato.*

Scilicet immemores ſupera ut conuexa reuiſant,
Rurſus & incipiant in corpora uelle reuerti.

Quod Vergilius ex Platonico dogmate dixiſſe laudatur. Ita quippe animas mortaliū, nec in ſuis corporibus ſemper eſſe poſſe exiſtimat, ſed mortis neceſsitate diſſolui, nec ſine corporibus durare perpetuò, ſed alternantibus uicibus indeſinēter uiuos ex mortuis, & ex uiuis mortuos fieri putat: [b] ut à ceteris hominibus hoc uideantur differre ſapientes, quòd poſt mortē feruntur ad ſidera, ut aliquāto diutius in aſtro ſibi cōgruo quiſq; requieſcat, atq; inde rurſus miſeriæ priſtinæ oblitus, & cupiditate habendi corporis uictus, redeat ad labores ærumnaſq; mortalium. Illi uerò qui ſtultam duxerunt uitam, ad corpora ſuis meritis debita, ſiue hominū ſiue beſtiarū de proximo reuoluantur. In hac itaq; duriſsima conditione conſtituit etiam bonas atq; ſapiētes animas, quibus nō talia corpora diſtributa ſunt, cum quibus ſemper atq; immortaliter uiuerēt, ut neq; in corporibus permanere, neq; ſine his poſsint in æterna puritate durare. De quo Platonico dogmate iam in libris ſuperiorib. diximus, Chriſtiano tempore erubuiſſe Porphyriū, & non ſolùm ab humanis animis remouiſſe corpora beſtiarū, uerumetiā ſapientiū animas ita uoluiſſe de corporeis nexibus liberari, ut corpus omne fugientes beatæ apud patrem ſine fine teneantur. Itaq; ne à Chriſto uinci uideretur uitam ſanctis pollicente perpetuā, etiā ipſe purgatas animas ſine ullo ad miſerias priſtinas reditu, in æterna felicitate conſtituit. Et ut Chriſto aduerſarer, reſurrectionē incorruptibiliū corporū negans

A gans, nõ ſolũ ſine terrenis, ſed ſine ullis omnino corporib. eas aſſeruit in ſempiternũ eſſe uicturas. Nec tñ iſta qualicunq; opinione præcepit ſaltẽ ne dijs corporatis religionis obſequio ſubderent. Quid ita? niſi quia eas quãuis nulli corpori ſociatas, nõ credidit illis eſſe meliores? Quapropter, ſi nõ audebũt iſti, ſicut eos auſuros eſſe non arbitror, dijs beatiſsimis, & tamen in æternis corporibus cõſtitutis, humanas aĩas anteponere: cur eis uidetur abſurdũ, q fides Chriſtiana prædicat, & primos homines ita fuiſſe conditos, ut ſi nõ peccaſſent, nulla morte à ſuis corporib. B ſoluerentur: ſed pro meritis obediẽtiæ cuſtoditæ immortalitate donati, cũ eis uiuerent in æternũ: & talia ſanctos in reſurrectione habituros ea ipſa, in quib. hîc laborauerũt corpora, ut nec eorũ carni aliquid corruptionis uel difficultatis, nec eorum beatitudini aliquid doloris & infelicitatis poſsit accidere?

L. VIVES.

CVm [a] ſuis corporib. bene ualentibus.] Si eis illa neceſſe eſſet accidere, quæ Platoni eſt uiſum, quod ſtatim explicat. [b] Vt à cæteris hominibus hoc uideantur differre ſapientes.] Plato in Phædro ex animalibus alias dicit optimè deum ſecutas, & ſimiles illius redditas, easq; cum conuexo cæli uerti, quouſq; in inferiorem partem uergat, tum eas decidere. Alias C modò ſe erigere, alias ſubmerſas deorſum ferri: illas eſſe ſapientiſsimas, has ſtultiſsimas: medias eſſe etiã in uita mediæ eiuſdem ſortis, inter ſtultitiam & ſapientiã. Itaq; anima ſapiens elata in ſupercæleſtẽ plagam capite fertur, quouſq; neceſsitate uertiginis in deuexũ it præceps, & deſinit uerũ uidere: aliæ ſuapte ſpõte fractis alis ruunt, nec dum uoluatur orbis expectant, ſed prius ſiũt miſeræ. Deinde ait philoſophorũ animas poſt tria annorũ milia, ad aſtrum unde diſceſſerant, remigrare: aliorũ uerò animas non ante decem annorum milia.

Quòd caro ſanctorũ, quæ nunc requieſcit in ſpe, in meliorẽ reparanda ſit qualitatem, quã fuit primorum hominum ante peccatum. Cap. XX.

PROINDE nunc ſanctorũ animæ defunctorum, ideo nõ habent grauem D mortẽ, qua ſeparatæ ſunt à corporibus ſuis, quia caro eorum requieſcit in ſpe, quãlibet ſine ullo iam ſenſu contumelias accepiſſe uideatur. Non enim, ſicut Platoni uiſum eſt, corporum obliuionem deſiderant: ſed potius, quia meminerũt, quid ſibi ab eo ſit promiſſum, qui neminẽ fallit: [a] qui eis etiã Luce. 21. de cappillorũ ſuorũ integritate ſecuritatẽ dedit, reſurrectionẽ corporu, in quibus multa dura perpeſsi ſunt, nihil in eis ulterius tale ſenſuri deſiderabiliter & patiẽter expectant. Ephes. 5. [b] Si enim carnẽ ſuã nõ oderãt, quãdo eam A ſuæ menti infirmitate reſiſtentẽ, ſpiritali iure coercebant, quanto magis eam diligunt etiã ipſam ſpiritalem futurã? Sicut enim ſpiritus carni ſeruiẽs nõ incongruè carnalis, ita caro ſpiritui ſeruiẽs rectè appellatur ſpiritalis, [c] non quia in ſpiritũ cõuertetur, ſicut nõnulli putãt, eo q ſcriptũ eſt: Seminatur corpus animale, reſurgit corpus ſpiritale: ſed quia ſpiritui ſumma & mirabili obtemperandi facilitate ſubdetur, uſq; ad implendam immortalitatis indiſſolubilis ſecuriſsimam uoluntatem, omni moleſtiæ ſenſu, omni corruptibilitate & B tarditate detracta. Non ſolùm enim non erit tale quale nũc eſt in quauis optima ualetudine, ſed nec tale quidẽ, quale fuit in primis hominib. ante peccatum. Qui licet morituri nõ eſſent, niſi peccaſſent, alimentis tñ ut homines utebantur, nondũ ſpiritalia, ſed adhuc animalia corpora terrena geſtantes. Quæ licet ſenio nõ ueteraſcerẽt, ut neceſsitate perducerentur ad mortem, qui ſtatus eis de ligno uitæ, quod in medio paradiſi cũ arbore uetita ſimul erat, mirabili Dei gratia præſtabatur: tñ & alios ſumebãt cibos præter unã arborem, quæ fuerat interdicta; nõ quia ipſa erat C malũ, ſed propter cõmendandũ puræ & ſimplicis obedientiæ bonũ, quæ magna uirtus eſt rationalis creaturæ ſub creatore Dño cõſtitutæ. Nam ubi nullũ malũ tangebatur, profectò ſi prohibitũ tangeretur, ſola inobediẽtia peccabatur. Alebantur ergo alijs quæ ſumebãt, ne animalia corpora moleſtiæ aliquid eſuriendo ac ſitiendo ſentirent. De ligno aũt uitæ propterea guſtabatur, ne mors eis undecunq; ſubreperet, uel ſenectute cõfecti decurſis tẽporum ſpatijs interirent, tanq; cætera eſſent alimento, illud ſacramento: ut ſic fuiſſe acci- D piatur lignum uitæ in paradiſo corporali, ſicut in ſpiritali, hoc eſt, intelligibili paradiſo ſapientia Dei, de qua ſcriptũ eſt: Lignũ uitæ eſt omnibus amplectentibus eam.

1. Cor. 15.

Hominis primi corpus.

Prouerb. 3.

L. VIVES.

QVi [a] eis etiam de capillorũ ſuorum integritate.] Capillos è capite ueſtro non peribit: Lucæ xxj. [b] Si enim carnẽ ſuã non oderunt.] Carnẽ ſuam nemo odio habuit: ad Eph. v. [c] Non quia in ſpiritum cõuertetur, ſicut nõnulli putant.] Origenes in libris περὶ ἀρχῶν, ait fore, ut omnis corporea creatura in ſpiritalia corpora moretur, & cuncta ſubſtãtia in unũ corpus mundiſsimum & omni ſplendore purius conuertatur, ac tale quale nũc humana mens cogitare nõ poteſt: & poſt, inquit, erit Deus omĩa in omnibus, ut uniuerſa natura 1. Cor. 15. corporea redigatur in eam ſubſtãtiam, quæ omnibus melior eſt, in diuinam ſcilicet, qua nulla eſt melior.

De paradiſo, in quo primi homines fuerãt, quod rectè poſsit ſignificatiõe eius ſpiritale aliquid intelligi, ſalua ueritate narrationis hiſtoricæ de corporali loco. Cap. XXI.

VNDE [a] nonnulli totũ illum paradiſum, ubi primi homines parentes generis humani ſanctæ Scripturæ ueritate fuiſſe narrantˉ, ad intelligibilia retulerũt, arboresq́ illas & ligna fructifera in uirtutes uitę moresq́ cõuertunt: [b] tanq̃ uiſibilia & corporalia illa nõ fuerint, ſed intelligibilium ſignificandorũ cauſa eo modo dicta uel ſcripta ſint. Quaſi propterea nõ potuerit eſſe paradiſus corporalis, q̃a poteſt etiam ſpiritalis intelligi: tanq̃ ideo nõ fuerint duæ
Gen. 4 mulieres, Agar & Sara, & ex illis duo filij Abrahæ, unus de ancilla, alius de libera, quia duo Teſtamẽta in eis figurata dicit Apoſtolus: aut ideo de nulla petra Moyſe percutiente aqua defluxerit, quia poteſt illic figurata ſignificatione etiã Chriſtus intelligi, eodem
1. Cor. 10. Apoſtolo dicente: Petra aũt erat Chriſtus. Nemo itaque prohibet intelligi paradiſum, uitã beatorũ: [c] quatuor eius flumina, quatuor uirtutes, prudentiã, fortitudinẽ, temperantiam, atq; iuſticiã: & ligna eius, oẽs utiles diſciplinas: et lignorũ fructus, mores piorũ: & lignũ uitæ, ipſam bonorũ omniũ matrẽ ſapientiã: & lignũ ſcientię boni & mali, tranſgreſsi mandati experimentũ. Pœnã eñ peccatoribus bene utiq;, quoniã iuſtè, cõſtituit Deus, ſed nõ bono ſuo experitˉ homo. Poſſunt hęc etiã in eccleſia intelligi, ut ea melius accipiamus tanq̃ prophetica indicia præcedentia futurorum. Paradiſum ſcilicet ipſam eccleſiã, [d] ſicut de illa legitˉ in Cantico canticorũ: quatuor aũt paradiſi flumina, quatuor Euangelia: ligna fructifera, ſanctos: fructus aũt eorũ, opera eorũ: lignũ uitæ, ſanctũ ſanctorum, utiq; Chriſtum: lignũ ſcientiæ boni & mali, proprium uoluntatis arbitriũ. Nec ſeipſo quippe homo diuina uoluntate contempta, niſi pernicioſe uti poteſt: atq; ita diſcit, quid interſit, utrũ inhęreat cõmuni omnibus bono, an proprio delectetˉ. Se quippe amans donatˉ ſibi: ut inde timoribus, mœroribusq́ completus cantet in Pſalmo, ſi tamẽ
Pſal. 41. mala ſua ſentit: Ad meipſum anima mea turbata eſt: correctusq́ iã dicat, Fortitudinem meã ad te cuſtodiã. Hæc, & ſi qua alia cõmodius dici poſſunt de intelligendo ſpiritaliter paradiſo, nemine prohibẽte dicantˉ: dum tamen & illius hiſtoriæ ueritas fidelisſima rerum geſtarũ narratione cõmendata credatˉ.

L. VIVES.

VNde [a] nonnulli totũ illum paradiſum.] De paradiſo tres fuiſſe opiniones, refert idẽ Auguſtinus lib. De Gen. 8. Alij paradiſum ſpiritalẽ tantùm, alij corporalẽ tantũ, alij utrumq; ſimul ponebãt: quod ſibi potiſsimũ probari Auguſtinus fatetur. Verùm ubi fuerit paradiſus, nõ parum inter noſtros ſcriptores ambigitur. Ioſephus ad orientẽ plagam ſtatuit. Idem Beda confirmat, additq́ circumfuſam oceano regionẽ à reliquo mundo ſeparatã, nec audiri poſſe, tantaq́ eſſe altitudine, ut lunã ipſam pungat. Plato amœniſsimũ illũ in Phędone locũ ſupra imbres omnes, flatus, fulminaq́ cõſtituit, quod alijs ueriſimile nõ eſt uiſum. Albertus Grotus Auicennam, ſed uetuſtiores Polybiũ, & Eratoſthenẽ ſecutus, ſub æquinoctiali temperatiſsimã omniũ ſtatuit regionẽ, cõtra ueterũ ferè placita, q nihil habitari ſub uia ſolis uoluerũt: ęquinoctialis uerò mediũ interſecat cingulũ torridũ, duob. punctis in ariete & libra ſigniferũ attigẽs. Ibi ergo maximã temperiẽ cẽſent duodecim horis toto anno lucis, totidem tenebrarũ, hoc loco paradiſum ſtatuit. Scotus cũ eo ſenſit: nec cõtraria eſt opinio ponentiũ paradiſum in oriente. Nam & ſuus eſt oriens ſuusq́ occidens ipſi ęquinoctiali circo: ſuntq́ qui per gladiũ igneũ, aduſtũ cęli terrarumq́ cingulũ intelligãt, in quo ſunt fulminũ iactus & fulgetrarũ accenſiones, ſicut Arrianus ſcribit. Ex ſacris literis ubi ſit paradiſus, nõ liquere, Hieronymus putat, & ſi uulgo in Edem ab oriẽte uerterũt LXX. ἐν ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς. Sed oẽs latè patet. Hieronymus ſic inquit, ꝓ paradiſo ortũ habet, id eſt, Gan. Porrò Eden delicias interpretatˉ: pro quo Symmachus trãſtulit paradiſum florentem. Nec non quod ſequitur. Cõtra oriẽtem, in Hebræo mikkedem ſcribitur, quod Aquila poſuit ἀπὸ ἀρχῆς, & nos, Ab exordio poſſumus dicere. Symmachus uerò ἐκ πρώτης, & Theodotio ἐν πρώτοις: q̃d & ipſum nõ orientẽ, ſed principium ſignificat. Ex quo manifeſtiſsimè comprobatur, quòd priuſquã cælum & terram Deus faceret, paradiſum antè condiderat, ſicut & legitur in Hebræo: Plantauerat autem Deus paradiſum Eden à principio. Hæc apud Hieronymum.

[b] Tanquam uiſibilia & corporalia non fuerint.] Nemo negat paradiſum ἀλληγορικῶς poſſe ad res ſpiritales transferri, ut Ambroſius fecit libro De paradiſo. Sed reuerà paradiſum locum non fuiſſe arboribus conſitum, & amœniſsimum, ſicut Damaſcenus ſcribit, & ſimilem illis Elyſijs poetarũ campis, ſacri ſcriptores magno cõſenſu reclamãt. Hieronymus in Danielem: Vnde eorum deliramenta cõticeſcant, qui umbras & imagines in ueritate quærẽtes, ipſam conantur euertere ueritatem, ut flumina, & arbores, & paradiſum putent allegoriæ legibus ſe debere ſubruere. Huius opinionis fuit Origenes, qui totam illã de paradiſo narrationẽ ſic ad ſpiritalẽ ſenſum uertit, ut Auguſtinus docet, paradiſumq́ in tertio ſtatuit cælo: ſic dici Apoſtolũ Paulum uſq; in tertium cælum & paradiſum eſſe ſublatũ.

[c] Quatuor eius flumina.] Nilus Aegypti, Euphrates & Tigris Syriæ, Ganges Indiæ: quorum idcirco ueri fontes ignorantur, & ſubter oceanum alueo in noſtrũ mare penetrant: qua de cauſa Aegyptij ſacerdotes, Nilum oceanum nuncupabant, ut Herodotus ſcribit.

[d] Sicut de illa legitur in Cantico canticorum.] Canticorum quarto: Hortus concluſus, ſoror mea ſponſa, hortus concluſus, fons ſignatus, emiſsiones tuæ paradiſus malorum Punicorum.

Paradiſus.

Eden.

Paradiſi flumina.

De

De corporibus ſanctorum poſt reſurrectionem, quæ ſic ſpiritalia erunt, ut non in ſpiritum caro uertatur. Cap. XXII.

CORPORA ergo ſanctorum quæ in
reſurrectione futura ſunt, neq; ul-
lo ligno indigebũt, quo fiat, ut nul-
lo morbo uel ſenectute inueterata morian-
tur: neque ullis alijs corporalib. alimentis,
quibus eſuriendi, aut ſitiendi qualiſcunque
moleſtia deuitetur: quoniam certo & omni-
modo inuiolabili munere immortalitatis
induentur, ut non niſi uelint, poſsibilitate,
non neceſsitate uescantur. Quod angeli
quoque uiſibiliter & tractabiliter apparen-
tes, non quia indigebant, ſed quia uole- B
bant & poterant, ut hominibus congrue-
rent, ſui miniſterij quadam humanitate fece-
runt.[a] Neq; enim in phantaſmate angelos
Gen. 18. edisse, credendum eſt,[b] quando eos homi-
nes hoſpitio ſuſceperunt: quamuis utrum
angeli eſſent, ignorantibus, conſimili nobis
indigentia ueſci uiderẽtur. Vnde eſt quod
Tob. 8. ait angelus in libro Tobiæ: Videbatis me
manducare, ſed uiſu ueſtro uidebatis: id eſt,
neceſsitate reficiendi corporis, ſicut uos faci-
tis, me cibum ſumere putabatis. Sed ſi fortè
de angelis aliud credibilius diſputari po-
teſt:[c] certè fides Chriſtiana de ipſo Saluato- C
re non dubitat: quod etiam poſt reſurre-
ctionem iam quidem in ſpiritali carne, ſed
Lucæ 23. tamen uera, cibum ac potum cum diſcipu-
lis ſumpſit. Non enim poteſtas, ſed egeſtas
edendi ac bibendi talibus corporibus au-
feretur. Vnde & ſpiritalia erunt: non quia
corpora eſſe deſiſtent, ſed quia ſpiritu uiui-
ficante ſubſiſtent.

L. VIVES.

NEq; [a] enim phantaſmate angelos ediſſe, credẽdum eſt.] Non ita edebant angeli ut nos, quorum cibos per guttur in uentriculum demiſſus conficitur, & ſuccus per uenas in ſingula diſtribuitur membra, aliturq; corpus: ſed nec ſic tamen edebant, ut oculis humanis illuderent uelut præſtigijs, quod mouere uiderent, quod pro maxillis haberent, non mouerent tamẽ, comminuere ſuis illis dentibus panem, aut carnes, quæ remanerent integræ. Verè enĩ mandebant, ſed non alebantur. [b] Quando eos homines hoſpitio ſuſceperunt.] Abraham & Loth in Geneſi, Tobias in libro Tobiæ. [c] Certè fides Chriſtiana de ipſo Saluatore.] Lucæ uigeſimotertio. Quo loco Beda ſic dicit: Aliter aquam abſorbet terra ſitiens, aliter ſolis radius calens. Illa indigentia, iſte potentia. Itaque cibus ille à Domino nõ eſt, ut à noſtris corporibus ſolet ſumptus: ſed gloria illa conſumptus, non uerſus in corporis ſubſtantiam.

Quid intelligendum ſit de corpore animali, & de corpore ſpiritali: ut qui moriuntur, in Adam: qui uerò uiuificantur, in Chriſto. Cap. XXIII.

A
NAM ſicut iſta quæ habent animam
uiuentẽ, nondum ſpiritũ uiuifican-
tem, animalia dicunt corpora: nec
tamen animæ ſunt, ſed corpora: ita illa ſpiri-
talia uocantur corpora. Abſit tamẽ ut ſpiri-
tus ea credamus futura, ſed corpora carnis
habitura ſubſiſtentiã, ſed nullam tarditatem,
corruptionemq; carnalẽ ſpiritu uiuificante
paſſura. Tunc iam nõ terrenus, ſed cæleſtis
homo erit, nõ quia corpus, quod de terra fa-
ctum eſt, nõ ipſum erit, ſed quia donò cæle-
B ſti iã tale erit, ut etiã cælo incolẽdo nõ amiſſa
natura, ſed mutata qualitate conueniat. Pri-
mus autẽ homo de terra terrenus, [a] in animã 1. Cor. 15.
uiuentẽ factus eſt, non in [b] ſpiritũ uiuifican-
tem, quod ei per obedientię meritũ ſeruaba-
tur. Ideo corpus eius, qđ cibo ac potu ege-
bat, ne fame afficeretur ac ſiti, & nõ immor-
talitate illa abſoluta atq; indiſſolubili, ſed li-
gno uitæ à mortis neceſsitate prohibebatur,
atq; in iuuentutis flore retinebatur, nõ ſpiri-
tale, ſed animale fuiſſe, nõ dubiũ eſt: nequa-
quã tñ moriturũ, niſi in Dei prædicentis mi-
nantisq; ſententiam delinquẽdo corruiſſet.
C Et alimentis quidem etiam extra paradiſum
non negatis, à ligno tamen uitæ prohibitus
[c] tardius eſſet tempore uetuſtateq; finiẽdus,
in ea duntaxat uita, quam in corpore licet a-
nimali donec ſpiritale obedientię merito fie
ret, poſſet in paradiſo niſi peccaſſet habere
perpetuã. Quapropter etiam ſi mortẽ iſtam
manifeſtam, qua fit animæ à corpore ſepara-
tio, intelligamus ſimul ſignificatã, in eo qđ
Deus dixerat:[d] Qua die ederitis ex illo, mor Gen. 2.
te moriemini: non ideo debet abſurdum ui-
deri, quia non eo prorſus die à corpore ſunt
ſoluti, quo cibum interdictũ mortiferumq;
D ſumpſerunt. Eo quippe die mutata in dete-
rius uitiataq; natura, atq; à ligno uitæ ſepa-
ratione iuſtiſsima, mortis in eis etiam cor-
poralis neceſsitas facta eſt, cum qua nos ne
ceſsitate nati ſumus. Propter quod Apoſto
lus non ait, Corpus quidem moriturum eſt
propter peccatũ: ſed ait, Corpus quidẽ mor
tuum eſt propter peccatum, ſpiritus aũt ui-
ta eſt propter iuſticiam. Deinde ſubiungit:
Si autẽ ſpiritus eius qui ſuſcitauit Chriſtum Rom. 8.
à mortuis, habitat in uobis, q ſuſcitauit Chri

A ſtum à mortuis uiuificabit & mortalia corpora ueſtra, per inhabitantē ſpiritum eius in uobis. Tunc ergo erit corpus in ſpiritū uiuificantē, quod nunc eſt in animā uiuentem, & tamē mortuū dicit Apoſtolus, quia iam moriendi neceſsitate conſtrictū eſt. Tunc autem ita erat in animā uiuentē, quamuis nō in ſpiritum uiuificantem, ut tamē mortuū dici rectè nō poſſet, quia niſi perpetratione peccati neceſsitatē moriēdi habere nō poſſet. Cùm uerò Deus & dicendo: Adam ubi es? mortē ſignificauerit animæ, quæ facta eſt illo deſerente: & dicendo, Terra es, & in terram ibis, (Gen.3.) mortem ſignificauerit corporis, quæ illi fit

B anima decedēte: propterea de morte ſecunda nihil dixiſſe credendū eſt, quia occultam eſſe uoluit propter diſpenſationē teſtamēti noui, ubi ſecūda mors apertiſsimè declarat̃, ut prius iſta mors prima, quę communis eſt omnibus, ꝓderetur ex illo ueniſſe peccato, quod in uno cōmune factum eſt omnibus: mors uerò ſecunda non uticꝫ communis eſt omnibus, propter eos qui ſecundū propoſitū uocati ſunt ſancti, quos antè præſciuit, & prædeſtinauit, ſicut ait Apoſtolus, cōformes fieri imaginis filij ſui, ut ſit ipſe primo- (Rom.8.)

C genitus in multis fratribus, quos à ſecunda morte ꝑ mediatorē Dei gratia liberauit. In corpore ergo animali primū hominē factū, ſicut Apoſtolus loquitur. Volens enim ab ſpiritali quod in reſurrectione futurum eſt, hoc quod nūc eſt, animale diſcernere: Seminat̃, inquit, in corruptione, ſurget in incorruptione: ſeminatur in contumelia, ſurget in gloria: ſeminat̃ in infirmitate, ſurget in uirtute: ſeminat̃ corpus animale, ſurget corpus ſpiritale. Deinde ut hoc probaret, ſi eſt, inquit, corpus animale, eſt & ſpiritale. Et ut quid eſſet corpus animale oſtenderet, ſic inquit, ſcriptū eſt: Factus eſt primus homo in (1.Cor.15.)

D animā uiuentē. Iſto igit̃ modo uoluit oſtendere quid ſit corpus animale, q̃uis Scriptura non dixerit de primo homine, qui eſt appellatus Adā, quando illa anima flatu Dei creata eſt, & factus eſt homo in corpore animali, ſed factus eſt homo in animam uiuentem. In eo ergo quod ſcriptum eſt: Factus eſt primus homo in animā uiuentem, uoluit Apoſtolus intelligi corpus hominis animale. Spiritale autem quemadmodū intelligendum eſſet, oſtendit addendo: Nouiſsimus autem

A Adam in ſpiritum uiuificantem: proculdubiò Chriſtū ſignificans, qui iam ex mortuis ita reſurrexit, ut mori omnino deinceps nō poſsit. Deinde ſequitur & dicit: Sed nō primum quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſteà ſpiritale. Vbi multo apertius declarauit, ſe animale corpus inſinuaſſe in eo q̃d ſcriptum eſt: Factum eſſe primū hominē in animam uiuentem: ſpiritale autē in eo quod ait, Nouiſsimus Adam in ſpiritū uiuificantem. Prius eſt enim animale corpus: quale habuit primus Adam, quamuis nō moriturum, niſi peccaſſet: quale nunc habemus &

B nos, hactenus eius mutata uitiatacꝫ natura, quatenus in illo, poſteacꝫ peccauit, effectum eſt, unde haberet iam moriendi neceſsitatē: quale pro nobis etiā Chriſtus primitùs habere dignatus eſt: non quidem neceſsitate, ſed poteſtate: poſtea uerò ſpiritale, quale iā præceſsit in Chriſto tanquam in capite noſtro, ſecuturū eſt autem in membris eius ultima reſurrectione mortuorū. Adiungit deinde Apoſtolus, duorum iſtorū hominum euidentiſsimā differentiam, dicens: Primus homo de terra terrenus, ſecundus homo de

C cælo cæleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni: qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Et quomodo induimus imaginem terreni, induamus & imaginē eius qui de cęlo eſt. Hoc Apoſtolus ita poſuit, ut nunc quidē in nobis ſecundū ſacramentū regenerationis fiat: ſicut alibi dicit: Quotquot in Chriſto baptizati eſtis, Chriſtū induiſtis: re autē ipſa tunc (Gal.3.) perficietur, cùm & in nobis quod eſt animale naſcēdo, ſpiritale factum fuerit reſurgendo. Vt enim eiuſdē uerbis utar: Spe ſalui facti ſumus. Induimus aūt imaginē terreni ho- (Rom.8.) minis propagatione pręuaricationis et mortis, quam nobis intulit generatio: ſed induimus imaginē cæleſtis hominis gratia indul-

D gentiæ uitæcꝫ perpetuæ: quod nobis præſtat regeneratio, non niſi per mediatorē Dei & hominū, hominē Ieſum Chriſtum: quem (Chriſtus homo cæleſtis.) cæleſtem hominē uult intelligi, quia de cælo uenit, ut terrenæ mortalitatis corpore ueſtiretur, quod cęleſti immortalitate ueſtiret. Cæleſtes uerò ideo appellat & alios, quia fiunt per gratiam membra eius: ut cum illis ſit unus Chriſtus, uelut caput & corpus. Hoc in eadē epiſtola euidētius ita ponit: Per hominē mors, & per hominē reſurrectio mortuorum,

tuorum. Sicut enim in Adã omnes moriun- A
tur, ita & in Chriſto omnes uiuificabuntur.
Iam utiq; in corpore ſpiritali quod erit in ſpi-
ritum uiuificantẽ: nõ quia omnes qui in Adã
moriunť, membra erunt Chriſti. Ex illis enim
multo plures ſecunda in æternũ morte ple-
ctentur. Sed ideo dictũ eſt, omnes atq; om-
nes, quia ſicut nemo corpore animali niſi in
Adam moriť, ita nemo corpore ſpiritali niſi
in Chriſto uiuificatur. Proinde nequaq; pu-
tandum eſt, nos in reſurrectione tale corpus
habituros, quale habuit homo primus ante
peccatũ: neq; illud quod dictum eſt, Qualis
terrenus, tales & terreni: ſecundũ illud intel- B
ligendũ eſt, quod factũ eſt admiſsione pec-
cati. Non enim exiſtimandum eſt, eum prius
q; peccaſſet ſpiritale corpus habuiſſe, & pec-
cati merito in animale mutatũ. Vt enim hoc
putetur, parũ attenduntur tanti uerba docto-
ris, qui ait, Si eſt corpus animale, eſt & ſpiri-
tale: ſicut ſcriptum eſt, Primus homo Adam
factus eſt in animã uiuentem. Nunquid hoc
poſt peccatũ factum eſt, cùm ſit iſta hominis
prima conditio, de qua beatiſsimus Apoſto-
lus ad corpus animale monſtrandum, hoc
teſtimonium legis aſſumpſerat?

L. VIVES.

IN[a] animam uiuentẽ factus.] Vel anima uiuens, uel cum anima uiuente. Sed prius illud crebrius in ſacris literis. [b] Spiritum uiuificantem.] Is eſt beatus, eſt iunctus iam Deo: ut ea cõmunione quæ illi eſt cũ Deo, poſsit & ipſe quoq; integritatẽ atq; immortalitatẽ corpori præbere. [c] Tardius eſſet tempore.] Ex uarijs lectionibus ſic colligo legendũ: A ligno tamen uitæ prohibitus traditus eſſet tempori uetuſtatiq; finiẽdus. Itaq; anima uiuens eſt quæ ipſa uiuit, ſpiritus uiuificãs eſt, qui ipſe dat uitã. [d] Qua die ederitis ex illo, &c.] Hieronymus in Geneſin: Melius, inquit, interpretatus eſt Symmach[9], mortalis eris. Sed nos ex quo naſcimur mori incipimus, ut Manlius ait:

Naſcentes morimur, finiſq; ab origine pendet.

Qualiter accipienda ſit uel illa inſufflatio, in qua primus homo factus eſt in animã uiuentẽ, uel illa quam Dominus fecit, dicens: Accipite Spiritum ſanctum. Cap. XXIIII.

VNDE & illud parum conſideratè
quibuſdam uiſum eſt, in eo quod
Gen.2. legitur: Inſpirauit Deus in faciem e-
ius ſpiritum uitæ, & factus eſt homo in ani-
mam uiuentem: [d] non tunc animam primo
homini datam, ſed eam quæ iam inerat, ſpiri-
tu ſancto uiuificatam. Mouet enim eos, quòd
Dominus Ieſus poſteaquã reſurrexit à mor-
A tuis, inſufflauit, dicens diſcipulis ſuis: Acci- Ioan.20.
pite ſpiritum ſanctum. Vnde tale aliquid exi-
ſtimant factum, quale tunc factum eſt, quaſi
& hîc ſecutus Euangeliſta dixerit, Et facti
ſunt in animam uiuentem. Quod quidem ſi
dictum eſſet, hoc intelligeremus, quòd ani-
marum quędam uita ſit ſpiritus Dei, ſine quo
animæ rationales mortuæ deputandæ ſunt,
quamuis earum præſentia uiuere corpora
uideantur. Sed non ita factum, quando eſt
conditus homo, ſatis ipſa libri uerba teſtan-
tur, quę ita ſe habent: [b] Et formauit Deus ho-
minem puluerem de terra. Quod quidam
B planius interpretandum putantes dixerunt,
[c] Et finxit Deus hominẽ de limo terræ: quo-
niam ſuperius dictum fuerat, Fons autem
aſcendebat de terra, & irrigabat omnem fa-
ciem terræ: ut ex hoc limus intelligendus ui-
deretur, humore ſcilicet terráque concretus.
Vbi enim hoc dictum eſt, continuò ſequi-
tur, Et formauit Deus hominem puluerem
de terra: ſicut Græci codices habent, [d] un-
de in Latinam linguam Scriptura ipſa con-
uerſa eſt. Siue autem formauit, ſiue finxit,
quis dicere uoluerit, quod Græcè dicitur ἔ-
C πλασεν, ad rem nihil intereſt, [e] magis tamen
propriè dicitur, Finxit. Sed ambiguitas ui-
ſa eſt deuitanda eis, qui Formauit dicere ma-
luerunt, eo quòd in Latina lingua illud ma-
gis obtinuit conſuetudo, [f] ut hi dicantur fin-
gere, qui aliquid mendacio ſimulante com-
ponunt. Hunc igitur formatum hominem Hominis
de terræ puluere, ſiue limo, erat enim pul- formatio.
uis humectus: hunc inquam, ut expreſsius
dicam, ſicut Scriptura locuta eſt, puluerem
de terra, animale corpus factum eſſe docet
Apoſtolus, cùm animam accepit. Et factus 1.Cor.15.
D eſt iſte homo in animam uiuentem: id eſt,
formatus iſte puluis factus eſt in animam ui-
uentem. Iam, inquiunt, habebat animam, a-
lioquin non appellaretur homo: quoniam
homo non eſt corpus ſolum, uel anima ſola,
ſed qui ex anima conſtat & corpore. Hoc
quidem uerũ eſt, q̃ nõ totus homo, ſed pars
melior hominis anima eſt: nec totus homo
corpus, ſed inferior hominis pars eſt. Sed
cùm eſt utrunq; coniunctũ ſimul, habet ho-
minis nomen: quod tamen ſingula non amit-
tunt, etiã cũ de ſingulis loquimur. Quis enim
dicere prohibeť quotidiani quadam lege ſer-
monis, homo ille defunctus eſt, & nũc in re-

quie eſt uel in pœnis, cùm de anima ſola poſ- A
ſit hoc dici: & illo aut illo loco homo ille ſe-
pultus eſt, cùm hoc niſi de ſolo corpore non
poſsit intelligi? an dicturi ſunt, ſic loqui Seri
pturã non ſolere diuinã? Imò uerò illa ita no-
bis in hoc atteſtat, ut etiã cùm duo iſta con-
iuncta ſunt, & uiuit homo, tamen etiã ſingu-
la hominis uocabulo appellet, animam ſcili-
cet interiorem hominẽ, corpus uerò exterio-
2. Cor. 5. rem hominem uocans, tanq; duo ſint homi-
nes, cùm ſimul utrumq; ſit homo unus. Sed
intelligendum eſt, ſecundum quid dicat ho-
mo ad imaginem Dei, & homo de terra atq; B
iturus in terram. Illud enĩ ſecundum animam
rationalem dicitur, qualem Deus inſufflãdo,
uel ſi cõmodius dicit, inſpirando indidit ho-
mini, id eſt, hominis corpori: hoc aũt ſecun-
dum corpus, qualẽ hominẽ Deus finxit ex
puluere, cui data eſt anima, ut fieret corpus
animale, id eſt, homo in animã uiuentẽ. Qua-
propter in eo quod Dominus fecit, quando
Ioan. 20. inſufflauit dicens: Accipite Spiritũ ſanctum:
nimirum hoc intelligi uoluit, q Spiritus ſan
ctus non tantũ ſit patris, uerumetiã unigeni-
ti ipſius ſpiritus. Idem ipſe quippe ſpiritus eſt
patris & filij, cum quo eſt trinitas pater & C
filius & ſpiritus ſanctus, nõ creatura, ſed cre-
ator. Neq; enim flatus ille corporeus de car-
nis ore procedẽs ſubſtantia erat ſpiritus ſan-
cti atque natura, ſed potius ſignificatio, qua
intelligeremus, ut dixi, ſpiritum ſanctum pa-
tri eſſe filioq; cõmunem: quia nõ ſunt eis ſin-
gulis ſinguli, ſed unus amborum eſt. Sem-
per autem iſte ſpiritus in Scripturis ſanctis
Græco uocabulo πνεῦμα dicitur, ſicut eum &
hoc loco Dominus appellauit, quando eum
corporalis ſui oris flatu ſignificans, diſcipu-
lis ſuis dedit: & locis omnibus diuinorum
eloquiorum non mihi aliter unquam nun- D
cupatus occurrit. Hic uerò, ubi legitur: Et
Hominis creatio qualis. finxit Deus hominem puluerẽ de terra & in-
ſufflauit ſiue inſpirauit in faciem eius ſpiritũ
uitæ: [g] non ait Græcus πνεῦμα, quo ſolet di-
ci ſpiritus ſanctus, ſed πνοὴν: quod nomẽ in
creatura quàm in creatore frequentius legit:
unde nõnulli etiam Latini propter differen-
tiam, hoc uocabulum non ſpiritum, ſed fla-
tum appellare maluerunt. Hoc enim eſt in
Græco etiam illo loco apud Eſaiã, ubi Deus
Eſaie 57. dicit: [h] Omnem flatum ego feci, omnem ani-
mam ſine dubitatione ſignificans. Quod ita-

que Græcè πνοὴ dicitur, noſtri aliquando
flatum, aliquando ſpiritum, aliquando inſpi
rationem uel aſpirationem, [i] aliquando etiã
animam interpretati ſunt, πνεῦμα uerò nun-
quam niſi ſpiritum: ſiue hominis, de quo ait
Apoſtolus: Quis enim ſcit hominum quæ 1. Cor. 2.
ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis q in ipſo
eſt? Siue pecoris, ſicut in Solomonis libro
ſcriptum eſt: Quis ſcit ſi ſpiritus hominis a- Eccl. 3.
ſcendat ſurſum in cælum, & ſpiritus peco-
ris deſcendat deorſum in terram? Siue iſtum
corporeum, qui etiam uentus dicitur: nam
eius hoc nomen eſt, ubi in Pſalmo canitur:
Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus tempe- Pſal. 148.
ſtatis. Siue iam non creatum, ſed creatorem,
ſicut eſt de quo dicit Dominus in Euange-
lio: Accipite ſpiritum ſanctum: eum corpo-
reo ſui oris ſignificans flatu: & ubi ait, Ite ba-
ptizate omnes gentes in nomine patris &
filij & ſpiritus ſancti: ubi ipſa trinitas excellen
tiſsimè & euidentiſsimè commendata eſt.
Et ubi legitur: Deus ſpiritus eſt. Et alijs plu- Ioan. 4.
rimis ſacrarum literarum locis. In his quip-
pe omnibus teſtimonijs Scripturarũ, quan-
tum ad Græcos attinet, non πνοὴν uidemus
ſcriptum eſſe, ſed πνεῦμα: quantum autem
ad Latinos, non flatum, ſed ſpiritum. Qua-
propter in eo quod ſcriptum eſt, Inſpirauit:
uel ſi magis propriè dicẽdum eſt, Inſufflauit Gen. 2.
in faciem eius ſpiritum uitæ: ſi Græcus non
πνοὴν, ſicut ibi legitur, ſed πνεῦμα poſuiſſet,
nec ſic eſſet conſequens, ut creatorem ſpiritũ,
qui propriè dicitur in trinitate ſpiritus ſan-
ctus, intelligere cogeremur: quandoquidem
πνεῦμα, ut dictum eſt, nõ ſolũ de creatore, ſed
etiam de creatura dici ſolere manifeſtum eſt.
Sed cùm dixiſſet, inquiũt, ſpiritum, nõ adde-
ret Vitæ, niſi illũ ſpiritum ſanctũ uellet intelli
gi. Et cũ dixiſſet, Factus eſt homo in animam: D
nõ adderet, Viuentem, niſi animę uitã ſignifi
caret, quæ illi diuinitùs impertit dono ſpiri-
tus Dei. Cùm enim uiuat anima, inquiunt,
proprio ſuæ uitæ modo, quid opus erat ad-
dere uiuentẽ, niſi ut ea uita intelligeret, quæ
illi per ſpiritũ ſanctum datur? Hoc quid eſt a-
liud, niſi diligẽter pro humana ſuſpicione cõ-
tendere, & Scripturas ſanctas negligenter at-
tendere? Quid enĩ magnum erat non ire lon
gius, ſed in eodem libro ipſo paulò ſuperius
legere, Producat terra animã uiuentẽ: quan- Gen. 1.
do animantia terreſtria cuncta creata ſunt?
Deinde

Deinde aliquātis interpoſitis, in codē tamen
ipſo libro quid magnū erat aduertere quod
Gen.8. ſcriptū eſt, Et omnia quæ habēt ſpiritū uitæ,
& omnis qui erat ſuper aridam mortuus eſt:
cum inſinuaret omnia quæ uiuebant in terra
periſſe diluuio? Si ergo & animā uiuentē, &
ſpiritū uitæ etiā in pecoribus inuenimus: ſi-
cut loqui diuina Scriptura conſueuit: & cùm
hoc quoque loco ubi legitur, omnia quæ ha-
bent ſpiritum uitæ, non Græcus πνεῦμα, ſed
πνοὴν dixerit: cur non dicimus, quid opus e-
rat ut adderet, Viuentem, cū anima niſi uiuat,
eſſe non poſsit? Aut quid opus erat ut adde-
B ret, Vitæ, cū dixiſſet ſpiritū? Sed intelligimus
ſpiritū uitę, & animam uiuentē Scripturā ſuo
more dixiſſe, cū animalia, id eſt, corpora ani-
mata uellet intelligi, quib. ineſſet per animam
perſpicuus iſte etiam corporis ſenſus. In ho-
minis aūt conditione obliuiſcimur, quemad-
modū loqui Scriptura conſueuerit, cùm ſuo
prorſus more locuta ſit: quo inſinuaret homi
nem etiam rationali anima accepta, quā [k] non
ſicut aliarū carniū aquis & terra producenti-
bus, ſed Deo flante creatā uoluit intelligi: ſic
tamen factum, ut in corpore animali quod ſit
anima in eo uiuente, ſicut illa animalia uiue-
C ret, de quib. dixit: Producat terra animam ui-
uentē: & quæ itidē dixiſſet habuiſſe in ſe ſpi-
ritū uitæ: ubi etiā in Gręco non dixit πνεῦμα,
ſed πνοὴν: non uticꝫ ſpiritū ſanctū, ſed eorum
animā tali exprimēs nomine. Si enim Dei fla-
tus, inquiūt, Dei ore exiſſe intelligit̄, quem ſi
animā crediderimus, cōſequens erit, [l] ut eiuſ-
dem fateamur eſſe ſubſtantiæ, paremcꝫ illius
Eccl.24. ſapiētiæ, quæ dicit: Ego ex ore Altiſsimi pro
diui. Non quidē dixit ſapiētia ore Dei efflatā
ſe fuiſſe: ſed ex eius ore prodiſſe. Sicut autem
nos poſſumus, non de noſtra natura qua ho
mines ſumus, ſed de iſto aere circūfuſo, quem
D ſpirādo ac reſpirādo ducimus ac reddimus,
flatum facere cùm ſufflamus: ita omnipotens
Deus nō de ſua natura, necꝫ de ſubiacēti crea
tura, ſed etiam de nihilo potuit facere flatum,
quem corpori hominis inſerendo inſpiraſſe
uel inſufflaſſe conuenientiſsimè dictus eſt,
incorporeus incorporeum, ſed immutabilis
mutabilē: quia non creatus creatū. Veruntа-
men ut ſciant iſti, qui de Scripturis loqui uo-
lunt, & Scripturarū locutiones nō aduertūt,
non hoc ſolum dici exire ex ore Dei, quod eſt
æqualis eiuſdemcꝫ naturæ, audiant, uel legāt

A quod Deo dicente ſcriptum eſt: Quoniam Apoc.3.
tepidus es, & necꝫ calidus, neque frigidus, in-
cipiam te euomere ex ore meo. Nulla itaque
cauſa eſt, cur apertiſsimè loquenti reſiſtamus
Apoſtolo, ubi ab ſpiritali corpore corpus a-
nimale diſcernens, id eſt, ab illo, in quo futuri
ſumus, hoc in quo nunc ſumus, ait, Semina- 1.Cor.15.
tur corpus animale, ſurget corpus ſpiritale: ſi
eſt corpus animale, eſt & ſpiritale, ſicut ſcri-
ptum eſt, Factus eſt primus homo Adam in Gen.2.
animam uiuentem, nouiſsimus Adam in ſpi-
ritum uiuificantem: ſed non primùm quod
ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea quod
B ſpiritale. Primus homo de terra terrenus, ſe-
cundus homo de cælo cæleſtis. Qualis terre- 1.Cor.15.
nus, tales & terreni: qualis cæleſtis, tales & cæ
leſtes. Et quomodo induimus imaginem ter
reni, induamus & imaginem eius qui de cęlo
eſt. De quibus omnibus Apoſtolicis uerbis
ſuperius locuti ſumus. Corpus igitur anima-
le, in quo primum hominem Adam factum
eſſe dicit Apoſtolus, ſic erat factum, non ut
mori omnino non poſſet, ſed ut nō moreret̄,
niſi homo peccaſſet. Nam illud quod ſpiri-
tu uiuificante ſpiritale erit & immortale, mo-
ri omnino non poterit: ſicut anima creata eſt
C immortalis, quæ licet peccato mortua perhi-
beatur carens quadam uita ſua, hoc eſt, Dei
ſpiritu, quo etiā ſapienter & beatè uiuere po-
terat: tamen propria quadam, licet miſera ui-
ta ſua non deſinit uiuere: quia immortalis eſt
creata. Sicut etiam deſertores angeli, licet ſe- Angeli deſertores.
cundum modum quendam mortui ſint pec-
cando: quia fontē uitæ deſeruerūt, qui Deus
eſt, quem potando, ſapienter beatecꝫ pote-
rant uiuere: tamen non ſic mori potuerunt,
ut omnino deſiſterent uiuere atque ſentire:
quoniam immortales creati ſunt, atque ita in
ſecundam mortem poſt ultimum præcipi- Dæmones in ſecundam mortem poſt ultimum iudicium præcipitabuntur.
D tabuntur iudicium, ut nec illic uita careant:
quandoquidem etiam ſenſu cùm in dolori-
bus futuri ſunt, non carebunt. Sed homines
ad Dei gratiam pertinentes ciues ſanctorum
angelorum in beata uita manentium, ita ſpi-
ritalibus corporibus induentur, ut necꝫ pec-
cent amplius, neque moriantur: ea tamen im-
mortalitate ueſtiti, quæ ſicut angelorum nec
peccato poſsit auferri: natura quidē manen-
te carnis, ſed nulla omnino carnali corrupti-
bilitate uel tarditate remanente. Sequitur au-
tem quæſtio neceſſariò pertractanda, & Do-
mino

mino Deo ueritatis adiuuãte ſoluenda. Si libido membrorũ inobedientium ex peccato inobedientiæ in illis primis hominibus cùm illos diuina gratia deſeruiſſet, exorta eſt: unde in ſuã nuditatẽ oculos aperuerunt, id eſt, eam curioſius aduerterunt:& quia impudens motus uoluntatis arbitrio reſiſtebat, pudẽda texerunt: quomodo eſſent filios propagaturi, ſi ut creati fuerant, ſine prçuaricatione manſiſſent. Sed quia & Liber iſte claudendus eſt, nec tanta quęſtio in ſermonis anguſtias coartanda, in eum qui ſequitur commodiore diſputatione differatur.

L. VIVES.

NOn[a] tunc animam primo homini datam.] Hæc fuit Manichæorum opinio, ut ipſe Auguſtinus diſputat, libro ſecundo de Geneſi contra Manichæos, cap. 8. [b] Et formauit Deus hominẽ puluerem de terra.] Septuaginta ſic uerterunt: καὶ ἔπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς: Et finxit Deus hominem, puluere de terra ſumpto. Suſpicor hoc Auguſtini loco deeſſe unum uerbum, ut ſit: Finxit Deus hominem puluerem capiens de terra. Aut in ablatiuo, puluere capto de terra. Nam Laurini codex, Puluere, habet. Tametſi in Targo Chaldæo legit: Creauit Deus hominẽ puluerẽ de terra, ut eſt in Biblijs, quæ linguis quatuor edi curauit Cardinalis Ximenus, qui Croium meum præceſsit, adiutus cùm ab alijs doctis nõnullis, tum pręcipuè, quantum ad Græcitatẽ attinet, ab Ioanne Vergara, uiro eruditione tam rara, quàm uulgo incognita: & quod eam ad rem permagni referebat, iudicio ſaniſsimo, ac ſuprà quàm dici poſsit exacto. Hocum Pentateuchum accommodauit mihi eximius ſui ordinis uir Lodouicus Coronellus theologus, paſſusq́ eſt ſe libro in primis ſibi neceſſario tam diu carere, dum publicę utilitati, cui hoc quicquid eſt operis, à nobis elaboratur, ſeruiret. [c] Et finxit Deus hominem de limo terræ.] Sic Hieronymus. [d] Vnde in Latinã linguã ſcriptura.] Oſtendit, olim uſas eccleſias Latinas interpretatione Latina ex Septuaginta uerſa, nõ hac Hieronymi, ut mirer eſſe qui tantum nefas exiſtiment tranſlationes attingi, modò ſobriè ac prudenter fiat. [e] Magis tamen propriè dicitur, Finxit.] Sic enĩ dicitur πλάττειν apud Græcos, ut nos de his loquimur, qui luto aliquid efficiunt, quod fingi uocatur. Eoq́ uocabulo etiam in condendis hominibus magni autores utunt, ut Saluſtius: Pecora natura prona, atq́ uentri obedientia finxit. Et apud Ciceronẽ pro Murena de Catone Minore: Finxit enim te ipſa natura ad honeſtatẽ, grauitatẽ, temperantiã, magnitudinẽ animi, iuſtitiã, ad omnes deniq́ uirtutes magnũ hominẽ & excelſum: & formare certè neſcio an in alia inueniat mẽte,

Ioannes Vergara.

Lodouicus Coronellus.

Fingere.

A q̃ foemam dare. [f] Vt hi dicant fingere.] Si quis hoc tẽpore de uerbis in opere theologico ſic diſſereret, pro grãmatico reijceretur. Auguſtinũ uetuſtas ſua tuet, qui ſi reuiuiſceret cum Paulo, certè ille contemptui eſſet rhetorculus aut grammaticulus. Paulus uerò uel inſanire, uel hæreticus uideret. [g] Non ait Græcus πνεῦμα, &c. πνοήν.] Chaldæũ habet: Et inſpirauit in faciem eius animam uitæ, & factus eſt homo in ſpiritum loquentẽ. Auguſtinus ſatis ex hoc loco declarat, quanti ſit momenti ad omnes artes diſciplinasq́ intelligendas uera & germana uocabulorũ cognitio. [h] Omnẽ flatũ ego feci.] Vulgo legimus, Spiritus à facie mea egrediet, & flatus ego faciam, Eſaiæ 57. Lxx. uerò πνεῦμα γὰρ ἐμοῦ ἐξελεύσεται, καὶ πνοὴν πᾶσαν ἐγὼ ἐποίησα. Animum & animam pro aere & flatu multi Latinorũ poſuerunt. Pro aere Vergil.

Semina terrarumq́ animæq́ mariſq́ fuiſſent.

B Pro flatu & anhelitu Cicero in Aca. Si unus & ſimplex, utrum ſit ignis, an anima, an ſanguis? Et Terẽtius: Compreſsi animam. Et Plautus: Fœtet anima uxoris tuæ. Et Plinius: Anima leonis uirus graue, urſi peſtilens.

[i] Aliquando etiam animã.] Hic locus longè aliter ſcribitur in codice Brugeñ. nempe ſic: quando uerò Dei dicitur, interpretati ſunt πνεῦμα. πνοὴ uerò nunq̃ niſi ſpiritum etiam: ſed mihi magis placet uulgatior lectio, nec poteſt aliter congruerẽ. nam in Eccleſiaſte, & locis, quæ ex ſacris literis adducit, πνεῦμα eſt Græcè, non πνοή.

[a] Non ſicut aliacum carnium aquis & terra producentibus.] Si dicamus ſenſiſſe Auguſtinum hominis animã non in corpore generari, ſed foris à Deo immitti: quod uidetur Ariſtoteles in libris De generatione animalium uoluiſſe, cùm eam ait foris uenire, & foras abiere: ea ſententia multi recentiores damnantur, & in primis S. Thomas. Sin intelligamus non eodem modo generari hanc, qua morales, quòd illæ ui materiæ ita habi
C tæ trahant: rationalis diuinitùs ibi creetur, nulla materia potente illam in ſe uirtute ſua ingignere: tunc cõmune hoc erit cum omnibus, atq́ in hunc modum dictum illud Ariſtotelis acciperẽt: quod profectò cõuenire nec dicto eius uidetur, cum foris dicit uenire: nec dogmatis qui immortale eſſe ingenitum contendit: ſi modò explorata eſt Ariſtotelis de anima noſtra ſentẽtia, de quo uideo inter ueteres interpretes magnopere dubitari.

[t] Vt eiuſdem fateamur eſſe ſubſtantiæ.] Humanam animam de ſubſtantia Dei, nõ ſolùm gentilium plerique philoſophorũ exiſtimarunt, ſicut aliàs eſt per nos oſtenſum, ſed ex Chriſtianis nonnulli: nec ſolùm hæretici, ut Priſcillianiſtæ, & alij nonnulli, ſed homo Chriſtiano pectore Lactantius, non quòd in hoc uel à me, uel à quoq̃ rectius ſapiẽte comprobetur, ſed quòd magno in Chriſtum ardore uidebatur flagrare. Neq́ enim ob unũ aut
D alterum erratum auerſatur tendentẽ ad ſe Chriſtus: præſertim ubi mẽs integra ſemper eſt in ſcopũ illũ ueræ pietatis. Verba Lactantij hæc ſunt lib. 2. Inſtitut. diuin. Ficto enim corpore ſpirauit ei animã de uitali fonte ſpiritus ſui, qui eſt perennis. Quibus uelle uidetur animam de ſpiritu Dei in hominem demanaſſe.

Anima.

Lactantius.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XIIII.

1 Per inobedientiam primi hominis, in ſecundæ mortis perpetuitatem ruituros fuiſſe omnes, niſi multos Dei gratia liberaret.

2 De uita carnali, quæ non ex corporis tantùm, ſed etiam ex animi ſit intelligenda uitijs.

3 Peccati cauſam ex anima, non ex carne prodiſſe, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum eſſe, ſed pœnam.

4 Quid ſit ſecundum hominem, quidúe ſecundum Deum uiuere.

5 Quòd de corporis animæꝗ natura tolerabilior quidem Platonicorũ ꝙ Manichæorum opinio: ſed & ipſi reprobantur: quoniam uitiorum cauſas naturæ carnis aſcribunt.

6 De qualitate uoluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi aut prauæ habentur aut rectæ.

7 Amorem & delectationẽ indifferẽter & in bono & in malo apud ſacras literas inueniri.

8 De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe uoluerũt, & excluſis dolore ſiue triſticia, quã uirtus animi ſentire non debeat.

9 De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet uita iuſtorum.

10 An primos homines in paradiſo conſtitutos nullis perturbationibus, priuſquã deliquerint, affectos fuiſſe credendum ſit.

11 De lapſu primi hominis, in quo bene condita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo autore reparari.

12 De qualitate primi peccati per hominem admiſſi.

13 Quòd in prçuaricatione Adç ad opus malum mala præceſſit uoluntas.

14 De ſuperbia tranſgreſſionis, quæ ipſa fuit trãſgreſſione deterior.

15 De iuſticia retributionis, quam primi homines pro ſua inobedientia receperunt.

16 De libidinis malo, cuius nomen cùm multis uitijs congruat, propriè tamẽ motibus obſcœnis corporis aſcribitur.

17 De nuditate primorũ hominũ, quam poſt peccatum turpem pudendamꝗ uiderunt.

18 De pudore concubitus, nõ ſolùm uulgari, ſed etiam coniugali.

19 Quòd partes iræ atq; libidinis tam uitioſe mouentur, ut eas neceſſe ſit frenis ſapientiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt.

20 De uaniſſima turpitudine Cynicorum.

21 De benedictione multiplicandç fœcunditatis humanæ ante peccatum, quam præuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit.

22 De copula coniugali à Deo primitùs inſtituta atq; benedicta.

23 An etiam in paradiſo generandũ fuiſſet, ſi nemo peccaſſet: uel utrum contra actum libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis.

24 Quòd inſontes homines & merito obedientiæ in paradiſo permanentes ita genitalibus membris fuiſſent uſuri ad generationẽ prolis, ſicut cæteris ad arbitrium uoluntatis.

25 De uera beatitudine, quam temporalis uita non obtinet.

26 Quòd felicitas in paradiſo uiuentiũ, ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe.

27 De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas non perturbat prouidentiam Dei.

28 De qualitate duarum ciuitatum, terrenæ atq; cæleſtis.

Per inobedientiã primi hominis in ſecundæ mortis perpetuitatẽ ruituros omnes fuiſſe, niſi multos Dei gratia liberaret. Cap. I.

DIXIMVS iã in ſuperiorib. Libris, ad humanũ genus non ſolùm naturę ſimilitudine ſociandum, uerumetiam quadam cognationis neceſsitudine in unitatẽ cõcordem pacis uinculo colligãdum, ex homine uno Deum uoluiſſe homines inſtituere: neque hoc genus fuiſſe in ſingulis quibuſq; moriturum, niſi duo primi, quorum creatus eſt unus ex nullo, alter ex illo, id inobedientia meruiſſent: à quibus admiſſum eſt tam grande peccatum, ut in deterius eo natura mutaretur humana etiam, in poſteros obligatione peccati & mortis neceſsitate tranſmiſſa. Mortis autem regnum in homines uſqueadeò dominatum eſt, ut omnes in ſecundam quoq; mortẽ, cuius nullus eſt finis, pœna debita præcipites ageret, niſi inde quoſdã [a] indebita Dei gratia liberaret: ac per hoc factum eſt, ut cùm tot tantæq; gentes per terrarum orbem diuerſis ritibus moribusq; uiuentes, multiplici linguarũ, armorum, ueſtiũ ſint uarietate diſtinctæ: non tamen amplius q̃ duo quædam genera humanæ ſocietatis exiſterent, quas ciuitates duas ſecundũ ſcripturas noſtras meritò appellare poſſumus. Vna quippe eſt hominum ſecundum carnem, altera ſecundum ſpiritum uiuere in ſui cuiuſque generis pace uolentium: & cùm id quod expetunt aſſequuntur, in ſui cuiuſque generis pace uiuentium.

Mors ex peccato propagata.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DECIMVMquartum Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

Gratia. INdebita [a] Dei gratia.] Nemini enim debet Deus, ideoq; gratia in uno ſenſu dicit, quòd gratis detur: in altero, quòd gratũ faciat eũ, cui adhæſerit. Paulus ad Rom. xi. Quis dedit illi prior, & retribuetur ei? Nam ſi deberet, non faceret, ſed referret gratiam. Et ad Titum idem Apoſtolus: Non ex operibus iuſticiæ, quæ fecimus nos, ſed ſecundum miſericordiam ſuam ſaluos nos fecit.

De uita carnali, quæ nõ ex corporis tantũ, ſed etiã ex animi ſit intelligenda uitijs. Cap. II.

PRIVS ergo uidendum eſt, quid ſit ſecundum carnem, quid ſecundum ſpiritum uiuere. Quiſquis eñ hoc quod diximus prima fronte inſpicit, uel non recolens, uel minus aduertens quemadmodum Scripturæ ſanctæ loquantur, poteſt putare philoſophos quidem Epicureos ſecundum carnem uiuere: quia ſummum bonum hominis in corporis uoluptate poſuerunt: & ſi qui alij ſunt, qui quoquo modo corporis bonũ ſummum bonum eſſe hominis opinati ſunt: & omne eorum uulgus, qui non aliquo dogmate, uel eo modo philoſophantur, ſed procliues ad libidinem, niſi ex uoluptatibus, quas corporeis ſenſibus capiunt, gaudere neſciunt. Stoicos autem, qui ſummũ bonũ hominis in animo ponunt, ſecundum ſpiritum uiuere: quia & hominis animus quid eſt niſi ſpiritus? Sed ſicut loquitur Scriptura diuina, ſecundum carnem uiuere utrique monſtrantur. Carnem quippe appellat, nõ ſolùm corpus terreni atque mortalis animantis: ueluti cùm dicit, Non omnis caro eadem caro, ſed alia quidem hominis, alia autem caro pecoris, alia uolucrum, alia piſcium: ſed alijs multis modis ſignificatione huius nominis utitur, inter quos uarios locutionis modos, ſæpe etiã ipſum hominẽ, id eſt, naturam hominis carnẽ nuncupat, modo locutionis à parte totum ſignificans, quale eſt: Ex operibus legis non iuſtificabit̃ omnis caro. Quid enim hic uoluit intelligi, niſi omnis homo? quod apertius paulò pòſt ait: In lege nemo iuſtificabitur. Et ad Galatas: Scientes quia non iuſtificabitur omnis homo ex operibus legis. Secundum hoc intelligitur, Et uerbum caro factum eſt: id eſt, homo. Quod non rectè accipientes quidam, [a] putauerunt Chriſto humanam animam defuiſſe. Sicut enim à toto pars accipitur, ubi Mariæ Magdalenæ uerba in Euangelio leguntur dicentis, Tulerunt Dominũ meum, & neſcio ubi poſuerunt eũ: cùm de ſola Chriſti carne loqueret̃, quam ſepultam

Epicurei. Stoici. 1. Cor. 15. Caro pro homine. Rom. 3. Gal. 3. Ioan. 1. Ioan. 20.

pultam de monumento putabat ablatã:ita & A
à parte totũ,carne nominata, intelligitur homo: ſicut ea ſunt quæ ſuprà commemorauimus. Cùm igit̃ multis modis,quos perſcrutari & colligere longũ eſt, diuina Scriptura nuncupet carnẽ: quid ſit ſecundũ carnẽ uiuere:quod profectò malũ eſt, cũ ipſa carnis natura nõ ſit malum, ut indagare poſsimus, inſpiciamus diligenter illũ locũ epiſtolæ Pauli
Gal.5. apoſtoli,quã ſcripſit ad Galatas, ubi ait: Manifeſta autẽ ſunt opera carnis,quæ ſunt adulteria,fornicationes,immũdiciæ,luxuriç,idolorũ ſeruitus,ueneficia,inimicitiæ, cõtentiones, æmulationes, [b] animoſitates, diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ,ebrietates,comeſſationes,& his ſimilia, quæ prędico uobis,ſicut & prædixi: quoniam qui talia agunt, regnũ Dei non poſsidebũt. Iſte totus epiſtolæ Apoſtolicæ locus, quantũ ad rem pręſentem ſatis eſſe uidebit̃, conſideratus poterit hãc diſſoluere quęſtionem, quid ſit ſecundũ carnẽ uiuere. In operibus namq; carnis, quæ manifeſta eſſe dixit, eaq; cõmemorata dãnauit, non illa tantùm inuenimus, quæ ad uoluptatẽ pertinent carnis: ſicuti ſunt fornicationes, immundiciç, luxuriæ, ebrietates, comeſſationes: uerũ etiã C illa quibus animi uitia demonſtrant̃ à uoluptate carnis aliena. Quis eñ ſeruitutem quæ idolis exhibet̃, ueneficia, inimicicias, contentiones, æmulationes, animoſitates, diſſenſiones, hęreſes, inuidias, non potius intelligat animi uitia eſſe q̃ carnis? Quandoquidem fieri poteſt, ut propter idololatriam uel hæreſis alicuius errorem à uoluptatib. carnis temperetur: & tamen etiã tunc homo quamuis carnis libidines continere atq; cohibere uideatur, ſecundum carnẽ uiuere hac Apoſtolica autoritate conuincitur: & in eo q; abſtinet à D uoluptatibus carnis, damnabilia opera carnis agere demonſtrat̃. Quis inimicicias non in animo habeat: aut quis ita loquitur, ut inimico ſuo, uel quẽ putat inimicũ, dicat: malam carnẽ, ac non potius, malũ animũ habes aduerſum me? Poſtremò ſicut carnalitates, ut ita dicam, ſi quis audiſſet, non dubitaret carni tribuere: ita nemo dubitat animoſitates ad animum pertinere. Cur ergo hæc omnia & his ſimilia, doctor gentium in fide & ueritate opera carnis appellat, niſi quia eo locutionis modo, quo totum ſignificatur à parte, ipſum hominem uult nomine carnis intelligi?

Secundum carnem uiuere quid?

Etiam animi uitia carni adſcribuntur.

a Auguſt. To.5.

L. VIVES.

PVtauerunt [a] Chriſto humanã animã defuiſſe.] Hic fuit error Apollinariſtarũ, ut ipſe docet in Euãgelium Ioannis, & ſermone cõtra Arrium, & libro 83. Quæſtionum. Idem putarunt Cerdoniani, & Apellitæ, de erroribus ad Quoduultdeum. [b] Animoſitates.] θυμοὶ, animi, iræ, ſic Hieronymus legit: ſed Latinè quoq; animi pro ira ponuntur, ut apud Saluſtium: Lucullus ſuperiore anno quantis animis ierit in L. Quintiũ, uidiſtis. Hinc animoſus & animoſitas. Animoſus Euros dixit Vergilius, quaſi iracundos. Animoſitate pro ira utitur Macrob. 2. De ſomnio Scip. Porrò hæc ira quæ eſt θυμὸς eſt ὀργὴ ἀρχομένη, quod Cicero ſic finit: Excandeſcentia eſt ira naſcens, & modò deſiſtens, quæ θύμωσις Græcè dicitur. Poſtea in dicto Paulí ſequitur, rixę, quod Auguſtinus non addidit ἐριθεῖαι.

Animoſitas.

B Peccati cauſam ex anima, nõ ex carne prodiſſe, & corruptionem ex peccato contractam, non peccatum eſſe, ſed pœnam. Cap. III.

QVOD ſi quiſquam dicit, carnẽ cauſam eſſe in malis moribus quorum cunq; uitiorum, eo q; anima carne affecta ſic uiuit: profectò non uniuerſam hominis naturã diligenter aduertit. Nam corpus quidem corruptibile aggrauat animã. Vnde etiam idẽ Apoſtolus agens de hoc corruptibili corpore, de quo paulo antè dixerat, Etſi exterior homo noſter corrũpit̃: Scimus, inquit, quia ſi terrena noſtra domus habitationis diſſoluatur, ędificationem habemus ex Deo domũ non manufactã æternã in cælis. Etenim in hoc ingemiſcimus habitaculum noſtrum quod de cælo eſt ſuperindui cupientes: ſi tamẽ induti, nõ nudi inueniamur. Etenim qui ſumus in hac habitatione, ingemiſcimus grauati: eo quòd nolumus ſpoliari, ſed ſuperueſtiri, ut abſorbeat̃ mortale à uita. Et aggrauamur igitur corruptibili corpore, & ipſius aggrauationis cauſam, non naturam, ſubſtantiamq; corporis, ſed eius corruptionẽ ſcientes, nolumus corpore expoliari, ſed eius immortalitate ſuperueſtiri. Et tunc ergo erit corpus, ſed quia corruptibile non erit, non aggrauabit. Aggrauat ergo nũc animam corruptibile, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Veruntamen qui omnia animæ mala ex corpore putant accidiſſe, in errore ſunt. [a] Quamuis enim Vergilius Platonicam uideatur luculentis uerſibus explicare ſententiam, dicens:

Igneus eſt ollis uigor, & cæleſtis origo
Seminibus, quantũ non noxia corpora tardant,
Terreniq; hebetant artus, moribundaq; membra:

omneſq; illas notiſsimas quatuor animi perturbationes,

Sap.8.

2.Cor.5.

turbationes,[b] cupiditatem, timorem, læticiã, tristiciam, quaſi origines omniuḿ peccatorum atque uitiorum uolens intelligi ex corpore accidere, ſubiungat & dicat:

Hinc metuunt, cupiuntq́, dolent, gaudentq́: nec auras
Suſcipiunt, clauſæ tenebris & carcere cæco:

tñ aliter ſe habet fides noſtra. Nã corruptio corporis, quæ aggrauat animam, nõ peccati primi eſt cauſa, ſed pœna: nec caro corruptibilis animã peccatricẽ, ſed anima peccatrix fecit eſſe corruptibilẽ carnẽ. Ex qua corruptione carnis licet exiſtant quædã incitamenta uitiorum, & ipſa deſideria uitioſa: non tñ oĩa uitæ iniquæ uitia tribuenda ſunt carni, ne ab his omnib. purgemus diabolum, qui non habet carnem.[c] Etſi eñ diabolus fornicator uel ebrioſus, uel ſi quid aliud huiuſmodi mali eſt, q̊d ad carnis pertinet uoluptates, non poteſt dici, cũ ſit etiam taliũ peccatorũ ſuaſor & inſtigator occultus: eſt tamen maximè ſuperbus atq; inuidus. Quę illum uitioſitas ſic obtinuit, ut propter hanc eſſet in carcerib. caliginoſi huius aeris æterno ſupplicio deſtinatus. Hæc autem uitia quæ tenẽt in diabolo principatũ, carni tribuit Apoſtolus, quam certũ eſt diabolũ non habere. dicit eñ, inimicicias, contentiones, æmulationes, animoſitates, inuidias, opera eſſe carnis: quorum omniũ malorum caput atq; origo ſuperbia eſt, quę ſine carne regnat in diabolo. Quis aũt illo eſt inimicicior ſanctis? Quis aduerſus eos contentioſior animoſior, & magis æmulus atque inuidus inuenit? Et hęc oĩa cũ habeat ſine carne, quõ ſunt opera carnis: niſi quia opera ſunt hominis, quem, ſicut dixi, nomine carnis appellat? Nõ eñ habendo carnẽ, quã nõ habet diabolus, ſed uiuendo ſecũdũ ſeipſum, hoc eſt, ſecundũ hominẽ, factus eſt homo ſimilis diabolo: quia & ille ſecundũ ſeipſum uiuere uoluit, quando in ueritate nõ ſteuit: ut non de Dei, ſed de ſuo mendacium loqueret, qui non ſolũ mendax, uerumetiam mẽdacij pater eſt. Primus eſt quippe mentitus &, à quo peccatum, ab illo cœpit eſſe mendacium.

Diabolus ſine carne opera carnis habet & edit.

Ioan. 8.

L. VIVES.

Qvamoís[a] enim.] Non magis Platonicã, q̃ Pythagoricã: etſi in multis eidẽ omnino ſont. Ratio huius totius rei lib. 8. eſt mihi ſat multis expoſita.

Quatuor animi affectus.

[b] Cupiditatẽ, tí.] Quatuor ponunt̃ principes animi affectus: ut Cic. in Tuſc. quæſt. docet, duo iucundi, totidẽ triſtes. Ex iucũdis unus ad præſentes res ſpectat, læticia, quæ eſt opinio boni præſentia: alter ad futuras: libido, opinio boni futuri, quã per cupiditatẽ hic intelligi uult. Ex triſtib. triſticia opinio mali præſentis; timor opinio uẽturi mali. Ex his quẽadmodũ affectus cæteri proficiſcant̃, nẽpe inuidentia, æmulatio, obtrectatio, miſericordia, angor, luctus, mœror, ærũna, dolor, lamentatio, ſolicitudo, moleſtia, afflictatio, deſperatio ex triſticia. Tũ pigricia, pudor, error, pauor, exanimatio, cõturbatio, formido ex timore. Iam maleuolentia lætãs animo alieno, delectatio, iactatio ex læticia. Hinc ira, excandeſcentia, odium, inimicicia, diſcordia, indigentia, deſiderium ex cupiditate: idem Cic. 4. Tuſc. declarat. [c] Etſi enim diabolus fornicator.] De hoc poſtea.

Quid ſit ſecundum hominem, quidúe ſecundum Deum uiuere. Cap. IIII.

Cvm ergo uiuit homo ſecũdum hominẽ, non ſecundũ Deũ, ſimilis eſt diabolo: quia nec angelo ſecundum angelũ, ſed ſecundũ Deũ uiuendũ fuit, ut ſtaret in ueritate, & ueritatem de illius, nõ de ſuo mendaciũ loqueret̃. nã & de homine alio loco idem Apoſtolus ait: Si aũt ueritas Dei in meo mẽdacio abundauit. *Rom. 3.* Meũ dixit mendaciũ, ueritatẽ Dei. Cũ itaq; uiuit homo ſecundũ ueritatẽ, nõ uiuit ſecundũ ſeipſum, ſed ſecundũ deũ. Deus eſt enim qui dixit, Ego ſum ueritas. *Ioan. 14.* Cũ uerò uiuit ſecundũ ſeipſum, hoc eſt, ſecundũ hominẽ, nõ ſecundũ Deũ, profectò ſecundũ mendaciũ uiuit: non quia homo ipſe mendaciũ eſt, cũ ſit eius autor & creator Deus, qui nõ eſt utiq; autor creatorq́; mẽdacij, ſed quia homo factus eſt rectus, ut non ſecundum ſeipſum, ſed ſecundũ eum à q̊ factus eſt, uiueret: id eſt, illius potius q̃ ſuam faceret uoluntatẽ: nõ aũt ita uiuere, quemadmodum eſt factus ut uiueret, hoc eſt, mendaciũ.[a] Beatus quippe uult eſſe, etiam nõ ſic uiuendo ut poſsit eſſe.[b] Quid eſt hac uoluntate mendacius? Vnde non fruſtra dici poteſt, omne peccatũ eſſe mendaciũ. Non eñ fit peccatum, niſi ea uoluntate, qua uolumus ut bene ſit nobis, uel uolumus ut malè ſit nobis. Ergo mendaciũ eſt quod cũ fiat, ut bene ſit nobis, hinc potius malè eſt nobis: uel cum fiat, ut melius ſit nobis, hinc potius peius eſt nobis. Vnde hoc, niſi quia de Deo poteſt bene eſſe homini, quem delinquẽdo deſerit: nõ de ſeipſo, ſecundũ quem uiuendo delinquit? Quod itaq; diximus, hinc extitiſſe ciuitates duas diuerſas inter ſe atq; contrarias: q̧ alij ſecundũ carnem, alij ſecundũ ſpiritũ uiuerẽt: poteſt etiam iſto modo dici, q̧ alij ſecundũ hominem, alij ſecundũ Deũ uiuãt. Apertiſsimè q̃ppe Paulus ad Corinthios dicit: Cum enim inter uos *1. Cor. 3.*

ſint

ſint æmulatio & contentio, nónne carnales A eſtis, & ſecundũ hominẽ ambulatis? Quod ergo eſt ambulare ſecundũ hominẽ, hoc eſt eſſe carnalem: qꝛ à carne, id eſt, à parte hominis minore, intelligiť homo. Eoſdẽ ipſos qp pe dixit ſuperius animales, q̃s poſtea carna-
1.Cor.2. les, ita loquens: c Quis em̃ ſcit, inqt, hominũ quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, q in ipſo eſt? Sic & quæ Dei ſunt, nemo ſcit niſi ſpiritus Dei. Nos aũt, inqt, non ſpiritũ huius mũdi accepimus, ſed ſpiritũ q ex Deo eſt, ut ſciamus quæ à Deo donata ſunt nobis, quæ & loquimur: nõ in ſapiẽtiæ humanæ doctis uerbis, d ſed docti ſpiritu, ſpiritalib. ſpiritalia B cõparantes. Animalis aũt homo nõ percipit quæ ſunt ſpiritus Dei: e ſtulticia eſt enim illi. Talib. igitur, id eſt, animalib. pauló pôſt di-
1.Cor.3. cit: Et ego, fratres, nõ potui loqui uobis qua ſi ſpiritalibus, ſed quaſi carnalibus. Et illud ex hoc eodẽ loquẽdi modo intelligiť, id eſt,
Homo unde denominetur. à parte totũ. Et ab aïa nanq;, & à carne, quæ ſunt partes hominis, poteſt totũ ſignificari, quod eſt homo: atq; ita non eſt aliud animalis homo, aliud carnalis: ſed idẽ eſt utrumq;, id eſt, ſecundũ hominẽ uiuẽs homo. Sicut et nõ aliud q̃ homines ſignificanť, ſiue ubi le- C
Rom.3. giť, Ex operib. legis f non iuſtificabiť omnis
Gen.36. caro: ſiue q̃d ſcriptũ eſt, g Septuagĩtaquinq; animæ deſcenderũt cũ Iacob in Ægyptũ. Et ibi em̃ per omnẽ carnẽ, omnis homo: & ibi ꝑ ſeptuagintaquinq; aïas, ſeptuagintaquinque homines intelliguntť. Et q̃d dictum eſt,
1.Cor.2. Non in ſapiẽtiæ humanæ doctis uerbis: potuit dici, Nõ in ſapiẽtia carnalis: ſicut q̃d dictũ eſt, Secundũ hominẽ ambulatis: potuit dici, ſecũdũ carnẽ. Magis autẽ hoc apparuit, in his quæ ſubiũxit. Cum em̃ quis dicat, ego
1.Cor.1. ſum Pauli: aliꝰ aũt, ego Apollo: nónne hoïes eſtis? Quod dicebat, Animales eſtis: &, Car- D nales eſtis: expreſsius dixit, Hoïes eſtis: q̃d eſt, ſecũdum hominẽ uiuitis, non ſecundum Deum: ſecundũ quem ſi uiueretis, dij eſſetis.

L. VIVES.

Beatus a quippe.] Nemo eſt qui quantũuis malè & ſceleratè uiuat, nolit tamẽ ad beatitudinẽ peruenire: licet agat ea quæ à lõgiſsimè inde ad certiſsimã miſeriã abducãt. b Quid eſt hac uol. men.] Fallacius hac uoluntate nihil eſt. Mirè enim decipit, in quo eſt. c Quis enim, inquit.] Lib. primo locũ hunc citãs ſic dixit: Quis em̃, inquit, ſcit hominũ quæ agantur in homine: expreſsius. c Sed docti ſpiritu.] Græcè eſt: Sed doctis ſpiritus: ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἁγίου. Auguſtinus cõmodius uertit. Alibi habetur, In doctrina

Auguſt. To. 5.

ſpiritus. e Stulticia eſt enim illi.] Spiritalia Dei, ſtulticia ſunt hominib. ex affectu uiuẽtibus: ut etiã inter gentiles ſapiẽtia & uirtutes ſtulticia craſsis erãt diuitibus, qui umbras putabãt eſſe uera corpora, hæc autem inſanias meras. Vnde eſt ſpecus ille apud Platonem in libro De repub. ſeptimo, in quo homines umbris aſſueti nulla credebant eſſe alia corpora. Obiter annotabo dicendum fuiſſe, ſtulticia illi ſunt. Græcè eſt quidẽ ſingulariter, μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι. Sed figura eſt Attica, cũ nomen neutrius generis uerbo ſingulari additur, quod eſt apud nos frequentiſsimũ. f Non iuſtificatur.] Græcè eſt, Iuſtificabitur, δικαιωθήσεται. g Septuagintaquinq; animæ.] Animã ꝑ homine dici, Hebraiſmus eſt, ut puto pro uita uerò Græcorum eſt, & Latinorum quoq; pro ut uita anima. Nonius Marcellus ꝑ corporibus ait animas poni, cùm Verg. dicit lib. 11. Aeneid. Anima.

Interea ſocios inhumataq; corpora terræ
Mãdemus, qui ſolus honos Acheronte ſub imo eſt.
Ite ait egregias animas, quæ ſanguine nobis B
Hanc patriam peperêre ſuo. —

Quod an ita ſit, ipſe uiderit. Eſt tamẽ apud Græcos interdũ inuenire, cùm ψυχὴ ponitur pro rebus animatis.

Quòd de corporis animæq; natura tolerabilior quidem Platonicorũ q̃ Manichæorũ ſit opinio, ſed & ipſi reprobantur, quoniã uitiorũ cauſas naturæ carnis aſcribunt. Cap. V.

NON igiť opus eſt peccatis uitiiſq; noſtris ad creatoris iniuriam carnis accuſare naturã: quæ in genere atq; ordine ſuo bona eſt, ſed deſerto creatore bono, uiuere ſecũdum creatum bonum, C non eſt bonum: ſiue quiſq; ſecũdum carnẽ, ſiue ſecundũ animã, ſiue ſecundũ totũ hominem, qui conſtat ex anima & carne, unde & nomine ſolius animæ, & nomine ſolius carnis ſignificari poteſt, eligat uiuere. Nam qui uelut ſummũ bonũ laudat animæ naturã, & tanq; malũ naturã carnis accuſat: profectò & animã carnaliter appetit, & carnẽ carnaliter fugit: quoniam id uanitate ſentit humana, nõ ueritate diuina. a Nõ quidẽ Platonici ſicut Manichęi deſipiũt, ut tanq; mali naturã terrena corpora deteſtenť, cùm omnia D elemẽta, quibus iſte mũdus uiſibilis contrectabiliſq; cõpactus eſt, qualitateſq; eorum Deo artifici tribuãt. Veruntamẽ ex terrenis artubus moribundiſq; mẽbris ſic affici animas opinanť: ut hinc eis ſint morbi cupiditatũ & timorũ & lætitię ſiue triſtitiæ: quib. quatuor perturbationibus, ut Cicero appellat, uel paſsionibus, ut pleriq; uerbum è ucrbo Græco exprimunt, omnis humanorum morum uitioſitas cõtinetur. Quod ſi ita eſt, quid eſt quod Æneas apud Vergiliũ, cùm audiſſet à patre apud inferos, animas rurſus ad corpora rediituras, hanc opinionem mi-

ratur, exclamans: (tandum eſt A

O' pater, ánne aliquas ad cælum hinc ire pu-
Sublimes animas, iterumq́ ad tarda reuerti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?

Nunquid'nã hæc tã dira cupido ex terrenis artubus moribundiſq; mẽbris adhuc ineſt animarũ illi prædicatiſsimę puritati? No'nne ab huiuſmodi corporeis, ut dicit, peſtib. omnibus eas aſſerit eſſe purgatas, cũ rurſus incipiũt in corpora uelle reuerti? Vnde colligiẽ, etiã ſi ita ſe haberet, quod eſt omnino uaniſsimũ, uiciſsim alternãs inceſſabiliter euntiũ atq; redeuntiũ animarũ mundatio & inquinatio, non potuiſſe ueraciter dici, oẽs culpa- B biles atq; uitioſos motus animarũ eis ex terrenis corporib. inoleſcere. Siquidẽ ſecundũ ipſos illa, [b] locutor nobilis ait, dira cupido uſqueadeò non eſt ex corpore, [c] ut ab omni corporea peſte purgatã, & extra omne corpus animam conſtitutã, ipſam cõpellat eſſe in corpore. Vnde etiam, illis fatentibus, non ex carne tantùm afficitur anima, ut cupiat, metuat, [d] lætetur, & triſtetur: uerumetiam ex ſeipſa his poteſt motibus agitari.

L. VIVES.

NOn [a] quidẽ Platonici, ſicut Manichæi.] Hi omnem carnem, non Dei, ſed malæ mẽtis perhibẽt C eſſe opificium: ideo ſuos auditores monent, ne animantes occidant, ne offendãt principes tenebrarũ in cæleſtibus colligatos, à quibus dicũt omnem carnẽ originem ducere. Et ſi utantur coniugibus, cõceptum tamen generationemq; deuitẽt, ne diuina ſubſtantia, quæ in eos per alimenta ingreditur, uinculis carneis liget in prole. Auguſtinus ad Quoduultdeũ. His aſſenſi ſunt Priſcillianiſtæ. [b] Vt locutor nobilis.] Sic alibi Ciceronem nominauit, hîc Vergiliũ: quanquam alibi ſic legitur, ut poeta præfatus eloquitur, lucis tã dira etiam. [c] Vt ab omni corporea peſte purgatam.] In aliis libris ſcribitur, Vt ab omni corporea parte purgatam. [d] Lætetur & triſtetur.] Alibi eſt, Lætetur & ægreſcat, quod non ſecus ſignificat. nam triſticiã, ægritudinem uocat Cicero, tertio Tuſculanarum.

De qualitate uoluntatis humanæ, ſub cuius iudicio affectiones animi, aut prauæ habentur, aut rectæ. Cap. VI.

D INTEREST autem, qualis ſit uoluntas hominis, quia ſi peruerſa eſt, peruerſos habebit hos motus: ſi autem recta eſt, nõ ſolùm inculpabiles, uerumetiam laudabiles erunt. [a] Voluntas eſt quippe in omnibus: imò omnes nihil aliud q̃ uoluntates ſunt. Nam quid eſt cupiditas & læticia, niſi uoluntas [b] in eorum conſenſionem, quæ uolumus? Et quid eſt, metus atq; triſticia, niſi uoluntas in diſſenſionẽ ab his quæ nolumus?

A Sed cùm cõſentimus appetendo ea quę uolumus, cupiditas: cũ aũt conſentimus fruendo his quæ uolumus, læticia uocaẽ. Itemq; cùm diſſentimus ab eo quod accidere nolumus, talis uolũtas metus eſt: cùm aũt diſſentimus ab eo quod nolentib. accidit: talis uoluntas triſticia eſt. Et omnino pro uarietate rerũ quæ appetunẽ, atq; fugiunẽ, ſicut allicitur, uel offenditur uoluntas hominis, ita in hos, uel illos affectus mutaẽ & uertiẽ. Quapropter homo qui ſecundũ Deũ, non ſecundum hominẽ uiuit, oportet ut ſit amator boni: unde fit conſequens ut malum oderit. Et *Odium uitij.* B quoniam nemo naturà, ſed quiſquis malus eſt, uitio malus eſt: [c] perfectũ odiũ debet malis: qui ſecundum Deũ uiuit: ut nec propter *Pſal.138.* uitium oderit hominẽ, nec amet uitium propter hominẽ: ſed oderit uitium, amet hominem. Sanato enim uitio, totũ quod amare, nihil autem quod debeat odiſſe, remanebit.

L. VIVES.

VOluntas [a] eſt quippe in omnib.] Stoici βουλήσεις, quod Cicero uoluntates uertit, nolunt eſſe, niſi cùm quid prudenter cõſtanterq; appetitur: id *Voluntas.* circo uolũtas finitur, quæ quid cum ratione deſiderat, quę eſt in ſolo ſapiente. Quæ aũt aduerſus rationẽ incitata eſt uehementius, ea libido dicẽ, uel cupiditas effrenata, quæ in omnib. ſtultus reperiẽ. Peripatetici utraſq; C uolũtates dicunt, has malas, illas bonas. De nominib. eſt controuerſia, ut aliàs dixi. Nã & cupiditates Stoici uoluntates quoq; nominãt: nec refert, utrũ ſit cũ conſilio uolũtas, an natura ipſa impulſa: nã uolũtas eſt ſemper, niſi q̃ illa propriè, uereq; dicẽ uoluntas, in qua eſt libertas, & in hac demũ uitiũ eſt, aut uirtus. [b] In eorum conſenſionẽ quæ uolumus.] Non eſt hæc uel conſenſio, uel diſſenſio, qua credimus aliquid eſſe, aut nõ eſſe, in qua eſt ſcientia, fides, opinio: de quibus multus in Analyticis poſterioribus ſermo: ſed uelle aut nolle quę ad uolũtatẽ ſpectant, cùm illa ad mentẽ pertineãt, & tanq̃ approbare & decernere ut uel fiat quid, uel ne fiat. [c] Perfectum odium.] Declarat quod eſt in Pſalmo 138. Perfecto odio oderam illos.

Amorẽ & dilectionẽ indifferẽter & in bono & in malo apud ſacras literas inueniri. Cap. VII.

D NAM cuius propoſitũ eſt amare Deum, & nõ ſecundũ hominẽ, ſed ſecundũ Deũ amare ꝓximum, ſicut etiã ſeipſum: proculdubiò propter hunc amorem dicitẽ uoluntatis bonæ, quę uſitatius in Scripturis ſacris charitas appellatur: ſed amor quoq; ſecundum eaſdẽ ſacras literas dicitur. Nam & amatorẽ boni dicit Apoſtolus eſſe debere, quẽ regẽdo populo pręcipit eligendum. Et ipſe Dñs Petrum apoſtolũ interrogãs, cùm dixiſſet: [a] Diligis me plus his, *Ioan.21.* Ille reſpondit: [b] Domine, tu ſcis quia amo te?

Et

Et iterũ Dominus quæſiuit, nõ utrum amaret, ſed utrũ diligeret eum Petrus. At ille reſpondit ei iterum: Domine, tu ſcis quia amo te. Tertia uerò interrogatiõe & ipſe Ieſus nõ ait, Diligis me, ſed, Amas me. ubi ſecutus ait Euangeliſta: Contriſtatus eſt Petrus, quia dixit ei tertiò, Amas me: cùm Dñs non tertiò, ſed ſemel dixerit, Amas me: bis autẽ dixerit, Diligis me. Vnde intelligimus, ꝙ etiã cũ dicebat Dñs, Diligis me: nihil aliud dicebat, ꝗ̃, Amas me. Petrus aũt nõ mutauit hui⁹ unius rei uerbũ, ſed etiã tertiò: Domine, inquit, tu omnia ſcis: tu ſcis quia amo te. Hoc propterea cõmemorandũ putaui, [c] quia nõnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionem ſiue charitatẽ, aliud amorẽ. [d] Dicunt eñ dilectionem accipiendã eſſe in bono, amorẽ in malo. Sic autẽ nec ipſos autores ſecularium literarum locutos eſſe, certiſſimum eſt. Sed uiderint philoſophi utrũ uel qua ratione iſta diſcernant. Amorẽ tamen eos in bonis rebus, & erga ipſum Deũ magnipẽdere, libri eorũ ſatis loquunt. [e] Sed ſcripturas religionis noſtræ, quarũ autoritatẽ cæteris quibuſcq; literis anteponimus: non aliud dicere amorẽ, aliud dilectionẽ uel charitatem, inſinuandum fuit. nam & amorem in bono dici, iã oſtendimus. Sed ne quis exiſtimet amorẽ quidẽ & in bono & in malo, dilectionẽ aũt non niſi in bono eſſe dicendam, illud attendat quod in Pſalmo ſcriptũ eſt: Qui aũt diligit iniquitatem, odit animã ſuam. Et illud apoſtoli Ioan-
1.Ioan.2. nis: Si quis dilexerit mundũ, nõ eſt dilectio patris in eo. Ecce uno loco dilectio, & in bono & in malo. Amorem aũt in malo: quia in bono iam oſtendimus, ne quiſquã flagitet,
2.Tim.3. legat quod ſcriptũ eſt: Erunt enim homines ſeipſos amantes, amatores pecuniæ. Recta itacq; uoluntas eſt bonus amor, & uoluntas peruerſa malus amor. Amor ergo inhiãs habere quod amatur, cupiditas eſt: id autem habens eoq; fruẽs, lætitia. Fugiens quod ei aduerſat, timor eſt: idq; ſi acciderit ſentiẽs, triſticia eſt. Proinde mala ſunt iſta, ſi malus eſt amor: bona, ſi bonus. quod dicimus, de Scripturis probemus. Concupiſcit Apoſtolus
Phil.1. diſſolui, & eſſe cũ Chriſto. Et, Concupiuit
Pſal.118. anima mea deſiderare iudicia tua in omi tẽpore. [f] Vel ſi accõmodatius dicit: Deſiderauit anima mea concupiſcere iudicia tua. Et,
Sap.6. Concupiſcẽtia ſapientiæ perducit ad regnũ.

Hoc tamẽ loquẽdi obtinuit cõſuetudo, ut ſi cupiditas uel cõcupiſcentia dicat, nec addatur cuius rei ſit, nõ niſi in malo poſsit intelligi. Lætitia apud Pſalmiſtã in bono eſt: Læta- Pſal.31.
mini in Dño, & exultate iuſti. Et, Dediſti læ- Pſal.4.
ticiam in cor meũ. Et, Adimplebis me lætitia Pſal.15.
cum uultu tuo. Timor in bono eſt apud Apoſtolũ, ubi ait: Cum timore & tremore ue- Phil.2.
ſtram ipſorũ ſalutẽ operamini. Et, Noli altũ ſapere, ſed time. Et: Timeo autẽ, ne ſicut ſer- 2.Cor.11.
pens Euam ſeduxit aſtucia ſua, ſic & ueſtræ mẽtes corrũpant à caſtitate, quę eſt in Chriſto. De triſticia uerò, [g] quã Cicero magis ægritudinem appellat, dolorẽ aũt Vergilius, ubi ait, Dolent gaudentq;: [h] ſed ideo malui triſticiã dicere, quia ægritudo uel dolor uſitatius in corporibus dicitur, ſcrupuloſior quæſtio eſt, utrum inueniri poſsit in bono.

L. VIVES.

Diligis[a] me plus his.] An plus quàm hus, an plus quàm hi: Certè plus quàm hi. & ad tollendam amphibologiam ſic fuit uertendum. [b] Domine, tu ſcis quia amo te.] Græcè ſic eſt: λέγει τῷ σίμωνι πέτρῳ ὁ ἰησοῦς· σίμων ἰωαννᾶ, ἀγαπᾷς με πλέον τούτων; λέγει αὐτῷ· ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· βόσκε τὰ ἀρνία μου. λέγει αὐτῷ πάλιν δεύτερον· σίμων ἰωαννᾶ, ἀγαπᾷς με; λέγει αὐτῷ· ναὶ κύριε, σὺ οἶδας ὅτι φιλῶ σε. λέγει αὐτῷ· ποίμαινε τὰ προβάτιά μου. λέγει αὐτῷ τὸ τρίτον· σίμων ἰωαννᾶ, φιλεῖς με; ἐλυπήθη ὁ πέτρος, ὅτι εἶπεν αὐτῷ τὸ τρίτον, φιλεῖς με. Itaq; ἀγαπάω uertunt diligo, φιλέω amo. [c] Quia nonnulli arbitrantur aliud eſſe dilectionem.] Origenes homilia prima in Cantica: Videtur mihi, quòd diuina Scriptura uolens cauere, ne lapſus aliquis legentibus ſub amoris nomine naſceretur, pro infirmioribus quibuſq; eum qui apud ſapientes ſeculi cupido ſeu amor dicitur, honeſtiore uocabulo charitatem uel dilectionem nominaſſe. [d] Dicunt enim dilectionem accipiendam eſſe in bono.] Aliam Latini ſcriptores longè diuerſam faciunt in iſtis uocabolis differentiã, ut diligere ſit remiſsius, amare ardentius, ut apud Ciceronẽ: Dolabellã antea diligebã, nũc amo. Et ad Brutum apertius: Clodius Trib. pleb. deſig. ualde me diligit, ſeu, ut ἐμφατικώτερον dicam, ualde me amat. Et ſi non negarim amorem ambiguum quidem, & medium nomen, in obſcœnum tamẽ & flagitioſum plerunq; uſurpari, dilectionem rarò. & quàm differentiam Latini ponunt inter diligere & amare, eandẽ Græcorum quidam inter ἀγαπᾷν καὶ φιλεῖν. [e] Sed ſcripturas rel. noſtræ.] Hi loci, quos ex ſacris literis affert ad ꝓbãdum quod conatur, nihil efficiunt, niſi dicat φιλεῖν & ἀγαπᾷν ad utrũq;, bonum, & malum ualere. quod ex dictis illis, in quibus Apoſtoli his uocabulis uſi ſunt, declaratur. Latina enim interpretatio linguã & ſignificata uocũ interpretis arguit, non eius qui ſcripſit. Sed fortè illud oſtendere uolebat, quòd cũ homine Græco diſputaret, nempe Origene. [f] Vel ſi accõmodatius dicitur, deſiderauit anima mea.] Sic enim uerterũt Lxx. ἐπεπόθησεν ἡ ψυχή μου τοῦ ἐπιθυμῆσαι τὰ κρίματά σου. Et incipit oſtendere, nullum ex quatuor illis affectibus, malum natura ſua eſſe. [g] Quam Cicero magis ægritudinem.] Dixi hoc eſſe apud Ciceronẽ tertio & quarto Tuſcul. quæſt. [h] Sed ideo malui triſticiam dicere.] Cicero 2. Tuſc. quæſt. cùm de dolore loquitur, cruciatum in

Diligere. Amare.

corpore ſignificat, & ægritudinẽ cruciantẽ finit libro 4. ægritudinem in animo eſſe dicit, ſicut ægrotationem in corpore: ægritudinem quoque non ſeiunctum à dolore habere nomen, libro tertio.

De tribus perturbationibus, quas in animo ſapientis Stoici eſſe uoluerunt, excluſis dolore ſiue triſticia, quam uirtus animi ſentire non debeat. Cap. VIII.

QVAS [a] eñ Græci appellant εὐπαθείας, Latinè aũt Cicero cõſtantias nominauit, Stoici tres eſſe uoluerunt, pro tribus perturbationibus in animo ſapientis, ꝓ cupiditate uoluntatem, [b] pro lætitia gaudiũ, pro metu cautionem: pro ægritudine uerò uel dolore, quem nos uitandæ ambiguitatis gratia, triſticiam maluimus dicere, negauerũt eſſe poſſe aliqd in animo ſapientis. Volũtas qppe, inquiũt, appetit bonũ, quod facit ſapiens. Gaudiũ de bono adepto eſt, qđ ubiq; adipiſcit̃ ſapiens. Cautio deuitat malũ, qđ debet ſapiẽs deuitare. Triſticia porrò quia de malo eſt, quod iã accidit: nullum autẽ malum exiſtimant poſſe accidere ſapienti: nihil in eius animo pro illa eſſe poſſe dixerunt. Sic ergo illi loquuntur, ut uelle, gaudere, cauere, negent niſi ſapientem: ſtultum autẽ nõ niſi cupere, lætari, metuere, contriſtari. Et illas tres eſſe cõſtantias, has autem quatuor, perturbationes ſecundum Ciceronẽ: ſecundum plurimos autem paſsiones. Græcè autem illæ tres, ſicut dixi, appellant̃ εὐπάθειαι, [i] iſtæ autem quatuor πάθη. Hæc [c] locutio utrũ Scripturis ſanctis congruat, cùm quærerem quantum potui diligenter, illud inueni quod ait ꝓpheta: [d] Non eſt gaudere impijs, dicit Dominus. tanq̃ impij lætari poſsint potius q̃ gaudere de malis: quia gaudium propriè bonorum & piorum eſt. Item illud in Euangelio: Quęcunq; uultis ut faciant uobis homines, hæc uos facite illis: ita dictum uidetur, tanquam nemo poſsit aliquid malè uel turpiter uelle, ſed cupere. Deniq; propter conſuetudinem locutionis, nonnulli interpretes addiderunt bona, & ita interpretati ſunt: Quæcunq; uultis ut faciant uobis homines bona. Cauendum eñ putauerunt, ne quiſquam inhoneſta uelit ſibi fieri ab hominibus, ut de turpioribus taceã, certè luxurioſa cõuiuia, in quibus ſe, ſi & ipſe illis faciat ſimilia, hoc præceptũ exiſtimet impleturũ. [e] Sed in Græco Euangelio, unde in Latinum tranſlatum eſt, non legit̃, bona: ſed, Quæcunq; uultis ut faciant uobis homines, hæc & uos facite illis: credo propterea, quia in eo quod dixit, Vultis, iam uolult intelligi bona. Non enim ait, Cupitis. Non tamen ſemper his proprietatibus locutio noſtra frenanda eſt, ſed interdũ his utendum eſt. Et cũ legimus eos quorũ autoritati reſultare fas nõ eſt, ibi ſunt intelligendæ, ubi rectus ſenſus aliũ exitũ non poteſt inuenire: ſicut iſta ſunt quæ exempli gratia partim ex Propheta, partim ex Euangelio cõmemorauimus. Quis enim neſcit impios exultare lętitia? Et tñ non eſt gaudere impijs, dicit Dominus. Vnde, niſi quia gaudere aliud eſt, quãdo propriè ſignateq; hoc uerbũ ponit̃? Item quis negauerit nõ rectè præcipi hominibus, ut quæcunq; ſibi ab alijs fieri cupiũt, hæc eis & ipſi faciãt: ne ſeinuicẽ turpitudine illicitę uoluptatis oblectẽt? & tamẽ ſaluberrimũ uerisſimumq; præceptũ eſt: Quæcũq; uultis ut faciant uobis homines, eadẽ et uos facite illis. Et hoc unde, niſi q̃a hoc loco modo quodã proprio uoluntas poſita eſt, quæ in malo accipi non poteſt? Locutione uerò uſitatiore, quam frequẽtat maximè cõſuetudo ſermonis, nõ utiq; diceret̃: Noli uelle mẽtiri omne mendacium: niſi eſſet & uoluntas mala, à cuius prauitate illa diſtinguit̃, quam prædicauerũt angeli dicentes: [f] Pax in terra hominibus bonæ uoluntatis. Nam ex abundanti additũ eſt, bonæ, ſi eſſe non poteſt niſi bona. Quid autẽ magnũ in charitatis laudibus dixiſſet Apoſtolus, q non gaudeat ſuper iniquitate, niſi quia ita malignitas gaudet? Nam & apud autores ſecularium literarum, talis iſtorũ uerborũ indifferentia reperitur. Ait enim Cicero orator ampliſsimus: [g] Cupio, patres cõſcripti, me eſſe clementẽ. Quia hoc uerbum in bono poſuit, quis tam peruerſè doctus exiſtat, qui nõ eum Cupio, ſed Volo potius dicere debuiſſe contendat? Porrò apud Terentiũ flagitioſus adoleſcẽs inſana flagrans cupidine: [h] Nihil uolo aliud, inquit, niſi Philomenã. Quam uoluntatem fuiſſe libidinẽ, reſponſio quæ ibi [i] ſerui eius ſenioris inducitur, ſatis indicat. Ait namque domino ſuo: Quanto ſatius eſt, te id dare operam, quo iſtum amorem ex animo amoueas tuo, quàm id loqui quo magis libido fruſtrà accendatur tua. Gaudium uerò eos & in malo poſuiſſe, ille ipſe Vergilianus teſtis

Eſaie 58. Matth. 7. Luce 2. 1. Cor. 13. In Andria act. 2. ſc. 1.

ſtis eſt uerſus, ubi has quatuor perturbationes ſumma breuitate complexus eſt:

Hinc metuunt, cupiuntq́, dolent, gaudentq́.

Dixit etiam idem autor:

Mala mentis Gaudia.

Proinde uolunt, cauẽt, gaudent & boni & mali. Atque ut eadem alijs uerbis enunciemus, cupiunt, timent, lętãtur & boni & mali, Sed illi bene, iſti malè, ſicut hominibus ſeu recta ſeu peruerſa uoluntas eſt. Ipſa quoque triſticia, pro qua Stoici nihil in animo ſapientis inueniri poſſe putauerunt, reperitur in bono, & maximè apud noſtros. Nam laudat Apoſtolus Corinthios, quòd contriſtati fuerint ſecundũ Deum. Sed fortaſſe quis dixerit, illis Apoſtolum fuiſſe cõgratulatũ, ꝙ contriſtati fuerint pœnitendo: qualis triſticia, niſi eorũ qui peccauerunt, eſſe nõ poteſt. Ita enim dicit: Video ꝙ epiſtola illa, & ſi ad horã, contriſtauit uos; nunc uerò gaudeo, nõ quia cõtriſtati eſtis, ſed quia contriſtati eſtis ad pœnitentiam. Contriſtati enim eſtis ſecundũ Deũ, ut in nullo detrimẽtũ patiamini ex nobis. Quę enim ſecundũ Deum eſt triſticia,[k] pœnitẽtiã in ſalutẽ impœnitendam operaĩ: mundi aũt triſticia mortẽ operatur. Ecce enim idipſum ſecundũ Deũ contriſtari, quantã perfecit in nobis induſtriã. Ac per hoc poſſunt Stoici pro ſuis partibus reſpondere, ad hoc uideri utilẽ eſſe triſticiã, ut peccaſſe pœniteat, in animo aũt ſapientis ideo eſſe nõ poſſe, quia nec peccatũ in eum cadit cuius pœnitẽtia contriſtet, nec ullum aliud malũ, quod perpetiendo & ſentiendo ſit triſtis.[l] Nam & Alcibiadẽ ferunt, ſi me de nomine hominis memoria nõ fallit, cùm ſibi beatus uideretur[m] Socrate diſputãte, et ei ꝙ miſer eſſet, quoniam ſtultus eſſet demonſtrante, fleuiſſe. Huic ergo ſtulticia fuit cauſa etiam huius utilis optãdæq́ꝫ triſticiæ, qua homo eſſe ſe dolet, quod eſſe nõ debet. Stoici autem non ſtultum, ſed ſapientem aiunt triſtem eſſe non poſſe.

Triſticia ſecundum Deum. *2. Cor. 7.*

Alcibiadis triſticia.

L. VIVES.

εὐπάθεια.

QVas[a] enim Græci appellant εὐπαθείας, Cicero cõſtantias.] Hæc omnia apud Ciceronẽ lib. 4. Tuſcul. quæſt. Porrò εὐπάθεια q. bonus affectus dicitur: quod bifariam poteſt intelligi: & περὶ τῆς τέρψεως, hoc eſt, de uoluptate, cuius contrarius eſt mœror & dolor: & περὶ τῆς βουλήσεως, hoc eſt, de illa honeſta & ſancta uoluntate, quam Stoici ponebant. Nam dixi antea uoluntates ab Stoicis tantũ dici bonas, quod planius Cicero. [b] Pro lætitia gaudium.] Gaudere enim decet, A lætari non decet. Porrò declinatio à malo cum ratione eſt cautio, ſine ratione uerò & cũ exanimatione humili atq; fracta metus. [c] Locutio utrũm Scripturis ſanctis.] Equidem non uideo, quò ſpectat tam longa diſputatio de ratione nominũ ex interprete duntaxat petita: nam ſi in eadem lingua dicta adduceret, quæ ſunt à ſanctis ſcripta, eſſet aliqua ratio cur fieret. [d] Nõ eſt gaudere impijs, dicit Dominus.] Eſaiæ quinquageſimo octauo. Vulgo legimus, Nõ eſt pax impijs, dicit Dominus. Lxx. uerterũt, Non eſt gaudiũ impijs. [e] Sed in Græco Euangelio.] πάντα ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. Ocioſum nimis eſſet, ut puto, multis uerbis perſuadere uelle, cùm de ſenſu aut integritate uerborum Euangelij Latini dubitatur, ad fontem ipſum recurrendũ, ad Græca exemplaria, qua lingua Apoſtoli ſcripſere. Hoc Hieronym⁹ clamat, hoc Auguſtinus hîc admonet, B & præcipit exemplo ſuo. Iſti reclamant, & certius eſſe contendunt, tranſfuſum in Latinum ſermonẽ Euãgelium, quàm in ipſa origine ſua. Sed iſtos non magnopere referre putẽ confutari: nam pauci ſunt, & indocti, qui uel ſuapte ſponte tacebunt, cùm ſe intelligẽt nil proficere, uel eruditorũ omniũ conſenſu cum abſonis ſuis clamoribus reijcientur. [f] Pax in terra hom. bonæ uoluntatis.] Græcè eſt, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία, In terra pax, hominibus bona uolũtas. Sed ad id quod agit, nihil intereſt, ſiue bona uoluntas dicatur, ſiue bonæ uoluntatis. [g] Cupio, Patres conſcripti, me eſſe clementem.] Prima in Catilinã inuectiua. Sed ſic legitur: Cupio, Patres conſcripti, me eſſe clementẽ, cupio in tantis reip. periculis me nõ diſſolutum uideri. Et in hoc ſenſu, Cupio eſt ſexcenties apud Ciceronem: atq; hoc argumentũ Auguſtini ex ſcriptorib. linguæ Latinæ in ea re de qua tractat, paulò eſt aptius quàm alia oĩa ſacrorum librorum: idq; non tam cõtra Græcos Stoicos, quàm cõtra C Latinum Ciceronem. [h] Nihil uolo aliud, inquit, niſi Philomenam.] Verba ſunt Catini in Andria Terentij. Puto dici Philumenam q. charam & amatam. φιλουμένη filia fingitur Chremetis. Interpres noſter multis antea libris tacitus, hoc demùm capite ſoluit ſilentiũ, & Philumenã, nomen eſſe cuiuſdam meretricis ait. Hoc non eſt boni uiri, ex pudica uirgine, impudicum ſcortũ facere: ſed nimirũ putat, quod & alijs plerisq; noſtro tempore ꝑſuaſum eſt, apud poetas nullos uiros loqui, niſi lenones, aut latrones: nec ullas fœminas, niſi meretrices, aut lenas. Ideo lupanarium Latinum uocãt, quod cùm Philumena in lupanari inueniaĩ, quid aliud ſimplici illi & colũbino prædicatoris oculo uideri debuit, quàm meretrix? [i] Serui eius ſenioris.] An ſanioris? Ideo melius poterat iudicare: nam Catinus in amore non fat erat ſanus. ſeruus hic erat Byrrhia. [k] Pœnitentiam in ſalutem ſtabilem operatur.] Sic uulgo etiam D legimus in epiſtola Pauli ad Corinthios ſecũdo. In antiquis Auguſtini exemplaribus, in Brugenſi habetur, Pœnitentiã in ſalutẽ impœnitentibus: mẽdoſe quidẽ, ſed aliquo tñ ueſtigio ueræ lectionis, quæ eſt in Colonienſi, ubi legitur: In ſalutẽ impœnitẽdã: ſic enim Græcè, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον, Pœnitentiam in ſalutem, cuius nunquam pœniteat. [l] Nam & Alcibiadem ferunt.] Hic propinquus erat Periclis principis Athẽ. cui & pupillus eſt relictus, omnium mortalium formoſiſsimus, idem ingenioſiſsimus, & maximę in re militari induſtriæ. Imperator fuit Athenien. bellumq́ꝫ geſsit cum Siculis & Lacedæmonijs. Nullius unquam unius hominis ad res diuerſiſsimas maxima uitia, & maximas uirtutes, flexibilius ingeniũ fuit. Eius uitã & geſta ſcribunt Plutarchus, & Aemilius Probus, & Iuſtinus, uulgares ſatis autores. [m] Socrate diſputante.]

Philumena.

Alcibiades.

Socrates hūc edocuit, quē & ſe amare ſimulauit, ut ab amoribus aliorum, qui impudici erant, auerteret. Frequens eius mētio in Dialogis Platonis. Socrates hunc interim blādis & ſuauibus, cùm haberet obſequentē, ducebat uerbis, ſæpe aſperis & acribus, cùm ferocientē uideret, ſibiq; placētē impēdio coercebat: ut apud Platonem in Alcibiade de hominis natura. Cic. 4. Tuſcul. Cùm Socrates Alcibiadi perſuaſiſſet, ut accepimus, eū nihil hominis eſſe, nec quicꝗ inter Alcibiadē ſummo loco natū, & quemuis baiulum intereſſe, cū ſe Alcibiades affictaret, lachrymansq; Socrati ſupplex eſſet, ut ſibi uirtutem traderet, turpitudinemq; depelleret.

De perturbationibus animi, quarum affectus rectos habet uita iuſtorum. Cap. IX.

VERVM his philoſophis, quod ad
iſtam quæſtionē de animi pertur-
bationibus attinet, iā reſpōdimus
in nono huius Operis Libro: oſtēdētes, eos
nō tam de rebus, ꝗ de uerbis cupidiores eſ-
ſe cōtentionis, ꝗ ueritatis. Apud nos autem
iuxta Scripturas ſacras, ſacramq; doctrinā,
ciues ſanctæ ciuitatis Dei in huius uitæ pere
grinatione ſecundū Deū uiuētes, metuūt, cu
piuntq; dolēt, gaudentq;. Et quia rectus eſt
amor eorum, iſtas oēs affectiones rectas ha-
bent. Metuunt pœnā æternā, cupiunt uitam
æternā. Dolent in re, quia ipſi in ſemetipſis
Rom. 8. adhuc ingemiſcunt adoptionē, expectantes
redemptionē corporis ſui. Gaudent in ſpe,
1. Cor. 15. quia fiet ſermo, qui ſcript⁹ eſt: Abſorpta eſt
mors in uictoriam. Item metuunt peccare,
cupiunt perſeuerare: dolent in peccatis, gau-
dent in operibus bonis. Vt em̄ metuant pec
Matth. 2. care, audiunt: Quoniā abundabit iniquitas,
refrigeſcet charitas multorum. Vt cupiant
Matth. 10. perſeuerare, audiūt quod ſcriptum eſt: Qui-
perſeuerauerit uſq; in finem, hic ſaluus erit.
1. Ioan. 1. Vt doleāt in peccatis, audiūt: Si dixerimus,
quia peccatū nō habemus, noſipſos ſeduci-
mus, & ueritas in nobis nō eſt. Vt gaudeant
2. Cor. 9. in operibus bonis, audiunt: Hilarē datorem
diligit Deus. Item ſicuti ſe infirmitas eorum
firmitasq; habuerit, metuunt tentari, cupiūt
tentari: dolent in tentationibus, gaudent in-
tentationibus. Vt enim metuant tentari, au-
Gal. 6. diūt: Si quis præoccupatus fuerit in aliquo
delicto, uos qui ſpiritales eſtis, inſtruite hu-
iuſmodi in ſpiritu manſuetudinis, intendēs
teipſum, ne & tu tenteris. Vt aūt cupiāt ten-
tari, audiunt quendā uirum fortem ciuitatis
Pſal. 26. Dei dicētē: Proba me Dñe, & tenta me: ure
rentes meos & cor meū. Vt doleāt in tenta-
Matth. 26. tionibus, uident Petrū flentē. Vt gaudeant

A in tentationibus, audiunt Iacobum dicentē:
Omne gaudiū exiſtimate, fratres mei, cū in Iacobi 4.
tentationes uarias incideritis. Non ſolū aūt
propter ſemetipſos his mouent affectibus,
uerumetiam propter eos quos liberari cupi-
unt, & ne pereant metuunt, & dolent ſi pe-
reunt, & gaudent ſi liberantur. Illum quippe
optimū & fortiſsimū uirum qui in ſuis infir-
mitatibus gloriaẽ, ut eum potiſsimū cōme-
moraremus, qui [a] in eccleſia Chriſti ex genti
bus uenimus, dolorē gentium in fide & ue-
ritate, qui & plus omnibus ſuis coapoſtolis
laborauit, & plurib. epiſtolis populos Dei,
B non eos tantùm qui præſentes ab illo uide-
bantur, uerumetiam illos qui futuri præui-
debātur, inſtruxit: illum inquam uerū athle-
tam Chriſti, [b] doctum ab illo, [c] unctum de il-
lo, [d] crucifixum cum illo, [e] glorioſum in illo,
[f] in theatro huius mundi, cui ſpectaculum
factus eſt, & angelis & hominibus, [g] legiti-
mè [h] magno agone certantē, [i] & palmā [k] ſu-
pernę uocationis in anteriora ſectantem, o-
culis fidei libentiſsimè ſpectamus, gaudere
cum gaudentibus, flere cum flentibus, [l] fo-
ris habentē pugnas, intus timores, cupien-
tem diſſolui, & eſſe cum Chriſto: deſideran-
C tem uidere Romanos, ut aliquem fructum
habeat in illis, ſicut & in cæteris gentibus: æ-
mulantem Corinthios, & ipſa æmulatione
metuentē ne ſeducantur eorum mētes à ca-
ſtitate quæ in Chriſto eſt: magnā triſticiam
& continuum dolorem cordis de Iſraelitis
habentem, quod ignorantes Dei iuſticiam, Rom. 10.
& ſuam uolentes cōſtituere, iuſticię Dei nō
eſſent ſubiecti: nec ſolùm dolorem, uerum-
etiam luctum ſuum denunciantem de qui-
buſdam qui antè peccauerunt, & nō egerunt
D pœnitentiam ſuper immundicia & fornica-
tionibus ſuis. Hi motus, hi affectus de amo-
re boni, & de ſancta charitate uenientes, ſi
uitia uocanda ſunt, ſinamus, ut ea quæ uera
uitia ſunt, uirtutes uocentur. Sed cùm rectā
rationem ſequantur iſtæ affectiones, quan-
do ubi oportet adhibent, quis eas tunc mor
bidas ſeu uitioſas paſsiones audeat dicere?
Quamobrem etiā ipſe Dominus in forma
ſerui agere uitā dignatus humanā, ſed nul-
lum habens omnino peccatū, adhibuit eas,
ubi adhibendas eſſe iudicauit. Neq; enim in Chriſtus nō caruit affectibus.
quo uerū erat hominis corpus, & uerus ho-
minis animus, falſus erat humanus affectus.

Cùm

Cùm ergo eius in Euangelio iſta referũtur, A
Marc.3. ꝙ ſuper duricia cordis Iudæorũ cũ ira cõtri
ſtatus ſit, ꝙ dixerit, gaudeo propter uos, ut
Ioan.11. credatis: ꝙ Lazarũ ſuſcitaturus etiã lachry-
mas fuderit: ꝙ cõcupiuerit cũ diſcipulis ſuis
mãducare paſcha: ꝙ propinquãte paſsione
triſtis fuerit anima eius uſq; ad mortem, nõ
falſo utiq; referunt. Verùm ille hos motus
certæ diſpẽſationis gratia, ita cùm uoluit, ſu-
ſcepit animo humano, ut cùm uoluit, factus
eſt homo. Proinde, quod fatendũ eſt, etiam
cũ rectas, & ſecundũ Deũ habemus has affe
ctiones, huius uitæ ſunt, nõ illius, quã futu- B
ram ſperamus, & ſæpe illis etiam inuiti cedi-
mus. Itaq; aliquãdo quãuis nõ culpabili cu-
piditate, ſed laudabili charitate moueamur,
etiã dum nolumus, flemus. Habemus ergo
eas ex humanæ cõditionis infirmitate, non
aũt ita Dñs Ieſus, cuius & infirmitas fuit ex
poteſtate. Sed dum uitæ huius infirmitatem
gerimus, ſi eas omnino nullas habeamus,
tunc potius nõ rectè uiuimus. Vituperabat
Rom.1. enim & deteſtabaẽ Apoſtolus quoſdã, q̃s
etiã eſſe dixit ſine affectione. Illos etiã culpa
Pſal.35. uit ſacer Pſalmus, de quib. ait: Suſtinui qui C
ſimul contriſtareẽ, & nõ fuit. Nam omnino
nõ dolere, dum ſumus in hoc loco miſeriæ,
profectò ſicut quidã etiã apud ſeculi huius
literatos ſenſit, & dixit, non ſine magna mer-
cede cõtingit, immanitatis in animo, ſtupo-
ἀπάθεια. ris in corpore. ¶ Quocirca illa quæ ἀπάθεια
Græcè diciẽ, quæ ſi Latinè poſſet, impaſsibi-
litas diceretẽ: ſi ita intelligenda eſt (in animo
quippe, nõ in corpore accipiẽ,) ut ſine his af
fectionib. uiuaẽ quæ cõtra rationẽ accidunt,
mẽtemq; perturbãt, bona planè & maximè
optanda eſt, ſed nec ipſa huius eſt uitæ. Non D
enim qualiũcunq; hominũ uox eſt, ſed ma-
ximè piorũ, multũq; iuſtorũ, atq; ſanctorũ:
1.Ioan.1. Si dixerimus, quoniã peccatũ nõ habemus,
noſipſos ſeducimus, & ueritas in nobis non
eſt. Tunc itaq; ἀπάθεια iſta erit, quãdo pecca-
tum in homine nullũ erit. Nunc uerò ſatis
bene uiuiẽ, ſi ſine crimine: ſine peccato autẽ
qui ſe uiuere exiſtimat, nõ id agit, ut pecca-
tum nõ habeat, ſed ut ueniã nõ accipiat. Por-
rò ſi ἀπάθεια illa dicẽda eſt, cũ animũ cõtin-
gere oñino nõ poteſt ullus affectus, q̃s hũc
ſtuporẽ nõ omnibus uitijs iudicet eſſe peio-
remẽ Poteſt ergo non abſurdè dici perfectã
beatitudinẽ ſine ſtimulo timoris, & ſine ul-
la triſticia futurã. Nõ ibi aũt futurũ amorẽ,
gaudiumq; quis dixerit, niſi omnino à ueri-
tate ſecluſus? Si autem ἀπάθεια illa eſt, ubi
nec metus ullus exterret, nec angit dolor, a-
uerſanda eſt in hac uita, ſi rectè, hoc eſt, ſecũ-
dum Deũ uiuere uolumus. In illa uerò bea-
ta, quæ ſempiterna promittiẽ, timor planè
ſeparandus eſt. Timor namq; ille, de quo di
ciẽ apoſtolus Ioãnes, Timor nõ eſt in chari- 1.Ioan.4.
tate, ſed perfecta charitas foras mittit timo-
rem, quia timor pœnã habet: qui autẽ timet,
nõ eſt perfectus in charitate: nõ eſt eius ge-
neris timor, cuius ille quo timebat apoſto-
lus Paulus, ne Corinthij ſerpentina ſeduce- 2.Cor.11.
renẽ aſtucia: hunc eñ timorẽ habet charitas,
imò non habet niſi charitas: ſed illius eſt ge-
neris timor, qui non eſt in charitate: de quo
& ipſe Apoſtolus Paulus ait, Nõ enim acce Rom.8.
piſtis ſpiritũ ſeruitutis iterum in timorẽ. Ti-
mor uerò ille caſtus permanens in ſeculũ ſe-
culi, ſi erit & in futuro ſeculo: nam quo alio
modo poteſt intelligi permanere in ſeculũ
ſeculi? non eſt timor exterrẽs à malo, quod
accidere poteſt, ſed tenẽs in bono, q̊d amitti
nõ poteſt. Vbi enim boni adepti amor im-
mutabilis eſt, profectò ſi dici poteſt, mali ca-
uendi timor ſecurus eſt. Timoris quippe ca-
ſti nomine ea uolũtas ſignificata eſt, qua nos
neceſſe erit nolle peccare: et non ſolicitudine
infirmitatis, ne fortè peccemus, ſed trãquilli-
tate charitatis cauere peccatũ. Aut ſi nullius
omnino generis timor eſſe poterit in illa cer-
tiſsima ſecuritate perpetuorũ feliciũq; gau-
diorũ: ſic dictũ eſt, Timor Dñi caſtus perfe-
ctus permanẽs in ſeculũ ſeculi: quemadmo-
dum dictũ eſt: Patiẽtia pauperũ non peribit
in æternũ. Neq; enim æterna erit ipſa patien-
tia, quæ neceſſaria nõ eſt, niſi ubi toleranda
ſunt mala: ſed æternũ erit, quò per patientiã
peruenitur. Ita fortaſſe timor caſtus in ſecu-
lum ſeculi dictus eſt permanere, quia id per-
manebit, quò timor ipſe perducit. Quæ cũ
ita ſint, quoniam recta uita dicenda eſt, qua
perueniendum ſit ad beatam, omnes affe-
ctus iſtos uita recta rectos habet, peruerſa
peruerſos. Beata uerò, eademq; æterna a-
morem habebit, & gaudium non ſolùm re-
ctum, uerum etiã iam certum: timorẽ autem
& dolorem nullum. Vnde iam apparet ut-
cunq;, quales eſſe debeant in hac peregrina-
tione ciues ciuitatis Dei, uiuẽtes ſecũdũ ſpiri-
tum,

tum, nõ ſecundũ carnẽ, hoc eſt, ſecũdũ Deũ, nõ ſecundũ hominẽ: & quales in illa q̃ tendunt immortalitate futuri ſint. Ciuitas porrò, hoc eſt, ſocietas impiorũ, nõ ſecundum Deum, ſed ſecundũ hominẽ uiuentiũ, & in ipſo cultu falſæ, contemptuq́ꝫ ueræ diuinitatis, [t] doctrinas hominũ, dęmonũmue ſectantium, his affectibus prauis tanq̃ morbis & perturbationib. quatiẽ. Et ſi quos ciues habet, qui moderari talibus motibus, & eos quaſi temperare uideanẽ: [u] ſic impietate ſuperbi & elati ſunt, ut hoc ipſo in eis ſint maiores tumores, quo minores dolores. Et ſi nõnulli tanto immaniore, quãto rariore uanitate hoc in ſeipſis adamauerint, ut nullo prorſus erigant & excitent, nullo flectãtur atq́ꝫ inclinent affectu: humanitatẽ totam potius amittunt, q̃ uerã aſſequantur tranquillitatem. Non enim quia durũ aliquid, ideo rectum: [x] aut quia ſtupidũ eſt, ideo ſanum.

L. VIVES.

Qvem [a] in eccleſia.] Paulus nõ uenit ex gentib. ad eccleſiã, ſed ex Iudaico populo tribu Beniamin: ideo melius in ueterib. libris, q̃ in eccleſiã Chriſti ex gentib. uenimus, ut loquaẽ Auguſtinus de ſe & alijs, qui ad Chriſtum ex gentilium genere cõuerſi ſunt. [b] Doctũ ab illo.] Nam erãt magiſtri palæſtræ, à quo docebantur athletæ. [c] Vnctum de illo.] In alijs exẽplaribus legiẽ, Vinctũ de illo: quod ipſe interdum dicit, Ego uinctus Chriſti Ieſu. quod puto eſſe cõgruentius, quãuis athletæ ungebanẽ ab alipta, & perſequitur ferè illã athletarũ rationẽ, exercitationẽ, & mores. [d] Crucifixum cum illo.] Nã certi fines erant, quos nõ licebat egredi ſiue ſaltando, ſiue currẽdo, ſiue luctando. [e] Glorioſum in illo.] Ad uictoriã hoc ſpectat. [f] In theatro.] Ad ſpectatores nõ corã paucis, aut ignobilibus. [g] Legitimẽ.] Nam certis legibus rogabanẽ: neq́ꝫ enim cuilibet licebat certare. [h] Magno agone.] Nam erant minora certamina, & maiora, ut eorũ qui dolichom currebant, & qui pancratiaſtæ dicebantur. [i] Palmam.] Hoc brabiũ. [k] In anteriora ſectãtẽ.] In dies maiorib. uictorijs meritisq́ꝫ inſtructum, & ornatũ, ut tandẽ ſit quinquertio, & in omni certaminũ genere periodũ uincat. Fratres, ego nõdũ arbitror me cõprehendiſſe: unũ uerò, quę retrò ſunt oblitus, tendẽs uerò in anteriora deſtinatũ perſequor, ad præmiũ ſcilicet ſupernę uocationis Dei, per Chriſtũ Ieſum. ad Philip. 3. [l] Foris habentem pugnas.] Percẽſet oẽa ferè in Paulo affectus, & eos bonos. [m] Etiã dum nolumus.] Elabunẽ uel imprudentibus, uel inuitis lachrymæ affectu intrinſecus moto, ut triſticia, aut lætitia. [n] Cuius & infirmitas fuit ex poteſt.] Nã in manu eius ſui erant affectus, nẽpe & Dei & hominis beatiſſ. laxabatq́ꝫ aut contrahebat rũ illos, ut omnia corporis atq́ꝫ animi ſui pro arbitrio: noſtri uerò affectus indomiti ſunt, à quib. etiã nos rapimur, ita ex infirmitate ſunt & impotẽtia: idcirco impotẽtiã animi in affectib. immodicis nominamus. [o] Quos etiã eſſe dixit ſine affect.] ἄστοργοι, qui nullo ſunt affectu in ſuos, q̃ nec fortunta, nec infortunijs eorũ uel gaudio uel triſticia tanguntẽ, ſimiles ferè ſunt, quas Græci ἀπαθεῖς dicunt, de quibus Plinius lib. 7. Ferunt Socratem clarum ſapientia, eodẽ ſemper uiſum uultu, nec aut hilari magis, aut turbato. Exit hic animi tenor aliquãdo in rigorem quendam toruitatemq́ꝫ naturę duram & inflexibilem, affectusq́ꝫ humanos adimit, quales ἀπαθεῖς Græci uocant. [p] Sicut quidam etiam apud ſeculi huius.] Crãtoris Academici eſt hæc ſententia apud Cic. 3. Tuſ. quæſt. de indolentia. [q] Quocirca illa quæ ἀπάθεια.] Seneca lib. 1. Epiſt. In ambiguitatem incidendum eſt, ſi exprimere ἀπάθειαν uno uerbo citò uoluerimus, & Impatientiam dicere: poterit enim contrarium ei, quod ſignificare uolumus, intelligi. Nos enim cùm uolumus dicere, qui reſpuat oẽis mali ſenſum, accipietur is qui nullum poſsit ferre malũ. Vide ergo num ſatius ſit aut inuulnerabilem animum dicere, aut animũ extra omnem patientiã poſitum. Hoc inter nos & Epicureos intereſt, Noſter ſapiens uincit quidem incõmodum omne, ſed ſentit: illorũ nec ſentit quidem. Sic ille. [r] Nunc uerò ſatis bene uiuitur ſine crimine.] Quid peccatũ & crimẽ differãnt, docet Tractatu 41. ſuper Ioannẽ. Nam crimẽ eſt, inquit, peccatũ graue, accuſatione & damnatiõe digniſſimũ: ideo Apoſtolus Paulus, quãdo elegit ordinandos, uel presbyteros, uel diaconos, & quicũq́ꝫ ordinandus eſt ad præpoſiturã eccleſiæ, nõ ait, Si quis ſine peccato eſt: hoc enim ſi diceret, oẽis homo reprobaretur, nullus ordinareẽ: ſed ait, Si quis ſine crimine eſt. Sicut homicidium, adulteriũ, aliqua inuidẽtia, fornicationis, furtum, fraudes, ſacrilegium, & huiuſmodi. Ad explicandum Auguſtini dictum ſatis. [s] Timor planè ſeparandus eſt.] Alibi legitur, In illa uerò beatitudine, quæ ſempiterna promittitur, planè ſperanda eſt, apathia ſcilicet. [t] Doctrinas hominum dæmonumq́ꝫ ſectantium.] Sunt diſciplinæ, quas dęmones hominibus tradiderũt, ut magia, aſtronomia, & omne diuinationis genus, præter propheticum. Plato in Phædro dęmonem cui erat nomẽ Theuth, inueniſſe ſcribit literas, arithmeticam, geometriam, aſtronomiam, aleam, & ad Thamum Aegypti regem detuliſſe: dialecticam quoq́ꝫ hanc contentioſam & pertinacẽ, non dubium ab ingenio diabolico eſſe profectã, quod in uerum contrà niti ſemper, & in melius dicenti nunq̃ cedere, & falſo uerũ gaudet uincere. [u] Sic impietate ſup.] Superbia fuit cõmune ferè philoſophorũ omnium uitiũ. [x] Aut quia ſtupidum, ideo ſanum.] Medici quibuſdam membris affectis, cùm ſanitatem afferre nequeunt, ſtuporem inducunt, ut omni doloris ſenſu uacuefaciant, non quo ſana ſint, ſed ne nihil ſentiant.

Margin notes: ἄστοργοι. ἀπαθεῖς. Crimen. Peccatum. Theuth.

An primos homines in paradiſo conſtitutos, nullis perturbationibus, prius quã deliquerint, affectos fuiſſe, credendum ſit. Cap. X.

Sed utrũ primus homo uel primi homines (duorum erat quippe coniugium) habebant iſtos affectus in corpore animali ante peccatum, quales in corpore ſpiritali nõ habebimus omni purgato finitoq́ꝫ peccato, nõ immeritò quæritur. Si enim habebant, quomodo erãt beati in illo memorabili beatitudinis loco, id eſt, in paradiſo? Quis tãdẽ abſolutè dici beatus poteſt, qui timore afficiẽ, uel dolore? quid aũt timere uel dolere poterant illi homines in tantorum tanta affluentia bonorũ, ubi nec mors metue-

A metuebatur, nec ulla corporis mala ualetudo: nec aberat quicq̃, quod bona uoluntas adipiſceret, nec inerat q̃d carnẽ animúmue hominis feliciter uiuentis offenderet. *Hominum primorum ſtatus.* Amor erat imperturbatus in Deũ, atq; inter ſe coniugum fida & ſincera ſocietate uiuentiũ, & ex hoc amore grande gaudiũ, nõ deſiſtente quod amabatur ad fruendum. Erat deuitatio tranquilla peccati, qua manente, nullum omnino aliunde malum, quod contriſtaret, irruebat. An fortè cupiebant prohibitum lignum ad ueſcendũ contingere, ſed mori metuebant: ac per hoc, & cupiditas, et metus iã B tũc illos homines etiam in illo perturbabat loco? Abſit ut hoc exiſtimemus fuiſſe, ubi nullum erat omnino peccatũ. [a] Neq; enim nullum peccatũ eſt, ea quę lex Dei prohibet concupiſcere, atque ab his abſtinere timore pœnæ, nõ amore iuſticiæ. Abſit, inq̃, ut ante omne peccatũ, iã ibi fuerit tale peccatũ, ut hoc de ligno admitterent, quod de muliere *Math. 5.* Dominus ait, Si quis uiderit mulierẽ ad concupiſcendũ eam, iam mœchatus eſt eam in corde ſuo. Quã igitur felices erant primi homines, & nullis agitabanť perturbationibus animorũ, nullis corporũ lædebanť incõmo C dis, tã felix uniuerſa ſocietas eſſet humana, ſi nec illi malum, quod etiã in poſteros traiicerent, nec quiſquã ex eorum ſtirpe iniquitatem cõmitteret, quæ damnationẽ reciperet. Atque iſta permanente felicitate, donec *Gen. 1.* per illam benedictionẽ, qua dictũ eſt, Creſcite & multiplicamini, prædeſtinatorũ ſanctorum numerus compleretur, alia maior daretur, quæ beatiſsimis angelis data eſt: ubi iam eſſet certa ſecuritas peccaturum neminem, moriturumq; neminẽ: & talis eſſet uita ſanctorum, poſt nullum laboris, doloris, mortis experimentum, qualis erit poſt D hæc omnia in incorruptione corporum reddita reſurrectione mortuorum.

L. VIVES.

Neq; [a] enim nullum peccatum eſt.] Nõ modò actus ipſe, ſed cupiditas actus mali peccatum eſt. Nec ſolùm in lege diuina, uerumetiã in humanis illis exactioribus, ut Cicero Philip ſecunda diſputat: ſed in libris philoſophicis accuratius & copioſius. Et ſi huiuſmodi legibus pœna non eſt huic peccati generi conſtituta: neq; enim ſic unquam leges cauent, ſi quis tantum agri, aut pecoris habere uoluerit, ea mulcta eſto: quemadmodum Cato ſenior inquit pro Rhodienſibus.

De lapſu primi hominis, in quo bene cõdita natura eſt, nec poteſt niſi à ſuo autore reparari. Ca. XI.

SED quia Deus cuncta præſciuit, & ideo hominem quoq; peccaturum ignorare non potuit: ſecundum id q̃d præſciuit atq; diſpoſuit, ciuitatẽ ſanctã debemus aſſerere: non ſecundũ illud quod in noſtrã cognitionẽ peruenire non potuit, q̃a in Dei diſpoſitione non fuit. Nec eñ homo peccato ſuo diuinũ potuit perturbare cõſilium, quaſi Deũ quod ſtatuerat mutare compulerit: cũ Deus præſciendo utrumq; præuenerit, id eſt, & homo, quẽ bonũ ipſe creauit, q̃ malus eſſet futurus: & quid boni, etiã ſic de illo eſſet ipſe facturus. Deus enim etſi dicit̃ ſtatuta mutare: [a] unde tropica locutione in Scripturis ſanctis etiã pœnituiſſe legitur Deũ: iuxta id dicitur, quod homo ſperauerat, uel naturaliũ cauſarũ ordo geſtabat: non iuxta id quod ſe omnipotẽs facturũ eſſe præſciuerat. Fecit itaq; Deus, ſicut ſcriptũ eſt, hominẽ rectũ: ac per hoc uoluntatis bonæ. Non enim rectus eſſet, bonam non habens uoluntatẽ. Bona igitur uoluntas opus eſt Dei: cùm ea quippe ab illo factus eſt homo. Mala uerò uoluntas prima, quoniã omnia mala opera præceſsit in homine, defectus potius fuit quidã ab opere Dei, ad ſua opera, q̃ opus ullum. Et ideo mala opera, quia ſecundũ ſe, nõ ſecundum Deum: ut eorum operum tanquam fructuum malorum uoluntas ipſa eſſet uelut arbor mala: aut ipſe homo inquantum malæ uoluntatis. Porrò mala uoluntas, quamuis non ſit ſecundum naturam, ſed contra naturã, quia uitium eſt: tamen eius naturæ eſt, cuius eſt uitiũ, quod niſi in natura non poteſt eſſe: ſed in ea quam creauit ex nihilo, non quam genuit creator de ſemetipſo, ſicut genuit uerbũ, per quod facta ſunt omnia. Quia etſi de terræ puluere *Gen. 2.* Deus finxit hominẽ, eadem terra omniſq; terrena materies omnino de nihilo eſt: animamq; de nihilo factũ dedit corpori, cùm factus eſt homo. Vſqueadeò autẽ mala uincuntur à bonis, ut quamuis ſinantur eſſe ad demonſtrandum, quàm poſsit & ipſis bene uti iuſticia prouidẽtiſsima creatoris: bona tamen ſine malis eſſe poſsint, ſicut Deus ipſe uerus & ſummus, ſicut omnis ſuper iſtum caliginoſum aerem cæleſtis inuiſibilis uiſibiliſque creatura: mala uerò ſine bonis eſſe non poſsint, quia naturæ in quibus ſunt, inquantũ naturę ſunt, utiq; bonę ſunt.

Detra-

Detrahit̃ porrò malũ, nõ aliqua natura, quæ A
acceſſerat, uel ulla eius parte ſublata, ſed ea
quæ uitiata ac deprauata fuerat, ſanata atq;
correcta.[b] Arbitriũ igitur uoluntatis tũc eſt
uerè liberũ, cum uitijs peccatisq; nõ ſeruit.
Tale datũ eſt à Deo, quod amiſſum proprio
uitio, niſi à quo dari potuit, reddi nõ poteſt.
Ioan.8. Vnde Veritas dicit: Si uos fili⁹ liberauerit,
tũc uerè liberi eritis. Idipſum eſt aũt, ac ſi di-
ceret: Si uos fili⁹ ſaluos fecerit, tũc uerè ſalui
eritis.[c] Inde quippe liberator, unde ſaluator.
Viuebat itaq; homo ſecundũ Deũ[d] in para
diſo, & corporali & ſpiritali. neq; enim erat B
paradiſus corporalis propter corporis bo-
na, & propter mentis, nõ erat ſpiritalis. Aut
uerò erat ſpiritalis, q̃ per interiores, & non
erat corporalis, q̃ per exteriores ſenſus ho-
mo frueret̃: Erat planè utrumq; propter u-
trũq;. Poſtea uerò q̃[e] ſuperbus ille angelus,
ac p̃ hoc inuidus, per eãdẽ ſuperbiã à Deo
ad ſemetipſum cõuerſus, & quodã quaſi ty-
rãnico faſtu gaudere ſubditis, q̃ eſſet ſubdi-
tus eligẽs, de ſpiritali paradiſo cecidit: de cu-
ius lapſu ſociorũq; eius, qui ex angelis Dei
angeli eius effecti ſunt, in Libris undecimo C
& duodecimo huius Operis ſatis, quãtũ po
tui, diſputaui:[f] maleſuada uerſutia in hoĩs
ſenſum ſerpere affectãs: cui utiq; ſtanti, q̃m
ipſe ceciderat, inuidebat, colubrũ in paradi-
ſo corporali, ubi cũ duob. illis hominib. ma-
ſculo & fœmina, animalia etiã terreſtria cæ-
tera ſubdita et innoxia uerſabant̃, animal ſci-
Gen.3. licet lubricũ & tortuoſis anfractib. mobile,
[g] operi ſuo cõgruũ, per quẽ loqueret̃, elegit:
[h] eoq; per angelicã præſentiã præſtãtioreq;
naturã ſpiritali neq̃cia ſibi ſubiecto, et tanq̃
inſtrumento abutens fallaciã ſermocinatus D
eſt fœminæ: à parte ſcilicet inferiore illius hu
manæ copulæ incipiẽs, ut gradatim perue-
niret ad totum: nõ exiſtimãs uirũ facilè cre-
dulũ, nec errãdo poſſe decipi, ſed dũ alieno
Exodi.32. cedit errori. Sicut eñ Aaron erranti populo
ad idolũ fabricandũ nõ conſenſit inductus,
3.Reg.11. ſed ceſsit obſtrictus: nec Salomonẽ, credibi-
le eſt, errore putaſſe idolis eſſe ſeruiẽdũ, ſed
blãdicijs fœmineis ad illa ſacrilegia fuiſſe cõ
pulſum: ita credendũ eſt, illũ uirũ ſuæ fœmi-
næ uni unũ, hominẽ homini, coniugẽ cõiu-
gi, ad Dei legẽ trãſgrediendã, nõ tanq̃ uerũ
loquẽti crediſſe ſeductũ, ſed[i] ſociali neceſ
ſitudine paruiſſe. Nõ eñ fruſtrà dixit Apo-
ſtolus: Adã nõ eſt ſeductus: mulier aũt ſedu- A 1.Tim.2.
cta eſt: niſi quia illa quod ei ſerpens locutus
eſt tanq̃ uerũ eſſet, accepit, ille aũt ab unico
noluit conſortio dirimi, nec in cõmunione
peccati, nec ideo minus reus, ſed ſciens pru-
densq; peccauit. unde & Apoſtolus nõ ait,
Nõ peccauit: ſed, Nõ eſt ſeductus. nã utiq; i- Rom.5.
pſum peccaſſe oſtẽdit, ubi dicit: Per unũ ho-
minẽ intrauit peccatũ in mundum: & paulo
pòſt apertius, In ſimilitudinẽ, inquit, præua-
ricationis Adæ. Hos autẽ ſeductos intelligi
uoluit, qui id q̃d faciũt, nõ putãt eſſe pecca-
B tũ, ille aũt ſciuit. Alioquin q̃uo uerũ erit, A-
dam non eſt ſeductus? Sed inexpertus diui-
næ ſeueritatis in eo falli potuit, ut ueniale cre
deret eſſe cõmiſſum. Ac per hoc in eo quidẽ
quo mulier ſeducta eſt, nõ eſt ille ſeductus,
[k] ſed eũ fefellit, quo fuerat iudicandũ quod
erat dicturus: Mulier quam dediſti mihi ſo-
ciã, ipſa mihi dedit, & manducaui. Quid er- Gen.3.
go opus eſt pluribus? Et ſi credendo nõ ſunt
ambo decepti, peccando tamen ambo capti
ſunt, & diaboli laqueis implicati.

L. VIVES.

C VNde[a] tropica locutione.] Figurata. Tropus eſt, Tropus.
inquit Quintilianus, uerbi uel ſermonis à pro-
pria ſignificatione in aliam cũ uirtute mutatio.
Deum pœnituiſſe, metaphora eſt, quã cum alijs tropis,
ſi quis ignorat, ſcire tñ auet ad ſacras literas intelligen-
das, nõ ex Cicerone petat uel Quintiliano, ſed ab iſtis
magnis declamatoribus, qui quid grãmaticẽ rhetori-
ceneq; interest, adhoc neſciunt, uno uerbulo grãmaticẽ
omnia nominant.[b] Arbitriũ igitur uol.] Non q̃ aliàs
liberũ nõ ſit: nam neq; peccaſſet: ſed q̃ tũc nullo crimi-
num onere preſſum, nulli ſubditum prauæ cõſuetudi-
ni aut prauitati, tyrannis uiolentis uerè ſolutũ agit &
expeditum, non ſubinde à uitio tractum atq; uexatũ.
[c] Inde quippe liberator unde ſaluator.] Ex Deo libe-
rare nos, ex Deo ſaluos facere potuit, nec aliunde.[d] In
paradiſo & corporali & ſpiritali.] Paradiſus uoluptas Paradiſus.
D eſt & oblectatio. In paradiſo, in quo locatus erat ho-
mo, nõ tantum corporis erat ingens, ſed animi multo
maxima uoluptas, ſine qua corporalis illa non modò
nulla, ſed cõtrà poti⁹ amariſsima fuiſſet. Ex animo eñ
fons eſt omnis oblectationis: qui ſi mœret, quid in ho-
mine lætum erit?[e] Superbus ille angelus, ac per hoc
inuidus.] In ſuperbo natura uitij ipſius ſuccreſcit ſta- Inuidia.
tim inuidẽtia. Sic eñ ſe ſuperbus diligit, ut neminẽ nõ
priorẽ modò, ſed ne parẽ quidem patiatur: quòd cum
difficilè factu ſit, ibi continuò inuidia naſcitur: ita fit ut
etiã in maximis faſtigijs, & ſupra quæ nihil ſit, inuiden
tia reperiatur, cũ fauor populi aliqua de cauſa in aliũ
inclinat, & non totus omni tẽpore, & per omĩa in prin-
cipem fertur. Declarat Suetonius quemadmodũ Cali-
gula Cæſar omni generi hominũ etiam infimo inuide
rit, alijs propter acclamatiões populi, alijs propter ad
mirationẽ generis uel formæ. Inuidit ergo dæmon ho-
mini ſibi in dignitate illa ſuffecto, & per hãc inuidiam
mors introiuit in orbem terrarum.[f] Maleſuaſa uerſu-
tia.] Legendũ, Maleſuada uerſutia, ut apud Vergilium
male-

maleſuada fames, quaſi mala ſuadens. g Operi ſuo congruum, per quem loqueretur.] Idem de Gen. ad literam inquit, per hoc ſolum animal permiſſum eſſe tentare, ut ſatis declararetur fœminæ uenenoſum animal nõ niſi uenenum efflaturum. Pherecydes Syrus ſcribit dæmonas è cœlo eſſe à Ioue deturbatos, quorum princeps Ophioneus ſit dictus, hoc eſt, ſerpentinus. h Eoq; per angelicã præſentiã.] Nam dæmon ſerpentẽ induit, ideo calidiſsimũ omniũ animalium uidebatur, ut ipſe dicit ſuper Geñ. i Sociali neceſsitudine.] Nõ neceſsitate, ſed beneuolentia & coniunctione. Hæc enim omnia eſt neceſsitudo, & crebrius poſteriora hæc. k Sed eũ fefellit quomodo fuerat iudicandum.] Hoc Adam decepit, q̃ exiſtimauit iuſtã ſe excuſationẽ, & quã Deus facilè acciperet, increpãti & caſtigãti Deo allaturũ, ſi id ſe feciſſe diceret, ut gratificaretur ſociæ, atq; ei ſociæ, non quam ſumpſiſſet ipſe, ſed quam dediſſet Dominus.

Gen. 3.

Ophioneus.

De qualitate primi peccati per hominem admiſſi. Cap. XII.

Sed quem uerò mouet, cur alijs peccatis ſic natura non mutetur humana, quemadmodum illa duorum primorum hominum præuaricatione mutata eſt: ut tantæ corruptioni, quantam uidemus atq; ſentimus, & per hãc ſubiaceret morti, ac tot & tantis tamq; inter ſe contrarijs perturbaretur & fluctuaret affectibus, qualis in paradiſo ante peccatum licet in corpore eſſet animali, utiq; non fuit. Si quis hoc mouetur, ut dixi, non C ideo debet exiſtimare leue ac paruum fuiſſe illud commiſſum, quia in eſca factum eſt, nõ quidẽ mala a nec noxia, niſi quia prohibita. Neq; enim quicq; mali Deus in illo tãtæ felicitatis paradiſo crearet atq; plantaret. Sed obedientia cõmendata eſt in præcepto, b quæ uirtus in creatura rationali mater quodammodo eſt omniũ cuſtosq; uirtutũ: quandoquidẽ ſic facta eſt, ut ei ſubditam eſſe ſit utile: perniciosum autẽ ſuam, non eius à quo creata eſt, facere uoluntatem. Hoc itaq; de uno cibi genere non edendo, ubi aliorum tanta copia ſubiacebat, tam leue præceptum ad obſeruandum, tam breue ad memoria retinẽdum, ubi præſertim nondum uoluntati cupiditas reſiſtebat, quod de pœna tranſgreſsionis poſtea ſubſecutũ eſt, tãto maiore iniuſticia uiolatum eſt, quanto faciliore poſſet obſeruantia cuſtodiri.

Non eſca, ſed inobedientia primo homini noxia fuit.

L. VIVES.

Nec a noxia.] Ex ſeipſa. b Quæ uirtus in creatura rationali.] Neq; enim aliquid præcipit Deus uel homini uel angelo, quod eius opere quopiam beatiſsimus ille & nullius rei indigus egeat, ſed obſequentẽ ſibi & audiẽtem dicto uult eum eſſe. Vnde eſt illud præſtare ſacrificio obedientiã. Hieronymus in Hieremiam cap. xi. ſuper illo dicto: Maledictus uir, qui non audierit uerba pacti huius. nõ propter generis, in-

1. Reg. 15.

A quit, priuilegia, non propter circumciſsionis iniuriã, & ocium ſabbati, ſed propter obedientiam & Deus efficitur populi Iſrael, & Iſrael populus eius. Similia in Eſaiã cap. 44. Inter Auguſtini opera liber eſt De obedientia & humilitate. Hanc de obedientia ſententiam, quod omnium ſit uirtutum mater atq; origo, repetit multis in locis libro primo Contra aduerſarius legum & prophetarum, & in De bono coniugali.

Obediẽtia omnium uirtutũ mater.

Quòd in præuaricatione Adæ ad opus malũ mala præceſſit uoluntas. Cap. XIII.

In occulto autem mali eſſe cœperũt, ut in apertam inobedientiam laberentur. Nõ enim ad malum opus perueniretur, niſi præceſsiſſet mala uoluntas. Porrò malæ uo-
B luntatis initium quod potuit eſſe niſi ſuperbia? Initiũ enim omnis peccati ſuperbia eſt. Quid eſt autem ſuperbia, niſi peruerſæ celſitudinis appetitus? Peruerſa enim celſitudo eſt, deſerto eo cui debet animus inhærere principio, ſibi quodammodo fieri atq; eſſe principium. Hoc fit, cùm ſibi nimis placet. Sibi uerò ita placet, cũ ab illo bono immutabili deficit, quod ei magis placere debuit quàm ipſe ſibi. Spontaneus eſt autem iſte defectus: quoniam ſi uoluntas in amore ſuperioris immutabilis boni, à quo illuſtrabatur ut uideret,
C & accendebatur ut amaret, ſtabilis permaneret, nõ inde ad ſibi placẽdum auerteretur, a & ex hoc tenebreſceret, & b frigeſceret, c ut uel illa uerum crederet dixiſſe ſerpentẽ, d uel ille Dei mandato uxoris præponeret uoluntatem, e putaretq; ſe ueniali ter tranſgreſſorẽ eſſe præcepti, ſi uitæ ſuæ ſociam non deſereret etiam in ſocietate peccati. Nõ ergo malum opus factum eſt, id eſt, illa tranſgreſsio, ut cibo prohibito ueſcerent, niſi ab eis qui mali iã erant. Neq; enim fieret ille fructus malus, niſi ab arbore mala. Vt aũt eſſet arbor mala, cõtra naturam factum eſt: quia niſi uitio uolũtatis q̃d
D cõtra naturã eſt, nõ utiq; fieret: ſed uitio deprauari, niſi ex nihilo facta, natura nõ poſſet. Ac per hoc ut natura ſit, ex eo habet, quod à Deo facta eſt: ut autem ab eo à quo facta eſt deficiat, ex hoc q; de nihilo facta eſt. Nec ſic defecit homo, ut omnino nihil eſſet: ſed ut inclinatus ad ſeipſum minus eſſet, quã erat cũ ei qui ſummè eſt, inhærebat. Relicto itaque Deo, eſſe in ſemetipſo, hoc eſt, ſibi placere, nõ iam nihil eſſe eſt, ſed nihilo propinquare. unde ſuperbi ſecundum Scripturas ſanctas
f alio nomine appellãtur, ſibi placẽtes. Bonũ eſt enim ſurſum habere cor: nõ tamen ad ſeipſum, quod eſt ſuperbiæ, ſed ad Dñm, quod

Superbia. Eccl. 10.

Opus malũ nõ niſi à malis fit.

Matth. 12.

Sibi placentes.

I eſt

eſt obedietiæ, quæ niſi humiliū nō poteſt eſ- A ſe. Eſt igitur aliquid humilitatis miro modo quod ſurſum faciat cor, & eſt aliquid elatio-nis quod deorſum faciat cor. Hoc quidē qua ſi contrarium uidetur, ut elatio ſit deorſum,
Humilitas. & humilitas ſurſum. Sed pia humilitas facit
Iacobi. ſubditū ſuperiori, nihil eſt aūt ſuperius Deo, & ideo exaltat humilitas, quę facit ſubditum Deo. Elatio aūt quæ in uitio eſt, eo ipſo quo reſpuit ſubiectionē, cadit ab illo, quo non eſt quicꝗ ſuperius, & ex hoc erit inferius, & fit
Pſal.73. q̄d ſcriptū eſt: Deiecisti eos, dū extollerētur. Nō enim ait, cùm elati fuiſſent, ut prius extollerentur, & poſtea deijcerent: ſed cū extollerētur, tunc deiecti ſunt. Ipſum quippe extolli, iam deijci eſt. Quapropter ꝙ nunc in ciuitate Dei, & ciuitati Dei in hoc ſeculo peregrinanti maximè cōmendatur humilitas, ᵍ & in eius rege, qui eſt Chriſtus, maximè prædicatur: contrariumꝗ huic uirtuti elationis uitiū, in eius aduerſario, qui eſt diabolus, maximè dominari ſacris literis edocet: profectò iſta eſt magna differētia, qua ciuitas, unde loquimur, utraꝗ diſcernit: una ſcilicet ſocietas piorum hominum, altera impiorū, ſingula quæque cum angelis ad ſe pertinentibus, in quibus præceſsit hac amor Dei, hac amor ſui. Manifeſto ergo apertoꝗ peccato, ubi factū eſt quod Deus fieri ꝓhibuerat, diabolus hominem non cepiſſet, niſi iam ille ſibi ipſi placere cœpiſſet. Hinc enim et delectauit, q̄d dictum
Gen.3. eſt, ʰ Eritis ſicut dij: quod melius eſſe poſſent ſummo uerōꝗ principio cohærēdo p obedientiā, non ſuum ſibi exiſtēdo principiū per ſuperbiā. Dij enim creati non ſua uirtute, ſed Dei ueri participatione ſunt dij: plus aūt homo appetendo, minus eſt: qui dū ſibi ſufficere delegit, ab illo qui ei uerè ſufficit, defecit. Illud itaꝗ malū, quo cum ſibi homo placet, tanꝗ & ipſe ſit lumē, auertitur ab eo lumine, quod ei ſi placet, & ipſe fit lumē: illud inquā malū præceſſerat in abdito, ut ſequeret hoc malum, quod perpetratū eſt in aperto. Verū
Prouerb.16. eſt enim quod ſcriptū eſt: Ante ruinā exaltatur cor, & ante gloriā humiliat. Illa prorſus ruina quæ fit in occulto, præcedit ruinā quæ fit in manifeſto, dū illa ruina eſſe nō putatur. Quis enim exaltationē ruinam putat, cū iam ſit ibi defectus, ꝗ eſt relictus excelſus? Quis aūt ruinam eſſe nō uideat, quādo fit mandati euidēs atꝗ indubitata tranſgreſsio? Propter hoc Deus illud prohibuit, quod cū eſſet admiſſum, ⁱ nulla defendi poſſet imaginatione iuſticiæ. Et ideo audeo dicere, ſuperbis eſſe utile cadere in aliquod apertū manifeſtumꝗ peccatum, unde ſibi diſpliceant, qui iam ſibi placendo ceciderant. Salubrius enim Petrus Matth.26. ſibi diſplicuit, quando fleuit, ꝗ ſibi placuit, quando præſumpſit. Hoc dicit & ſacer Pſalmus: Imple facies eorum ignominia, & quæ Pſal.83. rent nomē tuum, Domine. id eſt, ut tu eis placeas quærentibus nomen tuum, qui ſibi placuerant, quærendo ſuum.

L. VIVES.

B Ex ᵃ hoc tenebreſceret.] Amiſſo lumine. ᵇ Et frigeſceret.] Amiſſo calore. ᶜ Vt uel illa uerum crederet.] Huic deeſt lux: nam cęca eſt, non uidet. ᵈ Vel ille Dei mandato.] Huic ignis, nam friget, nam Dei parentis uoluntatem & iuſſum coniugis ſocietati poſthabet. Vtrunꝗ uerò & lux & ignis utrinꝗ abeſt: amor nō eſt in muliere, quæ prætulit Deo pomum. Lux deeſt uiro, qui non uidit, quò ſe noſꝗ omnes præcipitaret. ᵉ Putaret ſe uenialiter tranſgreſſorē eſſe.] Nō diſputo potuerit ne Adam uenialiter peccare, quod in controuerſia eſt Bonauenturæ, & homini eiuſdem ordinis Scoto: grauiter & capitaliter egiſſe uideo, & me miſerum ſentio. ᶠ Alio nomine appellant ſibi placētes.] Vt in Epiſtola Petri ſecunda cap.2. Audaces, ſibi placentes. Græcè φιλαυτοι dicuntur, & ſi apud Petrū ſic nō eſt, ſed utor Latina interpretatione. Etiam eſt Sapientiæ 6. Præbete aures uos qui cōtinetis multitudines, & placen-
C tis nobis in turbis nationum φιλαυτία igitur id uitiū dicitur, q. amor ſui, quē eſſe maximorū errorū malorūꝗ fontē Socrates exiſtimabat. Hoc eſt caput omnis ſuperbiæ, hæc ignorationis omnis cauſa. φιλαυτία. ᵍ Et in eius rege, qui eſt Chriſtus.] Qui factus eſt obediēs patri uſꝗ ad Philip.2. mortē, in qua tanquam ouis ad aram eſt ductus, & tanquam agnus, cùm tonderetur, obmutuit, nec cædentibus eſt cōminatus, nec maledicētibus remaledixit. O ſalue exēplum obedientiæ, māſuetudinis, mitis animi ac modeſti, quod feroci, indomito, ingrato, impio generi humano pater omnipotēs ad imitādum propoſuit. ʰ Eritis ſicut dij.] Exple fœmina ſuperbū iſtum animum, ſatia cupidinē tui efferendi, quid dari maximū, quid cōtingere ambitioſiſsimo & ſuperbiſsimo ultimū poteſt? Fieri Deū. ede hoc, & eris. O ſtultiſsima fœminarum, quæ te futuram deam per pomulum ſperaſti. ⁱ Nulla defendi poſſet imaginatione iuſticiæ.] Nul-
D la ſpecie, nulla facie, nulla ratione quamlibet ficta, excogitata, imaginata iuſticię. Neꝗ enim peccato apud Deū prætendi poteſt color aut uelum iuſticiæ aliquod, quo excuſetur, quo non eſſe malefactum defendatur, accuſetur potius, & maius ſcelus eſſe conuincitur.

De ſuperbia tranſgreſſionis, quæ ipſa fuit tranſgreſſione deterior. Cap. XIIII.

Sed eſt peior damnabiliorꝗ ſuperbia, qua etiam in peccatis manifeſtis ſuffugium excuſationis inquiritur, ſicut illi primi homines, quorum & illa dixit: Serpens ſeduxit me, & manducaui: & ille dixit: Mulier quā dediſti mihi, hæc mihi dedit Gen.3. de ligno, & edi. Nuſquā hic ſonat petitio ue-

nia

niæ, nuſquam imploratio medicinæ. Nam licet iſti non ſicut Cain, quod cõmiſerunt negent, adhuc tamẽ ſuperbia quærit in aliũ referre, quod perperã fecit: ſuperbia mulieris in ſerpentem, ſuperbia uiri in mulierem. Sed acculatio potius quàm excuſatio uera eſt, ubi mandati diuini eſt aperta tranſgreſsio. Neque enim hoc propterea non fecerũt, quia id mulier ſerpẽte ſuadẽte, uir muliere impertiẽte cõmiſit,[a] quaſi quicquam Deo, cui uel crederetur, uel cederetur, anteponendũ fuerit.

Accuſatio, nõ excuſatio, ubi mãdati diuini aperta eſt trãſgreſsio.

L. VIVES.

QVaſi [a] quicquã Deo, cui uel crederetur.] Nihil tale eſſe debet, cui magis credaṫ, ꝙ̃ Deo, uel cui poſt ponatur Deus. At mulier ſerpẽti magis credidit, quàm Deo, & uir uxorem præpoſuit Deo.

De iuſticia retributionis, quã primi homines pro ſua inobedientia receperunt. Cap. XV.

QVIA ergo cõtẽptus eſt Deus iubẽs, qui hominẽ creauerat, qui ad ſuam imaginẽ eũ fecerat, qui cæteris animalibus præpoſuerat, qui in paradiſo cõſtituerat, qui rerũ omniũ copiã ſalutiſq́ præſtiterat, qui præceptis nec pluribus nec grãdibus nec difficilibus onerauerat, ſed uno breuiſsimo atq; leuiſsimo ad obediẽtiæ ſalubritatẽ adminiculatus fuerat, quo ſuper C eam creaturã, [a] cui libera ſeruitus expediret, ſe eſſe Dominũ cõmonebat: iuſta damnatio ſubſecuta eſt, talis quidẽ damnatio, ut homo qui cuſtodiendo mandatũ futurus fuerat etiam carne ſpiritalis, fieret etiam mente carnalis: & quia ſua ſuperbia ſibi placuerat, Dei iuſticia ſibi donaretur: [b] nec ſicut affectabat, in ſua eſſet omnimoda poteſtate, ſed à ſeipſo quoq; diſſentiẽs, ſub illo cui peccãdo cõſenſit, pro libertate quã cõcupiuerat, durã miſeramq́ ageret ſeruitutẽ, mortuus ſpiritu uolens, & corpore moriturus inuitus: deſertor D æternæ uitæ, etiam æterna niſi gratia liberaret, morte dãnatus. Si quis huiuſmodi dãnationẽ uel nimiã, uel iniuſtã putat, metiri profectò neſcit, quãta fuerit iniquitas in peccando,[c] ubi tanta erat nõ peccandi facilitas. Sicut eñ Abrahæ nõ immeritò magna obediẽtia prædicaṫ, quia ut occideret filiũ, res difficillima eſt imperata: ita & in paradiſo tanto maior inobediẽtia fuit, quanto id quod præceptum eſt, nullius difficultatis fuit. [d] Et ſicut obedientia ſecundi hominis eo prędicabilior, qua factus eſt obediẽs uſq; ad mortẽ: ita inobediẽtia primi hominis eo deteſtabilior, qua

Abraha obedientia.

Phil. 2.

A factus eſt inobediens uſq; ad mortem. Vbi enim magna eſt inobedientiæ pœna propoſita, & res à creatore facilis imperata, quis nã ſatis explicet, quantũ malum ſit, non obedire in re facili, & tantæ poteſtatis imperio, & tanto terrenti ſupplicio? Deniq; ut breuiter dicatur, in illius peccati pœna q̃d inobediẽtiæ, niſi inobedientia retributa eſt? Nam quæ hominis eſt alia miſeria, niſi aduerſus eum ipſum inobedientia eius ipſius, [e] ut quoniam noluit quod potuit, quod nõ poteſt uelit? In paradiſo enim etiã ſi nõ omnia poterat ante peccatũ, quicquid tñ nõ poterat, non uolebat, & B ideo poterat omnia quæ uolebat. Nunc uerò ſicut in eius ſtirpe cognoſcimus, & diuina Scriptura teſtatur, homo uanitati ſimilis factus eſt. Quis enim enumeret, ꝙ̃ multa quæ non poteſt uelit, dũ ſibi ipſi, id eſt, uoluntati eius, [f] ipſe animus eius, eoq́; inferior caro eius non obtẽperat? Ipſo namq; inuito, & animus plerunq; turbaṫ, & caro dolet, & ueteraſcit, & moriṫ, & quicq̃d aliud patimur, quod nõ pateremur inuiti, ſi uoluntati noſtræ noſtra natura omnimodo atq; ex omnibus partibus obediret. [g] At enim aliquid caro patiṫ, C q̊ ſeruire nõ ſiniṫ. Quid intereſt unde, dũ tñ per iuſticiã dominãtis Dei, cui ſubditi ſeruire noluimus, caro noſtra, quę nobis ſubdita fuerat, nõ ſeruiẽdo moleſta ſit, quãuis nos Deo nõ ſeruiendo moleſti nobis potuerimus eſſe non illi? Neq; enim ſic ille noſtro, ut nos ſeruitio corporis indigemus: & ideo noſtra eſt quod percipimus, nõ illius pœna quod fecimus. Dolores porrò qui dicuntur carnis, animæ ſunt in carne, & ex carne. Quid enim caro per ſeipſam ſine anima uel dolet, uel concupiſcit? Sed cũ concupiſcere caro dicitur uel D dolere, aut ipſe homo eſt, ſicut diſſeruimus, aut aliquid animę quod carnis afficit paſsio, uel aſpera, ut faciat dolorẽ: uel lenis, ut uoluptatem. Sed dolor carnis tantũmodo offenſio eſt animæ ex carne, [h] & quædam ab eius paſsione diſſenſio: ſicuti animæ dolor, quæ triſticia nuncupaṫ, diſſenſio eſt ab his rebus quæ nobis nolentib. acciderunt. Sed triſticiã plerunq; præcedit metus, qui & ipſe in anima eſt, nõ in carne. Dolorẽ autem carnis non præcedit ullus quaſi metus carnis, qui ante dolorẽ in carne ſentiaṫ. [i] uoluptatẽ uerò præcedit appetitus quidam, qui ſentitur in carne quaſi cupiditas eius, ſicut fames & ſitis, & ea

Inobedientiæ pœna.

Pſal. 143.

Voluntas.

Dolor carnis & animæ.

quę in genitalibus uſitatius libido nominaĩ, cũ hoc ſit generale uocabulũ omnis cupiditatis. Nam & ipſam [l] irã nihil aliud eſſe, ꝗ̃ ulciſcendi libidinẽ, ucteres definierunt: quãuis nõnunꝗ̃ homo, ubi uindictæ nullus eſt ſenſus, etiam rebus inanimis iraſcaĩ, ut malè ſcribentẽ ſtilũ collidat, uel calamũ frãgat iratus. Verũ & iſta licet irrationabilior, tamẽ quædam ulciſcendi libido eſt, & neſcio quæ, ut ita dixerim, quaſi umbra retributiõis, ut qui mala faciunt, mala patianĩ. Eſt igitur libido ulciſcẽdi, quæ ira dicĩ: eſt libido habẽdi pecuniã, quę auaricia: eſt libido quomodocũꝗ uincẽdi, quæ peruicacia: eſt libido gloriandi, quæ iactãtia nuncupaĩ. Sunt multæ uariæꝗ libidines: quarũ nõnullæ habent etiam uocabula propria, quædã uerò non habent. Quis enim facilè dixerit, quid uocetur libido dominandi, quam tamẽ plurimũ ualere in tyrãnorum animis, etiam ciuilia bella teſtantur?

Libido uox generalis ad omnem cupiditatem.

A

L. VIVES.

CVI [a] libera ſeruitus expediret.] Deo enim ſeruire, hoc demùm eſt liberũ eſſe, imò uerò regnare. [b] Nec ſicut affect.] Alibi, Nec ſic, ut iu ſua eſſet poteſtate. [c] Vbi tanta erat nõ peccandi facilitas.] Admonuit me Nicola' Valdaura meus, legiſſe ſe apud ſcriptorẽ, neſcio quẽ, fructũ illum, quo Adam interdicebatur, noxium ex ſe fuiſſe corpori: quod dicit magis ad augendũ crimẽ Adæ, ꝗ̃ quòd aliquid de ea re compertum habeat. [d] Et ſicut obedientia [h.] Chriſti, qui à Paulo uocaĩ ſecũdus homo de cælo cæleſtis, ut Adam primus de terra terrenus. [e] Vt quoniã noluit quod potuit.] Inuertit Terẽtij dictum ex Andria: Quoniã nõ poteſt fieri quod uis, id uelis quod poſsis. [f] Ipſe animus eius.] In anima mens eſt, quę ad rationalẽ partem ſpectat, & animus qui ad inferiorẽ animalem ſeu brutã, ubi eſt mare illud ſęuis affectuũ tempeſtatibus aſsiduò agitatũ. [g] At enim aliquid caro patitur.] Nempe defatigationẽ, & pondus graue, & moleſtum in opere, quibus ex rebus nec attollere ſe poteſt, nec durare in labore ſeruitutis. [h] Et quædam ab eius paſ.] Alibi, Et quædam mali eius per paſsionẽ diſſenſio. [i] Voluptatem uerò præcedit.] Hinc illud Epicureorũ, Voluptas deſiderio cẽſetur. & apud Iuuenalem, Voluptates cõmendat rarior uſus. [k] Cùm hoc ſit generale uocabulum.] Docuimus hoc ex Cicerone: nam à libẽdo dicitur, quod per omnia ſe fundit, quæ contra rationẽ expetuntur. [l] Iram, &c. ulciſcendi lib.] Cic. 4. Tuſculan. quæſt. Ira eſt libido puniendi eius, qui uideatur læſiſſe iniuria. Ariſtot. 2. Rhetor. iram finit, apparẽtis uindictæ appetitum cum dolore.

Nicolaus Valdaura.

Ira.

De libidinis malo, cuius nomẽ cùm multis uitijs congruat, propriè tamen motibus obſcœnis corporis adſcribitur. Cap. XVI.

CVM igitur ſint multarum libidines rerum, tamẽ cùm libido dicitur, nec cuius rei ſit libido, additur, non ferè aſſolet animo occurrere niſi illa, qua obſcœnæ partes corporis excitantur. Hæc aũt ſibi non ſolũ totũ corpus, nec ſolùm extrinſecus, uerumetiã intrinſecus uẽdicat, totumꝗ commouet hominẽ animi ſimul affectu cum carnis appetitu coniuncto atꝗ permixto, ut ea uoluptas ſequaĩ, qua maior in corporis uoluptatibus nulla eſt: ita [a] ut momẽto ipſo temporis, quo ad eius peruenitur extremũ, penè omnis acies & quaſi uigilia cogitationis obruaĩ. Quis aũt amicus ſapiẽtiæ ſanctorumꝗ gaudiorũ, coniugalem agens uitã, & ſicut Apoſtolus monuit, ſciẽs uas ſuum poſsidere in ſanctificatione et honore, non in morbo deſiderij, ſicut & gẽtes quę ignorãt Deũ, nõ mallet, ſi poſſet, ſine hac libidine filios procreare: ut etiã in hoc ſerendæ prolis officio, ſic eius menti, ea quæ ad hoc opus creata ſunt, quemadmodum cętera, ſuis quęꝗ operibus diſtributa membra ſeruirẽt, nutu uoluntatis acta, nõ æſtu libidinis incitata? Sed neꝗ ipſi amatores huius uoluptatis, ſiue ad concubitus coniugales, ſiue ad immundicias flagitiorum cũ uoluerint, cõmouentur: ſed aliquando motus ille importunus eſt nullo poſcente, aliquãdo aũt deſtituit inhiantẽ, & cum in animo concupiſcẽtia ferueat, friget in corpore: atꝗ ita mirũ in modum nõ ſolũ generandi uoluntati, uerumetiam laſciuiendi libidini libido non ſeruit: et cũ tota plerunꝗ menti eo hibenti aduerſetur, nonnunꝗ̃ & aduerſus ſeipſam diuiditur, cõmotoꝗ animo in cõmouendo corpore ſeipſa non ſequitur.

1. Theſſ. 4.

B

C

L. VIVES.

VT [a] momẽto ipſu temporis.] Idcirco Hippocrates coitũ definiuit μικρὴν ἐπιληψίην, id eſt, paruũ morbum comitialem. Architas Tarentinus, ut eſt apud Ciceronem in Catone Maiore, quo magis intelligereĩ quanta peſtis eſſet uoluptas, fingi animo aliquem iubebat tanta incitatũ uoluptate corporis, quanta percipi poſſet maxima: nemini ceuſebat fore dubium, quin tam diu dum ita lætaretur, nihil agitare mente, nihil cogitatione conſequi poſſet.

Coitus.

D

De nuditate primorũ hominũ, quã poſt peccatum turpẽ pudendãꝗ uiderunt. Cap. XVII.

MERITO [a] huius libidinis maximè pudet, meritò & ipſa membra, quę ſuo quodã, ut ita dixerim, iure, nõ omnimodo ad arbitriũ noſtrum mouet, aut non mouet, pudenda dicuntur, quòd ante peccatũ hominis non fuerũt. Nam ſicut ſcriptum eſt: Nudi erant, & non confundebantur: nõ ꝗ eis ſua nuditas eſſet incognita, ſed turpis nuditas nondũ erat: quia nondũ libido

Gen. 2.

do membra illa præter arbitriũ cõmouebat: nondũ ad hominis inobedientiam redarguendam ſua inobedictia caro quodammodo teſtimoniũ perhibebat. Neq; enim cæci creati erãt, [a] ut imperitũ uulgus opinatur: quandoquidem & ille uidit animalia, quib. nomina impoſuit, & de illa legitur: Vidit mulier quia bonũ eſt lignum in eſcam, & quia placet oculis ad uidendum. Patebant ergo oculi eorũ, ſed adhuc nõ erant aperti, hoc eſt, non attenti, ut cognoſcerent quid eis indumẽto gratiæ præſtaretur, quando membra eorũ uolũtati repugnare neſciebant. Qua gratia remota, ut pœna reciproca inobedientia plecteretur, extitit in motu corporis quædam impudens nouitas, unde eſſet indecens nuditas: & fecit attentos, redditiq; confuſos. Hinc eſt, q; poſteaquã mandatũ Dei aperta tranſgreſſione uiolarunt, ſcriptum eſt de illis: Et aperti ſunt oculi amborum, & cognouerunt quia nudi erant, & conſuerũt folia fici, & [b] fecerunt ſibi campeſtria. Aperti ſunt, inquit, oculi amborum, non ad uidendũ: nam & antea uidebant, ſed ad diſcernendum inter bonũ quod amiſerant, & malum in quod ceciderãt. Vnde & ipſum lignũ, eo q; iſtam faceret dignoſcentiam, ſi ad ueſcendum contra uetitũ tangeretur, ex ea re nomen accepit, ut appellaretur lignum ſcientiæ boni & mali. Experta enim morbi moleſtia, euidentior fit etiam iucunditas ſanitatis. Cognouerunt ergo quia nudi erant: nudati ſcilicet ea gratia, qua fiebat, ut nuditas corporis nulla eos lege peccati menti eorum repugnante confunderet. Hoc itaq; cognouerunt, quod felicius ignorarent, ſi Deo credentes & obedientes non cõmitterent, quod eos cogeret experiri, infidelitas & inobedientia quid nocerent. Proinde confuſi inobedientia carnis ſuę tanquã teſte pœna inobedientiæ ſuæ, conſuerunt folia fici, & fecerunt ſibi campeſtria, id eſt, ſuccinctoria genitalium. Nam quidam interpretes ſuccinctoria poſuerunt. Porrò autem campeſtria Latinum quidem uerbum eſt, ſed ex eo dictum, quod iuuenes, qui nudi exercebantur in campo, pudenda operiebant: unde qui ita ſuccincti ſunt, campeſtratos uulgus appellat. Quod itaque aduerſus damnatam culpam inobedientiæ uoluntatem, libido inobedienter mouebat, uerecundia pudenter tegebat. Ex hoc omnes gentes,

Gen. 3.

Lignũ ſcientiæ boni & mali quid ſignificet.

Campeſtria.

Auguſt. To. 5.

A quoniam ab illa ſtirpe procreatæ ſunt, uſque adeò tenent inſitum pudenda uelare, [c] ut quidam Barbari illas corporis partes nec in balneis nudas habeant, ſed cum earum tegumẽtis lauant. [d] Per opacas quoq; Indiæ ſolitudines, cùm quidam nudi philoſophentur, unde gymnoſophiſtæ nominantur: adhibent tamen genitalibus tegumenta, quibus per cætera membrorum carent.

Pudenda etiã à Barbaris tegi.

L. VIVES.

VT [a] imperitũ uulgus opinatur.] Ex eo quod ſcriptum eſt Geneſ. 3. Comedit, & aperti ſunt oculi amborum. [b] Fecerunt ſibi campeſtria.] B Sic uocãtur femoralia à doctis ſcriptorib. Hor. in Epiſt.

Penula ſolſtitio, campeſtra niualibus auris.

Vbi Acron inquit, nihil totius corporis præter inguina tegere. Aſconius in Orationẽ pro M. Scauro: Cato prætor iudicium, quia ęſtate agebatur, ſine tunica exercuit, campeſtri ſub toga cinctus: in forum quoq; ſic deſcenderat, iusq; dicebat. Nec ignoro, pro campeſtri capiſtro à nonnullis legi parũ apto ſenſu. Scriptor Hiſtorię ſcholaſticæ neſcio qua ratione neget temporibus Noe femoralia eſſe adhuc inuenta. [c] Vt quidam barbari illas corporis partes.] Herodotus Clio, magno eſſe probro apud Lydos cæterosq; Barbaros hominem cõſpici nudum, ſcribit. Romani, ut Cicero 1. Off. ſcribit, uetere more nec filij puberes cum parentibus, nec generi cum ſoceris lauantur. [d] Per opacas quoq; Indiæ ſolitudines.] C Duo dicit, ſolitudines & opacas, ad maiorem pudoris cõmendationem. Solis enim pudore nihil opus eſſet aſſici: multo minus in ſolitudine ſylueſtri et umbroſa: nam hoc eſt opacum. Sed qui conuenit gymnoſophiſtas in India poni, cùm Philoſtratus in peregrinationibus Apollonij in Aethiopia ſtatuat ad Nilum amnem. Ex cuius ſentẽtia Hieronymus Paulino ſcribẽs, inquit: Reuerſus Alexandriã perrexit Aethiopiam, ut gymnoſophiſtas & famoſiſsimam ſolis menſam uideret in ſabulo. Sed Plinius, Solinus, Strabo, Apuleius, Porphyrius, & alij gymnoſophiſtas in India locãt ad ripas Indi fluminis regione Indoſcytica: nec malè tamen Philoſtratus. Nam origo illorum philoſophorum Indica eſt, ubi duo genera ſapiẽtum fuiſſe tradit libro 16. Strabo: alios qui in urbib. uerſabant, dictiq; ſunt ciuiles, Brachmanas uocant. Hi ſindonibus & pellibus corpus uelabant, D ſicut idem teſtatur Strabo. Philoſtratus illos narrat denudaſſe ſe, ut cum Apollonio lauarent, & ex eis unum epiſtolam ſinu prolatam matri dediſſe adoleſcentis, cuius filius demoniacis intemperijs exagitabat. Erãt alij in eadem terra philoſophi in ſyluis degentes, nudi, folijs interdum & arborũ corticibus inecti, quos Hermanos & gymnoſophiſtas nominant, è quibus illi gymnoſophiſtæ Aethiopici manarunt. Nam accolæ Indi fluuij maxima & ualidiſsima manu in Aethiopiam narrant migraſſe, ibiq; iuxta Nilũ ſedes habuiſſe eamq; regionem etiam Indiam uocatã, & ſapientes philoſophatos nudos, utrobiq; dictos Hermanos, & a Græcia γυμνοσοφιστάς, illudq; de ſubligaculis promiſcuum eſſe in India Aethiopiaq; ſapientum, & ferè uulgi. Diodorus lib. 4. de moribus Aethiopum loquens, alios perhibet nudos prorſum incedere, alios uulpinis caudis pudenda tegere, alios ſubligaculis ex capillis cõtextis. Et Strabo ex Nicolau Damaſceno octo ſeruos Indos à legatis illius gentis dono datos Cæſari Auguſto ſcribit, nudos toto corpore præter uirilia, quæ ſubligaculis uelabant.

Gymnoſophiſtæ.

De pudore concubitus, nõ ſolùm uulgari, ſed etiam coniugali. Cap. XVIII. A

Opvs uerò ipſum quod libidine tali peragitur, nõ ſolũ in quibuſcꝫ ſtupris, ubi latebræ ad ſubterfugienda humana iudicia requiruntur: uerũ etiã in uſu ſcortorũ, [a] quã terrena ciuitas licitã turpitudinem fecit: quãuis id agat, quod eius ciuitatis nulla lex uindicat, deuitat tñ publicum etiam permiſſa atcꝫ impunita libido conſpectũ: & uerecũdia naturali habent prouiſum lupanaria ipſa ſecretũ, faciliuſcꝫ potuit impudicicia non habere uincula prohibitionis, quàm impudentia remouere latibula illius fœditatis. Sed hãc etiã ipſi turpes turpitudinẽ uocant: cuius licet ſint amatores, [b] oſtentatores eſſe nõ audent. Quid concubitus coniugalis, qui ſecundum matrimonialiũ præſcripta tabularum, procreandorũ fit cauſa liberorũ? Nonne & ipſe, quãquam ſit licitus & honeſtus, remotum ab arbitris cubile conquirit? Nónne oẽs famulos, atque ipſos etiã paranymphos, & quoſcuncꝫ ingredi quælibet neceſsitudo permiſerat, antè mittit foras, ꝙ uel blandiri coniunx coniugi incipiat? [c] Et quoniã, ſicut ait quidã Romani maximus autor eloquij, C omnia rectè facta in luce ſe collocari uolunt, id eſt, appetunt ſciri: hoc rectè factũ ſic appetit ſciri, ut tamẽ erubeſcat uideri. Quis enim neſcit, ut filij procreẽtur, quid inter ſe coniuges agant? quandoquidẽ ut id agatur, tanta celebritate ducunẽ uxores: & tñ cũ agitẽ unde filij naſcanẽ, nec ipſi filij, ſi qui inde iã nati ſunt, teſtes fieri permittunẽ. Sic enim hoc rectè factũ ad ſui noticiã [d] lucẽ appetit animorum, ut tamen refugiat oculorũ. Vnde hoc, niſi quia ſic geritur, quod deceat ex natura, ut etiam quod pudeat, comitetur ex pœna.

Cicero 3.Tuſc. quæſt.

L. VIVES.

Qvam [a] terrena ciuitas licitam turpitudinẽ fecit.] Nam concubinæ & pellices non ſunt prohibitæ: quẽadmodum ex legib. De cõcubinarijs oſtenditur libro Digeſtorum 25. Satis apertè Auguſtinus teſtatur, eſſe iure ciuili uetere Romano multa permiſſa, quæ ſunt contraria legibus diuinis. Hoc iſti nolunt, quidum gentilitatem coniungere & coaptare Chriſtianiſmo laborant, corrupto utrocꝫ & alterius impariẽte, nec gentilitatẽ, nec Chriſtianiſmũ retinent. [b] Oſtentatores eſſe non audent.] Hoc argumẽto probat Cicero, uoluptates non eſſe bonas, ꝙ bonum omne prædicãdum eſt, & gloriari de illo poteſt, qui habet: at nemo gloriari audeat, ſe corporis uoluptatibus perfrui. [c] Et quoniã, ſicut ait quidã Romani maximus autor eloquij.] Multis libris nihil locutus Paſſauant, nunc tandem inquit, quia fuerit iſte quidam, expoſitor nõ dicit, nec ego ſcio. Iura, alioqui non credam. Sed quis poſsit non fidẽ habere uel iniurato: præſertim ubi ſe neſcire confitetur, quod credituri fueramus, etiam ſi idem ipſe homo tam apertus & ſimplex in contrarium deieraret? Quãto ſatius fuiſſet, Paſſauant admonitum te à nomine tuo ulterius eſſe progreſſum, necꝫ hîc ſiſtere. Verùm hoc titulo Lucanus Ciceronem ornat lib. 7. & Ciceronis illa ſunt uerba in 3. Tuſc. quæſt. [d] Lucem appetit animorum.] Vt ipſi animi quid factum ſit, uideant, & iudicẽt: non intueantur oculi.

Quòd partes iræ atcꝫ libidinis tam uitioſe mouentur, ut eas neceſſe ſit frenis ſapiẽtiæ cohiberi, quæ in illa ante peccatum naturæ ſanitate non fuerunt. Cap. XIX.

B Hinc eſt quod & illi philoſophi, qui ueritati propius acceſſerunt, iram atcꝫ libidinem uitioſas animi partes eſſe cõfeſsi ſunt: eo quòd turbidè atcꝫ inordinatè mouerẽtur, ad ea etiam quæ ſapiẽtia perpetrari nõ uetat: ac per hoc opus habere moderatrice mente atcꝫ ratione. [a] Quam partem animi tertiam, uelut in arce quadã ad iſtas regendas perhibent collocatã: ut illa imperãte, iſtis ſeruientibus poſsit in homine iuſticia ex omni parte cõſeruari. Hæ igitur partes, quas & in homine ſapiẽte ac tẽperante fatenẽ eſſe uitioſas, ut eas ab his rebus ad quas iniuſtè mouentur, mẽs compeſcẽdo & cohibẽdo refrenet & reuocet: atcꝫ ad ea permittat, quæ ſapiẽtiæ lege cõceſſa ſunt: ſicut [b] irã ad exercendam iuſtam coercionẽ: ſicut libidinem ad propagãdæ prolis officium: hæ inquã partes in paradiſo ante peccatum uitioſæ non erant. Non enim cõtra rectã uolũtatem ad aliquid mouebantur, unde neceſſe eſſet eas ratione tanquã frenis regentibus abſtinere. Namcꝫ nunc ita mouentur, & ab eis qui temperanter & iuſtè & piè uiuunt, aliàs facilius, aliàs difficilius, tamen cohibendo & refrenando modificantur: non eſt uticꝫ ſanitas ex natura, ſed languor ex culpa. Quod autẽ iræ opera aliarumcꝫ affectionũ in quibuſcꝫ dictis atcꝫ factis nõ ſic abſcondit uerecundia, ut opera libidinis, quæ fiunt genitalibus membris: quid cauſæ eſt, niſi quia in cæteris membra corporis non ipſæ affectiones, ſed cũ eis cõſenſerit, uoluntas mouet, quæ in uſu eorum omnino dominatur? Nam quiſquis uerbum emittit iratus, uel etiam quenquã percutit, nõ poſſet hoc facere, niſi lingua & manus iubente quodammodo uolũtate mouerẽtur, quæ membra etiam, cùm ira nulla eſt, mouentur eadẽ uoluntate. At uerò genitales corporis partes

tes ita libido ſuo iuri quodammodo manci- A pauit, ut moueri non ualeant, ſi ipſa defuerit, & niſi ipſa uel ultrò uel exercitata ſurrexerit. Hoc eſt quod pudet, hoc eſt quod intuentium oculos erubeſcēdo deuitat: magiſq; fert homo ſpectantium multitudinem, quādo iniuſtè iraſcitū homini, quàm unius aſpectum, quando iuſtè miſcetur uxori.

L. VIVES.

Animæ partes. Quam[a] partē animi tertiam.] Plato in Timæo ſuo, ex Timæo Locrenſi & cęteris Pythagoricis, tres animæ partes facit. Idem in lib. de Republica iraſcentiam, quam ſtatuit in corde, concupiſcentiam ſub medio ſepto in iecore & ſplene, rationem in cerebro tāquam in arce mandatricem operum, ut inquit Claudianus, proſpecturamq; labori. [b] Iram ad exercendam iuſtam coertionem.] Nam cotem fortitudinis appellabant, & aduerſus hoſtem & improbum ciuem motus uehementes concientem, ſicut refert Cicero, & Seneca libro De ira.

De uaniſsima turpitudine Cynicorū. Ca. XX.

HOc[a] illi canini philoſophi, hoc eſt, Cynici non uiderunt, proferentes contra humanam uerecundiam, quid aliud quàm caninam, hoc eſt, immundam impudentemq; ſententiam: ut ſcilicet quoniam iuſtum eſt, quod fit in uxore, pa- C làm non pudeat id agere: nec in uico, nec in platea qualibet coniugalem concubitum deuitare. Vicit tamen pudor naturalis opinionem huius erroris. Nam etſi perhibent hoc *Diogenes.* aliquando gloriabundum feciſſe Diogenē, ita putantem ſectam ſuam nobiliorem futuram, ſi in hominum memoriam inſignior eius impudentia figeretur: poſtea tamē à Cy- *Pudor naturalis.* nicis fieri ceſſatum eſt: pluſq; ualuit pudor, ut erubeſcerent homines hominibus, quā error, ut homines canibus eſſe ſimiles affectarent. Vnde & illum uel illos, qui hoc feciſſe D referuntur, potius arbitror concumbentium motus dediſſe oculis hominum neſciētium quid ſub pallio gereretur, quàm humano premente conſpectu potuiſſe illam peragi uoluptatem. Ibi enim philoſophi non erubeſcebant uideri ſe uelle concumbere, ubi libido ipſa erubeſceret ſurgere. Et nunc uidemus adhuc eſſe philoſophos Cynicos: [b] hi enim ſunt, qui non ſolùm amiciuntur pallio, uerumetiam clauam ferunt: nemo tamen eorum audet hoc facere: q̄ ſi aliqui auſi eſſent, ut non dicam ictibus lapidantium, certè cōſpuentium ſaliuis obruerentur. Pudet igitur huius libidinis humanam ſine ulla dubitatione naturā, & meritò pudet. In eius quippe inobediētia, quę genitalia corporis membra ſolis ſuis motibus ſubdidit, & poteſtati uoluntatis eripuit, ſatis oſtenditur, quid ſit hominis illi primæ inobediētiæ retributum: quod in ea parte maximè oportuit apparere; qua generatur ipſa natura, quę illo primo & magno in deterius eſt mutata peccato: à cuius nexu nullus eruitur, niſi id quod cùm omnes in uno eſſent, in communem perniciē perpetratum eſt, & Dei iuſticia uindicatum, B Dei gratia in ſingulis expietur.

L. VIVES.

HOc[a] illi canini philoſophi, hoc eſt, Cynici.] κυνικοὶ quaſi canini, ἀπὸ τῶν κυνῶν. Antiſthenes Socratis diſcipulus, fuit autor huius diſciplinæ. Horū erant mores, omnibus cōuiciari & allatrare, reddere in publico obſcœna ſine pudore, operam liberis dare: deniq; propalàm facere, quæ quiuis noſtrûm ſolus uel cogitare erubeſceret, uoluptatum alioqui inſectatores, & inſignes contemptu rerum omnium, etiam uitæ. Principes huius inſtituti fuerunt is, quem modò nominaui, Antiſthenes, et Diogenes Synopeus, Cratesq; Thebanus, & Menippus Phœnix. Cicero in Officijs eorum impudentes mores ciuili uitæ contrarios eſſe & fugiēdos docet. [b] Hi enim ſunt qui non ſolùm amiciuntur pallio, uerumetiam clauam ferunt.] Pallium ſupremum erat indumentum Græcorum, ut Latinorum toga. Cynici pallio utebantur uetere detrito, & pannoſo, quod τρίβωνα Græci nominant, & baculo, clauam Auguſtinus uocat. Hoc cultu ſimiles ſe Herculi eſſe iactabant, quibus pro leonis exuuio eſſet centunculus ille, & pro claua baculus, bellumq; gererent contra uoluptates, ut ille. Sic Lucianus βίων πρᾶσιν, & epiſtolæ circumferuntur Gręcæ Diogenis nomine, in quis Diogenes hæc ornamenta nō ſibi alio loco ait, quàm magno regi ſua. Nam pallium eſt pro abolla, & baculus pro ſceptro. Tempore uerò Auguſtini Donatiani, & qui ad eandem pertinebant hæreſim, Circumcelliones in Africa palliati incedebant, clauiſq; utebantur in perniciem uerè Chriſtianorum.

Cynici. *Pallium.* *Donatiani.* *Circumcelliones.*

De benedictione multiplicandæ fœcūditatis humanę ante peccatū, quā pręuaricatio non adimeret, & cui libidinis morbus acceſſerit. XXI.

ABsit itaq; ut credamus illos coniuges in paradiſo conſtitutos per hanc libidinē, de qua erubeſcendo eadem membra texerunt, impleturos fuiſſe, quod in ſua benedictiōe Deus dixit: Creſcite, & multiplicamini, & implete terrā. Poſt peccatum quippe orta eſt hęc libido: poſt peccatum eā natura non impudens, amiſſa poteſtate, cui corpus ex omni parte ſeruiebat, ſenſit, attendit, erubuit, operuit. Illa uerò benedictio nuptiarum, ut coniugati creſcerent, & multiplicarēt, & implerēt terram, quāuis & in

Gen. 1. *Libido poſt peccatū orta.*

deliriquentibus mãſerit: tamẽ antequã delin- A
querent, data eſt, ut cognoſceretur procrea-
tionẽ filiorũ ad gloriã cõnubij, non ad pœnã
pertinere peccati. Sed nunc homines profe-
ctò illius quæ fuit in paradiſo felicitatis igna
ri, niſi per hoc experti ſunt, id eſt, per libidi-
nem, de qua uidemus ipſam etiã honeſtatem
erubeſcere nuptiarũ, non potuiſſe gigni fili-
os opinãtur: [a] alij Scripturas diuinas, ubi le-
gitur poſt peccatũ puduiſſe nuditatis, & pu-
dẽda eſſe cõtecta, prorſus nõ accipientes, ſed
infideliter irridẽtes: [b] alij uerò quãuis eas acci-
piant & honorẽt, illud tamẽ quod dictũ eſt,
Gen. 1. Creſcite & multiplicamini, nõ ſecũdum car-
nalem fœcũditatem uolunt intelligi: quia & B
ſecundum animã legitur tale aliquid dictum:
Pſal. 137. [c] Multiplicabis in anima mea uirtutem: ut id
quod in Geneſi ſequitur, Et implete terram,
& dominamini eius: terram intelligant car-
nem, quã præſentia ſua implet anima, eiuſq;
maximè dominatur, cùm in uirtute multi-
plicatur. Carnales autem fœtus ſine libidi-
ne, quæ poſt peccatum exorta, inſpecta, con-
fuſa, uelata eſt: nec tunc naſci potuiſſe, ſicut
neque nunc poſſunt: nec in paradiſo futuros
fuiſſe, ſed foris, ſicut & factũ eſt. nam poſtea-
quã inde dimiſsi ſunt, ad gignendũ filios coie
runt, eoſq; genuerunt.

L. VIVES:

Alij [a] Scripturas diuinas.] Hi ſunt Manichæi, qui totum uetus Inſtrumentum reijciebant, ut quodam alio expoſui loco. [b] Alij uerò quamuis
Adamiani. eas accipiant.] Iſti ſunt Adamiani, qui nuptias futuras fuiſſe non putant, ſi Adam nõ peccaſſet. [c] Multiplicabis in anima mea uirtutem.] In ueteribus libris legitur: Multiplicabis me in anima mea uirtute tua. Credo ſic eſſe ab Auguſtino ſcriptum, qui interpretationem LXX. ſequebatur. illi enim hoc uerterunt modo: πολυωρήσεις με ἐν ψυχῇ μου δυνάμει σου, Multiplicabis me in anima mea uirtute tua.

De copula coniugali à Deo primitùs inſtituta, atq; benedicta. Cap. XXII.

Nos aũt nullo modo dubitamus ſe- D
cundum benedictionẽ Dei creſce-
re & multiplicari, & implere ter-
ram, donũ eſſe nuptiarũ, quas Deus ante pec
catum hominis ab initio conſtituit, creando
maſculũ & fœminam: qui ſexus euidẽs utiq;
in carne eſt. Huic quippe operi Dei etiam be
Gen. 1. nedictio ſubiũcta eſt. Nam cùm Scriptura di
xiſſet, Maſculũ & fœminã fecit eos: cõtinuò
ſubdidit, Et benedixit eis Deus, dicẽs: Creſci-
te & multiplicamini, & implete terram, [a] &
A dominamini eius, &c. [b] Quæ omnia quãquã
nõ incõuenienter poſsint etiam ad intellectũ
ſpiritalẽ referri: maſculum tamẽ & fœminam Sexus in creatione diſtinctio.
non ſicut ſimile aliquid etiam in homine uno
intelligi poteſt: quia uidelicet in eo aliud eſt
quod regit, aliud quod regitur: ſed ſicut eui-
dentiſsimè apparet in diuerſi ſexus corpori-
bus, maſculũ & fœminã ita creatos, ut pro-
lem generando creſcerẽt, & multiplicarẽtur,
& implerẽt terram. Cui ſentẽtiæ tam euidẽti,
magnæ abſurditatis eſt reluctari. Neq; enim
de ſpiritu qui imperat, & carne quæ obtẽpe-
rat: aut de animo rationali qui regit, & irra-
tionali cupiditate quæ regitur: aut de uirtu-
B te contemplatiua, quæ excellit, & de actiua,
quæ ſubditur: aut de intellectu mẽtis, & ſen-
ſu corporis: ſed apertè de uinculo coniugali,
quo inuicẽ ſibi uterq; ſexus obſtringitũ, Dñs
interrogatus, utrum licet quacunq; ex cauſa
dimittere uxorem: quoniam propter duriciã
cordis Iſraelitarum Moyſes dari libellum re-
pudij permiſit, reſpondit atq; ait: Non legi- Matth. 19.
ſtis, quia qui fecit hominem ab initio, maſcu-
lum & fœminam fecit eos, & dixit: Propter
hoc dimittet homo patrem & matrem, et ad-
hærebit uxori ſuæ, & erunt duo in carne u-
na? Itaque iam non ſunt duo, ſed una caro.
C Quod ergo Deus coniunxit, homo non ſe-
paret. Certum eſt igitur, maſculum & fœmi-
nam ita primitùs inſtitutos, ut nunc homi-
nes duos diuerſi ſexus uidemus & noui-
mus. Vnum autẽ dici, uel propter cõiunctio-
nem, uel propter originem fœminæ, quæ de
maſculi latere creata eſt. Nam & Apoſto-
lus per hoc primum quod Deo inſtituente
præceſsit exemplum, ſingulos quoſq; ad-
monet, ut uiri uxores ſuas diligant.

L. VIVES.

Dominamini [a] eius.] Græca phraſis, quam Horatius æmulatus eſt, Agreſtium regnauit populorum. [b] Quæ omnia quanquam non inconuenienter.] Nihil in ſacris literis ſcriptum, quod morali & ſpirituali ſenſu aptari nequeat: illi tamẽ primi & genuini ſemper ſunt ſeruandi, alioqui magna ſequeretur rerum omnium in pietate confuſio. Nam hęretici omnia pro libro ſuo quò uellẽt detorquerent. Si Deus cũ dixit: Creſcite, & multiplicamini, & replete terram: non corporale aliquid quale cernimus, ſed ſpiritale tantùm ſpectauit, quid ſupereſt, niſi ut idem de beſtijs intelligamus, quibus eſt idem pręceptum.

An etiã in paradiſo generandum fuiſſet, ſi nemo peccaſſet: uel utrũ contra actum libidinis pugnatura illic fuiſſet traditio caſtitatis. Cap. XXIII.

Quiſ-

QVISQVIS aũt dicit nõ fuiſſe coituros, nec generaturos, niſi peccaſſent, quid dicit, niſi propter numeroſitatẽ ſanctorũ neceſſariũ hominis fuiſſe peccatũ? Si enim nõ peccãdo ſoli remanerẽt, quia, ſicut putãt, niſi peccaſſent, generare nõ poſſent: profectò ut nõ ſoli duo iuſti homines poſſent eſſe, ſed multi, neceſſariũ peccatũ fuit. Quod ſi credere abſurdũ eſt, illud potius eſt credendũ, ꝙ ſanctorũ numerus quantus cõplendæ illi ſufficit beatiſsimæ ciuitati, tãtus exiſteret, & ſi nemo peccaſſet, quantus nũc per Dei gratiã de multitudine colligiť peccatorũ, [a] quouſqꝫ filij huius ſeculi generãt & generantur. Et ideo illæ nuptiæ dignæ felicitate paradiſi, ſi peccatũ non fuiſſet, & diligendã prolẽ gignerẽt, & pudendã libidinẽ non haberẽt. Sed quomodo id fieri poſſet, nunc non eſt quo demonſtreť exemplo. Nec ideo tamen incredibile debet uideri, etiã illud unum ſine iſta libidine uoluntati potuiſſe ſeruire, cui tot mẽbra nunc ſeruiunt. [b] An uerò manus & pedes mouemus, cùm uolumus, ad ea quæ his membris agenda ſunt ſine ullo reniſu tãta facilitate, quãta et in nobis & in alijs uidemus, maximè in artificibus quorumcunqꝫ operũ corporaliũ: ubi ad exercendã infirmiorẽ tardiorẽqꝫ naturã, agilior acceſsit induſtria: & non credimus ad opus generationis filiorũ, ſi libido non fuiſſet, quæ peccato inobediẽtiæ retributa eſt, obediẽter hominib. ad uoluntatis nutũ ſimiliter ut cætera potuiſſe illa mẽbra ſeruire? Non'ne Cicero in lib. de Rep. cũ de imperiorũ differentia diſputaret, & huius rei ſimilitudinẽ ex natura hominis aſſumeret, [c] ut filius dixit imperari corporis mẽbris propter obediendi facilitatem: uitioſas uerò animi partes ut ſeruos aſperiore imperio coerceri? Vt utiqꝫ ordine naturali animus anteponitur corpori, & tamen ipſe animus imperat corpori facilius quã ſibi. Veruntamẽ hæc libido, de qua nũc diſſerimus, eo magis erubeſcenda exiſtit, ꝙ animus in ea, nec ſibi efficaciter imperat, ut omnino non libeat: nec omnimodo corpori, ut pudẽda mẽbra uolũtas potius quã libido cõmoueat, ꝙ ſi ita eſſet, pudẽda omnino nõ eſſent. Nunc uerò pudet animum reſiſti ſibi à corpore, quod ei natura inferiore ſubiectum eſt. In alijs quippe affectionib. cùm ſibi reſiſtit, ideo minus pudet; quia cũ à ſeipſo uinci

Animi in corpus imperium.

A tur, ipſe ſe uincit: & ſi inordinatè atqꝫ uitioſe: quia ex his partib. quæ rationi ſubijci debent, tamen à partibus ſuis, ac per hoc, ut dictum eſt, à ſeipſo uincitur. Nã cũ ordinatè ſe animus uincit, ut irrationales motus eius mẽti rationiqꝫ ſubdanť: ſi tamẽ & illa Deo ſubdita eſt, laudis atqꝫ uirtutis eſt. Minus tamẽ pudet, cũ ſibi animus ex uitioſis ſuis partib. non obtemperat, quã cũ ei corpus, quod alterũ ab illo, atqꝫ infra illum eſt, & cuius ſine illo ulla natura non uiuit, uolenti iubẽtiqꝫ non cedit. Sed cũ alia membra retinentur uoluntatis imperio, ſine quibus illa quæ contra uoluntatẽ
B libidine cõcitantur, id quod appetũt, implere nõ poſſunt: pudicicia cuſtodiť, nõ amiſſa, ſed non permiſſa delectatione peccati. [d] Hũc reniſum, hanc repugnantiã, hanc uoluntatis & libidinis rixam, uel certè ad uoluntatis ſufficientiã, libidinis indigentiã, proculdubiò niſi culpabilis inobedientia pœnali inobedientia plecteretur, in paradiſo nuptiæ non haberent, ſed uoluntati membra illa, ut cætera cuncta, ſeruirent. [e] Ita genitale aruum uas in hoc opus creatum ſeminaret, ut nunc terram manus: & quod modò de hac re nobis uolentibus diligentius diſputare, uerecundia
C reſiſtit, & compellit [f] ueniam honore præfato à pudicis aurib. poſcere, cur id fieret nulla cauſa eſſet: ſed in omnia quæ de huiuſmodi membris ſenſum cogitantis attingerẽt, ſine ullo timore obſcœnitatis liber ſermo ferretur: nec ipſa uerba eſſent, quæ uocarentur obſcœna, ſed quicquid inde diceret, tam honeſtum eſſet, quã de alijs cũ loquimur corporis partib. Quiſquis ergo ad has literas impudicus accedit, culpam refugiat, non naturam: facta denotet ſuæ turpitudinis, non uerba noſtræ neceſsitatis, in quibus mihi facillimè pudicus & religioſus lector uel auditor ig-
D noſcet, donec infidelitatẽ refellam, non de fide rerum inexpertarũ, ſed de ſenſu expertarum argumentantẽ. Leget enim hoc ſine offenſione, qui non exhorret Apoſtolum horrenda fœminarum flagitia reprehendentem, quæ immutauerunt naturalem uſum, in eum uſum qui eſt contra naturam: præcipuè quia nos non damnabilem obſcœnitatem nunc, ſicut ille, commemoramus atqꝫ reprehendimus, ſed in explicandis, quantum poſſumus, humanæ generationis affectibus, uerba tamen ſicut ille obſcœna deuitamus.

L. VIVES.

L. VIVES.

QVouſq; [a] filij huius ſeculi generāt & generantur.] Filij ſunt huius ſeculi, qui generāt, & filios huius ſeculi generant, ſed beneficio Chriſti fiunt filij regni. Per peccatū enim generantur, per gratiam Dei regenerātur. [b] An uerò manus & pedes mouemus.] Hæc eſt uulgaris ſcholarū opinio, quam Petrus Lomb. ponit lib. 2. Sententiarum theologicarum, ſectione 20. Tametſi Græcorum nonnulli diuinitùs putāt filios ſine peccato fuiſſe procreandos ſine coitu aliquo uiri ac fœminæ: quod nō ſit ueriſimile. Nam quid attinebat ſexus diſtinguere, & genitalia corporib. adderet [c] Vt filijs dixit imperari.] Facilius enim quò uolumus corporis membra ducimus, q̃ animi affectus refractarios & obluctatores, qui perpetuum cum ratione bellum gerunt: ita animus facilius regit corpus, q̃ partem inferiorem ſui. [d] Hunc teniſum, hanc repugnantiā.] Thomas Aquinas nō omnē nuptijs illis innoxijs aufert uoluptatem, ſed puram relinquit & caſtam, diſsimilē longè huic noſtrę effreni, obſcœnæ, fœdę. [e] Ita genitale aruum.] Pro uulua poſuit, ſeu muliebribus locis, tectis & urbanis uerbis. Verg. imitatus 3. Georgicorum:

Genitale aruum.

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali aruo.

[f] Veniā honore præfato.] Præfamur ueniam turpia & obſcœna dicturi, ſicut apud Quintilianum in milite Mariano, ut in medio belli Cymbrici ſtrepitu ante ſigna, tuis honos ſit habitus ſanctiſsimis auribus, iuberet proſtare gladio cinctum. Sic Plinius præfatione, ut plurimarum rerum aut ruſticis uocabulis & externis, imò barbaris, & cum honoris præfatione ponendis.

Quòd inſontes homines & merito obedientię in paradiſo permanentes, ita genitalibus membris fuiſſent uſuri ad generationē prolis, ſicut cæteris ad arbitrium uoluntatis. Cap. XXIII.

SEMINARET igitur prolem uir, ſuſciperet fœmina genitalibus mēbris, quando id opus eſſet, & quantum opus eſſet, uoluntate motis, non libidine concitatis. Neque enim ea ſola membra mouemus ad nutum, quæ compactis articulata ſunt oſsibus: ſicut pedes & manus & digitos, uerumetiam illa quæ mollibus remiſſa ſunt neruis, cùm uolumus, mouemus agitando, & porrigendo producimus, & torquēdo flectimus, & cōſtringendo duramus: ſicut ea ſunt quæ in ore ac facie quantum poteſt uoluntas mouet. [a] Pulmones denicq; ipſi omnium niſi medullarum molliſsimi uiſcerum, & ob hoc antro pectoris communiti, [b] ad ſpiritum ducendum ac remittendum uocemq; emittendam ſeu modificandam, ſicut folles fabrorum uel organorum, flantis, reſpirantis, loquentis, clamantis, cantantis, ſeruiunt uoluntati. Omittoq; animalibus quibuſdam naturaliter inſitum eſt, ut tegmen quo corpus omne ueſtitur, ſi quid in quocunque loco eius ſenſerint abigendū, ibi tantùm moueant, ubi ſentiunt: nec ſolùm inſidentes muſcas, uerumetiā hærentes haſtas cutis tremore diſcutiant. Nunquid quia id non poteſt homo, ideo creator quibus uoluit animantibus donare non potuit? Sic ergo & ipſe homo potuit obedientiam etiam inferiorum habere membrorum, quam ſua inobedientia perdidit. Necq; enim Deo difficile fuit ſic illum cōdere, ut in eius carne etiam illud non niſi eius uoluntate moueret, quod nunc niſi libidine non mouetur. Nam & hominum quorundam naturas nouimus multùm cæteris diſpares: & ipſa raritate mirabiles, nonnulla ut uolunt de corpore ſuo facientium, quæ alij nullo modo poſſunt, & audita uix credunt. [c] Sunt enī qui & aures moueāt uel ſingulas, uel ambas ſimul. Sunt qui totam cęſariem capite immoto quantum capilli occupant, deponunt ad frontem, reuocantq; cùm uolunt. Sunt qui eorum quæ uorauerunt incredibiliter plurima & uaria, paululum præcordijs contrectatis, tanquam de ſacculo quod placuerit, integerrimum proferunt. [d] Quidam uoces auiū pecorumq;, & aliorum quorumlibet hominum ſic imitantur atq; exprimunt, ut niſi uideantur, diſcerni omnino nō poſsint. [e] Nōnulli ab imo ſine pudore ullo ita numeroſos pro arbitrio ſonitus edūt, ut ex illa etiam parte cantare uideantur. [f] Ipſe ſum expertus, ſudare hominē ſolere cùm uellet. [g] Notum eſt, quoſdam flere cùm uolunt, atq; uberim lachrymas fundere. Iam illud multo eſt incredibilius, quod plerique fratres memoria recentiſsima experti ſunt. [h] Presbyter fuit quidam nomine Reſtitutus [i] in parœcia [k] Calamenſis eccleſiæ: qui quando ei placebat, rogabatur autem ut hoc faceret ab eis qui rem mirabilē coràm ſcire cupiebant, [l] ad imitatas quaſi lamentantis cuiuslibet hominis uoces, ita ſe auferebat à ſenſibus, & iacebat ſimillimus mortuo: ut nō ſolùm uellicantes atque pungentes minimè ſentiret, ſed aliquando etiam igne ureretur admoto, ſine ullo doloris ſenſu, niſi poſtmodū ex uulnere: [m] non autem obtinendo, ſed non ſentiendo non mouere corpus, eo probabatur, quòd tanquam in defuncto nullus inueniebatur anhelitus: hominum tamen uoces, ſi clarius loquerentur, tanquam de longinquo ſe audiſſe poſtea referebat. Cùm itaquè corpus etiā nunc quibuſdam, licet in carne corruptibili

Facultas inuſitata in quibuſdā certas partes mouendi.

Reſtitutus corporeos ſenſus relinquens.

bili hanc ærumnoſam ducentibus uitã, ita in pleriſq; motionibus & affectionibus extra uſitatum naturę modum mirabiliter ſeruiat, quid cauſę eſt, ut non credamus ante inobedientiæ peccatum, corruptioniſq; ſupplicium, ad propagandam prolẽ ſine ulla libidine ſeruire uoluntati humanæ, humana membra potuiſſe? Donatus eſt itaq; homo ſibi, quia deſeruit Deũ placẽdo ſibi: & nõ obediẽs Deo, nõ potuit obedire nec ſibi. Hinc euidentior miſeria eſt, qua homo nõ uiuit ut uult. Nam ſi ut uellet uiueret, beatũ ſe putaret:[n] ſed nec ſic tamen eſſet, ſi turpiter uiueret.

L. VIVES.

Pulmones. PVlmones [a] deniq; ipſi.] Sic legendum, Pulmones deniq; ipſi omnium, niſi medullarum, molliſsimi uiſcerũ, & ſi medullæ non ſoleant dici uiſcera. Obſeruatum eſt, Ciceronem & alios pleroſq; doctos, ſemper multitudinis numero pulmones dixiſſe: puto, quoniam in geminas fibras eſt fiſſus, nõ quòd pulmo etiã non dicatur, ut apud Celſum, & Perſium, & Lactantiũ. [b] Ad ſpiritum ducendum.] Nam à pulmone ad os fiſtula protenditur, quam Celſus aſperã nominat, gurgulionem Lactãtius in Opificio Dei, per quem ſpiritus ultro & citro commeat. Idcirco Ariſt. primo De animalium hiſtoria, officium eius nihil aliud eſſe dicit, quàm accipere ſpiritum, & reddere. [c] Sunt enim qui & aures mouent.] Ariſt. uni homini aures eſſe immobiles dicit, quod intelligendum ſuapte ſponte nõ agitari, ut in canibus, equis, & aſinis uidemus. [d] Quidam uoces auium.] Plutarchus in Cõuiuijs meminit cuiuſdã Parmenonis maximi uocum animãlium imitatoris, unde manauit prouerbium, οὐδὲν πρὸς τὴν Παρμένοντος ὗν, nihil ad ſuẽ Parmenonis. quod Eraſmus narrat. [e] Nõnulli ab imo ſine pudore.] In alijs libris legitur, Sine pædore, q. ſine ſordibus & fœtore id fiat. Talis fuit memoria noſtra in hac terra Germanus quidã in comitatu Maximiliani Cæſaris, & Philippi eius filij, nec ullũ erat carmen, quod nõ ille crepitibus podicis redderet. [f] Ipſe ſum expertus ſudare hominẽ.] Et ipſe Brugis cùm proximè tertianis tenerer febribus, quoties ſalutiferum dicebat medicus futurum ſudorem, compreſſo pauliſper ſpiritu, ſtragulis opertus ſudabam. Mirabantur qui circunſtabant lectum tam raram corporis mei texturam: ſed Auguſtinianum ſudatorẽ magis multo fuiſſent admirati, cui tam facile erat ſudare, quàm mihi ſpuere. [g] Notum eſt quoſdã flere cùm uolũt.] Pręſertim in Italia, & ferè totum genus mulierum. [h] Presbyter ſ. quidam.]

Hermotimus Clazomenius. Simile Plin. lib. 7. de Hermotimo Clazomenio, cuius anima relicto corpore uagari erat ſolita, & quæ in lõgiſſimis uiderat regionibus narrare. [i] In parochia.]

Paroecia. Melius parœcia, παροικία q. uicinia, circumhabitatio, à παροικεῖν. Sic qui diuerſis hemiſphærijs, ſed eodẽ parallelo habitãt, parœci à coſmographis nominanẽ. Parochus uerò longè alius eſt ſignificationis, quàm qua nunc uſurpatur pro curione. [k] Calamenſis eccleſiæ.] Calamiſus oppidum in Italia. Calamo in Phœnicia, de quo credo Auguſtinum loqui, niſi oppidum ſit aliquod in Africa de nomine illius Phœnicis à colonis dictum. Ferè enim illa Africa à Phœnicibus olim eſt poſſeſſa. [l] Ad imitandos quaſi lamentantis.] In quodam exemplari Brugenſi, bibliothecæ Carmelitanæ habetur, Ad imitatus: in alijs, Ad imitatas. Hoc ſignificat imitatũ aliquẽ uoces lamentantis, & ſic eum qui audierat phãtaſia illa

A conceptа, ſe à corpore ſeparaſſẽ. Illud alterum ſignificat ipſum imitari ſolitum, & ſic exire corporeos ſenſus. [m] Non autem obnitendo.] Id eſt, nitendo in ſe, ut quietus iaceret, & immotus ad ſtimulos & ignem. [n] Sed nec ſic tamẽ eſſet, ſi turpiter uiueret.] Nõ opinionib⁹ cõſiſtit beata uita, ſed re ipſa uera, & ſolida, nõ adombrata felicitate, & quam ſibi quilibet fingit. Nec beatus ille exiſtimandus eſt haud ignobilis Argis, qui, ut Horat. inquit, ſe credebat miros audire tragœdos,

In uacuo ſolus ſeſſor plauſorq; theatro.

De uera beatitudine, quam temporalis uita non obtinet. Cap. XXV.

QVANQVAM ſi diligentius attendamus, niſi beatus, non uiuit ut uult: & nullus beatus, niſi iuſtus. Sed etiam ipſe iuſtus non uiuit ut uult,

B niſi eò peruenerit, ubi mori, falli, offendi omnino non poſsit: eiq; ſit certum, ita ſemper futurum. Hoc enim natura expetit: nec plenè atq; perfectè beata erit, niſi adepta quod expetit. Nunc uerò quis hominũ poteſt ut uult uiuere, quando ipſum uiuere non eſt in poteſtate? Viuere enim uult, mori cogitur. Quomodo ergo uiuit ut uult, qui nõ uiuit quamdiu uult? Quòd ſi mori uoluerit, quomodo poteſt ut uult uiuere, qui nõ uult uiuere: & ſi ideo mori uelit, non quo nolit uiuere, ſed ut poſt mortem melius poſsit uiuere. Nõdum

C ergo ut uult uiuit, ſed cùm ad id quod uult, moriendo peruenerit. Verùm ecce uiuat ut uult,[a] quoniam extorſit ſibi que imperauit, non uelle quod non poteſt: atque hoc uelle quod poteſt, ſicut ait Terẽtius:[b] Quoniam non poteſt id fieri quod uis, id uelis qd' poſſis: non tamen ideo beatus eſt, quia patiẽter miſer eſt. Beata quippe uita ſi non amatur, nõ habetur. Porrò ſi amatur, & habetur, cæteris omnibus rebus excellentius neceſſe eſt ametur: quoniam propter hanc amandum eſt, quicquid aliud amatur. Porrò ſi tantum amatur, quantum amari digna eſt: non enim bea-

D tus eſt, à quo ipſa beata uita nõ amatur, ut digna eſt: fieri non poteſt, ut eam qui ſic amat, non æternam uelit. Tunc igitur beata erit, quando erit æterna.

L. VIVES.

QVoniam [a] ſe extorſit, qui ſibi imperauit.] Legendum ſic: Quoniam ſibi extorſit, ſibiq; imperauit, non uelle quod non poteſt. [b] Quoniam non poteſt id fieri quod uis, id uelis quod poſsis.] Vetus hoc fuiſſe uerbum, Plato ſcribit in libro De repub.

Quòd felicitas in paradiſo uiuentium ſine erubeſcendo appetitu generandi officium credenda ſit implere potuiſſe. Cap. XXVI.

Viues

Primorũ hominũ felicitas ante peccatum.

VIVEBAT itaq; homo in paradiſo ſicut uolebat, quãdiu uolebat quod Deus iuſſerat: uiuebat fruens Deo, ex quo bono erat bonus: uiuebat ſine ulla egeſtate, ita ſemper uiuere habens in poteſtate. Cibus aderat, ne eſuriret: potus, ne ſitiret: lignum uitæ, ne illum ſenecta diſſolueret: nihil corruptionis in corpore, uel ex corpore ullas moleſtias ullis eius ſenſibus ingerebat. Nullus intrinſecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinſecus. Summa in carne ſanitas, in anima tota tranquillitas. Sicut in paradiſo nullus æſtus aut frigus, ſic in eius habitatore nulla ex cupiditate uel timore accedebat bonæ uoluntatis offenſio. Nihil omnino triſte, nihil erat inaniter lætum: gaudium uerum perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat charitas ex corde puro & conſcientia bona, & fide non ficta: atque inter ſe coniugum fida ex honeſto amore ſocietas, concors mentis corporis'que uigilia, & mandati ſine labore cuſtodia. Non laſſitudo fatigabat ocioſum, non ſomnus premebat inuitum. In tanta facilitate rerum, et felicitate hominum, abſit ut ſuſpicemur non potuiſſe prolem ſeri ſine libidinis morbo: ſed eo uoluntatis nutu mouerentur illa membra quo cætera, & C ſine ardoris illecebroſo ſtimulo cum tranquillitate animi & corporis [a] nulla corruptione integritatis [b] infunderetur gremio maritus uxoris. Neq; enim quia experientia probari non poteſt, ideo credendum nõ eſt: quando illas corporis partes non ageret turbidus calor, ſed ſpontanea poteſtas ſicut opus eſſet, adhiberet: ita tũc potuiſſe utero cõiugis ſalua integritate fœminei genitalis uirile ſemen immitti: ſicut nunc poteſt eadem integritate ſalua [c] ex utero uirginis fluxus menſtrui cruoris emitti. Eadem quippe uia poſſet illud inijci, qua hoc poteſt eijci. D Vt enim ad pariendum non doloris gemitus, [d] ſed maturitatis impulſus fœminea uiſcera relaxaret: ſic ad fœtandum & cõcipiendum nõ libidinis appetitus, ſed uoluntarius uſus naturam utramque coniungeret. De rebus loquimur nũc pudendis, & ideo quamuis antequam earum puderet, quales eſſe potuiſſent, conijciamus ut poſſumus: tamẽ neceſſe eſt, ut noſtra diſputatio magis frenetur ea, quæ nos reuocat uerecundia: q̃ eloquentia, quæ nobis parum ſuppetit, adiuuetur. Nam

A cùm id quod dico, nec ipſi experti fuerint, qui experiri potuerunt: quoniam præoccupante peccato exilium de paradiſo antè meruerunt, quàm in opere ſerendæ propaginis tranquillo arbitrio conuenirent: quomodo nunc cùm iſta commemorantur, ſenſibus occurrit humanis, niſi experientia libidinis turbidæ, non coniectura placidæ uoluntatis? Hinc eſt quod impedit loquẽtem pudor, etſi non deficiat ratio cogitantem. Veruntamen omnipotenti Deo ſummo, ac ſummè bono creatori omnium naturarũ, uoluntatum autẽ bonarum adiutori ac remuneratori, malarũ B autem relictori & damnatori, utrarumque ordinatori: non defuit utique cõſilium, quo certum numerum ciuium ſua ſapientia prædeſtinatum etiam ex damnato genere humano ſuæ ciuitatis impleret: non eos iam meritis, quandoquidem uniuerſa maſſa tãquam in uitiata radice damnata eſt, ſed gratia diſcernens, & liberatis nõ ſolùm de ſeipſis, uerumetiam de nõ liberatis, quid eis largiatur, oſtendens. Nõ enim debita, ſed gratuita bonitate tunc ſe quiſque agnoſcit erutum à malis: cùm ab eorum hominum cõſortio fit immunis, cum quibus illi iuſta eſſet pœna communis. C Cur ergo nõ crearet Deus, quos peccaturos eſſe prȩſciuit: quandoquidem in eis & ex eis, & quid eorum culpa mereretur, & quid ſua gratia donaretur, poſſet oſtendere: nec ſub illo creatore ac diſpoſitore peruerſa inordinatio delinquentium, rectum peruerteret ordinem rerum?

L. VIVES.

NVlla [a] corruptione integritatis.] Quid ergo nõ aperta fuiſſet bulga? dicũt Thomas & Bonauentura: quã ſolui quoq; in puerperio neceſſe erat. nam nõ ſe corpora penetraſſent. Neq; hæc eſt corruptio integritatis, non ſecus q̃ aperiri os. Ex animo enim omnis pendet integritas. Alij in partu bulgã patere ſinunt, in concubitu clauſam retinent: nõ ſecus quàm cùm defluit menſtruus cruor, qui haud dubiè cum Auguſtino uidentur ſentire. [b] Infunderetur gremio maritus uxoris.] Vergiliana imitatio libro octauo Aeneidos, de Vulcano & Venere:

Optatos dedit amplexus, placidumq; petiuit
Coniugis effuſus gremio per membra ſoporem.

[c] Ex utero uirginis fluxus menſtrui.] Id contingit, cùm pubeſcere incipiunt, & ubera exurgere. Similiſq; eſt is cruor menſtruus animalis recens occiſi, contingitq; menſib. ſingulis lunaribus plus minus: alijs enim tardius, alijs celerius, ideo mẽſtruus dicitur. De hoc Ariſtoteles lib. 7. Hiſtoriæ animalium. *Fluxus menſtrui.* [d] Sed maturitatis impulſus.] Nam nunc etiam maturitas illa pariendi extendit atq; aperit oſſa pectinis, quæ alio tempore uix diſiungeret ſecuris ualidè impacta: ſed nũc cum ingenti cruciatu, tunc ſine dolore.

De peccatoribus, & angelis, & hominibus, quorum peruerſitas non perturbat prouidentiam Dei. Cap. XXVII. A

PROINDE peccatores, & angeli, &
homines nihil agunt, quo impedian
tur magna opera Domini, exquiſita
in omnes uoluntates eius. Quoniam qui ꝓ
uidenter atq; omnipotenter ſua cuiq; diſtri
buit, non ſolùm bonis, uerũ etiã malis bene
uti nouit. Ac per hoc propter meritum pri
mæ malę uoluntatis ita damnato atq; obdu
rato angelo malo, ut iam bonã uoluntatẽ ul
terius nõ haberet, bene utens Deus, cur nõ
permitteret, ut ab illo primus homo, qui re B
ctus, hoc eſt, bonæ uolũtatis creatus fuerat,
tentaretᷣ: quandoquidẽ ſic erat inſtitutus, ut
ſi de adiutorio Dei fideret, bonus homo ma
lum angelum uinceret: ſi autẽ creatorẽ atq;
adiutorẽ Deũ ſuperbè ſibi placendo deſere
ret, uinceretᷣ: meritũ bonũ habens in adiuta
diuinitùs uoluntate recta: malũ uerò in de
ſerẽte Deũ uolũtate peruerſa: quia & ipſum
fidere de adiutorio Dei, non quidẽ poſſet ſi
ne adiutorio Dei: nec tamẽ ideo ab his diui
næ gratiæ beneficijs ſibi placẽdo, recedere
Hominis facultas contra lapſum nulla. non habebat in poteſtateᷣ Nam ſicut in hac C
carne uiuere ſine adiumentis alimentorũ, in
poteſtate nõ eſt: non autẽ in ea uiuere in po
teſtate eſt: quod faciũt qui ſeipſos necãt: ita
bene uiuere ſine adiutorio Dei, etiã in para
diſo, nõ erat in poteſtate: erat aũt in poteſta
te malè uiuere, ſed beatitudine nõ permãſu
ra, & pœna iuſtiſsima ſecutura. Cùm igitur
huius futuri caſus humani Deus nõ eſſet ig
narus, cur eum nõ ſineret inuidi angeli mali
gnitate tentariᷣ nullo modo quidẽ ꝙ uince
retur incertus: ſed nihilominus præſcius ꝙ
ab eius ſemine adiuto ſua gratia, idem ipſe
diabolus fuerat ſanctorũ gloria maiore uin D
cendus. Ita factũ eſt, ut nec Deũ aliquid futu
rorum lateret, nec præſciendo quenq; pec
care cõpelleret: & quid intereſſet inter pro
priam cuiuſq; præſumptionẽ, & ſuã tuitio
nem, angelicæ & humanæ rationali creatu
ræ, conſequenti experientia demonſtraret.
Quis enim audeat credere, aut dicere, ut ne
que angelus, neq; homo caderet, in Dei po
teſtate non fuiſſeᷣ Sed hoc eorum poteſtati
maluit non auferre: atq; ita quantum mali
eorum ſuperbia, & quantum boni ſua gra
tia ualeret, oſtendere.

De qualitate duarum ciuitatum, terrenæ atq; cæleſtis. Cap. XXVIII.

FECERVNT itaq; ciuitates duas, amo
res duo, terrenam ſcilicet amor ſui uſ
que ad contemptum Dei: cæleſtem
uerò amor Dei uſq; ad cõtemptum ſui. De
nique illa in ſeipſa, hæc in Domino gloria
tur. Illa enim quærit ab hominibus gloriam,
huic aũt Deus conſcientiæ teſtis maxima eſt
gloria. Illa in gloria ſua exaltat caput ſuum,
hæc dicit Deo ſuo: Gloria mea, & exaltans *Pſal. 3.*
caput meum. Illi in principibus eius, uel in
eis quas ſubiugat nationibus dominandi li
bido dominatur: in hac ſeruiunt inuicem in
charitate, [a] & præpoſiti conſulendo, & ſub
diti obtemperando. Illa in ſuis potentibus
diligit uirtutẽ ſuã, hæc dicit Deo ſuo: Diligã *Pſal. 18.*
te Domine, uirtus mea. Ideoq; in illa ſapien
tes eius ſecundum hominem uiuentes, aut
corporis aut animi ſui bona aut utriuſq; ſe
ctati ſunt: aut qui potuerũt cognoſcere De
um, non ut Deum honorauerũt, uel gratias
egerunt, ſed euanuerunt in cogitationibus
ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum.
Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, id eſt, domi *Rom. 1.*
nante ſibi ſuperbia in ſua ſapientia ſeſe ex
tollentes, ſtulti facti ſunt: & immutauerunt
gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinẽ
imaginis corruptibilis hominis, & uolucrũ,
& quadrupedum, & ſerpentium. Ad huiuſ
cemodi enim ſimulachra adoranda [b] uel du
ces populorum, uel ſectatores fuerunt, & co
luerunt atque ſeruierunt creaturæ potius
quàm creatori, qui eſt benedictus in ſecula.
In hac autem [c] nulla eſt hominis ſapientia, ni
ſi pietas qua rectè colitur uerus Deus, id eſt,
expectans præmium in ſocietate ſanctorũ:
non ſolùm hominum, uerumetiam angelo
rum, ut ſit Deus omnia in omnibus.

L. VIVES.

ET [a] præpoſiti cõſulẽdo, & ſubditi obtẽperando.] Quàm ſcitè duobus uerbis optimam reipublicæ formam multis uerbis alijs deſcriptã expreſſit, ubi magiſtratus non regunt, non imperant, ſed uelut in excelſiore poſiti ſpecula inferioribus conſulunt. Vnde dicti ſunt ueteres illi conſules: & ſubditi non obluctantur, nec detrectant cõſilia, ſed modeſtè & ſedulò exequuntur. *Optimæ reip. forma.* [b] Vel duces populorum, uel ſectatores.] Alij ex poetis & philoſophis magnorum in populo errorum fuerũt magiſtri: alij populo autore & magiſtro inueteratos errores ſunt ſequuti. [c] Nulla eſt hominis ſapientia, niſi pietas.] Non philoſophia, non eloquentia, non reliquæ artes & diſciplinæ mũdo præclarę atq; admirabiles: unica hîc eſt ars, noſſe & colere Deum.

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XV.

1 De duobus ordinibus generationis humanę in diuerſos fines ab initio procurrentis.

2 De filijs carnis, & filijs promiſſionis.

3 De ſterilitate Sarę, quā Dei gratia fœcūdauit.

4 De terrenę ciuitatis uel cōcertatiōe uel pace.

5 De primo terrenæ ciuitatis autore fratricida, cuius impietati Romanæ urbis conditor germani cęde reſponderit.

6 De languorib. quos ex pœna peccati etiā ciues ciuitatis Dei in huius uitæ peregrinatione patiuntur, & à quibus Deo medente ſanantur.

7 De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quē à facinore concepto, nec Dei ſermo reuocauit.

8 Quæ ratio fuerit, ut Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem.

9 De longa uita hominum, quæ fuerit ante diluuium, & de ampliore humanorum corporum forma.

10 De differentia qua inter Hebræos & noſtros codices uident̄ annorū numeri diſſonare.

11 De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim annis uidetur diluuium excedere.

12 De opinione eorum, qui primorum temporū homines tam longæuos q̄ ſcribitur, fuiſſe non credunt.

13 An in dinumeratione annorum Hebræorum magis quàm Septuaginta interpretū ſit ſequenda autoritas.

14 De parilitate annorū, qui iiſdem quibus nūc ſpatijs & in prioribus ſeculis cucurrerunt.

15 An credibile ſit, primi ſeculi uiros uſq; ad eā ętatem, qua filios generaſſe referuntur, à cōcubitu continuiſſe.

16 De iure coniugiorū, q̄ diſſimiliter à ſubſequētibus matronis habuerint prima connubia.

17 De duobus ex uno genitore procreatis, patribus atq; principibus.

18 Quid ſignificatū ſit in Abel, & Seth, & Enos, quòd appareat ad Chriſtū, & corpus eius, id eſt, eccleſiam pertinere.

19 De ſignificatione quę in Enoch tranſlatione monſtratur.

20 De eo, q̄ Cain ſucceſſio in octo ab Adam generationes clauditur: & in poſteris ab eodem patre Adam Noe decimus inuenitur.

21 Qua ratione cōmemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius, uſq; ad diluuium ſit continuata narratio: cōmemorato aūt Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principiū ſit reditum.

22 De lapſu filiorū Dei alienigenarū mulierū amore captorū: unde & omnes exceptis octo hominibus, diluuio perire meruerunt.

23 An credendum ſit, angelos ſubſtantiæ ſpiritalis, amore ſpecioſarum mulierum captos, earundem iniſſe cōiugia, ex quibus gigantes ſint creati.

24 Quomodo intelligendū ſit, quòd eis qui diluuio perdendi erant Dominus dixerit, Erunt dies eorum, centum uiginti anni.

25 De ira Dei, quæ incōmutabilem tranquillitatem nulla inflammatione perturbat.

26 Quòd arca quam Noe iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtum eccleſiamq; ſignificet.

27 De arca atq; diluuio, nec illis eſſe conſentiendum, qui ſolam hiſtoriam recipiunt ſine allegorica ſignificatione: nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica ueritate.

DIVI AVRELII AVGVSTINI
EPISCOPI, AD MARCELLINVM
DE CIVITATE DEI, LIBER XV.

De duobus ordinib. generationis humanæ in diuerſos fines ab initio procurrentis. Cap. I.

DE felicitate paradiſi, uel de ipſo paradiſo, et de uita ibi primorũ hominũ, eorumq; peccato atq; ſupplicio, multi multa ſenſerunt, multa dixerunt, multa literis mãdauerũt. Nos quoq; ſecũdũ Scripturas ſanctas, uel quod in eis legimus, uel quod ex eis intelligere potuimus, earũ cõgruẽtes autoritati, de his rebus in ſuperiorib. Libris diximus. Enucleatius aũt ſi iſta quęrant, multiplices atq; multimodas pariũt diſputationes, quę pluribus intexẽdæ ſunt uoluminibus, ꝙ hoc opus tẽpusq; depoſcit. Quod nõ ita largũ habem⁹, ut in omnib. quæ poſſunt requirere ocioſi & ſcrupuloſi, paratiores ad interrogandũ, ꝙ capaciores ad intelligendum, nos oporteat immorari. Arbitror tamẽ ſatis nos iã feciſſe magnis & difficillimis quæſtionibus de initio uel mundi, uel animæ, uel ipſius generis humani, quod in duo genera diſtribuimus: unũ eorũ qui ſecundũ hominẽ, alterũ eorũ qui ſecundũ Deũ uiuunt. Quas etiã myſticè
Ciuitates duæ. appellamus ciuitates duas: hoc eſt, duas ſocietates hominũ: quarũ eſt una quæ prædeſtinata eſt in æternũ regnare cum Deo: altera æternũ ſuppliciũ ſubire cũ diabolo. Sed iſte finis eſt earũ, de quo pòſt loquendũ eſt. Nunc aũt quoniã de exortu earũ, ſiue in angelis, quorũ numerus ignoratẽ à nobis, ſiue in duobus primis hominibus, ſatis dictum eſt, iam mihi uidetẽ earũ aggrediẽdus excurſus, ex quo illi duo generare cœperunt, donec homines generare ceſſabunt. Hoc enim uniuerſum tempus, ſiue ſeculum, in quo cedũt moriẽtes, ſuccedũtq; naſcẽtes, iſtarum duarũ ciuitatũ de quib. diſputamus, excur-
Gen. 4. ſus eſt. Natus eſt igitur prior Cain ex illis duobus generis humani parentibus, pertinens ad hominũ ciuitatẽ: poſterior Abel ad ciuitatẽ Dei. Sicut enim in uno homine ꝙd
1. Cor. 15. dixit Apoſtolus, experimur, quia nõ primũ quod ſpiritale eſt, ſed quod animale, poſtea

ſpiritale: unde unuſquiſq;, quoniã ex dãnata propagine exoritur, primò ſit neceſſe eſt ex Adã malus atq; carnalis: quòd ſi in Chriſto renaſcendo profecerit, poſtea erit bonus & ſpiritalis: ſic in uniuerſo genere humano cũ primũ duæ iſtæ cœperũt naſcendo atq; moriendo procurrere ciuitates, prior eſt natus ciuis huius ſeculi: poſterior aũt iſto peregrinus in ſeculo, & pertinẽs ad ciuitatẽ Dei, gratia prædeſtinatus, gratia electus, gratia peregrinus deorſum, gratia ciuis ſurſum. Nam quantũ ad ipſum attinet, ex eadẽ maſſa oritẽ, quę originaliter eſt tota damnata: ſed tanq; figulus Deus (hanc enim ſimilitudinẽ prudẽter introducit Apoſtolus) ex eadẽ maſſa Rom. 9.
fecit aliud uas in honorẽ, aliud in contumeliam. Prius aũt factũ eſt uas in contumeliam, pòſt uerò alterũ in honorem: quia & in ipſo uno, ſicut iam dixi, homine prius eſt reprobũ, unde neceſſe eſt incipiamus, & ubi non eſt neceſſe ut remaneamus: poſterius uerò probum, quò proficiẽtes ueniamus, & quò peruenientes maneamus. Proinde nõ quidẽ omnis homo malus erit bonus, nemo tamẽ erit bonus q nõ erat malus: ſed quanto quiſq; citi⁹ mutatẽ in melius, hoc in ſe facit nominari quod apprehendit celerius, & poſteriore cooperit uocabulum prius. Scriptũ eſt itaq; de Cain, ꝙ condidit ciuitatẽ. Abel aũt tanq; peregrinus non condidit. Superna eſt enim ſanctorum ciuitas, quamuis hîc pariat ciues, in quibus peregrinatẽ donec regni eius tempus adueniat, cùm congregatura eſt omnes in ſuis corporibus reſurgentes, quando eis promiſſum dabitur regnum, ubi cum ſuo principe rege ſeculorum ſine ullo temporis fine regnabunt.

De filijs carnis, & filijs promiſſionis. Cap. II.

VMBRA ſanè quædam ciuitatis huius & imago Prophetica ei ſignificandæ potius ꝙ præſentandæ ſeruiuit in terris, quo eam tempore demõſtrari oportebat, & dicta eſt etiã ipſa ciuitas ſancta merito ſignificãtis imaginis, non expreſſæ, ſicut futura eſt, ueritatis. De hac imagi-

ne ſeruiente, & de illa quam ſignificat libe- A ra ciuitate ſic Apoſtolus ad Galatas loquit: Gal. 4. Dicite mihi, inquit, ſub lege uolẽtes eſſe, [a] legẽ non audiſtis? Scriptũ eſt enim, ꝗ Abrahã duos filios habuit, unũ de ancilla, & unũ de libera. Sed ille quidẽ qui de ancilla, ſecundũ carnẽ natus eſt, qui autẽ de libera, per repromiſsionẽ: [b] quæ ſunt in allegoria. Hæc enim ſunt duo teſtamẽta, [c] unũ quidẽ à mõte Sina in ſeruitutẽ generãs, quæ eſt Agar. [d] Sina enim eſt mons in Arabia, qui coniunctus eſt huic quæ nunc eſt Hieruſalẽ: ſeruit enim cũ filijs ſuis. Quæ autẽ ſurſum eſt Hieruſalẽ, libera eſt, quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim: Lætare ſterilis, quę non paris erumpe, & clama quæ nõ parturis: quoniã multi filij deſertæ magis, ꝗ eius quæ habet uirũ. Nos aũt, fratres, ſecũdum Iſaac promiſsionis filij ſumus. Sed ſicut tunc, qui ſecundũ carnẽ natus fuerat, [e] perſequebaẽ eum qui ſecundum Gen. 21. ſpiritũ, ita & nunc. Sed quid dicit Scriptura? Ejce ancillã & filiũ eius. Non enim hæres erit [f] filius ancillæ cũ filio liberę. Nos aũt, fratres, nõ ſumus ancillæ filij, ſed liberæ, qua libertate Chriſtus nos liberauit. Hæc forma intelligẽdi de Apoſtolica autoritate deſcen- C dens locũ nobis aperit, quemadmodũ ſcripturas duorũ Teſtamentorũ ueteris & noui accipere debeamus. Pars enim quędã terrenæ ciuitatis imago cæleſtis ciuitatis effecta eſt, nõ ſe ſignificando, ſed alterũ, & ideo ſeruiens. Neq enim propter ſeipſam, ſed propter aliã ſignificandã eſt inſtituta, & præcedente alia ſignificatione, & ipſa pręfigurans præfigurata eſt. Namq Agar ancilla Saræ, eiusq filius, imago quædã huius imaginis fuit. Et quoniã tranſituræ erant umbræ luce ueniẽte, ideo dixit libera Sara, quæ ſignificabat liberam ciuitatẽ: cui rurſus alio modo ſignificãdæ etiã illa umbra ſeruiebat: Ejce an- D cillam, & filiũ eius: non enim hæres erit filius ancillæ cũ filio meo Iſaac, quod ait Apoſtolus cũ filio liberæ. Inuenimus ergo in terre- Terrenæ ciuitatis duæ formæ. na ciuitate duas formas, unã ſuã præſentiam demonſtrantẽ, alterã cæleſti ciuitati ſignificandæ ſua præſentia ſeruientẽ. Parit aũt ciues terrenæ ciuitatis peccato uitiata natura, cæleſtis uerò ciuitatis ciues parit à peccato naturã liberãs gratia: unde illa uocanẽ uaſa iræ, iſta uaſa miſericordiæ. Significatum eſt hoc etiam in duobus filijs Abrahæ, ꝗ unus de ancilla, quę dicebatur Agar, ſecundũ carnem natus eſt Iſmael: alter autẽ de Sara libera ſecundũ promiſsionẽ natus Iſaac. Vterq quidem de ſemine Abrahę: ſed illum genuit demonſtrans conſuetudo naturã: iſtum uerò dedit promiſsio ſignificans gratiam. Ibi humanus uſus oſtenditur, hĩc diuinum beneficium commendatur.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DECIMVMquintum Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Augustini, Commentaria.

B [a] LEgẽ non audiſtis.] Ex Græco melius, ꝗ ut uulgo habemus, Legiſtis: & ſic Hieronym⁹ ad Gal. 4. ἀκούετε, alij ἀναγινώσκετε, audiſtis. [b] Quæ ſunt in allegoria.] ἀλληγορούμενα, allegorica. Allegoria, inquit Quintilianus lib. 9. quã inuerſionem interpretãẽ, aliud uerbis, aliud ſenſu oſtẽdit, aut etiã interim cõtrariũ. Hiero. ait, quã hoc loco allegoricã, alio loco Paulum eandẽ ſpiritalẽ intelligẽtiam nominaſſe. Allegoria. [c] Vnum quidẽ à mõte Sina.] ἀπὸ ὄρους σινᾶ. Sic Hiero. & Ambroſius. [d] Sina enim mons eſt in Arabia.] Hunc puto quem Mela Caſsiũ Arabiæ nominat. Nam eſt & Caſsius Syrius Plinio. Arabicus ille inſignis eſt tẽplo Iouis Caſsij, ſed magis Pompeij Magni tumulo. Sunt q putent Arabicè Sina dici Agar. Sina. [e] Perſequebatur eum, ſecũdũ ſpiritũ.] Gen. 21. luſus ſolũ puerorũ ponĩẽ, nec perſecutionẽ inueniri poſſe, ſcribit Hieronymus. Nã cũ in ædib. Abrahæ cõuiuiũ ablactatiõis Iſaac celebrareẽ, C colluderẽtq fratres Iſmael & Iſaac, nõ tulit ludũ illum Sara, ſed indignata precib. contendit à uiro, ut no thus domo pellereẽ. Sed hoc nõ putaẽ factura, niſi Iſmael natu maior iniuria minorẽ affeciſſet. Hieronymus Hebręos dicit ludere interpretari idola facere, alios ꝑ luſum & iocũ primogeniturã ſibi uſurpare. quanꝗ & ludere pro pugnare ponĩẽ in ſacris literis: ut in libro Regnorũ ſecũdo: Surgãt pueri, & ludãt corã nobis. ſiue de uera & odioſa pugna dicaẽ, ſiue de militarib. exercitamẽtis, & pugna imaginaria. [f] Filius ancillæ cũ filio liberæ.] Vulgo legimus, Cũ filio meo Iſaac. nam Lxx. cum Hebræis conueniũt μετὰ τοῦ υἱοῦ μου ἰσαάκ. ſed hic Pauli dictũ citauit potius quàm Gen. μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρας.

De ſterilitate Saræ, quam Dei gratia foecundauit. Cap. III.

SARA quippe ſterilis erat, & deſperatione prolis, ſaltem de ancilla ſua con- Gen. 16. D cupiſcens habere, quod de ſeipſa non ſe poſſe cernebat, dedit eam foetandam uiro, de quo parere uoluerat, nec potuerat. Exegit itaq etiam ſic debitum de marito, [a] utens iure ſuo in utero alieno. Natus eſt ergo Iſmael, ſicut naſcunẽ homines permixtione ſexus utriuſq uſitata lege naturæ. Ideo dictum eſt ſecundũ carnẽ: nõ ꝗ iſta beneficia Dei non ſint, aut nõ illa opereẽ Deus, cuius opifex ſapiẽtia attingit, ſicut ſcriptũ eſt, à fine uſq ad Sap. 8. finẽ fortiter, & diſponit oĩa ſuauiter: ſed ubi ſignificãdũ fuerat Dei donũ, quod indebitũ homi-

hominibus gratis gratia largiret̃, ſic oportuit dari filium, quemadmodũ naturę nõ debebat̃ excurſibus. Negat enim natura iã filios tali cõmixtioni maris & fœminæ, qualis eſſe poterat Abrahæ & Saræ, in illa iam ætate [b] etiã mulieris accedẽte ſterilitate, quæ nec tunc parere potuit, quando nõ ætas fœcunditati, ſed ætati fœcũditas defuit. Quòd ergo naturæ ſic affectæ fructus poſteritatis nõ debebat̃, ſignificat, ꝙ natura generis humani peccato uitiata, ac per hoc iure dãnata, nihil ueræ felicitatis in poſterũ merebat̃. Rectè igit̃ ſignificat Iſaac per repromiſsionẽ nat[9], B filios gratię, ciues ciuitatis liberæ, ſocios pacis æternæ, ubi ſit nõ amor propriæ ac priuatę quodãmodo uolũtatis, ſed cõmuni eodemq; immutabili bono gaudens, [c] atq; ex Act.4. multis unum cor faciens, id eſt, perfectè facta concors obedientia charitatis.

L. VIVES.

Vtens [a] iure ſuo.] Iure coniugij. [b] Etiam mulieris accedente ſterilitate.] Nam præterquã quòd erat anus, etiam ſterilitatis erat natura damnata. Naſcuntur enim homines quidã, ut Ariſtoteles docet, tum uiri, tum fœminę natura infœcundi. [c] Atq; ex Concordia. multis unum cor faciens.] Inde concordia, qualis illa deſcribitur apoſtolorum, Act.4. Multitudinis autem credentium erat cor unum & anima una.

De terrenæ ciuitatis uel concertatione, uel pace. Cap. IIII.

TERRENA porrò ciuitas, quę ſempiterna non erit: neq; enim cum extremo ſupplicio dãnata fuerit, iam ciuitas erit, hic habet bonũ ſuũ, cuius ſocietate lætatur, qualis eſſe de talibus rebus lætitia poteſt. Et quoniã non eſt tale bonum, ut nullas anguſtias faciat amatoribus ſuis, ideo ciuitas iſta aduerſus ſeipſam plerũq; diuiditur litigãdo, bellando, atq; pugnãdo, & aut D mortiferas, aut certè mortales uictorias requirendo. Nam ex quacunq; ſui parte aduerſus alteram ſui partem bellando ſurrexerit, quærit eſſe uictrix gentiũ, cũ ſit captiua uitiorũ. Et ſi quidẽ cũ uicerit, ſuperbius extollit̃, etiã ſic mortiſera. Si uerò conditionẽ cogitãs caſusq; cõmunes, magis quæ accidere poſsũt aduerſis angitur, q̃ eis quæ prouenerũt ſecundis rebus inflat̃, tantũmodo mortalis eſt iſta uictoria. Neq; enim ſemper dominari poterit permanendo eis, quos potuerit ſubiugare uincẽdo. Nõ enim rectè dicuntur ea bona nõ eſſe, quæ cõcupiſcit hęc ciuitas, q̃n eſt et ipſa in ſuo genere humano melior. Cõ

A cupiſcit enim terrenam quandam pro rebus infimis pacẽ: ad eã namq; deſiderat peruenire bellando. Quoniam ſi uicerit, & qui reſiſtat non fuerit, pax erit, quam non habebant partes inuicẽ aduerſantes, & pro his rebus quas ſimul habere nõ poterãt infelici egeſtate certãtes. Hãc pacẽ requirũt laborioſa bella: hanc adipiſcit̃ quæ putat̃ glorioſa uictoria. Quãdo aũt uincũt qui cauſa iuſtiore pugnabãt, quis dubitet gratulandã eſſe uictoriã, & proueniſſe optabilẽ pacẽ? Hæc bona ſunt, & ſine dubio Dei dona ſunt. Sed ſi neglectis melioribus, quæ ad ſupernã pertinẽt ciuitatẽ, ubi erit uictoria in ęterna et ſumma pace ſecura, bona iſta ſic cõcupiſcunt̃, ut uel ſola eſſe credant̃, uel his quę meliora creduntur, amplius diligantur, neceſſe eſt miſeria conſequatur, & quæ inerat augeatur.

Pax terrena, bonũ non uerũ bellando quæritur.

De primo terrenæ ciuitatis autore fratricida, cuius impietati Romanæ urbis conditor germani cæde reſponderit. Cap. V.

PRIMVS itaq; fuit terrenæ ciuitatis cõditor fratricida: nam ſuum fratrẽ ciuem ciuitatis æternæ in hac terra pe- C regrinantem, inuidentia uictus occidit. Vnde mirandũ nõ eſt, ꝙ tanto pòſt in ea ciuitate cõdenda, quæ fuerat huius terrenę ciuitatis, de qua loquimur, caput futura, & tã multis gentib. regnatura, huic primo exemplo, & ut Græci appellant [a] ἀρχετύπῳ quędã ſui generis imago reſpõdit. nã & illic ſicut ipſũ facinus quidam poeta cõmemorauit illorũ:

[b] *Fraterno primi maduerunt ſanguine muri.*

Sic enim cõdita eſt Roma, q̃n occiſum Remum à fratre Romulo Romana teſtat̃ hiſtoria, niſi ꝙ iſti terrenæ ciuitatis ambo ciues D erant, & ambo gloriã de Romanę reip. inſtitutione quærebãt. Sed ambo eã tantã, quantam ſi unus eſſet, habere nõ poterant. Qui enim uolebat dominando gloriari, minus utiq; dominaret̃, ſi eius poteſtas uiuo conſorte minueret̃. Vt ergo totã dominationẽ haberet unus, ablatus eſt ſocius: & ſcelere creuit in peius, q̃d innocẽtia minus eſſet in melius. Hi aũt fratres Cain & Abel non habebant ambo inter ſe ſimilẽ rerũ terrenarũ cupiditatem: nec in hoc alter alteri inuidit, ꝙ eius dominatus fieret anguſtior qui alterum occidit, ſi ambo dominarent̃. Abel quippe Gen.4. nõ quærebat dominationem [c] in ea ciuitate, quæ condebat̃ à fratre, ſed inuidẽtia illa dia-

bolica, qua inuidēt bonis mali, nulla alia cau
ſa eſt, niſi quia illi boni ſunt, illi mali. Nullo
enim modo fit minor, accedente ſeu perma-
nente cōſorte poſſeſsio bonitatis: imò poſ-
ſeſsio bonitatis tanto fit latior, quāto cōcor
dior eam indiuidua ſociorū poſsidet chari-
tas. Non habebit denicꝫ iſtam poſſeſsionē,
qui eam noluerit habere cōmunem: & tanto
eam reperiet ampliorē, quanto amplius ibi
potuerit amare conſortē. Illud igitur quod
inter Remū et Romulū exortū eſt, quemad-
modū aduerſus ſeipſam terrena ciuitas diui-
daт̃, oſtendit: quod autē inter Cain & Abel,
inter duas ipſas ciuitates, Dei & hominū, ini
micicias demōſtrauit.[d] Pugnāt ergo inter ſe
mali & mali. Item pugnant inter ſe boni &
Boni inter ſe non pugnant. mali. Boni uerò & boni, ſi perfecti ſunt, in
ter ſe pugnare nō poſſunt. Proficientes aūt,
nondumcꝫ perfecti, ita poſſunt, ut bonus
quiſque ex ea parte pugnet contra alterum,
Gal. 5. qua etiā contra ſemetipſum. Et in uno quip-
pe homine caro concupiſcit aduerſus ſpiri-
tum, & ſpiritus aduerſus carnem. Concupi-
ſcentia ergo ſpiritalis contra alterius poteſt
pugnare carnalem, uel concupiſcentia car-
nalis contra alterius ſpiritalem, ſicut inter ſe
pugnant boni & mali: uel certè ipſæ concu-
piſcentiæ carnales inter ſe duorum bonorū,
nondum uticꝫ perfectorū, ſicut inter ſe pu-
gnant mali & mali, donec eorū qui curantur
ad ultimam uictoriam ſanitas perducatur.

L. VIVES.

Archetypum. A Ρχετύπῳ [a].] Eſt primū illud exēplar, ad quod re-
liqua effinguntur, unde archetypi libri. Iuuena.
Et iubet archetypos pluteū ſeruare Cleanthas. [b] Fra-
terno primi.] Verſus Luc. 1. Pharſalidos. nota eſt hiſto-
ria. [c] In ea ciuitate quæ con. à frat.] An iam tum con-
debat Cainam urbem? an de ciuitate hac terrena in-
telligendum, quam uitia & ſeparatio à Deo condunt?
Hoc puto. [d] Pugnant ergo inter ſe.] Hoc eſt quod di-
citur, uitio nec cum uirtute, nec cum uitio cōuenire, ſo-
losqꝫ bonos eſſe amicos, malos nec inter ſe, nec cū bo-
nis amiciciam ſeruare poſſe.

De languorib. quos ex pœna peccati etiā ciues ci
uitatis Dei in huius uitæ peregrinatione patiunт̃,
& à quibus Deo medente ſananт̃. Cap VI.

LANGVOR eſt quippe iſte, id eſt, illa
inobediētia, de qua in Libro quarto-
decimo diſſeruimus, primæ inobe-
dientiæ ſupplicium; & ideo non natura, ſed
uitiū eſt: propter quod dicitur proficienti-
bus bonis, & ex fide in hac peregrinatione
Gal. 6. uiuentibus:[a] Inuicē onera ueſtra portate, &
A ſic adimplebitis legem Chriſti. Item alibi di-
citur: Corripite inquietos, conſolamini pu- *Rom 12.*
ſillanimes, ſuſcipite infirmos, patiētes eſto-
te ad omnes. Videte ne quis malū pro malo
alicui reddat. Item alio loco: Si præoccupa-
tus fuerit homo in aliquo delicto, uos qͥ ſpi-
ritales eſtis, inſtruite huiuſmodi in[b] ſpiritu
manſuetudinis, intendens teipſum, ne & tu
tēteris. Et alibi: Sol nō occidat ſuper iracun- *Ephes. 4.*
diam ueſtram. Et in Euangelio: Si pec- *Matth. 18.*
cauerit in te frater tuus, corripe eum inter te
& ipſum ſolū. Itē de peccatis, in quibus mul
torum cauetur offenſio, ſic Apoſtolus dicit:
B Peccantes coram omnibus argue, ut & cęte- *2. Tim 4.*
ri timorem habeāt. Propter hoc & de uenia
inuicem danda multa præcipiuntur. Et ma-
gna cura propter tenendam pacem, ſine qua
nemo poterit uidere Deū: ubi ille terror eſt,
[c] quando iubetur ſeruus decē milium talen-
torum reddere debita, quæ illi fuerant rela-
xata, quoniam debitum denariorum centū
conſeruo ſuo non relaxauit. Qua ſimilitudi
ne ꝓpoſita, Dominus Ieſus adiecit atcꝫ ait:
Sic & uobis faciet pater ueſter cęleſtis, ſi nō
dimiſeritis unuſquiſcꝫ fratri ſuo de cordibus
C ueſtris. Hoc modo curantur ciues ciuitatis
Dei in hac terrena peregrinantes, & paci ſu-
pernæ patriæ ſuſpirantes. Spiritus aūt ſan-
ctus operatur intrinſecus, ut ualeat aliquid
medicina, quæ adhibetur extrinſecus. Alio-
quin etiā ſi Deus ipſe utēs creatura ſibi ſub-
dita in aliqua ſpecie humana ſenſus alloqua-
tur humanos, ſiue iſtos corporis, ſiue illos,
qͣs iſtis ſimillimos habemus in ſomnis,[d] nec
interiore gratia mentē regat atcꝫ agat, nihil
prodeſt homini omnis prędicatio ueritatis.
Facit aūt hoc Deus à uaſis miſericordiæ, iræ
D uaſa diſcernēs, diſpenſatione qua ipſe nouit
multū occulta, ſed tamen iuſta. Ipſo quippe
adiuuāte mirabilib. & latentibus modis, cū
peccatū, quod habitat in membris noſtris,[e]
quod potius iā pœna peccati eſt, ſicut Apo-
ſtolus præcipit, non regnat in noſtro mor- *Rom. 6.*
tali corpore ad obediēdum deſiderijs eius,
nec ei membra noſtra uelut iniquitatis ar-
ma exhibemus, conuertitur ad mentem nō
ſibi ad mala, Deo regente, cōſentientem: &
eam regentem, tranquillius nunc, habebit
poſtea ſanitate perfecta atcꝫ immortalitate
percepta homo ſine ullo peccato in æterna
pace regnantem.

L. VIVES.

L. VIVES.

INuicem [a] onera ueſtra portate.] Græcè, ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζετε. Latinius uertit quàm uolgo, Alter alterius onera portate. nam hoc de duobus tantùm dicitur, ſicut apud Saluſtiū: Alter alterius auxilio eget, de animo & corpore. [b] Spiritu manſu tu lenis.] Idcirco manſuetè, & nō ferociter, propter id quod ſequit, Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris. Decet enim reprehenſorē meminiſſe ſe quoq; peccare poſſe, ne ſi animo intumuerit, quòd melior ſit fratre peccāte, præſto ſit Nemeſis ultrix, & ad peccandum ipſe inuitetur. [c] Quando iubetur ſeruus.] Præcipiens Dominus remittenda eſſe inuicem debita, parabolā de ratione quam à ſeruo rex dominus exegit, inſeruit, Matth. 18. [d] Nec interiore gratia mentem reg.] Sic Eccleſiaſtes 7. Cōſidera opera Dei, quòd nemo poſsit corrigere, quē ille deſpexerit. Hinc uidemus alijs paucíſsima de moribus præcepta ſufficere, alijs nulla: ſi intrinſecus ad bonū animus nō impellitur, uerba tenuiſsimā uim habent. [e] Quod ſic peccatū eſt, ut ſit etiam pœna pec.] Ex peccato enim illo primo moleſtati omnes ſumus, ut corpus noſtrum ad peſsima quæq; procliue ſit, & mentem ſecū impetu ſuo prouoluat, ni illa magna ui reſiſtat fixa, & altrinſecus corpus ad ſe trahat. Adde etiā, quòd nullū eſt peccatū, quod nō torqueat angatq; eū in quo eſt. Prima hæc eſt ultio, inquit Iuuenalis, quòd ſe iudice nemo nocēs abſoluitur. Sed locus eſt ſanè perobſcurus. In exēplari Colonienſi ſic legit, Ipſo quippe adiuuante mirabilib. & latentibus modis, cū peccatū quod habitat in mēbris noſtris, quæ per nos iam pœna peccati eſt, ſicut Apoſtolus præcepit, nō regnat in noſtro mortali corpore, ad obediendum deſiderijs eius, nec ei mēbra noſtra uelut iniquitatis arma exhibemus, cōuertit ad mentē nō ſibi à malo Deo regēte conſentientē, etiā regentē, &c. Sed hîc legendum eſt, Ad malū, Deo regēte, conſentientē etiā regentē, ut ſit ſenſus: Si illa peccādi procliuitas, relicta ex noxia primorum patrum in maſſa, unde omnes deſumimur, non ſibi regnum totius hominis depoſcat, aut occupet, nec regnet in noſtro mortali corpore, ſicut Apoſtolus monet: ſed potius ſomēti ſubdat, quæ morigerā ſe præbēs rectori ſuo Deo, non conſentiat illi pronitati ad flagitiū nutanti, ſed ut potius affectus ipſe in malū pronus à mente in uita hac regatur tranquillè, & quaſi à medico tractetur, cui præſit Deus: tunc morbidus ille affectus uerè perfecteq; ſanitatē & immortalitatē conſequitur, fitq; hac ratione homo æternū beatus. Peccatum enim eſt hic nutus ille ad peccandum nos deprimens, quem fomitem theologi appellant in ſchola.

De cauſa & pertinacia ſceleris Cain, quē à facinore cōcepto nec Dei ſermo reuocauit. VII.

SED hoc ipſum, quod ſicut potuimus expoſuimus, cum Deus locutus eſſet D ad Cain [a] eo modo quo primis hominibus per creaturam ſubiectam uelut eorum ſocius forma congrua loquebatur, quid ei profuit? Nónne conceptū ſcelus in necādo fratre etiam poſt uerbū diuinæ admonitionis impleuit? Nam cū ſacrificia diſcreuiſſet amborū, in illius reſpiciens, huius deſpiciēs, [b] quod nō dubitandū eſt potuiſſe cognoſci ſigno aliquo atteſtante uiſibili: & hoc ideo feciſſet Deus, quia mala erant opera huius, fratris uerò eius bona, cōtriſtatus eſt Cain ual-

A de, & concidit facies eius. Sic enim ſcriptum eſt, Et dixit Dominus ad Cain: Quare triſtis 7 factus es, & quare cōcidit facies tua? [c] Nónne ſi rectè offeras, rectè autem non diuidas, [d] peccaſti? quieſce: [e] ad te enī conuerſio eius, Gen. 4. & tu dominaberis illius. In hac admonitione quam Deus protulit ad Cain, illud quidē quod dictū eſt, Nónne ſi rectè offeras, rectè autē non diuidas, peccaſti: quia nō elucet, cur uel unde ſit dictū, multos ſenſus peperit eius obſcuritas, cùm diuinarū Scripturarū quiſque tractator ſecundū fidei regulā id conatē exponere. Rectè quippe offertur ſacrificiū, Sacrificiū Deo uni offerendū.
B cùm offertur Deo uero, cui uni tantūmodo ſacrificandum eſt. Non autem rectè diuiditur, dum non diſcernūtur rectè uel loca, uel tempora, uel res ipſæ quæ offeruntē, uel qui offert, uel cui offertur, uel hi quibus ad ueſcendum diſtribuitur quod oblatum eſt: ut diuiſionem intelligamus hîc diſcretionem, ſiue cùm offertur, ubi nō oportet, aut quod non ibi, ſed alibi oportet: ſiue cùm offertur, quando non oportet, aut quod non tunc, ſed aliàs oportet: ſiue cùm id offertur quod nuſquam & nunquam penitùs debuit: ſiue cùm electiora ſibi eiuſdem generis rerum te-
C net homo, quàm ſunt ea quæ offert Deo: ſiue cū eius rei quæ oblata eſt, ſit particeps prophanus, aut quilibet quem fas non eſt fieri. In quo autem horum Deo diſplicuerit Cain, facilè non poteſt inueniri. Sed quoniam Ioannes Apoſtolus, cùm de his fratribus loqueretur: Non ſicut Cain, inquit, qui ex maligno erat, & occidit fratrem ſuum. Et cuius 1. Ioan. 3. rei gratia occidit eum? quia opera illius maligna fuerunt, fratris autem eius iuſta: datur intelligi propterea Deum non reſpexiſſe in munera eius: quia hoc ipſo malè diuidebat, [f] dans Deo aliquid ſuum, ſibi autē ſeipſum.
D Quod omnes faciūt qui non Dei, ſed ſuam ſectantes uoluntatem, id eſt, non recto, ſed peruerſo corde uiuentes offerunt Deo munus, quo putant eum redimi, ut eorum non opituletur ſanandis prauis cupiditatibus, ſed explendis. Et hoc eſt proprium terrenæ Ciuitatis officium. ciuitatis, Deū uel deos colere, quibus adiuuantibus regnet in uictorijs & pace terrena, non charitate cōſulendi, ſed dominādi cupiditate. Boni quippe ad hoc utuntur mundo, ut fruantē Deo: mali autem contrà, ut fruantur mundo uti uolunt Deo, [g] qui tamē eum

uel eſſe, uel res humanas curare iam credũt. A
Sunt eñ multo deteriores, qui nec hoc qui-
dem credunt. Cognitó itaqꝫ Cain ꝙ ſuper
eius germani ſacrificium, nõ ſuper ſuum re-
ſpexerat Deus, utiqꝫ fratrẽ bonũ mutatus
imitari, nõ elatus debuit æmulari. Sed quia
contriſtatus eſt, & concidit uultus eius, hoc
peccatum maximè arguit Deus, triſticiã de
alterius bonitate, & hoc fratris. Hoc quippe
arguendo interrogauit dicens: Quare con-
triſtatus es, & quare cõcidit facies tua? quia
enim fratri inuidebat, Deus uidebat, & hoc
arguebat. Nam hominibus, quibus abſcon- B
ditum eſt cor alterius, eſſe poſſet ambiguũ,
& prorſus incertũ, utrum illa triſticia mali-
gnitatem ſuam, in qua ſe Deo diſpicuiſſe di-
dicerat, an fratris doluerit bonitatem, quæ
Deo placuit, cùm in ſacrificium eius aſpexit.
Sed rationẽ Deus reddens cur eius oblatio-
nẽ accipere noluerit, ut ſibi ipſe potius meri-
tò, q̃ ei immeritò frater diſpliceret, cùm eſ-
ſet iniuſtus nõ rectè diuidendo, hoc eſt, non
rectè uiuendo, & indignus cuius approba-
retur oblatio, q̃ eſſet iniuſtior, ꝙ fratrem iu-
ſtum gratis odiſſet, oſtendit. Non tamen eũ
dimittens ſine mandato ſancto, iuſto & bo- C
no. Quieſce, inquit: ad te enim conuerſio e-
ius, & tu dominaberis illius. Nunquid fra-
tris? Abſit. Cuius igitur, niſi peccati? Dixe-
rat enim, Peccaſti: tũ deinde addidit, Quie-
ſce: ad te enim conuerſio eius, & tu domina-
beris illius. Poteſt quidem ita intelligi ad i-
pſum hominẽ cõuerſionẽ eſſe debere pecca
ti, ut nulli aliĳ q̃ ſibi ſciat tribuere debere ꝙ
peccat. Hæc eſt eñ ſalubris pœnitentiæ me-
dicina, & ueniæ petitio nõ incõgrua, ut ubi
ait, Ad te enim cõuerſio eius, non ſubaudia-
tur Erit, ſed Sit, præcipientis uidelicet, non D
prædicentis modo. Tunc enim dominabit̃
quiſqꝫ peccato, ſi id ſibi nõ defendendo prę
poſuerit, ſed pœnitẽdo ſubiecerit: alioquin
& illi ſeruiet dominanti, ſi patrociniũ adhi-
buerit accidenti. Sed ut peccatũ intelligatur
cõcupiſcẽtia ipſa carnalis, de qua dicit Apo-
Gal. 5. ſtolus, Caro concupiſcit aduerſus ſpiritum:
in cuius carnis fructibus & inuidiam cõme-
morat, qua utiqꝫ Cain ſtimulabat̃, & accen-
debatur in fratris exitium: bene ſubauditur,
Erit. id eſt, ad te eñ conuerſio eius erit, & tu
dominaberis illius. Cùm eñ commota fue-
rit pars ipſa carnalis, quam peccatum appel-

A lat Apoſtolus, ubi dicit: Non ego operor il- Rom. 7.
lud, ſed quod habitat in me peccatũ: quam
partem animi etiam philoſophi dicunt eſſe
uitioſam, non quæ mentem debeat trahere,
ſed cui mens debeat imperare, eamq́ꝫ ab illi-
citis operibus ratione cohibere: cùm ergo
cõmota fuerit ad aliquid perperam commit
tendum, ſi acquieſcat̃ & obtemperetur di-
centi Apoſtolo: Ne exhibeatis membra ue- Rom. 6.
ſtra arma iniquitatis peccato: ad mentẽ do-
mita & uicta conuertitur, ut ſubditæ ratio
dominet̃. Hoc præcepit Deus huic, qui fa-
B cibus inuidiæ inflammabatur in fratrem, &
quem debuerat imitari, cupiebat auferre,
Quieſce, inquit: id eſt, manus à ſcelere conti
ne. Non regnet peccatũ in tuo mortali cor-
pore ad obediendũ deſiderĳs eius, nec exhi-
beas membra tua iniquitatis arma peccato.
Ad te enim conuerſio eius, dum nõ adiuua-
tur relaxando, ſed quieſcendo frenatur. Et
tu dominaberis illius. Vt cũ forinſecus non
permittitur operari, ſub poteſtate mẽtis re-
gentis & beneuolentis, aſſueſcat etiã intrin-
ſecus non moueri. Dictum eſt tale aliquid
in eodem diuino libro & de muliere, quan-
C do poſt peccatum Deo interrogante atqꝫ iu
dicante damnationis ſententias acceperunt,
in ſerpente diabolus, & in ſeipſis illa & ma-
ritus. Cùm eñ dixiſſet ei: Multiplicãs mul- Gen. 3.
tiplicabo triſticias tuas & gemitum tuum, &
in triſticĳs paries filios: deinde addidit, Et
ad uirum tuũ conuerſio tua, & ipſe domina
bitur tui. Quod dictum eſt ad Cain de pec-
cato, uel de uitioſa carnis cõcupiſcẽtia, hoc
iſto in loco de peccatrice fœmina: ubi intel-
ligendum eſt uirũ ad regendum uxorẽ, ani-
mo carnẽ regenti ſimilẽ eſſe oportere. Pro-
D pter quod dicit Apoſtolus: Qui diligit uxo Ephes. 5.
rem ſuam, ſeipſum diligit. Nemo enim un-
quam carnẽ ſuam odio habuit. Sanãda ſunt
enim hæc, ſicut noſtra: non ſicut aliena dam
nanda. Sed illud Dei præceptum Cain ſicut
præuaricator accepit. Inualeſcente quippe
inuidentiæ uitio, fratrem inſidiatus occidit.
Talis erat terrenæ conditor ciuitatis. Quo-
modo aũt ſignificauerit etiã Cain Iudæos, à
quibus Chriſtus occiſus eſt paſtor ouiũ ho-
minũ, quem paſtor ouiũ pecorũ præfigura-
bat Abel: quia in allegoria prophetica res
eſt, parco nunc dicere, & quędã hinc aduer-
ſus Fauſtum Manichæũ dixiſſe me recolo.

L. VIVES

L. VIVES.

EO [a] modo.] Quærit 8. ſuper Geñ. ad literam, quo modo Adæ locutus ſit De⁹, ſpiritaliter, an corporaliter. Et reſpõdet ſic eſſe Deũ locutũ homini in paradiſo, ſicut etiã poſtea locut⁹ eſt patrib⁹, ſicut Abrahę, ſicut Moſi, id eſt, in aliqua ſpecie corporali. Hinc eſt enim, q audierunt eius uocẽ ambulantis in paradiſo. [b] Quod nõ dub.] Hieron. in Geñ. Vn de ſcire poterat Cain, q fratris eius munera ſuſcepiſſet Deus, & ſua repudiaſſet, niſi illa interpretatio uera eſſet, quã Theodotio poſuit: Et inflãmauit Dñs ſuper Abel & ſup ſacrificiũ eius: ſuper Cain uerò & ſup ſacrificiũ eius nõ inflãmauit. Ignẽ aũt ad ſacrificiũ deuorãdũ ſolitũ uenirè
3.Reg.8. de cælo, & ĩ dedicatione tẽpli ſub Solomone legim⁹,
3.Reg.9. & qñ Helias in monte Carmelo conſtruxit altare. Hier. hæc. [c] Nónne ſi rectè offeras.] Sic Lxx. Nos uerò uulgo legimus: Nónne ſi bene egeris, recipies: ſin aũt malè, ſtatim in foribus peccatũ aderit? Hieron. Et dixit Dñs ad Cain: Quare iraſcere, & quare cõcidit uult⁹ tuus? nónne ſi rectè offeras, non rectè aũt diuidas, peccaſti. quieſce: ad te cõuerſio eius, & tu dominaberis eius. Neceſsitate cõpellimur in ſingulis diutius immorari. Siquidẽ & nũc multo alius in Hebræo, q̃ in Lxx. translatorib. ſenſus eſt. Ait enĩ Dñs ad Cain: Quare iraſceris, & quare cõcidit uultus tuus? nónne ſi bene egeris, dimittet tibi? & ſi nõ bene egeris, ante fores peccatũ tuũ ſedebit, & tali ianitore comitaberis? Verũ q̃a liberi arbitrij es, moneo ut nõ tibi peccatum, ſed tu peccato domineris. Hæc Hieronym. [d] Peccaſti? quieſce.] Ne rapiaris impetu animi. Monet non deſperandũ à peccato, nec omnẽ de uenia fiduciã abijciendã. Eſt quidẽ peccati origo in homine ſocia indiuidua: ſed quoniã liberi eſt homo arbitratus, poteſt illi uel ſeruire, uel imperare. [e] Ad te enim con. e.] Græcè, ἡ ἀποστροφὴ αὐτοῦ, ubi antea ſimile uerbũ erat apud Lxx. πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου: Et ad uirũ tuũ conuerſio tua. Aq̃la ſocietatẽ poſuit, Symmach⁹ appetitũ, uel impetũ. Vulgo habemus, Sub uiri poteſtate eris: ita hîc conuerſio eſt uel ſocietas, ut ſit peccatũ ſociũ, uel appetitus peccati ſit in homine, uel impetus, hoc eſt, in eius manu: quod declarat etiã id quod addidimus: In poteſtate. & hoc eſt proximũ uero, intelligi p illa uerba, peccatũ ſemp in manu & poteſtate hominis futurũ, quemadmodũ uxorẽ uiri. [f] Dans Deo al.] Nõ munera recipit Deus, ſed animũ dãtis. Ideo fruſtrà mali ſacrificant, à quìs nõ modò Deus, ſed nec uir bonus donari uelit, ut inquit Plato. [g] Qui tñ.] Nã nõ oẽs mali hoc credũt: ſed q credũt mali, captare ſe Deũ muneribus putãt, ut ea ipſa, aurũ utiq; aut argentũ copioſius rependat, ſicut Herculi decima bonorum eſt oblata à Sylla & Craſſo, quò fierent locupletiores.

Quæ ratio fuerit, ut Cain inter principia generis humani conderet ciuitatem. Cap. VIII.

Gen.4. NVNC autẽ defendenda uidet̃ mihi hiſtoria, ne ſit Scriptura incredibilis, quæ dicit, ędificatã ab uno homine ciuitatẽ, eo tẽpore quo nõ plus q̃ uiri quatuor, uel potius tres, poſteaq̃ fratrẽ frater occidit, fuiſſe uidentur in terra: id eſt, primus homo pater omnium, & ipſe Cain & eius filius Enoch: ex cuius noĩe ipſa ciuitas nũcupata eſt. Sed hoc q̃s mouet, parũ conſiderant [a] nõ omnes homines, qui tũc eſſe potuerunt, ſcriptorẽ ſacræ huius hiſtoriæ ne-

A ceſſe habuiſſe nominare: ſed eos ſolos quos operis ſuſcepti ratio poſtulabat. Propoſitũ quippe ſcriptoris illius fuit, per quẽ Spiritus ſanctus id agebat, per ſucceſsiones certarum generationũ ex uno homine propagatarum peruenire ad Abraham: ac deinde ex eius ſemine ad populũ Dei: in quo diſtincto à cæteris gentibus præfigurarent̃ & prænunciarentur omnia quæ de ciuitate, cuius æternũ erit regnũ, & de rege eius, eodẽq́ conditore Chriſto in ſpiritu præuidebant̃ eſſe uetura: ita ut nec de altera ſocietate hominũ taceretur, quam terrenã dicimus ciuitatẽ, quantũ ei cõmemorandæ ſatis eſſet, ut ciuitas Dei etiam

B ſuæ aduerſariæ cõparatione clareſcat. Cùm igit̃ Scriptura diuina, ubi & numerũ annorũ, quos illi homines uixerunt, cõmemorat, ita concludat, ut dicat de illo de quo loquebat̃, & genuit filios & filias, & fuerunt oẽs dies illius uel illius quos uixit anni tot, & mortuus eſt: nunquid quia eoſdem filios & filias nõ nominat, ideo intelligere non debemus per tam multos annos, quibus tunc in ſeculi huius prima ætate uiuebãt, naſci potuiſſe plurimos homines, quorũ cœtib. condi poſſent etiã plurimæ ciuitates? Sed pertinuit ad Deũ, q̃ iſta inſpirante cõſcripta ſunt,

C has duas ſocietates ſuis diuerſis generationibus primitùs digerere atque diſtinguere: ut ſeorſum hominũ, hoc eſt, ſecũdũ hominẽ uiuẽtiũ, ſeorſum aũt filiorũ Dei, id eſt, hominum ſecundũ Deum uiuentiũ generationes contexerent̃ uſq; ad diluuiũ, ubi ambarũ ſocietatũ diſcretio cõcretioq́ narrant̃: diſcretio quidẽ, q ambarum ſeparatim generationes commemorantur unius fratricidæ Cain: alterius autẽ qui uocabat̃ Seth. Natus quippe fuerat & ipſe de Adã, [b] pro illo quẽ frater occidit. Cõcretio aũt quia bonis in deterius

D declinãtibus, tales uniuerſi facti fuerãt, ut diluuio delerentur, excepto uno iuſto, cui nomen erat Noe, & eius cõiuge, & tribus filijs totidemq́ nuribus, q homines octo ex illa omniũ uaſtationẽ mortaliũ per arcã euadere meruerũt. Quod igitur ſcriptũ eſt, Et cognouit Cain uxorem ſuam, & concipiẽs peperit Enoch, [c] & erat ædificãs ciuitatẽ in nomine filij ſui Enoch: nõ eſt quidẽ conſequẽs Gen.4.
[d] ut iſtum primum filium genuiſſe credatur. Neq; enim hoc ex eo putandum eſt, quia dictus eſt cognouiſſe uxorem ſuam, quaſi tũc ſe

ſe illi primitùs cõcumbendo miſcuiſſet. Nã A & de ipſo patre omnium Adam non tũc ſolùm hoc dictum eſt, quando conceptus eſt Cain, quem primogenitũ uidetur habuiſſe, uerumetiã poſterius eadẽ Scriptura, Cognouit, inquit, Adam uxorẽ ſuam, & concepit & peperit filiũ, & nominauit nomẽ illius Seth. Vnde intelligitur ita ſolere illam Scripturam loqui, quamuis non ſemper, cùm in ea legitur factos hominum fuiſſe conceptus, nõ tamen ſolum cùm primum ſibi ſexus uterque miſceretur. Nec illud neceſſario argumento, ut primogenitum patri exiſtimemus Enoch, quòd eius nomine ciuitas illa nuncupata eſt. B Non enim ab re eſt, ut propter aliquam cauſam, cùm & alios haberet, diligeret eum pater cæteris amplius. [c] Neq; enim & Iudas primogenitus fuit, à quo & Iudæa cognominata eſt, & Iudæi. Sed etiamſi conditori ciuitatis illius iſte filius primus eſt natus, nõ ideo putandum eſt tunc à patre conditæ ciuitati nomen eius impoſitum, quando natus eſt: quia nec conſtitui tunc ab uno

Ciuitas quid. poterat ciuitas, quæ nihil aliud eſt quàm hominum multitudo aliquo ſocietatis uinculo colligata: C ſed cùm illius hominis familia tanta numeroſitate creſceret, ut haberet iam populi quantitatem, tunc potuit utiq; fieri, ut & conſtitueret, & nomen primogeniti ſui conſtitutæ imponeret ciuitati. Tam longa quippe uita illorum hominum fuit, ut illic memoratorũ, quorum & anni taciti non ſunt, qui minimum uixit ante diluuium, [f] ad ſeptingentos quinquagintatres perueniret. Nam plures nongẽtos annos etiam tranſierunt, quamuis nemo ad mille peruenerit. [g] Quis itaq; dubitauerit per unius hominis ætatem tantum multiplicari potuiſſe genus humanum, ut eſſet unde conſtitueretur nõ D una, ſed plurimæ ciuitates? Quod ex hoc conijci facillimè poteſt, quia ex uno Abraham non multo amplius quadringentis annis numeroſitas Hebrææ gentis tanta procreata eſt, ut in exitu eiuſdem populi ex Ægypto ſexcenta milia hominum fuiſſe referantur bellicę iuuentutis, ut omittamus gentem Idumæorum non pertinentem ad populum Iſrael, quam genuit frater eius Eſau nepos Abrahæ, & alias gentes natas ex ſemine ipſius Abrahæ, [h] non per Saram coniugem procreatas.

L. VIVES.

A Non [a] omnes homines qui tunc eſſe potuerũt.] Noe filium fuiſſe Ionicum rationis ſiderum cœlorumq; peritiſsimum ferunt, cuius Moſes non meminit. *Ionicus.* [b] Pro illo quẽ frater occidit.] Ideo dictus eſt Seth, q. *θέσις*, ut Hieronymus inquit, hoc eſt poſitio, quia poſitus eſt pro Abel. [c] Et erat ædificãs ciuitatem.] Inter prophanos ſcriptores quis urbem primus poſuerit, non cõuenit. *Vrbs prima.* alij Cecropẽ uolunt, ut Plinius, qui eam extruxit, quæ poſtea *ἀκρόπολις*, id eſt, arx dicta eſt Athenienſibus, prius erat Cecropia: Strabo Argos prius à Phoroneo dicit cõditos, quod Homerus Pelaſgicõ nominat. Aegyptij omniũ antiqtatũ gloriã emẽtitis annalib. ad ſe trahũt, & Dioſpolim, quæ ſunt Thebę, tempore omnes antecedere aſſeuerant. Verùm Enochia hæc, ut Ioſephus uocat, omnium eſt uetuſtiſsima, *Enochia.* quam Cain, cùm exagitaretur furijs cæſi fratris, nec ullus ſibi locus tutus ſatis uideretur, condidit, murisq; cin B xit, & terminos agro poſuit: per quam ciuitatem mundum, & diaboli ciuitatem ſignificari teſtatur Hieronymus ad Marcellam. [d] Vt iſtum primum filium genuiſſe credatur.] Ioſephus, ſi modò bene eſt à Ruffino uerſus, ſeniorem filium Cain dicit Enoch, ſed is, quod primum legentibus uideri in ſacris literis poſſet, eſt ſecutus. [e] Neq; enim & Iudas primogenitus.] Fuit enim quart⁹ Iacob filius ex Lya. Iudæa olim à filio Cam Cananæo Cananæa dicebatur, ſicut Ioſephus tradit: deinde à Iuda Iacob filio Iudæa. *Iudæa.* Idem Iuſtinus lib. xxxvi. qui ſolùm decem filios Iſrael ponit: ſed ſic errat, ut cùm narrat ipſum Iſraelem populum totum de nomine filij Iudæ, qui poſt diuiſionẽ, ſed ante patrẽ de uita diſceſſerat, Iudęos uocaſſe. Lactan. lib. 4. Hebręos tradit egreſſos iam Aegyptũ in quadam Syriæ ſolitudine, cũ conſediſſent cœptos appellari Iudęos, q dux eiuſce exami C nis erat Iudas, & terra quam incoluêre Iudæa. Verùm credo cognominationẽ inde ortam: unde & tribus Iudæ regnum meruit, q ea prima poſt Moſen, cęteris cunctãtibus inter undas Erythrij maris eſt ingreſſa, quod putant Hebræi intelligi cùm Geñ. 49. dicit Iacob Iudæ: Ex captiuitate fili mi aſcendiſti. Nam ſic legunt ipſi.
[f] Ad ſeptingentos quinquagintatres.] De Lamech puta patre Noe, quem Hebraica ſcriptura refert uixiſſe annos quingentos ſeptuagintaſeptem, Lxx. dicunt *ἔτη ἑπτακόσια πεντηκοντατρία*, id eſt, annos ſeptingentos quinquagintatres. [g] Quis itaq; dubitauerit per unius hominis ætatem.] Fuit memoria patrum uicus penè centũ domorũ in Hiſpania, cuius omnes incolæ erãt à ſene quodam, qui adhuc uiuebat, progeniti, ita ut propinquitatis nomen iã deeſſet, quo à minimis natu uocaretur. Lingua enim noſtra ſupra abauũ non aſcẽdit.
[h] Non per Saram.] Iſmaelitæ ex filio Agar Iſmaele.

D De longa uita hominum, quæ fuit ante diluuium, & de ampliore humanorum corporum forma. Cap. IX.

QVAMOBREM nullus prudens rerũ exiſtimator dubitauerit, Cain non ſolùm aliquã, uerumetiam magnã potuiſſe condere ciuitatẽ, quando in tam longũ tempus protendebatur uita mortalium: niſi fortè infideliũ quiſpiam ex ipſa numeroſitate annorum nobis ingerat quæſtionẽ, qua uixiſſe tunc homines ſcriptũ eſt in autorib. noſtris: & hoc neget eſſe credendũ. Ita quippe nõ credunt etiã magnitudines

dines corporum longè ampliores tūc fuiſſe ꝙ nunc ſunt. [a] Vnde et nobiliſsimus eorum poeta Vergilius, de ingenti lapide, quem in agrorum limite infixum, uir ſortiſsimus illorum temporum pugnans, & rapuit, & cucurrit, & intorſit, & immiſit: A

12. Aeneid.

Vix illud (inquit) *lecti bis ſex ceruice ſubirent,*
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.

[b] Significans maiora tūc corpora producere ſolere tellurē. Quanto magis igitͬ temporibus recētioribus mūdi, ante illud nobile diffamatumq́; diluuiū. Sed de corporū magnitudine plerunq; incredulos nudata per uetuſtatē, ſiue per uim fluminū, varioſq́; caſus ſepulchra conuincūt: ubi apparuerūt, uel unde ceciderūt incredibilis magnitudinis oſſa mortuorum. Vidi ipſe nō ſolus, ſed aliquot mecū in Vticēſi littore [c] molarē hominis dētem tam ingentē, ut ſi in noſtrorū dentiū modulos minutatim conciderēt, centū nobis uideretur facere potuiſſe. Sed illū gigantis alicuius fuiſſe, crediderim. Nam præter quod erant omnium multo maiora, ꝙ noſtra tunc corpora, gigātes longè ceteris anteibant. Sicut alijs deinde noſtriſq́; temporib. rari quidem, ſed nunq; fermè defuerūt, qui modum aliorū plurimū excederēt. [d] Plinius Secundus doctiſsimus homo, quanto magis magiſq́; præterit ſeculi excurſus, minora corpora naturā ferre teſtatͬ. Quod etiā Homerum cōmemorat ſæpe carmine fuiſſe conqueſtū: nō hæc uelut poetica figmenta deridens, ſed in hiſtoricā fidem tanq; miraculorū naturalium ſcriptor aſſumēs. Verùm, ut dixi, antiquorum magnitudines corporū inuēta plerunq; oſſa, quoniā diuturna ſunt, etiā multo poſterioribus ſeculis produnt. Annorum aūt numeroſitas cuiuſq; hominis, quæ temporib. illis fuit, nullis nunc talib. documentis uenire in experimentum poteſt. Nec tñ ideo fides ſacræ huic hiſtoriæ derogāda eſt, cuius tanto impudentius narrata non credimus, quāto impleri certius prænunciata conſpicimus. [e] Dicit tamē etiam Plinius, eſſe adhuc gentem, ubi ducentos annos uiuitur. Si ergo humanarū uitarum diuturnitates, quas experti nō ſumus, hodie habere credunt incognita nobis loca, cur nō habuiſſe credantur & tēpora? An uerò eſt credibile alicubi eſſe quod hîc non eſt: & incredibile eſt aliquando fuiſſe, quod nunc non eſt?

L. VIVES.

Vnde [a] & nobiliſsimus eorum poeta.] Vergilius duodecimo Aeneidos de Turno, quod ex Homero Iliad. 6. ſumpſit, qui in pugna Diomedis & Aeneæ, Diomedē canit ſaxum quod iacebat in agro ingens, & ponderoſius uirib. quatuordecim iuuenum, οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν, quales, inquit, nunc ſunt homines, raptum intorſiſſe in Aeneam: quo ictu hic proſtratus tectus eſt à Venere matre, diffuſa caligine nigra. Iuuenalis Satyra decimaquinta utrumq; & Vergilianum & Homericum dictum attigit:

Saxa inclinatis per humum quæſita lacertis
Incipiunt torquere domeſtica ſeditione
Tela, nec hunc lapidem quali ſe Turnus & Aiax,
Et quo Tytides percuſsit pondere coxam
Aeneæ, ſed quam ualeant emittere dextræ
Illis diſsimiles, & noſtro tempore natæ.
Nam genus hoc uiuo iam decreſcebat Homero. B
Terra malos homines nunc educat atq; puſillos,
Ergo deus quicunq; aſpexit ridet, & odit.

[b] Significans maiora nunc corpora.] Idem Vergilius primo Georg.

Grandiaq; effoſsis mirabitur oſſa ſepulchris.

[c] Molarem hominis dentem.] Feſto diui Chriſtophori cùm ſalutatū iſſemus illū ad maximū urbis noſtræ templū, oſtenſus eſt nobis dēs molaris pugno maior, quem dicebant eſſe illius. Aderat mecum Hieronymus Burgarin⁹ iuuenis ingenio caſtiſs. & ſupra modū ſobrio, ſtudijſq; bonarū artium deditiſsimo: ad quod cùm ſuapte natura factus & appoſitus eſſet, tū etiā magnum illi erāt calcar patris ſapientiſs. monita & exemplum, qui è natu grandior, & ampla familia magniſq́; opibus & negocijs diſtrict⁹ dabat ſe nihilo minus literis, ut hoc ſaltē quod uiderēt liberi imitarentͬ. [d] Plinius Secundus doctiſsimus homo.] Huius habemus Hiſtoriā naturæ. Nihil neceſſe eſt ut uel Opus laudetͬ, uel autoris ingeniū, diligentia, eruditio: eius lib. 7. hæc ſunt uerba: In plenum autem cūcto mortalium generi minorem indies fieri ſtaturam propemodum obſeruatur, raroſq; patribus proceriores, conſumente ubertatem ſeminū exuſtione, in cuius uices nunc uergat æuū. In Creta terræmotu rupto monte inuētum eſt corpus ſtans 46. cubitorū, quod alij Orionis, alij Oti fuiſſe tradunt. Oreſtis corpus oraculi iuſſu refoſſum ſeptem cubitorum fuiſſe monumentis traditur. Iā uerò ante annos propè mille uates ille Homerus nō ceſſauit minora corpora mortalium, quàm priſca conqueri. Hæc Plinius. Cyprianus in eandem ſententiā ſcribit aduerſus Demetrianū, & idē dicit Vriel angelus Domini Eſdræ. Gellius li. 3. præter hæc modum eſſe dicit ſummū adoleſcendi humani corporis ſeptem pedes, quod eſſe magis uerum arbitramur, quàm quod Herodotus homo fabulator in primo Hiſtoriarum, inuentū eſſe ſub terra ſcripſit Oreſtis corpus cubita longitudinis habens ſeptem, quæ faciunt pedes 12. & quadrantē, niſi ut Homerus opinatus eſt, uaſtiora prolixioraq; fuerunt corpora hominum antiquorū, & nunc quaſi mundo ſeneſcēte rerū atq; hominū decrementa ſunt. Verùm Plato, Ariſtoteles, & cæteri philoſophi hos ſecuti, quiq; immortalē eſſe mūdū putāt, nec ſeneſcere, nec minui, nec debilitari exiſtimant. [e] Dicit tamen etiam Plinius.] Eodem lib 7. cap. 48. Hellanicus, inquit, quoſdā in Aetolia Epirorū gentis ducentos explere annos, cui aſtipulatur Damaſtes, memorās Pictoreum ex ijs præcipuum corpore uiribuſq; etiam ccc. uixiſſe.

Hieronymus Burgarinus.

Plinius Secundus.

De differētia qua inter Hebræos & noſtros codices uidentͬ annorū numeri diſſonare. Cap. X.

Quo-

QVOCIRCA etſi inter Hebræos &
noſtros codices de ipſo numero
annorũ nonnulla uideĩ eſſe diſtan
tia, q̃d ignoro qua ratione ſit fa-
ctum: non tñ tanta eſt, ut illos homines tam
lõgæuos fuiſſe diſſentiãt. Nã ipſe homo pri-
mus Adã, anteq̃ gigneret filiũ q appellatus
eſt Seth, ducẽtos triginta annos uixiſſe repe
ritur [a] in codicibus noſtris, in Hebræis autẽ
centũ triginta perhibeĩ. Sed poſteaq̃ eũ ge-
nuit, ſeptingentos uixiſſe legitur in noſtris,
octingẽtos uerò in illis. Atq̃ ita in utriſq̃ u-
niuerſitatis ſumma cõcordat. Ac deinde per
cõſequẽtes generationes anteq̃ gignaĩ, qui
gigni cõmemoraĩ, minus uixiſſe apud He-
bræos pater eius inueniĩ centum annos: ſed
poſteaq̃ eſt genitus, idẽ ipſi cẽtum minus q̃
in Hebræis inueniũĩ in noſtris. Atq̃ ita hinc
& inde numeri uniuerſitas cõſonat. In ſexta
aũt generatione nuſq̃ utriq̃ codices diſcre-
pãt. In ſeptima uerò, ubi ille q nat⁹ eſt Enoch
nõ mortu⁹, ſed q Deo placuerit trãslatus eſ-
ſe narraĩ, eadẽ diſſonãtia eſt, quę in ſuperiori
bus quinq̃ de cẽtũ annis anteq̃ gigneret eũ
q ibi cõmemoratus eſt filiũ: atq̃ ita in ſum-
ma ſimilis conſonantia. Vixit eñ annos, an-
teq̃ transferreĩ, ſecundum utroſq̃ codices,
ccclxv. Octaua generatio habet quidẽ non-
nullã diuerſitatẽ, ſed minorẽ, ac diſsimilẽ cæ-
Gen. 5. teris. Mathuſalem quippe cũ genuit Enoch,
anteq̃ gigneret eũ qui in ipſo ordine ſequi-
tur, ſecundũ Hebræos non centũ minus, ſed
uiginti amplius uixit annos: qui rurſus in no
ſtris poſteaq̃ cũ genuit, reperiunĩ additi, &
in utriſq̃ ſibi ſumma uniuerſi numeri occur-
rit. In ſola nona generatione, id eſt, in annis
Lamech filij Mathuſalem, patris autẽ Noe,
ſumma uniuerſitatis diſcrepat, ſed non pluri
mum. Viginti enim & quatuor annos plus
uixiſſe in Hebræis, q̃ in noſtris codicibus
inueniĩ. Nã anteq̃ gigneret filiũ, qui uoca-
tus eſt Noe, ſex minus habet in Hebræis q̃
in noſtris: poſtea uerò q̃ eũ genuit, triginta
amplius in eiſdẽ q̃ in noſtris. Vnde ſex illis
detractis, reſtant xxiiij, ut dictum eſt.

L. VIVES.

IN [a] codicib. noſtris.] Codices noſtros appellat, qui-
bus eccleſia tunc utebatur Latinis, ex interpretatio-
ne Septuaginta, antequã Hieronymi interpretatio
uel ederetur, uel reciperetĩ: codices uerò Hebræos, qui
ad Hebraicam ſcripturã erãt uerſi. Hierunymus in Ge-
neſin: Vixit autem Adam ducẽtos & triginta annos, &
A genuit filiũ ad imaginem & ſimilitudinem ſuam, & uo
cauit nomen eius Seth. Sciendũ, quod uſq̃ ad diluuiũ,
ubi in noſtris codicibus docentorum & quod excurrit
annorum, genuiſſe quis diciĩ, in Hebræo habet centũ
annos, & reliquos qui ſequũtur. Fuerunt autem dies
Adam, poſtquam genuit Seth, ſeptingẽti anni: quia in
ducentis errauerat, conſequenter hic p poſuit ſeptingen
tos, cùm in Hebręo hic habeaĩ octingẽtos. Tantũ Hie-
runymus, q nihil excipit ex illa ratione cõputandi Au-
guſtinus ſextã generationẽ demit, qua Iared genuit E-
noch. Sed hæc generatio ducentos annus non excedit.

De annis Mathuſalem, cuius ætas quatuordecim
annis uideĩ diluuiũ excedere. Cap. XI.

PER hanc aũt diſcrepantiã Hebræo-
B rum codicum atq̃ noſtrorum [a] exo-
ritur illa famoſiſsima quæſtio: ubi
Mathuſalem quatuordecim annos uixiſſe
poſt diluuiũ cõputatur, cũ Scriptura ex om-
nibus qui in terra tũc fuerãt, ſolos octo ho-
mines in arca exitiũ cõmemoret euaſiſſe di-
luuij, in quibus Mathuſalem nõ fuit. Secun
dũ codices eñ noſtros, Mathuſalem prius
q̃ gigneret illum, quem uocauit Lamech, ui
xit annos centũ ſexagintaſeptẽ: deinde ipſe
Lamech, anteq̃ ex illo natus eſſet Noe, uixit
annos centũ octogintaocto, q ſimul fiũt tre-
centi quinquagintaquinq̃. His adduntĩ ſex-
C centi Noe, quoto eius anno diluuium factũ
eſt: qui fiunt nongenti quinquagintaquin-
que, ex quo Mathuſalem natus eſt uſque ad
annum diluuij. Omnes autem anni uitæ Ma
thuſalem nongenti ſexagintanouẽ compu-
tanĩ: quia cũ uixiſſet annos cẽtũ ſexagintaſe
ptẽ, & genuiſſet filiũ, qui eſt appellatus La-
mech, poſt eũ genitũ uixit annos octingen-
tos duos: qui omnes, ut diximus, nongenti
ſexagintanouẽ fiunt. Vnde detractis non-
gẽtis quinquagintaquinq̃ ab ortu Mathu-
ſalem uſq̃ ad diluuiũ, remanent quatuorde-
cim, quibus uixiſſe creditur poſt diluuium.
D Propter quod eum nõnulli, etſi nõ in terra,
ubi omnẽ carnẽ, quã uiuere in aquis natura
nõ ſinit, conſtat fuiſſe deletã, cum patre ſuo,
qui translatus fuerat aliquantum fuiſſe, atq̃
ibi donec diluuiũ præteriret, uixiſſe arbitrã-
tur, nolentes derogare fidẽ codicibus, quos
in autoritatẽ celebriorẽ ſuſcepit eccleſia: &
credentes, Iudæorũ potius q̃ iſtos nõ habe-
re quod uerũ eſt. Non eñ admittũt, q ma-
gis hic eſſe potuerit error interpretum, q̃ in
ea lingua eſſe falſum, unde in noſtram per
Græcam ſcriptura ipſa translata eſt. Sed in-
quiunt, nõ eſſe credibile Septuaginta inter-
pretes

pretes, qui uno ſimul tẽpore, unoq́ꝫ ſenſu in- A
terpretati ſunt, errare potuiſſe: aut ubi nihil
eorũ intererat, uoluiſſe mẽtiri: Iudæos uerò,
dum nobis inuident, ꝙ Lex & Prophetæ ad
nos interpretãdo tranſierũt, mutaſſe quædã
in codicibus ſuis, ut in noſtris minuereť au-
toritas. Hanc opinionẽ uel ſuſpicionẽ acci-
piat quiſq́ꝫ ut putauerit: certũ eſt tamen, non
uixiſſe Mathuſalẽ poſt diluuiũ, ſed eodẽ an-
no fuiſſe defunctũ, ſi uerũ eſt qđ de numero
annorum in Hebręis codicibus inueniť. De
illis autem Septuaginta interpretibus quid
mihi uideatur, ſuo loco diligentius differen- B
dum eſt, cùm ad ipſa tempora, quantum ne-
ceſsitas huius Operis poſtulat, cõmemoran
da, adiuuante Domino, uenerimus. Pręſenti
enim ſufficit quæſtioni ſecundũ utroſq́ꝫ co-
dices tam longas habuiſſe uitas illius æui hõ
mines, ut poſſet ætate unius, qui de duobus,
quos ſolos terra tũc habuit, parentibus pri-
mus eſt natus, ad conſtituendam etiam ciui
tatem multiplicari genus humanum.

L. VIVES.

EXoritur [a] illis famoſiſs. quæſtio.] Sic etiam Hiero
nymus celebrem hanc per omnes eccleſias fuiſſe
quæſtionem ſcribit. Obiter annotabo famoſum
Famoſus. nõ tam eſſe malæ, ꝙ multæ famæ, ſicut apud Græcos [illegible] C
Lucanos, famoſa uetuſtas. Hieronymus erra-
tum eſſe à LXX. in numero, quemadmodum in pleriſq́ꝫ
alijs affirmat, & ex libris Hebræorũ ac Samaritanorũ
colligit, eodem anno Mathuſalem obijſſe, quo diluuiũ
contigit. ꝙ meritò Auguſtinus deridet eos, q plus om-
nino uolũt haberi fidei interpretationibus ꝙ linguis
illis, unde ad cæteras ſacræ Scripturæ manarent.

De opinione eorum, qui primorũ temporũ homi nes tam longæuos quàm ſcribitur fuiſſe, non credunt. Cap. XII.

NEQVE enĩ ullo modo audiendi
ſunt, qui putãt aliter annos illis tẽ-
poribus cõputatos, id eſt, tãtę bre-
uitatis, ut unus annus noſter decẽ illos ha- D
buiſſe credať. Quapropter, inquiũt, cùm au-
dierit quiſq́ꝫ uel legerit, nongentos annos
quenq́ꝫ uixiſſe, debet intelligere nonaginta.
Decẽ quippe illi anni, unus eſt noſter: & de-
cem noſtri, centum illi fuerũt. Ac per hoc ut
putant, uigintitriũ annorũ fuit Adam, quan-
do genuit Seth: & ipſe Seth uiginti habebat
annos & ſex menſes, quando ex illo natus
eſt Enos, quos appellat Scriptura ducentos,
& quinq́ꝫ annos. Quoniã ſicut iſti ſuſpican-
tur, quorũ exponimus opinionẽ, unum an-
num qualẽ nunc habemus, in decẽ partes il-
li diuidebant, & eaſdem partes, annos uoca

A bant. [a] Quarum partiũ habet una quadratũ
ſenarium, eo ꝙ Deus ſex diebus perfecerit
opera ſua, ut in ſeptimo requieſceret. De qua
re in Libro undecimo ſicut potui, diſputaui.
Sexies aũt ſeni, qui numerus quadratum ſe-
narium facit, trigintaſex dies fiunt: qui mul-
tiplicati decies, ad trecẽtos ſexaginta perue-
niunt, id eſt, duodecim menſes lunares. Pro-
pter quinq́ꝫ dies enim reliquos, quibus ſola-
ris annus impleť, & diei quadrantem, [b] pro-
pter quem quater ductũ eo anno quem bi-
ſextum uocãt, unus dies adijcitur, addeban-
B tur à ueteribus poſtea dies, ut occurreret nu-
merus annorũ, quos dies Romana intercala
res uocabant. Proinde etiã Enos, quẽ genuit
Seth, decẽ & nouẽ agebat annos, quãdo ex
illo natus eſt filius Cainan, quos annos di-
cit Scriptura centũ nonaginta. Et deinceps
per oẽs generationes, in quibus hominum
anni commemoranť ante diluuiũ, nullus fe-
rè in noſtris codicibus inueniť, qui cũ eſſet
centũ annorũ uel infra, uel etiã centũ uigin-
ti, aut non multo amplius, genuerit filiũ: ſed
qui minima ætate genuerunt, annorũ centũ
ſexaginta, & quod excurrit, fuiſſe referunť:
C quia nemo, inquiunt, decem annorũ homo
poteſt gignere filios, qui numerus centũ ap
pellabanť anni ab illis hominibus: ſed in an-
nis ſedecim eſt matura pubertas, et proli iam
idonea procreandæ, quos centũ & ſexaginta
annos illa tempora nuncupabãt. Vt aũt ali-
ter annũ tunc fuiſſe computatũ nõ ſit incre-
dibile, adijciũt quod apud pleroſq́ꝫ ſcripto-
res hiſtoriæ reperiť, Ægyptios habuiſſe an-
num quatuor mẽſium, Acarnanas ſex men-
ſium, Lauinios tredecim menſium. Plinius
Secũdus cùm commemoraſſet, relatũ fuiſſe
D in literas, quendam uixiſſe cẽtum quinqua-
gintaduos, alium decem amplius, alios du-
centorũ annorũ habuiſſe uitã, alios trecen-
torũ, quoſdã ad quingẽtos, alios ad ſexcen-
tos, nõnullos ad octingentos etiã perueniſ-
ſe, hęc omnia propter inſciciã temporũ acci-
diſſe arbitratus eſt. Alij quippe, inquit, æſta-
te unũ determinabant annum, & alterũ hye-
me, alij quadripertitis temporibus, ſicut Ar-
cades, inquit, quorũ anni trimeſtres fuêre.
Adiecit etiã aliquando Ægyptios, quorum
paruos annos quaternorũ menſium fuiſſe,
ſuprà diximus, lunæq́ꝫ fine eorum limitaſſe
annũ. Itaq́ꝫ apud eos, inquit, aliqui & ſingu-

la milia annorum uixiſſe produnt. His uelut probabilib. argumentis quidā non deſtruentes fidē ſacræ huius hiſtoriæ, ſed aſtruere nitentes, ne ſit incredibile, ꝙ tā multos annos uixiſſe referuntur antiqui: perſuaſerunt ſibi, nec ſe ſuadere imprudēter exiſtimant, tā exiguum ſpatiū tēporis tunc annū uocatū, ut illi decē, ſint unus noſter, & decē noſtri, centum illorum. Hoc aūt falſiſsimum eſſe documēto euidentiſsimo oſtendit. Quod anteꝗ̄ faciam, nō mihi tacendum uidet, quæ credibilior poſsit eſſe ſuſpicio. Poteramus certè hanc aſſeuerationē ex Hebræis codicib. redarguere atq; cōuincere, ubi Adam nō du-
Gen. 5. centorū triginta, ſed centum triginta annorū fuiſſe reperit, quando tertiū genuit filiū: qui anni ſi tredecim noſtri ſunt, proculdubiò primū genuit, quādo duodecim uel nō multo amplius annorū fuit. Quis poteſt hac ætate generare uſitata iſta nobiſq; notiſsima lege naturæ? Sed hūc omittamus, qui fortaſſe etiā qn̄ creatus eſt potuit. Non em̄ eum tam paruū, ꝙ infantes noſtri ſunt, factum fuiſſe, credibile eſt. Sed filius eius non ducentorū quinq;, ſicut nos legimus, ſed cētum quinq; fuit, qn̄ genuit Enos: ac per hoc ſecundum iſtos nondum habebat undecim annos ętatis. Quid dicā de Cainam eius filio, qui cum apud nos centū ſeptuaginta reperiat annorum, apud Hebræos ſeptuaginta legit fuiſſe, quando genuit Malalehel? Quis generat homo ſeptēnis, ſi tūc anni ſeptuaginta nuncupabantur, qui ſeptem fuerunt?

L. VIVES.

Numerus quadratus. QVarum [a] partiū habet unā quadratū ſenſrū.] An potius unaquæq;? Porrò quadratus aliquis numerus eſt, qui ex multiplicatione eiuſdē per ſe naſcitur: ut ter tria, quater quatuor, ſexies ſex. Annus uerò ccclxv. dies habet, & ſex horas: has ſex horas cum quinq; diebus auferebāt iſti computatores, ita partiti ccclx. in decē partes, ſingulis ſenos & tricenos dies aſsignabant. [b] Propter quem quater ductum.] De hoc Suetonius in Cæſare. Cēſorinus, Macrobius, Beda. Habebat enim olim annus ante Cęſarē ccclv. dies. Cumq; uiderēt anno iuſto decem dies & ſex horas deeſſe, negocium datū eſt pontificibus, ut alternis annis menſem
intercalatio. intercalarēt in fine Februarij altera intercalatione xxij. annorum: altera quia quarto quoq; anno excurrebāt quater ſenę horę, id eſt, uiginti quatuor xxiij. dierū, qui mēſis aliud nō habebat nomē, ꝙ intercalaris. Sic Aſconius dixiſſe ſcribit Ciceronē pro Milone menſe intercalari. C. Cæſar dictator hāc confuſionē intercalādi ſuſtulit, iuſsitq; annū eſſe ccclxv. dierū. Et quarto quoq; anno ineūte dies unus vi. Calend. Martias intercalaret, q biſſextus diceret: quia bis vi. Calend. Martias eo anno computamus. Vt uerò hæc nobis magis ad numerū & tempus congruerēt, annū unū fecit xv. menſium, interiectis duobus menſibus inter Nouembrem & Decembrem, cum intercalaio, qui fortè in eum annum inciderat: quo deinde menſes ac dies ad curſum ſolis conuenirent, & rationes æſtatis hyemiſq; annum cōfuſionis nominarunt. protenſus eſt enim in cccclxiij. dies. Sueton. Macrob. [c] Plinius Secundus cùm commemoraſſet.] Lib. 7. cap. 48.

An in dinumeratione annorum Hebręorum magis quàm Septuaginta interpretum ſit ſequenda autoritas. Cap. XIII.

SED cùm hoc dixero, continuò refere tur illud Iudæorum eſſe mendacium: de quo ſuperius ſatis actum eſt. Nam Septuaginta interpretes laudabiliter [a] cele-
B bratos uiros potuiſſe mētiri, difficile eſt. Vbi ſi quæram, quid ſit credibilius, Iudæorum gentē, tā longè lateq; diffuſam in hoc cōſcribendū mendaciū uno conſilio cōſpirare potuiſſe: & dum alijs inuideāt autoritatem, ſibi abſtuliſſe ueritatē: an ſeptuaginta homines, qui etiā ipſi Iudęi erant, in uno loco poſitos, quoniā rex Ægypti Ptolemæus eos ad hoc opus aſciuerat, ipſam ueritatē gentibus alienigenis inuidiſſe, & communicato iſtud tūc feciſſe cōſilio: quis nō uideat quid procliuius faciliuſq; credatur? [b] Sed abſit ut prudens quiſpiā, uel Iudæos cuiuslibet peruerſitatis
C atq; maliciæ tantū potuiſſe credat in codicibus tā multis, & tā longè lateq; diſperſis: uel Septuaginta illos memorabiles uiros hoc de inuidenda gētibus ueritate unū cōmunicaſſe conſiliū. Credibilius ergo quis dixerit, cū primū de bibliotheca Ptolemæi deſcribi iſta cœperūt, tunc aliquid tale fieri potuiſſe in codice uno, ſcilicet primitùs inde deſcripto, unde iā latius emanaret, ubi potuit qdē accidere etiā ſcriptoris error. Sed hoc in illa quęſtione de uita Mathuſalē non abſurdum eſt ſuſpicari: & in illo alio, ubi ſuperantibus xxiiij. annis ſumma non conuenit. In his aūt
D in quibus cōtinuat ipſius mēdoſitatis ſimilitudo, ita ut antè genitū filiū, qui ordini inſeritur, alibi ſuperſint centū anni, alibi deſint: poſt genitū aūt ubi deerāt, ſuperſint: ubi ſuperarant, deſint, ut ſumma cōueniat: & hoc in prima, ſecūda, tertia, quarta, quinta, ſeptima generatione inuenit, uidet habere quandam, ſi dici poteſt, error ipſe conſtantiā: nec caſum redolet, ſed induſtriā. Itaq; illa diuerſitas numerorū aliter ſe habentiū in codicibus Græcis, & Latinis, aliter in Hebræis, ubi non eſt iſta de cētum annis prius additis, &

poſtea

poſtea detractis per tot generationes continuata parilitas: nec maliciæ Iudæorũ, nec diligẽtiæ uel prudẽtiæ ſeptuaginta interpretũ, ſed ſcriptoris tribuatᷣ errori: qui de bibliotheca ſupradicti regis codicem deſcribendũ primus accepit. Nam etiam nũc ubi numeri non faciũt intentum ad aliquid quod facilè poſsit intelligi, uel quod appareat utiliter diſci, & negligẽter deſcribunt, & negligentius emendant. Quis enim exiſtimet ſibi eſſe diſcendũ, quot milia hominũ tribus Iſrael ſingillatim habere potuerũt? quoniã prodeſſe aliquid nõ putatur: & quotus quiſq; hominum eſt, cui profunditas utilitatis huius appareat? Hic uerò ubi per tot cõtextas generationes centũ anni alibi aſſunt, alibi deſunt: & poſt natũ, qui cõmemorãdus fuerat, filiũ, deſunt ubi affuerũt, aſſunt ubi defuerunt, ut ſumma cõcordet: nimirũ cùm uellet perſuadere, qui hoc fecit, ideo numeroſiſsimos annos uixiſſe antiquos, ꝙ eos breuiſsimos nũcupabant: & hoc de maturitate pubertatis, qua idonea filij gignerent, conaretur oſtendere: atq; ideo in illis centũ annis decem noſtros inſinuandos putaret incredulis, ne homines tam diu uixiſſe recipere in fidem nollent, addidit centũ, ubi gignendis filijs habilem non inuenit ætatem: eoſdemq; poſt genitos filios, ut congrueret ſumma, detraxit. Sic quippe uoluit credibiles facere idonearum generandę proli conuenientias ætatũ, ut tñ numero non fraudaret uniuerſas ætates uiuentiũ ſingulorum. Quòd aũt in ſexta generatione id nõ fecit, hoc ipſum eſt quod magis mouet, illũ ideo feciſſe, cùm res, quam dicimus, poſtulauit, quia nõ fecit ubi nõ poſtulauit. Inuenit namq; in eadem generatione apud Hebræos uixiſſe Iareth, anteꝗ ge- D
Gen. 5. nuiſſet Enoch centũ ſexagintaduos annos, cui ſecundum illam rationẽ breuiũ annorũ fiunt anni ſedecim, & aliquid minus ꝗ menſes duo: quę iã ętas apta eſt ad gignendum: & ideo addere centum annos breues, ut noſtri uigintiſex fierẽt, neceſſe nõ fuit: nec poſt natum Enoch eos detrahere, quos nõ addiderat ante natum. Sic factum eſt, ut hinc nulla eſſet inter codices utroſque uarietas. Sed rurſus mouet,[c] cur in octaua generatione, antequam de Mathuſalem naſcerett Lamech, cum apud Hebræos legantur cẽtum lxxxij. anni, uiginti minus inueniuntᷣ in codicibus

A noſtris, ubi potius cẽtum ſolent: & poſt genitum Lamech complendam reſtituuntur ad ſummam, quæ in codicibus utriſq; non diſcrepat. Si em̃ centum ſeptuaginta annos propter pubertatis maturitatem, decem & ſeptem uolebat intelligi: ſicut nihil addere, ita nihil detrahere iam debebat: quia inuenerat ætatem idoneam generationi filiorum, propter quam in alijs centũ illos annos, ubi eam nõ inueniebat, addebat. Hoc autem de uiginti annis meritò putaremus caſu mendoſitatis accidere potuiſſe, niſi eos ſicut prius detraxerat, reſtituere poſtea curaret, ut
B ſummæ cõueniret integritas. An fortè aſtutius factum exiſtimãdum eſt: ut illa, qua centum anni prius ſolent adijci, & poſtea detrahi, occultaretur induſtria, cùm et illic ubi neceſſe non fuerat, non quidem de centum annis, ueruntamen de quantulocunq; numero prius detracto, pòſt reddito, tale quid fieret? Sed quomodolibet iſtud accipiatur, ſiue credatur ita eſſe factum, ſiue non credatur: ſiue poſtremò ita, ſiue nõ ita ſit: rectè fieri nullo modo dubitauerim: ut cũ diuerſum aliquid in utriſq; codicibus inuenitur, quan
C doquidem ad fidem rerum geſtarũ utrunq; eſſe non poteſt uerum,[d] ei linguę potius credatur, unde eſt in aliam per interpretes facta translatio. Nam in quibuſdam etiam codicibus Græcis tribus, & uno Latino, & uno etiam Syro inter ſe conſentientibus inuentus eſt Mathuſalem ſex annis ante diluuium fuiſſe defunctus.

L. VIVES.

Celebratos[a] uiros po. men.] Alibi ſic, Nã Septuaginta interpretes laudabiliter celebratos uiros non poſſe mentiri. ubi ſi quæratur, &c. [b] Sed abſit, ut prudens quiſpiam.] Hoc idem reſponderi poteſt his, qui falſatos corruptoſq; & ab Hebræis codices ueteris Inſtrumenti, & à Græcis noui obijciunt, ne ueritas ſacrorũ librorũ ex illis fontibus petatur. [c] Cur in octaua generatione.] Hunc locũ nõ ſatis intelligo. Nam & in uerſione Hieronymi, & in Lxx. conformiter habetur annos Mathuſalẽ, prius ꝗ gigneret Lamech, fuiſſe centum octogintaſeptẽ. Niſi aliter Auguſtinus legerit. [d] Ei linguæ potius credatᷣ, unde eſt in aliam.] Hoc ipſum Hieronym⁹ clamat, hoc ipſa docet ratio: & nullus eſt ſaniore iudicio, qui repugnet: ſed fruſtrà conſenſus bonorũ ingeniorũ hoc cenſet. nã rigidus ſtupor uelut moles opponitᷣ: nõ qa iſti inſcij ſunt earũ linguarum: nã nec Hebraicè ſciebat Auguſtinus, & Græcè minus ꝗ mediocriter: ſed nõ eſt in his ea modeſtia animi, quę in Auguſtino. Hic undecunq; paratus erat doceri: iſti nuſquã uolunt doceri, ubiq; docere quod ignorãt.

De parilitate annorũ, qui ijſdem quibus nũc ſpatijs & in priorib. ſeculis cucurrerũt. XIIII.

NVNC iam uideamus quonã modo euidenter poſsit oſtendi nõ tã breues, ut illi decẽ unus eſſet noſter, ſed tantæ prolixitatis annos quantę nũc habemus: q̃s utiq; circumitus cõficit ſolis, in illorum hominu uita prolixiſsima cõputatos. Sexcenteſimo nẽpe anno uitæ Noe, ſcriptũ eſt, factum eſſe diluuiũ. Cur ergo ibi legiẽ: Et
Gen.7. aqua diluuij facta eſt ſuper terrã ſexcenteſimo anno uitæ Noe, ſecũdi mẽſis, ſeptima & uiceſima mẽſis: ſi annus ille minimus, quales decẽ faciunt unũ noſtrũ, trigintaſex dies habebat? Tantillus quippe annus, ſi antiq̃ more hoc nomen accepit, aut nõ habet menſes: aut mẽſis eius eſt triduum, ut habeat duodecim mẽſes. Quomodo igiẽ hic dictũ eſt, Sexcenteſimo anno, ſecũdi mẽſis, ſeptima & uiceſima mẽſis, niſi quia tales quales nũc ſunt, etiã tunc erant mẽſes? Nam quo pacto aliter uiceſimo & ſeptimo die ſecũdi menſis diceretur cœptũ eſſe diluuiũ? Deinde poſtea in fi-
Gen.8. ne diluuij ita legiẽ: Et ſedit arca in menſe ſeptimo, ſeptima & uiceſima mẽſis ſuper mõtes Ararath. Aqua aũt minuebaẽ uſq; ad undecimũ mẽſem. In undecimo aũt menſe prima menſis apparuerũt capita montiũ. Si igiẽ tales menſes erant, tales profectò & anni erant, quales nunc habemus. Menſes quippe illi triduani, uiginti & ſeptẽ dies habere non poterãt. Aut ſi pars triceſima tridui tunc appellabaẽ dies, ut omnia proportione minuantur: ergo nec toto quatriduo noſtro factũ eſt illud tam grande diluuiũ, q̃d memoraẽ factum quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Quis hãc abſurditatẽ et uanitatem ferat? Proinde remoueaẽ hic error, qui cõiectura falſa ita uult aſtruere Scripturarum noſtrarum fidẽ, ut alibi deſtruat. Prorſus tãtus etiã tunc dies fuit, quantus & nunc eſt, quem uiginti & quatuor horæ diurno curriculo D nocturnoq; determinãt. Tãtus mẽſis, quantus & nũc eſt, quẽ luna cœpta & finita concludit. Tãtus annus, quãtus & nũc eſt, quem duodecim menſes lunares, [a] additis propter curſum ſolarem quinq; diebus & quadrãte, cõſummant. Tantus anni ſexcenteſimi uitæ Noe ſecũdus erat mẽſis, eiusq; mẽſis uiceſimus & ſeptimus dies, q̃n cœpit eſſe diluuiũ: in quo dies quadraginta cõtinuatę ingentes pluuiæ memoranẽ, qui dies nõ binas ac paulo amplius horas habebant, ſed uicenas &
A quaternas die noctuq; tranſactas, ac per hoc tam magnos annos uixerunt illi antiqui uſq; amplius q̃ nongẽtos, quantos poſtea uixit Abrahã centũ ſeptuaginta quinq;: & poſt eũ filius eius Iſaac centũ octoginta, & filius eius Iacob propè centũ quinquaginta: & quantos interpoſita aliquãta ætate Moyſes centũ uiginti, & quãtos etiã nũc uiuũt homines ſeptuaginta uel octoginta, uel non multo amplius, de quibus etiã dictũ eſt: Et amplius eo- Psal.90.
rum labor & dolor. Illa uerò numerorũ uarietas, quæ inter codices Hebræos inueniẽ & noſtros, neq; de hac antiquorũ longæuitate diſſenuit: & ſi quid habet ita diuerſum, ut B uerum eſſe utrumq; non poſsit, rerũ geſtarũ fides ab ea lingua repetẽda eſt, ex qua interpretatũ eſt quod habemus. Quæ facultas cũ uolentibus ubiq; gentiũ præſto ſit, [b] non tamen uacat, quòd Septuaginta interpretes in plurimis quæ diuerſa dicere uideñ, ex Hebræis codicib. emẽdare auſus eſt nemo. Nõ enim eſt illa diuerſitas putata mẽdoſitas: nec ego ullo modo putãdum exiſtimo. Sed ubi non eſt ſcriptoris error, aliquid eos diuino ſpiritu, ubi ſenſus eſſet conſentaneus ueritati, & prædicans ueritatẽ, non interpretantiũ more, ſed prophetantiũ libertate aliter dice- C re uoluiſſe credendũ eſt. Vnde meritò non ſolùm Hebræis, uerumetiã ipſis, cùm adhibet teſtimonia de Scripturis, uti Apoſtolica inuenitur autoritas. Sed hinc me opportuniore loco, ſi Deus adiuuerit, ꝓmiſi diligentius locuturum: nũc quod inſtat expediam. Non enim ambigendum eſt ab homine, qui ex primo homine natus eſt primus, quando tam diu uiuebãt, potuiſſe cõſtitui ciuitatem ſanè terrenam, non illam quæ dicitur ciuitas Dei: de qua ut ſcriberemus, laborem tãti huius Operis in manus ſumpſimus.

L. VIVES.

ADditis [a] ꝓpter curſum ſolarẽ quinq; diebus & quadrante.] Menſis lunaris dupliciter poteſt conſiderari: nam uel dum luna diſcedit, & redit ad idẽ punctũ, id fit diebus ſeptẽ & uiginti, uel dũ ſolẽ percurſu ſignifero circulo cõſequiẽ, id fit diebus undetriginta, horis duodecim, & minutis xliiij. Solem em̃ eodẽ quo reliquerat loco non inuenit: q̃ppe & ipſe uiæ ſuæ nõnihil interea cõfecit, ad q̃d emetiendũ duo dies cũ dimidio lunę danẽ. At Iudęi uulgo triginta dieb. lunarẽ menſem claudũt, quẽ plenũ uocant. Mẽſis lunaris [b] Non tamen uacat.] Non eſt inane, & ſine myſterio & cauſa.

An credibile ſit, primi ſeculi uiros uſq; ad ętatem, qua filios generaſſe referuntur, à concubitu continuiſſe. Cap. XV.

Dicet

DICET ergo aliquis: Itáne credendū
eſt, hominū filios generaturū, nec
habentē propoſitū continētiæ cen-
tum & amplius, uel ſecundum Hebræos nō
multo minus, id eſt, octoginta, ſeptuaginta,
ſexaginta annos à cōcumbendi opere uaca-
uiſſe: aut ſi non uacaret, nihil prolis gignere
potuiſſe? Hæc quæſtio duob. modis ſoluit̃.
Aut enim tanto [a] ſerior fuit proportione pu
bertas, quanto uitæ totius maior annoſitas:
aut, quod magis uideo eſſe credibile, nō hi c
primogeniti filij commemorati ſunt, ſed q̊s
ſucceſsionis ordo poſcebat, ut perueniretur
ad Noe, à q̄ rurſus ad Abrahã uidemus eſſe
peruentū: ac deinde uſq; ad certū articulum
tēporis, quantū oportebat ſignari etiã gene-
rationib. commemoratis curſum glorioſiſ-
ſimę ciuitatis in hoc mundo peregrinãtis, &
ſupernã patriã requirentis. Quod em̃ nega-
Cain. ri nō poteſt, prior omnium Cain ex coniun-
ctione maris & fœminæ natus eſt. Neq; em̃
illo nato dixiſſet Adam, quod dixiſſe legit̃:
Gen. 4. [b] Acquiſiui hominē per Deū: niſi illis duob.
ipſe fuiſſet homo naſcendo additus primus.
Hunc ſecutus Abel, quē maior frater occi-
dit, præfiguratione quadã peregrinãtis ciui-
tatis Dei, q; eſſet ab impijs, & quodãmodo
terrigenis, id eſt, terrenã originē diligētibus,
& terrenæ ciuitatis terrena felicitate gauden
tibus, perſecutiones iniquas paſſura, primus
oſtendit. Sed quot annorū erat Adã, cū eos
genuit, nō apparet. Exinde digerunt̃ gene-
rationes aliæ de Cain, alię de illo quē genuit
Adã in eius ſucceſsione, quē frater occidit,
& appellauit nomē illius Seth, dicēs, ut ſcri-
ptum eſt, Suſcitauit enim mihi Deus ſemen
aliud pro Abel, quē occidit Cain. Cùm itaq;
iſtæ duæ ſeries generationum, una de Seth,
altera de Cain, has duas, de quib. agimus, di-
ſtinctis ordinib. inſinuēt ciuitates: unã cæle-
ſtem in terris peregrinantē, alteram terrenã
terrenis tanq; ſola ſint gaudijs inhærentem
uel inhiantē: nullus de progenie Cain, cū di-
numerata ſit cōnumerato Adã uſq; ad octa-
uam generationem, quot annorū fuiſſet, ex-
preſſus eſt, qñ genuit eum, q commemorat̃
poſt eum. Noluit em̃ ſpiritus Dei in terrenę
ciuitatis generationib. tempora notare ante
diluuium, ſed in cæleſtis maluit, tanq; eſſent
memoria digniores. Porrò aūt Seth qñ na-
tus eſt, non quidē taciti ſunt anni patris eius,

A ſed iã genuerat alios: & utrum ſolos Cain &
Abel, affirmare quis audeat? Non enim quia
ſoli nominati ſunt propter ordines genera-
tionum, quas cōmemorare oportebat, ideo
conſequens uideri debet ſolos fuiſſe tūc ge-
neratos ex Adã. Cum em̃ ſilentio coopertis
omniū nominibus cæterorū, legat̃ eū genu-
iſſe filios, & filias, quota fuerit iſta proles e-
ius, quis pręſumat aſſerere, ſi culpã temerita-
tis euitat? Potuit quippe Adã diuinitùs ad-
monitus dicere, poſteaq; Seth natus eſt, Su-
ſcitauit em̃ mihi Deus ſemen aliud ꝓ Abel:
qñ talis erat futurus, qui impleret illius ſan-
B ctitatē: nō q; ipſe prior poſt eū tēporis ordi-
ne naſceretur. Deinde q̊d ſcriptum eſt, Vixit
aūt Seth quinq; & ducētos annos: uel, ſecun
dū Hebræos, quinq; & centū annos, & ge-
nuit Enos: quis poſsit niſi incōſideratus aſ-
ſeuerare, hūc eius primogenitū fuiſſe, ut ad-
mirãtes meritò requiramus, qūo per tot an-
nos immunis fuerit à cōnubio ſine ullo pro-
poſito cōtinentiæ, uel non genuerit cōiuga-
tus: quãdoquidē etiã de ipſo legit̃: Et genuit
filios & filias, & fuerunt oēs dies Seth duo-
decim & nōgenti anni, & mortuus eſt? Atq;
ita deinceps quorū anni cōmemorant̃, nec
C filios filiaſq; genuiſſe reticēt̃. Ac per hoc nō
apparet omnino, utrū qui nominat̃ genitus,
ipſe fuerit primogenitus: imò uerò qm̃ cre-
dibile nō eſt, patres illos ætate tã longa aut
impuberes fuiſſe, aut coniugib. caruiſſe uel
fœtibus: nec illos eorū filios primos eis na-
tos fuiſſe credibile eſt. Sed cùm ſacræ ſcri-
ptor hiſtoriæ ad ortū uitãq; Noe, cuius tē-
pore diluuiū factū eſt per ſucceſsiones gene
rationū notatis temporib. intēderet perueni
re, eas utiq; commemorauit, nō quæ primæ
ſuis parentib. fuerint, ſed quæ in propaga-
D tionis ordinē uenerint. Exempli gratia, q id
fiat apertius, aliquid interponam, unde nul-
lus ambigat fieri potuiſſe q̊d dico: Euangeli
ſta Matthęus generationē Dñicę carnis per
ſeriē parentū uolens cōmendare memoriæ,
ordiēs à patre Abrahã, atq; ad Dauid primi
tùs ut perueniret intēdens, Abrahã, inquit, Math. 1.
genuit Iſaac: cur nō dixit Iſmahel, quē primi-
tùs genuit? Iſaac autē, inquit, genuit Iacob:
cur nō dixit Eſau, q eius primogenitus fuit?
Quia ſcilicet ꝑ illos ad Dauid peruenire non
poſſet. deinde ſequit̃: Iacob aūt genuit Iudã,
& fratres eius: nūquid Iudas primogenitus

fuit: Iudas, inquit, genuit Phares & Zaram: A
nec iſtorum geminorũ aliquis fuit primoge-
nitus Iudæ, ſed ante illos iam tres genuerat.
Eos itaq; tenuit in ordine generationũ, per
quos ad Dauid, atq; inde quò intenderat, per-
ueniret. Ex quo intelligi poteſt, ueteres quoq;
hoïes ante diluuium non primogenitos, ſed
eos fuiſſe cõmemoratos, per quos ſucceden
tiũ ordo generationũ ad Noe patriarcham
duceret, ne ſeræ pubertatis illorum obſcura
& non neceſſaria quæſtio nos fatiget.

L. VIVES.

Pubertas. Serior [a] fuit proportione pub.] Pubertas eſt tẽpos, B
quo generationi ſunt homines idonei, cùm pu-
bes uiris barbæ innaſcitur, fœminis muliebribus.
[b] Acquiſiui hominẽ per Deum.] Siue, Poſſedi. ἐκτησά-
μην uerterunt LXX. & Hieronymus dicit Cain inter-
pretari κτῆσιν, poſſeſsionem.

De iure cõiugiorũ, quòd diſsimiliter à ſubſequen
tibus matronis habuerint prima cõnubia. XVI.

CVM igitur genus humanum poſt
primam copulã uiri facti ex pulue-
re, & coniugis eius ex uiri latere, ma
rium fœminarũq; coniunctione opus habe-
ret, ut gignendo multiplicaret: nec eſſent ulli
homines, niſi qui ex illis duob. nati fuiſſent,
uiri ſorores ſuas cõiuges acceperũt: quod pro- C
fectò quanto eſt antiquius cõpellente neceſ-
ſitate, tãto poſtea factũ eſt damnabilius, reli-
gione prohibẽte. [a] Habita eſt enim ratio re-
ctiſsima charitatis, ut homines quibus eſſet
utilis atq; honeſta cõcordia, diuerſarum ne-
ceſsitudinũ uinculis necterent: nec unus in
una multas haberet, ſed ſingulæ ſpargerẽtur
in ſingulos: ac ſic ad ſocialẽ uitam diligẽtius
colligendã plurimæ plurimos obtinerẽt. Pa
ter quippe & ſocer duarũ ſunt neceſsitudi-
nũ nomina. Vt ergo aliũ quiſq; habeat pa-
trẽ, aliũ ſocerũ, numeroſius ſe charitas porri
git. Vtrunq; autẽ unus Adã eſſe cogebat, &
filijs & filiab. ſuis, quando fratres ſororeſq; cõnu-
bio iungebant. Sic & Eua uxor eius utriq;
Ob numeroſiorem charitatis copulam expedire affinitatẽ coniugiorum ſpargi. ſexui filiorum, fuit & ſocrus et mater. Quę ſi
duæ fœminę fuiſſent, mater altera, & ſocrus
altera, copioſius ſe ſocialis dilectio colliga-
ret. Ipſa deniq; iam ſoror, quòd etiã uxor fiebat,
duas tenebat una neceſsitudines: quib. per
ſingulas diſtributis, ut altera eſſet ſoror, alte-
ra uxor, hominum numero ſocialis propin-
quitas augeret. Sed hoc unde fieret tũc non
erat, quando niſi fratres & ſorores ex illis duobus
primis nulli homines erãt. Fieri ergo debuit
A quando potuit, ut exiſtente copia inde du-
cerent uxores, quæ nõ erant iam ſorores: &
non ſolùm iſtud ut fieret, nulla neceſsitas eſ-
ſet, uerumetiã ſi fieret, nefas eſſet. Nam & ſi
nepotes primorũ hominũ, qui iam cõſobri-
nas poterãt accipere cõiuges, ſororibus ma-
trimonio iungerent: non iam duę, ſed tres in
homine uno neceſsitudines fierẽt, quæ pro-
pter charitatem numeroſiore propinquitate
nectendã, diſſeminari per ſingulos ſingulæ
debuerunt. Eſſet enim unus homo filijs ſuis
fratri ſcilicet ſororiq; cõiugibus, & pater &
B ſocer & auunculus: ita & uxor eius, ijſdem
cõmunib. filijs & mater & amita, & ſocrus.
Itidemq; inter ſe filij eorũ, nõ ſolũ eſſent fra-
tres, atq; cõiuges, [b] uerumetiã conſobrini: quia
& fratrũ filij. Omnes aũt iſtę neceſsitudines,
quę uni homini tres homines cõnectebant,
nouẽ connecterẽt, ſi eſſent in ſingulis ſingu-
læ: ut unus homo haberet alterã ſororẽ, alte-
rã uxorẽ, alterã conſobrinã, alterũ patrẽ, al-
terũ auunculũ, alterũ ſocerũ, alterã matrẽ, al-
terã amitã, alterã ſocrũ: atq; ita ſe nõ in pau-
citate coartatum, ſed latius atq; numeroſius
propinquitatibus crebris uinculum ſociale
C diffunderet. Quod humano genere creſcen-
te & multiplicato, etiam inter impios deorũ
multorũ falſorũq; cultores ſic obſeruari cer-
nimus: [c] ut etiam ſi peruerſis legibus permit
tantur fraterna coniugia, melior tñ conſuetu
do ipſam malit exhorrere licentiam: & cùm
ſorores accipere in matrimonium primis hu
mani generis tẽporibus omnino licuerit, ſic
auerſet, quaſi nunq; licere potuerit. Ad hu-
manum enim ſenſum uel alliciendũ, uel of-
fendendum mos ualet plurimũ. Qui cùm in
hac cauſa immoderationẽ cõcupiſcentię co-
D erceat, cum deſignari atq; corrumpi meritò
eſſe nefariũ iudicat. Si enim iniquum eſt, auidi
tate poſsidẽdi tranſgredi limitem agrorum,
quanto eſt iniquius libidine concumbendi
ſubuertere limitẽ morũ? Experti aũt ſumus Quare lex propinquus connubium permiſerit.
in cõnubijs conſobrinarũ etiã noſtris tẽpo-
ribus propter gradũ propinquitatis frater-
no gradui proximũ, quàm raro per mores fiebat,
quod fieri per leges licebat: quia id nec diui-
na prohibuit, [d] & nondum prohibuerat lex
humana. Veruntamẽ factum etiã licitũ, pro-
pter uicinitatẽ horrebatur illiciti: & quod fie
bat cum conſobrina, penè cum ſorore fieri
uidebatur: quia [e] & ipſi inter ſe propter tam
propin-

propinquam conſanguinitatem fratres uocantur, & penè germani ſunt. Fuit autē antiquis patribus religioſæ curæ, ne ipſa propinquitas ſe paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, & propinquitas eſſe deſiſteret, eam nondum longè poſitam rurſus matrimonij uinculo colligare, & quodammodo reuocare fugientem. Vnde iam pleno hominibus orbe terrarum, non quidem ſorores ex patre uel matre, uel ex ambobus ſuis parentibus natas, ſed tamen amabant de ſuo genere ducere uxores. Veruntamen quis dubitet honeſtius hoc tempore etiam conſobrinarum prohibita eſſe coniugia: non ſolùm ſecundum ea quæ diſputauimus propter multiplicandas affinitates, ne habeat duas neceſsitudines una perſona, cùm duæ poſsint eas habere, & numerus propinquitatis augeri: ſed etiam quia neſcio quomodo ineſt humanæ uerecundiæ quiddam naturale atq; laudabile: ut cui debet cauſa propinquitatis uerecundum honorem, ab ea contineat, quamuis generatricem, tamen libidinem, de qua erubeſcere uidemus & ipſam pudiciciā coniugalem. Copulatio igitur maris & fœminæ, quantū attinet ad genus mortalium, quoddam ſeminarium eſt ciuitatis: ſed terrena ciuitas generatione tantummodo, cæleſtis autem etiam regeneratione opus habet, ut noxam generationis euadat. Vtrum autem aliquod fuerit, uel ſi fuit, quale fuerit corporale atq; uiſibile regenerationis ſignum ante diluuium, ſicut Abrahæ circumciſio poſtea eſt imperata, ſacra hiſtoria tacet. Sacrificaſſe tamen Deo etiam illos antiquiſsimos homines nō tacet, quod & in duob. primis fratribus claruit: & Noe poſt diluuium, cùm de arca fuiſſet egreſſus, hoſtias Deo legit immolaſſe. De qua re in præcedentibus Libris iam diximus: non ob aliud dæmones arrogantes ſibi diuinitatem, deosq; ſe credi cupientes ſibi expetere ſacrificiū, & gaudere huiuſmodi honoribus, niſi quia uerum ſacrificium uero Deo deberi ſciunt.

An regenerationis ſignum patribus ante diluuium fuerit.

. L. VIVES.

HAbita [a] eſt enim ratio rectiſsima charitatis.] Vt neceſsitudinis uinculū in multos diffuſis coniugijs, & non intra eoſdem parietes manentibus plures connecteret, & ſe inuicem ſanguine iuncti diligerent. Sic ſerpere extendiq; charitatē generis humani, docet Cicero quinto De finibus. [b] Verumetiam conſobrini.] Filij duorum uirorū, fratrum patrueles ſunt: filij duorum fratrum uiri & fœminę, amitini: duarū ſororū, conſobrini. Marcellus lib. De proprietate ſermonis. [c] Vt etiamſi peruerſis legibus permittantur fraterna cōiugia.] Vt olim apud deos. Saturnus enim duxit Opem ſororem, Iupiter Iunonem. Poſtea apud Aegyptios & Athenienſes: Romani tamē eum morē nunquam receperunt. [d] Et nondū prohibuerat lex homana.] Plutarchus in Problematis olim neceſſarias ducere prohibitum fuiſſe ſcribit, quoad lex eſt lata, licere uel patruum uel auunculum fratris ſororiſue filiā ducere, propter uirum quendam bonum & acceptū popularibus, tenui cenſu, qui fratris ſui filiam nubilē & dotatam ipſe ſibi in matrimonium acceperat, reuſq; eiuſce criminis factus pro concione abſolutus eſt, lege ibidem lata, & magno conſenſu approbata. [e] Ipſi inter ſe, &c. fratres uocantur.] Sic Abraham uocauit Saram. Et Cic. 5. De finibus, L. Ciceronem patrui ſui filium fratrem nominat, non tamen dicuntur germani: ideo addit, Ferè germani ſunt.

Patrueles.

Amitini.

Conſobrini.

De duobus ex uno genitore procreatis patribus atq; principibus. Cap. XVII.

CVM ergo eſſet Adam utriuſq; generis pater, id eſt, & cuius ſeries ad terrenam, & cuius ſeries ad cæleſtem pertinet ciuitatem: occiſo Abel, atque in eius interfectione commendato [a] mirabili ſacramento, facti ſunt duo patres ſingulorum generum, Cain & Seth: in quorum filijs, quos commemorari oportebat, duarum iſtarum ciuitatum in genere mortaliū euidentius indicia clarere cœperunt. Cain quippe genuit Enoch, in cuius nomine condidit ciuitatem terrenam, ſcilicet non peregrinantem in hoc mundo, ſed in eius temporali pace ac felicitate quieſcentem. Cain autem interpretatur poſſeſsio: unde dictum eſt quando natus eſt, ſiue à patre, ſiue à matre eius: Acquiſiui hominem per Deum. Enoch uerò interpretatur dedicatio: hic enim dedicatur terrena ciuitas, ubi conditur: quoniam hic habet eum, quem intendit & appetit finem. [b] Porrò ille Seth reſurrectio interpretatur, & Enos filius eius interpretatur homo: nō ſicut Adam: & ipſum enim nomen interpretatur homo, ſed commune perhibetur eſſe in illa lingua, id eſt, Hebræa, maſculo & fœminæ. Nam ſic de illo ſcriptū eſt: Maſculum & fœminam fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorū Adam. Vnde non ambigitur, ſic appellatam fuiſſe fœminam Euam proprio nomine, ut tamen Adam, quod interpretatur homo, nomen eſſet amborum. [c] Enos autem ſic interpretatͬ homo, ut hoc non poſſe fœminam nūcupari periti linguæ illius aſſeuerēt,

Cain, poſſeſsio.

Enoch, dedicatio.

Seth, reſurrectio.

Enos, homo.

Ge. 1.

tanq̃ filius reſurrectionis, ubi non nubent, neq; uxores ducent. Non erit ibi generatio, cũ illuc ꝑduxerit regeneratio. Quare & hoc non incaſſum notandũ arbitror, quòd in his generationibus quæ propagant̃ ex illo qui eſt appellat⁹ Seth, cũ genuiſſe filios filiasq; dicatur, nulla ibi genita nominatim fœmina expreſſa eſt. In his aũt quæ propagantur ex Cain, in ipſo fine quouſq; protendunt̃, nouiſsima fœmina genita nominat̃. Sic enim legit̃: Mathuſael genuit Lamech: et ſumpſit
Gen. 4. ſibi Lamech duas uxores, nomen uni Ada, & nomẽ ſecũdę Sella, & peperit Ada Iobel. Hic erat pater habitantium in tabernaculis pecorariorũ. Et nomẽ fratris eius Iubal: hic fuit qui oſtẽdit pſalteriũ & citharã. Sella aũt peperit & ipſa [d] Tobel: & erat ęrarius & malleator æramenti & ferri. Soror autẽ Tobel Noema. Hucuſq; porrectæ ſunt oẽs generationes Cain, quæ ſunt om̃es ab Adam octo, annumerato ipſo Adã, ſeptẽ ſcilicet uſq; ad Lamech, qui duarum maritus uxorũ fuit: & octaua eſt generatio in filijs eius, in quibus cõmemoratur & fœmina. Vbi eleganter ſignificatũ eſt, terrenã ciuitatẽ uſq; in ſui finẽ carnales habiturã generationes: quæ mariũ fœminarũq; coniunctione proueniũt. Unde & ipſæ, quòd præter Euã nuſquã reperiũt ante diluuiũ, nominib. proprijs exprimunt̃ uxores illius hominis, qui nominat̃ hic nouiſsimus pater. Sicut aũt Cain qui interpretatur poſſeſsio, terrenæ cõditor ciuitatis, & filius eius, in cuius noĩe condita eſt Enoch, q̃ interpretat̃ dedicatio, indicat iſtã ciuitatem, & initium, & finem habere terrenũ: ubi nihil ſperatur amplius, q̃ quod in hoc ſeculo cerni poteſt. Ita Seth interpretatur reſurrectio, qui cùm ſit generationum ſeorſum commemoratarũ pater, quid de filio eius ſacra hæc hiſtoria dicat, intuendum eſt.

L. VIVES.

Mirabili [a] ſacramẽtu.] Primũ mortis Chriſti, deinde martyrũ, quos mũdanus frater perſequit̃. [b] Porrò ille Seth reſurrectio.] Hieronymus Poſitionẽ, ſiue Poſuit, dixit. Libellus eſt additus calci Bibliæ, qui inſcribit̃, De interpretatiõe nominũ Hebraicorũ. Is Seth interpretat̃ Poſitionẽ, ſiue Poſuit, ſiue Reſurrectionẽ. [c] Enus autem.] Hieronymus: Quomodo Adam interpretat̃, ita Enos iuxta Hebrææ linguæ uarietatem, homo, uel uir dicitur. [d] Tubalcain.] In antiquis codicibus habetur Tobel. Non dubiũ quin Auguſtinus ſit ſecutus LXX. qui uerterunt σελλὰ δὲ ἔτεκε καὶ αὐτὴ τὸν θοβέλ. Hebræi Tubalcain Sella genitum dicunt: & ſic tradit Ioſephus.

A Quid ſignificatum ſit in Abel, & Seth, & Enos, quod appareat ad Chriſtum & corpus eius, id eſt, Eccleſiam pertinere. Cap. XVIII.

Et Seth, inquit, natus eſt filius, & nominauit nomen eius Enos. Hic ſperauit inuocare nomẽ Dñi Dei. Nempe clamat atteſtatio ueritatis. In ſpe igitur uiuit homo filius reſurrectionis: in ſpe uiuit, quandiu peregrinatur hîc ciuitas Dei, quæ gignitur ex fide reſurrectionis Chriſti. Ex duobus namq; illis hominib. Abel, qui in- Abel.
terpretatur luctus, & eius fratre Seth, qui in- Seth.
terpretatur reſurrectio, mors Chriſti & uita eius ex mortuis præfigurat̃. Ex qua fide gi-
B gnit̃ hîc ciuitas Dei, [c] id eſt, homo, qui ſpe-
rauit inuocare nomẽ Dñi Dei. Spe eñ̃ ſalui Rom. 8.
facti ſumus, ait Apoſtolus. Spes autem quæ uidetur, nõ eſt ſpes. Quod enim uidet quis, quid ſperat? Si autẽ quod nõ uidemus, ſperamus, per patientiã expectamus. nam quis uacare hoc exiſtimet ab altitudine ſacramẽti? Nunquid enim Abel non ſperauit inuocare nomẽ Dñi Dei, cuius ſacrificiũ Scriptura tã acceptũ Deo fuiſſe cõmemorat? Nunquid ipſe Seth non ſperauit inuocare nomẽ Domini Dei? de quo dictum eſt: Suſcitauit enim mihi Deus ſemen aliud pro Abel. Cur
C ergo huic propriè tribuitur, quod piorum omniũ intelligitur eſſe cõmune, niſi quia oportebat in eo qui de patre generante in meliorem partem, hoc eſt, ſupernæ ciuitatis patriam, primus cõmemoratur exortus, præfigurari hominem, id eſt, hominum ſocietatẽ, quæ non ſecundum hominem in re terrenæ felicitatis, ſed ſecundum Deum uiuit in ſpe felicitatis æternæ? Nec dictum eſt, Hic ſperauit in Dominũ Deum: aut, Hic inuocauit nomẽ Domini Dei: ſed, Hic ſperauit, inquit, inuocare nomẽ Domini Dei. Quid ſibi hoc
D uult, Sperauit inuocare, niſi quia prophetia eſt, exorturum populum, qui ſecundum electionem gratiæ inuocaret nomẽ Domini Dei? Hoc eſt, quod per alium Prophetã dictum, Apoſtolus de hoc populo intelligit
ad Dei gratiam pertinere, Et erit, omnis qui Rom. 10.
cunq; inuocauerit nomẽ Domini, ſaluus erit. Hoc enim ipſum quod dicitur: Et nomi-
nauit nomen eius Enos, quod interpretatur Enos.
homo: ac deinde additur, Hic ſperauit inuocare nomen Domini Dei: ſatis oſtẽditur, q̃ non in ſeipſo ſpem ponere debeat homo.

Male-

Hier. 17. Maledictus enim omnis, ſicut alibi legit̃, qui A ſpẽ ſuã ponit in homine: ac per hoc, nec in ſe, ut ſit ciuis alterius ciuitatis, quæ nõ ſecundũ filiũ Cain dedicat̃ hoc tẽpore, hoc eſt, mortalis huius ſeculi labẽte tranſcurſu, ſed in illa immortalitate beatitudinis ſempiternæ.

L. VIVES.

ID eſt, [a] homo qui ſperauit.] Sũt qui putẽt illud, Hic ſperauit inuocare nomẽ Domini, ſic legi: Hic cœptũ eſt inuocari nomẽ Domini: & nõ de homine, ſed de tempore intelligi. Qualis forma loquendi non rara eſt apud ſcriptores, cum quibus cõſentire uidetur Hieronymus, qui ſic ait: Tunc initium fuit inuocandi nomẽ Dñi. In Chaldæo ſic habetur: Tunc inceperunt filij hominũ orare in nomine Domini. Hebræorũ pleriq; putant tunc primùm in nomine Domini & in ſimilitudine eius facta eſſe idola. Autor eſt Hieronymus. Septuaginta uerò uerterunt, οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ θεοῦ. id eſt, Iſte, aut hic ſperauit inuocare nomen Domini: ut de Enos intelligatur.

De ſignificatione quæ in Enoch translatione monſtratur. Cap. XIX.

NAM et iſta propago, cuius eſt pater Seth, in ea generatiõe habet dedicationis nomẽ, quæ ſeptima eſt ex Adam annumerato Adam: [a] ſeptimus enim ab illo natus eſt Enoch, qui interpretat̃ dedicatio: ſed ipſe eſt ille trãslatus, q placuit Deo & inſigni numero in ordine generationum, C quo ſabbatũ conſecratũ eſt, ſeptimo ſcilicet ab Adam. Ab ipſo aũt patre iſtarum generationũ, quæ diſcernunt̃ à propagine Cain, id eſt, à Seth ſextus eſt: quoto die factus eſt homo, & cõſummauit Deus omnia opera ſua. Sed huius Enoch translatio noſtræ dedicationis eſt præfigurata dilatio. Quæ quidem iam facta eſt in Chriſto capite noſtro, qui ſic reſurrexit, ut non moriatur ulterius, ſed etiã ipſe translatus eſt. Reſtat autem altera dedicatio uniuerſæ domus, cuius ipſe Chriſtus eſt fundamentum, quæ differtur in finem, D quando erit omnium reſurrectio, non moriturorum amplius. Siue autem domus Dei dicatur, ſiue templũ Dei, ſiue ciuitas Dei, id ipſum eſt, nec abhorret à Latini eloquij conſuetudine. Aeneid. 6. [b] Nam & Vergilius imperioſiſsimam ciuitatẽ domũ appellat Aſſaraci, Romanos uolens intelligi, qui de Aſſaraco per Troianos originem ducunt: & domum Æneę eoſdẽ ipſos, [c] quia eo duce Troiani cùm Italiam ueniſſent, ab eo condita eſt Roma. Imitatus namq; eſt poeta ille ſacras literas, in quibus dicitur domus Iacob tam ingens populus Hebræorum.

L. VIVES.

SEptimus [a] enĩ ab illo natus eſt Enoch.] Duo fuerunt Enoch, alter filius Cain, alter filius Iared, ex genere Seth, de quo hic nunc loquitur. Enoch duo. [b] Nam & Vergilius.] Lib. 6. Aſſaraci filius fuit Capis, huius Anchiſes, à quo Aeneas, & gens Romana. [c] Quia eodem duce.] Ex opinione Saluſtij in bello Catil.

De eo quòd Cain ſucceſſio in octo ab Adam generationes clauditur, & in poſteris ab eodẽ patre Adam Noe decimus inuenitur. Cap. XX.

DICET aliquis: Si hoc intẽdebat ſcriptor huius hiſtoriæ in commemorandis generationib. ex Adam per filiũ eius Seth, ut p illas perueniret ad Noe, B ſub quo factũ eſt diluuiũ, à quo rurſus cõtexeretur ordo naſcẽtium, quo perueniret ad Abrahã, à quo Matthæus Euangeliſta incipit generationes, quibus ad Chriſtũ peruenit æternũ regẽ ciuitatis Dei, quid intẽdebat in generationibus ex Cain, & quò eas perducere uolebat? Reſpondet̃, uſq; ad diluuiũ, quo totum illud genus terrenæ ciuitatis abſumptũ eſt, ſed reparatũ ex filijs Noe. Neq; enim deeſſe poterit hæc terrena ciuitas ſocietasq; hominũ ſecundũ hominẽ uiuentiũ uſq; ad huius ſeculi finẽ. De quo Dñs ait: Filij huius ſeculi generãt, & generant̃. Luce 20. Ciuitatem uerò Dei peregrinantẽ in hoc ſeculo regeneratio perducit ad alterũ ſeculũ, cuius filij nec generãt nec generant̃. Hîc ergo generari & generare ciuitati utriq; commune eſt: quamuis Dei ciuitas habeat etiã hîc multa ciuiũ milia, quę ab opere generãdi ſe abſtinẽt: ſed habet etiã illa ciues nõnullos iſtis ſimiles ex imitatione quadam, licet errantes. Ad eã namq; pertinẽt etiã, qui deuiãtes ab huius fide diuerſas hęreſes cõdiderunt. Secundum hominẽ quippe uiuunt, nõ ſecundũ Deum. [a] Et Indorũ gymnoſophiſtæ, q nudi perhibent̃ philoſophari in ſolitudinib. Indiæ, ciues eius ſunt, & à generãdo ſe cohibẽt. Gymnoſophiſtæ. Non enim eſt hoc bonũ, niſi ſecundũ fidẽ ſummi boni, qui eſt Deus. Hoc tñ nemo feciſſe ante diluuiũ reperitur: quandoquidẽ etiã ipſe Enoch ſeptimus ab Adam, qui translatus refertur eſſe nõ mortuus, genuit filios & filias anteq; transferret̃: in quibus fuit Mathuſalem, per quẽ generationũ memorandarũ ordo trãſcurrit. Cur ergo tãta paucitas ſucceſſionum cõmemoratur in generationibus ex Cain, ſi eas uſq; ad diluuiũ perduci oportebat, nec erat diuturna ętas pręueniẽs pubertatem,

tatē, quæ centū uel amplius annos uacaret à A
fœtibus? Nam ſi non intendebat autor libri
huius aliquē, ad quem neceſſariò perduceret
ſeriē generationū, ſicut in illis quæ ueniunt
de ſemine Seth intendebat puenire ad Noe,
à quo rurſus ordo neceſſarius ſequeret: qd
opus erat prætermittere primogenitos fili-
os, ut perueniretur ad Lamech, in cuius filijs
finitur illa cōnexio, octaua generatione ſci-
licet ex Adam, ſeptima ex Cain: quaſi eſſet
inde aliquid deinceps cōnectendum, unde
perueniret uel ad Iſraeliticū populū, in quo
cælesti diuinitati etiā terrena Hieruſalē figu-
ram propheticam prębuit: uel ad Chriſtum B
ſecundū carnē, qui eſt ſuper oīa Deus be-
nedictus in ſecula, ſupernæ Hieruſalē fabri-
cator atq; regnator, cū tota progenies Cain
diluuio ſit deleta? unde uideri poteſt, in eo-
dem ordine generationū primogenitos fu-
iſſe cōmemoratos. Cur ergo tā pauci ſunt?
Non enim ad diluuiū tot eſſe potuerūt, non
uacantib. uſq; ad centenariā pubertatē pa-
tribus ab officio generādi, ſi nō erat tūc pro-
portione longæuitatis illius etiā ſera puber-
tas. Vt enim peræquè triginta annorū fue-
rint, cùm filios generare cœperūt, octies tri-
ceni, quoniā octo ſunt generationes cū A- C
dam, & cū eis quos genuit Lamech, ducenti
& quadraginta ſunt anni: nū itaq; toto dein
de tēpore uſq; ad diluuiū nō generauerunt?
Qua tandē cauſa qui hæc ſcripſit, generatio-
nes cōmemorare noluit quę ſequunt. Nam
ex Adam uſq; ad diluuiū computātur anni,
ſecūdum codices noſtros,[b] duo milia ducēti
ſexagintaduo: ſecundum Hebræos aūt, mil-
le ſexcenti quinquagintaſex. Vt ergo iſtum
numerum minorē credamus eſſe ueriorem,
de mille ſexcētis quinquagintaſex annis, du-
centi quadraginta detrahant: nunquid cre-
dibile eſt per mille quadringentos, & quod D
excurrit annos, qui reſtant uſq; ad diluuiū,
progeniē Cain à generationibus uacare po-
tuiſſe? Sed qui ex hoc mouetur, meminerit,
cùm quęrerē, quomodo credendum ſit, an-
tiquos illos homines per tā multos annos à
gignēdis filijs ceſſare potuiſſe, duobus mo-
dis iſtam ſolutā eſſe quæſtionem: aut de ſera
pubertate, proportione tam longę uitæ: aut
de filijs qui cōmemorantur in generationi-
bus, q non fuerint primogeniti: ſed hi per
quos ad eum quē intendebat autor libri, po-
terat peruenire, ſicut ad Noe in progenera-
tionibus Seth. Proinde in generationibus
Cain, ſi non occurrit qui deberet intendi, ad
quē prætermiſsis primogenitis, per eos qui
cōmemorati ſunt, perueniri oportebat, ſera
pubertas intelligenda reſtabit: ut aliquanto
poſt cētum annos, puberes habileſq; ad gi-
gnendum facti fuerint, ut ordo generatio-
num per primogenitos curreret, & uſq; ad
diluuiū ad numerum annorum tantæ quan-
titatis occurreret.[c] Quamuis enim fieri poſ-
ſit, ut propter aliquā ſecretiorē cauſam, quæ
me latet, uſq; ad Lamech & eius filios gene-
rationum perueniēte cōtextu,[d] cōmendare
tur hęc ciuitas, quam dicimus eſſe terrenam:
ac deinde ceſſaret ſcriptor libri cōmemora-
re cæteras, quæ uſq; ad diluuium eſſe potue
runt. Poteſt & illa eſſe cauſa, cur nō ordo ge-
nerationum per primogenitos duceretur:
ut neceſſe non ſit in illis hominibus tam ſerā
credere pubertatē: quòd ſcilicet eadem ciui-
tas, quā Cain in nomine Enoch filij ſui con-
didit, longè lateq; regnare potuerit, & reges
habere non ſimul plures, ſed ſuis ætatibus
ſingulos, quos genuiſſent ibi ſucceſſuros
quicunq; regnaſſent. Horum regū primus
eſſe potuit ipſe Cain, ſecundus filius eius E-
noch: in cuius nomine, ubi regnaretur, con-
dita eſt ciuitas: tertius Gaidad, quem genuit
Enoch:[e] quartus Manihel, quē genuit Gai-
dad:[f] quintus Mathuſael, quem genuit Ma-
nihel: ſextus Lamech, quem genuit Mathu-
ſael, qui ſeptimus eſt ab Adam per Cain. Nō
autem erat cōſequens, ut primogeniti in re-
gnum regnantibus ſuccederēt patribus, ſed
quos regnandi meritum propter uirtutem
terrenæ utilem ciuitati, uel ſors aliqua repe-
riret, uel ille potiſsimū ſuccederet patri hæ-
reditario quodam iure regnandi, quem præ
cæteris filijs dilexiſſet. Potuit autem uiuen-
te adhuc Lamech atq; regnāte fieri diluuiū,
ut ipſum cum alijs omnibus hominibus, ex
ceptis qui in arca fuerunt, quem perderet,
inueniret. Neq; enim mirandum eſt, ſi uaria
quantitate numeroſitatis annorū interpoſi-
ta, per tam lōgam ętatem ab Adam uſq; ad
diluuium non æqualis numeri generatio-
nes habuit utraque progenies, ſed per Cain
ſeptem, per Seth autem decem: ſeptimus
eſt enim, ut iam dixi, ab Adam Lamech, de-
cimus Noe: & ideò nō unus filius Lamech,
ſicut

A ſicut in cæteris ſuperius; ſed plures cõmemorati ſunt: quia incertũ erat qs ei fuiſſet mortuo ſucceſſurus, ſi regnandi tempus inter ipſum & diluuiũ remãſiſſet. Sed quoquo modo ſe habeat ſiue per primogenitos, ſiue per reges, ex Cain generationũ ordo decurrẽs, illud mihi nullo pacto prætereundũ ſilentio uidetur, q̃ cùm Lamech ſeptimus ab Adam fuiſſet inuentus, tot eius annumerati ſunt filij, donec undenarius numerus impleretur, quo ſignificatᷣ peccatũ. Adduntᷣ enim tres filij, & una filia. Vxores aũt aliud poſſunt ſignificare, nõ hoc quod nunc cõmendandũ uideᷣ. B Nunc enim de generationibus loquimur: illæ uerò unde ſint genitæ, tacitum eſt. Quoniã ergo Lex denario numero prędicatur, unde eſt memorabilis ille Decalogus; profectò numerus undenarius, qñ trãſgreditur denarium, tranſgreſsionẽ legis, ac per hoc peccatũ ſignificat. Hinc eſt q̃ in tabernaculo teſtimonij, quod erat in itinere populi Dei uelut templũ deambulatoriũ, unde- Gen.25. cim uela cilicina fieri præcepta ſunt. [g] In cilicio quippe recordatio eſt peccatorũ, [h] propter hædos ad ſiniſtrã futuros: quia cõfitentes in cilicio proſternimur, tanq̃ dicẽtes q̃d C Pſal.51. in Pſalmo ſcriptũ eſt: Peccatũ meũ ante me eſt ſemp̃. Progenies ergo ex Adã per Cain ſceleratũ undenario numero finiᷣ, quo peccatum ſignificaᷣ: & ipſe numerus à fœmina claudiᷣ, à quo ſexu initiũ factũ eſt peccati, p̃ quod omnes morimur. Cõmiſſum eſt autẽ, ut & uoluptas carnis, quæ ſpiritui reſiſteret, ſequereᷣ. [i] Nã & ipſa filia Lamech Noema, id eſt, uoluptas interpretaᷣ. Per Seth aũt ab Adam uſq; ad Noe denarius inſinuaᷣ legitimus numerus. Cui Noe tres adijciunᷣ filij: unde uno lapſo duo benedicunᷣ à patre, ut remoto reprobo, et p̃batis filijs ad numerũ D additis etiã [k] duodenarius numer⁹ intimeᷣ, q̃ & in patriarcharũ & apoſtolorũ numero inſignis eſt [l] p̃pter ſeptenarij partes, alteram per alterã multiplicatas. Nam ter quaterni, uel quater terni ipſum faciunt. His ita ſe habentibus, uideo conſiderandũ & cõmemorandũ, iſta utraq; progenies, quæ diſtinctis generationib. duas inſinuat ciuitates, unam terrigenarũ, alteram regeneratorũ: quomodo poſtea ſic cõmixta fuerit atq; confuſa, ut uniuerſum genus humanum, exceptis octo hominibus, perire mereretur diluuio.

L. VIVES.

ET [a] Indorum gymnoſophiſtæ.] Sic Strabo lib.15. [b] Duo milia ducẽti ſexagintaduo.] Alibi, Quinquagintaduo. Apud Euſebium & Bedã ex Lxx. habetur duo mm.cc.xlij. niſi Auguſtinus poſtpoſitũ x. uiderit, aut illi præpoſitum: qui error facilè contingit inaduertentia deſcriptoris. [c] Quamuis fieri poſsit, ut propter aliquam ſecretiorem cauſam.] Credo eſſe enumeratas tantũ generatiões Cain, quæ puniri debebãt propter fratricidiũ. Sic enim Ioſephus ſcribit: Cain ſacrificium celebrãti atq; poſcenti, ne ob hoc irã ſuſciperet, ſæuiorẽ pœnam homicidij relaxauit: maledictũq; eſſe cõſtituit, & eius ſobolẽ uſq; ad ſeptimã generationem interminatus eſt eſſe puniendam. Tum etiã quòd uſq; ad id tempus uixit Cain: cuius finẽ uitæ per generationẽ eius nolebat narrator prætermittere. [d] Commendaretur hæc ciuitas.] Melius Commemoraretur. B [e] Quartus Manichel.] Alibi Menia, Euſebius Maniael, in Lxx. μαλελεήλ. [f] Mathuſael.] Euſeb. Mathuſalem, Lxx. μαθουσάλα. [g] In cilicio quippe.] Cilicia induere ſolebant prophetæ, cùm populum ad pœnitentiam adhortari atq; inducere conabantur. Hieronymus ſuper Zachariã: Cilicio etiã operiebanᷣ, qui pœnitentiã agebant. [h] Propter hædos ad ſiniſtram futuros.] In fine ſeculi ait Seruator ſe oues, id eſt, ſimplices uiros & probos ſtatuturũ ad dextrã ſuã: hædos uerò petulcos & laſciuos ad ſiniſtram. Cilicia ex caprinis cõtexebanᷣ pilis: ſic dicta, q̃ ea tõſura, ut inquit Varro, uſuſq; eiuſmodi tegumenti primũ eſt in Cilicia repertus. *Cilicium.* [i] Nam & ipſa filia Lamech Noema.] Alij Noemina ex Hebraico expreſsius, ut aiũt: & ſignificat tum uoluptatẽ, tum etiam decus & fidem, interprete Hieronymo. *Noemina.* [k] Duodenarius numerus.] De quo Hieronymus lib.x. in Ezechielem. C [l] Propter ſeptenarij partes.] Qui eſt numerus myſteriorum plenus, ut alibi diximus.

Qua ratione cõmemorato Enoch, qui fuit filius Cain, totius generationis eius, uſq; ad diluuiũ ſit continuata narratio: cõmemorato aũt Enos, qui fuit filius Seth, ad conditionis humanæ principiũ ſit reditum. Cap. XXI.

PRIMO autẽ intuendum eſt, quemadmodũ cùm ex Cain generationes enumerarentur, cõmemorato ante cæteros poſteros eius, illo in cuius nomine condita eſt ciuitas, Enoch, contexti ſunt cæteri uſq; ad illum finẽ, de quo locutus ſum, donec illud genus atq; illa uniuerſa propa- D go diluuio delereᷣ: cùm uerò filius Seth unus cõmemoratus fuiſſet Enos, nondũ uſq; ad diluuiũ additis cæteris, articulus quidam interponiᷣ, & diciᷣ: Hic liber natiuitatis hominum, qua die fecit Deus Adam, ad imaginem Dei fecit illũ: maſculũ & fœminã fecit eos, & benedixit illos, & cognominauit nomen eorũ Adam, qua die fecit illos. Quod mihi uideᷣ ad hoc interpoſitum, ut hinc rurſus inciperet ab ipſo Adam dinumeratio tẽporum, quam noluit facere qui hæc ſcripſit in ciuitate terrena: tanq̃ eam Deus ſic cõmemoraret, ut nõ computaret. Srd quare hinc reditur

rediť ad iſtam recapitulationẽ, poſteaq́; [a] cõ- A
memoratus eſt filius Seth, homo qui ſpera-
uit inuocare nomẽ Dñi Dei: niſi q̃a ſic opor
tebat iſtas duas proponere ciuitates, unam
per homicidã uſq; ad homicidã: nam & La-
mech duabus uxorib. ſuis ſe perpetraſſe ho-
micidiũ confiteť: alterã per eum qui ſperauit
inuocare nomẽ Dñi Dei. Hoc eſt quippe in
hoc mũdo peregrinãtis ciuitatis Dei totum
atq; ſummũ in hac mortalitate negociũ, q̃d
per unũ hominem, quem ſanè occiſi reſurre
ctio genuit, cõmẽdandũ fuit. Homo quip-
pe ille unus totius ſupernæ ciuitatis eſt uni- B
tas: nondũ quidẽ cõpleta, ſed præmiſſa iſta
prophetica pręfiguratione cõplenda. Filius
ergo Cain, hoc eſt, filius poſſeſsionis, cuius
niſi terrenæ ciuitatis habeat nomẽ in ciuita-
te terrena, quæ in eius nomine condita eſt?
De his eſt em̃ de quib. cantať in Pſalmo: [b] In
Pſal. 49. uocabũt noĩa eorũ in terris ipſorũ: propter
Pſal. 72. quod ſequiť eos q̃d in alio Pſalmo ſcriptum
eſt: Dñe, in ciuitate tua imaginẽ eorũ ad ni-
hilũ rediges. Filius autẽ Seth, hoc eſt, filius
reſurrectionis, ſperet inuocare nomen Dñi
Dei. Eã quippe ſocietatẽ hominũ pręfigurat C
Pſal. 52. quæ dicit: Ego autẽ ſicut oliua fructifera in
domo Dei ſpaui in miſericordia Dei. Vanas
autẽ glorias famoſi in terra nominis non re-
Pſal. 40. quirat. Beatus enim uir, cuius eſt nomẽ Dñi
ſpes eius, & nõ reſpexit in uanitates, & inſa-
nias falſas. Propoſitis itaq; duab. ciuitatib.
una in re huius ſeculi, altera in ſpe Dei, tanq̃;
ex communi, quæ aperta eſt in Adam ianua
mortalitatis egreſsis, ut percurrãt & excur-
rãt ad diſcretos proprios et debitoś fines, in
cipit dinumeratio temporum: in qua & aliæ
generationes adijciunť, facta recapitulatio- D
ne ex Adam, ex cuius origine dãnata, ueluti
maſſa una meritæ damnationi tradita, fecit
Deus alia in cõtumeliã uaſa irę, alia in hono-
rẽ uaſa miſericordię: [c] illis reddens q̃d debeť
in pœna, iſtis donãs quod nõ debeť in gra-
tia: ut ex ipſa etiã cõparatione uaſorũ irę, ſu-
perna ciuitas diſcat, quæ peregrinať in ter-
ris, [d] non fidere libertate arbitrij ſui, ſed ſpe-
ret inuocare nomen Dñi Dei: q̃m uoluntas
in natura, quæ facta eſt bona à bono Deo,
ſed mutabilis ab immutabili, ex nihilo ab
eo qui eſt, & à bono poteſt declinare, ut faci
at malũ, q̃d fit libero arbitrio: & à malo, ut fa
ciat bonũ, q̃d non fit ſine diuino adiutorio.

L. VIVES.

Commemoratus [a] eſt filius Seth ho.] Enos, quē genuit Seth, qui interpretatur uir. [b] Inuocabũt nomina eorum in terris.] Vulgo in præterito legimus, Vocauerunt, Pſal. 48. & ſic uerterunt Lxx. ἐπεκαλέσαντο τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐπὶ τῶν γαιῶν. Ad Hebraicam ueritatem apertius, & ad hanc rem accommodatius: Vocauerunt nominibus ſuis terras ſuas. [c] Illis reddens quod debetur.] Significat Deum meritò punire malos, gratis uerò felicitatem dare bonis. [d] Non fidere libertate.] Quod uolebat Pelagius.

De lapſu filiorũ Dei alienigenarũ mulierũ amore captorũ, unde & omnes, exceptis octo hominibus, diluuio perire meruerunt. Cap. XXII.

Hoc itaq; libero uoluntatis arbitrio genere humano progrediente atq; creſcente, facta eſt permixtio & iniquitate participata quædã utriuſq; confuſio ciuitatis: quod malum à ſexu fœmineo cauſam rurſus inuenit, nõ quidẽ illo modo quo ab initio. Nõ enim cuiuſq; etiã tunc fallacia ſeductæ illæ fœminæ perſuaſerunt peccatũ uiris, ſed ab initio quæ prauis morib. fuerãt in terrena ciuitate, id eſt, in terrigenarum ſocietate, amatę ſunt à filijs Dei, ciuibus ſcilicet Gen. 6. peregrinãtis in hoc ſeculo alterius ciuitatis, propter pulchritudinẽ corporũ: [a] quod bonum Dei quidẽ donum eſt: ſed propterea id C largiť etiã malis, ne magnũ bonũ uideať bonis. Deſerto itaq; magno bono & bonorũ proprio, lapſus eſt factus ad bonũ minimũ, nõ bonis propriũ, ſed bonis maliſq; cõmune: ac ſic filij Dei filiarũ hominũ amore ſunt capti, atq; ut eis cõiugibus fruereň, in amorem ſocietatis terrigenæ defluxerũt, deſerta pietate, quã in ſancta ſocietate ſeruabãt. Sic enim corporis pulchritudo à Deo quidẽ factum, ſed tẽporale, carnale, infimũ bonum, malè amať poſtpoſito Deo ęterno, interno, D ſempiterno bono: quẽadmodũ iuſticia deſerta & aurũ amať ab auaris, nullo peccato auri, ſed hominis: ita ſe habet om̃is creatura. Cùm enim bona ſit, & bene poteſt amari, & malè: bene ſcilicet ordine cuſtodito, malè autem ordine perturbato. [b] Quod in laude quidam Creatoris breuiter uerſibus dixit:

Hæc tua ſunt, bona ſunt, quia tu bonus iſta creaſti.
Nil noſtrum eſt in eis, niſi quod peccamus amãtes
Ordine neglecto pro te quod conditur abs te.

Creator autẽ ſi ueraciter ameť, hoc eſt, ſi ipſe nõ aliud pro illo quod nõ eſt ipſe ameť, malè amari nõ poteſt. Nam & amor ipſe ordinatè amandus eſt, q̃ bene amať, quod amandum eſt, ut ſit in nobis uirtus, qua uiuiť bene.

ne. Vnde mihi uidetur, ꝙ definitio breuis & uera uirtutis, [c] ordo eſt amoris, propter quod in ſancto Cantico canticorum cantat (Cant.2.) ſponſa Chriſti, ciuitas Dei: [d] Ordinate in me charitatē. Huius igitur charitatis, hoc eſt, dilectionis & amoris ordine perturbato, Deū filij Dei neglexerūt, & filias hominū dilexerunt. Quibus duobus nominibus ſatis ciuitas utraq; diſcernitur. Neq; enim & illi non erant filij hominum per naturam, ſed aliud nomen habere cœperant per gratiam. Nam in eadem ſcriptura, ubi dicti ſunt dilexiſſe filias hominū filij Dei, ijdem dicti ſunt etiam angeli Dei. Vnde illos multi putant non homines fuiſſe, ſed angelos.

L. VIVES.

Quod [a] bonū Dei quidem donū eſt.] Sic Homerus Iliad. γ. pulchritudinem donum deorum uocat, & minimè reijciendum, cùm contingit. [b] Quod in laude quidam creatoris.] In alijs libris ſic legitur: Quod in laude quadam cerei breuiter uerſibus dixi. Nihil habeo quod hîc ſequar. [c] Ordo eſt opus amoris.] Vt ametur quod opus eſt, quantum, & ſicut eſt. Sic Plato præfinit gradus amoris, in ratione uirtutis uitaq; optimè inſtituta. [d] Ordinate in me charitatem.] Origenes in Cantica hunc ordinem charitatis facit, quē in Euangelio deſcripſit Dominus: (Matth. 22.) Diliges Dominū Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota uirtute tua. Diliges proximum non ex toto corde, ſed ſicut teipſum: diligea inimicos non ex toto corde dixit, aut ſicut teipſum, ſed tantùm diligere putat eſſe ſatis.

An credendū ſit, angelos ſubſtātię ſpiritalis amore ſpecioſarū mulierū captos earundē iniſſe coniugia, ex quibus gigantes ſint creati. Ca. XXIII.

Qvam quæſtionē nos tranſeunter cōmemoratā in tertio huius Operis Libro reliquimus inſolutā, Vtrū poſsint angeli, cùm ſpiritus ſint, corporaliter coire cū fœminis. Scriptū (Pſal.104.) eſt enī, Qui facit angelos ſuos ſpirit⁹: [a] id eſt, eos q natura ſpiritus ſunt, facit eſſe angelos ſuos, iniungendo eis officiū nunciādi. Qui [b] enī Græcè dicitū ἄγγελος, quod nomē [c] Latina declinatione angelus perhibetur, Latina lingua nuncius interpretatur. Sed utrum eorum corpora cōſequenter adiunxerit, dicendo, Et miniſtros ſuos ignem ardentē: an quòd charitate tanquā igne ſpiritali feruere debeant miniſtri eius, ambiguū eſt: apparuiſſe tamen hominib. angelos in talibus corporibus, ut nōn ſolùm uideri, uerū etiā tangi poſſent, eadem ueriſsima Scriptura teſtatur. [d] Et quoniā creberrima fama eſt, multiq; ſe expertos, uel ab eis qui experti eſſent, A de quorū fide dubitandū nō eſt, audiſſe cōfirmant, Syluanos & Faunos, [e] quos uulgo incubos uocāt, improbos ſæpe extitiſſe mulieribus, & earū appetiſſe ac peregiſſe cōcubitū: & quoſdā dęmones, quos Duſios Galli nuncupant, hanc aſsiduè immundiciam & tentare, & efficere plures talesq; aſſeuerant, ut hoc negare impudētiæ uideat̄, nō hîc aliquid audeo temerè definire: utrū aliqui ſpiritus elemēto aereo corporati (nam hoc elementū etiā cùm agitat̄ flabello, ſenſu corporis, actuq; ſentit̄) poſsint etiā hanc pati libi- B dinē, ut quomodo poſsint, ſentientib. fœminis miſceantur. [f] Dei tamen angelos ſanctos nullo modo illo tēpore ſic labi potuiſſe crediderim: nec de his dixiſſe apoſtolū Petrū, Si enim Deus angelis peccātibus nō pepercit, ſed carceribus caliginis inferi retrudens (2.Pet.2.) tradidit, in iudicio puniendos reſeruari: ſed potius de illis q primū apoſtatātes à Deo cū diabolo principe ſuo ceciderūt: qui primum hominē per inuidiā ſerpentina fraude decepit. Angelos aūt fuiſſe etiā Dei homines nūcupatos, eadē Scriptura ſancta locupletiſsima teſtis eſt. Nam & de Ioāne ſcriptū eſt: Ec- (Marc.1.) C ce mitto angelū meū ante faciē tuā, qui præparabit uiam tuam. Et Malachias propheta, propria quadā, id eſt, ſibi propriè impertita (Mal.3.) gratia, dictus eſt angelus. Verū hoc mouet quoſdā, ꝙ ex illis qui dicti ſunt angeli Dei, & ex mulieribus quas amauerūt, non quaſi hoīes generis noſtri, ſed gigātes legimus eſſe natos: quaſi uerò corpora hominū modū noſtrū longè excedētia, quod etiā ſuprà cōmemoraui, nō etiā noſtris temporibus nata ſint. Nōne ante paucos annos cū Romanæ urbis, q̊d à Gothis factū eſt, appropinqua- D ret excidiū, Romę fuit fœmina cū ſuo patre & ſua matre, quæ corpore quodāmodo giganteo longè cæteris præmineret? Ad quā uiſendā mirabilis fiebat uſq; quaq; concurſus. Et hoc erat maximè admirationi, ꝙ ambo parētes eius nec ſaltē tā longi hoīes erāt, q̄ longiſsimos uidere conſueuimus. Potuerūt ergo gigātes naſci, & prius q̄ filij Dei, q & angeli Dei dicti ſunt, filiabus hominum, hoc eſt, ſecundū hominē uiuentiū miſcerentur: filij ſcilicet Seth, filiabus Cain. Nā & canonica ſcriptura ſic loquit̄, in q̊ libro hæc legimus: cuius uerba iſta ſunt, Et factum eſt, (Gen.6.) poſtq; cœperunt hoīes multi fieri ſuper ter-

ram, & filiæ natæ ſunt illis, uidentes angeli Dei filias hominũ, quia bonæ ſunt, ſumpſerũt ſibi uxores ex omnib. quas elegerant. Et dixit Dominus Deus: Nõ permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternum, propter quòd caro ſunt. Erũt aũt dies eorũ centum uiginti anni. Gigãtes aũt erãt ſuper terram in diebus illis. Et poſt illud cũ intrarent filij Dei ad filias hominũ, & generarẽt ſibi, illi erant gigãtes, à ſeculo homines nominati. Hæc libri uerba diuini ſatis indicãt, iam illis diebus fuiſſe gigãtes ſuper terrã, quãdo filij Dei acceperunt uxores filias hominũ, cũ eas amarẽt bonas, id eſt, pulchras. [g] Cõſuetudo quippe ſcripturæ huius eſt, etiam ſpecioſos corpore, bonos uocare. Sed & poſtquã hoc factũ eſt, nati ſunt gigantes. Sic enim ait: Gigantes aũt erãt ſuper terrã in diebus illis. Et poſt illud, cũ intrarẽt filij Dei ad filias hominũ. Ergo et antè in illis diebus, & poſt illud. Quòd aũt ait, Et generabãt ſibi: ſatis oſtendit, ꝙ prius anteꝗ̃ ſic caderẽt filij Dei, Deo generabant, nõ ſibi, id eſt, nõ dominãte libidine coeũdi, ſed ſeruiẽte officio propagãdi: nõ familiã faſtus ſui, ſed ciues ciuitatis Dei: quibus annũciarent tanꝗ̃ angeli Dei, ut ponerẽt in Deo ſpem ſuam, ſimiles illius qui natus eſt de Seth, filius reſurrectionis, & ſperauit inuocare nomen Dñi Dei: in qua ſpe eſſent cũ ſuis poſteris cohæredes æternorũ bonorũ, et ſub Deo patre fratres filiorũ. Nõ autẽ illos ita fuiſſe angelos Dei, ut homines nõ eſſent, ſicut quidam putant, ſed homines proculdubiò fuiſſe, Scriptura ipſa ſine ulla ambiguitate declarat. Cũ enim præmiſſum eſſet, ꝙ uidẽtes angeli Dei filias hominum, quia bonæ ſunt, ſumpſerunt ſibi uxores ex omnibus quas elegerãt, mox adiunctũ eſt: Et dixit Dñs Deus, Non permanebit ſpiritus meus in hominibus his in æternũ, propter quòd caro ſunt. Spiritu q̃ppe Dei fuerant facti angeli Dei, & filij Dei, ſed declinãdo ad inferiora, homines dicuntur nomine naturæ, nõ gratiæ: dicũtur & caro deſertores ſpiritus, & deſerendo deſerti. Et ſeptuaginta quidẽ interpretes, et angelos Dei dixerũt iſtos, & filios Dei: quod quidẽ nõ om̃es codices habẽt: nã quidam niſi filios Dei nõ habent. [b] Aquila aũt, quẽ interpretem Iudæi cæteris anteponũt, nõ angelos Dei, nec filios Dei, ſed filios deorum interpretatus eſt.

Angeli filij Seth myſticè dicti.

A Vtrumq; aũt uerũ eſt. Nam & filij Dei erãt, ſub quo patre ſuorũ patrũ etiã fratres erant: & filij deorũ, quoniã à dijs geniti erant, cum quibus etiam ipſi dij erant, iuxta illud Pſalmi: Ego dixi, Dij eſtis, & filij excelſi omnes. *Pſal. 82.* Meritò enim credunt ſeptuaginta interpretes accepiſſe propheticũ ſpiritum, ut ſi quid eius autoritate mutarẽt, atq; aliter ꝗ̃ erat q̃d interpretabant dicerent, neq; hoc diuinitùs eſſe dictũ dubitaret. Quãuis hoc in Hebræo eſſe phibeat ambiguũ, ut & filij Dei, & filij deorũ, poſſet interpretari. Omittamus igi-
B tur earum ſcripturarũ fabulas, quæ [i] apocryphæ nuncupãtur, eo quòd earũ occulta origo non claruit patribus, à quibus uſque ad nos autoritas ueracium ſcripturarũ certiſſima & notiſſima ſucceſſione peruenit. In his autẽ apocryphis, etſi inuenitur aliqua ueritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica autoritas. Scripſiſſe quidem nõnulla diuina Enoch illum ſeptimum ab Adam, negare nõ poſſumus, *Iude 1.* [k] cùm hoc in Epiſtola canonica Iudas apoſtolus dicat. Sed non fruſtrà nõ ſunt in eo canone ſcripturarũ, qui ſeruabat in templo Hebræi populi ſuccedentiũ
C diligentia ſacerdotum. Cur autem hoc, niſi quia ob antiquitatem ſuſpectæ fidei iudicata ſunt, nec utrum hæc eſſent quæ ille ſcripſiſſet, poterat inueniri, nõ talibus proferentibus, qui ea per ſeriem ſucceſſionis reperirentur ritè ſeruaſſe. Vnde illa quæ ſub eius nomine proferuntur, & cõtinent iſtas de gigantibus fabulas, quòd non habuerint homines patres, rectè à prudentibus iudicantur nõ ipſius eſſe credenda, ſicut multa [l] ſub nominibus & aliorũ Prophetarũ, [m] & recentiora ſub nominibus Apoſtolorũ ab hæreti-
D cis proferuntur, quæ omnia ſub nomine apocryphorũ autoritate canonica diligenti examinatione remota ſunt. Igitur ſecũdum ſcripturas canonicas Hebræas atq; Chriſtianas, multos gigantes ante diluuiũ fuiſſe, dubium non eſt, & hos fuiſſe ciues terrigenæ ſocietatis hominum, Dei autem filios qui ſecundum carnem de Seth propagati ſunt, in hanc ſocietatem deſerta iuſticia declinaſſe. Nec mirandum eſt, quòd etiam de ipſis gigantes naſci potuerunt. Neq; enim omnes gigantes fuerunt, ſed magis multi utiq; tunc fuerunt, quàm poſt diluuium temporibus cæteris. Quos propterea creare placuit creatori

tori: ut etiam hinc oſtenderetur non ſolùm pulchritudines, uerumetiam magnitudines & fortitudines corporũ nõ magnipendendas eſſe ſapiẽti, qui ſpiritalibus atq; immortalibus longè melioribus atq; firmioribus et bonorũ proprijs, nõ bonorũ malorumq; cõmunibus beatificatur bonis. Quam rem alius Propheta cõmendans ait: Ibi fuerunt gigantes illi nominati, qui ab initio fuerunt ſtaturoſi, ſcientes prælium. Non hos elegit Dominus, nec uiã ſcientiæ dedit illis: ſed interierunt, quia non habuerunt ſapientiam, perierunt propter inconſiderantiam.

L. VIVES.

ID[a] eſt, eos qui natura ſpiritus ſunt.] Auguſtinũ ſenſiſſe angelos & dæmonas corporibus eſſe præditos, legentib. opera, iſtud uidelicet, & de natura dæmonum, & de Gen. ad literam, certius eſt, q̃ ut pluribus oſtendi debeat: nec ex aliena ſentẽtia tot locis loquutus eſt, ut Petrus Lombardus dicit quoſdã putare, ſed ex ſua ipſius, ſequutus nimirũ nõ pudendos autores, primum Platonicos om̃es, deinde Origenẽ, Lactantium, Baſilium, & cõſenſum ferè ſuo tempore ſcribentiũ. Michael Pſell' de dæmonibus, interprete Ficino, oportet enim, ut diuinus aſſerit Paulus, ſpiritus miniſtros, qui mittuntur, corpus habere, quo moueantur, gradumq; ſiſtant, palamq; appareant. Nouerunt enim hæc myſteria nõ aliter q̃ corpus aliud perfici poſſe. Quod ſicubi legas i Scriptura eos incorporeos appellari, reſpõdeo, & noſtros, & alios ſolere corpora quidẽ craſsiora corpora nominare. Corpora uerò tenuia, & quæ aſpectũ tactumq; effugiunt, incorporea frequẽter cognominare. Auguſtin' angelis corpora tenuiſsima tribuit, quæ uiſum omnẽ fruſtrentur, ad agendũ apta, nõ ad patiendum. Talia etiã erant dęmonũ corpora, cùm adhuc ſtarent: poſtea uerò q̃ ceciderunt, denſiora effecta, & patibilia: quod idẽ Pſellus opinat̃. [b] Qui enim Græcè dicit̃ ἄγγελοι.] ἄγγελος nuncius eſt: hinc ἀγγέλλω nuncio. Idcirco Hieronymus inquit, angelum nõ naturæ nomen eſſe, ſed miniſterij. Hinc etiã εὐαγγέλιον præmium, quod bona nuncianti dat̃. Apud Homerũ & Ciceronẽ nõ ſemel ad Atticum. [c] Latina declinatione.] Et quia γ uertitur in n, & ος in us. [d] Et quoniam creberrima fama eſt.] Pſellus ex Marco quodam, dæmoniacarũ rerũ maximè gnaro, refert dæmones ſemẽ iacere, ex quo perpuſilla quædam oriantur animalia, habereq; membra genitalia, ſed nõ qualia homines, excrementũ ex illis manare, quod tamẽ non omnibus dæmonũ generib. contingat, ſed materiæ proximis aqueis & terrenis, qui & alunt̃ attracto in ſpongiæ modũ humore. [e] Quos uulgo incubos uocãt.] Ab incubãdo, dæmones q mulieribus cõmiſcent̃, à ſuperuẽtu incubi dicunt̃, qui uiris, & patiunt̃ muliebria ſuccubi. Extant hodie nõnullæ gentes, quæ originẽ ſuã habere gloriantur à dæmonibus, qui coierint cum fœminis uirili forma, aut cũ uiris fœminea: qđ turpi' eſſe mihi uidet̃, q̃ referre nobilitatis ſuę initia in piratas, aut latrones, aut ſicarios inſignes: quod multi faciunt. Verũ Aegyptij dęmonicũ ſpiritũ miſceri poſſe fœminæ fatent̃, uiro negant. Græci tamẽ multos uiros à dijs adamatos tradũt, ut Hyacinthum, & Phorbantẽ, & Hippolytũ Sicyoniũ ab Apolline, Cypariſſum à Syluano. [f] Dei tamen angelos ſanctos.] Lactantius lib. 2. cap. 15. narrat angelos, quos in cuſto-

Margin notes (left column): Angelus. — Incubi.

A diam generis humani princeps ille delegauerat Deus, cùm eſſet eis præceptũ, ne terræ cõtagiõe maculati ſubſtantiæ cæleſtis amitterẽt dignitatẽ, paulatim cõſuetudine fœminarũ pellectos cum illis inquinatos eſſe, tũ in cælum ob peccata, quibus ſe immerſerant, non receptos cecidiſſe in terrã. Sic illos diabolũ ex angelis Dei ſuos feciſſe ſatellites ac miniſtros. Qui autẽ ſunt ex his procreati, quia neq; angeli, neq; homines fuerunt, ſed mediã quandã naturã gerẽtes, nõ ſunt ad inferos recepti, ſicut nec in cælũ parentes eorũ. Ita duo genera dæmonum facta ſunt, unũ cæleſte, alterũ terrenũ. Hi ſunt immũdi ſpiritus malorũ quę geruntur autores, quorũ idẽ diabolus eſt princeps. Et Euſeb. li. 5. Quã tẽ magis Plutarchus cõfirmat dicẽs, fabuloſas de dijs rationes, res quaſdã ſignificare à dæmonibus antiquiſsimis geſtas temporibus, & ea quæ de Gigantib. & Titanib. decantant̃, dæmonũ fuiſſe operationes. Vnde mihi ſuſpi

B cio nonnunq̃ incidit, ne iſta illa ſint, quæ ante diluuiũ à gigantib. facta diuina Scriptura ſubſignificat, de q̃bus dicit̃: Cùm aũt uidiſſent angeli Dei filias hominũ, quia eſſent ſpecioſę, elegerũt ſibi ex illis uxores, ex quibus ꝓcreati ſunt famoſiſsimi gigãtes à ſeculo. Suſpicabitur enim fortaſſe quiſpiã, illos, & illorũ ſpiritus eſſe qui ab hominib. poſtea dij putati ſunt, pugnasq; illorum, tumultus & bella eſſe, qui fabuloſe de dijs cõſcribebant̃. [g] Conſuetudo quippe ſcripturæ.] Ex Græco καλὸν, quod utrunq; eſt, & bonũ & pulchrum. Sic apud Latinos Terẽtius in Phormione: Vt ni uis boni in ipſa ineſſet forma, hęc formã extinguerẽt. & in Eunucho de pulchritudine cũ rogaret Gnato, Quid tibi uidet̃ hoc mancipiũ? reſpondet Parmeno, Non malũ. [h] Aquila aũt.] Hic uertit ſacros libros ex Hebræo ſermone in Græcum, Adriano principe: quẽ curioſum & diligentẽ interpretẽ Hieronymus uocat. Hic prim' poſt Septua-

C ginta Græcè ſacra uolumina interpretat' eſt: quẽ Euſebius parũ probat: ſed ad id quod agimus, Hieronym' in Gen. Aquila plurali numero filios deorũ auſus eſt dicere, deos intelligens ſanctos, ſiue angelos. Deus eñ ſtetit in ſynagoga deorũ, in medio autẽ deos diſcernit. Vnde & Symmachus iſtiuſmodi ſenſum ſequẽs, ait: Videntes filij potentũ filias hominũ, & reliqua. [i] Apocryphæ.] Latinè abſconditæ ſiue ſecretæ, ἀπόκρυφον à κρύπτω, quod eſt cõdo ſiue recõdo. Erant ea ſcripta quibus publicè eccleſia nõ utebat̃, ſed priuatim habebat, legebatq; qui uellet: qualis erat Apocalypſis Petri apoſtoli, & Liber actorum eius. [k] Cùm hoc in epiſtola canonica.] Hieronymus in primũ caput Epiſtolæ ad Titum, ſcribit librũ apocryphũ Enoch citatũ à Iuda. Verba Iudæ ſunt: Porrò Michael archangelus, dũ cũ diabolo in cõtentione ſuper corpore Moſis altercaretur, non eſt auſus eum afficere maledicto, tantũ dixit: Caſti

D get te Dominus. Cuius Enoch ſint iſta uerba, parũ cõſtat. Illius enim ſeptimi ab Adam, qui uiuẽs à Domino translatus eſt in meliorem uitam, nõ uident̃ eſſe. nam ille multo ante Moſen fuit, niſi ſpiritu uatis, de uẽturis præcinebat. Ideo Hieronymus nihil aliud ſignificat, quàm librum illum inſcriptum fuiſſe Enoch. [l] Sub nominibus & aliorum Prophetarum.] Vt Hieremiæ apud Nazaræos, ſicut Auguſtinus dicit cap. 27. in Matthæum. [m] Et recentiora ſub nominibus Apoſtolorum.] Euangelium Thomæ, Apocalypſis Petri, Euangelium Barnabæ, quod ipſius chirographo ſignatum Alexandriam delatum eſt, Zenone principe.

Margin notes (right column): Aquila. — Apocrypha.

Quomodo intelligendum ſit, quod eis qui diluuio perdendi erant, Dominus dixerit, Erunt dies eorum centum uiginti anni. Cap. XXIIII.

A Q**VOD** autē dixit Deus: Erunt dies eorum centū uiginti anni, non ſic accipiendum eſt, quaſi prænunciatum ſit, poſt hæc[a] homines centum uiginti annos uiuendo non tranſgredi, cū et poſt diluuiū etiā quingentos exceſſiſſe inueniamus. Sed intelligendū eſt hoc Deū dixiſſe, cùm circa finē quingentorū annorū eſſet Noe, id eſt, quadringētos octoginta uitæ annos ageret, quos more ſuo Scriptura quingētos uocat, nomine totius maximam partē plerunq; ſignificās: ſexcēteſimo quippe anno uitæ Noe ſecūdo menſe factum eſt diluuium: ac ſic centū uiginti anni prædicti ſunt futuri uitæ hominū periturorum, quibus B tranſactis diluuio delerentur. Nec fruſtrà credit̄ ſic factū eſſe diluuiū, iam non inuentis in terra qui nō erant digni tali morte defungi, qua in impios uindicatū eſt: non q̄ hic quicq; bonis quādoq; morituris tale genus mortis faciat aliquid quod eis poſsit obeſſe poſt mortē. Veruntamē nullus eorum diluuio mortuus eſt, quos de ſemine Seth propagatos ſancta Scriptura commemorat. Sic autē diuinitùs diluuij cauſa narrat̄: [b] Videns, inquit, Dominus Deus, quia multiplicatæ ſunt maliciæ hominum ſuper terram, & quòd unuſquiſq; cogitat in corde ſuo diligenter ſuper maligna omnes dies, & cogitauit Deus, quia fecit hominem ſuper terrā, & recogitauit, & dixit Deus: Delebo hominem quem feci à facie terræ ab homine uſq; ad pecus, & à repentibus uſq; ad uolatilia cæli, quia iratus ſum, quoniam feci eos.

Diluuij cauſa. *Gen. 6.*

L. VIVES.

HOmines[a] cxx. annos uiuēdo.] Hoc putauit Lactant. lib. 2. inquit eīm: Deinde orbe ſiccato, execratus iniuſticiam prioris ſeculi Deus, ne rurſus longitudo uitæ cauſa eſſet excogitandorum malorū, paolatim p̄ ſingolos progenies diminuit hominis ætatem, atq; in c. & xx. annis metā collocauit, quā trāſgredi non liceret. Hieronymus uerò ſic: ſed erunt cxx. anni dies eorū: hoc eſt, habebūt cxx. annos ad agendā pœnitentiā. Nō igitur humana uita, ut multi errāt, in cxx. annos contracta eſt. Siquidē inuenimus qoòd poſt diluutū Abraham uixerit annos clxxv. & cæteri amplius cc. & ccc. annis. Ioſephus paulo aliter q̄ Lactātius, ſed ferè in eandē ſentētiā ſcribit, cœpiſſe poſt inondationē ſpatiū humanæ uitæ minui uſq; ad Moyſen, poſt quē terminos humanę uitæ in c. & xx. annis poſitus eſt, hos annos ſtatuente Deo, quot & Moyſen uixiſſe contigit. [b] Videns, inquit, Dominus.] Ex Lxx. ubi nos habemus Pœnituit, illi Recogitauit, ἐνεθυμήθη.

De ira Dei, quæ incōmutabilē trāquillitatē nulla inflammatione perturbat. Cap. XXV.

IRA Dei, non perturbatio animi eius eſt, ſed iudicium quo irrogatur pœna peccato. Cogitatio uerò eius & recogitatio, mutandarum rerum eſt immutabilis ratio. Neq; enim ſicut hominem, ita Deum cuiuſquam facti ſui pœnitet, cuius eſt de omnib. omnino rebus tā fixa ſentētia, q̄ certa præſcientia. Sed ſi nō utat̄ Scriptura talibus uerbis, nō ſe quodāmodo familiarius inſinuabit omni generi hominum, quibus uult eſſe conſultū, ut et perterreat ſuperbiētes, & excitet negligētes, & exerceat quęrētes, & alat intelligētes. Quod non faceret, ſi nō ſe prius inclinaret, & quodāmodo deſcēderet ad iacentes. Quòd aūt etiam interitū omniū animalium terrenorū uolatiliumq; denunciat, magnitudinem futuræ cladis effatur, nō animantibus rationis expertibus, tanquam & ipſa peccauerint, minatur exitium.

Dei præſcientia certa & fixa.

L. VIVES.

IRa[a] Dei, nō perturbatio animi.] Scripſit De ira Dei librum Lactantius: ad quem cùm remittat Lectorē Hieronymus, meritò & nos quoq; remittemus.

Qnòd arca quā Noe iuſſus eſt facere, in omnibus Chriſtū Eccleſiamq; ſignificet. Cap. XXVI.

IAM uerò q̄ Noe homini iuſto, & ſicut de illo Scriptura ueridica loquit̄, in ſua C generatione perfecto: nō utiq; ſicut perficiendi ſunt ciues ciuitatis Dei in illa immortalitate, qua æquabuntur angelis Dei, ſed ſicut eſſe poſſunt in hac peregrinatione perfecti: imperat Deus, ut arcam faciat, in qua cum ſuis, id eſt, uxore, filijs, & nuribus, & cū animalibus, quæ ad illum ex Dei præcepto in arcam ingreſſa ſunt, liberaretur à diluuij uaſtitate: proculdubiò figura eſt peregrinantis in hoc ſeculo ciuitatis Dei, hoc eſt, eccleſiæ, quæ ſit ſalua per lignum, in quo pependit mediator Dei & hominū homo Chriſt⁹ Ieſus. Nam & menſurę ipſę longitudinis, al- D titudinis, latitudiniſq; eius, ſignificant corpus humanū, in cuius ueritate ad homines prænunciatus eſt uēturus, & uenit.[a] Humani quippe corporis lōgitudo à uertice uſq; ad ueſtigia ſexies tantū habet, quā latitudo: quæ eſt ab uno latere ad alterū latus: & decies tantū, q̄ altitudo, cuius altitudinis mēſura eſt in latere à dorſo ad uentrē: uelut ſi iacentē hominē metiaris ſupinū, ſeu pronum, ſexies tantū longus eſt à capite ad pedes, q̄ latus à dextra in ſiniſtrā, uel à ſiniſtra in dextram,

tram,& decies,quã altus à terra. Vnde facta eſt arca trecentorũ in longitudine cubitorũ, & quinquaginta in latitudine, & triginta in altitudine. Et quod oſtium in latere accepit, (Ioan. 19.) profectò illud eſt uulnus, quãdo latus crucifixi lancea perforatũ eſt. Hac quippe ad illũ uenientes ingrediuntur: quia inde ſacramẽta manarũt,quibus credentes initianť.Et quod de lignis quadratis fieri iubeť, undiq; ſtabilem uitã ſanctorũ ſignificat. Quacunq; enĩ uerteris quadratũ, ſtabit. Et cætera quæ in eiuſdem arcę cõſtructione dicunť,[b] eccleſiaſticarũ ſigna ſunt rerũ.Sed ea nunc perſequi longũ eſt: & hoc iã fecimus in Opere,quod aduerſus Fauſtum Manichęum ſcripſimus, negantẽ in libris Hebræorũ aliqd de Chriſto eſſe prophetatũ. Et fieri quidẽ poteſt,ut & nobis quiſpiã, & alius alio exponat hæc aptius:dum tamẽ ea quæ dicunť, ad hanc de qua loqmur, Dei ciuitatẽ in hoc ſeculo maligno tanq; in diluuio peregrinantẽ, omnia referanť: ſi ab eius ſenſu qui iſta conſcripſit, nõ uult longè aberrare qui exponit. Exempli gratia, Velut ſi quiſpiã quod hîc ſcriptũ eſt: Inferiora [c] bicamerata & tricamerata facies:nõ quod ego in illo Opere dixi,uelit intelligi: quia ex omnib. gẽtibus eccleſia congregatur, bicameratã dictam,propter duo genera hominũ: circumciſionem ſcilicet,& præputiũ: quos Apoſtolus & alio modo dicit [d] Iudæos & Græcos. Tricameratã uerò, eo ꝙ omnes gentes de tribus filijs Noe poſt diluuiũ reparatæ ſunt: ſed aliud dicat aliqd, quod à fidei regula nõ ſit alienũ. Nam quoniam non ſolùm in inferioribus manſiones habere arcam uoluit, uerumetiã in ſuperioribus,& hæc dixit bicamerata:& in ſuperioribus ſuperiorum, & hæc appellauit tricamerata: ut ab imo ſurſum uerſus tertia conſurgeret habitatio. Poſſunt hæc intelligi,& illa tria quæ commendat Apoſtolus: fides, ſpes,charitas. Poſſunt etiam multo conuenientius tres illæ ubertates Euangelicæ tricena,ſexagena,centena :ut in infimo habitet pudicicia cõiugalis, ſuprà uidualis,atq; hac ſuperior uirginalis: & ſi quid melius ſecundum fidẽ ciuitatis huius intelligi, & dici poteſt.Hoc etiam de cæteris quæ hîc exponẽda ſunt,dixerim: quia & ſi non uno diſſeruntur modo, ad unam tamen catholicæ fidei concordiam reuocanda ſunt.

L. VIVES.

HVmani [a] quippe corporis longitudo.] Idẽ ſcribit in Fauſtum Manichæũ lib. 12. Quod ſexies, inquit, longa ad latitudinem ſuam,& decies ad altitudinẽ ſuam humani corporis inſtar oſtẽdit, quia in corpore humano Chriſtus apparuit. Ambro.in lib. De Noe & arca, magnitudinem arcæ ad corpus humanum refert, ſed alia ratione,ꝙ hîc Aug. [b] Eccleſiaſticarum ſigna ſunt rerũ.] Petrus quoq; apoſtolus per arcam illam intelligi uult eccleſiam. 1. Petri 3. Ex quo & (Arcæ ſignificatio.) Hieronymus cõtra Iouinianũ, & contra Luciferianos, arcam eſſe eccleſiã oſtendit. Et Cyprianus in ſermone De Spiritu ſancto,ſi modò eius eſt id operis. De arcæ quoq; interpretatiõe allegorica Origenes multa,& alij ſacri ſcriptores. [c] Bicamerata & tricamerata.] Origenes formam declarat. Duæ erant infimæ regiones arcæ,tres ſuper illas, & cõtinua contignatione iunctæ,ut alia ſuper aliam eſſet,in imã reddebãt excremẽta:in ſecundam ſeruabanť pabula omnium animantiũ:& hæ erãt duæ cameræ. Sequebanť tres.In prima feræ beſtiæ & immites,in ſecunda mitiores,in tertia homines.Ioſephus tñ quatuor in arca dicit fuiſſe cameras, cùm alij quinq; ponãt,ut dixi.Autor Hiſtorię ſchola. fortè dicit prætermiſſam eſſe à Ioſepho ſentinam. [d] Iudæos & Græcos.] Ex lingua diſtinxit. Ii enim omnes,quib. cũ Paulus uerſabať,aut Hebraicè loquebanť,hi erant Iudæi:aut Græcè, hi erant gentiles.Nam Romæ etiam ſic loquebantur omnes Græcè, ut nos nunc Romané.

De arca atq; diluuio,nec illis eſſe conſentiendum qui ſolã hiſtoriã recipiũt ſine allegorica ſignificatione, nec illis qui ſolas figuras defendunt, repudiata hiſtorica ueritate. Cap. XXVII.

NON tamẽ quiſq; putare debet, aut fruſtrà hæc eſſe conſcripta,aut tantũmodo rerũ geſtarũ ueritatẽ, ſine ullis allegoricis ſignificationibus hîc eſſe quærendã: aut ecõtrariò hæc omnino geſta nõ eſſe,ſed ſolas eſſe uerborũ figuras,aut qcquid illud eſt, nequaq; ad prophetiã eccleſię pertinere, Quis enĩ niſi mente peruerſus, inaniter ſcriptos eſſe cõtendat libros per annorũ milia tãta religione, & tã ordinatæ ſucceſsiõis obſeruãtia cuſtoditos: aut ſolas res geſtas illic intuẽdas,ubi certè, ut alia omittã, ſi numeroſitas animaliũ cogebat arcæ tantã fieri magnitudinẽ, immũda bina,& munda (Gen. 7.) ſeptena intromitti aĩalia quid cogebat, cùm æquali numero poſſent utraq; ſeruari? Aut uerò Deus, q propter reparandũ genus ſeruãda præcepit, eo modo illa q̃ inſtituerat, reſtituere nõ ualebat? Qui uerò nõ eſſe geſta, ſed ſolas rerũ ſignificandarũ figuras eſſe contendũt, primũ opinanť tam magnũ fieri nõ poſſe diluuiũ, ut altiſsimos montes quindecim cubitis aqua creſcẽdo tranſcẽderet, [a] propter Olympi uerticẽ mõtis, ſupra quẽ perhibenť nubes nõ poſſe cõſcendere, [b] ꝙ tam ſublimis q̃ cælũ ſit, ut nõ ibi ſit aer iſte craſ-

 ſior,

ſior, ubi uēti, nebulæ imbresq́ʒ gignunt̃, nec A attendũt omniũ elementorũ craſsiſsimã terrã ibi eſſe potuiſſe. An fortè negãt eſſe hanc terrã uerticē mõtis? Cur igit̃ uſqʒ ad illa cæli ſpatia terris exaltari licuiſſe, & aquis exaltari nõ licuiſſe cõtendunt, cũ iſti menſores & pēſores elementorũ, aquas terris perhibeãt ſuperiores atqʒ leuiores? Quid itaqʒ ratiõis afferũt, quare terra grauior & inferior locũ cæli tranquillioris inuaſerit ꝑ uolumina tot annorũ, & aqua leuior ac ſuperior permiſſa nõ ſit hoc facere, ſaltē ad tēpus exiguũ? [c] Dicũt etiã nõ potuiſſe capere arcæ illius quantitatē animaliũ genera tã multa in utroqʒ ſe- B xu, bina de immũdis, ſeptena de mũdis. Qui mihi uident̃ nõ cõputare niſi trecēta cubita longitudinis, & latitudinis quinquaginta, triginta altitudinis, nec cogitare aliud tantũ eſſe in ſuperioribus, itemq́ʒ aliud tantũ in ſuperiorib. ſuperiorũ, ac per hoc ter ducta illa cubita fieri nõgenta per longũ, centũ quinquaginta per latũ, nonaginta per altũ. Si aũt cogitem⁹ ꝙ Origenes nõ ineleganter aſtruxit, Moyſen ſcilicet hominē Dei eruditũ, ſicut ſcriptũ eſt, omni ſapientia Ægyptiorũ, q geometricã dilexerũt, geometrica cubita ſi- C gnificare potuiſſe, ubi unum quantũ ſex noſtra ualere aſſeuerãt: quis nõ uideat quantũ rerũ capere potuit illa magnitudo? Nã illud quod diſputãt tantæ magnitudinis arcã nõ potuiſſe cõpingi, ineptiſsimè calumniãtur, cùm ſciant immēſas urbes fuiſſe cõſtructas, nec attendũt centum annos quib. arca illa eſt fabricata: niſi fortè lapis lapidi adhærere poteſt ſola calce cõiunctus, [d] ut murus ꝑ tot milia circũagat̃, & lignũ ligno [e] ꝑ ſubſcudines, [f] epiros, clauos & glutē bituminis nõ poteſt adhærere, ut fabricet̃ arca, non curuis ſed re- D ctis lineis longè lateq́ʒ porrecta, quã nullus in mare mittat conatus hoĩm, ſed leuet unda, cũ uenerit naturali ordine ponderũ, magiſq́ʒ diuina prouidētia, q̃ꝫ humana prudentia natantē gubernet, ne incurrat ubicunqʒ naufragiũ. Quòd aũt ſcrupuloſiſsimè quæri ſolet de minutiſsimis beſtiolis, non ſolùm quales ſunt mures & [g] ſtelliones, uerumetiã quales locuſtę, ſcarabei, muſcę deniqʒ & pulices, utrum nõ amplioris numeri in arca illa fuerint, q̃ꝫ qui eſt definitus, cũ hoc imperaret Deus: prius admonēdi ſunt q̃s hæc mouēt, ſic accipiendũ eſſe q̃d dictũ eſt, Quę repũt ſuper terrã: ut neceſſe nõ fuerit cõſeruari in arca, quæ poſſunt in aquis uiuere: non ſolũ merſa, ſicut piſces: uerũ etiã ſupernatantia, [b] ſicut multæ alites. Deinde cũ dicit̃, Maſculus et fœmina erũt: profectò intelligit̃ ad reparandũ genus dici: ac per hoc nec illa neceſſe fuerat ibi eſſe, quę poſſunt ſine cõcubitu, de quibuſqʒ rebus, uel rerũ corruptionibus naſci: uel ſi fuerũt, ſicut in domibus eſſe cõſueuerunt, ſine ullo numero definito eſſe potuiſſe: aut ſi myſteriũ ſacratiſsimũ q̃d agebat̃, & tãtæ rei figura etiã in ueritate facti aliter nõ poſſet impleri, niſi ut oĩa ibi certo illo numero eſſent, quæ uiuere in aquis natura prohibēre non poſſent, nõ fuit iſta cura illius hoĩs, uel illorũ hominũ, ſed diuina. Non eñ ea Noe capta intromittebat, ſed uenientia & intrãtia permittebat. Ad hoc eñ ualet q̃d dictum eſt, Intrabũt ad te: nõ ſcilicet hoĩs actu, ſed Dei nutu: ita ſanè, ut non illic fuiſſe credēda ſint, quæ ſexu carent. Præſcriptũ eſt eñ, atqʒ definitũ, Maſculus & fœmina erũt. Alia ſunt quippe quæ de quibuſqʒ reb. ſine cõcubitu ita naſcunt̃, [i] ut poſtea concũbant, & generēt, ſicut muſcæ: [k] alia uerò in quibus nihil ſit maris uel fœminę, ſicut apes. Ea porrò quæ ſic habēt ſexũ, ut nõ habeãt fœtũ, ſicut muli & mulæ, mirũ ſi ibi fuerunt, ac non potius parentes eorũ ibi fuiſſe ſuffecerit, equinũ uidelicet atqʒ aſininũ genus: [l] & ſi aliqua alia ſunt, quæ cõmixtione diuerſi generis, genus aliq̃d gignũt. Sed etſi hoc ad myſteriũ ꝑtinebat, ibi erãt. Habet eñ & hoc genus maſculũ & fœminã. Solet etiã mouere nõnullos, gñ̃a eſcarũ quæ illic habere poterant aĩalia, quæ nõ niſi carne ueſci putant̃, utrũ præter numerũ ibi fuerint ſine tranſgreſſione mãdati, quę aliorũ alendorũ neceſsitas illic coegiſſet includi: [m] an uerò, quod potius eſt credendũ, præter carnes, aliqua alimenta eſſe potuerũt, quæ omnib. cõuenirēt. [n] Nouim⁹ eñ q̃ꝫ multa aĩalia, quib. caro cibus eſt, frugibus pomiſq́ʒ ueſcant̃, & maximè fico atqʒ caſtaneis. Quid ergo mirũ, ſi uir ille ſapiēs & iuſtus, etiã diuinitùs admonitus, q̃d cuiqʒ cõgrueret, ſine carnib. aptã cuiqʒ gñ̃i alimoniã pręparauit, & recõdidit? Quid eſt aũt, q̃ ueſci nõ cogeret fames? aut q̃d nõ ſuaue ac ſalubre facere poſſet Deus, q etiã, ut ſine cibo uiuerēt, diuina facilitate donaret, niſi ut paſcerent̃ etiã hoc implēdę figuræ tanti

Gen. 7.

myſterij

myſterij cõueniret. Non aũt ad præfigurandam eccleſiam pertinere tam multiplicia rerum ſigna geſtarũ, niſi fuerit cõtentioſus, nemo permittitur opinari. Iam enĩ gentes ita eccleſiã repleuerũt, mũdiq; & immũdi, donec certũ perueniatur ad finẽ, ita eius unitatis quadã cõpagine continentur, ut ex hoc uno maniſeſtiſsimo etiã de cæteris, quæ obſcurius aliquãto dicta ſunt, et difficilius agnoſci queũt, dubitari fas nõ ſit. Quæ cũ ita ſint, ſi nec inaniter iſta conſcripta eſſe putare quiſquã, uel durus audebit: nec nihil ſignificare cũ geſta ſint: nec ſola dicta eſſe ſignificatiua nõ facta: nec aliena eſſe ab eccleſia ſignificãda probabiliter dici poteſt: ſed magis credendũ eſt, & ſapienter eſſe memoriæ literiſq; mandata, & geſta eſſe, & ſignificare aliqd, & ipſum aliqd ad præfigurandã eccleſiam pertinere. Iã uſq; ad hũc articulũ perductus Liber iſte claudendus eſt: ut ambarum ciuitatũ curſus, terrenæ ſcilicet, ſecundũ hominẽ uiuentis: & cœleſtis, ſecundum Deũ, poſt diluuium, & deinceps in rebus conſequentibus requiratur.

L. VIVES.

Olympus. PRopter [a] Olympi uerticem.] Olympos mõtes aliquot retulerũt geographi. Hic de quo loquitur, eſt in Theſſalia decẽ ſtadiorũ altitudine, ut inqt Plutarchus in Aemilio Paulo: cacumẽ eius locũ in quo nubes & uẽti fiunt, ſuperare credit: argumẽto eſt, cinerẽ ſacrificiorum toto anno nec diſſiari, nec dilui, ut Solinus ſcribit: quod fabuloſum eſſe dicit Franc. Philelphus, q ſe montẽ aſcẽdiſſe affirmat, ut rem tantã exploraret. Et pfectò difficilè hoc uidet, uel in Olympo, uel in Atho Macedoniæ, uel in quouis alio mõte, cũ ambitũ terræ, per uerticẽ altiſsimi montis ductũ halitus terræ uaporeſq; humorũ excedãt, præſertim ubi ingẽs ſunt fontes, & fluuij materia imbriũ uentorũq;. [b] Quòd tã ſublimis, q̃ cælũ ſit.] Alibi, Quòd tã ſublime iam cælum ſit. Significat ob altitudinẽ cælũ eſſe à poetis uocatũ, auto ta Homerò cũ alijs multis locis, tũ uerò 11. Iliad. ubi domos deorũ, ſedeſq; in Olympo deſcribit. [c] Dicunt etiam non potuiſſe capere.] Origen. Homil. 2. in Geñ. Quam ego puto, quantũ ex his, quæ deſcribuntur, apparet, quatuor angulis ex uno cõſurgẽtibus, eiſdemq; paulatim, uſq; ad ſummũ in anguſtum attractis in ſpatium unius cubiti fuiſſe collectam. Sic enim refertur, q in fundamentis eius trecenti cubiti in lõgitudine, in latitudine uerò quinquaginta ſint poſiti, triginta autem in altitudine ædificari: ſed collectam in cacumen anguſtum, ita ut cubitus ſit latitudinis & longitudinis eius. & pòſt: Veruntamen quantũ ad neceſsitatẽ pluuiarũ & diluuij ſpectat, nulla potuit tã conueniens & cõgrua arcæ ſpecies dari, q̃ ut è ſummo, uelut è tecto quodam in anguſtum culmine ducto, diffunderet imbrium ruinas, & ima in aquas quadrata ſtabilitate cõſiſtens, nec impulſu uentorũ, nec impetu fluctuũ, nec inquietudine animaliũ, quæ intrinſecus erãt, aut inclinari poſſet, aut mergi. Sed his omnibus tanta arte compoſitis, obijciunt quidam quæſtiones, & præcipuè Apelles, qui fuit diſcipulus quidẽ Marcionis, ſed alterius hæreſeos ma-

Apelles hæreticus.

A gis, q̃ eius, quam à magiſtro ſuſcepit, inuẽtor. Quomodo, inquit, fieri potuit iſtud ſpatium, quod ſcriptũ eſt, ut quatuor ſaltẽ ſolos elephantos capere potuerit? Aiebant ergo maiores, q Moyſes, qui ut de eo Scriptura teſtatur, omni ſapientia Aegyptiorũ fuerat eruditus, ſecundum artem geometricã, quam præcipuè Aegyptij callẽt, cubitorũ numeros in hoc loco poſuit. Apud geometras enĩ ſecundũ eam rationẽ quæ apud eos uirtus uocatur, & ſolido, & quadrato, uel in ſex cubitos unus deputatur, ſi generaliter, uel trecẽtos, ſi minutatim dicatur. Quæ unq; ratio, ſi obſeruetur in huius arcæ mẽſura, inuenientur, & longitudinis, & latitudinis tanta ſpatia, quæ uerè totius mũdi reparãda germina, & uniuerſorũ animãliũ capere rediuiua ſeminaria potuerint. Tantũ Origenes. [d] Vt murus p tot milia circumagatur.] Vt murus Babylonis Chaldææ, aut Romæ, aut Memphis, aut Nini. Sed in Thracia eſt urbs, quã Græci μακρὸν τεῖχος uocant, qđ illinc inciperet murus ſupra fidẽ ingẽs uſq; ad

B ſinũ Melicũ, excluderetq; Cheroneſum à reliqua Thracia. Miltiades dux Athen̄. fecit. Ille quoq; eſt huic ſimilis, quẽ à lacu Lemano ad montẽ Iurã, qui fines Sequanorum ab Heluetijs diuidit, Cæſar duxit miliũ paſſuũ 19. altitudinis pedum 16. Cæſar primo Comment. belli Gallici. Seuerus quoq; murum fecit in Britannia, quo Barbaros à ſuis diſcreuit. [e] Per ſuſtudines.] Legendũ Subſcudines. Tabellæ ſunt quibus maiores tabulæ inter ſe compinguntur. Vitruuius libro 4. Eæq; trabes compactiles ponantur, ut tantam habeant craſsitudinem, quantam ſummæ columnæ erit hypotrachelium, & ita ſint compactæ ſubſcũdibus, & ſecuriclis, ut cõpactura duorum digitorũ habeat laxationem. [f] Epiros.] Vel mendoſe ſic legitur, uel quærendum quid rei ſit. [g] Stelliones.] Sunt ex genere lacertorũ, qui morſu ſtupefaciunt, & ex genere araneorum. Plin. lib. 8. & 9. & Ariſtoteles. [h] Multæ alites.] Anates, cygni, cin-

Subſcudes.

Stelliones.

C cli, cataractæ, flori. [i] Vt poſtea concumbant, & generent ſicut muſcæ.] Muſcæ ſunt de ijs, quæ ex uõ genitis gignuntur. De fece enim creatæ ipſæ coitu maris & fœmellæ uermiculum gignũt, qui in muſcam ſenſim formatur, ut Ariſt. 5. De hiſt. animalium ſcribit. [k] Alia uerò in quibus nihil ſit ma. & fœm. ſicut apes.] Ariſt. 5. De animalibus non conſtare dicit, quomodo apes generentur, alijs negantibus coire, ſed aliunde deportare fœturam, nec unde iñ conuenit: alij ex flore callinthri, alij, arundinis, alij oleæ putant. Verg. etiam 4. Georgic. gignere eas non putauit. Sic enim ait:

Apes.

Illum adeò placuiſſe apibus mirabere morem,
Quòd nec cõcubitu indulgent, nec corpora ſegnes
In Venerem ſoluunt, aut fœtus nixibus ædunt:
Verùm ipſæ è folijs natos, & ſuauibus herbis
Ore legunt. ——

Sunt qui apes omnes fœminas credãt, fucos mares, ſtà

D coire, gigni uerò ex bubulis carnibus conuenit. [l] Et ſi aliqua alia ſunt.] Vt lycisca, lupi & canis: ſed Plinius libro 8. obſeruatũ eſſe dicit à duobus diuerſi generis nata, tertij generis fieri, & neutri parentũ eſſe ſimilia, eaq; ipſa, quæ ita nata ſunt, non gignere in omi animalium genere, idcirco mulas nõ párere. Sed de partu mularũ alia quæſtio: nam peperiſſe, memoriæ eſt traditũ, & geſtare uterum frequentius eſt, ita etiam in Cappadocia uulgare, ut inquit Theophraſtus: & in Syria ſupra Phœnicen, ut Ariſtoteles: ſed hæ diuerſi generis, q̃ noſtræ. [m] An uerò quod potius credendum.] Origenes putat carnes ediſſe illa animalia. [n] Nouimus enim quàm multa animalia, quibus caro cibus.] Canes, corui, uulpes, cùm non dantur carnes, frugibus ueſcũtur, & maximè ficis, & caſtaneis, quæ non ſecus & explent, & alunt, quàm carnes.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XV.

1 An poſt diluuium à Noe uſque ad Abraham aliquæ familię ſecundum Deum uiuentium reperiantur.

2 Quid in filijs Noe prophetice fuerit præfiguratum.

3 De generationibus trium filiorum Noe.

4 De diuerſitate linguarum, principioq́; Babylonis.

5 De deſcenſione Domini ad confundendã linguam ædificantium turrim.

6 Qualis intelligenda ſit locutio, qua Deus angelis loquitur.

7 An omne beſtiarum genus etiam remotiſſimæ à terris inſulæ ex eo numero acceperint, qui arca diluuij inundatione ſeruatus eſt.

8 An ex propagine Adam uel filiorũ Noe quædam genera hominum monſtruoſa prodierint.

9 An inferiorem partem terræ, quæ noſtræ habitationi contraria eſt, Antipodas habere credendum ſit.

10 De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abraham ciuitatis Dei ordo dirigitur.

11 Quòd ea primitùs lingua in uſu hominum fuerit, quæ poſtea Hebræa ab Heber nomine nuncupata eſt, & in cuius familia remanſit, cùm diuerſitas eſſet facta linguarum.

12 De articulo temporis in Abraham, à quo ſanctæ ſucceſſionis nouus ordo contexitur.

13 Quæ ratio feciſſe uideatur, ut in tranſmigratione Tharæ, qua Chaldæos deſerẽs in Meſopotamiã tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio.

14 De annis Thare, qui in Charra uitæ tempus impleuit.

15 De tẽpore promiſſionis Abrahæ, qua ſecundum præceptum Dei exiuit de Charra.

16 De ordine & qualitate promiſſionũ Dei, quę ad Abraham factæ ſunt.

17 De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum, id eſt, Aſſyriorum, iam Abraham ſublimius eminebat.

18 De iterato alloquio Dei ad Abraham, quo ei & ſemini eius Chanaam terra promittitur.

19 De Sarę pudicicia in Ægypto per Dominum cuſtodita, quam Abraham nõ uxorem ſuã eſſe dixerat, ſed ſororem.

20 De ſucceſſione Loth & Abrahæ, quę illis ſalua charitate complacuit.

21 De tertia promiſſione Dei, qua terram Chanaam Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur.

22 De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt.

23 De uerbo Domini ad Abraham, quo ei promittitur ſecundum multitudinem ſtellarum multiplicanda poſteritas, quòd credens iuſtificatus eſt adhuc in præputio conſtitutus.

24 De ſignificatione ſacrificij, quo Abraham offerre præceptus eſt, cùm popoſciſſet, ut de his quæ crediderat doceretur.

25 De Agar ancilla Saræ, quam eadem Sara Abrahæ uoluit eſſe concubinam.

26 De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopõdit, patremq́; eum gentium ſtatuit, & promiſſi fides ſacramento circumciſionis obſignatur.

27 De maſculo, qui ſi octauo die non fuerit circumciſus, perit anima eius, quia teſtamentum Dei diſſipauit.

28 De commutatione nominum Abræ & Saræ, qui cùm ob unius ſterilitatem, ob utriuſq; autem ſenectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt.

29 De tribus uiris uel angelis, in quibus ad quercum Mambræ apparuiſſe Abrahæ Dominus manifeſtatur.

30 De Loth à Sodomis liberato, atq; eiſdem cæleſti igne conſumptis, & de Abimelech, cuius concupiſcentia caſtitati Saræ nocere non potuit.

31 De Iſaac ſecundum promiſſionem nato, cuius nomen ex riſu utriuſq; parentis eſt inditum.

32 De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ.

33 De Rebecca nepte Nacbor, quam Iſaac accepit uxorem.

34 Quid intelligendũ ſit in eo, quòd Abraham poſt mortem Saræ accepit uxorem Cethuram.

35 De geminis adhuc in utero Rebeccæ matris incluſis, quid indicauerit diuina reſponſio.

36 De oraculo & benedictione, quam Iſaac non aliter quàm pater ipſius merito eiuſdem ac dilectione accepit.

37 De his quæ in Eſau & Iacob myſtice pręfigurantur.

38 De miſſione Iacob in Meſopotamiam ad accipiendam uxorem, & de uiſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis,

nis, cùm unam petiſſet uxorem.
39 Quæ ratio fuerit, ut etiã Iſrael cognominareť.
40 Quomodo Iacob, cum ſeptuagintaquinq; animabus Ægyptum narreť ingreſſus, cùm pleriq; ex eis qui commemorantur tempore poſteriore ſint geniti.
41 De benedictione, quam in Iudam filium ſuũ promiſit.
42 De filijs Ioſeph, quos Iacob prophetica manuum ſuarum tranſmutatione benedixit.
43 De temporibus Moyſi & Ieſu Naue, ac Iudicum, atque exinde regum, quorum quidem Saul primus eſt, ſed Dauid præcipuus & ſacramento habetur & merito.

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI, AD MARCELLINVM DE CIVITATE DEI, LIBER XVI.

An poſt diluuiũ à Noe uſq; ad Abraham aliquæ familiæ ſecundum Deum uiuentium reperiantur. Cap. I. A

POST diluuium procurrẽtis ſanctæ ueſtigia ciuitatis, utrum continuata ſint, an intercurrentibus impietatis interrupta temporibus, ita ut nullus hominum ueri unius Dei cultor exiſteret, ad liquidum ſcripturis loquentibus inuenire difficicile eſt: propterea qa in canonicis libris poſt B Noe, qui cũ coniuge ac tribus filijs, totidẽq; nuribus ſuis meruit per arcam à uaſtatione diluuij liberari, non inuenimus uſque ad Abraham cuiuſquam pietatem euidenti diuino eloquio prædicatam, niſi quòd Noe duos filios ſuos Sem & Iaphet prophetica benedictione cõmendat, intuens & præuidẽs quod longè pòſt fuerat futurũ. Vnde factũ eſt etiã illud, ut filium ſuũ medium, hoc eſt, primogenito minorem, ultimoq; maiorem, C qui peccauerat in patrem, non in ipſo, ſed in filio eius ſuo nepote malediceret his uerbis: Gen. 9. Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratribus ſuis. Chanaan porrò natus fuerat ex Cham, qui patris dormientis nec texerat, ſed potius prodiderat nuditatem. Vnde & [a] conſecutus adiungit benedictionem duorum maximi & minimi filiorum, dicens: Benedictus Dominus Deus Sem, & erit Chanaan puer illius: lætificet Deus Iaphet, [b] & habitet in domibus Sem: ſicut ipſa eiuſdem Noe & uineæ plantatio, & ex eius fructu inebriatio, & dormiẽtis nudatio, & quæ ibi cætera facta atq; cõſcripta ſunt, propheticis ſunt grauidata ſenſib. & uelata tegminibus.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DECIMVMſextum Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

ET [a] conſecutus.] Alij, Quod ſecutus: & alij, Etiam quod ſequutus. melius. Illuc enim refertur, Propheticis ſunt grauidata ſenſibus.

[b] Et habitet in domibus Sem.] De nobis Chriſtianis intelligi uult Hieronymus, qui expulſis Iudæis habitamus in eruditione & ſcientia Scripturarum.

Quid in filijs Noe prophetice fuerit præfiguratum. Cap. II.

SED nunc rerum effectu iam in poſteris conſecuto, quæ operta fuerant, ſatis aperta ſunt. Quis enim hęc diligenter & intelligenter aduertens, non agnoſcat in Chriſto? Sem quippe, de cuius ſemine in carne natus eſt Chriſtus, interpretatur nominatus. Quid autem nominatius Chriſto, cuius nomen ubiq; iam fragrat, ita ut in Cantico canticorum, etiam ipſa præcinente prophetia, unguento comparetur effuſo: in cuius domibus, id eſt, eccleſiis habitat gentium latitudo? Nam Iaphet latitudo interpretatur. Cham porrò qui interpretatur calidus, medius Noe filius, tanquam ſe ab utroque diſcernens, & inter utrumque remanens, nec in primitijs Iſraelitarum, nec in plenitudine gentium, quid ſignificat niſi hæreticorum genus calidum, non ſpiritu ſapientiæ, [c] ſed ſpiritu uerſipellis aſtutiæ, quo ſolent hæreticorum feruere præcordia, & pacem perturbare ſanctorum? Sed hæc in uſum credunt proficientium, iuxta illud Apoſtoli: Oportet hæreſes eſſe, ut 1. Cor. 11. probati manifeſti fiant in uobis. Vnde etiã

ſcriptum

ſcriptum eſt, Filius eruditus ſapiens erit:im- A
prudente autẽ miniſtro utetur. Multa quip-
pe ad fidem catholicam pertinẽtia, dum hæ-
reticorum calida inquietudine agitantur, ut
aduerſus eos defendi poſsint, & cõſideran-
tur diligentius, & intelliguntur clarius, &
inſtantius prædicantur: & ab aduerſario
mota quæſtio, diſcẽdi exiſtit occaſio. Quam
uis non ſolùm qui ſunt apertiſsimè ſepara-
ti, uerumetiam omnes qui Chriſtiano uo-
cabulo gloriantur, & perditè uiuunt, non
abſurdè poſſunt uideri medio Noe filio fi-
gurari: paſsionem quippe Chriſti, quæ illi-
us hominis nuditate ſignificata eſt, & an- B
nunciant profitendo, & malè agendo exho
Math.7. norant. De talibus ergo dictum eſt: Ex fru-
ctibus eorum cognoſcetis eos. Ideo Cham
in filio ſuo maledictus eſt tanquam in fru-
ctu ſuo, id eſt, in opere ſuo. Vnde conueni-
enter & ipſe filius eius Chanaan, interpreta-
tur motus eorum, quod aliud quid eſt, q̃ͦ o-
pus eorum? Sem uerò & Iaphet tanquã cir-
cumciſio, & præputium, uel ſicut alio mo-
do eos appellat Apoſtolus, Iudæi & Græci,
ſed uocati & iuſtificati, cognita quoquo mo
do nuditate patris, qua ſignificabatur paſ- C
ſio Redemptoris, ſumentes ueſtimentũ, po-
ſuerunt ſupra dorſa ſua, & intrauerunt auer-
ſi, & operuerũt nuditatem patris ſui, nec ui-
derunt quod reuerendo texerũt. Quodam
enim modo in paſsione Chriſti, & quod ꝓ
nobis factum eſt honoramus, & Iudæorum
facinus auerſamur. Veſtimentum ſignificat
ſacramentum, dorſa memoriam præterito-
rum, quia paſsionem Chriſti eo ſcilicet iam
tẽpore quo habitat Iaphet in domibus Sem,
& malus frater in medio eorum, tranſactam
celebrat eccleſia, non adhuc proſpectat fu-
turam. Sed malus frater in filio ſuo, hoc eſt,
in opere ſuo, [b] puer, id eſt, ſeruus eſt fratrum D
bonorum, cùm ad exercitationem patien-
tiæ, uel ad profectum ſapientiæ ſcienter u-
tuntur malis boni. Sunt enim, teſte Apoſto-
lo, qui Chriſtum annunciant non caſtè. Sed
Phil.1. ſiue occaſione, inquit, ſiue ueritate Chri-
ſtus annuncietur, in hoc gaudeo, ſed & gau-
debo. Ipſe quippe plantauit uineam, de qua
Ezech.15. dicit Propheta: Vinea Domini Sabaoth do
mus Iſrael eſt, & bibit de uino eius. Siue ille
Math.20 calix hic intelligatur, de quo dicit: Poteſtis
bibere calicem, quẽ ego bibiturus ſum? &,

Pater, ſi fieri poteſt, tranſeat à me calix iſte: Math.26.
quo ſuam ſine dubio ſignificat paſsionem.
Siue quia uinum fructus eſt uineæ, hoc po-
tius illo ſignificatum eſt, quod ex ipſa uinea,
hoc eſt, ex genere Iſraelitarum, carnem pro
nobis & ſanguinẽ ut pati poſſet, aſſumpſit,
& inebriatus eſt, id eſt, paſſus eſt & nuda-
tus. Ibi namq; nudata eſt, id eſt, apparuit e-
ius infirmitas, de qua dicit Apoſtolus: Et ſi 2.Cor.13.
crucifixus eſt ex infirmitate. Vnde item di-
cit: Infirmum Dei fortius eſt hominibus, & 1.Cor.1.
ſtultum Dei ſapiẽtius eſt hominibus. Quod
uerò cùm dictum eſſet, Et nudatus eſt: addi-
dit Scriptura, In domo ſua: eleganter oſten-
dit, quòd à ſuæ carnis gente & domeſticis
ſanguinis ſui, utique à Iudæis fuerat crucem
mortemq; paſſurus. Hanc paſsionem Chri-
ſti foris in ſono tantũ uocis reprobi annun-
ciant. Non enim quod annunciant, intelli-
gunt. Probi autem in interiore homine ha-
bent tam grande myſterium, atq; honorant
intus in corde infirmũ & ſtultum Dei, quia
fortius eſt & ſapientius hominibus. Huius
rei figura eſt, quòd Cham exiens hoc nũcia
uit foris: Sem uerò & Iaphet, ut hoc uelarẽt,
id eſt, honorarent, ingreſsi ſunt, hoc eſt, inte
rius id egerunt. Hæc Scripturæ ſecreta diui-
næ indagamus ut poſſumus, alius alio ma-
gis minuſue congruenter, ueruntamen fide-
liter certum tenentes non ea ſine aliqua præ-
figuratione futurorũ geſta atq; conſcripta,
neq; niſi ad Chriſtum & eius eccleſiam, quę
ciuitas Dei eſt, eſſe referenda: cuius ab initio
generis humani non defuit prædicatio, quã
per omnia uidemus impleri. Benedictis igi-
tur duobus filijs Noe, atq; uno in medio eo
rum maledicto, deinceps uſq; ad Abraham
de iuſtorum aliquorum, qui piè Deum cole
rent, cõmemoratione ſilitum eſt per annos
amplius quàm mille. Nec eos defuiſſe credi
derim, ſed ſi omnes commemorarentur, ni-
mis longum fieret: & hæc eſſet magis hiſto-
rica diligentia, quàm prophetica prouiden-
tia. Illa itaque exequitur literarum ſacrarum
ſcriptor iſtarum: uel potius per eum Dei ſpi
ritus, quibus non ſolùm narrentur præteri-
ta, uerumetiam prænuncientur futura, quæ
tamen pertinẽt ad ciuitatem Dei: quia & de
hominibus, qui non ſunt ciues eius, quic-
quid hic dicitur, ad hoc dicitur, ut illa ex com-
paratione contraria uel proficiat, uel emi-
neat.

neat. Non ſanè omnia quæ geſta narrantur, A aliquid etiam ſignificare putanda ſunt: ſed propter illa quæ aliquid ſignificant, etiam ea quę nihil ſignificant, attexuntur. Solo enim uomere terra proſcinditur: ſed ut hoc fieri poſsit, [c] etiam cętera aratri membra ſunt neceſſaria. Et ſoli nerui in citharis atque huiuſmodi uaſis muſicis aptantur ad cantum, ſed ut aptari poſsint, inſunt & cætera in [d] compaginibus organorum, quę non percutiuntur à canentibus, ſed ea quæ percuſſa reſonant, his connectuntur. Ita in prophetica hiſtoria dicuntur & aliqua, quæ nihil ſignificant, ſed quibus adhæreant, quæ ſignificant, B & quomodo religentur.

L. VIVES.

SEd [a] ſpiritu uerſipellis aſtutię.] Alibi legit, Nō ſpiritu patientiæ, ſed impatientiæ, quo ſolent hæreticorū feruere primordia: etſi præcordia congruentius legitur. [b] Puer, id eſt, ſeruus eſt fratrū bonorū.] Puer, pro ſeruo. Puer pro ſeruo Latinè ponitur, ſicut Græcè παῖς, quod eſt item ambiguū: quo uocabulo uſi ſunt LXX. ἐπικατάρατος χαναάν· παῖς οἰκέτης ἔσται τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, Execrabilis Chanaan ſeruus domeſticus erit fratribus ſuis. Nugatur Chryſippus, cùm diſcrimen fecit inter οἰκέτου καὶ δούλου, ὅτι οἰκέτης μὲν ὁ ἐστὶν ὑπὸ κτῆσιν, δοῦλος δὲ ἀπελεύθερος. Ammonius aliter: ſed nihil ad hāc rem. Certè οἰκέτης ſeruus eſt, in re familiari miniſtrans ὑπουργόν. [c] Etiam cætera aratri membra.] Dentalia, temo, buris, manipula, ſtiua. [d] Compaginibus organorum.] Omnia inſtru- C menta muſica ſignificat, quorum partes percenſere longum eſſet, & ſuperuacaneum.

De generationibus trium filiorum Noe. Cap. III.

GENERATIONES ergo filiorum deinceps intuendæ, & quod de his dicendum uidetur, attexendum eſt huic Operi, quo ciuitatis utriuſq;, terrenæ ſcilicet & cæleſtis, per tēpora ꝓcurſus oſtendit. Cœptæ ſunt aūt cōmemorari à minimo filio, qui uocatus eſt Iaphet, cuius filij octo nominati ſunt: nepotes autem ſeptē de duobus filijs eius, tres ex uno, quatuor ex altero: fiunt itaq; omnes quindecim. Filij autē D Cham, hoc eſt, medij filij Noe, quatuor, & nepotes quinq; ex uno eius filio, pronepotes duo ex nepote uno, fit eorum ſumma undecim. Quibus enumeratis, redditur tāquam Gen. 10. ad caput, & dicitur: Chus autem genuit Nemroth: hic cœpit eſſe gigas ſuper terram. Hic erat gigas uenator contra Dominū Deum. Propter hoc dicunt: Sicut Nemroth gigas uenator contra Dn̄m. [a] Et factum eſt initium regni eius Babylon, [b] Oreg, [c] Archad, & Chalamne in terra Sennaar. De terra illa exijt Aſſur, & [d] ædificauit Niniuen, & [e] Roobooth ciuitatē, et Calach, et Daſem inter medium Niniues & Calach: hęc ciuitas magna. Iſte porrò Chus pater gigātis Nemroth primus nominatus eſt in filijs Chā. cuius quinque filij iam fuerant computati, & nepotes duo. Sed iſtum gigantem aut poſt nepotes ſuos natos genuit: aut, quod eſt credibilius, ſeorſum de illo propter eius eminentiā Scriptura locuta eſt, quandoquidem et regnum eius cōmemoratum eſt. Cuius initium erat illa nobiliſsima Babylon ciuitas: & quæ iuxta commemoratæ ſunt, ſiue ciuitates, ſiue re- B giones. Quod uerò dictum eſt, de terra illa, id eſt, de terra Sennaar, quæ pertinebat ad regnum Nemroth, exiſſe Aſſur, & ædificaſſe Niniuen, & alias quas contexuit ciuitates: longè poſtea factum eſt quod ex hac occaſione perſtrinxit, propter nobilitatem regni Aſſyriorum, quod mirabiliter dilatauit [f] Ninus, Beli filius, conditor Niniuę ciuitatis magnæ: cuius ciuitatis nomen ex illius nomine deriuatum eſt, ut à Nino Niniue uocaretur. Aſſur autem unde Aſſyrij, non fuit in filijs Cham medij filij Noe, ſed in filijs Sem repe C ritur, qui fuit Noe maximus filius. Vnde apparet de ꝓgenie Sem exortos fuiſſe, q; poſtea regnū gigantis illius obtinerent, & inde procederent, atq; alias conderent ciuitates, quarum prima eſt à Nino appellata Niniue. Hinc reditur ad alium filium Cham, qui uocabatur Meſraim, & commemorantur quos genuit: nō tanq; ſinguli homines, ſed nationes ſeptem. Et de ſexta uelut de ſexto filio gēs cōmemorat̄ exijſſe, quæ appellat̄ Philiſtijm, unde fiūt octo. Inde iterū ad Chanaan reditur, in quo filio maledictus eſt Cham, & quos genuit undecim nominantur. Deinde uſq; ad quos fines peruenerint, cōmemora- D tis quibuſdam ciuitatibus, dicit̄. Ac per hoc filijs ac nepotibus computatis, de progenie Cham triginta unus geniti referunt̄. Reſtat commemorare filios Sem, maximi filij Noe. Ad eum quippe gradatim generationū iſtarū peruenit à minimo exorta narratio. Sed unde incipiunt commemorari filij Sem, habet quiddam obſcuritatis, quod expoſitione illuſtrandum eſt: quia & multùm ad rem pertinet quam requirimus. Sic enim legitur: [g] Et Sem natus eſt etiam ipſi patri omnium filiorum Heber fratri Iaphet maiori.

Ordo

Ordo uerborum eſt: Et Sem natus eſt He- A ber, etiam ipſi, id eſt, ipſi Sem natus eſt Heber: qui Sem pater eſt omnium filiorum. Sem ergo patriarcham intelligi uoluit omnium qui de ſtirpe eius exorti ſunt, quos cõmemoraturus eſt, ſiue ſint filij, ſiue ſint nepotes, & pronepotes, & deinceps indidem exorti: non ſanè iſtum Heber genuit Sem, ſed ab illo quintus in progenitorũ ſerie rèperitur. Sem quippe inter alios filios genuit Arphaxat, Arphaxat genuit Cainan, Cainan genuit Sala, Sala genuit Heber. Non itaque fruſtrà ipſe primus nominatus eſt in progenie ueniente de Sem: & prælatus eſt B etiam filijs, cùm ſit quintus nepos: niſi quia uerum eſt quod traditur, ex illo [b] Hebræos eſſe cognominatos, tanquã Heberæos, cùm & alia poſsit eſſe opinio, ut ex Abrahã tanquam Abrahæi dicti eſſe uideantur. Sed nimirum hoc uerum eſt, quòd ex Heber Heberæi appellati ſunt: ac deinde una detracta litera Hebræi: quã linguã ſolus Iſrael populus potuit obtinere: in quo Dei ciuitas & in ſanctis peregrinata eſt, & in omnibus ſacramento adumbrata. Igitur filij Sem prius ſex nominantur, deinde ex uno eorum nati ſunt C quatuor nepotes eius: itemq́ alter filiorum Sem genuit eius nepotẽ, atq; ex illo itidem pronepos natus eſt, atq; inde abnepos, qui eſt Heber. Genuit autem Heber duos filios, quorum unum appellauit Phalec, quod interpretatur diuidens. Deinde Scriptura ſubiungens, rationẽq; huius nominis reddens: Quia in diebus, inquit, eius diuiſa eſt terra. Hoc autem quid ſit, poſtea apparebit. Alius uerò qui natus eſt ex Heber, genuit duodecim filios, ac per hoc fiunt omnes progeniti de Sem uigintiſeptem. In ſumma igitur om- D nes progeniti de trib. filijs Noe, id eſt, quindecim de Iaphet, & triginta unus de Cham, uigintiſeptem de Sem, fiũt ſeptuagintatres. Deinde ſequitur Scriptura dicens: Hi filij Sem in tribubus ſuis ſecundũ linguas ſuas: in regionibus ſuis et in gentibus ſuis. Itemq́ Gen.10. de omnibus: Hæ, inquit, tribus filiorũ Noe ſecundum generationes eorum, & ſecundum gentes eorum. Ab his diſperſæ ſunt inſulæ gentium ſuper terram poſt dilluuium. Vnde colligitur ſeptuagintatres, uel potius, quod poſtea demonſtrabitur, ſeptuagintaduas gentes tunc fuiſſe, nõ homines. Nam

A & prius cùm fuiſſent cõmemorati filij Phalec, ita concluſum eſt: Ex his ſegregatæ ſunt inſulæ gentium in terra ſua, unuſquiſq; ſecundum linguam ſuam in tribubus ſuis, & in gẽtibus ſuis. Iam uerò in filijs Cham quodam loco apertius gentes commemoratæ ſunt, ſicut ſuperius oſtendi. Meſraim genuit eos, qui dicuntur Ludieim: & eodem modo cæteræ uſq; ad ſeptem gentes. Et enumeratis omnibus, poſtea concludens: Hi filij Cham, inquit, in tribubus ſuis, ſecundum linguas ſuas in regionibus ſuis, & in gentibus ſuis. Propterea ergo multorum filij nõ B ſunt commemorati: quia gentibus alijs naſcendo acceſſerunt, ipſi autem gentes facere nequiuerunt. Nam qua alia cauſa, cùm filij Iaphet octo enumerentur, ex duobus eorum tantùm filij nati commemorantur: & cùm filij Cham quatuor nominentur, ex tribus tantũ qui nati ſunt adijciuntur: & cùm filij Sem nominentur ſex, duorum tantùm poſteritas attexitur: nunquid cæteri ſine filijs remanſerũt? Abſit hoc credere: ſed gentes propter quas cõmemorari digni eſſent, non utiq; fecerunt: quia ſicut naſcebantur, C alijs gentibus addebantur.

L. VIVES.

Et [a] factum eſt initium regni eius.] Hæc loca quænam fuerint apud Græcos, docẽt Ioſephus & Euſebius Pamphili, quos Hieronymus eſt ſecutus. Ex his quantum uidebitur deſumemus, cætera in illis Lector inueniet: nam uulgares ſunt ſatis, Ioſephus duntaxat & Hieronymus. Camp[a] Sennaar eſt in Chaldæa, ubi turris Babylonis extructa eſt. *Sennaar campus.* [b] Oreg.] Septuaginta ὀρέχ. in Hebræo Arach. [c] Archad.] Sic Lxx. in Hebræo uerò eſt Achad, quam Hebræi dicunt eſſe in Meſopotamia Niſibim, Antiochiam uocat Plinius.

[d] Aedificauit Niniuen.] Hæc eſt Niniue Aſſyria: nam eſt altera Iudæa Niniue in angulo Arabiæ, quæ poſtea corruptè Neneuen eſt dicta. Illam Aſſyriam Plinius Ninum nominat, quondam clariſsimam, Tigri amni impoſitam ad ſolis occaſum ſpectantẽ. Idem Ptolemæus. *Niniue.* Diodorus Ninam urbem uocat, cõditamq́; à Nino Beli filio tradit: nec ullam poſtea urbẽ tanto ambitu tantaq; magnitudine extructam. Altitudo murorum fuit pedum centum: latitudo quæ tres currus iunctos caperet: ambitus quadringentorum octoginta ſtadiorum, facie quadranguli. Turres in muris mille & quingentæ, centum altæ pedibus. [e] Et Rhobooth.] Nos uulgo ſic legimus, De terra illa egreſſus eſt Aſur, & ædificauit Niniuen & plateas ciuitatis, et Chale. Rheſen quoq; inter Niniuen & Chale, hæc eſt ciuitas magna. Septuaginta uerò ſic, καὶ ῥοωβὼθ πόλιν, καὶ ἀνὰ μέσον χαλὰχ αὕτη ἡ πόλις μεγάλη. niſi ſit mendum in codice, ſed ubi nos habemus plateas, Hebraicè relictum eſt Rhoboot.

[f] Ninus Beli filius.] Belum Sanchoniato inter filios Saturni numerat ex theologia Phœnicum: ideo & Iupiter Belus eſt dictus. Fuit & Belus alter nepos Iouis *Belus.* ex Epapho filio rege Aegyptio, qui hunc Belum ex Iſide

de genuit. Tametſi Euſebius Telegonũ facit patrẽ, cui poſt Apis mortẽ Iſis denupſerit, regnante in Attica Cerope. At Belus hic, qui Ninũ procreauit, rex fuit Aſſyriorum modico imperio contentus, inclytus bellaci filio, à quo pro deo & cultus eſt, & coli iuſſus, dictuſq́; Iupiter Babylonius. Aegyptij Belum hunc ſuum eſſe uolunt, illum ex quo Aegyptus eſt natus, quem Neptuni & Libyæ filium dicunt, Epaphi, qui Libyam genuit, nepotem. Hic in Babyloniam colonos deduxit, qui ſedẽ urbi ad Euphratem amnẽ cùm elegiſſet, ſacerdotes Aegyptio inſtituit more. Plinius Belum hunc qui in Aſſyria ſacratiſſimus colit, templumq́; eius Babylone etiã ſua memoria duraret, ſideralis ſciẽtiæ inuentorẽ fuiſſe perhibet, eiq́; Aſſyrios gemmam dicaſſe, qui Beli oculus dicitur. [g] Et Sem natus eſt etiam.] Ordo uerborum dilucidior eſt in Græco propter articulos, καὶ τῷ Σὴμ ἐγεννήθη καὶ αὐτῷ πατρὶ πάντων τῶν υἱῶν Ἕβερ ἀδελφῷ Ἰάφεθ τοῦ μείζονος, Et ipſi Semo generatio fuit patri omnium
B
Hebræi. filiorum Aberis fratri minori Iapheti. [h] Hebræos eſſe cognominatos.] Paulus epiſcopus Burgen. homo Hebraicarum literarum peritiſsimus, cenſet Hebræos eſſe cognominatos quaſi peregrinos, hoc eſſe etymon uocabuli lingua illa. de re non eſſe dubitandum: quis enim neſcit gentem illam & in terra Chanaan & in Aegypto eſſe peregrinatam? [i] Ex his ſegregatæ ſunt inſulæ gentium.] Lxx. διεσπάρησαν νῆσοι τῶν ἐθνῶν, Diſperſæ ſunt inſulæ gentiũ. Ceu inter ſe diuiſæ ſint gentes tanq̃ inſulæ diſterminatæ mari, fluminibus, montibus, ſyluis, aggeribus, harenis, & ſolitudinibus.

De diuerſitate linguarum, principioq́; Babylonis. Cap. IIII.

CVM ergo in ſuis linguis iſtæ gentes fuiſſe referant, redit tamen ad illud tẽpus narrator, quando una lingua omniũ fuit, et inde iã exponit quid acciderit, ut linguarũ diuerſitas naſceretur. Et erat, inquit, omnis terra labium unum, & uox una omnibus. (Gen.11.) Et factum eſt, cùm mouerent ipſi ab oriente, inuenerunt campũ in terra Sennaar, & habitauerũt ibi. Et dixit homo proximo ſuo: Venite, faciamus lateres, & coquamus illos igni. Et facti ſunt illis lateres in lapidem, [a] & bitumen illis erat lutum, & dixerunt: Venite, ædificemus nobiſmetipſis ciuitatem, [b] et turrim, cuius caput erit uſq; ad cælum, [c] & faciamus nobis nomen, antequã
D
diſpergamur in faciem omnis terræ. Et deſcendit Dominus uidere ciuitatẽ & turrim, quam ędificauerũt filij hominũ. Et dixit Dominus: Ecce genus unũ, & labiũ unum omnium: & hoc inchoauerunt facere, & nunc non deficient ex illis omnia, quæ conati fuerint facere: uenite, & deſcendentes confundamus ibi linguã eorũ, ut non audiat unuſquiſq; uocẽ proximi ſui. Et diſperſit eos Dominus inde ſuper faciẽ omnis terræ, [d] & ceſſauerunt ędificantes ciuitatẽ & turrim. Propter hoc appellatum eſt nomen illius Cõfu-

Auguſt. To. 5.

A
ſio: quia ibi confudit Dominus labium omnis terrę, & inde diſperſit illos Dominus Deus ſuper faciem omnis terræ. Iſta ciuitas quę appellata eſt Confuſio, ipſa eſt Babylon, cuius mirabilem conſtructionẽ gentium etiam commendat hiſtoria. (Babylon, confuſio.) Babylon quippe interpretatur confuſio. Vnde colligit gigantem illũ Nemroth fuiſſe illius conditorem, quod ſuperius breuiter fuerat intimatum, ubi cùm de illo Scriptura loqueretur, ait: Initium regni eius fuit Babylon, id eſt, quæ ciuitatem cæterarum gereret principatum, ubi eſſet tanq̃ in metropoli habitaculum regni: quamuis
B
perfecta non fuerit uſq; in tantum modum, quantum ſuperba cogitabat impietas. Nam nimia diſponebatur altitudo, quæ dicta eſt uſque in cælum: ſiue unius turris eius, quam pręcipuam moliebantur inter alias: ſiue omnium turrium, quæ per numerum ſingularem ita ſignificatæ ſunt, ut dicitur miles, & intelliguntur milia militum: ut rana & locuſta, ſic enim appellata eſt multitudo ranarũ & locuſtarũ in plagis, quibus Ægyptij percuſsi ſunt per Moyſen. Quid aũt factura fuerat humana & uana præſumptio? Cuiuslibet, & quãtumlibet in cælum aduerſus Deũ
C
altitudinem molis extolleret, quando montes tranſcenderet uniuerſos: quãdo ſpatium nebuloſi aeris huius euaderet? Quid deniq; noceret Deo, quantacunq; uel ſpiritalis, uel corporalis elatio? Tutam ueramq; in cælum uiam molitur humilitas, ſurſum leuans cor ad Dñm, nõ contra Dominum: ſicut dictus eſt gigas iſte uenator cõtra Dñm. (Humilitatis effectus.) (Gen.10.) Quod nõ intelligentes nonnulli, ambiguo Græco decepti ſunt, ut non interpretarent contra Dominum, ſed ante Dominũ. ἐναντίον quippe & ante & contra ſignificat. Hoc enim uer
D
bum eſt etiam in Pſalmo: Et ploremus ante Dominum, qui fecit nos. (Pſal.94.) Et hoc uerbum eſt etiam in libro Iob, ubi ſcriptum eſt: In furorem erupiſti contra Dominũ. [e] Sic ergo intelligendus eſt gigas ille uenator contra Dominum. Quid autem ſignificatur hoc nomine, quod eſt uenator, niſi animalium terrigenarum deceptor, oppreſſor, extinctor? Erigebat ergo cum ſuis populis turrem contra Dominũ, qua eſt impia ſignificata ſuperbia. Meritò autem malus puniť affectus, etiam cui nõ ſuccedit effectus. Genus uerò ipſum pœnę quale fuit? [b] Quoniam eñ dominatio

imperantis in lingua eſt, ibi damnata eſt ſuperbia, ut non intelligeret iubens homini, qui noluit intelligere, ut obediret Deo iubenti. Sic illa conſpiratio diſſoluta eſt, cùm quiſq; ab eo quē nō intelligebat, abſcederet: nec ſe niſi ei, cum quo loqui poterat, aggregaret: & per linguas diuiſæ ſunt gentes, diſperſæq; per terras: ſicut Deo placuit, qui hoc modis occultis nobiſq; incōprehenſibilibus fecit.

L. VIVES.

Et [a] bitumē erat illis.] Aſphaltus qui in illis locis affatim ſuppetit. [b] Et turrim, cuius caput.] Simile quiddam prophani ſcriptores tradūt de bello gigantæo in deos, cùm mōtes ſuperſtruere montibus tentarunt, ut aſcenſum in cælum facilē ſibi pararent. Ter ſunt conati imponere Pelion Oſſæ: Ter pater extructos diiecit fulmine montes, ſicut ait Verg. Fabula nota. Et fieri poteſt, ut ex hac hiſtoria ſit deflexa, ut aliæ pleræq; ex ſacris apud gentiles. [c] Et faciamus nobis nomen.] Sit monumentū omniū noſtrum. [d] Et ceſſauerunt ædificantes ciuitatē.] Ex proprietate Græca, καὶ ἐπαύσαντο οἰκοδομοῦντες τὴν πόλιν. Quod ſolet uerti, Ceſſauerunt ædificare urbem. [e] Cuius mirabilem cōſtructionem.] Geographi omnes, Plinius, Solinus, Strabo, Mela, Herodotus, & poetæ frequentes. De hac alibi. [f] ἐναντίον.] Sic etiam Latinè, & contra aduerſus etiam in Pſal. 94. καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον κυρίου τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς. [g] Sic ergo intelligendus eſt gigas ille.] Ioſephus ſcribit, Nemroth induxiſſe in genus humanum iniuriam, & ſuperbiam etiam aduerſus Dominū. nam cùm manu eſſet fortiſsimus, ſuadebat populis, nō Deo acceptū ferre, ſi quid contingeret boni, ſed uiribus ſuis. Ita tyrannidē inſtituit, & ne qd in eos poſſet Deus, turrim aggreſsi ſunt extruere, qua diluuium, ſi rurſus iraſceretur Deus, effugerēt. Multitudo uerò grauius putabat eſſe parēre Deo, quàm mortali: ideo libēter dictis Nemroth audiens erat, turrim altiſsimā cœpit erigere, quā aquæ obruere nequirent. Huius turris meminit Sibylla dicens: Cùm oēs homines unius uocis eſſent, quidam turrim ædificauerunt excelſam, tanquam aſcenſuri in cælum per eam. Dij uerò immittentes uentos, euerterūt turrim, & uocem propriam unicuiq; partiti ſunt: propterea uocari & contigit Babyloniam ciuitatem. [h] Quoniam ēm dominatio imperantis in lin. eſt.] Multum ualet ad conciliandos ſubditorū animos oratio principis: quæ ſi non intelligatur, auertit omnes ab ipſo. Mithridates idcirco etiam fractus & fuſus, tamen amicos animos ſuorum & ad parendum paratos habuit, quod unicuiq; genti ſua lingua loqueretur.

Nemroth.

A B C D

De deſcenſione Dñi ad confundendam linguam ędificantium turrim. Cap. V.

Gen. 11.

Quod enim ſcriptum eſt: Et deſcendit Dominus uidere ciuitatem & turrim, quam ędificauerūt filij hominum: hoc eſt, nō filij Dei, ſed illa ſocietas ſecundū hominem uiuēs, quam terrenam dicimus ciuitatē: non loco mouetur Deus, qui ſemper ubiq; eſt totus: ſed deſcendere dicitur, cùm aliquid facit in terra, quod pręter uſitatū naturæ curſum mirabiliter factum pręſentiam quodammodo eius oſtendat. Nec uidendo diſcit ad tempus, qui nunquam poteſt aliquid ignorare, ſed ad tēpus uidere & cognoſcere dicitur, quod uideri & cognoſci facit. Non ſic ergo uidebatur illa ciuitas, quomodo eā Deus uideri fecit, quando ſibi quantū diſpliceret, oſtendit. Quamuis poſsit intelligi Deus ad illam ciuitatē deſcendiſſe: quia deſcenderunt angeli eius, in quibus habitat, ut quod adiunctum eſt: Et dixit Dominus Deus, Ecce genus unū, & labium unum omnium, & cætera: ac deinde additum, Venite, & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum: recapitulatio ſit, demonſtrans quemadmodum factum ſit, quod dictum fuerat, Deſcēdit Dominus. Si enim iam deſcenderat, quid ſibi uult, Venite, & deſcendentes confundamus ibi linguā eorum: quod intelligitur angelis dictum, niſi per angelos deſcēdebat, qui in angelis deſcendentibus erat? Et bene non ait, Venite, & deſcendentes confundite: ſed confundamus ibi linguam eorum: oſtendens ita ſe operari per miniſtros ſuos, ut ſint etiam ipſi cooperatores Dei: ſicut Apoſtolus dicit, Dei enim ſumus cooperarij. 1. Cor. 3.

Deus loco non mouetur.

Qualis intelligenda ſit locutio, qua Deus angelis loquitur. Cap. VI.

Poterat & illud quando factus eſt homo, de angelis intelligi, quod dictum eſt,[a] Faciamus hominē: quia non dixit, Faciam: ſed quia ſequitur, Ad imaginem noſtram, nefas eſt credere ad imaginem angelorum hominem factum, aut eandem eſſe imaginem angelorū et Dei. Et ideo rectè illic intelligit̄ pluralitas trinitatis. Quæ tamen trinitas, quia unus eſt Deus, etiā cùm dixiſſet, Faciamus: et fecit, inquit, Deus hominem ad imaginē Dei: non dixit, Fecerūt dij: aut, Ad imaginem deorū. Poterat & hîc eadem intelligi trinitas, tanq; pater dixerit ad filium & ſpiritū ſanctum, Venite, & deſcendentes confundamus ibi linguam eorum: ſi aliquid eſſet, quod angelos prohiberet intelligi: quib. potius conuenit uenire ad Deū motibus ſanctis, hoc eſt, cogitationibus pijs, quibus ab eis conſulitur incōmutabilis ueritas, tanquam lex æterna in illa eorum curia ſuperna. Neq; enim ſibi ipſi ſunt ueritas, ſed creatricis participes ueritatis, ad illam mouentur, tanq; ad fontem uitæ: ut quod non habent ex ſeipſis, capiant ex ipſa: & ideo eorum

rum ſtabilis eſt iſte motus, quo ueniunt, qui non recedunt. Nec ſic loquit̃ angelis Deus, quomodo nos inuicem loquimur nobis, uel Deo, uel angelis, uel ipſi angeli nobis, ſiue ꝑ illos Deus nobis, ſed ineffabili ſuo modo nobis autem hoc indicat̃ noſtro modo. Dei quippe ſublimior ante ſuũ factum locutio, ipſius ſui facti eſt immutabilis ratio, quę non habet ſonum ſtrepentẽ atq; tranſeũtem, ſed uim ſempiternè manentem, & temporaliter operantẽ. Hac loquit̃ Deus angelis ſanctis, nobis autẽ aliter longè poſitis. Quando autẽ etiã nos aliquid tale locutionis interioribus auribus capimus, angelis propinquamus. B

Tribus modis loquitur Deus. Non itaq; mihi aſsiduè reddẽda eſt ratio in hoc Opere de locutionibus Dei: aut enĩ ueritas incõmutabilis per ſeipſam ineffabiliter loquit̃, rationalis creaturæ mẽtibus, aut per mutabilem creaturã loquit̃, ſiue ſpiritalibus imaginibus noſtro ſpiritui, ſiue corporalibus uocibus corporis ſenſui. Illud ſanè quod dictũ eſt, Et nunc nõ deficient ex illis omia, quæ conati fuerint facere: nõ dictũ eſt cõfirmando, ſed tanq; interrogando, ſicut ſolet à cõminantib. dici, quemadmodũ ait quidam: *Aeneid.3.* C

[b] *Non arma expediẽt, totaq́ ex urbe ſequentur?*

Sic ergo accipiendũ eſt, tanq; dixerit: Nõnne omnia deficiẽt ex illis, quæ conati fuerint facere? Sed ſi ita dicat̃, non exprimit comminantẽ. Verùm propter tardiuſculos adiecimus particulã, id eſt Ne, ut diceremus nõnne: quoniã uoce pnũciantis ſcribere nõ poſſumus.[c] Ex illis igitur tribus hominib. Noe filijs ſeptuagintatres, uel potius, ut ratio declarata eſt, ſeptuagintaduæ gentes, totidẽq; linguæ per terras eſſe cœperunt, quæ creſcendo & inſulas impleuerunt.[d] Auctus eſt autem numerus gentium multo amplius ꝙ linguarum. Nam & in Africa barbaras gentes in una lingua plurimas nouimus, & homines quidem multiplicato genere humano, ad inſulas inhabitandas nauigio tranſire potuiſſe, quis ambigat?

L. VIVES.

FAciamus[a] hominẽ.] Hoc dicto Auguſtinus & Hilarius ſubſignificare à Moſe uolunt myſteriũ Trinitatis. [b] Non arma expedient.] Aeneid.3. Vergilius uerbis Didonis. [c] Pro ne nõ, & pro ni niſi ſcribere ſolemus.] In alijs libris manuſcriptis hæc uerba non leguntur. [d] Auctus eſt autem numerus gentium.] Ego uerò difficilius eſſe cenſeo definire quæ ſit una lingua, quàm quæ ſit una gens: ſed hîc non diſputo nec definio, tantùm enarro.

Auguſt. To. 5.

A An omne beſtiarum genus, etiã remotiſſimę à terris inſulæ ex eo numero acceperũt, qui in arca diluuij inundatione ſeruatus ſit. Cap. VII.

SED quæſtio de omni genere beſtiarum eſt, quæ ſub cura hominum non ſunt, nec ſicuti ranæ naſcuntur ex terra, ſed ſola commixtione maris & fœminæ propagantur, ſicut lupi & huiuſmodi cætera, quomodo poſt diluuium, quo ea quæ in arca non erant cũcta deleta ſunt, etiam in inſulis eſſe potuerunt, ſi reparata non ſunt, niſi ex his, quorũ genera in utroq; ſexu arca ſeruauit. Poſſunt quidem credi ad inſulas natando tranſiſſe, ſed proximas. Sunt aũt quędam tam longè poſitæ à continentibus terris, ut ad eas nulla uideatur natare potuiſſe beſtiarum. Quòd ſi homines eas captas ſecum adduxerunt, et eo modo ubi habitabãt earum genera inſtituerũt,[a] uenandi ſtudio fieri potuiſſe incredibile non eſt: ꝙuis iuſſu Dei ſiue permiſſu etiam opere angelorũ negandum non ſit, potuiſſe transferri. Si uerò è terra exortæ ſunt ſecundum originem primam, quãdo dixit Deus, Producat terra animam uiuã: multo clarius apparet, nõ tam reparandorum animalium cauſa, ꝙ figurandarum uariarum gentium propter eccleſiæ ſacramentum in arca fuiſſe omnia genera, ſi in inſulis quò tranſire non poſſent, multa animalia terra produxit. *Gen.1.*

L. VIVES.

VEnandi[a] ſtudio, &c. incredibile non eſt.] In inſulis Fortunatis, & in his quæ noſtra ætate ſunt inuentæ, multa animalium genera, quæ inter nos ſunt frequentiſsima, omnino nulla erant: itaq; importata ſunt: quemadmodum in ſtirpium generibus quotidie uſu uenit, ut ſemen aut ſurculus aliquis ab alijs ad alias gentes transferatur.

D An ex propagine Adã uel filiorũ Noe, quædã genera hominũ monſtruoſa prodierint. VIII.

QVAERITVR etiam, utrum ex filijs Noe, uel potius ex illo uno homine, unde etiã ipſi exſtiterunt, propagata eſſe credendũ[a] ſit quædam monſtruoſa hominũ genera, quę gentiũ narrat hiſtoria:[b] ſicut perhibẽt quidã unũ habere oculũ in fronte media: qbuſdã plantas uerſas eſſe poſt crura, quibuſdã utriuſq; ſexus eſſe naturã, & dextrã mammã uirilẽ, ſiniſtram muliebrem, uicibuſq; alternis coeũdo & gignere & parere: alijs ora non eſſe, eoſq; per nares tantũmodo ſuſcepto & emiſſo halitu uiuere: alios ſtatura eſſe cubitales,[c] ꝙs pygmæos

mæos à cubito Græci uocãt: alibi quinquennes concipere fœminas, & octauum uitę annum non excedere. Item ferunt eſſe gentem, ubi ſingula crura in pedibus habent: nec poplitem flectunt, & ſunt mirabilis celeritatis: quos [d] Sciopodas uocant, ꝙ per æſtũ in terra iacentes reſupini umbra ſe pedum protegant: quoſdam ſine ceruice oculos habere in humeris, & cætera hominũ, uel quaſi hominum genera, quę in maritima platea Carthaginis [e] muſiuo picta ſunt, ex libris deprompta uelut curioſioris hiſtoriæ. Quid dicã [f] de Cynocephalis, quorũ canina capita atque ipſe latratus magis beſtias ꝙ̃ homines confitet? Sed omnia genera hominũ quæ dicunt eſſe, eſſe credere nõ eſt neceſſe. Verùm quiſquis uſpiam naſcit̃ homo, id eſt, animal rationale mortale, quamlibet noſtris inuſitatam ſenſibus gerat corporis formã ſeu colorem, ſiue motum, ſiue ſonũ, ſiue quamlibet uim, qualibet parte, qualibet qualitate naturę, ex illo protoplaſto uno originem ducere, nullus fidelium dubitauerit. Apparet tamen, quid in pluribus natura obtinuerit, & quid ſit ipſa raritate mirabile. Qualis autem ratio reddit̃ de monſtroſis apud nos hominũ partubus, talis de monſtroſis quibuſdã gẽtibus reddi poteſt. Deus enim creator eſt omniũ, qui ubi & quando creari quid oporteat, uel oportuerit, ipſe nouit: ſciẽs uniuerſitatis pulchritudinem quarum partium uel ſimilitudine uel diuerſitate cõtexat. Sed qui totum inſpicere non poteſt, tanꝙ̃ deformitate partis offendit̃: quoniã cui cõgruat, & quò referatur, ignorat. Plurib. ꝙ̃ quinis digitis in manibus & pedibus naſci homines, nouimus: & hæc leuior eſt, ꝙ̃ illa diſtantia: ſed tamen abſit, ut quis ita deſipiat, ut exiſtimet in numero humanorũ digitorũ erraſſe creatorẽ, quamuis neſciens cur hoc fecerit. Ita etſi maior diuerſitas oriatur, ſcit ille quid egerit, cuius opera iuſtè nemo reprehendit. [g] Apud Hipponẽ natus eſt homo quaſi lunatas habens plantas, & in eis binos tantũmodo digitos, ſimiles & manus. Si aliqua gens talis eſſet, illi [h] curioſæ atꝗ mirabili adderet̃ hiſtoriæ. Num igitur iſtum propter hoc negabimus ex uno illo qui primus creatus eſt, eſſe propagatum? [i] Androgyni, quos etiam Hermaphroditos nuncupant, quamuis admodum rari ſint, difficile eſt tamen, ut tempori

A bus deſint: in quibus ſic uterꝗ ſexus apparet, ut ex quo potius debeãt accipere nomẽ, incertũ ſit: [k] à meliore tamẽ, hoc eſt à maſculino, ut appellarent̃, loquendi conſuetudo præualuit. Nam nemo unquã Androgynecas, aut Hermaphroditas nuncupauit. Ante annos aliquot noſtra certè memoria, [l] in oriẽte duplex homo natus ſuperiorib. membris, inferioribus ſimplex. Nam duo erant capita, duo pectora, quatuor manus, uenter autem unus, & pedes duo, ſicut uni homini: & tam diu uixit, ut multos ad eum uidendũ fama cõtraheret. Quis aũt omnes cõmemo

B rare poſsit humanos fœtus longè diſsimiles his ex quib. eos natos eſſe, certiſsimũ eſt? Sicut ergo hæc ex illo negari nõ poſſunt originem ducere, ita quæcunꝗ gentes in diuerſitatibus corporũ ab uſitato naturæ curſu, quẽ plures & propè omnes tenent, [m] uelut exorbitaſſe tradunt̃, [n] ſi definitione illa includunt̃, ut rationalia aĩalia ſint atꝗ mortalia, ab eodem ipſo uno primo patre omnium ſtirpem trahere, confitendum eſt: ſi tñ uera ſunt quæ de illarũ nationũ uarietate, & tanta inter ſe atꝗ nobiſcũ diuerſitate tradũtur.

C Nam & ſimias, [o] & cercopithecos, [p] & ſphingas, ſi neſciremus non homines eſſe, ſed beſtias, poſſent illi hiſtorici de ſua curioſitate gloriantes, uelut gentes aliquas hominũ nobis impunita uanitate mentiri. Sed ſi homines ſunt, de quibus illa mira conſcripta ſunt: quid ſi propterea Deus uoluit etiã nõnullas gẽtes ita creare, ne in his mõſtris, quæ apud nos patet ex hominibus naſci, eius ſapientiã, quæ naturã fingit humanã, uelut artẽ cuiuſpiam minus perfecti opificis putaremus erraſſe? Non itaque nobis uideri abſurdum

D debet, ut quemadmodũ in ſingulis quibuſꝗ gentibus quædã monſtra ſunt hominum, ita in uniuerſo genere humano quędã monſtra ſint gentiũ. [q] Quapropter ut iſtã quæſtionẽ pedetentim cauteꝗ concludã: [r] aut illa, quæ talia de quibuſdã gentib. ſcripta ſunt, omnino nulla ſunt: aut ſi ſunt, homines non ſunt: aut ex Adam ſunt, ſi homines ſunt.

L. VIVES.

SI [a] quædã monſtruoſa h. g.] De his Plinius lib. 7. [b] Sicut perhibent̃ quidam.] Pygmæos nõ crediderim uno tantùm fuiſſe in loco, nec adeò inter ſe diſsidere ſcriptores. Plinius enim libro 4. in Thracia ponit Pygmæos ad Geraniam, Vbi Pygmæorũ, inquit, gens fuiſſe proditur, quos Catizos barbari uocant, creduntꝗ à gruibus fugatos. Cõſtat enim plurimas in his Pygmæi

locis

locis eſſe grues, unde Strimoniæ dicũtur, ab Strimone Thraciæ fluuio. Et Gerania Græco nomine de gruibus dicit̃, γέρανοι. Idem Plin. in 5. opinionẽ eorũ refert, qui Pygmæos Eudonis Cariæ fluminis putarũt accolas. In 6. ex aliorũ traditione Pygmæos in Praſiorũ mõtanis, quę ſunt in India, ſtatuit: quã ſententiã Philoſtratus ſequitur. In eodẽ lib. 6. Plinius eſſe qui ante Nili paludes Pygmæos ponãt, tradit. Ex quib. eſt Ariſtoteles, qui in Aethiopia regione Trogolodytica Pygmęos dicit uiuere, ſubireq́ cauernas, & ob eã cauſam Troglodytas uocari: fabulãq́ eſſe negat, quod uulgo de ſtatura eorũ, deq́ pugna cum gruibus fertur, quã Homerus cãtauit, qui eũ ad meridiẽ terræ Pygmæos dixit agere: nempe in Aethiopia, ut eũ Strabo interpretat̃: in qua regione tanta eſt gruum per hyemẽ noſtrã frequẽtia, quanta in Thracia per æſtatẽ, uidelicet eiſdẽ gruibus pro tempore migrãtibus & remigrantib. Mela in Arabia interiore ſcribit fuiſſe Pygmæos, minutũ genus, & quod ꝓ ſatis frugib. cõtra grues dimicãdo defecit. Sunt qui eſſe non putẽt. Ariſtot. & Pli. putãt. [a] A' cubito Græci.] πυγμὴ eſt cubitus, & ab hoc nomine interpres Homeri Euſta- *Cubitus.* thius ait Pygmęos nominatos eſſe: cubitus uerò ſeſqui *Pes.* pedem capit, hoc eſt, digitos uigintiquatuor. Pes enim duodecim pollicib. conſtat, id eſt, digitis ſedecim, & pal *Palmus.* mis quatuor. Etſi palmus nõ ſimpliciter dicit̃: nam palmus minor eſt, quẽ dixi: quadrãs pedis tribus pollicibus cõſtans, & maior palmus duodecim digitorũ, qui *Spithama.* σπιθαμὴ, ſpithama dicitur: & dodrans pedis, nempe nouem eius unciæ, qui ſunt pollices nouẽ. Plin. li. 7. ſuper hos extrema in parte montiũ Spithamæi Pygmæi narrãtur ternas ſpithamas longitudine, hoc eſt, ternos dodrantes nõ excedentes. Idem Gell. lib. 9. Pygmæi q longiſsimi ſunt, nõ ſuperãt pedes duos & quadrãtẽ: utruſque numeri & iſtius Gellij, & illius Pli. 36. digiti eſt ſumma. Iuuenalis poeticè dixit, ut rẽ faceter magis ridiculam, Pygmæam cohortem pede uno altiorem non eſſe. [d] Quos Sciopodas.] Vmbripedes, ſi quis uerti ue- *Sciopodes.* lit ad uerbũ. eſt enim σκιὰ umbra. [e] Muſiuo picta.] *Muſiuum.* Sic Spartianus in Peſcẽnino Nigro, De muſiuo picta ui demus. Her. Barbarus lib. 36. in Pliniũ, cui & Aegnatius Baptiſta in Spartianũ ſuffragat̃, muſiuũ opꝰ eſſe dicit, quod uulgo muſeacũ uocant, teſſelatũ lapillis uariorũ colorũ: ex quis arte cõpoſitis & coagmentatis om̃e genus imaginum redditur. Quale eſt Romæ uidere in parietibus, lacunaribus, & pauimentis frequens, opere uetuſto: nam nunc perijſſe aiunt id artificij. Nos tamen in Hiſpania ſegmẽtatis utimur tabulis, & ſellis, quæ ad eãdem operis rationẽ poſſunt referri. Perottus annotauit non muſaicũ eſſe dicendũ, ut uulgo corruptè, ſed muſeacum à muſeis: adducitq́ in id Plinij dictũ ex lib. 36. Eiuſdẽ ſententiæ uidet̃ eſſe Hermolaus. Non uacat nũc diſquirere q̃ rectè uterq́ ſenſerit. Populꝰ muſaicũ dici putat à muſa, ꝙ ſit opus multæ muſæ, ut ipſi loquunt̃, hoc eſt, multæ operæ & artis. [f] De Cynocephalis.] *Cynocephali.* Alibi dixi poſſe Latinè nũcupari Canicipites. Solinus ad ſimiarum genus Cynocephalos refert, quos ſcribit nunq̃ ſic manſueſcere, ut nõ ſint magis rabidi. Diodorus cenſet fera eſſe animalia. [g] Apud Hipponem.] In margine addiderãt quidã Diaritũ & Zaritũ. Legendũ ſic eſt, Apud Hipponẽ Diarrhytũ. Duo ſunt Hippo- *Hippones.* nes in Africa Straboni, Melæ, Plinio, Ptolemæo, ab equitibus Græcis dicti, ut Solinus inquit. ἱππεῖς enim eſt Græcè. Alter eſt enim in ſinu Hipponenſi citra Carthaginem. Diarrhytos dicitur, ꝙ paluſtri agro ſitus à fluore, Plinius. Huius epiſcopus fuit diuus Auguſtinus. Eſt alter Hippo regius ulterius à regib. inhabitatus. Silius:

Tum Vaga, & antiquis dilectus regibus Hippo.

utrumq́ attigit. [h] Illi curioſæ.] De qua paulò antè

Auguſt. To. 5.

A dixit hoc eodem Cap. [i] Androgyni.] Ex Græco eſt ſub uerbum mas & fœmina, ἀνδρόγυνοι. Dicunt̃ etiã *Androgyni.* Hermaphroditi, ꝙ primus ille Semimas filius fingatur à fabulatoribus Hermæ, id eſt, Mercurij: & Aphrodiſis, hoc eſt, Veneris. [k] A' meliore tamen.] Nam à maſculo ſexu dicunt̃ in uoce ipſa androgyna. Sic etiã Latinè ſemimares nominant̃ apud Liuium, Lucanum, & alios, qui quoties olim naſcebant̃, ꝓ portẽtis habebantur. [l] In oriente.] In ora Africę orientali, quæ ſpectat ad Cyrenẽ, & hinc ad Nilũ. Habet enim Africa hũc amnem ad orientẽ, quo ſeparat̃ ab Aſia. [m] Velut exorbitaſſe.] Quia una eſt uia, & ceu orbita, qua natura ipſa uadit. [n] Si definitione.] Notum eſt, à philoſophis finiri hominẽ animal rationale, addi etiã mortalem: nã plerią; omnes deorũ, dæmonas quoq́ animalia eſſe autumant, & rationalia, ſed immortalia tamẽ. [o] Et cercopi- B thecos.] Ex Græco caudatas ſimias: κέρκος cauda, πί- *Cercopitheci.* θηκος ſimius. Martialis de ſimio:

Callidus admiſſas eludere ſimius haſtas,
Si mihi cauda foret, cercopithecus eram.

Ariſt. lib. De animalibus 2. κῆβος uocat, quos finit caudatas ſimias. Alij tamen ſunt, quos cepos nominat lib. 16. facie leonis, corpore reliquo pantheræ, damæ magnitudine dicit eſſe. Sunt & Cepi ad Mæotim populi. [p] Et ſphingas.] Sphinx & ſphinga, animal eſt nõ ab- *Sphinx.* ſimile uulgaribus ſimijs, niſi ꝙ eſt maius, geminis à pectore mãmis propendulis, muliebri facie. In Aethiopia naſcit̃, docile, ut inquit Solinus, ad feritatis obliuionẽ. Poetæ ei faciẽ uirginalẽ tribuũt, ferinos pedes, & in dorſo alas. De hac lib. 18. [q] Mirè quidem, &c. definitũ.] Hæc uerba non ſunt in uetuſtis libris manuſcriptis. [r] Aut illa, aut alia.] In antiquis codicibus ſic, Aut illa, quæ talia de quibuſdam, &c.

C An inferiorem partem terræ, quæ noſtræ habitationi cõtraria eſt, Antipodas habere credendum ſit. Cap. IX.

QVOD [a] uerò et Antipodas eſſe fabulantur, id eſt, homines à contraria parte terræ, ubi ſol orit̃, quãdo occidit nobis [b] aduerſa pedib. noſtris calcare ueſtigia, nulla ratiõe credẽdũ eſt. Neq́ hoc ulla hiſtorica cognitione didiciſſe ſe affirmãt, [c] ſed quaſi ratiocinãdo cõiectant, eo ꝙ intra cõuexa cæli terra ſuſpẽſa ſit, [d] eundemq́ locũ mũdus habeat, & infimũ, & me- D diũ: & ex hoc opinant̃ alteram terræ partem, quæ infrà eſt, habitatione hominum carere nõ poſſe. Nec attendũt, etiã ſi figura cõglobata & rotunda mundus eſſe credat̃, ſiue aliqua ratione monſtret̃: non tamen eſſe conſequẽs, ut etiã ab illa parte ex aquarũ congerie nuda ſit terra. Deinde etiam ſi nuda ſit, neq́ hoc ſtatim neceſſe eſt ut homines habeat: quãdo nullo modo Scriptura iſta mentitur, quæ narratis præteritis facit fidẽ, eo ꝙ eius prædicta cõplentur. Nimiſq́ abſurdum eſt, ut dicat̃, aliquos hoĩes ex hac in illam partẽ oceani immẽſitate traiecta nauigare, ac peruenire potuiſſe: ut etiam illic ex uno illo pri-

mo homine genus inſtitueretur humanum. Quapropter inter illos tunc hominũ populos, qui per ſeptuaginta duas gentes, & totidem linguas colliguntur fuiſſe diuiſi, quæramus, ſi poſſumus inuenire illam in terris peregrinantẽ ciuitatẽ Dei, quæ uſq; ad diluuiũ arcamq; perducta eſt: atque in filijs Noe per eorũ benedictiones perſeueraſſe monſtraĩ, maximè in maximo, qui eſt appellatus Sem: quandoquidem Iaphet ita benedictus eſt, ut in eiuſdem fratris ſui domibus habitaret.

L. VIVES.

Antipodes. QVod[a] uerò & antipodas.] Coſmographi omnes cælum, & proinde terrã in quinq; cingula diuiſerunt, quorũ poſtremi duo, q cæli uerticib. ſubiecti eſſent, procul à cæli motu, à ſolis orbita duob. perennibus fontibus caloris perpetuis rigoribus infeſtanĩ: mediũ uerò, in quo & concitatiſsima eſt cæli uertigo, & uia ſolis, nimio peruſtum ardore, cultũ omnẽ humanũ abigit: quæ media ſunt inter frigida & toſtũ, temperie ſua ſedẽ animantibus præbent. Cingulũ in quo nos ſumus ad ſeptemtrionẽ uergẽs boreale temperatũ dicĩ, cõtrarium illud auſtrale undẽ temperatũ. ἀντίχθονες, qui terrã illam poſsidẽt, dicunĩ. Tum iubet Cleomedes zonas iſtas duas, quatuor in partes æquas rectis angulis ſecari: qui partes, quæ in eadẽ ſunt zona, incolunt, inter ſe ſunt περίοικοι, id eſt, circumcolæ: qui in diuerſis, aut æqua diſtantia ab occidentali inæquali à polis habitãt, ſunt ἄντοικοι, quaſi contra ſe poſiti: qui in æquis omnibus, ſunt antipodes. περίοικοι luce differunt ac tenebris: non uiciſsitudinib. anni & temporũ. ἄντοικοι contra his, nõ illis: antipodes utriſq;. Opinio ueterum, cui Cicero, Mela, & maximi quiq; ſuffragati ſunt, fuit, auſtralẽ illã plagã penitùs nobis incognitã eſſe. Ciceroq; in 6. De re pub. interfuſum maximum inter nos & illos ἀντίχθονες oceanũ putauit, quẽ nemo unq̃ penetrarit: idq; fuſiſsimè Macrobius perſequiĩ. Ego, ne ibi multũ hæreret Lector, uelut prætereuolaui, ſpatio uix iacto. Hæc fuit Auguſtino cauſa nõ leuis, cur antipodes negaret, Lactãtiũ ſecutus. Videbat enim homo acutiſsimus, ſi concederetur nullũ aditum eorum, qui hanc incolimus borealem faſciam temperatã ad auſtralem illos patẽre, ut Cicero iam magniq; autores præiudicarãt, ſequi neceſſariò illos de genere Adæ non eſſe, maluit illud negare, quàm argumento premi tã moleſto tantis autoritatibus munito: ſed profectò & antipodes eſſe, tam certũ eſt, ut negari non poſsit, & ad illos eſſe uiam compertiſsimũ eſt, etiam nõnullis antiquorũ, nedum nauigationibus noſtræ memoriæ. Nam olim per Arabicũ ſinum quidam Auguſti Cæſaris potentiam, fugientes, perq; imam Aethiopiam mareq; Atlanticũ ad Gades Herculis enauigarunt: cõtra florentibus rebus Carthaginenſiũ aliqui ex eis ab Herculeo freto in Arabicũ mare rubrum: tum etiam Perſicus ſinus, & Indicũ, Eoumq; mare Alexãdri armis eſt exploratũ, inſulaq; Taprobane, & aliæ in illis tractibus nõnullæ, quæ ex poſitu cælorum & ſiderũ deprehendũtur antipodes eſſe nobis. Tantùm enim illis exurgit contrarius ille uertex: tantũ ab occidentali ſuo abſunt, quantum quædam ex terris in zona noſtra poſitis. [b] Aduerſa pedibus noſtris.] Imitatio Ciceronis in Somnio Scipionis: de antipodibus em̃ loquens ait, Aduerſa nobis urgent ueſtigia. [c] Sed quaſi ratiocinando coniectant.] Similis em̃ in aduerſa zona temperies eſt, quapropter terræ incolanĩ, huic noſtræ, quæ

A in iter æſtum & frigus extenditur. [d] Eundemq; locum mundus.] In rotundo medium eſt infimum, ambitus undiq; ſublimis & ſupremus eſt.

De generatione Sem, in cuius progenie tendens ad Abrahã ciuitatis Dei ordo dirigiĩ. Cap. x.

TENENDA eſt igitur ſeries generationũ ab ipſo Sem, ut ipſa oſtendat poſt diluuiũ ciuitatẽ Dei: ſicut eam ſeries generationũ ab illo qui eſt appellatus Seth, oſtendebat ante diluuiũ. Propter hoc igitur Scriptura diuina cũ terrenã ciuitatem in Babylone, hoc eſt, in cõfuſione eſſe monſtraſſet, ad patriarchã Sem recapitulando recurriĩ, & orditur inde generationes uſq; ad B Abrahã, cõmemorato etiã numero annorũ, quanto quiſq; ad hanc ſeriẽ pertinentẽ filiũ genuiſſet, quãtoq; uixiſſet. Vbi certè agnoſcendũ eſt quod antè promiſerã, ut appareat quare ſit dictũ de filijs Heber, nomen unius Phalec: quia in diebus eius diuiſa eſt terra. Quid enim aliud intelligendũ eſt, terrã eſſe diuiſam, niſi diuerſitatẽ linguarũ? Omiſsis igitur cæteris filijs Sem, ad hanc rẽ nõ pertinentibus, illi cõnectanĩ in ordine generationum, per q̃s poſsit ad Abraham perueniri: ſicut illi cõnectebanĩ ante diluuium, per quos C perueniređ ad Noe, generationib. quæ propagatæ ſunt ex illo Adã filio, qui appellatus eſt Seth. Sic ergo incipit generationum iſta contextio: Et hæ generationes Sem. Sem filius Noe centũ erat annorũ, cũ genuit [a] Arphaxat, ſecundo anno poſt diluuiũ. Et uixit Sem, poſtq̃ genuit Arphaxat, quingẽtos annos, & genuit filios & filias, & mortuus eſt. Gen. 10.
Sic exequiĩ cæteros, dicẽs quoto quiſq; anno uitæ ſuæ filiũ genuerit, ad iſtũ generationũ ordinẽ pertinentẽ, qui pertẽdit ad Abraham: & quot annos poſtmodũ uixerit, intimans eũ filios filiaſq; genuiſſe: ut intelligaD mus unde potuerint populi accreſcere, ne in paucis qui commemoranĩ hominibus occupati pueriliter hæſitemus, unde tanta ſpatia terrarum atq; regnorũ repleri potuerint de genere Sem, maximè propter Aſſyriorũ regnum, unde Ninus ille orientaliũ domitor uſquequaq; populorũ ingẽti proſperitate regnauit, & latiſsimũ ac fundatiſsimũ regnum, quod diuturno tempore duceređ, ſuis poſteris propagauit. Sed nos ne diutius, q̃ opus eſt, immoremur: non quot annos quiſque in iſta generationũ ſerie uixerit, ſed quoto anno

no uitæ ſuæ genuerit filium, hoc ordine me- A
morandũ tantũmodo ponimus: ut et nume-
rum annorũ à tranſacto diluuio uſq; ad A-
braham colligamus, & præter illa, in quibus
nos cogit neceſsitas immorari, breuitẽr alia
curſimq; tangamus. Secũdo igitᷣ anno poſt
diluuiũ, Sem cùm eſſet centũ annorũ, genuit
Arphaxat. Arphaxat aũt cũ eſſet centũ tri-
gintaquinq; annorũ, genuit Cainan: qui cũ
eſſet centũ triginta annorũ, genuit Sala. Por-
rò etiã ipſe Sala totidẽ annorũ erat, quando
genuit Heber. Centũ uerò & triginta & qua
tuor agebat annos Heber, cùm genuit Pha-
lech, in cuius diebus diuiſa eſt terra. Ipſe autẽ B
Phalech uixit centum triginta annos, & ge-
nuit Ragau. Et Ragau centũ triginta duos,
& genuit Seruch. Et Seruch centũ triginta,
& genuit Nachor. Et Nachor ſeptuaginta-
nouẽ, & genuit [b] Thara. Thara autẽ ſeptua-
ginta, & genuit Abram: quem poſtea Deus
mutato uocabulo uocauit Abraham. Fiunt
itaq; anni à diluuio uſq; ad Abrahã mille ſe-
ptuaginta & duo, ſecundũ uulgatã editionẽ,
hoc eſt, interpretũ Septuaginta. In Hebræis
aũt codicibus longè pauciores annos perhi
bent inueniri: de quibus rationẽ aut nullã, C
aut difficillimã reddunt. Cùm ergo quæri-
mus in illis ſeptuagintaduabus gentibus ci-
uitatẽ Dei, nõ poſſumus affirmare illo tẽpo-
re, quo erat illis labium unũ, id eſt, loquela una,
tũc iam genus humanũ alienatũ fuiſſe à cul-
tu ueri Dei: ita ut in ſolis iſtis generationib.
pietas uera remaneret, quæ deſcẽdunt de ſe-
mine Sem per Arphaxat, & tẽdũt ad Abra-
Gen.11. ham: ſed ab illa ſuperbia ædificandæ turris
uſq; in cælũ, qua impia ſignificatᷣ elatio, ter-
rena apparuit ciuitas, hoc eſt, ſocietas impio
rum. Vtrũ iſta antè non fuerit, an latuerit, an
potius utraq; permãſerit, pia ſcilicet in duo-
bus filijs Noe, qui benedicti ſunt, eorumq;
poſteris: impia uerò in eo quod maledictus eſt, D
atq; eius progenie, ubi etiã exortus eſt gigas
uenator cõtra Dñm, nõ eſt dijudicatio faci-
lis. Fortaſsis enĩ, quod profectò credibilius eſt,
& in filijs duorũ illorũ iam tunc anteq; Ba-
bylonia cœpiſſet inſtitui, fuerunt cõtempto-
res Dei, & in filijs Chã cultores Dei: utrũq;
tamẽ hominum genus terris nunq; defuiſſe,
credendũ eſt. Siquidẽ & quando dictũ eſt:
Pſal.14. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti
ſunt: nõ eſt qui faciat bonum, nõ eſt uſq; ad
unũ: in utroq; Pſalmo, ubi hæc uerba ſunt,
& hęc leguntur: Nõnne cognoſcent omnes, Pſal.13.
qui operantᷣ iniquitatẽ, qui deuorãt plebem
meã in cibo panis? Erat ergo etiam tunc po-
pulus Dei: unde illud quod dictũ eſt, Non eſt
qui faciat bonum, non eſt uſq; ad unum: de
filijs hominum dictum eſt, nõ de filijs Dei.
Nam præmiſſum eſt: Deus de cælo proſpe-
xit ſuper filios hominum, ut uideret, ſi eſt in-
telligens, aut requirẽs Deum. Ac deinde illa
ſubiuncta, quæ omnes filios hominũ, id eſt,
ad ciuitatem pertinentes, quæ uiuit ſecun-
dum hominem, non ſecundũ Deum, repro-
bos eſſe demonſtrant.

L. VIVES.

Arphaxat [a].] Ab hoc Chaldæos ortos eſſe, Hie-
ronymus tradit. [b] Thare.] Hunc Septuaginta
uocant Θάῤῥα.

Quòd ea primitùs lingua in uſu hominum fuerit, quæ poſtea Hebręa ab Heber nominé nuncupata eſt: & in cuius familia remanſit, cùm diuerſitas eſſet facta linguarum. Cap. XI.

QVAMOBREM ſicut lingua una cũ
eſſet omniũ, nõ ideo filij peſtilẽtiæ
defuerũt: nam & ante diluuiũ una
erat lingua, & tamẽ omnes præ-
C ter unã Noe iuſti domũ deleri diluuio me-
ruerũt: ita quando merito elatioris impietatis gen
tes linguarũ diuerſitate punitæ, atq; diuiſæ
ſunt, & ciuitas impiorum confuſionis nomẽ
accepit, hoc eſt, appellata eſt Babylon, [a] non
defuit domus Heber, ubi ea quæ antea fuit
omniũ, lingua remaneret. Vnde, ſicut ſuprà
memoraui, cùm cœpiſſent enumerari filij
Sem, qui ſinguli gẽtes ſingulas procrearũt,
primus eſt cõmemoratus Heber, cùm ſit ab-
nepos ipſius, hoc eſt, ab illo quintus inuenia
tur exortus. Quia ergo in eius familia re-
manſit hæc lingua, diuiſis per alias linguas
cæteris gẽtibus, quæ lingua prius humano
D generi nõ immeritò creditᷣ fuiſſe communis,
ideo deinceps Hebræa eſt nuncupata. Tunc Hebræa lingua.
enim opus erat eã diſtingui ab alijs linguis
nomine proprio: ſicut aliæ quoque uocatæ
ſunt nominibus proprijs. Quando aũt erat
una, nihil aliud quã humana lingua, uel hu-
mana locutio uocabatᷣ, qua ſola uniuerſum
genus humanum loquebatur. Dixerit ali-
quis: Si in diebus Phalech, filij Heber, diui-
ſa eſt terra per linguas, id eſt, homines, qui
tunc erant in terra, ex eius nomine potius
debuit appellari lingua illa, quæ fuit omni-

bus antè communis. Sed intelligendum eſt [b] ipſum Heber propterea tale nomen impoſuiſſe filio ſuo, ut uocarẽt Phalec, quod interpretatur diuiſio: quia tunc ei natus eſt, quando per linguas terra diuiſa eſt, id eſt, i-
Gen. 11. pſo tempore, ut hoc ſit quod dictũ eſt: In diebus eius diuiſa eſt terra. Nam niſi adhuc Heber uiueret, quando linguarũ facta eſt multitudo: non ex eius nomine nomen acciperet lingua, quæ apud illum potuit permanere. Et ideo credenda eſt ipſa fuiſſe prima illa communis: quoniam de pœna uenit multiplicatio mutatioq́; linguarum: & utiq; præter hanc pœnam eſſe debuit populus Dei. Nec fruſtrà linguam iſtam, hoc eſt, quam tenuit Abrahã, nec in omnes filios ſuos tranſmittere potuit, ſed in eos tantùm qui propagati per Iacob, & inſignius atq; eminentius in Dei populum coaleſcentes, Dei teſtamẽta & ſtirpem Chriſti habere potuerunt. Nec Heber ipſe eandem linguam in uniuerſam progeniem ſuam refudit: ſed in eam tãtùm, cuius generationes perducuntur ad Abraham. Quapropter etiamſi non euidenter expreſſum eſt, fuiſſe aliquod pium genus hominum, quando ab impijs Babylonia condebatur: non ad hoc ualuit hæc obſcuritas, ut quærẽtis fraudaretur, ſed potius, ut exerceretur intentio. Cùm enim legitur unam fuiſſe linguã primitùs omnium, & ante omnes filios Sem cõmendatur Heber, quamuis ab illo quintus oriatur: & Hebræa uocatur lingua, quam patriarcharum & prophetarum, nõ ſolùm in ſermonibus ſuis, uerùm etiam in literis ſacris cuſtodiuit autoritas: ꝑfectò cùm quęritur in diuiſione linguarum, ubi lingua illa remanere potuerit, quæ fuit antè communis: quæ ſine ulla dubitatione ubi remanſit, non ibi fuit illa pœna, quæ facta eſt mutatione linguarum: quid aliud occurrit, niſi quod in huius gẽte remanſerit, à cuius nomine nomẽ accepit: & hoc iuſticiæ gentis huius non paruũ apparuiſſe ueſtigiũ, quod cùm aliæ gentes plecterent̃ mutatione linguarũ, ad iſtam non peruenit tale ſuppliciũ? Sed adhuc illud mouet, quomodo potuerũt ſingulas gẽtes facere Heber, & filius eius Phalec, ſi una lingua permanſit ambobus? Et certè una eſt Hebræa gẽs ex Heber propagata uſq; ad Abrahã, & per eũ deinceps, donec magnus fieret populus Iſrael.

A Quomodo igitur omnes filij qui cõmemorati ſunt trium filiorũ Noe, fecerunt ſingulas gentes, ſi Heber & Phalec ſingulas non fecerunt? Nimirum illud eſt probabilius, [c] quòd gigas ille Nemroth fecerit etiam ipſe gentem ſuam: ſed propter excellentiam dominationis & corporis ſeorſum eminentius nominatus eſt, ut maneat numerus ſeptuagintaduarum gẽtium atq; linguarum. Phalec autem propterea cõmemoratus eſt, non quòd gentem fecerit: nam eadem ipſa eſt eius gens Hebræa, eadem'que lingua, ſed
B propter tempus inſigne, quòd in diebus eius terra diuiſa eſt. Nec mouere nos debet, quomodo potuerit gigas Nemroth ad illud ætatis occurrere, quo Babylon condita eſt, & confuſio facta linguarum, atq; ex hac diuiſio gentium. Non enim quia Heber ſextus eſt a Noe, ille autem quartus, ideo nõ potuerunt ad idem tempus conuenire uiuendo. Hoc enim cõtigit, cũ plus uiuerent, ubi pauciores ſunt generationes, minus ubi plures: aut ſerius nati eſſent ubi pauciores, maturius ubi plures. Sanè intelligendum eſt, quando
C terra diuiſa eſt: nõ ſolùm iam natos fuiſſe ceteros filios filiorũ Noe, qui cõmemorantur patres gentium, ſed etiam eius ætatis fuiſſe, ut numeroſas familias haberent, quæ dignæ fuiſſent nominibus gentium. Vnde nequaquam putandũ, quòd eo fuerint ordine geniti, quo cõmemorati leguntur. Alioquin duodecim filij Iectan, qui erat filius alius Heber, frater Phalec, quomodo potuerunt iam gentes facere, ſi poſt Phalec fratrum ſuum Iectan natus eſt, ſicut poſt eum commemoratus eſt: quandoquidem tempore quo natus eſt Phalec, diuiſa eſt terra. Proinde intel-
D ligendum eſt, priorem quidem Phalec nominatum, ſed longè poſt fratrem ſuum Iectan fuiſſe natum, cuius Iectan duodecim filij tam grandes iam familias haberent, ut in linguas proprias diuidi poſſent. Sic enim potuit prior commemorari, qui erat ætate poſterior: quemadmodum prius commemorati ſunt ex tribus filijs Noe procreati filij Iaphet, qui erat minimus eorum: deinde filij Cham, qui erat medius: poſtremò filij Sem, qui erat primus & maximus. Illarum autem gentium uocabula partim manſerunt, ita ut hodie'que appareat unde fuerint deriuata: ſicut ex Aſſur Aſſyrij, ex Heber

ber Hæbræi, [d] partim tēporis uetuſtate mutata ſunt:ita ut uix homines doctiſsimi antiquiſsimas hiſtorias perſcrutantes, nec omnium, ſed aliquarum ex iſtis origines gentiũ potuerint reperire. [e] Nam ꝙ ex filio Cham, qui uocabať Meſraim, Ægyptij perhibenť exorti, nulla hîc reſonat origo uocabuli: [f] ſicut nec Æthiopũ, qui dicunť ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus eſt. Et ſi omnia conſiderentur, plura mutata, quàm manentia nomina apparent.

L. VIVES.

NOn [a] defuit domus Heber.] In hac putãt quidã primorum hominũ linguam remanſiſſe, quòd in coniuratione illa turris extruendæ non conſenſerit. Pſameticon Aegypti regem ſcribit Herodotus, educari iuſsiſſe duos pueros in ſyluis, ubi nullam audirent uocẽ humanã, ut quã linguã ſuapte ſponte ſine doctore loquerenť, eam iudicaret primã fuiſſe generis humani. Poſt tres annos ante ipſum ꝓductos, Bec aliquoties protuliſſe: cumq; lingua Phrygia Bec eſſet panis, eã primorũ hominũ, & Phrygas primos fuiſſe homines, ꝓnunciatũ eſt. Sed mirũ nõ eſt ipſos Bec dixiſſe, qui inter capras eſſent educati, nullasq; alias uoces eſſe locutos. [b] Ipſum Heber.] Vaticinando id quod futurũ erat, inquit Hieronymus. [c] Quòd gigas ille Nemroth.] Quam gentẽ fecerit, non conſtat: ubi regnauerit, tradiť Gen. x. quę loca ſic explicat Hieron. Regnum eius Babylon, regnauit & in Arach, hoc eſt, in Edeſſa, & in Achad, quæ nunc diciť Niſibis: & in Chalane, quæ poſtea uerſo nomine à Seleuco rege dicta eſt Seleucia: uel certè quæ nunc Κτησιφῶν. Forſitan harum gentium eſt autor, nõ dubiũ quin propagator. [d] Partim temporis uetuſtate.] Sicut D. Hieronymus dicit, de omnibus filijs lectan. Quid mirum in tanta uetuſtate, cũ intra annos ducentos mutata ſint omnia penè urbium, montium, fluuiorum nomina Italiæ, Hiſpaniæ, Galliç, aduentu barbararum nationum. [e] Nam quod ex filio Cham.] Imò ab Cham dictam Aegyptũ, tradit Hieronymus, cuius hæc ſunt uerba: Frequẽter LXX. interpretes nõ ualentes heth literã, quæ duplicẽ aſpirationẽ ſonat, in Græcũ ſermonẽ uertere, χ Græcã literam addiderunt, ut nos docerent iſtiuſmodi uocabula aſpirari debere: unde & in præſenti loco Cham tranſtulerunt, pro eo qđ Ham, à quo & Aegyptus uſq; hodie Aegyptiorum lingua Ham dicitur. Tantum Hieron. Sed fieri potuit, ut Aegypt⁹ de nomine cõditoris Meſrahim ſit appellata: nam ſic eam nominant Hebręi, eodẽ Hieronymo autore. De nomine etiã patris Ham. Aegyptus poſtea dicta eſt aerea, quaſi ἠερίαν, quoniã tenebricoſo eſt aere, ut Stephanus inquit. Nominata eſt etiam eidẽ autori Heptapolis, à ſeptẽ urbibus. Deinde ab Aegypto rege Beli filio Aegyptus. Homerus Nilum amnẽ Aegyptium uocat. [f] Sicut nec Aethiopum.] Chus ab Hebræis Aethiopia eſt dicta. Hiero. Hæc etiã Atlantia eſt appellata ab Atlante: & Aethiopia pòſt, ut quidã uolunt, ab Aethiope Vulcani filio. Sed magis crediderim de colore & exuſtione eſſe dictos. Nam αἴθιοψ etiam in ſoluta oratione apud Græcos eſt μέλας, id eſt, niger. Aethiopiam antiquiſsimus ſcriptor Homerus duplicem fecit ἀλλοτρίαν.

οἱ μὲν δυσομένου ὑπερίονος, οἱ δ' ἀνιόντος.

Hæc ſolem ſpectat ſurgentem, at illa cadentem.

Eſt & Aethiopum regio in Eubœa inſula.

Aegyptus. Ham. Aethiopia.

A De articulo tēporis in Abrahã, à quo ſanctæ ſucceſſionis nouus ordo contexitur. Cap. XII.

NVNC iam uideamus procurſum ciuitatis Dei, etiã ab illo articulo tēporis, qui factus eſt in patre Abraham, unde incipit eſſe noticia eius euidentior, & ubi clariora leguněť promiſſa diuina, quę nũc in Chriſto uidemus impleri. Sic ergo Scriptura ſancta indicante didicimus: In regione Chaldęorũ natus eſt Abrahã: [a] quę terra ad regnũ pertinebat Aſſyriorũ. Apud Chaldæos autẽ iam etiã tunc ſuperſtitiones impiæ præualebant, quemadmodũ per cæteras gẽtes. B Vna igitur Tharæ domus erat, de qua natus eſt Abrahã, in qua unius ueri Dei cultus, & quãtũ credibile eſt, in qua iã ſola etiã Hebræa lingua remanſerat: quãuis & ipſe, ſicut iam manifeſtior Dei populus in Ægypto, ita in Meſopotamia ſeruiſſe dijs alienis, Ieſu Naue narrante referť: cæteris ex progenie illius Heber in linguas paulatim alias & in nationes alias defluentibus. Proinde, ſicut per aquarum diluuiũ una domus Noe remãſerat ad reparandũ genus humanum: ſic in diluuio multarũ ſuperſtitionum C per uniuerſum mundũ una remanſerat domus Tharæ, in qua cuſtodita eſt plantatio ciuitatis Dei. Deniq; ſicut illic enumeratis ſuprà generationib. ab Adã uſq; ad Noe ſimul cum annorũ numeris, & expoſita diluuij cauſa, prius ꝙ Deus inciperet de arca fabricanda loqui, ad Noe diciť, Hæ autem generationes Noe: ita & hîc enumeratis generationibus ab illo, qui eſt appellatus Sem, filio Noe, uſq; ad Abraham, deinde inſignis articulus ſimiliter ponitur, ut dicatur, Hæ ſunt generationes Tharæ. Thara genuit Abram & Nachor & Aram: & Aram genuit Loth. Et mortuus eſt Aram [b] corã Thara D patre ſuo in terra in qua natus eſt, in regione Chaldæorum. Et ſumpſerunt Abram & Nachor ſibi uxores, nomen mulieris Abram Sara, & nomẽ mulieris Nachor Melcha, filia Aram. Iſte Aram pater Melchæ fuit & pater Ieſcæ, quæ Ieſca creditur ipſa eſſe etiam Sara uxor Abrahæ.

Gen. 11.

L. VIVES.

QVæ [a] terra ad regnum pertinebat Aſſyriorum.] Nam in Aſſyria eſt Chaldæa Melæ, Plinio, Straboni, & alijs: nec ſolũ pars eſt illius Aſſyriæ, quã ueteres nihil aliud eſſe quàm Syriam latè patentẽ putauerunt, hac Græca uoce, illa barbara, ſed illius Aſſyriæ

Aſſyria.

riæ anguſtioris. Strabo, Aſſyriam uocani Babyloniã, A & maximã adiacentis terræ portionem. Xenopbon in primo De pædia Cyri, Syrios & Aſſyrios ponit tanqoã diuerſos. [b] Coram Thara patre ſuo.] In Gen.11.cap. ex omnibus interpretibus, ante patrẽ ſouum. Lxx. ἐνώπιον θαρὰ τ̃ πατρὸς, quaſi eo præſente & inſpectãte. Forté Augoſtinos corã patre, hoc eſt, eo præſente intellexit, antequam ex Chaldæa migraret in Charram, quæ poſt Charrhæ. ea à Latinis dictæ ſont Charrhæ. Ciuitas hæc eſt Meſopotamię, ad qoam exercitus Romanus imperatore M. Craſſo cæſus eſt à Parthis.

Quæ ratio fecíſſe uideatur, ut in transmigratione Tharæ, qua Chaldæos deſerens in Meſopotamiã tranſiuit, nulla filij eius Nachor facta ſit mentio. Cap. XIII.

DEINDE narratur, quemadmodum B Thara cum ſuis regionem reliquerit Chaldæorũ, & [c] uenerit in Meſopotamiam, & habitauerit in Charram. Tacetur autem de uno filio eius, qui uocabatur Nachor, tanquam eum non duxerit ſecum. Gen.11. Nam ita narratur: Et ſumpſit Thara Abraham filium ſuum, & Loth filiũ Aram, filium filij ſui, & Saram nurum ſuam, uxorem Abraham filij ſui, & eduxit illos de regione Chaldæorum in terram Chanaan, & uenit in Charram, & habitauit ibi. Nuſquã hîc nominatur Nachor, & uxor eius Melcha. Sed inuenimus poſtea, cùm ſeruum ſuum mitteret Abraham ad accipiẽdam uxorem C filio ſuo Iſaac, ita ſcriptũ: Et accepit puer decem camelos de camelis domini ſui; & de omnibus bonis domini ſui ſecum, & exurgens profectus eſt in Meſopotamiam in ciuitatem Nachor. Iſto & alijs ſacræ huius hiſtorię teſtimonijs oſtenditur, etiam Nachor fratrem Abrahæ exiſſe de regione Chaldęorum, ſedeſq; conſtituiſſe in Meſopotamia, ubi cum patre ſuo habitauerat Abraham. Cur ergo Scriptura eum non commemorauit, quando ex gente Chaldæorum cum ſuis profectus eſt Thara, et habitauit in Meſopotamia, D ubi non ſolùm Abraham filius eius, uerumetiam Sara nurus eius & Loth nepos eius cõmemorantur, quòd eos duxerit ſecũ? Cur putamus, niſi fortè quòd à paterna & fraterna pietate deſciuerat, & ſuperſtitione adhæſerat Chaldæorum, & poſtea inde, ſiue pœnitendo, ſiue perſecutionem paſſus, quòd ſuſpectus haberetur, & ipſe emigrauit? In libro enim qui inſcribitur Iudith, cùm quæreret Holofernes hoſtis Iſraelitarũ, quænam gens illa eſſet, utrum aduerſus eam bellandum fuiſſet, ſic ei reſpondit Achior dux Ammonitarum: Audiat Domi Iudith.5. nus noſter uerbum de ore pueri ſui, & referam tibi ueritatẽ de populo, qui habitat iuxta montana hæc, & non exibit mendacium de ore ſerui tui. Hæc enim progenies populi eſt Chaldæorum, & antea habitauerũt Meſopotamiam, quia noluerunt ſequi deos patrum ſuorum, qui fuerunt in terra Chaldæorum glorioſi, ſed declinauerunt de uia parentum ſuorũ, & adorauerunt Deum cæli, quẽ cognouerunt, & proiecerũt eos à facie deorum ſuorum, & fugerunt in Meſopotamiã, & habitauerunt ibi dies multos. Dixitq; illis Deus eorum, ut exirent de habitatione ſua, & irent in terram Chanaan, & habitauerunt ibi: & cætera quæ narrat Achior Ammonites. Vnde manifeſtũ eſt, domum Tharæ perſecutionem paſſam fuiſſe à Chaldæis pro uera pietate, qua unus & uerus ab eis colebatur Deus.

L. VIVES.

VEnerit [a] in Meſopotamiam.] Meſopotamia dicitor qoaſi μέσος ποταμῶν, quia inter Tigrim & Euphratem tota. Meſopotamia.

De annis Tharæ, qui in Charra uitæ tempus impleuit. Cap. XIIII.

DEFVNCTO autem Tharã in Meſopotamia, ubi uixiſſe perhibetur ducentos & quinq; annos, iam incipiunt indicari factæ ad Abraham promiſſiones Dei, quod ita ſcriptũ eſt: Et fuerunt dies Gen.11. Tharæ in Charra quinq; & ducenti anni, & mortuus eſt in Charra. Non ſic autem accipiendum eſt, quaſi omnes hos dies ibi egerit, ſed quia omnes dies uitæ ſuæ, qui fuerũt anni ducenti & quinque, ibi compleuerit, alioquin neſciretur quot annos uixerit Thara, quoniam non legitur, quoto anno uitæ ſuæ in Charram uenerit: & abſurdũ eſt exiſtimare in iſta ſerie generationum, ubi diligenter commemoratur quot annos quiſq; uixerit, huius ſolius numerum annorum uitæ nõ commendatum eſſe memoriæ. Quod enim quorundam, quos eadem Scriptura commemorat, tacentur anni, nõ ſunt in hoc ordine, in quo temporum dinumeratio deceſſione gignentium, & genitorum ſucceſſione contexitur. Iſte autem ordo qui dirigitur ab Adam uſq; ad Noe, & inde uſque Abraham, ſine numero annorum uitæ ſuæ neminem continet.

De

De tempore promiſſionis Abrahæ, qua ſecundũ præceptum Dei exiuit de Charra. Cap. XV.

QVOD uerò commemorata morte Tharę patris Abrahã deinde legitur: Et dixit Dñs ad Abrahã, Exi de terra tua, & de cognatiõe tua, & de domo patris tui, &c. non quia hoc ſequitur in ſermone libri, hoc etiã in rerũ geſtarũ tẽpore ſequi exiſtimãdũ eſt. [a] Erit quippe, ſi ita eſt, indiſſolubilis q̃ſtio. Poſt hęc em̃ uerba Dei, quæ ad Abrahã facta ſunt, Scriptura ſic loquit̃: Et exijt Abrahã, quemadmodum locutus eſt illi Dñs, & abijt cũ illo Loth. A- (Gen. 12.)

B brahã aũt erat quinq; & ſeptuaginta annorũ, cũ exiuit de Charra. Quomodo poteſt hoc uerũ eſſe, ſi poſt mortem patris ſui exijt de Charra? Cùm enim eſſet Thara ſeptuaginta annorũ, ſicut ſuprà intimatum eſt, genuit Abrahã: cui numero additis ſeptuagintaquinq; annis, q̃s agebat Abrahã, quando egreſſus eſt de Charra, fiunt anni centum & quadragintaquinq;. Tot igitur annorũ erat Thara, qñ exijt Abraham de illa Meſopotamiæ ciuitate. Agebat enim annũ ætatis ſuæ

C ſeptuageſimũquintũ, ac per hoc pater eius, qui ſeptuageſimo uitæ ſuæ anno genuerat, agebat, ut dictũ eſt, centeſimũ & quadrageſimũquintũ annũ. Nõ ergo inde poſt mortẽ patris, id eſt, poſt ducẽtos quinq; annos, quibus pater eius uixit, egreſſus eſt, ſed annus de illo loco profectionis eius, qm̃ ipſius ſeptuageſimusquintus erat, proculdubiò patris eius, qui ſeptuageſimo uitæ ſuæ anno genuerat, centeſimus quadrageſimusquintus fuiſſe colligit̃. Ac per hoc intelligendum eſt more ſuo Scripturã rediſſe ad tẽpus, q̃d

D iam narratio illa trãſierat: ſicut ſuperius cum filios filiorũ Noe cõmemoraſſet, dixit illos fuiſſe in gẽtibus & linguis ſuis: & tñ poſtea quaſi hoc etiã in ordine temporũ ſequeret̃: Et erat, inquit, omnis terra labium unum, & uox una omnibus. Quomodo ergo ſecundum ſuas gẽtes, & ſecũdũ ſuas linguas erãt, ſi una erat omnibus: niſi quia ad illud quod iã tranſierat, recapitulãdo eſt reuerſa narratio? Sic ergo & hîc cũ dictũ eſſet, Et fuerunt dies Tharæ in Charra quinq; & ducẽti anni, & mortuus eſt Thara in Charra. deinde Scriptura redeundo ad id quod ideo prǽter miſerat, ut prius de Thara id quod inchoatum fuerat compleret: Et dixit, inquit, Dñs (Gen. 11.)

A ad Abraham, Exi de terra tua, &c. Poſt quæ Dei uerba ſubiũgit̃, Et exijt Abrahã, quemadmodũ locutus eſt illi Dñs, & abijt cum eo Loth: Abraham autẽ erat quinq; & ſeptuaginta annorũ, cũ exijt ex Charra. Tunc itaq; hoc factum eſt, quãdo pater eius centeſimũ quadrageſimũ & quintum annũ agebat ætatis. Tunc em̃ fuit huius ſeptuageſimusquintus. Soluta [b] eſt autem quæſtio iſta & aliter, ut ſeptuagintaquinq; anni Abrahæ, quãdo egreſſus eſt de Charra, ex illo computarentur, ex quo de igne Chaldæorum liberatus

B eſt, non ex quo natus eſt, tanq̃ tunc potius natus habendus ſit. Sed beatus Stephanus in Actibus apoſtolorum cùm iſta narraret: Deus, inquit, gloriæ apparuit Abrahæ patri noſtro, cũ eſſet in Meſopotamia, prius q̃ habitaret in Charra, & ait ad illũ: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & ueni in terrã quã tibi demonſtrabo. Secundũ hæc uerba Stephani non poſt mortẽ patris eius locutus eſt Deus Abrahę: qui utiq; in Charra mortuus eſt, ubi cũ illo & ipſe filius habitauit, ſed prius q̃ habitaret (Act. 7.)

C in eadẽ ciuitate, iam tamẽ cum eſſet in Meſopotamia. Iã ergo exierat à Chaldæis. Quod itaq; adiungit Stephanus: Tunc Abraham egreſſus eſt de terra Chaldæorũ, & habitauit in Charra, nõ demonſtrat quid ſit factũ, poſteaq; locutus eſt illi Deus. Neq; em̃ poſt illa Dei uerba egreſſus eſt de terra Chaldęorum, cùm dicat ei locutũ Deũ eſſe in Meſopotamia, ſed ad totum illud tempus pertinet quod ait Tũc, id eſt, ex q̃ egreſſus eſt à Chaldæis, & habitauit in Charra. Item quod ſequit̃: Et inde poſtq; mortuus eſt pater eius,

D collocauit illum in terra hac, in qua uos nũc habitatis, & patres ueſtri: nõ ait, Poſtquam mortuus eſt pater eius, exijt de Charra, ſed inde poſtq; mortuus eſt pater eius, hic eum collocauit. Intelligendũ eſt igit̃ locutũ Deũ fuiſſe cũ Abrahã, cũ eſſet in Meſopotamia, prius q̃ habitaret in Charra: ſed eũ in Charram perueniſſe cum patre, retento apud ſe pręcepto Dei, et inde exiſſe ſeptuageſimo et q̃nto ſuo, patris aũt ſui centeſimo quadrageſimoquinto anno. Collocationẽ uerò eius in terra Chanaan nõ profectionẽ de Charra poſt mortẽ patris eius factã eſſe dixit, q̃a iã mortuus erat pater eius quãdo emit terrã, cuius ibi iam ſuæ rei cœpit eſſe poſſeſſor.

Quod

Quod autem iam in Meſopotamia cōſtitu- A to, hoc eſt, iam egreſſo de terra Chaldæorū, dixit Deus, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, non ut corpus inde eijceret, quod iam fecerat, ſed ut animā euelleret, dicitur. Non enim exierat inde animo, ſi ſpe redeundi & deſiderio tenebatur, quæ ſpes & deſiderium, Deo iubente ac iuuante, & illo obediente, fuerat amputanda. Nō ſanè incredibiliter exiſtimatur, cùm poſtea ſecutus eſſet Nachor patrem ſuum, tūc Abraham præceptum Domini impleuiſſe, ut cum Sara coniuge ſua & Loth filio fratris ſui exiret de Charra.

L. VIVES.

B Erit[a] quippe ſi ita eſt indiſſolubilis quæſtio.] Sic eã hanc quæſtionē uocat Hiero. qui eam diuerſius paulo q̃ Auguſtinus hîc ſoluit, tametſi coniecturis tribus utitur.[b] Soluta eſt autem quæſtio.] Hæc eſt una ex ſolutionibus ſancti Hieronymi, ex fabula quam Hebræi narrant. Sic enim ſcribit: Pro eo quod legimus in regione Chaldæorum, in Hebræo habetur אור כשדים, Vr chaſdim, id eſt, In igne Chaldæorū. Tradunt autē Hebræi ex hac occaſione iſtiuſmodi fabulā. Quod Abraham in ignem miſſus ſit, quia ignē adorare noluerit, quem Chaldæi colunt, & Dei auxilio liberatus de idololatriæ igne profugerit, quod in ſequentib. ſcribitē egreſſum eſſe Tharam cū ſobole ſua de regione Chaldæorū, pro eo quod in Hebræo habetur de incendio Chaldæorū, & hoc eſſe quod nūc dicitur, mortuus eſt Aram ante conſpectum Thare patris ſui in terra natiuitatis ſuæ in igne Chaldęorum, quòd uidelicet ignē C nolens adorare, igne conſumptus ſit. Loquitur autem poſtea Dominus ad Abrahā: Ego ſum qui eduxi te de igne Chaldæorum. Et aliquanto pòſt, ubi quæſtionē illam ſibi propoſuiſſet, quam indiſſolubilem nominauit, inquit: Vera eſt igitur illa Hebręorum traditio, quā ſuprà diximus, quòd egreſſus ſit Thare cum filijs ſuis de igne Chaldæorū, & quòd Abrahā Babylonio uallatus incēdio, quia illud adorare nolebat, Dei auxilio ſit liberatus, & ex illo tempore ei dies uitæ, & tempus reputetur ætatis, ex quo confeſſus eſt Dominū, ſpernens idola Chaldæorū. Hactenus Hieronymi uerba recenſuimus, ſine quibus parū intelligi poſſe Auguſtini ſententia uidebaē. Ioſephus ſcribit Tharam, cùm odio haberet Chaldæam, propter luctum Aran filij, migraſſe cum tota domo Charras, ſepulchrumq; Aran oſtendi in Vr Chaldæorum.

Ignis à Chaldæis colitur.

D De ordine & qualitate promiſſionum Dei, quæ ad Abraham factæ ſunt. Cap. XVI.

IAM conſiderādæ ſunt promiſsiones Dei factæ ad Abraham. In his enim apertiora Domini noſtri Ieſu Chriſti, hoc eſt, Dei ueri oracula apparere cœperunt de populo piorum, quem prophetica prænunciauit autoritas. Harum prima ita legitur: Et dixit Dominus ad Abraham, Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & uade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam, & benedicam te, & magnificabo nomen tuum, & eris benedictus, & benedicam benedicentes te, & maledicam maledicentes te, & benedicentur in te omnes tribus terræ. Aduertēdum eſt igitur, duas res promiſſas Abrahæ: unam ſcilicet, quòd terram Chanaan poſſeſſurū fuerat ſemen eius, quod ſignificatur, ubi dictum eſt: Vade in terrā, quā tibi demonſtrauero, & faciam te in gentem magnam: aliam uerò longè præſtantiorem, non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per q̃d pater non eſt unius gentis Iſraeliticæ, ſed omnium gentium quæ fidei eius ueſtigia conſequuntur, quod promitti cœpit his uerbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. [a]Hanc promiſsionē factam arbitratur Euſebius ſeptuageſimoquinto anno ætatis Abrahæ, tanquam mox ut facta eſt, de Charra exierit Abraham: quoniam Scripturæ contradici non poteſt, ubi legitur, Abraham erat quinq; & ſeptuaginta annorum, cùm exijt de Charra. Sed ſi eo anno facta eſt iſta promiſsio, iam utiq; in Charra cum patre ſuo demorabatur Abraham. Neq; enim inde exire poſſet, niſi prius ibi habitaſſet. Nunquid'nam ergo contradicitur Stephano dicenti: Deus gloriæ apparuit Abrahæ patri noſtro, cùm eſſet in Meſopotamia, priuſquā habitaret in Charra? Sed intelligendum eſt, quod eodem anno facta ſunt omnia, & Dei promiſsio antequā in Charra habitaret Abraham, & in Charra habitatio eius, & inde profectio: nō ſolùm quia Euſebius in Chronicis ab anno huius promiſsionis computat, & oſtendit poſt quadringentos & triginta annos exitum eſſe de Ægypto, quando lex data eſt, uerumetiam [b] quia id commemorat apoſtolus Paulus.

Gen. 12. *Act. 7.* *Gal. 3.*

L. VIVES.

HAnc[a] promiſsionē factā arbitratur Euſebius.] Sic enim apud illum eſt: Imperante Aſſyrijs iitj. Ario, & Sicyonijs Thelaſsione, Abrahā cùm ſeptuagintaquinq; eſſet annorum, diuino dignus habetur alloquio, & ea repromiſsione quæ ad illū facta eſt. [b] Quia id commemorat apoſt. Paulus] Ad Galat. 3. quadringentis & triginta annis poſt promiſsiones factas Abrahæ dicit Legem eſſe datam.

De tribus excellentioribus gentium regnis, quorum, id eſt, Aſſyriorum, iam Abraham ſublimius eminebat. Cap. XVII.

Per

PER idem tēpus eminētia regna erant gentium, in quibus terrigenarū ciuitas, hoc eſt, ſocietas hominum ſecundum hominem uiuentiū ſub dominatu angelorū deſertorum inſignius excellebat, regna uidelicet tria, a Sicyoniorū, b Ægyptiorū, Aſſyriorū. Sed Aſſyriorū multo erat potentius atque ſublimius. Nam rex ille Ninus Beli filius, excepta India, uniuerſæ Aſiæ populos ſubiugauerat. c Aſiam uerò dico, nō illā partē quæ huius maioris Aſiæ una prouincia eſt, ſed eā quæ uniuerſa Aſia nūcupaī, quā d quidam in alterā duarū, pleriq; autē in tertiā totius orbis partem poſuerūt, ut ſint oēs, Aſia, Europa, & Africa, e quod nonnulli æquali diuiſione fecerunt. Namq; iſta quæ Aſia nūcupaī, à meridie per orientem uſq; in ſeptētrionem peruenit. f Europa uerò à ſeptentrione uſq; ad occidētem, g atq; inde Africa ab occidente uſq; ad meridiem. Vnde uidenī orbē dimidium duę tenere, Europa & Africa, aliud uerò dimidiū ſola Aſia. Sed ideo illæ duę partes factæ ſunt, h quia inter utrāq; ab Oceano ingrediī, quicquid aquarum terras interluit, i et ab hoc mare magnū nobis facit. Quapropter ſi in duas partes orbē diuidas, orientis & occidētis, Aſia erit in una, in altera uerò Europa & Africa. Quamobrē unū trium regnorum, quę tunc præcellebāt, regnū ſcilicet Sicyoniorū non erat ſub Aſſyrijs, quia in Europa erat. k Aegyptiorū aūt quomodo eis nō ſubiacebat, à quibus tota Aſia tenebatur, ſolis Indis, ut perhibetur, exceptis. In Aſſyria igiī præualuerat dominatus impiæ ciuitatis: huius caput erat illa Babylon, cuius terrigenæ ciuitatis nomē aptiſſimū eſt, id eſt, confuſio. Ibi aūt Ninus regnabat poſt mortem patris ſui Beli, qui primus illic regnauerat ſexagintaquinq; annos. Filius uerò eius Ninus, qui defuncto patre ſucceſsit in regnū, quinquaginta duos regnauit annos, & habebat in regno quadraginta annos, quando natus eſt Abraham, qui erat annus circiter milleſimus ducenteſimus ante cōditam Romā, ueluti alteram in occidente Babyloniam.

Aſia.

L. VIVES.

SIcyoniorum a.] Sicyon urbs eſt in Peloponneſo ingreſsis ad læuam antiquiſsima, in qua primus Aegialeus regnauit, ut Pauſanias & Euſebius narrāt. Sicyonia ipſa parua eſt in Achaia regio, ſed reges Sicyonij latè per totā Achaiam imperabāt, Sicyon erat regia. Achaiaq; Aegialia eſt olim de regis nomine nūcupata Plinio: totā uerò Pelopūneſum ſic eſſe dictā, ſcribit Euſebius, quæ poſtea Apia uocata eſt, ab Api rege iiij. à Pelope deinde Peloponeſus q. πέλοπος νῆσος, Pelopis inſula. Peninſula enim eſt. Pauſanias nō totā Peloponneſon Aegialeā eſſe dictā ſignificat, ſed maritimā tātùm partē q. αἰγιαλὸν littoralem à Corintho ad Tænarū, & ab illo rege ſic eſſe nominatā, pòſt Sicyoniā à Sicyone rege: de qua lib. 18. b Aegyptiorū.] Hoc tēpore imperabant Aegyptijs Thebæi, quæ regio eſt ſub Delta à Thebis ingenti urbe & maximæ potentiæ nuncupata. c Aſiam uerò dico.] De hac Aſia minore alibi. d Quam quidam in al.] Saluſt. in Bel. Iugurt. oſtēdit quoſdam orbē terrarū in duas tantū partes diuiſiſſe, Aſiam & Europā: Africā Europę partem feciſſe. Hac de cauſſa Silius de Libya inquit: Aut ingēs Aſiæ latus, aut pars tertia rerum. Qui ab Europa nō ſeparant Africā, uentos & cœlum ſequuntur, ut Lucanus lib. 9. cuius hæc ſunt uerba:

Sicyon.

Peloponeſus.

Tertia pars rerum Libye, ſi credere famæ
B Cuncta uelis: at ſi uentos cœlumq; ſequaris,
Pars erit Europæ: nec enim plus littora Nili
Quàm Scythicus Tanais primis à Gadibus abſunt.

Et alia ſuper eadem ratione quædam. Alij terris per mare noſtrum diſterminans Africam ab Europa ſeiunxerunt. e Quod nōnullæ æquali diuiſione fec.] In antiquis eſt, Quod non æquali diuiſione fecerūt. Nam Africa maior eſt Europa, at Aſia maior ambabus: quam ad oriētem latius patere Africa & Europa & mari, quod inter illas immiſſum eſt, autor eſt Mela, certè traditionibus illorum temporum: nam nunc longus Africæ tractus ſub Æthiopia ad meridiem eſt repertus. Nec uidebitur abſurdum, ſi quis malit legere, Nonnulli æquali diuiſione fecerūt: ut ſit diuiſum eſſe orbē à nonnullis in duas æquas partes, Europam & Aſiam. f Europa uerò à ſeptentrione.] Europa habet terminos à ſeptētrione oceanum glacialem & Britannicum, ab occidēte Atlanticum mare, à meridie fretum Herculeum, & noſtrū mare, ab oriēte Helleſpontum, duos Boſphoros, paludem Mæotidem, & Tanaim fluuium. g Atq; inde Africa.] Huius limites iuxta ueteres ſunt ab oriēte Nilus, ab occidēte Atlanticus oceanus, à ſeptentrione mare noſtrum, à meridie Aethiopicus oceanus, ueteribus non ſatis cognitus, nunc crebris nauigationibus Luſitanorum emenſus. h Quia inter utranq; ob oceano.] In lib. Brugen. ſic legitur: quia inter utranq; pelagus ab oceano ingreditur, Mare quod Mediterraneum uocatur, à Latinis uerò & Græcis noſtrū: nam aliud illæ gentes non habent. Pelagus à Mela nominaī, à columnis Herculis in ſinum Iſsicum ad orientē, ad ſeptentrionem in paludē Mæotidem & Tanaim amnē, inter geminas terras modò in Europam & Africā, modò inter Europam & Aſiam. i Et ab hoc mare mag. no. fa.] Pelagus eſt aqua quā ab oceano recipit latū mare efficit illi orę Africę & aduerſæ Europę. Sed latiſsimè patet inter ſinū Liguſticū & ſinum Hipponenſem, ubi erat Auguſtinus. k Aegyptiorum autem quomodo eis.] Aegyptus non tota eſt in Aſia, niſi quantum à Nilo ad orientem uergit: nec tamen Aſſyrijs parebant Aegyptij, ſed regnum poſsidebant opulentiſsimum, qui etiā magnas expeditiones in Aſſyriā fecerunt, lateq; Aſiam domuerunt, ſi libris ipſorum ſit fides.

Europa.

Aegyptus.

De iterato alloquio Dei ad Abrahā, quo ei & ſemini eius Chanaan terra promittitur. XVIII.

EGRESSVS eſt ergo Abraham de Charra ſeptuageſimoquinto anno ætatis ſuæ, centeſimo autem quadrageſimo & quinto patris ſui, cum Loth fi-

O lio

lio fratris ſui, & Sara coniuge ſua, & perrexit in terram Chanaan, [a] & peruenit uſq; ad Sichem, ubi rurſus accepit diuinum oraculum, de quo ita ſcriptum eſt: Et apparuit Dominus Abrahæ, & dixit illi, Semini tuo dabo terram hanc. Nihil de illo ſemine ei promiſſum eſt, in quo pater factus eſt omnium gentium: ſed de illo ſolo, de quo pater eſt unius Iſraeliticæ gentis. Ab hoc enim ſemine terra illa poſſeſſa eſt.

Gen. 12.

L. VIVES.

Sichem. ET [a] peruenit uſq; ad Sichem.] Hæc erat ſita in finibus Ephraim, quàm deleuit poſtea Abimelech. Iudicū 9. Hieron. in lib. De locis Hebraicis Sicimā Latinè & Græcè dictā perhibet, oſtendiq; ueſtigia iuxta ſuburbana Neapoleos ad ſepulchrum Ioſeph. Fuit & altera Sichen in monte Ephraim, ciuitas fugitiuorum.

De Saræ pudicicia in Aegypto per Dominū cuſtodita, quam Abraham nō uxorem ſuam eſſe dixerat, ſed ſororem. Cap. XIX.

DEINDE ædificato ibi altari, & inuocato Deo, Abrahā profectus eſt inde, & habitauit in heremo, atque inde ire in Aegyptū famis neceſsitate compulſus eſt. Vbi uxorem ſuam dixit ſororem ſuam, [a] nihil mētitus. Erat enim & hoc, quia propinqua erat ſanguine: ſicut etiam Loth eadem propinquitate, cùm fratris eius eſſet filius, frater eius eſt dictus. Itaq; uxorem tacuit, non negauit, coniugis tuendam pudiciciam committens Deo, & humanas inſidias cauens ut homo: quoniam ſi periculum quantum cauere poterat, non caueret, [b] magis tentaret Deū, q̃ ſperaret in Deo. De qua re cōtra calumniantē Fauſtum Manichæum multa diximus. Deniq; factum eſt, quod de Domino præſumpſit Abraham. Nam Pharao rex Aegypti, qui eam ſibi uxorem acceperat, grauiter afflictus marito reddidit. [c] Vbi abſit ut credamus, alieno cōcubitu fuiſſe pollutam: quia multo eſt credibilius hoc Pharaonē facere afflictionibus magnis non D fuiſſe permiſſum.

L. VIVES.

NIhil [a] mentitus.] Patrueles enim fratres dicūtur, ut ex Cicerone docui. [b] Magis tentaret.] Bene ſperari de ſe, ac multum ſibi fidi uult Deus, tentari uerò ſe diſertis uerbis uetat. Moſes enim in Deuteronomio inquit: Nō tentabis Dominum Deum tuū. Chriſtus ipſe uerus Deus dictum illud ſanctius & auguſtius uſu ſuo reddidit, Math. 4. [c] Vbi abſit.] Hieron. oſtendit exēplo de lib. Heſter petito, mulierē ad regē introductā ſolere xij mēſibus purgari luſtrariq;, ac regio cōcubitu parari dignā: ita fieri potuiſſe, ut interea morbo ictus Pharao, Saram marito reddiderit.

Tentari non uult Deus.

A

De ſeceſsione Loth & Abrahæ, quæ illis ſalua charitate complacuit. Cap. XX.

REVERSO igitur Abraham ex Aegypto in locum unde uenerat, tunc Loth fratris filius ab illo in terram Sodomorū, ſalua charitate, diſceſsit. Diuites quippe facti erāt, paſtoreſq; multos pecorū habere cœperant, quib. inter ſe rixātibus, eo modo familiarū ſuarū pugnacem diſcordiā uitauerunt. Poterat quippe hinc, ut ſunt humana, etiam inter ipſos aliqua rixa conſurgere. Proinde hoc malum præcauentis Abrahæ uerba ſunt ad Loth: Non ſit rixa inter me & te, & inter paſtores meos & paſtores tuos, quia homines nos fratres ſumus: [a] Nōnne ecce tota terra ante te eſt? Diſcedite à me. Si tu in ſiniſtram, ego in dextram: uel ſi tu in dextram, ego in ſiniſtram. [b] Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines pacifica conſuetudo, ut quando terrenorum aliquid partiendum eſt, maior diuidat, minor eligat.

Gen. 13.

B

L. VIVES.

NOnne [a] ecce tota terra.] Verba ſunt optionē dātis, ut quà uellet proficiſceretur, ipſe in diuerſum abiret. [b] Hinc fortaſsis effecta eſt inter homines.] Fuiſſe olim hunc morem partiendi, ſubſignificāt declamatorum leges, quarum una eſt, Maior frater diuidat, eligat minor. Sen. lib. 6. Declam.

C

De tertia promiſsione Dei, qua terram Chanaan Abrahæ & ſemini eius in perpetuum pollicetur. Cap. XXI.

CVM ergo digreſsi eſſēt, ſeparatimq; habitarent Abrahā & Loth neceſsitate ſuſtentādæ familiæ, nō fœditate diſcordiæ, & Abraham in terra Chanaan, Loth autem eſſet in Sodomis, oraculo tertio Dñs dixit ad Abraham: Reſpiciens oculis tuis uide à loco in quo nūc tu es ad aquilonē & africū, & orientē, & [a] mare, quia omnē terrā quā tu uides, tibi dabo, & ſemini tuo uſq; in ſeculū, & faciā ſemē tuum tanquā arenam terræ. Si poteſt aliquis dinumerare arenam terræ, & ſemen tuum dinumerabitur. Surgens perambula terram in longitudinem eius, & in latitudinem, quia tibi dabo eam. In hac promiſsione utrum ſit etiam illa, qua pater factus eſt omnium gentiū, nō euidenter apparet. Poteſt enim uideri ad hoc pertinere, Et faciam ſemen tuum ſicut arenā terræ: quod ea locutione dictū eſt, quā Græci dicūt [b] hyperbolen, quæ utiq; tropica eſt, non propria. [c] Quo tamen modo, ut cæteris tropis

Gen. 15.

tropis uti ſolere Scripturā nullus qui eā didi-A cit, ambigit. Iſte aūt tropus, id eſt, modus locutionis fit, qn̄ id quod dicitur, longè eſt amplius, quā quod eo dicto ſignificat̃. Quis em̄ nō uideat, quā ſit cōparabiliter amplior arenæ numerus, quā poteſt eſſe omniū hominū ab ipſo Adā uſq; ad terminū ſeculi? Quāto ergo magis quā ſemē Abrahæ, nō ſolū quod pertinet ad Iſraeliticā gentē, uerū etiā q̄d eſt, & futurum eſt, ſecundū imitationē fidei toto orbe terrarū in omnibus gentibus. Quod ſemen, [d] in cōparatione multitudinis impiorū, profecto in paucis eſt: quamuis & ipſi pauci faciant innumerabilē multitudinē ſuam, quæ B ſignificata eſt ſecundū hyperbolē, per arenā terræ. Sanè iſta multitudo quæ promittitur Abrahæ, non Deo eſt innumerabilis, ſed hominibus: [f] Deo aūt nec arenæ terræ. Proinde quia nō tantū gens Iſraelitica, ſed uniuerſum ſemen Abrahæ, ubi eſt expreſſa promiſsio, non ſecundū carnē, ſed ſecundū ſpiritū plurimorū filiorū, congruentius arenę multitudini comparatur: poteſt hinc intelligi utriuſq; rei facta promiſsio. Sed ideo diximus, quod non euidenter appareat, quia & illius gentis unius multitudo, quæ ſecundum carnē nata C eſt ex Abrahā per eius nepotē Iacob, in tantum creuit, ut penè oēs partes orbis impleuerit. Et ideo potuit & ipſa ſecundum hyperbolem arenæ multitudini comparari: quia et hęc ſola innumera eſt homini multitudo: terram certè illam ſolā ſignificatā, quæ appellata eſt Chanaan, nemo ambigit. Sed quod dictum eſt: Tibi dabo eam, & ſemini tuo uſque in ſeculū: poteſt mouere nonnullos, ſi uſq; in ſeculum intelligāt in æternū. Si autem ſeculū hoc loco ſic accipiant, quemadmodū fideliter tenemus, initium futuri ſeculi, à fine præ-D ſentis ordiri, nihil eos mouebit: quia etſi expulſi ſunt Iſraelitæ de Hieroſolymis, manent tamen in alijs ciuitatibus terræ Chanaan, & uſq; in finem manebunt: & uniuerſa terra illa cum à Chriſtianis inhabitatur, etiam ipſum ſemen eſt Abrahæ.

L. VIVES.

ET [a] mare.] Syriæ, in qua erat Abraham, mare noſtrum eſt ad occaſum ſolis, ideo cùm reliquas tres mundi partes nominaſſet, pro occidēte mare dixit, quod Plinius Phœniciū nominat. [b] Hyperbolē.] Hyperbole. Fit cùm plus dicit̃, q̄ intelligit̃, de qua apud Quin. in 9. [c] Quo tamen modo ut cæteris.] Sicut Hieremię xx. locus multorū uerſuū, quē per hyperbolen dictum ait Hieron. & Daniel 4. & Eccleſiaſtes 10. Volucres cœli auferent uocē tuam. Origenes in 1. cap. Epiſt. ad Rom. hyperbolen eſſe oſtendit illo uerbo, q; fides ueſtra annunciatur in uniuerſo mundo. tum in Euangelio, & alijs ſacræ Scripturę libris eſt hunc tropū inuenire, quem fieri Auguſt. lib. cōtra Iul. 5. docet ad animos auditorum permouendos. Miror eſſe quoſdam, qui ruſticano more ac modo malint diuinas Scripturas enarrari, quā doctè. [d] In comp. mu.] Hoc eſt quod Chriſtus ait in Euangelio, uitæ ſemitam eſſe anguſtā, & paucos eam ingredi, Matth. 5. cum multos uocari, paucos eligi. [e] Quāuis & ipſi.] Hoc eſt quod Ioannes in Reuelatione inquit, uidiſſe ſe Apoc. 7. turbā ingētē, & quā nemo quiret dinumerare. [f] Deo aūt nec arenæ terrę.] Hoc quod ſummum eſt Dei, dęmō ille qui Delphis reſponſa dabat, ut alia diuina permulta, ſibi attribuit. Ingreſsi enim templum illud Lydis, quos Crœſus miſerat, Pythia uerbis Apollinis in hanc ſententiam locuta fertur:

B Noui ego arenarum numerum ſpatiumq; profundi.

De ſuperatis ab Abraham hoſtibus Sodomorum, quando Loth de captiuitate eripuit, & à Melchiſedech ſacerdote benedictus eſt. XXII.

HOc reſponſo promiſsionis accepto migrauit Abraham, & manſit in alio eiuſdē terræ loco, id eſt, iuxta quercum Mambræ, quæ erat in Chebron. Deinde ab hoſtibus qui Sodomis irruerant, cùm quinque reges aduerſus quatuor bellum gererent, & uictis Sodomitis etiam Loth captus eſſet, liberauit eum Abraham, adductis ſecum in prælium trecentis decem & octo uernaculis ſuis: & uictoriam fecit de regibus Sodomorum, nihilq; ſpoliarum auferre uoluit, [a] cùm rex cui uicerat obtuliſſet. Sed planè tunc benedictus eſt à Melchiſedech, qui erat ſacerdos Dei excelſi: [b] de quo Gen. 14. in Epiſtola quæ inſcribitur ad Hebræos: quàm plures Apoſtoli Pauli eſſe dicunt, quidam uerò negant, multa & magna conſcripta ſunt. Ibi quippe primum apparuit ſacrificium, quod nūc à Chriſtianis offertur Deo toto orbe terrarum, impleturq; illud quod longè poſt hoc factum, per prophetā dicitur D ad Chriſtum, qui fuerat uenturus in carnem: Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. Pſal. 110. Non ſcilicet ſecundum ordinem Aaron: qui ordo fuerat auferendus illuceſcentibus rebus, quæ illis umbris prænotabantur.

L. VIVES.

CVm [a] rex, cui uicerat.] Baſa rex Sodomorū, quē de regibus alijs uindicauit Abraham. Gen. 14. [b] De quo in epiſt.] Hieron. Orig. Auguſt. & alij ueterū de hoc ambigūt. Ante ętatē Hieronymi à Latinis ea Epiſtola recepta non erat inter ſacras. De hac re multa & doctis uerbis diſputat Eraſmus noſter in fine Annotationū eiuſce Epiſtolæ. Erat enim imago ille panis, tum etiā uinum corporis & ſanguinis Domini, quæ nunc forma panis & uini conſecrantur.

De uerbo Domini ad Abrahã, quo ei promittitur A ſecundũ multitudinẽ ſtellarũ multiplicãda poſteritas: quòd credens iuſtificatus eſt adhuc in præputio conſtitutus. Cap. XXIII.

Etiam tunc factum eſt uerbũ Domini ad Abraham in uiſu. Qui cùm ei protectionẽ mercedemq; promitteret ualde multam: ille de poſteritate ſolicitus, quendã Eliezer uernaculũ ſuum futurũ ſibi hæredem dixit: continuoq; illi promiſſus eſt hæres: non ille uernaculus, ſed qui de ipſo Abrahã fuerat exiturus: rurſusq; ſemen innumerabile, non ſicut arena terræ, ſed ſicut ſtel-

Gen. 15. læ cæli: ubi mihi magis uidetur promiſſa poſteritas cœleſti felicitate ſublimis. Nã quantũ B ad multitudinẽ pertinet, quid ſunt ſtellæ cœli ad arenã terræ, niſi quis & iſtã cõparationem intantũ eſſe ſimilẽ dicat, inquantum etiã ſtellæ dinumerari nõ ualẽt? Quia nec oẽs eas uideri poſſe credendũ eſt. Nam quanto quiſq; acutius intuẽt, tanto plures uidet. [a] Vnde & acerrimè cernentibus aliquas occultas eſſe meritò exiſtimatur, exceptis eis ſiderib. [b] quæ in alia parte orbis à nobis remotiſsima oriri & occidere perhibentur. Poſtremò quicũq; uniuerſum ſtellarum numerũ cõprehendiſſe & cõſcripſiſſe iactãtur, [c] ſicut Aratus [d] uel Eudoxus, uel ſi qui alij ſunt, eos libri huius contemnit autoritas. Hic ſanè illa ſententia ponitur, cuius Apoſtolus meminit propter Dei gratiã commendandam: Credidit Abraham Deo, & deputatũ eſt illi ad iuſticiã, ne circũciſio gloriaretur, genteſq; in circũciſas ad fidẽ Chriſti nollet admitti. Hoc enim quando factum eſt, ut credenti Abrahæ deputaretur fides ad iuſticiam, nondum fuerat circuncisus.

L. VIVES.

Vnde [a] & acerrimè cernentib.] Nam in lactea uia innumerã eſſe ſtellarum multitudinẽ, Ariſtoteles & alij magni uiri aſſerunt, quæ interuoſci nullo humano obtutu queant. [b] Quę in alia parte.] Sunt quædam ſtellæ nobis, ſicut uocãt Proclus & alij Græci

Stellæ ἀφανεῖς. ἀφανεῖς, id eſt nõ conſpicuę, quales ſunt ad axẽ huic aduerſum. Quemadmodum hæ noſtræ nũquam Antipodibus cernunt, nẽpe geminæ urſæ, & aliæ circũtiones.

Aratus. [c] Sicut Aratus.] Arati duo fuerũt inſignes, alter dux, qui Sicyonem patriã tyrãnide Nicoclis preſſam liberauit, alter poeta Pompeiopolitanus, quę urbs eſt in Cilicia, iuxta quã in paruo tumulo monumẽtũ huius Arati uiſit, in quod iacta ſaxa diſsiliũt, incertum qua de cauſa. Vixit ſob Antigono Macedoniæ rege. Scripſit cũ alia permulta, quæ recẽſet Suidas, tũ uerò Phænomena de ſideribus, quod opus uertit Cicero iuuenis adhuc: fragmentũ interpretatiõis extat: poſtea Iul. Cæſar, ut tradit Firmicus: ſed uolgaris opinio eſt, & ea uerior, mea ſententia, Germanicũ Latinè cecinisſe Aratęa, niſi & Firmicus Germanicũ Iulium uocet. Poſtremò Hieronymi ætate Auienus Ruffus paraphraſim fecit Latinã. Mirũ eſt quòd Cicero in primo de Oratore dicit conſtare inter doctos hominẽ ignarũ aſtrologię Aratum ornatiſsimè atq; optimis uerſibus de cœlo ſtelliſq; dixiſſe: tanta eſt uis eloquẽtiæ. [d] Eudoxus.] Ex Gnido Cariæ philo- Eudoxus. ſophus mathematicus & medicus, ſcripſit uerſibus De aſtrologia, ſicut refert Suidas. Plutarchus ait hunc & Architam primos machinas geometricas inueniſſe. Diogenes Laertius coruas lineas eius inuentũ eſſe dicit. Strabo narrat, Eudoxũ cũ Platone in Aegyptũ profectũ, ibi peritiã aſtrorũ didiciſſe, philoſophatũq; in ſaxo, quod de eius eſt nomine nuncupatũ. Faſtos ſcripſiſſe, ſignificat Lucanus, qui Cęſarẽ in cõuiuio Cleopatrę glorian tem facit: Nec meus Eudoxi uincetur Faſtibus annus.

De ſignificatione ſacrificij quod Abraham offerre præceptus eſt, cùm popoſciſſet ut de his quę crederet doceretur. Cap. XXIIII.

In eodem uiſu cùm loqueretur ei Deus, etiam hoc ait ad illum: Ego Deus qui te eduxi de regione Chaldæorum, ut dem tibi terram hanc, ut hæres eius ſis. Vbi eùm interrogaſſet Abraham ſecundum quid ſciret, q; hæres eius erit, dixit illi Deus: Accipe mihi iuuencam trimam, & capram trimam, & arietẽ trimum, & turturẽ, & columbam. Accepit autẽ ille hęc omnia, & diuiſit illa media, & poſuit ea contra faciem alterũ alteri. Aues autẽ nõ diuiſit, & deſcenderunt, ſicut ſcriptũ eſt, aues, & ſederũt ſuper corpora quæ diui- C ſa erant, [e] & conſedit illis Abraham. Circa ſolis aũt occaſum pauor irruit ſuper Abraham, & ecce timor tenebroſus magnus incidit ei, & dictum eſt ad Abraham: Sciẽdo ſcias, quia peregrinum erit ſemen tuum in terra nõ propria, & in ſeruitutẽ redigent eos, & affligent eos quadringentis annis: gẽtem autẽ cui ſeruierint iudicabo ego. Poſt hæc uerò exibunt cum ſupellectili multa. Tu autem ibis ad patres tuos cum pace nutritus in ſenecta bona. Quarta uerò generatione conuertent ſe huc. Nondum enim impleta ſunt peccata Amorræorum uſq; adhuc. Cùm autem iam ſol erat D ad occaſum, facta eſt flamma, & ecce fornax fumabunda, & lampades ignis, quę pertranſierunt per media diuiſa illa. In die illa diſpoſuit Dominus Deus teſtamentum ad Abraham, dicens: Semini tuo dabo terram hanc, à flumine Aegypti uſq; ad flumen magnũ Euphraten, Ceneos, & Cenezæos, & Cedmonæos, & Cethæos, & Phereſæos, & Raphahím, & Amorræos, & Chananæos, & Euæos, & Gergeſæos, & Hiebuſæos. Hæc oĩa in uiſu facta diuinitùs atq; dicta ſunt, de quibus ſingulis

ſingulis enucleatè diſſerere lõgum eſt, & in-
tẽtionem Operis huius excedit. Quod ergo
ſatis eſt, noſſe debemus: poſtea quã dictũ eſt,
credidiſſe Abrahã Deo, & deputatũ eſſe illi
ad iuſticiã: nõ eũ de fide defeciſſe, ut diceret,
Dominator Dñe, ſecundũ quid ſciã, ꝙ hęres
eius ero? Terræ quippe illius promiſſa erat
hæreditas. Non enim ait, Vnde ſciam; quaſi
adhuc nõ crederet: ſed ait, Secundũ quid ſciã:
ut ei rei quã crediderat, aliqua ſimilitudo ad-
hiberetur, qua eius modus agnoſcerẽt. Sicut
non eſt uirginis Mariæ diffidentia, quòd ait:
Lucæ.1. Quomodo fiet iſtud, qm̃ uirum non cogno-
ſco? Quod em̃ futurũ eſſe certa erat, modum
q̃ fieret, inquirebat. Et hoc cùm quęſiſſet, au-
diuit: Spiritus ſanctus ſuperueniet in te, &
uirtus Altiſsimi obumbrabit tibi. Deniq; &
hîc ſimilitudo data eſt de tribus animalibus,
iuuenca, capra, & ariete, & duab. uolucribus,
turture, & columba: ut ſecundũ hæc futurum
ſciret, quod futurũ eſſe iã non ambigeret. Si-
ue ergo per iuuencã ſignificata ſit plebs poſi-
ta ſub iugo legis: [b] per caprã eadẽ plebs pec-
catrix futura, [c] per arietem eadẽ plebs regna-
tura. Quę animalia propterea trima dicutur,
quia cũ ſint inſignes articuli temporũ ab A-
dam uſq; ad Noe, & inde uſq; ad Abraham,
& inde uſq; ad Dauid, qui reprobato Saule
primus in regno gẽtis Iſraeliticæ eſt Dñi uo-
luntate fundatus: in hoc ordine tertio, qui tẽ-
dit ex Abraham uſq; ad Dauid, tanq; tertiã
ętatẽ gerẽs ille populus adoleuit: ſiue aliquid
aliud conuenientius iſta ſignificent, nullo tñ
modo dubitauerim, ſpiritales in eo præfigu-
ratos additamẽto tuturis & colũbæ. & ideo
dictum eſt, Aues aũt nõ diuiſit: qm̃ carnales
inter ſe diuidũtur, ſpiritales aũt nullo modo:
ſiue à negotioſis conuerſationib. hominũ ſe
remoueant, [d] ſicut turtur: ſiue inter illas degãt,
[e] ſicut columba. Vtraq; tamẽ auis eſt ſimplex
& innoxia: ſignificans & in illo Iſraelitico po-
pulo, cui terra illa danda erat, futuros indiui-
duos filios promiſsionis, & hæredes regni in
æterna felicitate manſuros. [f] Aues autem de-
ſcendẽtes ſuper corpora, quæ diuiſa erãt: non
boni aliquid, ſed ſpiritus indicãt aeris huius,
paſtũ quẽdam ſuũ de carnaliũ diuiſione quæ
rẽtes. Quòd aũt illis conſedit Abrahã, ſignifi-
cat etiam inter illas carnaliũ diuiſiões, ueros
uſq; in finẽ ſeculi perſeueraturos fideles. [g] Et
circa ſolis occaſum quod pauor irruit in A-
A braham, et timor tenebroſus magnus, ſignifi-
cat circa huius ſeculi finẽ magnam perturba-
tionem ac tribulationẽ futurã fideliũ: de qua
Dñs dixit in Euãgelio: Erit enim tunc tribu- Matth.24.
latio magna, qualis non fuit ab initio. Quòd
uerò dictũ eſt ad Abrahã, Sciendo ſcies, quia Gen.15.
peregrinũ erit ſemẽ tuũ in terra non propria:
& in ſeruitutẽ redigent eos, & affligent eos
quadringentis annis: de populo Iſrael, q fue-
rat in Aegypto ſeruiturus, apertiſsimè pro-
phetatũ eſt. Non ꝙ in eadẽ ſeruitute ſub Ae-
gyptijs affligentib. quadringẽtos annos ille
populus fuerat peracturus, ſed in ipſis qua-
B dringentis annis prænũciatũ eſt hoc futurũ.
Quemadmodum enim ſcriptũ eſt de Thara
patre Abrahæ, Et fuerũt dies Tharę in Char-
ra quinq; & ducẽti anni: nõ quia ibi oẽs acti
ſunt, ſed quia ibi cõpleti ſunt: ita & hîc pro-
pterea interpoſitum eſt, Et in ſeruitutẽ redi-
gent eos, & affligẽt eos quadringẽtis annis:
qm̃ iſte numerus in eadem afflictione cõple-
tus eſt, non quia ibi uniuerſus peractus eſt.
Quadringẽti ſanè dicũtur anni propter nu-
meri plenitudinem, quãuis aliquãto amplius
ſint: ſiue ex hoc tẽpore cõputẽtur, q̃ iſta pro-
mittebãtur Abrahæ: ſiue ex q̃ natus eſt Iſaac
C propter ſemẽ Abrahæ, de q̃ iſta prædicũtur.
Computantur enim, ſicut ſuperius iam dixi-
mus, ab anno ſeptuageſimo & quinto Abra-
hæ, qñ ad eũ facta eſt prima promiſsio, uſq;
ad exitum Iſrael ex Aegypto quadringẽti &
triginta anni: quorũ Apoſtolus ita meminit,
Hoc autẽ dico, inquit, teſtamentũ confirma- Gal.3.
tũ à Deo, quæ poſt quadringẽtos & triginta
annos facta eſt lex, non infirmat ad euacuan-
dã promiſsionem. Iam ergo iſti quadringẽti
& triginta anni, quadringẽti poterãt nuncu-
pari: quia non ſunt multo amplius, quãto ma
gis cũ aliquot iã ex iſto numero præteriſſent,
D qñ illa in uiſu demonſtrata & dicta ſunt A-
brahæ: uel qñ Iſaac natus eſt centenario patri
ſuo, à prima promiſsione poſt xxv. annos,
cùm iã ex iſtis quadringẽtis & triginta qua-
dringẽti & quinq; remanerẽt, q̃s Deus qũa-
dringentos uoluit nominare: & cætera quę
ſequunt̃ in uerbis pręnũciãtis Dei, nullus du
bitauerit ad Iſraeliticum populum pertinere.
Quod uerò adiungit̃, Cùm autẽ iam ſol erat
ad occaſum, flãma facta eſt, & ecce fornax fu-
mabunda, & lampades ignis, quæ tranſie-
runt per media diuiſa illa: ſignificat iam in fi-

ne ſeculi per ignem iudicandos eſſe carnales. Sicut eñ afflictio ciuitatis Dei, qualis antea nunquam fuit, quæ ſub Antichriſto futura ſperatur, ſignificatur tenebroſo timore Abrahæ circa ſolis occaſum, id eſt, propinquante iam fine ſeculi: ſic ad ſolis occaſum, id eſt, ad ipſum iam finem, ſignificatur iſto igne dies iudicij dirimens carnales per ignẽ ſaluãdos, & in igne damnandos. Deinde teſtamentum factum ad Abraham, terram Chanaan propriè manifeſtat, & nominat in ea undecim gentes à flumine Aegypti uſq; ad flumẽ magnum Euphratem. Non ergo à flumine magno Aegypti, hoc eſt, Nilo, ſed à paruo, q̃d diuidit inter Aegyptum & Palæſtinam, ubi eſt ciuitas [h] Rhinocorura. B

L. VIVES.

Et [a] conſedit illis Abrahã] Vulgo habetur, Et abigebat eas Abrahã: & ſic eſſe in Hebraico, teſtatur Hieron. Lxx. uerterũt καὶ συνεκάθισεν αὐτοῖς ἀβραάμ. [b] Per capram eadem plebs.] Laborat hoc animal perpetua febre, ut Ariſt. tradit ex Alcmæone. [c] Per arietem eadem plebs.] Hic eſt dux gregis, an potius aries rex, ſicut ille Danielis 8. [d] Sicut turtur.] Vere turtures occultantur, pennaſq; amittunt, inquit Plinius. Aelianus ſcribit nec turtures, nec columbas noſſe adulteria. [e] Sicut columba.] Quæ cicuris inter nos degit. [f] Aues autem deſcendentes.] Ioſephus inquit, per hoc etiã uoce diuina ſignificatum eſſe malignos proſi eius uicinos fore in Aegypto. [g] Quod pauor ir.] Alibi Gen. 15. legiẽ non pauor, ſed tum ecſtaſis, ut uerterunt Lxx. tum ſopor. [h] Rhinocorura.] Hoc uocabulum in Hebraicis libris nõ habetur, autor eſt Hieron. ſed additum eſſe à Lxx. propter notitiam loci. Plinius Rhinocoluram nominat, & in Idumæa lib. quinto. Strabo in Phœnicia, ſed haud dubiè Aegyptij & Iudæi eam ſibi uẽdicauerũt, inculta ab ijs quos uictos Aethiopes naſis mutilarunt. Diodorus lib. 2. Actiſanes, inquit, Aethiopum rex occupata partim ui partim uoluntate Aegyptiorum Aegypto, latrocinia nouo more cõpeſcuit, ſontes neq; morte plectens, neq; linquẽs impunitos, eorumq; iudicio conſtituto conuictos omnes in unũ coactos miti ſupplicio affecit. Amputatis enim naribus in ultima deſerti ire compulit, ibiq; ciuitatem condidit ab excisis naribus Rhinocoruram appellatam, ea in Aegypti Arabiæq; finibus haud procul mari ſita omnibus uitæ commodis caret. Nam omnis uicina regio ſalſa eſt, et intra mœnia unicus puteos, atq; is inutilis, utpote aqua guſtu amara. Hæc Diodorus. C D

Rhinocorura.

De agar ancilla Sarę, quam eadem Sara Abrahæ uoluit eſſe concubinam. Cap. XXV.

Gen. 16.

Iam hinc tempora conſequuntur filiorum Abrahæ, unius de Agar ancilla, alterius de Sara libera, de quibus in libro ſuperiore iam diximus. Quod autem attinet ad rem geſtam, nullo modo eſt inurendum de hac concubina crimen Abrahæ. Vſus eſt ea quippe ad generandam prolem, non ad

A explendam libidinem; nec inſultans, ſed potius obediens coniugi, quæ ſuæ ſterilitati credidit eſſe ſolarium, ſi fœcundum ancillæ uterum, quoniam natura non poterat, uoluntate faceret ſuum, & eo iure quo dicit Apoſtolus: Similiter & uir nõ habet poteſtatem corporis ſui, ſed mulier, uteretur mulier ad pariendum ex altera, quod non poterat ex ſeipſa. Nulla eſt hic cupido laſciuiæ, nulla nequitiæ turpitudo. Ab uxore cauſa prolis ancilla marito traditur, à marito cauſſa prolis accipitur, ab utroq; nõ culpæ luxus, ſed naturæ fructus exquiritur. Deniq; cũ ancilla grauida dñæ ſterili ſuperbiret, & hoc Sara ſuſpicione muliebri uiro potius imputaret, etiam ibi demonſtrauit Abraham non ſe amatorẽ ſeruũ, ſed liberum fuiſſe genitorẽ, & in Agar Saræ coniugi pudiciciam cuſtodiſſe, nec uoluptatem ſuam, ſed uoluntatem illius impleuiſſe: accepiſſe, nec petijſſe: acceſsiſſe, non hæſiſſe: ſeminaſſe, non amaſſe. Ait enim: Ecce ancilla tua in manibus tuis, utere ea quomodo tibi placuerit. O uirum uiriliter utentem fœminis, coniuge temperanter, ancilla obtemperanter, nulla intemperanter. 1. Cor. 7.

De teſtificatione ad Abraham, qua eidem ſeni de ſterili Sara filium ſpopondit, patremq; eum gentium ſtatuit, & promiſsi fidem ſacramento circumciſionis obſignatur. Cap. XXVI.

Poſt hæc eſt natus Iſmael ex Agar, in quo putari poſſet impletum, quod ei promiſſum fuerat, cùm ſibi uernaculum ſuum adoptare uoluiſſet, dicente Deo: Non erit hæres tuus hic, ſed qui exiet de te, ille erit hæres tuus. Hoc ergo promiſſum ne in ancillæ filio putaret impletum, iã cùm eſſet annorum nonaginta & nouem, apparuit ei Deus, & dixit illi: Ego ſum Deus, place in conſpectu meo, & eſto ſine querela, & ponam teſtamẽtum meum inter me & inter te, & implebo te ualde. Et procidit Abraham in faciẽ ſuam, & locutus eſt illi Deus, dicens: Et ecce ego, teſtamentum meum tecũ: & eris pater multitudinis gentium: & non appellabitur adhuc nomẽ tuũ Abraham, ſed erit nomen tuum Abraham: quia patrem multarum gentium poſui te: & augebo te ualde: & ponam te in gentes, & reges ex te exibũt: & ſtatuam teſtamentum meũ inter me & te: & inter ſemen tuũ poſt te in generationes eorum in teſtamentũ æternũ, ut ſim tibi Deus, & ſemini Gen. 17.

mini tuo poſt te. Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram, in qua incola es, omnem terrã Chanaan in poſſeſsionem æternã, & ero illi Deus. Et dixit Deus ad Abraham: Tu autem teſtamentũ meum conſeruabis, & ſemen tuũ poſt te in generationes ſuas. Et hoc eſt teſtamentũ meum, quod conſeruabis inter me & uos, & inter ſemẽ tuum poſt te in generationes ſuas. Circumcidetur omne ueſtrũ maſculinum: & circumcidemini in carne præputij ueſtri: & erit in ſignum teſtamenti inter me & uos. Et puer octo dierũ circuncidetur uobis, ueſtrum omne maſculinum in progenies ueſtras. Vernaculus & empticius ab omni filio alienigena, qui nõ eſt de ſemine tuo, circumciſione circũcidetur: uernaculus domus tuæ, & empticius. Et erit teſtamentum æternum. Et qui nõ fuerit circumciſſus, maſculus qui nõ circũcidetur carne præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere eius, quia teſtamentum meum diſsipauit. Et dixit ad Abraham: Sarai uxor tua nõ appellabitur nomen eius ultra Sarai, ſed Sara erit nomen eius. Benedicã autẽ illam, & dabo tibi ex ea filium, & benedicam illum: & erit in nationes, & reges gentiũ ex eo erũt. Et procidit Abraham ſuper faciẽ ſuam, & riſit. Et dixit in animo ſuo dicens: Si mihi cẽtum annos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet? Dixit aũt Abraham ad Deũ: Hiſmael hic uiuat in cõſpectu tuo. Dixit aũt Deus ad Abraham: Ita, ecce Sara uxor tua pariet tibi filium, & uocabis nomẽ eius Iſaac. & ſtatuam teſtamentum meum ad illum in teſtamentum ęternum, [a]& ero illi Deus, & ſemini eius poſt illum. De Hiſmael autem ecce audiui te. Ecce benedixi eum, & amplificabo, & multiplicabo illum ualde. Duodecim gentes generabit: & dabo illum in gẽtem magnam. Teſtamentum autem meum ſtatuam ad Iſaac, quẽ pariet tibi Sara in tempore hoc ad annum ſequentẽ. Hic apertiora promiſſa ſunt de uocatione gentiũ in Iſaac, id eſt, in filio promiſsionis, quo ſignificatẽ gratia, non natura: quia de ſene anu ſterili promittitur filius. quam uis enim & naturalem procreationis excurſum Deus operetẽ: ubi tamẽ euidẽs opus Dei eſt, uitiata & ceſſante natura, ibi euidentius intelligitur gratia. Et quia hoc non per generationem, ſed per regenerationem futurũ erat, ideo nunc imperata eſt circũciſio, quando de

Circumciſione regeneratio ſignificatur.

A Sara promiſſus eſt filius: & quod omnes, non ſolum filios, uerumetiam ſeruos uernaculos & empticios circumcidi iubet, ad omnes iſtam gratiam pertinere teſtatur. Quid enim aliud circumciſio ſignificat, quàm uetuſtate exuta naturã renouatã? Et quid aliud quã Chriſtum octauus dies, qui hebdomada cõpleta, hoc eſt, poſt ſabbatum reſurrexit? [b]Parentũ mutantur & nomina, omnia reſonant nouitatem, et in teſtamento ueteri obumbratur nouum. Quid eſt enim quod dicitur teſtamentum uetus, niſi occultatio noui? Et quid eſt aliud quod dicitur nouum, niſi ueteris reue-

B latio? Riſus Abrahæ, exultatio eſt gratulantis, non irriſio diffidentis. Verba quoq; eius illa in animo ſuo: Si mihi centum annos habenti naſcetur filius, & ſi Sara annorum nonaginta pariet: non ſunt dubitantis, ſed admirantis. Si quem uerò mouet quod dictum eſt: Et dabo tibi & ſemini tuo poſt te terram, in qua tu incola es, omnem terram Chanaan in poſſeſsionem æternam: quomodo accipiatur impletum, ſiue adhuc expectetur implendum: cùm poſſeſsio quæcunque terrena æterna cuilibet genti eſſe non poſsit: ſciat æternum à noſtris interpretari, quod Græ-

C ci appellant αἰώνιον, quod à ſeculo deriuatum eſt: [c]αἰὼν quippe Grecè ſeculum nuncupatur. Sed non ſunt auſi Latini hoc dicere ſeculare, ne lõgè in aliud mitterent ſenſum. Secularia quippe dicuntur multa, quæ in hoc ſeculo ſic aguntur, ut breui etiam tempore tranſeant. αἰώνιον autem quod dicitur, aut non habet finem, aut uſque in huius ſeculi tenditur finem. *αἰώνιον.*

L. VIVES.

ET [a] ero illi Deus.] Alibi, Eſſe illi Deus. LXX. εἶναι σου τῷ θεός. Proprietas Grœca, Latinis dura imitatu. [b] Parentum mutantur & nomina.] Dies eſt lu-

D ſtricus, ut etiam apud gentiles octauus, nomenq; inde batur puero, quo à patre diſtingueretur. [c] αἰών.] Seculum, & ætas æuum, & æternitas. Sic Cicero, & magni autores de Græco uertunt. *αἰών.*

De maſculo, qui ſi octauo die non fuerit circumciſus, perit anima eius: quia teſtamentum Dei diſsipauit. Cap. XXVII.

ITEM poteſt mouere, quomodo intelligi oporteat quod hîc dictum eſt: Maſculus qui non circumcidetur carne præputij ſui octauo die, interibit anima illa de genere ſuo, quia teſtamentũ meũ diſsipauit. Cùm hæc nulla culpa ſit paruuli, cuius dixit animã perituram, nec ipſe diſsipauerit teſta-

mentũ Dei,ſed maiores qui eum circũcidere A
nõ curarunt:niſi quia etiã paruuli, nõ ſecun-
dum uitæ ſuæ proprietatẽ,ſed ſecundũ com-
munẽ generis humani originẽ, omnes in il-
lo uno teſtamentũ Dei diſsipauerunt, in quo
Rom.5. oẽs peccauerũt. [a] Multa quippe appellantur
teſtamẽta Dei, exceptis illis duobus magnis
uetere & nouo, quod licet cuiq; legendo co-
gnoſcere. Teſtamẽtum aũt primũ, quod fa-
ctum eſt ad hominem primũ, profectò illud
Gen.2. eſt: Qua die ederitis, morte moriemini. Vn-
de ſcriptũ eſt in libro, qui Eccleſiaſticus ap-
Eccl.14. pellatur: Omnis caro ſicut ueſtis ueteraſcet.
Teſtamentũ eſt à ſeculo morte mori eos, qui B
trãſgrediũtur pręcepta Dei. Cũ enĩ lex euidẽ-
Rom.4. tior poſtea data ſit, & dicat Apoſtolus: Vbi
aũt non eſt lex, nec præuaricatio, quo pactò
quod legitur in Pſalmo uerũ eſt: Pręuaricato
res æſtimaui omnes peccatores terræ: [b] niſi
quia oẽs legis alicuius præuaricatæ ſunt rei,
qui aliquo peccato tenentur obſtricti? Quã
ob rem ſi etiã paruuli, quod uera fides habet,
naſcũtur nõ propriè, ſed originaliter pecca-
tores, unde illis gratiã remiſsionis peccato-
rum neceſſariã cõfitemur: profectò eo modo C
quo ſunt peccatores, etiã præuaricatores le-
gis illius, quæ in paradiſo data eſt, agnoſcun-
tur, ut uerũ ſit utrunq; quod ſcriptũ eſt: Præ-
uaricatores æſtimaui omnes peccatores ter-
ræ: &, Vbi lex non eſt, nec præuaricatio. Ac
per hoc quia circũciſio ſignũ regenerationis
fuit, nõ immeritò paruulũ propter originale
peccatum, quo primũ Dei diſsipatũ eſt teſta-
mẽtum, generatio diſperdet, niſi regeneratio
liberet. Sed intelligẽda ſunt hæc diuina uer-
ba, tanquam dictum ſit: Qui non fuerit rege-
neratus, interibit anima illa de genere eius, D
quia teſtamentum meum diſsipauit, quando
in Adam cùm omnibus etiã ipſe peccauit. Si
enim dixiſſet, quia hoc teſtamẽtum meũ diſ-
ſipauit, non niſi de iſta circunciſione intelligi
cogeret. Nunc uerò quoniã nõ expreſsit cu-
iuſmodi teſtamẽtũ paruulus diſsipauerit, li-
berũ eſt intelligere de illo teſtamẽto dictum,
cuius diſsipatio pertinere poſsit ad paruulũ.
Si autem quiſquam hoc non niſi de iſta circũ-
ciſione dictum eſſe contendit, quòd in ea te-
ſtamentũ Dei, qui non eſt circũciſus, diſsipa-
uerit paruulus, quærat locutionis aliquem
modũ, quo non abſurdè poſsit intelligi, ideo
diſsipaſſe teſtamentum, quia licet nõ ab illo,
tamen in illo eſt diſsipatũ. Verùm ſic quoq;
animaduertendum eſt, nulla in ſe negligen-
tia ſua iniuſtè interire incircumciſi animam
paruuli, niſi originalis obligatione peccati.

L. VIVES.

MVlta [a] quippe appellantur teſtamenta.] Annotauit Hieronymus ubicũq; Græcè ſit teſtamentum, Hebraicè eſſe pactum ſiue fœdus: id eſt, Berith. [b] Niſi quia omnes legis alicuius præuaricatæ.] Nullus eſt in tam extrema barbarie natus, cuius pectori nõ aliquid humanæ legis indiderit natura, ad quam ſi ſe accõmodarit, bene uiuat, & bonus ſit: ſin eam ſpreuerit, malus.

De cõmutatione nominũ Abræ & Sara, qui cùm ob unius ſterilitatẽ, ob utriuſq; aũt ſenectutem generare non poſſent, munus fœcunditatis adepti ſunt. Cap. XXVIII.

FACTA igitur promiſsione tam ma-
gna, tamq; dilucida ad Abraham,
cui euidentiſsimè dictum eſt: Patrem Gen.17.
multarum gẽtium poſui te, & augebo te ual-
de: & ponam te in gentes, & reges exibunt
ex te, & dabo tibi ex Sarai filium, & benedi-
cam illum, & erit in nationes, & reges gen-
tium ex eo erunt: quam promiſsionem nunc
in Chriſto cernimus reddi, ex illo deinceps
illi coniuges nõ uocantur in Scripturis, ſicut
antea uocabantur Abram & Sarai: ſed ſicut
nos eos ab initio uocauimus, quoniam ſic iã
uocantur ab omnibus Abraham & Sara.
Cur autem mutatum ſit nomen Abrahę, red
dita eſt ratio: Quia patrem, inquit, multarum
gentium poſui te. Hoc ergo ſignificare intel-
ligendum eſt Abraham, Abram uerò [a] quod
antè uocabatur, interpretatur pater excel-
ſus. [b] De nomine autem mutato Saræ, non
eſt reddita ratio: ſed, ſicut aiunt, qui ſcripſe-
runt interpretationes nominum Hebræo-
rum, quæ his literis ſacris continentur, Sa-
rai interpretatur princeps mea: Sara autem
uirtus. Vnde ſcriptum eſt in Epiſtola ad He-
bræos: Fide & ipſa Sara uirtutem accepit ad
emiſsionem ſeminis. Ambo autem ſenes e-
rant, ſicut Scriptura teſtatur: [c] ſed illa etiam
ſterilis, [d] & cruore menſtruo iam deſtituta,
propter quód iam párere non poſſet, etiam
ſi ſterilis non fuiſſet. Porrò ſi fœmina ita ſit
prouectioris ætatis, ut ei ſolita mulierum ad- Heb.11.
huc fluant, de iuuene párere poteſt, de ſenio-
re non poteſt: quamuis adhuc poſsit ille ſe-
nior, ſed de adoleſcentula gignere. Sicut A-
braham poſt mortem Saræ de Cethura po-
tuit, quia uiuidam eius inuenit ætatem. Hoc
ergo

ergo eſt, quod mirum commendat Apoſtolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuiſſe corpus emortuũ: Rom. 4. [e] quoniã non ex omni fœmina, cui eſſet adhuc aliquod pariendi tempus extremum, generare ipſe in illa ætate adhuc poſſet. Ad aliquid enim emortuum corpus eius intelligere debemus, non ad omnia. Nã ſi ad omnia, non iam ſenectus uiui, ſed cadauer eſt mortui. Quamuis etiam ſic ſolui ſoleat iſta quæſtio, quòd de Cethura poſtea genuit Abraham: quia gignẽdi donũ quod à Domino accepit, etiam poſt obitum manſit uxoris. Sed propterea mihi uidetur illa quam ſecuti ſumus huius quæſtionis ſolutio præferenda, quia centenarius quidem ſenex, ſed temporis noſtri, de nulla poteſt fœmina gignere: non tunc quidem quando adhuc tam diu uiuebant, ut centũ anni nondum facerent hominem decrepitæ ſenectutis.

L. VIVES.

Abraham [a] uerò.] Hebræorum quidam, teſte Hieronymo, autores ſunt, Deum unam literã ex ſuo nomine tetragrammaton Abrahæ & Saræ dediſſe, ſcilicet he literã, quę Græcè & Latinè ſonat a, non he. Sarai. [b] De nomine autem mutato Saræ.] Hieronymus Sara in Gen. & interpretatione nominum Hebraicorum, Sarai interpretatur, Princeps mea, Sara uerò princeps, quòd antea princeps eſſet ſolius Abrahæ, deinde princeps gentium. Porrò uirtus apud ſacros ſcriptores pro potentia & potentatu & principatu ſolet uſurpari. Auguſtinus aliò detorquet uocabulum. [c] Sed illis etiam Sterilitatis cauſæ. ſterilis.] Qui cauſas ſterilitatis fœminę quęſierunt, ferè in locis eſſe uitium tradunt, q; uel duriores, uel rariores ſint, uel carnoſiores, uel occalluerint. Plutarchus libro quinto De philoſophorũ decretis. Præterea quòd quędam ſunt intrinſecus ſterilitatẽ inferentia, ſicut corymbi, hederæ nigrę, & aſplenos, ſiue hemionos apud Plin. Stoici ſterilitatem aiunt oriri, ſi coeuntiũ qualitates uirtuteſq; de fœtu diſsideant, qui ſi alijs iungãtur ſibi congruentioribus, gignant facilè. Quod in Abrahã & Sara non abſurdum eſſet ita exiſtimare. Argumẽto eſt, quòd ex Cethura filios ſuſtulerit, niſi quis hæc omnia ad diuiniorem rationẽ ſenſumq; referat. Nam Paulus emortuum uocat Abraham, id eſt, νενεκρωμένον, quaſi exhauſtum & effœtum. [d] Et liquore menſtruo.] Plin. lib. ſeptimo de menſtruis loquens: Aliquibus mulieribus nunquam contingunt menſtrua: ſed tales non gignũt. Quando hæc eſt generando homini materia, ſemine è maribus coaguli modo hoc in ſeſe glomerante, quod deinde tẽpore ipſo animatur, corporaturq;. Ergo cùm grauidis fluxit, inualidi aut non uitales partus eduntur, ut autor eſt Nigidius. Tantum Plinius. Ariſtoteles libro ſeptimo De hiſtoria animalium ſolere ait, quibus menſtrua non profluunt, ſteriles eſſe, ſed non omnes. Nam poteſt tantum humoris in locis colligi, quantum ſupereſt illis, quæ menſtrua purgantur. [e] Quoniam non ex omni fœmina, ſed ex ea cui fuiſſet.] In alijs libris non habetur, Sed ex ea. Nam hoc omnibus eſt uiris cõmune, ut ex ea generare nequeant, quæ iam per ætatem parere non poteſt.

A De tribus uiris uel angelis, in quibus ad quercum Mambræ apparuiſſe Abrahæ Dominus manifeſtatur. Cap. XXIX.

Item Deus apparuit Abrahæ ad quercum Mambræ in tribus uiris, quos dubitandum non eſt angelos fuiſſe: quamuis quidam exiſtiment unũ in eis fuiſſe Dominum Chriſtum, aſſerentes eum etiam ante indumentum carnis fuiſſe uiſibilem. Eſt quidem diuinæ poteſtatis & inuiſibilis, incorporalis, incõmutabiliſq; naturæ, ſine ulla ſui mutatione etiã mortalibus aſpectibus apparere: non per id quod eſt, ſed per aliquid quod
B ſibi ſubditũ eſt. Quid autẽ illi ſubditum non eſt? Veruntamẽ ſi propterea confirmant horum trium aliquem fuiſſe Chriſtũ: quia cùm tres uidiſſet, ad Dominũ ſingulariter eſt locutus: ſic enim ſcriptum eſt, Et ecce tres uiri Gen. 18. ſtabant ſuper eum, & uidens procurrit obuiam illis ab oſtio tabernaculi ſui, & adorauit ſuper terram, & dixit: Domine, ſi inueni gratiã ante te: &c. cur non etiam illud aduertunt, duo ex eis ueniſſe, ut Sodomitæ delerentur, cùm adhuc Abraham ad unũ loqueretur, dominum appellãs, & intercedens, ne
C ſimul iuſtum cum impio in Sodomis perderet? Illos aũt duos ſic ſuſcepit Loth, ut etiam ipſe in colloquio ſuo cũ illis ſingulariter Dominum appellaret. Nam cùm eis pluraliter dixiſſet: Ecce domini declinate in domũ pueri Gen. 19. ueſtri, & cætera quę ibi dicuntur: poſtea tamẽ ita legitur: Et tenuerũt angeli manũ eius, & manũ uxoris eius, & manus duarum filiarum eius, in eo quòd Dominus parceret illi. Et factum eſt mox, ut eduxerunt illum foras, & dixerunt: Saluam fac animam tuam, ne reſpexeris retrò, nec ſteteris in tota regione: in monte ſaluũ te fac, ne quãdo cõprehendaris.
D Dixit aũt ad illos: Oro Dñe, quia inuenit puer tuus miſericordiam ante te: & quæ ſequũtur. Deinde poſt hæc uerba ſingulariter illi reſpondit Dñs, cùm in duobus angelis eſſet, dicens: [a] Ecce miſeratus ſum faciem tuam, & cætera. Vnde multo eſt credibilius, quod & Abraham in tribus, & Loth in duobus uiris Dominum agnoſcebant, cui per ſingularem numerum loquebãtur, etiam cùm eos homines eſſe arbitrarentur. Neq; enim aliã ob cauſam ſic eos ſuſceperunt, ut tanquam mortalibus & humana refectione indigentibus miniſtrarent: ſed erat profectò aliquid,

quo

quo ita excellebant, licet tanquã homines, ut A
in eis eſſe dominum, ſicut eſſe aſſolet in prophetis, hi qui hoſpitalitatem illis exhibebãt, dubitare non poſſent: atq; ideo & ipſos [b] aliquando pluraliter, ut dominos: aliquando ſingulariter, ut in eis dominum appellabant. Angelos aũt fuiſſe Scriptura teſtaẽ, nec ſolũ in hoc Geneſis libro, ubi hæc geſta narrãtur, uerumetiam in Epiſtola ad Hebræos, ubi cũ
Hebr.12. hoſpitalitas laudaretẽ: [c] Per hanc, inquit, etiam quidam neſcientes hoſpitio receperũt angelos. Per illos igitur tres uiros, cùm rurſus filius de Sara promitteretẽ Abrahæ, diuinitùs B
datum eſt etiã tale reſponſum ut diceretur ad Abraham: Erit in gentem magnã et multã, et benedicentur in eo omnes gentes terræ. Et hic duo illa breuiſsimè pleniſsimeq; promiſſa ſunt, gens Iſrael ſecundum carnem, & omnes gentes ſecundum fidem.

L. VIVES.

Ecce [a] miſertus ſum in faciem.] Alibi, Ego miratus ſum. Lxx. ἰδὼ ἐθαύμασα, Ecce miratus ſum. Melius fuiſſet uertere Approbaui, ſicut ἄγαμαι apud Platonem & Euripidem, uel Reſpexi. nam idem interdũ θαυμάζειν ſicut ὁρᾶν. [b] Aliquando pluraliter ut do.] Alibi ſic, Atq; ideo & ipſos aliquãdu pluraliter, & in eis dominũ aliquãdo ſingulariter appellabãt. [c] Per hãc inquit, etiã quidã.] Miror unde ſurrepſerit in uulgatis C
codicibus Placuerunt: nam uerisſimile eſt fuiſſe uerſum ab interprete Latuerũt, ἔλαθον. Auguſtinus Latinè & eleganter uertit: διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. Eſt enim proprietas Græca apud illos frequentiſsima: Latuerunt hoſpitantes angelus, pro latebat eos, quòd angelus hoſpitio exciperent.

De Loth à Sodomis liberato, atq; eiſdem cœleſti igne cõſumptis: & de Abimelech, cuius cõcupiſcẽtia caſtitati Sarę nocere nõ potuit. XXX.

Gen.19. Poſt hanc promiſsionem liberato de Sodomis Loth, [a] & ueniente igneo imbre de cœlo, tota illa religio impiæ ciuitatis in cinerem uerſa eſt, ubi ſtupra D
in maſculos in tantam cõſuetudinem conualuerant, quantã leges ſolent aliorũ factorum præbere licẽtiam. Verùm & hoc eorum ſuppliciũ, ſpecimẽ futuri iudicij diuini fuit. Nam quò pertinet q; prohibiti ſunt qui liberabantur ab angelis retrò reſpicere, niſi quia nõ eſt animo redeundũ ad ueterẽ uitã, qua per gratiam regenerati exuimur, ſi ultimũ iudicium euadere cogitamus? Deniq; uxor Loth, ubi
Vxor Loth. reſpexit, remanſit: [b] & in ſalem cõuerſa hominibus fidelibus quoddã pręſtitit condimentum, quo ſapiant aliquid, unde illud caueatur exemplum. Inde rurſus Abrahã fecit in Gera
A ris apud regem ciuitatis illius Abimelech, quod in Ægypto de coniuge fecerat, eiq; intacta ſimiliter reddita eſt. Vbi ſanè Abraham obiurganti regi cur tacuiſſet uxorẽ, ſororẽq; dixiſſet, aperiẽs quid timuerit, etiã hoc addidit: Etenim uerè ſoror mea eſt de patre, ſed Gen.20.
non de matre: quia de patre ſuo ſoror erat Abrahæ, de quo propinqua eius erat. Tantæ autem pulchritudinis fuit, ut etiam in illa ætate poſſet adamari.

L. VIVES.

B Et [a] ueniente igneo imbre.] Exuſtionis iſtarum urbium multi prophanorũ ſcriptorum meminẽre. Strabo lib. 16. urbes igne ibi aſſumptas eſſe dicit, idq; accolis referẽtibus: quarũ metropolis Sodoma adhuc lx. ſtadia in circuitu ſeruet, tũ lacus Aſphaltitis pleni ſunt illorũ libri, ubi naſcitur bitumen. [b] Et in ſalem conuerſa.] Ioſephus teſtatur ſe eam uidiſſe.

De Iſaac ſecundũ promiſsionẽ nato, cuius nomen ex riſu utriuſq; parẽtis eſt inditũ. Cap. XXXI.

Poſt hæc natus eſt Abrahæ ſecundum promiſsionem Dei, de Sara filius, eumq; nominauit Iſaac, quod interpretatur Riſus. Riſerat enim & pater, quando ei promiſſus eſt admirãs in gaudio. Riſerat & mater, quando per illos tres uiros C
iterũ promiſſus eſt, dubitãs in gaudio: quanuis exprobrante angelo, quòd riſus ille etiã ſi gaudij fuit, tamen plenæ fidei non fuit. Poſt ab eodem angelo in fide etiam cõfirmata eſt. Ex hoc ergo puer nomen accepit: nam q; riſus ille non ad irridendum opprobriũ, ſed ad celebrandum gaudium pertinebat, nato Iſaac, & eo nomine uocato, Sara monſtrauit. Ait quippe: Riſum mihi fecit Deus: quicunque enim audierit, congaudebit mihi. Sed Gen.21.
poſt aliquãtum tempus ancilla de domo ejicitur cum filio ſuo, & duo ſecundum Apo D
ſtolum Teſtamenta ſignificantur, Vetus & Nouum: ubi Sara illius ſupernæ Hieruſalem, Gal.4.
hoc eſt, ciuitatis Dei figuram gerit.

De obedientia & fide Abrahæ, qua per oblationem immolandi filij probatus eſt, & de morte Saræ. Cap. XXXII.

Inter hæc, quæ omnia commemorare nimis longum eſt, tentatur Abraham de immolando dilectiſsimo filio ſuo Iſaac, ut pia eius obedientia probaretur, ſeculis in noticiã proferenda, non Deo. Neq; enim omnis eſt culpãda tentatio: quia & gratulanda eſt, qua fit probatio. Et plerunque aliter animus humanus ſibijpſi innoteſcere

teſcere nō poteſt, niſi uires ſuas ſibi non uer- A
bo, ſed experimento tētatione quodāmodo
interrogante reſpōderat: ubi ſi Dei munus ag
nouerit, tūc pius eſt, tūc ſolidatˀ firmitate gra-
tiæ, non inflatˀ inanitate iactātiæ. Nunc ſanè
crederet Abrahā, quòd uictimis Deus delecta-
retˀ humanis. Quāuis diuino intonante præ-
cepto obediendū ſit, nō diſputandū: uerun-
tamen Abrahā cōfeſtim filiū, cū fuiſſet immo
latus, reſurrecturū credidiſſe laudandus eſt.
Dixerat nāque illi Deus, cū de ancilla & filio
eius foras eijcīdis uoluntatem cōiugis nol-
let implere: In Iſaac uocabitˀ tibi ſemen. Et cer- B
tè ibi ſequitˀ ac dicitˀ: Et filium autē ancillæ hu-
ius in magnā gentē faciā: quia ſemē tuum eſt.
Quomodo ergo dictū eſt: In Iſaac uocabitˀ
tibi ſemē, cū & Hiſmaelē Deus ſemē eius uo-
cauerit? Exponēs autē Apoſtolus quid ſit, In
Gal. 3. Iſaac uocabitˀ tibi ſemē: id eſt, inquit, non qui
filij carnis, hi filij Dei, ſed filij repromiſsionis
deputantˀ in ſemē. Ac per hoc filij promiſsio
nis ut ſint ſemen Abrahæ, in Iſaac uocantur,
hoc eſt in Christo uocāte gratia cōgregātur.
Hanc ergo promiſsionē pater pius fideliter
tenēs: quia per hūc oportebat impleri, quem
Deus iubebat occidi, nō hęſitauit quòd ſibi red- C
di poterat immolatus, qui dari potuerat non
ſperatus. Sic intellectum eſt & in epiſtola ad
Heb. 11. Hebræos, & ſic expoſitū. [a] Fide, inquit, præ-
ceſsit Abrahā, in Iſaac tētatus: & unicum ob-
tulit, qui promiſsiones ſuſcepit, ad quem di-
ctū eſt, In Iſaac uocabitur tibi ſemē: cogitans,
quia & ex mortuis excitare poteſt Deus. Pro-
inde addidit: Pro hoc etiā eū & in ſimilitudi-
nē adduxit. Cuius ſimilitudinē, niſi illius de
Rom. 8. quo dicit idē Apoſtolus: Qui proprio filio
non pepercit, ſed pro nobis omnib. tradidit
illū? Propterea & Iſaac, ſicut Dn̄s crucē ſuā,
ita ſibi ligna ad uictimę locum, quibus fuerat
imponēdus ipſe portauit. Poſtremò quia I- D
ſaac occidi non oportebat, poſteaquā eſt pa-
Gen. 22. ter eū ferire prohibitus: quis erat ille aries, quo
immolato impletū eſt ſignificatiuo ſangui-
ne ſacrificiū? Nempe quādo eum uidit Abra
ham [b] cornib. in frutice tenebatˀ. Quis ergo il
lo figurabatur, niſi Ieſus Christus antequā im
molaretur, ſpinis Iudaicis coronatus? Sed di-
uina per angelū uerba potius audiamus. ait
quippe Scriptura: Et extēdit Abrahā manū
ſuam ſumere machæram, ut occideret filium
ſuū. Et uocauit illū angelus Dn̄i de cœlo, &
dixit: Abraham. Ille autē dixit: Ecce ego. Et di-
xit: Ne iniicias manū tuā ſuper puerum, neque
facias illi quicquā. nunc enim ſciui quia times
Deum tuū, & non pepercisti filio tuo dilecto
propter me. Nunc ſciui, dictū eſt, id eſt, nunc
ſciri feci. Neque enī hoc nōdum ſciebat Deus.
Deinde ariete illo immolato pro Iſaac filio
ſuo, uocauit ut legitˀ, Abrahā nomen loci illi-
us, [c] Dn̄s uidit: ut dicāt hodie, In monte Dn̄s
apparuit. Sicut dictum eſt, Nunc ſciui, pro eo
quod eſt, nunc ſciri feci: ita hîc Dn̄s uidit, pro
eo quod eſt, Dn̄s apparuit, hoc eſt, uideri ſe
fecit. Et uocauit angelus Dn̄i Abraham ſe-
cundò de cœlo, dicēs: Per meme tipſum iura-
ui, dicit Dn̄s, propter quod feciſti uerbū hoc, &
non pepercisti filio tuo dilecto propter me,
niſi benedicens benedicā te, & multiplicans
multiplicabo ſemem tuū, ſicut ſtellas cœli, &
tanquā arenā, quę eſt iuxta labiū maris. Et hę
reditate poſsidebit ſemen tuum ciuitates ad-
uerſariorū: & benedicētur in ſemine tuo oēs
gentes terræ, [d] quia obaudiſti uocem meam.
Hoc modo eſt illa de uocatione gentiū in ſe-
mine Abrahæ poſt holocauſtū, quo ſignifi-
catus eſt Christus, etiam iuratione Dei firma-
ta promiſsio. Sæpe enim promiſerat, ſed nū-
quam iurauerat. Quid autē eſt Dei ueri uera- Dei iuratio.
cisque iuratio, niſi promiſsi cōfirmatio, & in-
fidelium quędam increpatio? Poſt hæc Sara Gen. 23.
mortua eſt, cētesimo & uiceſimoſeptimo an-
no uitæ ſuæ, centeſimo autem & triceſimo ſe-
ptimo uiri ſui. Decē quippe annis eam præ-
cedebat ætate: ſicut ipſe, quando ſibi ex illa
promiſſus eſt filius, ait: Si mihi annorū cen-
tum naſcetur filius, & ſi Sara annorum nona-
ginta pariet? Tunc emit agrum Abraham,
in quo ſepeliuit uxorem. Tunc ergo ſecun-
dum narrationem Stephani, in terra illa eſt
collocatus: quoniam cœpit ibi eſſe poſſeſſor,
poſt mortem ſcilicet patris ſui, qui colligitur
ante biennium fuiſſe defunctus.

L. VIVES.

Fide, [a] inquit, præceſ.] Aliter legit, quàm nos uulgo ad Hebræos undecimo, & etiā quàm Græci: in alijs exemplaribus Auguſtini nō habetur, In Iſaac, ſed tantū Iſaac. [b] Cornibus in frutice tenebatur.] Hanc interpretationē Septuaginta & etiā Theodotionis plus laudat Hieronymus, quā Aquilæ & Symmachi. [c] Dominus uidet.] Hieron. pro eo quod hic habet uidet, in Hebræo ſcriptum eſt, Videbit. Hoc autē apud Hebræos exiuit in prouerbiū, ut ſi quādo in anguſtia cōſtituti ſunt, & Domini optant auxilio ſubleuari, dicāt: In monte Dominus uidebit: hoc eſt, ſicut Abrahæ miſertus eſt, miſerebitur & noſtri. Vnde & in ſignū dati arietis ſolent etiā In monte Dominus uidebit.

nunc

nunc cornu clangere. Tantum Hieronymus. Manet adhuc hodie idem prouerbij in Hiſpania, non omnino ut apud Hebræos, nec omnino ſicut hic Auguſtinus interpretator, ſed media quadã ratione, Deus uidebit, quaſi exeret & oſtendet uim ſuam. [d] Obaudiſti.] Sic ueteres, quod poſtea obedire, obaudire.

De Rebecca nepte Nachor, quam Iſaac accepit uxorem. Cap. XXXIII.

DEINDE Rebeccam neptem Nachor patrui ſui, cùm annorum quadraginta eſſet Iſaac, duxit uxorem, centeſimo ſcilicet & quadrageſimo anno uitæ patris ſui, triennio poſt mortem matris ſuæ. Vt autem illam duceret, quando ab eius patre in Meſopotamiam ſeruus miſſus eſt: B quid aliud demõſtratum eſt, cùm eidem ſeruo dixit Abraham: Pone manum tuam ſub femore meo, & adiurabo te per Dominum Deum cœli, & Dominum terræ, ut nõ ſumas filio meo Iſaac uxorẽ de filiabus Chananæorum, niſi Dominum Deum cœli et Dominũ terræ in carne, quæ ex illo fœmore trahebatur fuiſſe uenturum? Nunquid hæc parua ſunt prænunciatæ indicia ueritatis, quæ cõpleri uidemus in Chriſto?

Gen. 24.

Quid intelligendũ ſit in eo, quòd Abraham poſt mortẽ Saræ accepit uxorẽ Cethurã. Ca. XXXIIII.

Gen. 25.

QVID aũt ſibi uult, quòd Abraham poſt mortẽ Saræ Cethuram duxit uxorẽ? Vbi abſit ut incontinentiã ſuſpicemur, præſertim in illa iã ætate, & in illa fidei ſanctitate. An adhuc procreandi filij quærebantur, cùm iam Deo promittente tãta multiplicatio filiorum ex Iſaac per ſtellas cœli, & arenam terræ fide probatiſsima teneretur? Sed profectò ſi Agar & Hiſmael doctore Apoſtolo, ſignificauerunt carnales ueteris Teſtamenti, cur non etiã Ce- D thura & filij eius ſignificent carnales, qui ſe ad teſtamentũ nouum exiſtimant pertinere? Ambæ quippe & uxores Abrahæ, & concubinæ ſunt appellatæ. Sara uerò nunquam dicta eſt concubina, ſed uxor tantùm. Nam & quando data eſt Agar Abrahæ, ita ſcriptum eſt: Et apprehendit Sara uxor Abrahæ Agar Aegyptiam ancillam ſuam poſt decem annos quã habitauerat Abraham in terra Chanaan, & dedit eam Abrahæ uiro ſuo uxorem. De Cethura autem quam poſt obitum Saræ accepit, ſic legitur: Adijciẽs autem Abraham ſumpſit uxorem, cu nomen Ce- A thura. Ecce ambæ dicuntur uxores Abrahæ, ambæ porrò concubinæ fuiſſe reperiuntur, poſtea dicente Scriptura: Dedit autẽ Abraham omnẽ cenſum ſuum Iſaac filio ſuo, & filijs cõcubinarum ſuarũ dedit Abraham dona, & dimiſit eos ab Iſaac filio ſuo adhuc ſe uiuo, ad orietem in terrã orientis. Habent ergo nonnulla munera filij concubinarum, ſed non perueniũt ad regnũ promiſſum, nec hæretici, nec Iudæi carnales: quia præter Iſaac nullus eſt hæres: & non qui filij carnis, hi filij Dei, ſed filij promiſsionis deputantur in ſemine, de quo dictum eſt: In Iſaac uocabitur B tibi ſemen. Neque enim uideo, cur etiam Cethura poſt uxoris mortẽ ducta, niſi propter hoc myſteriũ dicta ſit concubina. Sed quiſquis hæc non uult in iſtis ſignificationib. accipere, non calumnietur Abrahæ. Quid ſi enim & hoc prouiſum eſt [a] contra hæreticos futuros ſecundarũ aduerſarios nuptiarũ, ut in ipſo patre multarũ gentiũ poſt obitũ coniugis, iterũ coniugari demonſtrarẽt non eſſe peccatũ? Et mortuus eſt Abraham, cùm eſſet annorum cẽtum ſeptuagintaquinq;. Annorum ergo ſeptuagintaquinq; Iſaac filium de- C reliquit, quem centenarius genuit.

Concubinarũ filij.

L. VIVES.

CONTRA [a] hæreticos futuros.] Secundas nuptias Cataphryges nihil à fornicatione differre cenſebant: ut Auguſtinus ſcribit ad Quoduultdeum, Hieronymus nõ modò ſecũdas nuptias abominatur, ſed primas etiam parũ probat contra Iouianum diſputans, homo cælebs & coniugio parum æquus.

Secundæ nuptiæ.

De geminis adhuc in utero Rebeccæ matris incluſis, quid indicauerit diuina reſpõſio. XXXV.

IAM ex hoc, quemadmodum per poſteros Abrahæ ciuitatis Dei procurrant D tempora, uideamus. A' primo igitur anno uitæ Iſaac uſque ad ſexageſimum quo ei nati ſunt filij, illud memorabile eſt, quòd cùm illi Deum rogãti, ut pareret uxor eius, quæ ſterilis erat, conceſsiſſet Dominus quod petebat, atq; haberet illa conceptum: [a] geſtiebant gemini adhuc in utero eius incluſi. Qua moleſtia cùm ageretur, Dominũ interrogauit, accepitq; reſponſum: Duæ gẽtes in utero tuo ſunt, & duo populi de uentre tuo ſeparabuntur, & populus populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori. Quod Paulus apoſtolus magnũ uult intelligi gratiæ documentum: quia nondũ illis natis, nec ali-

Gen. 25.

Rom. 9.

aliquid agētibus boni ſeu mali, ſine ullis bo
A nis meritis eligit̄ minor, maiore reprobato: quoniā proculdubió, quantū attinet ad originale peccatū, ambo pares erāt: quantū aūt ad propriū, nullius eorū ullū erat. Sed nunc de hac re dicere aliquid latius, inſtituti Operis ratio nō ſinit, unde & in alijs iā multa diximus. Quod aūt dictū eſt: Maior ſeruiet minori, nemo ferè noſtrorū aliter intellexit, ꝙ maiorē populum Iudæorū minori populo Chriſtiano ſeruiturū. Et reuerà quamuis [b] in gēte Idumæorū, quæ nata eſt de maiore, cui duo nomina erant (nam & Eſau uocabat̄, & Edom, unde Idumæi) hoc uideri poſsit impletū: quia poſtea ſuperanda fuerat à popu-
B lo, qui ortus eſt ex minore, id eſt, ex Iſraelitico, eiq́ꝫ fuerat futura ſubiecta: tamē in aliqd maius intentā fuiſſe iſtam prophetiā, qua dictum eſt: Populus populū ſuperabit, & maior ſeruiet minori, conuenientius creditur. Et quid eſt hoc, niſi quòd in Iudæis & Chriſtianis euidenter impletur?

L. VIVES.

GEſtiebāt [a] gemini.] Hieronymus: Et cōcepit Rebecca uxor eius, & mouebant̄ filij eius in ea. Pro motione LXX poſuerāt ἐσκίρτων, id eſt, ludebant, ſiue calcitrabant. Quod Aquila tranſtulit, Confringebantur filij in utero. Symmachus uerò διέπλεον, id eſt, in ſimilitudine nauis in ſuperficie ferebantur. [b] In gen-
Idumæi. te Idumæorum.] Stephanus Idumæos á filio Semiramidis Idumæa, ſicut Iudæos ab eiuſdem filio Iuda natos putat, quod eſt commenticium.

De oraculo & benedictione, quam Iſaac nō aliter quàm pater ipſius merito eiuſdem ac dilectione accepit. Cap. XXXVI.

ACCEPIT etiam Iſaac oraculum tale, quale aliquoties pater eius acceperat. De quo oraculo ſic ſcriptū eſt:
Gen. 26. Facta eſt aūt fames ſuper terrā, præter famē quæ prius facta eſt in tēpore Abrahæ. Abijt aūt Iſaac ad Abimelech regē Philiſtinorū in Gerara. Apparuit aūt illi Dñs, & dixit: No-
D li deſcendere in Ægyptū, habita aūt in terra quā tibi dixero: & incole in terra hac, & ero tecū, & benedicā te. Tibi enim et ſemini tuo dabo omnē terrā hanc: & ſtatuā iuramentū meū, quod iuraui Abrahæ patri tuo: & multiplicabo ſemē tuū, tanꝙ ſtellas cęli: & dabo ſemini tuo omnē terram hanc: & benedicent̄ in ſemine tuo oēs gentes terræ, pro eo quòd obaudiuit Abrahā pater tuus uocē meā, & cuſtodiuit præcepta mea, & mādata mea, & iuſtificationes meas, & legitima mea. Iſte pa

triarcha nec uxorē habuit aliam, nec aliquā concubinā, ſed poſteritate duorū geminorum ex uno cōcubitu procreatorū cōtentus fuit. Timuit ſanè etiā ipſe periculum de pulchritudine cōiugis, cùm habitaret inter alienos, fecitq́ꝫ quod pater, ut eam ſororē diceret, taceret uxorē. Erat enim ei propinqua, & paterno & materno ſanguine: ſed etiam ipſa ab alienigenis cognito ꝙ uxor ei' eſſet, manſit intacta. Nec ideo tamē iſtū patri eius præferre débemus, quia iſte nullam fœminā præter unam coniugē nouerat. Erant enim proculdubió paternæ fidei & obedientiæ merita potiora, intantū ut propter illum dicat Deus, huic ſe facere bona quæ fecit, Benedicentur, inquit, in ſemine tuo omnes gentes terræ, pro eo quòd obaudiuit Abraham pater tuus uocem meam, & cuſtodiuit præcepta mea, & mandata mea, & iuſtificationes meas, & legitima mea. Et alio rurſus oraculo: Ego ſum, inquit, Deus Abrahā patris tui, noli timere: tecum enim ſum, & benedixi te, et multiplicabo ſemē tuum propter Abraham patrē tuum. Vt intelligamus quàm caſtè Abraham fecerit, quod hominib. impudicis, & nequitię ſuę de Scripturis ſanctis patrocinia requirentibus, uidetur feciſſe libidine. Deinde ut etiam hoc nouerimus, nō ex bonis ſingulis inter ſe homines comparare, ſed in unoquoq; cōſideremus uniuerſa. Fieri eñ poteſt, ut habeat aliquid in uita & morib. quiſpiā quo ſuperet aliū, idq́ꝫ ſit longè præſtabilius, ꝙ eſt illud unde ab alio ſuperatur. Ac per hoc ſano ueroq́ꝫ iudicio cū cōtinentia cōiugio præferatur, melior eſt tamen homo fidelis cōiugatus, ꝙ cōtinens in fidelis. [a] Sed cōtinens infidelis homo, nō ſolum minus laudandus eſt, quia ſe continet, dum nō credat: uerumetiā multo magis uituperādus, quia nō credit, cū ſe cōtineat. Cōſtituamus ergo ambos bonos, etiā ſic profectò melior eſt cōiugatus fideliſsimus & obedientiſsimus Deo, ꝙ cōtinens minoris fidei, minoriſq́ꝫ obediētiæ: ſi uerò paria ſint cætera, cōtinentē cōiugato præferre qs ambigat?

Abrahæ comparatio cum Iſaac.

Fidelis coniugatus infidelis continente melior.

L. VIVES.

SEd [a] cōtinens.] In codice Brugenſi ſic habetur, Sed infidelis homo, nō ſolū minimè laudād' eſt, uerū etiam maximè deteſtandus eſt. Cōſtituamus ambos bonos etiā: quæ lectio non admodū mihi arridet. Hinc apparet ꝙ parum momenti ſit in riuulis externorum operum, niſi ex puro interiore fonte manent.

De his quæ in Eſau & Iacob myſticè præfigurantur. Cap. XXXVII.

DVo igitur Iſaac filij, Eſau & Iacob pariter creſcunt. Primatus maioris transfundit̃ in minorē ex pacto & Gen.25. placito inter illos, eo q᷑ [a] lenticulam, quā minor parauerat, maior immoderatius cōcupiuit, eoq́ precio primogenita ſua fratri iuratione interpoſita uendidit. Vbi diſcimus in ueſcēdo [b] nō cibi genere, ſed auiditate immodeſta quenq́ culpādū. Seneſcit Iſaac, eiusq́ oculis per ſenectā uiſus aufert̃. Vult benedicere filium maiorē, & pro illo neſciēs benedicit minorē, pro fratre maiore, qui erat piloſus ſe paternis manibus ſupponentē, hædinis ſibi pelliculis coaptatis, uelut aliena peccata portantē. [c] Iſte dolus Iacob, ne putaret̃ fraudulentus dolus, & non in eo magnæ rei Gen.26. myſteriū quæreret̃, ſuperius prædixit Scriptura: Erat Eſau homo ſciēs uenari agreſtis: Iacob autē homo ſimplex habitās domum. Hoc noſtri qdā interpretati ſunt ſine dolo. Siue aūt ſine dolo, ſiue ſimplex, ſiue potius ſine fictiōe dicat̃, [d] quod eſt Græce ἄπλαστος, quis eſt in iſtà benedictione percipienda dolus hominis ſine dolo? Quis eſt dolus ſimplicis, quæ fictio nō mētiētis, niſi profundū myſteriū ueritatis? Ipſa aūt benedictio qua- Benedictio Iacob. lis eſt? Ecce, inquit, odor filij mei tanq᷑ odor agri pleni, quem benedixit Dn̄s. Et det tibi Deus de rore cæli, & de ubertate terræ, & multitudinē frumēti et uini: et ſeruiāt tibi gētes, & adorēt te principes, & fias dn̄s fratris tui, & adorabūt te filij patris tui. Qui maledixerit te, maledictus: & q benedixerit te, benedictus. Benedictio igit̃ Iacob, prædicatio Christi eſt in omnib. gētibus. Hoc fit, hoc agit̃: lex & prophetia eſt in Iſaac: etiā per os Iudæorū Chriſtus ab illa benedicit̃ uelut à neſciēte, quia ipſa neſcit̃. Odore nominis Chriſti, ſicut ager mūdus implet̃, eius eſt benedictio de rore cæli, hoc eſt, de uerborū pluuia diuinorū: & de ubertate terræ, hoc eſt, de cōgregatione populorū: eius eſt multitudo frumenti & uini, hoc eſt, multitudo quā colligit frumentū & uinū in ſacramento corporis & ſanguinis eius. Ei ſeruiunt gētes, ipſum adorant principes. Ipſe eſt dn̄s fratris ſui, quia populus eius dominatur Iudæis. Ipſum adorant filij patris eius, hoc eſt, filij Abrahæ ſecundum fidē: quia & ipſe filius eſt Abrahæ

A ſecundū carnē. Ipſum qui maledixerit, maledictus: & qui benedixerit, benedictus eſt. Chriſtus, inquā, noſter etiā ex ore Iudæorū, quāuis errantiū, ſed tamē legē prophetasq́ cantantiū benedicit̃, id eſt, ueraciter dicit̃: & alius benedici putatur, qui ab eis errantibus expectat̃. Ecce benedictionē promiſſam repetente maiore, expaueſcit Iſaac, & aliū pro alio ſe benedixiſſe cognoſcit. Mirat̃, & quis nam ille ſit, percunctat̃: nec tamē ſe deceptū eſſe conquerit̃, imò cōfeſtim reuelato ſibi intus in corde magno ſacramēto deuitat indignationē, cōfirmat benedictionē. Quis er- B go, inquit, uenatus eſt mihi uenationē, & intulit mihi, et māducaui ab omnibus, antequā tu uenires, & benedixi eū, & ſit benedictus? Quis nō hic maledictionē potius expectaret irati, ſi hæc non ſuperna inſpiratione, ſed terreno more gererentur? O res geſtas, ſed propheticè geſtas: in terra, ſed cælitùs: per hoīes, ſed diuinitùs. Si excutiant̃ ſingula tantis fœcunda myſterijs, multa ſunt implenda uolumina: ſed huic operi modus moderatè imponendus, nos in alia feſtinare cōpellit.

L. VIVES.

Lenticula. LEnticulam [a].] Eſt lenticula uas oleariū, & parua lens leguminis genus: hoc modo diminutiuū eſt à lente, illo uerò à lentitate dicitur, q᷑ lenté oleum C ex ea ſtillet: nā ore eſt anguſto. Sed in ſacris literis ſolū decoctio rubea dicit̃, qua Eſau uēdidit primogeniturā. Ideo dictus eſt Edom q. fuluus. [b] Non cibi generi.] Hoc eſt uerū ex germana illa Euāgelica lege præceptū. Multa eſſent hîc mihi de hoc dicēda nō ad licentiā præbendā populis, ſed ad monēdos populi rectores, quæ in aliud cōmodius tēpus different. [c] Iſte dolus.] Nam bonus dolus eſt, & malus. [d] Græcè ἄπλαστος.] Nam πλάσσω eſt fingo, ita ἄπλαστος, [illegible].

De miſſione Iacob in Meſopotamiā ad accipiendam uxorē, & de uiſione quam in itinere ſomniauit, & de quatuor ipſius fœminis, cùm unam petiſſet uxorem. Cap. XXXVIII.

MITTITVR Iacob à parentibus in Meſopotamiā, ut ibi ducat uxo- D rē. Patris mittētis hæc uerba ſunt: Non accipies uxorē ex filiab. Chananæorū: ſurgens fuge in Meſopotamiā in domū Bathuel, patris matris tuæ, & ſume tibi inde uxorē de filiab. Laban, fratris matris tuæ. Deus aūt meus benedicat te, & augeat te, & multiplicet te: & eris in cōgregationes gentiū: & det tibi benedictionē Abrahæ patris tui, tibi & ſemini tuo poſt te, ut hæres fias terræ incolatus tui, quā dedit Deus Abrahæ. Hīc iam intelligimus ſegregatum ſemē Iacob ab alio

alio ſemine Iſaac, quod factum eſt per Eſau.
Gen.17. Quando enim dictum eſt, In Iſaac uocabitur tibi ſemẽ: pertinens utiq; ſemẽ ad ciuitatẽ Dei: ſeparatũ eſt inde aliud ſemẽ Abrahæ, quod erat in ancillæ filio, & quod futurũ erat in filijs Cethuræ. Sed adhuc erat ambiguum de duobus geminis filijs Iſaac, ad utrumq; an ad unum eorũ illa benedictio pertineret. Et ſi ad unum, quis nam eſſet illorũ, quod nũc declaratum eſt, cùm prophetice à patre benedicitur Iacob, & dicitur ei: Et eris in congregationes gentiũ: et det tibi benedictionẽ Abrahæ patris tui. Pergẽs itaq; in Meſopotamiã B Iacob, in ſomnis accepit oraculũ, de quo ſcri-
Gen.28. ptum eſt: Et exijt Iacob à puteo iurationis, & profectus eſt in Charrã, & deuenit in locũ, & dormiuit ibi: occiderat enim ſol, & ſumpſit ex lapidibus loci, & poſuit ad caput ſuũ, & dormiuit in loco illo, & ſomniauit. Et ecce ſcala ſtabilita ſuper terrã, cuius caput pertingebat ad cœlũ: & angeli Dei aſcendebant, & deſcendebãt per illam: et Dñs incũbebat ſuper eam. Et dixit: Ego ſum Deus Abrahã patris tui, & Deus Iſaac, noli timere: terra in qua tu dormis per eam, tibi dabo illã, & ſemini tuo: & erit ſemen tuũ ſicut arena terræ: C & dilatabitur [b] ſuper mare, & in Africum, & in Aquilonẽ, & ad Orientẽ: & benedicentur in te omnes tribus terræ, & in ſemine tuo. Et ecce ego ſum tecũ, cuſtodiens te in omni uia quacunq; ibis: & reducã te in terram hanc: quia nõ te derelinquã, donec faciam omnia, quæ tecum locutus ſum. Et ſurrexit Iacob de ſomno ſuo, & dixit: Quia Dñs eſt in loco hoc: ego neſciebã. Et timuit, & dixit: Quàm terribilis eſt locus hic: nõ eſt hîc niſi domus Dei, & hæc porta cæli. Et ſurrexit Iacob, & ſumpſit lapidem quem ſuppoſuit ſibi ad caput, & [c] ſtatuit illum in titulũ, & ſuperfudit D oleum in cacumẽ eius, & uocauit nomẽ loci illius [d] domus Dei. Hoc ad prophetiã pertinet: nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Iacob, uelut faciens illum Deũ: neq; eũ adorauit eum lapidẽ, uel ei ſacrificauit: ſed quoniã [e] Chriſti nomẽ à chriſmate eſt, id eſt, ab unctione: profectò figuratũ eſt hinc aliquid, quod ad magnũ pertineat ſacramẽtũ. Scalam uero iſtã intelligitur ipſe Saluator nobis in memoriã reuocare in Euangelio, ubi cùm dixiſſet de Nathanaele: Ecce uerè Iſraelita, in quo dolus non eſt: quia Iſrael uiderat

A iſtam uiſionẽ: ipſe eſt enim Iacob, eodẽ loco ait: Amen amẽ dico uobis, uidebitis cælum Ioan.1. apertũ, & angelos Dei aſcẽdentes & deſcendentes ſuper filium hominis. Perrexit aũt Iacob in Meſopotamiã, ut inde acciperet uxorem. Vnde aũt illi acciderit quatuor habere fœminas, de quibus duodecim filios, & unã filiam procreauit, cùm earũ nullam concupiſceret illicitè, diuina Scriptura indicat. Ad unam quippe accipiendã uenerat, ſed cùm illi [f] altera pro altera ſuppoſita fuiſſet, nec ipſam Gen.29. dimiſit, qua neſciens uſus fuerat in nocte, ne ludibrio eam uideretur habuiſſe: & ex eo tempore quoniã multiplicandæ poſteritatis cauſa plures uxores lex nulla prohibebat, accepit etiã illam, cui uni iam futuri cõiugij fidẽ fecerat. Quæ cùm eſſet ſterilis, ancillã ſuã, de qua filios ipſa ſuſciperet, marito dedit, quod etiam maior ſoror eius, quamuis peperiſſet imitata, quoniam multiplicare prolem cupiebat, effecit. Nullam Iacob legitur petijſſe præter unam, nec uſus plurimis, niſi gignendæ prolis officio coniugali iure ſeruato, ut neq; hoc faceret, niſi uxores eius id fieri flagitaſſent, quæ corporis uiri ſui habebant le- C gitimam poteſtatem.

L. VIVES.

A Puteo [a] iurationis.] Sic uerterunt Septuaginta, pro eo quod Hebraicè eſt, A puteo ſaturitatis. Conſentiunt Symmachus & Aquila. Nam etiam ciuitas uocatur Beerſabe, quod ſonat puteum ſaturitatis. Hieronymus: Verũ puteus ſaturitatis, quem foderunt Puteus ſaturitatis, iurationis. ſerui Iſaac, nõ idem eſt, qui puteus iurationis, quem fodit Abrahã, & iuriſiurandi nominauit, ſeu fœderis: quod fecit cũ Abimelech Gen. 21. datis ſeptem agnis: nam ſabee eſt iuſiurandum & ſeptẽ, tametſi in eadem urbe puteum utrumq; eſſe. [b] Super mare.] Hîc nihil ſignificat de regno maris, quod claſsibus obtinetur: ſed, ut iam dixi, occidentem notat plagam, quæ eſt Syriæ ad mare noſtrum, ut quatuor mundi oras indicet. [c] Statuit illum in titulum.] Lxx. στήλην, columnam, quod magis D congruit quàm titulum. [d] Domus Dei.] Vicus ibi poſitus, dictus eſt Bethel, qui prius erat Luz, id eſt, tunc domus Dei, antè nux uocabatur. Erat in parte Beniamin, iuxta Bethau & Gai [e] Chriſti nomen.] χριστὸν Græci dicunt, quem Latini unctum. χρίσμα eſt unctio. [f] Altera pro altera.] Lya filia maior pro Rachel filia minore. Geneſis uigeſimonono.

Quæ ratio fuerit, ut etiam Iſrael cognominaretur. Cap. XXXIX.

GENVIT ergo duodecim filios, & unam filiam ex quatuor mulieribus. Deinde ingreſſus eſt in Ægyptum per filium ſuum Ioſeph, qui uenditus ab inuidentibus fratribus, eò perductus fuit, atque ibidem ſublimatus. Iacob autem etiam

Iſrael,ſicut paulo antè dixi,uocabatur: quod nomẽ magis populus ex illo procreatus obtinuit. Hoc aũt nomẽ illi ab angelo impoſitum eſt,qui cum illo fuerat in itinere de Meſopotamia redeunte luctatus,typum Chriſti euidentiſsimè gerens. Nam ꝙ ei præualuit Iacob,[a] utiq; uolenti,ut myſteriũ figuraret:ſignificat paſsionẽ Chriſti,ubi uiſi ſunt ei præualere Iudæi.Et tamẽ benedictionẽ ab eodẽ angelo quem ſuperauerat impetrauit: ac ſic huius nominis impoſitio, benedictio fuit. [b] Interpretat̃ aũt Iſrael Videns Deũ, ꝗd erit in fine præmiũ omnium ſanctorum. Tetigit porrò illi idem angelus ueluti præualenti latitudinẽ femoris, eumq; iſto modo claudũ reddidit.Erat itaq; unus atq; idem Iacob & benedictus & claudus:benedictus in eis,qui in Chriſtum ex eodem populo crediderũt, atq; in infidelibus claudus. Nam femoris latitudo,generis eſt multitudo.Plures quippe ſunt in ea ſtirpe,de quib. propheticè prædictum eſt: Et claudicauerunt à ſemitis ſuis.

Gen. 32. — *Iacob & benedictus, & claudus.* — *Pſal. 18.*

L. VIVES.

VTiq; [a] uolenti.] A nolente enim angelo & pro uirili ſua contrà nitente non modò uictus fuiſſet proſtratusq;,ſed etiam occiſus. [b] Interpretatur aũt Iſrael.] Hieronymus nõ uidetur probare,quod Iſrael interpretet̃ Vidẽs Deũ,ſiue princeps Dei, ſiue εὐθύτατος θεοῦ, id eſt, directus Dei, ſeu ad uerbum magis rectiſsimus Dei. Ioſephus in Antiquitatibus,Iſrael dictũ arbitratur,quòd ſteterit aduerſus angelum.

Iſrael.

Quomodo Iacob cum ſeptuagintaquinq; animabus Ægyptum narretur ingreſſus, cùm pleriq; ex eis qui cõmemorantur, tempore poſteriori ſint geniti. Cap. XL.

Gen. 46.

INGRESSI itaq; referuntur in Ægyptum ſimul cum ipſo Iacob ſeptuagintaquinque homines, annumerato ipſo cum filijs ſuis. In quo numero duæ tantùm fœminæ commemorantur, una filia, neptis altera. Sed res diligenter conſiderata,non indicat, quòd tantus numerus fuerit in progenie Iacob,die uel anno quo ingreſſus eſt Ægyptum. Commemorati ſunt quippe in eis etiam pronepotes Ioſeph, qui nullo modo iam tunc eſſe potuerunt: quoniam tunc centum triginta annorum erat Iacob: filius uerò eius Ioſeph trigintanouẽ: quem cùm accepiſſe tricesimo anno ſuo,uel amplius,conſtet uxorẽ,quomodo potuit per nouem annos habere pronepotes de filijs, quos ex eadẽ uxore ſuſcepit? Cùm igitur nec filios haberent Effrem & Manaſſes filij Ioſeph, ſed eos pueros infra ꝙ nouẽnes Iacob Ægyptũ ingreſſus inuenerit, quo pacto eorũ non ſolùm filij,ſed etiam nepotes,in illis ſeptuagintaquinq; uiris numerantur, qui tunc Ægyptum ingreſsi ſunt cum Iacob? Nam cõmemorat̃ ibi Machir filius Manaſſe nepos Ioſeph:& eiuſdem Machir filius,id eſt,Galaad nepos Manaſſe, pronepos Ioſeph: ibi eſt & quẽ genuit Effrem,alter filius Ioſeph, id eſt, Vtalaam nepos Ioſeph: ibi eſt & Bareth filius ipſius Vtalææ,id eſt,nepos Effrem,pronepos Ioſeph: q nullo modo eſſe potuerũt, quando Iacob in Ægyptum uenit, & filios Ioſeph nepotes ſuos, auos iſtorũ, minores quàm nouem annorum pueros inuenit. Sed nimirum introitus Iacob in Ægyptũ, quando eum in ſeptuagintaquinque hominibus Scriptura cõmemorat: nõ unus dies,uel unus annus, ſed totũ illud eſt tẽpus,quamdiu uixit Ioſeph, per quem factum eſt ut intrarent. Nam de ipſo Ioſeph eadẽ Scriptura ſic loquitur: Et habitauit Ioſeph in Ægypto ipſe & fratres eius: & omnis cohabitatio patris eius, & uixit annos centum & decem,& uidit Ioſeph filios Effrem,uſq; in tertiam generationem. Ipſe eſt ille pronepos eius ab Effrem tertius. Generationem quippe tertiam dicit, filium, nepotem, pronepotẽ. Deinde ſequitur: Et filij Machir, filij Manaſſe, nati ſunt ſupra femora Ioſeph. Et hic ille ipſe eſt nepos Manaſſæ, pronepos Ioſeph. Sed pluraliter appellati ſunt,ſicut Scriptura conſueuit:quæ unam quoq; filiam Iacob[c] filias nuncupauit:[d] ſicut in Latinæ linguæ conſuetudine liberi dicuntur pluraliter filij, etiã ſi non ſint uno amplius. Cùm ergo ipſius Ioſeph prædicetur felicitas, quia uidere potuit pronepotes, nullo modo putãdi ſunt iam fuiſſe tricesimonono anno proaui ſui Ioſeph: quãdo ad eum in Ægyptum Iacob pater eius aduenit. Illud autem eſt,quod fallit minus iſta diligenter intuentes: quoniam ſcriptum eſt, Hæc autem nomina filiorum Iſrael, qui intrauerũt in Ægyptũ ſimul cum Iacob patre ſuo. Hoc enim dictum eſt, quia ſimul cum illo computantur ſeptuagintaquinq;, non quia ſimul iam erant omnes, quando Ægyptum ingreſſus eſt ipſe: ſed, ut dixi, totũ tempus habet eius ingreſſus, quo uixit Ioſeph, per quem uidetur ingreſſus.

L. VIVES.

L. VIVES.

Liberi. Sicut[a] in Latinæ linguæ conſuetudine.] Sic Latinè unus filius liberi dicit̃,ſicut Gellius ſcribit,afferto͡q; dictum Sempronij Aſellionis, qui de unico Sempronij Gracchi filio liberos dixit. Herennius iuriſcõſultus libro Digeſtorũ quinquageſimo idem confirmat.

De benedictione, quam in Iudam filium ſuum promiſit. Cap. XLI.

IGITVR propter populum Chriſtianum, in quo Dei ciuitas peregrinatur in terris, ſi carnem Chriſti in Abrahæ ſemine requiramus, remotis concubinarum filijs, occurrit Iſaac: ſi in ſemine Iſaac, remoto Eſau, qui eſt Edom, occurrit Iacob, qui eſt & Iſrael: ſi in ſemine Iſrael ipſius, remotis cæte- B ris occurrit Iudas, quia de tribu Iuda exortus eſt Chriſtus. Ac per hoc cũ in Ægypto moriturus Iſrael filios ſuos benediceret: quẽ admodũ Iudã prophetice benedixerit, audi- Gen.49. amus: [a] Iuda, inquit, te laudabunt fratres tui. Manus tuæ ſuper dorſum inimicorũ tuorũ: te adorabũt filij patris tui. Catulus leonis Iudas, [b] ex germinatione fili mi aſcẽdiſti: recũbens dormiſti ut leo, & catulus leonis, quis ſuſcitabit eũ? Nõ deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, donec ueniãt quę repoſita ſunt ei: & ipſe erit expectatio gen- C tium, alligãs ad uitẽ pullũ ſuũ, & cilicio pullum aſinę ſuæ. Lauabit in uino ſtolam ſuam, & in ſanguine uuæ amictũ ſuũ. Fului oculi eius à uino, et dẽtes candidiores lacte. Expoſui hæc aduerſus Manichæũ Fauſtũ diſputãs: & ſatis eſſe arbitror, quantũ ueritas prophetiæ huius elucet. Vbi & mors Chriſti prędicta eſt uerbo dormitionis, & nõ neceſſitas, ſed poteſtas in morte nomine leonis. Quam poteſtatẽ in Euangelio ipſe prędicat Ioan.10. dicẽs: Poteſtatẽ habeo ponendi animã meã, & poteſtatẽ habeo iterum ſumẽdi eam. Ne- D mo eam tollit à me: ſed ego eam pono à memetipſo, & iterũ ſumo eam. Sic leo fremuit, ſic quod dixit, impleuit. Ad eam nam͡q; pertinet poteſtatẽ, quod de reſurrectione eius adiunctum eſt: Quis ſuſcitabit eum? hoc eſt, quia nullus hominũ, niſi ſeipſe ſuſcitauit, qui Ioan.2. etiam de corpore ſuo dixit: Soluite templũ hoc, & in triduo reſuſcitabo illud. Ipſum aũt genus mortis, hoc eſt, ſublimitas crucis in uno uerbo intelligit̃, quod ait, Aſcendiſti: qđ uerò addidit, Recumbẽs dormiſti, Euange- Math.27. ſta exponit, ubi dicit: Et inclinato capite tradidit ſpiritũ. Aut certè ſepultura eius agno-

August. To.5.

A ſcitur, in qua recubit dormiens: & unde illũ nullus hominũ, ſicut prophetæ aliquos, uel ſicut ipſe alios ſuſcitauit, ſed ſicut à ſomno ipſe ſurrexit. Stola porrò eius quam lauat in uino, id eſt, mundat à peccatis in ſanguine ſuo, cuius ſanguinis ſacramentum baptizati ſciunt, unde & adiungit: Et in ſanguine uuæ amictũ ſuum, quid eſt niſi eccleſia? Et fului oculi eius à uino, ſpiritales eius inebriati poculo eius. De quo canit Pſalmus: Et calix tu- Pſal.22. us inebrians q̃ præclarus eſt. Et dentes eius candidiores lacte: quod potant apud Apoſtolum paruuli, uerba ſcilicet nutrientia, non 1.Cor.3. dum idonei ſolido cibo. Ipſe igit̃ eſt in quo repoſita erant promiſſa Iudæ, quę donec uenirent, nunquam principes, hoc eſt, reges Iſrael ab illa ſtirpe defuerunt. Et ipſe expectatio gentium, quod clarius eſt uidẽdo, quàm ſit exponendo.

L. VIVES.

Iuda,[a] inquit, te laudabunt.] Iudas etiã laus eſt, ſiue Iudas. confeſsio. [b] Ex germinatione.] Hebraicè, ex captiuitate. De Chriſto hæc omnia, ut intelligatur eũ captiuos populos eſſe ducturum, & iuxta intelligentiam ſacratiorem aſcendiſſe in altum, & captiuam duxiſſe ca- Pſal.67. ptiuitatẽ. Hieronymus. [c] Et cilicio pullum aſinę ſuæ.] Alij uerterunt: Et funiculo pullum aſinæ ſuæ. Hieronymus oſtẽdit Hebraicè: Alligans ad uitem pullum ſuũ, & ad electam uitem aſinam ſuam. Et pro pullo poſſe legi ciuitatẽ illã diuinã, de qua hiſce libris loquimur. Porrò LXX. ἕλικι uerterunt. Eſt uerò ἕλιξ pãpinus ſeu ca- ἕλιξ. preolus uitis, à cõuoluẽdo apud Theophraſtũ, & ab eadem mente ſpecies hederę Dioſc. & Plinio. Ita͡q; neſcio unde cilicium hîc irrepſerit, niſi uerſum ſit helicium.

De filijs Ioſeph, quos Iacob prophetica manuum ſuarum tranſmutatione benedixit. Cap. XLII.

SICVT autem duo Iſaac filij, Eſau & Iacob figuram præbuerunt duorũ populorum in Iudęis & Chriſtianis: quãuis quod ad carnis propaginẽ pertinet, nec Iudæi uenerunt ex ſemine Eſau, ſed Idumęi: nec Chriſtianæ gentes de Iacob, ſed potius Iudæi: ad hoc enim tantùm figura ualuit, quod dictum eſt, Maior ſeruiet minori: ita Gen.25. factum eſt etiam in duobus filijs Ioſeph. Nam maior geſsit typum Iudæorum, Chriſtianorum autẽ minor. Quos cùm benediceret Iacob, manum dexterã ponens ſuper minorẽ, quem habebat ad ſiniſtram: ſiniſtram uerò ſuper maiorem, quem habebat ad dextram: graue uiſum eſt patri eorum, & admonuit patrẽ uelut corrigẽs eius errorẽ, & quis nam eorũ eſſet maior, oſtendens. At ille mutare manus noluit, ſed dixit: Scio fili, ſcio. Et

hic erit in populum, & hic exaltabitur: ſed frater eius iunior maior illo erit, & ſemen eius erit in multitudinē gentium. Etiam hic duo illa promiſſa demonſtrant: nam ille in populum, iſte in multitudinē gentium. Quid euidentius, quàm his duabus promiſsionibus contineri populum Iſraelitarum orbemque terrarum in ſemine Abrahę: illum ſecundum carnem, iſtum ſecundum fidem?

De temporibus Moyſi & Ieſu Naue, ac Iudicum: atque exinde regum: quorum quidem Saul primus eſt, ſed Dauid præcipuus, & ſacramento habetur & merito. Cap. XLIII.

Defuncto Iacob, defuncto etiam Ioſeph, per reliquos centū quadragintaquatuor annos, donec exiretur de terra Ægypti, in modū incredibilē illa gens creuit: etiam tantis attrita perſecutionibus, ut quodam tempore nati maſculi necarentur, cùm mirātes Ægyptios nimia populi illius incremēta terrerēt. Tunc Moyſes ſubtractus furto trucidatoribus paruulorū, ad domū regiam, ingentia per eum Deo pręparante, peruenit, nutritusque & adoptatus à filia Pharaonis,[a] quod nomē in Ægypto omniū regū fuit, in tantū peruenit uirū, ut ipſe illam gentē mirabiliter multiplicatā, ex duriſsimo & grauiſsimo, quod ibi ferebat, iugo ſeruitutis extraheret: imò per eum Deus, qui hoc promiſerat Abrahæ. Prius quippe exinde ad terrā Madiam fugiſſe refertur: quòd, cū Iſraelitā defenderet, Ægyptiū occiderat, & territus fugerat: poſtea diuinitùs miſſus in poteſtate ſpiritus Dei ſperauit reſiſtentes [b] Pharaonis magos. Tūc per eū Ægyptijs illatæ ſunt decē memorabiles plagæ, cùm dimittere populū Dei nollent, aqua in ſanguinē uerſa, ranę & [c] cyniſes, [d] cynomyia, mors pecorum, ulcera, grando, [e] locuſta, tenebræ, mors primogenitorū. Ad extremū Iſraelitas quos plagis tot tantisque [f] perfracti tandē aliquando dimiſerant, Ægyptij in mari rubro dum perſequuntur, extincti ſunt. Illis quippe abeuntibus, diuiſum mare uiā fecit: hos autē inſequētes, in ſe rediēs unda ſubmerſit. Deinde per annos quadraginta, duce Moyſe, Dei populus per deſertū actus eſt, quādo tabernaculum teſtimonij nuncupatū eſt: ubi Deus ſacrificijs futura prænunciantibus colebatur: cùm ſcilicet iam data lex fuiſſet in monte multū terribiliter. Atteſtabatur enim

A euidentiſsima mirabilibus ſignis uocibusque diuinitas. Quod factum eſt mox ut exitum eſt de Ægypto, & in deſerto populus eſſe cœpit: quinquageſimo die poſt celebratum paſcha per ouis immolationē: quę uſque adeò typus Chriſti eſt, prænuncians eum per uictimā paſsionis de hoc mundo tranſiturum ad patrem: [g] Paſcha quippe Hebręa lingua, tranſitus interpretatur: ut iam cùm reuelaretur teſtamentū nouū, poſtea quàm paſcha noſtrum immolatus eſt Chriſtus, quinquageſimo die ueniret de cęlo Spiritus ſanctus: qui dictus eſt Exodi 12.

B in Euāgelio digitus Dei: ut recordationē noſtram in primi præfigurati facti memoriā reuocaret: quia & legis illæ tabulæ digito Dei ſcriptæ referuntur. Defuncto Moyſe, populū rexit Ieſus Naue: & in terrā promiſsionis introduxit: eamque populo diuiſit. Ab his duobus mirabilibus ducibus, bella etiā proſperrimè ac mirabiliter geſta ſunt: Deo cōteſtante nō tam propter merita Hebræi populi, quàm propter peccata earū quæ debellabantur gentiū, illas eis prouenisse uictorias. Poſt iſtos autē duces, iudices fuēre iam in terra promiſſionis populo collocato: ut inciperet interim reddi Abrahæ prima promiſsio de gēte Math. 12.

C una, id eſt, Hebræa, & de terra Chanaan: nōdum de omnibus gentibus & toto orbe terrarum: quod Chriſti aduētus in carne, & nō ueteris legis obſeruationes, ſed Euangelij fides fuerat impletura. Cuius rei pręfiguratio facta eſt, quòd nō Moyſes, qui legē populo acceperat in mōte Sina, [b] ſed Ieſus, cui etiam nomē Deo pręcipiente mutatū fuerat, ut Ieſus uocaretur, populū in terrā promiſsionis introduxit. Temporibus autē iudicū, ſicut ſe habebant & peccata populi, & miſericordia

D Dei, alternauerūt proſpera & aduerſa bellorum. Inde uentū eſt ad regū tempora. Quorum primus regnauit Saul: quo reprobato, & bellica clade proſtrato, eiusque ſtirpe reiecta, ne inde reges orirentur, Dauid ſucceſsit in regnū, cuius maximè [i] Chriſtus dictus eſt filius. In quo articulus quidam factus eſt, & exordiū quodāmodo iuuētutis populi Dei: cuius generis quædam uelut adoleſcētia ducebatur ab Abraham uſque ad hunc Dauid. Neque enim fruſtrà Matthæus Euāgeliſta ſic generationes cōmemorauit, ut hoc primū interuallum quatuordecim generationibus cōmendaret, ab Abrahā ſcilicet uſque ad Dauid.

uid. Ab adoleſcentia quippe incipit homo poſſe generare, propterea generationum ſeries ab Abraham ſumpſit exordiū; qui etiā pater multarū gentiū conſtitutus eſt, quando mutatum nomen accepit. Ante hunc ergo uelut puericia fuit huius generis populi Dei, à Noe uſq; ad ipſum Abrahā, [k] & ideo prima lingua inuenta eſt, id eſt, Hebræa. A' puericia namq; homo incipit loqui poſt infantiam, [l] quæ hinc appellata eſt, quia fari nō poteſt. Quam profectò ætatē primā demergit obliuio, ſicut ætas prima generis humani eſt deleta diluuio. Quotus enī quiſq; eſt, qui ſuam recordet infantiam? Quamobrem in iſto procurſu ciuitatis Dei, ſicut ſuperior unam eandemq; primam, ita duas ætates ſecundam & tertiā Liber iſte contineat, in qua tertia propter uaccā trimam, caprā trimā, & arietem trimum, impoſitū eſt legis iugum, & apparuit abundantia peccatorum, & regni terreni ſurrexit exordium, ubi non defuerūt ſpiritales, quorum in turture & columba figuratum eſt ſacramentum.

L. VIVES.

Pharao. QVod [a] nomen in Aegypto.] Ne puteretur idē fuiſſe Pharao, qui tunc regnabat, & qui temporibus Iacob & Ioſeph. Nam ut in Ezechielem lib. nono docet Hieronymus, Pharao apud Aegyptios nomē eſt regiæ dignitatis Sicut poſt Alexandriū Ptolemæi: ut apud Romanos Cæſares, & Auguſti: apud Philiſtæos Abimelech: quæ de Antiochis & Arſacidis addit, nō ſatiſfaciunt. Herodotus unicū Pharaonē ponit cæcum. Pharaones uerò dicti ſunt, quaſi Pharones, à Pharo inſula è regione Alexādriæ, olim Carpathos dicta, ubi regnauit Proteus. Huius Pharaonis filiā Thermuth uocat Ioſephus. [b] Reſiſtentes Pharaonis magos.] Quis fuerit hic Pharao, nō conuenit. Euſebius ſcribit Apionem Polyhiſtorem tradidiſſe, Amaſim regnaſſe in Aegypto, cùm illinc Iudæi deceſſerunt: quod fieri nō poteſt. Nam Amaſis fuit multo poſterior, temporibus ſcilicet Pythagoræ, cui à Polycrate Samiorum tyranno, cōmendatus eſt. Ideo Ioſeph' ex Manethone Techmoſim Pharaonē ponit, & ſic oſtēdit Manethonem uarium eſſe, ut qui alibi ponat Amenophin. Idem Euſeb. in Chronicis Pharaonem Cenchrem hoc tempore ſtatuit. In Præparatione Euang. magorum etiā ponit nomina Iannem & Iambrem ex Numenio. [c] *Cyniphes.* Cyniphes.] Ioſephus in ter-A tia plaga, ſi modò bene eſt à Ruffino uerſus, pediculos ponit ex intimis corporis ebullientes, ceu morbū phthiriaſin, hoc eſt, pedicularem, nec cyniphū meminit, nec cynomyiæ. Autor hiſtoriæ Scholaſticæ, & Albertus Grotus genus muſcarū dicunt eſſe cyniphes, ut etiā Origenes putat. Albertus lib. 26. De animalibus, corpore tradit eſſe uermes, capite & alis muſcas, cum aculeo in ore, quo pungunt, & ſugunt, paluſtribus naſci locis; & animantiū ſpiritus ſed humanos maximè conſectari. Origenes ſuper Exod. ſic inquit: poſt hoc ſnipes (ſic enim apud eum legitur) producunt. Hoc animal pēnis quidem ſuſpendit per aerea uolitans: ſed ita ſubtile & minutum, ut oculi uiſum, niſi acutè cernētis, effugiat: corpus tamē cùm inſederit, acerbiſſimo terebrat ſtimulo, ita ut quem uolitantem uidere quis non ualeat, ſentiat ſtimulantē. Sic Origenes: qui per hoc animalis genus dialecticā uult intelligi, quæ minutis & ſubtilibus uerB borum ſtimulis animas terebrat, & tanta calliditate circumuenit, ut deceptus nec uideat, nec intelligat. Sed neque cyniphes, neq; ſnipes qui ſint, ullus aut Latinorum aut Græcorum dixerit: nec ſic eſt apud Lxx, ſed σκνῖπες. σκνὶψ enim ζῶον ἐστι ἐντομῶδες, ut inquit Suidas, animal culicare καὶ ξυλοφάγον, quòd ligna exedit. & in Pſal. 104. σκνῖπες habetur in Græco. Pro eo quod ad Hebraicam ueritatem & Targum Chaldæum legitur pediculi, ſicut apud Ioſephum. [d] Cynomyia.] κυνόμυια canina muſca ad uerbum, uulgo muſcam grauiſſimam legimus, in Exodo. *Cynomyia.* [e] Locuſta.] Res agris damnoſa, qua multæ regiones infeſtantur, & in primis Cyrenaica pars Africæ, quæ Aegypto coniungitur. Deorum iræ, inquit Plinius, ea peſtis creditur. *Locuſta.* [f] Perfracti.] Præfracti duri, inflexibiles: perfracti, multùm fracti, & attriti. [g] Paſcha quippe.] Phaſe eſt tranſitus: quoniā pertranſibat angelus Dñi percuſſor domos filiorum Iſrael, nec plagā illas affligebat: hinc deductū eſt paſcha, ut Hieronyc mus docet lib. 2. in Michæam, nō à πάσχειν, quod eſt pati, quaſi paſſio. Idem in Matthæum. *Paſcha.* [h] Sed Ieſus, cui etiam nomen.] Ex interpretationibus Hebraicis idem uidetur eſſe Ieſus & Ioſue. Vtrumq; enī à ſalute dicit. & in Eſdra Ieſus filius Ioſedech Ioſue nuncupat. *Ieſus, Ioſue.* [i] Cuius maximè Chriſtus dictus eſt filius.] Sic in principio Euangelij Matthæi, & in contextu Euangelij plerūq; Ieſus filius Dauid dicitur, cui multùm promiſſus eſt Chriſtus, & quem inuenit Dñs ex animi ſui ſententia. Duorum enim maximè filius dicit Chriſtus, Abrahæ & Dauid, quoniam iſtis ſæpius ac diſertius quàm cæteris eſt promiſſus. [k] Et ideo prima lingua.] Fari ut poſſet.
[l] Quæ hinc appellata eſt.] Infantes enim dicuntur, quòd fari nequeāt: unde etiā homines natu grādes interdum infantes appellantur, quia loqui neſciunt, cùm tamen plerunq; balbutientiſſimè garriant: ſicut ij, qui D quo ſunt in omni ſermone ineptiores & ſordidiores, eo ſe magis tum philoſophos, tū theologos aliarumq; magnarum artium peritos arbitrantur, & iactant. *Infantes.*

ELENCHVS CAPITVM IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XVII.

1 De temporibus Prophetarum.

2 Quo tẽpore ſit impleta promiſſio Dei de terra Chanaan, quam in poſſeſſionem Iſrael carnalis accepit.

3 De tripertitis ſignificationibus prophetarũ, quæ nũc ad terrenã, nunc ad cæleſtẽ Hieruſalem, nunc aũt ad utramq; referuntur.

4 De præfigurata commutatione Iſraelitici regni, & ſacerdotij: & de his quæ antea mater Samuelis perſonam gerens eccleſię prophetauit.

5 De his quę ad Heli ſacerdotẽ homo Dei prophetice locutus eſt, ſignificans ſacerdotiũ, quod ſecundum Aaron inſtitutum fuerat, auferendum.

6 De Iudaico ſacerdotio & regno: quæ cùm in æternum dicantur ſtatura, non permanent: ut alia intelligantur, quæ ſpondent̃ æterna.

7 De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis, ab Iſraele carnali.

8 De promiſſionibus ad Dauid in filio eius, quę nullatenus in Salomone, ſed pleniſſimè inueniuntur in Chriſto.

9 Quàm ſimilis in Pſalmo octogeſimooctauo ſit prophetia de Chriſto, his quæ in Regnorum libris Nathan prophetãte promittunt̃.

10 Quàm diuerſa acta ſint in regno terrenæ Hieruſalem, ab his quæ promiſerat Deus, ut intelligeretur promiſſionis diuinitas ad alterius regis & regni gloriam pertinere.

11 De ſubſtãtia populi Dei, quæ per ſucceſſionẽ carnis in Chriſto eſt: qui ſolus eruendi animam ſuam ab inferis habuit poteſtatem.

12 Ad quorum perſonam pertinere intelligenda ſit flagitatio promiſſorũ, de quibus in Pſalmo dicitur, Vbi ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ, Domine.

13 An promiſſę pacis ueritas illis temporib. poſſit aſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt.

14 De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum.

15 An omnia quę in Pſalmis de Chriſto & Eccleſia prophetantur, ad contextum huius Operis coaptanda ſint.

16 De his quæ in quadrageſimoquarto Pſalmo ad Chriſtum & Eccleſiam pertinẽtia, aut apertè dicuntur, aut tropicè.

17 De his quæ ad ſacerdotium Chriſti in Pſalmo centeſimonono, & de his quę in Pſalmo uigeſimoprimo ad paſſionẽ ipſius ſpectant.

18 De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, & de quintodecimo, & de ſexageſimoſeptimo, in quibus mors et reſurrectio Domini prophetantur.

19 De Pſalmo ſexageſimooctauo, in quo Iudęorum pertinax infidelitas declaratur.

20 De regno ac merito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eaq; prophetia, quæ ad Chriſtũ pertinens inuenitur: uel in eis libris qui ſcriptis ipſius copulantur: uel in eis quos ipſius eſſe, non dubium eſt.

21 De regibus poſt Salomonem, ſiue in Iudæa, ſiue in Iſrael.

22 De Hieroboã, qui impietate idololatriæ ſubditum ſibi populum prophanauit, in quo tamen nõ deſtitit Deus & prophetas inſpirare, & multos ab idololatriæ crimine cuſtodire.

23 De uario utriuſq; regni Hebręorum ſtatu, donec ambo populi in captiuitatẽ diuerſo tẽpore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum: quod nouiſſimè in Romanorum tranſijt poteſtatem.

24 De prophetis, qui uel apud Iudæos poſtremi fuerunt, uel quos circa tempus natiuitatis Chriſti Euangelica prodit hiſtoria.

DIVI

De temporibus Prophetarum. Cap. I.

A PROMISSIONES Dei, quæ factæ ſunt ad Abraham, cuius ſemini & gentem Iſraeliticam ſecũdum carnem, & oẽs gẽtes deberi ſecundum fidem, Deo pollicente, didicimus, quemadmodum compleãtur, per ordinem temporum procurrens Dei ciuitas indicauit. Quoniã ergo ſuperioris Libri uſq; ad regnũ Dauid factus eſt finis, nunc ab eodẽ regno quantũ ſuſcepto Operi ſufficere uidet̃, cætera quæ ſequunt̃ attingamus. Hoc itaq; tẽpus, ex quo ſanctus Samuel prophetare cœpit, & deinceps donec populus Iſrael captiuus in Babyloniã duceret̃, atq; in de ſecundũ ſancti Hieremiæ prophetiã poſt ſeptuaginta annos reuerſis Iſraelitis Dei domus inſtauraret̃, totũ tempus eſt prophetarum. B Quamuis enim & ipſum Noe patriarcham, in cuius diebus uniuerſa terra diluuio deleta eſt, & alios ſupra & infra uſque ad hoc tempus, quo reges in Dei populo eſſe cœperunt, propter quędã per eos futura ſiue quoquo modo ſignificata, ſiue prędicta, quę pertinerẽt ad ciuitatẽ Dei, regnumq; cœlorũ, nõ immeritò [a] poſſumus appellare prophetas: præſertim quia nõnullos eorũ id expreſsius legimus nuncupatos, ſicut Abraham, ſicut Moyſen: tamẽ dies prophetarum præcipuè maximeq; hi dicti ſunt, ex quo cœpit prophetare Samuel, qui & Saulem prius, & eo C reprobato, ipſum Dauid, Deo pręcipiẽte, unxit in regẽ, de cuius cæteri ſtirpe ſuccederẽt, quouſq; illos ſuccedere ſic oporteret. Quæ igitur à prophetis ſunt prędicta de Chriſto, cùm moriendo decedentibus, & naſcendo ſuccedẽtibus ſuis mẽbris ciuitas Dei per iſta curreret tempora, ſi omnia uelim cõmemorare, in immenſum pergit̃. Primùm quia ipſa Scriptura, quæ per ordinẽ reges eorumq; facta & euẽta digerẽs, uidet̃ tanq; hiſtorica diligentia rebus geſtis occupata eſſe narrãdis, ſi adiuuante Dei ſpiritu cõſiderata tractetur, uel magis, uel certè nõ minus prænunciandis futuris, q̃ præteritis enunciandis inuenietur intenta. Et hoc perſcrutando indagare ac differendo monſtrare, q̃ ſit operoſum atq; prolixum, & q̃ multis indigeat uoluminibus, quis ignorat, qui hæc uel mediocriter cogitat? Deinde quia ea ipſa quæ ad prophetiam non ambigitur pertinere, ita ſunt multa de Chriſto regnoq; cælorum, quæ ciuitas Dei eſt, ut ad hoc aperiendum maior ſit diſputatio neceſſaria, q̃ huius Operis modus flagitat. Proinde ita, ſi potuero, ſtylo moderabor meo, ut huic Operi in Dei uoluntate peragendo, nec ea quæ ſuperſint, dicam, nec ea quæ ſatis ſint, prætermittam.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DECIMVMſeptimum Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

B POſſumus[a] appellare ꝓphetas.] Prophetas populus Hebraicus Videntes nominauit, qui Dominum aliquid prænũciantem, aut etiam imagines rerum futurarum uideret̃, ſi non corporis oculo, certè illo mentis, multo quàm hic eſt acutiore. Hinc ꝓphetia eſt Viſio in ſacris literis. In primo libro Regum Nathan appellatur Videns. Interdum prophetæ nomine pro præconibus, uatibus, ſacerdotibus Græci utunt̃. Primus & homo & ꝓpheta fuit Adam, qui myſterium Chriſti & eccleſiæ in ſopore uidit: hinc Enoch, Noe, Araham, Iſaac, Iacob, & huius liberi, Moyſes, & alij deinceps permulti, qui tamẽ inter prophetas nõ numerantur: quia libros de uiſionibus ſuis non reliquerunt, præter Moyſen, cuius uolumina etiam ad ritus, ſacra, ceremonias, legesq; ciuiles ſpectabant. Etſi hæc omnia figura rerum futurarum erant, neque illa tempora prophetarum ſunt dicta, ſicut ea qui- C bus eſt regnatum, quibus prophetæ nunquam defuerunt à Samuele, ante quem ſermo Domini rarus erat, & uiſio nõ manifeſta, ut dicitur primo Regnorum, ad remigrationem è Babylone: ſcriptiq; ſunt libri quatuor maiorum prophetarum, & duodecim minorum. Prophetæ.

Quo tempore ſit impleta promiſſio Dei de terra Chanaan, quam in poſſeſſionẽ etiam Iſrael carnalis accepit. Cap. II.

IN præcedente Libro diximus, ab initio ad Abraham promiſsionum Dei duas res fuiſſe promiſſas: unam ſcilicet, quòd terram Chanaan poſſeſſurum foret ſemen eius: quod ſignificat, ubi dictum eſt: Vade in terram, quam tibi demonſtrauero, & faciam te in gẽtem magnam: aliam uerò Gen. 12.

rò longè præſtantiorem: non de carnali, ſed de ſpiritali ſemine, per quod pater eſt non unius gentis Iſraeliticę, ſed omnium gentium, quę fidei eius ueſtigia conſequuntur. Quod promitti cœpit his uerbis: Et benedicentur in te omnes tribus terræ. Et deinceps alijs multis admodum teſtimonijs hęc duo promiſſa eſſe mõſtrauimus. Erat igitũ iam in terra promiſsionis ſemen Abrahę, id eſt, populus Iſrael ſecundum carnem: atque ibi non ſolùm tenendo ac poſsidendo ciuitates aduerſariorũ uerumetiã reges habẽdo, regnare iã cœperat, impletis de ipſo populo promiſſionibus Dei iã magna ex parte: nõ ſolũ quæ in illis tribus patribus, Abraham, Iſaac, & Iacob quibuſcunque dictis uel ſignis, aut figuris temporibus eorum factæ ſunt, uerùm etiam quæ per ipſum Moyſen, per quem populus idem de ſeruitute Ægyptia liberatus eſt, & per quem cuncta præterita reuelata ſunt temporibus eius, cùm populum per eremum duceret, factæ fuerant. Neque autem per inſignem ducem Ieſum Naue, per quem populus ille in promiſsionis inductus eſt terram: qui expugnatis gentibus, eam duodecim tribubus, quibus Deus iuſſerat, diuiſit, & mortuus eſt: neque poſt illum toto tempore iudicum impleta fuerat promiſsio Dei de terra Chanaan, quod à flumine Ægypti uſque ad flumen magnum Euphraten populus ille dominaretur: nec tamen adhuc prophetabatur futurum, ſed expectabatur implendum. ᵃ Impletum eſt autẽ per Dauid, & eius filium Salomonem: cuius regnum tanto, quantum promiſſum fuerat, ſpatio dilatatum eſt. Vniuerſos quippe illos ſubdiderunt, tributarioſque fecerunt. Sic igitur in terra promiſsionis ſecundum carnem, hoc eſt, in terra Chanaan ſub his regibus ſemen Abrahæ fuerat conſtitutum, ut nihil deinde ſupereſſet, quo terrena illa Dei promiſsio cõpleretur: niſi ut in eadem terra, quantum ad proſperitatem attinet temporalem, perpoſteritatis ſucceſsionem inconcuſſo ſtatu uſque ad mortalis ſeculi huius terminum gens permaneret Hebręa, ſi Domini Dei ſui legibus obediret. Sed quoniam Deus nouerat, hoc eam nõ eſſe facturam, uſus eſt etiã temporalibus pœnis ad exercẽdos in ea paucos fideles ſuos, & admonendos, qui poſtea futuri erant in omnibus gentibus, quas per eos ad A moneri oportebat, in quibus alterã promiſſionem reuelato nouo Teſtamento per incarnationem Chriſti fuerat impleturus.

L. VIVES.

IMpletum ᵃ eſt aũt per Dauid.] Hieronymus Dardano ſcribens, oſtendit non totam terrã Iudæis repromiſſam, eſſe ab eis poſſeſſam. In libro eſt Numerorum iſti ſunt termini, à meridie maris Salinarum per Sina & Cadesbarne, uſque ad torrẽtem Aegypti, qui iuxta Rhinocoruram mari magno influit, & ab occidente ipſum mare Palęſtinæ Phœnices, Syriæ Cœles, Cilicięque pertenditur: ab aquilone Taurum montem, & Zephyrium uſque ad Hemath, quæ appellatur Epiphania Syrię: ad orientem uerò per Antiochiam, & lacum Cenereth, qui nunc Tiberias appellatur, & Iordanẽ, qui mari influit Salinarum, quod nunc mortuũ dicitur: trans Ior- B danem duorum ſemis tribuum poſſeſsio eſt Ruben, & Gad, & dimidiæ tribus Manaſſe. Hæc diuus Hieronymus. Atqui Dauid hæc omnia non poſſedit, ſed illos ſolos terminos, quibus deinceps totus populus Iudæus coercitus eſt ab amne Rhinocorura ad Euphratem.

De tripertitis ſignificationibus prophetarũ: quæ nunc ad terrenã, nunc ad cæleſtem Hieruſalẽ, nũc aũt ad utranque referunt. Cap. III.

QVOCIRCA ſicut oracula illa diuina ad Abraham, Iſaac, & Iacob, & quæcunque alia ſigna, uel dicta prophetica in ſacris literis præcedentibus facta ſunt: ita etiam cæteræ ab iſto regũ C tẽpore prophetię, partim pertinent ad gentẽ carnis Abrahę: partim uerò ad illud ſemen illius, in quo benedicuntur omnes gentes cohæredes Chriſti per Teſtamentũ nouum, ad poſsidendam uitã æternam regnumque cęlorum. Partim ergo ad ancillam, quæ in ſeruitutem generat, id eſt, terrenam Hieruſalẽ, quæ ſeruit cum filijs ſuis, partim uerò ad liberam ciuitatem Dei, id eſt, uerã Hieruſalem æternam in cælis, cuius filij oẽs ſecundũ Deũ uiuentes peregrinantur in terris, ſed ſunt in eia quædã, quę ad utramque pertinere intelligun- D tur, ad ancillam propriè, ad liberam figuratè. Tripertita itaque reperiunt eloquia prophetarũ: ſiquidẽ aliqua ſunt ad terrenã Hieruſalem ſpectãtia, aliqua ad cæleſtẽ, nonnulla ad utramque. Exemplis uideo probandũ eſſe q̃d dico. ᵃ Miſſus eſt Nathan propheta qui regẽ 2.Reg.12.
Dauid argueret de peccato graui, & ei quæ conſecuta ſunt mala, futura prædiceret. Hæc atque huiuſmodi ſiue publicè, id eſt, pro ſalute uel utilitate populi, ſiue priuatim cũ pro ſuis quiſque reb. diuina promereret̃ eloquia, quib. pro uſu temporalis uitę futuri aliquid noſceret̃, ad terrenam ciuitatẽ pertinuiſſe, quis ambigat?

bigat? Vbi aũt legiť: Ecce dies ueniunt, dicit A
Hier. 31. Dñs, & cõſummabo domui Iſrael, & domui Iuda teſtamentũ nouũ, non ſecundum teſtamentũ, q̃d diſpoſui patrib. eorum, in die qua apprehẽdi manũ eorũ, ut educerẽ eos de terra Ægypti: quoniã ipſi nõ pmanſerunt in teſtamẽto meo, & ego neglexi eos, dicit Dñs, quia hoc eſt teſtamentũ quod conſtituã domui Iſrael. Poſt dies illos, dicit Dñs, dabo leges meas in mentẽ eorũ, & ſuper corda eorum ſcribam eas, & uidẽbo eos, & ero illis in Deũ, & ipſi erunt mihi in plebẽ: Hieruſalẽ ſine dubio ſuperna prophetať, cuius Deus ipſe prẽmiũ eſt, eumq́ꝫ habere atq́ꝫ ipſius eſſe B ſummũ illi eſt atq́ꝫ totum bonũ. Ad utramq́ꝫ uerò pertinet hoc ipſum, quòd Hieruſalẽ diciť Dei ciuitas, & in ea prophetať futura domus Dei, eaq́ꝫ ꝓphetia uideť impleri, cũ Salomon rex ædificat illud nobiliſsimũ tẽplũ. Hæc enim & in terrena Hieruſalẽ ſecundum hiſtoriã cõtigerunt, & cæleſtis Hieruſalẽ figuræ fuerunt. Quod genus prophetię ex utroq́ꝫ ueluti cõpactum atq́ꝫ cõmixtum in libris ueterib. canonicis, quibus rerũ geſtarũ narrationes cõtinẽť, ualet plurimũ, multũq́ꝫ exercuit, & exercet ingenia ſcrutantiũ literas C ſacras, ut q̃d hiſtoricè prædictũ cõpletumq́ꝫ legiť in ſemine Abrahę ſecundum carnẽ, etiã in ſemine Abrahę ſecundum fidẽ, q̃d implendum allegoricè ſignificet inquirať: [b] in tantũ ut quibuſdã uiſum ſit, nihil eſſe in eiſdem libris uel prænunciatũ & effectũ, [c] uel effectũ, quãuis nõ prẽnunciatum, quod nõ inſinuet aliquid ad ſupernã ciuitatẽ Dei, eiuſq́ꝫ filios in hac uita peregrinos, figurata ſignificatiõe referendũ. Sed ſi hoc ita eſt, iã bipertita, non tripertita erunt eloquia prophetarũ, uel potius illarũ Scripturarũ omniũ, quę ueteris In D ſtrumẽti appellatione cenſenť. Nihil enim erit illic, quod ad Hieruſalẽ terrenã tantũ pertineat, ſi quicquid ibi de illa, uel propter illã dicitur, atq́ꝫ completur, ſignificat aliquid, q̃d etiã ad Hieruſalẽ cæleſtẽ allegoricã præfiguratione referať: ſed erũt ſola duo genera, unũ q̃d ad Hieruſalem liberam, alterum quod ad utramq́ꝫ pertineat. Mihi aũt ſicut multum uidenť errare, qui nullas res geſtas in eo genere literarum aliquid aliud pręter id quod eo modo geſtę ſunt ſignificare arbitrantur: [d] ita multũ audere, qui prorſus ibi omnia ſignificationibus allegoricis inuoluta eſſe contendunt. Ideo tripertita, non bipertita eſſe dixi. Hoc enim exiſtimo, noo tñ culpans eós, qui potuerunt illic de quacunq́ꝫ re geſta ſenſum intelligentiæ ſpiritalis exculpere, ſeruata primitùs duntaxat hiſtoriæ ueritate. Cæterùm quę ita dicuntur, ut rebus humanitùs ſeu diuinitùs geſtis, ſiue gerendis conuenire non poſsint, quis fidelis dubitet nõ eſſe inaniter dicta? Quis ea non ad intelligentiam ſpiritalem reuocet, ſi poſsit, aut ab eo qui poteſt reuocanda eſſe fateatur?

L. VIVES.

Miſſus [a] eſt Nathan.] Poſteaq́ꝫ Dauid Vriam maritum Berſabes collocari in prima acie iuſsiſſet, ut morte oppeteret, ac ipſe rex uiduã cepiſſet in coniugẽ. [b] In tantũ ut.] Hinc fieri aiunt, ut tã multa illorũ regũ in libris Regnorũ dicta factaq́ꝫ prætermittãť, quæ dicunť ſcripta in libris Regũ, Iuda, uel Iſrael, q̃ illa nõ uideanť pertinere ad eccleſiam Chriſti, tanq̃ imaginem ad ſolidũ illud uerumq́ꝫ corpus. At omnia quæ toto illo ceu libro uitæ ſunt cõſcripta, in Chriſtum, eiuſq́ꝫ ſponſam dirigi tanquã in ſcopum utriuſq́ꝫ Teſtamenti. [c] Vel non effectũ, quamuis prænunciatũ.] Legendũ, uel effectũ, quamuis nõ prẽnunciatũ. Et ſic eſt in alijs libris. Non prænunciatũ, inquit propheta. [d] Ita multum audere.] Origenes omnia ueteris Inſtrumenti ad Origenes. allegorias refert, in quib. explicãdis felicior cęteris fuit: ſeruata tñ ueritatem hiſtorię. Nam alioqui friuola eſſent omnia quę in ſacris libris ſcribunť. Cui unuſquiſq́ꝫ pro captu & arbitrio ſuo allegoriã affingeret, nec conſtaret quid credendũ, quomodo uiuẽdum eſſet. Quo magis miror ſtultitiã ne dicã an impudentiã, an utrũq́ꝫ, eorũ, q̃ ex allegorijs præcepta & leges uitæ, dogmata religionis, uincula quibus ligemur teneamurq́ꝫ, colligũt atq́ꝫ innodant, & ea pro certiſsimis in uulgũ efferunt, ac hęreticum clamant, ſi quis diſſentiat.

De pręfigurata commutatione Iſraelitici regni & ſacerdotij, & de his quæ antea mater Samuelis, perſonã gerẽs eccleſiæ, prophetauit. IIII.

PROCVRSVS igiť ciuitatis Dei, ubi peruenit ad regum tempora, quãdo Dauid Saule reprobato, ita regnum primus obtinuit, ut eius deinde poſteri in terrena Hieruſalem diuturna ſucceſsione regnarent: dedit figuram rei geſtæ, ſignificans, atq́ꝫ prẽnuncians quod nõ eſt prætereundũ ſilentio, rerũ mutationẽ futurarũ, quod attinet ad duo Teſtamẽta, uetus & nouũ: ubi ſacerdotiũ, regnumq́ꝫ mutatũ eſt per ſacerdotem, eundemq́ꝫ regẽ nouũ ac ſempiternum, qui eſt Chriſtus Ieſus. Nam & Heli ſacerdote reprobato, ſubſtitutus eſt in Dei miniſterium Samuel ſimul officio functus ſacerdotis & iudicis: & Saule abiecto rex Dauid fuit 1.Reg.3. datus in regno, hoc quod dico figurauerunt. Mater quoq́ꝫ ipſa Samuelis Anna, quæ prius fuit ſterilis, & poſteriore fœcunditate læ-

tata

tata eſt, prophetare aliquid nõ uidet̃, cũ gra- A
tulationẽ ſuam Dño fundit exultans: quãdo
eundẽ puerũ natũ, & ablactatũ, Deo reddi-
1.Reg.2. dit, eadẽ pietate qua uouerat. Dicit em̃: Con-
firmatũ eſt cor meũ in Dño, & exaltatum eſt
cornu meũ in Deo meo. Dilatatũ eſt ſuper
inimicos meos os meũ: lætata ſum in saluta-
ri tuo: quoniã nõ eſt ſanctus, ſicut Dñs, & nõ
eſt iuſtus, ſicut Deus noſter: non eſt ſanctus
præter te. Nolite gloriari, & nolite loqui ex-
celſa, neq; procedat magniloquiũ de ore ue-
ſtro: quoniã Deus ſciẽtiarũ Dñs, & Deꝰ prę
parans adinuentiones ſuas. Arcũ potentium
fecit infirmũ, & infirmi præcincti ſunt uirtu- B
te. Pleni panibus minorati ſunt, & eſurientes
tranſierunt terrã. Quia ſterilis peperit ſeptẽ,
[a] & multa in filijs infirmata eſt. Dñs mortifi-
cat & uiuificat: deducit ad inferos, & redu-
cit. Dñs pauperem facit, & ditat: humiliat, &
exaltat. Suſcitat à terra paupetẽ, & de ſterco-
re erigit inopẽ: ut collocet eũ cũ potentibus
populi ſui, & ſedẽ gloriæ hæreditatem dans
ei: dans uotũ uouẽti, & benedixit annos iu-
ſti: quoniã non in uirtute potens eſt uir. Dñs
infirmũ faciet aduerſariũ ſuum, Dñs ſanctꝰ.
Hier.9. Non glorietur prudens in prudentia ſua: &
non glorietur potens in potentia ſua, & non C
glorietur diues in diuitijs ſuis: ſed in hoc
gloriet̃ qui gloriatur, intelligerę & ſcire Do-
minum, & facere iudiciũ & iuſticiã in medio
terræ. Dñs aſcendit in cælos, & tonuit: ipſe
iudicabit extrema terræ, quia iuſtus eſt: &
dat uirtutẽ regibus noſtris, & exaltabit cor-
nu Chriſti ſui. Ita'ne uerò uerba hęc unius pu
tabuntur eſſe mulierculæ, de nato ſibi filio
gratulãtis? Tantum'ne mẽs hominum à luce
ueritatis auerſa eſt, ut nõn ſentiat ſupergredi
modũ fœminæ, huius dicta quæ ſudit? Por-
rò qui rebus ipſis, quæ iam cœperunt etiã &
in hac terrena peregrinatione cõpleri, cõue- D
nienter moueẽ: nónne intendit, & aſpicit, &
agnoſcit per hanc mulierẽ, cuius etiã nomẽ,
Anna. id eſt, Anna, q̃ gratia eius interpretat̃, ipſam
religionem Chriſtianã, ipſam ciuitatẽ Dei,
cuius rex eſt & cõditor Chriſtus: ipſam po-
ſtremò Dei gratiã prophetico ſpiritu ſic lo-
cutã, à qua ſuperbi alienant̃, ut cadãt: qua hu
miles implent̃, ut ſurgant, quod maximè hy-
mnus iſte perſonuit? Niſi quiſquã fortè di-
cturus eſt, nihil iſtam prophetaſſe mulierẽ,
ſed Deum tãtummodo propter filium, quẽ

A precata impetrauit exultanti prædicatione
laudaſſe. Quid ergo ſibi uult quod ait? Ar-
cum potentiũ fecit infirmum, & infirmi prę-
cincti ſunt uirtute. Pleni panibus minorati
ſunt, & eſurientes tranſierunt terrã: quia ſte-
rilis peperit ſeptẽ, & multa in filijs infirmata
eſt? Nunquid ſeptẽ ipſa pepererat, quamuis
ſterilis fuerat? Vnicũ habebat, quando iſta
dicebat, [b] ſed nec poſtea ſeptem peperit, ſiue
ſex, quibus ſeptimus eſſet ipſe Samuel, ſed
tres mares, & duas fœminas. Deinde in illo
populo cùm adhuc nemo regnaret, quod in
extremo poſuit, dat uirtutẽ regibus noſtris,
B & exaltauit cornu Chriſti ſui, unde dicebat,
ſi nõ prophetabat? Dicat ergo eccleſia Chri-
ſti, ciuitas regis magni, gratia plena, prole
fœcũda: dicat quod tanto antè de ſe prophe
tatũ per os huius piæ matris agnoſcit. Con-
firmatũ eſt cor meũ in Dño, [c] & exaltatũ eſt
cornu meum in Deo meo. Verè confirmatũ
eſt cor, & cornu uerè exaltatũ, quia nõ in ſe,
ſed in Dño Deo ſuo. Dilatatũ eſt ſuper inimi
cos meos os meũ, quia & in anguſtijs preſſu
rarũ ſermo Dei nõ eſt alligatus, [d] nec in præ-
conibus alligatis. Lætata ſum, inquit, in ſalu-
tari tuo. Chriſtus eſt ipſe Ieſus, quẽ Simeon,
C ſicut in Euãgelio legit̃, ſenex amplectẽs par-
uulum, agnoſcẽs magnũ: Nunc dimittis, in- Luce 2.
quit, Dñe ſeruũ tuũ in pace, quoniã uiderũt
oculi mei ſalutare tuum. Dicat itaq; eccleſia:
Lætata ſum in ſalutari tuo, quoniam non eſt
ſanctus ſicut Dñs, & nõ eſt iuſtus ſicut Deus
noſter, tanq; ſanctus & ſanctificãs, & iuſtus
& iuſtificans: non eſt ſanctus præter te, quia
nemo fit niſi abs te. Deniq; ſequitur: Nolite
gloriari ſuperbè, & nolite loqui excelſa: neq;
exeat magniloquiũ de ore ueſtro, quoniam
Deus ſcientiarum Dñs ipſe, [e] & nemo ſcit q̊d
ipſe ſcit: qm̃ qui putat ſe aliq̃d eſſe, cùm nihil Gal.6.
D ſit, ſeipſum ſeducit. Hęc dicunt̃ aduerſarijs ci
uitatis Dei ad Babyloniã ꝑtinentibus, de ſua
uirtute pręſumẽtibus, in ſe, nõ in Dño glori-
antibus, ex quibus ſunt etiã carnales Iſraeli-
tæ terrenæ Hieruſalẽ ciues terrigenæ, qui, ut
dicit Apoſtolus, Ignorantes Dei iuſticiã, id Rom.10.
eſt, quam dat hominibus Deus, qui ſolus eſt
iuſtus, & iuſtificans, & ſuam uolentes con-
ſtituere, id eſt, uelut à ſe ſibi paratã, nõ ab illo
impertitã, iuſticiæ Dei non ſubiecti. Itaque
quia ſuperbi ſe de ſuo putantes, non de Dei
poſſe placere Deo, qui eſt Deus ſciẽtiarum,
atq;

atq; ideo & arbiter conſcientiarũ,ibi uidens
cogitationes hominũ,quoniam uanæ ſunt,ſi
hominũ ſunt, & ab illo non ſunt.Et præpa-
rãs,inquit,adinuẽtiones ſuas. Quas adinuẽ-
tiones putamus,niſi ut ſuperbi cadãt, & hu-
miles ſurgãt? Has quippe adinuẽtiones exe-
quitur,dicẽs:Arcus potentiũ infirmatus eſt,
& infirmi præcincti ſunt uirtute. Infirmatus
eſt arcus,id eſt,intẽtio eorũ qui tam potẽtes
ſibi uidenť, ut ſine Dei dono atq; adiutorio,
humana ſufficientia diuina poſsint implere
mandata:& præcinguně uirtute,quorum in-
terna uox eſt:Miſerere mei Dñe,quoniã in-
firmus ſum. Pleni panibus, inquit, minorati
ſunt,& eſurientes tranſierunt terrã. Qui ſunt
intelligẽdi pleni panibus, niſi ijdẽ ipſi quaſi
potentes,id eſt,Iſraelitæ,quibus credita ſunt
eloquia Dei? Sed in eo populo ancillæ filij
minorati ſunt: quo uerbo minus quidẽ La-
tinè,bene tamẽ expreſſum eſt,q ex maiorib.
minores facti ſunt: quia & in ipſis panibus,
id eſt,diuinis eloquijs, quę Iſraelitæ ſoli tunc
ex omnib. gẽtibus acceperũt,terrena ſapiũt.
Gentes aũt quib.lex illa nõ erat data, poſtea
q; per nouũ Teſtamẽtũ ad eloquia illa uene
runt, & multũ eſuriẽdo terrã trãſierũt,quia
in eis non terrena, ſed cæleſtia ſapuerunt. Et
hoc uelut quæreretť cauſa cur factum ſit,quia
ſterilis,inquit,peperit ſeptẽ,& multa in filijs
infirmata eſt.Hic totũ quod prophetabatur,
eluxit agnoſcentib. numerũ ſeptenariũ,quo
eſt uniuerſa Eccleſiæ ſignificata perfectio.
Apoc.1. Propter quod & Ioãnes apoſtolus ad ſeptẽ
ſcribit eccleſias, eo modo ſe oſtendẽs ad uni-
us plenitudinẽ ſcribere.Et in Prouerbijs Sa-
Prouerb.9. lomonis hoc antea præfigurãs Sapiẽtia ædi
ficauit ſibi domũ,et ſuffulſit colũnas ſeptem.
Sterilis enim erat in omnib. gẽtibus Dei ciui
tas,antequã iſte fœtus,per quẽ eam factam fœ
cundam cernimus, orireť. Cernimus etiam,
quæ multa in filijs erat, nunc infirmatã Hie-
ruſalem terrenã:quoniã quicunq; filij liberæ
in ea erant, uirtus erant eius. Nunc uerò ibi
quoniam litera eſt,& ſpiritus non eſt,amiſſa
uirtute infirmata eſt.Dñs mortificat, & uiui
ficat: morficauit illam, quæ multa erat in fi-
lijs:& uiuificauit hanc ſterilem, quæ peperit
ſeptem. Quamuis cõmodius poſsit intelligi
eoſdẽ uiuificare,quos mortificauerit. Id em̃
uelut repetiuit addẽdo: Deducit ad inferos,
Col.3. & reducit. Quibus enim dicit Apoſtolus:Si

A mortui eſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt
quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſe-
dens:ſalubriter utiq; mortificanť à Dño:qui-
bus adiungit, Quæ ſurſum ſunt ſapite, non
quæ ſuper terrã:ut ipſi ſint illi,qui eſurientes
tranſierunt terram. Mortui em̃ eſtis,inquit:
Ecce quomodo ſalubriter mortificat Deus.
Deinde ſequiť: Et uita ueſtra abſcondita eſt
cũ Chriſto in Deo. Ecce quomodo eoſdẽ i-
pſos uiuificat Deus. Sed nunqd eoſdẽ dedu
xit ad inferos, & reduxit? Hoc utrunq; ſine
cõtrouerſia fidelium in illo potius uidemus
B impletum,capite ſcilicet noſtro,cum quo ui-
tam noſtrã in Deo Apoſtolus dixit abſcon-
ditam. Nam q proprio filio nõ pepercit,ſed Rom.8.
pro omnibus tradidit eum, iſto modo utiq;
mortificauit eũ.Et quia reſuſcitauit eũ à mor
tuis,eundẽ rurſus uiuificauit. Et quia in pro-
phetia uox eius agnoſciť,Nõ derelinques a- Pſal.16.
nimã meã in inferno:eundẽ deduxit ad infe-
ros,& reduxit. Hac eius paupertate ditati ſu
mus. Dñs enim pauperẽ facit, & ditat. Nam
quid hoc ſit ut ſciamus, quod ſequitur audia
mus:Humiliat,& exaltat. uniq; ſuperbos hu
C miliat, & humiles exaltat. Quod enim alibi
legiť: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autẽ Iacobi 5.
dat gratiã: hoc totus habet ſermo huius, cu-
ius nomen interpretať gratia eius. Iam uerò
quod adiungiť, Suſcitat à terra pauperẽ: de
nullo melius q de illo intelligo,qui propter
nos factus eſt pauper, cũ diues eſſet, ut eius
paupertate, ſicut paulò antè dictũ eſt,ditare-
mur.Ipſum enim de terra ſuſcitauit tam citò,
ut caro eius nõ uideret corruptionẽ. Nec il-
lud ab illo alienabo,quod additum eſt:Et de
ſtercore erigit inopẽ. Inops qppe idem eſt
D quod pauper.Stercus uerò unde erectus eſt,
rectiſsimè intelliguně perſecutores Iudæi,in
quorũ numero cũ ſe dixiſſet Apoſtolus ec-
cleſiam perſecutũ,Quæ mihi,inquit,fuerunt
lucra,hæc propter Chriſtũ damna eſſe duxi:
nec ſolũ detrimẽta, uerũ etiã ſtercora exiſti-
maui eſſe,ut Chriſtũ lucrifacerẽ.De terra er-
go ſuſcitatus eſt ſupra om̃es diuites ille pau-
per, & de illo ſtercore erectus eſt ſupra om̃es
opulentos ille inops, ut ſedeat cũ potentib.
populi, quibus ait: Sedebitis ſuper duode- Matth.19.
cim ſedes.Et ſedẽ glorię hęreditatem dãs eis.
Dixerant em̃ potentes illi, Ecce nos dimiſi-
mus omnia,& ſecuti ſumus te: hoc uotũ po-
tentiſsimi uouerãt. Sed unde hoc eis,niſi ab

ill),de quo hi c cõtinuò dictũ eſt: Dãs uotũ A
uouenti? Alioquin ex illis eſſent potẽtibus,
quorũ infirmatus eſt arcus. Dans,inquit,uo-
tum uouenti. Non em̃ Dño quiſquã quicq̃
ratũ uoueret, niſi qui ab illo acciperet quod
uoueret. Sequit̃: Et benedixit annos iuſti:ut
cum illo ſcilicet ſine fine uiuat, cui dictũ eſt,
Et anni tui nõ deficient. Ibi enim ſtant anni,
hi c aũt tranſeũt,imò pereũt:anteq̃ enim ue-
niant,non ſunt:cùm aũt uenerint,non erunt,
q̃a cũ ſuo fine ueniũt. Horũ aũt duûm, id eſt,
dans uotũ uouenti, & benedixit annos iuſti:
unũ eſt quod facimus, alterum quod ſumi-
mus. Sed hoc alterũ Deo largitore nõ ſumit̃,
niſi cum ipſo adiutore primũ illud efficitur, B
quia non in uirtute potens eſt uir: Dñs infir-
mum faciet aduerſarium eius: illũ ſcilicet qui
homini uouenti inuidet, & reſiſtit: ne ualeat
implere q̃d uouit.[b] Poteſt ex ambiguo Græ-
co intelligi, & aduerſariũ ſuũ. Cùm em̃ Dñs
poſsidere nos cœperit, profectò aduerſarius
qui noſter fuerat, ipſius fit,& uincitur à no-
bis, ſed non uiribus noſtris: quia nõ in uirtu-
te ſua potens eſt uir. Dñs ergo infirmũ faciet
aduerſariũ ſuũ, Dñs ſanctus: ut uincat̃ à ſan-
ctis, quos Dñs ſanctus ſanctorum effecit ſan
ctos.[i] Ac per hoc nõ gloriet̃ prudens in pru- C
dentia ſua,& nõ gloriet̃ potẽs in potẽtia ſua,
& nõ gloriet̃ diues in diuitijs ſuis: ſed in hoc
Hier.9. gloriet̃ qui gloriat̃, intelligere & ſcire Dñm,
[k] & facere iudiciũ, & iuſticiã in medio terræ.
Non parua ex parte intelligit & ſcit Dñm, q
intelligit et ſcit etiã hoc à Dño ſibi dari,ut in-
1.Cor.4. telligat & ſciat Dñm. Quid enim habes, ait
Apoſtolus, quod nõ accepiſti? Si aũt & acce
piſti, q̃d gloriaris, quaſi non acceperis: id eſt,
quaſi à teipſo tibi ſit, unde gloriaris? Facit
aũt iudicium & iuſticiã, qui rectè uiuit. Rectè
aũt uiuit, qui obtemperat præcipiẽti Deo,&
finis præcepti, id eſt, ad quod refertur præce D
Rom.10. ptum, charitas eſt de corde puro, & cõſcien-
tia bona, & fide nõ ficta. Porrò iſta charitas,
1.Ioan.4. ſicut Ioãnes apoſtolus teſtat̃, ex Deo eſt. Fa-
cere igitur iudiciũ & iuſticiã, ex Deo eſt. Sed
quid eſt, In medio terræ? Neq̃ enim non de-
bent facere iudiciũ & iuſticiam qui habitant
in extremis terræ, quis hoc dixerit? Cur er-
go additũ eſt, In medio terræ? Quod ſi non
adderet̃, & tantũmodo diceret, facere iudi-
cium & iuſticiam, magis hoc præceptum ad
utroſque homines pertineret, & mediterra-
neos & maritimos. Sed ne quiſquam puta-
ret poſt finẽ uitæ, quæ in hoc agit̃ corpore,
ſupereſſe tempus iudiciũ iuſticiamq̃ facien-
di, quã cùm eſſet in carne nõ fecit,& ſic diui-
num euadi poſſe iudiciũ, in medio terræ mi-
hi uidet̃ dictũ, cùm quiſq̃ uiuit in corpore.
In hac quippe uita ſuam terrã quiſq̃ circum-
fert, quã moriente homine recipit terra com
munis, reſurgẽti utiq̃ redditura. Proinde in
medio terræ, id eſt, cũ anima noſtra iſto ter-
reno claudit̃ corpore, faciendũ eſt iudiciũ &
iuſticiã, quod nobis profit in poſterũ, quan-
do recipiet quiſq̃ ſecundũ ea quæ per cor-
pus geſsit, ſiue bonum, ſiue malũ. Per corpus Rom.2.
quippe ibi dixit Apoſtolus, per tẽpus quo
uixit in corpore. Non enim ſi quis maligna
mente atque impia cogitatione blaſphemet,
neq̃ id ullis membris corporis operet̃, ideo
non erit reus, quia id nõ motu corporis geſ-
ſit, cum hoc per illud tẽpus geſſerit, quo geſ-
ſit & corpus. Iſto modo cõgruenter intelligi
poteſt etiã illud quod in Pſalmo legit̃: Deus Pſal.74.
autem rex noſter ante ſecula operatus eſt ſa-
lutem in medio terræ. ut Dominus Ieſus acci
piatur Deus noſter q eſt ante ſecula, quia per
ipſum facta ſunt ſecula: operatus eſt ſalutem
noſtram in medio terræ, cùm uerbũ caro fa-
ctum eſt, & terreno habitauit in corpore.
Deinde poſtea q̃ prophetatũ eſt in his uer-
bis Annæ: quomodo gloriari debeat, q glo-
riatur, nõ in ſe utiq̃, ſed in Domino propter
retributionem, quæ in die iudicij futura eſt:
Dominus,[l] inquit, aſcendit in cælos, & to- 1.Reg.2.
nuit: ipſe iudicabit extrema terræ, quia iu-
ſtus eſt. Prorſus ordinẽ tenuit cõfeſsionis fi-
delium. Aſcendit enim in cælum Dñs Chri-
ſtus, & inde uenturus eſt ad uiuos & mor-
tuos iudicandos. Nam quis aſcẽdit, ſicut di- Eph.4.
cit Apoſtolus, niſi qui & deſcendit in infe-
riores partes terræ? Qui deſcendit, ipſe eſt &
qui aſcendit ſuper omnes cælos, ut adimple-
ret omnia. Per nubes ergo ſuas tonuit, quas
Spiritu ſancto cùm aſcendiſſet impleuit. De
quibus ancillæ Hieruſalem, hoc eſt, ingratæ
uineæ cõminatus eſt apud Eſaiã prophetã,
ne pluant ſuper eam imbrẽ. Sic aũt dictũ eſt, Eſaie 5.
Ipſe iudicabit extrema terræ: ac ſi diceretur,
etiam extrema terræ. Non em̃ alias terræ par-
tes nõ iudicabit, qui oẽs homines proculdu-
biò iudicabit. Sed melius intelligunt̃ extre-
ma terræ, extrema hominis: quoniã nõ iudi-
cabuntur

cabuntur, quæ in melius uel deterius medio tempore cõmutantur, [m] ſed in quibus extremis inuẽtus fuerit qui iudicabit. Propter q̃d dictũ eſt: Qui perſeuerauerit uſq; in finẽ, hic ſaluus erit. Qui ergo perſeuerãter facit iudicium & iuſticiã in medio terræ, nõ damnabitur, cùm iudicabunt extrema terræ. Et dat, inquit, uirtutẽ regibus noſtris, ut non eos iudicando cõdemnet. Dat eis uirtutẽ, qua carnem ſicut reges regant, & in illo mundũ, qui propter eos fudit ſanguinẽ, uincant. Et exaltabit cornu Chriſti ſui. Quomodo Chriſtus exaltabit cornu Chriſti ſui? De quo enim ſuprà dictũ eſt, Dñs aſcendit in cælos, & intellect⁹ eſt Dñs Chriſt⁹: ipſe, ſicut hìc dicit, exaltabit cornu Chriſti ſui, [n] q eſt Chriſt⁹. Chriſtus ergo Chriſti ſui cornu exaltabit, id eſt, uniuſcuiuſq; fidelis ſui, ſicut iſta ipſa in principio huius Hymni ait: Exaltatũ eſt cornu meum in Deo meo. Om̃es quippe unctos eius chriſmate, rectè Chriſtos poſſumus dicere, quod tamen totum cum ſuo capite corpus, unus eſt Chriſtus. Hæc Anna prophetauit, Samuelis ſancti uiri mater, multumq; laudati. In quo quidem tunc figurata eſt mutatio ueteris ſacerdotij, & nunc impleta, quando infirmata eſt quæ multa erat in filijs, ut nouum haberet in Chriſto ſacerdotium ſterilis, quæ peperit ſeptem.

Matth. 10.

L. VIVES.

ET [a] multa in filijs.] Quæ multos habeat filios. [b] Sed nec poſtea ſeptem peperit.] Sic in primo Reg. cap. 2. ut Auguſtinus dicit. Ioſephus tamen, niſi mendoſus eſt codex, tres filios, & tres filias peperiſſe Annam ſcribit poſt natũ Samuelem: ſed Hebræi duos filios Samuelis, pro filijs Annę numerãt, cùm ſint nepotes. & ita ſeptem liberi Phauuæ mortui ſunt ſigillatim, ut naſcebantur filij Annæ, & nepotes. [c] Exaltatum eſt cor meũ.] Alibi, Cornu meũ, & ſic uidetur Auguſtinus ſcripſiſſe: nam Grecè eſt κέρας. Hebræi tradunt, nato Samuele primogenitũ Phannæ alterius uxoris Helcannę interijſſe, & ut liberi naſcebantur Annæ, ita Phannæ peribant. Hieronymus ſuper 1. lib. Reg. [d] Nec in præconibus alligaus.] In codice Brugen. habetur, Sed in præconibus alligatis. hoc ſignificat hærere ſemper liberũ Dei ſermonẽ præconibus ſui. Illud uerò quod uulgo, etiã in uinctis præconib. diuinũ ſermonẽ ſolutũ eſſe ac liberũ. [e] Et nemo ſcit, quod ipſe ſcit.] Vt Et ſit quaſi Etiam. Refertur uel ad præſcientiam rerum futurarum, uel ad conſcientiam præſentium abditarum. Alibi ſic legitur, Deus ſcientiarũ Dominus ipſe uos ſcit, & ubi nemo ſcit. [f] Minorati ſunt quo uerbo minus quidem Latinè.] Vt uertatur ad uerbum ἡττήθησαν, quod etiam minuo dici poteſt. [g] Inops quippe idẽ eſt quod pauper.] Paulò plus uidetur eſſe inops in indigentia, q̃ pauper: & ſi inops cùm ab ope ueniat, id eſt auxilio, nõ tam dicitur qui caret pecunia, q̃ qui opibus, in quibus eſt auxiliũ. Sic à Vergilio ſenectus dicitur inops, primo Georg. quaſi

Inops.

A ex ſe minimũ habens quo iuuetur. Et apud Terentiũ in Adel. leno cùm ſe inopẽ quiritatur, non ſic pecuniæ, ut auxilij profitetur indigũ. Ita Varro etyma reddit: Pauper à paulo lare: mendicus à minus, cui cùm opus eſt, minus nullo eſt: inops, q opis egeat: opulẽtus ab ope. Ideo ꝓpriè ac eleganter paulò pòſt Auguſtinus: Supra om̃es opulentos ille inops. [h] Poteſt ex ambiguo Græco.] αὐτοῦ, quod Latinè dicimus, & eius, & ſuum. Græci enim non hæc ita ſeparãt, ut nos. [i] Ac per hoc nõ glorietur.] Hæc uerba uulgo nõ habentur in carmine Annæ 1. Reg. 2. ex interpretatione Hieronymi: ſed Hieremiæ 9. Lxx. uerò & in lib. 1. Regũ, & in Hieremia poſuerunt, etſi paulò diuerſius. Hoc dicto ratio om̃is ſuperbiæ cõfutatur, cùm nec diuitias uelit Dominus, nec fortitudinẽ, nec ſapientiam: illã humanã eſſe materiã gloriãdi & efferendi ſui, ſed qui gloriatur, ut inquit Paulus, in Domino glorietur: ſic ſe efferat homo in animo modico ſemp & æquabili.

Pauper.
Mendicus.
Opulentus.

B Nunquam enim intumeſcet, ſi ad hũc modum ſe ſuſtulerit. Non inflat enim ſcientia Domini, quæ eſt charitate condita, & præcipuè ſi cùm illum noſcimus, id ſubinde animum & cogitationẽ ſubierit, ipſum eſſe qui miſeretur abiecti, qui iudicat ſuperbum, & ſibi fidentẽ, qui iuſticia ſua bene meritum muneratur, & donat. [k] Ei facere iudicium & iuſticiam.] In 1. lib. Regum ſic Lxx. ἀλλ᾽, ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος ἐν τῷ συνιεῖν καὶ γινώσκειν τὸν κύριον, καὶ ποιεῖν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς. In hoc glorietur qui gloriatur, quòd intelligit & nouit Dominum, & facit iudicium & iuſticiam in medio terræ. ut ad eum referatur qui gloriatur: & ſic interpretatur Auguſt. In Hieremia ſic: ἐν τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος συνιεῖν καὶ γινώσκειν, ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς. In hoc glorietur qui gloriatur, quòd intelligat & cognoſcat me eſſe Dominũ qui facio miſericordiam & iudicium & iuſticiã in terra. [l] Dominus, inquit, aſcẽdit in cœlos, & tonuit.] Nec uerba iſta leguntur

C in uulgatis exẽplaribus, ſed id quod ſequitur, & ipſe iudicabit, &c. Auguſtinus Lxx. ſequitur, ut illa ætate eccleſiæ ferè omnes. [m] Sed in quibus extremis.] Vnde eſt illud, ſicut te inuenero, ita iudicabo. [n] Quis eſt Chriſtus.] Alibi ſic, Quis ergo Chriſtus Chriſti ſui? An cornu exaltabit uniuſcuiuſq; fidelis ſ

De his quæ ad Heli ſacerdotẽ homo Dei ꝓpheticè locutus eſt, ſignificãs ſacerdotiũ, quod ſecundũ Aaron inſtitutũ fuerat, auferendũ. Cap. V.

SED hoc euidentius ad ipſum Heli ſacerdotem miſſus loquitur homo Dei, [a] cuius quidem nomen tacetur, ſed intelligitur officio miniſterioq; ſuo ſine dubi-
D tatione propheta. Sic enim ſcriptum eſt: Et uenit homo Dei ad Heli, & dixit: Hæc dicit Dominus, Reuelans reuelatus ſum ad domum patris tui, cùm eſſent in terra Ægypti ſerui in domo Pharaonis, & elegi domũ patris tui ex omnibus ſceptris Iſrael mihi ſacerdotio fungi, ut aſcenderent ad altare meũ, & incenderẽt incenſum, [b] & portarẽt ephod, & dedi domui patris tui omnia, quæ ſunt ignis filiorum Iſrael in eſcam. Et ut quid reſpexiſti in incenſum meũ, & in ſacrificium meum impudenti oculo, [c] et glorificaſti filios tuos ſup

1. Reg. 10.

me,[b] benedicere primitias omnis ſacrificij in
Iſrael in conſpectu meo? Propter hoc hęc di-
cit Dn̄s Deus Iſrael: Dixi, domus tua & do-
mus patris tui tranſibūt corā me, uſq; in æter
num. Et nunc dicit Dn̄s: Nequaquā, ſed glo-
rificantes me, glorificabo: & qui ſpernit me,
ſpernet. Ecce dies ueniunt, & exterminabo
ſemen tuū, & ſemē domus patris tui,[c] & non
erit tibi ſenior in domo mea omnib. diebus,
& uirum exterminabo tibi ab altari meo, ut
deficiant oculi eius, & defluat anima eius, &
omnis qui ſupererit domus tuæ decidet in
gladio uirorū. Et hoc tibi ſignū, quòd ueniet
ſuper duos filios tuos, Ophni & Phinees, u-
1.Reg.2. na die morientur ambo. Et ſuſcitabo mihi ſa
cerdotē fidelem, qui om̄ia quę in corde meo
& quæ in anima mea faciat, & ædificabo ei
domū fidelem, & trāſibit corā Chriſto meo
omnibus diebus. Et erit qui [f] ſupererit in do
mo tua, ueniet adorare ei obolo argenti, di-
cēs: Iacta me in unā partē ſacerdotij tui man-
ducare panē. Nō eſt ut dicat iſta prophetia,
ubi ſacerdotij ueteris tanta manifeſtatione
pręnūciata mutatio eſt, in Samuele fuiſſe cō-
pleta. [g] Quanquā enim nō eſſet de alia tribu
Samuel, q̄ quæ conſtituta fuerat à Domino,
ut ſeruiret altari, tamen non erat de filijs Aa-
ron, cuius progenies fuerat deputata, ut in-
de fierent ſacerdotes: ac per hoc in ea quoq;
re geſta, eadem mutatio, quæ per Chriſtum
Ieſum futura fuerat, adumbrata eſt: & ad ue-
tus Teſtamentū propriè, figuratè uerò perti-
nebat ad nouū, prophetia [b] tam facto etiam
ipſo q̄ uerbo: id ſcilicet facto ſignificans, q̄d
uerbo ad Heli ſacerdotem dictū eſt per Pro-
phetam. Nam fuerunt poſtea ſacerdotes ex
genere Aaron, ſicut Sadoch, & Abiathar re-
gnante Dauid, & alij deinceps, antequā tem-
pus ueniret, quo iſta quæ de ſacerdorio mu-
tando tanto antè prædicta ſunt, effici p̄ Chri-
ſtum oportebat. Quis autē nunc fideli ocu-
lo hæc intuens nō uideat eſſe cōpleta, quan-
doquidem nullum tabernaculum, nullum
templum, nullum altare, nullum ſacrificium,
& ideo nec ullus ſacerdos remanſit Iudæis,
quibus ut de ſemine Aaron ordinaretur, in
Dei fuerat lege mandatū. Quod & hic cōme
moratum eſt illo dicēte Propheta: Hæc dicit
Dominus Deus Iſrael, dixi: Dom⁹ tua & do-
mus patris tui trāſibunt corā me uſq; in ęter-
num. Et nūc dicit Dn̄s: Nequaq̄, ſed glorifi-

A cātes me, glorificabo: & qui me ſpernit, ſper
netur. Quod enim nominat domū patris e-
ius, non eum de proximo patre dicere, ſed de
illo Aaron, qui primus ſacerdos eſt inſtitu-
tus, de cuius progenie cęteri ſequerentur, ſu-
periora demonſtrant, ubi ait: Reuelatus ſum
ad domū patris tui, cùm eſſent in terra Ægy-
pti ſerui in domo Pharaonis, & elegi domū
patris tui ex omnibus ſceptris Iſrael, mihi ſa-
cerdotio fungi. Quis pater fuit huius in illa
Ægyptia ſeruitute, unde cū liberati fuiſſent,
electus eſt ad ſacerdotiū, niſi Aaron? De hu-
ius ergo ſtirpe iſto loco dixit futurum fuiſſe,
ut non eſſent ulterius ſacerdotes. Quod iam
B uidemus impletū. Vigilet fides, præſto ſunt
res, cernuntur, tenentur, & uidere nolentiū
oculis ingeruntur. Ecce, inquit, dies ueniunt,
& exterminabo ſemen tuū, & ſemen domus
patris tui, & nō erit tibi ſenior in domo mea
omnibus diebus, & uirum exterminabo ti-
bi ab altari meo, ut deficiāt oculi eius, & de-
fluat anima eius. Ecce dies qui prænunciati
ſunt iam uenerūt. Nullus ſacerdos eſt ſecun-
dum ordinē Aaron. Et quicunq; ex eius ge-
nere eſt homo, cùm uidet ſacrificiū Chriſtia-
norum de toto orbe pollere, ſibi aūt hono-
rem illum magnū eſſe ſubtractū, deficiunt o-
C culi eius, & defluit anima eius tabe mœroris.
Propriè aūt ad huius domū Heli, cui hæc di-
cebātur, quod ſequit̄ pertinet: Et omnis qui
ſupererit domus tuæ, decidet in gladio uiro-
rum. Et hoc tibi ſignū, quod ueniet ſuper du
os filios tuos, Ophni & Phinees: die uno
morient̄ ambo. Hoc ergo ſignum factum eſt
mutādi ſacerdotij de domo huius, q̄ ſigno ſi-
gnificatū eſt, mutandum ſacerdotiū domus
Aaron. Mors quippe filiorū huius ſignifica-
uit mortē non hominum, ſed ipſius ſacerdo-
tij de filijs Aaron. Quod autē ſequitur, ad il-
D lum iam pertinet ſacerdotē, cuius figurā geſ-
ſit huic ſuccedendo Samuel. Proinde quę ſe-
quuntur, de Chriſto Ieſu noui Teſtamēti ue-
ro ſacerdote dicuntur: Et ſuſcitabo mihi ſa-
cerdotē fidelē, qui omnia quæ in corde meo
& quæ in anima mea faciat: & ædificabo ei
domū fidelē. Ipſa eſt æterna & ſuperna Hie-
ruſalē. Et tranſibit, inquit, corā Chriſto meo
omnibus diebus. Tranſibit dixit, conuerſa-
bitur, ſicut ſuperius dixerat de domo Aarō:
Dixi, domus tua & domus patris tui tranſi-
būt corā me in æternū. Quod aūt ait, coram
Chriſto

Chriſto meo trāſibit, de ipſa domo utiq; intelligendum eſt, non de illo ſacerdote, qui eſt Chriſtus ipſe mediator atque ſaluator. Domus ergo eius coram illo tranſibit. Poteſt & tranſibit intelligi de morte ad uitā omnibus diebus quibus peragitur uſq; in finem ſeculi huius iſta mortalitas. Quod autē ait Deus, qui omnia quæ in corde meo, & quæ in anima mea faciat: non arbitremur habere animā Deum, cùm ſit cōditor animæ, ſed ita hoc de Deo tropicè, nō propriè dicitur, ſicut manus & pedes, & alia corporis membra.[i] Et ne ſecūdum hoc credatur homo in carnis huius effigie factus ad imaginem Dei, adduntur & alæ, quas utiq; non habet homo: & dicitur Deo, Sub umbra alarum tuarū protege me: ut intelligant homines de illa ineffabili natura, non proprijs, ſed translatis rerum uocabulis iſta dici. Quod uerò adiungitur: Et erit qui ſupererit in domo tua, ueniet adorare ei: non propriè de domo dicitur huius Heli, ſed illius Aaron, de qua uſque ad aduentum Ieſu Chriſti homines remanſerunt, de quo genere etiam nunc uſq; non deſunt. Nam de illa domo huius Heli, iam ſuprà dictum erat, & omnis qui ſupererit domus tuæ, decidet in gladio uirorum. Quomodo ergo hic uerè dici potuit, & erit qui ſupererit in domo tua ueniet adorare ei, ſi illud eſt uerum quod ultore gladio nemo inde ſupererit, niſi quia illos intelligi uoluit, q pertinent ad ſtirpē, ſed illius totius ſacerdotij ſecundū ordinem Aaron? Ergo ſi de illis eſt prædeſtinatis reliquijs, de quibus alius Propheta dixit: Reliquiæ ſaluæ fient: unde & Apoſtolus, Sic ergo, inquit, & in hoc tēpore reliquiæ per electionem gratię ſaluæ factæ ſunt: quia de talibus reliquijs bene intelligit̃ eſſe, de quo dictum eſt, Qui ſupererit in domo tua: profectò credit in Chriſtum, ſicut temporib. Apoſtolorum ex ipſa gente plurimi crediderunt, neq; nunc deſunt, qui licet rariſsimè, tamen credant, & impletur in eo quod hic iſte homo Dei continuò ſecutus adiunxit: Veniet adorare ei obolo argenti: cui adorare niſi illi ſummo ſacerdoti, qui & Deus eſt? Neq; enī in illo ſacerdotio ſecundū ordinē Aaron, ad hoc ueniebant homines ad templum uel altare Dei, ut ſacerdotem adorarent. Quid eſt autem quod ait, obolo argēti, niſi breuitate uerbi fidei, de quo commemorat Apoſtolus dictum: Verbum conſummans & breuians faciet Dn̄s ſuper terram? Argētum autem pro eloquio poni, Pſalmus teſtis eſt, ubi canitur: Eloquia Dn̄i eloquia caſta, argentum igne examinatum. Quid ergo dicit iſte, qui uenit adorare ſacerdoti Dei et ſacerdoti Deo? Iacta me in unam partē ſacerdotij tui, manducare panē. Nolo in patrum meorū collocari honore, qui nullus eſt, iacta me in partem ſacerdotij tui. Elegi enim abiectus eſſe in domo Domini, qualecunque, & quantulumcunq; membrū eſſe cupio ſacerdotij tui. Sacerdotium quippe hic ipſam plebē dicit, cuius plebis ille ſacerdos eſt mediator Dei & hominū homo Chriſtus Ieſus. Cui plebi dicit apoſtolus Petrus: Plebs ſancta, regale ſacerdotium. [k] Quamuis nonnulli, Sacrificij tui, ſint interpretati, nō Sacerdotij tui, quod nihilominus eundem ſignificat populū Chriſtianū. Vnde dicit Apoſtolus Paulus: Vnus panis, unū corpus multi ſumus. [l] Et iterum: Exhibeatis, inquit, corpora ueſtra hoſtiam uiuā. Quod ergo addidit, Manducare panem: etiā ipſum ſacrificij genus elegāter expreſsit, de quo dicit ſacerdos ipſe: Panis quem ego dedero, caro mea pro ſeculi uita: ipſum eſt ſacrificium non ſecundū ordinem Aaron, ſed ſecundum ordinem Melchiſedech: qui legit, intelligat. Breuis itaq; eſt iſta cōfeſsio, & ſalubriter humilis, qua dicitur: Iacta me in partem ſacerdotij tui, manducare panem: ipſe eſt obolus argenti, quia & breue eſt, & eloquiū Domini eſt, habitātis in domo credentis. Quia enim dixerat ſuperius dediſſe ſe domui Aaron cibos de uictimis ueteris Teſtamēti, ubi ait: Dedi domui patris tui omnia quæ ſunt ignis filiorū Iſrael in eſcam: hæc quippe fuerant ſacrificia Iudæorum: ideo hîc dicit manducare panem, quod eſt in nouo Teſtamento ſacrificium Chriſtianorum.

Rom.11. — Rom.9. — Pſal.11. — Pſal.34. — 1.Pet.2. — 1.Cor.10. — Rom.12. — Ioan.6.

A B C D

L. VIVES.

CVius [a] quidem nomen tacetur.] Hunc utrū Dei Iudæi Phinees eſſe dicunt, quem & Heliam autumant. Hieronymus. [b] Et portarent Ephod.] Hieronymus multis locis & ad Marcellam & contra Iouinianū, & de ueſte ſacerdotali ad Fabiolam, tum etiā Ioſephus libro 3. Antiquit. ſcribunt Ephod Græcis dici *ἐπωμίδα*. Sic enim uerterunt LXX. quod Hieronymus & Ruffinus uertunt, ſuperhumerale. Ab humeris dependebat apertum ad brachia. Huiuſmodi Ephod ſolus ſummus ſacerdos geſtabat cūctis coloribus auroq; interſtinctū. Leuitæ & quidā alij Ephod habebant huic ſimile, ſed Ephod bat, id eſt ex lino. Sic Samueli fecit mater Anna Ephod bat: & Dauid ante arcam *ἐπωμίδα* gerebat. Ephod.

A rebat. unde credo manaſſe morem ad noſtros rabbi, id eſt, διδασκάλων ἱερέων, ut tãq̃ principes legis & totiꝰ religionis habeant ἰσομήκη inſigne ſcientiæ admirabilis, quæ etiã per humeros defluat. Hinc medicos & iuris peritos, ne quid illis uiderenť cedere, cultũ quoq; ſimilem uſurpaſſe. Cæterũ Lxx ἐφὼδ legũt. [c] Et glor. filios.] Sic fuit ex quo primũ diteſcere cœpit ſacerdotiũ Iudęorum, ſic ex quo noſtrũ. Quotus enim quiſq; eſt, q ſacerdotia ambiat potius ut religioſe colat, q̃ ut quęſtui habeat? quẽ incitãt parẽtes & neceſſarij ad rẽ eccleſiaſticã alio fine, q̃ ut diuiteť ipſi, q; ſe nõ exiſtimat ſanctiſſ. facere, cùm filijs, ſi habet, (habet aũt, niſi ſit ſterilis,) cùm fratribus, ſororibus, alijsq; cognatis, & neceſſarijs etiã opulentis, quas eccleſię diuitias uocãt, prætermiſsis egenis, quibus illa ſunt parata, impartiť. Sic ſemper erit, q̃ diu opes ſollicitabũt humanũ cor. [d] Benedicere prim.] B Aliter in uulgata editione, quã adducere nihil eſt opus, quoniã frequẽs in omniũ manibus. [e] Et nõ erit tibi ſenior.] πρεσβύτην ſacerdotem magnũ ſcribit Hieronymus intelligi. [f] Supererit.] In antiquo libro hoc toto Capite, ubi impreſſum eſt ſupereſſe, ſcribiť ſuperare, ut apud Verg. Superãtne, & ueſciť aura ætherea. Sed ſignificatus eſt idem. [g] Quanq̃ enim nõ eſſet de alia tri.] Pater Samuelis de tribu Leui fuiſſe oſtẽdiť 1. Paralip. 6. mater de tribu Iuda. hũc locũ Auguſtinus recãtat libro Retract. 2. ubi ſic ſcribit in 17. li. Quod dictũ eſt, Nõ erat de filijs Aarõ, dicẽdũ potius fuit. Nõ erat filius ſacerdotũ. Filios quippe ſacerdotũ defunctis ſacerdotib. ſuccedere magis legitimi moris fuit. nã in filijs Aarõ reperiť pater Samuelis: ſed ſacerdos non fuit. nec ita in filijs, ut eũ ipſe genuerit Aaron, ſed ſicut oẽs illius populi dicũť filij Iſrael. Hæc Auguſtinus. [h] Tam facto etiã ipſo q̃.] In alijs libris: Prophetia facti etiã ipſa nõ uerbi. nam & C ſi uerba uidebantur aliò ſpectare, res tñ ipſa in Chriſto expleta eſt. [i] Ne ſecundũ hoc credať homo.] Quod credebant Anthropomorphitæ hæretici. [k] Quamuis nonnulli ſacrificij tui.] Græcè ἱερατείαν, quod eſt etiã ſacrificiũ, ſed potius ſacerdotiũ. [l] Et tertiũ: Exhibeans, inquit, corpora ueſtra hoſtiam uiuam.] Hoc in alijs libris non legitur, etſi non abſurdè additur.

De Iudaico ſacerdotio & regno, quæ cùm in ęternum dicantur ſtatura, non permanẽt ut alia intelligantur, quæ ſpõdentur æterna. Cap. VI.

CVM igitur hæc tanta tunc altitudine prænũciata ſint, quãta nunc manifeſtatione clareſcunt, nõ fruſtrà tamen moueri quiſpiã poteſt, ac dicere: Quo- D modo confidimus euenire omnia, quæ in libris illis uentura prædicta ſunt, ſi hoc ipſum quod ibi diuinitùs dictũ eſt, Domus tua & domus patris tui tranſibunt corãme in ęternum: effectũ habere nõ potuit? quoniã uidemus illud ſacerdotiũ fuiſſe mutatũ: & quod illi domui promiſſũ eſt, nec ſperari aliquando complendũ: quia illud quod ei reprobato mutatoq; ſuccedit, hoc potius prędicatur æternum? Hoc qui dicit, nondũ intelligit, aut nõ recolit, etiã ipſum ſecundũ ordinẽ Aaron ſacerdotiũ, tanq̃ umbrã futuri æterni ſacerdotij conſtitutũ: ac per hoc quando ei æternitas promiſſa eſt, nõ ipſi umbræ ac figuræ, ſed ei quod per ipſam adumbrabať figurabaturq;, promiſſum eſt. Sed ne putareť ipſa umbra eſſe manſura, ideo etiã mutatio eius debuit prophetari. Regnũ quoq; iſto modo etiam Saulis ipſius, qui certè reprobatus atq; reiectus eſt, futuri regni erat umbra in æternitate manſuri. Oleum quippe illud quo unctus eſt, & ab eo chriſmate Chriſtus eſt dictus, myſticè accipiẽdũ, & magnũ ſacramentum intelligendũ eſt: quod in eo tantũ uene- B ratus eſt ipſe Dauid, ut percuſſo corde pauitauerit, quando in tenebroſo occultatus antro, quò etiã Saul urgente intrauerat neceſsitate naturæ, exiguam particulã ueſtis eius re- 1. Reg. 24. trorſum latẽter abſcidit, ut haberet unde mõſtraret, quomodo ei pepercerit, cũ poſſet occidere: atq; ita ſuſpicionẽ de animo eius, qua ſanctũ Dauid putãs inimicũ ſuũ uehementer perſequebať, auferret. Ne itaq; reus eſſet tanti ſacramenti in Saule uiolati: quia uel indumentũ eius ſic attrectauit, extimuit. Ita enim ſcriptũ eſt: Et percuſsit cor Dauid ſuper eũ, [a] quia abſtulit pinnulã chlamydis eius. [b] Viris aũt qui cũ illo erant, & ut Saulẽ in manus C ſuas traditũ interimeret, ſuadebãt: Nõ mihi, inquit, contingat à Dño ſic facere hoc uerbũ Domino meo Chriſto Dñi, inferre manum meam ſuper eum: quia Chriſtus Dñi eſt hic. Huic ergo umbræ futuri nõ propter ipſam, ſed propter illud quod præfigurabat tanta ueneratio exhibebať. Vnde & illud quod ait Sauli Samuel: Quoniã non ſeruaſti mandatũ meũ quod mandauit tibi Dñs: quemadmodum nunc parauerat Dominus regnum tuum uſq; in æternũ ſuper Iſrael, & nunc regnũ tuum non ſtabit tibi, & quęret Dñs ſibi 1. Reg. 15. D hominẽ ſecundũ cor ſuũ: et mandabit ei Dñs eſſe in principẽ ſuper populũ ſuum: quia nõ cuſtodiſti quæ mandauit tibi Dominus: nõ ſic accipiendũ eſt, ac ſi ipſum Saulẽ Deus æternũ præparauerit regnaturũ, & hoc poſtea noluerit ſeruare peccanti: neq; enim eum peccaturum eſſe neſciebat, ſed præparauerat regnũ eius, in quo figura eſſet regni æterni. Ideo addidit: Et nunc regnũ tuum non ſtabit tibi. Stetit ergo, & ſtabit, quod in illo ſignificatum eſt: ſed non huic ſtabit, quia non in æternũ ipſe fuerat regnaturus, nec progenies eius, ut ſaltẽ per poſteros alterũ alteri ſuccedẽtes uidereť impleri quod dictũ eſt in æter-

num

num. Et quæret, inquit, Dñs ſibi hominē: ſi-
ue Dauid, ſiue ipſum mediatorē ſignificans
Teſtamēti noui, qui figurabaт̃ in chriſmate
etiā quo unctus eſt ipſe Dauid et progenies
eius. Nō aũt quaſi neſciat ubi ſit, ita Deus ſi-
bi hominē quærit, ſed per hominē more ho-
minũ loquiт̃, quia ſic loquendo nos quærit.
Nō ſolũ eñ Deo patri, uerũ etiā ipſi quoq;
unigenito eius, qui uenit quærere quod pe-
rierat, uſq; adeò iam eramus noti, ut in ipſo
eſſemus electi ante conſtitutionem mundi.
Ephes.1. [c] Quæret ſibi ergo dixit, pro eo ac ſi diceret,
quē ſuũ eſſe iam nouit, ſibi eſſe familiarē alijs
oſtendet. Vnde in Latina lingua hoc uerbũ
accipit præpoſitionē, & acquirit diciт̃, quod
ſatis apertũ eſt quid ſignificet. Quanq; et ſi-
ne additamēto prępoſitionis quęrere intelli
gaт̃ acquirere, ex q̃ lucra uocanт̃ & quæſtus.

L. VIVES.

QVia [a] abſtulit pinnulam.] Quaſi extremitatem, ſiue laciniam, quod erat facilius ſcindi, ſiue fimbriam. Fimbriarum enim multus apud Iudæos uſus, ex pręcepto lib. Numerorum. Ruffinus in Ioſepho ſummitatem uertit. Sic etiam 1. Regum 15. de Samuele in noſtris libris ſummitatem. Quod Auguſtinus primo capite pinnulam etiam dicit. Græcè eſt πτέρυγον διπλοΐδος, pinnam, extremum diploidis. [b] Viris autem qui cum illo erant.] Trecentos ſcribit eum habuiſſe Ioſephus lib. 6. [c] Quæret ſibi ergo.] Hic locus ſic legitur in antiquis codicib. Brugenſibus: Quæret ſibi ergo dixit, ſuum habebit. Vnde in Latina lingua, &c. Satis uidetur congruere cum eo quod ſequitur: tametſi nec diſplicet uulgaris lectio, quæ uideri poteſt alicuius addita interpretatio.

De diruptione regni Iſraelitici, qua præfiguratur perpetua diuiſio Iſraelis ſpiritalis ab Iſraele carnali. Cap. VII.

RVRSVS peccauit Saul [a] per inobe-
dientiam, et rurſus Samuel ait illi in
uerbo Domini: Quia ſpreuiſti uer-
bum Domini, ſpreuit te Dominus, ut nō ſis
rex ſuper Iſrael. Et rurſus pro eodē peccato
cùm id confiteretur Saul, & ueniā precareт̃,
rogaretq; Samuelem, ut reuerterет̃ cum illo
1.Reg.15. ad placandũ Deum: Nō reuertar, inquit, te-
cum, quia ſpreuiſti uerbum Domini, & ſper
net te Dñs, ne ſis rex ſuper Iſrael. Et cōuertit
Samuel faciē ſuam, ut abiret: & tenuit Saul
[b] pinnullā diploidis eius, & dirupit eam. Et
dixit ad eum Samuel: Dirupit Dominus re-
gnum ab Iſrael de manu tua hodie, & dabit
proximo tuo bono ſuper te, et diuideт̃ Iſrael
in duo, & non conuertetur, neq; pœnitebit
eum: quoniam non eſt ſicut homo, ut pœni-

A teat eum: ipſe minatur, et non permanet. Iſte
cui dicitur: Spernet Dominus, ne ſis rex ſu-
per Iſrael: & dirupit Dominus regnũ ab Iſ-
rael de manu tua hodie, quadraginta annos
regnauit ſuper Iſrael, tāto ſcilicet ſpatio tem-
poris, quanto & ipſe Dauid, & audiuit hoc
primo tempore regni ſui: ut intelligamus
ideo dictum, quia nullus de ſtirpe eius fue-
rat regnaturus: & reſpiciamus ad ſtirpem
Dauid, inde & exortus eſt ſecundum carnē
mediator Dei & hominum homo Chriſtus
Ieſus. Non autem habet Scriptura quod in
pleriſq; Latinis codicibus legitur: [c] Dirum-
B pet Dominus regnum Iſrael de manu tua,
ſed ſicut à nobis poſitum eſt inuentũ in Græ-
cis, Dirupit Dominus regnum ab Iſrael de
manu tua: ut intelligatur de manu tua, quod
eſt ab Iſrael. Populi ergo Iſrael perſōnam fi-
guratè gerebat homo iſte, qui populus re-
gnum fuerat amiſſurus, Chriſto Ieſu Domi-
no noſtro per nouum Teſtamentũ, non car-
naliter, ſed ſpiritaliter regnaturo. De quo
cùm dicitur: Et dabit illud proximo tuo, ad
carnis cognationem id refertur, Ex Iſrael e-
C nim Chriſtus ſecundum carnem, unde &
Saul. Quod uerò additum eſt, Bono ſuper
te, poteſt quidem intelligi, meliori te. Nam
& quidam ſic ſunt interpretati: ſed melius ſic
accipitur, bono ſuper te, ut quia ille bonus
eſt, ideo ſit iuxta illud aliud propheticũ, Do Psal.110.
nec ponam omnes inimicos tuos ſub pedi-
bus tuis. In quibus eſt & Iſrael, cui ſuo perſe
cutori regnum abſtulit Chriſtus. Quamuis
fuerit illic & Iſrael, in quo dolus non erat,
quoddam quaſi frumentum illarum palea-
rum. Nam uiq; inde erant apoſtoli, inde tot
martyres, quorum prior eſt Stephanus: in-
de tot eccleſiæ, quas apoſtolus Paulus com-
memorat, in conuerſione eius magnificātes
D Deum. De qua re nō dubito intelligendum
eſſe quod ſequitur: Et diuideт̃ Iſrael in duo,
in Iſrael ſcilicet inimicum Chriſto, & Iſrael
adhærentem Chriſto: in Iſrael ad ancillam,
& Iſrael ad liberā pertinentē. Nam iſta duo
genera primùm ſimul erāt, uelut Abraham
adhuc adhæreret ancillæ; donec ſterilis per
Dei gratiā fœcundata clamaret: Eijce ancil- Gen.21.
lam, & filium eius. Propter peccatum qui-
dem Salomonis regnante filio eius Roboā,
ſcimus Iſrael in duo fuiſſe diuiſum, atque ita
perſeueraſſe, habentibus ſingulis partib. re-

ges ſuos, donec illa gens tota à Chaldæis eſſ A ſet ingēti uaſtatione ſubuerſa atq; translata. Sed hoc quid ad Saulem, cùm ſi tale aliquid cōminandum eſſet, ipſi Dauid fuerit potius cōminandū, cuius erat filius Salomon? Poſtremò nunc inter ſe gēs Hebræa diuiſa non eſt, ſed indifferēter in eiuſdē erroris ſocietate diſperſa per terras. Diuiſio uerò illa, quā Deus ſub perſona Saulis, illius regni & populi figurā gerentis, eidem regno populoq; minatus eſt, æterna atq; immutabilis ſignificata eſt, per hoc quod adiunctum eſt: Et nō conuertet, neq; pœnitebit eū: quoniā nō eſt ſicut homo, ut pœniteat eū: ipſe minatur, & B nō permanet: id eſt, homo minat, & nō permanet, nō aũt Deus, quē non pœnitet, ſicut

Deus quomodo pœnitere dicatur. hominē. Vbi enim legitur, q pœnitet eū, mutatio rerum ſignificatur, immutabili præſcientia manente diuina. Vbi ergo nō pœnitere dicitur, nō mutare intelligit. Prorſus inſolubilē uidemus per hæc uerba prolatā diuinitùs fuiſſe ſententiā de iſta diuiſione populi Iſrael, & omnino perpetuā. Quicunq; enim ad Chriſtum tranſierūt, uel tranſeunt, uel tranſibunt inde, erant inde ſecundū Dei præſcientiā, non ſecundum generis humani unam eandemq; naturā. Prorſus quicunq; C ex Iſraelitis adhærentes Chriſto perſeuerant in illo, nunq; erunt cum eis Iſraelitis, qui eius inimici uſq; in finē uitæ huius eſſe perſiſtūt: ſed in diuiſione quæ hīc prænūciata eſt, per-

Gal.4. petuò permanebūt. Nihil enim prodeſt Teſtamentū uetus de monte Sina in ſeruitutē generās, niſi quia teſtimoniū perhibet Teſtamento nouo. Alioquin q diu legitur Moy-

2.Cor.3. ſes,[d] uelamen ſuper corda eorum poſitū eſt. Cùm aũt quiſq; inde trāſierit ad Chriſtum, aufereiur uelamen. Tranſeuntiū quippe in- D tentio ipſa mutatur de uetere ad nouum: ut non iam quiſq; intendat accipere carnalem, ſed ſpiritalē felicitatē. Propter quod ipſe magnus propheta Samuel, antequā unxiſſet regem Saul, quando exclamauit ad Dominū pro Iſrael, & exaudiuit eum: & cùm offerret holocauſtum, ſimul accedentibus alienigenis ad pugnam contra populum Dei, tonuit Dominus ſuper eos, & confuſi ſunt, & offen

1.Reg.7. derunt corā Iſrael atq; ſuperati ſunt:[e] aſſumpſit lapidē unum, & ſtatuit illū[f] inter Maſpha nouam & ueterē, & uocauit nomē eius Abenezer, quod eſt Latinè Lapis adiutorij: & dixit: Vſque huc adiuuit nos Dominus. Maſpha interpretatur intētio. Lapis ille adiutorij medietas eſt ſaluatoris, per quē tranſeundum eſt à Maſpha uetere ad nouam, id eſt, ab intentione, qua expectabatur in carnali regno beatitudo falſa carnalis: ad intentionem, qua per nouum Teſtamentū expectatur in regno cælorum beatitudo ueriſſima ſpiritalis: qua quoniam nihil eſt melius, hucuſq; adiuuat Deus.

L. VIVES.

PEr[a] inobedientiā.] Quod cū iuſſus eſſet à Samuele uerbis Dñi delere uniuerſa Amalechitarū, nec relinquere uiuens aliquid, & ipſum Agag regem uiuū cepit, & armēta eius numeroſa.[b] Pinnulā diploidis.] Vulgo pallij, & ſic apud Ioſephum. Diplois quaſi duplex dicit, *διπλοΐς*, quod de omni ueſtimēto duplicato dici poteſt. *Diplois.*[c] Dirūpet Dñs.] Sic Ioſeph', Scindet Dominus. Græcè etiā *ἀνέῤῥηξε*, Dirupit. [d] Velamen ſuper corda.] Prioris Corinth.3. de uelamine quo Moſes texit faciem ſuam, cùm populo loqueret, quo Iudæi poſt Chriſtum paſſum mentē ſuam inuoluunt, quoad Chriſti fiunt cultores.[e] Aſſumpſit lapidem.] Ioſephus paulo diuerſius lib.6. quo facto Samuel eos cum multitudine perſecutus eſt, & plurimos interfecit, uſq; ad locū quendam, qui uocatur Charreon, ibiq; lapidem fixit, uelut terminum uictoriæ, & hoſtiū fugæ, eumq; lapidē fortitudinem appellauit: quaſi ſignum eſſet diuini ſolatij contra hoſtes adhibiti. [f] Inter Maſpha.] Hieron. de *Maſpha.* locis Hebraicis, Maſpha in tribu Gad ſeparata Leuitis. Eſt autē & alia nunc Maſpha in finibus Eleutheropoleos cōtra ſeptemtrionē pergentibus Aeliam, pertinens ad tribū Iuda. Maſpha interpretatur ſpeculatio, ſiue contemplatio. Græcè legitur *μασσηφάθ*.

De promiſſionib. ad Dauid in filio eius, quæ nullatenus in Salomone, ſed pleniſſimè inueniuntur in Chriſto. Cap. VIII.

IAM nunc uideo eſſe monſtrādum quid ipſi Dauid, quid Sauli ſucceſsit in regnū, cuius mutatione finalis illa mutatio figurata eſt, propter quam diuinitùs cuncta dicta, cuncta conſcripta ſunt, Deus promiſerit: quod ad rem de qua agimus pertinet. D Cum regi Dauid multa proſpera proueniſſent, cogitauit facere Deo domum, templū illud ſcilicet excellentiſsimè diffamatum, quod à rege Salomone filio eius poſtea fabricatum eſt. Hoc eo cogitante, factum eſt uerbum Domini ad Nathan prophetam, quod referret ad regem. Vbi cùm Deus dixiſſet, quòd non ab ipſo Dauid ſibi ædificaretur domus, neque per tantum tempus ſe mandaſſe cuiquam in populo ſuo, ut ſibi fieret domus cedrina: & nunc, inquit, hæc dices ſeruo meo Dauid: Hæc dicit Dominus omnipotens: Accepi te de ouili ouiū, ut eſſes in ducē ſuper populum meum Iſrael, & eram

A eram tecũ in omnib. quibus ingrediebaris: & exterminaui omnes inimicos tuos à facie tua: & feci te nominatũ ſecundũ nomen magnorum qui ſunt ſuper terrã. Et ponã locũ populo meo Iſrael, & plantabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & nõ ſolicitus erit ultrà: & non apponet filius iniquitatis humillare eum, ſicut ab initio à dieb. quibus[a] cõſtitui iudices ſuper populũ meũ Iſrael: & requiem tibi dabo ab omnibus inimicis tuis: & nunciauit tibi Dominus, quoniã domũ ædificabis ipſi. Et erit cùm impleti fuerint dies tui, B dormies cũ patribus tuis, & ſuſcitabo ſemẽ tuum poſt te, qui erit de uẽtre tuo, & pręparabo regnũ eius. Hic ædificabit mihi domũ nomini meo, & dirigam thronũ illius uſque

1.Par.17. in æternum. Ego ero illi in patrẽ, & ipſe erit mihi in filium. Et ſi uenerit iniquitas eius, redarguam illum in uirga uirorũ, & in tactib. filiorũ hominum: miſericordiã autẽ meã nõ amoueam ab eo, ſicut amoui à quibus amoui à facie tua: & fidelis erit domus eius, & regnum eius erit uſque in æternũ coram me, & thronus eius erit erectus uſque in æternum. Hanc ergo tam grandẽ promiſsionẽ qui pu-C tat in Salomone fuiſſe complctã, multum errat. Attendit enim quod dictũ eſt, Hic ædificabit mihi domum: quoniã Salomon templum illud nobile ſtruxit: & nõ attẽdit, fidelis erit domus eius, et regnũ eius uſque in æternum coram me. Attẽdat ergo & aſpiciat Salomonis domũ plenam mulieribus alienigenis colentibus deos falſos, & ipſum ab eis regem aliquãdo ſapientẽ in eandẽ idololatriã ſeductum atque deiectum: & nõ audeat exiſtimare Deum, uel hoc promiſiſſe mendaciter, uel talem Salomonẽ domumque eius futurã, non potuiſſe præſcire. Non hinc autẽ debe-D remus ambigere, nec ſi nõ in Chriſto Domino noſtro, qui factus eſt ex ſemine Dauid ſecundũ carnẽ, iam uideremus iſta cõpleri: ne uanè atque inaniter hic alium aliquẽ requiramus, ſicut carnales Iudæi. Nam & ipſi uſque adeò filiũ, quẽ loco iſto regi Dauid promiſſum legunt, intelligunt nõ fuiſſe Salomonẽ, ut eo qui promiſſus eſt tanta iam manifeſtatione declarato, adhuc mirabili cęcitate aliũ ſperare ſe dicãt. Facta eſt quidem nonnulla imago rei futuræ etiam in Salomone, in eo quod templum ædificauit, & pacem habuit

Salomon. ſecundum nomen ſuum (Salomon quippe A pacificus eſt Latinè) & in exordio regni ſui mirabiliter laudabilis fuit:[b] ſed eadẽ ſua perſona per umbram futuri prænunciabat etiã ipſe Chriſtum Dominum noſtrum, non exhibebat. Vnde quędã de illo ita ſcripta ſunt, quaſi de ipſo ita prædicta ſint, dum Scriptura ſancta etiam rebus geſtis prophetãs, quodammodo in eo figuram deliniat futurorũ. Nam præter libros diuinæ hiſtoriæ, ubi regnaſſe narratur, Pſalmus etiam ſeptuageſimusprimus titulo nominis eius inſcriptus eſt. In quo tam multa dicunt, quę omnino ei B cõuenire nõ poſſunt, Domino autẽ Chriſto apertiſsima perſpicuitate cõueniunt, ut euidenter appareat, quòd in illo figura qualiſcunque adumbrata ſit, in iſto aũt ipſa ueritas præſentata. Notũ eſt enim quibus terminis regnũ concluſum fuerit Salomonis: & tamen in eo Pſalmo legit, ut alia taceã: Dominabit à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis tęrræ. Pſal.71. Quod in Chriſto uidemus impleri. A' flumine quippe dominandi ſumpſit exordiũ, ubi baptizatus à Ioanne eodẽ monſtrante cœpit agnoſci à diſcipulis, qui eum non ſolùm magiſtrũ, uerumetiã Domi-C num appellauerũt. Nec ob aliud uiuẽte adhuc patre ſuo Dauid regnare Salomon cœpit, quod nulli illorũ regum contigit, niſi ut hinc quoque ſatis eluceat, non eſſe ipſum, quẽ prophetia iſta præſignat, quæ ad eius patrẽ loquitur dicens: Et erit cùm impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis: ſuſcitabo ſemen tuũ poſt te, qui erit de uẽtre tuo, & præparabo regnum illius. Quomodo ergo propter id quod ſequitur: Hic ædificabit mihi domum, iſte Salomon putabitur prophetatus: & nõ potius propter id quod prę-D cedit, cũ impleti fuerint dies tui, & dormies cum patribus tuis, ſuſcitabo ſemen tuũ poſt te: alius pacificus intelligitur eſſe promiſſus, qui non ante, ſicut iſte, ſed poſt mortem Dauid prænunciatus eſt ſuſcitandus?[c] Quamlibet enim longo interpoſito tempore Ieſus Chriſtus uenerit, proculdubiò poſt mortẽ regis Dauid: cui ſicut eſt promiſſus, eum uenire oportebat, qui ędificaret domum Domino, non de lignis & lapidibus, ſed de hominibus, qualem illum ędificare gaudemus. Huic enim domui dicit Apoſtolus, hoc eſt, fidelibus Chriſti: Templum enim Dei ſanctum eſt, quod eſtis uos. 1.Cor.3.

L. VIVES.

Conſtitui[a] iudices ſuper populum meum.] Iudices in Iſraelitico populo fuerũt tredecim ab Othoniele ad Samuelem, qui Saulem regẽ unxit trecentis & ſeptuaginta annis: quo tempore uariè eſt cum uicinis gentib. bellatum, aliás feliciter, aliás ſecus. [b] Sed eadem perſona.] Erat quidem imago Chriſti, ædificatione templi & pace regni, non Chriſtus ipſe.

Quòd ſimilis in Pſalmo octogeſimooctauo ſit prophetia de Chriſto, his quæ in Regnorũ libris Nathan prophetante promittunt. Cap. IX.

PROPTER quod & in Pſalmo octogeſimooctauo, cuius eſt titulus,[a] Intellectus ipſi Æthan Iſraelitæ: commemorantur promiſsiones Dei factæ regi Dauid, & iſtis quę in libro Regnorum ſunt poſita, quædam ibi ſimilia dicuntur, ſicut eſt: Iuraui Dauid ſeruo meo, uſq; in æternũ pręparabo ſemen tuum. Et iterum:[b] Tunc locutus eſt in aſpectu filijs tuis, & dixiſti: Poſui adiutorium ſuper potentem, & exaltaui electum de populo meo. Inueni Dauid ſeruum meũ, in oleo ſancto meo unxi eum. Manus enim mea auxiliabitur ei, & brachium meũ confortabit eum. Non proficiet inimicus in eo, & filius iniquitatis non apponet nocere ei. Et concidam à facie eius inimicos eius, & eos qui oderũt eum fugabo. Et ueritas mea & miſericordia mea cum ipſo, & in nomine meo exaltabitur cornu eius. Et ponã in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius. Ipſe inuocabit me, pater me[us] es tu, De[us] meus & ſuſceptor ſalutis meæ. Et ego primogenitũ ponam illum, excelſum apud reges terræ. In æternum ſeruabo illi miſericordiam meam, & teſtamentũ meum fidele ipſi. Et ponam in ſeculum ſeculi ſemen eius, & thronum eius ſicut dies cæli.[c] Quæ omnia de Dño Ieſu intelliguntur ſub nomine Dauid, propter formam ſerui, quam de ſemine Dauid idem mediator aſſumpſit ex uirgine. Continuò etiam dicitur de peccatis filiorũ eius tale aliquid, quale in Regnorum libro poſitum eſt, & quaſi de Salomone procliuius accipitur. Ibi namq;, hoc eſt, in Regnorũ

1.Reg.7. libro: Et ſi uenerit, inquit, iniquitas eius,[d] redarguam illum in uirga uirorum,[e] & in tactibus filiorum hominũ, miſericordiam autem meam non amoueam ab eo: tactibus ſignificans plagas correptionis. Vnde illud

Pſal.105. eſt, Ne tetigeritis Chriſtos meos. Quod quid eſt aliud, quàm, Ne læſeritis? In Pſalmo uerò

A cùm ageret tanquam de Dauid, ut quiddam eiuſmodi etiam ibi diceret, Si dereliquerint, inquit, filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint: Si iuſtificationes meas prophanauerint, & mandata mea non cuſtodierint: Viſitabo in uirga iniquitates eorũm, & in flagellis delicta eorum: miſericordiam autem meam nõ diſpergam ab eo. Non dixit Ab eis, cùm loqueretur de filijs eius, non de ipſo: ſed dixit, ab eo: quod bene intellectũ tantundẽ ualet. Non enim Chriſti

B ipſius, qui eſt caput eccleſiæ, poſſent inueniri ulla peccata, quæ opus eſſet humanis correptionibus ſeruata miſericordia diuinitùs coerceri, ſed in eius corpore ac membris, q̃d populus eius eſt. Ideo in libro Regnorũ, iniquitas eius dicitur: in Pſalmo autem, filiorũ eius: ut intelligamus de ipſo dici quodãmodo quod de eius corpore dicitur: propter quod etiam ipſe de cælo, cùm corpus eius, quod ſunt fideles eius, Saulus perſequeretur: Saule, inquit, Saule, quid me perſequeris? Act.9.

Deinde in conſequentibus Pſalmis: Neque nocebo, inquit, in ueritate mea, neque prophanabo teſtamẽtum meum, & quę proce-

C dunt de labijs meis non reprobabo. Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar: id eſt, Nequaquã Dauid mentiar. Solet enim ſic loqui Scriptura. Quid autem nõ mentiatur, adiungit & dicit, Semen eius in æternũ manebit: & ſedes eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternum, & teſtis in cælo fidelis.

L. VIVES.

Intellectus[a] ipſi Aethan.] Græcè ſic, συνέσεως αἰθὰμ τῷ ἰσραηλίτῃ. Vnde intellectus patetrni eſt caſus. Hebraicè eſt, Intellectus Atham Ezraitæ. Hieronymus. Iſte Pſalmus in multis uocibus cõtinetur: habet enim uocem patris ad filium, filij ad patrem, eccleſiæ ipſiusq; prophetæ, uel apoſtolorum. [b] Tunc locutus eſt in aſpectu.] In uiſione Græcè, ἐν ὁράσει. Aſpectus etiam dici poteſt. [c] Quæ omnia de Domino Ieſu intelliguntur ſub nomine Dauid.] Alibi ſic, Quæ omnia de Domino Ieſu intelliguntur, quando rectè intelliguntur ſub nomine Dauid. [d] Redarguam illam in uirga uirorũ.] Puto bellum intelligi, quo ſæpe gentes & populi puniuntur. [e] Et in tactibus filiorum hominum.] Per hoc alias incommoditates minores ſignificari cenſent. [f] Si Dauid mentiar: id eſt, Nequaquam.] Mos eſt loquendi in ſacris literis: ut ibi, Si introibunt in requiem meam.

Quàm diuerſa acta ſint in regno terrenę Hieruſalem, ab his quæ promiſerat Deus, ut intelligeret promiſſionis ueritas ad alterius regis & regni gloriam pertinere. Cap. X.

Poſt

POST hæc tantæ promiſsionis ualidiſsima firmamenta ne putarentur in Salomone completa, tanquam id ſperaretur, nec inueniretur: Tu uerò, inquit, repuliſti, & ad nihilum deduxiſti. Hoc quippe factum eſt de regno Salomonis in poſteris eius, [a] uſque ad euerſionem ipſius terrenæ Hieruſalem, quæ regni eiuſdem ſedes fuit: & maximè ipſius templi labē, quod fuerat à Salomone cōſtructum. Sed ne ob hoc putaretur Deus contra ſua promiſſa feciſſe, continuò ſubiecit: Diſtuliſti Chriſtum tuū. Non eſt ergo ille Salomon, ſed nec ipſe Dauid, ſi dilatus eſt Chriſtus Domini. Cùm eñ Chriſti eius dicerentur omnes reges myſtico illo chriſmate conſecrati: non ſolùm à rege Dauid & deinceps, ſed ab illo etiam Saule, qui populo eidem rex primus eſt unctus: ipſe quippe Dauid cum Chriſtum Domini appellat: erat tamē unus uerus Chriſtus, cuius illi figuram prophetica unctione geſtabant: qui ſecundum opinionem hominum, qui eum putabant in Dauid uel in Salomone intelligēdum, differebatur in longum: ſecundum autē diſpoſitionem Dei uenturus ſuo tempore parabatur. Interea dum ille differtur, quid factum ſit de regno terrenę Hieruſalem, ubi ſperabatur utiq; regnaturus, ſecutus iſte Pſalmus adiunxit atq; ait: Euertiſti teſtamentum ſerui tui, prophanaſti in terra ſanctitatem eius. Deſtruxiſti omnes macerias eius, poſuiſti munitiones eius formidinem. Diripuerūt eum omnes tranſeuntes uiam, factus eſt opprobriū uicinis ſuis. Exaltaſti dexteram inimicorum eius, iucundaſti omnes inimicos eius. Auertiſti adiutorium gladij eius, & non es opitulatus ei in bello. Diſſoluiſti eum ab emundatione, ſedem eius in terram colliſiſti. [b] Minuiſti dies ſedis eius, perſudiſti eum confuſione. Hæc omnia uenerunt ſuper ancillam Hieruſalem, in qua regnauerunt nonnulli etiam filij liberæ, regnum illud tenentes in diſpenſatione tēporali: regnum aūt cæleſtis Hieruſalem, cuius erāt filij in uera fide habētes, & in uero Chriſto ſperantes. Quomodo autē iſta uenerint ſuper illud regnum, index eſt rerum geſtarum, ſi legatur, hiſtoria.

4. Reg. 24.

Regum unctio, typus Chriſti.

L. VIVES.

VSq; [a] ad euerſionē ipſius terrenæ.] De hoc tertio Reg. 25. [b] Minuiſti dies ſedis eius.] Vulgo temporis eius, & ſic Græcè, τ̃ χρόνου αὐτ̃.

De ſubſtantia populi Dei, quæ per ſucceſſionem carnis in Chriſto eſt, qui ſolus eruēdi animā ſuam ab inferis habuit poteſtatem. Cap. XI.

POST hæc aūt prophetata ad precandum Deū propheta cōuertit: ſed & ipſa precatio, prophetatio eſt. Vſq; quò Dñe auertis in finem? ſubaudit, faciem tuam, ſicut alibi dicitur: Vſq; quò auertis faciē tuā à me? Nam ideo [a] quidā codices hîc nō habēt Auertis, ſed Auerteris, quanquam poſsit intelligi, auertis miſericordiā tuā, quā promiſiſti Dauid. Quod aūt dixit in finem, quid eſt, niſi uſq; in finē? Qui finis intelligēdus eſt ultimū tempus, quādo in Chriſtū Ieſum etiā illa gēs eſt creditura, ante quē finem illa fieri oportebat, quę ſuperius ærumnoſa defleuit. Propter quæ & hîc ſequit: Exardeſcet ſicut ignis ira tua: memēto quæ eſt mea ſubſtantia. Nihil hîc melius, q̃ ipſe Ieſus intelligit ſubſtantia populi huius, ex q̃ natura eſt carnis eius. Non enim uanè, inquit, cōſtituiſti oēs filios hominū. Niſi eñ eſſet unus filius hominis ſubſtantia Iſrael, per quē filiū hominis liberarent multi filij hominū, uanè utiq; cōſtituti eſſent oēs filij hominū. Nunc uerò omnis quidē humana natura per peccatū primi hominis in uanitatem de ueritate collapſa eſt, propter quod dicit alius Pſalmus: Homo uanitati ſimilis factus eſt, dies eius uelut umbra prætereunt. Sed non uanè Deus cōſtituit oēs filios hominū: qa & multos à uanitate liberat per mediatorem Ieſum & quos liberandos nō eſſe præſciuit, ad utilitatē liberandorum, & comparationē duarum inter ſe à contrario ciuitatum: nō utiq; uanè in totius rationalis creaturæ pulcherrima atq; iuſtiſsima ordinatione cōſtituit. Deinde ſequit: Quis eſt homo, qui uiuet, & nō uidebit mortem: eruet animā ſuam de manu inferi? Quis eſt iſte, niſi ſubſtantia illa Iſrael ex ſemine Dauid Chriſtus Ieſus? De quo dicit Apoſtolus: Quòd ſurgēs à mortuis, iam non moritur, & mors ei ultrà non dominabitur. Sic enim uiuit, & non uidebit mortē, ut tamen mortuus fuerit: ſed animam ſuam eruerit de manu inferi: [b] quia propter quorundam ſoluenda peccatorum uincula, ad inferna deſcenderat. Eruit autem poteſtate illa, de qua in Euangelio dicit: Poteſtatē habeo ponendi animam meam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.

Pſal. 89

Pſal. 144.

Rom. 6.

Ioan. 10.

L. VIVES.

L. VIVES.

QVidam [a] codices hic non habēt, Auertis.] Sic legimus in noſtris codicibus. Græcè eſt, ἕως ποτὲ κύριε ἀποστρέψῃ εἰς τέλος. quod eſt, Quouſq; Domine auerteris in finē. Poteſt etiam eſſe Subiuncti actiui: ſed nullus eſt ſenſus. [b] Quia propter.] In alijs libris, Quo propter quorundam ſoluenda inferna uincula deſcenderat: ut ſit Chriſto hæc terra inferus, egreſſo de ſummo cælo: ſed congruentius quod habetur uulgo.

Ad quorum perſonā pertinere intelligenda ſit flagitatio promiſſorū, de quib. in Pſalmo dicit̃: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ, Dn̄e. Cap. XII.

Pſal. 89. SED cætera Pſalmi huius, quę ita ſe habent: Vbi ſunt miſerationes tuæ antiquæ, Domine, quas iuraſti Dauid in ueritate tua? Memento Dn̄e opprobrij ſeruorum tuorum, quod continui in ſinu meo multarū gentiū. Quod exprobrauerunt inimici tui, Dn̄e, quod exprobrauerūt cōmutationē Chriſti tui: utrum ex perſona dicta ſint illorū Iſraelitarū, qui deſiderabant reddi ſibi promiſsionem, quæ facta eſt ad Dauid: an potius Chriſtianorū, qui nō ſecundū carnē, ſed ſecundū ſpiritum ſunt Iſraelitæ, meritò quęri poteſt. Dicta ſunt quippe iſta, uel ſcripta [a] tēpore quo fuit Æthan: de cuius nomine titulū iſte Pſalmus accepit: & idē tempus regni Dauid fuit: ac per hoc nō diceret̃, Vbi ſunt miſeratiōes tuæ antiquę, Dn̄e, quas iuraſti Dauid in ueritate tua: niſi eorū perſonā in ſe propheta transfiguraret, qui longè poſtea futuri erant, quibus hoc tēpus eſſet antiquū, quando regi Dauid iſta promiſſa ſunt. [b] Poteſt autē intelligi dictū hoc eſſe propter multas gētes, quādo perſequebant̃ Chriſtianos: prophetā exprobraſſe illis paſsionem Chriſti, quā Scriptura cōmutationē uocat: quoniā moriēdo immortalis eſt factus. Poteſt & cōmutatio Chriſti ſecundū hoc accipi exprobrata Iſraelitis, quia cùm eorū ſperaretur futurus, factus eſt gentium: & hoc eis nūc exprobrāt multæ gētes, quæ crediderūt in eum per nouū Teſtamentū, illis in uetuſtate remanētibus: ut ideo dicat̃, Memēto Dn̄e opprobrij ſeruorū tuorū: quia nō eos obliuiſcēte, ſed potius miſerāte Dn̄o, & ipſi poſt hoc opprobriū credituri ſunt. Sed ille quem prius poſui, cōuenientior ſenſus mihi uidet̃. Inimicis enim Chriſti, quibus exprobrat̃, quod eos ad gētes tranſiēs reliquerit Chriſtus, incōgruè uox iſta coaptat̃: Memēto Dn̄e opprobrij ſeruorū tuorū: nō em̄ ſerui Dei uocandi ſunt tales Iudæi, ſed eis uerba iſta com-

A petunt, qui cū graues humilitates perſecutionū pro Chriſti nomine paterent̃, recordari potuerūt excelſum regnū ſemini Dauid fuiſſe promiſſum: & eius deſiderio dicere, nō deſperādo, ſed petēdo, quærēdo, pulſando: Vbi ſunt miſerationes tuę antiquę, Dn̄e, quas iuraſti Dauid in ueritate tua? Memēto Dn̄e opprobrij ſeruorū tuorū, quod continui in ſinu meo multarū gentiū: hoc eſt, in interioribus meis patiēter pertuli. Quod exprobrauerūt inimici tui, Dn̄e, quod exprobauerunt cōmutationē Chriſti tui: non eam putantes cōmutationē, ſed conſumptionē. Quid eſt

B aūt, Memēto Dn̄e, niſi ut miſerearis, & pro tolerata patiēter humilitate mea reddas celſitudinē, quam iuraſti Dauid in ueritate tua? Si aūt Iudæis aſsignemus hæc uerba, illi ſerui Dei talia dicere potuerūt, qui expugnata terrena Hieruſalē, antequam Ieſus Chriſtus humanitùs naſceret̃, in captiuitatē ducti ſunt, intelligētes cōmutationē Chriſti, quia ſcilicet nō per eū terrena carnaliſq; felicitas, qualis paucis annis regis Salomonis apparuit, ſed cæleſtis ac ſpiritalis eſſet fideliter expectanda: quam tūc ignorans infidelitas gētiū, cū Dei

C populū exultabat, atq; inſultabat eſſe captiuum, quid aliud quam Chriſti cōmutationē, ſed ſcientibus neſciēs exprobrabat? Et ideo quod ſequitur, ubi Pſalmus iſte cōcludit̃: Benedictio Dn̄i in æternum, Fiat fiat: uniuerſo populo Dei ad cæleſtē Hieruſalē pertinenti, ſiue in illis qui latebāt in Teſtamēto ueteri, antequam reuelaret̃ nouū: ſiue in his qui iā teſtamento nouo reuelato manifeſtè pertinere cernunt̃ ad Chriſtū, ſatis congruit. Benedictio quippe Domini in ſemine Dauid, nō ad aliquod tempus, qualis diebus Salomonis apparuit, ſed in æternū ſperanda eſt, in qua certiſsima ſpe dicit̃, Fiat, fiat. Illius enim ſpei eſt cōfirma

D tio uerbi huius iteratio. Hoc ergo intelligēs Dauid ait in ij. Reg. lib. unde ad iſtum Pſalmum digreſsi ſumus: Et locutus es pro domo ſerui tui in lōginquū. Ideo aūt poſt paululum ait: Nunc incipe, & benedic domū ſerui tui uſq; in ęternū, & cætera: quia tunc geniturus erat filiū, ex quo progenies eius duceret̃ ad Chriſtū, per quē futura erat domus eius æterna, eademq; domus Dei. Domus em̄ Dauid propter genus Dauid, domus autem Dei eadem & ipſa propter templum Dei, de hominibus factū, non de lapidibus, ubi

ubi habitet in æternũ populus eum Deo, & A in Deo ſuo, & De⁹ cũ populo atq; in populo ſuo: ita ut Deus ſit implẽs populũ ſuũ, & populus plenus Deo ſuo, cũ Deus erit omnia in omnibus, ipſe in pace præmiũ, qui uirtus in bello. Ideo cùm in uerbis Nathan dictum ſit, Et enunciauit tibi Dñs, quoniã domum ædificabis ipſi. Poſtea dictũ eſt in uerbis Dauid: Qm̃ tu Dñs omnipotẽs Deus Iſrael, reuelaſti aurẽ ſerui tui, dicẽs: Domum ædificabo tibi. Hanc enim domũ & nos ędificamus bene uiuẽdo: & Deus ut bene uiuamus, opitulando.

Pſal.127. Quia niſi Dñs ædificauerit domũ, in uanum laborabunt ædificantes B eam. Cuius domus cũ uenerit ultima dedicatio, tunc fiet illud quod hic per Nathan locutus eſt Deus, dicens: Et ponã teſtamentũ eum populo meo Iſrael, & plãtabo illum, & inhabitabit ſeorſum, & non ſollicitus erit ultrà: & non apponet filius iniquitatis humiliare eum, ſicut ab initio à diebus quib. conſtitui iudices ſuper populum meum Iſrael.

L. VIVES.

Aethan. Tempore [a] quo fuit Aethã.] Aethan & Aſaph cantores fuerunt æneorũ cymbalorum, Dauide rege ad arcam Domini, 1. Paralip. 15. uulgo Aethan Iſraelita dicitur & Græcè & Latinè, ut in titulo Pſalmi 88. ſed arbitror Iezraelitam uocandũ à Iezrael oppido tribus Iuda in termino Iſachar, inter Scythopolim & legionẽ, aut Eſraitã ab Eſrom, quæ eſt Aſſur in eadẽ tribu. Ex Hebræo Hieronymus Ezrattã uertit, quomodocunq; nominetur. Iſraelitam non appellandum, certũ eſt. nemo enim patriæ nomine ſic dicitur. [b] Poteſt autem intelligi.] Alibi ſic: Poteſt aũt intelligi multas gentes, quando perſequebantur Chriſtianos, exprobraſſe illis paſsionem Chriſti.

An promiſſæ pacis ueritas illis temporibus poſſit aſcribi, quæ ſub Salomone fluxerunt. XIII.

Hoc tam magnum bonum quiſquis in hoc ſeculo & in hac terra ſperat, inſipienter ſapit. An quiſpiã putabit in pace regni Salomonis id eſſe completum? Pacẽ quippe illa ſcriptura in umbra futuri excellenti prædicatione cõmendat. Sed huic ſuſpicioni uigilãter occurſum eſt, cùm poſteaq; dictum eſt: Et nõ apponet filius iniquitatis humiliare eum: cõtinuò ſubiunctũ eſt, Sicut ab initio à diebus quibus conſtitui iudices ſuper populum meum Iſrael. Iudices nãq; prius q̃ reges ſibi eſſe cœpiſſent, ſuper illum populũ fuerant conſtituti, ex quo terram promiſsionis accepit. Et utiq; humiliabat eum filius iniquitatis, hoc eſt, hoſtis alie-

gena, per interualla temporũ, quibus leguntur paces alternaſſe cum bellis, & inueniuntur illic pacis tempora prolixiora quàm Salomon habuit, qui quadraginta regnauit annos. Nam ſub eo iudice qui appellatus eſt Aod, octoginta anni pacis fuerunt. Abſit ergo, ut Salomonis tempora in hac promiſsione prędicta eſſe credanť: multo minus utiq; cuiuslibet regis alterius. Non enim quiſquã eorum in tanta, quãta ille pace regnauit: nec unquã omnino gens illa ita regnum tenuit, ut ſollicita non fuerit, ne hoſtibus ſubderetur: quia in tanta mutabilitate rerum huma- B narum nulli aliquando populo conceſſa eſt tãta ſecuritas, ut huic uitæ hoſtiles nõ formidaret incurſus. Locus ergo iſte qui promittitur tam pacatæ ac ſecurę habitationis ęternus eſt, æternisq; debetur in matre Hieruſalem libera, ubi erit ueraciter populus Iſrael: [a] hoc enim nomen interpretať Videns Deum. Cuius præmij deſiderio pia per fidem uita in hac ærumnoſa peregrinatione ducenda eſt.

L. VIVES.

C Hoc [a] enim nomen interpretatur Videns Deum.] Hieron. ad Dardanũ, Hieroſolymam ſcribit primùm dictam Iebus, deinde Salem, tertiò Hieruſalẽ, poſtremò Aeliam. Salem interpretatur pax: ſicut etiam dicit Apoſtolus ad Hebræos: Hieruſalẽ pacis uiſio. Hanc eſſe Salem, in qua Melchiſedech regnauit, tradunt Ioſephus & Hegeſippus. Aelia nominata eſt ab Aelio Adriano Cæſare, qui à Tito dirutã inſtaurauit, maiore murorũ ambitu. Gentiles eã Solymas, & Solymos, & Hieroſolymam nominarunt. Sunt qui à Piſidis Lyciæ, quos ueteres σολύμους dixêre: aut à populis in Aſia Pontica Solymis, quos interijſſe cũ Lelegibus & Bebrycibus, perhibet Eratoſthenes. Eupolemus uerò, ut Euſebius ſcribit, à Solomone Solymos deducit, & Hieroſolymam quaſi ἱερὸν σολύμων. Quo nomine etiã ab Homero eſſe uocatam, ſunt qui credant. Cæterùm Ioſephus lib. 7. Solymã eſſe dictam temporibus Abrahæ narrat. Hinc cũ Dauid è Iebuzæis captæ urbi iunxiſſet D arcem, munitioremq; feciſſet, nominatam eſſe Hieroſolymam. nam Hebræi munitionẽ bieron dicũt. Verũ nõ Iebus antequã Salem uocata eſt, ſed contrà potius. Nam à Melchiſedech putatur cõdita, qui eam Salem cognominauit. Incolueruntq; ipſam Cananæi, quorũ gentis princeps erat Melchiſedech: ſeu, ut Hegeſippus uocat, rex iuſtus. Sic enim patrio dicit nomine appellatũ: & ſi Hiero. in locis Hebraicis, & ad Damaſum negat Salẽ eſſe Hieruſalẽ, ſed eſſe aliam urbem in regione Sichen, quæ eſt in terra Chanaan, ubi oſtendiť palatiũ Melchiſedech ex multitudine ruinarum ueteris operis oſtendens magnificentiam. Pręterea quam originem Hieroſolymæ Strabo ponit, à Moſe, cùm hic terrã Cananæã nunq̃ ſit ingreſſus. Tum & illos qui Luzam & Bethel Hieruſalem tradunt, cùm Bethel ſit pagus, ut dixi. Hieroſolyma.

De ſtudio Dauid in poſitione Pſalmorum. Cap. XIIII.

R Procur-

A PROCVRRENTE igitur per tempora ciuitate Dei, primo in umbra futuri, in terrena ſcilicet Hieruſalem regnauit Dauid. Erat autem Dauid uir in canticis eruditus, qui harmoniam muſicã nõ uulgari uoluptate, ſed fide i uoluntate dilexerat: eaq́ Deo ſuo, q uer[?] eſt Deus, myſticæ rei magnæ figuratiõe ſeruiẽs, [a] & diuerſorũ nomine ſonorũ rationales, moderatosq́ cõcentus, cõcordi uarietate compactã bene ordinatæ ciuitatis inſinuat unitatem. Deniq́ omnis ferè prophetia eius in Pſalmis eſt, q̃s centũ quinquaginta liber cõtinet, quẽ Pſalmorũ uocamus. [b] In quibus nõnulli uolũt, eos ſolos
B factos eſſe à Dauid, qui eius nomine inſcripti ſunt. Sunt etiã qui putant non ab eo factos, niſi qui prænotantur Ipſius Dauid: qui uerò habent in titulis, Ipſi Dauid, ab alijs factos, perſonæ ipſius fuiſſe coaptatos. Quæ opinio uoce Euangelica Saluatoris ipſius refutatur, ubi ait, q ipſe Dauid in ſpiritu Chriſtũ dixerit eſſe ſuum Dominũ: quoniã Pſalmus centeſimus nonus ſic incipit: Dixit Dñs Domino meo, ſede à dextris meis: Donec ponam inimicos tuos ſcabellũ pedum tuorũ. Et certè idem Pſalmus [c] non habet in titulo, Ipſius
C Dauid: ſed, Ipſi Dauid, ſicut plurimi. Mihi aũt credibilius uidenẽ exiſtimare, qui oẽs illos cẽtũ quinquaginta Pſalmos, eius Operi tribuunt, eumq́ aliquos prænotaſſe etiã nominibus aliorũ, aliquid quod ad rem pertineat figurantibus, cæteros autẽ nullius hominis nomen in titulis habere uoluiſſe: ſicut ei uarietatis huius diſpoſitionẽ, quamuis latebroſam, nõ tamẽ inanẽ Dominus inſpirauit. Nec mouere debet ad hoc nõ credendũ, q nonnullorũ nomina Prophetarũ, qui lon-
D gè poſt Dauid regis tẽpora fuerũt, quibuſdam Pſalmis in eo libro leguntẽ inſcripta: & quæ ibi dicunẽ, uelut ab eis dici uidenẽ. Neq́ enim non potuit propheticus ſpiritus prophetãti regi Dauid hæc etiam futurorũ prophetarũ nomina reuelare, ut aliquid, quod
3.Reg.13. eorũ perſonæ cõueniret prophetice cantare tur: [d] ſicut rex Ioſias exorturus & regnaturus poſt annos amplius q̃ trecẽtos, cuidam Prophetæ, qui etiam facta eius futura prędixit, cum ſuo nomine reuelatus eſt.

L. VIVES.

ET [a] diuerſorũ nomine ſonorũ.] Alibi: Myſticæ rei magnæ figuratione ſeruierit, diuerſorũ enĩ eius ſonorũ. Hi ſoni expoſiti ſunt prim . lib. τῶν ψαλ-
A μῶν, cap. 15. De interpretatione inſtrumenti Pſalterij Aug. in proœmio Quinquagenarũ dicit, ppterea diuinis eſſe rebus aptũ, q ad ſuperiora totus eius ferat cõcentus. [b] In quibus nonnulli uolunt eus ſolos factos eſſe à Dauid.] Ciuis meus Iacobus Peres, q poſtremus in Pſalmos longa cõmẽtaria ſcripſit, nõ tam diſerta q̃ erudita, operis initio diſputat de autoribus Pſalmorũ, dicitq́ hanc quæſtionẽ ante Origenẽ nõ fuiſſe inter Iudæus ambiguã. Oẽs enĩ ſic crediderũt, & ſic prodidẽre literis, oẽs Pſalmos Dauidis eſſe autoris. Poſtea uerò quã Origenes ingenio illo exacto, & eruditione uaria ſummaq́ cœpit oſtẽdere, quæcũq́ in Prophetis cõtinebantur, ad Chriſtũ iam natũ pertinere, multũ irritauit Iudæos ení ad nouas opiniones ueterib. ſuorũ magiſtrorũ cõtrarias, deprauandosq́ quantũ poſſent codices ſacros. Itaq́ poſt ea tẽpora fuiſſe ex Hebręis nõnullos, q antiquis aſſenſi, unicũ Pſalmorũ omniũ autorẽ dicerẽt Dauidẽ: alij nouẽ duntaxat eum feciſſe: alij om-
B nes, qui ipſius nomine præſcribunẽ, cæteros à uiris ſanctis, pphetico eſſe ſpiritu cõſcriptos, ut filijs Choræ, Aſaph, Aethan, Idythim: q ſunt ſine titulis, ignotari quorum ſint, niſi q à ſanctis hominib. nõ dubitenẽ conſcripti. Iſtis opinationibus addidiſſe ſuam Rabbi Salomonem Gallũ, hominẽ inſigni impudentia, qui decẽ Pſalmiſtas ſit cõmentus, Melchiſedech, Abrahã, Moſen, filios Choræ, Dauid, Salomonẽ, Aſaph, Idithũ, Aethan: at Origenẽ, Ambroſiũ, Hilariũ, Auguſtinũ, Caſsiodorũ unius Dauid pſalmos omnes opus eſſe tradere, quibus ſe ait ſuffragari: ſententiamq́ hanc unicã uerã eſſe multis argumentis colligit: quæ qui deſiderat, ex eo petat licebit: liber nõ eſt rarus. Prętereo quæ Hieronymus ad Sophroniũ, & Cyprianus de autoribus pſalmorũ dicat. Hæc enim in præſentia fuerint ſatis. [c] Non habet in titulo ipſius Dauid.] ψαλμὸς τῷ Δαβίδ. Audiui quoſ-
C dam qui periti habebantur linguæ Hebrææ, qui dicerent, datiuum illum pro genitiuo apud Hebræos ſolere uſurpari. [d] Sicut rex Ioſias.] Tertio Reg. 13.

Iacobus Peres.

Rabbi Salomon.

An omnia quæ in Pſalmis de Chriſto & Eccleſia prophetantur, ad contextum huius Operis coaptanda ſint. Cap. XV.

NVNC iam expectari à me uideo, ut hoc loco Libri huius aperiã, qd in Pſalmis Dauid de Dño Ieſu Chriſto uel eius eccleſia prophetauerit. Ego autẽ ut hoc nõ ita faciam, ſicut uidet ipſa expectatio poſtulare: quãuis iam in uno fecerim, copia, q̃ inopia magis impedior. Omnia enim ponere uitandæ prolixitatis cauſa, phibeor, uereor autem ne cùm aliqua elegero, multis qui ea nouerũt uidear magis neceſſaria prætereiſſe. Deinde quia teſtimoniũ quod proferẽ, de cõtextione totius Pſalmi debet habere ſuffragiũ: ut certè nihil ſit, quod ei refragetur, ſi nõ omnia ſuffraganẽ, [a] ne more centonum ad rẽ quam uolumus, tanq̃ uerſiculos decerpere uideamur, [b] uelut de retrogrado carmine, qd' nõ de re illa, ſed de alia longeq́ diuerſa reperiatur eſſe conſcriptũ. Hoc autẽ ut in quocunq́ Pſalmo poſsit oſtẽdi, exponendus eſt totus. Quod quanti operis ſit, & aliorum

aliorum & noſtra uolumina, in quibus hoc feciſmus, ſatis indicāt. Legat ergo illa, qui uoluerit; & potuerit: inueniet quot & quanta rex Dauid idemq́ propheta de Christo & eius Eccleſia prophetauerit: de rege ſcilicet & ciuitate quam condidit.

L. VIVES.

Centones. Nᵃ more centonū.] Centones fruſta ſunt panni coloris uarij: hinc uerſicolores ueſtes cētones dicuntur. Viles etiā non modò quibus amicimur, ſed quibus quoq́ lecti inſternūtur, quales ruri & militiæ: ut apud Catonē ſenē, & Siſennā hiſtoricū, & Caiū Cæſarē. Metaphoricè carmē eſt multis alieni poematis particulis concinnatum: ut Homerocenton, ſeu Græcè ὁμηρόκεντρον. nam κέντρωνας uocāt Græci: tum etiā Vergiliocenton, quod non unicū eſt. Nam & Probæ, & Auſonij Vergiliocentones legimus. ᵇ Velut de retrogrado carmine.] Sotadici uerſus dicunt̄ retrogradi, quòd in contrariū etiā ſint uerſus. Reciprocos uocat Diomedes, qui multa de Sotadicis præcipit. Hic enim uerſus: Muſa mihi cauſas memora, quo numine læſo: ſi recurras, Læſo numine quo memora cauſas mihi Muſa, Sotadicꝰ eſt. Et poſſunt reuerti in idē genus carminis, uel in diuerſum, ut: Pio precare thure cæleſtū numina, lābicus. Sotadicus uerò pētameter fiet: Numina cæleſtū thure precare pio. Laſciuū genus carminis hoc eſt, ut Quintilianus inqt: à Sotade, ut Strabo ſcribit repertū, ſeu ut Diomedes uſurpatum, quem Martialis cinædū uocat. Porrò in alijs Aug. libris aptius habet̄, uelut de grādi carmine: ut ſi de grandi poemate colligi particulas, quas inter ſe cōmiſceas, & compingas in alium ſenſum, q̄ erant à poeta dictæ. Quod factitatū eſt ab his, qui centones cōpegerunt. Nam quod Vergilius & Homerus de Græcis aut Troianis, deq́ bellis dixerant, illi ad Chriſtum resq́ diuinas transferunt: Auſonius ad nuptiarum apparatum & progreſſum.

Sotadicum carmen.

De his quæ in quadrageſimoquarto Pſalmo ad Chriſtum & eccleſiam pertinentia, aut apertè dicuntur, aut tropicè. Cap. XVI.

QVAMLIBET enī de quacunq́ re proprìæ ſint atq́ manifeſtæ propheticæ locutiones, neceſſe eſt ut eis etiā tropicæ miſceant̄: quæ maximè propter tardiores ingerūt doctioribus laborioſum diſputandi exponendiq́ negocium: quædā tamen Chriſtum & Eccleſiā ipſa prima facie mox ut dicuntur, oſtendunt: etſi ex ocio reſtant exponēda, quę in eis minus intelligunt̄, quale illud eſt in eodē Pſalmorū libro: Eructauit cor meū uerbum bonum, dico ego opera mea regi. Lingua mea calamus ſcribę, uelociter ſcribentis. Speciosus forma præ filijs hominū: diffuſa eſt gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in ęternū. Accingere gladiū tuum circa femur tuū, potentiſſime. Specie tua & pulchritudine tua, intēde, proſperè procede, & regna. Propter ueritatē & manſuetudinē et iuſticiā: & deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, potentiſſime. Populi ſub te cadent: in corda inimicorū regis. Sedes tua Deus in ſecula ſeculorū, uirga directionis uirga regni tui. Dilexiſti iuſticiā, & odio habuiſti iniquitatē: ꝓpterea unxit te Deus tuus oleo exultationis præ participib. tuis. Myrrha, & gutta, & caſia à ueſtimētis tuis, à domibus eburneis: ex quibus delectauerunt te filiæ regum in honore tuo. Quis non hīc Chriſtum, quē prædicamus, & in quem credimus, quamlibet ſit tardus, agnoſcat: cùm audiat Deū, cuius ſedes eſt in ſecula ſeculorum: & unctum à Deo utiq́ ſicut ungit Deus, nō uiſibili, ſed ſpirituali atq́ intelligibili chriſmate? Quis enī tam rudis eſt in hac religiōe, uel tam ſurdus aduerſus eius famam, longè lateq́ diffuſam, ut Chriſtum à chriſmate, hoc eſt, ab unctione, appellatū eſſe nō nouerit? Agnito aūt rege Chriſto, iam cętera, quę hic tropicè dicta ſunt, quomodo ſit ſpecioſus forma pręfilijs hominū: quadam tanto magis amanda atq́ miranda, quāto minus corporea pulchritudine: quis gladius eius, quæ ſagittę, & cætera, iſto modo non propriè, ſed tropicè poſita: iam ſubditus ei qui regnat, ꝓpter ueritatem & manſuetudinē & iuſticiam, inquirat ex ocio. Deinde aſpiciat eius eccleſiā tāto uiro ſuo ſpirituali cōnubio, & diuino amore cōiunctam: de qua dicitur in his quæ ſequunt̄: Aſtitit regina à dextris tuis in ueſtitu deaurato, circumamicta uarietate. Audi filia, & uide: & inclina aurē tuam, & obliuiſcere populum tuum, & domū patris tui. Quoniam cōcupiuit rex ſpeciē tuā, quoniā ipſe eſt Dominus Deus tuus. Et adorabūt eum filij Tyri in muneribus: uultū tuum deprecabuntur diuites plebis. Omnis gloria eius filiæ regis intrinſecus in fimbrijs aureis, circumamicta uarietate. Afferētur regi uirgines poſt eam, proximæ eius afferentur tibi. Afferentur in lætitia & exultatione: adducent̄ in templum regis. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij: cōſtitues eos principes ſuper omnē terrā. Memores erunt nominis tui Domine: in omni generatione & progenie. Propterea populi confitebuntur tibi in æternū, & in ſeculū ſeculi. Non opinor quenquam ita deſipere, ut hīc aliquam mulierculam prædicari credat, atq́ deſcribi: coniugē uidelicet illius, cui dictum eſt: Sedes tua Deus in ſecula ſeculorū:

Pſal. 45.

Chriſtus unde dictus.

uirga directionis, uirga regni tui. Dilexiſti A
iuſticiã, & odio habuiſti iniquitatẽ: propte-
rea unxit te Deus Deus tuus oleo exultatio
nis præ participibus tuis: Chriſtũ utiq; præ
Chriſtianis. Hi ſunt enim participes eius, ex
quorũ in omnibus gentibus unitate atq; cõ-
cordia fit iſta regina: ſicut & in alio Pſalmo
Pſal.49. de illa dicit̃: Ciuitas regis magni. Ipſa eſt Siõ
ſpiritaliter. Quod nomẽ Latinè interpreta-
tũ ſpeculatio eſt. Speculat̃ enim futuri ſeculi
magnũ bonum: quoniã illuc dirigit̃ eius in-
tentio. Ipſa eſt & Hieruſalẽ eodẽ modo ſpiri
taliter, unde multa iam diximus: eius inimi-
ca eſt ciuitas diaboli Babylon, quæ cõfuſio B
interpretat̃. Ex qua tamen Babylone regina
iſta in omnibus gentib. regeneratione libe-
ratur, & à peſsimo rege ad optimũ regem, id
eſt, à diabolo tranſit ad Chriſtum. Propter
quod ei dicit̃: Obliuiſcere populũ tuũ, & do
mum patris tui. Cuius ciuitatis impiæ por-
tio ſunt Iſraelitæ ſola carne, non fide: inimici
etiam ipſi magni regis huius, eiusq; reginæ.
Ad ipſos enim ueniẽs, & ab eis Chriſtus oc-
ciſus, magis aliorũ factus eſt, [b] quos nõ uidit
in carne. Vnde per cuiuſdã Pſalmi prophe-
Pſal.18. tiã dicit ipſe rex noſter: Erues me de cõtradi- C
ctionibus populi, cõſtitues me in caput gen
tium. Populus quẽ nõ cognoui, ſeruiuit mi-
hi: in auditu auris obediuit mihi. Populus er
go iſte gentiũ, quẽ non cognouit Chriſtus
præſentia corporali, in quẽ tamẽ Chriſtum
ſibi annunciatũ credit, ut meritò de illo dice
Rom.10. retur, In auditu auris obaudiuit mihi: quia fi-
des ex auditu eſt. Iſte inq; populus additus
ueris et carne et fide Iſraelitis, ciuitas eſt Dei,
quæ ipſum quoq; ſecundum carnẽ peperit
Chriſtum: quando in ſolis illis Iſraelitis fuit.
Inde quippe erat uirgo Maria, in qua carnẽ D
Chriſtus ut homo eſſet, aſſumpſit. De qua ci
Pſal.87. uitate Pſalmus alius ait: [c] Mater Sion, dicet
homo, & homo factus eſt in ea, et ipſe funda
uit eam Altiſsimus. Quis eſt iſte Altiſsimus,
niſi Deus? Et p hoc Chriſtus Deus, anteq;
in illa ciuitate per Mariã fieret homo, ipſe in
Patriarchis & Prophetis fundauit eã. Cùm
igitur huic reginæ ciuitati Dei, tanto antè di
ctum ſit per prophetiã, quod iam uidemus
impletũ. Pro patribus tuis nati ſunt tibi filij,
conſtitues eos principes ſuper omnẽ terrã:
ex filijs quippe eius per omnẽ terrã ſunt præ
poſiti principes, cùm confiteantur ei populi
concurrentes ad eam cum confeſsione lau-
dis æternæ in ſeculum ſeculi: proculdubiò
quicquid hic tropicis locutionib. ſubobſcu-
rè dictum eſt, quoquo modo intelligat̃, de-
bet his rebus manifeſtiſsimis conuenire.

L. VIVES.

IN [a] omni generatione & progenie.] Alibi, Genera-
tione & generatione: quod eſt cõformius Lxx. quos
Auguſtinus ubiq; ſequit̃. Hi enim ſic ſcriptũ reliquе-
runt: ἐν πάσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ, & alioqui ex proprietate He
braica magnã uim habet idẽ uerbũ geminatũ. [b] Quos
non uidit in carne.] Tertã enim genuliom nõ eſt Chri-
ſtos, dũ inter homines eſſet, ingreſſus, nec auditus eſt
alijs populis, q Iſraelitico: neq; uerò refert onũ aut al-
terũ gentilẽ ueniſſe ad Chriſtũ: de popolis & nationib.
loquor. [c] Mater Sion, dicet homo.] In noſtris libris le-
gimos: Nunquid Sion dicet homo? Ex Hebraica ueri
tate uertit Hieronymus, Ad Sion autem dicetur uir, ex
Lxx. uerò, mater Sion dicet. nã ſic eſt Græcè, μήτηρ σιὼν
ἐρεῖ ἄνθρωπος, ſed mendoſe, ut idem in Pſalmum hunc
lxxxvj. declarat. Lxx. enim ſic ſcripſerant μὴ τῇ σιών, quid
eſt? quam lectionẽ ſpreuerunt multi nõ intelligentes,
& addiderunt. ̃. dixerontq; μήτηρ σιών: & hoc propte-
rea, quoniam ſequitur, & homo natus eſt in ea.

De his quæ ad ſacerdotiũ Chriſti in Pſalmo cẽte-
ſimonono, & de his quæ uigeſimoprimo ad
paſſionem ipſius ſpectant. Cap. XVII.

SICVT etiam in illo Pſalmo, ubi ſacer-
dos Chriſtus, quemadmodũ hic rex
apertiſsimè prædicatur: Dixit Domi-
nus Dño meo, ſede à dextris meis: donec po Pſal.110.
nam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorũ.
Sedere Chriſtus ad dexterã Dei patris credi
tur, non uidetur: eius etiã inimicos poni ſub
pedibus eius nondum apparet. [d] Id igitur ap
parebit in fine: nunc hoc uerè creditur, poſt
uidebitur. Verùm hoc quod ſequitur: Vir-
gam uirtutis tuæ emittet Dominus ex Sion,
dominare in medio inimicorũ tuorũ: ita cla-
tum eſt, ut non ſolùm infideliter, & infelici-
ter, ſed etiã impudẽter negetur. Et ipſi quip-
pe fatentur inimici, ex Sion miſſam fuiſſe le-
gem Chriſti, quod Euangelium nos uoca-
mus, & eam uirgã uirtutis eius agnoſcimus.
Dominari uerò in medio inimicorũ ſuorũ,
ijdem ipſi inter quos dominatur dentibus
ſuis frendendo & tabeſcẽdo, & nihil aduer-
ſus eum ualendo teſtant̃. Deinde quod pau
lò poſt dicit, Iurauit Dominus, & nõ pœni-
tebit eum: quibus uerbis immutabile futu-
rum eſſe ſignificat, quod adiungitur, Tu es
ſacerdos in æternum ſecundum ordinem
Melchiſedech: ex eo quod iam nuſquam eſt
ſacerdotium & ſacrificium ſecundum ordi-
nem Aaron, & ubiq; offertur ſub ſacerdote
Chriſto,

Chriſto, quod protulit Melchiſedech, quan- A
Gen.14. do benedixit Abraham, quis ambigere permittitur, de quo & iſta dicanť? Ad hæc itaq; manifeſta referunť, quæ paulo obſcurius in eodē Pſalmo poſita ſunt: quę quomodo rectè intelligant, in noſtris iam popularib. ſermonibus notū fecimus. Sic & in illo ubi humilitatē paſsionis ſuæ per prophetiam Chri-
Pſal.22. ſtus eloquiť, dicens: Foderunt manus meas & pedes meos, dinumerauerūt omnia oſſa mea. Ipſi uerò cōſiderauerunt & conſpexerunt me. Quib. utiq; uerbis in cruce corpus ſignificauit extentū, manibus pedibusq; cō- B
fixis, & clauorū tranſuerberatione confoſſis, eoq; modo ſe ſpectaculū cōſiderantibus & conſpicientibus præbuiſſe. Addens etiā: Diuiſerūt ſibi ueſtimēta mea, & ſuper ueſtē meā miſerunt ſortē. Quæ prophetia quemadmodū impleta ſit, Euangelica narrat hiſtoria. Tunc profectò & alia rectè intelligūtur, quæ ibi minus apertè dicta ſunt, cū cōgruūt his, quę tanta manifeſtatione claruerūt: pręſertim quia & illa, quæ non tranſacta credimus, ſed præſentia contuemur, ſicut in eodē Pſalmo legunť, tanto antè prædicta, ita nūc C
exhibita iam toto orbe terrarū cernunť. Ibi enim paulo pòſt diciť: Cōmemorabūtur, & ad Dominū cōuerteně uniuerſæ fines terræ, & adorabunt in conſpectu eius omnes patriæ gentium: quoniam Domini eſt regnū, & ipſe dominabitur gentium.

L. VIVES.

ID[a] igitur.] Alibi melius, Id agitur. Apparebit in fine etiam nunc hoc creditur, de quo Paulus multa & ad Hebræos & ad Corinthios.

De Pſalmo tertio, & de quadrageſimo, et de quintodecimo, & de ſexageſimoſeptimo, in quibus mors & reſurrectio Domini prophetantur. Cap. XVIII.

DE reſurrectione quoq; eius, nequaquam Pſalmorū oracula tacuerunt. Nam quid eſt aliud quod in Pſal-
Pſal.3. mo tertio ex perſona eius caniť: Ego dormiui, & ſomnū cepi, & exurrexi, quoniā Dominus ſuſcepit me? An fortè quiſquam ita deſipit, ut credat uelut aliquid magnū nobis indicare uoluiſſe Prophetā, quòd dormierit, & exurrexerit, niſi ſomnus iſte mors eſſet, & euigilatio reſurrectio, quam de Chriſto ſic oportuit prophetari? Nam & in quadrageſimo Pſalmo manifeſtius ſic oſtendiť, ubi ex

A perſona Mediatoris, more ſolito, tanq; prę-terita narranť, quæ futura prophetabantur, quoniā quę uentura erant, in prędeſtinatione[a] & pręſcientia Dei uelut facta erant, quia certa erant. Inimici, inquit, mei dixerūt mala Pſal.41.
mihi, quando morieť, & peribit nomē eius. Et ſi ingrediebať ut uideret, uana locutū eſt cor eius, cōgregauit iniquitatē ſibi. Egrediebatur foras, & loquebať ſimul in unum. Aduerſum me ſuſurrabant omnes inimici mei, aduerſum me cogitabant mala mihi. Verbū iniquū diſpoſuerunt aduerſum me: nūquid
B qui dormit, nō adijciet, ut reſurgat? Hęc certè ita poſita ſunt uerba, ut nihil aliud dixiſſe intelligať, q; ſi diceret: Nunquid qui moriť, nō adijciet, ut reuiuiſcat? Superiora quippe demōſtrant mortē ipſius cogitaſſe, & diſpoſuiſſe inimicos eius, & hoc actum eſſe per eū qui ingrediebať, ut uideret, & egrediebať ut proderet. Cui aūt hic non occurrat ex diſcipulo eius factus traditor Iudas? Quia ergo facturi erant quod moliebanť, id eſt, occiſuri erant eum, oſtendens illos uana malicia fruſtrà occiſuros reſurrecturū, ſic adiecit hunc
C uerſum, uelut diceret: Quid agitis uani? q̊d ueſtrum eſt ſcelus, meus ſomnus erit. Nunquid qui dormit, nō adijciet, ut reſurgat? Et tamen eos tam magnum nefas nō impunè facturos, conſequentibus indicat uerſibus, dicens: Etenim homo pacis meæ in quo ſperaui, qui edebat panes meos, ampliauit[b] ſuper me calcaneū, hoc eſt, conculcauit me. Tu autem, inquit, Domine miſerere mei, & reſuſcita me, & reddam illis. Quis hoc iam neget q Iudæos poſt paſsionē reſurrectionēq; Chriſti de ſedibus ſuis bellica ſtrage, & excidio funditùs eradicatos uidet? Occiſus enim ab
D eis reſurrexit, & reddidit eis interim temporaneā diſciplinā, excepto quòd nō correctis ſeruat, quando uiuos & mortuos iudicabit. Nam Dominus ipſe Ieſus iſtum ipſum tradi- Ioan.13.
torem ſuum per panē porrectum oſtendēs Apoſtolis, hūc etiā uerſum Pſalmi huius cōmemorauit, & in ſe dixit impletū: Qui edebat panes meos, ampliauit ſuper me calcaneum. Quod aūt ait, In quē ſperaui: non congruit capiti, ſed corpori. Neq; enim neſciebat eum ipſe Saluator, de quo antè iam dixerat:[c] Vnus ex uobis diabolus eſt: ſed ſolet in Ioan.6.
ſe membrorū ſuorum transferre perſonā, & ſibi tribuere quod eſt illorum, quia caput &

corpus unus eſt Chriſtus. Vnde illud in Eu A angelio: Eſuriui, & dediſtis mihi manducare. Quod exponens ait:[d] Quando uni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Se itaq; dixit ſperaſſe, quod tunc ſperauerant de Iuda diſcipuli eius, quãdo eſt cõnumeratus Apoſtolis. Iudæi autem Chriſtum quem ſperãt, moriturum eſſe nõ ſperant. Ideo quem Lex & Prophetæ annunciauerunt, noſtrum eſſe non putant: ſed neſcio quem ſuum, quem ſibi alienũ à mortis paſsione cõfingunt. Ideo miſerabili uanitate atq; cæcitate uerba quæ poſuimus, non mortem & reſurrectionem, ſed ſomnum & euigilationẽ ſignificare contendunt. Sed clamat eis etiam Pſalmus quin B tuſdecimus: Propter hoc iocũdatum eſt cor meũ, & exultauit lingua mea, inſuper & caro mea requieſcet in ſpe: quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum uidere corruptionem. Quis in ea ſpe diceret requieuiſſe carnem ſuam, ut non derelicta anima ſua in inferno, ſed citò ad eam redeunte reuiuiſceret ne corrumperetur, ſicut cadauera corrũpi ſolent, niſi qui die tertio reſurrexit? Quod utiq; dicere non poſsint de propheta & rege Dauid. Clamat ſexageſimuſſeptimus Pſalmus: Deus noſter Deus ſaluos faciendi, & Dñi Domini exi C tus mortis. Quid apertius diceretur?[e] Deus em̃ ſaluos faciendi Dominus eſt Ieſus, quod interpretatur ſaluator, ſiue ſalutaris. Nam ratio nominis huius hæc reddita eſt, quando prius q̃ ex uirgine naſceretur, dictũ eſt: Paries filium, & uocabis nomẽ eius Ieſum. Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum à peccatis eorum. In quorum peccatorum remiſsionem quoniam ſanguis eius effuſus eſt, non utiq; oportuit eum de hac uita exitus alios habere quàm mortis. Ideo cùm dictũ eſſet, Deus noſter Deus ſaluos faciendi: cõtinuò D ſubiunctum eſt, & domini [f] exitus mortis, ut oſtenderetur moriendo ſaluos eſſe facturus. Sed mirando dictũ eſt, & Domini, tanquam diceretur: Talis eſt iſta uita mortaliũ, ut nec ipſe Dominus aliter ab illa exiret, niſi per mortem.

Matth. 25.

Iudei chriſtũ uenturum credunt, ſed non moriturum.

Pſal. 16.

Pſal. 67.

Luce 1.

L. VIVES.

ET[a] præſcientia Dei uelut facta erant, quia certa erant.] Vetus exemplar non habet, Quia certa erant: & uidetur additũ ab aliquo ceu ſcholium. [b] Super me calcaneum.] πτερνισμὸν ſupplantationem. πτέρνα enim eſt calcaneus, ſupplantatio eſt in luctatoribos, cũ alter pede ſuo crus alterius ſubſtullit, quo altero tantùm innixũ crure facilius proſternat. Græci πτερνίζειν dixerunt à calcaneo, nos ſupplantare à planta pedis parte. Eſt etiam ἀλληγορικῶς πτερνίζειν ἀπατᾶν, fallere. [c] Vnus ex uobis diabulus eſt.] Codex Brugenſis ſic legit: Vnus ex uobis me tradet, & unus ex uobis diabolus eſt. Duo ſunt loci diuerſis capitib. Euangelij Ioan. prius illud 13. poſterius 6. at diabolus dicitur Iudas, q. calumniator & delator. [d] Quando uni ex minimis meis.] Alibi: Quod uni. Græcè eſt ἐφ᾽ ὅσον, hoc eſt, quantum. [e] Deus enim ſaluos faciẽdi.] ὁ θεὸς τοῦ σώζειν, q. Deus qui ſeruare poſsit, aut ſoleat. Proprietas illa Græca uix poteſt Latina lingua exprimi, niſi quis malit per nomen dicere, quod alibi Deus ſalutis. [f] Exitus mortis.] Ne quis fallatur, exitus rectus eſt pluralis, non genitiuus ſingularis. αἱ διέξοδοι τοῦ θανάτου

De Pſalmo ſexageſimooctauo, in quo Iudęorum pertinax infidelitas declarat̃. Cap. XIX.

SED ut Iudæi tam manifeſtis huius ꝓphetiæ teſtimonijs, etiam rebus ad effectum tam clarum certumq; perductis omnino non credant, profectò in eis illud impleret, quod in eo Pſalmo qui hũc ſequitur, ſcriptũ eſt. Cùm enim & illic ex perſona Chriſti, quæ ad eius paſsionẽ pertinẽt, propheticè dicerenẽ, cõmemoratũ eſt, quod in Euangelio patuit: Dederũt in eſcam meã fel, & in ſiti mea potum mihi dederunt acetum. Et uelut poſt tale conuiuiũ epulaſq; ſibi huiuſcemodi exhibitas, mox intulit: Fiat [a] menſa eorũ coram ipſis in muſcipulam, & C in retributionẽ, & in ſcandalum: obſcurentẽ oculi eorũ ne uideant, & dorſum eorũ ſemper incurua: & cætera, quę nõ optando ſunt dicta, ſed optandi ſpecie prophetando prædicta. Quid ergo mirũ, ſi hæc manifeſta nõ uident, quorum oculi ſunt obſcurati, ne uideant? Quid mirũ, ſi cęleſtia non ſuſpiciunt, qui ut in terrena ſint proni, dorſum eorum ſemper incuruũ eſt? His enim uerbis tranſlatis à corpore, uitia ſignificantur animorũ. Iſta de Pſalmis, hoc eſt, de prophetia regis Dauid, ſatis dicta ſint, ut aliquis modus ſit. D Ignoſcant autem qui hæc legunt, & cuncta illa nouerunt, & de his quæ fortaſſe firmiora me prætermiſiſſe uel intelligunt, uel exiſtimant, non querantur.

Matth. 27.

Pſal. 68.

L. VIVES.

MEnſa[a] eorum corã ipſis in muſcipulam.] εἰς παγίδα, in laqueum, hic muſcipulam dixit, quæ tenditur ad captandos mures.

De regno ac merito Dauid, & de filio ipſius Salomone, eaq; prophetia quæ ad Chriſtum pertinẽs inuenitur, uel in eis libris qui ſcriptis ipſius copulantur, uel in eis quos ipſius eſſe, non dubium eſt. Cap. XX.

Regna-

REGNAVIT ergo Dauid in terrena Hieruſalem, filius cæleſtis Hieruſalem, diuino multũ teſtimonio prædicatus, quia & delicta eius tanta pietate ſuperata ſunt, per ſaluberrimã pœnitendi humilitatem, ut prorſus inter eos ſit, de quib. ipſe ait: Beati quorũ remiſſæ ſunt iniquitates, & quorũ tecta ſunt peccata. (Pſal. 32.) Poſt hũc regnauit eidem populo uniuerſo Salomon eius filius, q, ut ſuprà dictũ eſt, patre ſuo uiuẽte cœpit regnare. [a] Hic bonis initijs, malos exitus habuit. Quippe ſecundæ res, quæ ſapientiũ animos fatigãt, magis huic obfuerũt, q̃ profuit ipſa ſapientia, etiã nunc & deinceps memorabilis, & tunc longè lateq̃ laudata. (B) Prophetaſſe etiam ipſe reperit̃ in ſuis libris, [b] qui tres recepti ſunt in autoritatẽ canonicã: Prouerbia, Eccleſiaſtes, & Canticũ canticorum. Alij uerò duo, quorum unus Sapientia, alter Eccleſiaſticus dicit̃, propter eloquij nõnullã ſimilitudinem ut Salomonis dicant̃, obtinuit conſuetudo. Non autẽ eſſe ipſius, non dubitant doctiores, eos tamen in autoritatẽ maximè occidentalis antiquitùs recepit Eccleſia, [c] quorum in uno qui appellat̃ Sapientia Salomonis, paſsio Chriſti apertiſsimè prophetatur. (C) Impij quippe interfectores eius cõmemorantur dicentes: (Sap. 2.) Circumueniamus iuſtũ, quoniam inſuauis eſt nobis, & contrarius eſt operibus noſtris, & improperat nobis peccata legis, & infamat in nos peccata diſciplinæ noſtræ. Promittit ſcientiã Dei ſe habere, & filium Dei ſe nominat. Factus eſt nobis in traductionẽ cogitationũ noſtrarum. Grauis etiã nobis eſt ad uidendũ, quoniam diſsimilis eſt alijs uita, & illius immutatæ uiæ eius. Tanquã nugaces æſtimati ſumus ab illo, & abſtinet ſe à uijs noſtris quaſi ab immũdicijs. (D) Prę fert nobiliſsima iuſtorũ, & gloriat̃ patrem ſe Deũ habere. Videamus ergo, ſi ſermones illius ueri ſint, & tentemus quę uẽtura ſunt illi, & ſciemus quæ erunt nouiſsima illius. Si enim iuſtus eſt filius Dei, ſuſcipiet illũ, & liberabit eũ de manu contrariorũ. Contumelia & tormento interrogemus illũ, ut ſciamus reuerentiã illius, & probemus patiẽtiã ipſius. Morte turpiſsima condemnemus illum: erit enim ei reſpectus ex ſermonibus illius. Hæc cogitauerunt, & errauerunt: excæcauit enim illos malicia ipſorũ. (Eccl. 36.) [d] In Eccleſiaſtico autẽ fides gentiũ futura prædicit̃ iſto modo: Miſe-

(A) rere noſtri dominator Deus omnium, & immitte timorẽ tuum ſuper omnes gẽtes: extolle manũ tuam ſuper gẽtes, & uideant potentiam tuã, ut ſicut corã illis ſanctificatus es in nobis, ita corã nobis magnificeris in illis, & agnoſcãt te ſecundum quod & nos agnouimus: quia non eſt Deus præter te Dñe. Hanc ſub optandi & precãdi ſpecie prophetiã per Ieſum Chriſtũ uidemus impletã, ſed aduerſus contradictores nõ tanta firmitate proferuntur, quæ ſcripta nõ ſunt in canone Iudæorũ. In tribus uerò illis, quos Salomonis eſſe conſtat, & Iudæi canonicos habẽt, ut oſtendatur ad Chriſtum & Eccleſiã pertinere q̃d in eis eiuſmodi reperitur, operoſa diſputatio neceſſaria eſt, quæ nos ultra quàm oportet, ſi nunc adhibeat̃ extendit. Tamẽ quod in Prouerbijs legit̃ uiros impios dixiſſe: (Prou. 1.) Abſcõdamus in terra uirum iuſtum iniuſtè: abſorbeamus uerò eum tanq̃ infernus uiuentẽ, & auferamus eius memoriã de terra, poſſeſsionẽ eius precioſam apprehẽdamus: nõ ita obſcurum eſt, ut de Chriſto & poſſeſsione eius eccleſia ſine laborioſa expoſitione nõ poſsit intelligi. Tale quippe aliquid etiam Dominus (C) ipſe Ieſus per Euangelicã parabolam oſtendit dixiſſe malos colonos: (Matth. 21.) Hic eſt hæres, uenite occidamus eum, & noſtra erit hæreditas. Itemq̃ illud in eodẽ libro, quod iam antè perſtrinximus, cũ ageremus de ſterili quæ peperit ſeptẽ, non niſi de Chriſto & Eccleſia mox ut fuerit pronunciatũ conſueuit intelligi ab eis, qui Chriſtum ſapientiã Dei eſſe nouerunt. Sapiẽtia ædificauit ſibi domũ, & ſuffulſit columnas ſeptem, (Sap. 9.) immolauit ſuas uictimas, miſcuit in cratere uinũ ſuum, & parauit menſam ſuam. Miſit ſeruos ſuos conuocans (D) cũ excellenti prædicatione ad craterẽ dicens: Qui eſt inſipiẽs, diuertat ad me. Et inopibus ſenſu dixit: Venite, manducate de panibus meis, & bibite uinũ quod miſcui uobis. Hîc certè agnoſcimus Dei ſapientiã, hoc eſt uerbum patri coæternum, in utero uirginali domum ſibi ædificaſſe corpus humanũ, & huic tanquã capiti membra Eccleſiam ſubiũxiſſe, martyrum uictimas immolaſſe, menſam in uino & panibus præparaſſe, ubi apparet etiam ſacerdotium ſecundũ ordinem Melchiſedech, inſipientes & inopes ſenſu uocaſſe, quia ſicut dicit Apoſtolus: (1. Cor. 1.) Infirma huius mundi elegit Deus, ut cõfunderet fortia. Quibus

tamē infirmis quod ſequitur dicit: Derelinqui- A te inſipienuā, ut uiuatis: & quærite prudentiā, ut habeatis uitā. Participē aūt fieri menſæ illius, ipſum eſt incipere habere uitā. nam & Eccl. 5. in alio libro, qui uocaē Eccleſiaſtes, ubi ait: Nō eſt bonū homini, [e] niſi quod mādūcabit & bibet: quid credibilius dicere intelligiē quā quod ad participationem menſę huius pertinet, quā ſacerdos ipſe mediator teſtamēti nobis exhibet ſecūdum ordinem Melchiſedech de corpore, & ſanguine ſuo? Id enim ſacrificium ſucceſsit omnibus illis ſacrificijs ueteris Teſtamēti, quę immolabanē in umbra futuri, propter quod etiā uocem illam in Pſalmo triceſimo & nono eiuſdē mediatoris per prophetiam loquentis agnoſcimus: Sacrificium & oblationē noluiſti, corpus autē perfeciſti mihi. Quia pro illis omnibus ſacrificijs & oblationibus corpus eius offertur, & participantibus miniſtratur. Nam iſtum Eccleſiaſten in hac ſententia manducandi & bibendi, quam ſæpe repetit, plurimumq́ commendat, nō ſapere carnales epulas uoluptatis, ſatis illud oſtendit, ubi ait: Melius eſt ire Eccl. 7. in domū luctus, quā ire in domū potus. Et paulo poſt: Cor, inquit, ſapientium in domo luctus, & cor inſipientium in domo epularum. Sed illud magis cōmemorandum exiſtimo, de hoc libro, quod pertinet ad ciuitates duas, unam diaboli, alterā Chriſti, & earū reges diabolum & Chriſtum: Vę tibi terra, inquit, Eccl. 10. cuius rex adoleſcens, & principes tui mane comedūt. Beata tu terra, cuius rex tuus filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedūt, in fortitudine, & nō in cōfuſione. Adoleſcentē dixit diabolū propter ſtulticiā, & ſuperbiam, & temeritatē, & petulantiam, cæteraq́ uitia, quæ huic ætati aſſolent abundare: Chriſtū autē filium ingenuorum, ſanctorum patriarcharū pertinentium ad liberam ciuitatē, ex quibus eſt in carne progenitus. Principes illius ciuitatis mane māducantes, id eſt, ante horam congruā: quia non expectant opportunam, quæ uera eſt in futuro ſeculo felicitatē, feſtinanter beari huius ſeculi celebritate cupientes. Principes autē ciuitatis Chriſti tēpus nō fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait, in fortitudine, & non in confuſione: quia nō eos fallit ſpes, de qua di- Rom. 5. cit Apoſtolus: Spes aūt nō confundit. Dicit Pſal. 24. & Pſalmus: Etenim uniuerſi qui te expectant non confundenē. Iam uerò Canticū canticorum ſpiritalis quædam ſanctarū eſt uoluptas mentiū, in coniugio illius regis & reginæ ciuitatis, quod eſt Chriſtus & eccleſia. Sed hęc uoluptas allegoricis tegminib. inuoluta eſt, ut deſideretur ardentius, nudeturq́ iocundius, & appareat ſponſus, cui dicitur in codē Cantico: Æquitas dilexit te, & ſponſa quæ ibi audit, charitas in delicijs tuis. Tacitè multa tranſimus, cura huius Operis terminandi.

L. VIVES.

Hic [a] bonis initijs malos exitus.] Imitatio Saluſtij to Catilinario, ſicut & id quod ſequitur: Quippe ſecundæ res, &c. [b] Qui tres recepti ſunt.] B Nam alios permultos dicitur cōſcripſiſſe. Ioſephus enī ſic ſcribit de eo: Cōpoſuit libros de canticis & modulationibus quinq; mille: parabolarum atq; ſimilitudinū fecit libros tria milia. Per unum quodq; enī arboris genus parabolam dixit, ab hyſſopo uſq; ad cedrum. Eodem modo de iumentis, & de reliquis terrenis, nec non aquatilibus, & agri animalib. diſputauit. Nullam nāq; naturā ignorabat, inexaminatamq́ præterijt, ſed de omnibus philoſophatus eſt, & diſciplinā proprietatū eorum eminenter expoſuit. Præſtitit aūt ei Deus, ut etiam contra dæmones ad utilitatem hominum, & eorum curas ediſceret, & incantationes inſtituit, quibus ægritudines ſoleant mitigari, modos etiam curationum, quibus obſtricti dæmones, ne denuò redeant, effugantur, inſtituit. Hæc Ioſephus. [c] Quorum in uno qui appellatur Sapientia.] Hic liber crediē Philonis Iudæi Alexan- C drini, qui uixit temporibus Apoſtolorū, quibus & amicus fuit, tanta in Græco ſermone facūdia, ut de illo Græci dixerint, ἢ Φίλων πλατωνίζει, ἢ Πλάτων φιλωνίζει. Aut Philo Platonizat, aut Plato Philonizat. Philo. [d] In Eccleſi.] Hunc librum fecit Ieſus filius Sirach, tempore Ptolemęi Euergetæ regis Aegypti, & Simonis principis ſacerdotum. [e] Niſi quod manducabit.] In lib. Brugēſi, Niſi quod manducabit & bibet. Vulgo nos legimus, Hoc itaq; uiſum eſt mihi bonū, ut comedat quis & bibat. Græcè ſic: ἰδοὺ ὃ εἶδον ἐγὼ ἀγαθόν, ὅ ἐστι καλὸν τοῦ φαγεῖν, καὶ τοῦ πιεῖν.

De regibus poſt Salomonem ſiue in Iuda, ſiue in Iſrael. Cap. XXI.

Cæteri poſt Salomonem reges Hebræorum uix inueniunē per aliqua ænigmata dictorū ſuorum re- D rūmue geſtarū, quod ad Chriſtū & Eccleſiā pertineat, prophetaſſe, ſiue in Iuda, ſiue in Iſrael. Sic enim appellatæ ſunt illius populi partes, ex quo propter Salomonis offenſam tempore filij eius Roboam, qui patri ſucceſſit in regnū, Deo uindicante diuiſus eſt. Proinde tribus decē, quas accepit Hieroboā ſeruus Salomonis, rex eius in Samaria cōſtitutus, propriè uocabanē Iſrael, quāuis hoc uniuerſi populi illius nomē eſſet. Duabus uerò tribubus, Iuda ſcilicet & Beniamin, quę propter Dauid, ne penitùs regnum ſtirpis eius fuiſſet

fuiſſet eradicatum, remanſerant ſubiacentes A ciuitati Hieruſalē, Iudæ nomen fuit: quia ipſa erat tribus unde Dauid. Beniamin uerò tribus altera ad id regnũ, de quibus dixi, pertinēs erat, unde fuit Saul rex ante Dauid. Sed ſimul iſtæ duę tribus, ut dictum eſt, Iuda uocabantur, & hoc nomine diſcernebantur ab Iſrael, quę appellabantur propriè decem tribus habentes ſuum regem. Nam tribus Leui quoniam ſacerdotalis fuit, Dei nō regum ſeruitio mancipata, tertiadecima numerabatur. Ioſeph quippe unus ex duodecim filijs Iſrael, non unã, ſicut cæteri ſingulas, ſed duas tribus fecit, Effrem & Manaſſen. Veruntamen B etiam tribus Leui ad regnum Hieroſolymitanũ pertinebat magis, ubi erat Dei tēplum, cui ſeruiebant. Diuiſo igitur populo, primus regnauit in Hieruſalē Roboam rex Iuda filius Salomonis, & in Samaria Hieroboam rex Iſrael ſeruus Salomonis. Et cùm uoluiſſet Roboam tanquam tyrannidem diuiſæ illius partis bello perſequi, prohibitus eſt populus pugnare cum fratribus ſuis, dicente Deo per Prophetam, ſe hoc feciſſe. Vnde apparuit nullum in ea re, uel regis Iſrael, uel populi fuiſſe peccatum, ſed uoluntatem Dei iudicãtis impletam fuiſſe. Qua cognita, C pars utraq; inter ſe pacata conquieuit: nō enim religionis, ſed regni fuerat facta diuiſio.

De Hieroboam, qui impietate idololatriæ ſubditum ſibi populum prophanauit, in quo tamen nō deſtitit Deus & prophetias inſpirare, et multos ab idololatriæ crimine cuſtodire. Cap. XXII.

VERUM rex Iſrael Hieroboam mente peruerſa non credens Deo, quē ueracē promiſſo ſibi regno datoq; probauerat, timuit ne ueniendo ad templum Dei, quod erat in Hieruſalem, quò ſecũdum diuinam legem ſacrificandi cauſa uniuerſæ D illi genti ueniendum fuit, ſeduceretur ab eo populus, & ſtirpi Dauid tanquam regio ſemini redderetur, inſtituit idololatriam in regno ſuo, & populum Dei ſecum ſimulachrorum cultu obſtrictum nefanda impietate decepit. Nec tamen omnino ceſſauit Deus nō ſolùm illum regem, uerumetiam ſucceſſores eius, & impietatis imitatores populumq; ipſum arguere per Prophetas. Nam ibi extiterunt & magni illi inſignesq; prophetæ, qui etiam mirabilia multa fecerũt, Helias, & Heliſæus diſcipulus eius. Etiam ibi dicenti Heliæ: Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua ſuffoderunt, & ego relictus ſum ſolus, & quærunt animam meam: reſponſum eſt, illic eſſe ſeptem milia uirorum, qui non curuauerunt genua ante Baal.

De uario utriuſq; regni Hebræorum ſtatu, donec ambo populi in captiuitatem diuerſo tempore ducerentur, reuocato poſtea Iuda in regnum ſuum, quod nouiſſime in Romanorum tranſijt poteſtatem. Cap. XXIII.

ITEM'QVE in regno Iuda pertinente ad Hieruſalem, etiam ſuccedentium regum B temporibus non defuerunt prophetæ: ſicut Deo placebat eos mittere uel ad prænunciandum quod opus erat, uel ad corripienda peccata, præcipiendamq; iuſticiam. Nam & illic, etſi longè minus quàm in Iſrael, tamen extiterunt reges, qui ſuis impietatibus Deum grauiter offenderent, & moderatis flagellis cum populo ſimul plecterentur. Piorum ſanè regum merita ibi non parua laudantur. In Iſrael autem reges alios magis, alios minus, omnes tamen reprobos legimus. Vtraque igitur pars, ſicut iubebat diuina prouidentia, uel ſinebat, uarijs & erige- C batur proſperitatibus, & aduerſitatibus premebatur: & ſic affligebatur, non ſolùm externis, uerumetiam inter ſe ciuilibus bellis, ut certis exiſtentibus cauſis, miſericordia Dei uel ira pateſceret: donec eius indignatione creſcente, uniuerſa gens illa à Chaldęis debellantibus, non ſolùm ſubuerteretur in ſedibus ſuis, ſed etiam ex maxima ſui parte transferretur in terram Aſſyriorum, prius illa pars, quę uocabatur Iſrael in tribubus decem: poſtea uerò etiam Iuda euerſa Hieruſalem, & templo illo nobiliſſimo: in quibus terris per annos ſeptuaginta captiuum egit ocium. Poſt D quos inde dimiſſa, templum quod euerſum fuerat inſtaurauit: & quamuis plurimi eius in alienigenarũ degerent terris, nō habuit tamen deinceps duas regni partes, & duos diuerſos in ſingulis partibus reges, ſed in Hieruſalem princeps eorum unus erat: atque ad Dei templum, quod ibi erat, omnes undiq;, ubicunque eſſent, & undecunque poſſent per certa tempora ueniebant. Sed nec tunc eis hoſtes ex alijs gentibus expugnatoresq; defuerunt. ᵃ Nam etiam Romanorũ iam tributarios eos Chriſtus inuenit.

L. VIVES.

L. VIVES.

NAm [a] etiam Romanorum iam tributarios.] Expugnauit Iudæos primùm Cn. Pompeius Magnus, eosq́ fecit Romanis ſtipendiarios, Cicerone & Antonio Coſs. Deinceps per præſides Syriæ & ꝓcuratores Iudææ, quos Romani mittebant, res illorum ſunt adminiſtratæ. Stipendiũ Romanis pepẽdiſſe, cùm ex Gentilium hiſtorijs, tum ex multis ſacri Euangelij locis oſtenditur: hinc illa interrogatio, Licét ne tributum dari Cæſari?

De prophetis, qui uel apud Iudæos poſtremi fuerunt, uel quos circa tempus natiuitatis Chriſti Euangelica prodit hiſtoria. Cap. XXIIII.

TOTO autẽ illo tempore, ex quo redierunt de Babylonia, poſt Malachiam, Aggæum, & Zachariam, qui tunc prophetauerunt, & Eſdram, nõ habuerunt prophetas, uſque ad Saluatoris aduentum, niſi alium Zachariam patrem Ioannis, & Helizabet eius uxorem, Chriſti natiuitate iam proxima, & eo iam nato, Simeonem ſenem, & Annam uiduam, iamq́ grandæuam, & ipſum Ioannem nouiſsimum: qui iuuenis, iam iuuenem Chriſtum, nõ quidem futurum prædixit, [a] ſed tamen incognitum prophetica cognitione monſtrauit: propter

Matth. 11. quod ipſe Dominus ait: Lex & Prophetæ uſq; ad Ioannem. Sed iſtorum quinq; prophetatio ex Euangelio nobis nota eſt: ubi & ipſa uirgo mater Domini ante Ioannem prophetaſſe inuenitur. Sed hanc iſtorum prophetiam Iudæi reprobi non accipiunt: acceperunt autem, qui ex eis innumerabiles Euangelio crediderunt. Tunc enim uerè Iſrael diuiſus eſt in duo: diuiſione illa, quæ per Samuelem prophetam Sauli regi eſt immutabilis prænunciata. Malachiam uerò, Aggæum, Zachariam, & Eſdram, etiam Iudæi reprobi, in autoritatẽ canonicã receptos nouiſsimos habent. Sunt enim & ſcripta eorũ, ſicut aliorũ, qui in magna multitudine prophetarunt: perpauci ea ſcripſerunt, quæ autoritatem canonis obtinerent. De quorum prædictis, quæ ad Chriſtũ Eccleſiamq́ eius pertinent, nõnulla mihi in hoc Opere uideo eſſe ponenda: quod commodius fiet, adiuuante Domino, ſequenti Libro: ne hunc tam prolixum ulterius oneremus.

L. VIVES.

SEd [a] tamen incognitum.] Veniſſe ſciebat, ſed nondum uiderat, nondum de facie nouerat: columbæ ſpecie illi declaratus eſt, & atteſtatione patris.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XVIII.

1 De his quę uſq; ad tempora Saluatoris decem & ſeptem uoluminibus diſputata ſunt.
2 De terrenę ciuitatis regibus atq; temporibus, quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata conueniunt.
3 Quibus regnantib. apud Aſſyrios, atq; Sicyonios, Abrahæ cẽtenario Iſaac de promiſſione ſit natus: uel ipſi Iſaac ſexagenario Eſau & Iacob gemini de Rebecca ſint æditi.
4 De temporibus Iacob, & filij eius Ioſeph.
5 De Api rege Argiuorum, quem Ægyptij Serapin nominatũ diuino honore coluerunt.
6 Quo regnãte apud Argiuos, quóue apud Aſſyrios Iacob in Ægypto mortuus ſit.
7 Quorum regum tempore Ioſeph in Ægypto defunctus ſit.
8 Quorum regũ ætate Moyſes natus ſit, & quorum deûm ijſdẽ tẽporibus ſit orta religio.
9 Quando Athenienſium ciuitas ſit condita, & quã cauſam nominis eius Varro perhibeat.
10 Quid Varro tradat de nũcupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis.
11 Quo tẽpore Moyſes populũ Dei de Ægypto eduxerit, & Ieſus Naue qui eidem ſucceſſit, quorum regum ætate ſit mortuus.
12 De ſacris falſorum deorum, quę reges Gręcię illis temporibus inſtituerunt, quæ ab exitu Iſrael de Ægypto uſque ad obitum Ieſu Naue dinumerantur.
13 Qualium fabularum figmenta exorta ſint eo tempore quo Hebræis iudices præeſſe cœperunt.
14 De theologis poetis.
15 De occaſu regni Argiuorũ, quo tẽpore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit.
16 De Diomede poſt Troiæ excidium in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in uolucres eſſe conuerſi.
17 De incredibilibus hominum commutationibus quid Varro crediderit.
18 Quid credendum ſit de tranſformationibus, quæ arte dæmonum hominibus uidentur accidere.
19 Quòd eo tempore Æneas in Italiam uenerit, quo Lapidoth iudex præſidebat Hebræis.
20 De ſucceſſione ordinis regni apud Iſraelitas poſt iudices.

De regi-

21 De regibus Latij, quorum primus Æneas, & duodecimus Auentinus dij facti ſunt.

22 Quòd eo tempore Roma ſit condita, quo regnum Aſſyriorum intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa.

23 De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa cecinisse.

24 Quòd regnāre Romulo ſeptē Sapientes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſrael dicebantur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idemq; Romulus mortuus diuino honore donatus eſt.

25 Qui philoſophi enituerint, regnāte apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia, cùm Hieruſalem capta eſt, templumq; ſubuerſum.

26 Quòd eo tempore quo, impletis ſeptuaginta annis, Iudæorum eſt reſoluta captiuitas Romani quoq; à dominatu ſunt regio liberari.

27 De temporibus prophetarū, quorum oracula habentur in libris, quiq; tunc de uocatione gentiū multa cecinerūt, quando Romanorum regnum cœpit, Aſſyriorumq; defecit.

28 De his quæ ad Euangelium Chriſti pertinent, quid Oſee & Amos prophetauennr.

29 Quæ ab Eſaia de Chriſto & Eccleſia ſint prædicta.

30 Quæ Michæas, & Ionas, & Iohel nouo Teſtamento congruentia prophetauerint.

31 Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de ſalute mundi in Chriſto prænunciata reperiantur.

32 De prophetia quæ in oratione Abacuc & cantico continetur.

33 De Chriſto & uocatione gentium, quæ Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſint præfati.

34 De prophetia Danielis, & Ezechielis, quæ in Chriſtum, Eccleſiamq; concordat.

35 De trium prophetarū uaticinio: id eſt, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ.

36 De Eſdra & Macchabæorum libris.

37 Quòd prophetica autoritas om̄i origine gentilis philoſophiæ inueniatur antiquior.

38 Quòd quædam ſanctorum ſcripta eccleſiaſticus canon propter nimiam non receperit uetuſtatem, ne per occaſionem eorum falſa ueris insererentur

39 De Hebraicis literis, quæ nunquam in ſuę linguæ proprietate non fuerunt.

40 De Ægyptiorum mēdaciſſima uanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ centū milia adſcribit annorum.

41 De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarum apud Eccleſiam cōcordia ſcripturarum.

42 Qua diſpenſatione prouidētię Dei, Scripturę ſacræ ueteris Teſtamēti ex Hebræo in Græcum eloquium tranſlatæ ſint, ut uniuerſis gentibus innoteſcerent.

43 De autoritate Septuaginta interpretum, quæ ſaluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus ſit interpretibus præferenda.

44 Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierum ſpatio tenditur: in Septuaginta autem tridui breuitate concluditur.

45 Quòd poſt inſtaurationem templi, prophetas Iudæi habere deſtiterint: & exinde uſque ad natiuitatem Chriſti continuis aduerſitatib. ſint afflicti, ut probaretur alterius templi ædificationē propheticis uocibus fuiſſe promiſſam.

46 De ortu Saluatoris noſtri, ſecundū quod uerbum caro factum eſt: & de diſperſione Iudæorum per omnes gentes, ſicut fuerat prophetatum.

47 An ante tempora Chriſti, aliqui fuerint extra Iſraeliticum genus, qui ad cæleſtis ciuitatis conſortium pertinerent.

48 Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus Dei, quàm primū fuiſſet, non in reædificatione tēpli, ſed in eccleſia Chriſti eſſe completam.

49 De incerta multiplicatione eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis.

50 De prædicatione Euangelij, quæ per paſſiones prædicantium clarior & potentior facta eſt.

51 Quòd etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur.

52 An credendū ſit, quod quidā putant, impletis decē perſecutionibus quæ fuerunt, nullam ſupereſſe præter undecimam, quæ in ipſo antichriſti tempore ſit futura.

53 De tēpore nouiſſimæ perſecutionis occulto.

54 De ſtultiſſimo mēdacio Paganorū, quo Chriſtianam religionē nō ultra trecentorū ſexagintaquinque annorum manſuram ſpatium eſſe finxerunt.

De his quæ uſq; ad tempora Saluatoris decem & ſeptem uoluminibus diſputata ſunt. Caput I.

De ciuitatum duarum, quarum Dei una, ſeculi huius eſt altera, in qua nunc eſt, quantum ad hominum genus pertinet, etiam iſta peregrina, exortu & procurſu, et debitis finibus, me ſcripturum eſſe pro- B miſi: cùm prius inimicos ciuitatis Dei, qui conditori eius Chriſto deos ſuos præferunt, & liuore ſibi pernicioſiſsimo atrociter inuident Chriſtianis, quantum me adiuuaret eius gratia, refelliſſem, quod uoluminibus Decem prioribus feci. De hac uerò mea, quam modò commemoraui, tripertita promiſsione, decimum ſequentibus quatuor Libris ambarum eſt digeſtus exortus. Deinde procurſus ab homine primo uſque ad diluuium Libro uno, qui eſt huius Operis quintus decimus: atque inde uſque ad Abraham, rurſus ambæ, ſicut in temporibus, ita & in noſtris literis cucurrerunt. Sed à patre Abra- C ham uſque ad regum tempus Iſraelitarum, ubi Sextumdecimum uolumen abſoluimus, & inde uſque ad ipſius in carne Saluatoris aduentum, quouſque Decimusſeptimus liber tenditur, ſola uidetur in medio ſtilo cucurriſſe Dei ciuitas, cùm in hoc ſeculo non ſola cucurrerit, ſed ambæ utique in genere humano, ſicut ab initio ſimul ſuo procurſu tempora uariauerint. Verùm hoc ideo feci, ut prius ex quo apertiores Dei promiſsiones eſſe cœperunt uſque ad eius ex uirgine natiuitatem, in quo fuerant, quæ primo promittebantur implenda, ſine interpolatione à contrario alterius ciuitatis iſta, quæ Dei eſt, D procurrens, diſtinctius appareret, quamuis uſq; ad reuelationem Teſtamẽti noui, nõ in lumine, ſed in umbra cucurrerit. Nunc ergo quod intermiſerã, uideo eſſe faciendũ, ut ex Abrahæ tẽporibus quõ etiã illa cucurrerit, quantũ ſatis uidet̃, attingam, ut ambæ inter ſe poſsint cõſideratione legentiũ comparari.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS Valentini Procemium in Decimumoctauum librum.

Volumine Operis hui' duodeuiceſimo multa nobis inter tenebras ſpatia fuerũt conficienda, uſiq; plerunq; ſumus manuũ ductu pro oculis, nec pedẽ auſi figere prius q̃ ubi figẽdus eſſet, tẽtaremus: quod fieri obſcuris in locis ſolet: non iã in una ciuitate unoq; populo manendũ, ut prius in Romano, ſed per totũ terrarũ orbẽ inter ꝑcul diſsita peregrinandũ regna, & gentes cognoſcẽdæ iã olim ſublatæ, & regũ familiæ ſtemmataq; ꝑcul ab hominũ memoria ex altiſsimis tenebris eruenda, ac uelut ex nocte Cerberus in diẽ, & in hãc ſolis luciſq; faciẽ extrahendus: attingendũ uetuſtiſſ. Aſſyriæ imperiũ: at huius uix uel meminiſſe dignati ſunt rerũ Grecarũ ſcriptores. Repetẽda Sicyonia, quæ etiã ferè ignotari uoluerũt ipſi q̃ geſſerant, cùm ne patrũ quidẽ nomina ſepulchris adſcriberẽt, ut locupletiſsimus autor eſt Pauſanias in Getibus: iã Argiua tractãda: quæ quoniam antiquiſsima ſunt, Græcorũ opinione, ideo fabulis inuoluta uenerũt ad poſteros: his addenda Attica, quibus nobilitandis cùm maxima Atticorũ ingenia, ſicut par erat, nõ defuerint, ueritas tanta ui eloquẽtiæ conueſtita non tã ornat̃, q̃ laborat, nec tã ſe ꝓfert, q̃ multis amicta tegumẽtis latet, neq; his contentus Auguſtinus, etiã fabulas ceu duriſsimas nuces, iuglandes, aut amygdalas, aut etiã pineas ſpargit, in quibus frangendis nõ parũ ſit negocij, quo nucleũ geſtę rei altiſsimo cortice cõtectũ eruamus. Tum Latina accedũt cõmentis & diſsidijs ſcribentium incertiſsima facta. Venit̃ hinc ad Romana, & Græciæ ſapientes nõ prætermittunt̃, de quibus nihil iuuat queri, ne quis me parũ merito facere id iudicet. Interfuſa ſunt Hebraica uelut corpore toto uenæ, ut curſus duarũ ciuitatum Dei & mundi apertius explicetur. Si quis adeò multas uariaſq; gentes ac regiones luſtrans etiã ſubinde à peritis de uia percontando, tamen ab ea interdum aberraſſet, quis huic nõ putaret ignoſcendum, aut propterea minus induſtriè peregrinationem confectam arbitraretur? Nemo, mea ſentẽtia. Quod ſi ita eſt, quanto æquius erit mihi ueniã dari, ſi quãdo fortè aut caſu quopiã, aut ignorãtia in auiũ aliquod cõceſsi, aut uillas aliquas & pagos ignobiles hominesq; obſcuros prǽterij nec ſalutatos, nec uiſos, profectus per loca ut plurimũ deſerta, nullis ſubnotata ſignis, in quibus perq̃ raris ẽ quibus quærerẽ, aut quibus ducibus uterer. Antiquitates M. Varronis perierunt, & uita populi Ro. In Aſſyria tantùm ab Euſebio ſum edoctus, prętet pauca admodũ ex Diod. Siculo, & ſi quis eſt alius, ſuppeditata. Erat quidẽ ad manum libellus, quem Beroſi nomine uendunt bibliopolæ: erãt alia quædam Ioannis Annij, quæ nõ dubito quin admirãda fuiſſent uiſa, ſi attuliſſem, nẽpe portentoſa, & uel ſolo auditu horrẽda, ſed ab illis prorſum abſtinui, ne de fece, quod aiũt, uiderer haurire, hoc eſt, è libellis friuolis, & incertorum autorũ, quos ad ſtupefaciẽdos imperitos lectores Græcia luſit otioſa: nõ quòd ſi Beroſi ſcijſſem eſſe, non eſſem perquàm libenter uſus, ſed quòd mihi fœturam ſubolebant Græci hominis, ut

etiam

etiam Xenophontis Aequiuoca, & alia multa quę illorũ nõ ſunt, quorũ titulos præ ſe oſtentãt: quòd ſi quis illis delectatur, nõ procul ſunt petẽda, amet, & fruatur, ſine me duntaxat riuale. Per Sicyoniã duxerũt nos Euſebius & Pauſanias, contenti nuda regum nomina perceſuiſſe, interdum paucis de nonnullis eorum additis uerbis, quę nos lectori non inuidimus. In Iudæa nõ uideo qui alij aſciſcẽdi fuerint duces, q̃ certiſsimi illi & fidiſsimi prophetæ, qui ſacras conſcripſere literas: & tamen explicuimus interdum, quid prophani ſcriptores de illis ipſis rebus indicarent, ſi modò alia oſtendebãt, q̃ ſancti ottinam ubi inter ſe cõgruebant, ſatis fuit ſanctorũ ſententias declaraſſe. Ea cauſa multa Cornelij Alexandri Mileſij Polybiſtoris de Hebræo popolo tacuimos, qui ut aliarũ gentiũ permultarum, ita & Hebręorum res geſtas ex LXX. interpretatione perſecutus eſt. In Atticis, Argiuis, faculoſis, Latinis, Romaniſq; plenam manu, qoæ ex uarijs collegimus, impartiti Lectori ſumos, B cõplura ſunt curioſioribus iſtarũ rerum à nobis data: qui uerò eiuſmodi parũ oblectaẽ, habet etiã alia forſitã ſoi guſtus, niſi iã moroſus ſit & arrogãs, ut uelit me publicum ſcriptorẽ ſibi uni & laborare & ſatisfacere. Cætera Lector ex ipſis Commentarijs cognoſcet.

De terrenę ciuitatis regibus atq; temporibus, quibus ab exortu Abrahæ ſanctorum tempora ſupputata conueniunt. Cap. II.

SOCIETAS igitur uſquequaq; mortalium diffuſa per terras & in locorum quantiſlibet diuerſitatibus, unius tamen eiuſdemq; naturæ quadam communione deuincta, utilitates & cupiditates ſuas quibuſq; ſectãtibus, dum id quod appetitur, aut nemini, aut nõ omnibus ſufficit, quia non eſt idipſum aduerſum ſeipſam plerunq; diuiditur, & pars partẽ quæ præualet, opprimit. Victrici enim uicta ſuccumbit, dominationi ſcilicet, uel etiã libertati, qualemcunq; pacem præferens ac ſalutẽ:[a] ita ut magnæ fuerint admirationi, qui perire quã ſeruire maluerũt. nã in omnib. ferè gentibus quodãmodo uox naturæ iſta perſonuit, ut ſubiugari uictoribus mallent, quibus contigit uinci, quã bellica omnifaria uaſtatiõe deleri. Hinc factũ eſt, ut nõ ſine Dei prouidẽtia, in cuius poteſtate eſt, ut quiſq; bello aut ſubiugeẽ, aut ſubiuget, quidam eſſent regnis prediti, quidam regnãtib. ſubditi: ſed inter plurima regna terrarum, in quæ terrenæ utilitatis, uel cupiditatis, eſt diuiſa ſocietas: quã ciuitatem mundi huius uniuerſali uocabulo nũcupamus, duo regna cernimus longè cæteris prouenisse clariora: Aſſyriorũ primũ, deinde Romanorũ, ut tẽporibus, ita locis inter ſe ordinata atq; diſtincta. Nam quo modo illud prius, hoc poſterius, eo modo illud in Oriente, hoc in Occidente ſurrexit. Denique in illius fine huius initium

Prouidentia Dei regna donantur.

A confeſtim fuit. Regna cætera, cæteroſq; reges uelut appendices iſtorũ dixerim. Ninus ergo iã ſecũdus rex erat Aſſyriorum, qui patri ſuo Belo ſucceſſerat, regni illius primo regi, quando in terra Chaldæorum [b] natus eſt Abrahã. Erat etiam tẽpore illo regnũ Sicyoniorũ admodũ paruũ, à quo ille undecunq; doctiſsimus M. Varro ſcribens de gente populi Romani, uelut antiquo tẽpore exorſus eſt. Ab his enim Sicyoniorũ regib. ad Athenienſes peruenit, à quibus ad Latinos: inde ad Romanos. Sed ante conditã Romã in cõparatione regni Aſſyriorum, perrexigua iſta B commemorãtur. Quamuis [c] Athenienſes in Græcia plurimũ claruiſſe fateaẽ etiã Saluſtius Romanus hiſtoricus, plus tamẽ fama, quã re ipſa. Nam loquẽs de illis: Atheniẽſium, inquit, res geſtæ, ſicuti ego exiſtimo, ſatis amplæ magnificæq; fuerunt: uerùm aliquanto minores tamen, quã fama feruntur. Sed quia prouenêre ibi ſcriptorũ magna ingenia, per terrarũ orbẽ Athenienſium facta pro maximis celebrãtur. Ita eorũ qui fecêre, uirtus tanta habetur, quãtum eã uerbis potuêre extollere præclara ingenia. Accedit huic ciuitati non parua etiã ex literis & philoſophis glo- C ria, quòd ibi poſiſsimũ talia ſtudia uiguerũt. Nam quantũ attinet ad imperiũ, nullum maius primis temporibus, quã Aſſyriorum fuit, nec tam lõgè lateq; diffuſum. Quippe ubi Ninus rex, Beli filius, [d] uniuerſam Aſiã, quæ totius orbis ad numerũ partiũ, tertia dicitur, ad magnitudinẽ uerò dimidia reperitur, uſq; ad Libyæ fines ſubegiſſe tradiẽ. [e] Solis quippe Indis in partib. orientis nõ dominabatur, [f] quos tamen eo defuncto Semiramis uxor eius eſt aggreſſa bellando. Ita factũ eſt, ut quicunque in illis terris populi, ſiue reges erant, Aſſyriorũ regno ditioniq; parêrent, & quic- D quid imperaretur, efficerẽt. Abraham igitur in eo regno apud Chaldæos, Nini temporibus natus eſt. [g] Sed quoniam res Græcę multo ſunt nobis q̃ Aſſyrię notiores, & per Græcos ad Latinos, ac deinde ad Romanos, qui etiam ipſi Latini ſunt, temporũ ſeriem deduxerunt qui gentem populi Romani in originis eius antiquitate rimati ſunt: ob hoc debemus, ubi opus eſt, Aſſyrios memorare reges: ut appareat quẽadmodum Babylonia, quaſi prima Roma cum peregrina in hoc mundo Dei ciuitate procurrat. Res aũt quas propter

comparationē ciuitatis utriuſq;, terrenæ ſci- A licet & cœleſtis, huic Operi oportet inſerere, magis ex Græcis & Latinis, ubi ipſa Roma quaſi ſecunda Babylonia eſt, debemus aſſumere. Quādo ergo natus eſt Abrahā, ſecūdi reges erant, apud Aſſyrios Ninus, [b] apud Sicyonios Europs. Primi autem, illic Belus, hic [i] Aegialeus fuerunt. Cùm uerò egreſſo Abraham de Babylonia, promiſit ei Deus ex illo magnam gentem futuram, & in eius ſemine omnium gentium benedictionem, Aſſyrij quarum regem habebant, Sicyonij quintum: apud illos enim regnabat filius Nini [k] poſt matrem Semiramidem, [l] quæ ab illo interfecta perhibetur, auſa filium mater ince- B ſtare concubitu. Hanc putant nonnulli [m] condidiſſe Babylonem, quam quidem potuit inſtaurare. Quando autem, uel quomodo cōdita fuerit, in ſextodecimo Libro diximus. [n] Filium porrò Nini & Semiramidis, qui matri ſucceſsit in regnum, [o] quidam etiam ipſum Ninum, quidam uerò deriuato à patre uocabulo Ninium uocant. Sicyoniorum autē [p] regnum tunc tenebat Telexion. Quo regnante, uſqueadeò ibi mitia & læta tempora fuerunt, ut cum defunctum uelut Deum colerēt ſacrificando, & ludos celebrādo, quos ei primitùs inſtitutos ferunt.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN DECIMVM octauum Librum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

ETa [a] nt magnæ fuerint] Vt Numātini, & Saguntini, & illi Opitergini Cæſariani: tum ſinguli Cato, Scipio, Craſſus. [b] Natus eſt Abraham.] Abrahæ non ſoli ſacri meminerunt ſcriptores, ſed ex prophanis plerique uelut Hecatæus, qui librum de Abraham nominatim conſcripſit, ut Euſebius in Euang. præparatione tradit, & Alexander Polyhiſtor, qui Abrahamum natū ait decima poſt inūdationē generatione, in Camarine Babyloniæ urbe, quam alij Vrien uocant, quod Græcè χαλδαιόπολιν ſonat, hoc eſt, Chaldæorum urbē, inuentorē apud illos aſtrologię, iuſticia et pietate tāta, ut numini gratiſsimus iuſſus ſit ab eo in Phœnicem migrare, quam gentem rationem ſiderum aliaſq; magnas & præſtātes artes edocuit: ita faciliimè regi illorum conciliatus eſt. Nicolaus Damaſcenus lib. Hiſtoriarum 4 Damaſci Abrahamum regnaſſe ſcribit, profectum ex Chaldæa cum exercitu. Hinc in Chananæā ueniſſe, quæ poſtea Iudęa dicta eſt, magnāq; ſui & diuturnā apud Damaſcenos reliquiſſe memoriam, uillamq; ibi oſtendi, quam Abrahami domum nuncupent. Sed cùm fame Chananæa premeretur, in Aegyptum abijſſe, congreſſumq; cum illis ſacerdotibus, multum eis profuiſſe, & ad rerum cognitionē, A & ad pietatem, rationemq; morum & uitę. Alexāder in Heliopoli uixiſſe eum aliquandiu perhibet, nec profeſſum ſe aſtrologiæ inuentorem, ſed à maioribus ſuis iam inde ab Enoch traditam ſibi per manus. Artapanus autor eſt, Hebræos ad Abraham nominatos, qui annis xx. in Aegypto fuit, regemq; Aegyptium Pharetatem aſtrorum peritiam docuit, hinc in Syriam reuerſum. Melo in libris quos aduerſus Iudæos ædidit, multa de ueritate hiſtoriæ tui bat. Nam & tres tantùm generationes ponis à diluuio ad Abraham, duaſq; illum habuiſſe uxores, alterā Aegyptiam, alterā ciuē ſuam, & ex Aegyptia duodecim genuiſſe liberos principes Arabiæ omnes, è ciue unicum Iſaac, cuius duodecim fuerint liberi, quorū tertius fuit Moſes, ultimus Ioſeph. Sed in his omnibus, ut diuina, ita certiſsima eſt ſacrorum uoluminū hiſtoria. [c] Athenienſes in Græcia plurimū claruiſſe.] Athenienſium reſpublica diuturnior fuit, q̄ maior: nā cùm latiſsimè dominati ſunt, quòd claſsibus plurimū poſſent, ſolam oram maritimam tenuerunt, eam quę expo- B ſita eſt ad duo maria, Pamphylium & Aegeū, uſq; ad interiorem Boſphoron, nec harum rerū potiti ſunt multo ſupra ſeptuaginta annos, ut Lyſias ſignificat ἐπιταφίῳ. [d] Vniuerſam Aſiam.] Aliter longè Diony. Alexander, qui Aſſyriorum regnum exiguam quandam obtinuiſſe Aſiæ partem narrat. [e] Solis quippe Indis.] India ea eſt pars mundi, quæ ab oriente clauditur oceano orientali, à meridie Indico oceano & Praſoide mari, ab occidēte Indo fluuio, ut ait Diodorus, omnium poſt Nilū maximo, unde & regio eſt cognominata: à ſeptentrione Emode monte, qui Scythiæ adiacet: & ſi nonnullos populos Indoſcythas nominant. Ptolemæus duplicem Indiam facit intra & extra Gāgem amnem. De India ſcripſere plurimi: Herodotus, Diodorus, Strabo, Mela, Stephanus, Plinius, Solinus, & Ptolemæus, & qui res geſtas Alexandri memoriæ mandarunt Græci Latiniq;, cuius regis armis illuſtrata magis eſt ea orbis pars, q̄ ullis peregrinationibus. Noſtro æuo certiora ſunt fa- C cta omnia nauigationibus hominum noſtratium. De India eiuſq; morib. & felicitate multa Diodorus & Strabo, uterq; ex Eratoſthene, & Megaſthene, qui apud Sandrocotum Indiæ regem commoratus, res illas perſcripſit. [f] Quos tamen eo defuncto Semiramis uxor eius aggreſſa eſt.] Bene aggreſſa: bis enim cum illis conflixit: ſemel ad Indum fluuium: iterum paulò interius, prius uictrix, ſed deinde uicta recedere coacta eſt. Diodorus libro tertio. Megaſthenes apud Strabonē negat, ullam unquā ab Indis miſſam ad exteras gētes expeditionem, nec eò penetraſſe quenquam bellando præter Herculem & Liberum patrem. Non Seſoſtrim Aegyptium regem, non Tharconem Aethiopem, qui etiam uſq; ad Europā peruenêre, & Herculis columnas, quò enā peruaſit Nabogodroſorus, quem Chaldęi Hercu- D li quoq; præferunt, nec hic Indiam uidit. Idātyrſom uerò, qui etiam Aegyptum ſit ingreſſus, ad Indos non ueniſſe. Semiramin tentaſſe uires Indiæ, & antequā inde egrederetur periſſe. Cyrum Meſſagetas ſolùm armis ſollicitaſſe, Indis intactis. [g] Sed quoniam res Græcæ.] In regibus Sicyonijs Pauſaniam & Euſebium, Græcum utrumq; ſequemur. Nam Varronis aut Latini cuiuſquā ea de re monumenta ad noſtram ætatē nulla peruenerunt. Nec hi ambo ferè aliud quàm nuda nomina recēſent: cuius cauſſam fuiſſe exiſtimo, quòd Sicyonij cùm reges ſuos ſepelirēt, nullum erant ſoliti addere epigrāma, præter nomen ſepulti: ut Pauſanias ipſe inquit ἐν κορινθιακοῖς, ubi de Sicyonijs tradit. Nec in Aſſyrijs magnopere iuuari poterimus aliquo ſcriptore. Latini enī propè nihil de his narrant. Gręci ferè à Nino ad Sardanapalum, hoc eſt, à primo ad poſtremum tranſiliunt.

Abraham.

India.

Sunt

Sunt qui medios aliquot nominẽt tãtùm: nam regnũ illud peruetuſtũ in fabuloſa rejiciunt tempora: ſicut Dionyſius facit libro primo: nec multis rebus geſtis fuit inſigne. Fundato enim per Ninũ imperio, & per Semiramidẽ confirmato, cæteri penè reges deſidiæ ſe luxuiq; tradiderunt, abditi in penitiſsima maximarũ ædiũ, ut ſecluſis arbitris liberius ſuo more atq; ingenio uiuerent, nulla ſpectantiũ ueriti iudicia: ita uel regum nomina, & quanto quiſq; tẽpore regnũ tenuiſſet, piguit Cteſiã uetuſtiſsimũ ſcriptorẽ referre. Verùm in alijs regibus gentibusq; plures habebimus, tum Græcos, tum Latinos, è quibus deſumamus. [h] Apud Sicyonios Europs.]

Sicyonij. De Sicyonijs regibus hæc ſunt apud Pauſaniã in Corinthiacis, quæ penè ad uerbũ interpretabor: Sícyonij, qui Corinthijs ſunt uicini, de regione ſua narrãt Aegialeũ indigenã primum in ea regem fuiſſe, & ex Peloponneſo quantũ adhuc Aegialos dicitur, iã inde ab illo rege uocari, ipſumq; Aegialiam urbem primam in illo agro incoluiſſe, ubi eſt hodie ſacellum Mineruæ, arcem eſſe: eſtq; Aegialia maritima regio à Sicyone ad Elidẽ, quãquã etiã Aegialia in Paphlagonia & alibi. Alij Aegialeã Peloponneſum uocãt primũ ſic dictã ab illo rege: hinc Apiam ab Api: poſtea Argos ab urbe inſigni, poſtremò Peloponneſus à Pelope. Sed melior eſt opinio eorũ qui ad littus maria ſtatuunt Aegialiã. Huius filius, ut ferũt, fuit Europs: huius Telchinus, Telchini Apis, qui ad tãtas opes peruenit, ut antequã Pelops ad Olympiã ueniſſet, omnis intra Iſthmũ regio Apias de illius nomine ſit dicta. Apios filius fuit Thelexion, Thelexionis Egyrus: huius Thurimachus, huius Leucippus. Leucippo proles maſcula nulla fuit: filia uerò fuit Calchinia, cui ſe cõmiſcuit Neptunus, & inde natũ educauit auus Leucippus, & moriens tradidit huic regnũ. Puero uerò nomẽ erat Peratos. Quæ in Plemnæo Perati filio cõtigerunt, admiratione uidentur digna. Liberi enim huic nati cõtinuò ubi uagirent, expirabant: quoad Ceres oleo remediũ adhibuit. Nam cùm in Aegialiã ueniſſet, tanquã peregrina mulier filiũ Plemnæo educauit Orthopolim, cui filia fuit Chryſorthe: hanc peperiſſe ex Apolline arbitrãtur, uocatũq; puerũ Cornũ, cui filij fuerunt maior Corax, minor Lamedon. Corace ſine liberis decedente eodẽ tẽpore Epopeus ex Theſſalia profectus, obtinuit imperiũ. Hoc imperãte bellicũ exercitũ aiunt aduerſum ſe primũ ingreſſum: nã antea ſemper in pace egerant. Hæc Pauſanias. Europs uerò quadragintaquinq; imperauit annis, anno regni eius xxij. natus eſt Abraham. [i] Aegialeus.] Hunc Græcorũ quidam filiũ dicunt Inachi fluuij Argiui, & Meliæ filiæ Oceani.

Semiramis. [k] Poſt matrẽ Semiramidẽ.] De hac multa Diodor. lib. ij. filiam fuiſſe ait Dercetonis nymphæ, patre incerto, quæ in lacũ Aſcaloni urbi proximum præcipitem ſe dedit, quòd uirginitatem amiſiſſet: fœtumq; fœminã Semiramidẽ inter ſaxa relictam infantem à feris alitibusq; enutritam, matrem ipſam pro dea habitam, cultamq; capite tantùm humano, reliquo corpore piſcis forma: nec guſtant Syrij ex piſcibus lacus illius, ceu deæ ſacris. Semiramidẽ in poteſtatem ueniſſe Simmæ regij paſtoris, adoleſſeq; in maximam pulchritudinẽ, ac denupſiſſe ſatrapæ Memnoni, tum in noticiam & gratiam Nini regis ueniſſe, dato cõſilio, quo Bactræ, quæ tunc à rege obſidebantur, capi poſſent. Ita Nino Semiramis coniuncta eſt, & formã & ingenium mulieris admirato. Ex his natus eſt Ninus minor. Semiramis poſt mariti mortẽ regnum Aſiæ cepit, filio puero adhuc, rexitq; annos duos & quadraginta. Sunt qui tradant à marito relictũ ei regnũ: alij, ut Athenienſes, & hos ſecutus Dion, cùm petijſſet à marito, ut quinque tantùm dies regni ius ſibi concederet, idq; impetraſſet, in regno illo iuſsiſſe maritũ occidi: uel, ut alij narrant, perpetuæ cuſtodiæ tradi.

[l] Quæ ab illo interfecta.] Ferunt hanc concubitus uirorum multũ appetiſſe, ſolitamq; occidere cum quo rẽ habuiſſet: tentaſſe filium, & ab eo eſſe interfectam: ſiue quòd idẽ timeret ipſe fatum, quod alijs, qui rem cũ matre habuerant, contigerat: ſiue rem fœdam teterrimamq; abominatus. Chaldæi hãc non obijſſe mortẽ arbitrantur, ſed uiuam ad ſuperos migraſſe. [m] Condidiſſe Babylonem.] Babylon regio eſt in Aſſyria Chaldæa, & Babylon. in ea urbs condita, eodẽ nomine à Semiramide: ut Diodorus, Strabo, Iuſtinus, & ferè ueteres omnes Græci Latiniq; exiſtimarunt. Ioſephus uerò, Euſebius, Marcellinus, & cæteri Chriſtiani Iudæiq; ueritatẽ ſacrarum literatũ ſecuti, à nepotibus Noe conditam aſſerunt, inſtauratam uerò & circumdatã muris à Semiramide, qui inter miracula mundi numerantur. Id Ouidius ſignificat dicens: Coctilibus muris cinxiſſe Semiramis urbem. Quo uerſiculo Hieronymus in Oſee ad id confirmandum utitur. Sunt qui à Belo Semiramis ſocerò, cõditã exiſtiment. Alij ab hoc urbi captũ deſignatumq; locũ, & fundamenta iacta. Quod ex monumẽtis Aegyptiorũ Diodorus tradit. Alexander primũ Belum, quẽ Græci *Κρόνον* dicũt, regnaſſe in Babylone ſcribit: cuius filij fuerunt ſecundus Belus, & Chanaan. Extructionem urbis ex Eupolemi ſententia in eos refert, qui diluuio ſuperfuerũt: ut eſt apud Euſebium libro octauo Præpar. Euang. In decimo uerò Abydeni recenſet opinionẽ, qui inquit de Chaldæa regione loquẽs, omnia loca aquis fuiſſe cõtecta dicuntur. Belus aũt regionẽ ſiccaſſe perhibetur, & Babyloniã condidiſſe, quæ mœnia aquarũ alluuione deleta Nabocodronoſorus reſtituit, quæ remanebãt ad Macedonũ tẽpora. Tum opera & munitiones huius regis enumerat, quæ nihil attinet huc afferre. Auguſtinus autorẽ Babylonis facit Nemroth, ut dixit antè. De hac Plinius ad hũc modũ ſcribit lib. 6. Babylon Chaldaicarum gentiũ caput diu ſummã claritatẽ obtinuit in toto orbe, propter quã reliqua pars Meſopotamiæ Aſſyriæ Babylonia appellata eſt, lx. paſſuum amplexa muris ducenos pedes altis, quinquagenos latis: in ſingulos pedes ternis digitis mẽſura ampliore quàm noſtra, interfluo Euphrate, mirabili opere utroq;. Eſt & altera Babylon ad Nilũ in Aegypto poſita ab his, quos ex Babylone Seſoſtris rex Aegyptius in Aegyptũ trãſtulerat, ut eis pro ſeruis ad ueſanas illas extructiones uteretur.

[n] Filium porrò Nini.] Hunc mater in umbra ſemper & inter ancillas curarat educandum: ideo pacatis undiq; circa populis quietẽ egit, rarus in publico, à quo mos manauit in cæteros reges, ut à paucìſsimis ſinerẽt ſe conueniri, niſi per interpretem, ſtatutis qui regnum per partes adminiſtrarent præfectis. Diodorus & Iuſtinus. [o] Quidam etiam ipſum Ninum.] Hunc alij Zameim, alij Ninum dixerunt, ut Iuſtinus & Euſebius: alij Niniũ. [p] Regnũ tunc tenebat Telexion.] Apud Telexion. Euſebium Latinum eſt Selchim, quem regnaſſe ait annis xx. In ueteribus Auguſtini libris in alijs eſt Telxio, in alijs Thelaſio. Non dubium quin legendum ſit, ut eſt apud Pauſaniam, *τελξίων*, Telexion.

Quibus regnantibus apud Aſſyrios atq; Sicyonios Abrahæ centenario Iſaac de promiſsione ſit natus: uel ipſi Eſau & Iacob gemini de Rebecca ſint editi. Cap. III.

CVIVS temporibus etiam Iſaac ex promiſsione Dei natus eſt centenario patri filius Abrahæ de Sara coniuge,

iuge, quæ ſterilis & anus iam ſpem prolis amiſerat. [a] Tunc & Aſſyrijs quintus erat rex Aralius. Ipſi uerò Iſaac ſexagenario nati ſunt filij gemini, [b] Eſau & Iacob, quos ei Rebecca uxor peperit, auo eorum Abraham adhuc uiuente, & centum ſexaginta ætatis annos agente. Qui expletis centum ſeptuagintaquinque annis, defunctus eſt: regnantibus apud Aſſyrios [c] Xerxe illo antiquiore, qui etiam Balæus uocabatur, & apud Sicyonios [d] Thuriacho, quem quidam Thurimachum ſcribunt, ſeptimis regibus. Regnum autem Argiuorum ſimul cum Abrahæ nepotibus ortum eſt, ubi primus regnauit Inachus. Sanè quod prætereundum non fuit, etiam apud ſepulchrum ſeptimi ſui regis Thurimachi ſacrificare Sicyonios ſolere, Varro refert. Regnantibus porrò octauis regibus [e] Armamitre Aſſyriorum, Leucippo Sicyoniorum, & [ff] primo Argiuorum Inacho, Deus locutus eſt ad Iſaac, atque ipſi quoque eadem quæ patri eius duo illa promiſit, ſemini ſcilicet eius terram Chanaan: & in eius ſemine benedictionem cunctarum gentium: hęc ipſa promiſſa ſunt etiam filio eius nepoti Abrahæ, qui eſt appellatus primò Iacob, pòſt Iſrael: cùm iam Belocus rex nonus Aſſyrijs & Phoroneus Inachi filius ſecundus regnaret Argiuis, Leucippo adhuc apud Sicyonios permanente. His temporibus Græcia ſub Phoroneo Argolico rege legum & iudiciorum quibuſdam clarior facta eſt inſtitutis. Phegous tamen frater huius Phoronei iunior, cùm eſſet mortuus, ad eius ſepulchrum templum eſt conſtitutum, in quo coleretur ut Deus: & ei boues immolarentur. Credo honore tanto ideo dignum putarũt, quia in regni ſui parte, pater quippe loca ambobus diſtribuerat, in quibus eo uiuente regnarent, iſte ſacella conſtituerat ad colendos deos: & docuerat obſeruari tẽpora per menſes atq; annos, quid eorum quatenus metirentur atq; numerarent. Hæc in eo noua mirantes rudes adhuc homines, morte obita deum eſſe factum, ſiue opinati ſunt, ſiue uoluerunt. [f] Nam & Io filia Inachi fuiſſe perhibetur, [g] quæ poſtea Iſis appellata, ut magna dea culta eſt in Aegypto: quamuis alij ſcribant [h] eam ex Aethiopia in Aegyptum ueniſſe reginam: & quòd latè iuſtéq; imperauerit, eiſq; multa commoda & literas inſtituerit, hunc honorem illi habitum eſſe diuinum poſteaquam ibi mortua eſt, & tantum honorem, ut capitali crimine reus fieret, ſi quis eã fuiſſe hominem diceret.

L. VIVES.

TVnc [a] & Aſſyrijs quintus.] In ueteribus eſt, Argius: apud Euſebium, Aralius, qui regnauit annos quadraginta, filius Arij ſuperioris regis. Nam ut Velleius ait, in regibus Aſſyrijs ſemper filius ſucceſsit patri. [b] Eſau & Iacob.] Iacob meminerunt gentiles autores, Theodotus elegantiſsimo carmine, quo gentis Hebręę geſta laudesq; complexus eſt. Tum Artapanus & Philo, nõ Iudæus ille, ſed alter quidam, præter Alexãdrum Mileſium, qui ſacras literas ſecutus eſt, ut dixi. [c] Xerxe illo antiquiore.] Hic filius fuit Aralij, imperauit annos triginta. Fuerunt & alij duo Xerxes, ſed reges Perſarum: prior Darij Hiſtaſpis filius, qui bellũ incredendis copijs intulit Græciæ. Poſterior paucorũ menſium rex, qui Artaxerxi Longimano ſucceſsit. Herodotus Erato, Xerxẽ nihil aliud eſſe lingua illa dicit, quam bellatorem, Artaxerxem uerò magnum debellatorem. In libello qui titulo Beroſi circumfertur, ſic ſcribitur: Octauus rex Babyloniæ fuit Baleus, cognomẽto Xerxes, & regnauit annos triginta, hunc appellauerũt Xerxem, id eſt, uictorem, & triumphatorem: quòd imperauit duplo plus gentibus, quàm Aralios. Erat enim militia ferox, & fortunatus: & propagauit regnũ uſq; prope Indos. Sic ille, quiſquis eſt. Xerxem Aſſyriæ regem Balanæum cognominat Euſebius. Græcis βαλανεῖον eſt balneum, & βαλανεὺς balneanus. [d] Thuriacho, quem quidam Thurimachum.] Apud Euſebium Tiramachus. & ſic eſt in antiquo codice Brugenſi, nil dubium quin mendoſe, ut alia permulta. Pauſanias θελξίονος ἢ αἴγυρος, τ᾽ ἢ θουρίμαχος, Thelexionis filius fuit Aegyrus, huius uerò Thurimachus. Cuius regni anno ſeptimo nati ſunt gemini Iſaaco. [e] Armamitre.] Annis triginta octo, Leucippus, Thurimachi filius quadraginta quinq;. is quem modò citaui, Armabitrem, nõ Armamitrem hunc nominat. [ff] Primo Argiuorum Inacho.] In Peloponneſo à promontorio Syllaeco ad Maleam ſinus Argolicus ad Myrtoũ mare. Ibi eſt Argolis, quæ Argos & Mycenas urbes, Inachum & Eraſinum amnes, tum etiam Laconiæ partem continet. Hic primus regnauit Inachus, qui nomen dedit amni, qui à Lyrceo defluit monte. Alij Argis Theſſalicis regnaſſe & hunc & Phoroneum putant, falſi ſimilitudinibus nominũ. Nã in Theſſalia Argi ſunt dicti Pelaſgici ab Homero: & Pelaſgi etiã in Peloponneſo ponũtur, & utrobiq; Achæi & Achiui. Tum Strabo Pelopem cum Phthiotis, qui ſunt in Theſſalia, ueniſſe in Apiam ſcribit, quæ de nomine eius poſtea Pelopõneſus eſt dicta: & Pelaſgi qui in Italiã uenêre, ſedesq; primùm habuerũt, alij ad Padi oſtia, alij in Vmbria Theſſali narrantur fuiſſe. Verùm Pelaſgus Niobes Phoronei filiæ, & Iouis filius fuit, à quo Achæi, & qui deinde Pelopõneſiaci ex Pelopõneſo in eam quę tunc Aemonia, poſtea Theſſalia dicta eſt, frequentes migrarunt, duceſq; multitudinis fuêre, ut Dionyſius Halicarnaſſeus ſcribit. Achæus, Phthius, & Pelaſgus, Lariſſæ, & Neptuni filij, profectiq; in Aemoniã, expulſis barbaris, ipſi ea tenuerũt loca, regione in tres partes ducibus diuiſa, quas de nominibus eorum nominarũt Phthiã, Achaiã, Pelaſgiã: tametſi magis credo cognominationibus antiquę patriæ illos eſſe uſos ad deſiderium leniendũ: ut quemadmodũ Achaiam, Pelaſgiam, & Phthiã & Lariſſam arcem Argiuam reliquiſſent, ita ibi recuperarent, tum etiã ad famam gentis propagãdam. Quinque pòſt ætatibus hi pelaſgi à Locrenſibus & Aetolis, qui tum Curetes erant, & Leleges, duce Deucalione Prometheị

methei filio pulſi ſunt in inſulas maris Aegæi, & proxi- A mam continentem. Qui Epiro appulerunt, non multo pòſt traiecerunt in Italiam. Homerus in catalogo nauium ſatis oſtendit, fuiſſe nomina illarum urbium & regionum confuſa. Sed de his tãtum. Argiuorum res Dionyſius in libris Chronicis antiquiſsimas Græciæ tou fuiſſe tradit: cui Apion, & alij plerique ſuffragantur, adeò ut etiam poſt Inachum, nempe Phoroneo regnante, dicant Aegialeum fuiſſe autorem regni Sicyonij. Porrò Inachum ipſum fabulantur priſci, ut ſcribit Pauſanias, non hominem, ſed amnem fuiſſe Oceano genitum, patrem Phoronei, & ut alij tradũt, Aegialei. Phoroneus uerò inter Iunonem & Neptunum de poſſeſsione illius terræ iudex adhibitus, cum Cephiſo, Aſterione, ac Inacho pro Iunone pronunciauit, unde Iuno Argiua dicitur, & charos illi eſſe Argos, templumq́ eius uetuſtiſsi-

Phoroneus. mum religione inter Argos & Mycenas. Phoroneum iudicem faciunt, quòd is iudicia legesq́ illis populis con B ſtituit. Nec deſunt qui putent, forum de eius nomine eſſe dictum: quod quàm uerum ſit, uiderint ipſi. Pauſanias narrat hunc congregaſſe in urbem ſparſos illa terra homines, uocaſſeq́ urbem Phoronicum. In hunc Thelciſſes & Carſathij arma mouerunt, uictiq́ mari & uẽtis ſe cõmiſere, nullo deſtinato quem peterent locum. Tandem Rhodum, quæ tunc Ophiuſa dicebatur, tenuerũt, incolueruntq́ annis, ut Oroſius computat, ante condi-

Io. tam Romam mille & ſeptuaginta. [i] Nam & Io filia Inachi.] Hanc fabulantur raptam à Ioue, ſtupratamq́: & ne in ſcelere à Iunone deprehẽderetur, conuerſam in uaccam, dono data Iunoni ipſi, à qua miſſa eſt in Aegyptum, addito cuſtode centoculo Argo, eamq́ eſſe Iſim. Herodotus libro primo narrat, ex Perſarum monumentis puellam, hanc raptam à Phœnicibus, qui Argum nauigio cũ mercibus appulerant, ductamq́ in Aegyptũ: quod ait fuiſſe caput iniuriarum in mulieribus rapien- C dis, quouſq́ uentum eſt ad bellum Troianum. Diodorus refert, Inachum miſiſſe Cyrnum præſtantem ducem magna cum claſſe ad quęrẽdam filiam, interdicto reditu, niſi cum Ione. Pauſanias hanc non Inachi filiam, ſed Iaſi, qui ſextus ab Inacho Argis imperauit. Nam Phoronei filiã Argon ait genuiſſe, qui auo ſucceſsit: à quo Argi ſunt nominati, quod prius Phoronicum. Argo filius Phorbas, huic filius Triopas, hoc geniti ſunt Iaſius & Agenor. Valerius Flaccus libro quarto Argonauticôn, Ionẽ, Inachidem, & Iaſiam uirginem nominat: hoc, quia filia eſt: illud, quia Inachus autor regni, et nobilitatis. Et profectò hunc in modum magis congruunt tempora. Quî enim conueniret, ſi filia eſſet Inachi, uixiſſe eam Triopa rege, ut Euſebius in Chronicis, & in decimo Præparat. Euangelicæ ait, qui ſeptimus imperiũ Argis tenuit, hoc eſt, quadringentis annis poſt Inachum? Etſi Euſebius Ion etiam in regno Inachi cõſtituit in eiſdem chro- D nicis libris: nec tranauit mare, ſed nauigio in Aegyptũ delata eſt. Nam ut Lactãtius ſcribit libro primo, certus eſt in faſtis dies, quo Iſis nauigium celebratur. Ideo nauigationibus putabatur præeſſe, & curſus in mari dirigere. Lucianus uerbis Iouis ad Mercurium: τὴν δ' ἰὼ διὰ τοῦ πελάγους ἐς τὴν ἀίγυπτον ἀπαγαγὼν ἶσιν ποίησον, καὶ τὸ λοιπὸν ἔστω θεὸς τοῖς ἐκεῖ, καὶ τὸν νεῖλον ἀναγέτω, καὶ τοὺς ἀνέμους ἐπιπεμπέτω, καὶ σωζέτω τοὺς πλέοντας. Ipſam uerò Ion per mare in Aegyptum ducito, & facito Iſin: ac deinceps ſit illis hominibus numen. Inducat ipſa Nilum, uentos immittat, & nauigantes ſeruet. Apud Apuleium lib. undecimo de feſto ſuo loquitur Iſis: qui dies ex iſta nocte naſcetur, æterna mihi naſcetur religio, quo ſedatis hybernis tempeſtatibus, & lenitis maris procelloſis fluctibus, nauigabili iam pelago rudem dedicantes carinam primitias commeatus libant mei ſacerdotes. [k] Quæ

A poſtea Iſis.] Hæc in Aegypto cornuta fingebatur, ut ſcribunt Herodotus & Diodorus Siculus, quam ut filiam Saturni & Rheæ alij putabant Iunonem eſſe, quæ fratri Oſiridi, id eſt Ioui nupſerit. Alij Cererem, id eſt, Græcè δήμητρα, quòd leges tulerit, & agriculturam docuerit, & Oſiridem Dionyſium. Sunt qui Lunã putẽt & fratrẽ Oſiridem Solem. Nam filiam fuiſſe Inachi Ionem, nõ placet Diodoro. Seruius octauo Aeneidos, Iſis eſt genius Aegypti, quæ per ſiſtri motum, quod gerit in dextra, Nili acceſſus ſignificat: per ſitulam, quam ſiniſtrá retinet, oſtendit affluentiam omnium lacunarum. Iſis autem lingua Aegyptiorum eſt terra, quàm Iſin uolunt eſſe. Sic ille. [h] Eam ex Aethiopia.] Vnde ad Aegyptios ferunt manaſſe literas, leges, ritus ciuitatum, inſtituta ſacrorum, & colonias eò miſſas frequentes. Iſis.

De temporibus Iacob, & filij eius Ioſeph. Cap. IIII.

REGNANTIBVS Aſſyriorum decimo rege Baleo, & [a] Sicyoniorum nono Meſappo, [b] qui etiam Cephiſos à quibuſdam traditur: ſic tamen duorum nominum homo unus fuit, ac non potius alterum pro altero putauerunt fuiſſe hominem, qui in ſuis poſuerunt ſcriptis alterũ nomen; cùm [c] rex Argiuorum tertius Apis eſſet, mortuus eſt Iſaac annorũ centum octuaginta, & reliquit geminos ſuos annorum cẽtum & uiginti: quorum minor Iacob perti- C nens ad ciuitatem Dei, de qua ſcribimus, maiore utiq́ reprobato, habebat duodecim filios: quorum illũ, qui uocabatur Ioſeph, mercatoribus in Aegyptum tranſeuntibus fratres, adhuc Iſaac auo eorum uiuente, uendiderant. Stetit autem ante Pharaonem Ioſeph, quando ex humilitate, quam pertulit ſublimatus eſt, cùm triginta eſſet annorum: quoniam ſomnia regis diuinè interpretatus, prænunciauit ſeptem ubertatis annos futuros, quorum abundantiam præpollentem conſequentes alij ſeptem ſteriles fuerant conſumpturi: & ob hoc eum rex præfecerat Aegy- D pto, de carcere liberatum, quò eum coniecerat integritas caſtitatis: quam fortiter ſeruans malè amanti dominę, & malè credulo domino mentituræ, ueſte etiam derelicta, de manibus attrahentis aufugiens, non conſenſit ad ſtuprum. Secundo autem anno ſeptem annorum ſterilium, Iacob in Aegyptum cum ſuis omnibus uenit ad filium, agens annos centum & triginta: ſicut interrogãti regi ipſe reſpondit, cùm Ioſeph ageret triginta & noue, ad triginta ſcilicet quos agebat, quando a rege honoratus eſt, additis ſeptem ubertatis annis, & duobus famis.

L. VIVES.

Meſappus. SIcyoniorum a nono Meſappo.] Huius Pauſanias nõ meminit. Leucippum enim ait liberis maſculis caruiſſe, genuiſſe uerò filiam Chalciniam, cui commiſtus Neptunus genuit Peratum. Huius auus Leucippus apud ſe educato regnum tradidit. Euſebius Meſappum annos regnaſſe ait quadraginta ſeptem. Haud dubiè ſi Meſappus eſt hoc loco ponẽdus, is eſt qui Chalciniam duxit, à quo mõs Meſappus in Bœotia, & Meſapia in Italia dicta Calabria. Quem etiam Neptuni filiũ facit Vergilius libro ſeptimo, idcirco equorum domitorem & ferro atq; igni inuiolabilem. b Qui etiam Cephiſos à quibuſdam.] Cephiſus. Cephiſus fluuius eſt Bœotiæ, ad cuius ripam templum eſt Themidis deæ, cuius oraculũ Deucalion & Pyrrha ſuper reparatione generis humani conſuluerunt. Ex Parnaſſo delapſus Bœotiam & Atticam irrigat. Et uel Meſappus à fluuio monteq; cognominatus eſt, uel utrunq; ab ipſo. Seu, quod ueriſimilius eſt, Meſappus ab eo dictus eſt mons, & ipſe à patrio flumine Cephiſus aut Cephiſios appellatus. c Rex Argiuorũ tertius Apis.] Apis. Pauſanias huius regis inter Argiuos non meminit, ſed inter Sicyonios: quem tantum opibus ait ualuiſſe, ut tota regio intra Iſthmum Apia ſit ante Pelopis aduentum ex eo dicta. Euſebius Argiuum facit ex multorum Græcorum ſententia.

De Api rege Argiuorum, quem Aegyptij Serapin nominatum, diuino honore coluerunt. Cap. V.

His a temporibus rex Argiuorum Apis nauibus tranſuectus in Aegyptũ, cùm ibi mortuus fuiſſet, factus eſt Serapis omnium maximus Aegyptiorum Deus. Nominis autem huius cur non Apis etiam poſt mortem, ſed Serapis appellatus ſit, facillimam rationem Varro reddit: quia enim arca in qua mortuus ponitꝰ, b quod omnes iam σαρκοφάγον uocant, σορὸς dicitur Græcè: & ibi eum uenerari ſepultum cœperunt, priuſquam templum eius eſſet extructum: uelut Soroſapis, uel Sorapis primò, deinde una litera, ut fieri aſſolet, commutata, Serapis dictus eſt. Conſtitutum eſt etiam de illo, ut quiſquis eum hominem dixiſſet fuiſſe, capitalem penderet pœnam. c Et quoniam ferè in omnibus templis, ubi colebantur Iſis & Serapis: erat etiã ſimulachrum, quod digito labijs impreſſo admonere uideretur, ut ſilentium fieret: hoc ſignificare idem Varro exiſtimat, ut homines eos fuiſſe taceretur. d Ille autem bos, quem e mirabili uanitate decepta Aegyptus in honorem eius f delicijs affluentibus alebat: g quoniam eum ſine ſarcophago uiuum uenerabantur, Apis, non Serapis uocabatur. Quo boue mortuo, quoniam quærebatur, & reperiebatur uitulus coloris eiuſdem, hoc eſt, albis quibuſdam maculis ſimiliter inſignitus: mirum quiddam & diuinitùs ſibi procuratum eſſe credebant. Non enim magnum erat dæmonibus ad eos decipiendos phantaſiam talis tauri, quam ſola cerneret, oſtentare uaccæ concipienti atque prægnanti, unde libido matris attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret: b ſicut Iacob de uirgis uariatis, ut oues & capræ uariæ naſcerentur, effecit. Gen. 30. Quod enim homines coloribus & corporibus ueris, hoc dæmones figuris fictis facillimè poſſunt animalibus concipientibus exhibere.

L. VIVES.

His a temporibus rex Argiuorum Apis.] Diodorus libro primo, Oſirim dicit multis uocatũ nominibus, & Dionyſium, & Serapim, & Iouem, & Ammonem, & Pana, & Plutonem. Oſiris. Tacitus libro uigeſimo, ubi de origine eiuſce Dei multa narrat, ſcribit eſſe q Serapim putent Aeſculapiũ, qui ægris corporibus medratur: alij Oſirim antiquiſsimũ Aegyptijs numẽ. Macrobius ſolem intelligi per eum uult, & per Iſidem terrã. Martianus in Nuptijs ad ſolem: Te Serapim Nilus, Memphis ueneratur Oſirim. Nec deſunt, qui Serapim genium eſſe Aegypti arbitrẽtur, qui eam frugibus cęteriſq; bonis augeat. De quo hęc apud Suidam legũtur: Σάραπις. τοῦτον ἐν ἀλεξανδρείᾳ καθεῖλε θεόφιλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπὶ θεοδοσίου τοῦ μεγάλου. τοῦτον οἱ μὲν δία ἔφασαν εἶναι, οἱ δὲ τὸν νεῖλον, διὰ τὸ μόδιον ἔχειν ἐν τῇ κεφαλῇ, καὶ τὸν πῆχυν, ἤγουν τὸ τοῦ ὕδατος μέτρον. ἄλλοι δὲ τὸν ἰωσήφ, ἕτεροι δὲ ἆπίν τινα γεγενῆσθαι ἄνθρωπον εὔπορον, καὶ βασιλέα ἐν μέμφιδι τῆς αἰγύπτου. λιμοῦ δὲ γενομένου τοῖς ἀλεξανδρεῦσιν, ἐκ τῶν ἰδίων τροφὴν παρέσχε. τελευτήσαντι δὲ αὐτῷ ναὸν ἀνέστησαν, ἐν ᾧ βοῦς ἐτρέφετο, σύμβολον φέρων τοῦ γεωργοῦ καί τινα δὲ ἔχων ἐν τῇ χροιᾷ ἐπίσημα, ὅς τις ἐκ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ καὶ αὐτὸς ἆπις ἐκαλεῖτο. τὴν δὲ σορὸν ἔνθα τὸ σῶμα ἔκειτο αὐτοῦ, ἐν ἀλεξανδρείᾳ μετήνεγκαν. καὶ ἀπὸ τῆς σοροῦ καὶ ἄπιδος συνθέντες ὄνομα σόραπιν, ἐκάλεσαν αὐτόν. οἱ δὲ μετὰ ταῦτα σάραπιν. τούτῳ ναὸς ὑπὸ ἀλεξάνδρου ἐκτίσθη παμμεγέθης, καὶ πάνυ λαμπρός. Sarapis. Huius, inquit, ſimulachrum ſuſtulit Alexãdriæ archiepiſcopus Theophilus, principatu magni Theodoſij. Hũc deum, alij Iouem eſſe dixerunt, alij Nilum, propter modium quod in capite habet, & cubitũ, menſurã aquæ ſcilicet, alij uerò Ioſeph. Sunt qui Apim quendam fuiſſe hominem locupletẽ, & regem in Memphide Aegypti urbe, qui in difficultate annonæ maxima Alexandrinorum prouentibus eos proprijs aluerit. Ideo mortuo templum eſt erectũ, in quo bos nutriebatur, indiciũ ferẽs agricolæ, & notas in colore certas habens: diciturq; & bos ipſe Apis de nomine regis illius. Sepulchrũ autem huius Apidis, in quo eſt eius corpus conditum, Alexandriam translatum eſt, & à ſoro atque Apide compoſito nomine uocarunt eum Sorapim, poſtea dictus eſt Sarapis. Huic templum Alexander extruxit magnificentiſsimũ, & in primis clarum. Hęc Suidas. Similia ſunt apud Ruffinum Aquileiẽſem libro Eccleſ. hiſtoriæ undecimo. Euſebius lib. x. Prępar. Apis, inquit, Argiuorũ rex, ut Ariſtippus in primo Arcadiæ hiſt. ſcribit, Memphim in Aegypto condidit: quem Ariſtæus Argiuus Sarapidẽ appellatũ aſſerit, hunc ab Aegyptijs diuinos honores aſſecutũ nõ ignoramus. Nymphodorus autẽ Amphipolitanus in iij. de Aſiaticis legibus Apim taurum mortuũ in ſoro Gręcę, quod Latinè arcã dicere poſſumus,

poſſimus, poſitū Sorapim, ac deinde Sarapim appellatū fuiſſe contēdit. Fuit aūt Apis tertius ab Inacho. Tantum apud Euſebium. [b] Quod oēs iam sarcophagon.] Hoc eſt, carniuorum. Ideo Pauſanias eum & Porphyrius, & Suidas, alijq́; Græci non Sorapim uocāt, ſed Sarapim. Eſt aūt soros, mnēma, thēkē, monumentū, arca, loculus, conditorium. [c] Et quoniam ferè in omnibus templis.] Diod. lib. 1. ſcribit opinari quoſdam Iſidem & Sarapidem ſepulto a Nyſæ, quæ urbs eſt in Arabia, erectasq́; ibi duas columnas in monumentum, Iſidi unā, alterā Sarapidi, adſcriptaq́; epigrammata, quę genus & inuenta teſtentur. Cætera uerò quæ ſacerdotes in arcanis habēt, ſecretiſsima eſſe, ne ueritas prodatur, pœna ingenti adiecta, qui euulgaſſet. Deus hic qui ſilentij admonebat, digito premens labia, Harpocrates dicebatur, ut ait Varro libro De Latina lingua iiij. quo loco Serapidem & Iſidem magnos deos eſſe dicit, hoc eſt, cœlū

Harpocrates. & terrā. Hunc Harpocratem Sigalion Auſonius nominauit, à sigān, quod eſt ſileo. Meminerunt eius Plinius & Catullus nō ſemel, cùm tacitum hominem ſignificat, quod & in prouerbiū abijt. Plutarchus in libello de Iſide & Oſiride, Harpocratē ait ex his natum, cùm Oſiris cum Iſide mortuus iam concubuiſſet: & quoniā infans tener adhuc eſt ſublatus, nō enim erat uitalis, ideo pingitur digito ad os admoto, quaſi nondum locutū ſe ſignificaret. Quæ interpretatio dura eſt, mea ſententia, atq; inepta. Quin potius ſilendū aliquid admonebat, ut Ro-

Angerona. mæ Angerona, quæ habitu formaq́; ſimili fingebatur: ut ait Macrobius. Ouidius etiā ſuffragatur lib. Metam. 9.

Sanctaq́; Bubaſtis, uarijsq́; coloribus Apis,
Quiq́; premit uocem, digitoq́; ſilentia ſuadet.

Huc forſan alluſit Perſius, cùm ait: Digito compeſce

Apis. labellum. [d] Ille autem bos.] Hic eſt Apis bos. Credo nullum eſſe ſcriptorē res Aegyptias attingentē, qui bouis huius non meminerit, ſeu Græcus, ſeu Latinus. Sed inter cæteros plurib. uerbis Herodotus, Diodorus, Strabo, Plutarchus, Euſebius, Suidas, Varro, Mela, Plinius, Solinus, Marcellinus. Erat niger toto corpore, maculā albam quadratam habebat in fronte Herodoto, in latere dextro Plinio, ſimilē cornibus lunæ creſcere incipiētibus. Nam & lunæ eſt facies, ſicut Marcellinus ait, in tergo effigiem aquilæ, in lingua nodū, cantharì forma, duplices in cauda pilos. Quo mortuo, ingēti cū luctu alius quærebatur: nec finis erat luctus, prius q̄ quē Apidem facerēt illis inſignem notis inuenirent. Hunc adorabāt Aegyptij ut maximū Deum, & ſicut Macrobius inquit, cultu attonitę uenerationis, nec licebat ei certos excedere annos, cùm eo peruenerat à ſacerdotibus merſus in fontem enecabatur. [e] Mirabili uarietate. An de uarietate colorum. Sed in antiquis libris eſt, Vanitate: melius, ut puto. [f] Delicijs affluentibus alebat.] Mēphi templum eſt Apidi ſacrum Straboni, in eo ſeptum erat ornatiſsimū: ante quod aula, & ſeptū matris Apidis, in quod ſinebatur exire ſua gratia: tum etiā ut exteris oſtēderetur. Delubra in quibus cubat, thalamos myſticè nomināt: cùm exit ad turbā, ea ſubmouetur per lictores nō paucos. Venerantur omnes bubulum numē, grex puerorum comes it, & ipſe per furorē uaticinia fundens. In huius templum Memphi neq; extraneis neq; profanis licet ingredi, niſi cùm ſepelitur. [g] Quoniam eū ſine ſarcophago.] Sunt qui hoc de colendo boue inſtitutū iam inde ab Iſide & Oriſide manaſſe uelint, propter utilitatem in aranda terra ex eo animali perceptā. Alij Oſirim bouem eſſe autumant, ut Iſim cornutam uaccam, ſiue quod Iun, ſiue qua alia ratione. Ferunt quoq;, ſicut Diodorus narrat, Oſiridis interempti animā in bouem demigraſſe, eſſeq́; ſemper in eo boue, quem Apim uocant, tranſireq́; ab alio in aliū, dum mergitur. Sunt qui exiſtiment membra Oſiridis à Typhone fratre diſcerpti ab Apide eſſe collecta in bouem ligneū bouis corio cōtectum: id cùm ſpeciem bouis intuentibus præbuiſſet, creditum eſt Oſiridem in bouem conuerſum: inde natū morem colendi bouis, non ſecus atque ipſius Oſiridis. Hic ergo bos eſt Oſiris uiuens, ille uerò qui in tēplis ſacratus erat, uelut cum ſuo eſſet loculamento Sarapis dicebatur, quaſi Oſiris ſepultus. [h] Sicut Iacob de uirgis uariatis.] Gen. xxx. Diſſerui alibi de hac in cōceptu phantaſia: dixi hunc locum à Lxx. confuſe uerſum: elucidat eum Hieronymus in Geneſim.

Quo regnāte apud Argiuos, quóue apud Aſſyrios, Iacob in Aegypto mortuus ſit. Cap. VI.

APIS ergo rex non Ægyptiorum, ſed Argiuorum, mortuus eſt in Aegypto. [a] huic filius Argus ſucceſsit in regnum, ex cuius nomine Argi, & ex hoc Argiui appellati ſunt. Superioribus autem regibus nōdum uel locus uel gens habebat hoc nomē. Hoc regnāte apud Argiuos, & [b] apud Sicyonios Erato: apud Aſſyrios uerò adhuc manente Baleo, mortuus eſt Iacob in Aegypto annorum centum quadragintaſeptem, cùm moriturus filios ſuos, & nepotes ex Ioſeph benedixiſſet, Chriſtumq́; apertiſsimè prophetaſſet, dicens in benedictione Iudæ: Non deficiet princeps ex Iuda, & dux de femoribus eius, [c] donec ueniant quæ repoſita ſunt ei: [d] & ipſe erit expectatio gentium. [e] Regnante autem Argo, ſuis cœpit uti frugibus Græcia, & habere ſegetes in agricultura, delatis aliunde ſeminibus. Argus namq; poſt obitum Deus haberi cœpit, templo & ſacrificijs honoratus. Qui honor eo regnante & ante illum delatus eſt homini priuato & fulminato cuidā Homogyro, eo quòd primus ad aratrum boues iunxerit. (Gen. 49.)

L. VIVES.

Argus. HVic [a] filius Argus.] Hūc, ut dixi, genuit Niobe filia Phoronei: alij Apim malunt. Fieri poteſt, ut Apis ſit qui ex Phoronei filia genuerit Argū, numereturq́; inter reges Argiuorum, quòd regnū pro filio adminiſtrarit, quoad adoleſceret: idq́; ubi eſt factū, relicta Græcia in Aegyptū ſit profectus, tradito imperio filio. Etſi Euſebius Aegialeo fratri putat: imperauit annos lxx. Fuit & Argus Areſtoris filius, qui Iun uaccam mandato Iunonis cuſtodijt. Fuit & qui Amphion cognominatus eſt, qui Pylos aliquando & Orchomenon Arcadiæ ditione tenuit. [b] Apud Sicyonios Erato.] Ex Pauſania Peratū dixi, Neptuno & Chalcinia Leucippi filia natū. Heratum nominat Euſebius, qui regnarit annos xlvij. [c] Donec ueniant quæ repoſita ſunt.] Sic Septuaginta: heōs an elthē ta apokeimena autō. [d] Et ipſe erit expect.] Alibi deeſt Erit, & ſic uerterunt Lxx. kai autos proſdokia ethnōn. [e] Regnante autem Argo, ſuis cœpit uti frugibus Græcia.] Nam paulò poſt Peratum, id eſt, Pleſnnæo regnante, eò uenit Ceres, ad quam frugū inuentio refertur in Attica terra.

Quorum regum tempore Ioſeph in Aegypto defunctus eſt. Cap. VII. A

REGNANTIBVS Aſſyriorum [a] duo-
decimo Mamito, & undecimo [b] Si-
cyoniorum Plemnæo, & Argis ad-
huc manente Argo, mortuus eſt Ioſeph in
Aegypto annorũ centũ & decem. Poſt cuius
mortẽ populus Dei mirabiliter creſcẽs man-
ſit in Aegypto centũ quadragintaquinq; an-
nos trãquillè prius, donec morerentur quib.
Ioſeph notus fuit. Deinde quia inuidebatur
incremẽtis eius, eratq; ſuſpectus quouſq; in-
de liberaretur, perſecutionibus affligebatur B
innumeris, inter quas tamen diuinitus fœcũ-
data multiplicatione creſcebat, & laboribus
premebatur intolerabilis ſeruitutis. In Aſſy-
ria uerò & Grecia per idem tempus regna e-
adem permanebant.

L. VIVES.

DVodecimo [a] Hermaſco.] Euſebius & ueteres co-
dices habẽt Mamitum, qui imperauit annis 30. &
nõ duodecimũ regẽ, ſed undecimũ. [b] Sicyo-
niorũ Plemineo.] Euſeb. Plemnæus, quẽ dicit uixiſſe in
principatu annos 48. Pauſanias πλεμναῖον, Plemnæũ.

Quorum regũ ætate Moyſes natus ſit, & quorum deorũ iiſdẽ tẽporibus ſit orta religio. VIII.

QVM ergo regnauit [a] Aſſyriis quar- C
tuſdecimus Saphrus, & Sicyoniis
duodecimus [b] Orthopolus, & Cri
aſus quintus Argiuis, [d] natus eſt in
Aegypto Moyſes, p quẽ populus Dei de ſer-
uitute Aegyptia liberatus eſt, in qua eũ ad de
ſiderãdum ſui creatoris auxiliũ ſic exerceri o-
portebat. Regnãtib. memoratis regibus [e] fu-
iſſe à quibuſdã credit Prometheus, quẽ pro-
pterea ferũt de luto formaſſe homines, [f] quia
optimus ſapientiæ doctor fuiſſe perhibetur:
[g] nec tamen oſtenditur qui eius temporibus
fuerint ſapientes. [g] Frater eius Atlas, magnus D
fuiſſe aſtrologus dicitur. Vnde occaſionem
fabula inuenit, ut eum cœlum portare con-
fingeret: quamuis mons nomine nuncupe-
tur, cuius altitudine potius cœli portatio in
opinionem uulgi ueniſſe uideatur. Multa
quoq; alia ex illis in Græcia tẽporibus con-
fingi fabuloſa cœperũt: [i] ſed uſq; ad Cecro-
pem regẽ Atheniẽſium, quo regnãte eadẽ ci-
uitas etiã tale nomẽ accepit, & quo regnante
Deus per Moyſen eduxit ex Aegypto popu
lum ſuũ, relati ſunt in deorum numerũ aliqui
mortui cæca & uana conſuetudine, ac ſuper-
ſtitione Græcorũ. In quibus Criaſi regis cõ-
iunx Melantonice, & [k] Phorbas filius eorũ,
qui poſt patrem rex Argiuorum ſextus fuit,
[l] & ſeptimi regis Triopę filius [m] Iaſus, [n] & rex
nonus Sthenelas, ſiue Stheneleus, ſiue Sthe-
nelus: uariè quippe in diuerſis autoribus in-
uenitur. [o] His temporibus etiam Mercurius
fuiſſe perhibetur, nepos Atlantis, ex Maia fi-
lia eius: quod uulgatiores etiam literæ perſo-
nant. Multarum autẽ artium peritus claruit,
quas & hominibus tradidit: quo merito eum
poſt mortem Deum eſſe uoluerunt, ſiue etiã
crediderunt. [p] Poſterior fuiſſe Hercules dici-
tur: ad ea tamen tempora pertinens Argiuo-
rum: quamuis nonnulli eum Mercurio præ-
ferãt tempore: quos falli exiſtimo. Sed quo-
libet tempore nati ſint, conſtat inter hiſtori-
cos graues, qui hęc antiqua literis mandaue-
rũt, [q] ambos homines fuiſſe, [r] & quòd morta
libus ad iſtã uitã cõmodius ducendã benefi-
cia multa contulerint, honores ab eis meru-
iſſe diuinos. [s] Minerua uerò longè his anti-
quior. Nam temporibus Ogygii [t] ad lacum,
qui Tritonis dicitur, uirginali fertur appa-
ruiſſe ætate: unde & Tritonia nuncupata eſt,
multorũ ſanè operũ inuentrix: & tanto pro-
cliuius dea credita, quanto minus origo in-
notuit. [u] Quòd enim de capite Iouis nata ca-
nitur, poetis & fabulis, non hiſtorię rebuſq;
geſtis eſt applicandum: [x] quanquã Ogygius
ipſe quando fuerit, cuius temporibus etiam
diluuiũ magnum factum eſt: non illud maxi-
mum in quo nulli homines euaſerunt, niſi
qui in arca eſſe potuerũt: quod gentium [y] nec
Græca, nec Latina nouit hiſtoria: ſed tamen
maius quã poſtea tempore Deucalionis fuit,
inter ſcriptores hiſtoriæ non conuenit. Nam
Varro inde exorſus eſt librum, cuius men-
tionem ſuperius feci, & nihil ex quo perue-
niat ad res Romanas, proponit antiquius q̃
Ogygii diluuiũ, hoc eſt, Ogygii factum tem-
poribus. [z] Noſtri autẽ qui Chronica ſcripſe-
runt, prius Euſebius: poſt Hieronymus,
qui utiq; præcedentes aliquos hiſtoricos in
hac opinione ſecuti ſunt: poſt annos ampli-
us quàm trecentos iam ſecundo Argiuorum
Phoroneo rege regnante, Ogygii diluuium
fuiſſe cõmemorant. Sed quolibet tẽpore fue
rit: iam tamen Minerua tanquam dea cole-
batur, regnante Atheniensibus [a] Cecrope,
ſub quo rege etiam ipſam uel inſtaurata m fe-
runt, uel conditam ciuitatem.

L. VIVES.

L. VIVES.

Saphrus. A Sſyrijs [a] quartuſdecimus Saphrus.] Euſebius Mamito ſubſtituit Machaelū, qui fuit in regno 101 annos, quot pater, nempe xxx. Machaelo Sphereū, qui annos xx. Cuius anno duodeuiceſimo natus eſt in Aegypto Moſes. [b] Orthopolus.] Euſebius Orthopolis, ut & Pauſanias, qui eum Plemnæi filiū fuiſſe dicit, ſeruatū à Cerere. Nam filij omnes Plemnæi ubi primò nati incipiebant uagire, expirabant, quouſq; ad eum uenit Ceres, & alienæ cuiuſdam mulieris ornatu aluit ipſi filium, ſeruauitq;, dictuſq; eſt Orthopolis.

Orthopolis.

[c] Et Criaſus quintus Argiuis.] Pauſanias κρίασον. Piraſus, qui annos liiij. fuit in imperio. [d] Natus eſt in Aegypto Moyſes.] Moyſes quando fuerit, controuerſum eſt inter prophanos ſcriptores. Porphyrius ex Sanchoniatone Moſen Semiramidis temporib. uixiſſe tradit. Appion grāmaticus ad Inachi ætatē reducit, ex Ptolemæo Mendeſio ſacerdote, qui inquit tēpeſtate Amoſis Aegyptijs imperauit. Polemō uerò in 1. Græcarū hiſt. paulò recētiorē facit. nam tempore Apidis Phoronei filij pars, inquit, Aegypti exercitus ab Aegypto pulſa in Syria nō procul ab Arabia conſedit. Tacianus Aſſyrius uarias autorū ſententias mirè diſcrepātes affert de ætate Moſis: alijs multò antiquiorē bello Troiano, alijs poſteriorē, alijs æqualē aſſimantibus. Cæterū ipſe multis argumētis euincit, priorē fuiſſe cuius uerba ſi quis deſiderat, habet apud Euſebiū x. Præp. Euāg. Numeni' philoſophus Muſæum uocat Moſen: & Artapanus, quē Hebræi Moſen à Græcis Muſęū nominari tradit, quem ſcribit à Meride Chenephris Aegyptiorū regis filia, q̄ ipſa párere non poſſet, adoptatū, maximo apud Aegyptios habitum honore ob ingenium diuinum & inuenta tū quæ ad eruditionē facerēt, tū quæ ad remp. priuatamq; & mores ſingulorū. [e] Fuiſſe à quibuſdam creditur Prometheus.] Sic Euſebius ex aliorū opinione loquēs, Africani credo, qui quatuor & nonaginta poſt Ogygē annis Prometheū conſtituit. Porphyrius Atlantē & Prometheū per Inachi tēpora fuiſſe ſcribit. At Prometheus filius fuit Iapeti & Aſię. Heſiodus Climenē uocat matrē. Initiū inimicitiarū cum Ioue hoc narrat Higinus in cœleſti hiſtoria, quod & alij attingunt plerīq;: cùm olim in ſacrificijs mos eſſet ſolidas hoſtias igne abſumere, nec poſſent ob ſumptus magnitudinem pauperes ſacrificare, Prometheus homo callidus & perhumanus egit cū Ioue, ut media tantū hoſtiæ pars igni daret̄ ſacris, altera media cederet in uſus hominū: quod Iupiter libēter cōceſsit: tum Prometheus duos tauros Ioui immolauit, utriuſq; oſſa pingui operuit, & corio unius, carnes uerò corio alterius: deditq; Ioui optionē, ut quē illorū taurorū uellet, eligeret. Iupiter ſimplex deus, nihil ſuſpicatus ineſſe fraudis: quem primū habuit ad manū, cepit, oſſa uidelicet. Quod ubi cognouiſſet, ignē remouit ab hominib', ne ſacrificare poſſēt. Prometheus ſolito ſuo ingenio ignem ferula ex illo Ioueo & cœleſti ſurripuit, cōmunicauitq; cum mortalibus: ideo Caucaſo affixus eſt, aquila eius iecur ſubinde renaſcēs aſsiduò depaſcente. Addunt alij etiā factas ab eo mulieres, quę toties cœlo detraxerint Iouē. Apud Lucianū Vulcanus & Mercurius Prometheo querenti de graui ſupplicio hæc crimina obijciunt: Feſelliſti Iouē in partibus, furatus es ignē, & homines feciſti, ac in primis fœminas. Nam homines dicitur è luto finxiſſe, & igne ab Ioue ſurrepto illos animaſſe. Ex quo igne Horatius ait febres & macies mortalibus natas. Seruius admiratā narrat Mineruā hominis opus promethei, & pollicitā quicquid ad id abſoluēdū opus foret. Prometheū, cùm ſe quid optimū eſſet ignorare reſpōdiſſet, ſublatū in cœlus ab ea, admotaq; ſolis currui ferula ignē ad nos detuliſſe. Heſiodus οἳ ἔρ-

Moyſes.

Prometheus.

A γον attingere uidetur quod Higinus narrauit, cùm ait Iouē mortalibus ignē abſtuliſſe, Prometheū reſtituiſſe. Idcirco Pandorā iuſſu Iouis à Vulcano factā, ut Promethei furtū ulciſceret̄, quam fœminā donhabat à dijs omnibus, unde nomē inuenit, deferendā in terras Mercurio mādarit dono dandā Epimetheo Promethei fratri: quę in eius domū recepta, detexit doliū malorum omniū, quę per orbē in genus humanū ſparſa ſunt, ſola Spe in fundo reſidua. Prometheus uerò, ut ait Aeſchylus, ad xxx. annorū milia in Caucaſo religatus eſt iuxta Caſpias portas, ſicut Lucianus inquit, ὑπὲρ Κασπίων. Philoſtratus in Tyaneo, duo refert in Caucaſo eſſe cacumina ſtadio inter ſe abiuncta, quibus affixas Promethei manus accolæ narrēt. Idē Lucianus ſignificat. & aquilā hāc nōnulli, ſicut Higinus narrat, Typhone & Echidna genitā: alij terra & tartaro tradūt, cōplures à Vulcano factā. eā Hercules ſagitta ſua interemit: quæ ob id meritum in cœlū B tranſlata eſt, quatuor ſtellis inter duos circulos, æſtiuū & æquinoctialē. Poſtea Prometheus q̄ prędixiſſet Ioui concubituro cum Thetide filium Thetidos patre maiorē futurū, ſic in fatis eſſe, ſolutus eſt: hac tamē lege, ut in digito annulū ferreū cum lapide geſtaret, in dictū uinculorū, unde annuli manaſſe uſum ferunt. Lactantius hūc primū ſimulachra ex luto finxiſſe ſcribit. Furtū ignis Plinius lib. 7. interpretat̄, q̄ ex ferro & ſilice ignē excudere docuerit, ſeruareq; in ferula. Diod. lib. 5. conſtare ait, inuentam à Prometheo materiā, quæ ignis fouet. Pelaſgi, teſte Pauſania, nō Promethea inuētorē ignis, ſed ſuum Phoroneū uolunt. Theophraſtus ignis inuētionem ad inuenta ſapiētiæ pertinere autumat. [f] Quia optimus ſapientiæ doctor.] Heſiodus Ἰαπετιονίδη πάντων πέρι μήδεα εἰδώς. Iapeti proles reliquis ſapientior unus. Ferūt hunc cùm natu maior eſſet Epimetheo, ultrò illi regnū Theſſalię cōceſsiſſe adminiſtrandū, ac dediſſe ſe cunctarū C rerū contēplationi inquiſitioniq; ac in primis cœleſtiū. Ideo altiſsimū aſcēdiſſe Caucaſum, ut ſereno cœlo q̄ lōgiſsimè aſtra, ſignorū obitus & ortus ſpectaret. Inde cū deſcēdiſſet, Chaldęos edocuiſſe artē, ſimul & multa quę ad uitā ciuilē pertinerent, illudq; de paſtu iecinoris ad curas et ambiguitates ſubinde alias ex alijs renaſcētes ſpectare crēdo. Et ſi interpres Apollonij Rhodij fluuiū eſſe ſcribit Aquilā nomine, qui Prometheæ regiōis, quę ad radices Caucaſi ſita eſt, epar raderet. Herodotus hiſtoriā narrat, Prometheū Scytharū regē, cùm nō poſſet fluuiū Aquilā, quæ regionē ſuam allueret, deriuare, diſcruciaſſe uehemēter ſe, ac deinde adiutū ab Hercule, q̄ hoc præſtitit. in fluuio cōſentiunt. Et Diod. lib. 1. Prometheū Aegyptiū fuiſſe dicit, cuius regionē cùm Nilus totam propè operuiſſet, ac perderet multis incolis abſumptis, illum de conſciſcenda ſibi morte deliberaſſe, fluui-
D umq; propter curſus celeritatē Aquilā dictū. Herculem & uirtute & magnitudine cōſilij inundationē repreſsiſſe, flumēq; redegiſſe in alueū priſtinū: unde orta ſit Græca fabula. [g] Nec tamē oſtenditur.] Atlas fuit ſapiēs: & Epimetheus itidē, ſed poſt factū: unde nomē illi inditum putatur. Prometheus eſt enim antè conſultus, Epimetheus poſt. Nā cùm eſſet à Prometheo monitus, ne quod donū acciperet à Ioue, ipſe immemor fraterni cōſilij Pandorā accepit, & αὐτὰρ ὁ δεξάμενος, ὅτε δὴ κακὸν εἶχ' ἐνόησεν, ut inquit Heſiodus, & accepta nouit ſua damna Epimetheus. Acutè Auguſtinus, Quomodo doctor fuit ſapiētię, cùm nullos ab eo uideam' factos ſapiētes? quomodo ipſe ſapiens, cùm nullus eius tēporibus legatur ſapiens, qui ferre potuerit iudiciū de eius ſapientia? nā de ſapiēte ſolus ſapiēs poteſt iudicare. [h] Frater eius Atlas.] Seruius lib. viij. Aeneid. Atlātes dicit fuiſſe tres: unū Maurū, qui eſt maximus: alterū Italicū, patrē Electræ: tertiū Arcadē, patrem Maiæ, unde natus eſt Mercurius.

Atlas.

rius.Scriptores hos cõfundunt, ut ſolent.Diodo.enim
lib.4.Atlãtem,qui loca Libyæ tenuerit inter Cœli filios
numerat,fratremq; eſſe dicit Saturni, eundem Heſperi-
dum patrem, Mercurij auum, conſultiſsimumq; fuiſſe
rationis aſtrorum:cumq; frequenter montem ſibi co-
gnominem,ut curſus ſiderum intueretur,conſcenderet,
occaſionem dediſſe fabulæ, qua ſuſtinere humeris cœ-
lum creditus eſt.Plinius lib.vij.Atlantem Libyæ filium,
hunc haud dubiè,qui in Africa imperauit, repertorem
aſtrologiæ fuiſſe ait,& in ſecundo ſphærã aſtrologicã in
ueniſſe narrat.Alexãder Polyhiſtor hũc Atlantẽ Enoch
fuiſſe autumat inuentorẽ peritiæ ſiderum,quam poſtea
Phœnicibus & Aegyptijs tradidit Abraham,cùm apud
illos peregrinaretur. Hæc aſtrologiæ ſcientia potuit lo-
cum præbuiſſe fabulæ de mundo Atlanti innixo. Sunt
qui propter montem id putent Atlantem dictum ardu
um & longiſsimũ,columnæ inſtar,qui cœlum fulcire ui
ſione conſpicientium creditur,inquit Herodotus,tran-
ſcẽditq; nubes ipſas,nec cacumen facilè cernitur nebu
lis perpetuum obductis:quin & hæc ſimul omnia ma-
iorem pręſtiterũt comminiſcendi anſam. Italicus Atlas
eſt,quem aiunt antiquiſsimum Feſulis fuiſſe regem.

Cecrops. [i] Sed uſq; ad Cecropem.] Pauſanias Actæũ ait pri-
mũ in Attica regnaſſe,cui Cecrops gener ſucceſſerit ho-
mo Aegyptius,quem διφυῆ fuiſſe dicunt, hoc eſt,dupli-
cis naturæ, ſuperioris partis uiri, inferioris feræ, quod
ex agreſtib.& feris, latis legibus, humanos fecerit:ſeu
inferioris partis fœminę,q coniugia inſtituerit in Attica
terra,& autor ferè fuerit patris & matris.Nã antea pro-
miſcuis connubijs,nemo certos parẽtes noſcebat. Afri-
canus in quarto Annalium autor eſt, Ogygem primũ
in Attica regnaſſe, eamq; terram incultam ac deſertam
per ducentos annos à diluuio manſiſſe uſq; ad Cecro-
pem.Actæum uerò & cæteros qui ante Cecropem dicũ-
Phorbas. tur fuiſſe,nuda eſſe nomina. [k] Et Phorbas filius eo-
rum.] Fratrem Peraſi dicit Pauſanias Phorbantẽ fuiſſe,
filium Argi patrem Triopæ.Diodorus ſcribit Rhodien-
ſes, cùm ui ſerpentium atrociter infeſtarentur, conſulto
oraculo Phorbãtẽ acceriſſe,data inſulæ parte, quã &
ipſe, & eius poſteri tenerent, ita liberatos peſte illa, de-
creuiſſe poſtea Phorbanti uita iã functo diuinos hono-
res.quem tamen Diodorus uidetur indicare, nõ Phor-
bantem Argiuum,nec Peraſi,aut Argi filiũ, ſed Theſſa-
lum Lapitho progenitum. [l] Et ſeptimi regis Trio-
Triopas. pæ.] Hunc Phorbantis filium dicit Pauſanias.meminit
& Diod.Triopæ incertum,quibus orti parentibus.nam
alij Canace & Neptuno,alij Apolline natum dicunt.In-
uiſum fuiſſe ſcribit popularibus, q ſacra cõpilarit, fra-
tremq; interemerit. Higinus hũc tradit putatum à qui-
buſdam in cœlo Ophiuchum,quem draco cõplectitur.
Nam is cùm ad domum ſuam tegendam Cereris ędem
detexiſſet, fame ſe illa eſt ulta. Nouiſsimè in uitæ fine
dracone ei obiecto, uehemẽter eſt afflictus,& poſt mor-
tẽ inter ſidera ſic locatus eſt, ut adhuc uideatur à ſerpente
conſtringi. [m] Iaſus.] Pater Ius, à quo Argos Iaſium
dictũ, & Iaſides Argiui. [n] Et rex nonus Sthenelas.]
Pauſanias ſic: κρότωπος ὁ ἀγήνορος ἔσχε μετὰ τὸν ἴασον τὴν ἀρ-
χὴν, κροτώπου δὲ σθενέλας γίγνεται. Crotopus Agenoris fi-
lius habuit poſt Iaſum regnum: huius filius fuit Sthe-
Mercurius. nelas. [o] His temporibus etiam Mercurius.] Mer-
curios Cicero dicit fuiſſe quatuor, ut aliàs dixi. Hic eſt
Ioue tertio & Maia genitus, ex auita diſciplina multa-
rũ rerũ uitæ uſui per q utiliũ repertor. Prudentius ma-
gum dicit fuiſſe,ideo finxiſſe priſcos illos ſoliũ animas
ad Orcum deducere, & inde reducere. [p] Poſterior
Hercules. fuiſſe Hercules.] Hercules Cicero ſex fuiſſe ſcribit, pri-
mum antiquiſsimũ, Ioue antiquiſsimo & Liſcito natũ,
quẽ concertauiſſe cum Apolline de tripode accepimus

A Alterũ Nilo natũ Aegyptium, quem ferũt literas Phry-
gias conſcripſiſſe.Tertium indigetem Idæis,cui inferias
afferũt. Quartum Aſteriæ Latonæ ſororis filium,quem
Tyrij maximè colunt,cuius Carthaginem filiam ferũt.
Quintum in India, qui Belus dicitur. Sextum ex Alcme-
na,quẽ tertius Iupiter genuit. Diodorus Siculus libro
quarto tres Hercules ponit:primũ Aegyptiũ,cuius ma-
xima fuerit uirtus,quemq; Oſiris, q corpore eſſet uali-
diſsimo,exercitui pręfecit.Hic magna orbis parte pera-
grata, in Libya columnam ſtatuit, pręceſsitq; Herculẽ
Alcmenæ filium pluribus q mille annis,qui & fuit ęmu
lus illius,ideo Alcæus dictus,q.pręſidiarius & adiutor.
Tertius Hercules fuit Cretenſis,armis & fortitudine in-
clytus, tum etiã gymnico certamine ad Olympiam cõ-
ſtituto, quem Pauſanias ἰδαῖον Idæum Herculem, hoc
eſt,Dactylum & Curetẽ nominat.Seruius quatuor Her-
cules facit,Tyrinthium,Argiuum, Thebanum, Libym,
octauo Aeneidos.uerùm de numero nõ conſtat. Nam
Varro quatuor & quadraginta Hercules recenſet, & Ta
B citus ſcribit Lybies dicere antiquiſsimum Herculẽ na-
tum apud ſe, eoſq; qui pari uirtute fuerint, in cogno-
mẽtum eius aſcitos. At ille qui Aequiuoca ſcripſit, quæ
Xenophontis nomine circumferũtur, Saturnos ſcribit
uocari ſolitos familiarũ nobiliũ reges antiquiſsimos:
primogenitos eorũ Ioues: nepotes fortiſsimos Hercu-
les. Auguſt.hîc de Hercule Iouis & Alcmenę filio loqui-
tur, qui cũ Argonautis nauigauit. Vnaq; generatione
Troicũ bellũ anteceſsit, cui Græcorũ ambitio uniuerſa
reliquorum acta attribuit.Ita uirium & fortitudinis fa-
ma maiore, q deorum, uel ipſius Iouis, uenit ad poſte-
ros,ut Seneca tragicus auſus ſit dicere:

Fortius ipſo genitore tuo Fulmina mittes.

Hic Hercules poſterior fuit Mercurio. Nã prius quàm
Hercules naſceretur,miniſtraſſe Ioui Mercurium, fama
eſt.Liſciti tamen filius contemporaneus,Aegyptius ma
ior Mercurio Arcade, æqualis Aegyptio. [q] Ambos
C homines fuiſſe.] Homerus Herculem, ut cæteros mor-
tuos conueniri ab Vlyſſe facit 9.Odyſ.etſi idolum illius
tantùm eſſe apud inferos dicit, cùm ipſe Hercules cõui-
uia deorum incat:ſed ſcimus quid uelit idolum illud.
[r] Et quod mortalibus ad iſtam uitam.] Mercurius
multarum artium repertor,& excultor ſermonis:Hercu
les monſtrorum purgator, & auerſor. Inde ἀλεξίκακος
dictus. [s] Minerua uerò longè.] Mineruas Cicero Mineruæ.
tertio De nat.deorum quinq; facit. Primã Apollinis ma
trem ex Vulcano.Secundam Nilo ortam, quam Aegy-
ptij Saitæ colunt.Tertiam Iouis Cœlij filiã. Quartam Io-
ue & Coriphe Oceani filia natã, quam Arcades Coriã
nominant:& quadrigarum inuentricem ferunt. Quin-
tam Pallantis filiã, quæ patrem dicitur interemiſſe, uir-
ginitatem ſuã uiolare conantem, cui pinnatum talaria
affigunt. Hunc Pallantem, alij hominẽ fuiſſe immanẽ Pallas.
tradunt, quẽ illa quòd occiderit, nominata eſt Pallas.
D Arcades autem fabulantur, Mineruam paruulam ad-
huc,miſſam à Ioue ad Pallantem Lycaonis filium, ut in
eius ædibus educaretur, ab eoq; eſſe cũ filia ſua educa-
tam, quã Minerua in deorũ retulit numerum, dixitq;
Victoriam,ſe uerò Palladem in gratiam nutritij. Sunt
& alia etyma Palladis,nempe ἀπὸ τοῦ πάλλειν, id eſt,con-
cutiendo haſtam, uel ἀπὸ τοῦ δοκεῖν παλλομένην αὐτὴν ἐν τῇ κε-
φαλῇ τοῦ διὸς,quòd in capite Iouis agitaretur.uel διὰ τὸ παλ-
λομένην τὴν καρδίαν τοῦ διονύσου προσκομίσαι τῷ διί: quod pal-
pitans adhuc Dionyſij cor ad Iouẽ tulerit. nempe cùm
eſſet occiſus & diſcerptus à Titanibus. [t] Ad lacũ qui Tritonis lacus
Tritonis dicitur.] Inter duas Syrtes in Africa, & flu-
uius eſt, & palus,utrunq; Tritona nominãt.unde & co-
gnomen Mineruæ,inquit Mela,ut incolæ arbitrãtur,ibi
genitæ:faciunq; fabulæ ei aliquam fidem, quod quem
natalem

natalem eius putant, ludicris uirginũ inter ſe decertantium celebrãt. Herodotus in palude inſulam eſſe refert, ad quam cum Argonautis peruenit Iaſon. Ab hac Mineruam Tritoniam eſſe nuncupatã, Græci & Latini ſcriptores magno cõſenſu tradũt: ibiq; inueniſſe oleum, Silius ſubſignificat. Solinus ſpeculatã ſe in ea ſcribit: puto cùm fiſtulam inuentam, quòd buccas inflaret, abiecit. Quod poetæ in Mæandro Ioniæ ſinuo fuiſſe canũt. Sed quæ Mineruarum eſt hic nata? Equidem quintam dixerim. Nam & palus uicina Pallas uocatur, & Callimachus, qui circa loca illa patriam habuit, nempe Cyrenas, Tritonem ipſum Paliantiam paludem cognominat. & ſic uocat Feſtus. Sed Libyes, Neptuni, & Tritonidis dicũt, niſi Pallas ſit Neptunus. Non prætereundum eſt tamen, eſſe qui in Tritone Bœotia Mineruam natam uelint. Nam Tritones aliquot ſunt. Interpres Apollonij ſic inquit: *τρίτωνες τρεῖς, βοιωτίας, θεσσαλίας, λιβύης, ἐν δὲ τῇ κατὰ λιβύην ἐτέχθη ἡ ἀθηνᾶ.* Tritones tres, Bœotiæ, Theſſaliæ, Libyæ. In ea uerò quæ eſt Libya, nata eſt Minerua.

ᵛ Quod enim de capite Iouis.] Non deſunt qui credant hinc eſſe Tritonem nominatam, quòd Bœotia lingua *τρίτω* ſit caput. Verùm hoc fictum eſt, quod dea ſapientiæ nominetur, & ſuprema ætheris pars.

Ogygius. ˣ Quanquã Ogygius ipſe quando fuit.] Euſebius unde ſunt harũ rerum nõ paucæ Auguſtino deſumptæ, temporibus Phoronei regis Argiuorum, hęc adſcribit. Ogygius qui in Attica Eleuſina, quæ antiquitus uocabat Acta, regnabat, & alijs ciuitatibus plurimis, cuius tẽporibus apud lacũ Tritonidem uirgo apparuit, quã Græci Mineruã nuncupauerunt. Huius tẽpore inundatio fuit, inter quam & illam quæ ſub Deucalione cõtigit, centũ ferè & ſeptuaginta annos numerat. Solinus aliter, qui ſic inquit: Inter Ogygium ſanè & Deucalionẽ medium æuum ſexcentis annis datur. Ogygius uerò in Acta regnauit, & Bœotia, quæ ante Cecropem Ogygia eſt nominata, ut refert Strabo, quem quidam autorem faciunt Thebarum Bœotiarum. Vnde Ogygia ingenia dicta ſunt Thebana, & uulgo Eleuſine in Attica, ac indigena exiſtimatus eſt. nam genus aliũde ignoratur: à cuius temporibus ad primam Olympiadem anni cõputantur paulò plus quàm mille ab Hellanico, Philochoro, Caſtore, & Thalo, qui Syriaca ſcripſerit. Tum etiam Diodoro, & communi ferè Græcorum ſumma. Quibus Oroſius conſentit, qui diluuium Ogygiũ mille & quadraginta annis urbem conditam præceſsiſſe perhibet. Porphyrius in quarto aduerſus nos libro, Ogygem rege Inacho fuiſſe ſcribit, quem ſecutus Africanus, Moſen Ogygi æqualem facit, cùm ſit multo minor.

ʸ Nec Græca, nec Latina nouit hiſtoria.] Aliter Ioſephus, & Euſebius. Ille enim ait, huius uniuerſalis inundationis & arcæ Noe meminiſſe Beroſum Babylonium, & Mnaſeam Damaſcenum, & Hieronymum Aegyptiũ, afferteq; eorum dicta. Meminerunt & Alexander Polyhiſtor, & Melon, & Eupolemus, ut inquit Euſebius, & Abidenus. Ioppen etiam Aegypti Mela & Plinius ante inundationem terrarum conditam fuiſſe tradunt: quod de inundatiõe Ogygis aut Deucalionis intelligi nõ poteſt, quæ illuc non peruenit. Nec mirandum eſſet, tunc eſſe iam illam urbem, cùm eſſent in orbe innumeræ. Diluuium illud, quod mundo minatur apud poetas Iupiter, non aliud intelligendum eſt: ſed hæc obſcuriſsime ab eis dicebantur, ita ut uix ipſi qui ſcribebãt, intelligerẽt. Quæ aperti à Beroſo, Mnaſea, & Eupolemo ſunt tradita, ad hiſtorias ſpectant Barbaricas, ut etiam Ioſephus ait, nõ Græcorum aut Latinorum, de quibus Auguſtinus loquitur.

Euſebius. ᶻ Noſtri autem, qui chronica.] Noſtros homines, Chriſtianos puta. Euſebius Cæſareæ Palæſtinę epiſcopus, qui ob amicitiam cum Pamphilo martyre cognomẽ idem cepit, uir fuit immẽſa lectione, & proinde eruditione ſumma, ſcripſitq; (ut Hieronymus dicit) infinita uolumina, inter cætera Chronicorũ canonũ omnimodam hiſtoriã, & eorũ *ἐπιτομὴν*, quam puto eſſe quæ ad nos peruenit, etſi deprauatiſsima corruptis nominibus, & rerũ ordine luxato, imperitia deſcribentiũ librariorũ, quibus nõ facile fuit ſeruare collationes illas temporũ. Nec huiuſmodi uitia deprehenduntur caſtigãturq;, niſi à conſultiſsimis antiquitatis: ideo rudes plerunq; illis capiuntur. Quàm uerò ſit neceſſariũ id opus ſtudijs omnibus, ſatis Hieronymus, qui de Græco interpretatus eſt, indicauit, tã religioſa Irenęi adiuratione prępoſita, quo librarij diligentiã, ingeniũq; excitaret. Ea tẽporum digeſtio producta eſt ab Euſebio uſq; ad annũ Conſtãtini Cęſaris uigeſimũ. Hierony. uſq; ad Gratianũ de ſuo adiecit.

Attica. ᵃ Regnãte in Attica.] Attica regio eſt in Græcia inter Megarã & Bœotiã, cuius Suniũ promõtoriũ, & Pyræum portũ Aegæum abluit mare, parẽs frugum, legum humanitatis, religionis, ut inquit Cicero. Huius litus, ait Capella, concentum muſicũ illiſis terræ undis reddere, quod propter tantam eruditionis uim puto dictum incolæ *αὐτόχθονας* ſe, id eſt, indigenas, & ſine aliqua externa origine nominant. De regibus illius ſic Pauſanias: Actæum aiunt in ea, quæ nunc eſt Attica, primùm regnaſſe, quo mortuo Cecrops ſucceſsit, qui filiã Actæi duxit, ex quis filiæ ſunt prognatæ Erſa, & Aglaurus, & Pandroſus. filius uerò Eriſichthon, qui non imperauit Athenienſibus: nam patre ſuperſtite interijt. *Ἀκταῖον λέγουσιν ἐν τῇ νῦν Ἀττικῇ βασιλεῦσαι πρῶτον. ἀποθανόντος δὲ Ἀκταίου Κέκροψ ἐκδέχεται τὴν ἀρχήν, θυγατρὶ συνοικῶν Ἀκταίου. καὶ οἱ γίγνονται θυγατέρες μὲν Ἕρση, Ἄγλαυρος, καὶ Πάνδροσος, υἱὸς δὲ Ἐρυσίχθων. οὗτος οὐκ ἐβασίλευσεν Ἀθηναίων, ἀλλά οἱ τοῦ πατρὸς ζῶντος τελευτῆσαι συνέβη.* Strabo libro nono, *Κέκροπα πρῶτον εἰς δώδεκα πόλεις συνοικίσαι τὸ πλῆθος, ὧν ὀνόματα Κεκροπία, Τετράπολις, Ἐπακρία, Δεκέλεια, Ἐλευσίς, Ἄφιδνα, λέγουσι καὶ πληθυντικῶς Ἀφίδνας, Θόρικος, Βραυρών, Κύθηρος, Σφηττός, Κηφισιά, Φάληρος. πάλιν δ᾽ ὕστερον εἰς μίαν πόλιν συναγαγεῖν λέγεται τὴν νῦν τὰς δώδεκα Θησεύς.* Cecropem primum ferunt in duodecim urbes multitudinem coegiſſe, quarum hæc ſunt nomina: Cecropia, Tetrapolis, Epacria, Decelea, Eleuſia, Aphydna: dicuntur & pluratiuè Aphydnæ. Doricus, Brabron, Cytheros, Sphetus, Cipheſia, Phalerus. Poſtea uerò in unam urbem, quæ nunc eſt, aiunt Theſea duodecim illas congregaſſe.

Quando Athenienſium ciuitas ſit condita, & quam cauſam nominis eius Varro perhibeat. Cap. IX.

NAM ᵃ ut Athenæ uocarentur, quod certè nomen à Minerua eſt, quæ Græcè Athena dicitur, hãc cauſam Varro indicat. Cùm apparuiſſet illic repentè oliuæ arbor, & alio loco aqua erupiſſet, regẽ prodigia iſta mouerunt, & miſit ad Apollinem Delphicum ſciſcitatum quid intelligendum eſſet, quid'ue faciendũ. Ille reſpondit, quòd olea Mineruam ſignificaret, unda Neptunũ, & quòd eſſet in ciuiũ poteſtate, ex cuius nomine potius duorum deorum, quorũ ſigna illa eſſent, ciuitas uocaretur. Iſto Cecrops oraculo accepto, ᵇ ciues omnes utriuſq; ſexus: ᶜ (mos enim tunc in eiſdẽ locis erat, ut etiã fœminæ publicis conſultationibus intereſſent:) ad ferendum

rendum

rendum ſuffragium conuocauit. Conſulta igitur multitudine mares pro Neptuno, fœminæ pro Minerua tulêre ſententias. Et quia una plus eſt iuuẽta fœminarum, Minerua uicit. [d] Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exæſtuantibus, terras Athenienſiũ populatus eſt: quoniam ſpargere latius quaslibet aquas difficile dæmonibus non eſt. cuius ut iracundia placaretur, triplici ſupplicio dicitidem autor ab Athenienſibus affectas eſſe mulieres, ut nulla ulterius ferrent ſuffragia: ut nullus naſcentium maternum nomen acciperet: ut [e] ne quis eas ἀθηναίας uocaret. Ita illa ciuitas mater ac nutrix liberalium doctrinarum, & tot tantorumq́ue philoſophorum, qua nihil habuit Græcia clarius atque nobilius, ludificantibus dæmonibus de lite deorum ſuorum, maris & fœminæ, [f] & de uictoria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit: & à uicto læſa, ipſam uictricis uictoriam punire compulſa eſt, plus aquas Neptuni, quã Mineruæ arma formidãs. Nam in mulieribus quæ ſic punitæ ſunt, & Minerua quæ uicerat, uicta eſt: nec affuit ſuffragatricibus ſuis, ut ſuffragiorũ deinceps perdita poteſtate, & alienatis filijs à nominibus matrũ, Athenæas ſaltem uocari liceret, & eius deæ mereri uocabulum, quam uiri Dei uictricem fecerant ferendo ſuffragium: de quo ſatis apparet, quæ & quanta hinc dici poſſent, niſi ſermo ad alia properaret.

L. VIVES.

Athenæ. Nam [a] ut Athenæ uocarentur.] Athenæ Atticæ unde ſint dictæ, non conuenit. Vulgatior opinio eſt à Minerua, quæ illis dicta eſt ἀθηνᾶ. Denominibus regionis & urbis, hæc ferè ſunt apud Græcos. Pauſanias: καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ κέκροπος κραναὸς ἐδέξατο, ἀθηναίων δυνάμει προέχων. κραναῷ δὲ θυγατέρας καὶ ἄλλας, καὶ ἀτθίδα γενέσθαι λέγουσι, ἀπὸ ταύτης ὀνομάζουσι ἀττικὴν τὴν χώραν, πρότερον καλουμένην ἀκταίαν. Principatum Cecropis excepit Cranaus Athenienſium uirtute præſtantiſſimus. huic filiæ fuerunt, quum aliæ, tum uerò Atthis, à qua regio dicta eſt Attica, quæ prius Actæa. Strabo: ἀκτικὴν μὲν γὰρ ἀπὸ ἀκταίωνός φασιν, ἀτθίδα δὲ καὶ ἀττικὴν ἀπὸ ἀτθίδος τοῦ κραναοῦ, ἀφ' οὗ καὶ κραναοὶ οἱ ἔνοικοι. μοψοπίαν δὲ ἀπὸ μοψόπου, ἰωνίαν δὲ ἀπὸ ἴωνος τοῦ ξούθου, ποσειδωνίαν δὲ καὶ ἀθήνας ἀπὸ τῶν ἐπωνύμων θεῶν. Atticam quidam ab Actæone cognominant. Atthida uerò & Atticam ab Atthide filia Cranai, à quo incolæ Cranai dicti: Mopſopiam à Mopſopo, Ioniam ab Ione Xuthi filio, Poſidoniam à Poſidone, & Athenas ab Athena. Ceu quis Latinè dicat Neptuniã à Neptuno, & Mineruas à Minerua. Iuſtinus hiſtoricus ex Trogo non uocatas Athenas ſcribit uſq; ad quartum regem Atticum, qui ſucceſſit Cranao: Ipſe Amphionidem uocat, credo mendoſe, Græcè Amphictyona. & profectò nomen Athenarum non eſt inter illa oppida, quæ Cecrops poſuit, eaq; quæ uocata eſt Cecropia, poſtea Athenæ dicta & condita à Theſeo urbs arx fuit. Sic enĩ apud Græcos frequẽter, ἡ κεκροπίδης τῆς ἀθηναίων ἀκροπόλεως ἐκαλεῖτο τὸ πρότερον. Quæ ſunt uerba interpretis Apollonij. Idem alio in loco Cecropia dicit Attica à Cecrope rege. Verùm illud ignorandum non eſt, Athenas triplices fuiſſe, ut inquit M. Varro in libris De analogia: ab alijs Athenienſes, ab alijs Athenæos, ab alijs Atheneopolitas. Sunt enim Athenæ Atticæ, unde Athenienſes, & Athenæ Euboicæ in Eubœa inſula, Chadę cognominatæ, à Cecrope Erichthæi filio cõditę, cuius incolæ Athenæi, ut puto à Latinis dicuntur. Nam Græci Athenarum Atticarũ ciues ἀθηναίους uocãt. Atheneopolitæ autem ſunt in Gallia Narbonẽſi populi, qui Atheneopolim inhabitant Maſsilienſi agro. Eſt & in Laconica terra Athene oppidum ἀθῆναι. [b] Ciues omnes utriuſq; ſexus.] Ouid. 6. Metamorphoſeos, ueniſſe inter Mineruam & Neptunum in contentionem, uter de ſuo nomine Cecropiam uocaret: diſceptantibus duodecim dijs, ac ipſo etiam Ioue Neptunum tunc percuſſa tridente terra equum produxiſſe, Mineruã oleam. Hoc erat ſignum pacis, illud belli. Placuit magis omen pacis. Ita Minerua Athenas uocauit, quod alij referunt ad certamen maris & terræ, utra parte plus poſsint Attici, tum ad belli, paciſq; artes, tum ad fructus, merces, & quæſtus, unde plus accedat Athenienſibus, è marine, an è terra. At equus à Neptuno æditus ab alijs Syron, ab alijs Arion dicitur: ab alijs Scythius, ut Seruius refert primo Georgicôn. Valerius Probus nõ unũ Neptuni equum nominat. nam Ariona dicit donatum Adraſto à Neptuno, Xanthum & Cyllaron Iunoni, quos illa Caſtori & Polluci dedit. Sed quę Minerua hęc eſt ex quinq;? Ex ſententia Platonis in Timæo ſecunda Minerua, quam Cicero dicit ortã Nilo, coli ab Aegyptijs Saletis, etſi uulgo Saletis legitur. Eſt enim Sais in Aegypto ſub Delta ingẽs urbs, & nomos Amaſis patria & regia: cuius conditrix fuit eadẽ Minerua, ab Aegyptijs Neith dicta, quæ Athenarũ in Attica. Eſt & Athenienſibus mẽſis quem exordiuntur noua luna Decembris, qui ab illis ποσειδεὼν nominatur, de memoria illius certaminis ποσειδῶνος, hoc eſt, Neptuni cum Pallade. [c] Mos enim tunc in eiſdem locis.] Qui in alijs permultis. & eũ uoluit eſſe in ſua Rep. Plato [d] Tunc Neptunus iratus marinis.] Hoc uideri poteſt factũ in diluuio Deucalionis, quod tempore Amphictyonis contigit, cùm Athenę cœperunt hoc nomine cognoſci, eaq; uis aquarum Athenas quoq; afflixit. [e] Vt ne quis eas Athenæas.] Hoc Græcè ἀθηναίας, Heraclides ait, fœminas Athenis natas, non ἀθηναίας uocari, ſed ἀττικάς. uiros dici ἀθηναίους. Cauſam reddit ita: μὴ τὴν ἄγαμον αἱ γαμούμεναι τῇ προσηγορίᾳ λυμαίνωνται: Ne, inquit, nuptæ ſalutando innuptas pudore afficiant. Nam ex marito cognominatio uxoris ſumitur: cumq; uiri dicantur ἀθηναῖοι, ſi illę dicerentur ἀθηναῖαι, uiderentur iã nuptæ, ut quæ de uirorum appellatione nominarentur. Verũ Pherecrates χωραί, & Philemon ἀστὴ, & Diphilos ἀθηναΐδα, & Pindarus χώρα, & alij ueteres poetæ permulti fœminas Atticas ἀθηναίας uocarunt. quã uocẽ in illis ſcriptoribus Phrynichus ſophiſta Bithynicus ἀντὶ τοῦ ἀττικάς poſitam putat, miraturq; Pherecratẽ hominẽ Atticiſsimũ, ea eſſe uſum in illa nota. [f] Et de uictoria deorum.] In Brugenſi exemplari ſic legitur: De uictoria per fœminas fœminea Athenas nomen accepit, ut ſit uictoria fœminea. Si quis malit legere fœminę, ad Mineruã referũtur: & legi poſſet fœminæ ἀθηνᾶς, hoc eſt, fœminę Mineruæ.

Sais. ποσειδεών.

Quid Varro tradat de nuncupatione Areopagi, & de diluuio Deucalionis. Cap. x.

Attamen

A ATTAMEN M. Varro nõ uult fabuloſis, aduerſus deos fidem adhibere figmẽtis, ne de maieſtatis eorum dignitate indignum aliquid ſentiat. [a] Et ideo, nec Areopagon, [b] ubi cum Athenienſibus Paulus apoſtolus diſputauit: ex q̃ loco Areopagitæ appellati ſunt curiales urbis eiuſdẽ: uult inde accepiſſe nomen, [c] quòd Mars, qui Græcè ἄρης dicit̃, cũ homicidij crimine reus fieret, iudicantib. duodecim dijs in eo pago, ſex ſententijs abſolutus eſt: quia ubi paris numeri ſentẽtiæ fuiſſent, præponi abſolutio dãnationi ſolebat. B Sed cõtra iſtam, quæ multo eſt amplius celebrata, opinionẽ, aliã quandã de obſcurarũ noticia literarũ, cauſam nominis huius conat̃ aſtruere, ne Areopagon Athenienſes, [d] de nomine Martis et pagi, quaſi Martis pagũ nominaſſe credant̃: in iniuriam uidelicet numinum, à quibus litigia uel iudicia exiſtimat aliena: non minus hoc quod de Marte dicitur, falſum eſſe aſſeuerans, q̃ illud quod de tribus deabus, Iunone ſcilicet, & Minerua, & Venere: quę pro malo aureo adipiſcendo, apud iudicem Paridem de pulchritudinis excellẽtia certaſſe narrant̃: & ad placandos ludis deos, qui delectantur ſeu ueris, C ſeu falſis iſtis criminib. ſuis, inter theatricos plauſus cantant̃, atq; ſaltantur. Hæc Varro nõ credidit, ne deorum naturæ, ſeu moribus crederat incongrua: & tñ non fabuloſam, ſed hiſtoricã rationẽ de Athenarum uocabulo reddẽs, tantam Neptuni & Mineruæ litẽ ſuis literis inſerit, de cuius nomine potius illa ciuitas uocaretur: ut cùm prodigiorũ oſtentatione contenderẽt, inter eos iudicare nec Apollo conſulrus auderet, ſed ad deorũ iurgium finiendũ, ſicut memoratarũ trium dearũ ad Paridẽ Iupiter, ita & iſte ad homines mitteret, D ubi uinceret Minerua ſuffragijs, et in pœna ſuarũ ſuffragatricum uinceret, quæ in aduerſarijs ſuis uiris obtinere Athenas potuit, & amicas ſuas fœminas Athenæas habere nõ potuit. His temporibus ut Varro ſcribit, [e] regnãte Athenieñſib. Cranao ſucceſſore Cecropis, ut autẽ noſtri Euſebius & Hieronymus, adhuc eodẽ Cecrope permanẽte diluuium fuit, quod appellatũ eſt Deucalionis, eo quòd ipſe regnabat in earum terrarum partibus, ubi maximè factum eſt. [f] Hoc autem diluuium nequaquam ad Ægyptum, neq; eius uicina peruenit.

Act. 17.

Auguſt. To. 5.

L. VIVES.

ET [a] ideo nec Areopagon.] In alijs, Areon pagõ, in alijs, Arion pagon, ſic Græcè ἄρειον πάγον. Stephanus in urbibus promontorium dicit Athenis, in quo iudicia & quæſtiones factæ necis exercerent̃. Athenis eñ duo erant conſilia, ut ſcribit Libanius ſophiſta: unũ perpetuũ, quod de cædib. iudicabat, & huiuſmodi rebus, eo loco qui Areopagus dicebat̃: alterũ quotãnis mutabile, quod remp. cõſtituebat, & quingentenarium uocabat̃. De Areopago & Areopagitarũ morib. collegit plurima ex utriuſq; linguæ ſcriptoribus Budęus noſter annotans in Pandect. [b] Vbi cũ Atheñ. Pau.] Act. 17. [c] Quòd Mars, qui Gręcè ἄρης.] Hæc eſt cõmunis omniũ opinio. Ideo Iuuenalis Sat. 9. curiã Martia Areopagũ nominat. Pauſanias Areopagũ dictũ ſcribit, quia primus ibi Mars iudiciũ ſubijt, cùm occidiſſet Alirrhothion, qui fuit Neptuni filius, q̃ uim intuliſſet Alcippæ Martis ipſius ex Agraulo Cecropis filiæ. Deinde iudicatum ibi Oreſtẽ matricidã ait: & iudicio liberatũ tẽplum ibi erexiſſe Mineruæ Areæ, q. Martiæ. [d] De nomine Martis & pagi.] Non puto eſſe dictã illam curiã Areopagũ, q. Martis pagum, ceu pagus aliquis eſſet extra urbẽ, quales ruſticani, qui pagi uocant̃, quaſi eodẽ utant̃ fonte, qui non παγὴ, ſed πάγος dicit̃: nec ceu uicus in urbe, ſed πάγος modò eminentẽ aliquẽ locũ, modò ſaxũ ſignificat, quod Steph. dicit promontoriũ, quaſi celſiorem locum. Sic & Suidas: [illegible] Id eſt, Vocatus eſt Ariopagus, quòd in ſaxo & loco æditiore eſt forum. Arius uerò, quòd de cædibus iudicatur, quibus præeſt Mars. Attingit quoq; iudicium Martis ſuper Alirrhothio interfecto ex Hellanico lib. 1. ut nos ex Pauſania, ex quo eodem prẹter mittendum non eſt, in Areopago fuiſſe lapides argenteos, [illegible]. In quibus & rei & actores conſiſtebant: reorum uocabant iniuriæ, actorum uerò impudentiæ. Erat & in proximo templũ dearum uerendarum, ut Athenieñ. nominant, quas Heſiodus in Theogonia Furias uocat. [e] Regnante Ath. Cranao.] Alij Amphictyõe rege, ut dixi, Euſebius rege Cecrope, quæ annotatio temporum parum mihi probatur, ut illud quod in idem tempus refertur ab eo Cecrops, ſiq; in Eubœã inſulã migrauit, quẽ ſcriptores Græci filiũ dicũt Erichthei, q longè poſt Cecropem illũ primũ Atticã terrã tenuit, à quo Athenienſes dicti ſunt Cranai. Ariſtoph. [illegible]. Strabo Cranaos eſſe nominatos ſcribit quod miror cur maluit interpres uertere inquilinos, q̃ incolas: ſed Euſebium & Hieronymũ coniungit, quod Euſebius cõpoſuit opus, Hieronymus in Latinũ uertit. Cæterũ ut redeã ad diluuiũ & Deucalionẽ, hic filius fuit Promethei & Oceanæ, ut inquit Dionyſius, qui Pyrrhã patrui ſui Epimethei & Pãdorę filiã in coniugẽ accepit, regnauitq; in Theſſalia, expulſis Pelaſgis. Cùm in exercitu gẽtes Parnaſſi accolas ductaret, id eſt, Leleges & Curetas. Huius diebus, ſicut Ariſtot. refert, ingẽs uis imbriũ magnam Theſſaliæ & Græciæ partẽ oppreſsit. Ipſe Deucalion & uxor Pyrrha in Parnaſſo ſeruati, cõſulto Themidis oraculo humanũ genus dicũt̃ reparaſſe, iactis poſt terga parentis oſsibus, hoc eſt, terræ lapidib. qui à uiro iacti in uiros, qui à fœmina in fœminas conuertebantur. Sed reuerà ex montibus in plana deduxerunt homines, qui diluuio ſuperfuerant, ideo fuiſſe ſaxa fabulati ſunt. Lucian. [illegible]

Areopagus.

Cranai.

Deucalion.

λιμνοῖ:hoc eſt,quocirca tantum in momento temporis A ſub Deucalione naofragiũ contigit,ut demerſis in fundo cũctis, uix unicus ſuperſtes linter fuerit ad Lycoreã,

Lycorea. appulſus. Porrò Lycorea oicus eſt in Delphis, à Lyco-

Parnaſſus. reo rege dictus, ut ſcribit Callimachus.Parnaſſus uerò, ſicut Stephanus narrat, olim Larnaſſus uocari erat ſolitus,propterea quòd Deucalionis illuc appulit λάρναξ, hoc eſt, linter contectus, ſiue arca, quam Deucalion ædificauit conſilio Promethei patris.Strabo uerò Deocalionem Cyni habitaſſe narrat, quæ eſt in Locride urbs ad SuniumOpuntium,ubi Pyrrhę uiſitur ſepulchrum, cum ipſius Deucalionis ſit Athenis. Pauſanias templũ quoque Athenis eſſe ſcribit, quod à Deucalione extructum dicitur,argumentoq́ eſt,ipſum ibi quandoq; habitaſſe. Et ſi Dion Olympij Iouis templum eſſe Deucalionis tumulum, tradit, quod templum ab ipſo extructum ferunt. [c] Hoc autem diluuium nequaquam ad Aegyptum, neque ad eius.] Sic Plato in Timæo, & B Diodorus Siculus libro primo.

Quo tempore Moyſes populũ de Ægypto eduxerit:& de Ieſu Naue,qui eidem ſucceſſit,quorum regum ætate ſit mortuus. Cap. XI.

EDVXIT ergo Moſes ex Ægypto populũ Dei,nouiſsimo tempore Cecropis Atheniẽſium regis, cùm apud Aſſyrios regnaret Aſcatades, [a] apud Sicyonios Marathus,apud Argiuos Triopas.Educto autem populo in monte Sina diuinitùs acceptam tradidit legem: quod Vetus dicitẽ teſtamẽtum,quia promiſsiones terrenas habet: & per Ieſum Chriſtum futurum fuerat teſtamentum Nouum, in quo regnum cęlorum promitteretur. Hunc enim ordinẽ ſeruari oportebat,ſicut in unoquoque homine, qui in Deum proficit,id agitẽ quod ait Apo-

1.Cor.15. ſtolus,ut non ſit prius quod ſpiritale eſt: ſed quod animale, poſtea ſpiritale: quoniã ſicut dixit, & uerum eſt: primus homo de terra, terrenus: ſecundus homo de cælo,cæleſtis. Rexit aũt populum Moyſes per annos quadraginta in deſerto:& mortuus eſt annorum centũ & uiginti: cùm Chriſtũ etiam ipſe prophetaſſet per figuras obſeruationũ carnaliũ D in tabernaculo, & ſacerdotio, & ſacrificijs, alijsq́; myſticis plurimisq́; mandatis. Moyſi ſucceſsit Ieſus Naue: & in terra promiſsionis introductũ populum collocauit, ex autoritate diuina debellatis gentibus,à quibus eadem loca tenebantur. Qui cùm populum rexiſſet poſt mortem Moyſi uiginti & ſeptem annos,etiam ipſe defunctus eſt:regnante apud Aſſyrios octauodecimo Amynta, apud Sicyonios ſextodecimo Corace, apud Argiuos decimo Danao, apud Athenienſes quarto Erichthonio.

L. VIVES.

APud [a] Sicyonios Marathus.] Perathus, Pauſanias Μάραθος.Euſebius Marathũ,quem uiginti annos tenuiſſe imperiũ, ſcribit. Eſt etiã Marathus Apollinis filius,à quo urbs in Phocide,nõ lõgè ab Anticyrrha. Fuit & Marathus, qui cum Tyndaridis militauit, à quo Marathon in Attica δῆμος, ut ſcribit Plutarc. Neſcio an hic ſit Apollinis filius: tempora ſatis congruunt. Et Suidas ab Maratho Apolline nato dictũ perhibet campum Marathonium in Attica. [b] Apud Argiuos decimo Danao.] Danaus Beli filius Aegyptius, nauẽ primus ex Aegypto in Gręciam adoexit,ut ſcribit Plin.nã antè ratibus nauigabat inuẽtis in mari Rubro, inter inſulas à rege Erythra. Idem Danaus primus puteos excogitauit in Argo dipſio,hoc eſt, ſiticuloſo.Hũc Aegyptij eiecerunt, præfecto ſibi Aegypto,à quo nomẽ habet regio, cùm prius Aeria nominaretũ, ut ſcribit Euſebius. Pauſanias Danaũ refert ex Aegypto Argos ueniſſe,Gelanore Sthenelæ filio regnãte Argis,quem ipſe & omnes de Agenorica gente regno ſpoliauit: cõtentionem uerò Danai & Gelanoris ad hunc modum narrat: Cùm ex Aegypto Danaus ueniſſet, certaretq́; cum Gelanore Sthenelę filio,de regno diſceptãte populo,multaq́; utrinq; ad perſuadendũ conducentia afferrentur, nec minus æqua uideretur Danaus dicere, q̃ Gelanor, populus iudicium in poſtridianum diſtulit diem: quo die, oriente luce, lupus in gregem boũ ad pomeria paſcentium incurrit:cœpitq́; cum duce gregis tauro depugnare.Ibi oblata eſt occaſio Argiuis tauro ſimilem Gelanorem,lupo Danaũ extimare: quoniã ut bellua illa non eſt cum hominibus educata: ita nec Danaus erat cum ipſis. At cùm taurum lupus cõfeciſſet, pro Danao pronunciatum eſt.Ea de cauſa putans Danaus Apollinem in armentũ immiſiſſe lupum, templum erexit A- C pollini Λυκίῳ, id eſt,Lupino.Hic Danaus in arce Argiua habitauit, cæteriq́; Pelaſgi Danai ſunt ex eius nomine uocati. Huius ſunt illæ quinquaginta filiæ carminibus celebres. Diodorus ait ab hoc cõditos eſſe Argos Argiuos, antiquiſsimã ferè urbem Græciæ:alij tantùm arcẽ perhibẽt,& ab eo Danaos dictos,qui antè Pelaſgi. Tanta gloria fuit rex ille præ cæteris eiuſce gentis.

De ſacris falſorum deorũ, quæ reges Græciæ illis temporibus inſtituerunt: quæ ab exitu Iſrael ex Ægypto,uſq; ad obitum Ieſu Naue dinumerantur. Cap. XII.

PER hęc tempora,id eſt,ab exitu Iſrael ex Ægypto,uſq; ad mortem Ieſu Naue, per quem populus idem terram repromiſsionis accepit, ſacra ſunt inſtituta dijs falſis à regibus Græciæ, quę memoriam diluuij, & ab eo liberationis hominũ uitæq́; tunc ærumnoſæ,modò ad alta,modò ad plana migrantium, ſolenni celebritate reuocarũt. [a] Nam & Lupercorũ [b] per ſacrã uiã aſcenſum,atq; deſcenſum ſic interpretantur, ut ab eis ſignificari dicant homines,qui propter aquæ inundationẽ, ſumma montium petiuerunt, & rurſus eadẽ reſidẽte ad ima redierũt. His tẽporibus [c] Dionyſium, qui etiã [d] Liber pater dictus eſt, & poſt mortẽ eius deus habitus, [e] uitẽ ferunt oſtendiſſe in Attica terra hoſpiti

hoſpitio ſuo. [f] Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi muſici, ut placaretur ira eius, qua putabant afflictas eſſe ſterilitate Græciæ regiones, quia nō defenderunt templū eius, quod rex Danaus, cū eaſdē terras bello inuaſiſſet, incendit. Hos autē ludos ut inſtituerent, oraculo ſunt admoniti. In Attica uerò rex Erichthonius ei ludos primus inſtituit: nec ei tantū, ſed etiā Mineruæ, ubi præmium uictorib. oleum ponebat, [g] q eius fructus inuentricē Mineruā, ſicut uini Liberū tradunt. Per eos annos [h] à rege Xantho Cretenſiū, cuius apud alios aliud nomen inuenimus, [i] raptam perhibēt Europam, & inde genitos [k] Rhadamāthum, [l] Sarpedon, [m] & Minos, quos magis ex eadem muliere filios Iouis eſſe, uulgatum eſt. Sed talium deorū cultores illud qd de rege Cretenſiū diximus, hiſtoricæ dant ueritati: hoc aūt quod de Ioue poetæ cantant, theatra concrepāt, populi celebrāt, uanitati deputāt fabularum, ut eſſet unde ludi fierēt placādis numinibus etiā falſis eorum criminibus. His temporibus [a] Hercules in Tyria clarus habebatur. Sed nimirū alius, non ille de quo ſuprà locuti ſumus. Secretiore quippe hiſtoria plures fuiſſe dicuntur & Liberi patres & Hercules. Hunc ſanè Herculem, cuius ingētia duodecim facta numerant, [o] inter quæ Antæi Afri necē nō cōmemorant, q ea res ad alterum Herculē pertinet, [p] in Oeta mōte [q] à ſeipſo incenſum produnt ſuis literis, cū ea uirtute qua mōſtra ſubegerat, morbum tñ, quo languebat, ſuſtinere non poſſet. Illo tempore uel rex, uel potius tyrānus [r] Buſiris ſuis dijs ſuos hoſpites immolabat, quē filiū perhibēt fuiſſe Neptuni, ex matre Libya, filia Epaphi. Verùm non credatur hoc ſtuprum perpetraſſe Neptunus, ne dij accuſentur: ſed poetis & theatris iſta tribuant, ut ſit unde placeātur. [s] Erichthonij regis Athenienſium, cuius nouiſsimis annis Ielus Naue mortuus reperitur, Vulcanus & Minerua parentes fuiſſe dicunt. [t] Sed quoniam Mineruā uirginē colunt, in amborū contentione Vulcanū cōmotum effudiſſe aiunt ſemen in terrā, atque inde homini nato ob eam cauſam tale inditū nomen. Græca enim lingua *Erichthonius.* ἔρις contentio, & χθὼν terra eſt, ex quib. duobus compoſitū uocabulū eſt Erichthonius. Verū quod fatēdum eſt refellūt, & à ſuis dijs repellunt iſta doctiores, qui hanc opinionē fabuloſam hinc exortā ferūt, [u] quia in templo

Auguſt. To. 5.

A Vulcani & Mineruæ, quod ambo unum habebant Athenis, expoſitus inuētus eſt [x] puer dracone inuolutus, qui cum ſignificauit magnum futurum, & propter cōmune tēplum, cùm eſſent parentes eius ignoti, Vulcani & Mineruæ dictum eſſe filium: nominis tñ eius originē fabula illa potius quàm iſta deſignat hiſtoria. Sed quid ad nos hoc, cùm iſti in ueracibus libris homines inſtruant religioſos, illud in fallacibus ludis dæmones delectet impuros, quos tamen illi religioſi tanquā deos colunt? Et cùm de illis hæc negant, ab omni eius crimine purgare non poſſunt, quoniam B ludos eis poſcentibus exhibent, ubi turpiter aguntur, quæ uelut ſapienter negantur, & his falſis ac turpibus dij placant: ubi & ſi fabulas cantat crimen numinum falſum, delectari tamen falſo crimine, crimen eſt uerū.

L. VIVES.

Lupercal. NAm [a] & Lupercorū.] Lupercal Romæ locus erat in palatio, ſacer Pani Lyceo, hoc eſt, Lupino, quē ferunt Arcades, qui cum Euandro in Italiam uenēre, monitu Carmentis uatis dicaſſe, ut in patria magnis religionib. Pan Lyceus colebatur, & Iupiter Lyceus in Lyceo mōte, & eodē Romæ loco Romulus & Remus ſuxerāt lupæ māmas, ſimulachrumque erat eiuſce facti æneum: idcirco Seruius hac de cauſa Lupercal dictū eſſe putat. Sed ſacra Lycei Panis ab Euandro ante natū Ro C mulū multis annis inſtituta erant. Sic Ouid. in Faſtis:

Quid uetat Arcadico dictos à monte Lupercos?
Faunus in Arcadia templa Lyceus habet.

Et Vergilius libro octauo:

—Gelida monſtrat ſub rupe Lupercal,
Parrhaſio dictum Panos de monte Lycei.

Et Romulus ex Lupercis fuit. Quod ſacrū celebrabant, cùm à paſtoribus Numitoris eſt captus. Sacrificabatur Pani à nudis hominibus, tectis tantū pudendis, ut inquit Dionyſius, pellibus animantiū mactatarū ad arā, deinde uicū circumibant curſitātes. Varro lib 5. De lingua Lat. Lupercalia dicta, q in Lupercali Luperci ſacra faciūt. Rex cùm ferias menſtruas Nonis Februarijs edicit, hunc diem februatū appellat. *Februum.* Februum Sabini purgamentū, & in ſacris noſtris uerbum: nam & Lupercalia februatio, ut in Antiquitatū libris demonſtraui. Fe D ſtus has ferias Lupercales Iunoni uidetur attribuere: quā ſiue februatā, ſiue februalem, ſiue februlim nominant, eoque die mulieres februantur, hoc eſt, purgantur à Lupercis amiculo Iunonis, id eſt, pelle caprina. Erat enim perſuaſum mulieribus prodeſſe ad fœcunditatē cædi ſcuticis pellium capratū immolatarum Lupercalibus. Ideo Lupercis currētibus, offerentes ſe, manus tendebāt, ut ferirētur. Immolabāt etiā Luperci canē, ſicut narrat Plutarchus: ſeu q id genus erat purgationis, ſeu q lupis inimicū, cùm Lupino deo ſacrū fieret. [b] Per ſacrā uiā.] *Sacra uia.* Sacra uia Romæ eſt, autore Feſto, non tantū, ut uulgus opinatur, à regia ad domum regis ſacrificuli, ſed à regis domu ad ſacellum Strenuæ, & rurſus à regia uſque in arcem. Varro De ling. Latina: Ab Strenuæ ſacello prope Carinas oritur caput ſacræ uiæ, quæ pertinet in arcem, qua ſacra quotquot menſibus feruntur in arcem, per quā augures ex arce profecti, ſolent inaugurare. Huius ſacræ uiæ pars hæc ſola uulgo nota, quæ eſt à foro eunti

A primoto cliuo, ſacra dicta, quod ibi fœdus inter Romulũ & Titum & Tatiũ regẽ Sabinũ ictum. Poma ſolita hic uẽdi oſtendit Ouid. aliquot locis. Accliuẽ fuiſſe, ſatis indicãt loca quæ aſcripſi. Ideo Auguſtinus aſcẽſum & deſcẽſum dicit.

Dionyſius. ᶜ Dionyſium.] Cicero 3. De nat. deorũ, Dionyſios multos habemus: primũ è Ioue & Proſerpina natũ: ſecundũ Nilo, qui Nyſam dicitẽ interemiſſe: tertium Caprio patre, eumq; regẽ Aſiæ præfuiſſe dicũt, cuius Abarea ſunt inſtituta: quartũ Ioue & Luna, cui ſacra Orphica putantẽ confici: quintũ Nyſo natum & Thyone, à quo trieterides cõſtitutæ putantẽ. De Dionyſijs, Thebano, & Indico, & Aſſyrio Philoſtratus libro ſecũdo Apollonij. Diodorus lib. 4. eſſe ſcribit, qui unicũ Dionyſium fuiſſe credant repertorẽ uini, genitumq; uictorẽ: eſſe qui tres, diuerſo tempore. Primũ Indum, qui uinũ inuenerit: alterum Ioue natũ & Proſerpina, ſeu Cerere, aratri monſtratorẽ, cùm prius manibus foderẽt terrã, ac ſubigerẽt. B Tertiũ Ioue & Semele, uoluptuariũ hominem, quiq; in exercitu fœminas ducebat.

Liber. ᵈ Qui enã Liber p. d. eſt.] Macrobius in Saturn. cur Dionyſius Liber dicatur, cauſam reddit ex ſentẽtia Næuij: quod ſol ſit, & liber per cælum uagetẽ. Alias rationes affert in Quæſtionib. Plutarchus, uel quod liberos reddat bibentes: uel quod pro libertate Bœotiæ pugnarit: uel quod à curis liberat, & in agẽdo ſecuriores reddit. Seneca in lib. De tranquillitate uitæ, Bacchũ Liberum eſſe dictum interpretatur, non ob linguæ licentiam, ſed quia liberat ſeruitio curarum animum, & aſſerit, uegetiorem & audaciorem in omnes conatus facit. Trudit enim curas, & ab imo animũ mouet, ac ut morbis, quibuſdam ita triſticię medetẽ. Idcirco liberalius interdum potandum cenſet. ᵉ Vitem ferunt oſtendiſſe.] Ideo Plato in Cratylo Διόνυσον interpretatur, Id eſt, διδοῦς οἶνον. Paulò diuerſa Val. Probus 1. Georg. Aetolus, inquit, paſtor Staphylus, cùm Oenei capellas in pabulum deduceret, notauit unam præcipuè ſecedentem à C grege, lætiorem cæteris, recipientem ſe ſerius in præſepia. Cuius rei ut cauſam cognoſceret, ſequutus eſt eam clàm, & in remora ſtirpe unam edentem, pomum ei incognitum ſuſtulit, regiq; pertulit Oeneo, qui expreſſo humore delectatus, cum eum uetuſtate cognoſceret mi teſcere, Libero patri appoſuit, accepto à ſe hoſpitio. Cuius rei cultũ cùm monſtraret Liber, ut perpetua inuentorum eiſet gloria, conſtituit ut ab Oeno οἶνον appellaretur uinum, à Staphylo uua σταφυλή. Euſebius Dionyſiũ quendam ponit Deucalionis filium, antiquiorem illo Semele nato, quem in Atticam terram ueniſſe dicit, & ab eo uitem inuentã: eiuſq; hoſpitẽ nominat Semacũ, cuius filiæ capreæ pellem donauit, ſed id Cecrope adhuc rege. Eubolus tamen antẽ Cecropem tradit, quod uinum ſit repertum, & homines in ſacrificijs aqua pro uino uſos. ᶠ Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi.] Euſebius idem in eadem tempora conijcit templi D Apollinis Delij conſtructionẽ à filio Cecropis Erichthone factam.

Ludi Apollini ſacri. Ludi Apollini ſacri, tùm alij erant multi in Gręcia, tùm in primis celebran duo: Actij in Acarnania Apollini Actio, quibus pręerant Lacedæmonij, tum nobiles tota Græcia: Delphici in Phocide, qui dicebantur Pythia, & celebrabantur octauo quoq; anno, ut ſcribit Cenſorinus. Plutarchus in Quæſtionibus ait, Delphos tres agere enneaterides, hoc eſt, nouẽnales ludos. Quarum unam uocant Stephaterium, alteram Heroidem, tertiam Charilam. Verùm de inſtitutione horum certaminum non conuenit. Interpres quidam Pindari in Pythijs ſcribit, duplicia eſſe Pythia, quod & teſtatur Strabo: antiquiſsima inuenta ſunt ab Apolline ipſo Pythone ſerpente occiſo, in quibus uictores fuerunt heroes, Caſtor, Pollux, Peleus, Hercules, Telamon: qui omnes lauro ſunt coronati. Recentiorẽ agonem Pythium con- A ſtituerunt Amphictyones conſilium Gręcię, poſtquam Cirrhæos execratos adiutore Eurylocho Theſſalo uicerunt temporibus Solonis, cuius belli meminit Aeſchines contra Cteſiphontem. ᵍ Quòd eius fructus Inuentricem Mineruam.]

Minerua. Hanc non tam olei putaur inuẽtricem, quàm oleæ. Sic Verg. Oleæq; Minerua Inuentrix. Nam Plinius lib. 7. Oleum & trapetas Ariſtæi Athenienſis inuẽtum facit, eiuſdem cuius ſunt & mella: quinetiã & uinum: ut placet Ariſtoteli, qui eum doctum hominẽ facit, & à Muſis educatũ, & ſi Diodorus olei exprimendi rationem ex Mineruę artibus, quas homines docuit, eſſe dicit.

Olea. Oleam uerò Mineruæ eſſe ſacram, omnes perhibent, ut laurum Apollini, & eſculum Ioui, & Veneri, myrtum, & populum Alcidæ, ſicut inquit Verg. Plinius lib. 16. manere adhuc ætate ſua tradit oleam illam Athenis, quam in certamine ædidit Minerua. Olea coronantur Athenis uictores. Vnde mos Romanis in minorib. B triumphis, quas ouationes nominant, olea & myrto redimire caput, & turmæ equitum Calendis Quintilibus olea coronantur, in Olympia uictores oleaſtro: durareq; ſcribit Plinius etiam memoria ſua oleaſtrum in Olympia, quo Hercules ibi coronatus eſt. ʰ A rege Cretenſium Xantho.]

Xanthus. Hunc Xanthũ puto, quem Diodorus lib. 5. Aſteriũ nominat ex minoribus Deucalionis. nam huius filius fuit Hellenus, à quo Dorus progenitus, ab hoc Tectamus, qui cum Pelaſgis & Aeolibus in Cretam nauigauit, ibi rex Aſterium genuit: quo rege narrant contigiſſe raptum Europæ, quæ ex Ioue tres filios Minoem, Rhadamanthum, & Sarpedonem peperit, quos Aſterius, cùm prolibus careret, eorumq; matrem Europam in coniugem accepiſſet, adoptauit. Euſebius Aſterium hunc tres illos genuiſſe perhibet. Strabo alter, qui Deucalionis filium dicit Hellenem, huius filios Dorum & Xuthum, qui ducta Creuſa Erechthei filia, colonos in Quadripolim Atticæ terræ deduxit, C Oenoam, Marathonem, Probalynthum, & Tricorythum, cum quo Ioannes Grammaticus ſentit περὶ διαλέκτων, qui tertium filium Helleni addit Aeolum, à quo lingua Aeolica, ut à Doro Dorica, idq; eſt uero ſimilius. Nam octoginta tantùm anni computãtur inter Deucalionis inundationẽ, & raptum Europæ, nempe à tricesimo Cecropis ad xl. Erichthonij. Alij Græci non Hellenis filios dicunt Dorũ & Xuthum, ſed Aeoli, qui Creuſam in matrimonio habuerit. Ab huius uerò Xanthi filio Ione dicta eſt Ionia, quæ prius Aegialia. Is enim colonos Athenienſ. duxit in duodecim Aſiæ ciuitates ex Apollinis reſponſo, ut Vitruuius tradit, qui in hoc negocio patrem Xanthum cum filio coniungit, ſed filij nomine uocatã eſſe regionem conſtat. Erat Athenis Βοηδρόμια feſtum, q. accurſus ad ferẽdam opem: id enim eſt βοηδρομεῖν, quòd cùm belligerarent cũ Eumolpo Neptuni filio, Xanthus D magna celeritate Athenienſibus ſuppetias tulit. Propter quod in generũ eſt aſcitus ab Erechtheo rege. Hunc putant Aſteriũ eſſe & Xanthum: nam Xuthus & Xanthus indifferẽter ponuntẽ. & hinc ius regni Athenienſis, quod Androgeus Minois filius Xanthi nepos ab Aegeo Theſei patre repetebat. Eo Androgeo inſidijs Aegei ſublato Minos bellum intulit Athenienſibus cum diris execrationibus, quæ Athenienſes ita afflixerũt, ut ſingulis annis ſeptenos pueros & totidẽ uirgines Minoi pẽndere cogerentẽ. Aſterij cuiuſdã meminit Orpheus, quem dicit cum Argonautis nauigaſſe, ſed alterius ab hoc, nempe Amphionis fratris. ⁱ Rapta perhibetur Europa.]

Europa. Agenoris filia ex Sidone Phœnicia à prædonibus dicitẽ rapta, uectaq; in Cretam naui, cuius inſigne erat taurus albus, de cuius nomine ferunt tertiã orbis partẽ, hanc quam nos incolimus, eſſe dictam. Herodotus Cretenſes Græcos fuiſſe raptores ſcribit, ut raptum Iûs, quam ceperant

perant Phœnices, uindicarent. Paridem quoq;, ut Aſia
nos ulciſceret̃, Helenã rapuiſſe, & hinc initiũ malorũ.
Palæphatus Pati° ſic narrat, fuiſſe Gnoſiũ quẽdã uirũ
Taurũ nomine, hũc cũm bellũ Tyriæ regioni faceret, &
alias rapuiſſe uirgines, & Europã Phœnicis filiã è Tyro:
unde nata ſit fabula. Græci ex eo Iouis & Europæ cõcu
bitu ne fruſtrà fuerit, Carniũ aiunt eſſe progenitũ, ada-
matũ ab Apolline. unde ſunt apud Lacedæmonios fe-
riæ Apollinis Carnij, autore Praxila. [k] Rhadaman.]
Rhadamãthus. Hic leges dicit̃ dediſſe Cretẽſib°, & iudex inducit̃ apud
inferos à fabulatoribus: Homerus ξανθὸν nominat, hoc
eſt, ſeu flauũ, ſeu pulchrũ. Puto quoq; & ipſum patrẽ ſi-
gnificare, & ſi alios quoq; pulchros ξανθοὺς nominat.
Plato in Gorgia Rhadamanthũ Aeginæ fuiſſe filiũ opi
nat̃ ab Aſopo genitæ, quæ ex Ioue Aeacũ peperit, no-
menq; dedit inſulæ Græcæ. [l] Sarpedõ.] Hũc Homerus
Sarpedon. Iliad. 11. nõ Europa, ſed Laodomia Bellerophontis filia
& Ioue natũ dicit, q in Cilicia regnauit, ubi ꝓmontoriũ
eſt Sarpedon finis regni ei°, autore Mela. Vulgatior fa-
ma eſt, in Lycia ditionẽ habuiſſe, & ſic Strabo ſenit lib.
12. q ſcribit Sarpedonẽ ex Creta colonos in eã regionẽ
detuliſſe, quã poſtea Lycon Pandionis filius de ſe uoca
uit, cũ antea Mynię dicerent̃, ac pòſt etiã Solymi, tamet
ſi eos populos Homerus ſeparat. Porrò Sarpedon bel
lo Troiano à Menelao eſt interfect°, multũ dolẽte Ioue,
nec ualente ſeruare filiũ cõtra decretũ fatorũ. [m] Et Mi
Minos. nos.] Rex fuit & legũ lator Cretenſiũ, qui Minoẽ mino
rem genuit, quẽ nõnulli Iouis filiũ fuiſſe autumant, ut
Hercules. perhibet Diodorus lib. 5. [n] Hercules in Tyria.] Ali-
ter in Syria: ſed Tyros quæ eſt urbs Phœniciæ in Syria
quoq; eſt, ut Phœnicia ipſa. patet enim latiſsimè Syria,
ut dixi. nec tñ dicendum eſt Tyria, ſed Tyro. Verũ Her-
cules Cicero 3. De nat. deorũ ſex fuiſſe dicit, ut recenſui.
Euſebius in hæc tẽpora reijcit Herculẽ cognomẽto Del
phinã, qui claruit in Phœnice: ſed ſi hic eſt Hercules, q
in Oeta cõbuſtus eſt, Hercules Argiuus erit, & legendũ
erit in Auguſtino non Syria, neq; Tyria, neq; Tyro, ſed
Tyrinthia, quæ eſt urbs in Pelopõneſo prope Argos, in
qua educatus eſt Hercules, qui Argiuus dicit̃. Vnde &
nominat̃ Tyrinthius, quẽ in Italiã ueniſſe, & mõſtra do
muiſſe ſcriptores tradũt. Quanq; hũc q ad Gades Her-
culis peruenit Philoſtratus lib. 2. Aegyptiũ Herculẽ fuiſ
ſe contendit. Sic enim ait, ὅθεν ἀνδρεῖον μὲν τὸν θηβαῖον ἡρα-
κλέα, τὸν δὲ αἰγύπτιον ἐπὶ τὰ γάδειρα ἐλθεῖν, καὶ ὁρίσαι γῆς
τὰ τῆς γῆς. Vnde manifeſtum fit, inquit, non Thebanũ Her
culem, ſed Aegyptiũ ad Gades perueniſſe, & ibi finem
Antæus. ſtatuiſſe terræ. [o] Inter quæ Antæi Aſii.] Antæus Ter
ræ filius fuit, habitauitq; oppidũ Tingen in Maurita-
nia, quę ab eo dicta eſt Tingitana, freto & Hiſpanię ob-
iecta. Extare dicit Mela rei ſignũ, parmã elephãtino ter-
gore execto ingentẽ, & ob magnitudinẽ nulli nũc uſu-
ro habilẽ, quã locorũ accolæ ab illo geſtatã ꝓ uero ha-
bẽt, traduntq;, & inde eximiè colũt.] Eſt collis in ea ter-
ra modicus, reſupini hominis imago iacẽtis: illi°, ut in-
colæ ferũt, tumulus. Vnde ubi aliqua pars exuta eſt, ſo-
lent imbres ſpargi, & donec effoſſa repleant̃, eueniunt.
Victoriã Herculis de Antæo Euſebius in priora refert
tempora, & ad primũ Herculẽ, à quo tradit uictum An
tæum luctæ certamine. Nec Verg. inter facinora Hercu-
lia, qui in Italiã uenit, meminit Antæi, Ouidius tamen,
Claudianus, & alij omnia omniũ Herculum facta, uni
Herculi poſtremo, Iouis & Alcmenæ filio attribuunt.
Oeta. [p] In Oeta mõte.] Hic eſt in Macedonia. Mela: Hic no
uiſsimè calcatũ Grato Herculi ſolũ, ſaltus Oeteus. De
hac Herculis in Oeta morte pleni ſunt Græcorũ & Lati
norũ libri: nihil penè eſt notius. [q] A ſeipſo incen.]
Cùm atra bili laboraret, & puſtulis. Eius morbi memi-
nit in Problematis Ariſtot. de ingenijs loquẽs: quod &
Auguſt. To. 5.

A Politianus in Cẽturijs annotauit. Feſtus ſcribit Hercu-
lem aſtrologũ fuiſſe, qui eo ſe flammis iniecit die, quo
ſolis erat obſcuritas futura, ut opinio ſuæ diuinitatis
confirmaret̃. Didicerat eñ eam artem ab Atlante in Li-
bya: cumq; ſphęram ab eodem datam Grecis oſtendiſ
ſet, ſtupidis animis oĩa trahentibus ad fabulam, ar-
gumentum dedit fingendi, Herculem in cælo ſuſtinen-
do Atlanti feſſo iam ſucceſsiſſe. [s] Buſiris.] Euſeb. *Buſiris.*
ſequitur. Buſiris rex Aegypti fuit, qui Buſitim urbẽ con
didit, & Nomon, loco importuoſo, & inhoſpitali unde
initium fabulæ, quòd occiderit hoſpites. Nã bubulci,
qui eo loco tenent paſcua, ſuis gregibus appulſos ho-
ſpites, ſi imbecilliores ſint, ſpoliant. Aliam rationẽ fa-
bulæ affert Diodorus lib. 2. cùm Typhon, qui Oſiridẽ
fratrem interemit, ruffus eſſet, ut melius placaretur Oſi
ris magnus deus, inſtitutum boues ruffos, homines e-
tiam ruffos ad eius ſepulchrũ immolari. Hac de cauſa
B cùm pauci ruffi Aegyptij reperirent̃, externi cõplures.
Hæc res, inquit, materiam fabulandi Græcis dedit Buſi
ridẽ hoſpites necaſſe, ſed ea crudelitate Oſiridis ſepul-
chrum notatũ eſt. Euſebius Buſiridem latrocinia exer-
cuiſſe ait, quem Hercules occidit, totamq; eam regionẽ
ex infeſta pacatam tranquillamq; reddidit. Nõ dubiũ,
quin Hercules Aegyptius. [t] Erichthonij regis Athe- *Erichthonius.*
nieñ.] Pauſanias Amphictyonem ſcribit regno detur-
batum coniuratione Erichthonij, cuius patrem, morta
lium nullum fuiſſe putant: progenitũ uerò ex Vulca-
no & terra. [u] Sed quoniam Mineruam uirginem
colunt.] Iupiter cùm Mineruam, quam in capite gere-
bat, parturiret, implorata Vulcani ſecuri, iuſsit ſibi ca-
put findi. Vnde ſubitò orta eſt Minerua uirgo armata,
ſaltitans. Hanc in mercedem illius uelut obſtetricatus,
ſeu quòd arma Ioui feciſſet, & dijs cum gigantibus pu-
C gnaturis coniugem ſibi Vulcanus depoſcit, eamq; rem
totam Iupiter arbitrio detulit puellę, quę uiro negauit
ſe ulli nupturam. Cumq; permiſſu Iouis Vulcanus ui
eam uellet cogere, excitata natura, ſemen effudit in ter-
ram, quod pudibũda Pallas terra operuit, unde Erich-
thonius eſt natus, quẽ anguinis fuiſſe pedibus memo-
riæ traditum eſt, ideo currus inueniſſe, ut deformitatẽ
corporis celaret. Verg. 3. Georg.

Primus Erichthonius currus & quatuor auſus
Iungere equos, rapidiſq; rotis inſiſtere uictor.

Vbi Seruius ſimili ſentẽtia qua nos, fabulam refert. Hi-
ginus lib. 2. Hiſt. cæleſt. ſcribit Iouem nouũ Erichthonij
cõmentum admiratũ illum in cælum tranſtuliſſe, uoca
riq; ἡνίοχον, id eſt, aurigam ſtellis ſeptem ad circulũ æſti
uum & lacteum orbem. Sed Erichthonius, inquit, qua-
drigas, ut antè diximus, & ſacrificium Mineruę, & tem-
plum in arce Athenieñ. primus inſtituit. [x] Quia in
D templo Vulcani.] Pauſanias in Atticis: Supra Cerami
cum & Stoam Baſileum dictam, templum eſt Vulcano *Vulcani templum.*
ſacrũ, in quo & ſignũ eſt Mineruæ: quæ res occaſionem
præbuit fabulæ Erichthonij. Fuit & una ex Mineruis,
quę ex Vulcano Apollinẽ genuit, in cuius Apollinis tu
tela ſunt Athenæ. [z] Puer dracone inuolutus.] Hinc
quod fictum eſt de anguinis pedibus. Ouidius ſecun-
do Metam. fabulã narrat, quemadmodũ Minerua de-
derit cuſtodiendũ Erichthoniũ ciſta uiminea clauſum
filiabus Cecropis, monitis prius ne curioſè quod inclu
ſum eſſet inquirerent, ipſas eo magis arſiſſe cupiditate
uidendi, ita derectum puerum, reſoluns ciſtæ nodis, ui-
diſſe cubantem unà draconem. Pauſanias Pandroſum
deæ paruiſſe narrat, reliquas duas retexiſſe, ideo in fu-
rorem uerſas ex arcis loco maximè præcipiti deieciſſe
ſe. [y] Vbi enam ſi fabula.] Alibi ſic, Vbi & ſi fabula
cantat crimen nominum falſum, delectari tamen falſo
crimine crimen eſt.

Qualiū fabularū figmēta ſint eo tēpore, quo Hebræis iudices præeſſe cæperūt. Cap. XIII.

A POST mortem Ieſu Naue, populus Dei iudices habuit, quibus temporibus alternauerunt apud eos & humilitates laborum pro eorum peccatis, & proſperitates conſolationū propter miſerationem Dei. [a] His temporibus fabulę fictę ſunt de Triptolemo: qui iubente Cerere, anguibus portatus alitibus, indigētibus terris frumēta uolando contulerit. [b] De Minotauro, ꝙ beſtia fuerit incluſa [c] Labyrintho: quò cū intraſſent homines, inextricabili errore, inde exire non poterant. [d] De Centauris, ꝙ equorū hominumq́ꝫ fuerit natura coniūcta. [e] De Cerbero, ꝙ ſit triceps inferorum canis. [f] De Phryxo & Helle eius ſorore, ꝙ uecti ariete uolauerint. [g] De Gorgone, ꝙ fuerit crinita ſerpentibus, & aſpicientes conuertebat in lapides. [h] De Bellerophonte, ꝙ equo pēnis uolante ſit uectus, qui equus Pegaſus dictus eſt. [i] De Amphione, ꝙ citharæ ſuauitate lapides mulſerit & attraxerit. [k] De fabro Dædalo, & eius filio Icaro, ꝙ ſibi coaptatis pēnis uolauerint. [l] De Oedipo, qui monſtrū quoddā, quod ſphinga dicebat̃, humana facie, quadrupedes, ſoluta quę ab illa proponi ſolebat uelut inſolubili quæſtione, ſuo præcipitio perire cōpulerit. De Antæo, quē necauit Hercules, ꝙ filius terræ fuerit, propter ꝙ cadens in terram fortior ſoleret aſſurgere. Et ſi qua fortè alia pretermiſi. Hæc fabulæ ad bellum uſqꝫ Troianū, ubi ſecundum librum M. Varro de populi Ro. gēte finit, [ll] ex occaſione hiſtoriarum, quæ res ueraciter geſtas cōtinent, ita ſunt ingenijs hominum fictę, ut nō ſint opprobrijs numinum affixæ. Porrò aūt quicunqꝫ finxerūt à Ioue [m] ad ſtuprū raptū pulcherrimū puerū Ganymedem, quod nefas rex Tātalus fecit, & Ioui fabula tribuit, [n] uel Danaes per imbrem aureum appetiſſe concubitum, ubi intelligit̃ pudicicia mulieris auro fuiſſe corrupta: quæ illis tēporibus uel facta uel ficta ſunt, aut facta ab alijs, & ficta de Ioue, dici non poteſt quantū mali de hominū pręſumpſerint cordibus, ꝙ poſſent iſta patiēter ferre mendacia, quæ tñ etiam libenter amplexi ſunt: qui utiqꝫ quāto deuotius Iouē colunt, tanto eos q̄ hæc de illo dicere auſi ſunt, ſeuerius punire debuerūt. Nunc uerò non ſolū eis qui iſta finxerunt irati non ſunt, ſed niſi talia figmenta etiā in theatris agerēt, ipſos deos potius iratos habere timuerūt. His tēporibus Latona peperit Apollinē, non illū, cuius oracula ſolere cōſuli ſuperius loquebamur, ſed illū quē cū Hercule ferūt [o] Admeti regis armenta pauiſſe: qui tñ ſic eſt deus creditus, ut plurimi ac penè omnes unū eūdemq́ꝫ Apollinē fuiſſe opinent̃. Tūc [p] & Liber pater bellauit in India, qui multas habuit in exercitu fœminas, quæ Bacchę appellatę ſunt, nō tam uirtute nobiles, q̄ꝫ furore. *Bacchæ.* Aliqui [q] ſanè uictū ſcribūt iſtū Liberū & uinctū: nonnulli & occiſum in pugna à Per- B ſeo: nec ubi fuerit ſepultus tacent: & tñ eius uelut dei nomine per immundos dæmones Bacchanalia ſacra, uel potius ſacrilegia ſunt inſtituta. De quorum rabioſa turpitudine poſt tā multos annos ſic ſenatus erubuit, ut in urbe Roma eſſe prohiberet. Per ea tēpora [r] Perſeus et uxor eius Andromeda poſtea q̄ꝫ ſunt mortui, ſic eos in cælum receptos eſſe crediderunt, ut imagines eorum ſtellis deſignare, eorumq́ꝫ appellare nominibus non erubeſcerent, [s] nec timerēt.

L. VIVES.

C HIs [a] temporib. fabulæ fictæ ſunt de Triptolemo.] *Triptolemus.* Huius origo eſt incerta. Ouidius illi genus dat ignobile, refertq́ꝫ ex prætenui natum muliercula, imbecillæ in infantia ualetudinis: quæ mulier cùm errantem Cererē hoſpitio accepiſſet, beneficio deæ filiū firmiorem recepit. Lactantius uerò Eleuſij Eleuſis regis & Hiones filium facit, redditumq́ꝫ immortalem à Cerere hoſpitio patris ſuſcepta, alitum interdiu diuino deæ lacte, per noctē uerò igne tectū obrutumq́ꝫ. Seruius nō Eleuſium patrē, ſed Celeū dicit, Euſebius alienum à Celeo Triptolemū putat: Regnante, inquit, in Eleuſi, quæ eſt Atticæ terræ ciuitas Celeo, appulit illuc Triptolem⁹ longa naui uectus. Atticorum ea fuit uulgaris opinio, Celei filium fuiſſe. Argiui non Celei, ſed Trochili Hierophantæ, qui Argis propter inimicicias cū Agenore argiuo rege fugiēs in Eleuſin Atticæ terrę uenerit, ubi ducta uxore Triptolemum genuerit, & Eubolea. Sunt qui D Oceani & Terræ filium fuiſſe autumant, quam ferunt fuiſſe Muſæi ſententiā: fuiſſe uerò Eubolem & Triptolemum Dyſaulis, ea eſt Orphei. Chœrilus Athenienſis Rharum dat Triptolemo patrem, matrem uerò filiam quādam Amphictyonis. Diodorus Herculem patrem & Philei Theſprotum regis filiam matrem. Cæterùm huic Triptolemo uolunt fruges à Cerere datas, eumq́ꝫ conſcenſo curru, quem alati per aera uehebant ſerpentes, unius, quemadmodum Higinus ait, rotæ, ne curſum moraret̃, fruges orbi diſtribuiſſe, primumq́ꝫ Rharium agrum, qui eſt iuxta Eleuſin, ſemina accepiſſe, & reddidiſſe fructum: ideo ex eo agro tuberes legebātur, ex quibus bellaria confici ſolita erant in ſacrificiorum uſum: ibi & area Triptolemi fuit, & ara. Qui ſe rem ueram huius fabulæ exiſtimant afferre, cum Euſebio uidentur conſentire. Nā Triptolemū ſcribunt Eleuſij filiū fuiſſe Eleuſinæ regē, quem ſterilitate anni populū ſuis frugibus aluiſſe perhibent. Idem cùm Triptolemus ſi-

miſſ

miſſi tempore præſtare non poſſet, ueritus popularem iram ac tumultum longa naui, cuius ſerpens erat inſigne, ex patria fugit, & aliquamdiu peregrinatus rediit, cum maxima frumenti copia, pulſoq; Celeo, qui eo abſente regnum ibi occuparat, frumenta diſtribuit, populumq; arare & ſerere docuit. Hinc Cereris alumnus nuncupatus. Sunt qui non Celeum pepuliſſe, ſed Lyncum tradant, à quo inſidiis impetitus fuerat. Hunc Lyncum Ouidius Scythiæ regem facit, quem Ceres, quòd Triptolemum occidere tentaſſet, ex Lynco homine lyncem animal fecit. [b] De Minotauro.] Paſiphae Solis filia Minoi Cretæ regi denupſit, quo bellum in Megarenſes & Athenienſes gerēte ob Androgei necem, & quòd regnum ad ſe iure ſpectare diceret, uxor infando tauri amore incenſa eſt, cui à Dædalo fabro ſtructa eſt machinula, qua ſpecie buculæ cum tauro poſſet concumbere. Hinc natus Minotaurus, qui carnibus humanis ueſcebatur. Horum amorum autor fuit Venus, ut ſcribit Seruius. Nam indicato à Sole adulterio Martis & Veneris, Vulcanus minutiſsimis catenis lectulum cinxit, quibus Venus & Mars ignorantes implicati ſunt, & cū ingenti turpitudine reſoluti ſub teſtimonio cunctorū deorum. Hoc dolens Venus, omnem Solis ſtirpem infandis amoribus proſequuta eſt. Vnde natus Taurus, quem Minois dicunt, μινοταύρον. Pauſanias: ἔστι ὁ λεγόμενος Θησέως μάχη πρὸς τὸν ταῦρον τὸν μίνω καλούμενον. Eſt enim μίνω genitiuus Atticus. Seruius hunc taurum non beſtiam, ſed hominem fuiſſe narrat, ſeu notarium, ſeu magiſtrū militum Minois, cum quo Paſiphae in domo Dædali concubuit: & quoniam geminos peperit, unum de Minoe, alterū de Tauro, fingitur Minotaurum peperiſſe: quod Verg. exprimit dicens: Miſtumq; genus, prolēq; biformem. Euripides media ex parte uirum, & media taurum fuiſſe arbitratus eſt. Plutarchus in Theſeo Taurum hunc ducem copiarum Minois, ſiue nauali prælio, ſiue gymnico certamine oppreſſum eſſe à Theſeo narrat, quod Minos non inuitus accepit. Nam erat Taurus homo ſæuo & immiti ingenio, rumorq; erat conſtans eum rem habere cum Paſiphae: quocirca pueros omnes Atticos Minos Theſeo reddidit, qui tributi nomine quotannis in Cretam mittebantur, & eo tributo Athenieñ. in poſterū liberauit. Palæphatus Parius Taurum adoleſcentem formoſum fuiſſe ſcribit Minois comitem, cuius amore capta Paſiphae cum eo concubuerit, unde natus ſit infans, quem Minos, cùm tamen rem cognoſceret, noluerit occidere fratrē filiorum ſuorum: cumq; adoleſſet, & ſe inſolētius in paſtores gereret, iuſſit eum rex comprehendi. Is uerò effodit locum ſubterraneum, in quo ſe eſt tutatus. Illuc deinde rex miſit facinoris alicuius conuictos, ut cum eo pugnarent. Locus erat inexpugnabilis, ita ſupplicio afficiebantur damnati, ut iā locus uice eſſet carceris, & ille pro carnifice. Theſeum hoſtem cùm cepiſſet Minos, eôdem inermem miſit. Ariadne gladium illi ſuggeſsit carcerē intranti, quo Minotaurum confecit. [c] Labyrintho.] Labyrinthus ædificium eſt meatibus uariis & ambagibus ſinuoſum, & in ſe reflexum, quod ingreſsis errorem parit. Tales in orbe fuerunt quatuor, Aegyptius in Heracleopolite nomo, prope ſtagnum Mœrin, non procul ab urbe Crocodilorum, ut autor eſt Herodotus, qui ſe eum uidiſſe teſtatur, nec mirum. Adhuc ætate Diodori Siculi, Plinii quoq; extabat. Deſcribit ab ipſis, & Strabone, ac Mela. Herodotus maiorē ait eſſe fama & Græcorum narrationibus. Pſalmetici op⁹ fuiſſe Mela ſcribit. Plinius uarias ſententias adducit. Nam alii putarunt eſſe Peteſuci, alii Tithois, & eſſe qui regiam fuiſſe Motherudis narrēt, ut Demoteles, Lycias ſepulchrum Mœridis, plures ſoli ſacrum id extructum, quod maximè creditur. Ad exem-

Minotaurus.

Labyrinthus.

A plar huius Dædalus in Aegypto educatus Cretēſem fecit, Diodoro & Plinio autoribus, ſed centeſimam tantū Aegyptii partem imitatus, & tamen hunc ambagioſiſsimum fuiſſe, Plinius quoq; docet, ut deſcriptionem eius præteream, apud Ouidium 8. Metam. Sed Philochorus apud Plutarchum labyrinthum Cretæ tantū putat fuiſſe carcerem, ex quo effugere nō poſſent qui aſſeruarentur, cuius ſententiæ uidetur eſſe Palæphatus. Tertius fuit Lemnius, opus Zmili & Rholi & Theodori architectorum. Plinius extare eius ueſtigia dicit, cùm Cretenſis & Italici nulla extent. Italicus porrò fuit quartus ſub urbe Cluſio, quemadmodum M. Varro dicit, Porſennæ regis Ethruſci monumentum. [d] De Centauris.] Ixion Phlegiæ filius, Martis nepos, cùm Iunonem adamaſſet, eaq; marito Ioui eſſet queſta, Iupiter nubem in ſpecie Iunonis deformatam Ixioni ſuppoſuit, cui Ixion cōmiſtus ex ea Centauros genuit. Hunc Ixionem Theſſaliæ fuiſſe regem, conſtat, ubi primus equorum domandorum

B fuit uſus. Plinius lib. 7. Frenos & ſtrata equorum Pelethronius inuenit, pugnare ex equo Theſſali, qui Centauri appellati ſunt, habitantes ſecundum Pelium montē. Vergilius non admodum diuerſè:

Frena Pelethronii Lapithæ gyroſq; dedēre
Impoſiti dorſo, atq; equitem docuēre ſub armis
Inſultare ſolo, & greſſus glomerare ſuperbos.

Idem Lucanus in ſexto:

Primus ab æquorea percuſsis cuſpide ſaxis
Theſſalicus ſonipes bellis feralibus omen
Exiluit, primus chalybem frenoſq; momordit,
Spumauitq; nouis Lapithæ domitoris habenis.

Seruius 3. Georg. explicans Vergilii, quem modò citaui locum, ad hunc modum ſcribit: Quidam Theſſalus rex bobus œſtro exagitatis, ſatellites ſuos ad eos reuocandos ire cùm iuſsiſſet, illiq; curſu non ſufficerent, a-

C ſcenderunt equos, & eorū uelocitate boues ſequuti, eos ſtimulis ad tecta reuocarunt. Sed hi uiſi, aut cùm irent uelociter, aut eorum equi cùm circa flumē Peneon potarent capitibus inclinatis locum fabulæ dederunt, ut Centauri eſſe crederentur. Dictiq; ſunt Centauri, ἀπὸ τοῦ κεντεῖν τοὺς ταύρους. Alii dicunt Centaurorū fabulam eſſe confictam ad exprimendam humanæ uitæ uelocitatē, quia equum conſtat eſſe uelociſsimum. Hæc Seruius. Palæphatus ſic refert: Quum tauri præferoces Lariſſam, & eam Theſſaliæ regionem uaſtarent, Ixion rex præmium propoſuit iis qui tauros arcerent. Iuuenes è Nephele pago cùm equos māſuefactos & edoctos conſcendiſſent, (nā prius curribus modò utebantur,) tauros abegerunt. Accepta ob hoc pecunia, inſolentiores facti iniuriis affecerunt, & ipſum Ixiona, & Lariſſæos, qui tum Lapithæ dicebantur, ita ut inuitati ad nuptias

D Pirithoi mulieres eorum raperent. Quæ res præbuit occaſionem fabulæ, quòd Centauri dicantur, quòd ſemiequi, quòd filii Ixionis, quia ab eo miſsi & donati, ꝙ ex nubibus: nam Nephele eſt nubes. Ipſi quoque Centauri Lapithæ erant: nam Nephele in Lapithis, & ſic diſtinguuntur ut Romani & Latini. De nauigatione hac Theſei ſic ſcribit Plato in Phædone: Theſeum profectum in Cretam cum his ſeptem hominibus [illegible] ſuſcepiſſe, ſi ipſe ſaluus ſaluos ſuos reduceret, ſingulis annis ſpectaculum Delphos ducturū ad Apollinem: quem morem Athenienſes adhuc ſuo tempore ſeruarēt, ut ipſam eandem Theſei nauē coronatam Delum mitterēt: quo toto nauigationis tempore quouſq; ad Piræeum rediit, nefas ſit quenquā ſupplicio capitali afficere. [e] De Cerbero, ꝙ ſit triceps.] Cerberus, ut Heſiodus in Theogonia dicit, filius fuit Typhonis ferrea uoce, quinquaginta ceruicibus monſtrum. Id hoc modo deſcribit Seneca in Hercule furente:

Ixion.

Centauri.

Nephele.

Cerberus.

Poſt hæc auari Ditis apparet domus.
Sæuus hic umbras territat Stygius canis,
Qui terna uaſto capita concutiens ſono
Regnum tuetur, ſordidum tabo caput
Lambunt colubri, uiperis horrent iubæ,
Longusq; torta ſibilat cauda draco.
Par ira formæ, ſenſit ut motus pedum,
Attollit hirtas angue uibrato comas,
Miſſumq; captat aure ſubiecta ſonum,
Sentire & umbras ſolitus. —

Hunc canem auarorum naturæ quidam conferunt, ut Bocatius, qui de fabulis non omnino, ut illa ætate, ſcripſit infeliciter. Porphyrius uerò in interpretationib. diuinorum ait ſymbolum Sarapidis & Iſidis, hoc eſt, Ditis & Proſerpinæ eſſe canem tricipitē, illum ſcilicet pernicioſiſsimum dæmonē, qui in aqua, terra, & aere tribus his elemētis uerſatur. Idem Porphyrius Cerberum tricipitem eſſe nominatum inquit, quia ſuperiores ſolis re- B giones tres ſunt, ortus, occaſus, meridies. Hunc canem ab Hercule ex inferis ad ſuperos extractum fabulātur. Ideo de re difficili cùm perficitur, aut explicatur, ſolem* dicere Cerberum è tenebris extractum: aut cùm difficile id uolumus ſignificare, non eſſe facile dicimus Cerberum ab inferis. Sunt qui per Tænarū promontoriū Laconiæ tradāt hunc canem extractum ab Hercule, ut Strabo & Seneca, & uulgatior opinio. Nam illac eſt iter ad inferos expeditiſsimum, & ingens uorago faucibus uaſtis patet, latumq; pandit omnibus populis iter. Serpentem ferunt in Tænaro fuiſſe exitiabilem, quem Hercules occidit, & quia in eo loco uia creditur eſſe ad inferos: hinc nata eſt fabula de Cerbero. Mela tamē ſic ſcribit de regionibus Ponti Euxini: In eo primùm Mariandynei urbem habitant Argiuo, ut ferunt, Hercule datā, Heraclea uocitatur: id famæ fidem adiecit, iuxta ſpecus C eſt Acheruſia, ad manes, ut aiūt, peruius, atq; inde extractum Cerberum exiſtimant. Melam Plinius eſt ſecutus lib. 27. Aconitum enim uenenum fabulæ narrauerunt è ſpumis Cerberi natum, Hercule ab inferis extrahente: ideoq;, inquit, apud Heracleam Ponticā, ubi mōſtratur eius ad inferos aditus, gigni. Ouidius in 7. nullum locum apertè ponit, ſed Ponticam terrā ſubſignificat, in qua primùm Cerberus uiſus eſt ſuperis, & aconitum ſparſit cautibus, ideo ſic appellatū, q. ἀκονιτὶ, ſicut in palæſtris ſolet dici ſine puluere, aut ἀπὸ τῶν ἀκόνων, hoc eſt, caute: ipſe uerò Cerberus nominat° eſt q. κρεοβόρος, carniuorus. Fuit & Aideo Moloſſorum regi canis Cerberus. Hic enim cū Αϊδωνεύς, hoc eſt, Orcbus nominaretur, cōiugi Cereris nomē indidit, filiæ uerò Proſerpinę, canis Cerberi. Alij raptā attribuūt coniugē Proſerpinā, ſed ex Plutarcho pergā narrare: huius regis filiam cùm Theſeus & Pirithous raptū ueniſſent, Orcus cōprehenſis eis Pirithoum Cerbero cani obiecit, Theſeum uerò aſſeruauit in cuſtodia arcta. Hinc orta fabula, Theſeum D & Pirithoum ad rapiendam Proſerpinā ad inferos deſcendiſſe: & eſt alioqui Moloſſorū regio in Epiro Atticis & Theſſalis occidentalis, quæ pars mundi inferior eſt, ſemper inferorum nomine ſignificata, ut apud Homerum inferi, Elyſij, & inſulæ Fortunatę in occidua mundi parte. Palæphatus uerò ad hūc modum: Hercules cùm in Ponto Geryonem uiciſſet, in ea ciuitate quæ dicebatur Tricarenia, id eſt, triceps, abduxiſſetq; eius armenta, ſecutus eſt boues canis ferociſsim°, Cerberus nomine. Vbi in Peloponneſum eſſet uentum, uir Mycenæus opulentus nomine Moloſſus canem expetiuit, & petijt, non concedente Euryſtheo, egit cum paſtoribus, ut in Tænari ſpelunca eum continerent, cui & ſummiſit canes fœminas. Euryſtheus uerò Herculem ad canem repetendum miſit, qui inueſtigatum inuenit in Tænaro,

A indeq; abduxit ad regē, hinc nata fabula. ᵋ De Phryxo & Helle.] Frater & ſoror nati ſunt Athamante Aeoli filio & Nephelæ, quæ poſtquam furore correpta in ſaltus & ſolitudines abijt. Athamas Inum Cadmi duxit: huic cùm odioſi eſſent Phryxus & Helle, priuigni nempe nouercæ, operam per matronas omnes regni dedit, ut fruges corrumperentur. In remedium horum malorum cùm miſsi eſſent qui Apollinem conſulerent, Inò illos oraculum emētiri coegit, depoſci à numine Nephelès liberos, quorum miſerata Iuno, arietem aureum miſit, quo per mare ueherentur. Helle tenera puella dum ſe regere non ualeret, in mare decidit anguſtum illud, quod Aſiam & Europam interſecat, deq; eius nomina Helleſpontus nominat̄. Eamq; Neptunus compreſsit, genuitq; Pæona. Phryxus uerò per Propontidē & Boſphorum Thracium dextramq; Ponti Euxini oram delatus eſt in Colchos. Hic cùm terram tenuiſſet, arietem B mactauit Ioui, pellem uerò aureā Marti ſacrauit, in templo à ſe condito. Apollonius tamen libro 4 non Marti erexiſſe templum ſcribit, ſed Διὶ φυξίῳ, id eſt, Ioui fugio. hoc eſt, fugę ſeu comiti ſeu duci: tametſi & Διὶ φυξίῳ ſacrū feciſſe Deucalionem poſt diluuium Gręci ſunt autores. Is aries in Orchomeno Bœotiæ natus erat. Alij in Theſſalia dicunt, inter cæleſtia ſidera collocatus primū anni ſignum: quod ſubobſcurius uidetur, ut inquit Eratoſthenes, q ipſe cælum conſcenſurus ultrò pellem aureā ſibi detraxit, & Phryxo dedit. Diodorus lib. 5. Poſtmodum, inquit, Aeetæ in Ponto regnāti reſpōſum datum eſt, illum tunc mortem obiturum, cùm externi nauigio delati aureum uellus ſuſtuliſſent: hac ex cauſa, tum uerò innata crudelitate oſtentauit ſe hoſpites ſacrificare, ut diuulgata tanti ſceleris fama externi omnes eum acceſſum abhorrerent: templum quoq; muro circumdedit, cuſtodesq; plures appoſuit ex Taurica accitos, de C quibus à Græcis mirandæ fabulæ finguntur. Decantatum enim eſt tauros ignē ſpirantes circa templum eſſe, à dracone inſuper cuſtodiri uellus. Verùm taurorū nomen à cuſtodum robore traductum eſt, uel quòd eſſent ex Taurica, à crudelitate uerò cædis hoſpitum tauros ignem efflare confictum. Modo ſimili cùm templi cuſtos Draco appellaretur, traduxerunt poetæ admirandas ſtupendasq; eius animālis fabulas. Similiter & de Phryxo fabulę confictæ ſunt, quippe nauigaſſe eum ferunt quidam naui, cuius in prora ſignū fuerit arietis. Helle uerò è nauigatione grauiter ægra, cùm in oram nauis incumberet, in mare decidit. Alij tradūt, Gambrū Scytharum regem in Colchos, quo tempore Phryxus cum pædagogo captus fuerit, aduectum: cumq; adoleſcentem dilexiſſet, dono illum ab Aeeta accepiſſe, ac ut legitimū ab ſe filium educatum regni hæredem relictū. Pędagogum, is Aries uocabatur, ſacrificatū dijs, eiusq; pellem cadaueri exemptam de more templo fuiſſe affi- D xam. Deinde reſpōſo tradito, eum tunc moriturū, cùm aduentantes hoſpites aureis pellem ſuſtuliſſent, regem aiunt adhibitis tēplo cuſtodibus eam, quo diligentius ſeruaretur, deauraſſe. Tantum Diodorus Siculus: nam alij hanc fabulam ad fluuios Colchicos referūt, qui aurum ſecum deuoluunt, quod captum cum arenis aſſeribus perforatis purgāt, pellibusq; ſubſtratis excipiunt. Alij ad opes illius regionis, magnam uim auri & argenti & ferri. Quemadmodum Plinius inquit, ſic ſcribens: Iam regnauerat in Colchis Salauces & Eſubopes, qui terram uirginem nactus plurimū argenti auriq; eruiſſe dicitur in Sanorum gente, & alioquin uellenbus aureis inclyto regno. Propter hæc metalla, ſicut apud Strabonem legitur, expeditiones in eam regionē ſuſceptæ ſunt, & à Phryxo, & poſtea ab Iaſone, quorum extant illic monumēta, Iaſonia ab Iaſone, & Phryxium à Phryxo

Aconitum.

Phryxus. Helle.

xo conditæ urbes: & ambo Aeetæ filias in cõiuges acceperunt, Iaſon Medeã, Phryxus Chalciopen, ex qua nati ſunt Cytiſſorus, Melana, Phontis, Argus, à quo Pherecides putat Argon nauẽ eſſe nominatã. Verũ Phryxum hunc in tẽpora Abantis Argiui, & Erecbthei Athenienſis regis confert Euſebius: Secundũ quorundã, inquit, opinionẽ hac ætate Phryxus cũ Helle ſorore ſua fugiẽs inſidias nouercales, uiſus eſt p mare uehi ab ariete uelleris aurei. Fuit aũt ei nauis parata fugiẽti, cuiꝰ inſigne aries erat. Porrò Palæphatus hiſtoriam ſic narrat: Athamas Aeoli filius regnauit in Phrygia, huic fuit procurator Crios, id eſt Aries, quẽ fidiſsimũ ſibi arbitrabaṫ. Hic ſignificauit Phryxo cõſiliũ Athamãtis de eius cæde. Fugit ergo Phryxus, in naui cõgeſtis multis opibus: ſimul fugerũt Crios & Helle ſoror, & Eos mater Pelopis. Helle moleſtia nauigatiõis interijt, proiectaq́ eſt in id mare,

Helleſpontus. quod ab illa Helleſpõtus diciṫ, reliqui Colchos tenuerunt. Phryxus filiã Aeetæ regis duxit uxorẽ, deditq́ regi ſimulachrũ arietis aureum, quod ex diuitijs ſuis Eos conſecerat.

Gorgones. ᵍ De Gorgone q̃ fuit crinita.] Gorgones tres dicunṫ fuiſſe, Steno, Euriale, & Meduſa, Phorci filię & marini monſtri. Heſiodus in Theogonia Meduſam tantũ mortalẽ fuiſſe perhibet, reliquas immortales. Ouidius duas ſolùm ponit 4. Metam. quibus unicus erat oculus, quẽ inter ſe utendũ per uices ſibi tradebãt. Eregiõe Aethiopię occidẽtalis inſulæ ſunt, quas Mela Gorgones Gorgonũ domũ locat, cui Lucanus in 9. ſuffragatur. Plin. lib. 6. Contra promontoriũ Aethiopiæ Heſperoceras inſulæ narranṫ Gorgonũ quondã domus, bidui nauigatione diſtãtes à cõtinente, ut tradit Xenophon Lampſacenus. Penetrauit in eas Hanno Pœnorũ imperator, prodiditq́ hirta fœminarũ corpora, uiros pnicitate euaſiſſe, duarũq́ Gorgonũ cutes argumẽti & miraculi gratia in Iunonis tẽplo poſuit, ſpectatas uſq́ ad Carthaginẽ captã. Sicile. Sunt qui has Gorgonas Heſperidas fuiſſe exiſtiment, ſed Heſperides procul à Gorgonibus ſitas eſſe, conſtat, & xl. dierũ nauigatione, ut Statius Seboſus prodidit. Diodorus uerò lib. 4. Bibliothecę Gorgonũ gentẽ mulierum dicit eſſe in Libya pugnaciſsimã, ac uiribus præualidã, à Perſeo Græco ui-

Meduſa. ctam, duce earũ Meduſa. Hanc Meduſam fabulãtur in templo Mineruæ cum Neptuno cõcubuiſſe, ideo iratã Mineruã eius crines in angues cõmutaſſe, uertebatq́ in ſaxũ intuentes. Perſeus Mineruæ ſcuto armatus cõgreſſus eſt cum ea: quę cùm in ſcuto tanq̃ in ſpeculo imaginem eſſet ſuã intuita, graui oppreſſa ſomno in ſaxũ uerti cœpit, propterq́ caput ei Perſeus amputauit, ex cuius cruoris ſtillis per Libyã ſparſis tã multi uarijq́ ſunt editi ſerpẽtes, & uirgæ quas cõtigerãt, in coraliũ induruerũt. Eã Pegaſus alatus equus prodijt, opinione Ouidij & Heſiodi: alij ex cõcubitu Neptuni & Meduſæ putãt. C. Iulius Higinus uictas à Perſeo Gorgonas refert, hoc modo: cùm ipſarũ una cõmunem oculũ alteri traderet, cæca utraq́ exiſtente, accurriſſe maxima celeritate Perſeum, ac oculũ intercepiſſe, proieciſſeq́ in Tritonẽ paludẽ: ita facilè ſuperatas Gorgonas excæcatas. Iupiter bellum in Titanas geſturus, reſponſo acceperat Gorgonis caput induẽdũ, ſi uellet uincere, ita pelle capræ Gorgonis capite addito cõtectus, quã Græci Aegida uocãt, in bellũ prodiſſe, id ſcuti poſtea Mineruã à Ioue impetraſſe. Euhemerus in ſacra hiſtoria Gorgonẽ à Minerua occiſam ſcribit. Vulgo Meduſam hãc formoſiſsimã fœminã fuiſſe putãt, quę ſtupore intuentes defigeret, ideo in lapides dixerũt uerſos. & Diodorus armatas prodit corijs ingentiũ ſerpẽtũ. Neſcio an aliquã huius cõmenti partẽ in Catoblepas deriuẽt: nam cõtra Gorgonas inſulas in ipſa cõtinenti terra Catoblepæ ſunt, ut Mela & Plinius tradunt haud grandes feræ, ſed grãde malum:

A Cæteris mẽbris inertes, prægrandib. capitibus quæ ægrè ſuſtinẽt, idcirco ſemper in terrã ore conuerſo, unde illis nomẽ: nec impetu ſæuiũt, nec morſu, tantũ oculos earum uidiſſe mortiferũ. Eadem uis eſt baſiliſci ſerpentis, contra quos ferunt armari homines ſpeculis, ut ſerpens ipſe ſe uideat. Palæphatus longã fabulam de his refert, quam non grauabor adſcribere. Phorcyn, inquit ille, uir fuit Cyrenæus, quod genus eſt Aethiopicũ. Habent uerò inſulam Cyrenem, extra columnas Herculis. Arant uerò agrum Libyæ ad Anuona fluuiũ, non procul Carthagine, ſunt auri dites admodum. Itaq́ Phorcys tricubitam Mineruæ ſtatuã ſtruxit, quam prius q̃ conſecraret, mortem obijt. Illi uerò deam Gorgona nominant. Tres reliquit filias, Sthenũn, Euryalem, Meduſam: quæ nulli noluerunt nubere, ſed patrimoniũ inter ſe diuiſerunt. unicuiq́ ſua inſula obuenit, ſimulachrũ autem neq́ dedicarũt, neq́ ſunt partitæ, ſed theſauri loco reſeruarunt, ut per uices poſsiderent. Erat Phorcyni Baſiliſcus.

B ſocius in omnibus fideliſsimus, quo nõ aliter q̃ oculo utebaṫ. Perſeus Argis profugus, cùm piraticã exerceret, agereq́ ex maritimis locis prædas, audiſſetq́ Gorgonas inſulas mulierũ eſſe, auri eius copiã, uirorũ inopiã, primum in freto inter Corſicam & Sardiniam delituit, in quo uirum illum, qui iam de miniſterio oculus uocabatur, cùm ab alia ad aliam mitteretur, intercepit, cognouitq́ non eſſe quod poſſet rapere, præter Mineruæ ſimulachrum, in quo eſſet tãta auri uis. Puellæ cùm demirarentur quid eſſet factum ſuo oculo, Perſeus appulit, qui ſignificauit ſe habere, quem ſe negauit redditurum, niſi ſibi indicaretur Gorgonæ ſimulachrum: addidit inſuper minas, occiſurũ ſe illas, ni indicarẽt. Meduſa inſtitit nihil prodere, reliquæ prodiderunt, ita Meduſa ſola eſt occiſa: duabus oculum ſuũ reddidit. Caput Me-

C duſæ in triremi poſuit, & nauem de nomine illius Gorgona nuncupauit. Tum pergens latrocinari, pecunias ab inſulanis exigebat, occidens, & uexãs qui nõ darẽt. A' Seriphijs cùm poſtulaſſet, illi urbe ceſſerũt, in quam Perſeus ingreſſus cum ſuis deſertam, uidit in foro tantùm maximos lapides ſtantes humanæ magnitudinis: Aſpicite, inquit Perſeus reliquis inſulanis, ut mea Gorgo homines uertit in lapides, cauetene & uobis idẽ accidat. Hæc Palæphatus, q multũ in topographia fallit. Ego illas inſulas Syrtes potius crediderim: in has enim multum reliqua congruunt de Cyrenis, de Sardinia & Corſica: quanquam ille non λίθρον dicit, ſed λιγύρον καὶ τὴν σάρδων, ſed indubié legendum eſt λίγυρον καὶ τὴν σάρδων, ubi loquiṫ de freto: niſi & in hoc quoq́ eſt lapſus, ut in alijs, nec dicẽdũ ἔξω τῶν ἡρακλείων στηλῶν, ſed ἔσω uel

Bellerophon. ἔσω intra. ʰ De Bellerophonte.] Hic natus eſt Glauco Siſyphi filio, regnumq́ Ephyræ, quæ poſtea Corinthus

D dicta eſt, tenuit, quo priuatus à Prœto Argiuorum rege ei ſeruiuit, à cuius uxore Anthia, ut ſecum concumberet, ſolicitatus cùm ille fœditatem rei auerſaretur, Anthia illum apud maritum detulit, tanquam ab eo eſſet prouocata. Prœtus iuuenem ad Ariobatum miſit ſocerum ſuum Anthiæ patrẽ, qui Lyciæ imperabat cum literis, quibus illi pudiciciam filiæ tuendam mandabat. Ariobatus Chimæræ ipſum obiecit, quã Bellerophon uicit, Pegaſo equo adiutus. Porrò quid monſtri ſit chimęra, unde melius diſcemus, q̃ à pſeudodialecticis chimærę conſanguineis, ut ouũ non ſit ouo ſimilius: Neq́ aliud libentius habent in ore, nec crebrius Monſtrũ di- Chimæra. cit Heſiodus chimærã fuiſſe prima parte leonis imagine ac ingenio, media draconis, poſtrema capræ, quæ χίμαιρα dicitur, à quo totum animal nomen inuenit. Homerus nõ poſtremam partem, ſed mediam chimæram, id eſt, capram ponit. Hinc Horatius mõſtrum triforme nominat. Filia dicitur Typhonis gigantis & Echidnæ.

flammas

flammas ore euomebat, idcirco Verg. flãmis eã armatã dicit lib. 6. quo loco Seruius narrat teuetã montem eſſe in Lycia, cuius etiã tũ ardebat cacumẽ, iuxta quod leones erãt, media uerò paſcua eſſe, & ima ſerpẽtib. plena. Hunc Bellerophontẽ feciſſe habitabilẽ, quòd Chimęrã occidiſſe dicit. *Pegaſus.* Equ⁹ Pegaſus Meduſæ fuit filius, ut paulo antè dicebã, alatus, cui, ſicut Ouid. inquit, Cælũ pro terra, pro pede penna fuit. Apuleius lib. 8. Aſini, feſtiuè ait Pegaſum incitũ illũ metu magis uolaticũ fuiſſe, ac per hoc meritò pennatũ proditũ, dum in altũ & uſq; ad cęlum ſubſilit ac reſultat, formidans ſcilicet igniferæ morſum chimæræ. Ab hoc equo duo Muſarũ fontes ſunt in Græcia nominati, de quib. ſic Solinus: Apud Thebas, inquit, Helicon lucus eſt, Cytheron ſaltus, amnes Iſmenius, fõtes Arethuſa, Oedipodis, Pſammate, Dirce: ſed ante alios Aganippe, & Hippocrene, quos Cadm⁹ literarũ repertor primus, quoniã equeſtri exploratiõe prim⁹ deprehẽdiſſet, dũ rimat, quæ nã adijſſet loca, incẽſa eſt licẽtia poetarũ, ut pariter utrunq; uulgarẽt: ſcilicet quòd eorũ alter alitis equi ungula ſolicitatus foret: alter pot⁹ facũdia animas irrigaret, & quòd aperta foret alitis equ ungula, & quòd poti inſpirationẽ facerẽt literarũ. Hęc ille. Bellerophon cũ in cælũ equo ueheret, deſpiciẽs inferiora, oborta uertigine cecidiſſe dicit: Pegaſus uerò curſum tenuiſſe, ac inter ſidera agere. Palæphatus Bellerophontẽ Phrygiũ fuiſſe dicit ex genere Corinthiaco, qui pirata iuxta anguſtias illas Aſiæ & Europæ prædas agebat, lõga naui, cui nomẽ Pegaſus. In Phrygia mõs erat Telmiſſus, cui adiunctus is, qui Chimæra dicebat, proximus ualli unde incẽdia prodibãt: in Chimæra feræ erãt permultæ agricolis noxiæ, ut leones & dracones. Bellerophon totũ montẽ incendit, ita feræ perierunt. [i] De Amphiõe.] *Amphion.* Iupiter tres filios ex Antiopa genuit, Amphionem, Zetũ, & Calaim. Propterea maritus Lynceus Thebanorũ rex eam repudiauit. Pueri cùm adoleuiſſent ulti repudiũ matris, Lynceũ interemerũt, & Dyrcem eius coniugẽ, pulſoq; Cadmo ſene, Thebas poſſederunt. & Amphion cithara mouiſſe lapides dicit, atq; ita muros Thebanos cõdidiſſe, ſaxis in ſtructurã concurrentibus, numeris muſicis illectis. Hor. in Arte: Dictus & Amphiõ Thebanæ cõditor arcis, Saxa mouere ſono teſtudinis. Plin. li. 7. muſicã Amphionis inuentũ tradit, & eſſe qui citharã quoq; putẽt: & ſi alij donatũ eum cithara à Mercurio tradũt. Lydios etiã inuenit modulos. Val. Probus in Alexin Verg. Amphionẽ & Zetũ, Euripides & apud nos Pacuuius Iouis ex Antiopa Nyctei filia natos cantando potuiſſe armẽta uocare. Teſtant id Thebæ, quas Apollonius in Argonauticis à fratribus antedictis muris eſſe clauſas ait. Sed Zetus humeris ſaxa cõtulit operi, Amphiõ cãtu uocauit, ſiquidẽ ſenſus animaliũ difficilius quàm ſaxa uincunt. Euſebius in Euang. præpa. utriq; inuentionẽ muſicæ aſsignat. Panyaſis & Alexander lyram à Mercurio muneri datam dicit Amphioni, quòd primus Cynaiã liberauerit. Hæc Probus. Solinus ſic: Thebas condidit Amphion, non quòd lyra ſaxa duxerit. Neq; enim par eſt id ita geſtum uideri, ſed quòd affatus ſuauitate homines rupium incolas & incultis moribus rudes ad obſequij ciuilis pellexerit diſciplinã. Hoc eſt quod Horatius inquit in Arte poetica:

Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis,
Saxa mouere ſono teſtudinis, & prece blanda
Ducere quò uellet.—

Fieri poteſt, ut cãtu & ſuauitate orationis, precibus etiã à uicinis accolis ciuibuſq; ſuis impetrarit ſaxa ad ſubſtructionem murorum. Palæphatus mercedã cantus lapides ab agricolis accepiſſe ſcribit, cùm pecuniam nõ haberent. Euſebius Amphionẽ & Zetum non uno ponit tempore, niſi ſit error librarij. Nam & Lynceo Argis

A regnante, & poſtea Abantis principatu. Amphionis uxor fuit illa nominata Niobe, de quorũ liberis eſt illa nobilis inter ſcriptores cõtrouerſia. [k] De fabro Dædalo.] *Dædalus.* Diodorus Sicu. lib. 5. hunc ſcribit Atticum fuiſſe ex Erechthidarũ gente Eupalami filium, qui Athinio natus eſt Erechthei filio, ſtatuis, ſignis, & ſtructuris admirandus artifex, adiutus multorum quos ſibi acceſſiuit opera, ſtatuaſq; fecit, quæ ambulare & ſpirare ſunt creditæ, tanta in illis erat ars: docuit Talum ſororis ſuæ filium. Hic adoleſcens, cùm ingenij ui tornum primũ, deinde ſerram ad imitationẽ ſerpentinæ maxillæ inueniſſet, indoluit Dædalus aliquam artis ſuæ gloriam in alium deriuari, ita adoleſcentẽ interemit: damnatus in Cretam ad Minoem fugit, cui facilè arte conciliatus eſt, labyrinthumq; ei ſtruxit. Hæc ex Diod. Seruius 6. Aen. ait, Dædalum cum Icaro filio in labyrinthũ incluſum. Dædalum falſis cuſtodib. ſub faciendi muneris ſpecie, B quo ſimulabat poſſe regem placari, cera & pennis alas ſibi & filio fabricaſſe, & uolando aufugiſſe. Sed Icarus altiora petens, ſolutis ex calore ſolis pẽnis, mari in quo cecidit nomen impoſuit. Dædalus primò in Sardiniã, ut ait Saluſtius, deinde Cumas delatus eſt, templo Apollini condito. Sic Seruius, Diodorus & alij nõ in Sardiniam ueniſſe Dædalum tradunt, ſed in Siciliam, quò inſequutus eſt eum Minos, regnante in Camarina Siciliæ Cocalo, à quo per ſpeciem colloquij retentus diutinè in thermis præfocatus eſt. Ariſtoteles in Polit. à ſ a filiabus Crotali occiſum narrat: ſed de pennis non dubitant, quin naui fugerit, cæterùm uel remi ſpeciem alarũ præbuerunt, quod ſubindicat Vergilius dicens, Remigio alarum: uel celeritas uolatus eſt nominata. Recẽſet multa opera Diodorus, quæ in Sicilia dicitur feciſſe Dædalus, cùm à Cocalo eſſet humaniſsimè, propter ingenij famam exceptus, & in prouerbium uenit, ut ſcitè & affabrè conſtructum, Dædalum & Dædaleum uocemus. C Sic apud Homerum ſæpe, & alios Græcos ac Latinos ſcriptores, ut primo Odyſſeæ:

Καλὸν δαιδάλεον, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν.

Et Verg. 4. Georg. de fauis, Et Dædala fingere tecta. & Circen Dædalã nominauit. Ariſtoteles in Politicis Dædali ſtatuas ſcribit ipſas per ſe ſua opera ſubijſſe: & Plato in Memnone aufugere ſolitas ni uinciãtur. Ita perinde eſſe, qui eas ſolutas habet, ac qui ſeruum fugitiuũ. Philippus Comicus, ut Ariſtoteles lib. De anima primo refert, Dædalum Veneris ſignum feciſſe, quod infuſo argento uiuo moueretur. Palæphatus ad diſtinctionẽ crurum & pedum refert, cùm ſtatuarij priores pedes nõ diſtinxerint. Didicit Dædalus in Aegypto artes ſuas, ſed breui magiſtros ſuperauit. Nam apud Græcos pauciores non fecit ſtatuas, quàm apud Aegyptios erãt. & in Memphi propylæa uiſebantur Vulcani, opus Dædali memorabile adeò, ut etiam ſtatuã apud illos mereretur, & ho- D nores diuini ſint ei habiti: templum enim Dædali lõgis deinde temporibus magna ueneratione in inſula quadam iuxta Memphin cultum eſt. Verùm ſuccurrit ambigere de quibus Cumis ſentiant ſcriptores, cùm Dædalum Cumas uolando perueniſſe dicunt, utrum Cumas Italicas, an Ionicas, ex quibus natę ſunt Italicę. Frequens opinio eſt, de Italicis dici. Nam hinc in Siciliam profectus eſt. & Iuuenalis ac Vergilius de iſtis loquuntur. Iuuenalis cùm Vmbritium ex urbe Cumas abeuntem narrat: & Verg. cùm conſulit Aeneas Sibyllam Cumis. Reddit tantùm id dubium, quòd Icarium mare, in quod Icarus Dædali filius dicitur cecidiſſe, nomenq; aquis dediſſe, non eſt inter Cretam & Italiam, ſed inter Cretam & Ioniam, iuxta Icarum inſulam unam ex Sporadibus, à qua mare dicitur Icarium, & ipſa inſula ab Icaro, ſicut Varro inquit, Cretẽſi qui naufragio ibi pe-

riſt, & de exitu hominis impoſitū nomē loco. Ouidius quoque uolatū illū deſcribēs inquit: Et iā Iunonia læua

Parte Samos fuerat Deloſque Paroſque relictæ:
Dextra Lebynthos erat, fœcundaque melle Calydnā.

Tum Verg. Dædalū dicit inſuetū per iter gelidas enaſſe ad arctos. At Cumę Ioniæ nō Italicę arcticę ſunt Cretę. Sed hoc Seruius ſic interpretat̃, ſi ad fabulā reſpicias, cōtra ſeptentrionē: ſi ad hiſtoriā, ad ſeptētrionis obſeruationē. Itaque fabula aliquid itineris deuij uidet̃ addidiſſe rei ueritati, niſi & alius eſt Icarus, q in illud mare merſus eſt, quàm Dædali filius, alia ratio nominis & inſulæ & maris: quod in re tā uetuſta quis definire audeat?

Oedipus. [t] De Oedipo.] Laius Agenoris ex Labdaco nepos, Thebarū Bœotiarū rex, Iocaſtam duxit Creontis filiā: quæ cū infœcūda uideret̃, mariꝰque liberos uehemētee cuperet, cōſultus Delphicꝰ Apollo reſpōdit, nō eſſe cur tātopere ſolicitꝰ eſſet, ut pareret uxor, fore ut à filio occideret̃. Pepit mox Iocaſta, & infantē pater traiectis ferro pedibus iuſsit exponi: traditus tamē eſt ab ijs quib. negociū erat cōmiſſum Polybiæ cuidā tenui mulieri, & educatus in Tenea agri Corinthij uico: cūque adoleſſet uir & corpore robuſtus, & anima forti, oraculū Delphi eum percūctatū ijt de patre: nam expoſitū ſe, nō ignorabat. Laiꝰ pater inde tū redibat: factúque ſibi iuxta Phocidem obuij cùm uterque cedere ſibi alterū de uia iuſsiſſet, iurgio primū moto, dehinc gladijs diſtrictis filius patrē interemit, ſeu ut alij tradūt, Phocide ſeditione & tumultu excitato, cū Oedipus & Laius diuerſis partib. fauerēt. Iocaſta māſit uidua, ad quā Sphinx uenit, quæ ænigma proponebat omnib ſoluere paratis: hac lege, ut ſi explicuiſſent, ducerēt Iocaſtā cū regno Thebarū: ſin nō poſſent, perirēt: ænigma erat hoc, quod animal eſt & quadrupes, & bipes, & tripes: multis ꝓpter ænigma, cū regni eſſēt auidiores, occiſis, Oedipꝰ Thebas uenit, & obſcuritatē declarauit. Ita matrē Iocaſtā accepit in cōiugē Thebaſque rexit, Sphinx ſe ex ædito præcipitauit loco. Oedipus cū ex Iocaſta liberos genuiſſet, matremque eſſe ſuā reſciſſet, & ſe patrē occidiſſe, luminib. ſeipſum priuauit. filij armis inter ſe de paterno regno cōtenderūt. Hęc ex Diodoro, Strabone, & tragicis Sophocle ac Seneca: nam ea res tragœdijs eſt celebrata. Oedipus appellatus eſt ἀπὸ οἰδεῖν τὼ πόδε, à tumore pedum. Sphinx uerò quale animal ſit, diximus. Hāc Sphingē Chimæra & Typhone natā, tradit Heſiodus. Auſonius in Gryphis triforme mōſtrum Sphingē ait fuiſſe facie puellari, alis uolucris, & pedib. leoninis. ſic enim ait:

Ænigma.

Sphinx.

Illa etiā thalamos per trina ænigmata quærens,
Qui bipes, & quadrupes foret, & tripes omnia ſolus
Terruit Aoniam uolucris, leo, uirgo triformis
Sphinx uolucris pennis, pedibus fera, frōte puella.

Sed hæc Sphinx erat mulier acri & ſæuo ingenio. Oedipum & Sphingē Euſebius tēporibus Pandionis Attici regis & Argonautarū adſcribit. Palæphatus, Harmoniā Cadmi uxorē, cùm eſſet à Cadmo repudiata, obſediſſe ait Sphinga mōtē Bœotiæ, inde inſidijs Bœotios cepiſſe, ac trucidaſſe. Porrò Bœotij σφίγγα uocant inſidias. Oedipus Corinthius hanc uicit & occidit. [u] Ex occaſione hiſtoę.] Attingit origines fabularū, quarum nulla eſt ficta de nihilo, ut Lactant. & Palęphatus aiūt: qua de re diſſerui ſatis multa in ueritate fucata. [w] Ad ſtuprū raptū pulcherrimū puerū Ganymedem.] Trois regis Troiani filiū forma elegātiſsima Tātalus raptū in Cretā ad Iouē tulit, eique dono dedit. Iupiter eū pocillatorē ſuū fecit, & in ſignū uertit, quē aquariū dicimus. Tantalo propter Ganymedē bellum à Troe natum eſt, ut Phanocles poeta ſcribit. Euſebio & Oroſio fuit iuxta Patiū urbē in Phrygia lucus Harpagiū nominatū, quòd inde raptū Ganymedē fama eſſet. Stephanus. [x] Vel Danaes per imbrē aureum.] De hac alibi. filia fuit Acriſij regis Argiui. quam pater in mare arca cōcluſam eiecit cum Perſeo filio, in Apuliā delata Pylumno nupſit; ex quo Daunum genuit, unde Apulia dicta Daunia.

Ganymedes.

Harpagium.

Danae.

[o] Admeti regis armenta.] Iupiter cùm querelas deorum inferorum audijſſet, quòd regnum ſuum Aeſculapius imminueret ad uitam mortuos reuocādo, illum fulmine interemit, ob quod factum Apollo iratus eius pater ſagittis Cyclopas fulminis fabricatores occidit. Quod indignisſimè ferens Iupiter, Apollinem ad inferos uoluit detrudere: ſed Latonæ flexus precibus, tam grauem remiſit pœnā, iuſsit tamē eum anno uno mortali ſeruire. Ita in Theſſaliam profectus, Admeti Pheræorum regis armēta pauit, ideo Nomius dictus, quaſi paſtoritius, ex Orpheo & Flacco in Argonautis, Diodoro Siculo lib. v. & Higino: ſed Flaccus Steropem tantū ab eo peremptum tradit. Admetus uerò cum Argonautis nauigauit Apollini adamatus, cuius boues ſtupri mercede pauit: ut Lactantiꝰ refert. Forſan hic eſt Apollo Arcas, à quo Arcades ſe leges accepiſſe tradunt, uocantque Nomionem. Sed quis in re tam obſcura & cōfuſa definiat? [p] Et liber pater bellauit in India.] Hoc eſt, apud Diodorum, Strabonem, Philoſtratum, Plinium, & poetas, omneſque ſcriptores frequēs. Diodorus & Philoſtratus, cur ex fœmore dicat̃ natus, tradunt: nam cùm exercitum, qui lue in India cōficiebatur, in montanū quēdam eduxiſſet locum corporibus ſalubriorē, ualetudinem uireſque copiarum refecit & reparauit, eum Indi locum Femur uocāt, hinc occaſio fabulæ. [q] Aliqui ſanè & uictū ſcribunt iſtū.] Euſebius in tēporibus ſub rege Athenieñ. Pandione in mutatione Argiui regni, eū Mycenas eſt tranſlatū. Quidam, inquit, his tēporibus indicant geſta Liberi patris, & ea quæ de Indis, Lycurgo, Actæone, & Pentheo memorantur, quomodo aduerſus Perſeum cōſiſtens occidit̃ in prælio, ait Dinarchus poeta nō rhetor. qui aūt uoluerit, poteſt inſpicere ipſiꝰ Liberi patris apud Delphos ſepulchrū, iuxta Appollinem aureū. Pingit̃ aūt Liber muliebri & delicato corpore, propter mulieres in ſuo exercitu dimicantes: nā pariter ad arma uiros & fœminas adalligabat, ut Philocorus loqnt̃ in 2. Hæc Euſeb. Clemens in lib. aduerſum gētes, Dionyſiū tradit à Titanib. diſcerptū, & lebetibus elixū, ueribuſque aſſari cœptū. ſed iuſſu Iouis Apollinē ſepelijſſe membra Dionyſij in Parnaſſo tradita ſibi à Pallade, quæ illa è manibus gigantū extorſerat. [r] Perſeus & uxor eius Andromeda.] Perſeum dixi Danaes & Iouis fuiſſe filium, à quo Perſiam nominatam, cùm maxima in ea bella feliciter geſsiſſet, putat Oroſius, & Græci, in quibus eſt Xenophon Atticus. Andromeda Cepheo Phœnicis filio & Caſsiopeia genita eſt. quæ cū ex oraculo Apollinis ſaxo religata eſſet, expoſitaque marino monſtro, parentib. illic eiulantibus Perſeus ex bello Gorgonico redięs, cauſa cognita pactus cum parentibus uirginis nuptias, eam liberauit occiſa bellua Gorgonis capite oſtenſo, omnes in cælum ſunt tranſlati. Cepheus ſtellas habet 19. à tergo minoris ueſæ, à pedibus ad pectus arctico circulo includitur, præter humeros nihil eius occidit. Caſsiopeia ſedēs in ſeliquaſtro, ut Higinus inquit, propter arrogātiā, quod gloriata ſit ſe forma Nereidas præſtare, ita uertente mūdo reſupinato uidetur ferri capite: ſtellas habet 13. quā ꝓpè mediā ſecat lacteus circulus. Andromeda in cælum adducta à Minerua, quòd patriæ & parētibus maritū prætulerit: ſtellas habet 20. Caſsiopeiæ proxima: cuius caput equi Pegaſi uentri coniungitur, huius mediū pectus & ſiniſtram manum circulus æſtiuus diuidit. Perſeus 17. ſtellas, manu dextra circulum arcticum tangit, dextro pede caput aurigæ. Hæc qui reqrit, habet apud

Perſeus.

Andromeda.

Iulium

A Iulium Higinū, & Aratū Solēſem. Mela li. 1. Eſt in Syria Ioppe ante diluuiū, ut ferūt, cōdita, ubi Cephea regnaſſe eo ſigno accolæ affirmant, φ titulū eius fratriſq; Phinei ueteres quædā aræ cū religione plurima retinent: quinetiā rei celebratæ carminib. ac fabulis ſeruatæq; à Perſeo Andromedæ clarū ueſtigiū belluæ marinæ oſſa immania oſtentāt. Idem Hieronymus & Plinius lib. 5. qui lib. 9. hæc ſcribit: Belluæ cui dicebaꝰ expoſita fuiſſe Andromeda oſſa Romæ apportata ex oppido Iudææ Ioppe oſtendit inter reliqua miracula ædilitate ſua M. Scaurus, longitudine pedū xl. altitudine coſtarū Indicos elephantes excedente, ſpinæ craſsitudine ſeſquipedali. Eccùm omnes maximi nominis ſcriptores cōſentiant, Ioppen Iudææ eſſe, ubi Andromeda marinæ belluæ fuerit expoſita, miror Laurentio Vallæ in 6. lib. Elegant. eam opinionem non probari. *Laurentius Valla.* Quo loco inceſsit Hieronymū tanquā ignoratione loci lapſum, φ hanc Ioppen in Iudæa poſuerit. Nam ipſe in India ponit, B oblitus tantarū autoritatum, duob. Ouidij uerſiculis adductus; cùm fuerit potius in geographia Melæ & Plinio aſſentiendū, φ̃ Ouidio. Sed nec ipſi Ouidij uerſus magnopere faciunt ad rem. alter de colore fuſco facilè poteſt intelligi de Aegypto & Palęſtina. In altero falſus eſt Valla ignoratione hiſtorię. A' Mauritania enim per Africæ oram uenit Perſeus in Aegyptum & Iudæā. Ibi duxit Andromedam: inde profectus eſt ad Euphratē, & eā quæ mox de illius nomine Perſia eſt à Græcis dicta, ex Perſia in Indiam, inde redijt Argos cum uxore. [a] Nec timerent.] Impietatem talibus hominum hominibus cælum contaminare.

De Theologis poetis. Cap. XIIII.

PER idem temporis interuallum extiterunt poetæ, qui etiam theologi dicerent, quoniam de dijs carmina faciebant: C ſed talibus dijs qui quālibet magni homines, tamen homines fuerūt: aut mundi huius, quem uerus Deus fecit, elemēta ſunt, aut in principatib. & poteſtatibus pro uoluntate creatoris, & nō ſuis meritis ordinati: et ſi quid de uno uero Deo inter multa uana & falſa cecinerunt, colēdo cū illo alios q dij nō ſunt, eiſq; exhibēdo famulatum, qui uni tantū debebaꝰ Deo, non ei utiq; ritè ſeruierunt, nec à fabuloſo deorū ſuorū dedecore etiā ipſi ſe abſtinere potuerūt. Ex quorū numero fuiſſe perhibenꝰ [a] Orpheus, Muſæus, Linꝰ. D Verū iſti Theologi deos coluerūt, nō pro dijs culti ſunt: quamuis Orpheū, neſcio quomodo, [b] infernis ſacris uel potius ſacrilegijs præficere ſoleat ciuitas impiorū. [c] Vxor aūt regis Athamantis, quæ uocabaꝰ Ino, & eius filius Melicertes præcipitio ſpontaneo in mari perierunt, & opinione hominum in deos relati ſunt: ſicut et alij homines eorum temporum: [d] inter quos fuerunt Caſtor & Pollux. Illam ſanè Melicertis matrem Leucotheam Græci, Matutam Latini uocauerunt: utriq; tamen putantes deam.

L. VIVES.

A ORpheus [a], Muſæus, Linus.] Eodem tempore hi tres uixerunt paulo ante Troicū excidium. *Orpheus.* Orpheus Thrax Oeagri filius, ut alij putāt, Apollinis & Calliopes: quod fictū eſt ob cantus ſuauitatē. Artapanus illū in Aegypto doctū tradit, adiutumq; magnopere doctria Moſaica. Diodorꝰ ſacra Bacchi ex Aegypto in Græciā attuliſſe dicit, dediſſeq; Thebanis, φ ab eis eſſet honorificè exceptꝰ. Hic cantus ſuauitate & beſtias & ſaxa ad ſe ferꝰ allexiſſe. Quin & Parcas dulcedine ſoæ liræ flexit, ut ſibi ſua redderet Euridice. Sunt pleni harū rerū poetarū libri. Occiſus eſt à bacchantibus fœminis: cauſa nō conſtat. Alij, φ uiderit Liberi ſacra, putāt: alij, φ cū apud inferos deos oēs laudaſſet, Liberū prætermiſerit: alij, φ cùm adiudicaſſet Adonim dimidio anno Calliopæ, & dimidio Veneri, nec Veneri totū, hæc in eū fœminarū furorē immiſit. Higinus li. 2. B Ita ab illis diſcerptus eſt, lyra inter ſidera relata nouem ſtellis, cuius teſtudo ſpectat ad arcticū circulū. Ariſtoteles negat Orpheū hunc unquā fuiſſe. Porrò qui Argonautica ſcripſit, Crotoniata fuit tēporibus Piſiſtrati tyranni Athenieſis. *Linus.* Linus, ut Hermodorus ait, Mercurij & Vraniæ Muſę filios fuit. Verg. Apollinis dicit. Diodorus hūc primū in Gręcia numeros & melodiā inueniſſe ait. Scripſit mūdi originē, ſolis & lunæ curſus, animalium & fructuū generationes, docuit Herculē citharā. Cūq; is ingenio eſſet tardo, & ob id obiurgareꝰ, ac etiā interim uapularet, in magiſtrū Linū inſurrexit, eumq; cōfecit ictib. citharę: alij ſagitta Apollinis perijſſe narrant. *Muſæus.* Muſæos non unum cōmemorat Suidas: tres enī fuiſſe ait. Primū Eleuſiniū Antiphemi filiū, Orphei diſcipulū, qui uerſib. ad Eumolpū filiū uitę inſtituta cōpoſuit. alterū Thebanū Thamyra genitū, ante Troicā cladē poetā melicū, ſcripſiſſeq; hymnos & cātica. C Tertium multo recentiorē Epheſium item poetā, qui uixit Eumene & Attalo regibus, conſcripſitq; res Pergamenſium. At Muſæū illū Orphei diſcipulū, uulgo Eumolpo patre faciūt. Diogenes initio operis hūc Athenieñ. primūq; ait deorū ſcripſiſſe genealogias, ſphærā inueniſſe, & ex uno fieri atq; in idipſū reſolui oīa dixiſſe: quē Phaleræ Atticæ diem obijſſe, indicio eſt epigrāma eius ſepulchro inſcriptū. Hunc ferunt Eleuſinijs ſacris præfuiſſe, cū Hercules initiareꝰ. Dixi alibi, eſſe autores qui tradant, Moſen à Græcis ſolitū Muſæum dici: ſi modò nihil eſt apud Euſebium mendi. [b] Infernis ſacris.] Propterea quòd deſcendiſſe putatus eſt, ac incolumis redijſſe, etiam præter inſtitutū Parcarum uxorem recepiſſe, lachrymaſq; Furijs excuſsiſſe, ut Ouid. canit x. Metamor. Ideo multum apud manes deos poſſe uidetur. *Ino.* [c] Vxor autē regis Athamantis quæ uocatur Ino.] Hæc cùm comperiſſet maritum adamare ſeruam Aetolam Antipheram nomine, dicit & ipſa filium Melicer- D tam deperijſſe. Idcirco ſeruus omnis ſeruaq; adito templi Inûs prohibetur. Quin & in Chæronea æditus lorum tenens clamabat, Ne ſerua ingreditor, ne ſeruus, ne Aetolus, ne Aetola. Romæ in ædem Matutæ unam tantùm ancillam matronæ inducebant, quā cędebant alapis. Hæc Plutarchus in Problematis. Ino & Melicertæ, ubi ſe in mare coniecissent, mutata ſunt nomina, & Ino mater Matuta dicta eſt Latinis, Græcis λευκοθέα, id eſt, alba dea: filius Græcis Palæmō, nobis Portumnus, *Portumnus.* quòd portubus præeſſe crederetur, & in portu Tiberino eius erat ædes, feſtūq; Portunalia, ut ait Varro, qđ eo die templum ei eſt ſacratum, & feriæ inſtitutæ. In huius honorem ludos Iſthmicos Corinthij inſtituerunt, autor Pauſanias. [d] Inter quos fuerunt Caſtor & Pollux.] *Caſtor. Pollux.* Iupiter uerſus in cygnum, cùm Venerem iuſsiſſet mutata in aquilæ faciem forma ſe inſequi, ad Ledam confu-

confugit, quę Cycnũ gaudens excepit, & tutari ſibi uiſa eſt, cumq; obdormiſſet, à Cycno cõpreſſa eſt, peperitq; ouũ, ex quo nati ſunt Caſtor, & Pollux & Helena. Alij gemina oua peperiſſe dicũt, ſicut Horatius ait in Arte: Nec gemino bellum Troianũ ordiť ab ouo. Ex altero geminos mares Caſtorẽ & Pollucẽ, ex altero geminas puellas Helenã & Clytęmneſtrã natas. Sunt qui tãtũ ex uno ouo Helenam & Pollucẽ prodijſſe immortales, Caſtorẽ uerò ſatu Tyndari mortalẽ. Iſocrates in Panegyrico Helenæ, idcirco ait exiſtimatã Helenã ab olore genitam, ꝙ *Tyndaridæ.* collo eſſet oblongo & candido. Caſtor & Pollux Tyndaridæ dicunť, quia Tyndarus Oebali filius Ledę erat maritus, & haud dubiè putanť eius eſſe, non Iouis. Tametſi Cycnus eſt in cœlo, concubitus illius ſanctæ ſcilicet rei, & imitatu dignæ monimentũ, ipſiq; Caſtor & Pollux ſi-*Gemini.* gnum efficiunt geminorũ, quorũ uterq; alterius ſolùm diebus lucet: cuius rationẽ Homerus reddit, ꝙ cùm Caſtor & Pollux Lyncei & Idæ ſponſas eripere tẽtarent, moto conflictu Idas Caſtorẽ interfecit, cõfecturus & alterũ, ni ſubitò à Ioue ſubuentũ eſſet, ne lædi quiret. Pollux à patre Ioue petijt, ut liceret ſibi de ſua uita dimidiũ fratri impartiri, idq; Iupiter conceſſit. Studioſus fuit equorũ Caſtor, Pollux palæſtræ. Dioſcuri ſunt dicti, id eſt, *Διὸς κοῦροι*, Iouis pueri. Homerus hos ſepultos tradit Lacedæmone: putabanť propitij eſſe nauigãtibus & periclitantibus in ſpeciẽ geminarũ ſtellarũ adeſſe, hac de cauſa, ꝙ dum nauigarẽt cum cæteris Argonautis, orta tẽpeſtate, & reliquis miſerè metuentibus, Orpheus oẽs bono eſſe animo iuſſit, ac uotis dijs Samothracibus ſuſceptis cœpit mare miteſcere, duabus ſtellis ſuper Caſtoris & Pollucis capitibus apparẽtibus, quo miraculo læti crediderunt ſe deorũ prouidentia liberatos, ac deinceps ipſos geminos implorare mos fuit, & ſi appareãt geminæ ſtellulæ, credere ſalutare, non itẽ ſi ſolitariæ. Cæterũ Romani, cùm ambobus idem condidiſſent tẽplum ad lacũ Iuturnæ, ferè nõ aliter ꝗ̃ Caſtoris nominabant: in quo nimiũ uel erant inciuiles ipſi, uel immodeſtus & ingratus *Dioſcuri.* Caſtor, qui cùm mortalis eſſet ſuapte natura, immortalitatẽ beneficio fratris nactus, eam gratiã Polluci referebat, ut ſe præferẽdo nomẽ, famã, ac propè uitã eius premeret & obſcuraret, futurus ipſe alioq; obſcurus & prorſum ignotus, ni alter ſubueniſſet. Sed nimirũ prius hoc Pollux peccauerat: nã dum à patre impetrat, ut alternis tantùm uiuerent diebus, effecit, ne unquam alter altero frui poſſet.

De occaſu regni Argiuorum, quo tempore apud Laurentes Picus Saturni filius regnum patris primus accepit. Cap. XV.

PER ea tempora regnum finitum eſt Argiuorum, [a] translatum ad Mycenas: [b] unde fuit Agamemnon, [c] & exortum eſt regnũ Laurentũ: ubi Saturni filius [d] Picus regnũ primus accepit, iudicante [e] apud Hebræos fœmina Delbora, ſed per illam Dei ſpiritus id agebat: nã & propheteſſa erat, [f] cuius prophetia minus aperta eſt, ꝗ̃ ut poſſimus eam ſine diuturna expoſitione de Chriſto demõſtrare prolatam. Iam ergo regnabant Laurẽtes utiq; in Italia, [g] ex quibus euidẽtior ducitur origo Romana poſt Græcos: & tamẽ adhuc regnũ Aſſyriorũ permanebat, ubi erat rex uiceſimus tertius Lampares, cùm primus Laurentũ Picus eſſe cœpiſſet. De huius Pici patre Saturno uiderint qd ſentiãt taliũ deorũ cultores, qui eum negant hominẽ fuiſſe: de quo & alij ſcripſerũt, ꝙ ante Picum filiũ ſuũ [h] in Italia ipſe regnauerit: [i] & Vergilius notioribus literis dicit.

Is genus indocile: ac diſperſum montibus altis *Aeneid. 8.*
Compoſuit, legesq́; dedit, Latiumq́; uocari
Maluit: his quoniam latuiſſet tutus in oris.
[k] *Aureaq́; ut perhibent illo ſub rege fuêre*
Secula.

Sed hæc poetica opinentur eſſe figmenta, [l] & Pici patrem Stercen potius fuiſſe aſſeuerent, à quo peritiſſimo agricola inuentum ferunt, [m] ut fimo animaliũ agri fœcundarẽtur, quod ab eius nomine ſtercus dictũ eſt: *Stercut.* unde & hunc quidã Stercutiũ uocatũ ferunt. Qualibet aũt ex cauſa eum Saturnum appellare uoluerint, certũ eſt tamẽ hũc fuiſſe Stercen ſiue Stercutium, quẽ merito agriculturæ fecerũt deũ. Picum quoq; ſimiliter eius filiũ in talium deorum numerũ receperunt, [n] quẽ præclarũ augurẽ [o] & belligeratorẽ fuiſſe aſſerunt. [p] Picus Faunum genuit, Laurentũ regem ſecundum, etiã iſte Deus illis ſylueſtris fuit. Hos ante Troianum bellũ diuinos honores mortuis hominibus detulerunt.

L. VIVES.

TRanslatum [a] ad Mycenas.] Pauſanias de hoc regno ad hũc ſcribit modum: Iam hic oẽs ſciunt filiarum Canai in patrueles ſcelus, & quemadmodum Danao mortuo imperiũ Lynceus habuerit, quo *Argiuum regnum.* decedente, Abantis filij eius liberi regnũ inter ſe diuiſerunt, & Acriſius Argis manſit: Prœtus uerò Eræum, Midæam, ac Tyrinthum habuit, & quæcunq; ad mare ſpectant Argeũ, relicta ſunt Tirynthi argumẽta habitationis Prœti. Procedẽte tẽpore Acriſius Perſeum ſupereſſe audiẽs, & facta oſtẽtare, ſucceſſit in Lariſſam, quæ eſt circa Peneum. Perſeus uerò aui ſui uidendi erat percupidus, illumq; & uerbis & operibus prædulcibus cõplecti ſtudebat: itaq; ad ipſum Lariſſam uenit, qui utpote ętate florẽs & inuẽtione diſci gaudẽs, apud oẽs ingentiũ oſtentabat & uires. Acriſius uerò in ictum diſci imprudens incidit, atq; hoc modo dei oraculũ circa illũ impletum eſt, neq; uim fati potuit à ſe auertere, quæ de filia & nepote prædicta erant. Perſeus uerò cùm Argos rediſſet, pudore affectus ob rumorẽ cędis à ſe perpetratæ, regnũ cum Megapentha Prœti filio cõmutauit, Perſeusq; Mycenas condidit, ſic appellatas, ꝙ *μύκης*, id eſt, uagina gladij ibi ei decidiſſet, quod ipſe putãuit ſignũ cõdẽdæ *Mycenæ.* urbis: & ſi ſunt qui dicãt à Mycena Inachi ſecundi filia dictas uxore Areſtoris: cuius Mycenæ meminit Homer.

[b] Vnde fuit Agamemnon.] Pelops ex Hippodamia *Agamemnon.* Atreũ & Thieſtẽ genuit. Atreus Agamemnonẽ & Menelaum ex Aerope ex ſentẽtia Homeri. Nã Heſiodus Pliſthenis, quẽ Thieſtes genuit, filios dicit: niſi pro Pliſthene legendum ſit Thieſtes: quod eſt uериſimilius. Hic fuit dux Heroũ ad Troiam: etſi alij abrogatum illi quãdoq; imperiũ narrãt, & Palamedi traditum, quo occiſo fraude Vlyſsis imperiũ ad Agamẽnonem redierit. [c] Et

Laurentum. exortum eſt regnũ Laurentũ.] Laurentũ urbs fuit Latij A uetuſtiſsima, quam Aborogines tenuêre ſedem regni a Saturno fundati, Laurentũ appellatũ à laureo luco ſolis indigetis. [d] Picus regnũ primus.] Hunc fuiſſe filium Saturni ex Fauna canit Verg. lib. 7. & Ouid. lib 14. Metam. Is habuit Circen, à qua, quòd Pomonã nymphã adamaſſet, in auem ſui nominis uerſus eſt, quæ propterea ſacra fuit Marti apud Latinos, & oracula ab ea reddita, autor eſt Dionyſius Alexandrinus. Ouidius aliam cauſam affert, cur ſit in auem mutatus, quòd ſcilicet preces Circes, nõ quidem coniugis, ſed quæ coniũx eſſe cupiebat, ſpreuit. Cui Seruius ſuffragat. [e] Apud Hebræos fœmina Belbora.] Vulgo Belbora: Hierony. tamẽ Bebbora legit, quod interpretat̃ loquacẽ, uel apiculam. Huius auſpicijs, & propè ductu, ſed imperatore belli Barach, tribus Nephalim Iſraelitæ fuderunt exercitũ copioſiſsimum Siſara, Iud. 4. & apud Ioſephum lib. De antiq. 5. Præfuit hæc Belbora populo Iudæo annos quadraginta, quo toto tẽpore feſta pax fuit in Iſrael. [f] Cuius prophetia minus aperta eſt.] Canticum Iudic. 5. [g] Ex quibus euidentior.] Nã ſucceſsiones ſunt certæ à Laurentibus ad Lauiniã Aeneæ coniugẽ, & Syluiũ Poſthumum utriuſq; filiũ, hinc ad cæteros reges Albanos uſq; in Numitorẽ Amulium, Iliam, Romulum, & Remum.

[h] In Italia ipſe reg.] Vnde Saturnia eſt dicta, & ſi aliter opinat̃ Euſebius poeta peruetuſtus, cuius ſententiam Dion perſcripſit lib. 1. Ex eo petat, ſi quis cupit. [i] Vergilius notioribus literis.] Eſt enim frequẽs in manibus hominũ Vergilius, & nulli non notus. Verſus quos adducit, ſunt 8. Aeneid. perſona Euandri. [k] Aureaq;, ut perhibent.] Dixi alibi de ætate aurea, quam Plato in ciuili nõ aliter deſcribit ac nos eam, quam primi parentes humani generis ante noxiã in paradiſo egerũt. Idq; Platoni ex Moſaicis literis, ut alia plurima deſumptum contendit Euſebius lib. Præpar. 11. [l] Et Pici patrem Stercem.] Et hunc, ſiue Stercem, ſiue Sterceutium Saturnum dixerunt, quòd agros ſtercorare docuerit. Macrob. 1. Saturnaliũ. Plinio tamen Stercutius filius eſt Fauni, ob eius rei uſum immortalitate donatus. Saturnus uerò antiquior eſt multo iſtis temporibus, quẽ Theophilus ex Tali ſententia trecentis annis fuiſſe dicit ante bellum Troianũ, ſed addit æqualem fuiſſe Belo Babylonio. Alexander Polyhiſtor ipſum Belum Saturnum nominat: quod ſi ita eſt, uel malè nobis ſunt digeſta tempora, uel pluribus, quàm octingentis annis præceſsit id bellum. Cæterùm Saturni plures fuerunt. Ac neſcio, an uerum ſit, quod tradit is qui Xenophontis ſcripſit æquiuoca, Saturnos dici nobiliſsimarũ familiarũ antiquiſsimos reges, & eorum filios Ioues. [m] Vt fimo animaliũ agri fœcundarentur.] Hoc ut fiat, docent Plin. lib. 16. & Varro, aliiq;, qui de rebus ruſticis ſcripſere. Cato Senior apud Ciceronem miratur hanc partem agriculturæ prætermiſſam eſſe ab Heſiodo, cùm eius eſſet facta mentio D iam tum ab Homero. [n] Quem præclarũ augurem.] Seruius 7. Aeneid. dicit, propterea fictum illum eſſe in picum auem uerſum, quòd augur eſſet, & domi haberet picum, quem per futura noſceret, quod & Pontificales indicant libri. Idcirco lituus, qui eſt augurum proprius, ei à Vergilio appingitur:

Ipſe Quirinali lituo, paruaq; ſedebat
Succinctus trabea. —

[o] Et belligeratorem fuiſſe.] Talem fingit Ouid. 14. Metam. & Verg. Picus equum domitor. quo ſignificatur bellator, ut Græcè [illegible]. Idcirco & in auem audacem mutatum ferunt, & magni roboris: quercus enim roſtro ſubuertit, & Marti ſacra eſt: quam Romani uenerantur, & ab ea uehementer abſtinent: A quam etiam ferunt expoſitos Romulum & Remum cuſtodiſſe, & eſſe ab iniuria tutatam. [p] Picus Faunum genuit.] Sic Vergilius: Fauno Picus pater. hic Faunus Fatuus etiam eſt dictus, ut ſoror Fatua & Fauna. De quis alibi dixi. Dionyſius Martis pronepotẽ fuiſſe quoſdam exiſtimaſſe ſcribit, uirum ſimul cum promptitudine prudentem, quem etiam ut genium quendam, ſiue indigetem ſacrificijs & carminibus Romani colũt. Idẽ & Trogus. Inquiunt Faunum Arcadibus, qui Euandro duce in Italiam haud magna manu uenerant, agros & montem, quem illi poſtea Palatium appellarunt, aſsignaſſe. & poſt paulum Trogus: Fauno fuit uxor nomine Fatua, quæ aſsiduè diuino ſpiritu impleta, uelut per Fatuus. furorem futura præmonebat. Vnde adhuc qui inſpirari ſolent, fatuari dicuntur. Ea Fatua à Fauno occiſa, pro dea culta eſt, appellataq; Bona dea, quòd tanta pudicitia fuerit, ut nemo illam, quoad uixerit, præter ſuum uiBona dea. B rum, mas uiderit, autor M. Varro. Ab hoc Fauno putantur Fauni, Satyri, & Syluani progeniti.

De Diomede poſt Troiæ excidiũ in deos relato, cuius ſocij traditi ſunt in uolucres eſſe conuerſi. Cap. XVI.

TROIA uerò euerſa, & excidio illo uſquequaq; cantato, puerisq; notiſſimo: quod & magnitudine ſui, & ſcriptorum excellentibus linguis inſigniter diffamatũ atq; uulgatum eſt: [a] geſtumq; regnante iam Latino Fauni filio, [b] ex quo Latinorum regnũ dici cœpit, Laurentumq; ceſC ſauit: Græci uictores, deletam Troiam derelinquentes, & ad propria remeantes, [c] diuerſis & horrendis cladibus dilacerati atq; contriti ſunt: & tamen etiam ex eis deorum ſuorum numerum auxerunt. [d] Nam & Diomedem fecerunt deum, quem pœna diuinitùs irrogata perhibent ad ſuos non reuertiſſe, [e] eiuſq; ſocios in uolucres fuiſſe conuerſos, non fabuloſo poeticoq; mendacio, ſed hiſtorica atteſtatione confirmant: quibus nec deus, ut putant, factus, humanam reuocare naturam, uel ipſe potuit, uel certè à Ioue ſuo rege tanquam cœlicola nouitius impetrauit. D Quinetiam templum eius eſſe aiunt [f] in inſula Diomedæa, non longè à monte Garganо, qui eſt in Apulia, & hoc templũ circumuolare, atque incolere has alites tam mirabili obſequio, ut roſtrũ aqua impleant & aſpergant: & eò ſi Græci uenerunt, uel Græcorum ſtirpe progeniti, non ſolùm quietas eſſe, uerùm & ſuperaduolare: ſi autem alienigenas uiderint, ſubuolare, & capita eorũ tam grauibus ictibus, ut etiam perimant, uulnerare. Nam duris & grandibus roſtris ſatis ad hæc prælia perhibentur armatæ.

L. VIVES

L. VIVES:

Latinus. GEſtumq́ꝫ [a] regnāte iam Latino.] Latinū Verg. dicit filium Fauni & Maricę Laurentis, quā pleriq́ꝫ Circem putant. Seruius fuiſſe dicit, qui per Maricam Venerem intelligerēt: ſed Heſiodus Latinū Circes & Vlyſsis fuiſſe filiū perhibet, quod & Verg. tāgit dicendo: Solis aui ſpecimē. ſed quia temporū ratio nō procedit, illud accipiendū eſt Higini, q ait Latinos plures fuiſſe, ut intelligamus poetā abuti nominū ſimilitudine. Dionyſius perhibet Herculē, cùm eſſet in Italia, ex Lauinia Euandri filia genuiſſe Pallantē, ex Hyperboride uerò obſide Latinū, quam Hyperboridē, cùm in Græciam traiecturus eſſet, Fauno collocauit aboriginū regi. Iuſtinus ex Trogo Latinū Hercule & Fauni filia ſtupro genitum tradit. Hunc regem Græci τήλεφον nominant, quaſi præclarū ſeu illuſtrē. [b] Ex quo Lat.] Hæc eſt fama uulgatior, Aborigines antea, regnāte uerò Latino Latinos eſſe dictos: ſic Diony. & alij tradiderūt. Philelphus id uerò negat, adducitq́ꝫ dictū Orphei, qui ante natū Latinū ſcripſerit, qui iam illos populos Latinos nominet. Sed ipſe uiderit cuius Orphei ſint illa ſcripta, nō modò Argonautica, quæ inter doctos cōuenit nō eſſe illius Thraci, ſed etiā hymni, quos Pythagorici putār cuiuſdā fuiſſe cercdonis. Ariſtoteles nullum fuiſſe Orpheū poetā cōtendit.

Latium. Ceterùm ſi Latiū dicitur, uel q ibi Saturnus latuerit, uel q inter iuga Apēnini lateat, profectò Latini à Latio dicent. At M. Varro Latium à Latino dictū uult.

[c] Diuerſis & horrendis cladibus.] Noti ſunt errores Vlyſsis. Menelaus iactatus eſt in Aegyptū. Aiax Oileus cum Locris Lybiā incoluit: Claſsis Græcorū decepta à Nauplio Palamedis patre naufragiū fecit ad Euripū Euboeæ inſulæ, quæ omnia cōmemorat Verg. lib. 11. Seruius magnā partē huius calamitatis in iram Mineruæ refert, quæ multū accenſa eſt in Græcos, ſeu q Caſſandrā uiolarūt uatē: ſeu, q ſuperbi, & ſucceſsibus elati ſacrificare illi contēpſerint.

Diomedes. [d] Nā & Diomedē.] Diomedes Tydei & Deiphiles filius, qui ad Troiā militauit, cuius uirtutē mirificè Homerus extollit: tota enī ε Rhapſodia de illius eſt admirādis in bello facinoribus, ita ut Martē etiā uicerit: eum Achilli ferè æquat. Aetoliæ rex fuit, ſed propter adulteriū uxoris Aegiales, quā rē cum Cyllehoro Stheneli filio habuit, redire in patriā noluit, conceſsitq́ꝫ in Apuliā, ubi Adriā condidit, & Argiripā, & Sipuntē, & Salapiā, ibiq́ꝫ ſunt Diomedei cāpi, qui ei ceſſerunt, regione inter ipſum & Daunū ſocerū diuiſa. Fuit & alter Diomedes uetuſtior Thraciæ rex ſæuiſsimus, ſolitus equis immanibus obijcere hoſpites, quē illis eiſdē obiecit Hercules: huius ſoror fuit Abdera, quæ urbem ſibi cognominem poſuit in Thracia, Democriti patriā. Fuit haud procul Diomedis turris. Græci hos equos αἰσχρὰς θυγατέρας εἶναι νομίζουσι, αἷς μίγνυσθαι τοὺς ξένους ἠνάγκαζεν, εἶτα ἀνῄρει. turpes filias, quibus admiſceri cogebat hoſpites, mox tollebat. Palæphatus ad comeſa patrimonia refert propter equorū curam, ſicut de Actęone & canibus.

Diomedis ſocij in aues conuerſi. [e] Eiusq́ꝫ ſocios in uol. f. conuerſos.] Ira Veneris eos mutauit, ſed q ei maledixiſſet Agmon Diomedis ſocius, ut ait Ouid. 4. Metam. ſeu q ipſa Venus & Mars ſauciati eſſent ad Troiam à Diomede: quod uidetur uerìſimilius, & congruēnus ſentētiæ Homeri in ε. Has aues earūq́ꝫ ingeniū deſcribit Plin. lib. 10. uocariq́ꝫ ſcribit à Iuba cataractas, eſſeq́ꝫ illis dentes & oculos igneo colore, cæterū corpus cādidū: duas ſemper ijs duces, alterā ducere agmē, alterā cogere: has tātū uiſi in inſula nobili Diomedis tumulo atq́ꝫ delubro cōtra Apuliæ orā, fulicarū ſimiles. Aduenas barbaros clamore infeſtāt, Gręcis tātū adulant miro diſcrimine, uelut generi Diomedis hoc tribuētes. Originē uerò fabulę eſſe dicit, q illi ædem eius quotidie pleno gutture madentib. pen-

A nis perluunt atq́ꝫ purificāt. Seruius 1. Georg. ait ſocios Diomedis duce ſuo ſublato impatiētia doloris in aues mutatos eſſe, & memores originis ſuæ Græcis nauib. lætas occurrere, barbaris infeſtas, q ab Illyrijs Diomedes ſit interēptus. Ariſtoteles tamē in mirabilib. auditis, ab Aenea occiſum dicit. has aues Seruius dicit à Gręcis uocari ἐρωδιούς. ſic putat Aelianus. Gaza ἐρωδιὸν ardeam uertit, & quam Ariſt. λευκερωδιὸν, ipſe albam ardeam. Suidas ἐρωδιὸς, inquit, εἶδος ὀρνέου ὃ πελαργὸν λέγομεν, ἢ ὅμοιον αὐτῷ. hoc eſt, ciconia, uel ei ſimilis. Profectò ſimilis ciconiæ poteſt eſſe, aut etiā ardeę, quę aues forma nō multū differūt, aut cycnus, quēadmodū dicit Ouid. ſed nec ciconiæ ſunt, nec ardeæ, nec cycni, quæ in orbe reliquo ſunt frequentes. [f] In inſula Diom.] Sic Auguſtinus, ut pleriq́ꝫ, qui unam tantùm ponunt inſulam Diomedeam, uelut Suidas, Feſtus & alij. Et reuerà duæ ſunt, ſed una tantū, in qua eſt delubrum & monumentū Diomedis.
B Nec deſunt qui 6. alij 5. ſtatuunt. Plinius & Strabo duas è regione promōtorij Gargani, quod in mare Adriaticum ſe protēdit ad ſtadia ccc. altera culta eſt, altera deſerta, in qua Diomedem ferunt ſubitò non extinſſe, eumq́ꝫ in ea inſula, & in ſua terra diuinis honoribus Veneti proſecuti ſunt.

De incredibilibus hominum commutationibus, quid Varro crediderit. Cap. XVII.

HOc Varro ut aſtruat, commemorat alia non minus incredibilia [a] de maga illa famoſiſsima Circe, quæ ſocios quoq́ꝫ Vlyſsis mutauit in beſtias, [b] & de Arcadibus, qui ſorte ducti tranſnatabant quoddā ſtagnū, atq́ꝫ ibi cōuertebantur in lu-
C pos, & cū ſimilib. feris per illius regionis deſerta uiuebant. Si uerò carne nō ueſcerentur humana: rurſus poſt nouē annos eodē renatato ſtagno reformabātur in homines. Deniq́ꝫ etiam nominatim expreſsit quendā Demænetū, cùm guſtaſſet de ſacrificio quod Arcades immolato puero deo ſuo Lycæo facere ſolerēt, in lupū fuiſſe mutatum, & anno decimo in figurā propriam reſtitutum, [c] ad pugilatum ſeſe exercuiſſe, & Olympiaco uiciſſe certamine. Nec idem propter aliud arbitra-
D tur ab hiſtoricis in Arcadia tale nomen affictum [d] Pani Lycæo & Ioui Lycæo, niſi propter hanc in lupos hominum mutationem, [e] quod ea niſi ui diuina fieri non putarent. Lupus enim Græcè λύκος dicitur, unde λυκαῖος nomen apparet inflexum. Romanos etiam Lupercos, ex illorum myſteriorum uelut ſemine dicit exortos.

L. VIVES.

DE [a] maga illa famoſiſsima Circe.] Hæc Solis fuit filia, Medeæ amita. De matre non conuenit: Cicero Aſteriam Latonæ ſororem dicit: Homerus Perſan Oceani filiam. Diodorus aliter fabulam narrat. Nam ex Sole Perſeum & Aeetem genitos dicit, Perſeum Hecaten genuiſſe ſæuiſsimā uenatricē, homines pro feris ſolitā configere, ſpiculis aconito tinctis, cuius uſum Circe.

ipſa inuenit,& ex patruo Aeeta Medeā & Circem peperit fœminas, & Aegiadē marē. Circe peritiſsima fuit uirium herbarum,& philtra excogitauit, nupſitq́; Scythæ Sarmatarū regi, quem uenenis ſuſtulit: ideo à ciuibus pulſa in inſulam quādā Oceani deſertā fugit, ſeu,ut alij tradūt, in promontoriū, quod de eius nomine Circeios
Circeium. nominant. Circeium ſunt qui inſulam putent, ſed promontoriū eſt in modum inſulæ deformatum, ut inquit Strabo. Olim inſulam fuiſſe, Seruius ſignificat adiūctā tempore continenti, ut alias pleraſq́; terras. in maiore Pharmacuſſarū ſepulchrū Circes oſtendit. Hęc maga, quę ſocios Vlyſsis in uarias beſtias mutauit, celebrānſsima eſt libris Homeri, Theocriti, Vergilij,& cęterorum poetarum, tum etiam qui ſoluta oratione ſcripſerunt.

[b] Et de Arcadibus] Plin.lib.8. Euantes inter autores Græciæ non ſpretus tradit Arcades ſcribere ex gente Antęi cuiuſdam ſorte familia electū ad ſtagnū quoddam regionis eius duci, ueſtituq́; in quercu ſuſpēſo tranare, atq; abire in deſerta, transfigurariq́; in lupū, & cū cæteris eiuſdem generis congregari per annos nouem: quo in tempore ſi homine ſe abſtinuerit, reuerti ad idē ſtagnū, & cùm tranauerit, effigiē recipere ad priſtinum habitū, addito nouē annorū ſenio: addit quoq; Fabius eandem recipere ueſtem. Mela de Neuris Scythiæ Europęę gente ſcibens, ait ſtatum ſingulis tempus eſſe, quo ſi uelint in lupos, iterumq́; in eos qui fuēre mutentur.

[c] Ad pugilatum.] In Græcis certaminibus erant lucta, curſus, ſaltus, iactatio diſci, pugilatus, qui clauis fiebat, quos ceſtus uocat. Græci hos πύκτας dicunt. Ex
πένταθλον. iſtis quinq; exercitamentis πένταθλοι dicuntur, & Quinquertiones Latinè. [d] Pani Lycæo & Ioui Lycæo.]
Lycæi. In Lycæo monte Arcadiæ colebant tres dij, Iupiter, Pan bicornis, & Bacchus: qui Lycæi ſunt dicti à loco, ut puto. Sunt qui à lupis abigendis, alij q̀ illi mutationi in lupos præſunt, iuuantq́; homines ut priſtinā figurā recuperent. [e] Quòd ea niſi ui diuina] Putatur legendū, Aut eam niſi ui diuinam: mallem tamen, Quòd ea niſi ut diuina fieret non putaretur.

Quid credendum ſit de transformationibus, quæ arte dæmonum hominibus uidentur accidere. Cap. XVIII.

SED de iſta tanta ludificatione dæmonum, nos quid dicamus, qui hæc legent, fortaſsis expectant, [a] quid Chriſtiani agere debeant, quādo inter idola gentium miracula fieri aſſeruntur. Et quid dicemus, niſi de medio Babylonis eſſe fugiendū? Quod præceptum propheticum ita ſpiritaliter intelligitur, ut de huius ſeculi ciuitate, quæ profectò & angelorum & hominum ſocietas impiorum eſt, fidei paſsibus, quæ per dilectionē operatur, in Deum uiuū proficiēdo fugiamus. Quāto quippe in hac ima poteſtatem dæmonum maiorem uidemus, tanto tenacius mediatori eſt inhærendum, per quem de imis ad ſumma deſcendimus. Si enim dixerimus ea non eſſe credenda, nō deſunt etiam nunc, qui eiuſmodi quædam, uel certiſsima audiſſe, uel etiam expertos ſe eſſe aſſeuerent. Nam & nos cùm eſſemus in Ita-

A lia, audiebamus talia de quadam regione illarum partium: ubi ſtabularias mulieres imbutas his malis artibus, in caſeo dare ſolere dicebant, quibus uellent ſeu poſſent uiatoribus, unde in iumēta ilico uerterētur, & neceſſaria quæq; portarent, poſtq́; perfuncta opera iterum ad ſe redirent: nec tamen in eis mentem fieri beſtialem, ſed rationalem humanamq́; ſeruari, [b] ſicut Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit, ſibiipſi accidiſſe, ut accepto ueneno humano animo permanente aſinus fieret, aut indicauit, aut finxit. [c] Hæc uel falſa ſunt, uel tam inuſitata, ut
B meritò non credantur. Firmiſsimè tamē credendū eſt, omnipotētem Deum omnia poſſe facere quæ uoluerit, ſiue uindicando, ſiue præſtando, nec dæmones aliquid operari ſecundum naturæ ſuæ potentiam, quia & ipſa angelica creatura eſt, licet proprio ſit uitio maligna, niſi quod ille permiſerit, cuius iudicia occulta ſunt multa, iniuſta nulla. [d] Nec ſanè dæmones naturas creant, ſi aliquid tale faciunt, de qualibus factis iſta uertitur quæſtio, ſed ſpecietenus quæ à uero Deo ſunt creata commutant, ut uideantur eſſe quod non ſunt. Non itaq; ſolum animum, ſed nec cor-
C pus quidem ulla ratione crediderim dæmonum arte uel poteſtate in membra, uel lineamenta beſtialia ueraciter poſſe conuerti: ſed phantaſticū hominis, quod etiam cogitādo ſiue ſomniando per rerū innumerabilia genera uariatur, & cùm corpus non ſit, corporum tamen ſimiles mira celeritate formas capit, ſopitis aut oppreſsis corporeis hominis ſenſibus, ad aliorum ſenſum neſcio quo ineffabili modo figura corporea poſſe perduci: ita ut corpora ipſa hominum alicubi iaceant, uiuentia quidem, ſed multo grauius at que uehementius q̄ ſomno ſuis ſenſibus ob-
D ſeratis. [e] Phantaſticum autem illud ueluti corporatum in alicuius animalis effigie appareat ſenſibus alienis, taliſq́; etiam ſibi homo eſſe uideatur, ſicut talis ſibi uideri poſſet in ſomnis, & portare onera: quæ onera ſi uera ſunt corpora, portātur à dęmonibus, ut illudatur hominibus, partim uera onerū corpora, partim iumentorū falſa cernentibus. Nam quidam nomine Præſtantius patri ſuo contigiſſe indicabat, ut uenenū illud per caſeū in domo ſua ſumeret, & iaceret in lecto ſuo quaſi dormiens, qui tñ nullo modo poterat excita- Præſtantius.
ri.

ri. Poſt aliquot autem dies eũ uelut euigilaſſe A
dicebat, & quaſi ſomnia enarraſſe quæ paſ-
ſus eſt, caballũ ſe ſcilicet factum, annonam
inter alia iumenta baiulaſſe militibus, quæ
dicit̃ retica, f q̃m ad retia deportat̃. Quod ita
ut narrauit, factũ fuiſſe cõpertũ eſt: quæ tñ ei
ſua ſomnia uidebant̃. Indicauit & alius ſe do-
mi ſuę per noctẽ, anteq̃ requieſceret, uidiſſe
uenientẽ ad ſe quendã philoſophũ ſibi no-
tiſsimũ, ſibiq́ expoſuiſſe nonnulla Platoni-
ca, quę antea rogatus exponere noluiſſet. Et
cùm ab eodẽ philoſopho quæſitum fuiſſet,
cur in domo eius ſeceris, q̊d in domo ſua pe-
tenti negauerat: Nõ feci, inquit, ſed me feciſſe B
ſomniaui. Ac per hoc alteri per imaginẽ phã-
taſticã exhibitũ eſt uigilanti, q̊d alter uidit in
ſomnis. Hæc ad nos nõ quibuſcunq́, qualib.
credere putaremus indignũ, ſed eis reſcrẽtib.
peruenerunt, q̊s nobis nõ exiſtimaremus fu-
iſſe mentitos. Proinde q̃ hoĩes dicunt̃, man-
datũq́ eſt literis à dijs uel potius dæmonib.
Arcades in lupos ſolere conuerti: g & q̃ car-
minib. Circe ſocios mutauit Vlyſsis, ſecundũ
iſtum modum mihi uidet̃ fieri potuiſſe, quẽ
dixi: ſi tamẽ factũ eſt. Diomedeas autẽ uolu-
cres, quandoquidẽ genus earũ per ſucceſsio- C
nem propaginis durare perhibet̃, non muta-
tis hominib. factas, ſed ſubtractis credo fuiſ-
ſe ſuppoſitas, h ſicut cerua pro Iphigenia re-
gis Agamẽnonis filia. Neq́ enim dæmoni-
bus iudicio Dei permiſsis huiuſmodi pręſti-
giæ difficiles eſſe potuerunt: ſed quia illa uir-
go poſtea uiua reperta eſt, ſuppoſitã pro illa
ceruã eſſe, facilè cognitũ eſt. Socij uerò Dio-
medis, quia nuſquã ſubitò comparauerunt, et
poſtea nullo loco apparuerunt, perdentibus
eos ultoribus angelis malis, i in eas aues quæ
pro illis occultè ex alijs locis, ubi eſt hoc ge-
nus auium, ad ea loca perductę ſunt, ac repen D
tè ſuppoſitæ, credunt̃ eſſe cõuerſi. Quod aũt
Diomedis in templũ aquã roſtris afferunt &
aſpergunt, & q̃ blãdiunt̃ Græcigenis, alieni-
genas perſequunt̃, mirandum nõ eſt fieri dę-
monum inſtinctu: k quorum intereſt, perſua-
dere deum factum eſſe Diomedem, ad deci-
piẽdos homines, ut falſos deos cum ueri Dei
iniuria multos colant, & hominibus mortu-
is, qui l nec cùm uiuerent, uerè uixerunt, tem-
plis, altaribus, ſacrificijs, ſacerdotibus: quæ o-
mnia cùm recta ſunt, non niſi uni Deo uiuo
& uero debentur, inſeruiant.

L. VIVES

QVid a Chriſtiani ag. deb.] Alibi hoc totum deeſt: Quid Chriſtiani agere debeant, quãdo inter ido la gentium miracula fieri aſſeruntur. b Sicut Apuleius in libris quos Aſini aurei titulo inſcripſit.] *Apuleius.* Apuleium magum fuiſſe conſtat, uerſum tamen in aſinum, putandum non eſt: nec id uidebat Auguſtinus ſatis eſſe uerſimile, ſed librorum Græcorum lectione parum adiutus diuinare non potuit, unde id argumẽtum de transfiguratione in aſinũ Apuleius ſumpſiſſet, cùm ipſe nullius ſcriptoris meminerit, quem ſaltem profiteatur ſequi ſe, ut in De coſmographia fecerat. Scripſit ergo Lucianus, cùm eſſet in Theſſalia magiæ noſcẽdæ cau- *Lucianus.* ſa, ſe in aſinum mutatũ, dum in auem caperet: nõ quòd hoc ei contigerit, ſed quia huiuſmodi argumentis delectabatur, nec ueris nec uerisſimilibus. Id opus ſic Latinum fecit Apuleius, ut ad uerbum expreſſerit pleraque omnia, additis plurimis, quo iucundior eſſet lectio ijs, qui Mileſijs fabulis delectantur, & condiuit ſua illa partim antiquatis, partim nimis audaciter nouata dictione rem alioqui futurã ſubinſulſam, atq́ ſubfatuam. At nunc iuuat legere, quia phraſi illa compluta dixit, quæ nec appoſitius dici, nec maiore cũ gratia poterãt: quem nonnulli cùm imitari conantur, in ridiculas ineptias incidunt. Puto enim gratiam illam eſſe propè inimitabilem. Non ergo factus eſt aſinus Apuleius, ſed ficto caſu tam mirabili narratio magis tenet animos uel legẽtiũ, uel audientium, quod in fabulis comprimis capiatur. c Hæc uel falſa ſunt.] Plinius libro octauo falſum eſſe non dubitat, niſi credere libeat omnia, quæ fabuloſa tot ſeculis comperimus: ſed Græca crudelitas eò proceſsit, ut nullum tam impudens mendacium ſit, quod teſte careat. d Nec ſanè dæmones naturas creant.] *Creare.* Creare uocat aliquid de nihilo facere: hoc modo nihil aliud q̃ Deus poteſt creare, idq́ theologi oẽs magno C conſenſu affirmant: diſputãt tamen, an potẽtia hæc creandi poſsit communicari creaturæ: de quo multa Thomas, cuius argumenta nititur infirmare Scotus, ut ſua confirmet: quæ labefactare conantur Occam, ut ſua figat: at iſta quoq́ Petrus Aliacen. luxat: uſq́ adeò uel ludunt in re ſeria, uel affectibus & factionibus ſuis cogũt rem cæleſtẽ ſubſeruire. qui mores poſſunt emẽdari, qui ſedari & tolli praui affectus, qui fieri diuini ex doctrina diſsidijs agitata & tracta uerſaq́ ſurſum & deorſum pro libito affectuũ humanorũ, concuſſa machinis tam pertinaciter lingantiũ? e Phantaſticũ autem illud.] Hęc Auguſtini ſentẽtia innumeris eſt experimẽtis omni æuo cõprobata. f Quoniam ad retia deportabatur.] *Retia.* Retia & reticulum genus eſt ſacculi, quo uiatores panẽ, carnes, & poma geſtare conſueuerãt. Horat. lib. 1. Serm.

Ridiculum panis uenales inter onuſtos
D Forte uehas humero, nihil plus accipias quàm
Qui nihil portarit.—

Acron, Reticulum, rete quo in urbe panis inter uenales ſeruos portari ſolet: coniectura adducor. g Et quod carminibus Circe.] Verſus eſt Vergilij in Pharmaceutria. h Sicut cerua pro Iphigenia.] Iphigenia filia fuit Agamemnonis & Clytẽneſtræ, cumq́ claſsis Græ- *Iphigenia.* corum in Aulide Bœotię, quæ eſt contra Eubœam inſulam, ſtaret, Agamemnõ ceruũ Dianæ occidit, ob quod factũ dea aduerſos uẽtos flare iuſsit, tum & peſtem immiſit in copias: dijs conſultis, renunciauit Calchas pla- *Calchas.* candam eſſe Dianam ſanguine Agamemnonis. Vlyſſes Mycenas miſſus, ſpecie nuptiarum Iphigeniam à matre abduxit: cumq́ ad aram ſub ictu ſtaret, miſeratione diuæ ſubtracta eſt, & cerua ſubſtituta, ipſaq́ uirgo in Tauricam Cherſonneſum ad Thoantẽ regem adducta præfecta eſt ſacerdotio Dianæ Tauricæ, cui homines macta-

banturieò cùm Oreſtes ueniſſet frater eius, ambo conſilio communicato regem occiderunt, migrarũtq; Ariciã Italiæ. [i] Et pro eis aues occultè.] Alij libri ſcriptum habent: in eas aues, quę pro illis ſunt occultá, ex alijs locis, & poſt: perd. ac rep. ſupp. credunt, &c. [k] Quorum intereſt, id eſt, ad quos perſuadere pertinet.] Scholium eſt ab aliquo additum, qualia temporibus auorũ erant ineptiſſima non ſanè pauca, ut Dilexit, id eſt, amauit: locutus eſt, id eſt, dixit: aſinus, id eſt, animal ſic uocatum: charta, id eſt, papyrus: tacui, id eſt, nihil locutus ſum. Legendum ergo, Quorum intereſt perſuadere. [l] Qui nec cùm uiuerent, uerè uixerunt.] Nam uera animæ uita Deus eſt: à quo ſi anima diſcedat, moritur. Nec hoc tãtùm dicimus ſanctæ religioni dediti Chriſtiani, ſed philoſophi etiam gentiles, qui eo minus & uiuere & eſſe res arbitrãtur, quo longius à Deo abſceſſerint: tanto uerò magis uiuere ac eſſe, quanto propius acceſſerint. Pleni ſunt Platonis libri eiuſmodi ſententiarum, apud Ariſtotelem quoq; nonnullæ. Stoici ſolum ſapientem uerè uiuere, ac eſſe hominem putant, cæteros nihil à ſimijs abeſſe, ut dicebat Socrates.

Quòd eo tempore Aeneas in Italiam uenerit, quo Labdon iudex præſidebat Hebræis. Cap. XIX.

EO tempore poſt captam Troiam atq; deletam, [a] Aeneas cũ uiginti nauibus, quibus portabãtur reliquię Troianorum, in Italiã uenit, regnãte ibi Latino, & [b] apud Atheniẽſes Mneſtheo, [c] apud Sicyonios Polyphide, [d] apud Aſſyrios Tautane, [e] apud Iudęos autẽ iudex Labdon fuit. Mortuo autẽ Latino regnauit Aeneas trib. annis eiſdem in ſupradictis locis manentibus regibus, niſi [f] q; Sicyoniorũ iã Pelaſgus erat, [g] & Hebręorum iudex Samſon: qui cùm mirabiliter fortis eſſet, putatus eſt Hercules. Sed Aeneam, [h] quoniã quãdo mortuus eſt, nõ comparauit, [i] deum ſibi fecerunt Latini. [k] Sabini etiã regẽ ſuum primum Sangum, ſiue ut aliqui appellãt Sanctum, retulerunt in deos. [l] Per idẽ tempus Codrus rex Atheniẽſium Pelopõnenſibus eiuſdẽ hoſtib. ciuitatis ſe interficiendum ignotus obiecit. Et factum eſt. Hoc modo eum prædicãt patriã liberaſſe. [m] Reſponſum enim acceperãt Peloponnenſes tunc demùm ſe ſuperaturos, ſi eorum regẽ nõ occidiſſent. Feſellit ergo eos habitu pauperis apparendo, & in ſuã necẽ per iurgia prouocando. unde ait Verg. Aut iurgia Codri. [n] Et hunc Athenienſes tanquã deum ſacrificiorum honore coluerũt. Quarto Latinorum rege Syluio Aeneæ filio: nõ de Creuſa, de qua fuit [o] Aſcanius, qui tertius ibi regnauit, ſed de Lauinia Latini filia, quem poſthumum Aeneas dicitur habuiſſe. Aſſyriorum autem uiceſimo & nono Oneo, [p] & Melantho Athenienſium ſextodecimo, iudice aũt Hebræorũ Heli ſacerdote, regnũ Sicyoniorum conſumptũ eſt, quod per annos nongentos quinquaginta et nouem traditur fuiſſe porrectum.

Eclog 5.

L. VIVES.

AEneas [a] cum xx. nauibus.] Quomodo euaſerit Aeneas ex Ilio capto, uarias ſcriptorum ſententias refert Dionyſius lib. 1. Nam ut alij tradiderunt, ipſe occupata arce dum in ſe impetum Graiorum conuertit, præmiſit ad naues impedimenta & imbellem multitudinẽ, pueros, ſenes, mulieres: deinde arce deſerta, ex urbe ſe proripuit, nactusq; ſuos qui præceſſerant, munitiſſima Idæ tenuit, quo ex Troade tota, qui Græcorum imparia exhorrebant, confugêre: ita manus non contemnenda breui coacta eſt, manſitq; ibi plus paulò quàm annum. Sed cùm in eos Græci pararent arma, cõditionibus pacis oblatis iuſsi ſunt agro Troiano excedere, data fide fore illos cum ſuis rebus tutos omni Graia ditione, dum ſedes ſibi quęrerent. Sic Hellanicus ſcriptor alioqui fabuloſus, ſed multi nominis. Menecrates uerò Xanthius liberatum dicit Aeneam à Græcis, quòd urbem prodidiſſet: prodendi uerò cauſam fuiſſe Alexandrum, qui illum contemnebat, alijsq; proceribus Troianis præbebat contemnendum. Sunt qui putent eum in portu fuiſſe, dum Ilium caperetur: alij miſſum à Priamo ſcribunt ad opus militare. Latini ſeruatũ eum à Graijs perhibent cum Antenore uetuſti iure hoſpitij, & quia ſemper autores fuerunt reddendę Helenæ. Quomodo uerò in Italiam uenerit, multis uerbis Vergilius canit, ueris falſa miſcens, qui mos eſt poeticus. Ego nec opiniones adducam aliorum, ſed ueriſimiliora ſequar. Primùm in Thraciam uectus eſt, ibiq; hyemem totam egit, recipiens qui ad ſe ex Aſia fugiebant, condita urbe de ſuo nomine, quã Aeneam Dionyſius, Mela Aenon uocat, itidem Plinius. Vbi Polydori dicit tumulum fuiſſe Verg. 3. Aeneidos.

—Feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:
Aeneadasq; meos nomen de nomine fingo.

Quo loco Seruius ait Aenũ eſſe eam urbem uocatã à Saluſtio, etſi Homerus dicit auxilia illinc ad Troiã ueniſſe. Euphorion & Callimachus à ſocio Vlyſsis cognominant ibi ſepulto, cùm frumentatum miſſus eſſet. Hęc urbs uſq; ad Macedonicum principatum manſit, quo tempore à Caſſandro Macedoniæ rege deleta eſt, conditaq; Theſſalonica, in quam Aenei cõmigrarunt. Tum Aeneas in Delum uenit, hinc in Cytherã inſulam, tum in Arcadiam ueteres hoſpites & cognatos, ex Arcadia in Zacynthum inſulam, poſtea in Leucadiam, inde in Ambraciam, ubi erat urbs Aenea ad Acheloum amnẽ, poſtea deſerta: deinde Butrotum Epiri Anchiſes, Aeneas cum expeditiſsimo & acerrimo quoq; Dodonam ad conſulendum numen, tum recepto patre in Drepanum Siciliæ, ubi eum amiſit. Strabo tamẽ ingreſſum Anchiſam ſcribit in Italiam, & Dionyſius anno ante mortem Aeneæ Anchiſam obijſſe narrat. Aeneas uerò ex Sicilia Italiæ applicuit, deſcenditq; in agrum Laurẽtem quinto & triceſimo anno regni Latini, ſecundo poſtquam ex Aſia ſoluerat. Nec tota eius claſsis Latio appulit. alię enim naues in Apuliam conceſſere, aliæ in alia Italiæ loca. Extantq; adhuc ſigna aduentus illius gentis. Nonnulli ubi Aeneam in Italia ſtatuiſſent, antiquã patriam repeterunt. Locus ipſe in Latio, quem primum Aeneas tenuit, Troiam poſteritas nominauit, ſtadijs à mari quatuor. [b] Apud Athenienſes Mneſtheo.] Hic Petenſi tribu fuit nepos Erichthei regis ex Orneo filio, qui Theſeo abſenti multam inuidiam nobilitatis cõcitauit, tãquam is Atticæ terræ populos in urbem ceu in cuſto-

diam

diam incluſiſſet. Porrò Theſeus apud Orcbum Moloſſorum regē in arctiſsima cuſtodia aſſeruabatur: feliqueratq; captam Helenā Apydnæ, quam urbem Caſtor & Pollux bello ceperunt, ut Helenam ſororē recuperarēt, Atticæq; terræ Mneſtheum regem fecēre, cuius opera dicunt adiuti. Theſeus uerò per Herculem liberatus, cùm opes ad recipiēdum regnū pararet, profectus in Scyrū inſulam, à Lycomede rege occiſus eſt. Ita imperiū Athenien. nullo uindicante Mueſtheo ſtetit. nam Theſei liberi parui adhuc apud Elpenorem Euboicum educabantur, eorumq; Mneſtheus nullam habuit rationem: hinc conflato Troiano bello, cū ex tota Græcia concurrerēt, filij Theſei cum Elpenore militarunt. Mneſtheus uerò alias copias ad Ilium duxit. Vnde cùm rediret, in Melo inſula diem obijt, cui Demophon ſucceſsit Theſei filius. Hæc ex Plutarcho, Pauſania, Euſebio. Ita aliquanto poſterior fuit aduentus Aeneæ in Italiam, quàm regnum Mneſthei. Quid quod Apion Polyhiſtor Demophontem tradit regnaſſe Athenis, cùm Troia à Græcis excinderetur. [c] Apud Sicyonios Polypbide.] Sic Euſebius: at Pauſanias aliter, qui ad hunc ſcribit modum: Σικυῶνος γίνεται χθονοφύλη, χθονοφύλης δὲ καὶ Ἑρμοῦ Πόλυβον γενέσθαι λέγουσι. ὕστερον δὲ αὐτὴν Φλίας ὁ Διονύσου γαμεῖ. καὶ οἱ παῖς Ἀνδροδάμας γίνεται. Πόλυβος δὲ Ταλαῷ τῷ Βίαντος βασιλεύοντι τῶν Ἀργείων Λυσιάνασσαν τὴν θυγατέρα ἔδωκε, καὶ ὅτε Ἄδραστος ἔφυγεν ἐξ Ἄργους παρὰ Πόλυβον; ἦλθεν ἐς Σικυῶνα, καὶ ὕστερον ἀποθανόντος Πολύβου, τὴν ἐν Σικυῶνι ἀρχὴν ἔσχε. Ἀδράστου δὲ ἐς Ἄργος κατελθόντος, Ἰανίσκος ἀπόγονος Κλυτίου τοῦ Λαμέδοντι κηδεύσαντος, ἐλθὼν ἐκ τῆς Ἀττικῆς ἐβασίλευσεν. ἀποθανόντος Ἰανίσκου, Φαῖστος τῶν Ἡρακλέους λεγόμενος παίδων καὶ οὗτος εἶναι. Φαίστου δὲ κατὰ μαντείαν μετοικήσαντος ἐς Κρήτην, βασιλεῦσαι λέγεται Ζεύξιππος Ἀπόλλωνος υἱὸς καὶ νύμφης Συλλίδος. μετὰ δὲ Ζευξίππου τελευτήσαντος, Ἀγαμέμνων στρατιὰν ἤγαγεν ἐπὶ Σικυῶνα. καὶ τὸν βασιλέα Ἱππόλυτον Ῥοπάλου παῖδα τοῦ Φαίστου. δείσας δὲ τὸν στρατὸν ἐπιόντα Ἱππόλυτος συνεχώρησεν Ἀγαμέμνονος κατήκοος καὶ Μυκηναίων εἶναι. Ἱππολύτου δὲ ἦν τούτου Λακεστάδης, Φάλκης δὲ ὁ Τημένου καταλαβὼν νύκτωρ Σικυῶνα σὺν Δωριεῦσι κακὸν μὲν ἅτε Ἡρακλείδην καὶ αὐτὸν ἐποίησεν οὐδέν, κοινωνὸν δὲ ἔσχε τῆς ἀρχῆς, καὶ Δωριεῖς μὲν Σικυώνιοι γεγόνασιν ἀπὸ τούτου, καὶ μοῖρα τῆς Ἀργείας. Sicyonis filia fuit Echtbonopbyle, ex qua & Mercurio genitus eſt, ut ferunt, Polybus. Eam poſtea Phlias Dionyſij filius duxit, ex qua Androdamam genuit filium. Polybus uerò Talao Biantis fillo Argiuorum regi Lyſianaſſam filiam nuptui dedit. Hoc tempore Adraſtus ex Argis ad Polybū perfugit, in Sicyonem: ac Polybo uita functo imperium Sicyonis penes Adraſtum fuit: quo in Argos reuerſo, Ianiſcus de Clytij Lomedontis affinis poſteris, cùm ex Attica terra Sicyonem ueniſſet, regnum ibi obtinuit. Ianiſco mortuo Phæſtus regnauit, qui de filijs Herculis fuiſſe dicitur. Hic cùm ex uaticinio in Cretam migraſſet, ferunt regnaſſe Zeuxippum Apolline & Syllide nympha genitum, quo fato functo, Agamemnon bellum Sicyoni fecit, & Hippolyto qui Rhopalo Phæſti filio natus erat, quique ueritus aduentantem exercitum, pactus eſt cum Agamemnone ſe illius & Mycenæorum ſubditum fore. Hippolyn huius fuit Laceſtades, Phalces. Tampbalces uerò Temeni filius noctu cum Dorienſibus urbem cepit: non tamen regi quicquam mali fecit, uempe nato etiam ex Heraclidarum gente, ſed ſocium regni habuit. Ab eo tempore Sicyonij ipſi Dorienſes ſunt facti, & in partem ceſſerunt Argiuæ ditionis. [d] Apud Aſſyrios Tautane.] Hunc ferunt temporibus Iliaci belli regnaſſe. ſic Euſebius & Diodorus, qui narrat Priamū, cùm bello premeretur miſiſſe, qui ab hoc Aſſyriorum rege, cuius imperio & ipſe Priamus paſebat, ſubſidium ſuo nomine peterent. Aſſyrium

A decem milia Aethiopum, tòtidem Suſianorum, ac currus ducentos miſiſſe, præfecto illis Memnone Tithoni ſatrapæ apud regem gratioſiſsimi filio, cuius Homerus meminit. Nam in eo bello occidit, iuuenis corporis atque animi dotibus præſtantiſsimus, quiq; pugnando multa ediderat egregia facinora. [e] Iudex Labdon fuit.] Euſebius Labdon uocat, uulgo Adon dicitur, Iudic. duodecimo, & apud Ioſephū libro quinto, Hylonis filius è tribu Effraim, cui filij fuerunt quadraginta, & ex his nepotes quinquaginta equis exercitati: omnesq; reliquit ſuperſtites. [f] Sicyoniorum iam Pelaſgus erat.] In antiquis exemplaribus legitur, Pelagus. Admonuit me Hieronymus Ruffaldus meus, iuuenis pectore ut Muſis deditiſsimo, ſic & candidiſsimo, & ad amicitiam cum bonis ineundum, ſeruandamq; ficto & concinnato, legiſſe ſe in quodam Auguſtini codice Pelaſum. Ex Pauſania nihil hic adiuuari poſſumus, quippe qui alios ponit reges. *Labdon.* *Hieronymus Ruffaldus.*

B [g] Et Hebræorum iudex Samſon.] Iudic. 13 & Ioſephus libro quinto, cuius facta maiora ſunt & admirabiliora, quàm quæ gentiles de Hercule, uel Hectore, uel Milone fabulantur. Quæ, quia ſunt omnibus notiſſima, fuſius non perſequar. [h] Sed Aeneam, quoniam quando mortuus eſt.] Mezentius rex Ethruſcorum bellum cum Latinis, quibus Aeneas imperabat, geſsit, commiſſoq; prælio iuxta Lauinium graui & ambiguo, quod nox ſola diremit, in eo Aeneas euanuit, alij in deos translatum exiſtimarūt, alij ſubmerſum in Numico crediderunt amne. Templum eſt ei cōſtructum à Latinis, hac inſcriptione, ut Dionyſius prodit interprete Lapo: Patris diui terreſtris, qui fluuij Numici undas gubernat. Sunt qui dicant, ab Aenea ipſo conſtructum templum. Feſtus ab Aſcanio tradit. Obijt ergo tertio anno poſt Latini ſoceri mortem, quo tempore ipſe regnum tenuit: ſeptimo uerò anno poſt captum Iliū. Perpulchra eius uaria in uarijs regionibus uiſun- *Mezentius.* *Aeneas deus.*

C tur: ſed honoraria, quæ Græci κενοτάφια nominant, & ut Verg. uertit, inanes tumulos. Vnū tamen uerum plenumq; aiunt ad Numicum fluuium. Liuius: Situs eſt, quemcunq; eum appellare fas iusq; eſt, ad Numicum amnem. Iouem indigetem appellant. Hoc nomine ab Aſcanio filio dictus eſt, relatusq; in deorum numerum. Indigetes dij uocantur, ceu in dijs agentes, qui ex hominibus eò peruenēre. Sunt qui putāt indigetes eſſe quos indigitari, hoc eſt, uocari & nominari, nefas eſt. ijq; ſunt dij, in quorum cuſtodia ſunt urbes genteſq;: ſed ſi indigitare ſit inuocare, dici poterunt, quòd inuocati faciles ſint, & præſto adſint. Cęterùm puto indigetes appellari, quaſi in eo loco uel geniti, uel degētes, & propitiores ſunt, tum loco uelut patriæ, tum hominibus uelut ci- *Indigetes.*

D uibus. Hos intelligit Lucanus, cùm dicit bella ciuilia ob cladem uenturam:

Indigetes fleuiſſe deos, urbiſq; laborem
Teſtatos ſudore lares.—

Ideo & Aeneas, qui Iupiter Indiges, Iupiter quoq; Latialis exiſtimatur. Illud non prætermittā, Aeneā habere oſcillationē in Italia, ut in Græcia Erigonē Icari filiam. Apud Feſtū enim Pompeiū ſic legitur, mēdoſe quidem: ſed nos lectionem ut poterimus reſtituemus, ut intelligi ſaltem poſsit: Cauſa, inquit, eius iactationis oſcillorū proditur, quòd Aeneas Latinus rex, prelio quod ei fuit aduerſus Mezentium Ceritum regem, nuſquam apparuerit, iudicatusq; ſit Iupiter factus Latialis. Itaque per ſex eos dies feriatos Aſcanius rex liberos ſeruoſq; requirere iuſsit, non ſolùm in terris, ſed etiam quà uideretur cœlum poſſe adiri, per oſcillationem, uelut imaginem quandam uitæ humanæ, in qua altiſsima interdum ad infimum, infima ad ſummum efferuntur. Hæc *Oſcillatio.*

Feſtus. Porrò oſcillum ab ore diminutiuum eſt, ut Columella oſcilla lupinorũ dicit, imagunculæ ſunt hominum. Santra ab oſcello deducit uetere uerbo, quod eſt inclinare, quòd præcipites in os ferantur. [i] Deum ſibi fecerunt Latini.] Colitur & in Sicilia in Elyma urbe, quam ipſe condidit. Ouid. 14. Metamorph. Aeneæ paruum eſſe nomẽ ſubſignificat. [k] Sabini etiam regem ſuum primum Xanthum, ſiue ut aliqui appellant, Xanthium.] In uarijs exemplaribus uariè habetur: in alijs Xanthũ, in alijs Sanctũ, in alijs Sancũ, aliquo ueſtigio melioris lectionis. *Sangus.* Sangum enim eſt legendum. Dionyſius libro ſecundo, Porcium Catonem ait ſcriptum reliquiſſe, Sabinorum gentem eſſe nominatam à Sabino filio Sangi dei gentilis, qui etiam dictus eſt Piſtius. Et Lactantius: Sabini, inquit, colunt Sangũ, ut Romani Quirinum, & Attici Mineruã. De hoc plurima habes apud Annium, ſi cui uel uacat, uel libet illa conſectari. Sangi genij meminit Sequeſter Vibius in Vrbis regionibus.

Codrus. [l] Per idem tempus Codrus rex Athen.] Codrus Melãthi Meſſenij filius fuit, quo rege Heraclidæ, qui in Pelopõneſo imperabant, bellum mouerunt Athenien. quod abundante ibi exulum multitudine, & regnante Codro Melanthij filio, timere cœperunt, & Corinthijs propter uicinitatem loci: nam Megara Iſthmum contigit, in quo eſt Corinthus: & Meſſenijs, quorum rex fuerat Melanthus Codri pater. Conſulium igitur à Laconibus oraculum, reſpondit uictoriam & mortem regis eandem in partẽ inclinare. Heraclidæ hoc audito, ſimul diſsimulandam dei uocem curabant, ſimul edictum in caſtris propoſuerunt, ne quis Codri corpus uiolaret. Verùm diuini reſponſi rumor ad Atheniẽſes peruenit. Codrus ut erat & patriæ amans, & gloriæ appetens, poſito regio cultu, caſtra Laconum ingreſſus, prouocatis iurgio militibus, ſe interficiendũ præbuit. Ita Lacones prælio fuſi, reliqua exacti Attica ſolam Megaricam terram tenuerunt. [m] Reſponſum enim acceperat.] Seruius redditum oraculum tradit in eam ſententiã, quam dixi. Trogus ſcribit reſpõſum eſſe, ſuperiores fore Lacones, ni regem Athenien. occidiſſent. Cicero primo Tuſ. quæſt. Si rex interfectus eſſet, uictrices Athenas fore.

Erichtheus. [n] Hunc Athenien. tanquam deum.] Cicero tertio De natura deorũ inquit: Sed ſi ſunt dij hi, eſt certè Erichtheus, cuius Athenis delubrum uidimus & ſacerdotẽ: quem ſi deũ facimus, quid aut de Codro dubitare poſſumus, aut de cæteris, qui pugnantes pro patriæ libertate ceciderunt? Quod ſi probabile non eſt, nec illa quidẽ ſuperiora, unde hæc manant, probanda ſunt. Hoc dicto Ciceronis in dubium uenit, an Athenien. Codrum, uel deũ putarint, uel diuinis coluerint honoribus. [o] Nõ de Creuſa, de qua fuit Aſcanius.] *Creuſa.* Creuſa Priami & Hecubæ filia, Aeneæ peperit Aſcaniũ, Ilio incolumi. Idem Aeneas in Italia ex Lauinia Latini filia Syluium procreauit, qui poſthumus eſt natus, hoc eſt, patre mortuo. Sunt qui putent Aenea ſublato, imperium Latinorum penes Lauiniam fuiſſe, conſeruatumq; ab ea quoad filius ætate fuit imperio idonea. Tunc ei traditũ à matre regnum. Alij dicunt Aeneæ Aſcanium accepiſſe, tametſi genitus non erat ex Lauinia, cuius nomine ad Aeneam Latinum regnũ peruenerat, ſed quia necdum Aeneæ filius quiſquã erat ex Lauinia, nec bellum difficile, quod cum Ethruſcis duce Mezentio illorũ rege & Lauſo filio gerebatur, à fœmina adminiſtrari poterat: Lauiniamq; cùm uideret priuignum imperantem, seceſsiſſe in rura, ac in ſyluis extructa domo egiſſe, ibiq; edidiſſe filium, quem Syluium nominauit, quia in ſyluis: & poſthumũ, quia mortuo patre natus eſſet. Aſcanius ex ſyluis nouercam cum fratre eduxit, habuitq; apud ſe liberaliter, cumq; Aſcanius diem obijſſet, reliquit Iulum filium, inter quem & Syluium patruũ controuerſia fuit de regno: quã populus diſceptator ita diremit, ut quoniam Syluius & natu maior erat, ac perinde rebus adminiſtrãdis cõmodior, & Lauiniæ filius regni hæredis, regnaret: penes Iulum uerò ſacrorũ eſſet poteſtas, quæ eſt ſecundũ regiam maxima. De his ſacris loquitur Cæſar, & apud Lucanum: Phrygijq; penates gentis Iulææ: & in laudatione amitæ Marij coniugis apud Suetoniũ: A Venere, inquit, Iulij, cuius gẽtis familia eſt noſtra. Eſt ergo in genere ceremonia deorum. Nam Dionyſius etiam ætate ſua ſcribit Iuliam gentem illa ſacra habere. Memini ſcripſiſſe me alio uolumine huius Operis, propter uaticinium Neptuni, quod eſt apud Homerũ, credidiſſe nonnullos Aeneam cõdita ſocijs urbe in Italia, rediſſe in Phrygiam, atq; ibi dominatum Troianis, neſcio an prælio cum Ethruſcis ſe ſubduxerit, & nauigio redierit in patriam. Sed exiſtimarim potius, ſi quid de Troia Phrygia Homerus ſentit, illud eſſe quod Aſcaniũ in Phrygia regnaſſe ferè conuenit. Dionyſius illum ſcribit, cùm in ea regione imperaſſet, reductis ab Heleno Hectoris filijs in Ilium, & Aſcaniũ eò reuerſum, expulſis Antenoris liberis, quos ibi Agamemnon diſcedens præfecerat. Tum & urbs eſt in Phrygia, quam Antandron nominant, in qua regnũ tenuiſſe Aſcanium proditur, & ſic nominatam, quòd cùm eſſet à Pelaſgis captus, ea ſe redemit, ideo Antandrus quaſi ἀντὶ ἀνδρὸς, *Antandrus.* hoc eſt, pro Aſcanio. Itaq; dubitari poteſt, an Aſcanius relictus ſit in patria ab Aenea, nec comes fuerit paternæ fugæ, an patre mortuo, ubi res penes nouercam fuêre, conceſsit in Aſiam. Aſcaniã urbem Heſychius ponit in Phrygia conditam ab Aſcanio, ut Stephanus aſſerit. *Aſcania.* At fieri poteſt, ut alius ſit is Aeneæ filius, qui in Aſia dominatus eſt, quàm hic Italienſis Aſcanius. Neq; enim duos tãtùm fuiſſe Aeneæ filios crediderim etiam Aſcanios dictos, quod puto cognomẽ illorum potius fuiſſe, quàm proprium cuiuſquã nomen. Nam is ipſe Aſcanius, qui in Italia dicitur patri ſucceſsiſſe, Euryleon proprio nomine uocabatur. [p] Melantho Athenien.] *Melanthus.* Melanthus pater fuit Codri, ut diximus. Regnum Athenien. quomodo ſit nactus, referũt cùm alij permulti, tum uerò Suidas in uoce ἀπατούρια. Feſtum hoc, inquit, eſt populo celebre: agebatur ab Athenien. per tres dies, in quo donatus eſt ciuitate filius Sitalci regis Thraciæ. Vocant quidem primũ diem δόρπειαν, cœnæ diem, quo ſodales ueſpere cõuenientes epulabantur. Alterum uerò ἀνάρρυσιν, hoc eſt luxum, à ſacrificando. ſacrum uerò fiebat Διὶ φρατρίῳ, Ioui ſodali, & Mineruæ. Tertium uerò κουρεῶτιν, id eſt, puellarẽ, quod tunc pueros & puellas in ſodalitates aſcriberent. Fuit autẽ cauſa feſti hæc: bellum erat Athenien. cum Bœotijs de Celænis, quæ eſt regio in confinijs: Xanthius Bœotius prouocauit regem Athenien. Thymetum, quo non recipiente certamen, Melanthus qui tum ibi erat peregrinus, Meſſenius genere à Periclymeno Nelei filio, præfectus eſt regno, certamine ſuſcepto. Cùm uerò pugnarent, uiſus eſt Melantho quidam à tergo Xanthij conſiſtere, nigram capræ pellem indutus. Exclamauit ergo iniquè eum agere, qui comitatus in pugnam ueniret. Bœotius cùm ſe conuertiſſet, occiſus eſt à Melantho. Hinc feſtum deceptoris, & Dionyſij μελαναιγίδος, hoc eſt, nigræ caprinæ pellis templum extruxerunt. Sunt qui dicant apaturia nominata à patribus ſimul conuenientibus ad adſcriptiones liberorum inter uiros, id eſt, ad ſumendam togam uirilem. *Apaturia.* Sic apaturia & homopatoria dici, ut uxor dicitur ἄκοιτις καὶ ὁμόκοιτις. Hæc Suidas.

De ſucceſsione ordinis regni apud Iſraelitas poſt Iudices. Cap. XX.

Mox

Mox eiſdem per loca memorata re-gnantib. Iſraelitarũ regnum, finito tempore iudicũ, à Saule rege ſumpſit exordium: quo tẽpore fuit Samuel propheta. Ab illo igit̃ tẽpore hi reges Latinorũ

Sylvij. eſſe cœperunt, quos cognominabãt Syluios; ab eo qui filius Æneæ primus dictus eſt Syluius: cæteris ſubſecutis & propria nomina imponebant, & hoc non defuit cognomentũ, ſicut longè poſtea Cæſares cognominati ſunt, [a] qui ſucceſſerũt Cęſari Iulio. Reprobato aũt Saule, ne quiſquã ex eius ſtirpe regnaret, [b] eoq; defuncto Dauid ſucceſſit in regnũ

a.Reg.2. [c] poſt annos à Saulis imperio xl. [d] Tunc Athenienſes habere deinde reges poſt Codri interitum deſtiterunt, & magiſtratus habere cœperunt adminiſtrandæ reip. [e] Poſt Dauid, qui etiã ipſe quadraginta regnauit annos, fi-

Salomon. lius eius Salomõ rex Iſraelitarũ fuit, qui templũ illud nobiliſsimũ Dei Hieroſolymitanũ cõdidit. Cuius tempore apud Latinos cõdi-

Alba. ta eſt Alba, ex qua deinceps nõ Latinorum, ſed Albanorũ reges appellari in eodẽ tamen Latio cœperunt: [f] Salomoni ſucceſsit filius Roboam, ſub quo in duo regna populus ille diuiſus eſt, & ſingulæ partes ſuos ſingulos reges habere cœperunt.

L. VIVES.

Cæſares. Qvi [a] ſucceſſerũt Cæſari Iulio.] Alibi habetur, Cæſari Augoſto. & haud dubiè propter Augustum cæteri Romani principes & Cæſares & Auguſti ſunt dicti: etſi Auguſtus nominatus eſt Cæſar, qui priua C. Octauius, q; teſtamẽto erat à Iul. Cæſare maiore auũculo adoptatos. [b] Eoq; def.] Erat iã multis annis antea unctus à Samuele, ſacratusq; rex Iſrael, ſed nõ cœpit imperare, quoad uitæ cõceſsit Saul, cũ Dauid conſulto oraculo uenit in Ebron, 2. Reg. cap 2. [c] Poſt annos à Saolis imp.] Tot enim annis regnauit Saul ex ſacris literis, & Ioſepho. Eupolemus uerò qui Hebræorũ cõſcripſit hiſtorias, tantũ 21. ponit. [d] Tunc Athenien.] His

Archontes. ſucceſſere quos ipſi uocant ἄρχοντας, hoc eſt, principes, Hieronymus Magiſtratos uertit, & Plinius lib. 33. Cicero in De fato Græco uerbo eſt uſus, quod parum cõmodè Latinis poſſe exprimi uidebat: Archonte, inquit, Pythorato. Idem fecit Spartianus in Adriano: Athenis, inquit, archon fuit. Velleius paterculus ſic: Codri fuit filius Medon, primus archon Athenis fuit, ab hoc poſteri apud Atticos dicti Medõtidæ: ſed hi inſequẽtes uſq; ad Charopẽ dũ uiuerẽt, eum honorẽ uſurparũt, poſtea decennales fuêre magiſtratus, inſtituti paulo ante primã Olympiadẽ. Poſt Eryxiã fuerunt annui, id eſt, Olym. 26. Pollux libro octauo, ἀρχόντων ἀθήνῃσι ὀνόματα. οἱ ἐννέα ἄρχοντες. εἷς δὲ ὁ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐπώνυμος ἄρχων, βασιλεὺς, πολέμαρχος, καὶ θεσμοθέται ἕξ. ἐκ τούτων γὰρ οἱ ἐννέα ἄρχοντες συμπληροῦνται. ἐκαλεῖτο δέ τι θεσμοθετῶν οἴκημα. & mox: ὁ δὲ ἄρχων διατίθησι μὲν Διονύσια καὶ θαργήλια μετὰ τῶν ἐπιμελητῶν. δίκαι δὲ πρὸς αὐτὸν λαγχάνονται κακώσεως, παρανοίας, εἰς δατητῶν αἵρεσιν, ἐπιτροπῆς ὀρφανῶν, ἐπιτρόπων καταστάσεως, κλήρων καὶ ἐπικλήρων ἐπιδικασίας, ἐπιμελεῖται δὲ καὶ τῶν γυναικῶν, αἳ ἂν φάσω-

σιν ἀπ' ἀνδρὸς τελευτήσαντος κύειν, καὶ τοὺς οἴκους ἐκμισθοῖ τῶν ὀρφανῶν. ἐστὶ δὲ ἐπώνυμος οὗτος, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὁ χρόνος ἀριθμεῖται. Id eſt, Nomina magiſtratuum Athenis. Nouem magiſtratus, qui ſunt primum is qui annis ſingulis archon nominatur: tũ rex: inde polemarchus ſiue belli princeps: & theſmothetæ ſiue legũ latores ſex, ex quibus nouem conſiciunt magiſtratus. idq; theſmothetarũ uocat forũ, & cognitio. Archõ uerò diſponit Dionyſia & ludos Apollinis in uere cũ aliis, qui ei adhibent curę ſocij. iudicia apud illum exercent hæc, malæ tractationis, iniuriarum, de eligendis qui orphanis dent curatores, & curatorũ conſtitutio, aduocatio hęredũ, & fœminarum quæ ſolę ſunt hæredes ex aſſe, curatores mulierũ quę à mariti morte deprehendunt ferre uterũ, locatio ędiũ orphanorũ. Hic uerò præcipuè archon dicit̃, & ab eo ſignant̃ faſti. Sic ille. Iudicabant olim ante Solonis leges ſeparatim, nec aliter licebat. Rex ſedebat ad Bucolæũ non procul à Prytanæo, Polemarchus in Lycæo, theſmothetæ in Theſmotio. Archon ad ſtatuas æneas, qui exonymi dicebãtur, ubi & figebant leges, anteq̃ eſſent approbatæ, ceu quis dicat pro roſtris. [e] Poſt Dauid qui etiam.] Dauid.

Non modò inter reges, ſed nec inter priuatos homines, tale par, quales hi pater & filius Dauid & Salomon. Pater mãſuetudine & probitate Deo chariſsimus, inſignis uaticinio: filius ſapiẽtia cũctos mortales antecellẽs. Huius Salomonis & templi ab eo conſtructi meminerunt prophani ſcriptores Eupolemus & Timochares, Lact. lib. 4. Diuin. inſtit. Salomonẽ ſcribit regnaſſe ante Troiana tempora annis cxl. cùm totidẽ annis poſterior fuerit clade Ilij: uel erratum eſt à librarijs, uel autor ipſe lapſus memoria, & pro poſt dixit ante. [f] Salomoni

Roboam. ſucceſsit filius Roboam.] Hic planè, quod dici ſolet, Herοũ filij noxæ, ex patre ſapientiſsimo ſtultiſsimus filius & arrogãtiſsimus, qui q; populum ſe arctius habiturũ, q̃ feciſſet pater palàm profeſſus eſſet, decem tribus amiſit, quarum qui electus rex dictus eſt Iſrael: ipſe uerò cui duæ reliquæ ſuperfuerunt, nominatus rex Iuda: nam ei tribus Iuda & proxima illi Beniamin parebant. Leuitica cum Iudaica mãſit propter templum Domini, quod erat Hieroſolymis Iudæis.

De regibus Latij, quorũ primus Aeneas, & duodecimus Auentinus dij facti ſunt. Cap. XXI.

Latium poſt Aeneam, quem deum fecerant, undecim reges habuit, quorum nullus deus factus eſt. Auentinus autem, qui duodecimo loco Aeneam ſequitur, cùm eſſet proſtratus in bello, & ſepultus in eo monte, qui etiam nunc eius nomine nuncupat̃, deorũ talium quales ſibi faciebãt numero eſt additus. Alij ſanè noluerunt eum in prælio ſcribere occiſum, ſed non cõparuiſſe dixerunt: [a] nec ex eius uocabulo appellatũ montẽ, ſed ab aduentu auiũ dictũ Auentinũ. Poſt hunc non eſt deus factus in Latio, niſi Romulus conditor Romę. Inter iſtũ autẽ & illum reges reperiũtur duo: quorum primus eſt, ut Vergiliano cum uerſu loquar:

Proximus ille Procas Troianæ gloria gentis.

Cuius tẽpore quia iam quodammodo Ro-

ma

ma parturiebaẽ, illud omniũ regnorũ maximum Aſſyriorũ finẽ tantę diuturnitatis accepit. Ad Medos quippe translatũ eſt poſt annos fermè mille trecẽtos quinq́, ut etiã Beli, qui Ninũ genuit, & illic paruo cõtẽtus imperio primus rex fuit, tẽpora cõputẽtur. Procas aũt regnauit ante Amulium. Porrò Amulius fratris ſui Numitoris filiã Rheã nomine, quę etiã Ilia uocabaẽ, Romuli matrẽ Veſtalẽ uirginẽ fecerat, quã uolũt de Marte geminos cõcepiſſe, iſto modo ſtuprũ eius honorãtes, uel excuſantes, & adhibẽtes argumentũ, ꝙ infantes expoſitos lupa nutrierit. Hoc enim genus beſtiæ ad Martẽ exiſtimant pertinere, ut uidelicet ideo lupa credatur admouiſſe ubera paruulis, quia filios domini ſui Martis agnouit: quãuis nõ deſint qui dicãt, cũ expoſiti uagiẽtes iacerẽt, à neſcio qua primùm meretrice fuiſſe collectos, & primas eius ſuxiſſe mamillas. *Meretrices lupæ.* Meretrices aũt lupas uocabãt, unde etiã nũc turpia loca earũ lupanaria nuncupanẽ. Et eos poſtea ad Fauſtulũ perueniſſe paſtorẽ, atq; ab eius Acca uxore nutritos. Quãquam ſi ad arguendum hominẽ regẽ, qui eos in aquã proijci crudeliter iuſſerat, eis infantibus per quos tanta ciuitas cõdenda fuerat, de aqua diuinitùs liberatis, per lactantem feram Deus uoluit ſubuenire, quid mirum eſt? Amulio ſucceſsit in regnũ Latiale frater eius Numitor, auus Romuli, cuius Numitoris primo anno cõdita eſt Roma, ac per hoc cũ ſuo deinceps, id eſt, Romulo nepote regnauit.

A cietatẽ reip. legũq́ perductũ lõgè lateq́ pacare. Erant enim iam populi ualidi, & fortes, & armis gẽtes exercitatæ, quę non facilè cederẽt, & quas opus eſſet ingẽtibus periculis & uaſtatione utrinq; non parua, atq; horrendo labore ſuperari. Nam qñ regnũ Aſſyriorũ totã penè Aſiam ſubiugauit, licet bellãdo ſit factũ, non tamẽ multũ aſperis & difficilib. bellis fieri potuit, quia rudes adhuc ad reſiſtẽdum gentes erãt, nec tam multæ, uel iam magnę. Siquidẽ poſt illud maximũ atq; uniuerſale diluuiũ, cùm in arca Noe octo ſoli hoies euaſerunt, *Diluuium.* anni nõ amplius ꝙ̃ mille trãſierãt,
B qñ Ninus Aſiam totã, excepta India, ſubiugauit. Roma uerò tot gentes & oriẽtis & occidentis, quas imperio Rom. ſubditas cernimus, non ea celeritate ac facilitate perdomuit, quoniam paulatim creſcendo robuſtas cas & bellicoſas quaquà uerſum dilatabaẽ, inuenit. Tempore igitur quo Roma condita eſt, populus Iſrael habebat in terra promiſsionis annos ſeptingentos decem & octo. Ex quibus uigintiſeptem pertinẽt ad Ieſum Naue, deinde ad tẽpus iudicũ trecenti uigintinouẽ. Ex quo aũt ibi reges eſſe cœperãt, anni erant trecenti ſexagintaduo. Et rex tunc erat in Iuda, cuius nomẽ erat Achaz, uel, ſicut alij
C putant, qui ei ſucceſsit Ezechias, quem quidem conſtat optimũ & pijſsimum regẽ Romuli regnaſſe temporibus. [b] In ea uerò his temporibus Hebraici populi parte quæ appellabatur Iſrael, regnare cœperat Oſee.

L. VIVES.

Auentinus. NEc [a] ex eius uocabulo appellatũ montem.] Varro lib. 4. de lingua Latina: Auentinum aliquot de cauſa dicunt. Næuius ab auibus, quòd eò ſe ab Tiberi ferrent aues. Alij à rege Auentino Albano, quòd ibi ſit ſepultus. Alij Auentinum ab aduentu hominum, quòd commune Latinorum ibi Dianæ templum ſit conſtitutum. Ego maximè puto ab aduectu.
D Nam olim paludibus mons erat ab reliquis diſcluſus, itaque eò ex urbe aduehebantur ratibus. Et quandoquidẽ bene curioſioribus ingenijs Volumen hoc decimumoctauum paulo fuſius extendimus, illud non pigebit quoq; annotare. Auentinum montem extra pomœrium fuiſſe Romæ, propter alteram ex duabus cauſis, aut quòd plebs eò ſeceſsiſſet, aut quòd Remo auſpicante illo loco aues non addixiſſent.

L. VIVES.

NAm [a] altiſsima tunc condita eſt ciuitas Roma.] In quodam libro ſic legitur: Ne multis morer, cõdita eſt ciuitas Roma, ut annotauit mihi Nicolaus Vottonius amicus, acri iudicio & ſuauiſsimo ingenio iuuenis. *Nicolaus Vottonius.* Porrò Petrus apoſtolus Romam Babylonem adpellat, ut etiã Hieronymus in uita Marci interpretaẽ, qui ad Marcellã ſcribens nõ aliam exiſtimat deſcribi à Ioanne in Apocalypſi Babylonẽ, ꝙ̃ urbem Romam. *Roma.* Nunc uerò nomẽ tam odioſum exuit: nam nihil eſt in ea confuſum & promiſcuũ, diſcretis adeò & redactis omnibus in certas leges, ut cùm omnia propè illic uendantur, & emantur, nihil tamẽ agas ſine lege, ac formula, atq; etiam ſanctiſsimi iuris. [b] In ea uerò.] Alibi ſic, In ea Hebræi populi parte.

Quòd eo tempore Roma ſit condita, quo regnũ Aſſyriorum intercidit, quo Ezechias regnauit in Iudæa. Cap. XXII.

NE [a] multis morer, cõdita eſt Roma uelut altera Babylõ, & uelut prioris filia Babylonis, per quam Deo placuit orbẽ debellare terrarum, & in unã ſo-

De Sibylla Erythræa, quæ inter alias Sibyllas cognoſcitur de Chriſto euidentia multa cecinisse. Cap. XXIII.

EODEM tempore nonnulli Sibyllam Erythræam uaticinatam ferunt. [a] Sibyllas autem Varro prodidit plures fuiſſe, non unã. [b] Hæc ſanè Erythræa Sibylla quędam

quædã de Chriſto manifeſta cõſcripſit, quæ
etiã nos in Latina lingua uerſib. malè Latinis,
& nõ ſtãtibus legimus, per neſcio cuius inter
pretis imperitiã, ſicut poſt cognouimus. Nã
uir clariſsimus Flaccianus, q etiã procõſul fu-
it, homo facillimæ facũdiæ, multæq́; doctri-
næ, cùm de Chriſto colloqueremur, Græcũ
Gen.30. nobis codicẽ protulit, carmina eſſe dicẽs Si-
byllæ Erythrææ, ubi oſtẽdit quodã loco [c] in
capitibus uerſuũ ordinẽ literarũ ita ſe haben-
tẽ, ut hæc in eo uerba legerẽtur: *ἰησοῦς χρειστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ*, quod eſt Latinè: Ieſus Chri-
ſtus Dei filius ſaluator. Hi autẽ uerſus quorũ
primæ literæ iſtum ſenſum, quem diximus
reddunt, ſicut eos [d] quidã Latinis extantibus
uerſibus eſt interpretatus, hæc continent:

[e] Iudicij ſignum tellus ſudore madeſcet.
E cælo rex aduenict per ſecla futurus:
[f] Scilicet in carnem præſens ut iudicet orbem.
Vnde Deum cernent incredulus atq; fidelis.
Celſum cum ſanctis, æui iam termino in ipſo.
[g] Sic animæ cum carne aderũt, quas iudicet ipſe.
Cùm iacet incultus denſis in uepribus orbis.
Reijcient ſimulachra uiri, cũctam quoq; gazam:
[h] Exuret terras ignis, pontumq́; polumq́;
Inquirens, tetri portas effringet Auerni.
[i] Sanctorum ſed enim cunctæ lux libera carni
Tradetur, ſontes æterna flamma cremabit.
[k] Occultos actus retegens, tunc quiſq; loquetur
Secreta, atq; Deus reſerabit pectora luci.
Tunc eris & luctus, ſtridebunt dentibus omnes.
[l] Eripitur ſolis iubar, & chorus interit aſtris.
Soluetur cælum, lunaris ſplendor obibit.
[m] Deijciet colles, ualles extollet ab imo.
[n] Non erit in rebus hominũ ſublime, uel altum.
[o] Iam æquantur campis montes, & cærula ponti.
Omnia ceſſabunt, tellus confracta peribit.
Sic pariter fontes torrentur, fluminaq́; igni.
Sed tuba tunc ſonitum triſtem demittet ab alto
[p] Orbe, gemens facinus miſerum uarioſq́; labores:
Tartareumq́; chaos monſtrabit terra dehiſcens.
Et coram hic Domino reges ſiſtentur ad unum.
Decidet de cælis ignisq́; & ſulphuris amnis.

In his [r] Latinis uerſibus de Græco utcunque
translatis, ibi non potuit ille ſenſus occurre-
re, qui fit cùm literæ, quæ ſunt in eorum capi-
tibus, cõnectuntur, ubi *υ* litera in Græco eſt,
[q] quia non potuerunt uerba Latina inueniri,
quæ ab eadẽ litera inciperẽt, & ſentẽtiæ con-
uenirẽt. Hi autẽ ſunt uerſus tres, quintus &

A octauuſdecimus & nonuſdecimus. Deinde
literas, quæ ſunt in capitibus omniũ uerſuũ
cõnectentes, harũ triũ quæ ſcriptæ ſunt non
legamus, ſed pro eis *υ* literã, tanq̃ in eiſdem
locis ipſa ſit poſita, recordemur, exprimit̃ in
quinq; uerbis, Ieſus Chriſtus Dei filius ſalua-
tor: ſed cùm Græcè hoc dicit̃, non Latinè. Et
ſunt uerſus uiginti & ſeptem, qui numerus
[r] quadratũ ternariũ ſolidũ reddit. Tria enim
ter ducta fiunt nouẽ. Et ipſa nouem ſi ter du-
cant̃, ut ex lato in altũ figura [s] cõſurgat, ad ui-
gintiſeptem perueniũt. Horũ aut Græcorum
B quinq; uerborum, quæ ſunt *ἰησοῦς χρειστὸς θεοῦ υἱὸς σωτήρ*, quod eſt Latinè, Ieſus Chriſtus
Dei filius ſaluator, ſi primas literas iungas, e-
rit *ἰχθὺς*, id eſt, piſcis, in quo nomine myſticè
intelligitur Chriſtus, eo q in huius mortali-
tatis abyſſo uelut in aquarũ profunditate ui-
uus, hoc eſt, ſine peccato eſſe potuerit. Hæc
aũt Sibylla ſiue Erythræa, ſiue, ut quidã ma-
gis credunt, Cumana, ita nihil habet in toto
carmine ſuo, cuius exigua iſta particula eſt,
quod ad deorum falſorũ ſiue fictorũ cultum
pertineat, quinimò ita etiã cõtra eos, & con-
tra cultores eorũ loquit̃, ut in eorũ numero
C deputanda uideat̃, qui pertinẽt ad ciuitatem
Dei. [t] Inſerit etiã Lactãtius operi ſuo quædam
de Chriſto uaticinia Sibyllæ, quamuis non
exprimat cuius. Sed quæ ſingillatim ipſe po-
ſuit, ego arbitratus ſum coniunctim eſſe po-
nenda, tanquã unũ ſit prolixũ, quæ ille plura
cõmemorauit & breuia. [u] In manus iniquas
inquit, infideliũ poſtea ueniet. Et dabũt Deo
alapas manibus inceſtis, & impurato ore ex-
puent uenenatos ſputus. Dabit uerò ad uer-
bera ſimpliciter ſanctum dorſum. [x] Et cola-
phos accipiens tacebit, ne quis agnoſcat, q̃d
uerbũ, uel unde uenit ut inferis loquatur, &
D corona ſpinea coronet̃. [x] Ad cibũ autẽ fel, &
ad ſitim acetũ dederũt, [y] inhoſpitalitatis hanc
monſtrabunt menſam. [z] Ipſa enim inſipiens
gens tuũ Deũ nõ intellexiſti, ludentẽ morta-
liũ mẽtibus, ſed & ſpinis coronaſti, & horri-
dum fel miſcuiſti. [a] Templi uerò uelũ ſcinde-
tur, & medio die nox erit tenebroſa nimis in
tribus horis. [b] Et morte morietur tribus die-
bus ſomno ſuſcepto. Et tunc ab inferis re-
greſſus ad lucẽ læuã ueniet, [c] primus reſurre-
ctionis principio reuocatis oſtenſo. Iſta La-
ctantius carptim per interualla diſputatio-
nis ſuæ, ſicut ea poſcere uidebãtur, quæ pro-
bare

bare intenderat, adhibuit teſtimonia Sibyl- A lina, quæ nos nihil interponẽtes, ſed in unam ſeriem cõnexa ponentes, ſolis capitibus, ſi tñ ſcriptores deinceps ea ſeruare nõ negligant, diſtinguẽda curauimus. Nonnulli ſanè Erythręam Sibyllam nõ Romuli, ſed Belli Troiani tempore fuiſſe ſcripſerunt.

L. VIVES.

Sibyllæ. SIbyllas ᵃ.] Mulieres ſunt uates Deo plenæ, ut inquit Diodorus lib. 5. Seruius 4. Aeneid. & Lactantius primo Diu. inſtit. ex Varrone Sibyllam nominatã dicunt, q. dei conſilium. nam Aeoles σιοὺς deos uocant, & βουλὴν conſilium. Suidas λέξιν ῥωμαϊκὴν eſſe dicit, ἑρμηνευομένην προφῆτιν, Romanam uocem, interpretanq́; prophetiſſam, hoc eſt, uatem. Quę uerò & quot Sibyllę, quibus temporibus, quibus locis fuerint, nõ conuenit, B nobiliũ ſententias aliquot colligemus. Martianus Capella duas tantũ eſſe dicit, nõ decem, Erophilam Troianam Marmeſi filiam, quam eãdem putat eſſe Phrygiã, & Cumæam: alteram Symmachiam Hipporẽſis filiam, quæ Erythræ progenita etiam Cumis uaticinata eſt. Plinius eſt autor, Romæ trium Sibyllarũ fuiſſe ſtatuas iuxta roſtra: unam, quam Pacuuius Taurus ædil. pleb. inſtituit: duas quas M. Meſſala. Solinus eas nominat Cumanam, Delphicam, & Erythræã Heriphilem. Aelianus in Varia hiſt. quatuor ponit, Erythræam, Samiã, Aegyptiam, Sardianã. Iſtis alij duas addũt, Iudæã & Cumæã. Varro in libris Rerũ diuin. ad C. Cæſarem, quatuor adiungit, ut ſint decẽ. Nonnulli Græcorũ conati ex Sibyllis facere, quod de Iouibus, Herculibus, & alijs: qui cũ multi fuerunt, unicum tãtũ prodidêre, uaria dè Sibylla ſcribũt, & multũ inter ſe diſcrepãtia. alij eam Apollinis & Lamiæ filiam uolunt: alij Ariſtocratis & Hydolis, alij C Crinagoræ, alij Theodori. Tum de patria nõ minus diſſidetur. Sunt qui Erythræã tradunt, ſunt qui Siculam, ſunt qui Sardinicã, ſunt qui Gergethicã, ſunt qui Rhodiam, ſunt qui Libycã, ſunt qui Leucaniam, ſunt qui Samiã. quæ omnia magna ex parte de Erythræa opinati ſunt, quã dicũt ante Troiana tempora fuiſſe. Cæterũ decem Sibyllas Varronis percenſebo, ut à Lactantio ponuntur, additis quæ mihi uidebũtur partim ex Latinis ſcriptoribus, partim ex Græcis, ut res tota planior fiat. Prima Sibylla fuit Perſica, cuius mentionem fecit Nicanor, qui res geſtas Alexandri Macedonis ſcripſit. Hanc eandẽ Chaldæã eſſe dicũt, ab alijs Hebręa nominatẽ, cui propriũ nomẽ Sambeths. Noe, quæ urbs eſt prope mare Rubrum nata, patre Beroſſo, & matre Erymantha, cuius libri fuerũt quatuor & uiginti, ac de Chriſto Domi- D no innumera cecinit, deq́; eius aduẽtu, cui cæteræ quoque Sibyllæ concinũt. Verſus huius paſsim legebantur imperfecti: & interdũ parũ cohærentes uitio non uatis, ſed exſcribẽtiũ feſtinãter, ita ut multa cõiectura ſit opᵇ, quod nõ ſine numine cõtigit, ne ab indignis illa uaticinia intelligerentẽ. Altera Sibylla fuit Libyca, cuius meminit Euripides in Lamiæ prologo. Tertia Delphica, de qua Chryſippus loquit̃ in eo libro, quẽ De diuinatione compoſuit. hanc putãt Delphis natã, dictamq́; Themin, & uixiſſe ante Troicũ excidium, cuius plurimos uerſus operi ſuo Homerum inſeruiſſe crediderunt. Hanc Diodorus Daphnen Tireſię filiam fuiſſe refert, quam Argiui cùm Thebas uiciſſent, Delphos miſere, ibiq́; peritior diuinãdi Apollinis uaticinijs facta, dei oracula conſulentibus edidit, idcirco Sibylla eſt ab omnibus cognominata. Fertur & Daphne altera Ladonis Arcadis filia, Apollini adamata, quæ in laurum eſt uerſa, cùm Deum auerſaretur & fugeret. Quarta Cumæa in Italia, quam A Næuius in libris belli Punici, Piſo in annalib. nominat. Hanc alij Italicã nuncupant, ex Cimerio Campaniæ uicino Cumis oppido. Quinta Erythræa, quã Apollodorus Erythræus affirmat ſuam fuiſſe ciuem, eamq́; Graijs Ilium petentibus uaticinatã, & perituram eſſe Troiam, & Homerũ mẽdacia ſcripturũ. Hanc uulgatior opinio eſt, fuiſſe ante obſidiũ Ilij. At Euſebius in primã ætatẽ urbis Romæ regnumq́; Romuli refert. Strabo uerò nõ unam ponit Erythræã Sibyllam: nam priſcam quandã facit, & aliam recentiorẽ Athenain nomine, quæ fuit Alexandri temporibus. Lactantius Sibyllam Erythræam Babylone natam eſſe ait, & ſeſe Erythræam appellare maluiſſe. Sexta Samia, de qua ſcripſit Eratoſthenes in antiquis annalibus Samiorũ ſe reperiſſe ſcriptũ, dicta eſt nomine Phyto. Septima Cumana nomine Amalthęa, quę ab alijs Herophile uel Demophile nominatẽ. Suidas Hierophilem dicit, eamq́; nouẽ libros attuliſſe ad regẽ Tarquinium Priſcum, ac pro eis trecẽtos Philippæos poſtu- B laſſe, regemq́; aſpernatũ precij magnitudinẽ, & mulieris inſaniã deriſiſſe: illam in conſpectu regis tres cõbuſſiſſe, ac pro reliquis idem preciũ poſtulaſſe. Tarquiniũ multo magis mulierem inſanire putaſſe: quæ denuò tribus alijs exuſtis, cùm in eodẽ precio perſeueraret, motum eſſe regẽ, ac reſiduos trecentis aureis emiſſe. Huius facti meminerũt pleriq́; ſcriptores, Plinius, Dionyſius, Solinus, Gellius, Seruius, q Tarquinio Superbo libros oblatos, nõ Priſco tradũt: & Plinius tres libros, non nouem ponit, ac combuſtis duobus tertiũ ſuperfuiſſe. Suidas nouem libros ſcribit eam attuliſſe peculiarium oraculorum, hoc eſt, ad certum aliquem populum ſpectantium, ſed combuſtos tantũ duos. Solinus huius ſepulchrum dicit uiſi in Sicilia. Cæterùm non hanc nominat Heriphilem: Erythrææ namq́; nomen hoc dat, quã antiquiorem facit Cumana. Euſebius Herophilem nec Erythræam, nec Cumanã autumat, ſed Samiã, uixiſſeq́; Nu- C ma rege, Leocrate Athenis archõte. Fuit & Eriphile Amphiarai coniunx Adraſti ſoror. Octaua Helleſpontiaca in Agro Troiano nata uico Marmiſſo, circa oppidũ Gergetium, quã ſcribit Heraclides Ponticus Solonis & Cyri fuiſſe temporibus. Nona Phrygia, quæ uaticinata ſit Ancyræ. Decima Tyburs nomine Albunea, quæ Tyburi colit̃ ut dea, iuxta ripas amnis Anienis, cuius in gurgite ſimulachrũ eius inuentũ eſſe dicit̃, tenens in manu librũ. Has Sibyllas tradit Varro. Ferunt̃ & aliæ nõnullę, ut Colophonis, quæ dicta eſt Lampuſia Calchante nata, cuius uaticinia & reſponſa carmine ſunt olim lecta. & Sibylla Eliſſa, cuius etiã uaticinia extiterũt carmine. Venit etiã in numerũ Sibyllarum Caſſandra Priami filia, quæ ruinã patriæ cecinisse dicit̃, & dediſſe reſponſa conſulẽtibus, & Epirotica Sibylla, Theſprotię nata, quę D oracula ſcripſit. & Theſſalica Manto Tireſiæ Thebani filia. Poſſet & Sibylla dici Carmentis Arcas Euandri mater. & Fauna Fatua Fauni regis ſoror & coniunx. Dubitauit Didius grammaticus an Sappho Sibylla fuerit, ut eſt apud Senecam in ſtudijs liberalibus: etſi alij eo loco non Sibyllã, ſed Publicã legunt. Verũ quę nã fuerit Sibylla, cuius carminibus fata Romana continebãtur, requiſiſſe Varronem ipſum ferunt, multi Cumanam putant, ut Verg. qui eam uocat Deiphoben Glauci filiam. Glaucus enim uates fuit, qui etiam Apollinẽ ipſum docuit, niſi quis Deiphilem malit dicere: nã & hanc aiunt libros attuliſſe ad Tarquiniũ Priſcum, quos ipſe in Capitolio cõdiderit, quam Solinus dicit quinquageſima Olympiade rebus Romæ interfuiſſe: quod ſi ita eſt, regi Priſco uẽdidit libros, nõ Superbo. nam in quinquageſimam Olympiadem uictore Olympiorũ Epitelide Lacone, & archonte Athenis Archeſtratide, incurrerunt & mors Priſci anno quarto, & initium regni Seruij generi

Tarquinius Priſcus.

Glaucus.

eius

eius. Ita congruentius eſt quod Varro & Suidas dicunt A de Tarquinio Priſco, quàm quod alij de Superbo, ſi modò Solino conſtat ſua cōputatio. Viſebatur huius Sibyllæ ſacellum Cumis, ſed Varroni nō uidetur uerisimile, uatem illam quā Aeneas conſuluerit, potuiſſe pertingere Romana regna, etiam poſt quinq; reges, ideo Erythræā potius fuiſſe putat, quæ de Romanis cecinerit. quartò tamen eā Dionyſius facit conſultam ab Aenea. Varro etiam illo argumento utitur, quòd poſt incenſum Apollinis templū, apud Erythræam Ioniæ ipſa inuenta ſunt carmina. Vergilius hanc eandem, ut puto, Cumęam uocat: nā ſicut Capella dicit, Cumis uaticinata eſt, Italicis credo: quippe ſunt & Cumæ Ionicæ, ubi & Erythræ. & Ariſtoteles in libello De naturæ miraculis, ſpeluncā narrat eſſe Cumis urbe Italiæ Sibyllæ domiciliū, quā multi & Erythræam putant, incolæ Cumæā nomināt, haud dubiè patriæ fauore, aut certè de alijs ſentientes Non enim Vergiliana ea Cumana eſt, quæ libros Tarquinio B uendidit. Neq; Vergilius affirmat, neq; uerò unius Sibyllæ putanda ſunt carmina, quæ fuerunt in Capitolio quod ſignat Tacitus inquiens, quod Auguſtus Cæſar indicauit. Nam cùm eo tempore multa uana nomine Sibyllarum ferrentur, iuſsit conquiſita Samo, Erythræa, Ilio, Africa, & per Italicas colonias carmina intra certum diem ad præfectum urbis afferri, & iudiciū cenſuramq; quindecim uirorum adhiberi, ne haberi priuatim liceret, quod iam à maioribus erat cautum. Lactantius ex Varrone Capitolio refecto ex omnibus ciuitatibus, & Italicis, & Græcis, & præcipuè Erythræis coacti allatiq; ſunt Romam, cuiuſcūq; Sibyllæ nomine fuerunt. Et paulo pòſt Feneſtella, inquit, diligentiſsimus ſcriptor de quindecimuiris dicens, ait, reſtituto Capitolio retuliſſe ad Senatuſconſultum Curionem conſulem, ut legati Erythras mitterent, qui carmina Sibyllæ cōquiſita Romam deportarent. Itaq; miſſos eſſe P. Gabinium, M. Otacilium, L. Valeriū, qui deſcriptos à priuatis uer- C ſus circa mille Romam deportauerūt. Idem ſuprà oſtendimus dixiſſe Varronē. Tantum Firmianus. Stilico Honorij Cęſaris ſocer cōcitaturus in generum ſeditionem, uerſus omnes Sibyllinos curauit abolendos, de quo facto loquens Rutilius Claudianus inquit:

> Nec tantum Geticis graſſatus proditor armis,
> Ante Sibyllinæ fata cremauit opis.

Hæc de Sibyllis.

[b] Hæc ſanè Erythræa Sibylla.] At Lactantius aliquot ex his uerſibus nomine aliarū Sibyllarum citat: ſed non refert cuius Sibyllæ ſint. Sibyllæ eſſe conſtat, & pleraq; aliarū uaticiniis Erythrææ ceu nobiliſsimæ aſsignabantur. [c] In capitibus uerſuum.] Solitas Sibyllas aliquid per initia uerſuum ſignificare, docet Cicero ſecundo De diuinatione. De Sibyllis enim loquens, ſic ſcribit: Non eſſe autem illud carmē furentis, cum ipſum poema declarat: eſt enim magis artis & ſciētię, quàm uaticinationis & motus: tum uerò ea quæ acroſtichis dici- D tur, cùm deinceps uerſus literis connectitur, ut in quibuſdam Ennianis, quæ Ennius fecit. id certè magis eſt attenti animi, quàm furētis: atq; in Sibyllinis ex primo uerſu cuiuſcunq; ſententiæ primis literis illius ſentētiæ carmē omne prætexitur. Ad hunc modum ille. Hoc etiā ſubſignificat Vergilius quarta Aecloga, cùm dicit:

> Vltima Cumæi uenit iam carminis ætas.

ſcilicet tempus etiam quo uaticinium tendebat, certis erat literis incertum. [d] Quidam Latinus.] Alibi ſic, Quidam Latinis & extantibus uer. alijs, & ſtantibus.

[e] Iudicij ſignum.] Verſus Græci, ut ab Euſebio ἐν τῷ λόγῳ βασιλικῷ ponuntur, ſunt hi:

> ἰδρώσει γὰρ χθών, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται.
> ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
> Auguſt. To. 5.
> σάρκα κρίνων πᾶσαν, καὶ κόσμον ἅπαντα.
> ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι.
> ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
> σαρκοφόρον, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ἐπὶ βήματι κρινεῖ.
> χέρσος ὅτ' ἂν ποτὲ κόσμος ὅλος, καὶ ἄκανθα γένηται.
> ῥίψουσι τ' εἴδωλα βροτοί, καὶ πλοῦτον ἅπαντα.
> ἰχνεύων ῥῆξαί τε πύλας ἄρκτας ἀΐδαο.
> σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐλευθέριον φῶς ἥξει.
> τοὺς ἁγίους, ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει.
> ὁππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει.
> στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωτῆρσιν ἀνοίξει.
> θρῆνος δ' ἐκ πάντων ἔσται, καὶ βρυγμὸς ὀδόντων.
> ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
> οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
> ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν.
> ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
> ἶσα τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, καὶ πᾶσα θάλασσα
> B οὐκ ἔτι πλοῦν ἕξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ.
> σὺν πηγαῖς ποταμοὶ κοχλάζοντες λείψουσι.
> σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει.
> ὠρύουσα μύσος μέλεον, καὶ πήματα κόσμου.
> ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα.
> ἥξουσι δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆος ἅπαντες.
> ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρός, ἠδέ γε θείου.

[e] Iudicij ſignū.] Mallem uertiſſet, Iudicij ſigno. Grecè ſic eſt, Sudabit terra, iudicij ſignum erit. [f] Scilicet in carnem.] Alibi legitur, Scilicet ut carnē præſens dijudicet orbem: maluiſſem, Scilicet ut carnē pręſens & iudicet orbem. Græcè habet, Et ueniet cunctā carnem cenſurus & orbem. [g] Sic animæ cum carne aderunt.] Secus Græcè: Videbūt eum carniferum, & iudicabit hominum animas pro tribunali: hoc eſt, in corpore uidebitur iudex, ut uiſus eſt cùm iudicaretur: quemadmodum primo Actuum habetur, Hic Ieſus qui aſſumptus eſt uobis in cœlum, ſic ueniet, quemadmodum uidiſtis C eum euntem in cœlum. Si quis tamē in Græco uerſu malit legere σαρκοφόρος, aut σαρκοφόρους, tum erit, animas corporibus indutas iudicabit. [h] Exuret terras.] Hic uerſus non eſt in Græco, nec eſt tamen in Latino additus hoc loco: nam oportet eſſe ſeptem & uiginti.

[i] Sanctorum ſedem.] In alio codice, Sanctorum, ſed enim: uerùm Græcè eſt, Caro tunc omnis mortuorum in liberum ueniet cœlum: tum ſequitur, ſanctos & iniquos ignis in æternum corripiet: ſed quia hæc aſpera & abſurda eſt ſententia, malim legere non τοὺς ἁγίους, ſed τῶν ἁγίων, ut concordet cum eo quod Latinè interpretatum eſt. [k] Occultos actus retegens.] Conſcientiarum libri aperientur, ut eſt in Apocalypſi, de quo ſequentibus libris. [l] Eripitur ſolis iubar.] Potius in futuro eripietur, ἐκλείψει. [m] Deijciet colles.] Sic Eſaiæ quadrageſimo: Et omnis uallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt plana in dire- D cta, & aſpera in uias planas. [n] Non erit in rebus hominum.] Hic uerſus parum cōſtat: nam tertio loco pro dactylo ponitur tribrachus: & Gręcè ſic habetur, Sublime nō amplius moleſtum in hominibus apparebit, aut uidebitur. Poteſt et uerti: Non erit in nobis poſthac ſublime moleſtum. Neſcio utrum intelligendum, perinde futura hominibus alta, ut humilia, quòd neutra illis erūt laborioſa: an quòd æqualitas erit in genere humano tāta, ut iſtę, uel opum, uel nobilitatis, uel honorū celſitudines non amplius graues & moleſtæ ſint humano generi futuræ, & ut Apoſtolus Corinthijs ſcribit: Euacuetur omnis principatus & poteſtas humana, & ſit Deus 1. Cor. 15. omnia in omnibus. Nihil enim grauius aut difficilius, quàm iſtos tolerare, quorū falſa aliqua magnitudinis opinio animos imbuit, hūc inſolentem faciūt opes nimiæ, hic nihil non ſibi putat licere, quod ſit ex maiori-

bus prognſius neſcio quibus, quos ſiue fine habet in ore, incytus uidelicet multis & ſæuis latrocinijs. Alius adorari uult propter dignitatẽ, nec ullus uidetur ipſi honor honori ſuo ſatisfacere. Alius robuſtus nebulo militem ſe eſſe iactat, & propognatorẽ Reipublicę, & patronum ac defenſorem cęterorum, ideò licere ſibi humana & diuina polluere: ibi uerba præferocia, ibi minæ excindendæ ciuitatis, ſi quis obuiam eat. Et hæc aguntur in Chriſtiano populo, in quo gentis autor Chriſtus diſertis uerbis omnem inæqualitatem ſuſtulit, honoresq; & principatus uniuerſos ad gentilium inſanias reiecit, nihilq; eſſe uoluit, quod nobis ſpiritus attolleret. ° Iam æquanẽ campis.] Græcè ſic: Aequales erũt campis mõtes, & conctũ mare innauigabile fiet. Terra enim incẽſa fulmine. ᵖ Orbe gemens.] Græcè, orbis facinus.

ᵠ Quia non potuerunt Latina uerba inueniri] Nullum enim Latinum uerbum habet ὑψιλὸν, & Græca omnia, quæ ab ea incipiũtur litera, ſunt aſpirata: quo fit ut cùm ad Latinos tranſeant, nullum eorum incipiat ab υ ſicut ſine aſpiratione h, in quo paſsim labuntur imperiti. ʳ Quadratum ternarium ſolidum redditur.] Planum quadratum fit ex reductione numeri in ſe, ut ter tria, ſi hoc ruſus in primũ ducatur, ut dicamos ter tria ter erit ſolidum, prior illa ſumma eſt nouem, tũ ter nouem eſt poſterior uigintiſeptem. Dixi de his alibi.

Quadratum planum.

Lactantius.

ˢ Inſerit etiam Lactantius Operi ſuo.] Lactantius Firmianus ſecutus Arnobij præceptoris ſui exemplum, contra gentes ſeptem uolumina conſcripſit elegantiſsima & acutiſsima, nec eſt ullos inter Chriſtianos ſcriptores tam uicinus dictioni Tullianæ. ᵗ In manus iniquas.] Lactantius lib. 4. cap 18.

εἰς ἀνόμους χεῖρας καὶ ἀπίστων ὕστερον ἥξει,
δώσουσι δὲ θεῷ ῥαπίσματα χερσὶν ἀνάγνοις,
καὶ στόμασι μιαροῖς ἐμπτύσματα φαρμακόεντα,
δώσει δ' εἰς μάστιγας ἁπλῶς ἁγνὸν τότε νῶτον.

ᵘ Et colaphos accipiens.]

καὶ κολαφιζόμενος σιγήσει, μή τις ἐπιγνῷ
τίς λόγος, ἢ πόθεν ἦλθεν, ἵνα φθιμένοις λαλήσῃ.
καὶ στέφανον φορέσει τὸν ἀκάνθινον.

ˣ Ad cibum autem fel]

εἰς δὲ τὸ βρῶμα χολὴν, καὶ εἰς δίψαν ὄξος ἔδωκαν.
τῆς ἀφιλοξενίης ταύτην δείξουσι τράπεζαν.

ʸ Inhoſpitalitate.] Græcè eſt inhoſpitalitatis hãc oſtendit menſam. ᶻ Ipſa enim inſipiens gens.] Hæc alius Sibyllæ uerſus dicit:

αὐτὴ γὰρ σὺ ἄφρων τὸν σὸν θεὸν οὐκ ἐνόησας,
παίζοντα θνητοῖσι νοήμασιν, ἀλλὰ ἀκάνθαις
ἔστεψας στεφάνῳ, φοβερὴν τε χολὴν ἐκέρασας.

ᵃ Templi uerò uelum ſcindetur.] Sequẽti capite:

ναοῦ δὲ σχισθήσεται τὸ πέτασμα, καὶ ἤματι μέσσῳ
νὺξ ἔσται σκοτόεσσα πελώριος ἐν τρισὶν ὥραις.

ᵇ Et morte morietur tribus diebus.] Ibidem:

καὶ θανάτου μοῖραν τελέσει τρίτον ἦμαρ ὑπνώσας.
καὶ τότ' ἀπὸ φθιμένων ἀναλύσας εἰς φάος ἥξει.
πρῶτος ἀναστάσεως κλητοῖς ἀρχὴν ὑποδείξας.

ᶜ Primus reſurrectionis principio.] Græcè eſt: primus oſtendens uocatis initium reſurrectionis: uel primus oſtendens Apoſtolis à ſe uocatis initium & ſpem reſurrectionis: uel, primus reſurgẽs, & quaſi faciens uiam uocatis & electis: ut ſit, quemadmodum Paulus inquit, primogenitus in multis fratribus, & primitiæ dormientium.

Quòd regnante Romulo ſeptem Sapiẽtes claruerint, quo tempore decem tribus, quæ Iſrael dicebantur, in captiuitatem à Chaldæis ductæ ſunt, idemq; Romulus mortuus diuino honore donatus eſt. Cap. XXIIII.

EODEM Romulo regnante Thales Mileſius fuiſſe perhibetur, unus è ſeptem Sapientibus, qui poſt theologos poetas, in quibus Orpheus maximè omniũ nobilitatus eſt, Sophi appellati ſunt, quod eſt Latinè Sapiẽtes. ᵃ Per idẽ tempus decẽ tribus, quæ in diuiſione populi uocatæ ſunt Iſrael, debellatę à Chaldæis, & in eas terras captiuæ ductæ ſunt, remanẽtibus in Iudęa terra duabus illis tribubus, quæ nomine Iudæ uocabantur, ſedẽq; regni habebant Hieruſalẽ. Mortuũ Romulum, cũ & ipſe nuſquã cõparuiſſet, in deos, quod & uulgò notiſsimũ eſt, retulêre Romani, quod uſq; adeò iã fieri deſierat, ᵇ nec poſtea niſi adulãdo, nõ errãdo factũ eſt tẽporibus Cæſarũ, ut Cicero magnis Romuli laudibus tribuat, quod nõ rudib. & indoctis tẽporibus, quando facilè homines fallebantur, ſed iã expolitis & eruditis meruit hos honores, quãuis nõdum efferbuerat, ac pullulauerat philoſophorũ ſubtilis & acuta loquacitas. Sed etiã ſi poſteriora tempora deos homines mortuos nõ inſtituerunt, tamen ab antiquis inſtitutos colereut deos, & habere nõ deſtiterunt: quinetiã ſimulachris, quæ ueteres nõ habebãt auxerunt uanæ atq; impiæ ſuperſtitionis illecebrã, id efficiẽtib. immundis in eorum corde dæmonibus, per fallacia quoq; oracula decipientibus, ut fabuloſa etiã crimina deorũ, quæ iã urbaniore ſeculo non fingebãtur, per ludos tamẽ in eorundẽ falſorum numinũ obſequiũ turpiter agerent. Regnauit deinde Numa poſt Romulũ, qui cũ illã ciuitatẽ putauerit deorum profectò falſorũ numeroſitate muniendam, in eandem turbã referri mortuus ipſe non meruit, tanquam ita putatus ſit cœlum multitudine numinum conſtipaſſe, ut locum ibi reperire non poſſet. Hoc regnante Romæ & apud Hebræos initio regni Manaſſe ᶜ à quo impio rege propheta Eſaias perhibetur occiſus, ᵈ Samiam fuiſſe Sibyllam ferunt.

L. VIVES.

PER ᵃ idem tempus decẽ tribus.] Hoc factũ eſt rege Iſrael Oſee à Sennacherib, qui & Salmanaſar nominatur Chaldæorũ rege, tranſlatiq; ſunt in Medeorũ montes, regnatũ eſt in Samaria annis ccl. à regib. Iſrael. Idem Sennacherib ad cuſtodiendã Iudæam incolas miſit ex Aſſyria qui æmulatores Iudææ legis facti, Samaritani nuncupati ſunt, quod Latinè cuſtodes ſonat, autor Euſeb. ᵇ Nec poſtea niſi adulando.] Nam Cicero in Philippicis diuinitatẽ Cęſaris dictatoris proſcindit, & Seneca diuinitatem Claudij irridet, & Lucanus omniũ Cęſarũ diuinitatẽ cõculcat. ᶜ A' quo impio rege.]

Samaritani.

Eſaias. ge.] Sic Euſebius: Manaſſes impius Eſaiã interfecit, ſtatuãq; ſuã poſuit quinq; facies habentẽ. De Eſaia ſic Hieronymus: Eſaias in Hieruſalem nobili genere ortus eſt, ibiq; prophetauit ſub Manaſſe rege, ſectus in duas partes occubuit. ſepultusq; eſt ſub quercu Rogel iuxta tranſitum aquarum, quas olim Ezechias rex iacto obſtruxerat puluere. [d] Samiam fuiſſe Sibyllam.] Euſebius de eiſdem temporibus: Sibylla Samia, quæ Herophila appellatur, in Samo inſignis habetur.

Qui philoſophi enituerint, regnante apud Romanos Tarquinio Priſco, apud Hebræos Sedechia, cùm Hieruſalem capta eſt, templumq; ſubuerſum. Cap. XXV.

REGNANTE uerò apud Hebræos Sedechia, & apud Romanos Tarquinio Priſco, qui ſucceſſerat Anco Marcio, ductus eſt captiuus in Babyloniam populus Iudæorum, euerſa Hieruſalẽ & templo illo à Salomone conſtructo. [b] Increpãtes enim eos Prophetæ de iniquitatib. & impietatibus ſuis, hæc eis uẽtura prędixerãt, maximè Hieremias, [c] qui etiã numerũ definiuit annorũ. *Hier. 25.* [d] Eo tẽpore [e] Pittacus Mitylenæus, unus è ſeptẽ Sapiẽtib. fuiſſe perhibet. Et quinq; cæteros qui ut ſeptẽ numerent, Thaleti, quẽ ſuprà comemorauimus, & huic Pittaco addunt, [f] eo tẽpore fuiſſe ſcribit Euſebius, quo captiuꝰ Dei populus in Babylonia tenebat. Hi ſunt aũt, [g] Solon Athenieſis, [h] Chilo Lacedæmonius, [i] Periãder Corinthius, [k] Cleobolus Lindius, [l] Bias Prienæus. Oẽs hi ſeptẽ appellati Sapientes poſt poetas theologos claruerunt, [m] quia genere uitæ quædã laudabilia præſtabant hominibus cęteris, [n] & morũ nonnulla præcepta ſententiarũ breuitate cõplexi ſunt. Nihil aũt momimentorũ q̃d ad literas attinet poſteris reliquerũt, niſi q Solõ quaſdã leges Athenienſib. dediſſe perhibet. Tales uerò phyſicus fuit, & ſuorũ dogmatũ libros reliquit. Eo captiuitatis Iudaicæ tempore, et Anaximãder, & Anaximenes, & Xenophanes phyſici claruerũt. Tunc & Pythagoras, ex q̃ cœperunt appellari Philoſophi.

L. VIVES.

Nabucodroſorus. REgnante [a] uerò.] Nabocodroſorus, qui in ſacris literis Nabuchodonoſor dicit, cũ tribus regib. Iudę bellũ geſsit, cũ Ioachim primũ, quẽ tributariũ ſibi fecit: deide cũ Iechonia Ioachim filio, q etiã patris nomine ſępe nuncupat, quẽ tertio regni mẽſe in Babylonẽ trãſtulit, ſpoliata Iudęa, prępectoq; regioni Matathia patruo Iechoniæ, eũq; Matathiã Sedechiã appellauit, ceu quis dicat Dñi iuſticiã, ut uel iuſticiæ in reb. adminiſtrãdis admoneret, uel iuſticiæ illius & ultionis diuinæ. Sed hic cùm Nabocodroſoro parũ eſſet dictis audiẽs, magnũ in ſe bellũ cõcitauit. Ipſe em̃ Chaldæꝰ ingẽti exercitu fines Iudææ ingreſſus, omniaq; ferro atq; igni lõgè lateq; perpopulatus, urbẽ Hieroſolymas corona cinxit,

A preſſoſq; diu intolerãda fame Iudæos cepit, ac regem ipſum occiſis prius ante eius ora liberis luminibus priuauit, catenisq; relıgatũ in Babylonẽ cũ toto populo ꝑtraxit, uniuerſamq; urbẽ funditus euertit. [b] Increpãtes em̃ eos prop.] Hieremias propheta uaticinari cœpit decimotertio anno Ioſiæ filij Amon regis Iuda, ut idem ipſe initio ſui Operis profitet. Euſebius in decimũ annũ reijcit initiũ prophetiæ illius, prædixitq; uenturam cladem Iudæ, ut ipſe in uolumine ſuorũ uaticiniorũ declarat. *Hieremias.* De Hieremia, & captiuitate, excidioq; Iudææ gentis, ad hunc modũ ſcribit Alexander Polyhiſtor: Temporibus, inquit, Ioachim Hieremias ꝓphetauit, qui miſſus à Deo, cũ Iudęos aureo ſimulacbro, cui nomẽ erat Baal, ſacrificãtes reperiſſet, futurã eis propter hoc calamitatẽ prędixit: unde Ioachim uiuũ iuſsit cremari. Illum aũt dixiſſe foueas ipſos à rege Aſſyriorũ captos iuxta Tigridẽ, atq; Euphratẽ, eiſdẽ lignis facturos. Hęc Nabocodro
B ſorũ Babyloniæ regẽ audiuiſſe, ac Sibare Medorũ rege in auxiliũ adducto clxxx. peditũ, equitũ c. & xx. milia ducentẽ, ac x. milia curruũ, primo Samaritanas oẽs urbes Galilæam, Scythopolin, & Galaitidẽ euertiſſe: deinde Hieroſolymã & Iudęorũ regẽ Ioachim uiuũ cepiſſe, & aurũ, argentũ, ęs, cæteraq; omnia quæ in tẽplo fuerãt, arca excepta, & tabulis, in Babylonẽ aſportaſſe. Arcã enim inqt Hieremias, detinuit. Sic ille. [c] Qui etiã numerũ definiuit an.] Hiere. 25. Septuaginta annos duraturam ſeruitutẽ Iudaicã prædicit. *Seruitus Iudaica.* [e] Eo tẽpore Pittacus Mitylen.] Euſeb. lib. x. Præpar. Euãg. ſeptẽ Græcię Sapiẽtes temporib. fuiſſe Cyri ſcribit: ſed ætas eorũ nõ poteſt uno ſemel uerbo definiri: nã alij inter eos iuniores, alij ſeniores fuerunt. Conſtat Thalem cũ Cyro eſſe congreſſum: & Solonẽ, ac Pittacũ cum Crœſo, qui bellum cum Cyro geſsit, ſed ultimis ſuis tẽporibus, prima Cyri tempora attigerũt. Floruerũt em̃ à quadrageſima ad quinquageſimã Olympiadẽ. Nonnulli ad quinquageſimã
C primã, & ſecũdã, & tertiã, uſq; ad octauã. Euſeb. in Chronicis Thalem in prima tempora Romuli regis confert, *Thales.* inſigni errore, uel ipſius autoris, uel librarij, ſed quẽ Auguſtinus eſt ſecutus. Quî em̃ potuiſſet Cyri tẽpora pertingere, hoc eſt, ab Olympiade octaua ad quinquageſimam quintã uixiſſe, annis ferè ducẽtis? Qui longiſsimã uitam dant Thaleti, nonaginta non excedunt annos, ut Soſicrates. nã uulgò ſeptuaginta ſeptẽ tantũ attribuũt, quemadmodum Laertius refert, & Euſebius ipſe primo anno Seruij Romani regis ſeptimi, ſeptẽ Sapiẽtes ſtatuit. Et primo Anci Marcij Thalẽ Maleſiũ, hoc eſt Olymp. xxxv. quem ait ad octauã & quinquageſimam Olymp. perueniſſe: & in huius regis tempora debuit referri initium Thaletis, non Romuli. Ac de ſeptem quidẽ Sapiẽtibus, qui fuerint, maxima eſt inter Græcos diſſenſio, ambitioſe ſuis unoquoq; fauente. Priſci homines omnes, q aliqua præſtarẽt arte, ut nos gnarũ, aut ſciũ illius, ita illi *Sapientes qui dicti.*
D σοφὸν uocabant, hoc eſt ſapientẽ. Tum poetæ ſapientes ſunt dicti, ut Heſiodus, & Homerus. Hinc Thales dictus eſt ſapiens, & Bias, & Pittacus, & Solon. De his enim Dicæarchus conſtare ait. Quinam uerò his ſint adiungendi, controuerſiſsimũ eſt. Neq; enim de parua re agit: nihil maius in reb. humanis, neq; præſtabilius eſt q̃ hoc. Vulgò illi tres addũtur, quos hic Auguſtinus, ſic etiam Laertius. Plato in Protagora Periandrum ſuſtulit, pro eoq; Myſonem repoſuit, de cuius patria nõ cõuenit. Plato Cheneum facit, quem ferunt fuiſſe etiam μισάνθρωπον, hoc eſt, hominũ oſorem, ut Timonem, & Apemantũ. Leandrius nec Myſonẽ relinquit, nec Cleobulum, ſed Leophantum Epheſium, & Epimenidem Cretenſem. Ephorus Periandro ſubſtituit Scythã Anacharſim. alij alios addũt Ariſtodemũ Pamphilũ, & Scabram Argiuũ. Hermippus 17. ſapiẽtes tradit: Solonẽ, Thalẽ, Pittacũ, Bian-

rem, Cleobulũ, Chilonem, Periandrũ, Anacharſin, Acuſilaum, Epimenidem, Leophantũ, Pherecydem, Ariſtodemum, Pythagorã, Laſium, Hermionẽ, Anaxagoram.

Pittacus. [c] Pittacus Mitylenæus.] Hic natus eſt Hirradio patre Thrace, ut fama eſt, Mitylenis urbe Lesbi inſulæ, uir & amans libertatis: propter quam Melanchrum patriæ tyrannum expulit: & fortiſsimus: nam ſingulari certamine congreſſus cum Phrynone imperatore Athenienſ. Pancratiaſte, qui etiam Olympia uicerat, eum confecit. & iuſtiſsimus: nam cùm iure de agri poſſeſsione inter Athenienſes & Mitylenæos ageretur, electus iudex pro Athenienſ. pronunciauit. Quocirca Mitylenæi principatum ei detulerunt, quem ipſe tenuit, quoad res ciuitatis ſuæ conſtituerentur, & in meliorẽ adducerẽtur ſtatum, poſtea depoſuit. Obijt anno ætatis ſuæ ſeptuageſimo, Olympiade prima & quinquageſima, decẽ annis poſteaquàm ſe in ordinẽ redegerat. [f] Eo tẽpore fuiſſe ſcribit Euſebius.] Et in Præpar. Euãg. & in Chronicis. quod Opus in digeſtione temporũ multum hîc Auguſtinus ſequit. nam rege Cyro ſolutus eſt populus, ſub cuius principa-

Solon. tu floruerunt ſeptem Sapientes. [g] Solon Atheni.] Solon in Salamina natus inſula, iuris & ditionis Athenienſis patre Execeſtide nobiliſsimo uiro, nempe ex Codro genus ducente. Leges Draconis ſanguinarias mitigauit, iſtis humanioribus toto orbe inclytis. Nam illas priores, ut Demades orator ſolitus erat dicere, nõ atramento ſcripſerat Draco, ſed humano ſanguine. Omnibus erat idem paratũ ultimũ ſupplicũ, quamlibet leui crimine conuictis, etiam ocij. Solon aduerſatus eſt ſemper Piſiſtrati propinqui ſui tyrannidi latenter obrepẽti: quam ubi inualuiſſe ciuitatẽ uidit, in Aegyptũ abijt, hinc ad Crœſum regẽ Lydiæ: tum in Ciliciam, ubi Solos condidit, quę poſtea fuit Pompeiopolis, piratis à Pompeio uictis: deinde in Cyprũ inſulam, ubi mortẽ obijt, anno uitæ ſuæ lxxx. Fuit archon Athenĩ. tertio anno Olympiadis xlvi. Nam iam tunc annui erant principatus, nõ decennales, ut ante. Athenienſes ei tyrannidẽ obtulerũt, quã ipſe magno animo reſpuit, adhortatus potiꝰ ciues ſuos, ut in libertate permanerent. Solonis leges aliquot recẽſent Laertius & Plutarchus in eius uita. eas Romani

Chilo. in ſuas xij. Tab. tranſtulerunt. [h] Chilo Lacedæmo.]

Ephorus. Hic natus eſt Lacædemone Damagete patre. Ephorus fuit, qui magiſtratus nõ admodum à tribunatu plebis Romano differt. Ipſe enim inſtituit, ut Ephori regib. adiungerentur. Fuit pauciloquus, & in ſermonib. perbreuis, quod ipſi patriũ erat: nam Laconiſmũ uulgo uocãt. Ariſtagoras Mileſiꝰ Chilonιũ loquẽdi morẽ nominat. Obijt Piſę, dum filium Olympionicã complectit. Ipſius imagini elogiũ inditũ eſt, fuiſſe inter ſeptẽ ſapiẽtiſsimũ.

Periander. [i] Periander Cor.] In hoc homine nihil inuenio tanto dignũ nomine, nã tyrannus fuit ſuę ciuitatis, quẽ magiſtratũ ſæuè & crudeliter exercuit. & iracũdia fuit tã incenſa, ut etiã inſanierit, & inceſtus perpetrauit haud nominãdos, & ſuã ciuitatẽ auro ſpoliauit, ut uotũ ſolueret. Quis inter hæc locus ſapiẽtiæ? idcirco ex ſapientiũ numero à plurimis reiectus eſt. Cæterùm Sotion & Heraclides, & Pamphila non hũc Corinthiorũ tyrannũ, ſed alterũ quendam Periandrũ aiunt fuiſſe ſapientẽ, Ambraciæ natum. Ariſtoteles etiã hunc ſapientẽ Corinthi eſſe natũ perhibet, & quidem tyrãni patruelẽ quidã putãt. Plato Corinthiũ negat fuiſſe. [k] Cleobulus Lindius.]

Cleobulus. Hic ex Lindo fuit, quæ urbs eſt Rhodi inſulæ. Alij Carẽ uolunt, ut Duris. fuit patre Euagora uirib. formaq́; cunctos ætatis ſuæ antecellẽs. In Aegypto didicit, cuius filia Cleobulina inſignis fuit uates ænigmatũ heroicis uer-

Bias. ſibus conſcriptorũ. [l] Bias Prienæus.] Natus eſt Prienis urbe Ioniæ Teutamo patre. Hũc ferunt delatũ ad ſe tripodem aureũ ad Herculẽ Thebanũ miſiſſe, quod Priene patria Thebanorũ eſſet colonia. Conſilijs & prudentia ſua patriã grauiter ab Halyatte Lydorũ rege Crœſi patre obſeſſam liberauit. huius ferũt illud eſſe uulgatũ: Omnia bona mea mecũ porto, ut Cicero in Paradoxis ſcribit. Miror Græcos tam inſignis dicti nullã in uita Biantis feciſſe mentionẽ, ſed nec Prienem tradũt Biante uiuo captã eſſe. Profectò nihil dubitẽ memoria falſum hic fuiſſe maximũ uirũ, nec eſſet hoc unicũ exemplũ. Seneca ueriſimilius, qui Stilponi Megarẽſi dictũ attribuit, libro, Quòd in ſapientẽ nõ cadit iniuria, ſecũdo: nam Megarã tunc cepit Demetrius Poliorcetes. Obijt Bias morte ſua uiſsima dormiẽs, capite in ſinum nepotuli ex filia reclinato. Prienenſes ſacellum ei erexerũt. Satyrus ſeptẽ reliquis hunc prætulit. [m] Quia genere uitę quædam laudabilis præſtabant.] Dicæarchus Peripateticus eos qui ſeptẽ Sapiẽtes uocant, ſapiẽtes fuiſſe aut philoſophos negat, ſed cordatos tãtũ, & legũlatores: ex cuiꝰ ſententiis Cicero in Lælio inquit: Qui ſeptẽ appellant, eos qui iſta ſubtilius quærũt, in numero ſapientiũ non habent.

Sententiolæ ſeptem Sapientum. [n] Et morũ nõnulla.] Circũferunt Græcè aliquot ſententiolæ ſeptẽ Sapientũ, & ex eis Auſonius quædã uertit carmine: tũ reſperſi ſunt oẽs & Græcorũ & Latinorũ libri ſapiẽter dictis, & γνώμαις eorũ, uelut Thalis, eadem expectã, quę parẽtib. feceris. optimè ac iuſtiſsimè uiuemus, ſi ipſi nõ fecerimus, quę in alijs reprehẽdimus. Huius erat ceu ſymbolũ, ut putãt, Noſce te. Pittaci, Principatũ uiros declarare: prudentiũ eſſe dare operã, ne quid cõtingeret aduerſi: fortiũ ſi cõtigiſſet, magno animo ferre: ſymbolũ, Noſce occaſionẽ. Solonis erat: Nihil nimis. Chilonis: Præſtare damnũ turpi lucro: aurũ cotib. explorari, mẽtes hominũ auro: ſymbolũ eius, Sponſioni nõ deeſſe iacturã. Periandri: Stipandũ eſſe eũ, qui uelit diu imperare, nõ armis, ſed beneuolentia. Cleobuli: Cauendas inſidias inimicorũ, & amicorũ inuidiã. Biantis: Indignum hominem diuitiarum gratia nõ laudandum, perſuadẽdo accipiendum, non cogendo: ſymbolum, Plures mali. congruit enim ſententia Auguſtini, & Euſebius in decimo Præpar. inquiẽs: Nihil aliud ab iſtis ſapientib. eſſe compertũ, quàm ſententias cõmodas, & breuiter dictas, ad utilitatẽ humanæ uitæ. [o] Nihil ſũt monimentorum quod ad literas attinet.] At nõnulli eorum carmina dicuntur reliquiſſe, ut Solon, & Bias.

Quòd eo tẽpore quo impletis ſeptuaginta annis, Iudæorũ eſt reſoluta captiuitas, Romani quoq; à dominatu ſunt regio liberati. Cap. XXVI.

PER [a] idem tempus Cyrus rex Perſarum, qui etiam Chaldæis & Aſſyrijs imperabat, relaxata aliquanta captiuitate Iudæorum, quinquaginta milia hominum ex eis ad inſtaurandum tẽplum regredi fecit. A quib. tantũ prima cœpta fundamenta, & altare cõſtructum eſt. Incurſantib. autẽ hoſtibus, nequaquã progredi ædificãdo ualuerunt, dilatumq́; opus eſt uſq; ad Darium. [b] Per idem tempus etiam illa ſunt geſta, quæ conſcripta ſunt in libro Iudith: quẽ ſanè in canone ſcripturarũ Iudæi non recepiſſe dicuntur. Sub Dario ergo rege Perſarum impletis ſeptuaginta annis, [c] quos Hieremias propheta prædixerat, reddita eſt Iudæis ſoluta captiuitate libertas, regnãte Romanorum ſeptimo

rege

rege Tarquinio. Quo expulſo etiam ipſi à regum ſuorum dominatione liberi eſſe cœperunt. Vſq; ad hoc tempus prophetas habuit populus Iſrael: qui cùm multi fuerint, paucorum & apud Iudæos, & apud nos canonica ſcripta retinentur. De quibus me aliqua poſituarũ eſſe promiſi in hoc Libro, cũ clauderẽ ſuperiorem, quod iam uideo eſſe faciendum.

L. VIVES.

Cyrus. PEr [a] idem tempus Cyrus rex Perſarũ.] Cyrus Perſarum rex, filius fuit Mandanes Aſtyagis Medorum regis filiæ, & Cambyſis obſcuro loco nati, Cyrus dictus à Cyro, ut ferunt Albaniç & Iberiæ amne, iuxta quem eſt educatus. Bellum auo fecit, quo uicto, imperium ex Medis tranſtulit ad Perſas. Idem Chaldæam imperio adiunxit. Nam Sardanapalo mortuo, Medi cũ ipſi ſibi imperium conſtituiſſent, Chaldæi & ſuos reges habuerũt Babylone, inter quos Nabucodroſorus, quẽ Chaldæi Herculi rebus geſtis anteponũt, duxiſſeq; tradunt uictorem exercitum uſq; ad columnas, ut Strabo ex Megaſthene ſcribit. Alphæus de rebus Aſſyriorum loquens, inquit: Megaſthenes uir priſcus Nabucodroſorum Hercule robuſtiorem fuiſſe dicit, uniuerſamq; Libyam, Aſiamq; uſq; ad Armenios ſubegiſſe, quẽ Chaldæi dicunt, cùm in regnum rediiſſet, furore diuinitùs captum, magna uoce exclamaſſe, O Babylonii, futuram uobis calamitatem magna uoce prænũcio, quam neq; Belus ille, nec ulla uis deorum auertet: ueniet Perſa mulus, qui uobis afferet ſeruitutem. Hæc, aliisq; eiuſmodi dictis, ſubitò euanuit. Cui filius Milina Rudocua ſucceſſit, quẽ Igliſares interfecit, ac loco eius regnauit, cui Babaſo Araſcua filius ſuffectus eſt: quo inſidiis interẽpto, Nabiuidocus regnauit. Hunc Cyrus, capta Babylone, Carmaniæ principem fecit. Hęc Alphæus. Præterea quę Alexander Polyhiſtor de ſucceſſoribus Nabucodroſori ſcribit paulò diuerſius, quàm Alphæus, ſed ſumma ferè eſt eadem. Ioſephus tamẽ libro decimo, duos Nabogodonoſor recenſet, & filium dicit Herculi à Megaſthene præferri in quarto libro Rerum Indicarum, ſed patrem eſſe qui Hieroſolymam cepit. Nabucodronoſori filio dicit filium etiam ſucceſsiſſe Amilmadapacum, ſiue Abimadocum, qui Iechoniam regẽ ſoluit, habuitq; inter primores aulæ. Amilmadapaco cùm xviii. regnaſſet annos, hęres fuit Egreſſarius filius. Huic poſt xl. annos regni Laboſordacus filius, cui poſt nonũ principatus mẽſem Balthaſar, qui & Naboar, quem Cyrus regno Chal- D dæo expulit, ubi xvii. annis imperaſſet. *Annorum cõputatio.* Quæ annorum computatio ſi uera eſt, plures quàm centum anni ſunt à calamitate Iudaica, ad Cyrum Perſam. Non dubium quin ſit error, cuius, autoris ne, an ſcribę, haud facilè pronunciarim. Cyrus uerò commotus uaticinio Eſaię, qui ducentis & decem annis ante ipſum de regno eius etiã nominatim prædixerat, Iudæos ſoluit, ut in patriam redirent, urbem, templumq; reſtituerent, reddens templi uaſis, quæ Nabucodroſorus in Babyloniã aduexerat. *Eſaias 210. annis ante Cyrũ uaticinatus.* Idq; factum eſt, anno, poſtquam in Babyloniam Iudæi erant ducti, quadrageſimo, autore Euſebio. Itaq; profecti ſunt qui templum ædificarẽt & urbem. Sed cùm uicinarum gentium incurſibus opus impediretur, intermiſſum eſt uſq; ad ſecundũ annum Darii Hiſtaſpis filii, qui expulſis Magis regnauit. Hic enim propter Zorobabel, redire Iudęos in patriam permiſit, prohibuitq;, ne quis conſtructionẽ urbis & templi interturbaret. Ita ſeptuageſimo anno poſt captiuitatẽ Iudaicã, diruumq; tẽplum, populus in antiquas ſedes remigrauit. Hæc ex compu-

A tatione Euſebii, qui etiam Clementem autorem ſententiæ ſuæ adducit, in hunc modum: Clemens quoq;, inquit, his congruit in primo Stromate, ita ſcribẽs: Et perſeuerat uir captiuitas annis ſeptuaginta uſq; ad ſecũdũ annum Darii Hiſtaſpis, qui Perſis, Aſſyriis, & Aegypto regnauit, ſub quo Aggęus, & Zacharias, & un⁹ de duodecim, qui uocatur Angelus, prophetauerunt, ſacerdotioq; functus eſt Ieſus filius Ioſedech. Hæc ſupradictus uir. Quod ſũt ſeptuageſimus annus deſolationis tẽpli altero anno Darii fuerit expletus, domeſticus teſtis eſt Zacharias propheta, ſecundo anno Darii dicẽs: Domine omnipotẽs, quouſq; non miſereberis Hieruſalem, & ciuitatib. Iuda, quas deſpexiſti? iſte ſeptuageſimus annus eſt. Iis Euſebius. Nam Ioſephus libro undecimo à captiuitate Iudææ gentis uſq; ad Cyrum lxx. annos numerat. [b] Per idem tempus etiam illa ſunt geſta, quæ B conſcripta ſunt in libro Iudith.] Iudith uidua Bethuliã ciuitatem ſuam obſidione Helophernis ducis Nabucodonoſoris liberauit, ut in eius libro fuſè narratur. *Iudith liber canonicus.* Qui liber Chaldæo ſcriptus ſermone, ſicut Hieronymus inquit, minus autoritatis habet ad ea roboranda, quæ in contentionem ueniunt. Sed ſanctus Nicenus cõuẽtus, inter ſacrarũ Scripturarum uolumina & hunc librum computauit. Beda in temporibus ait, Cambyſem Cyri maioris filium, ab Hebræis ſecundum Nabucodonoſorem uocari: & ſub eo contigiſſe, quæ de Iudith narrãtur. [c] Quos Hieremias propheta prædixerat.] Hieremiæ uigeſimo quinto: Et ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis.

De temporibus Prophetarũ, quorum oracula habentur in libris: quiq; tunc de uocatione gentium C multa cecinerunt, quando Romanorũ regnũ cœpit, Aſſyriorumq; defecit. Cap. XXVII.

TEMPORA igitur eorum ut poſsimus aduertere, in anteriora paululum recurramus. In capite libri Oſee prophetę, qui primus in duodecim ponitur, ita ſcriptum eſt. Verbum Domini quod factum eſt ad Oſee [a] in dieb. Oziæ, & Ioathan, & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda. [b] Amos quoq; in diebus Oziæ regis prophetaſſe ſe ſcribit. [c] Addit etiã Hieroboam regem Iſrael qui per eoſdem dies fuit. Necnon Eſaias fi- D lius Amos, ſiue ſupradicti prophetæ, ſiue, quod magis perhibetur, alterius, qui non propheta eodem nomine uocabatur, eoſdẽ reges quatuor quos poſuit Oſee in Capite libri ſui ponit, quorum diebus ſe prophetaſſe præloquitur. [d] Michæas etiam eadem ſuæ Prophetiæ commemorat tempora poſt dies Oziæ. Nam tres qui ſequuntur reges nominat, quos & Oſee nominauit: Ioathan, & Achaz, & Ezechiam. Hi ſunt quos eodẽ tempore ſimul prophetaſſe ex eorum literis inuenitur. [e] His adiungitur Ionas eodem Ozia rege regnante, [f] & Iohel, cùm iã regnaret Ioathan, qui ſucceſsit Oziæ. Sed iſtorũ prophetarũ duorũ tempora in Chronicis, non in eo-

rum libris potuimus inuenire, quoniam de ſuis diebus tacent. [g] Tenduntur autem hi dies à rege Latinorũ Proca ſiue ſuperiore Auentino uſq; ad regẽ Romulum iam Romanum, uel etiam uſq; ad regni primordia ſucceſſoris eius Numæ Pompilij. Ezechias quippe rex Iuda eouſque regnauit, ac per hoc per ea tempora iſti uelut fontes prophetiæ pariter eruperunt, quando regnum defecit Aſſyriorum, cœpitq; Romanorum: ut ſcilicet quemadmodum regni Aſſyriorũ primo tempore

Gen. 23. extitit Abraham, cui promiſsiones apertiſsimæ fierent in eius ſemine benedictionis omnium gentiũ, ita in occidentalis Babylonis exordio, qua fuerat Chriſtus imperante uenturus, in quo implerentur illa promiſſa oracula Prophetarum, non ſolùm loquentium, uerumetiam ſcribentium in tantæ rei futuræ teſtimoniũ ſoluerentur. Cùm enim Prophetæ nunquam ferè defuiſſent populo Iſrael ex quo ibi reges eſſe cœperunt, in uſum tantũmodo eorũ fuère, non gentiũ. [h] Quando autẽ ea ſcriptura manifeſtius prophetica condebatur, quæ gentibus quandoque prodeſſet, tunc oportebat incipere, quando condebatur hæc ciuitas, quæ gentibus imperaret.

L. VIVES.

Ozias. IN [a] diebus Oziæ, & Ioathan, & Achaz, & Ezechiæ regum Iuda.] Nuſquam certius colliguntur tempora, quàm ex ipſis eiſdem Prophetis, ſi quibus ſcripſerint, teſtificentur. Ideo cùm eorum teſtimonia, ac uelut ſyngraphas habuerimus, aliorum adducere ſuperuacaneum fuerit. Ait ergo ſe ſub illis tribus regibus duarum tribuum uaticinatum, qui pater, filius, & nepos fuère, & ultimo eorum imperante ductæ ſunt decem tribus Iſrael in Chaldæam à Salmanaſar rege. Itaque ſicut Hieronymus docet, & ante captiuitatem, & poſt Oſee prophetatus eſt, & tam uicinam quàm præſentem, quàm etiã præteritam, & denunctaſſe uenturam, & luxiſſe ingruentem. Porrò Ozias uixit quo tempore magnum illud & uaſtum Aſſyriorum imperium concidit, rebellantibus Medis. Hunc alij Azariam nominãt, ne quem uarietas fallat nominum.

Amos. [b] Amos quoq;.] De hoc Hieronymus: Amos propheta, qui ſequitur Ioelem, & eſt tertius duodecim prophetarũ, non eſt ipſe quem patrem Eſaiæ prophetæ legimus. Ille enim אמוץ ſcribitur per primam & ultimam nominis ſui literam א & ץ & interpretatur fortis atque robuſtus: hic uerò עמוס per ע & ס interpretatur populus auulſus. Mediæ literæ מ & ו utriq; cõmunes ſunt. Apud nos autem qui tãtùm uocalium literarum, & s literæ, quæ apud Hebræos triplex eſt, differentiam nõ habemus, hæc & alia nomina uidentur eſſe cõmunia, quæ apud Hebræos elementorũ diuerſitate, & ſuis proprietatibus diſtinguũtur. Hic igitur propheta, quem nunc habemus in manibus, fuit de oppido Theeue, quod ſex milibus ad meridianã plagam abeſt à ſancta Bethleem, quæ mundi genuit Saluatorẽ, & ultra nullus eſt uiculus, ne agreſtes quidem caſæ, & furnorum ſimiles, quas Afri appellãt mapalia: tanta eſt eremi uaſtitas, quæ uſq; ad mare rubrum Perſarumq; & Aethiopũ, atq; Indorũ terminos dilatatur. & quia humi arido atq; arenoſo nihil omnino frugum gignitur, cuncta ſunt plena paſtoribus, ut ſterilitatẽ terræ compenſent pecorum multitudine. Ex hoc numero paſtorũ & Amos propheta fuit, imperitus ſermone, ſed nõ ſciẽtia. Idem enim qui per omnes prophetas Spiritus ſanctus loquebatur. Tãtum Hieronymus. Quo magis miror, cùm prologus, quẽ uulgo in noſtris ſacris literis huic prophetæ præponũt, hoc ex loco ſit deſumptus, legi expreſſe in eo eũ ẽ Amos patrem Eſaiæ prophetam fuiſſe, forſan ex Hebræorum dogmate, qui ut Hieronymus in Sophoniam ſcribit, tradunt cuiuſcũq; prophetæ pater, aut auus ponatur in titulo, ipſos quoque prophetas fuiſſe. [c] Addit etiam Hieroboam regem Iſrael.] Non illum qui temporibus Roboam filij Salomonis autor ſecedendi fuit decem tribubus, qui centum & ſexaginta annis præceſsit hunc filium Ioas.

Micheas. [d] Michæas etiam.] Hunc Hieronymus tradit non uaticinatum eſſe temporibus Oziæ, ſed eius filij Ioathan, quem LXX. fecerũt tertium. Hebræi ſextum habent inter xij. minores.

Ionas. [e] His adiungitur Ionas.] Euſebius in tẽporibus Azariæ, qui idem eſt Ozias: Prophetabant apud Hebræos, inquit, Amos, Eſaias, & Ionas. Et Hieronymus in Oſee, In quo perſpicuum eſt, inquit, prophetante Oſee, Eſaia, & Iohel, & Amos, & Abdia, & Iona, & Michæa, qui σύγχρονοι eius fuère, hoc eſt, contemporanei, regnum decẽ tribuum eſſe finitum. Et in prologo in Ionã ſic ait: Tradũt Hebræi Oſee, Amos, & Eſaiam, ac Ionam, eiſdem prophetaſſe temporibus. In quo eodem prologo opinionem quorũdam refert, qui exiſtimarunt Amathi patrem Ionam eſſe filium illũ uiduæ Sareptanæ, quem Helias uitæ reddidit, matre poſtea dicente: Nunc cognoui, quia uir Dei es tu, & uerbum Dei in ore tuo eſt ueritas, & ob hanc cauſam, etiã ipſum puerum ſic uocatũ. Amathi enim in noſtra lingua ueritatẽ ſonat.

Iohel. [f] Et Iohel.] Interpretatur ἀρχόμενος, inquit Hieronymus, id eſt, incipiens. Vulgo legimus, hũc eiſdem temporibus afflatũ Deo, quo prophetas ſuperiores. [g] Tenduntur autem hi dies à rege Latinorũ Proca.] Auẽtinus regnauit annos triginta ſeptẽ. Huius tricesimo ſecũdo, ut Euſebius digerit, cœpit Azarias regnum in Iuda. Eutropius Azariam in tempora Procæ reducit, quòd ultimis annis Auẽtini cœperit imperare. Ezechiæ uerò regnum prima tempora Numæ perrigit. [h] Quando autem ea ſcriptura manifeſtius prop.] Iſti enim prophetæ quos percẽſuit, gentium uocationẽ prænunciarunt, ut pòſt aperiet.

De his quæ ad Euangelium Chriſti pertinẽt, quid Oſee & Amos prophetauerint. Cap. XXVIII.

OSEE igitur propheta, quanto profundius quidem loquitur, tãto operoſius penetratur. Sed aliquid inde ſumẽdum eſt, & hic ex noſtra promiſsione ponendum. Et erit, inquit, in loco quo dictum eſt eis: Non populus meus uos, uocabuntur & ipſi filij Dei uiui. (Oſee 1.) Hoc teſtimoniũ propheticum de uocatione populi gentium, qui prius nõ pertinebat ad Deum, [a] etiã Apoſtoli intellexerunt. Et quia ipſe quoq; populus gentium ſpiritaliter eſt in filijs Abrahæ, [b] ac per hoc rectè dicitur Iſrael, propterea ſequitur, & dicit: Et cõgregabuntur filij Iuda,

&

& filij Iſrael in idipſum, & ponent ſibimet principatum unum, et aſcendent à terra. Hoc ſi adhuc uelimus exponere, eloquij prophetici obtundetur ſapor. Recolatur tamē lapis ille angularis, & duo illi parietes: unus ex Iudæis, alter ex gentibus: ille nomine filiorum Iuda, iſte nomine filiorum Iſrael, eidem uni principatui ſuo in idipſum innitētes, & aſcendentes agnoſcantur in terra. Iſtos autem carnales Iſraelitas, qui nunc nolunt credere in Chriſtum poſtea credituros, id eſt, filios eorum: nam utiq; iſti in ſuum locum moriendo tranſibunt: idem Propheta teſtatur, dicens: Quoniam diebus multis ſedebunt filij Iſrael ſine rege, ſine principe, ſine ſacrificio, ſine altari, ſine ſacerdotio,[c] ſine manifeſtationibus. Quis non uideat, nunc ſic eſſe Iudæos? Sed
Oſee 3. quid adiungat, audiamus. Et poſtea, inquit, reuertentur filij Iſrael, & inquirent Dominū Deum ſuum: & Dauid regem ſuum: & ſtupeſcent in Domino, & in bonis ipſius, in nouiſſimis diebus. Nihil eſt iſta prophetia manifeſtius, qua Dauid regis nomine ſignificatus intelligitur Chriſtus, qui factus eſt, ſicut dicit
Rom. 1. Apoſtolus, ex ſemine Dauid ſecundū carnem. Prænunciauit iſte propheta etiam tertio die Chriſti reſurrectionem futuram, ſicut eā prophetica altitudine prænunciari oportebat, ubi ait: Sanabit nos poſt biduū, et in die tertio reſurgemus. Secundum hoc enim no-
Col. 3. bis dicit Apoſtolus: Si cōſurrexiſtis cū Chriſto, quę ſurſum ſunt quærite. Amos quoque
Amos 4. de rebus talibus ſic prophetat: Præpara, inquit, te, ut inuoces Deum tuū Iſrael: quia ecce ego firmans tonitruum, et creans ſpiritum, et annuncians in hominib. Chriſtū ſuū. Et alio loco:[d] In illa die, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit: & reædificabo quæ ceciderūt eius: & deſtructa eius reſuſcitabo, & reædificabo ea, ſicut dies ſeculi: ita ut exquirant me reſidui hominū, & omnes gentes in quibus inuocatum eſt nomē meum ſuper eos, dicit Dominus faciens hæc.

L. VIVES.

ETiam[a] Apoſtoli intellexerunt.] In priore enim Epiſtola Petri capite ſecundo: Qui aliquando, inquit, non populus Dei, nūc populus Dei. [b] Ac per hoc rectè dicitur Iſrael.] Cuncti enim homines poſſunt pertinere ad ſpiritalem promiſsionem Abrahæ, ſi eius pietatē & iuſticiam fuerint ſectati. Idcirco qui ex ſemine carnali ab eo deſcendunt, per Iudam intelligūtur, quæ tribus in ſacris ritibusq; maiorum, cum ſacerdotibus & templo manſit: qui non ab Abraham progeniti

A ſunt corpore, ſed animo per Iſrael. Nam decem tribus, quæ à rege Iuda defecerunt, Iſrael ſunt à Iudæis nominatæ, quæ à gentili populo non multum aberāt. Nam priſcis patrum inſtitutis deſertis, idola coluerunt more gē- Iſrael.
tium. Ideo Iudaicis, & Leuinā nō longè ſecus erant abominabiles, quàm gentes, quæ pro autorē ſeminis non noſcebant, Abraham. [c] Sine manifeſtationibus.] ἀδήλους uertunt LXX. quod eſt Hebraicè ephud, ἐπωμίδα ſuperhumerale. Significāt LXX. penituram ē ſenioribus prophetiam, doctrinam, & ſapientiā, quo malum malum ei uitari contingere non poteſt Hebraica ueritas denotat, nec ſacerdotalem futuram dignitatē, neq; cultum eius, atq; ornamenta. [d] In die illa, inquit, reſuſcitabo tabernaculum Dauid.] Hunc locum ad uocationem gentium pertinere, preterquam quod uerba ipſa aperte teſtātur, etiā Iacobus frater Domini interpretatus eſt Act. xv. cùm ij qui ex Iudaiſmo Phariſaico ad baptiſmū ue-
B nerāt, negociū faceſſerēt Barnabæ & Tito, quòd in eccleſia Dei cum præputio uerſarentur, & ſine ceremonijs ſabbatiſmorum. Itaq; cùm Apoſtolica declaratio huic dicto acceſſerit, quis audeat aliam quærere?

Quæ ab Eſaia de Chriſto & Eccleſia ſint prædicta. Cap. XXIX.

ESAIAS[a] propheta non eſt in libro duodecim Prophetarum: qui propterea dicuntur minores, quia ſermones eorum ſunt breues, in eorum comparatione, qui maiores ideo uocantur, quia prolixa uolumina condiderunt. Ex quibus eſt hic Eſaias, quem propter eadem prophetiæ tem-
C pora ſubiungo ſupradictis duobus. Eſaias ergo inter illa quæ iniqua arguit, & iuſta præcepit, & peccatori populo mala futura prædixit, etiam de Chriſto & eccleſia, hoc eſt, de rege, & ea quam cōdidit ciuitate, multo plura quā cæteri prophetauit:[b] ita, ut à quibuſdā Euangeliſta, quā propheta potius diceretur. Sed propter rationem operis terminandi, unum de multis hoc loco ponam. Ex perſona quippe Dei patris loquens:[c] Ecce, inquit, Eſaie. 52.
intelliget puer meus, & exaltabitur, & glorificabitur ualde. Quemadmodum ſtupeſcent ſuper te multi, ita gloria priuabitur ab homi-
D nib. ſpecies tua, & gloria tua ab hominibus: ita mirabuntur gentes multæ ſuper eum, & cōtinebunt reges os ſuum: quoniam quibus non eſt annunciatū de illo, uidebunt: & qui non audierunt, intelligēt. Domine, quis cre- Eſaie. 53.
didit auditui noſtro, & brachiū Domini cui reuelatū eſt? Annunciabimus corā illo, ut infans, ut radix in terra ſitienti: nō eſt ſpecies illi, neq; gloria: & uidimus eū, & nō habebat ſpeciē, neq; decorē: ſed ſpecies eius ſine honore deficiēs prę omnibus hominibus. Homo in plaga poſitus, & ſciens ferre infirmitatem: quoniā auerſa eſt facies eius: inhonora-

tus eſt, nec magni exiſtimatus eſt. Hic pecca- A ta portat, & pro nobis dolet: & nos exiſtimauimus illum eſſe in dolore, & in plaga, & in afflictione. Ipſe autẽ uulneratus eſt propter iniquitates noſtras, & infirmatus eſt propter peccata noſtra. Eruditio pacis noſtræ in eo: liuore eius nos ſanati ſumus. Omnes ut oues errauimus: homo à uia ſua errauit, & Dominus tradidit illum pro peccatis noſtris: & ipſe propter quod afflictus eſt, non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad immolãdum ductus eſt, & ut agnus ante eum qui ſe tondet, ſine uoce: ſic non aperuit os ſuum. In humilitate iudicium eius ſublatum eſt, generationem eius B quis enarrabit? Quoniam tolletur de terra uita eius. Ab iniquitatibus populi mei ductus eſt ad mortem, & dabo malignos pro ſepultura eius, & diuites ꝓ morte eius: quoniam iniquitatem non fecit, [d]nec dolum in ore ſuo: & Dominus uult purgare eũ de plaga. [e]Si dederitis pro peccato animã ueſtram, uidebitis ſemen longæuũ, & Dominus uult auferre à dolore animam eius: oſtendere illi lucem, & formare intellectum, iuſtificare iuſtum bene ſeruientem pluribus, & peccata eorum ipſe portauit. Propterea ipſe hæreditabit plures, & fortium diuidet ſpolia, propter C quod tradita eſt ad mortem anima eius: & inter iniquos æſtimatus eſt, & ipſe peccata multorum portabit, & propter peccata eorum traditus eſt. Hæc de Chriſto. Iam uerò de Eccleſia, quod ſequitur, audiamus. Lætare ſterilis, inquit, quæ non paris, erumpe & clama quæ non parturis: quoniam multi filij deſertæ magis, quã eius quę habet uirum. Dilata locum tabernaculi tui, [f]& palos caularum tuarum fige. Noli parcere, prolonga funiculos tuos, & palos tuos conforta. Ad- D huc in dextram & ſiniſtram partem extende, & ſemen tuum hæreditabit gentes: & ciuitates deſertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam confuſa es: neq; reuerearis, quia exprobrata es: quoniam cõfuſionem æternam obliuiſceris, & opprobrij uiduitatis tuæ non eris memor, quoniã Dominus faciens te, Dominus Sabaoth nomen eius: & qui eruit te, ipſe Deus Iſrael uniuerſæ terræ uocabitur, & cætera. Verùm iſta ſint ſatis, & in eis exponenda ſunt nonnulla. Sed ſufficere arbitror quæ ita ſunt aperta, ut etiam inimici intelligere cogantur inuiti.

Eſaie 54.

L. VIVES.

Eſaias. ESaias [a].] Hieronymus ad Paulam & Euſtochium, Eſaiam nobilem fuiſſe uirum ſcribit, diſertum, & urbanæ eloquentiæ, nec habentem quicquam in eloquio ruſticitatis admiſtum: nec eum tam prophetã dicendum, quàm Euangeliſtam. Prophetauit in Hieruſalem & Iudæa. Serratus eſt à Manaſſe rege Iuda ſocero ſuo, ut Hebræi ferunt, ſerra lignea. Vnde quod ad Hebræos undecimo de ſanctorũ ſupplicijs legitur, Serrati ſunt, ad Eſaiam referri ſolet. Cauſas cur ſit occiſus, recenſet Hieronymus libro primo Commentariorum in hunc prophetam. [b] Ita ut à quibuſdam.] A' Hieronymo ad Paulam & Euſtochium, ut dixi. Videtur enim non uentura prædicere inuolucris & ambiguis uerbis, ac obſcuritate uelatis, qui mos eſt uatum, ſed apertè detecteq; præterita enarrare. [c] Ecce, inquit, intelliget puer meus.] Hæc Eſaiæ 53. capite, quibus adduntur uerba capitis ſequẽtis illo in loco: Domine, quis credidit auditui noſtro. & 54. Lætare ſterilis quę nõ paris. Diſcrepant interdum uerſio Septuaginta, quam Auguſtinus ſequitur, & Hebraica ueritas, ſed ſumma rei atq; argumenti eadem eſt, de paſſione Chriſti Domini. Quæ omnia perſequi, non huius tẽporis eſſet, nec loci: præſertim cùm Auguſtinus ceu aperta atq; manifeſta reſerare ſuperſedeat. Credo etiam, ne uolumen in immẽſum excreſceret. [d] Nec dolus inuẽtus eſt in ore ſuo.] Lxx. habent: Quia iniquitatem non fecit, neq; dolum in ore ſuo. ἤδὲ δόλον ἐν τῷ ϛόματι αὐτοῦ. [e] Si dederitis.] In Lxx. ſic: Si detis pro peccato, anima ueſtra uidebit ſemen lõgæuum. [f] Et palos caularum.] δέρρεις τῶν αὐλαίων, pelles tabernaculorũ, & uulgo legimus. ab Auguſtino indubiè ſcriptum eſt, Pelles aularum uel aulearum.

Quæ Michæas, & Ionas, & Ioel nouo Teſtamẽto congruentia prophetauerint. Cap. XXX.

MICHAEAS propheta Chriſtum in figura ponens cuiuſdam magni mõtis, hęc loquitur: [a]Erit in nouiſſimis Michae 4. & Eſaie 2. diebus manifeſtus mõs Domini præparatus ſuper uertices montium, & exaltabitur ſuper colles: & feſtinabunt ad eum plebes, & gẽtes multæ ibunt, & dicent: Venite aſcẽdamus in montẽ Dñi, & in domũ Dei Iacob, & oſtendet nobis uiã ſuam, & ibimus in ſemitis eius: quia ex Sion procedet lex, & uerbũ Domini ex Hieruſalem: & iudicabit inter plebes multas, & redarguet gentes potentes uſq; in longinquũ. Prædicens iſte propheta & locũ, in quo natus eſt Chriſtus: [b] Et tu, inquit, Beth- Mich. 5. leem domus [c]Ephrata nequaquã minima es, [d]ut ſis in milib. Iuda: [e]ex te mihi prodiet dux, ut ſis in principem Iſrael: & egreſſus ab initio, [f]& ex dieb. æternitatis: propterea dabit eos uſq; ad tempus, [g]quo parturiẽs pariet, [h]& reſidui fratres eius conuertẽtur ad filios Iſrael: [i]& ſtabit, & uidebit, & paſcet gregem ſuum in uirtute Domini, et in honore nominis Domini Dei ſui erunt: quoniam nunc magnificabitur uſq; ad ſummum terræ. [k]Ionas autem propheta,

propheta, nõ tã ſermone Chriſtum, quã ſua A quadã paſsione prophetauit; profectò apertius, quã ſi eius mortẽ & reſurrectionẽ uoce clamaret. Vt quid enim exceptus eſt uentre Ionæ 1. beluino, & die tertio redditus, niſi ut ſignificaret Chriſtũ de profundo inferni die tertio rediturũ? Iohel autẽ omnia quæ prophetat, multis uerbis cõpellit exponi: ut quæ pertinent ad Chriſtũ & eccleſiã eluceſcant. Vnum Actuum 2. tamẽ,[l] quod etiã Apoſtoli cõmemorauerũt, quãdo in congregatos credẽtes Spiritus ſanctus, ſicut à Chriſto promiſſus fuerat, deſu- Ioel 2. per uenit, non prætermittam. Et erit, inquit, poſt hæc, & effundã de ſpiritu meo ſuper o- B mnem carnẽ: & prophetabũt filij ueſtri, & filiæ ueſtræ: & ſeniores ueſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes ueſtri uiſiones uidebunt: & quidẽ in ſeruos meos & ancillas meas in illis diebus effundam de ſpiritu meo.

L. VIVES.

ERit[a] in nouiſsimis diebus.] Eadẽ etiã uerba ſunt Eſaiæ 2. [b] Et tu, inquit, Bethleem.] Sic Lxx. ut Auguſtinus hic, καὶ σὺ βηθλεὲμ οἶκος τοῦ ἐφραθὰ ὀλιγοστὸς εἶ, τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ ἰσραήλ. In Hebræo uerò, Hieronymo interprete, hoc modo: Et tu Bethleem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda. Ex te mihi egredietur, qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio æternitatis. Matthæus cap. ſecundo Euangelij reſpondiſſe narrat pontifices, & C ſcribas Herodi quærẽti patriam Meſsiæ: καὶ σὺ βηθλεὲμ γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γάρ μοι ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ. Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquã es minima in principibus Iuda: ex te enim mihi prodibit, qui regat populum meũ Iſraelem. Hieronymus lib. 2. in Michæam dictum hoc Matthæi, nec cum Septuaginta, nec cum Hebræis ait congruere. Cuius quæſtionis exitũ uir ſanctus cùm nõ inueniret, eò delabitur, ut aut nõ è libro petijſſe Apoſtolus teſtimonia, ſed è memoria, quę nõnunquã fallit, aut hunc locum ſic Matthæũ adduxiſſe aiat, quo modo eſt ab ſcribis & pontificibus Herodi reſponſum, ut illorum in ſacris literis oſtenderet negligentiam. Primam autem illam reſponſionẽ, non ex ſua ſententia ponit, ſed aliorum: & durum profectò uideatur concedere contrarium ſenſum eſſe redditum ab Apoſtolo: quod, ubi nõ refert eius utercũq; ſit, nec Porphyrius, nec Celſus credat: diuerſum uerò modo ſumma in idem propè recidat, tolerabile etiã nobis uideret. Sacerdotes uerò ita reſpondiſſe coniectura eſt parum firma: non q; fieri ab ſcriptoribus, pragmaticis præcipuè, ſit inſuetũ, ut imperitum quid, & ineptum, & frigidum dicãt, dum ad uerum conant̃ aſſumptã perſonã referre. Cuiuſmodi ſunt apud Terẽtiũ & Plautũ haud ſanè pauca, etiã in Bucolicis Vergilij & Theocriti. Cęterũ priuſquã huiuſmodi error Euãgeliſtę, imò ſpiritui Dei impingat̃, quod religioſorum hominũ aures exhorrẽt, ualeat ſanè illa coniectura, aut alia quæuis imbecillior, dum maior ingeniorum noſtrorũ imbecillitas eruere uerius quicquã & certius nequit. Quod ſi & nobis quoq; poſt Hieronymũ, heroa in ſacris tractãdis literis, tantũ aliquid ſuſpicari permittitur, ut donemus & Septuaginta, & in Hebræo, prophetam ſcripſiſſe abſq; negatione, & Euangeliſtam cum negatione: nam uel huius, uel illius contrarium contigiſſe A poteſt, etiamnũ non modò nõ pugnant Propheta & Euangeliſta, ſed maximè cõſentiunt, ſi prophetę uerba per interrogationem legantur. Erit enim prophetę mẽs: Quid tu Bethleem exiguus es? non es certè: quippe ex quo prodibit princeps recturus populum meum Iſraelem. Hoc dictum per interrogationem maiorem habet uim, & propheticis illis ardentibus affectibus congruẽtiorem, q; ſimpliciter. Quod ſchema prophetis eſt haud ſanè rarum: & ſunt eius ſexcenta exempla. At à ſacerdotibus & Euangeliſta narrante omittenda fuit figura, & ſenſus tamẽ reddendus nudus ac ſimplex. Poteſt & hic alter eſſe ſenſus, ut propheta paruã quidem dixerit eſſe Bethleẽ, ſed ingentẽ magnitudinẽ inde naſciturã: nẽpe æternũ ducẽ Iſraelitici populi, nõ carnalis, ſed Dominici, ita ut ex infirmitate naſci uideat̃ potẽtia, & ex humilitate ſublimitas. Verũ tãti filij magnitudo nõ amplius ſiuit natale ſuũ ſolũ exiguũ cẽſeri, ut etiã prophetia ampli- B tudinẽ illius, quã animo cõcipiebat, in exiguitate, quã oculis habebat ſubiectã, ueneraret̃. Quocirca ſacerdotes & ſcribæ quaſi ſenſum interpretantes magnũ dixerũt, aut certè nõ paruulũ Meſsię tãti regis patriã, quod ipſi potius in reſponſo ſpectarũt, q; oppiduli poſitum: ſenſuſq; illorum à ſenſu prophetę nihil abhorrebat: utriq; enim maximã iudicarũt urbem nõ muris atq; ædificijs, de quo non agebatur, ſed partu, de quo quærebatur. Iam cætera ſunt faciliora. [c] Ephrata.] Regio eſt, in qua Bethleẽ ciuitas Dauid, in tribu Iuda, quod nomẽ utpote priſcum, & minus ad uulgum notum, ſacerdotes prætermiſerunt, cùm Herodi alienigenæ loquerentur, ſubiecto quod notius erat Iuda. Tum, nec intereſſe prophetę exiſtimabat Euangeliſta, uel Iudã dicere, uel Ephrata, ceu quis Romam Latij, & alius Romam Italię dicat. Atq; obiter ſubmonebat, de Iuda eſſe Dominum noſtrum. Eſt etiam altera Bethleem in Galilæa, ut ſcribi- C tur in libro Ieſu Naue. Adnotauit Hieronymus apud Matthæum, pro Iudæ, ſcriptum fuiſſe Iudææ, librarij uitio. Nam non eſt alibi Bethleem, quàm in Iudæa. Ea enim quæſita eſt in Galilæa, nihilominus eſt Iudææ: nẽpe Galilæa, & ipſa Iudææ parte. Simile forſan mendum paulo pòſt: Verùm cùm audiſſet Archelaum regnare in Iudæa, pro in Iuda, niſi quod procedente tempore poſt reditum ex Babylone Iudæę nomen ueteres fines non ſeruauit, maximè apud gentiles, & coarctatum eſt in dies ad regionem Hieroſolymis uicinam, ubi templum & principum ſedes. [d] Vt ſis in millibus Iuda.] Hoc ad eandem interrogationis emphaſim ſpectat: an uerò minima es? Etiam, ſi dijs placet, in millibus oppidorũ, pagorumq; Iudæ non es, ne inter metropoles quidem, & urbes, quæ alijs principes & duces ſunt. Atq; hunc ſenſum expreſsit Euãgeliſta. [e] Ex te mihi prodiet dux.] In codice Brugenſi non eſt dux, nec in Lxx. apud Hier. D Apud Euangeliſtam eſt Dux, quod de ſentẽtia nihil uariat. [f] Ab initio & ex diebus æternitatis.] Hoc dicto mortales omnes à ſenſu uaticinij huius excluduntur, ac ſolus eo clauditur, qui immortalis & æternus eſt Dei filius Chriſtus Ieſus, coæternus & æqualis patri, cui à patre in illo ſine ullis exordijs finibusq; dicitur die: Filius meus es tu, ego hodie genui te. [g] Dabit eos uſq; ad tẽpus, quo parturiens pariet.] Sinet populum gentilem regnare quoad ſterilis gentilis, ſed conata aliquid edere, enitetur tandem, & gratulantes dicent ei: Lætare ſterilis, quæ non paris. Lxx. tamen uerterunt, Vſq; ad tempus parturientis: pariet. & ſic eſt in ueteribus codicibus Auguſtini. [h] Et reſidui fratres eius.] Gentilis populus frater Iſraelitici, ſeu ex patre Abraham ſpiritali, cùm ad meliorem mentem conuertentur, ſiue ex Adam, ſiue ex Deo, per quem genus humanũ ſanguine inter ſe totum

Ephrata. Bethleem. Pſal. 2. Eſaie 54.

tum deuinctum eſt, atq; adeò germanitate quadã. Gentes ergo id credent, quod ueri Iſraelitæ, quibus uenturus erat Chriſtus promiſſus. [i] Et ſtabit, & uidebit, & paſcet.] Hic erit quies, hic ſtatio, tũ oues ſuas ſpectabit Dominus: & præſentes intuẽs paſcet eas bonus ille paſtor, non quouis pabulo, ſed uirtute Domini. [k] Ionas autem propheta.] Hic à nautis in mare eiectus uelut boſtia piacularis uentis & tempeſtati, exceptus eſt hiatu ceti, inq; ei' utero tribus diebus ceu in cubiculo adſeruatus, tertio die littori redditus eſt: Ionæ ſecundo, expreſſiſsima ſepulti & reſurgẽtis Domini imago, quã ipſe impotentis Iudæis, & ſignũ ab quod efflagitãtibus, pro certiſsimo ac manifeſtiſsimo ſigno obiecit, Matthæi xij. (Ionas.)

[l] Quod etiam apoſtoli commemorauerunt.] Actuum ij.

Quæ in Abdia, in Naum, & Abacuc de ſalute mũdi in Chriſto prænunciata reperiantur. Cap. XXXI.

Tres prophetæ de minoribus, [a] Abdias, [b] Naum, [c] & Abacuc, nec ſua tempora dicunt ipſi, nec in Chronicis Euſebij & Hieronymi, quando prophetauerint, inuenitur. [d] Abdias enim poſitus eſt quidem ab eis cum Michæa, ſed non eo loco, ubi notantur tempora, quando Michæam prophetaſſe, ex eius literis conſtat: [e] quod errore negligenter deſcribentium labores alienos, exiſtimo cõtigiſſe. Duos uerò alios commemoratos in codicibus Chronicorũ quos habuimus, non potuimus inuenire: tamen quia canone continẽt, nec ipſi oportet prætereantur à nobis. Abdias, quantum ad ſcri- C pturam eius attinet, omnium breuiſsimus prophetarum, [f] aduerſus Idumæam gentem loquitur, ſcilicet Eſau unius ex duobus geminis filijs Iſaac, nepotibus Abrahæ, maioris illius reprobati. Porrò, ſi Idumæam modo locutionis, quo intelligitur à parte totũ, accipiamus [g] poſitam eſſe pro gentibus: de Chriſto agnoſcere poſſumus, quod ait inter cætera: In montem autem Sion erit ſalus, & erit ſanctum. Et paulo pòſt in fine ipſius prophetiæ: Et aſcendẽt, inquit, reſaluati ex monte Sion: ut defendant montem Eſau, & erit Domino regnum. Apparet quippe id eſſe completum, [h] cùm reſaluati ex monte Sion, id eſt, ex Iudæa credentes in Chriſtum, qui præcipuè agnoſcuntur Apoſtoli, aſcenderunt, ut defenderent montem Eſau. Quomodo defenderunt, niſi per Euangelij prædicationem, ſaluos faciendos eos qui crediderũt, ut eruerentur de poteſtate tenebrarum, & transferrentur in regnum Dei? Quod conſequenter expreſsit addendo: Et erit Domino regnum. Mons enim Sion, Iudæam ſignifi- A cat, ubi futura prædicta eſt ſalus, & ſanctum, quod eſt Chriſtus Ieſus. [i] Mons uerò Eſau Idumæa eſt, per quam ſignificata eſt eccleſia gentiũ, quã defenderunt, ſicut expoſui, reſaluati ex monte Sion, ut eſſet Domino regnũ. Hoc obſcurum erat, antequã fieret: ſed factum, quis non fidelis agnoſcat? Naum uerò propheta, imò per illum Deus, Exterminabo, inquit, ſculptilia & conflatilia: ponam ſepulturam tuam: [k] quia ecce ueloces ſuper montes pedes euangelizantis, & annunciantis pacem. Celebra Iuda dies feſtos tuos, redde uota tua: quia iam non adijcient ultrà, ut tranſe- B ant in uetuſtatem: conſummatum eſt, conſumptum eſt. Aſcendit, qui inſufflat in faciem tuam, eripiens ex tribulatione. Quis aſcenderit ab inferis, & inſufflauerit in faciẽ Iudæ, hoc eſt Iudæorum diſcipulorum, Spiritum recolat ſanctũ, qui meminit Euangelium. Ad nouum enim Teſtamentum pertinent, quorum dies feſti ita ſpiritaliter innouantur, ut in uetuſtatem tranſire non poſsint. Porrò per Euangelium exterminata ſculptilia, & conflatilia, id eſt, idola deorum falſorum, & obliuioni tanquam ſepulturæ tradita iam uidemus: & hanc etiam in hac re prophetiam completam eſſe cognoſcimus. Abacuc, de q̃ alio, q̃ de Chriſti aduentu, qui futurus erat, intelligitur dicere: Et reſpondit Dominus ad me, & dixit: Scribe uiſum apertè in buxo: ut aſſequatur qui legit ea: quia adhuc uiſio ad tempus & orietur in fine, & non in uacuum: ſi tardauerit, ſuſtine eum: quia ueniẽs ueniet, & non morabitur. (Naum. — Abacuc 2.)

L. VIVES.

[a] Abdias.] Hieronymus ſuper hoc propheta: Hũc inquit, eſſe aiunt Hebræi, qui ſub rege Samariæ Achab, & impijſsima Ieſabel pauit centum prophetas in ſpecubus, qui nõ curuauerũt genu ante Baal, & de ſeptem milibus erant, quos Helias arguitur ignoD raſſe, ſepulchrumq; eius uſq; hodie cum Mauſoleo Heliſæi prophetæ, & Baptiſtæ Ioannis in Sebaſta uenerationi habet, quæ olim Samaria dicebatur. hic igitur, quia centum prophetas aluerat, accepit gratiam prophetalem, & de duce exercitus, fit dux eccleſiæ. Hæc ille. Fuit ergo uetuſtior quouis ſuperiorum ætate Ioſaphat regis Iuda, rege Lannorum Tiberin. [b] Naum.] Ioſephus libro nono, Naum ſcribit fuiſſe temporibus Ioathan regis Iuda. [c] Abacuc.] Huius prophetæ fit mẽtio Danielis 14. quòd prandium ſuum ex Iuda Babylonẽ tulerit ad Danielem: quo teſtimonio ad probationem iſtorum Auguſt. non eſt uſus: quòd ea Beli hiſtoria, & totum xiiij. caput cũ hiſtoria Suſannæ apocrypha ſint, nec in Hebræo habeantur, nec ſint uerſa à LXX. ſenibus. Porrò Abacuc uaticinatus eſt, ut Hieronymus inquit, (Abdias. — Naum. — Abacuc.)

cùm

cùm iã Iuda & Beniamin in captiuitatẽ iuiſſent à Nabocodroſoro ductæ, in quã, & Babylonẽ, diriguntur uaticinia Abacuc. [d] Abdias enim poſitus eſt quidẽ ab eis.] Hic loc⁹ nõ caret mẽdo, etſi ſenſus nõ ſit difficilis. Significat enim Auguſtinus nõ eo loco eſſe ab illis poſitũ Micheam, quo rectè eius noteñ tẽpora. Abdiam Euſebius Michææ cõiũgit regno Ioſaphat. De Abdia rectè: de Michæa uerò cõtra ſuũ Micheę ipſi⁹ teſtimoniũ, quod Auguſtinus annotauit. Quippe Michæas ſe uiſionẽ uidiſſe perhibet ſub regibus Ioathan, Achaz, & Ezechia, multo poſterioribus Ioſaphat. [e] Quo d errore.] In eo Euſebij opere, ut ſi in quo alio, tales errores ſunt creberrimi, haud paruo periculo legentiũ, etiã interdũ eruditorũ.

Idumæa. [f] Aduerſus Idumæã.] Idumæã Plinius ſtatim poſt Arabiã ſubijcit, Palæſtinæ proximã. Sic etiã Ioſephus & Hieronymus. Nabathęos etiã hos uocãt Gręci Latiniq́; ſcriptores, qui Petrã urbẽ dicunť incolere. Hieronymus circa Petrã Idumæã eſſe ait. Nominata eſt ab Eſau, qui & Edom uocatus eſt, quaſi ruffus, uel ex pulmẽto, ꝙ primogenituram uendidit, colore, ut ſcribit Ioſephus, rubeo: uel quod ueriſimilius, & hauddubiè uerius eſt, ex corporis habitu, ut ſacræ docẽt literæ. [g] Poſitã eſſe.] Nõ eſt Idumæa ex Iſrael, etſi propinquitate teneanť, utpote populi ex duob. geminis progeniti: tamẽ aduerſaria eſt Idumæa terræ ꝑmiſſionis: & eius nomine Iudæi Romanos intelligũt. Eſtq́; Idumęa, caro, quæ pugnat aduerſus ſpiritũ. [h] Cùm ſaluat ex mõte Sion.] In antiquis libris

Seir. legiť, Reſaluati, ἀνασωζόμενοι. [i] Mons uerò Eſau.] Seir uocanť mõtes Idumęę, ut Ioſephus & Hieronymus, ſed & Ieſu Naue 24. docet. Seir dicit, id eſt, hiſpidus, & piloſus: nam talis Eſau. [k] Quia ecce.] In LXX. ex Hieronymo habeñ: Ponã ſepulchrũ tuũ, quia inhonoratus es, ecce ſuper mõtes. In Hebræo uerò: Ponã ſepulchrũ tuũ, q̃a inhonoratus es, ecce ſuper mõtes. In Græco ſic habet codex quidẽ meus: καὶ θήσομαι ταφήν σου, ὅτι ταχεῖς ἰδοὺ ἐπὶ τὰ ὄρη οἱ πόδες εὐαγγελιζομένου καὶ ἀπαγγέλλοντος εἰρήνην. Et ponã ſepulchrum tuum, quia ueloces ecce ſuper montes pedes euangelizantis, annunciantis pacẽ. Paulus ad Ro. x. non hinc ſumpſit prophetiam, ſed ex Eſaia lij.

De prophetia quæ in oratione Abacuc, & cantico continetur. Cap. XXXII.

Abacuc 3. IN oratione autem ſua cum cantico, cui niſi Chriſto Dño dicit: Dñe audiui auditionẽ tuam, & timui: Dñe conſideraui opera tua, & expaui? Quid enim hoc eſt, niſi præcognitæ, nouæ, ac repentinæ ſalutis hominũ ineffabilis admiratio? In medio duorum animalium cognoſceris, quid eſt, niſi aut in medio duorũ teſtamẽtorũ, aut in medio duorũ latronũ, aut in medio Moyſi & Heliæ, cũ eo in mõte ſermocinãtiũ? Dũ appropinquãt anni cognoſceris: in aduentũ tẽporis oſtenderis: hoc quia per ſe patet, nõ eſt exponẽdum. Quod uerò ſequiť, In eo dũ cõturbata fuerit anima mea, in ira miſericordiæ memor eris: quid eſt, niſi ꝙ Iudęos in ſe transfigurarit, de quorũ gente fuit: qui cùm magna ira turbati, crucifigerent Chriſtum, ille miſericordię me-

Luce 23. mor, dixit: Pater ignoſce illis, quia neſciunt quid faciũt? Deus de Theman ueniet, & ſanctus de mõte umbroſo & cõdẽſo. Quod hìc dictũ eſt, de [a] Themã ueniet: alij interpretati ſunt ab Auſtro, uel ab Africo: [b] per quod ſignificatur meridies: id eſt, feruor charitatis, & ſplendor ueritatis. [c] Montẽ uerò umbroſum atq; condenſum, quamuis multis modis poſſit intelligi, libentius acceperim Scripturarũ altitudinẽ diuinarũ: quibus prophetatus eſt Chriſtus. Multa quippe ibi umbroſa atq; cõdenda ſunt, quę mentẽ quęrentis exerceant. Inde aũt uenit, cũ ibi cum qui intelligit inuenit. Operuit cœlos uirtus eius, & laudis eius plena eſt terra: quid eſt, niſi quod etiam in Pſalmo diciť: Exaltare ſuper oẽs cœlos De- Pſal. 57.
us, & ſuper terrã gloria tua? Splẽdor eius ut lumen erit, quid eſt, niſi fama eius credẽtes illuminabit? Cornua in manib. eius, quid eſt, niſi trophęum crucis? Et poſuit charitatẽ firmam fortitudinis ſuæ: nec exponendum eſt. Ante faciẽ eius ibit uerbũ, & ꝓdiet in cãpum poſt pedes eius: q̃d eſt, niſi ꝙ & antequã huc ueniret, prænunciatus eſt, & poſteaquã hinc reuerſus eſt, annunciatus eſt? Stetit, & terra cõmota eſt: quid eſt, niſi ꝙ ſtetit ad ſubueniendũ: & terra cõmota eſt ad credendũ? Reſpexit, & tabuerunt gentes: hoc eſt, miſertus eſt, & fecit populos pœnitentes. Cõtriti ſunt mõtes uiolentia: hoc eſt, uim faciẽtibus miraculis, elatorum cõtrita eſt ſuperbia. Defluxerunt colles æternales: hoc eſt, humiliati ſunt ad tempus, ut erigerenť in æternũ. Ingreſſus æternos eius pro laboribus uidi: hoc eſt, nõ ſine mercede æternitatis laborem charitatis aſpexi. Tabernacula Aethiopũ expaueſcent, & tabernacula terræ Madian: hoc eſt, gentes repẽtè perterritæ nuncio mirabilium tuorũ, [d] etiã quæ nõ ſunt in iure Romano, erũt in populo Chriſtiano. Nunquid in fluminib. iratus es Dñe aut in fluminib. furor tuus, uel in mari impetus tuus? Hoc ideo dictũ eſt, quia non uenit nunc ut iudicet mundũ, ſed ut ſaluetur mundus per ipſum. Quia aſcendes ſuper equos tuos, & equitatio tua ſalus: hoc eſt, Euangeliſtæ tui portabũt te, quia reguntur à te: & Euangeliũ tuũ ſalus eſt eis qui credunt in te. Intendens intendes arcũ tuũ ſuper ſceptra, dicit Dñs: hoc eſt, cõminaberis iudiciũ tuum, etiã regibus terræ. Fluminib. ſcindetur terra: hoc eſt, influentib. ſermonibus prædicantium te, aperienť ad confitendũ hominũ corda: quib. dictum eſt, Scindite corda Ioel. 2.

uestra

ueſtra,& nõ ueſtimenta ueſtra. Quid eſt: Vi- A debunt te,& dolebũt populi: niſi ut lugendo ſint beati? Quid eſt: Diſperges aquas inceſſu, niſi ambulando in eis qui te uſquequaq; annunciant, hac atq; illac diſperges fluenta doctrinæ? Quid eſt: Abyſſus dedit uocem ſuã? An profunditas cordis humani quid ei uideret expreſsit? Altitudo phantaſiæ ſuæ, tanq̃ uerſus ſuperioris eſt expoſitio: altitudo em̃ eſt abyſſus. Quòd autẽ ait, phãtaſiæ ſuæ, ſubaudiẽdũ eſt, Vocẽ dedit: hoc eſt, quod diximus, quid ei uideretur, expreſsit. Phantaſia quippe uiſio eſt, quã non tenuit, nõ operuit, ſed confitendo eructauit. Eleuatus eſt ſol, & B luna ſtetit in ordine ſuo: hoc eſt, aſcẽdit Chriſtus in cœlũ, & ordinata eſt eccleſia ſub rege ſuo. In lucẽ iacula tua ibunt: hoc eſt, nõ in occultũ, ſed in manifeſtũ uerba tua mittũtur. In ſplendorẽ coruſcationis armorũ tuorũ: ſubaudiẽdum eſt, iacula tua ibunt. Dixerat enim

Matth.10. ſuis: Quæ dico uobis in tenebris, dicite in lumine. In cõminatione minorabis terrã, id eſt, cõminando humiliabis homines. Et in furore deijcies gentes: quia eos qui ſe exaltãt, uindicando collides. Exiſti in ſalutẽ populi tui, ut ſaluos faceres Chriſtos tuos: miſiſti in capita iniquorũ mortẽ: nihil horũ eſt exponen C dum. Excitaſti uincula uſq; ad collum. Et bona hîc poſſunt intelligi uincula ſapientiæ, ut uinciãtur pedes in compedes eius, & collũ in torquẽ eius. Præcidiſti in ſtupore mẽtis tuæ: ſubaudiamus uincula. Excitauit enim bona, præcidit mala. De quibus ei dicit, Dirupiſti uincula mea: & hoc in ſtupore mentis, id eſt, mirabiliter. Capita potentium mouebunt in ea, ſcilicet admiratione. Adaperient morſus ſuos, ſicut edens pauper in abſconſo. Potentes enim quidã Iudæorum ueniebãt ad Dñm facta eius & uerba mirati, & eſuriẽtes panem doctrinę manducabant abſcõſe propter me- D tum Iudæorum, ſicut eos prodit Euangeliũ. Et immiſiſti in mare equos tuos turbãtes aquas multas: quæ nihil ſunt aliud, quã populi multi. Non enim alij timore conuerterent, alij furore perſequerẽtur, niſi oẽs turbarent. Obſeruaui, & expauit uenter meus à uoce orationis labiorũ meorũ. Et introiuit tremor in oſſa mea: & ſubtus me turbata eſt habitudo mea. Intẽdit in ea quæ dicebat: & ipſe ſua in oratione eſt perterritus, quam prophetice fundebat, & in qua futura cernebat. Turbatis enim populis multis, uidit imminẽtes eccleſiæ tribulationes, continuoq; ſe membrũ eius agnouit, atq; ait: Requieſcã in die tribulationis: tanq; ad eos pertinens, qui ſunt ſpe gaudentes, in tribulatione patiẽtes. Vt aſcendã, inquit, ad populum perigrinationis meę. Recedens utiq; à populo maligno carnalis cognationis ſuæ, non peregrinãte in hac terra, neq; ſupernã patriã requirente. Quoniam ficus inquit, nõ afferet fructũ: & nõ erunt natiuitates in uineis: mẽtietur opus oliuę, & cãpi nõ faciẽt eſcam. Defecerũt ab eſca oues, & non ſuperſunt in pręſepibus boues. Vidit eã gentem, quæ Chriſtum fuerat occiſura, ubertatem copiarum ſpiritualium perditurã, quas per terrenã fœcunditatem more prophetico figurauit. Et quia irã Dei talẽ ꝓpterea paſſa eſt illa gẽs, quia Dei ignorãs iuſticiã, ſuã uoluit cõſtituere, iſte cõtinuò: Ego autẽ, inquit, in Domino exultabo, gaudebo in Deo ſalutari meo. Dominus Deus meus uirtus mea, ſtatuet pedes meos in cõſummationẽ: ſuper excelſa imponet me, ut uincã in cantico eius: ſcilicet illo cantico, de quo ſimilia quædam dicũtur in Pſalmo: Statuit ſupra petrã pedes Pſal.39. meos, & direxit greſſus meos: & immiſit in C os meũ canticũ nouũ, hymnum Deo noſtro. Ipſe ergo uincit in cãtico Domini, qui placet in eius laude, nõ ſua: ut qui gloriatur, in Domino glorietur. Melius aũt mihi uidentur quidã codices habere: Gaudebo in Deo Ieſu meo, q̃ hi qui uolentes id Latinè ponere, nomen ipſum nõ poſuerunt, quod eſt nobis amicius & dulcius nominare.

L. VIVES.

Quod [a] hic dictũ eſt, de Theman ueniet.] Et Aquila inquit Hieronymus, & Symmachus, & quinta æditio, ipſum Hebraicũ poſuerũt. Solus Theodotio, quid ſignificaret Themã, interpretatus eſt dicẽs: Ab Auſtro ueniet, & ſanctus de mõte Pharan. Idem Hie- D ronymus in locis Hebraicis, Theman regio principum Edom in terra Gebalitica à Theman filio Elyphaz, filij Eſau, ſortita uocabulum: ſed & uſq; hodie eſt uilla nomine Theman, diſtans ab urbe Petra quinq; milibus: ubi & Romanorũ militũ præſidiũ ſedet, de quo loco fuit Eliphaz rex Thebanorũ. Vnus quoq; filiorũ Iſrael appellabatur Themã. Sciendũ aũt, q omnis auſtralis regio Hebræis Theman dicitur. [b] Per quod ſignificatur meridies.] Simile quod in Cãticis quærit ſponſa, ubi paſcat in meridie, in quo maximus eſt diei & calor & ſplendor. [c] Montem uerò umbroſum.] Soli Lxx. uerterũt [illegible], ex monte umbroſo & condenſo. Cæteri, ut eſt in Hebraicá, ex Pharan, quod eſt oppidum trãs Arabiam iunctũ Saracenis, per quod iter fecerũt filij Iſrael, cùm de Sina mouiſſent. Ideo Lxx. quoniã uicinum eſt, ſaluui, habitum loci potius reddiderunt, quàm nomen. Theman.

Euam

[d] Etiam quæ non ſunt in iure Romano.] Indi & Perſæ, & hac ætate inſulæ in oceano Occidentali. [e] Gaudebo in Deo Ieſu meo.] Sic in Hebræo, pro quo Septuaginta uerterũt τῷ σωτῆρί μου, hoc eſt, Seruatore meo. Et hæc tria idem ſunt. Ieſus Hebraicè, σωτὴρ Græcè, ſeruator Latinè: quanquam Cicero act. iiij. in Verrem negat σωτῆρα uno uerbo Latino poſſe reddi, eſſeq́; eum qui ſalutem dederit. Saluatoris nomen recentius eſt, ſed eo utuntur Lactãtius, Auſonius, & reliqui ſacri ſcriptores. Qui latios carmen hoc auet expoſitũ uidere, habet in id geminam Hieronymi enarrationem. (σωτήρ.)

De Chriſto, & uocatione gentiũ, quæ Hieremias & Sophonias prophetico ſpiritu ſunt præfati. Cap. XXXIII.

HIEREMIAS[a] propheta de maioribus eſt, ſicut & Eſaias: nõ de minoribus, ſicut cæteri: de quorum ſcriptis nonnullis iam poſui. Prophetauit autem, regnãte Ioſia in Hieruſalẽ: & apud Romanos Ancô Martio, iam propinquante captiuitate Iudæorum. Tetendit autem prophetiam ſuam uſq; ad quintum menſem captiuitatis: ſicut in eius literis inuenitur. [b] Sophonias autem unus de minoribus adiungitur ei. Nam & ipſe in diebus Ioſiæ prophetaſſe ſe dicit: ſed quouſq;, non dicit. Prophetauit ergo Hieremias, non ſolùm Anci Martij, uerumetiam Tarquinij Priſci temporibus: quem Romani habuerunt quintum regẽ. Ipſe enim quando eſt illa captiuitas facta, regnare iam cœperat. Prophetans ergo de Chriſto Hieremias: [b] Spiritus, inquit, oris noſtri Dominus Chriſtus captus eſt in peccatis noſtris: ſic breuiter oſtendẽs, & Dominum noſtrum Chriſtum, & paſſum eſſe pro nobis. (Thren. 4.) Item alio loco: Hic Deus meus, inquit, & non æſtimabitur alter ad eum: qui inuenit omnem uiam prudentiæ, & dedit eam Iacob puero ſuo, & Iſrael dilecto ſuo: poſt hæc in terris uiſus eſt, & cũ hominibus conuerſatus eſt. Hoc teſtimoniũ quidam non Hieremiæ, [d] ſed ſcribæ eius attribuunt, qui uocabatur Baruch: ſed Hieremiæ celebratius habetur. Rurſus idem propheta de ipſo: Ecce, inquit, dies ueniunt, ait Dñs: & ſuſcitabo Dauid germen iuſtum: & regnabit rex, & ſapiens erit: & faciet iudiciũ & iuſticiam in terra. In diebus illis ſaluabitur Iuda, & Iſrael habitabit confidenter: & hoc eſt nomen quod uocabunt eum, Dominus iuſtus noſter. (Hier. 23.) De uocatione etiam gentium, quæ futura fuerat, & eam nunc impletã cernimus, ſic locutus eſt: Dominus Deus meus & refugium meũ in die malorũ: ad te gentes (Hier. 16.)

uenict ab extremo terræ, & dicẽt: Verè mẽdacia coluerunt patres noſtri ſimulachra: & nõ eſt in eis utilitas. Quia uerò nõ erant eũ agnituri Iudæi, à quibus eũ & occidi oportebat: ſic idem propheta ſignificat,[e] Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eũ? Huius eſt etiã illud q̃d in libro decimo ſeptimo poſui de Teſtamento nouo, cuius eſt mediator Chriſtus: ipſe quippe Hieremias ait: Ecce dies ueniũt, dicit Dñs: & cõſummabo ſuper domũ Iacob Teſtamentũ nouũ: & cætera quæ ibi leguntur. (Hier. 31.) Sophonię aũt prophetæ, qui cum Hieremia prophetabat, hæc prædicta de Chriſto interim interponã: Expecta me, dicit Dominus: in die reſurrectionis meæ, in futurũ: quia iudiciũ meũ, ut congregẽ gentes, & colligã regna. (Sophon. 3.) Et iterũ: Horribilis, inq̃t, Dominus ſuper eos: & exterminabit omnes deos terræ: & adorabit eum uir de loco ſuo, omnes inſulæ gentium. Et paulo pòſt: Tunc, inquit, transferam in populos linguam, & progenies eius, ut omnes inuocent nomẽ Domini: & ſeruiãt ei ſub uno iugo, à finibus fluminũ Æthiopiæ afferent mihi hoſtias: in illo die nõ cõfunderis ex omnibus adinuentionibus tuis, quas impiè egiſti in me: quia tũc auferam abs te prauitates iniuriæ tuæ: & iam nõ adijcies, ut magnificeris ſuper montẽ ſanctum meũ, & ſubrelinquam in te populum manſuetum & humilẽ: & uerebuntur à nomine Domini, qui reliqui fuerint Iſrael. Hæ ſunt reliquiæ, de quibus alibi prophetatur: quod Apoſtolus etiam cõmemorat: Si fuerit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, reliquię ſalue fiẽt. (Rom. 11.) Hę quippe in Chriſtũ illius gentis reliquiæ crediderunt.

L. VIVES.

Hieremias [a].] De hoc ſæpe alibi. [b] Sophonias.] Hunc Hebræi prophetam, & prophetarum filiũ, nepotem, & abnepotem fuiſſe tradunt. Pater enim fuit Chuſi, auus Godolias, proauus Amarias, atauus Ezechias, prophetæ omnes: nam aiunt omnes maiores, quos in titulo nominat propheta aliquis, etiã prophetas fuiſſe. (Sophonias.) [c] Spiritus, inquit, oris noſtri, Dominus Chriſtos.] Sunt Chriſti multi, & domini multi. At Chriſtus Dominus ſpiritus oris noſtri, unicus eſt Ieſus Deus, Dei filius, per quem ſpiramus, & uiuimos, & ſumus: qui ſi à nobis abſcedat, minus adhuc uicturi ſumus, quàm ſi diſcedat anima. [d] Sed ſcribæ eius attribuunt, qui uocabatur Baruch.] Hieremias in libro ſuorum uaticiniorum, Baruch ſcribam, & miniſtrum fuiſſe ſuum ſignificat, cuius extat breuis prophetia, quã eccleſia recepit, quoniam de Chriſto & poſtremis temporibus pleraq; continet. (Baruch.) [e] Graue cor per omnia, & homo eſt, & quis cognoſcet eum.] Septuaginta eſt hæc interpre-

cerpretatio. In Hebræo uerò ſic ex Hieronymo: Prauum A eſt cor omnium & inſcrutabile, quis cognoſcet illud? Symmachus uerba Septuaginta apertius poſuit, Inſcrutabile cor omniũ: uir autem quis eſt, qui inueniat illud? Lxx. enim βαθεῖα ἡ καρδία dixerunt: quod eſt profundum cor.

De prophetia Danielis, & Ezechielis, quæ in Chriſtum, eccleſiamq́; concordat. Cap. XXXIIII.

IN ipſa porrò captiuitate Babyloniç,[a] Daniel,[b] & Ezechiel prophetauerunt prius alij ſcilicet duo ex prophetis maioribus. Quorum Daniel etiam tempus, quo uenturus fuerat Chriſtus, atque paſſurus, numero B definiuit annorum: quod longum eſt computando monſtrare, & ab aliis factitatum eſt

Daniel 7. ante nos. De poteſtate uerò eius & gloria, ſic loquutus eſt: Videbam, inquit, in uiſu noctis: & ecce cum nubibus cœli & filius homi nis ueniens erat, & uſq; ad uetuſtum dierum peruenit: & in conſpectu eius prælatus eſt: & ipſi datus eſt principatus, & honor, & regnum: & omnes populi, tribus & linguæ ipſi ſeruierit. Poteſtas eius, poteſtas perpetua, quæ non tranſibit: & regnum eius non corrumpetur. Ezechiel quoq; more prophetico, per Dauid Chriſtum ſignificans, quia car C nem de Dauid ſemine aſſumpſit: propter quam formam ſerui, qua factus eſt homo, etiam ſeruus Dei dicitur idem Dei filius: ſic eum prophetando prænunciauit ex perſona

Ezech. 34. Dei patris: Et ſuſcitabo, inquit, ſuper pecora mea paſtorem unum qui paſcat ea: ſeruum meum Dauid: & ipſe paſcet ea: & ipſe erit eorum paſtor. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & ſeruus meus Dauid princeps in medio illorum: ego Dominus locutus ſum.

Ezech. 37. Et alio loco: Et rex, inquit, unus erit omnib. imperans: & non erunt ultra duæ gentes: nec diuidentur amplius in duo regna: neq; pol- D luentur ultra in idolis ſuis, & abominationibus ſuis: & in cunctis iniquitatibus ſuis: & ſaluos eos faciam de uniuerſis ſedibus ſuis, in quibus peccauerunt, & mundabo eos: & erunt mihi populus, & ego ero illis Deus: & ſeruus meus Dauid rex ſuper eos, & paſtor unus erit omnium eorum.

L. VIVES.

Daniel. DAniel[a].] De filijs fuit Iuda, qui ex Daniele Balthaſar uocatus eſt, ab eunucho regio, cui puerorum erat demandata cura. Maximo in precio habitus eſt ſapientiæ nomine à Balthaſare ultimo Chaldęorum rege, & deinde apud Darium Medum gratioſiſſimus, ut in lib. Danielis ipſius, & Ioſephi De antiquitatibus decimo legimus. Calumnijs Porphyrij in librum huius uatis reſponderunt Methodius, & Apollinaris & Euſebius Cæſarien. præſul. [b] Et Ezechiel.] Hic ſacerdos Ezechiel. fuit & ſimul cum Daniele in captiuitate populi Iudaici Babylone: quod ex eius ſcriptis apertè colligitur.

De trium prophetarum uaticinio: id eſt, Aggæi, Zachariæ, & Malachiæ. Cap. XXXV.

RESTANT tres minores Prophetæ, qui prophetauerunt in fine captiuitatis:[a] Aggæus, Zacharias,[b] Malachias. Quorum Aggęus Chriſtum & eccleſiam hac apertius breuitate prophetat. Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unũ mo- Aggei 2. dicum, & ego commouebo cœlum, & terrã & mare, & aridam: & mouebo omnes gentes, & ueniet deſideratus cunctis gentibus. Hæc prophetia partim iam completa cernitur: partim ſperatur in fine cõplenda. Mouit enim cœlũ, angelorum & ſiderum teſtimonio, quando incarnatus eſt Chriſtus. Mouit terrã ingenti miraculo, de ipſo uirginis partu. Mouit mare & aridam, quũ & in inſulis, & in orbe toto Chriſtus annũciatur. Ita moueri omnes gentes uidemus ad fidẽ. Iam uerò quod ſequitur, Et ueniet deſideratus cunctis gentibus, de nouiſſimo eius expectatur aduentu. Vt enim deſideratus eſſet expectãtibus, prius oportuit eũ dilectũ eſſe credentibus. Zacharias de Chriſto & eccleſia: Ex- Zach. 9. ulta, inquit, ualde filia Siõ, iubila filia Hieruſalem: ecce rex tuus ueniet tibi iuſtus, & Saluator: ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinã, [d] & ſuper pullum filiũ aſinæ: & poteſtas eius à mari uſq; ad mare, & à fluminibus uſq; ad fines terrę. Hoc quando factum ſit, ut Dominus Chriſtus in itinere iumento huius generis uteretur, in Euangelio legitur: ubi & hæc prophetia commemoratur ex parte, quantũ illi loco ſufficere uiſum eſt. Alio loco ad ipſum Chriſtũ in ſpiritu prophetiæ loquẽs de remiſſione peccatorũ per eius ſanguinẽ, Tu quoq;, inquit, in ſanguine teſtamẽti tui emiſiſti uinctos tuos de lacu, in quo nõ eſt aqua. Quid per hunc lacum uelit intelligi, poſſunt diuerſa ſentiri, etiã ſecundũ rectã fidem. Mihi tamen uidetur non eo ſignificari melius, niſi humanæ miſeriç ſiccam profunditatem quodammodo, & ſterilem: ubi non ſunt fluenta iuſticiæ, ſed iniquitatis lutum. De hoc quippe lacu etiam in Pſalmo dicitur: Et edu- Pſal. 40. xit

xit me de lacu miſeriæ, & de luto limi. Malachias prophetans eccleſiã, quã per Christum iam cernimus propagatã, Iudæis apertiſsimè dicit ex perſona Dei: Non eſt mihi uoluntas in uobis: & munus nõ ſuſcipiã de manu ueſtra. Ab ortu enim ſolis uſq; ad occaſum, magnũ eſt nomẽ meũ in gẽtibus, & in omni loco ſacrificabitur, & offeretur nomini meo oblatio munda: quia magnũ nomẽ meum in gentibus, dicit Dominus. Hoc ſacrificiũ per ſacerdotiũ Chriſti ſecundũ ordinẽ Melchiſedech, cum in omni loco à ſolis ortu uſq; ad occaſum Deo iã uideamus offerri, ſacrificiũ autẽ Iudæorũ, quibus dictũ eſt: Nõ mihi uoluntas in uobis, nec accipiam de manibus ueſtris munus, ceſſaſſe negare nõ poſſunt: qd adhuc expectant alium Chriſtũ, quum hoc quod prophetatum eſt legunt, & impletum uident, impleri nõ potuerit, niſi per ipſum? Dicit enim paulo pòſt de ipſo ex perſona Dei: Teſtamentũ meũ erat cũ eo uitæ & pacis: & dedi ei ut timore timeret, & à facie nominis mei uereretur. Lex ueritatis erat in ore ipſius, in pace dirigens ambulabit mecũ: & multos cõuertet ab iniquitate: quoniam labia ſacerdotis cuſtodiẽt ſcientiã, & legẽ inquirent ex ore eius: quoniã angelus Dñi omnipotentis eſt. Nec mirandum eſt, quia omnipotentis Dei angelus dictus eſt Chriſtus Ieſus. Sicut enim ſeruus propter formã ſerui, in qua uenit ad homines: ſic & angelus ꝓpter Euangeliũ, quod nunciauit hominibus. Nã ſi Græca iſta ita interpretemur, & Euangeliũ bona nunciatio eſt, & angelus nuncius eſt. De ipſo quippe iterũ dicit: Ecce mittam angelũ meũ, & proſpiciet uiam ante faciẽ meam: & ſubitò ueniet in templum ſuum Dñs, quem uos quæritis, & angelus teſtamenti, quẽ uos uultis. Ecce uenit, dicit Dñs Deus omnipotens: & quis ſuſtinebit diem introitus eius? aut quis reſiſtet in aſpectu eius? Hoc loco, et primũ, & ſecundũ Chriſti prænunciauit aduentum. Primum ſcilicet, de quo ait: Et ſubitò ueniet in templum ſuũ Dominus: id eſt, in carnẽ ſuã: de qua dicit in Euangelio, Soluite templũ hoc, & in triduo reſuſcitabo illud. Secundum uerò, ubi ait: Ecce uenit, dicit Dominus omnipotens, & quis ſuſtinebit diem introitus eius, aut quis reſiſtet in aſpectu eius? Quod autem dicit, Dominus quẽ uos quæritis, & angelus teſtamenti, quẽ uos uultis: ſi-

Malach. 1. Malach. 2. Malach. 3. Ioan. 2.

A gnificauit utiq; Iudæos ſecundum ſcripturas quas legũt, Chriſtum quærere, & uelle. Sed multi eorum, quem quæſierunt & uoluerũt, ueniſſe non agnouerunt: excæcati in cordibus ſuis, præcedentibus meritis ſuis. Quod ſanè hic nominat teſtamentum, uel ſuprà, ubi ait: Teſtamentum meum erat cum eo: uel hic, ubi eum dixit angelum teſtamenti: nouum proculdubiò teſtamẽtum debemus accipere, ubi ſempiterna: non uetus, ubi tẽporalia ſunt promiſſa: quæ pro magno hic habentes plurimi infirmi, & Deo uero taliũ rerum mercede ſeruientes, quando uident impios abundare, turbãtur. B Propter quod idẽ Propheta, ut noui teſtamenti beatitudinem æternam, quæ non dabitur niſi bonis, diſtingueret à ueteris terrena felicitate, quæ plerũque datur & malis: Ingrauaſtis, inquit, ſuper me uerba ueſtra, dicit Dominus, & dixiſtis: in quo detraximus de te? Dixiſtis, uanus eſt omnis, qui ſeruit Deo: & quid plus, quia cuſtodiuimus obſeruationes eius: & quia ambulauimus ſupplicantes ante faciẽ Domini omnipotentis? Et nũc nos beatificamus alienos: & reædificantur omnes, qui faciunt iniC quitatem. qua: & aduerſati ſunt Deo, & ſalui facti ſunt. Hæc oblocuti ſunt, qui timebant Dominũ, unuſquiſq; ad proximum ſuum: & animaduertit Dominus, & audiuit: & ſcripſit librũ memoriæ in cõſpectu ſuo, eis qui timẽt Dominũ, & reuerentur nomẽ eius. In iſto libro ſignificatũ eſt teſtamentum nouum. Deniq; quod ſequitur, audiamus: Et erũt mihi, dicit Dominus omnipotẽs, in die, quã ego facio, in acquiſitionem: & eligã eos, ſicut homo eligit filium ſuum ſeruientem ſibi: & conuertemini, & uidebitis inter iuſtũ & iniuſtum: & inter ſeruientem Deo, & nõ ſeruientẽ. D Quoniam ecce dies uenit ardens ſicut clibanus, & concremabit eos: & erũt omnes alienigenæ omnes facientes iniquitatem ſtipula & incẽdet illos dies, qui adueniet, dicit Dominus omnipotens: & nõ derelinquetur eorum radix, neq; ſarmentum: & orietur uobis timentibus nomen meum, ſol iuſtitiæ: & ſanitas in pennis eius, & exibitis, et exultabitis ſicut uituli ex uinculis reſoluti: & conculcabitis iniquos, & erũt cinis ſub pedibus ueſtris in die, in quo ego facio, dicit Dñs omnipotens. Hic eſt, qui dicitur dies iudicij: de quo ſuo loco, ſi Deus uoluerit, loquemur uberius.

L. VIVES.

AGgæus,[a] Zacharias.] Horũ meminit Eſdras primi libri quinto capite. In ſuperiore nanq; quum dixiſſet, Tunc & intermiſſum eſt opus Dñi in Hieruſalem, & non fiebat uſq; ad annum ſecundum Darij regis Perſarum: addidit, Prophetarunt autem Aggæus propheta, & Zacharias filius Addo, prophetãtes ad Iudæos, qui erant in Iud. & Hieruſalem. Tunc ſurrexerũt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue fili⁹ Ioſedech, & cœperunt ædificare templum Dñi in Hieruſalem, & cũ eis prophetæ Dei adiuuantes eos. & ipſi ſe temporib. Darij uaticinatos teſtanẽ etiã eodem ſecundo Darij anno. Cæterũ Zacharias non ſe Addo filium, ſed nepotẽ ſcribit, ex filio Barachia. Nec dubitãt, inquit, Hieronymus

Addo. quin hic ſit Addo, qui iuxta Paralipomenon librũ miſſus eſt ad Hieroboã filium Nabath, ſub quo altare diruptũ eſt, & manus regis aruit. Ruſumq; ad preces illius reſtituta eſt, ſecundo Paralipo. xij. & tertij Reg xiij. ſed in neutro ſacrarum literarum loco nominatur Addo. in libro Reg. ſubticetur prophetæ nomẽ, in Paralip. nuncupaẽ Semeius: & Propheta qui illis temporib uixerit, non potuit ne atauus quidẽ eſſe hominis Iudaici Babylone captiui. Iam illud ne admonendũ quidẽ eſt, non hunc eſſe Zachariã illum Ioiadæ filium, quẽ occidit Ioas rex Iuda, ſecũdi Paralipomenõ uigeſimoquarto, cuius meminit Chriſtus Dñs, Matthæi uigeſimotertio, dicens illum occiſum inter templũ, & altare. [b] Ma-

Malachias. lachias.] Hic eſt, quem Septuaginta uocarunt ἄγγελον αὐτοῦ, hoc eſt, angelũ eius. Hebraicè nanq; nunciũ meum ſonat. Quam ob cauſam Origenes, quum in hunc Prophetam ſcriberet, ſignificationem dedit, putare ſe angelum fuiſſe, qui prophetarit, ſi Hieronymo credimus: cæteri Malachiã nominarũt. Neq; enĩ nomina cũ in alias

Nomina non mutanda. linguas ueniunt, ex etymologia mutanda ſunt. Nemo enĩ Platonem uocat Latum: aut Ariſtotelẽ Optimũ perfectũ: uel Ioſue Seruatorẽ, uel Athenas Mineruas Relinquuntur enim nomina, ut cuiq; in ꝓprio ſunt impoſita ſermone. Alioqui non lux adderetur ijs, quorũ uerterentur in alienas linguas nomina, ſed obſcurareẽ claritas quã habebant prius. Quo magis miror eſſe, qui ſibi peregrina & Græca nomina aſciſcũt iuxta etymõ ſuorũ patria lingua, qui dum ſibi famam parare ſtudẽt, plus media illius parte ſe fraudãt. Quãto ſimplicius, & prudentius, adde etiam ad rerũ naturam accommodatius Cæſar, qui Gallos omnes & Germanos ſuis ipſorũ appellauit nominibus, inflexis tantùm finibus in formã Latinorũ. Cæterũ Malachiam nõ deſunt, præſertim ex Hebræis, qui putent Eſdram eſſe propter cõſonantiam librorum, & ſub Dario Hiſtaſpis filio prophetaſſe creditur. De Eſdra proximo Capite. [c] Exulta, inquit, ualde.] Hic locus deprauatus eſt, ut cætera, ab eo q noſtrã editionem uoluit ſequi. Lxx. ſic habent: χαῖρε σφ. ὅρα θύγατερ σιών, κήρυσσε θύγατερ ἱερουσαλήμ. ἰδοὺ ὁ βασιλεύς ἔρχεταί

πρᾶος. σοι δίκαιος, καὶ σώζων αὐτὸς, πραΰς, καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὑπ. ζύγιον, καὶ πῶλον νέον. id eſt, Lætare uehementer filia Sion, prædicta filia Hieruſalem: ecce rex tuus uenit tibi iuſtus, & ſeruans eos, mãſuetus, & uehens ſubiugali & pullo nouo. Illud quoq; χαῖρε σφόδρα poſſet eſſe ſalutantis, Salue multùm. [d] Et ſuper pullũ filiũ aſinæ.] In Hebræo legiẽ, Super aſinã, & ſuper pullũ filiũ aſinæ. Matthæus ſic in xxj. capite ſui Euangelij: καὶ ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου, Sedẽs ſuper aſinã & pullũ filiũ ſubiugalis. Subiugalis uerò erat Iudaicus populus iugo tot cæremoniarũ preſſus. Pullus uerò nouus & liber, populus

Prophetæ futura tanquã præſentia & præterita enũciant. gentiũ. In utroq; populo ſedet Dñs, ut utrũq; purget, & trahat ad ſe. [e] Sacrificabiẽ & offereẽ.] Apud Lxx. eſt in præſenti ſic: θυμίαμα προσάγεται τῷ ὀνόματί μου καὶ θυσία καθαρά: ſed prophetæ futura quia uident, tanq̃ preſentia enunciant. ſæpe etiam ut præterita, ſicut ea quæ ſequuntur, in quibus quædam ſunt mutata à traditione Lxx.

De Eſdra, & Machabæorũ libris Cap. XXXVI.

POST hos tres prophetas, Aggæum, Zachariam, Malachiam, per idem tempus liberationis populi ex Babylonica ſeruitute,[a] ſcripſit etiã Eſdras, qui magis rerum geſtarum ſcriptor eſt habitus, quã propheta: ſicuti eſt liber,[b] qui appellatur Heſter: cuius res geſta in laudem Dei non longè ab his temporibus inuenitur: niſi fortè Eſdras in eo Chriſtum prophetaſſe intelligendus eſt, quod inter iuuenes quoſdã orta quæſtione: quid amplius ualeret in rebus: cũ reges unus dixiſſet, alter uinum, tertius mulieres, quæ plerũq; regibus imperarent:[c] idem tamen tertius ueritatẽ ſuper omnia demonſtrauit eſſe uictricẽ. Conſulto autẽ Euangelio, Chriſtum cognoſcimus eſſe ueritatẽ. Ab hoc tẽpore apud Iudæos reſtituto templo, nõ reges, ſed principes fuerunt[d] uſq; ad Ariſtobolũ: quorũ ſupputatio tẽporũ, nõ in Scripturis ſanctis, quæ Canonicæ appellanẽ: ſed in alijs inuenitur, in quibus ſunt &[e] Machabæorum libri: quos non Iudæi, ſed Eccleſia pro canonicis habet,[f] propter quorundã martyrũ paſsiones uehemẽtes, atq; mirabiles: qui antequam Chriſtus ueniſſet in carnẽ, uſq; ad mortẽ ꝓ Dei lege certauerũt, & mala grauiſsima atq; horribilia pertulerunt.

L. VIVES.

SCripſit[a] etiam Eſdras.] Hic fuiſſe diciẽ ſcriba legis *Eſdras.* peritiſsimus, quem Hierony. tradit fuiſſe Ioſedech, cuius filius fuit Ieſus ſacerdos magnus, quẽ ferunt incenſos à Chaldæis legis libros memoriter reſtituiſſe, non ſine numine, cõmutaſſeq; literas Hebraicas, ne cũ Samaritanis, qui ex gentib. in Iudæã uenerãt, Iudæi miſcerenẽ. Autor Euſebius. Eis poſtea literis uſi ſunt Iudæi figura tãtũ & apicib. à Samaritanicis, quæ fuerũt priſcæ illæ à Moſe datæ, diſcrepantes. [b] Sicuti eſt liber, qui appellatur Heſter.] Heſter hiſtoriam Ioſephus refert in *Heſter.* tempora Artaxerxis, quem Cyrum dicit uocatum eſſe. Darij enim Hiſtaſpe geniti filius fuit Xerxes, huius Ar- *Artaxerxes μακρόχειρ.* taxerxes, cognominatus μακρόχειρ: quo regnante, periculum tantũ fuit Iudæo nomini ab Aman, ꝓpter Mardochæum patruum Heſter, ut in libro Heſter narratur. Eiuſdẽ eſt ſentẽtiæ Nicephorus, Græcus ſcriptor. At Euſebius non poſſe per hæc tempora Heſter, & diſcrimen Iudæorum contigiſſe, uidelicet Eſdra, qui ſub hoc Artaxerxe rege ſuæ gentis acta perſequutus eſt, de tantis rebus non tacituro. Itaq; illa omnia poſteriora facit, ſtatuitq; in regno Artaxerxis μνήμονος, hoc eſt, memoris Darij nothi filij, quem ab Hebræis Aſſuerum uocari ſolitum perhibet: aſtipulatorẽ ſibi habet Bedã in tẽporibus. Cæterùm uereor, ne non tam Euſebio conſtet ſua ratio, q̃ Ioſepho. Nos hic in pleriſq; alienas potius ſententias referimus, q̃ aperimus noſtram. [c] Idem tamen tertius ueritatem.] Hic eſt Zorobabel, qui ueritatem *Zorobabel.* cæteris præſtare ui ac uirtute dixit, tertio Eſdræ ter-

do

tio capite. Et Ioſephus lib. II. Antiq. ſed tertius & quartus libri Eſdræ inter apocrypha reijciuntur, quos Hieronymus uocat ſomnia.[a] Vſq; ad Ariſtobolum.] Euſebius ſic inquit, Ariſtobolus filius Ionathæ, rex pariter & pontifex, primus apud Iudæos diadematis ſumpſit inſigne: poſt cccclxxxiiij. annos Babylonicæ captiuitatis, intellige ex quo Nabuchodonoſor populum in Chaldæam tranſtulit. *Ariſtobulus.* [e] Et Machabæorũ libri.] Machabæorũ liber prior, Hebraicè lectus eſt ab Hieronymo, alter Græcè tantùm, atq; ex ipſa phraſi probari poſſe à primo eſſe Græcè conſcriptum. Idem aduerſus Pelagianos Ioſephum nominat Machabæorũ hiſtoriæ ſcriptorem. Neſcio an autorem ſignificet horũ duorũ uoluminum Machabææ hiſtoriæ, quam inter ſacra habemus, an libelli cuiuſdã, qui ſeparatim Græcus circumfertur *ἰωσήππου εἰς τοὺς μακκαβαίους*. Eſt & tertius Machabæorum Græcus iidem, nondum, quod ſciã, uerſus in linguam Latinam: hunc non uidetur Eccleſia recepiſſe in canonem.[f] Propter quorundam martyrũ paſsiones.] Nam ſeptem fratres cum matre iuſsi ab Antiocho rege patrias leges uiolare, maximo animo ſe potius excarnificari paſsi ſunt, quàm ut in legem Dei peccarent.

Quòd prophetica autoritas omni origine gẽtilis philoſophiæ inueniatur antiquior. Ca. XXXVII.

TEMPORE [a] igitur noſtrorum prophetarum, quorum iam ſcripta ad noticiam ferè omniũ gentium peruenerunt, philoſophi gentium nondum erãt, qui hoc etiam nomine uocarẽtur,[b] quod cœpit à Samio Pythagora, qui eo tempore, quo Iudæorũ ſoluta eſt captiuitas, cœpit excellere atq; cognoſci. Multo ergo magis cæteri philoſophi poſt prophetas reperiuntur fuiſſe.[c] Nam ipſe Socrates Athenienſis magiſter omnium, qui tunc maximè claruerũt, tenens in ea parte, quę moralis, uel actiua dicitur, principatum, poſt Eſdram in Chronicis inuenitur.[d] Non multo pòſt etiam Plato natus eſt, qui longè cæteros Socratis diſcipulos anteiret. Quibus ſi addamus etiam ſuperiores, qui nondum philoſophi uocabantur, ſeptem ſcilicet Sapientes, ac deinde phyſicos qui Thaleti ſucceſſerunt in perſcrutanda natura rerum ſtudium eius imitati, Anaximandrum ſcilicet & Anaximenem, & Anaxagoram, aliosq; nonnullos, antequã Pythagoras ſe philoſophum primus profiteretur, nec illi prophetas noſtros uniuerſos tẽporum antiquitate præcedunt: quandoquidem Thales, poſt quem cæteri fuerunt, regnante Romulo emicuiſſe fertur, quãdo de fontibus Iſrael eis literis, quæ toto orbe manarent prophetiæ flumen erupit. Soli igitur illi theologi poetæ, Orpheus, Linus, Muſæus, & ſi quis alius apud Græcos fuit, his prophetis Hebræis, quorum ſcripta in au-

A toritate habemus, annis reperiuntur priores. Sed nec ipſi uerum Theologum noſtrũ Moyſen, qui unum uerum Deum ueraciter prędicauit, cuius nunc ſcripta in autoritatis canone prima ſunt, tempore præuenerũt: ac per hoc quantum ad Græcos attinet, in qua lingua literę huius ſeculi maximè ferbuerũt, nihil habẽt unde ſapientiã ſuã iactẽt, quo religione noſtra, ubi uera ſapientia eſt, ſi nõ ſuperior ſaltẽ uideatur antiquior. Verũ quod fatendum eſt, non quidem in Græcia, ſed in barbaris gentibus, ſicut in Ægypto, iam fuerat ante Moyſen nonnulla doctrina, quæ illorum ſapientia diceretur: B alioquin non ſcriptum eſſet in libris ſanctis, Moyſen eruditũ fuiſſe omni ſapientia Ægyptiorum, tunc utiq; quãdo ibi natus eſt,[e] & à filia Pharaonis adoptatus atq; nutritus, etiam liberaliter educatus eſt. Sed nec ſapientia Ægyptiorum ſapientiã prophetarum noſtrorum tempore antecedere potuit, quandoquidem & Abraham propheta fuit. Quid autem ſapiẽtiæ eſſe potuit in Ægypto, antequã eis Iſis, quã mortuam tanquam deam magnam colendã putauerunt, literas traderet? *Iſis.* Iſis porrò Inachi filia fuiſſe proditur, C qui primus regnare cœpit Argiuis, quando Abrahæ iam nepotes reperiuntur exorti.

L. VIVES.

TEmpore[a] igitur noſtrorum prophetarũ.] Auguſtinus hoc Capite colligit ſcripta ueteris Teſtamẽti eſſe antiquiora ſapiẽtibus & philoſophia Græciæ, quod multis argumentis oſtendunt Ioſephus contra Apionem, Euſebius in Euang præparat. & Iuſtinus martyr ad Gentes. Cæterùm hoc ex iis quæ à nobis ſuperioribus huius Libri capitibus ſunt adducta, ſatis ſuperq; poteſt liquere.[b] Quod cœpit à Samio Pythagora.] *Pythagoras.* Pythagoram Cicero dicit fuiſſe ſuo regnante gentili, hoc eſt Seruio Tullio, idẽ Liu. li. I. haud dubiè uixit tẽporib. Cyri Perſæ, & Tulli Romani regis, ſed ultimis. Floruit enim ſexageſima Olympiade, quæ regnũ Tar- D quinij Superbi incurrit. Euſebius mortẽ eius in lxx. Olympiade locat, quo tempore iam Hieroſolymis Iudæi captiuitate ſoluti tranquillè degebant.[c] Nam ipſe Socrates.] Socrates, ut Apollodorus inquit, lxxvij. Olymp. ãno quarto quadraginta ferè annis poſtquã Iudæi à Dario iuſsi ſunt templũ & urbẽ reparare.[d] Non multo poſt etiã Plato natus.] Lxxxviij. Olymp. eodem autore.[e] Et à filia Pharaonis adoptatus.] Artapanus, ut tradit Euſebius li. ix. Præpar. ait Mœrin Chenephris Aegyptiorum regis filiam, quum ipſa non páreret, adoptaſſe puerum Iudæum, quem Hebræi Moſen, Græci Muſæum uocant. *Moſes.*

Quòd quædã ſanctorum ſcripta eccleſiaſticus canon propter nimiam non receperit uetuſtatem, ne per occaſionem eorum falſa ueris infererentur. Cap. XXXVIII.

IAM uerò ſi longè antiquiora repetam, & A ante illud grande diluuium noſter erat utiq; Noe patriarcha, quem prophetam quoq; non immeritò dixerim: ſiquidem ipſa arca quam fecit, & in qua cum ſuis euaſit, prophetia noſtrorum temporũ fuit. Quid Enoch ſeptimus ab Adam? No'nne etiam in canonica epiſtola Apoſtoli Iudę propheta ſe prædicatur? quorũ ſcripta ut apud Iudæos, & apud nos in autoritate non eſſent, nimia fecit antiquitas, propter quã uidebãtur habenda eſſe ſuſpecta, ne proferrentur falſa pro ueris. Nã & proferunt quædã quę ipſorũ eſſe dicũtur ab eis, qui pro ſuo ſenſu paſſim, q̃d uolũt, credũt. B Sed ea caſtitas canonis nõ recepit, non quòd eorũ hominũ qui Deo placuerũt, reprobetur autoritas, ſed quòd iſta eſſe nõ credãtur ipſorũ. Nec mirũ debet uideri, quòd ſuſpecta habeantur, quæ ſub tantæ antiquitatis nomine proferũtur, quando quidẽ in ipſa hiſtoria regũ Iudę & regum Iſrael, quæ res geſtas continet, de quibus eidẽ ſcripturæ canonicę credimus, cõmemorantur plurima, quę ibi nõ explicentur, [a] & in libris aliis inueniri dicũtur, quos ꝓphetæ ſcripſerũt, & alicubi eorũ quoq; ꝓphetarũ nomina C nõ tacentur: nec tamẽ inueniũtur in canone, quẽ populus Dei recepit. Cuius rei, fateor, cauſa me latet, niſi ꝙ ego exiſtimo etiã ipſos quibus ea, quę in autoritate religionis eſſe deberẽt, Sanctꝰ utiq; ſpiritus reuelabat, alia ſicut homines hiſtorica diligentia, alia ſicut prophetas inſpiratiõe diuina ſcribere potuiſſe: atq; hæc ita fuiſſe diſtincta, ut illa tanquã ipſis, iſta uerò tanquã Deo per ipſos loquẽti iudicarẽtur, eſſe tribuẽda: ac ſic illa pertinerẽt ad ubertatẽ cognitionis, hæc ad religionis autoritatẽ, in qua autoritate cuſtoditur canon: D præter quẽ ſi qua iam etiã ſub nomine uirorũ prophetarũ ſcripta proferũtur, nec ad ipſam copiã ſcientię ualent, quoniam utrum eorum ſint, quorum eſſe dicuntur, incertũ eſt: & ob hoc eis nõ adhibetur fides, maximè his in quibus etiam contra fidẽ librorũ canonicorum quædam leguntur, propter quod ea prorſus illorum non eſſe apparet.

L. VIVES.

ET [a] in libris aliis inueniri dicunt.] Nam in fine primi libri Paralipomenon geſta Dauid dicũtur cõſcripta à Samuele & Nathã, & Gad Prophetis, tũ in cap. 9 poſterioris lib. Paralipomenon acta Salomonis perſecutus dicitur Nathan uates, & Athias Sylonita, & Addo propheta, qui etiã retuliſſe diligentiſsimè fertur acta Abiæ regis Iuda. Geſta quoq; Ioſaphat perſcripſit Iehu filius Anani. ij. Paralipomenon xx.

De Hebraicis literis, quæ nunquam in ſuæ linguę proprietate non fuerunt. Cap. XXXIX.

NON itaq; credendũ eſt, quod nonnulli arbitrantur, Hebræã tantùm linguam, per illum qui uocabatur Heber, unde Hebræorum uocabulum eſt, fuiſſe ſeruatã, atq; inde perueniſſe ad Abraham, [a] Hebręas autem literas à lege cœpiſſe, quæ data eſt per Moyſen: ſed potius per illã ſucceſsionẽ patrum, memoratã linguã cum ſuis literis cuſtoditã. Deniq; Moyſes in populo Dei cõſtituit, qui docẽdis literis præeſſent, priuſquã diuinæ legis ullas literas noſſent. Hos appellat Scriptura grãmaton [b] iſagogos, qui Latinè dici poſſunt literarũ inductores uel introductores, eo quòd eas inducãt quodãmodo in corda diſcẽtiũ, uel in eas potius ipſos quos docẽt. Nulla igitur gens de antiquitate ſapientiæ ſuæ ſuper Patriarchas & Prophetas noſtros, quibus inerat diuina ſapientia, ulla ſe uanitate iniqua iactauerit, quando nec Ægyptus inuenitur, quę ſolet falſò & inaniter de ſuarum doctrinarum antiquitate gloriari, qualicunq; ſapientia ſua Patriarcharum noſtrorũ tempore præueniſſe ſapientiã. Neq; enim quiſquã dicere audebit mirabiliũ diſciplinarum eos peritiſsimos fuiſſe, antequã literas noſſent, id eſt, antequã Iſis eò ueniſſet, eaſq; ibi docuiſſet. Ipſa porrò eorũ memorabilis doctrina, quæ appellata eſt ſapiẽtia, quid [c] erat niſi maximè aſtronomia, & ſi q̃d aliud taliũ diſciplinarũ magis ad exercẽda ingenia, ꝙ ad illuminãdas uera ſapiẽtia mentes ualere ſolet? Nã q̃d attinet ad philoſophiã, quæ ſe docere aliquid profitetur, unde fiant homines beati, circa tẽpora Mercurij, quem Triſmegiſtũ uocauerũt, in illis terris eiuſmodi ſtudia claruerunt: [d] lõgè quidẽ ante ſapiẽtes uel philoſophos Græciæ, ſed tamẽ poſt Abrahã, et Iſaac, & Iacob, et Ioſeph: nimirũ etiã poſt ipſum Moyſen. Eo quippe tẽpore, quo Moyſes natus eſt, fuiſſe reperitur Atlas ille magnus aſtrologus Promethei frater, maternus auus Mercurij maioris, cuius nepos fuit Triſmegiſtus iſte Mercurius.

Philoſophia.

L. VIVES.

HEbræas [a] autem literas à lege cœpiſſe.] Vulgaris & noſtrorum & Hebræorum opinio literas Hebræas Moſen habuiſſe authorem, quod Eupolemus, & Artapanus, aliiq; profani ſcriptores aſſerunt, qui

Moſes.

A qui Moſen ſapientiſsimũ fuiſſe hominem tradunt, literarumq́ inuentorem, quas Iudæis tradidit, à quibus uicini Phœnices acceperũt, à Phœnicibus Græci per Cadmũ. Quin & Aegyptijs quoq; dediſſe Moſen literas, Artapanus idem credit: Muſenq́; eſſe Mercuriũ illum, ſic enim eum uocauerunt Aegyptij, quem apud Græcos omnes Latinosq́; ſcriptores literas gentem Aegyptiam docuiſſe conſtat. Quod ſi quis inquirat: Quib. ergo ſapientia illa Aegyptiorum connectebatur literis, qua Moſen inſtitutum eſſe legimus, inueniet fortaſſe uoce tantũ eam ſolitam tradi percipiq́, & docentium diſcentiumq́; memoria aſſeruari, literarũ, ſi quæ tunc erant, formas, imagines fuiſſe animalium, quæ ἱερόγλυφα γράμματα, hoc eſt, literas in ſacris ſculptas nominabant. Philo uerò Iudæus ad Abrahã inuentionem literarũ Hebraicarũ refert: ſed multis ante Abrahã annis literæ uidentur fuiſſe. Nã Ioſephus primo Antiquitatũ narrat à filijs Seth filij Adam duas erectas columnas, lapideam unã, alterã

Columnæ à filijs Seth erectæ.

B latericiã, inſcriptasq́; in eis artes, quas ipſi inueniſſent, quarũ lapidea etiam ætate ſua maneret in Syria. Has literas uidetur Auguſtinus hoc loco Hebræas nominare. [b] Grammatos Iſagogos.] Alibi grammaton iſagogos. legẽdum, Grammatoiſagoges, γραμματοεισαγωγεῖς. ſic uocantur apud LXXII, quos Hieronymus uertit doctores. Deuteron. xxix. & xxxi. Numeri uerò γραμματεῖς nominantur, quod uertit magiſtros. ſunt etiam γραμματεῖς Scribæ, de quibus multa mentio in Euangelio. Hi erant, qui ſacrorũ librorum literã tantũ docebãt: nec ab ea recedebãt uel culmum latum: qui uerò maius quiddam profitebantur, Phariſæi nominati ſunt, à Phares, quod eſt diuiſio, q. ſe uelut meliores à multis diuidẽtes ſeparantesq́;, & utriq; tã Scribæ, q̃ Phariſæi in cathedra Moſis ſedebant populo legẽ enarrantes: Scribæ ad cognitionem literę, ſenſusq́; hiſtorici ac uelut introductionem rerum altiorum ac ſecretarum, quas Phariſæi expli

Scribæ.

Phariſæi.

C cabant. [c] Quid erat niſi maximè aſtronomia, & ſi quid aliud tantũ diſciplinarum.] Geometria, arithmetica, & aſtronomia: nam in his plurimũ ueteres ſeſe Aegyptij exercuerũt, quarum geometriam neceſsitate excoluerunt, quippe qua in primis egebant, quum turbatis increſcente Nilo agrorum finibus, poſtquam amnis in ſuum alueũ redierat, ſua cuiq; eſſent reſtituenda, nec alia ratione cõſtare poſſent agrorũ dimenſus, niſi adhibita, quæ ex certis coſita principijs, fallere peritos mẽſores nequiret: ideo geometria eſt nominata, q. terræ mẽſio. Aſtronomiæ uerò ſeſe dediderunt commoditate, ut qui ſerenas ſemper haberẽt noctes, aſpicerentq́; tractũ cœli latè patẽtẽ nullis nubibus, nullis nebulis turbatũ, facilè ortus, occaſus, progreſſus regreſſusq́; ſiderũ animaduertere potuerunt, quæ res & ad cognitionem erat iucũdiſsima, & ad uitam fructuoſiſsima, & humani ingenij exercitatione digna: tũ his duabus geometriæ &

D aſtrologiæ addita eſt illa ueluti ſubſeruiens, & cuius miniſterio hæ carere nõ poſſunt, cognitio numerorũ quæ arithmetica dicitur. [d] Longè quidem ante ſapientes quàm philoſophos habuit Græcia.] Alibi ſic, Longè quippe ante ſapientes uel philoſophos Græciæ.

De Aegyptiorum mẽdaciſſima uanitate, quæ antiquitati ſcientiæ ſuæ centum milia aſcribit annorum. Cap. XL.

FRVSTRA[a] itaq; uaniſsima præſumptione garriunt quidam dicentes, ex quo rationẽ ſiderum comprehendit Aegyptus, amplius quàm centum annorum milia numerari. In quibus enim libris iſtum

A numerum collegerunt, qui non multum ante annorum duo milia literas magiſtra Iſide didicerunt? Non enim paruus autor eſt in hiſtoria Varro, qui hoc prodidit, quod à literarum etiam diuinarum ueritate non diſſonat. Cùm enim ab ipſo primo homine, qui eſt appellatus Adam, nondum ſex milia annorum compleantur, quomodo non iſti ridendi potius, q̃ refellendi ſunt, qui de ſpatio temporũ tam diuerſa, & huic exploratæ ueritati tam contraria perſuadere conantur? Cui enim narranti melius præterita credimus, q̃ qui etiam futura prædixerit, quæ præſentia iam uide-

B mus? Nã & ipſa hiſtoricorũ inter ſe diſſonantia copiã nobis præbet, ut eis potius credere debeamus qui diuinę, quã tenemus, nõ repugnant hiſtoriæ. Porrò aũt ciues impiæ ciuitatis, diffuſi uſq; quaq; per terras, cũ legũt doctiſsimos homines, quorũ nullius cõtẽnẽda uideatur autoritas, inter ſe de rebus geſtis ab ætatis noſtræ memoria remotiſsimis diſcrepantes, cui potius credere debeãt, non inueniunt. Nos uerò in noſtræ religionis hiſtoria, fulti autoritate diuina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſsimum, quomo-

C dolibet ſeſe habeant cætera in ſecularibus literis: quæ ſiue uera ſeu falſa ſint, nihil momenti afferunt, quo rectè beateq́; uiuamus.

De philoſophicarum opinionum diſſenſionibus, & canonicarum apud Eccleſiam concordia ſcripturarum. Cap. XLI.

VT aũt iam cognitionem omittamus hiſtoriæ, ipſi philoſophi, à quibus ad iſta progreſſi ſumus, qui nõ uidentur laboraſſe in ſtudijs ſuis, niſi ut inuenirẽt, quomodo uiuendũ eſſet accommodatè ad beatitudinem capeſſendam, cur diſſenſerunt & à magiſtris diſcipuli, & inter ſe con-

D diſcipuli, niſi quia ut homines humanis ſenſibus & humanis rationibus iſta quæſierunt. Vbi[a] quamuis eſſe potuerit & ſtudiũ gloriãdi, quo quiſq; alio ſapiẽtior & acutior uideri cupit, nec ſentẽtiæ quodammodo addictus alienæ, ſed ſui dogmatis & opinionis inuentor: tñ ut nõnullos uel etiam plurimos eorũ fuiſſe cõcedã, quos à ſuis doctoribus uel diſcẽdi ſocijs, amor ueritatis abruperit, ut pro ea certarẽt, quam ueritatem putarent, ſiue illa eſſet, ſiue non eſſet: quid agit, aut quò uel quà, ut ad beatitudinem perueniatur, humana ſe porrigit infelicitas, ſi diuina non ducit

autoritas? Deniq; autores noſtri, in quibus
nõ fruſtrà ſacrarũ literarum figit̃ & termina-
tur canon, abſit ut inter ſe aliqua ratione diſ-
ſentiãt. Vnde nõ immeritò cũ illa ſcriberent,
eis Deũ uel per eos locutũ, nõ pauci in ſcho-
lis atq; gymnaſiis litigioſis diſputationibus
garruli, ſed in agris, atq; in urbibus cũ doctis
atq; indoctis tot tantiq; populi crediderunt.
Ipſi ſanè pauci eſſe debuerunt, ne multitudi
ne uileſceret, quod charũ religiõe eſſe opor-
teret, nec tñ ita pauci, ut eorum nõ ſit miran-
da conſenſio. Neq; enim in multitudine phi
loſophorum, qui labore etiã literario monu
B menta ſuorũ dogmatum reliquerunt, facilè
quis inuenerit, inter quos cuncta quæ ſenſe-
re cõueniant, quod oſtẽdere hoc Opere lon
gũ eſt. Quis aũt ſectæ cuiuslibet autor ſic eſt
in hac dæmonicola ciuitate approbatus, ut
cæteri improbarent̃, q aduerſa & diuerſa ſen
ſerũt? Nónne apud Athenas & Epicurei cla-
ruerũt, aſſerẽtes res humanas ad deorũ curã
nõ pertinere: & Stoici qui cõtraria ſentiẽtes,
eas regi atq; muniri dijs adiutorib. atq; tuto-
rib. diſputabãt? Vnde miror cur [b] Anaxago-
ras reus factus ſit, quia ſolẽ eſſe dixit lapidẽ
C ardentem, negãs utiq; deum: cùm in eadem
ciuitate gloria floruerit Epicurus, uixeritq;
ſecurus, nõ ſolùm ſolẽ, uel ullum ſiderũ deũ
eſſe non credens, ſed nec Iouem, [c] nec ullum
deorum omnino in mundo habitare conten
dẽs, ad quẽ preces hominũ ſupplicationesq;
perueniant. Nónne ibi Ariſtippus in uolu-
ptate corporis ſummũ bonũ ponens: ibi An
tiſthenes uirtute animi potius hominẽ fieri
beatum aſſeuerans, duo philoſophi nobiles,
& ambo Socratici, in tam diuerſis atq; inter
ſe cõtrarijs finibus uitę ſummã locãtes: quo-
rum etiã ille fugiendã, iſte adminiſtrandã ſa-
D pienti dicebat eſſe rempublicam, & ad ſuam
quiſq; ſectam ſectandã diſcipulos congrega
bat? [d] Nempe palàm in conſpicua & notiſsi-
ma porticu [e] in gymnaſiis, [f] in hortulis, in lo-
cis publicis ac priuatis cateruatim pro ſua
quiſq; opiniõe certabãt. [g] Alij aſſerẽtes unũ,
alij innumerabiles mũdos: ipſum aũt unum
alij ortum eſſe, alij uerò initiũ nõ habere: alij
interiturum, alij ſemper futurum: alij mente
diuina, alij fortuitu & caſib. agi. Alij immor
tales eſſe animas, alij mortales: & qui immor
tales, alij reuolui in beſtias, alij nequaquam:
qui uerò mortales, alij mox interire poſt cor

A pus, alij uiuere etiã poſtea uel paululum, uel
diutius, non tñ ſemper. Alij conſtituentes in
corpore finẽ boni, alij in animo, alij in utro-
que, alij extrinſec⁹ poſita etiã bona ad animã
& corpus addentes: alij ſenſib. corporis ſem
per, alij nõ ſemper, alij putantes nunquã eſſe
credendũ. Has & alias penè innumerabiles
diſſenſiones philoſophorũ, quis unquã po-
pulus, quis ſenatus, quæ poteſtas, uel digni-
tas publica impię ciuitatis dijudicãdas, & a-
lias ꝓbandas ac recipiendas, alias improban
das repudiãdasq; curauit, ac nõ paſsim ſine
ullo iudicio confuſeq; habuit in gremio ſuo
B tot cõtrouerſias hominũ diſsidentiũ, non de
agris, & domibus, uel quacũq; pecuniaria ra
tione, ſed de his rebus, quib. aut miſerè uiuit̃,
aut beatè? Vbi etſi aliqua uera dicebant̃, ea-
dem licẽtia dicebant̃ & falſa prorſus, ut non
fruſtrà talis ciuitas myſticũ uocabulũ Baby-
lonis acceperit. Babylon quippe interpretat̃
confuſio, q̃d nos iã dixiſſe meminimus. Nec
intereſt diaboli regis eius, q̃ contrarijs inter
ſe rixent̃ erroribus. quos merito multę uarięq;
impietatis pariter poſsidet. At uerò gens il-
la, ille populus, illa ciuitas, illa reſpublica, illi
C Iſraelitæ, quib. credita ſunt eloquia Dei, nul-
lo modo pſeudoprophetas cũ ueris prophe
tis pari licentia cõfuderunt, ſed cõcordes in-
ter ſe atq; in nullo diſſentientes, ſacrarũ lite-
rarum ueraces ab eis agnoſcebãtur & tene-
bantur autores. Ipſi eis erant philoſophi, hoc
eſt, amatores ſapiẽtiæ, ipſi ſapiẽtes, ipſi theo-
logi, ipſi prophetæ, ipſi doctores probitatis
atq; pietatis. Quicunq; ſecundũ illos ſapuit
& uixit, non ſecundum homines, ſed ſecun-
dũ Deũ, qui per eos locutus eſt, ſapuit & ui-
xit. Ibi ſi prohibitũ eſt ſacrilegiũ, De⁹ prohi-
buit. Si dictũ eſt, Honora patrẽ tuum, & ma- Exod.20.
D trẽ tuã, Deus iuſsit. Si dictũ eſt, Nõ mœcha-
beris, non homicidiũ facies, nõ furaberis, &
cætera huiuſmodi: non hęc ora humana, ſed
oracula diuina fuderũt. [b] Quicquid philoſo-
phi quidã inter falſa, quæ opinati ſunt uerum
uidere potuerunt, & laborioſis diſputationi
bus perſuadere moliti ſunt: quòd mundũ i-
ſtũ fecerit Deus, eũq; ipſe prouidentiſsimus
adminiſtraret de honeſtate uirtutũ, de amo-
re patriæ, de fide amicitiæ, de bonis operib.
atq; omnib. ad mores probos pertinẽtibus
rebus, quãuis neſcientes ad quẽ finẽ, & quo
nam modo eſſent iſta omnia referenda, pro-

phe-

pheticis, hoc eſt diuinis uocibus, quãuis per homines in illa ciuitate populo commendata ſunt, non argumentationum concertationibus inculcata, ut non hominis ingenium, ſed Dei eloquium contemnere formidaret, qui illa cognoſceret.

L. VIVES.

QVamuis [a] eſſe potuerit & ſtudiũ gloriandi.] Ea res tranſuerſos agit quàm plurimos ſcriptores, aſſertoq; in diſciplinas memorabiles errores, & perniciosos, dum mauult quiſq; autor eſſe ſuæ ſententiæ, quàm aſſertor alienæ. Cæci nõ uidẽt quãta ſit laus, & paruiſſe benè monenti, & benedicẽti aſſenſiſſe. Hominem noui non tam doctũ quàm arrogantẽ iactabundumq;, qui ſe & ſcripturum multa profitebatur, & non ſecus uitaturum quæ quis antea dixiſſet, quàm aſpides uel baſiliſcos: longè enim malle ſe ſcientẽ prudentẽq; falſum pro uero affirmare, quàm alienæ opinioni acquieſcere. [b] Anaxagoras reus factus ſit, quia ſolem eſſe dixit lapidem ardẽtem.] Quum olim lapis in Aegos Thraciæ amnẽ è cœlo cecidiſſet, Anaxagoras, quem etiam prędixiſſe ferunt id futurum, affirmauit cœlum omne ex lapidibus conſtare, ſolemq; ipſum candens eſſe ſaxum. Idcirco Euripides eius diſcipulus in Phaethonte tragœdia ſolem auream glebam nominauit: eã ob cauſam, ut Sotion in ſucceſſionibus narrãte Laertio Diogene ſcribit, Anaxagoras à Cleone impietatis accerſitus, defenſusq; à Pericle diſcipulo, talẽtisq; quinq; atq; exilio mulctatus eſt. alij aliter. Inter oẽs penè conſtat capitali ſupplicio cui addictus erat ſententijs iudicum ſubtractum à Pericle, qui opibus & gratia plurimũ in ciuitate poterat, ideo à poetis fictum Iouem irritatum impietate Anaxagorę iaculatum graue fulmen in eum, ſed Anaxagoram, protectum à Pericle, fulmen diuerſum abijſſe. [c] Nec Iouem nec ullum deorũ.] Epicurus deos quidẽ dixit eſſe, ſed ad illos nihil ſpectare de noſtris rebus, nec gratia, nec ira moueri, aut tangi: atq; reuerà deos ſuſtulit, metu autem Areopagi & ciuium ſuorũ reliquit: ſed tales quales ſi ipſi ſunt, nihil opus eſt eis, atq; ut dicit apud Ciceronẽ Cotta, ualeant. [d] In conſpicua & notiſs. porticu.] Stoici in porticu, quæ pœcila, id eſt, uaria dicebatur. [e] In gymnaſijs.] Vt Peripatetici in Lyceo. [f] In hortulis.] Vt Epicurei. [g] Alij aſſerentes unũ.] Hæc omnia dicta nobis ſunt Lib. viij. & latius expoſita. [h] Quicquid philoſophi.] Euſeb. aliquot libris Præparationis Euangelicæ multis argumentis colligit, optima quæq; quæ Plato in ſuis libris conſcripſit, hauſiſſe eum ex ſacris literis Veteris teſtamenti.

Anaxagoras. *Epicurus.*

Quæ diſpenſatione prouidentię Dei Scripturæ ſacræ Veteris teſtamenti ex Hebræo in Græcũ eloquium translatæ ſint, ut uniuerſis gentibus innoteſcerent. Cap. XLII.

HAS ſacras literas etiam [a] unus Ptolemæorum regum Aegypti noſſe ſtuduit & habere. Nã poſt Alexandri Macedonis, qui etiam Magnus cognominatus eſt, mirificentiſsimam, minimeq; diuturnam potentiã, qua uniuerſam Aſiam, immo penè totum orbem, partim ui & armis, partim terrore ſubegerat: quando inter cætera Orientis regna etiam Iudæã ingreſſus obtinuit, eo mortuo comites eius, cũ regnũ illud ampliſsimum non pacificè inter ſe poſſeſſuri diuiſiſſent, ſed potius diſsipaſſent, bellis omnia uaſtaturi, Ptolemęos reges habere cœpit Aegyptus. Quorũ primus Lagi filius, multos ex Iudæa captiuos in Aegyptũ tráſtulit. Huic aũt ſuccedens alius Ptolemæus, qui eſt appellatus Philadelphus, omnes quos ille adduxerat ſubiugatos, liberos redire permiſit: inſuper & dona regia in templũ Dei miſit, petiuitq; ab Eleazaro tũc pontifice, dari ſibi ſcripturas, quas profectò audierat fama prædicante diuinas: & ideo concupiuerat habere in bibliotheca, quã nobiliſsimam fecerat. Has ei cũ idẽ põtifex miſiſſet Hebræas: pòſt etiã ille interpretes poſtulauit, & dati ſunt ei ſeptuaginta duo, de ſingulis duodecim tribubus ſeni homines, linguæ utriuſq; doctiſſimi, Hebrææ ſcilicet atq; Græcæ. Quorũ interpretatio ut Septuaginta uocetur, iam obtinuit conſuetudo. [b] Traditũ ſanè tã mirabilẽ ac ſtupendum, planeq; diuinũ in eorum uerbis fuiſſe conſenſum, ut cùm ad hoc opus ſeparatim ſinguli ſederint (ita enĩ eorum fidẽ Ptolemæo regi placuit explorare) in nullo uerbo, quod idem ſignificaret, & tantundẽ ualeret, uel in uerborũ ordine alter ab altero diſcreparet: ſed tanquã ſi unus eſſet interpres, ita quod om̃es interpretati ſunt, unum erat: quoniam reuerà ſpiritus erat unus in omnibus. Et ideo tam mirabile Dei munus acceperant, ut illarum Scripturarum, non tanquam humanarum, ſed ſicut erant, tanquã diuinarum etiam iſto modo commendaretur authoritas, credituris quandoq; gentibus profutura, quod iam uidemus effectum.

L. VIVES.

VNus [a] Ptolemæorũ regum Aegypti.] Reges Aegypti uſq; ad Cambyſem Cyri filiũ, qui eam regionem imperio Perſarum bello adiunxit, Pharaones communi dicebantur cognomine. Poſt Alexandrum uerò à Ptolemæo Lagi filio, Ptolemæi uſq; in Cęſarem Auguſtum, qui Aegyptum in prouinciæ formã redegit. Alexander Macedo. xxi. natus annos è patria cum exercitu egreſſus, Aſiam domuit, tenuitq; perpaucis annis, nam xxxij. ætatis anno naturæ conceſſit: quo mortuo uelut confracta arca nũmis referta, & pecunijs reſilientibus, ad prædam tanti iacẽtis imperij undiq; à purpuratis accurſum eſt, rapuitq; quiſq; quantum potuit: nec ullus tam immodicæ fortunę hæſit, qui non cũ regno diſcederet. Antigonus Aſiam arripuit: Seleucus Chaldæam, Caſſander Macedoniã, alij alias regiones, Ptolemæus Aegyptum Phœnicem, & Cyprum, homo natus loco humili atq; obſcuro, nẽpe Lago patre ſatellite Alexandri, euectus ex gregario milite ad gratiam regia

Ptolemæi. *Alexander Macedo.*

regis ob indolem egregiā, fortitudinē animi, & peritiā rei militaris: qui quū in ſenecta tranquillus uiuere ſtatuiſſet, rerum curā filio mādauit, qui Philadelphus eſt dictus, uel ob amorem primū Arſinoes ſororis, uel ob odiū poſtremū per antiphraſim. Hic Iudæos, quos pater frequētes in Aegyptū duxerat, liberos eſſe iuſsit, grauiq; tributo Iudæā ſoluit: quūq; in maturiore ætate morbis affligeretur, proculq; à bellis gerēdisq; rebus eſſe cogeretur, authore Demetrio Phalereo, q patria Athenis uir nobiliſsimis maximisq; functus magiſtratibus, ciuium inuidia pulſus ad eū confugerat, ſtudijs ſe tradidit, accitis undiq; ingenijs, & cōſtructa illa nobili Alexādrina Bibliotheca, in qua & ſtatuit libros ueteris Teſtamēti. Nām legatos ad Eleazarū miſit, qui pro beneficijs à ſe in Iudæā gentē largiter collatis, libros Moſaicæ legis, & interpretes poſcerēt, qui eos in Græcā linguā trāsferrēt qd' Eleazarus regi conceſsit, ut par erat, miſitq; ex unaquaq; tribu ſenos uiros, & ætate & autoritate & eruditione in primis cōmendabiles, Hebraicè Græceq; peritiſsimos: q quū eſſent duo & ſeptuaginta, dicunt tn̄ uulgo Septuaginta interpretes, ut breuius atq; expeditius loquamur: quemadmodū iudices illi Romāni, q ad haſtam de rebus minorib. iudicabāt, Centū uiri appellantur, quū eſſent centū & quinq;, ex ſingulis tribubus terni. Extāt apud Ioſephū lib. Antiq. xij. epiſtolæ Ptolemæi ad Eleazarū Pont. & Eleazari ad regē ſuper ea re ex Ariſtea nō Procōneſio illo, ſed quodam Ptolemæi ſatellite, q ſe ex legatis à Ptolemæo in Aegyptū miſsis ait fuiſſe. Circumfert libell' eius nomine de Lxx. interpretibus, confictus, ut puto, ab aliquo recentiore. [b] Traditur ſanè tam mirabilē.] Magno in honore hos lxxij. uiros Ptolemæus habuit, ſapientiāq; eorū admiratus eſt. Iuſtinus narrat in Apologetico ad gentes, regē, quo fidē certius interpretū experiretur, & ex cōſenſu ueritatē colligeret, domūculas iuſsiſſe duas & ſeptuaginta cōſtrui, iccedereq; unumquenq; in ſuā, quū uerſurus eſſet: poſtea contuliſſe omniū interpretationes, & per om̄ia inter ſe conſenſiſſe. Veſtigia domuncularum Iuſtinus profitetur ſe uidiſſe in Phari arce Alexādriæ. Tertullianus idē aduerſus gētes: Menedemus, inquit, Philoſophus prouinciæ Iudææ ſeptuaginta duos interpretes de ſententiæ cōmunione ſuſpexit. Hieron. interdū Lxx. interpretib. plurimum defert, & Spiritu ſancto plenos fuiſſe dicit: ſæpe malè atq; imperitè uertiſſe affirmat, ut erat in qd' intenderat uehemēs: de cellulis uerò planè irridet. Sic em̄ in prologo Pentateuchi ſcribit: Et neſcio quis primus autor ſeptuaginta cellulas Alexādriæ mendacio ſuo extruxit, quib. diuiſi eadē ſcriptitarēt, quū Ariſteas eiuſdē Ptolemæi ὑπερασπιστὴς, & multo pōſt tempore Ioſephus nihil tale retulerint, ſed in una baſilica congregatos cōtuliſſe ſcribant, nō propheteſſe. Aliud eſt em̄ uatem, aliud eſt eſſe interpretē: ibi ſpiritus uentura prædicit, hîc eruditio & uerborū copia ea quæ intelligit transfert. Sic ille.

Philadelphus.

Septuaginta interpretes.

Libellus de Septuaginta interpretibus.

De autoritate Septuaginta interpretū, quæ ſaluo honore Hebraicæ linguæ, omnibus ſit interpretibus præferenda. Cap XLIII.

NAM cùm fuerint & alij interpretes, qui ex Hebræa lingua in Græcam ſacra illa eloquia tranſtulerunt, ſicut Aquila, Symmachus, Theodotion: ſicut etiā illa eſt interpretatio, cuius autor non apparet, & ob hoc ſine nomine interp̄tis Quinta editio nuncupat: hanc tn̄ quæ Septuaginta eſt, tāq; ſola eſſet, ſic recepit Eccleſia, eaq; A utunt Græci populi Chriſtiani, quorū plerique utrū alia ſit aliqua, ignorant. Ex hac Septuaginta interpretatione etiā in Latinam linguam interpretatū eſt, q̄d eccleſiæ Latinæ tenent. Quāuis nō defuerit tēporibus noſtris presbyter Hieronymus, homo doctiſsimus, & omniū trium linguarū peritus, qui non ex Græco, ſed ex Hebræo in Latinū eloquiū eaſdē ſcripturas cōuerterit. [a] Sed eius tā literatū laborē quāuis Iudæi fateanť eſſe ueracē, Septuaginta uerò interpretes in multis erraſſe contendant: tn̄ eccleſiæ Chriſti tot hominū autoritati ab Eleazaro tūc pontifice, ad hoc B tantū opus electorū, neminē iudicāt præferēdū: quia etſi nō in eis unus apparuiſſet ſpiritus ſine dubitatiōe diuinus: ſed inter ſe uerba interpretationis ſuæ ſeptuaginta docti more hominū cōtuliſſent, ut q̄d placuiſſet omnib. hoc maneret, nullus eis unus interpres debuit anteponi. Cū uerò tantū in eis ſignū diuinitatis apparuit, p̄fectò quiſquis alius illarū ſcripturarū ex Hebræa in quālibet aliā linguā interpres eſt uerax, aut cōgruit illis Septuaginta interpretib. aut ſi cōgruere non uidet, altitudo ibi p̄phetica eſſe credēda eſt. Spiri- C tus em̄ qui in Prophetis erat, quādo illa dixerunt, idē ipſe erat etiā in lxx. uiris, quādo illa interpretati ſunt. Qui p̄fectò autoritate diuina & aliud dicere potuit, tanq; Propheta ille utrūq; dixiſſet, quia utrūq; idē ſpiritus diceret, & hoc ipſum aliter, ut ſi nō eadē uerba, idem tn̄ ſenſus bene intelligentibus dilucēſceret, & aliquid prætermittere, & aliqd addere: etiā ut hinc oſtēderet nō humanā fuiſſe in illo opere ſeruitutē, quā uerbis debebat interpres, ſed diuinā potius poteſtatē, quæ mentē replebat, & regebat interpretis. Nōnulli aūt D codices Græcos interpretationis Septuaginta ex Hebræis codicib. emendādos putarūt: nec tn̄ auſi ſunt detrahere, quod Hebræi nō habebant, & Lxx. poſuerūt, ſed tantummodo addiderūt quæ in Hebræis inuenta, apud Septuaginta nō erāt, eaq; ſignis quibuſdam [b] in ſtellarū modū factis, ad capita eorūdem uerſuū notauerūt, [c] quæ ſigna aſteriſcos uocāt. Illa uerò quæ nō habent Hebræi, habent aūt Septuaginta ſimiliter ad capita uerſuum iacētibus [d] uirgulis ſicut ſcribunt unciæ, ſigna uerunt. & multi codices Græci has notas habentes uſquequaque diffuſi ſunt & Latini. Quæ aūt nō prætermiſſa uel addita, ſed aliter dicta

Hieronymus presbyter.

dicta ſunt, ſiue aliũ ſenſum faciant etiam ipſum non abhorrentem, ſiue alio modo eundem ſenſum explicare monſtrentur, niſi utriſq; codicibus inſpectis nequeunt reperiri. Si igitur ut oportet, nihil aliud intueamur in ſcripturis illis, niſi quid per homines dixerit Dei ſpiritus, quicquid eſt in Hebręis codicibus, & nõ eſt apud interpretes Septuaginta, noluit hoc per iſtos, ſed per illos prophetas Dei ſpiritus dicere. Quicquid uerò eſt apud Septuaginta, in Hebræis autem codicibus non eſt, per iſtos maluit, quàm per illos idẽ ſpiritus dicere, ſic oſtendens utroſq; fuiſſe prophetas. Iſto enim modo alia per Eſaiã, alia per Hieremiam, alia per alium atq; alium prophetam, uel aliter eadem per hunc ac per illum dixit, ut uoluit. Quicquid porrò apud utroſq; inuenitur, per utroſq; dicere uoluit unus atq; idem ſpiritus: ſed ita, ut illi præcederent prophetando, iſti ſequerentur prophetice illos interpretando: quia ſicut in illis uera, & concordantia dicentibus unus pacis ſpiritus fuit, ſic & in iſtis non ſecũ conferentibus, & tamen tanquam uno ore cuncta interpretantibus, idem ſpiritus unus apparuit.

L. VIVES.

Sed [a] eius tantùm literarum laborem.] Nullus error ſimul oſtenſus eſt, & relictus, non tam bene agitur cũ rebus humanis: ad hæc multis rebus tempus parit autoritatem, interim nihil aliud quã tempus: ſed laudandus uehementer candor, quo uir ſanctus de Hieronymo loquitur, à quo diſſentiebat in re tanta: utinam eũ hoc tempore imitaremur. [b] Eaq; ſignis quibuſdam in ſtellarum modum factis.] De Hac re Hieronymus ſic ſcribit in procœmio Paralip. Vbicunq; aſteriſcos, id eſt, ſtellas hoc in uolumine radiare uideritis, ibi ſciatis de Hebręo additũ quod in Latinis codicibus nõ habetũ: ubi uerò obelus, trãſuerſa ſcilicet uirga præpoſita eſt, illic ſignatur quod LXX. interpretes addiderũt uel ob decoris gratiam, uel ob ſpiritus ſancti autoritatẽ, licet in Hebræis uoluminibus non legatur. Hæc Hiero. quem laborem ſic conferendi interpretationes, & annotãdi primus ſumpſit Origenes collata uerſione Septuaginta cũ Theodotionica, ut Hiero. eſt autor ſcribens ad Auguſtinum: qui quum hoc Origenis ſtudiũ alibi uehementer probet, in epiſtola ad Aug. inceſsit, non ſic emendatus codices dicẽs, ſed per obelos & aſteriſcos depravatos: quod ut diceret, trãſuerſus eſt affectu impulſus, quòd interpretationem eius Auguſt. nollet attingere, apud quem ſacroſancta erat Septuaginta: adeò uel in ſanctiſs. uiris affectus ſæpe humani dominantur. *Hieronymus.* [c] Aſteriſcos uocant.] Hoc eſt, ſtellulas. [d] Iacentibus uirgulis, ſicut ſcribuntur unciæ.] Vncia duodecima eſt cuiuſuis integri pars. uidetur ſolita eſſe obelo ſignari, hoc eſt ueru. Iſidorus, ſi modò idoneus eſt is autor, gammate Græco, & o noſtro in fine ſic, ra unciam dicit ſignari. linea uerò in tranſuerſum porrecta — obolum. Quid ſi legeretur non unciæ, ſed unci uel uncini? Cæterùm obelo ſeu ueru utebãt annotando, ut uideretur transfodi & iugulari dictum illud ceu nothum & *Vncia.* inſiticium. Tractum hoc à priſco Grammaticorum more, quum de uerſibus libriſq; cenſuram faciebant, Ariſtarchi grammatici inſtituto. Quintil. lib. 1. Quo quidẽ ita ſunt ſeuerè uſi ueteres grãmatici, ut non uerſus modò cenſoria quadam uirgula notare, & libros qui falſo uiderentur inſcripti, tanquam ſubditicios, ſubmouere familia permiſerint ſibi, ſed autores alios in ordinẽ redegerint, alios omnino exemerint numero. Hęc ille. Seneca feſtiuè Ariſtarchi notas, inquit, quibus aliena carmina compunxit.

Quid intelligendum ſit de Niniuitarum excidio, cuius denunciatio in Hebræo quadraginta dierum ſpatio tenditur in, Septuaginta autẽ tridui breuitate cõcluditur. Ca. XLIIII.

Sed ait aliquis: Quomodo ſciam quid Ionas propheta dixerit Niniuitis, utrum triduum, & Niniue euerteẽ, an quadraginta dies? Quis enim non uideat nõ potuiſſe utrunq; tunc dici à Propheta, qui miſſus fuerat terrere comminatione imminentis exitij ciuitatem? Cui ſi tertio die fuerat futurus interitus, non utiq; quadrageſimo die: ſi autem quadrageſimo, non utiq; tertio. *Ione 3.* Si ergo à me quæritur, quid horum Ionas dixerit, hoc puto potius quod legitur in Hebræo, Quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. Septuaginta quippe longè poſterius interpretati aliud dicere potuerũt, quod tamen ad rem pertineret, & in unum eundemq; ſenſum, quamuis ſub altera ſignificatione concurreret: admoneretq; Lectorem, utraq; autoritate non ſpreta ab hiſtoria ſeſe attollere, ad ea requirenda propter quæ ſignificanda hiſtoria ipſa conſcripta eſt. Geſta ſunt quippe [b] illa in Niniue ciuitate, ſed aliquid etiam ſignificauerunt quod modum illius ciuitatis excedat: ſicut geſtũ eſt; quod ipſe Propheta in uentre ceti triduo fuit, & tamen aliũ ſignificauit in profundum inferni triduo futurum, qui Dominus eſt omniũ prophetarum. Quapropter ſi per illam ciuitatẽ rectè accipitur eccleſia gentium prophetice figurata, euerſa ſcilicet per pœnitentiã, ut qualis fuerat, iam non eſſet: hoc quoniam per Chriſtum factum eſt in eccleſia gentiũ, cuius illa Niniue figurã gerebat, ſiue per quadraginta dies, ſiue per triduum, idem ipſe ſignificatus eſt Chriſtus: per quadraginta, ſcilicet quia tot dies peregit cum diſcipulis ſuis poſt reſurrectionem ſuã, et aſcendit in cœlũ: per triduũ uerò, quia die tertio reſurrexit: tãquam Lectorẽ nihil aliud quàm hiſtoriæ rerum geſtarum inhærere cupientẽ, de ſomno excitauerint *Niniue figurã Eccleſiæ.*

uerint Septuaginta interpretes, ijdemq́; prophetæ, ad perſcrutandam altitudinem propheticæ, & quodãmodo dixerint: in quadraginta diebus ipſum quære, in quo & triduũ poteris inuenire: illud in aſcenſione, hoc in eius reſurrectiõe reperies. Propter quod utroque numero ſignificari conuenientiſsimè potuit, quorũ unũ per Ionam prophetã, alterum per Septuaginta interpretũ prophetiã, tamen unus atq; idem ſpiritus dixit. Longitudinem fugio, ut nõ hæc per multa demonſtrẽ, in quibus ab Hebraica ueritate putãtur Septuaginta interpretes diſcrepare, & benè intellecti inueniunť eſſe concordes. Vnde etiam ego pro meo modulo ueſtigia ſequens Apoſtolorũ, quia & ipſi ex utriſq;, id eſt, ex Hebræis, & ex Septuaginta teſtimonia prophetica poſuerũt, utraq; autoritate utẽdum putaui, quoniam utraq; una atq; diuina eſt. Sed iã quę reſtant, ut poſſumus exequamur.

L. VIVES.

AN[a] quadraginta dies.] Mirať Hieronymus lxx. uertiſſe quadraginta, pro tribus, quum in Hebræo nec ſyllabarum, nec accentuum, nec uerbi ſit ulla communitas. in quibus anguſtijs uerſatur nunc excellens Auguſtini ingenium, nec ſe extricare ualet. [b] In Niniue ciuitate.] Aſſyriæ, quam condidit Ninus. Diximus de hac aliàs.

Quòd poſt inſtaurationem templi prophetas Iudæi habere deſtiterunt, & exinde uſq; ad natiuitatem Chriſti continuis aduerſitatibus ſint afflicti, ut probaretur alterius templi ædificationem Propheticis uocibus fuiſſe promiſſam. Cap. XLV.

POSTEAQVAM gens Iudæa cœpit non habere prophetas, proculdubiò deterior facta eſt, eo ſcilicet tempore, quo ſe ſperabat inſtaurato tẽplo poſt captiuitatem, quæ fuit in Babylonia, futuram eſſe meliorem. Sic quippe intelligebat populus ille carnalis, quod prænunciatum eſt per
Aggei 2. Aggæum prophetam, dicentem: Magna erit gloria domus iſtius nouiſsimæ, plus q̃ primæ. Quod de nouo Teſtamento dictum eſſe, paulò ſuperius demonſtrauit, ubi aitapertè Chriſtum promittens: Et mouebo omnes gentes, & ueniet deſideratus cũctis gentibus. Quo loco Septuaginta interpretes aliũ ſenſum magis corpori quàm capiti, hoc eſt, magis eccleſiæ quàm Chriſto conuenientem Prophetica autoritate dixerunt. Venient quæ electa ſunt Domini de cunctis gentibus, id eſt, homines de quibus ipſe Ieſus in
A Euangelio Multi, inquit, uocati, pauci uerò electi. Matth. 22. Talibus enim electis gentium, domus Dei ędificať per Teſtamentum nouum lapidibus uiuis, longè glorioſior, quàm templũ illud fuit, quod à rege Salomone conſtructũ eſt, & poſt captiuitatẽ inſtauratum. Propter hoc ergo nec prophetas ex illo tempore habuit illa gens, ſed multis cladibus afflicta eſt ab alienigenis regibus, ipſiſq́; Romanis, ne hanc Aggæi prophetiam in illa inſtauratione templi opinaretur impletam. [b] Non multo enim pòſt adueniente Alexandro, ſubiugata eſt, quando etſi nulla facta eſt uaſtatio,
B quoniã non ſunt auſi ei reſiſtere, & ideo placatum facillimè ſubditi receperunt, non erat tamen gloria tanta domus illius, quanta fuit in ſuorũ regum libera poteſtate. Hoſtias ſanè Alexander immolauit in Dei templo, nõ ad eius cultum uera pietate cõuerſus, ſed impia uanitate cum dijs eum falſis colendũ putans. *Alexander ſacrificio non uerè Deũ coluit.* [c] Deinde Ptolemæus Lagi filius, quod ſuprà commemoraui, poſt Alexandri mortem captiuos inde in Aegyptum tranſtulit, quos eius ſucceſſor Ptolemæus Philadelphus beneuolentiſsimè inde dimiſit, per quẽ
C factum eſt, quòd paulo antè narraui, ut Septuaginta interpretũ ſcripturas haberemus. Deinde cõtriti ſunt bellis, quę in Machabęorum libris explicanť. [d] Poſt hæc capti à rege Alexãdriæ Ptolemęo, qui eſt appellatus Epiphanes, [e] inde ab Antiocho rege Syriæ multis & grauiſsimis malis ad idola colẽda compulſi, templũq; ipſum repletũ ſacrilegis ſuperſtitionibus gẽtium, quod tñ dux eorum ſtrenuiſsimus Iudas, qui etiã Machabęus dictus eſt, Antiochi ducibus pulſis, ab omni illa idololatrię cõtaminatione mũdauit. Non
D aũt multo pòſt Alchimus quidam per ambitionẽ, cum à genere ſacerdotali eſſet alienus, quod nefas ęrat, põtifex factus eſt. Hinc iam poſt annos fermè quinquaginta, in quib. eis tñ pax non fuit, quamuis aliqua & proſperè geſſerint, primus apud eos Ariſtobolus aſſumpto diademate, & rex & pontifex factus eſt. Antea quippe ex quo de Babyloniæ captiuitate reuerſi ſunt, tẽplũq; inſtauratũ eſt, nõ reges, ſed duces uel principes habuerũt: quamuis & qui rex eſt, poſsit dici princeps à principatu imperãdi, & dux, eo quod ſit ductor exercitus: ſed nõ cõtinuò quicũq; principes uel duces ſunt, ſeuã reges dici poſſunt,

quod

quod iſte Ariſtobolus fuit.[g] Cui ſucceſsit Alexander etiã ipſe rex & põtifex, qui crudeliter in ſuos regnaſſe tradit̃. Poſt hũc uxor ei⁹ Alexãdra regina Iudęorũ fuit, ex cuius deinceps tempore mala ſunt eos ſecuta grauiora. [h] Filij quippe huius Alexandræ Ariſtobolus & Hircanus inter ſe de imperio dimicantes, uires aduerſus Iſraeliticã gentẽ prouocauẽre Romanas. Hircanus nãq; ab eis contra fratrẽ popoſcit auxiliũ. Tunc iã Roma ſubiugauerat Aphricã, ſubiugauerat Gręciam, lateq; etiam alijs orbis partib. imperans[i] tanquã ſeipſam ferre non ualẽs, ſe ſua quodãmodo magnitudine fregerat. Peruenerat q̃ppe ad ſeditiones domeſticas graues, atq; inde ad bella ſocialia, moxq; ciuilia, tantũq; ſe cõminuerat atq; attriuerat, ut ei mutãdus reipublicæ ſtatus, quo regeret̃ regib. immineret. Pompeius ergo populi Romani præclariſsimus princeps, Iudæã cũ exercitu ingreſſus ciuitatẽ capit, templũ reſerat non deuotione ſupplicis, ſed iure uictoris,[k] ad ſancta ſanctorũ, quò niſi ſummũ ſacerdotẽ non licebat intrare, nõ ut uenerator, ſed ut prophanator accedit.[l] Confirmatoq; Hircani pontificatu, & ſubiugatæ genti impoſito cuſtode Antipatro, quos tũc procuratores uocabãt, uinctũ ſecum Ariſtobolum duxit. Et ex illo Iudæi etiam tributarij Romanorũ eſſe cœperunt. Poſtea Caſsius etiã tẽplum expoliauit.[m] Deinde poſt paucos annos etiã Herodẽ alienigenã regem habere meruerunt, quo regnãte natus eſt Chriſtus. Iam enim uenerat plenitudo tẽporis ſignificata prophetico ſpiritu per os Patriarchæ Iacob, ubi ait: Nõ deficiet princeps ex Iuda, neque dux de femoribus eius, donec ueniat cui repoſitũ eſt, & ipſe expectatio gentiũ. Nõ ergo defuit Iudæorũ princeps ex Iudæis, uſq; ad iſtũ Herodẽ, quẽ primum acceperunt alienigenã regẽ. Tempus ergo iã erat, ut ueniret ille cui repoſitũ erat, quod nouo promiſſum eſt Teſtamẽto, ut ipſe eſſet expectatio gẽtiũ. Fieri aũt non poſſet, ut expectarẽt gentes eũ uenturum, ſicut eum cernimus expectari, ut ueniat ad faciendũ iudiciũ in claritate potentiæ, niſi prius in eum crederent, cùm uenit ad patiendũ iudicium in humilitate patientiæ.

Alexandra. — *Pompeius pro phanator templi.* — *Caſsius templũ ſpoliat.* — *Gen. 49.*

L. VIVES.

VEniẽt[a] quę electa ſunt Domini.] Gręce ἥξει τὰ ἐκλεκτὰ πάντων τῶν ἐθνῶν, Venient electa omnium gentium. [b] Non multo pòſt enim aduenien te Alexandro.] Temporibus Darij Arſami filij Olymp.

Auguſt. To. 5.

A cẽteſima xij, hoc eſt plus paulò ducẽtis annis. nam quũ Alexander Tyrũ obſideret, ſubſidiaq; Iudæorũ à Iaddo põtifice m sx. petijſſet, omniaq; iure uictoris ab eo exigeret, quæ Dario ſolerent exhiberi, uelut Dario profligato ipſe iã dominus eſſet Aſiæ, Pont. negauit Dario uiuo ſe cuiquam alteri paritur ũ, cũ illo icta eſſe fœdera. Sapiẽs reſponſum, & quod fidem Iudæorũ declararet: iuuenẽ uictorem accendit, ardentẽ iã aliuqui ſuapte natura. ita expugnata Tyro, Palæſtinã cũ infeſto exercitu ingreſſus Gazã cepit, & Hieroſolymæ phalanges admouebat, cũ progreſsi ei obuiam Pontifex, ſacerdotes omẽs & Leuitæ ſacerdotali ritu ornati regem illum ad ſcopulũ ſalutarunt: ita Alexandri animus mitigatus eſt, & pontificem adorauit dicens, ſacerdotẽ eſſe eum dei naturæ: quem ipſe deũ iam tũ in Macedonia per quietẽ eodẽ cultu uiderit imperium Aſiæ pollicẽtem. Hinc Iudæam gentem in fidẽ & tutelã ſuã recepit. Hæc ex Ioſepho lib. xi. Anti.

B [c] Deinde Ptolemæus Lagi filius.] Hic quum ſabbato quodã diceret ſe Hieroſolyma uelle ad ſacrificandũ ingredi, hoc dolo urbem cepit. Ioſeph. [d] Capti à regẽ Alexandriæ Ptolemæo, qui eſt appellatus Epiphanes.] Hic Philopatori patri ſucceſsit, dictusq; eſt ἐπιφανὴς, ceu qs dicat Illuſtris. is cũ Antiocho etiã Epiphane bellum geſsit. quũ utrunq; belli teneret in præſens ſatietas, ut conciliarent̃, Cleopatra Antiochi filia Ptolemæo denupſit, data Iudæa dotis nomine, cui regioni bellũ Ptolemæus fecit, propter motus fratrum Hircani. [e] Iude ab Antiocho rege Syriæ.] Hæc ſecundo Macbabæorũ vi. & vij. capitibus, in quo libro & alia narrant̃, quæ hic Auguſtinus recenſet, & apud Ioſephum lib. xiij. [f] Etiã reges dici poſſunt.] Grauius eſt em̃ & auguſtius regis imperium, quàm ducis, tum ut in eo licentia maior, ita in ſubditis ſeruitus deterior. [g] Cui ſucceſsit Alexander.] Ariſtobol⁹ fratres ſuos uinctos tenebat, quo mortuo uxor ei⁹ Salomoni, quã Græci Alexãdrã nominãt, leuiros ſoluit, ac Alexandrum unũ ex illis regno præfecit, q à Ptolemæo, & Demetrio, & Antiocho, uarijs pugnis eſt uictus. tãdem diuturna affectus ualetudine ex crapula contracta fato functus eſt, uir ſæuus, acer, impiger, ſed parũ felix, parumq; ſapiens, regnum Alexãdræ coniugi reliquit, quę illud adminiſtrauit annis nouem, permiſſa Phariſęis ſumma rerum omniũ licentia, ut p̃ſr erat fœminam facere. [h] Filij quippe huius Alexandræ Ariſtobolus & Hircanus.] Bellum inter hos motũ eſt plus q̃ ciuile, nẽpe fraternũ, quod Ioſephus confert in annum Quinti Hortenſij & Q. Metelli Cretici conſulum, Olympiademq; cẽteſimã octogeſimam tertiã. Erat Idumææ ab Alexandro & Alexãdra præfectus Antipas Idumæus, qui poſtea nominatus eſt Antipater diues, factioſus, manu prõptus, rerũ Hircani quã Ariſtoboli ſtudioſior, q Aretẽ regẽ Arabũ induxit, ut cũ exercitu Hircanũ aduerſus Ariſtobolũ in regnũ reſtitueret, qđ rex etiã occaſionib. imminẽs libẽs fecit, Ariſtobolũq; Hieroſolymis obſedit. Per id tẽpus Gn. Põpeius Magnus res in Aſia gerebat, legatusq; eius Scaurus Aemylius in Syriã cũ parte copiarũ uenit, ab hoc auxilium afflictis ſuis reb. Ariſtobolus petijt. Scauri opera ſoluta eſt obſidio: deinde quũ fratres apud Pompeiũ Damaſci de regno litigaſſent, ab eo in Iudæã dimiſsi ſunt. Poſtea ab Ariſtobolo offenſus legiones in Iudæã duxit, Ariſtobolũ uinxit, & totã Iudæã Romano adiecit imperio, M. Tullio Cicerone, & C. Antonio cõſulib. Hæc ex Ioſepho lib. xiiij. [i] Tanquã ſeipſam ferre nõ ualẽs.] Liuij ſentẽtia de Roma, quę ab exiguis p̃fecta initijs eò creuerit, ut iã magnitudine laboret ſua. [k] Ad ſancta ſanctorũ.] Magna em̃ tenebat Romanos cupiditas uidẽdi quẽ nã Deũ Iudæi colerent. nam credebãt illius aliquam eſſe in eorũ tẽplo imaginem. Idcirco Pompeius paucis comitatus uſq; ad

C D

Alexander. — *Ptolemæus Epiphanes.* — *Ariſtobulus & Hircanus.* — *Antipater.* — *Gn. Pompeius.*

Sanctum Sanctorum. adytum penetrauit; quod Iudæi ſancta ſanctorum uocãt, quò nefas eſt alios ingredi q̃ ſacerdotes, nihilq́ ibi inuenit præter menſam auream, & circa eandem candelabra, uel libatoria non pauca, nec non & aromatũ multitudinem, in theſauris uerò ſacras pecunias duo milia talentorum. Tantũ Ioſephus. Tacitus lib. xxi. Romanorum, inquit, primus Gn. Pompeius Iudęos domuit, templumq́ iure uictoriæ ingreſſus eſt. Inde uulgatũ nullas intus deûm effigies, uacuam ſedem, & inania arcana.

[l] Confirmatoq́ Hircani pontificatu] Aulus Gabinius deducto Hieroſolymã Hircano, eiq́ fani cura mandata, cæteris reip. partibus optimates præfecit, omnẽq́ Iudęorum gentẽ in conuentus quinq́ diuiſit. Ioſephus primo de bello Iudaico, & in Antiq. refert bello Alexandrino, quod C. Cęſar cum puero Ptolemęo geſsit, Hircanum & Antipatrum auxilia miſiſſe Cæſari, ita confecto bello Cęſar Hircanũ principem ſacerdotum ordinauit. Antipatro uerò poteſtatẽ dedit, quã ipſe elegerat, tutoremq́ eum totius prouinciæ conſtituit. Hircanus. B

[m] Deinde poſt paucos annos etiã Herodem.] Antipater moriens filium natu maiorem inertem & ſegnem Hircanum ducem Hieroſolymis teſtamento reliquit: Herodem uerò uix annos quindecim natum Galilææ tutorem, qui prudentia ſupra ætatem præditus multis præclaris facinoribus patratis, uirtutemq́ oſtentando breui effecit, ut Syris omnibus eſſet chariſs. itaq́ pecunia ab illis numerata dux inferioris Syriæ à Sex. Cæſare, qui prouinciæ præerat, cõſtitutus eſt. bello deinde ciuili Brutiano & Caſsiano, quum ſtrenuam operam Antonio & Octauio Cęſari nauaſſet, per iſtos effectum eſt, ut à ſenatu rex Iudææ nominaretur, homo ex Idumæa gente. Ita expletum eſt uaticinium de uenturo Chriſto Iacob morientis, quod unum ſatis haud dubiè eſſet ad oſtendendam ſole clariorem ueritatem Iudææ genti, niſi arcanis Dei iudicijs offuſam haberent præ oculis denſiſsimam nubem. Herodes. C

De ortu Saluatoris noſtri ſecundum quod uerbũ caro factum eſt,] & de diſperſione Iudæorum per omnes gentes, ſicut fuerat prophetatũ. XLVI.

REGNANTE ergo Herode in Iudæa, apud Romanos autẽ iam mutato reipublicę ſtatu, [a] imperante Cęſare Auguſto, & per eum orbe pacato, natus eſt Chriſtus ſecundũ præcedentem prophetiam in Bethleem Iudę, homo manifeſtus ex homine uirgine, Deus occult[us] ex Deo patre. Eſaie 7. Sic enim Propheta prædixerat: [b] Ecce uirgo in utero concipiet, & pariet filium, & uocabit nomen eius Emmanuel, quód eſt interpretatum Nobiſcũ Deus. Qui ut in ſe cõmẽdaret Deũ, miracula multa fecit, ex quibus quædã, quantum ad eum prædicandũ ſatis uiſum eſt eſſe, ſcriptura Euangelica cõtinet. Quorum primũ eſt, quód tã mirabiliter natus eſt, ultimum autẽ, quód cum ſuo reſuſcitato à mortuis corpore aſcẽdit in cœlum. Iudæi autem, qui eum occiderunt, & in eũ credere noluerũt, quia oportebat eũ mori & reſurgere, uaſtati infelicius à Romanis, funditusq́ à ſuo regno, ubi iam eis alienigenæ dominabãtur,

A eradicati ſunt, diſperſiq́ per terras. Quando quidẽ ubiq́ nõ deſunt, & per ſcripturas ſuas teſtimonio nobis ſunt ꝓphetias nos nõ finxiſſe de Chriſto: quas plurimi eorũ conſiderantes, & ante paſsionẽ, & maximẽ poſt eius reſurrectionẽ crediderunt in eum, de quibus prædictum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſrael ſicut arena maris, reliquiæ ſaluæ fient. Rom. 11. Cæteri uerò excæcati ſunt, de quibus prædictum eſt: Fiat menſa eorum coram ipſis in laqueum, & in retributionem, & in ſcandalum, Obſcurentur oculi eorum ne uideant, & dorſum eorum ſemper incurua. Psal. 58. Proinde cũ Scripturis noſtris non credũt, complentur in eis B ſuæ, quas cæci legunt: niſi fortè quis dixerit [c] illas ꝓphetias Chriſtianos finxiſſe de Chriſto, quæ Sibyllæ nomine, uel aliorum proferuntur, ſi quę ſunt, quæ nõ pertinẽt ad populum Iudæorum. Nobis quidẽ illæ ſufficiunt, quę de noſtrorũ inimicorũ codicibus proferuntur, quos agnoſcimus propter hoc teſtimoniũ, quod nobis inuiti perhibẽt eoſdẽ codices habẽdo atq́ ſeruando, per omnes gentes etiam ipſos eſſe diſperſos, quaquauerſum Chriſti eccleſia dilatat. Nã prophetia in Pſalmis, quos etiã legunt, de hac re præmiſſa eſt ubi ſcriptũ eſt: Deus meus miſericordia eius præueniet me. Psal. 59. Deus meus demõſtrauit mihi de inimicis meis, ne occideris eos, nequando obliuiſcanẽ legẽ tuã. Diſperge illos in uirtute tua. Demõſtrauit ergo Deus eccleſiæ in eius inimicis Iudæis gratiã miſericordiæ ſuæ, quoniã, ſicut dicit Apoſtolus, delictũ illorũ ſalus eſt gentibus. Rom. 11. Et ideo non eos occidit, id eſt, nõ in eis perdidit, quod ſunt Iudęi, quanquã à Romanis fuerint deuicti & oppreſsi, ne obliti legẽ Dei, ad hoc de quo agimus, teD ſtimoniũ nihil ualerẽt. Ideo parũ fuit, ut diceret: Ne occideris eos, nequando obliuiſcantur legẽ tuam: niſi etiam adderet, Diſperge illos: quoniã ſi cum teſtimonio Scripturarũ in ſua tantummodo terra nõ ubiq́ eſſent, profectò eccleſia, quæ ubiq́ eſt, eos prophetiarum quæ de Chriſto præmiſſę ſunt, teſtes in omnibus gentibus habere non poſſet.

L. VIVES.

IMperãte [a] Cæſ. Auguſto] Euſeb. natum Dñm ſcribit xlij. anno imperij Auguſti, mũdi uerò 5199. C. Cæſare Auguſto xij. M. Plautio Coſ. Caſsiodorus uerò ortum illius cõfert in priores Coſſ. Gn. Lentulũ, & M. Meſſalam. [b] Ecce uirgo.] Gracè ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Ecce uirgo in utero accipiet filium, & uocabis nomen eius Emma-

Emmanuel. [a] Illas prophetias Chriſtianos finxiſſe.] A Non eſſe cõfictas, hinc apparet, quòd Lactan. & Euſeb. eas citant, quorum tempore Sibyllini libri in manibus omniũ erant. nec ipſi fuiſſent tam impudentes, qui ea dixiſſent eſſe in Sibyllinis libris, quę nuſquã erãt: adde quòd plus ſic obfuiſſent Chriſtianę cauſæ, quàm alijs omnibus argumẽtis potuiſſent prodeſſe, quum homines apertè cernerent eos fictis in rem ſuã autoritatibus inniti, quumq́; hoc falſum & impudẽs deprehendiſſent, cętera omnia ſuſpecta haberent, & tanquam ſimilia repudiaſſent reiecíſſentq́;. Quid quòd Verg. & Ouidius manifeſtò in poemata ſua de Sibyllinis carminib. uerſus mutuantur, quos nemo ita cæcus eſt, quin eſſe de Chriſto dicta pſpiciat, qualis eſt tota quarta ægloga Vergilij, & digreſſus de morte Cæſaris in fine primi Georg. apud Ouidiũ uerò illa ſunt, Et deus humana luſtro ſub imagine terras: tũ, Eſſe quoq; in fatis reminiſcitur affore tempus Quo mare quo tellus, correptaq́; regia cœli B Ardeat, & mundi moles operoſa laboret. primo Transform. item apud Lucanũ de ijs, quæ præcedent iudiciũ Domini primo Pharſa. Sic quũ compage ſoluta, Secula tot mundi ſuprema coegerit hora, Antiquũ repetẽs chaos, &c. Quòd ſi noſtra, quę magni autores tradiderunt, dicũt cõmentitia, oſtendant ipſi quæ poſsint dici ſine ulla controuerſia uera, & afferemus Academicum aliquem, qui ſe dubitare reſpondeat.

An ante tempora Chriſti aliqui fuerint extra Iſraeliticum genus, qui ad cæleſtis ciuitatis conſortium pertinerent. Cap. XLVII.

QVAPROPTER quiſquis alienigena, id eſt, nõ ex Iſrael progenitus, nec ab illo populo in canonẽ ſacrarũ C literarũ receptus, legiť aliquid prophetaſſe de Chriſto, ſi in noſtrã noticiã uenit, aut uenerit, ad cumulũ à nobis cõmemorari poteſt: non quòd neceſſarius ſit, etiam ſi deſit, ſed quia non incongruè crediť fuiſſe et in alijs gentib. homines, quib. hoc myſteriũ reuelatũ eſt, & qui hoc etiã prædicere impulſi ſunt, ſiue participes eiuſdẽ gratiæ fuerint, ſiue expertes, ſiue per malos angelos docti ſunt, quos præſentẽ Chriſtũ, quẽ Iudæi non agnoſcebãt, ſcimus fuiſſe cõfeſſos. Nec ipſos Iudęos exiſtimo audere contendere, [a] nemi- D nẽ pertinuiſſe ad Deũ, præter Iſraeliticas, ex quo propagato Iſrael cœpit eſſe, reprobato eius fratre maiore. Populus eñ reuerã, qui proprię Dei populus diceretũ, nullus alius fuit. Homines aũt quoſdã nõ terrena, ſed cœleſti ſocietate ad ueros Iſraelitas ſupernæ ciues patrię pertinẽtes etiã in alijs gẽtib. fuiſſe, negare nõ poſſunt: quia ſi negãt, facillimè conuincuntur [b] de ſancto & mirabili uiro Iob, qui nec indigena, [c] nec proſelytus, id eſt, aduena populi Iſrael fuit: ſed ex gẽte Idumæa genus ducẽs, ibi ortus, ibidẽ mortuus eſt: [d] qui diuino ſic laudatur eloquio, ut quòd ad iuſticiã pie- Ezech.14.

tatemq́; attinet, nullus ei homo ſuorũ tẽporum coæquetur. Quæ tempora eius quãuis nõ inueniamus in Chronicis, colligimus tamen ex libro eius, quẽ pro ſui merito Iſraelitæ in autoritatẽ canonicã receperunt, [e] tertia generatione poſteriorem fuiſſe quàm Iſrael. Diuinitùs aũt prouiſum fuiſſe, nõ dubito, ut ex hoc uno ſciremus etiã per alias gẽtes eſſe potuiſſe, qui ſecundũ Deum uixerunt, eiq; placuerunt, pertinẽtes ad ſpiritalẽ Hieruſalem. Quod nemini cõceſſum fuiſſe, credendũ eſt, niſi cui diuinitùs reuelatus eſt unus mediator Dei et hominũ homo Chriſtus Ieſus, qui B uẽturus in carne ſic antiquis ſanctis prænunciabatur, quemadmodũ nobis ueniſſe nũciatus eſt, ut una eademq́; fides per ipſum omnes in Dei ciuitatem, in domũ Dei, in Dei tẽplũ prędeſtinatos perducat ad Deum. Sed quęcunq; aliorũ prophetiæ de Dei per Chriſtũ Ieſum gratia pferunť, poſſunt putari à Chriſtianis eſſe confictæ. Ideo nihil eſt firmius ad conuincendos quoslibet alienos, ſi de hac re cõtenderint, noſtrosq; fulciendos, ſi rectè ſapuerint, quàm ut diuina prædicta de Chriſto ea proferantur, quæ in Iudæorum ſcripta ſunt C codicibus. Quibus auulſis de ſedibus proprijs, & propter hoc teſtimonium toto orbe diſperſis, Chriſti uſq; quaq; creuit eccleſia.

L. VIVES.

NEminem [a] pertinuiſſe ad Deũ, præter Iſraelitas.] Potuerunt enim qui ex gentibus naturã ſequebantur ducem, illam nõ prauis iudicijs opinionibusq́; inquinatã & corruptam, tam grati eſſe Deo, quàm qui legẽ Moſaicã ſeruauerunt. Quod eñ hi conſequuti ſunt per legẽ, illi conſequuti eſſent ſine lege: & qui tales fuêre ſine lege, eòdẽ quo Iudæi peruenerunt, quum eòdem contenderent: nec inter eos aliud diſcrimen fuit quàm eſt, ceu quis uiator mandatã gerat charię itineris rationem, ac ueluti formã, alter memoriæ fidat, aut iudicio. Idem etiam noſtro tempore cõtiget ei, qui quum nihil D de Chriſto audierit in remotiſsimis Oceani terris nat⁹, duo illa maxima ſeruarit mãdata, in quîs ueritas ipſa legem totã, prophetasq́; cõſtitutos affirmauit, de Deo, & pximo diligendis, huic ſua cõſcientia eſt lex. Et iuxta Pſalmiſtam, memor eſt in nocte nominis Domini, & cuſtodit legẽ eius. Psal.119. Hæc fit ei, quia iuſtificationes Domini exquirit: tanti eſt uidelicet uoluiſſe bonum eſſe, etiam ſi non habeas à quo uiri utẽ edoceare. Et in hoc hominũ genere quid deeſt, præter aquã & quũ Spiritũ ſanctũ nõ ſecus quàm Apoſtoli meruerint, & acceperint. Teſtante Petro repleri etiã nonnullos diuino afflatu, quos myſtica nõdũ atigit aqua. ita gẽtes, quæ legẽ nõ habẽt, & naturaliter ea quæ legis ſunt faciunt, ipſæmet ſibi ſunt lex: & ea lux ita uiuẽdi donũ Dei eſt, & à filio pficiſcit. de quo ſcriptũ eſt, Qui illuminat omnẽ hominẽ uenietẽ in hũc Iohan.1. mũdũ. [b] De ſancto & mirabili uiro Iob.] Habemus li Iob. brũ inter ſacros, in quo Iob acta cõtinẽť: in eo Iob ſe ex terra Huz profiteť fuiſſe. Hieronymus, Huz Traconitidis & Damaſci cõditorem tradit, qui inter Palæſtinã &

A Cœlen Syriam tenuit principatũ. A' quo Septuaginta interpretes in libro Iob, ubi in Hebræo ſcribitur, Terra Huz regionem Auſitidem quaſi Huſitidem tranſtulerunt. Fuit hic Huz ex filijs Aram fratris Abraham: fuit & alter Vz ex minoribus Eſau, ſed non in hunc refert Hieronymus genus Iob, ſed in Arã. Nam quod, inquit, habetur in fine uoluminis eius, & quarti eſt ab Eſau: fit quoniam de Syro ſermone translatus eſt, quod in Hebręis uoluminibus non habetur. Philippus presbyter, qui paulo poſt Hieronymũ ſcripſit in hunc Prophetã, ſic ait: Chus & Buz filij fuêre Nachor fratris Abrahæ, iuxta fidẽ Geneſeos libri, nati de Melcha ſorore Sarę. Credibile uideri poteſt, ut in terra, quę ex parentium nomine dicta eſt, uir ille ſanctus habitauerit: & eſſe illum potius de genere Nachor, non de Eſau origine procreatũ, ſicut quidam opinione dubia ſuſpicantur. Illi aũt tres reges de genere fuerũt Eſau. Sic ille. Ita erit Iob & de Na B chor & de Aram per Melcham. Origenes uulgarẽ editionem, ac opinionem ſecutus, ſic ait de Iob loquẽs: In regione Auſitide morabač, illic natus ex ipſis fuit, & inter eos uixit. Auſitidę gen⁹ ſunt Eſau, poſteritas Edom. Nam Auſitidæ, & Minæi, & Euchæi, & Themanitę, & cęteri omẽs tribus erant ex cognatione & proſapia Eſau filij Iſaac, qui Edom cognominatus eſt. Et tũc uniuerſæ tribus Idumæi uocitatę ſunt ex nomine Eſau: nũc uerò omnes uno nomine Arabi appellantur: nõ ſolùm Idumæi, ſed & Amanitæ, & Moabitæ. Hæc ſententia Origenis, cui uulgo ferè ſuffragantur. Et quidam ex gentilibus, ut Ariſtæus in Iudaica hiſtoria, qui Iob etiam filiũ fuiſſe refert Eſau, habitaſſeq́ in Idumæa, & Arabiæ finibus, iuſticia & diuitijs præcipuum, tentatumq́ diuinitùs magnis calamitatibus, ac cętera ordine, ut nos in ſa- *Proſelytus.* cris legimus libris. [c] Nec proſelytus.] Aduenticius ex alijs gentibus ad legem, à προσελεύθω. [d] Qui diui- C no ſic laudatur eloquio.] In ipſo libro Iob. & in Ezechielis xiiij. [e] Tertia generatione poſteriorẽ.] Sunt qui Iob putent nominatum in Geneſi: alij Iaſub dictũ, alij Iobab: nulli quicquam ſatis certum afferunt. Hieronymus Eliphaz, quem Ada peperit Eſau, tradit illum eſſe, cuius meminit ipſe Iob. Quod ſi ita eſt, cum pronepotibus Abrahæ uixit Iob.

Prophetiam Aggæi, qua dixit maiorem futuram gloriam domus Dei quàm primùm fuiſſet, non in reædificatione templi, ſed in Eccleſia Chriſti eſſe completam. Cap. XLVIII.

Haec domus Dei maioris eſt glorię, quàm fuerat illa prima lignis, & lapidibus, cæteriſq́ precioſis rebus, metalliſq́ cõſtructa. Non itaq; Aggæi prophetia in templi illius inſtauratione completa eſt. Ex quo enim inſtauratum eſt, nunquã oſtenditur habuiſſe tantam gloriam, quantam habuit tempore Salomonis: immo potius oſtenditur primùm ceſſatione prophetiæ fuiſſe domus illius gloriam diminutam, deinde ipſius gentis cladibus tantis uſq; ad ultimum excidium, quod factum eſt à Romanis: ſicut ea quæ ſuprà ſunt cõmemorata teſtantur. Hęc autẽ domus ad nouum pertinens Teſtamentum, tanto utiq; maioris eſt gloriæ, quanto meliores ſunt lapides uiui, quibus credentibus, renouatiſq́ conſtruitur. Sed ideo per inſtaurationem templi illius ſignificata eſt, quia ipſa renouatio illius ædificij ſignificat eloquio prophetico alterum Teſtamẽtum, quod appellatur nouum. Quod ergo Deus dixit per memoratũ Prophetã, Et dabo pacem in loco iſto: per ſignificantem locum ille, qui eo ſignificatur intelligendus eſt: ut quia illo loco inſtaurato, ſigni *Aggei 2.* ficata eſt eccleſia, quæ fuerat ædificanda per Chriſtum, nihil aliud accipiač, quod dictum eſt, Dabo pacem in loco iſto: niſi, dabo pacẽ B in loco, quem ſignificat locus iſte: quia quodãmodo omnia ſignificãtia uidentur earum rerum quas ſignificãt ſuſtinere perſonas: ſicut dictum eſt ab Apoſtolo, Petra erat Chri *1.Cor.10.* ſtus: quoniam petra illa de qua hoc dictum eſt, ſignificabat utique Chriſtum. Maior eſt itaq; gloria domus huius noui Teſtamenti, quàm domus prioris ueteris Teſtamenti: & tunc apparebit maior, cũ dedicabitur. Tunc enim ueniet deſideratus cunctis gentibus, ſicut legitur in Hebræo. Nam prior eius aduentus nondum erat deſideratus omnibus C gentibus. Non enim quem deberent deſiderare, ſciebant, in quem nõ crediderant. Tunc etiam ſecundũ Septuaginta interpretes, quia & ipſe propheticus ſenſus eſt, uenient quæ electa ſunt Domini de cunctis gentibus. Tũ enim uerè non uenient, niſi electa, de quibus dicit Apoſtolus: Sicut elegit nos in i- *Eph.1.* pſo ante mũdi conſtitutionem. Ipſe quippe architectus, qui dixit: Multi ſunt uocati, pau *Matth.22.* ci uero electi, non de his dixit, qui uocati ſic uenerunt, ut de conuiuio proijcerentur: ſed de electis demõſtraturus eſt ædificatam domum, quæ nullam deinceps formidabit rui- D nam. Nunc autem & hi quando replent eccleſias, quos tanquam in area uentilatio ſeparabit, non apparet tanta gloria domus huius, quanta tunc apparebit, quando quiſquis ibi erat, ſemper erit.

De incerta multiplicatione eccleſiæ, qua in hoc ſeculo multi reprobi miſcentur electis. XLIX.

In hoc ergo maligno ſeculo, in his diebus malis, ubi per humilitatem præſentem futuram comparat eccleſia celſitudinem, & timorum ſtimulis, dolorum tormentis, laborum moleſtijs, tentationum periculis eruditur, ſola ſpe gaudens, quando

ſanum

ſanum gaudet, multi reprobi miſcentur bo- A
Matth.13. nis: & utriq; tanquã in ſagenam Euangelicã
colliguntᷓ: & in hoc mundo tanquam in ma-
ri utriq; incluſi retibus, indiſcretè natant, do
nec perueniatur ad littus, ubi mali ſegregen-
tur à bonis, & in bonis tanquam in templo
1.Cor.15. ſuo ſit Deus omnia in omnibus. Proinde uo
cẽ nunc agnoſcimus eius impleri, qui loque
Pſal.40. batur in Pſalmo, atq; dicebat: Annunciaui, &
locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper nume-
rũ. Hoc fit nũc, ex quo primũ per os præcur-
ſoris ſui Ioannis, deinde per os propriũ annũ
Matth.3. ciauit, & locutus eſt, dicẽs: Agite pœnitẽtiã,
appropinquauit enĩ regnum cœlorũ. Elegit
Matth.10. diſcipulos, quos & Apoſtolos nominauit,
humiliter natos, inhonoratos, illiteratos: ut
quicquid magnũ eſſent, & facerẽt, ipſe in eis
eſſet, & faceret. Habuit inter eos unum, quo
malo utẽs bene, & ſuæ paſsionis diſpoſitum
impleret, & eccleſiæ ſuæ tolerandorũ malo-
rũ præberet exẽplũ. Seminato, quantũ eius
oportebat præſentia corporalẽ, ſancto Euã-
gelio paſſus eſt, mortuus eſt, reſurrexit: paſ-
ſione oſtendens quid ſuſtinere pro ueritate,
reſurrectione qd ſperare in æternitate debe-
amus, [a] excepta altitudine Sacramenti, qua
ſanguis eius in remiſsionẽ peccatorũ fuſus
eſt. Couerſatus eſt in terra quadraginta dies
cũ diſcipulis ſuis, atq; ipſis uidentibus aſcen
dit in cœlum, & poſt dies decẽ promiſſum
Spiritum ſanctũ miſit patris ſui: cuius adue-
nientis in eos qui crediderant, tunc ſignũ e-
rat maximũ, & maximè neceſſariũ, ut unuſ-
quiſq; eorum linguis omnium gentium lo-
queret: ita ſignificans unitatẽ catholicæ ec-
cleſiæ per omnes gentes futuram, ac ſic lin-
guis omnibus locuturam.

L. VIVES. D

Excepta [a] altitudine Sacramẽti.] In uita enĩ & paſ
ſione Chriſti non ſolùm eſt maximum illud bo-
num uirtutibus Sacramentorum paratum, ſed
etiam exemplum, quomodo cuiq; mores, totaq; uita
inſtituenda ſit.

De prędicatione Euãgelij, quę per paſſiones prę- dicantium clarior & potentior facta eſt. Cap. L.

Eſaie 2. DEINDE ſecũdum illam propheti-
am, Ex Sion lex prodiet, & uerbũ
Dñi ex Hieruſalem: & ſecundum i-
pſius Domini Chriſti prædicta, ubi poſt re-
ſurrectionẽ ſtupentibus eum diſcipulis ſuis
aperuit ſenſum, ut intelligerent Scripturas,
Auguſt. To. 5.
& dixit eis, quoniam ſic ſcriptũ eſt: Et ſic o- Luc.24.
portebat Chriſtũ pati, & reſurgere à mortu-
is tertio die, & prędicari in nomine eius pœ-
nitentiã & remiſsionem peccatorũ per oẽs
gentes, incipientibus ab Hieruſalem. Et ubi
rurſus eis de aduẽtu eius nouiſsimo requirẽ-
tibus reſpondit, atq; ait: Non eſt ueſtrũ ſci- Act.1.
re tẽpora uel momenta, quæ pater poſuit in
ſua poteſtate: ſed accipietis uirtutẽ Spiritus
ſancti ſuperuenientẽ in uos, & eritis mihi te-
ſtes in Hieruſalẽ, & in tota Iudæa, & Sama-
ria, & uſq; in fines terræ. Primũ ſe ab Hieru-
ſalem diffudit Eccleſia, & cùm in Iudæa atq; B
Samaria plurimi credidiſſent, & in alias gen-
tes itũ eſt, eis annunciantibus Euangelium,
quos ipſe ſicut luminaria & aptauerat uer-
bo, & accẽderat Spiritu ſancto. Dixerat enĩ
eis: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, Matth.10.
animã aũt non poſſunt occidere. Qui ut fri-
gidi timore non eſſent, igne charitatis arde-
bant. Deniq; per ipſos, nõ ſolũ qui eũ & an-
te paſsionẽ & poſt reſurrectionẽ uiderãt, &
audierant: uerũetiã & poſt obitũ eorum per
poſteros eorũ inter horrẽdas perſecutiones,
& uarios cruciatus, ac funera martyrũ prædi
C catũ eſt toto orbe Euangelium, conteſtante
Dño ſignis, & oſtentis, & uarijs uirtutibus,
& Spiritus ſancti muneribus: ut populi gẽtiũ
credentes in eum, qui pro eorũ redẽptione
crucifixus eſt, Chriſtiano amore uenerarẽ-
tur ſanguinẽ martyrũ, quem diabolico furo-
re fuderũt: ipſiq; reges, quorũ legibus uaſta-
batur eccleſia, ei nomini ſalubriter ſubderẽ-
tur, quod de terra crudeliter auferre conati
ſunt: & falſos deos inciperẽt perſeq, quorum
cauſa cultores Dei ueri fuerãt antea pſecuti.

Quòd etiam per hæreticorum diſſenſiones fides catholica roboretur. LI.

VIDENS autem diabolus tẽpla dę-
monum deſeri, & in nomen liberã-
tis mediatoris currere genus huma
num, hæreticos mouit, qui ſub uocabulo
Chriſtiano doctrinæ reſiſterent Chriſtianę,
quaſi poſſent indifferenter ſine ulla corre-
ptione haberi in ciuitate Dei, ſicut ciuitas
confuſionis indifferenter habuit philoſo-
phos inter ſe diuerſa & aduerſa ſentientes.
Qui ergo in eccleſia Chriſti morbidum ali-
quid, prauumq; ſapiunt, [a] ſi correpti ut ſa-
num rectumque ſapiant, reſiſtunt contu-

tumaciter: ſuaq́ꝫ peſtifera & mortifera dogmata emẽdare nolũt, ſed defenſare perſiſtũt, hæretici fiũt, & foras exeũtes, habent̃ in exercẽtibus inimicis. Etiã ſic quippe ueris illis catholicis mẽbris Chriſti malo ſuo proſunt, dũ Deus utitur & malis bene, & diligẽtibus
Rom. 8. eum omnia cooperant̃ in bonum. Inimici enim omnes eccleſiæ quolibet errore cęcent̃, uel malicia deprauent̃: ſi accipiunt poteſtatẽ corporaliter affligẽdi, exercẽt eius patientiã: ſi tantũmodo malè ſentiendo aduerſantur, exercent eius ſapientiam: ut aũt etiam inimici diligant̃, exercent eius beneuolentiam, aut etiam beneficentiã, ſiue ſuaſibili doctrina cũ eis agat̃, ſiue terribili diſciplina. Ac per hoc diabolus princeps impiæ ciuitatis, aduerſus peregrinantẽ in hoc mũdo ciuitatẽ Dei uaſa propria cõmouẽdo, nihil ei nocere permittitur. Cui proculdubiò & reb. proſperis cõſolatio, ut nõ frangat̃ aduerſis: & rebus aduerſis exercitatio, ut non corrumpat̃ proſperis, per diuinam prouidentiam procuratur: atq; ita temperat̃ utrumq́ꝫ ab alterutro, ut in Pſalmo illam uocẽ non aliunde agnoſcamus exortam:
Pſal. 94. Secundũ multitudinem dolorũ meorũ in corde meo, cõſolationes tuæ iocundauerunt animã meam. Hinc eſt & illud Apo-
Rom. 12. ſtoli: Spe gaudẽtes, in tribulatione patiẽtes.
2. Tim. 3. Nam & id quod ait idem doctor: Quicunq; uolũt in Chriſto piè uiuere, perſecutionẽ patient̃, nullis putandum eſt deeſſe poſſe temporibus: quia & cũ ab eis qui foris ſunt, non ſęuientibus uidet̃ eſſe tranquillitas, & reuerà eſt, plurimũq́ꝫ cõſolationis affert, maximè in firmis: non tamen deſunt, imò multi ſunt intus qui corda piè uiuẽtiũ ſuis perditis moribus cruciant: quoniam per eos blaſphemat̃ Chriſtianũ & catholicũ nomen. Quod quãto charius eſt eis, q̃ uolũt piè uiuere in Chriſto, tanto magis dolẽt, quod per malos intus poſitos fit, ut minus q̃ piorum mentes deſiderant, diligat̃. Ipſi quoq; hęretici, cùm Chriſtianũ cogitant̃ habere nomẽ, & ſacramenta Chriſtiana, & ſcripturas, & profeſsionem, magnum dolorẽ faciũt in cordib. piorũ: quia & multi uolentes eſſe Chriſtiani, ꝑpter eorũ diſſenſiones hæſitare cogunt̃, & multi maledici etiã in his inueniunt materiam blaſphemandi Chriſtianũ nomen: quia & ipſi quoquo modo Chriſtiani appellantur. His itaq; huiuſmodi prauis moribus, & erroribus, hominũ perſecutionẽ patiunt̃ qui uolunt in Chriſto piè uiuere, etiam nullo infeſtãte, nec q̃ uexante corpus illorum. Patiunt̃ quippe hanc perſecutionẽ non in corporibus, ſed in cordibus. Vnde illa uox eſt, Secũdũ multitudinem dolorũ meorũ in corde meo. Non em̃ ait, In corpore meo. Sed rurſus qm̃ cogitant̃ immutabilia diuina promiſſa, & quod ait Apoſtolus: Nouit Dñs, qui ſunt eius: quos em̃ 2. Tim. 2.
præſciuit, & prædeſtinauit [b] conformes fieri imaginis filij ſui: ex eis perire nullus poteſt. ideo ſequitur in illo Pſalmo: Conſolationes tuæ iocundauerũt animã meã. Dolor aũt ipſe, qui fit in cordib. piorũ quos perſequunt̃ Dolor pior.
mores Chriſtianorũ malorũ ſiue falſorũ, ꝓdeſt dolentib. qm̃ de charitate deſcẽdit, qua eos perire nolũt, nec impedire ſalutẽ aliorũ. Deniq; magnæ conſolationes fiunt etiã de correctionibus eorũ, quæ piorũ animas tanta iocũditate perfundũt, quantis dolorib. de ſua perditione cruciauerãt. Sic in hoc ſeculo [c] in his diebus malis, nõ ſolùm à tẽpore corporalis præſentiæ Chriſti & Apoſtolorum eius, ſed ab ipſo Abel, quem primũ iuſtũ impius frater occidit, & deinceps uſq; ad hu- Gen. 4.
ius ſeculi finẽ, inter perſecutiões mũdi, & cõſolatiões Dei peregrinãdo ꝓcurrit eccleſia.

L. VIVES.

SI [a] correpti ut ſanum.] Admonẽdi ſunt hæretici, ut melius ſapiãt, & ab eccleſia ex doctrina ſana docẽdi parũ eſſe Chriſtiana quę affirmẽt: q̃ ſi audire nolint eccleſiã, nõ minus ipſi cõtumacia ſua ſibi oberũt, q̃ ſceleſtis opinionibus. [b] Cõformes fieri imaginis filij ſui.] Fieri, nõ habet̃ in alijs exẽplaribus, nec eſt apud Paulum, ὅτι οὓς προέγνω καὶ προώρισε, συμμόρφους τῆς εἰκόνος τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. [c] De numero perſecutionum.] Hoc in alijs libris non habetur: & planè apparet ex annotatione marginis inductum fuiſſe in contextum.

An credendum ſit, quod quidam putant, impletis decẽ perſecutionibus quæ fuerũt, nullã ſupereſſe, præter undecimã, quæ in ipſo Antichriſti tempore ſit futura. Cap. LII.

PROINDE ne illud quidẽ temerè puto eſſe dicendũ ſiue credendũ, quod nonnullis uiſum eſt, uel uidetur, non amplius eccleſiã paſſurã perſecutiones uſq; ad tẽpus Antichriſti, q̃ quot iam paſſa eſt, id eſt, decẽ: ut undecima eademq́ꝫ nouiſsima ſit ab Antichriſto. [a] Primam quippe computant à Nerone quæ facta eſt, [b] ſecundã à Domitiano, tertiam à Traiano, [c] quartã ab Antonino, [d] quintam à Seuero, [e] ſextã à Maximino,

no,[f] ſeptimã à Decio,[g] octauã à Valeriano, [h] nonã ab Aureliano,[i] decimã à Diocletiano et Maximiano.[k] Plagas enĩ Aegyptiorũ, quoniam decem fuerũt, anteq́ inde exire inciperet populus Dei, putãt ad hũc intellectũ eſſe referẽdas, ut nouiſsima Antichriſti perſecutio ſimilis uideatur undecimæ plagæ, qua Aegyptij,
Exod. 14. dum hoſtiliter perſequerentur Hebræos, in mari rubro populo Dei per ſiccũ trãſeũte, perierũt. Sed ego illa re geſta in Aegypto, iſtas pſecutiones pphetice ſignificatas eſſe nõ arbitror: quãuis ab eis, qui hoc putant, exqſitè, & ingenioſè illa ſingula his ſingulis cõparata uideanẽ: nõ prophetico ſpiritu, ſed coniectura mẽtis humanæ, quæ aliquãdo ad uerũ peruenit, aliquando fallitẽ. Quid enim, q hoc ſentiũt, dicturi ſunt de perſecutiõe, qua ipſe Dominus crucifixus eſt? In quo eã ſunt numero poſituri? Si aũt hac excepta exiſtimant cõputandum, tanquã illæ numerandæ ſint, quæ ad corpus ptinẽt, nõ qua ipſum caput eſt appetitũ & occiſum, qd agẽt de illa, quæ poſteaq́ Chriſtus aſcẽdit in cœlum, Hieroſolymis facta eſt, ubi beatus Stephanus lapidatus eſt, ubi Iacobus frater Ioannis gladio trucidatus eſt, ubi Apoſtolus Petrus ut occideretẽ incluſus eſt, & pangelum liberatus: ubi fugati, atq́ diſperſi de Hieroſolymis fratres: ubi Saulus, qui poſtea Paulus Apoſtolus factus eſt, uaſtabat eccleſiã: ubi ipſe quoq́ iam fidẽ, quã perſequebatẽ euãgelizãs, qualia faciebat, eſt paſſus, ſiue per Iudæã, ſiue per alias gentes, quacunq́ Chriſtũ feruẽtiſsimè prædicabat? Cur ergo eis à Nerone uideẽ ordiendũ, cũ ad Neronis tempora inter atrociſsimas perſecutiones, de quib. nimis longũ eſt cũcta dicere, Eccleſia creſcẽdo peruenerit? Quòd ſi à regibus factas perſecutiones in numero exiſtimãt eſſe debere,[l] rex fuit Herodes, qui etiam poſt aſcẽſum Dñi grauiſsimã fecit.[m] Deinde qd reſpõdent etiã de Iuliano, quẽ nõ numerant in decẽ? An ipſe nõ eſt eccleſiã perſecutus,[n] qui Chriſtianos liberales literas docere ac diſcere uetuit?[o] Sub quo Valẽtinianus maior, qui poſt eũ tertius imperator fuit, fidei Chriſtianæ confeſſor extitit, militiáque priuatus eſt. [p] Vt omittã quæ apud Antiochiã facere cœperat, niſi unius fideliſsimi & conſtantiſsimi iuuenis, qui cũ multis, ut torquerentẽ, apprehẽſis, per totũ diem primus eſt tortus, inter ungulas cruciatusq́ pſallẽtis libertatẽ atq́ hila-

A ritatẽ miratus exhorruiſſet, & in cæteris deformiꝰ erubeſcere timuiſſet.[q] Poſtremò noſtra memoria Valens ſupradicti Valẽtiniani frater Arrianus, nõ'ne magna pſecutione per orientis partes catholicã uaſtauit eccleſiam? Quale eſt aũt, nõ cõſiderare Eccleſiã per totũ mũdũ fructificãtẽ atq́ creſcẽtẽ, poſſe in aliqbus gẽtibus perſecutionem pati à regibus, & qñ in alijs nõ patiẽ? Niſi fortè nõ eſt perſecutio cõputanda,[r] qñ rex Gothorũ in ipſa Gothia perſecutus eſt Chriſtianos crudelitate mirabili, cũ ibi nõ eſſent niſi catholici, quorũ
B plurimi martyrio coronati ſunt: ſicut à qbuſdã fratrib. qui tũc illic pueri fuerant, & ſe iſta uidiſſe incũctanter recordabanẽ, audiuimus? [s] Quid modò in Perſide? No'nne ita in Chriſtianos ferbuit perſecutio, ſi tñ iam quieuit, ut fugiẽtes inde nõnulli uſq́ ad Romana oppida peruenerint? Hæc atq́ huiuſmodi mihi cogitãti, nõ uideẽ eſſe definiẽdus numerus pſecutionũ, quibus exerceri oportet Eccleſiam. Sed rurſus affirmare aliquas futuras à regibꝰ, præter illã nouiſsimã, de qua nullus ambigit Chriſtianus, nõ minoris eſt temeritatis. Itaq́ hoc in medio relinquimus, neutram partem
C quæſtionis huius aſtruentes, ſiue deſtruẽtes, ſed tantũmodo ab affirmandi quod libet horum audaci præſumptione reuocantes.

L. VIVES.

Prímã [a] qppe cõputãt à Nerone, quæ facta eſt.] De his perſecutiõib. Eccleſiæ Euſeb. in Eccleſiaſtica hiſtoria. Huius ſub Nerone meminerũt Sueto. Tranquillus, & Tacitus. Ille ſic inquit in Nerõe: Afflicti ſupplicijs Chriſtiani, genus hominũ ſuperſtitiõis nouæ ac maleficæ. Tacitus ſic li. xv. Ergo abolẽdo rumori Nero ſubdidit reos, & exquiſitiſsimis pœnis affecit, quos p flagitia inuiſos uulgus Chriſtianos appellabat. Autor nominis eius Chriſtus, qui Tyberio imperitãte p procuratorẽ Põtiũ Pilatũ ſupplicio affectus erat: repreſſaq́ in præſens exitiabilis ſupſtitio rurſus erũpebat, nõ modò p Iudæã originẽ eius mali, ſed p urbẽ etiã, quo cũcta undiq́
D atrocia, aut pudẽda cõfluũt, celebrãtq́. Igiẽ primò correpti, qui fatebãẽ: deinde indicio eorũ multitudo ingẽs haud pinde in crimine incẽdij, q̃ odio humani generis cõuicti ſunt: & pereũtib. addita ludibria, ut ferarũ tergis cõtecti laniatu canũ interirẽt, aut crucib. affixi, aut flammãdi, aut ubi defeciſſet dies, in uſum nocturni luminis urerẽẽ. Hortos ſuos ei ſpectaculo Nero obtulerat. Et Circenſe ludicrũ edebat habitu aurigæ permiſtus plebi, uel circulo inſiſtẽs. Vnde, q̃q̃ aduerſus ſontes, & nouiſsima exẽpla meritos, miſeratio oriebãẽ, tanq̃ nõ utilitate publica, ſed in ſæuitiã unius abſumerenẽ. Hæc Tacitus. O' ueſanos, Tacite & Trãquille: an uerò uobis patricida Iupiter, & flagitijs omnib. impuratus deus uideẽ, non uideẽ ſanctiſsimus Chriſtus? & ad innocentiã cõſpirare maleficiũ uocatis, dignosq́ odio ducitis, & quibus noceaẽ, qui in leges iurarũt, quarũ caput eſt nemini nocere, bene & uelle & facere uniuerſis. Si noſtras leges non legiſtis, cur damnatis inauditos? ſin legiſtis, cur improbatis

Tranquilli & Taciti de Chriſtianis uerba.

eas uirtutes, quas uos ſcriptis ueſtris in cœlū admirabūdi uehitis? [b] Secundā à Domitiano.] Perſecutio cœpta à Nerone, ceſſauit Veſpaſiano principe, q Chriſtianos quietos permiſit agere. Patris exēplū ſecutus eſt Titus.

Domitianus.

At Domitianus ille Caluus Nero, ut per om̄ia eſſet Neronis ſimilis, ne hoc quidē eius uoluit prætermittere. Ita Ioannē in Pathmos inſulā ex Sporadibus relegauit. Hæc Domitiani, & tertia Traiani eadē ſunt: nam cœpta ſub Domitiano uſq; ad Traianū peruenerat, qui Neruę ſucceſsit, quū hic Domitiano, fuiſſetq; in imperio plus paulo q̄ annū. Extat Plinij Iunioris Aſiam regentis ad Traianū epiſtola, qua illum conſulit, quid cēſeat Chriſtianis faciendum, in quia nullū uideret crimen tantis ſupplicijs dignū. Operæprecium eſt uerba ipſius Plinij audire. Affirmabant hanc fuiſſe ſummā uel culpæ ſuæ, uel erroris, quòd eſſent ſolito ſtato die ante lucē conuenire, carmenq; Chriſto quaſi deo dicere ſecū inuicem: ſeq; ſacramēto non in ſcelus aliquod obſtringere, ſed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cōmitterent, ne fidem fallerent, ne depoſitū appellati abnegarēt. Quibus peractis morem ſibi diſcedendi fuiſſe, rurſus coeundi ad capiendum cibum, promiſcuū tamen & innoxiū. Quod ipſum facere deſijſſe poſt edictum meū, quo ſecundum mandata tua hetærias eſſe uetueram. Tum commemorat q̄ latè ſerpat ſenſim, peruageturq; Chriſtianū nomen, & q̄ incipiāt deſeri ac frigere templa, parumq; ad uictimarios redire lucri. Huic Traianus ſic reſpondet: Traianus Plinio S. Actum, quem debuiſti, mi Secunde, in excutiēdis cauſis eorum, qui Chriſtiani ad te delati fuerant, ſecutus es: neq; enim in uniuerſum aliquid, quod quaſi certam formam habeat, conſtitui poteſt: conquirendi nō ſunt. ſi deferantur, & arguant, puniendi ſunt: ita tamē, ut qui negauerit ſe Chriſtianum eſſe, idq; reipſa manifeſtum fecerit, id eſt, ſupplicando dijs noſtris, quamuis ſuſpectus in præteritum fuerit, ueniam ex pœnitentia impetret. Sine autore uerò propoſiti libelli nullo crimine locum habere debēt: nam & peſsimi exempli, nec noſtri ſeculi eſt. Vale. Vtinam moderationē hāc ſequeremur hodie Chriſtiani.

Symeon Cleophæ F. martyr.

Hac perſecutione martyr effectus eſt Symeō Cleophæ filius ſecūdus Hieroſolymitan⁹ Epiſcopus. [c] Quartam ab Antonino.]

Hadrianus.

Hadrianus enim ex animo Chriſtianis fauit, ſed occultè. Quin & molitum ferunt, ut Chriſtus pro Deo reciperetur, templaq; in eū uſum erexiſſe: deterritū tamē cōſilio quorundam, qui affirmabant fore, ut cultus omnis deorum periret, ſi id fieret, quod de Chriſto cogitabat.

Antoninus.

Tū & Antoninus Pius epiſtola & decreto ſuo Chriſtianos ſubleuauit. Itaq; Antoninus hic, q Eccleſiam uexari ſiuit, fuit philoſophus is, qui cū Antonino Vero imperauit. De hoc tēpore ſic Euſeb. in temporibus:

Polycarpus & Pionius martyres.

Perſecutione orta in Aſia Polycarpus & Pionius fecêre martyriū: quorū ſcriptæ quoq; paſsiones ferunť. Plurimi in Gallia glorioſe ob Chriſti nomen interfecti: quorū uſq; in præſentem diem condita libris certamina perſeuerāt. Admotus eſt per idem tempus extremo ſupplicio

Iuſtinus.

Iuſtinus philoſophus, ut idem Euſeb. lib. iiij Eccl. hiſt. narrat. [d] Quintam à Seuero.]

S. Seuerus.

Septimius Seuerus Aphrica oriūdus, ad imperium ſola felicitate peruenit homo aſper & ſæuus: Chriſtianos fieri ſub graui pœna uetuit, ut Aelius Spartianus ſcribit. Afflixit Chriſtianos per Aegyptum totā, & præcipuè in Thebaide, ut inquit Euſeb. lib. v. Eccl. hiſt. Occiſus eſt hac tempeſtate Alexander Hieroſolymitanus Epiſcopus. [e] Sextam à Maximino.]

Maximinus.

Maximinus Thrax patre Gotho, & matre Alana, barbarus fuit natione, barbarus & corpore, moribus, animo. Ex gregario milite ob corporis robur nactus honores caſtrenſes. Dehinc fauore militari occiſo Alexandro Mammeæ filio, ad imperium euectus eſt, homo ſuperbia & crudelitate maxima. De hoc Euſeb. Maximinus aduerſus eccleſiarum ſacerdotes perſecutionem facit, uelut ipſi cauſa eſſent Chriſtianæ religionis. [f] Septimam à Decio.]

Decius.

Decius è Bubalia inferioris Pannoniæ, bello ciuili, quod cum Philippo imperatore geſsit, eo uicto princeps factus, odiū in Chriſtianos auxit, quòd eis fauere uidebať Philipp⁹. Ideo illos exquiſitis ſupplicijs affecit: in qua perſecutione diuus Laurētius igne excoctus eſt,

D. Laurentius.

ut ait Eutropius, & tamen uno tantū imperauit anno: quid facturus, ſi diutius? Martyr etiā tunc fuit Fabianus Pont. Ro.

Fabianus pont.

[g] Octauam a Valeriano.]

Valerianus.

Tribus annis poſt Decium principatū obtinuit Valerianus infeliciſsimus Imperator, quem Sapor rex Perſarum in Meſopotamia cepit: & eo uſus eſt uelut ſcamno ad conſcendendum equum. Cæſar cum Valeriano fuit Gallienus, ſub quibus ut fuerūt inertes & ſegnes, mirum nō eſt cōcidiſſe Ro. imperium. In hac perſecutione martyrio ornatus eſt diuus Cyprianus Carthaginenſis epiſcopus.

Cyprianus.

[h] Nonā ab Aureliano.] Gallieno Claudius, huic Quintillus, Quintillo Aurelianus ſucceſsit Dacus,

Aurelianus.

magna in bellis felicitate, ſed immani animo, & cruoris humani ſitientiſsimo, neceſſarius imperio, cætera inamabilis, ne ſuis quidē charus, à quibus occiſus eſt iter faciens inter Byzantium & Heracleam. [i] Decimam à Diocletiano & Maximiano.]

Diocletianus.

Diocletianus Dalmata Salonis natus bellis principum ad imperiū aſcendit.

Maximianus.

Maximianum Herculeum Auguſtum fecit, ut bella cōmodius adminiſtrarentur: quæ undiq; erumpebāt uaria, & grauia. Aſtutus uir Diocletianus, & quum natura eſſet in ſæuitiē propenſa, animum ſuum explebat, reiecta in alium inuidia, Maximianus barbarus, & ingenio inciuili, aſperitatem animi etiam uultu oſtēdebat, miniſter ſæuitiæ Diocletiani. Diocletianus eo impotentiæ uenit, ut adorari ſe ut deū iuſſerit, pedemq; ſuum oſculari, quū antea manū mos eſſet: eccleſiam perſecutus eſt, & decimonono anno imperij ſui in diebus Paſchæ templa omnia ſubuerti iuſsit, & Chriſtianos occidi. Perſecutio Decij fuit maxima, ſed hæc ſæuiſsima. [k] Plagas enim Aegyptiorum quoniam decē fuerunt.] Sic Oroſius putat lib. ſeptimo. [l] Rex fuit Herodes.] Non hic eſt ſub quo natus eſt Dominus, ſed eius filius, ſub quo mortē obijt. [m] Quid reſpondent etiam de Iuliano.]

Iulianus Apoſtata.

Hunc uulgo Apoſtatā uocāt, quaſi deſertorem: nam prima ætate, quum Chriſti ſacris eſſet imbutus, mox princeps ad idola ſe uertit, & Chriſtianos aſtutiſsimè inſectat⁹ eſt: nā à cruore abſtinuit, & nō Chriſtianorū corpora occidere, ſed ex eorū animis Chriſtum reuellere miris artibus techniſq; attentabat: quod eſt genus perſequendi omnium efficaciſsimū, & pernicioſiſsimū. Ita effectū eſt, ut plures hac calamitate abſceſſerint ab eccleſia, quàm ulla alia ſuperiore. [n] Qui Chriſtianos liberales literas docere.]

Liberales artes.

Libellus eſt Senecæ de ſtudijs liberalibus, in quo ſic eſſe illa dicta ait, quod hominē liberū faciant, hoc eſt, fortē, & magnanimū, quod propriū eſt ſapientię: quæ tamē inter liberalia ſtudia numerari nō ſolet: itaq; ſtudia liberalia uirtutem dare nō poſſunt, ſed animum ad eam accipiendam præparare. Poſidonius quatuor artium genera ponebat: ſunt uulgares & ſordidæ, ſunt ludicræ, ſunt pueriles, ſunt liberales: genera omniū rationes ac ſpecies enumerat doctè Politianus in Panepiſtemonte. Seneca grammaticam & mathematicas artes inter liberales poſuit. Cicero & ueteres dicendi artē, in qua ſunt dialectica, & rhetorica, inter pręcipuas ſtatuerunt. Vera eſt ars ſcientia bonorum & malorum, cui quæ artes ſeruiunt, liberales dicuntur: idcirco nec pictura liberalis ars eſt, non magis quàm ſtatuaria, uel marmoraria, ac cæteræ luxuriæ adminiſtræ: quę luctatrix, & tota oleo lutoq; cōſtans ſcientia ab hac ſede liberalitatis expellitur. Saluſtius agriculturam & uenationem, quam nunc nō modò inter liberas, ſed inter nobiles

A biles & p ſtricias prima in ſede nobiles noſtri locāt, ſeruiles uocat. Sed de his hacten⁹. Porrò Prohæreſius Cæſarienſis ſophiſta, quū maxima gloria ueniſſet Athenas, except⁹ ingēti multitudinis plauſu, frequētiſsimo theatro orationē habuit extēporalē: cui Iulianus reſciſſet, ut ipſe ſolos Chriſtianos docere poſſet: ſed eruditus homo indignat⁹ tā atrox & iniquū principis edictū, ſcholam reiecit nō ſine ſtudioſorū permagno dolore.° Sub quo Valentinianus maior.] Iuliano Iouianus, huic Valentinian⁹ ſucceſsit, Pānonius ex Tribuno Scutatiorū Auguſtus à militib. ſalutatus: qui quū ſub Iuliano, inquit Eutropius, Chriſtianitatis integrā fidē gereret, iuſſos ab Imperatore ſacrilego, aut immolare idolis, aut militia excedere, ſpōte diſceſsit: nec mora, Iuliano interfecto, Iouianoq́ mortuo, Valētinianus, qui ꝓ nomine Chriſti amiſerat tribunatū, in locū perſecutoris ſui accepit imperiū. Eutropius hæc. Maior Valentinianus dicitur, ꝙ alter fuit minor eius filius, qui cū Gratiano fratre imperauit, poſtea cum Theodoſio magno.ᵖ Vt omittā quæ apud Antiochiā.] Quū iuſsi à Iuliano Chriſtiani ſepulchrū Babylæ martyris aliò transferre, Pſalmum audiēte principe canerēt, cuius eſt initiū, In exitu Iſrael de Aegypto, accenſus Iulianus duci eos frequentes poſtridie ac torqueri iuſsit. Saluſtius erat præfect⁹, cui negocium mādauerat, primūq́ Theodorū quendā iuuenem arripuit. cui uarijs tormētorū generibus admotis iuuenis fronte alacri atq́ hilari ab initio lucia ad horā undecimā perſtitit, hymnū pſalmūq́ ſuauiſsimè cantillans, quē pridie cecinerat eccleſia: quod ubi Saloſtius uidit, reddi cuſtodiæ imperauit, & ipſe ad principē admiratabundus peruenit, dehortans ne torquere Chriſtianos pergeret, illis gloriæ, ipſi principi ignominiæ ac dedecoris plenū futurū: & ordine re audita Iulian⁹ ab incepto deſtitit. Eum Theodorū Euſebius teſtificatē ſe Antiochiæ cōueniſſe, quæſiſſeq́ an in eculeo doleret. C Minimè uerò, inquit ille: nam pone me aſsiſtebat iuuenis in alba ueſte, qui ſubinde frigidā mihi ſuffundebat, & ſudorē ſudario candidiſsimo detergebat, ita ut graue ponus fuerit, quū illinc detraheret. Macte eſto tā admirandæ uirtutis iuuenis memoria ſeculorū omniū digniſſime, nobiſq́ propitius & benignus effice, ut æmulari te & iuuenes & ſenes exoptemus.ᑫ Noſtra memoria Valens.] Auguſtino iuuene Valens Arrianæ hæreſis fautor, lege lata, ut monachi militarent, nolentes ꝑ tribunos & milites fuſtibus iuſsit interfici, quorū tū erat ingens numerus in ſolitudinib. Aegypti. Euſebius, Eutropius, & Horoſius. ʳ Quando rex Gothorū in ipſa Gothia.] Hęc poſt Valentis necē, ardēte illic Arriana factione.ˢ Quomodo in Perſide.] Auguſtini tēporibus ſæuitum eſt in Chriſtianos atrociter à rege Perſarū Gororane: cuius initiū dedit Abdas Epiſcopus ſanctiſsimos, dirutis ignis maximi apud Perſas Dei tēplis: ut Caſsiodorus lib. x. hiſt. tripar. narrat. Fuit & antè nō parua Sapore rege Perſarū, Conſtantino uerò principe Romano. D

Valentinianus maior.

Pſal. 13.

Valens.

Gororanes.

De tempore nouiſsimæ perſecutionis occulto. Cap. LIII.

Illam ſanè nouiſsimam perſecutionem, quæ ab Antichriſto futura eſt, præſentia ſua ipſe extinguet Ieſus. Sic enim ſcriptū eſt, quòd eum interficiet ſpiritu oris ſui & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ. Hic quæri ſolet, quando iſtud erit: importunè omnino. Si enim hoc nobis noſſe prodeſſet, à quo melius quàm ab ipſo Deo magiſtro interrogantibus diſcipulis diceretur? Non enim ſiluerunt inde apud eum, ſed à præſente quæſierūt, dicentes:ᵃ Domine, ſi hoc in tēpore repræſentabis regnum Iſrael? At ille: Nō eſt, inquit, ueſtrum noſſeᵇ tēpora, quę pater in ſua poſuit poteſtate. Nō utiq́ illi de hora uel die uel āno, ſed de tēpore interrogauerāt, quādo illud accepêre reſpōſum. Fruſtrà igit̃ annos qui huic ſeculo remanēt, cōputare ac definire conamur, cū hoc ſcire nō eſſe noſtrum ex ore ueritatis audiamus. Quos tamen alij cccc. alij ccccc. alij etiā mille ab aſcēſione Dñi uſq́ ad eius ultimū aduentum cōpleri poſſe dixerūt. B Quēadmodū aūt quiſq́ eorū aſtruat opinionē ſuā, longū eſt demōſtrare, & nō neceſſariū. Cōiecturis quippe utunt̃ humanis, nō ab eis certū aliquid de Scripturæ canonicæ autoritate profertur. Omniū uerò de hac re calculātiū digitos reſoluit, & quieſcere iubet ille qui dicit: Non eſt ueſtrū ſcire tēpora, quæ pater in ſua poſuit poteſtate.ᶜ Sed hæc quia Euāgelica ſentētia eſt, mirū nō eſt nō ea repreſſos fuiſſe deorū multorū falſorūq́ cultores, quo minus fingerēt dæmonū reſpōſis, quos tanquā deos colūt, definitū eſſe quāto C tēpore manſura eſſet religio Chriſtiana. Cū enim uiderēt, nec tot tātiſq́ ꝑſecutiōib. eā potuiſſe cōſumi, ſed his potius mira incremēta ſumpſiſſe, excogitauerūt neſcio quos uerſus Grçeos, tanq́ cōſulenti cuidā diuino oraculo effuſos, ubi Chriſtū quidē ab huius tāquā ſacrilegij crimine faciūt innocentē: Petrū autē maleficia feciſſe ſubiūgūt, ut coleretur Chriſti nomen per ccclxv. annos, deinde cōpleto memorato numero annorū, ſine mora ſumeret finē. O' hominū corda doctorū, ô ingenia literata digna credere iſta de Chriſto, quæ credere nō uultis in Chriſtū, ꝙ eius diſcipu- D lus Petrus ab eo magicas artes nō didicerit: ſed ipſo innocēte, tamē eius diſcipulus maleficus fuerit, nomēq́ illius, ꝙ ſuū coli maluerit magicis artib. ſuis, magnis laborib. & periculis ſuis, poſtremò etiā effuſiōe ſanguinis ſui. Si Petrus maleficus fecit, ut Chriſtū ſic diligeret mundus, qd fecit innocens Chriſtus, ut eum ſic diligeret Petrus? Reſpondeant igitur ſibijpſi, & ſi poſſunt, intelligant illa ſuperna gratia factum eſſe, ut propter ęternam uitam Chriſtum diligeret mundus: qua gratia factum eſt, ut propter æternam uitam ab illo accipiendam, & uſq́ ad temporalem mortem

2. Theſſ. 2.

Act. 1.

Figmentum impium & caluĩnia in Petrum ceu maleficum & magum.

tem pro illo patiendam Chriſtum diligeret Petrus. Deinde iſti dij qui ſunt, qui poſſunt iſta prædicere, nec poſſunt auertere, ita ſuccumbentes uni maleſico, & uni ſceleri magico, quo puer, ut dicunt, [d] anniculus occiſus, & dilaniatꝰ, & ritu nefario ſepultus eſt, ut ſectā ſibi aduerſariā tā ꝓlixo tēpore cōualeſcere, tot tātarūq; perſecutionū horrēdas crudelitates nō reſiſtēdo, ſed patiēdo ſupare, & ad ſuorū ſimulachrorū, tēplorū ſacrorū oraculorū euerſionē puenire ꝑmitterēt? Quis poſtremò eſt Deus, nō noſter utiq;, ſed ipſorū q uel illectus tanto ſcelere, uel impulſus eſt iſta pręſtare? Nō eñ alicui dęmōi, ſed deo dicūt illi uerſus, hæc Petrum arte magica definiſſe. Talē deū habent, qui Chriſtū non habent.

L. VIVES.

DOmine, [a] ſi huc in tēpore repræſentabis.] Vulgo, Reſtitues: & ſic ipſe alibi citat. Gręcè ἀποκαταστήσεις. [b] Non eſt, inquit, ueſtrū noſſe.] Curioſitates ſuperuacaneas, & nihil profutura hominib. refellit, ſibiq; ſoli futurorū cogitatiōnē reſeruat. Eant nunc ſiue Mathematici, ſiue diuinaculi qlibet, & pauidæ plebeculæ, craſsiſq; purpuratis admirabūdis definiāt tēpora, & articulos, quib. hic curſus rerū ordoq; ceſſaturꝰ eſt: atq; etiā, ſi dijs placet, Chriſto ipſo docēte, ſe id ꝓfiteāt facere, qui chariſsimis diſcipulis ſeuerè reſpōderit, nihil hominibus cum ſcientia negocij tā recōditi & arcani. Et tamē nulla res eſt, de qua liberius homines mētiant, q̄ de uēturis: quoniā nihil nos audimus libētius, etiā ſi mentiri ſciamus, ita fauor in eos noſter, q futura iactāt pręddicere, licentiā eorū irritat, & alit. Vſq; adeò in re mirabili uel uoluiſſe dicere, mirandum ducimus. [c] Quia Euangelica ſententia eſt.] Nam & Chriſti, & ab Euangeliſta conſcripta: ideo ad Euangeliū uidet pertinere. Et profectò aſcenſio Dñi ad Euangeliū pertinet, & fuiſſet illud caput actuū Apoſtolorū reliquo Lucæ Euāgelio additū, niſi ipſe idē præfatione ſua ſeiūxiſſet. [d] Quo puer, ut dicūt, anniculus occiſus.] Infanticidia ſolita obijci Chriſtianis, oſtēdit Tertullianus in Apologetico, q id crimē falſiſsimū atq; impudentiſsimū purgat: quanq; Cataphryges & Pepuziani duo hominū genera, hæreſis cū primis perditæ ac deſperatæ, infātis tenellū corpus ſubtilitāt per omnia mēbra cōpungere, ut ſic expreſſo ſanguine farina maceraretur, qua cōficerēt panē in eucharistię uſum, ut Auguſtinꝰ ad Quoduultdeū narrat. Simile quiddam Euchetę & Gnoſtici faciebāt, ad dæmones pellendos, ut legitur apud Michaelem Pſellū. Sed hæc tam ſunt ſemper habita Chriſtiana, quàm magicæ artes, & dæmonum colendorum ritus.

Contra Mathematicos.

Infanticidia olim Chriſtianis obiecta.

De ſtultiſſimo mēdacio Paganorū, quo Chriſtianā religionē nō ultra trecentorū ſexagintaquinq; annorum manſurā ſpaciū eſſe finxerunt. LIIII.

HAEC atq; huiuſmodi multa colligerem, ſi nondum annus iſte tranſiſſet, quē diuinatio ficta promiſit, & decepta uanitas credidit. Cùm uerò ex quo nominis Chriſti cultus per eius in carne pręſentiam, & per Apoſtolos inſtitutus eſt, ante aliquod annos anni trecenti ſexagintaquinq; cōpleti ſint, qd aliud quęrimus unde iſta falſitas refellatur? Vt enim in Chriſti natiuitate huius rei non ponamus initiū, quia infans & puer diſcipulos nō habebat, tamē quādo habere cœpit, ꝓculdubiò tūc innotuit per eius corporalē pręſentiā doctrina & religio Chriſtiana, id eſt, poſteaquā in fluuio Iordane miniſterio Ioannis eſt baptizatus. Propter hoc eñ de illo ꝓphetia illa præceſſerat: Dominabitur à mari uſq; ad mare, & à flumine uſq; ad terminos orbis terræ. Pſal. 72. Sed quoniā priuſquā paſſus eſſet, & reſurrexiſſet à mortuis, nōdū fides fuerat definita, in reſurrectione quippe Chriſti definita eſt: nam ſic apoſtolus Paulus Athenienſib. loquit, dicens: Iā nūc annunciat Act. 17. hominib. omnes ubiq; agere pœnitentiā: eo quòd ſtatuit diē iudicare orbē in ęquitate, in uiro, in quo definiuit fidē omnib. reſuſcitans illū à mortuis, melius in hac quæſtione ſoluēda inde initium ſumimus: præſertim quia tūc datus eſt etiā Spiritus ſanctus, ſicut eū dari poſt reſurrectionē Chriſti oportebat in ea ciuitate, ex qua debuit incipere lex ſecunda, hoc eſt, Teſtamētū nouū. Prima eñ data fuit lex in mōte Sina per Moyſen, qd teſtamētū Lex. uocat uetus. De hac autē quæ per Chriſtum data eſt, prædictū eſt: Ex Siō lex prodiet, & Eſaie 2. uerbum Dñi ex Hieruſalē. Vnde & ipſe per omnes gētes dixit prædicari oportere in nomine ſuo pœnitentiā, Luce 24. ſed tamē incipiētibus ab Hieruſalē. Ibi ergo exorſus eſt huius nominis cultus, ut in Chriſtū Ieſum, qui crucifixus fuerat, & reſurrexerat, crederet. Ibi hæc fides tā inſignib. initijs incanduit, ut aliquot hominū milia in Chriſti nomē mirabili alacritate cōuerſa, uenditis ſuis rebus, ut egenis diſtribuerent, ꝓpoſito ſancto & ardentiſsima charitate ad paupertatē uolūtariā perueniręt, atq; inter frementes & ſanguinē ſitientes Iudæos ſe uſq; ad mortē pro ueritate certare, nō armata potētia, ſed potētiore patientia præpararēt. Hoc ſi nullis magicis artib. factū eſt, cur credere dubitāt, eadē uirtute diuina per totū mundū idē fieri potuiſſe qua hoc factū eſt? Si aūt ut Hieroſolymis, ſic ad cultū nominis Chriſti accenderet tanta hominum multitudo, quę illū in cruce, uel fixerat prenſum, uel riſerat fixū, iā maleficiū illud fecerat Petrus, ex ipſo anno querēdū eſt, quādo trecēti ſexagintaquinq; cōpleti ſint. [a] Mortuus eſt

eſt ergo Chriſtus duob. Geminis cõſulibus, octauo Cal. Aprilis. Reſurrexit tertia die, ſicut Apoſtoli ſuis etiã ſenſib. probauerũt. Deinde poſt quadraginta dies aſcendit in cœlũ: poſt decem dies, id eſt, quinquageſimo poſt ſuam reſurrectionẽ die miſit Spiritũ ſanctũ. Tũc tria milia hominũ Apoſtolis eum prædicantibus crediderunt. Tunc itaq; nominis illius cultus exortus eſt, ſicut nos credimus, & ueritas habet, efficacia Spirit⁹ ſancti: ſicut aũt finxit uanitas impia uel putauit, magicis artib Petri. Paulo pòſt etiã ſigno mirabili facto, quãdo ad uerbũ ipſius Petri quidã mendicus ab utero matris ita claudus, ut ab alijs portaretᷓ, & ad portã tẽpli, ubi ſtipẽ peteret, poneretᷓ, in nomine Ieſu Chriſti ſaluus exiliuit, quinq; milia hominũ crediderũt. Ac deinde alijs atq; alijs acceſsib. credentiũ creuit eccleſia. Ac per hoc colligitᷓ etiã dies, ex quo annus ipſe ſumpſit initiũ, ſcilicet quãdo miſſus eſt Spiritus ſanctus, id eſt, p idus Maias. Numeratis proinde cõſulib. trecẽti ſexaginta quinq; anni reperiuntᷓ impleti, per eaſdẽ id⁹ Maias, [b] cõſulatu Honorij et Eutychiani. Porrò ſequẽti anno, [c] cõſule Mãlio Theodoro, quãdo iã ſecundũ illud oraculũ dæmonũ, aut figmentũ hominũ, nulla eſſe debuit religio Chriſtiano, quid per alias terrarũ partes forſitã factũ ſit, nõ fuit neceſſe perquirere. Interim q̃d ſcimus, in ciuitate notiſsima & eminẽtiſsima Carthagine Aphricæ Gaudentius & Ioui⁹ comites Imperatoris Honorij, quarto decimo calẽdas Aprilis falſorũ deorũ tẽpla euerterũt, et ſimulachra fregerũt. Ex quo uſq; ad hoc tẽpus [d] per triginta fermè annos, quis nõ uideat quantũ creuerit cultus nominis Chriſti, præſertim poſteaquã multi eorũ Chriſtiani facti ſunt, qui tanquã uera illa diuinatione reuocabantur à fide, eãq; cõpleto eodẽ annorũ numero inanẽ irridendãq; uiderunt? Nos ergo qui ſumus uocamurq́ue Chriſtiani, nõ in Petrũ credimus, [e] ſed in quẽ credidit Petrus: Petri de Chriſto ædificati ſermonibus, nõ carminib. uenenati: nec decepti maleficijs, ſed beneficijs eius adiuti. Ille Petri magiſter Chriſtus in doctrina, quæ ad uitã ducit æternã, ipſe eſt & magiſter noſter. Sed aliquãdo iã claudamus hũc Librũ, hucuſq; differẽtes, & quantũ ſatis uiſum eſt demonſtrãtes, quis'nã ſit duarũ Ciuitatũ cœleſtis atq; terrenæ ab initio uſq; in finẽ permixtarũ mortalis excurſus. Quarũ illa quæ terrena eſt, fecit ſibi quos uoluit, uel undecunq;, uel etiã ex hominib. falſos deos, quib. ſacrificando ſeruiret. Illa autem quæ cœleſtis peregrinatᷓ in terra, falſos deos non facit, ſed à uero Deo ipſa fit, cuius uerũ ſacrificium ipſa ſit. Ambæ tamẽ temporibus, uel bonis pariter utuntᷓ, uel malis pariter affliguntur, diuerſa fide, diuerſa ſpe, diuerſo amore, donec ultimo iudicio ſeparẽtur, & percipiat unaquæq; ſuum finẽ, cuius nullus eſt finis. De quibus ambarum finibus deinde differendum eſt.

In Chriſtum, non in Petrum Chriſtiani credunt.

L. VIVES.

Tempus mortis Chriſti.

Mortuus [a] eſt ergo Chriſtus duobus Geminis cõſulibus.] Principiò cõſtat Chriſtũ mortuũ imperio Tyberij Cæſaris. Lucas Euãgeliſta baptiſma Ioãnis, & initiũ prædicationis Domini in xv. Tyberij Cæſaris annũ refert. Erit ergo ei⁹ mors anno xviij. aut etiã xix. nã tribus annis Dominus Ieſus ad populos de regno Dei diſſeruit. Idẽ Hieronymus & Euſebius in Chronicis, qui etiã teſtimonia affert Ethnicorũ de terræ motu & defectu ſolis eodẽ ipſo anno: nã Phlegõ Olympiadũ ſcriptor ſic ait, Quarto autẽ anno ccij. Olympiadis, qui fuit principatus Tyberij xviij. magna & excellẽs inter omnes, quæ ante eam acciderant, defectio ſolis eſt facta. Dies hora ſexta ita in tenebroſã noctẽ uerſus, ut ſtellæ cœlo uiſæ ſint, terræq; motus in Bithynia, Nicenæ urbis multas ædes ſubuertit. At duo Gemini, ſcilicet Rubellius Geminus, & Fufius Geminus, quibus cõſulib. Auguſtinus ex Lactãtij ſententia dicit Dñm eſſe crucifixũ, nõ xviij. ſed xv. principatus Tyberij cõſules fuerũt: idq; præter quã q̃d ex v. Taciti uolumine facilè colligi poteſt, ipſe etiã Lactantius fatebitᷓ lib. iiij. ca. x. cui ſuffragantᷓ Oroſius, Eutropius, & Tertullianus, eo quintodecimo anno Chriſtũ affixum eſſe cruci narrantes. quod ſi xviij. annus magis placet, obiecit mortẽ Chriſt⁹ Serg. Galba, qui pòſt imperauit, & Lucio Sylla coss. nam ſextodecimo anno cõſules fuerũt Tito & Regul⁹, xvij. Gn. Domitius & Camillus Scribonianus. [b] Conſulatu Honorij & Eutichiani.] His cõſulibus Gothi & Alani, & cæteræ feræ gẽtes in Italiã Stilicõe impulſore ſunt ingreſſæ. Fuit enim quartus cõſulatus Honorij Auguſti. Hoc factum in ſequentem annũ Proſper reijcit, Stilicone & Aureliano coss. [c] Socium accepiſſet Honorius conſulem Manlium Theodorum.] Alibi ſic. Porrò ſequẽti anno cõſule Manlio Theodoro, apud Aureliũ Caſsiodorum in digeſtione conſulum, quamuis mẽdoſa, poſt annum Honorij iiij. & Eutychiani coss. ſequitur annus Manlij & Theodori coss. Claudianus unum hominem facit, ut hîc Auguſtinus Manlium Theodorũ, in cuius cõſulatum elegantiſsimum cecinit panegyricum, & ſignificat illum non tum primum factum conſulem. Proſper huius cõſulatum ante Honorium iiij. conſulẽ ponit: puto in tempore eſſe mendum, quemadmodum in ſcriptura. Sic enim legẽdus is locus: Manlio Theodoro ſecundùm conſule, cum hoc conſulatum inierat Eutropius Eunuchus, qui mox honore & uita exutus eſt. Sic ille. Itaq; fieri poteſt, ut & Eutropij nomen ſit ex faſtis expunctum, & collega non ſit Manlio ſuffectus: quanq̃ per illa tempora cœpit creari unus conſul. [d] Per triginta fermè annos.] Uſq; tertium annum imperij Theodoſij iunioris. [e] Sed in quem credidit Petrus.] Paulus primæ ad Corinthios iij. Quis eſt enim Paulus? quis Apollos? miniſtri per quos crediditis.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI
DE CIVITATE DEI LIBRVM XIX.

1 Quòd in quæſtione quam de finibus bonorū & malorum philoſophica diſputatio uētilauir, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe Matcus Varro perſpexerit.

2 Quomodo remotis omnibus differentijs, quę non ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitā ſummi boni definitionē Varro perueniat, quarum tamen una ſit eligenda.

3 De tribus ſectis ſummum hominis bonū quærentibus, quam eligendam Varro definiat, ſequens ueteris Academiæ, Antiocho autore, ſententiam.

4 De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiāt cōtra philoſophos, qui ſummū bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt.

5 De ſociali uita, quæ cùm maximè expetenda ſit, multis offenſionibus ſæpe ſubuertitur.

6 De errore humanorum iudiciorum, cum ueritas latet.

7 De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur: & de miſeria bellorum etiam quæ iuſta dicuntur.

8 Quòd amicicia bonorū ſecura eſſe nō poſſit, dum à periculis præſentis uitæ trepidari neceſſe ſit.

9 De amicicia ſanctorum angelorum, quæ homini in hoc mundo non poteſt eſſe manifeſta, propter fallaciam dęmonum, in quos inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt.

10 Quis fructus ſanctis de ſuperata huius uitę tētatione paratus ſit.

11 De beatitudine pacis æternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt, uera perfectio.

12 Quòd etiam bellantium ſæuitia, omnesq́ hominum inquietudines ad pacis finem cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit.

13 De pace uniuerſali, quæ inter quaslibet perturbationes priuari non poteſt lege naturæ, dum ſub iuſto iudice ad id quiſque peruenit ordinatione, quod meruit uoluntate.

14 De ordine ac lege ſiue cœleſti, ſiue terrena, per quam ſocietati humanæ etiam dominando conſulitur, & conſulendo ſeruitur.

15 De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatum eſt, qua homo malę uoluntatis etiamſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis.

16 De æquo iure dominandi.

17 Vnde cœleſtis ſocietas cū terrena ciuitate pacem habeat, & unde diſcordiam.

18 Quàm diuerſa ſit Academiæ nouæ ambiguitas à conſtantia fidei Chriſtianæ.

19 De habitu & moribus populi Chriſtiani.

20 Quòd ciues ſanctorum in huius uitæ tempore ſpe beati ſint.

21 An ſecundum definitiones Scipionis, quæ in Dialogo Ciceronis ſunt, unquam fuerit Romana reſpublica.

22 An uerus ſit Deus, cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli debeat ſacrificari.

23 Quæ Porphyrius dicat oraculis deorū reſponſa de Chriſto.

24 Qua definitione conſtet populi & reipublicę nuncupationem rectè ſibi non ſolū Romanos, ſed etiam regna alia uendicare.

25 Quòd non poſſint ibi ueræ eſſe uirtutes, ubi non eſt uera religio.

26 De pace populi alienati à Deo, qua utitur ad pietatem pop. Dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo.

27 De pace ſeruientium Deo, cuius perfecta trāquillitas in hac temporali uita non poteſt apprehendi.

28 In quem finem uenturus ſit exitus impiorum.

Quòd in quæſtione, quam de finibus bonorũ & malorum Philoſophica diſputatio ventilauit, ducentas octoginta & octo ſectas eſſe, Marcus Varro perſpexerit. Cap. I.

QVONIAM de Ciuitatis utriuſque, terrenæ ſcilicet & cæleſtis, debitis finibus deinceps mihi uideo diſputãdũ, prius exponenda ſunt, quantũ Operis huius terminandi ratio patiĩ, argumẽta mortaliũ, quibus ſibijpſi beatitudinẽ facere in huius uitę infelicitate moliti ſunt, ut ab eorũ rebus uanis ſpes noſtra quid differat, quã Deus nobis dedit, & res ipſa, hoc eſt, uera beatitudo quã dabit, non tantũ autoritate diuina, ſed adhibita etiã ratione, qualẽ propter infideles poſſumus adhibere, clareſcat. De finibus eñi bonorũ & malorũ multa & multipliciter inter ſe philoſophi diſputarũt. Quam quęſtionẽ maxima intẽtione uerſantes, inuenire conati ſunt quid efficiat hominem beatum. Illud eñi eſt finis boni noſtri, propter ꝗd appetẽda ſunt cætera, ipſum aũt propter ſeipſum: & illud finis mali, propter quod uitanda ſunt cætera, ipſum aũt ꝑpter ſeipſum. Finẽ ergo boni nunc dicimus, non quo cõſumaĩ, ut non ſit, ſed quo perficiatur, ut plenũ ſit: & finẽ mali nõ quo eſſe deſinat, ſed quouſq; nocendo perducat. Fines itaq; iſti ſunt, ſummũ bonum, & ſummũ malum. De quib. inueniẽdis atq; in hac uita ſummo bono adipiſcendo, uitando aũt ſummo malo, multũ, ſicut dixi, laborauerũt, qui ſtudiũ ſapientiæ in huius ſeculi uanitate profeſsi ſunt: nec tamen eos, quamuis diuerſis errantes modis, naturæ limes intantum ab itinere ueritatis deuiare permiſit, ut non alij in animo, alij in corpore, alij in utroq; fines bonorum ponerent & malorũ. Ex qua tripertita uelut generalium diſtributione ſectarũ, M. Varro in libro De philoſophia tam multam dogmatũ uarietatem diligenter & ſubtiliter ſcrutat⁹ aduertit, ut ad cclxxxviij. ſectas, nõ quæ iam eſſent, ſed quæ eſſe poſſent, adhibẽs quaſdã differẽtias facillimè, perueniret.

Quod ut breuiter oſtendã, inde oportet incipiã, ꝗd ipſe aduertit, & poſuit in libro memorato: Quatuor eſſe quędã, quæ homines ſine magiſtro, ſine ullo doctrinæ adminiculo, ſine induſtria uel arte uiuẽdi,[a] quę uirtus dicitur, & proculdubiò diſciĩ, uelut naturaliter appetũt: aut uoluptatẽ, qua delectabiliter mouеĩ corporis ſenſus: aut quietẽ, qua ſit ut nullam moleſtiã quiſq; corporis patiaĩ,

Quatuor ab homine naturaliter appetuntur.

B aut utramq;,[b] quã tamen uno nomine uoluptatis Epicurus appellat: [c] aut uniuerſaliter prima naturæ, in quibus & hęc ſunt, & alia: uel in corpore, ut membrorum integritas, & ſalus atq; incolumitas eius: uel in animo, ut ſunt ea quę uel parua, uel magna in hominũ reperiunĩ ingenijs. Hæc igitur quatuor, id eſt, uoluptas, quies, utrumq;, prima naturæ, ita ſunt in nobis, ut uel uirtus, quã poſtea doctrina inſerit, propter hæc appetenda ſit: aut iſta propter uirtutẽ, aut utraq; propter ſeipſa: ac ꝑ hoc fiunt hinc duodecim ſectæ. Per hanc enim rationẽ ſingulæ triplicanĩ: quod

C cùm in uno demõſtrauero, difficile non erit id in cæteris inuenire. Cùm ergo uoluptas corporis, animi uirtuti aut ſubdiĩ, aut pręfertur, aut iungiĩ, tripertita uariaĩ diuerſitate ſectarũ. Subdiĩ aũt uirtuti, quãdo in uſum uirtutis aſſumiĩ. Pertinet quippe ad uirtutis officium, & uiuere patriæ, & propter patriam filios procreare: quorũ neutrũ fieri poteſt ſine corporis uoluptate. Nam ſine illa nec cibus potuſq; ſumiĩ, ut uiuatur, nec concumbitur, ut generatio propageĩ. Cùm uerò pręfertur uirtuti, ipſa appetiĩ propter ſeipſam.

D Virtus autẽ aſſumenda creditur propter illam: id eſt, ut nihil uirtus agat, niſi ad conſequendã uel conſeruandã corporis uoluptatem, quæ uita deformis eſt quidem, quippe ubi uirtus ſeruit dominæ uoluptati: quãuis nullo modo hæc dicẽda ſit uirtus. Sed tamẽ etiam iſta horribilis turpitudo quoſdã philoſophos patronos, & defenſores ſuos habuit. Virtuti porrò uoluptas iungiĩ, quãdo neutra earũ propter alterã, ſed propter ſeipſam ambæ appetunĩ. Quapropter ſicut uo-

A luptas uel ſubdita, uel prælata, uel iuncta uirtuti tres ſectas facit, ita quies, ita utraque, ita prima naturæ alias ternas inueniunt efficere. Pro uarietate quippe humanarũ opinionum uirtuti aliquando ſubdunť, aliquando præferunť, aliquãdo iunguť,[d] ac ſic ad duodenariũ ſectarũ numerũ perueniť. Sed iſte quocꝗ numerus duplicať adhibita una differentia, ſocialis uidelicet uitæ: quoniã quiſꝗ ſectatur aliquã iſtarũ duodecim ſectarũ, profecto aut propter ſe tantũ id agit, aut etiam propter ſociũ, cui debet hoc uelle quod ſibi. Quocirca duodecim ſunt eorũ, qui propter ſe tantũmodo unamquanꝗ tenendã putãt: B & aliæ duodecim eorũ, qui non ſolùm propter ſe ſic uel ſic philoſophandum eſſe decernunt, ſed etiã propter alios, quorũ bonũ appetunt ſicut ſuum. Hæ autẽ ſectæ uigintiquatuor iterum geminanť, addita differentia ex [e] Academicis nouis, & fiunt quadragintaocto. Illarum quippe uigintiquatuor, unamquamꝗ ſectarum poteſt quiſꝗ ſic tenere ac defendere ut certã, quemadmodũ defenderunt Stoici, ꝙ hominis bonum, quo beatus eſſet, in animi tantũmodo uirtute cõſiſteret. C Poteſt alius ut incertã, ſicut defenderũt Academici noui: quod eis etſi non certum, tamẽ ueriſimile uidebatur. Viginti quatuor ergo fiunt per eos, qui eas uelut certas propter ueritatem, & aliæ uigintiquatuor per eos, qui eaſdem uelut incertas propter ueriſimilitudinem ſequendas putãt. Rurſus, quia unamquamꝗ iſtarũ quadragintaocto ſectarũ poteſt quiſꝗ ſequi habitu cęterorum philoſophorum,[f] itemꝗ poteſt alius habitu Cynicorum, ex hac differentia duplicanť, & nonagintaſex fiunt. Deinde quia earũ ſingulas D quaſꝗ ita tueri homines poſſunt atꝗ ſectari, ut aut ocioſam diligãt uitã, ſicut hi qui tantũmodo ſtudijs doctrinæ uacare uoluerũt, atꝗ ualuerunt: aut negocioſam, ſicut hi, qui cùm philoſopharenť, tamẽ adminiſtratione reipublicæ, regendiſꝗ rebus humanis occupatiſſimi fuerunt: aut ex utroꝗ genere temperatã, ſicut hi qui partim erudito ocio, partim neceſſario negocio, alternãtia uitæ ſuæ tempora tribuerũt: propter has differentias poteſt etiã triplicari numerus iſte ſectarũ, & ad ducẽtas octoginta octo perduci. Hæc de Varronis libro, quantũ potui, breuiter ac dilucidè poſui, ſententias eius meis explicans uerbis.[g] Quomodo autem refutatis cæteris unam eligat, quàm uult eſſe Academicorũ ueterum, quos à Platone inſtitutos[b] uſꝗ ad Polemonẽ, qui ab illo quartus eius ſcholam tenuit, quæ Academia dicta eſt, habuiſſe certa dogmata uult uideri: et ob hoc diſtinguit ab Academicis nouis, quib. incerta ſunt omnia, quod philoſophię genus[i] ab Archeſila cœpit ſucceſſore Polemonis: eamꝗ ſectã, id eſt, ueterũ Academicorũ ſicut dubitatione, ita omni errore carere arbitreť, longum eſt per omnia demonſtrare: nec tamen omni ex parte res omittẽda eſt. Remouet ergo prius illas omnes differentias, quæ numerũ multiplicauère ſectarũ: quas ideo remouẽdas putat, quia non in eis eſt finis boni. Neꝗ enim exiſtimat ullam philoſophię ſectã eſſe dicendam,[h] quæ non eo diſtet à cæteris, ꝙ diuerſos habeat fines bonorũ & malorum: quandoquidẽ nulla eſt homini cauſa philoſophãdi, niſi ut beatus ſit. *Philoſophandi cauſa.* Quod aũt beatum facit, ipſe eſt finis boni. Nulla eſt igiť cauſa philoſophãdi, niſi finis boni. Quamobrẽ quę nullũ boni finẽ ſectať, nulla philoſophię ſecta dicenda eſt. Cùm ergo quæritur de ſociali uita, utrum ſit tenenda ſapienti ut ſummũ bonum, quo fit homo beatus, ita uelit, & curet amici ſui, quemadmodum ſuum, an ſuę tantũmodo beatitudinis cauſa faciat quicquid facit: non de ipſo ſummo bono quæſtio eſt, ſed de aſſumendo uel non aſſumendo ſocio ad huius participationẽ boni, non propter ſeipſum, ſed propter eundem ſociũ, ut eius bono ita gaudeat, ſicut gaudet ſuo. Itẽ cùm quæriť de Academicis nouis, quibus incerta ſunt omnia, utrum ita ſint res habendæ, in quibus philoſophandũ eſt, an ſicut, alijs philoſophis placuit, certas eas habere debeamus: non quæritur quid in boni fine ſectandum ſit, ſed de ipſius boni ueritate, quod uidetur ſectandum, utrum ſit, nec'ne, dubitandum: hoc eſt, ut id planius eloquar, utrũ ita ſectandum ſit, ut qui ſectatur, dicat eſſe uerum: an ita, ut qui ſectatur dicat uerũ ſibi uideri, etiam ſi fortè ſit falſum, tamẽ uterꝗ ſectetur unum atꝗ idem bonum. In illa etiam differentia quæ adhibetur ex habitu & conſuetudine Cynicorum, nõ quęriť quiſ'nam ſit finis boni, ſed utrum in illo habitu & cõſuetudine ſit uiuendũ ei, qui uerum ſectatur bonum, quodlibet ei uerũ uideatur eſſe atꝗ ſectandum.

ſectandum. Deniq; fuerunt, qui cũ diuerſa ſequerentur bona finalia, alij uirtutẽ, alij uoluptatẽ, eundẽ tamẽ habitũ & cõſuetudinẽ tenebant, ex quo Cynici appellabant̃. Ita illud quicquid eſt, unde philoſophi Cynici diſcernunt̃ à cęteris, ad eligendũ ac tenendum bonũ, quo beati fierẽt, utiq; nil ualebat. Nã ſi aliquid ad hoc intereſſet, profectò idẽ habitus eundẽ finem ſequi cogeret, & diuerſus habitus eundem ſequi finem non ſineret.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN XIX. LIbrum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

Virtus. QVæ [a] uirtus dicitur, & proculdubiò diſcit̃.] Magna eſt inter ueteres diſceptatio, diſcaturne uirtus, alijs natura dari bonis, negari malis affirmantibus: alijs eã uſu doctrinaq; percipi. Plato interdum his accedere, interdũ illis uidetur: ſed haud dubium quin uirtutem & natura ex ſe non praua, & præcepta, & exercitatio & inſtituant & perficiant: quæ ueteres dixerunt, φύσιν, λόγον, καὶ ἄσκησιν quæ ſic ſunt in uirtute neceſſaria, ut in artibus, ut enã in frugibus, in quibus opus eſt pingui ſolo, bonis ſeminibus, & agricolæ diligentia. Plutarchi libellus eſt, uel potius ſchedula, ὅτι διδακτὸν ἡ ἀρετή. [b] Quam tamen uno nom. uol.] Non ſolùm iucundum illum & delectabilem ſenſum nominat Epicurus uoluptatem, ſed etiã Voluptas. aduerſi illius aſperi & moleſti uacuitatem. Cicero primo De finibus, uerbis Torquati Epicurei: Nam quoniam cùm priuamur dolore, ipſa liberatione & uacuitate omnia moleſtiæ gaudemus. Omne autem id, quo gaudemus, uoluptas eſt: ut omne quo offendimur, dolor: doloris omnis priuatio rectè eſt nominata uoluptas. [c] Vniuerſaliter prima naturæ.] Iſta ſunt Stoicis frequẽtia, & penè ꝓpria: de quîs multa uarijs locis apud Ciceronem mentio. [d] Ac ſic ad duodenariũ ſectarum numerum.] Multo plures cõficerentur ſectæ, ſi omitteretur in aliqua ratiõe ſummi boni uirtus: tũ uoluptas conferret̃ quieti, & primis naturæ, deinde quies primis naturæ: ſed nullus fuit tã perditę philoſophus frontis, ut tametſi uoluptatẽ in faſtigio locaret bonorũ, uirtutem tñ ab illa uelut ſede felicitatis excluderet. [e] Ex Academicis nouis.] Sequitur uulgatã hac de re opinionẽ. Nam ipſe Varro apud Ciceronẽ dicit hãc Archeſilę Academiã uideri ſibi ueterem à Socrate inſtitutã, à Platone cõfirmatã, & literis mandatam. Euſebius libro decimoquarto Præpar. Euang. tertiam Carneadis Academiam addit, quæ media uocat̃: aliter Laertius, qui ueterem Academiã Platoni, mediam Archeſilæ, nouam Lacydæ huius diſcipulo attribuit. [f] Itemq; poteſt alius Cynici. habitu Cynicorũ.] Huius ſectæ fundator Antiſthenes diſcipulus fuit Socratis, homo in primis à uoluptate auerſus, quales ferè fuerunt qui dicti ſunt Cynici: & ſi nonnulli cultu ſimili uoluptatib. dediti fuêre, de quib. Origenes ſentit, cùm in Exodum ſcribẽs, cynomyiam Cynicorum ſectæ comparat, quæ ad reliquas deceptiones ſuæ improbitatis etiam uoluptatẽ, & libidinẽ ſummum prædicant bonũ. Quod miror, ſi de tota Cynicorũ ſecta in uniuerſum dicat: illa præſertim antiqua, cui erat illud prouerbiũ in ore frequens: Malim inſanire, q̃ uoluptate pfrui. Et fieri poteſt, ut Hieronymus Ori-

A genẽ ſecutus, Ariſtippũ & Cynicos faciat aſſertores uoluptatis in Eccleſiaſtẽ: quo loco nos pro Cynicis Cyrenaicos emẽdauimus, certè uerio re ſenſu, q̃ ſi Cynicos legas. Illud annotandũ, q; Cynicam uitæ rationẽ Diogenes Laertius non ſectæ modum quendam eſſe ait, ut quidam putarunt, ſed uerã & iuſtam ſectam. [g] Quomodo autem refutatis cæteris.] Hos autẽ ſolos Cicero quinto De finibus, probauit, alijs reiectis, quorũ ſententia non multũ ab Ariſtotelica abeſt, imò ferè eſt eadẽ: quippe Ariſtoteles in libris Moralib. optima quæque ex Platone magiſtro ſumpſit. [h] Vſq; ad Polemonẽ, qui ab illo quartus.] Platoni ſucceſſit Speuſippus, ſororis eius filius: huic uiuenti adhuc, ſed morbis cõtuſo & fracto, Xenocrates, Xenocrati Polemo, q Athenienſis fuit prima adoleſcentia luxui & libidini deditus, Polemo. unica oratione à Xenocrate ad meliorem frugẽ adductus, magnusq; ſapiẽtiæ affectator factus. Valerius Ma B ximus hunc in exemplũ affert mutationis morũ. Fuit & Polemo Hellanicus Iliæus, cuius hiſtoriam interdũ citauimus. Fuit etiam Polemo Laodicæus Sophiſta. [i] Ab Archeſilao cœpit.] Hic fuit ex Pitane ciuitate Archeſilaus. Aeoliæ, quẽ more Socratis diſputaſſe ſemper in utrãq; partem ferunt, nullumq; reliquiſſe ſuorum ſtudiorum monumentum, & in hoc quoq; Socratem imitatũ. Cicero Archeſilã nominat: & ſic eſt in antiqs Auguſtini codicibus. [k] Quæ non eo diſtet à cæteris, quòd diuerſos habeat fines.] Inter ueteres philoſophos ſic conſtabat, ut de tota philoſophiæ ratione diſſentiret, qui de ſummo bono non aſſentiretur.

Quomodo, remotis omnib. differentijs, quę nõ ſectæ, ſed quæſtiones ſunt, ad tripertitã ſummi boni definitionem Varro perueniat, quarum tamen una ſit eligenda. Cap. II.

C IN tribus quoq; illis uitæ generibus, uno ſcilicet non ſegniter, ſed in contemplatione uel inquiſitione ueritatis ocioſo, altero in gerendis rebus humanis negocioſo, tertio ex utroq; genere temperato, cùm quæritur quid horum ſit potius eligendum, non finis boni habet controuerſiam, ſed quid horum trium difficultatem, uel facilitatem afferat ad cõſequendum, uel retinendum finem boni, id in iſta quæſtione uerſatur. Finis enim boni, cùm ad eum quiſque peruenerit, protinus beatum facit. In ocio D autem literato, uel in negocio publico, uel quando utrumq; uicibus agitur, non continuò quiſq; beatus eſt. Multi quippe in quolibet horum trium poſſunt uiuere, & in appetendo boni fine, quo fit homo beatus, errare. Alia eſt igitur quæſtio de finibus bonorum & malorum, quæ unamquamq; philoſophorum ſectam facit: & aliæ ſunt quæſtiones de ſociali uita, de cunctatione Academicorum, de ueſtitu & uictu Cynicorũ, de tribus uitæ generibus, ocioſo, actuoſo, & ex utroq; modificato, quarũ nulla eſt in qua

de bonorum & malorum generibus diſpu- A
tatur. Proinde quoniam Marcus Varro has
quatuor adhibens differentias, id eſt, ex uita
ſociali, ex Academicis nouis, ex Cynicis, ex
iſto uitæ genere tripertito ad ſectas ducētas
octogintaocto peruenit, & ſi quæ aliæ poſ-
ſunt ſimiliter adijci, remotis eis omnib. quo-
niam de ſectando ſummo bono [a] nullam in-
ferunt quæſtionem, & ideo ſectæ nec ſunt,
nec uocandę ſunt: ad illas duodecim, in qui-
bus quæritur quid ſit bonum hominis, quo
aſſecuto ſit beatus, ut ex eis unam ueram, cæ
teras falſas oſtendat eſſe, reuertitur. Nam re- B
moto illo tripertito genere uitę, duæ partes
huius numeri detrahunī, & ſectæ nonagin-
taſex remanent. Remota uerò differentia ex
Cynicis addita, ad dimidium rediguntur, &
quadragintaocto fiunt. Auferamus etiā q̄d
ex Academicis nouis adhibitū eſt, rurſus di
midia pars remanet, id eſt, uigintiquatuor.
De ſociali quoq; uita quod acceſſerat, ſimili
ter auferaī, & duodecim ſunt reliquæ, quas
iſta differentia, ut uigintiquatuor fierent, du
plicauerat. De his ergo duodecim nihil dici
poteſt, cur ſectæ non ſint habendę. Nihil
quippe aliud in eis quæritur, ꝙ finis bono- C
rum & malorū. Inuentis autē bonorum fini
bus, profectò econtrariò ſunt malorum. Hę
autē ut fiant duodecim ſectæ, illa quatuor tri
plicantur, uoluptas, quies, utrumq;, [b] & pri-
ma naturæ, quæ primigenia Varro uocat.
Hæc quippe quatuor dum ſigillarim uirtuti
aliquando ſubduntur, ut nō propter ſeipſa,
ſed propter officium uirtutis appetenda ui-
deantur: aliquādo præferunī, ut nō propter
ſeipſa, ſed propter hæc adipiſcenda uel con-
ſeruanda neceſſaria uirtus puteī: aliquando
iunguntur, ut propter ſeipſa & uirtus, & iſta D
appetenda credanī: quaternariū numerū tri-
plum reddūt, & ad duodecim ſectas perue-
niunt. Ex illis aūt quatuor rebus Varro tres
tollit, uoluptatē ſcilicet, & quietē, & utrūq;:
non ꝙ eas improbet, ſed ꝙ primigenia illa
naturæ, & uoluptatem in ſe habeāt, & quie-
tem. Quid ergo opus eſt ex his duabus tria
quędam facere, duo ſcilicet, cùm ſingillatim,
appetuntur uoluptas aut quies: & tertium
cùm ambæ ſimul: quandoquidem prima na
turæ, & ipſas, & præter ipſas alia multa con
tineant? De tribus ergo ſectis ei placet dili-
genter eſſe tractandū, quę nam ſit potius eli

genda. Non enim uerā pluſquam unam uera ratio eſſe permittit, ſiue in his tribus ſit, ſiue alicubi alibi, quod pòſt uidebimus. Interim de his tribus quomodo unam Varro eligat, quātum breuiter aperteq; poſſumus, diſſeramus. Iſtæ nempe tres ſectæ ita fiunt, cùm uel prima naturę propter uirtutem, uel uirtus propter prima naturæ, uel utraq;, id eſt & uirtus, & prima naturæ propter ſeipſa ſunt expetenda.

L. VIVES.

B NVllam [a] inferunt quęſtionē.] Nam & ſi adminiculari uidentur ſummo bono uſu ſuo recto, uel ſecus, de ratione tamē illius neutiq; ſunt. [b] Et prima naturæ, quæ primigenia Varro uocat.] Hæc Cicero dicit eſſe incolumitatē conſeruationemq; omniū partium, ualetudinem, ſenſus integros, doloris uacuitatem, uires, pulchritudinem, cæteraq; generis eiuſdē, quorū ſimilia ſunt prima in animis, quaſi uirtutū igniculi & ſemina: quæ adoleſcere ſi liceret, nec à prauis opinionibus ceu ſpinis ſuccreſcentibus præfocarentur, ipſa nos ad beatam uitam perducerent. *Prima naturæ.*

De tribus ſectis ſummū hominis bonū quærentibus, quā eligendā Varro definiat, ſequēs ueteris Academię, Antiocho autore, ſententiā. Cap. III.

QVID ergo iſtorum trium ſit uerū atq; ſectādū, iſto modo perſuadere conaī. Primū quia ſummū bonū in philoſophia non arboris, nō pecoris, nō Dei, ſed hominis quæriī, q̄d ſit ipſe homo, quærendū putat. Sentit quippe in eius natura duo eſſe quædā, corpus & animā, & horū quidē duorū melius eſſe animam, longeq; præſtabilius omnino non dubitat. *Homo quid.* Sed utrū anima ſola ſit homo, ut ita ſit ei corpus tanq; equus equiti, quærendū putat. [a] Eques eīn nō homo & equus, ſed ſolus homo eſt: ideo tamē eques dicitur, ꝙ aliquo modo ſe habeat ad equum. An corpus ſolū ſit homo, aliquo modo ſe habens ad animā, ſicut populum ad potionem: nō enim calix & potio, quam continet calix, [b] ſimul dicitur poculū, ſed calix ſolus: ideo tamen ꝙ potioni cōtinendæ ſit accōmodatus. An uerò nec anima ſola, nec ſolū corpus, ſed ſimul utrūq; ſit homo, cuius pars ſit una ſiue anima, ſiue corpus, illi autem totus ex utroq; conſtet, ut homo ſit: ſicut duos equos iunctos bigas uocamus, quorum ſiue dexter, ſiue ſiniſter pars eſt bigarū, unū uerò eorū quoquo modo ſe habeat ad alterū, bigas nō dicimus, ſed ambos ſimul. Horū aūt triū hoc eligit tertium, hominemq; nec animā ſolam, nec ſolum cor

pus,

pus, ſed animam ſimul & corpus eſſe arbitrabať. Proinde ſummū bonū hominis, quo fit beatus, ex utriuſq; rei bonis cōſtare dicit, & animæ ſcilicet & corporis. Ac per hoc prima illa naturæ propter ſeipſa exiſtimat eſſe expetenda, ipſamq; uirtutē, quā doctrina inſerit uelut artē uiuendi, quæ in animæ bonis eſt, excellentiſsimū bonū. [c] Quapropter eadem uirtus, id eſt, ars agēdæ uitæ, cū acceperit prima naturæ, quæ ſine illa erant, ſed tamē erant etiā, quando eis doctrina adhuc deerat, omnia propter ſeipſam appetit, ſimulq; etiā ſeipſam: omnibusq; ſimul et ſeipſa utiť, eo fine ut omnibus delecteť atq; perfruatur, [d] magis minusq;, ut quæq; inter ſe maiora atq; minora ſunt, tamē omnibus gaudēs, & quędā minora, ſi neceſsitas poſtulat, propter maiora uel adipiſcēda uel tenenda contēnens. [e] Omnium aūt bonorū uel animi uel corporis nihil ſibi uirtus omnino præponit. Hæc enim bene utiť & ſeipſa, & cæteris quæ hominē faciunt beatū bonis. Vbi uerò ipſa nō eſt, q̄libet multa ſint bona, non bona eius ſunt, cuius ſunt: ac ꝑ hoc nec eius bona dicēda ſunt, cui malè utēti utilia eſſe nō poſſunt. Hæc ergo uita hominis, quę uirtute & alijs animi & corporis bonis, ſine quibus uirtus eſſe non poteſt, fruiť, beata eſſe diciť. Si uerò & alijs, ſine quib. eſſe uirtus poteſt, uel ullis uel pluribus, beatior. Si autem prorſus omnibus, ut nullū omnino bonū deſit, uel animi uel corporis, beatiſsima. Non enim hoc eſt uita qđ uirtus: quoniā nō omnis uita, ſed ſapiēs uita uirtus eſt: & tamen qualiſcunq; uita ſine ulla uirtute poteſt eſſe: uirtus uerò ſine ulla uita non poteſt eſſe. Hoc & de memoria dixerim atq; ratione, & ſi quid aliud tale eſt in homine. Sunt enim hæc & ante doctrinā, ſine his aūt non poteſt eſſe ulla doctrina: ac per hoc nec uirtus, quæ utiq; diſciť. Bene aūt currere, pulchrū eſſe corpore, uiribus ingentibus prævalere, & cætera huiuſmodi talia ſunt, ut & uirtus ſine his eſſe poſsit, & ipſa ſine uirtute bona ſunt: tamē & ſecūdū iſtos etiā ipſa propter ſeipſam diligitur uirtus, utiturq; illis & fruitur, ſicut uirtutē decet. [f] Hanc uitā beatam etiam ſocialem perhibēt eſſe, quæ amicorū bona propter ſeipſa diligat ſicut ſua, eisq; propter ſeipſos hoc uelit qđ ſibi: ſiue in domo ſint, ſicut coniunx, & liberi quicunq; domeſtici: ſiue in loco, ubi domus eius eſt, ſicu-

A ti eſt urbs, ut ſunt hi qui ciues uocanť: ſiue in toto orbe, ut ſunt gētes, quas ei ſocietas humana cōiungit: ſiue in ipſo mūdo, qui cenſeť nomine cæli & terræ, ſicut eſſe dicunt deos, quos uolunt amicos eſſe homini ſapienti, q̄s nos familiarius angelos dicimus. De bonorum aūt, & ecōtrariò malorū finib. negāt ullo modo eſſe dubitandum, & hanc inter ſe & nouos Academicos affirmant eſſe diſtātiam, nec eorū intereſt quicq;, ſiue Cynico, ſiue alio quolibet habitu & uictu in his finibus q̄s ueros putāt quiſq; philoſopheť. Ex trib. porrò illis uitæ generibus, ocioſo, actuoſo, & B quod ex utroq; compoſitū eſt, hoc tertiū ſibi placere aſſeuerant. Hæc ſenſiſſe atq; docuiſſe Academicos ueteres, Varro aſſerit, autore [g] Antiocho magiſtro Ciceronis & ſuo, quem ſanè Cicero in pluribus fuiſſe Stoicū, quā ueterem Academicum uult uideri. Sed quid ad nos, qui potius de rebus ipſis iudicare debemus, quā pro magno de hominibus quid quiſq; ſenſerit ſcire?

L. VIVES.

EQues [a] enim.] At Gellius, Marcellus, Macrobius, & Seruius docēt equitē pro equo accipi, afferūtq; Enniū, An nō quadrupedes equites equitare, vij. C Annaliū. & ibidē: Deniq; ut magna quadrupes eques atq; elephanti proijciunt ſeſe: & Verg. lib. 3. Atq; equitē docere ſub armis inſultare ſolo. Omnes enī antiqui ſcriptores, ait Macrobius li. 6. Sat. ut hominē equo inſidentem, ita equū cùm portaret hominē, equitē uocarūt: & equitare non hominē tantū, ſed & equū quoq; dixerūt. *Eques.*

[b] Simul diciť poculū.] Eſt etiā poculū id quod potať, præſertim apud poetas: ut apud Verg. 1. Geor. Poculaq; inuentis Acheloia miſcuit uuis. *Poculum.* [c] Quapropter eadem uirtus, id eſt, ars agendæ uitæ.] Hæc ex igniculis illis, & uelut ſeminibus naſcitur & adoleſcit, quæ indita nobis eſſe dicunť à natura, quę uirtus cùm uel perfecta eſt, uel adulta, adiungit ſecum illa prima naturæ corporis animiq;, & ijs uelut cominb. inſtructa efficit beatitudinē, per ſe expetēdā, ut eſt ſentētia Academicorū, rationēq; uitæ bonorū omnium cumulatione abſolutā: quæ omnia ſi quis fuſè cupit uidere explicata, Ariſtotelē adeat D in libris Moralibus: aut ſi apertius atq; elegātius, Ciceronem 5. De finibus: niſi ex Platone iſtorū omniū fonte malit petere, maiore quidē labore, ſed certè purius, & uberiore fructu. [d] Magis minusq;.] Magis enim expetēda ſunt animi bona q̄ corporis, & inter bona corporis magis ualetudo q̄ robur, magis integritas ſenſuum q̄ pernicitas pedum. [e] Omnium aūt bonorū.] Probè enī ſe nouit ipſa uirtus, nec arrogantia hæc eſt eius, ſed ſapientia, qua uidet id quod eſt, nihil ſe prēſtantius inueniri. [f] Hanc uitā beatam.] Stoici beatam uitam uerſaturā in republica dicunt, ſed quemadmodū hoc intelligendum ſit, explicat Seneca in libello De uita beata. *Stoici.* Nam cùm reſpublicas duas Stoici faciant: alterā magnam, & uerè publicā, qua dij atq; homines continenť, qui eſt mundus uniuerſus: alterā, cui nos adſcripſit cōditio naſcendi, ut Athenienſes, aut Carthagineſes: ſunt qui reipub. maiori dent operā, ut qui in cōtemplatiōe

rerum pulcherrima, aũ ſunt toti, alij minori, ut qui in actione uitæ, quæ ad illã ciuitatẽ pertinet, in qua nan ſumus, alij utriq;. Adde q; uir ſapiẽs beatusq; ad remp. nõ accedit, ſi uel ipſa eũ nõ admittat, ſeu propter fortunã, ſeu propter dignitatẽ, uel corruptiores ſint eius mores, quã ut emẽdari poſsint, quæ cauſa Platoni homini nobili ne remp. attingeret, prior illa fuit Zenoni, & Chryſippo, alijsq; cõpluribus. ſ Antiocho.] Hic Aſcalonita fuit, docuitq; Ciceronẽ, Varronẽ, Lucullum, & alios plerosq; nobiles Romanos, ſequebat q; ueterẽ Academiã, ſed ita, ut ad Zenonicã ſectã inclinaret: eamq; non tam Stoicã diſciplinã nouã uocãdã autumabat, q; antiquæ Academiæ correctionẽ: idcirco eius Antiochi, & de alijs rebus permultis, & in primis de ſummo bono ſentẽtia Bruto, qui eius fratrẽ Ariſtũ audiebat, cæterisq; Stoicis uehemẽter pbabat: ac profectò eandẽ propè eſſe Stoicorũ & Academicorũ hæreſim diximus alijs libris, uerbis tantũ inter ſe diſtare, mutatis ppaucis qbuſdã, quã Antiochus correctionẽ ueteris diſciplinæ nominabat. *Antiochus.*

A

B

De ſummo bono & ſummo malo quid Chriſtiani ſentiant cõtra philoſophos, qui ſummum bonum in ſe ſibi eſſe dixerunt. Cap. IIII.

Si ergo quæratur à nobis, quid ciuitas Dei de his ſingulis interrogata reſpõdeat, ac primum de finibus bonorum malorumq; quid ſentiat, reſpondebit æternam uitam eſſe ſummũ bonum, æternã uerò mortẽ ſummũ malum: propter illam proinde adipiſcendã, iſtamq; uitandã, rectè nobis eſſe uiuendũ. Propter quod ſcriptum eſt: Iuſtus ex fide uiuit. *Gal.3.* Quoniã neq; bonũ noſtrũ iam uidemus, unde oportet ut credẽdo quæramus: neq; ipſum rectè uiuere nobis ex nobis eſt, niſi credentes adiuuet & orantes, qui & ipſam fidẽ dedit, qua nos ab illo adiuuandos eſſe credamus. Illi autẽ qui in iſta uita fines bonorũ & malorũ eſſe putauerũt, ſiue in corpore, ſiue in animo, ſiue in utroq; ponentes ſummũ bonũ: atq; ut id explicatius eloquar, ſiue in uoluptate, ſiue in uirtute, ſiue in utraq;: ſiue in quiete, ſiue in uirtute, ſiue in utraq;: ſiue in uoluptate ſimul & quiete, ſiue in uirtute, ſiue in utriſq;: ſiue in primis naturæ, ſiue in uirtute, ſiue in utriſq;: hinc beati eſſe, & à ſeipſis beati fieri mira uanitate uoluerũt. Irriſit hoc ueritas per prophetã dicentẽ: Nouit Dñs cogitationes hominũ, quoniã uanæ ſunt. *Pſal.94.* Vel ſicut hoc teſtimoniũ poſuit apoſtolus Paulus: Dominus nouit cogitationes ſapientiũ, quoniã uanæ ſunt. *1.Cor.3.* Quis enim ſufficit quantouis eloquentiæ flumine uitæ huius miſerias explicare? ᵃ Quam lamentatus eſt Cicero in cõſolatione de morte filiæ, ſicut potuit. Sed quantũ eſt quod potuit? Ea quippe quæ dicuntur prima naturæ, quando, ubi, quomodo tam bene ſe habere in hac

C

D

A uita poſſunt, ut non ſub incertis caſibus fluctuent? Quis enim dolor cõtrarius uoluptati, quæ inquietudo contraria quieti, in corpus cadere ſapientis non poteſt? Membrorum certè amputatio uel debilitas, hominis expugnat incolumitatẽ, deformitas pulchritudinem, imbecillitas ſanitatẽ, uires laſsitudo, mobilitatem torpor, aut tarditas. Ecquid horum eſt, quod nequeat in carnem ſapientis irruere? Status quoq; corporis atq; motus, cùm decentes atq; congruentes ſunt: inter naturæ prima numerant. Sed quid ſi aliqua mala ualetudo membra tumore concu-

B tiat? Quid ſi uſq; ad ponendas in terram manus, dorſi ſpina curuetur, & hominem quodammodo quadrupedẽ faciat? Nonne omnem ſtatuendi corporis, & mouẽdi ſpeciem decusq; peruertet? Quid ipſius animi primigenia, quæ appellantur bona, ubi duo prima ponunt propter comprehenſionem, perceptionemq; ueritatis, ſenſum & intellectum? Sed qualis quantusq; remanet ſenſus, ſi, ut alia taceam, fiat homo ſurdus & cæcus? Ratio uerò & intelligentia quò recedit, ubi ſopitur, ſi aliquo morbo efficiatur inſanus?

C Phrenetici multa abſurda cùm dicunt, uel faciunt, plerunq; à bono ſuo propoſito, & moribus aliena, imò ſuo bono propoſito moribusq; contraria, ſiue illa cogitemus, ſiue uideamus, ſi dignè conſideremus, lachrymas tenere uix poſſumus. Quid dicam de his, qui dæmonum patiuntur incurſus? Vbi habent abſconditã uel obrutam intelligentiã ſuam, quando ſecundum ſuam uoluntatem, & anima eorum & corpore malignus utitur ſpiritus? Et quis confidit hoc malum in hac uita euenire non poſſe ſapienti? Deinde perceptio

D ueritatis in hac carne qualis aut quanta eſt, quando ſicut legimus in ueraci libro Sapientiæ, corpus corruptibile aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantẽ? *Sap.9.* Impetus porrò uel actionis appetitus, ſi hoc modo rectè Latinè appellatur, ᵇ ea quam Græci uocãt ὁρμὴν, ᶜ quia & ipſam primis naturæ deputant bonis: nonne ipſe eſt, quo geruntur etiam inſanorum illi miſerabiles motus, & facta quæ horremus, quando peruertitur ſenſus, ratioq; ſopit? Porrò ipſa uirtus, quæ non eſt inter prima naturæ, quoniã eis poſtea doctrina introducente ſuperuenit, cũ ſibi bonorũ culmẽ uendicet humanorum,

manorum, quid hic agit niſi perpetua bella A cum uitijs, nec exterioribus, ſed interioribus: nec alienis, ſed planè noſtris, & proprijs: & maximè illa,[d] quæ Græcè σωφροσύνη, Latinè temperantia nominatur, qua carnales frenantur libidines, ne in quæ flagitia mentem conſentientem trahant? Neque enim nullum eſt
Gal. 5. uitium, cùm ſicut dicit Apoſtolus: Caro cōcupiſcit aduerſus ſpiritum: cui uitio contraria uirtus eſt, cùm ſicut idem dicit: Spiritus concupiſcit aduerſus carnem. Hæc enim, inquit, ſibi inuicem aduerſantur, ut non ea quę uultis faciatis. Quid autem facere uolumus, B cùm perfici uolumus fine ſummi boni, niſi ut caro aduerſus ſpiritum non concupiſcat, nec ſit in nobis hoc uitium, contra quod ſpiritus concupiſcat? Quod in hac uita quamuis uelimus, quoniam facere non ualemus, id ſaltem in adiutorio Dei faciamus, ne carni concupiſcenti aduerſus ſpiritum, ſpiritu ſuccumbente cedamus, & ad perpetrandum peccatum noſtra conſenſione pertrahamur. Abſit ergo ut quamdiu in hoc bello inteſtino ſumus, iam nos beatitudinem, ad quam uincendo uolumus peruenire, adeptos eſſe credamus. Et quis eſt uſq; adeò ſapiens, ut contra libidines nullum habeat omnino conflictum? C Quid illa uirtus, quæ prudentia dicitur? Nónne tota uigilantia ſua bona diſcernit à malis, ut in illis appetendis, iſtisq; uitandis nullus error obrepat? Ac per hoc & ipſa nos in malis, uel mala in nobis eſſe teſtatur. Ipſa enim docet nos, malum eſſe ad peccandum conſentire: bonumq; eſſe, ad peccandum non conſentire libidini. Illud tamen malum, cui nos non conſentire docet prudentia, facit temperantia, nec prudentia, nec temperantia tollit huic uitæ.[e] Quid iuſticia, cuius munus eſt ſua cuique tribuere? Vnde fit in ipſo homine quidam iuſtus ordo naturæ, ut anima ſubdatur D Deo, & animæ caro, ac ꝑ hoc Deo, & anima & caro. Nónne demonſtrat in eo ſe adhuc opere laborare potius q̃ in huius operis iam fine requieſcere? Tanto quippe minus anima ſubditur Deo, quanto minus Deum in ipſis ſuis cogitationibus concipit: & tanto minus animæ ſubditur caro, quanto magis aduerſus ſpiritum concupiſcit. Quamdiu ergo nobis ineſt hæc infirmitas, hęc peſtis, hic languor, quomodo nos iam ſaluos, & ſi nondū ſaluos, quomodo iam beatos illa finali beatitudine dicere audebimus? Iam uerò illa uirtus, cuius eſt nomen fortitudo, in quantacunque ſapientia euidentiſſima teſtis eſt humanorum malorum, quæ compellit patientia tolerare. Quę mala Stoici philoſophi miror qua fronte mala nō eſſe contendant: quibus fatent̄,[f] ſi tanta fuerint, ut ea ſapiens uel non poſsit, uel non debeat ſuſtinere, cogi eum mortem ſibimet inferre, atq; ex hac uita emigrare. Tantus autem ſuperbiæ ſtupor eſt in his hominibus, hic ſe habere finem boni, & à ſeipſis fieri beatos putantibus, ut ſapiens eorum, hoc eſt, qualem mirabili uanitate deſcribunt,[g] etiam ſi excæcetur, obſurdeſcat, obtumeſcat, membris debilitetur, doloribus crucietur: & ſi quid aliud talium malorum dici aut cogitari poteſt, incidat in eum, quo ſibi mortem cogatur inferre: hanc in his malis uitam conſtitutam, eos non pudeat beatam uocare. O' uitam beatam, quæ ut finiatur, mortis quærit auxilium. Si beata eſt, maneatur in ea: ſi uerò propter iſta mala fugitur ab ea, quomodo eſt beata? aut quomodo iſta non ſunt mala, quæ uincunt fortitudinis bonum? eandemq́ue fortitudinem non ſolùm ſibi cedere, uerumetiam delyrare compellunt, ut & eandem uitam dicánt beatam, & perſuadeant eſſe fugiendam.

Quis uſqueadeò cæcus eſt, ut non uideat, ꝙ ſi beata eſſet, fugienda non eſſet?[h] Sed ſi propter infirmitatis pondus, qua premitur, hanc fugiendam fatētur: quid igitur cauſæ eſt, cur non etiam miſeram fracta ſuperbiæ ceruice, fateantur? Vtrum, obſecro, Cato ille patientia, an potius impatientia ſe peremit? Cato. Non enim hoc feciſſet, niſi uictoriam Cæſaris impatienter tuliſſet. Vbi eſt fortitudo? Nempe ceſsit, nempe ſuccubuit, nempe uſqueadeò ſuperata eſt, ut uitam beatam derelinqueret, deſereret, fugeret. An'non erat iā beata? Miſera ergo erat? Quomodo igitur mala non erant, quę uitam miſeram, fugiendamq́; faciebant? Quapropter etiam ipſi, qui mala iſta eſſe confeſsi ſunt, ſicut Peripatetici, ſicut ueteres Academici, quorum ſectam Varro defendit, tolerabilius quidem loquunt̄: ſed eorum quoq; mirus eſt error, ꝙ in his malis, & ſi tam grauia ſint, ut morte fugienda ſint, ab ipſo ſibimet illata, qui hæc patitur, uitā beatam tamen eſſe contendūt. Mala ſunt, inquit, tormēta atq; cruciatus corporis: & tāto ſunt

peiora,quanto potuerũt eſſe maiora: quibus A
ut careas,ex hac uita fugiendũ eſt. Qua uita,
obſecro? Hac,inquit, quę tãtis aggrauatᷣ ma-
lis. Certè ergo beata eſt in eiſdẽ ipſis malis,
ꝓpter quæ dicis eſſe fugiendam:an ideo bea
tã dicis, q̃a licet tibi ab his malis morte diſce-
dere? Quid ſi ergo in eis aliq̃ iudicio diuino
tenereris, nec permittereris mori, nec unquã
ſine illis eſſe ſinereris? Nempe tũc ſaltẽ miſe-
ram talẽ diceres uitã. Non igiᷣ propterea mi
ſera nõ eſt,quia citò relinquiᷣ:quandoquidẽ
ſi ſempiterna ſit,etiam abs teipſo miſera iudi-
caᷣ. Non itaq; propterea, quoniã breuis eſt, B
nulla miſeria debet uideri: aut q̃d abſurdius,
quia breuis miſeria eſt, ideo etiam beatitudo
appellari. Magna uis eſt in eis malis quæ co-
gũt hominẽ, ſecundũ ipſos etiã ſapientẽ, ſibi
met auferre quod homo eſt: cũ dicant, & ue
rum dicant, hanc eſſe naturę primã quodam-
modo[a] & maximã uocẽ,ut homo conciliecᷣ ſi
bi, & propterea mortẽ naturaliter fugiat: ita
ſibi amicus,ut eſſe ſe animal, & in hac cõiun-
ctione corporis atq; animæ uiuere uelit, ue-
hemẽterq; appetat. Magna uis eſt in eis ma-
lis, quibus iſte naturæ uinciᷣ ſenſus,q̃ mors
omnimodo omnibus uirib. conatibusq; ui- C
tatur:& ita uinciᷣ,ut quę uitabatur,opteᷣ,ap-
petatur: & ſi nõ potuerit aliunde cõtingere,
ab ipſo homine ſibimet inferaᷣ. Magna uis
eſt in eis malis, quæ fortitudinẽ faciũt homi-
cidã,ſi tamen adhuc dicẽda eſt fortitudo:quę
ita his malis uinciᷣ, ut hominem quẽ ſicut uir
tus regendũ tuendũq; ſuſcepit, nõ modò nõ
poſsit per patientiam cuſtodire, ſed inſuper
cogaᷣ occidere.Debet quidẽ etiam mortẽ ſa-
piens ferre patiẽter, ſed quæ accidit aliunde.
Secundũ iſtos aũt ſi eam ſibiipſi inferre con-
pellitur,profectò fatendũ eſt eis,nõ ſolũ ma- D
la,ſed intolerabilia etiã mala eſſe,quæ hoc eũ
perpetrare cõpellũt. Vita igitur,quę iſtorum
tam magnorũ tamq; grauiũ malorũ aut pre-
mitur oneribus, aut ſubiacet caſibus, nullo
modo beata diceretᷣ, ſi homines, qui hoc di-
cunt, ſicut uicti malis ingraueſcentibus,tum
ſibi ingerunt mortẽ, cedunt infelicitati:ita ui-
cti certis rationibus, cùm quærũt beatã uitã,
dignarentᷣ cedere ueritati, & nõ ſibi putarẽt
in iſta mortalitate fine ſummi eſſe boni gau-
dendum: ubi uirtutes ipſæ,quibus hic certè
nihil melius atq; utilius in homine reperitur,
quanto maiora ſunt adiutoria cõtra uim pe-

riculorum,laborum, dolorũ: tanto fideliora
teſtimonia miſeriarũ. Si enim ueræ uirtutes
ſunt, quæ niſi in eis, quibus uera ineſt pietas,
eſſe non poſſunt: non ſe profitentᷣ hoc poſſe,
ut nullas miſerias patiantur homines, in qui-
bus ſunt. Neq; enim mendaces ſunt uerę uir-
tutes, ut hoc profiteanᷣ:ſed ut uita humana,
quę tot & tantis huius ſeculi malis eſſe cogiᷣ
miſera, ſpe futuri ſeculi ſit beata, ſicut & ſal-
ua. Quomodo enim beata eſt,quæ nondum
ſalua eſt? Vnde & Apoſtolus Paulus non de
hominib. imprudẽtibus,impatiẽtibus,inten-
perantibus, & iniquis,ſed de his qui ſecundũ
ueram pietatẽ uiuerẽt, & ideo uirtutes quas
haberent,ueras haberent,ait: Spe em̃ ſalui fa- Rom. 8.
cti ſumus. Spes aũt quæ uidetur, nõ eſt ſpes.
Quod enim quis uidet,quid ſperat? Si autem
quod nõ uidemus ſperamus, per patientiam
expectamus. Sicut ergo ſpe ſalui,ita ſpe bea-
ti facti ſumus: & ſicut ſalutẽ, ita beatitudinẽ,
non iam tenemus præſentẽ, ſed expectamus
futurã,& hoc per patientiã: quia in malis ſu-
mus, quæ patiẽter tolerare debemus,donec
ad illa ueniamus bona,ubi omnia erũt, qui-
bus ineffabiliter delectemur:nihil erit autem
quod iã tolerare debeamus. Talis ſalus,quæ
in futuro erit ſeculo, ipſa erit etiã finalis bea-
titudo. Quam beatitudinem iſti philoſophi,
quoniam non uidentes nolunt credere, hic
ſibi conantur falſiſsimam fabricare, quanto
ſuperbiore, tanto mendaciore uirtute.

L. VIVES.

Qvum [a] lamentatus eſt Cicero.] M. Cic. liberos ha-
buit duos, M. filium, & Tulliam filiam: quæ pri-
mũ Piſoni Frugi Craſsipedi denupſit, pòſt Cor-
nelio Dolabellæ,apud quem è partu interiit:cuius mor
tem impotentiſsimè Tullius accepit. Conſolati ſunt eũ
per epiſtolas Cn. Pompeius, C. Cæſar, Seruius Sulpi-
tius,& præſentes alii magni uiri quamplurimi:ſed cùm
illi nihil Ciceroni uiderentᷣ prodeſſe,ipſe ſe decreuit cõ-
ſolari. Scripſitq; librũ, quẽ Conſolationẽ dixit de filiæ *Conſolatio de*
morte:hic inter eius multos deſideratos deſideratᷣ: me- *filiæ morte, Ci*
minit tamen ipſe illius ſæpe,& alii citant non pauci. Por *ceronis liber.*
rò in 1. Tuſcul. quæſt. dicit ſe luxiſſe uitam hominum in
eo libro, in quo ſeipſum quantum potuit cõſolatus eſt.
[b] Quã Græci uocãt ὁρμήν.] ὁρμᾶν eſt,impetu aliquid *ὁρμή.*
aggredior, & ὁρμὴ impetus, aggreſsio.quod transfertur
ad animales appetitus. Sũtq; ὁρμαὶ in animis appetitio-
nes,in quas naturę impulſu ferimur,ut aliquid uel per-
ſequamur, uel uitem[?]: qualis eſt illa maxima & prima,
ut unumquodq; animal ſeipſum diligat, cupiatq; ſe cõ
ſeruare. Idcirco inquirat ea quæ ſunt ad uiuendum ne-
ceſſaria,& ea quę nocitura uidentur declinet. Stoici has
ὁρμὰς nõ ad quiduis appetendum eſſe à natura inditas
exiſtimabant,ſed ad ea quæ naturę cõformia ſunt,uem
pe bona & expetẽda. Sic Cato Stoic[?] apud Cic. Atq; ut
membra,inquit,nobis ita data ſunt,ut ad quandam ra
tionem

tionem uiuendi data eſſe appareat: ſic appetitio animi, A quæ ὁρμὴ Græcè uocat, non ad quoduis genus uitæ: ſed ad quandam formam uidetur data. [c] Quia & ipſam primis naturæ depoſuit bonis.] Non enim minoris æſtimanda eſt appetitio illa, qua conſeruationē noſtri omni ratione quærimus, quàm ingeniũ ac memoria. Quippe ſi illa abeſſet, difficile foret animalia diutius uiuere.

[d] Συγγενικόν.] Dixi de hac alibi. [e] Quid iuſticia.] Illa iuſticia quæ reddit unicuiq; quod ſuum eſt. Nec ſolùm capit diſtributionem illam & commutationem fortunarũ, latiſsimeq; patet, ac omnes complectitur uirtutes, quippe quæ ſuis quæq; locis reddit, & appetitus nimium efferentes ſe imperio rationis ſubdit, & religionē omnem, pietatemq; docet. [f] Quibus fatentur, ſi tanta fuerint.] Sic Cicero ex ſententia Stoicorũ 3. De fin. & primo Tuſc. quæſt. [g] Etiam ſi excæcetur obſurd.] Cato Stoicus apud Ciceronem: Sæpe, inquit, officium eſt ſapientis deficere à uita, cùm ſit beatiſsima. Idē multis uerbis uarijs in locis Seneca. B [h] Sed ſi propter infirmitatis.] In codice Brugenſi ſic: Sed ſi aperta infirmitatis uoce fugiendam fatentur. [i] Hanc eſſe naturæ primam quodammodo & maximam uocem.] Cicero primo Off. & 3. & 5. De finibus.

Iuſticia.

De ſociali uita, quæ cũ maximè expetēda ſit, multis offenſionib. ſæpe ſubuertiť. Cap. V.

QVOD autem ſocialem uitam uolũt eſſe ſapientis, nos multo amplius approbamus. nam unde iſta Dei ciuitas, de qua huius Operis ecce iam undeuiceſimũ Librũ uerſamus in manibus, uel inchoareť exortu, uel progrederet̃ exC curſu, uel apprehenderet debitos fines, ſi nõ eſſet ſocialis uita ſanctorũ? Sed in huius mortalitatis ærumna, quot & quantis abundet malis ſocietas humana, quis enumerare ualeat? quis æſtimare ſufficiat? Audiant apud Comicos ſuos hominē cum ſenſu atq; conſenſu omnium hominum dicere: [a] Duxi uxorem, [b] quam ibi miſeriã nõ uidi? nati filij, alia cura. Quid itidē illa, quę in amore uitia commemorat idem Terentius: [c] Iniuriæ, ſuſpiciones, inimicitiæ, bellũ, pax rurſus: nónne res humanas ubiq; impleuerũt? Nónne hæc & in amicorum honeſtis amoribus plerunque contingunt? Nónne his uſquequaq; plenæ D ſunt res humanæ, ubi iniurias, ſuſpiciones, inimicitias, bellum, mala certa ſentimus? Pacem uerò incertũ bonum, quoniã corda eorum, cum quibus eam tenere uolumus, ignoramus: etſi noſſe hodie poſſemus qualia cras futura eſſent, utique neſciremus. Qui porrò inter ſe amiciores ſolent eſſe, uel debent, quàm qui una etiam continentur domo? Et tamen quis inde ſecurus eſt, cùm tanta ſæpe mala ex eorum occultis inſidijs extiterint: tanto amariora, quanto pax dulcior fuit: quæ uera putata eſt, cùm aſtutiſsimè fingeretur. Propter quod omnium pectora ſic attingit, ut cogat in gemitum quod ait Tullius: Nullę ſunt occultiores inſidiæ, quàm hæ quæ latent in ſimulatione officij, aut in aliquo neceſsitudinis nomine. Nam eum qui palàm eſt aduerſarius, facilè cauendo uitare poſsis. Hoc uerò occultum, inteſtinum ac domeſticum malum non ſolùm exiſtit, uerumetiam opprimit, antequàm proſpicere atq; explorare potueris. Propter quod etiam diuina uox illa: [d] Et inimici hominis, domeſtici eius, eũ magno dolore cordis auditur: quia & ſi quiſq; tam fortis ſit, ut æquo animo proferat: uel tã uigilans, ut prouido conſilio caueat, quæ aduerſus eum molitur amicicia ſimulata: eorum tamen hominum perfidorum malo, cùm eos eſſe peſsimos experitur, ſi ipſe bonus eſt, grauiter excrucietur neceſſe eſt: ſiue ſemper mali fuerint, & ſe bonos finxerint: ſiue in iſtam maliciam ex bonitate mutati ſint. Si ergo domus commune perfugium in his malis humani generis tuta non eſt, quid ciuitas, quæ quanto maior eſt, tanto forum eius litibus & ciuilibus, & criminalibus plenius, etiam ſi quieſcant non ſolùm turbulentæ, uerumetiam ſæpius & cruentæ ſeditiones, ac bella ciuilia: à quorum euentis ſunt aliquando liberæ ciuitates à periculis nunquam.

In Adelphis act. 5. sc. 4.

In Eunucho act. 1. sc. 1.

Simulata amicicia.

Micheæ. 7.

L. VIVES.

DVxi [a] uxorem.] Hæc loquitur ſecum Demea in Adelph. Terentij. [b] Quam ibi miſeriã uidi.] Dicendum, Quàm ibi miſeriam non uidi? Hæc enim interrogatio per negationē melius ſenſum Demeæ exprimit: & ſic legitur apud Terent. [c] Iniuriæ, ſuſpiciones.] Verba ſunt ſerui Parmenonis ad Phædriã. Sic enim ait: In amore hæc omnia inſunt uitia, iniuriæ, ſuſpiciones, inimicitiæ, induciæ, bellum, pax rurſum. [d] Et inimici hominis, domeſtici eius.] Micheę 7. & eadē uerba Seruator noſter dixit Matth. 10.

De errore humanorum iudiciorum, cùm ueritas latet. Cap. VI.

QVID ipſa iudicia hominũ de hominibus, quæ ciuitatibus in quantalibet pace manentib. deeſſe nõ poſſunt, qualia putamus eſſe quàm miſera, quàm dolenda: quandoquidē hi iudicant, qui cõſcientias eorũ, de quib. iudicãt, cernere nequeũt? Vnde ſæpe coguntur [a] tormentis innocentium teſtiũ ad alienam cauſam pertinentē quærere ueritatem. Quid cùm in ſua cauſa quiſq; torquet? & cùm quærit̃ utrum ſit nocens, cruciat̃: [b] & innocẽs luit pro incerto ſcelere

lere certiſsimas pœnas: non quia illud cōmiſiſſe detegit̃, ſed quia non cōmiſiſſe neſcit̃. Ac per hoc ignorātia iudicis plerunq; eſt calamitas innocētis. Et quod eſt intolerabilius, magisq; plangendū, rigandumq;, ſi fieri poſſet, fontibus lachrymarū: cùm propterea iudex torqueat accuſatū, ne occidat neſciens innocentē, fit per ignorātiæ miſeriam, & ut tortū, & innocentē occidat, quē ne innocentē occideret, torſerat. Si enim ſecundū iſtorū ſapientiam delegerit ex hac uita fugere, q̃ diutius illa ſuſtinere tormēta: quod nō cōmiſit commiſiſſe ſe dicit. Quo damnato & occiſo, utrū nocentem an innocentē iudex occiderit, adhuc neſcit: quē ne innocentē neſciens occideret, torſit: ac per hoc innocentē, ut ſciret torſit, & dum neſciret, occidit. In his tenebris uitæ ſocialis, ſedebit iudex ille ſapiens, aut non ſedebit? Sedebit planè. Conſtringit enim eū, & ad hoc officiū pertrahit humana ſocietas, quā deſerere nefas ducit. Hoc enim nefas eſſe non ducit, q; teſtes innocentes in cauſis torquentur alienis, q; hi qui arguuntur ui doloris plerunq; ſuperati, & de ſe falſa confeſsi etiam puniunt̃ innocentes, cùm iam torti fuerint innocentes: & ſi non morte puniantur, in ipſis uel ex ipſis tormentis plerunq; moriuntur. [c] Quid quòd aliquando & ipſi qui arguunt, humanæ ſocietati, fortaſſe ne crimina impunita ſint, prodeſſe cupientes, & mētientibus teſtibus, reoq; ipſo contra tormēta durante immaniter, nec fatente, probare quod obijciunt nō ualentes, quamuis uera obiecerint, à iudice neſciente damnant̃? Hæc tot & tanta mala non deputat eſſe peccata. non eñ hęc facit ſapiēs iudex nocendi uoluntate, ſed neceſsitate neſciendi: & tamē quia cogit humana ſocietas, neceſsitate etiā iudicādi. Hæc eſt ergo quam dicimus miſeria certè hominis, & ſi non malicia ſapientis. An uerò neceſsitate neſciendi atq; iudicandi torquet inſontes, punit inſontes: & parum eſt illi q; nō eſt reus, ſi non ſit inſuper & beatus? [d] Quanto conſideratius & homine dignius, & hominem agnoſcit in iſta neceſsitate, eamq; miſeriam in ſe odit: & ſi piè ſapit, clamat ad Deum, De neceſsitatibus meis erue me. Pſal. 25.

L. VIVES.

TOrmentis [a] innocentium teſtium.] Serui enī plerunq; in quæſtionem poſcebantur: cùm de criminibus dominorum ageretur, ut ueritas per tormenta eorum exprimeretur, qui nihil commiſerant. De

A hoc genere quæſtionis crebra apud Cic. mētio, uelut p Milone, & pro Cluentio. Fuit hoc interdum uetitum, ut Cicero ſignificat de more maiorum pro Deiotaro & Tacitus libro 2. Vetere S. C. quæſtio de ſeruis in caput domini prohibebatur. [b] Et innocens luit pro incerto ſcelere.] Vere Superbi Tarquinij, aut etiam tyranni hoc immanioris inuentū tormentis inquiri ueritatē: quam nec qui pati poterit, proferet, nec qui pati non poterit. Nā ut ait prudens Mimus: Etiā innocentes cogit mentiri dolor. Miror Chriſtianos homines tam multa gentilia, & ea non modò charitati & manſuetudini Chriſtianæ contraria, ſed omī etiam humanitati, mordicùs tanquam religioſiſsima retinere. Auguſtinus neceſsitate ſocietatis humanæ dicit tormenta adhiberi: ſed cum gentilibus eum, & de gentilibus loqui, quis nō uidet? Quæ eſt enim iſta neceſsitas tam intolerabilis, & tā plangenda, etiam fieri ſi poſſet, fontibus lachrymarum irriganda, B ſi nec utilis eſt, & ſine damno rerum publicarum tolli poteſt? Quomodo uiuūt tam multæ gentes, & quidē barbaræ, ut Græci & Latini putant, quæ ferum & inhumane arbitrātur torqueri hominem, de cuius facinore dubitatur? Nos homines omni uidelicet humanitate prædití, ſic torquemus homines, ne inſontes moriantur, ut magis eorum nos miſereat, quàm ſi morerentur: uſq; adeò grauiora ſunt ſępe tormēta, quàm mors. An nō frequentes quondie uidemus, qui mortē perpeti malint, q̃ tormēta? & fateant̃ fictum crimen de ſupplicio certi, ne torqueantur. Profectò carnificea animos habemus, qui ſuſtinere poſſumus gemitus & lachrymas tāto cum dolore expreſſas hominis, quem neſcimus ſit ne nocēs. Quid quòd acerbam & perquam iniquam legem ſinimus in capita noſtra dominari, cùm ſuſpiciones tormēta armam', & inimicis delationibus? Si uitas noſtras, quas cupiunt nō impendimus, ſaltem quod proximū C eſt, intolerandis doloribus noſtris non parū gaudij damus ac fructus. Mihi nō uacat, ac ne libet quidē de tormentis hîc loqui copioſius, cùm poſſem, ne declamare magis uidear, q̃ commentaria ſcribere. Locus eſt apud rhetores cōmunis de tormentis, & contra tormēta. Fortiſsima ſunt, quæcunq; contra tormenta dicunt: quæ uerò pro tormentis, futilia & imbecilla. [c] Quid quòd aliquando & ipſi qui arguunt.] Per legem illam, accuſator idem patiator, quod reus eſſet paſſurus, ſi non eum conuicerit. [d] Quanto cōſideratius.] Alibi ſic: Quanto conſideratius & homine dignius agnoſcit in iſta neceſsitate miſeriam, eamq; odit in ſe, & ſi piè ſapit.

Etiam innocētes cogit mentiri dolor.

De diuerſitate linguarum, qua ſocietas hominum dirimitur, & de miſeria bellorum, etiam quæ iuſta dicuntur. Cap. VII.

D POST ciuitatem uel urbem ſequit̃ orbis terræ, in quo tertium gradū ponunt ſocietatis humanæ, incipientes à domo, atque inde ad urbem, deinde ad orbem terræ progrediēdo uenientes. Qui utiq; ſicut aquarū congeries quāto maior eſt, tanto periculis plenior. In quo primū linguarū diuerſitas hominē [a] alienat ab homine. Nam ſi duo ſibimet inuicē fiant obuiā, neq; præterire, ſed ſimul eſſe aliqua neceſsitate cogant̃, quorum neuter norit linguā alterius: facilius ſibi animalia muta, etiam diuerſi generis, q̃ illi,

illi, cùm ſint homines ambo, ſocianť. Quan-
A do enim quæ ſentiũt inter ſe cõmunicare nõ
poſſunt, propter ſolam linguarũ diuerſitatẽ
nihil prodeſt ad conſociandos homines tan-
ta ſimilitudo naturę: ita ut libentius homo ſit
cum cane ſuo, ꝙ cum homine alieno. At em̃
opera data eſt, [b] ut imperioſa ciuitas non ſolũ
iugum, uerumetiã linguã ſuã domitis genti-
bus per pacẽ ſocietatis imponeret: per quam
nõ deeſſet, imò & abundaret etiã interpretũ
copia. Verũ eſt. Sed hoc ꝙ multis, & ꝙ grã-
dibus bellis, quanta ſtrage hominũ, quanta
effuſione humani ſanguinis cõparatum eſt:
B quibus tranſactis, nõ eſt tñ eorum malorum
finita miſeria. Quamuis enim non defuerint,
necꝫ hoſtes deſint, exteræ nationes, contra
quas ſemper bella geſta ſunt, & geruntur: tñ
etiã ipſa imperij latitudo peperit peioris ge-
neris bella, ſocialia ſcilicet & ciuilia: quibus
miſerabilius quatiť genus humanũ, ſiue cum
belligerať, ut aliquando conquieſcãt: ſiue cũ
timeť, ne rurſus exurgant. Quorũ malorum
multas & multiplices clades duras, & diras
neceſsitates, ſi, ut dignum eſt, eloqui uelim:
quancꝫ nequacꝫ ſicut res poſtulat, poſsim:
C quis erit prolixę diſputationis modus? [c] Sed
ſapiens, inquiunt, iuſta bella geſturus eſt.
Quaſi non, ſi ſe hominẽ meminit, multo ma-
gis dolebit iuſtorũ neceſsitatem ſibi extitiſſe
bellorũ: quia niſi iuſta eſſent, ei gerenda non
eſſent, ac per hoc ſapienti nulla bella eſſent.
Iniquitas enim partis aduerſæ iuſta bella in-
gerit gerẽda ſapiẽti. Quæ iniquitas uticꝫ ho-
mini eſt dolenda, quia hominũ eſt, & ſi nulla
ex ea bellandi neceſsitas naſcereť. Hæc itacꝫ
mala tam magna, tam horrenda, tam ſæua,
quiſquis cum dolore conſiderat, miſeriã ne-
ceſſe eſt fateatur. Quiſquis autem uel patitur
D ea ſine animi dolore, uel cogitat, multo uticꝫ
miſerius, ideo ſe putat beatum, quia & hu-
manum perdidit ſenſum.

L. VIVES.

Linguarum [a] diuerſitas hominem alienat ab homi-
ne.] Plinius libro ſeptimo: Tanta loquendi uarie-
tas, ut externus alieno nõ ſit hominis uice. [b] Vt
imperioſa ciuitas nõ ſolùm iugũ, uerumetiã linguam.]
Roma uel imperij plena, uel imperij rigidi atcꝫ immodi-
ci. Alluſit ad illud de Manlio Torquato, qui ob cæſum
filium dictus eſt imperioſus. Curabãt ergo Romani, ut
& in prouincijs plurimi Latinè loquerenť, ita ut Hiſpa-
Romanorũ ſtudioſi Latinæ linguæ. nias & Gallias Latinas prorſus fecerĩt, ueterib. illarũ
gentiũ linguis abolitis. Et in ſenatu nullos audierint le-
gatos, niſi Latinè uerba facientes. Rem profectò cona-
bantur pulcherrimã, & toti humano generi utiliſsimã,
A quacuncꝫ id ſine facerẽt, ut eſſet una aliqua lingua, qua
ſe gentes omnes mutuò intelligerent. [c] Sed ſapiens,
inquiunt, iuſta bella geſturus eſt.] Cum gentilibus ex
eorum moribus diſputat.

Quòd amicicia bonorum ſecura eſſe non poſſit, dum à periculis præſentis uitæ trepidari neceſſe ſit. Cap. VIII.

Si autem non contingat quædam igno-
rantia ſimilis dementię, quæ tamen in
huius uitæ miſera conditione ſæpe
contingit, ut credatur uel amicus eſſe, qui ini-
micus eſt: uel inimicus, qui amicus eſt: quid
nos conſolať in hac humana ſocietate errori-
bus ærumniſcꝫ pleniſsima, niſi fides non fi-
B cta, & mutua dilectio uerorum bonorumcꝫ
amicorũ: quos quãto plures, [a] & in locis plu-
ribus habemus, tãto longius latiuſcꝫ metui-
mus, ne quid eis cõtingat mali de tantis ma-
lorũ aggeribus huius ſeculi. Non enim tan-
tũmodo ſoliciti ſumus, ne fame, ne bellis, ne
morbis, ne captiuitatibus affliganť, ne in ea-
dem ſeruitute talia patianť, qualia nec cogi-
tare ſufficimus: uerumetiã ubi timor eſt mul-
to amarior, ne in perfidiam, maliciam, nequi-
ciamcꝫ mutentur. Et quando iſta contingũt,
tanto uticꝫ plura, quanto illi ſunt plures, & in
C plurib. locis, & in noſtrã noticiã perferuntur,
quibus cor noſtrum flagris uratur, quis po-
teſt, niſi qui talia ſentit aduertere? Mortuos
quippe audire mallemus: quamuis & hoc ſi-
ne dolore non poſſemus audire. Quorũ em̃
nos uita propter amiciciæ ſolatia delectabat,
unde fieri poteſt ut eorum mors nullam no-
bis ingerat mœſtitudinem? Quam qui pro-
hibet, prohibeat, ſi poteſt, amica colloquia:
interdicat amicalem ſocietatem, uel interci-
dat affectum omnium humanarum neceſsi-
tudinum, uincula mentis immiti ſtupore di-
rumpat: aut ſic eis utendum cenſeat, ut nulla
D ex eis animum dulcedo perfundat. Quod ſi
fieri nullo modo poteſt, etiã hoc quo pacto
futurum eſt, ut eius nobis amara mors non
ſit, cuius dulcis eſt uita? [b] Hinc eſt enim & lu-
ctus quidam in humano corde quaſi uulnus,
aut ulcus cui ſanando adhibentur officioſæ
conſolationes. Non enim propterea non eſt
quod ſanetur: quoniam quanto eſt animus
melior, tanto in eo citius faciliuſcꝫ ſanatur.
Dum igiť etiam de chariſsimorũ mortibus,
maximè quorum ſunt humanę ſocietati offi-
cia neceſſaria, nũc mitius, nunc aſperius affli-
gatur uita mortalium: mortuos tñ eos, quos
dili-

diligimus, quàm uel à fide, uel à bonis morib. lapſos, hoc eſt, in ipſa anima mortuos audire ſeu uidere mallemus: qua ingẽti materia malorum plena eſt terra, propter quod ſcriptũ eſt: Nunquid non [c] tentatio eſt uita humana ſuper terrã? Et propter quod ipſe Dominus ait: Væ mundo ab ſcandalis. Et iterũ: Quoniam abundauit, inquit, iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Ex quo fit, ut bonis amicis mortuis gratulemur, & cùm mors eorũ nos cõtriſtet, ipſa nos certius conſolet̃: quoniam malis caruerunt, quibus in hac uita etiã boni homines uel conteruntur, uel deprauantur, uel in utroq; periclitantur.

Iob 7.

Matth. 24.

L. VIVES.

QVus [a] quãto plures.] Hoc eſt Ariſtotelis argumẽtum, cur multitudinẽ amicorũ nõ probet. [b] Et luctus quidã.] Alibi, Luctus quuddã nõ inhumani cordis quaſi uulnus. [c] Tentatio eſt.] Vulgo ſub ſeptimo legimus: Militia eſt uita hominis ſuper terrã. Quaſi ſemper hoſtis cauẽdus ſit, nec ſecuri ſinimur agere: quippe aſtutum, uerſipellem, ſtrenuum, grauem, crudelem ſortiti hoſtem.

De amicicia ſanctorum angelorũ, quæ homini in hoc mundo nõ poteſt eſſe manifeſta, propter fallaciam dæmonũ, in quos inciderunt, qui multos ſibi deos colendos putauerunt. Cap. IX.

IN ſocietate uerò ſanctorum angelorum, C quam philoſophi illi, qui nobis deos amicos eſſe uoluerunt, quarto conſtituerunt loco, uelut ad mũdum, uenientes ab orbe terrarum, ut ſic quodammodo complecterent̃ & cælum: nullo modo quidem metuimus, ne tales amici uel morte nos ſua, uel deprauatione contriſtent. Sed quia nobis non ca qua homines familiaritate miſcentur: quod etiam ipſum ad ærumnas huius pertinet uitæ: & aliquando ſatanas, ſicut legimus, transfigurat ſe in angelum lucis ad tentandos eos, quos ita uel erudiri opus eſt, uel decipi iuſtum eſt: magna Dei miſericordia neceſſaria eſt, ne quiſquam, cùm bonos angelos amicos ſe habere putat, habeat malos dæmones amicos fictos, eoſq; tanto nocẽtiores, quanto aſtutiores ac fallaciores patiat̃ inimicos. Et cui magna iſta Dei miſericordia neceſſaria eſt, niſi magnæ humanæ miſeriæ, quæ ignorantia tanta premitur, ut facilè iſtorũ ſimulatione fallat̃? Et illos quidẽ philoſophos in impia ciuitate, qui deos ſibi amicos eſſe dixerunt, in dæmones malignos incidiſſe certiſsimũ eſt, quibus tota ciuitas ſubdit̃, æternum cum eis habitura

2. Cor. 11.

ſupplicium. Ex eorũ quippe ſacris, uel potius ſacrilegijs, quibus eos colendos, & ex ludis immundiſsimis, ubi eorũ crimina celebrant̃, quib. eos placandos putauerũt, eiſdẽ ipſis autoribus & exactorib. taliũ tantorumq; dedecorum, ſatis ab eis qui colantur apertum eſt.

Quis fructus ſanctis de ſuperata huius uitæ tentatione paratus ſit. Cap. X.

SED neque ſancti & fideles unius ueri Dei ſummiq; cultores, ab eorum fallacijs & multiformi tentatione ſecuri ſunt. In hoc enim loco infirmitatis & diebus B malignis etiam iſta ſolicitudo nõ eſt inutilis: ut illa ſecuritas, ubi pax pleniſsima atq; certiſſima eſt, deſiderio feruentiore quæratur. Ibi enim erunt naturæ munera, hoc eſt, quæ naturæ noſtræ ab omnium naturarum creatore donant̃: non ſolũ bona, uerumetiã ſempiterna: nõ ſolum in animo, qui ſanabitur per ſapientiam, uerumetiã in corpore, quod reſurrectione renouabitur. Ibi uirtutes non contra ulla uitia uel mala quæcunq; certãtes, ſed habentes uictoriæ præmium æternam pacem, quam nullus aduerſarius inquietet. Ipſa eſt enim beatitudo finalis, ipſa perfectionis finis, qui conſumentem nõ habet finem. Hîc autem dicimur quidem beati, quãdo pacem habemus, quantulacunq; hîc haberi poteſt in uita bona. Sed hæc beatitudo illi, quã finalem dicimus, beatitudini cõparata, prorſus miſeria reperitur. Hanc ergo pacem, qualis hîc poteſt eſſe, mortales homines in rebus mortalibus quando habemus, ſi rectè uiuimus, bonis eius rectè utitur uirtus: quando uerò eam non habemus, etiam malis, quæ homo patitur, bene utitur uirtus. Sed tunc eſt uera uirtus, quando & omnia bona, quibus bene utitur, & quicquid in bono uſu bonorum & malorum facit, & ſeipſam ad eum finem refert, ubi nobis talis & tanta pax erit, qua melior & maior eſſe non poſsit.

Pax téporalis.

De beatitudine pacis æternæ, in qua ſanctis finis eſt, id eſt, uera perfectio. Cap. XI.

QVAPROPTER poſſumus dicere, finem bonorum noſtrorum eſſe pacem, ſicut æternam diximus uitam: præſertim quia ipſi ciuitati Dei, de qua nobis eſt iſta operoſiſsima diſputatio, in ſancto dicitur Pſalmo: Lauda Hieruſalem

Pſal. 147.

rusalem Dñm, lauda Deū tuū Sion. Quoniã A
cõfirmauit ſeras portarū tuarū, benedixit fi-
lios tuos in te. Qui poſuit fines tuos pacem.
Quando em̃ confirmatæ fuerint ſeræ porta-
rum eius, iam in illã nullus intrabit, nec ab il-
la ullus exibit. Ac per hoc fines eius eã debe-
mus hîc intelligere pacē, quam uolumus de-
monſtrare finalē. Nam & ipſius ciuitatis my
ſticum nomē, id eſt Hieruſalē: quod, ut antè
iã diximus, Viſio pacis interpretaī. Sed quo
niam pacis nomē etiã in his rebus mortalib.
frequentaī, ubi utiq; nõ eſt uita æterna: pro
pterea finem ciuitatis huius, ubi erit ſummū
B bonum eius, æternã uitam maluimus cõme-
morare q̃ pacē. De quo fine Apoſtolus ait:
Rom. 6. Nunc uerò liberati à peccato, ſerui autem fa-
cti Deo, habetis fructum ueſtrum in ſanctifi
cationem, finem uerò uitam æternã. Sed rur-
ſus quia uita æterna ab his qui familiaritatem
non habēt cum Scripturis ſanctis, poteſt ac-
cipi etiam malorum uita: uel ſecundū quoſ-
dam etiam philoſophos, propter animæ im-
mortalitatem: uel etiam ſecundum fidem no
ſtram, propter pœnas interminabiles impio
rum, qui utiq; in æternum cruciari non po-
C terunt, niſi etiam uixerint in æternum: pro-
fectò finis ciuitatis huius, in quo ſummū ha-
bebit bonum, uel pax in uita æterna, uel uita
æterna in pace dicendus eſt, ut facilius ab o-
mnibus poſsit intelligi. [a] Tantum eſt enim
pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis atq;
mortalibus nihil gratius ſoleat audiri, nihil
deſiderabilius concupiſci, nihil poſtremò
poſsit melius inueniri. De quo ſi aliquanto
diutius loqui uoluerimus, nõ erimus, quan-
tum arbitror, oneroſi legentibus, & propter
finē ciuitatis huius, de qua nobis ſermo eſt,
& propter ipſam dulcedinem pacis, quæ o-
mnibus chara eſt.

L. VIVES.

Pax. Tantum [a] eſt enim pacis bonum, ut etiam in rebus terrenis.] Nihil em̃ excogitari poteſt neq; iucundius, neque gratius εἰρήνη δοκεῖ μέγα ἀγαθὸν εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, πόλεμος μέγα κακόν. Pax uidetur maximum eſſe homini bonum, bellū maximū malū, inquit Xenophõ ἐν τῷ ἱέρωνι. Et eadem pax animi eſt illa ipſa εὐθυμία, hoc eſt, animi trãquillitas, quã Democritus dixit ſummam felicitatem: cęteręq; philoſophorū nationes eam eſſe uitam beatam cõſenſerunt. Stoici inter bona illa beatitudinis concordiam ſtatuunt de primis.

Quòd etiã bellantiū ſæuitia omnesq; hominū inquietudines ad pacis finē cupiant peruenire, ſine cuius appetitu nulla natura ſit. Cap. XII.

Auguſt. To. 5.

A QVOD quiſquis mecū res humanas
[a] naturamq; cõmunem utcūq; in-
tueī agnoſcit. Sicut enim nemo eſt
qui gaudere nolit, ita nemo eſt q
pacē habere nolit. Quãdoquidē & ipſi q bel
la uolunt, nihil aliud q̃ uincere uolūt: ad glo
rioſam ergo pacē bellando cupiunt perueni-
re. Nã qd eſt aliud uictoria, niſi ſubiectio re-
pugnantiū? Quod cùm factū fuerit, pax erit.
Pacis igitur intētione geruī & bella: ab his
etiã qui uirtutē bellicã ſtudent exercere im-
perando atq; pugnando. Vnde pacē conſtat
belli eſſe optabilē finem. Omnis enim homo
B etiã belligerãdo pacē requirit, nemo aūt bel-
lum pacificando. Nam & illi qui pacē in qua
ſunt, perturbari uolunt, non pacem oderūt,
ſed eam pro arbitrio ſuo cupiūt commutari.
Nõ ergo ut ſit pax nolūt, ſed ut ea ſit quã uo-
lunt. Deniq; etſi per ſeditionē ſe ab alijs ſepa-
rauerint, cum eis ipſis cõſpiratis uel cõiuratis
ſuis, niſi qualēcunq; pacis ſpeciē teneãt, non
efficiūt quod intēdūt. Proinde latrones ipſi Pax Impiorū.
ut uehemētius & tutius infeſti ſint paci cęte-
rorū, pacē uolunt habere ſociorū. Sed etſi u-
nus ſit tã præpollens uiribus, & cõſocios ita
C cauens, ut nulli ſocio ſe cõmittat, ſolusq; inſi-
dians & præualens, quib. potuerit oppreſsis
& extinctis prędas agat, cū eis certè quos oc
cidere nõ poteſt, & quos uult latere quod fa
cit, qualēcunq; umbrã pacis tenet. In domo
autē ſua cum uxore & cum filijs, & ſi q̃s alios
illic habet, ſtudet profectò eſſe pacatus: eis
quippe ad nutū obtēperantibus ſine dubio
delectaī. Nam ſi non fiat, indignaī, corripit,
uindicat: & domus ſuæ pacē, ſi ita neceſſe ſit,
etiã ſæuiendo cõponit: quam ſentit eſſe non
poſſe, niſi cuidã principio, q̃d ipſe in domo
ſua eſt, cætera in eadem domeſtica ſocietate
ſubiecta ſint. Ideóq; ſi offerreī ei ſeruitus plu
D riū uel ciuitatis uel gētis: ita ut ſic ei ſeruirent,
quemadmodū ſibi domi ſuæ ſeruiri uolebat:
nõ ſe iam latronē latebris conderet, ſed regē
conſpicuū ſublimaret, cū eadē in illo cupidi-
tas & malicia permaneret. Pacē itaq; cū ſuis
omnes habere cupiūt, quos ad ſuū arbitrium
uolunt uiuere. Nam & cū quibus bellū ge-
runt, ſuos facere, ſi poſſunt, uolūt, eisq; ſubie
ctis leges ſuę pacis imponere. [b] Sed faciamus
aliquē, qualē canit poetica & fabuloſa narra-
tio: quē fortaſſe propter ipſam inſociabilē fe
ritatē [d] ſemihominē q̃ hominē dicere malue

runt. Quamuis ergo huius regnũ diræ ſpe-
luncæ fuerit ſolitudo, tamq́ milicia ſingula-
ris,[d] ut ex hac ei nomen inuentũ ſit: nã malus
Græcè κακὸς dicit̃, quod ille uocabat̃: ut nul-
la coniunx ei blandũ ferret referretq́ ſermo-
nẽ, nullis filijs uel alluderet paruulis, uel grã-
diuſculis imperaret, nullo amici colloquio
frueretur, nec[e] Vulcani patris,[f] quo uel hinc
tantũ nõ parũ felicior fuit, q̃a tale monſtrũ i-
pſe nõ genuit: nihil cuiq́ daret, ſed à q̃ poſſet
quicquid uellet, & quãdo poſſet,[g] & quantũ
uellet auferret: tamẽ in ipſa ſua ſpelunca ſoli-
Ver. Aeneid. 8. taria, cuius, ut deſcribit̃, ſemper recenti cæde
B tepebat humus, nihil aliud q̃ pacẽ uolebat,
in qua nemo illi moleſtus eſſet, nec eius quie
tem uis ullius terrórue turbaret. Cum corpo
re ſuo deniq́ pacẽ habere cupiebat: & quan-
tum habebat, tantũ illi bene erat. Quando-
quidẽ membris obtẽperantibus imperabat:
& ut ſuam mortalitatẽ aduerſum ſe ex indi-
gentia rebellantẽ, ac ſeditionẽ famis ad diſſo-
ciandam atq́ excludendã de corpore animã
concitantẽ, quanta poſſet feſtinatione paca-
ret, rapiebat, necabat, uorabat: & quãuis im-
manis ac ferus, paci tamen ſuæ uitæ ac ſalutis
C immaniter & ferociter conſulebat: ac per hoc
ſi pacẽ, quã in ſua ſpelunca atq́ in ſeipſo ha-
bere satagebat, cum alijs etiam habere uellet,
nec malus, nec monſtrũ, nec ſemihomo uo-
caret̃. Aut ſi eius corporis forma,[h] & atrorũ
igniũ uomitus ab eo deterrebat hominũ ſo-
cietatẽ: fortè non nocendi cupiditate, ſed ui-
uendi neceſsitate ſæuiebat. Verũ iſte nõ fue-
rit, uel quod magis credendum eſt, talis non
fuerit, qualis uanitate poetica deſcribit̃. Niſi
enim nimis accuſaret̃ Cacus,[i] parũ Hercules
laudaret̃. Talis ergo homo, ſiue ſemihomo
D melius, ut dixi, creditur nõ fuiſſe: ſicut multa
figmenta poetarũ. Ipſe enim ſæuiſsimæ feræ,
unde ille partẽ habuit feritatis: nam & ſemi-
ferus dictus eſt,[k] genus propriũ quadã pace
cuſtodiunt coeundo, gignẽdo, pariẽdo, fœ-
tus fouẽdo, atq́ enutriendo, cũ ſint pleræq́
inſociabiles & ſoliuagæ: non ſcilicet ut oues,
cerui, columbæ, ſturni, apes: ſed ut leones,
uulpes, aquilæ, noctuæ.[l] Quæ enim tigris
[m] nõ filijs ſuis mitis immurmurat, et pacata fe
ritate blandit̃? Quis miluus, quantũlibet ſo-
litarius rapinis circũuolet, non coniugiũ co-
pulat, nidũ congerit, oua cõfouet, pullos alit,
& quaſi cum ſua matrefamiliâs ſocietatẽ do-

A meſticã quanta poteſt pace cõſeruat̃? Quan-
to magis homo fert̃ quodammodo naturæ
ſuæ legibus ad ineundã ſocietatem, pacemq́
cum hominibus, quantũ in ipſo eſt, omnib.
obtinendã: cũ etiã mali pro pace ſuorũ belli-
gerent, om̃esq́, ſi poſsint, ſuos facere uelint,
ut uni cũcti & cuncta deſeruiant: quo pacto,
niſi ut in eius pacem, uel amando, uel timen-
do conſentiant? Sic enim ſuperbia peruerſe
imitat̃ Deum. Odit namq́ cũ ſocijs æquali-
tatẽ ſub illo: ſed imponere uult ſocijs domi-
nationẽ ſuam pro illo. Odit ergo iuſtã pacem
Dei, & amat iniquã pacẽ ſuam. Nõ amare ta-
B men qualemcunq́ pacẽ nullo modo poteſt.
Nullum quippe uitiũ ita cõtra naturã eſt, ut
naturæ deleat etiã extrema ueſtigia. Itaq́ pa-
cem iniquorũ in pacis comparatione iuſto-
rum ille uidet nec pacẽ eſſe dicendã, qui no-
uit præponere recta prauis, & ordinata per-
uerſis. Quod aũt peruerſum eſt, hoc etiã ne-
ceſſe eſt, ut in aliqua, & ex aliqua, & cum ali-
qua rerum parte pacatũ ſit, in quibus eſt, uel
ex quibus conſtat, alioquin nihil eſſet omni-
no. Velut ſi quiſquã capite deorſum pẽdeat,
peruerſus eſt utique ſitus corporis, & ordo
C membrorũ: quia id quod deſuper eſſe natu-
ra poſtulat, ſubter eſt: & q̃d illa ſubter uult
eſſe, deſuper factum eſt. Conturbabit carnis
pacẽ iſta peruerſitas, & ideo eſt moleſta. Ve-
runtamen anima corpori ſuo pacata eſt, et ꝓ
eius ſalute ſatagit, & ideo eſt qui doleat. quæ
ſi moleſtijs eius excluſa diſceſſerit, q̃ diu mẽ-
brorum manet cõpago, nõ eſt ſine quadam
pace quod remanet: & ideo adhuc eſt q̃ pen-
deat, & quod terrenũ corpus in terrã nititur,
& uinculo quo ſuſpenſum eſt renitit̃, in ſuæ
pacis ordinem tendit: & locũ quo requieſcat
D quodãmodo põderis uoce poſcit, iamq́ exa
nime ac ſine ullo ſenſu, à pace tamen naturali
ſui ordinis non recedit: uel cũ tenet eam, uel
cùm fert̃ ad eam. Si enim adhibeant̃ medica-
menta, atq́ curatio, quæ formam cadaueris
diſſolui dilabiq́ nõ ſinat,[o] adhuc pax quędã
partes partibus iungit, totamq́ molẽ appli-
cat terreno & cõuenienti, ac per hoc loco pa-
cato.[p] Si autem nulla adhibeat̃ cura condien
di, ſed naturali curſui relinquat̃, tamdiu qua-
ſi tumultuat̃ diſsidentibus exhalationibus,
& noſtro inconuenientibus ſenſui:[q] id enim
eſt quod in putore ſentit̃, donec mundi con-
ueniat elemẽtis, & in eorum pacẽ particula-

tim

tim paulatimq́ diſcedat. Nullo modo tamẽ inde aliquid legibus ſummi illius creatoris ordinatoriſq́ ſubtrahit̃, à quo pax uniuerſitatis adminiſtrat̃: quia etſi de cadauere maioris animantis animalia minuta naſcant̃, eadẽ lege creatoris quæq́ corpuſcula in ſalutis pace [r] ſuis animulis ſeruiũt. Etſi mortuorũ carnes ab alijs animalibus deuorentur, eaſdem leges per cuncta diffuſas ad ſalutem generis cuiuſq́ mortalium congrua congruis pacificantes quaquauerſum trahant̃, & rebus quibuſcunq́ iungantur, & in res quaslibet conuertantur & commutentur, inueniunt.

L. VIVES.

NAturamq́ [a] cõmunem utcunq́ intuetur.] Clamantiſti, & magno tumultu negant in re philoſophica & theologica curãda eſſe uerba. At magnus quidam illorum iudicio uir, cùm Parrhiſijs de naturis cõmunibus ſpecierũ ac generum ageret, inter cætera argumenta & hoc attulit Auguſtini dictum ad cõfirmandas naturas cõmunes, cœptas Occaniſtarum machinis labefactari. Vt multi quoties Cicero, Seneca, Hieronymus, Auguſtinus, Plinius, & alij loquunt̃ de ſenſu cõmuni, de illo intelligi ſenſu iubent, quem Ariſtoteles in priore cerebri parte ſtatuit iudicẽ, ac uelut præſidem quinq́ ſenſuum corporis humani: cùm ſit ſenſus cõmunis apud Latinos autores, id quod omnes ferè ſentiũt & iudicãt: ut matrẽ diligere filios. Et natura cõmunis, ratio atq́ inclinatio naturæ, quæ eſt in uniuerſis hominibus eadẽ. Ex his prauis uocabulorũ interpretationib. nata eſt omnium bonarum artium peſtis, quæ illas corrupit primùm, deinde peremit. [b] Sed faciamus aliquem qualem.] Hic eſt Cacus, quẽ Vergilius deſcribit octauo Aeneidos, cuius uerſus particulas hîc Auguſtinus interſerit. De hoc Caco ſic apud Dionyſium ſcribit̃: In his igitur qui ab Hercule uicti ſunt pugna, fuit etiam Cacus ille apud Romanos fabuloſus, prępotens quidẽ barbarorum, ut dicitur, atq́ immaniũ hominum princeps. Huncq́ aiunt diſcordem hominẽ in munitis locis habitaſſe: ac per ea fuiſſe grauem ſemper finitimis accolam. Vt Herculem uerò in propinquo campo caſtra habentẽ ſenſit: latronũ more præparatus, incurſione uſus eſt ſubita, atq́ prędam abegit, quantã incuſtoditam reperit: deinde autem incluſus eſt à Græcis. Apud Solinũ uerò ſic: Cacus habitauit locum, cui Salinæ nomen eſt: ubi Trigemina nunc porta. hic, ut Gellius tradit, cùm à Tarchone Tyrrheno, ad quem legatus uenerat Marſiæ regis ſocio Megale Phryge cuſtodię foret datus, fruſtratus uincula, unde uenerat, redijt: præſidijs amplioribus occupato circa Vulturnum & Campaniam regno, dum attrectare etiam ea auderet, quæ conceſſerant in Arcadum iura, duce Hercule, qui tum fortè aderat, oppreſſus eſt. Sic apud iſtos. Seruius ad hunc modum: Cacus ſecundum fabulam, Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum uomens, qui uicina omnia populabatur. Veritas tamen ſecundum philoſophos & hiſtoricos hoc habet, hunc fuiſſe Euandri nequiſſimum ſeruum, ac furem. hũc ſoror ſua eiuſdem nominis, Caca ſcilicet, prodidit: unde etiam ſacellum meruit, in quo ei per uirgines Veſtæ ſacrificabatur. Idem Lactantius. Quæ uerò Seruius de accentu dicit mutato pro κακὸς κάκος, non perinde ad Arcadicæ linguæ uel uetuſtatem uel proprietatem pertinere, ut Aeolicæ, crediderim: cuius plurima Latinus ſermo retinuit, ſicut Dionyſius narrat, propter Troianos puto, qui Aeolicè loquebãtur. Ac Aeoles, ut Ioannes grammaticus περὶ διαλέκτων docet, multa pronunciabant paroxytona, quæ cõmuniter erant oxytona, ut ipſi ἔτυμος, ubi communiter ἐτυμός: & κάλος pro καλός.

Senſus communis.

Cacus.

[c] Semihominem quàm hominem.] Vergilius: Semihominis Caci facies. Seruius: Semihominis feritate corrupti. [d] Vt ex hac ei nomen inuentum ſit.] Nam Diodorus libro quinto, nomen eius proprium ponit Lacinium, niſi mendoſus eſt codex, quem fuiſſe furem tradit. [e] Vulcani patris.] Sic Vergilius, & Ouidius primo Faſtorum, & cæteri poetæ. Sed Vulcani creditus eſt filius, & ore ignes uomere, quòd agros iſte uaſtaret. [f] Quo uel huic tantùm non parum felicior fuit.] Alibi habetur, Quo uel hinc tantũ. Ait Cacum fuiſſe patre ſuo Vulcano feliciorẽ, quòd cùm Vulcanus genuerit Cacum tale monſtrum, Cacus ipſe nihil genuit. [g] Et quantũ uellet, auferret.] Iam antea dixit, quantũ in alijs libris habetur, & quem uellet. Nam homines rapiebat, quorum capita affigebat pro foribus ſpeluncę: ut Vergilius & Ouidius dicunt. [h] Et atrorũ ignium uomitus.] Vergilius: Illius atros Ore uomens ignes. [i] Parum Hercules laudaretur.] Vnus enim ex laboribus Herculis fuit in Caco opprimendo, qui partẽ boum, quas Hercules agebat ex Hiſpania, in ſuam ſpeluncam per caudam traxit, ne ueſtigia Herculem, ubi furtũ erat, ducerent. Hercules mugitu admonitus ibi eſſe boues, in ſpeluncam ui irrupit, Cacumq́ ipſum obtruncauit. Sic Liuius, Dionyſius, Verg. Ouidius. Res eſt uulgaris, & omnibus obuia. [k] Genus proprium quadam pace cuſtodiunt.] Hoc noſtri Iuriſconſulti dicũt eſſe ius naturale, quod natura cũcta edocuit animalia: ſicut eſt apud Vlpianum 1. lib. Pandect. [l] Quę enim tigris.] Hoc animal inſigne eſt feritate. Verg. Hyrcanæq́ admorunt ubera tigres. Et Ouid. Non genitrix Europa tibi, ſed inhoſpita Syrtis, Armeniæ'ue tigres. [m] Non filijs ſuis mitis.] Ardentiſsimè diligit ſuos catulos. Plin. libro 8. [n] Quia miluus, quantumlibet ſolitarius.] Rapaciſsima & famelica auis. Hybernis latet menſibus, ſolſtitijs podagra afficitur. Plin. lib. 10. Mirum eſt quod de aquilarum genere Ariſtoteles in naturę admirandis narrat. Nam ex aquilinis pullis alter à patre degenerat, & fit ex aquila haliætus: ex hoc iam non haliętos gigni, ſed phenas: ex phenis miluos: nec miluos aues ſui generis procreare, ſed diuerſi: atq́ hic demùm ſiſti, & fieri degenerandi modum: has ſteriles, & abſq́ ulla prole conſeneſcere, atq́ interire. [o] Adhuc pax quædam partes partibus.] Empedocles Agrigentinus omnia iungi concordia & amicicia dicebat: diſiungi uerò & ſeparari diſcordia & lite. Ideo quatuor primis naturæ elementis has duas potentias addebat, amiciciam & diſsidium. [p] Nulla adhibeatur cura condiendi.] Condiuntur aromatis cadauera, ut diutius integra ſeruentur, ne breui putreſcant: & abſumpto quod erat humidiuſculum, ac glutinoſum, de quo uelut uinculo cõpago illa continebatur, frientur, abeantq́ in puluerem minutũ & tenuem. [q] Id enim eſt quod in putore ſentitur.] Nam ut gratus odor eſt exhalatio ſenſui congruens, ita fœtor ſenſui aduerſus halitus & congruens. Eſt enĩ conuenientia quędam naturæ, in qua eſt iucunditas, uoluptasq́: & diſconuenientia, in qua inſuauitas, dolor, moleſtia. [r] Suis animalibus.] In uetere, Animulis: quod appoſitius uidetur ſenſui.

Hercules.

Ius naturale.

Tigris.

Miluus.

Empedocles.

De pace uniuerſali, quæ inter quaslibet perturbationes priuari non poteſt lege naturę, dum ſub iuſto iudice ad id quiſq́ peruenit ordinatione quod meruit uoluntate. Cap. XIII.

PAX [a] itaq; corporis, eſt ordinata tẽperatura partium. Pax animę irrationalis, ordinata requies appetitionũ. Pax animæ rationalis, ordinata cognitionis actioniſq; cõſenſio. Pax corporis & animæ, ordinata uita & ſalus animãtis. Pax hominis mortalis & Dei immortalis, ordinata in fide ſub æterna lege obedientia. Pax hominũ, ordinata cõcordia. Pax domus, ordinata imperandi atq; obediẽdi cõcordia cohabitantiũ. Pax ciuitatis, ordinata imperãdi atq; obediendi cõcordia ciuiũ. Pax cęleſtis ciuitatis, ordinatiſsima & cõcordiſsima ſocietas fruendi Deo, & inuicẽ in Deo. Pax omniũ rerũ, tranqllitas ordinis. Ordo eſt pariũ diſpariũq; rerũ ſua cuiq; loca tribuẽs diſpoſitio. Proinde miſeri inquantũ miſeri, utiq; in pace nõ ſunt. Tranquillitate quidẽ ordinis carent, ubi perturbatio nulla eſt. Veruntamen quia meritò iuſtéq; miſeri ſunt, in ea quoq; ipſa ſua miſeria prærer ordinẽ eſſe nõ poſſunt. Nõ quidẽ cõiuncti beatis, ſed ab eis tamen ordinis lege ſciuncti. Qui cũ ſine perturbatione non ſint, reb. in quibus ſunt, quantacunq; cõgruentia coaptanť. Ac ꝑ hoc eſt in eis ordinis nõnulla trãquillitas: ineſt ergo nõnulla pax. Verùm ideo miſeri ſunt, quia etſi in aliqua ſecuritate non dolent, non tñ ibi ſunt, ubi ſecuri eſſe ac dolere nõ debeant. Miſeriores aũt, ſi pax eis cũ ipſa lege nõ eſt, qua naturalis ordo adminiſtrať. Cũ aũt dolẽt, ex qua parte dolẽt, pacis ꝑturbatio facta eſt. In illa uerò adhuc pax eſt, in qua nec dolor urit, nec compago ipſa diſſoluiť. Sicut ergo eſt quædã uita ſine dolore, dolor aũt ſine aliqua uita eſſe non poteſt: ſic eſt pax quædã ſine ullo bello, bellũ uerò eſſe ſine aliqua pace nõ poteſt: non ſecundũ id q̊d bellum eſt, ſed ſecundũ id q̊d ab eis uel in eis geriť, quæ aliquæ naturæ ſunt: q̊d nullo modo eſſent, ſi nõ qualicũq; pace ſubſiſterẽt. Quapropter natura eſt, in qua nullũ malũ eſt, uel etiã in qua nullũ poteſt eſſe malũ: eſſe aũt natura in qua nullũ bonũ ſit, nõ poteſt. Proinde nec ipſius diaboli natura, inquantum natura eſt, malũ eſt, ſed peruerſitas eã malã facit. Itaq; in ueritate nõ ſtetit, ſed ueritatis iudiciũ nõ euaſit: quia in ordinis tranquillitate non manſit, nec ideo tñ à poteſtate ordinatoris effugit. Bonum Dei q̊d illi eſt in natura, nõ eũ ſubtrahit iuſticię Dei, qua ordinať in pœna: nec ibi Deus bonũ inſequiť q̊d

A creauit, ſed malũ quod ille cõmiſit. Neq; enĩ totũ aufert quod naturæ dedit: ſed aliqd adimit, aliquid relinquit, ut ſit qui doleat quod adimit. Et ipſe dolor teſtimonium eſt boni adempti, & boni relicti. Niſi enim bonũ relictum eſſet, bonũ amiſſum dolere nõ poſſet. Nam qui peccat, peior eſt, ſi lætať in damno æquitatis. Qui uerò cruciať, ſi inde nihil acquirat boni, dolet damnũ ſalutis. Et quoniã æquitas ac ſal⁹ utrũq; bonũ eſt, boniq; amiſſione dolendũ eſt potius q̃ lætandum, ſi tñ nõ ſit cõpenſatio melioris: melior eſt aũt ani-

B mi æquitas, q̃ corporis ſanitas: profectò cõuenientius iniuſtus dolet in ſupplicio, q̃ lætatus eſt in delicto. Sicut ergo lætitia deſerti boni in peccato teſtis eſt uoluntatis malę: ita dolor amiſsi boni in ſupplicio teſtis eſt naturæ bonæ. Qui enim dolet amiſſam naturæ ſuæ pacẽ, ex aliquib. reliquijs pacis id dolet, quibus fit, ut ſibi amica natura ſit. Hoc aũt in extremo ſupplicio rectè fit, ut iniq & impij, naturaliũ bonorũ dãna in cruciatib. defleãt, ſentientes eorũ ablatorẽ iuſtiſsimũ Deũ, quẽ cõtempſerunt benigniſsimũ largitorẽ. Deus

C ergo naturarũ omniũ ſapiẽtiſsimus cõditor, & iuſtiſsimus ordinator, qui terrenorum ornamẽtorum maximũ inſtituit mortale genus humanũ, dedit hominib. quædã bona, huic uitę congrua, id eſt, pacẽ temporalẽ pro modulo mortalis uitę, in ipſa ſalute & incolumitate ac ſocietate ſui generis: & quęq; huic paci uel tuẽdæ uel recuperandę neceſſaria ſunt, ſicut ea quæ aptè ac cõueniẽter adiacẽt ſenſibus, lux iſta uiſibilis, auræ ſpirabiles, aquæ potabiles, et quicquid ad alendũ, tegendum, curandũ, ornandũq; corpus cõgruit: eo pa-

D cto ęquiſsimo, ut quicũq; mortalis talib. bonis [b] paci mortalium accõmodatis rectè uſus fuerit, accipiat ampliora atq; meliora, ipſam ſcilicet immortalitaris pacẽ, eiq; cõuenientẽ gloriã & honorẽ in uita æterna ad fruendum Deo, & proximo in Deo: [c] qui autem perperàm, nec illa accipiat, & hæc amittat.

L. VIVES.

PAx [a] itaq; corporis.] In hoc Capite oſtẽdit Auguſtinus, oĩa bona pace cõſtare. Quod ſi ita eſt, mala omnia in diſcordia & diſſenſione ſita erunt. Quo magis demiror, eſſe homines tã ꝑuerſæ naturę, ut diſsidias, bellũ, pugnas nõ ſecus ac uitas & animas ſuas diligãt: pacis nomen ceu maximũ & pernicioſiſsimũ malũ exhorreant: digni profectò, q exitinſecus & intrinſecus habeant, ſentiant, perpetiant, quod tantopere expetũt bellũ. [b] Paci mortalium accõmodatis.] Atqui iſti hęc omnia in uſus bellicos trãsferũt: nec in alios parata eſſe

Pax non cura- tur amplius.

eſſe putant, quos etiam poſt uitam egregiū & æternum manet bellum, ut te opiata ſempiternū perfruantur. Cęterùm nos iam olim ex tota pace, & in primis illa quam ſolidum hæreditatis ſuæ aſſem Chriſtus reliquit, nomē tantū, & inanē quandā imaginationē retinemus. Cætera omnia noſtra culpa amiſſa ſunt: qui illa uidētes, prudentes, libentes, ac læti procul eiecimus, tum demū arbitrati nos rem nactos pręclariſſimam, ſi omnis bellis feruerēt. Hinc iactatio una eſt, quot uiros cęcidimus, quas uillas incēdimus, quos agros uaſtauimus, quas arces, oppida, urbes euertimus: ac gloriæ propè hoc ſolū datum eſt, plurimum cladis humano generi attuliſſe. Sed ſi hîc incipiam querelam hanc, quando finiſ? ᶜ Qui aūt perperā, id eſt, iniuſtè.] In alijs libris deeſt hęc interpretatio, id eſt iniuſtè: addita forſan ab aliquo, qui parū intellectū iri ſuſpicabatur a ductbiū illud perperàm. A

De ordine ac lege ſiue cęleſti ſiue terrena, per quā ſocietati humani etiam dominando conſulitur, & conſulendo ſeruitur. Cap. XIIII. B

OMNIS igitur uſus rerum temporalium refertur ad fructum terrenæ pacis in ciuitate terrena: in cæleſti autem ciuitate referē ad fructum pacis æternæ. Quapropter ſi irrationalia eſſemus animantia, nihil appeteremus prꝍter ordinatam temperaturam partiū corporis, & requiem appetitionum: nihil ergo præter quietē carnis & copiam uoluptatum, ut pax corporis prodeſſet paci animæ. Si enim deſit pax cor- C poris, impeditur etiam irrationalis pax animæ: quia requiē appetitionum conſequi nō poteſt. Vtrumq; autem ſimul paci prodeſt, quam inter ſe habent anima & corpus, id eſt, ordinatę uitę ac ſalutis. Sicut enim pacē corporis amare ſe oſtendunt animantia, cùm fugiunt dolorem: & pacē animæ, cùm propter explendas indigentias appetitionum uoluptatem ſequuntur: ita mortem fugiendo ſatis indicant quantum diligant pacem, qua ſibi concilianē anima & corpus. Sed quia homini rationalis anima ineſt, totum hoc quod D habet commune cum beſtijs, ſubdit paci animæ rationalis, ut mente aliquid contempletur: & ſecūdum hoc aliquid agat, ut ſit ei ordinata cognitionis actionisq; cōſenſio: quā pacem rationalis animæ dixeramus. Ad hoc enim uelle debet nec dolore moleſtari, nec deſiderio perturbari, nec morte diſſolui, ut aliquid utile cognoſcat: & ſecundū eam cognitionē, uitam moresq; componat. Sed ne ipſo ſtudio cognitionis propter humanæ mentis infirmitatem in peſtem alicuius erroris incurrat, opus habet magiſterio diuino, cui certus obtemperet, & adiutorio ut liber

A obtemperet. Et quoniā quamdiu eſt in iſto mortali corpore, peregrinaē à Domino, per fidem ambulat, nō per ſpeciē; ac per hoc omnem pacē uel corporis, uel animæ, uel ſimul corporis & animæ refert ad illam pacē, quæ homini mortali eſt cum Deo immortali: ut ei ſit ordinata in fide ſub æterna lege obedientia. Iam uerò quia duo præcipua præcepta, hoc eſt dilectionē Dei, & dilectionē ꝓximi docet magiſter Deus: in quibus tria inuenit homo quæ diligat, Deū, Seipſum, & Proximum: atq; ille in ſe diligēdo nō errat qui diligit Deū: conſequens eſt, ut etiā proximo ad B diligendū Deū conſulat, quē iubeē ſicut ſeipſum diligere. Sic uxori, ſic filijs, ſic domeſticis, ſic cæteris quibus potuerit hominibus: & ad hoc ſibi à proximo, ſi fortè indiget, cōſuli uelit: ac per hoc erit pacatus, quantum in ipſo eſt, omni homini, pace hominum, id eſt, ordinata concordia. Cuius hic ordo eſt: ᵃ primùm ut nulli noceat, deinde ut etiam proſit cui poterit. Primitùs ergo ineſt ei ſuorū cura: ad eos quippe habet opportuniorem faciliorem q; aditum conſulendi, uel naturæ ordine, uel ipſius ſocietatis humanæ. Vnde A- C poſtolus dicit: Quiſquis autem ſuis, & maximè domeſticis non prouidet, fidem denegat, & eſt infideli deterior. Hinc itaq; etiam pax domeſtica oritur, id eſt, ordinata imperandi obediendiq; concordia cohabitantiū. Imperant enim qui conſulunt: ſicut uir uxori, parentes filijs, domini ſeruis. Obediūt autem quibus conſulit: ſicut mulieres maritis, filij parentibus, ſerui dominis. Sed in domo iuſti uiuentis ex fide, & adhuc ab illa cæleſti ciuitate peregrinantis, etiam qui imperant, ſeruiūt eis, quibus uidentur imperare. Neq; enim dominandi cupiditate imperāt, ſed of- D ficio conſulendi: nec principandi ſuperbia, ſed prouidendi miſericordia.

2. Cor. 5.

1. Tim. 5.

L. VIVES.

PRimùm ᵃ ut nulli noceat, deinde ut etiam proſit.] Et nocere, & non nocere, procliuius eſt, ac facilius, ꝙ prodeſſe. Nemo enim ut nocere non poteſt, ita ſi abſtineat ab iniuria, nocebit. At ꝓdeſſe, hoc demùm uires oſtendit. Quocirca legibus diuinis, quod poteſt quiſque iubetur præſtare, ut innocuè uiuat. Deinde, ſi adſit facultas benefaciendi, ut eā in iuuandis mortalibus exerceat.

De libertate naturali, & de ſeruitute, cuius prima cauſa peccatū eſt, qua homo malæ uoluntatis, etiā ſi non eſt mancipium alterius hominis, ſeruus eſt propriæ libidinis. Cap. XV.

Gen.1. HOC naturalis ordo præſcribit, ita Deus hominē cōdidit. Nam dominetur, inquit, piſcium maris, et uolatilium cæli, & omniū repentium, quę repunt ſuper terrā. Rationalē factum ad imaginem ſuam, noluit niſi irrationabilibus dominari: non hominē homini, ſed hominē pecori. Inde primi iuſti, paſtores pecorū magis ꝙ reges hominū conſtituti ſunt: ut etiam ſic inſinuaret Deus, quid poſtularet ordo creaturarum, & quid exigat meritū peccatorū. Conditio quippe ſeruitutis iure intelligitˀ impoſita peccatori. Proinde nuſquā Scripturarū legimus ſeruū, [a] anteꝗ hoc uocabulo Noe iuſtus peccatum filij uindicaret. Nomen itaꝗ B iſtud culpa meruit, non natura. [b] Origo autē uocabuli ſeruorū in Latina lingua inde creditur ducta, ꝙ hi qui iure belli poſſent occidi, à uictorib. cùm ſeruabantˀ, ſerui fiebant: à ſeruando appellati, quod etiā ipſum ſine peccati merito nō eſt. Nam & cum iuſtum geritˀ bellū, pro peccato contrario dimicatˀ: & omnis uictoria cum etiā malis prouenit, [c] diuino iudicio uictos humiliat: uel emendās peccata, uel puniens. Teſtis eſt homo Dei Daniel,

Dan.9. cùm in captiuitate poſitus peccata ſua & peccata populi ſui confitetˀ Deo: & hanc eſſe cauſam illius captiuitatis pio dolore teſtatˀ. Prima ergo ſeruitutis cauſa peccatum eſt: ut C homo homini cōditionis uinculo ſubderetˀ: q̄d nō fit niſi Deo iudicāte, apud quē nō eſt iniquitas: & nouit diuerſas pœnas meritis diſtribuere delinquentium. Sicut aūt ſupernus Dn̄s dicit: Omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati: ac per hoc multi quidem religioſi

Ioan.8. Dn̄is iniquis, [d] non tn̄ liberis ſeruiunt: à quo enim quis deuictus eſt, huic & ſeruus addictus eſt. Et utiꝗ felicius ſeruitˀ homini, ꝙ libidini, cū ſæuiſſimo dominatu uaſtet corda D mortaliū, ut alias omittam, libido ipſa dominandi. Hominib. aūt illo pacis ordine, q̄ alij alij ſubiecti ſunt: ſicut prodeſt humilitas ſeruientibus, ita nocet ſuperbia dominantibus. Nullus aūt natura, in qua prius Deus hominem condidit, ſeruus eſt hominis, aut peccati. Verū & pœnalis ſeruitus ea lege ordinatˀ, qua naturalē ordinē conſeruari iubet, perturbari uetat: quia ſi cōtra eam legē nō eſſet factum, nihil eſſet pœnali ſeruitute coercendū.

Eph.6. Ideoꝗ Apoſtolus etiā ſeruos monet ſubditos eſſe dn̄is ſuis, & ex animo eis cū bona uo A luntate ſeruire: ut ſcilicet ſi nō poſſunt à dn̄is liberi fieri, ſuam ſeruitutē ipſi quodāmodo liberā faciant: non timore ſubdolo, ſed fideli dilectione ſeruiendo, donec tranſeat iniquitas, & euacuetˀ omnis principatus, & poteſtas humana, & ſit Deus omnia in omnibus.

L. VIVES.

ANteꝗ [a] hoc uocabulo Noe iuſt.] Gen.9. de quo ſuperius. [b] Origo aūt uocabuli ſeruorum.] Sic Florentinus iuriſconſultus lib. 4. Inſtit. Serui, inquit, ex eo appellati ſunt, ꝙ imperatores captiuos uēdere iubēt, ac per hoc ſeruare, nec occidere ſolēt. Mancipia uerò dicta ſunt, ꝙ ab hoſtib. manu capiūtur, quæ uerba ſunt in lib. 1. Pandect. Iuſtiniani. Hic mos à Lacedæmonijs manauit, teſte Plin. lib. 7. [c] Diuino iudicio uictos.] Quo fit ut ſæpe bella gerantur cōſilijs prouidentiæ, utraꝗ parte in hoc inuita prodeunte. [d] Nō B tamē liberis ſeruiunt.] Affectibus & perturbationibus ſuis, qui peiores ſunt domini ꝙ ipſi homines.

Serui unde dicti.

Mancipia.

De æquo iure dominandi. Cap. XVI.

QVOCIRCA etiā ſi habuerunt ſeruos iuſti patres noſtri, ſic adminiſtrabāt domeſticā pacē, ut ſecundū hęc tēporalia bona, filiorū ſortē à ſeruorū cōditione diſtinguerēt: ad Deū aūt colendū, in q̄ ęterna bona ſperanda ſunt, omib. domus ſuæ membris pari dilectione conſulerēt. Quod naturalis ordo ita præſcribit, ut nomen patrūfamiliâs hinc exortū ſit, & tā late uulgatū, ut iniquè etiā dominantes hoc ſe C gaudeāt appellari. Qui aūt ueri patresfamiliâs ſunt, omnib. in familia ſua tanꝗ filijs ad colendū & promerendū Deū conſulūt: deſiderantes atꝗ optantes uenire ad cæleſtē domum, ubi neceſſariū non ſit officiū imperādi mortalibus, quia neceſſariū, nō erit officium conſulendi iā in illa immortalitate felicibus: quò donec ueniatur, [a] magis debēt patres ꝙ dominantˀ, ꝙ ſerui tolerare, quod ſeruiunt. Si quis aūt in domo per inobedientiā domeſticæ paci aduerſatˀ, corripitˀ, ſeu uerbere, ſeu D quolibet alio genere pœnæ iuſto atꝗ licito, quantū ſocietas humana concedit, pro eius q̄ corripitˀ utilitate, ut paci unde diſſiluerat coaptetur. Sicut eñ non eſt beneficentiæ adiuuādo efficere, ut bonū quod maius eſt amittatur: ita nō eſt innocentiæ parcēdo ſinere, ut in malū grauius incidatˀ. Pertinet ergo ad innocētis officiū, nō ſolū nemini malum inferre, uerumetiā cohibere à peccato, uel punire peccatū: ut aut ipſe qui plectitˀ, corrigatˀ experimento, aut alij terreantˀ exemplo. Quia igitur omnis domus initium ſiue particula de

Patresfamilias.

bet

bet eſſe ciuitatis, omne aũt initiũ ad aliquem ſui generis finem, & omnis pars ad uniuerſi, cuius pars eſt, integritatẽ refertur: ſatis appa ret eſſe cõſequens, ut ad pacẽ ciuicã pax domeſtica referaĩ, id eſt, ut ordinata imperandi obediendiq; concordia cohabitantiũ, referatur ad ordinatã imperandi obediendiq; concordiam ciuiũ. Ita fit, ut ex lege ciuitatis præcepta ſumere patremfamiliâs oportcat, quibus domum ſuam ſic regat, ut ſit paci accommodata ciuitatis.

L. VIVES.

Magis [a] debẽt patres.] Nihil enim difficilius, nec perinde laborioſius, quàm bene imperare: nihil moleſtius, quàm malis imperare.

Vnde cæleſtis ſocietas cum terrena ciuitate pacẽ habeat, & unde diſcordiã. Cap. XVII.

SED domus hominum, qui nõ uiuunt ex fide, pacem terrenam ex huius temporalis uitæ rebus commodisq; ſectatur. Domus autem hominum ex fide uiuentium, expectat ea quæ in futurum æterna ꝓmiſſa ſunt, terreniſq; rebus ac temporalibus tanquam peregrina utitur, nõ quibus capiatur & auertatur, quò tendit in Deũ, ſed quibus ſuſtentetur, ad facilius toleranda, minimeq; augenda onera corporis corruptibilis, quod aggrauat animam. (Sap 9.) Idcirco rerum uitæ huic mortali neceſſariarum utriſq; hominibus fidelibus et infidelibus, & utriq; domui cõmunis eſt uſus: ſed finis utendi cuiq; ſuus proprius, multumq; diuerſus. Ita etiam terrena ciuitas, quæ nõ uiuit ex fide, terrenã pacẽ appetit: in eoq; defigit imperandi obediendiq; cõcordiam ciuium, ut ſit eis de rebus ad mortalem uitam pertinẽtibus humanarum quædam cõpoſitio uoluntatum. Ciuitas autem cæleſtis, uel potius pars eius, quę in hac mortalitate peregrinatur, & uiuit ex fide: etiam iſta pace neceſſe eſt utaĩ, donec ipſa cui talis pax neceſſaria eſt, mortalitas tranſeat. Ac per hoc dum apud terrenã ciuitatem, uelut captiuã uitã ſuę peregrinationis agit: iam promiſsione redemptionis & dono ſpiritali tanq; pignore accepto, legibus terrenæ ciuitatis, quibus hæc adminiſtrantur, quæ ſuſtentãdæ mortali uitæ accõmodata ſunt, obtemperare non dubitat. Vt quoniam cõmunis eſt ipſa mortalitas, ſeruetur in rebus ad eam pertinentibus inter ciuitatem utramq; concordia. Verùm quia terrena ciuitas ha-

A buit quoſdam ſuos ſapientes, quos diuina improbat diſciplina: qui uel ſuſpicati uel decepti à dæmonibus, crederent multos deos conciliandos eſſe rebus humanis, ad quorũ diuerſa quodãmodo officia diuerſa ſubdita pertinerent, ad alium corpus, ad alium animum, inq; ipſo corpore ad alium caput, ad alium ceruicẽ, & cætera ſingula ad ſingulos. Similiter in animo, ad alium ingenium, ad alium doctrinã, ad alium iram, ad alium concupiſcentiam: inq; ipſis rebus uitæ adiacentibus, ad aliũ pecus, ad alium triticũ, ad alium uinũ, ad alium oleũ, ad alium ſyluas, ad aliũ B numos, ad alium nauigationẽ, ad alium bella atq; uictorias, ad alium coniugia, ad alium partum ac fœcunditatẽ, & ad alios alia cætera. Cæleſtis autẽ ciuitas unum Deum ſolum colendũ noſſet, eiq; tantummodo ſeruiendũ ſeruitute illa, quæ Græcè λατρεία dicitur, & non niſi Deo debeĩ, fideli pietate cenſeret: factum eſt, ut religionis leges cũ terrena ciuitate non poſſet habere cõmunes, proq; his ab ea diſſentire haberet neceſſe: atque oneri eſſe diuerſa ſentientibus, eorumq; iras & odia & perſecutionũ impetus ſuſtinere, niſi cũ animos aduerſantiũ aliquãdo terrore ſuæ mul- C titudinis, & ſemper diuino adiutorio propulſaret. Hæc ergo cæleſtis ciuitas dum peregrinaĩ in terra, ex omnibus gentibus ciues euocat, atq; in omnib. linguis peregrinã colligit ſocietatẽ: non curans quicquid in moribus, legibus, inſtitutiſq; diuerſum eſt: quib. pax terrena uel conquiriĩ, uel teneĩ: nihil eorum reſcindens uel deſtruẽs, imò etiã ſeruans ac ſequens: quod licet diuerſum ſit in diuerſis nationibus, ad unũ tamen eundemq; finẽ terrenæ pacis intenditur, ſi religionẽ qua unus ſummus & uerus Deus colendus doceĩ, D non impedit. Vtitur ergo etiã cæleſtis ciuitas in hac ſua peregrinatione pace terrena, et de rebus ad mortalem hominũ naturã pertinentibus, humanarũ uoluntatum compoſitionẽ, quantũ ſalua pietate ac religione conceditur, tuetur atq; appetit, eamq; terrenam pacem refert ad cæleſtem pacem: quæ uerè ita pax eſt, ut rationalis duntaxat creaturæ ſola pax habenda atq; dicenda ſit, ordinatiſſima ſcilicet & concordiſsima ſocietas fruendi Deo, & inuicem in Deo: quò cùm uentũ fuerit, non erit uita mortalis, ſed [a] planè certeq; uitalis: nec corpus animale, q̃d dũ cor-

(Ecclesiæ collectio.)

Sap. 9. rumpitur, aggrauat animam: ſed ſpiritale ſi- A ne ulla indigentia ex omni parte ſubditum uoluntati. Hanc pacẽ dum peregrinatur in fide, habet: atq; ex hac fide iuſtè uiuit, cùm ad illam pacẽ adipiſcendã refert, quicquid bonarum actionũ gerit erga Deum & proximũ, quoniam uita ciuitatis utiq; ſocialis eſt.

L. VIVES.

PLanè [a] certeq; uitalis.] Vita uitalis uerbum erat Ennij, ut ait Cicero. Ad id Auguſtinus alluſit.

Quòd diuerſa ſit Academiæ nouæ ambiguitas à conſtantia fidei Chriſtianæ. Cap. XVIII.

QVOD aũt attinet ad illam differentiã, quã de Academicis nouis Var- B ro adhibuit, quibus incerta ſunt omnia: omnino ciuitas Dei talẽ dubitationẽ tanquã dementiã deteſtat: habens de rebus, quas mente atq; ratione cõprehendit, etiam ſi paruã propter corpus corruptibile, quod aggrauat animam, quoniam ſicut
1.Cor.13. dicit Apoſtolus: Ex parte ſcimus, tamen certiſsimam ſcientiã: creditq; ſenſibus in rei cuiuſq; euidentia, quibus per corpus animus utitur: quoniã miſerabilius fallitur, qui nunquam putat eis eſſe credendum. Credit etiã Scripturis ſanctis & ueterib. & nouis, quas C Canonicas appellamus, unde fides ipſa cõcepta eſt, ex qua iuſtus uiuit: [a] per quã ſine du-
2.Cor.5. bitatione ambulamus, quamdiu peregrinamur à Dño: qua ſalua atq; certa, de quibuſdã rebus, quas neq; ſenſu, neq; ratione percipimus, neq; nobis per Scripturam canonicam claruerunt, nec per teſtes, quibus non credere abſurdum eſt, in noſtrã noticiam peruenerunt, ſine iuſta reprehenſione dubitamus.

L. VIVES.

PEr [a] quam ſine dubitatione.] Euidenter nõ ſcitur, ſed non certius creditur, quàm quod ſenſibus uſurpamus.

De habitu & moribus populi Chriſtiani. Cap. XIX.

NIHIL ſanè ad iſtam pertinet ciuitatem quo habitu uel more uiuẽdi, ſi non eſt cõtra diuina præcepta, iſtã fidem, qua peruenitur ad Deũ, quiſq; ſectetur: unde ipſos quoq; philoſophos, quando Chriſtiani fiunt, non habitum uel conſuetudinem uictus, quæ nihil impedit religionẽ, ſed falſa dogmata mutare compellit. Vnde illam quã Varro adhibuit ex Cynicis differentiam, ſi nihil turpiter atq; intemperanter agant, omnino nõ curat. Ex tribus uerò illis uitæ generibus, ocioſo, actuoſo, & ex utroq; compoſito: quamuis ſalua fide quiſq; poſsit in quolibet eorũ uitam ducere, & ad ſempiterna præmia peruenire: intereſt tamen quid amore teneat ueritatis, quid officio charitatis impendat. Nec ſic quiſq; debet eſſe ocioſus, ut in eodem ocio utilitatem non cogitet proximi: nec ſic actuoſus, ut contemplationem non requirat Dei. In ocio non iners uacatio delectare debet, ſed aut inquiſitio, aut inuentio ueritatis: ut in ea quiſq; proficiat, & quod inuenerit alteri non inuideat. In actione uerò non amandus eſt honor in hac uita ſiue potẽtia: quoniam omnia uana ſub ſole: ſed opus ipſum quod per eundem honorem uel potentiam fit, ſi rectè atque utiliter fit, id eſt, ut ualeat ad eam ſalutẽ ſubditorum, quæ ſecundũ Deum eſt: unde iam ſuperius diſputauimus. Propter quod ait Apoſtolus: Qui 1.Tim.3.
epiſcopatum deſiderat, bonum opus deſiderat. Exponere uoluit quid ſit epiſcopatus: quia nomen eſt operis, non honoris. [a] Græcum eſt enim, atq; inde ductũ uocabulum, quòd ille qui præficitur, eis quibus præficitur ſuperintendit, curam eorũ ſcilicet gerẽs: ἐπὶ quippe ſuper, σκοπὸς uerò intentio eſt: ergo ἐπισκοπεῖν ſi uelimus, Latinè ſuperintendere poſſumus dicere: ut intelligat non ſe eſſe epiſcopũ, qui præeſſe dilexerit, non prodeſſe. Itaq; à ſtudio cognoſcendæ ueritatis nemo prohibetur, quod ad laudabile pertinet ocium. Locus uerò ſuperior, ſine quo regi populus non poteſt, & ſi ita teneatur atq; adminiſtretur ut decet, [b] tamẽ indecẽter appetitur. Quamobrem ocium ſanctum quærit charitas ueritatis: negocium iuſtum ſuſcipit neceſsitas charitatis. Quam ſarcinã ſi nullus imponit, percipiendæ atq; intuendæ ua-
D candum eſt ueritati. Si autem imponitur, ſuſcipienda eſt propter charitatis neceſsitatẽ. [c] Sed nec ſic omnimodo ueritatis delectatio deſerenda eſt, ne ſubtrahatur illa ſuauitas, & opprimat iſta neceſsitas.

L. VIVES.

GRæcum [a] eſt enim atq; inde ductum uocabulũ.] Episcopus.
Vnde ductum ſit epiſcopi nomen, dixi alibi. Eſt enim uel ab [illegible], quod eſt conſidero: uel [illegible], quod idem eſt & uiſitare: unde illi [illegible] ut inquit Suidas, quod in alijs libris explicui. Mittebantur enim ab Athenienſibus ad ſubditas ciuitates qui res illorum inſpicerent: & hi uocabantur epiſcopi, quaſi inſpectores, uel uiſitatores, & obſeruatores. La-

coues

cones nominabant harmoſtas. In ſacris literis epiſcopus uulgo ſpeculator dicitur: ut in Ezech. in Oſee, cùm Dñs queritur epiſcopos laqueum factos ſpeculationi, & rete, in monte Thabor: ceu de huius temporis epiſcopis loqueretur, qui ſacerdotijs laqueos tendunt, & pecuniæ larga retia: ſed nõ raris maculis, ne nummus effluat. [b] Tamẽ indecenter appetitur.] Nunc ita curatum eſt diligentia & ingenijs quorundã, ut circa fraudẽ huius legis poſsit epiſcopatus nõ appeti modo licitè, ſed emi quoq; & uendi. [b] Sed nec ſic omnino ueritatis.] Oſtendit lectioni & ſtudijs ſanctarum Scripturarũ debere deditum eſſe epiſcopum, & à negocijs mundanis ſubinde ſe ad ſeipſum, imò ad Deũ ſe uocare: ut ita agat in ſeculo tanquam peregrinus, & Dei animæq; ſuæ negocium gerens, non rerum fluxarum & caſurarum: neq; deſit tamen miniſterio cui præfectus eſt, non ambitione ſua, ſed uocatione cæleſti. *Epiſcopi officium.*

Quòd ciues ſanctorum in uitæ huius tempore ſpe beati ſint. Cap. XX.

QVamobrẽ ſummũ bonum ciuitatis Dei, cùm ſit æterna pax atq; perfecta: nõ per quã mortales tranſeant naſcendo atq; moriẽdo, ſed in qua immortales maneãt nihil aduerſi omnino patiendo, quis eſt qui illã uitã uel beatiſsimã neget, uel in eius cõparatione iſtam, quæ hic agitur, quãtislibet animi & corporis externarũq; rerũ bonis plena ſit, nõ miſerrimam iudicet? Quam tamen quicunq; ſic habet, ut eius uſum referat ad illius finẽ, quam diligit ardentiſsimè, ac fideliſsimè ſperat: nõ abſurdè dici etiam nunc beatus poteſt, ſpe illa potius, ꝙ re iſta. Res uerò iſta ſine ſpe illa, beatitudo falſa & magna miſeria eſt. Non enim ueris animi bonis utitur: quoniã nõ eſt uera ſapientia, quæ intentionem ſuam in his quæ prudenter diſcernit, gerit fortiter, cohibet temperanter, iuſteq; diſtribuit: nõ in illum dirigit finẽ, ubi erit Deus omnia in omnibus æternitate certa & pace perfecta. *1.Cor.15.*

An ſecundum definitiones Scipionis, quæ in Dialogo Ciceronis ſunt, unquam fuerit Romana reſpublica. Cap. XXI.

QVapropter nũc eſt locus, ut ꝙ potero breuiter ac dilucidè expediã, qđ in ſecũdo huius Operis libro me demonſtraturũ eſſe promiſi: ſecũdũ definitiones, quibus apud Ciceronẽ utitur Scipio in libris De republica, nunquã rempublicã fuiſſe Romanã. Breuiter eñ rẽpublicã definit eſſe rem populi. Quæ definitio ſi uera eſt, nunq̃ fuit Romana reſpublica: quia nunq̃ fuit res populi: quam definitionẽ uoluit eſſe reipublicæ. Populum enim eſſe definiuit cœtũ multitudinis, iuris cõſen-

A ſu & utilitatis cõmunione ſociatũ. Quid autem dicat iuris conſenſum, diſputãdo explicat: per hoc oſtendens geri ſine iuſticia non poſſe rempublicã: ubi ergo iuſticia uera non eſt, nec ius poteſt eſſe. Quod eñ iure fit, profectò iuſtè fit. Quod autẽ fit iniuſtè, nec iure fieri poteſt. Non enim iura dicenda ſunt uel putãda iniqua hominũ cõſtituta: [a] cùm illud etiã ipſi ius eſſe dicãt, quod de iuſticiæ fonte manauerit: falſumq; eſſe, quod à quibuſdam non rectè ſentientibus dici ſolet: [b] id eſſe ius, quod ei qui plus poteſt, utile eſt. Quocirca ubi nõ eſt uera iuſticia, iuris cõſenſu ſociatus

B cœtus hominũ nõ põt eſſe, & ideo nec populus: iuxta illã Scipionis uel Ciceronis definitionem. Et ſi nõ populus, nec res populi: ſed qualiſcũq; multitudinis, quæ populi nomine digna nõ eſt: ac per hoc ſi reſp. res populi eſt, & populus nõ eſt, qui conſenſu non ſociatus eſt iuris: nõ eſt autẽ ius, ubi nulla iuſticia eſt: proculdubiò colligitur, ubi iuſticia nõ eſt, nõ eſſe rempublicam. Iuſticia porrò ea uirtus eſt, quæ ſua cuiq; diſtribuit. Quæ igitur iuſticia eſt hominis, quæ ipſum hominem Deo uero tollit, & immundis dæmonibus ſubdit? Hoccine eſt ſua cuiq; diſtribue- *Iuſticia.*

C re? An qui fundũ aufert eius, à q̃ emptus eſt, & tradit ei qui nihil in eo habet iuris, iniuſtus eſt: & qui ſeipſum aufert dominãti Deo, à q̃ factus eſt, et malignis ſeruit ſpiritibus, iuſtus eſt? Diſputaẽ certè acerrimè atq; fortiſsimè in eiſdẽ ipſis De repub. libris aduerſus iniuſticiã pro iuſticia. Et quóniã cùm prius ageretur pro iniuſticiæ partibus contra iuſticiã, & diceretẽ niſi per iniuſticiã rempublicã ſtare augeriq; nõ poſſe: hoc ueluti ualidiſsimum poſitũ erat, iniuſtũ eſſe, ut homines hominibus dominãtibus ſeruiant: quam tamẽ iniuſticiam niſi ſequatur imperioſa ciuitas, cuius

D eſt magna reſpublica, nõ eam poſſe prouincijs imperare: reſponſum eſt à parte iuſticiæ, ideo iuſtũ eſſe, quòd talibus hominibus ſit utilis ſeruitus, & pro utilitate eorũ fieri cùm rectè fit, id eſt, cùm improbis aufertur iniuriarũ licentia: & domiti ſe melius habebunt, quia indomiti deterius ſe habuerunt. Subditumq; eſt ut iſta ratio firmareẽ, ueluti à natura ſumptũ nobile exemplũ, atq; dictum eſt: Cur igiẽ Deus homini, animus imperat corpori, ratio libidini, cæteriſq; uitioſis animi partibus? Planè hoc exemplo ſatis edoctum eſt,

A eſt, quibuſdã eſſe utilẽ ſeruitutẽ: & Deo quidem ut ſeruiaſ, utile eſſe omnibus. Seruiens aũt Deo animus, rectè imperat corpori, inq́ ipſo animo ratio Dño Deo ſubdita rectè imperat libidini uitijsq́ cæteris. Quapropter ubi homo Deo nõ ſeruit, quid in eo putãdũ eſt eſſe iuſticię: quãdoquidẽ Deo nõ ſeruiẽs, nullo modo poteſt iuſtè anim⁹ corpori, aut humana ratio imperare? Et ſi in homine tali non eſt ulla iuſticia, proculdubiò nec in hominũ cœtu, qui ex hominib. talibus conſtat. Nõ eſt hic ergo iuris ille cõſenſus, qui hominũ multitudinẽ populũ facit, cuius res diciť B eſſe reſpublica. Nã de utilitate quid dicã, cuius etiã cõmunione ſociatus cœtus hominũ ſicut ſe habet iſta definitio, populus nuncupať? Quamuis enim ſi diligẽter attẽdas, nec utilitas ſit ulla uiuẽtiũ, qui uiuũt impiè: ſicut uiuit om̃is qui nõ ſeruit Deo, ſeruitq́ dęmonibus, tanto magis impijs, quãto magis ſibi, cũ ſint immũdiſsimi ſpiritus, tanq́ dijs ſacrificari uolunt: tamẽ quod de iuris cõſenſu diximus, ſatis eſſe arbitror, unde appareat per hanc definitionẽ nõ eſſe populũ, cuius reſp. eſſe dicať, in quo iuſticia nõ eſt. Si em̃ dixerunt nõ ſpiritib. immũdis, ſed dijs bonis atq́ ſan- C ctis in ſua republica ſeruiſſe Romanos, nunquid eadẽ toties repetẽda ſunt, quę iam ſatis, imò ultra q̃ ſatis eſt, diximus? Quis enim ad huc locũ per ſuperiores huius Operis libros peruenit, qui dubitare adhuc poſsit, malis & impuris dæmonibus ſeruiſſe Romanos, niſi uel nimiũ ſtolidus, uel impudẽtiſsimè cõtentioſus? Sed ut taceã quales ſunt, quos ſacrificijs colebãt, in lege ueri Dei ſcriptũ eſt: Sacrificans dijs eradicabiť, niſi Deo tantũ. Nec bonis igitur, nec malis dijs ſacrificari uoluit, qui hoc cum tanta cõminatione præcepit.

L. VIVES. D

Lex. CVm [a] illud etiam ipſi ius eſſe dicant.] Cicero in 1. De leg. ius & legem non populorum iuſsis, nec principum decretis, nec ſententijs conſtitui iudicum ait, ſed naturæ norma. Et in ſecũdo: Hanc igitur uideo, inquit, ſapientiſsimorũ fuiſſe ſententiã, legẽ neq́ hominum ingenijs excogitatã: nec ſcitum aliquod eſſe populorũ, ſed æternũ quiddam, quod uniuerſum mũdum regeret imperãdi prohibendiq́ ſapiẽtia. Ita principem legẽ illam ultimã mentẽ eſſe dicebant omnia ratiõe aut cogẽtis aut uetãtis Dei. Sic ille ex Platone ſuo. Quam Stoici ſententiã ſecuti ſunt contra Epicurũ, qui nihil iuſtum dixit eſſe natura, ſed metu. De quo Seneca lib. Epiſt. 16. Hanc diuinã legem quæ non libris inſcripta, nec in æs inciſa, ſed pectoribus noſtris eſt à natura indita, æquum ac bonum à Iurecõſultis dicitur. Idcirco Ius. ius ab Vlpiano finitur, ars æqui & boni: ut hi demũ ſint A iuriſperiti, qui huius ęquitatis ac naturæ legis tractãdę ſunt gnari: quiq́, ut de Sulpitio dicit Cicero, ad æquitatẽ facilitatemq́ omnia referunt, & tollere cõtrouerſias malunt, q̃ cõſtituere: ut pax illa & inter homines, & in uniuſcuiuſq́ ſeruetť animo: qua nil magis natura ipſa gaudet. Et planè in hũc uſum paratos olim apud innocentius illud ſeculũ prius iuriſconſultos arbitror, ut lites q̃ ciuſsimè prudentia ſua dirimerent, ac finirent. Id quod puer penè audiſſe me de Henrico Marco auũculo meo memini, cùm acutiſsimus ille iuriſperitus Iuſtiniani Cæſaris Inſtitutiões in patria mihi prælegeret. Et his paucis diebus de hac ipſa re multa pleruq́ diſſeruimus ego & Frãciſcus Craneueldius, iuris & iuſticiæ cõſultiſsimus, cùm fraudes, dolos, uerſutias huius ſeculi ꝑ profeſſores iuris æquitatisq́ excitatas & altas eſſe, ſapiẽtiſsimè deploraret, homo incredibili ingenij ac iudicij ui, mitaq́ integritate uitæ, & ſuauitate morũ tam iu- B cunda, tam leni, ut nihil unquã, etiã ſi multos cũ eo agas annos inuenias uel aſperi, uel acerbi, uel quod ulla te prorſus ex parte offendat, & auertat. Aderãtq́ interdum M. Laurinus, decanus S. Donatiani Brugẽſis: cui ſimiles amicos ſi literæ haberent pleroſq́, felicius certè cũ illis ageref: & Ioannes Feuinus ex eodẽ D. Donatiani collegio, iuuenis pectore & in primis cordato, & ad Muſas earumq́ ſtudioſos omnes amandos à natura factus, ſtudio educatus atq́ appoſitus. [b] Id eſſe ius quod ei qui plus poteſt utile.] Sic iuſtũ finiuit Thraſymachus apud Platonem in primo De rep. quam Socrates definitionem refutat, & hauddubiè tale eſt maxima ex parte ius, quo nunc in ciuitatibus utimur.

Henricus Marcus. Franciſcus Craneueldius. Marcus Laurinus. Ioannes Feuinus.

An uerus ſit Deus, cui Chriſtiani ſeruiunt, cui ſoli debeat ſacrificari. Cap. XXII.

C SED reſpõderi poteſt: Quis iſte Deus eſt, aut unde dignus ꝓbatur, cui debe rent obtemperare Romani, ut nullũ deorũ præter ipſum colerent ſacrificijs? Magnæ cæcitatis eſt, adhuc quærere, quis iſte ſit Deus. Ipſe eſt Deus, cuius prophetæ prædixerunt iſta quæ cernimus. Ipſe eſt Deus, à q̃ reſponſum accepit Abraham: In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. (Gen. 22.) Quod in Chriſto fieri, qui ſecundũ carnẽ de illo ſemine exortus eſt, idẽ ipſi qui remanſerunt huius nominis inimici uelint nolintue cognoſcunt. Ipſe eſt Deus, cuius diuinus ſpiritus per eos D locutus eſt: quorũ prædicta atq́ cõpleta per eccleſiã, quã uidemus toto orbe diffuſam, in Libris ſuperiorib. poſui. Ipſe eſt Deus, quẽ Varro doctiſsimus Romanorũ Iouẽ putat, quãuis neſciens quid loquať. Quod tñ ideo cõmemorandũ putaui, quoniã uir tãtę ſcientiæ nec nullũ iſtum Deũ potuit exiſtimare, nec uilem. Hunc enim eum eſſe credidit, quẽ ſummum putauit Deum. Poſtremò ipſe eſt deus, quẽ doctiſsimus philoſophorũ, quamuis Chriſtianorum acerrimus inimicus, etiã per eorum oracula, quos deos putat, deum magnum Porphyrius confitetur.

Quæ

Quæ Porphyrius dicat oraculis deorum reſponſa de Chriſto. Cap. XXIII.

NAM in libris quos *θεολογίαν φιλοσοφίας* appellat, in quibus exequitur
atq; cõſcribit rerũ ad philoſophiã
pertinentiũ, uelut diuina reſpõſa, ut ipſa uer-
ba eius, quemadmodum ex lingua Græca in
Latinã interpretata ſunt, ponã: Interrogãti,
inqt, quẽ deũ placãdo reuocare poſsit uxo-
rẽ ſuã à Chriſtianiſmo, hæc ait uerſib. Apol-
lo. Deinde uerba Apollinis iſta ſunt: Fortè
magis poteris in aqua impreſsis literis ſcri-
bere, aut inflans pẽnas leues per aera ut auis
uolare, q̃ ſemel pollutæ reuoces impiæ uxo
ris ſenſum. Pergat quõ uult inanib. fallacijs
perſeuerãs, & lamentationibus fallaciſsimis
mortuũ deũ cantãs, quẽ iudicib. recta ſenti-
entibus perditum, peſsima in ſpecioſis ferro
iuncta mors interfecit. Deinde poſt hos uer
ſus Apollinis, qui nõ ſtãte metro Latinè in-
terpretati ſunt, ſubiũxit atq; ait: In his quidẽ
tergiuerſationẽ irremediabilis ſentẽtiæ eorũ
manifeſtauit, dicẽs: Quoniã Iudæi ſuſcipiũt
Deũ magis q̃ iſti. Ecce ubi decolorans Chri
ſtũ, Iudæos præpoſuit Chriſtianis: cõfitens
ꝙ Iudæi ſuſcipiãt Deũ. Sic em̃ expoſuit uer-
ſus Apollinis, ubi à iudicib. recta ſentientib.
Chriſtum dicit occiſum, tanq̃ illis iuſtè iudi-
cantib. meritò ſit ille punitus. Viderit quid
de Chriſto uates mendax Apollinis dixerit,
atq; iſte crediderit: aut fortaſſe uatẽ, q̃d non
dixit, dixiſſe iſte ipſe confinxerit: q̃ uerò ſibi
cõſtet, uel ipſa oracula inter ſe faciat cõueni-
re, poſtea uidebimus. Hic tñ Iudæos tanquã
Dei ſuſceptores rectè dicit iudicaſſe de Chri
ſto, ꝙ eũ morte peſsima excruciandũ eſſe cẽ-
ſuerint. Deus itaq; Iudæorũ, cui perhibet te-
ſtimoniũ, audiẽdus fuit, ſic dicẽs: Sacrificans
dijs eradicabit̃, niſi Deo tm̃. Sed ad manife-
ſtaria ueniamus, et audiamus q̃ magnũ Deũ
dicat eſſe Iudęorũ. Ita ad ea quę interrogauit
Apollinẽ, quid melius [b] uerbũ ſiue ratio, an
lex? Reſpõdit, inquit, uerſibus, hæc dicẽs. Ac
deinde ſubijcit Apollinis uerſus, in quib. &
iſti ſunt, ut quantũ ſatis eſt inde decerpã: In
Deũ uerò, inquit, generatorẽ, & in regẽ ante
omnia: quẽ tremit cælũ & terra atq; mare &
infernorũ abdita, & ipſa numina perhorre-
ſcũt: quorũ lex eſt pater, quẽ ualde ſancti ho
norãt Hebræi. Tali oraculo Dei ſui Apolli-
nis, Porphyrius tã magnũ Deũ dixit eſſe He-

Apollinis teſtimonium de inuicta Chriſtianorum in fide perſeuerantia.

A bręorũ, ut eũ & ipſa numina perhorreſcant.
Cùm ergo Deus iſte dixerit: Sacrificans dijs
eradicabit̃, miror ꝙ ipſe Porphyrius nõ per-
horruerit, & ſacrificans dijs eradicari nõ for-
midauerit. Dicit etiã bona philoſophus iſte
de Chriſto, quaſi oblitus illius de qua paulo
antè locuti ſumus, cõtumeliæ ſuæ: aut quaſi
in ſomnis dij eius maledixerint Chriſto, &
euigilantes eum bonũ eſſe cognouerint, di-
gneq; laudauerint. Deniq; tanq̃ mirabile a-
liquid atq; incredibile prolaturus: præter o-
pinionẽ, inquit, profectò quibuſdã uideatur
eſſe q̃d dicturi ſumus. Chriſtũ enim dij pijſsi
B mũ pronunciauerũt, & immortalẽ factũ, &
cũ bona prędicatione eius meminerũt. Chri
ſtianos aũt pollutos, inquit, et cõtaminatos,
& errore implicatos eſſe dicũt: & multis tali
bus aduerſus eos blaſphemijs utunt̃. Dein-
de ſubijcit, uelut deorũ oracula blaſpheman
tiũ Chriſtianos. Et poſt hæc: De Chriſto aũt
inquit, interrogantib. ſi eſt deus, ait Hecate:
Quoniã quidẽ immortalis anima poſt cor-
pus ut incedit, noſti: à ſapiẽtia autem abſciſa
ſemper errat, uiri pietate pręſtantiſsimi eſt il-
la anima, hãc colũt aliena à ſe ueritate. Dein-
de poſt uerba eius quaſi oraculi ſui ipſe con-
C texens: Pijſsimũ igit̃ uirũ, inquit, eũ dixit, &
eius animã, ſicut et aliorũ piorũ, poſt obitũ
immortalitate donatã, et hãc colere Chriſtia
nos errãtes. Interrogãtib. aũt inquit: Cur er-
go dãnatus eſt? oraculo reſpondit dea: Cor-
pus quidẽ debilitãtib. tormẽtis ſemp oppo-
ſitũ eſt: aĩa autẽ piorũ cæleſti ſedi inſidet. Illa
uerò anima alijs animab. fataliter dedit, qui-
bus fata nõ annuerũt deorũ obtinere dona,
neq; habere Iouis immortalis agnitionẽ, er-
rore implicari. Propterea ergo dijs exoſi: qa
quib. fato non fuit noſſe deũ, nec dona à dijs
D accipere, his fataliter dedit iſte errore impli-
cari. Ipſe uerò pius, & in cęlũ ſicut pij cõceſ-
ſit. Itaq; hũc quidẽ nõ blaſphemabis, [c] miſe-
raberis aũt hominũ dementiã, ex eo in eis fa-
cile præcepsq; periculũ. Quis ita ſtultus eſt,
ut nõ intelligat aut ab homine callido, eoq;
Chriſtianis inimiciſsimo hæc oracula fuiſſe
conficta, aut cõſilio ſimili ab impuris dæmo-
nib. iſta fuiſſe reſpõſa, ut ſcilicet quoniã lau-
dãt Chriſtũ, ꝓpterea credant̃ ueraciter uitu-
perare Chriſtianos: atq; ita, ſi poſsint, inter
cludant uiã ſalutis æternæ, in qua ſit quiſq;
Chriſtianus? Suæ quippe nocendi aſtutiæ
millefor-

Aſtutia diaboli mira.

milleformi nõ credũt eſſe contrariũ, ſi credatur eis laudantib. Chriſtũ, dũ tamẽ credatur etiã uituperantibus Chriſtianos: ut eum qui utrũq; crediderit, talẽ Chriſti faciant laudatorẽ, ne uelit eſſe Chriſtianus. Ac ſic quãuis ab illo laudatus, ab iſtorũ tamẽ dæmonũ dominatu eum nõ liberet Chriſtus: præſertim quia ita laudant Chriſtũ, ut quiſquis in eũ talem crediderit, qualis ab eis prædicat̃, Chriſtianus uerus nõ ſit,[d] ſed Photinianus hęreticus, qui tãtũmodo hominẽ, nõ etiã Deũ nouerit Chriſtũ: & ideo per eũ ſaluus eſſe non poſsit: nec iſtorũ mẽdaciloquorũ dæmonũ laqueos uitare uel ſoluere. Nos aũt neq; Apollinẽ uituperantẽ Chriſtũ, neq; Hecaten poſſumus approbare laudantẽ. Ille quippe tanq̃ iniquũ Chriſtũ uult credi, quẽ à iudicibus recta ſentientibus dicit eſſe occiſum: iſta hominẽ pijſsimũ, ſed hominẽ tantũ. Vna eſt tamẽ & illius & huius intẽtio, ut nolint homines eſſe Chriſtianos: quia niſi Chriſtiani erũt, ab eorũ erui poteſtate nõ poterunt. Iſte uerò philoſophus, uel potius q̃ talib. aduerſus Chriſtianos quaſi oraculis credũt, prius faciãt ſi poſsũt, ut inter ſe de ipſo Chriſto Hecate atq; Apollo concordent, eumq́; aut ambo uituperẽt, aut ambo collaudent. Quod ſi facere potuiſſent, nihilominus nos et uituperatores & laudatores Chriſti, fallaces dęmones uitaremus. Cũ uerò eorũ deus & dea inter ſe de Chriſto, ille uituperãdo, iſta laudando diſſentiãt: profectò eis blaſphemantibus Chriſtianos nõ credũt homines, ſi rectè ipſi ſentiãt. Sanè Chriſtum laudans: uel Porphyrius uel Hecate, cũ dicat eũ ipſum dediſſe fataliter Chriſtianis, ut implicarẽt errore: cauſas tamen eiuſdẽ, ſicut putat, pandit erroris. Quas anteq̃ ex uerbis eius exponam, prius quęro: ſi fataliter dedit Chriſtus Chriſtianis erroris implicationẽ, utrũ uolẽs, an nolẽs dederit? Si uolẽs, quõ iuſtus? ſi nolẽs, quõ beatus? Sed iam cauſas ipſius audiamus erroris. Sũt, inquit, ſpiritus terreni minimi loco terreno quodã malorũ dęmonũ poteſtati ſubiecti. Ab his ſapientes Hebræorũ, quorũ unus iſte etiã Ieſus fuit, ſicut audiſti diuina Apollinis oracula, quæ ſuperius dicta ſunt: ab his ergo Hebræi dæmonib. peſsimis, & minorib. ſpiritibus uetabant religioſos, & ipſis uacare prohibebãt: uenerari aũt magis cæleſtes deos, amplius aũt uenerari Deũ patrem.

A Hoc aũt, inquit, & dij pręcipiunt, & in ſuperiorib. oſtẽdimus, quẽadmodũ animaduertere ad Deũ monent, & illũ colere ubiq; imperant. Verũ indocti & impiæ naturæ, quibus uerè fatũ nõ cõceſsit à dijs dona obtinere, neq; habere Iouis immortalis notionem, nõ audientes & deos & diuinos uiros: deos quidẽ oẽs recuſauerũt, ꝓhibitos aũt dæmones nõ ſolũ nullis odijs inſequi, ſed etiã reuereri delegerũt. Deũ aũt ſimulantes ſe colere, ea ſola per quæ Deus adorat̃, nõ agũt. Nam Deus quidẽ utpote omniũ pater nullius in-
B diget: ſed nobis eſt bene, cũ eum per iuſticiã & caſtitatẽ aliaſq́; uirtutes adoramus, ipſam uitã precem ad ipſum facientes, ꝑ imitationẽ & inquiſitionẽ de ipſo.[e] Inquiſitio enim purgat, inquit: imitatio deificiat affectionẽ ad ipſum operãdo. Bene quidẽ prædicauit Deũ patrẽ, & quibus ſit colendus moribus dixit. Quib. præceptis Prophetici libri pleni ſunt Hebręorũ, quando ſanctorũ uita[f] ſiue uituperatur, ſiue laudat̃. Sed in Chriſtianis tantũ errat, aut tantũ calumniat̃, quantũ uolũt dæmones, quos opinat̃ deos, quaſi cuiq; difficile ſit recolere, quæ turpia, quæ dedecora er-
C ga deorũ obſequiũ in theatris agebant̃ & tẽplis: & attẽdere quæ legant̃, dicant̃, audiant̃ in eccleſijs, uel Deo uero q̃d offerat̃: & hinc intelligere ubi ædificiũ, & ubi ruina ſit morum. Quis autẽ huic dixit uel inſpirauit, niſi diabolicus ſpiritus tam uanũ apertũq́; mendacium, q̃ dęmones ab Hebræis coli prohibitos uereant̃ potius q̃ oderint Chriſtiani? Sed deus ille quẽ coluerũt ſapientes Hebræorũ, etiã cæleſtib. ſanctis angelis & uirtutibus Dei, quos beatiſsimos tanq̃ ciues in hac noſtra peregrinatione mortali uenera-
D mur & amamus, ſacrificari uetat, intonans in lege ſua quam dedit populo ſuo Hebræo, & ualde minaciter dicẽs: Sacrificãs dijs eradicabitur. Et ne quiſquã putaret dæmonib. peſsimis, terreniſq́; ſpiritibus, quos iſte dicit minimos uel minores, nc ſacrificet̃ eſſe præceptum:[g] quia et ipſi in Scripturis ſanctis dicti ſunt dij, nõ Hebræorũ, ſed gentiũ. Quod euidenter in Pſalmo Lxx. interpretes poſuerunt, dicẽtes: Quoniã omnes dij gentiũ dæmonia. *Pſal. 96.* Ne quis ergo putaret iſtis quidẽ dæmonijs prohibitũ eſſe, cæleſtibus autem uel omnibus, uel aliquibus ſacrificari eſſe permiſſum, mox addidit; Niſi Domino ſoli, id eſt,

eſt,niſi Domino tãtùm: ne fortè in eo quod A
dicit, niſi Dño ſoli, Dominum ſolum credat
eſſe quiſpiam, cui ſacrificandũ putet. Quod
non ita eſſe intelligendũ,[b] in ſcripturis Græ-
cis facillimè reperitur. Deus igitur Hebræo-
rum, cui tam magnum tantus etiã iſte philo-
ſophus perhibet teſtimoniũ, legẽ dedit He-
bræo populo ſuo, Hebræo ſermone conſcri-
ptam, non obſcurã & incognitam, ſed omni-
bus iam gentibus diffamatã, in qua lege ſcri-
ptũ eſt: Sacrificans dijs eradicabitͬ, niſi Dño
tantùm. Quid opus eſt in hac eius lege, e-
iuſq; prophetis de hac re multa perquirere,
imò non perquirere, non enim abſtruſa uel B
rara ſunt, ſed aperta & crebra colligere, & in
hac diſputatione mea ponere: quibus luce
clarius appareat, nulli omnino niſi tantùm
ſibi, Deum uerũ & ſummũ uoluiſſe ſacrifica
ri. Ecce hoc unũ breuiter, imò granditer, mi-
naciter, ſed ueraciter ductũ ab illo deo, quẽ
tam excellenter eorũ doctiſsimi prædicant,
audiatͬ, timeatͬ, impleatͬ, ne inobediẽtes eradi
catio conſequatͬ. Sacrificãs, inquit, dijs eradi-
cabitur, niſi Domino tantũ: non quo rei e-
geat alicuius,[i] ſed quia nobis expedit, ut res
eius ſimus. Hinc enim canitur in ſacris literis C
Pſal.16. Hebræorum: Dixi Dño, Deus meus es tu,
quoniã bonorũ meorũ non eges. Huius au-
tẽ præclariſsimũ atq; optimũ ſacrificiũ nos
ipſi ſumus. Hęc eſt ciuitas eius, cuius rei my-
ſterium celebramus oblationibus noſtris,
quæ fidelibus notæ ſunt, ſicut in Libris præ-
cedentibus diſputauimus. Ceſſaturas enim
uictimas, quas in umbra futuri offerebãt Iu-
dæi: & unũ ſacrificiũ gentes à ſolis ortu uſq;
ad occaſum, ſicut iam fieri cernimus oblatu-
ras, per prophetas Hebræos oracula increpuêre
diuina. Ex quibus quantũ ſatis uiſum D
eſt, nonnulla protulimus, & huic iam operi
aſperſimus. Quapropter ubi non eſt iſta iu-
ſticia, ut ſecundũ ſuam gratiã ciuitati obedi-
enti Deus imperet unus & ſummus, ne cuiq;
ſacrificet, niſi tantũ ſibi: & per hoc in omnib.
hominibus ad eandem ciuitatẽ pertinẽtibus
atq; obedientibus Deo, animus etiã corpori
atq; ratio uitijs ordine legitimo fideliter im-
peret: ut quemadmodũ iuſtus unus, ita cœ-
tus populuſq; iuſtorũ uiuat ex fide,[k] quę o-
peratͬ per dilectionẽ, qua homo diligit Deũ,
ſicut diligendus eſt Deus, & proximũ ſicut
ſeipſum. Vbi ergo non eſt iſta iuſticia, profe
Auguſt.To.5.

ctò non eſt cœtus hominũ iuris conſenſu, &
utilitatis cõmunione ſociatus. Quod ſi non
eſt, utiq; populus non eſt: ſi uera eſt hęc po-
puli definitio. Ergo nec reſpublica eſt: quia
res populi nõ eſt, ubi ipſe populus nõ eſt.

L. VIVES.

NAm[a] in libris quos ἐκ λογίων φιλοσοφίας.] Hoc eſt, de philoſophia reſponſorũ à dijs: in quo opere oracula Apollinis ponit, & cæterorum deorum, ex quibus citauimus nonnulla. [b] Verbum ſiue ratio.] Vtrumq; eſt λόγος. [c] Miraberis autem hominum dementiã.] In antiquis habetur, Miſeraberis: ut uiliores & contemptiores faceret. [d] Sed Photinianus hæreticus.] Hic damnatus eſt in concilio Syrmico, ut Caſsiodorus in Tripartita narrat hiſtoria, conuictuſq; à Sabino pontifice Ancyrenſi. Secutus eſt dogma Samoſateni hæretici, ita ut quidam eandem eſſe hæreſim exiſtiment & tradant. [e] Inquiſitio enim purgat.] Eſt enim inquiſitio, quæ ſpectat ad luſtrationem animi, qua ipſe purgatur tenebris & obſcuritate: & poſtquam inuenerit ac cognouerit Deum, ſtudet eum imitari, fieriq; ſimilis eius, hoc eſt, planè Deus. [f] Siue uituperatur, ſiue.] In Brugẽſi & Colonienſi libris nõ Vituperatur legitur, ſed Imperatur, integriore ſenſu: nec ullus erit, ſi dicas uituperatͬ. Prophetæ enim ſanctorũ uitam nõ uituperant, ſed aut ſanctè uiuere hortantͬ & iubent, aut ſanctè uiuẽtes cõmendant, & laudibus euehunt. [g] Et ipſi in Scripturis ſanctis dicti ſunt dij.] Origenes in Cantica: Deus nomẽ principaliter in eo eſt, ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia: quod à parte uirtutem & naturã trinæ ſingularitatis denunciat. Secundo uerò in loco, & ut ita dixerim abuſiuè, deos dicit Scriptura etiam illos, ad quos ſermo fit, ſicut cõfirmat Saluator in Euangelijs. Sed & cæleſtes uirtutes ſub hoc nomine appellari uidentͬ, dum dicitur: Deus ſtetit in ſynagoga deorũ: in medio autẽ deos dijudicat. Tertio uerò in loco iam non abuſiuè, ſed falſo dij gentiũ dæmones appellantͬ, cùm dicitur: Omnes dij gentium dæmonia. Tantũ Origenes. Auguſtinus in hoc pſalmo xcv. euidẽter Septuaginta interpretes poſuiſſe dicit: Omnes dij gentiũ dæmonia. ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Nam in Hebræo in Pſal. 96. hoc enĩ numero apud eos legitur, Hieronymus uertit: Omnes dij populorum ſculptilia. [h] In ſcripturis Græcis facillimè.] εἰ μὴ τῷ κυρίῳ μόνῳ. Neq; id ineptè Auguſtinus addit: nam pleriq; populi ſolẽ tantùm pro deo colebant, & multi philoſophorum hunc tantùm deum arbitrati ſunt, ac cæterorum deorum uirtutes in hunc retulerũt, ut docet Macrobius. [i] Sed quia nobis expedit.] Nihil nos Deo damus, cùm rectè uiuimus: neq; ipſe maior aut beatior fit, ſed bene nobiſcũ agitur: ita nõ nobis debetur gratia, quòd boni ſumus: ſed eam nos potius Deo debemus, cuius beneficio ſumus boni. [k] Quæ operatur per dilectionem.] Caret actione ac motu ſuo, & uelut uita, cùm in opera charitas non exit, iacet, languet, mortua eſt.

Photinianus. Deus. Pſal. 81.

Qua definitione cõſtet populi & reſpublicæ nuncupationem rectè ſibi non ſolùm Romanos, ſed etiam regna alia uendicare. Cap. XXIIII.

SI autem populus non iſto, ſed alio de- Populus.
finitur modo, uelut ſi dicatur: Popu-
lus eſt cœtus multitudinis rationalis,
rerum quas diligit concordi communione

Cc ſocia-

ſociatus: profectò ut uideatur qualis quiſq; populus ſit, illa ſunt intuenda quæ diligit. Quæcunq; tamen diligat, ſi cœtus eſt multitudinis non pecorũ, ſed rationalium creaturarum, & eorum quæ diligit, cõmunione concordi ſociatus eſt, non abſurdè populus nuncupatur: tanto utiq; melior, quanto in melioribus: tantoq; deterior, quãto eſt in deterioribus concors. Secundum iſtam definitionẽ noſtram Romanus populus, populus eſt: & res eius ſine dubitatione reſpublica. Quid autẽ primis temporibus ſuis, quid ue ſequẽtibus populus ille dilexerit, & quibus moribus ad cruentiſsimas ſeditiones, atque B inde ad ſocialia, atq; ciuilia bella perueniens ipſam concordiã, quæ ſalus quodãmodo eſt populi, ruperit atq; corruperit, teſtaĩ hiſtoria: de qua in præcedẽtibus libris multa poſuimus. Nec ideo tamen uel ipſum non eſſe populum, uel eius rem dixerim nõ eſſe rempublicam, quamdiu manet qualiſcunq; multitudinis rationalis cœtus, rerum quas diligit cõcordi cõmunione ſociatus. Quod aũt de iſto populo, & de iſta republica dixi, hoc de Athenienſium, uel quorumcunq; Græcorum, hoc de Ægyptiorũ, hoc de illa Babylone Aſſyriorũ, quando in rebus ſuis publicis C imperia uel parua uel magna tenuerunt: & de alia quacunq; aliarũ gentiũ intelligar dixiſſe atq; ſenſiſſe. Generaliter quippe ciuitas impiorum, cui non imperat Deus obedienti ſibi, ut ſacrificiũ nõ offerat, niſi tantummodo ſibi, & per hoc in illa & animus corpori, ratioq; uitijs rectè ac fideliter imperet, caret iuſticiæ ueritate.

Quòd non poſſint ibi ueræ eſſe uirtutes, ubi non eſt uera religio. Cap. XXV.

QVamlibet eñ uideaĩ animus corpori, & ratio uitijs laudabiliter imperare, ſi tñ Deo animus & ratio D ipſa nõ ſeruit, ſicut ſibi ſeruiẽdũ eſſe ipſe Deus præcepit, nullo modo corpori uitijſq; rectè imperat. Nã qualis corporis atq; uitiorũ poteſt eſſe mens domina, ueri Dei neſcia, nec eius imperio ſubiugata, ſed uitioſiſsimis dæmonibus corrũpentib. proſtituta? Proinde uirtutes quas ſibi habere uidetur, per quas imperat corpori & uitijs ad q̃dlibet adipiſcendũ uel tenẽdũ, niſi ad Deũ retulerit, etiam ipſæ uitia ſunt potius q̃ uirtutes. Nam licet à quibuſdã tunc ueræ & ho- A neſtæ putenĩ eſſe uirtutes, [a] cũ ad ſeipſas referunĩ: nec propter aliud expetunĩ, etiã tunc inflatæ ac ſuperbæ ſunt: & ideo nõ uirtutes, ſed uitia iudicanda ſunt. Sicut enim non eſt à carne, ſed ſuper carnem, quod carnem facit uiuere: ſic non eſt ab homine, ſed ſuper hominẽ, quod hominẽ facit beatè uiuere: nec ſolum hominem, ſed etiam quamlibet poteſtatem uirtutemq; cæleſtem.

L. VIVES.

CVm [a] ad ſeipſas referunĩ.] Stoici uirtutes ꝓpter ſe amãdas putarũt, ex quorũ ſententijs illa ſunt: Virtutẽ ſeipſa eſſe cõtentã, ipſamq; precium eſſe ſibi: & eã unã ſatis eſſe ad bene beateq; uiuendũ. Apud B Senecã & Ciceronẽ Stoiciſſantẽ, quam opinionẽ uideĩ uult Platonis dogmatis aſtipulari. Cic. 5. De finib. duo genera ponit propter ſe expetendorũ. Vnũ, quod eſt in his in quibus compleĩ ſummũ bonũ, quæ ſunt animi aut corporis: alterũ, eorum quæ ſunt extrinſecus, id eſt, quæ neq; animis inſunt, neq; corporibus: ut parẽtes, liberi, ut propinqui, ut ipſa patria. Sũt illa quidẽ ſua ſpõte chara: ſed eodẽ in genere, in quo illa nõ ſunt. In ſentẽtijs theologicis diſputaĩ, An uirtutes ꝓpter ſe amandæ ſint. Nã Ambroſius affirmare uideĩ in Epiſt. ad Galat. Auguſtinus uerò 13. De trinitate negare. Collector ſententiarũ & amandas propter ſe ait uirtutes, q̃ poſſeſſores ſui ſancta & ſyncera delectatione delectent, & nõ referendas ad ſempiternam beatitudinẽ. Verùm ita ſunt uirtutes cũ præceptis Dei cõiũctæ, ut amare illas nemo poſsit, quin ſummo & primo amoris loco Deũ habeat. Neq; uirtutes ſic amabit ꝓpter ipſas, quin parentẽ, autorẽ, & magiſtrũ earũ Deum plus amet. Nam hæ ſemꝑ C oculos amantis ſui ad illum attollunt: ita fiet, ut cùm ſe uirtutes credat habere charas ꝓpter ſeipſas, ad illasq; toto ferri pectore, in finẽ omniũ Deum perueniat. Sed Auguſtinus hoc loco de Gentilibus loquiĩ, quibus uirtutes ſi externum precium peterẽt, ſordidæ & mercenariæ uidebantur: ſi in cõſcientia acquieſcerent, pulcherrimæ & ueræ uirtutes. Sed is erat illis primus gradus ad arrogantiam, cùm alios præ ſe contemnerent. *Virtus propter ſe amãda.*

De pace populi alienati à Deo, qua utitur ad pietatem populus Dei, dum in hoc peregrinus eſt mundo. Cap. XXVI.

QVo circa ut uita carnis anima eſt, ita beata uita hominis Deus eſt, de quo dicũt ſacræ literæ Hebræorũ: [a] Beatus populus, cuius eſt Dñs Deus ipſius. *Pſal. 144.* Miſer igiĩ populus ab iſto alienatus Deo, diligit tñ ipſe etiã quandã pacem ſuã nõ improbandã, quã quidẽ non habebit in fine, quia nõ ea bene utitur ante finẽ. Hanc aũt ut interim habeat in hac uita, [b] noſtra etiam intereſt: quoniam q̃ diu permixtæ ſunt ambæ ciuitates, utimur & nos pace Babylonis: ex qua ita per fidem Dei populus liberatur, ut apud hanc interim peregrinetur. Propter quod & Apoſtolus admonuit eccleſiã, *1. Tim. 2.* ut oraret pro regibus eius atq; ſublimibus, addens

addens

addens & dicens, ut quietã & tranquillã uitam agamus cum omni pietate[c] & charitate. Et própheta Hieremias cùm populo ueteri Dei uenturam prænunciaret captiuitatẽ, & diuinitùs imperaret, ut obedienter in Babyloniã irent, Deo ſuo etiã iſta patiẽtia ſeruientes, monuit & ipſe ut oraret̃ pro illa, dicens: q̃a in pace eius erit pax ueſtra, uticꝫ interim temporalis, quæ bonis maliſcꝫ cõmunis eſt.

L. VIVES.

BEatos[a] popolus, cuius eſt Dñs Deus ipſius.] Pſal. 144. in qoo enomeratis fortunæ bonis, quæ quidam in primo beatitudinis loco ſtatuunt, numeroſa prole, auro, argento, fœcundis pecoribus, prędijs, & poſſeſsionibus amplißimis, atcꝫ uberrimis, tum fructibos iſtarum rerum omnium pacatis, cum quiete ac lætitia, ad extremum concludit: beatom dixerunt populũ cui hæc adſunt: imò uerò beatus populus, cuios eſt Dominus Deus eius. [b] Noſtra etiam intereſt.] Alibi, Noſtri, quaſi in rem noſtrã eſt. [c] Et charitate.] Alibi, Caſtitate, melius, [illegible].

De pace ſeruiẽtiũ Deo, cuius perfecta trãquillitas in hac tẽporali uita nõ põt apprehendi. XXVII.

PAX aũt noſtra propria, & hic eſt cum Deo per fidẽ, & in æternũ erit cum illo[a] per ſpeciẽ. Sed hic ſiue illa communis, ſiue noſtra propria talis eſt pax, ut ſolatium miſeriæ ſit potius q̃ beatitudinis gaudium. Ipſa quocꝫ noſtra iuſticia quãuis uera ſit propter ueri boni finem, ad quem refert̃, tamẽ tanta eſt in hac uita,[b] ut potius peccatorum remiſsione conſtet, q̃ perfectione uirtutum. Teſtis eſt oratio totius ciuitatis Dei, quæ peregrinat̃ in terris. Per omnia quippe membra ſua clamat ad Deũ: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. [c] Nec pro eis eſt efficax hæc oratio, quorũ fides ſine operib. mortua eſt: ſed pro eis quorũ fides per dilectionẽ operatur. Quia enim Deo quidẽ ſubdita, in hac tamen conditione mortali, & corpore corruptibili, quod aggrauat animã, nõ perfectè uitijs ratio imperat, ideo neceſſaria eſt iuſtitia lis oratio. Nam profectò quancꝫ imperetur, nequacꝫ ſine cõflictu uitijs imperat̃. Et uticꝫ aliquid ſubrepit in hoc loco infirmitatis etiã bene cõfligenti, ſiue hoſtibus talibus uictiã ſubditiſcꝫ dominanti, unde ſi non facili operatione, certè labili locutione aut uolatili cogitatione peccet̃. Et ideo quamdiu uitijs imperatur, plena pax nõ eſt: quia & illa, quæ reſiſtunt, periculoſo debellant̃ prælio: & illa quæ uicta ſunt, nondũ ſecuro triumphãtur

Matth.6.
Iac.2.

ocio, ſed adhuc ſolicito premunt̃ imperio. In his ergo tentationibus, de quibus omnibus in diuinis eloquijs breuiter dictũ eſt:[d] Nunquid nõ tentatio eſt uita humana ſuper terrã? quis ita uiuere præſumat, ut dicere Deo, Dimitte nobis debita noſtra, nõ neceſſe habeat, niſi homo elatus? Nec uerò magnus, ſed inflatus ac tumidus, cui per iuſticiam reſiſtit, qui gratiã largit̃ humilibus. Propter q̃d ſcriptũ eſt: Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus aũt dat gratiã. Hic itacꝫ in unoquocꝫ iuſticia eſt, ut obediẽti Deus homini, animus corpori, ratio aũt uitijs etiã repugnantib. imperet, uel ſubigendo, uel reſiſtendo: atcꝫ ut ab ipſo Deo petat & meritorũ gratia, & uenia delictorum, ac de acceptis bonis gratiarũ actio perſoluat̃. In illa uerò pace finali quò referẽda, & cuius adipiſcẽdæ cauſa habẽda eſt iſta iuſticia: quoniã ſanata immortalitate atcꝫ incorruptione natura uitia nõ habebit: nec unicuicꝫ noſtrũ uel ab alio, uel à ſeipſo quicꝫ repugnabit, nõ opus erit ut ratio uitijs, quæ nulla erunt, imperet: ſed imperabit Deus homini, animus corpori: tantacꝫ obediendi ibi erit ſuauitas & facilitas, quanta uiuendi regnãdicꝫ felicitas. Et hoc illic in omnibus hominibus atcꝫ in ſingulis æternum erit, æternumcꝫ eſſe certum erit: & ideo pax beatitudinis huius, uel beatitudo pacis huius, ſummum bonum erit.

Iob 7.
1.Pet.4.

L. VIVES.

PEr[a] ſpeciem.] Quaſi per ſpectationẽ & uiſionem. [b] Vt potios peccatorũ.] Magna enim ex parte ſumus boni: non q̃ bene uiuimus, ſed q̃ commiſſorum ſcelerum nobis fit à Deo grana. [c] Nec pro eis eſt efficax hæc oratio.] Non aliter q̃ qoód ſalubrẽ ſomit̃ à corpore, nihil pródeſt emortuo mẽbro corporis: & hęc orationis particula, dimit. no. deb. no. ſi. & n. dt. deb. no. imprecatio eſt ei, qoi illã dicit fratri ſuo inimicus & iratus. [d] Nunquid non tentatio eſt uita humana.] Iob 7. Vulgo legimus: Militia eſt uita hominis ſuper terram. Sed Lxx. uti & Auguſtinus, ut aſſolet, [illegible], q. tentatorius locus. Seneca lib. 16. Epiſt. Atqui uiuere, mi Lucilli, militare eſt. Itacꝫ hi qoi iactant̃, & per operoſa atcꝫ ardua ſurſum atcꝫ deorſum eunt, & expeditiones periculòſiſsimas obeunt, fortes uiri ſunt, prioreſcꝫ caſtrorũ. Iſti quos publica quies alijs laborantibus molliter habet, turturillæ ſunt, tuti contumeliæ cauſa.

In quẽ finẽ uẽturus ſit exitus impiorũ. XXVIII.

EORVM aũt qui nõ pertinent ad iſtam ciuitatem Dei, erit econtrariò miſeria ſempiterna, quæ etiam ſecunda mors dicit̃: quia nec anima ibi uiuere dicenda eſt, quę à uita Dei alienata erit: nec corpus, quod æternis doloribus ſubiacebit. Ac per hoc ideo

durior iſta ſecũda mors erit: quia finiri morte nõ poterit. Sed quoniã ſicut miſeria beatitudini, & mors uitæ, ita bellum paci uidetur eſſe contrariũ: meritò quæritur, ſicut pax in bonorum finibus prædicta eſt atq; laudata, quod uel quale bellum in finibus malorum ecõtrariò poſsit intelligi. Verũ qui hoc quærit, attendat quid in bello noxium pernicioſumq; ſit, & uidebit nihil aliud eſſe, ꝙ inter ſe rerũ aduerſitatem atq; conflictum. Quod igitur bellũ grauius & amarius cogitari poteſt, ꝙ ubi uoluntas ſic aduerſa eſt paſsioni, & paſsio uoluntati, ut nullius earum uictoria tales inimiciciæ finiantur: & ubi ſic confli A git cum ipſa natura corporis uis doloris, ut neutrum alteri cedat? Hic enim quando cõtingit iſte conflictus, aut dolor uincit, & ſenſum mors adimit: aut natura perdurans uincit, & dolorem ſanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, ut affligat: et natura perdurat, ut ſentiat: quia utrumq; ideò non deficit, ne pœna deficiat. Ad hos autem fines bonorũ & malorum, illos expetendos, iſtos cauendos: quoniam per iudicium tranſibunt ad illos boni, ad iſtos mali: de hoc iudicio, quantum Deus donauerit, in conſequenti Volumine diſputabo.

ELENCHVS CAPITVM
IN DIVI AVRELII AVGVSTINI DE CIVITATE DEI LIBRVM XX.

1 Quòd quamuis omni tempore Deus iudicet, in hoc tamen Libro de nouiſſimo eius iudicio eſt propriè diſputandum.

2 De uarietate rerum humanarũ, cui non poteſt dici deeſſe iudicium Dei, quamuis nequeat inueſtigari.

3 Quid in libro Eccleſiaſte Salomõ de his quæ in hac uita & bonis & malis ſunt cõmunia, diſputarit.

4 Quòd ad differendum de nouiſſimo iudicio Dei, noui primùm Teſtamenti, ac deinde Veteris teſtimonia prolaturus ſit.

5 Quibus ſententijs Dñi Saluatoris diuinum iudicium futurũ in fine ſeculi declaretur.

6 Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda.

7 De duab. reſurrectionibus, & de mille annis quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptum ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur.

8 De alligatione & ſolutione diaboli.

9 Quid ſit regnum ſanctorum cum Chriſto per mille annos, & in quo diſcernatur à regno æterno.

10 Quid reſpondendum ſit eis, qui putant reſurrectionem ad ſola corpora non etiam ad animas pertinere.

11 De Gog & Magog, quos ad perſequendam eccleſiam Dei, ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit.

12 An ad ultimum ſupplicium pertineat impiorum, quod deſcendiſſe ignis de cælo & eoſdem comediſſe memoratur.

13 An ante tempus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſint.

14 De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitulationem de reſurrectione corporum omnium mortuorum, & de iudicio ultimæ retributionis.

15 Qui ſint mortui, quos ad iudiciũ exhibuit mare, uel quos mors & inferi reddiderint.

16 De cælo nouo & terra noua.

17 De Eccleſiæ glorificatione ſine fine poſt mortem.

18 Quid apoſtolus Petrus de nouiſſimo Dei iudicio prædicare docuerit mortuorum.

19 Quid apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſit: & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies Domini ſubſequetur.

20 Quid idem Apoſtolus in prima ad eoſdem epiſtola de reſurrectione mortuorum docuerit.

21 Quid Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione & retributione iudicij ſit locutus.

22 Qualis futura ſit egreſſio ſanctorũ ad uidendas pœnas malorum.

23 Quid prophetauerit Dauid de perſecutione Antichriſti, & de iudicio Dei regnoq; ſanctorum.

24 In pſalmis Dauidicis, quę de fine ſeculi huius & quæ de nouiſſimo Dei iudicio prophetantur.

25 De prophetia Malachiæ, qua Dei iudiciũ ultimum declaratur: & quorũ dicitur per purificatorias pœnas facienda mundatio.

26 De ſacrificijs quæ ſancti offerent Deo ſic placitura, quomodo in diebus priſtinis & annis prioribus placuerunt.

27 De ſeparatione bonorũ & malorũ, per quam nouiſſimi iudicij diſcretio declaratur.

De

28 De lege Moyſi ſpiritualiter intelligēda, ne in damnabilia murmura carnalis ſenſus incurrat.

29 De aduentu Heliæ ante iudicium, cuius prædicatione Scripturarum ſecreta reſerante Iudæi conuertentur ad Chriſtum.

30 Quòd in libris ueteris Teſtamēti, cùm Deus legitur iudicaturus, non euidenter Chriſti perſona monſtretur: ſed ex quibuſdam teſtimonijs, ubi Dominus Deus loquitur, nō dubiè appareat quòd ipſe ſit Chriſtus.

DIVI AVRELII AVGVSTINI EPISCOPI, AD MARCELLINVM DE CIVITATE DEI, LIBER XX.

Quòd quamuis omni tempora Deus iudicet, in hoc tamen Libro de nouiſſimo eius iudicio eſt propriè diſputandum. Cap. I.

De die ultimi iudicij Dei, quod ipſe donauerit locuturi, eūq; aſſerturi aduerſus impios & incredulos, tanquam in ædificij fundamento prius ponere teſtimonia diuina debemus. Quibus qui nolunt credere, humanis ratiunculis falſis atq; fallacibus cōtrauenire conantur: ad hoc ut aut aliud ſignificare cōtendant, quod adhibetur teſtimoniū de literis ſacris, aut omnino diuinitùs eſſe dictum negēt. Nam nullum exiſtimo eſſe mortalium, qui cùm ea, ſicut dicta ſunt, intellexerit: & à ſummo ac uero Deo per animas ſanctas dicta eſſe crediderit, non eis cedat atq; conſentiat: ſiue id etiam ore fateatur, ſiue aliquo uitio fateri erubeſcat, aut metuat: uel etiam peruicacia ſimillima inſaniæ, id quod falſum eſſe nouit aut credit, contra id quod uerum eſſe nouit aut credit, etiam cōtentioſiſsimè defendere moliatur. Quod ergo in confeſsione ac profeſſione tenet omnis eccleſia Dei ueri, Chriſtū de cœlo eſſe uenturum ad uiuos ac mortuos iudicandos, hunc diuini iudicij ultimum diem dicimus, id eſt, nouiſsimum tempus. Nam per quot dies hoc iudicium tendatur, incertum eſt: ſed Scripturarum more ſanctarum diem poni ſolere pro tempore, nemo qui illas literas, quamlibet negligenter legerit, neſcit. Ideo autem cùm diem iudicij Dei dicimus, addimus ultimum, uel nouiſsimū: quia & nunc iudicat, & ab humani generis

initio iudicauit, dimittens de paradiſo, & à ligno uitæ ſeparans primos homines peccati magni perpetratores: [Gen.3.] imò etiam quando angelis peccantibus non pepercit, quorum princeps homines à ſeipſo ſubuerſus inuidendo ſubuertit, proculdubiò iudicauit. Nec ſine illius alto iuſto'que iudicio, & in hoc aereo cœlo, & in terris, & dæmonum & hominum miſerrima uita eſt erroribus ærumnis'que pleniſsima. Verùm etſi nemo peccaſſet, non ſine bono recto'que iudicio Deus uniuerſam rationalem creaturam perſeuerantiſsimè ſibi Domino ſuo cohærentē in æterna beatitudine retineret. Iudicat etiam, non ſolùm uniuerſaliter de genere dæmonum atq; hominum, ut miſeri ſint propter primorum meritum peccatorum: ſed etiam de ſingulorū operibus proprijs, quæ gerunt arbitrio uoluntatis. Nam & dæmones ne torqueantur, precantur: nec utiq; iniuſtè uel parcitur eis, [Matth.8.] uel pro ſua quique improbitate torquentur. Et homines plerunque apertè, ſemper occultè luunt pro ſuis factis diuinitùs pœnas: ſiue in hac uita, ſiue poſt mortem: quamuis nullus hominum agat rectè, niſi diuino adiuuetur auxilio: nullus dæmonum agat iniquè, niſi diuino eodem'que iuſtiſsimo Dei iudicio permittatur. Sicut enim ait Apoſtolus: Non eſt iniquitas apud Deum. [Rom.9.] Et ſicut ipſe alibi dicit: [Rom.11.] Inſcrutabilia ſunt iudicia Dei, & inueſtigabiles uiæ eius. Non igitur in hoc libro de illis primis, nec de iſtis medijs Dei iudicijs, ſed de ipſo nouiſsimo iudicio, quantum ipſe tribuerit, diſputabo: quando Chriſtus de cœlo uenturus eſt uiuos iudicaturus & mor-

tuos. Iſte quippe dies iudicij propriè iam uocatur, eo quòd nullus ibi erit [a] imperitæ querelæ locus, cur iniuſtus ille & ſit felix, & cur iuſtus ille infelix. Omnium namq; tunc non niſi bonorum uera & pleniſsima felicitas, & omnium non niſi malorum digna & ſumma infelicitas apparebit.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS VALENTINI, IN XX. LIbrum De ciuitate Dei Diui Aurelij Auguſtini, Commentaria.

IMperitæ [a] querelæ locus.] Nam in hac uita quærunt homines, cur mali ſunt diuites, ſani, læti: contrà boni inopes, ægri, mœſti. Hæc mirantur, qui ignorant ea non eſſe bona, quæ ipſi maximè credunt. Neq; enim unquam malis uera contingunt bona, nec bonis uera mala: quòd etiam ſi bona illa & mala uocanda ſint, quæ ipſi putant, id non ſine maximis cauſis fit: quas ipſi quum neſciant, rerum ordinem inſani iudicijs ſuis damnant: in iudicio Chriſti ibi demùm nec uera neq; ficta bona euenient, niſi bonis: nec ulli malis ullis prementur, præter malos: idq; apertè ut omnes conſpiciant.

De uarietate rerum humanarũ, cui non poteſt dici deeſſe iudicium Dei, quamuis nequeat inueſtigari. Cap. 11.

NVNC autem & mala æquo animo ferre diſcimus, quæ patiuntur & boni: & bona non magnipendere, quæ adipiſcuntur & mali. Ac per hoc etiam in his rebus, in quibus non apparet diuina iuſtitia, ſalutaris eſt diuina doctrina. Neſcimus enim quo iudicio Dei bonus ille ſit pauper, malus ille ſit diues: iſte gaudeat, quem pro ſuis perditis moribus cruciari debuiſſe mœroribus arbitramur: contriſtetur ille, quem uita laudabilis gaudere debuiſſe perſuadet: exeat de iudicio non ſolùm inultus, uerumetiam damnatus innocens, aut iniquitate iudicis preſſus, aut falſis obrutus teſtimonijs: econtrariò ſceleſtus aduerſarius eius non ſolùm impunitus, uerumetiam uindicatus inſultet: impius optimè ualeat, pius languore tabeſcat. Latrocinentur ſaniſsimi iuuenes: & qui nec uerbo quenquam lædere potuerunt, diuerſa morborum atrocitate affligantur: infantes utiles rebus humanis immatura morte rapiantur: & qui uidentur nec naſci debuiſſe, diuturniſsimè inſuper uiuãt: plenus criminibus ſublimetur honoribus,

A & hominem ſine querela tenebræ ignobilitatis abſcondant: & cætera huiuſmodi, quæ quis colligat, quis enumeret? Quæ ſi haberent in ipſa uelut abſurditate conſtantiam, ut in hac uita in qua homo, ſicut ſacer Pſalmus eloquitur, uanitati ſimilis factus eſt, & dies eius uelut umbra prætereunt, *Pſal. 144.* non niſi mali adipiſcerentur tranſitoria bona iſta atq; terrena: nec niſi boni talia paterentur mala, poſſet hoc referri ad iudicium iuſtum Dei, uel etiam benignum: ut qui non erant aſſecuturi bona æterna, quæ faciunt beatos, his temporalibus uel deciperentur pro malitia ſua, B uel pro Dei miſericordia conſolarentur bonis: & qui non erant paſſuri æterna tormenta, temporalibus uel pro ſuis quibuſcunque uel quantuliſcunque peccatis affligerentur, [a] uel propter implendas uirtutes exercerentur malis. Nunc uerò quando non ſolùm in malo ſunt boni, & in bono mali, quod uidetur iniuſtum: uerumetiam plerunque & malis mala eueniunt, & bonis bona proueniunt: magis inſcrutabilia fiunt iudicia Dei, & inueſtigabiles uiæ illius. *Rom. 11.* Quamuis ergo neſciamus quo iudicio Deus iſta uel faciat, uel fieri ſinat: apud quem ſumma uirtus eſt, & C ſumma ſapientia, ſummaq; iuſticia, nulla infirmitas, nulla temeritas, nulla iniquitas: ſalubriter tamen diſcimus non magnipendere ſeu bona ſeu mala, quæ uidemus eſſe bonis malisque communia: & illa bona quærere, quæ bonorum: atq; illa mala maximè fugere, quæ propria ſunt malorum. Cum uerò ad illud Dei iudicium uenerimus, cuius tempus iam propriè dies iudicij, & aliquando dies Domini nuncupatur: non ſolùm quæcunq; tunc iudicabuntur, uerumetiam quæcunq; ab initio iudicata, & quæcunq; uſque D ad illud tempus adhuc iudicanda ſunt, apparebunt eſſe iuſtiſsima. Vbi hoc quoq; manifeſtabitur, quã iuſto iudicio Dei fiat, ut nunc tam multa ac penè omnia iuſta iudicia Dei ſenſus menteſq; mortalium lateant, cùm tamen in hac re piorum fidem non lateat, iuſtum eſſe quod latet.

L. VIVES.

VEl [a] propter implendas uirtutes.] Vt haberent quo uirtus exercita uires, neruos, & robur ſumeret. *Virtus.* Actuoſa enim eſt uirtus, quæ ſi ceſſat, langueſcit, & ceu ignis, qui niſi quod agat inuenit, extinguitur. Sin exerceat aduerſo fortunæ flatu, habet quo abſoluatur.

Quid

Quid in libro Eccleſiaſtes Salomon de his quę in hac uita & bonis & malis ſunt communia diſputarit. Cap. III.

A NEMPE Salomon ſapiẽtiſsimus rex Iſrael qui regnauit in Hieruſalẽ [a] librum qui uocatur Eccleſiaſtes, & à Iudæis quoq; habeť in ſacrarum canone literarũ, ſic exorſus eſt:[b] Vanitas uauitatum, dixit Eccleſiaſtes: Vanitas uanitatum, & oĩa uanitas. (Eccl.1.) Quæ homini abundantia in oĩ labore ſuo quo laborat ſub ſole? Et cũ ex hac ſentẽtia cõnecteret cætera, cõmemorãs ærũnas, erroresq; uitę huius: & euaneſcentes interea tẽporũ lapſus, ubi nihil ſolidũ, nihil ſtabile retineť: B in ea rerũm uanitate ſub ſole, illud etiã deplorat, quodãmodo, quòd cũ ſit abundantia ſapiẽtiæ ſuper inſipientiã, [c] ſicut eſt abundãtia lucis ſuper tenebras, ſapiẽtiſq; oculi ſint in capite ipſius, & ſtultus in tenebris ambulet: (Eccl.2.) unus tamen incurſus incurrat omnib. uiq; in hac uita quæ ſub ſole agiť: ſignificãs uidelicet ea mala, quæ bonis & malis uidemus eſſe cõmunia. Dicit etiã illud, ꝙ & boni patianť mala, tãquã mali ſint, & mali tãquã boni ſint adipiſcanť bona, ita loquẽs: Eſt, inquit, uanitas quæ facta eſt ſuper terrã: C qa ſunt iuſti ſuper quos uenit quaſi factũ impiorum: & ſunt impij, ſuper quos uenit ſicut factũ iuſtorũ. Dixi quoniã hoc quoq; uanitas. In hac uanitate, cui quantum ſatis uiſum eſt, inumandæ, totum iſtum librũ uir ſapientiſsimus deputauit: non utiq; ob aliud, niſi ut eam uitã deſideremus, quæ uanitatẽ non habet ſub hoc ſole, ſed ueritatem ſub illo, qui fecit hunc ſolẽ.[d] In hac ergo uanitate, nũquid niſi iuſto Dei rectoq; iudicio ſimilis eidẽ uanitati factus uaneſceret homo? In diebus tamen uanitatis ſuæ intereſt plurimũ, utrũ reſiſtat, an obtẽperet ueritati, & utrũ ſit expers D ueræ pietatis, an particeps: non propter uitę huius uel bona acquirenda, uel mala uitanda uaneſcẽdo tranſeũtia, ſed propter futurũ iudiciũ per quod erũt & bonis bona, & malis mala, ſine fine manſura. Deniqu e iſte ſapiens hũc librũ ſic concluſit, ut diceret: (Eccl.12.) Deũ time, & mandata eius cuſtodi: quia hoc eſt omnis homo: quia oĩe hoc opus Deus adducet in iudiciũ in omni deſpecto, ſiue bonũ ſiue malum. Quid breuius, uerius, ſalubrius dici potuit? Deũ, inquit, time, & mandata eius cuſtodi: quia hoc eſt omnis homo. Quicunq; A eñ eſt hoc, eſt cuſtos utiq; mandatorũ Dei: quoniã qui hoc non eſt, nihil eſt. Non eñ ad ueritatis imaginem reformatur, remanens in ſimilitudine uanitatis. Quia omne hoc opus, id eſt, quod ab homine fit in hac uita, ſiue bonnm, ſiue malũ, Deus adducet in iudicium, in omni deſpecto, id eſt, in omni etiam qui contemptibilis hic uidetur, & ideo nec uidetur: quoniam Deus & ipſum uidet, nec eum deſpicit, nec cùm iudicat, præterit.

L. VIVES.

Librum [a] qui uocatur Eccleſiaſtes.] Hoc eſt, concionator, quem multi Hebræorum cõſcriptum ab eo ferunt in pœnitentia uitæ flagitioſe actæ ac impiæ. B Alij dicunt, quum ſpiritu prophetico præuideret diuiſionem regni ſui, ſub Roboam filio ſuo, adductũ in cõtemptum inſtabilis uanitatis. [b] Vanitas uanitatũ.] Sic Septuaginta interpretati ſunt: cæteri uerò, ut Hieronym' ait, ἀτμὶς ἀτμίδων, hoc eſt, uapor fumi & aura tenuis, quæ citò reſoluitur. [c] Sicut eſt abundantia lucis ſuper tenebras.] Tantum ab ſtulticia ſapiẽtia abeſt, quantum à tenebris dies & ſol. [d] In hac ergo uanitate.] In tanta uanitate mens hominum niſi à Deo edoceret, uaneſceret, falſaq; ſumeret pro ueris, aut ꝓfectò peccatis abſumeretur, & uelut fumus in mortem ſecundam euanida contabeſceret.

Quòd ad differẽdũ de nouiſſimo iudicio Dei, noui primùm Teſtamẽti, ac deinde Veteris teſtimonia prolaturus ſit. Cap. IIII.

C HVIVS itaq; ultimi iudicij Dei teſtimonia de Scripturis ſanctis quæ ponere inſtitui, prius eligenda ſunt de libris Inſtrumenti noui, poſtea de Veteris. Quamuis eñ uetera priora ſint tempore, noua tñ anteponenda ſunt dignitate: quoniam illa uetera præconia ſunt nouarũ. Noua igitur ponẽda ſunt prius, quę, ut firmius probemus, aſſumenť & uetera. In ueteribus habentur lex & ꝓphetiæ, in nouis Euangeliũ & Apoſtolicę literæ. Ait aũt Apoſtolus: Per legẽ (Rom.3.) enim cognitio peccati. Nũc aũt ſine lege iu- D ſticia Dei manifeſtata eſt, teſtificata per legẽ & ꝓphetas: iuſticia aũt Dei, ꝑ fidẽ Ieſu Chriſti in oẽs qui credunt in eũ. Hæc autem iuſticia dei ad nouũ pertinet Teſtamentũ, & teſtimoniũ habet à ueteribus libris, hoc eſt, à lege & prophetis. Prius ergo ipſa cauſa ponenda eſt, & poſtea teſtes introducendi. Hũc & ipſe Ieſus Chriſtus ordinẽ ſeruandũ eſſe demonſtrans: Scriba, inquit, eruditus in regno (Matth.14.) Dei, ſimilis eſt uiro patriſamiliâs, proferenti de theſauro ſuo noua et uetera. Nõ dixit, Vetera & noua: ꝙ utiq; dixiſſet, niſi maluiſſet meritorum ordinẽ ſeruare, quàm temporũ.

A Quibus ſententijs Domini Saluatoris diuinum iudicium futurum in fine ſeculi declaretur. Cap. V.

Ergo ipſe Saluator eùm obiurgaret ciuitates, in quibus uirtutes magnas fecerat, necꝫ crediderant, & eis alienigenas anteponeret: Veruntamẽ, inquit, dico uobis, Tyro & Sidoni remiſsius erit in die iudicij ꝙ uobis. (Matth. 11.) Et paulo pòſt alteri ciuitati: Amen, inquit, dico uobis, quia terræ Sodomorũ remiſsius erit in die iudicij ꝙ tibi. Hic euidentiſsimè prędicat diem iudicij eſſe uenturũ. Et alio loco: Viri Niniuitæ, inquit, ſurgẽt in iudicio cũ generatione iſta, & B condẽnabunt eã: quia pœnitentiã egerũt in prędicatione Ionæ: & ecce plus ꝙ Iona hîc. Regina Auſtri ſurget in iudicio cũ generatione iſta, & cõdẽnabit eam: ꝗa uenit à finibus terræ audire ſapiẽtiam Salomonis, & ecce plus ꝙ Salomon hic. Duas hoc loco res diſcimꝰ: & uenturũ eſſe iudicium, & cum mortuorũ reſurrectione uenturum. De Niniuitis enim & regina Auſtri quãdo hæc dicebat, de mortuis ſine dubio loquebaẽ, quos tamen in die iudicij reſurrecturos eſſe prædixit. Nec ideo dixit Cõdemnabũt, ꝗa & ipſi iudicabunt: C ſed ꝗa ex ipſorũ cõparatione iſti meritò damnabuntur. Rurſus alio loco, eùm de hominũ bonorũ & malorũ nunc permixtione, poſtea ſeparatione, quæ uticꝫ in die iudicij futura eſt, loquereẽ, adhibuit ſimilitudinẽ de tritico ſeminato, & ſuperſeminatis zizanijs, eácꝫ ſuis exponẽs diſcipulis: (Matth. 13.) Qui ſeminat, inquit, bonũ ſemen, eſt filius hominis: ager autẽ eſt hic mundus: bonũ uerò ſemẽ hi ſunt filij regni: zizania aũt hi filij ſunt nequam. Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſsis aũt conſummatio ſeculi, meſſores ue- D rò angeli ſunt. Sicut ergo colligunẽ zizania, & igni cõburunẽ: ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet filius hominis angelos ſuos, & colligẽt de regno eius oĩa ſcandala, & eos qui faciũt iniquitatẽ, & mittẽt eos in caminũ ignis, ibi erit fletus & ſtridor dentiũ. Tũc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum Qui habet aures audiẽdi, audiat. Hic quidem iudiciũ uel diẽ iudicij nõ nominauit, ſed multo eum clarius ipſis rebus expreſsit, & in fine ſeculi futurũ eſſe prædixit. Itẽ diſcipulis ſuis: (Matth. 4.) Amen, inquit, dico uobis, quòd uos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione, cũ ſederit filiꝰ hominis in ſede maieſtatis ſuæ, ſedebitis & uos ſuper ſedes duodecim, iudicãtes duodecim tribꝰ Iſrael. Hinc diſcimus eũ ſuis diſcipulis iudicaturũ Ieſum. Vnde & alibi Iudæis dixit: Si ego in Beelzebub eijcio dæmonia, filij ueſtri in quo eijciunẽ? Ideo ipſi iudices ueſtri erũt. (Matth. 12.) Nec quoniã ſuper duodecim ſedes ſeſſuros eſſe ait, duodecim ſolos homines cũ ipſo iudicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero, uniuerſa quædã ſignificata eſt iudicantiũ multitudo propter duas partes numeri ſeptenarij, quo ſignificaẽ plerunꝫ uniuerſitas: quæ duæ partes, id eſt, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt. (Duodenarius numerus.) Nã & quatuor ter, & tria quater duodecim ſunt: & ſi qua alia huius duodenarij numeri, quæ ad hoc ualeat, ratio reperiẽ. Alioquin quoniã in locũ Iudæ traditoris Apoſtolum Mathiam legimus ordinatũ: (Act. 1.) Apoſtolus Paulus, qui plus illis omnib. laborauit, ubi ad iudicandũ ſedeat, nõ habebit: qui profectò cũ alijs ſanctis ad numerum iudicũ ſe pertinere demonſtrat, cũ dicit: Neſcitis quia angelos iudicabimus? (1. Cor. 6.) De ipſis quocꝫ iudicãdis in hoc numero duodenario ſimilis cauſa eſt. Non enĩ quia dictũ eſt, Iudicantes duodecim trib. Iſrael: tribus Leui, quæ tertiadecima eſt, ab eis iudicanda nõ erit, aut ſolũ illũ populũ, non etiã cęteras gentes iudicabunt. (Lucæ 19.) Quod aũt ait, In regeneratione, procul dubiò mortuorũ reſurrectionẽ nomine uoluit Regenerationis intelligi. Sic enĩ caro noſtra regenerabiẽ per incorruptionẽ, quẽadmodũ eſt anima noſtra regenerata per fidẽ. Multa prætereo, quæ de ultimo iudicio ita dici uidenẽ, ut diligenter conſiderata reperianẽ ambigua, uel magis ad aliud pertinẽtia: ſiue ſcilicet ad eũ Saluatoris aduẽtũ, quo per totũ hoc tẽpus in eccleſia ſua uenit, hoc eſt, in membris ſuis, particulatim atcꝫ paulatim quoniã tota corpus eſt eius, ſiue ad excidium terrenę Hieruſalẽ: quia & de illo cũ loquiẽ, plerunꝫ ſic loquiẽ tanquã de fine ſeculi, atque de illo die iudicij nouiſsimo & magno loquaẽ, ita ut dignoſci non poſsit omnino, niſi ea quæ apud tres Euangeliſtas Matthæũ, Marcũ, & Lucã de hac re ſimiliter dicta ſunt, inter ſe omnia conferanẽ. Quædam quippe alter obſcurius, alter explicat planius: ut ea quæ ad unam rem pertinentia dicuntur, appareat unde dicanẽ. Quod facere

utcunꝫ

A utcunq; curaui in quadã epiſtola, quã reſcripſi ad beatæ memoriæ uirũ Heſychium, Salonitanæ urbis epiſcopũ, cuius epiſtolæ titulus eſt De fine ſeculi. Proinde iã illud hic dicã, quod in Euangelio ſecundũ Matthæũ de ſeparatione bonorũ & malorum legiẽ per iudicium præſentiſsimũ atq; nouiſsimũ Chriſti. Matth. 25. Cùm aũt uenerit, inquit, filius hominis in maieſtate ſua, & oẽs angeli cum eo, tunc ſedebit ſuper ſedẽ maieſtatis ſuæ, & congregabuntur ante eum oẽs gentes, & ſeparabit eos ab inuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hędis. B Et ſtatuet oues quidẽ à dextris ſuis, hædos autẽ à ſiniſtris. Tunc dicet rex his, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratũ uobis regnũ à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere: hoſpes erã, & collegiſtis me: nudus, et cooperuiſtis me: infirmus, & uiſitaſtis me: in carcere erã, & ueniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti, dicentes: Domine, quando uidimus te eſurientẽ, & pauimus: ſitientẽ, & dedimus tibi potũ? Quando aũt te uidimus hoſpitem, & collegimus te? C Aut nudum, & cooperuimus te? Aut quando te uidimus infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et reſpondens rex dicet illis: Amẽ dico uobis, quãdiu uni feciſtis de his fratrib. meis minimis, mihi feciſtis. Tunc dicet, inquit, & his qui à ſiniſtris eius erunt: Diſcedite à me maledicti in ignẽ ęternũ, qui paratus eſt diabolo & angelis eius. Deinde ſimiliter etiã his enumerat, q illa non fecerint, quæ dextros feciſſe memorauit. Similiterq; interrogãtibus, quando eum uiderint in horũ indigentia conſtitutũ: D quod minimis ſuis factũ non eſt, ſibi factum nõ fuiſſe reſpondet, ſermonẽq; concludens: Et hi, inquit, in ſuppliciũ æternum ibunt, iuſti autem in uitam æternam. Ioannes uerò Euangeliſta apertiſsimè narrat eum in reſurrectione mortuorum futurum prędixiſſe iudicium. Cùm enim dixiſſet: Neque enim pater iudicat quenquam, ſed iudicium omne dedit filio, ut omnes honorificent filium, ſicut honorificant patrẽ. Qui nõ honorificat filium, nõ honorificat patrem, qui miſit illum. Protinus addidit: Ioan. 5. Amen amẽ dico uobis, quia qui uerbum meũ audit, & credit ei qui me miſit, habet uitam ęternam: & in iudicium non ueniet, ſed tranſiet à morte in uitam. Ecce hic dixit fideles ſuos in iudiciũ non uenire. Quomodo ergo per iudicium ſeparabũtur à malis, & ad eius dextram ſtabunt, niſi quia hoc loco iudicium pro damnatione poſuit? In tale quippe iudicium non uenient, qui audiũt uerbum eius, & credunt ei qui miſit illum.

L. VIVES.

Veruntamẽ,[a] &c. Tyro & Sidoni.] Tyrus & Sidon urbes ſunt maritimæ in Phœnicia. [b] Et ecce plus quàm Iona hic.] Hic non eſt pronomẽ, ſed aduerbium, quaſi hoc loco, ὧδε. [c] Nec ideo dixit condemnabunt.] Et cõdemnare dicunẽ accuſatores reum, Condemnare. cùm per eorum accuſationem condemnatur. Imago eſt hæc ſumpta de foro.

Quæ ſit prima reſurrectio, quæ ſecunda. Cap. VI.

Deinde adiũgit & dicit: Ioan. 5. Amen amẽ dico uobis, quia uenit hora, & nunc eſt, quando mortui audient uocem filij Dei: & qui audierint, uiuent. Sicut eñ pater habet uitam in ſemetipſo, ſic dedit & filio habere uitã in ſemetipſo. Nondũ de ſecunda reſurrectione, id eſt, corporum loquiẽ, quæ in fine futura eſt, ſed de prima, quæ nunc eſt. Hãc quippe ut diſtingueret, ait: Venit hora, & nunc eſt. Non autẽ corporum, ſed animarum eſt. C Habent enim & animæ mortẽ ſuam Animæ mort. in impietate atq; peccatis. Secundũ quã mortem mortui ſunt, de quibus idem Dñs ait: Matth. 8. Sine mortuos ſepelire mortuos ſuos: ut ſcilicet in anima mortui, in corpore mortuos ſepelirent. Propter iſtos ergo impietate & iniquitate in anima mortuos: Venit, inquit, hora, & nunc eſt, quãdo mortui audiũt uocẽ filij Dei: et qui audierint, uiuẽt. Qui audierint, dixit: qui obedierint, qui crediderint, & uſq; in finem perſeuerauerint. Nec fecit hic ullam differentiam bonorum & malorum. D Omnibus enim bonum eſt audire uocem eius, & uiuere ad uitam pietatis ex impietatis morte tranſeundo. De qua morte ait Apoſtolus: Rom. 6. Ergo omnes mortui ſunt, & pro omnibus mortuus eſt unus: ut qui uiuunt, iam nõ ſibi uiuant, ſed ei qui pro ipſis mortuus eſt, & reſurrexit. Omnes itaq; mortui ſunt in peccatis, nemine excepto: ſiue in originalibus, ſiue etiam uoluntate additis: uel ignorando, uel ſciendo, uel faciendo quod iuſtũ eſt: & ꝓ omnibus mortuis, uiuus mortuus eſt unus: id eſt, nullum habẽs omnino peccatũ: ut qui per remiſsionẽ peccatorum uiuunt, iam non ſibi uiuant, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt propter peccata noſtra, & reſurrexit pro-

pter

pter iuſtificationẽ noſtrã: ut credentes in eũ A qui iuſtificat impium, ex impietate iuſtificati, tanquam ex morte uiuificati ad primam reſurrectionẽ, quę nũc eſt, pertinere poſsimus. Ad hanc enim primam nõ pertinent, niſi qui beati erũt in æternũ: ad ſecundã uerò, de qua mox locuturus eſt, & beatos pertinere docebit, & miſeros. Iſta eſt miſericordię, illa iudicij. Propter quod in Pſalmo ſcriptũ eſt: Miſericordiã et iudiciũ cãtabo tibi. Dñe, De q̃ iudicio conſequenter adiunxit, atq; ait: Et poteſtatẽ dedit ei iudiciũ facere, q̃a filius hominis eſt. Hic oſtendit, q in ea carne ueniet iudicaturus, in qua uenerat iudicandus. Ad hoc enim B ait: q̃m filius hominis eſt. Ac deinde ſubiungens unde agimus: Nolite, inq̃t, mirari hoc, quia ueniet hora, in qua oẽs qui in monumẽtis ſunt, audiẽt uocẽ filij Dei: & procedẽt qui bona fecerũt in reſurrectionẽ uitæ: qui uerò mala egerũt, in reſurrectionẽ iudicij. Hoc eſt illud iudiciũ, quod paulò antè, ſicut nũc, pro dãnatione poſuerat, dicens: Qui uerbũ meũ audit, et credit ei qui miſit me, habet uitam æternam, & in iudiciũ non ueniet, ſed tranſit à morte in uitã, id eſt, pertinendo ad primã reſurrectionẽ, qua nunc trãſit à morte ad uitã, C in dãnationẽ non ueniet, quã ſignificauit appellatione iudicij, ſicut etiam in hoc loco, ubi ait: Qui uerò mala egerũt, in reſurrectionem iudicij, id eſt, damnationis. Reſurgat ergo in prima, qui non uult in ſecunda reſurrectione damnari. Veniet enim hora, & nũc eſt, quando mortui audiẽt uocẽ filij Dei: & qui audierint uiuent, id eſt, in damnationẽ nõ uenient, quę ſecunda mors dicit̃: in quam mortẽ poſt ſecundã, quæ corporũ futura eſt, reſurrectionem præcipitabunt, qui in prima, quæ animarũ eſt, nõ reſurgunt. Veniet enim hora, ubi D non ait, & nũc eſt: quia in fine ſeculi erit, hoc eſt in ultimo & maximo iudicio Dei, quãdo oẽs qui in monumẽtis ſunt, audiẽt uocẽ eius & procedẽt. Nõ dixit, Quemadmodũ in prima: & qui audierint, uiuent. Non enim oẽs uiuent, ea ſcilicet uita, quæ quoniã beata eſt, ſola uita dicenda eſt. Nam utiq; ſine qualicunq; uita nõ poſſent audire, & de monumẽtis reſurgente carne procedere. Quare aũt nõ oẽs uiuent, in eo quod ſequit̃, docet: Qui bona, inquit, fecerunt, in reſurrectionẽ uitæ, hi ſunt qui uiuent: qui uerò mala egerũt, in reſurrectionẽ iudicij, hi ſunt qui nõ uiuent: quia ſecunda morte morient̃. Mala quippe egerũt, quoniã malè uixerũt: malè aũt uixerunt: quia in prima, quæ nunc eſt animarũ reſurrectione nõ reuixerunt; aut in eo quod reuixerant, nõ in finẽ uſq; manſerũt. Sicut ergo duę ſunt regenerationes, de quib. iam ſuprà locutus ſum, una ſecundum fidem, quæ nunc fit per baptiſmũ: alia ſecundum carnem, quæ fiet in eius incorruptione atq; immortalitate per iudicium magnum atq; nouiſsimũ. Ita ſunt & reſurrectiones duæ una prima, quę nunc eſt, animarum, quæ uenire nõ permittit in mortem ſecundam: alia ſecunda, quæ nunc non eſt, ſed in ſeculi fine futura eſt: nec animarum, ſed corporum eſt, quæ per ultimum iudiciũ alios mittet in ſecundam mortẽ, alios in eam uitam, quæ non habet mortem.

Pſal.101.

Ioan.5.

L. VIVES.

AD[a] primam reſorrectionem, qoæ nũc eſt animarum.] In alijs libris non adſcribitor Animarum: & forſan additũ eſt, ut intelligeretur, quæ eſt hæc noſtra reſorrectio. nam illa poſtrema eſt corporum, hęc prima eſt animarum, cùm ex caſu peccatorum ſorgont. Sic paulò pòſt: A[b] morte animarum ad oitam uirtutũ: in antiqois libris tantùm legitor, A' morte ad uitã. Sed illa oidentur addita exponendi gratia.

De duabus reſurrectionibus, & de mille annis, quid in Apocalypſi Ioannis ſcriptũ ſit, & quid de eis rationabiliter ſentiatur. Cap. VII.

DE his duabus reſurrectionib. idem Ioannes Euangeliſta in eo libro qui dicitur Apocalypſis, eo modo locutus eſt, ut earũ prima à quibuſdã noſtris non intellecta, inſuper etiã in quaſdã ridiculas fabulas uerteret̃. Ait quippe in libro memorato Ioãnes apoſtolus: Et uidi angelũ deſcendentẽ de cælo, habentẽ clauẽ abyſsi, & catenam in manu ſua, & tenuit dracone illũ ſerpentẽ antiquũ, qui cognominatus eſt diabolus, & ſatanas, & alligauit illum mille annis, & miſit illũ in abyſſum, & clauſit: & ſignauit ſuper eum, ut nõ ſeduceret iam gẽtes, donec finiant̃ mille anni: poſt hæc oportet eũ ſolui breui tempore. Et uidi ſedes, & ſedentes ſuper eas, & iudiciũ datũ eſt illis: & animas occiſorum propter teſtimoniũ Ieſu, & propter uerbum Dei. Et ſi q non adorauerunt beſtiã, nec imaginẽ eius, nec acceperũt inſcriptionẽ in fronte aut in manu ſua, & regnauerunt cũ Ieſu mille annis: reliqui eorum non uixerũt, donec finiant̃ mille anni. Hęc reſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus eſt, qui habet in hac prima reſurrectione partem. In iſtis ſecunda mors

Apoc.20.

mors nõ habet poteſtatẽ, ſed erunt ſacerdo- A
tes Dei & Chriſti, & regnabũt cũ eo mille an
nis. Qui propter hæc huius libri uerba pri-
mam reſurrectionẽ futurã ſuſpicati ſunt cor-
poralem, [a] inter cætera maximè numero an-
norum mille permoti ſunt, tanq; oporteret
in ſanctis eo modo uelut tanti temporis fieri
ſabbatiſmũ, uacatione ſcilicet ſancta poſt la-
bores annorũ ſex milium, ex quo creatus eſt
homo, & magni illius peccati merito in hu-
ius mortalitatis ærumnas de paradiſi felicita
2.Pet.3. te dimiſſus eſt, ut quoniam ſcriptũ eſt: Vnus
dies apud Dñm ſicut mille anni, et mille anni
ſicut dies unus: ſex annorũ milibus tanquam
ſex diebus impletis, ſequatur uelut ſabbati ſe- B
ptimus in annis mille poſtremis, ad hoc ſcili-
cet ſabbatũ celebrandum reſurgentibus ſan-
ctis. Quæ opinio eſſet utcunq; tolerabilis, ſi
aliquæ deliciæ ſpiritales in illo ſabbato affu-
turæ ſanctis per Domini pręſentiã crederen-
tur. Nã etiã nos hoc opinati fuimus aliquan-
do. Sed cùm eos qui tũc reſurrexerint, dicant
immoderatiſsimis carnalibus epulis uacatu-
ros, [b] in quibus cibus ſit tantus ac potus, ut
nõ ſolùm nullã modeſtiã teneant, ſed modũ
quoque ipſius incredulitatis excedant: nullo
modo iſta poſſunt niſi à carnalibus credi. Hi
aũt qui ſpiritales ſunt, iſtos iſta credẽtes [c] χι- C
λιαστὰς appellant Gręco uocabulo: quod uer
bum è uerbo exprimẽtes nos poſſumus Mi-
liarios nuncupare. Eos aũt longũ eſt refelle-
re ad ſingula, ſed potius quemadmodũ Scri-
ptura hæc accipiẽda ſit, iam debemus oſten-
dere. Ait ipſe Dñs noſter Ieſus Chriſtus: Ne-
Mar.3. mo poteſt introire in domũ fortis, & uaſa e-
ius eripere, niſi prius alligauerit fortẽ, diabo-
lum uolẽs intelligi fortẽ: quia ipſe genus hu-
manũ potuit tenere captiuũ: uaſa uerò eius,
quæ fuerat erepturus, fideles ſuos futuros,
quos ille in diuerſis peccatis atq; impietati- D
bus poſſidebat. Vt ergo alligaretur hic fortis,
Apoc.20. propterea uidit iſte Apoſtolus in Apocaly-
pſi angelum deſcendentẽ de cęlo, habentem
clauẽ abyſsi, & catenã in manu ſua. Et tenuit
inquit, draconẽ illum ſerpentẽ antiquũ, qui
cognominatus eſt diabolus & ſatanas: & al-
ligauit eum mille annis, hoc eſt, eius poteſta-
tem ab eis ſeducendis ac poſsidẽdis, qui fue-
rant liberandi, cohibuit atq; frenauit. Mille
aũt anni, duobus modis poſſunt, quantũ mi
hi occurrit, intelligi: aut quia in ultimis an-

A nis mille iſta res agitur, [d] id eſt, ſexto annorũ
miliario tanq; ſexto die, cuius nũc ſpatia po-
ſteriora uoluũtur: ſecuturo deinde ſabbato,
quod non habet ueſperã, requiẽ ſcilicet ſan-
ctorum, quę non habet finẽ: ut huius miliari
tanquã diei nouiſsimã partẽ, quæ remanebit
uſq; ad terminũ ſeculi, mille annos appella-
uerit: eo loquendi modo, quo pars ſignificatur
à toto: aut certè mille annos pro annis omni-
bus huius ſeculi poſuit, ut perfecto numero
notaretur ipſa temporis plenitudo. Millena- Millenarius
rius enim numerus denarij numeri quadra- numerus.
tum ſolidũ reddit. Decẽ quippe decies du-
cta, fiunt centũ: quæ iam figura quadrata, ſed
B plana eſt. Vt aũt in altitudinẽ ſurgat, & ſoli-
da fiat, rurſus centum decies multiplicantur, &
mille fiunt. Porrò ſi centũ ipſa aliquo modo
pro uniuerſitate aliquãdo ponuntur, quale il-
lud eſt, quod Dñs oĩa ſua dimittenti, & eũ
ſequenti promiſit, dicens: Accipiet in hoc ſe- Matth.19.
culo centuplũ: quod exponẽs quodãmodo
Apoſtolus ait: Quaſi nihil habentes, & om- 2.Cor.6.
nia poſsidẽtes: quia & antè iam dictum erat:
Fidelis hominis totus mundus diuitiarũ eſt:
quanto magis mille pro uniuerſitate ponun
tur, ubi eſt ſoliditas ipſius denariæ quadratu
ræ? Vnde nec illud melius intelligitur, quod
C in Pſalmo legitur: Memor fuit in ſeculum te- Pſal.105.
ſtamenti ſui, uerbi quod mandauit in mille
generationes, id eſt, in omnes. Et miſit illum,
inquit, in abyſſum, utique diabolum miſit in
abyſſum. Quo nomine ſignificata eſt multi-
tudo innumerabilis impiorũ, quorum in ma
lignitate aduerſus eccleſiam Dei multũ pro-
funda ſunt corda: non quia ibi diabolus an-
tè non erat, ſed ideo dicitur illuc miſſus, quia
excluſus à credentibus plus cœpit impios
poſsidere. Plus nanq; poſsidetur à diabolo,
qui non ſolùm alienatus eſt à Deo uerume-
D tiam gratis odit ſeruiẽtes Deo. Et clauſit, in-
quit, & ſignauit ſuper eum, ut iam non ſe-
duceret gentes, donec finiantur mille an-
ni. Clauſit ſuper eum, dictum eſt, interdixit
ei ne poſsit exire, id eſt, uetitum tranſgre-
di. Signauit autem quod addidit: ſignifi-
caſſe mihi uidetur, quod occultum eſſe uo-
luit, qui pertineant ad pacem diaboli, & qui
non pertineant. Hoc quippe in ſeculo iſto
prorſus latet: quia & qui uidetur ſtare, u-
trum ſit caſurus: & qui uidetur iacere, utrum
ſit reſurrecturus, incertum eſt. Ab eis autem
genibus

gẽtibus ſeducẽdis huius interdicti uinculo,
& clauſtro diabolus prohibet̃ atq; cohibet̃,
quas pertinẽtes ad Chriſtũ ſeducebat antea
Epheſ.1. uel tenebat. Has enim Deus elegit ante mun
di cõſtitutionẽ eruere de poteſtate tenebra-
rum, & transferre in regnũ filij claritatis ſuæ,
ſicut Apoſtolus ait. Nam ſeducere illũ gen-
tes etiã nunc, & ſecũ trahere in æternam pœ-
nam, ſed non prædeſtinatas in æternã uitam,
quis fidelis ignorat? Nec moueat, q; ſępe dia
bolus ſeducit etiã illos qui iam regenerati in
2.Tim.2. Chriſto, uias ingrediũt̃ Dei. Nouit em̃ Dñs
qui ſunt eius: ex his in æternã damnationem
neminẽ ille ſeducit. Sic enim nouit eos Dñs
Deus, quẽ nihil latet etiã futurorũ: non ut ho
mo, qui hominem ad præſens uidet, ſi tñ ui-
det, cuius cor non uidet: qualis aũt poſtea ſit
futurus, nec ſeipſum uidet. Ad hoc ergo liga
tus eſt diabolus, & incluſus in abyſſo: ut iam
nõ ſeducat gẽtes, ex quibus conſtat eccleſia,
quas antea ſeductas tenebat, anteq; eſſet ec-
cleſia. Nec em̃ dictum eſt, ut nõ ſeduceret ali-
quẽ, ſed ut non ſeduceret, inquit, iam gẽtes: in
quibus eccleſiam proculdubiò uoluit intelli
gi. Donec finiant̃ mille anni, id eſt, aut quod
remanet de ſexto die, qui conſtat ex mille an
nis: aut oẽs anni, quibus deinceps hoc ſecu-
lum peragendũ eſt. Nec ſic accipiendum eſt
quod ait, ut nõ ſeduceret gẽtes, donec finian
tur mille anni: quaſi poſtea ſeducturus ſit eas
duntaxat gẽtes, ex quibus prędeſtinata con-
ſtat eccleſia: à quibus ſeducendis illo eſt uin-
culo clauſtróq; prohibitus. Sed aut illa locu
tione dictum eſt, quæ in Scripturis aliquo-
Pſal.123. ties inuenit̃, qualis eſt in Pſalmo: Sicut oculi
noſtri ad Dñm Deũ noſtrũ, donec miſereat̃
noſtri. Neq; eñ cũ miſertus fuerit, non erunt
oculi ſeruorũ eius ad Dñm Deũ ſuum. Aut
certè iſte eſt ordo uerborum. Et clauſit, & ſi-
gnauit ſuper eum, donec finiãtur mille anni.
Quod uerò interpoſuit, ut nõ ſeduceret iam
gentes: ita ſe habet, ut ab huius ordinis cõne
xione ſit liberũ: & ſeorſum intelligendũ, ue-
lut ſi pòſt adderetur, ut ſic ſe haberet tota ſen-
tẽtia: Et clauſit, & ſignauit ſuper eum, donec
finiantur mille anni, ut nõ ſeduceret iam gen-
tes: id eſt, ideo clauſit, donec finiantur mille
anni, ut iam non ſeduceret gentes.

L. VIVES.

INter [a] cætera maximè numero annorũ mille] Quo-
niam Ioannes hoc locu meminit mille annorum, &
Matth.26. Chriſtus in Euãgelio: Non bibam ammodo de hoc
A genimine uitis uſq; in diem illum, quo bibam illud no-
uum in regno patris mei. Et ꝓphetæ multa dicũt de re-
gno Chriſti in Hieruſalem, idcirco exiſtimauerũt quidã
Chriſtum excitatis corporibus ſanctorũ ſuorũ rediturũ
in mundũ, manſurumq; hîc annos mille in ſumma pa-
ce, affluente undiq; felicitate incredibili, aureoq; ſeculo
maiore & mirabiliore, q̃ eſt à poetis deſcriptũ, aut etiã
ab Eſaia & Sibylla prędictũ. Cuius opinionis autor fuit
Papias Hieropolitanus præſul, qui uixit tẽporibus A- Papias Hiero-
poſtolorũ. Eum ſecuti ſunt Irenæus & Apollinarius, Ter ſolitanus.
tullianus quoq; in libro De ſpe fideliũ, & Victorinus Pi
ctauienſis, & Lactantius lib.7. Diuin. inſtit. Hoc cõmen-
tum & ſi uane Hieronymus eſſe oſtẽdit, ac ridet ſæpenu
merò atq; inceſſit, tamẽ libro in Hieremiã quarto non
audere ſe damnare ait, q; multi eccleſiaſticorũ uirorũ &
martyrũ id dixerint, tantũ eſt in dicto uel fidei uel reue-
rentię propter autorem ſoliũ diſſentiendumq; eſt à ma-
B gnis uiris modeſtè ac prudenter, ita ut multũ eorum au
toritati detuliſſe uidearis. Haud crediderim illorũ ſan-
ctorum eandem fuiſſe de ea re ſententiã, quam Cerin- Cerinthus hæ-
thi hæretici, de quo ſic Euſebius libro Eccleſiaſticę hiſto reticus.
riæ tertio: Cerinthus poſt reſurrectionẽ terrenum dicit
futurum eſſe regnũ Chriſti in Hieruſalem. Et homines
in carne iterũ concupiſcentijs & uitijs ſubiectã conuer-
ſationem habituros. Contra fidem quoq; Scripturarũ
quoſdam mille annos deſignat, in quib. multa quidẽ
& alia corruptionũ opera, & nuptiarũ feſtiuitates dicit
futuras, ad eos qui libidini ſunt dediti decipiẽdos. Sed
& Dionyſius cùm de Ioãnis reuelatione diſſereret, quæ-
dam ſecundum ea, quæ antiquitùs eccleſiæ tradita fue-
rant, diſputaret, mentionẽ facit huius ipſius uiri in his
uerbis: Cerinthus, inquit, à quo & Cerinthiana hæreſis
obtecta eſt, figmenti ſui autoritatem magni nominis ac-
quirere ſecundum ſcripturæ huius prauam intelligen-
C tiam geſtiebat. Quippe cuius hæc erat hæreſis, ut affir-
maret terrenum futurum eſſe Chriſti regnum. Et quia
erat uentri, gulæ ac libidini deditus, ea futura decerne-
bat, quæ ſibi propria libido dictabat. Ventris, & eorum
quę ſub uentre ſunt incitamenta, cibis, potibus nuptijs
prædicabat explẽda. Et ut aliquid ſacratius dicere uide
retur, legales aiebat feſtiuitates rurſum celebrandas, &
hoſtias carnales iterum iugulãdas. Irenæus uerò ſecre-
tiora ipſius hæretici in primo operis ſui libro publica-
uit. Quæ inde diſcat, ſi quis plenius ſcire uult. Hæc Euſe
bius. Non eſt ergo hęc Papiæ opinio, cuius originẽ Hie
ronymus Cerintho potius attribuiſſet natu maiori Pa-
pia ipſo: tametſi eodem uixerint tempore: tum nec Ire-
næus in Cerinthum ſcripſiſſet, qui Papiæ ſententiam ſic
ſequutus: tametſi non omnes ſectæ eadem de illis mille
tradiderunt annis. Vnuſquiſq;, ut ſibi animo confinge-
D bat, ita affirmabat: nec mirum in re commenticia & ua-
na. Dionyſius Alexandrinæ eccleſiæ pontifex, ut Hiero-
nymus libro in Eſaiam xviij. narrat, elegantẽ ſcripſit li-
brum, irridens mille annorum fabulam, & auream atq;
gemmatam in terris Hieruſalem, inſtaurationem tem-
pli, hoſtiarum ſanguinem, ocium ſabbati, circumciſio-
nis iniuriam, nuptias, partus, liberorum educationem,
epularum delicias, & cunctarum gentiũ ſeruitutem, rur
ſuſq; bella, exercitus, ac triumphos, & ſuperatorum ne-
ces, mortemq; cẽtenarij peccatores. Hæc Hieron. [b] In
quibus cibus ſit tantus ac potus.] Sic Lactantius: Ter-
ra uerò aperiat fœcunditatem ſuam, & uberrimas fru-
ges ſua ſponte generabit. Rupes montium melle ſuda-
bunt, per riuos uina decurrent, & flumina lacte inunda
bunt. Vt prætercam Cerinthiana, quæ multo ſunt fœ-
diora. [c] χιλιασταί.] Quaſi milenarius. χίλιοι enim ſunt
mille. [d] Id eſt, ſexto annorum milliario.] Ferunt in Helias pro-
libris Heliæ prophetæ inueniri ſex mille annos mundũ pheta.
dura-

duraturũ: quorũ prima duo milia deputãtur uaniati,
uſq; ad Abrahã. Altera duo legi, ad Chriſtũ. Tertia duo
milia Meſsiæ, uſq; ad finẽ ſeculi: idq; ex cõputatione He
bræorũ. Nã ex Septuaginta plura ſunt quàm tria milia ab
Adã ad Abrahã. Et ætate Auguſtini non aberãt ſex mi-
lia à fine ſuo quadringentis annis. Itaq; nunc plures quàm
ſex mille & ſeptingẽtos uulgò cõputamus. Nẽpe à na-
to Dño mille quingentos uiginti duos: cuius ortũ Euſe
bius, & qui Lxx. ſequunt in quinto milleſimum, & plus
paulo quàm centeſimum conferũt. Idcirco Auguſtinus hu-
ius ſexti annorum miliarij, uolui ſua ætate ſpatia poſte-
riora, dixit. Lactantius, qui ante Auguſtinũ uixit, nem-
pe ſub Conſtantino, tantum ſupereſſe ex illis ſex milib.
annorum ducentorũ annorum expectationem ſcribit.

De alligatione & ſolutione diaboli.
Capur VIII.

POST hæc, inquit, oportet eum ſol-
ui breui tempore. Si hoc eſt diabolo
ligari, et includi, Eccleſiam non poſſe
ſeducere: hæc ergo erit ſolutio eius, ut poſ-
ſit? Abſit. Nũquam enim ab illo Eccleſia ſedu-
ceẽ prædeſtinata, & electa ante mũdi cõſtitu-
2.Tim.2. tionẽ: de qua dictũ eſt: Nouit Dñs, qui ſunt
eius: & tñ hic erit Eccleſia illo tempore etiã
quo ſoluendus eſt diabolus, ſicut ex quo eſt
inſtituta, hic fuit & erit omni tempore in ſuis
uiq; qui ſuccedunt naſcendo morientibus.
Nã paulo pòſt dicit, quòd ſolutus diabolus
ſeductas gẽtes toto orbe terrarũ, attrahet in
bellũ aduerſus eam: quorum hoſtiũ nume- C
Apoc.20. rus erit ut arena maris, Et aſcenderunt, inqt,
ſuper terræ latitudinẽ, & cinxerũt caſtra ſan-
ctorũ, & dilectã ciuitatem: & deſcẽdit ignis
de cælo à Deo, & comedit eos: & diabolus q
ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis &
ſulphuris, ubi & beſtia & pſeudoprophetæ:
et cruciabuntur die ac nocte in ſecula ſeculo-
rũ. Sed hoc iã ad iudiciũ nouiſsimũ pertinet,
quod nũc propterea cõmemorandũ putaui,
ne quis exiſtimet eo ipſo paruo tẽpore, quo
ſolueẽ diabolus in hac terra eccleſiam nõ fu-
turam, illo hic eam uel non inueniente, cùm D
fuerit ſolutus: uel abſumente, cùm fuerit mo-
dis omnibus perſecutus. Non itaq; per totũ
hoc tempus, quod liber iſte complectitur, à
primo ſcilicet aduentu Chriſti uſq; in ſeculi
finem, quo erit ſecundus eius aduentus: ita
diabolus alligatur, ut eius hæc ipſa ſit alliga-
tio: per hoc interuallum, quod mille annorũ
numero appellat, non ſeducere Eccleſiam,
quandoquidem illam nec ſolutus utiq; ſedu
cturus eſt. Nam profectò ſi ei alligari eſt, nõ
poſſe ſeducere, ſiue non permitti: quid erit

A ſolui, niſi poſſe ſeducere ſiue pmitti? Quod
abſit ut fiat: ſed alligatio diaboli, eſt non per-
mitti exercere totam tentationem, quam po-
teſt uel ui uel dolo ad ſeducendos homines
in partem ſuam cogendo uiolenter, fraudu-
lenter'ue fallendo. Quòd ſi permitteretur in
tam longo tempore, & tanta infirmitate mul
torũ, plurimos tales, quales Deus id perpe-
ti non uult, & fideles deijceret, & ne crede-
rent, impediret. Quod ne faceret, alligatus
eſt. Tunc autem ſoluetur, quando & breue
tempus erit. Nam tribus annis & ſex menſi-
bus legitur totis ſuis ſuorum'q; uiribus ſæui-
turus: & tales erunt, cum quibus ei bellige-
B randum eſt, ut uinci tanto eius impetu inſi-
dijs'q; non poſsint. Si autem nunquam ſol-
ueretur, minus appareret eius maligna po-
tentia, minus ſanctæ ciuitatis fideliſsima pa-
tientia probaretur: minus denique perſpice-
retur, quàm magno eius malo tam bene fue-
rit uſus omnipotens Deus, qui eum nec om-
nino abſtulit à tentatione ſanctorum, quam-
uis ab eorum interioribus hominibus ubi
in Deum creditur, foras miſſum: ut forinſe-
cus eius oppugnatione proficerent, & in eis
qui ſunt ex parte ipſius, alligauit: ne quãtam
poſſet effundendo & exercendo maliciam
C innumerabiles infirmos, ex quibus eccleſiam
multiplicari & impleri oportebat: alios cre-
dituros, alios iam credentes à fide pietatis
hos deterreret, hoc frangeret. Et ſoluetur in
fine, ut quàm fortem aduerſarium Dei ciui-
tas ſuperauerit, cũ ingenti gloria ſui redem-
ptoris, adiutoris, liberatoris, aſpiciat. In eo-
rum ſanè, qui tunc futuri ſunt, ſanctorum at-
que fidelium comparatione quid ſumus?
Quandoquidem ad illos probandos tantus
ſoluetur inimicus, cum quo nos ligato tan-
tis periculis dimicamus: quamuis & hoc tẽ-
D poris interuallo, quoſdam milites Chriſti tã
prudentes & fortes fuiſſe atq; eſſe, non du-
bium eſt, ut etiam ſi tunc in iſta mortalitate
uiuerent, quando ille ſoluetur, omnes inſi-
dias eius atq; impetus & cauerent pruden-
tiſsimè, & patientiſsimè ſuſtinerent. Hæc au-
tem alligatio diaboli non ſolùm facta eſt, ex
quo cœpit eccleſia præter Iudæam terram
in nationes alias, alias'q; dilatari: ſed etiã nũc
fit, & fiet uſque ad terminum ſeculi, quo ſol-
uendus eſt: quia & nunc homines ab infide-
litate, in qua ipſe eos poſſidebat conuertun-

tur ad fidem,& uſque in illum finem ſine du- A bio conuertentur. Et utiq; unicuiq; fidelium iſte fortis tunc alligatur, quando ab illo tanquam uas eius eripitur, & abyſſus ubi incluſus eſt, non in eis conſumpta eſt, quãdo ſunt mortui: qui tunc erant quando eſſe cœpit incluſus, ſed ſucceſſerunt eis alij naſcendo, atq; ſuccedunt donec finiatur hoc ſeculum, qui oderint Chriſtianos: in quorũ quotidie uelut in abyſſo cæcis & profundis cordibus includat. Vtrum aũt etiam illis ultimis trib. annis & menſibus ſex, quando ſolutus totis uiribus ſæuiturus eſt, aliquis in qua non fuerat ſit acceſſurus ad fidẽ, nõnulla quęſtio eſt. B

Matth.12. Quomodo em̃ ſtabit quod dictũ eſt: Quis intrat in domũ fortis, ut uaſa eius eripiat, niſi prius alligauerit fortem, ſi etiam ſoluto eripiuntur? Ac per hoc ad hoc cogere uidet̃ iſta ſententia, ut credamus illo licet exiguo tempore neminem acceſſurũ eſſe populo Chriſtiano, ſed cum eis qui iam Chriſtiani reperti fuerint, diabolum pugnaturũ. Ex quibus etiam ſi aliqui uicti ſecuti eũ fuerint, non eos ad prædeſtinatũ filiorum Dei numerũ pertinere. Neque enim fruſtrà idem Ioannes Apoſtolus, qui & hanc Apocalypſim ſcripſit, C

1.Ioan.2. in epiſtola ſua de quibuſdam dixit: Ex nobis exierunt, ſed non erant ex nobis. Nam ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent utiq; nobiſcum. Sed quid fiet de paruulis? Nimiũ quippe incredibile eſt, nullos iam natos & nondũ baptizatos, præoccupari Chriſtianorũ filios illo tẽpore infantes: nullos etiam ipſis naſci iã diebus: aut ſi erunt, nõ eos à parentibus ſuis ad lauacrũ regenerationis modo quocunq; perduci. Quod ſi fiet, quo pacto ſoluto iam diabolo uaſa iſta eripient, in cuius domũ nemo intrat, ut uaſa eius eripiat, niſi prius alli- D gauerit eum? Imò uerò id potius eſt credendũ, ut nec qui cadant de eccleſia, nec qui accedãt ad eccleſiam illo tẽpore defuturos: ſed profectò tam fortes erũt & parentes pro baptizãdis paruulis ſuis, & hi qui nunc primitùs credituri ſunt, ut illum fortẽ uincant etiã non ligatum: id eſt omnibus, qualibus antea nunquã, uel artibus inſidiantem, uel urgentẽ uiribus, & uigilanter intelligãt, & toleranter ferant: ac ſic illi etiam non ligato eripiantur. Nec ideo falſa erit Euangelica illa ſententia: Quis intrat in domũ fortis, ut uaſa eius eripiat, niſi prius alligauerit forte? Secundũ em̃ ſententiæ eius ueritatẽ, ordo iſte ſeruatus eſt, ut prius alligaret̃ fortis, ereptiſq; uaſis eius, longè lateq; in omnibus gentibus ex firmis & infirmis ita multiplicaretur Eccleſia, ut ex ipſa rerũ diuinitùs prædictarũ & impletarũ robuſtiſsima fide, etiã ſoluto uaſa poſſet auferre. Sicut enim fatendum eſt, multorum refrigeſcere charitatem, cùm abundat iniquitas: & inuſitatis maximiſq; perſecutionibus atq; fallacijs diaboli iam ſoluti, eos qui in libro uitæ ſcripti non ſunt, eſſe multos ceſſuros: ita cogitandũ eſt, non ſolũ quos bonos fideles illud tempus inueniet, ſed nonnullos etiam qui foris adhuc erũt, adiuuãte Dei gratia per conſiderationem Scripturarũ: in quibus & alia & finis ipſe prænũciatus eſt, quẽ uenire iam ſentiunt: ad credendũ, quod non credebant, futuros eſſe firmiores: & ad uincendũ etiam non ligatũ diabolum fortiores. Quod ſi ita erit, propterea prçceſsiſſe dicenda eſt eius alligatio, ut & ligati & ſoluti expoliatio ſequeretur: quoniam de hac re dictum eſt, Quis intrabit in domum fortis, ut uaſa eius eripiat, niſi prius alligauerit fortem? Matth.24.

Quid ſit regnum ſanctorum cum Chriſto per mille annos, & in quo diſcernatur à regno æterno. Cap. IX.

Interea dum mille annis ligatus eſt diabolus, ſancti regnant cum Chriſto etiam ipſis mille annis eiſdem ſine dubio, & eodem modo intelligendis, id eſt, iſto iam tempore prioris eius aduentus. Excepto quippe illo regno, de quo in fine dicturus eſt: Venite benedicti patris mei, poſsidete paratum uobis regnum. Niſi enim alio aliquo modo, longè quidem impari, iam nunc regnarent cum illo ſancti eius, quibus ait, Ecce ego uobiſcum ſum uſque in conſummationem ſeculi: profectò non etiam nunc diceret̃ Eccleſia regnum eius, regnum'ue cœlorum. Nam utiq; iſto tempore in regno Dei erudi tus ſcriba ille, qui profert de theſauro ſuo noua & uetera: de quo ſuprà locuti ſumus. Et de Eccleſia collecturi ſunt zizania meſſores illi, quæ permiſit cum tritico ſimul creſcere uſque ad meſſem. Quod exponens ait, Meſſis eſt finis ſeculi: meſſores autẽ angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania, & igni comburuntur, ſic erit in conſummatione ſeculi: mittet filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala. Nũquid de Matth.25. Matth.28. Matth.13. Matth.13.

deregno illo, ubi nulla ſunt ſcãdala? De iſto
ergo regno eius, quod eſt hîc eccleſia, colli-
Matth. 5. gentur. Item dicit: Qui ſoluerit unũ de man-
datis iſtis minimis, & docuerit ſic homines,
minimus uocabitur in regno cælorum: qui
autem fecerit, & ſic docuerit, magnus uoca-
bit̃ in regno cælorũ. Vtrumq; dicit in regno
cælorũ, & qui nõ facit mandata quæ docet:
hoc eſt enim ſoluere, non ſeruare, non facere:
& illum qui facit, & ſic docet: ſed iſtum mini-
mũ, illum magnũ. Et cõtinuò ſecutus adiun-
git: Dico enim uobis, quia niſi abundauerit
iuſticia ueſtra ſuper Scribarũ & Phariſæorũ,
id eſt, ſuper iuſticiã eorũ qui ſoluũt quod do
cent. De Scribis enim & Phariſæis dicit alio
Matth. 23. loco: Quoniã dicũt, & nõ faciũt. Niſi ergo ſu
per eos abundauerit iuſticia ueſtra, id eſt, ut
uos nõ ſoluatis, ſed faciatis potius quod do-
cetis: non intrabitis, inquit, in regnũ cælorũ.
Alio modo igit̃ intelligendũ eſt regnum cę-
lorũ, ubi ambo ſunt: & ille ſcilicet qui ſoluit
quod docet, & ille qui facit: ſed ille minimus,
iſte magnus. Alio modo aũt regnũ cælorum
dicit̃, quò non intrat niſi ille qui facit. Ac per
hoc ubi utrunq; genus eſt, eccleſia eſt, qua-
lis nunc eſt: ubi aũt illud ſolũ erit, eccleſia eſt,
qualis tũc erit, quãdo malus in ea nõ erit. Er-
go eccleſia & nũc eſt regnũ Chriſti, regnũq;
cælorũ. Regnãt itaq; cũ illo etiã nunc ſancti
eius, aliter quidam ꝙ tũc regnabunt: nec ta-
men cũ illo regnãt zizania, quamuis in eccle
ſia cum tritico creſcãt. Regnant enĩ cum illo
Col. 3. qui faciunt quod Apoſtolus ait: Si cõſurrexi
ſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſapite, ubi
Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens: quæ ſur-
ſum ſunt quęrite, non quæ ſuper terram. De
Phil. 3. qualibus itẽ dicit, ꝙ eorũ cõuerſatio ſit in cæ
lis. Poſtremò regnãt cum illo, qui eo modo
ſunt in regno eius, ut ſint etiã ipſi regnũ eius.
Quomodo aũt ſunt regnũ Chriſti, qui, ut a-
lia taceã, quãuis ibi ſint donec colligant̃ in fi-
ne ſeculi de regno eius om̃ia ſcandala: tamen
illic ſua quærunt, non quæ Ieſu Chriſti? De
hoc ergo regno malitię, in quo adhuc cũ ho-
ſte cõfligit̃, & aliquãdo repugnat̃ repugnan-
tibus uitijs, aliquando cedentibus imperat̃,
donec ueniat̃ ad illud pacatiſsimum regnũ,
ubi ſine hoſte regnabit̃, & de hac prima re-
ſurrectione quæ nunc eſt liber iſte loquitur.
Cùm enim dixiſſet, alligari diabolum mille
annis, et poſtea ſolui breui tempore, mox re-

A capitulando quid in iſtis mille annis agat ec-
cleſia uel agatur in ea: Et uidi, inquit, ſedes & Apo. 20.
ſedentes ſuper eas, & iudicium datũ eſt. Non
hoc putandum eſt de ultimo iudicio dici, ſed
ſedes prępoſitorum, & ipſi præpoſiti intelli-
gendi ſunt, per quos eccleſia nunc guberna-
tur. Iudiciũ autem datum, nullum melius ac-
cipiendum uidetur, ꝙ id quod dictum eſt:
Quæ ligaueritis in terra, ligata erũt & in cæ- Matth. 18.
lo: & quæ ſolueritis in terra, ſoluta erunt &
in cælo. Vnde Apoſtolus: Quid enim mihi 1. Cor. 5.
eſt, inqt, de his qui foris ſunt iudicare? Nón-
a ne de his qui intus ſunt, uos iudicatis? Et ani-
mæ, inquit, occiſorum propter teſtimonium
Ieſu, & propter uerbum Dei: ſubaudit̃ quod
poſtea dicturus eſt, & regnauerunt cum Ieſu
mille annis, animæ ſcilicet martyrum, nondũ
ſibi corporibus ſuis redditis. Neq; enim pio
rum animę mortuorum ſeparantur ab eccle-
ſia, quæ etiam nunc eſt regnũ Chriſti. Alio- Memoria mar-
quin nec ad altare Dei fieret eorũ memoria tyrum in con-
in cõmunicatione corporis Chriſti: nec ali- cione euchari-
quid prodeſſet ad eius in periculis baptiſmũ ſtica.
currere, ne ſine illo finiatur hæc uita: nec ad
C reconciliationẽ, ſi fortè per pœnitentiam ma
lámue conſcientiam quiſq; ab eodem corpo
re ſeparatus eſt. Cur enim fiunt iſta, niſi quia
fideles, etiam defuncti, membra eius ſunt?
Quamuis ergo cum ſuis corporibus nondũ Animæ fideliũ
ſunt, iam tamen eorum animæ regnant cum cum Chriſto
illo, dum iſti mille anni decurrunt. Vnde in regnant.
hoc eodem libro & alibi legitur: Beati mor- Apoc. 14.
tui, qui in Dñ̃o moriũtur, amodò iam etiam
dicit ſpiritus, ut requieſcant à laboribus ſuis:
nam opera eorum ſequuntur illos. Regnat
itaq; cum Chriſto nunc primùm eccleſia in
D uiuis & mortuis. Propterea enim ſicut dicit
Apoſtolus, mortuus eſt Chriſtus, ut & uiuo Rom. 6.
rum & mortuorum dominet̃. Sed ideo tan-
tummodo martyrum animas commemora-
uit, quia ipſi præcipuè regnãt mortui, qui uſq;
ad mortem pro ueritate certauerunt. Sed à
parte totum, etiam cæteros mortuos intelli-
gimus pertinentes ad eccleſiam, quod eſt re-
gnum Chriſti. Quod uerò ſequitur: Et ſi qui
non adorauerunt beſtiam, nec imaginem e-
ius: nec acceperunt inſcriptionem in fronte,
aut in manu ſua: ſimul de uiuis ac mortuis
debemus accipere. Quæ ſit porrò iſta beſtia,
quamuis ſit diligentius inquirendũ, non ta-
men abhorret à fide recta, ut ipſa impia ciui-

tas intelligatur, & populus infidelium con- A
trarius populo fideli & ciuitati Dei. Imago
uerò eius ſimulatio eius mihi uidet̃:in eis ui-
delicet hominibus, qui uelut fidem profiten
tur, & infideliter uiuunt. Fingũt enim ſe eſſe
quod nõ ſunt, uocanturꝗ nõ ueraci effigie,
ſed fallaci imagine Chriſtiani. Ad eandem
namꝗ beſtiã pertinent non ſolùm aperti ini-
mici nominis Chriſti, & eius glorioſiſsimæ
ciuitatis, ſed etiã zizania, quæ de regno eius,
quod eſt eccleſia, in fine ſeculi colligẽda ſunt.
Et qui ſunt qui beſtiam nõ adorant, nec ima-
ginem eius, niſi qui faciũt quod ait Apoſto-
2.Cor.6. lus: Ne ſitis iugũ ducentes cum infidelibus? B
Non adorant enim, id eſt, non conſentiunt,
non ſubijciuntur: neꝗ accipiunt inſcriptio-
nem, notã ſcilicet criminis in fronte, propter
profeſsionẽ: in manu, propter operationes.
Ab his ergo malis alieni ſiue adhuc in iſta
mortali carne uiuentes, ſiue defuncti regnãt
cum Chriſto, iã nunc quodãmodo huic tem-
pori congruo per totũ hoc interuallũ, quod
numero mille ſignificat̃ annorum. Reliqui
Ioan.5. eorum, inquit, non uixerunt. Hora eñ nunc
eſt, cũ mortui audiẽt uocẽ filij Dei: & qui au-
dierint, uiuent: reliqui uerò eorũ non uiuent. C
Quod uerò ſubdidit, Donec finiantur mille
anni: intelligendum eſt, ꝙ eo tempore nõ ui-
xerunt, quo uiuere debuerunt, ad uitam ſcili
cet de morte tranſeũdo. Et ideo cùm dies ue
nerit, quo fiet & corporũ reſurrectio, nõ ad
uitam de monumẽtis procedent, ſed ad iudi
cium: ad damnationem ſcilicet, quæ ſecunda
mors dicitur. Donec enim finiant̃ mille anni,
quicunꝗ non uixerit, id eſt, iſto toto tempo
re quo agitur prima reſurrectio, nõ audierit
uocem filij Dei, & ad uitã de morte nõ trãſie
rit: profectò in ſecunda reſurrectione, quæ
carnis eſt, in mortem ſecundam cum ipſa car- D
ne trãſibit. Sequitur enim & dicit: Hæc re-
ſurrectio prima eſt. Beatus & ſanctus qui ha-
bet in hac prima reſurrectione partẽ, id eſt,
particeps eius eſt. Ipſe eſt autẽ particeps eius,
qui nõ ſolùm à morte, quę in peccatis eſt, re-
uiuiſcit, uerumetiã in eo quod reuixerit, per-
manet. In iſtis, inquit, ſecunda mors non ha-
bet poteſtatem. Habet aũt in reliquis, de qui
bus ſuperius ait: Reliqui eorũ non uixerunt,
donec finiant̃ mille anni: quoniam iſto toto
temporis interuallo, quod mille annos uo-
cat, quantumcunꝗ in eo quiſꝗ eorum uixit

A in corpore, non reuixit à morte: in qua eum
tenebat impietas: ut ſic reuiuiſcendo primæ
reſurrectionis particeps fieret, atꝗ in eo po-
teſtatem ſecunda mors non haberet.

Quid reſpondendum ſit eis, qui putãt, reſurrectionem ad ſola corpora, non etiam ad animas pertinere Cap. X.

SVNT qui putant reſurrectionem dici
non poſſe niſi corporum, ideo iſtam
quoque in corporibus primam futu-
ram eſſe contendunt. Quorum enim eſt, in-
quiunt, cadere, eorum eſſe reſurgere. Cadũt
B autem corpora moriendo: nam & à cadendo Cadauer.
cadauera nuncupant̃. Non ergo animarum,
inquiunt, reſurrectio poteſt eſſe, ſed corpo-
rum. Sed quid contra Apoſtolũ dicunt, qui
eam reſurrectionẽ appellat? Nam ſecundum
interiorem, non ſecundũ exteriorem homi-
nem utiꝗ reſurrexerant, quibus ait: Si con- Col.3.
ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt ſa-
pite. Quem ſenſum uerbis alijs alibi poſuit,
dicens: Vt quemadmodum Chriſtus à mor- Rom.6.
tuis reſurrexit per gloriam patris, ſic & nos
in nouitate uitæ ambulemus. Hinc eſt & il-
lud: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, Eph.5.
C & illuminabit te Chriſtus. Quod aũt dicunt,
non poſſe reſurgere niſi qui cadunt: & ideo
putant reſurrectionẽ ad corpora, nõ ad ani-
mas pertinere, quia corporum eſt cadere: cur
nõ audiũt, Non recedatis ab illo, ne cadatis: Ioſue 22.
& ſuo Domino ſtat aut cadit: & qui putat ſe Rom.14.
ſtare, uideat ne cadat? Puto eñ ꝙ in anima, Gal.6.
nõ in corpore caſus iſte cauendus eſt. Si igi-
tur cadentium eſt reſurrectio, cadunt autem
& animæ: profectò & animas reſurgere con-
fitendum eſt. Quod autem cùm dixiſſet: In
iſtis ſecunda mors nõ habet poteſtatem, ad-
iunxit atque ait: Sed erunt ſacerdotes Dei & Apoc.20.
D Chriſti, & regnabunt cũ eo mille annis: non
utiꝗ de ſolis epiſcopis & presbyteris dictũ
eſt, qui propriè iam uocantur in eccleſia ſa-
cerdotes, ſed ſicut omnes Chriſtianos dici
mus propter myſticum chriſma; ſic omnes
ſacerdotes, quoniam membra ſunt unius ſa-
cerdotis. De quib. apoſtolus Petrus: Plebs, 1.Pet.2.
inquit, ſancta, regale ſacerdotium. Sanè licet
breuiter atꝗ tranſeunter inſinuauit Deũ eſſe
Chriſtum, dicendo ſacerdotes Dei & Chri-
ſti, hoc eſt patris & filij, quãuis propter for-
mam ſerui ſicut filius hominis, ita etiã ſacer-
dos

dos Chriſtus effectus ſit in æternum, ſecundum ordinē Melchiſedec. De qua re in hoc Opere non ſemel diximus. A (Pſal.110.)

L. VIVES.

(Pſal.104.) Omnes [a] Chriſtianos.] Aliâs, Chriſtos: alluſit ad illud Pſalm. Nolite tangere Chriſtos meos. [b] Deum eſſe Chriſtum.] Nefas eſt enim, ſi alius habet ſacerdotem quàm Deus, quod nec gentiles ignorabant, ut Cicero ſecunda Philippica.

De Gog & Magog, quos ad perſequēdam Eccleſiam Dei ſolutus prope finem ſeculi diabolus incitabit. Cap. XI.

Et cum finiti fuerint, inquit, mille anni, ſoluetur ſatanas de cuſtodia ſua, & exibit ad ſeducendas nationes, quæ ſunt (Apoc.20.) in quatuor angulis terræ Gog & Magog, et trahet eos in bellum, quorum numerus eſt ut arena maris. Ad hoc ergo tunc ſeducet, ut in hoc bellum trahat. Nam & antea modis quibus poterat per mala multa & uaria ſeducebat. Exibit aūt, dictum eſt, in apertā perſecutionē de latebris erumpet odiorum. Hæc eñi erit nouiſsima perſecutio, nouiſsimo imminente iudicio, quā ſancta eccleſia toto terrarum orbe patietur: uniuerſa ſcilicet ciuitas Chriſti ab uniuerſa diaboli ciuitate quantacunq; erit utraq; ſuper terrā. Gentes quippe iſtæ, quas appellat Gog & Magog, non ſic ſunt accipiendæ, [a] tanq; ſint aliqui in aliqua parte terrarū barbari cōſtituti: ſiue q̄s quidā ſuſpicant̄ Getas & Maſſagetas, propter literas horū nominū primas, ſiue aliquos alios alienigenas, & à Romano iure ſeiūctos. Toto namq; orbe terrarū ſignificati ſunt iſti eſſe, cum dictū eſt: Nationes quæ ſunt in quatuor angulis terræ, eaſq; ſubiecit eſſe Gog & Magog. Quorū [b] interpretationē nominū eſſe comperimus Gog tectū, Magog de tecto, tanq; domus, & ipſe qui procedit de domo. Gentes igit̄ ſunt, in quibus diabolū ueſlut in abyſſo ſuperius intelligebamus incluſum: & ipſe de illis quodammodo ſe efferens & procedens, ut illæ ſint tectū, ipſe de tecto. Si aūt utrunq; referamus ad gentes, non unū horū ad illas, alterū ad diabolū: & tectū ipſæ ſunt, quia in eis non includit̄, & quodāmodo tegit̄ inimicus antiquus: & de tecto, ipſæ erunt, quando in apertū odium de operto eruptura ſunt. Quod uerò ait: Et aſcenderunt ſuper terræ latitudinē, & cinxerūt caſtra ſanctorum, & dilectam ciuitatē: non utiq; ad unum locū ueniſſe, uel uenturi eſſe ſignificati ſunt, quaſi aliquo uno loco futura ſint caſtra ſanctorū & dilecta ciuitas, cùm hęc nō ſit niſi Chriſti eccleſia toto terrarum orbe diffuſa: ac per hoc ubicunq; tunc erit, quę in omnib. gentibus erit, quod ſignificatū eſt nomine latitudinis terræ: ibi erunt caſtra ſanctorū, ibi erit dilecta Deo ciuitas eius: ibi ab omnibus inimicis ſuis, quia et ipſi in omnibus gētibus cum illa erunt, perſecutionis illius immanitate cinget̄, hoc eſt, in anguſtias tribulationis artabit̄, urgebit̄, concludet̄: nec malitiā ſuam deſeret, quę uocabulo eſt appellata caſtrorū.

B

L. VIVES.

Tanquam [a] ſint aliqui in aliqua parte terrarū barbari.] Hieronymus libro xi. ſuper Ezechielē illo dicto: Ecce ego ad te Gog principem capitis Moſſoch & Thubal, & circumagam te. Iudæi & noſtri Iudaizantes, inquit, putant Gog eſſe gentes Scythicas immanes & innumerabiles, quę trans Caucaſum montem & Mæotidem paludem, & prope Caſpiū mare ad Indiam uſq; tendantur: & has poſt mille annorum regnum eſſe à diabolo mouendas: quæ ueniant in terrā Iſrael, ut pugnent contra ſanctos multis ſecum gentibus cōgregatis: primùm Moſſoch, quos Ioſeph[a] interpretat̄ Cappadocas: deinde Thubal, quos idem Iberos uel Hiſpanos; Hebræi Italos ſuſpicantur. Habentes ſecum in exercitu Perſas, Aethiopas, & Libyas: Gomer quoq; & Theogoema, quos Galatas & Phrygas interpretantur. Sabæos (Gog & Magog.) C quoq; & Dedan & Charthaginēſes, ſiue Tharſis. Sic Hieronymus. [b] Quorum interpretationē nominū eſſe cōperimus.] Hieronymus Gog Græco ſermone Δῶμα, Latino Tectū dicitur. Porrò Magog interpretat̄ De tecto. Omnis igit̄ ſuperbia & falſi nominis ſcientia, quæ erigit ſe cōtra noticiā ueritatis, his nominib. demōſtrat̄.

An ad ultimum ſupplicium pertineat impiorum, quòd deſcendiſſe ignis de cælo, & eoſdem comediſſe memoratur. Cap. XII.

Quod uerò ait: Et deſcēdit ignis de cęlo, & comedit eos: non extremū putandū eſt id eſſe ſuppliciū, quod erit, cùm dicetur: Diſcedite à me (Apoc.20.) (Matth.25.) D maledicti in ignē æternū. Tunc qppe in ignē mittentur ipſi, non ignis de cęlo ueniet ſuper ipſos. Hic autem bene intelligit̄ ignis de cælo de ipſa firmitate ſanctorū, qua non ceſſuri ſunt ſæuientibus, ut eorū faciant uoluntatē. Firmamentum eñi eſt cælum, cuius firmitate illi cruciabuntur ardentiſsimo zelo: quoniam non poterunt attrahere in partes Antichriſti ſanctos Chriſti. Et ipſe erit ignis qui comedet eos, & hoc à Deo: qa Dei munere inſuperabiles fiūt ſancti, unde excruciabuntur inimici. Sicut eñi zelus in bono poſitum eſt, ubi legit̄: Zelus domus tuæ comedit me: ita econtrariò in malo, ubi dicit̄: Zelus occupauit plebem ineruditā. Et nunc ignis cōtrarius (Zelus in bonū & malum partem accipitur.) (Pſal.69.)

rius comedet, & nunc utique excepto ſcilicet ultimi illius igne iudicij. Aut ſi ipſam plagam qua percutiendi ſunt eccleſiæ perſecutores, ueniente iam Chriſto, quos uiuētes inueniet ſuper terram, quando interficiet Antichriſtū ſpiritu oris ſui, ignē appellauit deſcendētem de cœlo, eosq; comedentem, nec hoc ultimū ſupplicium erit impiorum, ſed illud quod facta corporum reſurrectione paſſuri ſunt.

An ante tempus perſecutionis Antichriſti mille anni annumerandi ſint. Cap. XIII.

Haec perſecutio nouiſsima, quæ futura eſt ab Antichriſto (ſicut iam diximus & in hoc Libro ſuperius, & apud Danielem prophetam poſitum eſt) tribus annis & ſex mēſibus erit. Quod tempus quamuis exiguum, utrū ad mille annos pertineat, quibus & diabolum ligatum dicit, & ſanctos regnare cum Chriſto: an eiſdē annis hoc paruum ſpatium ſuperaddaṫ, atq; ſit extra, meritò ambigitur: quia ſi dixerimus ad eoſdem annos hoc pertinere, non tanto tempore, ſed prolixiore cum Chriſto regnū ſanctorum reperieṫ extendi, q̄ diabolus alligari. Profectò enim ſancti cum ſuo rege etiā in ipſa præcipuè perſecutione regnabunt mala tanta uincentes, quando iam diabolus nō erit alligatus, ut eos perſequi omnibus uiribus poſsit. Quomodo ergo iſta Scriptura eiſdē mille annis utrunq; determinat, diaboli ſcilicet alligationē, regnumq; ſanctorū: cū triū annorū & ſex menſium interuallo prius definat alligatio diaboli, q̄ regnum ſanctorum in his mille annis cum Chriſto? Si autem dixerimus paruum perſecutionis huius hoc ſpatium non computandum in mille annis, ſed eis impletis potius adijciendum: ut propriè poſsit intelligi, quod cū dixiſſet, Sacerdotes Dei & Chriſti regnabunt cum eo mille annis: adiecit, Et cū finiti fuerint mille anni, ſoluetur ſatanas de cuſtodia ſua: iſto enim modo & regnum ſanctorū & uinculum diaboli ſimul ceſſatura eſſe ſignificat, ut deinde perſecutionis illius tempus nec ad ſanctorū regnum, nec ad cuſtodiam ſatanæ, quorum utrumq; in mille annis eſt, pertinere, ſed ſuperadditum & extra computandum eſſe credatur: cogemur fateri ſanctos in illa perſecutione regnaturos non eſſe cum Chriſto. Sed quis audeat dicere, nūc cum illo non regna-

A tura ſua membra, quādo ei maximè atq; fortiſsimè cohærebunt: & quo tempore quanto erit acrior impetus belli, tanto maior gloria non credēdi, tanto denſior corona martyrij? Aut ſi propter tribulationes, quas paſſuri ſunt, non dicendi ſunt regnaturi, conſequens erit, ut etiam ſuperioribus diebus in eiſdem mille annis quicunq; tribulabantur ſanctorum eo ipſo tempore tribulationis ſuæ cum Chriſto non regnaſſe dicantur: ac per hoc & illi, quorum animas autor libri huius uidiſſe ſe ſcribit occiſorum propter teſtimoniū Ieſu et propter uerbum Dei, non regnabant cum Chriſto quando patiebantur perſecutionē:

B & ipſi regnum Chriſti non erant, quos Chriſtus excellentius poſſidebat. Abſurdiſsimū id quidem eſt, & omnino auerſandum. Sed certè animæ uictrices glorioſiſsimorū martyrum, omnibus doloribus ac laboribus ſuperatis atq; finitis, poſteaq; mortalia mēbra poſuerunt, cum Chriſto utiq; regnauerunt & regnant, donec finiantur mille anni, ut poſtea receptis etiam corporibus iam immortalibus regnent. Proinde trib. illis annis atq; dimidio animæ occiſorum pro eius martyrio, & quæ antea de corporibus exierunt, & quæ ipſa nouiſsima perſecutione ſunt exituræ,

C re, regnabunt cū illo, donec finiaṫ mortale ſeculum, & ad illud regnū ubi mors non erit, tranſeaṫ. Quocirca cum Chriſto regnantium ſanctorum plures anni erunt, q̄ uinculi diaboli & cuſtodiæ: quia illi cū ſuo rege Dei filio, iam diabolo non ligato etiam per tres illos annos ac ſemiſſem regnabunt. Remanet igitur, ut cùm audimus, Sacerdotes Dei & Chriſti regnabūt cum illo mille annis: & cū finiti fuerint mille anni, ſoluetur ſatanas de cuſtodia ſua: aut non regni huius ſanctorum intelligamus annos mille finiri, ſed uinculi

D diaboli atq; cuſtodiæ: aut annos mille, id eſt, annos omnes, ut ſuos quæq; pars habeat diuerſis ac proprijs prolixitatibus finiendos, ampliores ſanctorum regno, breuiores diaboli uinculo: aut certè quoniam trium annorum & ſex menſium breuiſsimum ſpatium eſt, computari noluiſſe credatur: ſiue quod minus ſatanæ uinculum, ſiue quod amplius uidetur regnum habere ſanctorum: ſicut de quadringentis annis in ſextodecimo huius Operis uolumine diſputaui: quoniam plus aliquid erant, & tñ quadringenti ſunt nun-

cupati

cupati: & talia ſæpe reperiuntur in literis ſa-
cris, ſi quis aduertat.

De damnatione diaboli cum ſuis, & per recapitu-
lationem de reſurrectione corporum omniũ mor
tuorum, & de iudicio ultimæ retribu-
tionis. Cap. XIIII.

POST hanc autem commemoratio-
nem nouiſsimę perſecutionis, breui-
ter cõplectitur totum, quod ultimo
iam iudicio diabolus, & cum ſuo principe
ciuitas inimica paſſura eſt. Dicit enim: Et dia
bolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnũ
ignis & ſulphuris, quo & beſtia & pſeudo-
prophetæ excruciabunt̃ die ac nocte in ſecu
la ſeculorum. Beſtiam bene intelligi ipſam
impiam ciuitatẽ, ſuprà iam diximus. Pſeudo
uerò propheta eius aut Antichriſtus eſt, aut
imago illa, id eſt, figmẽtum illud, de quo ibi
locuti ſumus. Poſt hæc ipſum nouiſsimũ iu-
dicium, quod erit in ſecunda reſurrectione
mortuorum, quę corporum eſt, recapitulan
Apoc. 20. do narrat, quomodo fuerit ſibi reuelatũ: Et
uidi, inquit, thronum magnum & candidũ,
& ſedentẽ ſuper eum, cuius à facie [a] fugit cę-
lum & terra, & locus eorũ non eſt inuentus.
Non ait, Vidi thronum magnũ & candidũ,
& ſedentem ſuper eum, & ab eius facie fugit
cælum & terra: quoniam nondum factũ eſt,
id eſt, antequam eſſet de uiuis & mortuis iu-
dicatũ: ſed eum ſe uidiſſe dixit in throno ſe-
dentem, à cuius facie fugit cęlum et terra: ſed
poſtea. Peracto quippe iudicio tunc eſſe de-
ſinet hoc cælum et hæc terra, quãdo incipiet
eſſe cælum nouum & terra noua. Mutatio-
ne namq; rerũ nõ omnimodo interitu tranſi
1. Cor. 7. bit hic mundus. Vnde et Apoſtolus ait: Prę
terit enim figura huius mũdi, uolo uos ſine
ſolicitudine eſſe. Figura ergo præterit, non
natura. Cùm ergo ſe Ioannes uidiſſe dixiſſet
ſedentem ſuper thronum, à cuius facie, quod
poſtea futurum eſt, fugit cælum & terra: Et
uidi, inquit, mortuos magnos & puſillos, &
aperti ſunt libri: & alius liber apertus eſt, qui
Liber uitæ. eſt uitæ uniuſcuiuſq;, & iudicati ſunt mor-
tui ex ipſis ſcripturis librorũ ſecundum facta
ſua. Libros dixit eſſe apertos, & Librũ. Sed
librum cuiuſmodi ſit, non tacuit: qui eſt in-
quit, uitæ uniuſcuiuſq;. Ergo illi libri, quos
priore loco poſuit, intelligẽdi ſunt ſancti &
ueteres & noui, ut in illis oſtenderetur quæ
Deus fieri ſua mãdata iuſsiſſet: in illo aũt [b] q
A eſt uitæ uniuſcuiuſq;, quid horũ quiſq; non
feciſſet, ſiue feciſſet. Qui liber ſi carnaliter cõ
gitetur, quis eius magnitudinẽ, aut longitu-
dinem ualeat æſtimare? Aut quanto tẽpore
legi poterit liber, in quo ſcriptæ ſunt uniuer-
ſæ uitæ uniuerſorum? An tantus angelorum
numerus aderit, quantus hominũ erit: ut &
uitã ſuam quiſq; ab angelo ſibi adhibito au-
diat recitari? Nõ ergo unus liber erit omniũ,
ſed ſinguli ſingulorum. Scriptura uerò iſta
unum uolens intelligi: Et alius, inquit, liber
apertus eſt. Quædam igitur uis eſt intelligẽ-
da diuina: qua fiet ut cuiq; bona opera ſua,
B uel bona uel mala cuncta in memoriam re-
uocent̃, & mẽtis intuitu mira celeritate cer-
nantur: ut accuſet, uel excuſet ſciẽtia cõſcien-
tiam: atq; ita ſimul & omnes & ſinguli iudi-
centur. Quæ nimirũ uis diuina, libri nomen
accepit. In ea quippe quodammodo legitur,
quicquid à faciente recolitur. Vt autẽ oſten-
dat, qui mortui ſint iudicãdi, id eſt puſilli cũ
magnis, recapitulando dicit tanquã ad id re-
diens, quod prætermiſerat, potiùs ue diſtulerat:
Et exhibuit mare mortuos, qui in eo erãt: &
mors & infernus reddiderũt mortuos, quos
in ſe habebãt. Hoc proculdubiò prius factũ
C eſt, q̃ eſſent mortui iudicati: & tamen illud
prius dictum eſt. Hoc eſt ergo quod dixi, re
capitulando eum ad id rediiſſe quod inter-
miſerat. Nunc autẽ ordinẽ tenuit, atq; ut ex-
plicaretur ipſe ordo, cõmodius etiã de iudi-
catis mortuis, quod dixerat, ſuo repetiuit lo-
co. Cũ enim dixiſſet: Et exhibuit mare mor-
tuos qui in eo erant, & mors & infernus red-
diderunt mortuos quos in ſe habebãt: mox
addidit, quod paulo antè poſuerat: Et iudi-
cati ſunt ſinguli ſecundum facta ſua. Hoc eſt
enĩ quod ſuprà dixerat: Et iudicati ſunt mor
D tui ſecundum facta ſua.

L. VIVES.

FVgit [a] cælum & terra.] Prima longa: nam præteri-
tum eſt ἔφυγεν. Poſteaquam enim iudicauit, fuge-
runt cælum & terra. Apoſtolus tum uelut iam facta
narrat more Prophetarum. [b] Qui eſt uitæ uniuſcuiuſ-
que.] Alibi, uita uni. Græcè ἡ [illegible], quod eſt uitæ, uni-
uſcuiuſq; non legitur.

Qui ſint mortui, quos ad iudiciũ exhibuit mare,
uel quos mors & inferi reddiderint. Cap. XV.

SED qui ſunt mortui, quos exhibuit
mare, qui in eo erant? Neq; enim qui
in mari moriunt̃, non ſunt in inferno,
aut corpora eorũ ſeruant̃ in mari: aut quod

eſt abſurdius, mare habebat bonos mortu- A os, & infernus malos? Quis hoc putauerit? Sed profectò conuenienter quidã hoc loco, *Mare pro hoc ſeculo.* mare pro iſto ſeculo poſitũ accipiũt. Cùm ergo, & quos hic inueniet Chriſtus in corpore cõſtitutos, ſimul ſignificaret cũ ijs qui reſurrecturi ſunt, iudicãdos: etiã ipſos mortu- *Col. 3.* os appellauit, & bonos, quibus dicit: Mortui enim eſtis, & uita ueſtra abſcõdita eſt cũ Chriſto in Deo. Et malos, de quib. dicit: Si- *Matth. 8.* ne mortuos ſepelire mortuos ſuos. Poſſunt mortui etiã propter hoc dici, quòd mortalia ge- *Rom. 6.* rũt corpora. Vnde Apoſtolus: Corpus quidẽ, inquit, mortuũ eſt propter peccatũ: ſpiritus B aũt uita eſt propter iuſticiã. Vtrunque in hoĩe uiuẽte, atque in hoc corpore cõſtituto eſſe demonſtrãs: & corpus mortuũ, & ſpiritũ uitã. Nec tñ dixit corpus mortale, ſed mortuum: quamuis eadem paulo pòſt etiã mortalia corpora ſicut uſitatius uocanť, appellet. Hos ergo mortuos exhibuit mare qui in eo erãt, id eſt, exhibuit hoĩes hoc ſeculũ, quicunque in eo erant, qui nondũ obierant. Et mors, & infernus, inquit, reddiderũt mortuos, quos in ſe habebant. Mare exhibuit, quia ſicut inuẽti ſunt, affuerunt: mors uerò & infernus reddiderunt, quoniam uitæ, de qua iã exierãt, reuocauerũt. Nec fru- C ſtrà fortaſſe nõ ſatis fuit ut diceret mors, aut infernus: ſed utrũque dictũ eſt: mors, propter bonos, qui tãtũmodo mortẽ perpeti potuerunt, nõ & infernũ: infernus aũt propter malos, qui etiã pœnas apud inferos pendũt. Si enim nõ abſurdè credi uideť, antiquos etiam ſanctos, qui uẽturi Chriſti tenuerũt fidẽ, [a] locis quidẽ à tormẽtis impiorũ remotiſsimis, ſed apud inferos fuiſſe, donec eos inde ſanguis Chriſti, & ad ea loca deſcenſus erueret, profectò deinceps boni fideles effuſo illo precio iã redẽpti, prorſus inferos neſciũt, donec etiã receptis corporibus, bona recipiãt quæ D merenť. Cùm aũt dixiſſet: Et iudicati ſunt ſinguli ſecundũ facta ſua: breuiter ſubijcit, quẽadmodũ fuerint iudicati. Et mors, & infernus, inquit, miſsi ſunt in ſtagnũ ignis: his nominibus ſignificans diabolũ: quoniã mortis eſt autor & infernarũ pœnarũ, uniuerſamque ſimul dæmonũ ſocietatẽ. Hoc eſt enim quod ſuprà euidẽtius præoccupando iam dixerat: Et diabolus qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnũ ignis & ſulphuris. Quod ibi uerò obſcurius adiunxerat, dicens: Quò & beſtia, & A pſeudopropheta: hîc apertius, & qui nõ ſunt inuẽti, inquit, in libro uitæ ſcripti, miſsi ſunt in ſtagnũ ignis. [b] Nõ Deũ liber iſte cõmemorat, ne obliuione fallať: ſed prædeſtinationẽ ſignificat eorũ quib. æterna dabiť uita. Neque enim neſcit eos Deus: et in hoc libro legit, ut ſciat: ſed potius ipſa eius præſcientia de illis, quæ falli nõ poteſt, liber eſt uitæ: in quo ſunt ſcripti, id eſt, præcogniti.

L. VIVES.

Locis [a] quidem à tormentis impiorum remotiſſimis.] Sinum Abrahæ hunc locum nominant, in *Sinus Abrahæ.* quo ſine pœnis fuiſſe Chriſtus ſatis iudicat, Lucæ decimoſexto, ubi Lazarũ dicit in ſolatio eſſe, quẽ ſinũ B ab inferis, loco ſceleratorum, oſtendit magno ſeparatũ hiatu: ubi ſit, aut quomodo intelligatur, neſcire ſe Auguſtinus libro ſuper Geneſin octauo fatetur. Occulta ſunt omnia hæc, quia nec ſcire attinet, nec ut ſciamus, digni ſumus. [b] Nondum liber iſte com.] Alibi melius, Non Deum. Senſus eſt, Liber iſte apertus uitæ non admonet Deum qui ſint ſeruandi.

De cælo nouo, & terra noua. Cap. XVI.

FINITO autem iudicio, quo prænunciauit iudicandos malos, reſtat ut etiam de bonis dicat. Iam enim explicauit quod breuiter à Domino dictum eſt, Ibunt iſti in ſupplicium æternum: ſequitur, ut explicet, quod etiã ibi cõnectitur: iuſti au- C tem in uitam æternã. Et uidi, inquit, cælum *Apoc. 21.* nouum, & terrã nouam. Nam primũ cælum & terra prima receſſerunt, & mare iam non eſt. Iſto fiet ordine, quod ſuperius præoccupando iam dixit, uidiſſe ſe ſuper thronũ ſedentẽ, à cuius facie fugit cælum & terra. Iudicatis quippe his, qui ſcripti non ſunt in libro uitæ, & in æternum ignem miſsis: qui ignis *Ignis æternus.* cuiuſmodi, & in qua mũdi, uel rerũ parte futurus ſit, [a] hominẽ ſcire arbitror neminẽ, niſi fortè cui ſpiritus diuinus oſtendit: tunc figura huius mundi mundanorũ ignium conflagratione præteribit, ſicut factum eſt mundanarum aquarum inundatione diluuium. Illa D itaque, ut dixi, conflagratione mundana elementorũ corruptibiliũ qualitates, quæ corporibus noſtris corruptibilibus cõgruebãt, ardẽdo penitùs interibũt: atque ipſa ſubſtantia eas qualitates habebit, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant: ut ſcilicet mũdus in melius innouatus, aptè accõmodetur hominibus, etiã carne in melius innouatis. Quòd aũt ait, Et mare iã non eſt: utrum maximo illo ardore ſiccetur, an et ipſum uertatur in melius, nõ facilè dixerim.

Cælum quippe nouū et terrā nouā futuram legimus. De mari aūt nouo aliqd me uſpiam legiſſe, nō recolo: niſi quod in hoc eodem libro reperit̄, tanq̄ mare uitreū ſimile cryſtallo. Sed tunc nō de iſto fine ſeculi loquebat̄: nec propriè dixiſſe uidet̄ mare, ſed tanq̄ mare.[b] Quamuis & nūc ſicut amat prophetica locutio proprijs uerbis tranſlata miſcere: ac ſic quodāmodo uelare quod dicit̄: potuit de illo mari dicere, Et mare iam non eſt: de quo ſuprà dixerat: Et exhibuit mare mortuos, q̄ in eo erant. Iam enim tunc nō erit hoc ſeculū uita mortalium turbulentum, & procelloſum: quod maris nomine figurauit.

L. VIVES.

HOminem[a] ſcire arbitror neminē.] Neminē uerò: nō interfuiſti digladiationibus ſcholaſticis: ibi nullus eſt uel batalanus, uel magiſtellus, qui ignoret ignem fore elementarē illum, cuius domiciliū eſt inter aerem & lunæ globum, deſcenſurū eū ſcilicet, & incendio ſuo reliqua tria purgaturū elemēta. Quòd ſi hoc parū ꝓbas, nō deerūt qui perſanctè deierēt, futurū ignē ex incendio radiorū ſolis in media plaga aeris excitato, coeuntib. eò denſiſsimis & ardentiſsimis radijs uelut in ſpeculū cauū & chalybeū. Sed nō eſt mirū: tuo tēpore nō tātus erat ignis uſus, quantus nūc, cū, ut theologos omittā, philoſophi, ſiue Decēbri medio, ſiue medio Iulio nihil aliud ore, manibus pedibusq; tractent & uerſant, q̄ ignē. Ex philoſophis fiūt theologi, & hanc philoſophandi rationē etiā in ſcholas ſanctiores transferūt: ꝓpterea iſtis lōgè eſt de igne facilius definire q̄ tibi, & tui æqualibus uel maioribus. [b] Quamuis & nunc, ſicut clamat proph. hoc.] Videt̄ legendū: Sicut amat, pro ſolet: more Græco φιλεῖ, interdum Latinis recepto. Solet prophetica locutio proprijs uerbis metaphoras admiſcere: hic eſt prophetarū mos, uel quis ipſi ſic uident: uel quis ſic tradi expedit.

De Eccleſiæ glorificatione ſine fine, poſt mortem. Cap. XVII.

Apoc. 21. ET ciuitatē, inquit, magnā Hieruſalem nouam uidi deſcendentem de cælo, à Deo aptatam: quaſi nouam nuptam, ornatam marito ſuo. Et audiui uocē magnā de throno, dicentē: Ecce tabernaculū Dei cū hominibus, & habitabit cum eis, & ipſi erūt populus eius, & ipſe Deus erit cum eis. Et abſterget ab oculis eorū omnem lachrymā: & mors iam non erit, neq; luctus, neq; clamor, ſed nec ullus dolor, quia priora abierunt. Et dixit ſedens in throno: Ecce noua facio omnia. De cælo deſcēdere iſta ciuitas dicit̄, quoniam cæleſtis eſt gratia, qua Deus eam fecit,
Eſaie 45. Propter quod ei dicit etiam per Eſaiam: Ego ſum Dominus faciens te. Et de cælo quidem ab initio ſui deſcēdit: ex quo per huius ſeculi tempus, gratia Dei deſuper ueniēte per lauacrum regenerationis in Spiritu ſancto miſſo

A de cælo ſubinde ciues eius accreſcunt. Sed per iudiciū Dei, quod erit nouiſsimū per eius filium Ieſum Chriſtū, tanta eius et tam noua de Dei munere claritas apparebit, ut nulla remaneant uetuſtatis ueſtigia: quandoquidē & corpora ad incorruptionē, atq; immortalitatē nouā ex uetere corruptione atq; mortalitate tranſibunt. Nam hoc de iſto tēpore accipere, quo regnat cū rege ſuo mille annis, impudētiæ nimiæ mihi uidet̄: cū apertiſsimè dicat: Abſterget Deus omnē lachrymā ab oculis eorū: & mors iam non erit, neq; luctus, Apoc. 21.
B neq; clamor: ſed nec ullus erit dolor. Quis enim tam ſit abſurdus, & obſtinatiſsima contentione ueſanus, qui audeat affirmare in huius mortalitatis ærumnis, nō dico populum ſanctū, ſed unūquenq; ſanctorū, qui hāc uel ducat, uel ducturus ſit, uel duxerit uitā, nullas habentē lachrymas & dolores: cū potius quanto quiſq; eſt ſanctior, et deſiderij ſancti plenior, tāto ſit eius in orando flet' uberior? [a] An non eſt uox ciuitatis ſupernæ Hieruſalem, quæ dicit: Factæ ſunt mihi lachrymæ Pſal. 41.
meæ panes die ac nocte? Et: Lauabo per ſin- Pſal. 6.
C gulas noctes lectum meū: in lachrymis meis ſtratum meū rigabo. Et: Gemitus meus non eſt abſconditus à te. Et: Dolor meus renouatus eſt. Aut uerò non eius filij ſunt, qui ingemiſcunt grauati, in quo nolūt expoliari: ſed ſuperueſtiri, ut abſorbeat̄ mortale hoc à uita? Nonne ipſi ſunt qui primitias habentes Rom. 8.
ſpiritus, in ſemetipſis ingemiſcunt, adoptionem expectātes, redemptionē corporis ſui? An ipſe apoſtolus Paulus nō erat ſupernus Hieroſolymitanus, uel nō multo magis hoc erat, quando pro Iſraelitis fratribus carnali- Rom. 9.
bus ſuis triſticia illi erat magna, & cōtinuus
D dolor cordis eius?[b] Quando autē mors non erit in iſta ciuitate, niſi quādo dicetur?[c] Vbi 1.Cor. 15.
eſt mors cōtentio tua? ubi eſt mors aculeus tuus? Aculeus autem mortis, eſt peccatum. Quod tunc utiq; nō erit, quando dicet̄, ubi eſt? nunc uerò non quilibet eſt infimus ciuis illius ciuitatis, ſed idem ipſe Ioannes in epiſtola ſua clamat: Si dixerimus, quia peccatū 1.Ioan. 1.
non habemus, noſipſos ſeducimus, & ueritas in nobis non eſt. Et in hoc quidem libro, cuius nomen eſt Apocalypſis, obſcurè multa dicuntur, ut mentem legentis exerceant, & pauca in eo ſunt, ex quorū manifeſtatiōe inda-

indagētur cætera cū labore: maximè quia ſic A eadē multis modis repetit, ut alia atq; alia dicere uideatur: cū aliter atq; aliter hęc ipſa dicere inueſtigeč. Verum in his uerbis, ubi ait:
Apoc.21. Abſterget Deus omnem lachrymā ab oculis eorum: & mors iam non erit, neq; luctus, neq; clamor: ſed nec ullus dolor: tanta luce dicta ſunt de ſeculo futuro, & immortalitate, atq; æternitate ſanctorum: tunc enim ſolùm, atq; ibi ſolùm iſta nō erunt, ut nulla debeamus in literis ſacris quærere, uel legere manifeſta, ſi hæc putauerimus obſcura.

L. VIVES.

AN non [a] eſt uox.] Alibi, An nō eſt nox cinis ſupernæ Hieruſalem: Factæ ſunt, &c. [b] Quando autem mors non erit in iſta ciuitate.] Nunquam deerit mors in ciuitate Dei, quoad idem, quod de Chri-
1.Cor.15. ſti corpore beatitudine donato, dictū eſt: Vbi eſt mors uictoria tua? dicatur de noſtrûm omnium corporibus poſt reſurrectionē, quum corpora noſtra ſimilia erunt corpori claritatis filij Dei. [c] Vbi eſt mors contentio tua?] Vulgo, uictoria tua νῖκος: quòd ſi νεῖκος ſcribatur, erit cōtentio. Et ſic Ambroſius & Hieronymus interim legunt. Dictum hoc ex Oſee capite xiij. affertur à Paulo primæ Corinth. xvj.

Quid Apoſtolus Petrus de nouiſsimo Dei iudicio prædicare docuerit mortuorum. Cap. XVIII.

2.Pet.3. NVNC iam uideamus, quid etiā Apoſtolus Petrus de hoc iudicio ſcripſerit: Venient, inquit, in nouiſſimo dierū illuſione illudentes: ſecundū proprias concupiſcentias ſuas euntes, & dicentes: Vbi eſt promiſſum præſentiæ ipſius? Ex quo enim patres dormierunt, ſic omnia perſeuerant ab initio creaturæ. Latet enim illos hoc uolētes: quia cœli erant olim & terra de aqua, & per aquam cōſtituta Dei uerbo: per quæ, qui tūc erat mūdus, aqua inundatus deperijt. Qui aūt nunc ſunt cœli & terra, eodē uerbo repoſiti ſunt, igni reſeruādi in diē iudicij, & perditionis hominū impiorū. Hoc D unū uerò nō lateat uos, chariſſimi, quia unus dies apud Dominū, ſicut mille anni: & mille anni, ſicut dies unus: nō tardat Dñs promiſſum, ſicut quidā tarditatē exiſtimant: ſed patienter fert propter uos, nolens aliquē perire, ſed omnes in pœnitentiam conuerti. Veniet autem dies Dñi ut fur, in quo cœli magno impetu tranſcurrēt: elementa aūt ardentia reſoluētur: & terra, & quæ in ipſa ſunt opera, exurētur. His ergo omnibus pereuntibus, quales oportet eſſe uos in ſanctis cōuerſationibus expectantes, & properantes ad præſentiam Dei Dñi, per quam cœli ardentes ſoluentur, & elemēta ignis ardore decoquent? Nouos uerò cœlos, & terrā nouā, ſecundū promiſſa ipſius, expectamus, in quib. iuſticia inhabitat. Nihil hīc dixit de reſurrectione mortuorū: ſed ſanè de perditiōe mūdi huius ſatis: ubi etiam cōmemorans factū ante diluuium, uidetur admonuiſſe quodāmodo, quatenus in fine huius ſeculi mundū iſtū periturū eſſe credamus. Nam & illo tempore periſſe dixit, qui tunc erat, mundū: nec ſolùm orbē terræ, uerumetiā cœlos quos u- B tiq; iſtos aereos intelligimus, quorū locum, ac ſpatium, tunc [a] aqua creſcendo ſuperauerat. Ergo totus, aut penè totus aer iſte uētoſus, quod cœlū uel potius cælos uocat: ſed iſtos utiq; imos, nō illos ſupremos, ubi ſol, et luna, & ſidera cōſtituta ſunt: conuerſus fuerat in humidā qualitatē: atq; hoc mō cū terra perierat, cuius terræ utiq; prior facies fuerat deleta diluuio. Qui aūt nūc ſunt, inquit, cœli & terra, eodem uerbo repoſiti ſunt, igni reſeruandi in diem iudicij & perditionis hominū impiorū. [b] Proinde, qui cęli, et quę terra, id eſt, qui mundus, pro eo mūdo, qui dilu- C uio perijt ex eadē aqua repoſitus eſt: ipſe igni nouiſſimo reſeruač in diē iudicij, & perditionis hominū impiorū. Nam & hominū propter magnam quandā cōmutationē, nō dubitat dicere perditionē futurā, cum tamen eorum, quamuis in ęternis pœnis ſit manſura natura. Quærat forſitan aliquis, ſi poſt factum iudiciū, mundus iſte ardebit, antequā Quæſtio. pro illo cœlum nouum, & terra noua reponanč, eo ipſo tēpore conflagrationis eius ubi erunt ſancti, quū eos habētes corpora in aliquo corporali loco eſſe neceſſe ſit? poſſum reſpondere, futuros eos eſſe in ſuperioribus D partib. quò ita nō aſcēdet flamma illius incēdij, quemadmodum nec unda diluuij. Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic ſint, ubi eſſe uoluerint: ſed nec ignē conflagrationis illius pertimeſcent immortales, atq; incorruptibiles facti: [c] ſicut uirorum trium corrupti- Dan.3. bilia corpora, atq; mortalia, in camino ardēti uiuere illæſa potuerunt.

L. VIVES.

TVnc [a] aqua creſcendo ſuperauerat.] Omne enim hoc, quo imbres, grandines, fulgura, fulmina, niues, rores gignuntur, quoq; aues ſpirant, & nudant cælum, circulo per montium cacumina circundu-

ctæ

cto cõtinet. Itaq; quũ aqua etiã altiſsimos montes cubitus quindecim ſuperarit, omne hoc, quod cœlũ, & aërem uocamus, exceſsiſſe neceſſe eſt, ut etiã altiũ omniũ regionem obruerit, quas Poetæ per cœlũ uolitare, & liquidum cœlũ pennis ſecare dicũt. [b] Proinde qui cœli.] Non tam obſcurus ſenſus, ꝙ cõtextus uerborũ. cœli & terra qui cõflagrabũt olim, ÿdẽ ſunt qui aliàs parti fuerunt aqs & obruti. [c] Sicut uirorũ triũ corruptibilia corpora.] Sidrach, Miſach, & Abdenago Babylone quum ſtatuam Nabocodroſori aureã ſpreuiſſent. Daniel. iÿ.

Quid Apoſtolus Paulus Theſſalonicenſibus ſcripſerit, & de manifeſtatione Antichriſti, cuius tempus dies Domini ſubſequetur. Cap. XIX.

MVLTAS Euangelicas, Apoſtolicasq; ſententias de diuino iſto iudicio nouiſsimo, uideo mihi eſſe B prætereundas, ne hoc uolumẽ in nimiã longitudinem prouoluatur: ſed nullo modo eſt prætereundus Apoſtolus Paulus, qui ſcri-
2. Theſſ. 2. bens ad Theſſ. Rogamus, inquit, uos fratres per aduentum Dñi noſtri Ieſu Chriſti, & noſtræ cõgregationis in ipſum, ut nõ citò moueamini mente, neq; terreamini, neq; ꝑ ſpiritum, neq; per uerbum, neq; per epiſtolam tanquã per nos miſſam, quaſi inſtet dies Domini. Ne quis uos ſeducat ullo modo: qm̃ niſi uenerit refuga primũ, & reuelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui aduer- C ſatur, & ſuperextollitur ſupra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur: ita ut in templo Dei ſedeat, oſtentans ſe tanquã ſit Deus. Nõ retinetis in memoria, q̃d, adhuc quum eſſem apud uos, hæc dicebam uobis? Et nũc quid detineat ſcitis, ut reueletur in ſuo tempore. Iam enim myſterium iniquitatis operatũ. Tãtũ qui modò tenet, teneat, donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur iniquus ille, quẽ Dominus Ieſus interficiet ſpiritu oris ſui, & euacuabit illuminatione præſentiæ ſuæ, eũ, cuius eſt præſentia ſecundum operationẽ Satanæ, in omni uirtute, & ſignis, & prodigÿs, mendacÿ, & in omni ſeductione iniquitatis, D his qui pereunt: pro eo quòd dilectionẽ ueritatis non receperunt, ut ſalui fierẽt. Et ideo mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio, & iudicentur omnes qui nõ crediderunt ueritati, ſed cõſenſerunt iniquitati. Nulli dubiũ eſt, eũ de Antichriſto iſta dixiſſe, diemq; iudicÿ. Hunc enim appellat diẽ Domini nõ eſſe uenturum, niſi ille prior uenerit, [a] quem refugã uocat: utiq; à Domino Deo. Quòd ſi de omnibus impÿs meritò dici poteſt, quanto magis de iſto? Sed in quo

A templo Dei, ut Deus ſit ſeſſurus, incertũ eſt: utrũ in illa ruina tẽpli quod à Salomone rege conſtructum eſt, an uerò in Eccleſia. Nõ enim templum alicuius idoli, aut dæmonis, templum Dei Apoſtolus diceret. Vnde nõnulli, non ipſum principem, ſed uniuerſum quodãmodo corpus eius, id eſt, ad eũ pertinentem hominũ multitudinẽ ſimul cũ ipſo ſuo principe hoc loco intelligi Antichriſtũ uolunt. Rectiusq; putant etiam Latinè dici ſicut in Græco eſt: non in templo Dei, [b] ſed in templũ Dei ſedeat, tanquam ipſe ſit tẽplũ Dei, quod eſt Eccleſia: ſicut dicimus, [c] Sedet in amicum, id eſt, uelut amicus: uel ſi q̃d aliud iſto locutionis genere dici ſolet. Quod autẽ ait: Et nũc quid detineat ſcitis, id eſt, quid ſit in mora, quę cauſa ſit dilationis eius, ut reueletur in ſuo tempore, ſcitis: quoniã ſcire illos dixit, apertè hoc dicere noluit. Et ideo nos qui neſcimus quod illi ſciebant, peruenire cũ labore ad id q̃d ſenſit Apoſtolus, cupimus, nec ualemus: præſertim quia & illa quæ addidit, hunc ſenſum faciunt obſcuriorẽ. Nam quid eſt, Iam enim myſteriũ iniquitatis operatur. Tantum qui modò tenet, teneat, donec de medio fiat: & tunc reuelabitur ille iniquus? Ego prorſus quid dixerit, me fateor ignorare. Suſpiciones tamen hominum, quas uel audire, uel legere de hac re potui, non tacebo. [d] Quidam putãt hoc de imperio dictũ fuiſſe Romano: & propterea Paulum Apoſtolum nõ id apertè ſcribere uoluiſſe, ne calumniã uidelicet incurreret, quòd Romano imperio malè optauerit, [e] cùm ſperaretur æternum: ut hoc quod dixit: Iam enim myſteriũ iniquitatis operatur, Neronẽ uoluerit intelligi: cuius iã facta uelut Antichriſti uidebantur. Vnde nõnulli ipſum reſurrecturũ, & futurũ Antichriſtũ ſuſpicãtur. [f] Alÿ uerò, nec eum occiſum putãt, ſed ſubtractũ potius, ut putaretur occiſus: & uiuũ occultari in uigore ipſius ætatis, [g] in qua fuit, cũ crederetur extinctus, donec ſuo tẽpore reueletur, & reſtituatur in regnũ. Sed multũ mihi mira eſt hæc opinantium tãta præſumptio. Illud tñ quod ait Apoſtolus: Tantũ q̃ modò tenet, teneat, donec de medio fiat: nõ abſurdè de ipſo Romano imperio credit̃ dictum, tanquam dictum ſit: Tantum qui modò imperat, imperet: donec de medio fiat, id eſt, de medio tollatur. Et tunc reuelabitur iniquus: quẽ ſignificari

ficari Antichriſtum, nullus ambigit. Alij uerò, & quod ait: quid detineat, ſcitis: et myſteriū operari iniquitatis, non putant dictū, niſi de malis & fictis, qui ſunt in Eccleſia, donec perueniāt ad tantū numerum, qui Antichriſto magnū populū faciat: & hoc eſſe myſteriū iniquitatis, quia uidetur occultū. Hortari autē Apoſtolum fideles, ut in fide quam tenent, tenaciter perſeuerent, dicendo: Tantū qui modò tenet, teneat, donec de medio fiat: hoc eſt, donec exeat de medio Eccleſiæ myſteriū iniquitatis, quod nunc occultū eſt. Ad ipſum enim myſteriū pertinere arbitrantur, quod ait in epiſtola ſua Ioannes Euāgeliſta. Pueri, nouiſsima hora eſt: & ſicut audiſtis, quòd Antichriſtus ſit uenturus: nūc autem Antichriſti multi facti ſunt. Vnde co-
1.Ioan.2. gnoſcimus, quòd nouiſsima ſit hora. Ex nobis exierūt: ſed non erant ex nobis. Quòd ſi fuiſſent ex nobis, permanſiſſent utiq; nobiſcū. Sicut ergo ante finē in hac hora inquiūt, quā Ioannes nouiſsimā dicit, exierunt multi hæretici de medio Eccleſiæ, quos multos dicit Antichriſtos: ita oēs tunc inde exibūt, qui non ad Chriſtum, ſed ad illū nouiſsimū Antichriſtum pertinebunt, & tūc reuelabitur. Alius ergo ſic, alius autem ſic Apoſtoli obſcura uerba coniectat: quod tamen eū dixiſſe non dubium eſt: non uenit ad uiuos & mortuos iudicandos Chriſtus, niſi prius uenerit ad ſeducēdos in anima mortuos aduerſarius eius Antichriſtus, quāuis ad occultū iam iudiciū Dei pertineat, quod ab illo ſeducent. Præſentia quippe eius erit, ſicut dictum eſt, ſecundum operationem Satanæ in omni uirtute, & ſignis, & prodigijs mendacij, & in omni ſeductione iniquitatis, his qui pereūt. Tunc enim ſoluetur Satanas, & per illū Antichriſtum in omni ſua uirtute mirabiliter quidem, ſed mendaciter operabit. Quod ſolet ambigi, utrum propterea dicta ſint ſig-
Signa & prodigia mēdacij. na et prodigia mendacij: quoniam mortales ſenſus per phantaſmata decepturus eſt: ut quod non facit, facere uideatur. An quia illa ipſa etiā ſi erūt uera prodigia, ad mendacium pertrahent credituros nō ea potuiſſe niſi diuinitùs fieri, uirtutē diaboli neſciētes: maximè quando tantā quantā nunquā habuit, accipiet poteſtatē. Non enim quādo de cælo ignis cecidit, & tantā familiā cū tantis gregibus pecorū ſancti Iob, uno impetu abſump-

A ſit, & turbo irruēs, & domū deijciens, filios eius occidit, phātaſmata fuerunt: quæ tamen fuerunt opera Satanæ, cui Deus dederat hāc poteſtatē. Propter quid horū ergo dicta ſint prodigia, & ſigna mēdacij, tūc potius apparebit. Sed propter quodlibet horum dictū ſit: ſeducētur eius ſignis, atq; prodigijs, qui ſe duci merebunē: pro eo quòd dilectionē ueritatis, inquit, nō receperunt, ut ſalui fierent. Nec dubitauit Apoſtolus addere, & dicere: Ideo mittet illis Deus operationē erroris, ut 2.Theſſ.2.
credant mendacio. Deus enim mittet: quia Deus diabolū facere iſta permittet iuſto ip-
B ſius iudicio: quāuis faciat ille iniquo malignoq; conſilio. Vt iudicentur, inquit, omnes, qui non crediderunt ueritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Proinde iudicati ſeducentur, & ſeducti iudicabuntur. Sed iudicati ſeducentur illis iudicijs Dei occultè iuſtis, & iuſtè occultis, quibus ab initio peccati rationalis creaturæ nunquam iudicare ceſſauit. Seducti autem iudicabuntur nouiſsimo, manifeſtoq; iudicio per Ieſum Chriſtum, iuſtiſsimè iudicaturum, iniuſtiſsimè iudicatum.

i. VIVES.

C Qvem [a] refugam uocat.] Græce eſt, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία, quaſi defectio, ſeu rebellio. [b] Sed in templum Dei ſedeat.] ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ut in templum Dei tanquam Deus ſedeat. [c] Sedet in amicum, id eſt, uelut amicus.] Loquutio frequens in ſacris literis. Elegit Dauid in regem, eſto mihi in Deum protectorem, & in locum refugij. [d] Quidam putant hoc de imperio dictū fuiſſe Romano.] Lactantius lib. vij. & Hieronymus in Danielem, oēs hoc dixiſſe ſcriptores ait: futuros circa finem ſeculorum decem reges, qui Romanum orbem inter ſe diuidant, ſuperuēturum undecimum Antichriſtū. Sed hæc ſunt leoes cōiecturulæ. [e] Quum ſperaretur æternum.] Multa enim Romani ueteres de æternitate imperij ſomniabant. Sic enim promittit ille apud Verg. Iupiter:

His ego nec metas rerum, nec tempora pono,
Imperium ſine fine dedi. —

D [f] Alij uerò nec eum occiſum putant.] Nam proximo iam urbi Galbę exercitu, fugit nocturno tēpore, & capite obuoluto, quatuor tantū comitatus, in ſuburbanū, inter Salariam uiam, & Nomentanā, atq; ibi mortē ſibi attulit, adacta ad iugulum pugione, ſepultus à nutricibus & concubina, in monumento gentis Domitiæ, nō procul à campo. Suetonius. [g] In qua fuit cum crederetur extinctus.] Trigeſimo ſecundo ætatis anno obijt. Neronis mors.

Quid idē Apoſtolus in prima ad eoſdē epiſtola, de reſurrectione mortuorū docuerit. Cap. XX.

Sed hic Apoſtolus tacuit de reſurrectione mortuorum. Ad eoſdem autem ſcribens in epiſtola prima: Nolumus, inquit, ignorare uos fratres, de dormientibus, ut non contriſtemini, ſicut & 1.Theſſ.4.
cæteri,

cæteri, qui ſpē nō habent. Nam ſi credimus,
ꝙ Ieſus mortu⁹ eſt, et reſurrexit: ita & Deus
eos qui dormierūt per Ieſum adducet cū eo.
Hoc enim uobis dicimus in uerbo Dn̄i, quia
nos uiuentes, qui reliqui ſumus in aduentum
Dn̄i, non præueniemus eos qui antè dormie
runt: quoniā ipſe Dn̄s in iuſſu, & in uoce ar-
changeli, & in tuba Dei deſcendet de cęlo: et
mortui in Chriſto reſurgent primò. Deinde
nos uiuentes, qui reliqui ſumus, ſimul cū illis
rapiemur in nubib. obuiā Chriſto in aera: &
ſic ſemper cū Dn̄o erimus. Hæc uerba Apo-
ſtolica reſurrectionē mortuorum futurā, qn̄
ueniet Dn̄s Chriſtus, utiq; ad uiuos & mor- B
tuos iudicādos, præclariſsimè oſtendūt. Sed
quæri ſolet, utrū illi quos hîc uiuētes inuētu
rus eſt Chriſtus, quorū perſonā in ſe, atq; il-
los qui tunc ſecum uiuebant, transfigurabat
Apoſtolus, nunq; omnino morituri ſint: an
ipſo temporis puncto, quo cū reſurgētibus
rapient̄ in nubibus obuiā Chriſto in aera, ad
immortalitatē per mortē mira celeritate trā-
ſibūt. Neq; enim dicendū eſt, fieri nō poſſe,
ut dū per aera in ſublime portant̄, in illo ſpa-
tio & moriant̄, & reuiuiſcant. Quod enī ait,
Et ita ſemper cū Dn̄o erimus: nō ſic accipien C
dum eſt, tanq; in aere nos dixerit ſemper cū
Dn̄o eſſe mãſuros: quia nec ipſe utiq; ibi ma
nebit, qua ueniens tranſiturus eſt. Venienti
quippe ibit̄ obuiā, nō manēti: ſed ita cū Dn̄o
erimus, id eſt, ſic erimus ſemper habētes cor-
pora ſempiterna, ubicunq; cū illo fuerimus.
Ad hunc aūt ſenſum, quo exiſtimemus etiā
illos quos hic uiuos inuēturus eſt Dn̄s, in i-
pſo paruo ſpatio, & paſſuros mortē, & acce-
pturos immortalitatē, ipſe Apoſtolus nos ui
1.Cor.15. detur urgere, ubi dicit: In Chriſto oēs uiuifi-
cabuntur: cùm alio loco de ipſa loquēs reſur D
rectione corporū, dicat: Tu quod ſeminas,
nō uiuificat̄, niſi moriat̄. Quomodo igitur,
quos uiuentes hîc Chriſtus inueniet, per im-
mortalitatē in illo uiuificabunt̄, & ſi nō mo-
riantur: cū uideamus propter hoc eſſe dictū,
Tu quod ſeminas, nō uiuificat̄, niſi prius mo
riat̄? Aut ſi rectè nō dicimus ſeminari, niſi ea
corpora hominū, quę moriēdo quoquo mo
do reuertunt̄ in terrā: ſicut ſeſe habet etiā illa
in tranſgreſſorē patrē generis humani diui-
Gen.3. nitùs prolata ſentētia: Terra es, & in terram
ibis: fatendū eſt iſtos, quos nondū de corpo
ribus egreſſos, cū ueniet Chriſtus, inueniet:

A & in iſtis uerbis Apoſtoli, & illis de Geneſi,
non teneri: quoniā ſurſum in nubibus rapti,
nō utiq; ſeminant̄: quia nec eunt in terrā, nec
redeunt: ſiue nullā prorſus experiant̄ mortē:
ſiue paululū in aere moriant̄. Sed aliud rur-
ſus occurrit, quod idem dicit Apoſtolus, cū
de reſurrectione corporū ad Corinthios lo-
queret̄: [a] Omnes reſurgemus: uel ſicut alij co
dices habēt, Omnes dormiemus. Cùm ergo
nec reſurrectio fieri poſsit, niſi mors pręceſ-
ſerit: nec dormitionē poſsimus illo loco in-
telligere niſi mortē, quomodo oēs uel dor-
B miēt, uel reſurgent, ſi tam multi, quos in cor-
pore inuēturus eſt Chriſtus, nec dormient,
nec reſurgent? Si ergo ſanctos, qui reperient̄
Chriſto ueniente uiuētes, eiq; in obuiā rapi-
ent̄, crediderimus in eodē raptu de mortali-
bus corporibus exituros, et ad eadē mox im
mortalia redituros, nullas in uerbis Apoſto-
li patiemur anguſtias, ſiue ubi dicit: Tu qđ
ſeminas, nō uiuificat̄, niſi moriat̄, ſiue ubi di-
cit: Omnes reſurgemus, aut omnes dormie-
mus: quia nec illi per immortalitatē uiuifica-
buntur, niſi quamlibet paulū tamē moriant̄,
ac per hoc & à reſurrectione nō erunt alieni,
C quam dormitio præcedit quamuis breuiſsi-
ma, nō tamē nulla. Cur aūt nobis incredibi-
le uideat̄, illam multitudinē corporū in aere
quodãmodo ſeminari, atq; ibi protinus im-
mortaliter atq; incorruptibiliter reuiuiſcere,
cùm credamus, quod idem ipſe Apoſtolus
alibi apertiſsimè dicit, [b] in ictu oculi futuram
reſurrectionem, & in membra ſine fine uictu
ra tanta facilitate, tamq; inæſtimabili ueloci-
tate rediturum antiquiſsimorū cadauerum
puluerē? Nec ab illa ſentētia, qua homini di-
ctum eſt: Terra es, & in terrā ibis, futuros il-
D los ſanctos arbitremur immunes, ſi eorum
morientiū in terrā nō recident corpora: ſed
ſicut in ipſo raptu morientur, ita & reſurgēt,
dum ferunt̄ in aera. In terrā quippe ibis, eſt,
In hoc ibis amiſſa uita, quod eras antequam
ſumeres uitā: in eſt, hoc eris exanimis, quod
eras antequā eſſes animatus. Terræ quippe
inſufflauit Deus in faciē flatum uitæ, cùm fa-
ctus eſſet homo animā uiuam: tanquam di-
ceretur, Terra es animata, quod nō eras: ter-
ra eris exanimis, ſicut eras. Quod ſunt & an-
tequam putreſcant omnia corpora mortuo
rum: quod erunt & illa, ſi morient̄, ubicunq;
moriantur, cùm uita carebunt, quā cōtinuò

receptura ſunt. Sic ergo ibũt in terram, quia A ex uiuis hominibus terra erunt: quemadmodum it in cinerem, quod fit cinis: it in uetuſtatem, quod fit uetus: it in teſtam, quod ex luto fit teſta: [c] & alia ſexcenta ſic loquimur. Quomodo aũt ſit futurũ, quod nũc pro noſtræ ratiunculę uiribus utcunq; conijcimus: tunc potius erit, ut noſſe poſsimus. [d] Reſurrectionem quippe mortuorum futuram eſſe in carne, quando Chriſtus uēturus eſt uiuos iudicaturus et mortuos: oportet, ſi Chriſtiani eſſe uolumus, ut credamus. Sed non ideo de hac re inanis eſt fides noſtra, ſi quẽadmodum futura ſit, perfectè comprehendere nõ ualemus. B Verùm iam, ſicut ſuprà promiſimus, de hoc iudicio Dei nouiſsimo etiã prophetici ueteres libri quid prænunciauerint, quantum ſatis eſſe uidebitur, debemus oſtendere. Quę, ſicut arbitror, nõ tanta mora neceſſe erit tractari, & exponi, ſi iſtis quæ præmiſimus Lector curauerit adiuuari.

L. VIVES.

OMnes [a] reſurgemus: uel ſicut alij codices babẽt, Omnes dormiemus.] Græci codices non omnes bic cõſentiunt, teſte diuo Hieronymo ad Minerium. Nam alij habent, Omnes quidem nõ dormiemus, omnes autem immutabimur: ut Eraſmus copioſius oſtendit & in Annotationibus noui Teſtamẽti, & in Apologia, qua ſuper hac re calumniatori reſpondit. C Ex hac librorum diſſonantia, credo natam cõtrouerſiã illã, ſint'ne omnes morituri, an aliqui, quos dies ille ultimus deprehenderit uiuentes, ſine morte tranſituri ad immortalitatẽ. Petrus Lombardus ſectione ſententiarum tertia & quadrageſima, cùm pugnare inter ſe Hieronymum & Ambroſium docuiſſet, inter tantos uiros pronunciare non ſuſtinuit, quòd Auguſtinus Ambroſio accedit, ſed Hieronymus frequenti Græcorum manu ſtipatur, Origene, Chryſoſtomo, Theophylacto, qui legerunt apud Paulum πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, Non omnes quidem dormiemus. Et Ambroſium oſtẽdit Eraſmus notare. Nos interim ſequemur quem enarramus. [b] In ictu oculi.] Valla putat ſcriptum ab interprete, In ictu oculi. Nam oculorum eſt nuere, & annuere, & nictare: ſed poſtea ex nictu factũ eſt ictum, ab ijs qui D parũ intelligebant, quid nictus eſſet. Nam ea res perdidit omnem eruditionem. [c] Et alia areſcentia ſic loquimur.] In alijs exemplaribus non Areſcentia, ſed Sexcenta: quod eſt congruentius ſenſui. [d] Reſurrectionem quippe mortuorum futuram eſſe in carne.] Hoc eſt unum ex dogmatis pietatis, iſtud credendum, iſtud tuendum eſt. Rationem qua id futurum ſit, Deo relinquamus, & ſubijciamus ceruices noſtras in iugo ſuauiſsimi Chriſti, in obſequium Dei. Satis eſt Chriſtiano credere, hoc, aut illud eſſe, fore, aut fuiſſe. Cauſas & rationes omnium illi noſcendas dimittat, qui ne in apertiſſimis quidem & manifeſtiſsimis naturæ rebus uoluit nobis claras & apertas eſſe.

Quid Eſaias propheta de mortuorum reſurrectione, & retributione iudicij ſit locutus. Cap. XXI.

PRopheta Eſaias, Reſurgent, inquit, mortui, & reſurgent qui in ſepulchris erant: & lætabuntur omnes qui ſunt in terra. Ros enim qui abs te eſt, ſanitas illis eſt: terra uerò impiorũ cadet. Totũ illud ſuperius ad reſurrectionẽ pertinet beatorum. Quod aũt ait, Terra uerò impiorũ cadet, bene intelligit dictũ: corpora impiorum ruina damnationis excipiet. Iam uerò, ſi de bonorũ reſurrectione, quod dictũ eſt, diligentius & diſtinctius uelimus intueri, ad primam referendũ eſt quod dictũ eſt, Reſurgent mortui: B ad ſecundã uerò quod ſequit: & reſurgent q in ſepulchris erãt. Iam & ſi illos inquiramus ſanctos, quos hĩc uiuos inuenturus eſt Dñs, eis cõgruè deputabit, quod adiunxit: Et lętabunt oẽs qui ſunt in terra: ros enim qui abs te eſt, ſanitas illis eſt. Sanitatem loco iſto, immortalitatẽ rectiſsimè accipimus. Ea namq; eſt pleniſsima ſanitas, quæ nõ reficit alimentis tanq; quotidianis medicamẽtis. Itẽ de iudicij die ſpẽ prius dans bonis: deinde terrẽs malos, idẽ Propheta ſic loquit: Hęc dicit Dominus: Ecce ego declino in eos ut flumẽ pacis, & ut torrẽs inundans gloriã gentiũ. Filij C eorũ ſuper humeros portabunt, & ſuper genua conſolabunt. Quemadmodũ, ſi quẽ mater conſoletur, ita ego uos cõſolabor: & in Hieruſalẽ conſolabimini: & uidebitis, & gaudebit cor ueſtrũ, & oſſa ueſtra ſicut herba exorient. Et cognoſcet manus Dñi colentib. eũ: & cõminabit contumacibus. Ecce eñ Dñs ut ignis ueniet, & ut tempeſtas currus eius, reddere in indignatione uindictam, & uaſtationẽ in flãma ignis. In igne eñ Dñi iudicabitur omnis terra, & in gladio eius omnis caro: multi uulnerati erunt à Dño. In bonorum D promiſsionẽ ſe declinare dicit in flumen pacis: quod profectò abundantiam pacis illius debemus accipere, qua maior eſſe nõ poſsit. Hac utiq; in fine rigabimur: de qua in præcedenti Libro abundanter locuti ſumus. Hoc flumẽ ſe in eos declinare dicit, quibus tantã beatitudinẽ pollicetur, ut intelligamus in illius felicitatis regione, quæ in cælis eſt, hoc flumine omnia ſatiari. Sed quia & terrenis corporibus pax incorruptionis atq; immortalitatis uim influet, ideo declinare ſe dicit hoc flumen, ut de ſupernis quodãmodo etiã inferiora perfundat, & homines ęquales angelis reddat, Hieruſalẽ quoq; nõ illam quæ ſeruit

Eſaie 26.
Eſaie 30.
Flumen pacis.

ſeruit cum filijs ſuis, ſed liberã matrẽ noſtrã
Gal.4. intelligamus, ſecundũ Apoſtolum, ęternam
in cælis: ubi poſt labores ærumnarum, cura-
rumq́; mortaliũ cõſolabimur, tanq̃ paruuli
eius in humeris genibusq́; portati. Rudes e-
nim nos & nouos blãdiſsimis adiutorijs in-
ſolita nobis illa beatitudo ſuſcipiet: ibi uide-
bimus, & gaudebit cor noſtrũ. Nec expreſ-
ſit quid uidebim⁹. Sed quid, niſi Deũ, ut im-
Matth.5. pleaẽ in nobis promiſſum Euangelicũ: Beati
mũdo corde, qm̃ ipſi Deũ uidebunt. Et om-
nia illa quæ nũc nõ uidemus, credentes autẽ
pro modulo capacitatis humanę, longè mi-
nus q̃ ſunt atq; incõparabiliter cogitamus?
Et uidebitis, inquit, & gaudebit cor ueſtrũ.
Hîc creditis, ibi uidebitis. Sed qm̃ dixit: Et
gaudebit cor ueſtrũ, ne putaremus illa bona
Hieruſalẽ, ad noſtrũ tantũmodo ſpiritũ per-
Eſaie.66. tinere: Et oſſa, inquit, ueſtra ut herba exorien
tur: ubi reſurrectionẽ corporum ſtrinxit, ue-
lut quod nõ dixerat reddẽs. Neq; cũ uideri-
mus, fient: ſed cũ fuerint facta, uidebimus. nã
& de cælo nouo ac terra noua iam ſuprà di-
xerat, dum ea quę ſanctis promittunẽ, in fine
Eſaie 65. ſępe ac multiformiter diceret: Erit, inquit, cę-
lum nouũ & terra noua, & nõ erunt memo-
res priorũ, nec aſcendẽt in cor ipſorũ: ſed læ-
ticiã & exultationẽ inuenient in ea. Ecce ego
faciã Hieruſalẽ exultationẽ, & populũ meũ
læticiã: & exultabo in Hieruſalẽ: & lætabor
in populo meo: & ultra nõ audieẽ in illa uox
fletus, & cætera, quæ quidã carnales ad illos
mille annos referre conanẽ. Locutiones eñ
tropicæ proprijs prophetico more miſcenẽ:
ut ad intellectũ ſpiritalẽ intentio ſobria cum
quodam utili ac ſalubri labore perueniat. Pi-
gricia uerò carnalis, uel ineruditæ atq; inex-
ercitatæ tarditas mẽtis cõtenta literę ſuperfi-
cie, nihil putat interius requirendũ. Hæc de
Propheticis uerbis, quæ ante iſtum locũ ſcri-
pta ſunt, ſatis dixerimus. In hoc aũt loco, un-
de ad illa digreſsi ſumus, cũ dixiſſet: Et oſſa
ueſtra ut herba exorienẽ, ut reſurrectionem
quidẽ carnis, ſed tantũ bonorũ, ſe nũc cõme-
morare mõſtraret, adiunxit: Et cognoſcetur
manus Dñi colentibus eũ. Quid eſt hoc, niſi
manus diſtinguẽtis cultores ſuos à contem-
ptoribus ſuis? De quib. ſequentia cõtexens:
Et cõminabitur, inquit, cõtumacibus: ᵃ ſiue,
ut ait alius interpres, incredulis. Nec tunc cõ
minabitur: ſed quæ nunc dicunẽ minaciter,

A tunc efficaciter implebunẽ: Ecce enim Dñs,
inquit, ut ignis ueniet, & ut tẽpeſtas currus
eius, reddere in indignatione uindictã, & ua-
ſtationẽ in flãma ignis. In igne eñ Dñi iudi-
cabiẽ omnis terra, & in gladio eius omnis ca
ro. Multi uulnerati erũt à Dño, ſiue igne, ſi-
ue tẽpeſtate, ſiue gladio: pœnã iudicij ſignifi
cat: quandoquidẽ ipſum Dñm quaſi ignẽ di
cit eſſe uenturũ eis profectò quibus pœna-
lis eius erit aduentus. Currus uerò eius, qui
pluraliter dicti ſunt, angelica miniſteria non
incõuenienter accipimus. Quod aũt ait, Om
nem terrã, & omnẽ carnem in eius igne & in
B gladio iudicari, nõ etiã hic ſpiritales intelliga
mus & ſanctos, ſed terrenos atq; carnales,
de quibus dictũ eſt, Qui terrena ſapiũt: & ſa- Philip.3.
pere ſecundũ carnẽ, mors eſt: & quales om-
nino caro appellanẽ à Dño, ubi dicit: Nõ p- Gen.6.
manebit ſpiritus meus in hominib. iſtis, qm̃
caro ſunt. Quòd uerò hic poſitũ eſt: Multi
uulnerati erũt à Dño, iſto uulnere fiet mors
ſecunda. Poteſt quidẽ & ignis, & gladius, &
uulnus accipi in bono. Nã & ignẽ Dñs uelle Luce 22.
ſe dixit mittere in mundum. Et uiſæ ſunt illis Act.2.
linguę diuiſæ uelut ignis, quando uenit Spi-
ritus ſanctus. Et nõ ueni, inquit idem Domi Matth.10.
C nus, pacẽ mittere in terrã, ſed gladiũ. Et ſer-
monẽ Dei dicit Scriptura gladiũ bis acutũ:
propter aciẽ geminã Teſtamentorũ duûm.
Et in Cantico canticorũ, charitate ſe dicit ſan Cant.4.
cta eccleſia uulneratam, uelut amoris impetu
ſagittatã. Sed hic cũ legimus uel audimus ul-
torem Dñm eſſe uenturum: quemadmodũ
hæc intelligẽda ſint, clarũ eſt. Deinde breui-
ter cõmemoratis eis qui per hoc iudiciũ con
ſumenẽ ſub figura ciborũ in lege ueteri ueti-
torum, à quibus ſe nõ abſtinuerũt: peccato-
res impiosq́; ſignificãs, recapitulat ab initio
D gratiã noui Teſtamẽti à primo Saluatoris ad
uentu uſq; ad ultimũ iudicium, de quo nunc
agimus, ꝑducens finiensq́; ſermonẽ. Narrat
namq; Dñm dicere ſe uenire, ut congreget
oẽs gentes, easq́; uenturas, & uiſuras gloriã
eius. Omnes enim, ſicut dicit Apoſtolus, pec Rom.3.
cauerunt, & egent gloria Dei. Et relicturũ ſe
dicit ſuper eos ſigna, quę utiq; mirantes cre-
dant in eum: & emiſſurum ex illis ſaluatos in
gentes diuerſas, & in lõginquas inſulas, quæ
nõ audierunt nomẽ eius, neq; uiderũt gloriã
eius: & annunciaturos gloriã eius in genti-
bus: & adducturos fratres iſtorũ, quibus lo-

quebatur, id eſt, in fide ſub Deo patre fratres A Iſraelitarũ electorũ. Adducturos aũt ex omnibus gentib. munus Dño in iumẽtis & uehiculis, quæ iumenta & uehicula bene intelligunt adiutoria eſſe diuina, per cuiuſq; generis miniſteria Dei, uel angelica, uel humana, in ciuitatẽ ſanctam Hieruſalẽ: quę nũc in ſanctis fidelib. eſt diffuſa per terras. Vbi em̃ diuinitùs adiuuant, ibi credũt: et ubi credũt, ibi ueniunt. Comparauit aũt Dominus illos tanq; per ſimilitudinẽ, filijs Iſrael offerentib. ei ſuas hoſtias cum pſalmis in domo eius: q̊d ubiq; iam facit eccleſia: & promiſit ab ipſis ſe accepturũ ſibi Sacerdotes & Leuitas: qđ B nihilominus fieri nunc uidemus. Non enim ex genere carnis & ſanguinis, ſicut erat primum ſecundũ ordinẽ Aaron, ſed ſicut oportebat in Teſtamẽto nouo, ubi ſecundũ ordinẽ Melchiſedech ſummus ſacerdos eſt Chriſtus, pro cuiuſq; merito quod in eo gratia diuina contulerit, [b] Sacerdotes & Leuitas elegit: ſicut nũc uidemus, [c] qui nõ iſto nomine, quod ſæpe aſſequunt indigni, ſed ea quæ nõ eſt bonis maliſq; cõmunis, ſanctitate pẽſandi ſunt. Hæc cùm de iſta, quæ nunc impertit eccleſiæ, pſpicua, nobiſq; notiſsima Dei miſeratione dixiſſet: promiſit & fines ad quos per ultimũ iudiciũ facta bonorũ malorũq; diſcretione ueniet, dicens per Prophetã, uel de Domino dicẽs ipſe propheta: Quomodo enim cælum nouũ & terra noua manebit coram me, dicit Dñs: ſic ſtabit ſemen ueſtrum, & nomen ueſtrũ: & erit menſis ex menſe, & ſabbatũ ex ſabbato: & ueniet omnis caro in cõſpectu meo adorare in Hieruſalẽ, dicit Dominus: & egrediẽtur, & uidebunt membra hominũ qui præuaricati ſunt in me. Vermis eorũ non morietur, & ignis eorũ non extinguetur, & erũt uiſui omni carni. Ad hoc iſte D Propheta terminauit librũ, ad quod terminabitur ſeculũ. Quidam ſanè nõ interpretati ſunt mẽbra hominũ, [d] ſed cadauera uirorũ, per cadauera ſignificantes euidentẽ corporũ pœnã: quamuis cadauer niſi caro exanimis, nõ ſoleat nuncupari: illa uerò animata erunt corpora. Alioquin nulla poterũt ſentire tormẽta: niſi fortè quia mortuorũ erunt corpora, id eſt, eorũ qui in ſecundã mortem cadẽt: ideo nõ abſurdè etiã cadauera dici poſſunt. Vnde eſt & illud, quod ab eodem Propheta dictũ iam ſuprà poſui: Terra uerò impiorum

Pſal. 110.

Eſaie 66.

cadet. Quis aũt non uideat, à cadẽdo eſſe appellata cadauera? Virorũ aũt pro eo poſuiſſe [e] illos interpretes, quod hominum manifeſtum eſt. Neq; enim quiſquam dicturus eſt, pręuaricatrices fœminas in illo ſupplicio nõ futuras: ſed ex potiore, pręſertim de quo fœmina facta eſt, uterq; ſexus accipit. Verùm quod ad rem maximè pertinet, cùm & in bonis dicitur: Veniet omnis caro: quia ex omni genere hominũ populus iſte conſtabit. non enim oẽs homines ibi erũt, quãdo in pœnis plures erunt. Sed, ut dicere cæperã, cũ & in bonis caro, et in malis membra uel cadauera nominant: profectò poſt reſurrectionẽ carnis, cuius fides his rerum uocabulis omnino firmat, illud quod boni & mali ſuis finib. dirimentur, futurum eſſe iudiciũ declaratur.

Cadauer unde dictum.

L. VIVES.

Siue, [a] ut alius interpres, incredulis.] Hieronymus ex Hebræo, & ex Septuaginta, Inimicis ſuis uertit. [b] Sacerdotes & Leuitas elegit ſicut nunc.] Alibi Sacerd. & Le. eligi nunc uidemus. [c] Qui non iſto nomine.] Non ſacerdotium, neq; ulla initiatio gratos homines Deo reddit, quippe bonos iuxta ac malos ad tractanda ſacra uidemus admitti: ſed puritas cõſciẽtiæ, & integritas uitæ, & caſtitas morum: hæc demũ ſunt, quæ acceptos Deo nos faciunt, atq; amicos: quippe ſimiles C quantum diuinorũ humana poſſunt, & cognata, illius ſanctiſsimæ atq; optimæ naturæ præpotẽtis Dei. [d] Sed cadauera uirorũ.] Sic Hieronymus. Animaduerte Auguſtini candorem: maluit Hieronymi uerſionem benignè interpretari, q̃ infixum relinquere aculeũ cauilli, præſertim cùm Hieronymi interpretationi non omnino faueret. [e] Illos interpretes.] Hieronymum ſentit: nam in Septuaginta habetur, ἀνθρώπων.

Accepti Deo quomodo ſimus.

Qualis futura ſit egreſſio ſanctorum, ad uidendas pœnas malorum. Cap. XXII.

SED quomodo egrediẽtur boni ad uidendas pœnas malorum? Nunquid corporis motu beatas illas relicturi ſedes, & ad loca pœnalia perrecturi: ut malo- D rum tormenta conſpiciant præſentia corporali? Abſit: ſed egredientur per ſcientiã. Hoc enim uerbo ſignificatum eſt, eos qui cruciabantur extra futuros. Propter quod & Dñs ea loca tenebras exteriores uocat, quib. contrarius eſt ille ingreſſus de quo dicitur ſeruo bono: Intra in gaudium Domini tui: ne illuc mali putentur ingredi, ut ſciantur: ſed ad illos potius uelut egredi per ſcientiã, qua eos cognituri ſunt boni: quia id quod extra eſt, cognituri ſunt. Qui enim erunt in pœnis, quid agat intus in gaudio Domini, neſciẽt: qui uerò erunt in illo gaudio, quid agat foris

Matth. 25.

in illis tenebris exterioribus, ſcient. Ideo dictum eſt, Egredientur: quia eos etiam qui foris ab eis erũt, unicꝫ nõ latebũt. Si enim hęc prophetæ nondũ facta noſſe potuerũt, per hoc quod erat Deus, quantulũcuncꝫ erat in eorũ mortaliũ mentibus, quomodo immortales ſancti iã facta tunc neſciẽt, cũ Deus erit omnia in omnibus? Stabit ergo in illa beatitudine ſanctorũ ſemẽ & nomẽ. Semen, ſcilicet de quo Ioannes ait: Et ſemẽ eius in ipſo manet. Nomen uerò, de quo per hũc Eſaiam dictũ eſt: Nomẽ æternũ dabo eis. Et erit eis mẽſis ex menſe, & ſabbatũ ex ſabbato, tancꝫ luna ex luna, & requies ex requie: quorũ utruncꝫ ipſi erunt, cùm ex his umbris ueterib. & temporalibus in illa lumina noua ac ſempiterna tranſibunt. In pœnis autẽ malorũ, & inextinguibilis ignis, & uiuaciſsimus uermis, ab alijs atcꝫ alijs, aliter atcꝫ aliter eſt expoſitus. Alij quippe utruncꝫ ad corpus, alij utruncꝫ ad animã retulerũt: alij propriè ad corpus ignem, uermen uerò tropicè ad animã: quod credibilius eſſe uidetur. Sed nunc de hac differentia non eſt huius temporis diſputare. De iudicio nãcꝫ ultimo, quo fiet diremptio bonorum & malorum, hoc uolumen implere ſuſcepimus: de ipſis uerò præmijs & pœnis aliàs diligentius diſſerendum eſt.

Quid prophetauerit Daniel de perſecutione Antichriſti, & de iudicio Dei, regnocꝫ ſanctorum. Cap. XXIII.

Daniel de hoc ultimo iudicio ſic ꝓphetat, ut Antichriſtũ prius quocꝫ uenturum eſſe prænunciet: atcꝫ ad æternũ regnum ſanctorũ perducat narrationem ſuã. Cùm enim uiſione prophetica quatuor beſtias ſignificantes quatuor regna uidiſſet: ipſumcꝫ quartũ à quodã rege ſuperatum, qui Antichriſtus agnoſcitur: & poſt hæc
Dan.7. æternũ regnum filij hominis, qui intelligitur Chriſtus: Horruit, inquit, ſpiritus meus: ego Daniel in habitudine mea, & uiſus capitis mei cõturbabant me. Et acceſsi, inquit, ad unum de aſtantibus, & ueritatem quærebã ab eo de his omnibus: et dixit mihi ueritatẽ. Deinde, quid audierit ab illo, à quo de omnibus his quæſiuit, tancꝫ eo ſibi exponente, ſic loquitur: Hæ quatuor beſtię magnæ, quatuor regna ſurgent in terra, quæ auferentur, & accipient regnũ ſancti Altiſsimi: & obtinebũt illud uſcꝫ in ſeculũ, & uſcꝫ in ſeculũ ſeculorũ.
A Et quęrebã, inquit, diligenter de beſtia quarta, quæ erat differẽs præ omni beſtia, terribilis amplius: dentes eius ferrei, & ungues eius ærei, manducãs, & cõminuens, & reliqua pedibus ſuis cõculcans: & de cornibus eius decem, quæ erant in capite eius, & de altero quod aſcendit, & excuſsit de prioribus tria: cornu illud in quo erant oculi, & os loquens magna: & uiſus eius maior cæteris. Videbam, & cornu illud faciebat bellũ cum ſanctis: & præualebat ad ipſos, donec uenit uetuſtus dierũ, & regnũ dedit ſanctis Altiſsimi: & tẽpus peruenit, & regnũ obtinuerunt ſancti.
B Hæc Daniel quæſiſſe ſe dixit. Deinde quid audierit, cõtinuò ſubiungẽs: Et dixit, inquit, id eſt, ille à quo quęſierat, reſpondit, & dixit: Beſtia quarta, quartũ regnũ erit in terra, quod prępualebit omnibus regnis: & manducabit omnẽ terrã, & conculcabit eam, & cõcidet. Et decẽ cornua eius, decem reges ſurgent: & poſt eos ſurget alius, [a] qui ſuperabit ſuis malis oẽs, qui ante eum fuerũt: & tres reges humiliabit, et uerba aduerſus Altiſsimũ loquetur: et ſanctos Altiſsimi cõteret. Et ſuſpicabitur mutare tempora & legem: & dabitur in manu eius
C uſcꝫ ad tempus, & tempora, & dimidiũ temporis. Et iudiciũ ſedebit, & principatũ remouebit ad exterminandũ & perdendũ uſcꝫ in finẽ: & regnũ & poteſtas, & magnitudo regum, qui ſub omni cęlo ſunt, data eſt ſanctis Altiſsimi. Et regnũ eius regnũ ſempiternũ: & oẽs principatus ipſi ſeruiẽt, et obediẽt. Hucuſcꝫ, inquit, finis ſermonis. Ego Daniel, multùm cogitationes meæ conturbabant me: et forma mea immutata eſt ſuper me: & uerbũ in corde meo conſeruaui. [b] Quatuor illa regna expoſuerunt quidã Aſſyriorũ, Perſarũ,
D Macedonũ, & Romanorũ. Quã uerò conuenienter id fecerint, qui noſſe deſiderãt, legant presbyteri Hieronymi librũ in Danielem, ſatis diligenter, eruditecꝫ conſcriptum. Antichriſti tamen aduerſus eccleſiam ſæuiſſimum regnũ, licet exiguo ſpatio temporis ſuſtinendũ, donec Dei ultimo iudicio regnũ ſancti accipiant ſempiternũ: qui uel dormitans hæc legit, dubitare nõ ſinitur. Tempus quippe, & tempora, et dimidium temporis, annũ unũ eſſe, et duos et dimidiũ: ac per hoc tres annos & ſemiſſem, etiã numero dierum poſterius poſito dilucescit, aliquãdo in Scripturis & menſium numero declaratur. Viden

phure fomenta ſuppeditante. Sic Aetna, ſic Veſuuius & Gaurus Campaniæ ardent, quæ maximè regio, ut inquit Seruius, ſulphur deſudat. Flatu uerò agitato incendia exiſtere, uel hinc deprehendi pōt, quòd non omnibus uentis ardores illi proueniant, ſed ijs tantùm ſpirantibus, qui ſubire per aduerſas ſpeluncas poſsint, ut in Aetna Euro uel Aphrico: quumq; ſulphur non ſemper ſuppetat, fit ut Aetnæ incēdia nō ſint cōtinua, quēadmodū nec Liparæ inſulæ, cuius ardorē deficere tradit Xenophanes, ſed anno ſeptimo redintegrari.[c] Qualitatē ab illo inditā.] Quid enim aliud ſunt rerū naturæ, præterea ingenia, quæ unicuiq; rei addidit parens uniuerſorū, dum eam ipſam rem procreat. Calorē dedit igni, calefacere eſt huic naturale: ſi dediſſet frig°, tā hoc eſſet ei ex natura, q̄ niui eſt, quàm glaciei.[d] Qui tā miras & uarias tot rebus.] Et bene miras, quas admirari promptū ſit, ſcrutari atq; cognoſcere non item. Differentiæ rerum, inquit Ariſtoteles, hoc eſt, ſuæ ſingulis B rerum proprietates & naturæ ignoratę nobis ſunt, qui non modò recondita illa & abſtruſa naturæ nō aſſequimur, ſed ad exprompta hæc, & quæ natura palàm propoſuit, caligamus & hallucinamur, ut non malè Socrates affirmaſſe uideatur, nos nihil ſcire. Et tamē non deſunt, qui ſe nihil neſcire profiteant̄, uel hoc nomine cæteris imperitiores, q nondum eruditione cò progreſsi ſunt, ut intelligāt omnia ſic eſſe à natura inuoluta & abdita, ut nihil penè detectū apertūq; noſtris ingenijs relinquat. Itaq; is mihi demùm uerū diſciplinarū confeciſſe circulū uidetur, qui à rerū omniū ignorantia p artes omnes peregrinatus, ad rerū omniū ignorātiā, prēterquam huius ipſius redierit.[e] Carni pauonis mortui ne putreſceret.] Multorū ex ijs quæ Auguſtinus hîc ponit, nullo humano ingenio reddi poſſe ratio uidetur, quorundā poteſt, coniecturis tantū ſæpe infirmis atq; imbecillibus quæſita: quā tamē nos non adſcribemus, ne non tā explicare Auguſtinū, q̄ cum eo pugnare uideamur. C [f] Illi albido colore niteſcant.] In alijs exēplaribus legitur, Albeſcant, in alijs, Albicent.[g] Quod albū eſt.] Plurimū enim lucis album tenet, ideo non ſecus uiſui officit, q̄ ipſa lux: minimū uerò nigror, idcirco cōfert, & Ariſtoteles illud diſgregatiuum nominat, hunc congregatiuum.[h] Contraria tamē nō ſunt.] Nam ſubſtantiæ nihil contrariū, & contraria ſunt, quæ ſub eodē genere maximè diſtant, ut album & nigrum ſub colore, frigidum & calidum, humidum & ſiccum ſub qualitate prima.[i] Vt eos ſubſternere ſoleant.] Cteſiphon architectus facturus fundamēta templi Dianæ Epheſiæ, quo diuturnius eſſet loco paluſtri opus, carbones ſubſtrauit. Plinius lib. 36. Non dubitem, quin legendū ſit *Cherſiphron.* Cherſiphron, conſentientibus Græcis, & in primis Strabone lib. 14. πρῶτος μὲν χερσίφρων ἠρχιτεκτόνησεν, εἶτ' ἄλλος ἐποίησε μείζω, de illo narrans, pro quo nos uulgo in Latinis codicibus legimus Archiphron, ut alia in eodem D Opere infinita mendoſe.[k] Propter quod eam calcem uiuam.] Seneca libro tertio Nat. quæſtionum: Viuæ calci aquam infunde, feruebit.[l] Si non adhibeas aquam, ſed oleum.] Plin. lib. 33. Calx aqua accenditur, & Thracius lapis, idemq; oleo reſtinguitur.[m] Qui lapis *Adamas.* nec ferro, nec igni. Plin. lib. ultimo, cap. 4. de adamante diſſerit: eum ait in rebus humanis non ſolùm, inter gēmas maximum habere precium, incudibusq; deprehendi, ita reſpuentem ictum, ut ferrū utrinq; diſsiliat, quippe duritia inenarrabilis, ſimulq; ignium uictrix natura, & nunquam incaleſcens. Vnde & nomen indomita uis Græca interpretatione accepit. Sic ille. Porrò δαμάω eſt domo, tum accedit α particula priuatiua. Idē paulo pòſt: Illa inuicta uis duarum uiolentiſsimæ naturæ rerum ferri ignisq; contemptrix hircino rumpitur ſanguine, ac ne aliter q̄ recenti calidoq; macerata, & ſic quoq; multis ictibus, tunc etiam prēterq̄ eximias incudes malleosq; ferreos frangens. Cuius hoc ingenio inuentum, quòue caſu repertū: aut quæ fuit coniectura experiendi rem immēſi ſecreti, & in fœdiſsimo animaliū omniū? profectò muneris talis inuentio hominis eſt, nec quęrēda in ulla parte naturę ratio, ſed uoluntas, ut cùm feliciter rumpere cōtigit, in tam paruas frangatur cruſtas, ut cerni uix poſsit. tantū Plinius. At ſuperiore anno Bernardus Valdaura feſtiuiſsimo adoleſcens ingenio, adamātes oſtēdit mihi, quos narrabat malleo fractos à Bernardo patre, dum gemmæ duritiē experitur: ſed eos non Indicos aut Arabicos adamātes eſſe credo: cęterùm quos Plinius ſeu Cyprios, ſeu ſiderites uocat, neq; ēm unum eſt adamantū genus, & ſiderites ἀπὸ τοῦ σιδήρου dicuntur, hoc eſt, à ferro, q non diſsimili ſint colore, qui ictibus frangunt̄, & alio adamante perforari poſſunt, qđ & Cyprio euenit, qui ut degeneres nominis tantū autoritatē habent. Prætereo quæ hîc narrata ſunt mihi à pleriſq; de adamantibus fœtificantibus principis Rauaſtanij.[n] Magnetem lapidem.] De magnete Plin. lib. 36. cap. 16. Magnetem ait ab inuentore ſic dictum, ut autor eſt Nicander, in India repertus lapis: namq; & paſsim inuenitur. Lucretius lib. ſexto à patria nominari dicit Magneſia: ſed hoc unum genus magnetum à cæteris diuerſum. Vocatur & ſiderites à uirtute trahendi ſideros, hoc eſt, ferri: & Heraclius, uel à uiribus, uel ab Heraclea Ponti urbe: de qua dixi aliàs. Sunt qui hunc demùm trahere ferrum putent, non magnetem: quòd ſanè non negarim, ſi rectius uel loquantur, uel intelligantur, nempe Magneſium lapidem ferrū non attrahere. Quinq; enim genera magnetis poſuit Sotacus, Aethiopicum, Magneſiacum ex Magneſia Macedoniæ, tertium Echium Bœotium, quartū Alexandrinum, Troicum, quintum Magneſium è Magneſia Aſiæ. Hunc magnetē candidū eſſe narrant, neq; ferrū attrahere ſimilē pumici. Atq; hoc eſt quod Diogenianus ait, magnetem hūc ita ſimilem argento eſſe, ut ſpectantes plerunq; fallat, nec ferrū huic morem gerere. Lapis eſt cōtrario magneti ingenio, ut inquit Plinius, Theamenes nomine, qui ferrum omne abijcit, & procul pellit.[o] Quis iſtam uim lapidis non ſtuperet.] Miratur Plinius eam eſſe magneti uim, nec expedire rationē poteſt. Lucretius in ſexto dum eam quærit, multa nugatur, & tandem eò deuoluitur, ut ſecretum eſſe dicat: non minus Agrigentinus Empedocles, qui ob eam uim animatum eſſe magnetem affirmauit.[p] Quando iuxta eum ponitur adamas.] Plinius ultimo uolumine: Adamas diſsidet cum magnete lapide in tātum, ut iuxtà poſitus ferrum nō patiatur abſtrahi, aut ſi admotus magnes apprehenderit, rapiat atq; auferat.[q] India mittit hos lapides.] Sunt & in alijs locis, ut dixi, ſed creberrimi in India, etiam uaſti montes. Narrant naturæ noſtrates in ima India eſſe maritimas cautes magneticas, quæ medio curſu nauigia, ſi quid ſit in eis ferri, uel clauus unus, ſiſtāt, detineant, attrahant: idcirco qui illac ſunt præternauigaturi, poſtes nauium ligneis clauis ſolitos compingere.

Bernardus Valdaura. — *Magnes.*

Quanta ſint quæ nō rectè queant agnoſci, & tamen eadem eſſe, non ſit ambiguum. Cap. V.

VEruntamē homines infideles, quibus cùm diuina uel prēterita uel futura miracula prædicamus, quę illis experiēda nō ualemus oſtendere, rationē à nobis earum flagitāt rerū: quam quoniam

non

Iacobi 4. eſt quod legimus: Fili peccaſti, ne adijcias iterum, & de præteritis tuis deprecare ut dimittantur tibi. Propter hoc ergo eleemoſynæ faciendæ ſunt, ut cũ de præteritis peccatis deprecamur, exaudiamur, non ut in eis perſeuerãtes, licentiã malefaciẽdi nos per eleemoſynas cõparare credamus. Ideo aũt Dñs et dextris eleemoſynas ab eis factas, & ſiniſtris non factas ſe imputaturum eſſe prædixit, ut hinc oſtẽderet quantũ ualeãt eleemoſynę ad priora delẽda, nõ ad perpetua impunẽ cõmittenda peccata. Tales aũt eleemoſynas nõ dicẽdi ſunt facere, qui uitã nolũt à cõſuetudine ſcelerum in melius cõmutare. Quia & in hoc q̃ B ait: Quando uni ex minimis meis nõ feciſtis, mihi nõ feciſtis: oſtẽdit eos nõ facere etiã qñ ſe facere exiſtimant. Si enim Chriſtiano eſurienti panẽ tanquã Chriſto darẽt, profectò ſibi panẽ iuſticiæ, q̃ ipſe Chriſtus eſt, non negarẽt: qm̃ Deus non cui detũ, ſed q̃ animo detũ attẽdit. Qui ergo Chriſtũ diligit in Chriſtiano, hoc animo ei porrigit eleemoſynã q̃ accedit ad Chriſtũ, nõ quo uult recedere impunitus à Chriſto. Tanto enim magis quiſq; deſerit Chriſtũ, quãto magis diligit quod improbat Chriſtus. Nã quid cuiquã prodeſt q̃ baptizatũ, ſi non iuſtificatũ? Nõne qui dixit: Niſi qui renatus fuerit ex aqua & Spiritu ſancto, nõ intrabit in regnũ Dei: ipſe etiã dixit, Niſi abundauerit iuſticia ueſtra ſuper Scribarũ & Phariſæorũ, non intrabitis in regnũ cœlorũ? Cur illud timẽdo multi currunt baptizari, & hoc nõ timẽdo, nõ multi curãt iuſtificari? Sicut ergo nõ dicit fratri ſuo, Fatue, qui cũ hoc dicit, non ipſi fraternitati, ſed peccato eius infenſus eſt: alioquin reus erit gehẽnę ignis, ita ecõtrariò, qui porrigit eleemoſynã Chriſtiano, nõ Chriſtiano porrigit, qui nõ in eo diligit Chriſtũ: nõ aũt diligit Chriſtũ, qui iuſtificari recuſat in Chriſto. Et quemadmodũ ſi quis præoccupatus fuerit hoc delicto, ut fratri ſuo dicat, Fatue, id eſt, nõ eius peccatũ uolens auferre conuiciet iniuſtè, parũ eſt illi ad hoc redimẽdum eleemoſynas facere, niſi etiã quod ibi ſequitũ remediũ recõciliationis adiungat. Ibi em̃ ſequitũ: Si ergo offers munus tuũ ad altare, & ibi recordatus fueris, q̃a frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuũ ad altare, & uade prius reconciliare fratri tuo, & tũc ueniẽs offeres munus tuũ. Ita parũ eſt eleemoſynas quãtaslibet facere pro quocunq; ſcelere, & in cõſuetudine ſcelerũ permanere. Oratio uerò quotidiana quã docuit ipſe Dñs, unde & Dominica nuncupatũ, delet quidẽ quotidiana peccata, cùm quotidie dicitũ, Dimitte nobis debita noſtra: qñ id quod ſequitũ nõ ſolũ dicitũ, ſed etiã fit, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Sed quia fiũt peccata, ideo dicitũ, non ut ideo fiãt, quia dicitũ. Per hãc em̃ nobis uoluit Saluator oſtẽdere, quantũlibet iuſtè in huius uitæ caligine atq; infirmitate uiuamus, non nobis deeſſe peccata pro quibus dimittẽdis debeamus orare, & eis q̃ in nos peccãt, ut & nobis ignoſcatũ ignoſcere. Nõ itaq; propterea Dñs ait: Si dimiſeritis peccata hominibus, dimittet uobis & pater ueſter peccata ueſtra, ut de hac oratione cõfiſi, ſecuri quotidiana ſcelera faceremus, uel potẽtia qua nõ timeremus hominum leges, uel aſtutia, qua ipſos homines falleremus: ſed ut per illã diſceremus, nõ putare nos eſſe ſine peccatis, etiam ſi à criminib. eſſemus immunes: ſicut etiam legis ueteris ſacerdotes hoc ipſum Deus de ſacrificijs admonuit, quæ iuſsit eos primũ pro ſuis, deinde p̃ populi offerre peccatis. Nam etiã ipſa uerba C tanti magiſtri & Dñi noſtri uigilãter intuenda ſunt. Non enim ait: Si dimiſeritis peccata hominibus, & pater ueſter dimittet uobis qualiacunq; peccata: ſed ait, Peccata ueſtra. Quotidianã quippe orationẽ docebat, & iuſtificatis utiq; diſcipulis loquebatũ. Quid eſt ergo, Peccata ueſtra, niſi peccata ſine qb. nec uos eſtis q̃ iuſtificati & ſanctificati eſtis? ubi ergo illi qui per hãc orationẽ occaſionẽ perpetrandorũ quotidie ſcelerũ quærunt, dicũt Dominum ſignificaſſe etiam magna peccata, quoniam non dixit, dimittet uobis peccata parua, ſed peccata ueſtra: ibi nos conſiderantes D qualibus loquebatũ, & audientes dictum, peccata ueſtra, nihil aliud debemus exiſtimare, q̃ parua, quoniã talium nõ erant magna. Veruntamẽ nec ipſa magna, à quibus omnino mutatis in melius moribus recedendum eſt, dimittuntũ orantibus, niſi fiat quod ibi dicitur: Sicut & nos dimittimus debitorib. noſtris. Si enim minima peccata, ſine quibus nõ eſt etiã uita iuſtorũ, aliter non remittuntur: quãto magis multis & magnis criminib. inuoluti, etiã ſi ea perpetrare iam deſinant: nullam indulgentiã conſequuntũ, ſi ad remittendum alijs, quod in eos quiſq; peccauerit, inexora-

Margin notes: Matth. 25. (at "ait: Quando uni"); Ioan. 3. (at "ptizatũ"); Matth. 5. (at "nõ intrabit"); Gal. 6. (at "git Chriſtũ"); Matth. 5. (at "iungat"); Matth. 6. (at "quotidie dicitũ").

nos cātare cœperunt. Qua uoce ille quaſi ꝑ- A
cuſſus excuſſus eſt: & cū terribili fremitu al-
tare apprehēſum mouere nō audēs, ſiue nō
ualēs, tanꝗ eo fuerit alligatus, aut fixus tene-
bat: et cū grādi eiulatu parci ſibi rogans, cōfi-
tebat̃, ubi adoleſcentem, & qn̄ & quomodo
inuaſerit. Poſtremò ſe exiturum eſſe denun-
Adoleſcens à dæmone liberatur. ciās, mēbra eius ſingula nominabat, quæ ſe-
amputaturū exiens minabat̃: atq; inter hæc
uerba diſceſsit ab hoīe. Sed oculus ei⁹ in ma-
xillam fuſus, tenui uenula ab interiore quaſi
radice pēdebat, totūq; eius mediū q̄d nigel-
lum fuerat, albicabat. Quo uiſo, qui aderant:
cōcurrerant aūt etiā alij, uocibus eius acciti:
& ſe oēs in orationē pro illo ſtatuerūt: cūq; is B
eum ſana mente ſtare gauderēt, rurſus tn̄ ꝓ-
pter oculum eius contriſtati, medicum quę-
rendū eſſe dicebāt. Ibi maritus ſororis eius, q
eum illò detulerat: Potens eſt, inq̄t, Deus ſan
ctorum orationibus, qui fugauit dęmonem,
lumē ei reddere. Tunc, ſicut potuit, oculū la-
pſum atq; pendentē, loco ſuo reuocatū, ꝓliga
uit orario: nec niſi poſt ſeptē dies putauit eſ-
ſe ſoluendū. Quod cū feciſſet, ſaniſsimū inue
nit. Sanati ſunt illic & alij: de quib. dicere lon
Hipponenſis uirgo. gum eſt. Hipponēſem quādā uirginem ſcio,
cùm ſe oleo punxiſſet, cui ꝓ illa orās presby-
ter inſtillauerat lacrymas ſuas, mox à dæmo- C
nio fuiſſe ſanatā. Scio etiā epiſcopū ſemel ꝓ
adoleſcēte, quē nō uidit, ꝯ oraſſe, illūq; illicò
Florentius ſartor. dęmone caruiſſe. Erat quidam ſenex Florē-
tius Hipponenſis noſter, homo religioſus et
pauper, qui ſartoris ſe arte paſcebat, caſulam
perdiderat, & unde ſibi emeret nō habebat:
ad uiginti martyres, quorum memoria apud
nos eſt celeberrima, clara uoce ut ueſtiretur
orauit. Audierūt eū adoleſcētes q forte ade-
rāt irriſores: eūq; diſcedentē exagitātes, pro-
ſequebant̃: quaſi à martyribus quinquage-
nos folles, unde ueſtimentū emeret, petiuiſ- D
ſet. At ille tacitus ambulās, eiectū grandē pi
ſcē palpitantē uidit in littore, eūq; illis fauēti
bus atq; iuuātib. apprehēdit, et cuidā coquo
Carchoſo nomine, bene Chriſtiano, ad coq-
nam cōditariā, indicans quid geſtum ſit, tre-
centis follib. uendidit, lanā cōparare inde di-
ſponēs, ut uxor ei⁹ quō poſſet ei, quo indue-
ret̃, efficeret. Sed coquus cōſcidens piſcē, an
nulū aureū in uentriculo eius inuenit, moxq;
miſeratione flexus, & religione perterritus,
homini eum reddidit, dicens: Ecce quō ui-
ginti martyres te ueſtierunt. Ad aquas Tibi-
litanas epiſcopo afferente Proiecto reliq̄as *Reliquiæ Stephani martyris.*
martyris glorioſiſsimi Stephani, ad eius me-
moriā ueniebat magnæ multitudinis cōcur-
ſus & occurſus. Ibi cæca mulier, ut ad epiſco
pum portantē pignora ſacra duceret̃, orauit:
flores q̄s ferebat dedit: recepit, oculis admo-
uit, ꝓtinus uidit. Stupentibus qui aderant,
præibat exultās, uiā carpēs, & uiæ ducē ulte
rius nō requirēs. Memorati memoriā marty
ris, q̄ poſita eſt in caſtello Synicēſi, qd' Hip-
ponenſi colonię uicinū eſt, eiuſdem loci Lu- *Lucillus epiſcopus.*
cillus epiſcop⁹, populo præcedente, atq; ſe-
quēte portabat: fiſtula, cuius moleſtia iā diu
laborauerat, & familiariſsimi ſui medici, qui
eā ſecaret, operiebat̃ manus, illius pię ſarcinę
uectatione, repētè ſanata eſt. Nam deinceps
eā in ſuo corpore nō inuenit. Eucharius pres *Eucharius presbyter.*
byter ex Hiſpania, Calamę habitans, ueteri
morbo calculi laborabat, ꝑ memoriam ſu-
pradicti martyris, quam Poſsidius illò adue
xit epiſcopus, ſaluus factus eſt. Idē ipſe poſt-
ea morbo alio pręualeſcente, mortuus ſic ia-
cebat, ut ei iam pollices ligarent̃: opitulatiōe
memorati martyris, cū de memoria eius re-
portata fuiſſet, & ſuper iacentis corpus miſſa
ipſius presbyteri tunica, ſuſcitatus eſt. Fuit
ibi uir in ordine ſuo primarius, noīe Martia- *Martialis.*
lis, æuo iam grauis, & multū à religione ab-
horrēs Chriſtiana. Habebat ſanè fidelē filiā,
& generum eodē anno baptizatū. Qui cùm
ægrotantē multis & magnis precib. & lacry-
mis rogarent, ut Chriſtianus fieret, prorſus
abnuit: eoſq; à ſe turbida indignatione ſub-
mouit. Viſum eſt genero eius, ut iret ad me-
moriā ſancti Stephani, & illic pro eo quantū
poſſet oraret, ut Deus illi daret mentē bonā,
qua credere nō diffetret in Chriſtum. Fecit
hoc ingēti gemitu & fletu, & ſynceriter ar-
dēte pietatis affectu: deinde abſcedēs, aliq̄d
de altari florū, quod occurrit, tulit, eiq; cū iā
nox eſſet, ad caput poſuit. Tunc dormitum
eſt: & ecce ante diluculū clamat, ut ad epiſco-
pum curreret̃, qui mecū fortè tunc erat apud
Hipponē. Cùm uerò audiſſet eum abſentē,
uenire presbyteros poſtulauit. Venerūt, &
ſtatim ſe credere dixit: admirantib. atq; gau-
dentib. omnibus, baptizatus eſt. Hoc q̄ diu
uixit, in ore habebat: Chriſte, accipe ſpiritū *Act. 8.*
meum: cùm hæc uerba beatiſsimi Stephani,
quando lapidatus eſt à Iudæis, ultima fuiſſe
neſciret

in quibus antea fuerũt, & apud eos tota quæſtio de carnis in æternũ reſurrectione ſoluetur.

L. VIVES.

Plato. PRopter [a] quoddã.] Tria ſunt quæ Platoni nõ modò Græciã cõciliarũt, ſed orbẽ uniuerſum: integritas uitæ, ſanctitas præceptorũ, & eloquẽtia. [b] De mortuorũ.] Euſebius lib. xi. Præp. Euan. & mutationem mũdi, & reſurrectionẽ, & iudiciũ apud inferos ex Moſaica doctrina accepiſſe Platonẽ putat. Narrat enim Plato exacto tẽpore defecturũ terrenũ genus, mũdumq́; inſolitis motibus agitatũ & cõcuſſum iri cũ ingẽti animantium omniũ pernicie ac clade: poſt aliquantũ deinde tẽporis conquieturũ opera principis Dei, qui ne cõcidat intereatq́; mũdus, gubernacula eius recipiet, addetq́; illi ſempiternã iuuentã & immortalitatẽ. [c] Inducit enim.] Herrus Pamphylius. Herũ Pamphyliũ, q in acie occubuit, Plato in fine in lib. De rep. decimo poſt mortẽ die redditũ uitæ ſcribit. hãc Cicero fabulã, inquit Macro. lib. 1. Somnij, licet ab indoctis q. ipſe uerè conſcius doleat irriſam, exemplũ tamen ſtolidæ reprehẽſionis uitãs, excitari narraturũ, q̃ reuiuiſcere maluit. [d] Labeo.] Plin. lib. 7. aliquot exempla ponit eorũ, qui elati reuixerint: & Plutarchos refert in 1. De anima, Enarchũ quendã, ubi mortuus obijſſet, rediſſe ad uitã, narraſſeq́; animã quidẽ ſuã è corpore egreſſam, Enarchus. ſed iuſſu Ditis reſtitutã corpori, grauiter illis dæmonib. ab eorũ principe caſtigatis: qui cùm in mandatis haberent Nicandã coriariũ & palæſtritẽ adducere, ad Enarchum magno errore iſſent, ita paulo pòſt Nicãdas fato conceſsit. [e] Genethliaci.] Sunt mathematici diuinaculi, ex natali die de uniuerſo uitę coetu prędicẽtes. Gellius Chaldæos & Genethliacos eodẽ habet loco lib. 14. Chaldæi & Genethliaci. Aduerſus iſtos, inquit, q ſeſe Chaldæos ſeu Genethliacos appellãt, ac de motu deq́; poſitu ſtellarũ dicere poſſe quæ futura ſunt, profitenti. [f] παλιγγενεσίαν.] Regenerationẽ. Lactant. quoq; lib. 7. uerba Chryſippi Stoici ex eius De prouidentia libris refert, quibus ille reditũ poſt mortẽ noſtrum aſtruxit: ἡμᾶς, inquit, μετὰ τὸ τελευτῆσαι πάλιν περιόδων τινῶν εἰλημμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἐσμὲν καταστήσεσθαι σχῆμα. Et defunctos iam uita certis temporum reuolutionibus exactis, rurſus in eam, quam nunc habemus faciem reſtitutum iri.

De qualitate uiſionis, qua in futuro ſeculo ſancti Deum uidebunt. Cap. XXIX.

NVNC iam quid acturi ſint in corporibus immortalib. atq; ſpiritalibus ſancti, nõ adhuc eorũ carne carnaliter, ſed ſpiritaliter iam uiuente, quantũ Dñs dignatur adiuuare, uideamus. Et illa quidem actio, [a] uel potius quies atq; ociũ quale futurum ſit, ſi uerũ uelim dicere, neſcio. Nõ enim hoc unquam per ſenſus corporis uidi. Si aũt hoc mente, id eſt, intelligẽtia uidiſſe me dicã, quantum eſt, aut quid eſt noſtra intelligẽtia ad illã excellentiam? Ibi eſt enim pax Dei, quæ, Phil. 4. ſicut ait Apoſtolus, ſuperat omnem intellectum, quem niſi noſtrũ, aut fortaſſe etiã omnium ſanctorũ angelorum? Non enim & Dei. Si ergo ſancti in Dei pace uicturi ſunt, profectò in ea pace uicturi ſunt, quæ ſuperat omnem intellectũ. Quoniã noſtrũ quidẽ ſupe-

A ret, nõ eſt dubiũ. Si aũt ſuperat & angelorũ, ut nec ipſos excepiſſe uideat, qui ait omnem intellectũ: ſecundũ hoc dictũ eſſe debemus accipere, q pacem Dei, qua ipſe Deus pacatus eſt, ſicut nouit Deus, nõ eã nos ſic poſſumus noſſe, nec ulli angeli. Superat itaq; omnem intellectũ, non dubiũ quod præter ſuũ. Sed quia & nos pro modo noſtro pacis eius participes facti ſummam in nobis atq; inter nos & cum ipſo pacẽ, quantũ noſtrũ ſummũ eſt, obtinebimus: iſto modo pro ſuo modo ſciunt eam ſancti angeli, hoies aũt nunc longè infra, quantũlibet prouectu mentis excel-

B lant. Conſiderandum eſt enim quantus uir dicebat: Ex parte ſcimus, & ex parte prophetamus, donec ueniat quod perfectũ eſt. Et uidemus nunc per ſpeculum in ænigmate, tunc aũt facie ad faciẽ. 1. Cor. 13. Sic iam uident ſancti angeli, qui etiã noſtri angeli dicti ſunt, quia eruti de poteſtate tenebrarum, & accepto ſpiritus pignore trãſlati ad regnũ Chriſti, ad eos angelos iã cœpimus pertinere, cum quibus nobis erit ſancta atq; dulciſsima, de qua iam tot libros ſcripſimus, Dei ciuitas ipſa cõmunis. Sic ſunt ergo angeli noſtri, qui ſunt angeli Matth. 22.

C Dei, queadmodum Chriſtus Dei, Chriſtus eſt noſter. Dei ſunt, quia Deum non relique runt: noſtri ſunt, quia ſuos ciues nos habere cœperũt. Dixit aũt Dñs Ieſus: Videte ne cõtemnatis unum de puſillis iſtis. Matth. 18. Dico enim uobis, q angeli eorum in cælis ſemper uident faciẽ patris mei, qui in cælis eſt. Sicut ergo illi uident, ita & nos uiſuri ſumus, ſed nondum ita uidemus. Propter quod ait Apoſtolus, qd paulo antè dixi: Videmus nunc p ſpeculũ in ænigmate, tunc autẽ facie ad faciẽ. Præmiũ itaq; fidei nobis uiſio iſta ſeruat, de qua & Io

D annes apoſtolus loquens: Cùm apparuerit, 1. Ioan. 3. inquit, ſimiles ei erimus, quoniã uidebimus eum ſicuti eſt. Facies aũt Dei, manifeſtatio eius intelligẽda eſt, nõ aliquod tale mẽbrum, quale nos habemus in corpore, atq; iſto nomine nuncupamus. Quapropter cùm ex me quæritur, quid acturi ſint ſancti in illo corpore ſpiritali, nõ dico quod iam uideo, ſed dico quod credõ: ſecũdum illud qd in Pſalmo lego, Credidi propter quod locutus ſum. Pſal. 115. Dico itaq; q uiſuri ſint Deum in ipſo corpore, ſed utrũ per ipſum, ſicut per corpus nunc uidemus ſolem, lunam, ſtellas, mare, ac terrã, & quæ ſunt in ea, non parua quæſtio eſt. Durũ

eſt,

Σορὸς quid 1003.d
ſoradicum carmen 973.b
ſpartacus bellum excitat ſeruile 205.b
fugitiuorum dux 226.d
ſpectaculis deorum Auguſtinus iuuenis interfuit 94.d
ſperantibus non timentibus iuſticia Dei reuelatur col. 1309.b
ſpe beati ſumus 1152.b & 1177.b
ſpeuſippus philoſophus 463.a
ſphinx quid & quæ illius forma 882.b & 1037.d
ſpiraculum quod Deus primo inſpirauerit homini 741.d & ſeq.
ſpiritus qui ferebatur ſuper aquas 579.b
ſpiritus pro aere 297.a
ſpiritus ſapientiæ quomodo multiplex dicatur, columna 620.d
ſpiritus ſanctus quo die miſſus 1133.b
ſpiritus ſanctus an rectè patris & filij bonitas dicatur 639.d
ſpiritus humani poſt exutum corpus præſtantia col. 1382.b
ſine Spiritus ſancti gratia nulla prodeſt correptio col. 812.c
ſpiritum ſanctum ſufflãdo dedit Chriſtus 743.b.c
ſpiritus malignos falſis notari delectat criminibus 109.b
ſpiritualis homo in uita hac & futura 1371.b
ſpithama quid 881.b
ſpoletum ſubhaſtatum 208.d
ſponſioni iacturam non deeſſe, Chilonis ſymbolum 1072.b
ſporades inſulæ 1036.d
ſpurius Aemilius primus annonę præfectus 185.d
Staphilus paſtor 1023.c
ſtanlinus Deus 254.c
ſtellæ non faciunt, ſed ſignificant 282.b
ſtellarum uirtutes & effectus 394.d
poteſtas qualis, & unde 279.d & ſeq.
ſtellas uanè deorum nomina accepiſſe 393.d
non omnes uideri poſſe 903.b
ſtellis ſacrificant gentes 241.b
ſtelliones quid 862.b
ſthenelus IX. Argi. rex 1008.b
ſteno Gorgonum una 1033.b
ſterces ſtercorationis agrorum inuentor 1041.b
ſtercutius Deus 1042.b
ſterilitatis cauſæ 913.c
ſterquilinus Deus 360.a
ad S. Stephani reliquias miracula facta 1346.a
ad S. Stephani memoriam quidam calculo liberatur 1346.c
S. Stephani reliquiæ Romam translatæ 1352.c
ſtephaterium quid 1023.d
ſtilico tutor Honorij 25.c
in foro pacis Romæ cum filio obtruncat̃ 17.c
ſtimula dea 240.c 247.d
ſtirpes animati 68.c
ſtoici cuiuſdam philoſophi de perturbationibus animi reſponſio 501.a & ſeq.
ſtoici an ſecundum ſpiritum uixerint 752.c
ſtoici dixerunt nullum eſſe externum bonum, niſi ſolam uirtutem 500.c
ſtoicorum principes Zenon & Chryſipp. 501.c
de affectibus opinio 105. & 763.b
ſuperbia 1150.a
ſtoicam ſectam Chriſtianæ ſimillimam religioni cenſet Hieronymus 225.a
ſtrato Lampſacenus 364.a
ſtrenua dea 240.c 248.a
ſtudiorum gratia Aegyptum & Italiam peruagatur Plato 440.a.b
ſtulticia ſumma eſt miſeria 645.b
ſtuprari inuitas cur Deus patiatur 77.d & ſeq.
ſtupratæ uiolenter cur non ſeipſas exemplo Lucretiæ occidant 65.d 74.a & ſeq.
ſtuprũ uiolentũ animũ non cõmaculare 61.a.b
ob Stuprum ſibi illatum Lucretia ſe perimit 64.c
ſtupra uirginibus per uim illata 61.a
ſubſcudes quid 862.b
ſubiugus Deus 357.c.d Succubi qui 853.d
ſudare hominem qñ uellet, uidit Auguſtin. 796.c
ſummanus Deus 259.d 262.a 514.c
ſubhaſtare 209.a
ſuperbia quid 778.b
malæ uoluntatis initium ibid.b
peruerſe Deum imitatur 1164.a
commune philoſophorũ omnium uitiũ 772.c
nonnunq̃ maior in inopia q̃ in copia 1198.d
ſuperbia angelos è cœlo deiecit 667.c
ſuperbia inuidiam ſequitur 776.d
ſuperbia Romanorum 35.c
ſuperbus ſpiritus quod Dei eſt affectat 33.c
ſuperbi ſibi placentes dicti 779.a
ſuperbi nomen cur Tarquinijs additum 180.d
ſuperbis in peccata cadere, utile eſt 780.a
ſuperſtitioſi qui propriè 270.c
ſuperfœtantia animalia 290.a
ſupplantatio quid propriè 979.d
ſupplicia noxiorum Romæ 127.c
ſurſum corda, in miſſa 542.a
Sicyonij regni potentia 897.a
ſydera quarto die facta 618.a
Iouis eſſe partes, dicunt Pagani 241.b
animalia eſſe Platonicorum ſententia 591.b
om̃ia de terra nata eſſe, dixit Anaximenes 434.a
ex elementis conſtare, docuit Plato 1358.c
an Syderũ influxui res omnes ſubijciantur 291.a
ſyderum curſus 1284.c
inter Sydera aquila poſita 1010.b
eorum uis 279.d
ſylla Tarenti ſacrificans coronam auream in capite iecoris uitulini inuenit 142.d
ſyllæ crudelitas 143.d
uita perdita 137.a & ſeq.b
ſepultura 211.a
in Rom. ciues ſæuicia 207.b & ſeq. copioſe
facta eius dæmones ſibi aſcribebant 142.a
ſyllanæ uictoriæ crudelitas 207.a.b
ſyluius Aeneæ filius 1005.a.d

ſyluij

)